THE BĀLAKĀṆḌA

THE FIRST BOOK OF THE VĀLMĪKI RĀMĀYAṆA

The National Epic of India

Critically edited by

G. H. BHATT, M.A.,

Ex-Professor of Sanskrit, Baroda College;

Ex-Director, Oriental Institute, M. S. University of Baroda

General Editor and Head of the Rāmāyaṇa Department

सत्यं शिवं सुन्दरम्

Oriental Institute

Baroda (India)

1960

Printed by R J Patel Manager The Maharaja Sayajirao University of Baroda Press (Sadhana Press) near Palace Gate Palace Road Baroda and published by Prof B J Sandesara the Director Oriental Institute, Baroda 1960

DEDICATED MOST RESPECTFULLY

to

Dr. Hansaben Mehta, B.A. (Hons.), LL.D.,
First Vice-Chancellor, M. S. University of Baroda

for her keen interest in the Rāmāyaṇa
and its Critical Edition.

CONTENTS

CONTENTS

LIST OF PLATES AND ILLUSTRATIONS

PREFACE

A Critical Edition of the Valmiki Ramayana was a long felt desideratum Shrimati Hansaben Mehta, the first Vice-Chancellor of the Maharaja Sayajirao University of Baroda and the members of the Syndicate readily accepted the suggestion of Shri P G Shah the President of the Gujarat Research Society of Bombay and opened the Ramayana Department in the Oriental Institute on 12th March 1951 The Director of the Oriental Institute who was put in charge of the Ramayana Department collected MSS from public and private Libraries by an appeal and personal visits and on 4th April 1954 *Caitra Śukla Pratipada* the Hindu New Year Day the Collation Section was opened when Shrimati Hansaben Mehta wrote the first verse of the Ramayana in the collation sheets On 12th July 1955 the Critical Apparatus Section was added

The Prospectus of the Critical and Illustrated Edition of the R published in 1955 was favourably received by scholars of India and outside A tentative edition of the first Sarga of the Balakanda with a full Critical Apparatus and a short account of the MSS was printed in July 1956 for private circulation and sent to eminent scholars of India Europe and America The response was ready and also happy I am most grateful to them for their appreciation of the work and valuable suggestions

The first Fascicule consisting of 10 Sargas of the Balakanda is now presented to the world of scholars The text of the Epic is based on 37 MSS in different scripts of India A list of the MSS their detailed account and some important textual problems will be found in the Introduction Statistical reports showing the mutual relation of the MSS concordance of the principal printed editions of the R Notes etc. are reserved for the last Fascicule of the Balakanda

It is now my pleasant duty to record all the encouragement and assistance which I have received from different quarters in connection with the Ramayana work

To Shrimati Hansaben Mehta our most popular Vice-Chancellor whose keen interest in the Ramayana is responsible for this ambitious project I tender my most sincere and cordial thanks Her continuous inspiration kindness appreciation and full support with which she has favoured me have been of inestimable value to me and I take this opportunity to express my profound gratitude To Hon'ble Dr Jivraj Mehta the Finance Minister of Bombay and member of the Syndicate I remain grateful for evincing special interest in the Ramayana Department To the members of the Syndicate who have always appreciated the work I ever remain thankful

It is indeed a rare coincidence that my revered Professor Dr S K Belvalkar happens to be since 1943 the General Editor of the Critical Edition of the Mahabharata the Great Epic of India He has always favoured me with valuable guidance from the initial stage and conferred Blessings which have certainly given me strength To my revered *Guru* I simply bow down in all humility

I again sincerely thank H H the Maharaja of Bikaner H H the Maharaja of Jodhpur H H the Maharaja of Darbhanga and the Government of Nepal for the loan of R MSS and the permission to take a micro-film of some R MSS I am also indebted to the following Research Institutes and Libraries for the loan of R MSS —

1 Adyar Library Adyar Madras.
2 Bada Mandir Library Bombay
3 Bhandarkar Oriental Research Institute Poona
4 Bharat Itihasa Samshodhak Mandal Poona.
5 Calcutta University Library Calcutta
6 Government Oriental Manuscripts Library Madras
7 Maharaja's Grantha Library Sanskrit College Tripunithura Kerala State
8 Oriental Research Institute Mysore
9 Scindia Oriental Institute Ujjain
10 Shri Venkateshvara Oriental Institute Tirupati
11 The Asiatic Society of Bengal Calcutta.
12 Vishvabharati Santiniketan.

13 Vishveshvarananda Vedic Research Institute Hoshiarpur (E. Punjab)
14 Vitthalbhai Patel Mahavidyalaya Vallabhavidyanagar

I further offer my thanks to Prof Filliozat Prof Constantin Regamey, Prof Pisani and Dr V Raghavan for supplying the lists of R MSS in the European Libraries and the photostat and microfile copies of some MSS, to Dr S N Sharma of Shrinagar for procuring MSS in Śārada Script from Kashmir, and to Muni Sri Punyavijayaji of Ahmedabad Shri Nilakanthan Nambudiripad of Chunangad, and Shri Sankaran Nampyathan Nambudiripad of Wadakkancheri for the loan of MSS

I take this opportunity to express our gratefulness to the University Grants Commission and the cultured industrialists who have rendered financial help to the Critical Edition of the National Epic Following is the list of donors

†	1	University Grants Commission	Rs. 60 000/-
	2	Sheth Shree Rameshvar Birla The Century Spinning and Manufacturing Co Ltd.	,, 25 000/-
*	3	Shri Dorabji Tata Trust	,, 9 000/-
	4	Khatau Makanjee Spinning and Weaving Co Ltd	,, 10 000/-
	5	Sir Purushottamdas Thakordas	,, 5 000/-
	6	Digvijaya Cement Company Ltd (Shree B D Somani)	,, 5 000/-
	7	Sheth Shree Pranlal Devkaran Nanji	,, 2 501/
	8	Sheth Shree Harkisandas Lakhmidas	,, 2 501/-
	9	Sheth Shree Ramnath Anandilal Poddar	,, 1 250/-
	10	Dhrangadhra Chemical Works	,, 1 000/
	11	Indian Hume Pipe Co	1 000/
	12	The Patel Cotton Co Shri J P Patel	,, 501/-
			Total Rs. 1,22 753/-

It is hoped that other well to-do persons will emulate the noble example of these donors

Now I must express my obligation to the members of the staff of the Oriental Institute of Baroda, Dr U P Shah (Deputy Director) Pandit J S Pade (Superintendent MSS Section), Pandit K S Ramaswami Sastri (Superintendent Collation Section) Pandit M R Nambiar (Superintendent, Critical Apparatus Section) Shri J P Thakar (Superintendent Printed Section) Dr Y J Tripathi (Translation Assistant) and Shri M A Joshi (Technical Assistant) have laid me under a heavy obligation by their continuous hearty co-operation The members of the Collation and Critical Apparatus Sections and the Office have obliged me by their sincere work

I thank Shri V P Trivedi Faculty of Fine Arts M S University of Baroda for preparing the illustration for the Critical Edition of the Ramayana I am also thankful to Prof Markand Bhatt Dean of the Faculty of Fine Arts and Prof N S Bendre Professor of Painting for their keen interest in the pictures of the Ramayana

Lastly I must thank my young friend the competent Manager of the University Press for his most willing co-operation in all matters relating to the printing of the Critical Edition.

Ramaya tasmai namah

ORIENTAL INSTITUTE
M S. University of Baroda
Baroda
11th January 1958

G H BHATT

† The University Grants Commission has graciously continued the annual Grant of Rs 20 000 since 1955 56

* A donation of Rs 15 000/ to be spread over five years from 1955 to 1959 has been promised from Sir Dorabji Tata Trust and out of it a sum of Rs 9 000/ for the years 1955 1956 and 1957 has been received

ABBREVIATIONS AND DIACRITICAL SIGNS

add. = adding
addl. = additional
adhy = adhyāya (s)
App = Appendix
B = Bombay edition of the R (Gujarati Printing Press A D 1912 the Vulgate)
chap = chapter(s)
comm = commentary (taries)
cont = continue(s)
corr = corrected correction.
Crit App = Critical Apparatus
ed = edition
fig = figure(s)
fol = folio(s)
foll = following
fragm = fragment(ary)
G = Gorresio's ed. of the R
Gov = Govindarāja.
hapl = haplographic(ally)
illeg = illegible
inf lin = *infra lineam* (below the line)
ins. = insert(s)
int lin = *inter lineas* (between the lines).
interp = interpolate(s)
introd = introduction introductory
K = Kumbhakonam ed. of the R
Kat = Kataka.
L = Lahore ed. of the R
l = line
m or marg = marginal(ly)
Mal = Maheśvaratīrtha
Manu = Manusmṛti (N S P ed.)
Mbh = Mahābhārata
N = Northern
NE = North-eastern
NW = North western
om = omit(s) omitting
orig = original(ly)
post. = posterior
pr m = *prima manu* (by own hand)
prob = probably
R = Rāmāyaṇa.
rep = repeat(s) repeated.
Rām. = Rāmānuja.
ref. = refer(ence)

resp = respective
respy = respectively
Rm = Rāmāyaṇamañjarī (Kāvyamālā No 83)
Ro = Rāmopākhyāna (Mbh III 258-276 BORI, Poona 1942)
S = Southern.
sec m = *secunda manu* (by another hand)
st = stanza(s)
subst = substitute (s ed)
supp = supplementary
supr lin = *supra lineam* (above the line)
Til = Tilaka
transp = transpose(s) transposition
v = verse
(var) = (with variation)
v.l = varia(e) lectio(nes)
vulg = vulgate
W = Western

@ @ (in the critical footnotes) enclose citations from commentators

[ ] besides their normal uses enclose *additions* to MS readings.

( ) besides their normal uses enclose superfluous letters which should be *omitted* from MS. readings.

@ (superior star) in the text indicates an *emendation*

* (in the critical footnotes before a verse or verses and preceded by a numerical figure) indicates additional or substitute passage

* * (in the MS readings) indicate syllables lost through injury to MS

~~~ printed below (or along the side-margin of) any part of the constituted text indicates that the reading of it is less than certain.

C denotes a Commentary prefixed to the abbreviation of the name of a commentator (or a commentary). Thus Cr = Comm. of Rāmānuja Cmg = Comm. of Maheśvaratīrtha and Govindarāja Ck t = Comm. Kataka and Tilaka. A [illegible] is added on to [illegible] [illegible] variant. Thus Crp = a [illegible] mentioned in the Comm. of Rāmānuja Ckp = [illegible] mentioned in the Comm. Kataka.
~~~

The Critical Apparatus

The text of the Balakanda in this Edition is based upon the following 37 MSS selected from out of a total of 86 MSS collated for the purpose —

I N(orthern) Recension (21 MSS —ŚÑVB 11+D 0)

(a) North western Group

Śarada Version [Ś]

Ś1 = Baroda Oriental Institute No 14061 Undated

(b) North eastern Group

(i) Nepali Version [Ñ]

Ñ1 = Baroda Oriental Institute No 14756 Microfilm of MS no 934 of the Bir Library Kathmandu, Nepal dated Samvat 1076 (c AD 1020)

Ñ2 = Baroda Oriental Institute No 14157 Microfilm of MS no 905 of the Bir Library, Kathmandu, Nepal dated Newari Samvat 795 (c AD 1675)

(ii) Maithili Version [V]

V1 = Baroda Oriental Institute No 14137 Microfilm of a MS of the Palace Library Darbhanga dated Laksmana Samvat 241 (c AD 1360)

V2 = Baroda Oriental Institute No 14133 Transcript of MS No 273 of the Palace Library Darbhanga dated Śaka 1473 (c AD 1551)

V3 = Baroda Oriental Institute No 14130 Transcript of MS no 297 of the Palace Library, Darbhanga dated Śaka 1753 (c AD 1831)

V4 = Baroda Oriental Institute No 14134 Transcript of MS no 291 of the Palace Library, Darbhanga dated Śaka 1758 (c AD 1836)

(iii) Bengali Version [B]

B1 = Baroda Oriental Institute No 14122 Photo stat copy of MS no 348 of the Bibliothèque Nationale Paris dated Śaka 1610 (c AD 1688)

B2 = Śantiniketana Viśvabharati No 776 Dated Śaka 1711 (c AD 1789)

B3 = Calcutta Asiatic Society of Bengal No G 395 Dated Śaka 1754 (c AD 1832)

B4 = Calcutta Asiatic Society of Bengal No II A 39 Undated

Devanagari Version [D] Sub-divided into

(i) Devanagari Version of Tilaka (Dt) the 'Vulgate' (S)

Dt = Jodhpur Palace Library Unnumbered Undated

(ii) Devanagari Composite Version

D1 = Baroda Oriental Institute No 14136 Photo-stat copy of MS no 123 of 1884 87 of the Bombay Government Collection deposited at the Bhandarkar Oriental Research Institute Poona dated Samvat 1512 (c AD 1455) (W)

D2 = Poona Bhandarkar Oriental Research Institute No 825 of 1875 76 Dated Samvat 1650 (c AD 1594) (W)

D3 = Baroda Oriental Institute No 3937 Dated Samvat 1773 (c AD 1717) (W)

D4 = Baroda in private possession (of Prof G H Bhatt) Unnumbered Dated Samvat 1829 (c AD 1774) (S)

D5 = Baroda Oriental Institute No 12864 Dated Śaka 1708 (c AD 1786) (NW)

D6 = Bombay His Holiness Gosvami Śri Gokulanathajimaharaja's Badā Mandira No 100 Undated About 200 years old (earlier than Samvat 1851 = CAD 1796) (S)

- D_7 = Hoshiarpur, East Punjab, V. V. Research Institute, Sādhu Āśrama, No 1805 Dated Samvat 1869 (c A D 1817) (NW).
- D_8 = Ujjain, Scindia Oriental Institute, No 1633 Dated Samvat 1888 (c. A D 1831) (S).
- D_9 = Vallabha Vidyanagar (via Anand), Vitthalabhai Patel Mahāvidyalaya Unnumbered. Dated Samvat 1905 (c. A D 1848). (W)
- D_{10} = Ujjain, Scindia Oriental Institute, No 1611 Undated (NE).
- D_{11} = Hoshiarpur, East Punjab, V. V. Research Institute, Sādhu Āśrama, No 2967 Undated (NW)
- D_{12} = Bikaner, Anup Sanskrit Library, No. 1018 Undated (NW).
- D_{13} = Jodhpur, Palace Library, No 4 Undated (NW)
- D_{14} = Baroda, Oriental Institute, No. 6491. Undated (S).

II. S(outhern) Recension (16 MSS. —TGM 11+D 5)

(i) Telugu Version [T]

- T_1 = Madras, Adyar Library, No 72372 Undated
- T_2 = Madras, Adyar Library, No. 72393 Undated
- T_3 = Madras, Adyar Library, No 75597 Undated.

(ii) Grantha Version [G]

- G_1 = Baroda, Oriental Institute No. 6362 Dated Kollam 993 (c A D 1818)
- G_2 = Trippunithura (Travancore-Cochin State), Maharaja's Grantha Library, Sanskrit College, No 152 Undated
- G_3 = Madras, Government Oriental Manuscripts Library, No 9869 Undated.
- G_4 = Ahmedabad in private possession (of Muni Śrī Punyavijayaji) Unnumbered Undated.

(iii) Malayālam Version [M]

- M_1 = Chunangad (via Ottapalam), South Malabar, in private possession (of Shri Nilakanthan Nambudiripad) Unnumbered Dated Kollam 687 (c. A D 1512)
- M_2 = Trippunithura (Travancore-Cochin State), Maharaja's Grantha Library, Sanskrit College, No 158 Dated Kollam 865 (c A D 1690)
- M_3 = Kumplangad (P O Kundanoor, via Wadakkancheri Travancore-Cochin State) in private possession (of Shri Sankaran Nampyāthan Nambudiripad) Unnumbered. Dated Kollam 998 (c. A D 1823)
- M_4 = Trippunithura (Travancore-Cochin State) Maharaja's Grantha Library, Sanskrit College, No 159 Undated

Testimonia

(i) *Commentaries*

- Cr = Commentary of Ramānuja as given in MS no 14066 of Oriental Institute, Baroda, Transcript of MS no 8214 of the Government Oriental Manuscripts Library, Madras, undated
- Cm = Commentary of Maheśvaratīrtha as given in MS no 844 of the Nasik Patwardhan Collection deposited at the Bharata Itihasa Samśodhaka Mandala, Poona Dated Śaka 1698 (c A D 1776)
- Cg = Commentary of Govindaraja as given in MS of Prof G H Bhatt, Baroda. Dated Samvat 1829 (c. A D 1773)
- Ck = Commentary (Kataka or Amṛtakataka) of Katakayogindra (alias Mādhavayogin) as given in MS no 14053 of the Oriental Institute, Baroda, Transcript of MSS nos. 3754 and 8978 of the Government Oriental Manuscripts Library, Madras, undated
- Ct = Commentary (Tilaka) of Nageśa Bhatta as given in Dt, undated, also as printed in Vulgate editions

(ii) *Epitomes*

(1) The Ramopakhyana (Mbh III 258-276 BORI, Poona, 1942)

(2) Puranas—Viṣṇu Purana, III 3, IV 4 (Gita Press, Gorakhpur 1937)
Agni Purana Chaps 5 11 (Ānandaśrama ed Poona 1900)
Padma Purana, IV 66 121, V. 35 (Ānandaśrama ed, Poona, 1893-94) etc.

(3) The Rāmayana mañjarī of Kṣemendra (Kavyamala No 83 Nirnaya Sāgara Press, Bombay, 1903)

Detailed Account of the Manuscripts

Ś1

Baroda Oriental Institute, No 14061 Undated It was purchased for the Institute by Dr S N. Sharma of Srinagar Thick unglazed paper, size 12" × 6½", Śāradā characters

67 folios (with 15b blank), with 13 to 15 lines to a page and about 46 letters to a line Two Śodhapatras, 7¼" × 5", written on one side *pr m*, are added after folios 39b and 67a respy The portion subsequent to Sarga II is probably *sec m* Margins unruled stanzas unnumbered Only first seven Sargas numbered Both the Ślokārdhas are marked by single daṇḍa Colophons are daubed over with red chalk, and erasures, which are not many, are made with yellow pigment Sporadically written marginalia, *pr. m* Marginal corrections and additions also, *pr m*, are far and few between, with the exception of folios 41 to 53 A few blanks marked by head lines signify conscientious copying Condition fairly old Writing fairly legible and correct, in pṛṣṭhamātrās Though the MS is undated, another one of Ayodhyākāṇḍa, written probably by the same scribe as that of the latter part of this MS, bears at the end Samvat 34 which is, according to Dr Sharma's report, probably the Saptarṣi Saṁvat, equivalent to A D. 1860

The MS represents the NW Version

Ñ1

Baroda Oriental Institute No 14156 Microfilm of MS no 934 of Bir Library, Kathmandu, Nepal dated Samvat 1076 which refers to Vikrama Samvat, according to Pandit Baburam Acharya, 'Itihāsaśiromaṇi', the ex-Librarian of the Bir Library Kathmandu (c A D 1020) The oldest dated MS of Vālmīki-Rāmāyaṇa known to us Palm leaves, size 21½" × 2", Newāri characters

The codex has preserved all the seven Kāṇḍas, total number of extant folios for Bāla being 46 Folios 1, 4 5, 8, 40 55 and 67 90 missing With folio 91 begins the 12th Sarga of Ayodhyā It has 6 lines to a page and about 86 letters to a line The bulk of the MS is 7½ inches Side margins 1½ inches and top and bottom margins ½ inch, unruled Ślokas and Sargas unnumbered Śloka endings are marked by single daṇḍas Marginalia and corrections very few *pr m*, additions more frequent, *pr m* Tying threads pass through two holes in the middle of the leaves Dilapidated in condition Writing fairly correct but at places not clear, in Pṛṣṭhamātrās च and व, प and य, छ and म, स and म and at a few places even ल and न are confounded

The whole MS is written by two scribes Bāla, Ayodhyā, Araṇya and Kiṣkindhā Kāṇḍas are in one hand, the rest in another. The post colophon entry made at the close of Kiṣkindhā, *pr m*, states that the MS was copied by Śrī Gopati, son of Paṇḍita Śrī Śrīkara on the 4th day of the dark half of the month of Āṣāḍha in Saṁvat year 1076 (c A D 1020):

संवत् १०७६ आषाढ वदि ४ महाराजाधिराज पुण्याव[लोक]सोमवंशोद्भवगरुडध्वजश्रीमद्गाङ्गेयदेव भुज्यमान[ती]र[भु]क्तौ कल्याणविजयराज्ये [याम ? ? ?]श्रि[-ति-]पालदग्रामि[विक]त्रमाल[य]वस्थि श्रीमानन्दस्य पण्डित श्रीश्रीकरसुत श्रीगोपतिना [-ऽ]लेखीदं ॥

The MS represents the NE Version

Ñ2

Baroda Oriental Institute No 14157 This also is a microfilm of MS No 905 of Bir Library Kathmandu, Nepal, dated Newārī Saṁvat 795 (c A D 1675). Written on thick *country* paper size 20½" × 5", Newārī characters The codex contains all the seven Kāṇḍas, total number of folios for Bālakāṇḍa being 66 (with folio 1a blank) It has 10 lines to a page and about 60 letters to a line Side margins comprise 1½" and top & bottom margins ½", unruled Ślokas unnumbered but Sargas numbered Single daṇḍas mark Śloka-endings. Sporadically written marginalia, very few corrections but more frequent additions all *pr m* Condition good Writing neat, legible and fairly correct not in Pṛṣṭhamātrās This MS, also has fallen prey to such scribal confusions as those of च and व, ट and ष, and at a few places even सु and स.

At the end of Bāla, on folio 66b, a list of the total number of Sargas and Ślokas in each Kāṇḍa is provided, *pr m* Accordingly, Bāla has 64 Sargas and 2850 Ślokas and the grand total comes to 560 and 24000 respy The

Total number of leaves in the transcript is 227 (the last one being numbered 228 and no 187 missing), written on one side only size 13" × 7¼" with 20 to 28 lines to a page and 16 letters to a line i e each line contains one Ślokārdha The scheme of the dandas is the same as that adopted in the preceding and the succeeding codices Margins unruled Ślokas unnumbered but Sargas bear regular numbers the total being 79 The word श्री is written on the top of every leaf New Sarga generally begins on a fresh leaf Colophons are written in red ink in a few cases in red pencil Scores of erasures all made with ink No marginalia Corrections are numerous but additions are very few Some of these are *sup lin* (cf leaves 9 20 29 etc) some *Inf lin* (cf leaves 20 48 55 etc) and some even superscript (cf leaves 1 70) Correction on leaf no 74 is made in red ink but *pr m* At about 15 places there are blanks (some marked by dots) which indicate that the copyist could not decipher these letters in the MS or the folios of the original are broken at the respective places a sign of conscientious copying At a few places variant readings are given in brackets in the body of the text Writing fairly legible and correct Some of the peculiarities of V2 are shared by this codex Thus Sandhi rules are not strictly followed ग is used for ज्ञ य for ज at a few places and the optional rule of परसवर्ण is generally followed The use of such words as दुरनम् (leaf 111 line 22) and दुग्रह (leaf 174 line 10) is a peculiarity of its own

The post colophon entry made in the original MS at the end of the Kanda states that the MS was written by Śrī Śaṅkaradatta Śarmā on Thursday the thirteenth day of the dark half of the month Mārgaśīrṣa in Śaka 1753 (c A D 1831) [शाके 1753 ॥ मार्गकृष्णत्रयोदश्यां गुरौ ॥]

The copyist of the transcript Pandita Śyamananda Jha Sahityagamapurāṇacarya B A (Hindi) of Hainthi P O Kotiya Dist Darbhanga has put his signature on the transcript on 1 3 1955

The MS represents the NE Version

V₄

Baroda Oriental Institute No 14134 This also is a Devanagari transcript of MS No 291 of the Palace Library Darbhanga dated Śaka 1758 (c A D 1836) The MS is written on paper size 12" × 4½" Maithili characters Total number of folios 79 with 13 to 14 lines to a page and about 45 letters to a line The writing is bold and fairly legible but at a number of places the MS is injured worm-eaten and letters are lost

As to the transcript total number of leaves is 254 (written on one side only) with 20-2? lines to a page and 16 letters to a line each line containing one Ślokārdha Size 13¼" × 7¾" Margins are unruled and at places even uneven On the right hand side generally no margin Ślokas numbered regularly Sargas numbered in the beginning and then left out completely unnumbered No marginalia a few additions but scores of corrections These are at places *sup lin* (cf leaves 8 27 etc) at places *inf lin* (cf leaf 161) at places marginal (cf leaf 66) and at a few places even superscript (cf 42) They are made both in black and red ink *pr m* The erasures are in black ink Colophons also some in black ink and some in red The numerous lacunae marked by dots indicate that at places the letters were lost and at places the copyist was unable to read the original correctly a sign of conscientious copying Very few of these blanks are filled up afterwords (in black or red ink) *pr m* which suggest that the letters were deciphered later on or in course of writing Some of these are put in brackets indicating that the copyist is not sure of their correctness At a number of places the scribe has underlined certain letters and words some of which are wrongly spelt in the exemplar and some of which are not understandable All this also indicates conscientious copying At a number of places again variant readings are noted a majority in the margins and very few in the body of the text All the same the writing which is without head lines all through is very hasty in course of which letters have been dropped at places He writes सर्वेषाम्मा for सेवताम्मा दैत्यैः for दैत्यः कारुण्य for कारुण्यं जाड्य becomes म द्य at one place Otherwise the writing is correct The codex shares most of the peculiarities of the other codices of the Maithili Version which are natural in view of their place of origin It differs from them in always writing बलिषु as against बलिषु of the rest

The transcript was completed by Śrī Jivananda on 13 3 1955 and the MS was written by Śrī Dullaha Śarmā on Tuesday the 5th day of the dark half of the month of Bhādrapada in Śaka 1758 (c A D 1836) "शाके १७५८ भाद्रकृष्णपञ्चम्यां कुज दिन लिखितं श्रीदुल्लहशर्मणा ॥"

The MS represents the NE Version

B_1

Baroda Oriental Institute No 14112 Photo-copy *in situ* of MS no 345 of the Bibliothèque Nationale, Paris dated Śaka 1610 (c A D 1688) This MS was utilized by Dr Gorresio in his edition and was designated G by him Palm leaves Bengālī characters The size of photographs is 18" × 1[illegible]"

In addition to Bāla this MS contains Ayodhyā total number of folios for Bāla being 115 It has 4 lines a page and about 63 letters to a line The tying threads pass through two holes in the middle of the leaves Margins unruled No numbering of Ślokas and Sargas Both the halves of the stanza are marked by single daṇḍas Marginalia *pr m* are far and few between Corrections also few *pr m* Condition good writing fairly legible and correct in Prsthamātrās. To mention a few scribal errors ष is written for ख्य क्ष and त्व are written as च and त्त ब and व are always confounded also स and य

As stated at the close of the Kāṇḍa the MS was written by Śrī Rāmaśaraṇaśarmā in Śaka year 1610 (c. A D 1688) "लिखितं श्रीरामशरणशर्मणा शकाब्दा १६१० ॥"

The MS represents the NE Version

B_2

Śantiniketana Viśvabhāratī No 776 Dated Śaka 1711 (c. A D 1789) Old unglazed paper size 18½" × 4½" (except folios 40 41 45 47 50 52 54 59 61 & 63 whose breadth is only 2½") Bengālī characters. Besides Bāla the codex contains Ayodhyā (151 folios) and a portion of Araṇya (29 folios) total number of folios for Bāla being 90 It has 10 lines to a page and about 55 letters to a line In the case of the smaller folios only 4 to 5 lines to a page Margins unruled Ślokas not numbered but Sargas bear regular numbers Single daṇḍas generally mark the halves of the stanza. In few cases the daṇḍa is missing Corrections additions and marginalia disfigure almost every page They are all *pr m* Condition old fairly legible writing in Prsthmātras The scribe generally omits the avagraha. The final म् is always replaced by anusvāra. In spelling वाग्वा as वाख्वा this MS agrees with almost all codices of Maithili and Bengali Versions. In replacing ष by ख it agrees with the Maithili Version excepting V4.

As stated at the end of the Kāṇḍa the Codex contains in all 64 Sargas and 2850 stanzas It was copied by Śivadeva in Śaka year 1711 (c. A D 1789)

The MS represents the NE Version

B_3

Calcutta, Asiatic Society of Bengal No G 395 Dated Śaka 1754 (c. A D 1832) Written on paper size 19¾" × 4¾" Bengali characters. Total number of folios [illegible] No 65 is omitted and nos. 41 44 and 71-80 are duplicate It has 6 lines to a page and about 46 to 50 letters to a line Margins unruled. Ślokas unnumbered Sargas bear regular numbers the total being 81 as stated at the close of the Kāṇḍa. Double daṇḍas mark the endings of both the halves of the stanza Colophons are in red ink. No marginalia. Very few corrections but more frequent additions. At some places variant readings also are given in the margins. All these are *sec m* Very few erasures in yellow pigment. Condition good. Writing is very decent clear and fairly correct in Prsthamatras. At several places च is written as ब, तव as तब Also सलिल becomes सलिल In addition to these this codex shares the scribal peculiarities of B_1

The MS represents the NE Version

B_4

Calcutta Asiatic Society of Bengal No II A 39 Undated yellow paper thick and durable Written in Bengal characters In bound form with numbering of pages and not of folios In addition to Ādikāṇḍa this MS contains as its first part the Adhyātma Rāmāyaṇa comprising 154 pages *i.e.* 77 folios. Total number of folios for Bāla is 5[illegible] (with 57b blank) or more accurately 113 pages. Size 13" × 9¾" It has 26 lines to a page and about 32 letters to a line Margins unruled stanzas unnumbered. Numbers of Sargas are put in the margin in Arabic by some one else Accordingly there are 80 Sargas. Single daṇḍa marks the halves of the stanza Colophons are in the same ink but are distinguished by ॥•॥ mark put on both sides. No marginalia corrections or

additions At very few places there are blanks signifying conscientious copying It is a well preserved decent MS with fairly legible and correct writing devoid of erasures in Pṛṣṭhamatras Scribal errors and peculiarities are the same as those in the case of B1

In the upper margin on page no 113 is inscribed in Arabic Ramayana—2938 This number is probably the total number of granthas The codex ends in the middle of this page Then follows a stamp of the Library of the College of Fort William and on its right is inscribed College of Fort William 1825 Though undated the MS seems to be not more than 300 years old

The MS represents the NE Version

D1

Jodhpur Palace Library Unnumbered Undated Written on tough paper size 13½" × 6½" Devanagari characters

This codex contains all the seven Kandas written probably by different scribes at different periods (e g Kiṣkindha written in Samvat 1899 Yuddha in Śaka 1636 by Trymbak Uttara in Samvat 1876 Śaka 1741) Total number of folios for Bala is 177 (with 1a and 177b blank) There is a square drawn in the centre of the folio 1b (wherefrom the MS begins) intended perhaps to contain some drawing for illumination but kept blank any how Yellow papers are inserted at places It is in bound form and has 12 lines to a page and about 36 letters to a line Margins are ruled in black and daṇḍas are in red

This MS contains the commentary Tilaka of Nageśa Bhaṭṭa The text is written in three strips the upper and the lower ones comprise the commentary while the central band which has generally a still wider margin is the (epic) text written in bolder letters than those of the commentary Ślokas and Sargas are correctly numbered both in the text and the commentary total number of Sargas being 77 Double daṇḍas in red ink mark both the halves of the stanza In the commentary both single and double daṇḍas are used No marginalia Correction and additions are far and few between *pr m* Erasures very few in yellow pigment Condition good writing decent and fairly correct but without Sandhi व is everywhere written for ब This MS belongs almost uniformly to a group of MSS on which the Bombay edition or the Vulgate (Nirṇayasagar Press and Gujarati Printing Press which is identical with the Recension) seems to have been based. The text of the Epic sometimes differs from that of the Tilaka Though undated the MS appears to be about 150 years old

The MS represents the S Recension

D1

Baroda Oriental Institute No 14136 It is a photo stat copy of MS no 123 of 1884 87 of the Bombay Government Collection deposited at the Bhandarkar Oriental Research Institute Poona dated Monday the 8th day of the dark half of the month of Kartika in Samvat 1512 which is equivalent to Monday November 5 1455 A D Written on paper size 8¼"×3¼" Devanagari characters Handwriting of Gujarat or Rajasthan.

The MS is complete in seven Kandas total number of folios for Bala being 190 with 11 lines to a page and about 35 letters to a line Margins ruled in black Ślokas and Sargas numbered total number of the latter being 52 Nos 12 and 50 are duplicated in Sarga nos 13 and 51 respy Single dandas distinguish the halves of the stanza A few marginalia corrections and additions Very few of these are *sec m* Condition good writing fairly clear and correct in Pṛṣṭhamatras पञ्चम replaced everywhere by anusvara *Colophons b ar the term Ayodhyakande instead of Balakande* A few lacunae marked by dotted lines signify conscientious writing

The MS represents the W Vers on

D3

Poona Bhandarkar Oriental Research Institute No 825 of 1875-76 Dated Samvat 1829 (c A D 1773) for the Kaṇḍas I IV Balakanda V dated Samvat 1650 (c A D 1594) Paper size 1 ¾ ×4½" Devanagari characters Handwriting of Gujarat

The MS is complete in seven Kaṇḍas total numb r of folios for Bala be ng 131 (with 1a blank) It has 10 lines to a page and about 27 letters to a line Margins ruled in double red line In Sargas 8 to 12 stanzas

regularly numbered elsewhere only sporadically *Sargas numbered regularly throughout* Total number of stanzas occasionally stated at the end of Sargas Very long Sargas the whole Kāṇḍa being completed in 49 Sargas No distinctive marks like the daṇḍas are used to indicate the ending of the halves or the stanza or even the Sarga Colophons are daubed over with red chalk No marginalia no additions. Very few corrections *pr m* Condition good Writing fairly legible but very incorrect Final म् is replaced by अनुस्वार रेफ are omitted at a number of places ष is used everywhere in place of ख and क्ष At a few places छ stands for ष At many places the writing is incomplete but the scribe has not cared to keep any blank space to mark the lacunae

The first Folio has the remark रामायणे उत्तरकाण्डे पुस्तकम् The Colophon at the end of the Kiṣkindhā Kanda runs as follows —संवत् १६४६ वर्षे कार्तिक वदि ५ दिने लषत् विरमग्रामये लेषक भाणजी ब्राह्मण गोपाल उपाध्याय भट्टाचार्य The Kaṇḍas VI and VII seem to be written by the same scribe and therefore belong to the same period But the Sundara Kāṇḍa is written in Samvat 1650 (c A D 1594) Its Colophon runs as संवत १६५० वर्षे कार्तिक मासे शुक्लपक्षे द्वितीयायां चंद्रवासरे लिखितमिदं सुन्दरकाण्डम् The Colophon at the end of the Yuddha Kāṇḍa shows that the scribe is a resident of Ahmedabad (लेषक भाणजी अमदावाद वास्तव्य) He wrote the MS in Viramgam about 40 miles north of Ahmedabad in Gujarat

The MS belongs to the W Version

D3

Baroda Oriental Institute No 3937 Dated Samvat 1773 (c A D 1717) Written on paper size 10×5¼", Devanagari characters Handwriting of Gujarat

In addition to Bāla the codex contains Ayodhyākāṇḍa, total number of folios for Bala being 54 (with 1a blank) It has 17 lines to a page and about 37 letters to a line Margins ruled in black Stanzas numbered regularly in Sarga 1 sporadically in Sarga 2 unnumbered elsewhere No numbering of Sargas anywhere Single and double daṇḍas are used at random to mark the endings of the halves No marginalia no corrections or additions Dilapidated in condition At places letters are frayed away Writing legible but very incorrect Many scribal errors have crept in स्य is written for ष्य and व्य, श for स्व, प for ष्य, ष्ट for ष्ण, ष for स्व, त्त for त, स for ह, ष for ख्य, ह for ष्ट, ऐ for ये ष and स and श and न also are frequently confounded The scribe who writes कृष्ण for कृष्ण and बीज (Gujarati word) for द्वितीय seems to be a resident of Gujarat *The colophons have the term ' Ayodhyā kaṇḍe for Balakande*

The MS represents the W Version

D4

Baroda in private possession (of Prof G H Bhatt) Unnumbered Dated Samvat 1829 (c A D 1774) Written on tough and durable paper size 12¾" × 5¼" Devanagari characters Handwriting of North India

This codex is complete in seven Kandas total number of folios for Bala being 171 (with 1a containing some remarks by the owner and 171b bearing the title in the centre) It has 15 lines to a page and about 54 letters to a line Margins ruled in black

The MS contains the Commentary Bhuṣaṇa of Govindarāja up to Yuddha The text is written in three strips the upper and the lower ones comprise the *commentary* while the central band which has generally a wider margin is the (epic) text written in bolder letters than those of the commentary Ślokas and Sargas regularly numbered both in the text as well as in the Commentary total number of Sargas being 77 No distinctive marks such as daṇḍas used to mark the Ślokardhas or even the Sargas Even in the Commentary daṇḍas are not used at all The only exception to this is folio no 98b where double daṇḍa in red is used for demarcating the Ślokardhas Colophons are daubed over with red chalk Erasures made in yellow pigment in a few cases in white pigment and at few places in the usual black ink No marginalia Corrections and additions occasional generally *pr m* Very few of the e lowever seem to be *sec m* There are a few cases of *supra lin* as well as *inf lin* corrections A well preserved MS Writing fairly legible and generally correct ष is used for ख छ for च्छ ब and व and प and य are frequently Confounded पारायण generally omitted शूर्पणखा has become सूर्पणखा and even सूर्पनखा No *pratikas* at all in the commentary

The whole MS is copied by one hand and the post colophon entry made at the close of Bala states that the scribe Purusottamadasa Vaisnava completed it in Śri Purusottamaksetra on the fourteenth day of the bright half of the month of Kartika in the Samvat year 1829 (c A D 1773)

"संवत् १८२९ कार्तिकमासे सुकलपक्ष चतुर्दसी १४
लीख्यत श्रीपुरषोत्तमक्षेत्रे वैष्णवपुरषोत्तमदास ॥"

The MS represents the S Recension and is generally followed by the Commentary of Govindaraja

D₂

Baroda Oriental Institute No 12864 Dated Śaka 1708 (c A D 1786) Written on paper not so thick size 14¼"×6" in Devanagari characters Handwriting of Gujarat or Rajasthan

The MS contains all the seven Kandas total number of folios for Bala being 58 (with 1a and 58b blank) It has 12 lines to a page and about 60 letters to a line Margins ruled in black A few Sargas between Sargas 2 and 12 bear numbers otherwise no numbering of Sargas and Ślokas Total number of Sargas as stated at the close of the Kanda is 44 Single dandas mark the halves up to folio no 14 Thereafter no distinctive mark Colophons are daubed over with red chalk In Sarga 18 the reference 'वसिष्ठ उवाच' occurs once Marginalia corrections and addition are numerous Some of these are *sec m* Some correction *int lin* Erasures are made in yellow pigment The MS is dilapidated in condition and at places the scribe himself has kept blanks due to holes in the material that he used cf *e g* folios 6 and 41 Writing generally correct and legible but at places some letters are rubbed off due to defrayed condition. क्ष and ख्य are always written as छ and ख्ख ष्ट for ष्ठ, द्य for घ व and ब are frequently confounded and the परसवर्ण is replaced by अनुस्वार In addition it has at a number of places ऊ and र written as ड and ए As stated at the close of the Kanda the MS was completed by the scribe Harinidhi on Thursday the 7th day of the dark half of the month of Bhadrapada in Śaka 1708 (c A D 1786)

"वस्वभ्रस्वरभूशाके मासि भाद्रपदे लिखत्
पक्षेऽसित हरिनिधि सप्तम्यां गुरुवासरे ॥"

It has to be noted that the त् and the ऽ (avagraha) underlined are inserted *sup lin* in another hand probably the same as that of the marginalia and corrections

The MS represents the NW Version with the features of NE and S Version

D₃

Bombay His Holiness Śri Gokulanathaji Maharaja s Bada Mandira No 100 Undated Thick and durable paper size 10¼" × 6¼" in Devanagari characters Handwriting of Rajasthan

The MS contains all the seven Kandas Bala and Yuddha—both undated—being in the same hand Sundara is incomplete while the remaining Kandas in a hand different from that of Bala and Yuddha are written by Devadasa Vaisnava at the Aśrama of Mahanta Jaiyataramaji in Mahamadpura near Avanti in Rajasthan Ayodhya Aranya and Kiskindha are dated Samvat 1851 (c A D 1794) and Uttara Samvat 1852 (c A D 1795) Total number of folios for Bala is 81 (with 1a containing the title and the total number of folios written with the *Marathi* word पृष्ठे in the centre and 81b having only two closing lines written on it) It has 14 lines to a page and about 34 letters to a line Margins ruled in red Ślokas and Sargas regularly numbered total number of the latter being 77 Double dandas in red ink demarcate the Sarga-endings no distinctive markings for the Ślokardhas Colophons written in red ink Additions and corrections far and few between mostly *pr m* A few marginal glosses and a number of v l *sec m* Erasures in yellow pigment Condition good Writing fairly legible and generally correct ख्य is written as ख्ख and ष्ठ as ष्ट न and ञ्च are occasionally replaced by ण and ञ्ज ष and ख, and प and य are confounded In some places अनुस्वार takes the place of final म् and न् परसवर्ण generally omitted

The MS represents the S Recension

D₇

Hoshiarpur East Punjab V V R Institute Sadhu Aśrama No 1805 Dated Samvat 1869 (c A D 1812) Thick paper Size 13¼" × 7" Devanagari characters Handwriting of Rajasthan or U P

69 folios with 13 lines to a page and about 40 letters to a line Margins ruled in red Stanzas numbered occasionally up to the end of Sarga 8 thereafter no numbering at all Sargas bear regular numbers their total number being 54 Double daṇḍas in red mark the endings of the halves. Colophons are written in red ink No marginalia Corrections and additions far and few between in black and red ink *pr m* Erasures with yellow pigment at a few places in red pigment A decent and well preserved MS with writing nice and generally correct Some of the scribal errors are common to almost all the MSS of this Version स्य is always written here as स्यं। अनुस्वार takes the place of final म् । परसवर्ण्स are not used च and व and स and श are confounded at several places.

As stated at the end the codex was written by a Brāhmaṇa named Sukhadeva on Monday the 5th day of the dark half of the month of Mārgaśīrṣa in Samvat 1869 (c A D 1812)

' लिखित सुखदेवेन ब्राह्मणेन ॥ ॥ ऽऽ ऽऽ
संवत् १८६९ मीति मार्गसिरवदि ५ चंद्रवासरे ॥ "

The MS represents the NW Version

D1

Ujjain Scindia Oriental Institute No 1633 Dated Samvat 1888 (c A D 1831) Machine-manufactured paper size 12 × 5 in Devanagari characters Handwriting of Rajasthan

This codex contains all the seven Kaṇḍas total number of folios for Bāla being 161 (with 1a containing the title and total numbers of folios Sargas and Ślokas and 161b having only the title inscribed in the centre) In addition to these there are 7 folios comprising Balakanda Parayaṇavidhi and 5 containing Anukramaṇikā of seven Kandas It has 7 lines to a page and about 38 letters to a line Margins unruled Ślokas and Sargas numbered regularly, total being 2284 and 77 respy Last Sarga is named Ramakṇḍakhyānam No distinctive marks such as daṇdas used at all Colophons lightly daubed over with red chalk Erasures numerous and in yellow orpiment Corrections and additions sporadic *pr m* A few cases of *sup lin* corrections No marginalia. Condition good. Writing fairly correct decent and legible स्य and च्छ generally written as स्स and छ ण is written as षै and at places श as स In some cases final म् takes the form of अनुस्वार and परसवर्ण is mostly omitted. Sandhi rules also not strictly observed

The MS is throughout written in one hand and as stated in the post colophon entry at the close of Uttara it was completed by Pandita Śri Tiwari Lakhana on Saturday the 9th day of the bright half of the month of Āśvina in Samvat 1888 (c A D 1831)

' संवत् १८८८ आश्विन शुक्ल ९ शनैश्चरदिने लिखितं पुस्तकं प श्री तिवारी लाषनेन मूलसंख्या ४००० शुभं भूयात् मंगलं ददात् "

The MS represents the S Recension

D2

Vallabha Vidyanagar (Via Anand) Vitthalabhai Patel Mahavidyalaya Unnumbered. Dated Samvat 1905 (c. A D 1848) Thick and durable paper size 14" × 5¼" in Devanagari characters Handwriting of Gujarat

The MS contains the text up to the end of Sundarakaṇḍa total number of folios for Bala being 128 (with 83b blank and 81b *sec m*) It has 9 lines to a page and about 28 letters to a line Margins ruled in red Ślokas and Sargas regularly numbered total number of the latter being 80 The endings of Ślokārdhas and Sargas are indicated by double daṇdas and red chalk marks Colophons are daubed over with red chalk. Marginalia corrections and additions are frequent They are made in black and red ink and at a few places also in pink ink. Those in black ink are *pr m* but the rest *sec m* There are a few cases of corrections made *sup lin* as also *inf lin* Erasures are generally in yellow pigment At a few places red ink is used for the purpose. This is a decent MS with writing fairly legible and generally correct The scribal peculiarities of the MS D1 are shared by this MS also which is the work of three hands the copyist the writer of folio 81b and the corrector in red. As stated at the close of the Kaṇda the MS was written by Pathaka Gauriśankara of Śuklatirtha (about ten miles north-east of

Broach in Gujarat), son of Vallabharāma, grand son of Devaśankara and great grand son of Lakṣmidhara on Wednesday, the 4th day of the bright half of the month of Margaśirsa in the Samvat year 1905 (c A D 1848)

॥ संवत् १९०५ वर्षे मार्गशिरमासे शुक्लपक्षे चतुर्थ्यां सौम्यवासरान्वितायां शुक्लतीर्थे स्वपाठकलक्ष्मीधरात्मजदेवशंकरतस्यात्मजवल्लभरामात्मजेन गौरीशंकरेण लिखितं ॥ श्रीरामो जयतु ॥ ॥ ॥ श्रीगुमादेव सत्य छे ॥ The underlined is in red but *pr m*

The MS represents the W Version

D₁₀

Ujjain Scindia Oriental Institute, No 1611 Undated Written on paper size 14" × 5½", in Devanāgari characters Handwriting of Rajasthan

This MS contains all the seven Kandas written probably by different scribes at different periods (*e g*, Sundara written in Samvat 1837, Śaka 1702 Yuddha in Samvat 1741 and Uttara in Samvat 1742) Total number of folios for Bala is 79 (with 1a and 79b blank) Nos 34 and 35 are duplicate Folios 1b and 79a are illuminated with lotus-figures drawn in squares in the centre It has 10 lines to a page and about 47 letters to a line Margins ruled in black The margins of some folios are coloured yellow for illumination Ślokas and Sargas numbered regularly total number of the latter being 78 The Śloka endings are marked by single dandas in red ink up to the middle of Sarga 2, thereafter only sporadic black dandas Colophons are daubed over with red chalk Very few marginalia *see m* Corrections and additions also far and few between, *see m* Some folios in the beginning are much defrayed in condition Writing fairly legible and generally correct च्छ and स्थ are always written as छ and स्त, ष takes the place of ख and श of स व and ब are frequently confounded and the परसवर्ण is everywhere replaced by अनुस्वार Though undated the MS appears about 400 years old

The Colophon at the end of the Sundarakanda runs as संवत १८३७ शाके १७०२ पौषे कृष्ण पक्षे १४ रविवासरे चितायां ४५ जेष्टा नक्षत्र २८।४६ गडयोग ४०।५२ घ व कर्णे ३० लिखितं प श्री दुबे खगेराय वनोरिं पाग्हरोली शुभस्थाने, while the Colophone at the end of the Uttarakanda is संवत संवत् स १७४२ समै नाम कार्तिक वदी तेर सीतादास मावजी हारमानकी पोथी लीपीतय अनको थहडहा पराम

The MS represents the NE Version

D₁₁

Hoshiarpur East Punjab V V R Institute Sadhu Āśrama No 2967 Undated Written on paper, in Devanagari characters Handwriting of Rajasthan

Folios 93 (with 1a bearing the title alone) size 14" × 6½" with 9 lines to a page and about 40 to 45 letters to a line Margins ruled in red except a few folios that bear no ruling Stanzas unnumbered Sargas bear numbers only sporadically Generally double dandas in red ink mark the halves of the stanzas At several places single and double dandas are used at random In some cases colophons are in black ink in a few others in black and red together but a majority are written in red ink only No marginalia A few corrections and additions some in black ink some in red all *pr m* A few cases of *sup lin* corrections A majority of the erasures are in black ink, some are made with yellow pigment a few in red ink A few lacunae marked with dotted lines signify conscientious copying At several other places, however the scribe has missed letters due to inattention Margins of a few folios are daubed over with yellow chalk just for illumination Folio no 49a is turned yellow with the exception of the margins Condition fairly good writing legible but incorrect. ष is written for ख (*e g* वसिष्ठ for वसिष्ठ) ष for ख and च्च for च Such confusions as those of च and व प and य and ष and स्व and च also are met with Final म् is at places turned into anusvara and at places retained Though undated the MS seems to be about 400 years old

The MS represents the NW Version

D₁₂

Bikaner, Anup Sanskrit Library No 1018 Undated Written on paper size 10¼" × 8¾", Devanāgari characters Handwriting of Rajasthan

114 folios (with 1a and 114b blank) with 11 lines to a page and about 30 letters to a line Margins ruled in black No numbering of Sargas and Ślokas Single dandas are generally used to mark Śloka-endings

Very occasionally the daṇḍa distinguishes the halves. At a few places it is put even at the end of the quarter of a stanza. No marginalia. Corrections and additions far and few between, all in black ink *pr m*. Erasures in yellow pigment. Condition good. Writing fairly legible but not so correct. The scribal imperfections of D1 (and some other codices) are shared by this codex also. Moreover at several places रेफs are omitted. Additional अनुस्वारs are put here and there. The विसर्ग is frequently omitted and final म् is replaced by अनुस्वार everywhere. Though the MS. is undated the mode of writing is fairly old. Sometimes Pṛṣṭhamātras are used; sometimes the sign of the short इ (ि) is written in such a broken way as to make one feel the use of Pṛṣṭhamātrās. Due to a hole in the folios 71 and 76 some syllables have been lost. Though undated, the MS. does not appear to be less than 400 years old.

The MS. represents the NW version.

D2

Jodhpur Palace Library No. 4. Undated. Written on very thin but rough paper, size 14" × 7", in Devanagari characters. Handwriting of Rajasthan.

The MS. contains all the seven Kāṇḍas, total number of folios for Bala being 55 (with 1a and 55b blank). It has 15 lines to a page and about 45 letters to a line. Margins unruled. Ślokas unnumbered. Sargas are regularly numbered, total number being 77. No distinctive marks such as daṇḍas to separate the Ślokārdhas or even Ślokas. In colophons alternate and in several cases two consecutive alternate letters are left out, the lacunae being marked by blanks. The scribe probably intended in vain to illuminate his MS. by inserting alternate red letters. In such additional references as श्रीसूत उवाच, श्रीवाल्मीकिरुवाच and श्रीनारद उवाच also alternate blanks could not be filled in with illuminating red letters. The reference सूत उवाच is very frequent. No marginalia, corrections or additions. Erasures are made at two places with yellow pigment and in very few other cases with black ink. Condition good; writing decent and fairly correct. Here also ष replaces ख; ध्य is written for ध्व and ह्व becomes ह्ब. The use of परसवर्ण also is very occasional.

At the close of Araṇya it is stated that a Brahmin named Gopala Khare wrote the MS. at Kalamula Maṭha in Central Kashmir. Though undated, the MS. seems to be about 350 years old.

The MS. represents the NW version.

D3

Baroda Oriental Institute No. 6491. Undated. Written on old country paper, size 13¾" × 6¼", in Devanāgarī characters. Handwriting of Maharaṣṭra.

In addition to Bala this MS. contains Ayodhya, Sundara, Yuddha and Uttara Kaṇḍas, total number of folios for Bala being 64. Folios 1a and 64b are illuminated with red chain boundaries and have the title and the total number of folios inscribed in the centre *pr m*. Folios 62 and 63 are thicker and more durable. It has 12 lines to a page and about 50 letters to a line. Margins ruled in red. Sargas regularly numbered, total being 77. Ślokas bear no numbers. Double daṇḍas in red ink distinguish the halves of the stanza. Colophons generally in red ink excepting a few that are in the usual black ink and not differentiated from the text as such. Erasures in white pigment. In one place, however (fol. 3b, lines 4-5), where three Ślokardhas are to be erased continually, only a red line is drawn over the writing. The scribe has economised paper by writing afresh on the erased portion. A few v. l. in margin *sec m*. Additions sporadic, generally *sec m*. Corrections not many, marginal *inf lin* and even *supr lin*, mostly *pr m*. Dilapidated in condition. A few folios are broken and consequently portions of the text lost. On almost every folio some letters are rubbed off due to defrayed condition. Writing fairly legible and generally correct. ष is occasionally written as ख, ह्म as ह्य. Final न् and म् generally reduced to अनुस्वार.

Though undated, this codex appears to be more than 500 years old.

The MS. represents the S Recension.

T1

Madras Adyar Library, No. 72372. Undated. Written on palm-leaves, size 18¾" × 2", in Telugu characters. The MS. comprises all the seven Kaṇḍas, total number of folios for Bala being 35. It has 12 lines to a

page and about 96 to 100 letters to a line Margins unruled, stanzas unnumbered. Sargas bear numbers in words, in all 77 as stated at the close of the Kāṇḍa. One daṇḍa marks the ending of both the halves of the stanza. No marginalia, no additions. Corrections, far and few between, are in the same ink, but a few of them are probably *sec. m* The MS is dilapidated in condition Folios 8 and 20 are only half pieces, folios 10 and 23 are broken. Consequently some letters of the text are lost Writing small but fairly clear and correct. Sandhi rules not strictly observed, परसवर्ण is everywhere replaced by अनुस्वार, ञ्च is written as ञ्च Though this codex is undated it does not seem to be less than 500 years old

The MS represents the S Recension

T₂

Madras, Adyar Library, No 72393 Undated. Written on palm leaves, size $15\frac{1}{2}'' \times 1\frac{1}{2}''$, in Telugu characters.

Besides Bālakāṇḍa, the codex contains Ayodhyā and Aranya, total number of folios for Bāla being 65 It has 9 to 10 lines to a page and about 64 to 70 letters to a line Margins unruled, stanzas unnumbered Sargas numbered in words Total number of Sargas as stated at the end of the Kanda is 65 and that of the stanzas is 2280 The halves of the stanza are marked by single daṇḍas No marginalia Corrections and additions also are far and few between, *pr m* Condition fair, writing fairly legible and generally correct The scribal peculiarities of the preceding codex are shared by this MS Additional अनुस्वारs also are found here, *e g*, विश्वामित्र is written as विंश्वामित्र and ब्रह्म as ब्रंह्म The whole MS is in one hand, but the scribe seems to have adopted small letters in the beginning and bigger in course of copying

Though the codex is undated, it seems to be about 350 years old.

The MS represents the S Recension.

T₃

Madras, Adyar Library, No 75597 Undated Written on palm leaves size $19'' \times 1\frac{1}{2}''$, in Telugu characters.

In addition to Bālakānda, the codex contains Ayodhyā, Aranya, Kiṣkindhā, Sundara and Yuddha Kāṇḍas, total number of folios for Bāla being 44 No 38 is dropped, there being no break in the continuity of the text It has 10 to 11 lines to a page and about 90 to 96 letters to a line The lines on each page are numbered at both ends, *pr. m* Margins unruled, stanzas unnumbered, while numbers in words are given to the Sargas which are in all 77 in the Kāṇḍa Both the halves of the stanza are marked by single daṇḍas No marginalia, no additions Corrections, far and few between, *pr. m* Condition very good Tying threads pass through two holes kept in the middle of the folios Writing is very clear but not devoid of scribal errors. The परसवर्ण is replaced by अनुस्वार everywhere as in the case of the other codices of the version ऋ is written as र ृ as रि, ह्म as म्ह. श्रु as शृ, र्ण as र्न, रि as रि, स्य as स्र and श्रीय as श्रिय रव is written for ष occasionally in all the three codices of this version

The MS is undated but it is stated at the close of the Aranyakaṇḍa that it was copied by Tāḍitoḍa Veṅkaṭarāyu for Dāsu Atirājugāru Thus MS seems to be as old as the preceding one.

The MS represents the S Recension

G₁

Baroda, Oriental Institute, No 6362 Dated Kollam 993 (c A D 1818) Written on palm-leaves size $16\frac{1}{2}'' \times 2\frac{1}{4}''$, in Grantha characters.

The MS is complete in seven Kāṇḍas, total number of folios for Bāla being 19 with 23 lines to a page and about 94 letters to a line Margins unruled and stanzas unnumbered but Sargas bear numbers in words the total being 77 for the Kāṇḍa Both the halves of the stanza are marked by single daṇḍa. Marginalia are far and few between, *pr m* No additions Very few corrections *pr m* At a few places blanks are kept to indicate letters not deciphered from the exemplar, a sign of conscientious copying Folio 1 is in a scattered condition and 8 is lost To fill up these gaps two other folios are inserted, *sec m* Writing fairly legible and correct. The words पद्म and शक्ति are written as पद्म and शक्ति resp.

As stated at the end of the Uttarkaṇḍa, the MS was completed by Śrīnivāsan on Friday the 28th day of the month of Mithuna (named here as Āni) in Hastanakṣatra in Kollam year 993 called Bahudhānya Samvatsara (c A D 1818)

The MS represents the S Recension

G₂

Trippunithura (Travancore-Cochin now Kerala, State) Maharaja's Grantha Library, Sanskrit College, No 152 Undated Written on palm leaves size 17" × 1¾" in Grantha characters

The MS contains all the seven Kaṇḍas total number of folios for Bala being 41 It has 12 lines to a page and about 65 letters to a line Margins unruled stanzas unnumbered Sargas 77 in all bear numbers in words Single daṇḍas mark the halves of the stanza Marginalia and corrections far and few between *pr m* Condition good Writing fairly legible and correct प्त is generally written as प्म and कुटुम्ब as कुटुम्ब

Though undated the codex seems to be about 300 years old

The MS represents the S Recension

G₃

Madras Government Oriental Manuscripts Library, No 9869 Undated Written on palm leaves size 16½" × 2¼" in Grantha characters

The codex is complete in seven Kaṇḍas total number of folios for Bala being 40 with 16 lines to a page and about 70 letters to a line Margins unruled, stanzas unnumbered Sargas numbered in words Total numbers of Sargas and stanzas as stated at the close of the Kaṇḍa are respy 77 and 2280 Single daṇḍas mark both the halves No additions Marginalia rare corrections few both *pr m* The scribal peculiarities of the other codices of this version are shared by this MS which though undated seems to be about 500 years old

The MS represents the S Recension

G₄

Ahmedabad in private possession (of Muni Śrī Puṇyavijayajī) Unnumbered and undated Written on palm leaves size 15" × 2½" in Grantha characters

The codex is complete in seven Kaṇḍas total number of folios for Bala being 17 Folio no 2 being lost two leaves *sec m* in the same defrayed condition as the rest inserted to fill up the gap The MS has 24 to 25 lines to a page and about 86 letters to a line Margins unruled stanzas unnumbered Sargas numbered in words, the total being 77 as stated at the close of the Kaṇḍa Both the halves of the stanza are marked by single daṇḍas No additions Marginalia far and few between corrections also very few both *pr m* Dilapidated in condition Miniature writing fairly correct Shares the scribal peculiarities of its sister-codices of the Version

Though undated the MS does not seem to be later than the preceding one (G₃) (*i e* about 500 years old)

The MS represents the S Recension

M₁

Chunangad (via Ottapalam) South Malabar in private possession (of Shri Nilakanthan Nambudiripad) Unnumbered Dated Kollam 687 (c A D 1512) Written on palm leaves size 12" × 1½" in Malayalam characters

In addition to Balakaṇḍa the codex contains Ayodhya total number of folios for Bala being 65 It has 10 lines to a page and about 52 letters to a line Margins unruled Sargas and Ślokas unnumbered No device to separate the halves of the stanza A short hyphen is however drawn at the end of each Śloka No marginalia, additions and corrections far and few between *sec m* Condition very good Writing very nice clear and correct As stated at the close of the Kaṇḍa the Balakaṇḍa was copied by Kaṇṇanur Śaṃkaran for Kanjor Mana on Tuesday the eleventh day of the first half of the month of Vṛścika in Kollam year 687 (c A D 1512)

कोल्लं 687 (in Malabar numerals) श्रामत वृश्चिक यायर पन्त्रण्डान्तियति चोव्वाचयुं पूर्वपक्षत्तिल् एकादशियुं एरवतियुं कूडिय दिवसे एळुत्तितीर्युं काञ्ञिपूरमनेक्कले वाल्मीकिरामायणं बालकाण्डं कण्णनूर शंकरन् एळुतियत।

The MS. represents the S Recension.

M2

Trippunithura (Travancore-Cochin, now Kerala, State), Maharaja's Grantha Library, Sanskrit College, No. 158. Dated Kollam 865 (c. A. D. 1690). Written on palm-leaves, size 19" × 2", in Malayālam characters.

The codex is complete in seven Kāṇḍas, total number of folios for Bāla being 33, with twelve lines to a page and about 95 letters to a line. Margins unruled, Sargas and Ślokas unnumbered. Total number of Sargas stated at the end is 77. Single danda demarcates both the halves of the stanza. No marginalia, no corrections or additions. Condition slightly injured and moth-eaten. Writing clear and correct. Copied by Candraśekharan, son of Karakojattulukkum Pillai Kutti for Śivatirattu Mullamangalattu Śivantiravāsi on the 29th day of the month of Kārttika in the Āṇṭu (i. e. Kollam) year 865 (c. A. D. 1690) (एण्णूड़ भरपसत्यामाप्य)

The MS. represents the S Recension.

M3

Kumplangad (P. O. Kundanoor), via Wadakkanchery, Malabar, in private possession (of Shri Śamkaran Nampyāthan Nambudiripad). Unnumbered. Dated Kollam 998 (c. A. D. 1823). Written on palm-leaves, size 21" × 2", in Malayālam characters.

In addition to Bāla this MS. contains Ayodhyā, Araṇya, Kiṣkindhā and Yuddha Kāṇḍas, total number of folios for Bāla being 36. It has 11 lines to a page and about 93 letters to a line. Margins unruled, Sargas and Ślokas unnumbered. Total number of Sargas stated at the end of the Kāṇḍa is 77. Dots mark the endings of the stanzas. No marginalia, no additions. Corrections far and few between, probably *sec m*. Condition good. Writing fairly legible and generally correct. At a few places ज्ञ is written as ग्न, and ष and श are frequently confounded. As stated at the close of Yuddhakāṇḍa, the codex was copied by Kaṇṭaramatt Tekkuṭṭu Kaṇṭara on the sixth day of the month of Tulā in the Kollam year 998 (c. A. D. 1823)

The MS. represents the S Recension.

M4

Trippunithura (Travancore-Cochin, now Kerala, State), Maharaja's Grantha Library, Sanskrit College, No. 159. Undated. Written on palm-leaves, size 18½" × 2", in Malayālam characters.

Besides Bāla, the MS. contains Ayodhyā and a portion (i. e., 74 Sargas) of Araṇya, total number of folios for Bāla being 59, with 9 lines to a page and about 65 letters to a line. Margins unruled, no unnumbering of Sargas and Ślokas. Total number of Sargas, as stated at the end of the Kaṇḍa, is 66. No marginalia, no corrections or additions. Writing good and fairly correct. Moth-eaten at places.

Though undated, the codex does not seem to be less than 450 years old.

The MS. is contaminated by N Recension, sometimes agrees with the S Recension, and sometimes stands by itself. It is a misch-codex.

TESTIMONIA

As a subsidiary aid the commentaries, epitomes and translations are useful for the textual study of the R. and may be utilized with some caution for the constitution of the text. The importance of such an auxiliary aid has been already proved in the critical edition of the Mbh.

(i) *Commentaries*

The R. being smaller than the Mbh.—only a quarter of the Great Epic—and more honoured as a sacred text, has attracted many scholars and religious preachers who wrote commentaries, short or long, and thereby not only helped devout people and serious students in the appreciation of the R., but also preserved the text in its several Versions. There are more than 50 commentaries on the R. out of which about half a dozen are available in print. Unfortunately the earliest commentaries of Vimalabodha and Sarvajña Nārāyaṇa, the two common commentators

of the R and Mbh referred to by Lokanātha Cakravarti in the introductory verses of his commentary on the R are not available Most of these commentators hail from South India—a fact which is also responsible for the careful preservation of the text in that region

The five commentaries of (1) Rāmānuja (2) Maheśvaratīrtha (3) Govindaraja (4) Kataka and (5) Tilaka have been included in the Testimonia The commentaries Nos 2 3 and 5 are available even in print but show much corruption in their text—their critical editions are evidently necessary I have therefore relied on their MSS The remaining two commentaries are not printed I have used their transcripts from the Government Oriental MSS Library Madras Occasionally I have referred to other MSS of these two commentaries in the Grantha and Malayalam scripts preserved in the Oriental Institute Baroda

(ii) *Epitomes*

The Testimonia again include the Mbh particularly the *Rāmopakhyana* (III 258 276 also III 147 28 38) which presupposes the present R[1] the *Harivamśa* the *Purāṇas* like *Visnu Agni Padma* and *Bhagavata*—and the problem of the relation between the R and the Puranas is very interesting[2]—and the *Rāmāyaṇamañjarī* of the Kashmirian poet Kṣemendra (11th century A D) Several verses from the Rāmāyaṇa are quoted in a large number of works in Sanskrit which may be consulted and used with great caution The Jain and Buddhist stories of Rama have an altogether different setting with a special purpose and are therefore of little help The *Old Javanese Rāmāyaṇa Kakawin* (c 10th century A D) as it is based on the *Bhattikavya* and not on the Valmiki R[3] cannot be included in the Testimonia unlike the Javanese Mbh which has been very helpful for the critical edition of the Great Epic It may however be utilized for the problem of the Rakṣasas and Vanaras The Khotanese R and other foreign versions although very interesting from the view point of the Rama story cannot render any help for textual consideration[4] Similarly the several adaptations of the R by Kamban Kṛttivasa Tulsidasa and a host of other writers in the different Indian languages although interesting and inspiring are here ignored

(iii) *Translations*

No old translation of the R in a regular form is available The Persian translation (1585 86 A D) of the R prepared by Mulla Abdul Kadir Badayuni at the desire of the Mughal Emperor Akbar could not be obtained from the Palace Library Jaipur in spite of all our best efforts The other Persian translation by Mulla Masih the Court poet of the Mughal Emperors Akbar Jahangir and Shah Jahan (published in Lucknow 1899) follows the Vulgate[5] and is therefore not included in the Testimonia

---

[1] Cf V S Sukthankar *The Rama Episode (Rāmopakhyana) and the Ramayana* Sukhthankar Memorial Edition Vol I pp 387 402

Eugeniusz Sluszkiewicz *Przyczynki do badań nad dziejami Redakcji Ramayang* Kraków 1938 pp 1 86

Cf also E W Hopkins *The Great Epic of India* pp 58 ff His view however does not appear to be probable

[2] Prof W Kirfel has made most valuable contributions to this subject in his works *Die Kosmographie der Inder* (1920) *Das Purāṇa Pancalaksana* (1927) *Bharatavarsa* (1931) *Ramayana Balakanda* und *Purana* Die West Des Orients (1947) and *Das Purāna vom Weltgebaude* (1954) I am grateful to Dr Kirfel for drawing my attention to his learned article *Ramayaṇa Balakanda und Purana* and making a precious gift of the Journal containing the article

[3] Cf C Hooykaas *The Old Javanese Rumāyana Kakawin* S Gravenhage Martinus Nijhoff 1955 *Sanskrit Kavya and Old Javanese Kakawin* JOI Baroda Vol IV Nos 2 3 pp 143 148

C Bulcke *Rāmakatha* Allahabad 1950 pp 232ff

H B Sarkar *Indian influences on the Literature of Java and Bali* Calcutta 1934

M M Ghosh *On the Source of the Old Javanese Ramayaṇa Kakawin* JGIS III 1

I thank Dr C Hooykaas for supplying me with the literature on the R in Indonesia.

[4] I am thankful to Prof H W Bailey for supplying me with the Reprints of his articles on the Khotanese Ramayana

[5] For this information I am thankful to my learned friend Prof M F Lokhandawala M A Head of the Persian Department M S University of Baroda He kindly supplied me with a synopsis of the whole Translation.

MUTUAL RELATION OF THE RECENSIONS AND THEIR VERSIONS

General Survey

The Card Index specially prepared for the Critical Edition of the R shows that there are more than 2000 MSS of the whole text and the different parts of the R preserved in the public and private Libraries of India and outside clearly indicating the unique popularity of this National Epic After a careful scrutiny, 86 MSS of the Balakānda written in the different scripts of India were selected for collation on the principle of antiquity, purity and completeness The following table will show the relative strength of these MSS scriptwise —

S No	*Script*	*No of MSS*
1	Śaradā	1
2	Newāri	2
3	Maithili	4
4	Bengali	4
5	Devanagari	45
6	Telugu	7
7	Kannadi	1
8	Nandināgari	3
9	Grantha	10
10	Malayālam	9
		86

The oldest dated MS in the above list—probably the oldest Ramāyana MS in the world—is the palm leaf MS in the old Newāri script preserved in the Bir Library, Kathmandu Nepal Its colophon mentions the Samvat 1076 which refers to the Vikrama Samvat (c 1020 A D) according to Pandit Baburam Acharya Itihāsaśiromani, the ex Librarian of the Bir Library, who expressed his opinion in person when I met him in Kathmandu in May, 1953 Unfortunately the MS is damaged in several places, depriving us of a very valuable evidence for the missing portion

When the collation of the majority of MSS was over it naturally became evident that some MSS were mere copies of an old codex and, therefore of little value for the constitution of the text They were, therefore, rejected The MSS in Kannadi and Nandināgari which generally agree with the Telugu MSS were also dropped Moreover, for the sake of convenience the number of the MSS required further reduction without in any way sacrificing the strength of the evidence absolutely necessary for restoring the text to its oldest form as far as possible. Ultimately 37 MSS of the Balakanda were selected for the Critical Apparatus as under —

S No	*Script*	*No of MSS*	*Age of MSS* (Christian Era)	*Recension or Version*
1	Śārada	1	About 100 years old	NW
2	Newāri	2	1020, 1675	NE
3	Maithili	4	1360 1551, 1831 1836	"
4	Bengālī	4	1688, 1789 1832, undated	"
5	Devanāgarī	15	1455, 1594 1717, 1774 1786, 1796, 1812, 1831 1846 the rest undated.	Composite
6	Telugu	3	T1 about 500 years old	S
7	Grantha	4	1818 the rest undated.	"
8	Malayālam	4	1512 1690, 1823, one undated	"

The collated MSS clearly show that there are two Recensions of the R., viz, Northern (N) and Southern

(S) as in the case of the Mbh [1] The N has further three Versions, *viz*, North-eastern, North-western and Western which maintain special peculiarities of their own The S Recension also is represented in the three Versions—Telugu, Grantha and Malayalam—which have no doubt preserved an almost uniform text, unlike their counter parts in the N Recension In fact the same text of the R is generally found in the Southern scripts, *viz*, Telugu, Kannadi, Nandinâgari, Grantha and Malayâlam, and in some MSS in the Devanâgarî script also The R text of the Southern commentators, Râmânuja (c 1400 A D) Maheśvaratîrtha (c 1550 A D) Govindaraja (c 1600 A D) and Katakavogindra (otherwise known as Madhavayogin, c 1650 A D) is generally identical, with occasional variation in individual readings The interpretation of the text is however different with the two groups of commentators following the two Schools of Vedânta of Śankarâcârya and Ramânujacârya Ramanuja and Govindarâja belong to the School of Viśiṣṭadvaita, while Maheśvaratîrtha and Katakayogindra (and many others such as the authors of the commentaries Tilaka and Śiromaṇi) follow the Advaita School of Śankaracarya The followers of the two Vedânta Schools generally read the commentaries of their respective Schools This fact has led some scholars to offer a suggestion that there are two Versions of the R according to the two commentators, Govindaraja and Kataka Yogindra [2] There is, however, no sufficient internal evidence in support of such a hypothesis

The N and S Recensions, although they widely differ from one another, have preserved in an appreciable measure a common text of the R—a feature which compels us to accept a common source for both of them, the Ur-Ramayaṇa The Nepali (Ñ1 1), Maithili (V1-4), Bengâli (B1-4), and D10 MSS, which are uniform in character, constitute the North-eastern Group (NE) while the Śârada (Ś) and some Devanâgari MSS (*D5 7 11-13*) *constitute the* North western Group (NW) These two Versions have, however, got a major portion in common, evidently suggesting a common source, an Arche type Sr Gorresio's edition (1843-1867) which is generally described as representing the Bengali Version [3] and the Lahore ed (1928 1947) have 672 and 666 Sargas with about 23930 and 24202 verses respectively For the Balakaṇḍa they have got 80 and 72 Sargas with 2497 and 2374 verses respy The remarkable agreement between NE and NW points to an Arche type derived from the original while the divergence is due to local factors It should be however, noted that there are portions in the NW which are missing in the NE but found in the Western Version and the S Recension This may indicate the connection between the NW on the one hand and the W and S on the other hand and throw light on the history of textual transmission

There are again eight Devanagari MSS selected for collation out of which only four (D1-3 4) are included in the Critical Apparatus which owing to their special features, appear to form a separate unit different from both the NE and NW Versions and the S Recension These MSS sometimes agree with NW, sometimes with S, and sometimes betray their own peculiarities *Of these four MSS* D1 (1455 A D) is quite unique inasmuch as it contains passages which are not found in any other MS selected for collation The eight MSS hailing as they do from the territory ranging from Jodhpur in Rajasthant to Broach in Gujarat with the hand writing peculiar to these regions the Colophons mentioning the places where the MSS were written, may constitute a separate Version which may be

[1] Cf Jacobi *Das Ramayana* Bonn 1893 pp 1 ff, Ruben *Studien Zur Textgeschichte des Ramâyana*, Stuttgart 1936 pp 1 ff ZDMG 101 1

Bulcke (i) The Genesis of the Valmiki Ramâyana Recensions JOI Baroda Vol V No 1

(ii) Ramakathâ Allahabad 1950

Dr Jacobi has discussed all the important problems of the R in his excellent work *Das Ramâyana* and his conclusions are supported by the MSS of the R collated for the Critical edition His subsequent articles (ZDMG, 48 and 51) and the other works referred to above are equally indispensable for the textual study of the R The works of Weber Hopkins Vaidya, S Lévi Winternitz and Lesny' are also very valuable

[2] Ruben *op cit* p 1

[3] The claim is however, not justifiable as Sr Gorresio has *chosen* to drop passages even when they are sufficiently supported by Bengali MSS The Bengali text printed in the Calcutta Sanskrit Series (1932 1941) is more faithful to the Bengali MSS and should be accepted as the proper representative of the *Bengali Version* Sr Gorresio s ed. has been accepted here as it is an *Editio princeps*

[4] For the divergence in the R Recensions see Bulcke *op cit*

refers to Ṛṣyaśṛṅga's giving *Pāyasa* but is wonderfully silent on the story of Sagara and the Ganges. The reference to the astral position at the time of the birth of Rama (I. 18. 8cd—10ab Vulg.) although found in the S MSS is missing in the N MSS including even D1-4 which as already shown represent the Western Version. It is thus a case of later addition and is therefore dropped from the constituted text. The story of the king Sagara which appears twice in the R (I. 38; II. 36 Vulg.) has been compared by Lesny[1] with the account given in Harivaṃśa and Viṣṇu Purāṇa. The genealogies of the kings of Mithila and Ayodhya (R I. 70 and 71 Vulg.) have been, also critically examined and compared by Kirfel[1] with Padma Purana. The Balakanda unlike the other five Kandas (II—VI) shows the Puranic features which may suggest its lateness. But all these problems, as they fall within the sphere of Higher Criticism, are not relevant as we do not want to go for the present beyond the evidence of MSS.

The S Recension is quite uniform in its three Versions (T1-3, G1-4, M1-4; M4 is influenced by N Recension). It is also represented in sixteen Devanāgarī MSS out of the total forty five D MSS collated for the Balakanda and four (D 4-6, S. 14) are included in the Crit. App. The two Bombay editions of the R, one of the Nirnaya Sagara Press (1888) and the other of the Gujarati Printing Press (1912-1920) which appear to have been based on Devanagari MSS, present the text which, unlike the Bombay edition of the Mbh., is almost identical with the text of the two Southern editions of Kumbhakonam (1905) and Madras (1933) based on the MSS in the Southern scripts. The Bombay (Guj. P.) and Kumbhakonam editions have got almost the same number of Sargas (645 and 648 respy.) with an approximate difference of 223 verses (24049 and 24272 respy.). As regards the Balakanda the two editions have however got the same number of Sargas (77) with verses (2266 and 2272 respy.). The Bombay text (= S) the Vulgate, is faithfully preserved in the commentary Tilaka composed by Nageśa Bhatta and attributed by him to his patron Ramavarman and the commentary Kataka—the two commentaries sometimes differing in individual cases.

It is generally believed that there is no independent Version of Western India on account of the identical text in the Bombay and Kumbhakonam editions. It has been shown above that an adequate number of D MSS belonging to and written in Western India show the features of both the NW and S Versions and some peculiar traits which would induce us to assume that there exists a separate Version for the Western part of India. And this is not unnatural. The Devanagari script being ubiquitous has been able to represent almost all the Versions of the Epic—and as a matter of fact of any old popular text in Sanskrit. The D MSS (45) collated for the Balakanda represent not only the NW, W and S Versions but also the NE Version (for example D10). Such D MSS representing such a variety of Versions were preserved and copied in places like Banaras and Ujjain, the chief centres of Sanskrit learning in North India, and were very helpful in the transmission of the text in all its diversity. The R. thus seems to have, like the Mbh., a Western Version.

A comparative study of N and S clearly shows that S has generally preserved the text of the R. in an original or older form while N has polished the text both from the view point of form and matter. This is of course not to suggest that the S is free from interpolation. The grammatical peculiarities of the Epic such as augmentless forms, change in declensional and conjugational forms, hiatus etc. which are preserved even in the Critical Ed. of the Mbh. and which are adequately supported by the MSS of the R., could not find favour with the people of North India where Sanskrit learning was a living force. Places like Taxila, Srinagar, Ujjain, Banaras, Pataliputra, Nalanda, Jagannath etc. were great educational centres which attracted scholars and even laymen from all the parts of India. The whole atmosphere of North India was in fact surcharged with Sanskrit scholarship. The people consequently tried to maintain most scrupulously the purity of the Sanskrit language of the R which was considered as the *Ādi Kāvya*. As a result of this psychology the original text of the R. with all its peculiarities, although held sacred, was silently revised so as to bring it up to the formal standard of a Kāvya[1]. In spite of this meticulous care some of the old traits have asserted themselves and have survived in several places in the N Recension. As regards the matter it appears that the N has made changes in some cases according to situation. The picture of Kaikeyi for instance in the NW Version appears in a polished form as she belonged to the Kekaya country in the NW part of India (e.g. I. 20⁴). The Mbh., as it happened to be a *Jñānakośa*, an Encyclopaedia, and *not an Ādi Kāvya*, it did not receive at the hands of Northern scholars the special treatment of the R. with the result that the N Recension of the Mbh., unlike that of the R., came to represent the older form of the text.

[1] *op. cit.*

The Southern MSS on the other hand are generally uniform in nature The MS M4 and one more MS in Malayalam collated but not included in the Crit App to a certain extent however represents the text which in several places is identical with the N Recension particularly the NW Version It partly agrees with the S Recension and has verses not found in any other MS of the Crit App This may suggest the contamination of the text with the NW Version It is a misch codex

The MSS are generally arranged in the Crit App according to their age I have grouped the MSS as *dated* and *undated* and arranged them in the chronological order definitely fixed in the first case and inferred in the second case Fortunately 23 MSS out of the 37 MSS of the Crit App are dated and some of them are very old

The MSS of the R agree or disagree with one another in the matter of additions or omissions and form new groups amongst themselves A detailed analysis of the MSS from this point of view will appear in the last Fascicule of the Balakanda

The text of the Epic has to be reconstructed *solely* on the evidence of MSS without bringing in the question of Higher Criticism at this stage The Higher Criticism which is no doubt most important and interesting can be better applied to the Critical text prepared with the help of the MSS only

There are no mechanical rules which can be followed for the constitution of the text The text for example cannot be re-constructed merely by the majority of the MSS as some MSS although forming a minority can present the text in the original form Individual cases have to be judged on their own merit In spite of all such reservations it is not impossible to frame some general principles which may guide us in the reconstruction of the text A comparative study of the MSS of the Mbh and the R clearly shows that both the National Epics sail in the same boat and are entitled to the same treatment for the reconstruction of the Texts[1] The principles enunciated by Dr V S Sukthankar[2] have been declared as very sound and recommended even for the Critical Edition of the R[3] —and may be adopted with profit even for the Puranas I have tried to follow in general the principles of Dr Sukthankar To be more clear I mention the principles which have guided me in the preparation of this Critical Ed —

(1) When both the Recensions N and S agree the text should be accepted

(2) When N and S do not agree preference should be generally given to S as it seems to have preserved the text in an older or original form
But when N and S do not agree and when S presents the text in a form which does not suit the context or which evidently appears to be absurd preference should be given to the N text

(3) When a passage is omitted in *both* N and S or *either* of them it creates suspicion and should therefore be rejected

(4) When a passage is omitted in any Version of N or S and if it is not necessary for the context it should be dropped

(5) When a passage is omitted in several MSS (even if not in any entire Version) provided some of the MSS in question are not closely related and one cannot have influenced another it should be dropped as secondary cf 107*

(6) A wavy line (〰) is generally used when the MSS of the same Recension are equally divided and keep the point moot It is not used when S differs from N as S is generally taken to represent an older form of the text than N

(7) Emendation should be avoided as far as possible in favour of interpretation

Oriental Institute Baroda Dated 1 1 1958 G H BHATT

[1] Cf Jacobi *op cit* p 9

[2] S Lévy *Pour l histoire du Ramayana* JA 1918 pp 1—160

[1] Cf Sukthankar Memorial Edition Vol I pp 1 91 433

[2] ibid pp 97ff 108ff 159 246

[3] Cf Ruben *op cit* Preface (Vorbemerkung) pp IX XI Dr Ruben remarks —

Dr Sukthankar sets an Ideal of Text criticism and the principles enunciated for the reconstruction of the Mbh should be applied to the Rāmāyaṇa as the text tradition and the scheme of Recensions in both the cases are similar

SUPPLEMENTARY INTRODUCTION

The Constituted Text

The Balakanda sometimes called the Adikanda possibly in imitation of the Adiparvan of the Mbh consists of 76 Sargas with 1941 Stanzas (77 Sargas with 2292 St in the Vulgate) It is based on 37 MSS and 6 Comm The MSS are divided as shown in the Introduction to the first Fascicule into the two main Recensions Northern and Southern which in their turn are divided into several Versions on regional considerations The Southern Recension (SR) is represented in the three southern scripts—Telugu Grantha and Malayalam—and also in the Devanagari script while the Northern Recension (NR) is represented in the Newari Maithili and Bengali scripts (North Eastern Version) the Śarada and the Devanagari scripts (North Western Version) and the Devanagari script (Western Version) The Northern Versions are not uniform while the Southern Versions maintain absolute uniformity (ignoring a solitary exception of M1 which as we shall see later on is a misch codex) The uniformity of the text and the purity of the language in the SR have induced the present editor to base the text of the Epic on the SR care being taken to eschew all the passages in the SR which have no corresponding substitute passages in the NR or which are missing in that Recension The constituted text does not obviously represent the SR as all spurious passages in the SR have been scrupulously rejected The NR has in fact served the purpose of an effective check in detecting doubtful passages in the SR The linguistic aspect of the MSS will be discussed later on

Analysis of the MSS

A detailed analysis of the MSS regarding additions and omissions and their mutual relation which has not been possible till the completion of the Balakanda is now taken up here For the sake of convenience we first take the NE Recension consisting of Nepali Maithili and Bengali Versions We now start with the Nepali version

Nepali Version

The Nepali Version is represented by the two MSS Ñ1 and Ñ2 Ñ1 which is our oldest MS in the Crit App dated C 1020 A D is unfortunately damaged in several places and consequently the text of 1 1–12 69–79 2 1 13^{ab} 33 8^{d}–52 20^{a} 54 4^{d} 5^{b} 57 10^{c} 11^{b} and 66 10–76 is not available[1] The MS Ñ2 dated C 1675 A D is complete Both the MSS agree with the Maithili and the Bengali Versions A comparison of Ñ1 and Ñ2 as far as the available portion is concerned shows that there are following additional 19 *Star passages* (including the 3 substitute passages—239 6 5 and 669) which crept into Ñ2 during the period of about 650 years—70 74 79 104 107 153 177 181 189 219 292 318 409 533 613 670

There are no *Star passages* exclusive to Ñ1 and to Ñ2 The additional passages in Ñ1 and Ñ2 are generally shared by the Maithili Bengali and Śarada Versions as against the S MSS excepting M1 which is however a misch codex The haplographical omissions in Ñ1 are 21 14^{c}–15 (with V2) 24 14 (with V1B1) 55 11^{cd} and 10^{ab} (sequence) and 65 1 15 of 1212^{*} (with B1) while in Ñ2 they are 7 267^{*} (post half of l 3 to pr half of l 4) 23 7^{c} (with V2G1) 35 813^{*} (post half of l 6 to pr half of l 7) 41 5–7 (with V1 B1 D10 11) 50 24–25^{b} (with B1) 55 6^{c}–8^{a} (with D11) 59 13^{bc} There are other omissions which are common to the N MSS The omissions peculiar to Ñ2 are 1 13^{cd} and 57 2^{ab}, while those peculiar to Ñ1 are 3 19^{b} and 68 8^{cd}

Maithili Version

Of the 4 MSS (V1–4) constituting the Maithili Version V1 (c. 1360 A D) is the second oldest MS in our Crit App The Maithili Version agrees with the Bengali Version and thus represents the NE

[1] For the correct colophon of the MS Ñ1 cf Dr V V Mirashi's article on *Gāngeyadeva of Tirabhukti*, ABORI XXIII pp 291–301

Version There is general agreement in the 4 MSS of this group but sometimes V4 (c 1836 A D) differs and presents a poor text Most of the *Star passages* found in the MSS of this Version are shared by the other MSS (N and B) of the NE group and in some cases the MSS of the NW group also The *Star passages* exclusive to V1 are 543 1201 to V2 45 to V3 169 319 580 (subst) 605 1204 to V4 834 1089 1221 The haplographical omissions are as follows—

V1—67 21 22^{b} (with D3 ?) 73 l 3 of 1337* (with V2)

V2—21 14^{c}–15 (with Ñ1) 23 7^{cd} (with Ñ2 G4) l 1 of 652* (with V4 D11 13) 39 3^{c}–4 59 1134* (with B1) 60 l 2 of 1146*—St 16 64 26^{ab} 72 16^{c} 17^{d} (?) 18^{c}–l 3 of 1328* 73 l 3 of 1337* (with V1) l 1–3 of 1351*

V3—6 248* (from post half of l 41 to the pri half of the line of 23^{ab}) 30 22^{cd} 41 5–7 (with N2 B1 D10 13) 44 967* (from post half of l 1 to pri half of l 4 (with D10) 65 l 13 of 1212* (with D13) 71 3^{cd} (with D7)

V4—3 11^{cd}–21 11 364* (l 2—l 12 2^{b}) 23 l 1 of 652* (with V2 D11 13) 35 18^{d}–19^{d} 44 20^{c}—l 1 of 965* 54 15 16 57 14^{c}–15^{d} (?) 60 18^{cd} (?) 65 l 17–18 of 1212* 73 1345* 76 l 5–7 of 1394* (?)

The following are the omissions *peculiar* to the individual MSS of this group—

V1—13 2^{c}–3^{b} 14 7^{cd} 17 22 27 28 8^{ab} 42 2^{ab}

V2—16 4 25 8^{cd} 47 27^{ab} 52 14^{cd} 61 7 71 1302* (l 4) to St 16 72 4^{c}–5^{d}

V3—10 17 25 10^{ab} 19 21^{ab} 32 25 26 42 22–23^{d} 67 5^{cd} 68 8^{e-f}

V4—1 66^{bc} 11 14^{c}–15^{b} 13 18^{cd} 35 19^{c} 22 23^{b} 37 from post half of l 1 of 841* to 23^{c} 53 21^{ab} 55 15^{ab} 57 16–17^{b} 64 25 69 28^{c} 30^{d} 73 11^{cd}

Bengali Version

There are 4 MSS of the Bengali group which generally agree with the Nepali and Maithili groups. The oldest MS of this Version is B1 which is dated c 1688 A D There are additions and omissions in these 4 MSS which are common to the N MSS The *Star passages* which are *exclusive* to each of these MSS are shown below —

B1—847 (m) 933 1137 (*sec m* ?)

B2—53 155 158 159 (m) 162 (m) 173 (m) 185 186 370 420 426 (m) 427 (m,) 518 637 649 702 753 (m) 799 803 983 984 1028 1052 1074 1191 1268 1279 1347 1380

B3—57^{d} 84 101 117 125 184 205 231 (m) 233 265 287 296 310 317 320 328 335 368 372 384 397 441 448 474 483 492 499 520 530 535 (subst) 538 567 571 595 626 650 657 683 701 703 745 764 795 811 824 842 869 887 901 929 947 979 988 1009 (subst) 1032 1067 1084 1088 1123 1125 1154 (subst) 1155 1174 1176 1182 1192 1214 (m) 1222 1242 1253 1270 1293 1311 1338 1358 1382

B4—92 114 465 1192 (l 2)

The haplographical omissions are not found in B2 and B4 They are however found in B1 and B3 as under —

B1—25 677* (from post half of this to 9^{a}) 26 700* (from after दर्शि in l 10 upto दर्शि in l 11) (from post half of of l 43 upto pri half of l 44) 29 742* (l 30–33) 33 9^{c}–11^{d} 41 5 7 (with Ñ1 V3 D10 13) 48 2^{c}–3 15^{ab} 50 24 25^{b} (with Ñ2) 59 1134* (with V2) 65 l 15 of 1212* (with N1)

B3—1 79^{c} 2 34^{cd} 12 2^{c}–4^{c} 23 2^{d}–3^{a} 33 l 2 of 796* 43 9^{c}–11^{d} 46 1^{cd} 47 15^{cf} 50 19^{d} 52 8^{cd} (?) 13^{cd} (with D12)

The omissions in the individual MSS of this Group are as follows —

B1—1 36 30 20–22^{b} 48 17–18 59 18^{c}–20^{d} 66 l 4 of 1220* to 12^{b} 71 21^{ab} (with D11 13)

B1—13 39^{c}–40^{d}
B1—10 27^{ab}
B1—1 22^{ab} 5 2^{c}–4 69 5 (with D1) 72 5^{c-f}

Sharada Version

There is only 1 MS in the Śarada script representing the Śarada Version There are, again 5 MSS in the Devanāgari script (D5 7 11 12) which may be the transcripts of some old Śarada MS different from our Ś1 which seems to be about 100 years old These 5 MSS which are similar to K MSS in the Critical Edition of the Mbh (Poona) form with Ś1 the North Western Version which not only differs from the SR but also from the NE Version Not all the additions and omissions in the NW MSS (including Ś1) are common to the NE MSS (including Ñ1 2)

The following *Star-passages* are exclusive to Ś1 —

112 521 (m) 550 912 973 1118, 1286 (subst)

The haplographical omissions in Ś1 are as under —

3 20^{cd} 24^{d}–25^{a} 6 248* (from post half of l 24 to pri half of l 26) 8 14^{c}–15^{b} (with D5) 14 10^{ab} 23 8^{bc} (with D5 7) 28 7 8^{b} 32 3^{c}–4 (with D5 12) 21–23 33 11–12^{b} (?) 39 13^{d}–14^{a} 47 18–19^{b} (?) 50 9 (? with D5 5 12) 25^{ab} (with D1 3 5 7 11 12) 58 13^{bc} (with D5 12) 59 9^{d}–10^{b} (? with D1 3 5 7 12) 60 from post half of l 1 of 1149* to कर्ता in 18^{c} 65 11–1207* (?) 15 (with D1 3 5 7 12) 67 11^{c}–12^{b} (with D5 5 12) 70 5^{b}–7^{a} (? with D5) 72 from त्वम् in 1326* up to 18^{a} (with D12) 74 26^{cd} (?)

It appears from the above list that some of the haplo om in Ś1 are common to D5 and D12. It may be that Ś1 D5 and D12 might have been copied from one old Śarada MS

There is again a long list of omissions in Ś1 They are as follows —

1 18^{cd} (with D5 12) 37^{c}–38^{b} 47 62^{c}–63^{b} 2 2^{ab} 19^{ad} (with Ñ V B D5 10–13) 36^{ab} (with Ñ1 V3 D2 3 5 7 11 12 T2 M2) 4 24^{cd} (with D12) 7 11^{ab} (with Ñ V B D1 5 10–12) 15^{ad} (with D12) 9 7^{ab} 8 (with D12) 10 9^{ab} 12 19^{c} 20^{d} 13 11^{c}–14 15^{c}–16 (with D5), 21^{b}–2^{c} (with Ñ V B D1–3 5 7 10–12) 24 30 (with D1–3 5 7 9 12) 14 2^{cd} (with Ñ V B D1–3 5 7 9–12 M4) 5^{ab} (Ñ V B D1 3 5 7 8 12 M4) 15 23 (with Ñ V B D1–3 5 7 10–12) 16 (20 with D1–3 5 7 12) 17 38^{c}–39 (with Ñ V B D5 10 12) 18 3^{bc}, 5^{ab} (with D5 12) 15^{cd} (with D1–3 5 7 9 11 12 M4) 19 4^{cd} (with D1–3 5 7 12) 6 (with D5 12) 11, 15–16 (with D1–3 5 7 11 12 M4) 18^{c}–19^{b} (with Ñ V B D1–3 5 7 10 12 M4), 22^{ef} (D1–3 5 7 11 12 M4) 23^{bc} (with D1–3 5 7 11 12 M4) 20 18 (with D1–3 5 7 9 12) 21 18^{ef} (with D1 3 5 7 11 12) 23 13–14 (with D1 3 5 7 11 12) 28 29 (with D1 3 5 12) 25 12 (with D1–3 5 7 11 12) 28 3^{cd} (with D1 3 5 11 12) 11 (with D1–3 5 7 12) 29 6 (with D1–3 5 7 12) 7^{c}–8^{b} (with D1–3 5 7 12) 30 14^{cd} 32 8–9^{b} (with D5 12), 10^{cd} (with N V B D1–3 5 7 10 12 M4) 34 5^{ab} (with D5 6 11 12) 14 (with D5 7 11 G3) 21^{cd} 35 10–11^{b}, 13 (with D5 12) 21^{ab} (with D5 9 12) 36 22^{cd} (with D5 12) 29–30 (with D5 9 12) 39 24^{cd} (with D1 3 5 7 9 12 M4) 43 9^{cd} 44 2^{cd} and 5^{cd} 18^{ab} (with Ñ2 V B D1–3 5 7 9–12 M4) 50 5^{ab} (with D5) 52 15^{cd} (with D1–3 5 7 12 13) 57 2^{c}–3^{b} (with D1 5 5 7 12) 59 13^{cd} (with D5 12 13) 63 10^{cd} 64 12^{ab} (with D1 3 5 7 12) 65 13^{cd} (with D1–3 5 7 12) 68 7^{cd} (with D1 3 5 12) 69 31 (with D1–3 5 7 9 12) 70 2^{cd} (with D12) 71 11^{cd} (with Ñ2 V B1 3 4 D1–3 5 7 11–13) 72 23^{ef} (with D5 5 7 12)

The above analysis shows that Ś1 represents the NW Version as all the haplographical omissions in Ś1 are common only to the D MSS representing the NW Version And even in ordinary omissions Ś1 agrees only with the NW MSS in 31 cases while it agrees with both the NW and NE MSS in 12 cases only There is again not a single case where Ś1 agrees only with a NE MS as against the NW MSS

Devanagari Version of Tilaka (Vulgate)

The Devanāgarī Version is a Composite Version as it represents all the Versions (NE NW W and S), The comm *Tilaka* has a text of the Ram which agrees with the SR and which is here accepted

as representing the Vulgate There is no *Star passage* exclusive to this MS (D_1) nor is there any haplographical omission There are however a few omissions as under —

12 19^{ab} 30 15^{cd} (with $D_{4\,5}$) 38 19 upto I 39 6 47 7^{cd} (with $D_{4\,5}$) 48 8

Devanagari Composite Version

Western Version

The four MSS D_{1-4} although they differ from one another in certain respects have many points of agreement and form a separate unit They are written in Gujarat (D_2 may be from Rajasthan or the border line between Gujarat and Rajasthan) as can be inferred from the nature of their hand writing In the case of D_3 and D_4 the colophons in fact make a clear reference to the two places of Gujarat—*Viramgam* and *Śuklatīrtha*—where they were written All the 4 MSS mention the date of writing in the colophons —1455 A D 1594 A D 1717 A D and 1848 A D respectively D_1 again occupies the third rank in point of antiquity being next to $Ś_1$ and V_1 In view of the fact that the 4 MSS belong to Western India and show common characteristic features they are taken as forming a Western Version. They also share the features of the NR and the SR and this is not unnatural as they belong to a region which lies between North and South and which consequently comes under their influence

The *Star-passages* in the 4 MSS are 28 (including 7s) 6 4 and 8 (including 1s) respectively They are as under —

D_1—48 145(s) 156(s) 160 207 216 242(s) 244(s) 246 288(s) 330 349(s) 349(s) 498 556 654 761 783 798 910(m) 969(s) 1004 1007 1062 1142 1208 1275 1332 1350

D_2—163 179 183 204 228 279

D_3—56 129 212 309 (lines 47 51 54 55 63 64 77 85 89 90—*all s*) 1186

D_4—50 200 (s) 201 240 380 514 1075 1115

The above-mentioned MSS have got haplographical omissions as under —

D_1—1 16^{a}–17^{b} 14 10^{ab} 33 4^{cd} (?) (with $D_{2\,7}$ M_4) 40 11^{c}–12^{b} (with D_2 M_4) 44 25^{cd} (with $D_{2\,3\,4\,7\,8\,11\,12}$) 48 15^{cd} (with $D_{4\,11}$) 50 26^{ab} (with $D_{2\,7\,12}$) 52 13^{cd} (with B_4 D_3), 22^{bc} (with $D_{2\,3\,7\,11}$) 55 21^{c}–22^{b} (with $D_{2\,3\,5\,7\,11}$) 59 27 28 70 10^{cd} 74 3^{ab} (with $D_{3\,4\,7\,9}$)

D_2—6 20^{bc} 8 14^{c}–15^{b} (with $Ś_1$) 12 6^{c}–7^{b} 13 42^{b}–43^{a} (with D_1) 14 10^{ab} 15 26 27^{ab} (?) 16 14^{c}–15^{e} (यु to यु) 17 l 9 10 of 531^{*} (?) from post half of l 2—pri half of l 4 of 542^{*} (from after राम to राम) 20 7^{ab}—l 1 of 596^{*} l 4 of 596^{*} to ना in 7^{d} 24 6^{d}–7^{a} 18 32 3^{ab} 35 l 1 3 of 813^{*} (with D_{10}) 37 16^{c}–17^{b} 40 11^{c}–12^{b} (with D_1 M_4) 44 3 47 30 (with D_4) 48 8^{c}–9^{d} 12^{d}–1^{e} (of Sarga 49) 50 9 (? with $Ś_1$ $D_{5\,12}$) 26^{ab} (with $D_{1\,3\,7}$ T_1) 52 13^{cd} (with B_4 T_2) 22^{bc} (with $D_{1\,3\,7\,11}$) 56 11^{c}–12^{b} (?) 57 19^{cd} (? with $D_{3\,7}$) 58 from after सर्वेन्द्र in 10^{d} to सर्वेषां in 11^{d} 59 6^{d}–7^{a} 64 27^{d}–28^{e} 66 from after धनुर्वेद in 6^{a} to °वर in 8^{a} 67 11^{c}–12^{d} (with $Ś_1$ $D_{5\,12}$) 68 10 70 9^{d}–12^{e}, 17–18 (?) 71 10–11^{b} 72 after पुत्र in 7^{b} to पुत्रे in l 3 of 1320^{*}

D_3—3 19–20 8 1^{c}–2^{d} 14 10^{ab} 15 from post half of l 3 to pri half of l 5 of 478^{*} 23 8^{bc} (with $Ś_1$ D_7) 26 15^{c}–16^{d} (with D_7 G_1) 28 post h l 2 (732^{*}) to 20^{e} 31 12^{c}–13^{f} (with D_7) 22^{b}—pri h of 767^{*} (with D_7) 35 4^{cd} (? with $D_{1\,7}$ M_4) 45 20^{c}–21^{d} 46 17 48 15^{cd} (with $D_{1\,7\,11}$) 49 l 2 of 1035^{*} to St 11 50 26^{ab} (with $D_{1\,2,7}$ T_1) 52 22^{bc} (with $D_{1\,2\,7\,11}$) 55 10^{ab} and 8^{cd} (sequence) 17^{c} 18^{b} (with $D_{7\,12}$ T_1) 57 19^{cd} (with $D_{2,7}$) 65 21^{c}–22^{d} (?) 67 11–12^{b} (with V_1 D_7) 70 3 72 from after दिवसे in 1^{a} to दिवसे in 1^{e} 74 14^{c}–15^{d}

D_4—6 5^{ab} 7 16^{ab}—l 3 of 271^{*} 11 19^{b}–21^{a} 14 10^{ab} 32 15^{ab} 38 8^{b}–9^{e} (with G_4) 47 30 (with D_2) 48 13^{cd} (with D_{14} T_2) 52 4^{ab} 65 6–7 (with B_4) 66 16^{d}–17^{f} (with T_2 M_3) 68 1252^{*} (l 6–8) 69 11–13

The four MSS. have got the following individual omissions :—

D1—1. 4^{cd} (with D2), 6^{cd}, 7, 17^{ab} (with D12), 25^{cd} (with D27), 29^{c}–30^{b}, 40^{ab}, 49^{ef} (with D2,3,7), 61^{ab} (with D2 3 7). 2. 22^{cd}–24. 3 14^{cd} (with D4 T G2 M1 3), 21^{cd}. 4. 19–21^{b}; 24. 5. 9 (with D2 3 9), 12^{ab} (with D2); 14^{ab} (with D2 3 9 M4), 17, 20–23. 6. 4^{cd}, 10^{cd}. 18. 5^{cd} (with D2,3,7,8,14 G4 M4). 22. तत्र in 17^{a-b}. 36. 18^{cd}. 42. 20 (with D2 3 5 6 7 8 12). 45. 16. 47. 2^{c}–3, 4^{cd}, 5^{cd}, 6^{cd}. 52. 9^{ab}. 55 22^{ab} (with D2 3 5 6 7 12 13). 59. 22^{cd} (with D2 3 6 7 12); 31^{ab} (with D2 3 5 6 7 12). 60. 8^{ab} (with D2 3 6 7 12). 63. 3^{cdef}. 71. 10^{e}–11^{b}.

D2—1. 4^{cd} (with D1), 25^{cd} (with D1 7); 49^{ef} (with D1 3 7), 61^{ab} (with D1 3 7) 2 38^{d}–39^{c}. 3. 11^{d}–12^{c} 20^{cd}. 5. 1^{ab}, 17^{cd} (with D1 9), 20–21 (with D3). 6. 19 (with D3 7 8). 7. 5; 11 (with D2); 13^{ab} (with D3 7 9); 15^{cd} (with D3). 8. 17–18. 12. 21 (with D3 7 12) 13. 44^{ab}. 15. 27^{ab}. 17. 25^{c}–26^{b}. 19 3. 6^{cd} (with D3 7) 20 7^{ab}. 22. 8^{c}–9^{b}. 26 11–12^{b} (with D3 7). 29 4 32 20^{cd} (with D1) 36 18. 38. 16^{c}–26 (end of Sarga) 39 15^{c}–16. 42. 8^{ab} (with D11). 46 6^{ef} (with D3 9 11). 47 6^{ab} (with D3 5 6 7 8 10). 53 10^{c}–11^{b}. 56. from समाहिता in 18^{c} upto हि in 20^{a}. 57. 1^{ab}, 11^{ab}. 58. 17^{d}–18^{c}. 59. 20^{d}–21^{c}. 74 25^{c}–26^{b}.

D3—1. 23^{d} (with D7), 49^{ef} (with D1 2 7), 61^{ab} (with D1 2 7). 5. 11–12^{ab}. 6 4^{ab}, 17^{ab}, 18^{c}–19. 9. 20^{ab}, 21^{ab}. 22. from तत्र in 13^{a-b}. 23 29^{c}–29 (with D7). 24 2^{c}–3^{b}. 25 10 (with D7). 26 13^{cd} (with D7) 32 3^{d}—pr. half of l 2 of 771*. 36. 8^{ab} (with D7), 18–20 (with D7 M4). 40 22^{d}–23^{a}. 49 23^{a} and 23^{d} (both with D7). 52. 8 (with D7) 53. 19 (with D7). 56 2^{ab}, 2^{ef}–8^{a}. 59 23^{b}. 61. 16. 62 5^{ab}. 64. 24 (with D7). 70 19^{cd}. 74 24^{c}–25^{b}.

D9—5 8–9; 11–12, 19^{c}–22 7. 8^{ab}. 11. 9^{c}–10^{b}. 13. 10^{c}–11. 15. 12^{ab}, 21^{c}–22^{b}. 17 38^{c}. 22. 13^{ab}. 29. 8^{cd}. 32. 6^{b}–7^{a}. 41. 18. 45. 13^{c}–14. 52. 6^{c}–7. 53. 7^{cd}. 64. 3^{b}—pr. half of l. 2 of 1185*. 65 16–19. 68. 7. 69. 9^{ef}. 70. 9^{d}–10^{a}.

As regards insertions the four MSS. have most of the *Star-passages* common with N Version. There are, however, cases of insertions where they agree with the SR, particularly D9 The two MSS. D2 3 have the following *Star passages* peculiar to them: 57^{b}, 94, 187, 222 (with D9), 229, 255 (with D1).

The following conspectus will show the relation of the Western MSS. to the Devanagari and Southern Recensions.

Ins * No	W D1–3 9	D Dt D4 6 8 14	S T G M
72	D9	Dt D4 6 8,14	T G M
123	D1	—	M4
136	D9	Dt D4 6 8 14	T G M1–3
146	D1	Dt D4 6 8 14	T G M1–3
154	D9	Dt D4 6 8 14	T G M
165	D9	Dt D4 6 8 14	T G M1–3
175	D9	Dt D4 6 8 14	T G M1–3
213	D9	Dt D4 6 8,14	T G M1–3
229	D2 3	—	G3
324	D1	—	M4
366	D9	Dt D4 6 8 14	T G M
406	D9	Dt D4 6 8 14	T G M1–3
428	D9	Dt D4 6 8 14	T G M1–3
433	D9 (om. l 5–8)	Dt D4 6 8 14	T G M1–3
467	D9	Dt D4 6 8 14	T G M1–3
468	D9	Dt D4 6 8 14	T G M1–3
470	D9	D4 6 8 14	T G M1–3
471	D9	Dt D4 6 8 14	T G M1–3
490	D9	Dt D4 6 8 14	T G M
491	D9	Dt D4 6 8 14	T G M (M4 om. l. 12, 15)

Ins * No	*W* $D_{1-3\,7}$	*D* Dt $D_{4\,6\,8\,11}$	*S* T G M
495	D	Dt D	T G M
			{ G_1 om l 1-6 / G_2 om l 5-7 and / M_1 om l 5-8
504	D	Dt D	T G M
505	D	Dt D	T G M_{1-3}
508	D	Dt D	T G M_{1-3}
509	D	Dt D	(All ex T_2 om l 6)
	(om l 6)	(D om l 6)	T G M_{1-3}
510	D	Dt D	T G M_{1-3}
511	D	Dt D	T G M_{1-3}
513	D	Dt D	T G M_{1-3}
540	D	Dt D	(T G M om l 2)
	(om l 2)	(D om l 2)	T G M_{1-3}
564	D	Dt D	T G M
607	D	Dt D	T G M_{1-3}
615	D	Dt D	T G_{2-4} M
616	D	Dt D	T G M
			(G_1 om l 1, M_1 om l 2)
628	D	Dt D	T G M
631	D	Dt D	T G M_{1-3}
643	D	Dt D	T G M_{1-3}
644	D	Dt D	T G M
645	D	Dt D	T G M_{1-3}
658	D	Dt D	T G M_{1-3}
667	D	Dt D	T G M_{1-3}
690	D	Dt D	T G M
			(M_1 om l 5-8)
707	D	Dt D	T G_{1-3} M_{1-3}
713	D	Dt D	T G M_{1-3}
720	D	Dt D	T G M
	(om l 2 & 5)	{ All om l 2, / D om l 5 also	(M_1 om l 1, 2, 5)
721	D	Dt D	T G M_{1-3}
729	D	Dt D	T G M
	(om l 1)	(D om l 1)	(All om l 1)
733	D	Dt D	T G M
736	D	Dt D	T G M
	(om l 2)	(All ex D om l 2)	(All ex T G M_1 om l 2)
750	D	Dt D	T G_1 M_{1-3}
758	D	Dt D	T G M
762	D	Dt D	T G M
	(l 2 only)		(G_2 l 2 only)
769	D	Dt D	T G M
789	D	Dt D	T G M M
797	D	Dt D	T G M M_{1-3}
801	D	Dt D	T G M
804	D	Dt D	—
			T G M_{1-3}
		(D om l 1)	
831	D	D	T G M
838	D	Dt D	T G M
867	D	D	T G M_{1-3}
874	D	Dt D	T G M
890	D	Dt (l 2-3)	T G M
	(l 2-3)		{ T M om l 3 / G_{1-3} M read l 2-3 only
886 (subst)	D (l 3)	—	M (l 3)
999 (subst)	D	—	M
1033	D	Dt D	T G M_{1-3}
1069	D	Dt D	T G M

Ins. * No.	*W* $D_{1-3, 9}$	*D* Dt $D_{4,5,6,8,14}$	*S* T G M
1081	D_3	Dt $D_{4,6,8,14}$	T G M
1105	D_4	$D_{4\,14}$	T G M_{1-3}
1108	D_3	Dt $D_{4\,8\,14}$	T G M_{1-3}
1148	D_9	Dt $D_{4\,6\,8,14}$	T G M_{1-3}
1150	D_9	Dt $D_{4\,8}$	M_3 (l. 1 only)
1153	D_9	Dt $D_{4\,5\,8\,14}$	T G M_{1-3}
1274	$D_{1\,9}$ (D_1 om. l. 4–5, 10–11, 14–17)	Dt $D_{4\,5\,8,14}$	T G M (M_4 om. l. 4 5 & 7)
1324	D_9	Dt $D_{4\,5\,8,14}$	T G M_{1-3}
1327	D_9	Dt $D_{4\,5\,8\,14}$	T G M_{1-3}
1386	D_9	Dt $D_{4\,5\,8,14}$	T G M_{1-3}

No. of Ins.—73

—Subst.— 2

Out of the 73 ins. as many as 69 are common to S and D_9 only (from W group).

North-Western Version

We may now turn to the D MSS, representing the North-Western Version. There are five MSS, ($D_{5,7,11,12,13}$) which are procured from Baroda, Hoshiarpur, Bikaner and Jodhpur and which like the Śāradā Version contain the NW text. They may be the transcripts of some Śāradā MS different from the $Ś_1$ of the Critical Apparatus.

The *Star-passages* exclusive to the five MSS. individually are as follows:—

D_5—1168.

D_7—164, 282 (s), 285 (s), 291, 694.

D_{11}—75, 161, 192, 232, 234, 306, 309 (l. 15–18, 44–46, 51, 67), 385, 388, 391, 413, 414, 416, 436, 534, 566 (l. 6, 7, 9, 37, 38, all s); 640, 642, 676, 679, 687, 688, 700 (l. 26 (s), 32, 33, 34); 727 (l. 6–8 and l. 1, 3, 9, 10 all s), 743, 820, 832, 836, 841 (l. 2), 941, 958, 993, 997 (l. 4), 998, 1031, 1037, 1050, 1068 (s), 1157 (l. 2–3), 1175, 1196, 1284, 1322, 1339.

D_{12}—359, 360, 1128.

D_{13}—223, 293, 295, 302 (l. 8), 472, 565, 600, 601, 602, 1316.

The haplographical omissions are as under:—

D_5—3. 4–5. 14. 10^{ab}. 16. 4–6. 32. 3^c–4 (with $Ś_1$ D_{13}), 19 (with D_{12}). 40. 17^c–18^b (? with D_{12}). 44. 8–9^b. 50. 5 (with D_{12}); 9 (? with $Ś_1$ $D_{2,12}$). 58. 13^{bc} (with $Ś_1$ D_{12}). 67. 11^c–12^b (with $Ś_1$ $D_{2,12}$). 70. 5^b–7^a (? with $Ś_1$). 74. 7 (?), 14^c–16^b.

D_7—13. 42^b–43^a (with D_2). 14 10^{ab}. 16. 8 (with D_{13}). 17. 33^b—pri. half of 544. 19. 24. 22. 17^d–19^a. 23. 8^{bc} (with $Ś_1$ D_3). 26. 15^a–16^d (with D_3 G_1). 31. 3 (? with D_{13}); 22^b—pri. half of 767 (with D_3). 32. 1^c—l. 1 of 770. 35. 4^{cd} (? with $D_{1\,3}$ M_1). 40. 9^b–10^a. 43. 9^c–10^b. 45. 6^d. 48. 15^{cd} (with $D_{1\,3\,11}$). 50. 26^{ab} (with D_{1-3} T_2). 52. 22^{bc} (with $D_{1-3\,11}$). 55. 7^{bc}, 17^c–18^b (with $D_{2,12}$ T_3). 57. 19^{cd} (with $D_{3\,3}$). 59. 28^d–29^a (with D_{13}); 32–33^b. 61. 13^b–14^a (?). 64. 27—l. 1 of 1202. 67. 11–12^b (with V_1 D_2). 72. 3^{ab} (with V_2), 19.

D_{11}—1. 43^a–44^b. 3. 8^{ab}. 9. 15^d–16^c. 23 10^{cd}; l. 1 of 652 (with $V_{2,4}$ D_{13}). 39. l. 2 of 873 (?). 45. 9^c–11. 46. l. 3–4 of 986. 47. 31. 48. 15^{cd} (with $D_{1,2,7}$). 52. 17^c–18^b, 22^{bc} (with $D_{1-2,7}$). 55. 21^{ab}. 58. 15. 64. 1185 (post. h. of l. 2—pri. h. of l. 9); 28^{bc}. 68. l. 6 of 1252; l. 1 of 1256. 71. from राजुभोर्ग in 11^a—विशहे in 12^a (?).

D11—1 16^{c}–17^{b} 10 27 (with D1) 14 10^{ab} 15 485 (l 3–4) 16 8 (with D7) 21 14^{c}–15^{b} 32 3^{c}–4^{b} (with Ś1 D6) 778 (from after मद्‌ in l 1 to मद्‌ in l 2) 19 (with D6) 34 17^{ab} (?) 35 11–12^{b} 40 17^{c}–18^{d} 45^{cd} (with M1) 50 5 (with D6) 9 (? with Ś1 D11) 52 22^{ab} (with B1 D12) 53 14^{c}–15^{b} 55 21^{b} 22^{b} 58 13^{bc} (with Ś1 D6) 59 9^{c} 10^{b} (? Ś1 D1-3 1 7 also) 60 22^{cd} 62 21^{ab} (?) 65 15 (Ś1 D1-3 1 7 also) 67 11^{c}–12^{b} (with Ś1 D1 6) 72 From तद्‌ in 1326 to 18^{c} (with Ś1)

D11—8 1^{bc} 9 l 19 20 of 309 10 21 12 28^{ef} 14 l 4–5 of 463 16 9 23 l 1 of 652 (with V1 4 D11) 29 742 (post half of l 43—pri h of l 44) 31 3 (? with D1) 41 l 2 of 894 4^{b} (?) 5–7 (with N2 V1 B1 D10) 43 7^{d} 8^{a} 44 11^{c}–12^{b} (?) l 1–2 of 961 45 15^{d}–16^{a} 46 14^{bc} (?) 49 13^{cd} (with M1) l 1 of 1047 50 l 2 of 1045–6^{b} 52 22^{cd} (with B1 D12) 54 4^{b} 5^{a} 55 6^{b}–8^{a} (with V1) 17^{c} 18^{b} (with D2 7 T1) 63 1181 (post h of l 4 to pri h of l 17) 65 l 13 of 1212 (with V2) 66 13 (with M1 ?)

There are also omissions in individual MSS They are as follows —

D6—1 18^{cd} (with Ś1 D11) 49^{ab} 3 2^{cd} 22 6^{c}–7 38 10 (with D2 10 11 T1 G1 3 4) 15^{cd} (with D2 11) 26 (with D12) 41 11^{c}–12^{b} 44 15^{c} 16^{b} 52 24^{cd} (with D11 12) 60 1 (with D12) 74 26^{c}–28

D7—1 23^{d} (with D8) 25^{cd} (with D1 2) 49^{ef} (with D1 2) 61^{ab} (with D1-3) 2 17^{c}–18^{b} 3 12^{cd}—Sarga 5 15 7^{c}–8^{b} 19 10–11 23 1^{cd} 34 20^{c}–21^{d} 39 23^{ab} 44 8^{c}–9^{b} 50 9^{cd}, 27^{ab} 56 18^{cd} 59 2^{a-d} 61 20^{c}–21 66 12^{cd} 19^{ab} 73 18^{c}–19^{d}

D11—1 7^{cd} 18^{cd} (with Ś1 D6) 34 2 8^{d}–दर्दौ in 9^{c} 7 13 9 1^{ab} 16^{abc} 19^{bcd} 12 25^{c}–26^{d} 13 14^{ab} 19 21^{ab}–22^{c}, 24 15 1–3 and 5^{cd}–6 16 7^{ab} 26 19^{bc}, 30 7^{ab} 35 21^{cd} 36 28^{cd} 50 22^{c}–23^{b} 72 1–2^{b} 74 17^{ab} 18

D12—1 17^{ab} (with D1) 22 12 30 14 15 21 15^{ab} 35 16^{b}–17^{d} 53 3^{c}–4

D13—1 46^{ef} 13 22^{ef} 16 7 19 4^{c}–6^{d} 22 7^{c}–8^{b} 24 13^{c}–14^{b} 30 20^{ab} 38 26^{ef} 42 9^{cd} 45 16^{abc} 48 16^{ab} 50 6^{ab} 53 14^{cd} 56 1 66 11^{cd} 71 11^{c}–12^{b} 74 2^{ab}

Southern Recension

The SR is represented by T G M Dt D4 5 8 14 MSS For the sake of convenience we have first referred to the 5 D MSS of this Group

The *Star passages* exclusive to these 5 MSS are shown below —

Dt—Nil

D4—560 826 1255

D5 8 14—Nil

The haplographical omissions are as under —

Dt—Nil

D4—48 14^{cd} (with D8 T2)

D5—35 from मनो in 25^{c} up to गङ्गया in 26^{c} 37 22 (?) 61 19^{ab}

D8—Nil

D14—12 10^{c}–11^{d} 46 15^{cd}

Following are the omissions in the individual MSS —

Dt—12 19^{ab} 30 15^{ab} (with D8) 38 19 upto l 39 6 47 7^{cd} (with D8 8) 48 8

D4—10 4 55 2 (with G1 M1) 74 13^{ab}

D5—15 16 26 16^{cd} (with D11) 31 19 63 8

D8—Nil

D14—17 38^{c}

MSS in the Southern Scripts T G M

There are 11 MSS in the Southern Scripts 3 in T 4 in G and 4 in M All these MSS except M4 represent a uniform text unlike the NR where NER differs from the NWR

The *Star passages* exclusive to the individual MSS are as follows —

T1—Nil

T2—300 585 1389

T3—885 1095

G1—144 691

G2—Nil

G3—460

G4—Nil

M1—Nil

M2—210 211 581 935 1205

M3—227 350 512 563 639 (*inf l sec m*) 668 (as before) 717 ( ) 849 ( ) 855 ( ) 858 860 878 (*sup l sec m*) 915 (*inf l sec m*) 917 927 1031 (*inf l sec m*) 1280 (m *sec m*) 1353 1369 1370

M4—47 106 (s) 121 170 (s) 199 (s) 207 (s) 214 (s) 225 (s) 250 (s) 347 (s) 371 400 407 419 (s) 469 477 480 516 (s) 523 533 (s) 566 (l 28 31 32 33) 582 (s) 618 675 (l 2 only) 699 (s) 721 (s) 742 (l 45 47) 829 (l 12 (s) l 10) 871 908 (s) 932 (s) 933 (s) 946 965 (l 2 only) 1014 (s) 1071 1104 1130 1133 (s) 1145 (l 3 4 only) 1204 (s) 1289 1303 (l 3 6) 1315 (s) 1385

The haplographical omissions in these MSS are as under —

T1—41 4^{cd} (?)

T2—43 3^{c}-4 46 12 14^{b} (with G1) 50 2^{b}-3^{a} (?) 66 16^{d}-17^{a} (?) (with D1 M3)

T3—23 21^{d}-23^{c} (with G1) 32 8^{ab} 33 3^{c} 6^{b} 37 13^{c}-15 48 14^{cd} (with D4 8) 50 26^{ab} (with D1 2 7) 55 17^{c} 18^{b} (with D3 7 13) 74 14^{d}-16^{c}

G1—4 l 3 of 209 (with G2) 26 15^{a} 16^{d} (with D3 7) 39 16 17 49 20^{ab} (with G3)

G2—4 l 3 of 209 (with G1) 30 11^{b}-12^{c} 23^{ab} 31 16^{c} 17^{b} 33 7 10 57 12 13 (?) 62 5^{a} 6^{d} (?) 75 2^{c} 3^{b}

G3—4 l 5 of 203 46 6^{c} 8 48 4^{ba} 49 20^{ab} (with G1)

G4—3 19^{ab} 16 5^{cd} (with M3) 23 7^{cd} (with N2 V2) 21^{d} 23^{a} (with T3) 38 8^{b}-9^{a} (with D1) 41 8^{c}-9 46 12 14^{b} (with T2) 49 20^{b} 21^{a} 55 11^{b} 12^{c}

M1—53 15^{ab} (?)

M2—26 16^{f}-17^{a} 38 14 45 3^{cd} (with D12) 46 6^{a}-8 (with G2)

M3—4 l 4 of 203 16 5^{cd} (with G4) 66 16^{d} 17^{a} (with D1 T2)

M4—3 21^{cd} 4 9^{d} 10^{a} 12^{ef} 16 4^{ab} 26 5 11^{b} 35 13-25 (?) 36 16^{b} 17^{a} 40 6 (?) 11^{c}-12^{b} (with D1 2) 43 l 2 of 944—l 6 of 945 49 10^{c}—l 3 of 1037 13^{d} (with D13) 53 14^{cd} 55 6^{d} 11^{a} 66 13 (? with D13) 71 23^{ab} 75 from post h of l 7 up to pr h of l 9 of 1379

The omissions in the individual MSS are shown below —

T1—42 16^{ab}

T2—69 16^{ab}

T3—11 5^{d} 8^{a} 13 18^{ab} 35 2^{ef} 13^{d} 16^{c} 62 1-3 73 2^{c}-4

G1—38 26^{d}

G2—4 4^{cd} 5 16 11 repetition of 16 17 at the proper place 21 15^{ef} 43 6^{cd} 56 from after [illegible] in 10^{c} upto 12^{b} 57 23^{cd} 62 3^{d} 4^{c} (with M4) 73 13^{cd} (with M1 2)

G3—76 14^{cd}

G4—3 14 (with M4) 8 from [illegible] in 14^{d} upto [illegible] in 16^{b} 10 24^{cd} 70 from [illegible] in 8^{a} upto [illegible] in 20^{a}

M_1—Nil.

M_2—41. 18^d–20^a.

M_3—19 18^{ad}. 64 2^{cd}.

M_4—1 67^a–68^b, 69^{ab}, 73^{ab}, 73^d. 2. 7 41 3 14 (with G_4). 11 3^a–4^b. 12 2, 14^a–15^b. 13 8–9, 13–15, 24–25^{ab}. 14 3^c–5^b 17 28^c–34^d, 35^{ab} 19 11^{cd}. 20 19^a. 22. 16^{cd}. 23 27^c–28 26. 14–16^d. 30 8 36 13–14. 42 8–11, 24^b–I 43 1^a 44 2^{ab}. 45 15^a–16^b. 46 5^{cd} 47 2^c–5 52. 6^{ab} 56 16^{ab}, 20 57 2. 59 3^{ab} 66 2–3 67. 13. 69. 3^{ab}. 73 10^c–12.

Of these Southern MSS all T G M excepting M_4 are almost uniform and faithfully represent the Southern Recension M_4 is a misch-codex, sharing many features of the NR and sometimes having passages not found *in any other MSS of both N and S Recensions*

To make the point more clear we may further examine the nature of different MSS The *Star-passages* common to D (= Dt D_{1-14}) and S (= T G M) are as follows —

D + S—83 (M_2 missing), 115, 119 217, 243 245 252, 269, 272, 559, 735.

D + S + D_5—72, 154, 366, 490, 491, 495, 504, 564, 616, 628, 644, 690, 720, 729, 733, 758, 762, 797, 1069, 1081.

D + S (ex. M_1)—69, 236 237, 238, 274, 275, 336, 352, 354, 363, 371, 379, 386, 398, 457, 875, 916, 918, 919, 1085, 1348, 1377, 1383.

D + S (ex. M_4) + D_5—136, 146, 165, 213, 406, 428, 433, 467, 468, 471, 505, 508–511, 513, 607, 631, 643, 645, 658, 667, 713, 721 (M_4 subst), 769, 789 804, 838, 1033, 1108, 1148, 1153, 1324, 1327, 1386.

Dt $D_{5\,8}$—109, 176, 188, 251, 283, 305, 369 373, 374, 739, 740.

NW MSS (= Ś$_1$ D$_{5\,9\,11-13}$) collectively

* *No*	*MSS.*	* *No.*	*MSS.*
302	Ś$_1$ D$_{12}$	892	Ś$_1$ D$_{5\,11\,13}$
424	Ś$_1$ D$_{5\,11\,13}$	902	Ś$_1$ D$_{5\,12}$
459 (s)	"	951	Ś$_1$ D$_{5\,11-13}$
550 (s)	D$_{5\,11\,12}$	1047	D$_{5\,11,13}$
565 (s)	Ś$_1$ D$_{5\,12}$	1057	Ś$_1$ D$_{5\,12-13}$
602 (s)	Ś$_1$ D$_{12}$	1114	Ś$_1$ D$_{5\,11\,12}$
611	"	1166	Ś$_1$ D$_{5\,12}$
712	D$_{11\,12}$	1167	"
734	Ś$_1$ D$_{5\,12\,13}$	1203	Ś$_1$ D$_{5\,11}$
741	D$_{5\,11\,12\,13}$	1333	Ś$_1$ D$_{5\,12}$
753 (s)	Ś$_1$ D$_{5\,12}$	1361	Ś$_1$ D$_5$
787 (s)	"	1374	Ś$_1$ D$_{5\,11\,13}$
877	Ś$_1$ D$_{5\,11\,13}$		

* Passages exclusive to NE MSS (Ñ V B D_{10}) collectively —
Black figures indicate substitute Passages.

* *No.*	*MSS*	* *No*	*MSS.*
64	$B_{2\,3}$	791	V_1 B_1
86	V_3 B_2 (m)	864	$B_{3\,4}$
105	$V_{2\,3}$	971	B_{1-4}
108	"	981	B_2 (m.) $_4$
127	V_2 B_2	1061	$Ñ_2$ V_2 B D_{10}
149	$B_{2\,4}$	1113	$V_{1\,2}$ B_2
206	"	1224	$V_{1\,3}$
311	B_3 (m) $_4$	1239	$Ñ_2$ B_2 D_{10}
313	V_3 B_2 (m) $_4$	1284	$Ñ_2$ V B D_{10}
472	Ñ V B D_{10}	1301	"
497	"	1312	$B_{2\,3}$(m.)$_4$
617	$B_{2\,4}$	1313	B_3(m.)$_4$
619	"		

* Passages exclusive to W MSS (Dt 3 9) collectively —

* No	MSS	* No	MSS
94	Dt 3	197	Dt 3
187		198	
193	Dt 3	222	Dt 3 9
194		224	
(s)	Dt3	255	
195	Dt 9	1273	Dt 3

* Passages common to NW NE and W Groups —

63 68 74 85 87 111 113 116 118 120 1 2 126 128 130 131 132 133 139 143 148 150 152 153 166 172 180 189 190 191 203 208 212 215 218 220 222 254 256 257 259 260 261 262 263 267, 268 270 273 276 278 280 284 286 292 294 322 331 (l 8 s) 346 348 367 376 380 392 444 478 482 517 536 539 541 542 551 557 558 591 595 704 709 765 775 782 790 810 815 818 820 822 825 840 841 853 880 881 882 885 886 895 898 92 928 953 967 970 974 981 982 991 1006 1041 1058 1059 1060 1070 1072 1078 1080 1085 1106 1124 1131 1136 1141 1145 1149 1172 1193 1216 1220 1224 1226 1228 1237 1238 1246 1249 1250 1264 1271 1278 1314 1326 1342 1365

Passages Common to T G M MSS Collectively —

* No	MSS	* No	MSS
241	G2 M1	938	G2 M1
345		957	
454	G1 2	966	G1 3 M1 3
561	T2 M2	994	G2 M1
607	G2 M1	1013	G1 3 M1 3 (*sec m*)
711	G1 2 M2 (*inf lin*)	1039	G1 2 M2 (*sec m inf l*) G2 M1 (both l 5 only)
716	G1 M2		
738	G2 M1	1040	G2 M1
768	T2 G1 2 M1	1133	T2 M2
884	T2 M1	1184	G1 2
891	G1 M2 (*sec m inf l*)	1243	
920	T2 G2 M1 2 (*sec m*)	1354	G2 M1 3
936	G2 M1 3 (*sec m*)	1375	G2 M1
937	G1 2 M1	1387	

* Passages common to W and NE (NW NE) —

49 51 54 57* 58 123 (with D3) 144 (Dt 3 also) 151 (only Dt 11 Dt 10) 242 (Dt B3 4 Dt Dt D1 8 8 11 S) 288 (D11 and NE) 289 (NW NE W) 290 (D13 NE Dt 2) 321 (D7 13 NE Dt 3) 323 (B4) 324 (Dt) 327 (D11 13 NE) 329 (D7 13 NE Dt 3) 330 (D13 NE) 331 (NE) 334 (D7 13 NE) 339 (D7 13 NE) 341 (D7 13 NE) 343 (D7 13 NE) 351 (D13 NE) 353 (D11 13 NE) 360 (D13 NE) 361 (D13 NE) 362 (D13 NE) 364 (D13 NE) 375 (NW NE W) 380 (D13 NE) 383 (D13 NE) 389 (D11 13 NE) 394 (D13 NE) 396 (D13 NE) 399 (D11 13 NE) 402 (D11 13 NE) 404 (D11 13 NE) 405 (om l 2 D11 13 NE) 409 (om l 1 D11 13 NE) 410 (D11 13 NE) 411 [om l 2 NW) (all om l 1) NE (all ex B2 om l 1) W (all om l 1)] 412 [D11 13 (om l 1) NE] 413 [D11 l 2 l 9-10) 13 NE] 415 (D11 13 NE) 420 (D13 NE ex B2) 421 (D13 NE ex B2 N1 V1 2 B1 om l 2) 431 (D13 NE ex B2 N1 V B1 om l 2) 436 (D13 NE) 440 (D13 NE) 442 (NW NE W) 443 (D11 13 NE ex V2) 446 [with D13 (om l 2) D11 (l 5-7 only) NE (all om l 2)] 447 (om l 4 6 8) NW (one l 4 D11 om l 8 only all others om l 5 7 NE all om l 4 and 8 W all om l 5 7) 449 (D11 13 NE) 450 (D11 13 NE) 451 (D11 13 NE) 452 (D13 NE ex B2) 453 (D13 NE) 455 (D13 NE) 456 (NW NE W) 462 (D13 NE) 464 (om l 7 9 D1 13 NE) 466 (om l 3 8 D11 13 NE) 473 (D11 13 NE) 475 (D3 l 1 only NE all l 1 only) 479 (D 1) 481 (D13 NE) 486 (D11 13 NE) 488 (D13 NE) 493-494 (D13 NE) 498 (D13 NE) 514 (NW NE W) 519 (D11 13 NE) 521 (D13 NE) 522 (D11 NE) 524 (D13 NE) 527 (D13 NE) 529 (D13 NE) 532 (D11 13 NE) 536 (NE ex V1 B2) 537 (D13 NE ex V1) 552 (D13 NE) 555 (NW NE Dt 3) 569 (D13 NE) 570 (D13

NE), 572 (D11, NE), 573 (D13, NE), 574 (D11 13, NE), 575 (D11 13, NE, D1), 577 (D13, NE), 583 (D13, NE), 584 (D13, NE), 586 (NW, NE, D1-3), 594 (D13, NE), 600 (NE), 601 (NE ex. D10), 603 (D11 13, NE, D1), 604 (D11 13, NE), 614 (D11 13, NE), 623 (D13, NE), 625 (D11), 632 (D13, NE), 636 (D13 NE), 637 (D13 NE ex B3), 638 (D13 NE ex B1), 640 (D13 NE) 651 (D11 13, NE), 652 (D11 13, NE), 655 (D13 NE), 669 (NE ex Ñ1 B1), 671 (NW, NE, W), 681 (NW, D1 2), 682 (D13, NE), 684 (D11, NE), 685 (D11 13, NE), 686 (D11 13 NE), 687 (D13, NE, D1), 705 (NW, NE, W ex D5), 708 (NW NE, D1-3), 710 (D11 13 NE), 712 (D13 NE), 723 (D7 13 NE, D3), 724 (D13, NE), 748 (D13, NE), 749 (D7 11 13, NE, D1-3), 751 (D7 11 13 NE, D1-3) 754 (D7 11 13, NE, D1-3), 756 (D7 11 13 NE, D1-3), 759 (D7 13, NE, D1-3), 761 (D7 11 13 NE, D1 3), 763 (D7 11 13, NE, D1-3), 770 (D7 11 13, NE, D1-3) 771 (D7 11 13), 772 ( ), 774 (,) 776 (D7 11 13) 779 (NE) 781 (D11 13 NE), 784 (D7 11 13, NE, D1-3), 785 (D11 13 NE D1), 786 (D11 13 NE), 788 (D7 11 13, NE ex V3, D1-3), 791 (D11, NE ex. V1 B4 D1 3) 793 (D11 13 NE), 796 (NW, NE ex Ñ, D1-3), 798 (D7 11 13, NE ex Ñ1, D2 3), 800 (D7, D1-3), 802 (D7 11 13 NE ex Ñ1, D1-3) 803 (D11 13, NE ex. Ñ1, D1-3), 806 (NW, NE ex. Ñ1, D1-3) 813 (NW ex Ś1 NE ex Ñ1, D1-3), 823 (D7 11, D1-3) 827 (D7 11, NE ex. Ñ1, D1-3), 828 (D7 11 13 NE ex Ñ1, D1-3) 830 (D7 11 13, NE ex Ñ1, D1-3), 833 (Ś1 D5-7, 12, NE ex Ñ1, D1-3), 835 (D7 13, NE ex Ñ1, D1-3), 837 (,,), 839 (,), 843 (,,), 850 and 851 (D7 11 13, NE ex Ñ1, W), 852 (D7 13 NE ex Ñ1, D1-3) 854 (D7 11 13, NE ex Ñ1, D1-3), 856 and 859 and 861 (D7 11 13, NE ex Ñ1 D1 3) 863 (D7 13, NE ex Ñ1, D1 3), 866 and 868 (D7 11 13, NE ex. Ñ1, D1-3), 870 (D7 11 13 NE ex Ñ1 D1-3 3), 872 (D7 13 NE ex Ñ1 D1 3), 873 (D7 11 13, NE ex Ñ1, D1-3), 883 (D13, NE ex Ñ1 D1 3), 890 (D11 13 NE ex Ñ1, W), 894 (D7 11 13 NE ex Ñ1, D1-3), 900 (D7 13 NE ex Ñ1, W), 903 (,, ex D5), 912 (D5 7 11 13, D1-3), 924 and 926 (NW, NE ex Ñ1 W), 930 and 931 (D11 13 NE ex Ñ1), 939 and 940 (D11 13, NE ex Ñ1), 941 (D13 NE ex Ñ1), 955 (D5 7 11 13 W), 960 and 961 (D11 13 NE ex Ñ1), 962 (NW, NE ex Ñ1, W), 963 (D13 NE ex Ñ1), 967 (NW, W), 976 (NW NE ex Ñ1 D1-3), 977 (D13, NE ex Ñ1, D1), 978 (Ś1 D13 NE ex Ñ1, D1), 980 (D13, NE ex Ñ1, D1) 983 and 985 (D13, NE ex Ñ1 B3 D1), 986 (D11 13 NE ex Ñ1 D1), 987 (D11 13 NE ex Ñ1, D1), 990 (NE ex. Ñ1, D1) 992 (D11 13, NE ex. Ñ1, D1) 996 (NW, NE ex Ñ1, D1-3) 997 (D13, NE ex Ñ1, D1), 998 (D13, NE ex Ñ1, D1), 1000 (D13, V3 B3 3 D1), 1002 (NW ex. Ś1, NE ex Ñ1, W), 1003 (D13, NE ex Ñ1 D1), 1005 (D11 13 NE ex Ñ1, D1), 1008 (D13, NE ex Ñ1, D1), 1010 (D13, NE ex Ñ1), 1011 (D11 13, NE ex Ñ1), 1015 and 1016 (NW, NE ex Ñ1, D1-3), 1019 (D11 13, NE ex Ñ1), 1020 (D13, NE ex Ñ1), 1022 (D11 13, NE ex Ñ1), 1024 (NW ex Ś1, NE ex Ñ1, D1 3), 1025 (D13, NE ex. Ñ1), 1029 (D11 13 NE ex Ñ1) 1031, 1036, 1037, 1038 1048, 1049 (D13 NE ex Ñ1), 1053 (NW, NE ex Ñ1, D1-3), 1054 (NW, D1-3), 1055 (NW ex D7, NE ex Ñ1, D1 3) 1063 and 1064 (NW, NE ex. Ñ1, D1-3), 1073 (NW, NE, W), 1087 (NW ex 12, NE, W), 1092 (NW, NE ex D10, D1-2), 1093 1094, 1100, 1103 (D11 13, NE) 1101 (with NE) 1102 (NW, NE, D1-3), 1110 (NW, NE, D1-3), 1132 1134 (D11 13, NE), 1140 D11 NE, D3), 1142 1185, 1156 (D11 13, NE), 1157 (D13 NE), 1161 1163 1164 1173, 1177-7*, 1181, 1187, 1190, 1193, 1199, 1212, 1230 (D11 13, NE), 1179 (NW, NE, D1-3) 1219 (D13, NE), 1220 (D7 11, NE, D3), 1229, 1231, 1233, 1234 (D7 11 13 NE ex Ñ1 D3), 1239 (D13, Ñ3 V3 B3 D10, D3) 1243, 1244 (D7 11 13, NE ex Ñ1, D3), 1247 (D11 13 NE ex Ñ1 V3, D3), 1248 (D7 13 W), 1249 (D11 13, NE ex Ñ1, B3 4, D3), 1250 1251, 1256 (with D11 13 NE ex Ñ1, D3), 1252 (NW, NE, W), 1257 (D7 11 13, Ñ3 V B, D3) 1260 (D7 13 NE ex Ñ1 B4 D3), 1263 (Ś1 D5 11, D11 13), 1282 (D11 13, NE ex Ñ1), 1287 (NW ex D13 D1 3) 1292 (NW, NE, W), 1295, 1298, 1299 (D11 13, NE ex. Ñ1), 1300 (NE ex Ñ1) 1306 (D13 NE ex Ñ1), 1310, 1317 (D11 13 NE ex Ñ1), 1320 (NW, NE ex Ñ1, W), 1321 (D11 13, NE ex Ñ1) 1325 (NW ex Ś1, NE ex Ñ1 V2, D-3), 1328 (D11 13, NE ex. Ñ1, D1 3), 1330 (D11 13, NE ex Ñ1, D1 2 3), 1331 (D13, NE ex Ñ1) 1337, 1341, 1346 1349, 1351, 1353 1355, 1356, 1357, 1360, 1363, 1373, 1379, 1384 1390 (D11 13 NE ex. Ñ1) 1388 (B3 4), 1394 (D11 13, Ñ3 V B)

Relation of MSS.

The above analysis clearly shows that there are two well marked Recensions of the Rāmāyaṇa, Northern and Southern It further shows that the Northern Recension has three Versions, North Western, North-Eastern and Western, agreeing to a certain extent with one another and at the same time differing in certain respects It also becomes clear that the Southern Recension is wonderfully uniform in all the three Versions represented by the three scripts of South India, *viz* Telugu, Grantha and Malayalam. The text of the MSS. in the Nandināgarī and Kannada scripts is identical with the Southern Recension.

One palm leaf MS in the Oriya script containing the first two Kandas which was kindly lent by the Superintendent, Archaeology and Museum, Bhubaneswar, was found to belong to the NE Version with some variations here and there

In the Malayalam Version nine MSS were first taken up for collation, of these seven MSS represented a uniform text identical with the Southern R of T and G MSS But there were two Malayalam MSS which mostly agreed with the Northern Recension Three MSS from the first group of Malayalam MSS and one MS from the second group of M MSS were selected for the Critical Apparatus

The detailed examination of the MS M4 makes it clear that the MS is a misch codex and virtually represents the Northern Recension The *Star passages* of M4 common with the SR are only 31 while those common with the NR are 315 (228 substitute passages + 87 Insertion passages) There are 47 passages (25 substitute passages + 22 Insertion passages) which are exclusive to M4 There are 58 *Star passages* of the SR (23 of Dt D[illegible], T G M + 35 of Dt D[illegible] T G M, D8) which are not found in M4 It is clear that M4 is not a faithful representative of the SR and is more contaminated by the NR In other words M4 contains the text of the NR in the Malayalam script with some later additions of the SR Such cases are not uncommon There are MSS written in one particular script but not representing the text of the region of that script We have procured a transcript of a MS of the Ayodhyakanda in the Maithili script from the Raj Library in Darbhanga On examination it is found that it represents the Vulgate (= SR) as against the other Maithili MSS which agree with the Bengali Version

In the constitution of the text the principle of agreement rightly plays an important part (cf Sukthankar, *Prolegomena* pp 114 ff, Sukthankar Memorial Edition, Vol I) But the agreement between B, for instance, and M4 can hardly have any value on account of the Northern leaning of M4 Agreement presupposes two *independent* Versions M4 is not independent of any Version of the Northern Recension The agreement between a Northern Version and M4 is, therefore, ignored in the constitution of the text of the Ramayana.

The text of the Epic, as is well known by this time has been constituted on the basis of the Southern Recension which has been found to preserve the older form of the Epic It is true that the scene of action is North India and it is also true that Valmiki, the traditional author of the Ramayana, belongs to North India Consequently the Northern text is expected to be more original and faithful than the Southern text But a critical study of the *form* of the Epic creates an impression that the Un-Pāṇinian forms which are marked as *ārṣa* by the commentators are preserved in the Southern Recension in a large proportion while they are substituted by regular forms in the Northern Recension The freedom of the Epic language is very much restricted in the Northern MSS where the scribes and reciters were anxious to preserve the purity of the Sanskrit language In the oral transmission of the Epics and the Purāṇas as in the case of Vedic works, the consideration of metre is taken to be more important than that of grammar. As a result of this position many irregular forms naturally appear in the texts.

How the text of the SR is changed in the NR will be clear from the following examples which are by no means exhaustive —

	SR	NR
1. 4	कथयिष्यति	कथयेत्
59	निवेदिता	[illegible]
61	[illegible]	[illegible]
2 7	[illegible] (Ātm for Par)	removed by a substitute passage
16. 2	[illegible]	[illegible]
17. 23	[illegible]	[illegible]
18 4	[illegible]	[illegible]
21 7	[illegible]	[illegible]
16	[illegible] (passively)	text changed
27 11	[illegible] (for [illegible])	[illegible]
35 21	[illegible] (for inf)	[illegible]
36 25	[illegible] (augmentless)	[illegible]
41 3	[illegible]	[illegible]

In a longer narrative poem which is handed down *orally* from one generation to another and which has not been committed to writing certain laxity in language for the sake of metre is inevitable. The change of Pada, double Sandhi, hiatus, augmentless forms and such other irregularities naturally appear for maintaining the metre. Some of the irregular forms in the Epics and the Purāṇas may be the legacy of the Vedic language but most of them are simply due to metrical considerations and the emergence of Pali language. The different variants are also natural in the oral transmission of the Epics. Even if the author of an Epic poem were to repeat the work a second time it is doubtful whether he would be able to repeat the text without any mistake.

The language of the Mbh and the Ramayana has been most critically studied by Dr E D Kulkarni[1] and Dr Nilmadhav Sen[2] respectively and their investigations have clearly shown how both the Epics present the same linguistic features.

My pupil and friend Dr S G Kantawala who has made a very critical study of the *Matsya Purana* for his Doctorate has contributed an article—*Some Linguistic Aspects of the Matsya Purana*—to the forthcoming Volume in honour of Dr R L Turner which shows that even the *Matsya Purana* shares all the linguistic features of the two Epics.

More than seventy years ago Bohtlingk first contributed an article to the *Berichten der Philol histor Classe der K S G W 1887* and two years later another article—*Zur Kritik Des Ramayana* to ZDMG Vol 43 pp 53-68 1889 where he examined all the irregular forms of the Rāmāyaṇa. In the first article he collected forms from the Books I-IV of the Bombay Recension while in the second he collected forms from the Book VII of the Bombay edition and Books I-IV of the Bengal Recension. Dr Jacobi also discussed the language of the Ramayaṇa (*Das Rāmāyaṇa* pp 112-119 1893) who agrees with Bohtlingk in stating that epic peculiarities are not archaisms but new formations. These new formations remarks Dr

[1] Some of the articles of Dr Kulkarni are as follows —

i Unpaninian Forms and Usages in the Crit Ed of the Mbh (New Indian Antiquary Vol VI Nos 5 and 6 1943 Annals of the BORI 1943 BDCRI, Vol IV, No 3 Vol V)

ii Vocatives in the Crit Ed of the Mbh (BDCRI Vol VI Nos 1 and 2 1945)

iii Epic Variants (BDCRI Vol VIII, Nos 1 and 2 1947)

iv Accusative singulars of *Asmad* and *Yuṣmad* in the Mbh (Siddha Bharati 1950)

[2] Some of the articles of Dr Sen are as under —

i Un Pāṇinian Sandhi in the Ramayaṇa (JRAS Bengal Letters Vol XVI No 1 pp 13 39 1950)

ii Some Phonetical Characteristics of the Rāmāyaṇa (JRAS Bengal Letters Vol XVII No 3 pp 225 239 1951)

iii Comparative study in some linguistic aspects of the different Recensions of the Rāmāyaṇa (JOI Baroda Vol I pp 119-129 1951 52)

iv Syntax of tenses in the Ramayana (JOI Baroda Vol I pp 301 307 1951 52)

v The Secondary Conjugations in the Rāmāyaṇa (The Poona Orientalist, Vol XIV Nos 1 4 pp 89-106 1951)

vi The Future-System of the Rāmāyaṇa (Indian Linguistics Vol XII Parts 1 2 pp 1 11 1951)

vii Un Pāṇinian Infinitive Forms in the Rāmāyaṇa (Indian Linguistics Vol XII Parts 3 4, pp 21 24 1951)

viii 1 Un Pāṇinian Perfect Forms in the Rāmāyaṇa

2 The Aorist System of the Rāmāyaṇa

3 The Vocabulary of the Ramayaṇa (I)

(Vak No 1 pp 1 8 1 4 1-8 1951)

ix The Vocabulary of the Rāmāyaṇa (II) (Vak No 2 pp 26-30, 1954)

x The Vocabulary of the Rāmāyaṇa (II) Long Compounds (Vak No 5 pp 142 146 1957)

a variation of the Bengal text with which it coincides more closely than with the Bombay text, as may be seen toward the end of Ayodhyā, where the Bombay text omits several Sargas common to NW and Bengal."

The problem of the interrelation of the Recensions and Versions of the Rāmāyaṇa has been, again, ably discussed by Dr. W Ruben in his book—*Studien Zur Text geschichte des Rāmāyaṇa*—who has pointed out the peculiar features of the different Recensions and Versions.

The study of the language of the Rāmāyaṇa will, however, enable us to decide the relative age of the different Recensions. Fortunately this has been very well done by Dr Nilmadhav Sen who has come to certain conclusions which are very important. He remarks (JOI, I, pp 119ff) "the Bengal version seems to have deviated most from the original epic of Vālmīki. The North-Western recension, too, does not fare much better. The great culture of classical Sanskrit Literature that flourished in Northern India seems to be greatly responsible for the modifications and emendations in language undergone by these versions. Many typical, epic linguistic forms are either entirely wanting in them or but occur sporadically there. But in all fairness to these two versions, it must be said that they are not without the merits of their own. Here and there the readings adopted by these versions are definitely better than those of the Southern recension."

It is very clear from the statistics prepared by Dr. Sen that the SR has got more cases of irregular forms than the NR. For instance the SR contains not less than 108 cases of *irregular Sandhi*, whereas the Bengal and NW Versions contain only about 42 and 67 cases respectively. As regards *hiatus*, the SR contains about 312 cases, while such cases are much less in the N versions. Regarding *metrical changes of vowels*, SR has 50 cases (shortening of long vowels), NW has 23 and Bengal has 22.

It is not only in Phonology but also in Morphology that the SR contains the largest number of irregular forms, e.g. transference of nominal stems irregular declension, confusion between weak and strong stem form, confusion of *vibhakti*, number and gender, irregular *Samāsa* etc. Even in *verbal forms* the largest number of epic forms have been preserved in the Southern Recension, the Northern versions showing variants in most of such cases. The Bengali version has only 42 cases of augmentless imperfect *against* 216 such cases in the SR.

Such a phenomenal difference in the proportion of irregular forms in the SR and the NR naturally arrests the attention of any critical student of the Rāmāyaṇa and compels him to accept the SR as representing the older form of the Epic. The SR is therefore taken as the basis for the constitution of the text with the proviso that the portion of the SR which is not supported even by a substitute passage should be rejected. The critical edition is, therefore, not a blind copy of the SR.

It is sometimes suggested that when there are many variants the best reading should be selected. This is no doubt true but it so happens that a better reading may sometimes be a polished reading. There is thus a danger in following this principle. The eclectic method is therefore avoided in the critical text and an attempt is made to present a genuine tradition of the Epic.

Out of the 76 Sargas of the Bālakāṇḍa, 65 Sargas are without a tag verse in a metre other than *Anuṣṭup* generally *Upajāti*. There is again one case of a long compound running over a hemistich (I 55 10[cd] cp Bhāgavata P X 3 29[ab]) although *long compounds are extremely rare in the spurious* Books of the Rāmāyaṇa (cf Nilmadhav Sen *The vocabulary of the Rāmāyaṇa (III) Long Compounds* Vāk No 5 Feb 1957 p 142). There is again only one case of emendation in I. 13 28[a] where the correct reading *pariṣṭhāḥ* for *pariṣṭyā* is restored against the evidence of the MSS, and one case of hiatus in I 1 71[c] where it has been restored. The artificial ways of removing the hiatus by the insertion of different particles clearly indicate that hiatus was as a rule quite common in the early recitation of the Epic. One is therefore tempted to restore it throughout the Epics and the Purāṇas which are primarily based on oral tradition. The Inser passages in the Crit App, again supply more details as in the case of the critical edition of the Mahābhārata. Even in some substitute passages the same tendency is observed.

A comparative study of the Ramayana and the Mahabharata shows that there are many common expressions and sometimes thoughts in the two Epics Such a study may be very helpful in giving a fair idea of the Epic language and in deciding the original words and phrases of one Epic or another Prof Hopkins prepared a list of Parallel Phrases in the two Epics in his Book *The Great Epic of India* (Appendix A pp 403 445) and discussed the problem of the interrelation of the two Epics (*op cit* ch 2 pp 58 84) In the case of the Rama Episode and the Nala Episode Dr Sukthankar gave the concordance of the two Epics and drew certain conclusions therefrom (*Sukthankar Memorial Edition* Vol I pp 387 402 406 415) As far as the present Critical Edition is concerned an attempt is made in the Notes to give references to the Mahabharata for parallel ideas and expressions However a complete collation of all possible parallelisms in ideas and expressions between the two Epics is a desideratum One of my young pupils Mr M M Pathak M A has almost finished his study of the *Similes in the Ramayana* for Doctorate

The present edition has thus tried to present for the first time a critical text of the Ramayana to the world of scholars It is gratifying to note that the edition (first two Fascicules) has been favourably received by competent authorities Those who however hold a different view with regard to the constitution of the text will at least find here for the first time the whole evidence of MSS which may be most helpful to them in deciding the problem

I am glad to put on record the ungrudging help I have received from all quarters To Prof Edgerton Dr Renou Prof Burrow and Dr Pisani I am most thankful for valuable suggestions and constructive criticism I am also thankful to the other members of the Board of Referees distinguished scholars and the editors of Oriental Journals for their appreciative remarks

The University Grants Commission this year (1959 60) was pleased to give a liberal grant of Rs 45 000 to Ramayana Department Since 1955 it has been pleased to give a grant of Rs 20 000 every year for the critical edition of the Ramayana and to help the cause of the National Epic To the Commission I offer my sincere thanks and request them to continue their keen interest in the Ramayana work

The Government of Bombay also was pleased to sanction a grant of Rs 30 000 last year (1958–59) and of Rs 15 000 this year (1959 60) to the Ramayana Department To the Government I always remain grateful

The Authorities of the M S University of Baroda have been taking keenest interest in the Ramayana work The Vice Chancellor Dr J M Mehta who is also the Chairman of the Editorial Board the Pro-Vice Chancellor Dr C S Patel Hon ble Dr Jivraj N Mehta Finance Minister Bombay State and the Syndicate have laid me under heavy obligation by giving all facilities Dr (Shrimati) Hansaben Mehta the *first* Vice Chancellor of the M S University of Baroda has been in fact the source of inspiration for the critical edition of the Ramayana To her I am most grateful and as a mark of profound respect and admiration I dedicate the Balakanda to her

Finally I must thank the Manager of the University Press Shri Ramanlal J Patel for promptness vigilance sincerity and interest in the Ramayana which have been most helpful to me at every stage in the printing of the Epic I must also thank my learned friend Dr P L Vaidya who is editing the Ayodhyākaṇḍa for his valuable suggestions My thanks are also due to my sincere staff whose willing co-operation has been always encouraging Shri M R Nambiar who is virtually working as a Sub-Editor Shri H T Desai the Superintendent of the Critical Apparatus Section Shri B N Bhatt the Superintendent of the Collation Section and Shri V P Trivedi the Artist who draws the Pictures for the Critical Edition have rendered valuable help for which I sincerely thank them The Director of the Oriental Institute Dr B J Sandesara has given all facilities to the Rāmāyaṇa Department To him I offer my sincere thanks

It is a matter of common experience that required MSS are not easily available. Fortunately for the Rāmāyaṇa the position was different. There is not a single case where there was no happy reaction. The Public and Private Libraries and scholars—one and all—lent Rāmāyaṇa MSS. to us. The India Office Library of London, also, most promptly complied with my request to supply a micro-film and photostat copy of the learned articles of Dr. Lüders on Ṛṣyaśṛṅga which were not available in India. To all of them I always remain grateful.

Rāmāyaṇa Department, Oriental Institute,
Shrimati Hansa Mehta Library Building,
Baroda, 28th March, 1960, Guḍī Paḍavā Day,
Caitra Śukla Pratipadā, V. S. 2016

G. H. Bhatt

CONCORDANCE OF THIS EDITION

With the Bombay, Kumbhakonam, Gorresio and Lahore Editions

Crit Ed	Bom Ed	Kumbh Ed	Gorresio Ed	Lahore Ed
1 1-2	1 1-2	1 1-2	1 1-2	1 1-2
45^*	—	—	—	—
3^a	3^a	3^a	3^a	3^a, 7^a
3^b	3^b	3^b	3^b	3^b, 7^b
3^c	3^c	3^c	3^c	3^c, 7^c
3^d	3^d	3^d	3^d	3^d
47^*	—	—	—	—
4^{ab}	4^{ab}	4^{ab}	4^{ab}	4^{ab}
48^*	—	—	—	—
4^{cd}	4^{cd}	4^{cd}	4^{cd}	4^{cd}
50^*	—	—	—	—
49^*	—	—	5-6	5-6
—	—	—	—	7^d
$5-7^{ab}$	$5-7^{ab}$	$5-7^{ab}$	$7-9^{ab}$	$8-10^{ab}$
7^{cd}	7^{cd}	7^{cd}	10^{cd}	11^{cd}
51^*, 54^*	—	—	9^{cd} 10^{ab}	10^{cd} 11^{ab}
8^{ab}	8^{ab}	8^{ab}	11^{ab}	12^{ab}
8^{cd}	8^{cd}	8^{cd}	12^{ab}	13^{ab}
52^* l 1	—	—	—	—
52^* l 2	—	—	12^{cd}	12^{cd}
53^*	—	—	—	—
9-12	9-12	9-12	$12^{cd}-16^{ab}$	$13^{cd}-17^{ab}$
55^*	13^{ab}	13^{ab}	—	17^{ab} fn
56^*	—	—	—	—
13^{ab}	13^{cd}	13^{cd}	16^{cd}	17^{cd}
57^*	14^{ab}	14^{ab}	—	17^{cd} fn
13^{cd}	14^{cd}	14^{cd}	17^{ab}	18^{ab}
14^{ab}	15^{ab}	15^{ab}	17^{cd}	18^{ab} fn
$14^{cd}-17$	$15^{cd}-18$	$15^{cd}-18$	18 21^{ab}	$18^{cd}-21$
18	19	19	21^{cd} 23^{ab}	22^{ab}, 23^{cd}
57^{a*}	—	—	22	22^{cd}, 23^{ab}
57^{b*}	—	—	—	—
19^{ab}	20^{ab}	20^{ab}	23^{cd}	24^{ab}
57^{c*}	20^{cd}	20^{cd}	—	24^{ab} fn
$19^{cd}-22$	21-24	$21-24^{cd}$	24-27	$24^{cd}-27$
57^{d*}	—	—	—	—
23^{ab}	25^{ab}	25^{ab}	28^{ab}	28^{ab}
23^{cd}	25^{cd}	25^{cd}	28^{cd}	28^{cd} & 28^{cd} fn, l 1
57^{f*} l 1	26^{ab}	25^{ef}	—	28^{cd} fn l 2
57^{f*} l 2-3	$26^{cd}-27^{ab}$	26	—	—
24^{ab}	27^{cd}	27^{ab}	29^{ab}	29^{ab}
58^*	—	—	$29^{cd}-30^{ab}$	$29^{cd}-30^{ab}$
$24^{cd}-25^{cd}$	$28^{ab}-29^{ab}$	$27^{cd}-28^{cd}$	$30^{cd}-31^{cd}$	30^{cd} 31^{cd}
59^*	$29^{cd}-30^{ab}$	$28^{ef}-29^{ab}$	—	32^{ab} fn l 1-2
60^*	—	—	—	32^{ab} fn l 3
$26^{ab}-27^{ab}$	$30^{cd}-31$	$29^{cd}-30$	$32-33^{ab}$	$32-33^{ab}$
61^*	—	—	—	—
27^{cd}	32^{ab}	31^{ab}	33^{cd}	33^{cd}
62^*	—	—	34	34
63^*	—	—	—	—
28	$32^{cd}-33^{ab}$	$31^{cd}-32^{ab}$	35	35
64^*	—	—	36	35^{cd} fn.
29^{cd}	$33^{cd}-34^{ab}$	$32^{cd}-33^{ab}$	37	36

Crit Ed	Bom Ed	Kumbh Ed	Gorresio Ed	Lahore Ed
29^{ef}	34^{cd}	33^{cd}	38^{d}	37^{d}
65*	—	—	38^{ab}	37^{ab}
66* l 1 prior half	—	—	38^{c}	37^{c}
67*	—	—	—	37^{cd} fn l 5
68*	—	—	—	—
69*	35^{ab}	34^{ab}	—	—
70*	35^{cd}	34^{cd}	39^{ab}	37^{cd} fn l 1
71*, 72*	36	35^{a-d}	—	37^{cd} fn l 2 3
73*	37^{ab}	35^{ef}	39^{cd}	37^{cd} fn l 4
74*	—	—	—	—
75*	—	—	—	37^{cd} fn l 6
30^{ab}–31^{ab}	37^{cd}–38	36^{ab}–37^{ab}	40–41^{ab}	38 39^{ab}
31^{cd}	39^{ab}	37^{cd}	41^{cd}	39^{cd}
76*	39^{cd}	38^{ab}	—	39^{cd} fn
32	40	38^{c-f}	42	40
78*	41^{ab}	39^{ab}	—	—
33–34	41^{cd}–43^{ab}	39^{cd}–40^{cd}	43–44	41–42
79* l 1	—	—	—	—
79* l 2	—	—	—	42^{cd} fn
80*	—	—	45^{ab}	—
35	43^{cd}–44^{ab}	41^{a-d}	45^{cd}–46^{ab}	43
81*	—	—	46^{cd} 47^{ab}	44
82*	44^{cd}–45	41^{ef}–42	—	44 fn
36–38^{ab}	46 48^{ab}	43–44^{ef}	47^{cd}–49	45 47^{ab}
83*	48^{cd}	45^{ab}	—	—
38^{cd}	49^{ab}	45^{cd}	50^{ab}	47^{cd}
84*	—	—	—	—
39^{a}	49^{c}	46^{a}	50^{c}	48^{a}
85*	—	—	50^{d} 51^{abc}	48^{b-d}–49^{a}
39^{b-d}–41	49^{d} 52^{ab}	46^{b-d}–48^{cd}	51^{d} 54^{ab}	49^{b-d}–51
—	—	—	54^{ab} fn	—
42^{ab}	52^{cd}	49^{ab}	54^{cd}	52^{ab}
86*	—	—	—	—
87*	—	—	55^{ab}	52^{cd}
42^{cd}	53^{ab}	49^{cd}	55^{cd}	52^{ef}
—	—	—	—	52^{ef} fn
43–44^{ab}	53^{cd}–54	50–51^{ab}	56–57^{ab}	53–54^{ab}
44^{cd}	55^{ab}	51^{cd}	—	54^{ab} fn
88*	—	—	57^{cd}	54^{cd}
45	55^{cd}–56^{ab}	51^{ef}–52^{ab}	58	55
91*	—	—	—	—
46^{ab}	56^{cd}	52^{cd}	59^{ab}	56^{ab}
46^{cd}	57^{ab}	52^{ef}	59^{cd}	—
92*	—	—	—	—
93*	—	—	60^{ab}	56^{cd}
94*	—	—	—	—
46^{ef}–48	57^{cd}–59	53–55^{ab}	60^{cd}–62	57–59^{ab}
95*	60^{ab}	55^{cd}	—	59^{ab} fn
96*	60^{cd}	56^{ab}	63^{ab}	59^{cd}
97*	61^{ab}	56^{cd}	—	60^{ab}
49^{a-d}	61^{cd}–62^{ab}	57	63^{cd} 64^{ab}	60^{cd}–61^{ab}
49^{ef}	63^{ab}	58^{cd}	64^{cd}	61^{cd}
50^{ab}	62^{cd}	58^{ab}	65^{ab}	62^{ab}
50^{cd}	63^{cd}	58^{ef}	65^{cd}	62^{cd}
51^{ab}	64^{ab}	59^{ab}	66^{ab}	63^{ab} 62^{cd} fn l 1 also
98*	64^{cd}–65^{ab}	59^{cd} 60^{ab}	—	62^{cd} fn l. 2-3
51^{cd}–53^{ab}	65^{cd}–67^{ab}	60^{cd}–62^{ab}	66^{cd}–68^{ab}	63^{cd}–65^{ab}
100* l 1	—	—	68^{cd}	65^{cd}
101*	—	—	—	—
100* l 2-4	—	—	69–70^{ab}	66 67^{ab}

Crit. Ed.	Bom. Ed.	Kumbh. Ed.	Gorresio Ed.	Lahore Ed.
$53^{cd}-54^{ab}$	$67^{cd}-68^{ab}$	$62^{cd}-63^{ab}$	$70^{cd}-71^{ab}$	$67^{cd}-68^{ab}$
102*	—	—	—	—
54^{cd}	68^{cd}	63^{cd}	71^{cd}	68^{cd}
103*	69	64	—	68^{cd} fn.
55	70	65	72	69
104*	—	—	73	70
$56-59^{ab}$	$71-74^{ab}$	$66-69^{ab}$	$74-77^{ab}$	$71-74^{ab}$
59^{c}	74^{c}	69^{c}	80^{c}	77^{c}
59^{d}	74^{d}	69^{d}	77^{d}	74^{d}
—	—	—	77^{e}	74^{e}
60^{ab}	75^{ab}	70^{ab}	78^{ab}	75^{ab}
105*	—	—	—	—
$60^{cd}-66^{ab}$	$75^{cd}-81^{ab}$	$70^{cd}-76^{ab}$	$78^{cd}-84^{ab}$	$75^{cd}-81^{ab}$
107* l. 1	81^{cd}	76^{cd}	—	81^{cd} fn.
107* l. 2–3	82	77	$86^{cd}-87^{ab}$	82
107* l. 4–5	—	—	$87^{cd}-88^{ab}$	83
107* l. 6	83^{ab}	78^{ab}	88^{cd}	84^{ab}
108*	—	—	—	—
109*	—	—	89^{ab}	84^{ab} fn
66^{cd}	85^{ab}	80^{ab}	84^{cd}	81^{cd}
67	$83^{cd}-84^{ab}$	79	85	84^{c-f}
68^{ab}	84^{cd}	78^{cd}	86^{ab}	85^{ab}
$68^{cd}-69^{ab}$	$85^{cd}-86^{ab}$	$80^{cd}-81^{ab}$	$89^{cd}-90^{ab}$	$85^{cd}-86^{ab}$
110*	$86^{cd}-88^{ab}$	$81^{cd}-83^{ab}$	—	86^{ab} fn.
$69^{cd}-70$	$88^{cd}-89$	$83^{cd}-84$	$90^{cd}-91$	$86^{cd}-87$
111*	—	—	92^{ab}	87^{cd} fn.
113*	—	—	$92^{cd}-93^{cd}$	$88-89^{ab}$
71^{ab}	90^{ab}	85^{ab}	94^{ab}	89^{cd}
114*	—	—	—	—
$71^{cd}-72$	$90^{cd}-91$	$85^{cd}-86$	$94^{cd}-95$	$90-91^{ab}$
73^{a}	92^{c}	87^{c}	96^{a}	91^{c}
73^{b}	92^{b}	87^{b}	96^{b}	91^{d}
73^{c}	92^{a}	87^{a}	96^{c}	92^{a}
115* l. 1	92^{d}	87^{d}	—	—
115* l. 2–3	93	$87^{e}-88^{b}$	—	92^{ab} fn.
115* l. 4	94^{a}	88^{c}	—	—
73^{d}	94^{b}	88^{d}	96^{d}	92^{b}
116* l. 1	—	—	97^{ab}	92^{cd}
117*	—	—	—	—
116* l. 2	—	—	97^{cd}	92^{ef}
74^{cd}	95^{ab}	89^{ab}	98^{cd}	93^{cd}
119*	95^{cd}	89^{cd}	—	93^{cd} fn. l. 1
75	96	90	99	94
121*	—	—	—	—
76	97	91	100	95
122*	—	—	$101-103^{ab}$	96–97
123*	—	—	—	—
$77-78^{a-c}$	$98-99^{a-c}$	$92-93^{a-c}$	$103^{cd}-105^{a}$	$98-99^{a-c}$
78^{d}	99^{d}	93^{d}	—	—
125* l. 1, 2 & 3 prior half	—	—	—	—
125* l. 3 post. half	—	—	105^{b}	97^{d}
126*	—	—	$105^{cd}-106^{ab}$	100
127*	—	—	106^{cd}	—
79	100	94	107	101
2 1^{ab}	2 1^{ab}	2 1^{ab}	2 1^{ab}	2 1^{ab}
128*	—	—	$1^{cd}-2^{ab}$	$1^{cd}-2^{ab}$
129*	—	—	—	—
$1^{cd}-5^{cd}$	$1^{cd}-5^{cd}$	$1^{cd}-5^{cd}$	$2^{cd}-6^{cd}$	$2^{cd}-6^{cd}$

Crit. Ed	Bom. Ed.	Kumbh Ed.	Gorresio Ed.	Lahore Ed
130*	—	—	7^{ab}	7^{ab}
6^{ab}	6^{ab}	6^{ab}	—	7^{cd} fn
6^{cd}	6^{cd}	6^{cd}	7^{cd}	7^{cd}
7^{ab}	7^{ab}	7^{ab}	—	—
132* l 1	—	—	9^{ab}	9^{ab}
7^{cd}–8^{ab}	7^{cd}–8^{ab}	7^{cd}–8^{ab}	9^{cd}–10^{ab}	9^{cd}–10^{ab}
133*	—	—	10^{cd}–11^{ab}	10^{cd}–11^{ab}
8^{cd}–11^{ab}	8^{cd}–11^{ab}	8^{cd}–11^{ab}	11^{cd}–14^{ab}	11^{cd}–14^{ab}
134*	—	—	—	—
11^{cd}	11^{cd}	11^{cd}	14^{cd}	14^{cd}
136*	12	12	—	15^{ab} fn.
137*	—	—	—	—
12–13^{ab}	13–14^{ab}	13–14^{ab}	15–16^{ab}	15–16^{ab}
138*	—	—	—	—
13^{cd}–18	14^{cd}–19	14^{cd}–19	16^{cd}–21	16^{cd}–21
142*	—	—	—	—
19–21	20–22	20–22	22–24	22–24
144*	—	—	—	—
22–25^{ab}	23–26^{ab}	23–26^{ab}	25–28^{ab}	25–28^{ab}
145*	—	—	—	—
25^{cd}	26^{cd}	26^{cd}	28^{cd}	28^{cd}
146*	27^{ab}	26^{ef}	—	—
26	27^{cd}–28^{ab}	27	29	29
27	28^{cd}–29^{ab}	28	31	31
28	29^{cd}–30^{ab}	29	30	30
29^{ab}	30^{cd}	30^{ab}	32^{ab}	32^{ab}
147*	—	—	32^{cd}	32^{cd}
29^{cd}–33^{ab}	31^{ab}–34^{cd}	30^{cd}–34^{ab}	33^{ab}–36^{cd}	33^{ab}–36^{cd}
33^{cd}	35^{ab}	34^{cd}	37^{ab}	37^{ab}, 38^{cd}
148*	—	—	37^{cd}–38^{ab}	37^{cd}–38^{ab}
149*	—	—	38^{cd}	38^{cd}
34^{ab}–35^{cd}	35^{cd}–37^{ab}	35^{ab} 36^{cd}	39^{ab}–40^{cd}	39^{ab}–40^{cd}
36	37^{cd}–38^{ab}	37	—	41
37–40^{ab}	38^{cdef}–41^{ab}	38–41^{ab}	41–44^{ab}	42–45^{ab}
151*	—	—	—	45^{cd} fn.
40^{cd}	41^{cd}	41^{cd}	44^{cd}	45^{cd}
150*	—	—	45	46
41	42	42	46	47
[44*]	43	43	—	—
App I. No 1 l. 3–21	—	—	4 2–11^{ab}	3 2–11^{ab}
" " l. 22–24	—	—	11^{cd}–12	11^{ab} fn
" " l 25	—	—	13^{ab}	13^{ab}
" " l 25 fn	—	—	—	—
" " l 26–28	—	—	13^{cd}–14^{cd}	13^{cd}–14^{cd}
" " l 29	—	—	15^{ab}	15^{cd}
" " l 30	—	—	15^{cd}	15^{ab}
" " l 31–59	—	—	16–30^{ab}	16–30^{ab}
" " l 59 fn.	—	—	—	—
" " l 60–65	—	—	30^{cd}–33^{ab}	30^{cd}–33^{ab}
" " l. 65 fn	—	—	—	—
" " l. 66–67	—	—	33^{cd}–34^{ab}	33^{cd}–34^{ab}
" " l 68	—	—	34^{cd}	34^{ab} fn.
" " l. 69	—	—	35^{ab}	34^{cd}
" " l. 69 fn.	—	—	—	—
" " l 70–101	—	—	35^{cd}–51^{ab}	35^{ab}–50^{ab}
" " l 101 fn.	—	—	—	—
" " l 102–8	—	—	51^{cd}–54	50^{cd}–53
" " l. 109–10	—	—	55	53^{cd} fn.
" " l. 111–16	—	—	56–58	54–56
—	—	—	—	56^{cd} fn.

Crit. Ed.	Bom. Ed.	Kumbh. Ed.	Gorresio Ed.	Lahore Ed.
App. I. No. 1 l. 117-25	—	—	59-63^{ab}	57-61^{ab}
" " l. 125 fn.	—	—	—	—
" " l. 126-37	—	—	63^{cd}-69^{ab}	61^{cd}-67^{ab}
" " l. 137 fn.	—	—	—	—
" " l. 138-44	—	—	69^{cd}-72^{cd}	67^{cd}-70^{cd}
" " l. 144 fn.	—	—	—	—
" " l. 145	—	—	—	71^{ab}
" " l. 146-55	—	—	73^{ab}-77^{cd}	71^{cd}-75^{cd}
" " l. 156	—	—	—	76^{ab}
" " l. 157-63	—	—	78^{ab}-81^{ab}	76^{cd}-79^{cd}
" " l. 164	—	—	81^{cd}	79^{cd} fn.
" " l. 165-67	—	—	82-83^{ab}	80-81^{ab}
" " l. 168	—	—	83^{cd}	—
" " l. 169-71	—	—	84-85^{ab}	81^{cd}-82^{cd}
" " l. 171 fn.	—	—	—	—
" " l. 172-74	—	—	85^{cd}-86^{cd}	83^{ab}-84^{ab}
" " l. 174 fn.	—	—	—	—
" " l. 175-202	—	—	87-100	84^{cd}-97^{cd}
" " l. 202 fn.	—	—	—	—
" " l. 203-26	—	—	101-112	98-109
" " l. 227	—	—	113^{ab}	109^{cd} fn.
" " l. 228-30	—	—	113^{cd}-114	110-111^{ab}
" " l. 231 prior half	—	—	115^{a}	111^{c}
" " l. 231 post. half	—	—	—	111^{d}
" " l. 232 prior half	—	—	115^{b}	112^{a}
" " l. 232 post. half	—	—	—	112^{b}
" " l. 233-35	—	—	115^{cd}-116^{cd}	112^{cd}-113^{cd}
" " l. 235 fn.	—	—	117^{cd}	—
" " l. 236-37	—	—	117^{ab}, 118^{ab}	114
" " l. 238	—	—	118^{cd}	115^{ab}
" " l. 238 fn.	—	—	—	—
" " l. 239-263	—	—	119-131^{ab}	115^{cd}-127
" " l. 263 fn.	—	—	—	—
" " l. 264-70	—	—	131^{cd}-134	128-131^{ab}
" " l. 270 fn.	—	—	—	—
" " l. 271-89	—	—	135-144^{ab}	131^{cd}-140
—	—	—	—	140^{cd} fn.
" I No. 1 l. 290	—	—	144^{cd}	141^{ab}
—	—	—	—	141^{ab} fn.
" I No. 1 l. 291-97	—	—	145-148^{ab}	141^{cd}-144^{cd}
" " l. 297 fn.	—	—	—	—
" " l. 298-302	—	—	148^{cd}-149	144^{cd}-145
3 1-2^{ab}	3 1-2^{ab}	3 1-2^{ab}	3 1-2^{ab}	4 1-2^{ab}
2^{cd}	2^{cd}	2^{cd}	2^{cd}	—
153*	—	—	3^{ab}	2^{cd}
154*	3-9	3-9	—	—
3	10	10	3^{cd}-4^{ab}	3
155*	—	—	—	3^{cd} fn.
4^{ab}	11^{ab}	11^{ab}	5^{cd}	5^{ab}
4^{cd}	11^{cd}	11^{cd}	4^{cd}	4^{ab}
5^{ab}	12^{ab}	12^{ab}	5^{ab}	4^{cd}
5^{c}	12^{c}	12^{c}	6^{a}	5^{c}
157*	—	—	—	—
5^{d}-7^{a}	12^{d}-14^{a}	12^{d}-14^{a}	6^{bcd}-7^{abc}	5^{d}-7^{a}
158* l. 1	—	—	—	—
158* l. 2	—	—	—	7^{b} fn. prior half

Crit. Ed.	Bom. Ed.	Kumbh. Ed.	Gorresio Ed.	Lahore Ed.
7^{b}	14^{b}	14^{b}	7^{d}	7^{b}
159*	—	—	—	—
160*	—	—	—	—
161*	—	—	—	7^{b} fn. post. half
7^{c}	14^{c}	14^{c}	8^{a}	7^{c}
162*	—	—	—	—
7^{d}-8^{a}	14^{d}-15^{a}	14^{d}-15^{a}	8^{bc}	7^{d}-8^{a}
163*	—	—	—	—
164*	—	—	—	—
8^{bcd}-10^{abc}	15^{bcd}-17^{abc}	15^{bcd}-17^{abc}	8^{d}-11^{a}	8^{bcd}-10^{abc}
165* l 1	17^{d}	17^{d}	—	10^{cd} fn. prior half
165* l 2	18^{a}	18^{a}	—	—
10^{d}-11^{ab}	18^{bcd}	18^{bcd}	11^{bcd}	10^{d}-11^{ab}
166*	—	—	12^{ab}-13^{ab}	11^{cd}-12^{cd}
167*	19^{ab}	19^{ab}	—	—
168*	—	—	—	—
11^{d}-12^{ab}	19^{cd}-20^{ab}	19^{c-f}	13^{cd}-14^{ab}	13
169*	—	—	—	—
12^{cd}	20^{cd}	20^{ab}	14^{cd}	14^{ab}
13	21	20^{cd}-21^{ab}	—	—
170*	—	—	—	—
171*	—	—	—	—
172*	—	—	15-16^{ab}	14^{cd}-15
173*	—	—	—	—
14^{a}	22^{a}	21^{c}	—	—
174* l 1 post. half	22^{b}	—	—	—
14^{b}	22^{d}	21^{d}	—	—
14^{c}	22^{c}	21^{e}	16^{c}	16^{a}
14^{d}	—	21^{f}	16^{d}	16^{b}
15^{ab}-19^{ab}	23^{ab}-27^{ab}	22^{ab}-26^{ab}	17^{ab}-21^{ab}	16^{cd}-20^{cd}
175*	27^{cd}	26^{cd}	—	20^{ab} fn. l 1
176*	28^{ab}	—	—	20^{ab} fn. l 2
177*	28^{cd}	27^{ab}	21^{cd}	21^{ab}
19^{cd}-20^{ab}	29	27^{cd}-28^{ab}	22	21^{cd}-22^{ab}
178* l 1 prior half	30^{a}	28^{c}	—	22^{ab} fn. prior half
178* l 1 post. half	30^{b}	28^{d}	—	22^{ab} fn. post. half
179*	—	—	—	—
20^{cd}	30^{cd}	29^{ab}	23^{ab}	22^{cd}
21^{a}	31^{a}	29^{c}	24^{b}	23^{d}
21^{b}	31^{b}	29^{d}	24^{a}	23^{c}
21^{c}	31^{c}	30^{a}	23^{c}	23^{a}
21^{d}	31^{d}	30^{b}	—	—
180* l 1 post. half	—	—	23^{d}	23^{b}
22	32	30^{cd}-31^{ab}	24^{cd}-25^{ab}	24
181*	—	—	25^{cd}-26^{ab}	25
23-24^{ab}	33-34^{ab}	31^{cd}-32^{cd}	26^{cd}-27^{cd}	26-27^{ab}
182*	—	—	—	—
24^{c}	34^{c}	33^{a}	28^{a}	27^{c}
183*	—	—	—	—
24^{d}	34^{d}	33^{b}	28^{b}	27^{d}
25	35	33^{cd}-34^{ab}	28^{cd}-29^{ab}	27^{e-f} (sec wrongly numbered)
184*	—	—	—	—
26^{abc}	36^{abc}	34^{cd}-35^{a}	29^{cd}-30^{a}	28^{abc}
185*	—	—	—	29^{ab} fn.
26^{d}	36^{d}	35^{b}	30^{b}	28^{d}
186*	—	—	—	—
27^{ab}	37^{ab}	35^{cd}	30^{cd}	29^{ab}
187*	—	—	—	—
27^{c}	37^{c}	36^{a}	31^{a}	29^{c}

Crit Ed	Bom Ed	Kumbh Ed	Gorresio Ed	Lahore Ed
188*	37^{d}–38^{a}	—	—	—
27^{d}	38^{b}	36^{b}	31^{b}	29^{d}
28^{ab}	38^{cd}	36^{cd}	31^{cd}	30^{ab}
189*	—	—	32	30^{ab} fn
28^{cd}	38^{ef}	35^{ef}	33^{ba}	30^{de}
190* l 1	—	—	—	—
190* l 2-4	—	—	—	32^{cd} fn
29^{ab}	39^{ab}	37^{ab}	33^{cd}	31^{ab}
App I No 2 l 15	—	—	34^{ab}	31^{cd}
191*	—	—	34^{cd}–35^{ab}	32
192*	—	—	—	32^{cd} fn l 4 post half & l 5
190* l 5 6	—	—	35^{cd}–36^{ab}	33
App I No 2 l 9	—	—	36^{cd}	34^{ab}
App I No 2 l 10	—	—	—	—
App I No 2 l 11-14	—	—	37^{ab}–38	34^{cd}–36^{ab}
29^{cd}	39^{cd}	37^{cd}	—	31^{cd} fn
193*	—	—	—	33^{cd} fn l 1
190* l 7	—	—	—	33^{cd} fn l 2
194*	—	—	—	33^{cd} fn l 3
195* l 1-5	—	—	—	33^{cd} fn l 4-8
195* l 6	—	—	—	—
195* l 7-11	—	—	—	33^{cd} fn l 9-13
App I No 2 l 1-2	—	—	—	33^{cd} fn l 14-15
—	—	—	—	33^{cd} fn l 16-17
App I No 2 l 3-8	—	—	—	33^{cd} fn l 18-23
—	—	—	—	33^{cd} fn l 24
App I No 2 l 16-19	—	—	—	—
4 1	4 1	4 1	4 1	3 1
196*	2	2	—	—
2-3	3-4	3-4	3 39-40	4 36^{cd}–38^{ab}
—	—	—	41^{ab}	38^{cd}
4^{ab}	5^{ab}	5^{ab}	41^{cd}	39^{ab}
203* l 7-9	—	—	42–43^{ab}	39^{cd}–40
203* l 10	—	—	43^{cd}	41^{ab}
4^{cd} 5^{ab}	5^{cd}–6^{ab}	5^{cd}–6^{ab}	—	39^{ab} fn
197*	—	—	—	—
198*	—	—	47^{ab}	44^{cd}
5^{cd}–6^{ab}	6^{cd}–7^{ab}	6^{cd}–7^{ab}	—	—
6^{cd}–7^{ab}	7^{cd}–8^{ab}	7^{cd}–8^{ab}	44	41^{cd}–42^{ab}
203* l 13 post half	—	—	45^{b}	42^{d}
203* l 14 post half	—	—	45^{d}	43^{b}
7^{c}	8^{c}	8^{c}	45^{c}	43^{a}
7^{d}	8^{d}	8^{d}	45^{a}	42^{c}
204*	—	—	—	—
8	9	9	46	43^{cd} 44^{ab}
203* l 17-18	—	—	47	44^{cd} 45^{ab}
9	10	10	—	—
10^{ab}	11^{ab}	11^{ab}	50^{bd}	47^{d} 48^{b}
10^{cd}	11^{cd}	11^{cd}	51^{bd}	48^{dc}
11^{ab}	12^{ab}	12^{ab}	—	—
11^{cd}	12^{cd}	12^{cd}	48^{ab}	45^{cd}
201*	—	—	—	—
203* l 20	—	—	48^{cd}	46^{ab}
203* l 21 prior half	—	—	49^{a}	46^{c}
205*	—	—	—	—
203* l 22 prior half	—	—	49^{c}	47^{a}
12^{ab}	13^{ab}	13^{ab}	49^{bd}	46^{d}, 47^{b}
203* l 23 prior half	—	—	50^{a}	47^{c}
203* l 24 prior half	—	—	50^{c}	48^{a}

Crit. Ed.	Bom. Ed.	Kumbh. Ed.	Gorresio Ed.	Lahore Ed
203* l 26	—	—	51^{cd}	49^{ab}
12^{cd}	13^{cd}	13^{cd}	52	49^{cd}-50^{ab}
203* l 29-39	—	—	53	50^{cd}-51^{ab}
12^{ef}	14^{ab}	13^{ef}	—	—
13^{ab}	14^{cd}	14^{ab}	54^{ab}	51^{cd}
206*	—	—	—	—
207*	—	—	—	—
13^{cd}-16^{ab}	15^{ab}-17^{cd}	14^{cd}-17^{ab}	54^{cd}-57^{ab}	52^{ab}-54^{cd}
203* l 38	—	—	57^{cd}	55^{ab}
16^{cd}	18^{ab}	17^{cd}	58^{ab}	55^{cd}
203* l 40-43	—	—	58^{cd}-60^{ab}	56^{ab}-57^{cd}
17^{ab}	18^{cd}	18^{ab}	—	—
17^{cd}	19^{ab}	18^{cd}	61^{ab}	58^{ab}, 59^{ab}
203* l 45	—	—	60^{cd}	58^{cd}
18^{ab}	19^{cd}	19^{ab}	61^{cd}	59^{cd}
18^{cd}	20^{ab}	19^{cd}	62^{ab}	60^{ab}
19^{ab}	20^{cd}	$[1]^{ab}$	62^{cd}	60^{cd}
19^{cd}	21^{ab}	$[1]^{cd}$	63^{ab}	61^{ab}
209*	21^{cd}-26^{ab}	$[2]^{ab}$-[6]	—	—
210*	—	—	—	—
211*	—	—	—	—
20	26^{cd}-27^{ab}	20	63^{cd}-64^{ab}	61^{cd}-62^{ab}
212*	—	—	—	—
213*	27^{cd}-28^{ab}	21	—	—
21^{ab}	28^{cd}	22^{ab}	64^{cd}	62^{cd}
215* l 1	—	—	65^{ab}	63^{ab}
216*	—	—	—	—
215* l 2	—	—	65^{cd}	63^{cd}
21^{cd}	29^{ab}	22^{cd}	—	—
22^{ab}	29^{cd}	23^{ab}	66^{ab}	64^{ab}
215* l. 5	—	—	66^{cd}	64^{cd}
22^{cd}	30^{ab}	23^{cd}	—	—
215* l 6-8	—	—	67-68^{ab}	65-66^{ab}
23^{ab}	30^{cd}	24^{ab}	68^{cd}	66^{cd}
215* l 10 & the prior half of l. 11	—	—	69^{abc}	67^{abc}
23^{cd}	31^{ab}	24^{cd}	69^{d}	67^{d}
215* l 12	—	—	70^{ab}	68^{ab}
—	—	—	70^{cd}	—
24-25	31^{cd}-33^{ab}	25-26	71-72	68^{cd}-69
217*	33^{cd}-34^{a-f}	27^{ab}-28^{a-d}	—	—
26-27	35-36	29-30	73-74	70-71
5 219*	5 —	5 —	5 —	5 1^{ab} fn.
220*	—	—	—	—
1-2	1-2	1-2	1-2	1-2
221*	—	—	—	—
3-4^{ab}	3-4^{ab}	3-4^{ab}	3-4^{ab}	3-4^{ab}
222*	—	—	—	—
4^{cd}	4^{cd}	4^{cd}	4^{cd}	4^{cd}
223*	—	—	—	—
5-7^{abc}	5-7^{abc}	5-7^{abc}	1-3^{abc}	1-3^{abc}
230* post half l. 1 & prior half l. 2	—	—	3^{d}, 4^{a}	3^{d}, 4^{a}
7^{d}	7^{d}	7^{d}	4^{b}	4^{b}
224*	—	—	—	—
8^{ab}	8^{ab}	8^{ab}	4^{c}	4^{c}
8^{c}	8^{c}	8^{c}	—	—
8^{d}	8^{d}	8^{d}	4^{d}	4^{d}
230* l 4	—	—	5^{ab}	5^{ab}
230* post halves of l. 6 & 7	—	—	6^{cd}	6^{cd}

Crit. Ed	Bom Ed.	Kumbh. Ed.	Gorresio Ed	Lahore Ed.
231*	—	—	—	6^{cd} fn.
9	9	9	7	7
10^{a}	10^{a}	10^{a}	6^{c}	6^{c}
230* prior half of l.10	—	—	8^{a}	8^{a}
10^{bcd}	10^{bcd}	10^{bcd}	8^{bcd}	8^{bcd}
11^{ab}	11^{ab}	11^{ab}	—	9^{ab} fn.
11^{cd}	11^{cd}	11^{cd}	9^{bc}	9^{bc}
12^{ab}	12^{ab}	12^{ab}	—	9^{ab} fn.
12^{cd}–13^{a}	12^{cd}–13^{a}	12^{cd}–13^{a}	5de–6^{a}	5de–6^{a}
13^{b}	13^{b}	13^{b}	—	—
13^{c}	13^{c}	13^{c}	9^{c}	8^{cd} fn. l 1 prior half
230* l 13 post half	—	—	9^{d}	8^{cd} fn l 1 post half
13^{d}–14^{ab}	13^{d}–14^{ab}	13^{d}–14^{ab}	—	—
14^{cd}	14^{cd}	14^{cd}	10^{ab}	—
15	15	15	13	12^{cd}–13^{ab}
227*	—	—	—	—
16^{a}	16^{a}	16^{a}	14^{ab}	13^{cd}
16^{b}	16^{b}	16^{b}	11^{d}	11^{b}
230* l 16 post. half & l.17 prior half	—	—	14^{d}, 10^{c}	9^{d}, 10^{a}
230* l 18 & prior half of l 19	—	—	11^{abc}	10^{cd}, 11^{a}
230* l 20	—	—	12^{ab}	11^{cd}
226*	—	—	—	—
230* l 21	—	—	12^{cd}	12^{ab}
16^{c}	16^{c}	16^{c}	14^{c}	9^{c}, 14^{a}
16^{d}	16^{d}	16^{d}	13^{c} & 10^{d}	10^{b}, 13^{a}
17^{ab}	17^{ab}	17^{ab}	15^{ab}	14^{cd}
228*	—	—	—	—
17^{cd}	17^{d}	17^{cd}	17^{ba}	16^{d}
230* l 28–30 34	—	—	17^{cd}–19^{ab}	17–18
18^{ab}	18^{ab}	18^{ab}	15^{cd}	15^{ab}
233*	—	—	—	—
230* l 32–33	—	—	16	15^{d}–16^{ab}
18^{cd}–19	18^{cd}–19	18^{cd}–19	—	—
229*	—	—	—	—
20–22^{ab}	20–22^{ab}	20–22^{ab}	—	—
22^{c}	22^{c}	22^{c}	19^{c}	19^{a}
22^{d}	22^{d}	22^{d}	19^{d}	19^{b}
23	23	23	20	19^{e}–^{f}
234*	—	—	—	—
6 1–4^{ab}	6 1–4^{ab}	6 1–4^{ab}	6 1–4^{ab}	6 1–4^{ab}
4^{cd}	4^{cd}, [26^{ef}]	4^{cd}, 26^{ef}	4^{cd}	4^{cd}
235*	—	—	—	—
5–8^{a}	5–8^{a}	5–8^{a}	5–8^{a}	5–8^{a}
248* l. 5 post. half & l. 6 prior half	—	—	8^{bc}	8^{bc}
8^{b}	8^{b}	8^{b}	8^{d}	8^{d}
248* l 7 and 8	—	—	9	9
8^{cd}	8^{cd}	8^{cd}	—	—
9–10^{ab}	9–10^{ab}	9–10^{ab}	10–11^{ab}	10–11^{ab}
248* l 12	—	—	11^{cd}	11^{cd}
10^{cd}	10^{d}	10^{cd}	—	—
11	11	11	12	12
12^{ab}	12^{ab}	12^{ab}	13^{a}	13^{a}
12^{c}	12^{c}	12^{c}	13^{c}	13^{c}
248* l 16 post half	—	—	13^{d}	13^{d}
12^{d}	12^{d}	12^{d}	21^{d}	22^{d}
13–14	13–14	13–14	11–15	14–15

Crit. Ed	Bom Ed	Kumbh Ed	Gorresio Ed	Lahore Ed
248* l 21-26	—	—	16-18	16-18
236*	15^{ab}	15^{ab}	13^{b}	13^{b}
15^{ab}	15^{cd}	15^{cd}	19^{ab}	19^{ab}
15^{cd}	16^{ab}	16^{ab}	—	—
15^{ef}	16^{cd}	16^{cd}	19^{cd}	19^{cd}
16^{ab}	17^{ab}	17^{ab}	20^{ab}	20^{ab}
237*	17^{cd}	17^{cd}	—	—
16^{cd}	18^{ab}	18^{ab}	20^{cd}	20^{cd}
238*	18^{cd}	18^{cd}	—	—
248* l 31	—	—	—	22^{ab}
239*	—	—	—	—
248* l 32	—	—	21^{cd}	22^{cd}
17^{ab}	19^{ab}	19^{ab}	21^{ab}	21^{ab}
17^{cd}	19^{cd}	19^{cd}	—	21^{cd}
18	20	20	22	23
241*	—	—	—	—
$19-20^{ab}$	$21-22^{ab}$	$21-22^{ab}$	$23-24^{ab}$	$24-25^{ab}$
20^{cd}	22^{cd}	22^{cd}	24^{cd}	—
21	23	23	25	26
242*	24^{ab}	24^{ab}	26^{c}	—
22^{ab}	24^{cd}	24^{cd}	26^{ad}	27^{a}
243*	25^{ab}	25^{ab}	26^{b}	27^{b}
22^{cd}	25^{cd}	25^{cd}	27^{ab}	—
23	26	$25^{ef}-26^{ab}$	$27^{cd}-28^{ab}$	$27^{cd}-28^{ab}$
245*	27	27	—	—
246*	—	—	—	—
247*	—	—	—	—
248* l 44	—	—	28^{cd}	28^{cd}
24	28	28	29	29
7 249* l 1	7 1^{ab}	7 1^{ab}	7 —	7 1^{cd} fn l 1
249* l 2 prior half	1^{c}	1^{c}	—	1^{ab} fn l 2 prior half
249* l 2 post half	1^{d}	1^{d}	2^{d}	2^{d}
1^{abc}	2^{ab}	2^{abc}	2^{abc}	2^{abc}
1^{d}	2^{d}	2^{d}	—	1^{ab} fn l 4 post half.
2	3	3	3	3
3	4	4	1	1
251*	$5-6^{ab}$	5	—	1^{cd} fn
252*	6^{cd}	6^{ab}	—	—
253*	—	—	—	—
4^{ab}	7^{ab}	6^{cd}	4^{ab}	4^{ab}
255*	—	—	—	—
4^{cd}	7^{cd}	7^{ab}	4^{cd}	4^{cd}
256*	—	—	—	—
259* l 1	—	—	—	—
260*	—	—	—	—
261*	—	—	—	—
$5-7^{ab}$	$8-10^{ab}$	$7^{cd}-9^{ab}$	$5-7^{ab}$	$5-7^{ab}$
258*	—	—	—	—
7^{cd}	10^{cd}	9^{cd}	8^{ab}	8^{ab}
8^{ab}	11^{ab}	10^{ab}	7^{cd}	7^{cd}
8^{cd}	11^{cd}	10^{cd}	8^{cd}	8^{cd}
9-10	12-13	11-12	9-10	9-10
263*	—	—	11	11
264*	—	—	—	—
265*	—	—	—	—
11^{ab}	14^{ab}	13^{ab}	—	—
$11^{cd}-12^{ab}$	$14^{cd}-15^{ab}$	$13^{cd}-14^{ab}$	$14^{cd}-15^{ab}$	$14^{cd}-15^{ab}$
266*	—	—	15^{cd}	15^{cd}
12^{cd}	15^{cd}	14^{cd}	16^{ab}	16^{ab}
13-14	16-17	15-16	12-13	12-13

Crit. Ed.	Bom. Ed.	Kumbh. Ed	Gorresio Ed.	Lahore Ed.
268*	—	—	14^{ab}	14^{ab}
254*	—	—	—	—
269* l. 1	18^{ab}	—	—	—
269* l. 2	18^{cd}	17^{ab}	—	—
269* l. 3-4	19	17^{c-f}	—	—
15–16^{ab}	20–21^{ab}	18–19^{ab}	16^{cd}–17^{cd}	16^{cd}–17
271*	21^{cd}–22	19^{cd}–20	—	—
16^{cd}	23^{ab}	21^{ab}	17^{ef}	18^{ab}
272*	23^{c-f}	21^{c-f}	—	—
17	24	22	18	19
8 1–4	8 1–4	8 1–4	8 1–4	8 1–4
[ll. 5–11]	5–11	5–11^{cd}	—	—
[ll. 15^{ab}]	12^{ab}	11^{ef}	—	—
[ll. 12^{ab}–20^{cd}]	12^{cd}–21^{ab}	12^{ab}–20^{cd}	—	—
274*	21^{cd}–22^{ab}	21	—	—
[ll. 21]	22^{cd}–23^{ab}	22	—	—
275*	23^{cd}–24^{a-f}	23^{ab}–24^{a-d}	—	—
5^{ab}	9 1^{ab}	9 1^{ab}	5^{ab}	5^{ab}
276* l. 2	1^{cd}	1^{cd}	—	—
5^{cd}–12	2^{ab}–9^{ab}	1^{ef}–8	5^{cd}–12	5^{cd}–12
280*	—	—	—	—
279*	—	—	—	—
13–14	9^{cd}–11^{ab}	9–10	13–14	13–14
283*	11^{cd}	11^{ab}	—	—
15–16^{ab}	12–13^{ab}	11^{c-f}–12^{ab}	15–16^{ab}	15–16^{ab}
[15^{ab} (var.)]	13^{cd}	12^{cd}	—	—
16^{cd}–18^{ab}	13^{ef}–15^{ab}	12^{ef}–14^{ab}	16^{cd}–19^{ab}	16^{cd}–19^{ab}
28-*	—	—	—	—
18^{cd}	15^{cd}	14^{cd}	—	20^{ab}
286* l. 4	—	—	19^{cd}	19^{cd}
286* l. 5	—	—	20^{ab}	19^{cd} fn.
286* l. 6	—	—	20^{cd}	20^{cd}
19–20	16–17	15–16	21–22	21–22
288* l. 2-3	—	—	23	22^{cd} fn
21^{ab}	18^{ab}	17^{ab}	24^{ab}	23^{ab}
21^{c}	18^{c}	17^{c}	25^{a}	24^{a}
21^{d}	18^{d}	17^{d}	26^{b}	25^{b}
289* l. 2	—	—	24^{cd}	23^{cd}
289* l. 3 post. half & l. 4	—	—	25^{bcd}	24^{bcd}
289* l. 5 prior half	—	—	26^{a}	25^{a}
289* l. 6	—	—	26^{d}	25^{cd}
22^{a}	19^{a}	18^{a}	27^{a}	26^{a}
22^{b}	19^{b}	18^{b}	—	—
22^{cd}	19^{cd}	18^{cd}	29^{ab}	28^{ab}
291*	—	—	—	—
289* l. 7 post. half & l. 8	—	—	27^{bcd}	26^{bcd}
289* l. 9-10	—	—	28	27
289* l. 12	—	—	29^{cd}	28^{cd}
290*	—	—	30	28^{d} fn.
23^{ab}	20^{ab}	19^{ab}	31^{ab}	29^{ab}
292*	—	—	31^{cd}	29^{cd}
293*	—	—	—	—
23^{cd}	20^{cd}	19^{cd}	32^{cd}	30^{ab}
294*	—	—	32^{ab}	30^{cd}
295*	—	—	—	—
296*	—	—	—	—
9 1^{a-c}	10 1^{a-c}	10 1^{a-c}	9 1^{a-c}	8 31^{a-c}
297* l. 1	1^{e}	1^{f}	1^{d}	31^{d}

Cnt. Ed.	Bom. Ed.	Kumbh Ed	Gorresio Ed	Lahore Ed
11 1-2^{ab}	12 1-2^{ab}	12 1-2^{ab}	11 1-2^{ab}	9 38-39^{ab}
343* l. 2	—	—	—	—
2^{cd}-3	2^{cd}-3	2^{cd}-3^{cd}	2^{cd}-3	39^{cd}-40
344* l. 2-3	—	—	4	—
[15^{ab}]	4^{ab}	[3^{ef}]	19^{cd}	—
345*	—	—	—	—
4	4^{cd}-5^{ab}	4	5	41
346* l. 2-5	—	—	6-7	42-43
5	6^{cd}-7^{ab}	6	8	44
6	5^{cd}-6^{ab}	5	9	45
7^{ab}	7^{cd}	7^{ab}	10^{ab}	46^{ab}
350*	—	—	—	—
7^{cd}-9^{cd}	8^{ab}-10^{ab}	7^{cd}-9^{cd}	10^{cd}-12^{cd}	46^{cd}-48^{cd}
353*	—	—	13^{ab}	—
10^{ab}-11^{cd}	10^{cd}-12^{ab}	10-11^{cd}	13^{cd}-15^{ab}	49-50^{cd}
[15^{ab}]	12^{cd}	[11^{ef}]	19^{cd}	—
12-13	13-14	12-13	15^{cd}-17^{ab}	51-52
14^{ab}	15^{ab}	14^{ab}	17^{cd}-18^{ab}	53^{ab}
358*	—	—	18^{cd}	—
14^{cd}	15^{cd}	14^{cd}	19^{ab}	53^{cd}
15^{ab}	16^{ab}	15^{ab}	19^{cd}	—
15^{cd}	16^{cd}	15^{cd}	20^{ab}	54^{ab}
359*	—	—	—	—
16^{ab}	17^{ab}	16^{ab}	20^{cd}	54^{cd}
360*	—	—	—	—
16^{cd}-21	17^{cd}-22	16^{cd}-21	21-25^{ef}	55-60^{ab}
365*	—	—	—	60^{cd}
12 1^{ab}	13 1^{ab}	13 1^{ab}	12 1^{ab}	9 61^{ab}
366*	1^{cd}	1^{cd}	—	—
1^{cd}-4^{ab}	2-4	2-4	1^{cd}-4^{ab}	61^{cd}-64^{ab}
368*	—	—	—	—
4^{cd}-10^{cd}	5-11^{ab}	5-10	4^{cd}-10^{cd}	64^{cd}-70^{cd}
369*	11^{cd}-12^{cd}	[11^{a-f}]	[illegible] —	—
11-12	13-14	12-13	11-12	71-72
370*	—	—	—	—
13^{ab}	15^{ab}	14^{ab}	13^{ab}	73^{ab}
376*	—	—	—	—
13^{cd}-14^{ab}	15^{cd}-16^{ab}	14^{cd}-15^{ab}	13^{cd}-14^{ab}	73^{cd}-74^{ab}
371*	16^{cd}	15^{cd}	—	—
14^{cd}-15^{ab}	17	16	14^{cd}-15^{ab}	74^{cd}-75^{ab}
372*	—	—	—	—
15^{cd}	18^{ab}	17^{ab}	15^{cd}	75^{cd}
[14^{cd}]	18^{cd}	17^{cd}	—	—
16-18	19-21	18-20^{ab}	16-18^{cd}	76-78^{cd}
19^{ab}	[22^{ab}]	20^{cd}	19^{ab}	79^{ab}
19^{cd}-22	22^{c-f}-25	21^{ab}-24^{cd}	19^{cd}-23^{ab}	79^{cd}-83^{ab}
373*	26-27^{cd}	[25-26]	—	—
23-24	27^{ef}-29^{ab}	27-28	23^{cd}-25^{ab}	83^{cd}-85^{ab}
374*	29^{cd}	—	—	—
25-28^{ab}	30-33^{ab}	29-32^{ab}	25^{cd}-28	85^{cd}-88
375*	—	32^{cd}	29^{ab}	89^{ab}
28^{cd}-32	33^{cd}-38^{ab}	33^{ab}-37^{cd}	29^{cd}-34^{ab}	89^{cd}-94^{ab}
379*	38^{cd}	37^{ef}	—	—
380*	—	—	—	—
33-34	39-40	38-39	34^{cd}-35^{ef}	94^{cd}-95^{cd}
381*	41^{ab}	40^{ab}	—	—
382*	41^{cd}	[40^{cd}]	—	—
13 1-2^{ab}	14 1-2^{ab}	14 1-2^{ab}	13 1-2^{ab}	10 1-2^{ab}
383*	—	—	—	—
2^{cd}-3^{ab}	2^{cd}-3^{ab}	2^{cd}-3^{ab}	2^{cd}-3^{ab}	2^{cd}-3^{ab}

Cnt Ed	Bom Ed	Kumbh Ed	Gorresio Ed	Lahore Ed
3^{cd}-5	3^{cd} 5	3^{cd}-5	—	3^{cd}-5
385* l 1	—	—	3^{cd}	—
385* l 2-3	—	—	4	5^{cd} fn l 1-2
386*	6-7	6-7	—	—
387* l 1-2	8	[8]	18	14^{cd} fn l 2 & 1
387* l 3-4	9	9	19	14^{cd} fn l 3-4
6^{ab}	10^{ab}	10^{ab}	5^{ab}	6^{ab}
388*	—	—	—	5^{cd} fn l. 5
6^{cd}-7^{ab}	10^{cd}-11^{ab}	10^{cd}-11^{ab}	5^{cd}-6^{ab}	6^{cd}-7^{ab}
389*	—	—	6^{cd}-7	5^{cd} fn l 6-8
7^{cd}	11^{cd}	11^{cd}	8^{ab}	7^{cd}
390* l 1	—	—	8^{cd}	6^{cd} fn l 6
390* l 2-3	—	—	9	5^{cd} fn l 9-10
390* l 4	—	—	—	—
390* l 5-6	—	—	10	5^{cd} fn l 11-12
390* l 7-8	—	—	—	—
391*	—	—	—	—
8-11	12-15	12-15	11-14	8-11
397*	—	—	—	—
398*	16	16	—	—
12	17	17	15	12
400*	—	—	—	—
13-14	18-19	18-19	16-17	13-14
15-18	20-23	20-23	20-23	15-18
405*	—	—	24	18^{cd} fn
19	24	24	—	—
406*	25	25	—	—
407*	—	—	—	—
20-21^{a}	26-27^{a}	26-27^{a}	25 26^{a}	19-20^{a}
21^{b-d}-22^{ab}	27^{b-d}-28^{ab}	27^{b-d}-28^{ab}	—	—
22^{cd}	28^{cd}	28^{cd}	26^{b}	20^{b}
22^{ef}	29^{ab}	29^{ab}	26^{cd}	20^{cd}
409*	—	—	27-28^{ab}	—
23	29^{cd}-30^{ab}	29^{cd}-30^{ab}	28^{cd}-29^{ab}	21
411* l 1	—	—	—	—
411* l 2	—	—	29^{cd}	—
24^{a}	30^{c}	30^{c}	30^{a}	22^{c}
24^{bc}	30^{d}-31^{a}	30^{d}-31^{a}	—	—
24^{d}	31^{b}	31^{b}	30^{b}	22^{d}
412*	—	—	30^{cd}-31^{ab}	—
25^{ab}	31^{cd}	31^{cd}	—	23^{ab}
25^{cd}-26^{ab}	32-33^{ab}	32-33^{ab}	31^{cd}-32	23^{cd}-24
26^{cd}-27^{ab}	33^{cd}-34^{ab}	33^{cd}-34^{ab}	—	25
413* l 3-4	—	—	33	—
27^{cd}	34^{cd}	34^{cd}	34^{ab}	26^{ab}
28-29	35-36	35-36	—	26^{cd}-28^{ab}
30	37	37	—	—
413* l 6-7	—	—	34^{cd}-35^{ab}	—
414*	—	—	—	—
413* l 8-11	—	—	35^{cd}-37^{ab}	—
31	38	38	37^{cd}-38^{ab}	28^{cd}-29^{ab}
420* l 1	—	—	—	—
420* l 2	—	—	39^{ab}	—
416*	—	—	—	29^{ab} fn
32-35	39-42	39-42	—	29^{cd}-33^{ab}
417*	—	—	—	33^{ab} fn
36-37	43-44	43-44	39^{cd}-41^{ab}	33^{cd}-35^{ab}
421* l 1	—	—	—	35^{ab} fn
38^{ab}	45^{ab}	45^{ab}	38^{cd}	35^{cd}
38^{cd}	45^{cd}	45^{cd}	41^{cd}	36^{ab}

Crit. Ed.	Bom. Ed.	Kumbh. Ed.	Gorresio Ed.	Lahore Ed.
297* l 2	1^{e}	1^{e}	—	—
1^{d}	1^{f}	1^{d}	—	—
$2–5^{ab}$	$2–5^{ab}$	$2–5^{ab}$	$2–5^{ab}$	$32–35^{ab}$
309* l 10	—	—	5^{cd}	35^{cd}
$5^{cd}–6$	$5^{cd}–6$	$5^{cd}–6^{a–d}$	6–7	36–37
309* l 15–18	—	—	8–9	37^{cd} fn
7^{ab}	7^{ab}	6^{ef}	10^{ab}	38^{ab}
7^{cd}	7^{cd}	7^{ab}	10^{cd}, 11^{a}	39^{cd}
8^{a}	8^{a}	7^{c}	11^{b}	38^{c}
309* l 22	—	—	11^{cd}	40^{ab}
309* l 23–24	—	—	12	$40^{cd}–41^{ab}$
310*	—	—	—	—
309* l 25–36	—	—	13–18	—
309* l 37	—	—	19^{ab}	—
309* l 38	—	—	19^{cd}	44^{ab}
311*	—	—	—	—
309* l 39	—	—	20^{ab}	—
$8^{b–d}$	$8^{b–d}$	$7^{d–f}$	—	$38^{d}–39^{ab}$
9	9	8	$20^{cd}–21^{ab}$	$41^{cd}–42^{ab}$
298*	—	—	—	42^{cd}
10^{ab}	10^{ab}	9^{ab}	21^{cd}	43^{cd}, 45^{ab}
10^{cd}	10^{cd}	9^{cd}	22^{ab}	43^{ab}, 45^{cd}
11^{ab}	11^{ab}	10^{ab}	22^{cd}	44^{cd}
309* l 45	—	—	23^{ab}	53^{ab}
$11^{cd}–12$	$11^{cd}–12$	$10^{cd}–11$	$23^{cd}–24$	$46–47^{ab}$
309* l 49	—	—	25^{ab}	—
312*	—	—	—	—
13–14	13–14	12–13	$25^{cd}–27^{ab}$	$47^{cd}–49^{ab}$
313*	—	—	$27^{cd}–28^{ab}$	—
$15–18^{ab}$	$15–18^{ab}$	$14–17^{ab}$	$28^{cd}–31^{cd}$	$49^{cd}–52^{cd}$
18^{cd}	18^{cd}	17^{cd}	32^{ab}	—
309* l 62	—	—	32^{cd}	—
19^{ab}	19^{ab}	18^{ab}	$33^{a,c}$	53^{cd}, 54^{ab}
19^{cd}	19^{cd}	18^{cd}	33^{de}	54^{cd}
20^{ab}	20^{ab}	19^{ab}	35^{cd}	57^{ab}, 57^{cd}
309* l 69	—	—	36^{ab}	58^{ab}
309* l 70	—	—	36^{cd}	—
20^{cd}	20^{cd}	19^{cd}	34	55
309* l 67	—	—	35^{ab}	—
21^{ab}	21^{ab}	20^{ab}	37^{ab}	56^{ab}
309* l 72	—	—	37^{cd}	—
21^{cd}	21^{cd}	20^{cd}	38^{ab}	56^{cd}
309* l 74–76	—	—	$38^{cd}–39$	—
22	22	21	40^{ab}	58^{cd}, 59^{cd}
309* l 78	—	—	40^{cd}	59^{ab}
23^{ab}	23^{ab}	22^{ab}	41^{ab}	60^{ab}
300*	—	—	—	—
23^{cd}	23^{cd}	22^{cd}	—	60^{cd}
301*	—	—	—	61^{ab}
309* l 80	—	—	41^{cd}	61^{cd}
314*	—	—	$42^{ab}–50^{ab}$	62^{ab} fn
302*	—	—	—	$62^{ab}–66^{ab}$
24^{ab}	24^{ab}	23^{ab}	50^{cd}	66^{cd}
303*	24^{cd}	—	—	—
$24^{cd}–26^{ab}$	25–26	$23^{cd}–25^{ab}$	51–52	67–68
305*	27^{ab}	—	—	—
$26^{cd}–28^{cd}$	$27^{cd}–29$	$25^{cd}–27$	$53–55^{ab}$	$69–71^{ab}$
306*	—	—	—	—
315* l 1–6	—	—	$55^{cd}–58^{ab}$	71^{cd} fn
316* l 1	—	—	—	71^{cd}

Crit. Ed.	Bom. Ed.	Kumbh. Ed.	Gorresio Ed.	Lahore Ed.
316* l.2	—	—	58^{cd}	71^{cd} fn.
317*	—	—	—	—
315* l.7-15	—	—	59^{ab}–63^{ab}	71^{cd} fn
309* l 91-93	—	—	63^{cd}–64	71^{cd} fn
29–30^{ab}	30–31^{ab}	28–29^{ab}	65–66^{ab}	71^{cd}–72
309* l 97-98	—	—	66^{cd}–67^{ab}	—
30^{cd}–32^{ab}	31^{cd}–33^{ab}	29^{cd}–31^{ab}	67^{cd}–69^{ab}	73–74
32^{cd}	33^{cd}	31^{cd}	69^{cd}	75
320*	—	—	—	—
318*, 319*	—	—	—	—
308*	—	—	—	76
10 1-7	11 1-7	11 1-7	10 1-8	9 1-8
323*	—	—	—	—
8–12^{ab}	8–12^{ab}	8–12^{ab}	9–13^{ab}	9–13^{ab}
328*	—	—	—	—
12^{cd}	12^{cd}	12^{cd}	13^{cd}	13^{cd}
325*	—	—	14^{ab}	14^{ab}
327* l 4-6	—	—	14^{cd}–15	—
326*	13^{ab}	[12^{ef}]	—	—
13^{ab}	13^{cd}	13^{ab}	—	14^{cd}
327* l. 7	[13^{ef}]	[13^{cd}]	16^{ab}	15^{ab}
327* l 8-9	—	—	16^{cd}–17^{ab}	15^{ab} fn.
13^{cd}–14^{ab}	14	13^{ef}–14^{ab}	17^{cd}–18^{ab}	15^{cd}–16^{ab}
14^{cd}	15^{ab}	14^{cd}	—	16^{cd}
329* l. 2	—	—	18^{cd}	17^{ab}
15	15^{cd}–16^{ab}	15	19	17^{cd}–18^{ab}
330*	—	—	—	—
16^{ab}	16^{cd}	16^{ab}	20	18^{cd}
16^{cd}	17^{ab}	16^{cd}	—	19^{ab}
17^{ab}	17^{cd}	17^{ab}	23^{cd}	22^{ab}
17^{cd}	18^{ab}	17^{cd}	—	22^{cd}
331* l. 1	—	—	24^{ab}	—
331* l 2-8	—	—	24^{cd}–27^{ab}	23^{ab}–25^{cd}
18–20^{ab}	18^{cd}–20	18–20^{ab}	21–23^{ab}	19^{cd}–21
20^{cd}–21^{ab}	21	20^{cd}–21^{ab}	27^{cd}–28^{ab}	26
332*	—	—	—	27^{ab}
21^{cd}	22^{ab}	21^{cd}	28^{cd}	27^{cd}
22^{ab}	22^{cd}	22^{ab}	—	28^{ab}
333* l. 2	—	—	—	28^{cd}
22^{cd}	23^{ab}	22^{cd}	—	—
23^{ab}	23^{cd}	23^{ab}	—	29^{ab}
333* l. 4	—	—	—	29^{cd}
23^{cd}	24^{ab}	23^{cd}	$31^{c,b}$	30^{ab}
23^{ef}	24^{cd}	24^{ab}	32^{cd}	30^{cd}
334* l 1-4	—	—	29-30	—
334* l. 5 prior half & l. 6 post half	—	—	$31^{e,d}$	—
335*	—	—	—	—
334* l. 7	—	—	32^{ab}	—
336*	25^{ab}	24^{cd}	—	—
24–25^{a-c}	25^{cd}–27^{a}	25–26^{a-c}	33–34^{a-c}	31–32^{a-c}
338*	—	—	—	—
25^{d}–26^{ab}	27^{b-d}	26^{d}–27^{ab}	34^{d}–35^{ab}	32^{d}–33^{ab}
26^{cd}	28^{ab}	27^{cd}	—	33^{cd}
339* l. 2	—	—	35^{cd}	—
340*	28^{cd}	[27^{ef}]	—	—
27-28	29-30	28-29	36-37	34-35
29	31	30	—	—
342*	—	—	—	36-37
308*	—	—	38	—

Crit Ed	Bom. Ed.	Kumbh Ed	Gorresio Ed	Lahore Ed
422*	46^{ab}	—	—	—
39^{ab}	46^{cd}	46^{ab}	—	36^{cd}
423*	—	—	—	—
39^{cd}	47^{ab}	46^{cd}	—	37^{ab}
424*	—	—	—	37^{cd}
40	47^{cd}-48	47^{a-f}	—	38-39^{ab}
427*	—	—	—	—
428*	49-50^{ab}	48-49^{ab}	—	—
41^{ab}	50^{cd}	49^{cd}	—	39^{cd}
421* l 2-3	—	—	42	—
41^{cd}	51^{ab}	49^{ef}	43^{ab}	40^{ab}
429*	—	—	43^{cd}-44	—
42	51^{cd}-52^{ab}	50	—	40^{cd}-41^{ab}
43^{ab}	52^{cd}	51^{ab}	45^{ab}	41^{cd}
430*	—	—	—	42-43
43^{cd}	53^{ab}	51^{cd}	45^{cd}	44^{ab}
431*	—	—	—	45 fn. l 1-3
435*	—	—	—	45 fn l 4-7
432*	—	—	—	44^{cd}-45^{ab}
433* l 1-3	53^{cd}-54	52^{ab}-53^{ab}	—	—
434*	—	[53^{cd}]	—	—
433* l 4-8	55-57^{ab}	53^{ef}-55	—	—
44	57^{cd}-58^{ab}	56	—	45^{cd}-46^{ab}
45-46	58^{cd}-59^{ef}	57-58	46-47	46^{cd}-48^{ab}
437*	—	—	—	48^{cd}
438*	60 —	[59]	—	—
14 1	15 1	15 1	14 1^{ab}	10 49^{ab}
2^{ab}	2^{ab}	2^{ab}	1^{cd}	49^{cd}
441*	—	—	—	—
2^{cd}	2^{cd}	2^{cd}	—	—
3^{ab}	3^{ab}	3^{ab}	2^{ab}	50^{ab}
443*	—	—	2^{cd}	—
3^{cd}	3^{cd}	3^{cd}	—	50^{cd}
4	4	4	3	51
444* l 1	—	—	6^{ab}	52^{ab}
444* l 2	—	—	4^{ab}	52^{cd}
444* l 3-5	—	—	4^{cd}-5	53^{ab} fn
445*	—	—	—	53-56^{ab}
446* l 1	—	—	6^{cd}	—
446* l 2	—	—	—	—
446* l 3-4	—	—	7	—
446* l 5-7	—	—	8-9^{ab}	55^{ab} fn.
446* l 8	—	—	9^{cd}	—
447* l 1	—	—	10^{ab}	56^{cd}
447* l 2-3	—	—	10^{cd}-11^{ab}	57
447* l 4	—	—	—	58^{ab}
447* l 5-7	—	—	11^{cd}-12	—
447* l 8	—	—	—	58^{cd}
5^{ab}	5^{ab}	5^{ab}	—	—
5^{cd}-6	5^{cd}-6	5^{cd}-6	13-14^{ab}	59-60^{ab}
448*	—	—	—	—
7^{ab}	7^{ab}	7^{ab}	14^{cd}	60^{cd}
449*	—	—	15^{ab}	60^{cd} fn
7^{cd}-8^{ab}	7^{cd}-8^{ab}	7^{cd}-8^{ab}	15^{cd}-16^{ab}	61
8^{cd}	8^{cd}	8^{cd}	—	62^{ab}
9	9	9	16^{cd}-17^{ab}	62^{cd}-63^{ab}
10^{ab}	10^{ab}	10^{ab}	17^{cd}	63^{ab} fn l 3
450*	—	—	18^{ab}	63^{ab} fn l 4
10^{cd}	10^{cd}	10^{cd}	18^{cd}	63^{cd}
451*	—	—	19^{ab}	63^{cd} fn l 1

Crit Ed	Bom Ed	Kumbh Ed	Gorresio Ed	Lahore Ed
452*	—	—	19^{cd}	63^{cd} fn l 2
11^{ab}	11^{ab}	11^{ab}	—	64^{ab}
11^{cd}-16^{ab}	11^{cd}-16^{ab}	11^{cd}-16^{ab}	20-24	64^{cd}-69^{ab}
457*	16^{cd}	16^{cd}	—	—
458*	17	[17]	—	—
16^{cd}	18^{ab}	18^{ab}	25^{ab}	69^{cd}
460*	—	—	—	—
17^{ab}	18^{cd}	18^{cd}	25^{cd}	70^{ab}
462* l 3	—	—	26^{ab}	69^{ab} fn l 3
17^{cd}	19^{ab}	18^{ef}	26^{cd}	70^{cd}
461* l 3	—	—	—	71^{ab}
461* l 4	—	—	—	71^{cd}
462* l 5	—	—	27^{ab}	69^{ab} fn l 5
462* l 6	—	—	27^{cd}	—
18^{ab}	19^{cd}	19^{ab}	28^{ab}	72^{ab}
461* l 6	—	—	—	72^{ab} fn
462* l 8	—	—	28^{cd}	—
18^{cd}	20^{ab}	19^{cd}	29^{ab}	72^{cd}
462* l 9-11	—	—	29^{cd}-30	—
463*	—	—	31-33	—
18^{ef}	20^{cd}-21^{ab}	20	—	73
19	21^{cd}-22^{ab}	21	34	74
464* l 3-6	—	—	35-37	—
465*	—	—	—	—
464* l 7-8	—	—	—	—
20	22^{cd}-23^{ab}	22	38	75
466*	—	—	39-42	—
467*	23^{cd}-32^{ef}	23 31	—	—
21	33	32	43	76
468*	34	33	—	—
15 1-5	16 1-5	16 1-5^{cd}	—	11 1-5
469*	—	—	—	—
6^{ab}	6^{ab}	5^{ef}	—	6^{ab}
470*	6^{cd}-7^{ab}	6	—	—
6^{cd}	7^{cd}	7^{ab}	—	6^{cd}
7-8	8-9	7^{cd}-8	15 1-2	7-8
471*	10	9	—	—
9-11	11-13	10 12	3-5	9-11
474*	—	—	—	—
12	14	13	—	12
13^{ab}	15^{ab}	14^{ab}	6^{cd}	13^{ab}
13^{cd}	15^{cd}	14^{cd}	6^{ab}	13^{cd}
477*	—	—	—	—
14	16	15	7	14
478* l 1	—	—	8^{ab}	—
—	—	—	8^{cd} 9^{ab}	—
478* l 2 4	—	—	9^{cd}-10^{cd}	15-16^{ab}
478* l 5	—	—	—	16^{cd}
478* l 6 8	—	—	11 12^{ab}	—
15-17	17-19	16-18	12^{cd}-15^{ab}	17-19
480*	—	—	—	—
479*	—	—	—	—
18	20	19	15^{cd}-16^{ab}	20
19-20	21-22	20-21	—	—
482*	—	—	16^{cd}-17^{ab}	21
21^{ab}	23^{ab}	22^{ab}	18^{cd}	25^{cd}
483*	—	—	—	—
21^{cd}	23^{cd}	22^{cd}	19^{ab}	26^{ab}
22	24	23	17^{cd}-18^{ab}	22
485*	—	—	—	23-25^{ab}

Crit. Ed.	Bom. Ed.	Kumbh. Ed.	Gorresio Ed.	Lahore Ed.
23	25	24	—	—
24	26	25	19^{cd}-20^{ab}	26^{cd}-27^{ab}
25^{ab}	27^{ab}	26^{ab}	20^{cd}	—
486*	—	—	21^{ab}	—
25^{cd}-27^{ab}	27^{cd}-29^{ab}	26^{cd}-27^{cd}	21^{cd}-22^{ef}	27^{cd}-29^{ab}
27^{cd}	29^{cd}	27^{ef}	—	—
28	30	28	23, 24	—
487*	—	—	—	29^{cd}-31^{ab}
489*	—	—	—	31^{cd}-33^{ab}
488*	31-32	29-30	—	—
16 1-6	17 1-6	17 1^{ab}-5^{ef}	20 1-6	15 1-6
490*	7	6	—	—
7-8	8-9	7-8	7-8	7-8
491*	10^{a}-17^{b}	9^{ab} [16^{ab}]	—	—
9^{ab}	17^{cd}	16^{cd}	9^{ab}	9^{ab}
492*	—	—	9^{cd}	—
9^{c}-12^{d}	18^{a}-21^{b}	16^{e}-19^{d}	10^{a}-13^{b}	9^{c}-12^{d}
l. 1-3 of 495*	21^{c}-22^{d}	20^{a}-21^{b}	—	—
[8^{cd} r. after l. 3 of 495*]	23^{ab}	21 [^{cd}]	—	—
l. 4 of 495*	23^{cd}	21^{ef}	—	—
[5^{a} r. after l. 4 of 495*]	24^{a}	22^{a}	—	—
post. half of l. 5 of 495*	24^{b}	22^{b}	—	—
prior half of l. 6 of 495*	24^{c}	22^{c}	—	—
[5^{b} r. after prior half of l. 6 of 495*]	24^{d}	22^{d}	—	—
l. 7-8 of 495*	24^{ef}-25^{ab}	23	—	—
13^{a}-16^{b}	25^{c}-28^{d}	24^{a}-27^{b}	13^{c}-16^{d}	13^{a}-16^{b}
499*	—	—	—	—
16^{c}-17^{d}	29^{a}-30^{b}	27^{c}-28^{d}	17^{a}-18^{b}	16^{c}-17^{d}
l. 1 of 500*	—	—	—	18^{ab}
l. 2 of 500*	30^{cd}	29^{ab}	—	18^{cd}
501*	—	—	18^{cd}	—
17^{c}-19^{d}	31^{a}-33^{b}	29^{c}-31^{d}	19^{a}-21^{b}	19^{a}-21^{b}
502*	—	—	—	21^{cdef}
503*	33^{cd}	31^{ef}	21^{cd}	—
504*	34-36	32-34	—	—
20	37	35	22	—
515*	—	—	—	—
17 1	18 1	18 1	16 1	16 1
2^{ab}	2^{ab}	2^{ab}	10^{ab}	11 40^{cd}
prior half of l. 6 of 514*	—	—	10^{c}	11 41^{a}
2^{cd}	2^{cd}	2^{cd}	—	16 2^{cd}, 11 (
3	3	3	—	—
l. 3-4 of 514*	—	—	2	—
App. I No. 3 l. 1-7	—	—	3^{ab}-6^{ab}	11 33^{cd}-36^{cd}
" " l. 7 fn	—	—	—	—
" " l. 8-14	—	—	6^{cd}-9^{cd}	11 37^{ab}-40^{ab}
505*	4	4	—	—
4^{ab}	5^{ab}	5^{ab}	11^{a}, 10^{d}	11 41^{bc}
—	—	—	11^{b}	11 41^{d}
4^{cd}	5^{cd}	5^{cd}	11^{cd}	11 41^{ef}
l. 9 of 514*	—	—	17 1^{ab}	12 1^{ab}
5	6	6	1^{c}-2^{b}	1^{c}-2^{b}
App. I. No. 4 l. 1-37	—	—	2^{cd}-20^{cd}	2^{cd}-20^{cd}
" " l. 38-39	—	—	—	21
" " l. 40	—	—	21^{ab}	22^{ab}

Cnt. Ed.	Bom. Ed.	Kumbh. Ed.	Gorresio Ed.	Lahore Ed.
App. I No. 4 l. 41	—	—	—	22^{cd}
" " l. 42–48	—	—	$21^{cd}-24^{ab}$	$23^{ab}-26^{ab}$
" " l. 48 fn.	—	—	—	—
" " l. 49–53	—	—	$24^{cd}-26^{cd}$	$26^{cd}-28^{cd}$
" " l. 53 fn.	—	—	—	—
" " l. 54–59	—	—	$27^{ab}-29^{cd}$	$29^{ab}-31^{ab}$
" " l. 60	—	—	18 1^{ab}	13 1^{ab}
" " l. 60 fn.	—	—	—	—
" " l. 61–73	—	—	$1^{cd}-7^{cd}$	$1^{cd}-7^{cd}$
" " l. 73 fn.	—	—	—	—
" " l. 74–96	—	—	$8^{ab}-19^{cd}$	$8^{ab}-19^{cd}$
" " l. 96 fn.	—	—	—	—
" " l. 97–108	—	—	$20^{ab}-25^{cd}$	$20^{ab}-25^{ab}$
" " l. 109–111	—	—	$25^{c}-26^{d}$	—
" " l. 112	—	—	27^{ab}	25^{cd}
" " l. 112 fn.	—	—	—	—
" " l. 113	—	—	27^{cd}	26^{ab}
" " l. 113 fn.	—	—	—	—
" " l. 114–127	—	—	19 1–7	—
l. 12–15 of 514*	—	—	—	14 1–2
l. 16–19 of 514*	—	—	8–9	3–4
506*	$7^{a}-10^{b}$	$7^{a}-9^{d}$	—	—
l. 20–22 of 514*	—	—	$10^{a}-11^{b}$	$5^{a}-6^{b}$
6^{ab}	10^{cd}	10^{ab}	11^{cd}	6^{cd}, 16 3^{cd}
6^{cd}	11^{ab}	10^{cd}	—	16 4^{ab}
507*	11^{cd}	[10^{ef}]	—	—
7	12	11	12	14 7
l. 1–2 of 517*	—	—	—	8
518*	—	—	—	—
l. 3–6 of 517*	—	—	—	9–10
l. 1–2 of 519*	—	—	13	—
520*	—	—	—	—
l. 3–4 of 519*	—	—	14	—
8^{ab}	13^{ab}	12^{ab}	17^{ab}	13^{ab}, 16 5^{ab}
522*	—	—	17^{cd}	—
523*	—	—	—	—
8^{cd}	13^{cd}	12^{cd}	—	13^{cd}
l. 32–33 of 514*	—	—	18	14
9^{ab}	14^{ab}	13^{ab}	15^{ab}	11^{ab}, 16 4^{cd}
l. 27 of 514*	—	—	15^{cd}	11^{cd}
9^{cd}	14^{cd}	13^{cd}	16^{ab}	12^{ab}
521*	—	—	16^{cd}	12^{cd} fn.
508*	15	14	—	—
10	16	15	—	16 $2^{cd}-3^{ab}$
509*	17–20	$16^{a}-18^{b}$	—	—
$11^{a}-12^{d}$	21–22	$18^{c}-19^{f}$	—	—
510*	23	20^{a-d}	—	—
12^{ef}	24^{ab}	20^{ef}	—	—
13	$24^{c}-25^{b}$	21	20	16
14	$25^{c}-26^{b}$	22	—	18
525*	—	—	—	19–20
15^{ab}	26^{cd}	23^{ab}	—	21^{ab}
526*	—	—	—	$21^{cd}-24^{cd}$
511*	$27^{a}-28^{b}$	$23^{c}-24^{d}$	—	—
$15^{c}-17^{b}$	$28^{c}-30^{b}$	$25^{a}-26^{d}$	$21^{a}-22^{d}$	$25^{a}-26^{d}$
17^{cd}	30^{cd}	27^{ab}	—	—
17^{ef}	31^{ab}	27^{cd}	23^{ab}	27^{ab}
l. 48 of 514*	—	—	23^{cd}	27^{cd}
$18^{a}-19^{b}$	$31^{c}-32^{d}$	$28^{a}-29^{b}$	$24^{a}-25^{b}$	$28^{a}-29^{b}$
530*	—	—	—	—

Crit. Ed.	Bom. Ed.	Kumbh. Ed.	Gorresio Ed.	Lahore Ed.
19^{cd}	33^{ab}	29^{cd}	25^{cd}	29^{cd}
531*	—	—	—	30-33
532*	—	—	26-31	—
534*	—	—	—	—
20	33^{c}-34^{b}	30	19	15
21	34^{c}-35^{b}	31	—	17
513*	35^{c}-37^{b}	32^{a}-33^{d}	—	—
22^{a}-23^{b}	37^{c}-38^{d}	34^{a}-35^{b}	—	16 5^{c}-6^{d}
23^{cd}	39^{ab}	35^{cd}	21 1^{ab}	7^{ab}
l 2-6 of 536*	—	—	1^{c}-3^{d}	7^{c}-9^{d}
l 7-8 of 536*	—	—	—	10
24-26	39^{c}-42^{ab}	36-38	4-6	11-13
538*	—	—	—	—
27^{a}-28^{b}	42^{c}-43^{d}	36^{a}-40^{b}	7^{a}-8^{b}	14^{a}-15^{b}
28^{cd}	44^{ab}	40^{cd}	—	15^{cd}
l. 2-3 of 539*	—	—	8^{c}-9^{b}	16
29^{ab}	44^{cd}	41^{ab}	—	17^{ab}
29^{cd}	45^{ab}	41^{cd}	9^{cd}	17^{cd}
540*	45^{cd}-47^{ab}	42^{ab}-43^{ef}	—	—
30^{ab}	47^{cd}	44^{ab}	10^{ab}	18^{ab}
30^{cd}	48^{ab}	44^{cd}	—	—
541*	—	—	10^{c}-11^{b}	18^{a}-19^{b}
31	48^{c}-49^{b}	45	11^{c}-12^{b}	19^{c}-20^{b}
l. 1 of 542*	—	—	12^{cd}	20^{cd}
543*	—	—	—	—
l 2-5 of 542*	—	—	13^{a}-14^{d}	21^{a}-22^{d}
32	49^{c}-50^{b}	46	—	—
33^{a-d}	50^{c}-51^{b}	47	15	23
544*	—	—	—	24^{ab}
33^{ef}	51^{cd}	48^{ab}	16^{ab}	24^{cd}
545*	—	—	—	25^{a}-26^{b}
33^{gh}	52^{ab}	48^{cd}	16^{cd}	26^{cd}
550*	—	—	—	27^{ab}
34^{a-d}	52^{c}-53^{b}	49^{a-d}	17	27^{c}-28^{b}
34^{ef}	53^{cd}	49^{ef}	20^{ab}	30^{cd}
551*	—	—	—	31
552*	—	—	20^{cd}	33^{ab}
556*	—	—	—	—
553*	54^{ab}	—	—	—
35	54^{c}-55^{b}	50	18	28^{c}-29^{b}
555*	—	—	19	29^{c}-30^{b}
36	55^{c}-56^{b}	51	—	32
37	56^{c}-57^{b}	52	—	—
557*	—	—	21	33^{c}-34^{b}
38^{ab}	57^{cd}	53^{ab}	22^{ab}	34^{cd}
558*	—	—	22^{cd}	35^{ab}
38^{cd}	58^{ab}	53^{cd}	—	—
l 1 of 559*	58^{cd}	54^{ab}	—	—
560*	—	—	—	—
l 2 of 559*	58^{ef}	54^{cd}	—	—
39	59	55	23	35^{e-f}
18 1-4^{b}	19 1-4^{b}	19 1-4^{b}	22 1-4^{b}	17 1-4^{b}
566* l. 6	—	—	4^{cd}	—
4^{cd}	4^{cd}	4^{cd}	—	4^{cd}
5^{ab}	5^{ab}	5^{ab}	5^{ab}	—
5^{cd}	5^{cd}	5^{cd}	—	5^{ab}
561*	—	—	—	—
5^{c}-7^{b}	6-7	5^{c}-7^{b}	5^{c}-7^{b}	5^{c}-7^{b}
7^{cd}	8^{ab}	7^{cd}	—	7^{cd}
566* l. 12-14	—	—	7^{c}-8	8-9^{b}

Crit. Ed.	Bom. Ed.	Kumbh. Ed.	Gorresio Ed.	Lahore Ed.
8–13^{b}	8^{c}–13	8–13^{b}	9–14^{b}	9^{c}–14
563*	—	—	—	—
13^{c}–15^{b}	14–15	13^{c}–15^{b}	14^{c}–16^{b}	15–16
15^{cd}	16^{ab}	15^{cd}	16^{cd}	—
567*	—	—	—	—
16	16^{c}–17^{b}	16	18	18^{c}–19^{b}
17^{ab}	17^{cd}	17^{ab}	—	17^{ab}
17^{cd}	18^{ab}	17^{cd}	17^{ab}	17^{cd}
566* l. 32	—	—	17^{cd}	18^{ab}
18	18^{c}–19^{b}	18	19	19^{c}–20^{b}
19	19^{c}–20^{b}	19	—	20$^{c–f}$
564* l. 1–2	20^{c}–21^{b}	20	—	—
564* l. 3	21^{cd}	—	—	—
20	22	21	20	21
555*	—	—	—	—
19 1–4^{b}	20 1–4^{b}	20 1–4^{b}	23 1–4^{b}	18 1–4^{b}
4^{cd}	4^{cd}	4^{cd}	4^{cd}	—
5^{ab}	5^{ab}	5^{ab}	—	4^{cd}
5^{cd}	5^{cd}	5^{cd}	5^{ab}	5^{ab}
6	6	6	5^{c}–6^{b}	—
7^{ab}	7^{ab}	7^{ab}	6^{cd}	5^{cd}
571*	—	—	—	—
7^{c}–8	7^{c}–9^{b}	7^{c}–8	7–8	6–7
9–10	9^{c}–11^{b}	9–10	14, 9	10, 8
11^{ab}	11^{cd}	11^{ab}	10^{ab}	9^{ab}
575*	—	—	10^{c}–13^{b}	—
11^{cd}	12^{ab}	11^{cd}	13^{cd}	9^{cd}
12–13	12^{c}–14^{b}	12–13	15–16	11–12
14^{ab}	14^{cd}	14^{ab}	17^{ab}	13^{ab}
576*	—	—	17^{cd}	—
14^{cd}	15^{ab}	14^{cd}	—	13^{cd}
15–16	15^{c}–17^{b}	15–16	—	—
17	17^{c}–18^{b}	17	18	14
18^{ab}	18^{cd}	18^{ab}	19^{ab}	15^{ab}
18^{cd}	19^{ab}	28^{cd}	—	—
581*	—	—	—	—
18^{c}–19^{b}	19^{c}–20^{b}	18^{c}–19^{b}	—	—
19^{cd}	20^{cd}	19^{cd}	19^{cd}	15^{cd}
20–21	21–22	20–21	20–21	16–17
585*	—	—	—	—
22$^{a–d}$	23	22$^{a–d}$	22	18
586*	—	—	23^{ab}	19^{ab}
22^{ef}	24^{ab}	22^{ef}	—	—
23^{a}	24^{c}	23^{a}	—	19^{c}
23^{b}	24^{d}	23^{b}	—	—
23^{c}	25^{a}	23^{c}	23^{c}	—
23^{d}	25^{b}	23^{d}	23^{d}	19^{d}
24^{ab}	25^{cd}	24^{ab}	24^{ab}	20^{ab}
24^{cd}	26^{ab}	24^{cd}	—	20^{cd}
588*	—	[25^{ab}]	—	—
25^{ab}	26^{cd}	25^{cd}	24^{cd}	21^{ab}
589* l. 1	—	—	25^{ab}	21^{cd}
589* l. 2	—	—	25^{cd}	—
25^{cd}	27^{ab}	26^{ab}	26^{ab}	22^{ab}
590*	—	—	—	—
592*	27^{cd}	[26^{cd}]	26^{cd}	22^{cd}
593*	—	—	—	—
20 1–5	21 1–5	21 1–5	24 1–5	19 1–5
595*	—	—	—	—
6^{a}–7^{b}	6^{a}–7^{b}	6^{a}–7^{b}	6^{a}–7^{b}	6^{a}–7^{b}

Crit. Ed.	Bom. Ed.	Kumbh. Ed.	Gorresio Ed.	Lahore Ed.
596*	—	—	—	$7^{c}-9^{b}$
$7^{c}-8^{b}$	$7^{c}-8^{b}$	$7^{c}-8^{b}$	$7^{c}-8^{b}$	$9^{c}-10^{b}$
598*	—	—	$8^{c}-9^{b}$	—
$8^{cd}-10^{cd}$	$8^{cd}-10^{cd}$	$8^{cd}-10^{cd}$	$9^{cd}-11^{cd}$	$10^{cd}-12^{cd}$
11–13	11–13	11–13	—	13–15
600*	—	—	12–13	—
14–17	14–17	14–17	14–17	16–19
18	18	18	18	—
l. 1 of 604*	—	—	19^{ab}	—
l. 2 of 604*	—	—	—	—
l. 3–4 of 604*	—	—	$19^{cd}-20^{ab}$	—
605*	—	—	—	—
606*	19	19	—	—
19^{ab}	20^{ab}	20^{ab}	—	20^{ab}
19^{cd}	20^{cd}	20^{cd}	20^{cd}	20^{cd}
l. 1–2 of 607*	21	21^{abcf}	—	—
—	—	[21^{cd}]	—	—
l. 3–6 of 607*	22	22	—	—
608*	—	—	—	—
21 1–3	**22** 1–3	**22** 1–3	**25** 1–3	**20** 1–3
4^{ab}	4^{ab}	5^{ab}	4^{ab}	—
610*	—	—	—	4^{ab}
4^{cd}	4^{cd}	5^{cd}	4^{cd}	4^{cd}
—	—	[4]	—	—
5–6	5–6	6–7	5–6	5–6
613*	—	—	—	—
7^{ab}	7^{ab}	8^{ab}	—	7^{cd} fn.
7^{cd}	7^{cd}	8^{cd}	8^{ab}	8^{ab}
7^{ef}	8^{ab}	8^{ef}	—	—
614*	—	—	8^{cd}	—
—	—	—	—	8^{cd}
—	—	—	7^{ab}	7^{ab}
—	—	—	7^{cd}	—
—	8^{cd}	—	—	—
615*	9^{ab}	9^{ab}	—	—
8^{ab}	9^{cd}	9^{cd}	9^{ab}	9^{ab}
616*	10	10^{abcd}	—	—
8^{c}	11^{a}	10^{e}	—	9^{c} fn.
—	—	—	9^{c}	9^{c}
8^{d}	11^{b}	10^{f}	9^{d}	9^{d}
9^{ab}	11^{cd}	11^{ab}	10^{ab}	10^{ab}
617*	—	—	—	—
618*	—	—	—	—
9^{cd}	12^{ab}	11^{cd}	10^{cd}	10^{cd}
619*	—	—	—	—
10^{a}	12^{c}	12^{a}	11^{a}	11^{a}
l. 1 of 620*	—	—	11^{b}	11^{b}
l. 2 of 620*	—	—	11^{c}	11^{c}
10^{b}	12^{d}	12^{b}	11^{d}	11^{d}
$10^{c}-12^{d}$	$13^{a}-15^{b}$	$12^{c}-14^{d}$	$12^{a}-14^{b}$	$12^{a}-13^{f}$
[15^{cd}]	15^{cd}	[14^{ef}]	—	—
13–14	16–17	15–16	$14^{c}-16^{b}$	$14^{a}-16^{b}$
15^{ab}	18^{ab}	17^{ab}	16^{cd}	16^{cd}
15^{cd}	18^{cd}	17^{cd}	17^{ab}	16^{ef} fn.
621*	[19^{ab}]	—	—	17^{ab} fn.
15^{ef}	19^{cd}	18^{ab}	17^{cd}	17^{cd} fn.
622*	—	—	—	—
$16^{ab}-18^{cd}$	$19^{ef}-22^{ab}$	$18^{cd}-20^{cd}$	$18^{ab}-20^{cd}$	$18^{ab}-20^{cd}$
18^{ef}	22^{cd}	21^{ab}	—	—
623*	23^{ab}	21^{cd}	—	—

Crit Ed	Bom Ed	Kumbh. Ed	Gorresio Ed.	Lahore Ed.
19^{ab}	23^{cd}	22^{ab}	—	—
629*	—	—	21^{ab}	21^{ab}
19^{cd}	24^{ab}	22^{cd}	21^{cd}	21^{cd}
630*	—	—	—	21^{cd} fn
631*	24^{cdef}	23	—	—
22 1-7	23 1-7	23 1-7	26 1-7	21 1-7
—	—	[7^{ef}]	—	—
8-9	8-9	$8\text{-}9^{abcd}$	8-9	8-9
10	10^{ab}	9^{ef}	10^{ab}	10^{ab}
11^{ab}	10^{cd}	10^{ab}	10^{cd}	10^{cd}
11^{c}	11^{a}	10^{c}	11^{b}	11^{b}
11^{d}	11^{b}	10^{d}	—	11^{b} fn
11^{e}	11^{c}	10^{e}	11^{a}	11^{a}
11^{f}	11^{d}	10^{f}	—	11^{d} fn
l 3 of 636*	—	—	11^{cd}	11^{cd}
12-14	12-14	11-13	12-14	12-14
15^{a}	15^{a}	14^{a}	15^{a}	15^{a}
638*	—	—	15^{bc}	15^{bc}
639*	—	—	—	—
15^{b}	15^{b}	14^{b}	15^{d}	15^{d}
15^{cd}	15^{cd}	14^{cd}	—	—
640*	—	—	16	16
16	16	15	17	17
l 1 of 641*	17^{ab}	16^{ab}	18^{ab}	18^{ab}
642*	—	—	—	—
l 2 of 641*	17^{cd}	16^{cd}	18^{cd}	18^{cd}
l 3 of 641*	18^{ab}	16^{ef}	—	—
$17^{ab}\text{-}19^{ab}$	$18^{cd}\text{-}20^{cd}$	$17^{ab}\text{-}19^{ab}$	$19^{ab}\text{-}21^{ab}$	$19^{ab}\text{-}21^{ab}$
643*	21	$19^{cd}\text{-}20^{ab}$	—	—
19^{cd}	22^{ab}	20^{cd}	21^{cd}	21^{cd}
644*	22^{cdef}	21^{abcd}	—	—
23 1-4	24 1-4	24 1-4	27 1-4	22 1-4
l 1 of 645* and the prior half of l 2	5^{abc}	5^{abc}	—	—
post. half of l 2 of 645*	5^{d}	—	—	—
prior half of l 3 of 645*	6^{a}	—	—	—
post. half of l 3 of 645*	6^{b}	5^{d}	—	—
$5^{e}\text{-}10^{b}$	$6^{c}\text{-}11^{d}$	$6^{a}\text{-}11^{b}$	$5^{e}\text{-}10^{b}$	$5^{e}\text{-}10^{b}$
649*	—	—	—	—
650*	—	—	—	—
$10^{c}\text{-}11^{d}$	$12^{a}\text{-}13^{b}$	$11^{c}\text{-}12^{d}$	$10^{c}\text{-}11^{d}$	$10^{c}\text{-}11^{d}$
l 3 of 651*	—	—	12^{ab}	12^{ab}
12^{ab}	13^{cd}	13^{ab}	12^{cd}	12^{cd}
12^{cd}	14^{ab}	13^{cd}	—	13^{ab} fn
$13^{ab}\text{-}21^{ab}$	$14^{cd}\text{-}22^{cd}$	$14^{ab}\text{-}22^{ab}$	$13^{ab}\text{-}21^{ab}$	$13^{ab}\text{-}21^{ab}$
654*	—	—	—	—
$21^{cd}\text{-}25^{cd}$	$23^{ab}\text{-}27^{ab}$	$22^{cd}\text{-}26^{cd}$	$21^{cd}\text{-}25^{cd}$	$21^{cd}\text{-}25^{cd}$
656*	—	—	—	—
657*	—	—	—	—
658*	$27^{c}\text{-}28^{b}$	27	—	—
$26^{ab}\text{-}30^{cd}$	$28^{cd}\text{-}32^{ef}$	$28^{ab}\text{-}32^{cd}$	$26^{ab}\text{-}30^{cd}$	$26^{ab}\text{-}30^{cd}$
24 1^{ab}	25 1^{ab}	25 1^{ab}	28 1^{ab}	23 1^{ab}
663*	—	—	—	—
1^{cd}	1^{cd}	1^{cd}	1^{cd}	1^{cd}
2	2	2	2	2
664*	3	3^{ab} [^{cd}]	—	—

Crit. Ed	Bom Ed	Kumbh. Ed	Gorresio Ed	Lahore Ed
3-8	4-9	4-9	3-8	3-8
—	—	—	—	8^{cd} fn
9	10	10^{abcd}	9	9
l 1 of 667*	11^{ab}	10^{ef}	—	—
668*	—	—	—	—
l 2 of 667*	11^{cd}	11^{ab}	—	—
l 3 of 667*	—	—	—	—
10-15	12-17	11^{cdef}-16	10-15	10-15
670*	18	17	16	17
16	19	18	17	16
17^{ab}	20^{ab}	19^{ab}	18^{ab}	18^{ab}
17^{cd}	20^{cd}	19^{cd}	—	—
671*	—	—	18^{c}-19^{d}	18^{c}-19^{d}
18	21	20	20	20
19	22^{abcd}	21^{abcd}	21	21^{abcd}
673*	—	—	—	21^{ef}
674*	22^{ef}	21^{ef}	—	—
25 1-2	26 1-2	26 1-2	29 1-2	24 1-2
3	3	3	—	—
4-6	4-6	4-6	3-5	3-5
7	7	8	6	6
—	—	[7]	—	—
8-9	8-9	9-10	7-8	7-8
679*	—	—	—	—
10	10	11	9	9
11^{ab}	11^{ab}	12^{ab}	10^{ab}	10^{ab}
11^{cd}	11^{cd}	12^{cd}	—	10^{cd} fn
12	12	13	—	—
682*	—	—	10^{c}-11^{d}	10^{c}-11^{d}
683*	—	—	—	—
13	13	14	12	11
App I No 51 1-9	14^{c}-18^{b}	15^{a}-19^{b}	—	—
l 9 fn	—	—	—	—
App I No 51 10-14	18^{c}-20^{b}	19^{c}-21^{b}	—	—
l 14 fn	—	—	—	—
App I No 51 15-23	20^{c}-25^{b}	21^{c}-25^{d}	—	—
14^{ab}	25^{cd}	26^{ab}	13^{ab}	13^{ab}
684*	—	—	13^{c}-14^{b}	13^{c}-14^{b}
14^{c}	26^{a}	26^{c}	14^{c}	14^{c}
685*	—	—	14^{d}-15^{c}	14^{d}-15^{c}
14^{d}	26^{b}	26^{d}	15^{d}	15^{d}
15^{ab}-17^{ab}	26^{cd}-28^{cd}	27^{ab}-29^{ab}	16^{ab}-18^{ab}	16^{ab}-18^{ab}
17^{c}	29^{a}	29^{c}	18^{c}	18^{c}
686*	—	—	18^{d} 19^{a}	18^{d}, 19^{a}
17^{d}	29^{b}	29^{d}	19^{b}	19^{b}
18	29^{c}-30^{b}	30	—	20^{cd} fn
687*	—	—	19^{c}-20^{d}	19^{c}-20^{d}
19^{ab}	30^{cd}	31^{ab}	21^{ab}	21^{ab}
688*	—	—	—	—
19^{cd}-22^{ab}	31^{ab}-33^{cd}	31^{cd}-34^{ab}	21^{cd}-24^{ab}	21^{cd}-24^{ab}
689*	—	—	—	24^{ab} fn
22^{cd}	34^{ab}	34^{cd}	24^{cd}	24^{cd}
l 1-3 of 690*	34^{cd}-35^{ab}	35^{ab}-36^{ab}	—	—
l 1-3 of 691*	—	[36^{c}-37^{d}]	—	—
l 4 of 691*	—	—	—	—
l 4 of 690*	35^{cd}	37^{ef}	—	—
l 5-8 of 690*	36	38	—	—
26 1-2	27 1-2	27 1-2	30 1-2	25 1-2
701*	—	—	—	—
3-4	3-4	3-4	—	—

Crit. Ed.	Bom. Ed.	Kumbh. Ed.	Gorresio Ed.	Lahore Ed.
l. 5-9 of 700*	—	—	3^{ab}–5^{ab}	3^{ab}–5^{ab}
5^{ab}	5^{ab}	5^{ab}	5^{cd}–6^{ab}	5^{cd}–6^{ab}
5^{cd}	5^{cd}	5^{cd}	6^{cd}	6^{cd}
6	6	6^{a-d}	7	7
7^{ab}	7^{ab}	6^{ef}	—	8^{ab} fn.
l. 15 of 700*	—	—	8^{ab}	8^{ab}
l. 16 of 700*	—	—	8^{cd}	8^{cd}
7^{cd}	7^{cd}	7^{ab}	9^{ab}	9^{ab}
8^{ab}	8^{ab}	7^{cd}	—	9^{ab} fn.
8^{cd}–12^{cd}	8^{cd}–12^{cd}	8^{ab}–12^{ab}	9^{cd}–13^{cd}	9^{cd}–13^{cd}
13	13	12^{e}–13^{b}	—	14
14^{ab}	14^{ab}	13^{cd}	—	14^{cd} fn.
692*	—	—	—	—
14^{cd}	14^{cd}	14^{ab}	15^{cd}	16^{cd}
l. 31 of 700*	—	—	16^{ab}	17^{ab}
15	15	14^{cd}–15^{ab}	14	15
702*	—	—	—	—
16^{ab}	16^{ab}	15^{cd}	15^{ab}	16^{ab}
[14^{cd}]	16^{cd}	—	—	—
16^{cd}	17^{ab}	16^{ab}	16^{cd}	17^{cd}
l. 33-34 of 700*	—	—	17	18
16^{cd}–17^{ab}	17^{cd}–18^{ab}	16^{cd}–17^{ab}	—	18^{cd} fn.
17^{cd}	18^{cd}	17^{cd}	18^{ab}	19^{ab} fn.
18-19	19-20	18-19	18^{cd}–20^{ab}	19-20
20^{ab}	21^{ab}	20^{ab}	20^{cd}	21^{ab}
694*	—	—	—	—
20^{c}–21^{d}	21^{c}–22^{d}	20^{c}–21^{d}	21^{a}–22^{b}	21^{c}–22^{d}
695*	23	22	—	—
22^{ab}–23^{ab}	24^{ab}–25^{ab}	23^{ab}–24^{ab}	22^{cd}–23^{cd}	23^{ab}–24^{ab}
703*	—	—	—	—
23^{cd}	25^{cd}	24^{cd}	24^{ab}	24^{cd}
697*	26	[25]	—	—
24-25	27-28	26-27	24^{cd}–25^{f}	25-26
27 1-3	28 1-3	28 1-3	31 1-3	26 1-3
703*	—	—	4	4
4	4	4	5	5
l. 3 of 708*	—	—	6^{ab}	6^{ab}
5^{ab}	5^{ab}	5^{ab}	—	—
5^{cd}	5^{cd}	5^{cd}	6^{cd}	6^{cd}
6	6^{a}–7^{b}	6^{a}–7^{b}	7^{a}–8^{b}	7^{a}–8^{b}
709*	—	—	—	8^{ab} fn. I 1
706*	7^{cd}	7^{cd}	—	—
707*	7^{ef}	7^{ef}	—	—
7^{ab}	8^{ab}	8^{ab}	—	8^{ab} fn. I 2
7^{cd}	8^{cd}	8^{cd}	8^{cd}	8^{cd}
8-9^{b}	9-10^{b}	9-10^{b}	9-10^{b}	9-10^{b}
710*	—	—	10^{c}–11^{b}	10^{c}–11^{b}
9^{cd}	10^{cd}	10^{cd}	—	11^{cd} fn. I 1
10^{ab}	11^{ab}	11^{ab}	—	11^{cd} fn. I 2
l. 1 of 711*	—	[11^{cd}]	—	—
l. 2-5 of 711*	—	—	—	—
l. 1-3 of 711*	—	—	11^{c}–12^{d}	11^{c}–12^{d}
10^{cd}	11^{cd}	12^{ab}	13^{ab}	13^{ab}
713*	12	12^{c}–13^{b}	—	—
11	13	13^{def}	13^{c}–14^{b}	13^{c}–14^{b}
714*	—	—	—	14^{cd}
12-13	14-15	14-15	14^{c}–16^{b}	15^{a}–16^{d}
l. 1-3 of 717*	—	[16^{a}–17^{b}]	—	—
l. 4 of 717*	—	—	—	—
l. 5 of 717*	—	[17^{cd}]	—	—

Crit. Ed.	Bom. Ed.	Kumbh. Ed.	Gorresio Ed.	Lahore Ed.
14–18	16–20	$18–22^{ab}$	$16^{cd}–20^{ef}$	$17^{ab}–27^{cd}$
719*	—	—	—	21^{cd} fn.
l. 1–4 of 720*	$21^{ab}–22^{cd}$	$22^{cd}–23^{cf}$	—	—
l. 5 of 720*	—	—	—	—
28 1	29 1	29 1	32 1	27 1
721*	$2^{a}–3^{b}$	$2^{a–f}$	—	—
2	$3^{c}–4^{b}$	3	2	2
3^{ab}	4^{cd}	4^{ab}	—	4^{ab} fn.
3^{cd}	5^{ab}	4^{cd}	—	—
3^{ef}	5^{cd}	5^{ab}	—	4^{cd} fn.
722*	6^{ab}	[5^{cd}]	—	—
4	6^{cdef}	6	—	5^{cd} fn.
723*	—	—	3–5	3–5
5^{ab}	7^{ab}	7^{ab}	6^{ab}	6^{ab}
724*	—	—	$6^{c}–8^{d}$	$6^{c}–8^{b}$
5^{cd}	7^{cd}	7^{cd}	—	7^{cd} fn
6	8	8	9	$8^{cd}–9^{ab}$
7	9	9	—	—
l. 3–4 of 725*	—	—	10	$9^{c}–10^{b}$
App. I, No. 6 l. 1–10	$10^{a}–14^{d}$	$10^{a}–15^{b}$	—	—
" " l. 11	15^{ab}	15^{cd}	—	—
" " l. 12–16	$15^{c}–17^{d}$	$16^{a}–17^{f}$	—	—
8	18	18	11	10
726*	—	—	—	—
9^{a}	19^{a}	19^{a}	12^{a}	11^{c}
9^{b}	19^{b}	19^{b}	—	11^{d} fn
9^{cd}	19^{cd}	19^{ef}	12^{bc}	11^{d}, 12^{a}
—	—	[19^{cd}]	—	—
App. I, No. 7 l. 1–36	—	[$20^{a}–34^{f}$]	—	—
10^{ab}	20^{ab}	35^{ab}	12^{d}, 13^{cd}	12^{b}, 13^{ab}
10^{cd}	20^{cd}	35^{cd}	—	—
11	21	36	15	$14^{c}–15^{b}$
l. 5 of 727*	—	—	13^{ab}	12^{cd}
l. 7–8 of 727*	—	—	14	$13^{c}–14^{ab}$
$12^{ab}–14^{ab}$	$22^{ab}–24^{ab}$	$37^{ab}–39^{ab}$	$16^{ab}–18^{ab}$	$15^{cd}–17^{cd}$
14^{cd}	24^{cd}	39^{cd}	18^{cd}	—
729*	$25^{ab}–25^{ef}$	40[^{ab}]–40^{ef}	—	—
15–16	26–27	41–42	19–20	18–19
17^{ab}	28^{ab}	43^{ab}	21^{ab}	20^{ab}
—	—	—	—	^{ab} fn.
17^{cd}	28^{cd}	43^{cd}	21^{cd}	20^{cd}
$18^{ab}–20^{ab}$	$29^{ab}–31^{ab}$	$44^{ab}–46^{ab}$	$22^{ab}–24^{ab}$	$21^{ab}–23^{ab}$
20^{c}	31^{c}	46^{c}	24^{c}	23^{c}
733*	$31^{d}–32^{c}$	$46^{d}–47^{c}$	—	—
20^{d}	32^{d}	47^{d}	24^{d}	23^{d}
734*	—	—	—	23^{cd} fn.
29 1–4	30 1–4	30 1–4	33 1–4	28 1–4
5^{ab}	5^{ab}	5^{ab}	$5^{a,d}$	$5^{a,d}$
5^{cd}	5^{cd}	5^{cd}	6^{ab}	6^{ab}
6	6	6	—	—
—	—	—	5^{bc}	5^{bc}
—	—	—	6^{cd}	6^{cd}
7^{ab}	7^{ab}	7^{ab}	7^{ab}	7^{ab}
l. 14 of 742*	—	—	7^{cd}	7^{cd}
7^{cd}	7^{cd}	7^{cd}	—	—
8^{ab}	8^{ab}	8^{ab}	—	—
8^{cd}	8^{cd}	8^{cd}	8^{cd}	7^{cd} fn.
735*	9	9	—	—
9^{ab}	10^{ab}	10^{ab}	8^{ab}	7^{cd} fn. l. 2
—	—	[10^{cd}]	—	—

Crit Ed.	Bom Ed	Kumbh Ed	Gorresio Ed	Lahore Ed
9^{cd}	10^{cd}	10^{ef}	9^{ab}	7^{cd} fn 1 3
10^{ab}	11^{ab}	11^{ab}	9^{cd}	7^{cd} fn 1 4
10^{cd}	11^{cd}	11^{cd}	10^{ab}	8^{ab}
11^{ab}	12^{ab}	12^{ab}	10^{cd}	8^{cd}
11^{cd}	12^{cd}	12^{cd}	—	8^{cd} fn
l 1 of 736*	13^{ab}	13^{ab}	—	—
l 2 of 736*	—	13^{cd}	—	—
l 3 of 736*	13^{cd}	13^{ef}	—	—
12	14	14^{abef}	11	9
l 25-26 of 742*	—	—	12^{c}–13^{b}	10^{c}–11^{b}
—	—	[14^{cd}]	—	—
13	15	15^{abef}	12^{ab} 13^{cd}	10^{ab}, 11^{cd}
—	—	[15^{cd}]	—	—
737*	16	[16]	—	—
738*	—	—	—	—
14	17	17	14	12
15^{a}	18^{a}	18^{a}	15^{a}	13^{a}
15^{b}	18^{b}	18^{b}	—	13^{b}
15^{c}	18^{c}	18^{c}	—	13^{c}
15^{d}	18^{d}	18^{d}	15^{b}	13^{d}
l 33 of 742*	—	—	15^{cd}	14^{cd}
16–18	19–21	19–21	16–18	15–17
739*	22^{ab}	[22^{ab}]	—	—
19^{ab}–20^{ab}	22^{cd}–23^{cd}	22^{cd}–23^{ab}	19^{ab}–20^{ab}	18^{ab}–19^{ab}
743*	—	—	—	—
20^{cd}	23^{ef}	23^{cd}	20^{cd}	19^{cd}
21^{ab}	24^{ab}	24^{ab}	21^{ab}	20^{ab}
21^{cd}	24^{cd}	24^{cd}	21^{cd}–22^{ab}	20^{cd}–21^{ab}
l 47 of 742*	—	—	22^{cd}	21^{cd}
22 23	25^{ab}–26^{cd}	25^{ab}–26^{cd}	23–24	22–23
740*	26^{ef}	[26^{ef}]	—	—
741*	—	—	—	—
30 1–7^{ab}	31 1–7^{ab}	31 1–7^{ab}	34 1–7^{ab}	29 1–7^{ab}
745*	—	—	—	—
7^{cd}–11^{cd}	7^{cd}–11^{cd}	7^{cd}–11^{cd}	7^{cd}–11^{cd}	7^{cd}–11^{cd}
749*	—	—	12	12
12	12	12	—	10^{cd} fn
750*	13	13	—	—
13	14	14	—	12^{cd} fn 13^{cd} fn
751*	—	—	13	13
14	15	15	14	14
752*	16^{ab}	[16^{ab}]	—	—
15^{ab}	—	16^{cd}	15^{ab}	15^{ab}
15^{cd}	16^{cd}	16^{ef}	15^{cd}	15^{cd}
16–17	17–18	17–18^{cd}	16–17	16–17
755*	19^{ab}	18^{ef}	—	—
18–19	19^{cd}–21^{ab}	19 20	18–19	18–19
20^{ab}	21^{cd}	21^{ab}	20^{ab}	19^{cd} fn
20^{cd}	22^{ab}	21^{cd}	20^{cd}	20^{ab}
21–22	22^{cd}–24^{ab}	22 23	21–22	20^{cd}–22^{ab}
23^{ab}	24^{cd}	24^{ab}	23^{ef}	22^{ef}
23^{cd}	24^{ef}	24^{cd}	23^{ab}	22^{cd}
31 757*	32 —	32 —	35 —	30 1^{ab}
1^{ab}	1^{ab}	1^{ab}	1^{ab}	1^{cd}
759*	1^{cd}–2^{ab}	1^{cd}–2^{ab}	—	—
2^{cd}–11^{cd}	2^{cd}–13^{cd}	2^{cd}–12^{cd}	1^{cd}–12^{cd}	2^{ab}–13^{ab}
12^{ab}	14^{ab}	13^{ab}	13^{ab}	13^{cd}
12^{cd}–13^{ab}	14^{cd}–15^{ab}	13^{cd}–14^{ab}	—	—
13^{cd}–14^{cd}	15^{cd}–16^{cd}	14^{cd}–15^{cd}	13^{cd} 14^{cd}	14^{ab}–15^{ab}
761*	17	16	—	—

Cnt. Ed.	Bom. Ed.	Kumbh. Ed	Gorresio Ed.	Lahore Ed.
15–19	18–22	17–21	15–19	15^{cd}–20^{ab}
764*	—	—	—	—
20	23	22	20	20^{c}–21^{b}
765a*	[24^{ab}]	—	—	—
21^{ab}	24^{cd}	23^{ab}	21^{ab}	21^{cd}
766*	24^{ef}–25^{ab}	23^{cd}–24^{ab}	21^{cd}–22^{ab}	—
21^{cd}–22^{ab}	25^{cd}–26^{ab}	24^{cd}–25^{ab}	22^{cd}–23^{ab}	22
—	—	—	—	22^{cd} fn.
22^{cd}	26^{cd}	25^{cd}	23^{cd}	23^{ab}
767*	—	—	—	23^{ab} fn.
768*	—	[26^{ab}]	—	—
769*	26^{ef}	26^{cd}	—	—
32 1–2^{ab}	33 1–2^{ab}	33 1–2^{ab}	35 24–25^{ab}	30 23^{cd}–24^{cd}
—	—	—	—	24^{cd} fn.
2^{cd}–3^{cd}	2^{cd}–3^{cd}	2^{cd}–3^{cd}	25^{cd}, 26^{c}–27^{b}	25^{ab}–26^{cd}
l. 3 of 770*	—	—	26^{ab}	25^{cd}
4–5	4–5	4–5	28–29	27^{cd}–29^{ab}
l. 1 of 771*	—	—	27^{cd}	27^{ab}
6–7	6–7	6^{a-f}, 7^{ab}	30–31	29^{cd}–31^{ab}
773*	—	—	—	32^{cd} fn.
8^{ab}–9^{ab}	8^{ab}–9^{ab}	7^{cd}–8^{cd}	—	—
l. 2 of 771*	—	—	32^{ab}	31^{cd}
l. 3 of 774*	—	—	32^{cd}	—
l. 4–5 of 774*	—	—	33	32^{cd}–33^{ab}
9^{c}–10^{b}	9^{c}–10^{b}	9^{abcd}	34	33^{c}–34^{b}
775*	—	—	35	34^{c}–35^{b}
10^{cd}	10^{cd}	9^{ef}	—	—
11	11	10	36	35^{c}–36^{b}
12^{ab}	12^{ab}	11^{ab}	—	36^{cd} fn. l. 2
776*	—	—	37^{ab}	36^{cd}
12^{cd}	12^{cd}	11^{cd}	37^{cd}	37^{ab}
777*	—	—	38	37^{c}–38^{b}
13^{ab}	13^{ab}	12^{ab}	39^{ab}	38^{cd}
13^{cd}	13^{cd}	12^{cd}	—	39^{ab} fn. l. 1
14–16	14–16	13–15	39^{cd}–42^{ab}	39–41
780*	—	—	—	—
17	17	16	—	42^{ab} fn., 42^{cd} fn.
781*	—	—	42^{c}–43^{b}	42
18–20	18–20	17–19	43^{c}–46^{b}	43–45
783*	—	—	—	—
21–26	21^{ab}–26^{cd}	20^{ab}–25^{cd}	46^{cd}–51^{ef}	46^{ab}–51^{cd}
789*	26^{ef}	25^{ef}	—	—
33 1–9	34 1–9	34 1–9	36 1–9	31 1–9
794*	—	—	—	—
10–14	10–14	10–14	10–14	10–14
795*	—	—	—	—
15–19	15–19	15–19	15–19	15–19
797*	20–22	20–22	—	—
20	23	23	20	20
34 1–5^{ab}	35 1–5^{ab}	35 1–5^{ab}	37 1–5^{ab}	32 1–5^{ab}
l. 1–2 of 800*	—	—	—	8^{c}–9^{b}
l. 3–4 of 800*	—	—	5^{cd}–6^{ab}	5^{cd}–6^{ab}
—	—	—	—	[9^{ef}]
l. 5–6 of 800*	—	—	—	10
5^{cd}	5^{cd}	5^{cd}	6^{cd}	6^{cd}
l. 7–8 of 800*	—	—	—	11
799*	—	—	—	—
799a*	[6^{abcd}]	6	—	—
6	6^{e-h}	7	7	7
l. 9–10 of 800*	—	—	—	12

Crit Ed	Bom Ed.	Kumbh Ed.	Gorresio Ed.	Lahore Ed.
7^a	7^a	8^a	—	8^b
7^b	7^b	8^b	8^b	8^b fn
prior half of l. 11 of 800*	—	—	8^a	13^a
post half of l. 11 of 800*	—	—	—	13^b fn.
7^{cd}–9^{cd}	7^{cd}–10^{ab}	8^{cd}–10^{cd}	8^{cd}–11^{ab}	13^{cd}–16^{ab}
801*	10^{cd}	[11^{ab}]	—	—
10^{ab}–20^{cd}	10^{ef}–21^{cd}	11^{cd}–22^{cd}	11^{cd}–22^{cd}	16^{cd}–27^{cd}
21	22^{a-d}	23	—	28^{ab} fn., 28^{cd} fn
803*	—	—	23	28
804*	22^{e-h}	24	—	—
805*	—	—	—	—
35 1	36 1	36 1	38 1	33 1
2^{ab}	2^{ab}	2^{ab}	2^{ab}	1^{cd} fn
l. 3 of 806*	—	—	—	2^{ab}
2^{cd}	2^{cd}	2^{cd}	—	2^{ab} fn l. 1
2^{ef}	2^{ef}	3^{ab}	—	2^{ab} fn l. 2
l. 4–6 of 806*	—	—	2^c–3^d	2^c–3^d
3–4^b	3	3^c–4^b	4	4
807*	—	—	—	4^{cd} fn
4^c–6^d	4^a–6^b	4^c–6^d	5^a–7^b	5^a–7^b
808*	6^{cd}	7^{cd}	—	—
7^{ab}	6^{ef}	7^{ab}	7^{cd}	7^{cd}
809*	—	—	—	—
7^c–8^b	7	7^c–8^b	8	8
811*	—	—	—	—
8^c–9^b	8	8^{c-f}	9	9
812*	—	—	10^{ab}	10^{ab}
9^{c-}	9	9	10^c–11^b	10^c–11^b
l. 1 of 813*	—	—	11^{cd}	11^{cd}
10^{ab}	10^{ab}	10^{ab}	12^{ab}	12^{ab}
10^{cd}	10^{cd}	10^{cd}	13^{ab}	13^{ab}
l. 5 of 813*	—	—	13^{cd}	13^{cd}
l. 6 of 813*	—	—	14^{ab}	14^{ab}
l. 7 of 813*	—	—	14^{cd}	—
l. 8–9 of 813*	—	—	15	—
11^a	11^a	11^a	—	14^a fn.
11^b	11^b	11^b	12^{cd}	14^b fn
11^{cd}	11^{cd}	11^{cd}	16^{ab}	14^{cd} fn
12^{ab}	12^{ab}	12^{ab}	16^{cd}	15^{ab}
l. 14 of 813*	—	—	—	15^{cd}
12^{cd}	12^{cd}	12^{cd}	17^{ab}	15^{cd} fn l. 2
13^{ab}	13^{ab}	13^{ab}	17^{cd}	16^{ab}
13^{cd}	13^{cd}	13^{cd}	18^{ab}	16^{cd}
14^{ab}–19^{ab}	14^{ab}–19^{cd}	14^{ab}–19^{ab}	18^{cd}–24^{ab}	17^{ab}–22^{cd}
19^{cd}	20^{ab}	19^{cd}	—	23^{ab} fn
815*	—	—	24^{cd}	23^{ab}
20^{ab}	20^{cd}	20^{ab}	25^{ab}	23^{cd}
816*	—	[20^c–21^b]	—	—
20^{cd}–21^{cd}	21^{ab}–22^{ab}	21^{cd}–22^{cd}	25^{cd}–26^{cd}	24^{ab}–25^{ab}
21^{ef}	22^{cd}	23^{ab}	—	25^{ab} fn
819*	[22^{ef}]	—	—	—
22–26	23–27	23^{cd}–27^{cd}	27–31	25^{cd}–30^{ab}
824*	—	—	—	—
825*	—	—	—	30^{cd}
36 1–3^{ab}	37 1–3^{ab}	37 1–3^{ab}	39 1–3^{ab}	34 1–3^{ab}
826*	—	—	—	—
3^{cd}–6^{cd}	3^{cd}–6^{cd}	3^{cd}–6^{cd}	3^{cd}–6^{cd}	3^{cd}–6^{cd}
7^{ab}	7^{ab}	7^{ab}	7^{ab}	7^{ab}

Crit Ed	Bom Ed.	Kumbh Ed	Gorresio Ed	Lahore Ed
post half of l 3 of 827*	—	—	7^{b}	7^{b}
prior half of l 4 of 827*	—	—	7^{c}	7^{c}
7^{c}	7^{c}	7^{c}	8^{a}	8^{a}
post half of l. 5 of 827*	—	—	8^{b}	8^{b}
prior half of l 6 of 827*	—	—	8^{c}	9^{c}
7^{d}	7^{d}	7^{d}	8^{d}	9^{d}
8^{a}	8^{a}	8^{a}	—	8^{c}
8^{b}	8^{b}	8^{b}	—	8^{d}
8^{cd}	8^{cd}	8^{cd}	—	9^{ab}
9^{ab}	9^{ab}	9^{ab}	$9^{a\,d}$	$10^{a,d}$
9^{c}	9^{c}	9^{c}	9^{b}	10^{b}
prior half of l 8 of 827*	—	—	9^{c}	10^{c}
9^{d}	9^{d}	9^{d}	—	—
10–12	10–12	10–12	10–12	11–13
13	13	13	—	13^{cd} fn, l 3-4
14	14	14	—	13^{cd} fn, l. 5 6
15^{a-d}	15	15	13	14
15^{ef}	16^{ab}	15^{cf}	—	14^{cd} fn
16^{ab}–17^{ab}	16^{cd}–17^{cd}	16^{ab}–17^{ab}	14^{ab}–15^{ab}	15^{ab}–16^{ab}
l 6-9 of 828*	—	—	15^{c}–17^{b}	16^{c}–18^{b}
17^{c}–19^{d}	18^{a}–20^{b}	17^{c}–19^{d}	17^{c}–19^{d}	18^{c}–20^{d}
20	20^{cd}	19^{ef}	—	21^{ab}
21	21	20	20	21^{c}–22^{b}
829*	—	[21]	—	—
22	22^{a-d}	22^{a-d}	21	22^{c}–23^{b}
830*	—	—	22	23^{c}–24^{b}
831*	[22^{ef}]	22^{ef}	—	—
23–24	23–24	23–24	23–24	24^{cd}–26^{ab}
834*	—	—	—	—
25^{a}–26^{b}	25^{a}–26^{b}	25^{c}–26^{b}	25^{a}–26^{b}	26^{c}–27^{d}
832*	—	—	—	—
26^{c}–29^{b}	26^{c}–29^{b}	26^{c}–29^{c}	26^{c}–29^{b}	28^{a}–30^{d}
836*	—	—	—	—
29^{c}–31^{d}	29^{c}–31^{d}	29^{c}–31^{d}	29^{c}–31^{d}	30^{c}–32^{d}
838*	32	32	—	—
37 1–15	38 1–15	38 1–15	40 1–15	35 1–15
842*	—	—	—	—
16^{a}–20^{b}	16^{a}–20^{b}	16^{a}–20^{b}	16^{a}–20^{b}	16^{a}–20^{b}
20^{cdef}	20^{c}–21^{b}	20^{cdef}	—	—
843*	21^{cd}	21^{ab}	—	—
21^{a}–24^{d}	22^{a}–24^{f}	21^{c}–24^{d}	20^{c}–23^{d}	20^{c}–23^{d}
846*	—	—	—	23^{cd} fn
38 847*	39 —	39 —	41 —	36 —
1–2	1–2	1–2	1–2	1–2
848*	3^{ab}	3^{ab}	—	—
3^{a}–4^{b}	3^{c}–4^{d}	3^{c}–4^{b}	3^{a}–4^{b}	3^{a}–4^{b}
849*	—	—	—	—
4^{c}–12^{d}	5^{a}–13^{b}	4^{c}–12^{d}	4^{c}–12^{d}	4^{c}–12^{d}
851*	—	—	13^{a}–14^{b}	13^{a}–14^{b}
13	13^{c}–14^{b}	13^{a-d}	14^{c}–15^{b}	14^{c}–15^{b}
14	14^{cd}	13^{ef}	16^{ab}	16^{ab}
15^{ab}	15^{ab}	14^{ab}	15^{cd}	15^{cd}
855*	—	—	—	—
15^{c}–16^{d}	15^{c}–16^{d}	14^{c}–15^{d}	16^{c}–17^{d}	16^{c}–17^{d}
856*	—	—	18	18

Cnt Ed	Bom Ed	Kumbh Ed	Gorresio Ed	Lahore Ed
17^{ab}	17^{ab}	16^{ab}	19^{ab}	19^{ab}
857*	[18^{ab}]	[17^{ab}]	—	—
858*	—	—	—	—
17^{cd}	17^{cd}	16^{cd}	19^{cd}	19^{cd}
18^{a}–19^{b}	18^{c}–19^{b}	17^{c}–18^{b}	20^{a}–21^{b}	20^{a}–21^{b}
860*	—	—	—	—
19^{c}–24^{d}	19^{c}–24^{d}	18^{c}–23^{d}	21^{c}–26^{d}	21^{c}–26^{d}
862*	—	—	—	27^{ab}
25	25	24	27	27^{c}–28^{b}
26^{ab}	26^{ab}	25^{ab}	28^{ab}	—
26^{cd}	26^{cd}	25^{cd}	28^{cd}	28^{cd}
864*	—	—	29	—
39 1–2^{ab}	40 1–2^{ab}	40 1–2^{ab}	42 1–2^{ab}	37 1–2^{ab}
865*	2^{cd}	—	—	—
2^{cd}	3^{ab}	2^{cd}	2^{cd}	2^{cd}
867*	3^{cd}	2^{ef}	—	—
3–10	4–11	3–10	3–10	3–10
869*	—	—	—	—
11^{a}–15^{b}	12^{a}–16^{b}	11^{a}–15^{b}	11^{a}–15^{b}	11^{a}–15^{b}
15^{c}	16^{c}	15^{c}	15^{c}	15^{c}
15^{d}	16^{d}	15^{d}	—	15^{d} fn 1 1 post half
16^{a}	17^{a}	16^{a}	—	,, 2 prior half
16^{b}	17^{b}	16^{b}	15^{d}	15^{d}
871*	—	—	—	—
16^{c}–23^{b}	17^{c}–24^{b}	16^{c}–23^{b}	16^{a}–22^{d}	16^{a}–22^{d}
23^{cd}	24^{cd}	23^{cd}	—	—
l 1–2 of 873*	—	—	23	23
l 3 of 873*	—	—	—	—
874*	25^{ab}	24^{ab}	—	—
24	25^{c}–26^{b}	24^{c}–25^{b}	24	24
875*	26^{cd}	25^{cd}	—	—
25^{ab}	27^{ab}	26^{ab}	25^{ab}	25^{ab}
876*	27^{cd}	26^{cd}	—	—
25^{cd}	28^{ab}	26^{ef}	25^{cd}	25^{cd}
877*	—	—	—	26^{ab}
26–27	28^{c}–30^{b}	27–28	—	—
28	30^{c-f}	29	26	26^{c-f}
878*	—	—	—	—
40 1	41 1	41 1	43 1	38 1
2^{ab}	2^{ab}	2^{ab}	4^{cd}	4^{cd}
879*	—	—	—	5^{ab}
2^{cd}	2^{cd}	2^{cd}	2^{ab}	2^{ab}
3–4	3–4	3–4	2^{c}–4^{b}	2^{c}–4^{b}
5^{ab}	5^{ab}	5^{ab}	5^{ab}	5^{cd}
5^{c}–12	5^{c}–12	5^{c}–12	5^{c}–12	6^{a}–13^{b}
884*	—	—	—	—
13	13	13	13	13^{cd}–14^{ab}
14^{ab}	14^{ab}	14^{ab}	14^{ab}	14^{cd}
14^{cd}	14^{cd}	14^{cd}	14^{cd}	14^{cd} fn
15–19^{b}	15–19^{b}	15–19^{b}	15–19^{b}	15–19^{b}
887*	—	—	—	—
888*	—	—	—	—
889*	19^{cd}	19^{cd}	—	—
19^{c}–20	20^{a-f}	20^{a-f}	19^{c}–20	19^{c}–20
890*] 2–3	—	[21]	21	21
21–24^{b}	21–24^{b}	22–25^{b}	22–25^{b}	22–25^{b}
891*	—	—	—	—
24^{c}–26	24^{c}–26	25^{c}–27	25^{c}–27	25^{c}–27
892*	—	—	—	28
893*	—	—	—	—

Crit. Ed.	Bom. Ed	Kumbh. Ed.	Gorresio Ed	Lahore Ed.
41 1-3	42 1-3	42 1-3	44 1-3	39 1-3
894*	—	—	4	4
4-5^{b}	4-5^{b}	4-5^{b}	5	5-6^{b}
5^{c}-7	5^{c}-7	5^{c}-7	—	6^{c}-8
8-11^{b}	8-11^{b}	8-11^{b}	6^{a}-9	9-12^{b}
896*	—	—	—	—
11^{cd}	11^{cd}	11^{cd}	9^{cd}	12^{cd}
897*	12^{ab}	11^{ef}	—	—
12	12^{c}-13^{b}	12	10	13
898*	—	—	11	14
13^{ab}	13^{cd}	13^{ab}	12^{ab}	15^{ab}
899*	14^{ab}	13^{cd}	—	—
13^{c}-16	14^{c}-17	13^{e}-16	12^{c}-15	15^{c}-18
901*	—	—	—	—
17-21	18-22	17-21	16-20	19-23
904*	—	—	—	—
22^{ab}	23^{ab}	22^{ab}	21^{ab}	24^{ab}
906*	—	—	21^{cd}	24^{cd}
22^{c}-23^{b}	23^{c}-24^{b}	22^{c}-23^{b}	22	25
907*	—	—	—	26^{ab}
23^{cd}	24^{cd}	23^{cd}	23^{ab}	26^{cd}
909*	—	—	23^{cd}	27^{ab}
24^{ab}	25^{ab}	24^{ab}	24^{ab}	27^{cd}
910*	—	—	—	—
912*	—	—	—	27 fn
24^{cd}	25^{cd}	24^{cd}	24^{cd}	27^{ef}
42 1	43 1	43 1	45 1	40 1
913*	—	2	2	2
2-3	2-3	3-4^{b}, 5^{cd} [4^{cd}, 5^{ab}]	3-4	3-4
—	—	—	—	—

Cnt. Ed.	Bom. Ed.	Kumbh. Ed.	Gorresio Ed.	Lahore Ed.
$10^{a}-12^{b}$	$19^{c}-21^{d}$	$22^{a}-24^{b}$	14, 15, 17^{cd}	$14^{c}-16^{b}$, 18^{ab}
925*	—	—	—	—
$12^{c}-13$	$22-23^{b}$	$24^{c}-25$	$18-19^{b}$	$18^{c}-19$
$14-15^{b}$	$23^{c}-24$	$26-27^{b}$	$16-17^{b}$	$16^{c}-17$
926*	—	—	27	28
15^{cd}	25^{ab}	27^{cd}	19^{cd}	20^{ab}
927*	—	—	—	—
$16-17^{b}$	$25^{c}-26$	$28-29^{b}$	20	$20^{c}-21$
17^{cd}	27^{ab}	29^{cd}	21^{cd}	22^{cd}
$18-19^{ab}$	$27^{c}-28$	$30-31^{b}$	$22-23^{b}$	$23-24^{b}$
19^{cd}	29^{ab}	31^{cd}	—	—
20^{ab}	29^{cd}	32^{ab}	25^{ab}	26^{ab}
20^{cd}	30^{ab}	32^{cd}	—	—
21^{ab}	30^{cd}	33^{ab}	25^{cd}	26^{cd}
929*	—	—	—	—
21^{cd}	31^{ab}	33^{cd}	26^{ab}	27^{ab}
930*	—	—	26^{cd}	27^{cd}
931*	—	—	28^{ab}	29^{ab}
22-23	$31^{c}-33^{b}$	34-35	$28^{c}-30^{b}$	$29^{c}-31^{b}$
933*	—	—	—	—
24	$33^{c}-34^{b}$	36	$30^{c}-31^{b}$	$31^{c}-32^{b}$
934* l. 1-7	$34^{c}-37$	$37-39^{f}$	—	—
935*	—	—	—	—
934* l. 8	38^{ab}	40^{ab}	—	—
936*	—	[$40^{c}-41^{b}$]	—	—
934* l. 9-12	$38^{c}-40^{b}$	$41^{c}-42^{f}$	—	—
934* l. 13 the prior half	40^{c}	43^{a}	—	—
937*	—	—	—	—
934* l. 13 the post. half	40^{d}	43^{b}	—	—
934* l. 14-16	41^{a-f}	$43^{c}-44$	—	—
43 1	44 1	44 1	45 $31^{c}-32^{b}$	40 $32^{c}-33^{b}$
939*	—	—	$32^{c}-34^{b}$	$33^{c}-35^{b}$
2-3	2-3	2-3	$34^{c}-36^{b}$	$35^{c}-37^{b}$
940*	—	—	$36^{c}-37^{b}$	$37^{c}-38^{b}$
941*	—	—	—	—
4	4	4	$37^{c}-38^{b}$	$38^{c}-39^{b}$
942*	—	—	—	39^{ab} fn
5-6	5-6	5-6	$38^{c}-40$	$39^{c}-41$
945* l. 1, 4	—	—	41	42
945* l. 5	—	—	42^{ab}	43^{ab}
945* l. 6	—	—	42^{cd}	43 fn. l. 2
945* l. 7-8	—	—	43	$43^{c}-44^{b}$
946*	—	—	—	—
$7-17^{b}$	$7-17^{b}$	$7-17^{b}$	$44^{a}-54^{b}$	$44^{c}-54$
947*	—	—	—	—
17^{c-f}	$17^{c}-18^{b}$	$17^{c}-18^{b}$	54^{cd}	55^{ab}
18^{a-d}	$18^{c}-19^{b}$	$18^{c}-19^{b}$	55	$55^{c}-56^{b}$
18^{ef}	19^{cd}	19^{cd}	—	56^{ab} fn.
$19^{a}-20^{b}$	$20^{a}-21^{b}$	$20^{a}-21^{b}$	$56^{a}-57^{b}$	$56^{c}-57^{d}$
949*	$21^{c}-22^{b}$	21^{c-f}	—	—
20^{cd}	22^{cd}	22^{ab}	57^{cd}	57^{ef}
950*	23	22^{c-f}	—	—
951*	—	—	—	58
44 1-2	45 1-2	45 1-2	46 1-2	41 1-2
952*	—	—	—	—
$3-5^{b}$	$4-6^{b}$	$4-5^{f}$	$4-6^{b}$	$4-6^{b}$
5^{c-f}	3	3	3	3
$6-8^{b}$	$6^{c}-9^{b}$	$6-8^{b}$	$6^{c}-9^{b}$	$6^{c}-9^{b}$

Crit. Ed	Bom. Ed	Kumbh. Ed.	Gorresio Ed	Lahore Ed.
957*	—	—	—	—
958*	—	—	—	—
8^{c}–14	9^{c}–15	8^{c}–14	9^{c}–15	9^{c}–15^{b}
959*	—	—	16	15^{c}–16^{b}
15–16	16–17	15–16	17–18	16^{c}–18^{b}
961* l. 1–4	—	—	19–20	18^{c}–20^{b}
17	18	17	21	20^{c}–21^{b}
App I No 8 l. 1–2	19	[18]	—	—
" " l. 2(^{a})	—	—	—	—
" " l. 3–11	20–24^{b}	[19–23^{b}]	—	—
" " l. 11 fn	—	—	—	—
" " l. 12–18	24^{c}–27	[23^{c}–26]	—	—
" " l. 18(^{c})	—	—	—	—
" " l. 19–24	28–30	[27–29^{d}]	—	—
" " l. 24(^{d})	—	—	—	—
" " l. 24(^{e})	—	—	—	—
" " l. 25	31^{ab}	[29^{ef}]	—	—
" " l. 25(^{f})	31^{c}–32^{b}	[30^{a-d}]	—	—
" " l. 25(^{gh})	—	—	—	—
18^{ab}	32^{cd}	30^{ef}	—	—
18^{c}–19^{b}	33 34^{b}	31–32^{b}	22–23^{b}	21^{c}–22
962*	—	—	23^{c}–24^{b}	23
19^{c}–23	34^{c}–38	32^{c}–36	24^{c}–28	24–28^{b}
965* l. 2	—	—	—	—
24^{ab}	39^{ab}	37^{ab}	29^{ab}	28^{cd}
966*	—	—	—	—
24^{cd}	39^{cd}	37^{cd}	29^{cd}	29^{ab}
967* l. 2–5	—	—	30–31	29^{c}–31^{b}
968*	—	—	—	31^{ab} fn.
25^{ab}	40^{ab}	38^{ab}	32^{ab}	31^{cd}
967* l. 7–8	—	—	—	—
25^{cd}	40^{cd}	38^{cd}	32^{cd}	32^{ab}
969*	41–43	39–41	—	—
26–27^{b}	44–45^{b}	42–43^{b}	33 34^{b}	32^{c}–33
971*	—	—	—	—
27^{cd}	45^{cd}	43^{cd}	34^{cd}	33^{cd}
45 1–3^{b}	46 1–3^{b}	46 1–3^{b}	47 1–3^{b}	42 1–3^{b}
972*	—	[3^{cd}]	—	—
3^{c}–6^{b}	3^{c}–6^{b}	3^{c}–6^{b}	3^{c}–6^{b}	3^{c}–6^{b}
6^{cd}	6^{cd}	6^{cd}	—	6^{cd}
7	7	7	6^{c}–7^{b}	7
973*	—	—	—	—
8–10^{b}	8–10^{b}	8–10^{b}	7^{c}–9	8–10^{b}
10^{cd}	10^{cd}	10^{cd}	10^{ab}	11^{ab}
11^{ab}	11^{ab}	11^{ab}	10^{cd}	11^{ab} †
11^{c}–12	11^{c}–12	11^{c}–12	11–12^{b}	11^{c}–12
13–14	13–14	14–15	12^{c}–14^{b}	13–15^{b}
975*	15	13	—	—
15^{ab}	16^{ab}	16^{ab}	14^{cd}, 15^{b}	15^{cd}, 16^{b}
15^{cd}	16^{cd}	16^{cd}	15^{acd}	16^{acd}
16–17	17–18	17–18	16–17	17–18
978*	—	—	18	19
18	19	19	19	20
979*	—	—	—	—
19–22	20–23	20–23	20–23	21–24
46 981*	47 —	47 —	48 —	43 —
1–5^{b}	1–5^{b}	1–5^{b}	1–5^{b}	1–5^{b}

† In Lahore Ed no. 11 is wrongly repeated

Crit Ed	Bom. Ed.	Kumbh Ed	Gorresio Ed	Lahore Ed.
5^{cd}	5^{cd}	5^{cd}	—	2^{cd} fn | 6
6^{a-d}	6	6^{a-d}	5^{c}–6^{b}	5^{c} 6^{b}
984*	—	—	—	—
985* | 2–3	—	—	—	—
6^{ef}	7^{ab}	6^{ef}	6^{cd}	6^{cd}
983*	—	—	—	—
7	7^{c}–8^{b}	7	7	7
986*	—	—	8–9	8–9
8^{ab}	8^{cd}	8^{ab}	11^{ab}	11^{ab}
8^{cd}	9^{ab}	8^{cd}	10	10
9–10	9^{c}–11^{b}	9–10	11^{c}–13^{b}	11^{c}–13^{b}
988*	—	—	—	—
11–22	11^{c}–22	11–21	13^{c}–24	13^{c}–24
991*	—	—	25	25
47 1–2^{b}	48 1–2^{b}	48 1–2^{b}	49 1–2^{b}	44 1–2^{b}
2^{c}–5	2^{c}–5	2^{c}–5	3–6^{b}	3–6^{b}
6^{ab}	6^{ab}	6^{ab}	2^{cd}	2^{cd}
6^{c}–7^{b}	6^{c}–7^{b}	6^{c}–7^{b}	6^{c}–7^{b}	6^{c}–7^{b}
993*	—	—	—	—
994*	—	—	—	—
[7^{cd}]	7^{cd}	7^{cd}	7^{cd}	7^{cd}
8^{a-d}	7^{e}–8^{b}	8^{a-d}	8	8
8^{ef}	8^{cd}	8^{ef}	—	8^{cd} fn
9–13^{b}	9–13^{b}	9–13^{b}	9–13^{b}	9–13^{b}
13^{cd}	13^{cd}	13^{cd}	13^{cd}	13^{ab} fn
997* | 4	—	—	—	—
14–15	14–15	14–15	14–15	13^{c-f}, 14
998*	—	—	—	—
16	16	16	16	15
1000*	—	—	—	16
1001*	—	[17^{ab}]	—	—
17	17	17^{c-f}	17	17
18–20^{d}	18–20	18–20	18–20	18–20
20^{ef}	21^{ab}	21^{ab}	21^{ab}	20^{cd} fn. | 2
21–23^{f}	21^{c}–24	21^{c}–24^{b}	21^{c}–24	21–24^{b}
23^{gh}	25^{ab}	24^{cd}	—	24^{cd}
24–25^{b}	25^{c}–26^{b}	24^{e}–25^{b}	25	25
25^{c}–26^{b}	26^{c}–27^{b}	25^{c}–26^{b}	26	25†
26^{cd}	27^{cd}	26^{cd}	27^{ab}	26^{ab}
1004*	—	—	—	—
27	28	27	27^{c}–28^{b}	26^{c}–27^{b}
1005*	—	—	28^{c}–29^{b}	27^{c}–28^{b}
28–29	29–30	28–29	29^{c}–31^{b}	28^{c}–30^{b}
1007*	—	—	—	—
30–32^{b}	31–33^{b}	30–32^{b}	31^{c}–33	30^{c}–32
32^{cd}	33^{cd}	32^{cd}	34^{ab}	32^{cd} fn
32^{ef}	33^{ef}	32^{ef}	34^{cd}	33^{ab}
48 1–5	49 1–5	49 1–5	50 1–5	45 1–5
1013*	—	[6–7^{b}]	—	—
6–7	6–7^{d}	7^{c}–9^{b}	6–7	6–7
1017*	—	—	8	7 fn
1018*	7^{ef}	9^{cd}	—	—
8–14^{b}	8–14^{b}	10–16^{b}	9–15^{b}	8–14^{b}
14^{cd}	14^{cd}	[17^{ab}]	15^{cd}	14^{cd}
15^{ab}	15^{ab}	16^{cd}	16^{ab}	15^{ab}
15^{cd}	15^{cd}	17^{cd}	16^{cd}	15^{cd}
16	16^{a-d}	18^{a-d}	17	16
1023*	16^{ef}	18^{ef}	—	—

† In Lahore Ed no 25 is wrongly repeated

Crit Ed.	Bom. Ed.	Kumbh Ed.	Gorresio Ed.	Lahore Ed
17-20	17-20	19-23	18-21	17-20
1028*	—	—	—	—
21	21	23	22	21
1029* l 3 4	—	—	23	22
22	22	24	24	23
1030*	—	—	—	Before 1 of 46 Sarga fn
49 1-2	50 1-2	50 1-2	51 1-2	46 1-2
3^{ab}	3^{ab}	3^{ab}	3^{ab}	3^{ab}
3^{cd}	3^{cd}	3^{cd}	3^{cd}	3^{cd} fn
1031* l 2, 3	—	—	—	—
1032*	—	—	—	—
$4-7^{b}$	$4-7^{b}$	$4-6^{d}, 7^{ab}$	$4-7^{ab}$	$3^{c}-6$
1033*	7^{cd}	6^{cd}	—	—
$7^{c}-12$	$8-13^{b}$	$7^{c}-12$	7-12	$7-12^{b}$
1037* l 4	—	—	—	—
13^{ab}	13^{cd}	13^{ab}	13^{ab}	12^{cd}
13^{cd}	14^{ab}	13^{cd}	13^{cd}	12^{cd} fn l 3
14-15	$14^{c}-16^{b}$	14-15	14-15	13-14
16	$16^{c}-17^{b}$	16	—	—
1041* l 1-2	—	—	16	15
17^{ab}	17^{cd}	17^{ab}	17^{ab}	16^{ab}
17^{cd}	18^{ab}	17^{cd}	—	—
18^{ab}	[18^{cd}]	18^{ab}	18^{ab}	17^{ab}
1041* l. 4 the post. half	—	—	17^{d}	16^{d}
18^{cd}	18^{cd}	18^{cd}	18^{c}	17^{c}
19^{ab}	19^{ab}	19^{ab}	—	—
1039*	—	—	—	—
19^{cd}	19^{cd}	19^{cd}	19^{ab}	18^{ab}
1041* l 6 the prior half	—	—	19^{c}	18^{c}
20^{a}	20^{a}	20^{a}	—	—
20^{b}	20^{b}	20^{b}	18^{d}	17^{d}
20^{cd}	20^{cd}	20^{cd}	—	—
21^{ab}	21^{ab}	21^{ab}	—	—
1040*	—	—	—	—
21^{c}	21^{c}	21^{c}	17^{c}	16^{c}
21^{d}	21^{d}	21^{d}	19^{d}	18^{d}
22	22	22	20	19
23^{a}	23^{a}	23^{a}	21^{c}	20^{c}
23^{b}	23^{b}	23^{b}	21^{b}	20^{b}
23^{c}	23^{c}	23^{c}	21^{a}	20^{a}
23^{d}	23^{d}	23^{d}	21^{d}	20^{d}
24^{a}	24^{a}	24^{a}	22^{b}	21^{b}
24^{b}	24^{b}	24^{b}	22^{a}	21^{a}
24^{cd}	24^{cd}	24^{cd}	22^{cd}	21^{cd}
25	25	25	23	22
1044*	—	—	—	—
50 1-6	51 1-6	51 1-6	52 1-6	47 1-6
1047*	—	—	—	—
7-15	7-15	7-15	7-15	7-15
16^{ab}	16^{ab}	16^{ab}	16^{ab}	16^{ab}
1050*	—	—	—	—
16^{cd}	16^{cd}	16^{cd}	16^{cd}	16^{cd}
17^{ab}	17^{ab}	17^{ab}	17^{ab}	16^{ef}
$17^{c}-19$	$17^{c}-19$	$17^{c}-19$	$17^{c}-19$	$17-19^{b}$
20^{abc}	20^{abc}	20^{abc}	20^{abc}	$19^{cd}, 20^{a}$
1051*	—	—	—	—
20^{d}	20^{d}	20^{d}	20^{d}	20^{b}
1052*	—	—	—	—

Crit. Ed.	Bom. Ed.	Kumbh. Ed.	Gorresio Ed.	Lahore Ed.
21-23	21-23	21-23	21-23	20^c-23^b
1054*	—	—	—	23^ab fn.
24	24	24	—	23^cd fn.
25^ab	25^ab	25^ab	—	23^cd
25^cd	25^cd	25^cd	24^ab	24^ab
26^ab	26^ab	—	24^cd	24^cd
26^c-27^b	26^c-27^b	26	25	25
1055*	—	—	26^ab	26^ab
27^cd	27^cd	27^ab	26^cd	26^cd
1056*	28^ab	27^cd	—	—
28	28^c-f	28	27	27
1057*	—	—	—	28
51 1058*	52 —	52 —	53 —	48 1^ab
1-23	1-23	1-23	1-23	1^c-24
1060* l. 2	—	—	—	25^ab
52 1^ab	53 1^ab	53 1^ab	54 1^ab	48 25^cd
1062*	—	—	—	—
1^c-5	1^c-5	1^c-5	1^c-5	26-30^b
1064*	—	—	6-7^b	30^c-32
6-8	6-8	6-8^d	7^c-10^b	32-34
1066*	—	—	—	—
9^a-f	9-10^b	8^e-9	10^c-11	35-36^b
1067*	—	—	—	—
10-15^b	10^c-15	10-15^b	12-17^b	36^c-41
15^cd	16^ab	15^cd	17^cd	—
16-20	16^c-20^f	16-20	16-22	42-46
1069*	21	21	—	—
21	22	22	23	47
22^ab	23^ab	23^ab	24^ab	47^cd fn.
22^cd	23^cd	23^cd	24^cd	48^ab
1071*	—	—	—	—
23-24^b	24-25^b	24-25^d	25-26^b	48^c-49
24^cd	25^cd	25^cd	26^cd	—
53 1-4	54 1-4	54 1-4	55 1-4	49 1-4
5^ab	5^ab	[5^ab]	5^ab	5^ab
5^cd	5^cd	—	5^cd	5^cd
6-7	6-7	5^c-f, 6	6-7	6-7
1073* l. 2-4	—	—	—	—
8-9^b	8-9^b	7-8^b	8-9^b	8-9^b
9^cd	9^cd	8^cd	9^cd	—
1073* l. 5	—	—	—	—
10-12	10-12	9-11	10-12	9^c-14^b
1074*	—	—	—	—
13-15^b	13-15^b	12-14^b	13-15^b	13-15^b
15^cd	15^cd	14^cd	15^cd	12^cd-13^cd
16-17	16-17	15-16^d	16-17	16-17
1076*	18^ab	16^ef	—	—
18	18^c-19^b	17	18	18
1077*	—	—	—	—
19^ab	19^cd	18^cd	19^ab	19^ab
—	—	19^ab	—	—
19^c-22^b	20-22	18^e-21^b	19^c-22^b	19^c-22^b
1078*	—	—	—	22^cd
22^cd	23^ab	21^cd	22^cd	23^ab
1079*	—	—	23^ab	—
23^ab	23^cd	22^ab	23^cd	23^cd
1080*	—	—	—	23^ef
1081*	23^ef	22^cd	—	—
54 1-2	55 1-2	55 1-2	56 1-2	50 1-2
1082*	—	—	—	—

Crit Ed	Bom Ed	Kumbh Ed	Gorresio Ed	Lahore Ed
3-4^{a}	3 4^{a}	3 4^{a}	3 4^{a}	3-4^{a}
App I No 9	—	—	—	—
4^{b} 12	4^{b} 12	4^{b}-12	4^{b} 12	4^{b} 12
1083* l 2 4	—	—	—	13-14^{b}
13 27	13-27	13 27	13 27	14^{c}-29^{b}
28^{ab}	28^{ab}	28^{ab}	28^{ab}	29^{cd}
1084*	—	—	—	—
28^{cd}	28^{cd}	28^{cd}	28^{cd}	29^{ef}
55 1	**56** 1	**56** 1	**57** 1	**51** 1
1085*	2^{ab}	2^{ab}	—	—
2^{ab}	2^{cd}	2^{cd}	2^{ab}	2^{ab}
3-7	3-7	3 7	2^{c}-7^{b}	2^{c}-7^{b}
8	8	8	7^{cd} 10^{ab}	7^{cd} 9^{ab}
9	9	9	10^{cd} 8^{ab}	9^{cd} 8^{ab}
10	10	10	9^{cd} 11^{ab}	8^{cd} 10^{ab}
11	11	11	8^{cd} 9^{ab}	10^{cd} 11^{ab}
12 20	12-20	12-19	11^{c}-20^{b}	11^{c}-20^{b}
21^{ab}	21^{ab}	20^{ab}	20^{cd}	20^{cd}
21^{c}-22^{b}	21^{c} 22^{b}	20^{c} 21^{b}	21	—
22 23^{b}	22^{c} 23^{b}	21^{c} 22^{b}	22	21
1088*	—	—	—	—
23^{c}-24	23^{c}-24	22^{c}-23	23-24^{b}	22-23^{b}
1089*	—	—	—	—
1090* l 1	—	—	24^{cd}	23^{cd}
1091*	—	—	25^{ab}	23^{ef} fn
1090* l 2	—	—	25^{cd}	23^{ef}
56 1^{ab}	**57** 1^{ab}	**57** 1^{ab}	**58** —	**52** —
1^{cd}	1^{cd}	1^{cd}	1^{cd}	1^{cd}
1092* l 1 4 5	—	—	—	—
2	2	2	2^{ab} 1^{ab}	2^{ab} 1^{ab}
2^{ef}	3^{ab}	[3^{ab}]	2^{cd}	2^{cd}
1093*	—	—	3 4	3 4
3	3^{c}-4^{b}	3^{c-f}	5	5
1093 l 2 3	—	—	6	6
1094*	—	—	7	7
1095*	—	—	—	—
4^{a}	4^{c}	4^{a}	**59** 1^{a}	**53** 1^{a}
1096*	—	—	—	1^{d} In the post half of l 1 and prior half of l 2
4^{b}	4^{d}	4^{b}	1^{b}	1^{b}
4^{c}-9^{b}	5-9	4^{c} 9^{b}	1^{c}-6^{b}	1 6^{b}
1098*	—	[9^{cd}]	—	—
9^{c}-13^{b}	10-13	9^{c} 13^{b}	6 10^{b}	6^{c}-10^{b}
1099*	14^{ab}	13^{cd}	—	—
13 14	14^{c} 15	14^{a} ^{f}	10^{c} 11	10^{c} 11
15^{ab}	16^{ab}	15^{ab}	12^{ab}	12^{ab}
1102 l 2	—	—	12^{cd}	12^{cd}
15	16^{c}	15^{c}	—	—
15^{d}	16^{d}	15^{d}	13^{d}	13^{d}
1102* the prior of l 4	—	—	13^{c}	13^{c}
15^{ef}	17^{ab}	15^{ef}	13^{ab}	13^{ab}
16^{ab}	17^{cd}	16^{ab}	14^{ab}	14^{ab}
1103* l 2	—	—	14^{cd}	14^{cd}
16 17	18 19^{b}	16 17	15 16^{b}	15 16^{b}
1104*	—	—	—	—
18-20^{b}	19^{c} 22^{b}	18-20^{b}	16^{c} 19^{b}	16^{c} 19^{b}
1105*	—	20^{cd}	—	—
20^{cd}	22^{cd}	20^{ef}	19^{cd}	19^{cd}

Crit. Ed.	Bom. Ed.	Kumbh. Ed.	Gorresio Ed.	Lahore Ed.
1106*	—	—	—	19^{cd} fn.
57 1-2	58 1-2	58 1-2	60 1-2	54 1-2
1107* l. 2, 3	—	—	3	3
3-5	3-5	$3\text{-}5^{d}$	4-6	4-6
1108*	6^{ab}	5^{ef}	—	—
$6\text{-}8^{f}$	$6^{c}\text{-}9$	$6\text{-}8^{f}$	$7\text{-}10^{b}$	$7\text{-}10^{b}$
1109*	—	[9]	—	—
9^{a-f}	$10\text{-}11^{b}$	10^{a-f}	10^{cd}, 11^{cd}, 12^{cd}	10^{cd}, 11^{cd}, 12^{cd}
1110* l. 2	—	—	11^{ab}	11^{ab}
1110* l. 4	—	—	12^{ab}	12^{ab}
$10\text{-}11^{b}$	$11^{c}\text{-}12$	$11\text{-}12^{b}$	$13\text{-}14^{b}$	$13\text{-}14^{b}$
1111*	—	—	—	—
11^{cd}	13^{ab}	12^{cd}	14^{d}, 15^{a}	14^{d}, 15^{a}
1112* the prior half of l. 1	—	—	14^{c}	14^{c}
1112* the post. half of l. 2 and l. 3	—	—	15^{bcd}	15^{bcd}
12-21	$13^{c}\text{-}23^{b}$	13-22	16-25	16-25
1113*	—	—	—	—
22-23	23^{c-f}, 24	23-24	26-27	26-27
1114*	—	—	—	28
58 1-5	59 1-5	59 1-5	61 1-5	55 1-5
6	6	6^{a-d}	6^{ab}, 7^{ab}	6^{ab}, 7^{ab}
7^{ab}	7^{ab}	6^{ef}	6^{cd}	6^{cd}
8	$7^{c}\text{-}8^{b}$	7	8	8
1118*	—	—	—	8^{cd} fn. l. 2
1119* l. 4	—	—	7^{cd}	7^{cd}
9-23	$8^{c}\text{-}22^{f}$	8-22	9-23	9-23
59 1123*	60 —	60 —	62 —	56 —
1124*	—	—	1^{ab}	23^{cd} of 55 Sarga fn.
$1\text{-}2^{d}$	1-2	$1\text{-}2^{d}$	$1^{c}\text{-}3^{b}$	1-2
1125*	—	—	—	—
2^{ef}	3^{ab}	2^{ef}	3^{cd}	3^{ab}
1126*	—	—	4^{ab}	3^{cd}
3	$3^{c}\text{-}4^{b}$	3	—	—
1127*	—	—	—	3^{cd} fn.
1128*	—	—	—	—
$4\text{-}5^{b}$	$4^{c}\text{-}5$	$4\text{-}5^{b}$	$4^{c}\text{-}5$	$4\text{-}5^{b}$
1129*	—	—	—	—
$5^{c}\text{-}6^{b}$	6	$5^{c}\text{-}6^{b}$	6	$5^{c}\text{-}6^{b}$
1130*	—	—	—	—
6^{c}	7^{a}	6^{e}	7^{a}	6^{c}
1131*	—	—	7^{bc}	6^{d}, 7^{a}
6^{def}	7^{bcd}	6^{f}, 7^{ab}	7^{d}, 8^{ab}	7^{bcd}
7^{ab}	8^{ab}	7^{cd}	8^{cd}	8^{ab}
8^{ab}	8^{cd}	8^{ab}	—	—
$8^{c}\text{-}12^{f}$	9-12	$8^{c}\text{-}11^{f}$	9-12	$8^{c}\text{-}12^{b}$
1133*	—	—	—	—
$12^{e}\text{-}13^{b}$	13	12^{a-d}	13	$12^{c}\text{-}13^{b}$
13^{cd}	14^{ab}	12^{ef}	14^{ab}	—
$14\text{-}21^{b}$	$14^{c}\text{-}21$	$13\text{-}20^{b}$	$14^{c}\text{-}22^{b}$	$13^{c}\text{-}20$
21^{cd}	22^{ab}	20^{cd}	22^{cd}	20^{cd} fn. l. 1
22^{ab}	22^{cd}	21^{ab}	23^{ab}	20^{cd} fn. l. 2
22^{cd}	23^{ab}	21^{cd}	—	—
$22^{e}\text{-}23^{b}$	$23^{c}\text{-}24^{b}$	$21^{e}\text{-}22^{b}$	$23^{c}\text{-}24^{b}$	21
1135*	—	—	—	—
$23^{c}\text{-}24$	$24^{c}\text{-}25$	$22^{c}\text{-}23$	$24^{c}\text{-}25$	$22\text{-}23^{b}$
1136*	—	—	26	$23^{c}\text{-}24^{b}$
$25\text{-}27^{b}$	$26\text{-}28^{b}$	$24\text{-}26^{b}$	$27\text{-}29^{b}$	$24^{c}\text{-}26$
1137*	—	—	—	—

Crit. Ed.	Bom. Ed.	Kumbh. Ed.	Gorresio Ed.	Lahore Ed
3-4^{a}	3-4^{a}	3-4^{a}	3-4^{a}	3-4^{a}
App. I, No. 9	—	—	—	—
4^{b}-12	4^{b}-12	4^{b}-12	4^{b}-12	4^{b}-12
1083* l. 2-4	—	—	—	13-14^{b}
13-27	13-27	13-27	13-27	14^{c}-29^{b}
28^{ab}	28^{ab}	28^{ab}	28^{ab}	29^{cd}
1084*	—	—	—	—
28^{cd}	28^{cd}	28^{cd}	28^{cd}	29^{ef}
55 1	56 1	56 1	57 1	51 1
1085*	2^{ab}	2^{ab}	—	—
2^{ab}	2^{cd}	2^{cd}	2^{ab}	2^{ab}
3-7	3-7	3-7	2^{c}-7^{b}	2^{c}-7^{b}
8	8	8	7^{cd}, 10^{ab}	7^{cf}, 9^{ab}
9	9	9	10^{cd}, 8^{ab}	9^{cd}, 8^{ab}
10	10	10	9^{cd}, 11^{ab}	8^{cd}, 10^{ab}
11	11	11	8^{cd}, 9^{ab}	10^{cd}, 11^{ab}
12-20	12-20	12-19	11^{c}-20^{b}	11^{c}-20^{b}
21^{ab}	21^{ab}	20^{ab}	20^{cd}	20^{cd}
21^{c}-22^{b}	21^{c}-22^{b}	20^{c}-21^{b}	21	—
22^{c}-23^{b}	22^{c}-23^{b}	21^{c}-22^{b}	22	21
1088*	—	—	—	—
23^{c}-24	23^{c}-24	22^{c}-23	23-24^{b}	22-23^{b}
1089*	—	—	—	—
1090* l. 1	—	—	24^{cd}	23^{cd}
1091*	—	—	25^{ab}	23^{ef} ln.
1090* l. 2	—	—	25^{cd}	23^{ef}
56 1^{ab}	57 1^{ab}	57 1^{ab}	58 —	52 —
1^{cd}	1^{cd}	1^{cd}	1^{cd}	2^{cd}
1092* l. 1, 4, 5	—	—	—	—
2	2	2	2^{ab}, 1^{ab}	2^{ab}, 1^{ab}
2^{ef}	3^{ab}	[3^{ab}]	2^{cd}	2^{cd}
1093*	—	—	3-4	3-4
3	3^{c}-4^{b}	3^{c-f}	5	5
1092 l. 2, 3	—	—	6	6
1094*	—	—	7	7
1095*	—	—	—	—
4^{a}	4^{c}	4^{a}	59 1^{a}	53 1^{a}
1096*	—	—	—	1^{cd} ln. the post. half of l. 1 and prior half of l. 2.
4^{b}	4^{d}	4^{b}	1^{b}	1^{b}
4^{c}-9^{b}	5-9	4^{c}-9^{b}	1^{c}-6^{b}	1^{c}-6^{b}
1098*	—	[9^{cd}]	—	—
9^{c}-13^{b}	10-13	9^{c}-13^{b}	6^{c}-10^{b}	6^{c}-10^{b}
1099*	14^{ab}	13^{cd}	—	—
13^{c}-14	14^{c}-15	14^{a-f}	10^{c}-11	10^{c}-11
15^{ab}	16^{ab}	15^{ab}	12^{ab}	12^{ab}
1102 l. 2	—	—	12^{cd}	12^{cd}
15^{c}	16^{c}	15^{c}	—	—
15^{d}	16^{d}	15^{d}	13^{d}	13^{d}
1102* the prior of l. 4	—	—	13^{c}	13^{c}
15^{ef}	17^{ab}	15^{ef}	13^{ab}	13^{ab}
16^{ab}	17^{cd}	16^{ab}	14^{ab}	14^{ab}
1103* l. 2	—	—	14^{cd}	14^{cd}
16^{c}-17	18-19^{b}	16^{c}-17	15-16^{b}	15-16^{b}
1104*	—	—	—	—
18-20^{b}	19^{c}-22^{b}	18-20^{b}	16^{c}-19^{b}	16^{c}-19^{b}
1105*	—	20^{cd}	—	—
20^{cd}	22^{cd}	20^{ef}	19^{cd}	19^{cd}

Crit. Ed.	Bom. Ed.	Kumbh. Ed.	Gorresio Ed.	Lahore Ed
1106^*	—	—	—	19^{cd} fn.
57 1-2	58 1-2	58 1-2	60 1-2	54 1-2
1107^* l 2, 3	—	—	3	3
3-5	3-5	$3\text{-}5^{d}$	4-6	4-6
1108^*	6^{ab}	5^{ef}	—	—
$6\text{-}8^{f}$	$6^{c}\text{-}9$	$6\text{-}8^{f}$	$7\text{-}10^{b}$	$7\text{-}10^{b}$
1109^*	—	[9]	—	—
$9^{e\text{-}f}$	$10\text{-}11^{b}$	$10^{e\text{-}f}$	10^{cd}, 11^{cd}, 12^{cd}	10^{cd}, 11^{cd}, 12^{cd}
1110^* l 2	—	—	11^{ab}	11^{ab}
1110^* l 4	—	—	12^{ab}	12^{ab}
$10\text{-}11^{b}$	$11^{c}\text{-}12$	$11\text{-}12^{b}$	$13\text{-}14^{b}$	$13\text{-}14^{b}$
1111^*	—	—	—	—
11^{cd}	13^{ab}	12^{cd}	14^{d}, 15^{a}	14^{d}, 15^{a}
1112^* the prior half of l. 1	—	—	14^{c}	14^{c}
1112^* the post. half of l 2 and l 3	—	—	15^{bcd}	15^{bcd}
12-21	$13^{c}\text{-}23^{b}$	13-22	16-25	16-25
1113^*	—	—	—	—
22-23	$23^{c\text{-}f}$, 24	23-24	26-27	26-27
1114^*	—	—	—	28
58 1-5	59 1-5	59 1-5	61 1-5	55 1-5
6	6	$6^{a\text{-}d}$	6^{ab}, 7^{ab}	6^{ab}, 7^{ab}
7^{ab}	7^{ab}	6^{ef}	6^{cd}	6^{cd}
8	$7^{c}\text{-}8^{b}$	7	8	8
1118^*	—	—	—	8^{cd} fn l 2
1119^* l 4	—	—	7^{cd}	7^{cd}
9-23	$8^{c}\text{-}22^{f}$	8-22	9-23	9-23
59 1123^*	60 —	60 —	62 —	56 —
1124^*	—	—	1^{ab}	23^{cd} of 55 Sarga fn.
$1\text{-}2^{d}$	1-2	$1\text{-}2^{d}$	$1^{c}\text{-}3^{b}$	1-2
1125^*	—	—	—	—
2^{ef}	3^{ab}	2^{ef}	3^{cd}	3^{ab}
1126^*	—	—	4^{ab}	3^{cd}
3	$3^{c}\text{-}4^{b}$	3	—	—
1127^*	—	—	—	3^{cd} fn
1128^*	—	—	—	—
$4\text{-}5^{b}$	$4^{c}\text{-}5$	$4\text{-}5^{b}$	$4^{c}\text{-}5$	$4\text{-}5^{b}$
1129^*	—	—	—	—
$5^{c}\text{-}6^{b}$	6	$5^{c}\text{-}6^{b}$	6	$5^{c}\text{-}6^{b}$
1130^*	—	—	—	—
6^{c}	7^{a}	6^{c}	7^{a}	6^{c}
1131^*	—	—	7^{bc}	6^{d}, 7^{a}
6^{def}	7^{bcd}	6^{d} 7^{ab}	7^{d} 8^{ab}	7^{bcd}
7^{ab}	8^{ab}	7^{cd}	8^{cd}	8^{ab}
8^{ab}	8^{cd}	8^{ab}	—	—
$8^{c}\text{-}12^{d}$	9-12	$8^{c}\text{-}11^{d}$	9-12	$8^{c}\text{-}12^{b}$
1133^*	—	—	—	—
$12^{e}\text{-}13^{b}$	13	$12^{a\text{-}d}$	13	$12^{c}\text{-}13^{b}$
13^{cd}	14^{ab}	12^{ef}	14^{ab}	—
$14\text{-}21^{b}$	$14^{c}\text{-}21$	$13\text{-}20^{b}$	$14^{c}\text{-}22^{b}$	$13^{c}\text{-}20$
21^{cd}	22^{ab}	20^{cd}	22^{cd}	20^{cd} fn l 1
22^{ab}	22^{cd}	21^{ab}	23^{ab}	20^{cd} fn l 2
22^{cd}	23^{ab}	21^{cd}	—	—
$22^{e}\text{-}23^{b}$	$23^{c}\text{-}24^{b}$	$21^{e}\text{-}22^{b}$	$23^{c}\text{-}24^{b}$	21
1135^*	—	—	—	—
$23^{c}\text{-}24$	$24^{c}\text{-}25$	$22^{c}\text{-}23$	$24^{c}\text{-}25$	$22\text{-}23^{b}$
1136^*	—	—	26	$23^{c}\text{-}24^{b}$
$25\text{-}27^{b}$	$26\text{-}28^{b}$	$24\text{-}26^{b}$	$27\text{-}29^{b}$	$24^{c}\text{-}26$
1137^*	—	—	—	—

Crit. Ed.	Bom. Ed.	Kumbh. Ed.	Gorresio Ed.	Lahore Ed.
$27^{c}-29^{b}$	$28^{c}-30^{b}$	$26^{c}-27^{f}$	$29^{c}-31^{a}$	27-28
30^{a}	30^{c}	28^{a}	31^{c}	29^{a}
30^{b}	30^{d}	28^{b}	—	28^{cd} fn. the post. half of l. 3
30^{c}	31^{a}	28^{c}	—	—
30^{d}	31^{b}	28^{d}	31^{d}	29^{b}
31^{ab}	31^{cd}	29^{ab}	32^{cd}	30^{ab}
31^{cd}	32^{ab}	29^{cd}	32^{ab}	29^{cd}
1138*	$32^{c}-33^{b}$	30	—	—
32^{a}	33^{c}	31^{a}	33^{a}	30^{c}
32^{b}	33^{d}	31^{b}	33^{d}	31^{b}
32^{c}	34^{a}	31^{c}	—	—
—	—	—	33^{b}	30^{d}
32^{d}	34^{b}	31^{d}	33^{c}	31^{a}
33^{ab}	34^{cd}	32^{ab}	34^{ab}	31^{cd}
1139*	—	—	—	—
33^{cd}	34^{ef}	32^{cd}	34^{cd}	32 (unnumbered in the Ed.)
60 1-4	61 1-4	61 1-4	63 1-4	57 1-4
5^{ab}	5^{ab}	5^{ab}	—	—
1142* l. 1	—	—	5^{ab}	5^{ab}
5^{cd}	5^{cd}	5^{cd}	5^{cd}	5^{cd}
6	6	6	$6^{ad}-7^{cd}$	$6^{ad}-7^{ab}$
1142* l. 5	—	—	6^{bc}	6^{bc}
1142* l. 6	—	—	7^{ab}	—
7	7	7	8	$7^{cd}-8^{ab}$
8	8	8	9	$8^{cd}-9^{ab}$
9	9	9	10	$9^{cd}-10^{ab}$
10	10	10	11	$10^{cd}-11^{ab}$
11	11	11	12	$11^{cd}-12^{ab}$
12^{a}	12^{a}	12^{a}	13^{b}	12^{d}
12^{b}	12^{b}	12^{b}	13^{a}	12^{c}
12^{c}	12^{c}	12^{c}	13^{c}	13^{a}
12^{d}	12^{d}	12^{d}	—	—
12^{e}	13^{a}	12^{e}	13^{d}	13^{b}
12^{f}	13^{b}	12^{f}	—	—
13^{ab}	13^{cd}	13^{ab}	14^{ab}	13^{cd}
1145* l. 3-4	—	—	15	$14^{cd}-15^{ab}$
13^{cd}	14^{ab}	13^{cd}	17^{ab}	16^{cd}
14^{ab}	14^{cd}	14^{ab}	16^{ab}	15^{cd}
14^{cd}	15^{ab}	14^{cd}	16^{cd}	16^{ab}
15^{ab}	15^{cd}	15^{ab}	17^{cd}	17^{ab}
15^{cd}	16^{ab}	15^{cd}	18^{ab}	17^{cd}
16^{ab}	16^{cd}	16^{ab}	18^{cd}	18^{ab}
16^{cd}	17^{ab}	16^{cd}	19^{ab}	18^{cd}
1147*	17^{cd}	17^{ab}	19^{cd}	19^{ab}
17	18^{ab}	17^{cd}	20^{ab}	19^{cd}
1148*	18^{cd}	17^{ef}	—	—
18	19	18	$20^{cd}-21^{ab}$	20
19	20	19	$21^{cd}-22^{ab}$	21
20	21	20	$22^{cd}-23^{ab}$	22
1150*	22	21	—	—
21	23	22	$23^{cd}-24^{ab}$	23
22	24	23	24^{cdef}	24
1152*	—	—	—	—
61 1-2	62 1-2	62 1-2	64 1-2	58 1-2
1153*	3^{ab}	2^{ef}	—	—
3	$3^{cd}-4^{ab}$	3	3	3
4	$4^{cd}-5^{ab}$	4	4	4
5^{ab}	5^{cd}	4^{ef}	—	—

Crit. Ed.	Bom. Ed.	Kumbh. Ed.	Gorresio Ed.	Lahore Ed.
5^{cd}	6^{ab}	5^{ab}	5^{ab}	5^{ab}
6^{ab}	6^{cd}	5^{cd}	—	—
1155*	—	—	5^{cd}	5^{cd}
6^{cd}	7	6	6	6
7-9	8-10	7-9	7-9	7-9
10	11	10	10^{ab}, 11^{ab}	10^{ab}, 11^{ab}
1156*	—	—	10^{cd}	10^{cd}
1157* l 3-4	—	—	12^{ab}	12^{ab}
11	12	11	11^{cd}, 12^{cd}	11^{cd}, 12^{cd}
12-17	13-18	12-17	13-18	13-18
18	19	18	—	—
1159*	—	[18^{cd}]	—	—
19	20	19	—	—
1161* l. 6-9	—	—	19-20	19-20
20-23	21-24	20-23	21-24	21-24
1162*	—	—	—	—
24-27	25-28	24-27	25-28	25-28
62 1-4	63 1-4	63 1-4	65 1-4	59 1-4
5	5	5	6	6^{cd}-7^{ab}
1166*	—	—	—	8^{ab} fn.
1173* l 9-10	—	—	5	5
1174*	—	—	—	—
6^{ab}	6	5^{cd}-6^{ab}	8^{ab} 9^{ab}	8^{cd} 9^{cd}
6^{cd}	7^{ab}	6^{cd}	—	—
1167*	—	—	—	—
7	7^{cd}-8^{ab}	7	—	—
1173* l 13-14	—	—	7	7^{cd}-8^{ab}
1173* l 16	—	—	8^{cd}	9^{ab}
1173* l 18	—	—	9^{cd}	10^{ab}
1173* l 21-24	—	—	10-11	10^{cd}-11-12^{ab}
8	8^{cd}-9^{ab}	8	12	12^{cd}-13^{ab}
9^{ab}	9^{cd}	9^{ab}	14^{ad}	14^{c}, 15^{b}
9^{cd}	10^{ab}	9^{cd}	—	—
10^{ab}	10^{cd}	10^{ab}	—	—
1168*	—	—	—	—
1173* l 25-26	—	—	13	13^{cd}-14^{ab}
1173* post half of l 27 & prior half of l 28	—	—	14^{bc}	14^{d}, 15^{a}
1173* l. 29-30	—	—	15	15^{cd}-16^{ab}
10^{cd}	11^{ab}	10^{cd}	16^{bd}	16^{dc}
11-12	11^{cd}, 12-13^{ab}	11-12	—	—
13^{ab}	13^{cd}	13^{ab}	17^{ab}	17^{cd}
1173* l 32	—	—	16^{cd}	17^{ab}
1173* l 34	—	—	17^{cd}	18^{ab}
13^{cd}	14^{ab}	13^{cd}	—	—
14^{ab}	14^{cd}	14^{ab}	18^{ab}	18^{cd}
14^{cd}	15^{ab}	14^{cd}	18^{cd}	19^{ab}
15	15^{cd}-16^{ab}	15	19	19^{cd}-20^{ab}
16	16^{cd}-17^{ab}	16	20	20^{cd}-21^{ab}
17	17^{cd}-18^{ab}	17	22	22^{cd}-23^{ab}
1173* l 41-42	—	—	21	21^{cd}-22^{ab}
18	18^{cd}-19^{ab}	18	23	23^{cd}-24^{ab}
19^{ab}	19^{cd}	19^{ad}	24^{ab}	24^{cd}
19^{cd}	20^{ab}	20^{ab}	24^{cd}	25^{ab}
1169*	—	19^{bc}	—	—
1170*	[20^{cd}]	20^{cd}	—	—
20	20^{cd}-21^{ab}	21	25	25^{cd}-26^{ab}
21^{ab}	21^{cd}	22^{ab}	26^{ab}	26^{cd}
1171*	—	—	—	—

Crit. Ed.	Bom. Ed.	Kumbh. Ed.	Gorresio Ed.	Lahore Ed.
1176*	—	—	—	—
21^{cd}	22^{ab}	22^{cd}	—	—
1173* l 52-56	—	—	26^{cd}-28	27-29^{ab}
22^{ab}	22^{cd}	23^{ab}	—	—
22^{cd}	23^{ab}	23^{cd}	29^{a}	29^{c}, 30^{a}
23^{ab}	23^{cd}	24^{ab}	30^{ab}	30^{cd}
1173* post half of l 57, 58	—	—	29^{bd}	29^{d}, 30^{b}
23^{cd}	24^{ab}	24^{cd}	30^{cd}	31^{ab}
24	24^{cd}	24^{ef}	31^{ab}	31^{cd}
25^{ab}	25^{ab}	25^{ab}	—	—
25^{cd}	25^{cd}	25^{cd}	31^{cd}	32^{ab}
1173* l 63-64	—	—	32	32^{cd}-33^{ab}
26	26	26	33	33^{cdef}
1172*	—	—	—	—
63 1-3	64 1-3	64 1-3	66 1-3	60 1-3
1178*	4^{ab}	4^{ab}	4^{ab}	4^{ab}
1179*	—	—	4^{cd}	4^{cd}
1180*	4^{cd}	4^{cd}	—	—
4-7	5-8	5-8	5-8	5-8
8^{ab}	9^{ab}	9^{ab}	10^{ab}	9^{ab}
8^{cd}	9^{cd}	9^{cd}	—	—
9^{ab}	10^{ab}	10^{ab}	12^{c}, 13^{a}	11^{c}, 12^{a}
9^{cd}	10^{cd}	10^{cd}	12^{d}, 13^{bd}	11^{d}, 12^{bd}
1181* l 5-14	—	—	9^{a}-13^{c}	9^{c}-12^{c}
10-11	11-12	11-12	14-15	13-14
12	13	13	—	—
1181* l 19-20	—	—	16	15
1182*	—	—	—	—
13	14	14	—	—
1181* l 21-24	—	—	17-18	16-17
14-15	15-16	15-16	—	—
1181* l. 25-26	—	—	19	18
1183* l. 2-10	17-20^{a-f}	16^{d}-20	—	—
64 1	65 1	65 1	66 20	60 19
2^{ab}	2^{ab}	2^{ab}	21^{ab}	20^{ab}
2^{cd}	2^{cd}	2^{cd}	—	—
1187* l 1	—	—	21^{cd}	20^{cd}
3	3	3	—	—
1185* l 1-11	4-9^{ab}	3^{ef}-7	—	—
4	9^{cd}-10	8	—	—
1186*	—	—	—	—
1187* l 2-7	—	—	67 1-3	61 1-3
5	11	9	4	4
6	12-13	9^{ef}-11^{ab}	5-6	5-6
7	14	11^{cd}-12^{ab}	7	7
1188*	15	12^{cd}-13^{ab}	—	—
1189*	16^{ab}	13^{cd}	—	—
8^{ab}	16^{cd}	14^{ab}	8^{ab}	8^{ab}
8^{cd}	17^{ab}	14^{cd}	—	—
9^{ab}	17^{cd}	15^{ab}	—	—
9^{cd}	18^{ab}	15^{cd}	8^{cd}	8^{cd}
10-14	18^{cd}-23^{ab}	16-19	9-13	9-13
1190* l 8-16	—	—	14-18^{ab}	14-18^{ab}
15	23^{cd}-24	20	—	—
16	25	21	—	—
17^{ab}	26^{ab}	22^{ab}	—	—
17^{cd}	26^{cd}	22^{cd}	18^{cd}	18^{cd}
18^{ab}	27^{ab}	[23^{ab}]	19^{ab}	19^{ab}
18^{cd}	27^{cd}	[23^{cd}]	—	—

Crit. Ed.	Bom. Ed.	Kumbh. Ed.	Gorresio Ed.	Lahore Ed.
19^{ab}	28^{ab}	[23^{ef}]	19^{cd}	19^{cd}
19^{cd}	28^{cd}	24^{ab}	—	—
20^{ab}	29^{ab}	24^{cd}	20^{a}	20^{ac}
20^{cd}	29^{cd}	25^{ab}	—	—
1193* post. half of l. 1, 2	—	—	20^{bd}	20^{bd}
1191*	—	—	21^{ab}	—
1194*	30^{ab}	25^{cd}	—	—
21^{ab}	30^{cd}	26^{ab}	21^{cd}	21^{ab}
1195*, 1196*	—	—	—	—
21^{cd}	31^{ab}	26^{cd}	22^{ab}	21^{cd}
22	31^{cd}-32^{ab}	27	22^{cd}-23^{ab}	22
1197*	—	—	—	—
23^{ab}	32^{cd}	28^{ab}	24^{ab}	23^{cd}
1198*	—	[28^{cd}]	—	—
23^{cd}	33^{ab}	28^{ef}	23^{cd}	23^{ab}
1199* l. 2	—	—	—	—
24^{ab}	33^{cd}	29^{ab}	24^{cd}	24^{ab}
24^{cd}	34^{ab}	29^{cd}	25^{ab}	24^{cd}
25	34^{cd}	29^{ef}	25^{cd}	25^{ab}
26	35	30	26	25^{cd}-26^{ab}
1200*	—	[30^{ef}]	—	—
27	36	31	27	26^{cd}-27^{ab}
1201*	—	[32^{cd}]	—	—
28	37	32^{abef}	28	27^{cd}, —
1202*	38	33	—	fn. 12 l. 2-3
29	39	34	29	28
30	40	35	30	29
1203*	—	—	—	fn. 4
65 1-5	66 1-5	66 1-5	68 1-5	62 1-5
1205*	—	—	—	—
6-11	6-11	6-11	6-11	6-11
12	12^{ab}	12^{ab}	12^{ab}	12^{ab}
1207*	—	—	—	fn. 10 l. 2
1212* l. 5	—	—	12^{cd}	12^{cd}
13^{ab}	12^{cd}	12^{cd}	13^{ab}	13^{ab}
1208*	—	—	—	—
13^{cd}	13^{ab}	12^{ef}	—	—
1212* l. 7	—	—	13^{cd}	13^{cd}
14	13^{cd}-14^{ab}	13	—	—
15^{ab}	14^{cd}	14^{ab}	14^{cd}	14^{cd}
15^{cd}	15^{ab}	14^{cd}	14^{ab}	14^{ab}
16^{ab}	15^{cd}	15^{ab}	—	—
1209*	—	—	—	—
16^{cd}	16^{ab}	15^{cd}	15^{ab}	15^{ab}
17^{ab}	16^{cd}	16^{ab}	—	fn. 3 l. 6
17^{cd}	17^{ab}	16^{cd}	15^{cd}	15^{cd}
18^{ab}	17^{cd}	17^{ab}	16^{ab}	16^{ab}
18^{cd}	18^{ab}	17^{cd}	16^{cd}	fn. 4 l. 3
19	18^{cd}-19^{ab}	18	17	16^{cd}-17^{ab}
20	19^{cd}-20^{ab}	19	18	17^{cd}-18^{ab}
21^{ab}	20^{cd}	20^{ab}	19^{ab}	18^{cd}
21^{cd}	21^{ab}	20^{cd}	—	—
1212* l. 19	—	—	19^{cd}	—
1212* post. half of l. 22	—	—	21^{b}	19^{f}
22^{ab}	21^{cd}	21^{ab}	20^{ab}	fn. 5 l. 2
22^{cd}	22^{ab}	21^{cd}	20^{cd}	19^{ab}
23^{ab}	22^{cd}	22^{ab}	21^{ab}	19^{e}, 20^{b}, fn. 6 l. 1

Crit Ed	Bom Ed	Kumbh Ed	Gorresio Ed	Lahore Ed
1176*	—	—	—	—
21^{cd}	22^{ab}	22^{cd}	—	—
1173* l 52–56	—	—	26^{cd}–28	27–29^{ab}
22^{ab}	22^{cd}	23^{ab}	—	—
22^{cd}	23^{ab}	23^{cd}	29^{a}	29^{c} 30^{a}
23^{ab}	23^{cd}	24^{ab}	30^{ab}	30^{cd}
1173* post half of l 57 58	—	—	29^{bd}	29^{d} 30^{b}
23^{cd}	24^{ab}	24^{cd}	30^{cd}	31^{ab}
24	24^{cd}	24^{ef}	31^{ab}	31^{cd}
25^{ab}	25^{ab}	25^{ab}	—	—
25^{cd}	25^{cd}	25^{cd}	31^{cd}	32^{ab}
1173* l 63–64	—	—	32	32^{cd}–33^{ab}
26	26	26	33	33^{cdef}
1172*	—	—	—	—
63 1–3	64 1–3	64 1–3	66 1–3	60 1–3
1178*	4^{ab}	4^{ab}	4^{ab}	4^{ab}
1179*	—	—	4^{cd}	4^{cd}
1180*	4^{cd}	4^{cd}	—	—
4–7	5–8	5 8	5–8	5–8
8^{ab}	9^{ab}	9^{ab}	10^{ab}	9^{ab}
8^{cd}	9^{cd}	9^{cd}	—	—
9^{ab}	10^{ab}	10^{ab}	12^{c} 13^{a}	11^{c} 12^{a}
9^{cd}	10^{cd}	10^{cd}	12^{d} 13^{bd}	11^{d} 12^{bd}
1181* l 5–14	—	—	9^{a}–13^{c}	9^{a}–12^{c}
10–11	11–12	11–12	14–15	13–14
12	13	13	—	—
1181* l 19–20	—	—	16	15
1182*	—	—	—	—
13	14	14	—	—
1181* l 21–24	—	—	17–18	16–17
14–15	15–16	15–16	—	—
1181* l 25–26	—	—	19	18
1183* l 2–10	17–20^{a-f}	16^{ef}–20	—	—
64 1	65 1	65 1	66 20	60 19
2^{ab}	2^{ab}	2^{ab}	21^{ab}	20^{ab}
2^{cd}	2^{cd}	2^{cd}	—	—
1187* l 1	—	—	21^{cd}	20^{cd}
3	3	3	—	—
1185* l 1–11	4–9^{ab}	3^{ef}–7	—	—
4	9^{cd}–10	8	—	—
1186*	—	—	—	—
1187* l 2–7	—	—	67 1–3	61 1–3
5	11	9	4	4
6	12–13	9^{ef}–11^{ab}	5–6	5–6
7	14	11^{cd}–12^{ab}	7	7
1188*	15	12^{cd}–13^{ab}	—	—
1189*	16^{ab}	13^{cd}	—	—
8^{ab}	16^{cd}	14^{ab}	8^{ab}	8^{ab}
8^{cd}	17^{ab}	14^{cd}	—	—
9^{ab}	17^{cd}	15^{ab}	—	—
9^{cd}	18^{ab}	15^{cd}	8^{cd}	8^{cd}
10–14	18^{cd}–23^{ab}	16–19	9–13	9–13
1190* l 8–16	—	—	14–18^{ab}	14–18^{ab}
15	23^{cd}–24	20	—	—
16	25	21	—	—
17^{ab}	26^{ab}	22^{ab}	—	—
17^{cd}	26^{cd}	22^{cd}	18^{cd}	18^{cd}
18^{ab}	27^{ab}	[23^{ab}]	19^{ab}	19^{ab}
18^{cd}	27^{cd}	[23^{cd}]	—	—

Crit. Ed.	Bom. Ed.	Kumbh. Ed.	Gorresio Ed.	Lahore Ed.
19^{ab}	28^{ab}	[23^{ef}]	19^{cd}	19^{cd}
19^{cd}	28^{cd}	24^{ab}	—	—
20^{ab}	29^{ab}	24^{cd}	20^{a}	20^{ac}
20^{cd}	29^{cd}	25^{ab}	—	—
1193* post. half of l. 1, 2	—	—	20^{bd}	20^{bd}
1191*	—	—	21^{ab}	—
1194*	30^{ab}	25^{cd}	—	—
21^{ab}	30^{cd}	26^{ab}	21^{cd}	21^{ab}
1195*, 1196*	—	—	—	—
21^{cd}	31^{ab}	26^{cd}	22^{ab}	21^{cd}
22	31^{cd}-32^{ab}	27	22^{cd}-23^{ab}	22
1197*	—	—	—	—
23^{ab}	32^{cd}	28^{ab}	24^{ab}	23^{cd}
1198*	—	[28^{cd}]	—	—
23^{cd}	33^{ab}	28^{ef}	23^{cd}	23^{ab}
1199* l. 2	—	—	—	—
24^{ab}	33^{cd}	29^{ab}	24^{cd}	24^{ab}
24^{cd}	34^{ab}	29^{cd}	25^{ab}	24^{cd}
25	34^{cd}	29^{ef}	25^{cd}	25^{ab}
26	35	30	26	25^{cd}-26^{ab}
1200*	—	[30^{ef}]	—	—
27	36	31	27	26^{cd}-27^{ab}
1201*	—	[32^{cd}]	—	—
28	37	32^{abef}	28	27^{cd}, —
1202*	38	33	—	fn. 12 l. 2-3
29	39	34	29	28
30	40	35	30	29
1203*	—	—	—	fn. 4
65 1-5	66 1-5	66 1-5	68 1-5	62 1-5
1205*	—	—	—	—
6-11	6-11	6-11	6-11	6-11
12	12^{ab}	12^{ab}	12^{ab}	12^{ab}
1207*	—	—	—	fn. 10 l. 2
1212* l. 5	—	—	12^{cd}	12^{cd}
13^{ab}	12^{cd}	12^{cd}	13^{ab}	13^{ab}
1208*	—	—	—	—
13^{cd}	13^{ab}	12^{ef}	—	—
1212* l. 7	—	—	13^{cd}	13^{cd}
14	13^{cd}-14^{ab}	13	—	—
15^{ab}	14^{cd}	14^{ab}	14^{cd}	14^{cd}
15^{cd}	15^{ab}	14^{cd}	14^{ab}	14^{ab}
16^{ab}	15^{cd}	15^{ab}	—	—
1209*	—	—	—	—
16^{cd}	16^{ab}	15^{cd}	15^{ab}	15^{ab}
17^{ab}	16^{cd}	16^{ab}	—	fn. 3 l. 6
17^{cd}	17^{ab}	16^{cd}	15^{cd}	15^{cd}
18^{ab}	17^{cd}	17^{ab}	16^{ab}	16^{ab}
18^{cd}	18^{ab}	17^{cd}	16^{cd}	fn. 4 l. 3
19	18^{cd}-19^{ab}	18	17	16^{cd}-17^{ab}
20	19^{cd}-20^{ab}	19	18	17^{cd}-18^{ab}
21^{ab}	20^{cd}	20^{ab}	19^{ab}	18^{cd}
21^{cd}	21^{ab}	20^{cd}	—	—
1212* l. 19	—	—	19^{cd}	—
1212* post. half of l. 22	—	—	21^{b}	19^{d}
22^{ab}	21^{cd}	21^{ab}	20^{ab}	fn. 5 l. 2
22^{cd}	22^{ab}	21^{cd}	20^{cd}	19^{ab}
23^{ab}	22^{cd}	22^{ab}	21^{cd}	19^{c}, 20^{b}, fn. 6 l. 1

Crit Ed	Bom Ed.	Kumbh Ed	Gorresio Ed	Lahore Ed
1212* post hall of l 23	—	—	21^{e}	20^{e}
23^{cd}	23^{ab}	22^{cd}	—	fn 7 l 1
24^{ab}	23^{cd}	23^{ab}	22^{ab}	20^{f}
24^{cd}	24^{ab}	23^{cd}	22^{cd}	21^{ab}
25	24^{cd} 25^{ab}	24	23	21^{cd}-22^{ab}
26	25^{cd}-26^{ab}	25	24	22^{cd} 23^{ab}
27^{ab}	26^{cd}	26^{ab}	25^{ab}	23^{cd}
27^{cd}	26^{ef}	26^{cd}	25^{cd}	23^{ef}
1213*	—	—	—	63 fn 2
66 1	67 1	67 1	69 1	63 1
1214*	—	—	—	—
2	2	2	2	2
1216*	—	—	—	fn 61 2
3-9	3-9	3 9	3 9	3-9
1223*	—	—	—	fn 11 l 2-3
10	10	10	10	10
11	11	11	11	11^{ab} fn 3
1227*	—	—	—	—
12	12	12	12^{ab}	11^{cd} 13^{ab}
1228*	—	—	12^{cd}-13	12 fn 7
13-26	13-26	13 25	14 27	13^{cd}-27^{ab}
27	27^{abcd}	26^{abcd}	28	27^{cd}-28^{ab}
1235*	27^{ef}	26^{ef}	—	64 fn 11 1
67 1	68 1	68 1	70 1	64 1
1236*	—	[2^{a}-3^{f}]	—	—
2	2	4	2	2
1237* l 2-5	—	—	3-4	—
3	3	5	5	3
4^{ab}	4^{ab}	6^{ab}	6^{ab}	4^{ab}
4^{cd}	4^{cd}	7^{ab}	—	5^{ab}
5^{ab}	5^{ab}	6^{cd}	6^{cd}	4^{cd}
5^{cd}	5^{cd}	7^{cd}	—6^{b}	5^{cd}
6-13	6-13	8-15	7-14	6-13
1241*	—	[15^{ef}]	—	—
14	14	16	15	14
1242*	—	—	—	—
15-19	15-19	17-21	16-20	15-19
68 1-5	69 1-5	69 1-5	71 1-5	65 1-5
1245*	—	[6]	—	—
6	6	7	6	6
7	7	8	7^{ab}	7^{ab} 8^{ab}
1246*	—	—	7^{cd}	—
8^{ab}	8^{ab}	9^{ab}	8^{ab}	8^{cd}
8^{cd}	8^{cd}	9^{cd}	—	—
8^{ef}	9^{ab}	9^{ef}	8^{cd}	9^{ab}
9	9^{cd}-10^{ab}	10	9	9^{cd}-10^{ab}
10^{ab}	10^{cd}	11^{ab}	10^{ab}	10^{cd}
10^{cd}	11^{ab}	11^{cd}	—	—
1249*	—	—	10^{cd}	11^{ab}
11	11^{cd}-12^{ab}	12	11	11^{cd}-12^{ab}
1250* l 2-5	—	—	12-13	12^{cd} 14^{ab}
12-16	12^{cd}-17^{ab}	13-17	14 18	14^{cd}-19^{ab}
1252* l 1-12	—	—	19-24	19^{cd}-25^{ab}
1255*	[17^{cdef}]	[18]	—	—
17	17^{gh}-18^{ab}	19	25	25^{cd} 26^{ab}
18	18^{cdef}	20	26	26^{cdef}
1258*	—	—	—	fn 31 3
69 1-4	70 1-4	70 1-4	72 1-4	66 1-4
1259*	5	[5]	—	—

Crit. Ed.	Bom. Ed.	Kumbh. Ed.	Gorresio Ed.	Lahore Ed.
5	6	6	5	5
1261*	7–8^{b}	[7^{abcdef}]	—	—
6	8^{cd}	8^{ab}	6^{ab}	6^{ab}
7	9	8^{cd}–9^{ab}	6^{cd}–7^{ab}	6^{cd}–7^{ab}
8	10	9^{cd}–10^{ab}	7^{cd}–8^{a}	7^{dc}–8^{a}
9	11–12^{ab}	10^{cd}–11	8^{bcd}–9	8^{bcd}–9
10–12	12^{cd}–15^{ab}	12–14	10–12	10–12
13^{ab}	15^{cd}	15^{ab}	—	—
1264*	—	—	13^{ab}	13^{ab}
13^{cd}	16^{ab}	15^{cd}	13^{cd}	13^{cd}
14–15	16^{cd}–18^{ab}	16–17^{cd}	14–15	14–15
—	—	[17^{ef}]	—	—
16–18	18^{cd}–21^{ab}	18–20	16–18	16–17
19^{ab}	21^{cd}	21^{ab}	19^{ab}	19^{ab}
19^{cd}	22^{ad}	21^{c}; 22^{b}	19^{cd}	19^{cd}
1267*	22^{bc}	21^{d}, 22^{a}	—	—
20	23	22^{cd}–23^{ab}	20	20
1268*	—	—	—	—
21	24	23^{cd}–24^{ab}	21	21
1269*; 1270*	—	—	—	—
22–24	25–27	24^{cd}–26	22–24	22–24
1272*, 1273*	—	—	—	—
1274*	28–36^{ab}	27–33, 35^{ab}	—	fn. 3
1276*	—	[34]	—	—
1277*	36^{cd}–37^{ab}	35^{cd}–36^{ab}	25^{ab}	—
25	37^{cd}–38^{ab}	36^{cd}–37^{ab}	25^{cd}–26^{ab}	25
26^{ab}	38^{cd}	37^{cd}	26^{cd}	26^{ab}
1279*	—	—	—	—
1280*	—	—	—	—
26^{cd}	39^{ab}	37^{ef}	27^{ab}	26^{cd}
27–30	39^{cd}–43	38–41	27^{cd}–31	27–31^{ab}
1281*	—	—	—	33^{ab} fn. 3
31	44	42	32	31^{cd}–32^{ab}
1282* l. 3–4	—	—	33	32^{cd}–33^{ab}
32	45	43	34	33^{cd}–34^{ab}
70 1	71 1	71 1	72 35	66 34^{cd}–35^{ab}
2^{ab}	2^{ab}	2^{ab}	36^{ab}	35^{cd}
1284*	—	—	36^{cd}	—
2^{cd}	2^{cd}	2^{cd}	—	1^{cd} fn
1285*	—	—	73 1	67 1
3–21	3–21	3–21^{b}	2–20	2–20
1289*	—	—	21	21
22	22	21^{cd}, [^{ef}]	—	21 fn.
23–24^{d}	23–24^{d}	22–23^{d}	22–23	22–23
24^{ef}	24^{ef}	23^{ef}	—	23^{cd} fn.
71 1–5^{b}	72 1–4	72 1–4^{b}	74 1–4	68 1–4
1293*	—	—	—	—
5^{c}–7	5–7	4^{c}–6	5–7	5–7
1295* l. 4–5	—	—	8	8
8–9	8–9	7–8	9–10	9–10
1296*	10^{ab}	9^{ab}	—	—
10^{a-f}	10^{c}–11	9^{c}–10	11–12^{b}	11–12^{b}
1299* l. 1	—	—	—	—
1299* l. 2	—	—	12^{cd}	12^{cd}
11^{ab}	12^{ab}	11^{ab}	13^{ab}	13^{ab}
11^{cd}	12^{cd}	11^{cd}	13^{cd}	13^{ab} fn.
12^{ab}	13^{ab}	12^{ab}	14^{ab}	13^{cd} fn.
12^{cd}	13^{cd}	12^{cd}	14^{cd}	13^{cd}
1301* l. 1	—	—	—	14^{ab}
13	14	13^{a-d}	15	14^{c}–15^{b}

Crit Ed	Bom Ed	Kumbh Ed.	Gorresio Ed	Lahore Ed.
14^{ab}	15^{ab}	13^{ef}	16^{ab}	15^{cd}
1302*	—	—	16^{c}–18	16–18^{b}
14^{cd}	15^{cd}	14^{ab}	—	—
15	16	14^{cdef}	—	16^{cd} 17^{cd} fn
16	17	15	19	18^{c}–19^{b}
1303*	—	—	20–22	19^{c}–21
17	18	16	23	22
18	19	17	24	23
1308* l. 2–3	—	—	25	24
19–21	20–22	18–20	26–28	25–27
1309*	—	—	—	26^{cd} fn l. 2
22	23	21	29	28
1312*	—	—	—	28^{ab} fn
23	24	22	—	28^{cd} fn
1313*	—	—	—	—
24	25	23	30	29
1314*	—	—	—	29^{cd} fn
72 1–2	73 1–2	73 1–2	75 1–2	69 1–2
1315*	—	—	3	3
1316*	—	—	—	4^{ab}
3–5^{b}	3–5^{b}	3–5^{b}	4–6^{b}	4^{c}–6
5^{cd}	5^{cd}	5^{cd}	—	—
5^{e}–7^{b}	6–7	5^{e}–7^{b}	6^{c}–8^{b}	7–8
1318*	8^{ab}	7^{cd}	—	—
7^{c}–8^{f}	8^{c}–10^{b}	7^{e}–8^{f}	8^{c}–10^{b}	9–10
1319*	—	9^{ab}	—	—
9^{ab}	10^{cd}	9^{cd}	10^{cd}	11^{ab}
10^{ab}	11^{ab}	10^{ab}	—	11^{cd} fn l.
10^{cd}	11^{cd}	10^{cd}	—	12^{cd} fn l.
11^{ab}	12^{ab}	11^{ab}	—	12^{cd} fn l.
11^{cd}	12^{cd}	11^{cd}	12^{cd}	13^{ab}
1320* l. 6–8	—	—	11–12^{b}	11^{c}–12
12–16	13–17	12–16	13–17	13^{c}–19
1322*	—	—	—	—
1323* l. 4 and l. 6–10	—	[17–19]	—	—
1324* l. 1–15	18–25^{b}	20–26^{b}	—	—
—	—	[26^{c}–27^{d}]	—	—
1324* l. 16	25^{cd}	28^{ab}	—	—
17^{ab}	26^{ab}	28^{cd}	18^{ab}	18^{cd}
1325* l. 2	—	—	18^{cd}	19^{ab}
17^{c-f}	26^{c}–27^{b}	29	19	19^{c}–20^{b}
1327*	27^{c}–30^{b}	30–32	—	—
18–23^{d}	30^{c}–36^{b}	33–38^{d}	20–25	20^{c}–26^{b}
23^{ef}	36^{cd}	38^{ef}	—	—
1329*	—	39^{ab}	—	—
24^{ab}	37^{ab}	39^{cd}	26^{ab}	26^{cd}
1330* l. 4	—	—	26^{cd}	27^{ab}
24^{c}–26^{b}	37^{c}–39^{b}	39^{e}–41^{b}	27–29^{b}	27^{c}–29
1331*	—	—	—	—
1332*	—	—	—	—
26^{c}–27	39^{c}–40	41^{c}–42	29^{c}–30	30^{a-f}
1333*	—	—	—	30^{ef} fn
73 1	74 1	74 1^{a-d}	76 1	70 1
1334*	—	1^{ef}	—	—
2	2	2	2	2
1335*	(3^{ab})	3^{ab}	—	—
3^{ab}	3^{cd}	3^{c-f}	3^{ab}	3^{ab}
3^{cd}	3^{ef}	4^{ab}	5^{ab}	5^{ab}
4^{ab}	4^{ab}	4^{cd}	3^{cd}	3^{cd}

Crit Ed	Bom Ed.	Kumbh Ed	Gorresio Ed.	Lahore Ed.
1337* l 2	—	—	4^{ab}	4^{ab}
1338*	—	—	—	—
4^{cd}	4^{cd}	5^{ab}	4^{cd}	4^{cd}
1337* l 5, 6	—	—	5^{c}–6^{b}	5^{c}–6^{b}
5^{ab}	5^{ab}	5^{cd}	6^{cd}	6^{cd}
1339*	—	—	—	—
5^{c}–10^{b}	5^{c}–10^{b}	6–10	7–11	7–11
1342* l 1-5	—	—	—	11^{cd} fn
1343*	—	—	—	—
1342* l 6-8	—	—	—	11^{cd} fn
10^{c}–13	10^{c}–14^{b}	11–14	12–15	12–15
1347*	—	—	—	—
14–16	14^{c}–17^{b}	15–17	16–18	16–18
1348*	17^{cd}	18^{ab}	—	—
17–19^{b}	18–20^{b}	18^{c}–20^{b}	19–21^{b}	19–21^{b}
1349* l 6	—	—	21^{cd}	21^{cd}
19^{c-f}	20^{c}–21^{b}	20^{c}–21^{b}	22	22
1350*	—	—	—	—
20^{a-d}	21^{c}–22^{b}	21^{c}–22^{b}	23	23
1351* l 2	—	—	24^{ab}	24^{ab}
20^{e}–21	22^{c}–23	22^{c}–23	24^{c}–25	24^{c}–25
1351* l 6-7	—	—	26	26
22^{ab}	24^{ab}	24^{ab}	27^{ab}	27^{ab}
1352*	—	—	—	27^{ab} fn l 2
22^{cd}	24^{cd}	24^{cd}	27^{cd}	27^{cd}
74 1	75 1	75 1	77 1	71 1
				1^{cd} fn
2^{ab}	2^{ab}	2^{ab}	2^{ab}	2
2^{c}–3^{b}	2^{c}–3^{b}	2^{c}–3^{b}	2^{c}–3^{b}	4^{ab}
1353* l 5	—	—	4^{cd}	—
1353* l 6	—	—	—	3^{ab}
3^{cd}	3^{cd}	3^{cd}	3^{cd}	3^{cd}
1353* l 4	—	—	4^{ab}	4^{c}–5^{b}
4	4	4	5	
1354* l 1	—	[5^{ab}]	—	—
1354* l 2	—	—	—	—
5–7^{b}	5–7^{b}	5^{c}–7^{b}	6–8^{b}	5^{c}–7
1356* l 2-3	—	—	8^{c}–9^{b}	8
7^{c}–9	7^{c}–9	7^{c}–9	9^{c}–11	9–11^{b}
1357*	—	—	12	11^{c}–12^{b}
1358*	—	—	—	—
10	10	10	13	12^{c}–13^{b}
1359*	—	—	—	—
11–12^{b}	11–12^{b}	11–12^{b}	14–15^{b}	13^{c}–14
1361*	—	—	—	15^{ab} fn
12^{c}–13^{b}	12^{c}–13^{b}	12^{c-f}	15^{c}–16^{b}	15
1362*	13^{cd}	13^{ab}	—	—
13^{c}–17^{b}	14–17	13^{c}–17^{ab}	16^{c}–20^{b}	16–19
1364*	—	—	—	—
17^{c}–19	18–20^{b}	17^{c}–19	20^{c}–22	20–22^{b}
1368*	—	20	—	—
20	20^{c}–21^{b}	21	23	22^{c}–23^{b}
1369*	—	[22]	—	—
21–24^{b}	21^{c}–24^{d}	23–26^{b}	24–27^{b}	23^{c}–26
1370* l 1	—	[26^{cd}]	—	—
1370* l 2	—	—	—	—
1370* l 3	—	[27^{ab}]	—	—
24^{c}–25^{a}	24^{c}–25^{a}	27^{c}–28^{a}	27^{c}–28^{a}	27^{abc}
1373* the post half of l 1 and the prior half of l 2	—	—	28^{bc}	27^{d}, 28^{a}

Crit Ed	Bom Ed	Kumbh Ed	Gorresio Ed	Lahore Ed
25^{b}	25^{b}	28^{b}	28^{d}	28^{b}
25^{cd}	25^{cd}	28^{cd}	29^{ab}	28^{cd}
26^{a}	26^{a}	29^{a}	—	28^{cd} fn
1373* l 4 and the prior half of l 5	—	—	29^{cd} 30^{a}	29^{abc}
26^{b}	26^{b}	29^{b}	30^{b}	29^{d}
1371*	—	29^{c}–30^{b}	—	—
26^{c}	26^{c}	30^{a}	30^{c}	30^{a}
1372*	—	30^{de}	—	—
26^{d}	26^{d}	30^{f}	30^{d}	30^{b}
27–28	27–28	31–32	31–32	30^{c}–32^{b}
1374*	—	—	—	—
75 1^{a}–3^{b}	76 1^{a}–3^{b}	76 1^{a}–3^{b}	77 33–35^{b}	71 32^{c}–34^{d}
l 6 of 1379*	—	—	35^{cd}	33^{ab}
3^{cd}	3^{cd}	3^{cd}	36^{ab}	35^{cd}
l 8 of 1379*	—	—	36^{cd}	36^{ab}
4^{ab}	4^{ab}	4^{ab}	37^{ab}	36^{cd}
l 10 of 1379*	—	—	37^{cd}	37^{ab}
4^{c-f}	4^{c}–5^{b}	4^{c}–5^{b}	38	37^{c}–38^{b}
l 13 of 1379*	—	—	39^{ab}	38^{cd}
5–7^{b}	5^{c}–7^{b}	5^{c}–7^{b}	39^{c}–41^{b}	39^{a}–40^{d}
1380*	—	—	—	—
7^{c}–8^{d}	7^{c}–8^{d}	7^{c}–8^{d}	41^{c}–42^{d}	41^{a}–42^{b}
l 1 of 1375*	—	[9^{ab}]	—	—
l 2 of 1375*	—	—	—	—
9	9	9^{c-f}	43	42^{c}–43^{b}
10	10	10	—	42^{cd} fn l 2 43^{ab} fn l 1
11	11	11	—	46 fn l 3 44^{ab} fn
l 23–24 of 1379*	—	—	44	43^{c}–44^{b}
12^{a}–15^{b}	12^{a}–15^{b}	12^{a}–15^{b}	45–48^{b}	44^{c}–47^{d}
15^{c}–16^{b}	15^{c}–16^{b}	15^{c}–16^{b}	—	47^{cd} fn l 1–2
1376*	—	—	—	—
16^{c}–18^{b}	16^{c}–18	16^{c}–18^{b}	48^{c}–50^{b}	48^{a}–49^{d}
l 36 of 1379*	—	—	50^{cd}	50^{ab}
18^{cd}	18^{cd}	18^{cd}	—	50^{ab} fn
19	19	19	51	50^{c}–51^{b}
20^{a}–21^{b}	20^{a}–21^{b}	20^{a}–21^{b}	—	51^{ab} fn l 1–3
21^{cd}	21^{cd}	21^{cd}	52^{ab}	51^{cd}
1377*	22	22	—	—
l 40 of 1379*	—	—	52^{cd}	52^{ab}
l 41 of 1379*	—	—	53^{ab}	—
22^{ab}	23^{ab}	23^{ab}	54^{cd}	53^{cd}
1378*	—	—	—	53^{cd} fn
22^{cd}	23^{cd}	23^{cd}	53^{cd}	52^{cd}
l 43 of 1379*	—	—	54^{ab}	53^{ab}
23	24	24	55	54
76 1–3	77 1–3	77 1–3	78 1–3	72 1–3
1381*	—	4	—	—
4	4	5	4	4
1382*	—	—	—	—
5^{ab}	5^{ab}	6^{ab}	5^{ab}	5^{ab}
1383*	5^{cd}	6^{cd}	—	—
5^{c}–7	[illegible]	[illegible]	5^{c}–7^{d}	5^{c}–7^{d}
l 1–2 of 1386*	[illegible]–7^{b}	9	—	—
1384*	—	—	—	—
l 3–4 of 1386	9^{c}–10^{b}	10	—	—
1385*	—	—	—	—
8	10^{c}–11^{b}	11	8	8
1387*	—	—	—	—
9	11^{c}–12^{b}	12	9	9

Crit Ed	Bom Ed	Kumbh Ed	Gorresio Ed	Lahore Ed
1390^{*}	—	—	10^{ab}	10^{ab}
10^{a}–11^{b}	12^{c}–13^{d}	13^{a}–1.^{b}	10^{c}–11^{d}	10^{c}–11^{d}
1391^{*}	—	[14^{c}–15^{b}]	—	—
11^{cd}	14^{ab}	15^{cd}	12^{ab}	12^{ab}
1392^{*}	[14^{cd}]	16^{ab}	—	—
12	14^{e}–15^{b}	16^{c}–17^{b}	—	12^{ab} In I 1–2
1393^{*}	—	[17^{cd}]	—	—
13	24^{c}–25^{b}	28	—	II 3 7^{c}–8^{b}
14	25^{c}–26^{b}	29	15^{c-f}	15^{c-f}
15	26^{c}–27^{b}	30^{a-d}	13^{c}–14^{b}	13^{c} 14^{b}
—	—	[30^{ef}]	—	—
16	27^{c}–28^{b}	31	14^{c}–15^{b}	14^{c}–15^{b}
17	28^{c-f}	32	12^{c}–13^{b}	12^{c}–13^{b}
18	29	33	16	16

॥ वाल्मीकिरामायणम् ॥

॥ बालकाण्डम् ॥

तपःस्वाध्यायनिरतं तपस्वी वाग्विदां वरम्।
नारदं परिपप्रच्छ वाल्मीकिर्मुनिपुंगवम्॥ I. १. १.

तपःस्वाध्यायनिरतं तपस्वी वाग्विदां वरम्।
नारदं परिपप्रच्छ वाल्मीकिर्मुनिपुंगवम् ॥ १

G 1 1 1
B 1 1 1
L 1 1 1

Before st 1, Ś1 ins —ॐ नमः कमलदलविपुलनयनाभिरामाय श्रीरामचन्द्राय ॐ नमः शिवाय ॥ ॐ नमः सरस्वत्यै ॥ स्वस्ति ॐ and thereafter follow

1* जयति रघुवंशतिलकः कौसल्याहृदयनन्दनो रामः।
दशवदननिधनकारी दाशरथिः पुण्डरीकाक्षः ॥

2* नमस्तस्मै मुनीशाय श्रीयुताय तपस्विने।
सर्वज्ञाननिवासाय वाल्मीकिमुनये नमः ॥

3* कूजन्तं रामरामेति मधुरं मधुराक्षरम्।
आरुह्य कविताशाखां वन्दे वाल्मीकिकोकिलम् ॥

4* वाल्मीकेर्मुनिसिंहस्य कवितावनचारिणः।
श्रुत्वा रामकथानादं को नु याति परां गतिम् ॥

5* यः पिबन्सततं लोके रामायणकथामृतम्।
अतृप्तस्तं मुनिं वन्दे प्रचेतसमविश्रमम् ॥

6* गोष्पदीकृतवारीशं मशकीकृतराक्षसम्।
रामायणमहामालारत्नं वन्देऽनिलात्मजम् ॥

—Ñ1 fol missing up to st 12 (cf v l 1)

—Before st 1, Ñ2 ins. नमः श्रीरामचन्द्राय, then follows 1* (v l स before जयति, कौशल्यानंदिवर्द्धनो, दाशरथिः (corrupt) and thereafter

7* जितं भगवता तेन हरिणा लोकधारिणा।
अजेन विश्वरूपेण निर्गुणेन गुणात्मना ॥

then reads 2* with v l सर्वज्ञानाधिवासाय तस्मै वाल्मीकये नमः.

—Before st. 1, V1 ins 2* only with variant in second line as सर्वज्ञानाधिवासाय वाल्मीकाय नमो नमः.

—Before st. 1, V2 ins ॐ नमो गणेशाय। ॐ ससीतलक्ष्मणाभ्यां नमः। श्रीहनुमते नमः; then follow 1* 2* (second line as in V1).

—Before st. 1, V3 ins ॐ नमो भगवते वासुदेवाय, then follow 1* 3* (v l first line रामरामेति रामेति रमंते मधुराक्षर) 2* (v l सुव्रताय for श्रीयु° in the first line; second line शांताय वीतरागाय तस्मै ज्ञानात्मने नमः.) and thereafter:

8* ये देवाः सन्ति मेरौ वरकनकमये नन्दने ये च यक्षाः
पाताले ये भुजंगाः फणिमणिकिरणध्वस्तसर्वान्धकाराः।
कैलासे स्त्रीविलासे प्रमुदितहृदया ये च विद्याधरास्ते
तन्मोक्षद्वारभूतं मुनिवरवचनं श्रोतुमायान्तु सर्वे ॥

9* रामायणमराभ्यस्तं दुर्लभं हि मुनेर्वचः।
न च तेन विना मोक्षस्तस्माच्छ्रोतव्यमादरात् ॥

—Before st 1, V4 ins ॐ नमो गणेशाय। ॐ नमः श्रीरामाय। ॐ नमो हनुमते; then follow 1* (with lacuna for ति in तिलक) 2* (with वेदज्ञाय for श्रीयुताय and second line as in V1).

—Before st 1, B1 ins. ॐ नमो गणेशाय; then follow 1* (v l कौशल्यानंदिवर्द्धनो) 2* (with second line as in Ñ2).

—Before st 1, B2 ins. ॐ नमः श्रीरामचन्द्राय; then follow 1* (as in B1) 7* 2* (v l °न्द्रा° for °श्रा° in and second line as in V1). After 2* रामरामेत्यादि in marg

—Before st 1, B3 ins ॐ रामचन्द्राय नमः; then follow 1* (as in B1) 7* 2* (v l °न्द्रा° for °श्रा° in m) as in Ñ2 (v l m for second line शांताय वीतरागाय वाल्मीकाय नमो नमः).

—Before st 1, B4 ins नमः श्रीरामचन्द्राय, then follow 1* (as in B1) 7* (v l महात्मना for गुणात्मना) 2* as in Ñ2

—Before st 1, D1 ins श्रीरघुकुलभूषणाय नमः ॥ ॐ ॥

—Before st 1, D1 ins ॐ नमो विघ्नवल्लीविध्वंसनाय; then reads

10* जयति भृगुवंशतिलकः प्रथमकविर्द्विजवरः स वाल्मीकिः।
मृदुललितपदनिबद्धं कृतमिदं रामायणं येन ॥

Then 1* and thereafter

11* अत्रैव धर्मविधिरत्र पतिव्रतानां
सौभ्रात्रमत्र निखिला गुरुभक्तिरत्र।
वाल्मीकिना कविवरप्रवरेण गीते
रामायणे वदत केऽत्र गुणा न सन्ति ॥

—Before st 1 D_2 ins श्रीगणेशाय नम and there after

12* शुक्लाम्बरधरं विष्णुं शशिवर्णं चतुर्भुजम् ।
प्रसन्नवदनं ध्यायेत्सर्वविघ्नोपशान्तये ॥

Then follows 11* (v l पतिव्रताय for °तानां, सौमाग्यम् for सौभ्रात्रम्, नृप for वर, न स° (on marg)

—Before st 1 D_3 ins. ॐ नम ॥ श्रीगणेशायनम , then follow 10* (v l शु for स, बध for वर्द्धं, इह for इदं)

13* सदूषणापि निर्दोषा सखरापि सुकोमला ।
नमस्तस्मै कृता येन रम्या रामायणी कथा ॥

Then follow 3* 7* 12* (v l as in D_2)

—Before st 1 D_4 ins. श्रीमते रामानुजाय नम , then follow 1* (v l स जयति) 3* 5* (v l रामचरितामृत सागर in the first line प्राचेतसमकल्मषं in the second line) 4* (v l °सिंहस्य for °भक्तस्य in the first line शृण्वन् for श्रुत्वा, को न for को नु in the second line) 6* and thereafter

14* यत्र यत्र रघुनाथकीर्तनं तत्र तत्र कृतमस्तकाञ्जलिम् ।
बाष्पवारिपरिपूर्णलोचनं मारुतिं नमत राक्षसान्तकम् ॥

Then follows 7* (v l शोककारिणा in line 1) and thereafter

15* वेदवेद्ये परे पुंसि जाते दशरथात्मजे ।
वेद प्राचेतसादासीत्साक्षाद्रामायणात्मना ॥

—Before st 1 D_5 ins ॐ श्रीगणेशाय नम ॥ जयति शुभमूर्ति , then follow 1* 2* (v l first two letters are moth-eaten in line 1 line 2 सर्वज्ञानाधिवासाय)

—Before st 1 D_6 ins श्रीमते रामानुजाय नम , then follow

16* श्रीमद्राघवपादपद्मयुगल पद्मार्चित पद्मया
पद्मस्थेन तु पद्मजेन विनुत पद्माश्रयस्याहये ।
पद्मेदेश ध्रुवं सुरैकनिलयं सदाश्रम निश्चिन्त्य
शम्भुकरशंकर सुहृदो स्तौमि तल्लब्धये ॥

17* श्रीमद्ब्रह्म तदेव वीपममलं यस्याङ्कुरश्चिन्मय
काण्डै सप्तभिरन्वितोऽभिजितो द्वन्याल्यवालेष्टित ।
पर्वैस्तत्त्वसहस्रकै सुविलसच्छाखाशते पञ्चभि-
श्चारम्भाष्टिफलप्रदो विजयते रामायण स्वस्तरु ॥

18* वाल्मीकिगिरिसम्भूता रामाम्भोनिधिसङ्गता ।
श्रीमद्रामायणी गङ्गा पुनाति भुवनत्रयम् ॥

Then follows 15* and thereafter

19* रामं रामानुजं सीतां भरतं भरतानुजम् ।
सुग्रीवं वायुसूनुं च प्रणमामि पुन पुन ॥

Then follow 3* 4* 5* (both as in D_4) 6* and thereafter

20* अञ्जनीनन्दनं वीरं जानकीशोकनाशनम् ।
कपीशमक्षहन्तारं वन्दे लङ्काभयंकरम् ॥

21* उल्लङ्घ्य सिन्धो सलिलं सलीलं
य शोकवह्निं जनकात्मजाया ।
आदाय तेनैव ददाह लङ्का
नमामि त प्राञ्जलिराञ्जनेयम् ॥

22* मनोजवं मारुततुल्यवेगं जितेन्द्रियं बुद्धिमतां वरिष्ठम् ।
वातात्मजं वानरयूथमुख्यं श्रीरामदूतं शिरसा नमामि ॥

23* रामाय रामभद्राय रामचन्द्राय वेधसे ।
रघुनाथाय नाथाय सीताया पतये नम ॥

Then follow 1* 7* and thereafter

24* नत्वा राम शिवं साम्ब रामो रामप्रवर्तित ।
रामायणस्य तिलक कुरुते रामतुष्टये ॥

—Before st 1 D_7 ins श्रीगणेशाय नम ॥ श्रीसरस्वत्यै नम ॥ श्रीरामाय नम , then follow

25* अविरतमदजलनिवह
भ्रमरकुलानेकसवितकपोलम् ।
अभिमतफलदातार
कामेशं गणपतिं वन्दे ॥

26* या कुन्देन्दुतुषारहारधवला या शुभ्रवस्त्रावृता
या वीणावरदण्डमण्डितकरा या श्वेतपद्मासना ।
या ब्रह्माच्युतशंकरप्रभृतिभिर्देवै सदा वन्दिता
सा मां पातु सरस्वती भगवती निःशेषजाड्यापहा ॥

27* विरमति महाकल्पे नाभिपथैकनिकेतन
स्त्रिभुवनपुर शिल्पी यस्य प्रतिक्षणमात्मभू ।
क्रिमविकरणा कीदृग्यस्य व्यवस्थितिरित्यमा
मुदमविशदुद्दृष्टु तस्मै जगन्निधये नम ॥

Then reads 3* (v l वाल्मीक for °कि-) 10*

(v l second line कृतमिह) 1* (doesn t read हृदय after कौसल्या) 11* (v l °पतिरजपतिमतासौ, प्रातारमत्र कविवृष°) then reads

28* जयति पराशरसूनु सत्यवतीहृदयनन्दनो व्यास ।
यस्यास्यकमलगलितं वाङ्मय मधु जगत्पिबति ॥

*Then follows 7**

—Before st 1 D_8 which contains रामायणपारायण विधि and भारतपारायणविधि in the beginning ins श्रीगणेशाय नम श्रीसरस्वत्यै नम श्रीरामचन्द्राय नम , then reads as in D_7 omitting 24*

—Before st 1 D_9 ins. श्रीगणेशाय नम ॥ सीतापतये नम ॥ श्रीरघुनन्दनाय नम , then follow 1* 2* (v l. सर्वज्ञनाथिपतये वाल्मीकमुनये नम) 3* 4* (v l. सिंहस्य, शृण्वन् रामकथा श्लोक) 5* (v l प्राचेतसमकल्मषं) 6* (v l राक्षस for -रावणम्) then follow

29* चरितं रघुनाथस्य शतकोटिप्रविस्तरम् ।
एकैकमक्षरं पुंसां महापातकनाशनम् ॥

(7*) 30* बहवो दुर्लभाश्चैते त्वया ये कीर्तिता गुणाः ।
एतस्मिन् हि मनुष्यलोके गुणा एते सुदुर्लभाः ।
देवेष्वपि न पश्यामि कश्चिदेभिर्गुणैर्वृतम् ॥

[lines 2 3 = (var) 51*]

Then follows 7*

—Before st 1, D10 ins श्रीगणेशाय नमः ॥ ॐ नमः श्रीरामचन्द्राय, then follow 1* 7* 2* (v l [श] विवासाय तस्मै वाल्मीकये) 3* 4* (v l °र्मुनिसिंहस्य, then as in D4)

—Before st 1 D11 ins श्रीगणेशाय नमः ॥ श्रीरामचन्द्राय नमः, then follow 1* 7* (v l त्रिवधारिणा in the first line) 2* 3* 4* as in D1 5* (first line as in D1) 6* 20* (v l अन्नता for अञ्जनी) 29* (v l श्रोक्त for गुप्ता in the second line)

—Before st 1 D12 ins श्रीगणेशाय नमः ॥ श्रीरामाय नमः, then follow 31* (om ॐ) 1* 2* (v l वाल्मीकाय मुनये नमः hypermetric) 3* (v l कवितासाख्यौ) 4* (v l वाल्मीकिर्मुनि, then as in D4) 5* as in D11 6* 20* 29* as in D11

—Before st 1 D13 ins ॐ स्वस्ति ॥ ॐ नमः सरस्वत्यै ॥ श्रीगणेशाय नमः ॥ श्रीगुरवे नमः ॥ ॐ नमः कमलदलविपुल नयनाभिरामाय श्रीरामचन्द्राय नमः (cf Ś1) then follows

31* ॐ नारायणं नमस्कृत्य नरं चैव नरोत्तमम् ।
देवीं सरस्वतीं व्यासं ततो जयमुदीरयेत् ॥

Then follow 1* 2* 3* 4* (v l °वनरागिनं, फ न यान्ति) 5* 6* as in D9 20* (v l लोका° for लङ्का°) 29* as in D11 7* then follows ref श्रीसूत उवाच

—Before st 1 D14 ins *****य नमः ॥ श्रीरामचन्द्राय नमः ॥ श्रीगुरुभ्यो नमः, then reads 12* and thereafter

32* आयुरारोग्यपुत्रार्थराज्यबन्धुसमृद्धय ।
भवन्तु मे सदा विष्णोः प्रसादाद्गरुडशायिनः ॥

Then follow 23* 3* 4* 5* both as in D4 6* 20* as in D12 21* 22* 14* and thereafter

33* मार्तण्डमतिपाण्डलनं काञ्चनाद्रिकमनीयविग्रहम् ।
पारिजाततरुमूलवासिनं भावयामि पवमाननन्दनम् ॥

Then follows 18* (v l रामसागरगामिनी in the first line पुनाति भुवनं पुण्या रामायणमहानदी second line) thereafter reads

34* कूजन्तं राम रामेति मधुरं मधुराक्षरम् ।
आरुह्य कविताशाखां वन्दे वाल्मीकिकोकिलम् ॥

Then follows 15* then reads

35* आपदामपहर्तारं दातारं सर्वसंपदाम् ।
लोकाभिरामं श्रीरामं भूयो भूयो नमाम्यहम् ॥

36* श्रीरामायणं कथा च पादं पद्ममेव वा ।
स याति ब्रह्मणः स्थानं ब्रह्मणा पूज्यते सदा ॥

Thereafter follows 29*, then reads

37* यः कर्णाञ्जलिसंपुटैरहरहः सम्यक्पिबत्यादरा
द्वाल्मीकेर्वदनारविन्दगलितं रामायणाख्यं मधु ।
जन्मव्याधिजराविपत्तिमरणैरत्यन्तसोपद्रवं
संसारं स विहाय गच्छति पुमान् विष्णोः पदं शाश्वतम् ॥

38* वैदेहीसहितं सुरद्रुमतले हैमे महामण्डपे
मध्ये पुष्पकमासने मणिमये वीरासने सुस्थितम् ।
अग्रे वाचयति प्रभञ्जनसुते तत्त्वं मुनिभ्यः परं
व्याख्यान्तं भरतादिभिः परिवृतं रामं भजे श्यामलम् ॥

39* श्रीराघवं दशरथात्मजमप्रमेयं
सीतापतिं रघुकुलान्वयरत्नदीपम् ।
आजानुबाहुमरविन्ददलायताक्षं
रामं निशाचरविनाशकरं नमामि ॥

40* नमोऽस्तु रामाय सलक्ष्मणाय देव्यै च तस्यै जनकात्मजायै ।
नमोऽस्तु रुद्रेन्द्रयमानिलेभ्यो नमश्च चन्द्रार्कमरुद्गणेभ्यः ॥
(vulg 5 13 57)

Then follows हरिः ॐ and thereafter reads

41* धर्मात्मा सत्यसंधश्च रामो दाशरथिर्यदि ।
पौरुषे चाप्रतिद्वन्द्वः शरैनं जहि रावणिम् ॥
(vulg 6 90 69^{abcd})

Ends with इति दशकृत्वो जपेत् ॥

—Before st 1 T1 ins श्रीरामचन्द्राय नमः ॥ हरिः ॐ, T2 ॐ, T3 (m) अविघ्नमस्तु श्रीरामाय नमः श्रीरामचन्द्र परब्रह्मणे नमः, followed by 12* 3* 4* as in D9 5* as in D9 6* (v l वानरादि, राक्षस) 20* as in D11 Then T1 reads

42* आमिषीकृतमार्तण्डं गोष्पदीकृतसागरम् ।
तृणीकृतदशग्रीवमाञ्जनेयं नमाम्यहम् ॥

Then T read 21* 22* 14* Then T1 reads 33* Then T read 18* as in D11 34* 15* Then T1 2 read 35* Then T read 36* Then T2 ends with श्रीरामाय नमः

—After 36* T1 3 ins 29* as in D11 then read 23* T1 ends with ॐ, T3 with ॐ श्रीरामचन्द्राय नमः । हरिः ॐ

—Before st 1 G3 ins हरिः ॐ, G1 शुभमस्तु अविघ्नमस्तु श्रीमते रामानुजाय नमः श्रीरामाय नमः (G1 missing this portion) G1 3 4 read 12* (G1 up to विष्णुः, G3 up to धरे and then up to वर्णौ lost due to injured fol)

—Before st 1 G2 ins

43* अभीप्सितार्थसिद्ध्यर्थं पूजितो यः सुरैरपि ।
सर्वविघ्नच्छिदे तस्मै श्रीगणाधिपतये नमः ॥

Then G read 3* 4* (G1 2 as in D10 G3 as in D4) 5* as in D1 6* (G1 2 as in D9, G3 as in T) 20* (as in D11 G3 om.) 42* —After 42* G1 2 3 read 33*

को न्वस्मिन्सांप्रतं लोके गुणवान्कश्च वीर्यवान् ।
धर्मज्ञश्च कृतज्ञश्च सत्यवाक्यो दृढव्रतः ॥ २
चारित्रेण च को युक्तः सर्वभूतेषु को हितः ।
विद्वान्कः कः समर्थश्च कश्चैकप्रियदर्शनः ॥ ३
आत्मवान्को जितक्रोधो मतिमान्कोऽनसूयकः ।
कस्य बिभ्यति देवाश्च जातरोषस्य संयुगे ॥ ४

G1 3 cont 14* Then G1 reads 23* then ins श्री गुरुभ्यो नमः । अविघ्नमस्तु Then follow 21* 22* 39* 15* 40*

—After 42* G2 reads 21* 22* 14* 29* as in D13 18* as in D11 15* 36* 37* and thereafter reads

44* तदुपगतसमाससंधियोग
समम्भुरोपनतार्थवाक्यबद्धम् ।
रघुवरचरितं मुनिप्रणीतं
दशशिरसश्च वधं निशामयध्वम् ॥
(Vulg I 2 43)

—After 33* G3 reads 14* 29* as in D13 36* 15* 37* 44* 41* and ends with ॐ —After 33* G4 ins 21* 22* 14* 38* 34* 37* 40* (v l in the second line नमोऽस्तु for नमश्च) 36* 44* 41* and ends with ॐ

—Before st 1 M1-3 ins (M3 damaged for this portion) हरिः श्रीगणपतये नमः अविघ्नमस्तु

Thereafter M1 reads 43* 3* 4* as in D11 5* as in D11 6* as in D9 20* as in D11 42* 21* 22* 14* 29* as in D13 18* 15* 36* 37* 44* M2 reads from 43* to 22* (3* 4* 20* 21* 22* are partially damaged) as in M1 Then cont 39* (partially damaged) 15* 29* as in D13 37* 40* (partially damaged) 14* 44* M3 reads from 3* to 22* as in M1 then 39* 15* 29* as in M2 and thereafter 36* 18* 14* 37* 40* 35* 44*

—Before st 1 M4 ins श्रीमहागणपतये नमः श्रीसरस्वत्यै नमः श्रीरामाय नमः श्रीगुरवे नमः श्रीवेदव्यासाय नमः अविघ्नमस्तु

---

1 In Ñ1 st 1 12 are lost on a missing fol —^{a}) V1 om word after तप, S तप (for तप) Ñ2 V1-3 B D1 6 11 13 निरत D2 9 सपक्षं D7 सयुक्तस (for निरत) —^{b}) V1 om first letter Ñ2 V B2-4 D1-3 5 7 11 12 वर, M1 moth eaten (for वरम्) Ś1 सर्वशास्त्रविशारद M4 missing ^{cd} on an injured fol —^{d}) Ś1 Ñ2 V1 3 4 B D3 6 9 10 12 13 °सत्तम, V2 D1 2 7 11 °पुंगव (D11 °व) G4 °पुंग* (for °पुंगवम्)

2 Ñ1 missing (cf v l 1) Before 2 D13 ins ref श्रीवाल्मीकिरुवाच —^{a}) M4 fol damaged for ^{a} V1 om second letter Ś1 V1 3 B1-3 D6 10-13 को ह्यस्मिन्, D1 2 कोऽप्यस्ति, D5 कायस्ति, G4 ** स्मिन् (for को न्वस्मिन्) Ś1 Ñ (Ñ1 missing) V B D1-3 5 7 10-13 प्रथितो (for सांप्रतं) —^{b}) Ś1 शास्त्रज्ञो, Ñ2 V B D5 10-13 सद्गुणैर्, D1-3 7 इहैर्गुणैर् (for गुणवान्) Ś1 Ñ2 V1 4 B1 3 4 D1 5 7 8 10 12 13 गुणवत्तर (Ñ2 B3 D10 °म) V2 3 B2 गुण(B2 °णि)सत्तम, D11 गुणवत्तत (for कश्च वीर्यवान्) —^{cd}) Ñ2 om श्च T3 om ज्ञ in कृतज्ञश्च In M2 after सत्य four letters are moth eaten D1 3 7 9 गुणज्ञः कश्च धर्मज्ञः कः सत्यः को दृढव्रतः —After 2 V3 ins

45* वाग्मी प्रियवदश्चैव सर्वेषां प्रियदर्शनः ।

—After 2 M4 ins 46* as in V3

3 Ñ1 missing (cf v l 1) V3 transp 3 and 4 M2 transp 3^{ab} and 3^{cd} D13 repeats 3 and 4^{ab} after 49* —^{a}) D2 यो (for को) —For 3^{ab} Ś1 Ñ (Ñ1 missing) V B D6 10-13 subst

46* उदाराचारसंपन्नः सर्वभूतहितश्च कः ।

[Ś1 क सग (for उदारा) V3 3 B D10 13 हिते रतः (for हितश्च कः)]

—^{c}) V1 om from वद् in ^{c} up to श्चैक in ^{d} M4 रूपवान् (for विद्वान्) Ś1 वीर्यवान् बल्याश्चापि, Ñ2 V1-3 B D2 3 5 7 9-13 वीर्यवांश्च (D9 °वान्सु)सदा(D1-3 7 9 कृत)न्यश्च, V4 वीरश्च सत्यसंधश्च —^{d}) Ś1 Ñ2 V B D11 13 कश्चापि, D1 ** क, D6 10 M1 4 कश्चैक, D12 सदा च (for कश्चैक) D12 प्रियदर्शिन (for °दर्शन) D1-3 7 9 धृति(D1 9 मति)मान्कोनु(D9 न)सूयक (cf 1 1 4^{ab}) —After 3 M3 ins

47* कः श्रीमान्को यशस्वी स्य ** श्चेकोऽभिमतः प्रिय ।

4 Ñ1 missing (cf v l 1) V3 transp 3 and 4 D13 repeats 3 and 4^{ab} after 49* —^{a}) Ś1 Ñ2 V1 3 B D1 2 3 9-13 जितक्रोधो महान्कश्च, V4 जितक्रोधश्च सुमहान्, D2 7 जितक्रोधो महान् दक्ष(D7 महादक्ष) —^{b}) Ś1 कृतज्ञश्च Ñ2 V B D7 10 13 M4 धृतिमान्, D1-3 9 कश्चाति (D2 9 °पि), D5 धृतिमान् (for धृतिमान्) Ś1 चान° V1 को न्य°, V3 कोनु° B3 अन° (marg sec m as in text) D1 3 (D3 om ण) 7 9 गुणवत्तर (for कोऽनसूयक)—After 4^{ab} D1 ins

48* एतैर्नैकु समर्थोऽसि ज्ञातुमेवंविधं नरम् ।

D12 om 4^{cd} —^{cd}) Ś1 Ñ (Ñ1 missing) V B D5 10-13 सजातरोषात्कस्मा(V4 °कर्मा (sic))च्च देवता श्च(V3 4 दे (V4 दे) वताश्च)पि बिभ्यति, D3 बिभ्युर्जातरोष* कस्या देवापि°, D7 बिभीयुर्जातरोषस्य यस्य देवाश्च°, D9 बिभ्युर्जातरोषस्य कस्य देवस्य°, M4 जातरोषस्य समरे कस्य देवोऽपि बिभ्यति —D1 cont Ś1 Ñ2 V (V3 reads line 4 after 3) B D5 8 9-13 M4 ins after 4 D3 after 4^{ab}

एतदिच्छाम्यहं श्रोतुं परं कौतूहलं हि मे ।
महर्षे त्वं समर्थोऽसि ज्ञातुमेवंविधं नरम् ॥ ५
श्रुत्वा चैतत्त्रिलोकज्ञो वाल्मीकेर्नारदो वचः ।
श्रूयतामिति चामन्त्र्य प्रहृष्टो वाक्यमब्रवीत् ॥ ६

बहवो दुर्लभाश्चैव ये त्वया कीर्तिता गुणाः ।
मुने वक्ष्याम्यहं बुद्ध्वा तैर्युक्तः श्रूयतां नरः ॥ ७
इक्ष्वाकुवंशप्रभवो रामो नाम जनैः श्रुतः ।
नियतात्मा महावीर्यो द्युतिमान्धृतिमान्वशी ॥ ८

G. 1. 1. 12
B. 1. 1. 8
L. 1. 1. 13

49* क उदारः समर्थश्च त्रैलोक्यस्यापि रक्षणे ।
कः प्रजानुग्रहरतः को निधिर्गुणसंपदाम् ।
समग्रा रूपिणी लक्ष्मीः कमेकं संश्रिता नरम् ।
अनिलानलसूर्येन्दुशक्रोपेन्द्रसमश्च कः ।

[(l. 1) Ñ2 कुनदार; B3 कुनकल्प (for क उदार). Ñ2 समनुश्च, V1 * र्थश्च (for समर्थश्च). Ñ2 अभि- (for अपि). D9 रक्षिता (for रक्षणे) —(l. 2) Ñ2 V1 B3 D2 3 5 7, 9–12 M4 °कर; V3 °ग्रे रक्त (for °ग्रहरत). V3 विधिर् (for निधिर्) —(l. 3) In M4 first four letters are lost. Ś1 कमेका; B4 कम्पक. D2 सकला.—(l. 4) V4 मन्युना (for अनिला-). D2 transp. अनिल and अनल D11 -सूर्ये *- (for -सूर्येन्दु). D2 समद्युति (for समश्च कः). V4 शक्रो वैश्रवणश्च कः for post half]

—Before 49*, D9 ins

50* संजातरोषो कस्माच्च देवा अपि हि बिभ्यति ।
(cf. 4^{cd} in Ś1 etc.)

—After 49*, D13 r. (var) 3 and 4^{ab}.

5 Ñ1 missing (cf. v.l. 1). —^{ab}) Cr. k पुतम् (as in text also). V2 त्वत्त (for श्रोतुं) Ś1 Ñ (Ñ1 missing) V B D5 10–13 M4 त्वत्तो (V3 श्रोतुं) नारद तत्वतः (B1 सत्तम, D5 moth-eaten, M4 सर्वेश). D1–3 7 9 यदि शक्यं मया श्रोतुमत्र (D9 °तुं तद्धत्) कौतूहलं मम (D8 9 हि मे, M2 missing; D2 transp श्रोतुं and शक्यं).—^{c}) Ś1 Ñ2 V2 B D4 8 8–10 M4 देवर्षे त्वं, V1 देव त्रपे त्वं, V3 देवर्षिस्त्वं; V4 सर्वज्ञोऽसि; D1–3 7 कथय त्वं; D5 * * र्षे त्वं (for महर्षे त्वं) V2 हि (for ऽसि) —^{d}) D2 ज्ञानम् (for ज्ञातुम्)

6 Ñ1 missing (cf. v.l. 1) In M4 letters are lost from श्रु in ^{a} to वाल्मीकि in ^{b}.—^{a}) D1 M1 चैव, D3 चेति; D8 तद्; G3 चैक (for चैतत्) D1 M1 (before corr as in text) त्रिकालज्ञो, D2 च तत्वज्ञो, D9 अवलोकज्ञो (for त्रिलोकज्ञो) Ś1 Ñ2 V B D5 10–13 M4 काल (V4 लोक) त्रयज्ञ (V2 तत्त्वज्ञ) स्तच्छ्रुत्वा.—^{b}) M1 वाल्मीकिर् (for वाल्मीकेर्) D7 °गदितं विभु; V4 वाल्मीकस्य तदा वच., D1 om 6^{cd} —^{c}) B1 missing first four letters in ^{c}. Ś1 Ñ2 V B D1 3 10–13 M4 [उ] पामंत्र्य; D2 धर्मज्ञः; D3 7 8 सर्व (D9*) ज्ञः (for चामन्त्र्य).—^{d}) Ś1 Ñ (Ñ1 missing) V B D5 10–13 M4 तमृषिं प्रत्यभाषत, D13 तं मुनिं प्रतिभाषित (sic) —Before 7, D1 13 ins. ref. नारद उवाच (D13 श्रीश्रद्धउवाच)

7 Ñ1 missing (cf. v.l. 1) D1 om 7 —^{a}) D2 महां च; D8 7 8 महर्षे (for बहवो). D2 3 7 स्वेते; D8 चैते (for चैव). V4 [अ] पि त्वया प्रोक्ता (for दुर्लभाश्चैव).—^{b}) Ś1 Ñ2 V B Dt D1 3 4 5 8–10 M4 त्वयैते; D3 7 8 त्वया ये (by transp), M3 ये (inf. lin sec m) (for ये त्वया) —After 7^{ab}, Ś1 Ñ2 V B D5 10–13 M4 ins.

51* एको न हि त्रिलोकेऽस्मिन् गुणा एते सुदुर्लभाः ।
देवेष्वपि न पश्यामि कश्चिदेभिर्गुणैर्युतम् ।

[(l. 1) D5 एकस्मिन्हि. Ñ2 एकस्य हि नृलोकेऽस्मिन्, V2 एकस्मिन्नेकस्मिन्, V2 4 एकस्मिन्नरलोकेऽस्मिन्, B D5 10 M4 एके न हि (B1 एकत्र हि) नृलोकेऽस्मिन्, D11–13 एकस्मिन्न हि (D13 om हि) नृलोकेऽस्मिन्.—(l. 2) V1 B2 D5 12 M4 किंचिद्; V2 सर्वैर्; V4 कथम् (for कश्चिद्)]

B3 D11 cont.

52* किं तु वक्ष्याम्यहं तुभ्यं भविष्यति महायशाः ।
एतैरप्यधिकैश्चैव गुणैर्युक्तो महामनाः ।

[l. 2) D11 गुरुयुक्तो महाद्युति for post. half]
B3 cont.

53* पुण्यं पुराणमघनाशनमप्रमेयं
रामायणं दशरथात्मजवर्णनाख्यम् ।
वाल्मीकिविप्रवरसारसीरुहनिःसृतं यः
श्रद्धान्वितो नु शृणुयाज्जगति किमन्यैः ।

D11 om 7^{cd} —^{c}) D2 ते त्वां; D7 तं ते (for मुने). D8 गुणवान् यश्च बुद्ध्वा वा —^{d}) D8 संयुक्तः (for तैर्युक्तः).

—For 7^{cd}, Ś1 Ñ (Ñ1 missing) V B D5 10 12 13 M4 subst.

54* श्रूयतां तु गुणैरेभिर्युक्तो नरचन्द्रमाः ।

[Ñ2 B3 4 D10 च, B2 तद्, M4 हि (for तु) B3 युक्तो यो, M4 युक्तो य एभिर् (by transp) D13 नरसत्तम M4 गुणचन्द्रमा]

8 Ñ1 missing (cf. v.l. 1) —^{b}) Ś1 Ñ V B D5 10–13 गुणाकर. D1–3 7 8 राम ऋभिर्गुणैर्युत —After 8^{ab} Ś1 Ñ2 V B (B2 repeats) D5 10 12 13 M4 ins. line 2 of 52*, with following variants [V3 B1 2 m एभिस (for एतैर्) Ś1 B2 3 (m अपि) D5 10 12 13 M4 अपि, V3 तैर् (for अपि) Ñ2 एते बलभिर्वैश्, V1 एतैर्गुणयुतैर्, V2 om एव, M4 °क रयात्तो (for °कैश्चैव) Ś1 °मति, Ñ2 V2–4 B D5 10 12 13 M4 °द्युति, V1 महक्नि (for °मना)]—^{c}) Ś1 Ñ (Ñ1 missing) V B D2 5 7 9–13 M4 संय (V3 4 सैन्य) तात्मा, D1 धर्मात्मा च (for नियतात्मा) Ś1 Ñ2 V3 4 B D1 5 7 9–13 महात्मा च (D7 वै), V1 च धनिमान्, V2 महात्मो च (sic); D2 च द्युतिमान् (for महावीर्यो) D2 कीर्तिमांश्चैव द्युतिमान्.—^{d})

G 1. 1. 12
B 1. 1. 9
L 1. 1. 13

बुद्धिमान्नीतिमान्वाग्मी श्रीमाञ्शत्रुनिबर्हणः ।
विपुलांसो महाबाहुः कम्बुग्रीवो महाहनुः ॥ ९
महोरस्को महेष्वासो गूढजत्रुररिंदमः ।
आजानुबाहुः सुशिराः सुललाटः सुविक्रमः ॥ १०
समः समविभक्ताङ्गः स्निग्धवर्णः प्रतापवान् ।
पीनवक्षा विशालाक्षो लक्ष्मीवाञ्शुभलक्षणः ॥ ११
धर्मज्ञः सत्यसंधश्च प्रजानां च हिते रतः ।
यशस्वी ज्ञानसंपन्नः शुचिर्वश्यः समाधिमान् ॥ १२
रक्षिता जीवलोकस्य धर्मस्य परिरक्षिता ।
वेदवेदाङ्गतत्त्वज्ञो धनुर्वेदे च निष्ठितः ॥ १३
सर्वशास्त्रार्थतत्त्वज्ञो स्मृतिमान्प्रतिभानवान् ।
सर्वलोकप्रियः साधुरदीनात्मा विचक्षणः ॥ १४
सर्वदाभिगतः सद्भिः समुद्र इव सिन्धुभिः ।
आर्यः सर्वसमश्चैव सदैकप्रियदर्शनः ॥ १५

Ś1 Ñ (Ñ1 missing) V1-4 B D1 10-12 द्युतिमान्बुद्धिमान् (by transp) V3 मली, D1 क्षमी, D3 ऋजु (for वशी) V2 बुद्धिमान् शीलवान्प्रभु D3 1 द्युतिमान् ज्ञान(D7 बल)वान् क्षमी, D13 द्युतिमान्गुणवान्°

9 Ñ1 missing (cf v.l 1) —ᵃ) B1 missing D10 दीप्ति° (for नीतिमान्) D2 धीमान्वाग्मी च (for नीतिमान्वाग्मी) —ᵇ) V1 °मान्, D3 शूर (for श्रीमान्) M3 शत्रु (for शत्रु) —ᶜ) Ś1 D5 7 विपुलाक्षो, V2 विपुलाक्षो D13 विशालाक्षो (for विपुलांसो) V1 D3 missing (for °बाहु) —ᵈ) V1 D3 missing (for कम्बुग्रीवो) V2 °मना, B1 °भुज, D3 °बला (for महाहनु)

10 Ñ1 missing (cf v.l 1) —ᵃ) Ś1 Ñ (Ñ1 missing) V B D1-3 5 7 9-12 M4 स(V1 missing)हेष्वासो महातेजा(M4 °रात्रो) —ᵇ) B1 3 (m orig as in text) 4 स्कन्धानुरः D5 13 °शत्रुः D7 °गुल्फो हि (for गूढजत्रुर्) —ᶜ) Ñ2 B D10 11 सुमुखो, V3 स्वसिता, D3 सुशील, M4 सुशिर (for सुशिरा) —ᵈ) Ś1 Ñ (Ñ1 missing) V B D1-3 5 7 9-13 सत्यवान् सत्य(D1-3 7 9 पिंड)विक्रम°

11 Ñ1 missing (cf v.l 1) —ᵃ) D1 समाः D3 सम (for सम) D3 °विभाग, M3 °भक्तो (for °भक्ताङ्ग) —ᵇ) D3 दिव्य° (for स्निग्ध°) —ᶜ) D5 partially missing Ś1 Ñ (Ñ1 missing) V B D1 3 5 7 9-13 M1 transp पीनवक्षा and विशालाक्ष D13 विपुलाक्ष (for विशालाक्ष) V2 3 °वक्षोः D7 °वक्ष (for °वक्षा) —ᵈ) D3 °लक्ष्मण, D13 कुलनंदन (for शुभलक्षण)

12 Ñ1 missing (cf v.l 1) M4 reads 14ᵃᵇ after 12 —ᵃ) V3 °श्यप्, D3 °सत्यता (sic) (for सत्यसंधश्च) —ᵇ) Ś1 Ñ (Ñ1 missing) V B D1-3 5 7 9-13 जितक्रोधो जितेन्द्रियः M4 प्रजारक्षणकर्मणां —ᶜ) Ś1 Ñ (Ñ1 missing) V B D1-3,5 7 10-13 कृतज्ञो, G1 **ज्ञो, M1 नमनो (for यशस्वी) D7 सत्य° (for ज्ञान°) —ᵈ) Ś1 V4 D10 11 शुचि (for शुचिर्) Ś1 Ñ (Ñ1 missing) V B D1 9-13 वीर्य(V3 मोक्ष)समन्वितः M4 शीलसंपन्न (for वश्यः समाधिमान्) D1 3 5 सर्वशास्त्रार्थविद् (D3 °प रत) —After 12, D1 D2,4,5,11 13 S (except M1) ins

55* प्रजारक्षणकर्मात्मा श्रीमान्राजा रिपुनिग्रह ।

[T (except T1) G °सम (for °सम) D11 दाता रिपुनिग्रह (निग्र)हन for post half]

—After 12 D3 ins

56* कुरुते सर्वलोकस्य धर्मस्य परिपालनम् ।

13 ᵃ) D3 कुरुते (for रक्षिता) Ś1 Ñ (Ñ1 missing) V B D1 3 5 7 9 10 13 सर्व, D13 सूर्य (for जीव) D7 °लोकानां, D13 °लोकेश (for °लोकस्य) —ᵇ) V1 स्वजनस्य G4 *र्मस्य (for धर्मस्य) D1 पालि°, D3 °पालने (for परिरक्षिता) —After 13ᵃᵇ, D1 D2,4 6-9 11 14 S ins

57* रक्षिता स्वस्य धर्मस्य स्वजनस्य च रक्षिता ।

[D3 विज्ञस्य, D7 8 M4 वशस्य, M1 प** (for धर्मस्य) D11 स्वस्य धर्मस्य सततं (for prior half) D3 7 8 लोकस्यास्य रक्षि (D3 °ते)ता (for post half)]

Ñ1 om ᶜᵈ —ᶜ) Ś1 Ñ1 V1 2 3 B3 (m as in text) D1-3 5 7 10 12,13 सर्व (for first वेद) Ś1 Ñ1 V B D1-3 5-13 °विद्वान्, D3 missing M4 °विद्याग्मी (for °तत्त्वज्ञो) —ᵈ) Ś1 Ñ V B D1-3,5 7 9-13 सर्वशास्त्रविशारद, M1 वेदो वेदविदां वर

14 D3 transp 14ᵃᵇ and 14ᶜᵈ M4 reads 14ᵃᵇ after 12 —ᵃ) V1 °शास्त्रानु; B3 °शास्त्रास्त्र (sal lm as in text) (for °शास्त्रार्थ) T1 G1-3 M1-3 °तत्त्वज्ञ (for °तत्त्वज्ञो) —ᵇ) Ś1 D13 मति°, Ñ V B D1-3 5 9 13 M1 कीर्ति° (for स्मृति°) V2,3 D11 °मानुमान्, D1 °मात्मवान् D3 प्रीतिमानयवान्, D7 प्रतिमान्वित, D9 प्रतिभानितः (for प्रतिभानवान्) —ᵈ) V4 दीनात्मा च, G2 damaged (for दीनात्मा) Ś1 Ñ V B D1 3,5,7 9-13 बहुश्रुत, G3 damage (for विचक्षण)

15 ᵃ) Ś1 Ñ2 V1 3 4 B3 D1 5 10-13 °गुणैः Ñ1) (B3 m) °गुणः V3 °भीष्टः D2 7 सर्वविमल; D °विमलः D9 °विगुण; D13 °गत, M1 सर्वे विमल (for सर्वदाभिगत) —ᵇ) Ñ V3 B1 3 4 D1 5 7 9-13 स सत्य (B1 सत्य; m as in B1) स स(D3 स)त्य सौम्य (V illeg D1 5,7 9 शूर), V1 स सत्य सत्यम् सौ, V2 सत्य स सत्य सोऽस्य; V4 स सत्य सुमनाः सौम्ये D3 M4 स सत्य समत्य सौम्य; D3 स सत्य समेतः शूर —ᵈ) Ś1 Ñ V1 D1-3 5-11 13 G1 M4 स च D13 स वा (for सर्व) Ś1 Ñ

स च सर्वगुणोपेतः कौसल्यानन्दवर्धनः ।
समुद्र इव गाम्भीर्ये धैर्येण हिमवानिव ॥ १६
विष्णुना सदृशो वीर्ये सोमवत्प्रियदर्शनः ।
कालाग्निसदृशः क्रोधे क्षमया पृथिवीसमः ॥ १७
धनदेन समस्त्यागे सत्ये धर्म इवापरः ।
तमेवंगुणसंपन्नं रामं सत्यपराक्रमम् ॥ १८
ज्येष्ठं श्रेष्ठगुणैर्युक्तं प्रियं दशरथः सुतम् ।
यौवराज्येन संयोक्तुमैच्छत्प्रीत्या महीपतिः ॥ १९
तस्याभिषेकसंभारान्दृष्ट्वा भार्याथ कैकयी ।
पूर्वं दत्तवरा देवी वरमेनमयाचत ।
विवासनं च रामस्य भरतस्याभिषेचनम् ॥ २०
स सत्यवचनाद्राजा धर्मपाशेन संयतः ।
विवासयामास सुतं रामं दशरथः प्रियम् ॥ २१
स जगाम वनं वीरः प्रतिज्ञामनुपालयन् ।

G 1 1 27
B 1 1 24
L 1 1 27

$V_{1\,2\,4}$ B_{2-3} $D_{1\,3\,9\,10}$ T G_3 M_4 एक, B_4 सार्य, Dt $D_{4\,6\,8\,14}$ $T_{1\,3}$ G_3 M_3 Ct एव, Cg as in text (for एक) D_0 स च क°

16 D_1 om (hapl) 16^a—17^b —^{a}) Ś1 Ñ V B $D_{1\,3\,7\,8\,11\,13}$ राम, M_4 स हि (for स च) —^{b}) Ś1 Ñ V B $D_{2\,3,11\,12}$ $G_{1\,2}$ M (M_4 after corr as in text) -नन्दि (for -नन्द) D_{12} om (hapl) 16^c—17^b —^{c}) D_3 गंभीर ( ) (for गाम्भीर्ये) B_1 om (hapl) 16^d—17^a —^{d}) Ś1 स्थैयण, Ñ $V_{1\,2\,4}$ B_{2-4} $D_{2\,3\,5\,7\,10\,11\,13}$ स्थैर्ये च, V_3 स्थैर्ये (submetric) (for धैर्येण) D_9 हिमवानिव च स्थिर ☞ The sequence of st after 16^c in D_7 is 17^d, 18^{ab} 17^{abc} 16^d 18^{cd}

17 B_1 om (hapl) 17^a D_{12} om 17^{ab} (cf v l. 16) For sequence in D_7 cf v l 16 G_1 is missing from विष्णुना up to सोमवत् —^{a}) D_4 मयसदृक (sic) (for सदृशो) V_1 $D_{2\,3\,7}$ M_4 शौर्ये (for वीर्ये) —^{b}) Ś1 धैर्ये च मघवानिव $V_{1\,2}$ बुद्ध्या तुल्यो बृहस्पते (V_1 °ति) —^{c}) G_4 सदृश Ñ2 B_{3-4} (D_3 marg as in text) D_{10} कोपे —^{d}) G_2 (before corr) सदृशी (for पृथिवी) (see m in Malayalam character as in text)

18 For sequence in D_7 cf v l 16 —^{a}) Ś1 Ñ1 $V_{1\,2\,4}$ $D_{1\,3\,5\,7\,13}$ M_4 धनदस्य (D_{13} °देव) (for धनदेन) B_4 मनस (for समस) $V_{3\,4}$ (marg) D_{13} चाथ (for त्यागे) G_2 समागस्त्योगे (sic) —^{b}) Ś1 Ñ $V_{1\,3\,4}$ B $D_{1\,3\,5\,7\,10-13}$ सत्येष्व(Ñ2 B_3 $D_{10\,13}$ °प्य $D_{1\,11}$ °प्व)नुपम सदा V_2 D_3 सत्येष्वनुगत (D_3 °रत) सदा, D_9 शूरोप्यनुपम सदा —Ñ V B D_{10-13} after 18^{ab} M_4 after 18 ins

52* रञ्जयामास स गुणैस्तैरिमा प्रजा ।
यस्मादसौ राम इति नामैतत्तस्य विश्रुतम् ।

[(l 1) $V_{1\,2}$ रञ्जयामास M_4 हि (for स) V_4 स रञ्जयामास (by transp) Ñ2 B_3 D_{10} स्वगुणै रञ्जयामास (B_3 marg रञ्जयामास स्वगुणैः) B_4 रमयालयन्स्वगुणे (sic) V_3 यज्ञशीलैर् (for गुणैस्तैर्) D_{13} य (for तै r) —(l 2) D_{13} प्रमादसौ (sic) (for यस्मादसौ) D_{13} नामैव (for °तत्) $V_{1\,4}$ विश्रुत, V_3 वै श्रुत (for विश्रुतम्)]

—After 18^{cd} $D_{\cdot 3}$ ins

53* गतो हर इवाशेष्य साधुवत्प्रियदर्शनः ।

Ś1 $D_{5\,11}$ om 18^{cd} M_3 damaged from संप up to सत्यप and मम् in 18^{cd} —^{c}) V_2 एक, D_9 सर्व D_{13} एव (for एव) D_1 विध° (for गुण°) M_4 धर्मेनान्गुण सपन्न —^{d}) D_3 रामे, M_3 राम (for राम) M_3 °पराक्रम (for °पराक्रमम्) D_9 शरण्य शरण तथा

19 ^{a}) Ś1 $D_{5\,11\,12}$ रामम् D_3 श्रेष्ठ (for ज्येष्ठ) Ś1 श्रेष्ठ, Ñ1 श्रेष्ठि, V_3 $D_{\cdot 3}$ M_4 श्रेष्ठ् V_4 श्रेष्ठ $D_{5\,11\,12}$ श्रार्यं, Cg (as in text) (for श्रेष्ठ) Ñ1 V_1 om युक्त V_4 -गुणोपेत —^{b}) Ś1 Ñ $V_{3\,4}$ B $D_{5\,10-13}$ पिता, V_2 * ता V_2 $D_{1\,3\,7\,9}$ राजा (for प्रिय) Ś1 स्वय (for सुतम्) —After 19^{ab} Dt $D_{6\,8\,11\,13\,14}$ S (except M_4) ins

54* प्रकृतीना हितैर्युक्त प्रकृतिप्रियकाम्यया ।

[D_{11} प्रकृतीनां (corrupt) (for प्रकृतीना) D_{13} हिते (for हितैर)]

—^{c}) G_4 missing first two letters B_2 °राज्येषु (for °राज्येन) Ś1 V_3 $D_{7\,11}$ संयुक्तम् (for संयोक्तुम्) —^{d}) Ś1 Ñ V B $D_{5\,10-13}$ इयेष स, D_1 इच्छत्सु स D_3 समैच्छत्स, $D_{3\,7}$ ऐच्छत्स च D_9 M_4 ऐच्छद्राम (for ऐच्छत्प्रीत्या) Ś1 Ñ2 $V_{1\,4}$ B $D_{5\,10-12}$ महाद्युति, Ñ1 V_3 D_{13} महामति, D_{11} महीपते (for महीपति)

20 ^{a}) Ś Ñ V B $D_{5\,7\,9\,11\,13}$ संभार (D_9 °र) $D_{1\,3}$ समर्थं (for संभारान्) —^{b}) M_4 भायास्य (for °थ) Ś1 Ñ V B $D_{1\,3\,5\,7\,9-13}$ कैकेय(Ñ1 V_3 $D_{\cdot 9\,11\,12}$ कैकय V_2 $B_{2\,4}$ D_{13} ककय)वशना (D_1 °समया) Cg °कैकयी (for भार्याथ कैकयी) —^{c}) V_1 om four letters after पू Ñ2 $V_{2\,3}$ $B_{1\,2\,4}$ $D_{1\,3\,7\,9}$ पूर्व (for पूर्वं) Ñ1 दत्त वर D_{11} दत्तावरा (for दत्तवरा) Ś1 Ñ V B $D_{5\,10-13}$ राज्ञा(A1 °ज्ञा) $D_{1-3\,7\,9}$ भार्या (for देवी) —^{d}) $V_{1\,2}$ $B_{2\,4}$ °मेतम्, $V_{3\,4}$ °मेतद्, D_3 राजान तम् (for वरमेनम्) V_2 मया पृष्ट, V_3 अयोचत D_{13} अयचाच (corrupt) (for अयाचत) D_7 वरौ द्वावन्वयाचत —In M_3 20^{ef} is partially lost on an injured fol —^{e}) B_{1-3} (B_2 m as in text B_3 m orig as in text) वनवास, D_9 विवास रामचन्द्रस्य

21 ^{b}) Ś1 V_3 $B_{3\,4}$ (om स) $D_{\cdot 4\,5\,7}$ G_4 M_2 सबु(Ś1 B_3 यु m)त (D_3 °ता) $V_{1\,4}$ $D_{6\,13}$ यन्त्रित (for सयत) —^{c}) V_1 (om) $_{3\,4}$ तदा, B_1 सुत D_{10} * सं,

G 1 1 27
B 1 1 25
L 1 1 27

पितुर्वचननिर्देशात्कैकेय्याः प्रियकारणात् ॥ २२
तं व्रजन्तं प्रियो भ्राता लक्ष्मणोऽनुजगाम ह ।
स्नेहाद्विनयसंपन्नः सुमित्रानन्दवर्धनः ॥ २३
सर्वलक्षणसंपन्ना नारीणामुत्तमा वधूः ।
सीताप्यनुगता रामं शशिनं रोहिणी यथा ॥ २४
पौरैरनुगतो दूरं पित्रा दशरथेन च ।
शृङ्गवेरपुरे सूतं गङ्गाकूले व्यसर्जयत् ॥ २५
ते वनेन वनं गत्वा नदीस्तीर्त्वा बहूदकाः ।
चित्रकूटमनुप्राप्य भरद्वाजस्य शासनात् ॥ २६
रम्यमावसथं कृत्वा रममाणा वने त्रयः ।
देवगन्धर्वसंकाशास्तत्र ते न्यवसन्सुखम् ॥ २७
चित्रकूटं गते रामे पुत्रशोकातुरस्तदा ।

M4 सुत (for सुत) —d) D13 om from दश in 21d up to प्रियो in 23a Ñ1 V3 4 B1 3 4 (B3 m sec m) D1–3 7 9 13 राजा V3 पिता M4 पुत्रं (for रामं) V2 सदा V3 4 B1 सुतं, B3 (orig as in text m sec m) स्वयं (for नियम्)

22 D13 om 22 (cf v l 21) B4 om 22cd D3 repeats 22 —a) V3 D1–3 7 जगाम स (by transp) D1 वने (for वनं) V1 T3 वीर, D3 राम (for वीर) —b) V1 om पालयन् —c) Ñ2 निश्शात् D3 निदशात् —d) D1 6 कैकेय्या, D3 कैकोया (sic) (for कैकेय्या) V2 दर्शनात् D3 5 7 9 -काम्यया (for -कारणात्) —After 22 B3 ins

55* सर्वं त्यक्त्वा महाबाहो हृष्टो धर्मस्य पालने।

23 D13 om up to प्रियो (cf v l 21) —b) M3 °जगा ** (for °जगाम ह) —c) M3 missing up to सुमित्रा in d (fol damaged) D1 सदा (for स्नेहाद्) —d) D3 7 om d G2 M3–4 -नदि (for -नन्द) V1 D1 3 9 सौभ्रात्रमनुदर्शयन् —For 23 Ś1 Ñ V1 3 4 B D5 10–13 subst (D11 subst l 1 for 23ab and cont l 2)

56* स वा तमनुजो धीमान् भ्रातरं राममग्रजम्।
लक्ष्मणो नाम विनयादनुवव्राज वीर्यवान्।

—After 23 D1 D3 4 6 8 12 14 S (except M4) ins.

57* भ्रातरं दयितो भ्रातुः सौभ्रात्रमनुदर्शयन्।
रामस्य दयिता भार्या नित्यं प्राणसमा हिता।
जनकस्य कुले जाता देवमायेव निर्मिता।

[(D3 om. l 1 D11 om lines 2 3) —(l 1) cf 23d in V3 for the post half —(l 3) D3 देवमायेन]

24 a) D7 -संयुता (for -संपन्ना) —b) D6 रामस्य च (for नारीणाम्) B1 2 4 सती (for वधूः) Ś1 Ñ V (except V2) B1 3 (B3 m. as in text) D5 10 12 13 भार्या चैव (V1 3 4 D11 °व, V4 m. °न) अनु(Ñ2 °पति)व्रता D13 भार्या शीलाचारसमन्विता (hypermetric) —After 24ab, Ś1 Ñ V B D5 10–12 13 M4 ins.

58* अनुवव्राज वैदेही सीता नाम शुभव्रता।
रूपयौवनमाधुर्यशीलाचारसमन्विता।

[Ñ1 om. line 2 M1 om line 1 —(l 1) Ś1 Ñ1 D12 राम(D12 °मं)शुभव्रता, Ñ2 D नाथ पतिव्रता D13 भार्यव्रता हिता (for नाम शुभव्रता) —(l 2) V3 शीलभार (for °शीलाचार) M4 -गुणान्विता (for -समन्विता)]

—c) Ś1 Ñ V B D10–13 ययौ सा D3 ययौ सा (for सीतापि) M4 °ययौ (for °गता) D11 एव (for रामं) —d) M3 missing यथा Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 9–13 M4 निशाकरमिव (D7 °मनु) प्रभा

25 M3 missing from 25a up to पित्रा in 25b —a) D3 5 7 °गता (for °गतो) V2 D3 M4 राम D6 (before corr तेन) नित्यं (for दूरं) —b) D3 om द in दशरथेन D7 8 from 25cd —c) Ś1 D13 °वीर, V3 °भेर, D1 T2 G1 3 M1 3 4 शृङ्गि°, T1 3 G2 M3 शृङ्गिबेर (for शृङ्गवेर) V2 (अ)पुरे (for पुरे) D6 (before corr) रथे (for सूत) —d) In V1 from 25d (except first three letters) to 35 are lost on missing fol V3 °तीरे (for °कूले) D6 14 विस° (for व्यस°) —After 25 V2 3 B3 D1 D3 (om line one) 4 6 8 9 12 14 S (except M3) ins while D5 10 11 13 ins after 26ab

59* गुहमासाद्य धर्मात्मा निषादाधिपतिं प्रियम्।
गुहेन सहितो रामो लक्ष्मणेन च सीतया।

[(l 1) G1 from सा to षि lost V3 °पतिः D6 °पते (for °पतिं) —(l 2) D3 स (for च) D10 सह सीतया (hypermetric) (for च सीतया)]

V2 B3 D11 cont

60* उत्तताराः ततो गङ्गां वन चैव विवेश ह।

26 V1 missing (cf v l 25) —ab) V2 तेन सर्वे। D2 वनेनेन D6 (before corr) तेचतेन (sic) (for ते वनेन) M3 तीर्थो (for तीर्त्वा) M4 समुद्रगा (for बहूदका) Ś1 Ñ V3 4 B D5 10–13 शोनीव (D11 शोनीव D13 सीतोऽपि (sic)) वनदुर्गाणि सरितश्च सरांसि च —c) Ś1 Ñ V3 B D5 10–13 ययौ शैलं V2 D1 3 9 M3 अनुप्रासा; V3 ययौ रामः D6 अनुप्राप्तो (for अनुप्राप्य) —d) V3 D3 4 7 8 भार द्वाजस्य M3 lost शासनात्

27 V1 missing (cf v l 25) —a) In G1 M3 27a is partially lost on a damaged fol Ś1 Ñ V B D5 10–13 तत्र (for कृत्वा) —b) D6 म in रममाणा sup lin D6 रममाणो Ś1 Ñ V B D5 10–13 कृत्वा राम सलक्ष्मण —c) G1 -सान्नाश (for -संकाशास्) —d G3 तत्र (for तत्र) M3 ते (sec m) V2 B3 D11 न्यवसन् मुदिताः त्रयः; D3 तत्र तेऽपि च

राजा दशरथः स्वर्गं जगाम विलपन्सुतम् ॥ २८
मृते तु तस्मिन्भरतो वसिष्ठप्रमुखैर्द्विजैः ।
नियुज्यमानो राज्याय नैच्छद्राज्यं महाबलः ।
स जगाम वनं वीरो रामपादप्रसादकः ॥ २९
पादुके चास्य राज्याय न्यासं दत्त्वा पुनः पुनः ।
निवर्तयामास ततो भरतं भरताग्रजः ॥ ३०

G 1 1 40
B 1 1 38
L 1 1 38

सन्मुख —For 27cd Ś1 N V3 4 B1 3 4 D5 10 12 13 subst while V2 B2 D11 ins after 27ab

61* उवास सीतया सार्द्धं वल्कलाजिनसंवृत ।

[V2 वल्केनाजिन° D11 repeats जिन]

Then all the above MSS cont (V2 B2 ins after 27)

62* श्रीमद्भिस्तैस्त्रिभि सार्द्धं चित्रकूटो स्थान स ।
अधिष्ठितो यथा मेरु श्रीवैश्रवणशंकरै ।

[(l 1) D11 न (for तैस) D12 तिसृभि (sic) (for तैस्त्रिभि) V 4 D11 चित्रकूटे V2 3 रा(V3 च)राज — (l 2) V2 अवस्थितो B3 वैश्वानर (m वैश्रवण) D11 नारायण (for वैश्रवण)]

V2 B2 cont D1 3 7 9 11 ins after 27ab (D11 ins 63* before 61*)

63* वास्तुपृष्ठा च तत्रैव चतुरस्रे सुसमाहिता ।

[D3 7 तु (for च) D2 दृष्ट्वा (for अत्र) V2 च सचक्रे B2 D11 तत्रक्ष (for च तत्रैव) V2 B2 D11 कुड्यै (for चतुरस्रे) V2 B2 °हिते D11 च सुगभिभि]

28 V1 missing (cf v l 25) G1 missing from 28a up to रथ in 28a (fol injured) —a) V2 3 D5 11 चित्रकूट —b) Ś1 Ñ V (V1 missing) B D1 3 8 9–11 अद्वैतस (for धातुरस्) V3 D1 3 7 8 नृप Dt D6 8 तथा M4 भूर्त (for तदा) —d) Ś1 N V B D1 3 5 7 10 12 13 अगमत् (for जगाम) —After 28 B2 3 ins

64* रामप्रवासनं श्रुत्वा पितुश्च निधनं तथा ।
भरतो विललापार्तो मातृवादागतो बहु ।

29 V1 missing (cf v l 25) —a) Ś1 N V (V1 missing) B Dt D1 3 6–13 गते Cg as in text (for मृते) B3 (m) D7 [अ]थ D2 [अ]पि D8 तु (for तु) N2 B2–4 D5 10 12 transp तु and तस्मिन् D11 गतेषु तपु (for मृते तु तस्मिन्) B3 (m) D1 भरते —b) V3–4 B1 D2 वसिष्ठ° G2 °प्रमुख (for वसिष्ठप्रमुखैर) D1 om 29c 30b —c) G1 partially missing 29c on a broken fol Ś1 N V B D5 7 9–11 13 प्रचोदितोऽपि (D7 °तश्च D8 °तस्तु) D2 3 प्रनोदितस्तु D4 (before corr) नियोज्य° D12 प्रचोदितोपि (sic) (for नियुज्यमानो) —d) M3 missing 29d on an injured fol D12 राज्य (for राज्यं) Ś1 N V B D2 3 4 7 9–12 °यशा (Ś1 after corr °श) (for महाबल) —After 29cd Ś1 Ñ V3–4 B D5 10–13 ins

65* मृते पितरि धर्मात्मा राजवंशे स पुरस्कृत ।

[D12 धर्मा * V4 से (for स) V3 राज्यार्थे स V5 राज्याय स D11 राजवेन (for राजवंशे स) V2 पुरस्कृत (for °स्कृत) Ś1 राजा राष्ट्र पुरस्कृत D13 भरतश्च महायशा (for the post half)]

M4 om 29ef —e) D7 धीरो (for वीरो) —f) D14 (before corr) प दा (for पाद) D9 °प्रसेवक —For 29ef Ś1 Ñ V B D5 10–13 subst

66* राज्यलोभं परित्यज्य रामं द्रष्टुमुपागत ।

[D5 रामाश्रम° (for the post half)]

V2 cont

67* राममेव जगामाशु दर्शयन्विनयं स्वकम् ।

V2 further cont while D2 3 7 8 ins after 29

68* भरतोऽथ महाप्राज्ञ स्वपुरादेत्य सत्वर ।

[D3 [अ]पि D8 स (for [अ]थ) M4 missing last four letters on a damaged fol]

—After 29 Dt D4 6 8 14 S (except M4) ins

69* गत्वा तु स महात्मानं रामं सत्यपराक्रमम् ।

[G1 missing न to सत्य D14 T2 G M1 3 सुमहात्मान (G1 °*) M3 (sec m) °क्रम (orig °कर)]

V2 Dt D2–4 6–9 14 S cont while Ñ2 B2–4 D10 ins after 29

70* अयाचद्भ्रातरं राममार्यभावपुरस्कृत ।

V2 B2 Dt D4 6 8 8 14 T G M1 3 cont (V2 Dt D6 T G M1 3 second time)

71* त्वमेव राजा धर्मज्ञ इति रामं वचोऽब्रवीत् ।

[V2 B2 गृहाण राज्य धर्मज्ञ (for the prior half)]

Dt D4 6 8 9 14 S further (M4 for the second time) cont

72* रामोऽपि परमोदार सुमुख सुमहायशा ।

V2 B2 Dt D4 6 8 9 14 (V2 B2 D6 second time) T G M1 3 cont

73* न चैच्छत्पितुरादेशाद्राज्यं रामो महाबल ।

[In M2 up to ज्य is missing on an injured fol D9 स नैच्छद् (for न चैच्छद्) V2 B2 प्रमाणमत्वपि हन (B2 प्रमाण मानोपि यत्न) नैच्छद्राज्य महायशा]

N2 B3 4 D2 3 7 9 10 (D3 7 for the second time) cont

74* न चैच्छ पतमप्राप्तो रामं मोक्तु महायशा ।

[N2 D10 प्राप्तो (for मानो)]

—After 29 D1 ins 67* with v l आगयाम (for जगाम) and thereafter cont

75* गृहाण राज्ये धर्मात्माद्वित राममभाषत । (sic)

Then repeats 29cd with v l महायशा

30 V1 missing (cf v l 25) D1 om 30ab (cf v l 29) —a) D11 चास्य (for चास्य) G2 रामाय (for

G 1 1 41 D 1 1 38 L 1 1 39

स काममनवाप्यैव रामपादावुपस्पृशन् ।
नन्दिग्रामेऽकरोद्राज्यं रामागमनकाङ्क्षया ॥ ३१
रामस्तु पुनरालक्ष्य नागरस्य जनस्य च ।
तत्रागमनमेकाग्रो दण्डकान्प्रविवेश ह ॥ ३२
विराधं राक्षसं हत्वा शरभङ्गं ददर्श ह ।
सुतीक्ष्णं चाप्यगस्त्यं च अगस्त्यभ्रातरं तथा ॥ ३३
अगस्त्यवचनाच्चैव जग्राहैन्द्रं शरासनम् ।
खड्गं च परमप्रीतस्तूणी चाक्षयसायकौ ॥ ३४
वसतस्तस्य रामस्य वने वनचरैः सह ।
ऋषयोऽभ्यागमन्सर्वे वधायासुररक्षसाम् ॥ ३५

राज्याय) G1 missing [bcd] on a broken fol —[b]) D11 ना(m)स (for [म्या]सं) M2 repeats म्यासं D4 5 7 तत (for first पुन) D9 [श्र]थ राघव (for पुन पुन) —[c]) D1 मनोद्य स तु (for निवर्तयामास) Ś1 N1 V (V1 missing) B D1 3 4 9–13 तदा (for ततो) —[d]) V2 भ्रातर (for भरत)

31 V1 missing (cf v l 25) —[a]) D5 °वाप्ये च G2 °साप्यैव (for मनवाप्यैव) V2 D2 7 8 [पु]ब (for [दु]व) In M1 last two letters are lost (fol injured) D1 स कामयत चाप्येव —[b]) Ś1 N V (V1 missing) B D1 3 4 9–13 गृहीत्वा रा(D1 °म)मपादुक —[c]) D8 नंदी° (for नन्दि°) M1 repeats राज्य —[d]) G1 रामागमन***

—After 31 B2 D1 D4 6 8 11 14 S (except M1) ins

76* गते तु भरते श्रीमान्सत्यसधो जितेन्द्रिय ।

[In G1 letters up to र are lost In M2 portion after भर is lost on a damaged fol B2 रामो (for श्रीमान्) D11 °वाक्यो (for °सधो) B3 धर्मपाठेन यन्त्रित]

32 V1 missing (cf v l 25) —[a]) D1 4 7 9 M1 [अ] पि (for तु) D1 8 9 M1 आकाक्षन् (D2 °क्ष), D7 आर्लोक्य (for आलक्ष्य) —[b]) G1 नागरस्व (for नागरस्य) D1 3 9 M1 वै (for च) —[c]) D3 एकाग्रा (for °काग्रो) —[d]) G1 missing (fol damaged) D1 दडका, D3 दडक (for दण्डकान्) T3 G2 हा (for ह) —For 32 Ś1 N V (V1 missing) B D3 10–13 subst

77* आशङ्कमानश्च पुन पौरजानपदागमम् ।
रामोऽपि हित्वा त शैलं प्रययौ दण्डकं वनम् ।

[(l 2) D5 राजा (for रामो) V2 3 विहाय (for °पि हित्वा) V3 दडकारण्य V1 D13 दण्डकावन]

D3 D11 cont D1 D4 6 8 11 14 S (except M1 G1 missing) ins after 3[?]

78* प्रविश्य तु महारण्यं रामो राजीवलोचन ।

[B2 स D4 च M2 तु (for तु)]

33 V1 missing (cf v l 25) —[a]) Ñ2 V2 B1 विराध, D2 विराद (for विराधं) —[b]) M1 missing last three syllables. G2 हा (for ह) —[c]) G1 missing last four syllables. D11 वा (for first च) —[d]) B1 om च अगस्त्य Ś1 D13 G2 [अ]प्यगस्त्य°, D1 आगस्त्य° D11 आगस्त्यं च महामुनि

34 V1 missing (cf v l 25) D12 om 34 —[a]) G1 damaged from स to चै D1 आगस्त्य D6 अगस्ति (for अगस्त्य) —[b]) M2 missing [b] from चैव in [a] (fol damaged) Ñ1 ऐंद्र, Ñ2 B3 4 D3 7 10 12 इ(B3 m ऐं)द्र V2 D8 इद्रं (for ऐन्द्र) Ś1 N V B D1 3 5 6 7 9 10 12 13 धनुस्तदा (B4 °था) (for शरासनम्) —[c]) G1 partially damaged Ś1 आलभ्य Ñ V B (B3 m स लब्ध्वा) D10 12 लब्ध्वा स, D1 3 7 9 13 लब्ध्वा च D6 आलक्ष्य (for खड्गं च) Ś1 °प्रीतिं V3 राम सु°, T3 °प्रीता (for परमप्रीतस्) —[d]) Ś1 Ñ V B D1 3 5 6 7 9 10 12 13 तूणौ D1 तूणा (for तूणी) D3 4 om D13 वा (for च) N1 D3 6 आक्षय्य°, V3 B3 4 °शायकौ D1 °सायकै (for आक्षयसायकौ) —After 34 Ñ2 B2–4 D10 11 ins

79* अतीत्य शरभङ्गं च अगस्त्यं च महामुनिम् ।
सोऽभिवाद्य ययौ श्रीमाननसूया च सुव्रताम् ।

[D11 om l 1 —(l 2) Ñ2 असूया D10 11 अनुसूया (for अनसूयां) Ñ2 सुव्रता (for सुव्रताम्)]

Ñ2 B2–4 D10 11 cont while Ñ1 V2 3 ins after 34

80* देश पञ्चवटी नाम तत्र वासमकल्पयत् ।

[V2 B2 3 देश (B3 m °श) D10 देश V2 पचवटी B1 °वटी Ñ1 om नाम N1 भकल्पत N2 °येत् B3 (m) अकल्पयत्]

35 V1 missing (cf v l 25) —[a]) V4 रमतस D6 वलातस् (sic) (for वसतस्) Ś1 Ñ B1 3 (B3 m orig as in text) D1 3 (as in text also) 6 7 10–13 तत्र (for तस्य) —[b]) G1 M1 damaged for [b] In M2 ने in वने and next व are moth-eaten D3 वनेचरै (for वनचरै) —[cd]) G1 damaged for सर्वे वधाया In G1 35[c] from मन्सर्वे up to ततो ब्राति in 39[a] illeg M1 damaged for [c] D1 3 9 [अ]भ्यागताम D1 (before corr) [अ]भ्यगमन् D7 [अ]भ्यागतास (for [अ]भ्यागमन्) M1 तत्र (for सर्वे) Ś1 Ñ V2–4 B D3 10–13 रक्षोभ्य कामरूपिभ्य ऋषयोऽभ्या(B3 m D13 °भ्या)गमन् भयात् —After 35 Ś1 Ñ V2–4 B D3 10–13 (V3 after 35[cd]) ins.

81* रामं कमलपत्राक्षं शरण्यं शरणैषिण ।
गहेन्द्रमिव दुर्धर्षं बाणखड्गधनुर्धरम् ।

[V2 missing up to दु in line 2 —(l 1) Ś1 Ñ1 शरणं (for शरण्य) N2 शरण° V3 4 °षिणं D12 °णाविन (for शरणैषिण) —(l 2) N V D10 11 13 बाण (for बाण)]

तेन तत्रैव वसता जनस्थाननिवासिनी ।
विरूपिता शूर्पणखा राक्षसी कामरूपिणी ॥ ३६
ततः शूर्पणखावाक्यादुद्युक्तान्सर्वराक्षसान् ।
खरं त्रिशिरसं चैव दूषणं चैव राक्षसम् ॥ ३७
निजघान रणे रामस्तेषां चैव पदानुगान् ।
रक्षसां निहतान्यासन्सहस्राणि चतुर्दश ॥ ३८

ततो ज्ञातिवधं श्रुत्वा रावणः क्रोधमूर्छितः ।
सहायं वरयामास मारीचं नाम राक्षसम् ॥ ३९
वार्यमाणः सुबहुशो मारीचेन स रावणः ।
न विरोधो बलवता क्षमो रावण तेन ते ॥ ४०
अनादृत्य तु तद्वाक्यं रावणः कालचोदितः ।
जगाम सहमारीचस्तस्याश्रमपदं तदा ॥ ४१

G I I 54
B I I 52
L I I 51

V3 B2 D11 cont while D1 D4 6 8 9 14 S (G4 illeg) ins after 35

82* स तेषां प्रतिशुश्राव राक्षसानां तदा वने ।
प्रतिज्ञातश्च रामेण वध संयति रक्षसाम् ।
ऋषीणामग्निकल्पानां दण्डकारण्यवासिनाम् ।

[(l 1) V3 D1 D8 °शुश्राव D4 M4 तथा D11 भय (for तदा) B2 वन(m °ने) M4 वध (for वने) —(l 2) M4 om line 2 D8 T2 G2 M1 प्रतिज्ञात B2 तु (for च) D8 बध (for वध) V3 सप्रति (for संयति) —(l 3) V3 B2 om line 3 In G1 first six letters are lost (fol injured) D8 महारण्यनिवासिनां, M2 missing (for the post half)]

36 G4 illeg (cf v l 35) —a) In M2 first four letters are lost on an injured fol G1 तत्रै* M4 तत्रेव Ś1 Ñ V B D1 3 5 7 8–13 तेन तत्र सह भ्रात्रा (V1 3 °त्रा) —b) V3 जलस्थान, D11 14 जनस्थाना (for जनस्थान) V2 D7 13 °सिना (for निवासिनी) D11 om ता in विरूपिता D2 विदूषिता (for विरूपिता) Ś1 V1 D12 14 शूर्पनखा, Ñ D1 11 12 सूर्पणखा, V3 4 B2 4 D4 5 7 8 सूर्पनखा, D2 3 सूपणखा, D6 शूर्पणखा (corrupt) G2 3 Cg शूर्पणखी (for शूर्पणखा) —d) G1 M4 partially damaged M2 lost रू in रूपिणी

37 G4 illeg (cf v l 35) —a) Ñ1 om खा, B2 D1–3 5 7 12 सूर्पणखा V1 2 4 B4 D4 9 11 13 सू(V1 D11 13 शू)र्पनखा (for शूर्पणखा) —b) Ś1 आगता, Ñ V B D6 10 13 आगतान् D1–3 7 प्रदिता, D8 दर्शितान् (for उद्युक्तान्) B4 om Ś1 D1–3 7 सर्वराक्षसा (for °क्षसान्) Ś1 om 37c 38b —c) D11 खड्ग (for खर) Ñ V B D1–3 5 7 9–13 च दूषण (for त्रिशिरस) —d) Ñ V B2–4 D5 7 10–13 रक्षस्त्रि (D5 °त्रि)शिर (V4 °रस्)एव च, B1 4 (B4 marg) D1 3 रक्षस्त्रि(D3 °त्रि)शिरस तथा, D2 खरत्रिशिरस तथा, D9 राक्षस त्रिशिराभिधं

38 Ś1 om 38ab (cf v l 37) G4 illeg (cf v l 35) —a) B1 निर्जघान D1 जघान च D2 3 7 निहत्य च D8 निहत्य तु, D11 निजवान (sic) M4 तो जघान (for निजघान) D13 वने (for रणे) —b) Ñ1 B1 3 (B2 3 m) D1–3 9 13 घोरांस्तान्सर्वराक्षसान् Ñ2 V B2 3 (before m corr) D5 10 13 एकस्ता(V3–4 °स्था)न्सर्वराक्षसान्, D7 घोरांस्तान् राक्षसेश्वरान् D11 एकदस्तान्सर्वराक्षसा (sic) —After 38ab D1 D4 6 8 9 14 S (G4 illeg M2 missing) ins

83* वने तस्मिन्निवसता जनस्थाननिवासिनाम् ।

[G1 missing from नि to स्था M4 तेन (for वने) D4 T2 3 G2 M1 निवसता (for निवसता) D4 reads portion after वन in marg]

—c) M2 partially damaged Ś1 N V B D4 10 12 13 तेषामनुचरं चैव D1–3 7 9 तेषामनुचरं सर्वं D11 तेषामनुचरा श्चैव —d) D3 °दिंशा, D4 °दश (for चतुर्दश) —After 38 B3 ins

84* खरं च दूषणं चैव एको रामो जघान च ।

39 G4 illeg for 39a (cf v l 35) —a) G1 damaged for a except श्रुत्वा B4 D2 जाति (for ज्ञाति) V3 दृष्ट्वा (for श्रुत्वा) —After 39a Ś1 Ñ V B D5 9–13 ins

85* रक्षःक्षयेऽस्य विश्रुतम् ।
नामतो रावणो नाम कामरूपी महाबल ।
राक्षसाधिपतिः शूरो

[(l 1) V2–4 B4 D13 विश्रुत —(l 2) D13 रामतो (sic) (for रावणो) B1 D13 °रूपो, D11 °रूप (for कामरूपी) —(l 3) V3 भूयो D11 वीरो (for शूरो)]

—c) D2 संहार, D12 13 (D13 before corr) साहाय (for सहाय) D1 वरया*^ —d) G4 missing up to नाम V1 राक्षस D10 कामरूपी महाबल (r cf 85* l 2)

40 D1 om 40ab —a) V1 4 D11 वीर्यमाणो (V1 °णो) D13 वार्यमानेः (sic) (for वार्यमाण) Ś1 Ñ1 V B2 3 4 D2 5 7 9 11–13 [अ]पि(D2 9 तु, D7 स)बहुशो Ñ2 B3 D10 [अ]पि बहुधा (for सुबहुशो) —b) G1 मारीचेण V4 च (for स) V4 (m orig as in text) महामना (for स रावण) —c) Ś1 बलवत G4 बलव* (for °वता) —d) D9 सम G4 *मो (for क्षमो) D1 3 7 9 रामेण (for रावण) D1 3 7 ते(D3 वा)स्विति D9 ते प्रभो (for तेन ते)

41 a) D7 सोनादृत्य (for अनादृत्य) M4 [ए]व (for तु) —b) V D2 13 °दृषित, B3 (m orig as in text) मोहित, D1 3 7 8 °नोदित, D6 °चोदित (sic) D11 °दर्शित D13 मोघ° (for कालचोदित) M4 मारीचस्य स रावण —c) N2 B2 4 D10 सहसा वीरो (for सहमारीच) V3 आजगाम समारीचो —d) M1 तथा (for तदा) Ś1 Ñ V B D1 3 5 7 8–13 रामाश्रम(B3 °य)पद तत

G 1 1 54
R 1 1 52
L 1 1 52

तेन मायाविना दूरमपवाह्य नृपात्मजौ ।
जहार भार्यां रामस्य गृध्रं हत्वा जटायुषम् ॥ ४२
गृध्रं च निहतं दृष्ट्वा हृतां श्रुत्वा च मैथिलीम् ।
राघवः शोकसंतप्तो विललापाकुलेन्द्रियः ॥ ४३
ततस्तेनैव शोकेन गृध्रं दग्ध्वा जटायुषम् ।
मार्गमाणो वने सीतां राक्षसं संददर्श ह ॥ ४४
कबन्धं नाम रूपेण विकृतं घोरदर्शनम् ।
तं निहत्य महाबाहुर्ददाह स्वर्गतश्च सः ॥ ४५
स चास्य कथयामास शबरीं धर्मचारिणीम् ।
श्रमणीं धर्मनिपुणामभिगच्छेति राघव ।
सोऽभ्यगच्छन्महातेजाः शबरीं शत्रुसूदनः ॥ ४६
शबर्या पूजितः सम्यग्रामो दशरथात्मजः ।

42 ᵃ) D1 °कृता, M4 °विद्या (for मायाविना) D2 मूमम् (sic) (for दूरम्) —ᵇ) V4 D7 °कृष्टो, D1 °कृष्टे, D3 अपवाह्य च, D5 °कृष्टौ, D9 °हृत्य, D12 °सार्य, M4 °नीय (for अपवाह्य) Ś1 N2 V1 B1 2 4 D2 5 10–13 °त्मज, V4 D7 °त्मज, D10 °त्मजे (for नृपात्मजौ) —After 42ᵃᵇ, V3 B3 (m.) ins

86* रावणेच्छान्यथाकीडौ यावद्दीरौ यशोधनौ ।

V3 B3 cont while Ś1 Ñ V1 2 4 B1 2 4 D1–3 5 7 9–13 ins after 42ᵃᵇ

87* रावणोऽपहरमास सीता सुरसुतोपमाम् ।
[D9 रक्षनोत्तरम्, V4 सुरसुतोपमा (sic) (for the post half)]

—ᶜ) V2 सीता (for भार्यां) M4 पत्नीं जहार रामस्य —ᵈ) Ś1 Ñ V B D2 3 5 7 9–13 हत्वा गृध्र (by transp).

43 D11 om (hapl) 43ᵃ 44ᵇ —ᵃ) Ś1 Ñ2 V B1 4 D1 3 5 9 M4 तु (for च) V4 D12 निहितं (for निहतं) D3 जटायुषे हतं दृष्ट्वा —ᵇ) D1–3 7 9 भार्यां (for श्रुत्वा) D1 M4 तु (for च) Ś1 Ñ V B D5 10 12 13 भार्यां च (Ñ1 before corr V4 B4 D5 10 °सु)दुर्लभो —ᵈ) D1–3, 7 9 शुद्ध स्थित (for [आ]कुलेन्द्रिय)

44 D11 om 44ᵃᵇ (cf v l 43) —ᵃ) D2 रामेण (for शोकेन) Ś1 Ñ V B D5 10 12 13 स तत्र (V1 °हत) काकुत्स्थो (for तेनैव शोकेन) —ᵇ) M3 (before corr) 4 हत्वा (for दग्ध्वा) Ś1 दृष्ट्वा गृध्र Ñ V B D1–3 5 7 9 10 12 13 दग्ध्वा गृध्र (by transp) —ᶜ) D3 5 7 9 11 M4 मार्गमाणौ M4 वनं (for वने) D1–3 7 9 11 M4 सीतौ (for सीतां) —ᵈ) T3 G3 ह्य (for ह) D1–3 7 9 तौ (D3 तु D3 ता) ददृशतु , D11 °तु, M4 °तु (for संददर्श ह) —For 44ᶜᵈ Ś1 Ñ V B D5 10 12 13 subst while D7 after 44ᵃᵇ D11 after 44 ins

88* कबन्ध ददृशे भूयो दनो पुत्रं महाबलम् ।
[V4 भूता (for भूयो) D11 नयद सूण (for ददृशे भूयो) V3 स दानव (for महाबलम्)]

45 ᵃ) D4 missing last letter D1 2 7 9 °भय (D1 काय) दर्शन —ᵇ) D3 वीक्ष्य त, G4 damaged (for विकृ)) D1 द तत (for °दर्शनम्) —ᵈ) M4 स च (by transp) —For 45 Ś1 Ñ V B D5 10–13 subst,

89* ० स तेनैव कोपेन कबन्ध घोरदर्शनम् ।
निहत्य कौशरहस्त च दिव्यवपुस्तदा ।

[(l 1) V4 दृष्ट्वा च (for स तेनैव) Ñ V2 3 D5 10 11 कबध —(l 2) D10 निहित (sic) (for निहत्य) V3 काष्ठेरहस्त् (sic) (for काष्ठेरहस्त) Ś1 D5 11 12 सोमुद् (for स च) B2 °वपुस D12 घोर° (for दिव्यवपुम्) B3 4 तथा (B3 m था) (for तदा)]

—For 45ᶜᵈ D1–3 7 9 subst

90* स हत्वा राक्षस घोर श्रिय पुर दनु तदा ।
ततोऽस्य महाबाहुरिव गच्छन्तमेव हि ।

[(l 1) D1–3 श्रिया , D9 प्रिय (for श्रिय) D7 तथा (for तदा)]

D1–3 7 9 cont

91* दनोस्तु वचनादेव सुग्रीवं शरणं गत ।
[D3 सुग्रीवेण समागता (for the post half)]

46 ᵃ) Ś1 Ñ V B D5 10–13 कथयामास रामस्य (V3 B1 D11 13 °माय) —ᵇ) Ś1 B D13 श्रमणा, Ñ V (except V1) D1 10–13 श्रवणा, V3 श्रवला, D3 श्रमणीं, D5 भिक्षुकीं (for शबरीं) Ś1 Ñ V2–4 B D1 6 10–13 शब (Ś1 before corr शव, Ñ V3–4 D5 10 12 13 शब)रीं तत , V1 सवरीं (here and elsewhere below) तत (for धर्मचारिणीम्) D1 3 शबरी श्रवणा (D3 °णा) तदा, D7 शबरीश्रमणा तथा —ᶜ) Ś1 Ñ V B (B2 m orig धर्मस्य) D1 5 9–13 शबरीं, D1 9 7 श्रवणा (D2 °णा) D9 (before corr) श्रवणीं, Cr m g k as in text B2 (m as in text) मार्गं, D3 तत्त्व (for धर्म) V4 प्रबलाम्, D10 नितराम् (for निपुणाम्) —ᵈ) Ś1 Ñ1 V2 3 D12 अभ्यगच्छद् V1 अनुगच्छ, V4 अभिवाद्य, B2 (m) स निर्गम्य (orig as in text) B3 अभ्यागच्छ, D1 अभ्यगच्छत् D5 अभिगच्छद् (for अभिगच्छ) Ś1 Ñ1 V1–3 D6 10 13 रघूद्वह , B (B3 m यथेच्छया) D11 रघूद्वह, V4 रघूत्तम , D1 स राघव , D4 G2 Cm gp °राघव , (Cg cites also as in text) D14 T2 M3–4 Cr g °घव (for [इ]ति राघव) D3 3 7 9 अभिगच्छस्व राघव, D12 अभिगच्छन् + रघूद्वह —After 46ᶜᵈ B4 ins

92* दिव्यज्ञानेन सा सर्वं कथयिष्यति राघव ।

B4 cont Ś1 Ñ V B1 3 D5 10–13 ins, after 46ᶜᵈ, while D11 ins after 46ᵃᵇ

93* तस्यैव वचनाद्रामो लक्ष्मणेन सहानघ ।
[Ñ2 B3 3 D10 सहायवान्, V3 B4 D13 °नघ, B1 महाबल, D5 सुधीमता, D11 महानघ (for सहानघ)]

पम्पातीरे हनुमता संगतो वानरेण ह ॥ ४७
हनुमद्वचनाच्चैव सुग्रीवेण समागतः ।
सुग्रीवाय च तत्सर्वं शंसद्रामो महाबलः ॥ ४८
ततो वानरराजेन वैरानुकथनं प्रति ।
रामायावेदितं सर्वं प्रणयाद्दुःखितेन च ।
वालिनश्च बलं तत्र कथयामास वानरः ॥ ४९
प्रतिज्ञातं च रामेण तदा वालिवधं प्रति ।
सुग्रीवः शङ्कितश्चासीन्नित्यं वीर्येण राघवे ॥ ५०
राघवः प्रत्ययार्थं तु दुन्दुभेः कायमुत्तमम् ।
पादाङ्गुष्ठेन चिक्षेप संपूर्णं दशयोजनम् ॥ ५१

G 1 1 66
B 1 1 65
L 1 1 63

—After 46^{cd} D3 ins

94* दृष्ट्वा तां शबरीं याया ह्रस्यसे वानर तव ।

[D3 यायान् (for याया)]

D13 om 46^{ef} —^{e}) Ś1 Ñ V B1 3 D5 10–12 अभ्य°, B4 अभ्य° D2 4 सोमि° M4 मोभ्य° (for सोऽभ्यगच्छत्) D1 3 7 8 M4 °बाहु (for °तेजा) —^{f}) Dt D4 6 शबरीं, D7 श्रमणा (for शबरीं) M4 °मर्दन (for °सूदन)

47 Ś1 om 47 —^{a}) V2 स तया V3 सपर्या, Dt D1 3 7 10 शबर्यां D1 सबर्यां D12 सवर्यां D13 शबर्या (for शबर्यां) D3 पूजितः, D13 [अ]थ युत (for पूजित) D6 यश, D11 राम (by transp) (for सम्यग्) —^{b}) D11 सम्यग् (by transp) (for राम) —^{c}) V1 महातेजा, D8 हनू° (for हनुमता) —^{d}) V1 संयुत (for संगत) D2 3 हि, D6 स, T3 G3 हा (for ह) Ñ2 V1 4 B2–4 (B3 m as in text) D5 10–12 वानरेण स सगत (Ñ2 B3 D10 °समागत B4 °समागम, D11 °सम गत)

48 B1 reads 48^{ab} in m —^{a}) V2 D6 11 T1 2 M (except M3) हनूमद् (for हनुमद्) —^{b}) V2 °गम, D2 महात्मना G4 °हित (for समागत) D2 8 M4 om 48^{cd} —^{c}) Ś1 Ñ V B D5 10–12 सुग्रीवस्य, D1 3 7 सुग्रीवेण T3 om स in तत्, B1 च सद्वस्तं D2 च तत्वम् , D3 तदा सर्वं D7 च सर्वं स (for च तत्सर्वं) —^{d}) D1 3 7 पृष्टो (for शंसद्) D1 (before corr) रामे (for रामो) Ś1 राम पृष्टो, Ñ V B D5 10–12 रामो(V2 राम) रावन् Ś1 illeg (for महाबल) —After 48 Dt D1 3 11 14 S (except M1) ins

95* वालिनश्चापि वृत्तान्तं सीतायाश्च विशेषत ।

[D4 च (for तद्)]

and thereafter cont while Ś1 Ñ V B D5 10 12 13 M1 ins after 49

96* सुग्रीवश्चापि तत्सर्वं श्रुत्वा रामस्य वानर ।

[D13 च in r दि sup lin Ś1 Ñ V B D5 10–12 तस्य (Ñ1 V2 B1 तत्, M1 °स्य) राघव (for चापि तत्सर्वं) Ś1 Ñ V B D5 10 12 चक्रे महाबल (Ñ1 V2 D5 °रत D13 °मना)] M1 Dt D1 4 6 10 11 14 S cont while after 49 D1 3 7 ins

97* चकार सख्यं रामेण प्रीतश्चैवाग्निसाक्षिकम् ।

[B2 D1 3 7 8 रामोऽपि (for रामेण) D4 प्रीतेन (for प्रीतश्च) B2 D1 3 7 8 सुग्रीवेण महाबल for the post half]

49 D3 om 49^{ab} —^{a}) Ś1 V2 V B D10 12 चक्रे, Ñ1 चक्रेण (hypermetric) (for ततो) B1 र in वानर sup lin M3 न in राजेन inf lin —^{b}) V2 वैरानु° D4 वरानु° D1 °कथित (for वैरानुकथन) Ś1 V V2–4 B D10–12 महद्, V1 महान् (for प्रति) —^{c}) Ś1 Ñ V B D1 3 7 8–12 रामे निवे° M1 रामस्यावे° (for रामायावे°) —^{d}) B2 D2 4 प्रणया (sic) (for प्रणयाद्) D11 दु खितेन (for दु खितेन) Ñ V2 4 B1 3 D10 13 ह V1 हा B4 हि (for च) V3 दु खितेनच (sic) D1 3 7 om 49^{ef} Dt D4 6 8 11 14 S transp 49^{ef} and 50^{ab} —^{e}) V1 M1 4 वालि° (here and elsewhere below) (for वालि°) V2 D4 वध (for बल) D5 वास्य (for तत्र)

50 Dt D4 6 8 11 14 S transp 49^{ef} and 50^{ab} —^{a}) Ś1 Ñ V1 2 4 (m orig as in text) B D10 12 13 °ज्ञाते तु (D12 °तु) V2 D1 3 5 7 8 °ज्ञातं तु M3 (inf lin sec m orig as in text) °ज्ञातश्च (for प्रतिज्ञातं च) —^{b}) Ś1 तत T3 तथा (for तदा) In D1 after वालि 'वीर्येण राघवे ॥५१॥' is removed by pigment —^{cd}) D1 आसिन्, D14 (before corr) भागेन् (for भासीन्) D1 3 7 8 M1 नि (D3 repeats) त्यं वालि (for च सीन्नित्यं) D1 नीर्ये च (for वीर्येण) D2 राघव Ś1 Ñ V B D5 10–12 राघवे (B1 °वो) वालि(Ś1 °वालि, V1 °स्यत) वीर्येण सुग्रीव शङ्कितोभवद्

51 ^{a}) Dt D1 4 6 8 T1 3 G M1 4 राघव D11 राघवस्य (hypermetric) (for राघव) D7 8 11 च (for तु) D2 प्रत्ययार्थं च (sic) M1 प्रत्ययार्थाय (for °ार्थं तु) —^{b}) D2 दुन्दुभे कायम् (sic) (for दुन्दुभे कायम्) —After 51^{ab} Dt D4 6 8 11 14 S (except M1) ins

98* दर्शयामास सुग्रीवो महापर्वतसंनिभम् ।
उत्स्मयित्वा महाबाहु प्रेक्ष्य चास्थि महाबल ।

[(l 1) D11 दर्शय (for सुग्रीवो) —(l 2) D11 om line 2 Dt reads the post half in marg D6 उत्स्मयं च (for उत्स्मयित्वा) D14 T6 चास्थि (for चास्थि च)]

—^{cd}) D1 सुपूर्णं (for संपूर्णं) M1 दशयोजनं D8 पादाङ्गुष्ठे तु चिक्षेप साधं तु दशकं योजनं (sic)

C 1 1 67
D 1 1 66
L 1 1 64

निभेद च पुनः सालान्सप्तैकेन महेषुणा ।
गिरिं रसातलं चैव जनयन्प्रत्ययं तदा ॥५२
ततः प्रीतमनास्तेन विश्वस्तः स महाकपिः ।
किष्किन्धां रामसहितो जगाम च गुहां तदा ॥५३
ततोऽगर्जद्धरिवरः सुग्रीवो हेमपिङ्गलः ।
तेन नादेन महता निर्जगाम हरीश्वरः ॥५४
ततः सुग्रीववचनाद्धत्वा वालिनमाहवे ।
सुग्रीवमेव तद्राज्ये राघवः प्रत्यपादयत् ॥५५
स च सर्वान्समानीय वानरान्वानरर्षभः ।
दिशः प्रस्थापयामास दिदृक्षुर्जनकात्मजाम् ॥५६

—For 51 Ś1 Ñ V B D5 10 13 (D11 ins line one after line 1 of 98* and subst line two for 51cd) subst

99* रामोऽसंप्रत्ययं दृष्ट्वा सुग्रीवे वानराधिपे ।
पादेन दुन्दुभेः काय चिक्षेप दशयोजनम् ।

[(1 1) B2 3 D11 संप्रत्यय (for [अ]सं°) B1 D11 कृ (for दृष्ट्वा)]

52 D1* *sec m* —a) Ñ V B D5 10–13 सप्तता(B1 before corr °शा)लांश्च D1 D4 °सालान् D11 °सालान् (for च पुन सालान्) D1–3 7 9 सत तालानिवनिर्भिद —b) Ś1 Ñ V B D1 3 5 7 9–13 शरेण(Ś1 भारेण V2 शरेण D1 3 5 13 शरेण) नतपर्वणा —c) T2 M3 5 गिरीन् (for गिरिं) Ś1 गिरिसार वले चैव —d) G1 तथा (for तदा) Ś1 Ñ V B D5 10 13 तस्य(V2 °ग्र)विस्मय (B1 m orig प्रत्यय) D1–3 7 9 तत्र (D3 9 दर्श)यामास प्रत्यय

53 a) Ś1 °मनस V2 प्रीति° D1 प्रती° (for प्रीतमनाः) Ś1 Ñ V B D5 10–13 तस्य M3 तत्र (for तेन) —b) D4 विश्वास (for विश्वस्त) T1 missing (for महाकपि) Ś1 Ñ V B D5 10 12 13 कर्मणा तेन (B1 तेन *sup lin* D11 °तस्य) सोऽभवत् D1–3 7 9 कर्मणा विश्वसत् कपि (D1 °सत्कपि D3 °सत्कपि) D11 कर्मणा व्यश्रसत्कपि —After 53ab Ś1 Ñ V B D5 10–13 ins

100* सुग्रीवो वानरश्रेष्ठ पर हर्षमवाप च ।
ततो वानरराजेन कृत्वा सख्यं महाबलः ।
प्रत्यय जनयामास तदा चोन्यस्य वै स्थिरं ।
समय तौ सत कृत्वा नरवानरपुंगवौ ।

[(1 1) D11 ववाप (for अवाप च) V2 4 B1 3 4 ह B3 स (for च) —(1 2) B3 (m) एव (orig ततो) B1 वानर *sup lin* —(1 3) V1 प्रत्यं B1 प्रतीत (for प्रत्यय) Ñ1 तो B3 तथा (for तदा) —(1 4) D11 नरवानरपुंगवै (sic) (for the post half)]

—After l 1 of 100* B3 ins

101* रामो वालिवधं चैव करिष्यति स श(स)प्रथ ।

—c) T1 missing c on a damaged fol V3 कि किंधा D1 किष्किन्ध्या D5 कि किन्धा D11 किष्किंदां (here and elsewhere below) (for किष्किन्धां) Ś1 Ñ2 V1 3 4 B3–4 D5 10–13 °सुग्रीवौ V3 B1 °सहितौ (for °सहितो) —d) Ñ V B D5 10–13 जग्मतुस् (for जगाम) Ñ V B D5 10 तौ गुहा (V1 °गुहान्, V2 °गुह) D1 3 7 9 स्वगुहां (D1 °गुहान्, D9 °गुह) D11 12 तां गुहा M3 ह गुहां (for च गुहां) D9 तत (for तदा) Ś1 D11 जयमयुर्वालिरक्षिता

54 T1 missing —a) Ñ2 B3 4 D10 °श्रेष्ठ (for हरिवर) M3 ततो ननाद सहसा —b) Ś1 Ñ1 V B (B3 m) D5 10–13 मेघनि(Ś1 V2 4 D5 10 12 °नि)स्वन, Ñ2 B1 (orig) हरि° (for हेमपिङ्गल) —For 54cd D1 3 7 9 subst while B3 (m) ins after 54ab

102* नर्दयन्निव च सुग्रीव पूरयामास रोदसी ।

[D1 निनादेन D2 नर्दयन्वि D9 नर्दयन्वि (for नर्दयन्निव) B3 ह (for च) D1 7 रोदसी]

—c) B3 शब्देन, D10 [अ]नादेन (for नादेन) —d) D1 9 कपी°, D9 गाही°, D3 illeg (for हरीश्वर) —After 54 B3 (m) D1 D1–4 6–9 11 14 S ins

103* अनुमान्य तदा तारां सुग्रीवेण समागत ।
निजघान च तत्रैनं शरेणैकेन राघव ।

[(1 1) T1 lost the prior half (except तारा) on a damaged fol D11 °ज्ञाप्य (for अनुमान्य) B3 D1 3 7 9 11 ततस् (for तदा) M3 (after *sup lin sec m* corr) तारां B3 om 1 2 —(1 2) G2 निजघान (sic) D1 3 7 9 11 रामोपि M3 ह राम (for तत्रैनं) D1–3 7 9 11 M3 वालिन (for राघव)]

55 a) V2 तत्र (for तत) D3 illeg D11 वचना (for वचनाद्) —b) T1 missing from 55b up to प्रस्था in 56c on a damaged fol D3 illeg (for ह वा) —c) Ś1 Ñ V1 3 B D5 10–13 सुग्रीवाय वै V2 D5 सुग्रीवाय च V4 सुग्रीवाय D1 सुग्रीव एव (for सुग्रीवमेव) Ś1 Ñ V B D5 10–13 राज्य (for राज्ये) M3 सुग्रीवस्य तदा राज्ये —d) B3 (m) °दापयत् D12 °पादयत् D3 प्रतपादयत् (sic) D13 14 °वादयत् D5 पैवयत् (for प्रत्यपादयत्) —After 55 Ñ2 V2 4 B D10 11 13 ins

104* अनुज्ञातस्तु रामेण किष्किन्धा प्रविवेश ह ।
चतुरो वार्षिकान्मासानुषित्वा समयेन तु ।

[(1 1) V3 4 B1 2 4 च (for तु) V4 स (for ह) —(1 2) D10 13 स (for तु)]

56 T1 missing 56abc (cf v 1 55) —a) V1 तत (for स च) Ś1 Ñ1 V1 3 B D5 10–13 °नाध्य V2 4 °नाय (sic) (for समानीय) —b) D10 वरदान् (for वानरान्) Ś1 om B1 *sup lin* र m वानर D2 3 7 वानरद्रुम (for वानरर्षभ) —c) V4 missing प and D7 om. म m

ततो गृध्रस्य वचनात्संपातेर्हनुमान्बली ।
शतयोजनविस्तीर्णं पुप्लुवे लवणार्णवम् ॥ ५७

तत्र लङ्कां समासाद्य पुरीं रावणपालिताम् ।
ददर्श सीतां ध्यायन्तीमशोकवनिकां गताम् ॥ ५८

निवेदयित्वाभिज्ञानं प्रवृत्तिं च निवेद्य च ।
समाश्वास्य च वैदेहीं मर्दयामास तोरणम् ॥ ५९

पञ्च सेनाग्रगान्हत्वा सप्त मन्त्रिसुतानपि ।
शूरमक्षं च निष्पिष्य ग्रहणं समुपागमत् ॥ ६०

अस्त्रेणोन्मुक्तमात्मानं ज्ञात्वा पैतामहाद्वरात् ।
मर्षयन्राक्षसान्वीरो यन्त्रिणस्तान्यदृच्छया ॥ ६१

ततो दग्ध्वा पुरीं लङ्कामृते सीतां च मैथिलीम् ।
रामाय प्रियमाख्यातुं पुनरायान्महाकपिः ॥ ६२

सोऽभिगम्य महात्मानं कृत्वा रामं प्रदक्षिणम् ।
न्यवेदयदमेयात्मा दृष्टा सीतेति तत्त्वतः ॥ ६३

- G 1. 1. 81
B. 1. 1. 78
L. 1. 1. 78

प्रस्थापयामास.—[d]) D1–3 7 9 मार्गन्तं; D13 विचेतुं (for दिदृक्षुर्). M4 वैदेह्या परिमार्गणे.

57 M3 reads 57 *inf lin sec. m.*—[a]) D3 [अ]स्य गृध्र- (for गृध्रस्य).—[b]) D1 हनुमत्-; D9 हनूमान् (for हनुमान्). Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 9–13 कपि. (for बली).—[c]) M4 -योजन- (for -योजन). V1 °विस्तीर्णं तु (hypermetric). V4 D2 3 7 -विस्तारं (for विस्तीर्णं).—[d]) V4 D2 पप्लुवे, T3 पुप्लुवे (for पुप्लुवे). Ś1 Ñ V B1–3 D1–3 5 7 9–13 मकरालयं; B2 (m). 4 च(B4 om)रणालयं; D13 मकराकरं, M4 सलिलार्णवं.

58 [a]) Ś1 Ñ V B D5 10 12 13 M4 ततो (for तत्र). B4 °गत्य; M4 °श्य (for समासाद्य).—[b]) M4 रम्यां (for पुरीं) V1 रामण- (for रावण-) B2 (m as in text) -लालितां (for -पालितां) —[cd]) Ś1 V2 3 4 B D1 5 7 9–13 °कवनिका-; V2 °कानलिका (for अशोकवनिका, D3 अशोकवनमध्यत. M4 ददर्श भार्यां रामस्य सीतां मलिनवासिनीं.

59 [a]) Ś1 Ñ V B D5 10–13 निवेद्य चापि; M3 न्यवेदयित्वा (for निवेदयित्वा) D2 विज्ञानं (for [अ]भिज्ञानं). Ś1 om. 59[bc]. T1 missing up to समा —[b]) Ñ V B2–4 Dt D5 8 9–13 M4 वि(D3 वी)निवेद्य (V3 °क्ष्य) D1 7 संनिवेद्य; D3 स निवेद्य, Cg as in text (for च निवेद्य) D2 तत्र वृत्तिं निवेद्य च —[c]) D1–3 7 समासाद्य च, D9 स समासाद्य (for समाश्वास्य च). Ñ V B D5 10–13 Ctp गृहीत्वा प्रत्यभिज्ञानं —[d]) V3 D8 दर्शया°, V4 B D1 G1 अर्दया° (for मर्दयामास) Ś1 Ñ V B2–4 D1 5 8–13 नैर्ऋतान्; D1 D2 3 7 राक्षसान् (for तोरणम्).

60 [a]) Ś1 Ñ V B D5 10 12 13 मंत्रिमुख्यान्; D11 सेनामुख्य (for सेनाग्रगान्).—[b]) D9 प्रथमं सप्त°, D11 पंच मंत्रि° (for सप्त मन्त्रि°). Ś1 Ñ1 V B D5 10 12 13 पंच सेनाग्रगा(B1 °ग्गीं, B3 (m.). 4 °मुख्या)नपि. Ñ2 illeg (except पञ्च and पि).—After 60[ab], V2 3 ins

105* जम्बुमालिनमाहत्य प्रहस्तस्य सुतं तथा ।

—[c]) G1 अक्ष (for अक्षं). Ś1 Ñ V B D5 10–13 कुमारमक्षं (for शूरमक्षं च). V2 3 वि विष्य, D9 दग्ध्वा तु (for निष्पिष्य) D1–3 7 शूरमक्षं निह(D3 °हि)त्वा च (D7 °त्वार्थ-).—[d]) V4 गहनं (for ग्रहणं). B3 D9 M4 °गतः (for °गमत्).

61 D1–3 7 om 61[ab].—[a]) Ś1 V D5 11 12 अस्त्राद्वि (Ś1 °न्वि, V4 orig °ग्नि)मोक्ष्य च; Ñ1 शस्त्रान्विमुच्य च; Ñ2 B D10 13 अस्त्रादुन्मो(Ñ2 °त्मो, B2 4 (m.) °दुन्मु, B3 °दमु)च्य च (for अस्त्रेणोन्मुक्तम्) —[b]) Ś1 D5 11,12 श्रुत्वा, V1 3 4 (m) B3 (m) (V4 B3 orig as in text) स्मृत्वा (for ज्ञात्वा). Ś1 Ñ V (V4 m, orig पैतामह धनुः) B D5 10 12 13 पैतामहान्वरान्; D11 पैतामहावरान् (sic).—[c]) Ś1 Ñ V B D5 8–13 Ctp ममर्द; D3 मर्षयद् (for मर्षयन्). Ś1 Ñ V B 2 3 4 D3 5 7 9–13 राक्षसां; B2 यंत्रणां; D1 पंधनं (for राक्षसान्) —[d]) Ś1 Ñ V1–3 B1 3 4 D5 11–13 यंत्रणां; V4 यंत्राणां B2 राक्षसीं, D1–3 7 धर्षणां, D9 यंत्रणे, G3 M3 (*inf lin sec m*, orig as in text) मंत्रिणम्; G2 मंत्रिणस् (for यन्त्रिणस्). Ś1 Ñ V B D1–3 6 7 11–13 तां; D8 स (for तान्). V1 4 °क्षया (sic) (for यदृच्छया).—For 61[cd], M4 subst

106* राक्षसान्मर्दयामास समेतांस्तु यदृच्छया ।

62 [a]) D3 दग्धां (for दग्ध्वा) D8 पुरा (for पुरीं). D3 11 °दग्धा(D11 °ध्वा) पुरी लंका —[b]) Ś1 Ñ2 V B2–4 D5 10–13 पुनर्दृष्ट्वा च° (D11 om च submetric). Ñ1 B1 हित्वा सीतां तु°. D1–3 7 9 M4 दृष्ट्वा सीतां च जानकीं.—After 62[ab], B4 r 62[cd] as in Ñ1 Ś1 om 62[c]–63[d].—[c]) M4 रामस्य (for रामाय) Ñ1 B1 भार्यां दृष्ट्वा तु (B1 च) रामस्य, Ñ2 V1–3 B2–4 D5 10–13 समाश्वास्य च वैदेहीं; V4 ताः समाश्वास्य वैदेहीं (cf 59[c]). D1–3 7 9 दृष्ट्वा चाप्यायितः (D3 च व्यथित) क्षिप्रं (D2 दीप्त) —[d]) Ñ1 B1 शीघ्रम् (for पुनर्) B3 महाद्युति.

63 Ś1 om 63[ab] (cf v 1 62) —[a]) B1 4 सोऽपि°, T1 सोऽय°, D3 °गत्य (for सोऽभिगम्य) —[b]) V3 D3,8 M4 रामं कृत्वा (by transp) —[c]) D1 वसुधीशो (for अमेयात्मा) Ś1 Ñ V B D5 10–13 निवेदयामास तदा; D1 3,7 M4 न्य(D1 नि)वेदयत्‌ सुग्रीवो (D1 सुग्रीवः; D8 मंत्रात्मो); D8 निवेदितस्तु सुग्रीवो.—[d]) V1 4 D2 7 11 दृष्टा (for दृष्टा) D1 om. ति Ś1 Ñ V B D5,10–13 मयेति वै (Ś1 च) (for [इ]ति तत्त्व-).

G 1 1 81
B 1 1. 79
L 1 1 79

ततः सुग्रीवसहितो गत्वा तीरं महोदधेः ।
समुद्रं क्षोभयामास शरैरादित्यसंनिभैः ॥ ६४
दर्शयामास चात्मानं समुद्रः सरितां पतिः ।
समुद्रवचनाच्चैव नलं सेतुमकारयत् ॥ ६५
तेन गत्वा पुरीं लङ्कां हत्वा रावणमाहवे ।
अभ्यषिञ्चत्स लङ्कायां राक्षसेन्द्रं विभीषणम् ॥ ६६
कर्मणा तेन महता त्रैलोक्यं सचराचरम् ।
सदेवर्षिगणं तुष्टं राघवस्य महात्मनः ॥ ६७
तथा परमसंतुष्टैः पूजितः सर्वदैवतैः ।
कृतकृत्यस्तदा रामो विज्वरः प्रमुमोद ह ॥ ६८
देवताभ्यो वरान्प्राप्य समुत्थाप्य च वानरान् ।
पुष्पकं तत्समारुह्य नन्दिग्रामं ययौ तदा ॥ ६९

---

64 ᵈ) B1 शरैर् (for शरैर्) V2 शास्त्रीविशेषणैः

65 ᵇ) G1 *मुद्र, M3 repeats (for समुद्र) Ś1 Ñ V B D1 3 4 7 9–13 रावणस्य च (V4 D1 3 तु D2 हि D13 ह) —ᶜ) V4 -वचनाच्च D11 M3 (sup lin sec m as in text) -वचनात् (for -वचनाच्च) M4 राघवे (for चैव) —ᵈ) Ś1 Ñ2 V1 4 B D1 3 5 7 9 11 12 13 G2 नल (G2 °ळ) D10 12 M4 नल (M4 °ळ) T1 2 G1 3 4 M2 3 नळ (for नलं) V2 सेतून् (for सेतुम्) V3 अथाकरोत् (for अकारयत्) V4 सेतुं बद्ध्वा महोदधौ D11 चैव नल सेतुम in marg

66 ᵃ) D1 3 7 8 स वै, M4 स वै (for तेन) D11 transp गत्वा and लङ्कां V4 om 66ᵇᶜ —ᵇ) Ś1 Ñ V1 2 B D1 3 4 7 9–13 हत्वा च (D2 च हत्वा by transp D13 ह) राक्षसेश्वर (V1 °र) —After 66ᵃᵇ D1 D4 6 8 9 14 S (except M4) ins while D11 13 M4 ins after 66 Ñ2 V4 B D10 12 ins after 68ᵃᵇ V2 3 after 69ᵃᵇ

107* राम सीतामनुप्राप्य परां व्रीडामुपागमत् ।
तामुवाच ततो रामः परुषं जनसंसदि ।
असृष्यमाणा सा सीता विवेश ज्वलनं सती ।
ततो वायुः प्रादुरासीद्वागुवाचाशरीरिणी ।
देवदुन्दुभयो नेदुः पुष्पवृष्टिः पपात ह । [5]
ततो निश्चयता सीतां ज्ञात्वा विगतकल्मषाम् ।

[Ñ2 V4 B D10 12 13 om line 1 V2 3 om lines 1 4 5 Dt D4 6 8 9 14 S om lines 4 5 —(l 1) G2 missing राम M3 पुन प्राप्य (for अनुप्राप्य) D2 राम सीता अनुप्राप्य (for the prior half) D11 मीतिम् T1 2 G M व्रीडाम् (G3 sec m as in D11) (for व्रीडाम्) D2 उपागता (for °गमत्) —(l 2) V1 तानुवाच D13 सीतामूचे (for तामुवाच) V3 G2 पौरुष (for परुष) Ñ2 B1–4 (B2 m as in V2) D10 12 तत्र° V2 3 जानकीं रव V4 B1 तस्य° (for जनसंसदि) —(l 3) V1 आमृष्यमाणा D2 अर्पमाना च (sic) (for असृष्यमाणा) Ñ2 B D10 12 सीतापि V3 त सीता V4 सीता तु D11 वैदेही D13 त सीता G2 रासीता (for सा सीता) M4 असृष्यमाणा सीता (submetric) G2 विवेक (for विवेश) V4 ज्वल* B4 भुवन (for ज्वलन) Ñ2 V3 4 B D10 12 M4 तत D12 प्रति (for सती) V2 प्रविवेश ज्वल तत D11 ततोऽग्नि प्रविवेश ह (for the post half) —(l 4) Ñ2 V4 अशरीरिणा —(l 5) V4 °वर्षे (for पुष्पवृष्टिः) B1 3 4 D12 13 च (for ह) —(l 6) Ñ2 V4 B D12 13 स चाग्नि°, D12 सतोऽग्नि° B4 ततोऽग्निवचना (for ततोऽग्निवचनात्)]

V2 3 cont

108* अयोध्यां पुनरागम्य रामो राज्यमकारयत् ।

[V3 आगत्य]

Dt D2 6 cont

109* अब्रवीदमरान् रामो वचनाच्च गुरोस्तदा ।

[Dt अब्रवीद् D6 ताब्रवीद्]

M4 cont line 1 and 3 of 110*

Dt D1 4 6 8 14 S (except M4) read 66ᶜᵈ after 68ᵃᵇ —ᶜ) Ś1 Dt D1 4 6 8 12 13 S अभि (D13 °भ्य)षिच्य च (Ś1 M4 तु D1 स) V1 2 D2 अभिषि (V1 °र्षि)च्चत, V1 B1 °षिञ्चत D5 °षिच्यत, D11 °षिचत, D12 °षिचित (sic) (for अभ्यषिञ्चत्स) —ᵈ) V1 विभीषण, D13 विभीषणं, M3 विभीषणि (for विभीषणम्)

67 M4 om 67ᵃ–68ᵇ —ᵇ) Ś1 Ñ V B D1 3 5 7 10–13 देवा (V4 सुरा) इन्द्र(B3 शक्र)पुरोगमा D2 repeats 67ᵃᵇ as in Ś1 after 69ᵃᵇ —ᶜ) Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 10 12 13 सदेवर्षि(B2 m orig ससुरर्षि)गणास, D2 °गणस्, D12 °गणा Ctp देव ऋषिगणं (for सदेवर्षिगणं) Ś1 तेन, Ñ2 V3–4 B D1 3 7 10 11 12 तुष्टा V1 D5 12 तुष्टा, D2 तुष्टो (for तुष्टं) —ᵈ) Ś1 Ñ V B D5 10–13 राघव तेऽभ्यपूजयत् (D13 प्रतिपूजयत्)

68 M4 om 68ᵃᵇ (cf v.l 67) Dt D1 4 6 8 14 S (except M4) read 66ᶜᵈ after 68ᵃᵇ T2 reads 68ᶜᵈ in marg —ᵃ) D1 1 बभौ D1 2 तत (for तथा) B3 D13 7 °सतुष्ट, D2 °सहृष्ट (for परमसंतुष्टै) Dt D4 6 8 14 S (except M4) बभौ राम सम्प्रहृष्ट —ᵇ) D11 सद (for सर्व) V2 D1 7 9 10 T2 G1 2 देवतै (for दैवतै) —After 68ᶜᵈ, Ñ2 V4 B D10 12 ins 107* —ᶜ) D2 कृतकृत्य, D2 कृतकृत्या (for कृतकृत्यस्) Ś1 D1 12 तथा, B2 M4 ततो (for तदा) —ᵈ) Ś1 Ñ V B D1 5 6 7 10–13 समपद्यत, D2 स मुमो° G1 °हा, M4 स महाबल (for प्रमुमोद ह) —After 68 M4 ins line 4 of 110*

69 M4 om 69ᵃᵇ —ᵃᵇ) T1 समुद्राप्य D11 देवेभ्य स वरा प्राप्य Ś1 Ñ V B D1 3 5 7 10 12 13 देवेभ्य स वरान् (D1 वर) प्रा(B2 m प्य राम सी(V1 प्री)तामवाप्य च (V1 ह) —After 69ᵃᵇ V2 3 ins 107* D2 repeats 67ᵃᵇ after 69ᵃᵇ —After 69ᶜᵈ, Dt D1 4 6 12 14 T G M1–4 ins

नन्दिग्रामे जटां हित्वा भ्रातृभिः सहितोऽनघः ।
रामः सीतामनुप्राप्य राज्यं पुनरवाप्तवान् ॥ ७०
प्रहृष्टमुदितो लोकस्तुष्टः पुष्टः सुधार्मिकः ।
निरामयो *ह्यरोगश्च दुर्भिक्षभयवर्जितः ॥ ७१

न पुत्रमरणं केचिद्द्रक्ष्यन्ति पुरुषाः क्वचित् ।
नार्यश्चाविधवा नित्यं भविष्यन्ति पतिव्रताः ॥ ७२
न वातजं भयं किंचिन्नाप्सु मज्जन्ति जन्तवः ।
न चाग्निजं भयं किंचिद्यथा कृतयुगे तथा ॥ ७३

G. 1. 1. 96
B. 1. 1. 94
L. 1. 1. 92

110* अयोध्यां प्रस्थितो रामः पुष्पकेण सुहृद्वृतः ।
भरद्वाजाश्रमं गत्वा रामः सत्यपराक्रमः ।
भरतस्यान्तिकं रामो हनूमन्तं व्यसर्जयत् ।
पुनराख्यायिकां जल्पन्सुग्रीवसहितस्तदा ।

[(l. 1) D11 T2 G1 M3 पुष्पकेन (M3 after corr. *inf. lin. sec. m.* °ण).—(l. 2) D11 राम सीतामवाप्य च (for the post. half). After line 2 D11 repeats 69d as in Ś1.—(l. 3) S अन्तिकं. M3 हनुमन.—(l. 4) D11 पुण्यमाख्यायिकं; M1 पुनराख्यायिकं. D11 वली, G1 तथा (for तदा).]

—c) D13 पुष्पकं. Ś1 Ñ V B D3 5 7 8-13 च, D1 स; D2 तु (for तत्). V3 समागाद्य. ☞ Ñ1 fol. missing after समुपा up to 1.2.13ab.—d) Ñ2 reads d in marg. Ś1 Ñ V1 3 B3 D1-3 5 7 8-13 उपागतः (Ñ1 °**), V2 B1 2 4 उपागमत्; V4 समागतः; G1 °**, M4 °ततः (for ययौ तदा).

70 Ñ1 missing (cf. v.l. 69).—a) D2 om. ग्रामे. B3 D1 5 13 पादः; T1 जटे (for जटां). V B1-3 D3 10 11 13 हित्वा, D6 Cr (as in text also) भित्त्वा (for हित्वा).—b) D11 भ्रातृभिः (sic). Ś1 Ñ2 V B D1-3 6 7 9-13 सह राघवः (D13 °*); M1 °नघ (for सहितोऽनघः).—c) D1 ततः (for रामः). D13 om. ता in सीताम्. D7 समावाप्य (for अनुप्राप्य). V1 सीतामनुप्राप्य रामो. B1 (m.) D11 अयोध्यां नगरीं प्राप्य.—d) B3 om. वा, D10 om. स in अवाप्तवान्. D2 7 13 °च पुनराप्तवान्; D3 °च समवाप्तवान्.—After 70, Ś1 Ñ2 V B D3 9-12 ins.:

111* हत्वा च निरिंदं(?) हत्वा तं लोककण्टकम् ।
[V1 हत्वा स, V3 हत्वा, B3 4 D12 हत्वा च. Ñ2 B3 4 D10 देव°, V3 च्या°, D9 पापराक्षसं (for लोककण्टकम्).]

Ś1 cont.:

112* सीतया सहितः श्रीमानराजा दशरथात्मजः ।

Ñ2 V B D3 9-11 cont., while D12 ins.:

113* सीतया सहितः श्रीमान्क्षेमे च मुदितः सुखी ।
पालयामास धर्मेण पितृवन्मुदिताः प्रजाः ।
अयोध्याधिपतिः श्रीमानराजा दशरथात्मजः ।

[(l. 1) D11 धीमान् (for श्रीमान्). B1 राजन् (for क्षेमे). V1 स (for च). D9 राम पुराण सुखी (for the post. half).—(l. 2) V1 दे धर्म; V3 धैर्येण, D9 वै राज्यं (for धर्मेण). V1 2 4 D11 12 13 मुदिता (for मुदिताः). V2 सदा (for प्रजाः).—(l. 3) Ñ2 V3 अयोध्याया पति (for अयोध्याधि°). Ñ2 B1 2 D9 रामो, D11 देवे (for राजा). D11 दशरथानज (sic).]

71 Ñ1 missing (cf. v.l. 69).—a) Ś1 Ñ2 V B D1-3 5 7 10-13 हृष्टः प्र°, D9 प्रहृष्ट° (for प्रहृष्टमुदितो). Ś1 V2 D1 11 12 (V2 D9 12 before corr.) लोके (for लोकः).—b) V1 हृष्टः (for तुष्टः). D10 11 स धार्मिकः (for सु°).—After 71ab, B4 ins.:

114* न च व्य(व्या)धि न(र्न)रोगश्च दुर्भिक्षोत्पातवर्जितः ।

—c) Ś1 V1 4 D1 5 7 11 13 M1 निरोगश्च; Ñ2 B D12 विरोगश्च; V2 3 निरामयः; Dt D1 6 8 9 11 S (except M1) ह्यरोगश्च; D2 3 विरोगश्च, D13 [अ]भिरामश्च (for अरोगश्च).—d) Ś1 V1 D5 12 13 °क्षाभयवर्जितः; Ñ2 V2 4 B D2 7 10 11 °क्षापायवर्जिता; V2 °क्षाभयवर्जिताः; D7 दुर्भिक्षभयवर्जिता (sic), D9 °क्षो पापवर्जिता; M4 न च केचिदुपद्रवाः.

72 Ñ1 missing (cf. v.l. 69).—a) V3 B1 D14 T G1 3 4 किंचित् (for केचिद्).—b) Ś1 Ñ2 V B D1 5 6 7 9-13 पश्ये(V3 °श्य)ति स्म नराः (Ñ2 V3 ना). D1 पश्येत्स्मिन्नराः (for द्रक्ष्यन्ति पुरुषाः).—d) Ś1 Ñ2 V B D1-3 5 7 9-13 पतिशुश्रूषणे रताः.

73 Ñ1 missing (cf. v.l. 69). M1 om. 73ab. Dt D1 6 8 14 T G M1-3 transp. a and b.—a) V3 च वातज- (hypermetric), D1 वातजं (for वातजं).—b) D11 नाप्सु (for नाप्सु). D1-3 9 प्राणिन; D5 जंत*, D7 देहिनः (for जन्तवः). V3 om. 73cd. Dt D1 6 8 14 T G M1-3 transp. c and d.—c) M1 नाग्निजं (for न चाग्निजं).—After 73c, Dt D1 6 8 14 S ins.:

115* नापि ज्वरकृतं तथा ।
न चापि क्षुद्भयं तत्र न तस्करभयं तथा ।
नगराणि च राष्ट्राणि धनधान्ययुतानि च ।
नित्यं प्रमुदिताः सर्वे.

[G3 om. line 2. M1 om. line 3 4.—(l. 1) D1 ज्वरकृतं. T1 2 तथा (for तथा).—(l. 2) T1 2 M1 तथा (for तथा).—(l. 3) D6 °युतानि न (sic) (for the post. half).]

—M1 om. 73d.—d) V2 B1 2 (m. as in text) 4 D1 2 7 9 13 °युगे (for कृतयुगे).—After 73, Ś1 Ñ2 V2 3 4 B D3 9-13 ins.:

116* न तस्य राष्ट्रे विधवा नानाथस्तत्र नातुरः ।
न दुर्भगो न कृपणो न व्याध्यार्तोऽभवन्नरः ।

[(l. 1) Ñ2 B1 2 D10 12 राज्ये (for राष्ट्रे). B2 तस्य राष्ट्रे न (by transp.). Ñ2 V2 B1 D11 वसिते, V3 B2 D11 वसिता (for विधवा). B1 विधवा राष्ट्रे (by transp.). Ś1 B2 4 नानाथस्, Ñ2 B2 3 D10 11 नैवाथस् (B2 D11 °थम्). V1 न मृतम् (for नानाथस्). V4 तस्य (for तत्र). Ś1 Ñ2 B2

G 1 1 98
B. 1 1 94
L. 1 1 93

अश्वमेधशतैरिष्ट्वा तथा बहुसुवर्णकैः ।
गवां कोट्ययुतं दत्त्वा विद्वद्भ्यो विधिपूर्वकम् ॥ ७४
राजवंशाञ्शतगुणान्स्थापयिष्यति राघवः ।
चातुर्वर्ण्यं च लोकेऽस्मिन्स्वे स्वे धर्मे नियोक्ष्यति ॥ ७५
दशवर्षसहस्राणि दशवर्षशतानि च ।
रामो राज्यमुपासित्वा ब्रह्मलोकं गमिष्यति ॥ ७६
इदं पवित्रं पापघ्नं पुण्यं वेदैश्च संमितम् ।
यः पठेद्रामचरितं सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥ ७७

D10 नाहुषा V4 वाहुष B1 (m) 3 वाहुष (for नहुष) —For line 1 D6 reads हतस्य राष्ट्रे विनाशो न विप्रस्तत्र न चाहुषा —(l 2) Ñ3 दुर्म्मणो (sic) B2 D13 दु खितो B3 D10 दुर्मना D6 वुन्नो (for दुर्गतो) V1 कृपणो (for कृपणो) V1 °याख्यातौ B4 D5 12 °माष्यातौ D6 घातो च D14 व्याख्यानौ (for व्याख्यातौ) D10 12 भवेद् (D12 before corr as in text) (for °वन्) D13 नव (for नर)]

—After line 1 of 116* B3 ins

117* नाधना नाप्यदाता च न च शोकपरायणा ।

74 Ñ1 missing (cf v l 69) —a) D2 अग्निष्टोम° (for अश्वमेध°) —b) D2 यागैर D1 तदा। M4 वतो (for तथा) V2 missing D13 च (submetric) (for बहु) —c) M4 damaged from कै in b up to त —d) D6 विप्रेभ्यो (before corr as in text) (for विद्वद्भ्यो) D4 11 S ब्रह्मलोक प्रयास्यति —For 74cd Ś1 Ñ2 V B D1 2.5 7 9 –13 subst

118* गवां शतसहस्राणि बहूनि स हि दास्यति ।

[D11 om ह m सहस्राणि V3 स प्र D च स D13 हि स (by transp) (for स हि)]

—After 74 D1 D4 6 8 14 S ins

119* असंख्येयं धनं दत्त्वा ब्राह्मणेभ्यो महायशा ।

[G1 (before corr) M4 असख्येय]

75 N1 missing (cf v l 69) M4 om 75ab —a) D4 राजनश्यान् —b) G1 स्थापयिष्यति (corrupt) —For 75ab Ś1 N2 V B D1 3 5 7 9–13 subst

120* बहून्वस्याश्च राज्ञः स राघवो वै करिष्यति ।

[Ś1 D9 बहून्वस्याश Ñ2 V1 2 3 B D10 13 बहून् (B1 3 °हु) वर्णान् (for बहून्वस्याश) D3 2 7 9 तु (for च) D11 बहून्वस्याशु (sic) N2 V1 3 B D10 13 राज्यं स (V3 °ष) D1 7 राज्ञोसौ D2 3 वै राज्ञो D5 राज्ञश्च D9 राजानो (for राज्ञः स) D1 तु D3 9 7 13 हि D9 स (for वै) D5 करिष्यति D13 विधास्यति (for करिष्यति)]

—c) D3 T2 3 G2 3 M3 चातुर्वर्णं (for °र्ण्यं) —d) T2 नियोक्ष्यसि Ś1 Ñ2 V B D1 3 5 7 9–13 स्वधर्मे (Ñ2 धर्मे स B3 धर्मे स) स्थापयिष्यति D3 स्वधर्मेण स्थापयिष्यति (hypermetric) M4 स्वधर्मे संनियोक्ष्यति —After 75 M4 ins

121* महर्षे ये त्वया प्रोक्ता गुणा पुरुषदुर्लभा ।
ते सर्वे समतांस्तेऽपि रामस श्रिता ।
नैकस्मिन्पुरुषे ह्येते भवन्तीह कदाचन ।
मुक्त्वैकं तु महात्मानं रामं सर्वगुणाकरम् ।
श्यामो युवा महातेजा सिंहसंहननो बली । [5]
प्रजारामोऽथ रामस्तु राम रामेति वै नरा ।
प्रसुप्ताश्च विबुद्ध्यन्ते राम रामेति वै ध्रुवम् ।

[cf lines 1 and 2 with 4 and 5 of 122*]

76 Ñ1 missing (cf v l 69) —c) D14 राम्यो (sic) (for रामो) Ś1 Ñ2 V1 2 B1 3 4 D5 10–13 °स्यासौ, V3 B2 °स्येह° V4 °गम्यासौ (hypermetric) D2 °श्रित्वा D9 उपित्वा तु (for उपासित्वा) M4 कृत्वा राज्यं महावीर्यं —d) Ś1 N2 V B2 (m as in text) –4 D5 10–13 विष्णु°, M4 ततः स्वर्गं (for ब्रह्मलोकं) D1 D8 8 प्रयास्यति, C2 as in text (for गमिष्यति) —After 76 Ś1 Ñ (Ñ1 missing) V B D5 9–13 ins

122* स सर्वगुणसंपन्नः श्रीमानूर्जितशासनः ।
यन्मां पृच्छसि वाल्मीके राम एभिर्गुणैर्युत ।
नारदस्य वच श्रुत्वा वाल्मीकिरिदमब्रवीत् ।
देवर्षे ये त्वया प्रोक्ता गुणा पुरुषदुर्लभा ।
तेषां तु समवायस्तु साम्प्रतं राममाश्रित । [5]

[cf lines 4 and 5 with 1 and 2 of 121* —(l 1) V1 पुमान् (for श्रीमान्) V3 श्रीमा * * * शासन —(l 2) Ś1 वाल्मीक B2 वाल्मीकि D9 सर्वे (for एभिर) —(l 3) Ñ1 नारदस्य च (hypermetric) —Before line 4 D13 ins ref वा (lacuna) कि (lacuna) वा (lacuna) —(l 4) V3 यत् V4 [अ]पि (for ये) D13 transp त्वया and गुणा° —(l 5) V3 4 वै D9 तु D11 तो (for तु) Ñ2 V1 2 B D10 13 तेषामेव समवाय (for the prior half) Ś1 °श्रितं B2 राघवा° (for राममाश्रित)]

—After 76 D3 M4 ins

123* सर्वयानरसैन्येन सुग्रीवेण पवना सजाम् ।
विभीषणं राक्षसेन्द्रं सर्वस्वजनसंवृतं ।
बालवृद्धसमायोध्यायां कृत्वानुग्रहमुत्तमम् ।
रामो धर्मभृतां श्रेष्ठ प्रजाना नरचन्द्रमा ।

[(l 1) D3 सर्वानरसैन्येन (corrupt for the prior half) —(l 2) D3 च राजान (for राक्षसेन्द्र) D3 यातुधानसमन्वित (for the post half) —(l 3) D3 सबालवृद्धा (for बालवृद्धम्) —(l 4) D3 नयद * * (for नरचन्द्रमा)]

77 Ñ1 missing (cf v l 69) D13 ins ref सू (lacuna) उ (lacuna) च before 77 M4 transp 77 and 78 —ab) D1–3 7 9 M4 माख्यान (for पापघ्नं)

एतदाख्यानमायुष्यं पठन्रामायणं नरः ।
सपुत्रपौत्रः सगणः प्रेत्य स्वर्गे महीयते ॥ ७८
पठन्द्विजो वागृषभत्वमीयात्
स्यात्क्षत्रियो भूमिपतित्वमीयात् ।
वणिग्जनः पण्यफलत्वमीयात्
जनश्च शूद्रोऽपि महत्त्वमीया ॥ ७९

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे प्रथमः सर्गः ॥ १ ॥

G 1 1 107
B 1 1 100
L 1 1 101

D1-3 7 8 वेद सुरार्थ्द, M4 वेदेन° (for वेदैश्च संमितम्) Ś1 Ñ2 V B D5 10-13 इदमाख्यान(V4 °ख्यं)मायुष्यं यशस्य (B4 om यशस्य) वलवर्धनं After 77^ab D11 removes by pigment स पुत्रपौत्रसगणो नरकृच्छ्राद्विमुच्यते । य इद त्रिदुषा मध्ये पठेच्छ्रद्धासमन्वित ॥ पठन् द्विजो D11 reads 77^cd in marg (see m) —^c) D11 पिबेत् (for पठेत्)

78 Ñ1 missing (cf v l 69) M4 transp 77 and 78 —^a) D8 इदम् (for एतद्) —^b) D2 3 1 बुध (for नर) —For 78^cd Ś1 Ñ2 V B D5 10-13 subst

124* इद पठन्सदा ध्याय पुण्यश्रवणकीर्तनम् ।

[Ñ2 V1 2 B2-4 D10 11 13 इम]

—^c) Ś1 Ñ2 V2 3 B1 3 4 D5 10 11 13 °पौत्र D5 सपुत्र° D11 °पौत्रै (for सपुत्रपौत्र) Ś1 Ñ2 V B1-3 D5 10 12 13 स(D13 स)गणो, B4 सुजनैर्, D11 भावेन, D12 सगणै (for सगण) —^d) D1-3 7 8 स्वर्गलोके G1 2 3 स्वर्गे (for प्रेत्य स्वर्गे) Ś1 Ñ2 V B D5 10-13 नर कृच्छ्रा(B1 m पापा)द्वि(V2 4 B1 4 °द्य)मुच्यते, M4 प्रेत्य चेह च मेदति —After 78 B3 ins

125* श्रोतव्य च सदा सद्भि पुण्यधर्मार्थकारणम् ।
य इदं शृणुयान्नित्यं यश्चापि परिकीर्तयेत् ।
श्रेयसा स समायुक्तो नर कृच्छ्राद्विमुच्यते ।

[(l 3) नरश्चो प्रमुच्यते (for the post half in marg)]

B3 cont Ś1 Ñ (Ñ1 missing) V B1 3 4 D5 9-13 ins after 78

126* रामायणमशेषं च तेन च श्रुतिं भवेत् ।
य इदं त्रिदुषां मध्ये पठेच्छ्रद्धासमन्वित ।

[(l 1) V3 4 B1 D12 मशेषेण V3 °तु (for अशेषं च) V4 वा B1 D5 [च]त्र (for second च) D5 च श्रुतं (for श्रुतिं) V4 महत् (for भवेत्)]

—V3 B3 cont

127* स सर्वश्रियमाप्नोति प्रेत्य महति दीयते ।

[D5 श्रेयस् (for श्रियम्)]

79 Ś1 missing (cf v l 69) —^a) V3 वागृषभाग्र्यम्, V2 [व]चनृषभत्वम् M4 वागृषभत्वम् (for वागृषभत्वम्) D5 भवान् (for ईयात्) D1 °वृषभत्वमीयात्, —^b) Ś1 V1 3 B1 2 4 D1 6 7 8 11-13 M4 क्षत्रान्वयो, Ñ2 V4 B2 D12 क्षत्रान्वयो, V2 क्षत्रान्वितो, D3 क्षत्रान्वये, D5 क्षत्राच यो (for स्यात्क्षत्रियो) D5 [स]सौ विजयम् (for भूमिपतित्वम्) B4 om (hapl) 79^c —^c) D13 वाणिज्जन (sic) (for वणिग्जन) Ś1 V3 4 (V1 before corr) B3 D2 5 7 8 10 12 13 G2 3 पुण्य°, D3 पुनजनचम् (sic) (for पण्यफलत्वम्) M4 वैश्यो धनेशत्वमियात्पर हि —^d) Ś1 Ñ2 V B D1 3 5 7 8-13 शृण्वन् हि (D7 13 °च) D2 शृण्वत, T3 जनस्य (for जनश्च) M4 शूद्र पर सद्गतिमाप्नुयाति

Colophon Ñ1 fol missing —*Kānda name* All MSS (except G1) इत्यार्षे D1 D6 8 ins हरि ॐ before इत्यार्षे Ś1 Ñ2 V1 3 4 B D4 7 10 11 om श्री G1 om रामायण D4 T1 2 G1-3 M श्रीमद्रामा° —Before °काण्डे, Ñ2 B2 3 D10 M3 ins महर्षि(B3 om महर्षि)वाल्मीकीये आदिकाव्ये (Ñ2 om आदिकाव्ये) चतुर्विंशतिसाहस्र्यां (M3 आदिकाव्ये नारदवाक्ये वाल्मीकीये चतुर्विंशसहस्रिकायां) संहितायां, D3 6 वाल्मीकीये D4 8 9 G2 M4 आदिकाव्ये (M4 श्री) वाल्मीकीये (D6 9 वाल्मीकीये आदिकाव्ये by transp) D11 वाल्मीकिविरचिते, D14 T1 2 G3 M1 2 (M3 श्रीमद्) आदिकाव्ये श्रीमद्, T3 G1 आदिकाव्ये नारदवाक्ये वाल्मीकीये (G1 transp नारदवाक्ये and वाल्मीकीये) Ś1 Ñ1 V B (B4 om Kanda name) D2 3 8 10 आदि (D13 अयोध्या)काण्डे —*Sarga name* Ś1 Ñ2 V1 2 4 B1-3 D1 3 10-12 नारदवाक्ये नाम (V3 om नाम and after D3 om नाम) अग्रहाध्याय (Ś1 D5 संग्रहाध्याय, Ñ2 B3 4 D13 समुद्देशे(B3 om शे)सर्गं, D1 सर्ग, D11 om the portion after नाम D12 सर्गं संग्रहाध्याय) V2 नारदवाक्यसंग्रहो नाम D2 काव्यवीजं नाम, D4 14 S (except M4 G3 श्री) नारदवाक्ये (D4 14 T1 2 G1 4 M3 om नारदवाक्ये) संक्षेपो नाम (before सर्गे° D12 ins वाल्मीकीये, T3 ins वाल्मीकिप्रोक्ते) D7 वाल्मीकिप्रस्तावना नामः D9 काव्यवस्तूपदेशं नाम —*Sarga no* (figures words or both) Ñ2 V1 2 B1 D1 3 13 om both, V4 B2 3 D7 10 figures only B3 आदि D1 11 S प्रथम D13 इ(त्या)र्षे (रा)मा(य)ण (बा)दि(का)ण्डे (ना र(द) वा(क्य)सं(ग्र)हो) ना(म) प्र(थ) म (स)र्ग Lacuna for bracketed portion —After Colophon G1 concludes with श्रीरामचंद्रपरब्रह्मणे नमः G2 3 M1 2 conclude with श्रीरामाय नमः, G3 concludes with श्रीमते रामानुजाय नमः

२

C 1 2 1
B 2 1 1
L 1 2 1

नारदस्य तु तद्वाक्यं श्रुत्वा वाक्यविशारदः ।
पूजयामास धर्मात्मा सहशिष्यो महामुनिः ॥ १
यथावत्पूजितस्तेन देवर्षिर्नारदस्तदा ।
आपृष्ट्वैवाभ्यनुज्ञातः स जगाम विहायसम् ॥ २
स मुहूर्तं गते तस्मिन्देवलोकं मुनिस्तदा ।
जगाम तमसातीरं जाह्नव्यास्त्वविदूरतः ॥ ३
स तु तीरं समासाद्य तमसाया महामुनिः ।
शिष्यमाह स्थितं पार्श्वे दृष्ट्वा तीर्थमकर्दमम् ॥ ४
अकर्दममिदं तीर्थं भरद्वाज निशामय ।
रमणीयं प्रसन्नाम्बु सन्मनुष्यमनो यथा ॥ ५
न्यस्यतां कलशस्तात दीयतां वल्कलं मम ।
इदमेवावगाहिष्ये तमसातीर्थमुत्तमम् ॥ ६

2

1 Ñ1 fol missing for 1 13[cd] (cf v l 1 1 69) — Before st 1 D18 ins ref श्री(lacuna)रा उ(lacuna) च T1 2 begins with ॐ, T2 श्रीरामचंद्राय नम । ॐ —[a]) Ś1 तथा, Ñ (Ñ1 missing) V B2,3 (m as in B1) D5 10–13 [स]च तद्, B4 च तद् (for तु तद्) D7 नारदोक्तं स माहात्म्य —[b]) D12 °विदो वर (for °विशारद) —After 1[cd] Ś1 (marg) Ñ (Ñ1 missing) V B D3 6 10 11 13 ins

128* वाल्मीकि शिष्यसहितो विस्मय परमं ययौ ।
मनसैव च रामाय पूजां चक्रे महामुनि ।

[(l 2) D3 एवं (for पूजा) V3 D11 स, D5 तु (for च) V2 D5 °पति (for °मुनि)]

D3 cont

129* ते च ... नय सर्वे स पापि मुनिपुंगव( ) ।

—[cd]) Ś1 reads [cd] in marg D1–3 7 G1 M4 शिष्यैर् (for शिष्यो) Dt D6 8 G3 M Cgp °मुनिं, D1 7 °ममुनि°, D3 °मुनि (for महामुनि) Ś1 Ñ2 V B D6,10–13 त चापि (B4 तथापि D12 वाल्मीक) शिष्यसहितो नारद (Ś1 °द) मत्य (D13 °ति)पूजयत्

2 Ñ1 missing (cf v l 1) Ś1 om 2[cd] —[a]) B1 (m as in text) तथा हि, D3 तथा च (for यथावत्) D11 (before corr) पूजिते (for पूजित°) —[b]) D1 महर्षिर् (for देवर्षिर्) Ñ2 V1 3 B2–4 D1 6 10–13 तत , Dt D3 8 9 T1 G1 3 M3 तथा Cg as in text (for तदा) V2,4 B1 3 (m orig as in text) अथ नारद° (for नारदस्तदा) —[c]) Ś1 Ñ2 V1 3 B D6 10–13 तमापृच्छ्य, Dt D6 8 M2,4 आपृच्छ्यै (M3 before corr °ष्ट्वै)व, D1 3 7 8 आपृच्छ्य च, T2 G1 आपृष्ट्वा (G1 before corr °ष्ट्वै)च, Cg k as in text (for आपृष्ट्वैव) Ś1 अभ्यनुज्ञाते B1 4 मय (B4 °य)नुज्ञात (for अभ्यनुज्ञात) —[d]) M4 जगाम स (by transp) Ś1 Ñ2 V B D (except Dt D6 8 8) जगाम त्रिदिवा(V3 4 B1–3 (m) D1 3 7 13 त्रिद(D1 °दि)शा)लय

3 Ñ1 missing (cf v l 1) —[a]) V1 D8 12 स मुहूर्तं, V3 ससुहृत्सु D7 14 स मुहूर्ते, D10 सुमुहूर्ते (for स मुहूर्तं) V3 गतस, D14 om (for गते) ॐ Ct मुहूर्तांत् इति पाठस्तु कश्चित । ॐ —[b]) D2 देवलोके T2 (before sn/ lm corr) °लोक (for देवलोकं) Ś1 Ñ2 V B D1–3 6 7 10–13 दे(D2 स)वलोकाय नारदे —[c]) D3 जाह्नव्या (for °व्यास्त्) D1 3 7 om M4 च (for तु) D1 न वि° D3 अवि° (for अविदूरत) Ś1 Ñ2 V B D6 10–13 वाल्मीकिर्मु(Ñ2 °किमु, D12 °कमु)निसत्तम

4 Ñ1 missing (cf v l 1) —[a]) Ñ2 V1 3 B2–4 D10 13 स च, D1 2 तत्र, D7 ससु T1 स तं (for स तु) Ś1 स चरन् (m sec m रम्यं)तीर्थमासाद्य, V4 B1 स पूर्वं तीर्थमासाद्य, D6 11 13 स वरं (D11 °दन्) तीर्थमासाद्य —[b]) V3 D11 12 तमसायां (for तमसाया) Dt D1 2,4 4–9 G1 M1,3 मुनिस्तदा (for महामुनि) —[c]) D1–3 7 13 उवाच शिष्यं पार्श्वस्थ —[d]) V3 D1 7 तीरम् (for तीर्थम्) D7 अकर्दम° (sic) (for अकर्दमम्)

5 Ñ1 missing (cf v l 1) —[a]) Ś1 Ñ2 V B D6 10 11 13 नि (D12 13 नि)शर्करम्, D1 न कर्दमम्, D2,3 7 निष्कर्दमम्, D13 निःशार्करम् (sic) M4 निष्कर्दमम् (for अकर्दमम्) V2 तीरं (for तीर्थं) —[b]) Ñ2 V1 3 4 B1 2,4 D1 3 6 7 9 11 M4 भारद्वाज D13 श्चानिशामय —[c]) Ś1 Ñ2 V B D1 6 12 13 पुण्यं चैव (for रमणीयं) Ś1 Ñ2 V1–3 B D1 3 6 7 10–13 प्रसन्न च V4 पवित्र च (for प्रसन्नाम्बु) —[d]) Ś1 Ñ2 V B D1 3 6 7 10–13 सज्जनानां यथा मन (D7 मनो यथा by transp) —After 5 Ś1 Ñ (Ñ1 missing) V B D1 3,6 7 10–13 ins

130* इद तीर्थसमं सौम्य सुजलं सूक्ष्मवालुकम् ।

[Ñ2 इत (sic), D6 इमं (for इद) Ñ2 V2,4 B D1–3,6 10,13 तीर्थे° D7 13 °वर (for तीर्थसमं) Ñ2 V2,4 B2–4 D1 3 7 10 सौम्य D2 सौख्य, D3 सौक्ष (for सौम्य) V3 पुण्यतीर्थमिदं सौम्य (for the prior half) D7 सजल D12 सुजल (for सुजलं) D6 शुभ° D3 सौम्य° (for सूक्ष्म°)]

—After 130* D3 ins. 6[cd] as in Ś1 with variant तस्ते for तीर्थे

6 Ñ1 missing (cf v l 1) Ś1 Ñ2 V B1 2,4 D6 10 12 13 om 6[ab] B1 D11 transp 6[ab] and 6[cd] —[a]) D7 विन्यस्य, D11 अस्यतां (for न्यस्यतां) D7 कलशो (for कलशस्) B1 D1,2,9 11 तावद् D6 तीर्थे (sic) T2

एवमुक्तो भरद्वाजो वाल्मीकेन महात्मना ।
प्रायच्छत मुनेस्तस्य वल्कलं नियतो गुरोः ॥ ७
स शिष्यहस्तादादाय वल्कलं नियतेन्द्रियः ।
विचचार ह पश्यंस्तत्सर्वतो विपुलं वनम् ॥ ८
तस्याभ्याशे तु मिथुनं चरन्तमनपायिनम् ।
ददर्श भगवांस्तत्र क्रौञ्चयोश्चारुनिःस्वनम् ॥ ९
तस्मात्तु मिथुनादेकं पुमांसं पापनिश्चयः ।
जघान वैरनिलयो निषादस्तस्य पश्यतः ॥ १०
तं शोणितपरीताङ्गं वेष्टमानं महीतले ।
भार्या तु निहतं दृष्ट्वा रुराव करुणां गिरम् ॥ ११

G. 1. 2. 14
B. 1. 2. 11
L. 1. 2. 14

---

damaged; T3 याद्र (sic) (for तात). D3 कलसाहान (sic) (for कलशस्तात) —b) G2.4 M1.3 Cťp वल्कला (M3 sec. m. as in text). D1.3.7 transp. वल्कलं and मम. M2 वल्कला दीयतां मम. M4 दीयतां मम वल्कले. B2 D11 transp. ab and cd.—c) Ś1 Ñ2 V B D5 10–13 कस्मिन् (for इदम्). V3 विगा° (for [अ] वगा°) —d) D2 °र्तीतम् (for °तीर्थम्). Ś1 Ñ2 V B D5 10–13 तीर्थेई तमसाजलं (D11 °जले).—After 6, Ś1 Ñ (Ñ1 missing) V B D5 10–13 ins., while D1-3.7 ins. after 6ab:

131* वल्कले त्वमिहादाय शीघ्रमेह्याश्रमात्पुनः ।
यथा कालात्ययो न स्यात्तथा साधु विधीयताम् ।

[(l. 1) D11 वल्कले. V2 पत्र (for एहि). D7 reads for l. 1 त्वमिहादाय शीघ्रं मे ह्याश्रमादत्र पुन.—(l. 2) D2.3.7 कालात्ययो यथा (by transp.). V4 नीतिर्. D13 साधो (for साधु).]

7 Ñ1 missing (cf. v.l. 1). M4 om. 7.—a) D6 उक्तो (for उक्तो).—b) T3 वाल्मिकेन; M3 वाल्मीकेन.—c) G2.4 M1.3 वल्कलो (here and elsewhere below). T2 नियते (for नियतो). G3 M1 मुने. (for गुरोः).—For 7, Ś1 Ñ (Ñ1 missing) V B D1-3.4.7.10–13 subst.:

132* स गुरोर्वचनाच्छीघ्रं पुनरागम्य चाश्रमात् ।
आनीय वल्कलं तस्मै गुरवे प्रत्यवेदयत् ।

[(l. 1) V3 स्वगुरोर्; Ñ2 V2 B D1-3.7.13 transp. मागम्य (Ñ2 V2 B2 (m. स्य) D7 °स्य) and पुनर्. Ñ2 V2 B D1-3.7.13 om. च. V3 पुनरुपागम्य (for पुनरागम्य च) D1-3.7.13 आश्रमं.—(l. 2) D2 चास्मै, D3.7 चास्मै (for तस्मै). V1 च नि°; V3 [अ]थो न्य°, V4 B2 प्रत्यपादयत् (B2 m. °पादयत्). D6 प्रतिपादयत् (for प्रत्यवेदयत्).]

8 Ñ1 missing (cf. v.l. 1).—a) D3.6 आदाय.—b) Ś1 Ñ2 V B D5.6.10–13 परिधाय च (B3 m. °धाय) वल्कलं; D1.2.7 स्नात्वा च स (D2 चैव) महामुनिः; M4 वल्कले नियतो मुनिः.—After 8ab, Ś1 Ñ (Ñ1 missing) V B D (except Dt D4.6.8.9.14) ins.:

133* स्नात्वा च जप्ये स्नात्वा जप्त्वा जप्यं च पावनः ।
तर्पयित्वा च विधिवत्तोयेन पितृदेवताः ।

[D1.3.7.9 om. l. 1.—(l. 2) D7 तु (for च).]

—c) D1.3.7 °रिच्छिष्यः D3 विचक्षणः M2 °रह: पश्यन् (for °ह पश्यंस्तत्). Ś1 Ñ2 V B D5 10–13 विनिश्च(V3-4 D5.10 °इच)मागो व्यचरत् (D13 विचरन् D11 om. 8c up to ददर्श in 9c.—d) V3 D3 सर्वं वनं; D13 तनीके (for सर्वतो) Ś1 Ñ2 V B D5 10.12.13 तमसा (D13 °सां) (for विपुलं). V2.3 B3 (m., orig. as in text) -जलं; V4 -तटं; D13 च सां (for वनं).

9 Ñ1 missing (cf. v.l. 1). D11 om. 9ab and partially c (cf. v.l. 8).—ab) D3 तदभ्यासे; M4 समभ्याशे (for तस्या°). M4 स (for तु). Ś1 Ñ2 V B D1-3.5.7.10.12.13 ततः स तमसा(D7 तम*)तीरे (V1 °रं) वि(V2.3 D7 व्य)चरंतम(Ñ2 B1 m. D7.10 °रन्तद्; B3 D13 °रन्तद्)भीत (D2 °ह)वत् (D13 °वान्).—c) Ś1 Ñ2 V B D1-3.5.7.10–13 क्रौं(V1 क्रौं, D11 om.)च(B3 m., D11 om.)योस् (for भगवांस्). —d) Ś1 Ñ2 V B D1-3.5.7.10–13 मिथुनं (for क्रौञ्चयोश्). Ś1 च सुदर्शनं; V1.2.4 B D1-3.5.7.10–13 °दर्शनं (D2 °न°). V3 प्रियदर्शनं; Dt D6 S °निस्वनं (for °चारुनिःस्वनं)

10 Ñ1 missing (cf. v.l. 1).—a) Ś1 Ñ2 V B D5 10–13 च; M4 स (for तु).—b) D3 सुरम्यं (for पुमांसं). D3 (before corr.) पारि° (for पाप°). Ś1 Ñ2 V B D5 10–13 भागत्यानुपलक्षितः.—c) Ś1 Ñ2 V B D5 10–12 यद्वानुचरो; D1-3.7.9 तीरनिलयं (D9 °यो). D13 कश्चिद्व्याधो. M4 पाप° (for वैरनिलयो).—d) D1 om. निषाद. Ś1 Ñ2 V B D (except Dt D4.6.8.9.14) M4 मुनि(D1.2 ऋषि. D3 M4 ऋषि)सन्निधौ (for तस्य पश्यतः). D1 द्रागु: (crossed) सन्निधौ (submetric).

11 Ñ1 missing (cf. v.l. 1).—a) D1-3.7 इदं रुधिरदिग्धाङ्गं.—b) Ñ2 V1.3.4 B Dt D5.10–13 चेष्टमानं; V2 स्पन्दमानं, Cg as in text (for चेष्टमानं). V3 °तले (orig. as in text) (for महीतले).—After 11ab, D1-3.7 ins.

134* ददर्शातिप्रसिद्धां निःस्वनं भयावहम् ।

[D1 अदर्श (sic), D7 अदृश्य (for निःस्वनं).]

—c) D1.2.7 तं; T3 च, G3 [अ] थ, M3 ins. sec. m., M4 [अ] स्य (for तु). D1 निहितं (for निहतं). D3 भार्यां निहतं दृष्ट्वा.—d) D1-3.7.9 विललापार्त(D2 °प. D2 °ग (sic))या गिरा. M4 रुरोद करुणा गिरः. Cťp °रोमहिषमा.—For 11cd, Ś1 Ñ (Ñ1 missing) V B D5 10–13 subst.:

135* दृष्ट्वा क्रौञ्ची रुरोदार्ता करुणं खेचरी भ्रमा ।

[Ñ2 V1 क्रौञ्च (for क्रौञ्ची). Ś1 V3 D5.13 रुरा(D13 °रो)व (for रुरोद). D13 करुणं (for करुणं). Ś1 D1 °भ्रमां; V3 °भ्रमन्, V4 °भ्रमाद्, B2 (m.) खरेभ्रमाद् (orig. °भुश्रा); D11 च परिभ्रमन्. D13 खेरभि, D13 खरेभ्रमा (for खेचरी भ्रमा).]

—After 11, Dt D4.6.8.9.14 S (except M4) ins.:

G 1 2 15
B 1 2 13
L 1 2 15

तथा तु तं द्विजं दृष्ट्वा निषादेन निपातितम् ।
ऋषेर्धर्मात्मनस्तस्य कारुण्यं समपद्यत ॥ १२
ततः करुणवेदित्वादधर्मोऽयमिति द्विजः ।
निशाम्य रुदतीं क्रौञ्चीमिदं वचनमब्रवीत् ॥ १३
मा निषाद प्रतिष्ठां त्वमगमः शाश्वतीः समाः ।
यत्क्रौञ्चमिथुनादेकमवधीः काममोहितम् ॥ १४
तस्यैवं ब्रुवतश्चिन्ता बभूव हृदि वीक्षतः ।
शोकार्तेनास्य शकुनेः किमिदं व्याहृतं मया ॥ १५
चिन्तयन्स महाप्राज्ञश्चकार मतिमान्मतिम् ।
शिष्यं चैवाब्रवीद्वाक्यमिदं स मुनिपुंगवः ॥ १६
पादबद्धोऽक्षरसमस्तन्त्रीलयसमन्वितः ।
शोकार्तस्य प्रवृत्तो मे श्लोको भवतु नान्यथा ॥ १७

136* विधुरा पतिना तेन द्विजेन सहचारिणा ।
ताम्रशीर्षेण मत्तेन पत्रिणा सहितेन वै ।

[(l 1) D14 विधुरा M2 पतिता (for पतिना) T2 °चारिणी (for सहचारिणा) —(l 2) G2 तांम्र° (for ताम्र°) G2 मुक्तेन (for मत्तेन) D6 G1.4 शर° (for शी°)]

On the other hand D1 2.1 ins.

137* तथा तां विलपन्तीं हि क्रौञ्चीं वा पतितां भुवि ।

[D1 विल्पमानां (for तां विलपन्तीं) D1 तां, D2 च (for हि) D1 वाप्ता° D3 च पतितां (for वापतितां)]

12 Ñ1 missing (cf v l 1) —a) D1.7 यथा च तं, D1.2 °च तं, D4.5.8 तथाविधं, D6 तथा भूतं, T1 M2 तदा तु तं, G1.4 तथा तु तं, M4 °तं, Cg as in text (for तथा तु तं) D1.3.7 तेन, G1 दृ* (for दृष्ट्वा) Ś1 Ñ2 V B (B2 m) D5.10–13 तं तथा (Ñ1 B2 (orig) D10 ततस्तं, V2 तथाविधं D3 ततस्तथा) निहतं दृष्ट्वा —b) G1 missing bc on a damaged fol Ś1 Ñ2 V1.2.3.4 B D5.10–13 निषादे (Ñ2 दे m) नांडजं (D11 °**जं) वने, V2 निषादेनाण्डजं मुनि M1 missing from तम to का in d (fol damaged) —c) Ś1 Ñ (Ñ1 missing) V B D1.10.11.13 मुनेः, D1–2.7 ऋषे, D14 मुने (for ऋषेर्) Ś1 Ñ (Ñ1 missing) V B D1–2.5.7.10–13 शिष्यसहायस्य —d) M1 करुणा (for कारुण्य) Ś1 Ñ (Ñ1 missing) V B D 7–13 M4 °जायत (for समपद्यत) D1 3.7 मुनेः कारुण्यमागतं (D1 °तामगात्, D3.7 °मागमत्)

13 Ñ1 missing 13ab (cf v l 1) —a) B1 °विदि वात् (sic) D2 कारुण्य° D3 करुणा° D13 करुणो दित्वाद् (sic) (for करुणवेदित्वाद्) —b) M2 द्रुच (sic) (for द्विज) Ś1 Ñ2 V B D5.10–13 धर्मात्मा स द्विजोत्तमः, D3.7.9 इ (D3 चे) द वचनमब्रवीत्

—After 13ab D3.7.9 ins

138* अहो बत निषादेन नृशंसेनाल्पबुद्धिना ।
शापव्रतस्य कृतमिदं लोके कर्म विगर्हितम् ।

[(l 1) D3 नृशंसेन निषादेन (by transp) D2 अल्प° (for अल्प°) —(l 2) D3.7 अनायुष्य (for अपायस्य) D3 लोके (for इद) D3 धर्म (for कर्म)]

—c) Ś1 Ñ V B D (except Dt D4.8.14) निशम्य (for निशाम्य) Ś1 Ñ V B D5.10–13 करुणां (D13 °णा) (for रुदतीं) V2 क्रौञ्चे, V3 क्रौञ्च्या, D9.11.12 क्रौञ्ची (for क्रौञ्चीम्) —d) D6 पुनर (for इद) Ś1 Ñ V1.2.3 B1 D1.3–13.16 क (V1 D11 र) दैती ता, (V1 om तां (submetric) V4 d त्वगादिद, V2 स बुद्धा च जगादिदं, B2–4 क्रं देतीं तां जगाद ह (B3 च), B1 (m) रुदतीं ता जगादिदं

14 a) D11 च (for त्वम्) —b) Ś1 मागम (for अगमः) D2 शश्वतीं D6 शाश्वती (sic) (for शाश्वतीः) —c) D3 यं (for यत्) D13 मृतम् (for एकम्) —d) V4 om च, Dt om म in मवधी D6 °धीन् (for मवधीः) V1 D2.8.13 °मोहित G1 missing (for °मोहितम्)

15 G1 missing up to बभूव in b on a damaged fol. —ab) Dt D3 इत्य (for एव). D3 वदतत् (for ब्रुवतत्) D3 चिन्ता (sic) (for चिन्ता) D3 °वीक्षितु, D2.8.9 M3 °वीक्ष्य तं (D6 तां) D7 M3 °वीक्ष्य (M3 orig °क्षि)तः, T1 M2 °वीक्षित, D13 तदनंतरं (for हृदि वीक्षतः) Ś1 Ñ V B D5.10.12.13 तस्यैवं ब्रुवतो वचनं चिंताभूत्तदनंतरं —c) D2 शोकार्तो च (for शोकार्तेन) D1–3.7.9 एव (for अस्य) D1 शकुनौ, M2 श** (for शकुने) Ś1 Ñ V B D10–13 शकुनेः (Ś1 शकिने, D13 शाकुन) शोचता (Ś1 D5 °तो) ह्येवं —d) Ś1 किमेवं, Ñ V B D9–13 किमेतद्, M2 damaged, M1 किन्विदं (for किमिदं) D2.7 भाषितं M4 व्याहृतिर् (for व्याहृतं)

16 d) D4 reads मतिं in marg G1.2 मतिमुत्तमां G1 repeats मान्मति —c) M2 शि* (for शिष्य) —d) M2 च (for स) M2 ** पुगवः —For 16 Ś1 Ñ V B D (except Dt D4.8.14) subst (D3 subst l. 1 only for 16cd)

139* मुहूर्तमिव च ध्यात्वा यावदर्थं तमागृह्य च ।
शिष्यमाह स्थितं पार्श्वे भारद्वाजमिदं वचः ।

[(l 1) V2 एव (for इव) Ś1 Ñ B2 (m as in text) D1.10 तद् D3 त (for च) V3 D2.3.7.11 स मुहूर्तमिव (D3 °मपि) ध्यात्वा (for the prior half) B2 (m as in text) D10 च (for तद्) D13 तदावर्थं (by transp) V3 B3 (m, orig तद्विगृह्य) D11 परिगृह्य B4 वै विगृह्य (for प्रविगृह्य) V3 °प्रति विगृह्य च, D7 °तत्रोपविश्य च (for the post half) —(l 2) D1.3.1 उवाच शिष्यं भगवान् (for the prior half) Ñ V2 D1.7.11–13 भरद्वाजम्]

17 D7 om 17c—18b —a) D3 समश्चैव (for अक्षरसमस्) D1.2 पाद (D1 °दे) बद्धसमश्चैव, M1 समबद्धाक्षर पद —c) G1 partially missing D2 प्रवृत्तो D3 प्रवृत्तौ

Picture 2

Vālmīki gives a curse to the Niṣāda:

मा निषाद प्रतिष्ठां त्वमगमः शाश्वतीः समाः।
यत्क्रौञ्चमिथुनादेकमवधीः काममोहितम् ॥ I. 2. 14

शिष्यस्तु तस्य ब्रुवतो मुनेर्वाक्यमनुत्तमम् ।
प्रतिजग्राह संहृष्टस्तस्य तुष्टोऽभवद्गुरुः ॥ १८
सोऽभिषेकं ततः कृत्वा तीर्थे तस्मिन्यथाविधि ।
तमेव चिन्तयन्नर्थमुपावर्तत वै मुनिः ॥ १९
भरद्वाजस्ततः शिष्यो विनीतः श्रुतवान्गुरोः ।
कलशं पूर्णमादाय पृष्ठतोऽनुजगाम ह ॥ २०

स प्रविश्याश्रमपदं शिष्येण सह धर्मवित् ।
उपविष्टः कथाश्चान्याश्चकार ध्यानमास्थितः ॥ २१
आजगाम ततो ब्रह्मा लोककर्ता स्वयं प्रभुः ।
चतुर्मुखो महातेजा द्रष्टुं तं मुनिपुंगवम् ॥ २२
वाल्मीकिरथ तं दृष्ट्वा सहसोत्थाय वाग्यतः ।
प्राञ्जलिः प्रयतो भूत्वा तस्थौ परमविस्मितः ॥ २३

C. 1 2 26
B 1 2 24
L 1 2 26

(sic) (for प्रवृत्तो) D11 T G1 M1 [ब]य (for से) —d) D3 8 11 T भवति (for भवतु) D2 3 मा (for न) M3 missing (for नान्यथा) —For 17, Ś1 Ñ V B D10–13 subst

140* पादैश्चतुर्भि संयुक्तमिदं वाक्यं समाक्षरैः ।
शोकार्तेन मया यस्मात्तस्माच्छ्लोको भवत्विति ।

[(l 1) B1 संयुक्तं (for संयुक्तम्) B3 (m as in text) 4 D10 समाक्षरं —(l 2) D13 om तस्माच Ñ V1 3 श्लोके (for श्लोको) Ś1 भवत्युत, V1 [अ]भवदिति V2 B3 (m orig as in text) D11 13 भविष्यति (for भवत्विति)]

18 D7 om 18ab (cf v l 17) M2 missing a on a damaged fol —a) Ś1 Ñ V (V1 om) B D1 2 3 7 11 [स]य D3 10 11 [अ]पि (for तु) Ś1 Ñ V B1–3 D3 10 11 13 तत्श्रुत्वा, B4 तं श्रुत्वा, D12 * श्रुत्वा (for ब्रुवतो) —b) B3 (m as in text) ऋषेर (for मुनेर्) —c) D1 D3 4 8 सहृष्टस्, G2 t as in text (for संहृष्टस्) —d) D7 ततस् (for तस्य) D1 प्रीतो, G1 3 हृष्टो (for तुष्टो) D1 D2 3 6–8 मुनि (for गुरु) —For 18cd Ś1 Ñ V B D1 10–13 subst

141* तथेति प्रतिजग्राह गुरो प्रीतिं निदर्शयन् ।
[D11 प्रथाति (sic) B4 प्रतिजग्राह* Ñ V1 B (except B4) नि(B3 m. प्र)दर्शयन् (B1 °न) V3 4 D13 प्रदर्शयन् (for निदर्शयन्)]

Then cont

142* संभाषमाण एवाथ शिष्येण सहितस्तदा ।
[Ś1 V2 D3 12–13 स भाष° V4 समाप्य° (for संभाषमाण) V3 [अ]पि, D11 [अ]थ (for [अ]थ) D3 सहि * स् V4 B1 तत, D13 तथा (for तदा) Ñ1 illeg after शिष्येण]

19 Ś1 Ñ V B D3 10–13 om 19ab (cf 133*) —a) D3 तीर्थतत्रयो, D8 °तया, D7 °तावद् (for तीर्थे तस्मिन्) D1 2 3 °कर्म, D4 8 °विधि (for °विधि) —c) Ñ1 V1 B1 3 D7 10 एवं (for एव) Ñ1 B1–3 (B2 3 m.) श्लोक (for अर्थं) V4 तत्सोऽचिन्तयदर्थम् (submetric) —d) Ñ V2 B1 3 उपा(V2 उपे)यादाश्रमं, V1 B3(m आययावाश्रमं) 4 उपायादाश्रमं V3 समगादाश्रमं, V4 समीयादाश्रमं (for उपावर्तत वै) Ś1 D1 2 3 7 10–13 आश्रमाय न्यवर्तत (D12 न्यवर्तयत्) D3 आश्रमाय निवर्तितः

20 a) M1 भारद्वाजस्तु शिष्यो वै —b) G2 missing मीत श्रुत on a damaged fol T2 विश्रवान् (after corr as in text) T3 कृतवान् (for श्रुतवान्) D1 T2 G1 3 M3 3 मुनि, T1 3 मुने, M1 शुचि (for गुरो) —For 20cd Ś1 N V B D1 2 3 7 10–13 subst

143* तमन्वयाद्विनीतात्मा भारद्वाजो महामुनि ।

[V2 3 अनु° V4 D1 3 अपि° (for अन्वयाद्) B3 विधूतात्मा (m as in text) D1 13 भर° (for भारद्वाजो) D3 om महा Ñ1 V1 B3 °मुनि (for °मुनि)]

—c) Ñ V B G4 पूर्ण(D4 °र्णं)कलशम् (V1 B1[om]–4 °सम्) (by transp) D13 पय कलशम् —d) Ś1 D1–3 मुनिसत्तम (D1 3 °म) D7 मुनिपुंगवं, D13 जगाम ह (submetric) (for ऽनुजगाम ह) Ñ V B D11 13 शिष्य परम सम(V3 °म)त

21 a) Ś1 त°, D1 समावेश्य (for स प्रविश्य) V3 [आ]श्रममिद (for °पद) —b) Ñ1 B3 (m orig as in text)सहितस्तदा M3 * * धर्मवित् (for सह धर्मवित्) —cd) Ñ V B D10 11 13 ततस्तस्मिन् D1 कथास् (wrong ly om श्चान्या) (for कथाश्चान्यास्) Ñ V B1–3 D10 11 13 बभूव B4 अभवद् (for चकार) V4 °तत्पर, D13 °मास्थित (for ध्यानमास्थित) Ś1 D1–3 7 उपविश्यासने तूष्णीं ध्यानमेवान्वपद्यत —After 21 G1 ins 144*

22 ab) B1 repeats ह्यो in लोक° V2 (before corr as in text) स्वयंप्रभ, D14 illeg T2 स्वयंभुव (for स्वय प्रभु) Ś1 D1–3 7 आजगामाश्रमपदं (D3 °पदे) ब्रह्मा लोकपितामह D3 om 22cd—24 —c) D3 8 11 13 G1–3 M1 ऋषि° (for मुनि°) —For 22cd Ś1 Ñ V B D2 3 7 10 13 M1 subst while G1 ins after 21

144* स्वय स्वयंभूर्भगवान्द्रष्टुं तमृषिसत्तमम् ।

[In Ñ1 after स्वय स्व up to ष्टुं and last two letters सत्तमम् are illeg V2 एवं D13 तत्र G1 अथ M1 ब्रह्म (for first स्वय) V2 3 B1 स्वयमुभगवान् द्रष्टु (V2 तत्र V3 देवो) (for the prior half) B1 सर्व (for द्रष्टुं) D7 त द्रष्टु (by transp.) V1 ऋषिमुख्यं, G1 मुनिपुंगवं (for ऋषिसत्तमम्)]

23 D1 om 23 (cf v l 22) —a) Ś1 ऋषि on marg Ś1 Ñ V1 2 B D2 3 5 7 10–13 M1 ऋषि (for अथ), B1 तद् (for तं) V4 आगतं दृष्ट्वा (inf lin ऋषिं मुदा

G I 2 27
B I 2 25
L 1 2 27

पूजयामास तं देवं पाद्यार्घ्यासनवन्दनैः ।
प्रणम्य विधिवच्चैनं पृष्ट्वानामयमव्ययम् ॥ २४
अथोपविश्य भगवानासने परमार्चिते ।
वाल्मीकये महर्षये संदिदेशासनं ततः ॥ २५
उपविष्टे तदा तस्मिन्साक्षाल्लोकपितामहे ।
तद्गतेनैव मनसा वाल्मीकिर्ध्यानमास्थितः ॥ २६
पापात्मना कृतं कष्टं वैरग्रहणबुद्धिना ।
यस्तादृशं चारुरवं क्रौञ्चं हन्यादकारणात् ॥ २७
शोचन्नेव मुहुः क्रौञ्चीमुपश्लोकमिमं पुनः ।
जगावन्तर्गतमना भूत्वा शोकपरायणः ॥ २८

---

also) (for अथ d दृष्ट्वा) —^{b}) T2 सहतो° (sic) (for सहसोत्थाय) Ñ1 illeg V1 वाग्रत, D7 भाग्रत (for वाग्यत) D2 सहसास्थाय धर्मवित् —^{c}) Ś1 Ñ2 V1 3 4 B2 3 4 D2 6 10 12–14 T G2 4 M1 प्रणतो, Cg t as in text (for प्रयतो) V4 तस्मै D11 ब्रह्मा (as in text also) (for भूत्वा) —^{d}) Ś1 तस्मै, V4 भूत्वा (for तस्थौ) B4 (marg orig as in text) तस्थौ भूत्वा (by transp) V4 °भसस्मित°, D3 °भविस्मित, D14 illeg (for °मविस्मित)

24 D1 om 24 (cf v 1 22) D2 7 9 transp 24 and 25^{ab} D3 transp 24^{ab} and 25^{ab} —^{a}) D14 illeg (for पूज) Ś1 Ñ V B D2 3 5 7 9 10 12 13 M4 चैनं (D12 वै चै by transp) न (for तं देवं) D11 पूजयामास चैनं (submetric) —^{b}) Ñ1 illeg after पाद्या V1 पाद्यार्घास (द्य also) न° V3 4 D13 पाद्यार्घ्य (D12 °र्घ्या) सनचन्दनैः, D2 3 7 9 पाद्यार्घ (D7 °र्घ्य) स्तुति° —After 24^{ab}, M4 ins 28^{cd} which is repeated in its proper place —^{c}) D14 illeg प्र to वि Ś1 प्रणतो Ñ V B D5 10 12 13 प्रण (Ñ1 illeg) तो, G4 M4 प्रयोगे (for प्रणम्य) D2 वापि, D3 7 M4 चापि D2 चैव (for चैन) —^{d}) V3 D2 14 दृष्ट्वा (for पृष्ट्वा) D2 [आ] गमनम्, D13 [अ] नाम* (for [अ] नामयम्) D11 व्ययम (sic) D12 * व्यय, M1 भव्यय (for अव्ययम्) D6 3 पृष्ट्वा चैव निरामये Cm g t as in text ⊕ Ct अव्यय व्ययो नष्टादिनाशान्तविकारा ... । प्रथमं स्वागतमत्रभवता स्वामिनामित्यनामयं पृष्ट्वा । ⊕

25 D2 7 9 transp 24 and 25^{ab} D3 24^{ab} and 25^{ab} —^{a}) Ñ1 B2 (sec. m.) तपो° (for अथोपविश्य) —^{b}) V2 परमर्चित°, G1 र्चिते (for परमार्चिते) —For 25^{ab} D1 subst D2 3 7 9 ins line 2 after 25^{ab}

145* स्वयं स्वयम्भूर्भगवानासने परमार्चिते ।
ऋषिणाभ्यर्चितं सम्यगलोकपितामह ।

[(l 2) D7 भ्यर्थित D9 आज्ञा° (sec m orig आभ्यं°) (for अभ्यर्च्य) D2 3 7 वरासने (for पितामह)]

Ñ1 illeg after वाल्मीक up to ^{d} D14 partially illeg —^{c}) V1 2 3 वाल्मीकाय (for °कये) Ś1 अभ्यासन, Ñ2 V1 2 3 4 B (B1 orig) D3 10 12 13 [स]प्यासनं स (V2 V3 °स D2 °ष) V4 B1 (m.) [स] प्यासौ मह्या D1 D4 6 Ct च ऋषये D1 (स) भासनं स्व D4 8 आसने दद Cg as in text (for महर्षये) D7 वाल्मीकियेथासनं स्व, D11 M4 वाल्मीकिभ्यासनं स (submetric) —^{d}) Ś1 स दिदेशांतर, Ñ2 V1 2 4 B (B1 m. as in text) D1–3 3 10–13 M4 दिदृशानतर, V2 om स, D7 विवेशानतर, D14 d दिदेशा° (for संदिदेशासन) M4 तदा (for तत) —After 25 D1 D4 6 8 9 14 S (except M4) ins.

146* महाणा समनुज्ञात सोऽप्युपाविशदासने ।

26 ^{a}) D1 उपविष्ट, D3 13 उपविशो, M1 उपविष्टे (for उपविष्टे) Ś1 Ñ2 V3 B2 3 D1–3 5 7 11 12 ततस्तस्मिन्, Ñ1 V2 B1 तु तस्मिंस्तु, V1 च ततस्तस्मिन् (hypermetric) V4 B1 D13 च तस्मिंस्तु, M4 च तस्मिन् स (for तदा तस्मिन्) —^{b}) Ñ1 V4 D1 पितामह (for पितामहे) —^{c}) V2 तद्गतेनैव, D5 °तेनेव (for तद्गतेनैव) —^{d}) Ś1 °संस्थित, D1 °माश्रित (for °मास्थित)

27 Ś1 Ñ V B D1 3 5 7 9–13 M4 transp 27 and 28 —^{a}) G2 °त्मान (for पापात्मना) Ś1 Ñ V B D1 10–13 कृतं पापात्मना (by transp) D2 3 7 9 कष्टं कृतं पाप्मना वै (D3 च पाप्मना) —^{b}) Ś1 Ñ V2 3 B D5 10 12 13 व्याध (Ñ2 धो) येना (V2 om ना) नास° (V2 3 °नाम° B1 2 °नार्थ° B3 (m orig as in text) °नर्थ°) V4 व्याधेनायं°, D1–3 7 9 11 निषादेनाल्प° Ñ1 illeg for ^{cd} —^{c}) D1 3 7 9 14 यत् Cg as in text (for यस्) D1 चारवर, D7 °रवं M4 °रूपं (for चारवं) Ś1 यस्तकामातुरं क्रौञ्चम्, Ñ2 V B D5 10 12 13 यस्त (V2 repeats य V2 V4 B3 4 D10 °स्तु) चारस्वा (V1 2 B1 °रव V4 D13 °वर, D5 °भय) क्रौञ्चम्, D3 यत्रादृश चारव* (sic) D11 यस्त क्रौञ्च चारवरम् —^{d}) D1–3 7 9 M4 जघ्ने क्रौञ्चम् (for क्रौञ्च हन्याद्) Ś1 Ñ2 V B D5 10–13 मवधीत्तम (V1 °स्काम B3 m B4 om म D13 °दाम) कारणात् (Ś1 Ñ2 V3 B2 [B2 m. as in text] D10 °णो)

28 Ś1 Ñ V B D1 3 5 7 9–13 M4 transp 27 and 28 —^{a}) Ś1 Ñ2 V3 B D1 3 5 7 9–13 M4 शोचयित्व° V1 शोच यश्चित्व ता V2 शोचयश्चित्ता, D1 D4 6 °पुन, D3 शोचयन्°, D13 शोचयित्व स ता G1 °श्चैवमुप, Cg as in text (for शोचन्नेव मुहु) V4 D11 क्रौञ्चम् D9 श्लोकम् (for क्रौञ्चीम्) —^{b}) Ś1 Ñ1 V B D1 10–13 तत° Ñ2 M4 उप (V2 तत°) श्लोकम् (for उपश्लोकम्) V3–4 B1 इदं (for इमं) D1 D4 6 जगौ M4 मुनि (for पुन) D1 4 7 तमेवार्थं पुन पुन, D9 तमेवार्थं विचिन्तयन् After 24^{ab} M4 ins. 28^{cd} —^{c}) Ś1 Ñ V B D1 3 5 7 9–13 जगादान्तर्गत°, D1 D4 6 पुनरन्तर्गत° D13 जगादान्तर्गतमना भूत्वा M4 (both times) जगौ चान्तर्गत° —^{d}) D12 दु स, M1 (before corr) भूषा (for भूत्वा) Ś1 श्लोक°, V4 शोक° (for शोकपरायण).

तमुवाच ततो ब्रह्मा प्रहसन्मुनिपुंगवम् ।
श्लोक एव त्वया बद्धो नात्र कार्या विचारणा ॥ २९
मच्छन्दादेव ते ब्रह्मन्प्रवृत्तेयं सरस्वती ।
रामस्य चरितं कृत्स्नं कुरु त्वमृषिसत्तम ॥ ३०
धर्मात्मनो गुणवतो लोके रामस्य धीमतः ।
वृत्तं कथय धीरस्य यथा ते नारदाच्छ्रुतम् ॥ ३१
रहस्यं च प्रकाशं च यद्वृत्तं तस्य धीमतः ।
रामस्य सहसौमित्रे राक्षसानां च सर्वशः ॥ ३२
वैदेह्याश्चैव यद्वृत्तं प्रकाशं यदि वा रहः ।
तच्चाप्यविदितं सर्वं विदितं ते भविष्यति ॥ ३३
न ते वागनृता काव्ये काचिदत्र भविष्यति ।
कुरु रामकथां पुण्यां श्लोकबद्धां मनोरमाम् ॥ ३४

G. 1. 2. 39
B. 1. 2. 36
L. 1. 2. 39

29 a) D1-3 12.13 M3 प्रहस्य (for प्रहसन्). Ś1 Ñ V B D5 10 12 13 °सत्तमं (for °पुंगवम्). —After 29ab, Ś1 Ñ V B D5 10-13 ins.:

147* महर्षे यदयं श्लोकस्त्वया शोकवशाश्रयः ।

[D11 यपद (sic) (for यदय). B4 °श्रित (for °श्रय).] —c) Ś1 Ñ V B Dt D5 8 12 Ct एवास्त्वयं; D1-3 9 एप°, D10 एवास्त्वयं, M4 एकस्त्वया, Cg as in text (for एव त्वया). D13 श्लोकः स चास्त्वयं बंधः. ⁜ Ck इदानीमपि श्लोकव्याजेन त्वया श्लोक एव बद्धः; Ct श्लोक एव त्वया इति पाठेपि पद्मोरूप एवायं त्वया बद्धः ⁜ —d) Ś1 Ñ V1 2.4 B2-4 D11 12 M4 तत्र वाक्यस्य शोचतः; V3 B1 तव वाक्यमशेषतः; D1-3 7 9 13 तस्य वाक्यस्य (D3 शौचस्य; D7 वाक्यम, D9 चरस्य) शोचतात् (D11 °तः); D5 [ऽ]भूद्वाक्यस्य शोचतः.

30 a) Ś1 Ñ V2-4 B2-4 D2 3 5 7 8 11 12 स्वच्छंदाद्; B1 सच्छंदाद्; D1 13 स्वच्छंदाः; Cm g k t as in text (for मच्छन्दाद्). —b) B2 (m) प्रवृत्तेयं. D12 स्वरस्वती (sic). —c) Ñ1 महान् (as in text also); D11 S (except M3.4) Cg सर्वं (for कृत्स्नं). —d) V4 D12 °सत्तमः (for °सत्तम) D8 कुरुत्व मुनिपुंगव.

31 a) Ñ1 धर्मात्मवतो गुणतो (sic). —b) Ñ1 V2 D7 लोक°, Ñ2 B2.3 (after corr. as in text) D3 9 10 13 लोका°. D2 लोकनाथस्य (for लोके रामस्य). —c) Ñ1 V2 3 B1-4 D2 3 5 8-13 प्रथय, V4 B1 प्रथम; D1 प्रतिदं; Cg as in text (for कथय). Ś1 Ñ V1 2 4 B D1-3 5 8 8-13 G1 M3 रामस्य; D4 14 T1.2 G2 M1 2 धीरस्य; Cg t as in text (for धीरस्य). V3 रामस्य चरितं कृत्स्नं (cf. 30c), D7 रामस्य ससहायस्य —d) D11 यदा (for यथा).

32 a) V1 विहस्य च; V4 B D3 7 रहश्चैव (for रहस्यं च). Ś1 D8 11 प्रकाश्यं, V3 B1 D7 प्रकाशात् (for प्रकाशं) —c) Ś1 Ñ V B1-3 D1-3 5 7 10-13 M4 ससहायस्य, B4 सहमायस्य; Cg as in text (for सहसौमित्रे). —d) D2 राक्षसानां च स च सर्वशः (hypermetric).

33 a) M (except M1) Cg [अ]पि (for [ए]व). Ś1 वृत्तांतं; G1 चरितं (for यद्वृत्तं). —b) G1 प्रकाशयति नारदः. —After 33ab, D1-3 8 11 ins., while Ś1 Ñ V B D5 10 12.13 ins. after 33:

148* सदारेण सराष्ट्रेण राज्ञा दशरथेन यत् ।
भाषितं भावितं चैव गतं यच्चाप्यनुष्ठितम् ।

[Cf. l. 2-3 of 154*—(l. 1) V2 3 सतुंरग (for सराष्ट्रेण). Ñ2 B2 3 D10 12 सराष्ट्रेण सदारेण (by transp.); B4 सदाचारेण सराष्ट्रेण (hypermetric), D2 सदाचारेण राष्ट्रेण (for the prior half). D3 om. न in दशरथेन V1 2 B4 D2 7.11 च (for यत्). —(l. 2) V2 प्रेषित, D9 (before corr. as in text) इषित (for भाषित). Ś1 Ñ2 V1 B1 3 D5 11 12 मत, V2 3 ज्ञात; D1 कृत, D10 तेन (for गत). V3 दाता, B4 तथ, D1 यथा, D2 3 चैव (for यच्च).]

B3 4 cont.:

149* सर्वं विदितमेवत्ते मत्प्रसादाद्भविष्यति ।

[B4 मत्प्रसादाद्.]

—After 148*, Ñ2 V3 B3 (after 149*) D10 11.13 repeat 33cd. —c) Ñ2 V4 B3 (all both times) D10 13 (both second time) G1 M4 यच्च; D1 2 तथा, D11 (first time) यद्वा (for तच्च) Ś1 Ñ1 V1-3 B2 (m as in text) D1-3 5 9-13 [अ]वितथं (for [अ]विदितं). Ñ2 B3 D10 11 13 (second, D11 first time) किंचिद् (for सर्वं). —d) B3 वेदितं (for विदितं). V4 तद् (for ते) —After 33, D1-3 7 9 ins.; Ś1 Ñ V B D5 10-13 ins. after 40

150* धर्मकामार्थसंबद्धं बहुचित्रार्थविस्तरम् ।
समुद्रमिव रत्नाढ्यं लोकश्रुतिरसायनम् ।

[cf. l. 11 12 of 154* and l. 13-14 of the passage given in App. I (No 2)—(l. 1) Ñ1 illeg. after धर्मर्थ up to इ in the prior half. Ñ transp. काम and अर्थ in धर्मकामार्थ. Ñ2 V3 B3 4 -संयुक्त, D3 -संबंध (for -संबद्ध). Ś1 -विस्तृत, B3 (m, orig. as in text) -माश्रित (for विस्तरम्) —(l. 2). B1 D8 क्षुद्र इव D13 om. मिव (for समुद्रमिव) D13 रत्नार्थं (for रत्नाढ्य) Ñ V3 D1.5 10 12 13 लोके (for लोक) B4 -परायण (for -रसायनम्).]

34 B4 om. (hapl.) 34ab. —ab) D5 अनृते (for अनृता). M4 गान्ये (sic) (for काव्ये) D2 कश्चिद् (for काचिद्) G1 तत्र (for अत्र) Ś1 Ñ V B1-3 D5.10-13 transp. काव्ये (Ś1 कापि) and काचिदत्र. —c) Ñ1 illeg. (for कुरु रा). Ñ1 V2 3 B (B3 m, orig. मुख्यां) D1-3 7 9 T3 M4 दिव्यां, Cg as in text (for पुण्यां). D11 कुरुत्वमकथां पुण्ये (sic). —d) Ś1 °बंधां, V3 श्लोकं°, D13 °बद्धां (for श्लोकबद्धां) M4 °हरां (for मनोरमाम्).

G 1 2 40
B 1 2 36
L 1 2 40

यावत्स्थास्यन्ति गिरयः सरितश्च महीतले ।
तावद्रामायणकथा लोकेषु प्रचरिष्यति ॥ ३५

यावद्रामस्य च कथा त्वत्कृता प्रचरिष्यति ।
तावदूर्ध्वमधश्च त्वं मल्लोकेषु निवत्स्यसि ॥ ३६

इत्युक्त्वा भगवान्ब्रह्मा तत्रैवान्तरधीयत ।
ततः सशिष्यो वाल्मीकिर्मुनिर्विस्मयमाययौ ॥ ३७

तस्य शिष्यास्ततः सर्वे जगुः श्लोकमिमं पुनः ।
मुहुर्मुहुः प्रीयमाणाः प्राहुश्च भृशविस्मिताः ॥ ३८

समाक्षरैश्चतुर्भिर्यः पादैर्गीतो महर्षिणा ।
सोऽनुव्याहरणाद्भूयः शोकः श्लोकत्वमागतः ॥ ३९

तस्य बुद्धिरियं जाता वाल्मीकेर्भावितात्मनः ।
कृत्स्नं रामायणं काव्यमीदृशैः करवाण्यहम् ॥ ४०

उदारवृत्तार्थपदैर्मनोरमै-
स्तदास्य रामस्य चकार कीर्तिमान् ।
समाक्षरैः श्लोकशतैर्यशस्विनो
यशस्करं काव्यमुदारधीर्मुनिः ॥ ४१

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे द्वितीयः सर्गः ॥ २ ॥

35 T1 missing [ab] on a damaged fol —[c]) V3 रामायणं पुण्य, M4 रामकथा लोके (for रामायणकथा) —[d]) B3 त्वत्कृता, M4 सर्वत (for लोकेषु) D13 विचरिष्यति

36 B1 om 36 Ś1 Ñ1 V3 D1 3 5 7 11 13 T1 M3 om [ab] T2 reads [ab] in marg (sec. m) —[a]) Ñ2 V3 D1 8 10 13 G2 M4 च रामस्य (by transp), V1 4 B3 4 D4 14 T2 3 G3 M1 2 रामायण, B3 G3 रामस्य तु, G1 रामस्य (submetric) (for रामस्य च) —[b]) V1 4 B3 4 लोकेषु, D13 त्वत्कथा (for त्वत्कृता) D14 विचरिष्यति —[c]) D3 तच्च (for तावद्) Ñ D1-4 7 8 11 13 ऊर्ध्वगतिस् (for ऊर्ध्वमधश्च) V4 D1-3 7 M4 चैव, D6 त्वं च (by transp) (for च त्वं) —[d]) V1 3 D1-3 7 8 G1 3 M3 मम लोके, B3 मल्लोके च, B1 (m, orig as in text) 4 स्वर्गलोके (for मल्लोकेषु) Ñ2 V3 4 D3 7 8 निवत्स्यति, B3 विवत्स्यसि (m as in text) D14 चरिष्यसि (for निवत्स्यसि) G4 मल्लोके निवसिष्यसि

37 [a]) Dt D6 8 11 S (except M4) भगवान्, D3 4 6 वाल्मीकि (for वाल्मीकिर्) V3 तत स शिष्यसहितो —[d]) D1-3 7 आगत (for माययौ) Ś1 Ñ V1 3 4 B D3 10-13 विस्मय परमं (Ñ1 m परमं) ययौ, V4 वाल्मीकिर्विस्मय ययौ, D1 -मुनिर्विस्मयमानस

38 [a]) D13 G4 तथा (for ततः) Ñ1 तस्य (for सर्वे) —[b]) Dt repeats D13 गुरो (for जगु) Ñ2 V3 B3 4 इदं, D1 3 7 8 हितं (for इमं) Ś1 Ñ V B1 3 4 D1-3 5 7 8-13 M4 तदा B3 तथा, G4 missing (for पुन) —[c]) V3 प्रियमना, D3 प्रीयमाण (sic) (for प्रीयमाणा) D3 om. from 38[d] to 39[c] —[d]) V3 4 प्राहाश्च, B1 भूयश्च°, B4 प्रहुश्च (sic) D3 illeg D6 मु°, M4 च° (for प्राहुश्च) Ś1 °दु सिता, V3 बहु° (for भृशविस्मिता)

39 D3 om 39[abc] (cf v 1 38) —[a]) M3 यदा° (for समाक्षरैश्च्) B1 (m as in text) च (for य) M4 चतुष्पादोक्षरसम —[b]) T1 °र्बद्धो, M4 शोकार्तेन (for पादैर्गीतो) Ś1 Ñ V B D3 10-13 महात्मना, D4 मनीषिणा (for महर्षिणा) —[c]) V3 सोथे° (for सोऽनु°) M4 अनुव्याहरणार्थाय —[d]) V3 8 B3 4 M3 (sec m, orig as in text) Cm g श्लोक, Ct as in text (for शोक) Ś1 शोक श्लोकसमं तत, V4 श्लोकत्वमिहमागत ‖ Cg शोक श्लोकत्वमागत इति पाठे शोककृतश्लोक एव शोक इत्युच्यत इति ज्ञेयम्।, Ck स शोकविषयकशब्दो भूयोनुव्याहरणादनुस्मृत्य व्याहरणाद्धेतो दैवगत्या श्लोकत्वमागतस्तिष्ठति। ‖

40 [a]) D1-3 7 8 ततो (for तस्य) Ś1 Ñ V B D3 5 10-13 भगूत्तन, D1 2 7 8 अभूत्तस्य, G1 °ज्ञाता (for इयं जाता) —[b]) Dt D5 6 महर्षेर्, Cg as in text (for वाल्मीकेर्) Ś1 Ñ V B D3 10 12 13 अथ (Ś1 एव) धीमत (for भावितात्मन) —After 40[ab], D1-3 7 8 11 (D11 after 40) M4 ins

151* कृत्स्नं रामायणं काव्यमेवं वै प्रकरोम्यहम्।
जगौ स भगवान्कृत्स्नमेतद्धीन्ने निशम्य तु।

[Cf 40[cd] —(l 1) D11 करोमि रामायण काव्यं वाल्मीकिर्भवि भृषि D11 om line 2 —(l 2) M4 च (for स) D4 निशाम्य D2 7 8 च (for तु) M4 शिष्येभ्यस्तदृशी तदा (for the post half)]

—[c]) Ś1 Ñ V B D1-3 5 7 8-13 M4 श्लोकैर्, Cg as in text (for काव्यम्) —[d]) D11 ईदृश (for ईदृशै) D3 7 11 प्रकरोमि (for करवाणि) Ś1 °भक्ति रदृश M4 तस्मिश्चोक्त सत्तमा —After 40 Ś1 Ñ V B D3 10-13 (D11 after 151*) ins 150*

41 M4 om 41 —[a]) Ñ1 -वृत्ताम, V3 4 -वृत्तानु, D5 -वृत्त्य (before corr °त्या) र्थै (for -वृत्तार्थ) Ś1 Ñ V B1 3 4 D1 3 5 7 8-13 मनोहरैस्, Cg t as in text (for °रमैस्) —[b]) Ś1 Ñ V B D1-3 5 7 8-13 सत स, D4 तदा स, T2 G1 3 4 M3 3 तदस्य (for तदास्य) Ñ2 D1 4 D10 °र्धीर्यवान् V1 D1 3 7 °र्बुद्धिमान् V3 च कीर्तिवर्धनं, V4 °कीर्तनं (for चकार कीर्तिमान्) —[c]) V3 B3 (m as in text) D1-3 7 8 (m as in text) -र्ध्वरै; V4 -र्वीर् (for -र्यशै) D1 om. यशस्विनो —[d]) D11 om य in यशस्करं and र in उदार

३

श्रुत्वा वस्तु समग्रं तद्धर्मात्मा धर्मसंहितम् ।
व्यक्तमन्वेषते भूयो यद्वृत्तं तस्य धीमतः ॥ १

उपस्पृश्योदकं सम्यङ्मुनिः स्थित्वा कृताञ्जलिः ।
प्राचीनाग्रेषु दर्भेषु धर्मेणान्वेषते गतिम् ॥ २

G 1. 3. 2
B 1. 3. 2
L 1. 4. 2

N1 V4 B2.3 D1-3.7 °धीतिनि, B1.4 °धी पर, Dt D4.5 °दर्शन ; D11 °शुश्रूषि (for उदारधीर्मुनि) —After 41 Dt D4.5.6-10.12 S (M4 after 40) ins. 44*

[चतुर्वर्गसमन्वयधियोपे
समस्तपुरोपनतार्थवाक्यवृन्दम् ।
रघुवरचरितं मुनिप्रणीतं
दशशिरसश्च वधं निशामयध्वम् ॥]

[(l 3) D11 निशामय ते (for मुनिप्रणीतं) —(l 4) D6 om. Pt in निशिरस्य, D11 मुनिप्रणीत (for निशामयध्वम्)]

Colophon —Kāṇḍa name. Before Kāṇḍa name Ś1 ins. रामायणे; V1.2.4 B1 D4.5.6-10 इत्यार्षे रामा ; V3 D1 इत्यार्षे श्रीरामा°; D1 इत्यार्षे रामायणे महर्षिवाल्मीकीये, D2 इत्यार्षे रामायणे वाल्मीकीये आदिकाव्ये, B1 इत्यार्षे रामायणे चतुर्विंशतिसाहस्र्यां; Dt D3-4.6 इत्यार्षे श्रीरामायणे वाल्मीकीये, D6 इत्यार्षे श्रीमद्रामायणे; D11 T G M1-3 इति श्रीमद्रा; M4 इति. Ñ1 V1 D11.16 om. Kāṇḍa name. Ś1 V1-3 B D11 बाल°, Ñ1 Dt D4.5.6-10.12 S बाल° (as in text), D1.3 बालोद्यायाम्° —Sarga name. Dt S om. Ś1 B1 महाभिगमनं; Ñ1 V1.2.4 B1.3 D5-10.13 महागमनं, Ñ2 V3 महागम ; D1 बाल्मीक्यागमनं, D4.7 काव्ययज्ञोपाख्यान (D1 °नं). D6 काव्याभिगमनं —Sarga no. (figures, words or both). Ś1 Ñ1 V1.3 B2.3 D1.7.12 V4 Dt D1.5 S द्वितीयः ; D4.5 both (as in text). D11 इ ये स ते कथी ये दि ये तु स न कथी दि यो दि के ला म ना दि य (After each letter lacuna) —After Colophon D1 mentions No. 128. G1.3 conclude with श्रीरामाय नमः, G2 with श्रीराम रामचन्द्राय नमः, M1.4 with श्रीरामाय नम

1. ᵃ) Dt D4.5 धर्मार्थसहितं हितम् ; Ct धर्मार्थि त्रिवर्गोपलक्षणे पुरुषार्थेन सम्पादितं। हितं मोक्षरूपकम्। —ᵈ) M4 तत्र तस्य (for तस्य धीमतः) —For 1, Ś1 Ñ1 V1 B1 D1-3.7.9 (l 1 for 1ᵃᵇ and om. l 2) subst.

152* श्रुत्वा पूर्वं काव्यबीजं देवर्षेर्नारदादपि ।
ऐक्ष्वाकस्य भूयश्च चरितं चरितव्रतः ।

[(l 1) B1 काव्यं (marg. as in text) (for देवर्षेर्) Ś1 D1-3.7.9.12.13 मुने (for ऋषि) —(l 2) Ś1 ऐक्ष्वाकः D1 ऐक्ष्वाक (for ऐक्ष्वाकस्य) V4 चरित (for भूयश्च) D5 ऐक्ष्वाकं नेत्र नम (for the prior half) D1.3.7 हितं D5 हिताय (for चरितं) V4 °मत D5 च कन्या (for चरितव्रत) V4 चरितं मूलतस्य (for the post. half)]

2. V4 M4 om. 2 —ᵃ) D11 सर्वा (for स्थित्वा) G1 मुनिसंस्थित्य स्थिते D1 om. 2ᶜᵈ —ᶜ) V1 (स)दर्भेण (for दर्भेषु) —ᵈ) Ś1 Ñ1 B1.4 Dt 3.7.13.14 धर्मज्ञः (for धर्मेण) Ś1 (स)न्वेषयत ; V4 (स)न्विच्छन्ति B1 (स)न्वेषते (sic) D1-3.7.12.13 G1 अन्वेषते (D1 °षे) D11 अन्वेषयन् D11 अभिपश्यतो, G2 स्व-पश्यो (for सम्येन्वे) D1-3.7 रत (D1 °त) D11 मति D11 मतिं (for गतिम्) —After 2, Ś1 Ñ1 V1.2 B2-4 D1-3.7.12.13 ins. V4 D1 D11 subst. for 2ᶜᵈ

153* ततोऽपश्यत् सान्निध्यं चरितं मुनितापस ।

[V1 तस्य V4 तत्र (both sub-metric) Ś1 D11 चरितं च सम्यक् (for the post. half)]

—After 2, Dt D4.5.9.11 S ins.

G 1 3 3
B 1 3 10
L 1 4 3

जन्म रामस्य सुमहद्वीर्यं सर्वानुकूलताम् ।
लोकस्य प्रियतां क्षान्तिं सौम्यतां सत्यशीलताम् ॥ ३
नाना चित्राः कथाश्चान्या विश्वामित्रसहायने ।
जानक्याश्च विवाहं च धनुषश्च विभेदनम् ॥ ४
रामरामविवादं च गुणान्दाशरथेस्तथा ।
तथाभिषेकं रामस्य कैकेय्या दुष्टभावताम् ॥ ५
व्याघातं चाभिषेकस्य रामस्य च विवासनम् ।
राज्ञः शोकं विलापं च परलोकस्य चाश्रयम् ॥ ६
प्रकृतीनां विषादं च प्रकृतीनां विसर्जनम् ।
निषादाधिपसंवादं सूतोपावर्तनं तथा ॥ ७
गङ्गायाश्चाभिसंतारं भरद्वाजस्य दर्शनम् ।
भरद्वाजाभ्यनुज्ञानाच्चित्रकूटस्य दर्शनम् ॥ ८

---

half) —(l 3) Dt D4 6 8 यावच्च (for या यच्च) —(l 5) Dt D4 8 14 च तथा G2 M1 चरता (for च तता) G2 M1 च तता (for चरता) —(l 6) Dt D6 8 G1 3 अन्वेषण D14 T2 8 अन्वेक्षते G2 M1 अन्वेषण M3 अनुवीक्ष्य (for अन्वेक्षितम्) —(l 7) T3 आश्रित (for आश्रित) —(l 9) G4 ज्ञात्वा (for दृष्ट्वा) Dt D6 8 (sec m) °मति M2 4 °मुनि (for °पुनि) —(l 10) Dt D6 8 9 G1 3 4 M3 द्रष्टुं (for चरित) T2 वक्तुम् (for कर्तुम्) For l 11 12 cf 150* —(l 11) G4 transp कामार्थे and धर्मार्थे D1 9 -संयुतं (for -समायुक्तं) M4 धर्मार्थं च ह विस्तर (for the post half) —(l 12) G4 समुद्र इव M4 लोक (for सर्व) —(l 13) Dt D6 8 M3 महात्मना (for महर्षिणा) —(l 14) D4 8 T G1 3 4 M3 4 ऋषि (for मुनि)]

—After 2 D1-3 7 ins (after 153*) a passage of 19 lines given in App I (No 2)

3 D1 om 3 —[b]) Ś1 D13 चैव V3 पूर्व G1 °नुकूल्यतां (for सर्वा°) —[c]) V1 कान्ति (for क्षान्ति) —[d]) Ś1 Ñ V B D2 3 5 7 10-13 °वाक्यतां M3 °वादिता (for °शीलताम्)

—After 3 B1 ins

155* विश्वामित्रस्य चरितं मन्त्रलम्भं तथैव च ।
ताडकायाश्च निधनं यज्ञवाटनिदर्शनम् ।

4 D5 om (hapl) 4 and 5 V1 V B D1 3 10 12 13 read 4[ab] after 5[ab] D7 transp 4[ab] and 4[cd] —[a]) D5 T3 G1 नानाप् (for नाना) V2 D4 6 8 14 T G2 M1 Cg k चित्र G1 त्रिधा (for चित्रा) D1 नाना कथाश्चाप्यभवन् —[b]) Ś1 Ñ B1 3 D2 7 10-13 -सहामुने V1 2 D14 T1 G2-4 -सहायने V3 B4 -महामन (V2 °नो) D1 -सहायने D4 6 9 T2 3 M2 3 Cg k -समागमे M1 -समागमे Ct as in text (for -सहायने) ¶ Cg विश्वामित्रसमागमे विश्वामित्रेण राम लक्ष्मणयो संयोगे सति अन्याः रामचरिताद्न्या नानाप्रकारचित्र कथा Ck मित्रस्समागमे नानाविचित्रकथा शैलियन । ¶ —[c]) D4 7 जनयन (for जानक्याश्च) Ś1 Ñ V B D10-13 मिथिलागमनं चैव —[d]) Ś1 N1 V B1-3 चैव भेदनं D4 7 M3 चापि भंजनं (for च विभेदनम्) —For 4[cd] D1 subst

156* धनुर्भेदं च मिथिलां वैदेहानां प्रतिक्रिया ।

5 D5 om. 5 (cf v l 4) Ñ1 V B D1 3 10 11 13 read 4[cd] after 5[ab] —[a]) Ñ1 D18 विवादश्च V1 विवादं (for विवादं) D13 रामरामस्य विवादं —[b]) Ś1 V1 B2 (m as in text) -4 D2 3 7 8 10 13 मथा V1 D13 M3 गुणं D11 कीर्ति (for गुणान्) T2 3 G1 3 (before corr) तदा (for तथा) Ś1 N V B D1 3 7 10-13 M3 दशरथस्य च (Ñ1 * M3 च) D1 रामस्य कीर्तिता (for दाशरथेस्तथा) —[c]) B1 तथा D4 T3 तदा (for तथा) D5 [अ]भिषेक (for °कं) —After 5[c] D1 ins.

157* प्रकृतीनां प्रतिक्रिया ।
मंथराया कुमन्त्रं च

—[d]) D1 भावता (for भावताम्)

6 [a]) V1 D5 11 व्याघातम् Dt D3 6-8 G1 3 4 M3 Cg t विघात D3 तु (for च) —[b]) N2 V1 B2-4 D5 10-12 14 T2 राघवस्य (for रामस्य च) Ś1 D12 महात्मन (for विवासनम्) B1 [cd] in marg —[c]) V1 शोको V4 D1 2 6 8 11 S Cg शोक- B4 श्लोक (sic) (for शोकं) Ś1 D12 विषाद, V1 B1 विलापन् (for विलापं) —[d]) Ś1 N2 V B D5 10-13 मोहं मरणमेव च N1 मोहेन मरणं तथा D1 कौशल्याश्च तथैव च D4 7 पौर लोकस्य चाप्रिय

7 [a]) Ñ1 विषादश्च (for विषादं) —After 7[a] B2 ins

158* रामस्य गमनं तथा ।
तमसायां निवासं च

B2 [b] in marg —[b]) Ś1 N V B1 3 4 D1 3 5 7 11 13 तथैव च B2 प्रजानां च D10 सुतस्य च (for प्रकृतीनां)

—After 7[b] B1 (marg) ins

159* शृङ्गवेरपुरे वासं

—After 7[ab] D1 reads 8[a] repeating it in its proper place then ins.

160* पौरैश्चापि निवासनम् ।
रात्रौ शोको विलापश्च रामस्य च महात्मन ।
रथमार्गेणाश्वासितश्च प्रकृत्यं(तिं) च स्वयं गत ।

—After 7[ab] D1 ins line 2 of 157* and thereafter cont

161* प्रजानां च विसर्जनम् ।

B1 transp [c] and [d] G2 reads [cd] inter lin sec m

—After 7[c] B1 (marg) ins

162* गङ्गाकूले महात्मन ।

—[d]) Ś1 V1 2 4 B1 D2 3 11 13 सूतस्य च नि(V1 वि)वर्तनं Ñ1 ततो रथस्य निवर्तनं Ñ2 V1 B2 3 D10 11 13 सूतस्य च विसर्जनं D1 तत्सारथेर्निवर्तनं

8 D11 om (hapl) 8[ab] G2 reads 8 inf lin sec m —[a]) Ś1 Ñ V1 2 4 B D3 10 12 13 चैव; V1 Dt D2 3 4 6

वास्तुकर्मनिवेशं च भरतागमनं तथा ।
प्रसादनं च रामस्य पितुश्च सलिलक्रियाम् ॥ ९
पादुकाग्र्याभिषेकं च नन्दिग्रामनिवासनम् ।
दण्डकारण्यगमनं सुतीक्ष्णेन समागमम् ॥ १०
अनसूयासमस्यां च अङ्गरागस्य चार्पणम् ।
शूर्पणख्याश्च संवादं विरूपकरणं तथा ॥ ११
वधं खरत्रिशिरसोरुत्थानं रावणस्य च ।
मारीचस्य वधं चैव वैदेह्या हरणं तथा ॥ १२
राघवस्य विलापं च गृध्रराजनिबर्हणम् ।
कबन्धदर्शनं चैव पम्पायाश्चापि दर्शनम् ॥ १३

G 1. 3. 15
B 1. 3. 21
L 1. 4. 15

9.14 S (except G4) चापि° D7 चानिशतार (for चासि सन्तार) —After 8^{cd} D2 ins

163* गुहस्य विनिवर्तनम् ।
प्रयागगमनादेव

On the other hand D1 ins

164* सुमन्त्रस्य निवर्तनम् ।
निषादवचनादेव

—^{b}) D3.5.7.12 M4 भारद्वाजस्य —^{c}) Ñ1 V2 भारद्वाजा (for भरद्वाजा) V1 D3.5.11 नुज्ञा (D3.5 °ज्ञा) च, V2 M4 नुज्ञात, V1 नुज्ञातव्, D7 नुज्ञात G4 नुज्ञाव (for नुज्ञानाच्) D1 भरद्वाजस्य वचनाच् D2 भारद्वाजाभ्यनुज्ञात —^{d}) V1 °कूटस्य च (hypermetric) B4 °कूट (submetric) (for °कूटस्य) V3 °कूटप्रवर्तन

9 ^{a}) V4 निवेशश्च, Cg निवेश (for निवेश) V3 D13 °कर्माणि वेदीं च ※ Ck वास्तुकर्म चित्रकूटे पर्णशालानिर्माणे तत्पूजकस्तत्र निवेश ※ —^{c}) Ś1 D13 आश्वासन, T3 प्रासादन (for प्रसादन)

10 ^{a}) Ś1 Ñ B2.3 D1–5.6.7.10–13 -स्व(Ñ1 illeg) भिषेक, V1 भिषेक (submetric) V2.4 B1.4 D9 -न्या(V4 B4 च B1 न्य)भिषेक, G1 भ्यपेक (submetric) M4 -श्राभिषेक (for ग्र्याभिषेक) V3 पादुकायाभिकथन —^{b}) Ś1 D13 प्रवेशन Ñ V1.3 B2–4 D2.5.9.13 नि(Ñ2 त्रि)वेशन D1 भगस्त्यस्य विसर्जन, D3 भरतस्य निवेशन T1.2 transp 10^{cd} and 11^{ab} —^{c}) V4 °आगमन (for °गमन) —After 10^{c} Dt D4.5.8.9.14 S (except M4) ins

165* विराधस्य वध तथा ।
दर्शनं शरभङ्गस्य

[(l. 1) T3 G3 M3 तदा]

—^{d}) V1 सुतीक्ष्णाया (sic) Dt सुतीक्ष्णत (sic) D3 सुतीक्ष्णेन D4 [स]भिसगम (for समागमम्)

11 T1.2 transp 10^{cd} and 11^{ab} Note hiatus between ^{a} and ^{b} —^{a}) D3 अनुसूया, D10 अनुसूया Ś1 D12 -समस्या च Ñ1 Ct -समास्या च D1 -समायोगम्, D4 G3 Cg -सहास्या च, D9 सिगमने, D14 T1.2 G2 -नमस्या (D14 °स्या) च, M3 -सपर्यासम्, Cr.k as in text (for -समस्यां च) V3 B1.4 अनुसूयासमास्या (B4 °स्या) च D2.3.7 अन(D3.7 °नु)सूया समास्याय ※ Ck तयाथे च अनसूयासमस्यार्थं (?) अनसूयाया अत्रिपत्न्या समस्यैव (?) स्याम ※ —^{b}) V1 अंगरागस्य (sic) D9 (to avoid hiatus) [अ]प्यगरागस्य B1 अंगरागसमर्पण —After 11^{ab} Ś1 Ñ V (V4 om 11^{cd}–21) B D1.3.5.7.9–13 ins

166* शरभङ्गाश्रमे वास वासवस्य च दर्शनम् ।
अगस्त्याश्रमवास च अगस्त्यस्य विसर्जनम् ।
समागम विराधेन वास पञ्चवटे तथा ।

[(l. 1) D5 [श]भ्वाम (श) (for वास) V4 -श्रमावाम V3 रामस्यापि (for वासवस्य) D1.3.7.9 शक्रेण सह सगम(D2 °म) (for the post half) —(l. 2) D3 तु (for first च) D3 अगस्त्यस्याश्रमे वास (for the prior half) V3 [अ]गस्त्याश्रम, D1 अगस्त्यस्य (for अगस्त्यस्य) V3 B1 [अ]स्त्रमर्प (for विसर्जनम्) —(l. 3) Ś1 कलहेन B4 विवादेन (for विराधेन) Ñ2 V B1 D12.13 पञ्चवटस्(for °वटे)]

—After 11^{ab} Dt D1.8 M3 ins

167* दर्शनं चाप्यगस्त्यस्य धनुषो ग्रहण तथा ।

On the other hand D4 T2.3 G1.3 M1 ins

168* अगस्त्यदर्शनं चैव शूर्पणख्याश्च दर्शनम् ।

V4 om (hapl) from 11^{cd} up to 21 —^{c}) D4 शूर्पणख्याश्च (for शूर्पणख्याश्च) M4 प्रकोपं च (for च संवादं) Ś1 Ñ V1.3 B D5.10–13 हासं सू(Ś1 V1.2 D11.12 शू)र्पण (Ś1 V3 D5.10–13 °न)खा(D13 °हा)याश्च D1–3 सुर्पणखा(D3 °खा) प्रहास च T3 तया च सह संवाद —^{d}) D3 om 11^{d} 12^{a}

12 V4 om 12 D3 om 12^{abc} (cf v l 11) —^{a}) Ñ1 illeg V3 वध (for वध) D9 °त्रिशिरसा, D9 °त्रिशिरसोपि (for °त्रिशिरसोर्) —^{b}) Ś1 N V1–3 B D5.10.12.13 कथनं, D3.11 व्युत्थान (for उत्थान) D7 दूषणस्य वध तथा —After 12^{ab}, V3 ins

169* मारीचस्य च वाक्यानि वैदेह्याश्च प्रलोभनम् ।

☞ D7 om st from 12^{cd} up to the 5th Sarga After 12^{ab} it ins from line 100 up to the end of the Anukramaṇī Sarga (App I No 1) For v l see App I (No 1)

—^{c}) Ñ1 V1.2 B D1.3.5.9.10.12 M1 विनाश च (for वध चैव) Ś1 D12 मारीचविप्रविनाश च —^{d}) Ś1 D1 D13 वैदेही (for वैदेह्या) —After 12 V3 ins line 3 of 171* with v l समायां जटायुषा (for महामना)

13 V4 om 13 (cf v l. 11) G4 रामस्य च (for राघवस्य) —^{b}) D4 निबर्हण M3 वधं च जटायुषः —^{c}) Cg चापि (for चैव) —^{d}) D4 G1.3 M3 [प]च (for [अ]पि) —For 13^{cd} M4 subst

G 1 3 16 B 1 3 22 L 1 4 15 शबर्या दर्शनं चैव हनुमद्दर्शनं तथा ।
विलापं चैव पम्पायां राघवस्य महात्मनः ॥ १४
ऋष्यमूकस्य गमनं सुग्रीवेण समागमम् ।
प्रत्ययोत्पादनं सख्यं वालिसुग्रीवविग्रहम् ॥ १५
वालिप्रमथनं चैव सुग्रीवप्रतिपादनम् ।
ताराविलापसमयं वर्षरात्रनिवासनम् ॥ १६

कोपं राघवसिंहस्य बलानामुपसंग्रहम् ।
दिशः प्रस्थापनं चैव पृथिव्याश्च निवेदनम् ॥ १७
अङ्गुलीयकदानं च ऋक्षस्य बिलदर्शनम् ।
प्रायोपवेशनं चैव संपातेश्चापि दर्शनम् ॥ १८
पर्वतारोहणं चैव सागरस्य च लङ्घनम् ।
रात्रौ लङ्काप्रवेशं च एकस्यापि विचिन्तनम् ॥ १९

170* अरण्यदर्शनं चैव कबन्धस्य च दर्शनम्।

14 V4 G4 M5 om 14 (for I, cf v1 11) —a) D5 शबर्या —b) T5 तदा (for तथा) —For 12c–14d D11 subst

171* (12cd 13a) सीतायाश्च प्रलोभं च मारीचस्य वधं तथा।
वैदेह्या हरणं चैव शोको वै राघवस्य च।
गृध्रराजेन संभास(ष) धर्मेण महात्मना।
(13bc) जटायोर्निधनं चैव कबन्धस्य च दर्शनम्।

Then reads line 3 of 172* —For 13 14b Ś1 Ñ V (V4 om) B D1-3 8 9 10 12 13 subst

172* (जटायोर्निधनं चैव) विलापो राघवस्य च।
कबन्धग्रहणं चैव कबन्धस्य वधं तथा।
शबर्या दर्शनं चैव पम्पाया दर्शनं तथा।

[(l 1) Ñ1 D2 3 8 जटायुनिधन B3 जटायोमरण Ś1 Ñ1 V1 2 B1 2 D1-3 8 9 12 13 विलाप D2 वै (for second च) Ñ2 B4 राघवस्य विलापन (for the post half) —(l 2) B3 4 D2 वधन (for वध) V3 कबन्धपनमेव च (for the post half) —(l 3) 13d and 14a transp B4 श निर्त्नं (for दर्शनं तथा) D1-3 पम्पादर्शनं तथा (for the post half)]

—Before the post half of line 1 of 172* B1 (marg) ins

173* वैदेहान्वेषणं तथा।
लक्ष्मणानुगमं चैव

—D1 11 T G3 M1 3 om 14cd —For 14 Dt D8 9 subst while V2 D3 5 9 11 subst line 2 only for 14cd

174* शबरीदर्शनं चैव फलमूलाशनं तथा।
प्रलापं चैव पम्पाया हनुमद्दर्शनं तथा।

[(l 2) 14b and c transp D3 4 हनुमद्]

15 V4 om 15 (cf v1 11) —a) Ś1 Ñ V1-3 D1 10-13 ऋष्य(D13 °षि)मूकाश्रि D5 ऋस्य° T1 2 M ऋश्य° Cg as in text (for ऋष्यमूकस्य) —b) D4 illeg (for समागमम्) —c) D5 प्रत्ययोत्पादनाद् D5 सख्ये

16 V4 om 16 (cf v1 11) —a) D5 वाली D2 3 11 12 13 -प्रथ(D1 °श)मनं (for प्रमथनं) Ś1 Ñ V1 2 3 B D1-3 6 8 11 M5 शाश्व° M4 चापि (for चैव) V1 वालिप्रमथ शासनं —b) V1 सुग्रीवस्य (hypermetric) (for सुग्रीव) B1 -पालन (for -पादनम्) D3 3 11 सुग्रीवस्याभिषेचनं G1 °प्रार्थन तथा —c) Ñ1 B1 4 Dt D1-6 8 11 13 G1 Cmp g विलाप (D1 °प) M1 विलोप (for विलाप) Ś1 Ñ2 V1 B3 D10 11 13 -शमन, V3 -कथनं, D1 8 9 13 -समये (for -समय) ॐ Cg ताराविलापसमयमिति पाठे 'सर्वो द्वन्द्वो विभाषयैकवद् भवति' इत्येकवद्भावः, Ck शरदि कार्योद्योग कार्य इति राम सुग्रीवकृतसंकेत समय ॐ —d) Ś1 V1 M3 वर्षारात्र, Ñ V1 2 B D1 3 10 11 वर्षारात्रि, D2 वर्षा चात्र, D11 (before corr as in text) 13 G1 3 वर्षरात्रि Cg k as in text (for वर्षरात्र) V1 विवासन, V2 विवेशन D5 वर्षासु प्रतिवासन

17 V4 om 17 (cf v1 11) —a) Ñ1 D1-3 कोपाद्, D10 कोपो D5 वचनाद्राजसिंहस्य —b) T2 G1 3 M3 उपसर्गं (for °संग्रहम्) V2 3 वानराणामुपग्रह (V2 °सङ्ग्रहं hypermetric) —c) Ś1 D1-3 9 13 दिशु (for दिशः) M3 4 अपि (for एव) —d) D11 °श्चैव वर्णनं

18 V4 om 18 (cf v1 11) —a) V2 B1 3 4 अंगुरीय Ś1 Ñ2 V1 B3 4 D3 10 11 12 13 अंगुली(B3 4 °री)यप्रदानं च —b) Ś1 Ñ2 V1 2 B1 3 4 D1 3 8 10 11 12 13 तथैव, M3 ऋषस्य (for ऋक्षस्य) D13 G3 बलि (for बिल) D2 तथा बिल विदर्शनं V2 om (hapl) 18cd —c) D1 2 M1 शोकं D6 11 T1 2 G1 2 M1-3 चापि, G1 lacuna (for चैव) D5 °वेशं शोक च —d) Ñ2 B3 संपातेस्तु, Ś1 Ñ (Ñ1 illeg for च) V1 2 B D1 4 8 10-13 [तु]व (for [श्चा]पि) Ñ1 illeg (for दर्शनम्)

19 V4 om 19 (cf v1 11) D5 om (hapl) 19-20 G1 om (hapl) 19cd —a) D4 11 T G3 M1 3 5 [स्त/रि (for [गृ]व) —b) Ñ1 om b Dt D10 T6 [श]नि संघर्ष D5 विल्ग्धर्न —After 19cd Dt D1 3 8 9 13 S (except G1 (om) M3) ins

175* समुद्रवचनाचैव मैनाकस्य च दर्शनम्।
[T3 चैवं (for चैव)]
Dt D8 9 cont

176* राक्षसीतर्जनं चैव छायाग्राहस्य दर्शनम्।

Dt D8 9 12 S (except G1 (om) M3 Dt D5 second time) cont while Ś1 Ñ2 B D10 11 12 G1 M1 ins after 19ab

आपानभूमिगमनमवरोधस्य दर्शनम् ।
अशोकवनिकायानं सीतायाश्चापि दर्शनम् ॥ २०
अभिज्ञानप्रदानं च सीतायाश्चापि भाषणम् ।
राक्षसीतर्जनं चैव त्रिजटास्वप्नदर्शनम् ॥ २१
मणिप्रदानं सीताया वृक्षभङ्गं तथैव च ।
राक्षसीविद्रवं चैव किंकराणां निबर्हणम् ॥ २२
ग्रहणं वायुसूनोश्च लङ्कादाहाभिगर्जनम् ।
प्रतिप्लवनमेवाथ मधूनां हरणं तथा ॥ २३
राघवाश्वासनं चैव मणिनिर्यातनं तथा ।
संगमं च समुद्रस्य नलसेतोश्च बन्धनम् ॥ २४

G 1 3 28
B 1 5 34
L 1 4 27

177* सिंहिकायाश्च निधनं लङ्कामलयदर्शनम् ।

[Ñ2 missing up to लङ्काम. D6 सिंहकायाद्. D9 निहत (for निधन). Ś1 B D10 12 13 सिंहि(D12 13 सिंह)कादर्शनं चैव (for the prior half). Ś1 B3 4 D10 13 -निलय- (for -मलय-). B1 2 D12 रुद्रालयनि° (for the post. half).]

Note hiatus between ᶜ and ᵈ. —ᶜᵈ) D4 एकस्य च, M4 पृथायन (for एकस्यापि). D8 च चिंतनं (for विचिन्तनम्). Ś1 Ñ V1-3 B D1 3 5 10–13 रात्रि(Ś1 D13 °त्रौ)प्रवेशं (B3 D5 °शो, D11 °शन hypermetric) लंकाया चिंतो (V1 2 B4 D5 10 12 °ता) हनुमतस्तथा (V3 चैव हनूमत.). —After 19, T1 2 ins 178*.

20 V4 D3 om 20 (cf v l 11 and 19 resp). —ᵃ) V4 B2 Dt D6 अपान ; V3 तथापाल- (hypermetric) (for आपान-). D1 -भूमौ (for -भूमि). —ᵇ) D1 सावरोधस्य, G1 भवरोधस्य च (hypermetric) (for अवरोधस्य). —After 20ᵃᵇ, Dt D4 6 8.10 S (except M4, T1 2 after 19) ins.

178* दर्शनं रावणस्यापि पुष्पकस्य च दर्शनम् ।

[G3 राघवस्य (for रावणस्य). T2 G2 4 M1.3 [अ]पि (for च).]

—After 20ᵃᵇ, D3 ins

179* नागगन्धर्वयक्षाणां देवदासुरक्षसाम् ।

Ś1 (hapl.) D2 om 20ᶜᵈ. —ᶜ) Ñ1 V3 B4 D1 13 -वनिकाश्र(Ñ1 °ना also) च (V3 तु) (for -वनिकायानं) —ᵈ) V1 शीतायास् (here and elsewhere below) Ñ2 B3 D1 10 11 13 [ए]व (for [श्च]पि)

21 V4 om. 21 (cf v l 11) —ᵃ) D4 T3 अभि (for अपि) D9 S (except T2) रावणस्य च (G2 M1 °स्यापि)दर्शनं. D1 om, M4 om (hapl) 21ᶜᵈ. —ᶜ) D1 G1 2 °दर्शन, G2 M1 अपि (for एव) —ᵈ) D8 -स्वन (for स्वप्न-). —For 21, Ś1 Ñ V (V4 om) B D1-3 (D1 l 2 for 21ᵃᵇ) 5 10-13 subst.

180* राक्षसीतर्जनं चैव रावणस्य च दर्शनम् ।
संभाषणं च मैथिल्या अभिज्ञानस्य चार्पणम् ।

[D1 om line 1 —(l 1) Ñ2 V1-3 B2 D5 11 12 °दर्शनं Ś1 Ñ2 B2 3 D2.3 10 13 चापि (for चैव) B2 भत्सनं (for दर्शनम्). —(l 2) B1 4 transp the prior and the post. halves V1 सभाषणं चैव (hypermetric), D5 सभाषण (submetric), D5 भाषण चैव (for सभाषणं च). D1-3 सीताया (for मैथिल्या)]

22 ᵃ) D2 प्रशि° (sic) (for मणिप्रदानं). D1-3 सीतायै (for सीतायाः) —ᵇ) M2 damaged for ᵇ. Ś1 Ñ2 B2 (marg as in text) 3 D10 13 वन°; V2-4 B4 D1 2 °भंगस् (for वृक्षभङ्गं) —ᶜ) D2 राक्षसा (for राक्षसी) G2 M1 -विद्रुत चापि (for विद्रवं चैव). D1 रक्षोविद्रवणं चैव. —ᵈ) Ś1 D13 वधं (D13 °धस्)तथा (for निबर्हणं). V3 रावणस्य च दर्शनं. —After 22, Ś1 Ñ2 V B D5 10–13 ins.

181* अमात्यपुत्रनिधनं सेनापतिवधं तथा ।
अक्षस्य निधनं चापि बानरमिन्द्रजितस्तथा ।

[(l 1) B4 अमात्र (sic) (for अमात्य). V3 4 °वधस् (for °वध) —(l 2) B4 अक्ष च (for अक्षस्य) B1 नैव (for चापि) Ś1 V1 2 4 B1 2 4 D5 11 निर्याणं(Ś1 °णं, B1 2 4 °णं)द्रजितः" (B1 2 °ता). V3 निर्याणमिद्रजितस्° (hypermetric) B2 °निर° (for the post half)]

23 ᵃ) Ś1 Ñ V B D1-3 5 9–13 M4 वानरेंद्रस्य (for वायुसूनोश्च) —ᵇ) D11 om भिगर्जनं, Cr k -तर्जनं, Ctp -मर्दनं. Ś1 Ñ2 V1-3 B D1 3 5 10 12 13 लंकादाहाभि(D1 3 °हेति)मर्दनं (V3 दर्शनं, D1 गर्जनं, D5 गर्जितं) In G3 23ᶜ–25ᵇ are written *int lin sec. m* —ᶜ) Ś1 Ñ2 V3 B2-4 D5 10 12 प्रतिप्रयाणम्, V1 अभिप्रवणम् ; V4 प्रतिप्रवत्म्, D1 कपिप्रवणम्, D2 3 प्रतिप्रवणम्; D13 प्रत्यप्रयाणम् (sic) D14 प्रतिप्लुत* (for प्रतिप्लवनम्) Ś1 Ñ V B D1 5 9-13 [अ]पि, D2 3 [अ]त्र (for [अ]थ) —ᵈ) Ś1 Ñ V B D1–3 5 9–13 M4 भक्षणं, D4 (before corr as in text) Cg महण (for हरणं) T3 तदा (for तथा)

24 G3 reads 24 *int lin sec. m* (cf v l. 23) —ᵃ) D2 रावनआसन (sic) M4 °श्वासनं (for राघवाश्वासनं). Ś1 V1 B2 3 D5 10 12.13 T1 2 चापि, D11 वापि (for चैव). —ᵇ) M4 मणेर् (for मणि) V3 निर्यापणं, B4 निर्जतनं (sic), D5 निर्यातनं (sic) (for निर्यातनं) T3 तदा (for तथा) —After 24ᵃᵇ, B3 (marg) ins

182* तत समुद्रगमनं समुद्रस्य च दर्शनम् ।
विभीषणागमं चैव अभिषेकं तथैव च ।

G 1 3 28
B 1 3 39
L 1 4 25

प्रतारं च समुद्रस्य रात्रौ लङ्कावरोधनम् ।
विभीषणेन संसर्गं वधोपायनिवेदनम् ॥ २५
कुम्भकर्णस्य निधनं मेघनादनिबर्हणम् ।
रावणस्य विनाशं च सीतावाप्तिमरेः पुरे ॥ २६

विभीषणाभिषेकं च पुष्पकस्य च दर्शनम् ।
अयोध्यायाश्च गमनं भरतेन समागमम् ॥ २७
रामाभिषेकाभ्युदयं सर्वसैन्यविसर्जनम् ।
स्वराष्ट्ररञ्जनं चैव वैदेह्याश्च विसर्जनम् ॥ २८

—After 24^{ab} T1 2 read 25^{cd} M3 damaged from समुद्रस्य in 24^{c} up to विभीषणेन स in 25^{c} —^{c}) D13 सग्रामे (for सगम) Dt D1–4 6 8 9 11 T G1 3 4 M4 समुद्रेण (for समुद्रस्य) —After 24^{c} D3 ins

183* विभीषणसमागम ।
समुद्रतरण चैव राघवस्य विचिन्तनम् ।
समुद्रागमन चैव

Ś1 om (hapl.) 24^{d}-25^{e} —^{d}) D1 °सेतुश्च, D3 नभसतोश्च (sic) (for नलसेतोश्च) D3 11 दर्शन (for बन्धनम्)

25 Ś1 om 25^{a} (cf v l 24) G3 reads 25^{ab} *int lin sec m* (cf v l 23) M3 damaged for 25^{abc} (cf v l 24) —^{a}) V1 2 D3 11 12 तरणं च (V1 चै) V3 प्रतरण च (hypermetric) V4 B1 3 4 मतारण, D6 प्रताप च, D13 प्रभात्र च, M3 प्रकार च (after corr *sec m* as in text) (for प्रतारं च) —^{b}) Ś1 Ñ V B D1–3 5 9–13 M1 3 4 रौद्र (D3 M1 3 रात्रौ) लङ्कोप (V1 2 3 D11 M1 3 °काव) रोधन (Ś1 D13 °मर्दने, Ñ2 B3 D10 °दर्शनः M1 °लोकनं) —After 24^{ab} T1 2 read 25^{cd} —^{c}) Ñ V विभीषणेन, D2 3 विभीषणस्य (for विभीषणेन) Ñ2 D6 ससंग, D2 मैत्रण, D3 संपाससर्ग मत्रेण (sic) D11 सेतु ससर्गा (hypermetric) (for संसर्गं) —^{d}) V1 विधोपाय (sic) D11 वधोय (submetric) M3 व*पाय (for वधोपाय) B4 निमन्त्रणं M4 निदर्शन (for निवेदनम्) —After 25 B3 ins

184* रावणस्य च संग्रामे चारप्रस्थापनस्त(नन्त)था ।
शुकशारणनिर्याणं सैन्यसंदर्शनस्त(नन्त)था ।
रावणोपासनं चैव शो(शौ)र्यस्य च निवेदनम् ।
विलाप चैव वैदेह्या शरबन्धस्तथैव च ।

26 ^{a}) T3 कुम्भकर्णस्य Ś1 Ñ V B D1–3 5 10–13 M4 च वधं (V3 B3 °धो) D4 विधन (after corr as in text) (for निधनं) —^{b}) Ś1 Ñ V B D5 10–13 वधो (V2 3 B4 °धस्, D13 °धस् (sic)) तथा, D1 [अ]भिमर्दनः D2 विमर्दनं, D3 निपातन D6 [उ]पमर्दन (for निबर्हणम्) Ñ1 सिंहनाद वधस्तथा M4 मेघनादस्य मर्दनं —^{c}) G1 राघवस्य (for रावणस्य) D11 वधे घोर (for विनाशं च) B1 रावण*****च —After 26^{c}, B3 ins.

185* सीतायाश्च तथैव च ।
ब्रह्मादिदेवतानां च दर्शनं वचनं तथा ।
सीतायाः प्रत्यय चैव

—^{d}) V3 °प्राप्तिम्, V3 4 D2 D2.10 °चाप्तिम्, B4 D6 °प्राप्तिम् (for सीतावाप्तिम्) Ś1 Ñ V B D1–3 5 9–13 तथैव च, M4 च राघवे (for मरे पुरे) —After 26 B3 ins.

186* तत समुद्रगमनं समुद्रस्य च दर्शनम् ।

27 ^{a}) Ñ V Dt D1 4–6 9–14 S विभीषणा°, D2 3 विभीषणस्याभिषेकं —^{b}) Ś1 Ñ V B D5 10–13 G3 M3 पुष्पकारोहणं तथा —After 27^{ab}, D2 3 ins

187* ब्रह्मादिदेवागमन सीताया प्रत्यय प्रति ।
[cf l 2-3 of 185*]

On the other hand D13 ins lines 2 and 3 of 185* and thereafter repeats 26^{d} —^{c}) Ś1 V3 D2.3 13 अयोध्यायां, D12 अयोध्या**द् (for अयोध्यायाश्च) V4 D6 11 M4 अयोध्यागमन चैव (D6 चापि) —After 27^{c}, Dt D6 8 ins.

188* भरद्वाजसमागमम् ।
प्रेषणं वायुपुत्रस्य

28 ^{a}) M3 damaged for ^{a} Ñ1 illeg (for रामा) Ś1 D13 °भ्युदयो (for °भ्युदयं) D2 रामाभिषेकोभ्युदये (sic) —^{b}) Ś1 Ñ V B D1–3 5 9–13 हरिऋक्षे° (V1 °क्षौ (sic)) M3 *र्वसैन्य° —After 28^{ab}, Ś1 Ñ2 B2–4 D2 3 10 11 13 ins.

189* अगस्त्यप्रमुखानां च महर्षीणां समागमम् ।
राक्षसानां समुत्पत्तिं रावणस्य जय तथा ।

[(l 1) B3 °प्रभृतीनां (for °प्रमुखानां) —(l 2) Ś1 D13 om l 2 B3 भय D2 जयम् (for जय)]
D5 reads 28^{c}-29^{b} in marg —^{cd}) Dt T3 स्वराष्ट्र, D14 स राष्ट्र, G1 सुराष्ट्र (for स्वराष्ट्र) T3 सीतायाश्च (for वैदेह्याश्च) Ś1 Ñ V B D1–3 5 9–13 सीतायाश्च परित्यागं (B3 °ग) प्रकृतीनां च रञ्जने (B4 वचन D11 रञ्ज*, Ś1 D3 D13 रञ्जन प्रकृतेस्तथा, D14 प्रकृतीरञ्जन तथा) M4 रञ्जनं प्रकृतीनां च सीतात्याग तथैव च —After 28 D3 ins while D2 ins after 29

190* लवणस्य विनाशं च शत्रुघ्नस्याभिषेचनम् ।
मथुराया निवेशं च मैथिल्या प्रसव तथा ।
यज्ञस्यागमन चैव सीताया शपथं पुन ।
भूमौ प्रवेश सीताया सतापो राघवस्य च ।
कालदुर्वाससोर्वाक्याल्लक्ष्मणस्य विसर्जनम् । [5]
स्थाप्य राज्ये सुतान्सर्वांश्चातरथ च गतं दिवि ।
एतत्तु तपसा दृष्ट्वा लिखितेन महामुनि ।

[(l. 3) D3 संज्ञानागमन —(l 4) D3 संतापे —(l 5) D3 वाक्य —(l 6) D3 reads स्थाप्य राज्ये सुतान् सर्वे रामश्च त्रिदिवे गतिं —(l 7) D3 लिखितेन (for लिखितेन)]

अनागतं च यत्किंचिद्रामस्य वसुधातले । तच्चकारोत्तरे काव्ये वाल्मीकिर्भगवानृषिः ॥ २९

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे तृतीयः सर्गः ॥ ३ ॥

G. 1 3. 33
B. 1 3 39
L 1 4 42

29 D₅ reads 29^{ab} in marg (cf v l 28) —^{a}) D₆ °गतस्य, D₁₂ °गत* G₁ °गम च (for अनागतं च) G₄ अनागमवर किंचिद् —^{b}) D₁₁ वहुधा° (for वसुधा°) —After 29^{ab} Ś₂ Ñ V B D₅ ₁₀₋₁₃ ins line 15 of the passage given in App 1 (No 2) Ñ₁ V B D₅ ₁₂ cont Ś₁ Ñ₂ D₁ ₈₋₁₁ ₁₃ ins after 29

191* अभ्यागमसुग्रीवाणां च शत्रुघ्नस्य विसर्जनम् ।
वने प्रसूतिं सीतायाः लवणस्य रणे वधम् ।

[Ś₁ D₁₃ om l 1 D₁₂ om l 2 —(l 2) V₂ रत्न (for वने) Ñ₂ प्रसूती D₃ प्रसूति D₁₁ लवण* V₃ ₄ वधस्तथा (for रणे वधम्)]

B₂ cont lines 2 4 (var) of 190* —After 191*, D₁₁ ins the prior half of l 2 of 190* and then cont

192* यज्ञारम्भस्तथैव च ।
यज्ञान्ते चैव सीतायाः पातालगमनं तथा ।

—After 191* Ś₁ Ñ V B (B₂ after l 4 of 190*) D₄ ₁₀₋₁₃ (D₁₁ after 192*) read l 5 6 (var) of 190* then read l 9–14 (omitting 10) (var) of the passage given in App 1 (No 2) Ñ₁ V B D₅ ₁₃ om 29^{cd} —^{c}) Ś₁ Ñ₂ D₁ ₂ ₉₋₁₁ ₁₃ T₃ G₄ काडे, Cg k t as in text (for काव्ये) G₄ **कारोत्तरे काव्ये M₄ तच्चोत्तरेकरो त्काव्ये ※ Cg तदुत्तरे काव्ये उत्तरकाण्डे चकार, Ck रे काव्य इति । समग्रकाव्यलक्षणलक्षितत्वात् काव्योत्तमे, Ct सत्सर्वमुत्तरे सर्वतो विशिष्टे काव्ये चकार निबबन्धेत्यर्थ ※ —^{d}) D₁ ₂ ₈₋₁₁ ₁₃ M₁ चरित (for वाल्मीकिर्) G₄ भावि रामन (for भगवानृषि) —After 29 D₁ ₉ ins l 1 of 191* thereafter read l 6 (var) of 190* and then ins

193* ऋक्षवानरगोपुच्छैरतथा जनपदैरपि ।

—Thereafter read l 7 (var) of 190* and then ins while D₃ subst for 29^{cd}

194* चरित सत्यसंधस्य सत्य काव्ये चकार ह ।
[D₁ ₉ सर्व (for सत्य) D₉ काव्य]

D₂ cont while D₉ ins before 1 4 1

195* तत पुनरह किंचिदुपश्लोकयते मुनि ।
व ब्रह्मा संग्रहस्यैव श्लोक इत्यब्रवीद्वच ।
तत शिष्याश्च वृद्धाश्च सर्वे चान्ये तपस्विन ।
अभिवाद्य महाभागमृषिवाक्य विचारयन् ।
पादबद्धश्चतुष्पाद श्लोकान्ते च महर्षिणा । [5]
अत्र व्याहरणार्थं वै शोक श्लोकत्वमागत ।
तस्य बुद्धिरियं जाता वाल्मीकेर्भावितात्मन ।
कृत्स्नं रामायणं काव्यमयमेव करोम्यहम् ।
यथा मे ब्रह्मणा प्रोक्त नारदस्य च दर्शने ।
(1 3 1) श्रुत्वा स वस्तुमात्र हि धर्मज्ञो धर्मसंहितौ (त) । [10]
वस्तु मन्विष्यते भूयो यद्वृत्त तत्र तत्त्वत ।

[For l 3–8 cf 1 2 38—40 —(l 4) D₉ ऋषिवाक्य —(l 5) D₉ श्लोक इत्यभिसंज्ञित (for the post half) —(l 6) D₉ अनु (for अत्र) —(l 8) D₉ एव वै प्रकरोम्यह (for the post half) —(l 9) D₉ दर्शन (for दर्शने) —(l 10) D₉ धर्मात्मा (for धर्मज्ञो) —(l 11) D₉ व्यक्तमन्विष्य वै D₉ तत्र हि (for तत्त्वत)]

—After 29 D₂ ins 190* Ś₁ Ñ₂ D₈ ₁₀ ₁₁ ₁₃ ins 191*

Colophon Ś₁ Ñ V B D₁ ₃ ₆ ₁₀₋₁₃ cont the Sarga D₇ om —*Kanda name* Dt D₆ ₈ इत्यार्षे श्री(D₆ om श्री)रामायणे वाल्मीकीये° (D₈ om वा) D₉ इत्यार्षे श्रीरामायणे (om बाल°) D₄ ₁₄ S इति श्रीमद्बालकाडे (D₄ M₄ om श्रीमद्) —*Sarga no* (figures words or both) Dt D₄ ₆ ₈ ₉ ₁₄ both as in text S (words) —After colophon G₁ ₃ M₃ conclude with श्रीरामाय नम , G₃ श्रीमते रामानुजाय नम G₄ श्रीन्द्राय नम

४

G 1 4 1
B 1 4 1
L 1 3 1

प्राप्तराज्यस्य रामस्य वाल्मीकिर्भगवानृषिः ।
चकार चरितं कृत्स्नं विचित्रपदमात्मवान् ॥ १
कृत्वा तु तन्महाप्राज्ञः सभविष्यं सहोत्तरम् ।
चिन्तयामास को न्वेतत्प्रयुञ्जीयादिति प्रभुः ॥ २
तस्य चिन्तयमानस्य महर्षेर्भावितात्मनः ।
अगृह्णीतां ततः पादौ मुनिवेषौ कुशीलवौ ॥ ३
कुशीलवौ तु धर्मज्ञौ राजपुत्रौ यशस्विनौ ।
भ्रातरौ स्वरसंपन्नौ ददर्शाश्रमवासिनौ ॥ ४
स तु मेधाविनौ दृष्ट्वा वेदेषु परिनिष्ठितौ ।
वेदोपबृंहणार्थाय तावग्राहयत प्रभुः ॥ ५

4

☞ D7 om. Sarga 4 (cf v l 1 3 12) T2 begins with श्रीरामचन्द्राय नमः D3 begins Sarga 4 with 195* then repeats 1 3 2 Then cont lines 1 4 of 154* Thereafter reads lines 3-8 of the passage given in App 1 (No 2) Then repeats l 7 of 154* then reads l 9 of the passage given in App 1 (No 2) and thereafter repeats l 8 of 154*

Ś1 Ñ V B D1-3 8 10-12 continue the Sarga with st 2 For 1ab in Ś1 Ñ V B D1 10-12 cf line 15 (cf v l. 1 3 29) and for st 1 in D2 3 cf lines 15 16 of the passage given in App 1 (No 2) The variants of the above MSS [for D1 3 cf v l App 1 (No 2)] are mentioned here along with others

1 a) Ś1 Ñ2 B2 D13 °राजस्य, Dt °राज्य* D11 भ्राप्त° (for प्राप्तराज्यस्य) B1 प्राप्तरामस्य राज्यस्य (sic) —b) Ś1 Ñ V B D11 12 चरितं यश (Ś1 D13 तस्य) धीमत (V4 कीर्तितं) —For 1cd in Ś1 Ñ V B D1 10-12 cf lines 12 14 (App 1 No 2) (cf v l 1 3 29) —c) M2 चका* (for चकार) D10 तस्य D3 11 चित्रं (for कृत्स्नं) —d) D14 विचित्रपरम्, G1 स चित्रपदम् (for विचित्रपदम्) G2 मात्मयाक्, G3 सात्म ** M1 भास्वान्, Cg as in text Ct अर्थवद् (for भात्मवान्) ※Ct आत्मवानिति पाठे अनतिहितान्त करण । प्रशस्ये मतुप्, आत्मशब्दश्चान्त करणवाची । ※ —For 1cd D3 subst 194* —After 1 B2 [after l 14 of the passage given in App 1 (No 2)] Dt D1 8 9 11 S (except M1) Cr m g t ins

196* चतुर्विंश सहस्राणि श्लोकानामुक्तवानृषि ।
तथा सर्गशतान्पञ्च षट्काण्डानि तथोत्तरम् ।

(Although Kataka comments he views that this is interpolated Til quotes Kataka as below " प्रक्षिप्तोऽयं श्लोको न सार्थ इत्याहु —(l 1) G4 damaged for the prior half B2 चतुर्विंश (for °विंशं) B3 G3 M2 मुनि (for ऋषि) —(l 2) G1 damaged for the prior half B3 D1 14 G1 3 M1 3 सर्गा (for सर्गान्) B2 चैव (for पञ्च) B3 षट्सौप (sic) (for षट्काण्डानि)]

[For 2 18 the MSS Ś1 Ñ V B D1 (for 7 18) -3 8 10-12 representing Northern recension have a longer version which is given at the end of st 18]

2 a) D1 2 M4 च D4 14 T G2 4 M1 3 [अ]पि (for तु) D3 तौ G1 तु Ct [इ]द (for तत्) —b) Cr m g k सभविष्यं (as in text) Ct सभविष्य T1 तथोत्तरं D1 4 M4 काव्यं रामायणं शुभम् (M4 महत्) ※Ct सहशब्द सहितपर भविष्येण सह सहित विशिष्ट यदुत्तरं तेन सहितमिदं काव्यं । सहोत्तरमित्यत्र उत्तरपदार्थस्य सभविष्यमिति सविशेषणत्वेन्वार्थ समास । ※ —cd) D1 4 को न्विद (D1 °धी)दं प्रथमं श्लोके प्रयुञ्जीतेत्य (D1 °ताम्य) चिंतयत् (D1 °यन्)

3 Cf v l. 2 and 18 —a) G4 damaged —c) Dt D4 Ct अगृ (D4 °प्र)हीता G3 M1 अप्रहीष्टा G1 ** हीतां Cg k as in text (for अगृह्णीतां) M2 त* (for तत) D1 4 बालौ न्यगृह्णतु पादौ M4 गत्वा पादावगृह्णीतां —d) T3 राजपुत्रौ यशस्विनौ (cf 4b)

4 Cf v l 2 and 18 —a) D1 च (for तु) D1 स धर्मात्मा (for तु धर्मज्ञौ) M4 स धर्मात्मा राजपुत्रौ —b) D1 4 राम°, G2 M1 °वंश्यौ (for राजपुत्रौ) T3 रूपवेषौ सुलक्षणौ M4 रूपवंतौ मनस्विनौ —G2 om 4cd —c) (cf 1 4 9c) D1 सत्व°, D4 सत्त्व° (for स्वरसंपन्नौ) —After 4c M4 reads 9cd and 10a repeating them in their proper place. —d) G1 -वा ** (for -वासिनौ) D4 reads 10cd after 4

5 Cf v l 2 and 18 —a) D1 2 M4 तौ (for तु) G4 damaged from वेदेषु up to प्राह in c —b) T1 दवेषु (by metathesis) (for वदेषु) —After 5cd D1 4 ins

197* मुनिर्मुधैन्युपाध्याय वचनं चेदमब्रवीत् ।
कृत्स्नं रामायणं तावन्मया काव्यमिदं कृतम् ।

[Cf lines 7 9 of 203* —(l 2) D4 यावत् (for तावत्) D4 इन्देव श्लोकम् (for the post half)]

Thereafter cont l 10 of 203*

Then read

198* एवमुक्त्वा तु भगवान् प्रयत प्राङ्मुख स्थित ।

Thereafter cont l 18 of 203*

—c) D1 4 (after sec m corr as in text) -ग्रहणा (for -बृंहणा) —d) D1 तावग्राहयतां मुन (sic)

काव्यं रामायणं कृत्स्नं सीतायाश्चरितं महत् ।
पौलस्त्यवधमित्येव चकार चरितव्रतः ॥ ६

पाठ्ये गेये च मधुरं प्रमाणैस्त्रिभिरन्वितम् ।
जातिभिः सप्तभिर्युक्तं तन्त्रीलयसमन्वितम् ॥ ७

हास्यशृङ्गारकारुण्यरौद्रवीरभयानकैः ।
वीभत्सादिरसैर्युक्तं काव्यमेतदगायताम् ॥ ८

तौ तु गान्धर्वतत्त्वज्ञौ स्थानमूर्छनकोविदौ ।
भ्रातरौ स्वरसंपन्नौ गन्धर्वाविव रूपिणौ ॥ ९

रूपलक्षणसंपन्नौ मधुरस्वरभाषिणौ ।
विम्बादिवोद्धृतौ विम्बौ रामदेहात्तथापरौ ॥ १०

तौ राजपुत्रौ कार्त्स्न्येन धर्म्यमाख्यानमुत्तमम् ।
वाचो विधेयं तत्सर्वं कृत्वा काव्यमनिन्दितौ ॥ ११

ऋषीणां च द्विजातीनां साधूनां च समागमे ।
यथोपदेशं तत्त्वज्ञौ जगतुस्तौ समाहितौ ।
महात्मानौ महाभागौ सर्वलक्षणलक्षितौ ॥ १२

तौ कदाचित्समेतानामृषीणां भावितात्मनाम् ।
आसीनानां समीपस्थाविदं काव्यमगायताम् ॥ १३

तच्छ्रुत्वा मुनयः सर्वे वाष्पपर्याकुलेक्षणाः ।
साधु साध्विति तावूचुः परं विस्मयमागताः ॥ १४

G 1 3 55
B 1 4 16
L 1 4 54

---

6 Cf v l 2 and 18 —[a]) D9 कृत्स्नं (for काव्यं) M2 रा * यण D1 यस्तु, D9 तत्तु (for कृत्स्नं) G2 M1 काव्य रामाभिसंयुक्त —[cd]) Dt D4 8 T3 M2 Ct एव, Cg k as in text (for एव) D2 9 पौलस्त्यवध इत्यर्थं (D9 इत्यार्थं) नियत नियतात्मना

7 Cf v l 2 and 18 —[a]) D9 पद्ये (for पाठ्ये) D2 गेय, M2 गेद्दे (for गेये) —[b]) M1 प्रयोगैस् (for प्रमाणैस्) T2 र is moth-eaten in रन्वितम् —[c]) D4 5 14 S Cm g यद्व (for युक्त) —[d]) G4 -सम * * (for -समन्वितम्)

8 Cf v l 2 and 18 D9 reads 8 in marg (*sec m*) G4 damaged for [ab] —[a]) Dt D4 5 9 T3 M2 Cr(!) g k(!) t रसै (for हास्य) Dt D4 8 9 करण (for -कारुण्य) —[b]) Dt D4 8 9 T3 M2 हास्यरौद्र, D4 G1 3 M3 transp रौद्र and वीर, Cg हास्यवीर (for रौद्रवीर) M4 रौद्रबीभत्सका द्भुतै —[c]) G4 damaged up to र in रसै Dt D4 8 9 M4 Ck t वीरादिभी°, D14 T वीभत्साद्भुत (T3 °चैश्च) संयुक्त, M3 वीरादिभिश्च संयुक्त —[d]) M2 एत*°, M4 °गूढता (for एतदगायताम्)

9 Cf v l 2 and 18 —[a]) D9 °कुशलौ (for °तत्त्वज्ञौ) —[b]) D1 S (except M3) Cr m g मूर्छ (G4 lacuna) नास्थान, D9 तालग्रहण, D14 मूर्छितास्थान, M1 तालमूर्छन, Ck t as in text (for स्थानमूर्छन) M4 om (hapl) 9[d]–10[a]

10 Cf v l 2 and 18 M4 om 10[a] (cf v l 9) G4 damaged from first र up to पि —[b]) M4 स्मित (for -स्वर) D9 यथा मधुरभाषिणौ D9 reads 10[cd] after 4 —[c]) D9 बिंबे इव, G4 * * * व (for विम्बादिव) Dt D4 8 T3 Cg k t [उ]त्थितौ, Cr as in text (for [उ]द्धृतौ) D1 विवाद् (for विम्बौ) ※ Cr रामदेहाद्बिम्बात्तथोद्धृतौ। सैनैव सन्निवेशेन उद्धृतौ अपरौ विम्बौ, Ct विम्बात्सूर्यादिरूपबिम्बौ विम्बाविव प्रतिबिम्बाविव तथा रामदेहदुत्थितौ परौ रामदेहा त्विलयर्थं । ※ —[d]) M2 इव (for तथा) D9 राजपुत्रौ यशस्विनौ (cf 4[b]) M4 रामविंबाविवापरौ

11 Cf v l 2 and 18 —[a]) D8 T2 3 कात्स्र्न्येन (for कार्त्स्न्येन) —[b]) D8 धर्माख्यानम् (submetric) T2, 3 G4 धर्ममाख्यानम्, Cg k t as in text (for धर्म्यमाख्यानम्) G1 3 M2 धर्मा(M3 °र्म्या) ख्यानमनुत्तमम् —For 11[cd], M3 subst

199* पाठ्ये गेये च निपुणौ वाल्मीकिना महर्षिणा ।

—For 11 D9 subst

200* युक्तं रामायणं काव्यं कृत्स्नं जगृहतुः शुभम् ।
वाचो विधेयं सर्वं वै कृत्वा तत्राततावुभौ ।

Then cont

201* बहुमानाच्च वाल्मीकेः भाउस्य च मुखादपि ।

Thereafter ins (var) lines 19-21 of 203*

12 Cf v l 2 and 18 —[ab]) M4 ऋषीणां समवायेषु द्विजातीनां सतामपि —[c]) G4 * * पदेश (for यथोपदेशं) M4 यथाप्रदर्शं धर्मज्ञौ —[d]) T3 जगतस्थौ (sic) (for जगतुस्तौ) D14 T1 2 G2 M1 तौ कुशीलवौ G4 मुनिचोदितौ, Ct सुसमाहितौ (for तौ समाहितौ) M3 om (hapl) 12 [ef] —[e]) G2 M1 महावर्णौ (for महात्मानौ) —[f]) Dt om लक्षण Ck लक्षण लक्षणलक्षितौ

13 Cf v l 2 and 18 —[a]) G2 M1 कदाचित्समवेतानां —[b]) T3 च महात्मनां, M1 देववर्चसां (for भावितात्मनाम्) —[c]) Dt D4 8 मध्येसभं (for आसीनानां) M4 समीपे तु (for समीपस्थौ)

14 Cf v l 2 and 18 —[a]) G3 [अ]थ (for [इ]ति) D8 तिलान in marg (*sec m*) D14 T1 2 M4 वाप्यूचुः, T3 [अ]थाभ्यूचुः, G1 [अ]थाप्यूचुः, M3 [अ]थो ऊचुः (for तावूचुः) —[d]) T3 मापयुः (for आगताः) D9 G1 3 परमं विस्मयं गताः ※ Cg तत्काव्यं श्रुत्वा परं विस्मयमागताः वाष्पपर्याकुलेक्षणाः सर्वे मुनयस्तौ साधु साध्विति ऊचुः ※

G 1 3 56 B 1 4 16 L 1 4 54

ते प्रीतमनसः सर्वे मुनयो धर्मवत्सलाः ।
प्रशशंसुः प्रशस्तव्यौ गायमानौ कुशीलवौ ॥ १५
अहो गीतस्य माधुर्यं श्लोकानां च विशेषतः ।
चिरनिर्वृत्तमप्येतत्प्रत्यक्षमिव दर्शितम् ॥ १६
प्रविश्य तावुभौ सुष्ठु तदा भावमगायताम् ।
सहितौ मधुरं रक्तं संपन्नं स्वरसंपदा ॥ १७
एवं प्रशस्यमानौ तौ तपःश्लाघ्यैर्महर्षिभिः ।
संरक्ततरमत्यर्थं मधुरं तावगायताम् ॥ १८

---

15 Cf v l 2 and 18 —[a]) D4 प्रीता मुनय (for प्रीतमनस) —[b]) D4 तथा वै (for मुनयो) —[d]) D14 T1 2 गायतौ तौ, Cg as in text (for गायमानौ)

16 Cf v l 2 and 18 T3 repeats 16[ab] after 20[ab] —For 16[ab] M4 subst

202* अहो भगवत सम्यग्रामस्य चरित महत् ।

—[c]) D4 8 9 चिर (for चिर) D8 9 निवृत्तम् (for निर्वृत्तम्)

17 Cf v l 2 and 18 —[ab]) Dt D3 T1 2 G1 2 Ct तथा Cg as in text (for तदा) T3 M3 काव्यम् (for भावम्) M4 अहो सुष्ठु प्रविश्यैतावुभौ° —[c]) D8 सहितो (sic) D9 M1 सहित, M4 सहत (for सहितौ) G1 (before corr) मधुरौ (for मधुर) G2 रक्तौ, M2 व्यक्त, Ck तार (for रक्त) —[d]) D4 T3 G3 M1 2 संपन्नौ, Cg k t as in text (for संपन्न) ※ Cg स्वरसंपदा षड्जादिस्वरसंपदा संपन्न अत एव मधुर रमणीय रक्त रागयुक्त च यथा भवति तथा अगायताम्, Ck तारमुच्चै संपन्नं यथा तथा अगायताम् Ct मधुर पाठ्यो गानतश्च । रक्तमुच्चै स्वरसंपदा षड्जादिस्वरसंपदा संपन्न यथा भवति तथा अगायताम् ※

18 [a]) D1 प्रशंस्यमानौ (for प्रशस्यमानौ) D6 11 तु, D14 T1 2 G3 4 M3 5 तैस्तु (for तौ) —[b]) D6 तप श्लाघ्यैः, D11 गीयमानौ (for तप श्लाघ्यैर्) D4 8 24 S (except T1 M1 3) Cg महात्मभि (for महर्षिभि) —[c]) T1 missing from तरम् up to ताव in [d]

For 2–18 Ś1 Ñ V B D2 3 8 10–12 subst a passage diverging from the text which is given below as one unit for the sake of convenience D1 subst for 7 18

203* (2) { कृत्वा वेदमशेषेण काव्य रामायणाह्वयम् ।
चिन्तयामास क इद लोकेऽस्मिन्प्रथयिष्यति ।
(3[ab]) अथ चिन्तयतस्तस्य महर्षेर्भावितात्मन ।
(3[cd]) तदा नगृहतु पादौ मुनिवेश(ष)धरौ वने ।
वाल्मीकिशिष्यौ तरुणौ रूपौदार्यगुणान्वितौ । [5]
(4[ab]) कुशीलवाविति ख्यातौ सीतारामात्मसंभवौ ।
स तौ मूर्धन्युपाघ्राय वाल्मीकिर्भगवानृषि ।
उवाचेद तदा वाक्यं प्रणतावग्रत स्थितौ ।
आर्ये रामायण काव्यमिद तात मया कृतम् ।
गृह्यतां मन्नियोगेन पुण्यश्रवणकीर्तनम् । [10]
(6[cd]) पौलस्त्यवधसयुक्त धर्मकामार्थसंहितम् ।
(7[ab]) पाठ्ये गेये च मधुर प्रमाणैस्त्रिभिरन्वितम् ।
(7[cd]) { तन्त्रीगीतैश्च मधुरैरन्वित सप्तभि स्वरै ।
जातिभि सप्तभिर्युक्त श्रोतु श्रुतिमनोहरम् ।
(8) { शृङ्गारवीरबीभत्सरौद्रहास्यभयानकै । [15]
करुणाद्भुतशान्तैश्च युक्त काव्यरसैरपि ।
एवमुक्त्वा तु तौ बालौ भगवानृषिसत्तम ।
सम्यगध्यापयामास काव्य रामकथाश्रयम् ।
(11[cd]) वाग्विधेये तदा ताभ्या कृत तत्र विशेषत ।
पुण्य रामायणं काव्यं तदा तौ मुनिरब्रवीत् । [20]
गीयतामिदमाख्यानं भवद्भ्यामृषिसंसदि ।
(12[ab]) राजर्षीणा पुण्यकृता साधूना च समागमे ।
गुरुणैवमनुज्ञातौ तावुभौ दयरूपिणौ ।
कुशीलवौ राजपुत्रौ प्रकृत्या मधुरस्वरौ ।
(10[cd]) रूपानुरूपौ रामस्य बिम्बाद्बिम्बमिवोत्थितौ । [25]
(5[cd]) वेदवेदाङ्गेतिहासशास्त्रेषु परिनिष्ठितौ ।
(12[cd]) जगतुस्तौ तदा काव्य मधुर मधुरस्वरौ ।
यथोपदिष्टमृषीणा सन्निधौ ब्रह्मवादिनाम् ।
तयोर्वेशामयच्छीत सेन्द्राश्च सुरसत्तमा ।
गन्धर्वपतयश्चैव पन्नगाश्च महर्षिभि । [30]
(13[ab]) तौ कदाचित्समेतानामृषीणां देवरूपिणाम् ।
(13[cd]) काव्य रामायण मध्ये सहितावभ्यगायताम् ।
(14[ab]) शृण्वता तु तदा काव्यमृषीणा हर्षसंभव ।
(14[cd]) सहसाभून्महाशब्द साधु साध्विति भासताम् ।
(15[ab]) सुप्रीतमनसश्चैव मुनयो धर्मवत्सला । [35]
(15[cd]) शशसुर्भावितौ तत्र गायन्तौ तौ कुशीलवौ ।
(16[ab]) अहो भावानुगं गीतमहो गीतसविस्तरम् ।
अहो भगवता सम्यग्रामस्य चरित महत् ।
(16[cd]) चिरवृत्तमपि ह्येतत्प्रत्यक्षमिव दृश्यते ।
सस्कृत मधुर चैव समाक्षरपदक्रमम् । [40]
प्रयोक्ताराविमौ चापि सम्यगस्य कुशीलवौ ।
कुमारौ देवगर्भाभौ तरुणौ मधुरस्वरौ ।
अहो भव्यमहो स्वाद्यमहो गीतमविस्तरम् ।
(17[cd]) व्यक्त च मधुर चैव पदवा स्वरसपदा ।
पदसंधिसमायुक्त तारतानसमन्वितम् । [45]
(18[ab]) एव प्रशस्यमानौ तौ श्लाघ्यमानौ महर्षिभि ।
(18[cd]) भूयो व्यक्ततर साधु मधुरत्वाभ्यगायताम् ।

[D1 om lines 1 18 24 27 44 45 and 47 —(l 1) D3 10 12 वेन्द्र (for वेन्म्) V2 विशेषेण D2 8 °चैव विशेषेण (for the prior half) B1 वाक्यं (by metathesis) (for काव्य) Ñ1 V2 D3 2 [आ]श्रय (for [आ ह्वयम्) —(l 2) Ñ1 V2 4 B1 D3 °यिष्यति (for प्रथयिष्यति) —(l 3) D1 देवर्ष (for महर्षे) —(l 4) Ś1 D10 तु तौ B1 D12 मुने, D13

मन (for मने) D2 मुनिश्रेष्ठधरी न तौ, D3 भक्षस्वधरी मुने (for the post half) —(1 5) B2 कि (m) in वाल्मीकि. B3 (m) °समचितौ —(1 6) V2 -राघव (for -राघवः) —(1 7) V2 तौ च, B1 स त D13 तुतौ (for स तौ) Ś1 D13 मुनि (for ऋषि) —(1 8) V4 B3 प्रोवाच (for उवाच) D10 [इ]तौ (for [इ]द) Ś1 V4 D13 ततो, Ñ B1 3 तथा (for तदा) —(1 9) D2 3 इत्युक्तं (for आर्षं) D3 °तातौ यथाक्रम (for the post half) —(1 10) Ś1 Ñ2 (m) B1 3 D10 गृहीन V1 3 B4 D13 गृहीत, V2.4 B2 गृहीता (for गृहीत्वा) V1.3 संनि°, D2 मुनि° (for सन्नियोगेन) —(1 11) Ñ2 V1 B3 4 D10 -संयुत (for -सहितम्) —(1 12) Ś1 V1 4 B1 2.4 D3 11 13 पाठे° D3 पर्यैग्रे, D5 (after corr *sec m*) as in text (for पाठ्य गेये) B3 पाठ्य यो [*sup lin*] गेये च मधुर (hypermetric) (for the prior half) V3 अन्वित त्रिभि (by transp) D5 अन्वीतै (sic) (for अन्वितम्) —(1 13) V3 नीति, D2 3 तंत्रे (for तन्त्री) —(1 14) Ñ V3 B3 श्रोत्रश्रुति, V1 2 4 D3 10 12 13 श्रोत्रश्रुति, B4 श्रोतृश्रोत्र (for श्रोतृ श्रुति) D2 3 12 श्रोत्र(D3 श्रोतृ, D11 मन)श्रुतिसुखावह (for the post half) —(1 15) *D10 erroneously om* वीर V3 -बीभत्से (for -बीभत्स) V3 -रौद्रैश्चैव, B1 2 4 -रौद्रैश्च स (for -रौद्ररास) D2 3 शृङ्गारकरुणोदाररौद्रबीभत्सरूपे (D2 °णौ) —(1 16) Ñ1 B1 3 हास्यैश्च, B4 शान्तैश्च (for -शान्तैश्च) D2 3 तथैव हास्यवीरास्य (for the prior half) D2 3 वाक्य (by metathesis) (for का य) —(1 17) D2 उक्तौ (for उक्त्वा) Ś1 V2 4 B2 D13 च°, Ñ2 [त]च°, D3 तुतौ (for तु तौ) Ś1 D13 मुनि (for ऋषि) —(1 18) D11 सम्यगाख्याप्य * * (for the prior half) V4 °भित B4 रामायणं° (for रामकथा°) —(1 19) D3 °दन्य (for भाविन्येत्) Ś1 V2 4 सदा, Ñ1 B1 यथा Ñ2 V1 3 B3 D1 10 11 यदा D3 * दा, D5 12 ततस D13 त दा (for तदा) B2 नदि (m as in text) (for ताभ्या) B3 यथाप्यशेषत, D1–3 तथाप्यशेषत (for तथ विशेषता) —(1 20) V2 D3 [आ]दौ (for तौ) —(1 21) D2 गीयेताम् (for गीयताम्) D1 °त (for आरयात) D12 भ्रमरश्रयाम् (hypermetric) (for यथाक्रयाम्) D1 3 -सन्निधौ, D3 -सत्तम (for -संसदि) —(1 22) D12 रामर्षाणा पु * इता (for the prior half) Ñ1 * समागमे, D3 चैव रामसे (for च समागमे) —(1 23) V1 -कौतूहलत्वा (for the prior half) D1 श्रुत्वा ततो गुरोर्वाक्य शिरसा प्रतिगृह्य च —After 1 23 D1 which om 1 24 27 reads lines 31 32 —(1 24) V2 3 B2 3 (m) D2 3 राम° D13 रामपुत्री (for राघवौ) Ñ1 om from the post half up to the prior half of 1 25 V2 om 1 25 27 —(1 25) Ñ1 om the prior half Ś1 V4 D13 अनुरूपौ न (for रूपानुरूपौ) D11 रामजः D13 रामस्य (ditto) (for रामस्य) Ś1 Ñ1 V3 D2 3 10 12 [उ]द्धृतौ, V4 B1 3 4 D10 [उ]द्धृतौ (for [उ]त्थितौ) V3 °द्वितावितोदतौ D2 चीवात् त्रिरतोत्थितौ (sic) D12 सत्यैवाविवेच्यौ (for the post half) —(1 26) B1 D11 पुराण (for शास्त्रेषु) —(1 27) V3 यथा (for तदा) B1 वक्य (by metathesis) (for काव्य) B1 D1 missing (for मधुर) D13 -स्वरौ (for -स्वरौ) —(1 28) V2 repeats (var) 1 28 after 1 42 Ś1 श्लो° V3 (second time) °वृत्ताम्, D1 यथो° (for यथोपदिष्टम्) Ś1 Ñ2 V2–4 B D1 3 5 10–13 ऋषिणा (for ऋषीणां) D1 सन्निधौ (for सन्निधौ) —(1 29) D3 प्रीता (sic) (for प्रीत) B4 स्वर (for मुर) D13 सैंद्र सपुरसत्तम (for the post half) —(1 30) Ñ2 V4 B D10 गन्धर्व एतगा° V1 °पन्नगा°, V2 3 B3 (m) D5 11 12 गन्धर्वाप्सरसश्चैव, D1–3 गन्धर्वाश्च पन्नगाश्च (D1 मुनगाश्च) (for the prior half) Ñ2 B3 D10 महर्षय, D1 11 महर्षिभि (for महर्षिभि) V1 पन्नगा सह°भि (submetric) D1 पन्नगा समहर्षय (for the post half) Ś1 D13 गन्धर्वा पन्नगाश्चैव पन्नगाश्च महर्षय —(1 31) V4 °समेता * (for the prior half) Ś1 D13 चैव सन्निधौ, Ñ V B3 4 D2 3 5 10–12 °रूपिणौ (for देवरूपिणाम्) —(1 32) Ñ1 illeg from मा to ण Ś1 D13 नाम (for मध्ये) D13 सहितान् (for सहिताव) V3 अनु °(sic) D5 12 अध्य° (for अन्य°) D3 समहितान्यगाथया (sic) (for the post half) —(1 33) Ñ1 V2 4 B1 D1–3 11 तच्छ्रुत्वा, V3 (before corr) श्रुत्वा° (for श्रुत्वा तु) V3 यदा (for तदा) B2 4 वाक्य (*by metathesis*) (for काव्य) V2 °व, V4 देवसन्निधौ, D5 °समर (for हर्षसम्भव) —(1 34) Ñ2 B3 (m as in text) 4 D5 10 संपर्शो, V1 सदर्शो, B2 सदशो, D1 सद्य सो, D3 सधासा (sic) (for सहसा) B3 D1 3 5 महान्, D13 महाच (sic) (for महा) Ñ1 V2 4 B1 -नाद, D5 शब्द (sic) (for शब्द) D3 शसत, D3 शसतो (for शसताम्) —(1 35) B3 (m) °नि (for सुप्रीत) B1 -मानसाश्च (for मनसश्च) V1 सर्वे ते (hypermetric) B4 D1 * सर्वे (for चैव) D12 °र्जला (for गर्भवत्सला) —(1 36) D13 आसर (for आसतौ) V4 °च D1 3 गायमानौ, D5 (after corr) 11 °नद् (for गायन्ता तौ) Ś1 D13 om 1 37 41 —(1 37) D11 इहो (sic) (for अहो) V1 D16 °सुगीतम्, V3 °धेनुगीतम्, B4 °लब्ध (as in text also) काव्यम् D1 3 5 11 °का यम्, D13 °न * का यम् (for भावागुण गीतम्) V3 अनुत्तमम् (for अहो गीतम्) D5 अविस्तर D11 सविस्तर (for अविस्तरम्) B2 (marg) °काव्यमहो स्वर D2 श्राव्या गीयेन विस्तर, D2 इद रामायण कृत D3 श्राव्यो गीतमविस्तरौ (for the post half) —D2 om 1 38 —(1 38) Ñ2 V2 3 B3 4 D10 11 °त (for स्थानना) D1 3 काव्यम् (for सम्यक्) B2 3 (marg) कृत (for महत्) D1 3 इद रामायण कृत (for the post half) —(1 39) V3 चिन्त (for चिर) D2 चिरनिवृत्तमप्येतद् (for the prior half) V3 B2 अपि (for इव) V2 दृश्यते D2 3 5 11 12 दर्शित (for दृश्यते) —(1 40) D1 सहस्र (for सत्कृत) D16 सुर (for मधुर) D10 om (hapl) from the post half of 1 40 to the prior half of 1 44 Ñ1 illeg for पद V4 °म (for पदक्रमम्) —(1 41) D11 reads 1 41 43 in marg (*pr m*) —(1 42) V3 repeats 1 28 (var) after 1 42 D4 °री (for मधुर) B1 [अ]क्षरौ (for -स्वरौ) —(1 43) Ś1 V2 4 B3 4 D5 10 श्लाघ्यम् (for अन्यम्) V3 सायम्, B1 ना यम् (for स्वायम्) D11 यदो भाव महात्म्य

G 1 5 61
B 1 4 20
L 1 4 61

प्रीतः कश्चिन्मुनिस्ताभ्यां संस्थितः कलशं ददौ ।
प्रसन्नो वल्कलं कश्चिद्ददौ ताभ्यां महायशाः ॥ १९

आश्चर्यमिदमाख्यानं मुनिना संप्रकीर्तितम् ।
परं कवीनामाधारं समाप्तं च यथाक्रमम् ॥ २०

(for the prior half) Ś1 D1 13 सुविस्तरं V3 करीश्वर, D11 अविस्तर (for अविस्तरम्) D4 अहो वाच्यमहो भाव्यमहो रम्यार्थमद्भुतं D5 अहो भाव्यमिदं काव्यमहो रम्यार्थमद्भुतं —(l 44) Ñ V2 4 B2 3 4 D11 13 repeat l 44 after l 45 B1 transp l 44 and 45 Ś1 Ñ V1 4 (first time) D5 13 रक्तं°, D1 पेशल D11 12 (first time) युक्तं° (for व्यक्तं च) B4 (first time) missing (for चैव) Ñ V1 (second time) B D5 11 13 (last two second time) संरक्तं चापि (V1 B1 °पि, D5 11 13 °पि) रक्तं च V4 (second time) संरक्तमविरक्तं च (for the prior half) D11 सु° (for स्वरसंपन्ना) V2 3 D1-3 om l 45 B1 transp l 44 and 45 —(l 45) D5 11 13 -युक्त (for -संपि) Ś1 D13 भाव, Ñ V4 D10 -तार-; B3 (m) -भाव (for तान) —(l 46) V1 4 प्रसंस्य°, V2 3 D3 प्रशस्य°, B4 * * स्य° (for प्रशस्य°) D11 तु (for तौ) D11 गीय° (for श्लाघ्यमानौ) B1 कुशीलवौ (for महर्षिभिः) D1 om l 47 —(l 47) V1 °थे (sic) (for भूयो) Ś1 Ñ V1 3 4 B3 D5 3 8 11-13 रक्त° (B3 m बहु°, दिव्य°, ध्यने°) B1 बहु° D10 रक्त° (sic) (for व्यक्ततर) Ś1 D13 स्वादु (for साधु) V3 D10 12 ना (for च) V3 D3 गीयतां (for [अ]गायताम्)]

—After l 14 of 203*, D2 ins

204* (9[ab]) तौ तु गान्धर्वतत्त्वज्ञौ तालग्रहणकोविदौ ।
(9[cd]) भ्रातरौ स्वरसंपन्नौ गन्धर्वाविव रूपिणौ ।
(10[ab]) रूपलक्षणसंपन्नौ मधुराभाषिणौ तथा ।

[D2 repeats l 3 after l 23 of 203*]

—After l 21 B3 ins

205* रामस्य चरितं दिव्यं सर्वलोकसुखावहम् ।

—After l 31 B3 4 ins

206* काव्यं तज्जगतु श्रीमी कुमारौ कलमद्भुतम् ।
(14[cd]) श्रुत्वा तु मुनयः सर्वे परं विस्मयमागताः ।
हर्षविस्मयसंपूर्णैर्नेत्रैरनिमिषैरिव ।
समीयुस्तत्र तत्काव्यं श्रोतुकामाः सहस्रशः ।

[(l 2) B3 च (for तु) —(l 3) B4 मापन्ना (for -संपूर्णैर्) B3 अनु° (for अनिमिषैर्)]

On the other hand D1 ins

207* सभासीनाः शुभा वाचं रामायणमुदीरितम् ।
(14[cd]) तच्छ्रुत्वा मुनयः सर्वे बाष्पपर्याकुलेक्षणाः ।

19 D1 om 19-21[b] —[a]) Ś1 Ñ V B D2 3 5 10-13 ताभ्यां प्रीतो मुनिः कश्चित् (by transp) —[b]) Ś1 Ñ V B D2 3 5 10-13 पार्श्वस्थ, D14 T1 2 G1 संमत T3 G1 सुस्थित; G3 उत्थित G4 स स्थित, M4 संस्थितैः, Grp in g L t as in text (for संस्थित) —[c]) D6 प्रसन्नौ (sic) (for प्रसन्नो) M4 वल्कलान् —[d]) D14 T1 M1 °तपा (for महायशा) —For 19[cd] Ś1 Ñ V B D2 3 5 10-13 subst

208* कश्चिद्वनफलं स्वादु वल्कलं कश्चिदीप्सितम् ।

—After 19 Dt D1 6 8 14 T1 2 G1-3 M1 3 ins

209* अन्यः कृष्णाजिनमदाद्यज्ञसूत्रं तथापरः ।
कश्चित्कमण्डलुं प्रादान्मौञ्जीमन्यो महामुनिः ।
बृसीमन्यस्तदा प्रादात्कौपीनमपरो मुनिः ।
ताभ्यां ददौ तदा हृष्टः कुठारमपरो मुनिः ।
काषायमपरो वस्त्रं चीरमन्यो ददौ मुनिः । [5]
जटाबन्धनमन्यस्तु काष्ठरज्जुं मुदान्वितः ।
यज्ञभाण्डमृषिः कश्चित्काष्ठभारं तथापरः ।
औदुम्बरीं बृसीमन्ये स्वस्ति केचित्तदावदन् ।
आयुष्यमपरे प्राहुर्मुदा तत्र महर्षयः ।
ददुश्चैव वरान्सर्वे मुनयः सत्यवादिनः । [10]

[Except Śiromaṇi (not included in the apparatus) no other commentator glosses on these lines Til however glosses on बृसी and स्वस्ति —(l 1) D6 कृष्णाजनम् (for कृष्णाजिनम्) D6 14 T1 2 transp the post halves of l 1 and 2 D6 T1 2 प्रादाद् (for अदाद्) G1.3 अथ (for तथा) Dt [अ]परे (for [अ]परः) —(l 2) D14 T1 2 transp the post halves of l 1 and 2 (cf v l l 1) G M1 अदात् (for प्रादात्) D1 14 T1 2 om l 3-7 and 10 G1 2 om (hapl) l 3 —(l 3) G3 M1.3 ब(M3 after sup lin sec m corr बृ)सीं ददौ तदा (M3 महा) हृष्टः (for the prior half) M1 om from the post half of l 3 to the prior half of l 4 M3 कुद्दालम् (for कौपीनम्) G3 M3 om (hapl) l 4 —(l 4) G1 3 तस्मै (for ताभ्यां) —(l 5) G1 3 महा° (for ददौ मुनिः) M2 om l 6 —(l 6) Dt * टा°, G1 °बहलम् (for जटाबन्धनम्) M3 reads l 7 10 sup lin —(l 7) G1 3 अथ (for तथा) —(l 8) M1 अन्य (for अन्ये) M3 तथा (for तदा) D6 14 T1 2 जपमालाम् (D6 °ला त)थापरः (for the post half) —(l 9) D1 14 T1 G3 M1 3 चोचुः T2 G1.3 [अ]प्यूचुः (for प्राहुः) —(l 10) G M1 चैव M3 एव (for चैव) G M1 3 प्रीताः (for सर्वे)]

—After 19 M3 ins

210* यज्ञोपवीतमन्यस्त्वपरः काष्ठभारं तथा परः ।
काष्ठबन्धनरज्जुं च ददौ ताभ्यां परो मुनिः ।
अन्यः कृष्णाजिनं प्रादान्मौञ्जीमन्यो महामुनिः ।
कश्चित्कमण्डलुं प्रादाद्बृसीमन्यस्तथा ददौ ।

Thereafter M3 reads l 5 of 209* then cont

211* कुठारमपरः प्रादात्स्वस्ति केचिदथावदन् ।
एवं प्रीतास्तु मुनयः प्रददुः सत्यवादिनः ।

20 D1 om 20 (cf v l 19) —[a]) D3 इति यद्गीतं (for इदमाख्यानं) —[b]) D3 ऋषिभिः D5 T2 M4 मुनी(T3

प्रशस्यमानौ सर्वत्र कदाचित्तत्र गायकौ ।
रथ्यासु राजमार्गेषु ददर्श भरताग्रजः ॥ २१
स्ववेश्म चानीय ततो भ्रातरौ स कुशीलवौ ।
पूजयामास पूजार्हौ रामः शत्रुनिबर्हणः ॥ २२

आसीनः काञ्चने दिव्ये स च सिंहासने प्रभुः ।
उपोपविष्टैः सचिवैर्भ्रातृभिश्च परंतपः ॥ २३
दृष्ट्वा तु रूपसंपन्नौ तावुभौ वीणिनौ ततः ।
उवाच लक्ष्मणं रामः शत्रुघ्नं भरतं तथा ॥ २४

G 1 3 71
B 1. 4 32
L 1 4 70

°नि)ना (for मुनिना) M4 समवर्तत After 20ab, T2 repeats 16ab —d) D3 6 T2 G1 4 यथाकृतं M4 समास पन्नग कृतं —For 20 Ś1 Ñ V B D2 5 10–13 subst, while D1 ins after 20

212* एव पूर्वमिदं काव्य मुनिभि, प्रतिपूजितम् ।
सारभूत मनुष्याणा कवीनामार्षमद्भुतम् ।

[(l 1) Ñ2 B4 काव्यमिद पूर्व (by transp) V1 D3 11 ऋषिभि, D2 विद्वद्भि (for मुनिभि) D2 3 परिपूजित —(l 2) D5 काव्यानाम् Ś1 शतमद्भुत, V1 B4 (m orig as in text) D5 11–13 वपजीवन (for आर्षमद्भुतम्) D2 काव्य नानार्थमद्भुत (for the post half)]

—After 20 Dt D4 1 8 9 14 S (except M4) ins

213* अभिगीतमिद गीत सर्वगीतेषु कोविदौ ।
आयुष्य पुष्टिजनन सर्वश्रुतिमनोहरम् ।

[(l 1) G2 अपि°, G4 अवि°, M3 अधि° (for अभिगीतम्) Dt गीतिषु (for गीतेषु) —(l 2) D4 °महोहर (sic) D4 G1 °श्रुति (G1 श्रुत्र) मनोरम (for the post half)]

21 D1 om 21ab (cf v l 19) —a) Ś1 Ñ V B D5 10 13 तावेव (V4 D10 12 °व, B4 marg °नौ) D2 प्रशस्यमानौ ऋषिभिर् —b) Ś1 Ñ V B D5 10–13 देवरूपिणौ, D1 9 तावगायता, D14 T1 2 G1 3 M3 °नापि (T1 °प)नौ, M4 सौ तु° (for तत्र गायकौ) D4 उभावपि हि गायता

22 a) G4 तदा (for ततो) —b) D4 च (for स) —For 22ab, M4 subst

214* आनीय च स्वक वेश्म तावुभौ भ्रातरौ तत ।

—d) M4 सत्कारेण सुसत्कृतौ

23 a) G1 तल्पे (for दिव्ये) —c) D4 14 T1 M3 4 Cg k t (!) °विष्ट, Ctp as in text (for उपोपविष्टै) M4 पार्श्वस्थैर् (for सचिवैर्) Ctp उपोपविष्टसचिव —d) M4 भ्रातृ* T3 स (for च) Dt D4 6 8 Ct च समन्वित, M4 भरतादिभि (for च परंतप) —For 21cd–23, Ś1 Ñ V B D1–3 5 8–13 subst

215* राजधानीषु राज्ञ च समीपेऽभ्यगायताम् ।
यथाश्वमेधे रामोऽपि तावुपश्रुत्य गायनौ ।
(22ab) आनयामास स गृहं पुरंदरसमद्युतिः ।
(22cd) पूजयामास पूजार्हौ सत्कारार्हौ सुसंस्कृतौ ।
तावित्थं आगतस्तत्र काव्य रामस्य चोदितौ । [5]
कर्मान्तरेषु निपुणौ रामलक्ष्मणसंनिधौ ।
शत्रुघ्नभरतादीनाममन्त्रिणां च महीक्षिताम् ।
वसिष्ठात्रिपुरोगाणा संनिधौ ब्रह्मवादिनाम् ।
(23ab) रामस्तत्रासने शुभ्रे स्पर्ध्यास्तरणसंवृते ।
उपविश्य तु शुश्राव तदा मच्चरितं महत् । [10]
(23cd) {आर्ष रामायण काव्य भ्रातृभिर्मन्त्रिभिस्तथा ।
पौरजानपदैश्चैव वृत शतसहस्रश ।}
दृष्ट्वा रामस्तदोवाच सर्वांस्तत्र सभासद ।

[Ś1 Ñ V B1 3 4 D5 10 12 13 om lines 4 and 13 D1 om lines 11–13 B2 D11 om line 13 B2 reads line 4 in marg D2 reads line 10 after line 12 —(l 1) V3 समीपे हि, D2 समीपे तु (for समीपेषु) Ś1 अपि गायतौ, V3 उपगायता, D1 अथ गायता, D13 अभ्यगायतां —(l 2) D2 तथा, D11 om (for अथ) —(l 3) Ś1 D13 सत्कृत्या नयामास, Ñ1 V4 B1 2 सत्कृत्यानाययामास, V1 2 सत्कृत्यानया मास (submetric) V2 B3 4 D10 सत्कृत्य चानयामास, D5 11 12 सत्कृत्यैवानयामास (for the prior half) —(l 4) B2 D11 पूतात्मा (for पूजार्हौ) D2 सत्कृतौ D3 स्वलकृतौ (for सुसंस्कृतौ) B3 D11 सत्कारैस्तौ स्वलंकृतौ (for the post half) —(l 5) D11 उभौ (for इत्थं) D5 तस्य (for तत्र) V1 3 प्रदेशितौ, D5 13 प्रणो(D5 °णो)दितौ —(l 7) D1 2 3 महात्मनां (for महीक्षिताम्) —(l 8) D11 ब्रह्मवादिनौ —(l 9) Ñ1 V3 4 स्पर्श, B1 पर, D5 12 मृदु; D11 शुद्ध (for स्पर्ध्य) Ś1 D13 °स्तृते, D2 °स्कृते, D9 °संस्कृते (for °संवृते) V3 परार्ध्यास्तरणावृते, D1 स्पर्ध्य (sic) स्तरणसयुते, D3 शुभास्तरणसंयुते (for the post half) —(l 10) D1 सुखोपविष्ट D2 3 9 उपोपविश्य D2 शुश्रुवे Ñ2 D10 तत्र स्व, V1 तदा मे, V3 तदात्मन; B3 (marg as in text) तदा तु (for तदा म) —(l 11) Ś1 Ñ V1 2 4 B D10 12 13 सार्ध (for काव्य) —(l 12) D2 3 9 अ वैश्च सचिवैश्चैव (D3 ° सार्धे, D9 °ऋषि) (for the prior half)]

—After line 1 D1 ins

216* (21cd) रथ्यासु राजमार्गेषु तौ तु शुश्राव राघव ।

24 D1 om 24 D9 transp 24 and 25 —a) Ś1 V3–4 B1 2 D5 11–13 [ह]ष्ट्वा, Ñ1 स, V1 ग, D4 T3 Cm tp [भ्रा]त्र (for तु) ❀ Ct दृष्ट्वा तु रूपसंपन्नौ इति मधुर पाठ ❀ —b) G2 M2 भ्रातरौ (for तावुभौ) Ś1 D13 G2 गायनौ (G2 °कौ) त(D12 स)दा, Ñ2 D10 वीणिनौ तत, V2 रामकौ तत, V2 वीणिनौ तत, D2 8 9 11 वीणायामसौ, D4 11 S (except G2 M2) नियतस्तदा, M4 मुनिपुत्रकौ (for वीणिनौ तत) B4 पि(वी)णौ तु उभौ तत, Dt D4 6 (वीणितौ) भ्रातरावुभौ Ś1 D13 om 24cd —d) D4 14 T2 M2 तदा (for तथा) Ñ V B D5 10–12 सर्वा(V1 2 D13 °वा)श्चैव सभासद, D9 शत्रुघ्नभरतौ तथा.

G 1 3 72
B 1 4 32
L 1 4 70

श्रूयतामिदमाख्यानमनयोर्देववर्चसोः ।
विचित्रार्थपदं सम्यग्गायतोर्मधुरस्वरम् ॥ २५
इमौ मुनी पार्थिवलक्षणान्वितौ
कुशीलवौ चैव महातपस्विनौ ।
ममापि तद्भूतिकरं प्रचक्षते
महानुभावं चरितं निबोधत ॥ २६
ततस्तु तौ रामवचःप्रचोदिता-
वगायतां मार्गविधानसंपदा ।
स चापि रामः परिषद्गतः शनै-
र्बुभूषयासक्तमना बभूव ॥ २७

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे चतुर्थः सर्गः ॥ ४ ॥

25 D3 transp 24 and 25 —a) Dt D4 8 Ct एतद्, Cm g as in text (for इदम्) —b) V4 देवरूपिणो, D12 वेदवर्चसो (by metathesis) D1–3 9 उभयोस्तु (D1 °त्र) गायतो (D3 °ता) —c) V3 विचित्रानुपद —d) V3 गायतौ, D1 5 गायतौ, D10 गायतौ (for गायतोर्) V3 गायतौ मधुरैः स्वरैः, B1 श्रूयते मधुराक्षर, Dt D4 8 14 S (except T3 M4) Cm k. गायिनौ (Dt D4 8 Cm °कौ) समचोदयत्, D3 गायतौ मधुरस्वरौ, D9 0 मनयोर्मधुरस्वर, D6 T3 गायमानावचोदयत्, M4 गायन्तौ चाप्यचोदयत्, Cg गायिनौ तावचोदयत् —After 25 Dt D4 8 9 14 S ins

217* तौ चापि मधुर रक्त स्वचित्तायतनिःस्वनम् ।
तन्त्रीलयवद्त्यर्थं विश्रुतार्थमगायताम् ।
ह्लादयत्सर्वगात्राणि मनांसि हृदयानि च ।
श्रोत्राश्रयसुखं गेय तद्बभौ जनसंसदि ।

[M1 om l 2 —(l 1) D4 वीरौ (for चापि) M2 व्यक्त (for रक्त) D4 T1 G4 M4 स्व(G4 M4 सं)चिताक्त (M4 °च)निःस्वन (D4 °नौ) T1 G1 3 M1 3 स्वचितायतनिःस्वन (for the post half) —(l 3) D6 8 T2 3 G1 3 M2–4 ह्लादयन् T3 transp मनांसि and हृदयानि —(l 4) D11 श्रोतृश्रव° T1 श्रोत्रश्रय° G1 श्रोत्राश्रय°, G3 श्रोत्रयोश्च° (for श्रोत्राश्रयसुख) M3 गीत, M4 गान (for गेय) M1 जगाद राजसदि (for the post half)]

26 a) D1 बालाविमौ (for इमौ मुनी) Ś1 Ñ V1 3 4 B D2.3 5 9–13 हि (D3 तु) बालौ नृप V3 हि नृप (submetric) (for मुनी पार्थिव) D11 -लक्ष्मणान्वितौ —b) Ñ2 V1 4 B2–4 D10 13 कुशो(Ñ2 D10 °शी)लवश्, V3 कुशलवौ B1 G3 M2 3 चापि (for चैव) Ś1 Ñ V B D1–3 5 9–13 तपोव(D3 °ध)नाश्रयौ G4 महायशस्विनौ —c) D4 14 S (except G1 M4) Cm g प्रवक्ष्यते G1 प्रशस्यते Ct as in text (for प्रचक्षते) M4 ममास्य संभूतिकर प्रचक्षतो —d) T1 2 महानुभावौ, G3 M1 महानुभावाद्, M4 महानुभावो (sic) —For 26cd, Ś1 Ñ V B D1–3 5 9–13 subst

218* प्रमोदितश्चैव किल गेयमद्भुत
महर्षिवाल्मीकिकृत प्रगायत ।

[(l 1) D9 [इ]ह वृत्त V4 °कान्तम्, B2 °शीलम्, D1 °गतम्, D9 सत्मानस् (for किल गेयम्) D2 3 वृत्त(D2 °ध)तोद्धत —(l 2) Ś1 प्रगास्यतां, V1 प्रगास्यत, D2.3 5 8 11 13 प्रगायत° (D3 °द)]

27 a) T3 M4 रामस्य (for तौ राम) D1 प्रमोदितौ D2 प्रमोदितौ (for प्रचोदितौ) Ś1 Ñ V2–4 B D3 10–13 रामव समप्रचोदितौ V1 ततस्तौ रामवप्रदेशितौ (submetric) —b) Ś1 Ñ V B D1–3 5 9–13 ज(Ś1 प्र, D3 व्य)गायता काव्यमिदं यथाक्रम —c) Ś1 D12 सहित सभागतै, Ñ1 V2.4 B3 (marg as in Ñ2) 4 सहि(V4 B4 °ह)तै समागतै, Ñ2 V1 3 B2 D1 10 11 सह(Ñ2 V3 D1 10 °हि)तै सभागतै, B1 सहितै समस्तै D5.13 सहितै समाहितै D2 3 9 °राजा सहितै (D3 °त) सभासदै (D9 °गतै) —d) D4 6 14 S (except G4) Cg बभूव ह (metri causa) Ct as in text Ś1 Ñ V B D1–3 5 9–13 बभूव तत्रार्पितचेतन(D2 °मानस)स्तदा

Colophon Ñ1 V3 om Ś1 om up to रामायणे D13 om up to Kanda name V1 D6 om इति V2 3 4 B Dt D1 2.3 5–13 add आर्षे before रामा° Ś1 N2 V3 4 B D6 11 om श्री°, Ñ3 om रामायणे V4 B1 Dt D4 8 add वाल्मीकीये (B1 महर्षिवा°) after रामायणे —Kanda name V1 B3 D1 3 om Ñ2 V2 4 B1 2.4 D5 10–12 आदिकाण्डे (V4 °दौ) D4 14 S इति श्रीमद्बालकाण्डे (M1 om श्रीमद्) —Sarga name Ś1 D12.13 काव्यसंक्षेप Ñ2 V2 B D5 10 11 काव्योपसंक्षेप (B3 °संग्रह) V1 आदिकाव्योपसंक्षेप, V4 पक्षे (sic) D1 वस्तूपादन नाम D2 कथामुखो नाम D3 काव्यमुखो नाम D9 काव्यवस्तूपादन —Sarga no (figures, words or both) V1 B1 D6 11 om Ñ2 5 V2 6 V4 2(sic) B2–4 D10.11 figure (as in text) D1 3 D2 3 तृतीय Ś1 Dt D4 6 8 9 13 both (as in text) —After colophon G1 2 4 M2 conclude with श्रीरामाय नम, G3 श्रीमते रामानुजाय नम

५

सर्वापूर्वमियं येषामासीत्कृत्स्ना वसुंधरा ।
प्रजापतिमुपादाय नृपाणां जयशालिनाम् ॥ १
येषां स सगरो नाम सागरो येन खानितः ।
षष्टिः पुत्रसहस्राणि यं यान्तं पर्यवारयन् ॥ २
इक्ष्वाकूणामिदं तेषां राज्ञां वंशे महात्मनाम् ।
महदुत्पन्नमाख्यानं रामायणमिति श्रुतम् ॥ ३
तदिदं वर्तयिष्यामि सर्वं निखिलमादितः ।
धर्मकामार्थसहितं श्रोतव्यमनसूयया ॥ ४
कोसलो नाम मुदितः स्फीतो जनपदो महान् ।
निविष्टः सरयूतीरे प्रभूतधनधान्यवान् ॥ ५

G. 1. 5. 1
B. 1. 5. 5
L. 1. 5. 1

5

☞ D7 om. Sarga 5. (cf v.l. 1. 3. 12). Ñ1 V2 cont. 4th Sarga. T2 begins with श्रीरामचन्द्राय नमः ॐ.

1 Before 1, Ś1 Ñ2 B2.4 D10.11.12 ins :

219* ततस्तौ स्वरसंपन्नौ कुमारौ तत्र संसदि ।
अगायतां नवं काव्यं रामायणमिति स्मृतम् ।

[(l. 2) B1.4 हृत (for स्मृतम्).]

Thereafter Ñ2 glosses इति पाश्चात्ये पुस्तके. B2 cont ; Ś1 Ñ V B1.2.4 D1.5.10.12.13 subst. for 1 ; D3.4 ins. before 1, while D11 subst. l. 1 for 1[ab] then cont. l. 2 :

220* सागरान्ता मही येषामासीद्वीर्यार्जिता किल ।
प्राचेतसः पुण्यकीर्तीनां राज्ञाममिततेजसाम् ।

[(l. 1) V1 जैराम् (for येषाम्). V1 वीर्यान्विता, D2 वीर्यवतां, D5 वीर्येरिता (for वीर्यार्जिता). —(l. 2) Ś1 D12 प्राक्तनः, V2 कामेषो ; V2 D10.12 प्राचनेतः (sic), D1 प्राक्तनः (for प्राचेतसः). D11 पुण्यवतां (sic) (for पुण्यकीर्तीनां)]

D1 om. 1[ab]. —[a]) B2 पूर्वं ; D2 पूर्वे (for सर्वा-). D4 तेषाम् (for येषाम्). —[b]) B3 D6 राज्ञां ; D3 स्थिता (for कृत्स्ना). —[c]) D2 transp. 1[cd] and 2[ab]. B2 प्रजापतिर् (for प्रजापतिम्). D6 पा sup. lin. in उपादाय. —[d]) G M1-3 °पालिनां (for जयशालिनाम्). B3 D2.3.9.11 M4 महेन्द्राणां यशस्विनां.

2 [a]) D2 transp. 1[cd] and 2[ab]. T1 तेषां ; T2 एषां (for येषां). T2 राजा (for नाम). Ś1 Ñ V B D1-3.5.9-13 स[D2.12 सा]गरः पूर्वजो येषां ; M2 येषां * सगरो नाम. —After 2[a], B4 reads the post. half of l. 2 of 222*. —[b]) T1 खानित ; T2 शोधित ; G1 खानितः (for खानितः) G1 M1 यः समुद्रमखानयत्. B4 om. 2[b]-4. —[c]) V2 D1-3.4.5.9.12-13 Ct षष्टि ; B1 D2 M4 षष्टिः ; Cg k.tp as in text (for षष्टिः) B1 reads पुत्र in marg. —[d]) D2 यान्तं (for यान्तं). Ś1 Ñ V B1-3 D2.10-12 पृष्ठतोऽन्वयुः (Ś1 °न्वयः [sic], V2 B2 (marg.) °यथुः, D1 °ययुः°, D2 T2 M4 पर्यवारयत् D11 °ययुः स [hypermetric]). —After 2, B2 D1-3.9 ins.

221* प्रभवन्ती मर्त्यलोके स्वर्गे ज्योतिर्गणा इव ।

[D2 °न्ते. D1 स्वर्ग, D2 स्वर्गा (for स्वर्गे).]

3 B4 om. 3 (cf v.l. 2). —[a]) T2 reads मिदं sup. lin. sec m. —[b]) M4 रा* (for राज्ञां). Ś1 Ñ V B1-3 D1-3.5.9-13 वंशे (D1-2 °शं ; D12 °शो) कीर्तिविवर्धनं. D1 राज्ञां ****स्वतां. —[c]) M4 उत्पन्नं महद् (by transp.). Ś1 Ñ V B1-3 D1-3.5.9-13 निबद्ध (V2 °बंधं ; D3 °बद्धं) पुण्यकीर्तीनां (D1-3.9 °माख्यानं). —[d]) V2 इदं (for इति). V3-4 B2 D13 स्मृतं (for श्रुतम्). B2 (marg.) काव्यं रामायणं स्मृतं.

4 B4 om. 4 (cf v.l. 2). —[a]) G1.2 यदिदं (for इदं). D1 D2.5.9 Ct °च ; D6 वर्ण° ; Cg as in text (for वर्त-यिष्यामि). —[b]) D6 सम्यक् (for सर्वं). G2 निरवशेषेण (for निखिलमादितः). —[c]) D2.3.9 -संयुक्तं (for -सहितं). —[d]) D1 D2.5.9 M1 Ct अनसूयता (D2 °तां), D2 अनुसूयिता ; D6 अनुसूयुना (sic), Cg as in text (for अनसूयया). —For 4, Ś1 Ñ V B1-3 D1.5.10-13 subst., while D2.3.9 ins after 4[ab]

222* तदिदं धृतामार्षं पुण्यं पापभयापहम् ।
धर्मकामार्थसंयुक्तं श्रुतिस्मृत्युपबृंहितम् ।

[D2.3.9 transp. l. 1 and 2. —(l. 1) Ñ2 B2 (m as in text) आद्य (for आर्षं) D2.3 तदिद (D3 धृतार्थं) पुण्य-माख्यानम् (for the prior half) V4 काव्य, B1 सर्व ; D2.3 आर्षं (for पुण्य) D1.3 transp. आर्षं and पुण्य —(l. 2) D6 -युक्तार्थ (for -संयुक्तं). Ś1 B2 D13 धर्मार्थकाम°. Ñ2 B3 D10 कामधर्मार्थ° (for the prior half). Ñ1 °स्मृतिश्रुतिस्मृतिं (sic), D1-3 नानाश्रु°. D6 नानाश्रुत्यादीन (sic) (for the post. half)]

☞ G and L begin fresh numbering from st. 5 which is given in the marginal concordance

Ś1 reads ॐ नमो रामचन्द्राय. Ñ1 colophon आर्षरामायणे बालकाण्डे कुशीलवदर्शनं. D11 श्रीगणपतये नमः. Then D11 cont.

223* ॐ नारायणं नमस्कृत्य नरं चैव नरोत्तमम् ।
देवीं सरस्वतीं व्यासं ततो जयमुदी[री]रयेत् ।

5 Ñ1 begins Sarga 5 from here D11 ins ॐ before 5 —[a]) Ñ V B D2-4.10-12.13 कोशलो (B4 D1 °शला; D2 °शल्ये). D1 M4 कौसल्यो ; G1 कोसल्य. B4 महत ; D2 मुदित (sic), S (except T1.2) मुदितः (for मुदितः). D6 कोशलानां प्रमुदितः. —[b]) V4 स्थितो B1 स्फारो (for स्फीतो) D1 जन° (for जनपदो). —[c]) Ñ2 V2 B1.4 D6

G 1 5 2
B 1 5 6
L 1 5 2

अयोध्या नाम नगरी तत्रासील्लोकविश्रुता ।
मनुना मानवेन्द्रेण या पुरी निर्मिता स्वयम् ॥ ६
आयता दश च द्वे च योजनानि महापुरी ।
श्रीमती त्रीणि विस्तीर्णा सुविभक्तमहापथा ॥ ७
राजमार्गेण महता सुविभक्तेन शोभिता ।
मुक्तपुष्पावकीर्णेन जलसिक्तेन नित्यशः ॥ ८
तां तु राजा दशरथो महाराष्ट्रविवर्धनः ।
पुरीमावासयामास दिवि देवपतिर्यथा ॥ ९
कपाटतोरणवतीं सुविभक्तान्तरापणाम् ।
सर्वयन्त्रायुधवतीमुपेतां सर्वशिल्पिभिः ॥ १०
सूतमागधसंबाधां श्रीमतीमतुलप्रभाम् ।
उच्चाट्टालध्वजवतीं शतघ्नीशतसंकुलाम् ॥ ११
वधूनाटकसंघैश्च संयुक्तां सर्वतः पुरीम् ।
उद्यानाम्रवणोपेतां महतीं सालमेखलाम् ॥ १२
दुर्गगम्भीरपरिखां दुर्गामन्यैर्दुरासदाम् ।
वाजिवारणसंपूर्णां गोभिरुष्ट्रैः खरैस्तथा ॥ १३

शरयू V1 सरजू (for सरयू) D2 -कूले (for -तीरे) —[d]) Ś1 Ñ V B D1 5 10–12 पशुधान्यधनर्द्धि(D5 11 12 °समृद्धि)मान्

6 [ab]) T2 ध्या sup lin sec m in अयोध्या D2 3 8 [अ]ति (for [आ]सील्) Ś1 Ñ V B D1 8 10–12 M4 तत्रासी नगरी (by transp) D12 °सी (sic) G1 °त (for लोकविश्रुता) —[c]) Ñ2 B3 D2 10 मनु(D2 सा तु)नाम्ना नरेन्द्रेण —[d]) M4 पुरो वै (for या पुरी) Ś1 Ñ V B D5 10 12 13 पुरेव (V1 B4 D5 12 यत्नेन B2 पुरव) परिनिर्मिता D1–3 9 11 पुरा समभिनिर्मिता (D9 °वंदिता)

7 [a]) V1 शत (submetric) D11 एके (sic) च (for दश च) —[b]) G M1 °ना (for योजनानि) —For 7[cd] 22 Ś1 Ñ V B D1 10–12 read a parallel passage which is given at the end of 22 —After 7[c] D1 3 9 ins the post half of l 1 and the prior half of l 2 of 230* (for variants cf v l 230*) —[d]) D4 भ in marg in सुविभक्त D14 °क्ता (for सुविभक्त) —After 7 D3 ins while D2 3 ins after 10[ab]

224* रात्रौ शब्दन विच्छेदल्प तमपि सो सुकम् ।
(20[cd]) वाल्मात्र च वितते भिन्नरुत्ता सुगिक्षिता ।
(22[ab]) तादृशानां सदृशी सा संपूर्णा सुमहात्मनाम् ।

[(l 1) D3 जल्वमिव लोष्युक (sic) (for the post half)]

8 Cf v l 7 and 22 D8 om 8–9 —[b]) D1 सुशोभिता (hypermetric) D2 3 विस्तीर्णेनोपशोभिता M2 सुविभक्तचतुष्पथा —[c]) D1 2 3 बहुपुष्पा°; T2 °विकीर्णेन M1 (before corr sec m) °तीर्णेन —[d]) M4 रज (for जल) D1 3 जलसंपात(D1 missing)रेणुना

9 Cf. v l 7 and 22 D1 3 4 om. 9 (for D8 cf v l 8) —[b]) T2 G1 2 महान् (for महा) M2 (T) inf lin sec m in महाराष्ट्र M4 महात्मा राष्ट्रवर्धन —[d]) D1 14 T M2 G3 दिवे Ct as in text (for दिवि) —For 9[cd] M4 subst

225* अयोध्यां पुरवर्याग्र्यां समृद्धामवसत्पुरीम् ।

10 Cf v l. 7 and 22 —[a]) D1 पताका ; D14 T1 G M कवाट (for कपाट) D1 3 -तोरणवती D1 -गोपुरवती (for -तोरणवतीं) D2 हर्म्यप्रासादसंकुला —[b]) D1 सुविभक्तचतुष्पथा D2 3 हर्म्यप्रासादसंकुला —After 10[ab] D2 3 ins. 224* and thereafter D2 cont l 10 of 230* —[c]) D1 -शाखा (for -यन्त्रा) D1 -युधवती D3 -युद्धवती M1 -युधगणैर् (for -युधवतीम्) —[d]) Dt D6 8 उषिता D1 युपेता D2 3 शोभिता (for उपेता) —After 10 D3 9 ins l 16 5 of 230* (for variations cf v l 230*)

11 Cf v l 7 and 22 D4 om 11 12 D3 om. 11 12[ab] D1 3 transp 11[ab] and 11[cd] —[a]) D1 -संघुष्टा D2 -संतुष्टा (for -संबाधा) —[b]) D2 3 सर्वत शुभा (for अतुलप्रभाम्) —After 11[ab] the sequence in M4 is 12[cd] 11[cd] 13[ab] 12[ab] and 13[cd] —[c]) D1 °वचे (for उच्चाट्टाल) D1 उद्दामाट्टालध्वयुवती —[d]) D1 गिरघ्नी (for शतघ्नी) D1 9 -संवृता (D3 °ता) T2 G3 4 M -संवृतां (for -संकुलाम्)

☞ After 11[cd] (which is om in D3) the sequence in D2 3 from 12 19 (including the star passages) is 13 14[cd] 18 (D3 om [bcd]) l 27 of 230* (D2 om) 15[cd] (D3 om partially [a]) l 18 (230*) 19[cd] l 20 (230*) 226* 12[cd] l 21 (230*) 15[ab] 19[ab] 16[ab] l 24 (230*) (D3 om) l 25 (230*) 17 ([cd] om) l 33 32 28–30 (230*) 228* (D3 om)

12 Cf v l 7 and 22 D9 om 12 D1 3 om 12[ab] (cf. v l 11 for D2 3) —[a]) T1 -नायक (for -नाटक) M4 नटनाटकसंघैर् —[b]) D4 G4 नयुतां M4 उपेतां (for संयुक्तां) —[cd]) T1 मेखलां (for -मेखलाम्) M3 om 12[c] and repeats 10[c] in its place D1 3 उद्यानोपवनो(D1 °वनै)पेता(D2 °तां) सुमहाशालमेखला (D3 °लां)

13 Cf v l 7 and 22 For sequence in D2 3 cf v l 12 —[a]) D1 3 दुर्गा (D1 °र्गं) (sic) M4 खात (for दुर्ग) Dt D1–4 8 9 M4 -परिखा (Dt D4 8 9 °खां D1 °खा) (for -परिखां) T2 परि inf lin in परिखां —[b]) D1 M4 दुर्गा (D1 °र्गं) (for दुर्गाम्) D1 चान्यैर् (for मन्यैर्) D2 3 नानागुणसमन्विता (D3 °तां) —[c]) Dt D1 3 -संपूर्णा —[d]) D4 गो inf lin in गोभिर् D1 G3 M1 उष्ट्र (for उष्ट्रैः) D2 करि D3 करिभि D1 युक्ता T1 पूर्णा (for तथा)

सामन्तराजसंघैश्च बलिकर्मभिरावृताम् ।
नानादेशनिवासैश्च वणिग्भिरुपशोभिताम् ॥ १४
प्रासादै रत्नविकृतैः पर्वतैरुपशोभिताम् ।
कूटागारैश्च संपूर्णामिन्द्रस्येवामरावतीम् ॥ १५
चित्रामष्टापदाकारां वरनारीगणैर्युताम् ।
सर्वरत्नसमाकीर्णां विमानगृहशोभिताम् ॥ १६
गृहगाढामविच्छिद्रां समभूमौ निवेशिताम् ।
शालितण्डुलसंपूर्णामिक्षुकाण्डरसोदकाम् ॥ १७
दुन्दुभीभिर्मृदङ्गैश्च वीणाभिः पणवैस्तथा ।
नादितां भृशमत्यर्थं पृथिव्यां तामनुत्तमाम् ॥ १८
विमानमिव सिद्धानां तपसाधिगतं दिवि ।
सुनिवेशितवेश्मान्तां नरोत्तमसमावृताम् ॥ १९
ये च बाणैर्न विध्यन्ति विविक्तमपरापरम् ।
शब्दवेध्यं च विततं लघुहस्ता विशारदाः ॥ २०

G 1 5 18
B 1 5 20
L 1 5 17

14 Cf v l 7 and 22 For sequence in D3 cf v l 12 D1-3 M4 om 14^{ab} —^{cd}) D2 देशाभिया (D2 °या) दैश्, D1 पार्थिवसंघैश् (for देशनिवासैश्) D3 उर D1 घोप (for उप) M4 वणिभि शोभिता चैव नानादेशनिवासिभि —After 14 the sequence up to 19^{ab} in D1 is 18 l 17 (230*) 15^{cd}, l 18-20 (230*) 226* l 21 (230*) 19^{ab} l 24 (230*) 15^{ab} l 25 and 26 (230*)

15 Cf v l 7 and 22 For sequence in D2 cf v l 12 D1 reads 15^{ab} after 16^{ab} D1 transp 15 and 18 —^{a}) D1 प्रासादनालैर्बहुभि, D3 म(D3 मा)हाप्रासाद शिखरै (D1 °रा) —^{b}) D2 शृङ्गारैर् (sic) D3 शृङ्गारैर् (for पर्वतैर्) D1 D2 M2 इव (for उप) D1 शोभिता (for शोभिताम्) G2 om 15^{cd} D2 om up to गारैश्च in ^{c} —D1 reads 15^{cd} after 18 —^{c}) M1 सु (for च) D1 M4 संछन्ना (D2 M4 °म्) (for संपूर्णाम्) —^{d}) D1 T2 [पु]व (for [इ]व) D1 अमरावती —After 15^{cd}, D2 ins l 18 D1 ins l 18-20 of 230* (for variation cf v l 230*) D2 (both after l 20 cf v l 19) cont while D1 ins after l 20 of 230*

226* योधैरग्निसमस्तुल्यैरायुधैर्व्यनिवर्तिभि ।
गुप्तां पुरवरैश्चैव सिंहैरिव गिरेर्गुहाम् ।

[(l 1) D1 कन्दैर् (for तुल्यैर्) D1 अनिवर्तिभि (sic) —(l 2) (D1 reads l 2 after l 19 of 230* with v l तै for च) D1 गुप्ता (for गुप्तां) गिरिर्गुहा (for गिरेर्गुहाम्)]

—D1 cont l 21 (230*) and thereafter reads 19^{ab} —After 15 M1 ins

227* वणिग्भिर्योधमुख्यैश्च लोकपालैश्च शोभिताम् ।

—After 15 M1 reads 19

16 Cf v l 7 and 22 For sequence in D2 cf v l 12 For $16\text{-}17^{ab}$ D1 subst l 24 26 (230*) and reads 15^{ab} after 16^{ab} (= l 24 of 230*) G2 om 16 D1 reads 16 after 19 D1 after 19^{ab} —^{a}) D1 (before corr) G1 चित्रे (for चित्राम्) D1 गष्टपत्रे (for अष्टापद) D1 आ कारे (for आकारां) D1 G1 विचित्राष्टापदाकारां (D1 °रा) —^{b}) D1 T2 G1 M2 नगणाकुलां, D1 नार्येयु(म.)तां (sic) D1 नगीयुता (sic) (for नारीगणैर्युताम्) D1 3 नानाद्रव्य (D2 °हर्म्य, D3 °द्रुम) समुच्चया (D1 °या, D3 °य) —After 16^{ab}, D1 ins l 24 (230*) —^{c}) D1 समकीर्णा —^{d}) D1 °वरशोभिता —For 16^{cd} D2 subst l 25 of 230*

17 Cf v l 7 and 22 For sequence in D3 cf v l 12 D1 om 17 —^{a}) M4 इव° (for अविच्छिद्रां) D2 अविच्छिन्नतरगृहा (D3 °हा) —^{b}) D1 M4 °भूमि G1 समौ° (sic) (for समभूमौ) D2 निवेशिनीं, D3 M4 निवेश(M4 °शि)नीं (for निवेशिताम्) —After 17^{ab} D2 3 ins l 33 32 28 30 of 230* thereafter D2 cont

228* पञ्चाग्निविद्भिर्गुणिभि सर्वतश्च स्वलंकृताम् ।

—^{c}) D2 3 om 17^{cd} —^{d}) T2 G1 M4 रस (for काण्ड)

18 Cf v l 7 and 22 For sequence in D3 cf v l 12 D1 reads 18 after 14 D1 transp 15 and 18 —^{ab}) D1 दुन्दुभिर्, D2 3 T2 दुन्दुभीभि (sic) G1 दुन्दुभिश्च D1 वेणुभि (for वीणाभि) T2 तदा, M4 तपि (for तथा) D1 पणवैश्च मृदङ्गैश्च शोभिता दुन्दुभिस्वनै —^{c}) D2 3 °ता (for नादिता) G2 M1 मुहुर् (for भृशम्) —^{d}) D1 3 M4 प्रथिता (D3 M4 °ता) (for पृथिव्यां) D1 सा त्व(D3 प)नुत्तमा (for तामनुत्तमाम्) —After 18 D3 ins l 17 of 230* (for variations cf v l 230*) Then D1 reads 15^{cd}

19 Cf v l 7 and 22 For sequence in D2 cf v l 12 D1 reads 16 after 19 D1 after 19^{ab} M4 reads 19 D1 19^{ab} after 15 —^{b}) D1 [अ]धिगतं दिव (corrupt) M4 [अ]भिमहत् (for [अ]धिगतं दिवि) D1 om 19^{c} 22 —^{c}) D1 वेशासा (sic) D1 वस्माता (sic) M1 सिद्धानां (for वेश्मान्तां) D1 सुनिवेशितो विमानो (sic) —^{d}) M4 शाता° (for समावृताम्) D1 नरनारीगणैर्युता (D1 °समाकुला, D1 °गणायुता (cf 16^{b}) G1 M1 नरेन्द्रोत्तमसवृता —After 19 D2 3 ins l 20 of 230* and then cont 226* G1 ins

229* न कुबेरस्य चेन्द्रस्य यमस्य वरुणस्य च ।
ब्रह्मणोऽपि पुरी रम्या हीदृशी च स्वयंभुव ।

20 D1 om 20-23 D2 3 om 20-21 D1 om [illegible] (cf v l 19) —^{a}) M1 वि° (for न विध्यन्ति) M4 om 20^{bc} —^{b}) D1 T G M1 वरं (G1 °रे) M1 परां (for °परम्) —^{c}) T2 3 G1 M1 शब्दवेधं G1 तु (for च)

G. 1. 5. 18
B. 1. 5. 21
L. 1. 5. 27

सिंहव्याघ्रवराहाणां मत्तानां नदतां वने ।
हन्तारो निशितैः शस्त्रैर्बलाद्बाहुबलैरपि ॥ २१

तादृशानां सहस्रैस्तामभिपूर्णां महारथैः ।
पुरीमावासयामास राजा दशरथस्तदा ॥ २२

21 D1-3. 9 om. 21 (cf. v. l. 20 and 19). —^{a}) M3 -नाग- (for -व्याघ्र-). —^{c}) G M1. 3. 4 बाणैर्; Cgt as in text (for शस्त्रैर्). —^{d}) M3 -बलाद् (for -बलैर्).

22 D1. 9 om. 22 (cf. v. l. 20 and 19). —^{a}) D3 तां, G2. 4 M1 तैर् (for ताम्). —^{b}) G3 (before corr. *sec. m.*) मनोरथैः (for महारथैः). D2. 3 संपूर्णां सु(D3 सुसंपूर्णां) महात्मनां. D2. 3 om. 22^{cd}. —^{c}) M3 पुरीमुवास धर्मात्मा. —^{d}) M1 °था (for तदा). M4 राजा दशरथ **.

[The following MSS. (Northern) have a version parallel to that of the text; it is given here separately.]

—For 7^{cd}—22, Ś1 Ñ V B D5. 10-13 subst.:

230* (7^{cd} 8)
श्रीमती त्रीणि विस्तीर्णा नवसस्थानशोभिता ।
सुविभक्तान्तरद्वारा सुविभक्तमहापथा ।
शोभिता राजमार्गेण जलसंसिक्तरेणुना ।
नानावणिग्जनोपेता नानारत्नविभूषिता ।
महाशालावृता दुर्गा उद्यानाम्रवनान्विता । [5]
दुर्गगम्भीरपरिखा नानायुधसमन्विता ।
कपाटतोरणयुता उपेता धन्विभिः सदा ।
(9^{ab}) राजा दशरथो नाम महात्मा राष्ट्रवर्धनः ।
(9^{cd}) तां पुरीं पालयामास स्वपुरीं मघवानिव ।
(10^{ab}) दृढद्वारप्रतोलीकां सुविभक्तान्तरापणाम् । [10]
(10^{cd}) नानायन्त्रायुधवतीं नानाशिल्पगुणान्विताम् ।
शतघ्नीपरिघोपेतामुच्छ्रितध्वजतोरणाम् ।
हस्त्यश्वरथसंपूर्णां नानायानसमाकुलाम् ।
(14^{cd}) नानापार्थिवभृत्यैश्च वणिग्भिश्चोपशोभिताम् ।
निधानशतसंबाधां सर्वैश्च द्रविणैर्युताम् । [15]
(16^{cd}) नानाजनपदाकीर्णां धनधान्यसमन्विताम् ।
देवतायतनैश्चैव विमानैरिव शोभिताम् ।
सभोद्यानप्रपाभिश्च रचिताभिरलंकृताम् ।
(16^{ab}) प्रविभक्तमहाहर्म्यां नरनारीगणान्विताम् ।
सिद्धचारणगन्धर्वैराकीर्णाममरोपमैः । [20]
महोदधिमिव रत्नानां प्रतिष्ठानमिव श्रियः ।
महाप्रासादशिखरैः शैलशृङ्गैरिव शोभिताम् ।
(15^{ab}) विमानसदृशाकारां महेन्द्रस्येवामरावतीम् ।
महापद्मपलाशाक्षैः रम्यामालेखितामिव ।
नानारत्नसमाकीर्णां हृष्टपुष्टजनैर्युताम् । [25]
(17^{ab}) अच्छिद्रकान्तरगृहां समभूमिनिवेशनाम् ।
(17^{cd}) शाल्यन्नपानकलिला शालितण्डुलशोभिताम् ।
पुष्पमाल्यमहागन्धैर्दुर्दैर्वा भाण्डविचित्रिताम् ।
रोमपालोपमैः शूरैः सर्वनाथाधिपालितैः ।
गुप्तां पोषितकैर्माद्रि नागैर्भोगवतीमिव । [30]
(18^{ab}) मृदङ्गवेणुवीणानां रम्यैः शब्दैर्विनादिताम् ।
नित्योत्सवसमाकीर्णां नित्यहृष्टजनैर्युताम् ।
महाघोषस्वनवतीं धनुःशब्दनिनादिताम् ।
स्वयं चैवेन्द्रकल्पेन पुरीं देवपुरोपमाम् ।
गुप्तामिक्ष्वाकुनाथेन राज्ञा दशरथेन च । [35]

☞ For the sake of convenience, the variants of D2. 3. 9 which are not included in this subst. group are given here along with others as they have some lines of the subst. in common with others. [After 7^{a}, D2. 3. 9 ins. the post. and prior halves of l. 1 and 2 resp.] —(l. 1) Ś1 जाति, D12 चाति (for त्रीणि). Ñ1 D10. 11. 13 विस्तीर्ण- (D10 °र्णा, D13 °र्णे) (for विस्तीर्णा). Ś1 D13 रत्न°, V1 नगनागर°, V3 नाकसंस्थान°, V2 D2. 3. 6. 11 नाना°, B3 नर°, D5 मानसस्थानसाश्रिता (for the post. half). —(l. 2) Ñ V1. 4 B2. 4 D10 °कोष्ठपणा (Ñ2 D10 °विपणा, V1 °रपणे (sic), V4 B3 °रपथा, B3 (marg.) °द्वारा), V3 B3 °कोष्ठा पुष्पा (B3 marg. द्वारा), D5 सुविभक्ता-वरद्वार- (for the prior half). Ś1 V3 D5 सुविभक्ता, B1 सुविस्तीर्णे (for सुविभक्त-). V1 -महापथा. V2 सुविस्तीर्णमहापथ (sic), B4 सुविभक्तान्तरामापणा (hypermetric) (for the post. half). —(l. 3) B4 D10 जन (for जल-). V4 B1 -संहार्त, D5 -संमक्ति (sic) (for -संसिक्त-). D11 राजमार्गेण महता विस्तीर्णेनोपशोभिते (sic). —After l. 3, B3 (marg.) ins. 231*. —After 10, D2. 9 ins. l. 16,5. —(l. 5) B1 repeats l. 5 after l. 13. Ñ1 V3 D10 -शालवृता, V1 B1 (second time) D5. 9. 11. 13 -शालान्विता (B3 D6 °तां), V3 -शालवती, D5 -जलान्विता (for -शालावृता). B1 (second time) D5 दुर्गं (for दुर्गा). Ś1 उद्यानारामनान्विता, Ñ °वने (Ñ1 °ने) युता, V1. 3 B3 (second time) D5. 11. 13 उद्यानवनैर्युता (B3 °तां, D11 °र्युता, D13 °त), V4 °वनोपेता, B1. 3 उद्यानवनशोभिता, B2 (first time), 4 D10 उद्यानाम्र (B3 marg. °चोप) वनावृता (B3 marg. °न्विता), D5 उद्यानवनैर्युता, D6 उद्यानो-पवनैर्युता, D13 युतानाम्रवणावृता (sic) (for the post. half). —(l. 6) Ś1 D13 अति (for दुर्ग-). V3. 4 D10. 11 -परिघा, D5 -परिखां (for -परिखा). D10 °रत्नयुक्त° (hypermetric). D11 °तां, D13 °युक्त° (for the post. half). —(l. 7) Note hiatus between the prior and the post. halves. Ñ2 D13 कवाट°, B2 कपाट° (for कपाट-). V3 -युक्ता, D11 -वतीं (for -युता). D13 चोपेता (to avoid hiatus). V1 धनुर्भिः (sic). B1 धन्विभिः (for धन्विभिः). D11 हर्म्यप्रासादसंकुला (for the post. half). —(l. 8) Ś1 D13 धर्मात्मा (for महात्मा). V3 राज्य (for राष्ट्र-). —(l. 9) B4 °नाम (sic) (for पालयामास). D13 तां स पुरीं (hypermetric). V3 मघवा (for मघवान्). —D5 cont. l. 10 after 224*. —(l. 10) Ñ2 दृढद्वार B1 दृढद्वार (by dittography). Ñ1 -प्रतो°, V4 -प्रतोलीवीं

(sic), B4 -पूतोलीय (for -प्रतोलीकां). Ś1 D13 सुविभ- (Ś1 marg.)क्त°. Ñ2 B1 स्व°, V3 °भराम्; V4 °पणाम्; D12 सुवि * त्तो * * पणा (for the post. half).—(l. 11) V3 -रत्न- (for -यन्त्र). V2 -मर्दी (sic), D11 12 -चर्ती (for -चर्ती). V1 4 D11,13 -शिल्पि; D12 -शिल्पा (sic) (for शिल्प-) Ś1 V4 -गणान्वितां; V1 D12 -गणायुतां, D11 -गणैर्युता D5 नानाशिल्पिगणायुत (after sec. m. corr. °तां) (for the post. half).—After l. 11, D13 ins. 11^{ab}, Ś1 D13 om. l. 12.—(l. 12) D6 शतघ्नीं (for शतघ्नी-). B1 D5 °रोपेताम्; D11 °घोपेता (for -परिघोपेताम्). D13 शतघ्नीपारिघोपेता (for the prior half). B3 (marg.) उन्नत- also (for उच्छ्रित-). D11 -ध्व * * रणा D12 सुचिछ्रतध्वजतोरणा (sic) (for the post. half).—After l. 12, D11 ins. 232*. Ñ1 V1 2 4 D5 12 om. l. 13-15.—(l. 13) V3 -सपत्ना (for -सपूर्णा) B3 (marg. as in text) 4 -सणि-, D10 -धान्- (for -यान-). V3 -समन्वितां (for -समाकुलाम्).—After l. 13, B3 repeats l. 5 with adjectives in accusative qualifying तां पुरीं, then cont. 13^{cd}.—(l. 14) V3 B2 -दूतैश्च (for -सूतैश्च). Ñ2 B1 3 4 D10 नानापथिकदूतै(D10 °पूतै)श्च (for the prior half). V3 वलिभिस्त्रा, B4 वाणिग्भिस्त्रु, D10 वर्णिभिस्त्रु (both sic) (for वणिग्भिस्तु). Ñ1 B3 (marg. as in text) -जीवितां (for -शोभिताम्).—After l. 14, Ś1 D13 read l. 18.—(l. 15) V3 B2 विधान-, B1 विगान, B4 निधाय (for निधान-). B3 -सवद्धा (for -सवार्था). V2 विविधैर् (for विभवैर्). D11 शुभ (for शुभाम्).—Ś1 D13 om. 16. V3 D11 read l. 16 after l. 12 (D11 after 232*) D1 9 ins. l. 16 after 10.—(l. 16) D12 -रता (for -रत्न) D9 -समान्विता (for -समन्विताम्). D12 गजवान्य(om. रा)मन्विता.—After l. 16, B3 reads l. 20.—After 18, D2 9 ins. l. 17.—(l. 17) B3 reads l. 17-19 in marg. D11 °भे, D13 °है° (for देवतायतनैश्च). D3 9 चित्रैश्च (for चैव). V2 विमलैर् (for विमानैर्) Ś1 V4 D1 13 उप, Ñ2 V3 B3 अति, B4 D10 अधि- (for स्व).—After 15^{cd}, D2 3 ins. l. 18, D9 l. 18-20.—(l. 18) D3 reads l. 18 in marg. (cf. v.l. line 17). Ś1 reads l. 18 after l. 14. V2 शुभे°, V3 सदो°, B4 महो°, D2 समाधन, D10 रागोद्यान (hypermetric) (for सभोद्यान). V3 D3 9 12 13 -प्रभाभिश्च (for प्रपाभिश्च). B3 पा inf. lin. in प्रपाभिश्च. D11 समीय * धिप्राभिश्च (sic) (for the prior half). D3 °नी (for अलंकृताम्).—(l. 19) D3 reads l. 19 in marg. (cf. v.l. line 17) D1 अविभक्त (for प्रविभक्त-). Ś1 Ñ B3 D1 10 13 -वेश्मा (Ñ1 °श्मा, D9 °श्म-), V4 -हर्म्या, B4 D5 -हर्म्ये (for -हर्म्या) V3 -गणाकुला, D9 -गणयुता, D11 -गणान्वित (for गणान्विताम्).—After l. 19, B3 ins. l. 2 of 226*.—After 19^{cd} D2 3 ins. l. 20.—(l. 20) B3 reads l. 20 after l. 16. D9 illeg. (for -राये) V1 2 4 B1 3 (marg.; orig. as in text) D11 विद्धिरायें, D5 विदंष्ट्रायें (sic) (for निर्घृष्टाये). B4 °रोपमे°, D12 °रोपमी (both sic) (for अमरोपमैः). V1 आरीणी सुमनोहरे, D3 आकीर्णाप्यमरोपमे (for the post. half).—After l. 20, D11 ins. 226* (for variants cf. v.l. 226*).—(l. 21) D2 3 ins. l. 21 after 12^{cd}, D9 after 226*. Ś1 प्ररोहम्; V3 D3,9 आदो (D3 °दौ sic) हम्; V4 सुरोहम्; B4 आरोहन् (sic), D2 या रोहम्, D13 आएहम् (for आरोहम्). B1 प्रतिमानम् (m. pr. m. as in text). D9 श्रियः (for श्रिय). V3 प्रतिष्ठाभिव च श्रिय, D12 प्रतिष्ठामिवश्रियां (for the post. half).—(l. 22) D11 -शिखरे (for शिखरे). V1 शिखाग्रैर्, D11 श्रृगाग्रेश्च (sic) (for शैलाग्रैर्). Ś1 B4 (also as in text) D13 उप; D11 चोप- (for इव). B3 भूषितां. D3 °ता (for शोभिताम्).—After l. 22, D11 ins. 19^{ab} with v.l. भुवि for दिवि D11 om. l. 23.—(l. 23) V3 विमान (for विमान-). Ñ1 V2 4 B1 2 -शत- (for -चय). V4 -सर्वोधाम् (sic) (for -सत्तमाम्).—(l. 24) D9 subst. l. 24-26 for $16\text{-}17^{ab}$. D3 ins. l. 24 after 16^{ab}. B1 (before corr.) अष्टापदा-, D5 (before corr.) अपदाष्ट (by metathesis) D12 -[आ]लेखैश्च (sic) (for -[आ]लिख्ये). D5 रम्याम् (sic) (for रम्याम्). B1 सलिलिता°, D11 आ * खिताम् (for आलिखिताम्). Ñ2 गति, V4 पुरीं (for इव). V3 सुरम्या भानितामिव (for the post. half).—(l. 25) D2 3 subst. l. 25 for 16^{cd}. D13 * ना°, D12 °ले (for नानारत्न). B3 म (inf. lin.) for न्न in चयैश्च, D2 चित्रै (for चित्रा). D3 हृष्ट * *- (for हृष्टपुष्ट). Ñ1 V4 B1,3 D5 10-12 -जना(Ñ1 °न)युता, V1 -जनान्विता, V2 °युता, V3 -जनाकुलां, D3 °युता (for -जनैर्युताम्).—After l. 25, D13 reads l. 33.—D13 om. l. 26.—(l. 26) D10 अवच्छिन्न- (for अविच्छिन्न-). Ś1 B2 3 -गृहां, V2 -ग्रामा (for -गृहा). D9 अविच्छिन्नान्तरगृहा (for the prior half) Ñ1 °भूमि (for समभूमि-) V3 °शिला, D12 °शन (for -निवेशनाम्).—After l. 26, V D3 10-12 read l. 31-33.—(l. 27) B3 गवाक्ष°, D11 नानान°, D13 वराण° (sic) (for वराभरण) Ñ1 V2 B2 3 D5 10-12 -स(B3 m. as in text)लिला, V1 -कलिका (for -कलिलां) V3 -भोजिना, V4 -शोभिता, D12 -भोजन (for -गोकुलाम्).—(l. 28) D2 3 read l. 28-30 after l. 32. D1 3 धूमैराज्य- (D2 °ज), D13 °भालि- (for धूपमाल्य-). D13 -हवि- (for -हविर्). D5 धूपमाल्यावहि° (sic), D9 माल्यहोमहविर्दिग्धैर् (for the prior half). D9 दिग्धैश्च (for इवेश्च). V3 अपि (for चापि) B3 °* वासितां. D3 पाने रावस शोभितां (for the post. half).—(l. 29) D3 यरैर् (sic) (for घो्रै). V2 -शास्त्रानु, D9 11 -शास्त्राज- (for -शास्त्रार्थ-) Ś1 V3 D13 °शस्त्र (V3 D13 शास्त्र) विशारदै, D3 वेदवेदाम° (for the post. half).—(l. 30) D11 °वर्ती (sic) (for श्रोमवर्तीम्) Ś1 D11 13 यथा (for इव) D13 om. l. 31 V D3 10-12 read l. 31-33 after l. 26.—(l. 31) B4 मृतन- (sic) (for सूत-) B4 हि° (for हितान्हिताम्).—After l. 31, D2 ins. 233*.—D13 om. l. 32.—(l. 32) D2 3 9 transp. l. 32 and 33. V4 D1 नित्य (for second नित्य-) Ñ V2 3 B D5 10-12 -हृष्टजनाकुलां (D13 °ता), V2 -हृष्टजनैर्युतां; V4 -हृष्टजनान्वितां, D2,9 -जन-

G. 1. 5. 20
B. 1. 5. 23
L. 1. 5. 19

तामग्निमद्भिर्गुणवद्भिरावृतां
द्विजोत्तमैर्वेदषडङ्गपारगैः ।
सहस्रदैः सत्यरतैर्महात्मभि-
र्महर्षिकल्पैरृषिभिश्च केवलैः ॥ २३

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे पञ्चमः सर्गः ॥ ५ ॥

सयुतां, D3 -स्फाय युतां (submetric) (for -पुष्टजनैर्युताम्). —(l. 33) After transposing l. 32 and 33 D3 ins. l. 33 after 17ab. D13 reads l. 33 after l. 25. V2 -स्तनवती, D2.3 -स्वरवती (D3 °ती) (for -स्वनवती). V3 दुंदुभि-स्तनवती, D2.3 -स्वरवती (D3 °ती) (for -स्वनवती) V3 दुदुभि- (hypermetric), B1 मृदङ्ग, D2.3 गीत- (for धनु॰-). Ñ V1.2 D5.10 -स्वनविना(Ñ2 ना in marg.)दितां, V3 -स्वनविनादितां, V3 B2-4 D1.3.11 -स्वननि(B3 नि in marg.)नादितां, D12 -स्व-* निनादितां (for -शब्दनिनादिताम्). D3 महारोषेण स्वनवीं गीतस्वन-निनादितां. —(l. 34) B1 -कल्पेन, D11 -क**न (for -कल्पेन). Ś1 Ñ V4 B D10.12.13 पुरी (D13 °री) (for पुरीं). Ś1 V4 B D12.13 -पुरोपमा, Ñ2 -पुरीमिवपमा (sic) (for -पुरोपमाम्). —(l. 35) Ś1 Ñ V4 B D10.13 सु(Ñ2 स्व)शुभे° (for सुशुभे°). Ś1 Ñ V2.4 B1-2 D12.13 सा (for च).]

—After l. 3, B3 (marg.) ins.

231* कपाटतोरणवती हर्म्यप्रासादसंकुला ।

[The post. half = post. half of l. 7 in D11.]

—After l. 12, D11 ins.:

232*
(11ab) सूतमागधसंयुक्तां ब्रह्मघोषनिनादिताम् ।

—After l. 31, B3 ins.

233* नटनर्तकविद्वद्भिर्भङ्गुभिः परिवेष्टिताम् ।

23. D1.2 om. 23 (for D1 cf. v.l. 20). Ñ1 illeg. after वरा up to द्विजोत्त in b. —a) Ś1 Ñ2 V B D5-13 वराग्निम(Ś1 Ñ2 V4 B3.4 D10.11.13 °म, B4 °चि, D5 °र)द्भिर्, D14 T2 G1 M3 °पद्भिर, M1 देवाग्निकल्पैर् (for तामग्निमद्भिर्). B4 missing (for गुणवद्भि). Ś1 Ñ V B D5-13 रुन्विता (V1-3 D5.9.11.12 °ता) (for रावृता). D3 पंचाग्निभिर्विद्भिर्गु-णिभिः स्वलंकृता. —b) D13 T1.2 द्विजैर्वरैर् (for द्विजोत्तमैर्). Ś1 D13 -शास्त्र; D3.9 -विद्गण (for -षडङ्ग-). —c) Ś1 Ñ2 V1-3 B3 D10.13 T2 सहस्रश (B3 inf. lin., as in text) (for सहस्रदैः). B1 सत्य° (sic), D3 °परैर् (for सत्यरतैर्). Ś1 B1.4 D9-11.13 °सत्यतपोदमान्वितैर्, Ñ V3 B2.3 D5.12 °सत्यतपोदमान्वितैर्, V2.4 °सत्यतपोधनान्वितैर्; V3 °सत्यतपो-भिरन्वितैर्. —d) T2 ब्रह्मर्षि- (for महर्षि). Ś1 Ñ V2-4 B2-4 D1.5.9-13 यतिभिर्वि(D3 °जि)ता(Ś1 D13 °र्महा)स्तमभि- (D3 °स्म*). V1 °कल्पेनयतिभिर्वृताभिः (sic). —After 23, D11 ins.

234* रराज सा द्यौरिव चन्द्रतारकैः ।

Colophon. D1 om. Ñ2 om. up to Kāṇḍa name. Ś1 om. up to रामायणे. Ñ1 V1 D3 om. इति. B4 D1.14 S om. श्रीरामायणे. Ñ1 V1.3.4 B1-3 D5.8.10-13 ins. आर्षे before रामायणे, while V3 D1 D4.6.8 ins. it before श्री. Ñ1 V1.3.4 B D5.6.8.10-13 om. श्री. D3 रामा** V3 B1 D1 D2.3.4 add वाल्मीकीये (B3 महर्षि वाल्मीकीये). D3 आदिकाव्ये after रामायणे. —*Kāṇḍa name*: Ñ2 B1 D12.14 om. Ś1 V B2-4 D5.10.11 आदि°, D3 अयोध्या°, D4 श्रीबाल°, D14 S (except M1) श्रीमद्बाल°. —*Sarga name*. D1 D4.6.8.14 om. Ś1 Ñ V B D2.3.5.9-13 अयोध्यावर्णनं (D13 °नो) नाम (Ñ2 B D10 om. नाम). D13 इत्यार्षे**यणे** काण्डे** ध्यान**नाम**म. सर्ग. —*Sarga no.* (figures, words or both): Ñ V1.4 B1.4 D5.11.12 om. both. V2 7; V3 4. B2.3 D10 5. Ś1 S (except G1) पंचम, D2.3 चतुर्थं; D1 D4.6.8.14 G1 (as in text). —After colophon, G1.2 M1 conclude with श्रीरामाय नमः; G3 श्रीमते रामानुजाय नमः; G4 श्रीमन्द्रीप नमः (sic).

६

पुर्यां तस्यामयोध्यायां वेदवित्सर्वसंग्रहः ।
दीर्घदर्शी महातेजाः पौरजानपदप्रियः ॥ १
इक्ष्वाकूणामतिरथो यज्वा धर्मरतो वशी ।
महर्षिकल्पो राजर्षिस्त्रिषु लोकेषु विश्रुतः ॥ २
बलवान्निहतामित्रो मित्रवान्विजितेन्द्रियः ।
धनैश्च संचयैश्चान्यैः शक्रवैश्रवणोपमः ॥ ३
यथा मनुर्महातेजा लोकस्य परिरक्षिता ।
तथा दशरथो राजा वसञ्जगदपालयत् ॥ ४
तेन सत्याभिसंधेन त्रिवर्गमनुतिष्ठता ।
पालिता सा पुरी श्रेष्ठा इन्द्रेणेवामरावती ॥ ५
तस्मिन्पुरवरे हृष्टा धर्मात्मानो बहुश्रुताः ।
नरास्तुष्टा धनैः स्वैः स्वैरलुब्धाः सत्यवादिनः ॥ ६
नाल्पसंनिचयः कश्चिदासीत्तस्मिन्पुरोत्तमे ।
कुटुम्बी यो ह्यसिद्धार्थोऽगवाश्वधनधान्यवान् ॥ ७

G 1 6 7
B 1 6 7
L 1 6 7

6

1 Ñ1 begins with ॐ T3 श्रीरामचन्द्राय नमः D1 continues the Sarga —^{ab}) Ñ1 पुरे° V4 पुरि° B4 D1 D2 4 6–9 M4 Cg k तस्यां पुर्याम् (by transp) D13 पुण्या° (for पुर्यां तस्याम्) Cr सर्ववित् (for वेद°) M4 सत्यसंश्रय (for सर्वसंग्रह) Ś1 Ñ V B D2 3 6 7 10–13 यद्वेदपारग (Ñ1 V4 B1 3 [m also] D2 7 °वित्तम) D1 यत्र राजा दशरथो धृतिमालिरिपुर्धन —^{d}) V1 [आ]श्रय, M4 प्रिये (sic) (for प्रिय) D14 °राजपदप्रिय

2 D14 repeats 2 after 3 —^{a}) M3 इ***म् (for इक्ष्वाकूणाम्) —^{b}) V4 राज्ञा (for यज्वा) Ś1 Ñ V B D1 5 10–13 धर्मे(Ñ1 illeg)युता (D13 °विदां) वर D1 D2 3 6–9 T2 M4 धर्मपते° Cg as in text (for °रतो वशी) —^{d}) D 3 2 सर्वे, D11 नृषु Cg as in text (for त्रिषु) D14 (second time) विश्रुता (sic) (for विश्रुत)

3 ^{a}) Ś1 B3 4 D2 11 13 G2 4 M1 विजितामित्रो (D12 °तो मैत्रो (sic)) Ñ V1 2 4 B1 3 D10 °मात्रो, V3 विदितामात्रो, Cg as in text (for निहतामित्रो) —^{b}) Ś1 Ñ V B D5 10 12 13 नीतिमान्, D1 3 7 8 12 सत्यवान् (for मित्रवान्) Ñ1 V B1 3 D2 7 9 12 M4 नियतेन्द्रिय, D2 च यतेन्द्रिय (for विजितेन्द्रिय) —^{c}) D1 धनस्य, D2 धनै स्व, M3 धन्यैश्च (for धनैश्च) D1 [अ]पि (for [अ]न्यै) Ś1 Ñ V B D5 10 13 धनधान्यैश्च (Ś1 D13 °न्यादि, V3 4 B2 °न्यर्द्धि)भिश्चैव (V1 °र्धै) —After 3 D14 (which om 4–6^{b}) repeats 2 reading it (var) for the first time in its proper place while D2 reads (first time) 4^{cd} as in D1

4 D14 om (hapl) 4–6^{b} D2 om 4^{ab} D2 transp 4^{ab} and 4^{cd} —^{a}) Ś1 Ñ V B D5 10–13 शक्रतुल्यो महाराजो (?) —^{b}) Ś1 Ñ V B D5 10–13 प्रजानां D1 3 7 8 लोकानां (for लोकस्य) D4 °रक्षक G1 °रक्षित (for परिरक्षिता) D1 om 4^{cd} D4 11 S repeat 4^{cd} after 2? —^{c}) Ś1 Ñ V B D5 10–13 राजा D2 3 राजा D2 14 T G M1 3 (all second time) यस्या M4 (second time) तस्यां (for तथा) Ś1 Ñ V B D2 9–13 नाम (for राजा) —^{d}) Ś1 Ñ V B D5 10–13 बभूव त्रिद(V1 4 °दि)शोपम D1 D3 6–8 M4 (first time) लोकस्य (D7 °कानां) परिरक्षिता D2 6 धृतिमाञ्शत्रुवर्धन (for D2 cf l 8 of 230*) M4 (second time) वसन् जगतीमावहत् —After 4^{cd} D7 (after 4^{cd} read after 3) ins

235* अयोध्यां पुरुषव्याघ्र समृद्धामावसत्पुरीम् ।

5 D11 om 5 (cf v l 4) D9 om (hapl due to transp) 5^{cd} —^{a}) M3 missing (for तेन) N1 सत्यभिसंधेन —^{b}) Ś1 Ñ V1 2 4 B D5 10–13 °पश्यता (for अनुतिष्ठता) —Note hiatus between ^{c} and ^{d} —^{c}) M3 रक्षिता Ś1 Ñ V1 3 D5 10 12 13 [अ]भूत्, V4 दै, M1 [अ]सौ (for सा) V3 पुरिम् (sic) Ś1 B4 नाथ, V3 सथ, B1 सा तु (for श्रेष्ठा) —^{d}) Ś1 Ñ V B D1 3 6 7 9–13 M3 शक्रेण T2 इन्द्रस्य (for इन्द्रेण) V1 G1 M3 [इ]व B1 D5 11 वा (for [इ]व)

☞ For 6–24 Ś1 Ñ V B D5 10–13 subst a passage of 48 lines which differs from the text and appears at the end of 24

6 D11 om 6^{ab} (cf v l 4) —^{a}) D1–3 7 9 रम्ये (for हृष्टा) —^{b}) T2 महा° Cg t as in text (for धर्मात्मानो) —^{c}) G1 2 जनास् (for नरास्) D14 illeg (for धनै स्वै)

7 Cf v l 6 and 24 —^{a}) T2 नाल्पश्च निचय, Cr m t °संश्चिचय (as in text) (for नाल्पसंनिचय) D7 सम्यक D9 तस्मिन् D10 कस्मिन् (for कश्चिद्) ॐ Cr t सतामुत्कृष्टवस्तूना निचय Cm सतामुत्कृष्टधनाना निचय ॐ —^{b}) D1 3 7 M4 तस्मिन्नासीत् (by transp) D2 कश्चिदासीत् (for आसीत्तस्मिन्) —^{c}) G M कुटु[G1 °टि]बी (for कुटुम्बी) D1 योऽनसिद्धार्थो D2 3 योऽत्र(D2 °च)सिद्धार्थो, D7 M4 यो न°, M3 योऽपय° (for यो ह्यसिद्धार्थो) —^{d}) D1 न चापि T2 °श्च G1 गोमाश्व (sic) M3 [अ]गवाश्व (for अगवाश्व) D1 [अ]धन (for धन) —The sequence from 7 16 in M1 is 7 13 14 11^{ab} 15^{cd} 15^{ab} 8 9 10^{cd} 10^{ab}, 11^{cd} 12 16

G 1 6 8
B 1 6 8
L 1 6 8

कामी वा न कदर्यो वा नृशंसः पुरुषः क्वचित् ।
द्रष्टुं शक्यमयोध्यायां नाविद्वान्न च नास्तिकः ॥ ८
सर्वे नराश्च नार्यश्च धर्मशीलाः सुसंयताः ।
मुदिताः शीलवृत्ताभ्यां महर्षय इवामलाः ॥ ९
नाकुण्डली नामुकुटी नास्रग्वी नाल्पभोगवान् ।
नामृष्टो नानुलिप्ताङ्गो नासुगन्धश्च विद्यते ॥ १०
नामृष्टभोजी नादाता नाप्यनङ्गदनिष्कधृक् ।
नाहस्ताभरणो वापि दृश्यते नाप्यनात्मवान् ॥ ११
नानाहिताग्निर्नायज्वा विप्रो नाप्यसहस्रदः ।
कश्चिदासीदयोध्यायां न च निर्वृत्तसंकरः ॥ १२
स्वकर्मनिरता नित्यं ब्राह्मणा विजितेन्द्रियाः ।
दानाध्ययनशीलाश्च संयताश्च प्रतिग्रहे ॥ १३
न नास्तिको नानृतको न कश्चिदबहुश्रुतः ।
नासूयको न चाशक्तो नाविद्वान्विद्यते तदा ॥ १४
न दीनः क्षिप्तचित्तो वा व्यथितो वापि कश्चन ।
कश्चिन्नरो वा नारी वा नाश्रीमान्नाप्यरूपवान् ।
द्रष्टुं शक्यमयोध्यायां नापि राजन्यभक्तिमान् ॥ १५

---

8 Cf v l 6 and 24 and 11 For sequence in M4 cf v l 7 —a) D1 M4 नातिमानी M2 का*वा न M4 कदर्यो (submetric) (for कदर्यो वा) —b) G1 damaged (for नृशंस) D1 [अ]पि वा, M4 कुत (for क्वचित्) —cd) c = 15c D1 °शक्यस्त्वयोध्याया स विद्वान्नास्तिकोपि वा

9 Cf v l 6 and 24 and 11 For sequence in M4 cf v l 7 —b) D1 M4 दानशीला सुधार्मिका —c) T2 M4 उदिता (for मुदिता) D1 वेदज्ञा वृत्तशीलज्ञा —d) M2 [अ]वरा (for [अ]मला)

10 Cf v l 6 and 24 and 11 For sequence in M4 cf v l 7 G1 missing up to नास्र on a damaged fol —b) D1 [अ]विलेपनी M4 [अ]पुरोगवान् (for [अ]ल्पभोगवान्) D1 om 10cd —c) D4 नामृष्टो, G1 नातुष्टो (for नामृष्टो) Dt D4 5 Ct न नलि°, D6 न लि° (wrongly om one न) G1 नानलि°, M2 [अ]ननुलि°, M4 नाविलि°, Cg as in text (for नानुलिप्ताङ्गो) M4 transp 10d and 11b —d) D4 G3 °श्चित्र, G2 M1 नासुखश्चैव, M4 नासुख श्चापि (for नासुगन्धश्च)

11 Cf v l 6 and 24 For sequence in M4 cf v l 7 D2 reads 11ab after 14 —a) D1 °भोक्ता M4 नाहृष्टभोगी (for नामृष्टभोजी) D1 वा (for न) D4 °भोजनो दाता —b) D1 नासुगन्धो न चानुङ्ग —After 11ab D1 ins l 22 26 of 248* (cf v l 24) —d) D1 M4 [अ]धानवान्, G4 [अ]ना*** (for [अ]नात्मवान्) —For 8–11 D2 3.7 8 subst l 13 (prior half) 11 (post half) 12 9 10 23 and 29 of 248* (cf v l 24) then read 16ab

12 Cf v l 6 and 24 For sequence in M4 cf v l 7 —a) D4 नाहिता° (submetric) G4 *** ताग्निर् (for नानाहिताग्निर्) D1 योयज्वा D7 T2 नायज्ञो D13 नायज्वी (for नायज्वा) —b) Cg t शुद्रो (for विप्रो) D4 T2 वा (for न) Dt D4 5.8.11 T1 2 G2–4 M1 3 न शुद्रो (G4 न **) वा न शस्कर, D1 विप्रश्चो वा° D3 विप्रोनापं° —d) G3 [अ]निर्वृत्त, Cg tp as in text Ct [अ]वृत्तो न (for निर्वृत्त) G2 3 संगर (for संकर) Dt D6 8 न चावृत्तो न° D1 सद्वृत्तरहितो नर, D2 नावृत्ताचार° D3 संवृत्तिरहितो न च D7 अथ वो वृत्ति° D9 न तथोत्तर° M4 च स्थितो वर्णसकरे

13 Cf v l 6 and 24 For sequence in M4 cf v l 7 D7 reads 13ab after l 32 of 248* which it ins after 16ab —a) D3 न कर्मनि° T2 M3 स्वधर्मनि° M4 स्व ** नि° (for स्वकर्मनिरता) —b) D1 च नि° D7 8 निय° (for विजितेन्द्रिया) —c) D9 सयुक्ता, M4 युक्ताश्च (for शीलाश्च) D1 यज्ञाध्ययननित्याश्च D2 3 7 सुमता (D3 °शीला) व्रतवंतश्च —d) D1 3 7 विरताश्च, D3 संयुक्ता, T2 सयुताश्च, M4 समर्थाश्च Cg t as in text (for संयताश्च) D2 3 7 च प्रतिग्रहाद्, D9 सत्प्रतिग्रहे (for च प्रतिग्रहे) —For 13cd D2 subst l 18 of 248* (cf v l 24)

14 Cf v l 6 and 24 For sequence in M4 cf v l 7 —a) D3 नो° D14 T2 M3 4 ना° (for न नास्तिको) D1–3 7 8 T2 नानृतवाक् (D1 T2 °वान्) D14 नानृतिको (sic) M3 वानृते वा, M4 [अ]नृतवाङ्न (for नानृतको) D6 8 G1 2 4 M1 2 Ct नास्तिको नानृतो (Ct °ती Ctp °तो) वापि, Cg as in text Dt repeats (by oversight) 14cd after 236* —c) D9 असूयको (for ना°) D1 नाशक्तो D2 3 न वाक्दाल्यो (D3 °कशाल्या sic) D7 नाशक्तो वा D6 चासक्तो वा (for न चाशक्तो) —d) Dt (both times) D6 8 कश्चित्, D4 तथा, T2 सदा (for तदा) D1 8 7 8 M4 नाशुचिस्तत्र दृश्यते D1 reads 11cd after 14 —After 14 Dt D6 8 11 S (except M4) ins

236* नाषडङ्गविदत्रासीन्नाव्रतो नासहस्रद ।

[Dt D6 8 [अ]स्ति (for [आ]सीत्) G4 नाव्रती M3 नाव्रते (for नाव्रतो) Dt D6 8 G1 3 [अ]बहुश्रुत G2 M1 [अ] व्यनामवान्, G4 [अ]प्रास्तवान् (for [अ]सहस्रद) (for Dt see above)]

15 Cf v.l. 6 and 24 For sequence in M4 cf v.l. 7 D2 3 7 8 M4 transp 15cd and ef —c) G4

वर्णेष्वग्र्यचतुर्थेषु देवतातिथिपूजकाः ।
दीर्घायुषो नराः सर्वे धर्मं सत्यं च संश्रिताः ॥ १६
क्षत्रं ब्रह्ममुखं चासीद्वैश्याः क्षत्रमनुव्रताः ।
शूद्राः स्वधर्मनिरतास्त्रीन्वर्णानुपचारिणः ॥ १७
सा तेनेक्ष्वाकुनाथेन पुरी सुपरिरक्षिता ।
यथा पुरस्तान्मनुना मानवेन्द्रेण धीमता ॥ १८

योधानामग्निकल्पानां पेशलानाममर्षिणाम् ।
संपूर्णा कृतविद्यानां गुहा केसरिणामिव ॥ १९
काम्बोजविषये जातैर्बाह्लीकैश्च हयोत्तमैः ।
वनायुजैर्नदीजैश्च पूर्णा हरिहयोपमैः ॥ २०
विन्ध्यपर्वतजैर्मत्तैः पूर्णा हैमवतैरपि ।
मदान्वितैरतिबलैर्मातङ्गैः पर्वतोपमैः ॥ २१

G 1 6 25
B 1 6 23
L 1 6 26

निर्दिव (for न दीन) D6 °वृत्तो M4 क्षीणचित्तो (for निहचित्तो) —b) D3 3 7 8 T1 2 M4 व्याधितो (D2 °धि) (for व्यथितो) T3 [अ]प्यनधीतो न° —For 15ab D2 subst l 27 of 248* (cf v l 24) —d) G1 [अ] श्रीमांश्चाप्यरवस्वभाव् G4 श्रीमांश्चैव गुरुपम क —For 15cd D1 subst l 26 of 248* —e) = 8° D7 °शक्यस्तु D8 स तु दुष्ट (with hiatus) (for द्रष्टु शक्यम्) D3 स्वयोध्याया —f) M3 [अ]राजन्य M4 [अ न्यन्नृत (sic) (for राजति) D2 3 7 8 तस्मिन्राजनि प्रशासति —After 15 D1 ins l 29 of 248* (cf v l 24)

16 Cf v l 6 and 24 For sequence in M1 cf v l 7 D2 3 7 8 read 16ab after 11 (cf v l 11) —a) D1 3 6 7 G1 वर्णेष्वग्र्य (D3 °ष्वग्र D6 °ष्वग्रे) M1 चतुर्ष्वपि हि वर्णेषु —b) D3 दैवता° थि° D6 °पूजना —After 16ab Dt D1 6 8 14 S (except M4) ins

237* कृतज्ञाश्च वदान्याश्च शूरा विक्रमसंयुताः ।

[T3 धर्मज्ञाश्च (for कृतज्ञाश्च)]

On the other hand D2 3 7 8 ins l 32 of 248* (cf v l 24) Then D1 reads 13ab —d) D2 3 7 तपो धर्मं D7 स्थितो धर्मे (for धर्मं सत्यं) D2 संयुता G1 संश्रुता (for संश्रिता) —For 16cd D1 subst l 30 of 248* (cf v l 24) —After 16cd Dt D1 6 8 14 S (except M4) ins

238* सहिता पुत्रपौत्रैश्च नित्य स्त्रीभि पुरोत्तमे ।

[G2 4 M1 स्त्रीभिर्नित्य (by transp)]

17 Cf v l 6 and 24 K2 D10 ins 17ab as in D1 after l 30 of 248* while D5 11 12 read the same for l 31 (cf v l 248*) —a) T3 हि (for च) D1 आसीत्क्षत्रा ब्रह्ममुख D2 ब्रह्मचर्यं चरत्क्षत्र D3 ब्रह्मचर्यचरा वैश्या D7 8 ब्रह्म चचरत्क्षत्रं M4 °धर्मेण चापि —b) D2 क्षत्रधर्मम् (for वैश्या क्षत्रम्) D3 om 17cd —c) Dt D1 6 8 T3 M1 Ct स्वकर्म । Cg as in text (for स्वधर्मे) §§ Ct शूद्राणां स्वकर्माद् भक्तिमन्ति । §§ —d) D1 कश्यपूजयन् D7 M3 अनु° (for उपचारिण) M4 त्रिवर्णानुपसादर —For 17cd D2 7 subst on the other hand V1 D3 10-12 ins after l 31 B1 D10 after 30 of 248*

239* शूद्राश्चैवापि वर्णांस्त्रीन्शुश्रूषन्तोऽनसूयव ।

[D7 8 हि (for [अ]पि) D3 7 11 12 शुश्रूते (for शुश्रून्तो) D3 7 11 (before corr sec m) °यका (for °सूयव)]

—After 17 D1 ins l 32 of 248* (cf v l 24)

18 Cf v l 6 and 24 —a) D1 2 7 च्छन्नम् (for सा तेन) —b) D1 3 7 पालिता साभवत् (D3 °महा)पुरी D5 om 18c 19 —For 18ab D5 subst and reads after 18cd

240* तथा दशरथो राजा चातुर्वर्ण्यं प्रशासति ।

—d) D1 निर्मिता M4 पालिता (for धीमता) D1 2 7 प्रजाप परिपालिता —After 18 G2 M1 ins

241* योधाना मन्त्रिकल्पाना महता च मनीषिणाम् ।

19 Cf v l 6 and 24 D2 3 7 8 om 19 (for D5 cf v l 18) —a) G1 M1 द्विजानाम् (for योधानाम्) V2 °क्षणाना (for °कल्पाना) —b) D14 T1 2 G1 सुवर्चसा G1 2 M3 महर्षिणा G3 मर्हिणो (s c) M3 सनत्विना M4 महात्मना Cg t as in text (for अमर्षिणाम्) D1 संयुगे चाविनिर्जितो —c) M2 सर्वै पूर्णा च शूराणा —For 19cd D1 subst l 36 of 248* (cf v l 24)

20 Cf v l 6 and 24 —a) D1 3 7 8 देशजैश्चापि D3 om (hapl !) 20bc —b) D1 हयैर्वातजवैस्तथा D3 7 8 हयैर्वानायुजैस्तथा (D8 °हरि) —c) T3 वनैश्च (for वनायुजैर्) M4 नदीदिश (for °जैश) D1 3 8 नदीजैश्चापि हिमवैश्चापि D7 मदान्वैश्चापि संपूर्णा —d) D3 हयैर् (for पूर्णा) Dt D1 1 14 T G4 °त्तमै (for हरिहयोपमै) M4 संपूर्णा त्रिविधैर्हयै

21 Cf v l 6 and 24 —a) M3 मेरुजैर् (for विन्ध्यपर्वतैर्) D1 3 7 8 नागैस् (for मत्तै) —b) D1-3 7 8 तथा (for पूर्णा) B2 (marg) ins 21cd as in D1 after l 40 of 248* (cf v l 24) —d) D1 शिविरे (for सार्धैः) —After 21 Dt D1 6-8 14 S ins D1 subst for 21cd while B2 4 ins after l 41 of 248* (cf v l 24)

242* ऐरावतकुलीनैश्च महापद्मकुलैस्तथा ।

[D1 8 °वत (sic) (for ऐरावत) B1 4 वामनैश्च स [ऐ] D1 त्सम्राद्भिर्भूरिभि (ते) (for the post half)]

D1 cont l 41 of 248* (cf v l 24)

G 1 6 26
B 1 6 24
L 1 6 27

अञ्जनादपि निष्क्रान्तैर्वामनादपि च द्विपैः ।
भद्रमन्द्रैर्भद्रमृगैर्मृगमन्द्रैश्च सा पुरी ॥ २२
नित्यमत्तैः सदा पूर्णा नागैरचलसंनिभैः ।
सा योजने च द्वे भूयः सत्यनामा प्रकाशते ॥ २३

तां सत्यनामां दृढतोरणार्गलां
गृहैर्विचित्रैरुपशोभितां शिवाम् ।
पुरीमयोध्यां नृसहस्रसंकुलां
शशास वै शक्रसमो महीपतिः ॥ २४

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे षष्ठः सर्गः ॥ ६ ॥

22 Cf v 1 6 and 24 —[a]) D1 14 T G1 M4 5 Cg अपि विष्क्रान्तैर्, G1 शमितनिष्क्रान्तैर्, M1 अभिनिवृत्तैर् (for अपि निष्क्रान्तैर्) D7 अजनाथमितवृत्तैर् —[b]) D7 धामनाद् (sic) (for वामनाद्) T3 G4 द्विजै (sic) (for द्विपैः) —After 22[ab], Dt D4 6 8 14 S (except M4) ins

243* भद्रैर्मन्द्रैर्मृगैश्चैव भद्रमन्द्रमृगैस्तथा ।

[T1 2 G M1-4 म°द्र (for मन्द्रैर्) D7 मद्र ** T1 2 G M1 3 °मन्द (for भद्रमन्द्र)]

V1 2 3 (om) B3 4 (after 242*) ins. 22[cd] after l 41 of 248* (cf v 1 24) —[c]) V2 B4 D5 M4 भद्रैर्मन्द्रैर् (B1 M4 °द्रैर्) B1 भद्रैर्मन्द्रैर्: D11 T3 2 G M1 3 भद्रमन्द्रैर् (for भद्रमन्द्रैर्) V1 D7 °मन्द्रैर्, B3 4 G2 M1 मन्द्र (B3 मद्र) भद्रैर् M4 °भद्रैर् (for भद्रमृगैर्) —[d]) V2 मृगैर्मन्द्रैश्च B2 °मन्द्रैश्च B1 D5 11 S (except T2) °मन्द्रैश् (for मृगमन्द्रैश्) B2 संवृता (for सा पुरी) —For 22 D2 subst.

244* कुमुदाञ्जनकुलोद्भूतैर्भ्रमदपि निर्वृतैः ।
भद्रमन्द्रमृगैर्मन्द्रैर्गजैरपि च द्विपैः ।

[(l. 1) (hypermetric)]

—For 21[c] 22 D2 3 subst l 40-41 of 248* while D7 subst. l 40 (248*) for 21 (cf v 1 24)

—After 22 D4 11 S repeat 4[cd] (var) then ins. 245*

23 Cf v 1 6 and 24 V2 3 (om. the prior half) B3 cont (see above) B1 ins. (var) the line of 23[ab] after l 41 of 248* —[a]) G1 नित्यं (for नित्य) V2 3 (om) B3 पुष्पैर्, B3 शुभैः कान्तैर्, D4 5 6 सदा (D5 °सा) पीर्णा G1 M1 सुसंपूर्णा (for सदा पूर्णा) —[b]) V1 मत्तैर्मन्द्रैर् B1 नागैः पर्वत (for नागैरचल) —For 23[ab], D1 subst l 42 of 248* —[cd]) D3 7 आयोजनानि (for सा योजने) DtD4 6 द्वे च° (by transp) D1 3 7 8 द्वे (D3 7 वा) या भूयो (for च द्वे भूयः) D1 मयोध्यनाद्योध्या सा M1 सा त्रियोजनविस्तीर्णा (cf 1 5 7*) भूयो यावि° ※ Ct द्वियोजने द्वयोर्योजनयो । अगन्तव्यत्वे द्वितीया । ※ —After 23 Dt D1 6 8 14 S (for D4 11 S see 22) ins

245* तां पुरीं स महातेजा राजा दशरथो महान् ।
शशास शमितामित्रो नक्षत्राणीव चन्द्रमाः ।

[(l 1) T2 M2 3 पुरात° M1 °वान् (for स महातेजा) M1 तदा (for महान्) —(l 2) M4 प्रशशास क्षमा° (for the prior half)]

On the other hand D1 ins

246* निर्वैरामपुरीं सा तु पुरा दशरथे नृपे ।

while D2 3 7 8 ins. D1 reads for l. 44 of 248*

247* तस्यां दशरथो राजा वासमोऽ(?)निरियायसन् ।

[D1 [का]मते D6 [अ]भवत् (for [स]वसत्) D3 7 दर्थ (D7 चाना) भवेन्नं अर्थ (for the post half)]

24 [a]) M4 स (for तां) M1 °भामां (for सत्यनामां) D2 दृढ़ु (sic) (for दृढ) —[b]) D3 7 8 उपशोभितास्। D6 °सते। T1 °शिवां (for °शिवाम्) D3 महर्षिभिर्वैश्यसौयैः(?) —[c]) D4 नृपसिंह (for नृपसहस्र) D1-3 7 8 पुरीं महोदार°.

—For 6–24, Ś1 Ñ V B D5 10–13 subst. :

248* (6ab) हृष्टपुष्टजने तस्मिन्पुरे नैवाबहुश्रुतः ।
कश्चिदासीन्नरो नापि कश्चिदन्यायवृत्तिमान् ।
(7ab) न चाल्पविभवः कश्चिदासीत्तत्र पुरे जनः ।
(7cd) न चाप्यासीदसंतुष्टः कुटुम्बी तत्र कश्चन । [5]
(8ab) न कदर्यः कश्चिदासीन्नानृती न शठोऽपि वा ।
न मानी न च संरम्भी न नृशंसो विकत्थनः ।
नामहात्मा न पिशुनो न परस्वोपजीवकः ।
न चावर्षसहस्रायुर्नामयी नाबहुप्रजः ।
(9ab) नराः स्वदारनिरता नार्यश्चासन्पतिव्रताः ।
(9cd) सुव्रता धृतिमन्तश्च नरा आसंस्तथा स्त्रियः । [10]
(10ab) नाकुण्डली नामुकुटी नास्रग्वी नाविलेपनी ।
न च कुप्रावृतो नासीद्दरिद्रो वा पुरोत्तमे ।
(11b) नामृष्टभूषणधरो न चाप्यासीदनिष्कभृत् ।
(11cd) नाहस्ताभरणोपेतो नानृजुर्न च नास्तिकः ।
(12ab) नानाहिताग्निर्नायज्वा विप्रो नाप्यसहस्रदः । [15]
(12cd) कश्चिदासीदयोध्यायां सद्वृत्तरहितो जनः ।
(13ab) स्वकर्मनिरताश्चासन्सर्वे तत्र द्विजातयः ।
(13cd) यज्ञाध्ययनशीलाश्च विरताश्च प्रतिग्रहात् ।
(14ab) न नास्तिको नानृतवाङ्न कश्चिन्नाधनो नरः ।
(14cd) न सूचको न चाशक्तो नाशुचिस्तत्र चाप्यभूत् । [20]
(11a10d) नामृष्टभुङ्न चादाता नासुगन्धो न चानृजुः ।
न दुःखी पुरुषः कश्चिन्न चासीदनलंकृतः ।
रूपचातुर्यमाधुर्यशीलाचारगुणान्विताः ।
नार्यश्चासन्नयोध्यायां मृष्टाभरणवाससः ।
नानाश्रयाश्च चपलो न विरूपो न चालसः । [25]
कश्चिदासीदयोध्यायां नार्थिमाश्च महाधनः ।
(15ab) न दीनो नापि चोद्विग्नो नातुरो न भयातुरः ।
(15cd) द्रष्टुं शक्यो ह्ययोध्यायां नापि राजन्यभक्तिमान् ।
(16ab) वर्णान्ज्येष्ठान्यपूजयन्त पितॄन्देवातिथींस्तथा ।
(16cd) आसन्दीर्घायुषस्तत्र नरा सत्यपरायणाः । [30]
(17ab) आसीत्क्षत्रं ब्रह्ममुखं विट्शूद्रं राजभक्तिमत् ।
न योनिसंकरश्चापि तत्र नाचारसंकरः ।
(18ab) एवमिक्ष्वाकुनाथेन पालिता साभवत्पुरी ।
(18cd) यथा पुरस्तान्मनुना मानवेन्द्रेण भूरिथम् ।
(19ab) योधानामग्निकल्पानां संयुगेष्वनिवर्तिनाम् । [35]
(19cd) गुप्ता पुरी सहस्रैः सा सिंहैरिव गिरेर्गुहा ।
(20ab) काम्बोजदेशजैश्चैव हयैर्बाल्हायुजैस्तथा ।
(20cd) नदीजैर्वाह्लिजैश्चैव कीर्णा हरिहयोपमैः ।
(21ab) विन्ध्यपर्वतजैश्चैव नागैर्हैमवतैस्तथा ।
सत्त्ववीर्यगुणोपेतैः शूरैरत्यालचेष्टितैः । [40]
पद्माञ्जनकुलोद्भूतैर्भद्रमन्द्रमृगान्वयैः ।
(23ab) सा पुरी बहुभिः कीर्णा तदासीद्गन्धहस्तिभिः ।
(23cd) आयोजनाद्धि भूयो वा सासीद्धाम्ना व्यकाशत ।
सा पुरी यत्र राजासीत्पुरा दशरथोऽनघः ।

(24) तां सत्यनाम्नीं दृढतोरणार्गलां [45]
महाद्भिरिर्वेश्मशतैरलंकृताम् ।
पुरीं समोद्यानवतीमनुत्तमां
स कोशलेन्द्रो नृपतिर्व्यपालयत् ।

☞ As D2.3 7 8 have lines 9–13, 23 and 29 of 248* as subst. for 8–11, their variants are given below along with other MSS. of the subst. group.

[V3 om. from the post. half of l. 1 to the prior half of l. 5.—(l. 2) V4 अन्यायं- (for अन्याय).—(l. 3) Ñ1 V1 4 B1 D5 11 12 -निचयः (for -विभवः). Ñ2 जनप्रिय, V1 3 4 B4 D5 11 12 transp. पुरे and जन (for पुरे जन).—(l. 5) Ś1 [अ]मती (for [अ]नृती) —(l. 6) V3 नीचो (for मानी). Ñ1 missing (for नृशंसो). Ś1 Ñ2 V1 D2–3 D10 12 न°, V3 नवि° (hypermetric), B1 न वृस्मल , D5 11 13 न कुत्सित (for विकत्थन).—(l. 7) V4 न मोहात्मा (for नामहात्मा). D12 कृपणो (for पिशुनो). V3 न पुरस्थापहारकः ; D13 न परस्वोपजीवन (for the post. half).—(l. 8) Ś1 B1 D13 न दीनो, V3 B4 नामर्षी (for नामयी) V1 4 D5 10–13 ना(V1 om., V4 चा)बहुश्रुत , B1 4 न° (for नाबहुप्रज).—(l. 10) B4 निर्वृता, D13 सुरता (for सुव्रता). D10 गु * मतश् (for धृतिमन्तश्) D10 वस आसन् तथा स्त्रिय (sic) (for the post. half).—(l. 11) V2 3 °पन (for नाविलेपनी).—(l. 12) V1 3 B1 2 D5 13 तत्र, V2 न तु, D2 3 नात्र (for न च) V2 D12 कुभक्तो (D13 °क्तिर्), B1 पै प्राकृतो, D5 तु प्रकृतिर् (for कुप्रावृतो). Ñ D13 चासीद्, V2 वापि (for नासीद्). Ś1 D13 रत्नवस्त्राकृतो नाभूद् (D13 °सीत्), V4 न चाशीकारतान्नासीद् . D11 न कश्चित्तत्र पुरुष (for the prior half) D11 कश्चिद्दरिद्र पुरोत्तमे (hypermetric) (for the post. half) —(l. 13) D10 भूष * धरो (for भूषणधरो) Ś1 नैव, Ñ1 D5 11–13 न वा (for न च). Ś1 D13 च निष्कुर , V3 अलीकधृक्, B2 (m. also) D10 अनिष्कभृक् (for अनिष्कभृक्) —(l. 14) V1 D5 10–12 नानृती, B2 (m. also) नाऋजुर् (for नानृजुर्) Ś1 D13 om. l. 15–21 —(l. 15) D5 नाथ सहस्रश (for नाप्यसहस्रद) —(l. 16) V D10 सद्वृत्तिर(V3 °स)हितो (for सद्वृत्तरहितो) —(l. 17) V3 स्वकर्मणि रताश्, D5 स्वधर्म° (for स्वकर्मनिरताश्) B2 हि (for च) Ñ1 सत्यदारा (for सर्वे तत्र) D1 subst. l. 18 for 13cd —(l. 18) V4 विद्याश्, B2 4 -निष्ठाश् (for -शीलाश्) B4 विरक्ताश् (for विरताश्). V1 °ग्रहे, B1 D10 परि° (for प्रतिग्रहाद्) —(l. 19) V4 नास्तिको (for नास्तिको) —(l. 20) V4 D13 सूचको (for सूचको) V4 * * भूत् (for चाप्यभूत्) —(l. 21) D11 नानिष्टभुङ् (sic) (for नामृष्टभुङ्). D11 12 वा (for च) V4 नासुगन्धी न चाप्यपी (for the post. half). D1 ins. l. 22–26 after 11ab. —(l. 22) V2 अनल गतं (for अनलंकृत) B2 (m. also) न चैवासीदलंकृता (for the post. half) —(l. 23) D5 11 12 चारु- (for रूप-) V3 transp. चातुर्य and माधुर्य. —(l. 24) V1 अयोध्या * . Ś1 om. (hapl.) from the post.

half of l 24 to the prior half of l 26 D2 सुभिमा (for -क्षमम) —(l 25) V1 बाधुरवात् (for तातामवात्) Ñ2 V3 B2 D4 10 [अ]मृतो (for क्रूतो) D12 [अ]विहतो (for विहतो) V2 D11 12 बालिन (for चालम) D1 subst l 26 for 15^{cd} —(l 26) Ñ1 महाप्राम V1 [अ]महात्मा (submetric) V3 B1 [अ] महामना V1 B2 (marg) महामना B4 [अ]महायशा D2 11 10 [अ]महाप्राम् (for महात्म) D1 subst l 27 for 15^{ab} —(l 27) Ś1 D12 °कुल Ñ1 V2 4 D1 °स्थित (for मवाहुर) D1 ms. l 29 after subst for 15 —(l 29) V1 B1 (m) D5 11 12 अवात् (for ज्येष्ठात्) V1 2 4 B4 D1 11 12 पितृ (for पितुर्) B2 एव (for देव) V1 B2 (m) D1 तदा (for तथा) D1 subst l 30 for 16^{cd} —(l 30) D12 नर (for नरा) D2 पराक्रमा (for पराक्रमा) —After l 30 Ñ2 D10 ins 17^{ab} as in D1 while D1 11 12 read it for l 31 then all cont 239* —(l 31) V2 क्षेत्र V3 इव (both sic) (for क्षत्र) B मुख्य D12 -मुत्र (for -मुख) B1 मुद्दो रामप्रमर्दिमाद् (for the post half) D1 ins l 32 after 17 D2 3 7 8 after 16^{cd} —(l 32) D1 2 7 8 [आ]सीद् D2 [र]व (for [स]पि) D12 न वोक्तिं सम्राष्टापि (sic) (for the prior half) Ś1 [आ]नन (sic) (for [आ]नार) —(l 33) Ñ2 पलि* (for पालिता) V3 [आ]वीमता (for रामवद्) —(l 34) V2 पुर सा (for पुरस्तात्) B4 मनेवे° (sic) (for मानवेदेण) V3 पीमता (for भूतिमन्) —(l 35) V1 वर्णानां (for -वत्मानां) D1 subst l 36 for 19^{cd} —(l 36) D11 पु* (for पुरी) (For l 35 36 cf 226*) —(l 37) Ñ B1 3 D5 बगेज (for काम्बोज) B1 D5 11 12 यानि (for वैद्) Ś1 D3 12 13 हरि(D3 हाहि)हयोर्मये, V B4 बागा (V3 °आ)युँबे° D11 बाल्बुगे° (sic) (for वानायुजेलध) Ś1 D11 om l 38–41 D1 12 om l 38–(l 38) V2 वहितेस D12 वाहिकेषु (for वाह्लिकेषु) V1 B1 D11 [अ]रि (for [र]ष) D11 पूर्णा (for कीर्णा) D2 3 ins l 40 and 41 D1 ins l 40 after 21^{ab} —(l 40) D2 3 7 °वद्विर् (for सत्तवीर्ये) Ñ1 B2 D2 -मनेे° (for -मुगोपेते) N1 D5 11 12 अचलसंनिभैः (for अभ्रालयोपैः) D5 पूरियापार्य° (sic) (for the post half) —After l 40 D1 (marg) ins 21^{cd} as in D2 D7 cont l 41 after 24* (cf v l 21) V1 om (hapl !) from the post half of l 41 to the prior half of the line of 23^{cd} (cf v l 23) —(l 41) D11 -नुतोपेतैर् (for °र्दूर्ते्) B2 (m) गत (for भद्र) B1 -भल (for -भद्र) —B2 ins the line of 23^{ab} after l 41 (cf v l 23) —After l 41 B3 4 ins 242* the line of 22^{cd} then B2 alone cont the line of 23^{ab} D1 subst l 42 for 23^{ab} —(l 42) D1 पुरी सा (by transp) Ś1 D1 12 तथा (for तदा) —After l 42 V2 3 (om) B4 ins 242* then V2 cont the line of 22^{cd} —(l 43) Ś1 आयोजनां वा V1 B4 आयोजनाश्च (B4 °च) (for आयोजनाद्रा) B2 (before corr as in text) D11 मूरे (for भूयो) V1 आयोजनद्दशाद्यनो वा, D5 सा शोभते ह भूमे सा D12 आयोजनदर्शे भूमे (for the prior half) V1 B2 4 D5 11 12 स्वलंस्त्री (B2 °ना, B4 °भा)मा V1 [अ]लक्रीगुत्द (sic) B1 3 सानिमा (B1 °भा)मा (for ससतिधाम) B1 पराजते, D4 11 12 प्रकाश्ते D12 विकाशत (sic) Ś1 D12 om l 44 —(l 44) B1 3 (m) 4 नृप (for प्रजा) D11 reads 247* for l 44 —(l 45) D13 मां (sic) (for ता) Ś1 D11 सत्यार्चा वै V1 2 B2 सत्यता (B2 °था)मां V1 B3 (m) शोभमानं B4 °भाम्यां (for स्वलम्कतौ) V1 2 D1 12 °भामोर्ता, D11 °प्र योजनानोली (sic) (for -तोरणा(र)लं) —(l 46) D10 समाकुलो (for अत्कुलाम्) D11 शुद्धैर्विविविचैरचरौसितानिरा —(l 47) V1 सदो°, V2 मदो° (for सपोदानवनीम्) D11 विस्तागोद्यानवती मनुष्या (sic) —(l 48) D2 शोभधितो (for कोसलेन्द्रो) Ś1 Ñ1 V B3 4 D10 13 च्य(Ś1 D13 प्र V1 पु)पाल्यन्द D11 शशास वै शक्तमा नराधिप]

Colophon Ś1 Ñ1 V1 D2 3 om इति Ś1 D11 12 S om श्रीरामायणे Ñ1 V1 2 4 D2 3 5 11 12 om श्री Ñ1 V2–4 B Dt D1 3 4–8 10 11 13 ins आर्ष before रामायणे D2 श्रीमद्रामायणे Dt D3 4 ins वाल्मीकीये after राम° —*Kānda name* D1 om D1 12 S (except M1) ins श्रीमद् before बालकाण्डे V B D5 11 13 बादि° D2 अयोध्या° —*Sarga name* Ś1 दशरथनगरीराज्यवर्णनं, Ñ V1 4 B D1–3, 5 7 8–12 रामवर्णन (D1 2 7 °र्णने, D11 °नम) नाम (Ñ V1 B D10 om) V3 नगरवर्णन V3 पुरिवर्णनो नाम —*Sarga no* (figures words or both) Ś1 Ñ2 B1 3 D4 6 V1 8 V4 5 D1 2 4 D4 4 पंचम, S षष्ठ, Dt D4 5 6 7 8 both (as in text) D12 इत्यार्थे **** यणे ** करि अयोध्या ** रघ सीरामा *** नाम षष्ठ ** G1 2 4 M3 conclud with श्रीरामाय नम G2 with श्रीमद्रामानुजाय नम

७

अष्टौ बभूवुर्वीरस्य तस्यामात्या यशस्विनः ।
शुचयश्चानुरक्ताश्च राजकृत्येषु नित्यशः ॥ १

धृष्टिर्जयन्तो विजयः सिद्धार्थो अर्थसाधकः ।
अशोको मन्त्रपालश्च सुमन्त्रश्चाष्टमोऽभवत् ॥ २

G 1 7 3
B 1 7 3
L 1 7 3

7

☞ In D2 3 7 9 the sequence of stanzas in Sarga 7 (along with substitutes and insertions) is so complicated that it is given separately in a tabular form for the guidance of the reader and is ignored in these notes

Tabular conspectus of the sequence of stanzas in D2 3 7 9

D2	D3	D7	D9
249*		249*	
3	3	3	3
1	1	1	1
2	2	2	2
252* (4^{ab})	252* (4^{ab})	252* (4^{ab})	252* (4^{ab})
r l 2 of 249*	l 2 of 249*	r l 2 of 249*	l 2 of 249*
255*	255*		255*
7^{ab}	7^{ab}	7^{ab}	7^{ab}
258*	258*	258*	258*
10	10	10	10
264*	264*	264*	264*
13^{cd}	13^{cd}	13^{cd}	13^{cd}
14^{ab}	14^{ab}	14^{ab}	14^{ab}
	14^{cd}	14^{cd}	14^{cd}
254*	254*	254*	254*
4^{cd}	4^{cd}	4^{cd}	4^{cd}
256*	256*	256*	
	5	5	5
6^{ab}	6^{ab}	6^{ab}	6^{ab}
	6^{cd}	6^{cd}	6^{cd}
8^{cd}	8^{cd}	8^{cd}	8^{cd}
9	9	9	9
8^{ab}	8^{ab}		
		11	11
		8^{ab}	
12	12	12	12
r 256*	r 256*	r 256*	256*
259*	259*	259*	259*
260*	260*	260*	
			261*
263*	263*	263*	263*
15^{ab}	15^{ab}	15^{ab}	15^{ab}
			15^{cd}
16^{ab}	16^{ab}	16^{ab}	
		15^{cd}	
l 3 of 271*	l 2 3 of 271*	l 3 of 271*	
16^{cd}	16^{cd}	16^{cd}	16^{cd}
17	17	17	17

T2 begins with श्रीरामचन्द्राय नमः Dt D2 4 6–8 14 S G3 t begin with D3 9 ins after 252*

249* तस्यामात्या गुणैरासन्निक्ष्वाको सुमहात्मन ।
मन्त्रज्ञाश्चेङ्गितज्ञाश्च नित्य प्रियहिते रता ।

[D3 9 om l 1 —(l 1) D3 7 विदितात्मन, D4 T3 G M1–3 तु महात्मन (for सुमहात्मन) D14 T1 2 ऐक्ष्वाकस्य महात्मन (for the post half) D2 7 repeat l 2 after 253* —(l 2) D3 M4 मतज्ञाश् (for मन्त्रज्ञाश्) D2 (second time) चिन्तितज्ञाश् D7 (second time) चि° (for चेङ्गितज्ञाश्) D9 (first time) गतिमतरतिज्ञाश्च (sic) D7 (first time) मतिज्ञाश्च कृतज्ञाश्च (for the prior half) D2 7 (both first time) सत्य (for नित्य) cf 1^{d} in Ś1 etc for the post half]

1 Ś1 Ñ V B D1 3 7 9–13 read 3 before 1 while M4 transp 1^{cd} and 3 —^{a}) T3 ईशस्य (for वीरस्य) Ś1 Ñ V B D1 3 5 7 10–13 महाबन्ध्ये बभूवुश्च (B2 °स्तु) —^{b}) Ś1 Ñ V B D1 3 10–13 महीपते (for यशस्विन) —For 1^{ab} M4 subst

250* स वै परिवृतो राजा अमात्यैर्बुद्धिकोविदै ।

[Note hiatus between the two halves]

—^{c}) N V2 4 B1 3 D5 10 12 स्वनु°, V1 (with hiatus) अनु° B4 D11 स्वनु° (for चानुरक्ताश्) —^{d}) D1 °कर्मसु G1 राज्य° M1 नियोगुक्तश्च (for राजकृत्येषु) D1 नोद्विग्ना, M4 कर्मसु (for नित्यश) Ś1 Ñ V B D5 10–13 नित्य (D11 सत्य) प्रिय (V3 नृप) हिते रता D2 3 7 9 नित्ययुक्ता स्वरष्ट्रता —After 1^{cd} M4 ins 252*

2 ^{a}) V2 D1 3 वृष्णिर्, V3 D5 12 वृष्टिर्, D1 सृष्टिर्, D3 गृष्टिर्, D6 विष्टिर्, M4 धृतिर् (for धृष्टिर्) D6 ins marg in जयतो D6 (before corr) विनय (for विजय) —^{b}) Dt D6 3 सुराष्ट्रो (for सिद्धार्थो) Ś1 N3 B2 3 D10 12 [ऽ]र्थार्थ° V1 Dt D1 3 6 9 राष्ट्रवर्धन, V2 4 B4 D5 13 [ऽ]र्थार्थि° V3 [ऽ]स्वार्थ° B1 [ऽ]न्यथ° D11 [ऽ]प्यर्थसधक, T G M1 2 ह्यर्थ° M4 चार्थ° (all to avoid hiatus) (for अर्थसाधक) —^{c}) Dt D6 8 अकोपो (for अशोको) Ś1 Ñ1 V B Dt D1 3 5–13 M4 धर्मपालश्च (D13 before corr °पालश्च) N2 मन्त्रपाल (submetric) (for मन्त्रपालश्च) —^{d}) V3 सुमतश्च, B4 सुचन्द्रश्च, D6 सुमतश्च D13 सुमित्रश्च (for सुमन्त्रश्च) D13 सोष्टमो, D14 illeg (for चाष्टमो) Ś1 भवेत्, B1 4 मत Dt D6 8 [ऽ] र्थवित्, D2 स्मृत G2 4 M1 महान् (for ऽभवत्) V3 सुमन्त्राष्टमोभवत्, D11 सुमन्त्रो मन्त्रकोविद —After 2 B1 reads 254*

G 1 7 1
B 1 7 4
L 1 7 1

ऋत्विजौ द्वावभिमतौ तस्यास्तामृषिसत्तमौ ।
वसिष्ठो वामदेवश्च मन्त्रिणश्च तथापरे ॥ ३
श्रीमन्तश्च महात्मानः शास्त्रज्ञा दृढविक्रमाः ।
कीर्तिमन्तः प्रणिहिता यथावचनकारिणः ॥ ४
तेजःक्षमायशःप्राप्ताः स्मितपूर्वाभिभाषिणः ।
क्रोधात्कामार्थहेतोर्वा न ब्रूयुरनृतं वचः ॥ ५
तेषामविदितं किंचित्स्वेषु नास्ति परेषु वा ।
क्रियमाणं कृतं वापि चारेणापि चिकीर्षितम् ॥ ६
कुशला व्यवहारेषु सौहृदेषु परीक्षिताः ।
प्राप्तकालं यथा दण्डं धारयेयुः सुतेष्वपि ॥ ७

3 Ś1 N V B D1-3 7 9-13 read 3 before 1 M4 transp 1^{cd} and 3 —^{a}) D3 7 9 मन्त्रिणौ चैव, M4 चाप्यपचितौ (for द्वावभिमतौ) Ś1 Ñ V B1 3 4 D1 5 10-13 मन्त्रिणावृत्विजौ चैव, B2 मन्त्रिणौ वृत्तिसपत्नौ —^{b}) D3 तावास्ताम् (for तस्यास्ताम्) B4 अपि (for ऋषि) —^{d}) Ś1 Ñ V B2-4 D1-3 5 7 9-13 वेद(D11 om)वेदाङ्गपारगौ, B1 षडङ्ग वेदपारगौ —After 3 D4 D6 8 ins

251* सुयज्ञोऽप्यथ जाबालि काश्यपोऽप्यथ गौतम ।
मार्कण्डेयस्तु दीर्घायुस्तथा कात्यायनो द्विज ।
एतैर्ब्रह्मर्षिभिर्नित्यमृत्विजस्तस्य पौर्वका ।

D4 D6 8 cont D2.14 S (M4 after 1^{cd}) ins after 3 while D3 7 9 subst for 4^{ab}

252* विद्याविनीता ह्रीमन्त कुशला नियतेन्द्रिया ।

[D2 धीमत°, G4 M3 श्रीमत (for ह्रीमन्त°) D2.3 7 9 M4 कुलीना (for कुशला) T3 विजितेन्द्रिया]

D3 9 cont 249* D14 T1.2 cont

253* परस्परानुरक्ताश्च नीतिमन्तो बहुश्रुता ।

4 ^{a}) M3 ह्रीमतश्च (for श्रीमन्तश्च) T3 °प्राज्ञा (for महात्मान) M4 मतिमंतो विनीताश्च —^{b}) D4 D8 शास्त्रज्ञा (for शास्त्रज्ञा) T3 श्रुत°, M4 वाग्मिनो दृढा (for दृढविक्रमा) —For 4^{ab}, Ś1 Ñ V B (B1 reads after 2) D1 5 10-13 (D11 reads after 267*) subst, while D3 subst for 14^{cd}, D3.7 9 ins after 14

254* ह्रीमन्तो विनयोपेता नीतिज्ञा विजितेन्द्रिया ।

[Ñ B2 4 श्रीमन्तो (for ह्रीमन्तो] V3 D1 विजयो° (for विनयोपेता)]

—For 4^{ab} D2 3 7 9 subst 252* After 252* D2 7 repeat D3 9 ins l 2 of 249*, then D2.3 9 cont

255* तैर्गुणैरुपसंपन्ना सर्वे सुविपुलौजस ।
पर्युपासन्त राजान वसवो वासवं यथा ।

D11 reads 4^{cd} after 254* (for sequence cf v l 4) —^{c}) Ś1 N V B D1 10-13 मति° D1 कांति° D4 (before corr) कीर्तिवत (for कीर्तिमन्त) Ś1 स्वत्र° Ñ1 V1 B2 4 स्वत्रि° Ñ2 D5 10 11 13 स्वत्र° V2 4 B1 3 (after corr स्वत्र°) सुवि° V3 सुर°, D1 धार्मिरता D2.3 7 सुचरिता D9 च रि°, D13 स्वाग° (sic) G1 प्राणि° (for प्रणिहिता) —^{d}) Ś1 Ñ V B D2.3 5 7 9-13 राज(V2 °जा)निर्देश°, D1 राज्ञामादेश° D2.3 7 ins 256* after 4^{cd} which they read after 254*

5 D2 om 5 —^{a}) Ś1 Ñ V B D1 10-13 M4 °यश°, D3 7 9 °युता , D5 °यश , D13 -यद कृपा (for -क्षमायश) D1 -वृद्धा , D3 7 9 प्राज्ञा (for प्राप्ता) —^{b}) B4 °भाषिता (for °भाषिण) —^{c}) D9 वा काम (for -कामार्थ) D4 D6 8 कामा क्रोधार्थे° —^{d}) D9 नाब्रुवन् (for न ब्रूयुर) M4 क्वचित् (for वच) —For 5^{cd}, Ś1 Ñ V B D1 5 10-13 subst D3 7 ins after 4^{cd}, repeating after 12 while D9 ins after 12

256* अलुब्धा धृतिमन्तश्च सत्यधर्मपरायणा ।

[D3 (first time) 3 7 (both second time) महाश्च (for अलुब्धा) D1 अलुब्धधृतिमन्तश्च D11 अनुरक्ता धृतिमत° (for the prior half)]

—D11 cont 268*

6 ^{a}) Ś1 Ñ V B D1-3 5 7 10-13 M4 तेषाम् (for तेषाम्) D10 ज्ञाति° (for अविदित) D1 चासीद् , D12 न चिद् (for किंचित्) —^{b}) D3 तेषु (for स्वेषु) Ś1 Ñ V B D1 2 5 10-13 चैव° D3 (om hapl) 7 9 M4 वास्ति° (for नास्ति परेषु) Ś1 Ñ V2-4 B D1-3 5 7 9-13 G4 M3 च (for वा) D2 om 6^{cd} —^{c}) G2.4 M1 4 च (for वा) —^{d}) G3 M3 परेण (for चारेण) D4 8 T3 M4 [अ]थ (for [अ]पि) D3 चिकीर्षित , G4 चिकीर्षिता , M3 च कीर्तितं (for चिकीर्षितम्) —For 6^{cd}, Ś1 Ñ V B D1.5 10-13 subst

257* चिकीर्षित कच्चिद्राज्ञो मित्रोदासीनविद्विषाम् ।

[V2 B1 किंचित (for कच्चित) Ñ1 राज्ञा, B3 राज्ञां (for राज्ञो) D11 मात्रोदासीन° (after corr *pr m* as in text) D1 reads राज्ञ मित्रार्युदासीनमध्यस्थानां चिकीर्षितो (cf Gītā 6 9 Crit ed. B O R.)]

7 ^{a}) M1 कुशल (for कुशला) —^{b}) T3 परीक्षका (for परीक्षिता) D2.3 7 9 विद्वान्सा सर्वसमता (D7 °संयुता) M3 नीतिज्ञा सत्यवादिन —After 7^{ab}, D2 3 7 9 ins.

258* वर्धयन्तश्च धर्मेण कोशमूलं महीपते ।

[D3 स्व (for च) D7 कोश मूल (for कोशमूल)]

M4 transp 7^{cd} and 8^{ab} —^{cd}) G1 3 4 प्राप्तकाले (for °कालं) D14 G2.4 M1-3 च दं, T1 2 च तं, T3 च यद् (for यथा) M4 °च पुत्रेष्व ते विदुर्दण्डधारणं —For 7, Ś1 N V B D1 5 10-13 subst while D2.3 7 (after repetition

कोशसंग्रहणे युक्ता बलस्य च परिग्रहे ।
अहितं चापि पुरुषं न विहिंस्युरदूषकम् ॥ ८
वीराश्च नियतोत्साहा राजशास्त्रमनुष्ठिताः ।
शुचीनां रक्षितारश्च नित्यं विषयवासिनाम् ॥ ९
ब्रह्मक्षत्रमहिंसन्तस्ते कोशं समपूरयन् ।
सुतीक्ष्णदण्डाः संप्रेक्ष्य पुरुषस्य बलाबलम् ॥ १०
शुचीनामेकबुद्धीनां सर्वेषां संप्रजानताम् ।
नासीत्पुरे वा राष्ट्रे वा मृषावादी नरः क्वचित् ॥ ११

G 1 7 14
B 1 7 16
L 1 7 14

see above) 9 ins l 1 after 256* and for 7^{cd}, subst l 2 which comes in succession

259* धर्माचारविवेकज्ञा सर्वत्र समदर्शिन ।
पुत्रेऽपि च प्राप्तदोषे धर्मतो दण्डपातिन ।

[(l 1) D3 धर्माचार, D9 धर्माधर्म (for धर्माचार) V4 विवेकाज्ञा D1.2.7.9 विवाज्ञा D3 विचारज्ञा (for विवेकज्ञा) Ś1 Ñ V B D1.5.10–13 read l 2 after 8^{ab} —(l 2) V4 प्राप्तदोषे च (by transp) D2 प्राप्तदोषेऽपि, D9 हि° (for च प्राप्तदोषे) D7 पुत्रे समाप्तदोषेऽपि (for the prior half) D12 **पातिन (for दण्डपातिन)]

—D2.7 (marg) cont 260*, D9 261*

8 D9 om 8^{ab} D7 reads 8^{ab} after 11 M3 transp 7^{cd} and 8^{ab} (cf v l 7) —^{a}) Ñ1 °सम्प्रहणे, Ñ2 V B1.2.4 D10 कोष° M2 °संरक्षणे, M4 °सजनने (for कोशसंग्रहणे) D7 युक्तो (for युक्ता) D1 कोशसंरक्षणसंयुक्तास (hypermetric) —^{b}) Ś1 Ñ V B1.3.4 D1.3.10–13 तथा बले (for बलस्य च) D2 प्रह्मणेऽनुसंयुक्ता (submetric) D3 ब्राह्मणेष्वनुसंयुक्ता, D7 ब्रह्मस्वस्याविहिंसक, M3 बलस्य परिसंग्रहे —After 8^{ab} Ś1 Ñ V B D1.3.10–13 read l 2 of 259* (cf v l 7) —^{c}) D1 अहिते D2.7.8 M1 अप्रिय (for अहित) D4.5.9 वा (for च) —^{d}) D4 न विहन्युर्, D7 नाविहिंस्युर्, T3 न निहन्युर् (for न विहिंस्युर्) D1 D11 G1.3 M3 न हिंस्युरपि°, D5 न निगृह्णि° —For 8^{cd} Ś1 Ñ V B D1.5.10–13 subst while D2.7 (marg) ins after 259*

260* अद्रोग्धारश्च धर्मेण घ्नन्तोऽप्यकृतागस ।

[V2 अद्रोग्धारस्, D1 अयोद्धार D2.3.7 अविरोधा (for अद्रोग्धारश्च) D1 तु, D2 स्व-, D7 हि (for च) V1 पुत्रो*** धर्मेण V4 अद्रोग्धा धर्मवेत्ता (for the prior half) D2.3 अथ (for अपि)]

9 ^{a}) D3.7 धीरास् (for वीरास्) D2.3.7 सुकलीनाश्च (for नियतोत्साहा) D5 M3 धी(M4 धी)राश्चैव कुलीनाश्च —^{b}) D11 T1.3 °मता (for अनुष्ठिता) D2.3.4 °शास्त्र (D5 °स्येषु)प्रतिष्ठिता: T2 राजशासनतिष्ठिता —For 9^{ab} Ś1 Ñ V B D1.5.10–13 subst while D9 ins after 259*

261* कृतास्त्रशास्त्रविज्ञाना विभुत्वेऽपि सुशोभिता ।

[V2 अस्त्राश (sic) (for आगम) Ś1 V1 D11 महाता ******* (for the prior half) D11 -विशा D12 -विश (for विशा)]

—^{c}) Ś1 Ñ V B D1–3.5.7.9–13 M4 रक्षितारश्च (D2 ° स्व) बणार्ता V1 om 9^{d} and the prior half of l 1 of 262* —^{d}) Ñ1 illeg for वा in वासि

10 ^{b}) D2 कोशं स, D3.7.9 कोश ते (by transp), T3 स्वै° (for ते कोश) D2.3.7.9.11 T1.3 सम(D11 T1.3 अपि)पूरयन्, D4 Cp अपि° (for समपूरयन्) —^{c}) D2.3.7.9 अतीक्ष्ण (for सुतीक्ष्ण) —^{d}) D2.3.7.9 M4 पुरवासि (for पुरुषस्य) —For 10 Ś1 Ñ V B D1.5.10–13 subst

262* कोशसंग्रहणे युक्ता ब्रह्मस्वस्याविहिंसका ।
सुतीक्ष्णदण्डवेत्तार परार्थेऽप्यपीरुषा ।

[Ñ1 illeg up to र्थे in l 2 V1 om the prior half —(l 1) The prior half=8^{a} D11 कोष-; D12 लोक (for कोश) V3.4 विहि(V4 °*)सका —(l 2) V2 B (B2 before corr) D1.10–13 अतीक्ष्ण (V2 °क्ष्णा) D1 अपीड (for सुतीक्ष्ण) Ś1 V1.3 B2.3 (before corr) D1.5.12.13 -दण्डा (for -दण्ड) D5 नेतार, D10–12 नेतार (for -वेत्तार) V1–3 D5.11.12 पराम (D5.11 °त्ता) (for परार्थे) Ś1 V1–3 B1 D13 पौरुष, D5.11 -पौरुषे (for -पौरुषा) D1 परीता दण्डपौरुषे (for the post half)]

Ś1 Ñ V B D1.5.10–13 cont D2.3.7 ins after 260*, while D9 ins after 261*

263* परस्परेणाविरुद्धा प्रीतिमन्त प्रियंवदा ।
परापवादविरता गुणाढ्या न च गर्विता ।

[D7 reads l 1 in marg —(l 1) B1 -[अ]विरुद्धा, (for [अ]विरुद्धा) D7 परस्परे न विरुद्धा (for the prior half) —(l 2) B1 D4 -रहिता, B4 निरता, D2 सीताश्च D3 विरिता D13 [अ]वरता (for विरता) D7 परापवादे न रता (for the prior half) Ś1 D13 पुण्यख्या, D10 गुणा* (for गुणाढ्या) D5.7 transp न and च V1 (before corr) गर्विता (for गर्विता)]

Ś1 Ñ V B2.3.4 D1.5.10–13 cont 267* (D11 om l 1 and 2) —After 10 D2.3.7.9 ins

264* त्यक्तानृतकथा शूरा सर्वे ते तु जितेन्द्रिया ।
पुरुषो गुणवन्तश्च सहस्राहितनिश्चया ।

[(l 1) D1 त्यक्त्वा (for त्यक्ता) D3 °शत्रु D5 पण्डिता (for सर्वे ते तु) —(l 2) D3 सहस्र° D9 °निष्ठ (for सहस्राहित)]

B3 cont

265* धर्मतोऽपि प्रजानां च धनमाहरतापिनः ।

Thereafter reads 267*

11 D2.3 om 11 Ś1 Ñ V B D1.5.10–13 om 11^{cd} D7 reads 8^{ab} after 11 —^{a}) D7 मुनीनाम् (for शुचीनाम्)

G 1 7 15
B 1 7 15
L 1 7 15

कश्चिन्न दुष्टस्तत्रासीत्परदाररतिर्नरः ।
प्रशान्तं सर्वमेवासीद्राष्ट्रं पुरवरं च तत् ॥ १२
सुवाससः सुवेषाश्च ते च सर्वे सुशीलिनः ।
हितार्थं च नरेन्द्रस्य जाग्रतो नयचक्षुषा ॥ १३
गुरौ गुणगृहीताश्च प्रख्याताश्च पराक्रमैः ।
विदेशेष्वपि विज्ञाताः सर्वतो बुद्धिनिश्चयात् ॥ १४

—b) D7 अनुयायिना (for संप्रनानताम्) —c) B1 ह्यासीत् (for मासीत्) V1 G1 om. first वा (submetric) B3 (m. orig. as in text) राज्ये° (for राष्ट्रे वा) D7 मासीत्तेषु पुरे राष्ट्र —d) Ś1 Ñ V B D1.6.7.9–13 M4 तस्करो ना(Ś1 V2.3 B3 D7.9.13 वा)शुचिर्नर (Ś1 D13 °चत)

12 a) Ś1 Ñ V1.3 B D5.9–13 M4 न दुष्ट कश्चिद् (by transp.) V2.4 न दु खी(V4.4 ✱ खी)कश्चिद्, Dt D1.6 क्वचि° D6 कचित्त° (sic) (for कश्चिन्न दुष्टस्) Ś1 Ñ V B D5.9–13 ऽपि, M4 ह्यत्र (for तत्र) D1–3.7 न दुष्टश्चा भवत्कश्चित् —b) M4 पारदारो (for परदार) Ś1 Ñ V B D5.7.10–13 [ऽ]भिमर्षक, D1.3 M4 [ऽ] (M4 [s]) मसूयक (for रतिर्नर) D3 द दु पुरवराणि च —After 12ab Ñ V B D5.10–13 ins., while Ś1 D1.12 subst. for 12cd

266* कृत्स्नमासीदनुद्विग्न राष्ट्र तै परिपालितम् ।

[V3 राष्ट्रे (for राष्ट्र) V3 परिपालिते]

—c) Ñ V B D2.3.5.7.9–13 प्रहृष्टं (for प्रशान्त) D5.12 एवासीत्तद् (for सर्वमेवासीद्) —d) T3 G1.2 M1.3 च यत्, M6 तथा (for च तत्) Ñ1 °चैव पुराणि च, Ñ2 V1.2 B1.4 D10 °पुरवराणि च, V2.4 B2.3 (m.) D5.12 °पुरव(B3 orig. °ध)राणि च D2.3.7.9.11 राष्ट्रेषु नगरेषु च —After 12 D8 ins. D2.3.7 repeat 256* and cont. 259* (cf. v.l. 5 and 7 respectively) D2.3.7 further cont. 260* (cf. v.l. 8) —D12 cont. 268*

13 cf. v.l. 14 D11 om. 13 D2.3.7.9 om. 13ab —a) D11 (int. lin.) °स, M4 सुभगाश्च (for सुवासस) —b) D11 तेषु (for ते च) Dt D1.6 शुचियता (for सुशीलिन) T3 ते सर्वे सुखशालिन, M4 न च सधर्मशीलिन —c) Dt D1.6.8 M3 हितार्थाय, (for हितार्थं) D6 ते (for च) D3 नयज्ञश्च (for नरेन्द्रस्य) —d) D2.3.7.9 जाग्रति M4 ते जाग्रन् (for जाग्रतो) D2.3.7.9 ज्ञानचक्षुषा (D2.3 °ष)

14 a) Dt D1.6.8 G1–3 M1 Ct गुरोरद्; T3 गुणैर, M4 पुरे, Cg k as in text (for गुरौ) D2.3.7 उपकारगृहीताश्च, D6 मरोगा प्रगृहीताश्च, Cm.tp गुणागुणगृहीताश्च —b) G1.2 M3 विख्यातास्, Cg as in text (for प्रख्यातास्) D2.11 S Cg k पराक्रमे (for पराक्रमै) —For 14cd, D3 subst. 254* —c) D2.7 ज्ञातास, D11 T4 G3 M1.3 विख्याता, Cg t as in text (for विज्ञाता) D6 ज्ञातारोऽपि (पि on marg.) विदेशेषु M4 विदेशेष्वपि तथ्यास्ते —d) G4 सर्वे ते (for सर्वतो) Dt D1.6 G1 Ct निश्चया, Cg as in text (for निश्चयात्) D2.7.9 सर्वेद् (D6 °र्वे) बुद्धिविनिश्चये —For 13 and 14 Ś1 Ñ V B D2.5.10–13 (D11 which om. 13 subst. only l. 3 and 4 for 14 B3 reads after 265* and others after 263*) subst.

267* आर्यवेशा सुवचसो न च संदिग्धनिश्चया ।
नरेन्द्रवचनाभ्यस्तचेतसस्तत्परायणा ।
स्वगुणेषु परिख्याता नामरूपगुणान्वये ।
पराष्ट्रेषु विख्याता नयबुद्धिगुणाशुभि ।

[D11 om. l. 1–2 —(l. 1) D13 आर्यवेश्या Ś1 सत्यवाचो Ñ2 V1.3 B3.4 D5.12 सुमनस्के, B1 कुरुचसो (for सुवचसो) V2 आत्तसर्वेऽथवचसो (for the prior half) D1 °संशयबुद्धय (for the post half) —(l. 2) Ñ2 -वचरक्त (submetric) V4 -वचन✱काश् (for -वचनाभ्यस्त) V4 चरमा (for -चेतसस्) Ś1 D13 तत्पराक्रमा (for तत्परायणा) D1 om. l. 3 —(l. 3) Ñ1 V3 सुगुणेषु V3 B1 गुणषु (B4 m. °ष्व orig. as in text)द्वि, B1 स्वगुणे सु, D5 स्व गुणषु D12 स्वगणेषु (for स्वगुणेषु) D13 विख्याता (submetric) (for परि°) V4 स्वगुणे परराष्ट्रेषु (for the prior half) Ñ2 om. (hapl.) the post half of l. 3 and the prior half of l. 4 B1 नाना (for नाम-) Ś1 B3.4 D10.13 [अ]न्विता (for [अ]न्वये) V4 विख्याता रूपगुणान्वये (hypermetric) (for the post half) —After l. 3 D10 ins. 268* —(l. 4) B3.4 परमार्थेषु D1 पुराष्ट्रेषु सु D5.11.12 °राज्येऽपि (for पराष्ट्रेषु) V1 वि-ता (for विख्याता) B1 नयबुद्धि (for नयबुद्धि) Ś1 Ñ2 D10 गुणा° गुभा V3 -गुणादिभि° B1.4 -गुणाश्रमि (for गुणाशुभि)]

—Thereafter Ś1 Ñ V B D1.5.10.12 (D10 after l. 3) cont. D11 after 256* D13 after 12 ins.

268* भासस्तत्र गृहीतास्ते सर्वे यथा स्वकर्मभि ।

[Ś1 D5.11–13 तत्र(Ś1 °त्र)नुरक्त, V2 तत्रानुरक्ता (submetric) V3 तत्रानुरक्ताश्च V3 तदात्मप्रिता B1 °स्तु D1 गुणि° (for तत्र गृहीतास्ते) Ñ2 सद (for सर्वे) Ś1 D1.11.12 °नु V4 स्वधर्मेषि B1 गुणैर्भि D12.13 कर्मभि (for स्वकर्मभि)]

—After 14 Dt D1.6.8.14 S ins.

269* अभिन्नो गुणवन्तश्च न चासन्गुणवर्जिता ।
संधिविग्रहतत्त्वज्ञा प्रकृत्या संपदान्विता ।
मन्त्रसंवरणे शक्ता शक्ता सूक्ष्मासु बुद्धिषु ।
नीतिशास्त्रविशेषज्ञा सततं प्रियवादिन ।

[D2.11 S (except M2.4) om. l. 1 —(l. 1) M2.4 अभिन्ना (for अभिन्नो) M3 °गोभिना M4 सद्गुणान्विता (for [आ] सन्गुणवर्जिता) —(l. 2) D14 विग्र° (for विग्र) M3 -तत्त्वज्ञा (for -तत्त्वज्ञा) M4 प्रकृत्ये (for प्रकृत्या) —(l. 3) D5 -संभरणे (for -संवरणे) D14 T1.2 G1 M शक्ता T3 रक्ष्य

ईदृशैस्तैरमात्यैस्तु राजा दशरथोऽनघः ।
उपपन्नो गुणोपेतैरन्वशासद्वसुंधराम् ॥ १५
अवेक्षमाणश्चारेण प्रजा धर्मेण रञ्जयन् ।
नाध्यगच्छद्विशिष्टं वा तुल्यं वा शत्रुमात्मनः ॥ १६

तैर्मन्त्रिभिर्मन्त्रहितैर्निविष्टै-
र्वृतोऽनुरक्तैः कुशलैः समर्थैः ।
स पार्थिवो दीप्तिमवाप युक्त-
स्तेजोमयैर्गोभिरिवोदितोऽर्कः ॥ १७

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे सप्तमः सर्गः ॥ ७ ॥

G 1 7 18
B 1 7 24
L 1 7 29

(for first शक्ता) Dt D6 8 G2 M1 सक्ता, D4 M4 पक्षणा, M3 युक्ता (for second शक्ताः) M4 om l 4]

On the other hand D3 7 9 11 ins (D11 after 267*) 254*, then D11 reads 4^{cd}, 5^{ab} 256*

15 Ś1 D13 om 15^{ab} —a) Ñ V1 3 4 B D1 6 7 10–12 क्षमा यैरीदृशैस्तैर् (by transp) V2 क्षमात्यैरादृशैस्तैस्, D2 3 4 क्षमा यैस्तादृशैस्तैस् Dt D4 8 T2 M3 4 (after corr स) च, D1 स (for तु) —b) Ñ V B D1 3 6 7 10–12 [ऽ]न्वित (for ऽनघ) D2 3 om 15^{cd} D7 transp 15^{cd} and 16^{ab} —c) D9 सुखसलो, T3 (before corr as in text) G2 M3 उपपन्नैर्, M3 उपपन्न (for उपपन्नो) D7 9 गुणैरतैर् (for गुणोपेतैर्) —d) D7 9 महीमिमां (for वसुंधराम्) —For 15^{cd} Ś1 Ñ V B D1 6 10–13 subst

270* धर्मेण पालयामास पृथिवीमनुरञ्जयन् ।

[D1 पालयामास धर्मेण (for the prior half)]

16 D9 om (hapl ?) 16^{ab} to l 3 of 271* D7 transp 15^{cd} and 16^{ab} —a) V4 B1 Dt D1 3 6 7 8 10 अवे(D4 before corr °पे)क्ष्य° B4 आरक्ष° D2 (after corr pr m as in text) °माण, D13 अन्वेक्ष° G1 अन्वेक्ष°, G3 अन्वेष° (for अवेक्षमाणश्) V3 °माण स चारेण (hypermetric) —b) Dt D6 8 रक्षयन्, T3 वर्धयन् (for रञ्जयन्) Ś1 Ñ V B D1 3 10–13 महीं सूर्य इवांशुभिः D2 3 M4 सर्वांश्चा(M4 धर्मेणा)रञ्जयत्प्रजाः D7 सर्वाश्च रञ्जयन्प्रजाः —After 16^{ab} Dt D2–4 6–8 (D1 after 15^{cd}) T1 S ins

271* प्रजानां पालनं कुर्वन्नधर्मं परिवर्जयन् ।
विश्रुतस्त्रिषु लोकेषु वदान्यः सत्यसंगरः ।
स तत्र पुरुषव्याघ्र शशास पृथिवीमिमाम् ।

[D2 3 om l 1 and 2 D3 M3 om l 1 —(l 1) G1 निर्धर्मं (for अधर्मं) —(l 2) D3 M3 सर्व (for त्रिषु) M4 transp विश्रुतस् and वदान्यस् Dt शूर° (for सत्यसंगर) —(l 3) G2 शशास(sic) (for शशास) D2 3 7 प्रशशास धरामिमां (for the post half)]

—c) V3 D1 [अ]भ्य (V3 °भ्या) गच्छत्, B4 [अ]धिगच्छेत् (for [अ]ध्यगच्छद्) Ś1 Ñ V B D1 6 10–13 कदाचित् किंचिद् (Ś1 B1 D13 कश्चिद् Ñ1 V4 कश्चिद् D11 तुल्य) D3 विशिष्टा वा (for विशिष्टं वा) —d) Ś1 D13 ऐक्ष्वाकः, Ñ1 ऐक्ष्वाकु, Ñ2 V B D1 6 10 12 इक्ष्वाकु D11 विशिष्ट (for तुल्यं वा) D9 शत्रूम्, M4 रिपुम् (for शत्रुम्) —After 16 Dt D4 6 8 T1 S ins

272* मित्रवान्नतसामन्तः प्रतापहतकण्टकः ।
स शशास जगद्राजा दिवि देवपतिर्यथा ।

[(l 1) T2 3 (both before corr) G4 नतु (for नत) M3 [उ]द्धृत (for हत) —(l 2) G1 3 प्रशशास M2 शशाम स (by transp) D14 T1 2 G2 4 M1 3 4 दिव (for दिवि) M4 देवेश्वरो (for देवपतिर्)]

17 a) Ś1 Ñ B2 D5 10 11 13 भर्तृहितैः, V2–4 B3 4 भर्तृ°, D4 8 T1 G M मन्त्र(G1 [before corr] M2 मन्त्रि)हितैः, D7 साधुहितैः, D12 नृप° (for मन्त्रहितैर्) D9 विशिष्टैर् (for निविष्टैर्) —b) Ś1 N V B D1 2 5 7 9–13 विहृद्भिरासैः (for वृतोऽनुरक्तैः) V2 कुलजैः (for कुशलैः) Ñ (N2 m) V B D10 G2 M1 समस्तैः, M3 समेतैः (for समर्थैः) —c) D3 7 9 -सहस्र (for -मवाप) D7 13 युक्तेन (for युक्तस्) V4 स पालयत्सप्रतिपाय दीप्तिं (hypermetric) D1 2 °दीप्यत (D1 दर्पित) दीप्तिमद्भिस् —d) D9 °मयो (for तेजोमयैर्) B1 दोर्भिर् (for गोभिर्) Ñ V B D2 6 10–12 [अ]भिरवे T2 3 G2 4 M2 [उ]द्दिता (for [उ]दितो) Ś1 D12 °र्क इवांशुसङ्घै (D13 °घैः)

Colophon Ś1 Ñ2 D5 10 13 om इति Ñ1 V B Dt D2 3 6–9 11 12 ins आर्षे (D2 आर्षे श्रीमत्) while D4 14 S (except M4) श्रीमत् after इति Ś1 Ñ V B D5 6 10–14 S om श्री Ś1 Ñ2 D4 10 13 14 S om रामायणे Dt D8 9 ins वाल्मीकीये after रामायणे —*Kanda name* Ś1 Ñ2 D5 10 12 13 om V B आदिकाण्डे D1 अयोध्याकाण्डे —After Kanda name D1 reads अयोध्यापर्वणि —*Sarga name* Ś1 N V B D1 2 4 6 9–12 अमात्यवर्णनं नाम D3 7 मन्त्रिवर्णनं, D13 अमात्य * * * नाम —*Sarga no* (figures words or both) N1 V1 4 B1 4 D5 12 13 S om Ś1 Ñ2 B3 2 D10 11 7 V2 9 V3 D1 6 D7 5 D2 3 षष्ठ D8 9 S word as in text Dt D4 8 14 both (as in text) —After colophon T2 concludes with श्रीरामजय, G1 3 4 M2 श्रीरामाय नमः, G3 श्रीमते रामानुजाय नमः

८

G 1 8 1
B. 1 8 1
L 1 8 1

तस्य त्वेवंप्रभावस्य धर्मज्ञस्य महात्मनः ।
सुतार्थं तप्यमानस्य नासीद्वंशकरः सुतः ॥ १
चिन्तयानस्य तस्यैवं बुद्धिरासीन्महात्मनः ।
सुतार्थं वाजिमेधेन किमर्थं न यजाम्यहम् ॥ २
स निश्चितां मतिं कृत्वा यष्टव्यमिति बुद्धिमान् ।
मन्त्रिभिः सह धर्मात्मा सर्वैरेव कृतात्मभिः ॥ ३
ततोऽब्रवीदिदं राजा सुमन्त्रं मन्त्रिसत्तमम् ।
शीघ्रमानय मे सर्वान्गुरूंस्तान्सपुरोहितान् ॥ ४
एतच्छ्रुत्वा रहः सूतो राजानमिदमब्रवीत् ।
ऋत्विग्भिरुपदिष्टोऽयं पुरावृत्तो मया श्रुतः ॥ ५
सनत्कुमारो भगवान्पूर्वं कथितवान्कथाम् ।
ऋषीणां संनिधौ राजंस्तव पुत्रागमं प्रति ॥ ६

8

1 Ś1 begins with ॐ —a) Ś1 Ñ V B D5 10–13 धर्मप्रथा(D13 °दा)नस्य, Dt D1 2 3 M1 चैवप्रभाव(D1 °धान)स्य (for त्वेवप्रभावस्य) D13 om (hapl) 1bc —b) D2.3.7 8 धार्मिकस्य (for धर्मज्ञस्य) D3 om (hapl) 1c—2b —c) D1 सुतार्थं, M2 स्तोकार्थं (for सुतार्थं) D3 तप्यतो राज्ञो, D11 °मान * D12 °मा * स्य (for तप्यमानस्य) —d) Ś1 Ñ1 V2 B2–4 D1 10 11 माभूद्; D2 न स्याद् (for नासीद्) D12 °धर (for °शकर) B4 शुभ (for सुत)

2 D3 om 2ab (cf v l 1) —a) G1 चिन्त्यमानस्य (for चिन्तयानस्य) D1 11 T G1 M4 [ह्]यं (for [ए]वं) —For 2ab Ś1 Ñ V B D1 2.3 7 8–13 subst

273* तस्य चिन्तयतो बुद्धिरुत्पन्नेयं महामते ।

[D3 8 सेव D7 चैवं (for बुद्धिर्) D2.7 8 बुद्धिर्जाता D11 उपर्वन (for उत्पन्नेय) V1 महामुने, V4 D1 2 7 8 11 महामत B2 महीपते (for महामते)]

Ñ1 illeg from मेधेन to यम in d —c) Ñ2 V1 2 B3 4 D4(after corr as in text) 10 °र्थो D1 °र्थं (for सुतार्थं) —d) B1(m as in text) न किमर्थं (by transp) D3 M3 किं पुनर्न, D12 किम * * (for किमर्थं न) V2 जयामि (by metathesis) (for यजामि)

3 a) Ś1 V3–4 B1 2.4 D1 6.11 13 G1 M4 सुनिश्चितां; G1 स निश्चित्य (for स निश्चितां) V1 बुद्धिं (for मतिं) —b) D3 बुद्धिवान् Ś1 Ñ V B D1 5 10–13 यक्ष्ये (V2 °क्ष्ये वै) वसुधाधिप (D13 °पति) —c) M3 सचिवैः (for मन्त्रिभिः) Ś1 Ñ V1 2.4 D1.3 10 12.13 सर्वैश्च, D11 संप्रष्टे (for धर्मात्मा) V2 मन्त्रिभिः सहमामन्त्र्य —d) Dt D2.3 अपि (for एव) T1 महा° (for कृतात्मभिः) Ś1 Ñ V B D1 5.10–13 तैः स्वामि(D1 स्वामिनः; D11 स्वामिनो)हित कारिभिः

4 a) Ś1 Ñ V B D10–13 तत्र D3 तत: M3 तदा (for ततो) Dt D2.3 महातेजा (for इदं राजा) —b) B1 मन्त्र° D11 * त्रि° (for मन्त्रिसत्तमम्) —c) D11 मान * (for मानय) Ś1 Ñ V1 2 B1 2 D5.10–13 सर्वा(D11 °व)न्मे, V1 2.4 सर्वांस्तान्; D2.3 सर्वान् (for मे सर्वान्) —d) M3 सर्वा(for तान्) Ś1 Ñ V B D1 3 7 10–13 वसिष्ठप्रमुखान्गुरून् (Ś1 D11 13 °द्विजान्) T2 रामस्ता वेदपारगान् —After 4 Dt D1 6.8.11 S (except M4) Cr m g k t read for the first time 1 11 5–20 repeating them in their proper place thereafter cont here

274* विसर्जयित्वा तान्विप्रान्सचिवानिदमब्रवीत् ।
ऋत्विग्भिरुपदिष्टोऽयं यथावत्क्रतुराप्यताम् ।

[(l 2) cf 5c Dt D1 8 T2 M3 Ck t °भदिष्टो, D4 °दृष्टेन G3 M1 इह संदिष्टो (for उपदिष्टोऽयं) T2 क्रतुरेष समाप्यतां (for the post half)]

Then all read for the first time 1 11 21 repeating it in its proper place and finally cont

275* तत स गत्वा ताः पत्नीर्नरेन्द्रो हृदयप्रिया ।
उवाच दीक्षां विशत यक्ष्येऽहं सुतकारणात् ।
तासां तेनातिकान्तेन वचनेन सुवर्चसाम् ।
मुखपद्मान्यशोभन्त पद्मानीव हिमात्यये ।

[(l 1) Dt D1 8 इत्यथा —(l 3) G1 2 तस्य (for तासां) G1 2 सुवर्चस (for सुवर्चसाम्) —(l 4) G1 M1 हिमक्षये]

Then read Colophon अष्टम सर्ग, then T2 reads श्रीरामचन्द्राय नम ।

5 For 5 Ś1 Ñ V B D1 3 5 7 8–13 subst while Dt D1 8 M3 ins. l 2 only after 5ab

276* पृष्टमुक्तो नृपतिना सुमन्त्रो वाक्यमब्रवीत् ।
नरेन्द्र श्रूयतां तावत्पुराणं मन्त्रया श्रुतम् ।

[Ñ2 om l 1 —(l 1) D5.1 स राज्ञा(D5 °ज्ञा)(D1 श्रु) D3 श्रु तस्य वै (for नृपतिना) —(l 2) D3 यद्(before corr °तां) D11 तस्य (for तावत्) Dt D1 8 M3 मन्त्रो यद् (D1 तद्, M3 य)पुराण (for the prior half) D1 पुराणं, D3 महान्त (sic) (for पुराण) Dt D1 8 M3 च (for यत्)]

6 b) D5.11 13 पुरा (for पूर्वं) M3 कथा (for कथाम्) Ś1 Ñ V3–4 B D10.11 M3 यथाप्रश्नोत्त (V1 °संप्रोक्त M1 °वै प्रोक्त)वान्पुरा V1 कथयामास वै पुरा —d) M3 प्रभो (for प्रति) —For 6cd Ś1 Ñ V B D10–13 subst.

277* सचिवैः विदुषां मध्ये तव पुत्रसमुद्भवम् ।

काश्यपस्य तु पुत्रोऽस्ति विभाण्डक इति श्रुतः ।
ऋष्यशृङ्ग इति ख्यातस्तस्य पुत्रो भविष्यति ॥ ७
स वने नित्यसंवृद्धो मुनिर्वनचरः सदा ।
नान्यं जानाति विप्रेन्द्रो नित्यं पित्रनुवर्तनात् ॥ ८
द्वैविध्यं ब्रह्मचर्यस्य भविष्यति महात्मनः ।
लोकेषु प्रथितं राजन्विप्रैश्च कथितं सदा ॥ ९
तस्यैवं वर्तमानस्य कालः समभिवर्तत ।
अग्निं शुश्रूषमाणस्य पितरं च यशस्विनम् ॥ १०
एतस्मिन्नेव काले तु रोमपादः प्रतापवान् ।
अङ्गेषु प्रथितो राजा भविष्यति महाबलः ॥ ११
तस्य व्यतिक्रमाद्राज्ञो भविष्यति सुदारुणा ।
अनावृष्टिः सुघोरा वै सर्वभूतभयावहा ॥ १२
अनावृष्ट्यां तु वृत्तायां राजा दुःखसमन्वितः ।
ब्राह्मणाञ्छ्रुतवृद्धांश्च समानीय प्रवक्ष्यति ॥ १३

G I 8 13
B I 9 10
L I 8 13

[V1 भविष्यद् (for भविष्य) D10 -मुद्भवे (for -मुद्भवम्) V3 तत्र पुत्रस्य संभव (for the post half)]

7 [a]) D1 4 कश्यपस्य D1 D2 4 6-8 14 T2 M3 च (for तु) Ś1 Ñ V B D5 10-13 अस्तीह क(V1 2 का)श्यप सुतो —[b]) D3 वैभाण्डक, D14 S (except T3) here and elsewhere below विभण्डक (for विभाण्डक) V2 B2 D3 स्मृत, D13 श्रुति (for श्रुत) —[c]) D3 ऋष° D7 13 ऋषि° (for ऋष्यशृङ्ग) —[d]) D3 स्य (for तस्य) G3 4 M1 2 पुत्रस्तस्य (by transp)

8 [a]) Ś1 D13 जातु° Ñ V B2 4 D1 10 M1 जात° (B3 D1 °त) B1 जातसंवृद्धो, B3 जातसंवर्धो (m °संवृद्धो) D1 °संवृद्धौ (for नित्यसंवृद्धो) —[b]) D2-4 7 वनचरौ सद (for °चरः सदा) T3 तथा, G1 3 M3-4 यदा (for सदा) Ś1 Ñ V B D5 10-13 मुनिपुत्रो वनेचर, D1 ऋषिपुत्रो वनेचर, D3 मुनिवचनचरौ सद (corrupt) —[c]) D13 नान्यान् (for नान्यं) D2 3 7 9 ज्ञास्यति (for जानाति) —[d]) T2 3 M3 मर्त्यं (for नित्य) D3 G4 M2 पित्रानु°, T3 पित्र्यनु° (for पित्रनु°) D2 3 7 9 मानव पितर विना T3 स नित्यं पितृशासनात्, M1 मानवं जनवर्जनात् —For 8[cd] Ś1 Ñ V B D1 5 10-13 subst

278* नान्य प्रज्ञास्यते कंचिन्मानवं पितृवर्जितम् ।

[V1 4 D8 12 नान्यद् (for नान्य) V2 प्रज्ञास्यते (sic) D5 प्रज्ञास्ये (sic) (for प्रज्ञास्यते) V3 4 D1 5 किंचिद् (for कंचित्) D1 मानुषं पितरं विना (for the post half)]

9 [a]) Ś1 तस्याप्यिह ब्रह्मचर्यं, Ñ1 B2 4 D12 M4 तस्यास्कन्न (D12 °श) ब्रह्मचर्यं, Ñ2 V2 B3 D10 तस्या (Ñ2 D10 °स्य)न्यूनं ब्रह्मचर्यं, V1 D5 11 तस्या(D11 °स्य)नून ब्रह्मचर्यं, V3 तस्यान्योन्यं ब्रह्मचर्यं, V4 तस्य त्रिविद (sic) ब्रह्मचर्यं, B1 तस्याप्युग्र ब्रह्मचर्यं, D1-3 7 9 तस्याप्यग्र (D1 °स्य तत्र, D2 °स्य पूर्वं) ब्रह्मचर्यं, D13 तस्याप्यिह ब्रह्मचर्यं —[b]) D1 महात्म॰, D11 महात्मना (for महात्मन) —[c]) Ñ1 लोके च D5 (before corr) श्लोकेषु (for लोकेषु) B4 प्रति त, D9 पूजित, D13 प्रविथितं (sic) T2 प्रथितो (for प्रथित) Ś1 Ñ V B D1 3 5 10-13 M4 चोक्त, D7 ख्यात, D9 महा (for राजन्) D7 लोके प्रतिष्ठित चोक्तं —[d]) Ś1 Ñ V B D1 3 5 7 10-13 M4 तस्य (V3 °त)स्तस्य (D13 °स्त॰)मविष्यति

10 [a]) D3 [ए]व (for [ए]वं) Ś1 Ñ V B D1 5 10-13 M4 तपोरत(D1 m °गत orig as in text)स्य तस्यैव (Ś1 V2 D11 °व) —[b]) Ś1 Ñ P2 3 D2 8 11 13 समति(D13 °ति)वर्तते, V1 3 D5 7 °वस्यति, V4 °वर्तते, B1 °वसति, B4 D12 °वर्तते (D12 before corr °पर्तते) D1 °वस्यत (sic) D2 °स्यत, D4 G2 M1 4 °वर्तते, D10 °वास्यति (sic) (for °वर्तत) —[c]) D1 9 अग्नीन् (for अग्निं) G1 शिश्रूष° (sic) (for शुश्रूष°) —[d]) D5 च sup lin Ś1 Ñ2 B3 (orig) D10 13 तपस्विन (Ś1 D13 °न, B3 m as in text) D2 यशस्विन (for यशस्विनम्)

11 [a]) V1 काले (submetric) D8 कालेषु, D11 का॰ (for काले तु) —[b]) Ś1 Ñ V B D1 2 5 7 9-13 M4 here and elsewhere below लोमपाद, D3 लोमापाद (for रोमपाद) D4 प्रता॰वान् —[d]) D2 (before corr) महामन (for महाबल) D7 सर्वभूतहिते रत

12 [a]) Ś1 Ñ2 V B D1 5 12 13 M4 व्यतिक्रमभवा (V1 °माभावा, D5 °मामवा) D3 °क्रम देव D10 °क्रमगता, D11 [अ]व्यतिक्रम (before corr मा)भया (for व्यतिक्रमाद्राज्ञो) —[b]) Ś1 Ñ2 V1 2 4 B D1 5 10-13 [अ]तिदारुणा (for सुदारुणा) —[c]) Ś1 Ñ V B D1 3 5 10-13 जनपद (D11 °द) D6 सुघोरा (submetric) D9 G2 °राभि, M2 °रा हि (for सुघोरा वै) —[d]) D1 D4 8 M3 लोक G m g as in text (for भूत) D8 M4 क्षया° (for भया°) Ś1 Ñ V B D1 3 5 10-13 क्षयाय बहुवार्षिकी (B3 °वार्षिका) —After 12 D4 ins. 280* then cont

279* (14[ab]) भवन्तः श्रुतधर्माणो लोकधर्मान्तदर्शिनः ।
यथा च प्रशमेदेव सर्वभूतक्षयावहा ।

13 [a]) D3 अनावृष्टौ D2 7 9 M4 प्रवृ° (for तु वृत्ताया) —[c]) D1 D3 4-6 सुवृद्धान्, D1 reads in marg D9 M4 संपन्नान् M1 -वृद्धांस्तु M4 विज्ञांश्च (for -वृद्धांश्च) —[d]) V2 B3 4 °नाय्य D9 °नये (for समानीय) V2 B1 4 स पार्थिव D2 7 9 स वक्ष्यति (for प्रवक्ष्यति) —For 13 Ś1 Ñ V1 3 4 B1 3 D1 3 5 10-13 subst while V2 B2 4 subst l 1 for 13[ab] and ins l 2 after 13 D2 ins both lines after 12

280* अनावृष्ट्या तदा राजा स तदा परिकर्शितः ।
प्रक्ष्यति ज्ञानिनो विप्रानन्नावृष्टिप्रतिक्रियाम् ।

G 1 8 14
B 1 9 10
L 1 8 15

भवन्तः श्रुतधर्माणो लोके चारित्रवेदिनः ।
समादिशन्तु नियमं प्रायश्चित्तं यथा भवेत् ॥ १४
वक्ष्यन्ति ते महीपालं ब्राह्मणा वेदपारगाः ।
विभाण्डकसुतं राजन्सर्वोपायैरिहानय ॥ १५
आनाय्य च महीपाल ऋश्यशृङ्गं सुसत्कृतम् ।
प्रयच्छ कन्यां शान्तां वै विधिना सुसमाहितः ॥ १६
तेषां तु वचनं श्रुत्वा राजा चिन्तां प्रपत्स्यते ।
केनोपायेन वै शक्यमिहानेतुं स वीर्यवान् ॥ १७
ततो राजा विनिश्चित्य सह मन्त्रिभिरात्मवान् ।
पुरोहितममात्यांश्च प्रेषयिष्यति सत्कृतान् ॥ १८

[(l 1) D11 अनावृता (sic) N2 V1 3 B2 3 D6 10–12 तदा स (by transp) V4 स तथा (for स तदा) V2 निवर्तित D6 परिवीर्तित D13 परिकीर्तित (sic) B4 तदा सपरिवर्षित (for the post half) —(l 2) V1 प्रहृति V3 प्रवक्ष्यति (hypermetric) V4 पृच्छति B1 प्राहाभि B3 (marg as in text) D6 12 वक्ष्यति B4 D3 स्मति D11 प्रवृत्ति (for वक्ष्यति) D12 (before corr) ज्ञानवो (for ज्ञानिनो) V1 पृच्छान् (for विप्रान्)]

14 ^{a}) Ś1 V B4 D11 13 श्रुति(Ś1 °त)दर्शनैर् (V1 D11 13 °दर्शी) N1 श्रुतिमत्रादि N2 B2 D10 श्रुतिवृत्तान्तैर्, B1 °वेतो वै B3 °वतारै (sic) Dt D5 8 °कर्माणो D3 श्रुति धर्मज्ञा D9 °दर्शी D10 °वृत्तज्ञा (for °धर्माणो) —^{b}) Ś1 D3 5 लोकदर्शन, N V B D1 10–13 M1 लोकवृत्तान्त, Dt D4 6 8 T2 G3 4 M1 3 लोके° D2 लोकधार्म (for लोके चारित्र) M4 कोविदा (for वेदिन) Ś1 D2 om (hapl l) 14^c 15^b —^{c}) D9 °शन्त्र (for समादिशन्तु) —^{d}) G4 om from यथा to ऋश्यशृङ्गं in 16^b —For 14^{cd} Ñ V B D1 3 5 10–13 M4 subst

281* ममाज्ञां दातुमर्हन्ति यथावत्सकलेन्द्रियम् ।

[Ñ1 श्रुतम् (for दातुम्) N V3 4 B2–4 D8 10 12 यथा च (for यथावत्) M4 इन्द्र (for इयम्)]
while D7 subst

282* यथा भवति मे राष्ट्रे वृष्टिस्तु सुविधीयताम् ।

—After 14 Dt D4 8 Ct ins

283* इत्युक्तास्ततो राज्ञा सर्वे ब्राह्मणसत्तमाः ।

15 G4 om 15 Ś1 D2 om 15^{ab} (cf v l. 14) —^{a}) D3 9 ते वक्ष्यति (by transp) D14 यथा° (m as in text) M4 महीपाला (for महीपाल) —^{b}) D4 (before corr) ब्राह्मण (for ब्राह्मणा) Dt वेदपारण (for वेदपारगा) —For 15^{ab} N V B D1 6 10–13 subst

284* ते समाज्ञापयिष्यन्ति श्रुतिवृत्ता वरवेदिनः ।

[V1 2 °पयति स्म (for °पयिष्यन्ति) N2 V4 B (B3 m B3 orig as in text) -वृत्त N2 D6 10 13 -वेगत D13 वेगाग (for -वृत्तात) D3 -वादिन (for वेदिन) D11 ब्राह्मणा महात्मिन (for the post half)]
while D7 subst

285* लोमपादस्य श्रुत्वा ते वक्ष्यन्ति द्विजोत्तमा ।

—^{c}) D1 13 विभाड्क D13 विदाड्क- (for विभाण्डक) B1 -सुतो, D3 om (for -सुत) —^{d}) D14 illeg (for सर्वोपा) Ś1 Ñ V B D1 6 10–13 त्व(V4 त)मानय (for इहानय)

16 G4 om up to ऋश्यशृङ्ग in ^{b} (cf v l 14) —^{a}) Dt D4 °तु D1 आनयैव, D3 5 9 आनाय्यैव(D9 °य) D4 14 T1 2 M2 आनीय च (T2 तु) D7 आनीयैव G3 M1 आनयित्वा (for आनाय्य च) Ś1 D13 महातेजा N V B D6 10–12 महाराज (V2 B3 °जम्) D2 M3 महामतम्, D2 3 7 8 महामायम् (D7 9 °ग) (for महीपाल) —After 16^a M3 repeats 15^b changing nom pl into acc sing —^{b}) D3 ऋदि° T2 °शिरा (for ऋश्यशृङ्ग) Ś1 N V B D2 3 5 10 11 13 M4 ऋषे सुत D1 7 मुने सुत D9 तु सत्कृत (for सुसत्कृतम्) —After 16^{ab} Dt D6 8 repeat 15^{cb} changing nom pl into acc sing —^{c}) D2 3 7 त्वं तस्य (D7 °स्मै) (for शान्तां वै) Ś1 Ñ V B D1 6 10–13 प्रयच्छास्मै (B3 दहि तस्मै) सुता शान्ता (D1 भार्या) —^{d}) D1 शान्ता च (for विधिना) B1 °हित B2 सुमहाहित, M4 °हिते (for सुसमाहित)

17 D3 om 17 and 18 —^{a}) Ś1 Ñ V B D6 10 12 13 एतद्वच D1 3 7 8 11 तद्वचन (for तु वचन) —^{b}) D1 प्रवास्यति D3 प्रपत्स्यति D7 °ति (for प्रपत्स्यते) Ś1 N V B D6 11–13 M4 स (B4 D11 om स submetric) राजा चिंतयिष्यति —^{c}) Ś1 N2 येन (for केन) Ś1 N3 V3 D3 6 7 9–12 14 S (except G4) वै शक्य D1 (क्ता)नयेयम् (for वै शक्यम्) —^{d}) V2 ऋषिं नेतुम्, D1 ऋषिश्याम् D3 इह नेतुं (for इहानेतुं) Ś1 N V B D1 6 10–13 इति प्रभु T2 सपर्यवान् (sic) (for स वीर्यवान्)

18 D2 om 18 (cf v l 17) —^{a}) G1 damaged up to राजा D1 स° M4 °श्चित्य (for विनिश्चित्य) —^{b}) D3 7 8 मन्त्रिभि सह मन्त्रवित् —^{c}) D4 (before corr) अमात्यश्च (for अमात्यांश्च) —^{d}) D4 14 T G M1 2 Cr m g तत प्रेष्य (G1 °ष्य)ति (for प्रेषयिष्यति) D1 T2 धर्मवित् D7 8 11 सत्कृत (for सत्कृतान्) —For 18 Ś1 N V B D1 6 10–13 subst a passage of 6 lines while D1 subst for 18^{cd} l 1 and 2 then cont l 6 D7 8 ins l 6 only after 18

286* स निश्चय यदा राजा स्वयं नाधिगमिष्यति ।
तदामात्यान्समाहूय प्रनिवक्ष्यति निश्चयम् ।
पुरोहितं समाहूय मन्त्रनिश्चयकोविदान् ।
स चापि पृष्टा नैवास्य प्रतिपत्स्यन्ति निश्चयम् ।

ते तु राज्ञो वचः श्रुत्वा व्यथिता विनताननाः ।
न गच्छेम ऋषेर्भीता अनुनेष्यन्ति तं नृपम् ॥ १९

वक्ष्यन्ति चिन्तयित्वा ते तस्योपायांश्च तान्क्षमान् ।
आनेष्यामो वयं विप्रं न च दोषो भविष्यति ॥ २०

एवमङ्गाधिपेनैव गणिकाभिरृषेः सुतः ।
आनीतोऽवर्षयद्देवः शान्ता चास्मै प्रदीयते ॥ २१

ऋश्यशृङ्गस्तु जामाता पुत्रांस्तव विधास्यति ।
सनत्कुमारकथितमेतावद्व्याहृतं मया ॥ २२

G 1 8 27
B 1 9 19
L 1 8 26

यदा तदा स्वयं राजा मन्त्रिणस्तत्र वक्ष्यति । [5]
आनयध्वं महाभागमृष्यशृङ्गं सुसत्कृतम् ।

[(l 1) D12 मुनिश्चैव V2 D1 3 11 तत्र D10 ततो (for एत) V2 यदा (for स्वयं) Ñ1 B1 2 transp यदा and स्वयं V2 नाभि° D1 एव करिष्यति (for नाधिगमिष्यति) —(l 2) V1 partially lost the post half V4 तत्राशाय, D5 स अमात्यान् (for तदामात्यान्) Ñ D10 °प्रक्ष्यति, V4 परि°, B1 °प्रार्थनि (sic) D1 परिपृच्छति D5 परिरक्षति D12 °पक्षति (sic) (for प्रतिवक्ष्यति) D1 [अ]श्रय, D5 मत्राय (for निश्चयम्) D5 om l 3-5 —(l 3) V2 3 B1 पुरोहितजनांश्च, V4 म च पुरोहिताश्च, D10 °जनाद् (for पुरोहित जनाद्) —(l 4) D1 चैव, D12 वापि (for चापि) Ś1 B1 4 पृष्ट V2 पृष्ट V4 एगाद्, D1 पृष्ठा, D11 पृष्ठ्वा (sic) (for पृष्टा) Ñ1 B1 2 नैवाय, V4 नैवास्य D1 तेस्तत्र (for नैवास्य) V2 D12 °वक्ष्यति V3 °पक्ष्यति D10 °प्रक्ष्यति (for प्रतिपत्स्यति) —(l 5) D1 भगवान् (for स्वयं) Ś1 D5 12 पुरोहितममात्यांश्च प्रेषयामास वै नत° —(l 6) Ñ2 V1 2 B यत्ना (B3 m यत्ना also) पितरं Ñ2 V2 4 D12 यत्नादस्मात् (for महाभागम्) Ñ V B1 2 4 D10 12 स्वयं मुने B3 मुने मुने D5 11 सत्कृत (for सुसत्कृतम्) D1 मन्त्रिवोग दृष्ट्वे पुत्र गवानयन तात्स्वयं]

—After l 3 B1 ins

287* उपायः क्रियतां येन आगमिष्यति वै द्विजः ।

(Note hiatus between येन and आगमिष्यति)

19 a) V1 तैस्तु (for ते) Ñ V B D1 10 च (for तु) —b) Ś1 Ñ2 D5 8-11 विक्लवानना (D1 °नना) V2 B3 D1 3 7 दानचेतसः, D3 दीनमानस (sic) D1 14 T1 2 G1 2 4 M1 4 Cg K विनतानना; Ct as in text (for विनतानना) V1 V2-4 B1 2 4 नृप पश्चादृषिसुतं (V2 महाद्युत, V4 महीपति) —c) Ñ V1-4 B1 D1 G1 2 गच्छाम, D1 2 गच्छेयुः, G1 4 M1 गच्छेयुर् (for गच्छेम) M1 न गच्छामेव्यूषेर्भीता (sic) —d) Ñ1 V B1 2 D12 इति (V2 इदं) वक्ष्यति (V2 वक्ष्यति) D1 2 7 प्रतिवक्ष्यति (D1 °वक्ष्यति) (for अनुनेष्यन्ति) Ś1 D2 5 7 8 (before corr) 11 12 G1 2 ते (for तं) Ñ2 B1 4 D10 इति मे नृपसत्तम —After 19 D12 ins l 12 of 289* repeating it there (cf v l 22)

20 a) D12 चिन्तयन्त्या (sic) (for चिन्तयित्वा) V1 तु, Ñ1 V1 2 B2-4 D10 च T1 [अ] पि (for ते) V2 °न मंत्रयित्वा —b) M1 युक्त्या (for तस्य) D6 (before corr) [उ]पायोऽद (for [उ]पायांश्च) Ś1 Ñ V B D1 2 3 7 8 10-13 बहुमान, D14 T1 2 M1-4 च (M1 तु) तथाक्षमान् (for च तान्क्षमान्) —For 20cd, D1 subst l 2 of 289* while D7 ins after 20ab, repeating it in its proper place —c) V3 समानेष्यामो, D6 (before corr) अनेष्यामो, G1 ज्ञानेष्यामो (sic) (for आनेष्यामो) Ñ V B वयं च, D10 ते च, M1 विप्रे (for विप्रं) Ś1 D2 3 5 8 11 12 वयं समानयिष्यामो, D7 वचयित्वानयिष्यामो, D12 वयमानयिष्यामो (submetric) —d) Ñ2 reads च in marg D1 दोषो, D12 sup lin (for दोषो) —For 20 D1 subst while Ñ V B D10 11 M1 ins (except l 1) after 20

288* चिन्तयिष्यामस्य कार्यस्य प्रतिपत्स्याम निश्चयम् ।
इति तेषां वचः श्रुत्वा भूयः स पृथिवीपतिः ।
तैरेव सह संचिन्त्य मन्त्रिभिर्मन्त्रनिश्चयम् ।

[(l 2) M1 तत्र (for भूयः) —(l 3) M1 समत्य (for संचिन्त्य) Ñ V B D10 11 इतीयेहनि निश्चयः (B1 D11 °निश्चयं) (for the prior half) D11 om सि in संत्रिभिर्]

21 c) D3 14 T1 G1 M1 3 वर्षयेद् (for ऽवर्षयद्) D11 T1 G1 M1 देव, T2 देव, G1 3 देव, M3 पय (for देवः) —For subst for 21 cf v l 22

22 a) G1 ऋश्यशृङ्गास्य, G2 °शृङ्गोस्य —b) T2 तव पुत्रान् (by transp) —For 21 22 Ś1 Ñ V B D1 3 5 7 8-13 M1 subst

289* वेश्याभिर्मुनिरूपाभिरानेष्याम ऋषेः सुतम् ।
लोभयित्वा प्रयत्नेन स्वां पुरीं पितुराश्रमात् ।
वर्षिष्यति ततो देवस्तस्य राष्ट्रे महीपतेः ।
तस्यास्यागमनादेव मुनिपुत्रस्य धीमतः ।
ततः स राजा विधिवच्छान्तां तस्मै प्रदास्यति । [5]
स्वसां दुहितरं भार्यां रूपौदार्यगुणान्विताम् ।
एष तस्य स जामाता भविष्यति महायशाः ।
रोमपादस्य राजर्षेर्ऋष्यशृङ्गः प्रतापवान् ।
राज्ञो दशरथस्यापि स पुत्रानभिकाङ्क्षितान् ।
विधास्यति महातेजा हविर्भुक्पावकात्मजः । [10]
सनत्कुमार इत्येवमिति वै श्रुतं मया ।
ऋषिमध्ये कथयतस्तथा तदिति मे मतम् ।

(l 1) Ś1 V4 D12 नेत्राभिर् D5 11 वेश्याभिर् D1 12 वेश्याभिर् (for °रूपाभिर्) V1 B1 2 M1 आनायध्वं V1 आनयिष्यन् V1 B3 D10 11 आनयिष्यन् V2-4 B1 आनयिष्य D1 आनेष्यन्ति D3 आनयन्ति (sic) D7 आनयिष्यन् (for आनेष्याम) D1 3 5 मुनिं (for ऋषेः) —(l 2) D1 subst l 2 for 20cd while D7 ins after 20ab Ś1 आनयित्वा (for लोभयित्वा) Ś1 V1 D2 3 7 8 11 12 M1 [अ]भि (for [इ]ति) Ñ V1 2 B D10 M1 स्वपुरीं V1 स्वां V2 पुरीं D1 स्वां पुरीं (for स्वां पुरीं) D12 स्वपुरं (for स्वपुरीम्) —(l 3) V1 B1 वर्षिष्यति (hypermetric) V2 वर्षिष्यति

अथ हृष्टो दशरथः सुमन्त्रं प्रत्यभाषत । | यथर्ष्यशृङ्गस्त्वानीतो विस्तरेण त्वयोच्यताम् ॥ २३

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे अष्टमः सर्गः ॥ ८ ॥

(for वर्षिष्यति) B2 D1 तदा (for ततो) D13 देव (for देवस्) Ś1 D2 8 5 7 9 11 12 भविष्यति ततो (Ś1 सुतो D2 ततो भविष्यते) बृहिलस्य (D3 °व D11 °ष्टी राष्टे)राज्ञो (D11 तस्य) महात्मन —(1 4) V2 [अ]वागम° V3 चागम° B1-4 ह्यागम° D7 13 [अ]भिगम° (for [अ]भ्यागमनाद्) Ñ V1 B D10 13 ऋषि (for मुनि) Ñ2 पुत्र* (for पुत्रस्य) —(1 5) D7 त°° हु (for तत स) Ś1 D2 3 5 7 9 11 12 धन्या (for शान्ता) Ñ1 M1 तस्य D2 om (for तस्मै) V1 प्रयच्छति (for प्रदास्यति) —(1 6) D5 (before corr) स्वाता M4 एका (for स्वसा) D1 जाया (for भार्या) B4 सम° (for गुणान्वितो) —(1 7) Ś1 D2 6 7 9 11 12 स तस्य (by transp) D1 °च D3 सुतस्य (for तस्य स) Ñ2 V1-3 B1-4 D10 13 महातपा (for महायशा) —(1 8) D2 राजर्षिर् (for राजेन्द्र) Ś1 D7 कश्चित्त D11 (before corr) ऋश्यशृग (for ऋष्यशृङ्ग) D11 प्रतापवान् —(1 9) B2 स्वपुत्रान् (for स पुत्रान्) D2 °काद्य तान् D13 अभि° (for अभिकाङ्क्षितान्) —(1. 10) Ś1 D2 3 5 7 9 11 12 °पते (for महातेजा) V3 दत्वा B1 4 भूत्वा (for दत्वा) Ś1 D3 9 11 12 हुताशने V1 पुरा° M1 [अ]भ्यर्ते° (for [अ]भ्यर्चयिषु) —(1 11) Ś1 Ñ V2 3 B1 3 D2 12,13 सनत्कुमाराद् (for सनत्कुमार) D10 -वचनाद् D13 वचनम् D1 सनत्कुमारस्य वच B4 इति वै D1 पुरैव D11 इति तत्र (hypermetric) (for इति वै) V3 सद्भुते (hypermetric) (for सद्भुत) D7 पुरा (for मया) V4 °तस्य तन्मया D13 °चैव मया श्रुत (for the post half) D3 8 ins l 12 after 19 —(1 12) D2 कथयते (for कथयतस्) D13 मध्ये कथयतस्तस्य (for the prior half) Ś1 ततस्° Ñ2 V1 3 B1 4 D10 तदा° V4 तथावद् D2 यथा° D7 यथावद् D3 तस्य° (for तथा सद्) V1 * त V2 4 B1 3 श्रुतं V4 मत D2 M4 मति D11 तत (for मतम्)]

Ñ V B D1 3 10 M4 cont while D13 ins after 1 9 1cd (which it ins after repetition of the prior half of 293* see below)

290* मन्त्रिभि सहितश्चैव तथा स कृताञ्जलिः ।
अङ्गराजो महाभागो लोमपादो महायशा ।

[(1 1) V2 सद्भि (submetric) (for मन्त्रिभि) D1 एव (for एव) M4 तत्र (for तथा) V3 B2 राजन्° V1 D1 3 M4 राजन° (for स कृताञ्ज) V3 B4 तदा (for तथा) —D1 om l 2 —(1 2) B3 °मनो (for °भागो)]

—After 22 D7 ins

291* एवं वशाधिपस्तस्मान्मुने सुतकथाप्यसि ।

23 a) Ñ1 V B D1 M4 इति श्रुत्वा D2 अथ हीत्वा (sic) (for अथ हृष्टो) —b) D1 M4 पुनरब्रवीत् ; D11 प्रत्यभाष* Ñ1 V B इदं वचनमब्रवीत् —After 23ab Ś1 Ñ1 B4 D2 3,5,7 9-12 ins

292* तस्य पुण्यात्मन साधोर्ब्रह्मचर्यरतस्य ह ।

[B4 D2 3 5 9-11 13 साधो (for साधोर्) B4 D13 18 मतस्य ह (B4 च) D2 5 7 10 रतस्य च (for -रतस्य ह)]

Then D13 cont while Ś1 D2 3 5 7 9 12 subst for 23cd

293* आनीतिर्हि यशृङ्गस्य विस्तरेण ममोच्यताम् ।

[D7 5 (sec m orig as in text) विस्तारेण (for विस्तरेण)]

B4 D3 5 9 11 13 (D13 for second time) cont while Ś1 D5 9 12 ins after 23

294* सुतौ सार्धं विवृद्धस्य कौमारब्रह्मचारिण ।

[B4 सार्ध (for सार्धं) Ś1 D5 11 13 मवृद्धस्य (for विवृद्धस्य) D2 ब्रत (for ब्रह्म) D9 गुणश्च कथ्यतां मम (for the post half)]

Thereafter D13 reads 1 9 1ab, then repeats the prior half of 293* and reads 1 9 1cd repeating it in its proper place Thereafter reads 290* and finally cont

295* इति श्रुत्वा दशरथ इदं वचनमब्रवीत् ।

—c) D6 यथार्ष्य° M3 (before *int lin sec m* corr) अथर्ष्य° (for यथर्ष्य°) Ñ V B D1 10 13 M4 कथयस्व (D1 °वि)शृङ्गस्य —d) Ś1 D2-10 ममोच्यता, D2 मयोच्यता, G1 त्वयोच्यता, M3 तदुच्यता (for त्वयोच्यताम्) D1 D6 Dt येनोपायेन सोच्यता —After 23 B3 ins

296* कथमानीतवान्राजा अप्सरोभिश्चेये सुतम् ।
कथ जाता सुवृष्टिश्च पुरे तस्मिन्महामन ।

[Note hiatus between the prior and post halves of l 1]

Colophon Ś1 D2,3 5 7 11 continue the Sarga ॐ दृ उत्तरदोष श्लोक । अत्र सर्गविच्छेदो लेखकदोषकृत इति प्रतिभाति । ॐ Ñ2 V4 B1 D10 13 om Kāṇḍa name V1 om इति श्रीरामायणे Ñ1 om इति —Before श्रीरा° Ñ1 V1-4 B Dt D1 4 6 8 9 13 ins आर्षे D4 S om श्रीरामायणे Ñ1 V2 4 B D4 10 13 om श्री D4 श्रीमद्रामायणे —Before Kāṇḍa name B1 Dt D6 8 ins वाल्मीकीये। S (except M4) ins श्रीमद् —*Kāṇḍa name* V1 3 B आदिकाण्डे, D1 अयोध्या काण्डे —*Sarga name* Ñ V B D1 9 10 ऋष्यशृङ्गोपाख्याने (V3 °नं, D1 om) मन्त्रिवाक्यं (V3 om B1 D1 4 सुमन्त्र वाक्यं) D13 मन्त्रिण वाक्यं —After sarga name V2 4 D6 13 ins नाम —*Sarga no* (figures words or both) Ñ2 B3 4 D10 8 V3 10 V2 7 D1 6 D13 9 D4 14 S (except M4) नवम , D6 M4 (word) as in text Dt D4 नवम 9 D13 इत्यार्षे काण्डे शृङ्गऋ-वर्णनं दम सर्ग (lacuna in place of dash) —After colophon G1 2 4 M3 conclude with श्रीरामाय नम , G3 श्रीमते रामानुजाय नम

९

सुमन्त्रश्चोदितो राज्ञा प्रोवाचेदं वचस्तदा ।
यथर्ष्यशृङ्गस्त्वानीतः शृणु मे मन्त्रिभिः सह ॥ १
रोमपादमुवाचेदं सहामात्यः पुरोहितः ।
उपायो निरपायोऽयमस्माभिरभिचिन्तितः ॥ २
ऋष्यशृङ्गो वनचरस्तपःस्वाध्यायने रतः ।
अनभिज्ञः स नारीणां विषयाणां सुखस्य च ॥ ३
इन्द्रियार्थैरभिमतैर्नरचित्तप्रमाथिभिः ।
पुरमानाययिष्यामः क्षिप्रं चाध्यवसीयताम् ॥ ४
गणिकास्तत्र गच्छन्तु रूपवत्यः स्वलंकृताः ।
प्रलोभ्य विविधोपायैरानेष्यन्तीह सत्कृताः ॥ ५
श्रुत्वा तथेति राजा च प्रत्युवाच पुरोहितम् ।
पुरोहितो मन्त्रिणश्च तथा चक्रुश्च ते तदा ॥ ६
वारमुख्यास्तु तच्छ्रुत्वा वनं प्रविविशुर्महत् ।
आश्रमस्याविदूरेऽस्मिन्यत्नं कुर्वन्ति दर्शने ॥ ७
ऋषिपुत्रस्य धीरस्य नित्यमाश्रमवासिनः ।
पितुः स नित्यसंतुष्टो नातिचक्राम चाश्रमात् ॥ ८

G 1 9 20
B 1 10 8
L 1 8 39

9

Ś1 D 3 5 7 11 cont the previous Sarga D2 begins with ॐ राम, T2 with श्रीरामचन्द्राय नम

{ For Sarga 9 Ñ V B D1 10 12 M4 have a longer version as subst which is given at the end of the Sarga }

1 Before 1 D13 ins ref सूत उवाच D11 om 1[ab] —[a]) Ś1 D5 12 नोदितो (for चोदितो) —[b]) D2 प्रो – चेद D3 [इ]दिन्धस (sic) (for [इ]दं वचस्) Ś1 D5 12 तत, D7 तथा (for तदा) [c]—] 8 23[c] —After 1[c] Dt D6 8 V3 Ct ins whereas T2 G1 3 ins. after 1

297* येनोपायेन मन्त्रिभि ।
तन्मे निगदत सर्वं

[T2 G1 3 om l 1 For l 1 cf post half of l 2 of 309* —(l 2) Dt D6 8 Ct निगदित (for निगदत)]

—After 297* T2 G1 3 repeat 1[d] as in M3 —[d]) M3 विस्तरेण शृणुष्व ह —For 1[cd] Ś1 D2 3 5 7 9 11 12 subst l 2 of 309* (cf v l 32)

2 [a]) Ś1 D5 9 11 12 समूचुस्त (for उवाचेद) —[b]) Ś1 D5 9 12 स(D5 म)हामात्य, D4 11 T2 G1 4 °मात्य M3 समात्य स (for सहामात्य) Ś1 D5 9 12 पुरोहित (Ś1 °ता), D11 पुरोहिता —For 2[cd] D3 5 7 subst l 3 of 309* (cf v l 32) —[c]) Ś1 D2 3 5 9 11 12 [ऽ]त्र निरा(D2 विना) पायो (for निरपायोऽयम्) —[d]) Ś1 D7 1 योऽस्माभि D3 3 ह्यस्माभि, D5 6 with hiatus D11 [ऽ]स्माभि (submetric) (for ऽस्माभिर्) Ś1 D2 3 6 7 9 11 12 परि° T2 M3 °विंतित G3 M1 उप° (for अभिचिन्तित)

3 [a]) D4 5 7 ऋष्यशृङ्ग D4 7 वनचर D3 मुनिवर (for वनचरस्) —[b]) Ś1 D5 9 11 12 तपस्यध्ययने° Dt D4 6 8 T2 °स्वाध्यायसंयु(D6 °य)त (D2 T2 °तत्पर) D2 तपस्येव सदा रत, D3 7 तपस्येकरसे रत(D3 व्रत) Cr g as in text —[c])

D2 3 7 अनभिज्ञो Dt D6 8 G3 तु, D4 3 7 च, G1 सु (for स) —[d]) D8 अन्येषां मानुषस्य च

4 [a]) Ś1 D5 9 11 12 अभिमतैर् —[b]) T2 प्रमादिभि (for प्रमाथिभि) D1 (gloss) स्वच्छन्दवनिताभि —[c]) D3 पुनर्, D5 पुरम् (sic) (for पुरम्) Ś1 D5 8 12 आवाद° D3 3 7 एवान° D4 °मि D11 समान° (for आनाययिष्याम) —[d]) Ś1 D5 9 11 12 च प्रतिपीयता, T2 अध्य° Cr अध्य° Cm g k t as in text (for चाध्यवसीयताम्) D3 5 7 कोम क्रिया वतावित (D3 च मोहित)

5 [b]) D11 रूप प्रव (sic) (for रूपवत्य) —After 5[ab] Ś1 D2 3 5 7 9 11 12 ins l 10 and 11 of 309* (cf v l 32) —[c]) D11 illeg G1 विषयो° (for विविधो°) —[d]) D4 G2 4 M1 आनयिष्यति (for आनेष्यन्तीह) D6 सत्कृत, M3 सत्कृत —For 5[cd] Ś1 D2 3 5 7 9 11 12 subst l 12 of 309* (cf v l 32)

6 [a]) Ś1 D5 12 [इ]द, D11 [ए]व (for [इ]ति) D2 3 5 7 9 11 12 5 राजा (for राजा च) —[c]) Ś1 D2 3 5 7 9 11 12 मन्त्रिणश्च स(D3 सु)धर्मात्मा —[d]) T2 तथा, M3 सर्वे (for तदा) Dt D6 8 transp तथा and तदा —After 6 D11 ins l 15 18 of 309* (cf v l 32)

7 Ś1 om 7[ab] —[a]) G1 मुख्यास्तु (for मुख्यास्तु) D2 3 5 9 11 12 च ता (D5 8 त)गत्वा D14 T M3 च° (for तु तच्छ्रुत्वा) D7 वारमुख्यास्तथा गत्वा —[b]) D3 3 5 7 9 11 12 प्रतिभय (for प्रविविशुर्) —B3 4 read the lines of 8 and 7[cd] after l 19 of 309* (cf v l 32) D2 3 5 7 9 11 transp 7[cd] and 8 —[c]) D2 9 आश्रमस्या (for आश्रमस्य) Ś1 D2 3 5 7 9 11 12 M2 [अ]विदूरस्था G1 3 [अ]विदूरे ता, G3 M1 3 [अ]विदूरेस्य (for [अ]विदूरेऽस्मिन्) —[d]) G1 2 4 मूत्र (for यत्न) D7 दर्शन —After 7[cd] Ś1 D3 5 7 9 11 12 ins l 22 24 of 309* (cf v l 32)

8 Ś1 D12 om. 8 B3 4 read the lines of 8 after l 19 of 309* (cf v l 7) D2 3 5 7 9 11 transp 7[cd] and 8 —[a]) Dt D6 8 ऋषे, D11 ऋष्य, Cg k as in text (for

G 1 9 20
B 1 10 9
L 1 8 41

न तेन जन्मप्रभृति दृष्टपूर्वस्तपस्विना ।
स्त्री वा पुमान्वा यच्चान्यत्सत्त्वं नगरराष्ट्रजम् ॥ ९
ततः कदाचित्तं देशमाजगाम यदृच्छया ।
विभाण्डकसुतस्तत्र ताश्चापश्यद्वराङ्गनाः ॥ १०
ताश्चित्रवेषाः प्रमदा गायन्त्यो मधुरस्वरम् ।
ऋषिपुत्रमुपागम्य सर्वा वचनमब्रुवन् ॥ ११
कस्त्वं किं वर्तसे ब्रह्मञ्ज्ञातुमिच्छामहे वयम् ।
एकस्त्वं विजने घोरे वने चरसि शंस नः ॥ १२
अदृष्टरूपास्तास्तेन काम्यरूपा वने स्त्रियः ।
हार्दात्तस्य मतिर्जाता आख्यातुं पितरं स्वकम् ॥ १३
पिता विभाण्डकोऽस्माकं तस्याहं सुत औरसः ।
ऋश्यशृङ्ग इति ख्यातं नाम कर्म च मे भुवि ॥ १४
इहाश्रमपदोऽस्माकं समीपे शुभदर्शनाः ।
करिष्ये वोऽत्र पूजां वै सर्वेषां विधिपूर्वकम् ॥ १५

ऋषि) D2 7 वीरस्य —c) T2 3 G1 3 4 M2 नित्य (for नित्य) D2 3 3 7 9 11 पिता स नित्यं सद्दिशे —d) D11 नैर्मिनिर्यांति (for नातिचक्राम) D3 स्वाश्रमात्, D5 (with hiatus) आश्रमात् (for चाश्रमाद्) D2 नातिचित्रमिवाश्रमाद्

9 a) D3 ते* (for तेन) —b) G3 °पूर्वास् (for दृष्टपूर्वः) Ś1 D3 3 5 7 9 13 दृष्टपूर्वो (D9 °र्वा)वनेचर (D9 °रा) D11 दृष्टपूर्वं वनेचर —After 9ab, D1 ins 1 22-24 of 309* (cf v l 32) —c) D2 7 9 T2 यद्द् (for यच्) G1 स्त्री चाप्यमाना यच्चान्ये (sic) —d) T2 सर्वं (for सत्त्व) Ś1 D2 3 5 7 9 11 12 सर्वं (D2 घात, D7 जन)न (D7 ना)गर राष्ट्रके —After 9 D3 3 12 ins 298*

10 For 10ab Ś1 D9 11 subst , while D3 3 12 ins after 9

298* ऋते पितुर्निथिश्चात्स जगाम यदृच्छया ।

{ D9 समागम्य (for स जगाम) D12 यदृच्छया (sic) (for यदृच्छया) }

—Ś1 D9 11 cont while D3 5 7 12 ins 1 38 of 309* after 10ab (cf v l 32) Ś1 transp 10cd and 11ab —d) G3 4 M1 सु (for स) —For 10cd D3 3 5 7 12 (all read before 10ab) subst

299* वैभाण्डकिस्तत्र ताश्च प्रापश्यद्वै वराङ्गना ।

[V4 वैभाण्डस्य D13 वैभाण्डक V4 तास्य D2 दृष्ट, D7 स च, D13 सुतस् (for तत्र) V4 तास्ता , D2 7 (अ)पश्यद् D3 स्सथाप्य, D13 ता (submetric) (for ताश्च) D2 7 तत्र चैव, D3 चापश्यद्वै D5 प्रापश्यद्वि D13 प्रपश्यद्वै (for प्रापश्यद्वै) D3 * रांगना (for वराङ्गना) —After 1 41 of 309* V4 D13 ins 298* and 299*]

—For 10cd D9 11 subst 1 43 of 309* which they read after 11ab then D11 cont 1 44 46 of 309* (cf v l 32)

11 Ś1 transp 10cd and 11ab —a) Ś1 D2 3 5 7 9 11 12 ताश्चित्र(D2 7 विचित्र)वेषा(Ś1 षा)श्च(D9 °च)रणा —b) Ś1 D2 3 5 9 11 13 -स्वरा (Ś1 °रा), D1 D4-6 -स्वरां, T2 G2 M1 2 -स्वनैः (M1 °नं) (for -स्वरम्) —After 11ab Ś1 D2 3 7 9 11 12 ins 1 42 43 (for D11 see above) thereafter D3 alone cont 1 44 45, while D3 ins 1 38 of 309* —D1 reads the line of 11cd (var) after 1 46 of 309* —c) D2 7 9 ताश्च तं विस्मित दृष्ट्वा —d) G4 मब्रवीत् (sic) (for मब्रुवन्) —For 11cd, D3 subst 1 46 of 309* (cf v l 32) —After 11 D2 ins 1 42 and 43 of 309*

12 a) G2 M1 हि (for किं) D2 वर्तते (for वर्तसे) Ś1 D2 5 7 9 चेद्, D12 सेवे (for ब्रह्मन्) D11 कस्त्वं कस्य सुतश्चासि —b) T2 G2 M1 2 श्रोतुम् (for ज्ञातुम्) —For 12ab D3 subst 1 47 of 309* (cf v l 32) —c) Ś1 D3 5 9 11 13 च, D2 7 प्र (for त्वं) D1 D4 5 दूरे, D2 [s] रण्ये (for घोरे) —d) D2 वनवासी तु, D3 कस्माद्वससि, D7 °तिष्ठसि (for वने चरसि) D5 शास तत्, D9 सेवत D11 शंस त —After 12 D3 11 ins 1 49 of 309* (cf v l 32)

13 a) Ś1 D3 3 7 11 12 G1 °पूर्वास्, D9 न° Cr m g k t as in text (for अदृष्टरूपास्) D3 11 दृष्ट्वा (for तेन) —b) D2 7 9 12 13 काम, D3 11 चारु, G2 M1 रम्य , Cg t as in text (for काम्य) Ś1 D3 3 5 7 9 11 12 रूपधरा , Cg t as in text (for रूपा वने) —After 13ab D11 ins 1 51 of 309* (cf v l 32) —c) Note hiatus between c and d T2 ज्ञाता (for जाता) D11 reads मतिजाता in marg —d) Ś1 D3 5 7 9 11 13 (to avoid hiatus) ह्याख्यातु (D7 9 °तं) D12 चाख्यातुं, G1 3 M1 2 (to avoid hiatus) ह्याख्यातु (for आख्यातुं) Ś1 D3 5 7 9 11 12 तत (for स्वकम्) —For 13cd, D3 subst 1 51 of 309* (cf v l 32)

14 a) Ś1 D3 5 5 7 9 11 12 विभाण्डको मम पिता —b) D7 औरस सुत (by transp) D9 11 पुत्रस्तस्याहमौरस, D12 पुत्रस्तस्य महोरस —c) D5 ऋश्यशृं* Ś1 D4-7 12 G1 3 ख्यातो, G4 ख्यात , Cg as in text (for ख्यात) —d) D2 नाम्ना (for नाम)

15 a) Ś1 D2 7 T2 G1 2 पदे (for -पदो) —b) D9 शुभदर्शन —c) Ś1 D2 5 7 9 11 13 [s]तिथि , G4 ह्य (for वोऽत्र) D9 पूजा (for पूजां) Ś1 D3 5 11 च , D2 12 च (for वै) D11 om (hapl) 15d 16a —d) Ś1 D4 (before corr as in text) 11 T2 सर्वासां (for सर्वेषां) —For 15 D2 subst 1 54 and 55 of 309* (cf v l 32)

ऋषिपुत्रवचः श्रुत्वा सर्वासां मतिरास वै ।
तदाश्रमपदं द्रष्टुं जग्मुः सर्वाश्च तेन ह ॥ १६
गतानां तु ततः पूजामृषिपुत्रश्चकार ह ।
इदमर्घ्यमिदं पाद्यमिदं मूलं फलं च नः ॥ १७
प्रतिगृह्य तु तां पूजां सर्वा एव समुत्सुकाः ।
ऋषेर्भीताश्च शीघ्रं तु गमनाय मतिं दधुः ॥ १८
अस्माकमपि मुख्यानि फलानीमानि वै द्विज ।
गृहाण प्रति भद्रं ते भक्षयस्व च मा चिरम् ॥ १९

ततस्तास्तं समालिङ्ग्य सर्वा हर्षसमन्विताः ।
मोदकान्प्रददुस्तस्मै भक्ष्यांश्च विविधाञ्छुभान् ॥ २०
तानि चास्वाद्य तेजस्वी फलानीति स्म मन्यते ।
अनास्वादितपूर्वाणि वने नित्यनिवासिनाम् ॥ २१
आपृच्छ्य च तदा विप्रं व्रतचर्यां निवेद्य च ।
गच्छन्ति स्मापदेशात्ता भीतास्तस्य पितुः स्त्रियः ॥ २२
गतासु तासु सर्वासु काश्यपस्यात्मजो द्विजः ।
अस्वस्थहृदयश्चासीद्दुःखं स्म परिवर्तते ॥ २३

G 1 9 41
B 1 10 23
L 1 8 60

16 D11 om 16^{abc} (cf v l 15) —^{a}) G1 ॰त्वा (for श्रुत्वा) —^{b}) D6 सर्वेषां (for सर्वासां) Ś1 D2 3 5 7 9 12 अभवन्मति (D3 ॰न्मुनि) M3 तासां श्रीरिजायत —^{c}) D4 5 9 12 तम्, D7 M3 तस्य (for तद्) —^{d}) D11 सर्वाश्च तास्त् (for जग्मु सर्वास्) Ś1 D2 3 6 7 9 11 10 तत्र (for तेन) D14 T1 2 वा (for ह) Dt D6 8 ॰स्तवोगना

17 ^{a}) Ś1 D2 3 5 7 9 11 12 ॰तत्र वै, T2 M3 Cg आगतानां॰ (for गतानां तु तत) D2 7 9 तासाम्, D3 पूर्वम् (for पूजाम्) —^{b}) G2 ॰पुनाश्च (sic) (for ऋषिपुत्रश्च) D2 7 9 उवाच (for चकार) Ś1 D5 11 12 चक्रे वैभाण्डकि (D5 ॰ण्डिक) स्तत्र —^{c}) D9 प्रपाद्यम् (hypermetric) —^{d}) D2 9 G4 M1 मूलं, D3 चापि (for मूलं) D5 फलोदकं, D4 T3 इदं फलं, D11 ॰तव् (for फलं च न)

18 ^{a}) D3 14 T1 2 G2 4 M1 3 च T3 ते (for तु) —^{b}) D2 हर्षं (for एव) —For 18^{cd} Ś1 (repeating after 20^{ab}) D2 5 7 9 12 subst I 45 then cont I 64 of 309* while D3 11 subst I 61 then D3 cont I 62 whereas D11 repeats I 45 and then cont I 62 and 64 of 309* (cf v l 32)

19 D11 om 19^{bcd} —^{b}) Ś1 D5 12 सति वै, Dt D6 8 ह॰ (for वै द्विज) —^{c}) Ś1 D2 5 7 9 12 प्रतिगृह्णाण (by transp) Dt D4 5 14 T3 ॰विप्र, Cr m g k t as in text (for गृहाण प्रति) D13 भद्र (submetric) (for भद्रं ते) —^{d}) Ś1 D2 5 7 9 12 भक्षयैतानि (for भक्षयस्व च) —For 19 D3 subst I 63 and 64 of 309* (cf v l 32)

20 D3 om 20^{ab} Ś1 D2 5 9 11 12 read 20^{ab} after 21 —^{a}) Ś1 स तु D2 7 तु स, D5 9 11 12 तु त, T1 तास्तु (for तास्त) Dt समालिं॰ (for समालिङ्ग्य) —^{b}) Ś1 D5 7 9 12 समुत्सुका (for समन्विता) D11 सहर्षं च समुत्सुका —After 20^{ab}, Ś1 repeats I 45 which it subst for 18^{cd} then cont D2 5 7 9 11 12 ins I 68 and 69 then D11 alone cont I 74 76 of 309* (cf v l 32) —^{d}) M3 ॰विधिवद्बहून् —For 20^{cd}, Ś1 D2 3 5 7 9 11 12 subst I 65 then all read I 66 then D3 alone cont I 74 76 and D11 cont I 67 of 309* (cf v l 32)

21 D3 om 21^{ab} D1 reads the lines of 21 after I 67 of 309* —^{a}) Ś1 D1 2 5 7 9 11 12 [आ]स्वा (D9 ॰सा) च स (D1 ॰दृश्य, D6 च by transp) G2 चाचास्व (by metathesis) (for चास्वाद्य) —^{b}) Ś1 D2 5 11 12 त्व (D5 12 स्व) मन्यत, D2 7 स॰, D9 च॰ (for स्म मन्यते) —^{c}) Ś1 अनाचाराणि दीर्घाणि —^{d}) D1 2 5 7 11 12 वन (for नित्य) D4 वने च वनवासिना —After 21 Ś1 D2 5 9 11 12 read 20^{ab}

22 ^{a}) D3 अपृच्छ्य, D4 ॰त्तु, D9 11 12 14 आपृच्छ॰ (sic) T3 अपृच्छत (for आपृच्छ्य च) M3 यया (for तदा) —^{b}) D2 तास्तु (for व्रत) D12 om निवेद्य च —For 22^{ab} D3 subst I 77 of 309* (cf v l 32) —After 22^{ab} Ś1 D2 (after 22) 3 5 7 9 11 12 ins I 78 of 309* (cf v l 32) —^{c}) D3 स्मापदेशेन D2 5 7 9 11 12 स्मापदशेन, G1 3 4 स्म प्रदेशात्ता (for स्मापदेशात्ता)

23 ^{b}) G2 [आ]त्मनो (for [आ]त्मजो) —For 23^{ab} Ś1 D2 3 5 7 9 11 12 subst I 79 of 309* (cf v l 32) —After 23^{ab} T2 ins

300* स्वात्वा जगाम त देशं तस्य पुत्रोऽभवत्तदा ।

—^{c}) Ś1 D2 3 6 7 9 11 12 तत्र, M3 श्रीमान् (for चासीद्) —^{d}) Ś1 D2 ॰स, Dt D6 8 M3 Ct दु खात्तं, D2 दु खस्थ, D4 दु खी स, D14 T G M1 2 दु खार्त्त (D14 T2 M3 ॰स्त, T1 ॰स्तम) Cg as in text (for दु खं स्म) D3 ॰परिवर्तते (sic) ‖ Ck हि यस्माद् दु ख ताद्(ख)जिह्वचापुपादिविषयसुख विशेषज्ञ सपरिवर्तितं स्म । ‖ —After 23 Ś1 D2 3 6 7 9 11 12 ins

301* सस्मरत्तथ त देशं स जगाम क्रियस्तथा ।

[D2 7 आजगुश्च (for स जगाम) D2 5 7 9 12 तदा (for तथा) D3 स्मरितः स्वाश्रम तत्र D11 अजगामाश्रम वीर्यवान् (for the post half)]

—After 301* Ś1 D2 3 5 7 9 11 12 read I 80 of 309* Then Ś1 D5 12 cont

G 1 9 50
B. 1 10 24
L. 1 8 66

ततोऽपरेद्युस्तं देशमाजगाम स वीर्यवान् ।
मनोज्ञा यत्र ता दृष्टा वारमुख्याः स्वलंकृताः ॥ २४
दृष्ट्वैव च तदा विप्रमायान्तं हृष्टमानसाः ।
उपसृत्य ततः सर्वास्तास्तमूचुरिदं वचः ॥ २५
एह्याश्रमपदं सौम्य अस्माकमिति चाब्रुवन् ।
तत्राप्येष विधिः श्रीमान्विशेषेण भविष्यति ॥ २६
श्रुत्वा तु वचनं तासां सर्वासां हृदयंगमम् ।
गमनाय मतिं चक्रे तं च निन्युस्तदा स्त्रियः ॥ २७
तत्र चानीयमाने तु विप्रे तस्मिन्महात्मनि ।
ववर्ष सहसा देवो जगत्प्रह्लादयंस्तदा ॥ २८
वर्षेणैवागतं विप्रं विषयं स्वं नराधिपः ।
प्रत्युद्गम्य मुनिं प्रह्वः शिरसा च महीं गतः ॥ २९
अर्घ्यं च प्रददौ तस्मै न्यायतः सुसमाहितः ।
वव्रे प्रसादं विप्रेन्द्रान्मा विप्रं मन्युराविशेत् ॥ ३०

302* अथ सायंतने काले न्यवर्तत विभाण्डक ।
तदाश्रम विलोक्यैव पुत्र चापश्यमानसम् ।
पुत्र च क्रोधसंतप्तः कोऽप्यागत इहाश्रमम् ।
पु॰ पृष्टस्तदा तेन ऋष्यशृङ्ग सगद्गदम् ।
श्रूते स्म पितर पूज्य भो पित श्रूयता वच । [5]
तवाश्रमपद पूज्य मुनयो मत्त्व ति॰ ।
शिखाविशिष्टा मुनय प्रदीप्तानलतेजस ।
तेभ्योऽददा पित पाद्यमर्घ्यं चैव महामुने ।
त मा सस्वजिरे स्नेहाप्रीत्या वै महत्तमा॰ ।

[(l 1) D5 निवर्तेत (for न्यवर्तत) —(l 5) D5 पि॰ (for पित) —(l 8) D11 दत्तं (for ॰दा) —D13 ins l 8 after l 8 of 314* —(l 9) D13 तेषां (for ते मां)]

On the other hand D12 cont 314*

24 ᵃ) D5 11 अथ (for ततो) D3 [अ]परेद्यु D4 T1 G3 k t परेद्युस्, T3 प्रभाते (for ऽपरेद्युस्) Ś1 D2 3 5 7 8 12 अथापरेऽहनि तदा —ᵇ) D3 (to avoid hiatus) ह्यागाम D1 पुनस्तत, D3 पुनस्त्वरन्, D9 मुनिस्तत, D12 ततस्त्व (sic) T2 स तत्त्ववित् (for स वीर्यवान्) Ś1 D2 7 13 आजगाम (D7 °म) पुनस्तत —After 24ᵃᵇ Dt D6 8 M3 ins

303* विभाण्डकसुत श्रीमान्मनसा विन्यस्य ॰

[M3 बहु (for श्रुद्द)]

—ᶜ) M3 मनो॰ (for मनोज्ञा) D4 om (erroneously) ता G3 M1 दृष्ट्वा (for दृष्टा) —ᵈ) D4 S (except M1) °मुख्यास्त्वलंकृता —For 24ᶜᵈ Ś1 (repeating the prior half after l 84 subst for 25ᶜᵈ) D2 3 4 5 7 8 11 12 13 subst. l 82 of 309* (cf v l 32)

25 ᵃ) Dt D6 8 ततो M3 स्त्रियो (for तदा) —ᵈ) T3 °मानसं (for हृष्टमानसाः) —For 25ᵃᵇ Ś1 D2 3 4 5 7 8 11 12 subst

304* ताश्च दृष्ट्वा समायान्तं कश्यपस्यात्मसंभवम् ।

(Ś1 D13 °यातं D2 3 5 7 8 समायांत (D2 °त) (for समायान्तं) D7 कश्यपस्य D2 3 [आ]त्मसंभवं D5 °त्मनं, D8 [आ]त्मसंभवं] —ᶜ) D4 °सृत्य (for उपसृत्य) —For 25ᶜᵈ Ś1 D2 3 4 5 7 8 11 12 subst l. 84 of 309* (cf v.l. 32) Then Ś1 repeats the prior half of l 82 and then reads (var) the post half of l 62 of 309*.

26 Note hiatus between ᵃ and ᵇ —ᵃ) Dt एख (sic) (for एहि) G1 3 M3 सौम्यम् (for सौम्य) —ᵇ) D13 T1 2 G2 M1 (to avoid hiatus) ह्यस्माक (for अस्माक) M3 [आ]हता (for [अ]ब्रुवन्) —For 25ᶜᵈ Ś1 D2 3 5 7 8 11 12 subst l 85 of 309* (cf v l 32) —After 26ᵃᵇ, Dt D6 8 Ct ins

305* विप्राणां बहूनि सुमूलानि च फलानि च ।

—ᶜ) D8 तव चैव, D7 तत्रा° G3 तत्राप्येव (for तत्राप्येष) Dt D6 8 विशेषे(D6 °॰)ण, Cg as in text (for विधि श्रीमान्) —ᵈ) Dt D6 8 विधिर्हि भविता ध्रुवम् —For 26ᶜᵈ D3 subst l 86 of 309* (cf v l 32)

27 ᵇ) D1 reads (var) the line of 27ᵃᵇ for l. 87 of 309* D13 हृदय ॰॰ —ᵈ) D3 निन्युस् (sic) (for निन्युस्) Dt D6 8 तथा (for तदा) D3 तास्तेन निन्युस्तदा

28 ᵃ) M3 ततस् (for तत्र) Ś1 D2 3 5 7 8 11 12 ता (D5 °॰)नीयमाने वै (D5 च) —ᵇ) Ś1 D2 3 5 11 12 M3 तस्मिन्विप्रे (by transp) D11 महात्मनि (sic) (for महात्मनि) —ᶜ) Ś1 D5 प्रहृष्ट D2 11 प्रविष्ट D3 7 12 प्रहृष्ट (for ववर्ष) D13 सहसा° (sic) M3 च सहसा (for सहसा देवो) —ᵈ) Ś1 D2 3 5 7 8 11 12 भगवान्शक्र शासन —For 28 D3 subst l 89 and 90 of 309* (cf v l 32) —After 28 D11 ins

306* वर्षेणामृततुल्येन विषये तस्य भूपते ।

and then cont 315*

29 ᵃ) D5 [ह]प, D6 (before corr as in text) वा D11 G2 च (for [ए]व) D2 7 महता D3 reads sup lin (for विप्रं) —ᵇ) Dt D6 8 तापस त D3 °स्व (sic) D11 T1 2 G1 3 4 °स, Cg as in text (for विषय स्वं) D3 11 नराधिप (sic) (for नराधिप) —ᶜ) D3 [अ]भ्युत्थेन, G2 M1 °सम्यक् M3 °प्रह्व (sic) (for मुनिं प्रह्व) —ᵈ) D5 ययौ (for गत) —For 29ᶜᵈ D2 3 7 11 12 subst

307* मो॰ हृताभ्यर्घ्य शिरसा विप्रणम्य तम् ।

[D2 3 11 12 कृताञ्जलि (D11 °ले)श्चैव (for कृतार्घ्यस्यान्) D2 3 च (for तम्)]

30 D5 transp 30 and 31 —ᵃ) D2 5 12 अर्घं (for अर्घ्यं) D3 ददौ (sic) (for तस्मै) —ᵇ) Ś1 D2 11 12 पूजां कृत्वा तु शास्त्रत (D11 यथाविधि) D2 3 7 पुरस्कृत्य

अन्तःपुरं प्रविश्यास्मै कन्यां दत्त्वा यथाविधि ।
शान्तां शान्तेन मनसा राजा हर्षमवाप सः ॥ ३१

एवं स न्यवसत्तत्र सर्वकामैः सुपूजितः ।
ऋष्यशृङ्गो महातेजाः शान्तया सह भार्यया ॥ ३२

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे नवमः सर्गः ॥ ९ ॥

G 1 9 69
B 1 10 33
L 1 8 75

पुरोहित (D2 °धर्म) —After 30^{ab}, D2 3 7 ins l 97 and 98 of 309* (cf v l 32) —^{c}) G2 विप्रे (for चक्रे) T2 विप्रैः (for विप्रेन्द्रात्) —^{d}) Ś1 T1 त, D4 तो, D12 om (for ता) M3 विप्र मा (by transp) D9 मनुद् (sic) (for मन्युर्) Ś1 D4 9 11 12 शाविशत् (for आविशेत्) —For 30^{cd}, D2 3 7 subst l 99 of 309* (cf v l 32)

31 D9 transp 30 and 31 —^{a}) Ś1 D5 9 11 12 प्रवि (D5 11 12 प्रवे)श्यैन, D1 D6 8 10 T3 C1 प्रवेश्यास्मै, Cm g as in text (for प्रविश्यास्मै) —For 31^{ab} D2 3 7 subst l 100 of 309* (cf v l 32) —^{c}) D11 म ** (for मनसा) —^{d}) D2 3 7 दत्त्वा (for राजा) D2 °च, D3 समन्वित, D5 12 उपागत (for अवाप स) D11 राजहर्षम वीप स (sic)

32 ^{a}) D2 संन्यवसत्, D3 8 11 संन्यवसद्, D4 स नि° D9 12 °न्यवसत् (for स न्यवसत्) —^{b}) D2 7 °काम (for सर्वकामैः) D2 7 प्र, D3 स, D6 11 12 सु (for सु) —^{d}) Ś1 D5 12 M4 वीर्यवान्, G2 M1 2 सत्कृत (for भार्यया) D7 transp सह and भार्यया —After 32 Ś1 D2 3 5 6 7 9 12 ins

308* सम्पूज्यमान परया मुदान्वितो
महर्षिपुत्रो नरदेवसद्मनि ।
उवास तस्मिन्सह शान्तया सुखी
पुरे महेन्द्रस्य यथा बृहस्पति ।

[(l 1) D9 संपूज्यमान (for सम्पूज्यमान) —(l 3) D2 7 सुख (for सुखी)]

while D11 ins 318*

—Ñ V B D1 10 13 M4 have a longer version substituted for the whole Sarga which is given below

309* (1^{ab}) इति पृष्ट सुमन्त्रस्तद्राजानमुपचक्रमे ।
(1^{cd}) आनीत ऋष्यशृङ्गोऽसौ येनोपायेन मन्त्रिभि ।
(2^{ab}) लोमपादसमात्यास्त इदमूचुर्महीपतिम् ।
(2^{cd}) उपायो निरपायोऽयमस्माभि परिचिन्तित ।
(3^{ab}) ऋष्यशृङ्गो वनचरस्तपस्स्वेकरसे रत ।   [5]
(3^{cd}) अनभिज्ञ स नारीणां विषयाणां सुखस्य च ।
(4^{ab}) इन्द्रियार्थैरभिमतैर्नरचित्तापहारिभि ।
(4^{cd}) लोभयित्वा उपायेन क्षिप्रमानीयतां वनात् ।
(5^{ab}) मुनिवेषप्रतिच्छन्नास्तत्र गच्छन्तु योषित ।
उपायज्ञा कलाज्ञाश्च वैशिके परिनिष्ठिता ।   [10]
(5^{cd}) {रहस्युपेत्य ता एनमानयन्तु शुभव्रतम् ।
{लोभयित्वा यथायोग येनोपायेन शक्यते ।
(6^{ab}) श्रुत्वा तथेति तान्राजा प्रत्युवाच विचारयन् ।
(6^{cd}) मन्त्रिभि सहितश्चैव तथा तत्कृतवान्सदा ।
फलवन्तश्च ये वृक्षा समूलास्तिलपस्तथा ।   [15]
रोपयित्वा गृहश्रेष्ठे सुरम्याणि स च धीव ।
पानानि च सुगन्धीनि फलान्यास्वादवन्ति च ।
सुसम्पन्नास्तथा नारीभि प्रयाता यत्र वै मुनि ।
(7^{ab}) चारमुख्यास्ततो वेश्या गत्वा त निर्जन वनम् ।
(7^{cd}) {नातिदूरे तदा तस्थुराश्रमस्य महामुने ।   [20]
(8^{a}) {तस्य संदर्शनार्थिन्य ऋषिपुत्रस्य धीमत ।
विभाण्डकभयोद्विग्ना वनगुल्मलतावृता ।
चारयित्वा तु तत्रर्षिमाश्रमाद्विनिर्गतम् ।
तत सदर्शने तस्थुरृषिपुत्रान्तिके पुन ।
चित्र सक्रीडमानास्ता क्रीडनैर्विविधैस्तथा   [25]
कन्दुकैश्चापि गायन्त्य क्रीडन्त्य कृतवल्गितै ।
मदविह्वलिता काश्चित्पतन्त्यु पतन्ति च ।
नखाग्रशृङ्गिकाश्चैव हस्तैरम्बुजसंनिभै ।
रुदन्त्यश्च ता प्रकुर्वन्त्य कुसी हर्षनिर्भरा ।
नूपुरासेञ्जितरवैः कोकिलाभिरुतेन च ।   [30]
गन्धर्वनगरस्येव प्रमीतमिव तद्वनम् ।
धूपमाल्यैश्च वासोभि सूक्ष्मैरङ्गदभूषणै ।
परस्पर विनिघ्नन्त्य शोभन्ते इङ्गितेन च ।
सौगन्धिकेन माल्येन चूर्णैश्च कुसुमगन्धिभि ।
कामरूपत्वार्थाय ऋषिपुत्रस्य धीमत ।   [35]
सर्वेन प्रकिरन्ति स्म एलमाना वराङ्गना ।
अभूतपूर्व तद्दृष्ट्वा विस्मित साध्वस गत ।
दृष्ट्वैव च सुचार्वङ्गीस्तारुण्या तनुमध्यमा ।
निष्क्रम्याश्रमात्तस्मादृष्यशृङ्ग ऋषे सुत ।
(9^{ab}) न तेन जन्मप्रभृति दृष्टपूर्वास्तथाविधा ।   [40]
(9^{cd}) नार्यो वा पुरुषा वान्ये मुक्त्वा पितरमाश्रमे ।
(10^{ab}) स त देशमुपागम्य जातकौतूहल सदा ।
(10^{cd}) विभाण्डकसुतो राजस्तत्र परमविस्मित ।
(11^{ab}) ताश्च त विस्मित दृष्ट्वा जगु कलपदस्वरम् ।
गीत मधुरभाषिण्यो पद्मपत्रायतेक्षणा ।   [45]
(11^{cd}) अङ्गनासंनिधानस्य आश्रमागत्य मदविह्वला ।
(12^{ab}) कोऽसि कस्य सुतश्च त्व यथावान्समुपागत ।
(12^{cd}) एकश्च विजनेऽरण्ये कस्माच्चरसि शाध न ।
ज्ञातु त्वा वयमिच्छामस्तत्समाचक्ष्व न प्रभो ।
(13^{ab}) अदृष्टपूर्वास्ता दृष्ट्वा काम्यरूपास्तत स्त्रिय ।   [50]

(13cd) ऋषिपुत्रस्तदा तासामाख्यातुमुपचक्रमे ।
(14ab) पिता विभाण्डको नाम महर्षि काश्यपोत्तम ।
(14cd) तस्याहमौरस पुत्र ऋष्यशृङ्ग इति श्रुत ।
(15ab) आश्रमोऽयमिहास्माक स्वादुमूलफलान्वित ।
(15cd) करिष्ये तत्र पूजा व सत्वरमभिगम्यताम् । [55]
(16ab) ऋषिपुत्रवच श्रुत्वा तासा मतिरजायत ।
(16cd) तदाश्रमपद द्रष्टु प्रजग्मु सहितास्तत ।
(17ab) तासा पूजा तदा चक्रे ऋष्यशृङ्ग ऋषे सुत ।
(17cd) पाद्यार्घ्यासनदानेन स्वादुमूलफलेन च ।
(18ab) प्रतिगृह्य तु ता पूजा सर्वास्ता परिशङ्किता । [60]
(18cd) ऋषे शापभयोद्विग्ना गमनाय मति दधु ।
ऊचुश्चैन सुमधुर ता हसन्त्य इद वच ।
(19ab) अस्माकमप्यृषे पुत्र स्वादूनीमानि भक्षय ।
(19cd) फलान्याश्रमजातानि यदि ते रोचतेऽनघ ।
(20cd) { अथास्मै प्रददु स्वादून्मोदकान्फलसंनिभान् । [65]
अन्याश्च विविधान्भक्ष्यान्बहूनि मधुराणि च ।
तीर्थोदकमिद तत्र पीयतामिति भूपते ।
(20ab) परिष्वजन्ति चैनं हसन्त्यो मदविह्वला ।
परिपस्पृशिरे चैन पीनैस्तासैस्तनैर्मुहु ।
श्रोत्रमूले चोपजगुर्वदनैर्मधुगन्धिभि । [70]
(21ab) सोऽमन्यत फलानीति मोदकास्ता सुवर्तितान् ।
भक्ष्याश्चास्वाद्य विविधा फलाकारा सुयोजितान् ।
(21cd) अनास्वादितपूर्वाणि फलान्यास्वाद्य तानि स ।
मधूनि च सुगन्धीनि पीत्वा प्रमुदितोऽभवत् ।
सुकुमारैश्च तैरङ्गैस्ताभि स्पृष्टो व्यमुह्यत । [75]
स्पृहयामास तासा च स्पर्शस्य ललितस्य च ।
(22) अथापृच्छ्य मुने पुत्र ता स्त्रिय प्रययुस्तत ।
स्वकाश्रमपद नाम व्यपदिश्याविदूरत ।
(23ab) तासु प्रतिगतास्वेव ऋष्यशृङ्ग समुत्सुक ।
(23cd) तद्गतेनैव मनसा न निद्रामभ्यगच्छत । [80]
(24ab) अथापरेद्युस्त देशमाजगाम पुनश्चरन् ।
(24cd) मनोज्ञस्यास्ता यत्र दृष्टा वै चारुमध्यमा ।
(25ab) ताश्च दृष्ट्वैव दूरात्तमायान्त काश्यपात्मजम् ।
(25cd) प्रत्युद्गम्याब्रुवन्वाक्य प्रहसन्त्य इद तदा ।
(26ab) पश्याश्रमपद रम्य पश्यास्माकमपि प्रभो । [85]
(26cd) तत्र पूजामवाप्याग्र्या पुनरभ्यागमिष्यसि ।
(27ab) श्रुत्वैव चैतद्वचन तासामतिमनोहरम् ।
(27cd) गमनाय मति चक्रे ताश्चैन निन्युरङ्गना ।
(28ab) आनीयमान तत्राथ तस्मिन्नृषिसुते तत ।
(28cd) प्रववर्ष तदा देवस्तस्य राष्ट्रे महीपते । [90]
ऋषिपुत्रोऽपि धर्मात्मा नौयानवरमास्थित ।
मेघनादेन महता कृत्वा सनिसिर नभ ।
महापलं यनर्वेण राजधानीमुपाययौ ।
(29ab) सर्वे गेयागत विप्र स हि मत्वा नराधिप ।
(29cd) प्रत्युद्गम्यार्चयाचक्रे शिरसा च मही ययौ । [95]
(30ab) अर्घ्यं च प्रददावस्मै पुरस्कृत्य पुरोहितम् ।
सान्त्व पुरजनश्चैव प्रपेदे सान्त्वयन्निव ।
महार्हैश्चापि भैर्भोगैर्नृपो नैन प्रसादयत् ।
(30cd) स्वय चोपचचारैन मन्युर्मास्य भवेदिति ।
(31ab) ददौ चास्मै तदा कन्या भार्या कमललोचनाम् । [100]
(31cd) शान्ता शान्तेन मनसा दत्त्वा हर्षमवाप च ।
(32ab) एव स न्यवसत्तत्र तेन राज्ञाभिपूजित ।
(32cd) ऋष्यशृङ्गो महातेजा शान्तया सह भार्यया ।

☞ Ś1 D2 3 6 7 9 11 12 are included in the notes below as some lines of this passage are appearing in these MSS either as substitutes or insertions

[(1 1) V2 4 तु तग° (hypermetric) V3 B3 D1 M4 तदा° D10 त * त्याहुम् D13 °चक्तुम् (for तासामाख्यातुम्) —(1 2) Ś1 D2 3 6 7 9 11 12 subst 1 2 for 1cd Ñ1 आनीय D3 आनी * V3 °शृगो वै B1 °शगस्तु D1 4 5 11 M4 ऋष्य (D1 °षि D2 ऋष्य) शृङ्गोभूद् D1 ऋषिशृङ्गोय (for ऋष्यशृङ्गोऽसौ) D13 repeats here the post half (= 1d) (cf v l 1 8 23) —(1 3) D2 3 7 subst 1 3 for 2ab M4 लोम° (for लोमपाद्म्) Ñ1 तदामात्या V1 अमात्यास्तु (with hiatus) V2 4 D1 अमात्यास्तम् D2 अमात्यास्तद् D13 समूचुस्ते (for अमात्यान्) D1 3 7 वाक्यम् M4 पुनर् (for इदम्) Ñ1 V1 4 B (B1 sub lin) D1 7 M4 महीपते (B2 D1 7 °ते B3 orig °ति) D2 महामति (for महीपतिम्) D13 ह्यामात्य पुरोहित (for the post half) —(1 4) V1 3 4 B2 (m orig as in text) निर° B1 * * * * * यम् D13 [ऽ]त्र निरत्ययो (for निरपायोऽयम्) D13 योऽस्माभि (for अस्माभि) V3 °चिंतित B1 °पूजित, M4 परि * * * (for परिचिन्तित) —(1 5) D13 [अ]भ्यस्ते (for [ए]कस्ते) V1 चित (sic) V2 4 D1 श्चित V3 स्था (for रत) —(1 6) V4 सर्वातान (for स नारीणा) B2 यद्विषाणा (for विषयाणा) —(1 7) D13 °रैस्तैर् (for अभिज्ञैर्) V1 नव, D1 न च (for नर) V3 D1 10 चिता (for चित्त) D13 प्रयत्नेन (for [अ]प्रमादिभि) —(1 8) V3 D1 10 M4 [अ]भ्युपायेन V3 [अ]भ्युपायैश्च the rest (except D13) उपायेन (all to avoid hiatus) Ñ1 V3-4 B1 D1 शीघ्रम् (for क्षिप्रम्) V1 missing V2 3 वनात् (for वनाद्) M4 आश्रम * * * वनाद् (for the post half) D13 पुत्रमा वाहयिष्याम क्षिप्र चात्र विचक्षणा —(1 9) D1 transp 1 9 and 10 V1 D3 °पेत (for °चेत) D3 °प्रत्यष्ट (m as in text) (for प्रतिष्ठेयाम्) Ñ1 यत्र (for तत्र) D1 11 read 5ab (as in text) for 1 9 —(1 10) D1 transp 1 9 and 10 Ś1 D2 3 6 7 9 11 12 ins 1 10 and 11 after 5ab V1 धान्याश्च V3 च कान्ता D2 7 कान्यमिता (for कान्ताश्च) Ś1 वेशिके D3 वैश्येये (sic) D11 देशिके (sic) (for वेशिके) —(1 11) V3 इरति (by metathesis) V3 [उ]स्तस्य D7 [उ]दिस्सम् (sic) (for [उ]षित्वा) Ś1 D2 3 11 °षाम्, D2 3 तमिह D7 1 तम् (submetric) D11 [उ]पायेन (hiatus) (for ता एनम्) D2 3 धन° D11 पनि° (for पुमवाम्) —(1 12) Ś1 D2 3 6 7 9 11 12 subst 1 12 for 5cd V3 D1 3 7 9 चोप M4 ध्याने (for चोपे) D3 चेन (for चैन) —(1 13) Ñ1 तपे * D13 तपेन (for तपेति) B3 D1 तदाता D7 6 ता * वा

D13 त राना (for तत्राना) Ñ1 V1.4 D1.10 M4 [अ]वि° (for विचारयन्) —(l 14) B1.4 तदा (for तथा) Ñ2 B3.4 च कुनवास् V1 D10 स कुनवास्, V4 ततः * वास् (for तत्कानासः) V2 B2 (in orig as in text) तथा (for तत्र) Ñ1 V2.4 B2 transp तथा and तदा —D1 M4 om D11 ins after 6 l 15 18 —(l 15) B3 ते (for ये) D13 वृक्षांश्च फलसंयुक्तान् (for the prior half) V1 D10 समूला (for समूए) V1 पादपास्, D13 °पास् (for विरपास्) —(l 16) D11 रोचति * Ñ1 ततो (for वृद्दन्) V4 सुरभीन् (submetric) B3 (in orig as in text) स्वद्गूनि (for सुरभीणि) V3 D13 च (for स) —(l 17) V4 पाचितानि D13 पाशनि च (sic) (for पानानि च) B4 सुगन्धी * (for स्गन्धीनि) D11 फल * रवा° —(l 18) V3 सुसवद्रास् V4 स सद्रवास्, B2 सुसमद्रास् D11 सुसमूद्रसतास् (hypermetric) (for सम्मृद्रास्) Ñ1 V3.4 B1 तत्र (for तथा) D13 मपानायैवतामुने (sic) (for the post half) D13 om (hapl ?) l 19 20 —(l 19) V3 D1 °मुरक्षु (for °मुरयास्) Ñ2 B2.3 D11 तथा (for ततो) —After l 19 D3.4 read the lines of 8 and 7^cd (var) as follows [8^cd) Both पित्रा (for पितु) B3 सन्निष्ठ (for स निस्त) B4 सन्निष्ठे (for सतुष्टो) Both (with hiatus) आश्रमात् (for चा°) —7^cd) Both °स्य (for आश्रमस्य) and निदूरस्था (for [अ]विदूरेऽस्मिन्)] —(l 20) V1 B1 तथा D1 M4 ततस् (for तत्र) V3 तस्य च (for तस्तु) V1 B2 M4 महामन (for महामुने) —(l 21) D1 ताड (for तस्य) V1 °नार्थाय V2 °नास्य D1 रादर्ग° (sic) (for धर्म्यसनाधिन्य) D1 °ह्मगस्य (for ऋषिपुत्रस्य) Ś1 D2 (after 9^ab) 3.5.7.9.11.12 ins l 22 24 after 7^cd —(l 22) D3 [उ]द्विज्ञा (for [उ]द्विग्ना) Ś1 D3.6.9.11.12 लतागुल्मसमा D7 लतागृहसमा (for वनगुल्मलता) D3 स्थिता (for -कृता) —(l 23) V1 D13 कारयित्वा° V3 °च V3 B2 (in orig चा as in text) D3.11.12 वारयित्वा° B3 वाचयित्वा° D1 विचारयित्वा D3 चारयित्वा (submetric) (for चारयित्वा तु) D12 * मुष्यिम् (for तमृषिम्) D13 om (hapl) अन्ना in आश्रमात् V1 D13 °निगम V4 अतीतिनिदित B1 °लोने D3 अपि° D2 तु विनिर्गम (for अपि निर्गतम्) —(l 24) Ś1 B1 D2.3.5.7.9.11.12 तस्य V1 missing (for तत्र) Ś1 D5.9.12 नष्टा (D9 °ष्ट) B3 (in also) तस्य (for तस्तु) Ś1 D5.9.12 [अ]लेक तत V1 °तत (for [अ]निके पुत्र) D3.7.11 ऋषिपुत्रस्य भीमन (D3 तत क्रिय D11 तास्तत) (for the post half) —For ins see below D1 M4 om l 25 37 —(l 25) D13 तत्र (for तथा) —(l 26) Ñ2 V1.3 B2.4 D10 [प]व V3 [अ]च (for [अ]पि) N1 (in) गायत्व Ñ2 (in) (for क्रीडत्स) V3 transp गायत्स and क्रीडत्स V1 missing V3 च प्लुतवरैः V4 प्लुताय * तैः D11 पूतवसैः (sic) (for प्लुतवत्स्मिने) D13 क्रीडयत्स सु° (for the post half) —(l 27) V3 यदि (for यद) V1 °तास्ता (hypermetric) (for गम्पिकलिता) B3 प्रय * ति (for प्रयतन्ति) —(l 28) Ñ1 त्रिम् (hypermetric) (for भ्रू) V3 एकत्र° (for अन्मुन°) Ñ1 om l 29 34 —(l 29) V1.2 D11.13 °विशंधिना (for °विवर्धना) —(l 30) B3 [आ]श्लिष्व D13 नूपुरैः शिञ्जितैः (for the prior half) V2 कोकिला वि B3 D10 कोकिलस्य (for काकिलाभिः) B3 reads l 31 33 in marg —(l 31) B4 प्रस्र (sic) (for प्रत्य) V3 अचिन (sic) B4 इव तद् (for इव तद्) —(l 32) V1.2.4 B1 D11.13 भूषमानैश् V2 D1 धूपमानाश् B4 धूमामानाश् (for भूषमाल्यैश्) V2 पुष्पैर् V3 B1.3 D11.13 सू*रैर् (for सूक्ष्मैर्) V3 B2 अगनिभूषणे (for अङ्गभूषणैः) Ñ2 D10 स्व (D10 सु) सूक्ष्मैरगमभूषणैः (for the post half) —(l 33) V4 विस्मित्य (sic) D13 विनिद्रति (sic) (for विन्दिताल) V3 D13 शोभस्वो (for शोभन्ते) —(l 34) V2 पूर्णाश् (for चूणश्) Ñ2 V1.2 D11 स (V2 स्व) मगधिथि D13 चूर्णैश्च च [आ]धिना (for the post half) —(l 36) V3 मवस (श) (for सवत) V3 प्रविरत्न V3 प्रस्तु° D11 प्रत्न° (for प्रविरत्ति) D10 इव (sic) (for रम) V3 B2 लज्जमाना D13 स्वल्पमाना (for स्वल्पमाना) D12 वराङ्गना (for वराङ्गना) V4 वनमाल्यलताकुला (for the post half) —(l 37) V1.3 अद्भुत° V3 °पूर्वेषु (for स्वभूतपूर्वं) V1 B4 D1.10 M4 तं V3 ता V4 तु (for तद्) V1 सविस्मिता (hypermetric) D13 °ता (for विस्मित) V1 सा * स गता V2.3 D10.11 साधुसगता (D13 °ता) (sic) (for साध्वस गत) —(l 38) Ś1 D3.5.7.9.11.12 read l 38 after 10^ab D3 after 11^ab Ś1 एव (for एव) D12 M4 तु (for च) Ś1 V1.3 D1.5.9.12 स (Ś1 D3.9 न V3 स्व) चास्म्यास् Ñ B3 D1.11 स चार्वंगीस् B1 D10 दृष्ट्वा चारुसर्वांगीस् D2 दृष्टा तत्र स चार्वंगीस् (for the prior half) D3 त (for ताम्) —For ins see below —(l 39) D1 निजगाम (for निष्क्राम) V4 B1 D1.11 M4 तूर्णं (for तरसाद्) D1 M4 मुने (for अपे) —(l 40) V3 प्रस्तुतीन् (sic) (for प्रसुप्ते) D1 कुशलत्यथा (for तथाविधा) —(l 41) B3 स्त्रियो (for नार्यो) V2 om वा (submetric) B4 M4 पुरुषो (for पुरुषा) V1 वा * V3.4 नाये D1 वाथ (for वान्ये) B4 पुत्रे (for पुर) —After l 41 V4 D13 ins 298* and 299* (cf v l 10) Ś1 D2 (after 11) 5.7.9.11.12 ins l 42 and 43 (for D9.11 see below) while D3 ins l 42 45 after 11^cd —(l 42) V1 B4 तद् (for त) D1 उपागत्य (for उपागम्य) Ś1 D5.11.12 म (D11 हद्) देशमुप (D5 °भनु) सग (D11 °स)म्य (for the prior half) Ś1 D3.5.6.7.9.11.12 मुनि B1 तथा (for तत्र) —(l 43) D9.11 subst l 43 for 10^cd V4 वैभाण्डक (for विभाण्डक) V4 हतो (for श्रुतो) Ś1 D3.5.7.9.12 निर्गुण D11 धीमान् (for राजन्) D3 स्थितो M4 नास्ते (for तथैव) Ś1 D1.3.5.7.9.11.12 M4 विस्मित (D9 °स्मय) मानस (for परमविस्मित) D11 ins l 44 46 (repeating l 45 after 18) after 10^cd —(l 44) V4 ता (for त) V4 सुस्मित D11 विस्मि * (for विस्मित) D11 जनुधत (sic) (for नभु पल) Ś1 (repeating after 20^ab) D2.5.7.9.11 subst l 45 for 18^cd —(l 45) Ś1 (both times) D2.6.7.9.11 (second time) गीतमाधुर्ये (for गीत

मधुर) Dn (first time) चाहगद्र (sic) M4 जङ्गुरु (for जङ्गुरु) —(1 46) D3 subst 1 46 for 11^{cd} V3 भ्रमतीन D11 18 आभरत् (for अभवद्) V D1 11 चैनम् (for चैनम्) V4 B3 4 D10 11 आयाम्य D1 3 M4 आगा (for आगत) D1 °विहृर —After 1 46 D2 reads the line of 11^{cd} with the following variation समागम्य (for उपागम्य) D1 om 1 47 —(1 47) D3 subst 1 47 for 12^{ab} V3 B1 कैतेयिकस्य B4 वासि वश्च D10 परस्परस्य (for कोऽसि कस्य) V1 3 4 सुतस् M4 ब्रूतो (for सुतस्) D3 M4 वासि (for च ते) V1 *रानात्मम् V3 °दरमाणम् D13 °तिम् (for रसातलम्) D13 इहा° (for उपाता°) D5 स्वातलमुपागात (sic) (for the post half) D1 transp 1 48 and 1 49 —(1 48) M1 तु (for च) D1 °चन्ने (sic) (for विन्दे) V2 शुन्ये (for षण्ढे) V1 3 वगमि B3 4 लमसि (for चरसि) V1 सैगन (s c) M1 सत्तम (for गत त) D3 11 ins 1 49 after 12 —(1 49) V3 वयमिद (for त्वां वयम्) Ñ1 भाषस्व D1 3 M4 आरप्राहि (for भाषस्व) V2 पुन (for प्रभो) —For ins see below —(1 50) V4 M4 °स्यात् (for पूर्वेषु) M4 इद्दर (for ता द्दष्टा) N1 V3 4 B1 3 4 कार्य° (for मान्यक्रयात्) V2 तथा M4 तु ता (for तत) D1 चारस्परशा तिम (for the post half) D3 subst 1 51 for 13^{cd} while D11 ins after 13^{cd} —(1 51) D13 आरयाताम् (for आख्यातुम्) —(1 52) N1 V1 4 B3 4 का(B4 क)न्यपेयम V2 6 का(V3 क)श्चरानम D1 D13 वा(D13 क) ह्यणे मम D13 काश्य° M4 काश्य * * ग (for कश्यपोमम) —For 1 54 D1 reads the line of 14^{ab} as in D11 (var) सुतस् for पुत्रस् —D13 om 1 53 —(1 53) V स्वृत (for श्रुत) —For 1 53 D1 reads the line of 14^{cd} as in text —For ins see below D3 subst 1 54 and 55 for 15 —(1 54) D3 नाम (for स्वाटु) M4 कगन्वित —(1 55) Ñ1 [s]तिथि D13 [°]त्र च (for तत्र) V1 पूजार्थे V1 D1 M4 °न (for पूर्वा च) V B1 2 1 D1 11 सर्वेराम् (for सर्वसाम्) D13 विधिपूर्वकम् M4 अधि° (for अभिवादनात्) —(1 56) D13 °पूर्व (for °पुत्र) V1 अजवद् (submetric) (for अजायत) D13 सर्वाणामथवन्ति (for the post half) —(1 57) N1 B3 4 D10 11 तन् V3 तत्र (for तद्) B2 तत्र (for तत) D13 जम्बु स्वःश्च तत्र इ (for the post half) —(1 58) N1 B1 D10 आसा D1 M4 तत्र (for तस्मां) N1 V1 4 B1 3 4 D1 M4 ततह् (for तत्र) N1 repeats कश्यप्राम N1 B1 D10 मुने (for कत्र) D1 M4 तापसुवििरप्तप्त (for the post half) —For 1 58 D11 reads the line of 17^{ab} as in Ś1 (cf v 1 17) —(1 59) V1 4 B1 पावा (V4 °द्रा)दि (for पावधे) D13 चानिश्च (for °नानेन) —For 1 59 D1 M4 read the line of 17^{cd} as in D3 (cf v 1 17) —(1 60) V1 4 B1 D13 च तो D1 M4 ता (for तु तौ) M4 समर्थ * (for समीता) —(1 61) D11 subst 1 61 for 18^{cd} D11 कृति (for कृत) Ñ1 B1 3 D10 मतो (for सति) N1 B4 दत्त V4 दत्त (for दत्त) D1 11 read 1 62 after 18 (D11 after the repetition of 1 45) —(1 62) B2 3 D13 समुद्र (for सुमधुर) D1 3 11 अवीनामृपसुता वाक्यं (D3 °र्वचन तता D11 °भीताय) M4 अपोनमृपुसुर्धुर (for the prior half) V4 ता आमन्त्र D1 M4 हसमाना D3 तस्यमाना (s c) D11 स्वयमाना (for ता हसन्त्य) D1 3 पुन (for वच) D3 subst 1 63 and 64 for 19 M4 reads the lines of 19 for 1 63 and 64 (var) मूलानि for मुरपानि —(1 63) D1 3 तपो D11 च मुने (for अपूर्वे) D1 ममस्य (by ditto) (for भक्ष्य) —(1 64) Ś1 D2 3 7 9 12 read 1 64 after 1 45 (subst for 18^{cd}) D11 reads after 1 62 (cf v 1 18 for sequence) D1 सेवति ते (for दे सेवन्ते) Ś1 D2 3 7 9 11 12 यदि सेवति वै(D2 7 9 ते)द्विज (D12 °जा) B3 (marg) स्वादूनि रसवंति च also (for the post half) Ś1 D2 3 5 7 9 11 subst 1 65 for 20^{cd} then cont 66 (D11 1 66 and 67) —(1 65) D11 om the prior half V4 वन्द° B1 तथा ताल्ले (hypermetric) D3 अथ ता (for भक्षार्थे) Ñ2 V1 B3 4 प्रभ्ली (for प्रन्द्रु) V3 D1 12 13 स्वादु (for स्वादून्) D11 पूजा च (for मोमकान्) V4 D1 °समितान् D11 °भा (for °स्तिमान्) —(1 66) V1 भद्याश्च (hypermetric) V4 D1 3 5 7 9 13 M1 (repeats) मद्यान् B4 भोगान् (for मद्वान्) —D10 om 1 67 —(1 67) M4 ता * * * तान् D1 इह (for इति) B1 सुमन D1 भूत्वे D11 मुद्गर, M4 चाप्यदे (for भूपने) —After 1 67 D1 ins both lines of 21 (cf v 1 21) Ś1 D1 5 7 9 11 12 13 ins 1 68 and 69 after 20^{ab} —D10 om 1 68 —(1 68) D1 परिष्वज्य चिर D11 °निते (s c) M1 परि * * * रे (for परिष्वजिरे) —(1 69) D1 परमार्थ च निरम् D2 3 10 अथ (D2 °था) D6 परिष्वज्य चिर M4 परिसस्जिरे (for परिष्वृजिरे) N V1 B2 3 D10 12 [ए]व (for [ए]न) D13 om पीन in पीनेह Ś1 D5 8 12 सुर्दे D2 तवे (sic) D7 घने D13 मुख (for मृदु) —(1 70) V2 D13 °नपुर, D1 °जपुर M4 चुचुम्बुस (for चोपजघ्नुर) N1 मधुर° (hypermetric) D1 मन° M4 मधुरा * * (for मधु°) —(1 71) V1 सोचमन्वत (sic) V3 सोमन्वत (sic) M4 * मन्वत (for मोऽमन्यत) B1 °च M4 मोः * * (for मोमकान्) V1 मध्ये° तान् V3 सवर्तिन V3 सुसवृतान् B3 D13 सु(D13 स्व)वर्तितान् (for सुवर्तितान्) N1 मोन्यासावाजमाम (sic) (for the post half) —(1 72) V1 4 B1 4 M4 मध्यांश् (for भव्यान्) N1 [अ]न्यान् (submetric) D13 [अ]साम् (for [अ]स्वाद) D13 विविधा (for विविधान्) D1 भगाय विविधान् स्वादून् (for the prior half) N1 प्रयोजितान् (for प्रयोजितान्) M4 मधूनि मधुराणि च (sic) (for the post half) —(1 73) Ñ1 [आ]स्वादितानि (for [आ]स्वाद तानि) D1 reads 1 74-76 after 1 66 (which it inserts after 20) D11 reads after 1 69 (which it inserts after 20^{ab}) 1 74-76 —(1 74) D1 M4 तानि वालस्य (for च मुनयोनि) D3 स्वादितावानि पानानि (for the prior half) D1 3 M4 च मुनि तो (for प्रमुनितो) D3 मनेव —(1 75) M4 * * * दैन् (for सुरमदैन्) V3 इमे (for रूपो) D3 [s]मुद्रान D13 मुद्रान

(sic) (for व्युसुस्त) —(1 76) D11 स्युत्थास (erroneously) (for स्युत्थासास) V3 स (for च) D1 3 चकार च (D5 om च submetric) स्पृहा तासां (for the prior half) V3 रसस्य (for स्वरस्य) V4 D10 सलिलस्य (for स्लितस्य) —(1 77) D3 subst 1 77 for 22^{ab} D1 3 अथ पृ (D5 पृ) ष्ट्वा, M4 आपृच्छ्याशो (for अथापृच्छ्य) V4 मुनेस्नत्ता D1 3 M4 मुनिमन (for मुने पुत्र) V4 स्त्रिय (submetric) (for ता· स्त्रिय) V4 तदा M4 पुन (for तत) —(1 78) Ś1 D2 (after 22) 3 6 7 9 11 12 ins 1 78 after 22^{ab} D13 ° * द (for आश्रमपद) Ś1 D2 5 9 11 12 तस्य D7 सम्य (for नाम) B1 व्यपदेश्य D1 9 व्युपदिश्य (for व्यपदिश्य) V1 [अ]विदूरत (sic) D1 च दूरत D2 12 [अ]ति दूरत D10 विदूरत (for [अ]विदूरत) —(1 79) B3 om (hapl) from ससुस्त up to व्यवस्थित in 1 2 of 314* Ś1 D2 3 5 7 9 11 12 subst 1 79 for 23^{ab} D13 [अ]प्रति (for प्रति) D2 3 7 11 12 [ए]व (for [ए]व) M4 * व्यवस्थ V4 अनापदान् D9 सुदु स्थित (for मसुस्थत) —(1 80) Ś1 D2 3 5 7 9 11 12 ins 1 80 after 301* (cf v1 23) B2 तदा° (for तद्गतेनैव) D7 मगाना तद्गतेनैव (by transp) D1 (with hiatus) अनिद्राम् (for न निद्राम्) Ś1 D2 3 7 9 12 अभिगच्छति D1 अभ्य° D5 अभिगच्छाति (for अभ्यगच्छत) —For ins see below —(1 81) V3 तद् (for त) V3 4 °रमरन् D1 M4 म स्मर D13 पु° (for पुनस्स्मरन्) —(1 82) Ś1 D2 3 5 7 9 11 12 subst 1 82 for 24^{cd} M4 तंत्र (for ता यत्र) Ś1 D2 6 7 9 12 मनोज्ञा रूपसत्वश्च (D7 °वलोभ) D1 3 मान्यत्व (D3 मनोज्ञ) रूपा यत्नैव (for the prior half) Ś1 D5 12 दृष्टाय Ñ V1 3 B1-4 D2 9 11 M4 दृष्ट्वा V2 स्त्रिये (for दृष्टा) Ś1 D1 3 5 7 9 12 M4 तास् (for वे) D2 6 7 9 तनु° D13 °गध्यमा D12 °लोचन (for चारुमध्यमा) —(1 83) M4 damaged for ई in ईश्व and या in आयान्त V1 4 तु (for [ए]व and तम् resp) D13 यस्वथा (for कास्यपा) —(1 84) Ś1 D2 3 5 7 9 11 12 subst 1 84 for 25^{cd} Ś1 °द्रुत (for मत्युद्रम्य) V1 D9 [अ]ब्रवीद् (for [अ]ब्रुवन्) Ś1 D2 3 5 7 9 11 12 सर्वा (for वाक्य) B1 D13 तथा D2 3 6 7 11 12 वच (for तदा) Ś1 आजगमुर्पुनस्तदा (for the post half) —(1 85) Ś1 D2 3 5 7 9 11 12 subst 1 85 for 26^{ab} V3 दिव्य D13 नित्य (for रम्य) Ñ1 पश्याम किम् V1 पश्य चास्माकम् (hypermetric) B4 D9 यदा° (for पश्चारमाकम्) Ñ2 V2 3 B1 4 D10 इ° V1 D1 3 वति (for ऋषि) V4 प्रमौ (sic) (for प्रभो) —(1 86) D3 subst 1 86 for 26^{cd} V1 missing from म up to स्वां V3 B3 D5 [अ]पा V4 [अ]त्रै (for [अ]स्या) Ñ मार्य V3 चापि V2 D13 अपि B1 4 अद (for अपि) —(1 87) V1 missing B1 [ए]तद् M4 तद् (for [ए]त) Ñ1 च तद° V2 चैद व° B1 वचन तासां D13 चैव न° M4 पत्र° (for चैतद्वचन) D1 स्त्रीणाम् (for तासाम्) D13 °हर (for मनोहरम्) M4 ता * * निमनोहर* (for the post half) D1 reads the line of 27^{ab} for 1 87 with v1 च for तु D3 subst 1 89 and 90 for 28 —(1 89) Ñ2 एव वाथ (hypermetric) D3 च तदा D13 मद्यार्शिमन् (for मत्याश्र) D12 तदा (for तस्मिन्) D3 मुनि (for ऋषि) V1 M4 तदा B2 (m as in text) तथा (for तत) —(1 90) V2 3 तत्रो (for तदा) Ñ2 B3 D10 13 तस्मिन् (for तस्य) Ñ1 illeg for क्षेम in राष्ट्रे मनीषये· V2 सुभ्रुसे (for मनीषये) —For ins see below —(1 91) D13 तु (for [अ]पि) N1 V1 2 B1 D13 नौयान परम् (for नौयानवरम्) D11 विश्वप्राप्य वै तदा (for the post half) —(1 93) Ñ1 °धानीति (sic) (for रानवानीम्) —(1 94) V1 वा (for [ए]त) D3 गत (for [आ]गत) D1 मत्वा (for विप) V4 बुद्धि कृत्वा° (for the prior half) Ñ1 स मत्वा (submetric) V3 समवाप्य V3 D13 महात्मा स V4 सुदृत्ता च, D1 स्पृष्टा स (for स हि गत्वा) M4 विदि * * * राधिप (for the post half) —(1 95) V3 [अ]चैला D13 [अ]हैया (for [अ]चैया) M4 मुनि प्रत्युद्गम्यैव (for the prior half) M4 गत (for ययौ) —(1 96) V2 3 मर्थ (for अर्थ्य) M4 °थस (for पुरोहितम्) —After 30^{ab} D2 3 7 ins 1 97 and 98 —(1 97) Ñ1 V B1 4 ज्ञात (for सात) V1 3 B1 D1 3 [ए]न V4 [ए]व (for [ए]व) V4 प्रदेशे D2 3 7 M4 प्रणेमे D3 प्रणम्य (for प्रपेदे) Ñ1 V1 3 4 B1 ज्ञातयन् V3 B2 D1 ज्ञातयन् (for सान्त्वयन्) V3 च त, D2 7 विमु D3 प्रभु (for ...) —V3 om 1 98 —(1 98) D13 महातेज (for महातेज) D3 चिकित्र्सि (sic) D10 चेशितेर् D13 चैव त (for चेष्टितैर्) B3 damaged from भो to जे V2 सार्थैर्, V3 योगैर् M4 damaged (for योगैर्) V1 * योत्रन V2 सुयोचैन (sic) D1 सुयुग त D2 मधुने त (sic) D3 प्रयशी त D7 ज्ञात व (for सुयोगैन) D1 प्रसादित M4 प्र * * * (for प्रसादयन्) —(1 99) D2 3 7 subst 1 99 for 30^{cd} V1 [ए]वोपचारेण D1 प्रयत्नारैन (for [उ]पचचारैन) V2 °मन्यो, D1 °नरिय, D2 3 7 प्रीतिरस्य, D13 °र्मोरे (for मन्युर्मोरे) Ñ1 B1 4 [ए]व भूद् (for ...) —(1 100) D2 3 7 subst 1 100 for 31^{ab} Ñ2 V2 B2 D1 3 7 तस्मै (for चास्मै) D1-3 7 M4 नद° (for तदा) B1 transp रन्या and चास्मै —(1 101) D1 राना M4 द* (for दत्ता) V3 स B4 इ (for च) —(1 102) B3 D1 सन्ववस्त्व (for स°) M4 damaged (for स्वस्नभव) V2 ... D13 [अ]पि (for [अ]मि) —(1 103) D10 om (hapl) from the post half of 1 103 to the prior half of 1 2 of 318* —For ins see below]

—After 1 24 B3 ins

310* स्त्राद्धिताश्च ता सर्वा ऋषिशापभयेन च ।

—After 1 39 B1 (m) 4 ins

311* सुपितामरणवेशा गायन्तीर्मधुरस्वरा ।

[B3 रव (for सु) B4 गायति (for गायन्तीर्)]

—After 1 49 V4 D4 D13 ins

312* एवमुक्त स ताभिस्तु विभाण्डकसुतो बली ।

[D13 हि (for तु) B4 वशी (for बली).]

—After 1 53 V4 B1 (m) 4 ins :

313* ब्रूत किमर्थमायातास्त्वरावन्तो ममाश्रमम् ।
किं च वः क्रियतां कार्यं क्षिप्रं शंसितुमर्हथ ।

[(l. 2) B3.4 किंकर (for किं च वः)]

—After l. 80, Ñ V B D10.11 (after l. 80 inserted after 301*) ins.:

314* अथाजगाम भगवान्काश्यपः स्वं निवेशनम् ।
ध्यायमानं च तं दृष्ट्वा ऋष्यशृङ्गं समुत्सुकम् ।
पप्रच्छ काश्यपः पुत्रं कस्मान्मां नाभिनन्दसि ।
चिन्तासागरमध्यस्थमद्य त्वां तात लक्षये ।
न हीदृशं तापसानां रूपं भवति कर्हिचित् । [5]
शीघ्रमाचक्ष्व मे पुत्र किमिदं वैकृतं कृतम् ।
एवमुक्तः काश्यपेन प्रोवाच पितरं तदा ।
भगवन्निह मे दृष्टाः पुरुषाः साधुलोचनाः ।
सुकुमारशरीरैश्च पीनैरत्यद्भुतोपमैः ।
परिषस्वजिरे मां च गाढमालिङ्ग्य सर्वशः । [10]
गायन्ति सुकुमाराणि मनोज्ञानि मुहुर्मुहुः ।
क्रीडन्ति चाद्भुताकारैर्नयनभ्रूविचेष्टितैः ।
अब्रवीद्भगवाञ्श्रुत्वा ऋष्यशृङ्गवचस्तदा ।
रक्षांस्येतेन रूपेण तपसो नाशनाय वै ।
विश्रम्भस्तेन कर्तव्यस्तेषु पुत्र कथंचन । [15]
एवमुक्त्वा ऋष्यशृङ्गं समाश्वास्य च काश्यपः ।
उषित्वा रजनीमेकामरण्यं स जगाम ह ।

[B3 om. up to ऋष्यशृङ्ग in l. 2 (cf. v.l. line 79 of 309*). —(l. 1) Ñ2 काश्यपस्य (for काश्यपः स्वं) Ś1 मुनिवेश्मन Ś4 संनि° D12.13 स्वनि°. —(l. 2) V1 ध्यान° D11 °मानश्च (for ध्यायमानं) D13 ऋषि° (for ऋष्यशृङ्ग). —(l. 3) Ś2 °वे Ñ1 D11 मा D13 वा (for मां). —(l. 5) B3 ईदृश (for हीदृशं) Ñ1 B1 भवितु (sic) (for भवति). —(l. 6) Ñ2 B3 वैकृत, Ś4 वैकृती (sic) D11 विकृत (for वैकृतं). —(l. 7) D11 कश्यपेन. —(l. 8) B4 D11 दृष्ट्वा (for दृष्टा) Ś1.4 B1 D13 शुभ (for साधु) Ś2 तापसा शुभलक्षणा (for the post. half). —After l. 8, D13 ins. l. 8 of 302* with v.l. दृष्ट्वा (for दृष्टा). —(l. 9) B4 उर्ध्वसिते D11 सुकुमारे दसिते (sic) (for the prior half) D11.13 अपि (for अति). —(l. 10) B1 परिपस्व*रे D11 परिप*शिरे Ś2 स्वज्य (for सर्वशः). —(l. 11) B1 सुकु*राणि. —(l. 12) Ñ2 B3 D10 वदनैर् (for नयन). —(l. 13) Ś4 श्रुत्वा (for श्रुत्वा) Ś4 °शृङ्ग (for °शृङ्गवचः) B1 तथा B3 तत (for तदा). —(l. 14) Ś4 रक्षसे (for रक्षांसि) Ś4 B1 तेन B3 [ए]तानि (for [ए]तेन) Ñ2 illeg. for ण in रूपेण. —(l. 15) Ñ1 Ś4 B1 विश्रम्भ (Ś2 °म्भं) Ñ2 विश्वस्त (for विश्रम्भः) Ñ2 तु (for ते) Ś2 कर्तव्य (for कर्तव्यः). —(l. 16) D12 उक्त (for उक्त्वा) D10 स समाश्वास्य (for समाश्वास्य च) D12 कश्यपः. —(l. 17) Ñ1 अरण्य (for अरण्यं).]

—After l. 90, Ñ V B D10.11 (after 306*) ins.:

315* विभाण्डकश्च विप्रर्षिरागम्याथ स्वमालयम् ।
वन्यं मूलं फलं प्राप्य भारार्तः सोऽविशत्तदा ।
शून्यमाश्रमं दृष्ट्वा पुत्रदर्शनलालसः ।
परिश्रान्तस्तथैवासावकृत्वा पादधावनम् ।
चुक्रोश ऋष्यशृङ्गेति सर्वतः प्रविलोकयन् । [5]
न चापश्यत्सुतं तत्र काश्यपो भगवानृषिः ।
ग्रामांश्च परिपप्रच्छ गोकुलानि च सर्वशः ।
कस्यैष विषयः सौम्यो ग्रामाश्च बहुगोकुलाः ।
ऋषेर्वचनमाज्ञाय सर्वे ते गोष्ठजीविनः ।
कृताञ्जलिपुटा भूत्वा विनयेनाचचक्षिरे । [10]
अङ्गेषु प्रथितो राजा लोमपाद इति श्रुतः ।
तेनातिसृष्टा ब्रह्मर्षे ग्रामा ह्येते सगोकुलाः ।
कृतार्थमृष्यशृङ्गस्य विभाण्डकसुतस्य वै ।
एवमुक्तस्तु स ऋषिर्दृष्ट्वा वै ध्यानचक्षुषा ।
भविष्यमेतज्ज्ञात्वा च प्रीतात्मा स न्यवर्तत । [15]

[(l. 1) Ś1.3 B1.3 (marg. orig. as in text) ब्रह्मर्षिर् Ś4 B4 राजर्षिर् D11 सच्यायां (for विप्रर्षिर्) Ñ2 B3 D10 आश्रम (for आलयम्) D11 निवृत्तश्च वनात्तस्य (for the post. half). —(l. 2) Ñ1 Ś4 B2 वन्य Ñ2 D10.13 वहु B4 रम्य D11 वण्य (for वन्यं) Ñ1 D13 °मूल, Ñ2 °मूल्य V1 B D10 मूल (for मूलं) D11 चाप्य (for प्राप्य) B1 वितथम् D13 प्राविश्य (for सोऽविशत्). —(l. 3) B3 (m. orig. as in text) °मानस (for लालस). —(l. 4) Ś4 D12 °भ्रांतस् (for परिश्रान्तस्) Ś2 D11 [आ] सीद् (for [अ]सौ) D13 दत्त° (for पादधावनम्). —Ñ1 om. l. 5. —(l. 5) Ś4 D11 चुक्रोध (for चुक्रोश) D11 च तनस्तत्र (for ऋष्यशृङ्गेति) Ñ2 Ś1.3 B3 D10 सर्वेण B1 सर्व (for सर्वत°) B4 परि°, D11.13 स वि° (for प्रविलोकयन्). —For ins. see below. —(l. 7) D11 तु (for च) Ś2.4 B1.4 D13 पथि (for परि) Ś2 चतुर्ग्न (sic) B1 सर्वता° (for च सर्वशः). —(l. 8) B4 [ए]व (for [ए]ष) Ñ2 illeg. for षय in विषय. Ñ1 Ś4 B1.3.4 सौम्या D13 सौम्य (for सौम्यो) D13 ग्रामस्य (for ग्रामाश्च) V1 B1 °गोकुला (sic) D13 °गोकुल (for बहुगोकुला). —(l. 9) Ś4 आरण्य D10 आना* (for आज्ञाय) Ś1.3 B1.4 गोष्ठ° D11 गात्र° D13 °जीवित (sic) (for गोष्ठजीविन). —(l. 10) Ś1 कृताञ्जलि D11 कृताचानलि (sic) (for कृताञ्जलि) Ś1 पुरे Ś3 पुरो (for पुटा). —(l. 11) Ś2 B3 रोम° (for लोमपा°). —(l. 12) Ñ2 °सृष्टा Ś1.3 [अ]तिसृष्टा Ś2.4 °सृष्टा B3 [अ]ति सृष्टा D11 °दृष्टा (for [अ]तिसृष्टा) D11 ह्यते D13 एते (for ह्येते). —(l. 13) Ś4 D13 कृति B3 °*गस्य D11 उपसंगम्य (for ऋष्यशृङ्गस्य) B1.3 च (for वै). —(l. 14) Ś2 उक्ते (for उक्तस्) Ś2 B1.3 D10.12 विप्रर्षिर् Ñ2 विप्रर्षिर् Ś2 ब्रह्मर्षिर् (for स ऋषिर्) Ñ1 वै ज्ञात D11 ध्यानेन (for वै ध्यान). —(l. 15) B1 D13 भविष्यद् (for भविष्यम्) B2 एव B4 D13 एव (for एतद्) Ś2 °तु B1 त°ज्ञात्वा D13 आत्वा° (sic) (for ज्ञात्वा च) Ñ1 भविष्येदित° (sic) Ś1 भविष्यमितिज्ञात्वा (sic) (for the prior half).]

—After l. 6 of 315*, Ś2.3 B1 (m.) D11 ins.:

१०

भूय एव च राजेन्द्र शृणु मे वचनं हितम् ।
यथा स देवप्रवरः कथयामास बुद्धिमान् ॥ १

इक्ष्वाकूणां कुले जातो भविष्यति सुधार्मिकः ।
राजा दशरथो नाम्ना श्रीमान्सत्यप्रतिश्रवः ॥ २

अङ्गराजेन सख्यं च तस्य राज्ञो भविष्यति ।
कन्या चास्य महाभागा शान्ता नाम भविष्यति ॥ ३

पुत्रस्त्वङ्गस्य राज्ञस्तु रोमपाद इति श्रुतः ।
तं स राजा दशरथो गमिष्यति महायशाः ॥ ४

G 1 10 4
B 1 11 4
L 1 9 4

316* निश्चक्रामाश्रमात्तस्मान्निसधातुमरिंदम् ।
निष्क्रम्य च वनात्तस्माद्ददर्शाग्नि स काश्यप ।

[(l 1) V2 स विनिष्क्रम्य तदा (for the post half) —For l 1 B2 D11 read निराश्रमाज्निश्चक्राम (D11 °च निष्क्रान्त्)नदा देहे मन तत —(l 2) D11 वचनात् (by metathesis) (for च वनात्) V2 ग्रा ददर्श च B2 अन (m gloss देश)ददर्श (for ददर्शाग्नि) D11 विषय च आगम स (for the post half)]

On the other hand B2 ins

317* ज्ञात्वा योगबलेनाथ सुतस्य गमन यत ।
जगाम चाग्निवेशेन श्रोथेन च समायुत ।

—After l 103 Ñ2 V1 2 4 B2 (marg after 320*) D10 11 ins while D11 ins after 32

318* सर्वमेतदशेषेण श्रुत्वा ब्रह्मर्षिसत्तम ।
विभाण्डको महातेजा गतमन्युर्द्विजोत्तम ।
जगाम तपसे धीमान्सुप्रीतेनान्तरात्मना ।

[D10 om l 1 and the prior half of l 2 (cf v l line 103) V1 2 B2 D11 12 om l 2 —(l 3) D11 जगा* (for जगाम) D12 तपसो (for तपसे) V1 2 D11 12 चैव (for धीमान्) D11 स प्रीतेन (for सुप्री°) Ñ2 V4 D10 पुनराश्रम प्रति (for the post half)]

On the other hand V2 ins

319* रेमे बहुतिथ काल तेन राज्ञानुमोदित ।

—After l 103 B2 ins

320* शुशुभे नगरे तस्य लोमपादस्य भूपते ।

☞ Hereafter the details such as इत्यार्षे etc which are not constituent elements of the colophon are ignored

Colophon *Kanda name* Ś1 Ñ2 V4 B1 D10 om V1-3 B2 4 D11 आदि°, D12 अयोध्या° —*Sarga name* D1 D4 6 8 14 S om Ś1 D5 9 12 ऋष्यशृङ्गाभिगमन, Ñ V1 4 B D1-3 7 10 ऋष्यशृङ्गोपाख्याने (B1 3 D1-3 7 °न) V2 3 ऋष्यशृङ्गोपाख्यानवर्णन (V2 ने भविष्यकथ) D11 ऋष्यशृङ्गागमनम् —*Sarga no* (figures words or both) Ñ1 V1 4 B1 4 D3 8 11 13 om both Ś1 Ñ2 B2 3 D10 9 V2 11 V3 8 D1 7 D2 6 D3 सप्तम, S (except M4) दशम, M4 नवम (as in text) D1 D4 6 8 14 10 दशम, D9 both as in text —After colophon G1 2 4 M2 conclude with श्रीरामाय नम, G3 श्रीमते रामानुजाय नम

10

1 Before 1 Ś1 ins ref सुमन्त्र, T2 श्रीरामचन्द्राय नम —a) Ś1 एव (for एव) Ñ V1 4 B D1 10 महाराज, V2 महातेज, V3 D2 3 7 12 M4 महाबाहो, D1 D6 8 9 12 T G1 M2 हि° G1 3 M2 तु° (for च राजेन्द्र) —b) B4 शृणु(णु) ष्व (for शृणु मे) Ñ1 V1 2 B2-4 D2 7 [ऽ]वहितो, Ñ2 V3 D10 [ऽ]वहित, V4 विहित, B1 सुहित, D1 [ऽ]च हित, D3 च हित, D13 यदृशो, G2 M4 परम (for वचन) Ñ V B D1 3 7 10 13 वच (for हितम्) —c) D4 एव, T2 यदा (for यथा) Ś1 धर्मे (for देव) —d) Ś1 D5 9 11 12 धर्मवित् (for बुद्धिमान्) D4 14 S (except M3 4) Cm g k कथायां मेयमब्रवीत् (Cg °मुक्तवान्) ‡‡ Cg कथायां कथाप्रसङ्गे एव वक्ष्यमाणरीत्या यथा उक्तवान् तथा शृणु ‡‡ —For 1cd Ñ V B D1-3 7 10 13 M4 subst

321* सनत्कुमाराद्ब्रह्मन् श्रुत मे वचन यथा ।

[M4 मन *मारद् V3 उदित, V4 B3 D10 गतम (for ब्रह्मन्) V4 विदित (for वचन) B4 तथा]

2 Before 2 Ś1 ins in marg ref सनत्कुमार —ab) D5 कुलेहे (by ditto) D2 3 7 8 राज्ञा, D14 ज्ञातो (for जातो) Ñ V B D1 10 13 M4 इक्ष्वाकुवंशजो (V1 °वंशजो [sic] B1 °वंश*ो)राजा भविष्यति महायशा —c) D5 नाम, T2 नामा (sic) (for नाम्ना) V3 D4 6 8 14 transp राजा and नाम्ना Ś1 Ñ V1 3 4 B D1-3 5 7 10-13 S (except T2 M3) नाम्ना(D11 नाम्न)दशरथो नाम (Ś1 D5 11 12 वीर) —d) Ñ V B D1-3 7 9 10 13 M4 धीमान्, G2 M1 राजा (for श्रीमान्) Ñ V B D2 10 13 T2 M4 सत्यपराक्रम, D1 D6 8 G3 °श्रवा, D1 धर्मपरायण, Cm g k t as in text —D11 repeats 2cd after 3ab

3 ab) Ś1 Ñ V B D1-3 5 7 9-13 M4 सख्य तस्या(Ñ2 °द also)मराजेन भविष्यति महामन (D13 °ना, D3 न सहाय) —After 3ab D11 repeats 2cd —c) G2 अस्या D1 M4 तस्य (for चास्य) V2 भोगा, M3 -भाग (for भागा) —d) D3 नाम्ना शाता B1 *विष्यति

4 D4 om 4 —a) M1 2 च (for second तु) G2 राजस्य (sic) D14 T1 2 G4 M2 पुत्रस्त्वङ्गाधिराजस्य, G1 3 स पुत्रस्त्वगराजस्य —b) T3 स्मृत (for श्रुत) —) T3 अंगराज (for ते स राजा) —For 4-7 Ś1 Ñ V B D1-3 7 9-13 M4 subst 322*

G 1 10 5
B 1 11 5
L 1 9. 5

अनपत्योऽस्मि धर्मात्मञ्शान्ताभर्ता मम क्रतुम् ।
आहरेत त्वयाज्ञप्तः संतानार्थं कुलस्य च ॥ ५
श्रुत्वा राज्ञोऽथ तद्वाक्यं मनसा स विचिन्त्य च ।
प्रदास्यते पुत्रवन्तं शान्ताभर्तारमात्मवान् ॥ ६
प्रतिगृह्य च तं विप्रं स राजा विगतज्वरः ।
आहरिष्यति तं यज्ञं प्रहृष्टेनान्तरात्मना ॥ ७

तं च राजा दशरथो यष्टुकामः कृताञ्जलिः ।
ऋष्यशृङ्गं द्विजश्रेष्ठं वरयिष्यति धर्मवित् ॥ ८
यज्ञार्थं प्रसवार्थं च स्वर्गार्थं च नरेश्वरः ।
लभते च स तं कामं द्विजमुख्याद्विशांपतिः ॥ ९
पुत्राश्चास्य भविष्यन्ति चत्वारोऽमितविक्रमाः ।
वंशप्रतिष्ठानकराः सर्वलोकेषु विश्रुताः ॥ १०

5 ^{a}) D14 S (except T2 G2 M1) Ch धर्मात्मा (for °त्मन) —^{c}) G2 M1 आरभेत (for आहरेत) —^{d}) T2 मे M3 न (for च)

6 ^{b}) Dt D4 8 G1 M2 3 Ct च Cg k as in text (for स) D4 G2 M1 विसृज्य (for विचिन्त्य)

7 ^{c}) M3 ष्य inf lin sec m in आहरिष्यति —For 4 7 Ś1 Ñ V B D1 3 4 7 9–11 M4 subst

322* ऋष्यशृङ्गोऽनपत्यस्तु लोमपादे भविष्यति ।
स राजानं दशरथं प्रार्थयिष्यति भूमिप ।
अनपत्याय मे कन्यां सखे दातुं त्वमर्हसि ।
शान्ता शान्तेन मनसा पुत्रार्थं वरवर्णिनीम् ।
श्रुत्वा दशरथो वाक्यं प्रकृत्या करुणात्मकः । [5]
दास्यते तां तदा कन्यां शान्तामङ्गाधिपाय सः ।
प्रतिगृह्य च तां कन्यां स राजा विगतज्वरः ।
स्वपुरं यास्यति प्रीतः कृतार्थेनान्तरात्मना ।
तां कन्यामृष्यशृङ्गाय प्रदास्यति स पार्थिवः ।
ऋष्यशृङ्गोऽपि च प्रीतो लब्ध्वा भार्यां भविष्यति । [10]

[(l 1) Ś1 D2 3 5 7 9 11 12 अपुत्रत्वगराजे वै V1 अगराज * * * * (for the prior half) V4 °राजे (for लोमपादे) Ś1 D1 3 5 7 11 12 °पादः इति श्रुतः (for the post. half) —(l 2) D10 राजा तं M4 च राजा (for राजानं) M4 प्रार्थयिष्यति भूमिपे (for the post half) —(l 3) D1 M4 अनपत्यस्य V1 D10 सख्ये (for सखे) D1 M4 transp दातुं and त्वम् Ś1 D2 3 6 7 9 11 12 अनपत्योऽस्मि धर्मेण कन्येयं मम (D2 8 wrongly om one म) °पैतृकी —D1 om line 4 —(l 4) The prior half = 1 9 32^c Ñ V4 D2 6 7 9 10 12 M4 शान्ता D2 शान्तं Ś1 पुत्रार्थी D3 11 12 वै (for पुत्रार्थं) Ś1 Ñ2 V4 D1 2 6 7 10–12 वरवर्णिनी M4 स कन्यां पुत्रिकाहेतोरदृश्ये त्वां प्रभो * * —(l 5) D1 श्रुत्वा च (hypermetric) D1 M4 श्रुत्वा (for वाक्यं) Ś1 D2 3 6 7 9 11 12 ततो राजा दशरथ (for the prior half) V2 °त्मक, Ś1 D2 6 12 मनमानि (D12 °ति) विचिन्त्य तां (D2 8 D6 तद्) D1 विचिन्त्य मनसा चिरं (for the post half) —(l 6) V1 om. (erroneously) D2 3 7 तां (for तां) D1 तस्मै (for कन्यां) M4 पुत्रकामाय (for तां कन्यां) D1 M4 दुहितरं प्रियां (for अङ्गाधिपाय सः) —(l 7) V2 प्रगृह्य स (for प्रतिगृह्य) Ś1 B1 (missing) D2 3 6 7 11 12 तु (for च) V1 राजा कन्यां स (by transp) —(l 8) ऐ V3 B1 2 4 D10 यास्यते Ś1 D2 3 6 7 9 11 12 प्रीतं M4 प्रीत (for प्रीतः) Ś1 D1 3 6 7 9 12 प्र (D6 erroneously om. प्र) हृष्टेन (for कृतार्थेन) —(l 9) Ś1 repeats line 9 (var) after 8 Ś1 D2 11 12 कन्या तां (by transp) V1 च (for स) Ś1 स चेश्वरः (second time) V3 नराधिपः D2 3 6 7 9 11 12 स वीर्यवान् (for स पार्थिवः) D1 M4 स प्रदास्यति (by transp) वीर्यवान् (for the post half) —For ins. see below —(l 10) V2 तां V3 सं (for च) Ś1 D2 3 5 7 9, 11 12 सत्यप्रतिश्रवो (D3 °श्रवो) राजा (for the prior half) Ś1 D2 3 7 9 11 12 स च (D3 सर्वं) शुभो N लब्धभार्यो (for लब्ध्वा भार्यां)]

—After line 9 B1 M4 ins

323* आगम्य पितरमाद्देवो विषये नास्य वर्षति ।
तस्यागमनादेव वर्षिष्यति शतक्रतुः ।

[(l 1) B1 आनेष्यति कलपादेनोर् (for the prior half) M4 स्वे न (for नास्य) —(l 2) M4 पुनरेवाभिवर्षति (for the post half)]

8 ^{a}) D14 T1 2 G1 2 तं तु M3 स तु (for तं च) —^{b}) V2 यष्टुकाम Dt D4 8 S (except M3) यशस्काम ; Cg as in text —^{d}) Ś1 प्रहृष्टेनान्तरात्मना —B1 r (ditto) from रि in वरयिष्यति up to ष्य in 11^b (cf B1 variant) after ष्य in 11^d —For 8^a 9^d D1 subst while M4 for 8

324* तं च राजा दशरथो होतारं वरयिष्यति ।
यष्टुं यज्ञं पुत्रकामः समुपेत्य कृताञ्जलिः ।

—After 8 in the place of 9^{ab} Ś1 wrongly repeats (var) line 9 of 322*

9 Ś1 om 9^{ab} —^{ab}) V4 यज्ञार्थं च (hypermetric) V1 धर्मार्थं च B1 om (hapl first time) (for स्वर्गार्थं च) Ñ B1 D10 12 नराधिप D1 नरेश्वर D4 जनेश्वरः M4 स्वर्गार्थी पुत्रकामश्च यक्ष्ये स्यामिति मुग्धन् —^{c}) Ś1 Ñ V B D1 2 6 7 9 11 M4 लप्स्यते Ś1 V1 B2 सर्वान् V1 V2 D10 स तु th V3 4 D1 2 7 स च सं (by transp) B2 4 D4 12 स (D4 च) तान् ; D11 च हार्दं G1 3 च स तान् (for च स तं) B1 G1 3 कामान् (for कामं) —^{d}) D1 °मुख्या D1 विप्र D11 द्विज* (for द्विजमुख्यात्) D4 विशांपते Ñ V B D10 13 M4 ऋषिपुत्रात् (D5 °त्र) क्षितीश्वर (Ñ V3 4 B1 °श्वर)

10 ^{a}) V1 पुत्राश्चास्य V2 पुत्रा चास्य D1–4 5 7 9 11 12 सुताश्चास्य —^{b}) Ś1 Ñ V B D1 6–12 M4 ऽमितप्रभाः (for

एवं स देवप्रवरः पूर्वं कथितवान्कथाम् ।
सनत्कुमारो भगवान्पुरा देवयुगे प्रभुः ॥ ११
स त्वं पुरुषशार्दूल तमानय सुसत्कृतम् ।
स्वयमेव महाराज गत्वा सबलवाहनः ॥ १२
अनुमान्य वसिष्ठं च सूतवाक्यं निशम्य च ।
सान्तःपुरः सहामात्यः प्रययौ यत्र स द्विजः ॥ १३
वनानि सरितश्चैव व्यतिक्रम्य शनैः शनैः ।
अभिचक्राम तं देशं यत्र वै मुनिपुंगवः ॥ १४
आसाद्य तं द्विजश्रेष्ठं रोमपादसमीपगम् ।
ऋषिपुत्रं ददर्शादौ दीप्यमानमिवानलम् ॥ १५

G 1 10 19
B 1 11 16
L 1 9 18

विक्रमा) —^{cd}) D14 सर्वे (for सर्व) Dt D68 सर्वभूतेषु Ñ V B D10 13 M4 कुलकीर्ति(B2 °कीर्ति)यशोमान(B1 °नाम, D13 °दान)धर्म(V3 °धन)सतानवर्धना

11 ^{a}) V2 3 स एव (by transp) D2 देन (for देव) Ñ V1-3 B D10 13 M4 पिंसरो, V4 पिंपरो (hypermetric) —^{b}) D3 7 पुरा (for पूर्वं) G3 कथा (for कथाम्) Ñ V B D10 13 M4 भविष्यति(D13 °ति)दृष्युत्तमान् —After एव (cf B1 variant) B1 repeats (ditto ?) the portion of the text from ति in वरयिष्यति in 8^{d}, up to एव in ^{a} here —^{c}) D1 भगवन् —^{d}) D1 इमः (for पुरा) D3 3 7 प्रभो (for प्रभु) Ñ V B D1 10 13 M4 मुनिसमागमे

12 ^{a}) Ś1 D3 12 मनुजशार्दूल, D1-3 7 8 11 मनुजशार्दूल —^{b}) D11 तमानं॰ D2 3 7 8 सुमस्कृत —^{c}) D4 च राजेन्द्र, T3 G1 M3 °राजौ (for महाराज) —^{d}) D2 4 7 स्वबल D3 °न, G1 -वालह (by metathesis) (for वाहन) Ś1 D6 9 12 समृत्यबलवाहन —For 12 and 13 Ñ V B D11 11 (for 12^{c}–13^{d}) 13 M4 subst 327*
—After 12, Ś1 D1 2 6 7 9 11 (after l 6 of 327*) 13 ins

325* सूतस्य वचनं श्रुत्वा राजा संपूर्णमानसः ।
[D11 स सत्य (for सूतस्य)]
—while Dt D6 8 G2 ins

326* सुमन्त्रस्य वचः श्रुत्वा हृष्टो दशरथोऽभवत् ।

13 ^{a}) D1 अनुगम्य D9 तु (for च) —^{b}) D3 सूतकवाक्य (hypermetric) Ś1 D5 9 12 निशम्य च, Dt D6 8 निवास्य च (sic) D3 3 7 11 न्यवेदयत् —After 13^{ab} Ś1 D1-3 5 7 9 12 13 T1 2 G1 ins l 7 of 327* —^{c}) Ś1 D6 11 सौ(D6 सां)त पुराद् —For 12 and 13 Ñ V B D10 11 (for 12^{c}–13^{d}) 13 M4 subst

327* स त्वं नृपतिशार्दूल समानयितुमर्हसि ।
विभाण्डकसुतं गत्वा वरयित्वा मनो गुरुम् ।
इति श्रुत्वा दशरथः सुमन्त्रस्य सुमन्त्रितम् ।
वसिष्ठं समुपागम्य ततो वचनमब्रवीत् ।
सुमन्त्रोऽयं यदाहैवमनुज्ञां दातुमर्हसि । (5)
वसिष्ठोऽपि वचः श्रुत्वा तथेति प्रत्यपद्यत ।
सोऽनुज्ञातो वसिष्ठेन राजा सुप्रीतमानसः ।
सुमन्त्रवचनाच्चैव प्रयातुमुपचक्रमे ।
ऋश्यशृङ्गं वरयितुं समामात्यः सपुरोहितः ।
सान्तःपुरजनश्चैव ययौ यत्र द्विजोत्तमः । (10)

[D11 om l 1 —(l 1) M4 एव (for स त्व) V1 B4 M4 तमः (V1 तमिह hypermetric) नेतुमिहा°र्हसि —For ins see below —B1 om l 2–5 —(l 2) V4 ज्ञात्वा (for गत्वा) Ñ1 चाशमनो (hypermetric) (for [आ]श्रमो) —(l 3) Ñ1 सुमन्त्रकुल (sic) V3 च मन्त्रि V4 D10 11 13 M4 सुमन्त्रिण (D10 °न) B4 तु मन्त्रिन (for सुमन्त्रितम्) —(l 4) Ñ1 वपागम्येदम् (sic) V2 4 D11 13 उप (V4 °पा)गम्यैवम् (D11 °च) V3 B2 M4 उप (M4 अभि)गम्येद (for समुपागम्य) V1 B4 स्वं वसिष्ठमुपागम्य (for the prior half) Ñ1 V2 4 D11 (with hiatus) 13 इदं M4 तदा (for ततो) —(l 5) D11 [ए]ष तमनुज्ञातुम् (for [ए]वमनुज्ञां दातुम्) —(l 6) V B1 2 4 D11 13 च तत् (for वचः) V3-4 D13 प्रतिपद्यत (V3 °तै) —After l 6 D11 ins 325* —(l 7) Ś1 D1 3 5 7 9 11 13 14 T1 2 G1 वसिष्ठमभ्य (D5 °भ्य)नुज्ञातो राजा (D1 प्रीतो) दशरथस्तदा (D1 °था D13 °स्य च D14 T1 2 G1 संपूर्णमानसम्) —(l 8) D13 वचसा (for -वचनात्) V1 स (for प्र) —(l 9) V4 समासाद्य पुरो° D11 लोमपादस्य वै पुरं (for the post half) —D11 om line 10 —(l 10) D4 शान्त° (for सान्त°) B4 यथा (for यत्र)]

—After l 1 B3 ins

328* कार्यसिद्धिं तदा मेने विभाण्डकसुताद्ध्रुवम् ।

14 ^{a}) D2 हरितश्च (for सरितश्च) —^{b}) D1 विनिष्क्रम्य —^{c}) Ś1 D6 9 11 13 व्यतिचक्राम, D3 3 7 प्रविवेश स (for अभि°) —^{d}) G2 पुत्र (sic) (for यत्र) Ś1 D2 3 5 7 9 11 12 [अ]सौ (for वै) D9 °सत्तम (for °पुंगव) —For 14 Ñ V B D1 (line 2 only for 14^{cd}) 10 13 M4 subst while Ś1 D6 9 11 12 ins after 14 whereas D2 3 7 subst for 13^{cd}

329* सर्वांश्च विविधान्देशान्ग्रामान्नानाविधांश्च तान् ।
लोमपादपुरं श्रीमान्ऋषिवेशाभिपूजितम् ।

[Ś1 D2 3 5 7 9 11 12 om l 1 —(l 1) Ñ1 V1 B1 M4 मार्गांश्च M4 नद्य B2 त M4 ह (for स) —(l 2) Ñ1 V1 B1 3 4 D10 13 °पुरीं V2 °पा° पुरं V4 °दायन M4 रोमपादगृहं, Ś1 D2 3 5 7 9 11 12 प्राप्य, V1 धीमान् M4 श्रीमत् (for श्रीमान्) Ś1 D2 3 5 7 9 11 12 सु° V4 [अ]भि° D2 स पूजित D10 [अ]भि°]

15 ^{ab}) G1 द्विज, G2 M1 मुनि (for द्विज) M4 समन्वित (for -समीपगम्) Ś1 Ñ V B D1 2 3-12 M4 समासाद्य(V3 D1 ततो ददर्श)राजा स(Ś1 D2 9 11 12 राजा तु

G 1 10 20
B 1 11 16
L 1 9 18

ततो राजा यथान्यायं पूजां चक्रे विशेषतः ।
सखित्वात्तस्य वै राज्ञः प्रहृष्टेनान्तरात्मना ॥ १६
रोमपादेन चाख्यातमृषिपुत्राय धीमते ।
सख्यं संबन्धकं चैव तदा तं प्रत्यपूजयत् ॥ १७
एवं सुसत्कृतस्तेन सहोषित्वा नरर्षभः ।
सप्ताष्टदिवसान्राजा राजानमिदमब्रवीत् ॥ १८
शान्ता तव सुता राजन्सह भर्त्रा विशांपते ।
मदीयं नगरं यातु कार्यं हि महदुद्यतम् ॥ १९
तथेति राजा संश्रुत्य गमनं तस्य धीमतः ।
उवाच वचनं विप्रं गच्छ त्वं सह भार्यया ॥ २०

D1 राजासौ M4 राजान्)रोमपादनिवेशने (Ś1 V4 D5 12 °न) —For 15ab D2 3 7 subst l 4 of 329* —c) Ś1 T3 ऋष्ये पुत्र V4 ऋषिपुत्रौ Ś1 D2 3 5 7 9 11 13 °सौ Ñ V B (B3 m) D1 10 12 M4 ददृशतो B3 °ध, Dt D6 8 Ct °धो, M1 °जौ (sic) Cg as in text (for ददर्शाते) —d) V4 °मात (for °मानम्) V4 [आ]यमौ B4 [आ]गस (for [आ]नलम्) D3 °विमानल (by metathesis) (for °मिवानलम्)

16 ab) Ś1 D1 3 5 7 9 11 13 °रोमपाद पूजा तस्य(D3 7 transp पूजा and तस्य)चकार ह (Ś1 °येत् [sic] D11 स) —c) Ś1 D1 8 12 तत्र M2 भरय (for तस्य) Ś1 B1 D1 3 9 11 12 राज्ञश्च D2 3 7 भूपस्य (for वै राज्ञ) —For 16 N V B (B4 for 16ab only) D10 13 M1 subst while D1 ins after 15

330* ततो राजा दशरथ प्रियातिथिमुपागतम् ।
पूजया प्रतिजग्राह प्रीयमाणोऽनुरूपया ।

[D1 13 om l 2 —(l 2) V1 °रूपा B1 (marg as in text) °रूपया (for °रूपया)]

17 V5 om 17 For 17-20 Ñ V1 B1 2 D10 M4 subst 331* Ś1 V2 4 B3 4 D1 3 5 7 9 11 13 read 17 (V2 4 B3 4 D1 13 17ab) after 20ab —a) Ś1 V2 4 B3 4 D1 3 5 7 9 11 13 रोमपादोगमद्वक्तु (V2 4 B3 4 D12 °सूर्णी D9 °पि तत्सर्वं) —After 17ab V2 4 B3 4 D1 13 ins 331* V2 4 B3 4 D1 13 om 17cd —c) Ś1 D2 3 5 7 11 13 सावधि(D2 5 12 °ध)कं D3 8 सविधिन (D9 °ता) (for संबन्धकं) —d) G1 3 तथा M2 ततस् (for तदा) Ś1 D3 5 6 7 9 11 13 तत्सर्वं (D3 9 transp तत् and सर्वं) प्रत्यवेदयत् —After 17 Ś1 D2 3 5 7 9 11 13 ins 331*

18 a) Ś1 V2-4 B3 4 D3 5 7 11 स एव° D1 2 9 स एव (D8 एव)सत्कृ(D1 पूजि)त° D13 M2 पूज स° —b) Ś1 V2-4 B3 4 D1 3 5 7 9 11 13 वसस्तत्र (for सहोषित्वा) V3 °र्षभ B3 4 तम° G1 M1 नराधिप (for नरर्षभ) —c) V2 4 D5 11 13 M2 °ष्टौ D6 °ष्ट (sic) D12 सप्तस (for सप्ताष्ट) V2-4 B3 4 D1 5 7 13 दिवस (for दिवसान्) V2-4 B3 4 D13 यावत् Dt om (hapl) D11 रा* (for राजा) —d) Ś1 V2-4 B3 4 D1 3 5 7 9 11 13 ततो(D1 राजा)वचनम् (for राजानमिदम्)

19 a) Ś1 V2-4 B3 4 D1 3 5 7 9 11 13 वीर (for राजन्) —b) V2 स च (for सह) V2 D3 T2 3 भता (sic) —c) V2 4 मदीय B1 मदीया नगरी —d) D1 3 5 T2 च (for हि) B3 4 तावद् (for महद्) V2 4 B3 4 D9 उद्यता D11 भव मे D11 अद्भुत Ct as in text (for उद्यतम्)

20 a) V3 4 अथ (for तथा) T2 समुत्य (sic) —b) V2 4 B3 4 D13 नगर (for गमन) —After 20ab Ś1 V2 4 B3 4 D1 3 5 7 9 11 13 read 17 —c) Dt D6 T3 विप्र (for विप्रं) —For 20cd Ś1 V2-4 B3 4 D1 3 5 7 9 11 13 subst l 8 of 331* —For 17-20 Ñ V1 B1 2 D10 M4 subst while Ś1 V2 4 B3 4 D1 3 5 7 9 11 13 (V2 4 B3 4 D1 13 after 17ab) ins (subst l 8 for 20cd V3 also) after 17 V3 after 20ab

331* ऋष्यशृङ्गाय चैवैनं न्यवेदयदनन्तरम् ।
अथ राजा दशरथः सखा मे दयितः सुहृत् ।
अपत्यार्थं ममानेन दत्तेयं वरवर्णिनी ।
याचमानस्य मे ब्रह्मन्शान्ता प्रियतरा मया ।
सोऽयं ते श्वशुरो विप्र यथैवाहं तथा नृप । [5]
शरणं त्वामनुप्राप्तः पुत्रार्थी द्विजसत्तम ।
पुत्रकामस्य तात सफलं कर्तुमर्हसि ।
तदेनमितो गत्वा शान्तया सह भार्यया ।

[Ś1 D2 3 5 7 9 11 13 om l 1 —(l 1) D1 ऋषि° D9 अप्य° (sic) (for ऋष्य°) D2 [इ]ति (for [ए]न) —(l 2) D11 अत (for अथ) M4 यो (for मे) Ñ V B D10 13 M4 दयि (B1 °पि D12 °य)तो भूप (V1 दृ°प [sic] M4 मम) (for दयित सुहृत्) —Ct cites l 3-5 as in Ñ V B etc —(l 3) Ś1 समा° (for ममा°) Ñ V B D10 13 M4 अनेन वेदपत्यार्थं (for the prior half) V2 मे (for [इ]यं) —(l 4) Ś1 D1 याय° V2 B3 (m) D9 °याच (for याचमानस्य) V5 B3 (m) वै (for मे) B3 (marg) as in text D1 विप्र D13 भूमान् (for ब्रह्मन्) N B3 D9 याचते पुत्रकार्ये च (B m °स्याथ) V2 3 4 D1 2 4 M4 याचते(B1 सा च मे)पुत्रकृतिका (V1 °प्रकृतिका hypermetric) D13 याचते पुत्रिकापुत्र (for the prior half) D9 शान्ता V3 B3 (m) 4 °रामा D11 प्रियत्न* (for °तरा) Ś1 D2 3 M4 [आ]मन (D2 3 °ना) D3 9 11 13 मया (for [आ]त्मना) —(l 5) V3 तवाय D13 स्वयं वै (for सोऽयं ते) D3 श्वशुरे (for श्वशुरो) N V B D10 11 13 M4 ब्रह्मन् (for विप्र) D2 सोय श्वशुरो विप्रस्य (unmetrical) (for the prior half) D11 वा (for [ए]व) B4 हि (for [अ]ह) D2 3 7 तव (D3 तथा) प्रिय (D3 °या) (for तथा नृप) —(l 6) Ś1 शरणार्थेन (for शरणं त्वाम्) B3 transp शरणं (m) and त्वामनुप्राप्त Ś1 D2 11 13 पुत्रार्थे (D11 °र्थं) (for °र्थी) V2 4 D13 °म B1

ऋषिपुत्रः प्रतिश्रुत्य तथेत्याह नृपं तदा ।
स नृपेणाभ्यनुज्ञातः प्रययौ सह भार्यया ॥ २१

तावन्योन्याञ्जलिं कृत्वा स्नेहात्संश्लिष्य चोरसा ।
ननन्दतुर्दशरथो रोमपादश्च वीर्यवान् ॥ २२

ततः सुहृदमापृच्छ्य प्रस्थितो रघुनन्दनः ।
पौरेभ्यः प्रेषयामास दूतान्वै शीघ्रगामिनः ।
क्रियतां नगरं सर्वं क्षिप्रमेव स्वलंकृतम् ॥ २३

ततः प्रहृष्टाः पौरास्ते श्रुत्वा राजानमागतम् ।
तथा प्रचक्रुस्तत्सर्वं राज्ञा यत्प्रेषितं तदा ॥ २४

G 1 10 33
B 1 11 26
L 1 9 31

°त्य (before विमर्द म wrongly om) D11 मुनि° (for द्विजपरभ) —(l 7) D० रत्र (for रम) Ñ V B D10 तावद् M4 गत्वा (for ताव) Ñ V B D10 13 M4 तं स (V2 B1 यो) जधिगुम् (for सामर्थ्य वतुम्) —(l 8) V2 योग° V3 तर° (for तास्यैनम्) B1 transp सह and भार्यया]

21 D13 om (hapl) 21 —ᵃ) Ś1 D1 3 5 7 8 11 12 °त्रोय(D2 °पि) तच्छ्रुत्वा (D13 °त्य) Ñ V B D2 M4 °तथयुक्त्वा (V1 °कस्, D2 °त श्रुत्वा) —ᵇ) D12 °त्या * (for °त्याह) D3 प्रति, G2 तथा (for तदा) Ñ V B D10 M4 तद्वा(B1 त वा)क्य (V2 B1 3 4 M4 °क्यं V4 °कथा)सम (V4 °तृप्य M4 °तत्र)नतर —After 21ᵃᵇ, Ś1 D1 3 5 8 11 12 ins

332* गच्छेति विप्रवचनाद्राजोवाच ततो नृपम् ।
[D11 गच्छेति D5 नृप तत्र D12 तथा नृप]

—ᶜ) Ś1 D5 8 ऋषिणा च D1 6 7 8 11 12 नृपेण च (D11 °पेर D12 °षा) (for स नृपेण) Ñ V B D10 M4 तमनु ज्ञाप्य नृपतिं

23 ᵃ) Dt D6 8 पौरेषु M3 चोदयामास —For 22-23ᶜᵈ Ś1 D1 3 4 8 11 12 subst

333* तावन्योन्यं च कुशलं सम्पृष्ट्वाश्लिष्य चोरसा ।
गमने मतिमाधत्त राजा दशरथस्तदा ।
सोऽनुज्ञातो दशरथस्तेन राज्ञा महीपतिः ।
प्रययौ स्वां पुरीं वीरः शान्तामादाय सत्वरम् ।
ततो राजा प्रहृष्टात्मा प्रेषयामास वै तदा ।   [5]

[(l 1) D2 °न्य D12 °न्य (both submetrical) (for °न्यं च) D13 तावन्येन° D5 तावन्येव तु कु° (sic) D11 तवान्यो * *° (by metathesis) (for the prior half) D1 3 8 11 कृत्वा (D8 11 पृष्ट्वा) श्लिष्य° D13 तु पृष्ट्वाश्लिष्य (sic) च रसं (for the post half) —(l 2) Ś1 °दधे D3 मतिमाधत्त (sic) D11 [अ]प्यथ राजा तु (for मतिमाधत्त) D11 मतिं D13 रा * (for राजा) D8 तदा (for तदा) —(l 4) D2 रत्न (sic) (for स्वां) D5 धीर (for वीर) D8 सत्वर —(l 5) Ś1 D5 8 दशरथ (for प्रहृष्टात्मा) —D13 repeats from प्रेषयामास up to सर्व in 23ᶠ after 25ᵉ —D5 12 तथा (for तदा)]

—ᵉᶠ) Ś1 D1 3 11 12 शीघ्रम् (for क्षिप्रम्) D1 3 8 सिद्ध सर्वम् (by transp)

—For 22 and 23 Ñ V B D10 13 M4 subst

334* रोमपादस्ततो राजा परिष्वज्याभिपूज्य च ।
अनुजज्ञे पुरं गन्तुं भूयो दशरथं स्वकम् ।
ततस्तेनाभ्यनुज्ञातस्तामादाय द्विजर्षभम् ।
शान्तया सहितं काले प्रयातुमुपचक्रमे ।
अथ राजा दशरथः पुरमागात्सकारिणः ।   [5]
स्वपुरं प्रेषयामास प्रियाख्यानपुरःसरान् ।
इत शीघ्रतरं गत्वा युष्माभिर्मम शासनात् ।
क्रियतां मे पुरं शीघ्रं सर्वतः समलंकृतम् ।

[(l 1) M4 °पाद (for रोमपादस्) V2 ततः (for ततो) V1 [अ]भि * * च B1 °पूज्य D1 °वाद च (for [अ]भिपूज्य च) —(l 2) V1 अनुजज्ञे, B2 °ज्ञे M4 °ज्ञात (for °ज्ञे) V1 -पुरं गन्तु B1 पुरीं गन्तु D13 ततस्त च V3 भूय M4 राजा (for भूयो) D13 स्वयं V4 दशरथ स्वयं —(l 3) V2 °ज्ञात D10 °ज्ञात D13 °ज्ञाते (for [अ]भ्यनुज्ञातस्) B4 तान् (for ताम्) B1 समादाय —(l 4) Ñ V3 B2 3 D10 सहितं V4 सहित * D7 राजा (for काले) —(l 5) B4 आगुसारिणः —(l 6) Ñ B3 D13 13 °रीं V1 स्वपुरः (hypermetric) (for स्वपुरं) M4 स्वरानेव पुर° (for the post half) —For ins see below —(l 7) Ñ1 V2 इति V1 तत (for इत) —V3 4 D13 om l 8 —(l 8) D7 हि M4 पे (for मे) D10 पुरी B1 सर्वं (for शीघ्रं) Ñ1 स्वभ्य° Ñ2 D10 °कृता (Ñ2 sic) V1 स्वल° D7 M4 समलङ्कृता (for समलंकृतम्)]

—After l 6 B1 ins

335* ऋष्यशृङ्गस्य गमनं शान्तया सह भार्यया ।

—After 23 Dt D1 4 6 14 S (except M4) Cg k t m

336* धूपितं सिक्तसंमृष्टं पताकाभिरलंकृतम् ।

24 ᵃᵇ) D1 प्रविष्टा (for प्रहृष्टा) Ś1 तु (for ते) Ñ V1 3 B D7 10 M4 ते हृष्टमनसो गत्वा शीघ्रं नृपशासनात् —G4 om 24ᶜᵈ —ᶜᵈ) D2 3 तथा G1 2 तत (for तथा) Ś1 Dt D1 3 4 5 6 8 11 12 चक्रुश्च (for प्रचक्रुस्) D5 तथा च प्रतिचक्रुस्त D6 चक्रुस्त (by transp) D5 प्रेषित D3 कथित T2 प्रेरित (for प्रेषित) T2 तथा Ñ V B D7 10 13 M4 तथा चक्रुर्यथापूर्वं पुरं (B4 पुर) स्वयम् (V1 समितम् V4 B1 D7 वचनम्)शासनं —After 24 M3 ins

337* यत्प्रेषितं चरितं राजा दशरथेन च ।
कृत्वा पुरं द्विजो राजा प्रययावागतः सत्वरम् ।
ततो निवेदयामासुर्गत्वास्मै महात्मने ।
श्रुत्वा तु तद्वचनं पुरस्य द्विजर्षभम् ।

G 1 10 31
B 1 11 26
L 1 9 32

ततः स्वलंकृतं राजा नगरं प्रविवेश ह ।
शङ्खदुन्दुभिनिर्घोषैः पुरस्कृत्य द्विजर्षभम् ॥ २५
ततः प्रमुदिताः सर्वे दृष्ट्वा वै नागरा द्विजम् ।
प्रवेश्यमानं सत्कृत्य नरेन्द्रेणेन्द्रकर्मणा ॥ २६
अन्तःपुरं प्रवेश्यैनं पूजां कृत्वा तु शास्त्रतः ।
कृतकृत्यं तदात्मानं मेने तस्योपवाहनात् ॥ २७
अन्तःपुराणि सर्वाणि शान्तां दृष्ट्वा तथागताम् ।
सह भर्त्रा विशालाक्षीं प्रीत्यानन्दमुपागमन् ॥ २८
पूज्यमाना च ताभिः सा राज्ञा चैव विशेषतः ।
उवास तत्र सुखिता कंचित्कालं सहद्विजा ॥ २९

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे दशमः सर्गः ॥ १० ॥

25 [a]) M3 हृष्ट (for ततः) D5 11 13 G3 M2 स्व (D11 M3 स्व)लंकृतो (D13 °तं) —[b]) V3 *विवेश Ñ1 V1 3 B D13 सद्, V4 तत (hypermetric) T3 G2 हा (for ह) M4 प्रविवश पुरोत्तमं —[c]) Ñ V1 2 B1 3 D10 सर्व V3 B3 सर्वे B1 D2 3 स वै (for शङ्ख) Dt D4 8 निर्दि, D1 -संघोषै D13 निर्घोष (sic) (for निर्घोषैः) Ñ V B D7 10 13 M4 -तूर्यनिनादेन (for -दुन्दुभिनिर्घोषैः) —After 25[c] D12 repeats (erroneously) from प्रेषयामास in line 5 of 333* up to मेव in 23[f] —After 25[c] M3 ins

338* भेरीपटहनि स्वनैः ।
पादुभिर्वन्द्यमानश्च

—[d]) Dt D6 8 13 °त्वा D3 °स्तुत्य (for पुरस्कृत्य) G1 3 M1 2 द्विजोत्तम

26 [b]) D5 ते D8 14 S (except M4) Cg k तौ (for वै) G3 द्विजा (for द्विजम्) —[c]) D5 T3 प्रविश्यमानं D6 संस्कृत्य (for सत्कृत्य) —[d]) D2 नगरद्विण (hypermetric) D12 -कर्मकृत् (for -कर्मणा) —For 26 Ñ V B D7 10 13 M4 subst

339* ततो सुमुदिरे पौरा दृष्ट्वा शान्तामागतम् ।
सह नैर्भिपुत्रेण ज्वलितानलवर्चसा ।

[(1 2) Ñ1 स* (for सह) N2 V1 3 D13 सहितर्षि° D13 पुत्र वह्नि° M4 स वेन मुनिपुत्रेण (for the prior half) V2 ख्यात्वा (for ज्वलिता) B2 3 [आ]नन (for [अ]नल) D7 ज्वलनार्कसमत्विषा (for the post half)]

—After 26 Dt D6 8 M3 ins

340* यथा दिवि सुरेन्द्रेण सहस्राक्षेण काश्यपम् ।

27 D1 12 om (hapl) 27 B3 om 27[ab] —[ab]) D3 4.9.14 G4 M2 3 प्रविश्यैनं Dt D3 5 8 13 T G3 M1 2 च G1 3 4 [ञा]थ (for तु) D4 विधानत (for तु शास्त्रत) Ñ V B1 2 4 D10 13 M4 तासु (B4 स क)व्यशृङ्ग स्वपुर (D13 M4 °र) प्रवे (N1 B1 3 °रि)श्य नृपसिंहत, D7 मुनिश्रेष्ठसुत प्राप्य स भूपतिरुदारधीः —[c]) D3 कृत कृत (sic) Ñ V B D7 10 13 M3 4 इव G4 तथा (for तदा) —[d]) Ś1 D3 5 6 9 11 तस्यागमात्प्रभु Ñ V B D7 10 13 M4 पूर्ण (V3 4 °र्ण)मनोरथ (V2 4 °थ) T1 °सनात् (for तस्योपवाहनात्)

28 [a]) Ñ V B D7 10 13 M4 अथ पुरजन (V4 °ना)श्च (V2 °नो वा)पि —[b]) T3 समागता Ś1 Ñ V B D1 3 5 7 9–13 M1 दृष्ट्वा शान्ताम्रुपा(Ś1 D2 3.9 11 13 °तां तथा D5 °तां तदा)गता —[c]) T3 भर्ता (sic) D3 5 11 14 G4 विशालाक्षी —[d]) Ś1 D1 3 5 6 9 11 12 प्रय(D13 प्रीत्या)नंदमुदा युता (D1 यथा D3 12 °न्विता D3 युतो D5 युता D8 18 युतः) —For 28[cd] Ñ V B D7 10 13 M4 subst

341* मुमुदऽपूजयच्चैना सह भर्त्रा विलासिनीम् ।

[V3 पूजया चैनां V4 °यच्च वै B2 D13 °यंश्चैना D7 पूज्यमाने M4 पूज्यमाना च (for °पूजयच्चैना) M4 विलासिनी]

29 [a]) Dt D6 8 तु (for च) —[c]) D14 G3 उवास M2 सुखिता तत्र (by transp) —[d]) G1 3 द्विजसत्ता Ck t ts in text (for सहद्विजा) —For 29 Ś1 D1–3 5 7 9 11 13 subst

342* संपूज्यमान स्तुतिभिर्यथा राजा विशेषत ।
उवास तत्र स सुखं कंचित्काल द्विजर्षभ ।
उपास्यमान शुशुभे शान्तया दिव्यरूपया ।
अरुन्धत्या यथा युक्तो वसिष्ठो ब्रह्मण सुत ।

[(1 1) D11 तत्र (for यथा) —(1 2) Ś1 D1 11 सुखं D7 सुसुखं (for स सुखं) D5 7 9 13 किंचित् D3 °र्षभ (for द्विजर्षभ) —(1 4) D1 3 7 9 अरुन्धतीमहाभागो वा (D1 °न्ते) (for the prior half) D5 विशिष्टो (sic) (for वसिष्ठो)]

—while Ñ V B D10 13 M4 subst 308* with the following variants

[(1 1) Ñ V2–4 B1 3 4 D10 M4 स पूज्यमान D4 परमर्षि (hypermetric) —(1 2) B1 -स्यमि (for -सदनि) —(1 4) B3 तथा D13 पुरौ (for पुरे) All transp पुरे and यथा B3 from महेन्द्रस्य up to °स्ति in marg]

Colophon Ś1 D5 om (continue the Sarga) —Kāṇḍa name Ñ2 V4 D4 10 11 om V1 2 B D12 आदि D1 3 अयोध्या° —Sarga name Dt D4 6 8 14 S om Ñ V3 B D10 11 ऋष्यशृङ्ग(N2 V1 2 B1 2 4 °स्य)योध्यागमनं V3 ऋष्यशृङ्गोपाख्याने ऋष्यशृङ्गायोध्याप्रवेश V1 D1–3 7 9 13 ऋष्य(D5 °षि)शृङ्गागमन (V4 D7 8 °नं) —Sarga no (figures words or both) Ñ1 V1 4 B1 4 D3 11 13 om both N2 B2 3 D10 10 (as in text) V2 12 V3 9 D1 8 D7 7 Dt D6 T G M1 3 एकादश, D8 दशम D13 M2 दशम (as in text) D3 8 14 both (11) D12 ** कां ** शृंग *** नाम द ** सर्ग —After colophon G1 2 4 M3 conclude with श्रीरामाय नम, G3 श्रीमते रामानुजाय नम

११

ततः काले बहुतिथे कस्मिंश्चित्सुमनोहरे ।
वसन्ते समनुप्राप्ते राज्ञो यष्टुं मनोऽभवत् ॥ १
ततः प्रसाद्य शिरसा तं विप्रं देववर्णिनम् ।
यज्ञाय वरयामास संतानार्थं कुलस्य च ॥ २
तथेति च स राजानमुवाच च सुसत्कृतः ।
संभाराः संभ्रियन्तां ते तुरगश्च विमुच्यताम् ॥ ३
ततो राजाब्रवीद्वाक्यं सुमन्त्रं मन्त्रिसत्तमम् ।
सुमन्त्रावाहय क्षिप्रमृत्विजो ब्रह्मवादिनः ॥ ४

G I 11 5
B I 12 5
L I 9 41

11

1 Ś1 D5 continue Sarga 10 T3 begins with श्री रामाय नम —a) Ś1 Ñ V B D5 10–13 M4 अथ, D7 अ*, Cm g k t as in text (for तत) Ñ V B D7 10,13 M4 व्यतिक्रान्ते, T3 G2,4 M2 3 °तिथौ (for बहुतिथे) —b) Ñ V B D7 10 13 M4 शिशिरे (for कस्मिंश्चित्) Ñ V B D10 13 M4 तदनन्तरं, G1 सुमनोरमे —c) Ñ V B D2,3 10 13 M4 वसन्त(B4 °न्ते)समये प्राप्ते —d) Ñ V B D7 10 13 M4 राजा (for राज्ञो) D11 missing (for यष्टु) Ś1 D1 2,12 मनोगमत्, Ñ V B D7 10 11 13 M4 मनो दधे, D6 समागमत्, T3 G1 M2 मनो गत, Cm t as in text (for मनोऽभवत्)

2 a) Dt D6 8 G2 M1 प्रणम्य, D5 प्रासाद्य, Cm g as in text (for प्रसाद्य) —b) D3 वर°, D11 °वर्चसं, D13 °वर्णानं (sic) (for देववर्णिनम्) —c) Ś1 D9 (before corr as in D1) 11 12 यज्ञार्थं, D1 3 6 यज्ञार्थं, D2 यदर्थं (for यज्ञाय) D6 reads त्या sup lin in वरयामास —d) D2–4 9 संतानार्थं, D11 भत्रानार्थं (sic) Ś1 D1 3 8 9 11 12 च बुद्धिमान्, D4 14 T G2,4 M1 2 कुलस्य वै (for कुलस्य च) —For 2, Ñ V B D7 10 13 M4 subst

343* स ऋष्यशृङ्गमभ्येत्य प्रणिपत्याभिपूज्य च ।
ब्राह्मणैः सह समन्त्र्य यज्ञ कर्तुं मनो दधे ।
होतारं वरयामास यज्ञे संतानकारणात् ।

[(l 1) B2 आदृत्य, D13 अभ्येति (sic) (for अभ्येत्य) D7 M4 [अ]भिराध्य (for [अ]भिपूज्य) —(l 2) All (except B3) om l 2 —(l 3) D7 वारया° (for वरयामास)]

3 a) D3 9 (sup lin) 12 Cg transp च and स M4 तेजोक्तो (for राजानम्) —b) Ś1 D1–3 5 6 11 12 प्राह (D11 °हि)सन्त्रिय, Dt D6 8 वसुधाधिप, T2 च सुसत्कृत, T1 [इ]द°, G2 M1 [ए]न सुसत्कृत, G4 च समुत्कृत (sic) (for च सुसत्कृत) Ñ V B D7 10 13 M4 उवाच (B4 क्षयिर्, M4 राजा) भूयोऽस्य(V1 °ह्य)मायत —M4 om 3c–4b —c) D1 च D7 मे (for ते) D11 सत्क्रियतास्तै (sic) (for संभ्रियन्ता ते) —d) D6 तुरगस्तु, M3 तुरग (for तुरगश्च) Ś1 D1 3 5 7 9 11 12 ह्र(D5 12 सा)हयाश्च (D1 °यश्च D12 °ध्याशु) द्विजातय (D11 °श्रोत्तमा)
—For 3cd Ñ V B D10 13 subst

344* संभारयाशु नृपते संभारान्यज्ञसाधकान् ।
महापानपराश्चात्र होतृन्यश्चे समानय ।
धनिष्ठमुख्यांश्चान्यांस्तथा यानपि द्विजान् ।

[(l 1) V1 समारयाशु (hypermetric) V3 सभा रयस्व B4 *पते (for नृपते) V2–4 -साधनान् (for -साधकान्) —(l 2) V4 महा° (for महापानपराश्च) —(l 3) Ñ1 V3 B2 पार्श्व V1 मात्यांश् (sic) V2 च त्वम्, V4 D13 चैव, B1 अन्यान् (for चान्यान्) V1 च***नपि द्विजान्, V2 आनया न्यानपि द्विजान्, V4 D13 अ (D13 ब्र to avoid hiatus)न्यानपि द्विजोत्तमान् (for the post half)]

—After 3 Dt D6 8 T3 G2 M1 3 read (for the second time cf v l 1 8 4) 15ab Thereafter G2 M1 cont

345* इत्युक्ते तु महाभागे मुनावक्लिष्टकर्मणि ।
[G2 आश्लिष्ट (for अक्लिष्ट)]

4 M4 om 4ab (cf v l 3) For 4ab cf 1 8 4ab —a) B1 तत्र (for ततो) Dt D6 8 G1 3 [अ]ब्रवीद् (for राजा) Dt D6 8 नृपो, G1 3 स तद् (for [अ]ब्रवीद्) Ś1 D1–3 5 7 9 11 12 G2 M1 3 Ck सूत, Ñ V1 3 B2–4 D10 एतत्, V2 4 D13 एन, B1 एव (for वाक्य) —b) Ñ V1,2 4 B D10 13 अमित स्थित V3 अमितसंस्थित (for मन्त्रिसत्तमम्) Ś1 D1–3 5 7 9 11 12 ब्राह्मणान्सपुरोहितान्, Dt D6 8 G1 M1 3 Ck ब्राह्मणान्वेदपारगान् —d) T2 ब्रह्मवादिन ❀ Ck ततो राजा सूतमब्रवीत्। किमब्रवीदित्यतो ब्राह्मणेत्यादि। हे सुमन्त्र ब्राह्मणान् वेदपारगानृत्विगादीश्चावाहय इति। ❀ —For 4cd, Ś1 Ñ V B D1 3 5 7 9–12 subst.

346* क्षिप्रमानय धर्मज्ञ यज्ञार्थं मम सुव्रतान् ।
वेदविद्याव्रतस्नातान्यज्ञकर्मसुनिष्ठितान् ।
सूत्रभाष्यविदश्चैव वेदवेदाङ्गपारगान् ।
गृह्यमेधिदरिद्रांश्च वृद्धानपि कलत्रिण ।
श्रोत्रियांश्च विदेशस्थान्सत्कृत्य त्वमुपानय । [5]

[D11 om l 1–3 Ñ V B1 3 D10 13 om l 2 5 D7 om l 4 5 —(l 1) Ñ V B1 3 D10 13 शीघ्रम् (for क्षिप्रम्) Ñ (illeg for त्वा) V2 3 B3 D10 मे गत्वा, V4 1 B1 D13 मे सूत, D7 धर्मज्ञान् (for धर्मज्ञ) D1 यज्ञार्थे (for °र्थं) Ś1 D5 स (D5 त)मनुव्रतान्, D5 °सुयत D12 °सुव्रत (for मम सुव्रतान्) Ñ V B1 3 D10 13 गुरू(Ñ1 illeg)न्सर्वानशेषेण (for the post. half) —B3 reads lines 2 4 in marg —(l 2) Ś1 न्याय- B4 वेद (for यज्ञ) —(l 4) Ś1 B2,4 D2,3 5 9 11 12 °मेधिनौ (D12 °नां) (hypermetric) (for गृह्यमेधि) B4 वृद्धांश्चापि D11 वृद्धानमपि (sic) (for वृद्धानपि) D1 कल्त्रिणान् (sic) (for कलत्रिण) —(l 5) Ś1 B4 त्वमु° (for त्वमुपानय)]

G 1 11 8
B 1 12 6
L 1 9 44

ततः सुमन्त्रस्त्वरितं गत्वा त्वरितविक्रमः ।
समानयत्स तान्विप्रान्समस्तान्वेदपारगान् ॥ ५
सुयज्ञं वामदेवं च जाबालिमथ काश्यपम् ।
पुरोहितं वसिष्ठं च ये चान्ये द्विजसत्तमाः ॥ ६
तान्पूजयित्वा धर्मात्मा राजा दशरथस्तदा ।
इदं धर्मार्थसहितं श्लक्ष्णं वचनमब्रवीत् ॥ ७
मम लालप्यमानस्य पुत्रार्थं नास्ति वै सुखम् ।
तदर्थं हयमेधेन यक्ष्यामीति मतिर्मम ॥ ८
तदहं यष्टुमिच्छामि शास्त्रदृष्टेन कर्मणा ।
ऋषिपुत्रप्रभावेन कामान्प्राप्स्यामि चाप्यहम् ॥ ९

On the other hand, M4 subst

347* सुमन्त्र ऋत्विजो ये मे तान्सर्वान्क्षिप्रमानय ।

☞ D1 D6 (second time begins with श्रीराम १) 8 11 14 S (except M4) read for the first time st 5–21 after 1 8.4 repeating (G3 om 16 and 17) here The comm r m g k t also agree with the above MSS As all the st are not cited by the comm they are generally omitted in the notes

5 D1 D4 6 8 11 S (except M4) (all second time) transp 5 and 6 —ᵃ) T3 (second time) G4 (both times) M3 (first time) त्वरित (for त्वरितं) —ᵈ) G1 तु *inf lin* M3 च *inf lin sec m* in समानयत् D1 G1 3 M1 (all both times, M2 second time before corr), D4 8 11 14 G2 4 M2 3 (all first time) सर्वान् (for विप्रान्) —ᵈ) D4 (both times) समर्थान्, G1 3 M2 3 (all first time) गुरुस्तान् (for समस्तान्) D4 G1 3 (all first time) सपुरोहितान् (for वेदपारगान्)

—For 5 Ś1 Ñ V B D2 3 4 7 9–13 M4 subst

348* श्रुत्वा तु राज्ञो वचनं सुमन्त्रस्त्वरितस्तदा ।
आनयामास तान्सर्वान्ब्राह्मणान्वेदपारगान् ।

[(l 1) D3 4 7 [अ]थ (for तु) Ñ1 V2,4 B1 D13 M4 स राज(Ñ1 °ज्ञो)वचनं श्रुत्वा, Ñ2 V1 3 B2–4 D10 स राजवचनाच्चापि (for the prior half) D13 त्वमत्रस् (for सुमन्त्रस्) Ś1 D3 13 त्वरित, V2 मुदितस् (for त्वरितस्) B4 तथा (for तदा) —(l 2) Ñ V B D10 13 M4 होतृस्तान् (for तान्सर्वान्) Ñ V B D10 13 M4 वेदवेदाङ्गपारगान् (for the post half)]

—For 5 D1 subst and reads after 6

349* तानानयद्द्विजांश्राजा पूजयामास धार्मिक ।

6 D1 D4 6 8 11 S (except M4) (all second time) transp 5 and 6 —ᵃ) V2 स्वयं तु D1 सुमन्त्र (for सुयज्ञं) D12 वामद (corrupt) (for वामदेवं) —ᵇ) B4 जाबालिम् D6 (second time) कश्यपं (for काश्यपम्) Ś1 D1–3 6 7 9 11 12 क(D6 का)श्यपं तथा (D3 °दा) —ᵈ) Ś1 D5 तथैवान्ये द्विजातय, Ñ V B (B1 partially *sup lin*) D10 12 13 M4 तथा(B4 °दा)न्यान्द्विजसत्तमान् (D13 °पुंगवान्) D1 D6 8 G M1–3 (G1 3 both times others first time) ये चान्यन्ये द्विजोत्तमा, D1 9 11 तथैवान्याद्विजोत्त(D11 °*)मान्, D3 7 तथान्याश्च द्विजोत्तमान्, D4 G3 M1 2 (all second time) ये चाप्यन्ये द्विजातय, D6 तथान्ये ये द्विजातय, T3 (second time) ये चान्ये तु द्विजात(त *sup lin*)य

7 ᵃ) D1 पूजयित्वा तु (for तान्पूजयित्वा) D6 धर्मेण (for धर्मात्मा) Ñ V B D10 13 तानागतान्पूजयित्वा —ᵇ) T3 M3 (both first time) तथा (for तदा) —After 7ᵃᵇ, M3 (second time) ins

350* त्वरेण महता धीरो गम्भीरेणानुनादिना ।

—ᶜ) V2 -सदृशं, D3 -संयुक्तं, D5 -वचनं (for -सहितं) D1 D4 6 8 11 T G M1–3 (all second time) धर्मार्थसहितं युक्तं (T3 विप्र) —ᵈ) D11 तग्रश्णं (sic) (for श्लक्ष्णं) Ñ V B D10 transp श्लक्ष्णं and वचनं D4 G1–3 M3 (all first time) वाक्यं श्लक्ष्णमथाब्रवीत्

8 ᵃ) D1 D6 8 (all second time) Ctp (first time) तालप्य°, D3 7 वै तप्य°, Ct as in text (for लालप्यमानस्य) —ᵇ) D1 D6 8 9 11 T3 (second time) M3 Ct (D1 D6 8 M3 Ct first time) सुतार्थं (for पुत्रार्थं) Ś1 D5 11 13 मे (for वै) Ś1 D1–3 5 7 9 11,13 सुत (for सुखम्) —ᶜ) D1 D4 6 8 T3 G1 3 M2 (all second time) पुत्रार्थं, D1–3 7 9 11 M3 (second time) तदहं, Ct (first time) as in text (for तदर्थं) ⊛ Ct (first time) सुतार्थं सुतमुद्दिश्य लालप्यमानस्य पुनः पुनर्भृशं च विलपतो राज्यादिनापि सुखं न भवति। तातप्यमानस्य इति पाठे पुनः पुनर्भृशं च तपः कुर्वत इत्यर्थः। अयमेव पाठो युक्तः। पूर्वं सुतार्थं तप्यमानस्येत्युक्तेः। ⊛ —ᵈ) D11 यक्ष्यामि (for यक्ष्यामि) D1 om (hapl) मति —For 8 Ñ V B D10 13 M4 subst

351* काङ्क्षतो ह्यनुरूपा मे संततिर्नोपपद्यते ।
तदर्थं वाजिमेधेन यक्ष्येयमिति मे मतिः ।

[(l 1) V2 काङ्क्षते, M4 काङ्क्षेतो (sic) (for काङ्क्षतो) M4 [अ]पि (for हि) Ñ1 [अ]नुरूपाम, D13 [अ]नुरूपेण (for [अ]नुरूपा मे) —(l 2) V2 तदर्थे (for तदर्थं) Ñ1 °मेधेन (also as in text) D13 चाश्व° (for वाजिमेधेन) Ñ2 B6 यजत्वम् V1 यक्ष्येयम् D10 यक्ष्योयम् (for यक्ष्येयम्)]

9 ᵃ) Ś1 D1 3 6 7 9 11 13 तदर्थं यष्टुकामोऽह (D6 11 °हं) —ᵇ) Ś1 Ñ1 V D1 2 4 D1 D4 6 8 11 13 14 S (D1 D4 6 8 T3 G1 3 M1–3 second time) हयमेधेन Ñ2 B3 D10 वाजिमेधेन, D1–3 5 7 13 हयपूर्वेण, G2 M1 (first time) विधिपूर्वेण (D1 D4 6 8 T3 G1 3 M2 3 first time and D14 T1 2 G4 both times as in text) (for शास्त्रदृष्टेन) Ñ V

ततः साध्विति तद्वाक्यं ब्राह्मणाः प्रत्यपूजयन् ।
वसिष्ठप्रमुखाः सर्वे पार्थिवस्य मुखाच्च्युतम् ॥ १०
ऋष्यशृङ्गपुरोगाश्च प्रत्यूचुर्नृपतिं तदा ।
संभाराः संभ्रियन्तां ते तुरगश्च विमुच्यताम् ॥ ११
सर्वथा प्राप्स्यसे पुत्रांश्चतुरोऽमितविक्रमान् ।
यस्य ते धार्मिकी बुद्धिरियं पुत्रार्थमागता ॥ १२
ततः प्रीतोऽभवद्राजा श्रुत्वा तद्द्विजभाषितम् ।
अमात्यांश्चाब्रवीद्राजा हर्षेणेदं शुभाक्षरम् ॥ १३
गुरूणां वचनाच्छीघ्रं संभाराः संभ्रियन्तु मे ।
समर्थाधिष्ठितश्चाश्वः सोपाध्यायो विमुच्यताम् ॥ १४

G 1 11 19
B 1 12 15
L 1 9 53

B D10 13 M4 साम्रत (for कर्मणा) D6 पूर्वेण प्रत्यपूजयत् —D9 om 9c–10b —c) Ñ V B D10 13 T1 2 G2 M1 2 (T1 2 G2 M1 second time) प्रसादेन, D3 6 11 (after corr) °ण (for -प्रभावेन) —d) Ś1 D1–3 6 11 12 कामं, D7 कामः (for कामान्) D3 प्रस्यामि (sic) G1 प्राप्नोमि (for प्राप्स्यामि) Ś1 D5 11 12 [अ]ह द्विजाः, D1 [अ]भीप्सित, D3 वाप्यह (for चाप्यहम्) Ñ V B D10 13 M4 भवता चापि तेजसा —For 9cd, Dt D4 8 8 14 T G M1–3 Cm g k t (all first time) subst

352* कथं प्राप्स्याम्यहं कामं बुद्धिरत्र विचार्यताम् ।
[Dt D6 8 विचिन्त्यता (for विचार्यताम्)]

—After 9 Ñ V B D10 11 13 M4 ins

353* अनुगृह्णन्तु मामत्र भवन्तः शरणागतम् ।
[M4 तत्र (for अत्र)]

10 D9 om 10ab (cf v l 9) —a) V4 साधु (for तत) V2 चाभाष्य (for तद्वाक्य) —b) Ñ V B D10 13 M4 तेभ्य°, D2 तत्र°, D3 7 सम° (for प्रत्यपूजयन्) —c) Ñ V B D10 13 M4 प्रीता (for सर्वे) M3 वसिष्ठमुख्या सर्वे च —d) Dt D6 8 14 S (except M4) Ct (all first time) मुखेरितं, D1 2 9 मुखच्युत, G2 (second time) मुखा च्च्युत, Cg (first time) as in text (for मुखाच्च्युतम्) Ñ V3–4 B D10 13 M4 प्रशशंसुश्च तं नृप, V1 प्रशशंस्तसुत नृप (sic)

11 a) Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 10–13 ते (for च) —b) Ñ V B D10 13 M4 तमूचुर्, D13 प्रसर्वे (sic) (for प्रत्यूचुर्) Ś1 D1–3 5 7 11–13 तत, Ñ V B D10 M4 पुन (for तदा) T2 (second time) प्रत्युवाच महीपतिं —For 11ab Dt D4 6 8 14 T G M1–3 (all first time) subst

354* ऊचुश्च परमप्रीता सर्वे दशरथं वचः ।

11cd–13cd —c) D12 समार (sic) (for समारा) V2 3 D2 सम्भृयता, B4 ससिपाताद्र (both sic) (for संभ्रियन्तां) Ñ V B D10 13 च, M4 चै (for ते) —d) Ñ V1 B2–4 D10 M3 (first time) तुरगश्च, V2 4 तुरगं च D1 तुरगस्य (sic) (for तुरगश्च) V3 प्रमुच्यता (for विमुच्यताम्) —After 11, Dt D4 8 T3 (for the third time cf v l 3) D4 M2 (for the second time cf v l 1 8 4) read 15ab

12 a) M3 सर्वथा (°था inf lin sec m) D3 प्रा स्यसे (sic) (for प्राप्स्यसे) —b) M3 reads श्च inf lin in पुत्राश्च D4 T2 (both second time) चत्वारो (for चतुरो) Ś1 श्रेयस (for विक्रमान्) Dt D4 8 8 14 T G M1–3 (all first time) अमित्रे (D4 T3 °प्री)ताश्च पार्थिव (T2 राघव) —d) D3 3 7 ईदृशी (D2 इय ते) समुपागता —For 12 Ñ V B D10 13 subst

355* प्राप्तासि नियतं पुत्रानीप्सितान्परमद्युतीन् ।
पुत्रार्थे धर्मसंयुक्ता यस्य ते मतिरीदृशी ।

[(1 1) V2 3 4 B1 3 4 D10 प्राप्नोषि, D13 प्राप्नोषि (for प्राप्तासि) V1 * * * द्युतीन्, V2 अमर° (for परमद्युतीन्) —(1 2) V3 4 पुत्रार्थे (for पुत्रार्थ)]

13 a) Dt D6 8 (all first time) तुष्टो (for प्रीतो) —b) Ñ V B Dt D4 6 10 13 T3 G1 M2 3 (Dt D4 6 M2 3 first time, T3 both times) [ए]वद्, Dt D6 8 (all second time) तु, D1 3 च, D4 (second time) [ए]व (for वद्) Ñ V B D10 13 ऋषि° (for द्विजभाषितम्) —c) Dt D6 8 (all both times) चाब्रवीद् (for चाब्रवीद्) Ś1 D1–3 5 7 9 12 M4 तत्र (for राजा) D11 अमत्यांश्चाब्रवीत्र (sic) —d) T3 (second time) च (for [इ]दं) Ś1 D1–3 5 7 9 11 12 हर्षवेगाकुलाक्षर, Dt D6 8 (all first time) हर्षव्याकुललोचन, D4 14 S (except M4) Cg k (all first time) हर्षपर्याकुलेक्षण —For 13cd, Ñ V B D10 13 subst

356* सुमन्त्रप्रभृतींश्चैवमब्रवीन्मन्त्रिसत्तमान् ।
[D13 मन्त्रिणस्तदा (for मन्त्रिसत्तमान्)]

14 ab) D2 वचन (for वचनाच्च) T3 (second time) समारान् (for संभाराः) D2 समुपेतु (sic) (for संभ्रियन्तु) Dt D4 6 8 14 S (except M4) (D14 T2 G1 both times others first time) संभाराः संभ्रियन्तां मे गुरूणां वचनादिह —For 14ab Ñ V B D10 13 subst

357* गुरूणामाज्ञयैवाश मे यज्ञसंभारविस्तर ।
आशु संभ्रियतां कृत्स्नो युष्माभिर्मम चाज्ञया ।

[V1 [ए]व * B4 [ए]वेषा मे (hypermetric) (for [ए]षां मे) Ñ2 य *, B1 यज्ञे (for यज्ञ) B1 विस्तरे, D10 विस्तराद् (for विस्तर) —(1 2) V2 3 सम्भृयतां B4 सम्प्रमिता (sic) (for संभ्रियतां) V3 कृत्स्न (for कृत्स्नो) Ñ2 V1 2 B2 4 D10 शासनात् (for चाज्ञया)]

—Thereafter cont

358* यथा न भवति छिद्रं केनचित्तद्विधीयताम् ।

[V1 केनचिद्विधीयना (sic) V4 D13 तथा नीतिविधीयता (for the post half)]

G 1 11 19
B 1 12 16
L 1 9 54

सरय्वाश्चोत्तरे तीरे यज्ञभूमिर्विधीयताम् ।
शान्तयश्चाभिवर्धन्तां यथाकल्पं यथाविधि ॥ १५

शक्यः कर्तुमयं यज्ञः सर्वेणापि महीक्षिता ।
नापराधो भवेत्कष्टो यद्यस्मिन्क्रतुसत्तमे ॥ १६

छिद्रं हि मृगयन्तेऽत्र विद्वांसो ब्रह्मराक्षसाः ।
विधिहीनस्य यज्ञस्य सद्यः कर्ता विनश्यति ॥ १७

तद्यथा विधिपूर्वं मे क्रतुरेष समाप्यते ।
तथा विधानं क्रियतां समर्थाः करणेष्विह ॥ १८

—V4 om 14^{c}–15^{d} —c) Ś1 D1–4 5 7 9.12 समात्याधिष्ठि (D2.3.7 °ष्ठि)तश्च (D6 °त); Ñ1 V1–3 B D10.11 13 सुमंत्रा°; Ñ2 सुमंत्राधिष्ठितश्च (for समर्थाधिष्ठितश्च) D2.3 7 पार्श्व, D6 स्वाश्च ; G3 पाश (sic) (for पाश्व) —d) D3 सुरेगाश्च, D1 7 सुरगाश्च (for सोपाध्यायो)

15 Ś1 V4 om 15^{ab} (for V4 cf v.l. 14) Dt D5 8 T2 (third time) D4 M3 (second time) after 12 D16 T1 2 G1 2 4 (first time) after 18.4, G2 M1 2 (second time) after 3 read 15^{ab} D1–3 5 7 9 11 read 15^{cd} after 16^{ab} —a) B2 Dt (both times) D4 (second time) 7 8 (second time before corr) 10 11 शर° (for सरय्वाश्च) Ñ V1–3 B D10 13 च (V3 चा) परे (V1 missing)पारे; D1–3 5 11.13 सरित पारे, D4 (second time) reads in marg ; M4 °कूले (for चोत्तरे तीरे) M3 (second time) रमणीयप्रदेशे तु —c) D13 शातयित्वा (sic) (for शान्तयश्च) Ś1 [अ]भिकल्प्यंतां, Ñ1 B1 [ए]व क्रियंतां, Ñ2 V1 2.4 B1.2.4 D10.13 [ए]व तत्रैव; V3 तथैवात्र, Dt D4 6 8.16 T G2.4 M1 2 (D16 T G2 M1 both times G1 second time all others first time) [अ]पि°, D1 [अ]प्यकल्प्यंतां (sic), D2.3.4.5 11 12 [अ]पि कल्प्य (D3 °कल्प्य; D11 °कल्पा [sic])तां D7 [अ]पि अकल्पंतां M4 [अ]पि मे तत्र (for [अ]भिवर्धन्तां) —d) Ś1 D2–3, 5 7 9 11 12 तत्र कल्पेत् (D13 °ल्पे), Ñ1 यथाविधि, G1 2 यथाकालं (for यथाकल्पं) Ñ1 विनिर्मिता , D1.2 M3 (second time) यथा विधि (for यथाविधि) Ñ V B2–4 D10 13 M3 क्रियंतां (V3 B4 D13 M4 °यतां)विधिनिर्मिता, B1 विधिना विधिनिर्मिता —After 15 D13 ins

359* शाक्यमासु(सु) यथा यज्ञे तत्सर्वं सविधीयताम् ।

[Cf 16^{cd} in Ś1 D2.5 9]

16 G1 reads 16 and 17 after 1 8 4 omitting here —a) Ś1 D1 3 5 7 9 M4 शक्यम् (for शक्यः) Ñ1 illeg after शक्य Ś1 D1–3 5 7 9 M1 प्राप्तुं, Ñ2 V1.3.4 B2 4 D10 13 प्राप्तुम्, V2 B1 यष्टुम्, B3 D13 [अ]वाप्तुम्, Dt D5 6 14 T1 2 G M1 2 (M2 both times all others first time) प्राप्तुम्, D11 [अ]प्याप्तुम् (for कर्तुम्) Ś1 महा, D1–4 5 7 9 M4 यथा (for अयं) Ś1 D2 3 5 9 यज्ञे (for यज्ञः) —b) Ñ V B D10 13 M4 नाशकेन, D2 °णेद्र, D11 13 नाशक्तो न (for सर्वेणापि) V4 °सुताः D11.13 °क्षिता (for महीक्षिता) Ś1 D2.5.9 तत्सर्वं सविधीयतां, D2.1 तथा सर्वं विधीयतां —c) Ś1 D2 3 (second time) 5 9 11 M1 नापचारो, D2 3 बोपचारो, D1 मोपवादो, D13 नापचरो (sic); G3 M1 (both first time) न प्रमादो (for नापराधो) Ś1 D2.3 8 राष्ट्रे; D1 4.7 दुष्टे, D3 दुष्टो; D11 कश्चिद् (for कष्टो) —d) Ś1 D1–4, 5 7.11 यथा (for यदि) Ś1 D1–3,5,7 11.13 पुंगवे (D1 °व sic) (for सत्तमे) —For 16^{cd}, Ñ V B D10 13 M4 subst., while D13 ins. after 16^{ab}

360* न चैवापध्यानेन न चास्कन्द्रविणेन च ।

[V3 नातन्न–; V4 नचान्य D10 om (hapl) न (for न चास्क) M4 न नाद्रव्येण वहिर्नित् (for the post half)]

17 G2 om 17 (cf v.l. 16) —a) M4 छिद्राणि (for छिद्रं हि) Ś1 D5 13 मृगयते तु, Ñ V1.2.4 B D2.3. 7 9 13 G1 2 M1 (G2.4 M2 second time) मृगयन्त्यत्र V3 D1 11 मृगयन्त्यत्र, Dt D6 8 (all second time) मृगयन्त्येते (first time °यते स्म) (for मृगयन्तेऽत्र) —b) Ñ (Ñ2 illeg) वा * *, V B D2 3 7 10–13 M4 पक्ष (B4 °क्षे before corr)रक्ष (for विद्वांसो) —c) Ś1 D2 5 13 विधि तु तस्य, Ñ1 D1 (both times) 13 विधिहीनस्य हि (D13 तु), Ñ2 V1–3 B1 D10 M1 विधिहीनस्य च, V4 विधिभृतस्य, D3 विधिहीनस्य तु D11 विधिहस्य तु (sic), D14 (second time) T1.2 (both both times) G4 (second time) वि (first time वि) हतस्य च, M3 (both times) निहतस्य हि (first time तु), M4 विनिश्चितस्य (for विधिहीनस्य) —d) Ś1 घा (probably क)र्ता सद्यो, Ñ2 V1 2 B1 3 सद्यतापि, Ñ3 B3 D10 संपद्यापि V3 सकर्तापि, V4 B2 स भर्तापि, D1 2.5 7 9 11 13 कर्ता सद्यो (by transp), D13 कर्तापि हि (for सद्यः कर्ता)

18 a) D3 तथा च, D1 7 M4 यथा च (for तद्यथा) Ñ V B D10 13 M4 [अ]प्रमादेन, D6 (second time) °पूर्वं मे (for विधिपूर्वं मे) —b) Ñ V B D10 13 M4 मम यज्ञ° (for क्रतुरेष) D2 3 7 समाप्यतां —c) D3 यथा (for तथा) D1 2 (before corr) (both second time) क्रियतां (for क्रियतां) —d) Ś1 D1 3.11 13 T2 (second time) समर्थैः, D2 4 (second time before corr) समर्थं , D3 7 समर्थाः D11 समर्थैः (for समर्थाः) Ś1 D2 10–12 सर्वकर्माणि (Ś1 °ण), Dt D6 8 (all first time) साधनेष्विति, D1–3 7 9 सर्वकर्माणि D14 T G M1 (first time D14 G4 both times) °ष्वपि (for करणेष्विह) —For 18^{cd}, Ñ V B D10 13 M4 subst

361* तथा समस्तैर्यज्ञोऽयं भवद्भिः संविधीयताम् ।

तथेति च ततः सर्वे मन्त्रिणः प्रत्यपूजयन् ।
पार्थिवेन्द्रस्य तद्वाक्यं यथाज्ञप्तमकुर्वत ॥ १९
ततो द्विजास्ते धर्मज्ञमस्तुवन्पार्थिवर्षभम् ।
अनुज्ञातास्ततः सर्वे पुनर्जग्मुर्यथागतम् ॥ २०
गतानां तु द्विजातीनां मन्त्रिणस्तान्नराधिपः ।
विसर्जयित्वा स्वं वेश्म प्रविवेश महाद्युतिः ॥ २१

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे एकादशः सर्गः ॥ ११ ॥

G 1 11 25
B 1 11 23
L 1 9 60

[Ñ1 समस्ते (sic) (for समस्तेर्), Ñ1 यतोय (sic) Ñ2 D10 यत्नोर्थं M4 यत्नेन (for यज्ञोऽय) D13 transp समस्ते and भवद्भि M4 सम्प्रधार्यतां (for सुविधीयताम्)]

19 a) D12 repeats तथे Ś1 D5 11 12 तद्वच श्रुत्वा, Ñ V B D10 13 च नृपस्याज्ञा, Dt D4 6 8 14 T G M1-3 (all first time) चाब्रुवन्°, D1-3 7 9 तद्वच°, T3 (second time) च यच सर्वे (for च तत सर्वे) D9 om (hapl) 19b-21a —b) Ś1 °पुज+न्, Ñ V B D10 13 M4 प्रतिगृह्य ते (B4 च), Dt D6 8 Ct (all first time) प्रतिपूजिता, D1-3 7 सम°, T2 (second time before corr) °पूरयन्, Cg k tp (all first time) as in text (for प्रत्यपूजयन्) —c) Ś1 D1-3 5 7 11 12 सर्वे (for वाक्यं) —d) Dt D6 8 (all first time) यथापूर्वं (for यथाज्ञप्तम्) Dt D4 6 8 14 T G M1-3 (all first time) निशम्य ते (for अकुर्वत) Ś1 D1-3 5 7 11 12 य (Ś1 त)थाज्ञा (D2 °ज्ञ) प्रत्यपालयन् —For 19cd, Ñ V B D10 13 M4 subst

362* यथाज्ञप्तमशेषेण चक्रुर्नृपतिशासनम् ।

[V3 यद् (for यथा) V4 यज्ञम् (for [आ]ज्ञप्तम्)]

20 D9 om 20 (cf v.l. 19) —a) Dt D4 6 8 14 T G M1-3 (all first time) तथा (for ततो) Ñ1 च, Ñ2 तु (for ते) Ś1 Dt D1-8 11 13 14 T G M1-3 (Dt D4 6 8 14 T G M1-3 first time) धर्मज्ञा, Ñ V B D10 13 M4 राजानम् (for धर्मज्ञम्) —b) Ś1 D1-3 5 7 11 12 वर्धयित्वा च (D7 तु) तं (D11 ते) नृप Ñ V B D10 13 M4 आ (V3 सं) मन्त्र्य (V1 °*) प्रतिपूज्य (Ñ2 V1 4 B1 D10 °गृह्य) च (B1 ते) Dt D4 6 8 14 T G M1-3 Cr m g k t (all first time) वर्धयतो नृपोत्तम —c) Ś1 अनुजग्मुस् (for अनुज्ञातास्) Ś1 D1-3 5 7 11 12 तथा (Ś1 D5 °दा, D11 °तो) राज्ञा (for तत सर्वे), Ñ V2 4 B D10 13 M4 अविघ्नमस्तित्युक्त्वा (Ñ1 °**, D10 °त्युक्ता) च (V4 om च, submetric), V1 अविघ्नमारि* कार्ये, V3 अविघ्नमस्तु तेत्युक्त्वा —d) Ś1 Ñ V B D1-3 6 7 10-13 M4 प्रतिजग्मुर् (for पुनर्जग्मुर्) B3 4 °गता, D13 तथा° (for यथागतम्)

21 D9 om 21a (cf. v.l. 19) —a) T3 G2 M1 (all second time) गतेषु Dt D4 8 T3 G2 M1 (all second time) तेषु विप्रेषु (for तु द्विजातीनां) Ś1 D1-3 5 7 11 12 गतेषु द्विजमुख्येषु, M3 (second time) तेषां गतानां विप्राणां —b) Ś1 D1-3 5 7 11 12 [अ]पि, D9 [अ]थ (for तान्) —For 21ab, Dt D4 6 8 14 T G M1-3 (all first time, cf v.l. 18.4) subst.

363* इत्युक्त्वा नृपशार्दूल सचिवानिदमब्रवीत् ।

—c) Ś1 D1-3 5 7 9 11 12 विसृज्य (D1-3 11 विसर्ज्य) सर्वान् (for विसर्जयित्वा) D2 6 स्व (D6 second time before corr as in text) —d) Dt D4 8 (all both times) महामति (for महाद्युति) —For 21, Ñ V B D10 13 M4 subst

364* तेष्वथ द्विजमुख्येषु गतेषु स नराधिप ।
शेषानुष्ठानमाज्ञाप्य विवेशान्त पुर तत ।

[(l 1) V3 तेष्वपो V4 तेषु वै (for तेष्वथ) B3 (m) तेषु च (for गतेषु) V4 om (hapl) from l 2 up to 1 12 2b —(l 2) V1 आज्ञाय D13 आज्ञप्य, M4 आश्रित्य (for आज्ञाप्य) V3 तदा]

—After 21, Ś1 D1-3 5 7 9 11 12 ins

365* पुत्रार्थं समभिप्रेत नियुक्ता चाम्यमन्यत ।

[Ś1 D5 12 प्रजार्थ (D5 °र्थे) (for पुत्रार्थं) D12 नियुक्त (for नियुक्ता) D9 °नदत्व D11 चाप्य° (for चाम्यमन्यत)]

Colophon Ś1 V4 D5 12 om (Sarga continued) —*Kāṇḍa name* Ñ2 D3 10 om V1-3 B D11 आदि°, D1 3 अयोध्या° —*Sarga name* S om Ñ1 V2 अश्वमेध संभार, Ñ1 V1 B2-4 D10 अश्वमेधारम्भ, V3 अश्वमेधयज्ञ प्रावर्तन, B1 अश्वमेधयज्ञसंभार, D1 2 3 यज्ञकर्मोचि (D6 °चे)तन, D3 7 कर्मचिंतन, D11 यज्ञसंभार —*Sarga no* (figures words or both) Ñ1 V1 B1 4 D3 om Ñ2 B2 3 D10 11 (as in text) V2 13 V3 10 D1 9 D7 8 D9 नवम, D6 M4 एकादश (as in text) D14 S (except M4) द्वादश, Dt D4 8 द्वादश 12 D11 both (as in text) D11 इत्यार्षे-मये-काडे-सेचसं-नामै ध्याय (lacuna in the place of dash) —After colophon G1 3 4 M1 3 conclude with श्रीरामाय नम, G2 with श्रीमते रामानुजाय नम.

१२

G 1 12 1
B 1 13 1
L 1 9 61

पुनः प्राप्ते वसन्ते तु पूर्णः संवत्सरोऽभवत् ।
अभिवाद्य वसिष्ठं च न्यायतः प्रतिपूज्य च ॥ १
अब्रवीत्प्रश्रितं वाक्यं प्रसवार्थं द्विजोत्तमम् ।
यज्ञो मे क्रियतां विप्र यथोक्तं मुनिपुंगव ॥ २
यथा न विघ्नः क्रियते यज्ञाङ्गेषु विधीयताम् ।
भवान्स्निग्धः सुहृन्मह्यं गुरुश्च परमो भवान् ॥ ३
वोढव्यो भवता चैव भारो यज्ञस्य चोद्यतः ।
तथेति च स राजानमब्रवीद्द्विजसत्तमः ॥ ४
करिष्ये सर्वमेवैतद्भवता यत्समर्थितम् ।
ततोऽब्रवीद्द्विजान्वृद्धान्यज्ञकर्मसु निष्ठितान् ॥ ५
स्थापत्ये निष्ठितांश्चैव वृद्धान्परमधार्मिकान् ।
कर्मान्तिकाञ्शिल्पकारान्वर्धकीन्खनकानपि ॥ ६

12

Ś1 V4 D3 13 continue the previous Sarga T3 begins with श्रीरामचन्द्राय नमः

1 V4 om (hapl.) from line 2 of 364* up to 2^{d} (cf v l 1 11 21) Before 1, D13 ins ref सूतउवाच —^{a}) M4 ततः (for पुनः) Ñ V1 3 B2–4 D14 च (for तु) —^{d}) V2 B4 D4.11 12 पूर्ण (for पूर्णं) B1 अथेन्; D3 श्चाप् (for ऽभवत्) G3 M1 4 पूर्णे संवत्सरे शुभे (M4 तदा) Cg k as in text —After 1^{ab}, Dt D1 6 8 9 12 S Cm g k t ins

366* प्रसवार्थं गतो यष्टुं हयमेधेन वीर्यवान् ।

[D9 प्रसवार्थे Dt D1 6 गतो, D8 गते (for गतो)]

—^{c}) Ś1 D5 तु, Ñ V2 3 B D1 8 10 स, M3 तं (for च) —^{d}) V1 स न्यायतः (hypermetric) D10 °श्च (for न्यायतः) Ś1 D1–3 5 7 9 11 12 प्रश्र(D1 13 °ति)पूजयत् (D1 °च्) Ñ V1 B1 D10 13 प्रतिगृह्य च, V3 °पायतः, B1 परि°, M3 प्रत्य° (sic) (for प्रतिपूज्य च) M4 प्रोवाच नृपतिस्तदा

2 B4 om (hapl) from प्रश्रित up to भवती in 4^{d} M1 om 2 V1 om 2^{cd} (cf v l 1) —^{a}) Ñ1 V1 2 B1 3 Dt D4 6 प्रसृतं, V3 प्रभूत, D8 11 13 मधुर, G1 4 M3 प्रश्रुतं (sic) (for प्रश्रित) —^{b}) V1 3 B2 3 D10 12 °र्थे, D9 पूजयित्वा, Cm g k as in text (for प्रसवार्थं) Ñ1 V2 3 B1–3 D10 13 नराधिप (for द्विजोत्तमम्) Ñ2 प्रसवार्थं नराधिप —^{c}) Dt D4 8 14 T1 G3 4 M3 यज्ञान्, G2 M3 श्रेष्ठ (for विप्र) —For 2^{cd} Ś1 Ñ V B2 3 (B4 om) D1–3 6 7 9–13 subst

367* यज्ञ सन्क्रियतां शीघ्रं यथाशास्त्रं सुनिश्चितम् ।

[Ñ V2 D10 13 संप्रि(V3 °भृ)यतां, V1 2 D1–3 7 स क्रियतां, B2 संक्रियतां (for सन्क्रियतां) D11 स यज्ञ क्रियतां° (for the prior half) Ñ V4 -शास्त्र (for -शास्त्रं) Ñ D1 6 सुनिष्ठित (D6 °र), V2 B2 3 D10 अनुष्ठित, V3 जनार्दन D2 7 सुनिश्चित, D12 निरतुष्ठिर (sic) (for सुनिश्चितम्) V1 तद्गतेनान्तरात्मना, B1 यथा शास्त्रेषु निष्ठित (both epic tag !) (for the post half)]

3 B4 om 3 (cf v l 2) —^{a}) D1 विघ्नो Dt D4 8 Ct विघ्ना क्रियेता Cm g as in text —^{b}) Ś1 Ñ V1–3 B1 3 D1–3 6 7 9 10 12 13 यज्ञेऽस्मिन्नेह(D3 °न्नेव, D5 °न हि)केनचित् V4 यज्ञे मे नेह केनचित्, D11 यज्ञेऽस्मिन्नेनचित्कचित् —^{c}) D3 9 14 स्निग्ध (D3 °ग्ध sic) (for स्निग्ध) V3 सहृत् (for सुहृत्) Ñ V1 2.4 B2–3 D10 13 चैव (for मह्यं) V3 सुवीरश्च (for सुहृन्मह्यं) —^{d}) Ñ V2–4 B1–3 D10 13 मम, V1 D4 T2.3 G1 M1–3 Cg t महान्; D13 मत (for भवान्)

4 B1 om up to भवती in 4^{d} (cf v l. 2) D1 repeats 4^{ab} after 29 —^{a}) D13 भ *ता (for भवता) Ś1 चेह, Ñ1 V2 3 D3 7 चैव, B3 [ए]वैव, D13 देव (for चैव) —^{b}) D4.11 12 वानय (for चोद्यतः) Ñ V B2 3 D1 (both times) -3 7 9 10 13 यज्ञार्थेषु(V3 B1 3 अ)घन Ś1 यज्ञार्थे भार उद्यत —After 4^{cd}, B3 ins

368* यथा शीघ्रं भवत्येव भविष्येणैव मे क्रतु ।

[Note hiatus between the two halves]

—^{c}) D3 च *, D11 स च (by transp) —^{d}) D11 उवाच (for अब्रवीद्) T1 मुनिपुंगव, G1 ऋषि° (for द्विजसत्तम)

5 ^{a}) D11 समीरितं, M4 समीप्सितं (for समर्थितम्) Ś1 Ñ V B D1–3 6 7 9–13 भवतो (D3 °ता as in text) यदभीप्सित (V3 °भिकांक्षित [hypermetric] D3.10 °शित) Ch as in text —^{c}) Ñ1 V1 3 B D10 11 T3 सर्वान्, Dt ऋद्धान्, D1 विद्वान्, D3 वृद्धान्वृद्धान् (ditto) (for वृद्धान्) —T1 om 5^{d}–8^{a} —^{d}) G1.2 M3 -कर्मणि, Cm g as in text (for -कर्मसु) D2 निश्चितान्, G1 3 [अ]वस्थितान् (for निष्ठि°)

6 T3 om 6 (cf v l 5) —^{a}) Ś1 स्थापत्या, B1 स्थापनै (sic), D6 स्थाप्यत्वे (sic) (marg sec m gloss स्थापत्ये स्थाप्ये), D13 स्थापत्या ये, D14 G4 स्थाप्यते (for स्थापत्ये) Ś1 Ñ V1 B D1–3 6 7 9 11 13 चे(V1 D4.13 चे B2 त्रि)ह स्थाप्यंतां (for निष्ठितांश्चैव) V2.3 स्थाप्यांश्चैवेह स्थाप्यंतां, V4 स्थापयत्र * स्थाप्यतां, D11 स्थाप्यतां वै स्थपतयो, Cm g k t as in text —^{b}) M4 समतान् Ñ V B D1–3 6 7 9–13 वृद्धा परमधार्मिका —D2 om (hapl !) 6^{c}–7^{d} D14 repeats (ditto) 6^{cd} —^{c}) Ñ V B D11 12 कर्मां(D10 °मा)न्तिका, Dt D3 6(in gloss

गणकाञ्शिल्पिनश्चैव तथैव नटनर्तकान् ।
तथा शुचीञ्शास्त्रविदः पुरुषान्सुबहुश्रुतान् ॥ ७
यज्ञकर्म समीहन्तां भवन्तो राजशासनात् ।
इष्टका बहुसाहस्री शीघ्रमानीयतामिति ॥ ८
औपकार्याः क्रियन्तां च राज्ञां बहुगुणान्विताः ।
ब्राह्मणावसथाश्चैव कर्तव्याः शतशः शुभाः ॥ ९
भक्ष्यान्नपानैर्बहुभिः समुपेताः सुनिष्ठिताः ।
तथा पौरजनस्यापि कर्तव्या बहुविस्तराः ॥ १०
आवासा बहुभक्ष्या वै सर्वकामैरुपस्थिताः ।
तथा जानपदस्यापि जनस्य बहुशोभनम् ॥ ११
दातव्यमन्नं विधिवत्सत्कृत्य न तु लीलया ।
सर्ववर्णा यथा पूजां प्राप्नुवन्ति सुसत्कृताः ॥ १२

G 1 12 12
B 1 13 14
L 1 9 72

शिल्पिन°) 8 10 13 14 कर्मान्तिका (Dt D5 8 14 °कान्), D2 7 9 कर्मांतका (for कर्मान्तिकान्) Ś1 D3 5 7 9 लेपकरा (Ś1 D5 °रान्), Ñ V B D10 11 12 लिपिकरा (V1 °कारा), D1 *ल्पकरा, D3 8 14 G1 2 4 M3 Cm g °करान्, D13 उलेपकारान् (sic) T3 G3 M2 शिल्पिकरान्, M4 गतिकरान् (for शिल्पकारान्) Ct as in text —ᵈ) Ś1 D5 12 खनकान्, Ñ V B D1 3 7 9-11 13 च (V1 D13 वा)र्धका, D4 8 वर्धकान्, Cr m g t as in text (for वर्धकीन्) Ś1 D5 12 वर्धकान्, Ñ V B D1 3 7 8 10 13 खनका (Ñ2 V1 3 B2-4 D10 °कास्) D8 खनकान्, Dt खन*, M4 खानकीन् (for खनकान्) Ñ2 V1 3 B2-4 D10 तथा (for अपि)

7 T3 om 7 (cf v l 5) D2 om 7ᵃᵇ (cf v l 6) —ᵃ) Ñ V B D1 7 9-11 13 गणका, D3 गुणकाश्, T3 G1 M3 गणिका (M4 °काश्, m also as in text) (for गणकाञ्) V3 D14 शिल्पिकारा (D14 °कान्) (for °नश्) Ñ V B D1 3 7 9-11 13[श्च]न्ये (for [श्च]च) —ᵇ) D1 3 7 तथान्ये (for तथैव) Ñ V B D1 3 7 9-11 13 -नर्तका (for °कान्) —ᶜ) Ś1 Ñ V B D1-3 8 7 9-13 M4 ततोऽनपीन (for तथा शुचीन्) V3 चास्त्र° (for शास्त्र°) —ᵈ) Ś1 T1 2 G1 स बहुश्र (T1 2 G1 °श्रु as in text) तान्, Ñ1 (before corr as in text) °श्रुता, D3 7 (ditto) सुबहु°, D11 च बहु°, (for सुबहु°) M4 पुराणज्ञान्बहुश्रुतान्

8 T3 om 8ᵃ (cf v l 5) —ᵃ) Ś1 -समारभान्, Ñ1 illeg for स (for समीहन्ता) —ᵇ) D3 -स्यामतान् (sic) D8 शासना (for शासनात्) —ᶜ) Ś1 Ñ1 B1 D1-3 4 7 9 11 13 इ(D1 3 7 वि, D11 य)ष्टं च, Ñ2 V B2-4 D10 M4 इष्टी (V3 4 °ष्टा)श्च, D13 इष्टु च (for इष्टका) Ś1 B1 D1 3 4 7 9 11-13 °साह (D11 °*)स्री, Ñ V1-3 B2 4 D10 °स्री, V4 D4 16 S (except G4) Cm °स्रा, G4 °स्र, Ct as in text (for बहुसाहस्री) —ᵈ) Ñ V1 3 B2-4 D10 क्षिप्र (for शीघ्रम्) Ś1 Ñ V1 2 B D5 7 13 चाहूयत, V3 चाहूय तान्, V4 D1 9 10 12 वा(V4 D10 च्या, D8 श्रा)हूयत, D3 चाह्वयति, D2 चानीयत, D11 वाहूय च य (sic) M4 च्याप्रिय वाम् Cr m as in text (for वानीयताम्) Ś1 Ñ V B D1 3 5 7 9-13 द्विजान् (for इति)

9 ᵃ) Ś1 Ñ V B D1-3 5 7 10 13 M4 Ck t उपकार्या (V3 °कार्यवत [hypermetric] V4 °काया [by corr] D11 °कार्या, M4 °चर्या) Cr m g as in text (for औपकार्या) D13 क्रियता (for °न्ता) D2 वै (for च) D8 उपकार्यादि क्रियता —ᵇ) Ś1 Dt D5 8 8 राज्ञो, Ñ1 V3 4 D3 राज्ञा (for राज्ञां) D13 यज्ञो बहुगुणान्वित, G2 M1 तथा राज्ञा गुणान्विता —ᶜ) D1 ब्रह्मणा M4 [भ]श्र (for [श्च]व) —ᵈ) Ś1 Ñ V B D1-3 4 7 9 13 क्रियता, D10-12 क्रियता (for कर्तव्या) D2 3 7 तथा (for शुभा)

10 ᵃ) Ñ1 भ** V1 3 4 D3 3 6 8 10 12 M4 भ(D5 भि)क्षाश्च (for भक्ष्याश्च) —ᵇ) V4 सुनिपेता Ñ2 D1 स्वनि(D8 °नु)ष्ठिता, V3 4 D3 7 °श्रिता, D11 प्रति°, M4 °ष्ठिते, Cm g k t as in text (for सुनिष्ठिता) D14 om (hapl) from 10ᶜ—11ᵈ —ᶜ) T3 तदा, M4 तत (for तथा) D8 °जनश्च (sic), G4 पर° (for पौरजनस्य) —ᵈ) T3 कर्तव्य (sic) (for कर्तव्या) Ñ1 G3 वि(Ñ1 in m)श्रुता, V3 विस्तरात्, D8 4 T1 विस्तर (for °रा) Dt D8 8 कर्तव्याश्च सुवि° —After 10 Dt D8 8 Ct ins

369* आगतानां सुदूराच्च पार्थिवानां पृथक्पृथक् ।
वाजिवारणशालाश्च तथा शय्यागृहाणि च ।
भटानां महदावासा वैदेशिकनिवासिनाम् ।

11 D14 om 11ᵃᵇ (cf v l 10) —ᵃ) V3 प्रायशो, Dt D8 M3 आवास, D11 आभता (for आवासा) Ś1 Ñ1 V2 B1 D5 7 -भक्ष्याश्च, Ñ2 B3 भ(B3 भि)क्षार्थी ; V1 3 B1 4 D1 3 10 12 -भक्षाश्च, V4 D13 विस्तीर्णा, D8 -भक्षार्थे, D11 महयाश्च; G2 M1 3 4 भक्षा° (for -भक्ष्या वै) —ᵇ) B1 सर्वा काम (for °मैर्) Ś1 Ñ V B D1 2 5 7 9-13 सु(Ñ2 V3 B3 4 D10 12 प्र)पूरि (B4 °रि)ता , D3 सुपूजि *, M4 उपा न्विता Cr m g t as in text (for उपस्थिता) —ᶜ) D4 पौर , D8 यथा, T2 तदा (for तथा) Ś1 D5 °स्येह, Ñ1 °दै चैव, Ñ2 V3 B2 °द(V8 दै)श्चैव, V1 3 B1 3 4 D1 10 जा(B3 था)नपद चैव (B3 m also जनपदैश्चैव), V4 D2 3 7 जानपद सर्व (V4 चैव), Dt D8 8 14 पौरजन°, D11 12 जनपदस्येह, D13 G4 जन°, Cr as in text (for जानपदस्यापि) —ᵈ) D1 जनाना Ct as in text (for जनस्य) Ś1 Ñ V B D1-3 4 7 9-13 कर्तव्य(D7 °*)बहु भोजन (V3 विस्तर, V4 योजन, D2 शोभन)

12 ᵃ) Ś1 कर्तव्यम् (for दातव्यम्) Ś1 अन्य V3 अर्थ (for अन्नं) V B1 2 4 D1-3 7 9 13 M4 विविध D13 विधिव* (for विधिवत्) —ᵇ) Ñ V B D1-3 7 8 10 13 M4 सत्कृत (B2 °त्य in marg as in text), D12 8 कृत्वा, Ck t as in text (for सत्कृत्य) D10 च (for तु) Ś1 Ñ V B D1-3 5 7 9-13 M4 पी(V3 ही)डया, Cm g k t as in text (for

G 1 12 13
B 1 13 15
L 1 9 73

न चावज्ञा प्रयोक्तव्या कामक्रोधवशादपि ।
यज्ञकर्मसु येऽव्यग्राः पुरुषाः शिल्पिनस्तथा ॥ १३
तेषामपि विशेषेण पूजा कार्या यथाक्रमम् ।
यथा सर्वे सुविहितं न किंचित्परिहीयते ॥ १४
तथा भवन्तः कुर्वन्तु प्रीतिस्निग्धेन चेतसा ।
ततः सर्वे समागम्य वसिष्ठमिदमब्रुवन् ॥ १५
यथोक्तं तत्करिष्यामो न किंचित्परिहास्यते ।
ततः सुमन्त्रमाहूय वसिष्ठो वाक्यमब्रवीत् ॥ १६
निमन्त्रयस्व नृपतीन्पृथिव्यां ये च धार्मिकाः ।
ब्राह्मणान्क्षत्रियान्वैश्याञ्शूद्रांश्चैव सहस्रशः ॥ १७
समानयस्व सत्कृत्य सर्वदेशेषु मानवान् ।
मिथिलाधिपतिं शूरं जनकं सत्यविक्रमम् ॥ १८
निष्ठितं सर्वशास्त्रेषु तथा वेदेषु निष्ठितम् ।
तमानय महाभागं स्वयमेव सुसत्कृतम् ।
पूर्वसंबन्धिनं ज्ञात्वा ततः पूर्वं ब्रवीमि ते ॥ १९

सीरुया) —c) Ś1 Ñ2 V1 3 4 B Dt D1 3 6–11 13 14 T1 3 M1 सर्वे, Cm as in text (for सर्वं) V4 -काम (for पूजां) —d) D3 7 °र्वंतु (for °वन्ति) Ñ2 सुह° (sic) V1 D3 7 9 13 °सत्कृता, D3 °सुस्तुता, D10 सु°, M4 °कृता, Ct as in text (for सुसत्कृता) —After 12 B3 ins

370* तथा यत्नो विधातव्यो(तव्यो) भवद्भिः प्रियकारिभिः ।

13 a) Ś1 V3 D1–3 5 7 11–13 नावमान (V3 °ना) Ñ V1 2 B D10 नापमान, V4 न च मान Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 11–13 प्रयोक्तव्य (V3 °व्या) G3 M1 3 न चाप्यवज्ञा कर्तव्या —b) V3 -क्रोधे (for -क्रोध) Ś1 D3 11 -वश (Ś1 °शे) कथित्, Ñ V B D1–3 7 10 11 13 -कृ(V4 कृ)त- (V3 °त, V4 °ता) कथित्, M4 -कृतारि च- Cg as in text (for -वशादपि) —After 13cd, D3 5 7 (all repeating as subst of 28ef) ins 376* —c) D4 -कर्मणि (for °सु) V1 क्रि॰, B1 अव्या, D3 व्यग्रा, D4 दक्षा, D10 मुख्या (for ऽव्यग्रा) D4 शोभनास् (for शिल्पिनस्) G4 तदा (for तथा)

14 cd) V1 अपि च (hypermetric) (for अपि) G4 कार्ये (for कार्या) Ś1 D5 11 13 transp तेषामपि and पूजा कार्या B4 -सुखं Cg k t as in text (for -क्रमम्) —After 14ab Dt D4 6 8 14 S (M4 subst for 14ab) Cm g t ins

371* ते च स्यु सुभृता सर्वे वसुभिर्भोजनेन च ।

[D4 Ct सभृता T3 सुहृता (for सुभृता) Dt D6 8 Cg ये स्यु संपूजिता सर्वे (for the prior half)]

—M4 om 14c—15d Dt D4 8 T G1 3 4 M3 repeat D6 reads (var) 14cd after 15 —c) Dt D6 8 (Dt D6 second time) यथेष्ट तत्, D4 T G1 3 4 M3 (all second time) यथोक्त तत् (for यथा सर्वं) N2 स्व, D6 तु (for सु) N1 V2 सुविहित सर्वं (by transp) —d) B1 भूयते Cg as in text (for हीयते)

15 D4 M4 om 15ab (for M4 cf v l 14) —a) V4 सर्वे तु B4 om (hapl ?) D11 कुर्वंति (for कुर्वन्तु) —b) B3 प्रीति (sic) G2 प्रीता( ) (for प्रीति) Dt D4 -युक्तेन, Cg as in text (for स्निग्धेन) —After 15ab B3 ins

372* परितुष्टा भवन्त्येव यथा देवा प्रपूजिता ।

—c) D3 5 7 तथा (for ततः) D1 समागत्य —d) T1 वसिष्ठ (sic) D5 अब्रवीत् (sic) (for अब्रुवन्) —After 15 Dt D4 6 T G1 3 4 M3 repeat D6 reads 14cd

16 a) Ś1 D5 13 यथाकृत्य (Ś1 °त), Ñ1 °ते, D12 °तु G1 तपोक्त° (for यथोक्तं तत्) V4 °मि, D14 Cr m सुविहित (for करिष्यामो) —b) V4 B4 D1 -हीयते, D13 G4 -हाप्यते, Cr m as in text (for -हास्यते) —c) D4 G1 3 M3 आनीय, M5 आनाय्य (for आहूय) —d) G1 वासिष्ठो (sic)

17 a) V1 °य सर्वे V4 निमंत्रय तु, Cg as in text (for निमन्त्रयस्व) D13 नृपते —b) D13 पृ * व्यां Ñ1 V4 B4 M3 ये च पार्थिवा V3 D1 3 7 सर्वे(V3 येन D1 पात्र[sic]) धार्मिकान् —In T1 the portion from श (in सहस्रशः) up to शास्त्रे in 19a is missing on a damaged folio —cd) D5 13 read nom plu for acc plu of all nouns Ś1 D5 11 13 M3 [श्च]पि (for [ए]व) B1 विशेषत, D13 °स * (for सहस्रशः)

18 T1 missing 18 (cf v l 17) —a) V1 3 B3 D4 T3 G1 3 M1 3 समान(D4 °नी)य सुसत्कृत्य, B4 °नय स्वलंकृत्य, D3 5 7 9 °नय सुसत्कृत —b) D7 13 देवेषु (for देशेषु) D3 यानवान्, D5 साधय (for मानवान्) —c) D12 शूर्द (sic), T3 G3 M1 वीर (for शूर) —d) Ś1 Ñ V1 3 4 B D1 3 5 7 9–13 M4 दृढ°, V3 द्युष°, Dt D4 8 T3 G3 M1 °वादिनं (for सत्यविक्रमम्)

19 T1 missing up to शास्त्रे in a (cf v l 17) Dt D6 8 om 19ab —a) D1 3 निश्चितं —b) D13 तदा (for तथा) D5 निश्चितं (for निष्ठितम्) D3 7 वेदेषु परिनिष्ठितं —Ś1 om 19c-20b —c) D5 समा°, G2 तासनय (metathesis) (for तमानय) D6 13 G2 -भाग (for -भागं) —d) D1 सूपमेत (for स्वयमेव) V1 D3 5 7 9 °सत्कृतं M4 सुहृद् (for सुसत्कृतम्) —e) Dt D1–6 8 11 13 T1 3 G1–3 M Ct पूर्वं, D7 सर्वं, Cm g k t p as in text (for पूर्व°) Ñ V B D10 13 M4 स(V3 *)ब्ध(V3 °धि)कं D शातज्ञा D3 5 6 11 सार्वधिक D13 सातिथिक Cm g

तथा काशिपतिं स्निग्धं सततं प्रियवादिनम् ।
सद्वृत्तं देवसंकाशं स्वयमेवानयस्व ह ॥ २०
तथा केकयराजानं वृद्धं परमधार्मिकम् ।
श्वशुरं राजसिंहस्य सपुत्रं तमिहानय ॥ २१
अङ्गेश्वरं महाभागं रोमपादं सुसत्कृतम् ।
वयस्यं राजसिंहस्य तमानय यशस्विनम् ॥ २२
प्राचीनान्सिन्धुसौवीरान्सौराष्ट्रेयांश्च पार्थिवान् ।
दाक्षिणात्यान्नरेन्द्रांश्च समस्तानानयस्व ह ॥ २३
सन्ति स्निग्धाश्च ये चान्ये राजानः पृथिवीतले ।
तानानय यथा क्षिप्रं सानुगान्सहबान्धवान् ॥ २४
वसिष्ठवाक्यं तच्छ्रुत्वा सुमन्त्रस्त्वरितस्तदा ।
व्यादिशत्पुरुषांस्तत्र राज्ञामानयने शुभान् ॥ २५
स्वयमेव हि धर्मात्मा प्रययौ मुनिशासनात् ।
सुमन्त्रस्त्वरितो भूत्वा समानेतुं महीक्षितः ॥ २६

G 1 12 27
B 1 13 31
L 1 9 87

as in text (for ॰स्वन्विन) M4 श्रुत्वा (for ज्ञात्वा) —ᶠ) Ñ V (V4 om ततो) B D1 3 5 7 9–13 ततो वाक्य, G1 3 पूर्वमेव, Cr m k t as in text (for तत पूर्व) T2 ब्रवीमि in sec m Ñ V2-4 B D10 13 °म्य ह, V1 °हि, Ch as in text (for ब्रवीमि ते) M4 तत प्रब्रूहि सत्तम

20 Ś1 om 20ᵃᵇ (cf v l 19) —ᵃ) V3 अथ (for तथा) B2 Dt D2 4 8 9 T G1 2 काशी B4 D5 12 13 T2 (before corr after corr sec m as in text) शूर (for स्निग्ध) —ᵇ) V3 सुव्रत, D13 सतत (for सततं) V2 ब्रह्म (for प्रिय) —In T1 20ᶜ—21ᶜ lost on a damaged fol Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 9–13 transp 20ᶜᵈ and 22ᶜᵈ —ᶜ) Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 9–13 M4 सुव्रत (for सद्वृत्त) D2 ॰सकाश —ᵈ) Ś1 V2 4 B1 D3 12 13 पूर्व (for एव) Ś1 D1–3 5 7 9 11 12 समानय, Ñ V B D10 13 समानय, M4 [आ] नयस्व त (for [आ]नयस्व ह)

21 T1 missing up to ᶜ (cf v l 20) D2 5 7 12 om 21 —ᵃ) V2 D4 8 9 कैकय, V4 केक्य, B1 4 D10 कैकेय, Cg k t as in text (for केकय) D8 r in परम in marg —ᶜ) D1 सुश्वर (metathesis!) (for श्वशुर) —ᵈ) N2 B3 (after corr) स्वपुत्र, D8 (after corr as in text) सु॰, D10 स्वपुर (for सपुत्र) Ñ V1 B2-4 D4 10 11 T1 2 G3 4 M2 3 त्वम् (for तम्) B4 इहानय (metathesis) Ś1 तमानय यशस्विनं (= 22ᵈ)

22 ᵃ) V4 वरेश्वर Ś1 Ñ V B D1 3 5 7 9–13 तथा स्निग्ध, Dt D6 8 महेष्वासं, T3 G2 M1 2 4 च राजानं (for महाभागं) —ᵇ) V3 D2 3 7 9 13 सुसंस्कृत Dt सु*॰, Ckp समीपस्थ (for सुसत्कृतम्) Ś1 N V B D1–3 5 7 9–13 transp 22ᶜᵈ and 20ᶜᵈ —ᶜ) D7 13 सिंहं च (for सिंहस्य) —ᵈ) Dt T3 Cg समानय, M2 3 त्व॰ M4 moth eaten for यश in यशस्विनम् B3 (m) D2 3 7 9 13 (all through eye-wandering) सपुत्र तमिहानय (= 21ᵈ) —After 22, Dt D6 8 ins

373* तथा कोसलराजानं भानुमन्तं सुसत्कृतम् ।
मगधाधिपतिं शूरं सर्वशास्त्रविशारदम् ।
प्राप्तिज्ञं परमोदारं सत्कृतं पुरुषर्षभम् ।
राज्ञः शासनमादाय चोदयस्व नृपर्षभान् ।

23 ᵃ) Ś1 D1 3 5 9 11–13 प्राच्यांश्च (D1 ॰च्यां)च N V B D4 10 प्राच्यांश्च, Cg k t as in text (for प्राचीनान्) V3 सिद्ध (for सिन्धु) Ñ V B D2 3 13 Cg ॰सौवीरा (D3 ***) (for ॰सौवीरान्) —ᵇ) Ś1 Ñ2 V1 2 4 D10 स्वराष्ट्रे (Ś1 ॰ष्ट्र) ये, Ñ1 V3 B D10 सुराष्ट्रे ये, D1 12 सौराष्ट्राश्च (D13 ॰ष्ट्रा ये) D5 9 सु(D9 सौ)राष्ट्रान्याश्च, T2 ॰ष्ट्रेयाश्च, Cg as in text (for सौराष्ट्रेयाश्च) —In T1 the portion from च पार्थिवान् in ᵇ up to तानानय य in 24ᶜ is lost on a damaged fol Ś1 च मानवा, Ñ V B D10 12 13 ॰वा, D1 [अ]न्य॰ (for च पार्थिवान्) D2 3 सु(D3 सौ) राष्ट्रवतय (D3 ॰रिजा)लया, D11 सुराष्ट्रवत्समागधान् —ᶜ) N1 V B1 2 4 D12 दा(V4 द)क्षिणात्या नरेन्द्राश्च —ᵈ) Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 9–13 सर्वान्ना(D8 ॰नाना[ditto] D5 सर्वेना) नय मा चिर (V1 मारिच [metathesis] D11 सुव्रत) M3 सर्वांस्तानानय स्वय

24 T1 missing 24ᵃᵇᶜ (cf v l 23) —ᵃ) Ś1 Ñ V3 4 D1–3 5 7 9–13 अपि, V1 2 प्रीति, Cg as in text (for सन्ति) M3 स्निग्धाश्च (for स्निग्धाश्च) D1 तथा D13 om च (for च ये) Ś1 Ñ V1 4 B1–3 D1–3 5 7 9 10 13 [अ]न्येपि (for चान्ये) —ᵇ) Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 9–13 ॰व(D3 च) रा M3 ॰गता (for ॰तले) —ᶜ) D13 T3 G4 M3 तथा Ct as in text (for यथा) Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 10–13 M4 तानप्यानय (V3 तानानयस्व D1 3 7 तानिहानय, M4 moth eaten for नय) वै क्षिप्र (V3 क्षिप्र हि) §§ Cg यथाक्षिप्र शीघ्रमनतिक्रम्य §§ —ᵈ) V4 स+- (for सह) N V1–3 B D1 3 9–13 M3 ॰वाधवै, V4 ॰वाहनान्, G1 ॰बधुकान् (for ॰बान्धवान्) —After 24 Dt D6 8 ins

374* एतान्दूतैर्महाभागैरानयस्व नृपाज्ञया ।

25 ᵃ) D12 विशिष्ठ (for वसिष्ठ) —ᵇ) D13 स्वमंत्रस (sic) Dt D6 8 T2 त्वरित (for ॰तस्) B3 T4 तथा D12 तत (for तदा) D11 सुमन्त्रकामाय चोत्सुक (hypermetric) D11 om 25ᶜ—26ᵇ —ᶜ) V1 व्यादिदेशात् (sic) D2–4 7 व्यादिश्य D13 आदिशत् T3 व्यादिश (sic) M4 व्यादिशु (sic) (for व्यादिशत्) —ᵈ) Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 9 10 12 13 बहून्, Cm g as in text (for शुभान्)

26 D11 om 26ᵃᵇ (cf v l 25) —ᵃ) Ś1 Ñ V B D1 3 5 7 9 10 12 13 च, M3 तु (for हि) —ᵇ) In T1 the

G 1 12 27
B 1 13 32
L 1 9 87

ते च कर्मान्तिकाः सर्वे वसिष्ठाय च धीमते ।
सर्वं निवेदयन्ति स्म यज्ञे यदुपकल्पितम् ॥ २७
ततः प्रीतो द्विजश्रेष्ठस्तान्सर्वान्पुनरब्रवीत् ।
अवज्ञया न दातव्यं कस्यचिल्लीलयापि वा ।
अवज्ञया कृतं हन्याद्दातारं नात्र संशयः ॥ २८
ततः कैश्चिदहोरात्रैरुपयाता महीक्षितः ।
बहूनि रत्नान्यादाय राज्ञो दशरथस्य ह ॥ २९
ततो वसिष्ठः सुप्रीतो राजानमिदमब्रवीत् ।
उपयाता नरव्याघ्र राजानस्तव शासनात् ॥ ३०
मयापि सत्कृताः सर्वे यथार्हं राजसत्तमाः ।
यज्ञियं च कृतं राजन्पुरुषैः सुसमाहितैः ॥ ३१

---

portion after प्रय in [b] up to च in 27[b] is lost on a broken fol Ñ V B Dt (after corr) D2 4 6 8 13 T2 G1 2 प्रया(V3 4 D6 °य)तो, D10 प्रणतो (for प्रययौ) Ś1 Ñ V B D1-3 5 7 9 10 12 13 रात्र; M4 गुरु (for मुनि) —D11 reads up to स in [d] in marg —[d]) Ś1 Ñ V B D1 3 5 9-13 प्रयतो; D7 प्रययौ, M4 moth-eaten (for त्वरितो) —[d]) B1 D1 7 महीक्षितां (B1 °ता), Dt D6 8 महामते, Cg as in text (for महीक्षित)

27 T1 missing up to च in [b] (cf v l 26) —[a]) Ś1 Ñ V B D1-3 5 7 9-13 M4 सत, Cg k t as in text (for ते च) D1 कर्मांतिके, M4 कर्मांतका —[b]) Ś1 D1-3 5 7 9 11 13 M4 महात्मने, Ñ V B Dt D6 8 10 12 Ctp महर्षये (D8 °य) (for च धीमते) —[c]) Ś1 D1 13 सर्वे, Ñ2 V B2-4 D1-3 7 9-11 सर्वान् D10 सर्वार्थान् (for सर्वं नि) —[d]) Ś1 D5 13 य(Ś1 या)ज्ञे यान्, Ñ V1 2 4 B D1 10 11 13 यज्ञि(B1 4 °ज्ञी)यान्, V3 D3 8 7 यज्ञार्थान् (V3 °र्थम्) D1 याज्ञिकान्, M5 यथावद्, Cg as in text (for यज्ञे यद्) Ś1 Ñ V B D1-3 5 7 9-13 M1 उप(V1 अनु, V4 उ*, D13 परि) कल्पितान् (M1 °त), Cg as in text (for °तम्)

28 [a]) B4 (S)ब्रवीद् (for प्रीतो) —[b]) V1 तांस्तान्सर्वान् (ditto *sup lin*) D6 °द्विजान्, D13 सर्वांस्तान् (by transp) (for तान्सर्वान्) Dt D6 6 मुनिर्, D3 11 T G4 इद (for पुनर्) —After 28[ab], Ś1 Ñ V B D1-3 5 7 9-13 M4 ins

375* भवद्भिर्न यथा यज्ञे परिहीयेत किंचन ।

[Ñ1 B1 D3 7 तथा (for यथा) D2 3 7 यज्ञ (for यज्ञे) Ś1 V3 B1 D2 3 5 7 13 °हास्यति, V2 °हीयते V4 B2 D1 9 11 °हास्ये(D9 °ये)त D1 (gloss) हाक् त्यागे, M4 *रि° (for परिहीयेत) Ś1 °न, B2 कचन, D3 किं न च (for किंचन)] T2 reads [cd] in marg *sec m* —[c]) Ś1 Ñ1 V B1 2 4 D1-3 5 7 9 11 13 M4 ना(D13 मा)वज्ञया (V3 4 D3 °ज्ञय) प्र(V1 * D9 न [sic])दातव्य —[d]) D4 T2 न तु लीलया (for लीलयापि वा) Ś1 Ñ V B D1-3 5 7 9-13 किंचिद्वै केनचिद्(B1 2 4 °चा)त्कचित् D13 दातुस्तद्दोपमावहेत् (cf post half of 376*) —In T1 the portion from कृत in 28[e] up to रत्नान्या in 29[a] is missing on a damaged fol —D13 om (hapl !) 28[ef] —[e]) G3 अवज्ञाय (metathesis !), M4 अवज्ञापि (for अवज्ञया) G1 3 कृतो, M4 कृता (for कृत) —For 28[ef], Ś1 Ñ V B D1-3 5 7 9-13 subst. (D2 3 7 ins (first time) after 13[cd])

376* अवज्ञया हि यद्दत्तं दातुस्तद्दोषमावहेत् ।

[V3 D3 7 तु, D2 च (for हि) D3 *त्त After यत्त, D3 repeats (ditto) द तु यत्त Ś1 D5 13 तद्दातुर् (by transp) V3 आस्हेद् (sic), D9 आहवहेत् (sic) (for आवहेत्)]

29 T1 missing up to रत्नान्या in [a] (cf v l 28) —[a]) V1 D7 11 कश्चि(D11 °चि [sic])द्, M3 केचिद् (after corr *sec m* as in text) (for कैश्चिद्) —[b]) Ś1 Ñ2 V4 B2-4 D6 10 13 उपायाता, V1 °जाता (sic), D13 तपा(या)याता, D12 °* (for उपयाता) V1 °क्षिते, D13 °क्षिता (sic) (for °क्षित) —[c]) Ś1 Ñ V B D1-3 5 7 9-13 रत्नान्या(D13 °ना [sic])दाय बहवो (Ś1 D5 13 सुबहूत्, V4 बहुशो) —[d]) B3 (after corr in m as in text) राद्दे (for राज्ञो) D13 missing M4 दश* * * (for दशरथस्य) Ś1 V3-4 B1 D5 13 G1 2 M3 5 च, Ñ1 B3 D4 10 T3 हि, D13 T1 2 G4 वै, M4 missing (for ह) —After 29 B1 repeats 4[cd]

30 D13 om 30.—[a]) M4 damaged (for ततो) D13 T3 सं (for सु) —[d]) D6 इददे (ditto) (for इदम्) —[c]) Ś1 Ñ2 V2-4 B2-4 D1 3 10 12 T3 उपा°, V1 °यान्, D3 उपायनैर् (for उपयाता) V1 (marg as in text) तान्सर्वान् (submetric) B1 °प्रा, M3 °प्रान् (for नरव्याघ्र) —[d]) V1 (m as in text) नरेंद्र (for राजानस्)

31 [a]) Ñ1 मह्या (sic) D12 *था (for मया) Ñ1 V1 B1 2 4 D9 13 हि, Ñ2 V3 B3 D1-3 5 7 10 12 M3 [अ]पि, V1 D4 T3 च (for [अ]पि) D3 7 -सत्कृता —T1 missing from [b] up to च in 32[a] on a damaged fol —[b]) Ś1 D1-3 7 11 M4 यथावद्, D5 12 राजान (for यथार्हं) Ś1 Ñ V2-4 B1 3 D1-3 5 7 9-13 M4 पूजिताश्च ते (D1 मे, D9 वै), V1 प्रतिपूजिता, B4 सत्कृताश्च ते, Dt D6 8 °म (for राजसत्तमाः) —[c]) G1 3 M1-3 Cr याज्ञीयं (M1 °यज्ञ) च, G2 याज्ञियश्च, M4 पूजार्हाश्च (for यज्ञियं च) G2 M1 कृतो, M4 कृता (for कृतं) Dt D6 8 सर्वं, M4 राज (for राजन्) Ś1 Ñ V B D1-3 5 7 9-13 यथावत् (D3 °च) सत्कृतं सर्वं —[d]) Ś1 Ñ V3 4 B2-4 D5 9 10 12 13 स्वै, V3 D1 वै, B1 च (for सु)

निर्यातु च भवान्यष्टुं यज्ञायतनमन्तिकात् ।
सर्वकामैरुपहृतैरुपेतं वै समन्ततः ॥ ३२
तथा वसिष्ठवचनादृष्यशृङ्गस्य चोभयोः ।
शुभे दिवसनक्षत्रे निर्यातो जगतीपतिः ॥ ३३
ततो वसिष्ठप्रमुखाः सर्व एव द्विजोत्तमाः ।
ऋष्यशृङ्गं पुरस्कृत्य यज्ञकर्मारभंस्तदा ॥ ३४

G 1 12 35
B 1 13 40
L 1 9 95

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे द्वादशः सर्गः ॥ १२ ॥

---

32 T1 missing up to य in ^c (cf v l 31) —^c) M2 विनिर्यातु (for निर्यातु च) —^d) T2 उत्तम (for अन्तिकात्) —For 32^cd, Ś1 D1-3 5 7 9 12 subst

377* सशाले च भवेद्दृष्टो यज्ञे सम्भारसंभृते ।

[D7 सशालेन (for °ले च) D5 भवान् (for भवेद्) D1 3 7 मिले, D2 किले (for दृष्टे) D2 6 यज्ञ D13 -सम्भर (sic)]

while Ñ V B D10 11 13 subst for 32^ab

378* सुमन्त्रश्चाब्रवीद्दृष्टो यज्ञसम्भारसम्भृत ।

[Ñ V2 4 B3 4 सुमन्त्र (for °श्च) Ñ1 V3 B1 [अ] वदद् (for [अ] ब्रवीद्) V1 तुष्टे, V2 4 दृष्ट्वा (for दृष्टे) D11 चाब्रद्दष्टे (submetric) (for चाब्रवीद्दृष्टो) V1 2 -सम्भृत (V2 °ति) (for -सम्भृत)]

—^c) G1 सर्वै (for सर्व) Ñ2 V1 3 B3 D2 7 13 °हृतैर्, V3 B1 T3 °हितं, D1 °हृते, D3 °करतैर् (sic), D6 11 12 °हृतैर्, Cg as in text (for °हृतैर्) M4 सर्व * * * पहृतैर् —^d) Ś1 Ñ V B D1 3 5 7 9-12 उपपन्न (V4 B1 2 4 D11 13 °न्नं), M4 उपेता वै, Cg as in text (for उपेतं वै) D2 समं तत, D14 समन्त, G2 सहस्रशः (for समन्ततः) —After 32, Dt D4 6 8 14 S (except M4) Cm g k t ins

379* द्रष्टुमर्हसि राजेन्द्र मनसेव विनिर्मितम् ।

[D4 स्तुम् (for द्रष्टुम्)]

33 ^a) D1 यथा, T2 तदा, T3 M4 ततो (for तथा) —In T1, the portion from ष्य in 33^b up to द्विजो in 34^b is lost on a damaged fol —For 33^ab Ś1 Ñ V B D1-3 5 7 10-13 subst while D9 ins after 32

380* प्रियवा वचनान्मेऽद्य ऋष्यशृङ्गस्य चैव हि ।

[Ñ2 B3 D1-3 5 7 10 11 13 वचन (for वचनान्) Ś1 D1-3 5 7 9 13 मद्य, V4 मे त्व, D11 त्वाद्य, D13 जोय (for मेऽद्य)]

—^c) V4 B2 शुभ (for शुभे) Ñ2 V1 3 B2-4 D10 नक्षत्रदिवसे D11 दिने च°, G2 V1 च भग° (for दिवसनक्षत्रे) Dt D6 8 M2 दिवसे शुभनक्षत्रे ‹‹ Cg शुभे दिवसे सोम सौम्यवारादौ शुभे नक्षत्रे रोहिण्यादौ । ›› —^d) Ś1 Ñ V B D1-3 6,7 10 11 13 निर्यातु, D13 नियोतु (sic), Cg as in text (for निर्यातो) V4 D11 पृथिवी(D11 °*)पति (for जगती°)

34 T1 missing up to द्विजो (cf v l 33) —^b) Ś1 Ñ V B D1-3 5 7 8 13 द्विजातय, M4 द्विजर्षभा —^c) Ś1 Ñ V B D1 2 6 10 12 13 अश्वमेधं, D2 7 9 सम मेध्य (for ऋष्यशृङ्ग) B4 °*, M4 पु * * * (for पुरस्कृत्य) —^d) Ś1 D5 12 यथा (for यज्ञ) D5 9 तथा (for तदा) M4 [आ]रभत वै Ñ V B D10 13 कर्माण्यारेभिरे (B4 °रभते) तदा (Ñ2 B3 D10 तत) —After 34, Dt D4 6 8 11 14 S (except M4) Cr m g k,t ins

381* यज्ञवाट गता सर्वे यथाशास्त्रं यथाविधि ।

[D8 14 T3 G1 3 M2 3 -वार (for -वाट) G4 °विधि (sic)]

—Dt D6 8 14 G2 cont

382* श्रीमांश्च सह पत्नीभी राजा दीक्षामुपाविशत् ।

[G2 (after corr inf lin) राम (for राजा)]

Colophon *Kāṇḍa name* Ś1 Ñ2 D10 om V B3-4 D11 आदि°, D1 3 अयोध्या° —*Sarga name* Ś1 Ñ2 V2 4 B2 3 D1-3 5 7 9 11 13 यज्ञारम्भ (D1-3 7 °म्भण), Ñ1 V1 यज्ञवा(Ñ1 °ज्ञाय)ह, V3 यज्ञवाटगमन, B1 यज्ञवह सभार, B4 यज्ञवाट, D10 यज्ञे यज्ञवाटारम्भ —*Sarga no* (figures words or both) Ś1 Ñ1 V1 4 B1 4 D5 11 12 om Ñ2 B2 3 D10 12 (as in text) V2 14 V3 11 D1 10 D2 7 9 D3 दशम T1-3 M1-3 त्रयोदश, M4 द्वादश (as in text) Dt D4 6 8 14 G त्रयोदश 13 D9 द्वादश 12 (both as in text) D13 -काण्डेऽयन द्वादश G1 2 4 M1 2 conclude with श्रीरामाय नमः, G3 श्रीमते रामानुजाय नमः

१३

G 1 13 1
B 1 14 1
L 1 10 54

अथ संवत्सरे पूर्णे तस्मिन्प्राप्ते तुरङ्गमे ।
सरय्वाश्चोत्तरे तीरे राज्ञो यज्ञोऽभ्यवर्तत ॥ १
ऋश्यशृङ्गं पुरस्कृत्य कर्म चक्रुर्द्विजर्षभाः ।
अश्वमेधे महायज्ञे राज्ञोऽस्य सुमहात्मनः ॥ २
कर्म कुर्वन्ति विधिवद्याजका वेदपारगाः ।
यथाविधि यथान्यायं परिक्रामन्ति शास्त्रतः ॥ ३
प्रवर्ग्यं शास्त्रतः कृत्वा तथैवोपसदं द्विजाः ।
चक्रुश्च विधिवत्सर्वमधिकं कर्म शास्त्रतः ॥ ४
अभिपूज्य ततो हृष्टाः सर्वे चक्रुर्यथाविधि ।
प्रातःसवनपूर्वाणि कर्माणि मुनिपुंगवाः ॥ ५

13

1 Before 1 Ś1 ins ॐ T1 श्रीरामचन्द्राय नमः T1 fol damaged —^{a}) D11 repeats 1^{ab} as in D11 Ñ V B D10 M1 मद्दिरम्(V2 °र्णो)हृत्वा Cg k t as in text (for संवत्सरे पूर्ण) —^{b}) Ñ V1 2 B D10 13 भूमिं V3 M1 भूमि D4 T1 पुन (for तस्मिन्) Ś1 D1 3 5 7 11 13 प्राप्ते (D4 °प्ता) स(D13 *)स्मिन् (by transp) —^{c}) Ñ V B D1–3 5 7 8–13 M1 उत्तरे(B4 °र D11 °रे sic)कूले (D 2 3 पारे) (for चोत्तरे तीरे) —^{d}) D2 om यज्ञो Ñ1 V1 2 B1 यज्ञभूमिम् V2 V4 B2 4 (B4 marg as in text) D10 13 यज्ञभूमिर् (for राज्ञो यज्ञो) Ñ1 B1 अकल्पयत् (submetric) Ñ2 B2–4 D10 अकल्पयत (B3 marg as in V1) V1 4 अकल्पयत (hypermetric) V2 3 अकल्पयत्, D2 T2 °ते D13 अकल्पयत् Cg as in text (for ऽभ्यवर्तत)

2 ^{b}) D11 M2 द्विजोत्तमाः M4 द्विज** (for द्विजर्षभाः) —For 2^{cd} Ñ V B D10 13 subst

383* ऋश्यशृङ्गपुरोगैस्तैर्याजकैः परिनिष्ठिताः ।

[D13 याजिकैः V2 परिनिष्ठिता D13 परिकल्पिता]

B3 cont

384* कृताग्(ग्र)शोधिता भूमिर्विधिदृष्टेन यज्वना ।

—V1 om 2^c 3^b —^{c}) V2 4 अश्वमेध —^{d}) Ñ V2–4 B D1 3 5 7 8–13 M2 4 राज्ञस्त(B4 wrongly om स्त)स्य (for राज्ञोऽस्य सु)

3 V1 om 3^{cd} (cf v l 2) —^{a}) D2 कुर्वंति कर्म (by transp) Ñ V (V1 om) B D10 13 यद्दृष्टेन विधिना —^{b}) Ñ V (V1 om) B D 8 13 ततस्ते Dt M2 ब्राह्मणा M3 याज्ञिका Cm g t as in text (for याजका) D1 3 7 8 विधि (for वेद) Ś1 D11 13 यज्ञविधि° (D 2 om विधि) —T1 damaged from धान्याय up to सर्वम in 4^{cd} —^{c}) Ś1 न्यायं D1 न्नेय(for न्याय) —^{d}) D1 3 7 शास्त्र(D3 7 °स)ति (for क्रामन्ति)

4 T1 damaged up to सर्वम (cf v l 3) D2 om (hapl) from सदं up to ततो in 5^a —^{ab}) D11 प्रवर्ग्यान् (for प्रवर्ग्यं) D13 शास्त्रवत् (sic) (for शास्त्रत) D1 कृत्वा तथैवोपसदं प्रवर्ग्यं शास्त्रतो द्विजाः (by transp) —^{d}) Ś1 D1 3 4 5 7 11 13 तथैवोद्धास्य(D1 °स) कर्म ते

5 D2 om up to ततो (cf v l 4) —^{ab}) Ś1 D2 3 7 8 11 13 अभिपूज्य (D2 11 °ज्यं) D1 चाभिपूज्यस्; G1 °ज्यं Cg t as in text (for अभिपूज्य) D2 * तो D8 तदा (for ततो) D3 7 सर्वे हृष्टाः (by transp) D1 °विधि (for °विधि) —^{cd}) Ś1 D1 3 4 7 8 11 13 सवनानि यथान्यायं(Ś1 °र्थं) होमे (D3 °मं) सोमपस्तथा

—For 3^c–5 Ñ V B D10 13 M4 subst while D11 ins after 5

385* प्रवर्ग्यादिकर्मे चक्रु कल्पसूत्रविधानतः ।
प्रायश्चित्तविधानानि चक्रुश्चान्वर्थयेत ।
सवनानि च तथाचि यथाकाले प्रचक्रिरे ।

[No comm —D13 om 1 1 —(1 1) V1 V4 प्रवर्ग्यकर्म V2 पर्वर्ग्यकर्म (sic) V3 B2 चक्रु(B3 m चक्रुः) कर्माणि D10 प्रवर्ग्यशिकम (for प्रवर्ग्यकर्म) V2 कर्म (for कर्म) —(1 2) V3 B2 3 (marg) विधाने च V4 विधानेन (for विधानानि) V2 तानि वि° V3 चान्वर्थ° (sic) B4 चक्रुः° M4 तावद्वि° (for चान्वर्थयेत) —(1 3) V4 सवनानि B1 (m as in B3) वचनानि B2 वचानि (by metathesis) (for सवनानि) B3 D13 °कर्म (for यथाकाल)]

—After 5 Dt D4 8 11 S (except M4) Cr m g t ins

386* ऐन्द्रश्च विधिवद्दत्तो राजा चाभिषुतोऽनघ ।
माध्यंदिनं च सवनं प्रावर्तत यथाक्रमम् ।
तृतीयसवनं चैव राज्ञोऽस्य सुमहात्मनः ।
चक्रुस्ते शास्त्रतो दृष्ट्वा तथा ब्राह्मणपुंगवाः ।

[Cr comments on 1 1 only—(1 1) G1 ऐंद्र (for ऐन्द्रश्) D4 8 T1 2 G2 M2 3 Cg (अ)भिषुतो T2 [अ]भि ष्टुतो G1 [अ]भीष्टो Cgp as in above (for [अ]भिषुतो) T1 damaged from 1 2 up to the prior half of 1 4 —(1 2) Dt D4 8 माध्य° D14 °न्दि (for माध्यंदिनं) T1 त्रि (for च) T2 प्रावर्तेति (s c) (for प्रावर्तत) —(1 3) T2 3 तृतिय (s c) G2 तृतीय (for तृतीय) Dt सवने —(1 4) G3 चे (s c) (for ते) Dt D4 8 T2 यथा (for तथा)]

—Thereafter Dt D4 8 G2 M3 (after 400*) Ct cont while N V B D10–13 ins after 14 D4 T2 (tran p 1 1 2 and 3 4) M1 after 15 M2 after 6

387* आह्वयाञ्चक्रिरे तत्र शक्रादीन्विबुधोत्तमान् ।
ऋश्यशृङ्गादयो मन्त्रैः शिक्षाक्षरसमन्वितैः ।
गीतिभिर्मधुरैः स्निग्धैर्मन्त्राह्वानैर्यथार्हतः ।
होतारो ददुरावाह्य हविर्भागान्दिवौकसाम् ।

न चाहुतमभूत्तत्र स्खलितं वापि किंचन ।
दृश्यते ब्रह्मवत्सर्वं क्षेमयुक्तं हि चक्रिरे ॥ ६

न तेष्वहस्सु श्रान्तो वा क्षुधितो वापि दृश्यते ।
नाविद्वान्ब्राह्मणस्तत्र नाशतानुचरस्तथा ॥ ७

G I 13 8
B I 14 11
L I 10 7

[Cr m g k do not comment —Ñ V B D10–13 transp l 1 and 2 T1 transp l 1-2 and 3 4 —(l 1) V1 2 4 आहुत°, M1 अन्हान° (for आहुतमभूत्) M4 चात्र (for तत्र) —(l 2) T2 [ज]मावेह (for सर्वं) V2 शिवं°, G3 M3 °स्वर (for शिक्षायां) —(l 3) V1 वाग्नि हु, B1 कपिभिर्, Dt D6 8 G2 गीतिभिर्, D11 13 ध्या(D11 घ sic)विभिर्, D12 सप्तिभिर्, T3 प्रीतिभिर्, M1 विविधिर् M3 नीतिभ्र (for स्याहितिभिर्) M1 मधवे (for यज्ञे) —(l 4) Ñ2 V2 B3 D13 13 जुहुवा°, V3 B4 जुहुवे°, V4 जुहुता°, B1 M4 जुहुदुश्चात्र, Dt D6 8 T2 G3 M1 2 दहुराश्रा (M1 °श्राम) D12 जुहियामासु (sic) (for जुहुवा मासुर्) D13 हविर्भागे M1 °भाग (for हविर्भागान्) B3 D12 °वस (for दिवौकसाम्)]

6 (—ᵃ) D4 तत्र (for न) Ś1 D1 3 8 7 9 11 नाहुतमभूत्(D1 3 °हू sic)वाभूत्तत्र (D1 °हुतवान्, D2 7 8 °हूत मा D3 °हुत वा), Ñ V B D10 11 13 M4 नाभवत्तत्र (V3 B1 D13 °तमूद, V2 °हुतवन्द, B4 °श्युस्तवा D10 °हुद्द, D11 °स्तकृत, M4 °वहुत) तेषा Cg t as in text (for ᵃ) —ᵇ) Ś1 सहिता, D1 3 5 8 12 श्रु(D5 12 स)मित D7 श्रासित (sic) Cm g t as in text (for स्खलितं) Ñ V1 4 B3 1 4 D5 10 12 13 चापि, V2 नापि, V3 D6 8 वा न (for वापि) D8 कचन —After 6ᵃᵇ D11 ins 388* —ᶜ) D8 तद् (for ब्रह्मवत्) —ᵈ) Ś1 D2 5 8 11 12 प्रसा°, D1 3 7 कर्मा°, Cr m g t as in text (for क्षेमयुक्तं) Ś1 D5 12 M2 च°, D1–3 7 9 11 प्रचक्रिरे (D8 °क्रिये [sic]), Cg as in text (for हि चक्रिरे) —For 6ᶜᵈ Ñ V B D10 13 M4 subst while D11 ins after 6ᵃᵇ

388* परेण ह्रयधानेन तं क्रतु ते प्रचक्रिरे ।

[V3 M4 च(M4 स)विधानेन (for ह्रयधानेन) D11 ते (for तं) V3 क्रतु त (by transp) B1 °क्रतु (sic) (for तं क्रतुं) B2 तेय°, D11 तै प्र° D12 प्रे न° (by metathesis) (for ते प्रचक्रिरे)]

—After 6 M3 ins 387*

7 D11 reads 7ᵃᵇ before 6ᶜᵈ repeating it here Ñ V B D10 12 13 repeat 7 after 390* —ᵃ) D11 (second time) om न (submetric) V3 (first time) तेषु कश्चिद्, (second time) तेषु दासो, D5 ते विहृस्व, D7 तन्विहृत्त (D7 °स्व) (sic) D7 तेष्वहःसु Cg as in text (for तेष्वहस्सु) Ś1 Ñ V B D1 3 5 8 10–13 (Ñ V B D10–13 second time) ब्राह्मण, Ñ V B D10–13 (all first time) M4 कृपण, D8 तृषितो, D14 शान्तो°, G2 3 M1 सप्राज, Cg t as in text (for श्रान्तो वा) —ᵇ) T3 व्यथितो (for क्षुधितो) Dt न (for [ना]पि) T1 damaged for °ते G3 M3 कथन (for दृश्यते) Ś1 Ñ V B D1 3 5 7 10–13 (Ñ V B D10–13 second time) क्षुधि(Ś1 D1 7 °धि)त दृश्यते (D8 दृश्यते क्षुधित) कश्चित्, Ñ V B D10–13 (all first time) M3 क्षुत्क्षाम° (D11 क्षुधितो, D12 क्षुद्रो न)वा (V1 ना, V4 *) प्य(V3 4 D11 पि, D10 *)दृश्यत (V3 4 D11 °ते) —After 7ᵃᵇ (first occurrence) Ñ V B D10–13 M4 ins

389* तिर्यक्ष्वपि कुतोऽन्येषु भूतेषु परितर्पित ।
कोटिशो ब्राह्मणास्तत्र तथा शतसहस्रश ।
तस्मिन्यज्ञ उपावृत्ता नानादेशनिवासिन ।

[No comm —(l 1) V1 3 तिर्यक्ष्वपि (sic) D10 निर्यक्षपि (for तिर्यक्ष्वपि) V2 कुतो (for कुतो) Ñ B1 4 D10 M4 [अ]पि°, V1 2 °तर्पित, B3 reads first त sup lin B4 °तर्पिता, D11 °तर्पित D13 °कल्पित (for परितर्पित) —(l 2) D13 यथा (for तथा) —(l 3) D11 यज्ञम् (for यज्ञ) Ñ B3 तपोवृत्ता (Ñ1 °ता marg), V1 3 उपावृत्ता (V2 °ते) D12 तु ये वृत्ता (for उपावृत्ता) D11 निवेशिन (for निवासिन)]

—T1 damaged from ᶜ up to चक्रि in 6ᵉ —ᶜ) D11 न (for ना) Ñ V2–4 B1 D10 11 (all first time) नागतस्, M4 नाहाता (sic) (for ब्राह्मणस्) Ś1 Ñ V B1–3 Dt D1 3 6–13 (Ñ V B1–3 D10 13 second time) कश्चिद् (for तत्र) —ᵈ) V1 (both times) D1 2 7 9 11 ना(D2 न)ता, V2 3 (first time) । (both times) नाम(V2 °श्रा)तो D8 तपता (sic) D13 (first time) तथा च, T3 नासता (sic) Cr m g t as in text (for नाशता) Ñ V1 2 4 B2 3 D1 3 8–11 13 (Ñ V1 4 B2 3 D13 second time) नु(V4 * sup lin श)गतस्, V2 (second time) तुपगस् (sic) B1 (second time) D7 नुगताय, D11 न्युपगम् (sic) Cr m g t as in text (for नुचरस्) Ñ V B D13 13 (all first time B1 second time also) द्विज (for तथा) Ś1 D5 12 (second time) दृश्यते तत्र वै न(D12 स)दा V3 (second time) नातातनु गतस्तदा, B3 (first time in marg) न दासो नानुगद्विज, D12 (first time) न दातानुगतोऽपि वा M4 नानूचानस्तथा द्विज —After 7ᶜᵈ Ñ V B D10 12 13 M4 ins while D11 cont after 389* (for l 1 cf 1 6 12ᵃᵇ)

390* नानाहिताग्निनायज्वा नाग्रशी पतितो न च ।
ब्राह्मणाना सहस्राणि तानि तत्र महामखे ।
पृथग्दधुर्निरुक्तानि स्वादूनि विविधानि च ।
भक्ष्याश्च विविधान्ह्यन्पानानि विविधानि च ।
रुक्मपात्रीष्वनेकासु राजतीषु च सर्वश । [5]
द्विजातयोऽन्नपानानि तथाभुञ्जत पायसम् ।
कृत्स्नानाथविकला ये च तत्र विदुषागता ।
तेऽप्यन्नपानैः कामैश्च सर्वशस्तत्र तर्पिता ।

[No comm Cf I 6 12ᶜᵈ D11 om l 1 —(l 1) D13 repeats consecutively l 1 V1 नानाहिताग्नि (sic) V2 नानाहिताग्नि, V4 नना° (hypermetric) (for नाना)

G 1 13 11
B 1 14 12
L 1 10 8

ब्राह्मणा भुञ्जते नित्यं नाथवन्तश्च भुञ्जते ।
तापसा भुञ्जते चापि श्रमणा भुञ्जते तथा ॥ ८
वृद्धाश्च व्याधिताश्चैव स्त्रियो बालास्तथैव च ।
अनिशं भुञ्जमानानां न तृप्तिरुपलभ्यते ॥ ९
दीयतां दीयतामन्नं वासांसि विविधानि च ।
इति संचोदितास्तत्र तथा चक्रुरनेकशः ॥ १०
अन्नकूटाश्च बहवो दृश्यन्ते पर्वतोपमाः ।
दिवसे दिवसे तत्र सिद्धस्य विधिवत्तदा ॥ ११

D10 न म्रष्ठी M4 नाम्रते (for नामती) Ñ1 नापतिर्°, B4 °नर, D12 * * तो°, D13 पतितै°, M1 नापि कश्चन (for पतितो न च) —(l 2) Ñ1 V2 4 B1 D11 13 तत्र तानि (by transp) D12 शतानि न (for तानि तत्र) D11 -मुखे (sic) (for -मुखे) —(l 3) M4 [अ]न्नान्न (for अन्नानि) M4 [अ]न्नादूनि च मृदूनि च (for the post half) —All the above MSS (except B2 3 D13) om l 4 —(l 4) B2 3 read l 4 in marg B3 तत्र (for भूयान्) —(l 5) V3 °पात्रीषु दिव्यासु D12 °पात्रीषु नैकासु D13 °पात्रेषु नेकेषु (for रूक्मपात्रीष्वनेकासु) D13 राजान्नेषु (sic) (for राजतीषु) Ñ3 reads च in/ lin D12 तथैव च (for च सर्वेण) —(l 6) V3 भुक्त हि (sic) V4 [अ]भुभतु (sic) D1 [अ]भुजत (sic) B4 [अ]भुक्ता (sic) D11 भुक्त (sic) D12 [अ]भुज * (for [अ]भुञ्जन) D11 वा (for च) D13 सत्कारा (for चान्नकृत) —All the above MSS (except B2-4 M4) om l 7 and 8 —B2 3 read l 7 and 8 in marg —(l 8) B3 सर्वशास्त्रार्थ (for प्रवक्तस्तत्र) M4 कल्पिता (for तर्पिता))]

—Thereafter Ñ V B D10 12 13 repeat 7

D11 further cont

391* न वायुकम्पमूलत्र समित चापि किंचन ।

8 T1 damaged for 8 [abc] (cf v l 7) M4 om 8-9 —[a]) Ś1 Ñ V B D (except D1 D1 5 8 14) अनाथा Cm g t as in text (for ब्राह्मणा) V1 B2 D13 तत्र (for नित्य) —[b]) D2 4 तु (for च) —[c]) T3 राजसा, Ct as in text (for तापसा) V4 तत्र B1 om D2 7 T2 M2 3 चापि D11 चैव T3 नित्य (for चापि) —[d]) G3 श्रवणा D1 D2 8 चैव भुजते Ś1 Ñ B D1 3 5 7 9 10 12 13 भुजते (B1 om) श्रम (Ñ1 D1 5 °व) णा (by transp) अपि (B3 m गृह वासिन) V1 2 D11 भुजते चारणा अपि, V3 भुजते प्रवणा अपि, V4 भुंजते चेतरे जना , D2 श्रवणानपि (sic) भुजते

9 M1 om. 9 (cf v l 8) —[a]) D4 [अ]व्याधिताश्च M2 [अ]पि (for [ए]व) —[b]) D1 D2 6 3 G1 2 M3 स्त्रीबालाश्च (for स्त्रियो बालास्) T2 स्त्रीबालाश्चैव भुंजते —For 9 [ab] Ś1 Ñ V B D1-3 5 7 9-13 subst

392* अनाथाना तथा स्त्रीणा बालवृद्धस्य चैव हि ।

[No comm —D3 अ * थाना D6 था m तथा sup lin D9 वृद्धांश्च (for -वृद्धस्य) V3 °वृद्धस्तथैव च (for the post half)]

—[c]) D1 भुञ्ज° (for भुञ्जमानाना) Ś1 Ñ V B D1 3 5 7 9-13 बुभुक्षि(D11 °नि)ताना दीनाना M3 भुजानानां तथा तेषा Cm g t as in text (for °) —[d]) Ś1 D6 11 13 तु, D5 om (for न) Ñ V B D10 13 [अ]नुक्षिर् (for तृप्तिर्) B2 3 4 D10 -लक्ष्यते, D1 लिप्यते (for -लभ्यते)

10 [a]) T3 देय च (for first दीयता) D9 om 10[c]-11 T1 damaged from [c] up to वि in 11[d] —[c]) G1 M1 चोक्ता नरास् (for संचोदितास्) —For 10[cd], Ś1 D1-3 5 7 11 13 subst

393* यथोचितसमाख्यानी कर्म चक्रुरतन्द्रिता ।

[D1 यथोचित-; D3 7 यथोचित D1 5 °ख्याते , D3 °ज्ञाते D3 7 °ज्ञाने D13 °ख्यान (for -समाख्याने) D1-3 7 तथा D11 शम (for कर्म) D5 [अ]नदिता , D5 7 °तै D13 °था (for [अ]तन्द्रिता)]

—For 10 Ñ V B D10 13 M4 subst

394* व्यश्रूयत च शब्दोऽत्र दीयतां भुज्यतामिति ।
स्वाध्यायगीतशब्दाश्च व्यश्रूयन्त समन्तत ।

[No comm. —(l 1) V1 व्यश्रयत्तत्र (sic) B1 अश्रूयत च M4 सदा शब्दो (for च शब्दोऽत्र) Ñ2 B3 4 D10 [अ]प V4 [अ]पि (for °त्र) V1 * भुताम् (for भुज्यताम्) —(l 2) V4 व्य * न्त B4 व्य° (for व्यश्रूयन्त) B4 इति समतत (hypermetric)]

11 D9 om 11 T1 damaged up to वि in [d] (for both cf v l 10) —[ab]) D1 D6 8 transp दृश्यते and बहव T1 repeats पर्वतो —For 11 [ab] Ś1 D1-3 5 7 11 13 subst

395* अन्न पानं च सुबहु दृश्यते पर्वतोपमम् ।

[D3 5 7 11 अन (for अन्न) D5 7 बहु (D7 °सु) बहु (for च सुबहु) D7 [उ]त्तम D11 (before corr) हिमा (for [उ]पमम्)]

On the other hand Ñ V B D10 13 M4 subst

396* सर्वकामगुणाश्चात्र व्यदृश्यन्ताद्रिपर्वता ।

[Ñ2 V4 B3 D10 तत्र B3 ठात्र (sic) (for चात्र) V3 व्यश्रूयत (sic) B1 * ° (for व्यदृश्यन्त)]

—Ś1 om 11[c] 14 —[c]) Ñ V3 B D10 11 13 M4 कृत्वा V1 कृत्वा (corrupt) V3 दृष्टा, V4 दृष्टा D5 नात्र (for तत्र) —[d]) D1 3 5 7 13 सिद्ध (D13 भक्ष) तु, G1 सिध्यति (for सिद्धस्य) D7 तथा (for तदा) Ñ V B D10 11 13 M4 व्यञ्जनाना ह्रदा(D11 13 यथा)स्तथा

—After 11 B3 ins

397* ब्राह्मणा क्षत्रिया वैश्या शूद्राश्चैव हि भुञ्जते ।

अन्नं हि विधिवत्स्वादु प्रशंसन्ति द्विजर्षभाः ।
अहो तृप्ताः स्म भद्रं ते इति शुश्राव राघवः ॥ १२
स्वलंकृताश्च पुरुषा ब्राह्मणान्पर्यवेषयन् ।
उपासते च तानन्ये सुमृष्टमणिकुण्डलाः ॥ १३
कर्मान्तरे तदा विप्रा हेतुवादान्बहूनपि ।
प्राहुः सुवाग्मिनो धीराः परस्परजिगीषया ॥ १४
दिवसे दिवसे तत्र संस्तरे कुशला द्विजाः ।
सर्वकर्माणि चक्रुस्ते यथाशास्त्रं प्रचोदिताः ॥ १५
नाषडङ्गविदत्रासीन्नाव्रतो नाबहुश्रुतः ।
सदस्यस्तस्य वै राज्ञो नावादकुशलो द्विजः ॥ १६

C 1 13. 21
B 1 14 21
L 1 10 16

On the other hand, Dt D1 3 4 11 S (except M4) Cm g t ins

398* नानादेशादनुप्राप्ता पुरुषा स्त्रीगणास्तथा ।
अन्नपानैः सुविहितास्तस्मिन्यज्ञे महात्मनः ।

[(l 1) T3 तत्र (for तथा) —(l 2) D1 सुविहितैश्च G1 M1 तृप्त(M1 °प्त)हितास्तु]]

12 Ś1 om 12 (cf v l. 11) —^{a}) D1 यथा (for अन्नं) D1 3 7 8 तु (for हि) D1 4 4.7 8 11 स्म°, Cm g t as in text (for विधिवत्) D1 4.7 8 स्वादं, M3 स्वादु, Cm g t as in text (for स्वादु) —^{b}) D1 द्विज° (sic) (for द्विजर्षभाः) —T1 damaged from द्रं ते up to कुण्ड in 13^d. —^{c}) Dt 8 हो (for अहो) D1 4 11 13 स्म तृप्ता (by transp) D4.7 स्म नृप (for तृप्ता स्म) D4 ते भद्रं (by transp) D1 भद्रेव चेद्र (sic) (for भद्रं ते) —^{d}) G3 निशाय (for शुश्राव) D1 राजेति, D3 शेचित (for राघव) D4.7 °सुपुर्विरे गिर, D1 11 °स्म शृण्वते श्रुता, D2 हायुद्धते सुर्गिरा —For 12 Ñ V B D1 6 11 13 M3 subst

399* अहो स्वादु प्रभूतं च विविधं चान्नमीदृशम् ।
अहो स्म तृप्ता भद्रं च शतसुरिति वै द्विजाः ।

[(l 1) V4 विविधा *मम् (sic) D11 विविधान्नम् (sic) (for विविधं चान्नम्) V3 ईदृशी M4 तृप्तास्म विप्रास्ते (for the post half) —(l 2) B4 तु (for स्म) V4 तृप्ता (for तृप्ता) D1 न (for च) V3 अहो प्रातृप्ता भद्रं च (hypermetric) M4 रति यान्नमृद्धिं ता (for the prior half) V3 स ददृश (for शतसुः) M4 तत् (for वदि)]

Thereafter M4 cont

400* प्रत्याहरन्त पुरुषस्तास्ता धर्मार्थसंहिता ।

M4 further cont 387*

13 T3 damaged up to कुण्ड in ^{d} (cf v l 12) Ś1 om 13 (cf v l 11) M4 om 13 15 —^{a}) D1 4 13 स्वलंकृताद्. G2 M3 ते (for च) D1 3 4 5 8 11 राजानो M3 पुरुषान् (for पुरुषा) —^{b}) D3 12 पर्यवेषय°, G1 पर्यतोष° (for पर्यवेषयन्) D1 ब्राह्मणाश्च परिवेषयन् (hypermetric) —D12 transp 13^{cd}–31^{ab} and 31^{cd}–41 (including star passages) (om 14^{ab} 19 21^d–22^c and 24) —^{c}) Dt D4 8 उपासत, Cr as in text (for उपासते) D1-3 5 7 8 11 13 सुप्रीत(D12 °तुष्ट)मनस सव (cf 43^c) —^{d}) D11 प्रहृष्ट (for सुमृष्ट)

—For 13 Ñ V B D1 6 11 subst, while D12 subst for 13^{ab} only

401* राजानोऽभ्यागतास्तत्र स्वयमेव स्वलंकृता ।
भृत्यस्तत्र यत्ते द्विजान्वै पर्यवेषयन् ।

[No comm —(l 1) Ñ1 V1 स्वागताम् D11 [स्व] प्यवांग् (sic) (for स्वलंकृताः) —(l 2) D11 reads l 2 after 41 D11 भृत्यै° (for भृत्यस्) V1 तत्रो (for तत्र) V4 द्विजांश्च, D11 ब्राह्मणान् (for द्विजान्वै) V4 पर रेवयन् (sic) (for पर्यवेषयन्)]

14 Ś1 M4 om 14 (cf v l 11 and 13 resp) D12 transp 13^{cd}–31^{ab} and 31^{cd}–41 (om 14^{ab}, 19 21^d–22^c and 24) —^{a}) D1-3 7 °प्राप्ते, D3 11 तु(D11 ह sic)संप्राप्ते (for तदा विप्रा) Ñ V B D4 11 तत्र कर्मान्तरे प्राप्ते (V3 °प्ता) —^{b}) Ñ V B D1-3 5 7 10 12.13 बहूं (D1 स्वहं)स्तदा (Ñ1 [transp] V3 B1 4 °तथा V4 °तत), D3 बहून्यपि (sic) (for बहूनपि) —^{c}) V3 प्रार्थसुः, B3 °स्वन् D11 सद्धा, Cg °स्म (for प्राहुः सु) V4 -वाग्मिनो, D12 वाग्मि * (for -वाग्मिनो) D1 12 वीरा, G3 घोरा, M2 विप्रा, Cg as in text (for धीरा) —^{d}) D3 प * स्पर, D1 परस्प रि (for परस्पर) Ñ V B D1-3 5 7 10–13 विजीगीष, Cg °षया (as in text) —After 14 Ñ V B D10–13 ins. 387*

15 M4 om 15 (cf v l 13) D12 transp 13^{cd}–31^{ab} and 31^{cd}–41 (om 14^{ab}, 19 21^d–22^c and 24) —^{a}) Ś1 Ñ1 V3.4 B1 2 D1-3 5 7 11–13 यज्ञे, Ñ2 V1 2 B3 4 D10 कृत्ये (for तत्र) —^{b}) Ñ2 V2 4 B2 4 D10 संभारे (B4 °रै , D11 °रे) B3 संस्तात (sic) D3 संस्तार, D11 संस्तार, T3 संस्तारु G1 संस्थारे (sic) Cm g t as in text (for संस्तरे) V3 D11 कुशलाः, Dt कुश * (for कुशला) Ś1 D5 om 15^c–16 —^{c}) Ñ2 V1 3 B1 2 D2 3 10–12 सर्वं, Cg as in text (for सर्व) Ñ V B D2 3 7 10–13 कर्म यथा (Ñ2 °*) यथाद् (V3 B3 D13 °यत्तु V4 °ईं तत्, B2 °वच, B4 °वित्त) D1 यथावद्य यथा Cr as in text (for कर्माणि चक्रुस्ते) —T1 damaged from 15^d up to 16 —^{d}) Ñ V B D1 3 7 10–13 यथाशास्त्रेण चो (D1 3 7 12.13 नो) दित (V2 दर्शित V3 दर्शित, D3 5 7 °ता) Cg t as in text (for ^{d}) —After 15 D4 T3 M1 ins 387*

16 Ś1 D5 om 16 T1 damaged (cf v l 15) D12 transp 13^{cd}–31^{ab} and 31^{cd}–41 (om 14^{ab} 19 21^b–22^c and 24) —^{a}) D3 नो (for न) Ñ1 om विन्न नाषडङ्गविद् V1 तत्र (for अत्र) —^{b}) Ñ V B D10 11 13

G 1 13 22
B 1 14 22
L 1 10 17

प्राप्ते यूपोच्छ्रये तस्मिन्षड्बैल्वाः खादिरास्तथा ।
तावन्तो बिल्वसहिताः पर्णिनश्च तथापरे ॥ १७
श्लेष्मातकमयो दिष्टो देवदारुमयस्तथा ।
द्वावेव तत्र विहितौ बाहुव्यस्तपरिग्रहौ ॥ १८
कारिताः सर्व एवैते शास्त्रज्ञैर्यज्ञकोविदैः ।
शोभार्थं तस्य यज्ञस्य काञ्चनालंकृता भवन् ॥ १९
विन्यस्ता विधिवत्सर्वे शिल्पिभिः सुकृता दृढाः ।
अष्टाश्रयः सर्व एव श्लक्ष्णरूपसमन्विताः ॥ २०

M1 सदृशो, M2.3 नातूलो (for मानतो) V4 M1 या (for न) —c) D4.9.12 G2 M1 Cg t सदृशास् (for सदृश्यस्) D2.3.6.12 T2.3 तत्र, D3 यत्र (for तस्य) —d) D1 नावाचि, G1.3 नावेद (for नात्राद) D4.9.12 G2 M1 Cg -कुशला द्विजा —For 16cd Ñ V B D10.11.12 M1 subst

402* न सूपकल्पाकुशलो न यागकुशलस्तथा ।

[V1 पुराणायु, B3 °कर्मे M1 नाकल्पसूत्र (for न सूपकल्प) Ñ1 B2 नाप्य, V2.3 B1.3 वाथा V4 वश् (submetric) D11 या*, M1 वार (for वश) V1 नापीरो नागुन सुखी (for the post half)]

17 D11 transp 13cd–31ab and 31cd–41 (om 14ab, 19 21b–22c and 24) —a) D1 प्राप्त (for प्राप्ते) D3 यपोच्छ्रये, G1 यूपाश्रये (for यूपोच्छ्रये) D11 नास्मिन् (for तस्मिन्) Ñ V B D10.11.12 M1 उच्छ्रि(B1 °द्रु)ताश्चा भवन्(Ñ1 °श्च भवन्)यूपा —b) V3 D1 °बिल्वा, D3 त्रिल्वा वै (for षड्बैल्वा) Ñ V1–3 B D10.11.12 च षट् ; D12 दृशा, T3 यथा (for तथा) M1 °पट् च खादिरा —d) Cg अपरे (as in text) Ct परे (for अपरे) —For 17cd, Ś1 D1–3.5.7.9.12 subst

403* तथा पर्णमयाश्चैव षडन्ये बिल्वसंमिताः ।

[Ś1 स्वर्ण°, D6 °मयाश् (for पर्णमयाश्) D1 बिल्व (for बिल्व) D6.7 -संमिता (for -समता)]

while Ñ V B D10.11.12 M1 subst

404* तावन्त एव पालाशास्तथैवोदुम्बराः पृथक् ।

[B3 M1 [औ]दुम्बरा M1 पृथक्पृथ (ditto) (for पृथक्) Ñ1 V4 B1 यज्ञे तस्मिन्समाहृता (for the post half)]

18 T3 om 18ab D11 transp 13cd–31ab and 31cd–41 (om 14ab 19 21b–22c and 24) —a) Ś1 D2.3.7.9.11 श्लेष्मा(Ś1 °ष्मा)तकमयो (Ś1 °यास्) Ś1 चान्ये, Ñ V1–3 B D10.11 M1 चैको, V4 D13 Cg त्वेको, D6.7 चैव, D12 श्रियो, Cm t as in text, Cmp tp [इ]ष्टो (for दिष्टो) D1.4 श्लेष्मा(D1 °ष्मा)तकमयोऽमिस्थ (D1 °ष्ट) D6 (marg gloss) भद्रदारुस्तम्भय, G3 M1 °श्च रुदिष्टो —b) Ś1 D5 पूति, Cm g t as in text (for देव) Ś1 D1.6.7 -दारुमयाश (D1.6.7 °यौ) Ñ2 V1.3 B2–4 D10 M1 [ज]प, Cm g t as in text (for तथा) —V4 om 18cd —c) Ś1 Ñ V1–3 B D1–3.5.7.9–13 M1 द्वावास्तो (V2 °स्तास् [sic]), G1 द्वावे* (for द्वावेव) Ñ1 V3 D11 नि(V1 स)हितौ, V2 विहितो, V3 निचितौ, B1 निवृतो, Cg as in text (for विहितौ) —T1 damaged from d up to एकविं in 406* —d) D1 °भ्यां स, D9.12 °भ्यास, D13 °भ्या सु, Cr m g t as in text (for बाहुव्यस्त) Ś1 D1 बाहुभ्यासु° Ñ V B D11.12 M1 यूपौ(Ñ1 V2 °पो; V3 °पेद्, M1 ध्रुवौ)वेदगपाहनौ —After 18, Ñ V (V1 om cd) B D10.11.12 M1 ins Ctp after 19 while D13 ins after 20ab

405* महोच्छ्रायपरीणाहो यूपोऽन्य सर्वकाञ्चन ।
यज्ञे समसवस्य दोमार्थमुपकल्पित ।

[(1 1) Ñ1 V4 M1 महोच्छ्र(V4 °च्छ्र)य, D12 अष्टरामोच्छ्राय (hypermetric) (for महोच्छ्राय) —M1 om 1 2 —(L 2) V1 यज्ञो (sic) B1 यज्ञे (for यज्ञे) D10 सम*वद, D12 मामस्तस्य (for समसवस्य)]

19 T1 damaged (cf v l 18) Ś1 Ñ V B D1–3.5.7.10.12.13 om 19 M1 om 19ab D11 transp 13cd–31ab and 31cd–41 (om 14ab, 19 21b–22c and 24) —a) D4 तत्र (for सर्वे) G1 [ए]तैस्तु (for [ए]ते) —c) M1 निर्मितस्तत्र (for तस्य यज्ञस्य) —d) M1 तोरणे चापि काञ्चनं —After 19 Dt D4.6.9.9.11 S (except M1) Cr m g t ins

406* एकविंशतियूपास्ते एकविंशत्यरत्नय ।
वासोभिरेकविंशद्भिरेकै समलंकृता ।

[(1 1) T1 damaged for एकविं (cf v l 18) M1 होरे (for एक) G2 -[अ]रत्नन M1 -रत्नय (for -[अ]रत्नय)]

while M1 ins

407* नानायूपोच्छ्रयैस्तैश्च सर्वत समलंकृतम् ।

Thereafter M1 cont 409*

20 M1 om. 20–22 D11 transp 13cd–31ab and 31cd–41 (om. 14ab 19 21b–22c and 24) —a) D3 om विधि Ñ2 सर्वे, Ñ2 B2.3 D5.10.13 सर्वे, Cg as in text (for सर्वे) —b) M2 damaged after शिल्पि T3 G1.3 M1 सुदृढा कृता, Cg as in text (for सुकृता दृढा) —After 20ab D12 ins 405* —c) Ñ1 V3 B1 D2 G1 °श्रया, V2 अष्टौ°, V4 अष्टा° (sic) B3 °विंशत, D13 आष्टाश्रा, Cr m g as in text, Ct °स्रय (for अष्टाश्रय) Ñ2 B2.4 D10 तत्र(D10 त ए)वासन्, Cg as in text (for सर्व एव) D12 स्वाश्रया सर्वे एवैते —d) Ñ2 B2.4 D10 शुक्ल°, V4 श्लाक्ष्ण° (sic), B1 सूक्ष्म°, D1 श्लक्ष्णा° (sic), D3 °रूपा, Cm g t as in text (for श्लक्ष्णरूप)

आच्छादितास्ते वासोभिः पुष्पैर्गन्धैश्च भूषिताः ।
सप्तर्षयो दीप्तिमन्तो विराजन्ते यथा दिवि ॥ २१

इष्टकाश्च यथान्यायं कारिताश्च प्रमाणतः ।
चितोऽग्निर्ब्राह्मणैस्तत्र कुशलैः शुल्बकर्मणि ।
स चित्यो राजसिंहस्य संचितः कुशलैर्द्विजैः ॥ २२

गरुडो रुक्मपक्षो वै त्रिगुणोऽष्टादशात्मकः ।
नियुक्तास्तत्र पशवस्तत्तदुद्दिश्य दैवतम् ॥ २३

उरगाः पक्षिणश्चैव यथाशास्त्रं प्रचोदिताः ।
शामित्रे तु हयस्तत्र तथा जलचराश्च ये ॥ २४

C 1 13 30
B 1 14 31
L 1 10 22

21 M4 om 21 (cf v.l 20) D11 transp 13^{cd}–31^{ab} and 31^{cd}–41 (om 14^{ab} 19 21^{b}–22^{c} and 24) T1 damaged from दि in 20^{d} up to यथान्या in 22^{a} —^{a}) D4 आसा°, G3 M1 छादितास्ते सु, Cg as in text (for आच्छादितास्ते) Ñ1 वासो * (for वासोभि) —Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 10–13 om 21^{b}–22^{c} —^{b}) M3 पुष्प (for पुष्पैर्) M2 गन्धै पुष्पैर् (by transp) Dt D4 6 8 9 G3 M1 पूजिता, T3 शोभिता (for भूषिता) —^{d}) T2 (before corr) G2 विराजते T2 (before corr) G1 दिधि (for दिवि)

22 M4 om 22 (cf v l 20) Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 10 11 13 om 22^{abc} T1 damaged up to यथान्या in ^{a} (cf v l 21) D11 transp 13^{cd}–31^{ab} and 31^{cd}–41 (om 14^{ab}, 19 21^{b}–22^{c} and 24) —^{a}) T1 3 न्यास्य (for न्याय) —^{b}) D9 प्रयत्नत (for प्रमाणत) —^{c}) M3 चितो (for चितो) G4 ब्राह्मणस् —^{d}) Ś1 B2 D2 3 11 शिल्पि (D3 °ल्पि [sic] D11 °ल्पि), Ñ V3 4 B1 3 4 Dt D1 6–8 10 12 13 G1 4 M2 3 शिल्प, V1 2 सर्व, D9 शुद्ध, T3 Cm यज्ञ, Cr mp g tp as in text (for शुल्ब) Ñ V B D3 10 कर्मसु (V4 °मि; D8 °णे [sic]) Cr mp g tp as in text (for कर्मणि) —After 22^{d} D13 ins 409* —D13 om 22^{ef} —^{e}) Ś1 D1 2 चैत्यो, D3 7 चैत्ये, D5 13 सर्वे Cr m g t as in text (for चित्यो) —^{f}) Ś1 सचितै, D2 रचित, D6 संचित, Cr m g t as in text (for संचित) —For 22^{ef} Ñ V B D10 11 subst

408* चितश्चाभवच्चैत्यो ब्राह्मणैर्यज्ञकर्मभि ।

[Ñ1 चितश्चैव Ñ2 D10 विचितश्च V1 2 B2 (m also) निचि(V2 चित)तश्च V3 चिचितश्च, B4 विहितश्च (for चितश्च) D10 चाभ * च् (for चाभवच्) V1 वेद्यो V2 वैद्यो (for चैत्यो) V4 चित्रश्चामरतश्चैत्यो B1 अग्निश्चाप्यभवद्वेदो (both sic) B3 निश्चितस्या° (for the prior half) N2 ब्राह्मणे V1 3 4 B2 (m also) यज्ञभि V2 D11 कर्मणि (for कर्मभि)]

Ñ1 B2–4 D10 11 M4 (M4 after 407*) cont while D13 ins after 22^{d}

409* मन्त्रयूपोचयैस्तैस्तु सर्वत समलङ्कृतै ।
रराज सुमहत यज्ञ कल्पवृक्षैरिवोच्छ्रितै ।
विविधाश्चाभवच्चैत्या ब्राह्मणैर्यज्ञकर्मभि ।

[No comm M4 om l 1 B3 reads up to यज्ञ in l 3 in marg —(l 1) D13 मत्र (for मन्त्र) B2 4 D11 महायूपोच्छ्रयैस् —(l. 2) D10 य* (for यज्ञ) D10 [उ]च्छ्रित —(l 3) D10 13 विविताश्च D11 विविधाश्च M4 चित्रश्चाग्नि (for विविधाश्च) B3 भेद्या B4 भेद्या D10 13 श्रोत्या D11 बोधा M4 चैत्यो (for श्रोत्या) For the post half cf the post half of 408*]

23 D11 transp 13^{cd}–31^{ab} and 31^{cd}–41 (om 14^{ab} 19 21^{b}–22^{c} and 24) —^{a}) D1 °पुक्षो, D2 °कक्षो, D9 °पक्षैर्, Cr m g t as in text (for रुक्मपक्षो) —^{b}) Ś1 D1–3 5 7 12 द्वाद(D1 °*)श Cr m g t as in text (for ष्टादश) T1 damaged from रुक्म in ^{a} up to शामित्रे in 24^{c} T2 [आ]त्मन (for [आ]त्मक) —For 23^{ab}, Ñ V B D10 11 13 M4 subst

410* अश्मन्दश्च एतश्चापि गरुड काञ्चनेष्टक ।

[Ñ1 आश्म° (sic) Ñ2 B3 4 अश्म° V1 4 B1 आश्वत्थ (V1 °ग्न V4 °थु) V2 आप° V3 अतिश्च (sic) D11 अश्विवत्र D13 अश्विद्ध (for अश्मन्श्च) Ñ1 चात्र (for चापि) M4 आश्वत्थप्रमाणेन (for the prior half)]

—^{c}) Ñ V B D10 11 M4 प्रोक्षि(V1 °षि, V3 प्रोंक्षि)तास्, Cg as in text (for नियुक्तास्) D3 तेज (for तत्र) M3 पशवस्तत्र (by transp) (for तत्र पशवस्) D13 T2 G4 पशूनां त्रिशत तत्र —^{d}) Ś1 Ñ V B D1 3 5 7 9–13 तास्ता (V1 °तान्) उद्दिश्य (D10 °तास्त्वदिश्य [sic]) देवता, Cg as in text (for ^{d}) —After 23 Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 9–13 M4 ins.

411* उदकानि च सत्त्वानि नानामृगवयांसि च ।
जलेचराः स्थलचरा अन्तरिक्षचरास्तथा ।

[No comm —All the above MSS except B3 M4 om. l 1 —(l 1) M4 औदकानि M4 स ** (for सत्त्वानि) —M4 om l. 2 —(l 2) V4 वने° D3 जल° (for जलेचरा) V1 स्थलेचरा V1 ख° (for अंतरिक्ष) D11 13 च ये (for तथा)]

M4 cont 412*

24 T1 damaged up to शामित्रे in 24^{c} (cf v l 23) M4 om 24–25^{ab} Ś1 om 24 D11 transp 13^{cd}–31^{ab} and 31^{cd}–41 (om 14^{ab} 19 21^{b}–22^{c} and 24) —^{a}) D1 3 5 10 12 13 पतगा D7 उतगा (sic) D9 पन्नगा, Cg as in text (for उरगा) D9 पक्षिणश् (for पक्षिणश्) Ñ V B D1 5 6 7 9 10 12 13 om 24^{bc} —^{d}) G4 यथा (for तथा) D1 2 5 7 9 10.12 13 वनचरा (D13 °*)श Cg as in text (for जलचराश्) Ñ B2 D10 अपि V4 तथा (for च ये) —After

G 1 13 31
B 1 14 31
L 1 10 23

ऋत्विग्भिः सर्वमेवैतन्नियुक्तं शास्त्रतस्तदा ।
पशूनां त्रिशतं तत्र यूपेषु नियतं तदा ।
अश्वरत्नोत्तमं तस्य राज्ञो दशरथस्य ह ॥ २५
कौसल्या तं हयं तत्र परिचर्य समन्ततः ।
कृपाणैर्विशशासैनं त्रिभिः परमया मुदा ॥ २६
पतत्रिणा तदा सार्धं सुस्थितेन च चेतसा ।
अवसद्रजनीमेकां कौसल्या धर्मकाम्यया ॥ २७
होताध्वर्युस्तथोद्गाता हयेन समयोजयन् ।
महिष्या परिवृत्त्याथ वावातामपरां तथा ॥ २८
पतत्रिणस्तस्य वपामुद्धृत्य नियतेन्द्रियः ।
ऋत्विक्परमसंपन्नः श्रपयामास शास्त्रतः ॥ २९

---

24 Ñ V B D10 13 ins, while D11 ins after 25^{ab} M4 cont after 411*

412* नानासत्त्वप्रभाश्चैव हयमेधे महाक्रतौ ।
नानासरीसृपाश्चैव नानौषध्यश्च कल्पिताः ।

[No comm D13 om l 1 —(l 1) B4 महाक्रतो —(l. 2) B1 प्रकल्पिता]

25 Ñ V B D10 13 M4 om 25^{ab} (for M4 cf v.l 24) D11 transp 13^{cd}-31^{ab} and 31^{cd}-41 (om 14^{ab} 19 21^{b}-22^{c} and 24) —^{a}) Ś1 D1-3 5 7 8 12 13 ऋषभा, Dt D6 8 T G1 3 4 M3 ऋत्विग्भि Cg as in text (for ऋत्विग्भि) Ś1 D1-3 5 7 8 11 सर्वे D13 शास्त्र (sic) (for सर्वम्) Ś1 D1 3 5 7 11 13 [ए]ते D6 [इ]ति (for [ए]तन्) —^{b}) Ś1 D1-3 5 7 8 11 13 नि (D3 om)युक्ता Cg as in text (for नियुक्त) Ś1 D1-5 7 11 12 T3 G3 M1 3 °तथा T3 °स्तत Cg as in text (for शास्त्रतस्तदा) —After 25^{ab}, D11 ins 412* —^{c}) T3 पशूपशूना (by ditto) Ñ1 प्रत्रिशत (sic) Ñ2 त्रिदश, V2 नियुता; B3 प्रोक्षित, M4 त्रिंशक, Cm g as in text (for त्रिशत) Ś1 D1-3 5 7 8 11 13 स्या(D2 11 12 था)सीत्, Ñ1 V1 B2 4 D10 चापि, B2 D13 M3 चैव, Cm g as in text (for तत्र) —^{d}) D1 3 5 7 G2 Cm नियुत (D1 °यता; D6 °यता; Cm °र्क), Cg as in text (for नियत) D1-3 7 8 T3 तथा (for तदा) Ñ V B D10 13 प्रत्यह (V1 समूह) प्रोक्षित (Ñ2 °क्षित, B3 त्रिशत) द्विजै, T2 °त्रिनियोजित, M4 प्रोक्षित प्रत्य * * * T1 damaged after ह in 25^{d} up to पर in 26^{d} D13 reads 25^{ef} after l 1 of 413* —For 25^{e}-30^{b}, Ñ V B D10 13 M4 subst 413* —^{e}) Ś1 D1-3 5 7 8 11 13 स वरो च(D3 *)तुर्थ (Ś1 °से D6 °र्थते) D14 S (except T3 M2) Cm gp °र Cg t as in text (for अश्वरत्नोत्तम) Ś1 Dt D1-8 11 13 T3 G1 3 तत्र (for तस्य) —^{f}) D3 5 8 13 T3 G1 3 M1 Cg च, T3 G1 हि (for ह)

26 T1 damaged up to पर in 26^{d} (cf v l 25) D11 transp 13^{cd}-31^{ab} and 31^{cd}-41 (om 14^{ab} 19, 21^{b}-22^{c} 24) —^{a}) D1-5 7 8 11 कौशल्या T3 तु (for तं) D1 कोशलाधिपतेस्° —^{b}) Ś1 D3 13 G1 3 °चार्य D1 3 7 8 °चार्य, M2 3 °चर्या (M1 °चर्ये) Cm g t as in text (for परिचर्य) For 26^{ab}, D11 subst l. 2 of 413* —^{c}) Ś1 D1-4 5 7 11 13 त्रिपाणैर् Cm g t as in text (for कृपाणैर्) Ś1 विससारैन, D2 °सेन (sic) D3 °सैना (sic) D13 °शैन्य (sic) (for विशशासैनं) —^{d}) D1 8 मत्रिभि परया (D2 °मा) मुदा

27 D11 transp 13^{cd}-31^{ab} and 31^{cd}-41 (om 14^{ab}, 19 21^{b}-22^{c} and 24) —^{a}) Ś1 पतत्रिणा तदा सार —^{b}) D6 T3 सुस्थिरेण (for सुस्थितेन) G4 चेतना (for चेतसा) Ś1 D1-3 5 7 8 11 13 (D3 before corr) सदा (D1-3 7 8 [before corr, after corr as in text also] दत्त, D13 गुद) मूले समा(D3 उषा)नि (D3 °दि)शत् —^{c}) D3 असंद्, C2 अव्यसद् (sic) (for अवसद्) —^{d}) D1 5 7-8 11 13 कौशल्या Ś1 D5 11 13 °काक्षया (for धर्मकाम्यया)

28 D11 transp 13^{cd}-31^{ab} and 31^{cd}-41 (om 14^{ab} 19 21^{b}-22^{c} and 24) —^{b}) D4 Cg हस्तेन (for हयेन) T1 damaged from योजयन् up to निय in 29^{b} Ś1 D2 3 5 7 13 संग्रह स(D3 स)मयो यथा, D1 संग्राह (sic) स ययौ यथा D13 भगवन्समयोज्यात् (submetric) —^{c}) Ś1 D1 3 5 7 11 13 M3 महिष्य, D4 महिषी; Cr m g t as in text (for महिष्या) Ś1 D1-3 5 7 13 °चर्या D11 °चर्य T3 °क्रिया, Cr m g t as in text (for परिवृत्त्या) Ś1 D1 3 4 5 7 11 12 14 T3 M2 3 Cg च D3 ताम् (for [अ]थ) —^{d}) T3 च तथा परा G3 M1 च धैरे सदा M3 अपरास्तथा M3 च यशस्विनी (for अपरां तथा) Ś1 D1 3 5 7 11 13 तामथापुत्स्तथापरा (D5 11 °रा) D3 अथा * पुत्रया पुरा (sic)

29 T1 damaged up to निय in 29^{b} (cf v l 28) D11 transp 13^{cd}-31^{ab} and 31^{cd}-41 (om 14^{ab}, 19 21^{b}-22^{c} and 24) —^{a}) Cm g पतत्रिणस् (as in text) Ś1 D1-5 7 8 11 13 Cr स(D1-3 7 8 13 D4 Cr प)त्रिणस्तस्य तु वपाम् (Ś1 तुर्दस [unmetrical], D1 तुरगम्, D3 after corr as in text D11 वचसायो hypermetric) —^{b}) Ś1 त्यज्यते (for उद्धृत्य) Ś1 D1-3 5 7 8 11 13 नियतेंद्रिया (Ś1 °यं) Cg °द्रिय (as in text) —^{c}) G4 ऋत्विग्भिरप, Cg t as in text (for ऋत्विक्परम) G1 संपर्क Ś1 D1-3 5 7 8 11 ऋत्विजश्च(D13 °स्तु)सु(D3 तु)संपरा —^{d}) D1 श्रपयामासु, Cg as in text (for श्रपयामास) Ś1 D3 5 7 8 13 श(D13 से sic)प(D3 प्रश्र)याचतुरात(D4 °रस)वान् (Ś1 D3 13 चरिते चर्या D3 °यत hypermetric, D1 °यत्)

धूमगन्धं वपायास्तु जिघ्रति स्म नराधिपः ।
यथाकालं यथान्यायं निर्णुदन्पापमात्मनः ॥ ३०
हयस्य यानि चाङ्गानि तानि सर्वाणि ब्राह्मणाः ।
अग्नौ प्रास्यन्ति विधिवत्समस्ताः षोडशर्त्विजः ॥ ३१

प्लक्षशाखासु यज्ञानामन्येषां क्रियते हविः ।
अश्वमेधस्य चैकस्य वैतसो भाग इष्यते ॥ ३२
त्र्यहोऽश्वमेधः संख्यातः कल्पसूत्रेण ब्राह्मणैः ।
चतुष्टोममहस्तस्य प्रथमं परिकल्पितम् ॥ ३३

G 1 13 38
B 1 14 40
L 1 10 31

30 Ś1 D1–3 5 7 9 12 om 30 —^{a}) G1 धूप गंध (for धूमगन्ध) G1 3 त (for तु) —^{b}) G1 2 M3 निघ्रनि T2 स (for स्म) G1 3 M3 4 नराधिपा, Cg t °धिप (as in text) —For 25^{c}–30 Ñ V B D10 13 M4 subst while D11 ins 1 1 after 25^{d} subst 1 2 for 26^{ab}, then cont 1 3 7 and subst 1 9 10 for 29^{c}–30^{b} (om 1 8 11)

413* अश्वस्तत्र चावभृथे प्रोक्षिते वैश्वदेविकम् ।
कौसल्या तं हयं तत्र परिगम्य प्रदक्षिणम् ।
सम्यगभ्यर्चयाञ्चक्रे गन्धमाल्यविभूषणैः ।
अध्वर्युसहिता चैव समालभ्य शुचिव्रता ।
रजनीं पर्युषास्तैका कौसल्या पुत्रकाम्यया । [5]
समश्वमुपनिष्कन्त्या कौसल्यायास्ततो द्विजाः ।
ऋत्विगादय प्रीताः प्रायुञ्जन्त यदाशिषः ।
शिरस्योत्कृत्य च वपामश्वस्य विधिवत्तदा ।
कपिञ्जलान्विताग्नौ जुह्वावाह्वयन्सुरान् ।
तस्याश्च नृपतिर्धूमं जघ्रौ पत्नीसहायवान् [10]
वपायाः हूयमानायाः पातकं पुनकाम्यया ।

[No comm —(1 1) V4 B2 4 °दैविक (B3 marg °कं) B3 D11 M4 विश्वदैविकं (M3 °वन) —After 1 1 D11 reads 25^{ef} —(1 2) V B1 4 D10 कौशल्या V3 तद्, B2 तु (for तं) M4 हयवर (for हय तत्र) V3 D13 °गम्य (for परिगम्य) —(1 3) M4 विश्वम् (for सम्यग) —(1 4) B1 om हिता चैव D13 सहिताश्च M4 सहमा (for सहिता) V1 स * हम्य M4 moth eaten for माल्यशुचि V2 3 शुभ, B1 शु * (for शुचि) D11 स्मिता (for व्रता) —(1 5) Ñ1 V2 3 D1 °षोष्यैका, M4 °षायैका (for °युषास्तैका) Ñ2 V1 2 B2 4 D10 तमश्व V3 तदश्व (for कौसल्या) —(1 6) M4 एपुशासत्वा (for उपतिष्ठन्त्या) B4 तु दे (for ततो) —(1 7) V1 सर्वे (for प्रीता) V2 4 B2 D10 मायुनत, D13 प्रायुञ्जत M4 प्रायच्छ्याशिष शुभा (for the post half) For ins see below —(1 8) M4 partially moth eaten for the prior half V1 श्रितिरस्य (sic) V3 शिशिष्य (for शिरस्य) Ñ1 B1 चोत्कृत्य वपाम् (by transp) Ñ2 V2 B3 4 D10 13 [उ]द्धृत्य च (V3 D10 transp च and उद्धृत्य) वपाम् V3 [उ]द्धृत्य वपा —(1 9) V1 कपिञ्ज (for कपिञ्ज) Ñ1 आमन्त्य तान् V4 D11 मा(D11 म)त्रान्विताम् (for मन्त्रान्विताम्) D13 ह्यग्नौ (for अग्नौ) V1 स्वरान् (for सुरान्) —(1 10) D13 धूप (for धूम) Ñ2 B3 D10 धूम नृपतिर् (by transp) —For 1 10 D11 reads धूप तस्य नृपो जघ्नौ निघ्रति स्म वर (र)क्षिप —(1 11) B4 भूय° (sic) (for हूयमानाया)] —After l.7 D11 ins

414* अश्वस्य विधिवत्तत्र परिवार्य समन्ततः ।

—^{c}) D14 T2 यथान्याय्य (for °न्याय) T1 damaged from 30^{d} up to स्म in 31^{a} —^{d}) D11 वपान्तरैव स क्रतु

31 T1 damaged up to स्म in 31^{a} (cf v l 30) D11 transp 13^{cd}–31^{ab} and 31^{cd}–41 (om 14^{ab}, 19 21^{b}–22^{c} and 24) —^{a}) Ñ V B D10 13 M4 तस्य, D11 या * (for यानि) D8 लिंगानि (for चाङ्गानि) —^{b}) D8 लिंगानि (for सर्वाणि) Ś1 D1–3 5 7 9 11 13 ते (D11 वै) द्विजा, Cg t as in text (for ब्राह्मणा) Ñ V B D10 13 M4 कल्पितानि त्रिभागशः (V4 °भागतः) —After 31^{ab} D11 ins 1 1 of 429* (for variants cf v l 429*) —^{c}) D8 अग्नौ (sic) M3 after *inf lin sec m* corr as in text (for अग्नौ) D1 3 प्राप्स्यति, D2 7 प्रास्यत (for प्रास्यन्ति) —^{d}) Ś1 D1 3 5 7 9 समस्त, D2 सर्वे ता, D4 समासा, D14 T1 3 G1 सम (T1 * *)प्रा(D14 °प्र)प्त, G1 3 समेतात् (for समस्ता) Ś1 D1 3 6 7 12 वै (D8 च) हय तदा (Ś1 °था) D9 विहित तथा (for षोडशर्त्विज) —For 31^{cd}, Ñ V B D10 11 13 M4 subst

415* जुहुवुर्यानिकास्तत्र यथाभाग दिवौकसाम् ।

[B4 याज्ञिकाश् (for याजकाश्) B1 -योग (for भाग)] Thereafter Ñ V B D10 13 M4 cont 420* D11 cont

416* आगम्य देवता सर्वा जगृहुर्भागमीप्सितम् ।

32 Ñ V B D10 13 M4 om 32–35 D11 transp 13^{cd}–31^{ab} and 31^{cd}–41 (om 14^{ab} 19 21^{b}–22^{c} and 24) —^{a}) D5 फ्लक्ष (for प्लक्ष) —^{b}) Ś1 स्रुच, D1 स्रुव, D2 सद, D8 श्रुत, D7 स्वर, D12 स्रुव, Cr m g t as in text (for हवि) —^{c}) Dt D4 6 G2 M1 2 Cg यज्ञस्य (for चैकस्य) —^{d}) D2 चेतसो, Cr m g t as in text (for वैतसो) Ś1 युध, D1–3 7 11 12 भो (D1 क [sic] D12 स)ग (D11 °श [sic]) T1 शास, Cr m g t as in text (for भाग)

33 Ñ V B D10 13 M4 om 33 (cf v l 32) D11 transp 13^{cd}–31^{ab} and 31^{cd}–41 (om 14^{ab} 19 21^{b}–22^{c} and 24) —^{a}) D2 3 6 7 11 त्र्यहो, Cr m g t as in text (for त्र्यहो) —^{b}) T8 -सूत्रेषु Ś1 D1 3 5 7 9 11 12 °सू(D1 स्त [sic])त्रेषु वै द्विजै Cm g t as in text (for^{b}) T1 damaged from व्राह्मणै in 33^{b} up to कारि in 34^{c} —^{c}) Cm g t चतुष्टोमम् (as in text) Ś1 D1 3 5 11 12 चतुर्थो दस्स्य° (D1 2 °र्थं यत्य [sic]) D2 चतुर्थं म * यस्तस्य, D7 चतुर्थपत्र°, D14 G1 2 अग्नि(D14 in *sec m*)ष्टोमम° —^{d}) G1 परिकल्पित, M3 परिकीर्तित

G 1. 13. 38
B 1. 14. 43
L 1. 10. 31

उक्थ्यं द्वितीयं संख्यातमतिरात्रं तथोत्तरम् ।
कारितास्तत्र बहवो विहिताः शास्त्रदर्शनात् ॥ ३४
ज्योतिष्टोमायुषी चैव अतिरात्रौ च निर्मितौ ।
अभिजिद्विश्वजिच्चैव अप्तोर्यामो महाक्रतुः ॥ ३५
प्राचीं होत्रे ददौ राजा दिशं स्वकुलवर्धनः ।
अध्वर्यवे प्रतीचीं तु ब्रह्मणे दक्षिणां दिशम् ॥ ३६
उद्गात्रे तु तथोदीचीं दक्षिणैषा विनिर्मिता ।
अश्वमेधे महायज्ञे स्वयंभूविहिते पुरा ॥ ३७
क्रतुं समाप्य तु तदा न्यायतः पुरुषर्षभः ।
ऋत्विग्भ्यो हि ददौ राजा धरां तां क्रतुवर्धनः ॥ ३८

---

34 T1 damaged up to कारि in 34^c (cf v l 33) Ñ V B D10.13 M4 om 34 (cf v l 32) D11 transp 13^{cd}–31^{ab} and 31^{cd}–41 (om. 14^{ab}, 19 21^b–22^c and 24) —^{a}) Ś1 D2.7.9 उक्थ्ये (Ś1 [before corr] D3 °क्थ्यो) D2 उक्थ; D3 उस्थो, D5 उक्थं, D12 उक्थो (sic) D13 उत्थो (sic) Cg as in text (for उक्थ्यं) Ś1 D6 द्वितीय D6 संख्यात D1 उच्छ्राये द्वितीये सख्याम् —^{b}) Ś1 [अ]हो°, D1-3.7.9 °रात्रम्; Cg as in text (for [अ]तिरात्रं) D5.11.13 अथो° (for तथोत्तरम्) Ś1 D6.11.12 विचारास्, D1 विचरास्, D2.3.7 विवादास्, Cr.m g t as in text (for कारितास्) D2 क्रतव( ) तत्र (for तत्र बहवो) —^{d}) M4 विहिका (sic) (for विहिता)

35 Ñ V B D10.13 M4 om 35 (cf. v l. 32) D11 transp 13^{cd}–31^{ab} and 31^{cd}–41 (om 14^{ab}, 19 21^b–22^c and 24) —^{a}) Ś1 D5.11.13 ज्योतिमास, D1-3.7 ज्योतिष्टोमौ (D2 °मौ [with hiatus], D5 °मौद्) Dt D1.4.6.8.9.12 T G M1.3 [ए]वम् [to avoid hiatus] (for [ए]व) —^{b}) D2.3.7 G3 अतिरात्रे (G3 °त्र), Cm t °त्रौ (as in text) D1-3.5.7.9.11.12 Cg वि (for च) D2.3.7 निर्मिते, G1 निर्वृतौ; G3 निर्मित —^{c}) D2.11 अभिनै (D11 °नि)द् (both sic) D2 चेश (sic) (for विश्व) Dt D3.4.8.11 14 S (except M4) [ए]वम् [to avoid hiatus] (for [ए]व) —^{d}) Ś1 D4 प्रा(D4 स)सो° Dt D6.8 आ (D8 before corr अ)सोर्यामौ, D1.2.7.9.11 Ct आ°, D3 आसोर्यामा, T1 °मौ (for अप्तोर्यामो) Ś1 D1.3.6.7.11.12 °व्रत:, D3 °वृत (sic), Ct as in text (for महाक्रतु) —After 35 D11 ins

417* ततो राजा यथान्याय दक्षिणां व्यदधत्तदा ।

36 D11 transp 13^{cd}–31^{ab} and 31^{cd}–41 (om 14^{ab} 19 21^b–22^c and 24) —^{a}) Ś1 D1-3.5.7.13 अध्वर्यवे, D13 होत्री° G1.2 दिश° (for होत्रे ददौ) —T1 damaged from राजा up to 37^{ab} Ñ V B D10.11.13 स्थिता G1.2 होत्रे, M4 पूर्वं (for राजा) —^{b}) G1.3 राजा (for दिश) D8 स D9 च (for स्व) Ś1 D1-3.5.7.13 °स्थितां तस्य ददौ (Ś1 D5.13 ददौ तदा by transp.) Ñ V B D10.11.13 M4 °धा(D11 ध)त्वला(B4 °शिवि)ताता (D13 °ता) Cg as in text (for ^{b}) —^{c}) D10.11 च (for तु) —^{d}) Ñ V B D10.11.13 M4 दक्षिणा ब्रह्मणे (by transp) तथा (M4 स व्यसर्जयत्) —For 36^{cd}, Ś1 D1-3.5.7.13 subst.

418* दक्षिणां ब्रह्मणे होत्रे प्रतीचीमददाद्दिशम् ।
[D5 स समादिशत् (for अददाद्दिशम्)]

37 T1 damaged for 37^{ab} (cf v.l 36) D11 transp 13^{cd}–31^{ab} and 31^{cd}–41 (om. 14^{ab}, 19, 21^b–22^c and 24) —^{a}) V1 तद्गात्रे, D13 वद्गात्री Ś1 Ñ V B D2.4.7.10.11.13 14 च, D1 ध, D4 वै, D11 om. (for तु) V4 तत्र [unmetrical] (for तथा) —^{b}) D10 [ए]षां (for [ए]षा) —For 37^{ab}, M4 subst.

419* उदीचीमपि चोद्गात्रे ब्रह्मणे पृथिवीं ददौ ।

—^{c}) D4 इष° (for अश्वमेधे) V2 तथा (for महा) —^{d}) Dt D4.6.8 Cg t स्वयम्, Ś1 Ñ V1.3.4 B D1 2.5.7 9-13 पुरा कल्पे स्वयंभुवा (D1 °व-) V2 पुराकारि स्वयं तु या: M4 दक्षिणा हि स्मृता मही Cg t as in text (for ^{d}) —After 37, B4 D11 ins. l. 1 of 421*

38 D11 transp 13^{cd}–31^{ab} and 31^{cd}–41 (om. 14^{ab}, 19 21^b–22^c and 24) B2 reads 38–41^b (omitting 39^c–40^d) in marg —^{a}) D2 क्रतु (for क्रतुं) Ś1 B2 D1 2.5.7.9.13 संस्थाप्य (for समाप्य) T3 च (for तु) D4 तथा (for तदा) —For 38^{ab}, Ñ V B1.3.4 D10.11 M4 subst., while B2 cont (all read) after 415*

420* समाप्य चैव क्रमशो राजा क्रतुवर तदा ।
दक्षिणामददात्सैषा कर्मिणां तदनन्तरम् ।

[(l 1) Ñ2 V4 [ए]व V2 B3 M4 [ए]व D10 [ए]वै (sic) (for [ए]व) —(l 2) Ñ1 V2 B1.2 (m.) M4 व्यद° (V1 B3 [m] °ध M4 °धा)द् V3 चादद् (for अददा) V3 कर्मिण (for कर्मिणा) V4 यज्ञकर्मण्यनन्तरं (for the post. half)]

—^{c}) B3 यात्विणा (for ऋत्विग्भ्यो) Ś1 B2 D1 2.5.7.9.13 प्रददौ, G4 [अ]मि ददौ, Cg as in text (for हि ददौ) —^{d}) D3 मही G1 धारां (for धरां) Dt D4.6 M3 कुल° D1 क्रतुवर्धिनीं D2.3.7 ससमालिनीं, G1.3 रघुनंदन, M4 कीर्ति° (for क्रतुवर्धन) G2 M1 दक्षिणामेवमुत्तमां —For 38^{cd}, Ñ V B1.3.4 D10.11 M4 subst. while B4 D11 ins. l 1 after 37 B2 ins. l. 2–3 after 41^{ab}

421* समग्रां पृथिवीं दत्त्वा स चातुर्होत्रदक्षिणम् ।
अन्येषां कर्मिणां राजा सदस्यानां च दक्षिणाम् ।
शतं शतसहस्राणां हिरण्यस्योत्ससर्ज स ।

[(l. 1) D11 समस्तां B2 (m. also as in text) दक्षिणां D11 पृथिवी (for पृथिवीं) D11 दत्ता (for दत्त्वा) V1 चातुर्°

ऋत्विजस्त्वब्रुवन्सर्वे राजानं गतकल्मषम् ।
भवानेव महीं कृत्स्नामेको रक्षितुमर्हति ॥ ३९
न भूम्या कार्यमस्माकं न हि शक्ताः स्म पालने ।
रताः स्वाध्यायकरणे वयं नित्यं हि भूमिप ।
निष्क्रयं किंचिदेवेह प्रयच्छतु भवानिति ॥ ४०
गवां शतसहस्राणि दश तेभ्यो ददौ नृपः ।
दशकोटिं सुवर्णस्य रजतस्य चतुर्गुणम् ॥ ४१

G 1 13 43
B 1 14 51
L 1 10 40

मस्य V2 4 B1 D11 M4 चातुर्होत्र(V2 B1 °त्रे)स्य (V3 स B1 च) V3 स च होत्रे च (for स चातुर्होत्र) D11 दक्षिणा —D11 om l 2 3 Ñ1 V1 4 B1 om l 2 —(l 2) V2 कर्मीणां B2 धर्मिणां (for कर्मिणां) B2 तत्र (for राज्ञ) D10 सदस्याचानां (sic) M4 सदस्या * (for सदस्याना) —(l 3) B4 -स * स्राणां V1 सुवर्णस्य V4 हिरण्यस्य (sic) B1 हिरण्य च (for हिरण्यस्य) V4 B4 इ (for स) M4 हिरण्यानां घ्यमनैयात् (for the post half)]

—After 38^{cd} B2 (m) reads 426*, while Dt D6 8 14 M3 ins

422* एव दत्त्वा प्रहृष्टोऽभूच्छ्रीमानिक्ष्वाकुनन्दन ।

[No comm]

39 Ñ V B1 3 4 D10 11 M4 om $39–41^{ab}$. D11 transp $13^{cd}–31^{ab}$ and $31^{cd}–41$ (om 14^{ab}, 19 $21^{b}–22^{c}$ and 24) B2 reads 39^{ab} in marg (cf v l 38) —^{a}) D7 ऋत्विजे —T1 damaged from त्वब्रुवन् in 39^{a} up to न हि श in 40^{b} Ś1 B2 D1.2 4 5 9 8 12 [त्व]थ, D3 [स]थ, D4 च; D11 ते (for तु) Dt D5 ब्रुवन् (for [·अ]ब्रुवन्) —^{b}) Dt D1 8 किल्बिष (for -कल्मषम्) —After 39^{ab} B2 (marg) ins, while D11 ins after 40

423* तेषा श्रुत्वा वचस्तथ्य राजा राष्ट्रविवर्धन ।

[No comm D11 वै राष्ट्र (for राष्ट्रवि)]

—B2 om 39^{cd} (cf v.l 38) —^{c}) D1 एवं (for एव) Ś1 D1 3 5 7 8 11 12 स्वीजाम् (for कृत्स्नाम्) —^{d}) D5 * क (for एको) Ś1 D1–3 5 7 11 12 शासितुम्, D9 पालितुम् (sic) (for रक्षितुम्) D2 3 T2 G1 M3 अर्हसि (sic) D12 अर्हति (sic) —After 39 Ś1 D5 11.12 ins

424* निपाला भव राजेन्द्र अस्माकं सुखिमावह ।

[No comm Note hiatus between the two halves Ś1 युखिम् (for सुखिम्)]

40 T1 damaged up to न हि श in ^{b}, Ñ V B D10 12 M4 om 40 (B2 om $40^{a–d}$) (cf v l 39 for B2 38) D11 transp $13^{cd}–31^{ab}$ and $31^{cd}–41$ (om 14^{ab} 19 $21^{b}–22^{c}$ and 24) —^{a}) D1 भुवा D2 7 तु या, D8 illeg D11 भूम्या, C g t as in text (for भूम्या) —^{b}) M2 च (for हि) T2 G2 M1 स (for स्म) Ś1 D1 3 5 7 8 11 12 अशक्ता पालने वयं —^{c}) D1 तप (for रता) —^{d}) M3 महाधिप (for हि भूमिप) B2 reads 40^{ef} in marg (cf v.l. 38). —^{e}) D4 G2.3 किंचिच, D9 निश्चयं C m.g t as in text (for निष्क्रयं) D4 T2 M3 एवेति, D9 एवाद्य M3 अस्माक (for एवेह) —^{f}) D4 8 T2 G1 2 M1 2 इह (for इति) —For 40^{ef} Ś1 D1 3 5 7 11 12 subst

425* निष्कृतिं त्व नरश्रेष्ठ अस्माभ्य दातुमर्हसि ।

[—Note hiatus between the two halves D1–3 नि क्रय, D7 निष्क्रय D3 त D5 हि (for त्व) D1–3 7 नृपश्रेष्ठ, D11 अस्याश्च नि कृति राजन् (for the prior half) D1–3 7 दातुमर्हसि क्षम(D2 °म) (for the post half)]

while B2 (m) subst and reads after 38^{cd}

426* अस्या निष्क्रयमस्माक देहि राजन्महाद्युते ।

Thereafter B2 (m) cont

427* त्व हि पालयितास्माक येनाशासितुमर्हसि ।

—After 40 Dt D6 8 11 14 S (except M3) C m.g t ins

428* मणिरत्नं सुवर्णं वा गावो यद्वा समुद्यतम् ।
तत्प्रयच्छ नरश्रेष्ठ धरण्या न प्रयोजनम् ।
एवमुक्तो नरपतिर्ब्राह्मणैर्वेदपारगै ।

[(l 1) D9 च (for वा) D3 यज्ञ M3 वा यद् (by transp) (for यद्वा) D9 समुचता —(l 2) T1 damaged for l 2 and 3 Dt D6 8 नृप° M3 °व्याघ्र (for नरश्रेष्ठ)]

41 Ñ V B1 3 4 D10 12 M4 om 41^{ab} (cf v l 39). D11 transp $13^{cd}–31^{ab}$ and $31^{cd}–41$ (om 14^{ab} 19 $21^{b}–22^{c}$ and 24) B2 reads 41^{ab} in marg (cf v l 38) T1 damaged up to दे in ^{b} —^{a}) D3 सहस्रसहस्राणि (sic) —^{b}) M2 शत (for दश) D6 नय (for नृप) —After 41^{ab} B2 ins l 2 and 3 of 421* (for variants cf v l 421*) —^{c}) Ś1 V2 B1 D1 9 G2 M4 °कोटि, Ñ V1 3 4 B1–3 D2 7 10 11 T1 G3 M1 C m g °कोटी°, D1.13 T2 °कोटी (sic) D2 8 10 T3 °कोटि (sic) D4 6 M3 शत कोटि (D6 °टी), D11 °कोटीं Ct as in text (for दशकोटिं) Ś1 स्वर्णस्य, T3 सुवर्नश्च (sic) M4 सहस्रस्य (for सुवर्णस्य) —^{d}) V3 D1 रजत च T3 रजतश्च Ñ V1 2 4 B2 3 D2 3 10 13 गुणा (D2 °णं) B4 वृत्तं, D13 गणं (for गुणम्) —After 41 D11 reads l 2 of 401* —After 41 Ñ V B D10 12 M4 ins while D11 ins l 1 and 2 after 31^{ab} and 42 respy

429* ऋत्विग्भ्य प्रददाद्राम्याम्कामांस्तत्र यथेप्सितान् ।
प्राधान्ये वसिष्ठाय वामदेवाय च प्रभु ।
ऋष्यशृङ्गाय च सदा स राजा कुलवर्धन ।

[No comm —(l 1) V2 अन्यान् D11 चान्यान् M4 तत्र (for अन्यान्) M4 पद वाहुवर्णान्ति (for the post half)]

G 1 13 43
B 1 14 51
L 1 10 40

ऋत्विजस्तु ततः सर्वे प्रददुः सहिता वसु ।
ऋश्यशृङ्गाय मुनये वसिष्ठाय च धीमते ॥ ४२
ततस्ते न्यायतः कृत्वा प्रविभागं द्विजोत्तमाः ।
सुप्रीतमनसः सर्वे प्रत्यूचुर्मुदिता भृशम् ॥ ४३
ततः प्रीतमना राजा प्राप्य यज्ञमनुत्तमम् ।
पापापहं स्वर्नयनं दुस्तरं पार्थिवर्षभैः ॥ ४४

—(l 2) V2 जाबालाय V3 B3 B4 वसिष्ठाय D10 13 वशिष्ठाय D11 तथा पैन (for वसिष्ठाय) D11 वै (for च) —D11 om l 3 —(l 3) M4 विभुम् (for तदा) M4 ततस्ते द्विजसत्तमा (for the post half)]

42 Ñ V B D10 13 M6 om 42 D11 transp 42^ab and 42^cd —^a) D1-3 5 7 8 11 12 तो, D14 च (for स्तु) D3 5 7 ततः (for तत) D2 (hapl) om 42^b-43^a —^b) Ś1 D2 11 12 श्चादुः D3 * ददुः D6 प्रददुः, T2 प्रथमम्, Cr m t as in text (for प्रददु) —^c) Ś1 D1 3 5 7 8 11 12 महते (for मुनये) —^d) T3 सुधीमते G1 त धी * ते (sic) (for च धीमते) —After 42 D11 ins l 2 of 429* (for v l cf v l 429*)

43 T1 damaged for 43^abc after न्या in ^a D1 7 om 43^a (cf v l 42) —^a) D5 सर्वे (for कृत्वा) —^b) Ś1 D3 4 12 प्रतिभाग, D8 विभागं च Ct as in text (for प्रविभाग) —After 43^ab Ś1 B1 D1-3 5 7 8 11 12 13 ins

430* दीनान्धकृपणानां च वृद्धानां च कलत्रिणाम् ।
क्षीणां हतप्रवीराणां शूद्राणां बालपुत्रिणाम् ।
व्याधिकर्शितगात्राणां गुर्वर्थं याचितात्मनाम् ।
विचक्षुणां दरिद्राणां परराष्ट्रनिवासिनाम् ।

[No comm —(l 1) D11 कृपणानां (for कृपणानां च) D5 दीनान्धकृपणा च (corrupt) (for the prior half) B2 D11 विकलानां D3 ° * (for वृद्धानां च) D1 [श्र]कलत्रिणा —(l 2) D11 प्रवराणां (for प्रवीराणां) D8 om from the post half of l 2 up to the prior half of l 4 —(l 3) D2 11 गुरवे D3 चाति D3 7 प्रति (for चाति) —(l 4) B2 विचाराणा D1 वचिक्षुणा (by metathesis) D5 विचक्षणां D3 विचुक्षुणा (corrupt) D11 *क्षुणां (for विचक्षुणा) B2 D1 3 5 8 °राष्ट्रके तु (D5 स) वसन् (D1 वसु [sic]) (for the post half)]

—^c) D5 सुप्रीता मुनय सर्वे —^d) B3 D1 3 7 8 11 ससुहा Cr m g as in text (for प्रत्यूचुर) Ś1 D2 3 5 6 7 8 11 12 तदा, B2 D1 तथा Cm as in text (for भृशम्) —For 43 Ñ V B1 3 4 D10 13 M6 subst B2 D11 ins after 43 (D11 after 432*)

431* दक्षिणां प्रतिगृह्याथ सुप्रीतमनसो द्विजाः ।
ततश्च याजका सर्वे ऋषयश्च तपोधनाः ।
ऋष्यशृङ्गस्य तत्र कामं ध्यात्वेति वै तदा ।

[(l 1) B3-4 transp l 1 and 2 M6 repeats consecutively l 1 (var) V1 2 B3 D10 13 दक्षिण M6 (first time) [रा]हां (for [श्र]ह्य) M6 (first time) [श्र]मस्त् (for द्विजा) V2 प्रीतिमतोभवद्विजा (for the post half) M6 (second time) तत सुप्रीतमनसो दक्षिणं प्रतिगृह्य ते —Ñ1 V B1 M6 om l 2 —(l 2) B3 repeats l 2 (as above) after l 2 of 436* D11 वचुयुः (for ततश्च) B3 4 ते (for first च) B3 तप (for सर्वे) B3 4 बताश्च (for तपोधना) —(l 3) D11 repeats l 3 (var) after colophon Ñ2 B3 दशरथ (sic) V3 त तु (for तत्र) B3 4 काम्य M6 वामान् (for कामं) V2 का सेत्या चेति° D11 (second time) °प्राहुरे पार्थिव (for the post half)]

—Thereafter D11 cont 436* —After 43 Ś1 D1 3 5 7 8 11 12 ins

432* ततस्तु सर्वतो तेभ्यो हिरण्यस्य समुच्चय ।
कोटीशत सुवर्णस्य कुरुतोद्धावनं शुभम् ।

[No comm —(l 1) D1 मस्सर्वतेभ्यस्तु D3 ग्रतर्केभ्यश्च (for तु सर्वतेभ्य) D1 3 8 12 त(D12 *)हुच्च (D3 5 °त्त sic) —(l 2) D11 तुलातेभ्यो ददौ नृप (for the post half)]

—Thereafter D11 cont 431* —After 43 D1 D4 6 8 9 14 S (except M6) Cr m (both l 1–2 only) g t ins

433* तत प्रसर्पकेभ्यस्तु हिरण्य सुसमाहित ।
जाम्बूनदं कोटिशतं ब्राह्मणेभ्यो ददौ तदा ।
दरिद्राय द्विजायाथ हस्ताभरणमुत्तमम् ।
कस्मैचिद्याचमानाय ददौ राघवनन्दन ।
तत प्रीतेषु विधिवद्विजेषु द्विजवत्सल । [5]
प्रणाममकरोत्तेषां हर्षव्याकुलितेन्द्रिय ।
तस्याशिषोऽथ विविधा ब्राह्मणै समुदाहृता ।
उदारस्य नृवीरस्य धरण्या प्रणतस्य च ।

[(l 1) D5 प्रसर्पकेभ्यश्च (for प्रसर्पकेभ्यस्तु) D6 G2 M1 च (for तु) D4 सुसमाहिता D9 हिरण्यस्य समुच्चय (for the post half) —(l 2) D6 the prior half = the prior half of l 2 of 432* —For ins see below —(l 4) M6 कस्यचिद् (sic) —D1 om l 5-8 —(l 5) D14 T1 2 G1 M3 नृपति (for विधिवद्) —(l 6) D14 S (except M1) पर्याकुलेक्षण D8 °क्षण (for व्याकुलितेन्द्रिय) —(l 7) T3 विपुलं (for विविधा) D14 T1 2 G1 M5 सद्वीरिता —(l 8) M3 [श्र]तिवीरस्य (for नृवीरस्य) D1 D8 9 पतितस्य (for प्रणतस्य)]

—After l 3 D4 T3 ins

434* काञ्चनानां शतांपेत नवरत्नैः समाहितम् ।

44 Ñ V B D10 13 M6 om 44 D6 om 44^cd D11 reads 44 46 (including subst for 45^cd) with ins 437* after colophon before 1 14 1 —^cd) T3 पार्थिवै र्बुधि (for पार्थिवर्षभै) Ś1 D1-3 5 6 11 12 स्वर्गं पाप्मा(D1 7

ततोऽब्रवीदृष्यशृङ्गं राजा दशरथस्तदा ।
कुलस्य वर्धनं तत्तु कर्तुमर्हसि सुव्रत ॥ ४५

तथेति च स राजानमुवाच द्विजसत्तमः ।
भविष्यन्ति सुता राजंश्चत्वारस्ते कुलोद्वहाः ॥ ४६

G 1 13 47
B 1 14 50
L 1 10 48

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे त्रयोदशः सर्गः ॥ १३ ॥

पापा)पर्ह (D2 ततः प्राप्यामहं)चैव दुष्प्रापं (D9 12 °प्यं)सर्वपार्थिवे ; C g t as in text (for °d).

45 For D11 cf v l 44.—a) G2 M1 तदा (for ततो).—b) T2 3 तथा, M3 बली (for तदा).—c) D4 12 T1 G2 3 M1 तेषु; T2 3 G1 M2 3 Cg त्वं तु (for तत्तु). —For 45cd, Ś1 D1-3 5 7 9 11 12 subst

435* पुत्रानिच्छाम्यहं विप्र कुलस्योद्भावनाम्शुभान् ।

46 For D11 cf v l 44 —a) D12 °*, M2 तथेतीव (for तथेति च) —b) M3 अब्रवीद् (for उवाच) —d) D1 3 कुलोद्भवाः.—For 45-46, Ñ V B D10 12 M4 subst., while D11 ins after 431* :

436* तानब्रवीद्धृष्टमना राजा दशरथो द्विजान् ।
इच्छामि चतुरः पुत्रानुदारान्ख्यातविक्रमान् ।
तथेति चैव राजानं तमूचुर्ब्रह्मवादिनः ।
यथाभिलषितान्पुत्राननचिरात्त्वमवाप्स्यसि ।

[(l. 2) V4 transp चतुर and पुत्रान् —After l 2, B3 repeats l. 2 of 431*.—(l 3) M4 [ए]व (for [इ]ति). V3 [इ]ति B1 ते (for [च]व) M4 ते (for तम्) —(l 4) V4 कामान् (for पुत्रान्). V1 D12 न चिरात्, V4 अचिर, D11 भाचिरात्.]

—Thereafter D11 reads colophon. Then repeats (var.) l. 3 of 431*, then reads 44-46.—After 46, Ś1 D1 5 9 11 12 ins :

437* लोकपालोपमा वीराः परदर्पविनाशनाः ।
[No comm D1 धीरा (for वीरा)]

while Dt D6 8 M3 Ct ins.

438* स तस्य वाक्यं मधुरं निशम्य
प्रणम्य तस्मै प्रयतो नृपेन्द्रः ।
जगाम हर्षं परमं महात्मा
तमृष्यशृङ्गं पुनरप्युवाच ।

[(l 4) M3 ऋष्यशृङ्ग M3 इति (for अपि).]

Colophon. Ś1 D1-3 5 7 12 om. (sarga continued). D11 reads colophon after 436* —*Kāṇḍa name* D4 om Ñ2 V1-3 B D10 11 आदिकाण्डे; V4 यज्ञकाण्डे, D12 ** काण्डे —*Sarga name* Ñ V1 2 4 B2-4 D10 यज्ञकर्म, V3 यज्ञसमापनं नाम, B1 यज्ञसमासः, D9 यज्ञकर्मविधानं, D12 **मेधप्र**नाम —*Sarga no* (figures, words or both) V2 15 V3 12 B2 3 D10 13 (as in text), Dt D4 6 8 10 S (except M4) चतुर्दश , D11 M4 word as in text), D12 (dash indicates lacuna) दश D9 both as in text —After colophon, G1 2 4 M2 conclude with श्रीरामाय नमः ; G3 श्रीसीते रामानुजाय नमः.

१४

G 1 14 1 B 1 15 1 L 1 10 49

मेधावी तु ततो ध्यात्वा स किंचिदिदमुत्तरम् ।
लब्धसंज्ञस्ततस्तं तु वेदज्ञो नृपमब्रवीत् ॥ १
इष्टिं तेऽहं करिष्यामि पुत्रीयां पुत्रकारणात् ।
अथर्वशिरसि प्रोक्तैर्मन्त्रैः सिद्धां विधानतः ॥ २
ततः प्राक्रमदिष्टिं तां पुत्रीयां पुत्रकारणात् ।
जुहाव चाग्नौ तेजस्वी मन्त्रदृष्टेन कर्मणा ॥ ३
ततो देवाः सगन्धर्वाः सिद्धाश्च परमर्षयः ।
भागप्रतिग्रहार्थं वै समवेता यथाविधि ॥ ४

14

1 T3 begins with श्रीरामचन्द्राय नमः —a) D1 D4 G1 M3 (after corr sec m) [इ]ति (for तु) C1 ज्ञात्वा (for ध्यात्वा) —b) D6 T3 न (for स) T1 उत्तमं (for उत्तरम्) —For 1 Ś1 D1-4 5 7 9 11 13 subst

439* लब्धसंज्ञस्तु मेधावी राजानं पुनरब्रवीत् ।
　　[D2 च D3 7 तु (for तु)]

On the other hand Ñ V B D10 13 M4 subst

440* अथर्वशिरसो राजानं पुनरेवाभ्यभाषत ।

[B1 4 hypermetric owing to hiatus between अथ and ऋग्य V3 ऋग्वगोथ (by transp) D13 एवम् (for एवाभ्य)]

2 a) T3 इष्टे B1 च G1 missing (for ते) Ñ V (V1 with hiatus hypermetric) B D10 11 13 M4 [S]न्यां, G1 missing (for ऽहं) Ś1 D1-4 5 7 9 11 इष्टिं(D2 °ष्ट) करोमि भवत (Ś1 D4 11 पुत्रीयां) —b) Ś1 D3 13 भवत (for पुत्रीयां) Ñ V B D10,13 M4 °काम्यया, D4 11 13 °कारणे Cm.g k t as in text (for पुत्रकारणात्) —After 2ab, B3 ins.

441* यत्र पुत्रा भविष्यन्ति चत्वारो वंशवर्धकाः ।
—Ś1 Ñ V B D1-4 5 7 9-13 M4 om 2cd

3 a) D13 T1 2 प्राक्रामद् । G1 प्रक्रामद् (for प्राक्रमद्) D4 T3 तत प्रारब्धवानिष्टिं G1 M3 तत प्रक्रिय(M3 °क्रम्य) तामिष्टिं —For 3ab Ś1 Ñ V B D1-4 5 7 9-13 M4 subst

442* तत प्रचक्रे तामिष्टिमृषि पुत्रसमृद्धये ।

[Ñ V B D10 13 M4 प्रचक्रमे कर्तुम् (D13 कर्मे) (for प्रचक्रे तामिष्टिम्) Ś1 D2 (as in D2 also) 13 ऋषिपुत्र D3 11 ऋषिपुत्र (for ऋषि पुत्र) Ñ V B D10 इष्टिं कामसमृद्धये D13 इष्टिं समप्रक्रिमत् M4 इष्टिं पुत्रोपलब्धये (for the post half)] Ñ V1 3 4 B D10 11 13 M4 cont

443* तस्य राज्ञो हितान्वेषी विभाण्डकसुतो वशी ।

[No comm —M4 विभाण्डक V4 सुता D11 वली (for वशी)]

M4 cont 446* and om 3c 5d Ñ V B1 3 4 D10 13 om 3cd —c) Dt D4 8 11 T1 2 G1 M3 transp च and अग्नौ Cg as in text. Ś1 B1 (marg) D1-4 5 7 11 13 दीप्ते(B1 D3 13 °प्त)भाव(D7 °षा)जुहोद(D2 5 7 11 °द्)व्य D6 भाजुहाव ततो हव्यं —d) Ś1 B2 (marg) D1-4 5 7 9 11.13 विधि । Cr.m g k t as in text (for मन्त्र)

4 M4 om 4 (cf v l 3) —a) Ñ V B D10,11,13 तत्र Cg k t as in text (for ततो) D1 4 5 च गंधर्वा । D11 सु गंधर्वा —b) D1 सिद्धाश्च (hypermetric owing to hiatus) D13 समिद्धा (for सिद्धाश्च) Ś1 D1-3 5 7 9 11,13 ऋषिभि सह Ñ V B1,3 D10 13 मुनिभि सह (for परमर्षय) —c) D6 च D11 से (for वै) —d) Ś1 Ñ V B D1-4 5 7 9-13 G1 3 पूर्वोक्त समागता Cg as in text (for d) —After 4 Ś1 Ñ V B D1-4 5 7 9-13 ins

444* अश्वमेधे महायज्ञे राज्ञस्तस्य महात्मन ।
　　ब्रह्मा सुरेश्वर स्थाणुस्तथा नारायण प्रभु ।
　　चत्वारो लोकपालाश्च देवानां च मातर ।
　　भासस्तथैव सर्वे तु देवाश्च सहितास्तथा ।
　　इन्द्रश्च भगवान्साक्षान्मरुद्गणवृत प्रभु ।　　[5]

[No comm Ñ V B D10 11 read l 1 after l 5 —(l 1) V3 °भाग (for महायज्ञे) cf 1 13 37c for the prior half D3 महेश्वरा (for महात्मन) Ś1 राज्ञो दशरथस्य तद् (for the post half) —Ś1 om l 2-5 D6 13 om l 3 5 —(l 3) D13 तथैव (for चत्वारो) D11 लोकपालश्च (sic) V3 चत्वारो देवतार (sic) (for the post half) —(l 4) Ñ1 B1 D10 सर्वे तथैव V1 3 4 B2 D1-3 7 11 पञ्च(D3 °ञ्चा D7 °ज्ञ)स° V2 चेन्द्राद्येन B1 * * * स्त° D2 यज्ञस्तथापि (for भासस्तथैव) Ñ1 °ते Ñ1 D3 5 7 9 सर्वत्र V2 सर्वे* D1 11 °च (for सर्वे तु) V1 * दाश् V3 B3 D1-3 7 9,11,13 वेदाश् (by metathesis) (for देवाश्) V1 2 D1,13 तथा —(l 5) V4 चन्द्रश्च (for इन्द्रश्च) Ñ3 B3 D10 समाहूत D13 युत° (for वृत प्रभु)]

Then Ś1 D1-3 5 7 9 11 13 cont

445* आजगाम महायज्ञे राज्ञो दशरथस्य च ।
　　यथास्थानागतान्सर्वानब्रवीद्विजसत्तम ।
　　प्रसाद क्रियतां राज्ञ प्रसवार्थं हि देवता ।
　　राजायं धार्मिक शूर कृतविद्य परंतप ।
　　आरब्धवानश्वमेधे च शुद्धात्मा गतकल्मष ।　　[5]
　　पुत्रार्थं तप्यते चैव दीर्घकाल महाद्युति ।
　　प्रयच्छत सुतानस्मै चतुर कुलवर्धनान् ।

[No comm Ś1 om l 1 —(l 1) D3 9 11 13 °यज्ञे (for महायज्ञे) D13 दशरथस्य (ditto) D1 3 5 7 त D9 तु D11 ते (for च) —(l 2) D3 देवास्तानब्रवीत् (sic)

ताः समेत्य यथान्यायं तस्मिन्सदसि देवताः ।
अब्रुवँल्लोककर्तारं ब्रह्माणं वचनं महत् ॥ ५
भगवंस्त्वत्प्रसादेन रावणो नाम राक्षसः ।
सर्वान्नो बाधते वीर्याच्छासितुं तं न शक्नुमः ॥ ६
त्वया तस्मै वरो दत्तः प्रीतेन भगवन्पुरा ।
मानयन्तश्च तं नित्यं सर्वं तस्य क्षमामहे ॥ ७

G 1 14 15
B 1 15 7
L 1 10 61

—D5 om l 3 5 —(l 3) D7 प्रमाद (for प्रसाद) D1 प्रसादार्थं D6 °र्थो (for प्रम्वार्थं) —(l 4) D1 °भो D12 यज्ञा° (sic) (for राजाय) —(l 5) D2 तु D3 7 9 तु (for च) D9 यज्ञाभा (for शुद्धात्मा) —After l 5 D11 ins l 5 7 of 446* —(l 6) D2 11 पुत्रार्थे D2 च तथा (for तप्यते) —(l 7) D5 प्रयच्छतु D3 7 प्रयच्छतु D9 प्रयच्छन्थ D1 तस्मै (for अस्मै) D7 -चर्थेना (sic) (for -चपनान्)]

On the other hand Ñ V B D10 13 M4 (M4 after 443*) cont

446* तत्र भागार्थिनो देवानागतांस्तेऽभ्यभाषत ।
रुद्रोपेन्द्रमहेन्द्रादीन्ब्रह्मोऽभिप्रणतस्थित ।
अथ राजा दशरथ पुत्रार्थी तप्यवास्तप ।
इष्टवानश्वमेधेन भवन श्रद्धयान्वित ।
इष्टिं च पुत्रकामोऽन्या पुन कर्तुं समुद्यत ।   [5]
तदस्य पुत्रकामस्य प्रसाद कर्तुमर्हथ ।
अभियाचे स च सर्वानस्यार्थेऽह कृताञ्जलि ।
भवेयुरस्य चत्वार पुत्रास्त्रैलोक्यविश्रुता ।

[No comm —(l 1) Ñ2 V1 4 B1-3 D10 सोभ्य(V3 °भ)यावत (B2 marg as in text also) V2 3 B4 अभ्यभाषत (for तेऽभ्यभाषत) —Ñ V B D10 13 om l 2 —(l 3) V4 अश (for अथ) V2 तत (for तप) —(l 4) D13 इष्ट° (for इष्टवान्) M4 चाश्वमेधेन M4 °ता (for भवन) V3 प्रमयान्वित —D11 ins l 5 7 after l 5 of 445* —(l 5) Ñ2 V1 B4 इष्ट N B1 -काम्यया M4 -कामीया (for -कामोऽन्या) B1 च पुन (hypermetric) M4 तत (for पुन) —(l 6) M4 तस्य (for तद्) V3 अथ (for अस्य) B1 -काम्यस्य (for -कामस्य) V1 (before corr) °ति V4 °त (for अर्हथ) —(l 7) V3 अपि याचे वरान् V3 °ङ्कुरान् V4 D13 °वर D10 °च व M4 वासियाचाभि च (for अभियाचे स च) Ñ2 अभियेच्याचे त व मा रार्वा (sic) (for the prior half) Ñ1 M4 तस्यार्थे V3 अस्यात्त (sic) (for अस्यार्थे)]

Thereafter all the above MSS (both the groups first group om l 5 7 second l 4 and 8) further cont

447* त तथेत्यब्रुवन्देवा ऋषिपुत्र कृताञ्जलिम् ।
माननीयोऽसि नो विप्र राजा चैव विशेषत ।
प्राप्स्यते परम कामस्त्वद्दिष्ट्या नराधिप ।
इष्टिर्हि विधिवत्प्राप्ता राज्ञा दशरथेन वै ।
इत्युक्त्वान्तर्हिता देवास्तत शक्रपुरोगमा ।   [5]
त दृष्ट्वा विधिवत्ख्यात क्रियमाण महर्षिणा ।
उपेत्य लोककर्तार प्रजापतिमिद वच ।
तथा तमुक्त्वा देवास्तु सर्व एव महाद्युतिम् ।

[No comm —(l 1) V4 तथास्तु D13 ते° (for त तथा) V3 [अ]वदन् (for [अ]ब्रुवन्) Ś1 देवान् Ñ1 सर्वे (for देवा) Ś1 D1 3 5 7 9 11 12 द्विजपुरथ (for ऋषिपुत्र) —(l 2) V3 श्रावनीयो V1 ऋषिप्र (for नो°) Ś1 D1-3 5 7 9 11 12 सवानान्यश्च पूज्यश्च (for the prior half) Ś1 D1 6 9 12 चाप V1 3 B1 चैप D11 चापस्तु (sic) D13 चाप (for चैव) —D11 om l 3 5 —(l 3) D11 लप्स्यते (for प्राप्स्यते) Ñ1 दिष्ट्या Ñ2 इच्छा D10 इष्टा (for इष्ट्या) Ś1 D1-3 5 7 9 12 लप्स्यते च पर काम पुत्रार्थ(D2 3 7 °र्थे)द्विजमत्तम (D1 5 °म) M4 प्राप्स्यन्नेमरसकाशा पुत्रानिष्टा समीप्सितान् —Ñ V B D10 13 M4 om l 4 —(l 4) D3 7 च (for वै) —Ś1 D1 3 5 7 9 12 om l 5 7 —(l 5) V4 B1 D11 तत्र (for तत) —M4 om l 6 —(l 6) D13 ते V3 दिष्टा (sic) (for दृष्ट्वा) B1 दीक्षा D2 काम्य D13 ध्यात्वा (for ख्यात) B1 °पा D13 पूज्यमाता (for क्रियमाण) —(l 7) D11 ब्रह्मण वचन महत् (for the post half) —Ñ V B D10 11 13 M4 om l 8 —(l 8) D13 समुक्त्वा (for तमुक्त्वा) D1 महाद्युति)]

5 Ś1 Ñ V B D1-3 5 7 9-13 M4 om 5[ab] —[c]) D14 T3 5 °न्याय्य (for यथान्याय) —[c]) G1 अब्रवील्ल (for अब्रुवँल्ल) Ñ V B D10 11 13 M4 ऊचु प्राञ्जलय (B3 M4 °य) सर्वे (V4 तत्र) —[d]) Ñ V B D10 13 M4 वरद, Cg as in text (for वचन) Ñ1 V1 (before corr शुभं) 2 D13 M4 तदा, Ñ2 V3 4 B तथा, D1 D6 8 तत, D10 वच, Cg as in text (for महत्) D11 प्रजापतिमिदं तदा

6 [a]) D12 भगवतस् (sic) (for भगवस्) Ñ V B D10 13 M4 त्वत्प्रदिष्टवरो ब्रह्मन् —[b]) D10 रावणो (for रावणो) M3 राक्षसेश्वर (for नाम राक्षस) —[c]) V2 सर्वतो V4 सर्वांश्च (for सर्वान्नो) T3 बाधितु (for बाधते) Ñ (Ñ1 स दर्पाद् hypermetric) V1 3 4 B D10 13 M4 दर्पाद्, V2 सर्वांश्च (for वीर्याच्च) D2 सर्वत्राबाधते वीर्याद् —[d]) Ś1 D1 3 5 7 9 11 13 बाधितु (for शासितु) D1 च, D13 om (for त) D12 om न Ñ V B D10 13 M4 महर्षी(B4 महर्षी)श्च तपोधनान् (Ñ1 V3 B1 4 °धनान्) —After 6 B3 ins

448* देवादीन्स वशे चक्रे राक्षसो बलदर्पित ।

7 [a]) Ñ V2-4 B D10 13 M4 ब्रह्मन् V1 तस्य, D2 [अ]स्य च (for तस्मै) —[b]) D1 प्रीतो मे (for प्रीतेन) Ś1 Ñ2 B3 4 D3 8 10 M1 3 भगवान् D1 D6 8 तदा (for पुरा) Ñ1 सुप्रीतेन भवत्पुरा —After 7[ab] Ñ V B D10-13 M4 ins

449* देवदानवयक्षाणामवध्योऽसीति कामत ।
[No comm M4 मानद (for कामत)]

—V1 om 7[cd] —[c]) Ś1 B1 D2 5 7 9 12 T3 ब्र (Ś1 त्व) द्वास्य, Ñ V2 4 B2 3 D10 11 13 M4 ते वाक्य, B1 मे वाक्यं,]

G 1 14 16
B 1 15 8
L 1 20 61

उद्वेजयति लोकांस्त्रीनुच्छ्रितान्द्वेष्टि दुर्मतिः ।
शक्रं त्रिदशराजानं प्रधर्षयितुमिच्छति ॥ ८
ऋषीन्यक्षान्सगन्धर्वानसुरान्ब्राह्मणांस्तथा ।
अतिक्रामति दुर्धर्षो वरदानेन मोहितः ॥ ९
नैनं सूर्यः प्रतपति पार्श्वे वाति न मारुतः ।
चलोर्मिमाली तं दृष्ट्वा समुद्रोऽपि न कम्पते ॥ १०
तन्महन्नो भयं तस्माद्राक्षसाद्घोरदर्शनात् ।
वधार्थं तस्य भगवन्नुपायं कर्तुमर्हसि ॥ ११
एवमुक्तः सुरैः सर्वैश्चिन्तयित्वा ततोऽब्रवीत् ।
हन्तायं विहितस्तस्य वधोपायो दुरात्मनः ॥ १२

Cm g as in text (for से निय) D1 5 गानर्यस्त (D1 °त) स्य तद्वाक्य —^{d}) Ś1 तस्य, M4 घय (for सर्वं) Ś1 सर्व, Ñ1 V3-4 B D10 मस्य, M1 सर्वे (for तस्य) D1-3 4 7 9 11 12 transp सर्वे and तस्य Ñ V 2 3 B D13 M4 सहामहे (Ñ1 °ते sic), V4 गदामते, D2 क्षमीवहे (sic), D10 महामन (for क्षमामहे)

8 ^{a}) Ñ V B D10 13 स याप(V1 धार; B1 marg द्राव, D13 धाव)यति (V4 °तेति), M4 स तापयित्वा, Cg as in text (for उद्वेजयति) —^{b}) D7 उत्थितान्, D11 अस्मारिछ्रुन् (sic) Cg as in text (for उच्छ्रितान्) D1 दुर्मिमधि (sic) (for दुर्मति) Ñ V B D10 13 M4 विहिंस(V1 3 4 विहस्य, B3 हिंसय [m विहिंस्य], M4 विहिं*)राक्षसाधिप (B4 °सेश्वर) —Ñ V B D10 13 M4 om 8^{cd} —^{c}) T3 -राने च (for -राजानं [archaic]) Ś1 D1-3 5 7 9 11 12 शक्रं सुरगणेशं च (D2 3 7 °गणोपेत), Cg k as in text (for ^{c}) —^{d}) Ś1 D1 3, 9 11 12 स धर्ष(Ś1 दीप)यितुम् D3 7 उद्यत (for इच्छति)

9 ^{a}) Ś1 D1 3 5 7 9 11 12 सयक्ष (for यक्षान्स) Ñ V B D10 13 M4 देवर्षियक्ष(B3 °पौनिय)गन्धर्वान् —^{b}) V1 स्वरान् (sic) V3 सुरेंश्च, V4 D11 *सुरान्, T3 M3 ससुरान्, Cg k l as in text (for असुरान्) Ñ V B1 3 D10 M4 मान(M4 दान)वास् (Ñ1 V1 B1 2 °न्, V3 °वान्) (for ब्राह्मणास्) Dt D3 8 ब्राह्मणानसुरास् (by transp) Ñ1 V1 B1 2 च स V3 पुन, D5 तदा (for तथा) B4 असुरास्त्रा नरा(श्च स, D13 मानुषाश्च महाबल —^{c}) D4 दुर्मेधा T3 दुर्दर्षो (sic) (for दुर्धर्षो) Ñ V B D10 13 M4 अन्यायत पीडयति —^{d}) Ñ V B D10 13 M4 दर्पित (for मोहित) D13 repeats 9 as in Ñ1 with v.l मानुषास्तु (for मानवाश्च in ^{b})

10 Ś1 D1 2 5 7 9 12 om (hapl) 10^{ab} —^{a}) Ñ V B D10 11 13 M4 न तत्र सूर्यस्तपति Cg k t as in text (for ^{a}) —^{b}) T3 स (for न) G1 2 न पार्श्वे वाति (by transp) Ñ V1-3 B D10 12 13 M4 न भयाद्वाति मारुत V4 न च वाति समीरण, G4 पार्श्वे वा ** मारुत —After 10^{ab} Ñ V B D10 11 13 M4 ins

450* नाग्निर्ज्वलति वै तत्र यत्र तिष्ठति रावण ।

[No comm M4 उज्ज्वलते (for ज्वलति वै) D13 तत्रैव (for वै तत्र)]

—^{c}) Ś1 Ñ V3-4 B D1 3 5 7 9-13 G1 3 M1 2 4 चलोर्मि (B1 महोर्मि, D3 °मे [sic])माली (D2 °लिस् [sic]) Cg k t as in text (for चलो°) D13 स्पृष्ट्वा (for दृष्ट्वा) —^{d}) Ś1 D1 3 5 7 9 12 सागरो (for समुद्रो) Ś1 V1 3 4 B1 3 4 D1 3 5 9 11 12 [अ]पि च(V1 * B1 D2 3 न, D13 हि)कम्पते, V3 °प्रकम्पते, D1 [अ]पि च कम्पति, D7 [अ]पि प्रकम्पित, D10 नपि° (sic) G1 M1 न प्र°, Cg t as in text (for ऽपि न कम्पते) —After 10 Ñ V B D10 11 13 M4 ins

451* नष्टो वैश्रवणस्तस्य स्वस्था तद्वीर्यपीडित ।

[No comm M4 स्वर्गं त्यज्य (for तस्या स्वस्था) V4 °पालित]

D13 cont Ñ V B1 3 4 D10 13 M4 subst for 11^{ab}, while B2 ins after 11^{cd}

452* तस्मात्त्व पाहि भगवन्रावणाल्लोकरावणात् ।

[M4 अस्माद् B4 न पाति (marg as in text) (sic) B3 स्व°, M4 सत्पादि (for न पाहि) Ñ3 B3 भगवान् (B3 marg as in text) M4 रुपशात (for रावणात्) V3 °ण B3 -नारणाद् (by metathesis) (for -रावणाद्)]

11 ^{a}) Ś1 B3 D1 5 5 7 9 11 12 उपस्त नो, D2 उपप्लव, T3 M3 तन्महान्तो (M3 after inf lin sec m corr न्नो), G3 M1 2 तु सह नो (for तन्महन्नो) T3 नीयाद् (for तस्माद्) —^{b}) Ś1 D1 2 3 7 9 11 12 रक्षसो, D3 एस्यासो (sic) (for राक्षसाद्) Ś1 D5 12 भीम°, B3 D11 घोर(D11 भीम)कर्मण (for घोरदर्शनात्) —For 11^{cd}, Ñ V B1 3 4 D10 13 M4 subst while B2 ins after 11^{ab} 453* —^{cd}) D13 तु भवान् (for भगवन्) D1 निश्चय (for उपाय) Ś1 D1 3 1.13 G2 M1 वक्तुम्, Cg as in text (for कर्तुम्) D1 इच्छसि; D12 अर्हति Ñ V B D10 13 M4 उपाय तद्वधार्थाय(B3 °य त्व)स्त(B4 D13 M4 द्)त्वमर्हसि (Ñ3 °ति) कामं(M4 मान)द

12 ^{a}) M3 च inf lin sec m in एवम् D13 स वै (for सर्वैः) —^{b}) Ś1 D1 3 5 7 9 11 12 ब्रह्मा ध्यात्वा Cg as in text (for चिन्तयित्वा) —For 12^{ab} Ñ V B D10 13 M4 subst

453* इति विज्ञापितो देवैर्ध्यात्वा ब्रह्मेदमब्रवीत् ।

[Ñ3 विज्ञापिते V4 ज्ञात्वा (for ध्यात्वा) D13 चैव (for ब्रह्मा) M4 transp ध्यात्वा and ब्रह्मा]

On the other hand G1 3 subst

454* विधिस्तस्य वधोपाय चिन्तयानस्ततोऽब्रवीत् ।

—^{c}) D1 मया D3 हतो (sic) (for हन्त) Dt D3 8 विदितस्, D1 विहतस्, T3 विधिवस् (sic) (for विहितस्)

तेन गन्धर्वयक्षाणां देवदानवरक्षसाम् ।
अवध्योऽस्मीति वागुक्ता तथेत्युक्तं च तन्मया ॥ १३
नाकीर्तयदवज्ञानात्तद्रक्षो मानुषांस्तदा ।
तस्मात्स मानुषाद्वध्यो मृत्युर्नान्योऽस्य विद्यते ॥ १४
एतच्छ्रुत्वा प्रियं वाक्यं ब्रह्मणा समुदाहृतम् ।
देवा महर्षयः सर्वे प्रहृष्टास्तेऽभवंस्तदा ॥ १५
एतस्मिन्नन्तरे विष्णुरुपयातो महाद्युतिः ।
ब्रह्मणा च समागम्य तत्र तस्थौ समाहितः ॥ १६
तमब्रुवन्सुराः सर्वे समभिष्टूय संनताः ।
त्वां नियोक्ष्यामहे विष्णो लोकानां हितकाम्यया ॥ १७
राज्ञो दशरथस्य त्वमयोध्याधिपतेर्विभो ।
धर्मज्ञस्य वदान्यस्य महर्षिसमतेजसः ।
तस्य भार्यासु तिसृषु ह्रीश्रीकीर्त्युपमासु च ।
विष्णो पुत्रत्वमागच्छ कृत्वात्मानं चतुर्विधम् ॥ १८

G 1 14 30
B 1 15 21
L 1 10 73

13 [a]) Ś1 D1-2.4.7 9 11.12 नाग (for तेन) —[b]) Ś1 D1-3.5 7 9 11 12 देवतासुर, D2 D6.8 देवतानां च (for देव दानव) —For 13[cd], Ñ V B D10 13 M4 subst

455* तेन देवर्षिगन्धर्वयक्षराक्षसपन्नगैः ।
[V2 °र्वै (for °गन्धर्व) M4 °यक्षरक्षसाम्]

—[c]) Ś1 D1-3 5 7 9 11.12 तेनोक्त (for वागुक्ता) Ñ V B D10 13 M4 अवध्य स्यामि (V1 °स्यामी V2 स्याम्)ति प्रोक्त —[d]) B1 missing up to च B2 M2 च त, D11 त्वदन् (sic) (for च तद्) D11 मृषा (sic) (for मया)

14 [a]) G1 2 [अ]चिन्त°, Cg as in text (for [अ]कीर्तयद्) —[b]) M2 मानवास् D1 4 T1 तथा, Cg k.t as in text —For 14[ab], Ś1 Ñ V B D1-3 5 7 9-13 M4 subst

456* अवज्ञाय तु तद्रक्षो मानुषानन्यकीर्तयत् ।
[Ñ1 यक्षमानात् V3 B2 D2.3 7 12 यवनया B1 शर्त्रैव B1 D9 न M4 हि (for तु) Ś1 D5 12 रक्ष्मान् D9 रक्षस्य D1 2 3 रक्षन् (by transp) (for तद्रक्षो) V4 यवनायुक्त रक्ष (for the prior half) Ñ2 V3-4 D10 [अ]नु° V1 [अ]प्र° B1 [अ]नुर्निवसन् B4 [अ]नुर्निवेनात् D13 नानिमेन M4 [च]प्र° (for [अ]न्यकीर्तयत्) Ś1 D5 12 स्वाद्ददन्मानुषांश्च D1-3 9 5.11 न त्वा (D12 नत्वा)दरन्मानुषान् (D3 °नवान्) (for the post half)]

—[cd]) Cg मानुषाद् (as in text) Ś1 D1-3.5 7 9 11 12 तेनास्मै मानुषेभ्यो Ś1 D5 12 चान्यो न (for नान्योऽस्य) Ñ V B D10 13 M4 तस्मात्म(V4 om स्म)मानुषेभ्यस्य वध्यपायो भविष्यति

15 D18 om 15 —[a]) Ś1 D1-3 5.7 9.11 तच्छ्रुत्वा तु Ñ V B D10 13 M4 इति श्रुत्वा D6 श्रुत्व°, G2 M3 °च्छ्रुत्वा, Cg as in text (for एतच्छ्रुत्वा) Ñ V1 B1 3 4 D10 13 हित V2 तत्रो, V3 B2 M4 हि तद्, V4 च तद् (for प्रियं) —[b]) Ś1 V1 D1 5 7 9 12 T2 M2.3 °दीरि(D9 °र)त (for समुदाहृतम्) —[cd]) D5 T2 transp देवा and सर्वे G1 2 M3 transp महर्षय and सर्वे Cg k प्रहृष्टा (as in text) Ś1 D1-3 5 7 9.11 सोधर्वर्षिपरमा(D1 °वा ऋषिम)युक्ता ब्रह्मणा समवृत्ता (D5 वचपमङ्गुनद्), Ñ V B D10 13 M4 देवा शक्रपुरोगास्ते (Ñ2 °स्तु) हर्षिता सर्वतो(D13 °तो)भवन्

16 [a]) Ś1 D5 विष्णु (for विष्णुर्) —[b]) Ś1 D1-3 5 7 9 12 विधिता सर्वतन्त्रा(Ś1 D5.12 °पुत्र ते), Ñ V B D10 11 13 M4 तत्रायाद्(V2 °पातो म [hypermetic] B4 °याह, D13 °य म)गदस्यय (V4 °न्नसु) —After 16[ab] D1 D3 4 8 12 S (except M4) Cg ins

457* शङ्खचक्रगदापाणिः पीतवासा जगत्पतिः ।

—Thereafter D1 D6 9 14 G1 M3 cont.

458* वैनतेयं समारुह्य भास्कर तोयदो यथा ।
तप्तहाटककेयूरो वन्द्यमानः सुरोत्तमैः ।

[Cg k do not comment Ct comments on l 1 —(l 1) D1 D6.8 भास्करस् D1 D6 9 14 तोयद (sic) —(l 2) D4 सुरोत्तम (for सुरोत्तमैः)]

—After 16[ab], D12 ins l 1 5 of 462*, then reads 459* —[c]) D1 2.7 वै D9 [अ]पि (for च) D1 D6 8 °गत्य, Cg k as in text (for समागम्य) —[d]) D2 3 7 9 transp तत्र and तस्थौ —For 16[cd], Ś1 D5 11 12 subst

459* देवता ब्रह्मणा सार्धं तस्थुस्तत्र समाहिता ।

—After 16 G1 ins.

460* तत्रागत्य हरिं दृष्ट्वा देवं नारायणं प्रभुम् ।
पद्मजः पूजयामास प्रत्युत्थाय कृताञ्जलिः ।
[No comm]

17 [b]) D1 D1 T3 G1 तम°, D18 T1 2 °ष्टुत्य, G1 °ष्टु स्य (sic) Cg as in text (for समभिष्टूय) —[c]) D4 नियोत्स्यामहे —[d]) D1 लोका * * * * म्यया

18 [b]) D1 °पतिर् (sic) (for °पतेर्) D2.14 T G1 3 4 M3 प्रभो (for विभो) —For 17-18[d] Ś1 D1 3 5 7 9 11 12 subst. Ñ V B D10 13 ins l 7 only after l 8 of 462*

461* अब्रुवस्त तदा सर्वे सुरा सपूर्णमानसा ।
त्वां नियोक्ष्यामहे विष्णो लोकानां हितकाम्यया ।
एवमुक्तोऽब्रवीद्विष्णुस्त्वयेति सुरमण्डलम् ।
तस्य ते तद्वच श्रुत्वा प्रत्यूचुर्नारद सुरा ।
एष राजा दशरथो हयमेधेन दीक्षित । [5]
अश्वमेधेन यजत देवतानामनुग्रहात् ।
धर्मशीलो गुणश्लाघ्य सत्यवादी दृढव्रत ।

G 1 14 34
B 1 15 21
L 1 10 74

तत्र त्वं मानुषो भूत्वा प्रवृद्धं लोककण्टकम् ।
अवध्यं दैवतैर्विष्णो समरे जहि रावणम् ॥ १९

स हि देवान्सगन्धर्वान्सिद्धांश्च ऋषिसत्तमान् ।
राक्षसो रावणो मूर्खो वीर्योत्सेकेन बाधते ॥ २०

[(l 1) D1 सैतस (for सपूर्ण॰) —(l. 2) = 17^cd D11 त्वा D7 नियोक्ष्या॰ (for नियोक्ष्यामहे) D12 om विष्णो. Ś1 D1 8. 11 12 क्रियतो (Ś1 ॰ते) हित —(l 3) D11 प सुखाल (for सुरकण्टकम्) —(l 4) D11 तद्वचन (for ते तद्व॰). D2 7 वच॰ (for सुरा) —(l. 5) D11 पुत्रार्थं दीक्षित क्षमी (for the post. half). —Ś1 D1–4. 6 7 8 11 om. l 6. —(l 7) Ñ V1 3 4 B D1–8 9 10 13 ॰श्लाघी, D8 गुण श्लाघ्य (for गुणश्लाघ्य) V2 जितेंद्रिय॰ (for दृढव्रत).]

—^b) Ś1 D1 D1–3 5–9 12 13 भार्यासु; Cg तस्य (as in text). V2 तनुषु (for तिसृषु) —^c) D4 G1 transp ह्री and श्री. Ś1 D1–3 6 7 9 12 ह्रीश्री(D6 श्रीह्री by transp)कल्पासु धीमत, D11 ह्रीश्रीकीर्तिषु धर्मेत ; T2 ॰कीर्त्यसमासु (sic) च. —^d) D11 चतुर्धा त्वं विभज्य स्वं प्रादुर्भवितुमर्हसि. —For 16^c–18, Ñ V B D10 13 M4 subst., while D11 ins l. 1–5 only after 16^ab

462* ब्रह्मणा मनसा ध्यातस्तद्ब्रह्माधामितद्युति ।
अब्रवीत्त ततो ब्रह्मा विष्णुं सुरगणैः सह ।
आर्तानामसि लोकानामार्तिहा मधुसूदन ।
याचामहेऽत्रत्त्वामार्ता शरणं नो भवाच्युत ।
ब्रूत किं करवाणीति विष्णुस्तानब्रवीद्वच. । [5]
इति तस्य वच श्रुत्वा पुनरूचुरिदं सुरा ।
राजा दशरथो नाम धनवान्सुमहत्तप ।
इष्टवानश्वमेधेन प्रजाकाम स पार्थिव. ।
अस्मन्नियोगात्त्वं विष्णो तस्य पुत्रत्वमाप्नुहि ।
तस्य भार्यासु तिसृषु श्रीकल्पासु जनार्दन । [10]
चतुर्धा संविभज्य स्वं प्रादुर्भवितुमर्हसि ।

[(l 1) Ñ2 B3 D10 transp ब्रह्मणा and मनसा B3 स्मृतु॰ (for मनसा ध्यातस्) B1 तस्माद्वा॰, D13 तद्ब्रह्माध्याय॰ (for the post half) —(l. 2) M4 सर्वं (for विष्णु) B1 देवगणै. —(l. 3) D11 अति (for असि). Ñ1 V4 B3 4 D11 मधुसूदन. —(l. 4) V4 तु, B3 च (for त्वम्). V3 याचामस्त्वां सर्वे त्वार्ता, M4 अनरत्वार्थयामोथ (for the prior half) B4 मे (for नो) D11 [अ]च्युत —(l. 5) D10 ब्रूहि (for ब्रूत). D11 ॰करवानहि (for ॰णीति) Ñ1 अ ॰ वीद्. D11 M4 तत (for वच) —After l 5, D11 reads 459* and 461*. —(l 6) V2 याचितस्य (for इति॰) M4 वच (for सुरा) —(l. 7) M4 तु (for सु) —(l. 8) Ñ1 ॰श्वमेधेन, V3 4 B1 M4 स्वाश्वमेधेन V4 पुत्र (for प्रजा) V2 सदा (for स च). —After l 8, Ñ V B D10 13 ins. l 7 of 461* (for variants cf. v.l 461*) —(l. 9) V1 3 B1 D10 M4 अस्मिन् V2 तस्मात्, V4 अस्मात्. V2 नियोगे (for नियोगात्). D12 आप्नुति (sic) (for आप्नुहि) —(l 10) B2 alleg for श्री B1 जनार्जनार्दन (by ditto.), B4 जनार्दन. —(l 11) V2 संविभय (corrupt), V4 B3 4 (m. also as in text) I1 [र्भ]तो विभक्ष: B4 ॰ज्य., D13 तं विभज्य (for संविभज्य).

V1 B1 D10 M4 त्व, B4 -[त्वा]त्मा (for स्व). V2 प्रभवितुं त्वम् (for प्रादुर्भवितुम्) B2 अर्हति]

Ñ V B D10 13 M4 cont , while D12 ins after 18 :

463* स नियुक्तस्तदा देवै साक्षान्नारायण प्रभु ।
तानुवाच ततो देवानिद वचनमर्थवत् ।
किं मया तत्र कर्तव्यं प्रादुर्भूतेन व सुरा ।
कार्यं कुतो वापि भयं युष्माकमिदमीदृशम् ।
इति श्रुत्वा वचस्तस्य विष्णोरूचुरिदं सुरा. । [5]
राक्षसाक्षो भय विष्णो रावणाल्लोकरावणात् ।

[For l 1–5 cf I 15. 1–3^ab —(l. 1) V3–4 B1 2 4 तथा (for तदा). M4 ततो (for साक्षात्). —(l. 2) Ñ2 अनूवाच (for तानुवाच) M4 पुनर् (for ततो). V2 अब्रवीत् (for अर्थवत्) —(l 3) D11 मयात्र (submetric) (for मया तत्र). V2 वै (for व) V1 प्रादुर्भवेन वेश्वरा (marg. व सुरा also) (for the post half) —D13 om (hapl) lines 4–5 —(l. 4) B1 जात (for कार्यं) M4 कि (for [वा]पि) V4 transp. वापि and भय V3 अस्माकम् (for युष्माकम्) V4 कपि (for इदम्) V4 मीदृश (sic). —(l 5) V4 D11 तस्य वच श्रुत्वा (by transp.) V2 विष्णुर्, B2 विष्णु (for विष्णोर्). —(l. 6) Before line 6, D13 ins. ref. देवा ऊचु. V1 रामणात् (for रावणात्) Ñ2 B3 ॰चारणात् (for ॰रावणात्).]

19 ^a) Ś1 D1 12 transp तत्र and त्वं. T1 मानुषं (for मानुषो). —^b) G1 प्रयुक्त (for प्रवृद्ध). D1 5 7 जहि कंटकं, G2 M1 देवकंटकं (G2 ॰क॰) —^c) D4 6 अवध्यो D2 अवध्यश्च (sic), D7 अशक्यं, Cg k t अवध्य (as in text). D12 दैवता (sic) (for दैवतैर्) D11 सर्वैः; M1 देव (for विष्णो) —^d) M3 (after corr. sec. m as in text) वारणं (metathesis) (for रावणम्).

20 ^a) G4 ह (for हि) Ś1 D1–5 6 7 देवर्षीन् (for देवान्स) —^b) D11 T1 G4 मुनि (for ऋषि). Ś1 D1–4. 6. 13 सिद्धांसु(D6 11 ॰न्सु)रमहोरगान्. —^c) M3 reads inf. lin. sec m. रावणो. Ś1 D1–3 4 7 8 12 नाम (for मूर्खो). —^d) D1 D1 3 8 9 धी(D2 धै)र्योद्रेकेन (D1 D4 8 ॰ण); G2 ॰रेकेन (sic), Cg as in text (for वीर्योत्सेकेन). —For 19–20, Ñ V B D10 11 13 M4 subst

464* मानुषीं तनुमास्थाय समुद्धर्तुं त्वमर्हसि ।
त्वत्तो हि नान्यस्त पापं राक्षसं हन्तुं दिवौकसाम् ।
स दीर्घं तप्तवान्काले तपोऽयुग्रमरिंदम ।
तेनायं परितुष्टोऽत्र बभूव प्रपितामह ।
ततोऽस्मै प्रददौ तुष्टो वरदो भगवान्पुरा । [5]
अभयं सर्वभूतेभ्यो वर्जयित्वा तु मानुषान् ।
तत्रो दृष्टवरस्यैव तस्य नान्यत्र मानुषात् ।
यथाप्रमाणथैवं गत्वा मानुषं जहि ।
स हि देवर्षिगन्धर्वांस्तप सिद्धांश्च मानुषान् ।
यद्गुमवलोत्स्ततो बाधते राक्षसाधमः । [10]

[For l. 1 and 3-6 in Ñ V B D10.11.13 M4 cf. I, 15. 3ᶜ-5ᵈ. —(l. 1) Ñ2 V4 B3 D10 सर्व(V4 °त्व)मुत्कट्य; B1 °तम् (for समुत्कृष्टं त्वम्). —(l. 2) M4 नान्यतु (for द्वि नान्यत्). —(l. 3) B2 reads twice in succession l. 3-7. B2 (first time) transp. ग and दीर्घ. V2 D13 काम (for काल) B1 तनो (for तपो). Ñ2 B2 (both times) सुमम्; (for प्युग्रम्). Ñ1 V4 B4 D11 शाँर्दस. —(l. 4) V1 B2 (both times) गेन (for तेन). —(l. 5) D11.13 तदा, M4 अतो (for ततो). M4 भगवान् पदा° (by transp.). V3 स्वय, M4 वर (for पुरा). —(l. 6) B1 अवध्य (for अभय). Ñ1 lacuna, V4 B1 D10 च (for तु). V2 मानुष ; V4 मानवान्. —After l. 6, V4 reads l. 10 followed by l. 1 of 466*. —For ins. see below. —V3 M4 om. l. 7-9. —(l. 7) B1 -वाश्च (for -चरत्र). Ñ2 V3.4 B2 (both times)-s D10.11.13 एव (for एवं). V4 एवास, B1 नाशोत्र (for अन्यत्र). —D10 om. l. 8 and 9. —(l. 8) Ñ2 V3.4 B2 यथोपायम्; V1 य * द्वयम् (for यथान्वयम्). Ñ1 first letter illeg. (for गता). Ñ2 erroneously om. ष in मानुषत्वा. —(l. 9) B1 इ (for हि). V4 तत्र स्थित्वा च (for तत्र स्थित्वा). V2 सामुरान् (for मानुषान्). B4 स्थित्वा मानुषोत्वा (for the post. half). —(l. 10) V4 reads l. 10 after l. 6. Ñ2 D11.13 M4 -मद्रो°, V2 -चरो° (for -कलेभचरो). V3 M4 राक्षसाधिप.]

—After l. 6, B4 ins. (followed by l. 8 of 466*):

465* एवमस्माद्वरं प्राप्तः स राक्षसपतिः प्रभो ।

—Ñ V B (For B4 cf. v.l. l. 8 of 466*) D10.11.13 M4 cont.:

466* यज्ञहा मखहा चैव ब्रह्मद्विट्परपाटक ।
अवध्यो वरदानेन रावणो लोककण्टकः ।
तेनाक्रान्ता नृपतयः सरथाः सहकुञ्जराः ।
हता निभृताश्चान्ये भ्रमन्ति दिशो दश ।
भक्षिता ऋषयश्चैव तथैवाप्सरसो गणाः । [5]
देवः स्वस्य सदा लोकान्त्रीडन्निव स बाधते ।
अयज्ञाकाः पुरा तेन वरदानेन मानयाः ।
तस्मात्तस्य वधो दृष्टो मानुषेभ्यः परंतप ।

[V4 reads l. 1 after l. 10 (transp.) of 464*. —(l. 1) M4 [अ]भो (for [य]ज्ञ) V4 धर्मद्विट् (for ब्रह्मद्विट्) V3 °देव. M4 पिरिताशन (for परपाटक). V4 om. from the post. half of l. 2 up to the prior half of l. 5. —(l. 2) B2 (marg.) M4 -रावण (for -कण्टक). —M4 om. l. 3-8. —(l. 3) V2 सवना (for सरथा). D11 lacuna (for सह) —(l. 4) V2.3 B4 विमृङ्(B4 °ह)ताश्चान्ये (V3 -कारे), D13 च मृद्वा° (for विमृङ्गाश्चान्ये). Ñ B2.4 D10.11 भ्रमन्त (for °न्ति). —(l. 5) B4 तथापि, D11 * पैव (for तथैव). V2 तथाप्सर° (submetric), V4 वस्त्रोप्सरसां गणान् (for the post. half). —(l. 6) V1 (m. as in text) 3 दृश, V2 हर, V4 B4 दृप; B1 दृप; D13 धर- (for हृत.). V2 सर्वान्; D11 -हृत: (for सत). V2 भ्राक्रीडन्निव (for क्रीडन्निव स). B1.2 (m; orig. भावनि) बाधति (sic) (for बाधते). —After l. 6, D11 reads I. 15. 4ᶜ-5ᵈ (var.) repeating them in their proper place. —l. 7 and 8 = I.15 6 which is omitted in its proper place in Ñ V B D10.11.13 (cf. v.l. I.15 1). —(l. 7) Ñ V B D10.13 transp. l. 7 and 8. B1 अविज्ञाता. D13 [अ]नेन (for तेन). —(l. 8) Ñ V B D10.13 transp. l. 7 and 8 and B4 repeats l. 8 here, reading it for the first time after 465*. V4 अस्मात्. Ñ1 तस्मै (for तस्य). V1 वरो° (sic); V2 °न्यस्तो (for वधो दृष्टो). V4 B1 मनुष्येभ्य°. V1.4 B1.4 (second time) D13 परंतप ; B4 (first time) सुरद्विष.]

—After 20, D1 D4.6.8.9.14 S (except M1) Cm g k.t ins.:

467* ऋषयश्च ततस्तेन गन्धर्वाप्सरसस्तथा ।
क्रीडन्तो नन्दनवने रौद्रेण किल हिंसिताः ।
वधार्थं वयमायातास्तस्य वै मुनिभिः सह ।
सिद्धगन्धर्वयक्षाश्च ततस्त्वां शरणं गताः ।
त्वं गतिः परमा देव सर्वेषां नः परंतप । [5]
वधाय देवशत्रूणां नृणां लोके मनः कुरु ।
एवमुक्तस्तु देवेशो विष्णुस्त्रिदशपुंगवः ।
पितामहपुरोगांस्तान्सर्वलोकनमस्कृतः ।
अब्रवीत्त्रिदशान्सर्वान्समेतान्धर्मसंहितान् ।
भयं त्यजत भद्रं वो हितार्थं युधि रावणम् । [10]
सपुत्रपौत्रं सामात्यं समित्रज्ञातिबान्धवम् ।
हत्वा क्रूरं दुरात्मानं देवर्षीणां भयावहम् ।
दशवर्षसहस्राणि दशवर्षशतानि च ।
वत्स्यामि मानुषे लोके पालयन्पृथिवीमिमाम् ।
एवं दत्त्वा वरं देवो देवानां विष्णुरात्मवान् । [15]
मानुषे चिन्तयामास जन्मभूमिमथात्मनः ।
ततः पद्मपलाशाक्षः कृत्वात्मानं चतुर्विधम् ।
पितरं रोचयामास तदा दशरथं नृपम् ।
ततो देवर्षिगन्धर्वाः सरुद्राः साप्सरोगणाः ।
स्तुतिभिर्दिव्यरूपाभिस्तुष्टुवुर्मधुसूदनम् । [20]

[Cr. no comment. —(l. 1) D4 तु (for च). T3 तथा (for तथा). —(l. 2) D1 D4.6 लिलिमाक्रिता, D9 °मेहता, G3 °हिंसिता (by metathesis) (for किल हिंसिता). —(l. 5) D9 G1.3 M3 परमो (for परमा). G1.3 M3 देवस (for देव). D1 परंतप. —(l. 6) D4 नृणां sup. lin. —(l. 7) M3 ए * (for एवम्) D1 D6.8 स्तुमन् (for उक्तस्) T3 -पुगो (for -पुंगव). —(l. 8) G1 -देव (for -लोक.). —(l. 9) M2.3 -र्षि[M3 °शि]शान् (for -सहितान्). D1 सनेनार्थमवाप्तिमान् (for the post. half.) —(l. 11) D1 D4.6.8 T3 -भक्ति (for मित्र). —(l. 12) D1 D6.9 °भ्री, G1 मत्वा° (for दुरात्मानं). M3 damaged from first प to भ. —(l. 14) M3 damaged from लो to पा. D9 पाऽरे (for पालयन्). —(l. 16) D1 reads l. 16,17 in marg. D1 D4.6 मानुषे, T3 मानुषी (for

S 1 14 43
B 1 15 33
L 1 10 76

तमुद्धतं रावणमुद्धतेजम विरावणं साधुतपस्विकण्टकं
प्रवृद्धदर्पं त्रिदशेश्वरद्विषम् । तपस्विनामुद्धर तं भयावहम् ॥ २१

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे चतुर्दशः सर्गः ॥ १४ ॥

मानुषे) Dt भूमि D14 ॰भूमिर् (for ॰भूमिम्) Dt यथा G1.3 तन्न (for अथ) —(l. 17) D8 reads l. 17 in marg D14 °विशालाक्ष (for पद्मपत्रनिभेक्षण) M3 damaged from तु to ध in चतुर्विधम् —(l. 18) M3 damaged for पि in पितर G1 M3 तथा (for तत्र) M3 damaged from र to प in दशरथ नृप —(l. 19) G1 °द्राप्सरो (for °द्रा साप्सरो) —(l. 20) M3 partially damaged]

21 (*) Ś1 Ñ V1 3 B D1 3 6 7 10–13 M1 तमु (D13 °द्द) व्रतं V2 तमुन्मद D14 T G2 3 M3 त्वमु° G1 समु°; G3 त्वमुषित Cg as in text (for तमुद्धत) D1 6 7 वाप्यसम् (for रावणम्) Ś1 D3 4 7 11 उग्रसाहसं Ñ V B Dt D1 6 10 11 12 M3 4 Cm g उग्र° (V2 °ता [sic] B4 °द्र [sic]) D3 उग्रहात* T3 हद M3 श्रद्द*** (for श्रद्धतपसं) —[b]) V2 प्रयुद्ध B1 D11 विगूढ (for प्रवृद्ध) M3 damaged from the first द to the second द V3 D1 त्रिदिवेश्वर; D13 त्रिदशासुर (for त्रिदशेश्वर) —[c]) Ś1 D3 12 तं, V3 द्विज; D1 3 7 T3 विराविणं D13 तं; Cm g k.t as in text (for विरावणं) Ś1 गुरुरावणस्य Ñ V B D1.11 13 M1 सर्व; D1 as नित्य D3 12 त्रिभुवनगत (hypermetric) Cg (gloss) साधु विश्रवसम् (for साधुतपस्वि) V1 ***कं D3 ***(for ॰कण्टकं) —[d]) D8 उद्धरणं D12 श्रद्धरणं; G1 2.6 M1 3 उद्धरस्व Cm g t as in text (for उद्धर तं) M3 भयाव* Ś1 D1 3 6.7 11 परान्तमादुद्धरणं भवन्ति Ñ V B D10 11 13 M3 मनुष्यतां D13 ( )मग्य विद्युत्(V2 ता s.c) मर्हसि —After 21 Dt D1 6 7 11 S (except M3) Cm g k t ms

468* तमेव हत्वा सबलं सबान्धवं
विरावणं रावणमग्र्यपौरुषम् ।
स्वर्लोकमागच्छ गतज्वरश्चिरं
सुरेन्द्रगुप्तं गतदोषकल्मषम् ।

[(l. 1) D4 T3 ॰बान्धवं (for ॰बान्धव) —(l. 2) T3 विराविणं (for विरावणं) Dt D6 8 G3 M1 उग्र (for अग्र्य) —(l. 3) D8 T1 2 G2 3 M1 Cgp स्वर्गेकम् (for स्वर्लोकम्) M3 ॰न्न s.c] विज्वरश् (for गतज्वरश्) —(l. 4) D11 T मनोरम° G2.3 M1 3 °रिचितं M3 सुरनोकमम*]

Colophon *Kāṇḍa name* Ś1 Ñ3 Dt D1.16 om. kāṇḍa name V B कारि°; D1 3 अयोध्या° —*Sarga name* Ś1 V1 D1 6 7 10 11 रावणवधोपाय (D10 °प्याय) (D10 om) Ñ V3 4 B राव(V1 °म)णवधोपाय V3 D1 रावणवधोपायचिन्ता(V3 °मंत्रणं) D8 पायसोत्पत्ति —*Sarga no* (figures words or both) Ś1 Ñ3 V1 4 B1 4 D3.13 om V3 B2 3 D10 14 (as in text) V2 16 V1 13 D1 11 D3 7 10 D1 चतुर्दश; D1 11 S (except M3) पञ्चदश (D8 श) D11 M4 चतुर्दश (as in text) Dt D3 4 4 पंचदश 15 D3 इत्यार्षे etc. etc. एतावधोपायो पञ्चदश (dash indicates lacuna) —After colophon G1 3.4 M3 conclude with श्रीरामाय नमः G1 with श्रीमते रामानुजाय नमः

१५

तवो नारायणो विष्णुर्नियुक्तः सुरसत्तमैः ।
जानन्नपि सुरानेवं श्लक्ष्णं वचनमब्रवीत् ॥ १
उपायः को वधे तस्य राक्षसाधिपतेः सुराः ।
यमहं तं समास्थाय निहन्यामृषिकण्टकम् ॥ २
एवमुक्ताः सुराः सर्वे प्रत्यूचुर्विष्णुमव्ययम् ।
मानुषीं तनुमास्थाय रावणं जहि संयुगे ॥ ३
स हि तेपे तपस्तीव्रं दीर्घकालमरिंदम ।
येन तुष्टोऽभवद्ब्रह्मा लोककृल्लोकपूजितः ॥ ४
संतुष्टः प्रददौ तस्मै राक्षसाय वरं प्रभुः ।
नानाविधेभ्यो भूतेभ्यो भयं नान्यत्र मानुषात् ॥ ५
अवज्ञाताः पुरा तेन वरदानेन मानवाः ।
तस्मात्तस्य वधो दृष्टो मानुषेभ्यः परंतप ॥ ६
इत्येतद्वचनं श्रुत्वा सुराणां विष्णुरात्मवान् ।
पितरं रोचयामास तदा दशरथं नृपम् ॥ ७
स चाप्यपुत्रो नृपतिस्तस्मिन्काले महाद्युतिः ।
अयजत्पुत्रियामिष्टिं पुत्रेप्सुररिसूदनः ॥ ८

G I 15 2
B I 16 9
L I 11 8

15

☞ Ñ V B D10 11 13 om st 1—6 (D11 1 3 and 5cd-6) (cf 463* 464* and l 7 and 8 of 466* in I 14)

1 ab) D14 T1 3 G2 4 M1 2 देवो, Cg k as in text (for विष्णुर्) Ś1 D1-3 5 7 12 M4 स (D2 3 स) नियुक्त सुरैः सर्वै(M4 सुरगणै)र्विष्णुर्नारायणस्तदा (Ś1 D5 12 °था) —c) Ś1 D1-3 5 7 12 M4 उपा(D12 °१) स्य, D1 जानतापि, Cr m g k t as in text (for जानन्नपि) G1 सुरान् (for सुरान्) Ś1 D1-3 5 7 12 सर्वान् (for एवं) —d) M3 श्रीमान् (for श्लक्ष्ण) D5 श्लक्ष्ण * त्

2 D5 reads 2 and 3 in marg —a) Ś1 D1-3 5 7 12 क उपायो (by transp), M4 को ह्युपायो D5 वधस् (for वधे) —c) Ś1 D5 12 यद् (for यम्) G3 यामहं तनु-मास्थाय —d) M4 मुनि (for ऋषि)

3 D5 reads 3 in marg a) D5 उक्त्वा (sic) (for उक्ता) —c) Ś1 Dt D1 3 5-8 12 मानुषं रूपम्, Cg as in text (for मानुषीं तनुम्) —d) Ś1 D1-3 5 12 M4 तद्रक्षो, D1 स रक्ष (sic) (for रावणं)

4 D11 repeats 4a–5b here reading them for the first time after l 6 of 466* —a) G4 न (sic) (for स) Ś1 D1-3 5 7 11 (first time) 12 तेन तस, Cg t as in text (for स हि तेपे) —b) Dt D4-6 8 9 14 T1 3 G1 3 4 M2 अरिंदम (D5 °म), M4 मतद्रित —d) Dt D4 6 8 9 M2 4 Cg k t पूर्वेन, G2 पूनिक (sic) (for पूजित)

5 a) D1 5 M4 स, Cm g t as in text (for स) —b) D2 3 7 तदा (for प्रभु) D11 (first time) ह्यवध्यता (for वरं प्रभु) —c) D5 marg D13 om (hapl) भूतेभ्यो —d) Ś1 D1-3 5 7 12 M4 (ऽ)भयमन्यत्र, Cm g t as in text (for भयं ना°) —After 5 M4 ins 469*

6 b) Dt om the portion in b after वर D6 8 14 -दाने हि (for -दानेन) T3 मोहिता (for मानवा) —For 6ab, Ś1 D1-3 5 7 12 subst while M4 ins after 5

469* स दुर्बुद्धिर्वरं प्राप्तो राक्षसाधिपतिः प्रभो ।

[D7 सु (for स) Ś1 D5 12 स पूर्वं हि, M4 एष तस्माद् (for स दुर्बुद्धिर्) D2 7 प्राप्य (for प्राप्तो) M4 स राक्षसपतिं (for राक्षसाधिपति)]

—After 6ab, D4 6 8 9 14 S (except M4) Cg ins

470* एवं पितामहात्तस्माद्वरं प्राप्य स दर्पित ।
उत्सादयति लोकांस्त्रीन्स्त्रियश्चाप्यपकर्षति ।

[Cr m k t do not comment —(l 1) D6 8 M3 वर-दानेन गर्वित (M3 दुर्मति°), D9 वरं प्राप्याथ दर्पित (for the post half) —(l 2) D6 अपि [with hiatus] (for चापि) D6 [ह]प-; D9 [अ]व (for [अ]प)]

—d) D2 3 7 मानवेभ्य Ś1 D5 12 पर तदा D1 6 M4 °तप (sic) (for परंतप)

7 ab) M3 [ए]व (for [ए]तद्) Ś1 D1-3 5 7 11 M3 अव्यय, M1 अच्युत (for आत्मवान्) Ñ V B D10 13 इत्युक्तो भगवान्देवैर्विष्णुर्लोक (D13 °ष्णो लोक [sic]) पितामह (B1 °नमस्कृत) —D7 om 7c-8b —c) Ñ2 श्राम in marg —d) Ñ2 (m) V1 4 B D10 13 ततो, V3 पितुर्, D4 नृप, T3 तथा, M4 वृद्ध (for तदा) D4 नृश (for नृपम्)

8 D7 om 8ab (cf v l 7) —a) Ś1 D1-3 5 11-13 अजस्य°, V2 समाप्य सत्र, Cg t as in text (for स चाप्य पुत्रो) —b) V1 तस्मिन् Ś1 D5 12 13 यदृच्छया Ñ B D10 12 महामना , V1 3 °त्मन (V3 °ना) V2 4 °यशा (for महा द्युति) —D11 repeats 8d as in Ś1 —c) D14 alleg for यज्ञपुत्रि Ñ V B D10 12 13 M4 वाजिमेधेन, D6 °वाजिमेधेन, Cr g k t as in text (for पुत्रियामिष्टिं) Ś1 D1 3 4 7 12 याज्य(D2 °ज्य)ति ह्रिनसुर येन —d) Ś1 D1 2 3 7 पुत्रार्थम्, D13 पुत्रेष्टया (for पुत्रेप्सुर्) V1 3 B2-4 D10 M3 °मर्दन, D4 अमितद्युत , D13 चारिसूदन (to avoid hiatus) T2 रिपु° (for अरिसूदन) D11 प्रभुना भूरिदक्षिण —After 8 Dt D4 6 8 9 14 S (except M4) Cg k t ins

471* स कृत्वा निश्चय विष्णुरामन्त्र्य च पितामहम् ।
अन्तर्धानं गतो देवै पूज्यमानो महर्षिभि ।

C 1 15 3
B 1 16 10
L 1 11 9

ततो वै यजमानस्य पावकादतुलप्रभम् ।
प्रादुर्भूतं महद्भूतं महावीर्यं महाबलम् ॥ ९
कृष्णं रक्ताम्बरधरं रक्तास्यं दुन्दुभिस्वनम् ।
स्निग्धहर्यक्षतनुजश्मश्रुप्रवरमूर्धजम् ॥ १०
शुभलक्षणसंपन्नं दिव्याभरणभूषितम् ।
शैलशृङ्गसमुत्सेधं दृप्तशार्दूलविक्रमम् ॥ ११
दिवाकरसमाकारं दीप्तानलशिखोपमम् ।
तप्तजाम्बूनदमयीं राजतान्तपरिच्छदाम् ॥ १२
दिव्यपायससंपूर्णां पात्रीं पत्नीमिव प्रियाम् ।
प्रगृह्य विपुलां दोर्भ्यां स्वयं मायामयीमिव ॥ १३
समवेक्ष्याब्रवीद्वाक्यमिदं दशरथं नृपम् ।
प्राजापत्यं नरं विद्धि मामिहाभ्यागतं नृप ॥ १४

[Cr,m do not comment —(l 2) D6 reads from तनो (for ततो) up to प्रादुर्भूत in 9c in marg —G2 वै? M3 देव (for देवै) M3 सुरोत्तम (also °मै inf lin sec m)]

9 a) Ś1 D1 3 5 12,13 तस्य Ñ V B D7 10 11 तत्र, Cm g t as in text (for ततो) Ś1 D5 12 13 [यु]व Ñ V B D10 11 M4 [s]स्य, Cg या (for वै) V1 हूयमानस्य —b) Ś1 D1 4 11 1• 13 अद्भुत°, Ñ V B (B1 om from द्भु in 9b up to the first द्भू in 472*) D10 M1 अद्भुतद्युति (B1 °ते) D3,7 9 गदद्भुत, D4 अतुलविक्रम (hypermetric) Ch t as in text (for अतुलप्रभम्) —After 9ab Ñ2 B1 D11 read 12cd —c) M3 reads महद्भूत inf lin sec m —d) M3 वीर्यं (for -वीर्यं) T3 महद्बलं M4 प्रदीप्तानलवर्चस —For 9cd Ñ V B D10 subst while D12 ins after 12 (read after 9)

472* उद्भूत सुमहद्भूते प्रदीप्तानलसंनिभम् ।

[B1 ** B3 D10 उद्भूत (उद्भूत) V2 4 महा (V4 उद्) भूतं (V2 °*) द्भूत (for the prior half) D12 गृहीतानल Ñ1 D13 -समम (for संनिभम्)]
—After 9 D12 reads 12

10 a) G2 Cm कृष्ण, Ct as in text (for कृष्णं) Ś1 D1 3 4 7 9 13 कृष्णाम्बर (Ś1 D3 11 °व्यानिन) धर (D2 °य*य) कृष्णं —b) Ś1 D1,3-4 13 °क्षं D3 कृष्णास्यं (for रक्तास्यं) D3 दु*सि —c) D4 -नयनं (for -तनुज) Ś1 D1 1 5 7 10 हरि (D2,7 13 °रि) नित्येश्मं हर्यं G1 3 स्निग्धमांसीरविर्योर्ष (epic tag!); Cm g k t as in text (for c) —For 10 Ñ V B D10 12,13 M4 subst

473* कृष्णाजिनधरं कृष्णं हरिश्मश्रुजटाधरम् ।
पद्मपत्त्राक्षतनयनं मेघदुन्दुभिनिःस्वनम् ।

[(l 1) The prior half 10a in Ś1 M4 कृष्णांवर (cf 10a in D3) V1 कृष्ण V2 B1 3 D12 हरित M3 अरि (sic) (for हरि) —(l 2) B1 -नयन (for -नयनं) V4 -संनिभं (for -नि स्वनम्)]

11 a) D1,3,7 सर्व (for शुभ) V1 -सपूर्ण (for -संपन्नं) —V1 om from स in समुत्सेधं in c up to र in सिंहोदर (Ñ reading) in d —c) Ś1 D3,11,13 मेरु; D1 शील (sic) D1,3,7 शाल (for शैल) V1 B2 D12 -शृंग (B2 D3 sic) (for शृङ्ग-) V1 कूटो; D12 °कूटं T3 G1 °त्सेधं [G1 °ध (both sic)] Cm g k t as in text (for -समुत्सेधं) —d) D6 हीनि, Cm g k t as in text (for दृप्त) M1 -गामिन (for विक्रमम्) Ñ V B D10 13 सिंहोदर (Ñ1 om) कटीशूल (D13 °लं) —After 11 B3 ins

474* मधूपदर्शने दिव्य तेजोराशिसमावृतम् ।

12 Ñ1 V B1 4 om 12 D6 om 12ab D12 reads 12 after 9 Ñ2 B1 D10 read 12ab after 9cd —a) Ś1 D1-3 5,7 11 13 निभाकार Ñ2 B2,3 D10 13 M1 दिवाकरवद् (D13 °रादृश्य) विस्पष्ट, Cg k as in text (for a) —b) Ś1 D3 11 13 दीप्त (D13 °प्ति [sic]) वह्निसमप्रभं Ñ2 B2,3 D10 13 M1 दुर्निरीक्ष्यं (Ñ2 B1 °क्षे) सुरैरपि D1 3 7 पावकाद् (D1 °दु) द्भुत (D7 °त) प्रभं (D1 °भा D7 °प्रभुं) Cg k t as in text (for b) —Ñ2 B2 3 D10 om 12cd —cd) Cg as in text (for c) Ś1 D1 11 13 राजितां (D11 °जतीं) नियतच्छदा M3 जांबूनदमयीं पात्रीं विधूमांगारवर्चसं Cr.m g k t as in text (for d) —After 12 D12 ins 472*

13 a) D7 -संपूर्ण (for °र्णां) —b) D12 missing (for पात्रीं) M3 पत्नी (for पत्नीम्) V2 D11 प्रियां (for प्रियाम्) —c) D3 विमलां (for विपुलां) —d) D1 3 5 माया (D1 °या D1 म° [both sic]) D12 स्वये (sic) (for स्वयं) Ś1 D5 13 स्वये मायामिवासुरीं Cr m g k t as in text (for d) —For 13 M3 subst while Ñ V B D11,12 subst 1 1 only for 13cd and read before 13ab

475* कालवर्णां विहितां दोर्भ्यां परिगृह्याकृत्नोपमाम् ।
पायसस्यामृतस्यैव पात्रीं हविषूतम् ।

[No comm —(l 1) M3 कांचन (for कालवर्णां) V1 विहितां M1 [अ] विहितां (for विहितां) M2 महानुभ (for [अ] कृतोपमाम्)]

M3 cont 477*

14 a) M3 समुपेत्य Cm g k t as in text (for समवेक्ष्य) —For 14ab Ś1 D1-4 5 7 11 13 subst

476* अब्रवीत्प्रथित पावकसिद्धं हिमवर्तं तदा ।

[D3,11 13 [illegible] D3 अलौकि (sic) D3 अलौकि (for प्रथित) D11 वक्ष्यमाण [illegible] (for वृ° द्विवर्तं) D3 तदा (for तदा)]
—c) D11 °मां, G3 °श्यामं Cr m g k t as in text (for प्राजापत्यं नरं) —d) Ś1 D1 3,5 7 13 स्वयं (for नृप) —For 14 Ñ V B D11,13 subst while M3 ins after 475*

ततः परं तदा राजा प्रत्युवाच कृताञ्जलिः ।
भगवन्स्वागतं तेऽस्तु किमहं करवाणि ते ॥ १५
अथो पुनरिदं वाक्यं प्राजापत्यो नरोऽब्रवीत् ।
राजन्नर्चयता देवानद्य प्राप्तमिदं त्वया ॥ १६

इदं तु नरशार्दूल पायसं देवनिर्मितम् ।
प्रजाकरं गृहाण त्वं धन्यमारोग्यवर्धनम् ॥ १७
भार्याणामनुरूपाणामश्नीतेति प्रयच्छ वै ।
तासु त्वं लप्स्यसे पुत्रान्यदर्थं यजसे नृप ॥ १८

G. 1 15 16
B. 1. 16. 20
L. 1. 11. 20

477* तस्यप्यस्त्वङ्गे प्रोवाच भूतमुत्पन्नमद्भुतम् ।
प्राजापत्यं विद्धि मां त्वं भूतमभ्यागतं द्विज ।

[(l. 1) V1-3 D13 M4 तद् (for तम्). M4 °ज्ञ. —(l. 2) D13 प्राजापतिं. B4 मा (for मां). V4 सुतम् (sic), B2 दूतम् (for भूतम्). M4 प्रयच्छ स्वयमेवैतद्राज्ञो हविरिति प्रभु.]
—Ñ V B D10 13 cont., while Ś1 D1-3 5 7 11.12 ins. after 14:

478* इमां पात्रीं मया दत्तां प्राप्य राज्ञे प्रयच्छ च ।
तमुवाच ततो धीमानृष्यशृङ्गो द्विजर्षभ. ।
प्रयच्छ राज्ञे पात्रीं त्वं स्वयमेव समुद्यताम् ।
ऋष्यशृङ्गवचः श्रुत्वा प्राजापत्यो नरोत्तमः ।
ददौ नृपतये पात्रीं स्वयमेव समाहितः । [5]
प्रोवाचेक्ष्वाकुदायादं परया स्वरसंपदा ।
प्रीतस्तेऽहं महाराज सर्वामृतरसोद्भवम् ।
प्रयच्छामि गृहाण त्वमिक्ष्वाकुकुलनन्दन ।

[No comm Ś1 D1-3 5 7 13 om. l. 1. —(l. 1) D11 समा- (for मया). V4 *ज्ञे (for राज्ञे). V1 3 प्रयच्छन, B1 °वै (for प्रयच्छ च). —(l. 2) V2 ऋषिशृङ्गो. V3 4 द्विजोत्तमः (for द्विजर्षभ°). Ś1 D1-3 5 7 11 13 ततोऽब्रवीद्विज(D11 °ज)श्रेष्ठ प्राजापत्य न(D2 3 7 11 13)रोत्तम —(l. 3) D2 राज्ञे (for °ज्ञे). Ś1 D5 11-12 पात्रीं राज्ञे (by transp.) D3 om. (hapl.) from the post. half of l. 3 up to the prior half of l. 5. Ñ1 [अ]द्भुतोपमा, Ñ2 V B D10 13 [अ]द्भुतामिति (B4 °द); D7 °त (sic) (for समुद्यताम्). —(l. 4) Ś1 D2 3 7 11 12 ऋषिपुत्र (D2 °त्रो) (for ऋष्यशृङ्ग) B1 damaged for त्यो नरोत्तम°. Ñ V2 B2-4 (B3 m also as in V1) D10 महामति, V1 महीपति, V3 महामुनि; V4 D13 महाद्युति, D11 त्यो° (sic) (for नरोत्तम°) —Ñ V B D10 13 om l. 5 —(l. 5) D11 नृप*ये. D5 प्राप्त (for पात्रीं). —Ś1 D1-3 5 7 12 om l. 6-8 —(l. 6) Ñ1 -दाया* (for °द) Ñ2 स्वरसतदा (sic), V1-3 B3 D13 सुर° (for स्वरसंपदा) —(l. 7) D11 महाभाज्य (sic) (for महाराज) V3 B1 -रसोपम (B2 °मं) B4 -सर्वे°; D10 -*रो°; D11 °त्तम (for -रसोद्भवम्) —(l. 8) B1 प्रयच्छाम D11 -कुरु- (sic) (for -कुल). Ñ1 *दन, V3 -र्धन, D11 -नदन (sic) (for -नन्दन).]
D11 cont. 479*.

15 For 15 and 16, Ñ V B D10 13 subst. 479*. —a) Cg t ततः परं (as in text). Ś1 D1-3 5 7 13 ततस्ते स नरं (D12 शरणं), D5 श्रुतःपुरं°; D11 °सुरवर, D11 T1 2 G3-4 M1 3 सम(G3 4 M1 °द)द्भुते तदा (D14 महा; G2 M2 ततो), T2 °द्यथा; G1 Cr अत°; M3 सांत.पुरस्तदा; M4 ततस्तु स° (for ततः पर तदा). Ś1 ज्ञात्वा, D14 -राजा (sic) (for राजा). —b) D1 प्रत्यु*च. —c) D5 M2 3 °वान् (sic) (for भगवन्). —d) D2 3 7 किं वा (D7 चा) हं (for किमहं).

16 D8 om. 16 —a) Cm g अथो (as in text). Ś1 D1-3 5 7.11 12 ततो नृपवरं; D6 °पुरोहितं (for अथो पुनरिदं). D3 वाक्यं मावाक्यं (sic) (for वाक्यं). —b) G4 प्राजापत्य. D11 सुरो (for नरो). —c) D1 °तो; M4 अभ्यर्चिताद्, Cm g.k t as in text (for अर्चयता). M4 देवान् —d) Ś1 D1-3 5 7.11 12 G4 सद्य; M4 सम्यक् (for अद्य). T1 प्राप्त inf. lin. Ś1 D1-3 5 7.11 12 फलं (for इदं). —For 15 and 16, Ñ V B D10 13 subst, while D11 M4 read after 478* and 480* respy.

479* प्रतिगृह्य च तां राजा शिरसा प्रणतोऽब्रवीत् ।
भगवन्किमनेनाहं करवाणीति वै तदा ।
तमब्रवीत्ततो भूतं प्राजापत्यं तदा नृपम् ।
शिवस्स ते नरपते स्पृहिरेषा मयोद्धता ।

[(l. 1) M4 [अ]थ (for च). Ñ V B3 D10 11 13 त (for ता). B1 [s]भवद् (for अब्रवीत्). —(l. 2) V3 त (for वै). —(l. 3) M4 तद् (for ताम्) B1 तदा, M4 पुनर् (for ततो). V1 भूत, B1 भूत°, B3 (m also as above) वृत° (for भूत). V1 2 B1 2 प्राजापत्यस्य (for °त्य). Ñ2 V3 B2 3 (m also) D10 ततो (for तदा). V1 नृप, V2 नर (for नृपम्). M4 नराधिपं (for तदा नृपम्) —(l. 4) V3 शिवद° (sic); V3 शुक्ल°, D10 शिवस्ते (submetric), D13 शिवशिवे (for शिवस्स ते) V3 नृपते (submetric). V4 ऋषि° (sic), D10 स्पृहरिरे (sic) (for स्पृहिरेषा). V2 B4 °ध्यता (sic), D13 °दिता, M4 महामुने (for मयोद्धता)]

17 a) T2 repeats (ditto) इद तु. V1.2 D2.4 M4 (second time) त्वं; B1 तं; Cg k as in text (for तु) D1 D8 9 14 T1 G4 M2 3 नृपशार्दूल. —b) V4 *व (for देव). M4 (second time) मद्दत्त हविरध्वरे —c) V4 प्राजापत्यं (for प्रजाकर) —d) Ś1 Ñ2 B1 D3 12 13 धर्म्यम्; V3 पुण्यम्; B1 धनम्; D10 धर्मम्, Cg k t as in text (for धन्यम्). —After 17, M4 ins

480* ददौ राज्ञे स्वयं तस्मै तां पात्रीं हविषस्तदा ।
M4 cont 479*, then repeats 17cd.

18 a) D1 repeats (ditto) मनुरूपाणा. —b) Ś1 D5 11 12 अशनार्थं (for अश्नीतेति) D1-3 7 च (for वै). —c) Ś1 D12 T1 2 M3 त्वं प्रा°; D1 6 11 12 हि प्राप्स्यसे (D2 °सि, D5 °से [sic]), D3 7 प्राप्स्यसि च (D3 तां), D6 °लभसे (for त्वं लप्स्यसे). D1-3 5 7 11 12 प्रीतिं (for पुत्रान्).

G 1 15 25
B 1 16 21
L 1 11 21

तथेति नृपतिः प्रीतः शिरसा प्रतिगृह्य ताम् ।
पात्रीं देवान्नसंपूर्णां देवदत्तां हिरण्मयीम् ॥ १९
अभिवाद्य च तद्भूतमद्भुतं प्रियदर्शनम् ।
मुदा परमया युक्तश्चकाराभिप्रदक्षिणम् ॥ २०
ततो दशरथः प्राप्य पायसं देवनिर्मितम् ।
बभूव परमप्रीतः प्राप्य वित्तमिवाधनः ॥ २१
ततस्तदद्भुतप्रख्यं भूतं परमभास्वरम् ।
संवर्तयित्वा तत्कर्म तत्रैवान्तरधीयत ॥ २२
हर्षरश्मिभिरुद्योतं तस्यान्तःपुरमाबभौ ।
शारदस्याभिरामस्य चन्द्रस्येव नभोंऽशुभिः ॥ २३
सोऽन्तःपुरं प्रविश्यैव कौसल्यामिदमब्रवीत् ।
पायसं प्रतिगृह्णीष्व पुत्रीयं त्विदमात्मनः ॥ २४

—d) D13 यतसे (for यजसे) —For 18 Ñ V B D10 13 M4 subst

481* प्रयच्छ धर्मपत्नीभ्यः प्राश्नीतेति नराधिप ।
तास्त्वं प्राप्स्यसि प्रीतिं यदर्थस्तेऽयमुद्यम ।

[(l 1) Ñ1 °श्नीति D13 सुस्नाताभ्यो (for प्राश्नीतेति) B1 D13 नराधिप —(l 2) Ñ1 D13 °से B1 3 4 D10 °ते (for प्राप्स्यसि) D13 [s]त्त्व (for प्रीतिं) Ñ2 V3 B3 D10 यदर्थं (for °र्थस्) Ñ2 V3 B3 4 D10 13 ते समु°, V1 त्वेष उ° (for तेऽयमुद्यम)]

19 For subst see below —a) M4 प्रीतिं (for प्रीत) —b) M4 च (for ताम्) —c) T3 पात्र (sic) (for °त्रीं) D14 दिव्यान्न, M4 पायस, Cg देवान्न (as in text) T3 -सपूर्ण (sic) (for °र्णां) —d) Dt दैवदत्ता

20 a) G1 M3 च तं भूत, G4 ततो देवो (for च तद्भूतम्) —T1 damaged from 20c up to देव in 21b —d) D6 °णा, D9 त्रि प्रदक्षिणा, Cg k t as in text (for [श्च] भिप्रदक्षिणम्) —For 19 and 20 Ś1 Ñ V B D1-3 5 7 10-13 subst

482* वाढमित्येव नृपतिस्तद्भूतं प्रतिपूज्य च ।
अनवीत्तन्महद्भूत श्रेयसा महित वच ।

[(l 1) D3 स्ले * Ś1 तेतुष्ट, D1 स हृष्ट D2 3 5 7 11 13 तोद्भूत (for तद्भूत) V B1 D13 -गृह्य (for पूज्य) Ñ1 V1 2 (also as above) B D10 13 तु (for च) —(l 2) Ś1 V2 B1 D1 5 7 11 13 त (sic) Ñ1 तु V3 त (for तत्) V1 महाभूत D3 आनन्दि*]

21 T1 damaged up to देव in b (cf v l 20) D10 13 transp 21 and 22 —a) V1 दशरथे —b) Ñ V B D10 13 तद्धविर् (for पायस)
—After 21ab B1 ins

483* पायस पात्रे दिव्य विष्णुतेजोमय तत ।
—D6 om 21c-22b —c) T3 प्राप्त (sic) (for प्राप्य) V1 D1 [स]धम (for [म]धन)

22 D6 om 22ab (cf v l 21) D10 13 transp 21 and 22 —a) D10 ततस्त (for ततस्) Ñ V B D10 13 तद्(V1 B1 ° *)द्भुतं, Cm g k t as in text (for °त) Ñ V1 2 B D13 भूतं, V3 दृष्ट्वा, V1 दृत्वा D10 उक्त्वा Cm g k t as in text (for प्रख्यं) —b) Ñ V1-3 B D10 13 दृत्वा, V1 तस्य, Ck as in text (for भूत) Ñ1 V2 4 B1 2 तद्धविरुत्तमं, Ñ2 V1 B3 D10 13 तद्धविस्(V1 °चरु)त्तमं, B4 * द्वि *त्तम, M4 °भानुमत् (for परमभास्वरम्) V3 तद्धविर्मुत्तम —c) Ñ V B D10 13 राज्ञे(V1 °ज्ञो)दशरथायाथ(V1 °थाय), M4 सतर्पयित्वा त काम Cr m g k t as in text (for c) —For 22, Ś1 D1-3 5 7 11 12 subst and read before 21

484* तत स भगवांस्तस्मै पात्रीस्थ पायसोत्तमम् ।
नृपाय दत्त्वा तत्रैव क्षिप्रमन्तरधीयत ।

[No comm —(l 1) Ś1 तु (for स) D13 तत्र (for तस्मै) Ś1 D5 12 पात्री पात्र(D12 प्राप्त)वराय वै (for the post half) —(l 2) D3 नृपा *]
—All cont

485* अनुदय तत्क्षणाद्भूत दीपय प्रजगाम ह ।
गते तस्मिन्महाभूते विस्मये नृपसत्तम ।
जगाम स महातेजा राजा दशरथस्तदा ।
प्रद्योतयन्नपि तत्र सभूतो भूतसत्तम ।
न विज्ञाता गतिस्तस्य येन मार्गेण सङ्गत । [5]

[No comm —(l 1) D11 प्र*गाम —D13 om (hapl) l 3 and 4 —(l 3) D1 तु (for स) D2 म*ा (for महा) —D2 3 7 om l 4 —(l 4) D11 स (for स) —(l 5) Ś1 D7 12 न(Ś1 म)विज्ञाता (D7 °त) (for न विज्ञाता) D1 गतो गत (archaic), D3 7 सोगमत (for संगत)]

23 Ś1 Ñ V B D1-3 5 7 10-13 om 23 T1 missing from म in c up to प्र in 24b on a damaged fol —d) G1 [पु]व (for [इ]व) G1 3 M3 नभाशुभि, Ch t नभोंशुभि (as in text)

24 T1 damaged for ab (cf v l 23) —a) V1 सोत (for सोऽन्त) Ñ V1 2 B D10 13 M1 [अ]थ, D13 [पु]रं, T3 [पु]न (for [पु]र) V4 प्रविश्य*, B2 (m) also प्राविश्य (for प्रविश्यैव) —b) D3 अब्रवत् (sic) —c) T3 गृह्णीवा (sic) Ś1 D5 13 गृह्णाप्यर्थमिलो देवि Ñ V B D10 11 13 पुत्रीय (Ñ2 °थप (ditto)) पायसं देवि, D1 3 7 गृहीत्वा(D1 °पा)र्थमिलो देवि —d) Ñ1 प्राशनं, Ñ2 V1 B2 3 D10 प्राश्नीहि, V1 प्राशन*, V2 प्राशनो (sic) V4 B1 3 प्राशीनं (D1 °नेह), D11 13 प्राश्यतां Cm g as in text (for पुत्रीय) Ś1 Ñ V B D1-3 5 7 10 11 13 M4 हि(Ñ2 om. hapl)दम् । D11 प्रियम् (for त्विदम्) —After 24 D11 repeats 24cd as in Ś1

कौसल्यायै नरपतिः पायसार्धं ददौ तदा ।
अर्धादर्धं ददौ चापि सुमित्रायै नराधिपः ॥ २५
कैकेय्यै चावशिष्टार्धं ददौ पुत्रार्थकारणात् ।
प्रददौ चावशिष्टार्धं पायसस्यामृतोपमम् ॥ २६

अनुचिन्त्य सुमित्रायै पुनरेव महीपतिः ।
एवं तासां ददौ राजा भार्याणां पायसं पृथक् ॥ २७
तास्त्वेतत्पायसं प्राप्य नरेन्द्रस्योत्तमाः स्त्रियः ।
संमानं मेनिरे सर्वाः प्रहर्षोदितचेतसः ॥ २८

G I 15 23
B I 16 30
L I 11 30

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे पञ्चदशः सर्गः ॥ १५ ॥

---

25 ab) T2 तथा (for तदा) Ñ V B D10 11 13 M4 Ctp इत्युक्त्वा प्रददौ तस्यै हृष्टियोर्धं (V1 अर्धं with hiatus hypermetric) नराधिप —After 25ab, Ñ V B D10 11 13 M4 Ctp ins

486* स्वयमेव सम कृ त्वा भाग भागवता वर ।

[Cr m g k do not comment D11 स्वय M4 तृप (for सम) V4 भाग (for भाग) V4 B4 भार (B1 भग) ता D11 13 माग्यवता]

—c) V4 B2 D9 अर्धार्धं ह्र (B2 तु D9 च) Cg t as in text (for अर्धादर्धं) V4 तस्यै D11 च* (for चापि) Ś1 D5 12 चतुर्भागं द्विधा कृत्वा —d) Ñ1 B1 कैकय्यै स, Ñ2 V1–3 6 10 12 कैकेय्यै स V4 B2–4 कैकय्यै स D1–3 7 कैकेय्या स (for सुमित्रायै) Ś1 D5 12 ददौ तदा (for नराधिप) D11 कैकेय्या * पुनदन

26 D2 om (hapl.?) 26 and 27ab —ab) G1 M3 कैकेय्याश्च (for °य्यै) Ś1 D5 12 अर्धादर्धं ददौ चापि कैकेय्या स नराधिप (cf 25cd) Ñ V B D1 2 7 9 10 11 (reads after 27ab) 13 Ctp चतुर्भाग द्विधा कृत्वा सुमित्रायै ददौ तदा (D2 तथा, D7 9 11 तत) (cf 25cd in Ś1) —T1 damaged from यै in c up to पुन in 27b —c) Ś1 D5 6 11 12 °ष्ट च Ñ V1 3 B D1 3 7 10 13 चा (B1 श) व (D12 °य) शिष्टं तत्, V2 4 °ष्ट तु, Cr m k t as in text (for चावशिष्टार्धं) —d) Ś1 Ñ V B D1 3 5 7 9–13 पायस देवनिर्मित

27 D2 om 27ab T1 damaged up to पुन in b (for both cf v l 26) —a) V2 अनुचिन्त्यै (sic) —b) Ñ1 यथाराद्द (sic) T1 * * रेव (for पुनरेव) Ś1 Ñ V B D1 3 5 7 9–13 नरा (D12 धना) धिप, Dt D4 8 T2 महामति (for महीपति) —After 27ab D12 reads 26ab —Ñ V B D10 13 M4 om 27cd —For subst see below —c) G2 3 तास्यो (for तासा) —d) G1 3 भार्याभ्य (for भार्याणा)

28 a) Dt D6 8 चैव (D6 °व) (for त्वेतत्) G3 भाग्य, M3 गृह्य (archaic) (for प्राप्य) —b) Dt D6 8 11 T1 2 G1 M3 [उ]त्तम, T3 °मे (for °मा) —c) G3 M3 सतानं M3 सर्वा (sic) —d) T3 तेजस (for -चेतस) —For 27cd and 28 Ś1 D1–3 5 7 9 12 13 subst

487* तत प्राश्य तु त सर्वं पृथक्पायसमुत्तमम् ।
श्रुत्वा सुमीपमि येव प्रहृष्टमनसोऽभवन् ।
अन्तर्वत्न्यश्च ता सर्वा सर्वाश्च सुसमाहिता ।
राजा सत्त्वस्य धीरो हि प्रहर्षान्मुदितोऽभवत् ।

[(l 1) D11 पायस देवनिर्मित (for the post half) = 26d in D11 —(l 2) D11 इत्येव D3 भवेद् (sic) (for ऽभवन्) D2 -तनुग्ऽभवन् (sic) —(l 3) D8 तु (for च) D2 पत्न्यश्च (for ता सर्वा) D11 स्त्रियश् (for सर्वाश्) Ś1 [प]व समा° D3 °भीहिता (for सुसमाहिता) —(l 4) D2 9 वीरो (for धीरो) Ś1 D5 12 प्रहसन् D9 प्रहर्षे (for प्रहर्षान्) Then all (except D11) read App 1 (No 3)]

—D11 cont while Ñ V B D10 13 M4 subst for 28 whereas Dt D4 6 8 11 S (M4 subst) Cg k t ins after 28

488* ततो हवि प्राश्य तदुत्तमस्त्रिय
स्वयं नृपेण प्रतिपादित शुभा ।
हुताशनादित्यसमानतेजस
क्रमेण गर्भान्प्रतिपेदिरे शुभान् ।
तत स राजा समुपेक्ष्य ता स्त्रिय [5]
प्ररूढगर्भा परितुष्टमानसा ।
बभूव हृष्ट सुकृती यथा दिवि
समीक्ष्य योगप्रसृतेन तेजसा ।

[(l 1) Dt D4 6 8 11 S (except M4) ततस्तु ता M4 हविस्तु तत् (for ततो हवि) V2 4 B1 T3 M4 प्राप्य (for प्राश्य) M4 तदा (for तद्) Ñ2 V1 2 4 B1 3 4 D10 11 13 स्त्रस्य G2 उत्तमास्(for स्त्रम) —D10 om (hapl) from l 2 up to l 5 T1 damaged from स्वय (see below) in l 2 up to गर्भा in l 4 —(l 2) Dt D4 6 8 11 S (except M4) Cg k t महीपतेस्तत्सपायस पृथक् —(l 3) M2 * मान D4 T3 M1 -तेजसश्च G3 तेजसा M3 -पर्वसो (for तेजस) —(l 4) Dt D4 6 8 11 T2 3 G M1 2 [S] चि (D4 T3 M1 चि) रेण (for क्रमेण) Ñ V B D11 13 M4 उप (V2 B1 D11 अप V4 उ *) लेभिरे (for प्रतिपेदिरे) Ñ1 (also as above) Dt D4 6 8 11 S (except T3 M4) तदा V4 सुराणां (hypermetric) (for शुभान्) —(l 5) D11 तदा (for तत) D11 om स राजा Dt D4 6 8 11 S (except M4) तु (for स) Dt D4 6 8 T1 G1 3 4 प्रतिवीक्ष्य D11 T2 3 G2 M1 2 प्रसमीक्ष्य M4 सानदेश (for समुपेक्ष्य) —(l 6) T2 प्ररूप (sic) (for प्ररूढ) B2 परिपूर्ण Dt D4 6 8 11 S (except

१६

G I 20 I
B I 17 I
L I 15 I

पुत्रत्वं तु गते विष्णौ राज्ञस्तस्य महात्मनः ।
उवाच देवताः सर्वाः स्वयंभूर्भगवानिदम् ॥ १
सत्यसंधस्य वीरस्य सर्वेषां नो हितैषिणः ।
विष्णोः सहायान्बलिनः सृजध्वं कामरूपिणः ॥ २
मायाविदश्च शूरांश्च वायुवेगसमाञ्जवे ।
नयज्ञान्बुद्धिसंपन्नान्विष्णुतुल्यपराक्रमान् ॥ ३
असंहार्यानुपायज्ञान्दिव्यसंहननान्वितान् ।
सर्वास्त्रगुणसंपन्नानमृतप्राशनानिव ॥ ४

M4) प्रविश्य D13 परिवृह्य (for परिगृह्य) Ñ V1 2 4 B Dt D4 6 8 24 T1 2 G4 M1 2 4 -मानरा —G1 om l 7 —(l 7) V1 कृत्वा Dt D4 6 8 24 S (except G2) हृष्ट (for तुष्ट) V3 स हृष्टो Dt D4 6 8 24 S (except M4) त्रिदिवे (for स्त्रुवौ) Dt D4 6 8 24 S (except M4) हरि (for दिव) —(l 8) D11 13 समेत्य (for समीक्ष्य) V1 सोम्य V2 4 योग D11 सम्यक (for योग) V1 प्रतीत्य (for प्रसन्नेन) B1 D11 13 चेतसा M4 चक्षुषा (for तेजसा) Dt D4 6 8 24 S (except M4) Ct सुरेन्द्रसिद्धर्षिगणाभिपूजिता —After l 8 D11 ins an addl colophon [*Kanda name* बाल° *Sarga no* पञ्चदश]

After 487* Ś1 D1–3 5 7 9 13 ins while D11 ins after the addl colophon after 488*

489* ततः प्रादात्सुविपुलं धनं बहुविधं तदा ।
अभ्यर्च्य ब्राह्मणान्मेधावी राजा देवसमद्युतिः ।
प्रतिगृह्य च तत्सर्वं धनं द्विजवरास्तदा ।
आशीर्भिः प्रददौ तस्मा सर्वाभ्यः प्रीतिपूर्वकम् ।

[No comm —(l 1) D3 5 प्रायात् D5 प्रसादात् (sic) D9 प्रापत् (for प्रादात्) D3 5 विपुलं —D11 om l 3 and 4 —(l 3) D3 7 9 तु (for च) —D9 om l 4 —(l 4) D1 स्वभूत्यो (sic) पत्नी D9 राजा (for गत्वा)]

—After 489* Ś1 D1 3 5 7 9 13 ins a passage given in Appendix I (no 3) while Ñ V B D10 11 13 ins after l 4 of 514*

Colophon D1 om (cont the sarga) —*Kānda name* Ś1 Ñ2 V4 Dt D4 6 24 om V1–3 B आदि°, D5 अयोध्या°, D5 7–9 11 13 14 T बाल° —*Sarga name* Ś1 D3 5 7 9 13 पुत्रजन्म Ñ V (V3 prefixes दिव्य) B D10 पायसोत्पत्ति —*Sarga no* (figures words or both) Ś1 Ñ1 V1 4 B1 4 D3 5 11 om Ñ2 B2 3 15 V2 17 V3 D7 20 24 Dt S (except M4) षोडश D3 11 M4 पञ्चदश (D1 °दशम); D4 6 8 24 षोडश 16 D9 एकोनविंशति 19 —D13 इत्यार्षे॰यण-काण्डे पायसोत्पत्तिर्नाम पञ्चदश सर्गः (lacuna in place of dash) After colophon G1 2 4 M3 conclude with श्रीरामाय नमः G3 with श्रीमते रामानुजाय नमः

16

☞ Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 13–13 M4 transp Sarga 16 and 514* (subst for 1–21 in sarga 17)

1 T2 begins with श्रीरामचन्द्राय नमः T1 missing from त्व in^a up to भं in^d on a damaged fol —^a) M4 पुत्रता Ś1 D4 read तु in marg B3 देवे, D9 कृष्णे (for विष्णौ) —^b) B3 विष्णौ (for राज्ञस्) Ñ V B D10 13 M4 दशरथस्य तु (Ñ1 V3 D13 हि, V1 B1 3 च M4 थ [sic]) —^c) Ś1 दवतान्सर्वान् (sic) Ñ V B D10 13 M4 देवानाहूय (for देवता सर्वा) —^d) Ñ2 B3 (marg as in text) D10 स्वयं, V1 विभु (for इदम्) V1 इदमब्रवीत् (for भगवानिदम्)

2 ^a) B3 सत्यश्रयस्य Ñ (Ñ2 marg) V B D10 13 M4 देवस्य D13 M2 धीरस्य (for वीरस्य) M3 तस्य सत्याभिसंधस्य —^b) Ñ V B1 3 D10 वो D9 च D13 वै T2 om (for नो) Ñ2 B3 D10 हितार्थिन D3 हितैषिणौ (sic) (for हितैषिण) —^c) V3 D10 13 सहाये B3 (marg)–4 साहाय्य (for सहायान्) Ś1 D2 5 7 11 13 सृजत (D5 °तो) Ñ V B D10 13 M4 समरे (B3 marg समये) D1 असृजतो (hypermetric) D3 असृजन् (for बलिन) —^d) Ś1 D2 3 5 7 11 13 बलिन Ñ V1 3 B D4 13 कुरुध्वं, D1 बलवान् Cm k as in text (for सृजध्वं) D13 राम (sic) (for काम)

3 ^a) Ś1 D1 3 5 7 9 11 13 मायाविनश् Cg k t °विदश् (as in text) Ś1 Ñ V2–4 B D3 10 12 13 च वीरा (V2 D13 °रा)श्च V1 प्रवीराश्च D3 °शूरा॰ (for च शूराश्च) M4 शूरानवहितो साह्वान् —^b) V1 रावणेण (for वायुवेग) V3 -समर॰॰ V4 °प्रभ B1 °न्युधि G2 °द्युता M4 पराक्रमान्, Cg t as in text (for -समाञ्जवे) —V3 om 3^c 4 —^c) M3 नीति (for बुद्धि-) Ś1 D1 3 5 7 13 मतिबुद्धिसमायुक्तान्, Cg as in text (for ^c) —T1 missing from पराक्रमान् up to स in 4^c on a damaged fol —^d) Ś1 D1–5 7 9 13 T2 G1–3 M1 2 विष्णोस् M4 देवतुल्यबलद्युतीन्

4 D5 om (hapl) 4–6 V3 om 4 T1 missing up to स in 4^c (for V3 and T1 cf v l [3]) M4 om (hapl ?) 4^{ab} —^a) D3 5 7 नयज्ञान्बुद्धिसंपन्नान् (= 3^c) —^b) V4 नित्य, D1 Cg k सिंह Cr m as in text (for दिव्य) D3 13 -संनहना (metathesis), T2 -सह॰ना (for -संहनना) —^c) Ś1 B1 सर्वांस्तु D3 सर्वांसु D9 सर्वार्थ-, Cr m g t as in text (for सर्वास्त्र) V1 सर्वशास्त्र गुणोपेतान् —^d) B1 असृत (sic) (for अमृत) Cr m g t प्राशनान् (as in text) Ś1 D11 13 -प्राशकोपमान्, Ñ V2 3 4 B D10 13 M4 प्राशिभिः समान्, D1–3 7 प्राशनोप (D7 °म) मान्, D1 G3 -प्राशिता (G3 °ता [sic]) निभाः T2 -प्राशनानपि M3 प्राशनानि च (sic)

अप्सरस्सु च मुख्यासु गन्धर्वीणां तनूषु च ।
यक्षपन्नगकन्यासु ऋक्षविद्याधरीषु च ॥ ५
किंनरीणां च गात्रेषु वानरीणां तनूषु च ।
सृजध्वं हरिरूपेण पुत्रांस्तुल्यपराक्रमान् ॥ ६

ते तथोक्ता भगवता तत्प्रतिश्रुत्य शासनम् ।
जनयामासुरेवं ते पुत्रान्वानररूपिणः ॥ ७
ऋषयश्च महात्मानः सिद्धविद्याधरोरगाः ।
चारणाश्च सुतान्वीरान्ससृजुर्वनचारिणः ॥ ८

G 1 20 8
B 1 17 9
L 1 15 8

5 D3 om 5 (cf v l 4) —^{a}) B3 अप्सरासु (sic) V4 मुख्या* —^{b}) Ś1 Ñ V B Dt D4 9–13 गधर्वाणां (sic) D1 गन्धाणा (sic), Cm k t as in text (for गन्धर्वीणां) Ñ2 V B2–4 D10 11 13 वधूषु, D2 स्वनेषु (sic) (for तनूषु) —G1 M3 om (hapl) 5^{cd} D11 transp 5^{cd} and 6^{ab}. Cr m g t do not comment on ^{cd} —^{c}) Ś1 V2 D1 3 7 9 11–13 ऋषि, Ñ V4 B3 4 D10 M4 ऋक्ष, V1 ऋष्य (for यक्ष) D7 न्वस्यासु (for कन्यासु) —^{d}) Ñ V B D10 11 तथा (for ऋक्ष) B1 om, Ck विद्याधरीषु (as in text) Ś1 D1 3 7 9 11 13 विद्याधरसुतासु (D11 °नि [sic])च, M1 किंनरीणां च योनिषु (cf 6^a)

6 D3 om 6 (cf v l 4) D11 transp 5^{cd} and 6^{ab} Cr m g k do not comment on ^{ab} —^{a}) Ś1 Ñ V B D2 4 9–11 13 M3 किंनराणा V1 om च (submetric) Ś1 D1–3 7 9 13 देहेषु Ñ V B D10 11 13 योनिषु (for गात्रेषु) M1 विद्याधरीणां योनिषु (cf 5^d) —^{b}) Ś1 Ñ V B D2 4 10 11 13 वानराणां Ś1 D1 3 9 11 13 तथैव च, Ñ V B D10 13 M1 च सर्वश (for तनूषु च) —T1 missing from हरिरूपेण up to तान् in l 1 of 490* on a damaged fol —^{c}) T2 कामरूपेण Ñ V B D10 13 M3 जनयध्वमपत्यानि —^{d}) Ś1 D1–3 7 9 11 13 हरितुल्य, Ñ V B D10 13 M1 हरीन्हरि (for पुत्रांस्तुल्य) Cm g k t तुल्यपराक्रमान् (as in text) —After 6 Dt D1 3 7 9 11 S Cm g k t ins

490* पूर्वमेव मया सृष्टो जाम्बवानृक्षपुंगव ।
जृम्भमाणस्य सहसा मम वक्त्रादजायत ।

[T1 missing up to तान् D1 (before corr as above) °पुंगव —(l 2) M1 न हरि (for सहसा) T3 अ**]

7 D12 om 7 D11 om 7^{ab} —^{ab}) Ñ V B D10 M3 ते तथेति प्रतिज्ञाय ब्रह्मणो वचनं (V4 °णा) पुरा G2 as in text (for ^{ab}) —^{c}) Ś1 D1–4 7 9 11 13 जनयन्दैवगंधर्वा (D11 °र्वं; D11 °र्वान्) Ñ V2–4 B D10 M3 जनयां (V2 °मे)चक्रिरे पुत्रान् V1 जनया** ते पुत्रान् —^{d}) D2 4 7 वै वानर D11 वानर*, D10 *नर (for वानर) Ñ V B D10 M3 वानरांस्तुल्यविक्रमान्.

8 D1 12 om (hapl) 8 Ct does not comment on 8^{ab} reads 8^{cd} after 12 (after l 3 of 495*) —^{a}) G2 ऋषयश्च (as in text) Ñ1 V2–4 B1 D10 देवदेवर्षि (V1 transp देव and देवर्षि) गंधर्वा, Ñ2 V1 B2–4 D10 M3 देवर्षिगन्धर्वा (M3 °र्वं) —T1 missing from च up to वानरेन्द्रं in l 1 of 491* —^{b}) Ś1 Ñ V B D2–4 7 9 11 13 सिद्धाश्च सह (V4 °श्च) किंनरै (V4 पन्नगै) M1 सिद्धाश्चान्ये दिवौकस —After 8^{ab}, G1 2 ins l 3 of 495* repeating it in its proper place —^{c}) Ñ V2 B1 2 4 D10 11 13 वानरान्. V2 वलिनश्च (for चारणाश्च) Ś1 D1–3 9 13 [च]सृजन् (D3 °सृ) (for सुतान्) Ś1 D1–3 9 (after corr see m) 11 M4 घोरान्, Ñ V B D10 शूरान् (for वीरान्) —^{d}) Ś1 D1–3 9 11 वानरान्, D1 *सृजुर, M4 ससृजन् (for ससृजुर्) Ś2 वनचारिन, Ñ V B D10 13 T2 काम(V2 कपि)रूपिण, M3 घोरविक्रमान्, G2 वनचारिण (as in text) Dt D6 M3 repeat 8^{cd} after l 3 of 495* —After 8 Dt D1 3 7 9 11 S (M3 after 9) Cr m g k t ins

491* वानरेन्द्रं महेन्द्राभमिन्द्रो वालिनमात्मजम् ।
सुग्रीवं जनयामास तपनस्तपतां वर ।
बृहस्पतिस्त्वजनयत्तारं नाम महाहरिम् ।
सर्ववानरमुख्यानां बुद्धिमन्तमनुत्तमम् ।
धनदस्य सुत श्रीमान्वानरो गन्धमादन । [5]
विश्वकर्मा त्वजनयन्नलं नाम महाहरिम् ।
पावकस्य सुत श्रीमान्नीलोऽग्निसदृशप्रभ ।
तेजसा यशसा वीर्यादत्यरिच्यत वानरान् ।
रूपद्रविणसंपन्नावश्विनौ रूपसंमतौ ।
मैन्दं च द्विविदं चैव जनयामासतु स्वयम् । [10]
वरुणो जनयामास सुषेणं नाम वानरम् ।
शरभं जनयामास पर्जन्यस्तु महाबल ।
मारुतस्यात्मज श्रीमान्हनूमान्नाम वानर ।
वज्रसंहननोपेतो वैनतेयसमो जवे ।
सर्ववानरमुख्येषु बुद्धिमान्बलवानपि । [15]

[Cr comments only on l 9 and 12 T1 missing up to वानरेन्द्र T2 महात्मानं (sic) (for महेन्द्राभम्) D1 3 11 S (except T2) °र्प्त (for °त्मजम्) —(l 2) M1 °स्वम् (for तास्य) —Ck does not comment on l 3 8 and Ct on l 3–6 —(l 3) Dt D13 M1 (before corr) °र्ण, D1 °र्ण, G1 (before corr) 1 °र्ण (sic) (for °रिम्) —(l 4) M1 repeats l 4 after l 6 transp D1 (before corr as above) मुख्यानां —T1 missing from मुख up to तन in l 4 on a damaged fol —(l 5) T1 गन्धमादन (s) —M1 reads l 6 after l 8 —(l 6) Dt D13 T2 °ण D11 °ण M1 °र (for °रिम्) —(l 8) D1 °र ... D2 °र्यवान् T1 °र M1 °र (for °र्यादत्यरिच्यत) Dt D13 T1 G1 2 M1 (before corr) °ण —(l 9) D1 G1 °णौ T2 °णौ, M1 °णौ, M1 °रूपिणौ (for °संमतौ) —Cm does not comment on l 10 —(l 10) G1 °न्दं T1 °द (sic), G1 °द, M1 °दं (for °दं) M1

G 1 20 9
B 1 17 17
L 1 15 9

ते सृष्टा बहुसाहस्रा दशग्रीववधोद्यताः ।
अप्रमेयबला वीरा विक्रान्ताः कामरूपिणः ॥ ९

ते गजाचलसंकाशा वपुष्मन्तो महाबलाः ।
ऋक्षवानरगोपुच्छाः क्षिप्रमेवाभिजज्ञिरे ॥ १०

यस्य देवस्य यद्रूपं वेषो यश्च पराक्रमः ।
अजायत समस्तेन तस्य तस्य सुतः पृथक् ॥ ११

गोलाङ्गूलीषु चोत्पन्नाः केचित्संमतविक्रमाः ।
ऋक्षीषु च तथा जाता वानराः किंनरीषु च ॥ १२

हुनौ (for स्वयम्) —(l. 11) Cl. does not comment D5 G2 om (hapl.) from सुषेण in l. 11 up to मास in l. 12 T1 missing from l. 11 up to या in l. 12 on a damaged fol. —M4 om. l. 12 —(l. 12) D4.8 14 T1 2 G M1-3 महावन —Cm does not comment on l. 13–15 —(l. 13) Dt D6 8 औरस, T2 आत्मन (for आत्मज) D6 श्रीमा * * * न् —(l. 14) D6 यज्ञ (for व्रज) T1 -संह * नो°, G2 -हसननोपेनो (metathesis) (for -मइननोपेनो) D6 -गमाह्वे (for -मयो जने) —M4 om. l. 15 —(l. 15) Cg k t do not comment D4 -मुख्येभ्यो (for -मुख्येषु)]

—After 491* M4 ins. 495* (om. l. 5–8)

9 D12 om. (hapl.) 9 Cr m do not comment —a) V3 सृष्टा (m. as in text) (for सृष्टा) Ś1 दश (for बहु) —T1 missing from वधो up to गजा in 10a on a damaged fol. —b) Ś1 -वधोद्वता, Ñ V B D10 11 -वधेप्सुमि, D1 3 7 -वधे वृता, D4 Cg k t -वधे रता, D9 -वधे श्रिता, D14 T2 G M1-3 -वधे धृता, T3 -वधारता, M4 -वधैषिण, Ct as in text (for -वधोद्यता) —After 9ab, B3 ins.

492* महामेघौघकर्माणो मेघस्वननिनादिन ।

—Cg k t do not comment on cd —c) Ś1 D1 6 11 13 शूरा, Ñ V B D10 M4 देवैर्, D2.3.7 देविद् (for वीरा) —d) Ś1 Ñ V3-4 B D1 6 10-12 M4 वानरा, V3 सर्वे ते (for विक्रान्ता) D1 -चारिण (for -रूपिण) D2 3 7 वानरा वन चारिण —After 9 M4 ins. 491*

10 V3 om. 10cd T1 missing up to गजा (cf. v.l. 9) —a) Ś1 D1 3 6 7 11 13 ते गुजान(D1 °च)ल, D4 M3 Cg मेरुभद्र, D9 तेनसानल, Ct as in text (for ते गजाचल) Ñ V1.4 B D10 13 -वपर्वणि, V3 धर्मणि, Cg t as in text (for -संकाशा) —b) Ś1 D1 3.6.7 8 11 13 वीर्यवन्तो, Cg as in text (for वपुष्मन्तो) Ñ V1 2 3 4 B D10 13 M4 सिंह सदृनतौजस —c) V1 D6 ऋक्ष्य (for ऋक्ष) D13 ऋक्षं वानर गोपुच्छं —d) D1-3.7 त्रि°, D9 g°, Cg as in text (for [अ]भिजज्ञिरे) Ñ V B D10 13 M4 जज्ञिरे (V3 * * * B1 जज्ञिरे) सद्द(B1 सिंह, D13 M4 सिंह)चारिण (B2.3 both marg. also करिरूपिण and कामरूपिण resp.)]

11 a) Dt missing (for देवस्य) Ñ V B D10 13 M4 वीर्यं, Cr m g k t as in text (for रूपं) —b) Ñ V3-4 B D10 13 M4 यद्रूपं च, V1 यद्रो यो च, T3 °यस्य, G2 °यश्च Cr m g.k t as in text (for वेषो यश्च) Ś1 D2.3.7 .11 13 येषसेव(D3 °च)श्च स(D2.3 7 11 च)द्विध, D1 तद्वीर्य त पराक्रम —c) Ś1 D5 13 जज्ञे स सदृशस्तेन, Dt D6 8 M3 °सम तेन, D1 3.7 11 अनायन्त (all sic) दशास्तेन, D2 कजाये रत सदृशास् (sic) T2 °सुतस्तेन, Cg as in text (for °) —d) D2 तेन (for first तस्य) Dt D6 8 M3 Ct पृथक्, D1-3 7 11 सुतास्, D9 सुत, T1 सम, Cg as in text (for सुत) Ś1 D1-3 6 7 11 13 तदा, Cg t पृथक् (as in text) —For 11cd, Ñ V B D10 13 M4 subst

493* तस्य तस्यैव सदृश स स पुत्रो व्यजायत ।

[V1 सदृश V3.4 D13 तेषां, V3 तास, B4 सन (for स स) B1 व्यजत (for व्यजायत) M4 तस्यैव सदृश पुत्रस्तस्य तस्याभ्य जायत]

12 T1 missing 12 from या on a damaged fol. —a) Dt D1-3 11-13 T1 3 M3 गोलाङ्गूलेषु, Cg as in text D9 समुत्पन्ना (hypermetric) —b) Dt D4 6 8 Ct किंचिद्, Cg केचित् (as in text) Ś1 D1-3.6 7 9 11 13 स्वसित, Ñ V B D10.13 M4 यद्भुत, Dt D6 8 Ct उग्रत, Cg as in text (for संमत) V3 -दर्शना, D10 त्रिश्मा —c) D1-3.7 13 T3 ऋक्षे (D3 °षी [sic])षु (for ऋक्षीषु) Ś1 तथा वीरा, D1-3 7 11 13 °घोरा M3 समुत्पन्ना (for तथा जाता) —d) Ś1 D1-3 6 7 11 13 °री, Cg as in text (for वानरा) T3 G3.4 M1 वान°, Cg t as in text (for किंनरीषु) —For 12cd, Ñ V B D10 13 M4 subst

494* वानरीष्वपि यक्षीषु किंनरीषु च वानरा ।

[Ñ2 V1 B2.4 D10 च°, V3 मिथाक्षीषु (for [अ]पि यक्षीषु) M4 [अ]पि (for च)]

—After 12 Dt D1 6.8 9 14 S (M4 after 491*) Cr m g t ins.

495* देवा महर्षिगन्धर्वास्तार्क्ष्ययक्षा यशस्विन ।
नागा किंपुरुषाश्चैव सिद्धविद्याधरोरगा ।
बहवो जनयामासुर्हृष्टास्तत्र सहस्रश ।
वानरान्सुमहाकायान्सर्वान्वै वनचारिण ।
अप्सरःसु च मुख्यासु तथा विद्याधरीषु च । [5]
नागकन्यासु च तदा गन्धर्वीणां तनूषु च ।
कामरूपबलोपेता यथाकामविचारिण ।
सिंहशार्दूलसदृशा दर्पेण च बलेन च ।

[Cl. does not comment on 495* G1 om. l. 1–6 M3 om. l. 5–8 G4 om. l. 5 7 —(l. 1) Cr does not comment T3 देवान्तक (for देवा महर्षि) M4 देवर्षयो ये (for the prior half) D4 तार्क्ष्य°, D14 G4 M3 ताक्ष्र्य°, M4 कपयश्च (for तार्क्ष्ययक्षा) —(l. 2) Cf. I 16 8*

शिलाप्रहरणाः सर्वे सर्वे पादपयोधिनः ।
नखदंष्ट्रायुधाः सर्वे सर्वे सर्वास्त्रकोविदाः ॥ १३
विचालयेयुः शैलेन्द्रान्भेदयेयुः स्थिरान्द्रुमान् ।
क्षोभयेयुश्च वेगेन समुद्रं सरितां पतिम् ॥ १४

दारयेयुः क्षितिं पद्भ्यामाप्लवेयुर्महार्णवम् ।
नभस्तलं विशेयुश्च गृह्णीयुरपि तोयदान् ॥ १५
गृह्णीयुरपि मातङ्गान्मत्तान्प्रव्रजतो वने ।
नर्दमानांश्च नादेन पातयेयुर्विहंगमान् ॥ १६

G. 1. 20. 17
B. 1. 17. 29
L. 1. 15. 16

for the post. half. D4 सिद्धा (for सिद्ध-). M4 पक्षा विद्याधरा-स्तथा (for the post. half).—Cr.m t do not comment on l 3–8.—(l. 3) G1 3 ins l 3 after 8ab and repeat, here. M1 वग(sup. lin. सह)वो (for ह्ववो). T3 हुया (for ह्यास्). D4 हुया, T2 युता, M4 तोयतान् (for तत्र) M4 वनौकसः (for महसत्र).—After l 3, Dt D4 3 M3 repeat, Ct reads 8cd.—(l 4) T1 missing from चारिण up to first च in l. 6 on a damaged fol M4 -चोरान्महुर् (for -कायान्वर्न्वै).—(l. 5) D9 अप्सरासु.—(l. 6) D4 8 14 T2 3 G1 3 M1–3 तथा (for तदा). D9 गंधर्वेणा —(l. 7) D4 M3 -काम (for -कार) —(l. 8) T3 विक्रमेण (for दर्पेण च). T3 *लेन (for बलेन).]

13 a) D1–3 7 शैल; Cg k as in text (for शिला-). Ñ V B D10 13 M4 शैलद्रुमप्रहरणा.—b) Ñ V B D10 13 M4 महा- (for सर्वे). Dt D4 8 पर्वत- (for पादप). D2 3 7 om. 13c–14b.—c) Ñ2 (marg as in text) युद्धा; V1 -युधैस्; D6 -युधो (sic) (for -युधाः). Ñ V B D10 13 M4 धैव (for सर्वे).—T1 missing from सर्वा up to 14b on a damaged fol.—d) Ś1 D1 3 11 13 वै कामरूपिण; T3 G1 3 शस्त्रास्त्र°; Cg t as in text (for सर्वास्त्रकोविदाः.) Ñ V B D10 13 M4 कामरूपा(B4 D13 °प)बलान्विताः (V2 महाबलाः).

14 D2 3 7 om; T1 missing 14ab (cf. v l. 13) —a) M4 चालय°; Cg k t as in text (for विचालयेयु) —b) M4 उत्क्षिपेयुर् (for भेदयेयु) D9 14 T2 G1 3 4 M3 स्थितान्; M3 सरो; M4 महा- (for स्थिरान्).—For 14cd, Ś1 D1 3 11–13 subst

496* उत्पाटयेयुश्च गिरीन्भिन्द्युः क्षोधात्तथा द्रुमान् ।

[D13 भवन्गान् (for च गिरीन्). Ś1 कोपात् (for क्षोधात्) D13 transp. भिद्यु and क्षोधात्. D13 महा (for तथा).] while Ñ V B D10 subst.

497* भापाळयेयुरचलान्मथीयुर्वाद्रुमान् ।

[V1 चैव नगान् (hypermetric) (for भवन्गान्) V4 नदेयुरेके द्रुमान् (for the prior half). V1 उन्मूलयेयुर् V3 विमथुर्; V3 D13 (m. as above) उन्मथेयुर्, V4 विमथेयुर् (for उन्मथीयुर्).]

—D3 om. (hapl.) after क्षोभयेयु in 14c up to यु in 15c.—c) V1 विक्षोभयेयु (for क्षोभयेयुश्च). Ñ V B D10 13 सहसा; M4 गंभीरान् (for वेगेन) —d) Ñ V B D10 13 गंभीरान्सलिलाशयान् (D13 °श्र)यान्; M4 सहसा(स्र)सलिलद्दान्.

15 D3 om. up to यु in 15c (cf. v l. 14).—a) Ś1 D1 3 6.7 11.13 क्षितिं पादैर्; Ñ V B D10 13 °दोर्भ्यांम्; M3 damaged (for क्षितिं पद्भ्याम्).—b) Ś1 D3 11 उत्प्लु°; Ñ V B D10 13 M4 उत्पते°; M3 **वेयुर्; Cm g k.t as in text (for आप्लवेयुर्). Ś1 Ñ V B D1 3 6 7 10 11 13 M3 नभस्त- (Ñ2 V D1 3 °स्थ) लं (D10 °लात्); Dt D4 8 9 °वान् (for महार्णवम्). D13 उप्लुवेतसरस्तले (corrupt).—c) D4 14 T G M3 नभस्थलं. T3 विचेरुश्च (for विशेयुश्च) Ś1 D1–3 6 7 11 13 धुनुयु (D1 3 7 धुन्वयुः, D2 om.) समु(D3 °*)ना(D1 7 च समा)विद्धान्.—d) Ś1 D1–3 6.7 11 12 सजलान् (for गृह्णीयुर्)—For 15cd, Ñ V B D10 13 M4 subst, while D1 ins. after 15ab:

498* पातयेयुर्जलधरानुत्पत्याकाशचारिणः ।

[D1 रुप°; M4 पाट° (for पातयेयुर्). V2 कन्दान् (submetric) (for जलधरान्). V1 उपेत्य, B1 4 D13 M4 उद्(M4 आ)प्लुत्य, D10 उत्पति (for उत्पत्य). D13 [आ]काम (for [आ]काश-).]

16 a) V3 °ष्णापि; V3 गृह्णीयु° (sic); D10 °हरि (for गृह्णीयुरपि) Ś1 D3 11.13 नागेन्द्रान् (for मातङ्गान्) —b) Ñ V1 3 4 B D1 3 11 13 M1 प्रवजिताम् (D13 °जितो); D10.14 T1 G M1–3 Ch प्रव्र(D14 G3 M1 3 °वा)जितान् (M3 °तो); Cm g t as in text (for प्रव्रजतो) V1 घरैः; B2 3 रणे (for वने) Ś1 D3.13 मत्तान्युद्धनितश्चमान्; V3 उन्मत्तांश्च महावने, D2 3 7 मत्ता(D2 मन्या)नपि हि (D3 च) द्वि(D3 °द्वि sic) पाः.—After 16ab, B3 ins

499* अपर्यासिस्स्वरा. सर्वे मदसामविशारदा ।

[Note hiatus between the two halves.]

—T1 missing from मा in 16c up to प्रमृता in 17a on a damaged fol —c) D4 14 T2 3 G M2 3 नर्दमानाश्च; Cm °नान् (as in text) Ct नादेन (as in text). Ś1 D1–3 6, 7 11 13 नर्दतोरपि तथा (D1–3 7 हि च) व्योम्नि (D1–3 7 11 °म्न). Ñ V B D10 13 वर्ष(B3 उत्तु)मानपि (D13 नमरि) घोषेन (V4 वेगाद् submetric); M4 गगनान्तरमानोश्च.—d) D3 घातयेयुर्; Ct पातयेयुर् (as in text). Ñ V B D10 13 M4 नभ(V4 °भ·)स्त(Ñ2 V °स्प)शान्; D3 विहंगमा (for विहंगमान्).

G 1 20 17
B 1 17 29
L 1 15 17

ईदृशानां प्रसूतानि हरीणां कामरूपिणाम् ।
शतं शतसहस्राणि यूथपानां महात्मनाम् ।
बभूवुर्यूथपश्रेष्ठा वीरांश्चाजनयन्हरीन् ॥ १७

अन्ये ऋक्षवतः प्रस्थानुपतस्थुः सहस्रशः ।
अन्ये नानाविधाञ्शैलान्काननानि च भेजिरे ॥ १८
सूर्यपुत्रं च सुग्रीवं शक्रपुत्रं च वालिनम् ।
भ्रातरावुपतस्थुस्ते सर्व एव हरीश्वराः ॥ १९

---

17 T1 missing up to प्रसूता (cf v l 16) —a) V4 °शातान् D13 °शीना (for ईदृशानां) Ñ1 V B D10 13 तथा (N1 V3 B1 2 D12 °दा) त(V2 3 4 B2 य)शे (B3 D10 13 °तुर [sic]) Ñ2 तथा न हु (before corr °शु)र (sic) D1 3 7 सप्र(D7 प्रम)भूत D4 5 11 1° °ना T3 प्रभू° (for प्रसूतानि) —b) B4 D3 om (hapl) D2 3 °चारिणां D4 5 T3 वानरद्रुसां (for कामरूपिणाम्) —M3 damaged —c) —Ś1 D1 8 6 7 11 °स्राणां (D3 ° ≠) (for सहस्राणि) N V B D10 13 अनेकानि सहस्राणि Cg k t as in text (for c) —d) B3 om (hapl) M1 महौजसां (for महात्मनाम्) —After 17cd Ś1 Dt D1 8 11 12 11 S (M3 after l 1 of 504*) Cg k t (all comm on l 2 only) ins

500* ईदृशं कीर्तितं जन्म पुत्रकिंपुरुषोचितम् ।
ते प्रधानेषु यूथेषु हरीणां हरियूथपाः ।

[Except Ś1 D4 12 all om l 1 —(l 2) M3 fol. damaged from first पु up to णां D1 यूरेषु D3 सुरेषु (for यूथेषु)]

On the other hand Ñ V B D10 13 ins

501* शतसाहस्रसंख्येषु वानराणां तरस्विनाम् ।

[No comm V2 3 संख्याक (V3 °नि) V4 संख्यान् (submetric) (for संख्येषु)]

—After 17cd M3 reads 19 —e) Ñ V B D10 13 यूथपाः सर्वे Dt D8 4 G3 M1 Ct °श्रेष्ठान् D1 G4 Cg यूथपा° Ck as in text (for यूथपश्रेष्ठा) —f) D3 वीरान् (for वीरान्) Ś1 D1 8 6 7 12 M2 ते चाप्य(M4 वीरांश्चा)जन यन्सुतान् Ñ V1 2 4 B2 4 D10 ते (V3 om submetric) यूथपु महाबला V4 तषु तेषु महाबला B1 यूथपेषु महाबला B3 यूथपु च महाबला D11 नेतारोऽथ वनौकसां D13 अथ युधि महाबला Cg k t as in text (for f)

18 a) T2 ऋक्षरता Ś1 D1 8 6 7 9 12 अन्येऽगात्कयो पुत्रौ (Ś1 °गान् D8 2 1 °या) Ñ V B D10 11 13 M3 ऋक्षताजं पु (D13 च) समान्य (V3 4 D11 13 M3 °न्ये with hiatus) Cm g t as in text (for a) —T1 missing from सहस्रा up to सुग्री in 19a —b) Cm अयतस्थु Ct उप° (as in text) Ñ V B D10 11 13 वनौकस (for सहस्रशः) —D13 repeats 18ab as in D3 —c) V1 प्राविष्य V4 D3 °विधान् (for नानाविधान्) V4 चैव D13 शैलान् (for शैलान्) —d) V4 वनेषु D1 दि°, D7 च° (for च भेजिरे) D11 T2 G4 M3 भेजिरे काननानि च (by transp.) —After 18 M4 ins. l 2 of 504*

19 M3 reads 19 after 17cd T1 missing up to सुग्री (cf v l 18) —a) D13 om च D2 reads nominative in place of accusative G1 3 सुग्रीव सूर्यपुत्र च (by transp) —d) V1 इन्द्र (for शक्र) D2 शक्रपुत्रश्च वालिन (sic) —After 19ab D13 ins 503* —M3 missing from तस्थु up to इ in 19d on a damaged fol —c) Ś1 Ñ V B D1-3 6 7 10 13 च (for ते) —d) Ś1 D1 3 6 7 11 12 तेऽपि सर्वे (for सर्व एव) V1 B3 (marg) महीश्वरा Dt D6 1 सर्वे च हरियूथपा —After 19 Ś1 D1 3 4 7 11 13 (D11 13 after 20) ins

502* तथा दशग्रीववधे स्वयंभुवा
निगम्य सर्वं विहिते शतक्रतु ।
मनुष्यलोके प्रभुरप्रमा ययौ
दिदृक्षुरिक्ष्वाकुसुतं सुरेश्वर ।

[(l 1) D3 * * ग्रीव —(l 2) D4 10 निगम्य Ś1 D11 विदित D13 विहितु (sic) (for विहिते) D3 श * क्रतु —(l 3) D1-3 7 °लोक D11 निगम्य° (for मनुष्यलोके) D3 [स]याद् (for ययौ) —(l 4) Ś1 D13 °कुल D1 ऐक्ष्वाकु° (for इक्ष्वाकुसुत) D11 सुरे° D13 स्वरे° (both s c) (for सुरेश्वर)]

On the other hand B1 4 Dt D4 6 8 9 12 (after 19ab) 14 S Cg t ins

503* नलं नीलं हनूमन्तमन्यांश्च हरियूथपान् ।

[S (except T1 3) नलं D11 नैव (for नीलं) D1 कन्यान्य (s c) D6 चा° (for अन्यांश्च) D6 M3 °पुगवान् M3 हरिपू * * (for हरियूथपान्) B4 सुषेणं च तथैव च (for the post half)]

Dt D4 8 9 14 S Cg t cont, Gm ins l 5 6 Cl. l 3-6 after 19

504* ते तार्क्ष्यबलसंपन्नाः सर्वे युद्धविशारदाः ।
विचरन्तोऽर्दयन्दर्पात्सिंहव्याघ्रमहोरगान् ।
तांश्च सर्वान्महाबाहुर्वाली विपुलविक्रमः ।
जुगोप भुजवीर्येण ऋक्षगोपुच्छवानरान् ।
तैरियं पृथिवी शूरैः सपर्वतवनार्णवा ।　　[5]
कीर्णा विविधसंस्थानैर्नानाव्यञ्जनलक्षणैः ।

[(l 1) M3 * * क्ष्य M1 ये चान्ये (for ते तार्क्ष्य) M5 °सेन° M6 °सहस्र (for °बलसंपन्ना) D6 युद्ध (for युद्ध) —After l 1 M3 reads l.2 of 500* —(l 2) M4 om. l 2 here and ins. after 18 Dt D4 1 M5 °तान्त् D6 [s]र्दयर्न्त (sic) (for र्दयन्दर्पा) M4 निगृह्णंश्च ये दर्पात् (for the prior half) —T1 missing from l 3 up to ऋ in the post half of l 4 on a damaged fol. —(l. 3) Dt D4 6

तैर्मेघवृन्दाचलतुल्यकायै-
  र्महाबलैर्वानरयूथपालैः ।
बभूव भूर्भीमशरीररूपैः
  समावृता रामसहायहेतोः ॥ २०

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे षोडशः सर्गः ॥ १६ ॥

१७

निर्वृत्ते तु क्रतौ तस्मिन्हयमेधे महात्मनः ।
प्रतिगृह्य सुरा भागान्प्रतिजग्मुर्यथागतम् ॥ १
समाप्तदीक्षानियमः पत्नीगणसमन्वितः ।
प्रविवेश पुरीं राजा सभृत्यबलवाहनः ॥ २
यथार्हं पूजितास्तेन राज्ञा वै पृथिवीश्वराः ।
मुदिताः प्रययुर्देशान्प्रणम्य मुनिपुंगवम् ॥ ३

G 1. 16 9
B 1. 18. 3
L 1. 11 40

महात्मने (for तोय सर्गम्). D₅ °वाहुबल- (sic) (for महाबाहु-बली). M₃ repeats विपुल. —(l. 4) M₃ कपुङ्गवानरेन्द्रान् (for the post. half) —(l. 5) G₁ -वनांगेचे. —(l. 6) D₅ विलास- (sic) (for विविध-). D₅ -स्वयुगव्यजने (by transp.).]

20 Ś₁ D₁₋₃.₅.₇.₁₂ om. 20. —[a]) D₁₃ तन् (for तैर्). V₂ नंदानि च; B₄ -तुल्याचल-; D₁₂ -वृन्दावरि- (for -वृन्दाचल-). D₂ D₈.₉ -कूटनिभैर्; D₁₁ S -कूट(M₅ -शृंग)कल्पैर्; D₁₃ -तुल्यगिरीद्रैर् (for -तुल्यकायैर्). —[b]) D₂ D₈ M₆ C₁ -यूथपाधिपैः (M₆ °पालैः); D₁₀ G₁ -यूथपैश्च; T₁ -यूथपाद्यैः (for -यूथपालैः). —[c]) V₄ lacuna for four letters after ब in बभूव. V₃ बभूवतुर् (for °भूर्). D₅ भूमिश्च°; D₁₂ भूर्भीमिचरातु°; D₁₃ भूमिः स°; Cr m g.t as in text (for भूर्भीमशरीररूपैः). —T₁ damaged for [d]. —[d]) V₂ °तैः; D₁₂ समायत (sic) (for समावृता). B₄ रम (for राम). M₅ -भूतैः (for -हेतोः). —After 20, D₁₃ ins. 502*.

Colophon *Kāṇḍa name* Ś₁ Ñ₁ D₁₀ om. T₁ damaged, V B D₁₂ आदि°; D₅ अयोध्या°. —*Sarga name* Ś₁ Ñ V₁.₃.₄ B₂₋₄ D₁.₅.₇.₈₋₁₃ यज्ञसमाप्ति; V₂ देवतस्नाः B₁ अश्वमेधसमाप्ति; D₂ यागसमाप्ति; D₃ ••• प्ति. —*Sarga no.* (figures, words or both): Ś₁ Ñ₁ V₁.₄ D₁.₁₂.₁₃ om.; Ñ₁ B D₁₃ 20, V₂ 22, V₃ 19, D₇ 15, D₁ as in text, D₅ S (except M₄.₆) सप्तदश, D₂ D₄.₅ M₄.₆ सप्तदश 17, D₆ विंशति 20 —After colophon, D₁₀ concludes with इति श्रुतस्यैतस्य यज्ञस्य सर्वलोकरञ्जनकराच्चवैभवः समाप्तः; G₁.₂ M₃ श्रीरामाय नमः; G₁ श्रीमते रामानुजाय नमः.

17

☞ Ś₁ Ñ V B D₁₋₃.₅.₇.₈₋₁₃ M₄ transp Sarga 16 and 514*, the substitute passage of 52 lines for st. 1–21 in this Sarga. In addition to the subst. 514* Ś₁ D₁₋₃.₅.₇.₁₀.₁₃ (l. 1–4 are omitted in these MSS. except D₁₃) read (var.) st. 1, 2[cd], 6, 8[cd], 9[ab] (D₇ om.) and 10 also in their proper place after transposing 10 after 2[cd] and 8[cd] after 9[ab].

1 T₁ begins with श्रीरामचन्द्राय नमः. —[a]) Ś₁ D₁₋₃.₅.₇.₁₀.₁₃ T₂ G₁₋₃ M₁₋₃ निवृत्ते, Cm g k t निर्वृत्ते (as in text). T₂ *sup. lin.* तु. —[b]) M₃ वाजि; Cg k.t as in text (for हय-). T₁ damaged for स्मन्. in महात्मन. —[c]) D₁ सव (for प्रति-). D₂ D₈.₉ (अ)मरा (for सुरा). Ś₁ D₁₋₃.₅.₇.₁₀.₁₃ भागं, G₁ (before corr.) भागान् गान् (sic) (for भागान्)

2 Cf. v l. 1 and 21. —[a]) D₈ पुरे (for पुरीं) —[d]) T₁ missing from ष in 2[d] to था in 3[a] on a damaged fol. D₁ -वा • न- (for -वाहनः)

3 Cf. v. l. 1 and 21. T₁ damaged up to मुदिता. in [c] (cf. v. l. 2) —[a]) G₁.₃ यथावत् (for °र्हं) —[b]) D₂ D₈.₉ च (for वै) —After 3, D₂ D₈.₉.₁₁.₁₂ S (except M₆) Cg k.t ins

505* धीमता शतकार्ये यो यज्ञस्तानि पुराणम् ।
  प्राप्ति राज्ञो गुणानि महतानि यथाविधि ।

[Cr m do not comm. —(l. 1) T₁ missing (for तेन) | D₂ D₈.₉ श्रद्धा°, D₂ पु • ए, T₁ मये (for पुरा), M₃ हत (for तम्)

C 1 16 21
B 1 18 5
L 1 11 41

गतेषु पृथिवीशेषु राजा दशरथः पुनः ।
प्रविवेश पुरीं श्रीमान्पुरस्कृत्य द्विजोत्तमान् ॥ ४
शान्तया प्रययौ सार्धमृष्यशृङ्गः सुपूजितः ।
अन्वीयमानो राज्ञाथ सानुयात्रेण धीमता ॥ ५
कौसल्याजनयद्रामं दिव्यलक्षणसंयुतम् ।
विष्णोरर्धं महाभागं पुत्रमिक्ष्वाकुनन्दनम् ॥ ६
कौसल्या शुशुभे तेन पुत्रेणामिततेजसा ।
यथा वरेण देवानामदितिर्वज्रपाणिना ॥ ७
भरतो नाम कैकेय्यां जज्ञे सत्यपराक्रमः ।
साक्षाद्विष्णोश्चतुर्भागः सर्वैः समुदितो गुणैः ॥ ८
अथ लक्ष्मणशत्रुघ्नौ सुमित्राजनयत्सुतौ ।
वीरौ सर्वास्त्रकुशलौ विष्णोरर्धसमन्वितौ ॥ ९
राज्ञः पुत्रा महात्मानश्चत्वारो जज्ञिरे पृथक् ।
गुणवन्तोऽनुरूपाश्च रुच्या प्रोष्ठपदोपमाः ॥ १०

4 Cf v l 1 and 21 —[a]) T3 गते तु —[b]) D14 T1 2 G4 M1 2 तदा, G2 तथा (for पुन) —T1 damaged from वि in 4[c] to शृ in 5[d] —[c]) G2 M1 पुर (for पुरीं) —[d]) D14 T2 3 G2 4 M1 3 °त्तम G1 3 द्विजर्षभै Cg k t द्विजोत्तमान् (as in text)

5 Cf v l 1 and 21 T1 damaged up to शृ in 5[d] (cf v l 4) —[a]) G1 प्रददौ (for प्रययौ) —[c]) Dt D6 8 G1 3 M2 अनुगम्यमानो राज्ञा च (G1 3 चै, M3 °थ) (hyper metric) ※ Ck अनुगम्यमान इत्यृश्यशृङ्गविशेषणम्। छान्दं गुरुलघ्वक्षरवैषम्यम्।, Ct राज्ञा दशरथेन अनुगम्यमान ऋष्य शृङ्ग । ※ —After 5 Dt D4 6 8 10 (D10 om 1 1 3 and ins l 4–7 after l 19 of 514*) 11 S (except M4) Cr m g k t (Cr m comm on l 4–7 Ck comm on l 1 and 4–7) ins

506* एवं विसृज्य तान्सर्वान्राजा संपूर्णमानस ।
उवास सुखितस्तत्र पुत्रोत्पत्तिं विचिन्तयन् ।
ततो यज्ञे समाप्ते तु ऋतूनां षट् समत्ययु ।
ततश्च द्वादशे मासे चैत्रे नावमिके तिथौ ।
नक्षत्रेऽदितिदैवत्ये स्वोच्चसंस्थेषु पञ्चसु । [5]
ग्रहेषु कर्कटे लग्ने वाक्पताविन्दुना सह ।
प्रोद्यमाने जगन्नाथं सर्वलोकनमस्कृतम् ।

[(l 1) T2 संपूज्य (for विसृज्य) —(l 2) G3 उवाच (for उवास) D3 विचिंतयेत् —T1 damaged from तु in l 3 to नावमिके in l 4 —(l 3) D6 8 समायसु (for समत्ययु) T3 M3 षड्समत्ययात् (M3 °गात्) —(l 4) M3 तु (for च) D9 दशमे (for द्वादशे) —(l 5) G1 M3 सोच्च (for स्वोच्च) —(l 7) G1 प्रोयमान D3 लोकैर् (for लोक)]

6 Cf v l 1 and 21 —[b]) D1 वीर्य , G1 2 M1 3 Cg सर्व (for दिव्य) Ś1 D1 3 6 7 12 13 शार्ज्ञपिंवर(Ś1 °रिव)ष (D13 °हर metathesis)खर्ण(Ś1 °र्णै) —T1 damaged from हा in 6[c] to मि in 7[b] —[c]) Dt °गा D6 ** मार्गे (for महाभागं) Ś1 D1 3 6 7 12 13 साक्षाद्विष्णोस्वयर्धं(Ś1 °र्धं) हि —[d]) Dt D6 8 G1 M3 मैक्ष्वाकु (sic) G3 Cg k ऐक्ष्वाक- (for इक्ष्वाकु) D1 इक्ष्वाकुकुलवर्धनं T3 सर्वै समुदितं गुणै (cf 8[d]) ※ Ck ऐक्ष्वाकस्य दशरथस्य नन्दनम् । दाण्डिनायनेत्यादिना वकारलोप ※ —After 6 Dt D11 M3 ins.

507* लोहिताक्षं महाबाहुं रक्तोष्ठं दुन्दुभिस्वनम् ।

[No comm M3 रक्तास्य (for रक्तोष्ठ)]

8 Cf v l 1 and 21 —[ab]) T2 कैकेय्या Ś1 D1–3 5 7 12 13 कैकेयी जनयामास भरत धर्मवत्सलं

9 Cf v l 1 and 21 —[b]) M3 सुषुवे (for [अ] जनयत्) Ś1 D1–3 5 12 13 जनितौ तौ सुमित्रया —T1 damaged from 9[c] to मी in l 1 of 508* —[c]) D12 transp वीरौ and सर्वास्त्रकुशलौ —After 9 Dt D4 6 8 9 11 S (except M4) Cr m g k t ins

508* पुष्ये जातस्तु भरतो मीनलग्ने प्रसन्नधी ।
सार्पे जातौ तु सौमित्री कुलीरेऽभ्युदिते रवौ ।

[(l 1) T2 (before corr) पुष्प Dt जातस्त (sic) (for जातस्तु) —(l 2) D6 (before corr as above) Ck सार्प (for सार्पे) Dt D3 G2 जाते (sic) G1 जातस् (for जातौ) D6 9 M1 च (for तु) G1 सौमित्रि G4 सौमित्रे (sic) G3 कुलीर (for कुलीरे)]

10 Cf v l 1 and 21 —[a]) Ś1 D1 3 5 7 12 13 राज्ञः T1 2 राज , Cm g t as in text (for राज्ञ) —[c]) Ś1 Dt D4 6 8 12 सुरूपाश्, Cg k t as in text (for [5]नुरूपाश्) —[d]) T3 रूचा (for रुच्या) Ś1 D1–3 5 7 12 13 लोकपालोपमा (Ś1 °मैर्) गुणै D9 चत्वारो चत्वारोपमा Cm g k t as in text (for [d]) —After 10 Dt D4 6 8 9 11 S (except M4) Cg k t ins.

509* जगु कलं च गन्धर्वा ननृतुश्चाप्सरोगणा ।
देवदुन्दुभयो नेदु पुष्पवृष्टिश्च खाच्च्युता ।
उत्सवश्च महानासीदयोध्यायां जनाकुल ।
रथ्याश्च जनसंबाधा नटनर्तकसंकुला ।
गायनैश्च विराविण्यो वादकैश्च तथापरै । [5]
विरेजुर्विपुलास्तत्र सर्वरत्नसमन्विता ।
प्रदेयांश्च ददौ राजा सूतमागधवन्दिनाम् ।
ब्राह्मणेभ्यो ददौ वित्तं गोधनानि सहस्रश ।

[(l 1) D11 जगुर्गंधर्वसंघाश्च (for the prior half) T1 damaged from रो in l 1 to श्च in l 3 —(l 2) Dt D6 8 Ct च खाच्च्युता M1 पपात ह (for च खाच्च्युता) —(l 3) T2 तु (for च) —(l 4) G3 नर्तकैक (sic) —(l 5) Dt

अतीत्यैकादशाहं तु नामकर्म तथाकरोत् ।
ज्येष्ठं रामं महात्मानं भरतं कैकयीसुतम् ॥ ११
सौमित्रिं लक्ष्मणमिति शत्रुघ्नमपरं तथा ।
वसिष्ठः परमप्रीतो नामानि कृतवांस्तदा ।
तेषां जन्मक्रियादीनि सर्वकर्माण्यकारयत् ॥ १२
तेषां केतुरिव ज्येष्ठो रामो रतिकरः पितुः ।
बभूव भूयो भूतानां स्वयंभूरिव संमतः ॥ १३
सर्वे वेदविदः शूराः सर्वे लोकहिते रताः ।
सर्वे ज्ञानोपसंपन्नाः सर्वे समुदिता गुणैः ॥ १४
तेषामपि महातेजा रामः सत्यपराक्रमः ।
बाल्यात्प्रभृति सुस्निग्धो लक्ष्मणो लक्ष्मिवर्धनः ॥ १५
रामस्य लोकरामस्य भ्रातुर्ज्येष्ठस्य नित्यशः ।
सर्वप्रियकरस्तस्य रामस्यापि शरीरतः ॥ १६
लक्ष्मणो लक्ष्मिसंपन्नो बहिःप्राण इवापरः ।
न च तेन विना निद्रां लभते पुरुषोत्तमः ।
मृष्टमन्नमुपानीतमश्नाति न हि तं विना ॥ १७
यदा हि हयमारूढो मृगयां याति राघवः ।
तदैनं पृष्ठतोऽभ्येति सधनुः परिपालयन् ॥ १८
भरतस्यापि शत्रुघ्नो लक्ष्मणावरजो हि सः ।
प्राणैः प्रियतरो नित्यं तस्य चासीत्तथा प्रियः ॥ १९

G 1 19 25
B 1 18 33
L 1 14 29

D5 8 9 (before corr as above) G2 3 M1 2 Cg k t गायत्वैश् (for गायकैश्) D4 निनादिन्यो (for विराविण्यो) Dt D5 6 Cg k t वादकैश्, D9 वादवैश् (for वादकैश्) —D5 11 T1 2 G M1-3 om l 6 —(l 6) D1 reads तत्र in marg —(l 7) D9 अदेय (for प्रदेयश्) T3 ददौ (for ददौ) —(l 8) T1 damaged from णे up to तथा in 11[b]]

11 Cf v l 1 and 21 T1 missing up to तथा in [b] (cf v l 509*) —[b]) T3 सोहकर्म (sic) (for नामकर्म) —[d]) M3 कैकेयी (for कैकयी)

12 Cf v l 1 and 21 —[a]) D5 9 14 सौमित्रं, G4 Ck सौमित्री T1 2 G4 M2 लक्ष्मण (for °णम्) M3 ज्येष्ठं (for इति) Cg cites [a] as in text —[b]) D4 शत्रुघ्न * पर —[d]) Dt D4 6 8 9 T3 G1 3 M2 Ct कुरुते (for कृतवांस्) D4 (before corr) तथा (for तदा) —After 12[cd], Dt D5 8 9 11 S (except M4) Cg k t ins

510* ब्राह्मणान्भोजयामास पौरजानपदानपि ।
अददद्ब्राह्मणानां च रत्नौघममितं बहु ।

[(l 2) D6 अददद्, D5 11 T1 2 G1 3 4 M2 3 अ(D9 प्र)ददाद्, T3 स ददौ, G2 M1 अदात्स G3 M1 तु (for च) G3 रत्नाम् (sic) (for रत्नौघम्) Dt D5 8 बहुल (for ममितं) D9 रत्न बहुधन तदा (for the post half)]

—[c]) D4 -बस, Cr m k as in text (for क्रिया) —[d]) T3 M2 Ct -कार्याणि (for -कर्माणि)

13 Cf v l 1 and 21 —[a]) T3 (after corr sec m) ज्येष्ठो (as in text) —[b]) M1 (before corr) प्रभु, Cg k as in text (for पितु)

14 Cf v l 1 and 21 —[a]) D11 (after corr sec m as in text) देव (for वेद) —[b]) D9 G4 सर्वे (for सर्वे) D4 वीर (for लोक) T3 °लोकविशारदा, Cr g cite [b] as in text —[c]) D4 T1 2 Ck °पपन्नाश्च, D9 सु ज्ञानसं°, G1 M3 ज्ञानैर्पसं°, Ct as in text (for ज्ञानोपसंपन्ना) —[d]) T1 सर्वे (for सर्वे)

15 Cf v l 1 and 21 —After 15[ab], Dt D4 8 9 11 S (except M4) ins (Cg k t comm on l 1 and 2)

511* इष्ट सर्वस्य लोकस्य शशाङ्क इव निर्मल ।
गजस्कन्धेऽश्वपृष्ठे च रथचर्यासु संमत ।
धनुर्वेदे च निरत पितृ शुश्रूषणे रत ।

[(l 1) M3 जगत (for लोकस्य) D4 शुभाङ्क (for शशाङ्क) G3 repeats from the post half of l 1 up to स्कन्धे, after 16[a] —After l 2 D4 ins श्रीमते रामानुजाय नम —(l 3) D4 T3 repeat l 3 after 17[ab] M3 damaged for च in धनुर्वेदे G3 निरता (sic) D4 (second time) 14 T1 3 G2 4 M1-3 पितृ (for पितृ) T3 शिशूश्रणे, G3 शिश्रूषणे (sic) (for शुश्रूषणे) G3 रता (sic) (for रत)]

—[a]) G4 बाल्य, Cm g k as in text (for बाल्यात्)

16 Cf v l 1 and 21 —After 16[a], G3 repeats from the post half of l 1 to स्कन्धे in l 2 of 511* —[c]) D4 Cr सर्वे, Cm g k as in text (for सर्व) —[d]) G4 lacuna after रा

17 Cf v l 1 and 21 —After 17[ab] D4 T3 repeat l 3 of 511* —[c]) D9 (before corr) भवते यन्विना निद्रा —[d]) T3 पुरुषोत्त * —[f]) T3 (after corr sec m) अश्नाति (as in text)

18 Cf v l 1 and 21 M3 repeats 18 after 19 —[c]) Dt D5 8 9 M2 3 (second time) अथ, T3 G4 तथा, Cg as in text (for तदा) M3 (second time) याति; Cg as in text (for ऽभ्येति)

19 Cf v l 1 and 21 D4 transp 19 and 20 —[b]) D14 T1 3 G1 4 M2 3 हित, T3 [अ]पि°, Cg k t as in text (for हि स) —[c]) D9 14 प्रियतमो, Cm g °तरो (as in text) —[d]) T3 चापि (for चासीत्) G1 4 तदा, Cg t as in text (for तथा) —After 19 M3 repeats 18 and thereafter ins

512* शत्रुघ्नसहित श्रीमान्गुरुत्वात्सततोऽभवत् ।
नित्यं तथाऽनुरक्ताश्च पितरं तोषयन्ति ते ।

1 19 19
1 18 33
1 14 15

स चतुर्भिर्महाभागैः पुत्रैर्दशरथः प्रियैः ।
बभूव परमप्रीतो देवैरिव पितामहः ॥ २०

ते यदा ज्ञानसंपन्नाः सर्वे समुदिता गुणैः ।
ह्रीमन्तः कीर्तिमन्तश्च सर्वज्ञा दीर्घदर्शिनः ॥ २१

20 Cf v. l 1 and 21 D4 transp 19 and 20 —[b]) T2 3 G1 4 M3 दशरथ —[d]) M3 देवैर्नारायणो यथा; Ck as in text (for [d])

21 [a]) D4 सदा, T1 2 G4 यथा, Cg as in text (for यदा) M3 transp 21[b] and 21[d] —[b]) D1 14 T2 G2 3 M1 सर्वे, Ct as in text (for सर्वे) —[c]) D4 T1 G1 2 4 M1–3 श्रीमंत, Cg as in text (for ह्रीमन्त) —[d]) D14 (after corr sec m) सर्वज्ञा (as in text) D1 5 T1 2 G2 M1 दीर्घदर्शना (G2 M3 °न [sic]), Cg as in text. —*After* 21 *Dt D*3 4 5 8 12 *S* (*except M*3) ins (Cg l. comm on l 1–3, Ct on l. 3)

513* तेषामेवप्रभावानां सर्वेषां दीप्ततेजसाम् ।
पिता दशरथो हृष्टो ब्रह्मा लोकाधिपो यथा ।
ते चापि मनुजव्याघ्रा वैदिकाध्ययने रता ।
पितृशुश्रूषणरता धनुर्वेदे च निष्ठिता ।

[(l 1) G1 तेषामेव च पुत्राणां (for the prior half) D14 दीप्ति°, G1 दीर्घदर्शिनां (for दीप्ततेजसाम्) —(l 2) G2 तथा (for पिता) D8 G1 यथा (for ब्रह्मा) —(l 3) G2 मानुष (for मनुज) —(l 4) D8 T2 G1 2 पितु (for पितृ) T2 परा (for रता) M3 damaged for च in धनुर्वेदे]
—For 1–21, Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 10–12 M4 (for Ś1 D1–8 8 7 12 13 cf v l 1) subst and read before Sarga 16 while D8 ins after the passage no 3 in App I

514* (1[ab]) समाप्तेऽथ क्रतौ तस्मिन्वाजिमेधे यथाक्रमम् ।
(1[cd]) हविर्भागानवाप्यैताञ्जग्मुर्देवा यथागतम् ।
(3) { ऋषयश्च महात्मानः प्रतिजग्मुः सुपूजिताः ।
राजानश्चैव ये तत्र क्रतावास्मन्समागताः ।
(2[cd]) समाप्तदीक्षानियमः पत्नीगणसमन्वितः । [5]
संप्रहृष्टमना भूत्वा राजा दशरथस्तदा ।
गतेषु पार्थिवेन्द्रेषु सभृत्यबलवाहनः ।
(4[cd]) प्रविवेश पुरीं श्रीमान्पुरस्कृत्य द्विजोत्तमान् ।
colophon
ततः कालेन महता ऋष्यशृङ्गः सुपूजितः ।
(5[ab]) शान्तया प्रययौ सार्धं ब्राह्मणैश्च कृतात्मभिः । [10]
(5[cd]) अन्वीयमानो राज्ञा वै सानुयात्रेण धीमता ।
राज्ञापि धर्मेण तदा रक्षयन्सुनये प्रजाः ।
इक्ष्वाकुवंशजः श्रीमान्दीप्तयाप्यान्वितः श्रिया ।
यशस्वी धर्मलोकार्थं कृतात्मा सर्वधर्मवित् ।
धर्ममेव च सत्यं च संपश्यन्नीतितः शुभम् । [15]
तिस्रो महिष्यस्तस्याथ राजर्षेरभवन्पुरा ।
गुणवत्योऽनुरूपाश्च रूपेणाप्रतिमाः समाः ।
कौसल्या सदृशी तत्र कैकेयी चायतेक्षणा ।
सुमित्रा नामधेयस्य बभूव वरणी सुता ।
तासां क्रमशिरः पुत्रास्त्वभवत्सोऽमिततेजसः । [20]

रामलक्ष्मणशत्रुघ्नभरता देवरूपिणः ।
तेषां ज्येष्ठं महाबाहुं वीरमप्रतिमौजसम् ।
(6[ab]) कौसल्याजनयद्रामं विष्णुतुल्यपराक्रमम् ।
(7[ab]) कौशल्या शुशुभे तेन पुत्रेणामिततेजसा ।
(7[cd]) अदितिर्देवराजेन यथा वज्रनिपातिना । [25]
(9[ab]) अथ लक्ष्मणशत्रुघ्नौ सुमित्राजनयत्सुतौ ।
दृढभक्तौ महोत्साहौ रामस्यानवमौ गुणैः ।
(9[cd]) तावप्यास्तां चतुर्भागौ विष्णोः संविभिन्नायुधौ ।
चतुर्भागस्य परमार्धमेवैकं पादतोऽभवत् ।
(8[ab]) भरतो नाम कैकेय्याः पुत्रः सत्यपराक्रमः । [30]
साक्षाद्विष्णोश्चतुर्भागः सर्वैः समुदितो गुणैः ।
ते दीप्तयशसः सर्वे महेष्वासा नरर्षभाः ।
अपूरयन्त ते कामान्पितुर्धर्मविशारदाः ।
(20[ab]) स चतुर्भिर्महाभागैः पुत्रैर्दशरथो वृतः ।
(20[cd]) बभूव परमप्रीतो देवैरिव पितामहः । [35]
(13[ab]) तेषां केतुरिव श्रेष्ठो रामो रतिकरः पितुः ।
(13[cd]) बभूव भूयो भूतानां स्वयंभूरिव धर्मतः ।
(21[ab]) ते यदा ज्ञानसंपन्नाः सर्वज्ञा दीर्घदर्शिनः ।
(21[cd]) सर्वशास्त्रार्थविदुषो ह्रीमन्तः सत्यवादिनः ।
(14[ab]) धनुर्वेदविदः शूराः सर्वे शास्त्रार्थकोविदाः । [40]
(14[cd]) श्रीमन्तः कृतविद्याश्च सर्वे समुदिता गुणैः ।
(15[ab]) तेषामतियशा लोके रामः सत्यपराक्रमः ।
(15[cd]) बाल्यात्प्रभृति च स्निग्धो लक्ष्मणो लक्ष्मिवर्धनः ।
(16[ab]) सर्वाभिरामं रूपेण भ्राता भ्रातरमग्रजम् ।
(16[cd]) स च प्रियतरस्तस्य प्राणेभ्योऽप्यरिसूदनः । [45]
(17[ab]) लक्ष्मणो लक्षणोपेतो रामस्य रिपुघातिनः ।
(17[cd]) मृष्टमन्नमुपानीतमश्नाति न हि तं विना ।
प्रीतिर्न चास्य जायेत प्रीतिकालेषु तं विना ।
(18[ab]) यदा हयमुपारूढो मृगयां याति राघवः ।
(18[cd]) वर्देन पृष्ठतोऽन्वेति सधनुः पथि पालयन् । [50]
(19[ab]) भरतस्यापि शत्रुघ्नो राघवस्येव लक्ष्मणः ।
(19[cd]) प्राणैर्बहुमतो नित्यं तस्यापि स तथाभवत् ।

[For ins. see below. Ś1 D1 3.5 7 9.12 om l 14 —(l 1) D12 क्रतौ Ñ4 B1 D12 तु D11 च (for अथ) M4 क्रमात् (for क्रतौ) Ñ1 वेधे (sic) (for मेधे) B2 M4 यथाविधि B4 महाद्युते (for यथाक्रमम्) —(l 2) M4 [अ]प्याप्य (for [अ]वाप्य) D11 हविर्भागैः संतुष्टा (for the prior half) D12 देवा जग्मुः (by transp) Ñ2 यथागतं (metathesis) B1 °कामं (for यथागतम्) —(l 3) Ñ1 स (for च) Ñ2 प्रपूजिताः, M4 कृताः —(l 4) Ñ4 राजाने (for राजानश्च) Ñ2 च च°, Ñ1 ते च ये चैव, M4 च प्रतिजग्मुः (for चैव ये तत्र) Ñ1 क्रतोरास्मन्, Ñ4 तुतासन् (sic) B1 क्रतावत्र M4 ये तमस्मन् (for क्रतावास्मन्) —After l. 4 Ñ V B D1 3 11 10 ins. a passage of 14 lines given in App I no 3 while Ś1

D1-3 5.7.8.12 ins. after 487* (I. 1528). —M4 om. l. 5-8. —(l. 5) D12 -भज (for -भण). —(l. 6) Ñ1 V1 D11 स प्रहृष्टमना; Ñ2 प्रहृहृष्टमना. D8 transp. मूल्या and राना. Ñ2 V3 B1.4 D1 10 तथा (for तदा). —D11 om. l. 7-8. —(l. 7) V4 °वैष्वेव, D1-3 7 मानवे° (for पार्थिवेन्द्रेषु). V4 -वर- (for -भक-). —(l. 8) D13 आविवेश. V1 पुर (for पुरीं). Ñ1 V4 B3 D10 द्विजर्षभान्; D1-3 7 9 द्विजोत्तम. —After l. 8 (D12 after l. 6), all (except M4) read colophon. [—*Sarga name*: D11 om. Ś1 D5 9 12 पायसोत्पत्तिः; Ñ V B1-3 D10 राजस्त्र(Ñ2 V1 B3 D10 om. स)प्रेषण; B4 D13 स (B4 राजपुर)प्रवेशन, D1-3.7 पायसस्य(D2 om. स्य)विभागो. —*Sarga no.* (figures, words or both). Ś1 Ñ1 V1 4 B1.4 D5 12 om. both. Ñ2 B2.3 D10 16, V2 18, V3 15, D1 12, D6 7 11, D2 द्वादशः; D12 षोडशः; D9 11 षोडशः 16.]—Before l. 9, D13 ins. ref. सूत उ°. —(l. 9) Ñ V1 3 4 B D1-3 5 7.9-11 कालस्य गच्छतः (D11 °ता) (for कालेन महता). Ñ V2 प्रपूजिता, V4 प्रतापवान्; B3 स पूजित; B4 रघुसुतक; D9 स्स पूजित. —V3 om. l. 10-11. —(l. 10) Ñ V1.3 4 B D10 13 प्रययौ ज्ञातया (by transp.). Ñ1 सर्वे; Ñ2 सर्व- (for सार्थं). Ś1 कृताञ्जलि (for कृतात्मभि). —For subst. see below. —M4 om. l. 11. —(l. 11) D5 वालीयमानो. D11 राजा (for राज्ञा). D13 च (for ते). V4 सायपात्रेण, D13 भानुर्येद्रेण (for सानुयात्रेण). —After l. 11, all the above MSS. ins. a passage of 127 lines given in App. I (no. 4). —Ñ V B1 D10 M4 (for V1 and M4 cf. v.l. l. 124 and 127 of App. I no. 4) om. l. 12-15. B3 om. l. 12-14. B3 reads l. 12-15 in marg. —(l. 12) Ś1 D5 12 13 स पञ्चा(D13 °का)रोत्तम पर्मे (for the prior half). D7 तु नयै, D8 अनुगै, D13 मुनय (sic) (for सुनयै). D2 प्रजाश्च रजयश्चैव (for the post. half). —(l. 13) B3 4 D6 -राजवक्षस्य, D1 -राजयश स; D2 3 7 -श्च(D3 °श्च) विपुल (D3 राजान) (for -वंशज श्रीमान्). D1 3 7.9 [आ]ख्यायथर्, D2 ख्यापयन् (for [आ]ख्यावित). B3 4 दीक्षा प्रोद्वहन(B3 प्रावर्भयत) श्रिय (for the post. half). —After l. 13, D11 reads l. 127 of App. I no. 4. —D11 om. l. 14. —(l. 14) D3 सत- (for कृत-). B3 धर्मसत्यवित्; B4 सत्यधर्मवित्. —B3 reads l. 15 in marg. —(l. 15) D6 हि सत्याद्य (for च सत्य च) B3 स प°; D2 पश्यति (for सत्यवभ्). D11 बीवित (for जीवितं). —(l. 16) Ś1 D5 11 12 राज्ञो वै, B1 3 °रतम, D1-3 7 9 13 राजर्षे; M4 तस्यैव (for तासस्य). M4 तदा (for पुरा). Ś1 D1-3 5 7 9 11-13 बाभुवस्तस्य धीमत (for the post. half). —(l. 17) B4 ह्रीरवल्यो (for गुणवत्यो). D3 [अ]तुह्*ह. B1 M4 [अ]स्मरनः समा (M4 °सोपमा). Ś1 D1-3 5 7.9 12 राज्ञो (D3 7 °ज्ञौ)श्चोप(D7 °च)मा (for the post. half) —(l. 18) V1 तस्य, B1 चैव, M4 तास्मी (for तत्र). D1-3 5 7.9 .11.12 स(D13 ता)हृष्टी च(D11 चा)श्च (D6 °स्य) कौशल्या (by transp.). V3 पुरा, V3 तदा (for शुभा). —(l. 19) V1 lacuna up to च, V3 राम°; D11 चापि° (for वामदेवस्य). B3 तरुणी; M4 वसला (for बभूव). V2-4 B3 (m. also) D1 M4 तरुणी, B3 चामवद; D11 रमणी (for करुणी). V1 lacuna; V2.4 B3 (m. also) D11 M4 शुभा, D5 (m.) यथा (before corr. as above) (for शुभा). —After l. 19, D10 ins. l. 4-7 of 506*. —D2.3 om. l. 20-21. —(l. 20) Ś1 D1.5.7.8.12.13 M4 तनोस्य, V2 °स-; V3 वैषां° (for तास्मी प्र-). Ś1 V3 D5 7 13 °रिक्मा; D11.13 °सा, M4 लोकविश्रुता° (for अमितनेजस°). —D13 om. l. 21-24. —(l. 21) Ś1 D1.6 7 9 -राज्ञुमा. D11.13 च महाबला (for देवरूपिणि). Ś1 D1.5.7 9 भरत(D6 °*)श्च महाबल. (D6 °रमन) (for the post. half). —B4 om. from l. 22 (partially) up to the prior half of l. 2 of 519*. —(l. 22) D5 श्रेष्ठ (for ज्येष्ठ). Ñ V B1-3 D10 M4 जन्मतेजोगुणज्येष्ठ (V2 3 B3 [m. also]श्रेष्ठ) (for the prior half). Ñ V B1-3 D10 M4 पुत्रम् (for वीरम्). —B3 om. l. 23-25. —(l. 23) D2 [अ]भिन*द्गाद. —(l. 24) M4 सा देवी (for कौसल्या). D2 7 transp. कौसल्या and शुशुभे तेन. D2 7 शुशुभेऽमितौजसा (for the post. half). —(l. 25) Ñ V B1-3 D10 13 M4 यथाधिपेन(Ñ2 देवेन, M4 वरेण)देवानाम् (= 7[c] in M4) (for the prior half). D1 बलिनिपातिना, D3.7.9 11 बलवि(D11 वज्रनि)पातिना. Ñ V B1-3 D10 13 M4 अदितिर्वज्रपाणिना (= 7[d]) (for the post. half). —For ins. see below. —V1 reads l. 26-28 after 522*. —(l. 26) D7 repeats l. 26 after l. 31. Ñ V B1.3 4 D10.13 M4 तथा, B3 तदा (for अथ). D7 (both times).8 11 अनितौ तौ सुमित्रया (= 9[c] as in Ś1), M4 सुमित्रायामजायता (for the post. half). —(l. 27) V1-3 B2 दृढभक्तौ, M4 दृढभक्ति-. Ñ B3 D10 महात्मानौ, V3 महेष्वासौ (for महोत्साहौ). Ś1 D1-3 5 7.9 11.12 उदापौ दृढभक्ती(D12 °का)ना (D3 5.7 9 12 °ती) (for the prior half). Ñ2 B3 D10 °स्यावरवौ, V2 °स्य नाथमो, V3 °स्यानरतौ (sic), V3 °स्यानुवशौ, V4 °स्यानुपमौ, B1 °स्यानवेरु; B4 °रसाव*जैर् (for रामस्यानवमौ). D11 बलवीर्यसमन्वितौ (for the post. half). —(l. 28) D1-3 7 9 तावास्तां तु (D2.3 7 च). B1 om. (hapl.) from चतुर्भागो up to एव in 521*. M4 चतुर्भागाद्. V2 मर्पिण्डिताच्छुभौ. D9 गुणे (for उभौ) —(l. 29) D1-3.7 8 11 एकैक D2.12 [अ]दधात्, D8 ददौ (for ऽददात्). —For subst. see below. —(l. 30) D2 ना* (for नाम). Ś1 D1-3 5 7 9 11.12 जज्ञे (for पुत्र). V3 शत्रु°, D2.3 7 म(D3 प्र [sic])त्य प्रतिश्रव, D10 सत्त्व°, D12 सान्द° (for सत्यपराक्रम). —For ins. see below. —M4 om. l. 31-33. D9 om. 31-32, Ñ V B D10 13 om. l. 31. —(l. 31) D2 स वै (for सर्वे). —After l. 31, D7 repeats l. 26. —(l. 32) B3 प, D13 तद् (for ते). Ñ1 -तेजस, Ñ2 B3 4 D10 मनस (for -यशस). Ñ2 सर्व-, D5 *र्वे (for सर्वे). D3 7 नराधिप, D5 13 महर्षभा (sic) (for नरर्षभा). —(l. 33) V B1 D10 भ्रातृरक्तास्ते (V4 °रतत, D10 °रतने ditto), D2 3 7 भ्रातृरत(D3 पूरपत)पितृ. D1 वत्सलेस्तान्, D8 वै कायम् (for ते भ्रातान्). D2.3 7 सर्वे (D3 °र्व-) (for पितुर्). B1 D2.3 7 13 -पराक्रमा (for -विशारदा). —(l. 34) Ñ2 B2-4 D10 13 repeat, while

M4 reads l 34 after l 2 of 532* Ñ V B D10 13 (all except Ñ1 V B1, both times) तृप (for नृप) D11 om l 35-37 —(l 35) D2 परम ** V3 D1 3 7 नैर्गेरिव (D2 °रवि) D3 देवैरपि —For l 35 M4 subst 533* —M4 om l 36 —(l 36) D7 ज्येष्ठो D13 [आ]ख्यातो (for श्रेष्ठो) Ñ V B D10 13 लोक(Ñ1 **)हिते रत D1 °कर प्रभु D3 7 रविकर प्रभु (D2 °रप्रभ) (for रतिकर पितु) —(l 37) D2 12 धर्मवित् (for धर्मत) —For subst see below —Ñ V B D10 M4 om l 38-42 D13 38-41 D11 reads l 38-41 after l 8 of 532* —(l 38) D1 नय D2 दया D3 यत D11 [अ]गवन् D12 सरा (for यश) D2 ध्यान (for ज्ञान) D2 9 दीर्घदर्शिता —(l 39) D1 [अ]त्र (for [अ]र्थे) D2 धीमत (for श्रीमन्त) —(l 40) D2 7 9 11 सर्वे (for सर्वे) D1 सर्वास्त्र D2 3 7 धर्मार्थे D11 सर्वार्थे (for शास्त्रार्थे) —(l 41) D2 धीमत (for श्रीमन्त) D2 3 कृ* विचारा D2 सर्वे (for सर्वै) D7 मु° (for समुदिता) —For ins see below —D11 om l 42 —(l 42) = 1 76 13ab D13 reads l 42 after 525* D5 13 प्रयो D7 वशी (for न्यता) —For ins see below —(l 43) D1 3 7 °हि D2 मातल्याप्रभृति D9 बाल्यात्तु प्रभृति (for बाल्यप्रभृति च) Ñ V3 2 4 B1 3 4 D10 13 M4 त (V1 2 4 B1 3 तद्)श्चासौ V3 सत्त्वो B2 (अ)तुगतो (for च खिलो) D10 प्रीतिविवर्धन —(l 44) D2 रा चा° D7 स चाभिरूप D2 °सो (for सर्वाभिराम) Ñ V B D10 13 M4 प्रजानि (V3 °याति) राम धर्मात्मा D1 श्रुत सर्वानुरूपेण (for the prior half) V3 प्रीतो (for भ्राता) V4 आत्मज D12 अग्रा (sic) (for मग्रजम्) —(l 45) Ñ V B D10 13 M4 सोपि D7 11 सर्वे (for स च) D2 °करस D9 प्रियाप्रियस् (for प्रियतरस्) V4 तेषां (for तस्य) D1 प्राणि° M4 प्रशेरपि (for प्राणेभ्योऽपि) Ś1 °मर्गन Ñ V B D10 13 M4 परतप D11 [अ]दि° (for [अ]तिरन्त) —V4 D3 om l 46 —For subst see below —(l 47) Ñ1 V B1 D2 11 13 निद्रा(D3 °*)प्राप् Ñ V B D10 13 M4 तथा भोगान् D1 उपालीनम् D11 न चाश्नाति (for उपानीतम्) M4 नाश्नाति (for अश्नाति) B3 (before corr as above) M4 स (for न) D11 स हि रामश्च स विना (for the post half) —Ñ1 V B1 4 M4 om l 48 —(l 48) Ś1 D2 11 13 तस्य (for चास्य) D1 वनिता (sic) (for तं विना) —For subst see below —(l 50) D1 वगार्नी (for तेन) D1 3 7 9 पति (for पथि) —For subst see below —(l 51) Ś1 D2 °स्य च Ñ V D1-3 D10 13 रामस्येव (Ñ °स्यैव V4 °स्यापि) हि B4 यथा रामस्य (for रामस्यैव) M4 लक्ष्मणस्यानरोतुश्च (for the post half) —For ins see below —(l 52) Ñ V B D10 13 M4 प्राणै प्रियतरो (V3 °मो) भ्राता (for the prior half) D2 तस्या * M4 च (for स) V3 transp तस्यापि and स D9 तत्र (for तथा) D1 सर्वेषु M4 [ए]व स (for [अ]भवत्) —For ins see below]

—Before l 1 D2 7 ins

515* चिरेणैव पुनर्नाम रामस्य भरतस्य च ।
लक्ष्मणशत्रुघ्नयोश्चैव शृणुध्वं त्वं यथातथम् ।

[(l 2) D2 °थेय (for यथातथम्)]

—For l 9-10 M4 subst (for V1 3 B2 see App I no 4)

516* मत्स्यशृङ्गश्च निर्यत्य प्रतुं राज्ञाभिपूजित ।
जगाम शा-तया सार्धं पुनरेव यथागतम् ।

—Thereafter M4 reads App I no 4 from l 114 —After l 25 Ś1 B2 (first two lines only) D1 3 6 7 9 11 (after 519*) 13 ins

517* स हि देवै सगन्धर्वैर्याचितश्च महात्मभि ।
पुत्रत्व गच्छ विष्णो त्वं कृत्वात्मान चतुर्विधम् ।
रावणस्येह रौद्रस्य वधार्थं तु दुरात्मन ।
विष्णु स हि महाभाग सुराणां शत्रुमर्दन ।
स हि धीर्यपरश्च शीलवान्गुणवानपि । [5]
बभूव मानवे लोके गुणैर्दशरथाधिक ।

[(l 1) B2 सत्र D3 6 7 सह (for स हि) D9 च (for स) D5 याचितश्च D13 याचि * श्च B2 D1 3 7 9 महर्षिभि (for महात्मभि) —(l 2) B2 D1 3 7 9 विष्णो पुत्रत्वमेहीति (for the prior half) —For ins see below —(l 3) D1-3 7 9 वधार्थाय D11 °च D13 धर्मार्थे हि (for वधार्थे तु) —D3 7 om l 4 —(l 4) D1 6 9 11 13 विष्णुर्हि स (by transp) (D3 तु) (for विष्णु स हि) D2 कृष्ण विष्णो महाभाग (for the prior half) D3 शत्रुघ्न —(l 5) D2 13 ह (for हि) D1 3 7 9 शील (for वीर्य) D11 धर्मज्ञश्च कृतज्ञश्च (cf 1 1 2c) (for the prior half) D1 3 7 9 11 वीर्य° (for शीलवान्) —(l 6) D2 9 मानुषे D3 13 मानवैर् (D13 °वो) (for मानवे) D13 लोकैर् (for लोके) D11 रामो (for गुणैर्)]

—After l 2 of 517* B2 ins

518* राज्ञो दशरथस्याशु भार्यासु तिसृषु प्रभो ।

On the other hand N V B (B2 cont B1 ins after l 22) D10 11 13 M4 ins after l 25

519* भवाय स हि लोकानां रावणस्य वधाय च ।
विष्णोर्वीर्यार्धितो जज्ञे रामो राजीवलोचन ।
तेजोवीर्याधिक शूर श्रीमान्गुणगणाकर ।
बभूवानवमश्चैव शक्रादिप्णोश्च पौरुषे ।

[—B4 om up to the prior half of l 2 —(l 1) V3 विभवाय (for भवाय स) D11 13 सव (for स हि) V1 B1 M4 देवानां (for लोकानां) —(l 2) Ñ1 B1 D10 विष्णु (for विष्णोर्) V1 वीर्योदितोऽस्तो (hypermetric), V3 °र्जितो B1 वीर्योद्गतो (for वीर्यार्धितो) B4 * मो (for रामो) —For ins. see below —(l 3) B1 missing after वीर्या up to शूर V1 दव (for शूर) V1 धीमान् B4 रामो (for श्रीमान्) D13 श्रीमान् शूरो (by transp) V1 2 -गुणाकर —(l 4) V1-3 D11 [अ]नुपमश् V4 B1 [अ]नवरश् B4 [अ]नेनरश् (for [अ]नवमश्) D1 वीरो M4 शक्रविष्णुसमो बले (for the post half)]

—Thereafter D11 cont. 517*.

—After l. 2 of 519*, B2 ins.:

520* येन वै त्रिशिरस्तप्तो राघवो राक्षसेश्वरः।

—For l. 29, Ñ V B D10 11 M4 subst., while Ś1 (m.) ins. after l. 29:

521* एक एव धनुर्मार्गादपरस्माद्जायत।

[B1 om.; B4 एवम् च (for एक एव). B4 अपरस्मात् (by ditto.).]

—After l. 30, Ñ V B D10 11 M4 ins.:

522* धर्मात्मा च महात्मा च प्रभ्याननबलविक्रमः।

[D11 सुशील (for महात्मा). M4 -पौरुष. (for -विक्रमः).]

—Then V1 reads l. 26–28, while M4 cont.:

523* तेषामपि गुणैः सर्वैः श्रीमांल्लोकहिते रतः।

—For l. 37, Ñ V B D10 11 M4 subst.:

524* स्वयंभूरिव देवानां मर्त्यानां समदर्शनः।

[M4 भूतानां (for देवानां). D4 M4 प्रिय- (for सम-).]

—After l. 41, Ś1 D1–4 5 7 9 10 12 13 (D13 after 532*) ins.:

525* अथ राजा यथाकाले राजवंशसुताः शुभाः।
सर्वेषामपि दाराणां तुल्यलक्षणपर्वणः।
जनकः चतुरो राजा रामस्य भरतस्य च।
शत्रुघ्नलक्ष्मणाभ्यां च सुमित्रानन्दनौ पनी।

[(l. 1) D13 राजो (for राजा). D2 4.7 दारेषु (for यथाकाले). D1 राजाऽन्यः; D5 12 राजवीर्य (D13 °वर्य). D5 शुभ (for शुभाः). —(l. 2) Ś1 D3 अभवद्; D13 अभवन् (sic); D13 अशोद (for अभवद्). —(l. 3) D5 लक्ष्मणस्य (for भरतस्य) —(l. 4) D1 2.5 वै (for च).]

—Thereafter D13 reads l. 42 of 524*.

—After l. 42, Ś1 D1–3 5 7 9 12 13 ins.:

526* स्वयंभूरिव भूतानां बभूव गुणवत्तरः।
तस्य भूयो विशेषेण मैथिली जनकात्मजा।
देवताभिः समा रूपे सीता श्रीरिव रूपिणी।
प्रिया तु सीता रामस्य दाराः पितृकृता इति। [5]
गुणै रूपगुणैश्चापि भूयः प्रियतराभवत्।
भर्ता तु तस्या द्विगुणं हृदये परिवर्तते।
अन्तर्जातमपि व्यक्तमाख्याति हृदयं हृदा।

[(l. 1, 2-3, 4-5 and 6-7 = I. 76. 13[cd], 17, 15 (var.) and 16 respy. —(l. 2) D2 illeg. for च in [illegible]. —(l. 3) D5 [illegible] (hypermetric) —(l. 4) Ś1 [illegible], D2 illeg. for [illegible] in [illegible]. D5 [illegible], D7 [illegible] D13 [illegible] (for [illegible]) —(l. 5) D2.12 [illegible] (for [illegible]). —(l. 6) D2 [illegible] (for [illegible]). D5 [illegible] (for [illegible]) —(l. 7) D13 [illegible] (for [illegible]). D1–2.7 [illegible]. D1–3.5 12 13 [illegible] (for [illegible]). D1 [illegible] (for [illegible]).]

—Thereafter D13 cont. 531*.

—For l. 46, Ñ V1–3 B D10.11 M4 subst.:

527* लक्ष्मीर्विष्णुरिवाग्यो भ्रातुर्भवेदपरिविघ्नतिनः।

[V3 D11 भ्रात (for भ्रातुः). B2 (m. also) -निवारिन°; M4 -नि° (for -विघ्नतिनः). V2 भ्रातुर्देवस्य पाणिनः (for the post. half).]

—For l. 48, Ñ2 D2.3 D10.11 subst.:

528* न तिष्ठति रतिं चैव मुहूर्तमपि तं विना।

[B2 चापि (for चैव). D11 नाविन्दत रतिं क्वापि (for the prior half).]

—For l. 49–50, Ñ V B D10 11 M4 subst.:

529* मृगयामथवान्यत्र यान्तं राममनुव्रतः।
पृष्ठतोऽपि जगामैनं धनुरादाय पृष्ठतः।

[(l. 1) V2.3 B1 °त्र, M4 चापि न (for अथवा). M4 यान्ति (for यान्तं). —(l. 2) D11 M4 [अ]नु- (for ऽपि). V1 [अ]थ, M4 [प]व (for [प]नं). D10 आदाय (for आदाय).]

—After l. 51, B2 ins.:

530* अनुरागश्च भक्तश्च रामे भ्रात संज्ञयः।

—After l. 52, Ś1 D1–2.5 7 9 12 13 (after 526*) ins.:

531* स तु वैकपरामेन येहातु प्रति दैवैः।
महोपलितो धर्मात्मा शीलः स्वनगरं प्रति।
कृतदाराः कृताभ्यश्च सघनाः ससुहृद्गणाः।
शुश्रूषमाणाः पितरं वर्तन्ते स्म नरोत्तमाः।
रामश्च सीतया सार्धं विजहार बहूनृतून्। [5]
मनस्वी तद्गतं तस्य तस्याः स हृदये स्थितः।
तथा स राजर्षिवराभिकामया
समीयिवाननुपमराजकन्यया।
अतीव रामः शुशुभेऽभिरामया
विभुः श्रिया शक इवामराधिपः। [10]
colophon.

[(l. 3-4, 5-6 and 7-10 = I. 76. 12, 14 and 18 respy. D13 om. l. 1-2. —(l. 1) D2 [illegible]; D7 [illegible] (for [illegible]) D1–2.7 [illegible], D1 [अ]नु- (for च). —(l. 2) Ś1 D1 [illegible], D1.7 [illegible] (for [illegible]) —(l. 3) Ś1 [illegible] (for [illegible]). D2.7 [illegible]. D1 [illegible] (for [illegible]). D13 [illegible] (for [illegible]) —(l. 4) D1–2.7 [illegible] (D1 [illegible]); D5.12.13 [illegible] (D13 [illegible]), D5 [illegible] D1–2.5 [illegible] —(l. 5) D2 [illegible] (sic), D2.5.7 [illegible] D1 [illegible] D2 [illegible] (for [illegible]) —(l. 6) D2 [illegible] (for [illegible]) D1–3.7 [illegible] (D1 [illegible]) [illegible] (D1.12 [illegible]) (for the post. half). —(l. 7) D2.5 [illegible] (for [illegible]) D1.2.5 [illegible] (D1 [illegible]) —(l. 8) D1 [illegible] (sic) D1.2.7 [illegible] (for [illegible]) D1 om. (hapl.?) l. 9 and 10. —(l. 9) D13 [illegible] (for [illegible]) —(l. 10) D1.2.7 read [illegible] (D2.7 [illegible]).]

—Thereafter all the above MSS. (except D13) read an add. colophon (—Sarga name: Ś1 D1.2.5.13 [illegible]

G 1 21 1
B 1 18 37
L 1 16 5

अथ राजा दशरथस्तेषां दारक्रियां प्रति ।
चिन्तयामास धर्मात्मा सोपाध्यायः सबान्धवः ॥ २२

तस्य चिन्तयमानस्य मन्त्रिमध्ये महात्मनः ।
अभ्यागच्छन्महातेजा विश्वामित्रो महामुनिः ॥ २३

पुत्रजन्म (D13 adds दशरथ before पुत्र) —*Sarga no* (figures words or both) Ś1 D3 5 13 om. both D2 14 D8 पंचदशम D9 both (19)] while Ñ V B D10 12 13 M3 ins. after l 5°

532* ते व्यायामशस सर्वे परस्परहिते रता ।
दुष्टिपुलास्यावकु पितुर्विनयपौरुषै ।
तेषां ध्वज इवाकस्यो रामो रतिकर पितु ।
प्रजाभिरामश्च भूत्र यथूत्र सद्भृगुणै ।
गुणैरेकाभिरामै स रञ्जयामास हि प्रजा । [5]
राम इत्यभिविख्याते नाम तस्य वशा कृतम् ।
गर्भोपनयनादींश्च यथाकालं नराधिप ।
कारयामास संस्कारांस्तेषां वेदविधानत ।
ते हि वेदविद सर्वे सवशास्त्रार्थकोविदा ।
धीमन्ताश्च विनीताश्च सर्वे समुदिता गुणै । [10]
स्वगुणै रञ्जयामासु सर्वे तत्रभिमनोहरा ।
पौरजानपदांश्चैव बान्धून्यत्नतोषत ।

colophon

[(l 1) D11 वि (for ते) D12 हितेषिय (for हिते रता) —(l 2) V2 °चके, V4 D12 °वासादु° B1 उ*° (for व्यायामा चकु) V3 वचन (for विनय) —After l 2 Ñ3 B2-4 D10 13 M4 repeat (M4 reads) l 34 of 514* —For ins. see below —D11 om l 3 4 —(l 3) Cf 12[ab] V1 [अ]लम्बे D12 [अ]क्षोभ्ये (for [अ]लस्यो) —For the post half of the post half of l 36 of 514* V4 हित (for रति) Ñ2 B3 (B2 m as above) 4 D10 पर (for पितु) —(l 4) V1 2 4 -वाने M4-स्कार् (for -रामश्च) V3 4 5 तु (for च) V3 भृतो (sic) (for भूतो) —(l 5) V4 B1 D12 [अ]भिराम V1 2 4 च (for स) M4 गुणाभिरेकैर्गुणैर्मि (for the prior half) M4 transp the post half of l 5 and the post half of l 6 (var) तत्र for तस्य V3 तु V8 B2 3 वै (for हि) —(l 6) V1 M4 विख्यातो V3 -राख्यात (sic) (for विख्यातं) M4 transp the post. half of l. 5 and the post. half of l 6. D12 तत्र (for तस्य) —After l 6 M4 reads l. 9-10 —(l 8) B1 कारयामास M4 सर्वे (for तेषां) —After l 8 V1 reads l. 12 —After l 8 D11 reads l 38-41 of 514* —D11 om l 9-10 —For l. 9-10 cf l 40-41 of 514* —(l. 9) cf l 40 of 514* V1 न (for ते) M4 वेदविद (for हि वेदविद) V4 °शास्त्रविशारदाः D12 M4 सर्वे °रतास्त्र° (D12 उदारो) (for the post half) —(l. 10) cf. 1 17 20[d] for the post. half V2 धीरेषु (for धीमन्ताश्च) V4 च (for च) D12 विनेत्र (for विनीताश्च) Ñ2 V1 2 B2-4 D 10 सर्वे (for सर्वे) M4 वे ते वु भिः (for सर्वे समुदिता) B1 सुधि (sic) (for गुणै) —(l 11) V1 तु (for स) V3 सोषे V4 (with hiatus) °मनो- B1 °मत- B2 °मनो- D11 13 °मनो (for मनोहरा) M4 बन्धे हरे —After l 11 V1 B1 read colophon For v l see below —B4 om l 12 V1 reads l. 12 after l 8 —(l 12) Ñ1 B1 3 D10 बन्धूश्च V1 3 बहूश्च (for बान्धून्) M4 मति (for अन्यान्) V2 3 B1 3 M4 विशेषत (for अतोषत)]

Thereafter D12 ins. 525* while Ñ V2-4 B1-3 D10 M4 read addl. colophon [All except V4 read Sarga name as in D11 (cf v l 531*) —*Sarga name* V4 दशरथपुत्रजननं —*Sarga no* (figures words or both) Ñ1 V1 4 B1 4 om both Ñ2 B2 3 D10 19 V3 21 V2 18]—After the repetition of l 34 of 514* following l 2 of 532* Ñ2 B2-4 D10 13 ins while M4 subst. for l 35 of 514*

533* लोकपालैरिव बभौ वृत साक्षात्प्रजापति ।

[B1 वृतो (for बभौ) B2 साक्षादेव B4 वृत° (for वृत साक्षात्)]

On the other hand D12 ins. after l. 12 of 532*

534* स तैश्चतुर्भिर्गुणवद्भिरन्वितो]
महायशा शत्रुविनाशनोद्य[तै] ।
सुतैर्महात्मा गुणवान्बभौ तदा
यथैश्चतुर्भि कमलासनो यथा ।

—thereafter D12 reads colophon as in B2 (cf v.l 532*)

☞ Ś1 Ñ V B D1 3 4 7 10-12 M4 which transpose Sarga 16 (Vanarotpatti) and 514* (the substitute for st 1 21 of Sarga 17 Putrotpatti portion) commence fresh Sarga (Viśvamitrāgamana) from st 22

22 V1 om. 22-27 —[a]) G1 दशरथिश G2 पुरि (sic) (for प्रति) —For 22 D1 subst

535* सापाभिन्नवयस्तान्ते पुत्रान्मे तस्य धीमत ।
मनोगतामाविभ्याप्य स्नुषार्थे मन्त्रिभि सह ।

D1 cont. Ś1 D1 2 3 7 11 11 ins. after 22 536*

23 [a]) Ś1 B1 D1-4 5 7 11 12 चिन्तयन कार्यं (B2 कन्या) Cm g as in text (for चिन्तयमानस्य) —[b]) Ś1 D1 11 13 कवि । D8 (after corr) °मित्रा Ch as in text (for मन्त्रिमध्ये) —[c]) D1 G1 M3 अभ्यगच्छत् —[d]) D7 T2 M3 -मुनि (for -मुनिः) —For 22-23 Ñ V1-4 D1 12 D10 M4 subst Ś1 D1-4 5 7 9 11 12 ins. after 22 (subst l. 8 for 23[cd] reading it after 23[ab]) V4 ins. l 1 and 2 only before 30 while B1 cont after 535*

536* एतस्मिन्नेव काले तु विश्वामित्र इति श्रुत ।
महर्षिरागमत्प्रदृष्टुमयोध्यायां नराधिपम् ।
तस्य यज्ञे हि यज्ञाविघ्ना विघ्नं चक्रु निरा ।

स राज्ञो दर्शनाकाङ्क्षी द्वाराध्यक्षानुवाच ह ।
शीघ्रमाख्यात मां प्राप्तं कौशिकं गाधिनः सुतम् ॥ २४
तच्छ्रुत्वा वचनं तस्य राजवेश्म प्रदुद्रुवुः ।
संभ्रान्तमनसः सर्वे तेन वाक्येन चोदिताः ॥ २५
ते गत्वा राजभवनं विश्वामित्रमृषिं तदा ।
प्राप्तमावेदयामासुर्नृपायेक्ष्वाकवे तदा ॥ २६
तेषां तद्वचनं श्रुत्वा सपुरोधाः समाहितः ।
प्रत्युज्जगाम संहृष्टो ब्रह्माणमिव वासवः ॥ २७
स दृष्ट्वा ज्वलितं दीप्त्या तापसं संशितव्रतम् ।
प्रहृष्टवदनो राजा ततोऽर्घ्यमुपहारयत् ॥ २८

G 1 21 8
B 1 18 44
L 1 16 15

शापाद्वीर्यवतोऽन्यत्र धर्मकामस्य धीमतः ।
रक्षार्थं तस्य यज्ञस्य द्रष्टुमैच्छत पार्थिवम् । [5]
न हि शक्तोऽविघ्नेन समाप्तुं स मुनिः क्रतुम् ।
ततस्तेषां विनाशार्थमुद्यतः स तपोनिधिः ।
विश्वामित्रो महातेजा अयोध्यामभ्यगात्पुरीम् ।

[No comm —(l 1) D2 पतस्मिन्निरे (hypermetric) D1 स्तुत D3 M4 मुनि (for सुत) D4-5 7 विश्वामित्रगि(D3 °श्र [sic] D7 °श्रोध) विद्रुन (for the post half) —(l 2) D1 श्रमसो (sic) D2 अभ्यगाद् (for अभ्ययात्) D1-3 7 9 ता (D9 ता) मयोध्यां (for अयोध्यायां) —V1 om l 3-7 —(l 3) Ś1 D1 3 5 7 9 12 [अ]थ V3 D3 तु D11 [अ]पि (for हि) D3 तस्य (for यस्य) B1 °ए° D12 विलुप्तुवे (sic) (for विलुप्तये) —(l 4) V1 B2 महा- (for माया) V3 -कामेप्सो, B3 मनो°, D12 -चयो° (for -कामेप्सोः) D2 दुर्धर्° (sic) D12 °* (for धर्मरामस्य) —(l 5) V3 रक्षार्थम् Ś1 D3 12 रक्षार्थि (sic) V3 रक्षितुम् B1 रक्षणे B3 D1 M4 रक्षणम् D2 3 रक्षण (sic) D11 °रक्षण* (for रक्षणम्) —(l 6) V3 4 स (for न) V3 च V4 om (for हि) Ś1 शक्तो हि B4 शक्तो हि (for शक्नोमि) B1 विघ्न (after corr in m as above) (for [अ]विघ्नेन) Ś1 D3 11 12 स समाप्तुं (by transp) Ñ V1 2 B1-3 D1 3 7 9 10 समाप्तुं स (D2 तु) D12 तं संप्राप्तुं (for समाप्तुं स) Ś1 V4 D3 11 12 समाप्तुं (V4 °मुने) —Ñ1 V3-4 B1 om l 7 —(l 7) M4 अतस् (for ततस्) Ś1 D3 11 12 विनाशाय (D12 with hiatus) Ñ2 B1 (m also as above) D10 12 वधार्थं स B4 वधार्थं च M4 विनाशार्थम् (for विनाशार्थम्) Ś1 चोद्यतम् (for उद्यत) Ñ1 B2 3 D10 12 च (for स) B2 (m also) धन (for -निधि) Ś1 D1-3 5 7 11 12 तपसा° (D12 °सां) (for स तपोनिधि) —Ñ1 V3-4 B1 om l 8—(l 8) B2 4 महायशा Ś1 ममता Ñ2 B2 3 D1 10 12 M4 अभ्यगात्]

24 V1 om 24 (cf v l 22) —a) Ñ V2 3 B D1 6 12 दृष्ट्वा द्वारपालान् V4 दृष्ट्वा च पालान् D1 °रक्षकान् (for द्वाराध्यक्षान्) Ś1 स (for ह) —c) T2 प्राप्य (for प्राप्तं) —d) D1 कौशिकं M1 °* (for कौशिकं) D12 T1 M1 गाधि(M1 inf lin also °धि)नेः सुतं (for गाधिनः सुतम्) —For 24cd, Ñ V1-4 B D1 6 13 M4 subst

537* प्राप्तं चावेदयध्वं मां संप्राप्तं गाधिनः सुतम् ।

[V1 B2 3 D10 M1 °* (with hiatus) D12 प्राप्तम् (for प्राप्तं) V2 वेदि°, V4 D12 चाव° (for चावेदयध्वं) V4 हि (for मा) V3 मु (for सं) B1 गाधिनन्दन M4 गाधि° (for गाधिन सुतम्)]

25 V1 om 25 (cf v l 22) —a) D1 11 T1 2 G2 4 M1-3 प्रणम्य (for तस्य) Ś1 Ñ V2 3 B D1-3 6 7 10-13 M4 तस्य तद् (Ñ2 V3 4 B1 2 4 D13 M4 ते) वचनं श्रुत्वा, V4 ते तस्य वचनं श्रुत्वा —b) D1 D3 4 6 T3 M2 3 (inf lin as in text) राज्ञो, Ct as in text (for राज) V3 प्रविश्य च (for प्रदुद्रुवुः) —D2 om 25c-26b —c) V4 °नयना, T2 स त्वर°, Ck °मानस, Ct as in text (for संभ्रान्तमनस) Ñ2 V2-4 B (B4 as in text also) D10 12 दीर्घं (for सर्वे) —d) Ś1 D1 3 5 7 12 नोदिता (for चोदिता) Ñ V2-4 B D10 12 विश्वामित्रानुशीलनात्, Cg as in text (for d)

26 V1 om 26 D2 om 26ab (cf v l 22 and 25 respy) —a) Ñ V1-4 B D6 10 12 M4 गत्वा च (for ते गत्वा) V3 राजभवनं ते (hypermetric) —b) Ś1 D1 3-7 11 12 °तत (D1 °था) Ñ V2-4 B D10 12 M4 महामुनि (for ऋषिं तदा) —c) D1-3 7 निवेदयामासुर —d) D1 (before corr) 11 T G1 [इ]क्ष्वा°, Ck t as in text (for [इ]क्ष्वाकवे) D3 (with hiatus) राज्ञे वेद्माकवे Ś1 D1-3 5 7 11 12 नृपतेर्धर्म(D2 7 °योगि)वर्तिन (D3 °र्वर्ते) Ñ V2 4 B D10 12 M4 नृपाय प्रणता (V2 °ति)स्थिता —After 26 B2 ins

538* दीप्तिमानागतो राजन्दर्शनार्थं द्विजस्य स । (sic)

27 V1 om 27 (cf v l 22) D1 reads 27 on marg —ab) Ś1 D1 3 4,5 11 12 दशरथ (for तद्वचनं) Ś1 D1-3 5 11 12 सोपाध्याय सबान्धव (for b) Ñ V2-4 B D10 12 M4 ततो राजा दशरथः सामात्यः सपुरोहितः —c) Ś1 D1 11 12 नृपतिः D1-3 (after corr) 7 तद्दृष्टे (for संहृष्टो) Ñ V2-4 B D10 12 M4 प्रत्यु(D12 अभ्यु)द्ययौ (V2 °द्गम्य) मुनिं (B1 transp प्रत्युद्ययौ and मुनिं) हृष्ट —d) M4 ब्रह्मा * * *

28 a) D1 तं (for स) D4 T2 दृष्ट्वा च (for स दृष्ट्वा) D1 ज्वलि* * D1 ज्वलितं (for ज्वलितं) Ś1 D1-3 4,5 11 12 हृष्यन्तं Dt lacuna after दी (for दीप्त्या) —b) Ś1 D1-3 4,5 11 12 भीम(D2 तम)स्तपस्विनं M4 subst l. 3 of 539* with v l. सह for स, for 28ab V1 cn om 28c— 34d —d) G2 4 M3 4 समुपहारयत्, Cr.mag k.t as in text (for उपहारयत्) D1 4 7 समानयं, D3 °र्घ्यं) मर्घ्य(D1 3 द्वि [sic])दापयत् M3 ततोऽर्घ्यमुपहारयत्.

G I 21 9
B I 18 44
L I 16 17

स राज्ञः प्रतिगृह्यार्घ्यं शास्त्रदृष्टेन कर्मणा ।
कुशलं चाव्ययं चैव पर्यपृच्छन्नराधिपम् ॥ २९
वसिष्ठं च समागम्य कुशलं मुनिपुंगवः ।
ऋषींश्च तान्यथान्यायं महाभागानुवाच ह ॥ ३०
ते सर्वे हृष्टमनसस्तस्य राज्ञो निवेशनम् ।
विविशुः पूजितास्तत्र निषेदुश्च यथार्हतः ॥ ३१

29 M1 om 29 (cf v l 28) —[a]) Ś1 D2 3 7 11 12 राज्ञश्च (D11 °स्तत्) D3.4 राज्ञ स (by transp) T2 ततोऽत्र (sic) (for स राज्ञः) D1 3 10 [अ]र्घं D4 [अ]र्थे (for [अ]र्घ्यं) —[c]) D8 विधि (for [अ]व्यय) —[d]) D4 सुधार्मिकं G2 °प (for नराधिपम्)

☞ In V1 some fol. in the original MS might have been either misplaced or injured and consequently the sequence of the st (including the star passages from 539* to 543*) is confused Their sequence in the MS is 30 (om [cd]) 541* 31 542* (l 1) 543* 539* and 54 * (l 1 5) —For 28-29 Ñ V (V1 reads after 543*) B D10 13 subst while Ś1 D1 3 8 7 11 12 (Ś1 D5 11 12 subst l 2 for 28[cd]) ins. l. 2 3 after 28 and subst l 4 for 29[cd] reading it after 29[ab]

539* तं दृष्ट्वा स तदा राजा तपसा द्योतितप्रभम् ।
प्रणम्य प्राञ्जलि स्थित्वा चक्रे चाभिप्रदक्षिणम् ।
स राज्ञा पूजितस्तत्र प्रत्युद्गम्य स्वयं तदा ।
कुशलानामयं प्रीतः पप्रच्छ वसुधाधिपम् ।

[Ś1 D1 3 4 7 11 12 om l 1 —(l 1) Ñ2 V1 B3 (m. as above) °ष D10 °प्य (for दृष्ट्वा स) V1 2 4 B3 [उ]द्योतित प्रभ (V1 °मु) B1 °प्रभु (for द्योतितप्रभम्) —(l 2) Ñ V4 B1 2 4 D13 प्रा(°ं प्र [sic])णम्य B4 प्रणमेद (sic) (for प्रणम्य) B2 प्राञ्जलि D5 चाञ्जलिर् (for प्राञ्जलिः) Ś1 D1-3.5 7 11 12 भूत्वा B2 कृत्वा (for स्थित्वा) V2 D13 चास्य B3 D2.3 7 12 चापि D11 त्वपि (for चाभि) D2 4 7 °र्णां (for -प्रदक्षिणम्) —(l 3) Ñ1 V3 D2.6 13 राजा B4 मुनि (for राज्ञा) V1 राज्ञा सपूजितस्तेन (for the prior half) D13 प्रत्युद्यम्य V2 स्थापि (for स्वय) D 3 तथा (for तदा) —(l 4) V2 स कुशलामय (for कुशलानामय) V1 cont l 2 5 of 542*]

—After 29 D1 D4 8 8 9 11 S (except M4) Cr m g k t (Cr comm on l 4 Cm l 3 and 4 Ct l 2 and 4) ins

540* पुरे कोशे जनपदे बान्धवेषु सुहृत्सु च ।
कुशलं कौशिको राज्ञः पर्यपृच्छत्सुधार्मिकः ।
अपि ते सनताः सर्वे सामन्तारिपवो जिताः ।
दैवं च मानुषं चैव कर्म ते साध्वनुष्ठितम् ।

[D8 om l. 1-2 while D11 T1 2 G2 M3 om l 2 —(l 2) M2 पर्यपृ*त (for पर्यपृच्छत्) —(l 3) D1 सर्वे (for सर्वे) D1 D4 6 T M1 3 नामता D9 समताद् (for सामन्त) D8 (before corr) विजयो T3 [अ]रिपवो (for -रिपवो) —(l 4) D4 8 T1.3 G M1 3 चापि (for चैव) D1 तद् (for ते)]

30 M1 om 30 (cf v l 28) —Before 30 V1 ins. l 1 2 of 536* (cf v l 22) —[a]) Ś1 D1 3 3 7 11 12 Ct वसिष्ठेन Ñ2 V3 4 B3 D10 13 वसिष्ठश्च Cm g k as in text (for वसिष्ठं च) Ś1 D5 12 सहागम्य (D5 °त्य) Cg k t as in text (for समागम्य) —[b]) Ś1 N V B D1 5 6 10 12 13 प्रहस(B1 °सह metathesis)न्, D2.3 7 11 प्रहस्य (for कुशलं) V1 B1 2 °सत्तम (for मुनिपुंगव) ⊛ Ctp वसिष्ठश्च समागम्य प्रहसन्मुनिपुंगव । यथार्हं पूजयित्वैनं पप्रच्छ कुशलं तदा । इति क्वचित्पाठ । तत्र पूर्वं मां स्पर्धमानोऽपि मत्रावसंनिधावागत इति हास ।[ab] —[c]) D11 T1 2 G1 M1 2 यथायाद् Ck as in text (for च तान्) —[d]) D1 D13 G1 महाभाग (with hiatus) —For 30[cd] Ś1 Ñ V B D1 3.5 7 10–13 subst

541* यथार्हं चार्चयित्वैनं पप्रच्छानामयं तत ।
ततो यथार्हमन्योन्यं पूजयित्वा समेत्य च ।

[(l 1) Ś1 D1 3.5 13 यथार्थं (D1 °र्थे D5 °हि) D3 7 यनार्थं (D3 °र्हं) D11 ज्यार्हं (for यथार्हं) Ś1 अर्चयित्वैनं Ñ2 B3 D5 7 10 पूज° V4 °थामास D5 13 चा(D13 वा)र्चयित्वैन D11 अर्चे° (for चार्चयित्वैनं) —(l 2) Ś1 D5.7 12 13 यथायथं Ś1 D5.12 अन्येन (for अन्योन्य) V1 प्रयतान् (for समेत्य च)]

31 M1 om 31 (cf v l 28) —[a]) Ñ2 V3–4 B1 2 D13 सर्वे त (by transp) T1 °सा (for -मनसस्) Ś1 V1 D1 3 4 7 11 12 सर्वे प्रहृष्टमनसो —[b]) G2 M1 तत्र (for तस्य) Ś1 N V B D1 3 5 7 10–13 M3 राज्ञस्तस्य (by transp) V1 निवेशने —[c]) Ś1 N V B D1 3 5 7 10–13 सहिता राज्ञा (V1 °स्तत्र) D1 D3.5 °स्तत्र G1 3 पूजत° (sic) (for पूजितास्तत्र) —[d]) M1 damaged from दु to य D2 °क्रमं (for यथार्हतः) —After 31 Ś1 Ñ V (V1 l 2 5 after 539*) B D1 3 5 7 10–13 ins

542* उपविष्टाय तस्मै स विश्वामित्राय धीमते ।
वसिष्ठसहितो राजा स्वयमेव महामना ।
पाद्यमर्घ्यं च गां चैव विधिना प्रत्यवेदयत् ।
अर्चितं च ततो राजा विश्वामित्रमभाषत ।
प्राञ्जलिः प्रणतो वाक्यमिदं प्रीतमना इव । [5]

[No comment —(l 1) Ś1 D5 12 ते तस्मै D3.7 विप्राय (for तस्मै स) —For ins see below —D2 om (hapl) from the post half of l 2 to the prior half of l 4 —(l 2) Ś1 D1 3 5 7 12 13 महायशा V3 4 D13 महामनाः (V4 °मने D13 °मना [sic]) (for महामना) —(l 3) V1 D5 13 अर्घ (for अर्घ्य) V1 om first च Ś1 D5 12 13 °ध्यं गां च V3 B2 पाद्यार्घ्यं(B1 °र्घं) चैव गां चैव(B1 चापि)

अथ हृष्टमना राजा विश्वामित्रं महामुनिम् ।
उवाच परमोदारो हृष्टस्तमभिपूजयन् ॥ ३२
यथामृतस्य संप्राप्तिर्यथा वर्षमनूदके ।
यथा सदृशदारेषु पुत्रजन्माप्रजस्य च ।
प्रनष्टस्य यथा लाभो यथा हर्षो महोदये ।
तथैवागमनं मन्ये स्वागतं ते महामुने ॥ ३३
कं च ते परमं कामं करोमि किमु हर्षितः ।
पात्रभूतोऽसि मे विप्र दिष्ट्या प्राप्तोऽसि धार्मिक ।
अद्य मे सफलं जन्म जीवितं च सुजीवितम् ॥ ३४

G. 1. 21. 20
B. 1. 18. 53
L. 1. 16. 30

(for the prior half). —(l. 4) Ś1 D1 2 5 7 11 12 जर्नायिता, D10 °* (for आर्जित च). V1 द्दश (for तरो). —(l. 5) Ś1 B2 D1-3 5.7 11 12 प्रयतो (for प्रणतो). B1 D1 भूत्वा (for वाक्यम्). B1 D1 वाक्य; B2 इति (for इदं). Ñ2 D5 12 प्रीति° (for प्रीतमना). Ś1 D1-3 5 7,11,12 तदा (for इव).]

—After l. 1, V1 ins :

543* वसिष्ठः प्रत्युवाचेदं राज्ञा(म्ना)तपनं तदा ।

—Thereafter cont. 539* (subst. for 28-29).

32 Ś1 Ñ V B D1-3 5 7,10-13 M4 om. 32 (for M4 cf. v.l. 28). —b) D9 -मुर्ति (for -मुनिम्). —d) M3 हृष्टः; Cm g k t as in text (for हृष्टस्). D9 °भ्यपूजयन्.

33 M4 om. 33 (cf. v.l. 28) —a) G1 संप्राप्ते. — D7 om. (hapl.) 33b up to the prior half of 544*. D2 reads b after the prior half of 544* (read after 33cd) and cd after its post. half. —b) Ś1 D2 3 5 11,12 प्रवर्षके (D2 3 °ति); Cg k t as in text (for अनूदके). Ñ V B D1 10 13 यथाकाले(V2 2 °ला)सि(B2 रि)च(V2 D10 °म)र्षणं. —c) B1 यदा; D8 यथा- (sic) (for यथा). D1-3 -दारेष्व; D6 11,12 -नारीभ्य.(D11 °षु) (for -दारेषु). Ś1 यथेष्टधनसंपर्कः. —d) D7 repeats (erroneously) न्माप्रज. D2 °वत्ता (for पुत्रजन्म) Ñ V B D10 13 [अ]सिकोटितं, D7 D8 3 °वै; D4 9 14 S (except M4) प्रजास्यते (T2 °चै); D5 11 12 °ह (for [अ]प्रजस्य च). ※ Cg अप्रजस्य अपुत्रस्य। ※ (Some southern MSS collated but not included in the apparatus read as in text). —After 33cd, Ś1 D1-3 5 7 11 12 ins :

544* यथेप्सितस्य संप्राप्तिरिष्टस्यागमनं यथा ।

[No comm. D7 om. the prior half (see above). D1 4 तथा (for यथा). D2 reads the post half after 33b and the prior half after 33cd. For the post. half cf. 33f (as in Ñ).]

—e) D10 प्राण° (sic). T2 प्रणष्ट *; M3 प्रश्रष्टस्य; Cm k प्रण°; Cg t as in text (for प्रनष्टस्य) T2 यदा (for यथा) V2 B1 D10 लाभम्; D1 2 7 लाभे. D8 T2 लोभो. Ck as in text (for लाभो). —f) Ś1 D1-3 5 7 12 भवेद्धर्ष (D1 2 7 °हर्षो; D2 °ह्मर्षो [sic]) (for यथा हर्षो) Ś1 D7 D1-3 5-8, 11 12 T1 G1 2 3 M1 3 Ck t महोदय । T2 महोदये । Cg as in text (for महोदये). Ñ V B D10 13 इह(V1 मिद्र, D13

[s]द्य)स्यागमनं यथा. —After 33ef, Ś1 D1-3 (D2 l. 1 only) 5.7.11.12 ins. :

545* हर्षानन्दकरं मेऽद्य तथाभ्यागमनं तव ।
स्वप्ने यथार्थलाभः स्यान्मृतस्य पुनरागमः ।
ब्रह्मलोकनिवासश्च कस्य न प्रीतिमावहेत् ।

[No comment. —(l. 1) Ś1 यथानन्दोत्तर, D2 करा° (sic), D5 11,12 °नन्दोत्तर (for हर्षानन्दकर). D3 एव (for मेऽद्य). D2 3 7 तव (for तथा). Ś1 D5 11 12 [अ]भ्यागमनात्. D2 3 7 मुने (for तव). —(l. 2) D11 स्वर्गे (for स्वप्ने). D1 transp. स्वप्ने and यथा. D5 यथा *- (for यथार्थ). D3 7 यथा महार्थलाभः स्याद् (for the prior half). D12 स्वर्गतस्य च जीवित (for the post. half). —(l. 3) D2 ब्रह्मगे*- (for ब्रह्मलोक-). D1 3 7 यदन्त; D11 न कस्य (by transp.) (for कस्य न).]

—Thereafter D1 reads l. 1 of 551* with v.l. नृणां for मम, and repeats it there. —For 33ef, Ś1 D1-3 5. 7 11 12 subst :

546* मुने तवागमस्तद्वत्सत्यमेतद्ब्रवीमि ते ।

[D2 सर्वम् (for सत्यम्). D5 11 एव (for एतद्) D5,12 ब्रवीम्यहं, D12 ब्रवी* ते.]

—Thereafter Ś1 reads 550*.

On the other hand, Ñ V B D10 13 subst. for 33ef :

547* परमानन्दकं मन्ये यथाद्य तव दर्शनम् ।

[D13 मनसा (for परमा-). V1 च (for [अ]द्य)]

—Thereafter B2 reads l. 1 of 551*.

34 M4 om. 34a-d (cf. v.l. 28). —a) D8 3 Ck किं च, M3 * *, Cm g t as in text (for कं च). —b) T1 °तः; M1 °ता (sic), M3 °षित; Cm as in text (for हर्षित).
—For 34ab, Ś1 D1-3 7 subst

548* वद ते परमं कामं किमद्य करवाण्यहम् ।

,while Ñ V B D10 13 subst

549* कृतोऽस्मि दिष्टिः कामं किं करोमि प्रशाधि माम् ।

On the other hand, D5 11 12 subst , while Ś1 ins. after 546*

550* यथाभिलषितं कार्यं किं ते कुर्मोऽभिकाङ्क्षितम् ।
[D11 यद (for यथा).]

—G2 3 transp. 34cd and 34ef. —c) V3 4 पात्री° (V1 °त्रे), M3 प्राप्त°; Cg k,t as in text (for पात्रभूतो). D1 1

G 1 21 18
B 1 18 54
L 1 16 28

पूर्वं राजर्षिशब्देन तपसा द्योतितप्रभः ।
ब्रह्मर्षित्वमनुप्राप्तः पूज्योऽसि बहुधा मया ॥ ३५
तदद्भुतमिदं विप्र पवित्रं परमं मम ।
शुभक्षेत्रगतश्चाहं तव संदर्शनात्प्रभो ॥ ३६
ब्रूहि यत्प्रार्थितं तुभ्यं कार्यमागमनं प्रति ।
इच्छाम्यनुगृहीतोऽहं त्वदर्थपरिवृद्धये ॥ ३७
कार्यस्य न विमर्शं च गन्तुमर्हसि कौशिक ।
कर्ता चाहमशेषेण दैवतं हि भवान्मम ॥ ३८

T3 हि (for ऽसि) Ñ1 सो, G3 ते (for से) —ᵈ) Dt D6 8 मानद, M3 धार्मिक (for धार्मिक) Ś1 Ñ V B D5 10–11 चिरस्या(V4 °स)भ्याग(V4 °*)तोसिपि (D13 स्थिति [sic]) D1–3 7 प्राप्त परमधार्मिक —Ś1 Ñ V B D1–3 6 7 10–13 M4 read 34ᵉᶠ (including 551*, 552*) after 555* —ᶠ) D3 तु, T3 sup lin sec m (for च) —After 34 Ś1 B3 (l 1 only, after 547*) D1–3 6 7 11 13 ins

551* गङ्गाजलाभिषेकेण यथा प्रीतिर्भवेन्मम ।
तथा त्वदागमे विप्र परमप्रीतिमानहम् ।

[No comm D1 reads l 1 after 545*, repeating it here —(l 2) D3 सत्य D6 यथा (for तथा) D11 परं*- (for परम) D1 °मानह D3 °मानह D3 °मा * ई (for प्रीतिमानहम्)]
while Ñ V B D10 13 M4 ins after 34 (for Ś1 D1 etc. cf v l 36)

552* त्वामिहाभ्यागतं दृष्ट्वा प्रतिपूज्य प्रणम्य च ।

[No comm V4 [अ]भ्यागत (for [अ]भ्यागत) B1 प्रतिपूज्य च (hypermetric) D13 प्रतिगृह्याभिपूज्य च (for the post half)]
On the other hand Dt D6 8 T3 M3 ins

553* यस्माद्विप्रेन्द्रमत्राप्त सुप्रभाता निशा मम ।
[No comm]

35 M4 om 35ᵃᵇ —ᵃ) D1–3 7 पूज्यो, D4 पूर्वे (for पूर्वं) —For 35ᵃᵈ Ś1 Ñ V B D6,10–13 subst

554* त्वं हि राजर्षिकुलजस्तपोभिर्नियमैस्तथा ।

[V3 D13 त्व राजर्षिकुले जातस् (for the prior half) V3 नियमैश् (for नियमैस्)]

—ᶜ) Ñ3 B1 3 (m also as in text) D7 10 महर्षि°, D14 °त्वम् (for ब्रह्मर्षित्वम्) M3 °प्राप्य (for अनुप्राप्त) —ᵈ) D1 3 7 बहुशो, G1 3 तपसा (for बहुधा) M4 मम (for मया) Ś1 N V B D5 10 13 तस्मात्पूज्य(B3 °प्रिय)तमोसि (V3 °हि) मे —After 35 Ś1 Ñ V B D1 3 5 7 10–13 M4 ins

555* साक्षादिव ब्रह्मणो मे तवाभ्यागमनं गतम् ।
पूतोऽस्म्यनुगृहीतश्च तवाभ्यागमनान्मुने ।

[No comm —(l 1) V3 तवोपितं D13 साक्षादि * (for साक्षादिव) V4 ब्रह्मणो * M4 ब्राह्मणेतद् (for ब्रह्मणो मे) B3 तवाभ्या° D6 °गमनाद् D13 त * भ्या° M4 त्वयाभ्या° (for तवाभ्यागमन) D1 महद् D3 कृत D11 प्रभो (for गतम्) —(l 2) V4 पूतोमि B4 प्रीतोस्मि D10 यतोस्मि (for पूतोऽस्मि)
Ś1 D1–3 7 11 M4 [अ]स्मि (for च) D10 [अ]य M4 [अ]पि (for [अ]स्मि-) D11 तवाभ्या * गमनं मुने (sic) (for the post half)]
—Thereafter, Ś1 Ñ V B D1–3 6 7 10–13 M4 read 34ᵉᶠ (cf v l 34)

36 Ñ V B D10 13 om 36 —ᵃ) Dt D6 8 अद्भुत, D7 इमं, Cr m g k t as in text (for इदं) D1 एवमद्भुतं (for तदद्भुतमिदं) Ś1 D1–3 5 7 11 13 M4 Cg महान् (for विप्र) —ᵇ) M4 त्वत्तीर्थ (for पवित्रं) D1 Cr पावनं, Ct as in text (for परमं) D11 शुभं, T3 भुवि, Cr as in text (for मम) Cg as in text (for ᵇ) —D3 om (hapl) from तश्चाहं in ᶜ up to त in the prior half of 552*. —ᶜ) D3 कुरुक्षेत्र M4 शुभे क्षेत्रे (for शुभक्षेत्र) —ᵈ) Ś1 D1 3 5 7 11 13 M4 संदर्शनेन वै (D3 च, M4 तु) —After 36, Ś1 D1–3 5 7 8 11 13 ins 552* —Thereafter D1 cont

556* धन्योऽस्मि कृतकृत्योऽस्मि भाग्यवानस्मि सत्तम ।

37 ᵃ) T3 यत्, Cm g t as in text (for यत्) —ᵇ) Dt प्रति in marg —ᵈ) Dt D8 T1 G4 M3 त्वदर्थं, Cm g as in text (for त्वदर्थे) —For 37, Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 9–13 subst

557* यत्कार्यं येन चार्थेन प्राप्तोऽसि मुनिपुंगव ।
कृतमित्येव तद्विद्धि मान्योऽसि सुमहान्मम ।

[(l 1) Ś1 तेन (for येन) V1 3 B4 D13 चार्थेन (D4 °च) (for चार्थेन) Ñ2 V4 B3 4 -पुंगव B3 D13 -सत्तम (for पुंगव) —(l 2) Ñ3 कृतम् (for कृतम्) V3 सवमेवकृत विद्ध (for the prior half) Ś1 D1 3 5 7 9 11 13 मान्योसि हि V3 B1 °सि त्व D3 मा मान्योसि D13 मान्योस्यसु (sic) (for मान्योऽसि सु)]

38 ᵃ) T3 च (for न) Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 9 10 12 13 स्व(V2 4 सु)कार्यं हि (Ś1 D2 3 5 7 12 °कार्येण D10 °कार्यस्य) विमृश्य (Ś1 D6 10 °मर्शं D2 7 9 °मर्शं, D3 °म *) स्व D11 स्वकार्यंवदिशिच्छरय (sic) T2 न मा कार्यविमर्शेन —ᵇ) Ś1 D1–3 5 7 9 13 M4 Ch कर्तुम्, Ñ V B D10 11 13 वक्तुम् (for गन्तुम्) B4 कौशिक Dt D6 8 सुमत, D2 शौनक (for कौशिक) —After 38ᶜᵈ Ś1 Ñ V B D1–13 ins

558* भगवन्नास्त्यदेयं मे त्वामहं प्रति विद्यते ।

[No comm V1 °देयस् D13 नास्त्य° (for नास्त्यदेय) V1 वै D4 न (for मे) —D9 om from the post half up to 38ᶜ V3–4 B4 D13 प्रतिपद्य(D13 °पेच)ते (V3 °पं V4 °दि) (for प्रति विद्यते) Ś1 D5 11 13 तव प्रति हि° (for the post half)]

इति हृदयसुखं निशम्य वाक्यं
श्रुतिसुखमात्मवता विनीतमुक्तम् ।
प्रथितगुणयशा गुणैर्विशिष्टः
परमऋषिः परमं जगाम हर्षम् ॥ ३९

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे सप्तदशः सर्गः ॥ १७ ॥

१८

तच्छ्रुत्वा राजसिंहस्य वाक्यमद्भुतविस्तरम् ।
हृष्टरोमा महातेजा विश्वामित्रोऽभ्यभाषत ॥ १
सदृशं राजशार्दूल तवैतद्भुवि नान्यतः ।
महावंशप्रसूतस्य वसिष्ठव्यपदेशिनः ॥ २
यत्तु मे हृद्गतं वाक्यं तस्य कार्यस्य निश्चयम् ।
कुरुष्व राजशार्दूल भव सत्यप्रतिश्रवः ॥ ३

G 1. 22 3
B 1. 19. 3
L 1. 17 3

—Ś1 Ñ V B D5 10–13 om. 38^c–39. D7 om. 38^c. D11 om. 38^c except वर्ता. —^d) D3 7 भगवन्मम (for हि भवान्मम). —After 38, Dt D4 6 11 16 S ins.:

559* मम चायमनुप्राप्तो महानभ्युदयो द्विज ।
तवागमनजः कृत्स्नो धर्मश्चानुत्तमो मम ।

[For ins see below.—(l. 2) G1 M1 [आ]गमजो, Dt D6 8 द्विज, G2 M3 [उ]त्तम (M3 °भ), M2 damaged (for मम).]

—After l. 1, D3 ins.:

560* अश्वमेधफलं जन्म जीवितं च सुजीवितम् ।

[cf. 31^ef]

39 ^a) Ñ V B D9 10 13 हृद्(Ñ1 °दृ ditto)म(V1 2 D9 °मि)तिमधुरं; Cg k t as in text (for इति हृदयसुखं). D11 नि * * * * (for निशम्य वाक्यं). Ś1 D1–3 6 7 11 12 इति हृदयमनोनुग(D7 °नुगतं; D11 °गत)वाक्यं. —^b) V श्रावि-सुसमम् (for श्रुतिसुखम्). V1 D9 °मात्मवतो (D8 °तो); Cg t as in text (for °वता). V2 B3 4 D10 मुक्तं (for उक्तम्). Ś1 D1–3 6 7 11 12 नरपतिनाभिहितं(D5 °*) वचो निशम्य. —^c) V1 गुणयशो. Ś1 D1–3 6 7 9 11–13 ततो महर्षिर् (D11 शुभमा [sic]); Ñ V B D10 M4 गुणै(B3 तै [sic])र्विशिष्टो (B1 m. also विशिष्टे); Cm g k as in text (for गुणैर्विशिष्टः). —^d) Ñ V B D10 13 मुनिवृषभः (V1 °वृ); T1 2 M3 परमर्षिः (submetric), M1 °मुनि; Cg k t as in text (for परमऋषिः). V1 B1 पर (for परमं). Ś1 D1–3 7 9 11 मुदितमना हि(D9 °हि)जगाम वै (D7 तन्ने hypermetric) मनसे. —D11 reads 39 twice (second time as in Ś1)

Colophon.—*Kāṇḍa name*: Ñ2 D4 11 13 om. V (V1 before रामायणे) B D11 आदि°; D13 अयोध्या°. —*Sarga name*: Ś1 Ñ V B D1–3 6 7 9–12 विश्वामित्रा(Ñ2 B3 D10 11 °त्र; D1 बालचरिते विश्वामित्राभ्या; D12 कौशिका; D5 °मित्रागमनं; D6 °प्राप्त्य)गमनं (D11 13 °नः). —*Sarga no.* (figures, words or both): Ś1 Ñ2 V1 4 B1 4 D5 5 13 om. both. Ñ2 B2 3 D9–11 21. V2 23; V3 20; D1 7 16, S अष्टादश.; Dt D1 6 8 14 अष्टादशः 18. D13 -कांडे -मित्रा- नाम. (dash indicates lacuna).—After colophon, G1 2 4 conclude with श्रीरामाय नमः; G3 श्रीमते रामानुजाय नमः; M3 श्री----मः.

18

1 T2 begins with श्रीरामचन्द्राय नमः.—^a) M3 तं (for तच्). Ś1 D6 12 नर° (for राजसिंहस्य).—^b) D3 महद् (for वाक्यम्). D13 वाक्य * श्रुत-. D1–3 G3 -विक्रमं; D7 -दर्शने; Cm g k t as in text (for -विस्तरम्).—^c) D13 हृष्ट°; G3 °रोमा; Cg as in text (for हृष्टरोमा). V2 °राजे (for महातेजा). Ś1 repeats 1^{bc} in place of 3^{bc}.—^d) Ñ2 स्व°; M2 * * पत (for ऽभ्यभाषत)

☞ Ñ V B D9 13 substitute a parallel version for st 2-20 which is given at the end of 20.

2 ^b) Dt D1 3 6–8 Ct सर्वैः; D5 सर्वैतद्, D13 तव तद्; M3 त्वय्येतत् (for तवैतद्) ‡ Cm एतत्त्वयैव सदृशम्; Ck सर्वैतदुत्तरस्यं वचनं सदृशम्। ‡ D1 मान्यत; D4 Cg नान्यथा, Cm k t as in text (for नान्यतः)—^c) D4 °पुरुष; Cm k t as in text (for महावंश) T2 -प्रसूतश्च.—^d) Ś1 D1–3 5 7 11 12 वसिष्ठस्यानुवर्तिन (D5 °र्ती° [sic.]), T2 वसिष्ठस्योपदेशिन, Ck as in text

3 Cf 1 1 2 and 20 —^a) D1 च (for तु) D11 हृदयं (for हृद्गतं) Ś1 D3 12 T2 Cg कार्यं, Ck as in text (for वाक्यं) Ś1 om 3^{bc} repeating 1^{bc} in its place —^b) D4 M1 वाक्यस्य; T2 कार्यश्च; Cm k t as in text (for कार्यस्य) D1–3 6 7 11 12 तस्य कार्य(D12 13 वाक्य तस्य) विनिश्चयं —^c) D1–3 7 कुरु त्वं; Cg k t as in text (for कुरुष्व) D1 11 12 नर°; D13 (after corr. sec m as in text) अश्व°; T2 M3 नृप° (for राजशार्दूल) —^d) Cg k प्रतिश्रवः

G 1 21 4 B 1 19 4 L. 1 17 4

अहं नियममातिष्ठे सिद्ध्यर्थं पुरुषर्षभ ।
तस्य विघ्नकरौ द्वौ तु राक्षसौ कामरूपिणौ ॥ ४
व्रते मे बहुशश्चीर्णे समाप्त्यां राक्षसाविमौ ।
मारीचश्च सुबाहुश्च वीर्यवन्तौ सुशिक्षितौ ।
तौ मांसरुधिरौघेण वेदिं तामभ्यवर्षताम् ॥ ५
अवधूते तथाभूते तस्मिन्नियमनिश्चये ।
कृतश्रमो निरुत्साहस्तस्माद्देशादपाक्रमे ॥ ६
न च मे क्रोधमुत्स्रष्टुं बुद्धिर्भवति पार्थिव ।
तथाभूता हि सा चर्या न शापस्तत्र मुच्यते ॥ ७
स्वपुत्रं राजशार्दूल रामं सत्यपराक्रमम् ।
काकपक्षधरं शूरं ज्येष्ठं मे दातुमर्हसि ॥ ८
शक्तो ह्येष मया गुप्तो दिव्येन स्वेन तेजसा ।
राक्षसा ये विकर्तारस्तेषामपि विनाशने ॥ ९
श्रेयश्चास्मै प्रदास्यामि बहुरूपं न संशयः ।
त्रयाणामपि लोकानां येन ख्यातिं गमिष्यति ॥ १०

(as in text) Ś1 D1-3 5 7 11 12 धर्मं समनुपालय (D1 °यन् ; D11 °ये) Ct as in text (for d)

4 Cf v l 2 and 20 —a) Ś1 D5 11 12 हि यज्ञ, Cg k t as in text (for नियमम्) Ś1 D6 11 12 M4 भातिष्ठ, Cm g k t as in text (for मातिष्ठे) —b) Dt D4.6 विप्यर्थं, D1 सिप्यर्थं, Cg t as in text (for सिद्ध्यर्थं) D3 7 कंचित्काले नृपोत्तम —After 4ab, D11 ins l 6 of 566* —c) D11 त* (for तस्य) Ś1 D1-3 5 7 11 12 मे, M4 om (for तु) —d) T2 reads sup lin sec m तौ in राक्षसौ M3 कामरूपि*

5 Cf v l 2 and 20 Ś1 D6 12 om 5ab G2 M1 read 5ab after 5ef. M3 transp 5ab and 5cd —a) Dt D6 8 T1 2 Ct °तु, G1 2 व्रत (sic) मे, G2 व्रतं मे, M4 व्रतेन, Ck as in text (for व्रते मे) T1 G1 शीर्णे, G3 सीर्णे, Cg k t as in text (for चीर्णे) D1-3 7 बहुशो विततं (D2 7 त्रिदिते, D3 विदृते)तस्मिन् —b) D1-3 7 समाप्तौ, D6 समाप्तौ, G1 2 सप्राप्तौ, M3 समाप्ते, Ck t as in text (for समाप्त्या) D1-3 7 M4 °धर्मौ, D5 °कुर्मौ (for राक्षसाविमौ) —For 5ab D11 subst l 7 of 566*, and reads before 4cd D1 3 7 8 14 G4 M3 om T1 reads inf lin 5cd —d) Ś1 D5 11 12 तस्मिंस्तौ राक्षसा(Ś1 पुरुषा)धमौ, D4 6 T3 यज्ञविघ्नकरौ तु तौ (D4 with hiatus उभौ) —After 5cd, T2 M3 ins

561* पौलस्त्यराक्षसेन्द्रेण संदिष्टौ घोररूपिणौ ।

[No comment —M3 राक्षसौ (for पौलस्त्य)]

—e) D1 स (for तौ) —f) D4 T3 वेदिकाम्, D9 वेदीं ताम् (for वेदिं ताम्) —For 5ef Ś1 D1-3 5 7 11 12 subst

562* तावभ्यकिरतां वेदिं मांसेन रुधिरेण च ।

[Ś1 तावेव° D2 तावेव° D3 7 तावता° (for तावभ्यकिरतां) D11 वेदीं (for वेदिं)]

6 Cf v l 2 and 20 —a) Ś1 अथ°, D6 अवध्येते (sic) (for अवधूते) D1 °पूते (for तथाभूते) —b) D7 नि*म (for नियम) Ś1 D1-3 5 12 विस्तरे, Cm g t as in text Ck निश्चिते (for निश्चये) —For 6cd D11 subst l 9 of 566* —c) D1-3 7 व्यर्थं, M3 क्रतु (for कृत) G2 निरुत्साह, M4 निराहारस् (for निरुत्साहस्) —d) Ś1 D3 5 6 7 11 12 अ(Ś1 द)पा(D3 before corr यज्ञ)कर्मे, D1 3 °क्रमा(D2 °म)त्, T3 G1 4 M4 अप°, Cm g k t as in text (for अपाक्रमे)

7 Cf v l 2 and 20 —a) D11 तव (for न च) D11 G1 M3 °मुत्स्रष्टुं, M3 क्रो** त्स्रष्टुं Ck t as in text (for क्रोधमुत्स्रष्टुं) Ś1 न च कोपं समुत्स्रष्टुं, D2 न चकाम तदुत्स्रष्टुं —b) D7 पार्थिवे, M3 reads inf lin sec m (for पार्थिव) —c) M4 दीक्षा (for चर्या) Ś1 D1-3 5 7 11 12 तथाभूते हि तत्कर्म, Cg k as in text (for c) —d) D9 reads 7d in marg Ś1 D5 11 12 कोप(D6 °*)स्त (for शापस्) Ś1 D1 3 5-7 11 12 तस्य (D6 °त्र as in text) विद्यते, Cg as in text (for तत्र मुच्यते) ‖ Ck तत्र तस्यां चर्यायां शापो न विमुच्यते न क्रियते । ‖ —After 7 Ś1 D1-3 5 7 11 12 ins l 12 14 of 566*

8 Cf v l 2 and 20 —a) D1 सुपुत्र, D3 4 सपुत्र, D11 स्वं पुत्र, Cg k t as in text (for स्वपुत्र) —c) Ś1 Dt D4 6 12 वीर (for शूर) —d) D9 श्रेष्ठं (for ज्येष्ठं) Ś1 D1-3 5 7 9 12 त्वं, D11 त (for मे)

9 Cf v l 2 and 20 —a) D2 11 शक्तो°, D6 शक्नोति (for शक्तो हि) D7 [ए]षु (for [ए]ष) —b) D3 दैवेन° (sic) D3 दिव्येनाक्षेण, M4 सहजेन च (for दिव्येन स्वेन) —c) Ś1 D1 5 11 रक्षसा, D2 5 7 राक्षसा (for राक्षसा) Ś1 अपि°, D1 3 5 11 येपि°, D3 7 येपि नेतारस्, D11 M4 ये ए°, G2 3 M1 3 विघ्नकर्तारो, all comm as in text (for ये विकर्तारस्) —d) G2 M1 ये तेषां च, Cm k t as in text (for तेषामपि) Ś1 D1-3 5 7 9 11 12 विनिग्रहे (Ś1 °हः), Ck t as in text (for विनाशने)

10 Cf v l 2 and 20 —a) D1 gloss (m) अस्त्रदान लक्षण श्रेय (for श्रेयश्) Ś1 D1 5 9 11 12 प्रय(D11 °य)च्छामि G1 2 M3 प्रयच्छामि, Ct as in text (for प्रदास्यामि) —b) M3 ** रूप (for बहुरूप) Ś1 असंशय, D1-3 5 11 12 असंसर, D7 अमन्सृद (sic) (for न संशय) —d) Ś1 D5 12 °रामो, D1 °राजा (marg येनासस्यो also) D2 5 9 येनाजेयो, D7 येतालेयो, D11 तेना **, G4 M3 पुनं°, M4 °स्यातो, Cg t as in text (for येन ख्यातिं) Ś1 D1-3 5 7 9 11 12 M4 प्रविश्यति (for गमिष्यति)

न च तौ राममासाद्य शक्तौ स्थातुं कथंचन ।
न च तौ राघवादन्यो हन्तुमुत्सहते पुमान् ॥ ११
वीर्योत्सिक्तौ हि तौ पापौ कालपाशवशं गतौ ।
रामस्य राजशार्दूल न पर्याप्तौ महात्मनः ॥ १२
न च पुत्रकृतं स्नेहं कर्तुमर्हसि पार्थिव ।
अहं ते प्रतिजानामि हतौ तौ विद्धि राक्षसौ ॥ १३
अहं वेद्मि महात्मानं रामं सत्यपराक्रमम् ।
वसिष्ठोऽपि महातेजा ये चेमे तपसि स्थिताः ॥ १४
यदि ते धर्मलाभं च यशश्च परमं भुवि ।
स्थिरमिच्छसि राजेन्द्र रामं मे दातुमर्हसि ॥ १५
यद्यभ्यनुज्ञां काकुत्स्थ ददते तव मन्त्रिणः ।
वसिष्ठप्रमुखाः सर्वे ततो रामं विसर्जय ॥ १६
अभिप्रेतमसंसक्तमात्मजं दातुमर्हसि ।
दशरात्रं हि यज्ञस्य रामं राजीवलोचनम् ॥ १७

G 1. 22. 17
B. 1. 19. 18
L. 1. 17. 17

---

11 Cf. v.l. 2 and 20. —a) Ś1 D2.3.5.7.9.12 ते (for तौ). T2 (sup. lin. sec. m. also as in text) चेमौ (for च तौ). D7 राम * साद. —b) Ś1 D1–3.5.7.9.11.12 M4 स्थातुं शक्ताः (D1.11 M4 °क्तौ by transp.) (for शक्तौ स्थातुं). —c) M4 om. न. G2 M1 हि (for च). Ś1 D6.12 तेषां च रामादन्यो वै; D1–3.7.9 तेषां च(D3 वै)नान्यः काकुत्स्थाद् (D3 °त्स्थ), D11 तयोश्च रामादन्यो वै. —d) Ś1 D1 (m. within brackets gloss हंतुं चैतान्)–3.5.7.9.11.12 योद्धुम्; Ck as in text (for हन्तुम्).

12 Cf. v.l. 2 and 20. —a) Cm.g वीर्योत्सिक्तौ (as in text). T3 पापौ (for पापौ) Ś1 D2.3.5.7.9.12 वीर्योत्सिक्ता हि ते (Ś1 त्वे; D3 तौ[sic]) पापा. —b) Ś1 D1–3.5.7.9.11.12 कालकूटोपमा (Ś1 D3.12 °टसमा, D1 °टोपमौ, D11 °टसमौ) रणे (Ś1 त्रये), M4 वक्ता कोटिमपि प्रभो; Cg as in text (for b). —c) G1.3 नर°; M3 लोकरामस्य (for राजशार्दूल). —d) T3 पर्याप्तौ (for पर्याप्तौ). D4 रणाजिरे (for महात्मनः). Ś1 D1.3.5.7.9.12 न सहिष्यंति (D1 °ष्यत.) सायकान्, D2 सहिष्यति च सायकान्, D11 सहिष्येते न सायकान्.

13 Cf. v.l. 2 and 20. —a) D7 [स]त्र (for च). Ś1 D1 D5.6 G2 M1 Ck.t °जाते, Cm.g as in text (for पुत्रकृतं). —b) G1 °महेय। M3 क * * हसि (for कर्तुमर्हसि). —After 13ab, M3 ins.:

563* दशरात्रस्तु यज्ञश्च वसिष्ठासेन राक्षसौ ।
हन्तव्यौ विघ्नकर्तारौ मम यज्ञस्य वैरिणौ ।

[No comm.]

—c) Cm.g.t हतौ (as in text). D6 missing तौ. Ś1 D5.11.12 हंतारौ राक्षसानणो, D1–3.7.9 हतांस्तान्विद्धि राक्षसान्.

14 Cf. v.l. 2 and 20. —a) Ś1 D1.3.5.7 G1 M4 वेद; D2 ते वेद (hypermetric), Cm.g.k as in text (for वेद्मि). T3 महामहा(ditto.)त्मानं. —b) Ś1 D1–3.5.7.11.12 M4 राजीवलोचनं; Cg as in text (for सत्यपराक्रमम्). —c) Ś1 D1.3.5.7.9.11.12 °ष्ठश्च, D3 °ष्ठश्च; D4 °ष्ठो हि; Cg.t as in text (for वसिष्ठोऽपि). D12 महोत्तेजा (sic) (for महातेजा). —d) Ś1 D1–3.5.7.9.11.12 [म]न्ये. D4 [इ]हः T3 मे, Cg as in text (for [इ]मे). D8 त * सि (for तपसि). D1 (marg.) योय यद्दल पूव च also = the post. half of l. 28 of 566*. —For 14cd, M4 subst. l. 28 of 566*.

15 Cf. v.l. 2 and 20. —a) Ś1 D1–3.5.7.9.11.12 -लोभ (D9 °प)श; D4 T3 G1.3 M3.4 -लाभश्च; Cg.k.t as in text (for -लाभं). Dt D6.8 तु (for च). —b) Ś1 D5.11.12 मनश् (for यशश्). Ś1 D1–3.5.7.9.11 मत्त(Ś1 D6.9 यश)ति स्थितः D12 पश्यसि स्थितुं (sic) (for परमं भुवि). —Ś1 D1–3.5.7.9.11.12 M4 om. 15cd. —c) D4 T3 (after corr. inf. lin. sec. m. as in text) G1–3 Cg स्थितम्, Ck स्थितिम्, Ct as in text (for स्थिरम्). M3 इच्छासि, Ck.t as in text (for इच्छसि).

16 Cf. v.l. 2 and 20. Ś1 D1–3.5.7.9.11.12 M4 transp. 16 and 17. M3 reads 16 after 18. D11 (sec. m.) reads 16a–17b in marg. —a) D3.7 यदा (for यदि). D4 Cg ह्यनुज्ञां, T2 (sup. lin. sec. m. also as in text) G3.4 M1.3 Ck [अ]भ्यनुज्ञां, Ct as in text (for [अ]भ्यनुज्ञां). D2 repeats का wrongly. T3.5 राजेंद्र (for काकुत्स्थ). —b) Ś1 D1.5.11.12 वदंति, D9 ददाति, M3 कुर्वंते, Cm as in text (for ददते). D2 ददंनि ते च रावण (sic). —For 16ab, M4 subst. l. 33 of 566*. —c) M4 रामं (for सर्वे). —d) D4 राघवं मे (for ततो रामं). M4 ततो मे दातुमर्हसि.

17 Cf. v.l. 2 and 20. Ś1 D1–3.5.7.9.11.12 M4 transp. 16 and 17. D11 reads 17ab in marg. —a) Ś1 D6.11.12 महाबाहुम्; D1 (gloss in marg. अनुयात्र विना एकाकिनमित्यर्थः)–3.9 (after corr., as in text) G1 असमुक्तम् (D4 °क्त), all comm. as in text (for असंसक्तम्). D7 अभिप्रेतसमायुक्तम्. —b) D3 स्वात्मानं, D12 आहात्मानं (sic), T3 रामं मे, Cg as in text (for आत्मजं). Ś1 D1–3.5.7.9.11.12 सोढुम्; Ck as in text (for दातुम्). —c) Ś1 D1–3.5.7.9.11.12 °रात्रेण, M3 द * * त्रं°; Cr.k as in text (for दशरात्र हि). D1–3.7 यज्ञ॰ ए; Cg.k.t as in text (for यज्ञस्य). —d) Ś1 D1–3.5.7.9.11.12 यस्मिन् (Ś1 D5.12 यिमान्; D11 विधौ) रामेण राक्षसाः (D11 °सौ). —For 17cd, M4 subst. l. 31 and cont. l. 32 of 566*. —After 17, Ś1 D1–3.5.7.9.11.12 ins. l. 2 of 563* with all nominative duals changed into plurals (except in D11) and Ś1 D6.11.12 राजशार्दूल (for विघ्नकर्तारौ).

G 1 22 19 B 1 19 18 L 1 17 19

नात्येति कालो यज्ञस्य यथायं मम राघव ।
तथा कुरुष्व भद्रं ते मा च शोके मनः कृथाः ॥ १८

इत्येवमुक्त्वा धर्मात्मा धर्मार्थसहितं वचः ।
विरराम महातेजा विश्वामित्रो महामुनिः ॥ १९

इति हृदयमनोविदारणं
मुनिवचनं तदतीव शुश्रुवान् ।
नरपतिरगमद्भयं महद्
व्यथितमनाः प्रचचाल चासनात् ॥ २०

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे अष्टादशः सर्गः ॥ १८ ॥

18 Cf v l 2 and 20 —[a]) D1 नान्येति, D3 अत्येति (for नात्येति) D2 कालो (sic) (for कालो) Ś1 D1–3 5.6 11 M1 कालज्ञ, D7 कालस्य, D11 कालज्ञै (sic) Cg k t as in text (for यज्ञस्य) —[b]) Ś1 D5 11 यथा मे, D1 यथार्थं (sic), Cg k t as in text (for यथायं) Ś1 D5 11 बहु (for मम) M3 यथा यज्ञस्य मेनघ —[c]) D3 कुरुष्व, M1 [भा]शु कुरु (for कुरुष्व) G1 3 राजेंद्र (for भद्रं ते) —[d]) D4 [भ]ति (for च) —After 18 M3 reads 16

19 Cf v l 2 and 20 —[b]) D3 धर्मात्म (for धर्मार्थ) —[c]) M2 विर ** (for विरराम) —[d]) Dt D5 8 °मति, G1.3 M3 °वृषि (for महामुनि) —After 19 Dt D4 8 9 11 S Cg k t ins

564* स तं निशाम्य राजेन्द्रो विश्वामित्रवचः शुभम् ।
शोकेन महताविष्टश्चचाल च मुमोह च ।
लब्धसंज्ञस्ततोत्थाय व्यषीदत भयान्वित ।

[Ck comm on l 3 only —(l 1) Ct does not comment on l 1 T3 सर्वे (for स तं) —(l 2) D4 8 11 S Cg शोकमस्थासभत्तीव (for the prior half) D4 8 11 S Cg om from the post half of l 2 up to the prior half of l 3 —(l 3) D6 T2 विषीदत (T2 °दत) T3 व्यषीदत Cg (as above) (for व्यषीदत) M3 विषसाद च तत्वत (for the post half)]

20 [a]) D4 8 9 (changing the metre) इति स (for इति) —[b]) G1 तदि * व (for तदतीव) D1–3 7 M4 स तथा (D1 हमथो, M4 च तथा) विशुश्रुवान् —[c]) Dt D1–4 6–8 T2 3 G1 M4 [अ]भवद् (for [अ]गमद्) D14 G3 M2 महात्मा Cr m gp as in text (for महद्) Dt D4 8 11 T3 महान् (D11 ततो) महात्मा, D1 7 **मना, D5 1 T1 G1 M4 महामना (for भयं महद्) M3 (after corr inf lin sec m as in M3) नरपतिरभवन्महान्महात्मा —[d]) D1–3 7 9 °मति all comm as in text (for व्यथितमना) D3 प्र * चाल (for प्रचचाल) D3 7 तथासनात्, D9 16 T2 (before corr sec m as in text) 3 G1 चासनात्, Ck t as in text (for चासनात्) ‖ Cg अतीव अत्यर्थं । व्यथितमना । महान् कुलेन महान् । विचचाल मुमूर्छेत्यर्थः । महदिति पाठे महद्भयं व्यथितमना अतीव विदारणमिति सबन्ध, Ct महाहरपति सार्वभौम इति यावत् । महात्मा महाबुद्धि व्यथितमना मूर्छितचित्त अभवत् । भवस्यातुसर्वाकं आसनाप्रचचाल च ... ‖ —For 20 D11 subst l 37–38 of 566* —For 20 Ś1 D5 11 subst, while D11 ins after l 40 of 566*

565* इत्येवमुक्त्वा विरते मुनीन्द्रे
जगाद भूयो रघुवरं रघु ।
वक्ष स्थले दन्तगयूसनारे
हारावलीरम्यमिव प्रकुर्वन् ।

[(l 3) Ś1 D5 11 वक्षस्थले —(l 4) Ś1 D5 हारावली]

—For 2–20 Ñ V B D14 11 subst

566* (2[ab]) सदृश राजशार्दूल त्वयैतद्वाक्यमीरितम् ।
(2[cd]) सीरे वंशेऽभिजातेन वसिष्ठवशवर्तिना ।
(3[ab]) यत्तु मेऽभिमत कामस्त्वच प्राप्तुमभीप्सित ।
(3[cd]) यदुद्दिश्यागतश्चास्मि कार्यं तच्छृणु तावति ।
(4[ab]) यज्ञसिद्धिकर किंचिद्व्रतमास्थितोऽस्मि महद्व्रतम् । [5]
न शोद्धव्य मया तत्र कस्यचिद्भुवि भूपते ।
(5[ab]) व्रते चाप्यसमाप्ते मे यज्ञघ्नौ राक्षसाधमौ ।
(5[ef]) वेदीमभ्येत्य तरसा रुधिरेणाभ्यवर्षताम् ।
(6[ab]) अभिभूतोऽसकृत्ताभ्यामहं नियमवर्जित ।
(6[cd]) अपक्रम्याश्रमात्तस्माद्द्रष्टु त्वामभ्युपागत । [10]
(7[ab]) न हि मे क्रोधमुत्स्रष्टुं क्षमं तत्र कथंचन ।
(7[cd]) ईदृशी यज्ञदीक्षा सौ मम तस्मिन्महाक्रतौ ।
त्वत्प्रसादाद्दविघ्नेन प्राप्नुयेयं क्रियाफलम् ।
त्रातुमर्हसि मामार्तं शरणार्थिनमागतम् ।
(8[ab]) तयोस्तु प्रतिघातार रामं सत्यपराक्रमम् । [15]
(8[cd]) दातुमर्हसि मे तत्र रक्षार्थममितौजसम् ।
(9[ab]) शक्तो ह्येष मया गुप्त सहजेन च तेजसा ।
(9[cd]) निहन्तु समरश्लाघी सहायमपि रक्षसाम् ।
(10[ab]) श्रियं चास्मै प्रयच्छामि तेनोबलसमावृते ।
(10[cd]) त्रयाणामपि लोकाना येनाजेयो भविष्यति । [20]
(11[ab]) न च तौ राममासाद्य शक्तौ स्थातुं नराशनौ ।
(11[cd]) हन्तुं चैतौ न काकुत्स्थादन्य उत्सहते पुमान् ।
(12[ab]) तौ तु वीर्यबलोन्मत्तौ कालकल्पौ दुरासदौ ।
(12[cd]) रामास्त्रबलनिर्दग्धौ शयिष्येते हतौ युधि ।
(13[ab]) शरीरे चैव त्वया कार्या शङ्का प्रति कथंचन । [25]
(13[cd]) अहं ते प्रतिजानामि पतितौ विद्धि राक्षसौ ।
(14[ab]) वेद्म्यमोघबलं राममहं सत्यपराक्रमम् ।
(14[cd]) वसिष्ठश्चापि वेदैनं योऽस्य यद्बल एव च ।
(15[ab]) यदि धर्मयशोलाभमभिवाञ्छसि पार्थिव ।
(15[cd]) ततो राम प्रयच्छैक यदि वा श्रद्दधासि मे । [30]
(17[cd]) दशरात्रेण मे यज्ञो भविता यत्र राक्षसौ ।
हन्तव्यौ तव पुत्रेण रामेणाद्भुतकर्मणा ।
(16[ab]) यदि मेऽप्यनुजानन्ति गुरवस्ते नराधिप ।
(16[cd]) वसिष्ठप्रमुखा सर्वे ततो रामं विसर्जय ।
(18[ab]) नात्येति काल कालज्ञ यथा यज्ञस्य मेऽनघ । [35]

(18^cd) तथास्तु कुरु भद्रं ते दाक्षिण्यं मा च पार्थिव ।

20 { इति हृदयविदारणं वदन्तीं
मुनिवचनं तदयो स शुश्रुवान् ।
नरपतिरभवत्ततो महात्मा
व्यथितमना प्रचचाल चासनात् ।   [40]

[Though Ś1 D1 [illegible] M4 are not included in the subst group their variants are given here along with others as some lines of the subst group occur in them as ins or subst —(l 1) V1 ईदृश (for स्तुश) B4 इति (for ईरितम्) —(l 2) Ñ2 V2 D13 मैत्रस्य (V3 °त्रे) V1 B1 (m also as above) मैत्रेये B1 (m also) सूर्यवंशे (for सौर वंशे) V1 में is repeated wrongly in अभिवादन V2 सह B1 [illegible] (for [illegible]) —(l 3) V1 ते (for तु) D13 [S]मिहित (for [S]भिमत) V4 प्राप्तम् B1 प्राप्त (for प्राप्नुम्) V3 °थित B2 इतीप्सित (for अभीप्सित) —(l 4) V4 तद् (for यद्) V1 सुप्रताम् B4 सुदेवताम् (for सुव्रताम्) D13 यश (for हरि) —(l 5) V4 [illegible] (for [illegible]) V1 महाद्रुत V4 महद्गुत, B4 D13 महाद्भुतं (for महद्भुतम्) V1 आदिष्टवान् महद्भुतं (for the post half) —After 4^cd D13 ins l 6 —(l 6) V2 [illegible] (for [illegible]) V2 तथा D13 भवेत् (for यथा) V2 मूर्ति° V3 °मूर्ति D13 वेद° D13 दीक्षितः वै (for मुनि सूते) —For 5^cd, D13 subst l 7 —(l 7) D13 यत्ने (for यत्) D10 [illegible] (for [illegible]) D13 समाप्ते (for [अ]समाप्ते) V1 वै (for मे) D13 [illegible] (for [illegible]) —(l 8) V2 यज्ञम् (for [illegible]) B4 [illegible] (for [illegible]) B4 [अ]न्य° (for [अ]न्य [illegible]) —For 6^cd D13 subst l 9 —(l 9) D13 तथा (for [illegible]) V1 तावद् D13 ता[illegible] (for तावत्) D13 [illegible] (for [illegible]) V1 [illegible] V2 [illegible] V3 B1 [illegible] D13 [illegible] (for [illegible]) D13 [illegible] —(l 10) V2 D13 [illegible] B4 [illegible] (for [illegible]) V2 V3 B4 D13 [illegible] (D [illegible]) [illegible] V1 [illegible] D13 [illegible] (sic) (for [illegible]) —(l 11) V2 [illegible] (for the prior half) V3 B1 [illegible] (for [illegible]) B4 [illegible] (for [illegible]) —After 7 Ś1 D1-[illegible] ins l 12-14 —(l 12) V2 [illegible] (for [illegible]) Ś1 D1 [illegible] D5 [illegible] D13 [illegible] (for [illegible]) V1 V D13 [illegible] D5 [illegible] (for [illegible]) D13 [illegible] (sic) (for [illegible]) —(l 13) D13 [illegible] (for [illegible]) D13 [illegible] D13 [illegible] (for [illegible]) —(l 14) D13 [illegible] (for [illegible]) Ś1 D[illegible] (for [illegible]) Ś1 Ñ2 B1 (m also as above) D[illegible] (for [illegible]) —(l 15) V1 V1 [illegible] B1 [illegible] [illegible] V2 [illegible] (for [illegible]) V1 [illegible] V1 [illegible] (for [illegible]) —(l 16) B1 [illegible] (for [illegible]) —(l 17) V1 [illegible] (for [illegible]) V[illegible] (for [illegible]) V[illegible] (for [illegible]) —(l 18) V1 [illegible] (for [illegible]) V1 [illegible] (for [illegible]) V4 [illegible] (for [illegible]) —(l 19) Ñ2 V1 B2 (m also as above) D10 [illegible] (for [illegible]) —(l 20) V1 D13 [illegible] V2 [illegible] V4 [illegible] (sic), B2 [illegible] D13 [illegible] (for [illegible]) —(l 22) B3 (m also) [illegible] (for [illegible]) Ñ2 च [illegible] V1 B1 [illegible] V2 [illegible] V4 [illegible] (for [illegible]) D13 [illegible] (for the prior half of 11^c in D7) D13 [illegible] (for [illegible]) V2 [illegible] (for [illegible]) —(l 23) D13 च (for तु) V3 [illegible] (sic) (for [illegible]) —(l 24) V1 [illegible] (for [illegible]) V1 [illegible] (sic) (for [illegible]) —(l 25) V2 [illegible] V2 [illegible] V4 [illegible] B1 [illegible] (for [illegible]) V3 [illegible] (for [illegible]) —(l 26) V1 B1 (B1 m also as above) तौ (for ते) —(l 27) V1 [illegible] (for [illegible]) —For 14^cd M4 subst l 28 —(l 29) V2 B4 [illegible] (for [illegible]) D13 [illegible] (for [illegible]) —(l 30) B4 [ए]न (for [ए]के) V2 न (for वा) Ñ1 [illegible] V1 [illegible] (sic) V3 [illegible] V4 [illegible] B4 [illegible] (for [illegible]) —For ins. see below —For 17^cd M4 subst l 31 —(l 31) V1 [illegible] (for [illegible]) V1 D13 transp [illegible] and [illegible] —M4 ins l 32 after 17 —(l 32) V1 [illegible] (for [illegible]) —M4 subst. l 33 for 16^cd —(l 33) V1 D13 M4 [illegible] (for [illegible]) M4 [illegible] (for [illegible]) V1 च (for [illegible]) V[illegible] [illegible] (V4 °[illegible]) (for [illegible]) —(l 34) V1 [illegible] (for [illegible]) D13 [illegible] (sic) (for [illegible]) —(l 35) V1 B1 [illegible] (for [illegible]) V1 [illegible] (for [illegible]) B1 marg [illegible] in [illegible] —(l 36) Ñ1 [illegible] V1 [illegible] B1 [illegible] (for [illegible]) V4 [illegible] (for [illegible]) V1 [illegible] (for [illegible]) V1 [illegible] V2 B2 D13 [illegible] (by transp) V1 [illegible] (for the post half) —For 20 D13 subst l 37 38 —(l 37) Ñ1 V1 D1 [illegible] V1 [illegible] (hypermetric) V2 D13 [illegible] (for [illegible]) —(l 38) V1 [illegible] V2 [illegible] V4 [illegible] B1 [illegible] B1 [illegible] D13 [illegible] (for [illegible]) V1 [illegible] V2 [illegible] —(l 40) V1 [illegible] (for [illegible]) B1 [illegible] B4 [illegible] (with hiatus) (for [illegible]) —After l 40 D13 ins 565*] —After l 30 B1 ins.

5′ * [illegible]

Colophon —*Kāṇḍa name* Ś1 Ñ2 D[illegible] om V B D13 [illegible] D[illegible] —*Sarga name* Ś1 V V B D[illegible] [illegible] (V1 [illegible]) D13 [illegible] D5 [illegible] —*Sarga no* (figures words or both) Ś1 V1 V1 B4 D13 D[illegible] om. Ś1 [illegible] D[illegible] V1 24 V1 21 D[illegible] 17 D1 [illegible] D[illegible] T[illegible] G[illegible] M1 [illegible] T1 [illegible] G1 M[illegible] [illegible] (M[illegible]) D1 [illegible] 19 D[illegible] [illegible] 19. D[illegible] [illegible] (dash indicates lacuna)

G. 1. 23. 1
B. 1. 20. 1
L. 1. 18. 1

१९

तच्छ्रुत्वा राजशार्दूलो विश्वामित्रस्य भाषितम् ।
मुहूर्तमिव निःसंज्ञः संज्ञावानिदमब्रवीत् ॥ १
ऊनषोडशवर्षो मे रामो राजीवलोचनः ।
न युद्धयोग्यतामस्य पश्यामि सह राक्षसैः ॥ २
इयमक्षौहिणी पूर्णा यस्याहं पतिरीश्वरः ।
अनया संवृतो गत्वा योद्धाहं तैर्निशाचरैः ॥ ३
इमे शूराश्च विक्रान्ता भृत्या मेऽस्त्रविशारदाः ।
योग्या रक्षोगणैर्योद्धुं न रामं नेतुमर्हसि ॥ ४
अहमेव धनुष्पाणिर्गोप्ता समरमूर्धनि ।
यावत्प्राणान्धरिष्यामि तावद्योत्स्ये निशाचरैः ॥ ५
निर्विघ्ना व्रतचर्या सा भविष्यति सुरक्षिता ।
अहं तत्र गमिष्यामि न रामं नेतुमर्हसि ॥ ६
बालो ह्यकृतविद्यश्च न च वेत्ति बलाबलम् ।
न चास्त्रबलसंयुक्तो न च युद्धविशारदः ।
न चासौ रक्षसां योग्यः कूटयुद्धा हि ते ध्रुवम् ॥ ७

19

1 T3 begins with श्रीरामः शरणं मम. V3 wrongly transp. 1–6^{b} before I. 20. 1. —^{a}) Ñ V B D10.12 M6 व्यथितो राजा (for राजशार्दूलो). —^{b}) Ñ V B D10.12 M6 विश्वामित्र(M6 °त्रो)वचस्तदा. —^{c}) Ś1 D5.11.12 आसीद्विशेष ; Ñ V B D10.12 M6 इव विक्षेदो, all Cs इव (Ck एव) निःसंज्ञ (as in text). D1–3.7 बभूव विमनाः प्रस्त (D3 सद्य). —^{d}) Ś1 D1–3.5.7.8.11.12 स दीनात् (for सज्ञावान्). Ñ V B D10.12 M6 प्या(M6 भू)त्वेदं वाक्य(V3 इद as in text)मब्रवीत् ; T3 विश्वामित्रमथाब्रवीत् ; Ct as in text (for ^{d}).

2 ^{a}) Ś1 Ñ V B D1.5.8.7.10.11.12 M6 [s]पि ; Cg as in text (for मे). D3 ऊनषोडशवर्षोय (sic). —^{b}) Ñ V B D10.11.12 M6 बाहु(V1 °द्ध)बाहुश्च मे सुत:. —^{c}) G4 स (for न). Ś1 D5.12 G4 युद्धे (for युद्ध-). Ś1 चास्य ; T3 कस्य (sic) (for अस्य). —^{d}) D11 [क्ष]सी**: T3 वश्यामि (sic) (for पश्यामि).

3 D3 om. 3. —^{a}) Ñ V B D10.12 M6 स्व(D12 चा)क्षौहिणी: M6 °हि* (for अक्षौहिणी). Dt D8.3 सेना: M3 *र्णा (for पूर्णा). —^{b}) all Cs यस्याहं (as in text). T3 प्रभुर् (for पतिर्). Ś1 D1 (marg. as in Ñ also) 2.3.7.11 यस्या परिवृढं प्रभो. Ñ V B D10.12 M6 बलस्य मम दुर्जया. —^{c}) D4 सेनया (for अनया). Dt D8.3 सहितो (for संवृतो). M3 भूत्वा (for गत्वा). —^{d}) D4 T3 योत्स्येहं, Cg as in text (for योद्धाहं). M3 *शाचरे. —For 3^{cd}, Ś1 D2.3.4.7.11.12 subst.:

568* तया परिवृतो युद्धे दास्यामि रिपुविनाशनम् ।
[Ś1 युद्ध (for युद्धे).]

On the other hand, Ñ V B D10.12 M6 subst.:

569* अनयाहं वृतस्तत्र योत्स्ये नि निशिचारिणैः ।
[Ñ1 illeg. up to वृत. B3 वृ (for [अ]हं). B1 तेन (for तत्र).]

4 ^{a}) Ñ V D1–3 D10.12 M6 अपि, B6 अपि ; Cm g as in text (for इमे). Ś1 D1–3.8.11.12 हि शूरा (D3 transp.) (for शूराश्च). Ñ V B D10 M6 मे योधा ; D12 बहवो, Cm g as in text (for विक्रान्ता). D7 इमे शूराविक्रांता (sic). —^{c}) Ś1 D5 शस्त्र ; D12 शास्त्र ; T3 मेत्र, T3 मेस्त्र (for मेऽस्त्र). Ñ V B D12 M6 कालान्तकयमोपमा ; D12 भृत्याश्च मुनिसत्तम, M3 °मे शस्त्रकोविद. —D12 om. 4^{c}-6^{b}. Ś1 D1–3.7.11.12 om. 4^{cd}. —For 4^{cd}, Ñ V B D10.12 M6 subst.:

570* रक्षसां प्रतियोद्धारस्ते मया सह यास्यति ।
[Ñ1 स तथा (for ते मया). V3 प्रति (for सह). V1 यांत*, V2–4 D11 M6 यांतु वै (V4 M6 ते). B1 यास्यति (for यास्यति).]

5 D12 om. 5 (cf. v. l. 4). Ñ V B D10 M6 om. 5^{cd}. —^{a}) Ś1 D4.12.11 चैव ; D1–3.7 चैवो (D3 °वो) (for एव). —^{c}) Ñ V1.2.4 B D1–3.5.7.10–12 प्राणा (for प्राणान्). Ś1 Ñ V1.2.4 B D1.8.10 M6 घ(M6 ह)रिष्यति ; V3 धरिष्यसि D1.2.7.11 भविष्य(D3 °ष्य)ति ; D6 (before corr.) धरिष्यामि ; D11 धरिवृत्ति (sic) ; Cm t as in text (for धरिष्यामि). —^{d}) Ś1 Ñ V B D1.2.6.10.12 M6 युध्य(Ś1 V4 M6 °ध्ये)तो मे (V4 °नि मे, D6 °मानो ; M6 °तो न) (for तावद्योत्स्ये). V4 B3 M6 निशाचरा:, D1.3.7 योत्स्यतो (sic) मम राक्षसै: ; D11 युद्धं चैव भविष्यति, M6 तावद्यो***रै.

6 Ś1 D5.12 om. 6. D12 om. 6^{cd} (cf. v. l. 4). —^{a}) D1.2.7 अविघ्ना, D3 अविघ्ना (for निर्विघ्ना). Ñ V B D10 M6 अविघ्ने (Ñ1 °घ्न) यज्ञ(V1 यज्ञ ; V4 सत्र)पर्यायात् ; D11 अविघ्नं प्रज्ञपर्याय. —^{b}) Ñ V B D1–3.7.10.11 M6 तावत्तव (Ñ3 V3 °त्र, D3 °त्त ; D11 M6 तत्र तावद्-)भविष्यति. —D1.3.7 om. 6^{cd}. —^{c}) Ñ V B D1.10.11.12 M6 स्वयं ; D6 सत्र (for तत्र). G2.4 M3 (ग)मि(M3 °*)ष्यामि. —^{d}) Ñ V B D1.10.11.12 M6 न रामो (V1 °मस्; V3 transp. ; D11 न रामो वै (hypermetric)) नेतुमर्हति (B1 °सि).

7 ^{a}) T3 वीर्यवान् (for विद्यश्). Ś1 D1–3.5.7.11.12 बालो ह्यसम्पूर्णशस्त्रः. Ñ V B D10.12 M6 बालो (V3 रामो) यमबाल(?) (B3 °बालो (sic))श्च. —^{b}) G1 ल (for च). Ś1 D1.2.3.7.11.

विप्रयुक्तो हि रामेण मुहूर्तमपि नोत्सहे ।
जीवितुं मुनिशार्दूल न रामं नेतुमर्हसि ॥ ८
यदि वा राघवं ब्रह्मन्नेतुमिच्छसि सुव्रत ।
चतुरङ्गसमायुक्तं मया सह च तं नय ॥ ९

षष्टिर्वर्षसहस्राणि जातस्य मम कौशिक ।
दुःखेनोत्पादितश्चायं न रामं नेतुमर्हसि ॥ १०
चतुर्णामात्मजानां हि प्रीतिः परमिका मम ।
ज्येष्ठं धर्मप्रधानं च न रामं नेतुमर्हसि ॥ ११

G 1 21 13
B 1 20 12
L 1 18 9

12 जानानि, D2 चाज्ञाति (sic) (for च वेत्ति) D1 ** बले —After 7^ab, B3 ins.

571* न च किंचिद्विजानाति राक्षसानां बलाबलम् ।

—^c) T3 [ब]रि (for [ब]ल) D4 रिद्या, D9 शिक्षा (for -बल) Ś1 D1-3 5 7 12 M4 न चा(Ś1 हा, D1 ह)स्त्रे परमे(D5 12 M4 °स्त्रे परमे)युक्तो, Ñ V1 2 4 B2-4 D10 न चास्त्रे हा(V1 °स्त्रा)स्त्रकुशलो, V3 न चायमस्त्रकुशलो, B1 न चास्त्र कुशलो **, D11 न शक्तिस्तस्य युद्धे च, D13 न शस्त्रास्त्रकुशलो —^d) D5 12 युद्धि, D11 तत्र (for युद्ध) —^e) Ś1 D1 3 5 7 11 12 [ज]यि, G1 [आ]सा Ck as in text (for [ज]सौ) T1 repeats रक्षसा —^f) Ś1 Dt D1 3 6 8 11 12 राक्षसा, D4 ते भुवः (for ते ध्रुवम्) —For 7^ef Ñ V B D10 13 M4 subst

572* न च राक्षसयुद्धेषु योग्योऽयं कूटयोधिषु ।

[B4 om M4 [अ]य (for च) V3 [अ]यं M4 वै (for यु)]

8 ^a) G1 °युक्तो (sic), Cg k as in text (for विप्रयुक्तो) D5 [अ]पि (for हि) Ñ V B D10 13 M4 रागेणाहं विहीनस्य (V3 °स्तु) —^b) D11 * हूर्तम् M2 मुहूर्तम ** त्सहे —^c) B3 D2 7 9 11 13 14 G1 जीवितं (G1 °तान्) (for जीवितुं) D8 9 11 12 नर° (for मुनिशार्दूल)

9 Ś1 transp 9 and 10 Ñ V B D1-3 8 10-13 read 9 after 11 M4 (om 11^cd) after 575* —^a) D1 यथा हि, G1 missing M3 Ck अथ वा Cm t as in text (for यदि वा) M3 राघवान् (for राघवं) M3 * हान् —^b) D4 6 अर्हसि (for इच्छसि) D3 सुसुव्रत (by ditto) D11 सुव* (for सुव्रत) —For 9^ab, Ñ V B D10 13 M4 subst

573* अवश्य यदि नेतव्यो रामो वैष त्वया मुने ।

[M4 चेत (for यदि) B1 D13 राम एव, B3 रामोय वै M4 यदि रामस (for रामो वैष) B4 सदा (for त्वया)]

—^c) Ś1 D1-3 5 7 11 12 -बलोपेतं Ñ V B D10 13 M4 -बलोपेतस् (for -समायुक्त) —D4 reads 9^d in marg —^d) Ś1 D2 सार्धमद्य, D1-3 7 11 °चन्द्र D8 9 T2 G1 M3 च सहितं, D12 सार्धमद्य, D14 T1 G1 3 M1 च सह (by transp) तं, T3 च सह तं (for सह च तं) Ñ V B D10 13 M4 तदा (Ñ1 V2 4 B1 D13 M4 °तो) यातु मया सह M3 मां चापि सहितं नय

10 D1 om 10 and 11 Ś1 transp 10 and 9 —^a) Ś1 Ñ V B D1-3 8 10-12 सत्र, Cm g k t as in text (for षष्टिर्) Ś1 -सहस्रासु (for -सहस्राणि) —^b) Ś1 Ñ V B D1 3 8 10 11 13 G1 M1 3 transp जातस्य and मम Ñ V B D10 13 सम्प्रतं, D1 कौशिक, M4 सम्प्रति (for कौशिक) D5 मम प्राप्तस्य कौशिक —^c) Dt D6 8 T2 Ct कृच्छ्रेण, G1 3 यत्नेन, Cr m g tp as in text (for दुःखेन) ❀ Ck दुःखं व्रतोपवासयज्ञदीक्षालक्षणम् । ❀ D6 उत्पादित (for उत्पादितश्च) Ś1 D1 3 5 12 दुःखेनोत्पादितश्चेमे (D1 °श्चेमे पुत्रा [hypermetric] D12 °श्चे *) —^d) D1 मया ते मे कथंचन, G1 रामं नेतुमिहार्हसि —For 10^cd, B3 D11 subst 574*

11 Ś1 D7 om 11 (for D7 cf v l 10) B3 transp 11^ab and 11^cd —^a) T2 च, T3 तु (for हि) —^b) G1 (before corr) प्रीर (for प्रीति) D3 (before corr as in text) पारमिका, Cg k t as in text (for परमिका) B2 D1 3 प्रीतिश्च (D1 °र्थम्) हि मे परा (B1 सदा, D1 पुरा), D5 11 प्रीतिश्च परा मम D13 प्रीति परा॰ ***, T2 रामे प्रीति परा मम, Cr m k as in text (for ^b) D13 ins l 6 of 575* after 11^ab —For 10^c–11^b, Ñ V B D10 11 13 M4 subst (B3 D11 subst for 10^cd only)

574* वृद्धेनो च दिता पुत्रा मया चैते कथंचन ।
प्राणैः प्रियतरा ब्रह्मन्मैते देवरूपिणः ।

[(l 1) D11 दुःखेन (for वृद्धेन) V3 चैने B3 [ए]वैते M4 चेमे (for चैते) —(l 2) B1 °तमा (for प्रियतरा) V1 मग * V2 4 यतो मे M4 ममैमे (for मैते)]

Ñ V B D10 11 (reads l 6 after 11^ab) 13 M4 cont, D1 ins after 11^ab

575* पृथिवीर्विना न जीवेयमिति मे निश्चिता मति ।
त्यक्त्वा चान्यान्सुताःमे प्राणाः संप्रति मे स्थिताः ।
गुणाभिरामे ह्येकस्य सोऽमर्षप्रियदर्शने ।
उदारगुणसंपन्नं मनोहृदयनन्दनम् ।
प्राये प्रियतर पुत्रं न मे रत्न नेतुमर्हसि । [5]
प्रणिपत्य च याचे त्वां कृपणं पुत्रलालस ।

[(l 1) D13 एनैर् (for पृथिर्) —(l 2) V1 om त्यक्त्वा V3 [अ]न्यांश्च (for चान्यान्) D3 M4 सर्वास्त्यैतान् (for त्यक्त्वा चान्यान्) D10 प्राण (for प्राणा) D3 M4 transp रामे and प्राणा V3 °गुणा D1 स° D13 °स्थित (for मे स्थिता) B4 त्यक्त्वा चापायामेण (submetric) D11 मुने रामे महात्मा (for the prior half) —(l 3) Ñ1 गुणा॰° Ñ1 V1 2 B1 4 D13 °रामो V3 B3 °राम (for गुणाभिरामे) V4 ** वद् (for सोमवद्) Ñ2 V1 B1 D10 13 -द न B3 -दर्शन (for दर्शने) V3 सोऽथ मे प्रियदर्शन V3 प्रियं श्रीमिरामम् (for the post half) —(l 4) V3 सारक्षम D11 तदेव गुण (for उदारगुण) —(l 5) D11 °तर (for प्रियतर) V1 मे ह (sic) D1 11 13 रामं (for मे रत्न) —D1 om. l 6 —D13 reads l. 6 after]

G. 1 23 15
B. 1 20 12
L. 1 18 11

किंवीर्या राक्षसास्ते च कस्य पुत्राश्च के च ते ।
कथंप्रमाणाः के चैतान्रक्षन्ति मुनिपुंगव ॥ १२
कथं च प्रतिकर्तव्यं तेषां रामेण रक्षसाम् ।
मामकैर्वा बलैर्ब्रह्मन्मया वा कूटयोधिनाम् ॥ १३
सर्वं मे शंस भगवन्कथं तेषां मया रणे ।
स्थातव्यं दुष्टभावानां वीर्योत्सिक्ता हि राक्षसाः ॥ १४
तस्य तद्वचनं श्रुत्वा विश्वामित्रोऽभ्यभाषत ।
पौलस्त्यवंशप्रभवो रावणो नाम राक्षसः ॥ १५
स ब्रह्मणा दत्तवरस्त्रैलोक्यं बाधते भृशम् ।
महाबलो महावीर्यो राक्षसैर्बहुभिर्वृतः ॥ १६
श्रूयते हि महावीर्यो रावणो राक्षसाधिपः ।
साक्षाद्वैश्रवणभ्राता पुत्रो विश्रवसो मुनेः ॥ १७
यदा स्वयं न यज्ञस्य विघ्नकर्ता महाबलः ।
तेन संचोदितौ तौ तु राक्षसौ सुमहाबलौ ।
मारीचश्च सुबाहुश्च यज्ञविघ्नं करिष्यतः ॥ १८

11^{ab} —(l. 6) V B2 D11 13 M3 [अ]भि (for च). D13 कल्ण, M4 कृपण (for कृपण). D13 -वत्सल, M5 -लाल्स (for -लाल्स). V3 प्रासाद च पुन पुन (for the post. half).] M4 reads 9 after 575*. —M3 om. 11^{cd}. —^{c}) M5 missing ज्येष्ठ. D1 11 13 (as in text also) हि (for च). Ñ V B D10 13 ज्येष्ठे (V1 2 °ष्ठ) पुत्र न मे रामे (B4 बाले). Dt D6 8 Ct ज्येष्ठे धर्मप्रधाने च. —^{d}) D1 om. न. Ñ V B D10 13 भगवन् (for न रामे). —After 11, Ñ V B D1-3 5 10-13 read 9.

12 ^{a}) Ñ V1 4 B D10 13 M4 read dual in place of plural. Ś1 D1 3 5 7 11 13 हि; Ñ2 B2 3 D10 तु (for च). V3 किंवीर्यौ राक्षसौ तौ च, V2 किंवीर्या राक्षसा तौ च (sic). —^{b}) Ś1 D1-3 5 7 8 11 कथं°; D11 कुतश्च°; G4 च चेतके (sic), Cg k.t as in text (for च के च ते). Ñ V B D10 13 M4 पुत्रौ कस्य पुत्रश्च तौ. —^{c}) D5 7 कतिप्रमाणे (D7 °णाः); T3 किंप्रमाणाश्च, all Cs as in text (for कथंप्रमाणा). Ś1 D1 5 13 के चैते; D2 के चैते, D4 चैते चै. T1 G1-3 M1 के चैतान्; Cr m as in text (for के चैतान्). Ñ V B D10 13 M4 क्रियमाणौ (V1 °णे) च कावेतौ (V2 कौ चैतौ; V4 तौ चोभौ; D10 तौ तद्वद्; M4 ते चैतौ [sic]). —^{d}) Ś1 D5 8 11 13 राक्षसा, Ñ2 B3 D10 13 सद्वृहि, V1.3.4 B2.4 राक्षसौ, V2 ब्रूहि त्वं, B1 ज्ञातव्यौ, D1 ख्यातस्व, D3 रक्षेत्; Cr m g t as in text (for रक्षन्ति). D4 रक्षति मुनिपुंगवः (sic).

13 ^{a}) V1 repeats 13^{a} after the first occurrence of 17^{ab}. D2 हि (for च). —After 13^{a} (first time), V1 reads (for the first time) the post. half of 576*, then reads 17^{ab} repeating in its proper place. —^{b}) Ñ V2-4 D10 13 तयो, V1 तथा, M4 रणे (for तेषां). Ñ V1.4 B1 3 4 D10.13 रक्षसो; V3 रक्षसा; V1 B2 (before corr. as in Ñ) राक्षसो (for रक्षसाम्). —^{c}) Ñ1 मामकीयैर्; D1 संपत्रैर्वै (sic); D13 मामकैश्च (for मामकैर्वा). Ñ2 B3 D10 मैरेद्; V3 रणे; B4 D1 बलै (for बलैर्). V4 कथं च भविता युद्धं; B1 D3 मामकैर्बलसैन्यैश्च; D13 सपरैर्वा * ते महान्. —^{d}) Ś1 D11 मायया; V3 मध्ये वा. D1 माया (sic) वा (for मया वा). Ñ1 B2 3 D10 13 °योधिनोर् Ñ2 V3 4 B4 °योधिना, V1 B1 D2 3 M4 °योधिनः (for °योधिनाम्).

14 ^{a}) V3 त्वं; D4 missing (for मे). D5 त्वं सर्वं. B4 श * (for शंस). —^{b}) D1-3 5 11 13 यथा, D7 तथा (for कथं). D1-3 5 7 11 13 महा (for मया). M2 रणे, Ś1 यथा ते राक्षसा मुने. Ñ V B D10 13 मया तत्र कथं तयो° (V1 तथा). —After 14^{ab}, Ñ V B D10 13 ins.:

576* यद्वै ते प्रतिकर्तव्यं मानवः कौ च तौ मुने ।

[V1 महत् (submetric) (for यद्वै ते). B1 °कर्तार (for °कर्तव्य). —V1 repeats the post. half here.]

—Ñ V B D10 13 om. 14^{c}-16. —^{d}) D4 वीर्योत्सेका.

15 Ś1 Ñ V B D1-3 5 7 10-13 M4 om. 15 and 16 (for Ñ V B D10 13 cf. v.l. 14). —^{c}) D4 T1 G M1-3 पुलस्त्य; Cg पौलस्त्य (as in text).

16 Ś1 Ñ V B D1-3 5 7 10-13 M4 om. 16 (cf. v.l. 14 and 15). —^{a}) G2 ब्राह्मणा. —^{d}) D6 रावणो राक्षसैर् (for राक्षसैर्बहुभिर्).

17 V1 repeats 17^{ab} here (cf. v.l. 13). —^{a}) V1 (both times) मया (for महा). Dt D6 8 11 श्रूयते च महाराज (D13 °वीरो). —^{b}) Ś1 Ñ V (V1 both times) B2-4 D1-3 7 10-13 T3 M2 3 नाम रा(M3 ° * *)क्षस; B1 T2 M3 राक्षसेश्वर (for राक्षसाधिप.). —^{c}) D13 पूर्वो (for साक्षाद्). D2 3 13 वैश्रवणो° (D13 °श्रण) (for वैश्रवणभ्राता). —^{d}) D6 वैश्रव (D6 °*)सो; D13 वि * * सो (for विश्रवसो). D6 11 मुने. —For 17^{cd}, Ñ V B D10.13 M4 subst.:

577* पुत्रो विश्रवस सूतो भ्राता वैश्रवणस्य च ।

[B4 transp. the two halves. V1 transp. पुत्रो and सूतो. V3 पुत्रो हि विश्रवस (hypermetric). V4 पुत्रो वैश्रवण. B1 missing (for पुत्रो विश्रवस). M4 साक्षाद् (for सूतो).]

18 M1 om. 18^{cd}. —^{a}) Dt D6 8 G1 2 M1 Ct यदा च (D6 G1 2 M3 तु) खलु, D5 यदा तु खलु; D13 यदा स्वयं; T1 यदा°; T2 [illegible] खलु; T3 स यदा खलु; M5 स चैवं खलु; Cm g k as in text (for यदा स्वयं न). —^{b}) G2 M5 भविष्यति; M4 बृहद्बल; Ct as in text (for महाबल). —For 18^{ab}, Ś1 D1-3 5 7 11 13 subst.:

578* स स्वस्मै महाबाहु बलवान्नर दुर्मतिः ।

[Ś1 D2 तथा (for स्व).]

इत्युक्तो मुनिना तेन राजोवाच मुनिं तदा ।
न हि शक्तोऽस्मि संग्रामे स्थातुं तस्य दुरात्मनः ॥ १९
स त्वं प्रसादं धर्मज्ञ कुरुष्व मम पुत्रके ।
मम चैवाल्पभाग्यस्य दैवतं हि भवान्गुरुः ॥ २०
देवदानवगन्धर्वा यक्षाः पतगपन्नगाः ।
न शक्ता रावणं सोढुं किं पुनर्मानवा युधि ॥ २१
स हि वीर्यवतां वीर्यमादत्ते युधि राक्षसः ।
तेन चाहं न शक्तोऽस्मि संयोद्धुं तस्य वा बलैः ।
सबलो वा मुनिश्रेष्ठ सहितो वा ममात्मजैः ॥ २२
कथमप्यमरप्रख्यं संग्रामाणामकोविदम् ।
बालं मे तनयं ब्रह्मन्नैव दास्यामि पुत्रकम् ॥ २३

G 1 23 23
B 1 20 25
L 1 18 19

On the other hand, N V1 2 4 B D10 13 subst

579* स ते कश्चित्र यज्ञस्य विघ्नहर्तेनरायण ।
[V1 ** ञ B1 4 कश्चिन्न (B1 °न्नु) (for कश्चित्र)]
while V3 subst

580* महाबलो महोन्मत्तो देवदेवपितापन ।

—Ś1 Ñ V B D1-3 5 7 10-13 M1 om 18^{c}-19^{b} —^{c}) D9 प्रयोधितौ (for सचोदितौ) D14 T1 G2 M2 द्वौ तु, T3 वीरौ, M3 घोरौ (for तौ तु) —^{d}) Dt D6 8 च D14 T3 G1 3 वै (for सु) —After 18^{cd}, M3 ins

581* मामाश्रित्य तु तौ वीरौ राक्षसौ सुदुरासदौ ।

19 Ś1 Ñ V B D1 3 5 7 10-13 M4 om 19^{ab} (cf v l 18) —^{a}) T2 [उ]क्ते (for [उ]क्तो) —^{b}) T3 तथा (for तदा) —^{c}) D1 [अ]ह (for हि) Ś1 Ñ V B D1-3 5 7 10 11 13 न शक्तास्तस्य, D11 न स्तात्(sic)स्तस्य, T3 न हि शक्योस्मि M3 न हि ** स्मि (for न हि शक्तोऽस्मि) —^{d}) Ś1 Ñ V B D1-3 5 7 10-13 वय स्थातुं, D6 °* स्य (for स्थातुं तस्य) D8 (before corr) दुरामना —For 19^{cd} M4 subst

582* प्रतिषेधे न शक्ता हि तस्य कर्तुं वय युधि ।

20 ^{a}) Ś1 D1-3 5 7 11 13 तस्मात् (for स त्वं) T1 धर्मज्ञो (sic) (for धर्मज्ञ) —^{c}) D1 3 7 मयि (for मम) Cm g k t अल्पभाग्यस्य (as in text) Ś1 D12 चै मंद°, D1 3 5 °भाग्ये(D5 °स्य)हि, D3 7 वा बाल(D7 °स्य)मार्षेपि, D8 °भागस्य (for चैवाल्पभाग्यस्य) D4 reads from स्य up to ^{d} in marg —^{d}) D8 भवाञ्च्छान् (for हि भवान्) Ś1 D1-3 5 7 11 12 भवान्हि मम(D2 transp हि and मम, D12 म *)दैवत —For 20 N V B D10 13 M4 subst

583* स मे त्वं बालपुत्रस्य प्रसादं कर्तुमर्हसि ।
अनतिक्रमणीयो हि भवान्मे परमो गुरु ।

[(l 1) D4 om त्वं V1 राम (for बाल) V4 प्रमाद (for प्रसा°) —(l 2) Ñ1 D3 (marg as in text) D10 [अ]पि (for हि) Ñ1 B1 भगवान् V2 भवाग्म (sic) B2 4 भवा(B4 °वा)न्मे (hypermetric) D13 भवान्म (for भवान्मे)]

21 V2 om 21^{ab} —^{a}) Ñ2 V1 2 4 B D10 13 T2 3 G1 3 M4 नी(D10 गो)पर्ये (for गन्धर्वा) —^{b}) D3 रक्षा (sic) D3 यक्ष (for यक्षाः) D5 राक्षस (for पतग) N V1 2 4 B D10 13 M4 यक्षरक्षोमहोरगाः (B1 °षु च) —^{c}) T3 रावण (for रावणं) D14 योद्धु (for सोढुं) —^{d}) Ś1 D2 5 7 11 13 मानुषा (for मानवा) D3 7 मुनि (for युधि) —For 21^{cd} N V B D10 13 M4 subst

584* न विद्यते रावणस्य प्रतियोद्धा दुरात्मन ।

—After 21 T3 ins

585* येन विक्रम्य वीर्येण दक्षिणो लोकपालक ।
निर्जितो धनुरायम्य साक्षाद्वैश्रवणश्च स ।
तस्मै राम कथं प्रदातुमर्हसि नार्हसि ।

22 ^{a}) Ś1 D14 महा, Dt D8 8 G3 4 Ct स तु Cm g as in text (for स हि) D1 स हि वीर्य** **म् —^{b}) V1 आदत्ते (sic) V4 आदातुम्, D6 (before corr न हि ते) नादत्ते, T3 आयत्ते, all Cs as in text (for आदत्ते) Ñ V B D10 12 13 M4 इति न श्रुतं, Dt D6 6 °राक्षस, D3 5 7 विश्रुत मया (for युधि राक्षस) Ś1 D1 5 13 आदत्ता(Ś1 °धा)ति सुधा(D13 °वा)रितं —^{c}) Ś1 Ñ V B D1-3 5 7 10-13 M4 सार्धं (for चाहं) Ś1 शक्ता स्म, Ñ V1 3 B1 3 D10 11 13 शक्ता स्मो, V4 शक्ता*, B4 शक्तोसौ D1 3 7 शक्तास्मि (D1 3 °स्म) D8 13 M4 शक्ता स्म, T3 शक्तोस्मि (for शक्तोऽस्मि) —^{d}) Ś1 D12 संयुगे, D1 3 5 7 संयुगे, D9 संयोद्धं (for संयोद्धुं) D3 बलौ (for बलै) Ñ V B D10 11 13 M4 योद्धुं वीर्य(D11 °*)विधा(V2 4 °विधा, B1 °विधा)विना(V3 °न)
—After 22^{cd} Ś1 Ñ V B D1 3 5 7 10-13 M4 ins

586* अथवा लवणो नाम मधुहा ते मधो सुत ।
(D1 अथ* Ś1 D1 3 5 7 13 M4 लवण मधुर् V3 D4 रावणे° (for लवणो नाम) V3 मधाख्य (for मधुहा) V4 सुन (for सुत) Ś1 D1-3 5 7 11 13 बलाद्य(D11 °द्यो) मधुन (D13 °ना) सुत (D11 °त) M4 मधुश्चैव मधो सुत (for the post half)]
—Ñ V B D10 13 om 22^{e}-23^{b} Ś1 D1 3 5 7 11 12 M4 om 22^{ef} —^{e}) D8 सकालो (sic) (for सबलो) —^{f}) T1 सबलो Ct as in text (for सहितो)

23 Ñ V B D10 13 om 23^{ab} (cf v l 22) —^{a}) D5 M4 कथमस्त्र (M4 °सि), G1 3 कथंचिद् (for कथमपि) Ś1 D1 3 7 13 कथमस्त्रा(D3 °स्त्र)मरप्रख्य(D7 °ख्यं) D11 कथमप्यत्र मे मह्यन् Ct as in text (for ^{a}) —Ś1 D1 2 3 5 7 11 13 M4 om 23^{cd} —^{b}) T1 संग्रामाणा*कोविद —^{c}) M3 पुत्रं (for बालं) N V B D10 13 तथापि न विमोक्ष्यामि —^{d}) Ś1 पश्यामि D1 3 5 7 11 13 M4 मोक्ष्यामि Ct as in text (for दास्यामि) N V B D10 13 पु(D10 पि)त्र मोति हि (V3 वि)दुर्लभ M3 3 रामरा(M3 राघव)मिशुमुञ्चि]

G 1 23 24
B 1 20 25
L 1 18 20

अथ कालोपमौ युद्धे सुतौ सुन्दोपसुन्दयोः ।
यज्ञविघ्नकरौ तौ ते नैव दास्यामि पुत्रकम् ॥ २४

मारीचश्च सुबाहुश्च वीर्यवन्तौ सुशिक्षितौ ।
तयोरन्यतरेणाहं योद्धा स्यां ससुहृद्गणः ॥ २५

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे एकोनविंशः सर्गः ॥ १९॥

24 D1 om (hapl) 24 —[c]) Ñ V B D10 13 अथ कालान्तकप्रख्यौ, D5 अथ काले समौ युद्धे —[c]) Ñ V 1.2.4 B D10 13 पुत्रौ Cg as in text (for सुतौ) —For 24[ab] Ś1 D1 3 5 11 12 subst

587* सुन्दोपसुन्दयोश्चैव पुत्रौ वैवस्वतोपमौ ।
[D11 वारुणि° for °पमौ]

—Ñ V B D10 13 om 24[cd] —[c]) Ś1 तौ हि, D1-3 5 11 12 युद्धे, G1 M1 4 तौ तु (for तौ ते) —[d]) Ś1 D1 3 5 11 12 न ते, D1 वै * D5 * ते Cm t as in text (for नैव) D4 T1 2 G1 3 M5 [स]द् सुतं, Cg k as in text (for पुत्रकम्) M4 न शोक्ष्यामहमात्मजं —After 24 D4 M1 4 ins.

588* तौ हि राक्षसकन्यायां जातौ दैत्यकुलोद्भवौ ।

[No comm M3 4 तु (for हि) D4 दत्त्व (for राक्षस) M3 जातौ देवकुलोद्भवौ M1 °वीर्यकुलोद्भवौ (for the post half)]

25 [a]) V1 सुवीरस्तु, D5 मारीचिश्च (for मारीचश्च) —[b]) Ś1 Ñ V B D10-13 सिद्धे (V3 °शस्त्र) तै (Ś1 चै, V3 B1 तौ, D11 च, D5 चैव [hypermetric]) कुरुत (V1 °तां D11 °तो) सद् (V3 सह, V1 B1 सदा, D5 यदि) [3 D1-3 5 7 सिद्धौ तौ यदि कुर्वते —After 25[ab], Ś1 Ñ V B D1 3 5 10-13 ins

589* तयोरिह न सिद्धयामि युद्धं रामे प्रसीद मे ।
तौ हि राक्षसकन्यायां जातौ मायाविनौ किल ।

[No comm —(l 1) Ś1 D11 न योद्धयामि V2 विष (for तयो) —Ś1 D12 13 om l 2 —(l 2) D11 कन्यायां (for कन्यायां) V3 निकषिनौ (for मायाविनौ) For l 2 cf 588*]

—[c]) M4 ताभ्याम् (for तयोर) Dt D4 5 8 तयोरन्यतरं योद्धुं (D8 बाढुं) —[d]) Dt D11 दास्यामि D5 M12 योद्धामि Cm as in text (for योद्धा स्यां) T2 °बलं । G1 मुं M1 °पुत्रो M4 °गुणे (for ससुहृद्गण) —For 25[cd], Ś1 D12 13 subst while D1 3 cont after 591* D11 after 592*

590* यद्यप्यन्यतमौ वा तौ योद्धासि समुपो मुने ।

D1 3 यद्य, D1 एवम्, D11 एवम् (for यद्य) D11 मत्व मते (for °ह्मौ) D1 3 7 11 13 [अ]पि (for तौ) D3 दिवौ D7 युक्ते (for समुपे)]

On the other hand Ñ V B D1 3 5 8 10 11 subst

591* एषामन्यतमं छित्वा प्रतियोत्स्यामि संयुगे ।

[V1 पराणां (for परान्) V3 अन्यतमौ (for °तम) D1 देव (for छित्वा) D1 3 7 रामाते (D5 °समे) रामवक्षा (for the prior half) D5 7 °दास्यामि D5 न प्रदास्यामि (for प्रति योत्स्यामि) D1 3 read 590* after this]

Thereafter all the above MSS (which read 590*, 591*) cont while Dt D4 8 M1 4 Ct ins after 25

592* अन्यथा त्वनुनेष्यामि भवन्तं सह बान्धवैः ।

[D1 7 repeat 592* (var) after 590* D1 अथवा (for अन्यथा) Ś1 D1 3 11 न तु (D1 transp D5 ननु) त्यामि, V1 तं पुने° (sic) V2 [अ]स्मुन°, V3 D10 12 13 न ने° (D11 तु वे), B1 त्वानुने°, D1 7 °यास्यामि (for the first time) युधि मस्यामि (for the second time), D11 न तु यास्यामि, D12 तु तु मैष्यति (sic) (for त्वनुनेष्यामि) Ś1 D1 3 11 12 भवता, M1 धर्मज्ञ (for भवन्त) Ś1 D5 8 11 जयतामना B1 D1 7 (both first time) transp सह and बान्धवै Dt D8 10 M3 सुहृद्भिश्च, D1 7 (both second time) बलवाहन (D5 °न) D11 सुहृन्मान्य (for सह बान्धवैः) After 591* D1 7 read 590*]

Dt D5 8 11 M1 4 cont while D4 8 14 T G M1 3 Cm g t ins after 25

593* इति नरपतिजल्पनाद्द्विजेन्द्रं
कुशिकसुतं सुमहान्विवेश मन्युः ।
सुहुत इव मखेऽग्निराज्यसिक्तः
समभवदुज्ज्वलितो महर्षिवह्निः ।

[(l 1) D11 न * नाद् —(l 2) T1 °सुतो (sic) M1 * * सुत (for कुशिकसुतं) D5 °विवेश D11 तु समाविवेश (for सुमहान्विवेश) —(l 3) M1 सुहुत (for सुहुत) D5 marg, D11 मखेऽपि G1 3 मखाग्नि M1 मखाग्निः Cg t सलिलैः (for °ऽग्नि °सिक्तः) D11 बाप्य (for आज्य) —(l 4) D11 अपरे (for उज्ज्वलितो) D11 ऋषि (for महर्षि)]

Colophon —*Kāṇḍa name* Ś1 Ñ1 D5 8 11 om V B आदि°, D1 7 महोत्सव° —After (V1 before) Kāṇḍa name V1 2 D1 8 11 ins. बालचरिते —*Sarga name* Ś1 Ñ V B D1-3 7 8 11 दशरथवाक्यं —*Sarga no* (figures, words or both) Ś1 Ñ1 V1 2 B1 D5 11 13 om. both. Ñ2 D1-4 D6 8 23 V1 25 V3 22 D1 7 18, D5 19 (as in text) D5 S विंश (G1 °शत्, M1 3 4 °र्विंश) Dt D8 11 विंश 20 D11 —शो—षष्ठाः (dash indicates lacuna) —After colophon G1 3 4 conclude with श्रीरामाय नमः । G1 श्रीमते राम नुजाय नमः M5 श्री ....नमः

२०

तच्छ्रुत्वा वचनं तस्य स्नेहपर्याकुलाक्षरम् ।
समन्युः कौशिको वाक्यं प्रत्युवाच महीपतिम् ॥ १
पूर्वमर्थं प्रतिश्रुत्य प्रतिज्ञां हातुमिच्छसि ।
राघवाणामयुक्तोऽयं कुलस्यास्य विपर्ययः ॥ २
यदिदं ते क्षमं राजन्गमिष्यामि यथागतम् ।
मिथ्याप्रतिज्ञः काकुत्स्थ सुखी भव सबान्धवः ॥ ३
तस्य रोषपरीतस्य विश्वामित्रस्य धीमतः ।
चचाल वसुधा कृत्स्ना विवेश च भयं सुरान् ॥ ४
त्रस्तरूपं तु विज्ञाय जगत्सर्वं महानृषिः ।
नृपतिं सुव्रतो धीरो वसिष्ठो वाक्यमब्रवीत् ॥ ५
इक्ष्वाकूणां कुले जातः साक्षाद्धर्म इवापरः ।
धृतिमान्सुव्रतः श्रीमान्न धर्मं हातुमर्हसि ॥ ६
त्रिषु लोकेषु विख्यातो धर्मात्मा इति राघवः ।
स्वधर्मं प्रतिपद्यस्व नाधर्मं वोढुमर्हसि ॥ ७

G I 24. 7
B I 21. 7
L I 19. 9

20

1 T2 begins with श्रीराम शरणं मम —a) B1 श्रुत्वा तद् (by transp.) —b) Ñ1 स्यथाकुला°, Ñ1 V B D10.11 M4 °व्याकुलिता°, D1-3.7 °कुले(D3 °*)क्षरं (for °पर्याकुलाक्षरम्) —d) D3.7 महामतिं (D3 °ति); D11 महारतिं (for महीपतिम्)

2 D16 om. 2 —a) T1 °श्रुत्वा (for प्रतिश्रुत्य) Ś1 D1.3.5.7.12 करिष्य इति प्रति (D1 °ति)ज्ञाय, Ñ V B D12 पूर्वं करिष्य (D12 °ष्ये [note hiatus]) इत्युक्त्वा, D11 करिष्यामीति संश्रुत्य —b) Ñ1 B1.3 हातुम्, V2.4 D8.11 T1 (after corr. acc. m as in text) G1.2 हेतुम्; D8 (before corr.) कर्तुम् (for हातुम्) Ñ1 V2 B1.3 D8 (before corr.) G1 अर्हसि (for इच्छसि) —c) Ś1 समुक्तो, M4 मनुक्तो (for मयुक्तो) V4 राघवेणोप्ययुक्तोयं (sic) —d) Ñ V B D12 T1 M4 स्वस्य (V2 °स्यं)धर्म; D11 सत्वस्यास्य, Cg k t as in text (for कुलस्यास्य) Ñ1 V2.3 B2.3 (m. as in text also) °व्यतिक्रम, all Cs as in text (for विपर्यय)

3 a) Ś1 Ñ V2.3 B Dt D(except D4.11) M4 Cg t यदि; V1.2.4 न हि, Cm as in text (for यद्) Ś1 D1-3.5.7.11.12 ते; Ñ V B D10.11 M4 (sic) तत्; Cm g t as in text (for इदं) Ś1 D1-3.5.7.8 न क्षमो(D2 °मी); V1 B2 ते क्षमो; D11 नैषक्षमो, D11 दक्षाे; T3 ते क्षमा; M4 च क्षमं Cm t as in text (for ते क्षमं) D11 द्रागु (for राजन्) —c) Ś1 D1-3.5.7.11.12 हीनसर्वं(D11 °*)ज्ञ(D3.11 °ज्ञ); T1 °प्रतिज्ञ; Ck as in text (for मिथ्याप्रतिज्ञ) D8 काकुत्स्थ Ñ V2.3 B D10.11 M4 मिथ्या(V2 M4 °थ्या)प्रतिज्ञो कृत्वेवं (V4 ते sic) गच्छ); V1 मिथ्याप्रतिज्ञो कृत्वा त्वं —d) Ñ V B D12.13 तुष्टो (Ñ1 m.) तस्तु; D1 D8.5 Ct सुखबन्धुः; D1 सु° (for सबान्धव) M4 सुखी सह संबन्धैः

4 a) Ñ1 V B D10.11 M4 तस्य तु (for तस्य) V4 क्रोध; B2 क्रोधः; Cr g as in text Cm क्रोध (for रोष) Ś1 V2.3 B3.4 D10.11 °मानु Ñ2 °तंत्त, V1 °परितः (sub-metric) V4 °मंभाद्य; B1 °परिणातु (sic) (for °परीतस्य) —b) Ñ V B D10.11 M4 विश्वामित्रस्य(विश्व° —c) D11 वसुधा (as in text also) (for वसुधा) Ñ1 मीता, D11 कृत्स्ना (for कृत्स्ना) Ñ2 V B D10.11 M4 पृथिवी सी(V4 *)ता —V1 reads 6b for 4d repeating it in its proper place —d) Ś1 V1.2.3 B2-4 सुरांश्च भयमाविशत्, Ñ B1 D1-3.5.7.10-13 M4 सुरांश्च (D1-3.7 °रागां) भयमाविश(D11 *)त्, Dt D8 (after corr. pr. m.) देवानां च भयं महत् ॥ Ck सुराम्भयं प्रविशुरिति (प्रविवेशे इति) । ॥

5 a) Cm g k t त्रस्तरूपं (as in text) D8 च (for तु) Ś1 D1-3.5.7.11.13 शोधाति(D11 °ति[sic])भूतं तं ज्ञात्वा (Ś1 D11 विज्ञाय [as in text] D11 ज्ञात्वा च), Ñ V B D10.11 M4 कौशिकं कुपितं दृष्ट्वा (Ñ1 V B1 M4 मत्वा) —b) Ś1 Ñ V1.4 B2.3 D8 (after corr.) 10.11.13 M4 महर्षीणो, V2.3 B1 D1-3.7 जगन्मित्रो, B2 जगद्धाता (for जगत्सर्वं) Ñ V D D1-3.5.7.10.13 M4 महामुनि D11 विश्वामित्रं महामुनिं —c) Ś1 D1-3.5.7.11.13 धृतिमान् (for नृपतिं) D1 नृपतिं Ś1 D1-3.5.7.11.13 धीमान् (for धीरो) —d) Ś1 D11 (m.) तद्वचनम् D1-3.7 इदम् (for वाक्यम्). —For 5cd, Ñ V D D10.11 M4 subst.

594* वसिष्ठो भगवान्वाक्यं राजानमिदमब्रवीत् ।
[Ñ1 B2 D10 वै इद (for इदं)]

B2 cont.

595* विश्वामित्रेण भणितं ज्ञात्वा चैव महामुनिः ।

6 V2 reads 6b for 4d for the first time, repeating it here —b) Ś V2.3.4 B D10.11 वर्ष (for [illegible]) —c) D8 मुनि° (for धृतिमान्) Ś1 D11 मानाथ (D11 °मान् [s.c.]); D8 सुव्रत (for सुव्रत) Ś1 D5.11 धीरो; D8 धीरो; D8.7 धी; D1 धी (for श्रीमान्) Ñ V2.3 B D10.11 M4 सत्यपराक्रमो भूत्वा V4 त्वं चैव सत्यवान् लाक् (sic); D11 प्रतिज्ञाय इदमर्हसि —d) Ñ V B D10.11 M4 मा (V2 मां) तु (for न धर्मं) Ñ V D10.11 D11 M4 यज्ञम्; B2 D11 कर्तुम्; G1.2 हेतुम् (for हातुम्) Ś1 D11 इच्छसि D8 अर्हसि

7 D1 om. (hapl.) 7cd and 1 a of 5/* T1 repeats 7cd after 595* as in D1 —a) D1.3.5.7.11 विख्यातो —b) Note hiatus between धर्मात्मा and इति. Ck धर्मात्मा इति [illegible] —Ś1 D11.13

G 1 21 8
B 1 21 8
L 1 19 10

संश्रुत्यैवं करिष्यामीत्यकुर्वाणस्य राघव ।
इष्टापूर्तवधो भूयात्तस्माद्रामं विसर्जय ॥ ८
कृतास्त्रमकृतास्त्रं वा नैनं शक्ष्यन्ति राक्षसाः ।
गुप्तं कुशिकपुत्रेण ज्वलनेनामृतं यथा ॥ ९
एष विग्रहवान्धर्म एष वीर्यवतां वरः ।
एष बुद्ध्याधिको लोके तपसश्च परायणम् ॥ १०
एषोऽस्त्रान्विविधान्वेत्ति त्रैलोक्ये सचराचरे ।
नैनमन्यः पुमान्वेत्ति न च वेत्स्यन्ति केचन ॥ ११

1 11 12 [इ]ति यशोधन (D1 3 5 1 °गतं, D11 °धुना), D9 नृपि राघव, T2 G2.4 M1-3 °राघव M4 [इ]ति महीपते (for इति राघव) Ñ V B D10 13 सत्यवादिति च (V1 4 om च [submetric]) प्रभो —After 7ᵃᵇ, Ś1 B2 (after repetition) D1-(D2 om 7ᵃᵈ and l 1) 3 5 7 11 12 ins

596* न शक्तिस्त्वया शुद्धया इहत कर्तुमर्हसि ।
रक्षा धर्मव्यवस्थार्थं तपसा रक्षणाय च ।
क्षत्रियः क्षत्रियेषु तथा भवितुमर्हसि ।
नान्यो धर्मः क्षत्रियाणां रक्षणात्तात इष्यते ।

[No comm —(l 1) Ś1 [अ]ति-; B2 च (for तद्) D11 मया (sic) (for शुद्धया) B2 सर्वथा शक्तुमर्हसि (for the post half) —B2 om l 2 4 —(l 2) D3 धर्मस्य तपसां D3 5 7 °स्थायां (D5 °थे) (for धर्मव्यवस्थार्थं) Ś1 तपस्या D3 7 तापसे (for तापसां) D5 रक्षणाय च क्षत्रिया (for the post half) —D3 om (hapl) from धर्म in l 4 up to वा in 7ᵈ —(l 4) D11 विद्यते, D12 उच्यते (for इष्यते)]

—ᶜ) D1 स धर्मं D2 स्वधर्मं, T2 (after corr sec m) °धर्मं (for स्वधर्मं) —ᵈ) Ś1 D12 धर्मं हातुम् (for [अ]धर्मं चेच्छुम्) —For 7ᶜᵈ, Ñ V B D10.13 subst

597* नार्हस्त्वं मृषावादी भूत्वा धर्मव्यपेक्षया ।

[B2 [अ]त्र (for [अ]र्ह) B2 (m) D12 त्वं (for -वादी) B2 (m) शुद्धा, D13 राजन् (for भूत्वा) V2 B1 पुर° B1 °रत स्वयं (for धर्मव्यपेक्षया)]

8 D3 om from the last four syllables in 8ᵈ up to शक्ष्यन्ति in 9ᵈ —ᵃᵇ) D6 श्रावृत्य, D11 T2 संश्रुत्य, G3 स्वभित्य (sic) Cm g as in text (for संश्रुत्य) M1 2.4 [ए]व Cg as in text (for [ए]वं) Dt Ded Ct प्रतिश्रुत्य करिष्यामि (acc sic combination) D4 T2 राघव Dt Ded (all with hiatus between ᵃ and ᵇ) G2.3 Ct कथं (D5 G1 3 इ °कुर्वता) वाक्यमकुर्वत Ś1 D1 3.5.7 11 12 करिष्यामीति संश्रुत्य तते (Ś1 °ते, D1 °तं D5 °तो) रामकुर्वत (D3 om अकुर्वत) Ñ V B D10 13 करवाणीति प्रतिज्ञाय न करिष्यसि चेद्गृप —After 8ᵃᵇ Ñ V B D10 13 (after 8) ins

598* विधर्मितस्तव महाहस्य पारमपाप्यसि ।
अमृते मा यथा कार्षीः धर्माद्विरतः पथः ।

[No comm —(l 1) D13 इमा G1 (sic) (for विधर्मि°) B1 रत्न (for -स्तव) D10 पाप्य् (for पाप्य्) —(l 2) D13 अमृते V2 मा यथा कुर्वंद्, D11 मा यद° (for मा यथा कार्षी°) Ñ V2.3 B2.4 D11 धर्मस्य (for धर्माद्) V2 नियम° (sic !) B1 तीनस्तः (sic) (for नीतश्च) B1 मा धर्मपी नरा पथ D11 मा धर्मस्य व्यतीतः (for the post half) —After 598* B1 repeats 7ᵃᵇ as in D1]

—ᶜ) Ś1 D1 3 5 7 11 12 G1 M1 °पूर्त (D11 °र्ते); D3 इष्टापूर्ते (for इष्टापूर्तं) D1 glosses अग्निहोत्रं तपः सत्यं वेदानां चैव पालनम् । आतिथ्यं वैश्वदेवं च इष्टमित्यभिधीयते ॥ वापीकूपतडागानि देवतायतनानि च । अन्नप्रदानमारामाः पूर्तमित्यभिधीयते ॥ Ś1 D1 2.5 7 9 11 12 इहेद्; G1 वधो, M1 पृथा, M4 -हतो, Cm.g k t as in text (for -वधो) Ś1 D1 2.5.7 9 11 12 M1 धर्मं (D1 M4 °र्मेद्), Cm k t as in text (for भूयात्) Ñ V B D10 13 सत्यप्रतिज्ञां (V1.2.4 B1.2.4 D12 °ज्ञ) तां रक्ष —T1 missing from इष्टाद् up to पुत्रे in 9ᶜ on a damaged fol —ᵈ) Ñ V B (B1 transp राघव and रामं) D10.11 13 राजन्रामं (for तस्माद्रामं) —After 8 D11 ins 598* then repeats 8ᶜᵈ as in Ñ

9 T1 missing up to पुत्रे in 9ᶜ, D3 om up to शक्ष्यन्ति in 9ᵈ (for both cf v.l 8) —ᵃ) M4 reads कामं inf lin sec m D13 अकृतार्थं कृतार्थाश्च, G1 °अकृतार्थं च —ᵇ) Ś1 रक्षन्ति V2 D1 शक्ष्यति (sic) D2 दृश्यन्ति D4 वर्षन्ति D11 12 धक्ष्यन्ति (D12 °न्ति) (both sic) Cr m g k t as in text (for शक्ष्यन्ति) V1 राघव (for राक्षसाः) —ᶜ) Ñ1 गुप्त (sic), V1 D4 गुप्त (for गुप्तं) —ᵈ) D4 T1 (before corr sec m) [आ]पूर्तं (for [अ]मृतं) Ñ V B D10 13 M4 सुप(V1 °ह)र्णेनाभृतं यथा (B1 °मिह्वयत [hypermetric] M4 °मेव च)

10 ᵃ) D5 विग्रवान् (sic) (for विग्रह°) D11 धर्मा (sic) (for धर्मं) —ᵇ) D8 सत्य (for एष) Ñ V2.4 B1 2.4 D10 13 M4 वेद(B4 M4 धर्मे)विदां (Ñ1 B2 D11 °वरो), V3 B2 धर्मभृतां, Cm as in text (for वीर्यवतां) D13 स्वर (sic) (for वर) V1 एष वैश्वानरः प्रभु —ᶜ) Dt D4.6.8 T2 Cm t विद्या (for बुद्ध्या) M1 यतो (for [अ]धिको) Ñ V B D10 13 M4 वीर्यवतां(V2 धर्मभृतां)श्रेष्ठो —ᵈ) G2.3 परायणः Cm g t as in text (for परायणम्) Ñ V B D10 13 विचाराणामनेकधा , D11 तत्र सत्यपरायण । M4 विज्ञान तपसोर्निधि

☞ After 10 D11 reads for the first time 11 29 (including star passages) as in S group omitting 16ᵃᵇ then reads (var) as in text omitting 18 only (repeating 15ᵃᵇ, 16ᶜᵈ, 17ᵃᵇ and 19ᶜᵈ)

11 For subst in Ñ V B D10 M4 for 11 13 see below —ᵃ) Ś1 D1-3.5.7 11 12 T1.2 G1 M1 [अ]स्त्रं

न देवा नर्षयः केचिन्नासुरा न च राक्षसाः ।
गन्धर्वयक्षप्रवराः सकिंनरमहोरगाः ॥ १२
सर्वास्त्राणि कृशाश्वस्य पुत्राः परमधार्मिकाः ।
कौशिकाय पुरा दत्ता यदा राज्यं प्रशासति ॥ १३
तेऽपि पुत्राः कृशाश्वस्य प्रजापतिसुतासुताः ।
नैकरूपा महावीर्या दीप्तिमन्तो जयावहाः ॥ १४
जया च सुप्रभा चैव दक्षकन्ये सुमध्यमे ।
ते सुवातेऽस्त्रशस्त्राणि शतं परमभास्वरम् ॥ १५
पञ्चाशतं सुतांल्लेभे जया नाम वरान्पुरा ।
वधायासुरसैन्यानाममेयान्कामरूपिणः ॥ १६

G. 1 24. 16
D 1 21 16
L. 1 19 18

निविधं; Cm k as in text (for स्त्रान्विविधान्). T1 missing from 11^{b} up to यक्ष in 12^{c}. —^{b}) D11 त्रैश्वये, G4 °क्य- (for त्रैलोक्ये) —^{c}) Ś1 D1-3 5 7 11-13 [ए]तद्; Cm g.k t as in text (for [ए]नस्). D9 नैनसम्युन्सुखं यानि. —^{d}) Ś1 D1-3 5 7 11-13 न च वेत्स्यति कश्चन; Cm.k as in text (for ^{d}).

12 T1 missing up to यक्ष in 12^{c} (cf. v.l. 11). —^{a}) Dt वेदा (for देवा). D4 G1-3 M1.3 ऋषयः (for नर्षयः). —^{b}) Dt D4.8 [अ]मरा (for [अ]सुरा). D11 पन्नगाः (for राक्षसाः). —^{c}) D13 -रक्ष- (for -यक्ष-). —^{d}) Ś1 D6 11-13 न (for स-). D3 -महो * गाः.

13 ^{a}) D8 14 S (except T3 M1) भृशाश्वस्य; Cg t as in text (for कृशा°). ※ Ck.: कृशानामः प्रजापतिरेकः ॥ Ct: परमधार्मिका इति पाठे परमधार्मिकमदिष्टावन्त इत्यर्थः । एतेनापि दुर्लभत्वं ध्वनितम् ॥ ※ —For 13^{ab}, Ś1 D1-3 5 7. 11-13 subst.:

599* अस्त्रं शस्त्रं कृशाश्वेन पैरः परमदुर्जयम् ।

[Ś1 D12 ब्रह्मिन्, D11 अस्त्रे (for शस्त्रं) D3 gloss प्रजापतिनाम्नाणि दत्तानि. D2 कुशाश्वेन. Ś1 पर, D11 परै (for पैरः). D7 परमैरैव (sic).]

—^{c}) Ś1 D1-3 5 7 9 11-13 दत्तं; Cm g.t as in text (for दत्ता). —^{d}) D4 (m) यत्र. Ś1 D1.3 11-13 समन्वशात् (Ś1 °शात्; D13 °न्वियात्), D5 7 समाविशत्; D6 °स्वति; T3 °मते; all Cs as in text (for प्रशासति). —For 11-13, Ñ V B D10 M3 subst.; D11 ins after 10

600* दिव्यान्यस्त्राण्यशेषाणि देवैरप कुशिकात्मजः ।
देवाश्च न विदुर्यानि कुतोऽन्ये भुवि मानवाः ।
दत्तान्यस्मै कृशाश्वेन दिव्यान्यस्त्राण्यशेषतः ।
महीं पालयतः पूर्वं प्रीतेनामिततेजसा ॥

[(l. 1) V3 दिव्यानमशाणि (sic) V3.4 D11 M3 [अ]शेषेण. M3 विवेद भुवि कौशिक (for the post half) —(l. 2) V2 देवाश्च न, V3 देवा नापि, V4 देवापि न (sic) (for देवाश्च न). V4 मानुषाः (for मानवाः) —(l. 3) V3 दत्तानि तु (sic); D11 दत्तान्यस्य (for °स्मै). V2 कृशाञ्जेन (sic) B1 दिव्यान् * * शेषतः for the post. half). —(l. 4) V3.4 B1 पान्यतो; D11 पान्यता. V4 गर्वी (for पूर्वं).]

14 Ñ V B1 D10 M3 om. 14. T1 missing from [ता] up to कन्ये सु in 15^{b} —^{a}) Ś1 B1-4 (B3 marg.) D1.3.4 7.11-13 ते हि, D5 न हि; Cm g t as in text (for तेऽपि). D1 कृशाश्वस्य (sic), D3 कुशाश्वस्य, D4 (before corr. as in text) 14 T2 G M1-3 भृशाश्वस्य; D13 कुश.सश्व (sic) (for कृशा°). —^{b}) Ś1 B3.4 D1-3 5 7 9 12 13 -सुतोपमाः (D12 °श्माः); D6 -सुताः, स्मृताः; B2 D11 -समप्रभाः; D14 -सुतास्तु ये; T3 -सुता मताः; G3 -सुतैः समाः; G1 -सुतास्तु ताः; M3 -सुता हि ताः; Cm.g t as in text (for -सुतासुताः). —^{c}) Ś1 B3.4 D1-3 5 7.11-13 °रूपाणो (for महावीर्या). —^{d}) Ś1 जितेन्द्रियाः; B2 D11 महाबलाः; B3.4 °न्विताः (for जयावहाः).

15 T1 missing up to कन्ये सु in ^{b} (cf. v.l. 14). —^{a}) D2 जयवत्; T3 देवा°, Cm g as in text (for जया च). Ñ V B D13 (first time) M3 विजया (for सुप्रभा). M3 चास्तां (for चैव). D3 12 जया वसुप्रभा चैव. —^{b}) Ś1 Ñ V B D1 2 5 7.11-13 (both times) M3 दाक्षाय(Ś1 V1.3 D2 3.7 °यि)ण्यौ; D3 दाक्ष्यायिणी, D8 दक्ष्य° (sic) (for दक्षकन्ये). Ñ V B D13 (first time) महाभ (V4 °भा)ते (for सुमध्यमे). —^{c}) Dt D8 10 T1 M2 Ct सुते; Cm g as in text (for सुवाते) Dt D4.6 10 T1 [अ]स्त्राणि; M3 तस्य (for स्त्र). Ś1 D1-3 5 7.9 11-13 तयोस्तु (D11 °श्च) चाश्च (D3 °न्याय [metathesis]) पत्यानि; D6 ते सुतेऽत्र * शस्त्राणि; G1 सुतेऽस्त्राणि च°; G3 तयोरपत्यान्यस्त्राणि; M3 तेऽस्त्राणि चैव°. —^{d}) G1 पदं; Cg as in text (for शतं). Ś1 D1-3 5 7 9 11-13 परमदुर्जयं; Cg as in text (for °भास्वरम्). —For 15^{cd}, Ñ V B M3 subst., D13 ins after 15^{ab} (first time)

601* ययोरस्त्राण्यशेषाणि जज्ञिरे विष्णुतेजसा ।

[V4 B1 तयोर् (for ययोर्) V2 [अ]नेकानि, B3 [अ]शेषेण, M3 [अ]स्त्राणि (for [अ]शेषाणि). D13 तयो पुत्रा अशेषेण (for the prior half). V2 विष्ण° (sic) (for विष्णुतेजसा).]

16 ^{a}) D13 पंचशतं. Ś1 D1-3.5 7 9 11-13 °श(D1 5.7 12 श)त्. Ñ V B D10 शत (V1 °त) सुतान्; G3 सुतैं°, M3 सुपुत्राणा (for सुतांल्लेभे) —^{b}) Ś1 सुता; T2 जये (for जया) Ś1 Dt D1-3 5-9 11-13 G3 M3 लब्धवरा (for नाम वरान्). Dt D4.8 G.t वरान्; G m परान् (for पुरा). Ñ V B D10 M3 जन(V1 °*)यामास वै जया. —^{c}) Ś1 D1-3 5 7 11.13 (second time) M3 पर-; Ñ V1.3 B D10 13 (first time) रिपु; V3 दैत्य; V4 विप्र (for [अ]सुर-) —T1 missing from रिण (in ^{d}) up to शमान् in 17^{a} on a damaged folio —^{d}) Ś1 Ñ V B D1-3 5 7 10 12.13 (both times) M3 अप्रस्या (D1 °*)न्; D6 M3 अमोघान्; D13 प्रभवान्; Cg as in text (for अमेयान्) Dt D4.8 Cm t अप्रमेयानरूपिणः.

G 1 24 17
B 1 21 17
L 1 19 19

सुप्रभाजनयच्चापि पुत्रान्पञ्चाशतं पुनः ।
संहारान्नाम दुर्धर्षान्दुराक्रामान्बलीयसः ॥ १७
तानि चास्त्राणि वेत्त्येष यथावत्कुशिकात्मजः ।
अपूर्वाणां च जनने शक्तो भूयश्च धर्मवित् ॥ १८
एवंवीर्यो महातेजा विश्वामित्रो महातपाः ।
न रामगमने राजन्संशयं गन्तुमर्हसि ॥ १९

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे विंशः सर्गः ॥ २० ॥

17 T1 missing up to कामान् in d (cf v 16) —a) Ś1 D1-3 5 7 10-13 (second time) G1 3 M1 सुप्रभा जनयामास; Ñ V B D15 (first time) M4 विन्या जनयामास —b) D4 G1 M3 सुतान् (for पुत्रान्) B1 पंचशतान्, B4 D1 6 9 13 (both times) 14 T3 G2 M2 पचशत (for पञ्चा°) Ś1 Ñ B D1-3 5 7 10-13 (both times) बरान्, V1 तु वै; V2-4 सुतान् (for पुन) —c) D1-3 (D5 after corr) 6 7 सप(D4 °ह)र्यान्, Cg k.t as in text (for संहारान्) D7 राम (for नाम) D5 7 दुमर्यान् (sic) —For 17cd Ś1 D13 subst D15 ins after 17ab (second time)

602* सर्वांस्तॉल्लभयान्वीर दुर्धर्षान्सुबलीयस ।
[D13 वीरान् (for वीर)]

—After 17 D5 ins l 1 of 607*

18 Ś1 D1-3 5 7 9 13 om 18 —a) M3 शस्त्राणि (for चा°) Dt वेत्त्येव, M1 तप्रात (inf lin as in text also) (for वेत्त्येष) —b) G3 विधिवत्, Cm g as in text (for यथा°) —For 17c-18 Ñ V B D12 11 13 M4 subst, while D1 subst for 18 and reads after 608*

603* अस्त्राणामप्रधृष्याणामजेयानां महौजसाम् ।
तानि सर्वाण्यय वेद विश्वामित्रो महायशा ।
सप्रयोगरहस्यानि ससंहाराणि राघव ।

[D1 om l 1 —(l 1) D12 अप्यजेयानाम् (for अप्र धृष्याणाम्) V3 अजयानां (sic) D12 अधृष्याणां M4 अजय्यानां (for अजेयानां) —(l 2) V4 [अ]शेषेण M4 [अ]स (sic) वेद (for [अ]य वेद) —(l 3) V3 संप्रयोगे (for सप्रयोग)]
Ñ V B D1 10 11 12 M4 cont

604* तानि दास्यत्यशेषेण रामायैव महामुनि ।
यानि चास्त्राणि देवेषु गन्धर्वेषु सुरेषु च ।
यैर्बलवन्ति रक्षांसि रामो जेष्यत्यसंशयम् ।
अनुग्रहार्थं रामस्य प्रजानामपि चानघ ।

[No comm —(l 1) D1 रामायास्य महाद्युति (for the post half) —D1 reads in marg other MSS om l 2 —(l 3) D1 तैर् (for यैः) D1 om l 4]
V1 further cont

605* गाधिनोऽपि हार्द मन्ये त्रायतो मुनिपुंगव ।
मदीक्षस्यात्मनो भद्रं सायुज्यन्स पुरा मते ।

—After 18 Dt D4 6 8 T3 G2 3 M1 3 ins

606* तेनास्य मुनिमुख्यस्य सर्वज्ञस्य महात्मन ।
न किंचिदस्त्यविदितं भूतं भव्यं च राघव ।

[No comm —(l 1) T3 तथा (for तेन) Dt D6 धर्म°, D6 om (hapl) (for सर्वज्ञस्य) —(l 2) Dt D6 अस्ति, D4 8 T3 अपि (for भव्य)]

19 Ñ V B D10 om 19ab, M4 om 19a —D1 reads 19 after l 1 of 607* —ab) D1 reads twice महातेजा विश्वामित्रो Dt D1 3 4-9 T3 G1 M2 3 °यशा, D1 महा ** (for महातपा) —c) Ñ2 B3 4 D10 13 (second time) M4 रामगमनं (for °ने) Ś1 D1-3 5 7 11-13 बुद्धिं (for राजन) —d) Ś1 D12 13 (second time) विक्रमाद्गे (D12 °वा रो)द्धुम्, Ñ V B D10 11 (first time) M4 विघातयितुम्, D1 3 5 7 11 विकुर्वा कर्तुम् (for संशयं गन्तुम्) Ś1 अर्हति M3 गंतुमर्हसि संशयं (by transp) —After 19 Dt D4 6 8 (l 1 after 17) 14 S (except M4) Cm g k.t ins

607* तेषां निग्रहणे शक्त स्वयं च कुशिकात्मज ।
तव पुत्रहितार्थाय त्वामुपेत्याभियाचते ।
इति मुनिवचनात्प्रसन्नचित्तो
रघुवृषभश्च मुमोद भास्वराङ्ग ।
गमनमभिरुरोच राघवस्य
प्रथितयशा कुशिकात्मजाय बुद्ध्या । [5]

[Cm does not comment on l 1 and 2 —(l 3) D6 °चेता (for चित्तो) M3 इति मुनिवचनं प्रसन्नचित्तो —(l 4) D1 रघुवृषभस्तु T1 2 G2 4 M1 3 तु (for च) Dt D6 M1 पार्थिव (metre-change), D4 भास्वरश्च, D6 8 T G1 भास्कर (metre-change) Cg भास्वराग (as above) Ck भास्वरील —(l 5) D14 T G2 अपि रुरोच, Cg k as in text (for अभि°) ⊕ Cm गमन स्रोच पैच्छत ⊕ —(l 6) M1-3 (after corr sec m) °त्मजेन, Cm g k.t as in text (for कुशिकात्मजाय)]

On the other hand D1-3 5 7 11 ins

608* रामो ह्यधिष्ठितोऽनेन न प्रसह्य सुरासुरै ।

[No comm D3 चा° D11 दुर्धिषा (for न प्रसह्य)]
Then D1 reads 603*

Colophon D1-3 7 om (cont the sarga) —Kaṇḍa name Ś1 Ñ3 Dt D10 13 om V B D11 आदि°. —Sarga name Ś1 Ñ V B D5-13 वसिष्ठवाक्य —Sarga no (figures words or both) Ś1 Ñ1 V1 4 B1 4 D5 11 13 om Ñ2 B2 3 D5 10 24 V3 26, V2 23, Dt D4 8 9 14 S 21 D12 चार्दे ह्वाब्दे (lacuna in place of dash) —After colophon G1 2 4 conclude with श्रीरामाय नम, G3 श्रीमते रामानुजाय नम ; M3 श्री म .

Daśaratha permits Rama to go with Viśvāmitra

स पुत्रं मूर्ध्न्युपाघ्राय राजा दशरथः प्रियम् ।
ददौ कुशिकपुत्राय सुप्रीतेनान्तरात्मना ॥ 1 21 3

२१

तथा वसिष्ठे ब्रुवति राजा दशरथः सुतम् ।
प्रहृष्टवदनो राममाजुहाव सलक्ष्मणम् ॥ १
कृतस्वस्त्ययनं मात्रा पित्रा दशरथेन च ।
पुरोधसा वसिष्ठेन मङ्गलैरभिमन्त्रितम् ॥ २
स पुत्रं मूर्ध्न्युपाघ्राय राजा दशरथः प्रियम् ।
ददौ कुशिकपुत्राय सुप्रीतेनान्तरात्मना ॥ ३
ततो वायुः सुखस्पर्शो नीरजस्को ववौ तदा ।
विश्वामित्रगतं रामं दृष्ट्वा राजीवलोचनम् ॥ ४
पुष्पवृष्टिर्महत्यासीद्देवदुन्दुभिनिस्वनैः ।
शङ्खदुन्दुभिनिर्घोषः प्रयाते तु महात्मनि ॥ ५
विश्वामित्रो ययावग्रे ततो रामो महायशाः ।
काकपक्षधरो धन्वी तं च सौमित्रिरन्वगात् ॥ ६

G 1 25 6
B 1 22 6
L 1 20 6

21

1 T2 begins with श्रीरामचन्द्राय नम — a) Ñ V B D10 13 M4 एवमुक्तो (B4 °क्त्वा) वसिष्ठेन — b) Dt D3 8 स्वयं (for सुतम्) — c) Ñ V1 3 4 B D10 13 सम्प्रहृष्टमना (B2 marg after corr °मनसा [hypermetric]) V2 स्वयं हृष्टमना D11 13 °वदनं (for प्रहृष्टवदनो) — d) V1 आनहार (sic) (for आजुहाव) D11 स सलक्ष्मणं (ditto) G3 *लक्ष्मणौ (for सलक्ष्मणम्)

2 a) Ś1 D1 3 6 7 11 12 T2 G3 °यनो, Cm g k t as in text (for कृतस्वस्त्ययनं) — b) D1 राज्ञा (for पित्रा) M4 पिता दशरथस्तदा — c) Ś1 D1 6 11 12 तथा चाभिर्, M4 तथर्त्विग्भिर् (for वसिष्ठेन) — d) Ś1 T2 °मन्त्रितौ (T2 °त), D1 (gloss दूर्वाक्षतमन्त्राक्षरैः) 2 °नंदित, D3 °नंदिम (sic), D5 11 12 °नंदितौ D7 °वंदित, Ct as in text (for अभिमन्त्रितम्) — For 2 Ñ V B D10 13 subst

609* मातृभिः कृतस्वस्त्ययनं मातृभिः कृतमङ्गलम् ।
स्वयं चैव वसिष्ठेन कृतस्वस्त्ययनक्रियम् ।

[(l 1) D13 कृत्वा (for the first कृत) V2 मन्त्रिभिः (for मातृभिः) — (l 2) V1-3 B3 क्रिया (sic) (for क्रियम्)]

3 a) Ñ V B D10 13 स्नेहान्मूर्धनि (for स पुत्रं मूर्ध्नि) D13 [उ]पादाय (for [उ]पाघ्राय) Ś1 D5 11 12 ततो मूर्ध्नि समाघ्राय, D1 स च पुत्रौ समाघ्राय D3 तत पुत्रं समाघ्राय, D5 7 तत पुत्रौ समाश्लिष्य — b) B3 रान (sic) M3 रामं (for राजा) D6 द * रथ, D11 दश * *, T2 3 M1 °रथ (for दशरथ) Ś1 D1 5 11 12 सुतौ, Ñ V B D10 13 सुतं Dt D3 4 8 तदा, D5 7 शुभौ, M3 स्वयं (for प्रियम्) — c) D3 कौशिक — d) G4 सुकृतेन (for सुप्रीतेन) Ś1 D1 3 5 7 11 12 विश्वामित्राय धीमते Ñ V B D10 13 लक्ष्मणानुचरं तदा

4 a) Ñ V1 B2 3 D10 11 13 ययौ पुण्यो V3 ववौ पुण्यो, B1 4 M4 समूत्पुण्यो (for सुखस्पर्शो) V3 ततो वाय * * पुण्यो — b) Dt D3 8 T2 3 G3 1 नीरजस्को Ñ V B2 3 D10 13 नीरजस्क (V2 °स्क V3 °स्त) शुभ शुचि, B2 नीरजस्तु समं शुचिः( ) B1 नीजस्कश्च (sic) शुभ शुचि D13 नीरजस्क शुभावह M4 नीरजस्क शिवं सुख — For 4cd Ś1 D1-3 6 7 12 subst

610* तं दृष्ट्वा देवगन्धर्वा पुष्पवृष्टिं समादधुः ।

[Ś1 D12 सुरा° ; D5 7 °दधु D5 परा° (for समादधुः)]

— cd) V4 B1 Cm विश्वामित्र, D12 * श्वामित्र D10 -गतं, D13 -युत, Ck [आ]गत (for -गतं) Ś1 D2 3 5 7 11 12 18 T2 3 G4 M3 दृष्ट्वा रामं (by transp) D12 repeats (ditto) गत दृष्ट्वा

5 At 5a and 5c D1 (gloss) दुष्टवधो भविष्यतीति — b) Dt D4 8 निस्वनैः, D6 G3 निस्वनं, Cm g as in text (for निस्वन) D1-3 5 7 11 गीतवाद्यस्तथापरे (D5 °रैः), M4 गीतमेघैर् वदावरैः — For 5ab Ś1 D12 subst

611* सुपुष्पवृष्टिः पतद्भ्रश्चनिरासीद्दिगन्तरे ।

[D13 स (for सु) D12 ह्यन्तरे (for दिगन्तरे)]

On the other hand Ñ V B D10 13 subst

612* पपात पुष्पवृष्टिश्च गीतवाद्यश्च शुश्रुवे ।

[V1 2 om V2 च (for श्च) V3 गीतनादश्च, V4 गीते°, B1 °नृपश्च, B4 °नादश्च, D13 गीत वाद्य (for गीतनादश्च)]

— c) Ś1 V4 B- D1 3 7 11 18 M4 घोष(D5 7 °षा D12 °षै) श्च, V1 B4 D4 G3 निर्घोषैः (D4 G2 °षै) (for निर्घोष) D3 शंखदुन्दुभिघोषाश्च (corrupt) — D1 illeg for 5d except last two letters (स्वनैः) — d) Cm प्रयाति (for °ते) M3 4 तु, M4 वै (for तु) Ś1 D5 11 12 प्रवाद्यत महास्वन, Ñ V B D10 13 प्रयाते रघुनन्दने, D3 5 7 प्र(D7 प्रा)वाद्यत महास्वना

6 a) Ś1 विश्वामित्रे (sic) Ś1 D2 6 12 प्रयात्यग्रे (for ययावग्रे) — b) D11 T1 2 G2 4 M3 धनुर्धरः (for महायशाः) Ñ V B D10 13 तं (B3 *) रामं (V1 * *) पृष्ठतोऽन्वयात् (V2-4 B1 4 (marg) 4 °न्वगात्) — c) D5 काकपक्ष * रो D1 (gloss) (अ)नातव्यञ्जनो यो हि शिरसालुश्चशिखश्च य । अनपोढबालवर्षो य काकपक्षधरो हि स ॥ — d) Ś1 D1-3 5 7 8 12 सह, D14 सौ' (for तं च) Ñ V1 B2 3 D10 11 M4 अन्वयात् — After 6 Ñ2 B2 (marg) D10 13 ins, whereas B1 4 ins. after 7ab

613* विश्वामित्रगतं रामं दृष्ट्वा देवा सवासवाः ।
प्रहृष्टमनसो भूत्वा ददृशी राघवं प्रियम् ।

[(l 2) D13 शाशु (for भूत्वा)]

G 1 25 8
D 1 21 7
L 1 20 8

कलापिनौ धनुष्पाणी शोभयानौ दिशो दश ।
विश्वामित्रं महात्मानं त्रिशीर्षाविव पन्नगौ ।
अनुजग्मतुरक्षुद्रौ पितामहमिवाश्विनौ ॥ ७

बद्धगोधाङ्गुलित्राणौ खड्गवन्तौ महाद्युती ।
स्थाणुं देवमिवाचिन्त्यं कुमाराविव पावकी ॥ ८

अध्यर्धयोजनं गत्वा सरय्वा दक्षिणे तटे ।
रामेति मधुरां वाणीं विश्वामित्रोऽभ्यभाषत ॥ ९
गृहाण वत्स सलिलं मा भूत्कालस्य पर्ययः ।
मन्त्रग्रामं गृहाण त्वं बलामतिबलां तथा ॥ १०
न श्रमो न ज्वरो वा ते न रूपस्य विपर्ययः ।
न च सुप्तं प्रमत्तं वा धर्षयिष्यन्ति नैरृताः ॥ ११

---

7 Ñ V B2 3 D10 M4 om 7^{ab} —^{a}) D1 (gloss) बद्धतूणीरौ (for कलापिनौ) —After धनुष्पाणी, B4 (gloss) धनुर्धरौ। तदानुजग्मतु —^{b}) B4 D1-3 5 7 11 12 °मानौ; T3 °यतौ, Cm g k t as in text (for शोभयानौ) ⊛ Ct शोभयानौ सुशोभाव आर्षं । ⊛ Ś1 B2.4 D1-3 5 7 11 महायशे, D12 शुभे यथा (for दिशो दश) —After 7^{ab} B2.4 ins 613* —^{c}) Ś1 D1 3 5 7 11 12 समन्वेतौ, M4 महाभागं (for महात्मानं) D3 विश्वामित्रसमन्वेताव —^{d}) D2 त्रशीर्षाव् (for त्रिशीर्षाव) Ñ V B D10 13 M4 तावुभौ रामलक्ष्मणौ M3 Cr mp पंचशीर्षाविवोरगौ —Ś1 D1-3 5 7 11 G1 om 7^{ef} —M3 repeats 7^{ef} after 616* —For 7^{ef}, Ñ V B D10 11 13 M4 subst

614* तदानुजग्मतुर्धीरौ यथेन्द्रं देवमश्विनौ।

[V B1 3 D11 M4 तदा(V2 तम, D11 ततो)नुजग्मतुर् (B3 M4 °न्वगुर्)]

—After 7 Dt D2.3 (all first time) G1 M3 ins l 2 of 616* then cont while D4 9 14 T G2-4 M1 2 Cm g ins, after 7

615* तदा कुशिकपुत्रं तु धनुष्पाणी स्वलंकृतौ।

[Cr,k t no comm G1 4 तथा, M3 तम (for तम्)]

8 ^{a}) M4 °बलौ (for महाद्युती) Ñ V B D10 13 सतूण धनुर्धरौ —After 8^{ab}, Dt D4 6 8 9 14 S (except M4) Cr, t ins.

616* कुमारौ चारुवपुषौ भ्रातरौ रामलक्ष्मणौ।
अनुयातौ श्रिया दीप्तौ शोभयेतामनिन्दितौ।

[G1 om l 1 Ck t no comm on l 1 —G1 M3 om l 2 here and read before 615* M1 om l 2 Dt D2.3 read l 2 for the first time after 7 repeating here —(l. 2) D6 (after corr) G2 M1 शोभयताम्, T3 °मानाव् (for शोभयेताम्)]

—M1 repeats 7^{ef} after 616* —^{c}) D2.11 13 T2 स्थाणुं, D14 repeats (for स्थाणुं) Ś1 °विद्यौ G1 महा° (for इवाचिन्त्यं) Ñ V B D10 13 M4 तदा (V1 यथा M4 पुरा) नुजग्मतु स्थाणुं (V2 °नं) —^{d}) V1.3 D6 (gloss स्कंद विशाखौ) पावकौ D11 पावके (for पावकी)

9 ^{a}) B1 अध्यर्धं D10 अर्धार्धं (for अध्यर्ध) Ñ1 अध्यापत्या (hypermetric) (for गत्वा) —^{b}) D7 सरय्वां (for सरय्वा) M4 दक्षिणत तु (for दक्षिणे तटे) —After 9^{ab} B3 4 ins

617* दक्षिणेन निवासाय गङ्गास्तीरं ततो ययौ।

while M4 ins

618* ते तत्र वै निवासाय देशं कंचिदुपाययु ।
सुखेन तमुपासीनं तत्राविश्य तु राघवम्।

—^{c}) V1 च मधुर (for [इ]ति मधुरां) —After 9 B3 4 ins

619* उवाच राममामन्त्र्य हितं वचनमर्थवत्।

10 ^{a}) D2 सलिल रामस्, D12 वत्स *लिल, M3 सलिलं वत्स (by transp) (for वत्स सलिलं) Ñ V B D10 13 वत्स (V1 राम) राम जल(V2.4 °लं) तात(V1 °*)द्, D12 वत्स राघव भद्र ते —After 10^{a}, Ñ V B D10 11 12 ins

620* विधिवत्स्रष्टुमर्हसि।
उपदेक्ष्यामि ते श्रेयो

[(l 1) V1 विधिना, D11 सलिल (for विधिवद्) V2 B2 4 स(V2 स)ष्टुम् (sic) (for स्रष्टुम्) B1 अर्हति —(l. 2) V1 B1 उपदेष्यामि (sic) B2 reads ते in marg]

—^{b}) V4 D1 4 9 Cm g °विपर्यय, Cr k t as in text (for कालस्य पर्यय) D2 तत्कालस्य विपर्यय —^{c}) Ś1 D2 5.7 13 [इ]मं D2 [ए]नं, Cr,t as in text (for त्वं) Ñ V B D10 11,13 गृहाण द्वे (V2 B2 D10 स्वम्) इमे विद्ये —^{d}) B4 अतिबले (sic) M3 तदा Ct तथा (as in text)

11 ^{a}) G1 3 M3 वा (for second न) Ś1 D1-3 5.7 11.12 M4 जरा D6 भ्रमो; Ct as in text (for ज्वरो) T2 M2 transp श्रमो and ज्वरो Ś1 D1-3.5.7 तुभ्यं, D11 शास्त्र D13 तुभ्यं (for वा ते) —^{b}) Ś1 D1 3.5.7 11 12 [रु]प संशय (D11 °ये) G3 [अ]पि संशय , M4 [अ]ति संशय , Cg t as in text (for विपर्यय) —For 11^{ab}, Ñ V B D10.13 subst

621* न ते श्रमो जरा चाभ्यां भविता नाङ्गवैकृतम्।

[Ñ2 (m)च (for ते) Ñ B1 चाभ्यां V2 चास्यां (sic) B3 स्यात् D10 वापि (for चाभ्यां) V3 वाम°, V4 मार्ग°; D13 °कृति (for नाङ्गवैकृतम्)]

—^{c}) Ś1 D1-3.5.7 8 11.13 स्वां (for च) B3 सुप्तं च (by transp.) B1 प्रयातः D5 प्रमत्ता (sic) (for प्रमत्तं) —^{d}] Dt धर्मं° (sic) G3 M1 बाध° (for धर्षयिष्यन्ति) D11 G2.3 M3 राक्षसा , D13 नैऋता (sic) (for नैरृता)

न बाह्वोः सदृशो वीर्ये पृथिव्यामस्ति कश्चन ।
त्रिषु लोकेषु वा राम न भवेत्सदृशस्तव ॥ १२

न सौभाग्ये न दाक्षिण्ये न ज्ञाने बुद्धिनिश्चये ।
नोत्तरे प्रतिपत्तव्ये समो लोके तवानघ ॥ १३

एतद्विद्याद्वये लब्धे भविता नास्ति ते समः ।
बला चातिबला चैव सर्वज्ञानस्य मातरौ ॥ १४

क्षुत्पिपासे न ते राम भविष्येते नरोत्तम ।
बलामतिबलां चैव पठतः पथि राघव ।
विद्याद्वयमधीयाने यशश्चाप्यतुलं भुवि ॥ १५

G 1 25 15
B 1 22 19
L 1 20 15

---

12 ^{a}) Ñ V B D10 12 M4 च त D2 T3 बाहु, D11 बान्य, M3 बाहो, Cg as in text (for बाह्वोः) Ñ V B D10 13 M4 राम (for वीर्ये) —^{b}) Ś1 D1-3 5 7 11 12 तत्र, T2 ऽपि, Cg k as in text (for ऽस्ति) Ñ V B D10 13 M4 पार्थिवान्यो भविष्यति —^{c}) D5 G1 हे (for वा) —^{d}) G2 M3 त्वया (for तव) D4 भविष्यति धनाधन —For 12^{cd} Ś1 D1-3 5.7 11 12 subst

622* भविष्यति महाबाहो त्रिषु लोकेषु वा पुन ।

[D1 lacuna (for महाबाहो) D3 लोके॰ Ś1 D1.12 कश्चन (for वा पुन)]

On the other hand Ñ V B D10 13 M4 subst

623* सदेवनरनागेषु लोकेष्विह पुमानिपु ।

[B3 [अ]सुर (for ॰नर) M4 [अ]पि (for [र]ह) V3 क्वचित् (for त्रिषु)]

—After 12 Dt D4 6 8 T3 G3 read 15^{cd} (var) repeating (except T3) it in its proper place

13 ^{a}) Ś1 सौभगे —^{b}) T3 विज्ञाने, G1 M1 न रूपे, Cr m k t as in text (for न ज्ञाने) Ś1 D1 3 5 7 12 M3 न च (M3 ज्ञाने)बुद्धिविनिश्चये, Ñ V B D10 11 13 M4 न बुद्धि श्रुति(Ñ2 B1 D13 M4 ॰त)शौरये, Cr m k t as in text (for ^{b}) —^{c}) V2 D4.6.9 10 नोत्तर (D10 ॰र) (for नोत्तरे) V3 ॰पत्तो वा V4 D13 ॰कर्तव्ये, Dt D4 6 8 T2 G1-3 M2 3 Ct ॰पत्तव्ये (for प्रतिपत्तव्ये) —^{d}) Ś1 D12 समस्तैर्भविता न ते Ñ1 तुल्यो वापि भविष्यति, Ñ2 V B D10 13 M4 त्व(V1 D2 स)तुल्योऽन्यो (V3 4 B1 2 4 वा, V2 ॰ D13 न, M4 हि) भविष्यति D1.4.5 7 8 11 समस्ते (D1 ॰मध्य)भवितानघ (D11 ॰पुमान्) D3 स समस्ते (ditto) भवितानघ

14 ^{a}) T3 G2.3 M1 2 एते Cm g as in text (for एतद्) Ś1 Ñ V B D1-3.5 7 10-13 M4 द्वये(for द्वये) M4 विद्ये त्वया (for विद्याद्वये) Ś1 D1 3.5 7 11 राम Ñ V B D10.13 प्राप्य D2 रामे, D12 नाम M3 प्राप्य (for लब्धे) —^{b}) Ś1 D1-3 5.7 11 12 गृहीत्वा (for भविता) Ñ V B D10 13 यशःप्राप्य(V2 ॰श)यमाप्स्यसि (V3 ॰ति) Dt D4.8 Ct न भवेत्सदृशस्तव T3 सदृशो नाधिको मम, Cg as in text (for ^{b}) —Ñ2 V2 om 14^a-15 D13 om (hapl) 14^a 15^b D13 reads 14^a-15^b in marg (sec m) —^{c}) D14 T1.3 G1 M3 तु (for first च) Ś1 Ñ1 V1.3 B1-4 D1-4.5.7 11.12 13 M4 use accu sing for nom. sing omitting च, B1 बलामतिबलां G4 बलाचातिबलाम् (for बला चातिबला) G2 M1 [तु]ति (for [ए]व) —^{d}) Ñ2 V1 3.4 B D10 13 M4 ज्ञानविज्ञान, D2 सर्वविज्ञान, T2 सर्वज्ञानाश्च (sic), Cr m t as in text (for सर्वज्ञानस्य) D5 पठतो रघुनंदन

15 Ñ1 V3 om 15 D12 om 15^{ab}, D14 reads 15^{ab} in marg (cf v l 14) G2 M1 transp 15^{ab} and 15^{cd} —^{a}) D5 13 क्षुत्पिपासा (for क्षुत्पिपासे) Ñ2 V1 3 4 B D10 11 13 च ते, M2 तथा (for न ते) —^{b}) M1 नरो मम (sic) (for नरोत्तम) Ś1 D1 2.5 7 11 भागधुर्यं (D5 ॰दृर्यं) भविष्यत (D1 6 ॰ति), Ñ2 V1 3 4 B D10 13 M4 नास्यैवं पीडयिष्यत (V3 D13 ॰ति), D3 ॰स्यार्थे भविष्यत (sic) Dt D4 8 G2 repeat 15^{cd} here (first time after 12) T3 reads 15^{cd} after 12 —^{c}) M1 [ए]ते (for [ए]व) D3 ॰बला च श्रेव (sic) D14 त्वति॰ (for अतिबला चैव) —^{d}) Dt (second time om first time) D4 8 (both both times) G2 (first time) तात, T3 G2 (G2 second time) तव (for पथि) —After 15^{cd}, Ś1 D1-4 7 11 12 T3 G1 2 M1 ins

624* गृहाण सर्वलोकस्य गुप्तये रघुनन्दन ।

[D1-3 5.7 11 प्रभाग (for गृहाण) G2 M1 मद्र वाक्यस्य (for सर्वलोकस्य) G2.3 M1 प्रश्नये (for गुप्तये) Ś1 D12 नागरो बहुमानद, D1 3.5 7 11 भ्रावसि बहुमानद (D5 ॰द) D2 भ्रावानि त्व बहुमान (for the post half)]

—G1 om 15^{ef} —^{e}) Ś1 D1 3.5 7 11 12.14 G1 2 M1 3 4 ॰धान , Cm g k t as in text (for अधीयाने) —^{f}) Ś1 सर्वम्, D1 11 M4 शाश्वतम्, D12 कीर्तिम् (for यशस्) Ś1 D4 11 12 चकासुलं (D12 ॰ला) Dt D4 5 8 चाय (D8 m after corr) भवेद्र M1 च परमं Ctp as in text (for चाप्यतुलं) D2 यशश्वाप्ययमाप्स्यसि D2.3 7 प्रमाणं बहु मा(D2 ॰)प्स्यसि —For 15^{cdef}, Ñ1 V1 3.4 B D10 13 subst D11 M4 ins after 15^{ab}

625* जयश्च दुर्गकान्तारनदेशैव्वप्यथीषु च ।
सारतां त्रिषु लोकेषु गमिष्यसि च राघव ।

[No comm —(l 1) V1 जय दु॰ V3 सर्वं ते युद्ध V4 अस्तुर्गम- D14 तके॰ (for जयश्च दुर्ग) M4 भावो दुर्गाकारे (for the prior half) V4 B1 D11 ॰मोघेषु (for ॰ष्वप्सु) V4 [अ]पि (for च) —(l 2) V3 सत्त्वं (for सारतां) V4 गमिष्यसि च (sic) B3.4 गमिष्यति च B2 (?) गमिष्यसि (for गमिष्यसि च)]

B3 cont.

G 1 25 18 B 1 22 19 L 1 20 18

पितामहसुते ह्येते विद्ये तेजःसमन्विते ।
प्रदातुं तव काकुत्स्थ सदृशस्त्वं हि धार्मिक ॥ १६

कामं बहुगुणाः सर्वे त्वय्येते नात्र संशयः ।
तपसा संभृते चैते बहुरूपे भविष्यतः ॥ १७

ततो रामो जलं स्पृष्ट्वा प्रहृष्टवदनः शुचिः ।
प्रतिजग्राह ते विद्ये महर्षेर्भावितात्मनः ।
विद्यासमुदितो रामः शुशुभे भूरिविक्रमः ॥ १८

गुरुकार्याणि सर्वाणि नियुज्य कुशिकात्मजे ।
ऊषुस्तां रजनीं तत्र सरय्वां सुसुखं त्रयः ॥ १९

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे एकविंशः सर्गः ॥ २१ ॥

626* यक्षो वा राक्षसो वापि न त्वां बाधितुमर्हति ।

16 ᵃ) D2 द्वे*, D6 ह्ये*, D13 चैमे (for ह्येते) —ᵇ) Ś1 D1-3 5 7 11 12 विद्ये (Ś1 बुद्धि, D2 विद्युत्, D11 12 विद्दि) तेजोमये शुभे, Ñ V B D10 13 विद्ये भा(V3 D13 ह्या, B1 चा both to remove hiatus)स्वर्वलावहे (V4 D13 °लप्रदे) —ᶜᵈ) Ś1 सदृशीः D1 3 5 7 11 12 M3 सदृशे, G2 M1 प्रदद्या, G3 M3 प्रदास्ये, Cg t as in text (for प्रदातुं) D12 ते च (for तव) Ś1 D1 3 5 7 11 12 M3 प्रदातु (for सदृशस्) D3 transp प्रदातु and सदृशस् D12 त्वा (sic) (for त्वं) G3 M1 तु, Ck as in text (for हि) Ś1 D1 3 5 7 3 11 G1 3 M1 2 4 Ck धार्मिक, Dt D1 6 पार्थिव (for धार्मिक) Ñ V B D10 13 पात्रं त्वमसि काकुत्स्थ विद्ययोर्ग्रहणे नघो (V4 द्वयो)

17 ᵃ) D3 कामस् (for कामं) Ś1 D1 3 5 7 12 खलु D3 रास्व (for बहु) D4 धीरे (for सर्वे) T3 कामं च बहुना ह्येते —ᵇ) Ś1 D1 5 12 तत्रैवैते न, D3 5 7 12 तत्रैव च न, T3 त्वये (य्ये)नात्र न, M3 तव चैते न, Ck as in text (for त्वय्येते नात्र) D3 (before corr) संशय —ᶜ) Ś1 D1 3 5 7 11 12 तपोसि (for तपसा) D3 संभृत्ये (sic) D11 संवृते, D12 संसृते, all Cs as in text (for संभृते) Ś1 D1 11 12 ह्येते D2 ह्ये*, D6 त्वेते, M3 भूते (for चैते) D3 तपो विजृम्भते ह्येते —ᵈ) D1 3 5 7 °रूपे, D3 °शेषं, D12 °रूपे, M4 भूय एव, all Cs as in text (for बहुरूपे) D13 भविष्यति (sic) —For 17 Ñ V B D10 13 subst

627* स्वभावजैर्गुणैर्दिव्यैः कामैरप्यतुलैर्युत ।
भूयस्त्व गुणोत्कर्षमेते विद्ये करिष्यत ।

[(l 1) V2 स्वभावज-; D13 स्वभावात्त (for स्वभावजैर्) B1 दवे (sic) D13 शुक (for दिव्यै) Ñ1 V1 2 4 कामस्य (for कामैरपि) V4 [अ]तुलेर् (for [अ]तुलैर्) V2 युत, D13 मत (for युत) V4 कामस्यास्यतुर्लैर् B1 वामसेवतुर्य (for the post half)]

18 ᵃ) V1 B1 2 रामं (sic) (for रामो) D3 रामस्तो (by transp) (for ततो रामो) Ś1 D1-3 5 7 11 12 [सां]जलिं कृत्वा (D11 बद्ध्वा) Cg k as in text (for जलं स्पृष्ट्वा) —ᵇ) Ñ V B D10 13 प्राञ्जलिः प्रण(V2 °य)त स्थित —ᵈ) Ñ V B D10 13 विश्वामित्रात्तपोधनात् —Ś1 D1-3 5 7 11 12 om 18ᵉᶠ —ᵉ) G1 सद्य, Cr m g t as in text (for विद्या) T3 भूय (for राम) —ᶠ) Dt D5 8 भीम°, T3 राघवस्तदा, M4 [अ]त्यधिकं तदा, Ck as in text (for भूरिविक्रम) —After 18 Dt D4 5 8 14 S Ck t ins

628* सहस्ररश्मिर्भगवाञ्शरदीव दिवाकर ।
[M3 सप्त (for सहस्र)]

19 Ñ V B D10 13 *om* 19ᵃᵇ —ᵃ) D2 (*gloss*) गुरुदक्षिणाप्रणामादीनि (for गुरुकार्याणि) Ś1 कार्याणि (for सर्वाणि) —ᵇ) Ś1 D1 4 12 प्रयुज्य, D3 7 निवेद्य, D12 प्रत्युज्य, M4 प्रपूज्य (for नियुज्य) D6 Ck t कुशिकात्मज, Cr m g tp as in text (for °त्मजे) —For 18ᶠ 19ᵈ Ñ V B D10 13 subst

629* गृहीतविद्योऽनुज्ञातस्ततो रामो महायशा ।

D13 repeats 19ᶜᵈ consecutively —ᶜ) D6 नेयुस (sic) (for ऊषुस्) D11 T1 3 G2 4 M1 3 तीरे, Cg k as in text (for तत्र) Ñ V B D10 13 (first time) सहोवास(B1 °पवास [hypermetric]) निशामेका —ᵈ) D11 T1 3 G2 4 M3 सरय्वा, Cg t सरय्वां (as in text) Ś1 सशुखास्ते; Ñ V B D10 13 (first time) सहलक्ष्मण, D1-3 5 7-9 T3 G1 समुखं°, D13 13 (second time) °वत, M3 (after corr *sec m* as in text) सुसुखम्त, Cg k as in text (for सुसुखं त्रय) —After 19 Ś1 D1-3 5 7 11 12 ins

630* कथयन्त कथाश्चित्रा प्रीयमाणा परस्परम् ।

[No comm D1 कथा चित्रा D11 प्रीतिमत (for प्रीयमाणा)]

D5 cont while Dt D4 5 8 14 S (except M3) and all Cs ins after 19

२२

प्रभातायां तु शर्वर्यां विश्वामित्रो महामुनिः ।
अभ्यभाषत काकुत्स्थं शयानं पर्णसंस्तरे ॥ १
कौसल्या सुप्रजा राम पूर्वा संध्या प्रवर्तते ।
उत्तिष्ठ नरशार्दूल कर्तव्यं दैवमाह्निकम् ॥ २
तस्यर्षेः परमोदारं वचः श्रुत्वा नृपात्मजौ ।
स्नात्वा कृतोदकौ वीरौ जेपतुः परमं जपम् ॥ ३
कृताह्निकौ महावीर्यौ विश्वामित्रं तपोधनम् ।
अभिवाद्याभिसंहृष्टौ गमनायोपतस्थतुः ॥ ४
तौ प्रयातौ महावीर्यौ दिव्यां त्रिपथगां नदीम् ।
ददृशाते ततस्तत्र सरय्वाः संगमे शुभे ॥ ५

G 1 26 5
B 1 23 5
L 1 21 5

631* दशरथनृपसूनुसत्तमाभ्यां
तृणशयनेऽनुचितं तदोषिताभ्याम् ।
कुशिकसुतवचोऽनुलालिताभ्यां
सुखमिव सा विरभौ विभावरी च ॥

[(l 1) T3 अथ दशरथ. Cr m g t as above (for दशरथनृप) —(l 2) D14 T1 सुखो°, T2 G4 M3 सद्यो°, M5 मध्यो° (for तदोषिताभ्याम्) —(l 3) M3 (before corr) -वसु (sic) (for -वचो-) D9 [अ]ति (for ऽनु) ‡ Ct.t कुशिकसुतवचोनुलालितत्वे । ‡ —(l 4) M2 क्षणम् (for सुखम्). D4 6 G1 3 सापि°, T3 (changing the metre) सा वभौ, all Cs as in text (for सा विरभौ) Dt D4 6 8 9 G2 M1 2 (changing the metre) om. T3 तु (for च)]

Colophon D1-3 7 om (cont the sarga) —*Kanda name*: Ś1 Ñ1 D4 10 11 om. V B आदि° —*Sarga name*: Ś1 D5 12 विश्वामित्र(D12 °**)निवेशो नाम, Ñ V B D6-11 विश्वामित्रप्रस्थाने —*Sarga no* (figures, words or both): Ś1 Ñ1 V1 3 B1 4 D5 11 12 om. both Ñ2 V2 24, V3 27; B2 3 D5 10 25. Dt D4 6 8 14 S 22 —D13 इत्यार्षे रामायणे बालकाण्डे प्रदाने सर्गः (dash indicates lacuna) —After colophon T1 concludes with श्रीरामचन्द्राय नमः, G1 2 4 श्रीरामाय नमः, G3 श्रीमते रामानुजाय नमः, M3 श्री ... म

22

D1 2 7 cont. the previous sarga

1 ᵃ) V3 च, V4 om. (for तु) —ᵇ) Ś1 D5 12 °मुनि, B2 °तपा, D12 °मुनि (for महामुनि) —ᶜᵈ) D13 प्रत्य° (for अभ्यभाषत) Ś1 Dt D1-3 6-9 12 14 T1 2 G1 2 4 M2 3 (after corr. see m) काकुत्स्थौ शयानौ (for काकुत्स्थं शयानं) V1 कुश°; T2 कुश°, M4 दर्भ°, Cr m g k t as in text (for पर्णसंस्तरे)

2 ᵃ) Ñ V B D10 13 M4 -मातरुत्तिष्ठ D5 °नामा. Cr m g k as in text (for सुप्रजा राम) ‡ Ct. सुप्रजा शोभनपुत्रवती । ‡ Cg (also) k take ᵃ as a समस्तपद —ᵇ) Ś1 V3 B1 D1 2 7 T2 पूर्वे, V3 4 B4 D13 पूर्वां, Cr m g k t as in text (for पूर्वा) V B4 D13 संध्यायाम् (for संध्या) Ñ V B D10 11 उपस्थिता, D12 वर्तते च (for प्रवर्तते) —ᶜ) Ś1 D1 2 3 7 11 12 त्वं महाभाग, Cg as in text (for नरशार्दूल) —ᵈ) D1-3 7 पूर्वम्, Cm g t as in text (for दैवम्) Ś1 D5 11 12 कुरु पूर्वाह्णिका (D12 पौर्वाह्णिकी) क्रिया —For 2ᶜᵈ, Ñ V B D10 13 M4 subst.

632* पौर्वाह्णिकं विधिं कर्तुं तात कालोऽयमागतः ।

[V2 पौर्वाह्णिक, V3 B2 पूर्वाह्णिक. V4 M4 पूर्वाह्णिक (for पौर्वाह्णिकं) D13 कृत्वा (for कर्तुं) V4 तत (for तात) M4 transp. कर्तुं and तात. M4 मुपागत (for यमागत)]

3 ᵃ) V4 तस्यैव, D1 तस्यापि (sic) G1 3 महर्षे, Cg as in text (for तस्यर्षे) B4 D6 परमोदार (for परमोदार). —ᵇ) Ś1 D5 12 मनोज्ञां. Ñ V B D10 11 13 तु (V3 [आ]त्र, D10 [अ]थ) राघवौ. Dt D1 2 4 6-9 T1 G1 3 M2 4 च (D5 ता)वेशयौ (for नृपात्मजौ) —ᶜ) D3 7 तत (for स्नात्वा). Ś1 D1-3 6 7 9 11 12 T2 कृताह्निकौ, M3 कृतोदक, Cm g k t as in text (for कृतोदकौ) Ñ1 om, B4 धीरौ (for वीरौ) —ᵈ) V2 4 B4 D2 4 T2 G3 4 जपतु (sic) D1 जपत, G1 जेपाते (for जेपतु) Ñ V B D10 13 जप्य(V4 जप, B1 जाप्य, B4 ज*)माह्निकं (D10 °मुत्तम) D1 4 °पदं, M3 (after corr. as in text) जप. Cm k t as in text (for परमं जपम्)

4 ᵃ) Ñ V B D10 13 M4 4 कृता(D13 °त्या)ह्निक, D14 कृत्याह्निकौ, Cg as in text (for कृताह्निकौ) Ñ V2 3 4 B1-3 D10 13 क्रियौ चापि, V3 क्रियौ चापि, B4 कृतौ चापि, D1 G1 °वीरौ, M4 क्रियं चापि (for महावीर्यौ) —ᵇ) D1 विश्वा*त्रम् Ś1 D1-3 6 7 11 12 ऋषि तत (D1-3 7 °दा) Ñ V1 2 4 B D10 13 °निधि (for तपोधनम्) —ᶜ) D1 अभिवेद्य (for अभिवाद्य) Ś1 तु तौ वीरौ, Dt D4 6 [अ]ति°, D1-3 6 7 11 12 ततो (D11 °तौ [sic])वीरौ, D9 M3 [अ]थ°, T2 G3 [उ]प° (for [अ]भिसंहृष्टौ) Ñ V B1-3 D10 13 अभिवाद्यपितुं तत्र, B4 अभिवाद्यपतुस्तत्र, M4 पूजयित्वा हानिक्रम्य —ᵈ) Ñ V B D10 13 सहितावु (for गमनाय) Ś1 D5 12 प्रजग्मतु, V4 [उ]प*°, Dt D4 8 Cg k t [अ]भि° (for [उ]पतस्थतु)

5 ᵃ) Dt D9 M3 4 Ct °प्रयातौ D3 प्रयातौ च, D2 प्रयातौ च, T2 °प्रतापौ, Cg as in text (for तौ प्रयातौ) Ś1 D1 5 11 12 M4 महात्मानौ D3 7 G1 महाभागौ (for महावीर्यौ) Ñ V B D10 13 ददृशतुः प्रयपथुश्चापि —ᵇ) B3 त्रिपथगामिनीं (for त्रिपथगां नदीम्) —ᶜ) Ś1 D5 7 सरय्वा यै, D1 3 11 12 सरय्वा वै, D1 तदा तत्र, D5 महावीर्यौ (for ततस्तत्र) M4 अपश्यतां शुभे दिव्यौ —ᵈ) D1 सरयौ (sic) (for सरय्वा)

I 26 6
I 23 6
I 25 6

तत्राश्रमपदं पुण्यमृषीणामुग्रतेजसाम् ।
बहुवर्षसहस्राणि तप्यतां परमं तपः ॥ ६
तं दृष्ट्वा परमप्रीतौ राघवौ पुण्यमाश्रमम् ।
ऊचतुस्तं महात्मानं विश्वामित्रमिदं वचः ॥ ७
कस्यायमाश्रमः पुण्यः को न्वस्मिन्वसते पुमान् ।
भगवञ्श्रोतुमिच्छावः परं कौतूहलं हि नौ ॥ ८
तयोस्तद्वचनं श्रुत्वा प्रहस्य मुनिपुंगवः ।
अब्रवीच्छ्रूयतां राम यस्यायं पूर्व आश्रमः ॥ ९
कन्दर्पो मूर्तिमानासीत्काम इत्युच्यते बुधैः ॥ १०
तपस्यन्तमिह स्थाणुं नियमेन समाहितम् ।
कृतोद्वाहं तु देवेशं गच्छन्तं समरुद्गणम् ।
धर्षयामास दुर्मेधा हुंकृतश्च महात्मना ॥ ११
दग्धस्तु तस्य रौद्रेण चक्षुषा रघुनन्दन ।
व्यशीर्यन्त शरीरात्स्वात्सर्वगात्राणि दुर्मतेः ॥ १२

Ś1 D2 3.6 7 11 12 देवमे पुण्यसमिते —For 5cd Ñ V B (B3 marg) D10 13 subst

633* गङ्गां देवनदीं दृष्ट्वा सरय्वा अविदूरतः ।
[V4 दिव्यां (for गङ्गां) B4 स्वविदूरत (sic)]

6 a) D3 5 G1 तत्राश्रमं D12 तमाश्रमं, Cg k t as in text (for तत्राश्रम) D8 इम (for °पदं) D1 पुण्य (for पुण्यम्) Ñ V B D10 13 तस्यासीदा(D13 °रादा)श्रमपदं —b) Ś1 D1-3 7 11 12 मुनीनां (for ऋषीणाम्) Ś1 D1 D1-3 4-6 11 13 भावितात्मनां Ñ V B D10 13 पुण्यकर्मणां D14 ऋषि°, T2 G3 4 M2 3 ब्रह्म°, T3 धर्म° (for उग्रतेजसाम्) D5 विश्वामित्र महामुनिं —D5 om. 6c-7 —c) Ñ V B D10 13 रम्य ददृशतुः पुण्यं (B4 तत्र) —d) Ś1 D2 3 7 यत्र ते, Ñ1 D1 तपताम् V2 तप्यताम् D1 11 12 तत्र ते Cg k t as in text (for तप्यतां) Ś1 D1-3 7 11, 12 तेपिरे Ñ V B D10 13 उत्तम (for परमं)

7 D1 om 7 (cf v l 6) —a) D3 तद् (for तं) D3 राघवौ D1 परमे (for परम) —b) D3 परमौ (for राघवौ) G3 पुण्यकर्माणौ (metricausa) (for पुण्यमाश्रमम्) D13 om 7c-8b —c) D8 तु, M4 तौ (for तं) Ś1 D2 3.7 11 12 मधुर वाक्य (for त महात्मानं) —d) Ś1 D1 3.7 11 13 M4 महामुनिं (D13 °नि) (for इदं वच) —For 7 Ñ V B D10 13 (1 1 for 7cd) subst

634* दृष्ट्वा तदाश्रमपद जातकौतूहलौ मुनिम् ।
पप्रच्छतुस्तदा तत्र तावुभौ रामलक्ष्मणौ ।

[(l 1) V3 तम् (for तद्) Ñ1 B3 D10 तदाश्रमपदं दृष्ट्वा (by transp) (for the prior half) V4 कौतूहले B4 D10 कौतूहल (for कौतूहलौ) V3 मुनि (for मुनिम्) —D13 om l 2]

8 D13 om 8ab (cf v l 7) —a) Ñ V B D10 महान् (for पुण्य) —b) Ñ V B D10 11 कश्च M4 को वा (for को नु) Ś1 D5 [अ]स्मि V3 [अ]स्मौ D2.3.7[अ]त्र D12 [अ]त्र (also मि) D11 [अ]त्र मि (before corr as in Ś1) (for [अ]स्मिन्) Cm g k t वसत (as in text) Ś1 D5 12 पुरुष तु Ñ V3.3 B D10 11 कुलजो मुनिः V1 D1 3.7 कुरुपो मुनि V4 कुलजो मुनि M4 कुरूपो महान् (for वसते पुमान्) D3 om 8c-9a —c) D11 भगो च (for भगवन्) V1 D8 इच्छामि (for इच्छाव) —d) M4 भृश (for पर) D3 न D13 तो (for नौ)

9 D5 om 9ab (cf v l 8) —a) G1 तु (for तद्) —b) Ñ V B D10 13 T2 M2 प्रहृ(B3 °ह)ष्टन्, Ck t as in text (for प्रहस्य) ❁ Cg प्रशमाधुर्याव् प्रहास । ❁ Ñ V B D10 13 मुनिरब्रवीत् Ś1 D2 3.6 7 11,12 विश्वामित्रो महामुनि —c) Ñ V B D10 13 उभाभ्यां (for अब्रवीच्च) Ś1 D1 3 5.7 11 12 वसौ (for राम) —d) T3 यस्या Cg k t as in text (for यस्य) Ñ V3 4 B1 3 D10,13 पुण्य V1 2 पुण्यम्, B4 पदम् D1 5.7 11 12 M2 पूर्वम्, Ck t as in text (for पूर्वे)

10 a) Ś1 D1-3 5 7 13 मूर्तिमाञ्शाम (D1 3 4 12 °श्याम) कदर्प D2 महर्षिर्नाम कंदर्पो Cm g k as in text (for a) —b) D1 राम (for काम) Ñ V B D10 11 13 [अ]भिविश्रुत, D1 [अ]सुश्रुम, M4 [अ]त्र शुश्रुम (for [उ]च्यते बुधैः)

11 a) T3 इव (for इह) —b) G1 2 समाहित (G2 °तौ) Cm g k as in text (for समाहितम्) —For 11ab, Ś1 D1 3 5,7 9 11 12 subst

635* स चकार तपो घोर स्थाणु येदुमतिदृग्मौ ।

[D2.3.7 पचार (for चकार) Ś1 D3,13 दिव्य (for घोर) Ś1 D3.12 अतिप्त (for कल्मषौ)]

—cd) D8 ins त before देवेशं (hypermetric) D5 12 वर्तितव्य (for गच्छन्तं) D2 गच्छन्तं देवेशं (by transp) D13 कतिवासं मरुद्गणं —e) Ś1 D1-3 4 7 11 12 धेनुकाम स (Ś1 D1.5 12 °मश्च, D4.11 °म तु) Cm g k t as in text (for धर्षयामास) —f) Ś1 D2 3.6 7 11 12 सोरम(D2.7 12 °णा) ध्यातो, Cm g k t as in text (for हुंकृतश्च)

12 a) Ś1 D2.3.4 7 12 अपध्यातस्य (D2.3 7 °स्य) Dt D1 3.6 9 अपध्यातश्च (D1 6 °स्य) D4 T2 तथ दग्धस्तु D11 अपध्यातस्य G1.3 तथ तस्य च M2.3 अपध्यातस्य Cm g अपहृतस्य (for दग्धस्तु तस्य) Dt D1-4 11 13 T2 M2.3 रुद्रेण (for रौद्रेण) —b) D11 चक्षुषा (for चक्षुषा) D1-3.7 11 रघुनंदनी —c) T3 व्यशीरिरत (sic) (for व्यशीर्यन्त) Ś1 D1-3 4 7 12 [अ]स्य सहसा D13 ते दतस्य (sic) (for शरीरात्स्वात्) —e) Ś1 D3 12 ततो G1 तस्य (for सर्व) Ś1 D1-3 4.1 11 12 पीडित G2 दुर्मति (for दुर्मतेः) —For 11-12 Ñ V B D10 13 M1 subst

तस्य गात्रं हतं तत्र निर्दग्धस्य महात्मना ।
अशरीरः कृतः कामः क्रोधाद्देवेश्वरेण ह ॥ १३
अनङ्ग इति विख्यातस्तदा प्रभृति राघव ।
स चाङ्गविषयः श्रीमान्यत्राङ्गं स मुमोच ह ॥ १४

तस्यायमाश्रमः पुण्यस्तस्येमे मुनयः पुरा ।
शिष्या धर्मपरा वीर तेषां पापं न विद्यते ॥ १५
इहाद्य रजनीं राम वसेम शुभदर्शन ।
पुण्ययोः सरितोर्मध्ये श्वस्तरिष्यामहे वयम् ॥ १६

G 1 26 17
B 1 23 16
L 1 21 17

636* स्थाणुं स इह तप्यन्तं पुरा किल महत्तप ।
आवेष्टुमभ्ययात्तूर्णं कृतोद्वाहमुमापतिम् ।
स कुद्धा तत्र रुद्रेण दग्ध किल महामना ।
अथ शप्तस्य रुद्रेण तस्य वै रघुनन्दन ।
शेषशापाग्निनिर्दग्ध तच्छरीरं व्यशीर्यत । [5]

[(l 1) V3 स्थातु (sic) (for स्थाणु) M4 ते स हि (for स इह) V2 पर (for महत्) —(l 2) V4 आराद्धुम्, D13 प्रवेष्टुम् (for आवेष्टुम्) B3 (marg) पूर्णं, M4 ज्ञात्वा (for तूर्णं) —(l 3) V1 D13 स बुद्ध्या, B4 बुद्धा स (by transp) (for स कुद्धा) V4 तेन (for तत्र) —Ñ1 om l 4 B3 reads l 4 and 5 in marg —(l 4) B1 [प]व, D13 [प]व, M4 [अ]प (for वै) M4 रघुनदन (for रघुनन्दन) —(l. 5) V2 रोशाच्, V3 विधि, D13 स्व (for शेष-) V3 -त्ताशाग्नि (for शापाग्नि) B1 व्यशीर्यते (for व्यशीर्यत) M4 शरीरं समशीर्यत (for the post half)]

13 B3 reads 13 in marg D9 om 13ab D3 om from तत्र in a up to the end of b —a) D2 तस्यांगान्यपत (for तस्य गात्रं हतं) Dt D8 a transp तस्य and तत्र Ś1 Ñ V B D1 3 4 6 7 10–13 T3 G3 M3 4 तस्यांगा (M3 °ग्रे) न्यपतत्राम (Ś1 Ñ3 V1 2 4 D1 7 M3 °द्राम [except M3 sic]) —b) D14 विदग्धस्य Cg as in text (for निर्दग्धस्य) Dt D8 G4 महात्मन, Cg as in text (for °ना) Ś1 D1 2 6 7 10–12 हिम (D1 2 7 विंध्य) शैलसमीपत Ñ V B D13 सद्य सर्वाण्य शेषत M4 सद्य स्वस्तान्यशेषत —c) B4 अशरीरः D4 अशरीरी T3 ते शरीरि (sic) Cg as in text (for अशरीर) —d) Ck हि Ct ह (as in text) Ś1 D1 3 5 7 11 12 तेन महामना M3 देवन चक्षुषा (for देवेश्वरेण ह) Ñ V B D10 13 M4 एव कोपात्महामना (D13 °न)

14 B2 transp 14ab and 14cd —ab) D1 स ख्यातस् (for विख्यातस्) N2 V B D3 7 10 तत (for तदा) B1 राघव D11 राघवौ (for राघव) M4 तत प्रभृति कामश्च ख्यातोऽनंग इति प्रभो —c) D1 सुबाहु (for स चाङ्ग) D11 विपण (sic) (for विषय) —d) Ś1 B2 D1 3 6 7 यत्रास्यानि D9 स्वशरीर (for यत्राङ्ग स) T3 (after corr sec m as in text) 3 G3 हा Ck as in text (for ह) D4 11 12 यत्राग (D12 °गा) प्रमुमोच ह —For 14cd Ñ V B1 3 4 D10 13 M4 subst while B2 ins after 14ab

637* अनङ्ग इति दग्धोऽयं ख्यात कामाङ्गनाशनात् ।

[M4 अगा इति स (for अनङ्ग इति) N V1 B3 -शासनात् (for -नाशनात्)]

15 After 15a Ñ V B3 4 D10 13 M4 ins

638* कामस्य रघुनन्दन ।
तस्यायतनमत्रेद

[(l 2) B4 मायत*म्, D10 आय*नम् V4 B2 एव (for अत्र)]

On the other hand M3 (discards bcd with + sign below them) ins (inf lin sec m)

639* श्रीरुद्रस्य महात्मन ।
मनोऽत्र मुनयो राम कुर्वन्ति तप उत्तमम् ।
मोक्षधर्मपरा वीर तेषां पापं न विद्यते । (cf 15cd)
शिष्या धर्मपरा भूया शुश्रूषा कुर्वते सदा ।

—b) Ñ1 यस्येमे V2 तस्यैते, D3 ततोस्य (for तस्येमे) Ñ V B D10 13 M4 परमर्षय B1 कामस्य रघुनंदन (= l 1 of 638*) —c) Ś1 D3 4 6 7 11 12 शिष्टा, Cg k t as in text (for शिष्या) Ś1 D5 8 G1 धीरा (D9 G1 °रास्), D11 12 धीरा (D13 °रा), K (ed) नित्य (for वीर) —d) Ś1 D1 3 11 12 तेषां, Cg k t as in text (for तेषां) D11 पाप (sic) (for पापं) Ś1 D1 3 11 12 हि Cg k t as in text (for न) —For 15cd, N V B D10 13 M4 subst while D13 ins after 15

640* तपोदमरता शिष्या पुराणा महावादिन ।
निवसन्त्यत्र निरतास्तपोनिर्धूतकल्मषा ।

[B1 D11 om l 1 —(l 1) Ñ1 धर्मं, V2 B4 D10 -दान्त (for -दम) Ñ V B (except B1) D10 13 सर्वे (for शिष्या) M4 सत्य (for महा) —(l 2) V4 [आ]ग B1 [अ] * (for [अ]त्र) V1 B3 नियतास् (for निरतास्) D12 तपोनिर्धूतकल्मषा (for the post half)]

16 a) D11 र*नीं (for रजनीं) Ñ V B D10 13 M4 एका (for राम) —b) Ś1 N V B D1 2 4 7 10–13 T3 वसाम D3 *साम D4 8 वत्स्याम (for वसेम) V2 -लोचन V3 D7 11 दर्शन B4 -दर्शन, D13 G3 -दर्शना (for -दर्शन) M4 सुखं वत्स्यामहे वय —M4 om 16cd —d) D9 निचरि° (for श्वस्तरिष्यामहे) Ś1 Ñ V B D5 10 12 तरि (Ñ2 V3 4 भवि) ष्याम (B4 °मि) प्रपद्य वै (N1 परेद्युहि [sic] N2 V1 2 B D10 परेहनि V4 परेद्यपि) D2 3 7 वत्स्याम ससुप्त निशा D11 13 गमिष्याम परेहनि —After 16 all MSS (except D2 3 7 M3) Cg k t ins

641* अभिगच्छामहे सर्वे शुचय पुण्यमाश्रमम् ।
इह वास परोऽस्माकं सुख वत्स्यामहे निशाम् ।
स्नाताश्च कृतजप्याश्च हुतहव्या नरोत्तम ।

G 1 26 19 D. 1 23 17 L 1 21 19

तेषा समदता तत्र तपोदीर्घेण चक्षुषा ।
विज्ञाय परमप्रीता मुनयो हर्षमागमन् ॥ १७
अर्घ्यं पाद्य तथातिथ्य निवेद्य कुशिकात्मजे ।
रामलक्ष्मणयो पश्चादकुर्वन्नतिथिक्रियाम् ॥ १८
सत्कारं समनुप्राप्य कथाभिरभिरञ्जयन् ।
न्यवसन्सुसुख तत्र कामाश्रमपदे तदा ॥ १९

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे द्वाविंश सर्ग ॥ २२ ॥

[Ś1 D2 8 13 om. l. 1 and 3 D11 T1 2 G1 om l 2 Ñ V B D10 11 13 M4 om l 3 D5 G1 2 M1 2 transp l 2 and 3 —(l 1) ꣸ Ct अभिगच्छत इदं पद्यान्तरं हे इति पुस्तकान्तरे । धृतो सुपाठ । ꣸ V3 B1 M4 ख्याता G1 °गीत (for हि) Ñ V1 2.4 B2-4 D10 13 अभिगच्छाम च ख्याता D11 अभिगच्छ मदाश्रमे (for the prior half) D11 उभयो M4 मुनीशो (for पुरुष) —For ins see below —(l 2) M1 वासे (for वास) G1 2 M1 4 यत्रो (G1 एत G2 पुरो M4 रम) राम (for परोऽप्यत्र) Ś1 Ñ V B D1 3.8 12 13 इह कामाश्रमे राम M3 इहैव स्वकृता राम (for the prior half) V2 स्वय (for सुखं) M4 वय (for निशाम्) Ś1 D1 3.8 11 12 वत्स्याम सपुत्र मित्रो (= 16[d] in D5) (for the post half) Cg k t no comm on l 2]

—After l 1 D1 ins

642* गङ्गायाश्च सरय्वाश्च संगमे सरितो शुभे ।

17 D2 om from तत्र up to 17[b] —[a]) Ñ2 B3 D10 प्रपद्गताम्, B4 समुपताम्, D3 संपद्भाम् (sic) D6 संवसताम्, T1 सुपद्गतौ Cr m g k t as in text (for संवदता) Ś1 Ñ2 V1 3 4 B1 3 D3.7 8-13 पुत्रे Ñ1 V2 B2 D1 2 पुत्र Ck as in text (for तत्र) M4 अथ तानागतान्दृष्ट्वा —[b]) M4 तत निवेद्य (for तपोदीर्घेण) —[c]) D1 परमं प्राप्य Ck परमं (for परमप्रीता) M4 प्रणेय च महात्मान —D7 om (hapl) 17[d] 19[a] —[d]) M4 ऋषयो Ś1 D1.3 प्रहृष्टम्, D1 3.8.11 [S] म्यागम् Cg k as in text (for हर्षम्) Ś1 D1 3.8 12 मागता, Ck as in text (for मागमन्)

18 D7 om 18 (cf v l 17) —[a]) Ñ V1 B D10 M4 तेभ्यो V3 तयो Cg as in text (for अर्घ्य) T1 पाद्यमर्घ्यं (by transp) Ñ V1 2 B D6 M4 च विधिवत्, V4 च विधिवत् D1.3.11 13 अथा, G1 तथाद्यैर्थ (sic) Cg t as in text (for तथातिथ्य) —[b]) Ñ V2-4 B2-4 D10 M1 प्रयु (V4 °गृ; B4 °यु)ज्य, V1 B1 पूजां च D11 निवेद्य T1 विज्ञाप्य (for निवेद्य) —[c]) V4 अथ राम° Ñ1 तथ Ñ2 V B D 3.13 पश्च्चम् (for पश्चाद्) —[d]) M1 [अ]पूर्वेन्त M4 प्राप्तुवन् (for अकुर्वन्) N1 (अ)कुर्वन्नतिथिक्रियां.

19 D7 om 19[a] (cf v l 17) —[a]) Ś1 Ñ V B D1 3.8 10-13 परमे°, D5 परमं प्राप्य Cm g t as in text (for समनुप्राप्य) M4 प्राप्य ता सत्क्रियां तत्र —[b]) Ś1 Ñ V1 3 B D1 3 8 10-13 M4 अभि(B4 D12 ∗∗)रम्य च V2.4 D1 3.13 °गम्य च Cr m g k as in text (for अभिरञ्जयन्) ꣸ Ct अभ्यरञ्जयन् अडभाव आर्ष । तदाश्रमस्थान्मुनीनिति शेष । यद्वा सत्कारं समनुप्राप्य तं प्रापय्य विश्वामित्रादीनित्यर्थ तस्या कथयोऽस्यरञ्जयन्निस्यर्थ । ꣸—After 19[ab] Dt D1 6 8 9 12 S (except M1) Cm g k t ins

643* यथार्हमजपन्संध्यामृषयस्ते समाहिता ।
तत्र वासिभिरानीता मुनिभि सुव्रतै सह ।

[(l. 1) D1.12 T1 2 G1 M3 मुनयस् (for ऋषयस्) —(l 2) D6 °भि (for वासिभिर्) D1 तत्र स्वाश्रमि(श्री) रात्री तौ (for the prior half) M3 संवृतेस् (for सुव्रतै)]

—[c]) Ś1 Ñ V1 2.4 B D1.3 8 9-13 न्यवसंस्ते (D6 °सन्) V3 न्यवसंत Dt D1 न्यवसन्सु (D1 °सत्) D 3 न्यवसंस्त T1 न्यवसंस्त (sic) M1 न्यवसंत Ñ V B D1.3 13 M4 महात्मान (for सुसुखं तत्र) —[d]) V1 कामाश्रमपदे Ś1 Dt D1.3 (after pr m corr as in text) 7 8.12 तथा Ñ V B D10 11 M4 सुखं D5 सदा (for तदा) —After 19 Dt D1.3 8 9 12 S Cg ins.

644* कथाभिरभिरामाभिरभिरामौ नृपात्मजौ ।
रमयामास धर्मात्मा कौशिको मुनिपुंगव ।

[(l. 1) M3 अनु (for first अभि) M3 अनुरूपौ (for अभिरामौ) —(l 2) M4 [s]नुजनपुरि (for मुनिपुंगव)]

Colophon —*Kāṇḍa name* Ś1 Ñ1 D1.3.10-12 om V2-4 B आदि°, D1 अयोध्या° —After Kāṇḍa name B1.2.4 ins कल्पवटिते —*Sarga name* Ś1 Ñ V B D1-3.8 9 10.11 कामाश्रमनिवास (V2 °गमने) D3 तारकावधे —*Sarga no* (figures words or both) Ś1 Ñ1 V1.2.4 B1 2 D3.8 11 13 om, both V2 B2.3 D10 26 V3 28 V1 25 Dt D1.3.8 S 23 D1.3 19 D6 20 D11 अष्टादशो हि मसर्गविंशति (dash indicates lacuna) —After colophon T1 concludes with श्रीरामचन्द्राय नम ; G1 2 श्रीरामाय नम ; G3 श्रीमते रामानुजाय नम ; M1 श्री - ॥

२३

ततः प्रभाते विमले कृताह्निकमरिंदमौ ।
विश्वामित्रं पुरस्कृत्य नद्यास्तीरमुपागतौ ॥ १
ते च सर्वे महात्मानो मुनयः संशितव्रताः ।
उपस्थाप्य शुभां नावं विश्वामित्रमथाब्रुवन् ॥ २
आरोहतु भवान्नावं राजपुत्रपुरस्कृतः ।
अरिष्टं गच्छ पन्थानं मा भूत्कालस्य पर्ययः ॥ ३
विश्वामित्रस्तथेत्युक्त्वा तानृषीनभिपूज्य च ।
ततार सहितस्ताभ्यां सरितं सागरंगमाम् ॥ ४
अथ रामः सरिन्मध्ये पप्रच्छ मुनिपुंगवम् ।
वारिणो भिद्यमानस्य किमयं तुमुलो ध्वनिः ॥ ५
राघवस्य वचः श्रुत्वा कौतूहलसमन्वितम् ।
कथयामास धर्मात्मा तस्य शब्दस्य निश्चयम् ॥ ६
कैलासपर्वते राम मनसा निर्मितं सरः ।
ब्रह्मणा नरशार्दूल तेनेदं मानसं सरः ॥ ७

G 1 27 7
B 1 24 9
L 1 22 7

23

1 a) M3 विमलौ, Cg as in text (for विमले) —b) D2–4 10 11 M3 कृत्वा (for कृत) B4 °#रिंदमौ —D7 om 1cd —c) V1 नमस्कृत्य —d) Ñ V B D10 M4 उपेयतु, Dt °गमत् (sic) D13 प्रजग्मतु (for उपागतौ)

2 a) B4 D4 M4 तु, Cg as in text (for च) Ś1 D1–3 5 7 12 सर्वे एव (D7 °तत्), D11 सर्वे ते वै (for ते च सर्वे) D1 महात्माने —b) Ś1 D1–3 5 7 11 12 ऋषय (for मुनय) Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 10–13 M4 सूर्यवर्चस (M4 °तेजस), D9 शसित°, M3 सशति° (for संशितव्रता) —c) Ś1 D1–3,5 7 12 °तस्थु, V4 °स्थश्य, Cm g t as in text (for उपस्थाप्य) D1 वाच (for नाव) —B1 om (hapl) 2d–3a —d) D1 यथा (for अथ) D13 [अ]ब्रवीत् (sic) (for [अ]ब्रुवन्)

3 B4 om 3a (cf v l 2) —a) B1 आरोहयतु (hypermetric) D6 9 °हतु, Cm g as in text (for आरोहतु) D4 9 M3 शुभा (for भवान्) Ñ2 V3 B2 3 D10 आरोह भगवन् (B3 °वान् also in m) T3 ब्रह्मन् (for नाव) —b) V4 विश्वामित्र, B4 रा#पुत्र Ś1 D1–3 5 7 11 पुरःसर (D1 °र) V1 °स्सत, D13 पुरःशय, Cg k t as in text (for पुरस्कृत) D10 मा ते कालात्ययो ह्यभूत् (= 3d in D10) —c) V2 4 D2 (marg also) भविघ्न, Cr m g k t as in text (for अरिष्ट) —d) D4 Cg k °विपर्यय (for कालस्य पर्यय) Ñ V B D10 13 M4 मा ते (M4 च) कालात्ययो हि (Ñ2 om हि [submetric]) भूत् (V1–3 B D10 ह्यभूत्, V3 D13 भवेत्, M4 °स्तु ते)

4 a) T3 तदा (for तथा) —b) B3 तापसान् (for तानृषीन्) Ś1 D1 3 5 7 11 12 प्रत्यपूजयत्, Ñ V B1–3 (m also as in B4) Dt D6 8 10 12 M4 प्रति(Dt °त्य)पूज्य च (V1 स), B4 प्रतिगृह्य°, D3 प्रपूजयन् (submetric) T3 (after corr see m as in text) अधि°, G2 3 °वाद्य च (for अभिपूज्य च) —c) Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 10–13 सरितं पुण्या (for सहितस्ताभ्या) —d) Ś1 Ñ V2–4 B (B2 marg) D1–3 5 7 9–13 सरयू, V1 B2 जाह्नवीं (for सरितं) Ñ V B D10 13 विमलोदका D3 11 सागरागमा, Cg k t as in text (for सागरंगमाम्) —After 4 Dt D6 8 9 14 S (except M4) ins (Cg comm on l 1 Ck on l 1-2 and Ct on l 1-3)

645* तत शुश्राव वै शब्दमतिसंरम्भवर्धितम् ।
मध्यमागम्य तोयस्य तस्य शब्दस्य निश्चयम् ।
ज्ञातुकामो महातेजा सह राम कनीयसा ।

[(l 1) Dt D6 8 तत्र (for तत) D14 T G2–4 M1 °त, G1 M2 3 शुश्रु(G1 °श्रा [sic])वतु (for शुश्राव वै) Dt D6 तोय, M3 अभि (for अति) T3 -गम्भीर- (for संरम्भ) D6 #र्धित (for -वर्धितम्) —(l 2) D9 14 T (except T1) G M1–3 om the post half of l 2 and the prior half of l 3]

5 a) Ñ V B D10 तत्र, D13 ततो, Cm g k as in text (for अथ) Ś1 D1–3 5 7 11 12 राघव (D7 °#)स्तु (for अथ राम) —b) V1 प्रयच्छ (for पप्रच्छ) V3 °सत्तमं, M3 कुशिकात्मज (for मुनिपुंगवम्) —c) V3 B3 4 वारिणा, Cm g as in text (for वारिणो) Ñ V B D10 13 भिद्यत इव (V2 °ते तीर), Cm g k t as in text (for भिद्यमानस्य) Ś1 D1–3 5 7 11 12 वा(D11 वि)रीणा (D3 वीराणा) भिद्य मानाना —d) Ś1 D1–3 5 7 11 12 एष, Ñ B स्वयं (B1 °यं), V3 D10 M4 स्वय, V4 मुने (for अय) Ś1 D5 11 12 विमलो°, Ñ V B D10 13 बलवान् स्वन, D1–3 7 विपुलो°, D9 तुमुल°, Cg k as in text (for तुमुलो ध्वनि)

6 a) Ñ V B1 3,4 D10 13 M4 इति राम, B2 इति तस्य Cm g k as in text (for राघवस्य) Ś1 D5 12 तु तत् (for वच) G3 M3 रामस्य वचन —b) Ñ2 V3 B3 4 D4 10 M4 -समन्वित Ś1 D1–3 5 7 11 12 जातकौतूहले वच (D3 5 7 11 °लो मुनि) —c) D11 कृपयामास (sic) Ñ V B D10 13 भगवान् (for धर्मात्मा) —d) Ñ V1–3 B D10 11 13 विस्तर (V3 °र), V4 कारण, Cm g t as in text (for निश्चयम्)

7 a) D1–3 5 7 12 °से (for कैलास) Ñ V B D10 13 M2 4 शिखरे (for -पर्वते) Cg कैलासपर्वते (as in text) D5 11 रम्ये (for राम) —b) V4 ब्रह्मणा, D10 om (hapl) म in मनसा V3 निर्मित (for निर्मित) D1 transp मनसा and निर्मित Ñ1 V1 शर (sic) Dt D6 9 पर, Cg as in

G 1 27 8
B 1 24 9
L 1 22 8

तस्मात्सुस्राव सरसः सायोध्यामुपगूहते ।
सरःप्रवृत्ता सरयूः पुण्या ब्रह्मसरश्च्युता ॥ ८
तस्यायमतुलः शब्दो जाह्नवीमभिवर्तते ।
वारिसंक्षोभजो राम प्रणामं नियतः कुरु ॥ ९
ताभ्यां तु तावुभौ कृत्वा प्रणाममतिधार्मिकौ ।
तीरं दक्षिणमासाद्य जग्मतुर्लघुविक्रमौ ॥ १०
स वनं घोरसंकाशं दृष्ट्वा नृपवरात्मजः ।
अविप्रहतमैक्ष्वाकः पप्रच्छ मुनिपुंगवम् ॥ ११
अहो वनमिदं दुर्गं झिल्लिकागणनादितम् ।
भैरवैः श्वापदैः कीर्णं शकुन्तैर्दारुणारवैः ॥ १२

---

text (for सर) —Ñ3 V3 G1 om (hapl) 7^cd —^c) Ś1 D5 11 12 रघु, G2 M1 मुनि (for नर) Ñ1 V1 3 4 B D10 13 ब्रह्मणा प्रागिद् य(V1 स)स्मात् —^d) Ñ1 V1 3 4 B1 3 D10 13 तद्भूत् (V3 अभूत्तद् [by transp] V4 °पे) B4 तस्मात्तन् (for तेनेद्) Ś1 D1 3 4 7 11 12 मानस नाम (D2 मान [metathesis]) तेन तद्.

8 ^a) Ś1 D1-5 6 7 8 11 12 प्रसूता सरयू, M3 °सरयू (for सुस्राव सरस) —Ś1 D3 7 om (hapl) 8^ab —^b) D1 अभ्यधावत; D2 सम्यगापुरीं D5 13 अभ्यमावपत्, D11 अभिमावमत् (sic) M4 °गूहति, Ce m g as in text (for उपगूहते) —For 8^ab Ñ V B D10 13 subst

646* सरसो मानसात्तस्मादयोध्यामनु शोभना ।

[V3 नामसात् (metathesis), V4 °सत् (for मानसात्) B3 यस्माद् (for तस्माद्) V2 यत्र (for अनु) V1 गोनरा B3 (m also) 4 शोभिना (B4 °ता) (for शोभना)]

—^c) Ñ V B D10 13 नदी प्रसूता, D1 3 5 6 11 12 M1 °प्रसूता, Cm t as in text (for सरःप्रवृत्ता) ❀ Ct. तस्या सरःप्रसूतत्वात् सरयूरिति नाम । ❀ —^d) D3 ब्रह्मरसच्युता

9 ^a) M1.2 Cm सुमुह, Cg as in text (for अतुल) Ś1 D1 3 5 7 11 12 शब्दोय विपुलस्तस्या (Ś1 °स्यां), M4 एष तस्य महाञ्शब्दो —^b) Ś1 D1-5 6 7 11 12 जाह्नव्याम्, Cm.t as in text (for जाह्नवीम्) M4 अतिवर्तते —For 9^ab, Ñ V B D10 13 subst

647* जाह्नवीमभिवर्तिन्यास्तस्या शब्दोऽयमीरितः ।

[Ñ2 V2-4 B3 4 (both m also) अभि(B3 हि)वर्तिन्याः V1 D10 13 अति° (for अभिवर्तिन्याः)]

—^c) Ś1 Ñ2 V2 B3 4 (m also) D1 3 5 10-13 -संघर्षजो; Ñ1 V1 4 B1 2 4 -संहर्षजो V3 -संवर्षजो, D2 7 -संघट्टजो; Cg k as in text (for -संक्षोभजो) —^d) D5 प्रणामो (sic) G2 प्रमाणं (metathesis) (for प्रणामं) Ś1 Ñ V B D1-3 5 7 10-13 प्रय(V3 °ण)त; D9 °तः Cg as in text (for नियत)

10 ^a) Ś1 D1 3 5 7 M4 उभाभ्यां D11 प्रणामं, D13 सुस्याभ्यां G2 M1 तस्य, Cr m g k t as in text (for ताभ्यां तु) M4 व्य तौ (for तावुभौ) —^b) D12 संगमे नरसत्तमौ —For 10^ab Ñ V B D10 13 subst

648* नमस्कृत्वा नमस्ताभ्यां नदीभ्यामथ तापसौ ।

[V4 नमस्यार D13 मनस्° (metathesis) (for नमस्ताभ्यां) V4 नदीं वाम् (for नदीभ्याम्) B4 अपि (for अथ)]

B4 cont.

649* प्रणामं प्रयतौ कृत्वा संगमे नरसत्तमौ ।

B3 cont (after 648*)

650* विश्वामित्रस्य वचसा भक्त्या परमया युतौ ।

—D11 om (hapl) 10^cd —^c) Ñ V1 3 B1-3 (B3 m also as in text) D10 13 पर समासाद्य V2 4 B4 परस° (for दक्षिणमासाद्य) —^d) D12 विक्रमे (sic)

11 ^a) Ś1 D1 3 5 7 9 12 तद्, Cm g as in text (for स) Ś1 D1-3 5 7 12 °सनाद्, D9 (marg gloss) भयकर दर्शनं, Cg k t as in text (for घोरसंकाश) —^b) D12 transp नृप and वर Ś1 D1 D2 5 7-9 12 G1 2 M1 2 नरवरात्मजौ (D1 D2 G1 2 M1 2 °न) (for नृपवरात्मज) T3 दृष्ट्वा नृपवरात्मज —^cd) Ś1 D5 12 ततः समेताचौ वीक्ष्य, D3 5 7 ततो वने तविक्ष्वाकू (D3 7 °काव्) (for ^c) Ś1 D2 6 7 12 आपृच्छेतां मुनिं तु तौ (D12 तदा) D1 संपृच्छेतां मुनिं च तौ (for ^d) D2 ततो नमतविक्ष्वाकावपृच्छतां मुनिं उभौ D9 तदा पप्रच्छतुर्भूयो मुनिमिक्ष्वाकुनन्दनौ —For 11 Ñ V B D10 11 13 M4 (l 2 only) subst

651* अथानुपदमेवान्यद्वनं घोरमरिंदमौ ।
　　दृष्ट्वा पप्रच्छतुर्भूयो मुनिं तु नृपात्मजौ ।
　　कस्येदं मेघसंकाशं वनं घोरं प्रकाशते ।

[(l 1) V2 अथास° (sic) V4 °प° B3 (marg also as above) तथा° (for अथानुपदम्) V4 वल (sic) (for वन) D10 अतिन्दिनौ (for अरिंदमौ) —(l 2) Ñ1 पप्रच्छ Ñ2 B3 (marg also as above) D10 पौ (for भूयो) V2 D11 नृप D13 तौ° (for तु नृ) B1 °न्यात्मजौ M4 वने गृध्रुतौ मुनि (for the post half) —After l 2 M4 reads l 2 of 652* —(l 3) V3 यदे (sic) (for वन) D13 प्रचक्षते (for प्रकाशते)]

12 ^a) Ś1 D5 11 12 घोरं, D8 दीर्घं (for दुर्गं) Ñ V1-3 B D10 13 दुर्गं (V3 B1 °गं) पक्षिगणार्दितं V4 बहुपक्षगणार्पितं (sic) —^b) V1 D11 T1 G1 2 M1 झल्लिका; V4 झिल्लिका, D2 वल्लिका (sic) Cm g k t as in text (for झिल्लिका) D8 -स्वन; D11 -नाद्य (for -नाद) D1 D6 8 -संयुतं (for -नादितम्) —D12 reads 12^cd after 652* —^c) Ś1 D1-3 5 7 11 च समाकीर्णं, D6 8 12 T1 2 G1 2 M1.2 °पूर्णं M4 °घोरे (for श्वापदैः कीर्णं) D12 घरैव्यसमाकीर्णं (sic) T1 श्वापदैर्हिरस्तुभिः —^d) D1 11 12 G1 M4 शकुनैर् (for शकुन्तैर्) Ś1 D1 3 5 7 11 12 G1 दारुणस्वने, D6 8 12 S (except G1) Cm दारुणा (D1 M4 °णैर्)रवै (T1 °स्वनै, M1 °पुनै); Cg k t as in text (for दारुणारवै)

नानाप्रकारैः शकुनैर्वाश्यद्भिर्भैरवस्वनैः ।
सिंहव्याघ्रवराहैश्च वारणैश्चापि शोभितम् ॥ १३
धवाश्वकर्णककुभैर्बिल्वतिन्दुकपाटलैः ।
संकीर्णं बदरीभिश्च किं न्विदं दारुणं वनम् ॥ १४
तमुवाच महातेजा विश्वामित्रो महामुनिः ।
श्रूयतां वत्स काकुत्स्थ यस्यैतद्दारुणं वनम् ॥ १५

एतौ जनपदौ स्फीतौ पूर्वमास्तां नरोत्तम ।
मलदाश्च करूषाश्च देवनिर्माणनिर्मितौ ॥ १६
पुरा वृत्रवधे राम मलेन समभिप्लुतम् ।
क्षुधा चैव सहस्राक्षं ब्रह्महत्या यदाविशत् ॥ १७
तमिन्द्रं स्नापयन्देवा ऋषयश्च तपोधनाः ।
कलशैः स्नापयामासुर्मलं चास्य प्रमोचयन् ॥ १८

G 1 27 18
B 1 24 20
L 1 22 18

13 Ś1 D1.3.5.7.12 om 13 and 14 —b) D4 भैरवै स्वनैः —d) D4.14 T G1.2.4 M1.3 चोप, D6 चैव, G3 उप (for चापि)

14 Ś1 D1.3.5.7.12 om 14 (cf v l 13) —a) D6 धवाश्वक**कुभैर्, D9 धवैश्च ककुभिश्चापि —b) Cg मरु- (for बिल्व) D4 किंशुक- (for तिन्दुक-) —d) Dt D6.8 तु, Ct as in text (for नु) D4.9 T3 Ck किं त्वेतद्, D14 T1.2 G2–4 M1.2 किं न्वेतद्, G1 किं चैतद्, Cg as in text (for किं न्वि-) —For 12cd 14 Ñ V B D10.11.13 M4 (D11 M4 for 13 14 only) subst

652* नानामृगगणैर्घोरैर्वाशमानैर्विनादितम् ।
सिंहव्याघ्रवराहैश्च खड्गिकुञ्जरसेवितम् ।
धवाश्वकर्णकुटजपाटलाबिल्वतिन्दुकैः ।
दुमैः कैटरिभिश्चैव कीर्णं किंन्विदमुच्यताम् ।

[V2.4 D11.13 om (hapl) l 1 —(l 1) D10 नानामृ* B2 वाश्यमानैर् (sic), B3 (marg as above) व्याप्यमानैर् (for वाशमानैर्) M4 नानाप्रकारैश्च शकुनैर्वाश्यद्भिर्भैरवै स्वरैः (cf 13ab) —M4 reads l 2 after l 2 of 651* —(l 2) Ñ1 -वराहस्य V1 D13 -वाहि V3 B4 D11 M4 -वराह (for -वाहैः) —(l 3) V2.3 धवाश्व° V4 वराश्व° D11 °** (for धवाश्वक°) Ñ1 -पाटलबिल्वतिन्दुकैः, V4 -पाटलाशोककर्णकैः D11 बिल्वतिन्दुककर्णकैः (for the post. half) D13 धवाश्वकुटजपाटलाबिल्वतिन्दुकैः —(l 4) D11 तथा (for दुमैः) V3 B1 D13 स्तम् (for विदम्) V3 B1.3 (marg also) उच्यते D11 कानेन स्मागतः (for the post half)]

—Thereafter D11 reads 12cd

15 D14 reads 15 in marg (sec m) —a) Ñ V B1–3 D10.13 ताय ; B4 ताम् (sic) (for तम्) Ñ V B D10.13 M1 तपोदृ (B3 M4 तपो, B4 *°)यास्यं (for महातेजा) Ś1 D1–3.5.7.9.11.12 तपो(D11 °*)स्तद्वचनं श्रुत्वा —b) Ś1 D2.12 महामुनि Ñ V B D10.13 M4 मुनिश्रेष्ठ (V1 °रेष्ठं, B1 [marg also] : °येष्ठ) भगवान्मुनि (B1 M4 °मुनिः) —c) Ñ V B D10.13 M4 इदमुपास्यं, D1 वचनं वत्सो, D2.3.7.11 वत्सो (D3 वत्स, D11 वत्स)काकुत्स्थो (for वत्स काकुत्स्थ) —d) Ś1 D1.3.5.7.9.11 [इ]दं भैरवं, Cg k as in text (for [य]स्यैतद्दारुणं) Ñ V B D10.13 M4 भ्रातरौ रामलक्ष्मणौ D11 भैरवं स्वनमुत्तमं

16 a) Ś1 D1–3.5.7.11.12 हिवौ N V B D10.13 अयं, Cm g k as in text (for एतौ) Ñ V B D10.13 °पद , G4 °पद् (for जनपदौ) Ś1 N V B D2.3.5.10.13.15 श्रीमत्, D1.7.9 श्रीमत्, Cm g k t as in text (for स्फीतौ) —b) D1 सर्वम् (for पूर्वम्) Ś1 D1–3.7.11 M4 नरोत्तमौ Ñ V B D10.13 पूर्वमासीन्महद्धिमान् —c) Ś1 D1–3.7.9.11.12 मालवद्, Ñ V1 B3.4 D10 मलजाद्, V3.4 B1.2 (after corr as in Ñ) मलजश्, D5 मलवश् (sic) D13 मलयाद् (sic) Cr m g k t as in text (for मलदाश्) Ś1 V2 B2 D1.3.11–13 करुष(D11 °षा)श्च, V4 करजश्च, B3 D3.7.10 करूष(B3 [after corr] D14 °षा)श्च, D3 सकारूषौ, D6 कुरुषश्च, Cr m g k °शाश्च (for करूषाश्च) V3 मलयेकरषाश्चैतौ —d) D3.11 दैव (for देव) Ñ1 V3 B3.4 D10.13 निर्मिता (for निर्मितौ) Cr m g t as in text (for d) ※ Ck देवनिर्माणेन निर्मित नामधेयौ । ※

17 a) Ñ V B D10.13 सता(B4 °हा)यं समुचिं हत्वा —b) Ñ1 मनेन(sic), B1 (marg also) पापेन, T3 *तेनः Cg k t as in text (for मलेन) Ś1 Ñ V B D1.3.5.7.9–13 M4 समभि(V3 °*)प्लुत , D3 स*भिप्लुत, Cg as in text —c) Ś1 D1–3.5.7.11.12 क्षुध(D1 °धि[sic])या च, Ñ V B D10.13 क्षोधार्थं(B1 °थै)व, Dt क्षुधौ° (sic) D6 तद्वधाच, G1 क्षुधयैव, Ck cites as in text (for क्षुधा चैव) ※ Cg t क्षुधा बुभुक्षया . . । ※ Ś1 Ñ V B D1–3.5.7.9–13 M4 सहस्राक्षो (D1 °क्षे) —d) Ś1 D1–3.5.7.9.11.12 °हत्यां Cg k t ब्रह्महत्या (as in text) Dt D3.4.6.9 T3 M3 Cg समा , D1.3 तदा , D11 यथा (for यदा) Ñ V1–3 B D10.13 मित्रभुगम (B °धुगमः D13 °द्रुगम)नवा(V1 °* व)न्किल, V4 मित्रभुगपुण्यान्पुरा, M4 महाद्धा भावान्किल

18 a) D3.7 तद् (for तम्) Ś1 D1–3.5.7.9.11.12 मल(D2 °नि)नम् , Dt D6.8 मलिनं Cm g as in text (for स्नापयन्) Ś1 D1.2.3.7.9.11.12 सर्वे (for देवा) Ñ V B D10.13 M4 तमिद्रं यां(V1.2.4 स्ना° D1.4 M4 स्ना)पयामासुर् —b) M4 करएँतरः Cr m k as in text (for ऋषयश्च) Ś1 D1–3.5.7.9.11.12 सर्वैर् (Ś1 D11 °र्वं, D3 ** D3.11 °र्वे) देवता (D1 °गु)णैः सह; Ñ V B D10.13 देवाः सगणाः पुरा (V1.2 तथा); M4 देवो मरुद्गणाः पुरा —c) V1 हितैर्थैः (sic) M4 ऋषय , Cr,m g k t as in text (for कलशैः) Ñ V B D10.13 M4 पुण्य(B1 पूर्णं)मन्त्रिते (for स्नापया-

G 1 27 19
B 1 24. 20
L 1 22 19

इह भूम्यां मलं दत्त्वा दत्त्वा कारूषमेव च ।
शरीरजं महेन्द्रस्य ततो हर्षं प्रपेदिरे ॥ १९
निर्मलो निष्करूषश्च शुचिरिन्द्रो यदाभवत् ।
ददौ देशस्य सुप्रीतो वरं प्रभुरनुत्तमम् ॥ २०
इमौ जनपदौ स्फीतौ ख्यातिं लोके गमिष्यतः ।
मलदाश्च करूषाश्च ममाङ्गमलधारिणौ ॥ २१
साधु साध्विति तं देवाः पाकशासनमब्रुवन् ।
देशस्य पूजां तां दृष्ट्वा कृतां शक्रेण धीमता ॥ २२
एतौ जनपदौ स्फीतौ दीर्घकालमरिंदम ।
मलदाश्च करूषाश्च मुदितौ धनधान्यतः ॥ २३

मासुर्) Ś1 D1 3 5 7 9 11 12 स्रा(Ś1 D1 2 3 11 12 स्र) पयाचशुक्लैः (D2 3 7 °श्रु सरिलै) —d) D8 मले (for मल) M1 व्यपोहयन् (for प्रमोचयन्) Ś1 D1-3 5 7 9 11 13 सलिलै(D2 3 7 क्षमलै)र्मलमुद्धये, Ñ V B D10 13 पूर्वै(Ñ B2.3 पुष्पै, B1 **)र्मल(V2.4 °र्मल)समन्वितं (V1.4 B1 3 समाचित, B3 marg also as in V1 B4 and समाहित, B4 D13 विशोधनै), Cg as in text (for d)

19 D11 repeats 19-20b after 20cd —a) D11 (second time) अस्या (for इह) Ś1 D1-3 5 7 12 तस्यां (D12 °स्य [sic]) भूमौ (Ś1 D5 12 °म्यां as in text), Ñ V B D10 11 (first time) 13 M4 सोऽस्मिन्देशे (for इह भूम्यां) V3 मनस् (for मलं) Ś1 D1.3 5 7 11 (second time) 12 देवा, Ñ V B D10 11 (first time) 13 G3 M4 त्यक्त्वा (for दत्त्वा) —b) Ñ V2.4 B1-3 D10 11 13 देव, V1 देवे, V3 B4 D8 (before corr as in Ñ) देव, Dt D8 देवा, D2 हत्वा, G3 त्यक्त्वा (for दत्त्वा) Ñ2 V1 B1-3 D2.7 10 13 कालु(B2 °लू)ष्यम्(B3 marg also कौरूष्यम्), V3 कलुषम्, V3 कल्मषम्, B4 कौरूष्यम्, D4 11 (both times, first time before corr as in Ñ2) कारुष्यम्, G1 3 कारूषम्, Cr m g कारूषम्, Ct as in text (for कारूषम्) D1 ह (for च) D8 दाशा कालुषक तथा, M4 देहज कार्षमेव च —c) M4 शरीरजे महेंद्रस्तु —d) D11 (first time) अवाप्तवान्, M4 अवाप स (for प्रपेदिरे) —For 19cd, Ñ V B D10 13 subst

653* त्रिदशाभिन्द्रो ह्स्सयुक्तं परं हर्षमवाप्तवान् ।

[V4 त्रिदशा Ñ2 V3 B2.4 संभूत, V1 संस्त (for संयुक्त)]

20 D11 repeats 20ab (cf v.l 19) —a) Ñ1 B2.3 D10 °ल्मष, V1 3 D2.4 निष्करूषश्च, B3 (m also) निष्कलुष, D11 (second time) निष्करूषश्च, T2 °रूजश् (for निष्करूषश्च) —b) Dt D4.8 शुद्ध° D3 शुभ्र, Cg as in text (for शुचिर्) D8 चेंद्रो (sic) (for इन्द्रो) V3 तथा, Dt D3 5 8 12 13 T1 2 G1 M3 (before corr) यथा D1 11 (first time) तदा M4 ततो (for यदा) V B1 3 D8 त्वभूत्, D3 [अ] न्वभूत्, D12 ह्यभूद् (for [अ]भवत्) D2.3 7 ह्यभूत्तदा —c) Ñ V B D11 T1 तदा, Dt D2.3.6-8 10 ददौ (for ददौ) T1 स्प्रीतो (for सुप्रीतो) —d) Dt D4.8 प्राहर् 3 D8 प्रभुर् (sic) (for प्रभुर्) M3 अनुत्तम Ś1 D1 3 9 11 12 ततो धर्मरिंदम Ñ V B D2.3 7 11 ददौ धरमरिंदम (V1 °मो), D13 ददौ धरमनिंदित

21 a) V2 B1 °पद् (for जनपदौ) Ś1 D1-3 5 7 9 12 ख्यातिं (for स्फीतौ) —b) Ś1 D1-3 5 7 9 12 कृत्स्नं, V1 कीर्तिं, Cg k t cite as in text (for ख्यातिं) B2 (m.) लोके D11 T2 transp ख्यातिं and लोके V4 गमिष्यति (sic) —After 21ab, D1 ins (gloss?)

654* मल पाप्मा विनिर्दिष्ट कारूषो देहज मलम् ।

—c) Ś1 D2.3 11-13 मालवश्, Ñ B2-4 D1-3 7 10 मल्लाश्, V B1 मलज(V3 °य)श्, Cg k as in text (for मलदाश्) Ś1 V B1 D2 11-13 करूषाश्, B3 कलूषाश्, D8 कुरूषाश् (for करूषाश्) —T2 G1 om (hapl) 21d-23c —d) Ś1 सह°, D1-3 7 9 13 सहचा(D7 °चा)रिण (D3 12 °णौ), D11 °हारिणौ, Cr m g k t as in text (for -मलधारिणौ) Ñ V2.4 B2.3 D10 [इ]संगजेन स(V4 स)माश्रितौ, V1 B1.4 D13 M4 स्व (V1 B1 D13 स्वं [with hiatus])गजेन समाश्रितौ, V3 [अ]नंगजेन समन्वितौ

22 T1 G1 om 22 (cf v.l 21) —a) Ñ V B D10 13 M4 एवमस्तु; D3 **° (for साधु साधु) —b) Ś1 D1-3 5 7 9 11 12 शक्रमु पाकशास(D3 °नाश)नं —c) Ś1 D1-3 5 7 9 11 दे(D3 ई)शस्यान्तां (D3 °ज्या)च(Ś1 तु), D13 देश* पूजा, M3 देवस्य°, Ck t as in text (for देशस्य पूजां) Ś1 कृत्वा (for दृष्ट्वा) —d) M3 कृत (sic) (for कृतां) D8 धीमता (sic)

23 T1 G1 om 23abc (cf v.l 21) —a) Ś1 D1 3 11.12 एवं, Cg k as in text (for एतौ) D12 °पद् (for जनपदौ) Ś1 D3 7 9 (after corr as in text) श्रीमन्त (D4 7 °मान्); D1-3 12 श्रीमत् (for स्फीतौ) —b) Ś1 D2.3 5 7 9 11 12 तुल्यकालम् (D7 12 °*म्; D9 °लाव्); D1 कामतुल्यौ, D11 तस्मिन्काले (for दीर्घकालम्) D1-3.7 9 11 म(D1 12 स)रिंदमौ (for मरिंदम) —For 22c 23b, Ñ V B D13 M4 subst

655* देशस्य नाम निर्दिश्य श्रुत्वा ता वासवेरितम् ।
एवमेतौ जनपदौ पूर्वमेव विशब्दितौ ।

[(L 1) B4 M4 देवस्य (for देशस्य) V1 D13 श्रुतं (for श्रुत्वा तौ) V4 राम (sic) वेरितं —(l 2) D13 च°, M4 [अ]प्य° (for विशब्दितौ) B1 repeats through oversight 21d for the post half]

—c) Ś1 D1 9 11 12 मालवाद्, Ñ1 B1 मलवाद्; Ñ2 V1.2.4 B (B2 m. also) D2.3 7.10 मल्लदाश्; V3 मलवा, D1 मालकाश् (for मलदाश्) Ś1 V4 D1 3 11-13 °करूषाश्च, V3

कस्यचित्त्वथ कालस्य यक्षी वै कामरूपिणी ।
बलं नागसहस्रस्य धारयन्ती तदा ह्यभूत् ॥ २४
ताटका नाम भद्रं ते भार्या सुन्दस्य धीमतः ।
मारीचो राक्षसः पुत्रो यस्याः शक्रपराक्रमः ॥ २५
इमौ जनपदौ नित्यं विनाशयति राघव ।
मलदांश्च करूषांश्च ताटका दुष्टचारिणी ॥ २६
सेयं पन्थानमावार्य वसत्यत्यर्धयोजने ।
अत एव च गन्तव्यं ताटकाया वनं यतः ॥ २७
स्वबाहुबलमाश्रित्य जहीमां दुष्टचारिणीम् ।
मन्नियोगादिमं देशं कुरु निष्कण्टकं पुनः ॥ २८

G 1 27 28
B 1 24 31
L 1 22 28

करूपाश्चेति, B2 °कलूश(m also °शा)श्च (for च करूपाश्च) —d) Ś1 ससृद्धौ, Ñ V1 2 B D6 8 10 13 T1 M4 मुदितौ (V1 D13 °ताव्), V4 आहितौ, Dt T3 मुदितो (sic); D1-3 7 सपूर्णौ (D3 °र्णा), D5 12 सपक्षौ (for मुदितौ) Ñ V B D10 11 13 M4 ऋद्धिसंपन्ना (D11 °सयुतं, D13 °संयुतौ, M4 °मत्तरा), D6 ध ॰न्यत (for धनधान्यत)

24 a) Ñ V B D10 13 M4 अथ कालस्य महतो —b) Ñ V B Dt D6 8 10 13 T3 M4 यक्षिणी, Cg as in text (for यक्षी वै) Ś1 D1-3 5 7 11 12 यक्षी तु (D12 °तु [sic]) ह्यचारिणी (D13 °णी [sic]) —c) V3 बले (sic) (for बलं) —d) Ś1 Dt 3 5 7 9 (after corr m as in text) 12 [अ]तिशं पुधि (D2 3 7 सदा), Ñ V B D10 13 M4 महाबला, D11 [अ]बला सती, D14 T3 तथा°, Cg as in text (for तदा ह्यभूत्)

25 a) Ñ V B D10 13 M4 सुदस्य, Cg k t as in text (for भद्रं ते) —b) Ñ V B D10 13 M4 दैत्य(V3 देत्य [sic])पतेरभूत्, D13 सुदाय° (for सुन्दस्य धीमत) —c) D2 [ऽ]त्र स्याद् (for पुत्रो) —d) V4 यस्य (sic), D3 तुल्य (for यस्या) T3 शुक्र (for शक्र) D11 पुरोगम (for पराक्रम) —After 25 V3 (after 660*) 3 ins

656* पशुमानुषसंयुक्तमभक्षयत सर्वश 1,

while B3 ins

657* यस्या भयाच्च चलति देवानां च विमानक ।

—After 25 Dt D6 8 9 14 S (except M4) Cg k ins

658* ह्रस्वबाहुर्महाशीर्षो विपुलास्यतनुर्महान् ।
राक्षसो भैरवाकारो नित्य भ्रामयते प्रजा ।

[(l. 1) D14 T G2 4 M1 3 °वीर्यौ (for महाशीर्षौ) —(l 2) D6 [आ]नो (for [आ]कारो) G4 भासयते (sic) (for भ्रामयते)]

26 a) M4 सोयं (for इमौ) —b) Dt रावण, D3 दुष्टधी (for राघव) —For 26ab Ś1 D1-3 5 7 11 12 subst

659* दस्मादपनि सा नित्यमेतौ जनपदावुभौ ।,

[Ś1 अपनयति (sic) D3 (अ)मौ (for सा) D12 जिनपद (sic) (for जनपदा) Ś1 D5 11 12 शिरो (D11 °रौ [sic]) (for उभौ)]

while Ñ V B D10 13 subst

660* सेयं धनपदे राम समुत्सृत्य सुदारुणा ।

[Ñ1 सम, V1 सेम V3 सैषा (for सेय) V3 जनपदे (sic) Ñ3 V1 B3 D10 नाम (for राम) Ñ2 V4 B1 2 समुच्छ्राय (B3 m also °स्राय) V3 समासाद्य, D13 समुच्छ्राय (for समुत्साद्य) V4 सुदारुणा (sic) —After 660*, V3 ins 656*]

—c) Ś1 D1 3 5 7 11 12 मालवाद (for मलदाश) Ñ V B D13 18 अद्यापि साधि(V1 °ध्या, V2 3 B3(m) 4 °नि, V4 °ध्य)वसति(V4 °ते) —d) Ñ3 V B D3 10 ताड(V1 °ढ) का (here and elsewhere below), G1 राक्षसी (for ताटका) B2 D13 नाम (for दुष्ट) Ñ V B D10 13 -यक्षिणी (for -चारिणी) Ś1 यक्षी वै पिशिताशिनी, D1-3 5 7 11 12 यक्षी (D3 यक्षिणी [hypermetric]) पिशिताशिनी

27 D10 reads 27c–28b in marg —a) Ś1 D2 3 5 7 12 13 एषा, Ñ V1 B1 2 D1 10 एत (Ñ1 Dt °ते), V2-4 B3 4 एवं, D11 शैल, M4 इद, Cm g k t as in text (for सेय) Ñ V B D10 आक्रम्य, Dt D6 8 9 11 13 T3 Cm t आवृ (D11 °धि)त्य, D13 आसाद्य, Cg as in text (for आवार्य) —b) Ś1 D1-3 5 7 12 13 तिष्ठत्यर्धे (D3 7 °त्र), D6 8 9 14 G2 4 M °ध्यर्धे, G1 3 तिष्ठ° (for वसत्यत्यर्ध) G1 योजन (for -योजने) ❁ Ck आवार्येति वृद्धिश्छान्दसी । आवृत्य निरुध्येति यावत् । अतिक्रान्तोऽर्धमत्यर्धं तत कर्मधारय । अर्धयोजने दूरे पन्थानमावार्य तिष्ठति । यच्चेदं ताटका वनमस्माभिर्गन्तव्यं अत एव हेतो । ❁ Ñ V2-4 B D10 साध्य(V2 °ध्य, V3 °र्धं, D10 °ध)र्धयो(V4 °स्था, B4 °दो)जनादित्व, V1 सार्ध्या योजनाभसि —M4 om 27c–28b —c) B4 तात, D1 अंत, D11 G1 3 इत, Cg as in text (for अत) Ś1 D5 12 Ct न, D1-3, 7 हि, D11 (अ)पि (for च) Cm अत एव न, Cmp t अत एव च V3 T2 (before corr) गतव्यस (for गन्तव्य) —d) Ś1 ताटकायोजन, Ñ1 D1-3 5 7 11-13 ताड(D5 13° ट)कामवनं Ñ V B D10 13 14 M3 प्रति, D7 तत, D11 त्वया, G1 स्वत, Cm g t as in text (for यत)

28 M4 om 28 (cf v l 27) Ś1 D1 3 5 12 om 28 and 29 D10 reads 28ab in marg (cf v l 27) —a) B1 D13 सु (for स्व) D3 ॰लम् (for -बलम्) Dt reads आश्रित्य जही in marg —b) Ñ V1 2 B D1-3 10 13 M3 जहि तां (Ñ1 सं), V4 यातं T2 [आ] श्रेत्रिमा (sic) Ct as in text (for जहीमाम्) Ñ V B1-4 D10 13 -यक्षिणीम् (for -चारिणीम्) —D2 om 28c–29 —c) V2 मद् (for मद्) V3 इदं (for इमं) V3 लोकं (for देशं) —Ñ3 reads 28d and 29a in marg

G 1 27 29 B 1 24 31 L 1 22 29

न हि कश्चिदिमं देशं शक्नोत्यागन्तुमीदृशम् ।
यक्षिण्या घोरया राम उत्सादितमसह्यया ॥ २९

एतत्ते सर्वमाख्यातं यथैतद्दारुणं वनम् ।
यक्ष्या चोत्सादितं सर्वमद्यापि न निवर्तते ॥ ३०

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे त्रयोविंशः सर्गः ॥ २३ ॥

29 Ś1 D1–4 6 7 13 om 29 Ñ2 reads 29ᵃ in marg (cf v l 28) —ᵃᵇ) D13 (before corr) देशे (for देशं) Ñ2 V1 B3 4 Dt D5 8 10 11 G1 M1 शक्तो(B4 °क्यो) हि (V1 B4 D11 °मि , M1 [inf lin]°पि) (for शक्नोति) M1 [आ]हेतुम् (for [आ]गन्तुम्) G3 शक्तोऽत्यागन्तुं देशम् (by transp) B4 ईश्वर D10 ईदृशो (for ईदृशम्) —D13 reads ᵉᵈ in marg —Note hiatus between ᶜ and ᵈ —ᶜ) Ñ V B D10 11 13 घोर(V1 क्रोध)रूपिण्या (for घोरया राम) —ᵈ) D11 उच्छादितम् D13 G1 3 M1 3 (all to avoid hiatus) क्षु°, Cm as in text (for उत्सादितम्) Ñ V B D10 11 13 सता(V1 °ता)पेया Cg as in text (for असह्यया)

30 ᵃ) Ñ V B D10.13 M3 इति, Cg k as in text (for एतत्) V1 om (submetric) B3 marg (for ते) Ñ V1 2 4 B D10.13 सत्य°, D1 T1 कथितं सर्वं Cg as in text (for सर्वमाख्यातं) ✻ Ck यथा यक्ष्योत्सादितमेतत्समस्तमाख्यातम् । ✻ —ᵇ) D1 T1 यद्, D13 यथा, G1 यथा G3 यथा (for यथा) Ś1 Ñ V B D1–4 6 7 10–13 M1 [इ]दं (for [ए]तद्) Cg यथैतद् (as in text) —ᶜ) Ś1 Ñ V B D1 11 13 यक्ष्योत्सादित D1–3 4 13 °त्सादि(D1 °न)तं, D1 °तु***, D11 यक्षिणु° (for यक्ष्या चोत्सादितं) Ñ V B (B1 m also as in text) D10 11 13 M1 पूर्वम् (for सर्वम्) —ᵈ) Ś1 Ñ V B1 3.4 D1–3 4 6 7 10–13 [उ]त्साद्यते (B1 D13 °दित) तथा (Ñ1 V1 D3 12 तथा V2 B3 यथा, D1 3 7 [ऽ]नया, D13 सदा), B3 [अ]च्छाद्यते य(marg also न)था, M3 तु न शाम्यति, Cg as in text (for न निवर्तते) Cr m k t as in text (for ᵈ)

Colophon D1–3 7 om (continue the previous sarga) —*Kāṇḍa name* Ś1 Ñ V4 Dt D5.10–13 om V1–3 B आदिकाण्डे —*Sarga name* Ś1 Ñ V B D5 6 10 13 ताटकावनप्रवेशः , D11 ताटकावध —*Sarga no* (figures words or both) Ś1 Ñ V1 4 B2 4 D3 11 om V3 29 V2 26 B1.3 D5 10 27 Dt D4 6 11 14 S 24 D13 इत्यार्षे— काण्डे स—चत्र—सर्गः (dash indicates lacuna) —After colophon T3 concludes with श्रीरामचन्द्राय नमः । G1 3.4 श्रीरामाय नमः , G3 श्रीमते रामानुजाय नमः । M3 श्री ।अ ।

२४

अथ तस्याप्रमेयस्य मुनेर्वचनमुत्तमम् ।
श्रुत्वा पुरुषशार्दूलः प्रत्युवाच शुभां गिरम् ॥ १
अल्पवीर्या यदा यक्षाः श्रूयन्ते मुनिपुंगव ।
कथं नागसहस्रस्य धारयत्यबला बलम् ॥ २
विश्वामित्रोऽब्रवीद्वाक्यं शृणु येन बलोत्तरा ।
वरदानकृतं वीर्यं धारयत्यबला बलम् ॥ ३
पूर्वमासीन्महायक्षः सुकेतुर्नाम वीर्यवान् ।
अनपत्यः शुभाचारः स च तेपे महत्तपः ॥ ४
पितामहस्तु सुप्रीतस्तस्य यक्षपतेस्तदा ।
कन्यारत्नं ददौ राम ताटकां नाम नामतः ॥ ५
ददौ नागसहस्रस्य बलं चास्याः पितामहः ।
न त्वेव पुत्रं यक्षाय ददौ ब्रह्मा महायशाः ॥ ६

G 1 28 6
B 1 25 7
L 1 25 6

24

D1.2.7 cont. the previous Sarga.

1 a) Ñ V B D4.13 इति; D1 मवस्; Cm.g.k.t as in text (for अथ). D11 कथापनेयस्य (sic) (for तस्याप्रमेयस्य). — b) Ś1 Ñ2 V B D1-3.6.7.10-13 अद्भुतं, Ñ1 मब्रवीत् (for उत्तमम्). — After 1ab, D1-3.7 ins.:

661* विश्वस्य महार्थं च स्वार्थसाधनमुत्तमम् ।
[D2 उत्तम (for उत्तमम्).]

— G1 reads 1c in marg. — c) D3.11 पुरुषशार्दूल. — d) D2 शुभं (for शुभां). D3 गिरां. — For 1cd Ñ V B D10.13 subst.:

662* श्रुत्वा रामस्ततो भूप पर्यपृच्छत संशयम् ।
[V1 संगमं. V4 सादर (for संशयम्).]

2 a) Ñ1 B3 D10 स्वल्प°; B1 °वीर्या; D11 काम्यवीर्यास्, B3 °वीर्यं (for अल्पवीर्या). V3 D3.4 G1 सदा, D11 सह, T1 यथा (for यदा). V1 B1 दृष्टा. Dt D1.2.6.8 T2 G2 M3 Cm.p.t यदि. G1 यद्वा, G2 यस्या, Cm as in text (for यक्षाः). V4 अल्पवीर्यं हि यक्षिण्या. — b) V1.4 Dt D2.4.6.7.11.13 T2 G2.3 M2 Cm.p.t श्रूयते; Cm.g.k. as in text (for श्रूयन्ते). D2.11.13 °पुंगव, D3 °पुंगवम् (sic). M1 तेजस्व (for मुनिपुंगव). G1 यदा यक्षा भुवा यदि स्मृति अल्पवीर्या श्रूयन्त. — D3 om. 2c-3d. — c) B1 राम (for नाग). — d) B1 धा॰यति; D11 धारयत्; M1 धारयेता; Cr.m.g.k. as in text (for धारयति). — After 2, Dt D1.2.6.8 T2 G2.3 M1.2 (inf. lin. sec. m.) ins.:

663* तस्य तद्वचनं श्रुत्वा रामस्य विदितात्मनः ।
हर्षयन्श्लक्ष्णया वाचा सल्पदमानरिंदमम् ।

[No comm. — (l. 1) Dt D1.2.6 तद्वच (D2 °स्य) (for तद्व वच:). Dt D1.2.6 T2 ततस्तदोवाच, G2 M1 एतमर्थ महायशः (for the post. half). — D2.13 T2 G2.3 M1 om. l. 2.]

3 D3 om. 3ab (cf. v.l. 2). T1 om. (hapl.) 3. — ab) Dt D1.2.6 (before corr. as in text) T2 बलोत्तरा. Cr (°रा as in text). Ñ V B D10.13 विश्वामित्रस्ततो रामं (V2 वाक्यं) पुनरब्रवीत्. M2 समुवाच ततो रामं विश्वामित्रो महातपाः. — c) V1 राम (for वीर्यं). Ñ V1-3 B D10.13 M2 शृणु राम यथा (D2 °दा, D11 यतस्) वीर्या (V1 °र्यं, M2 यथेदं सा). Cg.k. cite as in text. — d) B1 धारयति. — For 3 Ś1 D1-3 (D2 l. 2 only, for 3cd) 2.3.11 subst., while D11 subst. l. 2 for 3ab and ins. l. 2 after 3cd:

664* पृष्टस्तुष्टेन वचसा विश्वामित्रोऽभ्यभाषत ।
वरदानान्महाबाहो यथैषा कामरूपिणी ।
[(l. 2) D2 °भाग (for महाबाहो).]

4 a) D11 (after corr. sec. m. as in text) पूर्वम् (for पूर्वम्). V2 एव, T2 अस्मिन् (for आसीत्). D1.2.6.12 T2 G2 M2 महान्°. D3 °यक्ष (for महायक्ष). — b) Ñ1 सुकेतुः (for सुकेतुर्). Ś1 D1-3.6.7.11 °धार्मिक, Ñ V B D10.13 M2 इति विश्रुतः (for नाम वीर्यवान्). — c) Ñ V B D10.13 प्रजाकामः; G1 सदा° (for शुभाचार). — d) Ñ V1-3 B D10.13 स तेपे सु°, V4 सुचिरं सु°; D11 स तेपे च (by transp.) (for स च तेपे). D2.3 महातप.

5 a) D1 च सु°; D2.3 तत°; D2.12 सु सं° (for सुप्रीतस्). — b) T2 तथा (for तदा). — For 5cd Ñ V B D10.13 subst.:

665* तस्मै स्वाज्ञास्वयं ब्रह्मा कन्यका परितोषिण ।

— c) M1 कन्यामेकां (for कन्यारत्नं). M2 reads ददौ inf. lin. sec. m. V1 तस्मै. D1 रामं (for राम). — d) V D11 ताटका, D3 ताटका (for ताटकां).

6 ab) Ñ V B D10.13 T2.3 G2 M1 transp. ददौ and बलं. Ś1 D1-3.6.7.11 तस्याः; D11 चास्यै. T1 चास्याः; M1 अस्यै (for चास्याः). — c) Ś1 सर्वे च°; D2 न त्वपं°. D2 न स्व; D3 न च पुत्रं स. D6 सत्पुत्र°; D11 न स्वपु° (for न त्वेव पुत्रं). D2 यक्षाय (sic). — D3 om. (hapl.) 6c-7c. — c) Ś1 पुत्रं. Dt D2.6 पश्चौ (for ब्रह्मा). D2 ...; G1 °रवा (for महायशाः). — For 6cd Ñ V B D10.13 subst.:

666* तास्तुष्टोऽस्य पुत्रं हि न यक्षाय ददौ प्रभुः ।

[V2 पुत्रं (for पुत्रं हि). D1 (transp. also) न यक्षाय. B1.2 न ददौ. D11 ददौ न (by transp.) (for न ददौ).]

G 1 28 7
B 1 25 8
L 1 23 7

तां तु जातां विवर्धन्तीं रूपयौवनशालिनीम् ।
जम्भपुत्राय सुन्दाय ददौ भार्यां यशस्विनीम् ॥ ७
कस्यचित्त्वथ कालस्य यक्षी पुत्रं व्यजायत ।
मारीचं नाम दुर्धर्षं यः शापाद्राक्षसोऽभवत् ॥ ८
सुन्दे तु निहते राम अगस्त्यमृषिसत्तमम् ।
ताटका सह पुत्रेण प्रधर्षयितुमिच्छति ॥ ९
राक्षसत्वं भजस्वेति मारीचं व्याजहार सः ।
अगस्त्यः परमक्रुद्धस्ताटकामपि शप्तवान् ॥ १०
पुरुषादी महायक्षी विरूपा विकृतानना ।
इदं रूपमपहाय दारुणं रूपमस्तु ते ॥ ११
सैषा शापकृतामर्षा ताटका क्रोधमूर्छिता ।
देशमुत्सादयत्येनमगस्त्यचरितं शुभम् ॥ १२

---

7 D3 om 7abc (cf v l 6) —a) D1 D6 8 बाला (for जाता) M1 विवृद्धाणीं (for विवर्धन्तीं) Ś1 Ñ V B D1 3 5 7 9–13 वर्धमानां च (Ś1 D1 3 5 7 9 11 12 द्वि D13 तु)ता दृष्ट्वा (Ś1 D5 11 12 राम D1 3 7 9 तातो) —c) Ś2 D5 11 13 कुम Ñ1 B2 धुटु Ñ2 V3 B3 4 D10 धुधु V1 धुनु, V2 4 धुंधो B1 धधु, D1 3 7 9 रुरु, D14 S (except T3 M4) झर्झ M3 वत्स, Ct as in text (for जम्भ) ※ Ck tp सञ्जो पुत्र सञ्जुपुत्र । ※—d) Ñ V1 2 4 B D10 13 अनिं दितां V3 अनुत्तमा (for यशस्विनीम्)

8 b) D1 3 7 9 transp यक्षी and पुत्रं Ñ1 M4 व्यसूयत T3 व्यजायते, G1 Cg अजायत Cr t as in text (for व्यजायत) —c) Ñ V B D10 13 विख्यातं (for दुर्धर्षं) V1 reads inf lin within brackets मारीचं यज्ञघ्नं रामे —d) M3 भवेद् (for ऽभवत्) Ś1 Ñ V1 3 4 B D1 3 5 7 9 13 शापा(V1 साक्षा)द्राक्षसतां गतं V2 शापात्तद्राक्षसतां गत

9 a) B4 हिनते (metathesis) (for निहते) Ñ V B D10 13 तस्मिन् (for राम) Ś1 D3 5 7 11 13 सोऽन्येत्य (Ś1 सोम्येति D5 12 सोऽपेत्य)मिद(D3 °हृ[sic])तं मोहात्, D1 सोऽभ्येत्य च ततो मोहात् —b) V1 3 अगस्त्य, D4 9 14 S सागस्त्यम् (for अगस्त्यम्) V2 4 D13 मुनिसत्तमं D4 T3 मुनिपुंगवं —c) D13 पुत्रसहिता (for सह पुत्रेण) —d) Ñ V B D10 13 उद्यता D1 3 7 11 पृच्छत Cg k t as in text (for इच्छति) —After 9 D1 D4 6 8 9 14 S (except M4) ins (Cm comm on l 2 Cg on l 1 and 2 Ck t on l 1)

667* भक्षार्थं जातसंरम्भा गर्जन्ती साभ्यधावत ।
आपतन्तीं तु तां दृष्ट्वा पुनस्तस्यास्तमागमम् ।
क्रुद्ध कृतानुसकाशं अगस्त्यो भगवानृषि ।

[(l 1) D1 D4 8 मक्षार्थं T3 भक्तार्थं (for भक्षार्थं) T1 [अ]भ्यधावति —M3 reads l 2 and 3 inf lin sec m —(l 2) D4 8 त (for तां) M3 तामापतन्तीं दृष्ट्वा स (for the prior half) —All except G1 M3 om. from पुन in l 2 up to संकाश in l 3 —(l 3) M3 अगस्त्यो M3 अभून् (for ऋषि)]

—After l 1 M3 (inf lin sec m) ins.

668* आयान्ती सह पुत्रेण सकाश सा महामुने ।
रूपं दृष्ट्वा पुनस्ताथ मन्त्रयस्य वशं गता ।
ताडिता कामबाणौघे धुषती सा दिगम्बरा ।
हत्यर्थं कृतसंरम्भा धावन्ती साभ्यधावत ।

10 a) Ś1 D7 13 भवेत्येव D1 9 भवस्वे(D1 °स्वे [sic]) वं M3 भवस्वेति (as in D9) Cm k t as in text (for भजस्वेति) Ñ V B D5 6 9–13 G3 राक्षसस्त्वं (D5 °स्त्व) भवे (Ñ1 V1 3 4 D13 °व) स्वे(D13 °स्वे)व(D5 भवस्वेवं, D6 G3 भवस्वेति D11 भवेत्यत्र) M4 राक्षसीत्वं भवस्वेति (sic) —b) D13 व्याजहार D14 T1 2 G1 M1 3 ह G2 हा (for स) M4 महर्षिर्याजहार ता —c) V3 B1 D1 3 परम°, Dt D6 8 परमामर्षः, D11 परम° (for परमक्रुद्धस्) —d) Ś1 D1 5 11 चापि°, Ñ V B D10 13 चै(Ñ1 इ)वममषीत्, D3 7 M3 अपि°, D13 चापि° (for अपि शप्तवान्) ※ Cm यत पुरुष दनादिगुणयुक्ता अतो राक्षसत्वं भजस्वेति शप्तवान् ।, Ct शप्तवान् राक्षसत्वं भजस्वेति । ※

11 a) Ś1 पुरुषाद्री, Ñ V1 B2 (gloss पुरुषानत्ति) 3 (marg as in B4 also) D10 M4 °द्रि (sic) V2 3 B4 D3 7 11 13 °दा B1 पुरुष दिनी (hypermetric) Cm (see above) g k t as in text (for पुरुषादी) Ś1 °यक्षी Ñ V2 3 B D10 13 M4 घोररूपा (Ñ1 °पा च B4 °पा या [both hypermetric]) V3 दीर्घरूपा च (hypermetric) (for महायक्षी) V4 परुषा घोररूपा च —b) Ś1 Dt D1 3 5 7 9 13 G1 2 विकृता (Ś1 °ता) Ñ V B D10 13 M4 यक्षी त्वं D3 7 राक्षसी D4 विकृती, D11 (marg) भव त्वं (for विरूपा) Ś1 विकृतानना B2 वितताननाः (for विकृतानना) ※ Ck दीर्घकोपवशात् विरूपविकृताननात्वं । ※—c) Ś1 D1 3 5 7 11 13 शुभं B4 इम (sic) Ch as in text (for इदं) Ś1 Ñ V B D1–3 5 6 7 11 13 M4 परित्यज्य Dt D4 6 8 विहाया(D8 °य), G3 विमुच्याय (for अपहाय) ※ Cm विहाय त्यक्त्वा ।, Cg t त्वं इदं रूपं विहाय । ※—d) Ś1 D1 3 5 7 13 भविष्यति (for अस्तु ते) Ñ V B D10 12 13 वि(V3 मत्)कृता (D11 दारुण)त्वं भविष्यसि, M4 विरूपा विचरिष्यसि Cg t as in text (for d)

12 a) Ś1 D1 13 सा (D5 स [sic])वै T3 नैषा Cm g as in text (for सैषा) Ś1 D5 13 पाप (for शाप) Ś1 D4 7 11 13 T1 2 G3 कृतामर्शात्, Ñ V B D10 13 M4 समावि(Ñ1 B3 °वि)ष्टा T3 कृतामर्ष (for कृतामर्षा) ※ Cm अमर्षा असहमाना । Ct अमर्षोऽसहनम् । ※—b) D4 प्राटका (for ताटका) Ś1 D5 13 नाम राक्षसी Ñ V B D3 10 11 13 दुष्टचारिणी (Ñ2 °चारिणी D11 °राक्षसी), D1 3 7 M4 कामरूपिणी (for क्रोधमूर्छिता) —c) D1 3 7 दिशाम् (for देशम्) Ñ1 उच्छादयति, V1 D3 4 उत्सादय(V1 °ये)द्, B4

एनां राघव दुर्वृत्तां यक्षीं परमदारुणाम् ।
गोब्राह्मणहितार्थाय जहि दुष्टपराक्रमाम् ॥ १३
न ह्येनां शापसंसृष्टां कश्चिदुत्सहते पुमान् ।
निहन्तुं त्रिषु लोकेषु त्वामृते रघुनन्दन ॥ १४
न हि ते स्त्रीवधकृते घृणा कार्या नरोत्तम ।
चातुर्वर्ण्यहितार्थाय कर्तव्यं राजसूनुना ॥ १५
राज्यभारनियुक्तानामेष धर्मः सनातनः ।
अधर्म्यां जहि काकुत्स्थ धर्मो ह्यस्या न विद्यते ॥ १६
श्रूयते हि पुरा शक्रो विरोचनसुतां नृप ।
पृथिवीं हन्तुमिच्छन्तीं मन्थरामभ्यसूदयत् ॥ १७
विष्णुना च पुरा राम भृगुपत्नी दृढव्रता ।
अनिन्द्रं लोकमिच्छन्ती काव्यमाता निषूदिता ॥ १८

G 1 28 20
R 1 25 21
L 1 23 20

उत्पादयति, G1 उत्सादयिति (for उत्सादयति) Ś1 D5 12 [ए]तद्, V2 B2 D6 [ए]वम्, D2 [ए]वाम्, D3 7 एनाम्; M4 [ए]तम् (for [ए]नम्) D1 क्षिप्त तु छादयामास —ᵈ) Ś1 Dt D5–6 12 Ct [आ]चरित (D7 °तात्), Ñ V B D10 13 M4 [आ]भ्यु(D13 °भ्यु)षितं, D1–3 [आ]चरिता, Cg as in text (for ०चरित) ❀ Ck देशोत्सादने हेतुगर्भे विशेषणमगस्त्यचरितमिति। ❀ Ś1 D2 6 तदा, Ñ V B D10 13 पुरा, D1 3 11 12 सदा, D7 तथा (for शुभम्).

13 ᵃ) Ś1 Ñ V B1–3 D5 10 12 13 एषां, D1 2 7 11 M4 एतां, Cg as in text (for एनां) Ñ V B1–3 D10 13 M4 ताराम (B3 marg as in B4 also) (for राघव) D6 11 दुर्धर्षां (for दुर्वृत्तां) B4 एवं तात एव सुदुर्वृत्तां —ᵇ) D5 परमदारुणीं —D13 om 13ᶜ–14ᵇ —ᶜ) V1 3 हितायाय, V4 हितामय, Ct as in text (for हितार्थाय) —ᵈ) Ñ V B D10 घोर°, D11 °पराक्रमा (sic) (for दुष्टपराक्रमाम्) G4 M3 जहीमां दुष्टचारिणीं

14 D13 om 14ᵃᵇ (cf v l 13) Ñ1 V B1 om (hapl) 14.—ᵃ) D1 2 [ए]वां (for [ए]नां) Ś1 D1–3 5 7 11 12 T1 2 °संदुष्टां (D12 °ष्ट [sic]), D4 6 Cm g °संस्पृष्टां, D13 पापसंदुष्टां, G3 M2 °संहृष्टां, M3 रूप°, Ct as in text (for शापसंसृष्टां) —For 14ᶜᵈ, Ñ2 B (B1 om) D10 M4 subst

669* न हि वीर्यमदोन्मत्तामेतां परमदारुणाम् ।

[B3 वो (marg as above also) (for हि) B4 M4 बलो° (for मदोन्मत्ताम्) M4 घोरपराक्रमां (for परमदारुणाम्)] —ᶜᵈ) Ñ2 B2 3 D10 निहंतुं(B2 °तां), D13 को हंति, G3 निहंतुं (for निहन्तुं) M3 कश्चिदुत्सहते हंतुं स्वदतेन्य पुमानिह

15 ᵃ) Ś1 Ñ V1–3 B1–3 D2 3 5 7 10–13 °वधे ते, V4 °त्वया, B4 °वधम्, G1 विहृते, Cg as in text (for न हि ते) Ś1 °वधे घोरे, Ñ V B1–3 D10 11 13 G1 °कृता, D4 M4 °वधे कृत्वा; D1–3 5 7 12 °वधेत्ये(D3 °वे, D7 °त्ये)वं, Cm as in text (for स्त्रीवधकृते) —ᵇ) Ñ V B D10 13 M4 कर्तव्य वा T1 रघूत्तम; Ck t as in text (for नरोत्तम) —ᶜ) D1 पनुर्वर्णं (for चातुर्वर्ण्य) Ś1 D1 3 5 7 11 12 हितं तात, Dt D4 6 Ct हितार्थं हि, Ck as in text (for हितार्थाय) Ñ V1 2 4 B D10 13 M4 प्रजानां हि (B1 तु, D13 च) हित (V3 °तो)र्थं, V4 प्रजानां च हितार्थं च —ᵈ) Ñ V B D10 13 M4 राजसूनुभिः —After 15, B2–4 Dt D4 6 11 12 S (except M4) ins, while Ñ2 D10 11 Cr m g k t ins after 16

670* नृशंसमनृशंसं वा प्रजारक्षणकारणात् ।
पातकं वा सदोषं वा कर्तव्यं रक्षता सदा ।

[(l 1) G1 पापं वापि (for नृशंसम्) B2 अनृश वापि (sic) (for अनृशंसं वा) D10 राजवंशेऽभिजातानां (for the prior half) —(l 2) Ñ2 B2–4 M3 पावन (for पातक) D8 सुदोषं (for सदोषं) T2 मदोषं शाप्यदोषं * (for the prior half) Ñ2 B2–4 D10 11 कार्य सदा, D4 14 T G3 °सता (G3 °ता), D9 पक्षया (sic) तदा, G3 रक्षता तदा (metathesis) (for रक्षता सदा)]

16 ᵃ) D1 G1 राज्यभार, D2 3 7 राजभार (D7 °*), D9 राज्यभारे, D11 राजधर्मे Ñ V B (B1 missing up to मि) D10 13 M4 राजवंशे (D13 °शा)भि(Ñ2 V4 हि, M4 प्र)जातानाम् —ᵇ) D12 एव (for एष) D3 सनातन —ᶜ) Ś1 D5 11 12 तस्मात्वं, Ñ V B D3 5 7 10 13 M4 अधर्मं, T2 अधर्मां, Cg k t as in text (for अधर्म्यां) V4 त्यज, D2 न हि (for जहि) —ᵈ) D1 °यस्यां, D3 धर्मह्रास्ये, D4 7 11 G1 °ह्रास्या (for धर्मो ह्यस्या) Ñ V B D10 13 M4 कुरु धर्मं प्र(D10 प्र [sic])जाहितं —After 16, Ñ2 D10 11 Cr m g k t ins. 670*

17 ᵃ) T2 श्रूयता, Cg k t as in text (for श्रूयते) Ś1 D1–3 6 7 11–13 राम, Ñ V B D10 M4 [अ]प्येवं, D4 तात (for शक्रो) —ᵇ) Ś1 D2 3 6 7 9 11 12 विरोचनसुतामथ; Ñ V B D10 13 °सुता(Ñ1 V4 D10 °ता) किल, D3 °सुतां भवत (sic) M4 °किलासुत (sic) —For 17ᶜᵈ Ś1 Ñ V B D1–3 6 7 9–13 M4 subst

671* राक्षसी दीर्घजिह्वेति विख्याता कामरूपिणी ।
जिहृतं सुमहत्कृत्वा वक्त्रं कालानलोपमम् ।
जिघांसुं पृथिवीं कृत्स्नां शक्रेण विनिपातिता ।

[(l 1) D2 3 7 दीर्घजिह्वेति विख्याता राक्षसी (by transp) D11 कामचारिणी —(l 2) B1 विवृता (for विवृत) Ñ V1 3 4 B2 3 4 D10 13 वक्त्र कृत्वा (by transp) V2 वक्त्रं कृत्वा, B2 D11 वक्त्रं कृत्वा (for कृत्वा वक्त्रं) Ñ B1 3 D10 °नलप्रभ, D11 कालीन° (sic) (for कालानलोपमम्) —(l 3) Ñ V B D10 13 शक्रेणी, M4 जिघ्रां (for जिघांसु) Ś1 D6 11 13 सर्वां (D11 °र्वां) (for कृत्स्नां) D2 3 7 विनिषूदिता (for विनिपातिता)]

18 D9 om (hapl) 18 —ᵃ) D6 हि (for च) —ᵇ) Dt D4 6 पतिव्रता, M3 महातपस्विनी (for दृढव्रता) Ś1 Ñ

G 1 28 21
B 1 25 22
L 1 23 21

एतैश्चान्यैश्च बहुभी राजपुत्र महात्मभिः । | अधर्मनिरता नार्यो हताः पुरुषसत्तमैः ॥ १९

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे चतुर्विंशः सर्गः ॥ २४ ॥

२५

मुनेर्वचनमक्लीबं श्रुत्वा नरवरात्मजः ।
राघवः प्राञ्जलिर्भूत्वा प्रत्युवाच दृढव्रतः ॥ १
पितुर्वचननिर्देशात्पितुर्वचनगौरवात् ।
वचनं कौशिकस्येति कर्तव्यमविशङ्कया ॥ २
अनुशिष्टोऽस्म्ययोध्यायां गुरुमध्ये महात्मना ।
पित्रा दशरथेनाहं नावज्ञेयं च तद्वचः ॥ ३
सोऽहं पितुर्वचः श्रुत्वा शासनाद्ब्रह्मवादिनः ।
करिष्यामि न संदेहस्ताटकावधमुत्तमम् ॥ ४

V B D1 3 5 7 10–13 शक्रतुल्यपराक्रमा. —ᶜ) Ñ V1 2 B D10 11.13 अपींद्र, V4 अपां तु, D1 3 12 Ct. t अनिंद्रे, Ctp as in text (for अनिन्द्रे) —ᵈ) V3 D12 निपातिता (for निपूरिता).

19 ᵃ) D14 T2 G2.4 M1 अन्यैरा (for चान्यैश्च). —ᵇ Dt D2 6.8 T3 °पुत्रैर् (for राजपुत्र). —For 19ᵃᵈ, Ś1 Ñ V B D1–4.1 7 10–12 subst.

672* एवमन्यैरपि पुरा राजभिर्धर्मचारिभिः ।

[V3 एवमन्यादिभि पुरा (for the prior half) B1 राजर्षिर् (sic), D3 4.7 दै(D7 दे)वैर्, D10 *जभिर् (for राजभिर्). B1 धर्मस्थिभि D18 एवमन्येपि पुरा राममिर्धर्मनारिभि (sic).] —ᶜ) B1 Dt D1 4 5 8 T3 G1 2 M2.3 -सहिता (for -निरता). —ᵈ) V4 निहता. (hypermetric) (for हता·) Ś1 Ñ V B1.3 D1–4 5.7 10–13 M4 °सत्तम (V3 D2.12 °मः [sic]) (for पुरुषसत्तमैः). B2.4 नि(B4 *)हता· पुरुषोत्तम.—After 19, Ś1 D1–4.5.7 8 11 12 ins. :

673* तस्मादस्या यथाद्राम शासिने सन्तु निर्भया· ।

[D3 तदस्यास्तु, D11 तस्मादस्या (for तस्मादस्या)]
while Dt D8 M3 Ct ins

674* तस्मादेनां घृणां त्यक्त्वा जहि मच्छासनान्नृप ।

Colophon. Ś1 D1–3 5 7 12 om (Sarga cont) —*Kāṇḍa name* Ñ2 Dt D4 12 om V1–3 B D12 आदि°, whereafter V3 B1 ins. बालचरित्रे (B1 °ते). V4 reads only बालचरिते —*Sarga name* Ñ V B D9 10 ताडको त्पत्तिः (V1 3 °तिकथनं) —*Sarga no* (figures, words or both) Ñ1 V1 4 B1.4 om , Ñ2 B2.3 D10 11 28, V3 30, V2 27, Dt D4 6 8 14 S 25, D6 26 D13—कांडे—त्पत्तिर्नाम (dash indicates lacuna). —After colophon, T3 concludes with श्रीरामचन्द्राय नमः ; G1.2.4 श्रीरामाय नमः ; G3 श्रीमते रामानुजाय नमः ; M2 श्री——म· (lacuna).

25

☞ Readings of Vivekatilaka, a commentary by Uḍāri Varadarāja are also entered from this Sarga onwards as Cv along with other C readings. As Cv was procured late, its readings for Sargas 1–24 will be given at the end. Ś1 D1–3.5 7 12 cont. the previous sarga.

1 ᵃ) V3 G1 2 अक्लिष्टं; V4 lacuna, D3 illeg. र्थं (for अक्लीबं). —ᵇ) Ś1 Ñ V B1–4 D1–3.7 10–12 M4 नृप°; B1 नृपसुतस्तत ; D6 वरनृपा° (for नरवरात्मज·) —ᶜ) Ś1 D1–3, 5 7 12 13 वाक्यं (for भूत्वा). —ᵈ) Ś1 D1 3 11 12 M4 °तं; Ñ2 (with hiatus) इदं वच ; Ñ1 V B2–4 D10 13 एतमतं (V4 °त), B2 शुभमतं, M3 महामतिः (for दृढव्रत)

2 ᵃ) Ś1 D1–3 5.7 11 12 निर्देशो; Cv.m g k t as in text (for -निर्देशात्). —ᵇ) Cg पितृवचन . Ś1 D1–3 6 7.11.12 मम (D1 माम [by metathesis], D5.12 मया)यमृषिसत्तम (D2.5 °मः), Cv m k t as in text (for ᵇ). —ᶜ) D12 वसनं (sic) (for वचनं). D6 कौशिकाय (for कौशिकस्य). D1–3 7 11 G1 [ए]पि; Cm g as in text (for [इ]ति).

3 ᵃ) D3 °शिष्टिसि (sic) D12 °शिक्ष्मि (for अनुशिष्टोऽस्मि) —ᵇ) G1 महात्मकं (for महात्मना). —ᶜ) G1 2 राज्ञा (for पित्रा). Ś1 D1–3.5.7 11 12 [ए]वम् ; D5 [अ]पि (for [अ]हं). —ᵈ) Ś1 अनुदध्ये च; Dt D4 8.14 T1 2 G4 °द्धि D1.3 5.7 11 अनुरुध्ये(D7 °ध्ये) च; D2 अनुबध्य च. D11 अनुरंधेन (sic), Ck as in text (for नावज्ञेयं च) D7 तद्गुनः (sic), G3 (after corr. inf. lin. as in text) तद्वतः; Ck.t as in text (for तद्वच). M3 मिथ्यमध्ये यथोदितः. —After 3, M4 ins. l. 2 of 675*.

4 ᵃ) T2.3 G3 (after corr. as in text) M4 Ck पितुः (for पितुर्). Ś1 वच पितु· (by transp). Ś1 कुर्वीणः D1–4.1.7.11 12 M4 कुर्वंणः; Cg as in text (for श्रुत्वा).—ᵇ)

गोब्राह्मणहितार्थाय देशस्यास्य सुखाय च ।
तव चैवाप्रमेयस्य वचनं कर्तुमुद्यतः ॥ ५
एवमुक्त्वा धनुर्मध्ये बद्ध्वा मुष्टिमरिंदमः ।
ज्याशब्दमकरोत्तीव्रं दिशः शब्देन पूरयन् ॥ ६
तेन शब्देन वित्रस्तास्ताटकावनवासिनः ।
ताटका च सुसंक्रुद्धा तेन शब्देन मोहिता ॥ ७
तं शब्दमभिनिध्याय राक्षसी क्रोधमूर्छिता ।
श्रुत्वा चाभ्यद्रवद्वेगाद्यतः शब्दो विनिःसृतः ॥ ८
तां दृष्ट्वा राघवः क्रुद्धां विकृतां विकृताननाम् ।
प्रमाणेनातिवृद्धां च लक्ष्मणं सोऽभ्यभाषत ॥ ९

G 1 29 8
B 1 26 9
L 1 24 8

Ś1 D4.12 शासनं (for शासनाद्) Ś1 D1–3.5.7.11.12 ते (D5 च)महामुने (D11 °ने), Ct ब्रह्मवादिन (as in text) —^{d}) D5 सदह (for संदेहस्) Ś1 D1.3.5.7.11.12 निःसन्देह करिष्यामि —^{d}) D1–3.7.9.11.12 ताडका(here and elsewhere below)वधम् D11 [स]च वै (for [उ]त्तमम्) ❀ Ck एवं पितुश्च श्रुत्वा ततो निष्कम्पप्रवृत्ति सोऽहं ब्रह्मवादिन तव शासनात् यथाशास्त्रबलाद्दुत्तमं उत्तमधर्मभूत ताटका वधं करिष्यामि । न सन्देह । ❀—For 2–4 Ñ V B D10.13 subst, while M4 ins l 2 only after 3

675* अहं पित्रा समादिष्टो मात्रा चैव महामुने ।
विश्वामित्रस्य वचनं त्वया कार्यमिति प्रभो ।
सोऽहं पितुर्नियोगेन तव चानुपमद्युते ।
करिष्ये दुष्टपक्षिण्यास्ताटकाया वधं मुने ।

[(l 1) V2 एव (for अहं) —(l 3) V1 [ऽ]य (for ऽहं) Ñ2 B2 D10 पितुर् (for पितु) V2 भवता, B1 तथापि (also as above) (for तव च) D13 [ए]व महामुने (for [च]ानुपमद्युते) —(l 4) D13 प्रभो (for मुने)]

5 ^{a}) Ś1 D1.3.5.7.11.12 हितं चैव (for हितार्थाय) —^{b}) Ś1 D1–3.5.7.11.12 यशस्यं, B3 देवस्य, D4.8 T1 लोकस्य (for देशस्य) Ś1 Ñ V2–4 B Dt D (except D14) T1 G2.3.4 M1.2.4 च (for [अ]स्य) Ś1 Ñ V2–4 B D1.3.5.7.10–13 M4 सुखावहं, Dt D4.8 T1 G3 M1.2.3 हिताय च (for सुखाय च) —^{c}) D11 तवैवाप्रमेयस्य —^{d}) Ś1 D1–3.5.7.11.12 M1 वचनं कृत्वा(M1 कृतं वचन [by transp.])मरतु मे, Ck.t as in text (for ^{d}) —For 5^{cd}, Ñ V B D10.13 subst. while D11 ins. after 5

676* तदेवदप्रतीपेन कार्यं वचनं मुने ।

[B1 तत्र (for अद्) V1 अनुपतीपेन (sic) V2 B1 अप्रतीतेन, D10 चैव प्रीतेन (for अप्रतीपेन) D10 तस्यापेऽप्रतीपेन (for the prior half) Ñ1 वचनं च (hypermetric) (for वचनं)]

6 G2 repeats consecutively 6^{ab} —^{a}) Ñ V B1.4 D10.13 सरथः B2 सहं (for मध्ये) —^{b}) Ś1 कृत्वा (for बद्ध्वा) D13 मुष्टिहम् (sic) (for मुष्टिम्) Ñ V1.3.4 B D10.13 कृत्वो(V3 D13 °तो [sic])शब्द(V4 °देन्द्र[sic]) च राघव ; V2 कृत्वानामस्य च राघव , D12 मुष्टिमथाप राघव —^{c}) D1 चो , D5 ज्यो (both sic) (for ज्या) Ś1 Dt D1–4.11 T1 G1.2 M2–4 घोरम् (for शब्दम्) D1 भाषातीत्रं दि (for मकरोत्तीव्रं) —^{d}) Ś1 D4.12 देशः D1 दिशं (for दिश) T2 moth-eaten for शब्दे Dt D3.8.9.14 T G1–3 M1 नादयन् , D5 पूजयन् (for पूरयन्)

7 ^{a}) D1.3 विशस्ता (for वित्रस्तास्) —^{b}) D1.3 वनवासिनी Ñ V B D10.13 मृगास्तद्वन(B4 °वन [hypermetric])चारिण (D13 °वासिन) —^{c}) Ś1 D1–3.5.7.11.12 M1 च सुसंरब्धा, Ñ V B D10.13 चापि सभ्रान्ता, M1 चा° (for च सुसंक्रुद्धा) ❀ Cg सुसंक्रुद्धा अकृत्या अतिकोपना । ❀ —^{d}) Ś1 D1.3.5.7.11.12 कोपिता, M4 दर्पिता, Cm.g.t as in text (for मोहिता) ❀ Ck वित्रस्ता भीता मोहिता । किमिदानीं कर्तव्यमिति सभ्रान्तचित्ता । ❀ Ñ V B D10.13 ज्यास्वन(V3 B1 °शब्द) प्रतिघो(V3 °रो, D10 °षा)षिता

8 ^{a}) Ś1 ते (for तं) Ś1 D1–3.5.7.9.11.12 M4 भीम (D5.12 सैव)निर्हादं (M4 °घोषं), G2 °*ध्याय, all Cs as in text (for अभिनिध्याय) —^{b}) M4 यक्षी सा (for राक्षसी) Cg क्रोधमूर्छिता (as in text) Ś1 D1–3.5.7.11.12 यक्षी (D5 यक्षा) कोपा(D12 क्रोधा)भिमूर्छिता —For 8^{cd}, Ñ V (V3 reads after 9^{ab}) B D10.13 subst.

677* नर्दमाना भृशं क्रुद्धा विकृता विकृतानना ।

[V1.2 ननर्द घोरनिर्हादं, V3 B3 नर्दमाना भृशं क्रुद्धा (for the prior half) —B1 om (hapl.?) from the post. half up to 9^{d} V1 कृत्वा ह्यपतिमूर्छिता, V3 कृत्वा विगोधमूर्छिता, V3 विकृता विकृतानना (for the post. half)]

—Ñ1 om 8^{c}–9^{d} V3 om 8^{cd} —^{c}) Ś1 Ñ2 V1 B2.3 D1–3.5.7.10–12 M4 [ए]व, Cg as in text (for च) Ś1 [अ]भ्यभवद्, Ñ2 B3 D10 [अ]भ्यपतद् , V1 [अ]पुद्रव् (sic) V3 [अ]स्याभयत् , D6 [अ]भ्युद्रवत् (sic); Cg.k.t as in text (for [अ]भ्यद्रवद्) V3.4 B1 Dt D4.8.9 T G1.3 M1–4 Cg.t क्रुद्धा D13 तूर्णं (for वेगाद्) —^{d}) Dt D1–3.5–8 Ct यत्र (for यतः) Ś1 B1 D4.11.12 हि°, Ñ2 V1 B3 D10.13 [ऽ]भि°, V2 समुत्थित B4 [ऽ]पि°, D13 T1.2 °निःसृत , G1 °निश्रित (sic) (for विनिःसृत) Ck as in text (for ^{d})

9 Ñ1 om 9^{ab} B2 om. 9^{a} (cf v l 8) —^{a}) V1 D1.3.4.8.9.13 T1 G1.2 M1.2.3 °क्रुद्धो V3.4 B1(m also) घोररूपां (B2.4 °पं [sic]) (for राघव क्रुद्धां) V2 नर्दमाना च तां दृष्ट्वा —^{b}) V3.4 B3(m. also) विरूपां D10 om (for विकृतां) —After 9^{ab} V3 reads 677* —^{c}) D1.3 °संवृद्धां, D5 T2 M4 °सां च, D11 °वृद्धांख (sic) T1 reads च ... (for [अ]तिवृद्धां च) ❀ Ck प्रमाणे-

G 1. 29. 9
B 1. 26. 10
L 1. 24. 9

पश्य लक्ष्मण यक्षिण्या भैरवं दारुणं वपुः ।
भिद्येरन्दर्शनादस्या भीरूणां हृदयानि च ॥ १०
एनां पश्य दुराधर्षां मायाबलसमन्विताम् ।
विनिवृत्तां करोम्यद्य हृतकर्णाग्रनासिकाम् ॥ ११
न ह्येनामुत्सहे हन्तुं स्त्रीस्वभावेन रक्षिताम् ।
वीर्यं चास्या गतिं चापि हनिष्यामीति मे मतिः ॥ १२
एवं ब्रुवाणे रामे तु ताटका क्रोधमूर्छिता ।
उद्यम्य बाहू गर्जन्ती राममेवाभ्यधावत ॥ १३
तामापतन्तीं वेगेन विक्रान्तामशनीमिव ।
शरेणोरसि विव्याध सा पपात ममार च ॥ १४

नातिप्रवृद्धा । ∰ —^{d}) G1. 3. 4 च (for सो) Ś1 D1–3. 5. 7. 11. 12 लक्ष्मण वाक्यमब्रवीत्; M4 ततो लक्ष्मणमब्रवीत् —For 9^{cd}, Ñ V B D10. 13 subst

678* अग्निप्रमाणामायान्तीं रामो लक्ष्मणमब्रवीत् ।

—After 9 D11 reads l. 1 (var) of 680* and thereafter cont

679* अंबरीषो मंडकाया कभाजनं तद्वचनम् । (sic)

10 D3. 7 om 10 —^{a}) Ñ V B D10 राक्षस्या, D13 रामस्या (sic) M4 यक्ष्यास्तु (for यक्षिण्या) —^{b}) Ñ V B D10. 13 विकृत Cr m g t as in text (for भैरवं) M4 transp भैरवं and दारुणं Ñ V B D10. 13 मुखं (for वपु) —^{cd}) D14 भिद्येरन्, T3 विभ्येते (sic) (for भिद्येरन्) M4 दर्शनेन (for दर्शनाद्) G1–3 M1. 3 अस्य (for अस्या) G1. 3 M3 वै (for च) ∰ Cm अस्य वपुष । अभीरूणां चेति संबन्ध ।, Ct चोऽप्यर्थे । अभीरूणामपीत्यर्थं । ∰ Ñ V B D10. 13 अ(V2 प्र)तिप्रमाण(V2 °णा) कुद्धाया रूपं चातिभयावहं —For 10 Ś1 D2. 5. 11. 12 subst

680* यक्ष्या लक्ष्मण पश्यैतद्रूपं परमदारुणम् ।
भिद्यते दर्शनेनास्या हृदयं कातरस्य च ।

[D11 repeats l. 1 (var) here —(l. 1) D2 यक्षीं (for यक्ष्या) D1. 2 [इ]ति (for [ए]तद्) D11 (first time after 9) भीषणं दारुण मुखं (for the post. half) —(l. 2) D1 दर्शनाद् Ś1 °स्य हि, D12 °रात्मन (for कातरस्य च)]

11 ^{a}) Ś1 Ñ2 V B Dt D1. 6. 8. 10. 12. 13 M4 Ct एतां, Cm g एना (as in text) Ñ V B D10. 13 महाबाहो (for दुराधर्षां) —^{b}) Ś1 D1–3. 5. 7. 11. 12 M4 निर्भिन्न(D11 विभिन्न) हृदया क्षितौ Ñ V B D10. 13 महाणेन हृदि क्ष(D13 °क्षि [sic]) ता (D10 °ते) ∰ Cg मायाबलमन्तर्धानबलं । ∰ —^{c}) T1 विनिर्वृत्ता T2 विकृता च all Cs as in text (for विनिवृत्तां) D1 [ए]नां (for [अ]द्य) —^{d}) T2 G3 हृ॰ (for हृत) —For 11^{cd} Ś1 D1–3. 5. 7. 11. 12 M4 subst

681* शयाना शयने वन्ये शतपार्श्वं मया हताम् ।

[Ś1 D3. 12 M4 वन्ये D1 वाम (for वन्ये) D2 न्हता; D2. 11 पूत D3. 7 वत्स D5 M4 भूत (for शत) D12 इया (sic) (for मया) D3 हतां D11 महाणनिहतां क्षुद्रां शयानां रुधिरोक्षितां]

12 Ś1 D1–3. 5. 7. 11. 12 om 12 —^{b}) D14 T1. 2 G1 (before corr. as in text) रक्षिता —^{c}) G1 चास्याश्चि (hypermetric) (for चास्या) T1 गतं (for गतिं) Dt D6. 8 [ए]व (for [अ]पि) —^{d}) Dt D6. 8 हन्यामिति हि, M3 हरि° (for हनिष्यामीति) —For 11^{c}–12 Ñ V B D10. 13 subst while M4 which om l. 1 subst for 12

682* निहतां पतितां भूमौ रुधिरेण परिप्लुताम् ।
इयं हि राक्षसी घोरा महादुष्कृतकारिणी ।
मच्छराग्निविनिर्दग्धा धूतपापा भविष्यति ।

[(l. 1) B1 निहतां —(l. 2) M4 अथेयं (for इयं हि) V1 -दुष्कृति (for -दुष्कृत) —(l. 3) D13 मच्छरेण (for मच्छराग्नि) B1 विनिर्धूता]

B1 cont

683* इत्युक्त्वा राघवस्तत्र कार्मुकं बाणमादधे ।

13 ^{a}) Ś1 Ñ V B D1–3. 5. 7. 10–13 M4 एवं तस्य (D12 °दा, M4 अस्य) ब्रुवाणस्य —^{c}) B1 Dt D6. 8 बाहुं (for बाहू) —^{d}) G2. 3 (before corr.) अभ्यधावत, G3 (after corr.) Ck अभ्यधावत (as in text) Ś1 D1–3. 5. 7. 11. 12 काकुत्स्थं समभिद्रुता (D5 °द्रुतं, D11 °द्रवत्), Ñ V B D10. 13 M4 वेगेनाभ्यागमायपौ (V1 °गता) —After 13 Dt D6. 8. 13. 14 T G M1. 2 Cr m g k t ins while M4 ins. after 14^{c} (after l. 2 of 685*) a passage given in App. I (No. 5)

14 M1 repeats 14^{abc} after App. I (No. 5) —^{a}) Dt तम् (for ताम्) Ś1 D1. 3. 5. 7. 8. 11 आपतंतीं तदा रामो, D2 अपातयत् (marg. as in Ś1 and आपतंतीं also) तदा रामो, D11 आयातीं तां तदा रामो —^{b}) Ñ2 B2–4 विमुक्ताम्, V1 विदीप्ताम्, V2 विभ्रान्ताम्, D1 विद्युताम्, G1 सैत्रासाम्, M4 (first time) सत्वकाम् (for विक्रान्ताम्) Ś1 Ñ1 B1 D2. 3. 5. 7. 8. 11. 12 M4 (second time) विचक्रामा(D7 M4 °म)शनी (D3 °शता [sic]) मिव, V1 °मशनीरिणीं, D10 विद्युत्शनीमिव (submetric) —After 14^{ab} Ñ V B D10. 13 M4 ins

684* ताटका विकृताकारां विनासन्तीं सुदारुणाम् ।
महाप्रचयसंकाशां समुच्छ्रितभुजद्वयाम् ।

[(l. 1) D11 विकृताकारा (hypermetric) M4 विस्तृतीं (for विनासन्तीं) —(l. 2) D11 रामेव (for महाप्र) B1 [आ]भा (for -चय) V1 समूर्छित V2 समुद्यत, M4 समुद्ग (for समुच्छ्रित) V2. 3 -महाभुजां (for भुजद्वयाम्)]

—^{c}) D11 दारेण (for शरेण) Ñ V B D10. 13 M4 (first time) विव्याधोरसि बाणेन (V2 वेगेन) —After 14^{c}, Ñ V B D10. 13 M4 ins.

तां हतां भीमसंकाशां दृष्ट्वा सुरपतिस्तदा ।
साधु साध्विति काकुत्स्थं सुराश्च समपूजयन् ॥ १५

उवाच परमप्रीतः सहस्राक्षः पुरंदरः ।
सुराश्च सर्वे संहृष्टा विश्वामित्रमथाब्रुवन् ॥ १६

मुने कौशिक भद्रं ते सेन्द्राः सर्वे मरुद्गणाः ।
तोषिताः कर्मणानेन स्नेहं दर्शय राघवे ॥ १७

प्रजापतेर्भृशाश्वस्य पुत्रान्सत्यपराक्रमान् ।
तपोबलभृतान्ब्रह्मन्राघवाय निवेदय ॥ १८

पात्रभूतश्च ते ब्रह्मंस्तवानुगमने धृतः ।
कर्तव्यं च महत्कर्म सुराणां राजसूनुना ॥ १९

एवमुक्त्वा सुराः सर्वे हृष्टा जग्मुर्यथागतम् ।
विश्वामित्रं पूजयित्वा ततः संध्या प्रवर्तते ॥ २०

G 1 29 22
B 1 26 32
L 1 24 22

685* चन्द्रार्धाकारवर्चसा ।
सा तेन वज्ररूपेण बाणेन स्फुटविक्षता ।
ववाम रुधिरं भूरि

[(l 2) V2 वज्र (for वज्र) V4 कल्पेन, B1 पातेन (for रूपेण) Ñ1 चापेन (for बाणेन) D12 हृदि M4 [उ]रसि (for भृश) V2 4 भृशं वक्षसि ताडिता (for the post half) —After l 2 M4 reads App I (No 5) —M4 om l 3 —(l 3) D11 वावहा (sic) (for ववाम) V4 भुवि, D10 भूमौ (for भूरि)]

—M4 reads ^{d} after the repetition of 14^{abc} —^{d}) Ś1 संपपात, Ñ V B Dt D2 3 6–9 11 12 पपात च, D13 सा पपात (for सा पपात) G2 M1 2 समारं पपात (by transp)

15 ^{a}) D13 हता सा (by transp) Ñ V B D10 12 पतितां भूमौ, all Cs as in text (for भीमसंकाशां) —^{b}) D9 श्रुत्वा (for दृष्ट्वा) —D2 reads from सम in 15^d up to सुराश्च in 16^c in marg —^{d}) T1 सुरेश्वर (for सुराश्च) Ñ1 °राधयन्, V1 °रोचयन्, V2 °वादयन्, B4 °वाचयन्, Dt D6 8 [अ]प्यभि°, D12 °नादयन्, Cg as in text Cl अभि° (for समपूजयन्)

16 D2 reads up to सुराश्च in marg (cf v l 15) —^{a}) Ś1 D5 12 वासव °, Ñ V B D10 13 च (V4 सु, B1 स) भूश°, D1 4 चाथ सु°, D2 3 7 चाति(D2 °ह [sic])सहृष्ट, D12 [अ]थ सुस° (for परमप्रीत) —^{b}) Ñ V1 2 4 B1–3 D13 M4 [अ]मरे (D13 °र) स्थित (B2 m also सुरेश्वर) V3 [ऽ]सुरे स्थित (sic) B4 स्वरेश्वर, D10 भरे स्थित (for पुरंदर) —^{c}) Ś1 D5 सप्रीता, D11 13 सुप्रीता (for संहृष्टा), N V B D10 13 सह सर्वामरगणैर् —^{d}) D11 विश्वामित्र (sic) Ś1 Ñ V B D1 2 6 10–13 इद वच, D3 7 अपूजयन्, M4 महामुनिं (for अथाब्रुवन्)

17 ^{a}) D7 सेने(sic) (for मुने) Ñ V B D10 पश्यामस्मान् (for भद्रं ते) —^{b}) D2 reads from the portion after सेन्द्रा up to प्रजापतेर् in 18^a in marg Ś1 D1 3 4 7 11 12 सेंद्रा सुरगणास्तथा, Ñ1 V1 2 B1 2 4 देवान्सेंद्रानुप(V1 °श)स्थितान्, Ñ2 B3 (m also as in Ñ1) D10 देवा सेंद्रान् (B3 °द्र)उ(उ)पागमान् V3 देवान्सेंद्र सुपस्थितान् (sic) —^{c}) Ñ V B तोषितान् (for तोषिता) V3 B1 D13 G3 M3 तेन, D1 सर्वे (for [अ]नेन) —After 17^c, Ñ V B D10 11 13 M4 ins

686* रामस्यामिततेजस ।
अस्मत्प्रियोगमद्रं ते

[(l 2) V1 2 M4 अस्मिन्, B3 D10 अस्मान् (for अस्मन्)] —^{d}) D3 तवर्शं (sic) (for दर्शय) —After 17 D11 (var) ins 687*

18 ^{a}) D2 reads प्रजापतेर् in marg (cf v l 17) Ś1 Dt D1–3 6–8 11 13 T3 कृशा° (for भृशाश्वस्य) —^{b}) Ś1 संजान्, D1 (gloss) अस्त्रमंत्ररूपान्, D11 सुतान् (for पुत्रान्) Ś1 D1–3 6 7 11 13 दिव्य°, T3 परमधार्मिकान् (also as in text) G1 °क्रम (for सत्यपराक्रमान्) —^{c}) Ś1 D1 4 11 12 तेजो (for तपो) Ś1 D5 11 12 -सुतान्, Dt D4 6 8 भृतो, D1 -वलो, G1 हृतान् (for भृतान्) T3 सर्वान् (for ब्रह्मन्) D3 3 7 तेजोबलसमायुक्तान् —^{d}) Ś1 D1 11 12 प्रदापय, D1 3 7 प्रपादय, Cm as in text (for निवेदय) —For 18 Ñ V B D9 10 13 M4 subst (D9 subst l 3 only for 18^{cd}) while D11 ins after 17^c

687* तपोयोगबलेनैनमाप्याययितुमर्हसि ।
प्रजापतिसुतांश्चैव कृशाश्वान्नरसत्तमात् ।
यान्यस्त्राणि तेऽस्त्राणि तान्यस्मै प्रतिपादय ।

[(l 1) Ñ2 V3 B3 (*inf lin* also) 4 D11 [ए]नम्, D10 [ए]वम् (for [ए]नम्) V2 आस्थापयितुम् —(l 2) Ñ2 V2 D11 प्रजापतिसुताञ्श् Ñ2 सर्वे (for चैव) —(l 3) B2 चाशाभि (for [अ]स्त्राणि) V4 तान्यस्मै (for तेऽस्त्राणि) Ñ2 तानघो, V4 अस्त्राणि D9 तान्येव (for तान्यस्मै)]

19 ^{ab}) Ś1 D1 6 12 ह्ययं तेषां, D2 3 7 ह्यय विप्र (for च ते ब्रह्मन्) Ś1 Dt D4 8 रत, D1 5 7 13 धृत Cm g k as in text (for धृत) Ñ V B D9 11 13 M4 पात्रभूतो हि ते शिष्यो (Ñ2 शिष्यस्ते, V3 ते सख्यो [sic] B2 D10 शिष्योऽय) रामो (V3 राम शिष्यो [by transp]) दशरथात्मज —After 19^{ab} D11 ins

688* प्रसादो वै ह्ययं तेषां तवानुगमने धृत ।

—^{c}) Ś1 Ñ1 B1 Dt D4 8 सु (for च) N1 कृत्यम्, Ñ2 V B D9 10 13 M4 कार्यम् (for कर्म) —^{d}) Ñ V B D10 13 M4 अस्माकं (for सुराणा)

20 ^{ab}) Dt T3 M3 उक्ता (sic) Ś1 Dt D1 4 11 12 T2 G3 M3 जग्मुर्हृष्टा (by transp) Dt D6 8 विहायस, D7 °गता (for यथागतम्) Ñ V B D10 13 M4 एवमुक्त्वा सुर(B1 स्व#)गणा विश्वामित्र पुनर्मुदा —^{c}) Ś1 D1 3 4 7 11 12

G 1 29 27
B 1 26 22
L 1 24 23

तत्तो मुनिवरः प्रीतस्ताटकावधतोषितः ।
मूर्ध्नि राममुपाघ्राय इदं वचनमब्रवीत् ॥ २१

इहाद्य रजनीं राम वसेम शुभदर्शन ।
श्वः प्रभाते गमिष्यामस्तदाश्रमपदं मम ॥ २२

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे पञ्चविंशः सर्गः ॥ २५ ॥

G1 समाघा(D13 °घ्रा, G2 °द्रा)य, Dt D8.9 Ct पूजयेतद्, Cg पुरस्कृत्य, Ck as in text (for पूजयित्वा) Ñ V B D10.11 M4 च(B1 ([sic])यागतेनैव (B3 [marg as in Ñ1 also] °न हि) यथा —d) Ś1 Ñ1 V3.4 B D1-3.5.7.10-13 M4 [प्र]त्यवर्तत; Ñ2 स्ववर्तत, all Cs as in text (for प्रवर्तते) V1.2 सम्यागवर्तत

21 a) Ñ V B D10.11 M4 विश्वामित्रोपि (B4 °मित्र M4 °मि)भगवांस्त —b) V3 °तोषित (for -तोषितः) —Note hiatus between c and d —c) Ñ V B3-4 D10.11 M4 रामं (D13 M4 °म)मूर्ध्नि (for मूर्ध्नि रामम्) —d) Ś1 D1-4.5.7.11.12 मधुरं वाक्यम्, Ñ V B D10.13 वचनं चेदम् (for इदं वचनम्)

22 a) D3.4.6 रजनीं Ñ V B3-4 D1.10.11.13 M4 वीर (for राम) —b) Ś1 D8.13 वसामि Ñ V B D3.4.10.11.13 T3 G1 वसाम, Dt D1.2.4-6 G2.3 M4 वसाम (for वसेम) B4 °दर्शन [sic] D3.7.11 °दर्शना; D13 °दर्शना, G3 °दर्शने (for शुभदर्शन) —After 22ab Ś1 D1.8.9.11.12 ins while D2.3.7 ins. after 22

689* अयं सिद्धाश्रमो राम मत्प्रसादाद्भविष्यति ।

(D2 एष (for अयं) Ś1 D13 नाम मत्प्रसादात् D8 राम सत्प्रसादात्)

—c) Ś1 D8.13 प्रभाते च Ñ1 सु° (for श्वः प्रभाते) V1.2 D1.4 M4 (after corr as in text) गमिष्यामि (for गमिष्यामस्) —d) Ś1 D8 तथा (for तद्) T1 मार्ग (for -पदं) Ś1 D8.13 प्रियं; D1 तत; G1 महत् (for मम) —After 22 Dt D1.4.8.9.12 S Cg ins. (Cv.r k t comm. on l 3 and 8 Cm on l 3 5 and 8)

690* विश्वामित्रवचः श्रुत्वा हृष्टो दशरथात्मजः ।
उवास रजनीं तत्र ताटकाया वने सुखम् ।
मुक्तशापं वनं तच्च तस्मिन्नेव तदाहनि ।
रमणीयं विबभ्राज यथा चैत्ररथं वनम् ।
निहत्य तां यक्षसुतां स राम   [5]
प्रशस्यमानः सुरसिद्धसंघैः ।
उवास तस्मिन्मुनिना सहैव
प्रभातवेलां प्रतिबोध्यमानः ।

[(l 1) T3 हृष्टो दशरथात्मजौ —(l 2) G1 वन —For ins. after l 3 see below —(l 4) D1 सुवि°, G1 वि वि°, G1 °भ्राजे (sic) G3 वि°, M1 °भ्राजे (for विबभ्राज) M1 तथा (for वनम्) G1 transp यथा and वन —M4 om. l 5-8 —(l 5) D1 (changing the metre) पराक्रमात् (for स राम) —(l 6) G3 -सिद्धि (for -सिद्ध) —(l 8) D3 परि (for प्रति)]

—After l 3 G1 ins

691* चम्पकाशोकपुंनागमल्लिकाद्यैः सुशोभितम् ।
वृक्षैश्च पनसैः पूगैर्नालिकेरैश्च शोभितम् ।
वापीकूपतडागैश्च दीर्घिकाभिरलंकृतम् ।
मालिकामण्डपैश्च मण्टपैरुपशोभितम् ।

Colophon —*Kāṇḍa name* Ś1 Ñ2 V4 D1.6.10-11 om. V1-3 B आदि°, D3 अयोध्या° —*Sarga name* Ś1 Ñ V B D1-4.6.7.9.10.12 ताटकावध, D11 मखयज्ञार्थं —*Sarga no* (figures words or both) Ś1 Ñ1 V1.2 B2.4 D1.8.11 om both Ñ2 B1.3 D9.10 29 V2 31 V3 D13 28 Dt D1.4.11.14 S 26 D17 20 D3 21 D13 —[illegible]सर्गो नाम 26 (dash indicates lacuna) —After colophon T2 concludes with श्रीरामचन्द्राय नमः, G1.2.4 श्रीरामाय नमः, G3 श्रीमते रामानुजाय नमः; M1 श्री – म

२६

अथ तां रजनीमुष्य विश्वामित्रो महायशाः ।
प्रहस्य राघवं वाक्यमुवाच मधुराक्षरम् ॥ १
परितुष्टोऽस्मि भद्रं ते राजपुत्र महायशः ।
प्रीत्या परमया युक्तो ददाम्यस्त्राणि सर्वशः ॥ २
देवासुरगणान्वापि सगन्धर्वोरगानपि ।
यैरमित्रान्प्रसह्याजौ वशीकृत्य जयिष्यसि ॥ ३
तानि दिव्यानि भद्रं ते ददाम्यस्त्राणि सर्वशः ।
दण्डचक्रं महद्दिव्यं तव दास्यामि राघव ॥ ४
धर्मचक्रं ततो वीर कालचक्रं तथैव च ।
विष्णुचक्रं तथात्युग्रमैन्द्रं चक्रं तथैव च ॥ ५
वज्रमस्त्रं नरश्रेष्ठ शैवं शूलवरं तथा ।
अस्त्रं ब्रह्मशिरश्चैव ऐषीकमपि राघव ॥ ६
ददामि ते महाबाहो ब्राह्ममस्त्रमनुत्तमम् ।
गदे द्वे चैव काकुत्स्थ मोदकी शिखरी उभे ॥ ७
प्रदीप्ते नरशार्दूल प्रयच्छामि नृपात्मज ।
धर्मपाशमहं राम कालपाशं तथैव च ॥ ८
वारुणं पाशमस्त्रं च ददाम्यहमनुत्तमम् ।
अशनी द्वे प्रयच्छामि शुष्कार्द्रे रघुनन्दन ॥ ९

G 1 30 10
B 1 7 9
L 1 25 10

26

☞ In Ñ V B D13 Sarga 26 which deals with the names of the Astras presented to Rama by Visvamitra differs considerably from the text and so their version is given separately at the end

1 ^{a}) M4 व्युष्य, Cg k t as in text (for उष्य) Ś1 D1 3 5 7 9 11 12 प्रभातायां तु (D11 च) शर्वर्यां —^{b}) Ś1 D1 5 9 11 12 °मुनि D2 3 7 °तपा (for महायशा) —^{c}) D11 T G M1 2 प्रहस्य M4 प्रहसन्, Cg t as in text (for प्रहस्य) ‖ Ck प्रहास सतुष्टे। मन्दस्मितं कृत्वेति यावत्। ‖ G1 राघव, G4 राम, M2 मधुर (for राघव) Ś1 D1 3 5 7 9 11 12 प्रहसन्वाक्य(D2 °क्य)मव्यग्रम् (D2 3 7 °त्र D11 °ग्रो) —^{d}) Dt D6 8 T2 G1 2 M2 4 मधुरस्वर D11 राम वचनमब्रवीत्

2 ^{b}) = 16^{f} Ś1 D1 3 5 7 9 11 12 °यश (D2 12 °ए) D14 (after corr see m) G2 M2 3 °यशा, Cg k as in text (for महायश) —^{d}) All Cs सर्वेश (as in text) Ś1 D1 3 5 7 9 11 12 सर्वाण्यस्त्राणि ददामि ते

3 For subst in Ś1 etc see 4 —^{a}) M2 च (for वा) —^{b}) Dt D1 युधि, D6 G2 M3-4 सुधि (for अपि) —^{c}) M4 रक्षांसि (for अमित्रान्) —^{d}) D14 T1 2 G2 M1 विजेष्यसि (archaic), G4 विजेष्यसि M4 [आ]हु जेष्यसि Cg k t as in text (for जयिष्यसि)

4 ^{a}) G1 [अ]स्त्राणि (for दिव्यानि) —^{b}) M2 ददानि —^{c}) M4 दंडमस्त्र°ह दिव्य —^{d}) G1 दास्यामि तव (by transp) M4 ददानि तव (for तव दास्यामि) —For 3 and 4 Ś1 D1-3 5 7 9 11 12 subst 1 5-9 of 700*

5 M4 om (hapl) 5-11^{b} —^{a}) D11 14 T1 2 G2 4 M1 तथा (for ततो) Ś1 D1-3 5 7 11 12 14 T1 2 G4 राम (for वीर) —D4 reads 5^{cd} in marg —^{c}) D1 तथेत्युग्रम्, D4 तथा सुग्रम्, T2 ददाम्युग्रम्, M2 ततोत्युग्रम् (for तथात्युग्रम्) —^{d}) Ś1 D1 3 5 7 11 G2 M2 इन्द्र°, D4 6 8 T2 G1 ऐन्द्र°, D12 इन्द्रं°, D14 T1 2 G2 4 M1 ऐन्द्रमस्त्र (for ऐन्द्रं चक्र)

6 M4 om 6 (cf v l 5) D9 reads 6 in marg —^{a}) D2 3 7 ततो राम (for नरश्रेष्ठ) —^{b}) D1 रौद्र, G4 नैव (for शैव) Ś1 D5 12 पाशुपत, Dt D6 8 Ct °वत, D2 2 °कर, D9 °धर, Cg k tp as in text (for शूलवर) Ś1 D5 तव —After 6^{ab} Ś1 D1-3 5 7 11 12 read 7^{cd} —^{c}) Note hiatus between ^{c} and ^{d} Ś1 [ए]वम् (to avoid hiatus) M3 [अ]पि (for [ए]व) —^{d}) D1 ऐषीकिम्, D4 5 G2 ए°, D8 इ° (for ऐषीकम्)

7 M4 om 7 (cf v l 5) —^{a}) G4 त (for ते) —^{b}) Ś1 D1 3 5 7 11 12 ब्राह्मं शाश्वत(Ś1 D5 °च)र तथा —After 7^{ab}, Ś1 D1 3 5 7 11 (marg) 12 ins 1 15 of 700* —Ś1 D1 3 5 7 11 12 read 7^{cd} after 6^{ab} —^{c}) Ś1 D2 3 5 7 12 [अ]पि (for [ए]व) D11 सगृहाण द्वे गदे दिव्यौ (hypermetric) —^{d}) T2 M3 शिखरे (for शिखरी) All Cs मो(Cr कौमो)दकी शिखरी (as in text) Dt D6 8 शुभे Ś1 D1 3 5 7 9 11 12 कौमोदकिशिखोदक

8 M4 om 8 (cf v l 5) D11 reads 8 in marg —^{a}) Ś1 D1 3 5 7 11 12 ज्वलि (Ś1 °ति [sic])ते (for प्रदीप्ते) D14 T1 2 G4 रघु°, G2 M1 नृप° (for नरशार्दूल) —^{b}) G1 नरोत्तम M3 तथानघ (for नृपात्मज) —D3 repeats 8^{c}-9^{b} after 17 —^{c}) D3 (second time) धर्म° T3 ब्रह्म°, Cg as in text (for धर्मपाशम्) Ś1 D1 3 (both times) 5 7 11 12 इमं राम, G2 महत्कार (for अहं राम) —^{d}) D11 इमं तथा (for तथैव च)

9 M4 om 9 (cf v l 5) D3 repeats 9^{ab} (cf v l 8) —^{a}) Ś1 D1 3 (both times) 5 7 11 12 °रत्नं (for पाशमस्त्र) —^{b}) Ś1 D1-3 (both times) 5 7 11 12 [ए]तद् (for [अ]हम्) D1 तव वारये तदुत्तम —^{c}) D3 अशनी —^{d}) D2 शुकार्द्रे (for शुष्कार्द्रे)

G 1 30 11
B 1 27 10
L 1 25 11

ददामि चास्त्रं पैनाकमस्त्रं नारायणं तथा ।
आग्नेयमस्त्रं दयितं शिखरं नाम नामतः ॥ १०
वायव्यं प्रथमं नाम ददामि तव राघव ।
अस्त्रं हयशिरो नाम क्रौञ्चमस्त्रं तथैव च ॥ ११
शक्तिद्वयं च काकुत्स्थ ददामि तव चानघ ।
कङ्कालं मुसलं घोरं कापालमथ कङ्कणम् ॥ १२
धारयन्त्यसुरा यानि ददाम्येतानि सर्वशः ।
वैद्याधरं महास्त्रं च नन्दनं नाम नामतः ॥ १३
असिरत्नं महाबाहो ददामि नृवरात्मज ।
गान्धर्वमस्त्रं दयितं मानवं नाम नामतः ॥ १४
प्रस्वापनप्रशमने दद्मि सौरं च राघव ।
दर्पणं शोषणं चैव संतापनविलापने ॥ १५
मदनं चैव दुर्धर्षं कन्दर्पदयितं तथा ।
पैशाचमस्त्रं दयितं मोहनं नाम नामतः ।
प्रतीच्छ नरशार्दूल राजपुत्र महायशः ॥ १६

10 M4 om 10 (cf v l 5) —[a]) Ś1 D2 11 12 देवा(D11 दिव्या)स्त्रमपि नागास्त्रम्, D1-3 7 देवा(D7 वेदा) स्त्रमपि नागेयम् —[b]) D3 illeg (for तथा) —[c]) D6 दयितं, G1 दयित Cr m g k t as in text (for दयितं) —[d]) D1 शिखिनं, D3 1 7 मोहन, Ct as in text (for शिखर) D5 नागत (for नामत) Ś1 D6 11 12 दे(Ś1 दै) वतास्त्रं तथैव च, Cm k as in text (for [d]) —After 10 D6 reads 13[cd], 16[ef] 17[ab] as in text for the first time, repeating them (var) in their proper places

11 M4 om 11[ab] (cf v l 5) D3 5 7 om 11-12[b]. —[a]) T1 M3 प्रमर्दं, T2 प्रथन, G3 मथन, G4 प्रमद, M1 Cm प्रथमं, Ck t as in text (for प्रथमं) D6 G1 राम, Ck as in text (for नाम) D5 11 शस्त्र सुमहद्, D1 12 अस्त्र दयितं (for प्रथमं नाम) Ś1 वायव्यास्त्रं च दयितं —[b]) Dt D6 8 G1 2 M3 °चानघ, M2 च तवानघ (for तव राघव) —D11 om (hapl ?) 11[c]-12[b] —[c]) D12 हयशिरो —[d]) M4 पाशम् (for क्रौञ्चम्) D4 om च (submetric)

12 D1,3 7 11 om 12[ab] (cf v l 11) —[ab]) M4 ददानि M2 च तव (by transp) Dt D4 6 T3 M3 राघव, M4 पार्थिव (for चानघ) Ś1 D2 6 13 शक्ती द्वे सुरपत्याय विसृजामि रघूत्तम (D2 °द्वह) —D5 reads 12[c]-16 (16[ef] repeated) D2 12[c]-14 (om 13[cd]), while D7 12[cd] after 19 —For 12[cd], D11 subst 1 26 of 700* —[c]) S कङ्काले D1-3 5 7 8 मुशल D6 चैव (for घोरं) —[d]) D3 कपोलम्, D5 7 8 11 12 G1 2 M1 कपालम् (for कापालम्) Ś1 Dt D2 4-7 T3 M4 किङ्कणी (for कङ्कणम्)

13 For D1,3 cf v l 12 B1 which substitutes for the Sarga reads lines of 13 and 14[cd] after l 35 of 700* —[a]) M4 राम (for यानि) Ś1 D1 13 धारय त्वं हि धीरास्त्र (D6 13 °रत्न), B2 D2,5 7 8 धारयन् (B1 गृहाण) परवीरास्त्र, Dt D6 8 Ct यथार्थं रघुणा यानि D1 धारय त्वं रिपुघ्नानि, D11 गृहाण मत्तोपवीतास्त्र (hypermetric) —[b]) B3 M4 ददानि M3 [अ]स्त्राणि (for [ए]तानि) Ś1 B4 D1,2,5 11 13 तेनघ (for सर्वश) D2,3 7 येनाजेयो भविष्यसि(D3 °सि) —D2,1 om 13[cd], D6 first time reads 13[cd] after 10 repeating it here (cf v l 10) —[c]) Ś1 B3 D2 3 6 8 (second time) 11 12 वार्क्षं वि(B3 D2 11 वै)द्याधर नाम —[d]) Ś1 D1 8 नदिक D3 9 (second time) 11 M4 नद(D3 °दा)कं, D12 निन्दक, G4 घनद, all Cs as in text (for नन्दनं) Ś1 D5 11 °चापर, B2 D1 3 चापि राघव, D6 (second time) M1 °राघव, D12 °वा पर(for नाम नामत)

14 For D2 3 cf v l 12 M4 om 14-16[d] —[a]) M3 (after corr *sec m* as in text) सिकरत्नं (for असिरत्नं) D3 7 एवमादीनि चास्त्राणि —[b]) B3 ददानि Ś1 B3 D1-3 5 7 9 11 13 मनुजाधिप (for नृवरात्मज) —After 14[ab], G3 M1 ins

692* सत्यमस्त्रं महाबाहो महास्त्रगुणताग्रमम् ।

—Dt D6 8 repeat M1 3 read 14[cd] after 16[ab] —[c]) Dt D1 2 4-6 8 9 11 12 T3 G1 2 4 M3 मोहनं (for मानवं) —After 14 D3 7 read 693*, G3 reads 16[ef].

15 For D2 cf v l 12 M4 om 15 (cf v l 14) D5,7 G1 om (hapl) M4 reads *inf lin sec m* 15[a]-16[d] —[a]) Ś1 Dt D2 6 8 9 G3 प्रस्वापनं, D1 11 13 प्रस्थापनं, G4 प्रस्थापन (for प्रस्वापन) Ś1 D1 2 6 9 11 13 प्रमथनं, Dt D6 8 G3 Cm t प्रशमन, G4 प्रशमनौ (for प्रशमने) Cg as in text (for [a]) —[b]) Dt D6 8 °सौम्य, D14 T1 2 G2 M1 °सौर्यं, T2 °माद, G3 M3 सौर्यं दद्मि G4 तम सौर्यं (for दद्मि सौरं) G4 om च (submetric) Ś1 D1 3 6 8 13 विनदामि तवानघ, D11 तथैवोन्मादनं तथा —[c]) Dt D6 8 (before corr as in D4) 12 वर्षणं, D1 3 तर्पणं, D4 T3 धर्षणं, Cg as in text (for दर्पणं) —[d]) D6 विलापनं (for विलापने) Ś1 D5 13 संतापनमिति श्रु(Ś1 स्तु)तं, D2 संतापनादि लेपने, D11 दुर्धर्षं च तथैव च ✻ Ck विलापयति परिदवयतीति । ✻

16 D2,7 G1 M4 om M3 *inf lin* 16[abcd] (cf v l 15 14) D2 reads 12[c]-16 after 19 —[a]) Ś1 D1 3 8,13 दमनं Dt D2 Ct मादनं, D6 मर्दनं, T2,3 मथनं, G4 नंदनं, Cm g k as in text (for मदनं) —[b]) Ś1 T2 कं(T3 कां)दर्पं (for कन्दर्पं) D2 3 8 9 13 °दयितानि वै (D2 च, D12 °न वै [sic]), G3 मर्त्यं कंदर्पदयितं —After 16[ab], Dt D6 8 repeat, M1 3

तामसं नरशार्दूल सौमनं च महाबलम् ।
संवर्तं चैव दुर्धर्षं मौसलं च नृपात्मज ॥ १७
सत्यमस्त्रं महाबाहो तथा मायाधरं परम् ।
घोरं तेजःप्रभं नाम परतेजोऽपकर्षणम् ॥ १८
सोमास्त्रं शिशिरं नाम त्वाष्ट्रमस्त्रं सुदामनम् ।
दारुणं च भगस्यापि शीतेषुमथ मानवम् ॥ १९

एतान्राम महाबाहो कामरूपान्महाबलान् ।
गृहाण परमोदारान्क्षिप्रमेव नृपात्मज ॥ २०
स्थितस्तु प्राङ्मुखो भूत्वा शुचिर्मुनिवरस्तदा ।
ददौ रामाय सुप्रीतो मन्त्रग्राममनुत्तमम् ॥ २१
जपतस्तु मुनेस्तस्य विश्वामित्रस्य धीमतः ।
उपतस्थुर्महार्हाणि सर्वाण्यस्त्राणि राघवम् ॥ २२

G 1 30 23
B 1 27 24
L 1 25 23

read 15cd —After 16ab D11 ins l 32 and 33 of 700* —D6 11 om 16cd —c) D1 पिशाचम्, Cm g पैशाचम् (as in text) T3 दैत्य (for दयित) —d) Ś1 D1 2 3 9 12 मानव (for मोहन) —D2 9 read 16ef for the first time after 10 (D9 after 13cd first time) repeating it here D3 reads 16ef after 10 (see above) G3 reads 16ef after 14 —e) Ś1 D1 (D2 both times) 3 6 7 9 (for the first time) 11 12 गृहाण, Cm g k t as in text (for प्रतीच्छ) —M2 om (hapl) 16f–17a D14 T1 2 G2 4 M1 transp 16f and 17b —f)–2b G2 रामपुत्रो D9 (second time) G1 2 महायशा Ś1 D1–(D2 both times) 3 6 7 9 (first time) 11 12 14 सर्वाण्येतानि राघव —After 16 D11 ins l 34 of 700*

17 M2 om 17a (cf v l 16) D9 repeats 17ab (cf v l 10) —a) Ś1 D1–3 6 7 12 वामन, D11 दामनं, Cg as in text (for तामस) D14 T1 राजशार्दूल —D14 T1 2 G2 4 M1 transp 16f and 17b —b) D11 वामन, T3 कामन, M4 स्मापन (for सौमन) D3 14 T1 2 G1–3 M1 महाबल —c) D8 सवत्रन चैव (hypermetric) G4 सवत्तन च (for संवर्तं चैव) —d) D1 3 9 11 12 मौसल, Cg k t मौसल (as in text) D4 नाम नामत (for च नृपात्मज) —After 17 D3 repeats 8c 9b

18 a) D9 सर्पमस्त्र M4 अन्यदस्त्र Cg as in text (for सत्यमस्त्र) —b) T2 महा (for तथा) Dt D6 8 मायामय (for °धर) M1 वर (for परम्) Ś1 D1–3 6 7 9 11 12 माया धरमथापि च (Ś1 D2 7 वा), D4 ततो माया परतप —c) Dt D6 8 G2 सौर, D2 4 मोघ D3 7 सैंध, M3 सौर्य (for घोर) D4 तेज प्रद Ś1 D6 12 सो(D12 से)घ तेजोबल रा(D12 ना as in text)म, D1 11 अमोघ तै(D1 त)जस नाम —d) D11 परम (hypermetric) (for पर) Ś1 -अर्द्दनं (for -कर्षणम्)

19 a) D4 T3 Cg सौम्यास्त्र (for सोमास्त्र) D1 सशर, D4 T3 शीतल, D12 शारिर (for शिशिर) —D12 om 19bc —b) Ś1 D1 3 6 7 9 12 तथा त्वाष्ट्र D14 T1 2 G1 2 4 M1 3 4 त्वष्टु(M3 before corr °शा)र्म, G3 त्वष्टुमस्त्र (for त्वाष्ट्रमस्त्र) Ś1 Dt D1–3 5 6 12 T3 4 सुना(D6 before corr °पा)भ D4 शुकामन M3 सुभाकर (for सुदामनम्) —c) D1 G3 M1 4 दारुण च M4 दारुणास्त्र (for दारुणं च) Ś1 D3 12 भवस्यापि, D4 गभस्त्यस्त्र (for भगस्यापि)

—d) Cg शीतेषु (as in text) D4 अति, G3 M2 अपि (for अथ) Dt D6 मानद Ś1 D6 12 रौद्रमस्त्र तथापि(D6 °धैव)च D1–3 7 9 रौद्रमस्त्रमथापि वा (D1 च) D11 त्वाष्ट्रमथापि वा —After 19 D2 reads 12e 16 (16ef 1) D3 reads 12e–14 (om 13cd) while D7 reads 12cd —After 19 D4 ins श्रीमते रामानुजाय नमः

20 b) M3 (after corr sec m as in text) कामरूप, Cg as in text (for कामरूपान्) —c) D6 गृह्य* D4 परमोदार M4 गृहीत्व नरशार्दूल —For 20 Ś1 D1–3 6 7 9 11 12 subst (D3 7 read after 14)

693* एतानि कामतेजांसि कामरूपबलानि च ।
गृहाण चाररूपाणि प्रीतात्मा ददामि ते ।

[(l 1) D1 3 9 राम (for काम) D2 दिव्यानि (for तेजांसि) D3 7 गृहाण नरशार्दूल (for the prior half) D1 3 7 9 धराणि (for -बलानि)]

—After l 1 D7 ins

694* गृहाण चाररूपाणि ददामि मनुजाधिप ।

21 a) Ś1 D1 3 5 7 9 11 12 अथास्मै(Ś1 D6 11 °स्य) Cg as in text (for स्थितस्तु) D3 प्रमुखो, D14 [अ]वाङ्मुखो (for प्राङ्मुखो) M4 अथ पूर्वामुखो भूत्वा —b) D4 वरमुनिस् (by transp) T1 तथा (for तदा) D9 शुचि प्रयतमानस —c) G4 रामस्य (for रामाय) —d) D4 (with hiatus) अस्त्रज्ञानम्, Cg k t as in text (for मन्त्रग्रामम्) D4 T3 अनुत्तमान् (for अनुत्तमम्) Ś1 D6 11 12 दिव्यास्त्रग्राममुत्तमं —After 21 Dt D4 6 8 11 14 S (except M4) Cv m g k t ins

695* सर्वसंग्रहणं येषा दैवतैरपि दुर्लभम् ।
तान्यस्त्राणि तदा विप्रो राघवाय न्यवेदयत् ।

[(l 1) D14 T2 M2 यथा G1 यत्र G2 4 येषा (for येषा) M3 दैवतैरपि दुर्लभ (for the post half) —(l 2) T2 तथा (for तदा)]

22 a) Ś1 D3 5 7 9 11 12 तस्य तु मुनेर् (by transp) D1 2 जपतस्तस्य च मुनेर् —b) D14 विश्वामित्रस्तु(sic) —cd) D6 G1 महास्त्राणि M4 दिव्यानि (for सर्वाणि) G1 ते तदा (for राघवम्) Ś1 D1 3 6 7 9 11 12 अभ्युपेयुर्महाभागमस्त्राणि नर(Ś1 D6 12 मुनि)पुङ्गव

G 1 30 23
B 1 27 25
L 1 25 24

ऊचुश्च मुदिता रामं सर्वे प्राञ्जलयस्तदा ।
इमे स्म परमोदार किंकरास्तव राघव ॥ २३
प्रतिगृह्य च काकुत्स्थः समालभ्य च पाणिना ।
मानसा मे भविष्यध्वमिति तान्यभ्यचोदयत् ॥ २४
ततः प्रीतमना रामो विश्वामित्रं महामुनिम् ।
अभिवाद्य महातेजा गमनायोपचक्रमे ॥ २५

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे षड्विंशः सर्गः ॥ २६ ॥

---

23 ^{ab}) D₃ तु, G₃ प्र (for च) D₁₄ T₁ ₂ G₃ सर्वे रामं (by transp) D₃ प्राञ्ज यस् —^{c}) M₃ वयं (for इमे) Dt D₆ ₉ च, M₃ हि (for स्म) Dt पर*** (for परमोदार) —^{d}) D₁₄ राघवं (for राघव) —For 23 Ś₁ D₁₋₃ ₅ ₆ ₇ ₁₁ ₁₃ subst

696* ऊचुश्च रामं सर्वाणि प्राञ्जलीनि नृपात्मजम् ।
इमानि स्म महोदार किंकराणि तवानघ ।

[(l 1) D₁ ₃ तु (for च) D₁₁ [आ]मन्त्र्य (for रामं) —(l 2) Ś₁ च, D₃ ₅ ₇ ₁₁ स्मो (for स्म) D₁₁ महाबाहो (for महोदार) D₁ इमान्यस्त्राण्यहो वीर (for the prior half) Ś₁ D₅ ₁₃ [इ]ह (Ś₁ च) सुव्रत (for तवानघ) D₁₁ वीर किं करवामहे (for the post half)]

—After 23 Dt D₄ ₆ ₈ T₃ ins

697* यद्यदिच्छसि भद्रं ते तत्सर्वं करवाम वै ।
ततो राम प्रसन्नात्मा तैरित्युक्तो महाबलैः ।

24 ^{a}) Cm g प्रतिगृह्य Ś₁ D₅ ₁₂ Cr °गृह्णीत्व, D₁ °तु, D₁₄ °लभ्य च (for प्रतिगृह्य च) —^{b}) D₃ T₃ समालेभ्य, Cr m g k t समालभ्य (as in text) D₁₃ स (for च) —^{d}) D₄ ₆ G₃ M₃ तान् (for तानि) T₃ [भ्य]** (moth eaten) दयत्, Ck as in text —For 24^{cd}, Ś₁ D₁₋₃ ₆ ₇ ₁₁ ₁₃ subst

698* सर्वाणि मे मानसानि भवन्त्वित्यभ्यभाषत ।

[D₃ ते (for मे) D₁₋₃ ₇ मन स्थानि (for मानसानि) D₁ ₁₁ भवन्तेति, D₃ गच्छन्ति तु (for भवन्त्विति)]

On the other hand M₄ subst

699* स्मृत्वा हि मां भजेथेति शशास परमद्युति ।

25 ^{a}) D₄ प्रीतिं (for प्रीत) M₄ तान्यवाप्य ततो रामो —^{c}) D₄ महातेजो, G₁ महाबाहो (for °तेजा) —For Sarga 26 Ñ V B D₁₀ ₁₁ subst

700* (1) प्रभातायां तु शर्वर्यां विश्वामित्रो महामुनिः ।
प्रहस्याभिसमाभाष्य मधुरं वाक्यमब्रवीत् ।
(2) तुष्टोऽस्मि राम भद्रं ते कर्मणानेन सुव्रत वै ।
प्रीतिदायं च दास्यामि सर्वाण्यस्त्राण्यशेषतः ।
यान्यहं वेद्मि काकुत्स्थ पात्रं तेषां मतोऽसि मे । [5]
महार्हं प्रथमं राम दिव्यमेतद्ददामि ते ।
प्रयाणामपि लोकानां निग्रहार्थं भयावहम् ।
(4^{cd}) तथैव दण्डमस्त्रं ते प्रमाथिं शत्रुकारकम् ।
ददामि राम शत्रूणां येनाशक्तो भविष्यसि ।
(5^{ab}) धर्मास्त्रं च महाबाहो कालचक्रं ददामि ते । [10]
कालास्त्रमपि चास्त्रं ददामि दयितं प्रभो ।
(5^{cd}) विष्णुचक्रं च ते दिव्यमिन्द्रचक्रं च दुर्जयम् ।
(6) वज्रमस्त्रं च दुर्धर्षं शैवं शूलवरं तथा ।
अस्त्रं ब्रह्मशिरश्चोग्रमैषीकं च ददामि ते ।
शक्रास्त्रं च दीप्तास्यं गृहाणेदं मयोद्यतम् । [15]
गदाद्वयं चाप्रतिमं गृहाणारिभयावहम् ।
(7^{cd}) कौमोदकीं चाप्रतिमां तथैमां लोहितामुखीम् ।
(8^{cd}) धर्मपाशं तथैवास्त्रं कालपाशं च दुर्जयम् ।
(9) वारुणं चापि ते पाशं ददामि परमार्चितम् ।
शुष्कार्द्रे चाशनी राम गृहाणेमे मयोद्यते । [20]
(10) पैनाकमपि चैवास्त्रमस्त्रं नारायणं तथा ।
आग्नेयमपि चास्त्रं वायव्यं च ददामि ते ।
(11) प्रमर्दनं प्रमथनं तथैवारिविदारणम् ।
अस्त्रं हयशिरश्चैव क्रौञ्चमस्त्रं चापराजितम् ।
(12) शक्ती च द्वे गृहाणेमे बलामतिबलां तथा । [25]
तथैव कालमुसलं कङ्कालमथ किङ्किणीम् ।
(15) प्रस्वापनं मोहनं च स्तम्भनं च ददामि ते ।
वर्षणं शोषणं चैव तथैवारिनिकृन्तनम् ।
(16^{ab}) मदनोन्मादने चैव कन्दर्पदयिते विभो ।
(14^{cd}) गान्धर्वास्त्रं तथैवेदं मोहनं च ददामि ते । [30]
तेजोद्युतिहरं सौरं शत्रुपक्षप्रतापनम् ।
(16^{cd}) रुधिरामिषपैशाचं कौबेरं च ददामि ते ।
राक्षसं चापि शत्रूणां श्रीधृतिप्राणनाशनम् ।
मूर्छनं तापनं चास्त्रं कम्पनं चापि कर्षणम् ।
(17^{cd}) संवर्तमपि चास्त्रं मौसलं च ददामि ते । [35]
(18) सत्यं चैवानृतं चास्त्रं महामायाख्यमेव च ।
अमोघं तैजसं चैव परतेजोऽपकर्षणम् ।
(19) सौमास्त्रं शिशिरं नाम त्वाष्ट्रं चारित्र्यथाकरम् ।
मानवं चाक्रमानितं दैत्यं दानवमेव च ।
(20) एवमादीनि चान्यानि ददामि दयितोऽसि मे । [40]
गृहाणैतानि मत्तस्त्वमस्त्राणि नृपात्मज ।
(21) अथासौ प्राङ्मुखो भूत्वा शुचिर्मुनिवरस्तदा ।
ददौ रामाय सुप्रीतो मन्त्रग्राममनुत्तमम् ।
(22) जपतोऽथ मुनेस्तस्य स्वग्रामममदारत ।
उपतस्थुर्महार्हाणि मूर्तिमन्ति नृपात्मजम् । [45]
(23) ऊचुश्चैनं ततोऽभ्येत्य तान्यस्त्राणि समन्ततः ।
प्राञ्जलीनि महाबाहो शाधि स्मानीति राघवम् ।
(24) तान्यवेक्ष्य ततो रामः संस्पृश्य च पाणिना ।
मां भजध्वं स्मृतानीति सत्यमेवाभ्यभाषत ।
(25) तान्यवाप्य ततो रामो विश्वामित्रं महामुनिम् । [50]
प्रणिपत्य यथान्यायं गमनाय मनो दधे ।

(Ś1 D1-4.8.7.9.11.12 ins. some lines of 700*, so their variants are also given in the notes along with the above given MSS.—(l. 1) Ñ V B (except B1) D1.4.11 read l. 1 as 1ab in Ś1. V2 प (for ग). B1 अथ तां दृष्ट्वा सुतां (for the prior half [cf. v. l. 1a]).—(l. 2) V2 म° (for प्रशम्य).—(l. 3) B2 सुदेति, B1 हृष्टेति (for हृष्टेति) V1 om., B2 D2.8, B3 (m. also) 4 च (for [अ]पि) D2.8 ते (for वै).—(l. 4) V2 प्रीतिदां, D2 सदया (for [अ]नेकधा).—For ins. in B3 see below.—Ś1 D1-4.8.7.9.11.12 subst. l. 5-9 for 3 and 4.—(l. 5) Ś1 V2.4 D1-4.8.11.12 वैर (for वैर) B3 (m. also) 4 सर्वाणि (for सकृत्य) V2 वासे Ñ2 V3.4 B2 दोवां, Ñ2 D2.8 दर्ता, B1 देव (for देवो), Ñ2 V2 दत्ते (for मत्ते) V3 दि (for इति) D1 च (for वै). V2 दत्त्वैवं (for सर्वां दत्त्वा वै). Ś1 D1-4.8.7.9.11.12 इत्युक्त्वेति वै तत्र (D2.8.11.12 तत्र), B2 (m. also as in B4) प्रत्यंतराणि वै (for the post. half).—(l. 6) Ś1 D1-4.8.7.9.11 पाम (for प्रदां). Ś1 V2 D1-4.8.11.12 अर्थ (for दत्त्व) V2 दत्तानि.—(l. 7) Ś1 D1-4.8.7.9.11.12 सदैवम् (for सततम्) Ś1 D1.8.11.12 एव, V2 पाप (for अपि) Ś1 V1.2 D1-4.8.7.9.11 ती, V1 D2.7.8.9 निशात्वा (for निशिकान्ता) Ś1 V2 B1 D2.8.11-12 मत्तरद्वे.—D7 transp. l. 8 and 9.—(l. 8) V4 दौहित्रार्थे (submetric) (for the prior half) Ś1 D1-4.8.7.9.11.12 देवार्थे सदा (Ś1 D2.12 सदा, D8 °सदा) वैर (Ś1 D1.4.9.12 °अर्थे) दत्ताणि सुखेन (D1.8.7 सत्र तावत्).—(l. 9) Ś1 D1-4.8.7.9.11.12 सर्वेषां (D1.8.7 °णां), Ñ1 V2 दत्ताभि (for दत्तानि) V1 दत्ताभी, B1 D11 दत्ताभी (for दत्तानि) D7 °भा (for देन) Ś1 D1-4.8.7.9.11.12 [अ]पेते (for [अ]मुत्र) B1.3 (m. also) D1.8.11 मतिपानि.—(l. 10) V2 धनकम्, D12 धनांदं (for धनानि) D12 दत्तानि.—B1 om. (hapl.) from म in l. 10 up to दत्ताणि in l. 11.—(l. 11) Ñ V2.3 B2.3 D12 दत्तानि. Ñ2 V B1.4 D12 विश्वो (for प्रभो).—(l. 12) Ñ2 B2.4 D12 °ण्ये, D10 प्रमत्ते (for तद्रसके) B3 च (for च) B1 दारो (for दुर्लभम्).—(l. 14) V2 औषधीद्, B1 वरिष्ठ (for वरिष्ठ) Ñ2 V2.3 B2 D12 दत्तानि.—Ś1 D1-4.7.11 (marg.) 12 ins. l. 15 after 7ab.—(l. 15) Ś1 सर्वदार्थे D12 च (for च) and [इ]म (for [इ]ह) Ś1 D1.4.8.12 सत्तो (D8 °तो) धन, D12 °दिव (for सर्वेप्सितम्).—(l. 16) V1.2.4 B3 (m. as above) [अ]पि (for [अ]पि) Ñ2 मयाभ्यां° (ditto) B1 भवत्स (for भवाबहम्).—(l. 17) V2 तथैवं, B3 lacuna (for तथैव) V4 लोकेषु शुभ्रे.—(l. 18) V2.4 यशोराज्यम् (for °याश) Ñ2 B3 (m. also as above) D12 यथा यात्वे (for सर्वेश्वर).—(l. 19) B2 दारा (for दारे) Ñ V2.3 B2.3 D12 दत्तानि (for दत्तानि) B1 °तुन (for परमानिलम्).—(l. 20) Ñ1 V2.4 (with hiatus) अन्तरी, V2 वासवी, B3 वासरी (for वासरी) B2 (before corr.) गृहाण मे (for गृहाणेमे) D12 पयोविदे.—(l. 21) Ñ1 B1 देवाग्रम्, V2 पिनाकम्, B4 (m. पैनाकम्) देवाग्रम् (for पैनाकम्) V2 अथ (for अपि) Ñ1 B2 सर्वेशम्, V2 पैनाकम्, B1 पैनाकम् (for पैनाकम्). Ñ2 D10 om. (hapl.) अर्थे B1 तत (for तथा).—(l. 22) V1 वै, D12 पा (for च). V2 मेत्ता (for [अ]नेन) V2.3 B2.3 (m. also) D11 दत्तानि (for दत्तानि). D12 च (for वै).—After l. 22, B3 reads l. 28, prior half of l. 29 and the post. half of l. 24 repeating them in their proper place.—B3 repeats l. 23 consecutively. B1 reads l. 23 after l. 27.—(l. 23) D11 प्रार्थने B3 (first time) प्रथमं (for प्रथमे) B3 (first time sup. lin.) नु° (for विशाम्ब).—(l. 24) V2 दद्यानि (for °दितम्) V2 वैरं, V3 वै (for वैर).—(l. 25) V2 B (B3 m. also) D11 (note the hiatus) अनेन दिवसे (B1 °वे) तथा (for the post. half).—D11 subst. l. 26 for 12cd.—(l. 26) B3 (m. also as above) °गुरु (for फाल्गुन) V1 दिव्ये.—(l. 27) Ñ2 V2.3 B2.3 D12 दत्तानि (for दत्तानि).—After l. 27, B1 reads l. 23.—B1 om. l. 28.—(l. 28) Ñ1 -विहितं, V1 -विश्वे, V2 -विसृज्य, V4 -विहितं, D1 -विहाय (for विसृज्यत).—For ins. see below.—(l. 29) V2.3 B2 (second time) °मंत्रात्वे, V4 °मात्वातं (for मत्ते मात्वे) Ñ2 °प्रभो, V2 -त्वदि°; V4 °यथा, D12 -त्वदिपापी (for -त्वदिदे विभो).—(l. 30) B1 गोपतये V4 [अ]त्र (for [इ]ह). Ñ1 केशव Ñ2 V2.3 B2.3 D12 दत्तानि.—V2 om. l. 31 and 32. B3 repeats l. 31 after l. 35 (after the lines of 13 and 14ab).—(l. 31) V2.3.4 B3 (second time) °र्ते (for कृपितं) Ñ2 V3.4 गते, B1.4 D12 धृते, B3 (second time) हीने (for गते) D12 देवेश्वरस्य चैव (for the prior half) D12 सर्वे (for सर्व) B3 (second time) सर्वेषु विहिते (for the post. half).—D12 ins. l. 32 and 33 after 16ab.—(l. 32) Ñ V2 D11.12 हविताविशार (Ñ1 °दे) (hypermetric), V1 B3 (before corr. as above) रक्षाविशारं, B3 हविरागिता (sic) (for हविराजित) Ñ V2 B3.4 (m. as above) D12 °दसा ने ते, D11 मानद तथा (for च स्वामिं ते).—(l. 33) V2 दत्तानि (for दत्तानि) Ñ1 V1 B1 देव्यातो, D11 °दैवानां (for दत्तानां) V2 पूर्ति (for पूर्ति) Ñ1 B3 (m. as above) -रक्षति, D12 om. (for प्राप्त).—D11 ins. l. 34 after 16.—(l. 34) B1 सतत (for सतत) D11 [अ]पि (for [अ]पि) Ñ2 V2.4 B3 (m. also) D11 [म] हि°, V4 B1 [अ]पि°, D1 पि°, D12 [अ]पि वयन (for [अ]पि सर्वेषाम्).—D12 om. l. 35.—(l. 35) Ñ1 V1.3.4 B D10 सौराष्ट्र, V2 सौराष्ट्र (for सौराष्ट्र) Ñ V2.4 (V4 m. also) B2.3 दत्तानि (for दत्तानि).—After l. 35 B3 ins. the lines of 13 and 14ab, then repeats l. 31 (for lines of 13 and 14ab in B3 cf. v.l. 13 and 14).—(l. 36) B1 हार्दं (for हार्दं) V4 [अ]नुना च —(l. 37) V1 सतोष Ñ1 V1 B1 तेजसे V2 तेजस (for तेजसे).—(l. 38) B3 सौभाग्य (for सौभाग्य) Ñ1 B1.3.4 D12 °द्यम, V2 °दाय च (for शिशिरं च) V2 त्याग, B1 चाद (for त्याग) Ñ1 B3 चापि, V4 चापि (for चापि) V2 द्वाद° पादिसमाकरं (sic) (for the

२७

G 1 31 1
B 1 28 21
L 1 26 1

प्रतिगृह्य ततोऽस्त्राणि प्रहृष्टवदनः शुचिः ।
गच्छन्नेव च काकुत्स्थो विश्वामित्रमथाब्रवीत् ॥ १
गृहीतास्त्रोऽस्मि भगवन्दुराधर्षः सुरैरपि ।
अस्त्राणां त्वहमिच्छामि संहारं मुनिपुंगव ॥ २
एवं ब्रुवति काकुत्स्थे विश्वामित्रो महामुनिः ।
संहारं व्याजहाराथ धृतिमान्सुव्रतः शुचिः ॥ ३

post half) —(l. 39) M1 मानः V4 °वश्यतिन, B3 (m also as above) मानवास्त्रान् चारिणि (for the prior half) Ñ1 V1 B1.4 दैत्य (for दैत्य) V2 दानवनाशन —(l. 40) B1 [अ]स्त्राणि (for [अ]न्यानि) V2-4 B1 Ds दग्गानि (for ददानि) —(l. 41) V3 तानि, V4 [ए मानि (for [ए]तानि) B2 च नृपात्मज —(l. 42) V3 B2 तथा (for तदा) —B1 om (hapl) from the post half of l. 43 up to the prior half of l. 44 —(l. 43) Ñ2 मख्रसमन्, V4 D2 (m also as above) मख°, D13 वास्व° (to avoid hiatus) (for मखघामम्) —V2 om l. 44 and 45 —(l. 44) V4 (with hiatus) मख्यमाप्य, B4 तत्वमामम् (sic) (for मखघामम्) B1 विशेषत (for महोपत°) —(l. 46) B3(m also) तथा (for ततो) V2.4 [ऽ]न्योन्य, B4 [ऽ]न्ये * (for ऽन्येत) D13 कन्दुष रागमन्येल (for the prior half) Ñ2 समत*, V3 स्तनत्र (for समनार°) —For ins see below —(l. 47) V2 साध्यनाम्, V3 सा*स्मान् (for शाध्यस्मान्) —(l. 48) V2 [आ]त्रेय, V4 [आ]विश (for [अ]त्रेय) —(l. 49) V3 मा सुमन°, V4 मा मजम्सवतीनीनि (sic) D10 मां मारवस्नानीति (sic) (for the prior half) V3 [अ]श्मभान (for [अ]न्यभायत) —(l. 50) Ñ1 [अ]त्रे*, V3 [आ]वाप्य V4 [अ]वाप्त (for [अ]वाप्य) —(l. 51) D13 पशान्याय (for °न्याय) V2.3 मनि (for मनो)]

—After l. 4 B3 ins

701* गृहाण तानि यत्सुभ्य दिव्यान्यस्त्राण्यशेषत ।

—After l. 28 B3 ins

702* पर्षयो शोषण चैव संतापनविलापने ।

—After l. 46 B3 ins

703* दर्शयित्वा च रूपाणि स्वकीयानि पृथक्पृथक् ।

Colophon —*Kanda name* Ś1 Ñ2 V4 D1 D10.12 om V1.3 B काण्डे; D13 अयोध्या° —*Sarga name* Ś1 D6 अस्त्रग्रहणे, Ñ1 V1.2.4 B1.2.4 मखग्रामप्रदानं Ñ2 B3 अस्त्रदानं V3 विश्वामित्रास्त्रग्रामप्राप्ति D1-3.7 मखप्रदानं D5 अस्त्रसंग्रहण, D10 मस्त्रदानं, D13 मस्त्रसंहारं(त्रं ?) अस्त्रदानं D11 मद्य(?)मद्यं —*Sarga no* (figures words or both) Ś1 Ñ1 V1.4 B1.4 D1.3.11 om Ñ2 B2.3 D5-11 30 V2 32 V3 29 D1 D1.4.6.13 S 27 D7 21, D8 22 D13 इत्यार—रामा—बालकाण्डे—नाम वि—सर्ग (dash indicates lacuna) —After colophon G1.2.4 conclude with श्रीरामाय नमः ; G3 श्रीमते रामानुजाय नमः ; M3 श्री ... नम

27

1 T3 begins with श्रीरामचन्द्राय नमः —a) M3 प्रतिलभ्य; G1 n g k as in text (for प्रतिगृह्य) —b) Ś1 Ñ V B D1-3.5.7.10.11.13 M1 दिव्यानि प्रीत(B1.3.4 D3.7 °ति) मानस (D3.7 °स), D11 दिव्यान्यस्त्राणि स —c) Ś1 D5.12 इव, V4 D3 एव (for एव) Ś1 Ñ V B D1.3.5.7.10-13 तदा (Ñ V B D10.12 °थो) रामो, D1 G1.2 M1 [अ]थ°, T3 हि°, M4 महाबाहुः (for च काकुत्स्थो) —d) Ś1 Ñ V B D1-3.5.7.10.13 उवाच ह; D5 °मुवन्, T3 यदा°, M3 अभाषत (for अथाब्रवीत्)

2 a) V4 हि, D5 [ऽ]पि, D13 [ऽ]सि, Ch as in text (for ऽस्मि) D5 भगवान् —b) D1 T3 सुरासुरैः (for सुरैरपि) Ś1 Ñ V B D1-3.5.7.8-13 M3 मजेयस्त्रिदशैरपि —c) Ś1 D1-3.5.7.11.13 अथ (D3 °पि) चै(Ś1 D5 वै)तेषां Ñ V B D10.12 तु (V2.3 B3 च) समेतेषां D5 त्वहमिच्छे, M3 अहमि° (for त्वहमिच्छामि) —D13 om from 2d up to the prior half of 704* —d) D1 D6.8 C1 संहारान्, G g as in text (for संहार) Ś1 Ñ V B D1-3.5.7.10-13 वक्तु (D1 कर्तुं) मर्हसि, T3 °सत्तम (for मुनिपुंगव) ‖ Cm संहारो नाम प्रयुक्तस्याऽस्य प्रत्यविरोधेन पुनः स्वाधीनीकरणम् ‖

3 D13 om 3ab (cf v.l. 2) M3 repeats 3ad as in text in brackets —a) M3 तथा (for एवं) Ś1 Ñ V B D1-3.5.7.10-13 इत्युक्तवति रामेण (Ś1 D1.3.5.7.11.13 °तु, D5 °ति [sic]) —b) D1 D6.8 M3 -सुधा, D4 T3 -धरा, D5 G1.2 M3 -वना (for -मुनि) —c) D1 D6.8 संहारान् ; C1 k as in text (for संहार) —d) D5 धृतिमान् (for धृतिमान्) —For 3cd Ś1 Ñ V B D1-3.5.7.10-13 subst

704* आचचक्षे परमास्त्राणां रहस्यं निवर्तनम् ।

[D13 om the prior half (cf v.l. 2) Ś1 D1.3.5.7.11 उभयो तु (D5.11 च) Ñ2 illeg D1 आचष्टे (for आचचक्षे) Ś1 D1.11 संहार च D1 महास्य (for रहस्यं) D5 निवर्तनं (sic) (for निवर्तनम्)]

All cont while M3 ins after 3:

705* उक्तस्य संहारस्थाणां रामायामिततेजसे ।
दत्ते मर्धे कुम्भकर्णा वशीकरणमुत्तमम् ।

[Ś1 D1-3.5.7.11 om. l. 1 —(l. 1) B1 संहारसंज्ञानां Ñ नैऋण (for नैऋते) —(l. 2) Ś1 D1.3.11 मन्त्रे, V1 वापि (for मन्त्रे) Ś1 Ñ V B D1.3.11.13 M3 दत्त (D11 °त)वान् (for कुम्भकर्णा), M3 वशीकरणमुत्तमं]

सत्यवन्तं सत्यकीर्तिं धृष्टं रभसमेव च ।
प्रतिहारतरं नाम पराङ्मुखमवाङ्मुखम् ॥ ४

लक्षाक्षविषमौ चैव दृढनाभसुनाभकौ ।
दशाक्षशतवक्त्रौ च दशशीर्षशतोदरौ ॥ ५

पद्मनाभमहानाभौ दुन्दुनाभसुनाभकौ ।
ज्योतिषं कृशनं चैव नैराश्यविमलावुभौ ।
यौगन्धरहरिद्रौ च दैत्यप्रमथनौ तथा ॥ ६

पित्र्यं सौमनसं चैव विधूतमकरावुभौ ।
करवीरकरं चैव धनधान्यौ च राघव ॥ ७

कामरूपं कामरुचिं मोहमावरणं तथा ।
जृम्भकं सर्वनाभं च सन्तानवरणौ तथा ॥ ८

G 1. 31 9
B 1 28 9
L. 1. 26 9

4 For 4–8, Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 10–13 M4 subst. 708*.—a) D5 °वतं (for सत्यवन्त) —b) D4 T3 G1 4 दृष्टं; G2 M1 2 धार्ष्टं; G3 दिष्टं (for धृष्टं) T2 भयनम् (for रभसम्).

5 Cf. v.l. 4 and 8.—a) Dt G1 3 M3 लक्ष्या(M3 °क्षा)लक्ष(G1 3 °क्ष्या)विमौ; D6 लक्षालक्षं विषमौ (hypermetric), D8 लक्षालक्षसमौ (after corr. as in Dt), T2 लक्ष्या° (for लक्षाक्षविषमौ). G3 [अ]पि (for [ए]व).—b) M1 -सुराभकौ (for -सुनाभकौ).—c) D8 -तश° (by metathesis), D9 -दशवक्त्रश्च (for -शतवक्त्रौ) —d) D9 दशशीर्षः क्षितोदरौ; G3 °दका (sic).

6 Cf v.l. 4 and 8.—a) D9 धर्मनाभ-; G3 °नाभं (for पद्मनाभ). G3 °नाभं (for -महानाभौ) —b) G1 दुर्भनाभ- (for दुन्दुनाभ-). ❀ Ck नाभ इति नामैकदेशो नामग्रहणम्। दुन्दुभिनाभ इति यावत्। ❀ Dt D8 -स्व°, D9 -स्वभावकौ (for -सुनाभकौ).—c) D4 °नं (sic) (for ज्योतिषं) Dt D6 8 शकुनं; D4 कृतिनं, D9 कृपनं, T2 कृपनं; T1 कृतिकं; G2 M1 कशनं, M2 कथनं; M3 कथनं (for कृशनं).—d) D9 नैरस्या- (sic) (for नैराश्य-) —G4 om (hapl.) 6d–7b.—e) D9 M1 2 यो°; G1 सौ° (for यौगन्धर-). Dt D6 8 9 T2 G1 3 M3 -विनिद्रौ; D6 -सनिद्रौ (for -हरिद्रौ).—f) G3 -प्रथमनौ (for -प्रमथनौ). G2 (before corr) तदा (for तथा) D4 9 T3 M3 सत्त्व(M3 नैद्र)प्रशमनौ तथा (T2 °नावुभौ).—After 6, Dt D8 ins

706* शुचिबाहुर्महाबाहुर्निष्कलिर्विरुचस्तथा ।

Dt D8 cont, D4 6 9 14 T G1 3 M1–3 all Cs ins after 6

707* सार्चिर्माली धृतिर्माली वृत्तिमान्रुचिरस्तथा ।

[Dt D4 6 8 9 14 G1–3 M3 Cr मार्चि (for सार्चिर्) Dt D8 पृथिमाली, D9 °मौली, G1 3 महामाली, G2 M1 °ज्वाल्य (for धृतिर्माली). Dt शुचिरस् (for रुचिरस्) T2 तदा (for तथा). G1 वृत्तिर्भिर्हचिरतथा, G2 M1 वृत्तिमानावृकस्तथा (for the post half)]

7 Cf. v.l. 4 and 8. G4 om 7ab (cf v.l. 6) D7 om (hapl.) 7–8b.—a) D4 पित्रीयं (hypermetric), D14 T1 2 M3 पितृ; T3 पितृ, G2 चंद्र (for पित्र्य) Dt D8 सौमनसाह्वं (for सौमनसं).—b) M1 repeats 7b after 7c. D14 (before corr) वैधूत; T2 G1 3 M1 (both times) 3 विधूम (for विधूत).—After 7b (second time), M1 ins. करवीरं कारणी चैव.—c) Dt D6 8 करवीर रतिं; D4 °वर्ती; D14 परवीरकर्णिं; T1 2 G3 M1 °कर्णिं; T3 °करिं; G1 °कर्णीं; M3 °कनं (for करवीरकरं).—d) D4 T2 धनधान्ये.

8 D9 om 8ab (cf. v.l. 7).—b) D14 T1 2 G2 4 M1 3 (inf. lin sec m. before corr. as in text) मोहनं मारण तथा.—c) Dt D6 8 (after corr.) सर्पनाथं च; D14 om, G4 सर्पनाभं° (for सर्वनाभं च).—d) Dt D6 8 9 संधान(D9 [before corr.]वदाम)वर(D9 °चर)णौ तथा; D4 T2 G1 3 M3 संधान(G1 M3 °दार)वर(T3 °र)णौ तथा (G2 °णावुभौ).—For 4–8, Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 10–13 M4 subst. :

708* सत्यवाक्सत्यकीर्तिश्च धृष्टो रभस एव च ।
(4cd) प्रतीपातरसो नाम भवाङ्मुखपराङ्मुखौ ।
वृषाख्यो वृषकर्मा च रेणुकः पुरुषादकः ।
(5cd) दशाक्षो दशवक्त्रश्च शतशीर्षः शतोदरः ।
(6ab) पद्मनाभो महानाभः सुनाभो दुन्दुभिस्वनः । [5]
ज्योतिर्भासुः क्रथः कुम्भो मकरः स्वकोऽक्षदी ।
(6cd) युगन्धरस्तथानिद्रो भेत्ता प्रमथनः स्थिरः ।
चक्रः सौमनसश्चैव विधूममकरावुभौ ।
(7cd) धनो धन्यः कुण्डधरो रतिभूरचिरेव च ।
कामरूपी कामरुचिर्मोह आवरणस्तथा । [10]
(8cd) जम्भकः स्वर्णनाभश्च स्यन्दनो वारुणिस्तथा ।

[(l 1) Ś1 V2–4 B2 3 (m also) सत्यवान् (for सत्यवाक्). V1 अधृष्टो (hypermetric), V3 धृष्टो, V4 दृष्टो, B3 (m. also) दृष्टो (for धृष्टो) Ś1 D5 11 12 दृष्टा(D11 °ष्टो, D12 °ष्टा) रभसस्तथैव च, D3 7 दृष्टो जमसस्तथैव च, D13 दृष्टो दभसस्तथैव च, M4 सृष्टो भरत एव च (for the post. half) —(l 2) Ñ2 V4 D2 7 -वशो, D3 -वचो (for रसो) V4 D10 राम (for नाम). Note hiatus between the two halves V1 त्ववाङ् (to avoid hiatus) (for भवाङ्) M4 पराङ्मुखोवाङ्मुखश्च प्रतिपातनभेद च —(l 3) Ś1 D1–3 5 7 12 विपाक्षो, V1 M4 वृषाक्षो (for वृषाख्यो) Ś1 D5 11 12 विश्व°, D1 3 7 विय° (for वृषकर्मा) V4 वृषभाक्षो वृषकर्मा (for the prior half) Ñ2 वेणुक, V3 वेणुप (for रेणुक). Ñ1 V2 3 B1 3 (m also) °नय, D1–3 7 न प्रभो नमः (D3 °भ [sic]), D10 °पिक, M4 प्रनयो नम (for पुरुषादक) Ś1 D5 11 12 धीरो नाम प्रमोनम (D11 °शोमन) (for the post half) —(l 4) Ś1 V1 D2 -चक्रश्, V2 -चत्रश्; D13 शतुश् (for -वक्त्रश्). Ś1 V1 2 D5 12 दशशीर्षो (V1 2 °र्ष),

G 1 31 10
B 1 28 10
L 1 26 10

मृगाश्वतनयान्राम भास्वरान्कामरूपिणः ।
प्रतीच्छ मम भद्रं ते पात्रभूतोऽसि राघव ॥ ९

बाढमित्येव काकुत्स्थः प्रहृष्टेनान्तरात्मना ।
दिव्यभास्वरदेहाश्च मूर्तिमन्तः सुखप्रदाः ॥ १०

B4 °नीर्ष (for नशीर्षे) Ś1 D5.13 दर्गो° D7 कूरो° (for मनोहर) —(l 5) D6 °ले D12 °भी (for पद्मनाभो) D3 om D7 महामाग्यो D12 (before corr) मग्नाभौ (for महानाभ) M4 कुवेदुद् (for सुनाभो) Ś1 D1–3.5.7.11.12 दृढनाभ सुनाभक (for the post half) —(l 6) D12 ज्योतिर्न म M1 ज्योतिर्निभस्तु V3 कथ दर्भो B2.4 °कुनो M4 चतुष्कमो (for कथ कुनाभे) Ś1 D1.3.5.7.12 ज्योतिष क(D1.6.12 क)थनश्चैव (for the prior half) Ś1 D1.2.5.7.12 नैरा(Ś1 D5.12 °का) सु D2 नैरसु (for मकर) Ś1 D5.13 च विराव N2 कमको V2.3 कुकुरो B3 (m also) करूणौ D1.2.7 विमलाच् D1 कथनद्य M4 दन्ध्रु (for करवो) Ś1 D1.3.5.7.12 उभौ V2 °दो V4 D13 °द D11 द्रुथा (for न्करौ) —(l 7) Ś1 V2.3 D2 सु(Ś1 ना) नथ(D2 °था)स्तु D5 युगलस्तथा M4 योगस्वरस (for युगंधास) Ś1 D12 नारदश्च D1–3.6.7 व(D1 सु)निद्र(D5 °भिद्र)श्च D10 °मित्रो (for तथानिद्रो) D1 (also in the brackets) योगाधराश्वाय निद्रो (for the prior half) B1 (m also) मर्गो D2 चन्ता (for मैत्रा) V2 D13 प्रथयन (by metathesis) B2 D10 प्रमथन B2.4 M4 प्रमथन D13 प्रमागनमु (for प्रमथन) Ś1 D1.3.5.7.12 तथा M4 स्थिर (for स्थिर) D13 निषधमथनस्थिर (for the post half) —For ins see below —N V B D10.13 M4 om l 8 —(l 8) D1 कम D2.3.7 नक D11 शत्रु (for चक्र) D1 om (hapl ?) post half of l 8 and the prior half of l 9 —D1.3.7 om l 9 —(l 9) Ñ1 B2 M4 धनो धन्य V1.2 धन्वोध(V1 °धा)न्य V4 D3 धरो धान्य B1 (m as above) धनो धान्य (for धरो धन्य) N1 B1.4 °नरो V2 M4 कुद्र(M4 °च)धारो (for कुण्डधरो) Ś1 D2.11.12 क(Ś1 था)रति बल्वी चैव (for the prior half) V2 M4 रतिधु(V2 °तिभेर (hypermetric))रधिर् (for रतिधुरधिर्) Ś1 repeats 6ᵉ D1.3.11.13 read 7ᶠ (for the post half) —(l 10) D13 कामरूप Ñ V2.3.4 B1.3.4 D10.13 M4 °गन V1 °चर B2 वश्च (for कामरुचिर्) D2.3.7 प्रावरणम् D11 °णाम् (for आवरणम्) N V B D10.13 M1 कामदा कामनं न (D3 नन्न) (for the post half) —(l 11) D2.3.7.13 M1 नमक (M4 °च) Ś1 D1.3.7.12 सन्ना(D3.7 °ना)श्च (Ś1 °न)श्च V1 मुक्त (hypermetric) B3 (m) स्वर्ग° (for स्वागनाभश्च) N1 V1–3 M4 सा(V3 धा)र(N1 M4 क) णम् V1 रामणम् B रावणम् B2.4 धावनम् (B3 °न्नम्) (for वारुणम्) D3 सत्नाभ(D3 ∗ ∗ ∗ च)रुणं तथा (for the post half)

—After l Ś1 B3 (marg) D1.3.5.11.12 ins.

709* पुनिदाहुर्महाबाहु सर्वबाहुरथैव च ।

[(l 1) 06* B3 D2.3.7.11 पुनिर्बाहुर B3 उग्रबाहुरथस्तथा D1.3.7 उग्र° द्वि(D3 दि)रथस्तथा D9 दशबाहुर्वि रथस्तथा (hypermetric) D11 उग्र °रश्मय (for the post half)]

9 ᵃ) N V B D1 D1.13 T1 G1 कृशाश्व (B4 °नु) (for मृगाश्व) Ś1 N V1.2.4 B D1.3.5.7.10–13 M4 -तनया V3 -तपना D3 -तनयाद् (for -तनयान्) Ñ V B D10.13 M4 होत (for राम) —ᵇ) Ś1 D1–3.5.7.12 भास्क(D2.3.7 °स्व)रा N V B D10.11.13 M4 जभका (for भास्वरान्) D3.7 कामचारिण —After 9ᵃᵇ N V B D10.11.13 M4 ins

710* भास्वरा रिपुसैन्यानां ते ऽप्युतिहरास्तथा ।
विनायका विघ्नकरा प्रयोक्तुर्विनयावहा ।

[D1 om l 1 —(l 1) V1 ईश्वरा V4 D13 भासुरा M4 सभरा (for भास्वरा) M4 पर (for रिपु) D13 -ज्योति (for -द्युति) —(l 2) V4 विकारा D13 नायका विघ्नकरा (for the prior half) B4 च (for वि)]

—ᶜ) For subst in Ñ etc see below G1 ग मम (as in text) Ś1 D2.3.5.7.11.12 प्रतिगृह्णीष्व T3 G1.3 °मतो C (m t as in text (for प्रतीच्छ मम) —ᵈ) Ś1 D1.12 मे सत D1.3.7 G1 मे भवान् D11 मे मर (for राघव)

10 ᵃ) D1.3.7.11 [बा]ढ (for [ए]व) —ᵇ) Ś1 D1.3.6.7.11.12 सुप्रीतेन all Cs as in text (for प्रहृष्टेन) —After 10ᵃᵇ D11.12 ins only l 3 of 711* while G1.3 M3 (inf lit sec m) ins

711* ततस्थमपहीद्रामो विश्वामित्रान्महामुने ।
प्राचीनाग्रेषु दर्भेषु जप्यमानमृषिं तदा ।
उत्तराभिमुखो भूत्वा नत्वा मन्त्रान्स्वयं मतीत् ।
जप्यमान तदा राम महर्षे पुरत स्थितम् ।
मृगाश्वतनया सर्वे समयेता स्वरूपत । [5]

[(l 1) G1 विश्वामित्र (for विश्वामित्रान्) M3 -मुने (for मुने) The prior half of l 2–l 3 2ᵉ —(l 3) G1 सम (for स्वय) —(l 4) G1 मर्हो (for महर्षे)]

—ᶜ) D11 दहार T1 -रूपार G1 -सुधार Cg as in text (for दहास) Ś1 D1.3.5.7.12 दिव्यभास्क(D1.3.7 °सु)रदहास्तु —ᵈ) T1 दीप्ति° G1 मूर्तियुक्ता (for मूर्तिमन्त) Ś1 D1.3.6.7.12 दिव्यमूर्तिसु(D7 °सु)खप्रभा (Ś1 D5.12 °स्वप्रहा) D11 दिव्यरूपधरानपि —For 9ᶜ—10 Ñ V B D10.13 M4 subst while D11.12 ins l 3 only after 10ᵃᵇ

712* एतानपि गृहाण त्वं सम्प्रयोगनिवर्तनान् ।
इत्युक्ते बाढमित्युक्त्वा विश्वामित्रात्स्वरोपमान् ।
जग्राह तानपि तथा जम्भकाद्विपुजम्भकान् ।
दिव्यमूर्तिधरास्ते हि दिव्याभरणभूषिता ।

[(l 1) N1 एतानि (for एतान्) V2 °तान् B4 सं° (for सम्प्रयोग) V2 B1 निवर्तनान् (for निवर्तनान्) —(l 2) B4 M4 इत्युक्ते V1 बाढम् (for बाढम्) B3 (m also) ततोऽस्त्राण

रामं प्राञ्जलयो भूत्वाब्रुवन्मधुरभाषिणः ।
इमे स्म नरशार्दूल शाधि किं करवाम ते ॥ ११
गम्यतामिति तानाह यथेष्टं रघुनन्दनः ।
मानसाः कार्यकालेषु साहाय्यं मे करिष्यथ ॥ १२
अथ ते राममामन्त्र्य कृत्वा चापि प्रदक्षिणम् ।
एवमस्त्विति काकुत्स्थमुक्त्वा जग्मुर्यथागतम् ॥ १३
स च तान्राघवो ज्ञात्वा विश्वामित्रं महामुनिम् ।
गच्छन्नेवाथ मधुरं श्लक्ष्णं वचनमब्रवीत् ॥ १४
किं न्वेतन्मेघसंकाशं पर्वतस्याविदूरतः ।
वृक्षषण्डमितो भाति परं कौतूहलं हि मे ॥ १५

G 1 31 18
B 1 28 17
L 1 26 18

M4 विश्वामित्र तपोधने (for the post half) —(l 3) M4 स्म (for तथा) B1 om (hapl) from त to पु Ñ1 कृशस्त्र् (for first कृशाश्वान्) V2.1 दिश (V4 °श), M1 नु (for पु) D8 -भास्वान् (for -भास्वान्) —(l 4) Ñ1 B2.4 D11 13 ता, M1 °मि (for ते हि)]

—After 10 D1 D4 8 9 11 S (except M4) (Cm g k t comm on l 2 only) ins.

713* केचिद्वारुणस्तत्र केचिद्भूमोपमास्तथा ।
 चन्द्रार्कसदृशाः केचित्प्रह्वाञ्जलिपुटास्तथा ।

[(l 1) T1 धूमोपमास्तथा —(l 2) D5 T1 चन्द्रार्क° (for चन्द्रार्क°) D11 T2 -पुटम् (for -पुटाः) T3 M4 तदा (for तथा)]

11 a) Ñ V B D10 13 M4 ऊचु, G2 राम (sic) (for रामं) D1 5 8 प्राञ्जलयो V V B D10 12 M4 रामं, D11 सर्वे (for भूत्वा) —b) Ñ V B D10 13 M1 तदा (for [ब्रु]वन्) M4 -भाषिणौ Ś1 D1-3 5 7 11 12 प्राञ्जु(D13 °ञ्जु)रभ्यभाषत —c) B1 इति (for इमे) Ñ1 B4 (m also as in text) D10 हि, V1 om, B1 ते, D1-3,7 स्तो (for स्म) Cm g k t इमे स्म (as in text) Ñ V B D10 13 M4 वरागत राम (for नरशार्दूल) —d) Ś1 D1 3 5 7 11 12 मुहि, Cm g k t as in text (for शाधि) Ñ V1 2,4 B D10 13 M4 न(V3 *) स्त्वमि(D10°*)ति स्थितान्(M4 °ता), V3 नरस्त्वमिहागतान्, D1-3,5 11 किं करवामहे (D3 °नम [sic]) (for किं करवाम ते) —After 11 B1 (m) D13 ins

714* धूम्रकान्त्रणतास्थाके स्वरान्समुपस्थितान् ।

[B3 वस्त्रान् (for स्वरान्) B3 समुपस्थितान्]

12 D1 14 T1 2 G1 4 M1 Cv transp 12^{cd} and 13^{cd} D11 repeats 12^{ab} from तानाह and the prior half of 715* up to यथा after स्थिति in 13^{c} —a) Ś1 D1-3,5 7 11 (both times) 12 स्वबान् (for आह) —b) Ś1 D1 3 5 7 11 (both times) 12 प्राहु(D1 °हु [sic])राघव (for रघुनन्दन) —c) T1 G1 मनसा, Cg k t as in text (for मानसा) —d) T1 मे sup lin sec m —For 12^{cd} Ś1 D1-3 5 7 11 12 subst

715* मनसा मे यथाकाले सहायार्थं भविष्यथ ।,

[D11 (both times) मानसे (for मनसा) D2 7 °काले D3 °काल (for यथाकाल) D1 3 7 °र्थे (for सहायार्थं) D1 °त (sic) D3 7 °थ (sic) (for भविष्यथ)]

while Ñ V B D10 13 subst for 12

716* गम्यतां स्वागतं वोऽस्तु कृत्यकाल उपेष्यथ ।
 स्मृता मामुपतिष्ठध्वमिति रामोऽभ्युवाच तान् ।

[(l 1) V4 च (for वो) Ñ1 B1 -काले, V4 -कार्य, B4 -काम (for -काल) Ñ1 illeg V1 °लव (sic) V2 D13 °तां (for उपेष्यथ) —(l 2) V2 स्मृते (for स्मृता) V3 °ि, B4 D13 [म]ति (for इति)]

13 Ñ V B D10 13 इत्युक्त्वा (Ñ B2 °क्ता) Cg as in text (for अथ ते) D2 (आ)मग्र (sic) (for [आ]मन्त्र्य) —b) D1 कृत्वा, D2 T1 ते च, D3 भूत्वा (for कृत्वा) Ñ1 V B2.4 D4 10 11,13 G2,3 M1 2,3 चापि, B1 चापि, D1 T2 कृत्वा, D11 चैव (for चापि) Ñ1 प्रदक्षिण (sic) D3 13 प्रदक्षिणां (for प्रदक्षिणम्) —c) After स्थिति in 13^{c}, D11 repeats from तानाह in 12^{a} up to यथा in 715* Ñ V B D10 13 चैवोक्त्वा (for काकुत्स्थम्) —V1 repeats d consecutively —d) Ñ V B D10 13 प्रति (for उक्त्वा) —After 13 M3 (inf lin sec m) ins

717* प्रणम्य शिरसा रामं सर्वे समनसिस्मयाः ।
 यान्तु राम काकुत्स्थ शासनाद्ब्रह्मवादिनः ।
 स्तम्भनाय च तानस्त्रान्सरहस्या महाबलान् ।
 भयाद्यागुपसंहारान्दुर्जयान्सर्वशोभन ।
 सौमित्रये ददौ रामो मन्त्रमाराममनुत्तमम् । [5]

14 a) M4 गतान् (for स च) V4 दृष्ट्वा (for ज्ञात्वा) Ś1 D1-3 5 7 8 12 गतासु ता(D1 या)सु विद्यासु Ñ V B D10 13 तान्विसृज्य(V4 B1 (m also) विसृज्य)स्तो (B4 यथा, D10 स्तो)रामो, D11 गतेषु तेषु सर्वेषु, M3 (sec m)स तान्विसृज्य काकुत्स्थ (before corr as in text) —D11 reads 14^{c}-15 in marg —c) D8 एवं (for एव) Ś1 D1-3 5 7 11 12 °काकुत्स्थ (D11 °स्थः) Ñ V B D10 13 पुनर्वाक्यं, D9 [श्र]त्र काकुत्स्थ (for [श्र]थ मधुर) —d) Cg श्लक्ष्ण (as in text) Ñ V B D10 13 मधुराक्षरम्, T1 M4 हृद्य (for श्लक्ष्णं वचनम्)

15 D11 reads 15 in marg (cf v l 14) —a) Ś1 B1 D1 6 7 12 14 स्ये°, N V B1 3 D1 D8 11 13 एतत्, T2 चैतत्, M3 5 न्विदं, M4 न्वेप (for न्वेतत्) ※ Cg किं न्विति। Ck किं त्वेतदित्यादि। ※ B4 मेप (for मेघ) M4 -सकाशा (for -संकाशं) —b) V2 यर्वतस्य (for पर्वतस्य) Ś1 V2 3 D2,10 विदूरत (for [अ]विदूरत) —c) Ś1 M4 -षड D1 D8 8 9 Ct -खंडम्, D1 3 5 11 12 -खंड T3 गडे, Cm k as in

G 1 31 18
D 1 28 18
L 1 26 19

दर्शनीयं मृगाकीर्णं मनोहरमतीव च ।
नानाप्रकारैः शकुनैर्वल्गुभाषैरलंकृतम् ॥ १६
निःसृताः स्म मुनिश्रेष्ठ कान्ताराद्रोमहर्षणात् ।
अनया त्ववगच्छामि देशस्य सुखवत्तया ॥ १७
सर्वं मे शंस भगवन्कस्याश्रमपदं त्विदम् ।
संप्राप्ता यत्र ते पापा ब्रह्मघ्ना दुष्टचारिणः ॥ १८

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे सप्तविंशः सर्गः ॥२७॥

text (for -पणम्) Ś1 D1-3 6 7 11 13 14 T G3 M1 2 इत्य° (for इतो भाति) —d) Ś1 D1-3 5 7 11 13 M4 मुने (for पर)

16 a) Ś1 D4 13 मनोज्ञं च, D1-3 7 मृगं चैव, G1 3 M4 मुनिश्रेष्ठ (for मृगाकीर्णं) D11 दर्शनीयतमं चापि —b) D4 14 T1 2 G2 4 M1 2 °रमग् (for मनोहरम्) Ś1 D1-3 6 7 13 G1-3 M4 मम चापि (G1 3 M4 °चैव) मनोहर (M4 °रमं), D11 सर्वेषां च मनोहर —c) Ś1 D5 13 -प्रभावै (for -प्रकारै) —d) Ś1 D1 3 6 7 11 13 °वाग्भिर्, D3 °वल्गिर्, D11 T1 3 G2 4 M1 2 °नादैर्, Ct as in text (for वल्गुभाषैर्) —For 15c–16 Ñ V B D10 13 subst

718* वनमाभाति सुमहत्कस्यैतद्भवद्युते ।
आभाति रमणीयं हि वनमेतन्मनोहरम् ।
विनादितं वल्गुवाग्भिर्नानामृगगणायुतम् ।

[(l 2) V2 3 °रम (for मनोहरम्) —(l 3) V2 3 °वल्गिर् (for वल्गुवाग्भिर्) V3 D13 -गणैर्युत, V4 B1 गणान्वित (for -गणायुतम्)]

17 a) V1 निसृत्ता (sic) (for निःसृता) Ś1 V3 D1 6 7 8 (before corr) 13 स्मो, V3 सु (for स्म) D11 नर° (for मुनिश्रेष्ठ) M3 निस्सृता स्म मुनिश्रेष्ठ —b) D3 कराळात् (for कान्ताराद्) Ś1 Ñ V B D1-3 5 6 7 10-13 लोम (D12 लोकम [hypermetric]), Cg t as in text (for रोम) —c) Ś1 Ñ V B D1-3 5 7 8-13 अने(B4 °*)नैव, G1 3 °हि (for अनया तु) Ś1 [आ]शु, V1 D3 7 प, D6 13 [अ]थ, D9 [अ]पि (for [अ]व) Ś1 V3 4 B1 4 D1-3 5 7 9 11-13 -गच्छाम All Cs अवगच्छामि (as in text) M3 अनेनाभ्युप° —d) M4 रमणीयता all Cs as in text (for सुखवत्तया) Ś1 Ñ V B (B3 m also) D1 3 6 7 9-13 देशोयं सु(Ś1 V4 D1 9 स)सु(V3 D5 11 °सु)खोदय (Ś1 Ñ3 V3 B3 D10 °खावह, V4 °खोदयं)

18 a) Ñ V B D10 13 सुव्यक्त (V3 व्यक्त [submetric]) चापि भवत —b) Ñ V B D10 13 सिद्ध, M4 न हि (for कस्य) Ś1 D1 13 महत्, Ñ V1 3 B D1-3 7 10 11 13 वय, V3 स्वयं, V4 च वत्, M1 तव (for त्विदम्) Cv इदं पूर्वं कस्य इदानीं कस्येत्येतत्सर्वं शंस । —c) V1-3 B1 D10 T1 संप्राप्तौ (V1 °सं [sic]) all Cs as in text (for संप्राप्ता) Ś1 D1-3 5 7 9 11 13 कुत्र, D13 अत्र (for यत्र) Ñ V B D10 13 T2 तौ पापौ (V3 विद्वन्) D11 ते पा*, G2 ते तापा (sic) (for ते पापा) —d) Ś1 D1-3 5 7 11 13 T2 M4 यज्ञघ्ना (T2 °घ्नौ) Dt महा* (lacuna), Ck t as in text (for ब्रह्मघ्ना) Ś1 D1 3 6 11 13 -राक्षसा, D3 7 चेतस, T1 -चारिणौ (for -चारिण) Ñ V B D10 13 यज्ञविघ्नकरौ तव —After 18 Ś1 D1-3 5 7 11 13 ins

719* यत्त्वोपनिहता एते निहन्तव्या मया हि ते ।,

while Dt D1 6 8 9 14 S all Cs ins

720* तव यज्ञस्य विघ्नाय दुरात्मानो महामुने ।
भगवन्घोररूपास्ते मांसशोणितभोजना ।
भगवंस्तस्य को देश स यत्र तव याज्ञिकी ।
रक्षितव्या क्रिया ब्रह्मन्मया वध्याश्च राक्षसा ।
एतत्सर्वं मुनिश्रेष्ठ श्रोतुमिच्छाम्यहं प्रभो । [5]

[M4 om l 1 —(l 1) G2 M3 (before corr) विज्ञाय (for विघ्नाय) T2 तव यज्ञघ्नौ दुष्टौ (for the prior half) T2 G4 दुरात्मानौ D4 महामते (for °मुने) —All the above MSS (except G2 M3) om l 2 —(l 3) G3 M3 कस्य M4 न हि (for तस्य) D14 * देश G3 M3 देशोय, M4 [अ]य देश (for को देश) M4 यज्ञभू (for याज्ञिकी) —(l 4) M4 रक्षितव्यो मया (for रक्षितव्या क्रिया) D4 T2 M4 मम (for मया) —D6 14 T1 G4 M2 4 om l 5 M3 reads l 5 *inf lin sec m* —(l 5) T2 तत (for एतत्) G3 M3 सुव्रत (for [अ]हं प्रभो)]

Colophon D3 5 7 om (cont the Sarga) —*Kanda name* Ś1 Ñ1 V1 Dt D11 12 13 om V2-4 B आदि° —*Sarga name* Ś1 D5 13 विद्यासहायग्र(D5 [before corr] विद्यासग्र)हण, Ñ V B D10 13 जृम्भकप्रदानं (V3 prefixes रामाय and D13 suffixes ग्रहणे), D9 अस्त्रसंग्रहणो, D11 सिद्धाश्रमनिवास —*Sarga no* (figures words or both) Ś1 Ñ1 V1 4 B1 4 D5 13 15 om Ñ2 B2 3 D4 10 31 V2 33 V3 30 Dt D4 6 8 14 S 28 —After colophon, T2 concludes with श्रीरामचन्द्राय नम , G1 3 4 श्रीरामाय नम , G2 श्रीसते रामानुजाय नम , M1 श्री ...म

२८

अथ तस्याप्रमेयस्य तद्वनं परिपृच्छतः ।
विश्वामित्रो महातेजा व्याख्यातुमुपचक्रमे ॥ १
एष पूर्वाश्रमो राम वामनस्य महात्मनः ।
सिद्धाश्रम इति ख्यातः सिद्धो ह्यत्र महातपाः ॥ २
एतस्मिन्नेव काले तु राजा वैरोचनिर्बलिः ।
निर्जित्य दैवतगणान्सेन्द्रांश्च समरुद्गणान् ।
कारयामास तद्राज्यं त्रिषु लोकेषु विश्रुतः ॥ ३
बलेस्तु यजमानस्य देवाः साग्निपुरोगमाः ।
समागम्य स्वयं चैव विष्णुमूचुरिहाश्रमे ॥ ४
बलिर्वैरोचनिर्विष्णो यजते यज्ञमुत्तमम् ।
असमाप्ते क्रतौ तस्मिन्स्वकार्यमभिपद्यताम् ॥ ५

G 1 32 7
B 1 29.7
L 1 27 7

28

1 ᵃ) Ś1 [आ]श्रमे राम (sic), D5 13 [आ]श्रमे रम्यं, Cg as in text (for [अ]प्रमेयस्य) —ᵇ) Dt D4 8 Cm t वचनं, D11 तद्वचन (hypermetric), M4 वन तत् (by transp) (for तद्वनं) —ᶜᵈ) Ñ V1 2 3 B D10 13 M4 आख्यातुम्, D6 व्याहर्तुम्, Cm k t as in text (for व्याख्यातुम्) Ś1 D1–3 5 7 11 13 आख्यातु मुनि(D5 13 नर)शार्दूल सर्वसेवोपचक्रमे —After 1, Dt D4 6 8 9 11 S (M4 subst for 2) all Cs ins

721* इह राम महाबाहो विष्णुर्देववर प्रभु ।
वर्षाणि सुबहूनीह तथा युगशतानि च ।
तपश्चरणयोगार्थमुवास सुमहातपा ।

[(l 1) M4 °बाहु (for महाबाहो) Dt D6 8 °नमस्कृत, D14 T1 2 M3 5 °वरप्रभु (for देववर प्रभु) —(l 2) M3 स बहूनि (for सु°) D4 [ए]व, D8 [अ]त्र (for [इ]ह) M4 वर्षसुनस्यनेकानि (for the prior half) ॥ Cv इह तपश्चरणार्थं इहोपमेति इहशब्दद्वयस्य निवाह, Cr इह तपश्चरणयोगार्थं इहोवासेति इहशब्दद्वयनिर्वाह, Cg केचिदिह इहशब्दद्वयं पठन्ति तदा इह वने तत्रापि इह प्रदेश इत्यर्थः ।, Ck इह मुख्ये इहाश्रमपदे Ct इह वने इह प्रदेशे । ॥ T3 तदा (for तथा) D8 [अ]युत (for युग) M4 [अ]पि (for च) —(l 3) D14 T1 2 G2 4 M1 तपश्चर णार्थं हि (with hiatus) (for the prior half) G1 °महे, M3 स महा° (for सुमहातपा)]

2 ᵃ) V4 D13 अयं (for एष) G3 M3 तस्य (for राम) —ᶜᵈ) M3 सिद्धाश्रमम्. G1 lacuna from ख्या to सि Ñ V B D3 9 10 12 यत्र, D4 T3 [अ]प्यत्र, Cg k t as in text (for ह्यत्र) Ś1 Ñ V B D1 3 5 10–13 °यशा, D3 7 जगत्पति, Cg k t as in text (for महातपा) —For 2 M4 subst 721* then ins l 1 of 723* —After 2 D11 ins l 1 2 of 723*

3 ᵇ) Ś1 D1 2 5 11 12 राज्य (for राजा) D1 2 12 T3 M2 बलौ D3 °चन, Cg as in text (for वैरोचनिर्) D3 4 8 G1 M4 बली (for बलि) —Ś1 D1 2 4 11 12 om 3ᶜᵈ —ᶜ) G4 M3 देवत (sic) (for दैवत) D6 विनिर्जित्य देवगणान् —ᵈ) Dt D4 8 M4 सह, D3 चैव (for च स) —ᵉ) Ś1 D1 3.5 11 12 काकुत्स्थ (for तद्राज्य) M4 त्रैलोक्यभोगान्बुभुजे —ᶠ) Ś1 D5 13 निर्भय, D1 2 M4 निर्व्यथ, M3 विश्रुते (for विश्रुत) —After 3, Dt D4 6 8 T3 G1 ins

722* यज्ञं चकार बलवानसुरेन्द्रो महातपा ।

[Dt D6 8 सुमहान्, D4 मतिमान् (for बलवान्) Dt D6 8 °बल, D4 °बलि, G1 °बली (for महातपा)]

4 ᵇ) D9 सेन्द्रा (for देवा) D1 स्वर्गे°, D11 इन्द्र° (for साग्निपुरोगमा) —ᶜ) Cg समागम्य (as in text) Ck समागत्य D1 2 5 12 [अ]पश्यत्°, D11 विनीतास्ते (for स्वयं चैव) T1 G1 3 M3 मागम्य(G3 °त्य)ऋषयश्चैव, M2 ऋषयश्च समागम्य. —ᵈ) D11 इदं वच (for इहाश्रमे) —For 3 and 4, Ñ V (Ñ1 V1 2 om l 1 and 2 V2 3 om l. 2) B D3 7 10 13 M5 (ins l 1 after 721* and subst l 5 6 for 4 only) subst while D11 ins l 1 2 after 2

723* विष्णुर्वामनरूपेण तप्यमानो महत्तप ।
त्रैलोक्यराज्येऽपहृते बलिनेन्द्रस्य राघव ।
अभिभूय हि देवेन्द्रं पुरा वैरोचनिर्बलि ।
त्रैलोक्यराज्यं बुभुजे बलोन्मादसमन्वित ।
ततो बलेस्तदा यज्ञे यजमाने भयार्दिता । [5]
इन्द्राद्य सुरगणा विष्णुमूचुरिहाश्रमे ।

[(l 1) D11 मान्व (for वामन) M4 तप्यते स्म (for तप्यमानो) —(l 2) B3 [ऽ]पहृते, D10 [ऽ]पहते (for ऽपहृते) Ñ2 त्रैलोक्यराज्यप्रकृते (sic) B1 त्रैलोक्यराज्यापेक्षिते (for the prior half) B1 बलेरिन्द्रस्य —(l 3) D3 7 °भूतो (for अभिभूय) V3 च, B1 स, B4 [इ]ह (for हि) D3 दैद्वे (sic), D7 देवेन्द्र (for देवेन्द्र) D3 वैरोचनो (for °चनिर्) —(l 4) D3 मत्त च, D7 भुक्ते च (both sic) (for बुभुजे) V3 -समाहित (for -समन्वित) B1 बलोत्सेकमदान्वित, D3 7 बलात्तो मत्वाप्युत (for the post half) —(l 5) V3 बलेस् (for बले) D13 तदता (sic) M4 तथा (for तदा) V3 यज्ञे (for यज्ञे) D3 7 तदा बलेर्महायज्ञे (for the prior half) D3 7 यजमान, D10 यजमानेन (hypermetric) (for यजमाने)]

5 In G1 from 1 24 1ᶜᵈ up to 1 28 5 the original folio has been replaced by two new folios (*see m*) —ᵃ) D1–3 7 M2 4 वैरोचनो V2 G1 (after corr *inf lin* as in text) विष्णु (for विष्णो) —ᵇ) V1 यजति (for यजते) Ñ V B D10 13 M4 [अ]सौ महा(B2 महामहा

G 1 32 9
B 1 29 8
L 1 27 8

ये चैनमभिवर्तन्ते याचितार इतस्ततः ।
यच्च यत्र यथावच्च सर्वं तेभ्यः प्रयच्छति ॥ ६
स त्वं सुरहितार्थाय मायायोगमुपाश्रितः ।
वामनत्वं गतो विष्णो कुरु कल्याणमुत्तमम् ॥ ७
अयं सिद्धाश्रमो नाम प्रसादात्ते भविष्यति ।
सिद्धे कर्मणि देवेश उत्तिष्ठ भगवन्नितः ॥ ८
अथ विष्णुर्महातेजा अदित्यां समजायत ।
वामनं रूपमास्थाय वैरोचनिमुपागमत् ॥ ९
त्रीन्क्रमानथ भिक्षित्वा प्रतिगृह्य च मानतः ।
आक्रम्य लोकाँल्लोकात्मा सर्वभूतहिते रतः ॥ १०

[by ditto])बल (N1 °यशा) (for यशमुत्तमम्) —After 5^{ab} N V B D10 11 M4 (M4 l 1 only) ins

724* कामद सर्वभूतानां महर्द्धिरसुराधिप ।
त्वं त्वं वामनरूपेण गत्वा भिक्षितुमर्हसि ।
विक्रमाली महाबाहो दाता हि नियतं स ते ।
भिक्षितो विक्रमानेतान्त्री वीर्यवत्स्र्दर्पित ।
परिभूय जगन्नाथ तुभ्यं वामनरूपिण । [5]

[(l 1) V2 बभुधा° (for असुराधिप) —(l 2) V1 तद् (for त) —D13 om l 3 —(l 3) V1 विनय त B1 तु° (for हि नियत) —(l 4) V1 2 र्ष्टिनान् (for र्पिन°) —(l 5) N1 B3 °पूज्य D12 म दास्यति (for परिभूय) V1 B1 कासाथ (for °नाथ)]

—^{c}) Cg असमाप्ते (as in text) Ś1 D1 3 5 7 11 12 अपर्यवसिते Dt D8 5 Ct °सनस M1 4 °समती (for असमाप्ते क्रतौ) —^{d}) Ś1 D8 11 12 M4 उपप°(D11 12 [after corr orig अभिपातता]°पा) D1 3 7 अवधार्यता (D1 °त [sic]) G1 सम° G2 M1 प्रति Cg t as in text (for अभिपद्यताम्)

6 ^{a}) D5 य (for ये) D11 वा (for च) D1 (ए)वम् (for (ए)नम्) Ś1 D1 3 5 7 9 11 12 °नैर्दृति M1 प्रति° all Cs as in text (for अभिवर्तन्ते ते) —^{b}) Ś1 D3 5 6 7 12 M1 °स्तत° D1 11 °श्च तत्वत Cm g k t as in text (for °इतस्तत) —^{c}) D1 3 7 8 यत्र M3 यस्य (for यच्च) M3 यच्च (for यत्र) D 4 G3 M2 transp यच्च and यत्र D1 3 7 M4 प यावच्च (for यथावच्च) Ś1 D5 12 ये गत्वा य(D12 स)त्र याचते D12 यत्र यत्रैव यावच्च —^{d}) D14 सर्वे (for सर्वं) Ś1 D8 12 transp सर्वं and तेभ्य

7 Ś1 om (hapl ?) 7 8^{b} —^{a}) D5 12 यत्न T1 सर्वं (for स त्वं) —^{b}) D1 3 5 7 11 महा D 2 यथा (for माया) D 5 7 9 11 12 T1 G3 M2-4 Cg k °गत G1 °स्थित (for उपाश्रित) ꣸ Ct माया शक्ति तस्या योग सबधस्त माश्रित । ꣸ —^{c}) D7 ततो D11 गततत्तो (sic) G1 गते (after corr as in text) (for गतो) M4 repeats 7^{cd} after App 1 (No 6) with v l देव for विष्णो —For 5^{c} 7 N V B D10 11 subst

725* ये ह्येनमभियाचन्ते लिप्समाना स्वमीप्सितम् ।
तान्कामैरीप्सितैः सर्वान्योजयत्यसुरेश्वर ।
स त्वं त्रैलोक्यराज्यं नो हृतं भूयो जगत्पते ।
दातुमर्हसि निर्जित्य विक्रमैर्भूरिभिस्त्रिभि ।

[(l 1) B1 यो (sic) (for ये) V1 ईप्स्य° (sic) (for °प्सितम्) N V3 4 B3 4 समीप्सि(V2 °ति)तं —(l 2) B1 तद् (for तान्) V1 अभीप्सितैः (hypermetric) V4 इप्सितान् (for ईप्सितै) —(l 3) V6 तव (for स त्व) D10 त्रैलोक्ये (for त्रैलोक्य) N1 V1 2 कृतं (for हृत) —V1 om l 4 —(l 4) V2 भूरितिस्त्रभि (for भूरिभिस्त्रिभि)]

—After 7 Dt D1 3 5 9 11 S all Cs ins a passage relegated to App 1 (No 6)

8 Ś1 V1 om 8^{ab} (for Ś1 cf v l 7) M4 om 8 —^{a}) N1 illeg for ^{a} D12 त्वय (for अय) B3 (m also) D5 राम (for नाम) —^{b}) N V2-4 B D10 11 सिद्ध(B1 °द्धि)कर्मा D1 3 5 7 12 13 त्व(D5 12 च)त्प्रसादा(D7 °*)द् Cg as in text (for प्रसादात्त) —^{c}) Ś1 D12 दवेश —^{d}) Cm g k t उत्तिष्ठ (as in text) M3 °वान् (for भगवन्) Ś1 D3 12 प्रतिष्ठ(D12 प्रतिष्ठा [sic])द्भगवन्नि(D5 12 °वानि)ति D1 3 7 प्रतिष्ठतु (D7 °ष्ठुष्ट [sic])भवानित (D1 °निति) —For 8^{c} 11 N V B D10 11(l 1 and 3 and 9–10 for 8^{c}–9^{b} and 11) is subst 727* —After 8 G1 M3 ins

726* एवमुक्तो हृषीकेशः पीतवासा जनार्दन ।
सर्वज्ञस्तत्त्ववेत्ताह काश्यपस्य तपस्यत ।

[(l 2) G1 वे (for तद्) M3 स पश्यन (for तपस्यत)]

9 Cf v l 8 and 11 —^{a}) M4 अथो (for अथ) D1 विष्णो (s c) (for विष्णुर्) Ś1 D1 3 5 7 12 M4 -योगी (M4 °गी) G1 -बाहुर् (for तेजा) —^{b}) Dt सञ्जायत Ś1 D1 3 5 7 12 प्रविश्य रघुनंदन M4 जातोऽस्या तदा प्रभु —^{d}) D5 12 M3 वैरोचनम् D1 3 उपागत —After 9 G1 and K(ed) (in parenthesis) ins a passage given in App 1 (No 7)

10 Cf v l 8 and 11 —^{a}) Dt D8 5 पदान् Cg as in text (for क्रमान्) ꣸ Ck क्रमं पदविक्षेपम् । ꣸ Ś1 अपि (for अथ) Ś1 D1 3 5 7 11 12 याचित्वा M3 भक्षित्वा (after corr sec m as in text) Cg as in text (for भिक्षित्वा) M4 पदानि त्रीणि° —^{b}) Ś1 Dt 5 7 9 12 T2 G1 M3 4 वामन Dt D8 5 मेदिनीं D11 शाश्वत G2 3 M1 2 मानद (for मानत) ꣸ Ck मानद इति । देवाना पूजापर । ꣸ —After 10^{ab} D11 ins l 6-8 of 727* —^{c}) Dt D8 5 Ct लोकार्थी (D8 °र्थे) Cg as in text (for लोकात्मा) —^{d}) Dt D8 5 9 T3 M2 -लोक (for भूत)

महेन्द्राय पुनः प्रादान्नियम्य बलिमोजसा ।
त्रैलोक्यं स महातेजाश्चक्रे शक्रवशं पुनः ॥ ११
तेनैष पूर्वमाक्रान्त आश्रमः श्रमनाशनः ।
मयापि भक्त्या तस्यैष वामनस्योपभुज्यते ॥ १२
एतमाश्रममायान्ति राक्षसा विघ्नकारिणः ।
अत्र ते पुरुषव्याघ्र हन्तव्या दुष्टचारिणः ॥ १३
अद्य गच्छामहे राम सिद्धाश्रममनुत्तमम् ।
तदाश्रमपदं तात तवाप्येतद्यथा मम ॥ १४
तं दृष्ट्वा मुनयः सर्वे सिद्धाश्रमनिवासिनः ।
उत्पत्योत्पत्य सहसा विश्वामित्रमपूजयन् ॥ १५

G 1 32 19
B 1 29 26
L 1 27 18

11 Ś1 D1-3 5 7 12 om 11 —b) G3 निदाम्य (sic) (for °यम्य) —c) D6 T2 G1 3 सुमहातेजास् (for स महा°) —d) T2 चक्र° (sic) (for शक्रवश) —For 8c-11, Ñ V B D10 11 subst, while D11 subst l 1 and 3 for 8c-9b, ins l 6-8 after 10ab and subst l 9-10 for 11

727* तस्मिन्कर्मणि ससिद्धे तत्र सत्यपराक्रम ।
कश्यपस्य तु वीर्येण अदित्या गर्भसंभव ।
एवमुक्त सुरैर्विष्णुर्वामन रूपमास्थित ।
वैरोचनिमुपागम्य त्रीनयाचत विक्रमान् ।
लब्ध्वा च त्रीन्क्रमान्विष्णु कृत्वा रूपमथाद्भुतम् । [5]
त्रिभि क्रमैस्तथा लोकानाजहार त्रिविक्रम ।
एकेन हि पदा क्रान्त्वा पृथिवीं सोऽभ्यतिष्ठत ।
द्वितीयेनाव्ययं व्योम द्यां तृतीयेन राघव ।
त च बद्धाञ्जलिं कृत्वा पातालतलवासिनम् ।
त्रैलोक्यराज्यमिन्द्राय ददावुद्धृत्य कण्टकम् । [10]

[(l. 1) D11 सिद्ध कर्मणि तस्मिन्वै (for the prior half) B3 भव, D13 न च (for तत्र) Ñ2 B3 D11 13 °क्रम (D11 °म) (for सत्यपराक्रम) —All the above MSS (except B3) om l 2 —(l. 3) D10 om (hapl) from the post half up to the prior half of l 5 D11 भगवानुपेन्द्रम् (for the post half) —D11 om l 4 and 5 —(l 4) V4 °चनम् (for वैरोचनिम्) D13 °गम्य (for उपागम्य) Ñ1 B3 सक्रमान्, V3 4 पद(V3 °दान्)क्रमान् (hypermetric) (for विक्रमान्) V1 B1 D13 त्रीन्याचत वि(D13 °त्पद)क्रमान् (for the post half) —(l 5) Ñ1 त्रीन्विक्रमान्, Ñ2 wrongly om क्रमान्, D13 °न्पदान् (for च त्रीन्क्रमान्) V3 पदानि त्रिक्रमन्विष्णु (for the prior half) V3 illeg (for कृत्वा) —(l 6) B1 पदैस् (for क्रमैस्) Ñ2 V3 B3 4 D10 तदा (for तथा) V3 विष्णुर् (for लोकान्) —(l 7) V3 B4 [ऽ]भ्य° (for ऽभ्यतिष्ठत) —(l 8) D11 [अ]प्यस्य (for [अ]व्यय) D11 तृतीयार्धे च (for द्यां तृतीयेन) B1 तृतीयेन सुरालय (for the post half) —(l 9) V3 तथा B1 य च D11 तव (sic) (for त च) Ñ1 V4 B1 3 4 D11 बद्ध्वा बलिं, B3 बद्ध्वा° (for बद्धाञ्जलिं) —(l 10) Ñ1 मित्राय (for इन्द्राय) V3 उद्धृतकटक]

12 a) Ś1 V3-4 B Dt D2 4 6 8 10 14 T1 2 Ct [ए]व, G1 3 M3 [ए]नं (for [ए]ष) Ś1 °क्रातम्, Ñ V B D10 13 पूर्वमध्युषित (V1 3 °तम्, V2 °तः [sic]) (for पूर्वमाक्रान्त) —b) Ś1 D14 (after corr as in text) आश्रम, T2 साश्रम, M4 त्वाश्रम Ś1 °शर्म, Ñ V B D10 13 पुण्यकर्मणा, Cg as in text (for श्रमनाशन) —c) D13 मया (for मया) Ś1 D2 5 12 तु°, V4 D3 7 भक्त्यापि (by transp) (for [अ]पि भक्त्या) All MSS (except T1 2 G3 4 M1) [ए]व, Cg k as in text (for [ए]ष) —d) Ś1 D12 M2 [उ]पसेव्यते, Ñ V B D4 10 11 13 G3 निषेव्यते, G1 [उ]पयुज्यते, Cm g k as in text (for [उ]पभुज्यते)

13 a) Dt D6 8 Ct एनम्, T2 वामन, G1 M3 एतद्, G4 एवम्, Cm g k as in text (for एतम्) Ś1 D1-3 5 7 9 12 अत्र ते राक्षसा राम, M4 एतत्तदाश्रमपद —b) Ś1 D1 2 5 7 9 12 मम ये (Ś1 D5 ते), D3 समये (for राक्षसा) M4 राक्षसौ विघ्नकारिणौ —c) Ś1 D1 5 9 12 ते त्वया, D3 3 7 त्वया ते, D11 त्वया च, T3 तत्र°, M4 यत्र° (for अत्र ते) —d) D11 M4 हतव्यौ दुष्टचारिणौ —For 13, Ñ V B D10 11 (l 1 for 13ab only) 13 subst

728* अत्र तौ राक्षसौ वीर यज्ञविघ्नकरौ मम ।
हन्तव्यौ स्वेन वीर्येण त्वया नरवरात्मज ।

[(l 1) Ñ2 B3 D10 तत्र, D13 यत्र (for अत्र) D11 राम (for वीर) Ñ1 illeg V3 °कर्मविधौ (for यज्ञविघ्नकरौ) —(l 2) B4 शरवर्षेण, D13 येन° (for स्वेन वीर्येण) V4 वरनृपा° (for नरवरात्मज)]

14 a) M4 अभि (for अद्य) Ś1 Ñ V B D1-3 5 7 10-13 एवमे(V1 4 B1 °तदे, D1 2 °वमे, D3 7 12 °नमे)वाभि(V1 °व हि)गच्छाम (D10 pr m marg °वाभिगच्छाम) —D10 om (hapl) 14b-15a —b) Ñ V B D11 13 सिद्धा(V4 स्थित्वा)श्रमपद् वत्स (V3 विधौ, V4 च यत्, D11 वर, D13 मम) —c) Ś1 Ñ V B D1 3 5 7 11 13 M4 स्वम्, D2 सिद्ध, D6 तथा, G3 तत्र, Cm g k t as in text (for तद्) D1 5 7 आश्रममिद् (D3 7 °म) Ś1 Ñ V1 3 4 B D1-3 5 7 11 13 राम, V2 चापि, D13 नाम, G4 तौ तु (for तात) —d) Ś1 D1 5 13 तवा(D5 °था)प्येव, B1 तथा°, G3 यथा ह्येतद् (for तवाप्येतद्) V2 सुखी, G3 तथा, Cm g k t as in text (for यथा) D2 यथा तव तथा मम, D3 7 यथा मम तथा तव —After 14 Dt D4 6 8 9 14 S (D4 9 14 S om l 1 Cg comm on l 2 3 Ct on l 3 only) ins

729* इत्युक्त्वा परमप्रीतो गृह्य रामं सलक्ष्मणम् ।
प्रविशन्नाश्रमपदं व्यरोचत महामुनि ।
शशीव गतनीहार पुनर्वसुसमन्वित ।

[(l 2) D4 T3 स प्रविश्य M4 प्रविशत्तु (for प्रविशन्) —(l 3) M4 सुश्वस् (for पुनर्वसु)]

15 D10 om 15a (cf v l 14) —b) V4 B4 D3 7 तान् (for त) M4 transp त and दृष्ट्वा Ś1 D1-3 5 7 12

C 1 32 20
B 1 29. 27
L 1 27 19

यथार्हं चक्रिरे पूजां विश्वामित्राय धीमते ।
तथैव राजपुत्राभ्यामकुर्वन्नतिथिक्रियाम् ॥ १६
मुहूर्तमथ विश्रान्तौ राजपुत्रावरिंदमौ ।
प्राञ्जली मुनिशार्दूलमूचतू रघुनन्दनौ ॥ १७
अद्यैव दीक्षां प्रविश भद्रं ते मुनिपुंगव ।
सिद्धाश्रमोऽयं सिद्धः स्यात्सत्यमस्तु वचस्तव ॥ १८
एवमुक्तो महातेजा विश्वामित्रो महामुनिः ।
प्रविवेश तदा दीक्षां नियतो नियतेन्द्रियः ॥ १९
कुमारावपि तां रात्रिमुषित्वा सुसमाहितौ ।
प्रभातकाले चोत्थाय विश्वामित्रमवन्दताम् ॥ २०

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे अष्टाविंशः सर्गः ॥ २८ ॥

M4 कृपय सर्वे, Ñ V1-3 B1-3 D11 [म]भ्यागतं दूरात्, V4 [म]भ्यागमन्दूरात्, B4 [म]भ्यागतान्दूरात्, D10 भ्यागतं दूरात् (for मुनय सर्वे) —D10 reads 15^{bcd} in marg —^{b}) Ś1 D5.12 सह, D2.7 तथा, D3 illeg (for सिद्धा) —^{c}) G1 वदुत्थोत्थुत्य, Cg k t उत्पत्योत्पत्य (as in text) Ś1 D1.3.13 प्रत्युद्गम्य यथान्यायं, Ñ V B D2.3.7.10.11.13 प्रत्युद्गम्य महात्मानं (D2.3.7 [before corr °माहो] °नो)

16 ^{a}) G1 यथार्हं, Cg यथार्हं (as in text) Ś1 D1-3.5.7.11.13 कृत्वा पूजां यथान्यायं —^{b}) D2 धीमत, D8.7 धर्मेत, D3 illeg (for धीमते) —For 16^{cd}, Ś1 D1-3.5.7.13 subst.:

730* काकुत्स्थयोरपि तथा पूजा चक्रुर्महर्षय ।
[D3 वकुत्स्थयरपि Ś1 D5.13 तदा (for तथा)]

—For 16, Ñ V B D10.13 subst., while D11 subst l. 2 only for 16^{cd}

731* प्रविष्टाय ददुश्चास्मै पाद्यार्घ्यासनसत्क्रियाम् ।
रामलक्ष्मणयोश्चापि सत्क्रिया प्रददुर्द्विजा ।

[(l 1) Ñ1 B3 (marg) तत° V3 च दत्तास्मै, V4 °त्तस्मै (for ददुश्चास्मै) V3 प्रददुश्चोपविष्टाय (for the prior half) V1.2 B1 पाद्यार्घ्यासन V4 पाद्यासन (submetric) (for पाद्यार्घ्यासन) B3 सत्क्रिया (for सत्क्रियाम्) —(l 2) Ñ1 illeg up to यत्ति.]

17 ^{a}) Ś1 B1 D2.3.5.7.13 Cg इव, D1 तत्र, D3 M4 अपि (for अथ) D1 मुहूर्तमितविश्रान्तौ —^{b}) Ś1 D1.3.5.7.13 महाबलौ, M4 अनिंदितौ (for अरिंदमौ) Ñ V B D10.11.13 ततस्तौ (D11 तत्र तौ) रामलक्ष्मणौ —^{cd}) Ś1 D5.13 T2.3 (all sic) प्रान्जलिर् (for प्राञ्जली) Ś1 D5.13 उवाच मधुरं वच, D1-3.7 ऊचतुर्मधुराक्षर (D1 °र वच) (for ^{d}) Ñ V B D10.13 त(V3 स)मूचतुर्मुनि(Ñ1 °र्द्विज)वरं विश्वामित्र कृताञ्जली D11 तमूचतुर्मुनिचि(व)र राघवौ मधुर वच

18 ^{a}) V3 प्रविश (for प्रविश) —^{b}) D3 तेन (hypermetric) (for ते) B4 सत्तम (for पुंगव) —^{c}) G1 M3 Cg k.t सिद्धि (for सिद्ध) Ś1 V4 B1 D5.12 तु Ñ V1-3 B1-3 D1-3.7.10.11.13 [म]स्तु, Cg k as in text (for स्यात्) —^{d}) M4 wrongly repeats वचस्तव as वचस्तव Ś1 D1-3.5.7.13 सत्यमेवास्तु ते(Ś1 D5.13 मे) वच, Ñ V B D10.11.13 स (V3 सु) सिद्धे(D13 °त्रिदे) तव कर्माणि, Cg k t as in text (for ^{d})

19 ^{a}) Ñ V B D10.11.13 तयोस्तद्वच श्रुत्वा —After 19^{a}, D11 ins. the post half of l 1 and prior half of l. 2 of 732* —^{b}) Ñ1 V B3 °मना, Ñ3 B3 (m. also as in text) D10.13 °तमनो, D1 D2.3.14 T1.2 G2.3 M2.3 °नृपि (for महामुनि) —^{cd}) D1 ततो (for तदा) Cg k t नियतो (as in text) Ñ V B D10.11.13 आदिदे(V °विशे)श तथेत्युक्त्वा दीक्षां तद्द्वतेन(D11 तद्देहोव [sic])तु (Ñ B2.3 D10 च) —For 19 Ś1 D1-3.5.7.13 subst.

732* रामस्य तु वच श्रुत्वा दीक्षां सहृष्टमानस ।
जगाह स महातेजा विश्वामित्रो महामुनि ।

[D7 transp l 1 and 2 —(l 1) D1-3.7 वचन (for तु वच) —D11 ins from the post half of l 1 up to the prior half of l 2 after 19^{a} D1.3 तां दीक्षामनसूयया D7 दीक्षानुगमूयया (sic) (for the post half) —(l 2) D1-3.7 प्रविवेश D11 °g- (for जगाह स) D3 om (hapl.) from the post half up to 20^{c}]

20 D3 om 20^{abc} (cf v l 19) —^{a}) D1 D2.3 G3 M3 G1.2 m.t इव, T1.2 अथ (for अपि) D3 प्राप्य (for रात्रिम्) D12 repeats वपि ता रात्रिम् Ñ V1.3.4 B D10.11.13 रामोपि च तत्र निशाम् (B4 निश°), V2 रामोपि रजनीं तत्र (with hiatus) —^{b}) B4 *पित्वा Ñ V B D10.11.13 सहलक्ष्मण, M3 रघुनन्दनौ (for सुसमाहितौ) Ś1 D1.3.5.7.13 मतिवाह्य (D1 सुखं सुप्य, D2.7 सुखसुप्य) समाहितौ —After 20^{c}, D1 D2.4.5.9.14 S (Cg k t comm. on l. 2-3) ins

733* पूर्वां संध्यामुपास्य च ।
प्रशुची परमं जाप्यं समाप्य नियमेन च ।
हुताग्निहोत्रमासीनं

२९

अथ तौ देशकालज्ञौ राजपुत्रावरिंदमौ ।
देशे काले च वाक्यज्ञावब्रूतां कौशिकं वचः ॥ १
भगवञ्श्रोतुमिच्छावो यस्मिन्काले निशाचरौ ।
संरक्षणीयौ तौ ब्रह्मन्नातिवर्तेत तत्क्षणम् ॥ २
एवं ब्रुवाणौ काकुत्स्थौ त्वरमाणौ युयुत्सया ।
सर्वे ते मुनयः प्रीताः प्रशशंसुर्नृपात्मजौ ॥ ३
अद्य प्रभृति षड्रात्रं रक्षतं राघवौ युवाम् ।
दीक्षां गतो ह्येष मुनिर्मौनित्वं च गमिष्यति ॥ ४
तौ तु तद्वचनं श्रुत्वा राजपुत्रौ यशस्विनौ ।
अनिद्रौ षडहोरात्रं तपोवनमरक्षताम् ॥ ५
उपासांचक्रतुर्वीरौ यत्तौ परमधन्विनौ ।
ररक्षतुर्मुनिवरं विश्वामित्रमरिंदमौ ॥ ६

G. 1. 33. 6
B. 1. 30. 6
L. 1. 28. 6

[(l. 1) D5 G1 2 M2 सध्यां पूर्वाम् (by transp.). D5 वषारक्त.—D5 G1 2 3 M om. (hapl.) l. 2—(l 2) T3 Cg k अप्य (for जाप्य). D5 14 T1 2 G3 Cg सद्दो (G3 °ह्रो) दत्तौ (T3 G3 °ह) शुची वा (D5 14 T1 2 ज) प्य (for the prior half)] —d) Ñ V B D10 11 13 अपेदतः D3 अनिद्रतां (for अवन्दताम्).—After 20, Ś1 D5 12,13 ins.

734* इत्थं विनीय रजनीमथ तौ प्रभाते
कौतूहलेन धरणीरुहपङ्क्तिरुक्षाम् ।
पुष्पानतां मृगगणैरभितः प्रकीर्णां
पश्योत्तरां ददृशतुः प्रमदाकुलाक्षौ ।

[(l 1) L (ed.) धरणी (for रजनीम्).—(l. 2) L (ed.) धरणीं सह (for धरणीरुह-) —(l. 3) D5 12 °नतां (for पुष्पानतां). Ś1 प्रकीर्णं (for प्रकीर्णां) —(l 4) D13 पश्चात्तरां (for पश्योत्तरां). D5 13 14 हर्षाकुलाक्षौ (submetric).]

Colophon.—*Kāṇḍa name* Ś1 Ñ2 Dt D1 4 10 om. V (V1 before रामायणे) B D11 आदि°; D3 अयोध्या°.—*Sarga name*: Dt D4 6 8 14 S om. Ś1 Ñ V B D1–3 5,7, 9 10 12 सिद्ध(V3 विश्वामित्रा)श्रमनि(Ñ2 om. नि)वासः (V3 °वेशः), D11 राक्ष(स)वधः.—*Sarga no.* (figures, words or both) Ś1 Ñ1 V1 4 B1 4 D3 6 11 13 om. Ñ2 B2 3 D9 10 32; V2 34, V3 31, Dt D4 6 8 14 S 29, D1 7 22; D2 23. D13 -काण्डे श्रम नाम.—After colophon, T2 G1 2 4 conclude with श्रीरामाय नमः, G3 श्रीमते रामानुजाय नमः; M2 श्री..... मः.

29

☞ For Sarga 29, Ñ V B D10,11 13 have a different version which is given at the end.

1 (*a*) D12 अद्य (sic) (for अथ) —*b*) Ś1 D1–3 5 7 12 महाबलौ (for अरिंदमौ).—*c*) D4 देशकालेषु; D6 T1 G3 M3 (after corr. sec. m. as in text) देशकाले च. Ś1 D1–3 5,7 9 12 देशे (D6 °श) काले च (D6 तु) विज्ञाय; T3 G3 M2 तं तु (T3 तत्र) देवर्षिसंकाशम्.—*d*) D4 बूयतां (metathesis?), Cm g k t as in text (for अब्रूतां). Ś1 D1–3 6 7,9 12 व्याजह्रतुरिदं वचः.

2 *a*) G1 M4 ज्ञातुम् (for श्रोतुम्). D2 6 इच्छामो (for इच्छावो). M3 हुताग्निहोत्रमिच्छावो.—*b*) D2 काल- (for काले).—*c*) Ś1 D1–3 5 7 12 रक्षणीयावितो (D1 °तौ; D2 3 7 °ति); D14 T1 G1 संशिक्षणीयौ तौ; T2 सुशिक्षणीयौ तौ; T3 तं सीक्षणीयौ तौ (sic); Cm g k,t as in text (for संरक्षणीयौ तौ). Dt D6 8 मुहि (for ब्रह्मन्).—*d*) Ś1 D5 7 12 स क्षणः; D1 (marg. gloss स क्षणो न अतिवर्तेत न लुप्यते (ष्येत) तथा कार्यं) 3 सः क्षण; D2 रक्षणं, D6 सं क्षणं, M3 तत्क्षणः; Cv,m g k t as in text (for तत्क्षणम्).

3 *a*) T2 -ब्रुवौ तौ (for ब्रुवाणौ) Ś1 D1–3 6,7,12 ब्रुवतोस्तु (D1 °रे) तयोरेवं (D5 12 °द) —*b*) T3 त्वरमाणा (sic) (for °माणौ). Ś1 D5 12 ह्रष्टयोः परिपृच्छतोः; D1–3 7 ह्रष्ट (D1 °ष)-योः प्रयुयुत्सतोः.—*c*) M2 (after corr. sec. m. as in text) सर्वे (for सर्वे). D4 तु; Ck as in text (for ते). Ś1 प्रीत्या (for प्रीताः) —*d*) D12 प्रसंसतुस् (sic); T3 प्रशशंसुर् (sic), Cv r m g k as in text (for प्रशशंसुर्). Ś1 D1–3 6 7 12 तयोर्वचः; D14 नृ * * * (for नृपात्मजौ).

4 D3 om. 4 —*b*) Dt D4 8 9 M3 4 रक्षतां; D6 रक्षेतौ; T3 रक्षितौ; T3 रक्षितां, G1 रक्ष्यतां; G3 4 रक्षेतां; Cg as in text (for रक्षतं) G1 इति (for युवाम्) Ś1 D5 12 तिष्ठतां वत्स यत्रितौ, D1 3 7 स्थीयतां (D3 °ता) वत्स यंत्रितौ.—*c*) D5 दीक्षा (for दीक्षां) Ś1 D1 3,5,7 12 दीक्षागतो हि भगवान्.—*d*) T2 M4 मौनत्व, Cm g k t as in text (for मौनित्वं). Ś1 D1 3 5 7 मुनिरेष यथाच (D1 °व)ल, D12 मुनिरेष महाबलः.

5 *a*) Cg तौ (as in text) Ś1 D1 3 5 7 12 तेषां, D4 T3 तौ च (for तौ तु) —*b*) Ś1 D1–3 5 7 12 अतिव्रतां (for यशस्विनौ) —*c*) Dt D5 9 12 M3 अनिद्र, D14 om (for अनिद्रौ) —*d*) T3 M3 तपोधनम् (for तपोवनम्) Ś1 रक्षमाणौ तपोनिधिं, D1 3 7 रक्षमाणौ तपोवन (D3 °ने); D5 12 रक्षमाणौ तपोधन.

6 Ś1 D1–3 5 7 12 om. 6 —*a*) M3 उपासां, Cm g as in text (for उपासां) —*b*) T2 यत्तौ; Cm g t as in text (for यत्तौ). G1 -धार्मिकौ, Cg k t as in text (for -धन्विनौ) —*c*) D4 T3 G1 मुनिं (G1 °निर्) वीरौ (for मुनिवर) —*d*) Dt D8 अरिंदमं.

G 1 33 7
B 1 30 7
L 1 28 7

अथ काले गते तस्मिन्षष्ठेऽहनि समागते ।
सौमित्रिमब्रवीद्रामो यत्तो भव समाहितः ॥ ७
रामस्यैवं ब्रुवाणस्य त्वरितस्य युयुत्सया ।
प्रजज्वाल ततो वेदिः सोपाध्यायपुरोहिता ॥ ८
मन्त्रवच्च यथान्यायं यज्ञोऽसौ संप्रवर्तते ।
आकाशे च महाञ्शब्दः प्रादुरासीद्भयानकः ॥ ९
आवार्य गगनं मेघो यथा प्रावृषि निर्गतः ।
तथा मायां विकुर्वाणौ राक्षसावभ्यधावताम् ॥ १०
मारीचश्च सुबाहुश्च तयोरनुचरास्तथा ।
आगम्य भीमसंकाशा रुधिरौघानवासृजन् ॥ ११
तावापतन्तौ सहसा दृष्ट्वा राजीवलोचनः ।
लक्ष्मणं त्वभिसंप्रेक्ष्य रामो वचनमब्रवीत् ॥ १२
पश्य लक्ष्मण दुर्वृत्तान्राक्षसान्पिशिताशनान् ।
मानवास्त्रसमाधूताननिलेन यथा घनान् ॥ १३

7 a) T3 रते (sic) Cg t as in text (for गते) M4 षष्टे (for तस्मिन्) —b) Ś1 D1 (marg gloss समाप्ते) -3 5 7 [उ]पकल्पिते, Dt D6 8 तथागते, D12 [उ]पकल्पते, Cvp समागता (for समागते) M4 तस्मिन्नह्नि गतागते —Ś1 D1-3 5 7 12 om 7c-8d —c) D6 सौमित्रम् (for सौमित्रिम्)

8 Ś1 D1-3 5 7 12 om 8ab (cf v l 7) D6 om 8cd —c) G2 M3 तदा (for ततो) Ś1 D2 7 वेदीं, D1 4 5 12 वेदी (for वेदिः) D3 तपोवेदी —d) Ś1 D1 2 7 सोपाध्याय (for सोपाध्याय) Ś1 ससामगा, D1 समाहिता, D2 7 समाहित, D3 -समाहित(?), D5 ससामगा, T2 पुरोहितौ, T3 पुरःसरा, G2 पुरोहिता (for पुरोहिता) D12 सोपाध्याया समासमा (sic) All Cs gloss उपाध्याय and पुरोहित almost alike —After 8 Dt D4 6 8 14 S Cg k t ins

735* सदर्भचमसस्रुक्का ससमित्कुसुमोच्चया ।
विश्वामित्रेण सहिता वेदिर्जज्वाल सर्त्विजा ।

[(l 1) M3 सगर्भ (sic) (for सदर्भ) G2 -चमरि (sic) (for -चमस) —(l 2) G3 महता, Ck महिता (for सहिता)]

9 b) D4 T3 M4 Cm °थ, G1 शान्ते°, M3 °चै (for यज्ञोऽसौ) Cm k t सम्प्रवर्तते (as in text) Ś1 D1 5 7 12 यज्ञ (D5 °ज्ञे) समभिवर्तते (D1 °त), D2 यज्ञ समभिवर्तित, D3 यज्ञ समनि(भि)वर्तते —c) D6 [स]त्र G4 M3 तु M2 4 सु (for च) Ś1 Dt D1 महा (for महाञ्) D3 राष्ट्र (for शब्द) —d) Ś1 D1-3 5 7 12 भयंकर (for भयानक)

10 a) D1 (marg gloss) आवृत्य, D7 आचार्य (sic) (for आवार्य) D1 5 गमनं, D12 गगने, G1 गगनौ (sic) (for गगन) Ś1 D1 3 5-7 12 T1 मेघा T2 G1 M3 मेघौ, Cv r m g k as in text (for मेघो) —b) D9 प्रावर्षे (for प्रावृषि) Ś1 D2 3 5 7 चाभवन्, Dt D6 8 दृश्यते D1 चाभवेत्, D12 वा भवेत्, T1 निर्गता T2 G2 M3 4 निर्गतौ, T3 गर्जति, G1 नर्दित, Cg k as in text (for निर्गत) —c) D1 यथा, M2 3 ततो, Cg k t as in text (for तथा) D1 3 माया (for माया) Ś1 D1-3 5 7 12 प्रकुर्वाणौ (for विकुर्वाणौ) —d) T2 अभ्य°, Cg k t as in text (for अभ्यधावताम्)

11 b) D1 तेषा (for तयोर्) D1-3 7 चानु°, D12 T1 (sic) अनुचरास् (for अनुचरास्) D14 T1 2 G2 3 M3 च ये, T3 तदा (for तथा) —c) M3 4 आसाद्य (M4 °ता) (for आगम्य) Ś1 D1 2 5 12 °विग्रहा (D2 °हान्), D5 7 °विग्रहा, D6 T2 मेघ°, Cg as in text (for भीमसंकाशा) —d) D12 °शोणितम् (for रुधिरौघान्) Ś1 (sic) D7 °सृजन्, T3 अपा°, Cm t अवासृजन् (as in text) —After 11, Dt D4 6 8 14 S (Cm k t comm on l 1 and 3 Cg on l 3 only) ins

736* सा तेन रुधिरौघेण वेदिर्जज्वाल मण्डिता ।
दृष्ट्वा वेदिं तथाभूतां सानुजः क्रोधसंयुतः ।
सहसाभिद्रुतो रामस्तानपश्यत्ततो दिवि ॥

[G1 reads l 1 as in Dt also —(l 1) Dt D6 T1 तां (for सा) Dt D6 8 वेनी (D6 °दिं) वीक्ष्य सुदुःखिता (for the post half) —Dt D4 8 9 T3 G1 3 M1-4 om l 2 —(l 3) D4 °द्रुता (for (अ)भिद्रुतो) G1 तान् (for तान्) G1 तथा (for ततो) D6 तावपश्यन् ते दिवि हि (for the post half)]

12 a) G1 [आ]पश्यौ (for [आ]पतन्तौ) Ś1 D1-3 5 7 12 स तानापत(D12 °त)तो दृष्ट्वा —b) Ś1 D1 3 5 7 12 रामो (for दृष्ट्वा) —c) D6 त्वथ°, G1 च हि°, M1 चापि°, M3 तमभिप्रेक्ष्य (for त्वभिसंप्रेक्ष्य) Ś1 D1 3 5 7 12 उवाच लक्ष्मण वाक्य —d) Ś1 D2 3 5 7 12 निर्दयं (D2 °त्वया [sic]) प्रहसन्निव, D1 हृष्यं प्रहसन्निव, G1 धृतिमान्नाघवोऽब्रवीत्

13 a) Ś1 D1-3 5 7 12 दुर्वृत्त (for दुर्वृत्तान्) —b) G1 भीमविक्रमान्, Cg as in text (for पिशिताशनान्) Ś1 D1 3 5 7 12 राक्षसापसद् सदा —c) Ś1 D5 12 मानवेन समाधूतम्, D2 3 7 मानवास्त्र (D3 °स्त्रे [sic]) समाधूतम् (D2 marg gloss मनुस्तु वैवस्वत तद्दैवतमस्त्र मानवास्त्रं), D6 पावनास्त्रसमाधूतान्, Ck t as in text (for °) —d) Ś1 D1 5 6 7 12 तृणं, G1 हनान् (sic) (for घनान्) —After 13 Ś1 (marg) Dt D4 6 8 T3 (Ct comm on l 1) ins

737* करिष्यामि न सदृशो नोत्सहे हन्तुमीदृशान् ।
इत्युक्त्वा वचनं रामश्चापे संधाय वेगवान् ।

[(l 2) T3 वीर्यवान् (for वेगवान्)]

On the other hand G3 M3 ins

738* एवं वदन्तं तं दृष्ट्वा धनुःप्रवरपाणिनम् ।
बालोऽयमिति विज्ञाय तमनादृत्य दुर्मती ।
विश्वामित्रस्य तां वेदिं (M3 °दीं) संस्रावभ्यधावताम् ।
तावुद्वीक्ष्य त्वरन्नामप्रमास्य वीर्यवान् ॥

मानवं परमोदारमस्त्रं परमभास्वरम् ।
चिक्षेप परमक्रुद्धो मारीचोरसि राघवः ॥ १४
स तेन परमास्त्रेण मानवेन समाहतः ।
संपूर्णं योजनशतं क्षिप्तः सागरसंप्लवे ॥ १५
विचेतनं विघूर्णन्तं शीतेषुबलपीडितम् ।
निरस्तं दृश्य मारीचं रामो लक्ष्मणमब्रवीत् ॥ १६
पश्य लक्ष्मण शीतेषुं मानवं धर्मसंहितम् ।
मोहयित्वा नयत्येनं न च प्राणैर्वियुज्यते ॥ १७
इमानपि वधिष्यामि निर्घृणान्दुष्टचारिणः ।
राक्षसान्पापकर्मस्थान्यज्ञघ्नान्रुधिराशनान् ॥ १८
विगृह्य सुमहच्चास्त्रमाग्नेयं रघुनन्दनः ।
सुबाहूरसि चिक्षेप स विद्धः प्रापतद्भुवि ॥ १९
शेषान्वायव्यमादाय निजघान महायशाः ।
राघवः परमोदारो मुनीनां मुदमावहन् ॥ २०
स हत्वा राक्षसान्सर्वान्यज्ञघ्नान्रघुनन्दनः ।
ऋषिभिः पूजितस्तत्र यथेन्द्रो विजये पुरा ॥ २१
अथ यज्ञे समाप्ते तु विश्वामित्रो महामुनिः ।
निरीतिका दिशो दृष्ट्वा काकुत्स्थमिदमब्रवीत् ॥ २२
कृतार्थोऽस्मि महाबाहो कृतं गुरुवचस्त्वया ।
सिद्धाश्रममिदं सत्यं कृतं राम महायशः ॥ २३

G I 33 24
B I 30 26
L I 28 23

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे एकोनत्रिंशः सर्गः ॥ २९॥

14 [a]) D8 पावनं (for मानव) Ct परमोदार (as in text) ※ Ck उदार श्रेष्ठ । ※ Ś1 D5 12 स मनो (Ś1 मुने) परमोद्भवम्, D2 3 7 स मनो पवनोद्भवम्, D2 स मन्ये पर्वतो द्भवम् —[b]) Ś1 D1-3 5 7 -दुर्जयं, D12 -दुर्भय (for भास्वरम्) —[c]) D7 परम, T1 2 समरे (for परम)

15 [b]) D1 (marg gloss) सम्यक् आकर्णपूर्णं समाहत, D2 G4 M3 समाहित, T3 स मोहित (for समाहत) D6 पावनेनोपि (after corr °प) वाहित —[c]) D7 12 संपूर्ण, T3 संपूर्णे (for संपूर्णं) T3 -वाते (for -वात)

16 [a]) D2 3 7 विचेतम्, D4 अचेतनं, G2 विचेतन, Cm g t as in text (for विचेतन) D4 व्यघूर्णत ※ Cm t अत एव विघूर्णमान । ※ —[b]) Ś1 -वर (for -बल) Ś1 D1 5 7 8 10 11 T G2 M -शादितं (for पीडितम्) —[c]) T3 प्रेक्ष्य, Cg k t as in text (for दृश्य) Ś1 D1-3 5 7 12 मारीच निहृ(D3 °चूं)त दृष्ट्वा

17 [a]) D1-3 7 शीघ्रार्थं, Cr m t as in text (for शीतेषुं) —[b]) D3 मानव (for मानव) Ś1 D5 12 °शोभित, Dt D6 8 9 Ct मनु° (for धर्मसंहितम्) —[c]) G3 होमयित्वा (by metathesis) (for मोहयित्वा) Ś1 D2-3 5 7 9 12 [अ]नयद्र —[d]) Ś1 D1 8 12 व्ययोजयत्, D2 वियोनयेत्, D3 7 Cm व्य(D7 वि[sic])युज्यत, D14 नियुज्यते, Ct as in text (for वियुज्यते) D1 (marg gloss) एतन्मानयास्त्रं एनं मारीचं मोहयित्वा दूरमनयत् परं प्राणैर्न वियोनयत्

18 [a]) Ś1 D1-3 5 7 9 12 इमास्तु निहनिष्यामि —[b]) D1 काम°, D2 3 7 पापकारिण (for दुष्टचारिण) D3 सुबाहु प्रभृतीनह —[c]) Ś1 -कर्मज्ञान् (for -कर्मस्थान्) —After 18, Dt D8 9 ins

739* हत्वा तु रक्षसां चाशु रणयं दूर्शयतिव ।

19 [ab]) T1 प्रगृह्य, G1 2 M3-4 Cg संगृह्य (for विगृह्य) Ś1 D1 5 9 12 स गृहीत्वास्त्रमाग्नेयं, D2 स तु गृहीत्वा चाग्नेयं, D3 7 स(D7 सं)गृही चास्त्रमाग्नेय (for [a]) Ś1 D1-3 5 7 9 चिक्षेप, D12 विक्षेप (for आग्नेय) D4 12 T1 2 G2 4 M1 संगृह्यास्त्रं ततो रामो दिव्यमाग्नेयमद्भुत (G2 M1 °मुत्तम) ※ Cg अद्भुत यथा तथा चिक्षेप । ※ —[c]) D9 सुबाहोरसि (sic), G2 सुबाहुरनि (for सुबाहूरसि) Ś1 D8 गृहीत्वा वक्षसि स्थाने (D5 °न), D1 2 सुबाहोर्वक्षसि क्रुद्ध, D3 7 सुबाहोरसि स(D7 त)क्रुद्ध, D12 गृहीत्वा वक्षसि स्थाने (sic) —[d]) M3 हत (for विद्ध) D3 च (for प्र) Ś1 D5 12 सुबाहुं पातयद्भुवि

20 [a]) D14 शमान्, Cg as in text (for शेषान्) Ś1 D2 3 7 12 वायव्येन तु(D2 च) तान्शेषान्, D3 वायवेन तत शेषान्, D5 शेषाव्येन (sic) तु तान्शेषान् —[b]) Ś1 D1-3 5 7 12 निशाचरान्, M3 महाबल (for महायशा) —[c]) Ś1 D1-3 5 7 12 रामं तमथ(D2 °शुभ, D5 °मप्य) सहृष्टा —[d]) G1 आहरन्, M3 (after corr sec m) आवहद् (for आवहन्) Ś1 D1 3 5 7 12 मुनय प्रत्यपूजयन्

21 [a]) T1 हता (sic) (for हत्वा) —[b]) D3 रुधिराशनान् (for रघुनन्दन) —[c]) T3 सम्यक् (for तत्र) Ś1 D1-3 5 7 12 ऋषिभ्य प्राप्तवान्पूजा —[d]) Ś1 D1-3 5 7 12 T1 G1 विजयी (for विजये) D7 पुर, D12 पुरा (for पुरा) —After 21, M4 ins l 45 47 of 742* with v l जयेन for जयेन in l 46

22 [a]) M4 तस्मिन् (for अथ) Ś1 D1-3 5 7 12 यज्ञ समाप्तौ D8 यज्ञ° (sic) (for यज्ञे समाप्ते) D12 वा, M4 [अ]थ (for तु) —[b]) M2 महाद्युति, M4 महायशा (for °मुनि) —[c]) Ś1 D8 निरीतिका, D3 निरातका, D3 निष्कर्षिका, D3 निर्नैर्ऋता D4 (before corr as in text) नैरीतिका, D7 निर्नैर्ऋता, D8 निरातका all Cs as in text (for निरीतिका) Ś1 D1 3 5 7 दिशं (for दिशो) D12 निरुपद्रवां दिशां दृष्ट्वा, M4 दृष्ट्वाश्रमं एकदेशं

23 [a]) G3 [ऽ]हं (for ऽस्मि) M4 कृतो राम (for महाबाहो) —[c]) T3 पुण्यं, Cm k t as in text (for सत्यं)

Ś1 D1.3.5.7.8.11 सिद्धाश्रमनिवासा(D6 °सी)नां D3 वनप्रस्थनिवासिनां —[d]) Ś1 D1–3.5.7.8.13 ह्येवं Dt D6.8 M1 वीर (for राम) Ś1 D5.12 महात्मना, D1–3.7.9 महाबल (D3 °ल); M2.3 महायशा (for °यश) —After 23 Dt D6.8 ins.

740* स हि रामं मखस्यैवं(Dt °व) शाम्यां संध्यामुपागमत्।

On the other hand D5.12 ins., D11.13 ins. after 742*

741* अथ निहत्य निशाचरमण्डलं
घननिभं शुशुभे रघुनन्दनः।
तिमिरजालमतीव सुदुःसहं
दिनकरो हि विधूय यथाम्बरे।

[(l. 4) D5 य(marg.) (for हि).]

—For sarga 29 Ñ V B D13.11.12 subst.:

742* (1) तदा च देशकालज्ञो रामः सत्यपराक्रमः।
कालयुक्तमिदं वाक्यं विश्वामित्रमुवाच ह।
(2) भगवञ्श्रोतुमिच्छामि कस्मिन्काले निशाचरौ।
मया तौ प्रतिषेद्धव्यौ यज्ञविघ्नकरौ तव। [5]
(3) रामस्यैतद्वचः श्रुत्वा विश्वामित्रादयस्तदा।
सर्वे ते मुनयः प्रीताः सत्वरं समथाब्रुवन्।
(4) अद्य प्रभृति राम त्वं षड्रात्रं रक्ष तत्परः।
दीक्षां गतो ह्येष मुनिर्मौनं संकल्पयिष्यति।
(5[ab]) तेषामेतद्वचः श्रुत्वा मुनीनां भावितात्मनाम्।
उपगम्य कार्मुकं तस्था रामस्तत्र सलक्ष्मणः। [10]
(5[cd]) अनिद्र एव षड्रात्रं संरक्षंस्तं मुनेः क्रतुम्।
शब्दागमनाकाङ्क्षी निश्चलः स्थाणुवत्स्थितः।
(7[ab]) कालेऽथाभ्यागते तस्मिन्षष्ठेऽहनि महामनाः।
स्थापयांचक्रिरे वेदीं मुनयः संशितव्रताः।
मन्त्रान्व्याचक्षिरे विधिवत्तत्र यज्ञः समपद्यत। [15]
(8[cd]) प्रजज्वाल च सा वेदी सोपाध्यायाः समाहिताः।
(9[cd]) अथाकाशे समभवच्छब्दस्तत्र महास्वनः।
(10) नीलाम्बुदस्य गगने प्रावृषीवाभिगर्जतः।
तथा मायां प्रकुर्वाणौ राक्षसावभ्यधावताम्।
(11[cd]) मारीचश्च सुबाहुश्च तयोश्चानुचरास्तथा। [20]
आगता भैरवास्तत्र सर्वे च वातरंहसः।
(12) स तानापततो दृष्ट्वा रुधिरौघप्रवर्षिणः।
उवाच लक्ष्मणं वाक्यं रामो राजीवलोचनः।
पश्य लक्ष्मण मारीचं महाशनिसमस्वनम्।
सपदानुगमायान्तं सुबाहुं च निशाचरम्। [25]
एतावद्य मया पश्य नीलाञ्जनचयोपमौ।
(13[cd]) अस्मिन्क्षणे समाधूतावनिलेनाम्बुदाविव।
(14) मानवास्त्रं ततो रामः प्रगृह्यास्त्रविशारदः।
मारीचोरसि चिक्षेप नातिकोपसमन्वितः।
(15) स तेन परमास्त्रेण मानवेन समाहतः। [30]
संपूर्णं योजनशतं क्षिप्तो वेगानिलेरितः।
स तेन शरवेगेन नीतः सागरमूर्धनि।
पपाताचलसंकाशो भीवेपथुसमन्वितः।
(16) विचेतनं घूर्णमानं मानवास्त्रबलेरितम्।
मारीचं पतितं दृष्ट्वा रामो लक्ष्मणमब्रवीत्। [35]
(17) पश्य लक्ष्मण मारीचं मानवास्त्रसमाहतम्।
मोहयित्वानयद्दूरं न च प्राणैर्वियोजितः।
(18) इमानस्त्वन्यान्हनिष्यामि सुबाहुप्रमुखानहम्।
यज्ञघ्नानाश्रयान्घोरान्रुधिरामिषभोजनान्।
(19) प्रगृह्यास्त्रमथो दिव्यमाग्नेयं रघुनन्दनः। [40]
सुबाहूरसि चिक्षेप स विद्धो न्यपतद्भुवि।
(20) अन्यानपि च वायव्यमस्त्रमादाय राघवः।
निजघान स रक्षांसि मुनीनां हर्षयन्मुदम्।
(21[ab]) एवं हत्वा स रक्षांसि तत्र रामो महायशाः।
(21[cd]) समेत्य मुनिभिः सर्वैर्विश्वामित्रादिभिस्तदा। [45]
पूजितोऽभिष्टुतश्चैव जयेन च समान्वितः।
विस्मिताश्चाभवन्सर्वे मुनयो रामकर्मणा।
तस्मिन्यज्ञे समाप्तेऽथ विश्वामित्रो महायशाः।
रघूत्तमं कृतक्षेमं काकुत्स्थमिदमब्रवीत्।
(23) कृतार्थोऽस्मि महाबाहो कृतं गुरुवचस्त्वया। [50]
सिद्धाश्रमपदं चेदं भूयः सिद्धतरं कृतम्।

[(l. 1) V3 तु B1 (marg. also) [अ]थ, B4 [अ]पि (for च) B3.4 कालदेशज्ञो (by transp.) (for देशकालज्ञो) D11 तत्र प्रभाते विमले (for the prior half) B1 om. for सत्यपराक्रम —(l. 2) V1 वाक्यमुत्तमम्, B4 काल° (for कालयुक्तम्) —(l. 3) V4 निशाचरो (for °चरौ) —(l. 4) V3 ते (for तौ) Ñ1 B2 प्रतिषेद्धव्यो (for प्रतिषेद्धव्यौ) —(l. 5) Ñ1 B1 D13 तत् D11 [इ]व (for [ए]तद्) Ñ1 V1.4 B1–3 (B3 marg.) तथा (for तदा) —(l. 6) V1 त तु (for प्रीता) Ñ2 V2 B3.4 D11 महात्मा V4 राम नन्द (for सत्वरम्) D13 प्रत्यू- चुर्लक्ष्मणं तदा (for the post half) —(l. 8) V B4 दीक्षा (for दीक्षां) V3 [ए]क (for [ए]ष) D11 दीक्षां गतो हि भगवान्मुनिरेष यथाचलः (cf. 4[cd] in Ś1) —(l. 9) B1 D11 तद्वचनं (for एतद्वचः) —(l. 10) D13 उपम्य (for उपगम्य) V3 दर्शने D13 कार्मुकौ (for कार्मुकं) D11 तत्र (for तस्थौ) D11 राघवावपि तिष्ठन्तौ (for the post half) —(l. 11) V3 एष (for एव) V3 सुमरक्षन् V3 सरक्षणे, V4 रक्षन्हि B1 स रक्षन् (by transp.) (for संरक्षंस्तं) D11 अनिद्रौ तौ तु षड्रात्रं रक्षन्तौ मुने क्रतुं —(l. 12) V1 शब्दा (for शब्दागम) D11 [आ]कांक्षी (for [आ]काङ्क्षी) V1 स्थिर (for स्थितः) D11 स्थाणुवत्समुपस्थितौ (for the post half) —(l. 13) Ñ1 V1.3.4 च, Ñ2 तु V3 हि D13 न (for च) D11 अथ काले गते (for कालेऽथाभ्यागते) D11 [उ]पचक्रिरे (for महामनाः) —(l. 14) V4 शास्त्रया, D11 मायया (for स्थापया) Ñ2 लक्षित (for संशित) —D13 om. l. 15–18 D11 transp. l. 15 and l. 16 —(l. 1?) V1 मन्त्रान्स्वाध्याय° V3 यथोक्ताश्च° V4 मन्त्रवाहन सुक्तोपि B1 मन्त्रानुवाच°, D11 मन्त्रश्च यथान्याय (for the prior half) V4 यु (for य) V3 प्रतिपद्यन B1 °रतेत, B4 समपद्य च (for समपद्यत) —(l. 16) D11 ततो ** (for च सा वेदी) Ñ1 V1.2.4 B1.3 (before corr. as above) सोपाध्याय

(V1 °या, V4 °य) (for स्रोतश्वा) V1 सनाहिना, B3 समन्विता, D11 शर्दिशा (for सनादिता) —(l 17) Ñ2 V1 महास्वनि (for महास्वन) D11 आकाशे च महाशब्द प्रादुरासीद्भयंकर (cf 9^{ed}) —(l 18) B1.3 गमने (for गगने) V1 प्रावृषीवाभि गर्जित, V2 B1-3 (B1.3 after corr as above) °गर्जित, V2 प्रावृषीव महास्वन, V4 प्रावृषी वारिगर्जिता (for the post half) D11 आकाश गगन मेघा यथा प्रावृषि घामकन् (cf 10^{ab}) —(l 19) D12 ततो (for तथा) V1 मुकुलागौ (for मेदुर्वर्णौ) D11 राक्षसा ** भावना (for the post half) —(l 20) V3.4 तेषां (for तयोस्तु) Ñ1 V3.4 D12 मनु°, V1 °नरस (for मानुषराम्) D11 तयोस्तुचरा ** (for the post half) —After l 20 D11 ins the line of 11^{ed} as in D1 with v l रुधिरौघम् —All the above MSS (except B4) om l 21 —(l 22) B4 [आ]प्लवौ (sic) (for [आ]प्लवो) V1 स तालाश्यनी दृष्ट्वा (for the prior half) V1 रुधिरौघप्रवर्षिणौ D11 रामो राजीवलोचन (for the post half) —(l 23) Ñ2 B2 (marg also as in text) D10 रामो (for चार्थो) Ñ2 D10 वीर, B3 वीर (for रामो) D11 महत्स्थित राघव (for the post half) —(l 24) Ñ महास्वनि°, B2 महाविमहत्तरक D11 राक्षसानमर सद्‌(शठ) (for the post half) —(l 25) V2 स्व, B1 त (for स) —(l 26) V4 D13 एतौ एतय महाबाहो, D11 एता वधु मया यस्य (sic) (for the prior half) Ñ2 [अं]शुक (for [अ]भ्र) —(l 27) Ñ1 शुभ्, V4 रुण (for हते) B1 अनिर्दिर् (for अनिलेन) D11 मारुतास्त्रमाधूतावनिलेन यथा घनौ —(l 28) D13 पवन (for मानव) B1 विर्शवर (for विशारद) D11 स तान् पवनोदम मानवास्त्र सुदुर्भ —For l 29 D11 reads the line of 14^{ed} —B1 om (hapl) l 30-33 —(l 30) D13 पावकेन (for मानवेन) V2.3 समाहित, V4 समाधून, B4 समाहत (for समाहत) —(l 31) B4 सपूर्णे (for सपूर्णं) V3 ह्रिमो वेगार्केर्कन (submetric) D10.11 हृष्ट सागरपूते (for the post half) —D11 om l 32 —(l 33) Ñ2 श्रेवेषु, V2 [अ]तिरेषु, V2 वीरे वप, V1 (with hiatus) अनिरेण (for मौषेषु) —(l 34) B1 विचनत (for विचरतो) D13 विपूर्ण (for पूर्णमान) D12 पवन (for मानव) V1 नलेषिन (for नन्दैतान्) D11 विचेतनं विपूर्णन शिरे च परताडिन (sic) —(l 35) Ñ2 B1 (marg also as above) D10 स्वधिन (for धरित) —(l 36) D13 पवन (for मानव) Ñ1 V2 D12 मा(V2 दा)नत्र परिसंहित, V3 B1 मानवेन समाहि(B1 °ह)तं, V4 तच्चान समाहितु B4 मानवेन मया हत (for the post half) V1 मारीचं नाम राक्षसं दुर्वेगमनाशन —(l 37) V1 व्यशोभय, V4 B1 वियोजय(B1 °ये)द्, B2 व्यलोजयद् (for व्यथोजयद्) —(l 38) V2 च (for तु) D11 हमास्तु निहनिष्यामि (for the prior half) V4 तथा B1 कृपा D10 तु वा —(l 39) V3 एतान् (for शेषान्) B4 om D11 पापिष्ठ (sic) रुधिराशनान् (for the post half) —(l 40) D10 गृहात्क्रमयोर्विध्यवायास्य रघुनंदन —(l 41) B1 सुबाहोरसि D13 विद्धा सुबाहुरसि पावयामास भूतले —(l 42) V1 B2 अन्यानि (for अन्यान्) D11 अन्यान्यवन्न **कृष्माभेय रघुनंदन —For ins see below —(l 43) D13 om (hapl) from the post half of l 43 up to the prior half of l 44 D11 सुर (for सुदम्) —After l 43 D11 ins the line of 20^{cd} as in Ś1 —(l 44) Ñ2 B2 D10 °बल, V3 °मना (for महायशा) —M4 ins l 45-47, after 21 —(l 45) B1 D11 सर्वं (for मंद्र) V1 om V4 B1.2 तथा (for तदा) —(l 46) V2 विश्वेन V3 भनेन च (for अयेन च) D11 समागृत, D12 समन्वित (for समानित) B2 जयशब्दत आदिन (for the post half) —(l 47) D11 सुप्रीताश् (for विस्मिताश्) Ñ1 विस्मिता मरुगर्णे (submetric) (for the prior half) D11 तेन (for राम) —(l 48) B4 D11 तु (for स्व) D13 महात्मा (for °यशा) —(l 49) D11.13 [भा]ग्न (for [आ]श्रम) Ñ1 B2 कृत (for कृत) —(l 50) V1 D13 कृतार्थोऽसि D11 कृतार्थोऽसि (for कृतार्थोऽस्मि) D10 तथा (for त्वया) D11 नचेत्त्वया (sic) (for वचस्त्वया) —(l 51) B1 [भा]श्रम (for [आ]श्रम) D11 कृतेन महाबल (for the post half) D13 सिद्धाश्रमनिरामानां कृत गुरुवरस्तथा —*After 742* D11.13 ins 741**]

—After l 42 D11 ins

743* सुबाहुरसि***श्वमादाय राघव ।

Colophon —*Kāṇḍa name* Ś1 Ñ2 D1.10 om V B D11 बाल°, D1 अयोध्या° —After kāṇḍa name, V1 ins बालचरिते —*Sarga name* Ś1 D1.12 राक्षसवधो, Ñ V1.3.4 B D10 विश्वामित्रयज्ञे (V3 °ज्ञ), V2 विश्वामित्रयज्ञरक्षणे सुबाहुवधो, D1.9 विश्वामित्रयज्ञे राक्षसवधो, D2 विश्वामित्रयज्ञसमाप्ति, D13 यज्ञसमाप्ति, D11 विश्वामित्रयज्ञ सुबाहुप्रभृति राक्षसनिग्रहो —*Sarga no* (figures words or both) Ś1 Ñ1 V1.4 D1.4 D2.11.12 *om* Ñ1 B2.3 D10 33 V2 35 V3 32 D1 D3.11 S 30 D13 23 D1 21 D13 —ाद्दे मित्रनाम (dash indicates lacuna) —After colophon T2 concludes with श्रीरामचन्द्राय नमः, G1.2.4 M2 श्रीरामाय नमः, G3 श्रीमते रामानुजाय नमः.

३०

G I 31 I
B I 31 I
L I 29 I

अथ तां रजनीं तत्र कृतार्थौ रामलक्ष्मणौ ।
ऊषतुर्मुदितौ वीरौ प्रहृष्टेनान्तरात्मना ॥ १
प्रभातायां तु शर्वर्यां कृतपौर्वाह्णिकक्रियौ ।
विश्वामित्रमृषींश्चान्यान्सहिताविभिजग्मतुः ॥ २
अभिवाद्य मुनिश्रेष्ठं ज्वलन्तमिव पावकम् ।
ऊचतुर्मधुरोदारं वाक्यं मधुरभाषिणौ ॥ ३
इमौ स्वो मुनिशार्दूल किंकरौ समुपस्थितौ ।
आज्ञापय यथेष्टं वै शासनं करवाव किम् ॥ ४
एवमुक्ते ततस्ताभ्यां सर्व एव महर्षयः ।
विश्वामित्रं पुरस्कृत्य रामं वचनमब्रुवन् ॥ ५
मैथिलस्य नरश्रेष्ठ जनकस्य भविष्यति ।
यज्ञः परमधर्मिष्ठस्तत्र यास्यामहे वयम् ॥ ६
त्वं चैव नरशार्दूल सहास्माभिर्गमिष्यसि ।
अद्भुतं च धनूरत्नं तत्र त्वं द्रष्टुमर्हसि ॥ ७

30

1 a) Ś1 Ñ V B D10 12 तौ, Ch as in text (for तां) D11 वीरौ (for तत्र) —b) Ñ1 कृत*ौ, V3 D13 कृतास्त्रौ, Cg as in text (for कृतार्थौ) Ś1 D1–3 5 7 11 12 रघुनन्दनौ (for रामलक्ष्मणौ) —c) D11 मुसती (sic) (for मुदितौ) V1 B3 (m as in text also) तत्र, B4 वीर* (for वीरौ) D3 5 7 उचतुर्मधुर वाक्य —d) T1 G1 कृतार्थेन, Cg as in text (for प्रहृष्टेन) Ñ V B D10 13 मुनिमि प्रतिपूजितौ

2 a) Dt प्रभा*या Ñ1 V2 च (for तु) B4 *र्वर्यां (for शर्वर्यां) —b) Ñ V B D10 M1 4 -पूर्वाह्णिक (for -पौर्वाह्णिक) Ś1 कृत्वा स्नानमरिंदमौ, D1 3 7 कृतशौचा(D1 °च)व(D3 °म [sic])रिंदमौ, D2 5 12 कृत्वा शौचमरिंदमौ, D4 6 T2 G1 3 M2 3 शौचं कृत्वा (D4 T2 कृत्वा शौचं [by transp])महावरौ (D6 समाहितौ), D11 कृतपूर्वाह्णिकौ तदा, T3 G2 कृतपौ(G2 °पू)र्वाह्णिकक्रिया —cd) D6 मुनीश (for ऋषींश्च) D6 [अ]न्यत् (for [आ]न्यान्) Ñ V B D10 13 M4 राघवाद्, D2 समेतान्, G2 सद्वैतान्, Cg k as in text (for सहिताव्) Ñ V B D10 13 जग्म(D13 °मि)वं(V3 B1 °नं) दतो, G2 M1 उप°, Cm t as in text (for अभिजग्मतु) Ś1 D1–3 5 7 11 12 अभ्यवादयता गत्वा(Ś1 तत्र) विश्वामित्र महामुनि

3 Ś1 D1 3 5 7 12 transp 3 and 4 —a) Ñ V B1 3 D10 11 13 मुनीन्सर्वांस्, B4 मुनीन्**, T3 महामान, M4 नरश्रेष्ठौ; Cm k t as in text (for मुनिश्रेष्ठ) —b) Ñ1 V1 3 4 B1 2 5 D11 13 तांश्च(V3 तास्तांस्) तावकरधुती, Ñ2 B3 (marg also as in B1) D10 ताश्च तौ परमद्युती, V2 तथा तानमरद्युतीन्, M4 मुनिं ज्वलिततेजसं —For 3ab Ś1 D1–3 5 7 12 subst

744* एवं तौ हृष्टवदनौ मुनिं ज्वलनतेजसम् ।

[D3 5 7 °मनसौ (for हृष्टवदनौ) D3 5 -तेजसौ (for -तेजसम्)]

—c) Ñ V B D10 11 13 मधुरोदार, Dt D2–5 7 8 12 परमोदार(D5 °रौ) —d) G2 मधुरभाषिण Ñ V B D10 11 13 -भाषिणौ रघुनन्दनौ ❀ Cg मधुरोदारोक्तौ हेतु मधुरभाषिणाविति। ❀

4 Ś1 D1–3 5 7 12 transp 4 and 3 —a) G2 इमौ (for इमौ) Ś1 तौ, V1 3 D3 11 14 T2 3 स्वौ, V2 4 B1 4 D5 12 14 द्वौ, B3 वौ, B3 (m as in B1 also) त्वां, Dt D1 4 5 G1 3 4 M2 3 Cg k t स्म, D1 ते, D6 च, T3 स्त (sic) (for स्वो) B3 (m as in text also) नर (for मुनि) V4 मुनिशार्दूलौ —b) Ś1 Dt D1–3 5–9 11 12 14 T1 2 G1 3 4 M1–3 समुपागतौ, Cg as in text (for समुपस्थितौ) ❀ Ck उपागतौ स्म आगतावभूव। ❀ V1 ब्रूहि किं करवावहे —V1 reads 4cd in marg —c) V1 आज्ञाप*, D5 आज्ञापन (for आज्ञापय) Cg यथेष्टं (as in text) Ś1 D2 3 5 7 8 ते, Ñ V3–5 B2–4 D1 10 13 T3 M4 नौ, B1 न, D11 om (for वै) V2 स्वधर्मं तु, Dt D6 8 मुनिश्रेष्ठ (for यथेष्टं वै) —d) Ñ V B D10 13 पुन किं, D1 शास किं (sic), G2 शाधि किं (for शासन) Ś1 व, V1 3 ते (for किम्) Ñ1 V2 4 B2 3 (m also as in Ñ2) D10 G1 करवावहे, Ñ2 B1 4 करवामहे, Dt D6 G1 3 करवाम किं, D5 करवामद (sic) Cg as in text (for d)

5 a) Ñ V1 3 4 B D13 उक्तास्, V2 उक्त्वा, Ck as in text (for उक्ते) Dt D4 6 8 9 T3 G1 3 M3 4 तयो वाक्ये (D6 T3 °क्य), T2 वचस्ताभ्यां (for ततस्ताभ्यां) Ś1 D1–3 5 7 11 12 श्रुतोस्तु तयोरेवं ❀ Cm t तयोरिति ताभ्यामित्यर्थे। ❀ —b) M4 एते (for एव) M3 मुनीश्वरा (for महर्षय) Ñ V B D10 13 ऋषयस्ते(Ñ2 °स्तु) तपोधना —In B3, 5cd and 6ab are repeated within brackets after 6 —c) D2 पुरस्कृत्वा —D6 reads 5d-6c in marg —d) Ś1 D1 3 5 7 11 12 M4 राघवं(M4 °वौ)वाक्यम् (for रामं वचनम्) Ś1 G2 अब्रवीत् (sic) (for अब्रुवन्)

6 D6 reads 6abc in marg (cf v l 5) —a) D13 मिथिलस्य Ñ V B D10 13 रघु°, D11 नरेंद्रस्य (for नरश्रेष्ठ) —b) D13 महामन, M4 महर्द्धिमान् (for भविष्यति) —c) D13 M4 भविष्यति महायज्ञ —d) D14 T3 G2 4 M1 य(M1 m/ lin त्र also)त्र Cg तस्य (for तत्र) T3 यास्येमहे (sic) (for यास्यामहे) Ś1 Ñ1 V B2 3 4 D1–3 5 7 12 यास्यामस्तत्र वै वयं, D11 धनुरत्न महाद्भुतं —After 6 5cd and 6ab are repeated within brackets in B3

7 D11 om 7ab —ab) Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 10 12 13 [अ]पि, Cm as in text (for [ए]व) M3 नरशार्दूल M4

तद्धि पूर्वं नरश्रेष्ठ दत्तं सदसि दैवतैः ।
अप्रमेयबलं घोरं मखे परमभास्वरम् ॥ ८
नास्य देवा न गन्धर्वा नासुरा न च राक्षसाः ।
कर्तुमारोपणं शक्ता न कथंचन मानुषाः ॥ ९
धनुषस्तस्य वीर्यं हि जिज्ञासन्तो महीक्षितः ।
न शेकुरारोपयितुं राजपुत्रा महाबलाः ॥ १०
तद्धनुर्नरशार्दूल मैथिलस्य महात्मनः ।
तत्र द्रक्ष्यसि काकुत्स्थ यज्ञं चाद्भुतदर्शनम् ॥ ११
तद्धि यज्ञफलं तेन मैथिलेनोत्तमं धनुः ।
याचितं नरशार्दूल सुनाभं सर्वदैवतैः ॥ १२

G 1 34 11
B 1 31 12
L 1 29 11

रत्न चानेन सह भ्रात्रा यास्यस्यस्माभिरेव च —After 7^cd B1 ins

745* राजानो बहवस्तत्र गमिष्यन्ति न संशयः ।

—^cd) Ck धनुरत्न D1 (marg also) च वधूरत्नं, D5 T3 G1 2 M2–4 Cg धनुरत्न च (M4 हि) D11 तृतीयं सहितोऽस्माभिस्, T1 2 D10 रत्न महाद्भुत तत्र, G3 कल्यद्भुत धनूरत्नं (for °) D6 11 14 G2 4 M1 Cm g तद् (for रत्न) D13 तद्धनुर्, G1 तत्रैव (for तत्र रत्न) Ś1 Ñ V B D1 (m also) 3 5 7 10 12 रत्न महाद्भुत तत्र धनुस्तद् (Ś1 V3 D5 12 °स्त्व) द्रष्टुमर्हसि

8 M4 om 8 —^a) D9 तच्च, D12 यद्धि, M3 तत्र, Cm g k as in text (for तद्धि) —^b) D1 (m gloss) यज्ञत्रैः (for दैवतैः) —^c) D3 6 12 अप्रमेय D12 च त, T2 -नर (for -बल) —^d) Ś1 D2 3 5 12 मिथे, B2 D11 निसे, D1 मये, D7 मैथिले (hypermetric), Cg as in text (for मखे) —For 8 Ñ V B1 3 4 D10 14 subst while B2 subst l. 1 for 8^ab and ins along with D11 l 2 after 8

746* प्रावृत्त किल तत्तस्य न्यासभूत महद्धनु ।
देवासुरे तदा युद्धे वृत्ते दैवैः सवासवैः ।

[(l 1) V4 तस्य हि किल, D13 नृपतेस्तस्य (for किल तत्तस्य) —(l 2) V1 3 B3 4 D10 13 तथा D11 महा (for तदा)]

9 ^a) Ś1 D5 12 तत्तु, Ñ V B D1 7 10 13 M4 यत्र, D3 8 तत्र, D6 यस्य, D9 तस्य, D11 न तद्, Cg k t as in text (for नास्य) D1 स (for second न) —^b) Ś1 D1–3 5 7 11 12 पन्नगा (for राक्षसा) Ñ V B1–3 D10 M4 न (B1 स) यक्षोरगराक्षसा (V4 °पन्नगा), B4 न यक्षा न च पन्नगा —^c) D14 G4 भारोपणे (sic) Cg k t भारोपण (as in text) —^d) D9 केचन च (for कथचन) —For 9^cd, Ś1 D1 3 5 7 11 12 subst

747* अधिज्य कर्तुमानम्य शक्ता किंमुत मानवा ।

[D1 3 7 भायम्य (for भानम्य) D2 3 7 मनुषा (for मानवा) D1 किमु तमानता नरा (for the post half)]

while Ñ V B D10 13 M4 subst

748* समापूर (D13 °रोप) यितुं शक्ता कुत एवेतरे जना ।

10 ^a) Ś1 D3 धनुषा, Cg as in text (for धनुषस्) Ś1 D1–3 5 7 11 12 बल, M3 तत्र (for तस्य) D1 च D14 T1 2 G2 4 M1 तु (for हि) D9 धनुरदस्य वीर्ये हि, D10 13 M4 धनुष सातता तस्य —^b) Ñ V B D10 13 M4 नराधिपा (for महीक्षित) Ś1 D1 12 जिज्ञासति महीपति —^c) Ñ V B3–4 D10 13 M4 आ (N2 चा) लोलयितुम्, D1 आलोकयितुं (for आरोपयितु) —^d) D1 G1–3 M1 3 राजपुत्र Ñ V B D10 11 अपि (V4 समा) पूर (B1 D11 तोल) यितु कृत, D1 (m also as in text) M4 कुत पूरयितु बलात्, D12 अप्या रोपयितु कुत

11 G2 om (hapl) 11^b–12^a Ś1 D1–3 5 7 12 transp. 11 and 12 —^b) D13 शकरस्य, M3 जनकस्य (for मैथिलस्य) M4 महीपते (for महात्मन) D9 सुनाभं सर्वदे (दै) वतै (= 12^d) —^c) Ś1 D5 12 मिथेर, Ñ V1–3 B D1 3 7 10 11 13 M4 यज्ञे, V4 यज्ञ, Cm g t as in text (for तत्र) D1 द्रक्ष्यामि (for द्रक्ष्यसि) D7 शार्दूल (m/ km also as in text) (for काकुत्स्थ) —^d) Ñ V B D1–3 7 10 13 M4 सहास्माभिरितो (V2 °रतो, D2 °स्ततो) गत, Dt D4 8 यज्ञ च परमाद्भुत —After 11 Ñ V B D1 3 7 10 11 13 M4 ins

749* तथेत्युक्त्वा ततो राम प्रयातुमुपचक्रमे ।
विश्वामित्रपुरोगैस्तैर्महर्षिभिरदारथी ।

[(l 1) D1 गुरोर्वाक्यात् (for ततो राम) Ñ1 प्रस्थानम् (for प्रयातुम्) D1 (m also) प्रस्थान समरोचयन् (for the post half)]

12 G2 om 12^abc (cf v l 11) Ñ V B D10 11 13 M4 om 12 Ś1 D1 3 5 7 12 transp 12 and 11 —^a) Ś1 D1–3 5 7 12 तेषा, D4 चेति (for तेन) —^b) Ś1 D2 3 5 7 12 मैथिला (Ś1 °ना, D2 12 मिथिला, D3 मिथिना) धनुरुत्तम, D1 मिथिलानर धनुरुत्तम (hypermetric) (नरोत्तम also in marg, and gloss तैः मैथिलैः यज्ञाना फल तद्धनूरत्नमेव प्राप्त) —^d) Ś1 D1 2 3 7 9 12 दुर्लभं, D3 * * भं (for सुनाभं] Dt G3 M3 3 (after corr sec m as in text) Cv दे (दै) वतैः, D1–3 7 9 पार्थिवैः, Cm g t as in text (for दैवतैः) ❀ Cr सर्वदैवतेभ्य ।, Ck सर्वदैवैस्तदा दत्तस्थितिकम् । ❀ —After 12 Dt D4 6 8 9 14 T G2 M1 3 all Cs ins

750* आयागभूत नृपतेस्तस्य वेश्मनि राघव ।
अर्चित विविधैर्गन्धैर्धूपैश्चागरुगन्धिभि ।

[(l 1) D9 °भूते T3 आयगे° Cv as above (for आयागभूत) Ctp न्यासभूत नरपते (for the prior half) ❀ Cv आयागभूत धनुर्मखेषु प्राधान्येनालक्ष्य धनुरायाग तद्रूपम् । ❀ —(l 2) T3 माल्यैर्, G1 पुष्पैर् (for गन्धैर्) D6 माल्यैश्चागरु-, D8 T1 °श्चागुरु-, T3 भूरिगरु- (for धूपैश्चागरु)]

G 1 34 13
B 1 31 14
L 1 29 13

एवमुक्त्वा मुनिवरः प्रस्थानमकरोत्तदा ।
सर्षिसंघः सकाकुत्स्थ आमन्त्र्य वनदेवताः ॥ १३
स्वस्ति वोऽस्तु गमिष्यामि सिद्धः सिद्धाश्रमादहम् ।
उत्तरे जाह्नवीतीरे हिमवन्तं शिलोच्चयम् ॥ १४
प्रदक्षिणं ततः कृत्वा सिद्धाश्रममनुत्तमम् ।
उत्तरां दिशमुद्दिश्य प्रस्थातुमुपचक्रमे ॥ १५
तं व्रजन्तं मुनिवरमन्वगादनुसारिणाम् ।
शकटीशतमात्रं तु प्रयाणे ब्रह्मवादिनाम् ॥ १६
मृगपक्षिगणाश्चैव सिद्धाश्रमनिवासिनः ।
अनुजग्मुर्महात्मानं विश्वामित्रं महामुनिम् ॥ १७
ते गत्वा दूरमध्वानं लम्बमाने दिवाकरे ।
वासं चक्रुर्मुनिगणाः शोणाकूले समाहिताः ॥ १८
तेऽस्तंगते दिनकरे स्नात्वा हुतहुताशनाः ।
विश्वामित्रं पुरस्कृत्य निषेदुरमितौजसः ॥ १९
रामोऽपि सहसौमित्रिर्मुनींस्तानभिपूज्य च ।
अग्रतो निषसादाथ विश्वामित्रस्य धीमतः ॥ २०

13 a) M3 उक्तो, Ck.t as in text (for उक्त्वा) —b) Ś1 D5 12 सम(Ś1 चम[sic])रोचयत् (for मकरोत्तदा) —cd) G1 नृपस्कध (for सर्षिसंघ) Ś1 D5 12 महर्षिसंघ काकुत्स्थमामन्त्र्य नरदेवता —For 13, Ñ V B D1-3 7 10 11 13 M4 subst

751* विश्वामित्रोऽथ भगवानामन्त्र्य वनदेवता ।
उवाचेद ततो वाक्य पिपासुर्मिथिला प्रति ।

[(l 1) V3 [s]पि (for sथ) D3 भगवन् —(l 2) D13 विवाच (sic) (for उवाच) D1-3 7 M4 तदा (D3 तथा also) (for प्रति) D11 तदाश्रमस्य प्रति (for the post half)]

14 a) Ś1 V3 B1 D5.12 गमिष्यामः —b) Ś1 Ñ V1-3 B D1 7 10-13 सिद्धा, Ck.t as in text (for सिद्ध) Ś1 D5 12 चय, Ñ V1-3 B D10 11 13 M4 इत (for अहम्) V4 सिद्धाश्रममुपादिता (sic) —Ś1 om 14cd D3 8 7 transp 14cd and 15cd —c) Ñ V B D1-3 7 10 11.13 M4 -तीर, D5 12 -कूल, Cg as in text Ck -कूले (for -तीरे) —After 14 Dt D6 8 G3 M3 (sec m) ins

752* इत्युक्त्वा मुनिशार्दूल कौशिक स तपोधन ।

15 Dt D6 8 om 15ab D3 8 7 transp 15cd and 14cd —a) T3 तत प्रदक्षिणं (by transp) Ñ V B D1 10 13 M4 उपाकृत्य, D11 उपासंग्य, D11 कृत कृत्वा (for ततः कृत्वा) —b) Ñ V B D1 10 11 13 M4 तत सिद्धाश्रमे मुनि, D3 सिद्ध सिद्धाश्रमादह —c) B4 D6 दिशिम् (sic) Ś1 Ñ V B D5 10-13 समास्थाय, D1-3 7 M4 माश्रित्य (for उद्दिश्य) —d) Ś1 V3-4 B1 D3 5 7 11 13 T1 3 G1 प्रयातम्, B3 4 D13 प्रस्थातम्, G3 **तुम् (for प्रस्थातुम्) Ś1 D5 12 °चक्रमु, Cm उपचक्रमे (as in text)

16 a) D13 T1 3 G2.3 M1 प्रयात (for व्रजन्तं) —b) D4.9 13 T2 3 G1.2.3 M1 3 Cg मन्वयाद्, Cm as in text (for मन्वगाद्) T3 भाव***वादिनां —c) M3 शाक* (for शकटी) D4.9 T3 G1 3 M1-3 च (for तु) —For 16 Ś1 D5 12 subst, B1 (m) ins after 754*

753* ते प्रयाता मुनिवरा बहवो रेणुपाण्डुरा ।
शकटीशतमात्रेण विश्वामित्रपुरोगमा ।

[(l. 1) D5.12 गच्छन्तो (for बहवो) B3 रेणुपाण्डव]

—For 16 Ñ V B D1-3,7 10 11 13 M4 subst

754* युक्त महारथाना तु शतमात्र तत क्षणात् ।
ययौ मुनीना भाण्डानि समारोप्यानुयायिनाम् ।

[(l 1) D1 11 च (for तु) V4 D13 हि शत°, B1 तु शत°, D1 तनोपिक, D2.3 7 समनत, M4 ततोन्वयात् (for तत क्षणात्) D1 (m gloss) माल्लधाना रथा महारथा तेषां शतमात्र कियताप्यधिक. —(l 2) Ñ V B D10 13 ययुर्, M4 तेषा (for ययौ) D10 [अ]नयायिना D3 समारोपितुयाजिना (sic) (for the post half) —After this B3 (m) cont 753*]

17 a) D3 *चाश्र (for -गणाश्) V3 तत्र (for चैव) —c) Ś1 D11 13 °भागो, Dt D9 °त्मानो, D5 °त्मानं (for महात्मानं) Ñ V B D1-3 7 10 13 M4 प्रयात(D2 °यान्त)मनु (M4 °मुप)जग्मुस्त(D13 °स्ते) —d) Dt D6 8 तपोधनं (for महामुनिम्) —After 17 Dt D6 8 T1 3 G1-3 M1-3 Cg k.t ins

755* निवर्तयामास तत पक्षिसंघान्मृगानपि ।

[G3 missing up to या D4 M3 3 बहून् (for मृगान्) Dt D6 8 G3 सर्वेषां सपक्षिण (for the post half)]

18 c) M3 (after corr sec m as in text) चक्रे (for चक्रुर्) D9 उषुस्ता रजनीं तत्र —d) Ñ V B D10 13 M4 शोणतीरम्, D1 2.3-7 9 11 12.13 G1 शोणकूले (D2 °मूले), D5 शोनत* (sic) (for शोणाकूले) ❀ Cg शोण पुनद् स एव शोणेत्यपि व्यपदिश्यते t, Ck.t also gloss similarly ❀ Ñ1 V2 D5 13 T3 °गता, Ñ2 B1 3.4 D10 M4 उपाश्रिता, V1 3 B2.3 (m also) उपागता, V4 समव्रता (for समाहिता)

19 a) Ñ V B D1-3 7 10 11.13 M4 गते तु(D1-3.7 11 च) स्त (for तेऽस्तंगते) —b) Ś1 D5 11.12 ततो, Ñ V1 3 B1.3 4 D1 7 10 स्नाता, D2 सर्वे, D3 illeg D13 प्रातर् (for स्नात्वा) Ś1 D5.12 13 [s]पि हुतहुताशना, V2 हुतहुताशना, V4 चैव हुताशना, D3 स्नाता हुताशना, D10 **हुताशना Cg as in text (for b) —c) D10 न्यषेदुर् (for निषेदुर्) Ś1 D5 11.12 धर्मात्मले, V1 B2.4 M3 °सं, G1 मतितेजस (for ऽमितौजस)

20 B1 om 20-22b D13 om 20ab —a) D1 हि (for ऽपि) V4 रामः सौमित्रिणा सार्धम् —d) D16 मान्यपूज्य

अथ रामो महातेजा विश्वामित्रं महामुनिम् ।
पप्रच्छ मुनिशार्दूलं कौतूहलसमान्वितः ॥ २१
भगवन्को न्वयं देशः समृद्धवनशोभितः ।
श्रोतुमिच्छामि भद्रं ते वक्तुमर्हसि तत्त्वतः ॥ २२
चोदितो रामवाक्येन कथयामास सुव्रतः ।
तस्य देशस्य निखिलमृषिमध्ये महातपाः ॥ २३

G. 1. 34. 23
B 1. 31. 24
L. 1. 29. 22

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे त्रिंशः सर्गः ॥ ३० ॥

(sic), M3 अभिवाद्य; Cg as in text (for अभिपूज्य). Ś1 D6 13 ऋषींस्तान्समपूजयत्; Ñ V B2-4 D1-3 7 10 11 M4 अभिवाद्य तपोधनान् (B4 °नं).—c) Ñ V B2-4 D10 13 निषसाद (Ñ1 °ष) भितस्तस्य; D3 असतो निषया** (sic).

21 B1 om 21 (cf v l 20).—a) G3 राजा (for रामो) Ñ V B2-4 D1 3 7.10 M4 [अं]जलिं कृत्वा; D2 बलिं कृत्वा; D12 [अं]जलिं बद्धा (for महातेजा) —b) Ś1 Ñ V B2-4 D1-3 6 7 10-13 M4 ऋषिं तदा (D1-3 7 11 °तः); Dt D6 8 तपोधनं, D13 मुनिं तदा (for महामुनिम्) —c) Ñ V1 2 4 B2-4 D4 10 13 T3 M3 नरशार्दूलः (for मुनिशार्दूलं). —d) V3 Dt D8 M3 -समन्वितं.

22 V3 (hapl) B1 om 22ab (for B1 cf. v l 20). —a) B4 M3 भगवान्, Ck किं नु (for को नु) Cg.k t अयं देशः (as in text) Ñ V1 2 4 B2-4 D1-4 7 10 11 M4 कस्य देशोऽयं; D6 को ह्ययं° (for को न्वयं देशः) —b) M2 महद्- (for समृद्ध-) G2 M1 -शोभन. (for -शोभितः) Ñ V1 2 4 B2-4 D1 2 6 7 10-13 M4 समृद्धवनसेवित..—c) Ñ V B2-4 D1-3 7 10 M4 सत्येन; B1 यत्नेन (for भद्र ते).—d) Ś1 D6 11 12 [अ]शेषतः; D13 शेषतः (for तत्त्वतः) Ñ V B D1-3 7 10 M4 त्वत्त एव (V B1 M4 °त्तं) म(Ñ1 *)हामुने (D1-3.7 °मुने).

23 G2 om. (hapl.) 23cd.—a) Dt D6 8 12 मोदितो; Cm g as in text (for चोदितो) —b) Ś1 विस्तरात्; D5 12 विस्तरं, T3 सुव्रतं; G1 तत्त्वतः (for सुव्रतः).—c) Ś1 D6 9 12 तं देशमखिलं सर्वम्.—d) Ś1 D6 12 तपोधनः; G2 M1 समाहितः (for महातपाः) —For 23, Ñ V B D1-3 7 10 11 13 M4 subst..

756* चोदितो रामवाक्येन तस्य देशस्य विस्तरम् ।
विश्वामित्रो महातेजा व्याहर्तुमुपचक्रमे ।

[(l 1) V2 देशितो, B1 चोशितो (sic), D1-3 7.13 नोदितो (for चोदितो). V4 विस्तर (for विस्तरम्).—(l. 2) V2 व्याख्यातुम् (for व्याहर्तुम्).]

—After 23, D3 ins 757*.

Colophon Ś1 D5 11 13 om (cont. the sarga). —*Kānda name* Ñ2 D10 om V B आदि°, D13 अयोध्या° —After Kānda name, V1 3 B1 ins बालचरिते. —*Sarga name* Ñ1 V B शोणतीरनिवास; D1-3 7 सिद्धाश्रमोपावर्तनं, D8 सिद्धाश्रमनिवासो.—*Sarga no.* (figures, words or both) Ñ1 V1 4 B1 4 D2 om. Ñ2 B2 3 D8 10 34, V2 36, V3 33, Dt D4 6 8 14 S 31; D1 7 24; D2 25. D13 * * काण्डे * * तीर* * * नाम सर्गः.—After colophon, T3 G1 2 4 M3 conclude with श्रीरामाय नमः; G3 with श्रीमते रामानुजाय नमः.

G 1 35 1
B 1 31 1
L 1 30 1

३१

ब्रह्मयोनिर्महानासीत्कुशो नाम महातपाः ।
वैदर्भ्यां जनयामास चतुरः सदृशान्सुतान् ।
कुशाम्बं कुशनाभं च आधूर्तरजसं वसुम् ॥ १
दीप्तियुक्तान्महोत्साहान्क्षत्रधर्मचिकीर्षया ।
तानुवाच कुशः पुत्रान्धर्मिष्ठान्सत्यवादिनः ।
क्रियतां पालनं पुत्रा धर्मं प्राप्स्यथ पुष्कलम् ॥ २
कुशस्य वचनं श्रुत्वा चत्वारो लोकसंमताः ।
निवेशं चक्रिरे सर्वे पुराणां नृवरास्तदा ॥ ३
कुशाम्बस्तु महातेजाः कौशाम्बीमकरोत्पुरीम् ।
कुशनाभस्तु धर्मात्मा पुरं चक्रे महोदयम् ॥ ४
आधूर्तरजसो राम धर्मारण्यं महीपतिः ।
चक्रे पुरवरं राजा वसुश्चक्रे गिरिव्रजम् ॥ ५

31

Ś1 D5.11.12 continue the previous Sarga —Before 1, Ś1 D1-3.5.7.9 (after 1 30 23) 11-13 ins.

757* शृणु राम कथा दिव्या देशस्य च समुद्भवम् ।

[D5 om च (submetric) D1.3.6.7.8 समुद्भवां]

1 b) Ś1 D4.5.12 T2 °पसा, Ñ V B D1-3.7.10.11 जना (V2.3 B1 D10 नरा)धिप (for महातपा) M4 कुश इत्यभि विश्रुत —After 1ab, D1 D4.5.8.14 S ins

758* अक्लिष्टव्रतधर्मज्ञ सज्जनप्रतिपूजक ।
स महात्मा कुलीनायां युक्तायां सुगुणोल्बणात् ।

[(L 1) M3 (after corr sec m as above) -पून (for व्रत) M4 (inf lin pr m) -मन (for प्रति) —(L 2) D1 D4.8 सुमहाबलान्, T2 स गुणोल्बणा, G1 रघुनन्दन, G2 स गुणोल्बणान्, M4 च गुणोल्बण D6 सुयुक्तायां गुणोत्करान् (for the post half)]

—c) Ś1 D5.11 स किल, Ñ V B D1-3.7.10.11.12 स सुतान् (D1-3.7 पुत्रान्), D6 G3 M3 वैदेह्या (for वैदर्भ्यां) Ś1 D5.11 [स]जनयत्सुश्रोणि, D4 °साम (by metathesis) (for जनयामास) —d) G3 M3 (after corr inf lin sec m as in text) सदृश (for सदृशान्) D4 T2 सदृशांश्चतुर (by transp) D14 सुतान् (for सुतान्) Ś1 D5.12 पुरुषर्षभ ; Ñ V B D1-3.7.10.11.13 स्वयात(V2.3 °ति, D1 [स]त्यति) विक्रमान् (D1-3.7 °पौरुषान्) (for सदृशान्सुतान्) —Note hiatus between e and f (in all MSS except in V1) —e) V2 कुशाम्बं, V4 अंशाम्बं, B1 कुशाम्बं (for कुशाम्बं) Ś1 D1.12 T3 कुशनाभं कुशाम्बं(Ś1 °भं) (by transp) —f) Ś1 Ñ2 V2.3 B1.3.4 D1-3.5.7.9.10.12.13 आधूर्त(Ś1 D5 °सुत्त)र(Ñ2 V4 B1.2.4 D13 व)यसं, Ñ1 V1.2 B2 D6.11 अ (V3 to avoid hiatus[अ]submetric) मूर्त(Ñ1 [elsewhere as in V1] °रस [sic])जसं, D1 D4(after corr as in text) 8.14 T1 M1.2.4 Cm 1 अ (M1.3 मा)मू(D14 °धू, T3 M3 °पू)र्तरय(M4 °य)स V4 (m also as in text)वसु D5 वसुं, D10 गयं (for वसुम्)

2 a) Ś1 D1-3.5.7.12.13 महोत्साहान्(D1 °हं, D13 °कान् [sic]) Ñ V1.2.4 B1-3 D10.13 महात्मा(Ñ2 V3 B3 °त्म)नो V3 महात्मनो B3 (m. also) 4 महामुनीन् (for दीप्तियुक्तान्) Ś1 Ñ V B D1-3.5.7.10-13 दीप्तिमत (Ñ1 V2 B3 D3.5.7.10 °मत, D1 °मंत), M3 महाभागान् (for महोत्साहान्) —d) Ñ V1-4 B D10 M4 -परायणान् (Ñ1 V2.3 B1 D10 °णा), V2 विशारदान् (for चिकीर्षया) Ś1 D1-3.5.7.9.11-13 °र्ममनुव्रतान् —c) D13 कुशान् (sic) (for कुश) —d) Ś1 D12 धर्मिष्ठ , Ñ V B D10.13 M4 विनीतान् ; D11 T3 धार्मिकान्, M3 धर्मज्ञान् (for धर्मिष्ठान्) Ś1 D5.9.12 क्षत्रधारग (D9 °गान्), Ñ V B D1-3.7.10.11.13 M1 श्रुव(Ñ2 B2 D13 °ति, D1 शास्त्र, D2.3.7 वेद)पारगान्, G1 मह° (for सत्यवादिन) —e) Ñ V B D1-3.7.10.13 M4 प्रजानां (for क्रियतां) —f) D14 T1.2 G2 M3 धर्म्यं (for धर्मं) Ñ V B D1-3.7.10.11.13 M4 क्रिय(V2.3 B1 M4 °प)ता(D11 प्रजाना) मिति राघव(D1 नोदिता)

3 D7.13 om (hapl?) 3 V1 reads 3 in marg —a) Ñ V B D1-4.10.12 T1 G3 M3.4 पितुस्ते(V2 D13 °स्तद्), D5 Cg श्रुत्वेषु (for कुशस्य) Ś1 D5.12 श्रुत्वैतस्य वच श्रुत्वा —b) D13 चत्वास् (by metathesis) (for चत्वारो) Ś1 D5.12 तेमितौजस , D1 D4.6 °सत्तमा (for लोकसंमता) Ñ V B D1-3.10.11 M4 लोकपालोपमा सुता (B3 m also शुभा) —c) G1.2 निवेशाद्, Cm g t निवेशं (as in text) —d) D13 पुराणि (sic) (for पुराणां) T2 G2.3 M1-3 तथा (for तदा) Ś1 D5.11.12 °कुशासुता , G1 चतुरश्च पृथक् पृथक्

4 a) Ś1 कुशाभस्, Cg कुशावस् (as in text) —b) Ś1 कौशाम्बीम्, D11 कौशाम्बीम् —For 3c-4b, Ñ V B D1-3.10 M4 subst while D7.13 subst 1.2 only for 4ab

759* पुराण्यावासयत्तासु पृथक् चत्वारि राघव ।
तेषां कुशाम्ब कौशाम्बीं पुरीमावसदच्युताम् ।

[(L 1) V1 पुरा (with hiatus) (for पुराणि) D2.3.6 V1.3 B1.3 (m as above) D1-3 M4 कृता तु (V1 B3 कि, B1 °थ) (for चत्वारि) —(L 2) V2 कुशाम्ब, V4 कुशाङ्ग (for कुशाम्ब) Ñ1 V4 D3 कौशांबीं, V3 कौसांबी D1-3.7 M4 आवासयद्धा D13 °ह तां (for °च्युताम्)]

—c) D13 कुशनाभस्, D1.3 सु°, M4 तदा राम (for तु धर्मात्मा) —d) D4 कुर्वे (for पुरं)

5 a) T2 मधूर्तरजसो D1 D4.8 T1 G1.4 M1.3 नाम (for राम) —b) D1 D4.8 महामति (for महीपतिः) —c)

मा भूत्स कालो दुर्मेधः पितरं सत्यवादिनम् ।
नावमन्यस्व धर्मेण स्वयंवरमुपास्महे ॥ १८
पिता हि प्रभुरस्माकं दैवतं परमं हि सः ।
यस्य नो दास्यति पिता स नो भर्ता भविष्यति ॥ १९
तासां तद्वचनं श्रुत्वा वायुः परमकोपनः ।
प्रविश्य सर्वगात्राणि बभञ्ज भगवान्प्रभुः ॥ २०
ताः कन्या वायुना भग्ना विविशुर्नृपतेर्गृहम् ।
दृष्ट्वा भग्नास्तदा राजा संभ्रान्त इदमब्रवीत् ॥ २१
किमिदं कथ्यतां पुत्र्यः को धर्ममवमन्यते ।
कुब्जाः केन कृताः सर्वा वेष्टन्त्यो नाभिभाषथ ॥ २२

G I 35 23
B I 32 26
L I 30 23

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे एकत्रिंशः सर्गः ॥ ३१ ॥

या, M2 °खल)पितु (D2 °यवा), V4 शीला(lacuna for र्द्र)वयितु, Ck t as in text (for स्थानाक्ष्यावयितु) Ś1 Ñ V B D1 3 5-7 12 13 G2 3 M4 र्वव, D2 द्वा, D9 नैव, D11 वीर, Cv m g k t as in text (for देव) —d) Ñ2 V2 4 B3 व (V4 B3 र)क्ष्याम, D3 *क्षाम (for रक्षामस्) Ś1 Ñ V1 3 4 B1 3 4 D5 7 10-13 स्वकुल, V2 कुशल, B2 सुकुल, D2 स्व*ल, D9 तु कुल, G2 सु° (for तु तपो) D1 2 M4 रक्ष त्व (D1 रक्षिता, D2 रक्षसा [both sic]) स्थानमूर्जित

18 a) D2 स illeg Ñ V B D1 3 10 13 Ctp यद्वा (D3 **) यो, D7 यो वायो, D9 यशोस्मिन्, M1 4 °था, Cg k as in text (for दुर्मेध) Ś1 D6 11 12 °स्कल्को यशोस्मिन् —cd) Dt D6 8 M1 भवमन्यस्व, Cv r m भावमन्यस्व (as in text) Ś1 D5 13 क्ष(Ś2 क्षा)यद्वाय द्य(D5 स्व)धर्मेण स्वय कन्या वर मजत् Ck as in text (for d) ‡ Cg पितर नावम यस्य धर्मेण पितृप्रदानरूपेण वर स्वयमुपास्महे प्रतीक्षामहे पिता स्वय यस्मै दास्यति त प्रतीक्षामह इत्यथ, Ct यत्र काले पितरमवमन्यापमानविषय कृत्वा स्वधर्मेण कामेन स्वयवरमुपास्महे था मना स्वातन्त्र्येण वथ वरमङ्गीकुर्म स काल कदाचिदपि माभू दित्यन्वय । नावमन्य इति पाठस्तु काचित्कोऽपपाठ । तथा पाठे न इति छेद् । छान्दस दीर्घत्व। नोऽस्माक स कालो माभू दित्यन्वय । क्वचित्तु नोऽवमन्यस्व इति पाठ । अत एव 'मा भूत्स कालो यद्वा नो पितर सत्यवादिनम्। कामत समतिक्रम्य वायेम स्वयवरम्।' इत्येतदर्थविवरणश्लोको दृश्यते क्वचित् । ‡ —For 18cd Ñ V B D1 3 7 10 11 13 M4 subst

763* कामत समतिक्रम्य वरयेम स्वयवरम् ।

[M4 न कामाद् (for कामत) V4 तमतिक्रम्य V1 वरयाम D3 स्वर वय (by metathesis) (for स्वयवरम्)]

19 D4 om 19 —a) Ś1 D6 11 12 जनिता (for पिता हि) Ñ V B D1-3 7 10 13 M4 पितास्माक प्रभवति —b) Ñ V B1 3 4 D13 स पर, D10 न पिता (for परम) Ś1 N V B D1 3 5 11-13 M4 पिता, Dt D8 14 T1 2 G2 4 M1 च°, D4 T3 °न, D7 महत्, D10 पर (for हि स) —c) Ś1 D4 7 11 13 यस्मै (for यस्य) Ñ V B D1-3, 7 10 13 M4 यस्मान्दास्यत्यसौ यस्मै (M4 °स्य) —d) V4 मे (for नो) —After 19 B3 ins

764* न पितुर्वचनाद्वन्यं न भजिष्यामहे वयम् ।

20 a) Ś1 Dt D5 6 8 12 तु (for तद्) —b) Dt D6 8 Ct हरि, Ctp as in text (for वायु) N V B D1-3 7 10 11 13 M3 4 कोपसमन्वित —c) D2 3 7 गात्रेषु (for गात्राणि) —d) D2 भयज (sic) (for बभञ्ज) D4 (after corr inf lin) मरुत् (before corr हरि), Cm as in text (for प्रभु) —For 20cd Ñ V B D1 10 11 13 subst

765* बभञ्ज कन्या मध्ये ता सप्रविश्यामतेजसा ।

[V2 मध्ये कयाास्ता (by transp) D1 कन्यामध्य ता (marg gloss तासा कन्याना मध्य प्रविश्य) D11 मध्ये ता कन्या (by transp) V1 3 B1 स (for स) V4 -तेजसा (sic)]

—After 20 B (ed) ins

765a* अतिमात्राकृतयो भग्नगात्रा भयार्दिता ।

21 b) D9 विवशा (for विविशुर्) Ś1 D5 13 नगर(Ś1 °री) पितु, N V B D1 3 7 10 11 13 M4 भवन पितु (V1 B3 [also] D12 प्रति), D2 वद्दन पितु, D9 न्यविशन्गृह —After 21ab Dt D4 6,8 9 12 (after 21) 14 S (except M4) (Cg k t comm on l 1) ins

766* प्रापतन्भुवि सभ्रान्ता सलज्जा साश्रलोचना ।
स च ता दयिता दीना कन्या परमशोभना ।

[(l 1) Dt D6 8 प्रविश्य च तु (D8 तु) D9 °त्तु (for प्रापतन्भुवि) D13 प्रोत्थिस्य सुमन्ना (for the prior half) D13 सुलज्जा Dt D4 6 8 13 T2 3 साश्रु (for साश्र) —(l 2) D13 अवदद् (for स च ता) D13 M2 तु(D13 स) पिता M3 (after corr as above) यदि ता (for दयिता) Dt D6 8 तत्र, D13 कन्या (for दीना) D12 तद (for कन्या) D13 T1 2 G2 4 M1 कन्या दीना (by transp) D13 -लोचना, T3 भास्वर (for शोभना)]

—c) Dt D6 8 दीनास्त, G1 2 भुग्नाश (for भग्नास्) Ñ V B D10 11 13 M4 च ता (N2 तावद् [sic], V4 सुता) राम; T2 M3 तथा° (for तदा राजा) Ś1 D1-4 6 7 12 ता स्त (D2 °श्च [sic] D3 ताश्च [hypermetric])त्र (D5 6 12 °था) तु पिता दृष्ट्वा —d) Ś1 Ñ V B D2 10 12 13 सापर्दिङ्, Cg k as in text (for सभ्रान्त) D1-4 7 11 M4 पिता(D2 °* D4 हृद, D11 राजा)वचनमब्रवीत्

22 a) D12 कथिता (sic) (for कथ्यता) D3 पुत्र, T3 पुत्रो (both sic) M4 सर्वा (for पुत्र्य) —D4, 7 om.

G 1 35 13
B. 1 32 14
L. 1 30 13

अथ ताश्चारुसर्वाङ्ग्यो रूपेणाप्रतिमा भुवि ।
उद्यानभूमिमागम्य तारा इव घनान्तरे ॥ १२
ताः सर्वगुणसंपन्ना रूपयौवनसंयुताः ।
दृष्ट्वा सर्वात्मको वायुरिदं वचनमब्रवीत् ॥ १३
अहं वः कामये सर्वा भार्या मम भविष्यथ ।
मानुषस्त्यज्यतां भावो दीर्घमायुरवाप्स्यथ ॥ १४
तस्य तद्वचनं श्रुत्वा वायोरक्लिष्टकर्मणः ।
अपहास्य ततो वाक्यं कन्याशतमथाब्रवीत् ॥ १५
अन्तश्चरसि भूतानां सर्वेषां त्वं सुरोत्तम ।
प्रभावज्ञाश्च ते सर्वाः किमस्मानवमन्यसे ॥ १६
कुशनाभसुताः सर्वाः समर्थास्त्वां सुरोत्तम ।
स्थानाच्च्यावयितुं देवं रक्षामस्तु तपो वयम् ॥ १७

च) M6 गायत्यश्चाथ नृत्यतो —d) Dt D6 8 तु (for च) D10 राघ*; D14 T1 3 G3 4 (M1 3 सर्वेश (for राघव) Ś1 D5 13 नृत्यत्यश्च यथासुखं —e) Ś1 D5 11 12 आह्लादं, all Cs as in text (for आमोद) D1-3 7 M4 मोदन्त्यो जल (D3 वल also) मानाश्च —d) G3 सर्वा (for वरा) Ś1 Ñ V B D5 10-13 वन (Ñ1 V3 4 B1 3 वर, B4 गध, D13 यनैर्) माल्यै (V3 मन्यै [sic]) वस्त्र (D13 °त्र) कृता

12 Ś1 D5 13 om 12 D5 repeats 12ab consecutively —a) B4 °वाश्च (sic), D11 अक्ष क्षं, Cv as in text (for अथ ताश्च) Ñ V B D10 11 13 -सर्वाङ्गी (for -सर्वाङ्ग्यो) —b) B3 (sup lin also) भुव, M4 तदा (for भुवि) D5 (second time) 3 7 वनमाल्यैरलङ्कृता (=11d in Ś1) —Ñ V B D1-3.7 (D3 hapl) 10.11 13 M4 om 12c-13b, D3 om 12cd —c) =10c T3 -वन°, G3 M1 -मध्ये शोभंते, Cm k as in text (for भूमिमागम्य) —d) T2 transp इव and घन

13 Ñ V B D1 3 7 10 11 13 M3 om 13ab (cf v l 12) —ab) Dt D5 11 T1 M3 सर्वा, Cg as in text (for सर्व) M2 -संपदा (for संयुता) Ś1 D5 13 तास्तत्र रूपसंपन्ना यौवनेनाप्यलङ्कृता —c) Ś1 Ñ1 V3 4 D1 3 5 7 9 12 13 सर्वभूतो, Ñ2 V1 B3 4 D10 सर्वगतो, V2 B1 2 D11 तु सर्वगो (V2 °श्चो), Cg सर्वात्मको (as in text) V4 lacuna (for वायु)

14 a) Ś1 D1-3 5 7 12 भवती (D1 °ती [sic]) D14 (after corr m as in text) °य, Cg as in text (for अहं व) —b) Ś1 Ñ V B D1-3 5 7 10-13 M4 °मे भवता (Ś1 D5 12 °ते, Ñ V1 3 4 B D10 11 13 भवत मे [by transp] D3 मे * द * 1) बला (Ś1 D5 12 °त्रि वै) —c) Ś1 मानुषे, D3 Ck मानुष्यस, D11 मत्येष, Cg t as in text (for मानुषस्) D1 4 M4 त्यज्यतो (sic) D11 त्रियतां, Ch as in text (for त्यज्यतां) Ś1 D5 12 स्नेहो (for भावो) Ñ V B D5 10 13 M4 त्यक्त्वा मानुष्यकं भावम्, Cg t as in text (for c) —d) Ñ V B D5 10 13 M4 अमरत्वम् (for दीर्घमायुर) Ś1 D1 3 5 7 12 13 मवाप्स्यथा, D10 मवाप्स्यथ * (for मवाप्स्यथ) Cg as in text (for d) —After 14 Dt D1.4.5.9.11 (marg sec m) S (D9 G1 2 only) Cg t ins.

702* चलं हि यौवनं नित्यं मानुषेषु विशेषतः ।
अक्षयं यौवनं प्राप्ता अमर्यश्च भविष्यथ ।

[No comm in Cr m k —(l 2) D14 T2 3 G3 M1 यक्ष्य D14 om यौवन G1 प्राप्य (for प्राप्ता) D4 9 T3 G1 3 M2-4 (M3 after corr sup lin sec m as above) अमराश् (for अमर्यश्)]

15 a) Dt वनच (by metathesis) (for वचनं) —b) Ś1 D1-3 5 7 12 अक्लिष्ट°, Ñ V B D10 13 परममगना (Ñ1 V2 3 °हा) D5 (after corr pr m as in text) अश्लिष्ट°, M4 ता परमात्मना, Cg as in text (for अक्लिष्टकर्मण) —c) Ś1 D1 3 5 7 12 अव (D5 °प) हस्य, Ñ V B D10 13 M4 मुक्त्वा (Ñ1 B4 त्यक्त्वा, B3 मुक्ता) हास, D5 सो°, D11 विहस्य (submetric), Cg k t as in text (for अपहास्य) M4 काले, Cg as in text (for ततो) Ñ V B D10 13 M4 सर्वा, D11 वायु (also as in text) Ch as in text (for वाक्यं) —d) Ś1 D1-3 5 7 9 12 उवाच तं (for अथाब्रवीत्) Ñ V1-3 B D10 13 M4 वायु (V3 वाद्यो [sic] M4 तत्रो) वचनमब्रुवन्, V4 इद वचनमब्रवीत्, D11 कन्यास्ताश्चाब्रुवन्नथ

16 ab) T3 M4 चरति, Cg t as in text (for चरसि) B3 (m also) भूता मा (for भूताना) V1 D1-3 7 सर्वेषा (V1 marg) भूताना (by transp) Ñ V B D1-3 7 10 11 13 M4 किल (M4 इद) मारुत Dt D4 5 सुरसत्तम, G1 3 च सु° (for त्वं सुरोत्तम) —G3 om (hapl) 16c-17b —c) V4 भावज्ञास्ता (for प्रभावज्ञाश्च) Ñ V1 3 4 B2 3 D4.5.9 11 T3 M1-3 स्म, V3 B4 स (sic) (for च) D11 सर्वा (for सर्वाः) Ś1 D5 12 प्रभाव ते विजानीम, B1 D1 प्रभावं ज्ञास्यते (D1 °से) सर्वा, G1 प्रभावज्ञश्च सर्वासा —d) Cg अस्मान् (as in text) B1 D3 किल (B1 °ल्म [sic]) स्मान्, Dt D4 5 Ct किमर्थम् (for किमस्मान्) D9 °ते, D13 °+से (for अवमन्यसे) Ck as in text (for d)

17 G3 om 17ab (cf v l 16) —a) V3 D11 12 साध्वी, V4 साध्य, Dt D4 5 देव, M4 साध्वा (for सर्वा°) —b) D3 समर्था (sic) D4 सधर्मा, D13 क्षमस्त्वं, M3 (after corr sup lin sec m as in text) °र्थास् (for समर्थास्) D4 5 T3 G1 M1-3 स्म, D14 स्वं, G3 तु, M4 च (for त्वां) D1 M4 न (M4 तु) र्षभ (D3 °भ) (for सुरोत्तम) Ś1 D1 3.5 7 12 समर्थास्त्वं न मारुत (D1 °त), Ñ V B D10.11 क्षमते (V3 D11 °मते [sic]) न हि मारुत (B4 °त (sic), D11 °ता), Dt D4 5 समस्ता सुरस (D5 स सुरे) त्तम —c) Ñ V1-3 B D1-3.7.10 11.13 M3.4 °च्यत (D13

मा भूत्स कालो दुर्मेधः पितरं सत्यवादिनम् ।
नावमन्यस्व धर्मेण स्वयंवरमुपास्महे ॥ १८
पिता हि प्रभुरस्माकं दैवतं परमं हि सः ।
यस्य नो दास्यति पिता स नो भर्ता भविष्यति ॥ १९
तासां तद्वचनं श्रुत्वा वायुः परमकोपनः ।
प्रविश्य सर्वगात्राणि बभञ्ज भगवान्प्रभुः ॥ २०
ताः कन्या वायुना भग्ना विविशुर्नृपतेर्गृहम् ।
दृष्ट्वा भग्नास्तदा राजा संभ्रान्त इदमब्रवीत् ॥ २१
किमिदं कथ्यतां पुत्र्यः को धर्ममवमन्यते ।
कुब्जाः केन कृताः सर्वा वेष्टन्त्यो नाभिभाषथ ॥ २२

G 1 35 23
B. 1 32 26
L. 1 30 23

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे एकत्रिंशः सर्गः ॥ ३१ ॥

था, M2 °चल)यितु (D2 °यता), V4 शीला(lacuna for श्रे)धयितु, Ck t as in text (for स्थानाच्चयावयितु) Ś1 Ñ V B D1 3 5 7 12 13 G2 3 M4 देव, D2 देवा, D8 नैव, D11 वी, Cv m g k t as in text (for देव) —[d]) Ñ2 V3 4 B3 व (V4 B3 र)श्याम, D5 *श्याम (for रक्षामस) Ś1 Ñ V1 2 4 B1 2 4 D6 7 10–13 स्वकुल, V3 कुशल, B3 सुकुल, D3 स्व*ल, D9 तु कुल, G3 सु° (for तु तपो) D1 2 M4 रक्ष त्व (D1 रक्षिता, D2 रक्षत [both sic]) स्थानमूर्जित

18 [a]) D3 स illeg Ñ V B D1 3 10 13 Ctp यद्वा (D3 **) यो, D7 यो वायो, D9 वद्योस्मिन्, M3 4 °धा, Cg k as in text (for दुर्मेध) Ś1 D6 11 12 °कलको वद्योस्मिन् —[cd]) Dt D6 8 M1 अवमन्यस्व, Cv r m नावमन्यस्व (as in text) Ś1 D5 12 स्व(Ś1 त्वा)वहाय ह्य(D5 स्व)धर्मेण स्वय कन्या वर व्रजत् Ck as in text (for [d]) ❀ Cg पितर नावमन्यस्व धर्मेण पितृप्रदानरूपेण वर स्वयमुपास्महे प्रतीक्षामहे पिता स्वय यस्मै दास्यति त प्रतीक्षामह इत्यर्थ, Ct यत्र काले पितरमवमन्यापमानविषय कृत्वा स्वधर्मेण कामेन स्वयवरमुपास्महे मा मना स्वातन्त्र्यस्य यथ परमसीकुर्मे स काल कदाचिदपि माभू दित्यन्वय । नावमन्य इति पाठस्तु काचित्कोऽपपाठ । तथा पाठे न इति छेद । छान्दस दीर्घत्व । नोऽस्माक स काले माभू दित्यन्वय । क्वचित्तु नोऽवमन्यस्व इति पाठ । अत एव 'मा भूत्स काले यद्वा नो पितर सत्यवादिनम् । कामत समतिक्रम्य वरयेम स्वयवरम् ।' इत्येतदर्थविवरणश्लोको दृश्यते क्वचित् । ❀ —For 18[cd] Ñ V B D1 3 7 10 11 13 M4 subst

763* कामत समतिक्रम्य वरयेम स्वयवरम् ।

[M4 न कामात् (for कामत) V4 समतिक्रम्य V1 वरयाम D3 स्वर वय (by metathesis) (for स्वयवरम्)]

19 D8 om 19 —[a]) Ś1 D5 11 12 जनिता (for पिता हि) Ñ V B D1–3 7 10 13 M1 पितास्माक प्रभवति —[b]) Ñ V B1 3 4 D13 स पर, D10 न पिता (for परम) Ś1 Ñ V B D1 3 5 11–13 M4 पिता, Dt D1 16 T1 2 G2 4 M1 च°, D1 T3 °न, D7 महत्, D10 पर (for हि स) —[c]) Ś1 D5 9 11 12 यस्मै (for यस्य) Ñ V B D1–3 7 10 13 M4 अस्मान्दास्यत्यसौ यस्मै (M4 °स) —[d]) V4 से (for नो) —After 19 B3 ins

764* न पितुर्वचनाद्न्य न भविष्यामहे वयम् ।

20 [a]) Ś1 Dt D3 4 5 12 तु (for तद्) —[b]) Dt D6 8 Ct हारि, Ctp as in text (for वायु) Ñ V B D1–3 7 10 11 13 M2 4 कोपसमन्वित —[c]) D2 3 7 -गात्रेषु (for -गात्राणि) —[d]) D2 भयज (sic) (for बभञ्ज) D4 (after corr inf lin) सहसा (before corr हरि), Cm as in text (for प्रभु) —For 20[cd] Ñ V B D1 10 11 13 subst

765* बभञ्ज कन्या मध्ये ता सप्रविश्यात्मतेजसा ।

[V2 मध्ये कन्यस्ता (by transp) D1 कन्यामध्य ता (marg gloss ताना कन्याना मध्य प्रविश्य) D11 मध्ये ता कन्या (by transp) V1 3 B1 स (for स) V4 तेजस्ता (sic)]

—After 20 B (ed) ins

765a* अरत्निमात्राकृतयो भग्नगात्रा भयार्दिता ।

21 [b]) D9 विवशा (for विविशुर्) Ś1 D5 12 नगर(Ś1 °री) पितु, Ñ V B D1 3 7 10 11 13 M4 भवन पितु (V1 B2 [also] D13 प्रति), D2 तद्गृह पितु, D8 -र्यविशन्गृह —After 21[ab] Dt D4 6 8 9 12 (after 21) 14 S (except M4) (Cg k t comm on l 1) ins

766* प्रापतन्भुवि संभ्रान्ता सलज्जा साश्रुलोचना ।
स च ता दयिता दीना कन्या परमशोभना ।

[(l 1) Dt D6 8 प्रविश्य च तु (D8 तु) D9 °वतु (for प्रापतन्भुवि) D13 प्रोक्तिस्स सुमनस्त्र (for the prior half) D13 सुल** Dt D4 6 8 12 T2 3 साश्रु (for साश्रु) —(l 2) D13 भवस्य (for स च ता) D13 M2 तु (D13 स) पिता, M2 (after corr as above) यदि ता (for दयिता) Dt D6 8 भग्ना, D13 कन्या (for दीना) D13 ता (for कन्या) D14 T1 2 G2 4 M1 कन्या दीना (by transp) D13 -शोभना, T3 भास्वर (for शोभना)]

—[c]) Dt D6 8 दीनास, C1 2 भुग्नास (for भग्नास) Ñ V B D10 11 13 M4 च ता (N1 तादन् [sic], V4 सुता) राजा T2 M3 तथा° (for तदा राजा) Ś1 D1 3 5 7 12 ता स्त (D2 °ष्ट [sic] D3 गतास्त [hypermetric])दा (D7 8 12 5 °था) तु पिता दृष्ट्वा —[d]) Ś1 Ñ V B D6 10 11 13 राजर्षिर्, Cg k as in text (for संभ्रान्त) D1–4 7 11 M1 पिता(D3 °* D4 दृष्ट्वा, D11 राजा)वचनमब्रवीत्

22 [a]) D13 कथिता (sic) (for कथ्यता) D2 पुत्र, T3 पुत्रो (both sic) M4 सदा (for पुत्र्य) —D3 7 om.

३२

G 1 35 24
B 1 33 1
L 1 30 23

तस्य तद्वचनं श्रुत्वा कुशनाभस्य धीमतः ।
शिरोभिश्चरणौ स्पृष्ट्वा कन्याशतमभाषत ॥ १

वायुः सर्वात्मको राजन्प्रधर्षयितुमिच्छति ।
अशुभं मार्गमास्थाय न धर्मं प्रत्यवेक्षते ॥ २

पितृमत्यः स्म भद्रं ते स्वच्छन्दे न वयं स्थिताः ।
पितरं नो वृणीष्व त्वं यदि नो दास्यते तव ॥ ३

तेन पापानुबन्धेन वचनं न प्रतीच्छता ।
एवं ब्रुवन्त्यः सर्वाः स्म वायुना निहता भृशम् ॥ ४

(hapl.) from 22^b up to the prior half of 767* —^d) B4 D4 T3 भति(B4 भनु)वतते, Ct as in text (for कथ मन्यते) M4 सुकुमारानना शुभा, Cg k as in text (for ^d) —^e) Ś1 Ñ V B D1.2.5.8-13 M4 सूर्य (for सर्वा) —^f) Dt D6.8 पे° (for वेष्टन्यो) Dt D6.8 T3 G1.4 °ता; D4 नाभ्य°, Ct as in text (for नाभिभाषय) Ś1 D5.8.12 विचेष्टो(Ś1 °ता, D5 °ते [both sic]) न भाषय(Ś1 °त), Ñ V B D1.2.10.11.13 M4 सभा(Ñ1 V2 D13 संत्र)वि(N2 °द्वि)इय दुरात्मना —After 22 Ś1 D1.2.5.7.9.13 ins.

767* शसय्य किमिदं पुत्र्य कुल्यार्व कथमागतम् ।

[D2.3 om. the prior half (cf v.l. 22) D1 कुल्यार्ता D2 फेन चागत]

while T3 G2.3 M1 ins

768* श्रोतुमिच्छाम्यह पुत्र्यो यस्येदं कर्म गर्हितम् ।

[T1 उ पुत्रो (sic) G3 तद° (for [म]ह पुत्र्यो) T2 धर्मेण पत्र (for कर्म गर्हितम्)]

—D9 T2 G2.3 M1 cont while Dt D6.8.14 T1.3 G1 M2.3 all Cs ins after 22

769* एवं राजा विनि श्वस्य समाधिं संदधे तत ।

[D4 विनिश्चित्य T3 संदधे G3 M3 विदधे (for संदधे) G1 damaged (for तत)]

Colophon. Ś1 Ñ V B D1.10-13 om (continue the Sarga) —*Kāṇḍa name* D1.3 अयोध्या° —*Sarga name* Dt D4.8.13.14 S om. D1.2.7.9 कन्याकुब्जकरणे (D9 °ख्याने) —*Sarga no.* (figures, words or both) D4 om both. Dt D4.8.13.14 S 32 D1.7 25 D2 26, D9 35 —After colophon, T3 concludes with श्रीरामचन्द्राय नमः, G1.2.3 M1 श्रीरामाय नमः; G3 श्रीमते रामानुजाय नमः

32

Ś1 Ñ V B D1.10-13 cont. the previous sarga.

1 ^b) T3 कुशनाभश्च Ś1 D5.13 वा सुता (for धीमतः) D7 om. (hapl) from 1^c up to l. 1 of 770* —^cd) D13 शरणे T3 पार्श्वे, Cm g t as in text (for चरणौ) Ñ V B D1-3.10.11 गत्वा; D13 नत्वा (for स्पृष्ट्वा) Ñ1 द्रुयम् (for न्यातम्) G3 M3 अपाभवीत् Ś1 D5.13 अभिवाद्य पितु पादौ सर्वा वचनमब्रुवन् (Ś1 D13 °ब्रवीत्).

2 ^a) Ś1 D5.13 सर्वत्रग (D13 °गत) सोऽस्मान् (for सर्वात्मको राजन्) —^b) Cb प्रधर्षयितुम् (as in text) Cm इच्छति (as in text) Ś1 D5.13 नैच्छद्धर्षयितु प्रभु (D13 विभु), Cg t as in text (for ^b) —^d) Ś1 °वेक्षत, D5.13 पर्यवेक्षत (D5 °क्ष्य तं) (both sic), T3 °वेक्ष्यते, Cm as in text (for प्रत्यवेक्षत) ⁂ Ct अशुभ - अपेक्षते स्म ⁂ —For 2 Ñ V B D1.2.7.10.11.13 M4 subst

770* वायुरस्मानुपागम्य बलवान्काममोहित ।
उत्क्रम्य धर्ममर्यादां प्रधर्षयितुमुद्यत ।
सोऽस्माभिरुक्त सर्वाभिर्वायु कामवशं गत ।

[D7 om l. 1 (cf v.l. 1) —(l. 1) D2 °गत्य (for उपागम्य) V3 बलवद् (for बलवान्) —(l. 2) V3 चक्रे हि D2.3.7 न्युत्क्रम्य (for उत्क्रम्य) V1 [अ]धर्मं (for धर्म) —(l. 3) B3 reads from first वा up to 3 in marg V3 रक्षे (for वाग) D11 om from गत up to भवति in l. 1 of 771*]

3 D11 om. 3 (cf v.l. 2 [770*]) D2 om. (hapl) 3^ab B3 reads 3 in marg (cf v.l. 2) —^a) Ś1 D5.13 °वत्यो, D1 °गुप्ता, D9 °मत्यो (sic) (for पितृमत्यः) Ś1 D5.13 वय सर्वा, Ñ V B D1.2.7.10.13 स्म भगव(Ñ1 °*)न्, M4 च भगवन् (for स्म भद्रं ते) —^b) Cg k t स्वच्छन्द न (as in text) Ś1 D5.13 न स्वातन्त्र्यमुप(Ś1 °पा)स्थिता; Ñ V B D1.2.7.10.13 M4 न स्वच्छंदचरा वय, D9 न स्वच्छंद मुपस्थिता —Ś1 D5.13 om (hapl) 3^c–4^b —^c) Ñ V B D1.2.7.10.13 M4 नोऽस्मिन्यावस्त्व; D9 नो मदी° [sic] Cg k t as in text (for नो वृणीष्व त्वं) —D1 om from 3^d up to the prior half of l. 2 of 771* —^d) Cm k दास्यते (as in text) Cg t दास्यति Ñ V B D1.2.7.10.13 M4 न्यासतो यदि मन्यसे

4 Ś1 D5.13 om 4^ab (cf v.l. 3) —^a) D9 पापानु बिद्धेन —^b) D1 प्रतीक्षता; Cm g k t as in text (for प्रतीच्छता) —^c) Dt D4.14 G1.4 M2.3 Ck ब्रुवत्य, Cg t as in text (for ब्रुवन्त्य) Ś1 D5.13 इति तत्र ब्रुवाणा स्म (D5 स्मो) —^d) Ś1 D5.13 वायुनोपहता Dt D4.8 °भिहता; T1 °भिमता, Cm g k t as in text (for वायुना निहता) —For 4 Ñ V B D1-3.7.10.11.13 M4 subst.

771* न वयं स्वैरचारिण्य प्रसीद भगवन्निति ।
इत्युक्त कुपितो वायु प्रविश्याङ्गानि न प्रभो ।
बभञ्ज बलवांस्तेन सर्वा कुब्जीकृता वयम् ।

तासां तद्वचनं श्रुत्वा राजा परमधार्मिकः ।
प्रत्युवाच महातेजाः कन्याशतमनुत्तमम् ॥ ५
क्षान्तं क्षमावतां पुत्र्यः कर्तव्यं सुमहत्कृतम् ।
ऐकमत्यमुपागम्य कुलं चावेक्षितं मम ॥ ६
अलंकारो हि नारीणां क्षमा तु पुरुषस्य वा ।
दुष्करं तच्च वः क्षान्तं त्रिदशेषु विशेषतः ॥ ७
यादृशी वः क्षमा पुत्र्यः सर्वासामविशेषतः ।
क्षमा दानं क्षमा यज्ञः क्षमा सत्यं च पुत्रिकाः ॥ ८
क्षमा यशः क्षमा धर्मः क्षमायां विष्ठितं जगत् ।
विसृज्य कन्याः काकुत्स्थ राजा त्रिदशविक्रमः ॥ ९
मन्त्रज्ञो मन्त्रयामास प्रदानं सह मन्त्रिभिः ।
देशे काले प्रदानस्य सदृशे प्रतिपादनम् ॥ १०

G I 35 34
B I 33 10
L I 30 34

[D3 om up to the prior half of l 2 (cf v l 3) D11 om l 1 except हि (cf v l 2 [770*]) —(l 2) D10 reads from the post half up to 5ᵇ in marg D2 °च D12 [ध]स्मातन (for [ज]ज्ञाति न) V1 मनु, D7 प्रभो (for प्रभो) —(l 3) V1 बलसेन (submetric) D2 3 7 बलवान्वायु, D11 बलवास्तात (for बलवास्तेन) B4 कुब्ज° (sic) M4 कुब्जा° (for कुब्जीकृता) D11 बहुशोपहता वय (for the post half)]

5 D10 reads 5ᵃᵇ in marg (cf v l 4) —ᵃ) Ś1 Dt D4-6 8 9 12 T3 G3 M3 तु (for तद्) Ñ V B D1-3 7 10 11 13 M4 इति तासा वच श्रुत्वा —ᵇ) Ñ V B1-3 D1 3 7 10 11 13 M4 कु(Ñ2 द)शनाभो नराधिप, B4 ✱✱नाभो जनाधिप —ᶜ) V2 इयुवाच Ñ V B1-3 D10 11 13 M4 ततो राम, B4 स ततो राम (hypermetric) D1-3 7 तदा राम (D7 °म) (for महातेजा) —ᵈ) Ś1 Ñ V B D1-3,5 7 10-13 इदं वच, Cg as in text (for अनुत्तमम्)

6 ᵃ) Ś1 D5 12 भद्रे कृतमिदं, Dt D8 T2 3 M2 3 °क्षमवता, M1 °वता, all Cs as in text (for क्षान्त क्षमावता) —D9 om 6ᵇ-7ᵃ —ᵇ) Ś1 D5 12 च°, Dt सुसमाहित, Cr g h t as in text (for सुमहत्कृतम्) —ᶜ) D3 एकमत्यम्, G2 ऐकपत्यम् (for ऐकमत्यम्) Ś1 उपागत्य —ᵈ) Ś1 D5 12 वै रक्षितं, G4 चावेष्टित, Cg t as in text (for चावेक्षित) —For 6 Ñ V B D1 3 7 10 11 13 M4 subst

772* यत्क्षान्त्योऽतिक्रमो वायो कृते यन्मे महत्प्रियम् ।
पुत्र्यो मे यच्च युष्माभि कुलचर्याभिरक्षिता ।

[(l 1) V3 स क्षान्तो, D3 यत्पतो (sic), M4 यत्क्षाम्यो (for यत्क्षान्त्यो) Ñ1 °क्रमे, V1 °क्रम, D2 विक्रतो (sic) D7 विक्रमो (for अतिक्रमो) D3 वायु (for वायो) D2 3,7 तु (for मे) V2 महाप्रिय, D10 ✱हत्प्रिय, M4 भवत्प्रिय (for महत्प्रियम्) —(l 2) D1 या च मे, D2 यच्च मे, D3 7 युष्माभिर् M4 यच्चापि (for पुत्र्यो मे) V2 यत्र, D1 पुत्रि, D2 पुत्र M4 पुत्रो (for यच्च) D2 3 मे पुत्र (for युष्माभि) Ñ1 V2 4 B1 2 (marg as above) D1-3,7 M4 कुलच्छाया, V2 कुलच्छाया (for कुलचर्या) D1 [अ]वि (for [अ]भि-) D13 कुलमाभिश्च रक्षित (for the post. half) D11 मद् कृत च युष्माभि कुल वै रक्षित मम]

7 D9 om 7ᵃ (cf v l 6) —ᵃ) G3 अहंकारो (sic) D13 om. हि (submetric) Ś1 D5 12 क्षमा पुत्र्य (D12 also क्षमापुरुष) (for हि नारीणा) —ᵇ) Ś1 D5 8 12 स्त्रियो वा, T3 G1 °हि, M2 क्षम तु, M4 क्षान्तिता (for क्षमा तु) D9 G1 च, Ck t as in text (for वा) Ñ V B D1-3 7 10 11 13 क्षमा पुत्र्यो (D1 °त्रि, D2 13 °त्रो [sic]) विशेषत —For 7ᶜ-10ᵇ, Ñ V B D1 3 7 10 11 13 M4 subst a passage given at the end of 10ᶜᵈ —ᶜ) Ś1 तद्वच, Dt D6 8 तच्च वै, D12 T1 2 G2 M1 तच्च यत्, G1 तत्र च, G4 तस्य यत्, Cv as in text (for तच्च व) D5 ख्यात (for क्षान्त) ❀ Cm क्षान्त तद्दुष्करम्। Cg च तत्क्षान्त क्षमा दुष्कर त्रिदशेषु रूपैश्वर्यसपन्नेषु विशेषतो दुष्करम्। Ct यत्तु दुष्कर यत्त्रिदश विषये क्षान्त कामवेगसहनं कृत तदतिदुष्कर। ❀ —After 7, Ś1 D5 12 ins, while D9 ins after 9ᶜᵈ

773* प्रालोऽय देशकालश्च सुपात्रप्रतिपादने । (cf 10ᶜᵈ)

Then all the above MSS (var) cont 775*

8 Cf v l 7 and 10 Ś1 D5 12 om from 8-9ᵇ T2 om. (hapl) 8ᵃᵇ —ᵃ) D9 सर्वा, G1 पुत्र (sic) (for पुत्र्य) —ᵇ) D9 समता च (for सर्वासाम्) —ᶜ) Dt D4 6 T3 सत्य, G4 यज्ञ (for यज्ञ) —ᵈ) Dt D4 6 T3 यज्ञश्, D8 यज्ञाद् (for सत्यं) D9 G1 3 M2 3 तु, D14 T1 2 G2 4 M1 हि (for च) G4 पुत्रका

9 Cf v l 7 and 10 Ś1 D5 12 om 9ᵃᵇ (cf v l 8) —ᵇ) D9 M1 Cg क्षमया (for क्षमाया) D4 नि°, D8 M2 [अ]धिष्ठित, D14 T1 2 G2 4 हि स्थित, T3 विष्ठितो, Cg as in text (for विष्ठित) —After 9ᶜᵈ, D9 ins 773* —ᶜ) D8 विसर्ज्य (for विसृज्य)

10 ᵃ) T3 मन्त्रज्ञान् (for मन्त्रज्ञो) —ᵇ) Ś1 प्रदाने, Cm g t as in text (for प्रदान) —For 7ᶜ-10ᵇ Ñ V B D1 3 7 10 11 13 M4 subst

774* देवाना च विशेषेण क्षन्तव्यमिति मे मति ।
दुष्कर च कृत मन्ये यद्वायो क्षान्तमीदृशम् ।
व्यभिचारकृत यस्मात्क्षीणोऽहं तेन सुव्रता ।
प्रदानसमय चैव मन्येऽहं योऽस्य सर्वश ।
गम्यतामिष्टत पुत्र्यश्चिन्तयिष्यामि वो हितम् ।   [5]
विसृज्य चैव ता कन्यास्तत स नृपसत्तम ।
तासा प्रदान धर्मज्ञो मन्त्रयामास मन्त्रिभि ।

[(l. 1) D1 3 7 देवेषु°, D13 पुत्रों चैव (for देवाना च) B2 (marg as above) विशेषेन (for विशेषेण) V1 सततं (for मे मति) —D1-3,7 om. l 2. —(l 2) V1 °तु, B1 D13

G 1 35 36
B. 1 33 11
L. 1 30 35

एतस्मिन्नेव काले तु चूली नाम महामुनिः ।
ऊर्ध्वरेताः शुभाचारो ब्राह्मं तप उपागमत् ॥ ११

तप्यन्तं तमृषिं तत्र गन्धर्वी पर्युपासते ।
सोमदा नाम भद्रं ते ऊर्मिलातनया तदा ॥ १२

सा च तं प्रणता भूत्वा शुश्रूषणपरायणा ।
उवास काले धर्मिष्ठा तस्यास्तुष्टोऽभवद्गुरुः ॥ १३

स च तां कालयोगेन प्रोवाच रघुनन्दन ।
परितुष्टोऽस्मि भद्रं ते किं करोमि तव प्रियम् ॥ १४

दुष्कृत°, B3 D10 सुकृत°, B4 सुदुष्कर (for दुष्कर च) D12 वदा यन्तेतद् (for मन्ये यदायो) V3 कामम्, M4 क्षान्तिम् (for क्षान्ताम्). —(l 3) V1 क्षान्ति°, D1 शाम्यातिचाला, D2 शुम्यातिचरिता, D3 7 शाम्या(D7 °स्य)तिचरित (all sic) (for व्यतिचारका) V4 B1 2 D12 यस्मात् (for तस्मात्) D3 प्रीतोह मम, D13 प्रातोश° (for प्रीतोऽ° तेन) D3 सुतुना (sic) (for सुवता) M4 व्यभिचार कुकासीन तेन प्रीतोस्मि सुव्रता —(l 4) B1 °सत्त्व, D12 प्रज्ञान° (for प्रज्ञासमय) M4 [अ]ि (for [ए]व) D3 मयतः सर्वथैव (sic) (for the prior half) B4 चाथ, D13 नाथ (for सोऽथ) M4 सुव्रता —(l 5) V1 2 इच्छत° (for इच्छ) Ñ3 B2 1 D10 गमिष्यामि तत° पुन्यह्, D12 प्रगम्यातस्मित पुन्यश्च, D13 गम्यतामिच्छया पुष्यत् (for the prior half) V2 व्यपरिष्यामि (for चिन्तयिष्यामि) D2 मोहित —D1-3 7 Mercad l. 6 7 after 775* —(l 6) B1 विसृष्य, D3 विसृज्य (for विसृज्य) V2 चैव°, V4 [ए]व हि ता (for चैव ता) D12 एव निरुज्य° (for the prior half) V3 तत स न नृपोत्तम, D2 3 7 राजा त्रिदशाधिका (= 9ᵈ) (for the post. half) —(l 7) D13 राज्ञ (for तासा) V1 प्रयात, B4 D12 प्रतान (for प्रतान) M4 मन्त्रज्ञो (for धर्मनो) D13 चिंतयामास (for मन्त्रयामास) D1-3 7 मंत्याता च(D2 सम)यामास प्रदान(D3 °न) सह(D1 गृह)मंत्रिभि)]

Ñ V B D1 3.7 10 11 13 M4 cont, Ś1 D5 8 13 ins after 773*

775* यदा पुत्री च ता कन्यास्तत्र कुब्जीकृता पुरा ।
कन्याकुब्जमिति ख्यात तत प्रभृति तत्पुरम् ।

[(l 1) D5 यद् (for यद्) D1 3 7 सर्वास् (for कन्यास्) Ś1 D5 8 13 कन्यास्तास् (by transp) B1 तत्र, D13 त च (for तत्र) V2 D8 13 कुब्जा(D13 °ब्जा)कृता Ñ3 marg M4 पुरे (for पुरा) —(l 2) Ñ V B2-4 D10 कान्य° B1 D7 11 कन्य° (for कन्याकुब्ज) D1 तदा (for तत°) B3 (marg also) गाधर B4 °पर (for तत्पुरम्)]

—After 775* D2 3.7 M4 ins l. 6 and 7 of 774* —Ś1 Ñ V B D1-3 5.7 10-13 M4 om 10ᶜᵈ —ᶜ) D4 देशकालौ, T1 G1 4 Cm देशकारे; Cg k as in text (for देशे काले) Dt D4 8 च कर्तव्य, Cr m g as in text (for प्रदानस्य) ※ Ct उचिते देशे काले सदृशे स्वकुलादिसदृशे पात्रे प्रदान कार्यमिति मन्त्रणक्रम । ※

11 ᵃ) V1 तस्मिन् (submetric) (for एतस्मिन्) Ñ2 एक (for एव) D1 after एव, तु wrongly written —ᵇ) Ś1 D5.13 चूलिर्, V1 3 D12 चूली, V2 D4 चुली, B1 चूदी, B4 (marg also) गूली, B3 हली, D1-3.7 चूलिर्, D8 चुट्टी, D13 चूडिन्, T2 3 G2.3 M चूडी (M4 °डिन्), G2 चूर्णी (for चूली) Ś1 Ñ V B D1-3 6 7 10-13 °नृपि, Dt D6 8 °मुनि, T3 °यशा (for महामुनि) —ᶜ) Ñ V B D1-3.7 10.11.13 ब्रह्मचर्य (for शुभाचारो) —ᵈ) D2 T3 ब्राह्मय (for ब्राह्म) Ś1 D5 13 ब्रह्मतेजा ह्य(Ś1 °जोभ्य)स्कृत, Ñ V1 B D1-3 7 10 चचार(D3 °ह) किल दुश्च(B1 °ष्क)र, V3-4 D11 12 चकार किल दुष्क(V3 D12 °श्च)र

12 ᵃ) Ś1 D5 13 तप्यमान, D4.6 8 T3 तपस्यतम्, Cg as in text (for तप्यन्त तम्) D8 12 तु तमृषिं (for मृषिं तत्र) —ᵇ) Ś1 D5 13 तमुवाच ह, Cr t as in text (for पर्युपासते) —For 12ᵃᵇ, Ñ V B D1-3.7 10 11.13 M4 subst

776* त ब्रह्मचारिण राम तप्यमान महत्तप ।

[D1-3 7 महाते परमचु ते, M4 ब्रह्मनिमितयति (for the post half)]

—ᶜ) Ś1 D3.5 7 12 13 सोमपा, D2 सोपमा, D8 सोमेदा, T3 सौमदा, M4 सोमगा, Cl t as in text (for सोमदा) Ñ V1 2 4 B D1-3 7 13 M4 गधर्वी, V3 गंधर्वा, D6 भद्रे ते, D13 गाधर्वी, Ch as in text (for भद ते) ※ Cg पर्युपासते अशुश्रूषत । भद्रे भद्रं भद्रमस्त्विति प्रयोग शुभोक्तित्वाद । ※ —ᵈ) S (except M1.4) ऊर्मिला Ś1 Ñ V B D1-3 5 7 9-13 M4 ऊ(D2 य, D10 -द्)णायु(V2 °वा, D1 °य, D8 13 °युर, D6 11 °योर्)दुहिता (B4 °तनया as in text), Cl t as in text (for ऊर्मिलातनया) D4-6 11 तथा, D13 पुरा, Cg t as in text (for तदा) —After 12 Ñ V B D10.11 13 ins, D1-3 7 subst for 13ᵃᵇ

777* नियम परमास्थाय सम्यक्परिचचार ह ।
पुरार्थिनी वचो राम महर्षभाविगामन ।

[(l. 1) V2 नियम वरम्, D2 निय * * *, D13 पर नियमम् (by transp) D7 आराध्य (for आस्थाय) D1-3.7 वै (for ह)]

13 ᵃ) Ś1 V2 B1 D5 तदा, Ñ V1.4 B2-4 D10 11.13 [अ]भवत्, V3 [अ]वसत्, D5 13 तथा, G3 तु त (for च त) ※ Ct वामिति प्रतियोगे द्वितीया । ※ Ś1 Ñ V B D5 10-13 प्रयता (for प्रणता) —For 13ᵃᵇ, D1-3 7 subst. 777* —Ñ V B D1-3 7 10.11 13 om 13ᶜᵈ —ᶜ) Ś1 D5.13 M4 काले, Cm g k as in text (for काले) Ś1 D5 13 धर्मज्ञस्, D4 T1 2 धर्मिष्ठस्, D8 14 धर्मिज्ञास् (sic) M4 धर्मज्ञास्य (sic) (for धर्मिष्ठा) —ᵈ) T2 G1 M4 मुनि, Cg k as in text (for गुरु)

14 ᵃ) Ś1 D5.13 तथा (for च ता) Cm g k t कालयोगेन (as in text) Ñ V B D10 13 M4 स तु काउस्य महत,

परितुष्टं मुनिं ज्ञात्वा गन्धर्वी मधुरस्वरम् ।
उवाच परमप्रीता वाक्यज्ञा वाक्यकोविदम् ॥ १५
लक्ष्म्या समुदितो ब्राह्म्या ब्रह्मभूतो महातपाः ।
ब्राह्मेण तपसा युक्तं पुत्रमिच्छामि धार्मिकम् ॥ १६
अपतिश्चास्मि भद्रं ते भार्या चास्मि न कस्यचित् ।
ब्राह्मेणोपगतायाश्च दातुमर्हसि मे सुतम् ॥ १७
तस्याः प्रसन्नो ब्रह्मर्षिर्ददौ पुत्रमनुत्तमम् ।
ब्रह्मदत्त इति ख्यातं मानसं चूलिनः सुतम् ॥ १८
स राजा ब्रह्मदत्तस्तु पुरीमध्यवसत्तदा ।
काम्पिल्यां परया लक्ष्म्या देवराजो यथा दिवम् ॥ १९

G 1 35 15
B 1 33 19
L 1 30 44

D1-7 13 स ता (D5 तो) हर्षेण महता, D11 तद कालेन महता —[b]) Ś1 D4 12 प्रावदीद् (for प्रोवाच) Ñ V B D1-3 7 10 11 13 M4 परितोषित (for समुन्नद) —[c]) T3 [अ]स्ति (for ऽस्मि) Ñ V2-4 B D10 13 [अ]ह भद्रे, V1 [अ]ह भद्र ते (hypermetric) D1 ते भद्रे (for भद्र ते) —[d]) Cm g करोमि (as in text) Ñ V B D1 10 13 M4 ब्रूहि किं करवाणि ते (B1 °भद्रे, D10 °मि ते [sic])

15 D8 om (hapl) 15[ab] —[a]) B4 परितुष्टि Ñ V1 2 4 B2-4 D1 10 13 M4 दृष्ट्वा (for ज्ञात्वा) —[b]) V1 3 D3 गन्धर्वी (for गन्धर्वा) Ś1 D2 3 5 7 12 °स्वरा, Ñ V B D1 10 11 M4 °राक्षर, Dt D6 °र स्वर, D13 °राक्षरा, T1 2 °स्वन (for मधुरस्वरम्) —[c]) Ś2 D3 12 परमोदारं, Ñ V B D1-3 7 10 11 13 M4 प्राञ्जलिर्भूत्वा (D1 M4 °र्वाक्यम्), T3 मधुर° (for परमप्रीता) —[d]) D2 14 T1 (*sn/ lns* as in text) 2 °कोविदा (D2 °दा), D11 तस्यापि तदा, Cg as in text (for वाक्यकोविदम्) Ñ V B D1 10 13 M4 वाक्य(D1 M4 इद)मात्महित(B1 °तम्)तदा

16 [a]) T2 समुदितो, M3 समुदित D4 *sup lin* T3 लोक, T3 ब्राह्म, all Cs as in text (for ब्राह्म्या) —[b]) M3 भूतमकल्मष, all Cs as in text (for भूतो महातपाः) —For 16 Ś1 D5 6(l 1 only for 16[ab]) 12 subst

778* ब्राह्म्या लक्ष्म्यानया ब्रह्मन्दीप्यसे ब्रह्मवित्तम ।
त्वत्तो लक्ष्म्यानया ब्रह्मन्पुत्रमिच्छामि धार्मिकम् ।

[(l 1) D5 दीयसे (for दीप्यसे) D12 om (hapl) from दीप्यसे up to the prior half of l 2 —(l 2) Ś1 तथा (for [अ]नया) The post half = 16[d]]
On the other hand Ñ V B D1 3 7 10 11 13 M4 subst

779* दीप्यसे परया लक्ष्म्या ब्राह्म्या त्वमनया यथा ।
तथाह पुत्रमिच्छामि त्वत्तो ब्राह्म्या श्रियान्वितम् ।

[(l 1) Ñ1 दीप्यसे B1 M4 ब्रह्म, D3 ब्राह्मया, D10 ब्राह्म (sic) (for ब्राह्म्या) D3 —था (for यथा) V2 चद्रश्चामलत्या यथा D1 ब्राह्मोत्तमतया यथा D11 यथा त्व महावित्तम (for the post half) —(l 2) V4 om B1 स्व, D3 illeg D7 हि (for [अ]ह) D2 वृत्ता, D3 ततो (for त्वत्तो) V3 त्रस्यो (sic) D11 13 ब्रह्म (for ब्राह्म्या) V3 श्रिता°, V1 B1 D1-3 7 °युत, B3(marg as in V3 also) 4 °श्रित (for श्रियान्वितम्)]
D1-3 7 cont

780* त्वयं प्रसादं कुरु मे त्वा (D1 त्वा)श्रिताह तपोधन ।

17 [a]) All Cs अपतिश्च (as in text) T3 [अ]स्म (sic) (for [अ]स्मि) Ś1 D1-3 5 7 12 13 न पतिश्चास्ति मे ब्रह्मन् —[b]) Ś1 D1-3 5 7 G2 न भार्या चास्मि (by transp) D12 न भार्या चास्मि (for भार्या चास्मि न) —[c]) All Cs उपगतायाश्च (as in text) Ś1 D1 2 5 7 12 ब्रा(D5 ब्र)ह्मण्येन तु(D1 च) संयुक्त, Dt D6 ब्राह्मेणो°, D3 ब्राह्मणेन तु संयुक्त, D4 T3 G2 M3 ब्राह्मणो°, D8 ब्राह्मेण तपसा युक्त —[d]) D2 सुता (for सुतम्) D8 पुत्रमिच्छामि धार्मिक (= 16[d]) Cm t as in text (for [d]) —For 17 Ñ V B D10 11 13 M4 subst, while Ś1 D1-3 5 7 13 ins after 17[ab]

781* स्वयं च वरये त्वाद भर्तारमपरिग्रहम् ।
अनन्यपूर्वां भज मा याचमाना यतव्रताम् ।

[(l 1) Ś1 D2 3 7 12 M4 [अ]ह त्वा, D1 हि त्वा D3 M4 [अ]ह त्वा (by transp) (for त्वाह) B2 4 वरयित्वाह Ś1 Ñ1 V2 3 B1 2 4 D2 12 13 °ग्रहा, V1 °ग्रहः, B3 सपरिग्रहं, D1 2 6 7 °ग्रहात्, M4 °ग्रह (sic) (for अपरिग्रहम्) —(l 2) D11 अनल्प (for अनन्य) D3 10-12 पूर्वं (for पूर्वां) Ś1 D3 भजमान(D2 °ना) V3 राज°, D1 2 6 7 12 M4 भज° (for याचमानां) Ś1 V1 2 °व्रत (V3 °त) Ñ1 V2 4 धृत°, B1 दृढ°, D1 जित°, D3 °धृता, D10 पति°, D13 अनु° (for यतव्रताम्)]

18 [a]) Ñ V B D10 11 13 M4 तस्यै, D1 तत, Cg k t as in text (for तस्या) Ñ V B1-3 D3 7 10 13 विप्र°, Ct as in text (for ब्रह्मर्षिर्) —[b]) Dt D6 8 G1 Ct ब्राह्म, M3 सुतम् (for पुत्रम्) B4 repeats ददौ पुत्र Ś1 D5 12 14 T1 2 G2 4 M1 तथाविध, Ñ V B D1-3 7 10 11 13 M4 य-(D10 *)थेप्सित (for अनुत्तमम्) —[c]) T3 G1 2 M1 ब्रह्मदत्तम् Ś1 Ñ V B D1-3 5 7 10-13 M4 ख्यात (for ख्यातं) —[d]) Ñ V B D1-3 7 10 11 13 M4 सोमवच (B1 2 D3 °त्) (for मानसं) V1 B2(marg also)शूलिन, V2 D11 चूलिन, B1 वृषिण, B3(marg also)कूलिन, B4 इलिन, D5 कलिन, D6 चुलिन, D8 चूह्लिन, D14 चूलिक, T G2 4 M Ck चूलिन, G1 Ckp चूलिक, Cv चूलिक Cg t as in text (for चूलिन) Ñ V B D1-3 7 10 11 13 M4 सुत (D1 °त) Cg k t सुत (as in text) Ś1 D5 12 सोमचूलिसुतो नृप

19 Ś1 D6 12 om (D6 12 hapl) 19 D2 3 7 transp 19 and 20 (D2 3 om 20[cd]) —[a]) G3 राज्ञ (for राजा) D1 14 T G2 4 M1 Cg सौमदेयस, G3 सोमदेयस (for ब्रह्मदत्तस्) Ñ V B D1-3 7 10 11 13 ब्रह्मदत्त तु (D3 °ताय, D3 °तोय, D7 °तोय) राज(D11 °*)षि —[b]) Ñ

G 1 35 45
B 1 33 20
L 1 30 45

स बुद्धिं कृतवान्राजा कुशनाभः सुधार्मिकः ।
ब्रह्मदत्ताय काकुत्स्थ दातुं कन्याशतं तदा ॥ २०
तमाहूय महातेजा ब्रह्मदत्तं महीपतिः ।
ददौ कन्याशतं राजा सुप्रीतेनान्तरात्मना ॥ २१
यथाक्रमं ततः पाणिं जग्राह रघुनन्दन ।
ब्रह्मदत्तो महीपालस्तासां देवपतिर्यथा ॥ २२
स्पृष्टमात्रे ततः पाणौ विकुब्जा विगतज्वराः ।
युक्ताः परमया लक्ष्म्या बभुः कन्या शतं तदा ॥ २३
स दृष्ट्वा वायुना मुक्ताः कुशनाभो महीपतिः ।
बभूव परमप्रीतो हर्षं लेभे पुनः पुनः ॥ २४
कृतोद्वाहं तु राजानं ब्रह्मदत्तं महीपतिः ।
सदारं प्रेषयामास सोपाध्यायगणं तदा ॥ २५

V B D2 3 7 10 11 13 M4 पुरमध्या(V6 °ध्ये, D13 °ध्य)वसत्तदा (D7 °त), D1 पुत्र(र)मध्यावसत्तदा, D9 G1 M1 Cg पुरीमध्या° —c) N2 D11 कापिल, V1-3 B1 2 D1 7 13 कापिल्य, V4 B3 D10 कापिल्ल, B4 कापिल्ल, D2 कापिल्य, D3 कपिल, D4 9 का(D8 क)पिल्ली, D14 कपील्या, G2 3 M Ck काम्पिल्या(G1 °ल्या, M2 °ल्लीं, M4 °ल्य), Cm t as in text (for काम्पिल्या) Ñ V B D1-3 7 10 11 13 नाम (B4 भूमौ) काकुत्स्थ (D2 3 7 नगर), M3 °भतया (for परया लक्ष्म्या) —d) Dt G1 दिवि (for दिवम्) Ñ V1 2 4 B D1-3 7 10, 11 13 देव(D13 वेद metathesis)राजसमद्युति, V3 देवराजसम क्षितौ —After 19 D2 3 7 ins. 782*

20 D2 3 (both om 20^{cd}) 7 transp 20 and 19 —a) Ś1 Dt D5 8 T2 सु, D4 स्व, Cm g k as in text (for स) Ś1 D2 3 6 7 13 M1 अकरोद्, Cm as in text (for कृतवान्) Ś1 राजन् (for राजा) —b) D2 कुशनाभ, D3 स, G3 तु (for सु) —For 20^{ab}, Ñ V B D1 10 11 13 subst while D2 3 7 ins after 19 (transp)

782* स श्रुत्वा परया लक्ष्म्या कुशनाभोऽन्वितो नृपम् ।

[D2 repeats 782* after l. 1 of 784* D1 तद् (for त) B4 [S]न्वित (for °न्वित) B4 नृप, D1-3, 7 13 गुणै (for नृपम्)]

—D2 3 om 20^{cd} —c) Ñ V B D1 10 11 13 ता कन्या (for काकुत्स्थ) —d) D6 13 दृष्ट, Cm as in text (for दातुं) D13 om तदा Ñ V B D10 11 13 प्रदातु(V3 °दृजा) मुपचक्रमे, D1 दातुकाम स भूपति —After 20, D1 ins.

783* पूजयामास धर्मज्ञो धर्मदत्तं महाबलम् ।

21 Ś1 om (hapl.) 21-23 D2 repeats 21 after 782*(1) —a) T3 त*°, M4 समा° (for तमाहूय) Ñ V B1 3 D10 11 13 स तमाहूय धर्मज्ञो(V4 °ज्ञ), B4 स तं चाहूय धर्मज्ञो —b) V2 धर्मदत्तं Ñ V B1-3 D4 10 11 T2 G1 M1 4 °पति, D1 नराधिप, D11 °पते (for महीपतिः). —c) Ñ V2 4 B D1 10 11 13 M4 तस्मै, D3 रा*, Cg as in text (for राजा) V1 ददौ तस्मै कन्यानां

22 Ś1 om 22 (cf v l 21) —a) Dt D4 5 G1 तदा, D1 तथा, D11 यथा, Cg as in text (for तत) k(ed) Cg पाणीन् —d) D11 तथा (for यथा) —For 22, Ñ V B D1 3 7 10 11 13 M4 subst.

784* यथाक्रमं स सर्वासां तासामनुपमद्युति ।
जग्राह विधिवत्पाणीन्ब्रह्मदत्तो नराधिप ॥

[(l 1) N2 सु, B4 हि, D11 13 च (for स) —After l 1, D2 repeats 782*, 21, l. 1 (784*) —(l 2) D11 विधिवत् V4 D13 M4 पाणिं, D1 6 11 पाणी (for पाणीन्)]

23 Ś1 om 23 (cf v l 21) —a) Dt D4 5 M3 Ct तदा, Cg k as in text (for तत) —b) D9 विकुब्जा (corrupt) (for विकुब्जा) D2 -ज्वरा, T2 -स्वरा (for -ज्वरा) D2, 3 6, 7 13 विज्वरे विमले (D2 °*) शुचि (D2, 3 °चि) —D2 7 transp 23^{cd} and 24^{ab} —c) Dt D1 3, 6-8, 12, 14 युक्त (for युक्ता) —d) Dt D4 6 8, 9 T1 G1 3 5 M4 5 Ct बभौ, Cg k as in text (for बभु) Ct प्राप्त T2 तथा (for तदा) G3 damaged for शतं तदा D1, 3, 5 7 13 कन्याशत (D13 °**)मभूत्तदा. ⊛ Cg शतं कन्या बभु । विसर्गलोप आर्षः । बभौ कन्याशतमिति पाठे तु, Ck कन्याशतमिति मकार लोप आर्षः । ⊛ —For 23 Ñ V B D1 10 11 13 M4 subst. while D2 3 7 ins after 23 (D3 7 after 24^{ab} transp)

785* तेन च स्पृष्टमात्रेषु ता पाणिषु गतव्यथा ।
बभूवु सर्वश कन्या रूपौदार्यगुणान्विता ।

[D2 3, 7 om l. 1 —(l 1) V4 तेनाशु (for तेन च) M4 तद् (for ता) V3 गतामय, D1 °ज्वरा (for गतव्यथा) D11 तेन संस्पृश्यमानास्ता सर्वा पाणा गतव्यथा —(l 2) D1-3, 7 सर्वा (for सर्वश)]

24 D2, 7 transp 24^{ab} and 23^{cd} —a) Ñ V1 2 B D1 2, 7 10 11 13 ता, V3 तां, V4 D11 M4 तां, Cg k t as in text (for स) D2 स्पृष्ट्वा, D3 *ष्ट्वा (for दृष्ट्वा) D5 T1 2 G2 3 4 M3 Cm, tp भग्ना, Cg k t as in text (for मुक्ता) —b) Ś1 D1-3 6 7 13 कुशनाभ(Ś1 D1 7 °भ)सुतास्तदा —After 24^{ab} D2 7 ins (om l 1) 785* —c) Cg हर्षं (as in text) Ś1 D1-3, 6, 7 13 हर्ष(D1 °र्षाद्)बाष्पा(D1 बाष्प्यः [sic] D13 °बाश्या)कुलेक्षण. —For 24^{cd}, Ñ V B D10 11 13 M4 subst.

786* विस्मयं परमं चक्रे मुमुदेऽभिननन्द च ।

[V1 D13 [S]वि°, V2 प°, V3 चाभिननन्द (hypermetric) (for ऽभिननन्द) D11 मुमुदेव नरेश्वर (for the post half)]

25 V2 om. 25 and 26. —a) B4 कृत्वोद्वाहं V1, 2, 4 D3 M4 च (for तु) Ś1 D6, 12 13 राजा(D13 °ज्ञा) वै (for

सोमदापि सुसंहृष्टा पुनस्य सदृशीं क्रियाम् । | यथान्यायं च गन्धर्वी स्नुषास्ताः प्रत्यनन्दत ॥ २६

G 1 35 51
D 1 33 26
L 1 30 51

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे द्वात्रिंशः सर्गः ॥ ३२ ॥

राजर्षे) —ᵈ) G₃ मह्यद्युतो Ś₁ D₃ ₁₃ महामुनिः Ñ₁ V₂,₄ B₂ ₂,₄ D₁ ₂,₇ M₄ रघूत्तम, Ñ₃ B₃ (in also as in B₁) V₁ D₂,₁₀ ₁₃ रघूद्वह, Dt D₆ ₃ ₅ महीपति Du रघूद्वहे (for महीपति) —ᶜ) V₃ अपयामास स तदा —ᵈ) G₁ damaged from पे up to सु in 26ᵃ Ñ V₂,₄ B D₁–₃ ₁₀ ₁₁ ₁₃ M₄ स्व(D₃ स)पुर परमार्चित (V₃ °मार्चितं, D₁₃ °मर्दिमत्), D₃ पुर परमधर्मवित्

26 V₃ om 26 G₂ missing up to सु (cf v l 25) —ᵃ) Ś₁ D₆ सोमदापि, D₆ सोमव्रता, D₁₃ सोमपायी, G₃ °सु (for सोमदापि) Ś₁ D₁ ₁₁ मु (Ś₁ सु)दा प्राप्य, Dt D₄,₆ ₅ T₁ सुतं दृष्ट्वा (for सुसंहृष्टा) —ᵇ) Ś₁ D₆ सदृशीं, Dt M₃ °शीं, D₄ ₅ ₁₄ T G₃ M₂ Cv r m सदृशं, D₁₃ °शा, Ck t as in text (for सदृशीं) Ś₁ D₆ ₁₃ M₃ प्रिया, D₉ कृतं, G₁ क्रिया, Cm k t as in text (for क्रियाम्) G₂ पुनस्सा° ॐ Cg पुनस्सदृशीं क्रियाम् । ॐ —ᶜ) G₁ तु (for च) M₁ यथया —ᵈ) D₆ स्नुषाः, D₃ सुदास्ता (for स्नुषास्ता) —For 26ᶜᵈ, Ś₁ D₁₃ subst

787* कन्या गृहीत्वा संपूज्य कुशनाभ तदा ययौ ।

—For 26 Ñ V₁ ₂ ₄ B D₁–₃ ₇ ₁₀ ₁₁ ₁₃ M₄ subst

788* तौ तदा सदृशैर्दारैरन्वित पुत्रमात्मजम् ।
मुमुदे सोमदा प्रीता दृष्ट्वा तामिनिनन्द च ।

[(l 1) B₁ स दृष्ट्वा, D₁ ₂,₁₃ स तथा D₂ ₇ ततश्च (for स तदा) D₁₁ स दर्शे तदा दर्शेद् (for the prior half) B₁ अर्चित (for मन्वित) —(l 2) D₁ ₂ ₇ (s)मौ तदा, D₁₁ ₁₃ सोमपा M₄ सोमता (for सोमदा) V₁ प्रीत्या, D₁ ₂ ₇ M₄ दृ(D₂ *)ष्ट्वा D₃ तत्र (for प्रीता) V₃ दृष्ट्वा तामिद्°, D₁–₃ ₇ M₄ गुणी(D₃ °*)तो° (M₄ ता) D₁₀ दृष्ट्वा सामिनन्दि च D₁₁ दृष्ट्वा सेपि° D₁₃ दृष्ट्वा चामि° (for the post half)]

—After 26 Dt D₄ ₆ ₈ ₉ ₁₄ S (except M₄) Ck t ins

789* स्पृष्ट्वा स्पृष्ट्वा च ता कन्या कुशनाभ प्रशस्य च ।

[D₁₄ T₁ ₃ G₁ M₁ ₃ दृष्ट्वा (for first M₃ for second स्पृष्ट्वा) D₆ तदा ययौ (for प्रशस्य च)]

Colophon —*Kanda name* Ś₁ Ñ₃ V₄ D₁ ₄ ₁₀ ₁₃ om V₁ ₃ B D₁₁ आदि°, D₃ अयोध्या° —Before Sarga name D₁₃ ins बालचरित —*Sarga name* Ś₁ D₁ ₃ ₆ ₇ ₁₃ वैवाहिको नाम, Ñ V B D₆–₁₁ ब्रह्मदत्तविवाहो(D₉ °ह) —*Sarga no* (figures words or both) Ś₁ Ñ₁ V₁ ₄ B₁ ₄ D₃ ₈ ₁₁ ₁₃ om Ñ₃ B₂ ₃ D₁₀ 35 V₃ 37, V₂ 34 Dt D₄ ₆ ₈ ₁₄ S 33 D₁ ₇ 26 D₂ 27 D₉ 36 D₁₃—काले—दत्त—नाम—त्रिंश —33 (dash indicates lacuna) —After colophon T₂ concludes with श्रीरामचन्द्राय नम , G₁ ₂ ₄ M₃ श्रीरामाय नम , G₃ श्रीसते रामानुजाय नम

३३

G 1 36 1
B 1 34 1
L 1 31 1

कृतोद्वाहे गते तस्मिन्ब्रह्मदत्ते च राघव ।
अपुत्रः पुत्रलाभाय पौत्रीमिष्टिमकल्पयत् ॥ १
इष्ट्यां तु वर्तमानायां कुशनाभं महीपतिम् ।
उवाच परमप्रीतः कुशो ब्रह्मसुतस्तदा ॥ २
पुत्रस्ते सदृशः पुत्र भविष्यति सुधार्मिकः ।
गाधिं प्राप्स्यसि तेन त्वं कीर्तिं लोके च शाश्वतीम् ॥ ३
एवमुक्त्वा कुशो राम कुशनाभं महीपतिम् ।
जगामाकाशमाविश्य ब्रह्मलोकं सनातनम् ॥ ४
कस्यचित्त्वथ कालस्य कुशनाभस्य धीमतः ।
जज्ञे परमधर्मिष्ठो गाधिरित्येव नामतः ॥ ५
स पिता मम काकुत्स्थ गाधिः परमधार्मिकः ।
कुशवंशप्रसूतोऽस्मि कौशिको रघुनन्दन ॥ ६
पूर्वजा भगिनी चापि मम राघव सुव्रता ।
नाम्ना सत्यवती नाम ऋचीके प्रतिपादिता ॥ ७

33

1 ^{a}) B3 कृतोद्वाहो Ś1 D5.13 तदा D2.3.7 ततस्, T3 कृते (for गते) —^{b}) D13 ब्रह्मदत्तो Ś1 तदा नृप, Ñ V B (B1 marg) D1.2.10.13 नराधिपे, D3.6.7.11.12 M3.4 नराधिप (D2.7 °प), M1 तु° (for च राघव) —B1 reads from 1^{c} up to 3^{b} in marg —^{c}) Ś1 Ñ V B D8.10–13 कुशनाभोय, D1.3.7 M4 पुत्रकामीया, Ct as in text (for पुत्रलाभाय) —^{d}) T3 G4 पौत्रम्, Cg पौत्रीम् (as in text) G1 अकल्पयत् (for अकल्पयत्) Ś1 Ñ V B D8.10–13 पुत्रीयामिष्टिमारभत् (Ñ V3.4 B3.4 °नयत्, B1.2 D10.13 °हरत्) D3.6.7 M4 राज्ञा चेष्टिमकारयत्, D9 पुत्रेष्टिं समकल्पयत्

2 B1 reads 2 in marg (cf v l 1) —^{ab}) Ñ V B D10.13 तस्यां च, D3 इष्ट्या तु, D6 °च, D9 °प्र (for इष्ट्यां तु) Ś1 D3.6.7.12.13 तदा नृप, Ñ V B D10.11 उपागत (B1 °मत), M4 महायशा (for महीपतिम्) D1.3 तस्यामिष्ट्यां तदा राम वर्तत्यां समुपागत —G3 damaged from परम up to पुत्रस् in 3^{a} —^{c}) Dt D4.6.8.9.14 T G1.2.4 M3.4 परमोदार (for परमप्रीत) —For 2^{cd} Ñ V B D1.8.10.11 subst

790* कुशो ब्रह्मसुत पुत्रमुवाच स तदा नृपम् ।

[D11 तत्र (for पुत्रम्) D1.8.11 कुशनाभमुवाच त (D11 ह) (for the post half)]

3 B1 reads 3^{ab} in marg (cf v l 1) —^{a}) D3.7 पुत्रस्, G3 damaged (for पुत्रस्) D9 शक्रसदृशो, D13 भविता° (for सदृश पुत्र) —^{b}) M3 सुधार्मिक Ñ V B D1.8.10.11 भविता (D11 सदृशो) नचिरादिव (V4 °द, D11 °ति) —T3 om (hapl) 3^{c}–6^{d} —^{c}) D13 गाधि, M3 (before corr sec m as in text) गाधिं (here and below) (for गाधिं) D3.7 लोकेऽस्मिन्, G3 M3 येन°, Cg k t as in text (for तेन त्वं) —^{d}) V4 B4 D9 लोकेषु —For 3^{cd} Ñ V1.3 B1–3 D1.8.10.11 M4 subst while V4 (reads in marg also) B4 ins after 3

791* मम वंशे महातेजा कौशिकोऽनुपमद्युति ।

[V4 कुशिको D3 तु महाद्युति, D11 [s]नुपम सदा]

4 T3 om 4 (cf v l 3) —^{a}) Dt उक्त्वा (sic) M3 मत्वा (for उक्त्वा) D3 ततो, G3 कुश (for कुशो) B1 D5.12 M1 Ctp नाम (for राम) —^{b}) D2.10 कुशनाभ, D7.8 °भि —G3 damaged from माविश्य up to त्र in 5^{a} —^{c}) Ś1 D5.12.13 आस्थाय (for आविश्य) D3 जगामोत्सृज्य चाकाशं —^{d}) Cg सनातनं (as in text) Ñ V B D1.3.7.10.11 M4 पुन(D3 °न्न [sic])रेव यथागत

5 T3 om 5 (cf v l 3) G3 damaged up to त्र (cf v l 4) —^{a}) D10 T2 °द्य, D11 कस्य क्वित्थ (sic) D12 °त्त्व (for कस्यचित्त्वथ) —^{c}) Ś1 सुतुष्टो, G2 M1 धर्मज्ञो (for धर्मिष्ठो) Ñ V B D1–3.7.10.11.13 M4 स(D13 प्र)जायत सु(V3 त)तो राम —^{d}) D4 G1 विश्रुत (for नामत) Ś1 D5.12 गाधिर्नाम सुतस्तदा, Ñ V B D1.3.7.10.11.13 M4 गाधिर्नाम महायशा, Ck as in text (for ^{d})

6 T3 om 6^{ab} (cf v l 3) —^{a}) N V B D1–3.7.10.11.13 M4 धर्मात्मा (for काकुत्स्थ) —^{b}) M4 गाथि (sometimes °थि also) (for गाधि) Ñ V B D1.3.7.10.11.13 M4 सत्य(V1 शक्र)पराक्रम —^{c}) G1 प्रभूतो (for प्रसूतो) Ś1 D5.12 कुशादर्थं प्रसूता स्म, Ñ V B1.3 D1.3.7.10.13 M4 कुशवंशोभवद्राजा (V3.4 °श्राजा [sic]) B2.4 °वंशोभवं चाहं (B4 राम), D11 °वंशोद्भवश्चाहं —^{d}) Ś1 D5.12 कौशिका (sic) N V B (B4 m also) D10.11.13 गाधिजो, Cg k t as in text (for कौशिको) D3 नाम नदन D13 हे रघूद्वह

7 G3 om (hapl) 7 10 G3 damaged from वंशा up to ह in ^{c} —^{a}) Ñ V B D8 (in also as in text) –11.13 M4 अनुजा, Cm g k t as in text (for पूर्वजा) Ś1 D5.12 चैव, V1 जज्ञे, D9 वापि (for चापि) —^{b}) D2.8.10 T1.2 G1 M1 सुव्रत Ñ V B D1.11 M4 मम जज्ञे (V1 चापि, V3 पुत्र) शुभव्रता (V1 °त); D10 समजज्ञे शुभव्रता —^{c}) B4 D1.3 G1 राम, T2 नामा (sic); M4 चापि, Ct as in text (for नाम) —B3 reads 7^{d} in marg —^{d}) V3 मरीचीके (hypermetric) M4 सार्चीक (for ऋचीके)

सशरीरा गता स्वर्गं भर्तारमनुवर्तिनी ।
कौशिकी परमोदारा सा प्रवृत्ता महानदी ॥ ८
दिव्या पुण्योदका रम्या हिमवन्तमुपाश्रिता ।
लोकस्य हितकामार्थं प्रवृत्ता भगिनी मम ॥ ९
ततोऽहं हिमवत्पार्श्वे वसामि नियतः सुखम् ।
भगिन्याः स्नेहसंयुक्तः कौशिक्या रघुनन्दन ॥ १०
सा तु सत्यवती पुण्या सत्ये धर्मे प्रतिष्ठिता ।
पतिव्रता महाभागा कौशिकी सरितां वरा ॥ ११
अहं हि नियमाद्राम हित्वा तां समुपागतः ।
सिद्धाश्रममनुप्राप्य सिद्धोऽस्मि तव तेजसा ॥ १२
एषा राम ममोत्पत्तिः स्वस्य वंशस्य कीर्तिता ।
देशस्य च महाबाहो यन्मां त्वं परिपृच्छसि ॥ १३
गतोऽर्धरात्रः काकुत्स्थ कथाः कथयतो मम ।
निद्रामभ्येहि भद्रं ते मा भूद्विघ्नोऽध्वनीह नः ॥ १४

G I 36 14
B I 34 14
L I 31 14

8 G3 om 8 (cf v l 7) —b) Cg k t as in text (for b) —For 8ab Ś1 D1 3 5 9 13 subst

792* भर्तारमनुगच्छन्ती सशरीरा दिवं गता ।

[D3 *शरीरा D1 सा गता च सुरालय (for the post half)]

while Ñ V B D10 11 12 M3 subst

793* भर्तृभक्त्या च तेनैव सह गत्वा सुरालयम् ।

[Ñ V1 B2.3 (m as above) D10 तेनैव (for भर्तृ) V3 भर्तृभक्त्यासमायुक्ता (for the prior half) V2 तत्र गता, M3 गता सह (for सह गत्वा)]

—c) D1-3 7 M3 [इ]ति परिख्याता (D3 °*) (for परमोदारा) ☞ In Ñ1 fol are missing for the portion from नदी in d up to I 52 20b (up to स्थानात्) —d) Ś1 सात्र वृत्ता, B1 D1 3 7 M3 प्रवृत्तेयं, Dt D4 8 9 T3 G1 3 M1 2 Ct प्रवृत्ता च, D10 या प्रवृत्ता (for सा प्रवृत्ता)

9 G2 om 9 (cf v l 7) —ab) Ś1 स्वर्गे, Ñ2 V1 3 4 B D10 13 स्वर्ग्या, V2 दुर्गा, D5 11 12 स्वर्गात्, T3 दिव्य, Cm g as in text (for दिव्या) D5 11 12 समाश्रिता D1 3 7 M3 भूत्वा पुण्यनदी राम हिमवत्प्रभवा शुभा —B1 om (hapl) 9c-11b G3 damaged from हित up to वत् in 10a —c) Dt D4 8 Ck t -कार्यार्थं, Cm g tp as in text (for -कामार्थं) Ñ2 V B2-4 D1-3 7 10 11 12 M4 इय(D1-3 M3 °म) पाव (Ñ2 B3 पाप, D12 शाप)विशु लोकान्(D1-3 7 M3 °कं) —d) D2 प्रवृत्ता —After 9 D1 3 7 ins

794* लोकस्य हितकामार्थं(9c) विख्याता भुवनत्रये ।

10 B1 G2 om 10 G3 damaged up to वत् (cf v l 9 and 7) —a) Ñ2 V2-4 B2 4 D10 11 M3 Cm t भक्तो V1 सुतो, D12 अहं, Cg k as in text (for ततो) Ś1 D3 12 हिमवत, D13 हि हिमवद् (for ऽहं हिमवत्) Ś1 D4 पा(D4 -पा)र्श्वं —b) Ñ2 V B2-4 D3 6 7 9 10 13 T1 2 G1 2 M1 2 नि(B4 D13 वि)रत (for नियत) Ś1 D5 12 निवसामि सदा (Ś1 यथा) Ñ2 V2-4 B2-4 D1 3 7 10 13 M3 सुखी, V1 सदा (for सुखम्) Ck t as in text (for b) —c) Ś1 भगिन्य (sic) Dt D4 8 9 14 T G2 M1 2 Ck t भगिन्या, D1 G1 2 M3 भगिन्या Ñ2 V B2-4 D1 3 6 7 10 11 12 M3 स्नेहतो राम —d) Dt D4 8 9 14 T G1 3 4 M Ck t कौशिक्या (G1 2 °क्या) Ñ2 V B2-4 D1 3 7 10 11 13 M3 नियतव्रत (V1 °व्रत) (for रघुनन्दन)

11 B1 om 11ab (cf v l 9) Ś1 om (hapl ?) 11-12cd —a) Ñ2 V B3 4 D8 10-13 सैषा, D1-3 7 M3 हि (for सा तु) B3 पुण्य (for सत्य) B2 रम्या, Dt 7 नाम्ना D1 3 राम, D13 पुण्यात् (for पुण्या) —b) D4 6 सत्य (for सत्ये) D6 13 च संस्थिता (for प्रतिष्ठिता) Ñ2 V B2-4 (B2 m also) D1 3 10 11 13 M3 सत्यधर्म(Ñ2 V1 B3 D1 3 10 °मत)परायणा(B4 °कर्मा), D2 राम सत्यपरायणा, Cm t as in text (for b) —c) D10 महाभाग —d) T2 G2 वरं (for वरा)

12 Ś1 om 12ab (cf v l 11) G3 damaged from म in a up to b —a) Ñ2 V1 3 B D10 13 च, V2 4 D1 3 6 7 11 12 तु (for हि) Cm g k t नियमाद् (as in text) Ñ2 V B D1 3 7 10 13 नियम(B1 °ह) कं(V1 4 B1 D1 किं) चिद्, D6 11 13 नियमस्थास्य (for नियमाद्राम) —b) D2 समुपस्थित (for °पागत) Ñ2 V B D1 3 7 10 13 आस्थाय(D1 3 7 °य) रघुनन्दन, D2 आस्थाय नियम गत, D6 11 13 सिध्यर्थं रघुनंदन —c) G2 * * * मम् (for सिद्धाश्रमम्) Ś1 Ñ2 V B1 3 4 Dt D6 8 10-13 M3 अनु प्राप्त D1-3 7 सिद्धाश्रमपदं यत्र —d) V3 D13 [ऽ]हं (for ऽस्मि)

13 a) V2 B2 G2 एष (sic), D2 सैषा (for एषा) Ś1 V B1 2 D1 3 7 11-13 M3 मयोत्पत्ति, B4 ममोत्पत्ति, G1 M3 महोत्पत्ति, Cg k t as in text (for ममो°) —c) Ñ2 V B D1 3 7 10 11 12 M3 वा(D8 वा)स्य (B1 राम, B3 [व]स्य च [by transp]) निर्वृ(V2 D2 °त्त, V3 4 B1 D13 °र्ति), Dt D4 8 9 हि°, D5 °महोत्पत्तिर्, G1 3 °भाग (for च महाबाहो) —d) V2 M3 यस्मात् D3 8 11 यन्मा (for यन्मां) D6 om त्वं (submetric)

14 a) Ñ2 V2-4 B1 3 4 D10 11 13 M3 स्थितो, D3 गते D7 9 गता, G2 ततो Cr m g k t as in text (for गतो) D8 -रात्रे, D6 -रात्र, D7 9 G2 -रात्रि Cr m g k as in text (for -रात्र) —b) Ś1 Ñ2 V B D1 3 7 10 13 M3 4 कथां (D3 कथा कथा, ditto.) (for कथा) —Ś1 D6 13 read D1 9 repeat (var) 14cd after 796* (D6 after 18) G3 damaged from ते in c up to ह in d —c) Ś1 Ñ2 V B D1 6 9-13 (D1 2 second time) भजस्व D1 (first time) 3 7 उपैहि (for अभ्येहि) D1 (first time) ते भद्र (by

G 1 35 15 B 1 34 25 L 1 32 15

निष्पन्दास्तरवः सर्वे निलीना मृगपक्षिणः ।
नैशेन तमसा व्याप्ता दिशश्च रघुनन्दन ॥ १५
शनैर्वियुज्यते संध्या नभो नेत्रैरिवावृतम् ।
नक्षत्रतारागहनं ज्योतिर्भिरवभासते ॥ १६
उत्तिष्ठति च शीतांशुः शशी लोकतमोनुदः ।
ह्लादयन्प्राणिनां लोके मनांसि प्रभया विभो ॥ १७
नैशानि सर्वभूतानि प्रचरन्ति ततस्ततः ।
यक्षराक्षससंघाश्च रौद्राश्च पिशिताशनाः ॥ १८
एवमुक्त्वा महातेजा विरराम महामुनिः ।
साधु साध्विति तं सर्वे मुनयो ह्यभ्यपूजयन् ॥ १९

transp) M4 उपैति निद्रा भद्रं ते —ᵈ) Cg k मा भूद्विघ्नो ध्वनि (as in text) Ś1 D5 9 (second time) 11.12 विघ्नो वै माध्वनोस्तु न (Ś1 वा), Ñ1 V1.2.6 B2-4 D1 (second time) 10 विघ्नोय माध्व(B4 साधु)नो(V1 माधुना)स्तु न, V3 B1 विघ्नध्वसो(B1 °नाशो)ध्वनोस्तु न, D1 (first time)-2.3 माध्वशो(D2 °धुना) विघ्नमस्तु न (D1 ते), D1 (second time gloss) न अध्वन अथ विघ्न निशाचरेभ्य मास्तु D12 विघ्नोय मास्तु मोधुना —After 14 B3 ins

795* प्रातरेव हि वक्तव्य च पृच्छसि रघूत्तम ।

15 ᵃ) V3 नि स्वंदास् (sic) D8 14 निष्पदास्, Cg k.t as in text (for निष्पन्दास्) Ś1 D1 2.6 7 11 12 निष्पद (D1 4 7 11 °स्पद)पणास्तरव —ᵇ) Ś1 V1 2.4 B D1.2.4.7 10-12 सलीन (B2.4 D2 10 12 °ना), Ñ1 V3 सलीना(V3 °ख), Cg t as in text (for निलीना) D8 प्रविलीनमृगादय —ᶜ) M4 [अ]व्यक्ता (for व्याप्ता)

16 ᵃ) G2 नशैर् (metathesis) (for शनैर्) Dt D4.8 Ct त्रिसृज्यते, Cr m.g h. वियुज्यते (as in text) —ᵈ) D1 (before corr) इव (for अव) D14 T1 2 G1 M1 अवभा (T2 °पा)स्यते, G1 2 M3 इव भास्यते, Cr.m g h.t अवभासते (as in text)

17 G2 damaged from शी in ᵃ up to लो in ᵈ —ᵃ) Dt D6 1 Ct उत्त्तिष्ठत Cg k °ति(as in text) —ᶜ) D1 ह्रदयन् (sic) —ᵈ) Dt D6 2 स्वया, M4 विभु (for विभो)

18 ᶜ) G1 -राजस- (for -राक्षस) —ᵈ) D9 ये चान्ये पिशिताशिन —For 16-18 Ś1 Ñ1 V B D1 2.5 7 10-12 M4 subst.

796* सूक्ष्मेणाञ्जनचूर्णेन नभ कृष्णमिवाञ्जितम् ।
प्रहनक्षत्रतारामि काञ्चनीभिरिवावृतम् ।
उदति चासौ शीतांशुर्लोककान्तो निशाकर ।
अंशुभि स्वैर्जगत्सर्वैर्धमातं ह्लादयन्निव ।
निशाचराणि सत्त्वानि दृप्त प्रचरन्ति च । [5]
यक्षराक्षसगणाश्चैव ये चान्ये पिशिताशना ।

[(l 1) D1.3 M4 [अ]ञ्जन(D3 °न)चूर्णेन, V2 चूर्णेनाञ्जनवर्णेन (for the prior half) D1 कृष्णम् (for कृष्णम्) Ñ1 V1 [अं]जित (sic) V3 B1 M4 [अ]ञ्जित V4 [अं]जित B4 [आ]ञ्जत D5 [अ]मित D11 [अं]शित (sic) (for [अ]ञ्जितम्) —B4 om. (hapl.) l 2 —(l 2) D1 न पदक्षत्र- (hypermetric) —B1 om from the post half of l. 2 up to the prior half of l. 3. Ś1 D4.12 कांचनाभिर् V2 नक्ष°; V1 °स्त्रितं (for स्त्रितम्) D5 काचनाभैरवां कृतां (sic) M4 कांचनाभिरिवावृत (for the post. half) —(l. 3) D5 उदितश्चाश्च —(l. 4) V3 °रत्वचौर्, B1 °स्वसैर्, D1 °श्चोत (for जगच्छैर्) Ś1 D1.3 5 7 11 12 स्वैरंशुभि (by transp) ह्लादयते (for the prior half) Ś1 V3 D1 2 धर्मार्तान् (D1 °र्ति), V1 2 D1.7 °र्ती, D2.10-12 °र्तां, M4 °र्ते (for धर्मार्तं) Ś1 D1.2.4 7 11.12 रघुनंदन (for ह्लादयन्निव) —Ś1 D1.3 om. l 5 —(l. 5) D13 सर्वाणि, V3 सत्त्वानि (ditto) (for सत्त्वानि) V3 कृत V1 दृप्त (for दृप्त) V2-4 B2 (m also) प्रति° B1 D11 M4 प्रवि°, B4 प्रय°, D5 °रति (for प्रतिचरन्ति) D1.2.7 हि (for च) D13 सत्त्वानि विचरति च (for the post. half) —(l 6) Ś1 D5 गणाश्चैव Ś1 V3 M4 °शिन B1 [s]पि निशाचरा (for पिशिताशना)]

Thereafter Ś1 D5 12 read D1 1 (after 18) repeat 14ᶜᵈ

19 ᵃ) D13 कौशिको वै (for महातेजा) —ᵇ) Ś1 विश्वामित्रो, G2 lacuna for रि (for विरराम) Ś1 D4.12 °मुनि, D7 °मति, D11 °द्युति (for महामुनि) —ᶜ) Ś1 D1 तत्, Dt D6.8.11.12 M4 ते (for तं) —ᵈ) D1.3 T1 G1.2 M1 3 ऋषयो (for मुनयो) Ś1 D1.11 प्रत्य°, Ñ1 V B D1 2.5.10 11 12 प्रशशसिर, G3 ह्यस्य° (sic) M1 सम° (for ह्यभ्यपूजयन्) —After 19 Dt D6.8.9 14 S Cm.g k.t ins.

797* कौशिकनामयं वंशो महाधर्मपर सदा ।
ब्रह्मोपमा महामान कुशवंश्या नरोत्तमा ।
विशेषेण भवानेव विश्वामित्रो महायशा ।
कौशिकी सरिता श्रेष्ठा कुलोद्योतकरी तव ।
इति तैर्मुनिशार्दूलै प्रशस्त कुशिकात्मज । [5]
निद्रामुपागमच्छ्रीमानस्तंगत इवांशुमान् ।

[(l 1) Dt D6 8 M4 Cm g k.t कुशिकानाम् D9 G1.2 कौशिका(D9 °को)ना तु(D9 °नाम) वंशोय (for the prior half) D6.9 M3 महा (for महान्) T2 महाधर्मपरत्वश्च (sic) (for the post half) —(l 2) G1 ब्रह्मोपम (for महोपमा) M4 च ह्यात्मा (for महात्मान) T1 G1 -वश्या M4 -वंशे (for -वंश्या) —(l 3) T1 विशेषव (sic) (for विशेषेण) G1 महा°, M2 महातेजा (for भवानेव) D9 महायश (before corr °शा) Dt D6.8 G2 M4 Cm.t विश्वामित्र महायश (for the post. half) —(l. 4) D6.8 T1 G1.2 M Cg च सरिच्छ्रे(T1 सरीत्श्रे)ष्ठा —(l. 5) Dt D6.8 मुनिभिस्, M4 एव° (for इति तैर्) D7

रामोऽपि सहसौमित्रिः किंचिदागतविस्मयः । प्रशस्य मुनिशार्दूलं निद्रां समुपसेवते ॥ २०

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे त्रयस्त्रिंशः सर्गः ॥ ३३ ॥

३४

उपास्य रात्रिशेषं तु शोणाकूले महर्षिभिः ।
निशायां सुप्रभातायां विश्वामित्रोऽभ्यभाषत ॥ १
सुप्रभाता निशा राम पूर्वा संध्या प्रवर्तते ।
उत्तिष्ठोत्तिष्ठ भद्रं ते गमनायाभिरोचय ॥ २
तच्छ्रुत्वा वचनं तस्य कृत्वा पौर्वाह्णिकीं क्रियाम् ।
गमनं रोचयामास वाक्यं चेदमुवाच ह ॥ ३

G I 37 3
B I 35 3
L I 32 3

G1 मुनिशार्दूल M3 (after corr as above) प्रस्थित (for प्रशास्त) D3 कौशिकाभज —(I 6) G1 °च्छ्रीमम्, M1 उपागत श्रीमान् (for उपागमच्छ्रीमान्) D4 14 T1 2 G2 4 M1 3 4 श्रीमान् रतम्बिर्दा (G2 M1 °र्दा)शुमान्, Ctp as above (for the post half) ⊛ Ck अस्तमितेत्यादि। अस्तगितोंशुमान् सूर्ये यस्मै स तथा। ⊛]

20 V2-4 B1 D1 om 20 V1 repeats 20 (var) before I 34 1 —a) Ś1 V1 (second time) B2 D2 3 5 7 11 12 राघवोऽपि ससौमित्रि —b) M3 कश्चिद् —c) Ś1 V1 (second time first time as in B2) D6 12 प्रशास्तन्, B3 4 D10 13 प्रणम्य, D2 प्रशस्य, Ck as in text (for प्रशस्य) D3 मुनिशार्दूल B3 D11 प्रदाशेस मुनिश्रेष्ठ —d) Ś1 Ñ1 B2-4 D2 3 4 7 10-13 M4 निद्रावशमुपेयिवान् (M4 °पागमत्) V1 (first time) निद्रावशमुपागत, (second time) निद्रा समुपेयिवान् (subtractric) Cg k t as in text (for d) ⊛ Ct सेवते सेवते स्म। ⊛

Colophon —*Kanda name* Ś1 Ñ2 V1 Dt D13 om V2-4 B D10 आदि°, D2 बालचरित्रे, D3 अयोध्या° —*Sarga name* Ś1 Ñ1 V B3-4 D1-3 5 7 11 12 (V2 adds शोणतीरनिवास before विश्वा°) विश्वामित्रयशस्तु (Ś1 V4 B4 D6 12 °वंश)कीर्तन (D12 °नो), B1 D9 विश्वामित्रवंशवर्णन, D10 विश्वामित्रवंशोनुकीर्तित —*Sarga no* (figures words or both) Ś1 V1 B1 4 D3 8 11 12 om Ñ2 B1 2 D10 36 V3 38 V3 4 35 Dt D4 6 8 14 S 34 D1 2 27, D2 28 D9 37 D12 —काडे—मित्र—कीर्तन पङ्क्ति —*After colophon* T2 concludes with श्रीरामचन्द्राय नम, G1 2 4 M1 श्रीरामाय नम, G3 श्रीमते रामानुजाय नम

34

☞ Ñ1 missing sarga 34 (cf v l I 33 8) —Before 1, V1 repeats I 33 20

1 a) M4 सुसुप्ता (for उपास्य) M4 ते (for तु) Ś1 D3 13 क्षपीणा तु ततस्त (D12 °द्रा)तेषां, Ñ2 V B D1-3 7 10 11 13 ते रात्रिशेष (D2 °षे) सुपु (V2 °प्त्व [sic])तु —b) Ś1 V2 4 Dt D1-5 7 9 12 14 T2 G1 शोणकूले, Ñ2 V1 3 B D10 11 13 M4 शोणतीरे (for शोणाकूले) Ś1 D3 12 मनोहरे, Ñ2 V B D1 10 11 13 M4 महा(D11 °)र्षय, D2 3 7 समाहिता (for महर्षिभि) —c) Ś1 D6 तु (for सु) Ñ2 V B D1-3 7 10 11 13 M4 प्रभातायां तु (V2 3 B1 2 च) शर्वर्यां

2 D1 reads 2abc in marg (sec m) —b) Ś1 D3 6 12 G2 पूर्वे (for पूर्वा) —For 2ab Ñ2 V B D10 11 13 M4 subst D1 ins after 1 while D2 3 7 subst for 2

798* कौसल्यामातरुत्तिष्ठ सुप्रभाता निशा तव ।

(D3 7 सुत, D11 -सुत (for मातर्) B1 च दे निशा, D1 °च न (for निशा तव)]

—c) M3 नरशार्दूल (for [उ]त्तिष्ठ भद्रं ते) Ñ2 V B D1 10 11 13 M4 पूर्वा (V3 4 °र्वे) संध्यामुपास्यैना (M4 °स्येमा) —d) Ś1 D3 12 गमन पुन, V4 गमनायालि, B3 4 गम नेताभि, M4 गमनं चैव (for गमनायाभि) V3 -रोचय

3 a) Ñ2 V B1 3 4 D1 10 11 13 M4 तच्छ्रुत्वो वाक्य रामोऽपि, B2 श्रुत्वोवाच च रामोऽपि —b) Ś1 Ñ2 V2 4 B3 4 D1 4 5 10 12 G1 पूर्वाह्णिकीं (Ś1 D3 12 °कं), V3 B1 D9 M4 पूर्वाह्णिक, B2 D13 पौर्वाह्णिक, Cg as in text Ck °ह्णिकीं (for पौर्वा-

G 1 37 4
B 1 35 4
L 1 32. 4

अयं शोणः शुभजलो गाधः पुलिनमण्डितः ।
कतरेण पथा ब्रह्मन्संतरिष्यामहे वयम् ॥ ४

एवमुक्तस्तु रामेण विश्वामित्रोऽब्रवीदिदम् ।
एष पन्था मयोद्दिष्टो येन यान्ति महर्षयः ॥ ५

ते गत्वा दूरमध्वानं गतेऽर्धदिवसे तदा ।
जाह्नवीं सरितां श्रेष्ठां ददृशुर्मुनिसेविताम् ॥ ६
तां दृष्ट्वा पुण्यसलिलां हंससारससेविताम् ।
बभूवुर्मुदिताः सर्वे मुनयः सहराघवाः ।
तस्यास्तीरे ततश्चक्रुस्ते आवासपरिग्रहम् ॥ ७

द्विर्षि) Dt D3.4.5 T3 कृतपौर्वाह्णिकक्रिय (T3 °र्वा [sic]) —°) Ś1 V4 D3.12 G1 बो(V4 G1 घो)दयामास —d) G2.3 [ए]वद् (for [इ]दम्) Ñ2 V B D1-3.7.10.11.12 M4 वचनं चेदमब्रवीत्

4 D3.4.7 read accu. sing for nom sing in 4ab —a) D4 (before corr) तोय (for शोण) ⊛ Ch.t शोणैव शोण इति व्यपदिश्यत । ⊛ Ś1 V B D1.4.5.7.10.11.12 M4 शुचिजलो (D2.4.7 °ले), V3 शुचिजनो D12 शुचिजालौ (sic) (for शुभजलो) —b) V1 अगाध (hypermetric) D1 गाधं, D10 Cm.k.t [अ]गाध, Cg as in text (for गाध) Ś1 D5.11.12 ह्यगाध पुलिनान्वित, D6 गाधं पुलिन मास्थिता —c) Ś1 D4.11 कथमेष(Ś1 °तं), V1.2 B2.3.4 D11.12 कतमेन, V3 वयं कन (for कतरेण) Ś1 D4.5.11.14 यथा, B4 वदो (for पथा) —d) Ś1 D3.12 तरिष्याम सुखं Ñ2 V2-4 D10.11.12 तरिष्याम इमे, V1 भविष्याम इम (sic) Cm.g.t as in text (for संतरिष्यामहे) V3.4 स्वयं (for वयम्) —After 4 Ś1 D4.11.12 ins 1 4 of 800*

5 Ś1 D4.5.11.12 om 5ab —a) Ñ2 V B D12.13 इत्युक्तः प्रत्युवाचाथ, G1 राघवेणैवमुक्तस्तु —b) Ñ1 V B D10.11 इदं वच ; G1 °हुष (for ऽब्रवीदिदम्) —After 5ab Ñ1 V B D10.12 (B3 D12 repeat l. 3 after 7 and 7ab resp.) ins. l 3-4 of 800* —c) D4.10 ममारि(D10 °द)ष्टो —After 5 B1 ins.

799* अनेन राम गच्छाम सुखेन च निरामयम् ।

—After 5, K(ed) ins

799A* एवमुक्ता महर्षयो विश्वामित्रेण धीमता ।
पश्यन्तस्ते प्रयाता वै वनानि विविधानि च ।

6 a) D11 दीर्घम् (for दूरम्) —b) V2 V B D1.10-12 च (for ऽर्ध) Ñ2 B3 D4.14 T3 G2 तथा (for तदा) —c) B4 सरित V4 जाह्नवीं तु सरिच्छ्रेष्ठां —d) D12 ** दु (for ददृशु) Ñ2 V B D4.10-12 परमेश्वर (for मुनिसेविताम्)

7 D10 om. 7abcd —a) Ñ2 V B D12 तां तु शुचिजलां दृष्ट्वा —b) Cg.k.t सारस (as in text) D6 हंससार समन्वित° T3 हंसक्रौंचसमायुतां —Ś1 B3 (after 7) D4.8 (after the first occurrence of 10cd here) 14.11 (B3 D12 read l 3 & 4 after 5ab, B3 repeating l. 3 after 7 D12 after 7ab resp.) ins. after 7ab Ñ1 (Ñ1 missing) V B1.3.4 D10 ins l. 3-4 only after 5ab, D1.4.7 M4 subst for 4c-7d while D11 ins. l. 4 only after 4

800* (4cd) कथमेतां तरिष्यामो गन्तव्यं वा कुतो मुने ।
(5ab) इत्युक्त प्रत्युवाचेदं विश्वामित्रो महामुनि ।
रामं कमलपत्राक्षं हर्षयन्निदमब्रवीत् ।
गाध एष महाबाहो तरितव्यो यथासुखम् ।
इतश्चैवयोजनादूर्ध्वं संतरिष्याम जाह्नवीम् । [5]
अस्मिन्नेव समुत्तीर्य तीर्थं शोणमिमं नदम् ।
(5cd) एष पन्था शिव क्षेम स्वादुमूलफलोदक ।
अनेन राम यास्याम पथा सुखमनामयम् ।
(6) { ते तमध्वानमचिरात्सुखेनोत्तीर्य जाह्नवीम् ।
ददृशुर्मुनय शिवा माधवीं श्रमनाशनम् । [10]
(7ab) तां तु शुचिजला दृष्ट्वा गङ्गां मुनिजनप्रियाम् ।

[(l. 1) D1-3.7 M4 क(D2 य, M4 त)मिमेतां (for कथमेतां) D2 गमिष्यामो (for तरि°) B3 च D1 तु (for वा) B3 D5 महा, D11 गतो (for कुतो) D1 मम, D5 वच (for मुने) —(l 2) D1-3.7 °यशा, M4 शुभवन° (for महामुनि) —(l 3) Ñ2 V B D1.10.11 M4 (B3 D12 first time) तदा संहर्षयन्निव (for the post half) —D1-3.7.8 M4 om Ś1 D4.11.12 ins l. 4 after 4 —(l 4) Ś1 D4.11.12 सोमतीर्थाय एवोत्र (for the prior half) Ś1 V1 B3 D4.11 °तव्य V3 V4 अति°, B1 °ष्यामो (for तरितव्यो) —(l. 5) D1.3.7 दिन M4 [5]पि (for वि) B3 D5 M4 संतरिष्यामि —(l 6) B1 तस्मिन् D1-3.4.7.12 M4 तीर्थे Ś1 D4.5 M4 इद (for इम) M4 जल (for नदम्) —(l. 7) D1 पथ (for पन्था)

—(l 8) D5 तात (for राम) B3 D1.5.12 यथा (for पथा) D2.7 देशोयं य(D1 स)मुखोप्य(D1 °थ) (for the post. half) —(l. 9) D6 ब्यविरम (for अचिरात्) B1 M4 ततारे शोण(M4 °ध्यान)मचिरात् (for the prior half) M4 [अ]तीता (for [उ]त्तीर्य) —(l. 10) D2 ददर्श (sic) (for ददृशु) D6 शुभा (for शिवा) M4 नातिप्रसन्नमन्वितां (for the post. half) —(l. 11) The prior half = 7a in D12. B3 भंद°, D6 ते तां (by transp) (for तां ते) B3 स्थिता (for दृष्ट्वा) D5 तस्तरे विमलं इदा (for the prior half) D13 [आ]श्रमं (for प्रियाम्)]

—cd) D6 बाधाक- (for बभूवु) D12 मुनय (for मुदिता) D11 सुप्रसन्नदिता (sic) (for मुनय) Ñ2 V4 B1 D1 D1-3.4-6 T3 G1.2 M4 transp. मुदिता and मुनय D5 °राघव D1-3.7 राघवे(D1 °वम्) तदा (for सहराघवा) Ś1 D4.5.12 राघवौ मुनयस्तदा(D6 °था) (for d) —e) V3 बसाम Ś1 D4.11 च ता V B1.4 D4.7.11.12 G2 M4 तदा D1 अल्प (for ततस्) Dt D3.4.8 T3 तदा सर्वे (for

ततः स्नात्वा यथान्यायं संतर्प्य पितृदेवताः ।
हुत्वा चैवाग्निहोत्राणि प्राश्य चामृतवद्धविः ॥ ८
निविशुर्जाह्नवीतीरे शुचौ मुदितमानसाः ।
विश्वामित्रं महात्मानं परिवार्य समन्ततः ॥ ९
संप्रहृष्टमना रामो विश्वामित्रमथाब्रवीत् ।
भगवञ्श्रोतुमिच्छामि गङ्गां त्रिपथगां नदीम् ।
त्रैलोक्यं कथमाक्रम्य गता नदनदीपतिम् ॥ १०
चोदितो रामवाक्येन विश्वामित्रो महामुनिः ।
वृद्धिं जन्म च गङ्गाया वक्तुमेवोपचक्रमे ॥ ११
शैलेन्द्रो हिमवान्नाम धातूनामाकरो महान् ।
तस्य कन्याद्वयं राम रूपेणाप्रतिमं भुवि ॥ १२
या मेरुदुहिता राम तयोर्माता सुमध्यमा ।
नाम्ना मेना मनोज्ञा वै पत्नी हिमवतः प्रिया ॥ १३
तस्यां गङ्गेयमभवज्ज्येष्ठा हिमवतः सुता ।
उमा नाम द्वितीयाभूत्कन्या तस्यैव राघव ॥ १४
अथ ज्येष्ठां सुराः सर्वे देवतार्थचिकीर्षया ।
शैलेन्द्रं वरयामासुर्गङ्गां त्रिपथगां नदीम् ॥ १५

G 1 37 17
B. 1 35 16
L. 1 32 22

वनाश्रकुल). —After 7ᶜ, T3 wrongly repeats 7ᵈᵉ —ᶠ) Ñ2 V3.4 B3.4 D10.14 T1.3 G2 M1.3 त आ° (without hiatus) B1 तीर्त्वा°, B2 G1.2 M2 तदा°, Dt D4.6.8 T2 पङ्कवास, D1 तोया°, D11 सर्वा°, D13 तत्रा°, G4 M4 तत्र°, M5 सदा° (for ते आवास) Ś1 D2.3.5.7.9.12 निवास मुनयस्तदा (D9 °श्च ते).

8 ᵃ) Ś1 D5.11.13 सर्वे (for स्नात्वा) Ś1 Ñ2 V B D5.9.10.12.13 M4 -काल, D2-5.7.11 -कामं, Cg as in text (for न्याय) —ᶜ) Ñ2 V3.4 B1.3.4 D10 कृत्वा (for हुत्वा).—ᵈ) V3 प्राप्य, D8 illeg (for प्राश्य) D14 T1.2 G4 [अ]नुत्तम हविः, Cm g k t as in text (for [अ]मृतवद्धविः)

9 ᵇ) Dt D6.8 शुभा, Cg as in text (for शुचौ) —ᶜ) D3 विश्वामित्र (for विश्वामित्रं) —ᵈ) Ñ2 परिचर्य. —After 9 Dt D4.6.8 Ct ins

801* विधिवाश्च यथान्याय राघवौ च यथार्हत ।

10 D8 reads 10ᵃᵇ after 7ᵃᵇ repeating here —ᵃ) Ś1 Ñ2 V B D1.2.5.7.9 (second time).13 G1 M4 Cg अथ (Ś1 D5 दसस्, D11 वाक्य) तत्र तदा, D8 अथ° (for संप्रहृष्टमना) —ᵇ) Ś1 Ñ2 V B D5.9 (second time)-13 G2 M1 अभाषत, D1-3.7 G1 M3-4 अपृच्छत, Cg as in text (for अथाब्रवीत्) —ᶜ) D8 इ** (for इच्छामि) —ᵈ) Ś1 D6 M2 use nom sing for accu sing Ñ2 V B D1.3.7.10.11.13 M4 यथेयं सरितां वरा, Cg t as in text —ᶠ) M5 कथं त्रैलोक्यम् (by transp) Ñ2 V B2-4 D10.13 M4 त्रिलोक (Ñ2 V1.2.4 D13 त्रैलोक्य) पथगा गता, B1 त्रैलोक्य पावनी गता, D11 त्रैलोक्यपथमागम्य —ᶠ) V3 सदा तत्र (for गता नद)

11 ᵃ) Ś1 D1.3.5.7.9.11.12.13 नोदितो, V1.2 D11 देशितो (for चोदितो) —ᵇ) V3 °मना, D1 तदा° (for महामुनि) —ᶜ) Cm g k t वृद्धिं (as in text) Ñ2 V B D1.10.13 M4 जन्मसंभूतिं (for वृद्धिं जन्म च) —ᵈ) Ñ2 V B D1.10 M4 प्रोवाच प्रभवागमं (M4 °श्रयं) D2 प्रोवाच भगवांस्तदा, D13 प्राचष्टप्रभवागमम्

12 ᵃ) Ñ2 हि वरान् (for हिमवान्) B1 Dt D3.8-9 T1.2 G3 राम (for नाम) —ᵇ) Ś1 D1-3.6.7.11.12 रत्नाना (Ś1 °*) म्, Cm g k t as in text (for धातूनाम्) Ñ2 B1.2.4 D10.13 रत्नाकरसमन्वित, V1 वृहद्विविधरत्नाचित° (sic) V2 B3 रत्नाकरसमाचित (B3 m also °शता), V3 रत्नाकरसमर्चित, V4 रत्नाकरशताचित, M4 नैकरत्नसमाचित —ᶜ) D11 कद्रा (sic) (for कन्या) V3 स्वय (sic) (for द्वयं). Ñ2 V B D1-3.7.10.11.13 M4 जज्ञे, G3 जाते (for राम).—ᵈ) V1.2.4 B4 D3 T3 [अ]प्रतिमा (for [अ]प्रतिम)

13 ᵃ) Ś1 D2.5.9.11-13 सुमेरोर्, Ñ2 V B D10 मेरोस्तु D1.3.7 सुमेरु, M4 मेरोर्या, Cg k t as in text (for या मेरु) Ñ2 B3 D7.10 M4 नाम (for राम) —ᵇ) D8 तनयोर् (sic) (for तयोर्). T3 सुमध्यम —ᶜ) G2 M1 मेना (for नाम्ना) D14 reads वै in marg Ś1 Ñ2 V B D1.3.6.7.9-13 T1.3 G2 M1-3 (M3 after corr sec m as in text) Cg मनोरमा (V3 °भा) देवी (Ś1 D2.3.6.7.11.12 T1.3 Cg नाम, D8 M2.3 राम, G3 M1 नाम्ना), D4 G1.3 च मेनका रा (D4 ना) म (G3 °*) M4 मेनेति या राम (for मेना मनोज्ञा वै) G4 मेना मनोज्ञा वै नाम्ना (by transp) ※ Ck मनोरमेति मेनाख्या नाम ।, Ct या मेरुदुहिता मेना नाम । ※ —G3 damaged for ᵈ —ᵈ) Ñ2 V1.3.4 B D1-3.7.10.11.13 M4 हिमवतोऽभवत्, V3 हिमवतोऽनघा, D8 हिमवतश्च या (for °त प्रिया)

14 Ś1 D4.9.12 G3 om 14 —ᵃ) V2.4 B1 D3-4.7 T3 तस्य, Dt D11 T2 M2 तस्या Cg t as in text (for तस्यां) V3 [अ]भवज्ज्येष्ठा, B3 G1 समभवत् (for [इ]यमभवज्) V1 गङ्गादेवी महाभागा —ᵇ) V1 श्रेष्ठा (for ज्येष्ठा) D2 सुता (sic) (for सुता) —D10 om 14ᶜᵈ —ᶜ) D1 च, D2.3.7.11 तु (for [अ]भूत्)

15 ᵃ) D8 तस्य श्रेष्ठा (for अथ ज्येष्ठां) Ś1 D6.9.12 राम (for सर्वे) —ᵇ) Dt D6.8 G2.3 M1 Ct देवकार्यं, T3 (sec m) देवतार्थं, Cm g k as in text (for देवतार्थं) Ś1 D6.9.12 देवा यज्ञचिकीर्षया —Ś1 wrongly repeats 15ᶜ 16ᵇ after 21ᵃᵇ —ᵈ) G3 त्रिपथा (submetric), Cm k t as in text (for त्रिपथगां)

G 1 37 18
B. 1 35 17
L 1 34 23

दद्दौ धर्मेण हिमवांस्तनयां लोकपावनीम् ।
स्वच्छन्दपथगां गङ्गां त्रैलोक्यहितकाम्यया ॥ १६
प्रतिगृह्य त्रिलोकार्थं त्रिलोकहितकारिणः ।
गङ्गामादाय तेऽगच्छन्कृतार्थेनान्तरात्मना ॥ १७
या चान्या शैलदुहिता कन्यासीद्रघुनन्दन ।
उग्रं सा व्रतमास्थाय तपस्तेपे तपोधना ॥ १८
उग्रेण तपसा युक्तां ददौ शैलवरः सुताम् ।
रुद्रायाप्रतिरूपाय उमां लोकनमस्कृताम् ॥ १९
एते ते शैलराजस्य सुते लोकनमस्कृते ।
गङ्गा च सरितां श्रेष्ठा उमा देवी च राघव ॥ २०
एतत्ते सर्वमाख्यातं यथा त्रिपथगा नदी ।
खं गता प्रथमं तात गतिं गतिमतां वर ॥ २१

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे चतुस्त्रिंशः सर्गः ॥ ३४ ॥

---

16 Ś1 repeats 16[ab] (cf v l 15) —[cd]) D4 हिम॰वान्, T3 हि सुतास्; G3 भगवान् (for हिमवान्) M3 तनयां हिमवांश्च (by transp) D6 11 भाविनीं (for -पावनीम्) —For 15-16[d], Ñ2 V B D1 3 7 10,11,13 M4 subst.

802* अथ ज्येष्ठां हिमवतः सुतां गङ्गामनिन्दिताम् ।
वरयाञ्चक्रिरे देवा आत्मकार्यचिकीर्षव ।
ददौ चापि स धर्मेण तेभ्यस्त्रैलोक्यपावनीम् ।

[D14 om l 1 —(l 1) V4 हि हिमवान् (for हिमवत॰) V4 कन्यां (for सुतां) V4 ह्यात्मपञ्चके (hypermetric), D3 श्रद्धाम॰, D1 ज्येष्ठाम॰ (for गङ्गामनिन्दिताम्) —(l 2) D10 वरणं चक्रिरे, V4 B1 D2 आत्मकार्यं, M4 स्वात्मकाम (for आत्मकार्य) B4 चिकीर्षया (for चिकीर्षव) —(l 3) V1 स्व (for स) M4 transp चापि and स D14 धर्मात्मा (for धर्मेण) V1 D11 -पावनीं (for -पावनीम्)]

—[c]) Ś1 D5 11 13 स्वच्छां त्रिपथगां (D11 ॰*) D2 ॰गा, Cm g b t as in text (for स्वच्छन्दपथगां) Ñ2 V B D1 3 7 10,13 M4 देवीं (for गङ्गां) —G3 damaged from म्य in 16[d] up to त्रि in 17[a] —[d]) Ñ2 V B D10 13 सुता गतां (Ñ2 V1 ॰गता) महानदीं, D12 देवपत्नीं महानदीं, M4 सतीं गतां महायशा

17 D3 7,12 om (D12 hapl ?) 17[ab] G2 damaged up to त्रि in 17[a] (cf v l 16) —[a]) Ś1 D4,3 तु॰, Ñ2 V B3-4 D13 M1 च गंगा ते, D1,3 13 च ता गता। D14 T1,2 G2,3 M2 ततो देवास्, Ct as in text (for त्रिलोकार्थं) B1 प्रगृह्य च ततो देवा D11 समगृह्य च तां देवीं —[b]) D4 5 T3 Cm त्रैलोक्य, Cg as in text (for त्रिलोक) Ś1 D4 -काम्यया, Dt D4,8 -काङ्क्षिण, Cm g as in text (for -कारिण) Ñ2 V B3-4 D1 3 10 11 13 M4 त्रैलोक्य (M4 त्रिलोक) पथचारिणीं, B1 गंगां त्रैलोक्यचारिणीं —[cd]) Ś1 D4 6 7 9 11 ते जग्मुर्, D14 T1 2 G M1,3 तै गच्छन्, M2 चागच्छन् (for तेऽगच्छन्) ※ Cm गच्छन् आगच्छन्। Ct पुत्रो पत्यधमगच्छन्। ※ Ś1 D4,5,7 13 कृतार्थां (D4,7 ॰र्थै) सर्वेऽरामभि॰ (for [d]) Ñ2 V B D1 2 10,11 13 M4 यथागतं ययुर्देवास्तव (D13 ॰दा) पूर्णमनोरथा.

18 [a]) V2 B1 3 D10 सा (for या) Ñ2 V B D4,6,7 9-11 M4 तु, D1 om (submetric) (for च) Ñ2 V B D1,10,11 13 M4 शैलेन्द्र, D14 illeg (for [अ]न्या शैल) D3 -सुदिता, D6,11 13 -तनया (for -दुहिता) Ś1 यावत्सा शैलतनया —[b]) Cg t कन्या (as in text) Ñ1 V B D1-3, 7 10,11 13 M4 द्वितीया (for कन्यासीद्) —[c]) Ct उग्रं (as in text) Dt D4,8 उग्र सु, D11 सा घोरं (for उग्रं सा) Ñ1 V2 B3,4 D3 7 सोग्रं (by transp) व्रत (V3 तप) मुपाश्रित्य (D3,7 ॰विश्य), V1 3 4 B1,2 D1 3 उग्रं (V2 सा सु, D1 साग्रं, D3 सौम्यं) व्रतमुपाविश्य, D10 13 सेवे (D13 भीमं) व्रतमुपाश्रित्य —[d]) D11 सुमध्यमा, D14 (before corr as in text) ॰धन (for तपोधना)

19 [a]) Ñ1 V B D1-3,7 10,11 13 ताम (D3 ॰*) न्यु (V1 3 ॰ग्रु) व्रतप सिद्धां, M4 यत्युग्रतपस सिद्धां —[b]) Ś1 पति (for -वरः) —Note hiatus between [c] and [d] —[c]) D14 illeg from द्रा to त Ś1 D5 13 ॰वीयाय, Ñ2 V B D10 11 13 पाचमानाय, D1 3 7 M4 पावते (D3 ॰*) पत्नीम्, Cg as in text (for [अ]प्रतिरूपाय) —[d]) B1 रुद्रा B4 इमा, D1,3 उमा, D11 पत्नीं (for उमां) V3 नाक-, M3 लोके (for लोक-) Ś1 D5,9 11 लोकसपूजितामुमां (Ś1 ॰तां सुतां)

20 D14 reads 20[ab] in marg —[a]) Ñ2 V B1 3,4 D10 11 13 इत्येते, B2 इत्येवं, D1 एव ते, D3,4,7 उभे ते; G3 एत हि, G1 एतत्ते (sic) (for एते ते) M4 एवमेते शैलभर्तु —[b]) Ñ1 V B D1 10 11 13 M4 राम बभूवतु (for लोकनमस्कृते) Ś1 D4,5 12 उभे (D3 कन्ये) सु (D5 तु) दयि (D1 ॰यद्रि [by metathesis]) ते सुते D3,7 कन्ये समुदित शुभे —D7 om. 20[c]-21[b] Note hiatus between [c] and [d] —[c]) V1 D4,1 T3 गंगा (sic) V4 श्रेष्ठं (sic) —[d]) Ś1 D4,5 देवी सौम्या रघूत्तम, Ñ2 V1 2 3 B D1 3 10,11 M4 देवी (B1 ॰वा) नां च (B1 D13 M4 ॰नाम) प्युमा वरा, V4 देवानां च उमा वरा V4 देवानामुमा वरा D14 देवी नाम उमा वरा

21 D7 om 21[ab] (cf v.l 20) —[b]) Dt D4,8 T3 Cl,t ॰गामिनी; Cm as in text (for त्रिपथगा नदी) —After 21[ab], Ś1 wrongly repeats 15[c]-16[b] —Ś1 om. 21[cd].

३५

उक्तवाक्ये मुनौ तस्मिन्नुभौ राघवलक्ष्मणौ ।
प्रतिनन्द्य कथां वीरावूचतुर्मुनिपुंगवम् ॥ १
धर्मयुक्तमिदं ब्रह्मन्कथितं परमं त्वया ।
दुहितुः शैलराजस्य ज्येष्ठाया वक्तुमर्हसि ।
विस्तरं विस्तरज्ञोऽसि दिव्यमानुषसंभवम् ॥ २
त्रीन्पथो हेतुना केन पावयेल्लोकपावनी ॥ ३
कथं गङ्गा त्रिपथगा विश्रुता सरिदुत्तमा ।
त्रिषु लोकेषु धर्मज्ञ कर्मभिः कैः समन्विता ॥ ४

G 1 38 5
B 1 36 4
L 1 33 5

—[c]) D1.5.7.8.11.12.13 ग़ि, Cr m g k t as in text (for दे) D14 illeg from ग to ध D2-4.7.11.13 T2 राम, D5 नामा: Cl. दासन् (for दास) —[d]) Cr m g k t गति (as in text) D5 धरा (for धर) D1.4.5.7.8.11.12.13 गंगा मातमतां धर —For 21, Ñ1 V B D1-3.10.12.13 M4 (D3.11 for 21[cd]) subst

803* तत्र पावयितुं लोकान्मिसप्तलीन्स्वेन तेजसा ।
गङ्गा प्रवर्तते राम सर्वभूतहिते रता ।

[(l 1) D3 तत (for तत्र) V2 पावमितुं (for पावयितुं) D1.2.12 M4 त्रीनिमान् (by transp) V1 स्वे* (for स्वेन) V4 त्रीनै**स्वतेजसा (for the post half) —(l 2) D1 M1 °वृते (for प्रवर्तते) B3 (m also as above) D2 लोक (for भूत) M4 सर्वलोकलयस्तथा (for the post half)] —After 21, D1 D1.2.3.4.14 S (except M4) Cm g (Cl. t comm on l. 2 only) ins.

804* सैषा सुरनदी रम्या शैलेन्द्रस्य सुता तदा ।
सुरलोकं समारूढा विपापा जलवाहिनी ।

[D4 om l 1 —(l 1) G1 सुरम्या विमला (for सुरनदी रम्या) D2 तथा (for तदा) —(l 2) D14 T2 विपाप G4 [अ]जस्रं (for ज°)]

D1 cont D3.8.11.12 ins after 21

805* उमा च देवं भर्तारं समाप्ता च सुमध्यमा ।

[D3 उवाच (sic) (for उमा च) D1.3 दवी (for देव) D6 उमादेवी च भर्तारं (for the prior half) D3 सभाल (sic) (for संप्राप्ता) D1.7.8 ह्रदमध्य (for च सुमध्यमा)]

Colophon —*Kanda name* Ś1 Ñ1 V1 Dt D4.10.14 om V2-4 B D11 आदि°, D1.3 अयोध्या° —*Sarga name* Ś1 Ñ1 V B D1-3.5.7.10-13 गंगोत्पत्ति, D6 गंगावतार —*Sarga no* (figures words or both) Ś1 V1.4 B1.4 D2.3.11 om Ñ1 B2.3 D10 37 V1 39 V2 36 Dt D4.6.8.12.14 S 35 D1.7 28 D2 29 D9 38 D13 बालकाण्डे—त्पत्ति रूसर्गिस (dash indicates lacuna) —After colophon T1 G1.2.4 M2 conclude with श्रीरामाय नम, G3 श्रीमते रामानुजाय नम

35

☞ Ñ1 missing sarga 35 (cf v l I 33 8)

1 [b]) Ś1 D6.8.12 M3.4 तौ राम (for राघव) —[c]) D6 अभि°, T2 °नन्द्य (for प्रतिनन्द्य) D2 एताम् (for वीराव्) —[d]) Ś1 D6.12 M4 समूचतुः (for ऊचतुर्)

2 [a]) Ś1 D6.12 शुभरूपम्, D1(before corr) ब्रह्म°, T2 धर्° (sic), Cm g as in text (for धर्मयुक्तम्) D1 दर्भ (for ब्रह्मन्) —[b]) Ś1 D6.12 M4 मधुराक्षरं (for परमं त्वया) —After 2[ab], Ś1 D6.12 ins l 3 of 806* —[c]) D1 reads ज्येष्ठायां in marg —T2 om 2[cd] —[e]) D6 देव्यास्तु या (for विस्तरज्ञोऽसि) —[f]) Dt मानस (for मानुष) Ś1 D6.12 कथानकं दिवि चेह च, D6 त्रिश्रुता सरिदुत्तमा (= 4[b]) M4 कथानां देवमानुषे —After 2 Ś1 D6.12 M4 (om. l 4) ins l 4 6 of 806*

3 [a]) T2 त्रिपथो, Cr m g k t त्रीन्पथो (as in text) —[b]) Dt D6(before corr प्लावयेत्) M3 Cg k.t प्लावयेत्, Cpp भावयेत् (for पावयेत्). D6 M4 °पावनी (for लोकपावनी)

4 For 1-4[b], Ñ2 (Ñ1 missing) V B D1-3.7.10.11.13 subst, while Ś1 D6.12 (all read l 3 after 2[ab]) ins l 3-6, M4 l 5-6 after 2 and all subst l 7-8 for 3[a]-4[d], D6 ins. l 3 only (om all others) after 2[ab]

806* उक्तवाक्ये मुनौ तस्मिन्राम पप्रच्छ तं पुनः ।
विश्वामित्रं सुखासीनं महात्मानं कृताञ्जलिः ।
कथेयं कथिता ब्रह्मन्पुण्यश्रवणकीर्तना ।
या त्वया तां पुनः श्रोतुमिच्छामि बहुविस्तराम् ।
उमा कनाभवद्देवी कौमारव्रतचारिणी । [5]
अवाप देवप्रवरं पतिं भूतमहेश्वरम् ।
हेतुना केन चैवेयं गङ्गा त्रिपथगाभवत् ।
कथं देवनदी चेयं मानुष्यं समुपागता ।

[M4 om l 1 4 Ś1 D6.12 om l 1 2 —(l 1) D1-3.7.11 उक्त(D3 °क्त)वाक्ये D1.3.7 तु त(D1 ते)मत्वा, D11 तु वचो (for मुनौ तस्मिन्) D1.3.7.11 पुनरप्रच्छत (D3 °प्र° D11 °वे) (for पप्रच्छ तं पुनः) —(l 2) V4 transp सुखासीनं and महात्मानं V1 कृताञ्जलिरिदं वचः (for the post half) —Ś1 D6.12 read l 3 after 2[ab] —(l 3) D6 कथा (for ब्रह्मन्) V1 -कीर्तिनी D2.3 -कीर्तन D6 -कीर्तनात् D8 -कीर्तिता (for -कीर्तना) —(l 4) V2 सा°, D1.7 °तु, D11 तथाख्यातां (for या त्वया तां) D1.3.7.11 ब्रह्मन् (for श्रोतुम्) V1 B2 विस्तर (for विस्तराम्) D1.3.7.11 श्रोतुमिच्छामि विस्तरात् (for the post half) Ś1 D6.12 पुनस्तां श्रोतुमिच्छामि त्वत्तोऽहं बहुविस्तर (Ś1 °रं) —For ins see below —D6 reads l 5 8 after 4[cd] —(l 5) D13 [अ]भवद् V1 गौरी (for देवी) Ś1 °धारिणी Ñ2 V1 D2.3.10.13 कौमार(D3 कुमारी)ब्रह्मचारिणी,

G. 1. 38. 5
B 1. 36. 4
L. 1. 33. 5

तथा ब्रुवति काकुत्स्थे विश्वामित्रस्तपोधनः ।
निखिलेन कथां सर्वामृषिमध्ये न्यवेदयत् ॥ ५
पुरा राम कृतोद्वाहः शितिकण्ठो महातपाः ।
दृष्ट्वा च स्पृहया देवीं मैथुनायोपचक्रमे ॥ ६
शितिकण्ठस्य देवस्य दिव्यं वर्षशतं गतम् ।
न चापि तनयो राम तस्यामासीत्परंतप ॥ ७

ततो देवाः समुद्विग्नाः पितामहपुरोगमाः ।
यदिहोत्पद्यते भूतं कस्तत्प्रतिसहिष्यते ॥ ८

अभिगम्य सुराः सर्वे प्रणिपत्येदमब्रुवन् ।
देवदेव महादेव लोकस्यास्य हिते रत ।
सुराणां प्रणिपातेन प्रसादं कर्तुमर्हसि ॥ ९

D3 चैमा॰°; M4 °श्चारिणी (for the post. half) —(l. 6) Ś1 D1-3 5 7 12.13 M4 भवाप्य (for भवाप). D3 देवप्रकृ, D1 12 M4 °देव, D2.3 पतिदेव (D3 °*), D7 °देव (for पति मूल॰).—(l. 7) V4 °गामिनी, B1 यो गता त्रिपथाभवद् (for the post half).—(l. 8) V3 भूत्वा, D7 स्थेय (for चेय). Ñ2 V1-3 B D10 13 मानुषान् (V3 2 B1 °ष) (for मानुष) V4 मर्त्यलोकमुपागता, D1-3.7 12 M4 मानुष लोकमाग(M4 °थि)ता (for the post half).]

Ś1 D5 12 cont., while D2 ins after l. 4 of 806*:

807* कथं त्रिपथगा गङ्गा प्रोच्यते देवमानुषे ।
[D3 देवमानुष. cf l 7 of 806*.]

—D1 3 7 M4 om (hapl ?) 4^cd.—^c) D5 (before corr) त्रिष- (for त्रिपु). V2.4 D5 T3 धर्मज्ञाः D13 विख्याता (for धर्मज्ञ) —^d) T3 M4 समन्विता ; Ct °ता (as in text). Ś1 Ñ2 V B D2.3.10-13 कैश्च धर्मे (D1 पुण्ये) रथि (Ś1 Ñ2 D2.6 12 °नु) श्रिता. —After 4^cd, D2 reads l 5-8 of 806*.

5 ^a) Ñ2 V B D1-3.7 10.11 13 M4 एवं; G1 2 इति, Cm g as in text (for तथा) D13 काकुत्स्थे. Ś1 D6.13 तथा तयोस्तु ब्रुवतोर्. —^b) Ś1 Ñ2 V B3-4 D2 6 10.12.13 महातपा ; D1 महातपाः (sic), D2 G1 महामुनि ; D3.7 M4 महायशाः (for तपोधनः).—^c) Ñ2 V B D1-3.7 10.13 M4 विस्तरेण, Cm g k t as in text (for निखिलेन). Ś1 D6.13 दिव्यान्स; Ñ2 V1-3 B D1-3.7 10 11 13 M4 एता, V4 एनां, Cg as in text (for सर्वाम्) —^d) Ś1 D2.3.7 13 ततोभवीत् ; D5 निवेदयत् (for न्यवेदयत्) Ñ2 V B D1 3.10 12.13 M4 व्या- (V1 M4 भा)ख्यातुमुपचक्रमे.

6 ^a) D1 श्रुत्वा (for पुरा) D2 कृतोद्वाह.—^b) V1 °कंठ. D14 T1 2 G1 नील° (for शितिकण्ठो). D1 शितिकण्ठ- मुमापतिः.—^c) Dt D5 6 (before corr. as in text) भगवान् ; Cg as in text (for स्पृहया). D6 G2 देवी. Ct as in text (for देवी) Ś1 (marg as in D5 also) Ñ2 V B D2 5 10-13 M4 उमा च (D1 उवाच; M4 उमां त्रि) रूपसंपन्नां देवीं (B1 D2 M4 °वीं), D3 उमापि च तथा देवो D13 उमा यास्य प्रिया देवी. —^d) Ś1 Ñ2 V1-3 B D2-3 5 7 10-13 [उ]प (Ś1 °प. B1 [म मि]त्रमतु ; V4 [उ]पचक्रतु ; Cg as in text (for [उ]पचक्रमे) —After 6, Ś1 (marg.) Dt D6.8 M3 (inf. lin. sec. m.) ins., while D5 ins. after 7^ab:

808* तस्य सक्रीडमानस्य महादेवस्य धीमतः ।
[Ś1 न रर्थ° (for सक्रीडमानस्य).]

7 ^a) V1 D5 शितिकण्ठश्च Ś1 Ñ2 V1 3 4 B D1 3.10-13 देव्याश्च, D3.7 देव्यास्तु; Cm as in text (for देवस्य) —^b) T3 वर्षं, Cg as in text (for वर्षं).—After 7^ab, Dt G1 2 ins:

809* एवं मन्मथयुद्धे तु तयोरासीत्परंतप. ।
—D5 ins 808* after 7^ab.—^c) M4 [अ]स्या (for [अ]पि). T3 अस्य, M1 नाम (for राम).—^d) G2 परंतप. M4 तस्यासीत्परम तप —For 7^cd, Ś1 Ñ2 V B D1-3.7 10-13 subst

810* न चैवैकतरस्यासीज्जयो राम पराजयः ।
[Ś1 D2.11 12 [अ]न्यतरस्य, D1 तस्यान्तरस्य, D5 [अ]न्तरस्य (for [ए]कतरस्य). V4 न चैककतमस्यासीद् ; D2 7 न चैव भवद् (for the prior half) Ñ2 B1 3.4 D3 ततो, D1 तयो, D2.7 न च (for तयो) D1 पर जय.]

8 ^a) Dt D6.8 सर्वे, Cm g k as in text (for ततो). Dt D6.8 G1 2 Cg p.k t समुद्युक्ता. T3 सगंधर्वाः ; Cg as in text (for समुद्विग्ना.). Ś1 Ñ2 V B D1-3.7 10-13 ततो देवा (D13 °व्या) वधु (B1 °दु [sic]) श्रिता.—After 8^ab, B3 ins.:

811* कथं भवेद्विरामश्च अनयोरेव साम्प्रतम् ।
—^c) Ś1 D1 3 13 यदि चो (D1 वो) रप (Ś1 °प) त्स्यते Ñ2 V B D2.7 10 11 13 यदन्योत्पत्स्य (V1 °त्स्ये) ते, Cm g t as in text (for यदिहोत्पद्यते), ※ Ck यदि लोकय (?) वपुरुषमुत्पद्यते ※ Ś1 D6.13 पुत्र., V3 वीर ; D2.7 रूपं; M4 भूता (sic) (for भूत) —^d) Dt D6 T3 G2 M3 °तिहिष्यति Cm g k.t as in text (for प्रतिसहिष्यते). Ś1 D1.6.7 13 सोढा कस्त (D1 transp) भविष्यति. Ñ2 V1 3.4 B D2 3.10.11 13 सोढा चो (B1 क) स्य भविष्यति V3 सोढा कश्च भवेदिति D6 कस्तं प्रसहिष्यति.

9 ^a) Ś1 Ñ2 V B D2.3.5 7 10-13 ते भिगम्य M4 इत्युक्त्वा Cg k as in text (for अभिगम्य) D2 [अ]थ मुपन्सर्वे D1 कृतोद्वाहं (for सुरा सर्वे). D1 उपेत्य सहिता सर्वे.—^b) Ś1 Ñ2 V B D2.3.10.12.13 कृपन्सर्वे M4 (before corr.) [इ]दमब्रवीत् (for [इ]दमब्रुवन्). D1 3.7 रुद्र (D2 मुरा) वचनमब्रुवन् ; D13 शितिकण्ठ (sic) उमापति.—After 9^ab, Ñ2 V B D2.12.13 ins..

न लोका धारयिष्यन्ति तव तेजः सुरोत्तम ।
ब्राह्मेण तपसा युक्तो देव्या सह तपश्चर ॥ १०
त्रैलोक्यहितकामार्थं तेजस्तेजसि धारय ।
रक्ष सर्वानिमाँल्लोकान्नालोकं कर्तुमर्हसि ॥ ११
देवतानां वचः श्रुत्वा सर्वलोकमहेश्वरः ।
बाढमित्यब्रवीत्सर्वान्पुनश्चेदमुवाच ह ॥ १२
धारयिष्याम्यहं तेजस्तेजस्येव सहोमया ।
त्रिदशाः पृथिवी चैव निर्वाणमधिगच्छतु ॥ १३

G 1 38 18
B 1 36 13
L 1 33 16

812* शितिकण्ठं महात्मानमिदं वचनमब्रुवन् ।

[B4 D12 शितिकण्ठ, D11 प्रणिपत्य तत सर्वे (for the prior half) D11 गुरु (for रं). D12 ऽब्रवीत्]

—a) D4.12 देव(D12 °वं)देवं, T1 धनंदन (sic), Cg as in text (for देवदेव) Ñ2 V B1-3 (marg as in text) D4.5.12.13 महाभाग (D4.12 °गे), D1-4.5 M3 नमस्तेस्तु G1.2 महाबाहो (for महादेव) ❀ Cg देवदेवस्त्वनेन महादेव शब्दार्थ उक्तः । ❀ —c) Ś1 Ñ2 V B D4.5.12.13 सर्वभूत, D1-4.7.13 M2.4 सर्वलोक- (for लोकस्यास्य) V1 D5.6 M4 रत, D4.12 रत (for रत) —d) D1 T1 G2 प्रतिपातेन, Cg प्रति° (as in text) ❀ Ck प्रतिपातोऽनन्यगतिकत्वया तत्पादमूलपतनम् । ❀

10 For 10-12, Ñ2 V B D1-4.5.12.13 M3 subst 813* Ś1 om. 10-11b —a) G2 श्लोक (sic), G1 लोकान् ; Ck.t as in text (for लोका) —b) G1 देव (for तव) D4.12 [म]प्रय, T1 देवस् (sic), Cg k as in text (for तव) D12 सुरोत्तमं —c) Dt D4.5.6 ब्राह्मयेण, Cg k.t ब्राह्मेण (as in text) D6.12 ब्रह्मचर्येण संयुक्तो.

11 D12 om (hapl.) 11-12b Ś1 om 11ab (cf v.l. 10) —a) D5 -काम्यर्थं, G2 M1 -काम्यार्थं; Cg as in text (for -कामार्थं) —b) D5 तेजो धारय तेजसा —cd) D6 नालोकान्, D5 आरोग्यं, Ck.t as in text (for नालोकं) Ś1 वयं च शरणं याता न लोकान्हन्तुमर्हसि —D5 subst. l. 12 of 813* for 11cd

12 D12 om 12ab (cf v.l. 11) —b) T1 Cgp पितामह, Cg as in text (for महेश्वर) —c) M3 देवान् (for सर्वान्) —d) G1 हा (for ह) —For 10-12 Ñ2 V B D1-3.5.10.11.13 M3 subst D5 subst l. 12 only for 11cd

813* न तऽस्य धारयितुं शक्यं पृथिवी त्रिभो ।
न लोकाः सचराचरास्सोढुं ते वीर्यमव्ययम् ।
आत्मनैवात्मनस्तेजस्त्वं धारयितुमर्हसि ।
सहानयैव देव्या त्वं ब्रह्मचारी भवेश्वर ।
अस्माकं च धरायाश्च लोकानां चानुकम्पया । [5]
धारयात्मभवं तेज स्वयमेवोमया सह ।
बिभ्रता हि गतं तत्र वर्षाणामयुतं शंकर ।
साद्येयदपि लोकाश्चैश्सदेवर्षिनरोरगान् ।
तस्मात्त्वं धारयात्मानं त्रैलोक्यहितकाम्यया ।
ब्रह्मचर्येण संयुक्तो देव्या सह तपश्चर । [10]
त्रैलोक्यहितकामस्त्वं तेजो धारय तेजसा ।
रक्ष लोकानिमांस्त्वं च न लोकान्हन्तुमर्हसि ।
इति तेषां वचः श्रुत्वा देवानां भगवान्शिवः ।
हितेन मनसा युक्तो देवान्वचनमब्रवीत् ।

[D4.12 om. l. 1-3 (hapl) and 10-11 D12 om l. 7-11. Ñ2 V B D4.12 M3 om. l. 10-11 —(l. 1) D5 शक्यं, D12 मतः (for त्रिभो) —(l. 2) V2 सर्वं वा(ना°)प्रय V2 चैव सर्वे (for सचराचरे) D12 न हि शक्या सुराश्रेष्ठे (for the prior half) M3 सद्यु (for सोढु) D1.7 M3 [अ]व्यय (for वीर्यं) —(l. 4) D10 च (for [ए]व) M3 देवा (for देव्या) V3 महेश्वर, D5 भवेनेश्वर (sic) (for भवेश्वर) —(l. 5) B4 D1.7 M3 om third च D12 हिताय वै, D12 [अ]पि वाम्यया (for [अ]नुकम्पया) —(l. 6) D5 भावेन V1 [आ]मे भवं, V2 [आ]त्मभयं (both sic) (for [आ]त्मभवं) —Ñ2 om. (hapl.) from the post half of l. 6 up to the prior half of l. 7 B1 सद्वृष्ट्वा सहोमया (for the post half) —(l. 7) V2 B1 बिभ्रितां, B3-4 D5 बिभ्रित, M4 बिभ्रतां (for बिभ्रता) V2.3 D11 च (for हि) D5 दृष्टम् (for गत) B2 शंकर —(l. 8) V2 सादयेदपि, D4.7 दहदपि (for सादयेदपि), B4 लोकानि; D11 सर्वांश्च (for सदेवर्षि) D1 -सुरोरगान्, D7 -महोरगान् (for -नरोरगान्) D2 सुरयक्षमहोरगान्, M3 सहदेवर्षि-दानवान् (for the post. half) —(l. 9) D5 रक्षोत्तम, D7 त्रैलोक (for त्रैलोक्य) —For l. 10 cf 10cd —(l. 12) V1 B4 देवान् (for देव) V1 om न (submetric) V2 B1 D4.7 लोक (for लोकान्) —(l. 13) D1 भवानां (for देवानां) —(l. 14) B4 मनसा (for मनसा) D5 repeats (ditto) वचनम्]

13 Ś1 D5.12 om 13 —b) Ñ2 V2-4 B D1-3.7.10.11.13 समुत्पन्न, V1 मुहूर्तं तु, Dt D4.5 तेजसैव, D12 G2 तेजस्यैव, M3 शैलपुत्र्या (for तेजस्येव) —M4 om (hapl ?) 13c-25 T1 om 13d-16c D1 reads 13cd after 18 —cd) D1.7 पृथिव्या सह सर्वेऽपि (D1.3 त सर्वे) (for c) D7 निर्वाणम् D2 °जम्मधु (sic) D2-4.7 °मच्छ्य (D1 °त), G2 Ck अभि° (for अधिगच्छतु) D1 (gloss) निर्वाणं सुरा त सर्वे देवा M2 अधिगच्छतु निर्वाणं पृथिवी त्रिदशा अपि (by transp except अपि) —For 13cd Ñ2 V B D10.11.13 subst

814* निवृत्ता भवतेरयेवं पुनश्चेदमुवाच ह ।

[V1.3.4 D11.13 निवृत्ता, V2 D10 निवृत्ता V3 तु (for [इ]ति) D13 मुनीश्च (for पुनश्च) B1 [ए]वम् (for [इ]दम्)]
—After 13 D2 reads 19ab as in D1 repeating it in its proper place and ins thereafter ref शिव उवाच

G 1 38 18
B 1 36 14
L 1 33 17

यदिदं क्षुभितं स्थानान्मम तेजो ह्यनुत्तमम् ।
धारयिष्यति कस्तन्मे ब्रुवन्तु सुरसत्तमाः ॥ १४

एवमुक्तास्ततो देवाः प्रत्यूचुर्वृषभध्वजम् ।
यत्तेजः क्षुभितं ह्येतत्तद्धरा धारयिष्यति ॥ १५

एवमुक्तः सुरपतिः प्रमुमोच महीतले ।
तेजसा पृथिवी येन व्याप्ता सगिरिकानना ॥ १६

ततो देवाः पुनरिदमूचुश्चाथ हुताशनम् ।
प्रविश त्वं महातेजो रौद्रं वायुसमन्वितः ॥ १७

तदग्निना पुनर्व्याप्तं संजातः श्वेतपर्वतः ।
दिव्यं शरवणं चैव पावकादित्यसंनिभम् ।
यत्र जातो महातेजाः कार्तिकेयोऽग्निसंभवः ॥ १८

अथोमां च शिवं चैव देवाः सर्षिगणास्तदा ।
पूजयामासुरत्यर्थं सुप्रीतमनसस्ततः ॥ १९

---

14 T3 M4 om 14 (cf v l 13) —^{a}) D1 यतश्च; D13 यच्चेद्, G3 तदिद्, Cm g l, t as in text (for यदिदं) Ś1 क्षोभित, D8 प्रच्युतं (for क्षुभित) D1 तेज, G3 स्थान, Cm g k t as in text (for स्थानात्) D7 यदि प्रमुच्य त स्थानात् —^{b}) V1 [अ]ति, M2 तु (for हि) D1 स्वास्था नोऽमूल्यमुत्तम —^{c}) D14 धारयिष्यसि D1 शूर, D5 7 र्द वै, D13 तं भो (for तन्मे) —^{d}) Ś1 Ñ2 V B D1 2 5 10–13 प्रोच्यता, M3 मूषतत् (sic) Cg as in text (for ब्रुवन्तु) T3 मुनिसत्तमा D3 2 इति व सत्यमीरितं

15 T3 M4 om 15 (cf v l 13) —^{a}) D2 7 त प्रत्यूचुस् (for एवमुक्तास्) D7 तदा (for ततो) —^{b}) V3 पप्रच्छुर् (for प्रत्यूचुर्) D2 7 भगवन्त वृष(D2 वृषभ [hypermetric])ध्वज —^{c}) Ś1 Ñ2 V B2 3 D2 3 5 7 10–13 यत्तव, B1 यच्च ते, B4 यत्र तत्, D1 यतश्च (for यत्तेज) Ś1 क्षोभित, D2 7 [च]व च्युतं (for क्षुभित) Ś1 N2 V B D1 2 3 7 10 12 13 तजस्(D1 °जो), Dt D4 (marg) 6 8 ह्यय, D11 स्थानात्, M2 तेथ, M3 यद्यत् (for ह्येतत्) —^{d}) V3 तच्चं हि, V4 तत्त्व वै, D9 धरा च (for तद्धरा) V3 4 धारयिष्यसि (sic) D1 धारयिष्यति ते धरा

16 M4 om 16, T3 om 16^{abc} (for both cf v l 13) —^{a}) Ñ2 V B D1 6 11 13 सुरश्रे(B4 °ज्ये)ष्ठ, D1 (marg gloss) शिव, Cg k as in text (for सुरपति) —D13 om 16^{b}–17^{b} —^{b}) V3 प्रमुमोद च (hypermetric) Ś1 N2 V B Dt D (except D6 11 14) V2 महाबल (for महीतले) —^{c}) Ś1 N2 V2 4 B D2–5 6 7 11 12 तेजस्तत्, Cm g k as in text (for तेजसा) V4 D1 तेन, D10 सर्वा (for येन) —^{d}) Ś1 D5 व्याप्ता तद्गिरिकानने

17 M4 om 17 D13 om 17^{ab} (cf v l 13 and 16 respy) —^{a}) Ś1 D4 सुरपतिं, D11 पुन महरिदं (sic) G1 3 सगपर्वा (for पुनरिदम्) —^{b}) Ś1 D2 5 6 7 प्रोचु, G1 2 पुनर्, G3 ह्यूचुर्, Cg as in text (for ऊचुर्) Ś1 N2 V B D1 2 6 7 10 12 13 सर्वे, Dt D6 8 चापि, D2 देव, G1 2 ऊचुर्, M1 चैव (for चाथ) —^{c}) Ś1 Dt D6 8 G1 3 M2 3 व्याविश, D11 प्रविद्यं (sic) Cm k as in text (for प्रविश) V3 4 B1 D9 T2 G1 महातजा D5 विप्रस स्वइ तमो (sic) —^{d}) V2 3 D1 8 -समन्वितं, D2 7 -समीरित, Cg k t as in text (for -समन्वित)

18 M4 om 18 (cf v l 13) —^{a}) V4 B2 (marg also) Dt D8 11 तदाग्निना, D1 तमग्निना, D3 तदग्सिना (sic), Cg t as in text (for तदग्निना) D2 कृत वाक्यं, D2 7 कृतं व्याप्त (for पुनर्व्याप्त) —^{b}) Ś1 D2 13 स जात, Ñ2 V3–4 B (B1 marg also as in V1) तज्जात°, V1 D12 तजात, Dt D6 8 G3 M2 3 सजात, D10 तत्रेव (for संजात) V1 Dt D6 8 T2 G1 M2 3 °पर्वत, D2 7 तेन° (for श्वेतपर्वत°) Cg as in text (for ^{b}) ꣸ Ct उक्ताग्निना वाह्नपूर्वकप्रवेशात्तत्ते जोयद् सत्केवलश्वेतपर्वतरूपे जात तद्रूप तेजो। ꣸ —^{c}) V3 °बल, V4 °वर, D1 (gloss) करके, D2 शिखरिणं, T3 च वरण, Cg k t as in text (for शरवण) —V4 om (hapl.) 18^{d}–19^{a} —^{d}) D1 ज्वलक- (for पावक-) Ś1 D1 2 5 7 11 13 -वर्चसं, B2 -सप्रभ, B3 (marg also as in text) -समवं (for -संनिभम्) D2 पावकादित्यतेजसं, Ck t as in text (for ^{d}) —Ñ2 V1 3 B1 D10 om 18^{ef} —G4 repeats consecutively 18^{ef} —^{e}) G2 तेजो, Ck as in text (for जातो) G3 महादेवा (for महातेजा) —^{f}) D3 [अ]ग्नि°, D2 14 T °संनिभ, G1 2 महाबल, Cg as in text (for ऽग्निसंभव) B1 4 कार्तिकेयश्च (B4 °*)ग्निसंभव ꣸ Ck अग्निना इत्या मोक्ष्यमाण चाद्ग्निसंभवत्वम्। Ct किंचिकाल धृत्वा कार्तिकेयत्ववदेवाग्निसंभवत्व बोध्यम्। ꣸ —After 18 D1 reads 13^{cd}

19 M4 om 19 V4 om 19^{a} D2 reads first time 19^{ab} after 13 (cf v l 13 and 18) —^{a}) Ś1 N2 V1 2 B D2 3 5 7 10–13 ततो देवीं (D2 3 °वी) (for अथोमां च) G2 शिरा(sic) (for शिवं) D1 उक्तवाक्यं शिव दयाम् —^{b}) Dt D3 6 8 तथा (for तदा) Ñ2 V B D10 13 सर्वेभ्य(B4 °भ्य)पूजयन्, D6 ऋषि°, M3 सुर° (for सर्षिगणास्तदा) D1 तत सर्वेभ्यपूजयन् —^{d}) Dt D6 8 T2 G1 3 M2 3 Ck तदा D4 तथा (for तत) Ś1 D2 3 5 7 12 सुता(D5 °रा) सुरपतिं(D2 °तस्) तदा (D2 7 °था), D11 बद्धांजलिपुटास्तदा —For 19^{cd} Ñ2 V B D1 10 13 subst while D2 3 7 11 ins. after 19

815* प्रह्वान्तर्धिर काया साधु साध्विति चाब्रुवन् ।

[V3 4 भूस्वान(V4 °न)त-; B4 प्रह्वानत (sic) (for प्रह्वान्त)]

अथ शैलसुता राम त्रिदशानिदमब्रवीत् ।
समन्युरशपत्सर्वान्क्रोधसंरक्तलोचना ॥ २०

यस्मान्निवारिता चैव संगता पुत्रकाम्यया ।
अपत्यं स्वेषु दारेषु नोत्पादयितुमर्हथ ।
अद्य प्रभृति युष्माकमप्रजाः सन्तु पत्नयः ॥ २१

एवमुक्त्वा सुरान्सर्वाञ्शशाप पृथिवीमपि ।
अवने नैकरूपा त्वं बहुभार्या भविष्यसि ॥ २२
न च पुत्रकृतां प्रीतिं मत्क्रोधकलुषीकृता ।
प्राप्स्यसि त्वं सुदुर्मेधे मम पुत्रमनिच्छती ॥ २३
तान्सर्वान्व्रीडितान्दृष्ट्वा सुरान्सुरपतिस्तदा ।
गमनायोपचक्राम दिशं वरुणपालिताम् ॥ २४

G. 1. 38. 29
B. 1. 36. 25
L. 1. 33. 28

---

20 M4 om. 20 (cf. v.l. 13).—b) Ñ2 V B D1-3.7.10.11.12 अभिवीक्ष्य उत्तान् (for इदमब्रवीत्). Ś1 D5.13 सर्वानेव सदा(D13 महा)सुरान्.—After 20ab, D14 T1.3 G3.4 M1-3 ins.:

816* अप्रियस्य कृतस्यास्य फलं प्राप्स्यथ मे सुराः ।
इत्युक्त्वा सलिलं गृह्य पार्वती भास्करप्रभम् ।

[M3 reads l. 1 inf. lin. sec. m.—(l. 1) G4 अप्रीतस्य. T3 क्रियस्य, M1 तु उस्य (for कृतस्य). M3 हे (for मे).—M3 om. l. 2.—(l. 2) K(ed.) भास्करप्रभा.]

—c) B4 मभक्ष्यत् (for मन्वशपत्). Ś1 D5.9.13 देवी (for सर्वान्). V4 शशाप त्रिदशान्देवी.—d) Ś1 D5.9.13 रोषात् (for क्रोध-).

21 M4 om. 21 (cf. v.l. 13). Ś1 D5.9.13 om. 21ab.—a) T3 निवारिता; G1.3 M3 निवारितस्; Cg k as in text (for निवारिता). Dt D4.8.6 [अ]हं (for [ए]व).—b) T3 संवर्ति(sic); G1.3 M3 संगमः (for संगता). G1.3 पुत्रकांक्षया.—For 21ab, Ñ2 V B D10.11.12 subst l. 1 of 818*.—D11 om. 21cd.—c) Ñ2 B3(marg. also as in text) .4 D10 च स्व(B4 सु)दारेषु (for स्वेषु दारेषु).—d) Ś1 D5.9.13 युष्माकं न भविष्यति; Ñ2 V B D10.12 यूयं नोत्पादयिष्यथ. ‡‡ Cg.k वस्त्वापूयमपि(Ch om. यूयमपि)अपत्यं नोत्पादयिष्यथ। ‡‡—Ñ2 V B D10.12 om. 21ef.—For 21ef, Ś1 D5.9.11.12 subst.

817* मार्यश्च योऽद्य प्रभृति भविष्यन्त्यप्रजाः सुराः ।

[Ś1 मार्याश्च प्रभृति वै (sic) (for the prior half). D11 विष्य*-.]

—For 21, D1-3.7 subst, while Ñ2 V B D10.11.12 subst. l. 1 only for 21ab:

818* यस्मादपत्यं सहतामसरा मम नेच्छथ ।
युष्माकमपि तस्माद्धि न प्रजास्यन्ति पत्नयः ।

[(l. 1) V1 सद्यामपत्यम् (by transp.). V4 जात हि मम, B1 मम जात हि (for अमरा मम). Ñ2 B3(marg. also नेच्छत) .4 D10.12 नो(B4 D10 ना)भवत् (for नेच्छथ). D1-3.7.11 °च्छमनसा मम (for the post. half).]

—After 21, Dt D4 T3 G1 M3 ins.:

819* पत्न्यो न जनयिष्यन्ति ह्यद्य प्रभृति चात्मजान् ।

[Dt D4 (with hiatus)आत्मजान्, T3 वा°; M3 चात्मनि (for चात्मजान्).]

22 M4 om. 22 (cf. v.l. 13). V4 om. 22-23b.—a) Ñ2 V1-3 B D10.12 उक्त्वा(V1 °क्त) चैवं(B4 °व); D1 (marg. also as in text)-3.7.11 एवं शप्त्वा; Ct as in text (for एवमुक्त्वा). D12 om. सुरान्. B4 om. सर्वान्.—c) D11 नैव (for नैक-). T3 [अ]पि (for त्वं). Ś1 D5.9.11.12 प्(D9 नै)करूपावनि त्वं(Ś1 °पने त्वं; D11 °च मित्य) च.—d) Ś1 D5.9.11.12 -भोज्या; Cg t as in text (for -भार्या). D9 G1 भविष्यति.—For 22cd, Ñ2 V1-3 B D1-3.7.10.12 subst, while D11 ins. after 22ab:

820* त्वमप्यूषरसंकीर्णा भविष्यसि वसुन्धरे ।

[B4 त्वयम् (sic) (for त्वम्). B1 [उ]पल- (for [ऊ]षर-). D1.3 -सकीर्णे. D10 त्वमप्यूष (sic) संकीर्णा (for the prior half).]

23 M4 om. 23. V4 om. 23ab (cf. v.l. 13 and 22 respy.).—a) Ś1 Ñ2 V1-3 B D1-3.5.7.9-13 [अ]पत्य- (D12 °*); Cg k.t as in text (for पुत्र-). Ś1 मैत्रीं (for प्रीतिं).—b) V1 तत्क्रोध; M3 मत्कोप- (for मत्क्रोध-). V1.2 G3 कृतां (for -कृता).—c) Dt D6.9 प्राप्स्यसे; Cg k °सि (as in text).—d) Dt अनिच्छती; T3 अनिच्छसि; Cg k t as in text (for अनिच्छती).—For 23cd, Ś1 D5.9.11.12 subst.

821* ममापत्यमनिच्छन्ती चैव त्वमपि लप्स्यसे ।

[D5.12 अनिच्छतीम्, D9 अनिप्सती (for अनिच्छन्ती). D5.12 एव, D9 जातु (for चैव). D9 लिप्स्यते (sic), D12 लप्स्यते (for लप्स्यसे). D11 प्राप्स्यसि त्व च सुद(वसुध)रे (for the post. half).]

—Thereafter Ś1 (marg.) ins षड्त्रिंशोध्यायः.

24 M4 om. 24 (cf. v.l. 13).—a) Dt D6.9 Ch t पीडितान्; D4 T2 व्यथितान्; D11 व्रीडितान्; T1.3 G M1-3 व्रीडितान्; Cg as in text (for व्रीडितान्). Ś1 D5.9.13 ता दृष्ट्वा व्रीडितां देवीम्.—b) Ś1 D5.9.13 उमां (for सुरान्).—For 23c-24b, Ñ2 V B D1-3.7.10.12 subst, while D11 subst l. 2 only for 24ab:

822* प्राप्स्यसि त्वमभीप्सन्ती न चापत्यमभीप्सितम् ।
तां दृष्ट्वा व्यथितां देवीमुमां देवो महेश्वरः ।

G 1 38 30
B 1 36 26
L 1 33 28

स गत्वा तप आतिष्ठत्पार्श्वे तस्योत्तरे गिरेः ।
हिमवत्प्रभवे शृङ्गे सह देव्या महेश्वरः ॥ २५

एष ते विस्तरो राम शैलपुत्र्या निवेदितः ।
गङ्गायाः प्रभवं चैव शृणु मे सहलक्ष्मणः ॥ २६

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे पञ्चत्रिंशः सर्गः ॥ ३५ ॥

[(l 1) V1 नैव वसुधे (hypermetric), B1 अपीच्छती, D1 7 सतीप्सति D3 अनीप्सत (sic) (for अभीप्सन्ती) V4 om न (submetric) D1-3 7 मम (for न च) V1 मनसेप्सित (sic) (for अभीप्सितम्) —(l. 2) B4 om D1-3 7 एव (for देवीम्) D1 3 सुरासुरमहेश्वर, D3 7 सुरासुरनमस्कृतां (for the post half)]

—c) Ś1 D5 8 11 मतिं चक्रे, Cg L.t as in text (for [उ]पचक्राम) Ñ2 V B D1-3 7 10 11 13 गैरीं समुपचक्राम (D1 °सुर (sic))

25 M4 om 25 (cf v l 13) —ab) D11 क्वाचिदद्, D13 आतिष्ठद् (for आतिष्ठत्) D14 T1 G4 Cm गिरौ, T2 दिशि, Cg k t as in text (for गिरे) Ś1 Ñ2 V B D5 8-13 उत्तमे शैलसत्तमे (V2 °त) (for b) D1-3 7 तस्योत्तरे दिशा भागे तप आ(D1 म, D3 चा)तिष्ठदुत्तमे —D4 om (hapl) from प्रभवे up to गङ्गाया in 26c —c) V2 प्र**, V3 प्रसूते M2 प्रमुखे, Cm g as in text (for प्रभवे) ❀ Ct हिमवत्प्रभवाख्ये शृङ्गे ❀ Ñ2 V B2.4 D10 दिव्ये B3 देवे (for शृङ्गे) —d) G3 देव्या सह (by transp) D1-3.7 वसो दव सहोमया

26 D4 om up to गङ्गाया (cf v.l. 25) —a) D1-3.7 11 M4 इति, Cg t as in text (for एष) D13 व्यस्तरो (sic) M4 रा* (for राम) G1 2 एतच्चे राम चरितं —b) B4 शैलपुत्र (sic) G1 3 निवेदित, Cm g.k t °त (as in text) —c) V3 कार्तिकेय (for गङ्गाया) Ś1 V1 2.4 B D3.10 12.13 शृणु कृत्स्न(B1 कृत्स्ने)न, V2 lacuna T1 2 G1.3 M1 3 °चापि (for प्रभवं चैव) —d) Ś1 Ñ2 V1 3 B D5 13 प्रभातं, V3 4 D10 13 प्रभवं (for शृणु मे) Ś1 स्वं स°, D5 शृणु° (sic) (for सहलक्ष्मण) —For 26cd, D1-3.7 11 M4 subst

823* उमाया शृणु गङ्गाया विस्तरं त्ववतारणे ।

[D11 वदतो मम, M4 लमन पर (for त्ववतारणे) D1.7 सरित्-सम सलक्ष्मण (for the post half)]

—After 26 B3 ins

824* यं श्रुत्वा च नरो याति कैवल्यं स्थानमेव हि ।

B3 D1.3.7 11 cont, whereas Ś1 Ñ2 B3 (marg) 4 D5 10 13 ins after 26

825* कुमारसंभवं चैव वह्न्यर्थं सुरपूजितम् ।

[D3 कुमारसंभवं चै च (for the prior half) D3 सुरपूजित.]

Colophon Ś1 D5 13 om (sarga cont) —*Kāṇḍa name* Ñ2 V1 3 D4.10 om V3.4 B आदि°, D1 3 अयोध्या°. —After Kāṇḍa name, B2.4 ins. बालचरिते. —*Sarga name* Ñ1 V B D5.14 उमामाहात्म्यं (D5 °चरित), D1-3.7 देव(D3 °व्या)प्रसूतिः —*Sarga no* (figures, words or both) V1 4 B1 4 D4.11 om Ñ2 B2.3 38 V2 40 V3 37 Dt D4.8 10.14 36 D1.7 29 D3 30, D2 39 D13 इत्यार्षे-पर्वे-काण्डे उमानाम 38 (dash indicates lacuna). —After colophon, T2 G1 2.4 M2 conclude with श्रीरामाय नमः, G3 श्रीमते रामानुजाय नमः.

३६

तप्यमाने तपो देवे देवाः सर्षिगणाः पुरा ।
सेनापतिमभीप्सन्तः पितामहमुपागमन् ॥ १
ततोऽब्रुवन्सुराः सर्वे भगवन्तं पितामहम् ।
प्रणिपत्य शुभं वाक्यं सेन्द्राः साग्निपुरोगमाः ॥ २
यो नः सेनापतिर्देव दत्तो भगवता पुरा ।
स तपः परमास्थाय तप्यते स्म सहोमया ॥ ३
यदत्रानन्तरं कार्यं लोकानां हितकाम्यया ।
संविधत्स्व विधानज्ञ त्वं हि नः परमा गतिः ॥ ४
देवतानां वचः श्रुत्वा सर्वलोकपितामहः ।
सान्त्वयन्मधुरैर्वाक्यैस्त्रिदशानिदमब्रवीत् ॥ ५
शैलपुत्र्या यदुक्तं तन्न प्रजास्वथ पत्निषु ।
तस्या वचनमक्लिष्टं सत्यमेव न संशयः ॥ ६
इयमाकाशगा गङ्गा यस्यां पुत्रं हुताशनः ।
जनयिष्यति देवानां सेनापतिमरिंदमम् ॥ ७

G 1 39 8
B 1 37 7
L 1 34 8

36

☞ Ñ1 missing sarga 36 (cf v l I 33 8) Ś1 D1 12 continue the previous sarga

1 ᵃᵇ) Dt D8 a T3 तदा D5 12 महा (for तपो) Cm t देव (as in text) Ś1 तप्यमान तदा देव (for ᵃ) T3 तदा, M3 (after corr sec m) पुन (for पुरा) Dt D6 8 सेंद्रा साग्निपुरोगमा (for ᵇ [= 2ᵈ]) Ctp सेंद्रा (for देवा) and सर्षिगणा पुरा (as in text) Ñ2 V B D1 3 7 10 11 13 M4 तप(B1 D7 °त)स्यप्य(V2 M4 °प)त्रि देवेशे ब्यग्रके त्रिपुरान्तक —ᵈ) D13 सेनापत्यम् D1 3 7 मर्दित (for अभीप्सन्त)

2 ᵃ) Ś1 Ñ2 V B D5 10-13 अब्रुवंश्च (for ततोऽब्रुवन्) D1 3 7 M4 तस्थुर्वक्षिद्शास्तत्र —G1 3 om 2ᵇᶜ —ᵇ) D1 3 7 M4 समुपेत्य (for भगवन्त) —ᶜ) Ś1 D5 12 13 शुभां वाणीं, Ñ2 V B D10 13 [अं]जलिं बद्ध्वा, Dt D6 8 सुरा राम, D1 3 7 M4 [अं]जलि(M4 °लि)प्रह्वा, D2 Cg सुरा सर्वे, T3 सहेंद्रेण (for शुभं वाक्यं) ❀ Ct अत्र 'सुरा सर्व' इति पुनरुक्तम्। अतः पाठान्तरमन्वेषणीयम्। द्वितीयार्धे 'सुराराम' इति पाठः रामसंबोधनं चेत्तत्। ❀ —ᵈ) Ñ2 V B D10 13 °वह्नि, D1 3 °चाग्नि, D3 7 °अग्नि, T3 देवा °, M4 सेंद्रवह्नि (for सेन्द्रा साग्नि) Cm g साग्निपुरोगमा (as in text) Ś1 D5 11 12 सुरश्रेष्ठाः किलकिला।

3 ᵃ) Dt D6 8 11 M1 2 Cm k t येन D3 यत Cg as in text (for यो न) Ś1 B1 देव D7 11 देवा (sic) (for देव) —ᵈ) Ś1 D5 12 कृतो (for दत्तो) —After 3ᵃᵇ D1 ins

826* स न जातोऽद्य भगवन्नस्मद्दुःखविनिग्रहे ।
तपिता भगवान्स्थाणुर्हिमवच्छिखरालये ।

—ᶜ) Ñ2 V B D1-3 7 10 11 13 M4 स ब्रह्मचर्यम्, M3 °पुनर्, Cm तप परमम्, Ct as in text (for स तप परम्) D3 भाव्य (for आस्थाय) —ᵈ) Ñ2 V B D1 3 7 10 11 13 M4 तपस्तपे, D6 °प, Cg k as in text (for तप्यते स्म) Ś1 D5 11 स्थित सुमहद्दुर्ग

4 ᵃ) Ñ2 B3 (m also as in text) D10 अप्यत्रावर (for अत्रानन्तर) —ᵇ) Ñ2 V B D1 3 7 10 13 M4 सर्वे(V3 °र्व)लोकपितामह(V4 D2 3 °ह) —ᶜ) Ś1 D5 11 12 M4 तद् (for स) Cg t सविधत्स्व (as in text) Ch संविधत्स्व G1 3 विधानज्ञस्त्व Ñ2 V B D2 13 तत्कुरुष्व(V4 °ष्व) भूतानाम्, D3 3 7 तद्विधत्स्व भूतानाम्, D10 तत्कुरुष्वेह धातानां

5 ᵃ) Ñ2 V B D1 3 9-11 13 M4 देवानां वचन (D11 च वच) —ᵇ) Ś1 D5 ब्रह्मा, D12 ब्रह्म (for सर्व) Ñ2 V B D1 3 7 10 11 13 नमस्कृत (for पितामह) —ᶜ) Ś1 D5 12 सान्त्वयञ्श्लक्ष्णया वाचा, Ñ2 V B D1 3 7 10 11 13 M4 ब्रह्मा मधुरया वाचा —ᵈ) D12 त्रिदशान् G2 M4 वाक्यम् (for इदम्) D2 इदमब्रवीत्.

6 For 6–11 Ñ2 V B D10 13 subst 827* —ᵃ) Ś1 D5 12 प्रयुक्ता स्थ (Ś1 स्त), D1 3 7 M4 यदुक्ता स्थ, D12 प्रयुक्तं यत्, M3 °क्त नो, Cm g as in text! (for यदुक्तं तन्) —ᵇ) Dt D6 8 Ct प्रजा स्वासु, M3 प्रजादा(inf lin sec m)थ (for प्रजास्वथ) Ś1 D1 3 5 7 11 12 प्रजा(D5 पुत्रो) यो न (Ś1 नो यो) भविष्यति, D2 न प्रजा स्यात्स्वपत्निषु, M3 अप्रजा स स्वपत्निषु (sic) M4 न पत्नीषु प्रजास्वथ (by transp) —ᶜ) T3 G3 M3 अक्लिष्टं, Cm g k t as in text (for अक्लिष्ट) Ś1 पत्नीष्विति च चादिष्टं, D1 3 5 7 12 पत्नीष्विति वचोऽक्लि(D5 12 क्लि)ष्टं D12 पत्नीष्विति वच पूर्वं —ᵈ) M3 एतत् (for एव) Ś1 D1-3 5 7 12 13 त(D3 तत्) [ditto]) सत्यं नात्र संशय, Cg as in text (for ᵈ) ❀ Ch. यद्यस्मात् शैलपुत्र्या अप्रजा भविष्यथ इत्युक्तं तस्मात् न प्रजा सन्ति च भवत्पत्न्य च पत्नीष्वप्रजा । छान्दस इकारान्त प्रयुक्तत्वात् गुण । Ct यद्यस्माच्छैलपुत्र्या अप्रजा भविष्यथ इत्युक्तं तस्मादस्माकं स्वासु पत्नीषु न प्रजा सन्त्यति शाप । पत्निष्विति ह्रस्वत्वं छान्दसम्। यतस्तस्या वचनमक्लिष्टममोघम्। एवं च 'प्रजास्वथ' इति पाठस्वरसा छान्दसत्वकल्पना च निरस्तेय। ❀ —After 6 D1 3 ins. l 2 of 827*

7 For 7 11 D3 3.11 M1 subst l 3 12 of 827* —ᵃ) D12 यद्यस्म् (sic) (for इयम्) Ś1 D5 येयमाकाश गंगाख्यम् (D5 °गाम्बु), D6 8 इयमाकाशगंगा च —ᵇ) M1 2 यस्या, Ch t यस्यां (as in text) Ś1 D5 11 12 त्व(D5 तु)

G 1 39 0
B 1 37 8
L 1 34 8

ज्येष्ठा शैलेन्द्रदुहिता मानयिष्यति तं सुतम् ।
उमायास्तद्बहुमतं भविष्यति न संशयः ॥ ८
तच्छ्रुत्वा वचनं तस्य कृतार्था रघुनन्दन ।
प्रणिपत्य सुराः सर्वे पितामहमपूजयन् ॥ ९
ते गत्वा पर्वतं राम कैलासं धातुमण्डितम् ।
अग्निं नियोजयामासुः पुत्रार्थं सर्वदेवताः ॥ १०
देवकार्यमिदं देव समाधत्स्व हुताशन ।
शैलपुत्र्यां महातेजो गङ्गायां तेज उत्सृज ॥ ११
देवतानां प्रतिज्ञाय गङ्गामभ्येत्य पावकः ।
गर्भं धारय वै देवि देवतानामिदं प्रियम् ॥ १२
इत्येतद्वचनं श्रुत्वा दिव्यं रूपमधारयत् ।
स तस्या महिमां दृष्ट्वा समन्तादवकीर्यत ॥ १३
समन्ततस्तदा देवीमभ्यषिञ्चत पावकः ।
सर्वस्रोतांसि पूर्णानि गङ्गाया रघुनन्दन ॥ १४

[to avoid hiatus])पश्चत्य हुताशनं —For 7[cd], D5.7 subst l 3–4 of 827* —[d]) G3 सेनापतिद् (sic) G4 भक्तुत्म (for अरिंदमम्)

8 D5.7 om 8[cd]. —[a]) Ś1 D6 12 G1 जन°, Cm g k t as in text (for मानयिष्यति) Ś1 D5 11 मे, D6 T2 Cm g तद् (for तं) —[c]) Ś1 बहुमतो D5.6 7 9 11 स उ(D6 शत [sic])माया बहुमतो

9 For 9–11 D5.7 subst l 7–12 of 827* —[a]) M2 तस्य तद्वचनं श्रुत्वा (by transp)

10 [a]) Ś1 D5.12 गत्वा तु (for ते गत्वा) D1 D6 परम (for पर्वत) ※ Cl. त कैलासपर्वतं गत्वेति शेष । Ct कैलासपर्वतं गत्वेत्यन्वय । ※ —[b]) Ś1 D5.12 रत्न (for धातु) G1 2 -भूषितं (for -मण्डितम्) —[d]) T2 (after corr sec m as in text) देवा (submetric) Cv.m g -दैवता (for देवता)

11 [ab]) Cg संविधस्त्व Ś1 D5 12 देवताना कृते साधु पुत्रं जनय पावक —[c]) D14 T1 2 G1 पुत्र्या, G2 पुत्रा (sic), Ct as in text (for पुत्र्यां) Ś1 D5 12 -भा(D12 #)म, D1 G1 -तेजा, Cg k t as in text (for -तेजो) —[d]) D5 12 तेज (D12 °*) उत्तम G1 गगायास्तोमुत्सृज ※ Cl. शैलपुत्र्यास्तेज उत्सृजेति । ※ —Ñ2 (Ñ1 missing) V B D10 12 subst for 6–11 D2.3 (both ins l 2 after 6) 11 M4 subst l 3–12 for 7–11 while D5.7 ins. l 2 after 6 subst l 3 and 4 for 7[cd] and l 7–12 for 9–11

827*
(6) { यथा हि यूयमुमया शप्ता सासूयया पुरा ।
तथा तद्वचन देवा न शक्यं कर्तुमन्यथा ।
(7[ab]) { इयं ह्याकाशगङ्गा या शैलराजसुतापरा ।
उमाया भगिनी ज्येष्ठा तत्रोऽपत्य हुताशन ।
(7[cd]) { जनयित्वा मद्वीर्येण तेजसा तुपसंयुत ।   [5]
भविष्यति स वै श्रीमान्सेनापतिरमीप्सित ।
(9) { एतच्छ्रुत्वा वचो देवा प्रणिपत्य पितामहम् ।
प्रहृष्टमनस सर्वे कृतार्था पुनरायपु ।
(10) { तत कैलासशिखरस गत्य सहिता सुरा ।
अग्निं विज्ञापयामासुर्देवा च रघुनन्दन ।   [10]
(11) { हितायमो शोकनानरतो पादन कुरु ।
आकाशपथचारिण्या सेभूय सह गङ्गया ।

[D1-3 7 om l 1 D11 M4 om l 1 and 2 —(l 1) V1 संदवचा (sic) —(l 2) D1 तस्यास D3 7 यथा (for तथा) B3 (m also as above) D3.7 10 सुरा (for देवा) D7 शक (sic) (for शक्य) B1 वक्तुम् (for कर्तुम्) —(l 3) Ñ2 B1 3 D12 -या गगा, V4 °वै (for -गङ्गा या) D1-3.7 11 M4 एप ला(D11 M4 या)काशमाभित्य (for the prior half) —(l 4) V1 या । (for ज्येष्ठा) B3 तस्त°, D1 (with hiatus) अतो°, D3 आम्यापत्यं (sic) D3.7 (with hiatus) उपसृत्य, M4 सा उ° (for तत्रोऽपत्य) D3.7 11 M4 हुताशनात् (D7 °न [sic]) —D3.7 om l 5 and 6 —(l 5) Ñ2 V2–4 D1.12 जनयतु(V4 D10 °ति), B3 जनयित्वा, B3 जनयन् (for जनयित्वा) V3 [अ]थ (for [आ]ला) D11 M4 जनयिष्यति (D11 °ति ति [hypermetric]) वीर्येण (for the prior half) V2 परम (for [अ]नुपम) M4 -श्रुति Ñ2 B4 (m also as above) D10 12 तपसा परमद्युति (for the post half) —(l 6) V2 B3 D1 2.11 M4 स भविष्यति (by transp) V2 सुत, B1 D12 च स (D13 स च [by transp]) (for स वै) V4 सभविष्यति श्रीमान् (submetric) (for the prior half) —(l 8) Ñ2 -वचना (for -मनस) D11 रघुनन्दन, M4 °यतन् (for पुनरायपु) —(l 9) D1-3.7 11 आरुह्य, M4 आगम्य (for आगत्य) —(l 10) V2 अग्निर् (sic) (for अग्निं) V4 वह्निं (sic) (for गङ्गा) —(l 11) V1 हित सम् (for हितार्थम्), D3 11 अस्मे, D10 सर्व (for अस्मे) —(l 12) V4 [अ]पदि (for पथ) D11 सहित, D13 सभूत (sic) (for सभूय)]

12 [a]) Ñ2 V B D10 12 तथेति च, D1-3.7 11 M4 तथयेति, all Cs as in text (for देवतान) —[b]) Ś1 D5.12 प्रोवाच (for अभ्येत्य) Ñ2 V B D1 3.7.10.11.13 M4 वचस्तेषां हुताशन (D3 °मे [sic]) —[cd]) G2 3 देहि (for देवि) Ñ2 V B D1 3.7 10.11 13 M4 उवाच गंगां मत्तेजो धार्यतामिति राघव

13 M4 om 13 and 14 —[a]) D2 Cm g तस्य°, D14 T1 2 G2.4 M1 भस्मेतद् (for इत्येतद्) Ś1 D5.12 कर्तव्यमिति सा श्रुत्वा —[b]) G1 4 दिव्य, Cg k t as in text (for दिव्यं) Ś1 D5.12 गर्भम् (for रूपम्) —[c]) Ś1 D5.9 12 दृष्ट्वा तु महिमानं सा —[d]) Ś1 D10 अन्यकीर्यत, D1 D6 5 T1 Ck t अवशीर्यत, D2 पुन कीर्यते; Cr.m g मवकीर्यत (as in text).

14 M1 om 14 (cf v.l. 13) —[a]) Ś1 D5 6.12 च तत, G1 ततो; G2 तु तो (for तदा) —[b]) D5.12 अभिषिंच

उवाच च ततो गङ्गा सर्वदेवपुरोहितम् ।
अशक्ता धारणे देव तव तेजः समुद्धतम् ।
दह्यमानाग्निना तेन संप्रव्यथितचेतना ॥ १५
अथाब्रवीदिदं गङ्गां सर्वदेवहुताशनः ।
इह हैमवते पादे गर्भोऽयं संनिवेश्यताम् ॥ १६
श्रुत्वा त्वग्निवचो गङ्गा तं गर्भमतिभास्वरम् ।
उत्ससर्ज महातेजाः स्रोतोभ्यो हि तदानघ ॥ १७
यदस्या निर्गतं तस्मात्तप्तजाम्बूनदप्रभम् ।
काञ्चनं धरणीं प्राप्तं हिरण्यममलं शुभम् ॥ १८
ताम्रं कार्ष्णायसं चैव तैक्ष्ण्यादेवाभिजायत ।
मलं तस्याभवत्तत्र त्रपु सीसकमेव च ॥ १९

G. 1 39. 19
B. 1 37 20
L. 1 34. 20

(D13 °रिपि)त (sic) G1 °व्यथित, Cm g k t °विचत (as in text) —c) D1 सव प्रेषासि पुष्पानि —d) Ś1 D1 1 11 तस्या ह्यासन् (Ś1 °स-नै) नरोत्तम

15 b) Dt D6 8 11 T1 2 G2 4 M1 2 (after corr in/ lin sec m) Ct °गस, Cg k as in text (for पुरोहितम्) —cd) Ś1 D1 1 शक्ता (D13 °क्या) धारयितुं नास्मि (for c) Dt D6 8 तत्समुद्धतं (by transp) Ś1 D5 12 14 T1 2 G2 4 M1 2 °धत, Dt D6 °द्धत, D6 °द्गत T3 °त्तम, Ct as in text (for समुद्धतम्) Cv r m तवि तत्र समुद्धत Cg k t as in text (for d) —e) Ś1 D5 12 यसी तु दह्यमानाद्(Ś1 °हा), M1 दह्यमानाना(ditto) हि तवाग्नि, Cv r g as in text (for e) —f) Dt (after corr as in text) चेतना, T3 -चेतसा, Cv m g t as in text (for -चेतना)

16 a) Ś1 D1 12 तत्र (for गङ्गां) —M1 om (hapl) 16b–17a —b) Ś1 D5 12 सेना द्यो D4 °द्यो, T3 °देवी (sic) (for सर्वदेव) M2 पुरोहित, M3 पुरोगम, Cm g k t as in text (for -हुताशन) —c) Ś1 ताशु, D5 12 गच्छ T1 इय (sic) (for इह) T3 हैमवती (sic) (for °वत) Ś1 Dt D4 5 G2 M1 2 पार्श्वे, Cg as in text (for पादे) —d) Ś1 D1 12 गर्भस्तेजे निवेशय

17 M1 om 17a (cf v l 16) —a) M1 सा (for तु) Ś1 D5 12 श्रुत्वा तस्यापि वचनं —c) Ś1 D1 10 व ससर्ज Ś1 Dt D4-6 8 11 M2 3 (after corr sec m) Cg महातेज M1 महत्तेज —d) Cg k t स्रोतोभ्यो (as in text) T3 स्रोतोभ्यस्तु तथानघा (sic) M1 सासृजत्तदा नृप Cv r m cite as in text —For 13 17 Ś1 V B D1 2 7 10 12 13 subst while M1 subst l 1 and 2 for 15abcd and ins l 10 after 17

828* समुवाच ततो गङ्गा हुताशनमिदं वच ।
अशक्ताहं धारयितुं त्वत्तेजो लोकपावन ।
समुवाच ततो गङ्गां हुतभुग्भगवान् पुनः ।
प्रगृह्य गङ्ग मत्तेज यो ऽस्मिंस्त्वं विसर्जय ।
तथेत्युक्त्वा ततो गङ्गा प्रगृह्य प्रत्यपद्यत । [5]
प्रतिगृह्य च तत्तेजोऽभूद्विह्वला मूर्छिता च सा ।
असहन्ती ततो गङ्गा तं धारयितुमोजसा ।
कैलासशिखरे राम गङ्गाशरे मुमोच सा ।
अथास्याः प्रस्रवे सद्यो भूमिं तत्प्रसवम् ।
सर्व तात गोत्र सम्पूर्णं च ततो ययौ । [10]

[D2 repeats consecutively] 1 and 2 —For l 2 D13 reads the line of 15cd as in Ś1 —(l 2) M4 न शक्ताहं V4 B1 4 तत्तेजो —(l 3) V4 D2 3 7 11 प्रभु D1 प्र न (sic) (for पुन) —(l 4) D2 प्रगृह्य (for प्रगृह्य) V3 च (hyper-metric) (for गङ्ग) D10 तेज (submetric) (for मत्तेज) D13 अद्रेः (for शैलेऽस्मिंस्त्व) N4 B4 तद् V4 तु D2 11 त (for त्व) V2 निदध्य (sic) (for विसर्जय) D2 7 समुत्पादय सतति (for the post half) —D2 7 om l 5 —(l 5) B4 प्रतिगृह्य च D1 प्रतिगृह्य तु D2 इत्युक्त्वा D13 प्रति° (for प्रत्यपद्यत) —(l 6) D13 प्रतिगृह्य (for °गृह्य) V4 तत्तेजो वाभूद् D1 2 11 तु तत्तेजो (for च तत्तेजो भूद्) D2 7 मग्न(D2 °स)स्य गता तत्तेजो (for the prior half) D11 विकला (for विह्वला) V1 [उ]त्सा V4 B1 4 [इ]व सा, D2 11 तन D2 सती D3 om (for च सा) D1 मूर्छिता गता —(l 7) D2 असहन्ती D2 alleg भ in गर्भं D1-3 7 सं (for तं) V1 धारयितुम् (for धारयितुम्) D2 अक्षमा (for ओजसा) —(l 8) D10 स पति (hyper-metric) (for शिखरे) V1 -तेज (for °शरे) N4 गङ्गापतत् V3 D1 मुमोचह V3 ससार तद् N4 समुत्सृजत्, D2 7 ससृज(D7 ग्ना)सृजत् (for मुमोच सा) —D1 reads l 9 after 20 —(l 9) B4 (m1 also) अगनसार्थ and अजातयाम N4 V2 3 B1 प्रस्रव (V1 °वे) V4 °षो (sic) D10 प्रस्त (for प्रस्रव) D2 7 -तेजम (sic) (for -तेजसम्) —(l 10) D2 पुरस्तात्]

18 D2 7 M4 om 18–20 D1 om 18 —a) D6 14 T3 निर्गत, all Cs as in text (for निर्गतं) Ś1 N4 V B D1 2 10-12 यादृशं and तस्याद् (for यदस्या and तस्मात् resp) —b) D10 तप्त, D13 तप्ता (for तप्त) D1 सुवर्णं रजतं तथा, all Cs as in text (for b) —D1 om 18cd —c) V3 B1 3 G2 4 M2 काञ्चनी, all Cs as in text (for काञ्चनं) —d) Ś1 N4 V B D1 5-12 धा(N4 1 3 श)त्र्यपद्यत (Ś1 °त्यत N4 °त्युरा) Dt D6 8 G1 4 M1 2 सुपुष्कलं, Cv g t as in text (for अमलं शुभम्) Cv r रजतमपि हिरण्यशब्दो वाच्य Ck हिरण्यशब्द स्वर्णरजतसाधारण

19 Before 19 D2 reads 21 and 2 D2 7 M4 om 19 (cf v l 18) —a) G1 4 M1 कृष्णायस, Cv m g कार्ष्णायस (as in text) Ś1 N4 V B D1 2 10-12 ताम्रं कृष्णा(B1 काला sic)यस चापि (D11 °कृष्णा [sic]) D1 कृष्णायस चापि यत्नाद् —b) Ś1 V1 3 B1 D2 11 12 यत्नाद् N4 V4 B1 4 D13 रक्तादृ V4 त्यज्यम्, D1 पुष्पद् (sic) G1 तैक्ष्ण्याद्, Cv r m g t as in text (for

G I 39 0 B I 37 20 L I 34 21

तदेतद्धरणीं प्राप्य नानाधातुरवर्धत ॥ २०
निक्षिप्तमात्रे गर्भे तु तेजोभिरभिरञ्जितम् ।
सर्वं पर्वतसंनद्धं सौवर्णमभवद्वनम् ॥ २१
जातरूपमिति ख्यातं तदा प्रभृति राघव ।
सुवर्णं पुरुषव्याघ्र हुताशनसमप्रभम् ॥ २२
तं कुमारं ततो जातं सेन्द्राः सहमरुद्गणाः ।
क्षीरसंभावनार्थाय कृत्तिकाः समयोजयन् ॥ २३
ताः क्षीरं जातमात्रस्य कृत्वा समयमुत्तमम् ।
ददुः पुत्रोऽयमस्माकं सर्वासामिति निश्चिताः ॥ २४
ततस्तु देवताः सर्वाः कार्तिकेय इति ब्रुवन् ।
पुत्रस्त्रैलोक्यविख्यातो भविष्यति न संशयः ॥ २५
तेषां तद्वचनं श्रुत्वा स्कन्नं गर्भपरिस्रवे ।
स्नापयन्परया लक्ष्म्या दीप्यमानमिवानलम् ॥ २६

तैक्ष्ण्याद्) Ś1 Ñ2 V B D2.3.8.12 एतद्जायत(Ś1 °त), D14 T1.2 G M1.2 एवाभिजायते, M3 Cg पुराभ्यजायत D1 एव पुपोपपद्यते —c) Ś1 V B D2.3.6.11-13 °चारि(D1 °थ) Ñ2 D10 मलतश्च (for मल तस्य) —d) V1 रगो, D1 Cv त्रपु, G1 -पु (for त्रपु) D4 तत्पुटीपकमुच्यते

20 Ñ2 V B D5.7.10.13 M1 om 20 (for D3.7 M4 cf v l 18) —a) D1.2 M2 एत्, D9 पूर्व (for एतद्) D11 धरणी (ditto) —b) Ś1 D1.2.3.6.11.12 नानाधातुत्वमागतो —After 20 D1 reads, l 9 of 828* D3 ins 830*

21 D3 reads 21 and 22 before 19 —a) D1-4 (D1 after corr as in text) 7 निक्षिप्त, D5 G2 निक्षिप्य, Cm g k t as in text (for निक्षिप्त) V4 क्षिप्ते, D1.3.7 °च, M4 °थ (for गर्भे तु) —b) Ś1 V B1.3.4 D6.11.13 तेजसास्त्यानु (Ś1 D6.13 °प्यत्र, V4 °न्तु B1 °भ्यनु, B4 D12 °थ्यनु) D1.3.7 M4 ततजोभ्यनु (D1.3 °प्यनु, M4 °राग) (for तेजोभिरभि) D5 सजिन (for -रञ्जितम्) Ñ2 B2 (m also as in B2) D10.12 तेजसा भूरितेजसि —c) G1 पर्वत सर्वत (sic) (for सर्वं) B2 सर्वत्र (for पर्वत) Ś1 Ñ2 V1.2.4 B1.4 D1 (before corr) 10.12.13 G1 M3 -सवद्ध, V1.2 B2 (before corr) 3 -संबद्ध, D1.3.7 M4 छूग तत्, D2 छूगगत, D11 तवसंबद्द (sic); M3 -सपद्धं, Cg t as in text (for -संनद्धं) —d) Ś1 सौभद्रम्, D4 सौवद्रम् (for सौवर्णम्) Ñ2 V B D1.10.11.13 M4 सदा, D2.3.7 तत (for वनं) —After 21 Ś1 M3 (*inf lin sec m*) ins

829* स देवस्तु ततो मह्यां समास्थेयसमाप्तव ।
जातस्य रूपं यत्तस्माज्जातरूपं भविष्यति ।

[(l 1) Ś1 [प]नम् (for [स तम्) —(l 2) Ś1 जातरूपस्य]

22 D3 reads 21 and 22 before 19 —a) D1 ख्यात० (for ख्यातं) —b) Ś1 Ñ2 V1.2.4 B D1.3.6.7.11.12.13 तत, Cm g k as in text (for तदा) M3 कांचनं (for राघव) —Ś1 D6.13 om 22cd —c) Ñ2 V B D1.2.7.10.11.12.13 M4 सुवर्णं(D2 °र्णो) मातुलमभवद्दीप्ततेजोभि(V1.4 B1 D1.6.13 M4 °भ्र)र्वै युधि —After 22 Ñ2 V B D1 (D3 after 20) 2.7.10.11.13 M4 ins

830* कुमारश्चाभवत्तत्र तरुणादित्यसंनिभः ।
वह्निमध्येभव भीमान्मातुर्दीप्तिपरिप्लुतः ॥

[(l 1) D1.3.7 M4 सो (for त) D1.3 (all with hiatus) अरुणार्क —(l 2) V1.2.4 B4 D1.3 M4 -[उ]द्भव V3 [भ]भवच्च (for भव)]

while D6.11 S (except M4) Cg k ins

831* तृणवृक्षलतागुल्मं सर्वं भवति काञ्चनम् ।

[M3 तृणगुल्मलतावृक्ष (by transp) (for the prior half)]

23 a) D14 T2 G2.4 M1 तदा, T1 तथा Cg k t as in text (for ततो) M4 सुकुमारस्य जातस्य —b) Ś1 Ñ2 V B D1.3.4.7.10.12 M4 दृष्ट्वा (M4 तस्य) सेन्द्रा (Ś1 D6.13 देवा, D12 देव), G4 °* M2 देवाश्च° (for सेन्द्राः सह) M4 दिवौकस (for -मरुद्गणाः) ꣸ Cg मरुद्गणा देवगणा सह युगपत् । ꣸ —c) Ñ2 V B D10.12 M4 तदा क्षीर(D10 °*) प्रदानार्थं, D1.3.7.11 क्षीरसंपादनार्थाय, Cm g k t as in text (for c) —d) B1 D1 कृत्तिका(D4 °कां) Ś1 V1.2.3 B D13 M4 स(V2 त)न्ययोजयन्(V3 B4 °त् [sic]); D2.4 M3 समपूज(M3 °चोद)यन्, Cg k t समयोजयन् (as in text)

24 For subst cf v l 27 —a) Ś1 D6.13 तत् and -मात्राय (for ता and मात्रस्य respy) —cd) Ś1 D1.13 ददौ पुत्रोऽयमस्माकं सर्वासां प्रकीर्त्यतां

25 a) Ś1 Ñ2 V B D10-13 ता and ऊचुः (for तु and सर्वाः respy) —b) Ś1 D1.6.13 M3 कार्तिकेयम्, Cm g k t as in text (for कार्तिकेय) Ś1 D6.13 प्रभुं, Ñ2 V B D10.12.13 प्रभुः, Cm g k t as in text (for ब्रुवन्) ꣸ Cv r इति ब्रुवन् । एतत्पदद्वयमस्य श्लोकस्यान्ते योज्यम् ꣸ Cm इति ब्रुवन्निति पदद्वयमस्य श्लोकस्यान्ते न संशय इत्युपरि द्रष्टव्यम् । ꣸ —Ś1 D6.13 om 25cd —c) Ñ2 V B D10.11.12 पुत्रोऽयं नाति ख्यातो —d) B2 reads from न in संशय up to 26a in marg

26 B2 reads 26a in marg (cf v l 25) —a) Ś1 Ñ2 V B D10-13 देवानां ता (Ś1 B2 D11.13 °वचनं, V1.4 B3 तद्) वच श्रुत्वा —b) Ś1 D6.13 सर्वे, Ñ2 V1.2.4 B D11.13 पूर्व, V3.2 D10 पूर्व, D5 G2 (before corr as in text) स्कन्धे; Cv m g k t as in text (for स्कन्नं) Ś1 D13 गर्भे, V3 -गर्भ, V4 -स्रवं; G1 गृहे; Cv m g k t as in text (for स्रवे) —After 26ab, D11 ins.

स्कन्द इत्यब्रुवन्देवाः स्कन्नं गर्भपरिस्रवात् ।
कार्तिकेयं महाभागं काकुत्स्थ ज्वलनोपमम् ॥ २७
प्रादुर्भूतं ततः क्षीरं कृत्तिकानामनुत्तमम् ।
षण्णां षडाननो भूत्वा जग्राह स्तनजं पयः ॥ २८
गृहीत्वा क्षीरमेकाह्ना सुकुमारवपुस्तदा ।
अजयत्स्वेन वीर्येण दैत्यसैन्यगणान्विभुः ॥ २९
सुरसेनागणपतिं ततस्तममलद्युतिम् ।
अभ्यषिञ्चन्सुरगणाः समेत्याग्निपुरोगमाः ॥ ३०

G I 39 30
B I 37 30
L I 34 31

832* गङ्गामस्ति परिग्रष्ट त गर्भं सर्वकृत्तिका ।

—ᶜ) G1 तान° (sic) (for ब्रुवन्) Ś1 D5 12 स्रावया मासुरथ त —ᵈ) Ś1 Dt D4–6 8 9 12 T3 G1 यथानल(Ś1 D5 12 °रांर्द)

27 ᵃ) D3 एव (for इति) —ᵇ) D4 स्कद्, Cg as in text (for स्कन्न) Dt D6 8 G2 M1 Cm g -स्रवे, D4 9 T3 M3 -सुत (for -स्रवात्) ॐ Cg स्कन्नत्वात् स्कन्द इत्यन्वर्थं नाम ।, Ck स्कन्न(न्द before corr)गर्भं परिस्रुतत्वहेतो स्कन्द इत्यन्वर्थनाम च चक्रु ।, Ct स्कन्न( )परिस्रुत इत्यर्थे स्कन्द इति । ॐ —ᶜ) Ś1 D11 °यो, V2 कृत्ति° (for कार्तिकेय) Ś1 V1 B2–4 D6 11 12 °तेजा (V1 °जं, B2 3 °ज), Ñ2 V3–4 D10 13 महत्तेज (V3 °जे [sic]) B1 °मान, Dt D6 8 9 C3 M2 3 °बाहु (for महाभाग) —ᵈ) Ś1 D11 °म, V4 जननो° (sic), D13 °प्रभ (for ज्वलनोपमम्) —D1 3 7 M4 subst for 24–27 Ñ2 V B D10 11 13 subst I 1–2 for 24 and I 6–7 for 26ᶜ–27ᵇ while Ś1 D5 12 subst I 7 only for 27ᵃᵇ

833* ता क्षीर तस्य देवस्य समर्थन ददुस्तदा ।
स्यादयमाकमय पुत्र ख्यातो नाप्तीति राघव ।
तथेति वे तदा देवैस्तनोक्त्वा संनियोजिता ।
कार्तिकेय इति ख्यात स कुमारस्ततोऽभवत् ।
गङ्गाकुक्षिपरिस्रस्त त गर्भं समुपेत्य ता । [5]
कृत्तिका स्कन्दयामासुस्तमादित्यसमद्युतिम् ।
स्कन्द इत्येव त दृष्ट्वा प्रोचुरप्रतिमौजसम् ।

[(l 1) D3 क्षता (sic) (for ता) D2 3 7 अस्य (for तस्य) V1 D1–3 7 11 M4 बालस्य (for देवस्य) —(l 2) D2 कथ्यते (for राघव) V4 ख्यातिमाप्नोऽपि राघव D2 7 सेनानीरिति कीर्त्यते, M4 ख्यातो नाम्ना भविष्यति (for the post half) —For ins see below —(l 3) D2 तैस् (for वै) M4 तथा तु चोदितो देवैस् (for the prior half) D2 प्रदिष्टा (for नियोजिता) —(l 4) M4 कुमार स (by transp) —(l 5) D2 स्रत (for -स्रस्त) D2 M4 तद् D7 om (hapl) (for त) —(l 6) D11 दीप्त च (for कृत्तिका) B1 °स्थानुय, D1–3 7 M4 स्तन°, D13 चन्द° (for स्कन्दयामासु) V4 तदा (for तम्) V1 D13 प्रभ (for द्युतिम्) D1–3 7 11 M4 तस्यादित्यसमित्र(D1 11 M4 °वर्चसं) (for the post half) —D1 3 7 M4 om l 7 —(l 7) D13 पुत्र (for स्कन्द) B4 स (sic) D2 3 (for त) Ś1 D1 6 13 देवा ऊचुर् (for दृष्ट्वा प्रोचुर्)]

—After l 2 V4 ins

834* अन्योन्यं विवदमाना हन्यमन्यमुपाति पर ।
तमभूवन्महाबाहो षण्मुखस्तेन विश्रुत ।

28 D11 om 28ᵃᵇ —ᵃ) Cm g k t as in text (for प्रादुर्भूतं) —ᶜ) Dt षस्मात् (for षण्णा) T3 षता° (sic) G1 तद्वदनो, Cg t as in text (for षडाननो) ॐ Ck तच षण्णा स्तनजक्षीरसचिन्त्यशक्तित्वात् दृढातिशयेन च षण्मुखो भूत्वा जग्राह ॥ ॐ —ᵈ) Ś1 D5 11 12 सुरज(D11 [आ]सु पय) स्तदा (for स्तनजं पयः) —For 28 Ñ2 V B D1 3 7 10 13 M4 subst

835* प्रस्नुताना तत क्षीर षण्णा तासा षडानन ।
भूत्वा स बालो ह्यपिब कृत्तिकाना परिस्रुतम् ।

[(l 1) V1 B4 प्रस्नुताना, V2 4 प्रभूताना, B3 (m as above) D13 प्रसृताना (for प्रस्नु°) D1 3 M4 तदा (for तत) D3 7 परस्कृतिकाना तत्क्षीर (for the prior half) D1 तासा पूर्ण, D2 3 7 13 M4 तासा षण्णा (by transp) —(l 2) D2 3 7 13 [अ]पि (for हि) B1 [अ]पिन, D1 [अ]पि च (for [अ]पिबत्) M4 भूत्वा बाल सोन्वपिबत् (for the prior half) B4 कृत्तिकाया V3 -स्तुति (sic) D1 स्तन, D2 3 7 -स्नव (for -स्नुतम्)]

29 Ś1 D5 12 om 29 and 30 —ᵃ) Ñ2 V B D1–3 7 10 11 M4 तत्(Ñ2 V1 तत [hypermetric] B1 प्र) पीत्वा (for गृहीत्वा) G3 क्षिप्रम् (for क्षीरम्) V1 2 °ह्न, V4 lacuna for ह्ना, B1 D11 एवा°, B3(orig एकामा, m also) । °म, D2 °ह्न, M3 (after corr see m) °ह्नि, Cm g k t as in text (for एकाह्ना) D13 पीत्वा तासा च तत्क्षीर —ᵇ) V B3 4 D1–3 7 11 स (for सु) V B2 D1–3 7 11 -वत्स, B4 -वतस् (for -वपुस्) Ñ2 B1 3 D10 13 स(B3 सु)कुमारो व्य(B3 ह्य)वर्धत(B3 m also सुतस्तदा), M4 सुकुमारस्तदाभवत् —After 29ᵃᵇ D11 ins

836* कार्तिकेय इति ख्यातस्तदा प्रभृति राघव ।
(cf l 4 of 833*)

—ᶜ) Ñ2 अक्रमत्, B1 अयजत् (by metathesis) D3 अजय (for अजयत्) Dt अथ सत्वन° —ᵈ) V3 सैना, V4 सर्वदैत्य (for दैत्यसैन्य) Ñ2 V B D10 13 बहून्, T3 प्रभु (for विभु) D1–3 7 M4 देवसेनागणा(D3 °सम)न्वित

30 Ś1 D5 12 om 30 (cf v l 29) —ᵃ) V3 सर्व (for सेना) B3 (m) -पति D1 3 7 M4 दैत्यसेनापति (D1 °ति)गण, D11 देवसेनापति तत्र —ᵇ) B3 (m also) देवास् (for ततस्) G4 स, Cm t as in text (for तम्) Ñ2 V B2–4 D1–3 7 10 11 13 M4 अमर, B1 असम, D4 अतुल, G3 अनल, G4 त मध (for अमल) Dt D6 8 अभ्यर्चि- चन्द्रद्युति —ᶜ) V2 D2 G3 अभिषिञ्चन् (D1 °षिच्य) Dt D6 8 तास्तत्रमरा सर्वे —ᵈ) B1 पुरोगमा (sic)

G. 1. 39. 31
B. 1. 37. 31
L. 1. 34. 32

एष ते राम गङ्गाया विस्तरोऽभिहितो मया । कुमारसंभवश्चैव धन्यः पुण्यस्तथैव च ॥ ३१

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे षट्त्रिंशः सर्गः ॥ ३६ ॥

३७

तां कथां कौशिको रामे निवेद्य मधुराक्षराम् ।
पुनरेवापरं वाक्यं काकुत्स्थमिदमब्रवीत् ॥ १
अयोध्याधिपतिः शूरः पूर्वमासीन्नराधिपः ।
सगरो नाम धर्मात्मा प्रजाकामः स चाप्रजः ॥ २
वैदर्भदुहिता राम केशिनी नाम नामतः ।
ज्येष्ठा सगरपत्नी सा धर्मिष्ठा सत्यवादिनी ॥ ३

31 a) Cg k t एष (as in text). Ś1 D5.7.12 °विस्तरो रामः Ñ2 V B D1.2.10.11.12 M4 इति ते कथितो (B4 °तं) राम. —b) Cr विस्तरो (as in text), Ś1 Ñ1 V B D1-4.5.7.10-12 M4 गङ्गाया (Ñ2 V1-4 B D10 °गोत्पत्ति) संभवो (Ś1 D5.7.12 कीर्तितो) मया, D6 M3 °सि(M5 त्रि)निवेदितः; Cv as in text, Cg विस्तरो गिम्यसंभवः (for b). —d) Ś1 D5.12.13 सुखावहः (for तथैव च). —For 31cd, Ñ2 V B D1-4.7.10.12 M4 subst.,

837* देवस्य च कुमारस्य संभवः पुण्यकीर्तनः ।

[D1 om. च (submetric). V2 कीर्तिवर्धन, B2 (m also as above) D1-4.7 M4 °कर्मणः (for पुण्यकीर्तनः).] —After 31, D1 D5.6.8.12 S (except M4) Cm g k t ins.:

838* भक्तश्च यः कार्त्तिकेये काकुत्स्थ भुवि मानवः ।
आयुष्मान्पुत्रपौत्रैश्च स्कन्दसालोक्यतां व्रजेत् ।

[(l. 1) G1 भक्ति, T2 G2 कार्त्तिकेय (sic) M3 transp. य: and कार्त्तिकेये G1 कुर्वन् पुत्रवान् (for the post. half). —(l. 2) D6 T2 G2 °पौत्रश्च D6 °सालोक्यं, T2 G2 M2.3 °सायुज्य(T3 M3 °सायुज्य)मवाप्नुयात् (M3 °व्रजेत्).]

Colophon. *Kāṇḍa name*: Ś1 Ñ2 V2 D8 om. V3-4 B D10 आदि°; D1 बालचरिते; D3 अयोध्या° —*Sarga name*: Ś1 Ñ2 V B D1-3.4.7.8-12 कुमारोत्पत्तिः; D1 स्कन्दोत्पत्तिः (D11 °रजन्म). —*Sarga no.* (figures, words or both): Ś1 V1.4 B1.4 D5.11.12 om. both. Ñ2 B2.3 39, V2 41, V3 D10 38, D2 D5.6.8.12 S 37; D1.2 30, D3 31, D6 40, D11 °त्रयस्त्रिंश: सर्ग: 39. —After colophon, T2 G1.2.3 M3 conclude with श्रीरामाय नमः; G3 श्रीमते राम गुणाय नमः.

37

☞ Ñ1 missing sarga 37 (cf. v.l. I. 33.8).

1 a) Ñ2 V3-4 B D10.12 °कथा, V1 तथा स (for तां कथां). V2 रामे D1 रामो (sic) (for रामे). M3 ततस्तां कुशिको°. —b) Ñ2 V B D10.12 M3 मधुरां कथां (lacuna before थां in B2 is filled up with राम राम राम राम); D5 G1-3 M1.2 °क्षरः; Cg cites कुशिकात्मजः (for मधुराक्षराम्). —d) G2 damaged for काकुत्स्थ. —For 2, D1-3.7.11 M4 subst.; Ñ2 V B D10.12 subst. l. 2 only for 1cd.

839* तां कथां कथयित्वा तु रामायामिततेजसे ।
पुनरेव कथामेतां कथयामास कौशिकः ।

[(l. 1) D4.5 (च)त्वा, M4 च (for [च]त्वा). D12 कथयेत्. —(l. 2) D3 नपुरेव (metathesis) (for पुनरेव). V4 D3 दिव्यां, D1.3.7.11 M4 पुण्यां (for एतां).]

2 a) V4 G1.2 समयोध्याया पतिः, Ñ2 V B D1-3.7.10.11.12 M3.4 धीमान्; D1 D6.8 वीरः; D6 T2 M2 शूर (for शूरः). —b) Lacuna before मा in B1 is filled up with राम राम राम राम. T3 lacuna for मासी. —c) D5 सदा M3 स वा, Cm as in text (for स च).

3 a) D6.11 G1 M5 विदर्भ, Cm g k as in text (for वैदर्भ). Ñ2 V B D1-4.7.10.12 M4 विदर्भराजदुहिता; Ñ2 B2 D5.10.12 °तनया). —b) V4 केशिनः D1 केशवती D4 केशिनि; D10 केशिनि (for केशिनी). D6 reads second नाम in marg. D5.6.7 सुन्दरा (D6 °रा [sic]). —c) D12 सगरस्य, Ñ2 V3.4 B D1-4.10.11.12 M4 °पत्न्यासीत्; V2 °पत्नी सा; D6 °पत्नीयं (for °पत्नी सा).

अरिष्टनेमिदुहिता रूपेणाप्रतिमा भुवि ।
द्वितीया सगरस्यासीत्पत्नी सुमतिसंज्ञिता ॥ ४
ताभ्यां सह तदा राजा पत्नीभ्यां तप्तवांस्तपः ।
हिमवन्तं समासाद्य भृगुप्रस्रवणे गिरौ ॥ ५
अथ वर्षशते पूर्णे तपसाराधितो मुनिः ।
सगराय वरं प्रादाद्भृगुः सत्यवतां वरः ॥ ६
अपत्यलाभः सुमहान्भविष्यति तवानघ ।
कीर्तिं चाप्रतिमां लोके प्राप्स्यसे पुरुषर्षभ ॥ ७
एका जनयिता तात पुत्रं वंशकरं तव ।
षष्टिं पुत्रसहस्राणि अपरा जनयिष्यति ॥ ८
भाषमाणं नरव्याघ्रं राजपत्न्यौ प्रसाद्य तम् ।
ऊचतुः परमप्रीते कृताञ्जलिपुटे तदा ॥ ९
एकः कस्याः सुतो ब्रह्मन्का बहूञ्जनयिष्यति ।
श्रोतुमिच्छावहे ब्रह्मन्सत्यमस्तु वचस्तव ॥ १०

C. 1. 40. 10
B. 1. 38. 10
L. 1. 35. 10

4 ᵃ) D5.8.12 -नेमेर्; Cv as in text (for -नेमि-). —ᵇ) V3.4 B1.3 (m. also) धर्मेण; D11 रूपेमा- (sic) (for रूपेण). D1.2.7 [अ]नद्यी (for [अ]प्रतिमा). Dt D6.8 सुपर्णभगिनी तु सा. —ᶜ) D13 G2.4 M2 (before corr.) साग° (for सगरस्य). —ᵈ) Ñ2 V B D5.10.13 परमधार्मिका (V3 B2 °की); D1.11 धर्मपरायणा; D8 धर्मपरिग्रहा; T1 °क्षिका (for सुमतिसंज्ञिता). D3.7 परिधर्मपरायणा.

5 ᵃ) Ś1 Ñ2 V B D5.10–13 महेष्वासः; Dt D6.8 G2 M1.2 महाराजः (M2 °ज); D9 °राम (for तदा राजा). D1–3.7 M4 ताभ्यां स राजा सहितः. —ᵇ) V3 नृपः (for तपः). —ᶜ) Ś1 D5.13 G1.3 उ(D3 अ)पाश्रित्य; G2 M1–3 °श्रित्य (for समासाद्य). Ñ2 V B D1–3.7.9–11.13 M4 अपत्यकामः काकुत्स्थ (V4 D1.2 °त्स्थो; D11 °*). —ᵈ) D3 -श्रवणे; D13 प्रवरणे; Cm g.k.t as in text (for -प्रस्रवणे).

6 ᵃ) Ñ2 V B D10.11.13 तस्मै (D11 अथ) वर्षसहस्रांते Cm g as in text (for ᵃ). —ᵇ) Ñ2 B3 (m. also as in text) D10 परितोषितः; D3 M3 तोषितो° (for [रा]धितो मुनिः). —ᶜ) D13 सागराय. —ᵈ) B4 तुष्टः (for भृगुः). V3 सत्यवतिं° (sic), D1–3.7 प्रतप(D3 °स[sic])तां°; D11 सत्य सां°; D13 सत्यवद्रां° (sic), G1 °पराक्रम; M4 दृढपराक्रमः (for सत्यवतां वरः).

7 ᵃ) V3 पुत्र- (submetric) (for अपत्य-). G1 स (for सु-). ❀ Cg सुतद्वयपत्नीद्वयं सुमहत्त्वम् । ❀ —ᵇ) Ś1 D5.11.13 भविता ते नरेश्वर (D11.13 °र [sic]). Ñ2 V B D1–3.7.9.10 तव राजन्भविष्यति. —ᶜᵈ) Ñ2 B3 D10.13 अ°; D1–3.7.9 चैवातुलां, T2 च° (sic) (for चाप्रतिमां). D3 (before corr. as in text) श्लोके (for लोके). Ñ2 V1–3 B D1–3.7.9–11.13 M4 संप्राप्स्यसि (D1 °स्या [sic]) प्राप्स्यसि (for ᵈ). V4 कीर्तिमप्रतिमां लोके सकाशस्ते भविष्यति.

8 ᵃ) V4 एषा (for एका). Ś1 D5.11.13 राजन्; Ñ2 V B D1.2.7.10.11 G1.2 पुत्र; D1 M4 पत्नी; Cg k t as in text (for तात). —ᵇ) Ñ2 V B3–4 D1.2.7.10.11 पत्नी (for पुत्रं) Ñ2 V3.4 B2.4 D10.13 °र्ता; Cm as in text (for वंशकरं). D1 सुतं (for तव). D3 तव वंशविवर्धनं; G1.2 वंशकर्तारमेव हि. —ᶜ) V3 D2.3.7.11 षष्टिं; V4 T G1.3.4 M3 षष्टिः; Ck t as in text (for षष्टिं). Ś1 D5.13 -सहस्राणाम् (for -सहस्राणि). —Note hiatus between ᶜ and ᵈ. —ᵈ) Ś1 D5.13 एकापि; Ñ2 V B D1–3.7.10.11.13 M4 द्वितीया (V1 °यं [sic]); G1–3 M1 स्व° (to avoid hiatus) (for अपरा).

9 ᵃ) D9 भासमानं (sic) (for भाषमाणं). D6.8.14 T G2.4 M1–3 महात्मानं M4 तथा तं वै (for नरव्याघ्रं). Ś1 Ñ2 V B D5.10–13 मुनिमेव (Ś1 D5.11.13 एवं मुनिं [by transp.]) भाषमाणं (D13 °णा); D1–3.7 इत्येवं भाषमाणं तु (D1 तं); G1.3 इति संभाषमाणं तु. —ᵇ) Dt D6.8 M3 Cg k t -पुत्र्यौ; D11 -पत्नौ (sic), T2 -पुत्र्या (sic); G4 M4 -पुत्रौ (sic) (for -पत्न्यौ). ❀ Cg: राजपुत्र्याविति क्षत्रियामात्राद्युक्तम् । ❀ Ś1 महेश्वरः D5.11.13 नरोत्तम (D13 °मः [sic]). D3 प्रसादारि (sic); G1.2 प्रणम्य°; G3 °तौ (sic), M3 प्रशस्य°; M4 °तु (for प्रसाद्य तम्). Ñ2 V B D1–3.7.10.13 सत्यधर्मं (D1.2 °र्मं) तपोनिधिं (B4 °न्वितं). —ᶜ) T1 G2 परम- (sic) (for परम). D5 G1 -प्रीता (sic) (for प्रीते). —ᵈ) T2 (with hiatus) उभे (for तदा). —For 9ᶜᵈ, Ñ2 V B D1–3.7.10.13 subst.:

840* ते पत्न्यौ सगरस्येदं कृत्वाञ्जलिमभाषताम् ।

[B3 तौ (for ते). V3 [इ]म (for [इ]दं). Ñ2 V1.2 B2.4 D2.3.13 कृताञ्जलिम् (B4 D3 °ली), B3 बद्धा° (for कृत्वाञ्जलिम्). V4 अभाषत (sic).]

10 ᵃ) D13 कस्यां (for कस्याः). M3 (after corr. sec. m. as in text) सुतं (sic) (for सुतो). Ñ2 V B D1–3.7.10.11.13 एक का (B4 °कै) तनयं ब्रह्मन् (D1–3.7 जनयेत्पुत्रं). —ᵇ) B3 बहून्का (by transp.). B4 * बहून् (for का बहून्). —ᶜ) T1 इच्छ महे, Cm t °वहे (as in text). D11 T1.2 G2.4 M1 सम्यक् (for ब्रह्मन्). Ś1 Ñ2 V B D5.10–13 भगवन्श्रो (Ś1 D5.11.13 इत्येतच्छ्रो)तुमिच्छाव. (V1 °मि also) D1.2.7 श्रोतुमिच्छामि (D1 °च) भगवन् (D3 वो भवन् [sic]). —ᵈ) Ś1 D5.11 M4 सत्य वास्तु (D13 °*), D13 सत्यं वास्तु G3 °वस्तु (for सत्यमस्तु) M4 वरस्व (for वचस्तव). Ñ2 V B1–3 D10.13 सत्य (B1.3 D10.13 °त्यं) तेस्तु यो हि नौ; B4 सत्यं तेस्तु यो हि नौ, D1–3.7 सत्य एवोस्तु (D3 °वः स)तो (D1 ते; D3 वो) वरः. Cg as in text (for ᵈ).

G 1 40 11
B 1 38 11
L 1 35 11

तयोस्तद्वचनं श्रुत्वा भृगुः परमधार्मिकः ।
उवाच परमां वाणीं स्वच्छन्दोऽत्र विधीयताम् ॥ ११
एको वंशकरो वास्तु बहवो वा महाबलाः ।
कीर्तिमन्तो महोत्साहाः का वा कं वरमिच्छति ॥ १२
मुनेस्तु वचनं श्रुत्वा केशिनी रघुनन्दन ।
पुत्रं वंशकरं राम जग्राह नृपसंनिधौ ॥ १३
षष्टिं पुत्रसहस्राणि सुपर्णभगिनी तदा ।
महोत्साहान्कीर्तिमतो जग्राह सुमतिः सुतान् ॥ १४
प्रदक्षिणमृषिं कृत्वा शिरसाभिप्रणम्य च ।
जगाम स्वपुरं राजा सभार्यो रघुनन्दन ॥ १५
अथ काले गते तस्मिञ्ज्येष्ठा पुत्रं व्यजायत ।
असमञ्ज इति ख्यातं केशिनी सगरात्मजम् ॥ १६
सुमतिस्तु नरव्याघ्र गर्भतुम्बं व्यजायत ।
षष्टिः पुत्रसहस्राणि तुम्बभेदाद्विनिःसृताः ॥ १७

---

11 a) Ś1 D1-3 5 7 11 12 तु वचन, Ñ2 V B D10 13 M4 एतद्वच (for तद्वचन) —b) Ñ2 V B D10 13 M4 स मुनि (B1 °नि)प्रवरस्तदा (V2 °था) —c) Ś1 D6 11 12 14 T1 3 (after corr) G4 M4 मधुरां, Ñ2 V B D10 13 मधुर, D1-3 7 परम (for परमां) Ñ2 V B D1-3 7 10 13 वाक्य (for वाणीं) —d) D12 स्वच्छन्दो Ñ2 V B D1-3 7 10 13 स्वच्छंदेन ददामि (Ñ2 V3 B3 4 D10 13 °नि) वो (V3 वै, B2 व, D3 की), M4 स्वच्छंदेनाभिधीयतां, Cg as in text (for d).

12 a) Ś1 वो°, G2 °स्तु (for वास्तु) —b) Ś1 वो (for वा) —cd) D4 महोत्साह Ś1 D5 12 एव का (for का वा कं) D12 इच्छसि (for इच्छति) D11 कीर्तिवतो महोत्साहान्वाव भवा वार इच्छति (corrupt) —For 12, Ñ1 V B D1-3 7 9 10 13 subst , while D11 ins 1 2 only after 12

841* एका वंशधर पुत्रमेका चार्वशकान्बहून् ।
यथेष्ट मा वरयता यस्या यद्भिकाङ्क्षितम् ।

[(l 1) D1-3 7 वशकर —V4 om from the post half up to 13c. V1 3 B2 (m also) 4 [अ]वशक (V2 °प)ान्, D1-3 9 वाक्यजाद्, D13 वशात्मकान् (for चार्वशकान्) Ñ2 reads बहून् in marg —(l 2) D3 7 यथेच्छ, D9 यंट्ट (sic) Ñ2 D10 13 वरयत, B2 °यितु, B4 °यिता (sic), D2 3 7 9 °यत, D11 °यतु (for वरयता) D3 यस्य (for यस्या) D13 तथा दास्यामि वाच्छित (for the post half)]

13 V4 om 13^{abc} (cf v l 12) —a) D1 पुनर् (for मुनेस्) Ñ2 V1-3 B D1 3 7 10 13 एतद्व (D1 °द य)च, D2 4 9 11 M3 तद्व° (for तु वचन) —b) B3 (after corr) यवनी, D6 कौशिकी (sic) (for केशिनी) —T3 om (hapl) T3 reads in marg 13^{c}-15 —c) Ñ2 V2 3 B D3 7 10 13 यशार्थं, Ck as in text (for वंशकरं) V1 G4 नाम (for राम) —d) Ñ2 V B (B3 after corr) D1-3 7 10 11 13 M4 [पु]रुषर्षभसंनिधौ, D5 12 °सन्नदि, Ck t as in text (for नृपसंनिधौ)

14 T2 om , T2 reads in marg 14 (cf v l 13) —a) V3 4 D5 6 9 10 षष्टि, G1 3 4 षष्टि , Cg as in text (for षष्टिं) D6 सहस्राणां Ś1 D4 12 पुत्रान्षष्टि° —b) V2 सुवर्ण°, D1 12 14 G3 सुवर्ण°, D6 सुपर्णा°, Cg k t as in text (for सुपर्णभगिनी) D3 (gloss) सुमति( ) Ś1 D5 11 13 जत , Ñ2 V B1 3 4 D2 4 7 10 13 M3 तथा (for तदा) —cd) D14 महोत्साहो (sic) Dt D4 6 8 14 कीर्तिमतो (sic) Ś1 D5 11 12 M3 कीर्तियुक्तान्महोत्साहान् (for c) Ś1 D5 11 12 तदा (for सुतान्) Ñ2 V B D1 3 7 10 13 M4 जग्राह कीर्ति (V4 प्रीति)युक्तानि (D2 °ना, D13 °पिद्यामि [sic]) सुमतिर्व (D1-3 7 °द्द)रमीप्सित

15 T2 om , T2 reads in marg 15 (cf v l 13) —a) Ñ2 V B D1-3 7 10 13 M4 तत , Cg as in text (for ऋषिं) —b) Ś1 D6 12 चाभि (D13 °भ्य [sic]) वा (Ś1 [before corr] °व)श, D2 शुभ्रणश (for [अ]भिप्रणम्य) Dt D6 8 M2 त (for च) Ñ2 V B D10 13 M4 भृगुं (V3 शुक) धर्म (V3 D10 कर्म)भृता वरं (V4 °र , B3 [m also] 4 °परायण), D1-3 7 भृगु महाविदो वर —c) D11 जग्राह (sic) (for जगाम) Ñ2 D10 स, D6 स्वे, D13 सु (for स्व) —d) D11 सहभार्यो (hypermetric) V4 D2 14 रघुनंदन —After 15, B3 ins

842* ब्राह्मणैर्मन्त्रिभि साकं सगरस्तु प्रतापवान् ।

16 a) Dt D6 8 तस्य (for तस्मिञ्) Ñ2 V B D1-3 7 10 12 13 M4 अथ कालेन महता —b) Ś1 V3 D5 12 13 पुत्र ज्येष्ठ, Ñ2 V3 4 B D10 13 M4 पुत्र ज्येष्ठा (by transp) V3 D14 प्रजायत, D7 °जा° (for व्यजायत) —D3 om (hapl) 16^{c}-17^{b} —c) Ś1 D5 M4 असमञ्जम्, V1 3 4 B1 3 D7 11 °मंजा, V2 D10 13 °मञ्जसम् (V2 °स [all hypermetric]) B4 °मजौ, D3 असमंजे नाम (hypermetric) (for असमञ्ज) V2 4 D3 7 11 रव्यात (for ख्यातं) —d) Ś1 Ñ2 V B D1 3 6 7 10-13 काकुत्स्थ (V4 D3 7 °त्स्य , B2 D11 °त्स्थे) (for केशिनी) V2 4 D3 7 11 सगरात्मज (D2 °ज)

17 D3 om 17^{ab} (cf v l 16) —a) Ñ2 V B D10 सुमती, G4 सुमतेस् , Ñ2 V B D1 3 7 10 12 13 [अ]पि (B4 [अ] ति [sic], D1 7 11 तु, D6 सु, D13 च) रघुश्रेष्ठ (for तु नरव्याघ्र) —b) Ś1 Ñ2 V B D5 11-13 गर्भं (V2 °र्भ) (for गर्भ) B4 om D2 7 [अ]लाबुं, G2 -तुंबं, all Cs as in text (for -तुम्बं) B1 व्यसूयत, M4 प्र° (for व्यजायत) D1 गर्भादिदं व्यजायते (sic) and gloss गर्भेऽलाबु व्यजायत. —M3 transp 17^{cd} and 18^{ab}. —c) Ś1 V2 3 D2 4 11 13 षष्टि , V1 B1 4 Dt D1 5 7 8 10 M4 षष्टि, Cg k t as in text (for षष्टि) V4 पुत्रे षष्टि° (sic) —d) Ś1 D3 5 7 11 13

घृतपूर्णेषु कुम्भेषु धात्र्यस्तान्समवर्धयन् ।
कालेन महता सर्वे यौवनं प्रतिपेदिरे ॥ १८
अथ दीर्घेण कालेन रूपयौवनशालिनः ।
षष्टिः पुत्रसहस्राणि सगरस्याभवंस्तदा ॥ १९
स च ज्येष्ठो नरश्रेष्ठ सगरस्यात्मसंभवः ।
बालान्गृहीत्वा तु जले सरय्वा रघुनन्दन ।
प्रक्षिप्य प्रहसन्नित्यं मज्जतस्तान्निरीक्ष्य वै ॥ २०
पौराणामहिते युक्तः पित्रा निर्वासितः पुरात् ॥ २१
तस्य पुत्रोंऽशुमान्नाम असमञ्जस्य वीर्यवान् ।
संमतः सर्वलोकस्य सर्वस्यापि प्रियंवदः ॥ २२
ततः कालेन महता मतिः समभिजायत ।
सगरस्य नरश्रेष्ठ यजेयमिति निश्चिता ॥ २३

G 1 40 22
B 1 38 24
L 1 35 22

तुंबे भित्ते (D5 °त्ते [sic]) Ñ2 V B D10 13 भित्ते तुंबे, D2 तुम्बे भिन्ने, D1 °मध्याद् (for तुम्बभेदाद्) Ś1 Ñ2 V1 2 4 B D2 3 5 7 10–13 विनिर्ययुः, V3 व्यजायत, Dt विनिःसृता, D14 T °निःसृता (D14 °ता), M4 ततोऽभवन् (for विनि सृता) Dt तस्मिन्नेवाभवज्जदा and gloss या द्वितीया सुमतिनाम्नी

18 M3 transp 18[ab] and 17[cd] —[a]) D2 om, G1 कुंडेषु (for कुम्भेषु) Ś1 B4 D5 9 12 transp पूर्णेषु and कुम्भेषु —[b]) Ś1 Ñ2 V1–3 B D5 10–13 अभ्य(B2 °भ्य) वर्धयन्(Ś1 °त्), V4 अभ्यमूपण (sic) D1–3 7 M4 च व्य (D1 त्रि)वर्धयन्, D6 °धत् (sic) D12 अभ्यवर्धनयत् (sic), M3 °र्धयन् (for समवर्धयन्) —[c]) M2 कियता (for महता) Ś1 D1–3 5 7 11 12 ते तु (for सर्वे) Ñ2 V B D10 13 M4 ते च (M4 °थ) कालेन महता

19 [ab]) Ś1 D5 12 दीर्घस्य कालस्य, Cm g t दीर्घेण कालेन as in text) Ñ2 V B D1–3 7 10 11 13 M4 समान(D3 °)वय सर्वे तुल्यवीर्यपराक्रमा —[c]) V1 B4 D1 7 11 षष्टिः, D2 3 9 13 षष्टि (for षष्टि) V3 4 B1 4 -सहस्राणा Ś1 D5 12 पुत्रा षष्टि° —[d]) D1–3 7 11 M4 तान्येवम्, D12 सागरस्य Ś1 D5 12 13 तदाभवन् (by transp) Ñ2 V B D10 बभूव ह (Ñ2 B2 D10 हि, V1 तु), D11 [अ]र° (for [अ]भवस्तदा)

20 [a]) M3 (after corr sec m as in text) श्रेष्ठे, Cg h t as in text (for ज्येष्ठो) Ś1 D5 12 G4 -व्याघ्र श्रेष्ठ (for श्रेष्ठ) D1–D3 8 G1 —For 20[ab] Ñ2 V B D1 3, 7 10 11 13 M4 subst

843* स च ज्येष्ठोऽभवत्तेषामसमञ्जा परंतप ।

[B4 सर (for स च) V4 सर्वे ज्येष्ठ भवत्येषाम् (sic) (for the prior half) V2 एम नान, D7 13 M4 असमञ (for असमञ्जा°) B2 3 D1 M4 परंतप]

—Ñ2 V B1 3 4 D1–3 5 7 10 12 13 M4 om 20[cdef] Ś1 reads 20[cdef] in marg —[c]) M3 बलाद् (for बालान्) M1 नु, M3 [अ]थ (for तु) —[d]) Ś1 Dt D6 8 9 T2 3 G2 4 M3 4 सरय्वां, D14 illeg (for सरय्वा) —[e]) Ś1 Dt D6 8 T1 G3 M3 Ck t प्राहसन् (Ck t °सत्), M3 प्रसहन् (metathesis) Cm g tp as in text (for प्रहसन्) —[f]) D6 8 M3 निरी (M3 समी)क्षत(D6 °त), D14 T1 2 G1 2 4 M1 2 समीक्ष्य वै Ck t मज्जतस्तान्समीक्ष्य —For 20[cdef], B2 D11 subst and read after 21

844* पौराणां बालकाञ्जीत्वा रुदतोऽपि दिने दिने ।
सरय्वास्तु प्रवाहेषु प्रवाहयति निर्दय ।

[(1 2) D12 सरनाश्च (sic) (for सरय्वास्तु)]

—After 20 Ś1 Dt D4 6 8 9 14 S (except M4) Cm g k t ins

845* एवं पापसमाचार सज्जनप्रतिबाधक ।

[G4 स जन (for सज्जन) D14 M2 राधक (sic) (for बाधक.)]

21 [a]) G1 अधिपो (for अहिते) Ñ2 V1 B1–3 D10 रक्त (for युक्त) —[b]) Ñ2 निर्व्यसित (sic) V1 B3 D5 पुरा (for पुरात्) V4 पुरात्पित्रा निवासित —After 21, B2 D11 read 844*

22 D6 om (hapl ?) 22 —[a]) Ś1 D5 12 आसीद्, Ñ2 B3 राम (for नाम) D11 तस्यांशुमान्नाम सुत —Note hiatus between [a] and [b] —[b]) D4 9 असमंजस, Cm k t असमजस्य (as in text) Ñ2 V B D1–3 7 10 13 बभूव ह (B3 D3 व [with hiatus])समजस (V2 °ञ्जस), D11 सबभूवासमजस —[c]) V3 सर्वलोकेषु (for °लोकस्य) M4 सम सर्वस्य लोकस्य B1 om from स्य up to पि in [d] —[d]) Ś1 D1 3 5 7 11 12 सर्वस्यैव (D11 °वे), Ñ2 V B D4 10 13 G1 3 M3 सर्वलोक (for सर्वस्यापि)

23 [a]) Ś1 D5 12 तस्य, Ñ2 V B D1–3 7 10 13 M4 अथ, Cm g as in text (for तत) D11 कालेन महता तथ —[b]) Ś1 D1 3 5 7 11 13 आसीन्महामन, Ñ2 V B D10 13 बुद्ध (V2 4 °द्ध)म (V2 4 B1 च्च)जायत, Dt समभिजायत, Cm t as in text (for समभिजायत) M2 सुमति सत्तया°, M4 बुद्धिस्तस्य व्यजा°, Cg as in text (for [b]) —[c]) D5 सागरस्य Ñ2 V B D1 3 7 10–13 M4 [अ] श्वमेधेन (for नरश्रेष्ठ) —[d]) D2 यजेयम् (metathesis) (for यजयम्) Ś1 Ñ2 V B D1 3 5 7 10–13 M4 राघव, G1 निश्चित, Cg as in text (for निश्चिता)

G 1 40 23 B 1 38 24 L 1 35 23

स कृत्वा निश्चयं राज्ञा सोपाध्यायगणस्तदा । यज्ञकर्मणि वेदज्ञो यष्टुं समुपचक्रमे ॥ २४

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे सप्तत्रिंशः सर्गः ॥ ३७ ॥

३८

विश्वामित्रवचः श्रुत्वा कथान्ते रघुनन्दनः ।
उवाच परमप्रीतो मुनिं दीप्तमिवानलम् ॥ १
श्रोतुमिच्छामि भद्रं ते विस्तरेण कथामिमाम् ।
पूर्वको मे कथं ब्रह्मन्यज्ञं वै समुपाहरत् ॥ २
विश्वामित्रस्तु काकुत्स्थमुवाच प्रहसन्निव ।
श्रूयतां विस्तरो राम सगरस्य महात्मनः ॥ ३
शंकरश्वशुरो नाम हिमवानचलोत्तमः ।
विन्ध्यपर्वतमासाद्य निरीक्षेते परस्परम् ॥ ४
तयोर्मध्ये प्रवृत्तोऽभूद्यज्ञः स पुरुषोत्तम ।
स हि देशो नरव्याघ्र प्रशस्तो यज्ञकर्मणि ॥ ५

24 ᵃ) Cg t निश्चयं (as in text) Ś1 कृत्वा (sic) V4 तत्र D16 T1.2 G2 M1 राम (for राज्ञा) Ñ2 V1.2 B D1.3-7.10.11.13 M4 °निश्चिता बुद्धि —ᵈ) Ñ2 V B D1.3.1 10.13 M4 नृप D4 T1 G2 तथा M2 (after corr sec m as in text) तदा (for तदा) —ᶜᵈ) Cg as in text (for ᵈ) V2 V B D1 3.7.10.11.13 M3.4 सगरो यदुराजस्ते कृत्वा द्रव्य(M4 यष्टु)परिग्रहे —After 24 Ś1 D2.6.7.11.12 ins.

846* तत्र तस्यामना राम प्रविश्य क्व(D12 क)चिल यष्टु ।

Colophon D4.12 om (continue the sarga) Ś1 reads colophon in marg —*Kanda name* Ś1 Ñ2 D4 om V B D10.11 आदि°, D1.3 बालेऽ°ष्य° —*Sarga name* Ñ2 V B D1.3.10.11 सगरपुत्रजन्म, D7 सगरजन्म, D1 पुत्रजन्म —*Sarga no* (figures words or both) V1.4 B1.4 D2.11 om Ś1 Dt D1.6.9.14 S 38 Ñ2 B2.3 D10 40 V3 42 V3 39 D1.7 31 D2 32 D6 41 D13 —यणे— काण्डे—एा—जन्म नाम —After colophon, T2 G1.2.4 M2 conclude with श्रीरामाय नम, G3 श्रीमते रामानुजाय नमः

38

☞ V1 missing Sarga 38 (cf. v l. 1 33 8) —D1.12 continue the previous Sarga. —Before 1 B1 (marg) ins.

847* आदौ रामायणे चैव पुराणे भारते तथा ।
आद्यान्ते च मध्ये च हरिः सर्वत्र गीयते ।

ॐ रामचन्द्राय

1 ᵇ) V2 कथास्त (sic) B1 रघुनन्दन —ᶜ) D1.2.3 M4 रामो भूपते Cl as in text (for परमप्रीतो) —ᵈ) D13 दाशिम् (for दाम्) D13 सोकर्म (hypermetric) (for [म नलम्]) D1.2.3 दीप्तानलसमद्युति(D1 °ति)s M4 °दाप्तानलद्युति

2 ᵃ) Ś1 Ñ2 V B D1.3.6.10.12.13 M4 भगवन्, D11 दशामिभगवन् (sic) (for भद्र त) —ᵈ) Dt विस्तरेण —ᶜ) Cg k पूर्वको (as in text) Ś1 D6 पूर्वं को मे, V3—4 B4 Dt D1.2.6—8.13 T1 पूर्वजो मे(V3 °लोक, V4 °मेको, D1.7.8 °काले), D3 पूर्व(illeg)काले G2 सयु° (sic) (for पूर्वको मे) Ñ2 V B D1.3.7.9—11.13 M4 यथा (D1 कथं) यज्ञ (for कथं ब्रह्मन्) —ᵈ) Cm g समुपाहरत् (as in text) Ś1 D6.12 यज्ञा(Ś1 °ज्ञ)ते समवाप(Ś1 °प्य) इः Ñ2 B D1—3.7.9—11.13 M4 सगर समवाप्त(D2 °**)वान् —After 2 Dt D6.8.11 T1.2 G2.4 M1.2 ins

848* तस्य तद्वचनं श्रुत्वा कौतूहलसमन्वितम् ।
[G3 M1 कुतूहल- Dt D6.8 -समन्वित]

3 T2 reads 3 and 4 in marg —ᵃ) Ñ2 V B D1.3.7.10.11.12 M4 वक्ते रामम् (for तु काकुत्स्थम्) —ᵇ) B4 om प्रहसन्निव G2 M1 इदं वचनमब्रवीत् —ᶜ) Ñ2 B2 (m also as in text) D10 विस्तर —ᵈ) D12 सगरस्य Ñ2 V B D1.3.7.10.11.13 M4 कथां प्रति (for महात्मनः)

4 T2 reads 4 in marg (cf. v l. 3) —ᵃ) V4 शंकरस्य गुरु (for शंकरश्वशुरो) Ñ2 V B D1.3.10.11.13 M4 श्रीमान्, Dt D6.8 T1.2 G1.2.3 नाम्ना, D2 चासीद् D6.12 रामा D13 नाम (for नाम) —ᵇ) Dt D6.8 इति वि(D6 वि)श्रुत (for अचलोत्तम) —After 4ᵃᵇ M4 (m f l n sec m) ins.

849* इन्द्रवचनं श्रीमानतिराज्येऽभिवेचित ।
—ᵃ) D6 विंध्यं (for विन्ध्य) Ś1 D2.12 विन्ध्यश्च पर्वतश्रेष्ठ Cv आसाद्येति । स्थित इत्यध्याहार्यम् । Cm आसाद्य स्थित इति शेष । —ᶜ) D6 M1 निरीक्षन्त D13 °क्षते T1 G1.2.4 M1 °क्ष्यते, G3 वीक्षेते च all Cs as in text (for निरीक्षेते)

5 ᵃ) Dt D6.8 समभवद्, G1.3 °सी G2 मद्दो° Cg as in text (for प्रवृत्तोऽभूद्) —ᵇ) Ś1 D6.12 यज्ञो वै रघुनंदन —For 4ᶜ—5ᵇ Ñ2 V B D1.3.7.9—11.13 M4 subst.

तस्याश्वचर्यां काकुत्स्थ दृढधन्वा महारथः ।
अंशुमानकरोत्तात सगरस्य मते स्थितः ॥ ६
तस्य पर्वणि तं यज्ञं यजमानस्य वासवः ।
राक्षसीं तनुमास्थाय यज्ञियाश्वमपाहरत् ॥ ७
ह्रियमाणे तु काकुत्स्थ तस्मिन्नश्वे महात्मनः ।
उपाध्यायगणाः सर्वे यजमानमथाब्रुवन् ॥ ८
अयं पर्वणि वेगेन यज्ञियाश्वोऽपनीयते ।
हर्तारं जहि काकुत्स्थ हयश्चैवोपनीयताम् ॥ ९
यज्ञच्छिद्रं भवत्येतत्सर्वेषामशिवाय नः ।
तत्तथा क्रियतां राजन्यथाच्छिद्रः क्रतुर्भवेत् ॥ १०
उपाध्यायवचः श्रुत्वा तस्मिन्सदसि पार्थिवः ।
षष्टिं पुत्रसहस्राणि वाक्यमेतदुवाच ह ॥ ११

G 1 41 11
B 1 39 12
L 1 36 11

850* विन्ध्यस्य स्पर्धयान्योन्य यत्र देशो निरीक्षताम् ।
तस्मिन्देशे स यज्ञोऽभूत्सगरस्य महात्मन ।

[(l 1) V3 D1 विंध्यस्य V2 यथा देश, V3 यस्य°, D1 3 7 9 M4 यस्मिन्°, D2 यस्मिन्हेतौ (for यत्र देशे) V1 4 B1 2 °क्षत्, B4 D10 °क्षता, D1-3 7 9 11 व्यवर्धेतां (D1 9 °त), M4 निरीक्षितौ (for निरीक्षताम्) —After l 1, D3 7 ins as a gloss for देशे हिमवद्विन्ध्ययोर्मध्य यत्प्राग्विनशनादपि । प्रत्यगेव प्रयागाच्च मध्यदेशः प्रकीर्तितः । (Manu II 21) —Ñ2 reads l 2 from शे in देशे in marg —(l 2) D2 तयोर्मध्ये, D3 7 य° (for तस्मिन्देशे) B1 *ज्ञो°, D11 °दे (for यज्ञोऽभूत्)]

—c) M3 ह, Cg as in text (for हि) D13 देशो (sic) (for देशो) Ñ3 V B1-3 D10 13 M4 महापुण्य (V2 °यत्र, V4 also °यप), B4 रघुश्रेष्ठ (for नरव्याघ्र) —d) T3 प्रशस्तो, Cm g k t प्रशस्तो (as in text) Ñ2 V B D10 12 14 ख्यात (B4 महा)पुण्यजना(M4 °जन)श्रित (V3 °श्रय, 4 °श्चित, M4 °वृत)

6 a) D1 -कार्ये (for -चर्यां) Ñ2 V B D2 3 7 9-11 13 स्य चा(D2 3 7 9 11 °श्वस्या)नुच(D13 °मत)रो राम(V3 रक्षं, D2 7 राम, D3 *म) —b) V2 दृढं गत्वा, M3 °धन्वा (sic) (for दृढधन्वा) B1 D3 -रथ, D11 -बल (for -रथ) —c) Ñ2 V B D1-3 7 10 11 13 प्रभवद्वीर (B4 °र, D2 °च्छूर, D3 last two letters illeg) (for अकरोत्तात) —d) D3 (illeg)स्य (for सगरस्य) Cm g t मते (as in text) Ś1 D4 13 महात्मन, Ñ2 V B D1-3 7 10 11 13 तदाज्ञया (for मते स्थित)

7 b) Ś1 D1 4 13 राघव (for वासव) —d) D9 14 G1 3 M3 4 या(D14 *)ज्ञीय, Cm g k यज्ञीय, Ct यज्ञिय (as in text) D1 9 14 T2 3 G2 4 M1 उपा°, M3 अथा°, Cg as in text (for अपाहरत्) Ś1 D4 13 केनाप्यश्वस्त(D13 °श्व)दा हृत

8 D9 G4 om (hapl) 8b-9a —b) Ś1 D4 13 काले, M3 यज्ञे (for अश्वे) —cd) D1 13 14 read sing for the plural

9 D9 G4 om 9abc (cf v l 8) —b) Ś1 D4 13 याज्ञिको(D13 °क-), T3 G1 3 M2 3(inf lin sec m before corr as in text)याज्ञिय, G3 M1 Ct यज्ञियो (for यज्ञिय) —cd) D1 T3 हतार, Cm t as in text (for हर्तारं) D9 G1 (ए)वोपनीयता Ś1 D4 13 हयारमस्य राजन् जहि माश्व प्रणश्यतु —For 7-9, Ñ3 V B D1(7c-9)-3 7 10 11 13 M4 subst

851* यजतस्तस्य त यज्ञमुत्थाय धरणीतलात् ।
हयश्च यज्ञिय नागो जहारानन्तरूपवान् ।
हृतेऽश्वे यज्ञिये तस्मिन्सर्वे ते रघुनन्दन ।
याजका समुपागम्य यजमान तदाब्रुवन् ।
केनापि नागरूपेण हृतस्तेऽश्व स यज्ञिय । [5]
हत्वा तमश्वहर्तारं तमेवाश्व त्वमानय ।

[D1 om l 1 —(l 1) V1 (with hiatus) तथ्ये, D11 °श्वम् (for त यज्ञम्) —(l 2) D13 °शो, M4 या° (for यज्ञिय) D7 मागो (for नागो) Ñ3 V4 B3 4 D10 11 °धृक्, V2 खु°, V3 °रू° निरू, B1 न तु° (for [अ]नन्तरूपवान्) —(l 3) D1 M4 या°, D2 illeg (for यज्ञिये) D11 तत्र (for तस्मिन्) D1-3 7 M4 repeat the post half of l 1, D11 नागेन धरणीतलात् (for the post half) —(l 4) D1 याज्ञिका (for याजका) V1 तथा, V2 D1-3 7 अथ (for तदा) For l 4 D11 reads the line of 8cd —After l 5 D3 7 read the line of 9ab as in G3 with v l योगेन for वेगेन in D7 —(l 5) V2 नगरूपेण D2 च, M4 तु (for स) D1 2 M4 याज्ञिय V2 हृतोश्व स य°, D3 7 हृतस्ते यज्ञियोऽश्वक, D11 हृतोऽश्वस्तव° (for the post half) —D10 om l 6-10b —(l 6) D11 13 हतार (for -हर्तारं), D1 हर्तारमस्य शीघ्रं (= 9c in Ś1) (m also) हन्यतामश्वहर्तारं, D3 7 त हत्वा (by transp) चाश्व° (for the prior half) D13 स्वम् (for तम्) D13 तम्, M4 इह (for त्वम्) V1 2 D3 7 स्व(V1 2 स)मानय, V2 नृपा° (for त्वमानय)]

10 D10 om 10ab (cf v l 9 [851*]) D6 9 12 14 T1 G1 3 4 om 10 Ś1 reads 10 in marg —a) D7 यज्ञच्छिद्रे (sic) Ñ2 V1 B3 D1 2 7 11 13 M4 महद्धि, V2 4 B2 4 भवतु, B1 अभूद्धि, Cg k as in text (for भवति) V4 न यज्ञच्छिद्रं भवत्यद्य ते (hypermetric) —b) V3 अशुभाय, D1-3 7 11 M4 अहिताय, Cg k as in text (for अशिवाय) —c) D13 तथा तत् (by transp), M3 तथैव, Ck as in text (for तत्तथा) —d) D11 चाये (for [अ]च्छिद्र) Ś1 D1 D4 8 T2 यज्ञोऽच्छिद्र इ(D1 अ)तो भवेत्

11 a) D1 D4 9 G1 3 Ck t सोपाध्याय, Cg उपा° (as in text) —b) V3 देशे स (for सदसि) V4 गो

G 1 41 12
B. 1 39 12
L. 1 36 12

गतिं पुत्रा न पश्यामि रक्षसां पुरुषर्षभाः ।
मन्त्रपूतैर्महाभागैरास्थितो हि महाक्रतुः ॥ १२

तद्गच्छत विचिन्वध्वं पुत्रका भद्रमस्तु वः ।
समुद्रमालिनीं सर्वां पृथिवीमनुगच्छत ॥ १३

एकैकं योजनं पुत्रा विस्तारमभिगच्छत ॥ १४
यावत्तुरगसंदर्शस्तावत्खनत मेदिनीम् ।
तमेव हयहर्तारं मार्गमाणा ममाज्ञया ॥ १५
दीक्षितः पौत्रसहितः सोपाध्यायगणो ह्यहम् ।
इह स्थास्यामि भद्रं वो यावत्तुरगदर्शनम् ॥ १६

*(lacuna) प (for पार्थिव) —^{c}) V3.4 Ds 1 10 T2.3 G1.2.3 पृष्ठ (V3.4 Ds 2 °ष्ट) (for पार्ष्टे) Ś1 -सहसाक्ष —^{d}) M1 एतम्, Ck as in text (for एतद्) Ñ2 V B D1-3 7 10 11 13 M4 समाहूयेदमब्रवीत्

12 ^{a}) Ś1 D2 3 5 7 13 न गतिर्दृश्यते तावद्, Cg k as in text (for ^{a}) —^{b}) Ś1 D6 10 °स, Cm g k t as in text (for रक्षसा) D7 11 पुरुषर्षभ —^{c}) Ś1 D1 6 10 13 त्रिदिव, Cg k t as in text (for पूतैर्) —^{d}) D1 D4 6 8 [अ]पि, G3 (before corr as in text) [अ]हृ, Cg k tp as in text (for हि) G3 महाक्रतुं Ś1 D2 3 11 13 अपि(D1 °नु) स्थितमिदं सद (D1 °दा) —For 12, Ñ2 V B D10 13 M4 subst while D1(ins l 2 after 12) 11 subst l 1 for 12^{ab} and D3 5 7 l 2 only for 12^{cd}

852* अनागतिं राक्षसाना पश्यामीह महाक्रतौ ।
नागाना चापि यज्ञोऽस्य रक्ष्यते हि महर्षिभि ।

[(l 1) D13 M4 न गतिं राक्षमाना हि (M4 त्वत्र पश्यामि) (for the prior half) M4 राक्षमाना (for पश्यामीह) V1 मम (for महा) —D11 om l 2 —(l 2) V3 [अ]ति (for [अ]पि) D12 चान्येषां (for यज्ञोऽस्य) V3 चितासार्थमपि य° (hypermetric) (for the prior half) Ñ2 B1 D10 यक्ष्यते, V1 D3 रक्षते (sic) D13 रक्षिते (for रक्ष्यते) D1 3 महा(D3 °*)र्षिणा (for महर्षिभि)]

—Thereafter all the above MSS (D11 ins after 12) cont (D7 l 1 only)

853* केनापि तु स देवेन हृतोऽश्वो नागरूपिणा ।
असमर्थताच्छिद्रमेतद्दृष्ट्वा दीक्षामुपागतम् ।
योऽसौ रसातलगतो यदि वान्तर्जले स्थित ।

[D3 om from ऽश्वो up to ऽसौ in l 3 —(l 1) V1 दुष्ट° V3 D1 3 7 न° V4 स तुरगेण D13 M4 स हि° (M4 तु (by transp)) (for तु स देवेन) —(l 2) D13 °त्रिता (for असमर्थता) D1 3 ममासमर्थता(D1 °र्थाय स)च्छिद्र M4 मासमर्थेयता छिद्र (for the prior half) V3 कृत्वा (for दृष्ट्वा) V4 छिद्रम् (for दीक्षाम्) D3 उपागत —(l 3) D1 11 M4 सोऽश्वो, D3 अश्वो (for योऽसौ) V1 स न वेन D3 रसातले (for रसातल-) V4 B1 D13 च M4 तु (for वा) V3 (with hiatus) यदि अतर्जले° D3 °वानन्तरस्थित (sic) D11 यज्ञियो यमस्थित (for the post half)]

13 ^{a}) D1 D4 3 4 T3 M3 (after corr sec m as in text) तद्गच्छत Ck °त (as in text) Ś1 D6.13 समुपुत्रा ; D3 °न्वतु (for विचिन्वध्व) Ñ2 V B D1-3.7 10 11 13 M4 त(D10 ते) इत्वा न(D7 ममामर्थं)यत्नाश्च मे —^{c}) Ś1 D3 13 पुत्रा(D12 °त्रा), Ñ2 VB D10 13 M4 कृत्स्ना, D1 3 7 11 पृथ्वीं (for सर्वां) —^{d}) Ś1 B3 (m also as in text) D2 13 °मासाद्य(D6 °त, D13 °ध), V2 Dt D6 4 Ct °ध, V4 G1 3 अन्वगच्छथ (V4 G1 [before corr] °त), B1 D13 °त, M2 उप°, Cm g k as in text (for अनुगच्छत) D1-3 7 11 कृत्स्ना स(D3 7 ता)मुपगच्छथ(D11 °ति)

14 M3 om (hapl) 14 —^{a}) V1 2 D2 3.7 11 M4 एकैको (V3 D11 °क) (for एकैक) M4 योजनाद् Ñ2 V B D1-3 7 10 M4 भूमेर्(V4 °मौ), D11 G2 पुत्र, D13 भूमिं (for पुत्रा) —^{b}) Ś1 Dt D4 5 G1 3 [अ]भि(Ś1 °नु)गच्छथ, D5 11 13 T3 [अ]नु(T3 °भि)गच्छत Ñ2 V1-3 B D10 13 भित्(B4 D10 त्रि)भिद्(Ñ2 B3 °भित्र [sic])तोनु(V2 °दुस्तु)गच्छत, M3 °राद्विगाच्छत, V4 निर्भिन्नत्वं तु गच्छत, D1-3 7 M4 भिंद(D1 भित्र)मानोनुगच्छत्तु(D1 °त)

15 ^{a}) D4 3 सदृश (for सदर्शस्) —For 15^{ab} Ñ2 V B D1 3.7 10 11 13 M4 subst and read before 14

854* प्रोत्खनन्त प्रयत्नेन यावत्तुरगदर्शनम् ।

[V3 प्रोथ्यो° (sic) B1 °नथ, B3 °नत D1-3 7 M4 खन(D1 °न्त)माना (for प्रोत्खनन्त) V3 सागर (for तुरग) M4 -दर्शनात् (for -दर्शनम्)]

—After 15^{ab}, M3 (inf lin sec m) ins

855* नागलोकं समासाद्य विचिन्वध्वं विशेषत ।
दिशागजानहीन्द्रं च वैनतेयं च मातुलम् ।
आमन्त्र्य सुरलोकं वै विचिन्वध्वं विशेषत ।
उदयाचलमारभ्य निवृत्यास्तमयं गिरिम् ।
निवृत्तध्वं सतुरगा आरोक्य ब्रह्मणो गृहम् । [5]

—D6 8 13 om 15^{cd} Ś1 reads 15^{cd} in marg —^{c}) D1 T1 3 G2.4 M1 त चैव (for तमेव) Ñ2 V B D1-3.7 10 11 13 M4 अस्माक(V3 मश्वं त, D1 3 7 M4 युष्माक)मश्वहर्तार —^{d}) V1 4 B1 D2 3 1 मार्गमाणो D14 समाज्ञया

16 ^{a}) B3 दीक्षिते (sic), D3 *क्षित Ñ2 V1-3 B1 (m also as in text) ; D1-3 6 7 8-13 पुत्र (for पौत्र) D2.1 -रहित (for -सहित) ※Cl. पौत्रस्य बालकत्वात्तत्सहित एव तिष्ठामि ।, so also Ct ※ —^{b}) D10 11 -गणात् (for -गणो) Ñ2 V3-4 B Dt D1 2.6-8.10 11 13 M4 स्वहं, V1 D3 वदा, G1 3 (अ)स्म्यहं (for ह्यहम्) —D3 om. from

इत्युक्त्वा हृष्टमनसो राजपुत्रा महाबलाः ।
जग्मुर्महीतलं राम पितुर्वचनयन्त्रिताः ॥ १७
योजनायामविस्तारमेकैको धरणीतलम् ।
बिभिदुः पुरुषव्याघ्र वज्रस्पर्शसमैर्भुजैः ॥ १८
शूलैरशनिकल्पैश्च हलैश्चापि सुदारुणैः ।
भिद्यमाना वसुमती ननाद रघुनन्दन ॥ १९
नागानां वध्यमानानामसुराणां च राघव ।
राक्षसानां च दुर्धर्षः सत्त्वानां निनदोऽभवत् ॥ २०
योजनानां सहस्राणि षष्टिं तु रघुनन्दन ।
बिभिदुर्धरणीं वीरा रसातलमनुत्तमम् ॥ २१

G 1 41 23
B 1 39 21
L 1 36 23

16ᶜ up to the end of the Sarga —ᶜ) G1 3 वत्स्यामि, M3 [आ]स्या° (for स्यास्यामि) D4 5 ते (for यो) —ᵈ) M4 -च्वंनात् (for -दर्शनम्) —After 16 N2 V B D1 3 7 10 11 13 M4 ins

856* असमाप्तक्रतुस्तावद्भविष्यामीह पुत्रका ।
युष्माभिर्यावदश्वो मे न प्रत्याह्रियते पुन ।

[(l 1) D1 3 7 M4 असमाप्त B4 °ति, D1 3 7 M4 °ष्यति हि (D3 *) (for भविष्यामीह) —(l 2) V4 अस्याश्व (for युष्माभि) Ñ2 V3 B3 (m also as above) D10 °ह्रियते D11 °ह्रिश्ते, M4 प्रीत्या° (for प्रत्याह्रियते) D1 M4 हन D3 3 तत (for पुन)]

17 D2 om 17 (cf v l 16) —ᵃ) Ś1 Dt D4-6 8 9 12 T3 G1 3 ते सर्वे, V B1 3 4 M4 इ(V3 प्र)त्युक्त्वा(V4 °क्तो) (for इत्युक्त्वा) D3 हृष्ट (for हृष्ट) G4 -मनसा —ᵇ) Ñ2 V B D1 7 10 11 13 M4 पित्राथ(V2 4 पुत्राश्च, M4 °तु) सगरेण ते(B1 वै, D1 च, D11 हि), D7 पित्रासथगवेरेण ते (sic) —After 17ᵃᵇ D3 M3 (D4 after 17) ins

857* गत्वा तु पृथिवीं सर्वामदृष्ट्वा च(D4 तं) महाबला ।

On the other hand M3 ins

858* प्रणम्य शिरसा तस्मै कृत्वा चापि प्रदक्षिणम् ।

—ᶜᵈ) D3 षष्मुरु (sic) D12 चक्रुर् (for जग्मुर्) D5 क्षितितल T3 पितृ (for पितुर्) Ś1 वचनमास्थिता Ñ2 V B D1 3 7 10,11 13 M4 बिभिदुर्वसुधा(and -कारिण, Cg k t as in text for the latter (for जग्मुर्महीतल and -यन्त्रिता respy)

18 D2 om 18 (cf v l 16) —ᵃ) Ś1 D6 12 तेषा तनविस्तीर्णम् —ᵇ) V3 D4 T3 एकैकं Ck t °को (as in txt) V4 धरणीतले —ᶜ) Ś1 V1 B1 2 D1 6 12 बिभेद (B1 ;), Cr k t as in text (for बिभिदु) D13 पुरुषा (for ष) N3 V3 4 B3 4 Dt D5 8 9 13 M3 -व्याघ्रा, V1 D13 गाघ्रो (for -व्याघ्र) D3 7 11 M4 तेषा बिभेद तरसा —ᵈ) 3 धारायुध (for वज्रस्पर्श) D4 -नयैर् (for -समैर्) Ñ2 B D1 3 7 10 13 M4 वज्र(V3 चक्र)सारभुजैर्(Ñ2 B3 D10 13 तै, V1 3 D1 3 7 M4 °जो)बलात्(N2 B3 D10,13 क्रमात्, 3 भवत्, D1 3 7 M4 यत्नी), D11 तद्राम सुभुजो बली

19 D2 om 19 (cf v l 16) ☞ Dt om from 9 up to I 39 6 —ᵃ) D5 शूरैर् (sic) (for शूलैर्) —ᵇ) D6 मह्लैश्, G1 वज्रैश्च (for हलैश्च) D6 च (for सु) —For 19ᵃᵇ, Ñ2 V B D1 3 7 10 11 13 M4 subst

859* कुद्दालै परिघै शूलैर्मुसलै शक्तिभिस्तथा ।

[D13 उद्दाले V1 शक्तिभिर्मुसलैस् (by transp) D4 तदा M4 भुजै (for तथा) D1 3 7 11 शक्तिभिश्च यथा(D1 तथा D13 गदा)वरै (D1 भुजै) (for the post half)]
—After 19ᵃᵇ M3 ins

860* मुष्टिभिश्चरणैर्दन्तैर्भीमोलिसदर्शनैरपि ।

—ᶜ) D13 विद्य°, G3 भ्रम्य° (sic) (for भिद्यमाना) —ᵈ) Ś1 (after corr as in text) D6 12 विनद्रे(Ś1 °दे) (for ननाद्) Ñ2 V B D1 3 7 10 11 13 M4 चैतार्तं(B4 °चार्ते [sic])व ननाद सा(D1 3 7 ह, M4 च)

20 D2 om 20 (cf v l 16) —ᵃ) Ś1 D6 13 हन्य°, V1 व्यथ°, M4 चापि सत्त्वानाम् (for वध्यमानानाम्) —ᵇ) Ñ2 V B D1 3 7 10 11 13 M4 सर्पाणा(V3 ऋषि[षी]णा, D1 3 7 11 सत्त्वाना, M4 अन्येषा)च महौ(B1 चामितौ)जसा —ᶜ) Cm g दुर्धर्षे (as in text) Ś1 D6 12 °घोराणा, D6 8 14 T3 G3 4 M1 °दुर्धर्षे(G4 °षा) D3 दुराधर्षं (for च दुर्धर्ष) —ᵈ) G4 भवेत् (for ऽभवत्) Ś1 D6 12 ना(D12 स)त समुपलभ्यते

21 D2 om 21 (cf v l 16) —ᵇ) G1 3 षष्टिम्, Ck as in text (for षष्टिं) M4 ते (for तु) D5 12 (with hiatus) अशीति रघुनन्दन —ᶜ) D3 6 राम, D5 धीरा, G1 3 वीर (for वीरा) —ᵈ) Ś1 D6 12 सर्वे यावद्रसातल ※ Cv धरणीमित्यादि । रसातल पाताल यथा भवति तथा धरणीं बिभिदु ।, so also Cr m g ※ —For 20ᶜ–21 Ñ2 V B D1 3 7 10 11 13 M4 (l 1 and 3 only for 20ᶜᵈ and 21ᶜᵈ respy) subst

861* रक्षसामसुराणां च बभूवार्तस्वनो महान् ।
षष्टिं हि योजनाना तं सहस्राणि महौजस ।
धरण्या बिभिदु क्रुद्धा सर्वे यावद्रसातलम् ।

[(l 1) V4 रक्षसा B4 °षा (for असुराणां) V3 राक्षसानां सुराणां च (for the prior half) V2-4 D1 13 M4 °स्वरो, D11 °स्वैचरो (sic) (for [आ]र्तस्वनो) —(l 2) B1 च (for हि) V1 योजन ते हि V4 °न ते B4 °न नां ते (for योजनानां ते) D1 7 transp हि and ते D3 3 सहस्राणां —(l 3) V4 धरणी, D3 धरिणा (sic) (for धरण्या) The post half = 21ᵈ in Ś1 etc D3 7 10 11 M4 रसातलतलं हि (D11 °भिदा) (for the post half)]

G 1 41 24
B 1 39 22
L 1 36 24

एवं पर्वतसंबाधं जम्बूद्वीपं नृपात्मजाः ।
खनन्तो नृपशार्दूल सर्वतः परिचक्रमुः ॥ २२
ततो देवाः सगन्धर्वाः सासुराः सहपन्नगाः ।
संभ्रान्तमनसः सर्वे पितामहमुपागमन् ॥ २३
ते प्रसाद्य महात्मानं विषण्णवदनास्तदा ।
ऊचुः परमसंत्रस्ताः पितामहमिदं वचः ॥ २४
भगवन्पृथिवी सर्वा खन्यते सगरात्मजैः ।
बहवश्च महात्मानो वध्यन्ते जलचारिणः ॥ २५
अयं यज्ञहनोऽस्माकमनेनाश्वोऽपनीयते ।
इति ते सर्वभूतानि निघ्नन्ति सगरात्मजाः ॥ २६

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे अष्टात्रिंशः सर्गः ॥ ३८ ॥

22 D3 om 22 (cf v l 16) —a) D1 M5 नाना, D3.7 तत (for एव) B4 T3 सर्वत्र (for पर्वत) V4 -सबद्ध, D1 3 7 M4 विद्धच (D3 °च्च [sic]) D9 -सबाध, Cg t as in text (for -संबाधं) V1 एत्र पूर्वमसंबाधे ꣸ Ch सभेद नैविड्य यस्य तत् तथा। ꣸ —b) Ś1 Ñ2 V B1 3 D1 3,7 10 13 नृपात्मज(V3 4 °मन, D1 3 7 °ह्मया) G1 3 M3 महाबला (for नृपात्मजा) —cd) T1 2 G M1 नर° (for नृपशार्दूल) Ś1 Ñ2 V B3 4 D6 10 12 13 खनतस्ते नृपसुता B1 °स्ते सुता सर्वे, M4 खनमाना नृपसुता (for c) Ñ2 V B D14 13 °क्रमु D9 °तु (for परिचक्रमु) D1 3 7 11 खनमाना अनिर्विण्णा (D11 प्रयत्नेन) पर्यक्रामन्नमपिता

23 D9 om 23 (cf v l 16) —a) Ś1 D5.13 तदा (for ततो) D1 3.7 11 देवर्षिगन्धर्वा (for देवा सगन्धर्वा) —b) D5 ससुरासुर D3 1 ससुरा° (for सासुरा सह) Ñ2 V B D1 3 7 10 12 13 स(B3 स)हैरगगणास्तथा(D3.7 °दा) —c) T3 lacuna for स in मनस B1 om सर्व —Ś1 reads 23c–24a in marg —d) Ś1 Ñ2 V B D5.10–13 °द्रवन् (D12 °धात् [sic]) D1 3.7 मथागमन् (D1 °द्रुवन्) D9 पुरो° (for उपागमन्)

24 D9 om 24 (cf v l 16) Ś1 reads 24abc in marg (cf v l 23) —ab) Cg प्रसाद्य (as in text) G3 सदा (for तदा) Ñ2 V B D1 3 7 10 11 13 M4 तमभिवाद्य (D1 3.7 M4 °तम्य, D11 त च प्रथ[sic], D13 °चय) महा मार्ने संभ्रांतमनस सुरा —c) Ś1 D5.13 संभ्राता, D4 -संत्रस्ता (for -संत्रस्ता) Ñ2 V B D1 3,7 10,11 13 M4 बहुवन्दसमत्रस्ता —d) Ś1 D5.13 ससंभ्रमम् (for पितामहम्) —After 24 Ś1 B3–4 D5.12 13 ins while D3 ins. before I 39 1

862* सपर्वतवना इव ससद्वीपसकुला ।

25 D9 om 25 (cf v l 16) —a) M4 भगव पृथ्वी कृत्स्ना (sic) —b) V1.3 सागरा°, D12 हि नृपा°; M4 सगर° (for सगरात्मजै) —c) Ś1 D5 12 13 महावक्ष (for बहवश्च) D4(m.) सु (for च) —d) D5.14 वध्येत, M3 हन्यंते (for वध्यन्ते) D14 T1 2 M3 Cg ज(M3 Cg त)लवासिन —For 25cd Ñ2 V B D1 3 7 10 13 M4 subst

863* खनद्भिश्चैव तैयज्ञन्महासत्त्ववधः कृत ।

[D1 3.7 M4 खनमानैश्च ते सर्वे(M4 °सकल्) (for the prior half) V2.3 D1 3 7 महान् (for महा) D13 हन्यते मुनयस्तथा (for the post half)]

26 D1 6.13 om 26 D13 om 26ab (for D9 cf v l 16) Ś1 reads 26 in marg —a) G2 अहं (sic) (for अयं) Ñ2 V3 B D3 7 11 स(D3 1 च) यज्ञहा, V1 2 स यज्ञ(V1 तुर)गो V4 यज्ञापहा Dt D8 11 M4 °हर्ता, Cm gp tp as in text (for यज्ञहनो) Ñ2 V B3 4 D13 ब्रह्मन् (for ऽस्माकम्) D1 अव(वे)च यज्ञहास्माकम् —b) V1 2 नागेन, B4 ईदृश (for अनेन) Ñ2 V1 2 B D1 3,7 10 M4 चाह्रित, V3 4 D12 -ह्रारित (V4 -रह्रित [metathesis]) Ch t as in text (for -नीयत) —G2 om 26cd —c) V2 स्म, M3 तै (for ते) —d) Ś1 D1 4.11 T3 G2.3 M1 2 हिंसति, D9 वि° (for निघ्नन्ति) M3 हिंस्यंत सगरात्मजै —After 26 B3.4 ins.

864* पुतस्त्कृत्वा महावीर्य समाधिं कर्तुमर्हसि ।
यावत्तथापि न सर्वाह हिंसन्त्यभ्रसारिणि ।

[(l 1) B4 महावीर्य B4 हतुन् (for क्तुन्) —(l 2) B4 -साधिन (sic) (for -सारिण)]

Colophon D3 5 11 13 om Ś1 reads colophon in marg —*Kaṇḍa name* Ś1 D4 6 om Ñ2 V B D10 भाद°, D1 3 अयोध्या° —*Sarga name* Ñ2 V1 3 B3 4 D10 पृथिवीदारण V1.3 B1 2 पृथिवीविदारणं, D1 3.7 9 अश्वानुस(D1 °ह)रणे —*Sarga no* (figures, words or both) V1.4 B1 4 D4 om Ś1 D4.6.13.14 S 39 Ñ2 B1 3 D10 41 V3 43 V1 40 D1 7 32 D6 42 D13 —काड—दारण सर्ग 41 —After colophon T2 G1 2.6 conclude with श्रीरामाय नम, G3 श्रीमते रामानुजाय नमः, M3 श्री — न

३९

देवतानां वचः श्रुत्वा भगवान्वै पितामहः ।
प्रत्युवाच सुसंत्रस्तान्कृतान्तबलमोहितान् ॥ १
यस्येयं वसुधा कृत्स्ना वासुदेवस्य धीमतः ।
कापिलं रूपमास्थाय धारयत्यनिशं धराम् ॥ २
पृथिव्याश्चापि निर्भेदो दृष्ट एव सनातनः ।
सगरस्य च पुत्राणां विनाशोऽदीर्घजीविनाम् ॥ ३
पितामहवचः श्रुत्वा त्रयस्त्रिंशदरिंदमाः ।
देवाः परमसंहृष्टाः पुनर्जग्मुर्यथागतम् ॥ ४
सगरस्य च पुत्राणां प्रादुरासीन्महात्मनाम् ।
पृथिव्यां भिद्यमानायां निर्घातसमनिःस्वनः ॥ ५
ततो भित्त्वा महीं सर्वां कृत्वा चापि प्रदक्षिणम् ।
सहिताः सागराः सर्वे पितरं वाक्यमब्रुवन् ॥ ६

G 1 42 6
B 1 40 7
L 1 37 6

39

☞ Ñ1 missing Sarga 39 (cf v l 1 33 8) D8 11 12 continue the previous Sarga

1 Before 1 D6 ins. 862* D1 om 1–6 (cf v l 1 38 19) —T1 damaged from वतानां in 1ª up to स्य in 2ᵇ —ª) Ś1 D6 8 12 देवाना वचनं, Ñ2 V B D1 3 7 8 10 13 M4 इति तेषां°, D12 देवानां च°, G1 °वच (sic) (for देवतानां वच) ☸ Ct देवानामित्यादि । ☸ —ᵇ) Ñ2 V B D1 3 7 10 13 M4 देवानां (for भगवान्) Ś1 Ñ2 V1–3 B D1 3 5 7 8 10–12 M4 प्र, V4 च (for वै) D8 सर्वलोकपितामह —ᶜ) Ś1 D6 8 12 तान्प्रत्युवाच संत्रस्तान्, Ñ2 V B D1–3 7 10 12 13 M4 प्रत्युवाच भयो(V3 तद्दे)द्विग्नान् —ᵈ) T1 Ct °मोदितान् (for °मोहितान्) Ś1 Ñ2 V1 2 4 B D3 6 10 11 13 मयान्(Ś1 V2 B2 4 D10 12 सर्व, D8 सर्व)देवानिदं वच, V3 देवान्सर्वा निदं वच, D1 2 7 11 देवान्देवपितामह, M4 देवान्लोकमहेश्वर, Cv m k t as in text (for ᵈ) ☸Cg कृत अन्तो येनासौ यस्त कृतान्ता सागरपुत्रा । ☸

2 T1 damaged up to स्य in ᵇ (cf v l 1) —ª) D2 13 [इ]दं, G1 [इ]यं (sic), Cm k as in text Ct [ए]षा (for [इ]यं) D6 8 12 यस्ता, Ck as in text (for कृत्स्ना) —ᵇ) Ś1 (after corr as in text) धीमत, D6 8 दायत D12 धीयते (for धीमत) —After 2ªᵇ Ś1 (marg) D6 ins.

865* महिषी भगवस्यैषा स एव(D6 प) भगवान्प्रभु ।

—ᵈ) Ś1 D6 12 दृश्यस्तनाय(D6 12 (प)य हित । D8 दृश्यो येनावयाहित । D6 धार्यमन्दरागुस्ता —For 2 Ñ2 V B D1 3 7 10 11 13 M4 subst

866* बिभर्ति यो जग कृत्स्नं यस्योपर्यां न विद्यते ।
सनातनो वासुदेव कपिलेनापवाहित ।

[(l. 1) D12 सर्व (for कृत्स्न) V3 B1 2 (before corr as above) 4 D1–3 7 11 M4 [उ] त्पत्ति (for [उ] त्पत्ति) V1 B1 4 D1 3 7 11 वित्त D8 दृश्यते (for विद्यते) —(l. 2) V4 [इ] व (for [अ]स्य) Ñ2 D2 [अ]वि सा°; V1–4 B2 D12 [अ]नन्तर्(V4 B1 °त्ति [metathesis]) (for [अ] नन्तर)]

—After 2 D6 8 12 S (except M4) ins.

867* तस्य कोपाग्निनिर्दग्धा भविष्यन्ति नृपा मता ।
[D6 8 T2 M3 कोपाग्निना दग्धा]

3 ª) M3 पृथिव्या, Cm g k °व्याश्च (as in text) Ñ2 V1 2 4 B D1–3 7 8–11 13 [ए]व (for [अ]पि) Ñ2 V B D1–3 7 10 13 M4 भेदोय, D2 विदारो, D12 भेदोपि, Ck as in text (for निर्भेदो) ☸ Ct पृथिव्या विभेदश्च सनातन । ☸ —T1 damaged from एव in 3ᵇ up to जं in 4ᵈ —ᵇ) Ś1 दृष्ट, G2 सृष्ट (sic) (for दृष्ट) Ś1 D6 8 12 पुरातन, Cm g k as in text (for सनातन) Ñ2 V B D1 10 11 13 M4 द(V3 दि)ष्टस्तेनेति मे मति, D2 3 दृश्यते चे(D3 ने)ति मे मति —V3 om (hapl) 3ᶜ–4 —ᶜ) Ś1 D6 8 12 तु, D8 om (submetric) M3 [अ]पि (for च) M4 पु(पु) पुत्राणां (for च पुत्राणां) —ᵈ) Ñ2 V1 3 B D1–3 7 10 13 M4 [अ]मिततेजसां, V4 [अ]पि भविष्यति, D6 12 Ct दीर्घदर्शिनां (for ऽदीर्घजीविनाम्) D12 प्रादुरासीन्महौजसां ☸ Cv m g अदीर्घजीविनामिति छेद ।, Ct यद्वा अदीर्घदर्शिनामिति छेद । ☸

4 V3 om 4 (cf v l 3) T1 damaged up to जं in ᵈ (cf v l 3) —ᵇ) Cm g t त्रयस्त्रिंशद्(as in text) D6 8 12 T2 3 G2 4 M1 2 अरिंदम(D12 मा) Ñ2 V1 2 4 B1 2 4 D1 3 7 10 11 M4 ततस्ते विबुधा(V1 B1 D1 3 7 13 °दिवा)स्तथा, B2 D12 सर्वे त्रिदिवालया —ᶜ) Ñ2 V1 2 4 B D1–3 7 10 11 13 M4 दर्पविनिर्मुक्ता —ᵈ) Ś1 D6 8 12 सर्वे, Ñ2 V1 2 4 B D1 3 7 10 13 M4 प्रति, D12 दृष्टा (for पुनर्)

5 ª) Ś1 D6 8 12 तु D1 3 7 11 [अ]पि (for च) —ᵇ) V4 पुत्राणां (for प्रादुरासीद्) Ś1 D6 8 12 T G4 M3 महास्वन । Ñ2 V B D1 3 7 10 11 13 M4 महौजसां D8 12 M1 महात्मन (for महात्मनाम्) —ᵈ) Ś1 D6 8 12 निर्घातस्वन वत्तदा Cm t as in text (for ᵈ) ☸ Cg निर्घात आघात विराव । ☸ —For 5ᶜᵈ Ñ2 V B D1–3 7 10 11 13 M4 subst

868* यतन्तां पृथिवीं सर्वे पश्चात्तन्निनदमहत् ।

[V1 यत न (sic) (for यतन्तां) V1 2 B2 4 D1 3 11 पृथिवी (for पृथिवीं) V3 सर्वतः (for सर्वे पश्चात्) D1 समनिनद, D12 समतस्वन (sic) D12 समस्वन (sic) (for तन्निनद)]

6 T1 damaged from तो in 6ª up to द्धा in 7ª —ª) D1 हित्वा D12 T G1 2 M3 Cv g सर्वां Cp as in text (for

G 1 42 7 B 1 40 8 L 1 37 7

परिक्रान्ता मही सर्वा सत्त्ववन्तश्च सूदिताः ।
देवदानवरक्षांसि पिशाचोरगकिंनराः ॥ ७
न च पश्यामहेऽश्वं तमश्वहर्तारमेव च ।
किं करिष्याम भद्रं ते बुद्धिरत्र विचार्यताम् ॥ ८
तेषां तद्वचनं श्रुत्वा पुत्राणां राजसत्तमः ।
समन्युरब्रवीद्वाक्यं सगरो रघुनन्दन ॥ ९
भूयः खनत भद्रं वो निर्भिद्य वसुधातलम् ।
अश्वहर्तारमासाद्य कृतार्थाश्च निवर्तथ ॥ १०
पितुर्वचनमास्थाय सगरस्य महात्मनः ।
षष्टिः पुत्रसहस्राणि रसातलमभिद्रवन् ॥ ११
खन्यमाने ततस्तस्मिन्ददृशुः पर्वतोपमम् ।
दिशागजं विरूपाक्षं धारयन्तं महीतलम् ॥ १२

भित्त्वा) G4 damaged for सर्वो भित्त्वा Ś1 D5.8.13 G1.3 छ स्ना, D9 M3 Cg सर्वे (for सर्वां) Ñ2 V B D2.3.7.10.11.13 M4 ते भित्त्वा पृथिवीं सर्वां (V1 B4 D2.11 कृत्स्नां), D1 ते जित्वा पृथिवीं कृत्स्ना —ᵇ) Ś1 V1 B2.4 D4.6.8–10.13.14 T3 M1.2 Cm [अ]भि, V3 [अ]ति (for [अ]पि) B1 D1.3.6.7.9 प्रदक्षिण —ᶜ) Ś1 D5.8.11.12 पार्थिव Ñ2 V B2–4 D1–3.7.10.13 M4 उपेत्य B1 उत्पत्य, D4 सहिता (sic) Ck as in text (for सहिता) Ś1 D6.8.11.12 सगर (for सागरा) —ᵈ) M4 सगर (for पितर) Ś1 अब्रवीत् (sic)

7 Dt resumes (cf v.l. 1) T1 damaged up to क्षा in ᵃ (cf v.l. 6) —ᵃ) B1 परिश्रान्ता, M3 (after corr as in text) परिश्रान्ता B3 reads मही सर्वा in marg —ᵇ) M3 बलवन्तश्च, Cg t as in text (for सत्त्ववन्तश्च) Ś1 D1.5.8.12 महासत्त्ववध कृत, Ñ2 V B D2.3.7.10.11.13 M4 म(D13 स म [hypermetric])हदिरासन(V2 B1 °नग्न) कृत —ᶜᵈ) T3 -यक्षांश्च (for -रक्षांसि) Ś1 D5.8.12 गन्धर्व (D13 °र्वस्य [hypermetric])यक्षवृक्षा(D6 °सर्पा)ण (for °) Ś1 D6.8 -रक्षसा, Dt D6 T3 -पन्नगा, D12 -राक्षसा (for किंनरा) Ñ2 V B D1.3.7.10.11.13 M4 यादोगणमहा (M4 °महाम्ब)माह्दैत्यदानवरक्षसा

8 ᵃ) G1.2 हि (for च) Dt D4.6 T3 M3 ते (with hiatus) (for तम्) Ś1 D5.8.13 पश्यामो न च त राजन्, Ñ2 V B D1–3.7.10.11.13 M4 न च(V1.2 B3 D10 चा) पश्याम(B3 °मि) त(D1–3.7.13 M4 हे, D13 से) राजन् —ᵇ) Ś1 Ñ2 V B D1.3.5.7.8.10–13 M4 यज्ञविघ्नकर तव —ᶜ) D3 करिष्यसि Cm g k t as in text (for करिष्याम) Ś1 D5.8.11.13 य(Ś1 D5 त)त्करिष्यामहे भूयस्, Ñ2 V B D1.3.7.10.13 M4 किं कुर्महे पुनस्तात(V2 °बद्) —D1 reads 8ᵈ–9 in marg —ᵈ) Ś1 D5.8.11.12 तद्(D5 त्वं) बुद्ध्या साधु चिन्त्यता Ñ2 V B D1–3.7.10.13 M4 विनिश्चित्य प्रशाधि न

9 D1 reads 9 in marg (cf v.l. 8) —ᵃ) Ś1 D5.8.12 पुत्राणां वचनं, Ñ2 V B D1.3.7.10.13.13 M4 तेषामे तद्वच (for तेषां तद्वचनं) —T1 damaged from 9ᵇ up to कृ in 10ᵈ —ᵇ) D1.3.7.11 सगरो (for पुत्राणां) Ñ2 V B D10.13 M4 सागरस्तद्रा(V3 °था), G2 राजसत्त (for राजसत्तम) Ś D5.8.12 तथा तु रघुनन्दन(D6 न) —ᶜ) D11 चैव (for वाक्यं) Ñ2 B3 D10.13 विविक्तोवाच तान्सर्वान्, V B1.2.4 D3.7 M4 वि(V1 विवि [hypermetric])क्तोवाच

सर्वा(V4 M4 पुत्रा)न्तान् —ᵈ) Ś1 D5.8.12 सगर पुरुषर्षभ, Ñ2 V B D1.3.7.10.11.13 M4 पुत्र पुत्रानि(D3 पुनरि, M4 सवानि)द वच

10 T1 damaged up to कृ in ᵈ (cf v.l. 9) —ᵃ) Ñ2 V B D1–3.7.10.11 M4 भूयो मृगयताश्वं तं(B4 मे, D2.11 तु), D13 भूयो मृगयताश्वार्थं —ᵇ) D11 निर्विश (for निर्भिद्य) Ñ2 V B D1–3.7.8.10.13 M4 विभिद्येद(V1 B2.3 D10 विभेदेद, V2 विभिद्यं तो, V3 विभिद्यैव, V4 विभिद्यत, B1 विभेद्येत, B3 विभिद्य त, D9 निर्भिद्यत, M4 विनिर्भिद्य) रसातल —ᶜᵈ) V1 आहृत्य (for आसाद्य) Ñ2 V4 B2.3 D10.13 सन्यवतत, V1.3 B1.3 M4 सनिवर्तत, D6 T3 M2.3 (after corr sec m as in text) च निवर्तत (for च निवर्तथ) ‡ Cm g k निवर्तथ निवर्तध्वम्।, Ct निवर्तत निवर्तध्वमित्यर्थे आर्षमेतत्। ‡ Ś1 D1–3.6.7.9.11.13 कृतार्थाः सनिवर्तध्व गृहीत्वाश्वापहारिण(Ś1 D5.8.12 °वाहक) —After 10 B4 ins

869* वन मे नीयते चाप पुनरेव हि यज्ञत ।

11 ᵃ) Ś1 D8.12.14 आज्ञाय, Dt D6.8 आसाद्य, D4 आदाय, T3 सस्थाय (for आस्थाय) Ñ2 V B D1–3.7.9–11.13 M4 पितु(D13 पुन)रेतद्वच श्रुत्वा —ᵇ) D6 (after corr as in text) 10 सागरस्य Ñ2 V B D10.13 [का]म(V2 [अं]म, B4 [आ]मव[hypermetric])सभवा, D1.3.7.9.11 M4 [आ]समस्तत (for महात्मन) —ᶜ) Ñ2 B3 D2.3.7.9.10.13 सागरा (D2.3.7.9 तदा ते) षष्टिसाहस्रा V1.3 B1.2.4 D11 M4 सर्वेत षष्टि(D11 षष्टि[sic])साहस्रा(B4 °स्र), V2.4 D1 सर्वे(D1 ते तु) षष्टि° —ᵈ) Ś1 D8.13 अधाद्रवन्, Ñ2 V B D1–3.7.9–13 M4 उपाद्रवन्, T3 अभिद्रवन्, Cg अभिद्रवन् (as in text) D13 पितामहमुपागमन्

12 T1 damaged from स्त in 12ᶜ up to या in 13ᶜ —ᵃ) Cm g t खन्यमाने (as in text) Ck खान्यमाने Ś1 D6.8.13 तदा, M4 तले (for ततस्) Ñ2 V B D10.13 पुन खनंतस्ते तत्र D1.3.7.9.11 M4 खनमानास्तु(D3 °सु [sic]) त तत्र(D11 तस्मिन्, M4 सर्वे) —ᵇ) V3 B3 सर्व°, D9 °सर्वं (for पर्वतोपमम्) —ᶜ) Ś1 D6.8.11.13 आशा°, Ñ2 V1.3 B4 दिशा°, D1.3 D2.7.9 दिशो°, Cg k as in text (for दिशागज) ‡ Ct दिशा इत्यार्षत्वम्। ‡ —ᵈ) Ś1 Ñ2 V B D1.3.5.7.8.10.11 महीमिम (V2 V B D13 इमा मही [by transp]) M4 वसुधरा (for महीतलम्) D9 पन्नगा धारयत महीं

सपर्वतवनां कृत्स्नां पृथिवीं रघुनन्दन ।
शिरसा धारयामास विरूपाक्षो महागजः ॥ १३
यदा पर्वणि काकुत्स्थ विश्रमार्थं महागजः ।
खेदाच्चालयते शीर्षं भूमिकम्पस्तदा भवेत् ॥ १४
तं ते प्रदक्षिणं कृत्वा दिशापालं महागजम् ।
मानयन्तो हि ते राम जग्मुर्भित्त्वा रसातलम् ॥ १५

ततः पूर्वां दिशं भित्त्वा दक्षिणां बिभिदुः पुनः ।
दक्षिणस्यामपि दिशि ददृशुस्ते महागजम् ॥ १६
महापद्मं महात्मानं सुमहापर्वतोपमम् ।
शिरसा धारयन्तं ते विस्मयं जग्मुरुत्तमम् ॥ १७
ततः प्रदक्षिणं कृत्वा सगरस्य महात्मनः ।
षष्टिः पुत्रसहस्राणि पश्चिमां बिभिदुर्दिशम् ॥ १८

G 1 42 18
B 1 40 19
L 1 37 18

13 T1 damaged up to या in ^{a} (cf v l 12) —^{b}) Ś1 D6 12 स नरोत्तम, D8 स धनोत्तम (for रघुनन्दन) —For 13^{ab}, D2 subst l 1 2 of 870* —^{c}) Ś1 D2 4 8 12 सदा बिभर्ति काकुत्स्थ (D2 शिरसा) Dt D8 G1 2 M3 3 transp शिरसा and धारयामास —Ś1 om (hapl) 13^d–14^a —For 13 D11 subst l 1 of 870*

14 Ś1 om 14^a (cf v l 13) —^{b}) Ś1 D6 8 11 विश्रमार्थं, Cg as in text (for विश्र°) Ś1 D1 8 11 12 13 वारण, G1 °वल (for महागज) —^{cd}) G1 तथा (for यदा) —T1 damaged from भवेत् up to शि in 16^b D6 भवेत्, D14 T2.3 [अ]भवत् (for भवेद्) Ś1 D5 8 11 12 इषच्चाल्यते स्कन्धं कम्पते मेदिनी तदा —For 13 14 Ñ2 V B D1 3 7 9 10 13 M4 subst D2 subst l 1–2 for 13^{ab} and l 3 4 for 14, D11 subst l 1 only for 13

870* शिरसा नरशार्दूल सशैलवनकाननाम् ।
नानाजनपदाकीर्णां नानापत्तनशोभिताम् ।
यदा च पर्वणि गज खेदाच्चालयते शिरः ।
सपर्वतवना राम तदैव चलति क्षमा ॥

[V4 reads nom sing for all accu sing in l 1 and 2 —(l 1) D1 3 7 9–11 रघुशार्दूल —D3 7 om l 2 —(l 3) D1 3 M4 स यत्र (for यत्र च) V2 [अ]सौ गजवर (for पर्वणि गज) D3 7 9 स वै पत्र राम (D3.7 पणि [sic]) गज (for the prior half) D7 चाल्यत (for चालयते) B2 transp गज and शिर —(l 4) B4 reads वनां राम in marg D9 [प]व (for [इ]व) V1 चलिता° V4 D1–3.7 9 M4 चलते मही (for चलति क्षमा)]

15 T1 damaged (cf v l 14) —^{a}) Ś1 B4 D2.4.8.11.13 तु तं (by transp), D9 तत्ते (for तं ते) D2.3.7 9 11 प्रदक्षिणीकृत्य (D2.3 °त्या), D9 प्रदक्षिणां कृत्वा —^{b}) Ś1 D1–3.5 7–9 12 13 दिक्पालं कुञ्जरोत्तम (D3.7 9 °म) मं, Ñ1 V B D10 13 M4 दिशो (Ñ2 V4 B2 M4 °शा, V2.3 D10 °शां) गजमतिश्रम (D10 M4 °मा) —D2 om Ś1 reads in marg 15^c–16 —^{c}) Cg k t मानयंत Ct हि (as in text) Ñ2 V B D10.11 13 M4 मन्यमाना (V2 °ने, V4 °नो [both sic]) दिशो (D10 °शो, M4 °शा) पाशो D1.3.7 9 मन्यमाना दिशो (D1 °शा, D9 °शां) रक्षे, D6 एवमस्ता दिशो रक्षन् ; D8 सन्यमाना दिशो रक्ष, D12 मन्यमाना दिशो रक्षो —Ñ2 V B1.2.3 D10.13 M4 om 15^d–16^a —^{d}) D8 G4 छित्वा, D9 हीत्वा, G2 छित्त्वा (for भित्त्वा) M3 भित्त्वा जग्मु (by transp) B2 D1 2 3 7–9 11 12 G3 वसुधरा (for रसातलम्)

16 T1 damaged up to शि in ^{b} (cf v l 14) D2 om Ś1 reads in marg 16 whereas Ñ2 V B1 2 4 D10 13 M4 om 16^a (cf v l 15) G1 om (hapl) 16–17 —^{a}) M3 पुन, Cg तत (as in text) D3 7 पूर्वे (for पूर्वां) D1 दिशा Dt D6 हित्वा, G3 गत्वा, Cg as in text (for भित्त्वा) —^{b}) D10 13 बिभिदुर्दक्षिणां (by transp) Ñ2 V B D10 13 M4 दिशा (for पुन) —After 16^b M4 ins

871* रसातलादिति मही खनमाना महाबला ।

—^{c}) B4 °पि च, D12 °पिम (metathesis) G4 °मपि (for दक्षिणस्यामपि) Ñ2 V1.2.4 B D1 3.6 7 8 10 12.13 पुनर्, D11 तथा, G2 inf lin (for दिशि) —^{d}) Ñ2 V B D1.3.4 7 8 10–13 धनोत्तम (for महागजम्)

17 G1 om 17 (cf v l 16) —^{a}) D2 °नागं (for महात्मानं) V4 महात्मान महापद्म (by transp) —^{b}) Ś1 B2 तिष्ठत, D6 G1 M3 Cg सुमहत् (for सुमहा) Ñ2 V B1 2 4 D1 3 8 7 9 10–12 तिष्ठंत मंदरोपम (D13 °पमं), M4 मेरुमंदरपर्वसं —V1 damaged from 17^c up to the prior half of 872* T1 damaged from न्त in 17^c up to या in 19^a —^{c}) Ś1 Dt D2 3.6–8 (D6 before corr हि) 11 13 G4 ता (for ते) Ñ2 V2–4 B2–4 D10 13 त च दृष्ट्वा महाकायं B1 तं दृष्ट्वा तु महात्मानं, M4 तं दृष्ट्वा च महारूपं —^{d}) Ñ2 V2–4 B D10 13 M4 परम ययु (for °ग्मुरुत्तमम्) Ś1 D1 3.6 7 8, 11 12 त दृष्ट्वा विस्मय गता (D11 ययु)

18 T1 damaged (cf v l 17) —^{a}) Dt D6 8 त d, M2 तं त, Cg as in text (for तत) —For 18^{ab}, Ñ2 V B D1 3 7 10 13 M4 subst

872* कृत्वा तमपि नागेन्द्रं प्रदक्षिणम् रिंदम ।

[V1 damaged for the prior half (cf v l 17) D1 तद् (for तम्) B2 D1 3.7 M4 कीर्त्त्या]

—^{c}) D5.9 षष्टि Ñ2 V B D1–3.7 10.13 M4 स (D2 सा) गर (V2 °र) सात्मजा (D1 °) राम —^{d}) D6 दक्षिणं (for पश्चिमां) D6 M4 बिभिदु पश्चिमां (by transp)

G 1 42 18
B 1 40 20
L 1 37 18

पश्चिमायामपि दिशि महान्तमचलोपमम् ।
दिशागजं सौमनसं ददृशुस्ते महाबलाः ॥ १९
ते ते प्रदक्षिणं कृत्वा पृष्ट्वा चापि निरामयम् ।
खनन्तः समुपक्रान्ता दिशं सोमवतीं तदा ॥ २०
उत्तरस्यां रघुश्रेष्ठ ददृशुर्हिमपाण्डुरम् ।
भद्रं भद्रेण वपुषा धारयन्तं महीमिमाम् ॥ २१

समालभ्य ततः सर्वे कृत्वा चैनं प्रदक्षिणम् ।
षष्टिः पुत्रसहस्राणि बिभिदुर्वसुधातलम् ॥ २२
ततः प्रागुत्तरां गत्वा सागराः प्रथितां दिशम् ।
रोषादभ्यखनन्सर्वे पृथिवीं सगरात्मजाः ॥ २३
ददृशुः कपिलं तत्र वासुदेवं सनातनम् ।
हयं च तस्य देवस्य चरन्तमविदूरतः ॥ २४

19 T1 damaged up to या in a (cf v.l. 17) —a) M4 पश्चिमस्यामपि. Ś1 D1.3.4.7.12 तदा, D11 तथा (for दिशि) —b) Ñ2 V B D10.13 M4 कैलासशिखरोपमम् —c) Ś1 D5.13 दिर्कुंजर, Ñ2 V B D10.13 आशा°, D2.3 दिशो°, D8.11 दिशां° (for दिशागज) Ś1 D1-3.5.7.11.12 M4 सुमनसं, V2 सौनमनस (hypermetric) Cg as in text (for सौमनस) —d) Ś1 Ñ2 V2-4 B2.4 D1-3.5.7.10-13 M4 महावलं, B1 गजोत्तमं

20 a) Ś1 B4 D1 D3.4.5.10 त ते (by transp.) V1 ते ते (sic) V3 ते तु, G3 तत (for त ते) —b) D2 दृष्ट्वा (for पृष्ट्वा) —T1 damaged from मम् up to न्तं in 21d Cm.g.k.t निरामय (as in text) Ś1 D1-3.4.7.12 [पृ]ष्टमनामय, Ñ2 V B D10.13 M4 [म]नामयं तत, D11 [पृ]व समानयं (sic) (for [प]ापि निरामयम्) —cd) G3 नर्वंत (metathesis) M3.4 खनित्, Ck as in text (for खनन्त) Ś1 D5.13 समतिक्रांता (D5 °तं); Dt D2.4.5.12 G1.2.3 M1.2 समुपर°, Cg.k as in text (for समुप°) Ñ2 V B D10.11.13 प्रोत्(V2 आ)खनंतो ययुर्वीरा (V1 °यु सर्वे); D1.3.7 M4 खनमाना ययुर्वीरा (for °) Ś1 Ñ2 V B D1.3.5.11.12 T2.3 M4 Cg.k हैम°; D10 हैवमतीम् (metathesis) Ct as in text (for सोमवतीं) Ñ2 V B D1-3.7.10 M4 अपि, D8.13 G1 तथा, D2.3.14 T1 G3 M1-3 तत, Ck as in text (for तदा) G2 ततो हैमवतीमाशां खनंतस्तमिषत्वक्षु

21 T1 damaged up to न्द्रे in d (cf v.l. 20) —a) Ñ2 V2 B2 अपि तथा (V3 B1 तु ते); V3.4 D1-3.7 G1 M4 अपि च त(V2 G1 M1 दिशि, D3 ते ते [ditto]) V1 अपि ततो (for रघुश्रेष्ठ) —b) D3 ते ददृर (sic) (for ददृशुर) B2.4 D14 T3 G M हिमपाडरं —d) M4 धारयंती (sic) Ś1 D1.2.3.12 धराम् (for महीम्) Ñ2 V B D10.13 इमां महीं (by transp.)

22 ab) M3 समालभ्य: Cg.k.t समा° (as in text) Ś1 D1.12 च ते; G1 च ते (for तत) Ñ2 V B D1-3.7.10.11 M4 समभ्यालभ्य (D11 °भ्य)त सर्वे (D10 सर्वे त [by transp.]) (for °) Ñ2 V1.3 B D10 M4 [प्र]ति; V4 [प्र]ति; V2 D2 [प्र]ण D11 M4 [प्र]ति (for [प्र]दे) D11 ते ते प्रदक्षिणी कृत्वा दृष्ट्वा चैवमनामय —c) Ś1 D2.13 राजपुत्रास्तथो भूयो Ñ2 V B D1.3.7.10.11.12 M4 सहिता पुनरेवेदं —d) D11 बिबेमुद्र, G2 विदुभिर् (metathesis) (for बिभिदुर्) Ś1 Ñ2 V B D2.12.13 M4 धरणीतलं

23 D7 om 23cd T2 damaged from तो in 23a up to ल in 24a —a) Ñ2 V B D10.13 M4 प्रागुत्तरां दिशं, D8.13 Ck °त्तर, Cg.t as in text (for तत प्रागुत्तरां) —b) T2 सागरो (sic!) M1 सगरा D2.14 T2.3 M1.2 प्रथिता, G3 प्रस्थिता, Cg.t as in text (for प्रथितां) Ś1 D1.12 य(D13 या)स्थिता(D13 °या) पृथिवीसिता, Ñ2 V B D10.11 तत(V2 पुन)स्ते स(V1 सा)गरात्मजा, D1-3.11 M4 दिशं ते (D1 ते दिशं [by transp.]) सगरात्मजा —c) M2 पूर्वे (for सर्वे) Ś1 (after corr as in text) D8.13 अभ्यखनु(D13 °न्नु)पिता सन —d) Ś1 D5.13 वसुधा (for पृथिवीं) —For 23cd, Ñ2 V B D1-3.7.10.11.12 M4 subst

873* असमर्थजनायाप्यत्र्यन्तुरेव धरामिमाम् ।
तत्राथ प्रोत्खनन्तस्ते क्षोणीमपि समन्ततः ।
तत्र ते तु रघुश्रेष्ठ सगरस्यात्मजा नत ।

[D7 om 1 2 —(1 2) D1 समर्थे च समारब्धा (for the prior half) V2 वासुदेव (sic), B1 illeg. D11 युत्रे (sic) M4 चरतश्च (for चत्नुरेव) B1 वसुधरां B2 धरातल, D1-3.11 M4 रसात° (for धरामिमाम्) —D11 om (hapl ?) 1 2 —(1 2) V2 [आ]द्य (for [अ]थ) D1-3.7 M4 तत्रापि (M4 °प) खनमानाले महीमभितौजस —All the above MSS except D11 om 1 3]

—After 23 Ś1 (after 24ab) D1 D2.4.5.10.14 T2.3 G M1-3 Cm.g ins.

874* त तु सर्वे महात्मानो भीमवेगा (G2 °गा) महाबला ।

24 T2 damaged up to ल (cf v.l. 23) —a) Ñ2 V1-4 B D1.3.7.10.11.13 M4 ततस्तु V4 तान (for तत्र) —b) Ś1 D2.13 महाबलं (for सनातनम्) Ñ2 V B D1.3.7.10.11.13 M4 देवं नारायणं प्र(V2.4 वि)भुं —After 24ab, Ś1 ins. 874* Ś1 D1.3.5.7.9.12 M4 om 24cd —c) D11 om च (submetric) D11 चक्षुर्वे तस्य (for तस्य देवस्य) —d) B2 M4 अपि दूरत B1 विचरन्तमदूरत —After 24 D1 D2.4.5.14 S (except M4) ins

875* महर्षयस्तुष्ट सदा सर्वे ते रघुनन्दन ।

ते तं यज्ञहनं ज्ञात्वा क्रोधपर्याकुलेक्षणाः ।
अभ्यधावन्त संक्रुद्धास्तिष्ठ तिष्ठेति चाब्रुवन् ॥ २५

अस्माकं त्वं हि तुरगं यज्ञियं हृतवानसि ।
दुर्मेधस्त्वं हि संप्राप्तान्विद्धि नः सगरात्मजान् ॥ २६

श्रुत्वा तद्वचनं तेषां कपिलो रघुनन्दन ।
रोषेण महताविष्टो हुंकारमकरोत्तदा ॥ २७

ततस्तेनाप्रमेयेन कपिलेन महात्मना ।
भस्मराशीकृताः सर्वे काकुत्स्थ सगरात्मजाः ॥ २८

G 1 42 26
B 1 40 30
L 1 37 26

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे एकोनचत्वारिंशः सर्गः ॥ ३९ ॥

25 ᵃ) V1 त तु, B1 2 D1 3 4 9 11 12 T2 M1 4 त ते (by transp) Cm g k as in text (for ते तं) —T1 damaged from न up to य in 26ᵇ Ś1 B4 D5 11 12 °हर, N2 B3 (marg also as in text) D10 14 T1 2 G2 4 M2 3 हयहर D2 3 4 °घ्न D13 °हय Cm k t as in text (for यज्ञहनं) N2 V1 3 B D1 3 7 10 11 13 M4 मत्वा, V2 ज्ञात्ता (sic) D3 दृष्ट्वा (for ज्ञात्वा) —After 25ᶜᵈ Ś1 (marg) Dt D1 6 8 9 13 T2 3 G M1 3 ins

876* चनित्रलाङ्गलधरा नानावृक्षशिलाधरा ।

—ᶜ) D13 क्रु° (for संक्रुद्धा) Ś1 (marg also as in text) D5 13 अभ्यधावद्यरश्रेष्ठ, V3 B1 2 4 D1 3 7 M4 अभ्यधाव तुम(V3 °म्यथ)श्रेष्ठा G2 अभ्य गाम्नस्त क्रुत्वा —D3 11 14 ins after 25 Ś1 ins after 27

877* संयुक्ता न विद्युर्वै द्रव्यमक्षयमव्ययम् ।

26 T1 damaged up to य in ᵇ (cf v l 25) Ñ2 V B D1 3 4 7 10–13 om Ś1 reads in marg 26 27 —ᵃ) M4 वैराग्ये (for तुरगं) —ᵇ) D5 T3 G2 4 M1 2 4 यज्ञियं M3 यज्ञीयं (sic) (for यज्ञियं) —ᶜ) D5 M4 °स्त्वं G1 दुर्मेधा°, M3 °स्त्व (for दुर्मेधस्त्वं) M4 संप्राप्तान् (for संप्राप्तान्)

27 Ñ2 V B D1 3 4 7 10–13 om Ś1 reads in marg 27 (cf v l 26) —ᵃ) D5 14 T3 G2 M1 तु (for तद्) —ᶜ) G2 क्रोधेन (for रोषेण) —T1 damaged from first up to the end of this Sarga —After 27 Ś1 ins 877*

28 T1 missing (cf v l 27) —ᵇ) Ś1 (sup lin also as in text) ऋषिणा तेन, Ñ2 V1 3 B1 3 D10 13 M4 तप(B1 °पि, M4 °प)स्विना, V2 चैनोनीता, V4 तपोभृता, B4 D1 3 (with hiatus) अपृच्छता(D1 °त्वा), D6 कपिलेन, D5 [भ]ग्येन शंसता D11 12 [भ]येन शंसता(D11 शासता) (for कपिलेन) D2 7 (with hiatus) अपृच्छतमना(D1 °**)समना —ᶜ) G1 कृता (for कृता) —ᵈ) Ñ2 V B D1 3 7 10 11 13 M4 तस्मिन्त (for काकुत्स्थ) V1 सागᵒ, D3 °रात्मजा (for सगरात्मजाः) —After 28 M3 (sup lin s c m) ins

878* ततस्तु रामा दत्तुमानि दृष्ट्वा
वीरो निमित्तानि हतस्तु भस्म ।
तुमस्तु पुत्राम्मसमेन वीक्ष्य
चिर निदृध्यौ च विसिस्मिय च ।

Colophon T1 missing Ś1 D5 11 13 om (continue the sarga) —*Kāṇḍa name* Dt om Ñ2 V B आदि D1 3 अयोध्या° —After Kāṇḍa name Ñ1 V1 2 D10 ins. बालचरिते —*Sarga name* Ñ2 V B D1 4 7 9 10 कपिलदर्शनं —*Sarga no* (figures words or both) V2 4 B1 4 D8 9 om Ñ2 B2 3 42 V1 44 V3 D10 41 Dt D2 4 12 14 S(except T1) 40 D1 3 7 33 D13 —चाव —चुवि द — —After colophon T2 G1 2 4 M3 conclude with श्रीरामाय नमः । G2 श्रीमते रामानुजाय नमः

४०

G 1 43 1
B. 1 41 1
L. 1 38 1

पुत्रांश्चिरगताञ्ज्ञात्वा सगरो रघुनन्दन ।
नप्तारमब्रवीद्राजा दीप्यमानं स्वतेजसा ॥ १
शूरश्च कृतविद्यश्च पूर्वैस्तुल्योऽसि तेजसा ।
पितॄणां गतिमन्विच्छ येन चाश्वोऽपहारितः ॥ २
अन्तर्भौमानि सत्त्वानि वीर्यवन्ति महान्ति च ।
तेषां त्वं प्रतिघातार्थं सासिं गृह्णीष्व कार्मुकम् ॥ ३
अभिवाद्याभिवाद्यांस्त्वं हत्वा विघ्नकरानपि ।
सिद्धार्थः संनिवर्तस्व मम यज्ञस्य पारगः ॥ ४
एवमुक्तोंऽशुमान्सम्यक्सगरेण महात्मना ।
धनुरादाय खड्गं च जगाम लघुविक्रमः ॥ ५
स खातं पितृभिर्मार्गमन्तर्भौमं महात्मभिः ।
प्रापद्यत नरश्रेष्ठ तेन राज्ञाभिचोदितः ॥ ६
दैत्यदानवरक्षोभिः पिशाचपतगोरगैः ।
पूज्यमानं महातेजा दिशागजमपश्यत ॥ ७

40

☞ Ñ1 missing Sarga 40 (cf v.l. I 33 8). D5 11 12 cont. the previous Sarga.

1 Before 1 D13 ins ref सू-उ-च —a) Ś1 D6 चिर (for चिर) N2 V1 3 4 B2-4 D1 3 10 11 13 मत्वा, V3 (marg. also as in Ñ2) दृष्ट्वा (for ज्ञात्वा) —b) D1 रघुनदन —c) Ś1 N2 V1 2,4 B D6,10–12 वाक्य, V3 वाचा, D6 राम (for राजा) —d) V1 D11 दाप्यमान (sic) Ś1 स्वतेजसं V3 सुते°, D1 11 महौ°, D2 4,7 इवौजसा (for स्वतेजसा) —After 1 Ñ2 V B D10 13 read 881*

2 D14 reads 2cd in marg —a) Ś1 D1 3 5 7 9 11 12 शूरस्त्वं, Ñ2 V B D10 13 शूरोसि, M1 श्रुतश्च, M4 वीरस्त्वं, Cm g as in text (for शूरश्च) V4 विज्ञोसि (sic) T2 -वीर्यश्च (for विद्यश्च) —T1 missing from स्तु in 2b up to सा in 3d on a damaged fol —b) G3 पुत्रैस्, Cg k t as in text (for पूर्वैस्) Ś1 D5 12 समर्थश्च महाबल(D12 °ला) N2 V B D1 3,7 10 11 13 पूर्वैस्(D12 °र्वै)स्तुल्यपराक्रम —After 2cd Ñ2 B2-4 D10 13 ins

879* शीघ्रमायाहि भद्रं ते यथा धर्मा न लुप्यते ।

—c) G1 अन्विच्छन् (for °च्छ) Ñ2 V B D1 2 7 10,11 पितॄन्गच्छ त्वमन्वेष्टुं, D13 पितॄणां च त्वमन्वेष्टुं Cg as in text (for °) —d) G1 याहि (for येन) D2 चास्य, D13 *श्वो; G3 Ch वाश्वो (for चाश्वो) Ś1 N2 V1 4 B Dt D1 3 6–8 12,13 G1 3 M3 4 Cg k t (s)पवाहित G2 महानित, Cm as in text (for ऽपहारित)

3 T1 missing up to सा in d (cf v.l. 2) —a) D1 मत्त भीमानि (sic) D13 भतमान्सनि (sic) (for अन्तर्भौमानि) D6 सर्वाणि, G1 भूतानि Cm k t as in text (for सत्त्वानि) —For 3cd N1 V B D1 3,7 10,11 13 subst

880* अन्तर्भूमिनिवासीनि सन्ति सत्त्वान्यनेकशः ।

[V2,4 भतभूत (for अन्तर्भूमि) V3 B4 भूतानि (for सत्त्वानि)]

—c) Dt D6,8 M4 तु, T1 ते (for त्वं) Ñ2 V B D1 3,7 10,11 प्रतिविधानार्थं(V3 °धानो च, V2 D1 3,7 8 °घातार्थं), D11 त्व प्रवि° (for त्व प्रतिघातार्थं) —d) M4 धारय (for गृह्णीष्व) Ñ2 V B D10 13 गृहीत्वा व्रज कार्मुकं, D1 3 7 9 गृह्यायुधमितो(D9 मध्यो) व्रज, D11 सायुधस्त्वमितो व्रज

4 ab) G4 [अ]भिवाद्यस्, Cm k t as in text (for °वाद्यास्) D6 तु T2 M3 च (for त्वं) Ś1 D5 12 अभिवाद्या भिवाद्यस्त्व सहत्य च रिपूनपि —c) D1 G3 त्वं, T2 तु, Ch as in text (for सं) —For 4 Ñ2 V B D1 3,7 10,11 13 subst (N2 V B D10,13 read after 1) while D6 subst 1 1 only for 4ab

881* तानासाद्य पितृस्तात हत्वा विघ्नकरं च मे ।
कृतार्थ संनिवर्तेथा यज्ञादुत्तारयस्व माम् ।

[(l 1) D2 तामा° D11 सचा° (for तानासाद्य) V1 ता*, V3 तव D3,7 9 तावद् D11 तास्व (for तात) D6 तानापि रतावतद् (corrupt) (for the prior half) D13 यत्रा (for हत्वा) D11 मम (for च मे) —(l 2) D1 3,7 11 सिद्धार्थ (for कृतार्थ) V3 सानवर्वेते तथा (hypermetric) B1 °र्तस्व D1 3 सनिवृत्त्या(D3 °वर्त्यां)श्च D7 सनिवृत्ताश्च (for सानवर्तेथा)]

5 T1 missing from क्तोंऽशु up to प्रा in 6c on a damaged fol —a) Ś1 Ñ2 V3 B D1 3 5 7 10 M4 रामः V1 2,4 D2,11 12 नाम D13 तेन (for सम्यक्) —b) D13 **त्मना (for महात्मना) —c) D13 भ्रावाय (for आदाय) D6 om च (submetric) —d) M3 रघुविक्रम, Cg लघु° (as in text) Ś1 Ñ2 V B D1 3 5,7 10–13 M4 पयौ त्व(D13 च)रितविक्रम (B1 °मानस)

6 T1 missing up to प्रा in c (cf v.l. 5) M4 om (hapl ?) Ś1 reads in marg 6 —a) Cm t खातं (as in text) G4 सहितं, Cg as in text Ch सु° (for स खातं) —b) D6 13 अंतर्भूमौ महर्षिभि —cd) D6 प्रपद्यत Cm k t प्रापद्यत (as in text) T2 नरश्रेष्ठ D3,13 पूज्यमानो रघुश्रेष्ठ जगाम लघुविक्रम

7 a) Dt D6,8 दव, Cg as in text (for दैत्य) —b) D3 पिशाचै पन्नगोरगै —c) Ś1 D5 12 स्तूयमानो, D4 5 G3 M3 °मानो (for पूज्यमानं) —d) M4 ददृशे, Cg as in text (for अपश्यत) Ś1 D5 12 दिग्गजं स ददर्श ह —For 6–7 N2 V B D1 3 7 10,11 13 subst.

स तं प्रदक्षिणं कृत्वा पृष्ट्वा चैव निरामयम् ।
पितॄन्स परिपप्रच्छ वाजिहर्तारमेव च ॥ ८
दिशागजस्तु तच्छ्रुत्वा प्रीत्याहांशुमतो वचः ।
आसमञ्ज कृतार्थस्त्वं सहाश्वः शीघ्रमेष्यसि ॥ ९
तस्य तद्वचनं श्रुत्वा सर्वानेव दिशागजान् ।
यथाक्रमं यथान्यायं प्रष्टुं समुपचक्रमे ॥ १०
तैश्च सर्वैर्दिशापालैर्वाक्यज्ञैर्वाक्यकोविदैः ।
पूजितः सहयश्चैव गन्तासीत्यभिचोदितः ॥ ११
तेषां तद्वचनं श्रुत्वा जगाम लघुविक्रमः ।
भस्मराशीकृता यत्र पितरस्तस्य सागराः ॥ १२

G 1 43 12
B 1 41 12
L 1 38. 13

882* तमेव पितृभिर्यातं पन्थानमनु संचरन् ।
ययौ वेगेन महता पितॄंस्तान्द्रष्टुमञ्जसा ।
वीक्ष्यमाणो विशसनं तं कृतं यज्ञरक्षसाम् ।
सोऽवैक्षत विरूपाक्षमाशागजमवस्थितम् ।

[(l 1) V1 स नु॰ स्मरन्, V2 D1-3 7 11 अनु सस्मरन् (for अनु संचरन्) —(l 2) V1 B1 2 D1 3 7 अन्वेष्टुम्, V2 4 मै द्रष्टुम् (for तान्द्रष्टुम्) D1-3 7 आज्ञया (for अञ्जसा) —(l 3) V4 D1-3 7 पश्यमानो (for वीक्ष्यमाणो) B4 विनशन (for विशसन) D13 transp तं and कृत D1 reads (marg also) पूज्यमानो दिशां नाथै स्तुतिभिर्यज्ञरक्षसां for l 3 —(l. 4) V4 सोवेक्षत (sic), B1 सोऽविकृत, D1 2 सोपश्यच्च (D1 °त), D3 7 सोप्यपश्यद्, D11 ददर्श स, D14 सोन्वैक्षत (sic) (for सोऽवैक्षत) D1 3 7 दिशो (D1 2 °शा) गजम् D11 दिग्गज सम् (for आशागजम्) V2 4 उपस्थित]

8 T1 missing from तं कृत्वा up to कृता in 9° on a damaged fol —a) D3 7 प्रदक्षिणीकृत्य —b) Ñ2 B1 D12 पृष्ट्वा, G2 दृष्ट्वा (for पृष्ट्वा) D14 T2 G2 4 M1 चापि, M2 प[ु]य च (by transp) M3 [अ]पि च (for चैव) Cm t नैरामय (as in text) Ś1 D5 13 M4 चैन(Ś1 °ष)मनामय, Ñ1 V B D1 3 7 10 11 13 चानामय तत (for चैव निरामयम्) —c) Ś1 Ñ1 V B D5 10-13 तान्, D1 3 7 13 स्वान्, D14 G1,4 M1 2 से (for स) D6 स पितॄन् (by transp) —d) Ñ1 V B D1 3,7 10 11 13 हय° (for वाजिहर्तारम्)

9 T1 missing up to कृता in c (cf v l 8) —a) Ś1 D5 11 13 दिग्वारण(D5 °णा, D11 °णो)स्तु, Ñ1 V B D10 13 आशागजोऽपि, D1 7 दिशो गजोऽपि, D6 दिशो गजस्तु (for दिशागजस्तु) —D7 om (hapl) 9b-10a —b) Ś1 D5 11 13 सौम्यमंशुमतो वच, Ñ1 V B D1-3 10 13 M1 प्रत्यंशु(M4 °*)मतो वच, Dt D6 4 प्रत्युवाच महामति, D14 T2 G1 2 4 M1 प्रत्याह° M3 प्रीत्या च° —c) Ś1 Ñ1 V1-3 B D1-3 6,10-13 तमुवाच, V4 उवाच स, D6 आसमाज, Cm g t as in text (for आसमञ्ज) ॐ Ck आसमंज असमंजसुत । ॐ —d) D6 14 T2 एष्यति, Ck °सि (as in text) Ś1 हर्षं प्राप्य मनोऽपि च (marg also स्वमेव च): Ñ1 V1 2,4 B2 4 D1,10 11 13 M4 एष्यसी(V1 °*)त्यभिव स्थित (Ñ1 V1 B1 D1,10 M4 °तं) V2 ए प्यसीत्यभिहितं स्थित (hypermetric) B1 एष्यसीत्यभिवाञ्छित, D1 2 6 11 हय च प्राप्स्यसीति च

10 D1 om. 10a (cf v l 9) —a) Cg तस्य (as in text) Ñ1 V B D1 2 10 11,13 इति तस्य वच श्रुत्वा —B1 T2 read 10b-12a in marg —b) D1 om M1 सर्वानपि (for सर्वानेव) Ś1 V B D1-3 6 7 11-13 हि(D1-3,7 11 स) दिग्गजान्, D6 दिशो° (for दिशागजान्) —c) B4 यथाकाम, D11 यथाक्रम्य (for °क्रम) D1 2 11 M4 समासाद्य (for यथान्याय) —d) G3 पुत्रोपचक्रमे, Cg as in text (for समुप°) D1 2 11 M4 पप्रच्छो सुकमानस

11 B3 T2 read 11 in marg (cf v l 10) T1 missing from 11 up to भस्मराशीकृ in 12c on a damaged fol. —a) M3 तु (for च) D4 दिशा°, M3 दिशानागैर् (for दिशापालैर्) Ś1 D5 6 7 11 13 दिक्पालै स तु(Ś1 सच, D1 7 स च) तै सर्वैर् —b) D3 7 वाग्मैर्, D6 11 13 14 T1 G4 वाक्यज्ञो (for वाक्यज्ञैर्) ॐ Cg यद्वा परवाक्यार्थज्ञैः । ॐ T1 G M1-3 -कोविद, Cg k as in text (for -कोविदै) ॐ Ct द्वितीयपाक्ये कृत्य । ॐ —For 11ab, Ñ1 V B D1 2 10 13 M4 subst

883* एवदेव च तेजस्वी गजैरांशुपराक्रम ।

[D2 °* M4 वचश्चोक्तो (for च तेजस्वी) V4 गजम् (sic), B1 D1 2 M4 जगाम (for गजैर्) V2 -पराक्रम (sic), V3 D13 -पराक्रमै (for -पराक्रम)]

—D1 2 M4 om (hapl) 11c-12b (cf 883*) —c) D10 पूजितं (for पूजित) V4 स गजैन्द्र, B4 सहजश्च, D6 12 राहितैस (for सहयश्च) D6 13 तेजस्तु (for चैव) D11 चैव सहयो (by transp) —d) V1 गतासीद्, V4 B1 Dt D6 8 G1 Ck [आ]गतासि, D3 गागासि (sic) D7 गतासिम, G3 इतासि (for गन्तासि) Ś1 D3 5 7 13 °भाषित, Ñ1 V1 2 B3 4 D10 13 [इ]त्य(V1 र्थं)नुमानतः, V3 B1 2 [इ]त्यंशुमानि(B1 °मति)ति, V4 ह्यशुमानिति, D11 °भाषित, Cg as in text (for [इ]त्यभिचोदित)

12 B3 T2 read 12a in marg (cf v l 10) T1 missing up to कृ in c D1 2 M4 om 12ab (for both cf v l 11) —a) Ñ1 V B1-3 D10 13 स, B1 D5 11 13 तु (for तद्) B1 तद्वच (for वचनं) —b) Ś1 D7 (स रघु°), V1 धरणात्मजे, B1 रघुनंदन, B4 मधु° (for लघुविक्रम) —c) D5 reads यत्र in marg —d) T2 G2,3 M1-3 Ct यत्र Cg k as in text (for तस्य) M3 सागर, Ck,t °रा (as in text) —After 12 T2 M3 Ck ins

884* दृष्ट्वा भास्कर संकाशान्भस्मराशीन्महाद्युतिर् ।

C. 1 43 13 B 1 41 13 L. 1 38 13

स दुःखवशमापन्नस्त्वसमञ्जसुतस्तदा ।
चुक्रोश परमार्तस्तु वधात्तेषां सुदुःखितः ॥ १३
यज्ञियं च हयं तत्र चरन्तमविदूरतः ।
ददर्श पुरुषव्याघ्रो दुःखशोकसमन्वितः ॥ १४
स तेषां राजपुत्राणां कर्तुकामो जलक्रियाम् ।
सलिलार्थी महातेजा न चापश्यज्जलाशयम् ॥ १५
विसार्य निपुणां दृष्टिं ततोऽपश्यत्खगाधिपम् ।
पितॄणां मातुलं राम सुपर्णमनिलोपमम् ॥ १६
स चैनमब्रवीद्वाक्यं वैनतेयो महाबलः ।
मा शुचः पुरुषव्याघ्र वधोऽयं लोकसंमतः ॥ १७
कपिलेनाप्रमेयेन दग्धा हीमे महाबलाः ।
सलिलं नार्हसि प्राज्ञ दातुमेषां हि लौकिकम् ॥ १८
गङ्गा हिमवतो ज्येष्ठा दुहिता पुरुषर्षभ ।
भस्मराशीकृतानेतान्पावयेल्लोकपावनी ॥ १९

---

13 [a]) D1 स दुःखशोकाभिहतस्, D3 दुःखशोकाभिहतस् —[b]) Ñ2 V B D10.13 चुक्रोश स(B3 °भृद्, D14 °ध्वन्य)समास, D1-3.7 ततस्तेषामसमञ्जस, D11 पुत्रशोकालसमस —[c]) Ś1 चुकोप, D6 चुक्रोध (for चुक्रोश) Cg परमार्तस (as in text) Ś1 °यत्तो, D5.6.12 M1 °यस्तो (for °मार्तस्तु) —[d]) D1.13 वधे (for वधात्) —For 13[cd], Ñ2 V B D2.10.11.13 subst

805* दुःखशोकातुरस्तत्र दृष्ट्वा तान्भस्मराशीकृतान्पितॄन् ।

[B1 [आ]तं स्तत्र, D11 [आ]र्तस्तत्र (for °स्वर) V1 om दृष्ट्वा B4 अपि (for पितॄन्)]

14 T1 missing from च in 14[a] up to सलिलार्थी in 15[c] on a damaged fol —[a]) D6 G1 M2.4 याज्ञि(D1 °ज्ञि)यं, D11 T1 G1 M3 Cg यज्ञीयं (for यज्ञियं) Ñ2 V B D2.10.11.13 अपश्यत्तु(D11 °श्य तु[sic])रगं तं च(Ñ2 B3 D10.11 तु) —[b]) B1 om चरन्तं B3 अरि°, D5 दूर°; D14 °अत (for अविदूरतः) —[c]) D3.7 T3 व्याघ्र (for व्याघ्रो) —[d]) D3.7 समाहत (for समन्वित) —For 14[cd] Ñ2 V B D2.10.11.13 subst.

806* तदा पर्वणि नागेन हृतं वक्षाकुलं स्थितम् ।

[D1 (marg) glosses पर्वणि [illegible] "[illegible]" Ñ2 D13 हृतं (for हृतं) V3 D13 वेगवन (for वेगवने)]

15 T1 missing up to सलिलार्थी in [c] (cf v.l. 14) —[a]) D13 illeg for तेषां —[b]) Ś1 D1-3.11.13 [अ]जलि, Cg as in text (for जल) —[c]) Ś1 D1.3.11.13 सलिलार्थी, D1 स जलार्थी, D3.11 सलिलार्थं (for सलिलार्थी) —[d]) Ś1 D1.13 तत्र (for न च) Ñ2 V B D2.10.11.13 नापश्यत्सलिलं क्वचित्

16 [a]) D6 विसृज्य, G1 प्रसार्य, Cm g t as in text. Cl विचार्य (for विसार्य) G1 विपुलां M3 विपुलां, Cm g k t as in text (for निपुणां) Ñ2 V B D2.10.11.13 पात्र(V1 पते)पेक्षापि(D2.3.7 °चक्षुषे)णो दृष्टिं, D1 विसार्य विपुलां दृष्टिम्, D13 विसार्य विपुलां दृष्ट्वा —[b]) G1 ततो G1 स च (for ततो) M1 खगाधिपः M3 खगेश्वरं (for खगाधिपम्) Ś1 (marg as in text) Ñ2 V B D2.3.7.10.11.13 तस्मिं(V1 D2.7 तत्र)स्थ पश्यते द(V1 °न) D13 ससुपर्ण स(D6 °पवन)गोपमः D13 अपश्यत्स खगेश्वरं —[c]) D5 राम: D13 नाम (for राम) —T1 missing from नि in 16[d] up to दग्धा in 18[b] —[d]) V1 सौवर्णं, B1 सुवर्णं (for सुपर्णम्) Ñ2 V B D10.13 पवनोपम, T2.3 G2.4 अनलोपमं Cm g k t as in text (for अनिलोपमम्)

17 T1 missing (cf v.l. 16) —[a]) G1 न (for स) D1 [ए]तद् (for [ए]नम्) G1 राम, G3 वाक्य (sic) (for वाक्यं) —D3.13 om (hapl ?) 17[c]-18[b] Ś1 reads 17[c]-18[b] in marg D1 damaged after प in [c] up to सं in [d] —[d]) D3 दुःखोऽसमेतत

18 T1 missing up to दग्धा in [b] (cf v.l. 16) D1.13 om Ś1 reads in marg 18[ab] (cf v.l. 17) —[b]) Ñ2 V1-3 B D1-3.10.11.13 M3 °क्षेता V4 °क्षेता D5 हता°, D7 °क्षेमे, G3 निर्दग्धा हि (for दग्धा हीमे) M1 °मभा (for महाबला) —[c]) Ś1 नार्हसि सलिलं (by transp) Ñ2 V2 B2.4 D1 D2.5.10.11.13 सलिल(D2.7 °लं) नार्हसि V1.3.4 B1 नार्ह(V2 °हत)स सलिलं, D3.11 नार्हसि सलिलं, Cm g k t as in text (for सलिलं नार्हसि) Ś1 Ñ2 V2-4 B D1.3.7.10-13 वीर, V1 द्वेषां (for प्राज्ञ) —[d]) M1 कर्तुम्, Cm g k t as in text (for दातुम्) Ś1 V2 B1 D3.13 एष्यो भरोषम(D1 °म), Ñ2 V2 B1-4 D1.13 °यसम्यत (Ñ2 B1 D13 °यत, V2 °यः) V3 एष्यो न धान्यत, D1.3.7.11 एषां (D1 °षो) महाप्राज्ञ G1 अर्हसि°, M1 एषां महात्मना (for एषां हि लौकिकम्) V1 वीर दातुं समन्यत.

19 [a]) D13 हिमवतो (for हिमवतो) G1 ज्येष्ठ (for ज्येष्ठा) —[b]) V1 कन्या हि (for दुहिता) Ñ2 V B D1-3.10.11.13 M3 सरितां वरा, T1 °भ (for पुरुषर्षभ) —After 19[ab], B1 ins.

807* पृथिव्या दिव्य शोकदु सर्वैरपि सुरासुरैः ।

On the other hand, T1 ins

808* मा शोचस्त्वं महाप्राज्ञ तस्मै पावयति त्वदम् ।

T1 cont. whereas Ś1 (marg) D1 D2.3.11.13 T1 G M1-4 ins. after 19[ab]

809* तस्यां कुरु महाबाहो पितॄणां सलिलक्रियाम् ।

[M1 कुरु (for कुरु) —T1 missing from कु up to 20[b] on a damaged fol. D1 °बाहु (for महाबाहो) D1.3 T1 G M1-4 तु स(M1 हि) ka (for [illegible])]

तया क्लिन्नमिदं भस्म गङ्गया लोककान्तया ।
षष्टिं पुत्र सहस्राणि स्वर्गलोकं नयिष्यति ॥ २०
गच्छ चाश्वं महाभाग संगृह्य पुरुषर्षभ ।
यज्ञं पैतामहं वीर निर्वर्तयितुमर्हसि ॥ २१
सुपर्णवचनं श्रुत्वा सोंऽशुमानतिवीर्यवान् ।
त्वरितं हयमादाय पुनरायान्महायशाः ॥ २२
ततो राजानमासाद्य दीक्षितं रघुनन्दन ।
न्यवेदयद्यथा वृत्तं सुपर्णवचनं तथा ॥ २३
तच्छ्रुत्वा घोरसंकाशं वाक्यमंशुमतो नृपः ।
यज्ञं निर्वर्तयामास यथाकल्पं यथाविधि ॥ २४

G 1 43 25
B 1 41 24
L 1 38 25

—^{c}) M3 सवान् (for एवान्) —^{d}) Ś1 Ñ2 V B2.4 Dt D1.3.6–8.11.12 G3 M3 Cg h t प्लावयेल्ल (B4 D2.3 °चे), D13 पावनी, G1 पावयेल् (for पावयेल्) V1 D5 G3 °पाविनी, V3 °भ गिनी, V4 °भाविनी, B3.4 °तारिणी, D5 °भावन, D13 °भावनी (for लोकपावनी) T2 प्लावयिष्यति पावनी

20 T1 missing 20^{ab} (cf v l 19 [889*]) —^{a}) Ñ2 वयात् (sic) V B D10.13 यावत्, G1 यदा, Cg as in text (for तया) D1.3.7 भस्मासिक्तम्(D1 °क्त, D3 °क्तु)ह (for क्लिन्नमिदं भस्म) —^{b}) D5 गगवो (sic) D6 गगायां, D7 G3 गगाया (for गङ्गया) V3 B1 °नवया, D2 °मत्यया (for लोककान्तया) —^{c}) T2.3 G1.2.4 M3 षष्टि, Ct as in text (for षष्टिं) Ś1 D1.12 तानि (for पुत्र) —^{d}) M3 ब्रह्मलोक Dt D1.8 T2 गमिष्यति, G1.2 M1.2 नयिष्यसि, Cm g k tp as in text (for नयिष्यति) Ś1 D5.12 सगरलोकाय धा(Ś1 या)स्यति ॐ Ct इदं भस्म हि पुत्र षष्टि सहस्राणि सागरान्स्वर्गलोकं गमिष्यति प्रापयिष्यतीत्यर्थः । ॐ

21 ^{a}) Cg गच्छ (as in text) Ś1 Dt D6 निर्गच्छा श्व, D6 निर्गच्छ त्वं, M3 गत्वाश्व च (for गच्छ चाश्वं) Ś1 D5.13 °वेल, G2.3 M1.2 °बाहो (for महाभाग) —^{b}) Ś1 D5.12 प्रगृह्य (for संगृह्य) ॐ Ct अश्वं गृहीत्वा निर्गच्छ । ॐ —For 20^{c}–21^{b} Ñ2 (Ñ1 missing) V B D1–3.7.10.11.13 M3 subst while Dt D6 T2 G1.2 M3.3 ins 1 2 3 (T1 M3 om 1 3) after 20 then D6 alone subst 1 4 for 21^{ab}

890* यदैषा भविता तात स्वर्गसेत्यन्ति वै तदा ।
गङ्गामानय भद्रं ते दयशो भानदा सृजम् ।
क्रियता यदि शमोऽपि गङ्गाया भवतः स्वयम् ।
गच्छाश्वमेतमादाय पुनरेव यथागतम् ।

[(l 1) V D1.11 यद्, D1.3 सदा D7 तदा (for यदा) B1.4 [व्]‌य (for [य्]‌दा) Ñ2 D10 om (hapl) second ता D2 नम D3 तव (for तात) B (marg as above) स्पृष्ट (for स्प्रक्ष्यन्ति) V1.4 (for वै) D7 स्वर्गं कृत सप्तानिव D11 रुचा अनिष्टं वै ततः (hypermetric) (for the post half) —(l 2) D13 नरा° (for दयश् पाम्) —(l 3) V3.4 Dt D1.3.7.8.11 G1 कुर्यात् (for क्रियता) V4 Dt G1.3 M3 स्नात यत्(V4 °यत्)स्वार्थ, D1–3.7.8.11 स्नानदत्र नृप M3 स्नाप्य कृतासते (for the post half) —(l 4) V3 D2.8.11 स्वम् (for यत्र) D10 आसाद्य (for आदाय) V4 यथागतः (for यथागतम्)]

—Ś1 reads 21^{c}–22 in marg —^{c}) B1 वीर, D1.3.7 वीरम (for वीर) —T1 missing from च in 21^{d} up to रा in 23^{a} on a damaged fol —^{d}) Ś1 V1.2 D5.12.13 T2 G2 M3 निवर्तयितुम्, D11 G1.3.4 Cm g समवर्तयितुम्, T3 समर्पयितुम्, Ct as in text (for निवर्तयितुम्) D5 इच्छसि D1.3 गत्वा कालोऽत्यगादिति D3.7.9 मा त्वा(D1 त्वां) कालोत्य(D9 °त्य)गादिति

22 T1 missing Ś1 reads in marg 22 (cf v l 21) —^{a}) M3 सुपर्णस्य वच श्रुत्वा ॐ Cg सुपर्णेति ॐ —^{b}) D5.11.12 सा(D5 रा)ज मामर (for अतिवीर्यवान्) Ñ2 V B D1.3.7.10.13 M3 वीर्यवा(D7.13 °मा)नंशुमानथ(V4 °मानिति, D1.3 M4 °मास्तत, D2 °मास्तथा, D7 °मास्तदा) —^{c}) Ñ2 V B D1.3.7.10.11.13 G3 M4 त्वरितो (for त्वरितं). —D1 om 22^{d}–23^{a} —^{d}) Ñ2 V1.2.4 B D1.3.10.11.13 यज्ञम्, M3 पुरीम्, M3 गृहम् (for पुनर्) Ś1 Dt D6.8.9 G1.3 °तपा, D1.3 °तन, T2 महीपति (for महायशा) V3 यज्ञस्थानमथानयत्

23 T1 missing ततो रा (cf v l 21) D1 om 23^{a} (cf v l 22) —^{a}) Ś1 Ñ2 V B D1.3.7.10–13 M4 स राजानं समा(Ś1 D5 °नमथा, D13 °नमिहा)साद्य —^{c}) D5 नवेदमद् (sic) D6 निवेदयद् (for न्यवेदयद्) G3 तथा (for यथा) D3 तव, D7 [तत्]स्य रत्, Cm g t as in text (for वृत्तं) Ñ2 V B D1.3(first time).10.11.13 M4 त(D11 न)स्मै(Ñ2 B3 °स्मिन्, B4 °स्यै) निवेदयामास ॐ Ck यथा वृत्तमित्त वितृविषयकमिति शेष । ॐ —After 23^{c}, D3 reads 24^{d} as in V1 (repeats in its proper place) and thereafter repeats 23^{c} —^{d}) D12 सुपर्ण (for सुपर्ण) Ś1 D2.3.6.7.12 तत, V3.4 B1.3 D10.13 M4 तथा, V3 D1.11.14 T1 G3.4 M2 यथा, Cm g t as in text (for तथा)

24 ^{a}) Ñ2 V B D1.3.7.10.11.13 M4 स्वर्गितो ताप (for घोरसकाश) —T1 missing from मते in 24^{b} up to गसे in 25^{c} on a damaged fol —^{b}) Ñ2 V B D1.3.7.10 M4 घोरम्, Dt om (for वाक्यम्) Ñ2 V B D1.3.10 M4 वच, D1.3 नृप, D11 (s अवम् (for नृप) D11 तामंशुमतो वच —After 24^{ab} G1 M3(inf lin sec m) ins

891* मुहूर्तं शोकमास्ते स्थिरचित्तो बभूव ह ।
स पुनर्धनं चैतन्यं पौत्रेणांशुमता नृप ।

[(l 2) M3 पुन°(for the prior half)

G 1.43 26 B 1.41 25 L 1.38 26 सपुरं नागमच्छ्रीमानिश्चयज्ञो महीपतिः ।
गङ्गायाश्चागमे राजा निश्चयं नाध्यगच्छत ॥ २५

अगत्वा निश्चयं राजा कालेन महता महान् ।
त्रिंशद्वर्षसहस्राणि राज्यं कृत्वा दिवं गतः ॥ २६

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे चत्वारिंशः सर्गः ॥ ४० ॥

—c) Ś1 D2-5.11.14 T2.3 G3 M2 निवर्ते°, Ñ2 V B D1.10.13 M4 समाप°, G1 निर्वर्प° (for निर्वर्तयामास).—d) Ś1 D2 (second time) 6.11.13 °वर्त्यं (D11.13 °र्त्यं [sic]), D14 T1 G M1.2 °तत्त्वं, Cg as in text (for यथाकल्पं) D3 °विधिः (for यथाविधि). Ñ2 V B D1-(D2 first time) 5.7.10.13 M3 नातिदृष्ट (Ñ2 B3 °कृष्ट, V3 B1 °दृष्ट, V1 °दत्त) मना इव.

25 T1 missing up to गमे in c (cf v l 24).—a) Dt D6.5 तु (for च). Ś1 D8.13 [अ]गमच्छ्रीमान्; Ñ2 V2-4 B1.2 D10.12 ययौ श्रीमान्; V1 B3.4 M4 ययौ श्रीमान् (for [अ]गमच्छ्रीमान्) —c) V2 [अ]भिगमने, V3 [अ]वतरणे, V4 [आ]गम°; Ck t as in text (for [आ]गमे राजा) D1-3.7 M4 गङ्गावतरणे तत्र —d) T2 M3 °गच्छति, G3 नाभिगच्छति, Ct as in text (for नाध्यगच्छत) Ś1 Ñ2 V B D1-5.6.7.10-13 नाप्यप (V3 °प्यप, D1 °प्य) गच्छत्स (Ś1 D2.3.5.7.11.13 °ति; V3 B4 °त, D1 °ति; D13 °तु) निश्चय. ॐ Ck निश्चयमुपगतनिश्चयम् । अध्यगच्छतेति । ॐ

26 a) Cm g अकृत्वा (for अगत्वा). Ñ2 V B D10.11.13 क्वापि (for राजा) —b) Dt महृ ? Cg as in text (for महता) Ñ2 V B D1-3.5.10.11.13 युयु (V4 सत्व) जे क कथ (D1.2 °क) मेपा —c) Ś1 D2.6.7.11.13 ययौ, Cg as in text (for गतः). Ñ2 V B D1.2.10.13 पालयित्वा महीमिमां.—After 26, Ś1 D5.11.13 ins

892* विधाय सोपानमिव क्रतुं स
प्रतापविद्योतितभूमिपृष्ठः ।
आरुह्य देवालयमुग्रतेजा
विक्रीड देशेषु मनोरमेषु ।

On the other hand, B3 ins.

893* जगाम त्रिदिवे राजा जित स्वेनैव कर्मणा ।

Colophon. T1 missing from colophon up to अंशुमत in 1.41.1c.—*Kanda name*: Ś1 D1.6 om. Ñ2 V B D10.11 आदि°; D1.2 अयोध्या°.—After Kāṇḍa name, B3.4 D6 ins. बालचरिते.—*Sarga name*: Ś1 Ñ2 V B D1-3.6.7.10-13 सगरयज्ञ (V3 °ज्ञ.) समाप्ति (V4 °प्त.); D6 सगरयज्ञपरिसमाप्तिः.—*Sarga no.* (figures, words or both) Ś1 V1.4 D1.4 D5.6.11.13 om. Ñ2 B2.3 D10 43. V3 45 V2 42. Dt D6.8.14 S (except T1) 41. D1.2 34 D9 44 D13 इत्यर्षे—पर्वे—काण्डे—समाप्ति (43.—After colophon, T2 concludes with श्रीरामचन्द्राय नमः, G1.3.4 श्रीरामाय नमः, G2 श्रीमते रामानुजाय नमः, M1.2 श्री......नमः

४१

कालधर्मं गते राम सगरे प्रकृतीजनाः ।
राजानं रोचयामासुरंशुमन्तं सुधार्मिकम् ॥ १
स राजा सुमहानासीदंशुमान्रघुनन्दन ।
तस्य पुत्रो महानासीद्दिलीप इति विश्रुतः ॥ २
तस्मिन्राज्यं समावेश्य दिलीपे रघुनन्दन ।
हिमवच्छिखरे रम्ये तपस्तेपे सुदारुणम् ॥ ३
द्वात्रिंशच्च सहस्राणि वर्षाणि सुमहायशाः ।
तपोवनगतो राजा स्वर्गं लेभे तपोधनः ॥ ४
दिलीपस्तु महातेजाः श्रुत्वा पैतामहं वधम् ।
दुःखोपहतया बुद्ध्या निश्चयं नाध्यगच्छत ॥ ५
कथं गङ्गावतरणं कथं तेषां जलक्रिया ।
तारयेयं कथं चैतानिति चिन्तापरोऽभवत् ॥ ६
तस्य चिन्तयतो नित्यं धर्मेण विदितात्मनः ।
पुत्रो भगीरथो नाम जज्ञे परमधार्मिकः ॥ ७

G I 44 5
B I 42 7
L I 39 8

41

☞ Ñ1 missing Sarga 41 (cf v l I 33 8)

1 Before 1, D13 ins. ref सू-उ-च T1 missing up to अंशुमन्त on a damaged fol —a) D6 13 धर्मे, Cm g k as in text (for धर्मं) Ñ2 V B D1 2,7 10 12 13 M4 तत प्रकृतयो राम —b) Ñ2 V3 4 B D1-2,7 11 M4 स्वर्गते नृपे, D1 13 °जन, Cm g k t as in text (for प्रकृतीजना) V1 स्वर्गमुपविते नृपे, V2 D10 13 स्वसाते (V2 मास्थति) सगरे नृपे —c) Ñ2 V B D1 3 7 10,13 M4 धार्मिक (for राजान) Ś1 चोद°, D1 2,7 स्थाप°, D6,13 °मास (with hiatus) Cm g t as in text (for रोचयामासुर) Ch cites ° as in text —d) Ś1 D6 11 12 महाद्युतिं, Ñ2 V1 2 4 B D1 3 7 10 13 M4 नराधिपं, V3 महीपतिं (for सुधार्मिकम्)

2 a) Ś1 D6 12 राजा च (for स राजा) G1 3 तु (for सु) D18 स राजामहुमान सीद्, Cg as in text (for a) —c) Ś1 D6 13 °तजा, Ñ2 V B D1 3 7 10 11 13 सम (V1 °*) भवद् (for महानासीद्) M4 तस्य पुत्रस्त्वमभवद्

3 a) Dt D4 6 तस्मै, Cm g as in text (for तस्मिन्) V4 राज्ये (for राज्य) Ś1 °देश्य, V1 सन्निवेश्य, V2 निवेश्याशु, B1 D3 8 G2 °विश्य, Dt D6-8 °दिश्य (for समावेश्य) —b) D14 T1 2 G2,4 M1 3 अंशुमान् (with hiatus), Ct as in text (for दिलीपे) Ñ2 V B D1 3 7 8 (before corr) 10 13 M4 [5 अ (B3 m M4 सौ) शुमानपि (B4 D3 °निति), T1 damaged (for रघुनन्दन) —T2 damaged from 3d up to महा in 4b —c) Ñ2 V B D10 13 राम, D1 3 7 8 14 T2 G3 4 M1 3 (also as in text) पुण्ये (for रम्ये) —d) D13 तेने* (for तेपे) Ś1 D6 11,12 तदांशुमान्, Ñ2 V B D1 2,7 10,13 महायशा (B1 °तपा), M4 तपोधन (for सुदारुणम्) —After 3 Ñ2 V B D1-3,7 10 11 13 M4 ins.

894* गङ्गावतरणं पुण्ये चिंतयित्वा महाद्युतिः ।
अलब्ध्वैव तं कालं स वै नृपसत्तमः ।

[(L 1) M4 राम (for पुण्ये) V1 3 B1 D2,3,13 M4 अमित द्युतिः —D14 om (hapl ?) L 2-4b —(L 2) V3 च स° (hypermetric); D13 °राजा, M4 चैवं स (for त कालं) D2,7 तातो, M4 काम (for स वै) D1 3 नृपतान् (D3 गत स नृ)पसत्तम, D11 काम नृपोत्तम (submetric) (for the post half)]

4 D13 om 4cd T1 damaged up to महा in b (cf v L 3) —a) Ś1 Ñ2 V1 3 B3 4 D10 M4 °त्रिंशत (Ś1 °त, V3 D10 °त), V4 D2,6 7 11 13 स द्वा (V4 कृत्वा) त्रिंश (D3 °*) त्, B1 द्वात्रिंशत् (submetric) B2 (m also as in Ñ2) द्वाविंशति (for द्वात्रिंशच्च) Dt D6 8 द्वात्रिंशच्छतसाहस्र —b) G2 4 तप कृत्वा (for वर्षाणि सु) D14 T2 G2 4 M1 3 सुमहातपा Ś1 Ñ2 V B D1 3 6 7 10-13 M4 वर्षाणां (D13 °*) ममर (Ś1 D1 6 11 12 °मित) द्युति (Ś1 D1 2,6 13 M4 °प्रभ, D3 7 11 °प्रभु) —T1 om (hapl ?) 4cd —c) k (ed) तपोवन D14 T2 G2 4 M1 राम (for राजा) Ś1 D6 11 12 तपोवने तप कृत्वा, Ñ2 V B D1 3 7 8 10 13 M4 तपस्तप्त्वा महाघोर (M4 सुघोर स) —d) Ś1 G2 लोके Cg as in text (for लेभे) Ś1 D6 11 12 M2,4 स्वकर्मण (M2 °मि, M4 °णा), Ñ2 V B D10 13 महामना, D1 3 7 14 T2 G2,4 M1 महायशा (for तपोधन)

5 Ñ2 V3 B1 D10 13 om (hapl) B3 reads in marg 5-7 —a) V1 3 B2-4 D1 3 7 11 M4 दिलीपोपि —b) D3 पितामह (sic) V4 B2-4 D2,3 7 वच, D13 विधिं, Cg k t as in text (for वधम्) —c) M3 हितया, Cm g as in text (for हतया) V1 lacuna V2 तमथाचिंतयच्चाथ, D1-3,7 8 11 M4 तमेव चिंतयच्चर्थं (D13 °चिन्त्य) —d) D2,14 S (except M3 4) नाधिगच्छति, Cm g नाध्यगच्छत (as in text) Ś1 V4 B2-4 D6 13 नाध्यगच्छत्स (V4 °च्च) निश्चय

6 Ñ2 V3 B1 D10,13 om B3 reads in marg 6 (cf v l 5) —b) D6 गता (for तेषां) T1 missing from क्रिया up to महा in 8a on a damaged fol —c) B4 °येह, D14 येन (for तारयेयं) Ś1 V1 4 B2-4 D6 13 के (V1 lacuna) ष्टनु; V2 D2,3,7 8 देवान्, D1 स्थपाम्; D14 T2 M4 चैनान्, G1 चैव (with hiatus) (for चैतान्) —d) M2 चिंताकुलो (for °परो)

7 Ñ2 V3 B1 D10,13 om B3 reads in marg 7 T1 missing (cf v l 5 and 6 respy) —a) D11 चिंतयत्स्व, V1 3 D1 2,7 8 11 स्वर्ग (V1 °*) (for नित्यं) —b) Ś1 V4

G 1 44 6
B 1 4 8
L 1 39 9

दिलीपस्तु महातेजा यज्ञैर्बहुभिरिष्टवान् ।
त्रिंशद्वर्षसहस्राणि राजा राज्यमकारयत् ॥ ८
अगत्वा निश्चयं राजा तेषामुद्धरणं प्रति ।
व्याधिना नरशार्दूल कालधर्ममुपेयिवान् ॥ ९
इन्द्रलोकं गतो राजा स्वार्जितेनैव कर्मणा ।
राज्ये भगीरथं पुत्रमभिषिच्य नरर्षभः ॥ १०
भगीरथस्तु राजर्षिर्धार्मिको रघुनन्दन ।
अनपत्यो महातेजाः प्रजाकामः स चाप्रजः ॥ ११
स तपो दीर्घमातिष्ठद्गोकर्णे रघुनन्दन ।
ऊर्ध्वबाहुः पञ्चतपा मासाहारो जितेन्द्रियः ॥ १२

D5 12 M4 चिरिंशामन, Ct as in text (for त्रिंद्व°) V1 3 D1-3 7 9 11 कथामेता(D11 नृपते तु) महामन —c) B3 राम, D2 7 9 जहे (for नाम) —d) V1 om D2 7 9 सर्वे, D3 श्रे (for जज्ञे) V1 2 D1-3 7 9 लोक(V1 * * D3 सर्वेलोक [hypermetric])परिश्रुत

8 T1 missing partially a (cf v l 6) —a) Ñ2 V B D1-3 7 9-11 13 दिलीपोऽपि —b) Ñ2 V B1 3 4 D1-3 7 10 11 इजि(V1 3 B4 °यि)वान् (for इष्टवान्) Ś1 D5 12 यज्ञैश्च बहुभिर्यजन्(D12 °जैयन् [metathesis]) —G1 om (hapl) 8c–9 —c) Ś1 V B1 4 D6 11 13 त्रिंशद्(V3 °तिद्) नै, Ñ1 B3 °च वै, B4 त्रिंशति द्वे, D1 (m also) दृशवर्ष, D10 13 °श्चैव (for त्रिंशद्वर्ष) V4 °स्त्राणा(for सहस्राणि) —d) Cm g t अकारयत् (as in text) Ś1 Ñ2 V B D5 10-13 पर्यापाल्य रा(V1 *)मपालयत्

9 G1 om 9 (cf v l 8) —a) Ś1 D5 12 तास्तु (for राजा) —b) G2 M1 उत्तारण (for उद्धरण) Ś1 D6 12 समुद्धर्तुमशक्नुवन्, M4 गङ्गावतरण प्रति —For 9ab, Ñ2 V B D1 3 7 9-11 13 subst *

893* निश्चय चाप्यगत्वैव गङ्गावतरणे तत ।

[D1-3 7 9 11 सापि (for चापि) B1 [अ]गात्वैव D11 °व (for [अ]गत्वैव) D3 पयावतरण (for °वरणे) V4 D3 7 नृप, D3 गत (for तत)]

—c) Ś1 D1 5 6 7 11 13 विधिना, V3 व्याधिवान्, Cm k t as in text (for व्याधिना) —T1 missing from नर up to धा in 11d on a damaged fol D2 10 शार्दूल (for -शार्दूल) —d) D4 धर्मं (for धर्मम्) D1 समी°, Cg as in text (for उपेयिवान्) Ñ2 V B D3 3 7 9-11 13 M1 कालस्य वशमीयिवान् (V4 °ता गत, D9 [after corr] °मेयिवान्)

10 T1 missing (cf v l 9) —a) V1 D5 इंद्रलोकगत, D1 3 7 9 11 स्वर्गं प्राप्य(D3 7 °प, D11 °यात्) ततो G1 इन्द्र लोके गतो, M4 स्वर्गं पुण्यगतो, Cg as in text (for इन्द्रलोकं गतो) —b) Ś1 D5 6 12 M4 स्व(D5 सो, M4 स्वा)र्जितं स्वेन, Ñ2 V B1 4 D3 7 9 10 11 सोर्जि(Ñ2 B1 D10 °र्वि)त(B4 °त) पुण्य, B1 [आ]त्मार्जित पुण्य-, B3 D2 11 स्वा(D1 स्व)र्जित (D3 °त) पुण्य, G2 M1 तैरेव (for स्वार्जितेनैव) D2 तजसा G2 M1 कर्मभि (for कर्मणा) —c) D9 राष्ट्रे (for राज्ये) Ñ2 V B D1 3 7 9 10 11 13 M4 राज्य भगीरथे पुत्रे, Ck as in text (for c) —d) V4 निक्षिप्य च, Cg k as in text (for अभिषिच्य) T2 G1 °न, G2-3 M1 2 °भ (for नरर्षभ) Ś1 Ñ2 V1 2 B D1-3 6 7 9-13 M4 निक्षिप्य(D9 °क्षाप्य) पुरुषर्षभ(Ś1 D5 °भ, V2 3 B1 D12 M4 °भ, B3 4 D11 °भे)

11 T1 missing up to धा in d (cf v l 9) —a) D3 स (for तु) Ś1 Ñ2 V B D1-3 6 7 10-13 M4 भगीरथोऽपि (V1 3 B3 4 D13 च) राजाभूद् —D12 (after 11) ll ins after 11ab, D3 7 9 subst for 11cd

896* तस्यापि परमो यत्नो गङ्गावतरणेऽभवत् ।

—D5 12 om 11c–12b Ś1 reads 11c–12b (including 897*) in marg —c) Ś1 D1 D6 6 °राज, Ñ2 V B D10 11 13 M4 सदा(D13 °चा)काङ्क्षन् (D10 13 °क्षेत्) (for महातेजा) —d) Ś1 Dt D5 Ct च प्रजा, D1 यव्रत, G1 स प्रजा (sic) Cm g as in text (for चाप्रजः) Ñ2 V B D10 11 13 M4 सदृशीमात्मन प्रजा —After 11 Ś1 Dt D1 6 8 11 S (except M4) Cg t ins

897* भजिष्वाभाय तद्राज्य गङ्गावतरणे रत ।

12 D5 12 om Ś1 reads in marg 12ab (cf v l 11) —a) Ñ2 V B D1 3 7 9 11 13 M4 महद् (for दीर्घम्) Ñ2 V2-4 B D11 आतस्थे (for आतिष्ठद्) Ś1 Dt D6 6 10 तपो दीर्घं समातिष्ठद्(D10 °तिष्ठे) ※ Cg t गङ्गावतरणोत्सुकस्तप आतिष्ठद् ※ —b) Ñ2 V B D1 3 7 9 13 M4 [ऽ]नुपम (D7 °*)धृति, D10 [ऽ]नुपमद्युत (for रघुनन्दन) D11 राजा ह्यनुपमद्युति —c) D3 महा (for पञ्च) —d) Ś1 D6 11 मिता°, V3 मास°, Cm g k t as in text (for मासाहारो) Ñ2 V B D1 3 7 9-11 13 M4 क्रोधो(V4 क्रीधोन [sic])भूत्वा(D1-3 7 9 M4 transp क्रोधो and भूत्वा) य(D1 3 7 जि)तव्रत —After 12 Ñ2 V B D1-3 7 9-11 13 M4 ins

898* जलशायी च हेमन्ते वर्षास्वभ्रावकाशिकः ।
शीर्णपर्णकृताहारो वतात्मा पतनैधुन ।

[(l 1) V4 हिम (for जल) Ñ2 V1 B1 भाव° (sic), D1 3 7 9 10 °काशक, D11 [आ]काशवासिक, D13 [अ]वसतस्था, M4 °काशित (for [अ]भ्रावकाशिक) —(l 2) D1 पत्र (for पर्ण) After कृताहारो D3 erroneously repeats from त in जितव्रत (cf 12d in D1) up to भा in post. half of l 1 D1 3 7 9 M4 जि° (for यतात्मा) Ñ2 B1 D1-3 7 9 10 11 M4 जित (for पत)]

तस्य वर्षसहस्राणि घोरे तपसि तिष्ठतः ।
सुप्रीतो भगवान्ब्रह्मा प्रजानां पतिरीश्वरः ॥ १३
ततः सुरगणैः सार्धमुपागम्य पितामहः ।
भगीरथं महात्मानं तप्यमानमथाब्रवीत् ॥ १४
भगीरथ महाभाग प्रीतस्तेऽहं जनेश्वर ।
तपसा च सुतप्तेन वरं वरय सुव्रत ॥ १५
तमुवाच महातेजाः सर्वलोकपितामहम् ।
भगीरथो महाभागः कृताञ्जलिरवस्थितः ॥ १६
यदि मे भगवान्प्रीतो यद्यस्ति तपसः फलम् ।
सगरस्यात्मजाः सर्वे मत्तः सलिलमाप्नुयुः ॥ १७
गङ्गायाः सलिलक्लिन्ने भस्मन्येषां महात्मनाम् ।
स्वर्गं गच्छेयुरत्यन्तं सर्वे मे प्रपितामहाः ॥ १८
देया च संततिर्देव नावसीदेत्कुलं च नः ।
इक्ष्वाकूणां कुले देव एष मेऽस्तु वरः परः ॥ १९

G 1 41 18
B 1 42 20
L 1 39 14

13 T1 moth-eaten up to घोरे in [b] —[a]) D3 वपस्व (sic) (for वर्ष) Ś1 D5 -सहस्रेण V B D -सहस्राणि (for -सहस्राणि) —[b]) Ś1 D तपस्युग्र महात्मन ; V B D Ms तपसो (V °*) मम गोरिति —After 13[ab] Ś1 (m) D S (except M1) Cr m g t ins.

[illegible]* भर्गाणि महाबाहो तस्य राज्ञो महात्मन ।

—[c]) Ct m g t सुप्रीत (as in text) Ś1 D महा (D वर) प्रीतोऽभवद्ब्रह्मा V B D Ms भगवान् ब्रह्मा (D °मथा) —[d]) Dt सुपाल D प्रजानां Ms पार्थ्यो (for प्रजानां) Ś1 V B Dt D G Ms प्रभुर् (for पतिर्) D महा (D च) प्रपितामह ; Ck as in text (for [d])

14 Dt reads 14 twice —[a]) V B D Ms पुन ; C[g] as in text (for ततः) Ś1 V D ([illegible]) [illegible] V B D Ms प्रीतात्मा (for सार्धम्) —[b]) Ś1 D सह ब्रह्म (D [illegible]) Ms उप° (for उपागम्य) V B D Ms स्थितस्तत्र [illegible] (D [illegible]) (D °ते) ; V प्रीतात्मा [illegible] ; V प्रीतात्मा [illegible] —[cd]) V B D Ms [illegible] (V D [illegible] (Ms °[illegible]) [illegible] (D illeg for [illegible]) (for [c]) D illeg D तप्यमानं (for तप्यमानम्) Ś1 D तप्यमानं महात्मानं (by transp.) Ś1 D [illegible] V [illegible] ; V B D Ms [illegible] V B D [illegible] G Ms [illegible] C[r] as in text (for अथ)

15 [a]) Dt D राजा D T G Ms (after corr [illegible]) [illegible] Ms °बाहो (for महाभाग) —[b]) Ś1 V B D [illegible] ; V [illegible] Dt D T [illegible] D [illegible] D [illegible] (for जनेश्वर) Ms [illegible] —[c]) Ś1 D [illegible] (for च) Cm [illegible] (as in text) D सुपरत (for सुतप्तेन) —[d]) D [illegible] (sic) (for वरं) —For 15[cd] V B D Ms subst

[illegible]* [illegible]

(V [illegible] (V [illegible] (substitution)) [illegible] (for [illegible]) D [illegible] (for the prior half) D [illegible] (for [illegible])]

16 [a]) V V B D Ms [illegible] (D Ms राजा) ; C[g] as in text (for महातेजा) Ś1 D उवाच सु (D स) महात्मानं —[b]) V V B D Ms महात्मं स्वयमागतं —[c]) Ś1 V B D T G Ms °तेजा Dt D °बाहु D भगीरथ (for महाभाग) —[d]) V V B D Ms [illegible] ; D भगीरथा D T उप° (for भगीरथ) Ś1 D G Ms [illegible] स्थित्वा पार्थयत् Dt D कृताञ्जलिपुटः स्थित —After 16 B ins.

901* उवाच नृपशार्दूल भगवा च [illegible] ।

17 [a]) Ś1 [illegible] B (for मे) V D T G Ms G °वन् (for भगवान्) —[b]) Ś1 V B D [illegible] V वह (sic) (for फलम्) —[c]) V V B D Ms तव (D हृत) सगरस्यात्मज (V °स्तु) —[d]) D सागरम् (for सलिलम्) D आप्नुयात् (sic) Ck cites [d] as in text

18 D om 18 —[a]) Ck cites [a] as in text —For 18[ab] Ś1 D subst

902* गङ्गासलिलक्लिन्नं च भस्मनि मृदोत्तम ॥

V B D Ms subst

903* [illegible] सलिलक्लिन्नभस्मनि पातिता ।

(V °[illegible] (sic) D °[illegible] D [illegible] ; D Ms [illegible] (for [illegible]) D [illegible] (D [illegible]) Ms [illegible] (for [illegible]) V B D [illegible] Ms [illegible] (for [illegible]) V [illegible] ; D [illegible] (for [illegible]) D [illegible] (D [illegible]) [illegible] (D [illegible]) (for the post. half)]

—[c]) T1 Ms (after corr. [illegible]) [illegible] C[g] as in text (for अत्यन्तं) V B D Ms [illegible] (V [illegible]) [illegible] (D [illegible] (sic)) Cm as in text (for [c]) —Ms om. 18[d] 19[a] —[d]) Ś1 D Ms [illegible] V B D [illegible] ; Dt D [illegible] (for मे)

19 Ms om. 19 (cf. v.l. 18) —[a]) [illegible] V B D [illegible] Ms [illegible] Cm g t as in text (for देया) D [illegible] C[g] as in text (for च) Dt D [illegible] (D [illegible]) [illegible] —[b]) Ś1 D [illegible] [illegible] V [illegible] D [illegible] (V [illegible]) [illegible]

G. 1. 44. 19
R. 1. 42. 21
L. 1. 39. 22

उक्तवाक्यं तु राजानं सर्वलोकपितामहः ।
प्रत्युवाच शुभां वाणीं मधुरां मधुराक्षराम् ॥ २०
मनोरथो महानेष भगीरथ महारथ ।
एवं भवतु भद्रं ते इक्ष्वाकुकुलवर्धन ॥ २१
इयं हैमवती गङ्गा ज्येष्ठा हिमवतः सुता ।
तां वै धारयितुं राजन्हरस्तत्र नियुज्यताम् ॥ २२
गङ्गायाः पतनं राजन्पृथिवी न सहिष्यते ।
तां वै धारयितुं वीर नान्यं पश्यामि शूलिनः ॥ २३
तमेवमुक्त्वा राजानं गङ्गां चाभाष्य लोककृत् ।
जगाम त्रिदिवं देवः सह सर्वैर्मरुद्गणैः ॥ २४

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे एकचत्वारिंशः सर्गः ॥ ४१ ॥

नावसीदेत्कथंचन; D1–3 7 9.11 M4 नोच्छिद्येत कथं(D1 11 M4 °दा)चन. ✠ Cm g t यथा(Ct यथा) नः कुले नावसीदेद् । ✠ —c) G4 ऐक्ष्वाकूणां. B1 कुल (for कुले). Ś1 Ñ2 V B D2 10 12.13 गच्छेद् (for देव) D1–3 7 9 11 इक्ष्वाकुराज(D1 °वंश)प्रभवा. —d) Ś1 V1.2 B4 वरो वर , Ñ2 V3 B2 D10 12 [अ]परो वर; V3 B1 वरोपर; B3 Cl. परो वर. (by transp), D12 वरो मम (for वरः परः). D1–3 7 9 11 M4 वरमेत(D1 11 M4 °तं, D9 °क) वृणोम्यहं(D2 °वोस्म्यहं, M4 °णोमि ते)। D6 एष तेस्तु वरो मम.

20 M3 om. 20ab (cf. v l. 18). Ś1 repeats 20ab in marg —a) Cg उक्त- (as in text). Ñ2 V B D1–3 7 9–11 13 M4 इत्युक्त(B2 D2.4 °वत्वा, B4 °क्त [sic])वाक्यं (V4 D5 °चं ते) (for उक्तवाक्य तु) —c) V4 इत्युवाच. Cg शुभां (as in text) D1–3 7 9 11 M4 तदा(M4 °तो) राम (for शुभां वाणीं) —d) Cg मधुरां (as in text). D2 reads मधुरां in मधुराक्षराम् in marg. Ś1 Ñ2 V B D2.10 12 13 मधुराक्षरभूषितां(V3 °सहितां, B4 °विभूषितां [hypermetric]), D1–3 7 9 11 M4 वाक्यं श्रुति(D11 सुख)सुखावहं; M3 मधुरं मधुराक्षरं.

21 a) T2 महा°, Cg k t as in text (for मनोरथो). D4 T2 °राजा, G2 M3 °तेजा(G2 °जो [sic]), G3 °भाग (for महानेष). Ś1 Ñ2 V B D2–3.4.7 9–13 तवैष वै महाभाग. —b) V3 °मना ; D11 °बल (sic) (for महारथ) —Note hiatus between c and d. —c) Ñ2 V B D10 12 M4 [अ]विच्छिन्नम्; D4 °न्न, D11 °न्नं(for भद्रं ते) —d) Ś1 -कुलनंदन, Ñ2 B2 D10 12 -कुलसंभवं(D12 °व); V B2.3.4 D1–3.4.7 9 11 13 G2.3 M4 -कु(B1 *)लमव्ययं (for -कुलवर्धन). —After 21, B3 ins 904*

22 ab) Cv,r m. cite a as in text Dt D4.9 transp. गंगा and ज्येष्ठा —For 22ab, Ś1 D1–3.4.7 9 11.13 subst, while B3 ins. after 905*, whereas B4 ins. after 21

904* या सा देवनदी गङ्गा ज्येष्ठा हिमवतः सुता ।
[B4 श्रेष्ठा (for ज्ये°).]

—For 22cd, Ñ2 V B (B4 reads after 904*) D10 12 subst.,

905* इयं तु गङ्गा सरितां प्रवरा सर्वलोकपुण्या ।
[Ñ2 V4 B3 च (for तु) V4 प्रवरा सरितां (by transp.).]

—Thereafter Ñ2 V B (B3 after 904*) D10.12 cont.,

906* दारयेत्पृथिवीं कृत्स्नां निपतन्ती महौघिनी ।
[D12 सर्वां (for कृत्स्नां) B1 निष्पतन्ती.]

—c) D2 तु (for वै). M3 Cg शक्तो (for राजन्). Ñ2 V B D10 12 तदस्या धारणे राजन्. —d) T2 रहस् (metathesis), M3 (before corr as in text, after corr. inf. lin sec. m.) नरस्; M4 शिवस् (for हरस्). M4 प्रयुज्यतां. Ś1 Ñ2 V B D1–3.4.7 9–13 शिवो(D12 महा)देवः प्रसाद्य(B4 °सेव्य)तां Cv r m g as in text (for d).

23 a) D12 तस्याः (for पतनं). Ñ2 V B D1–3 7 10 11 13 क्षयक (for राजन्) —b) Cg पृथिवी (as in text) T2 स नहिष्यते (metathesis), G1 3.4 Cm °ति (for न सहिष्यते). Ś1 Ñ2 V B D1–3 4 7 9–13 भूमिः सोढुं न शक्ष्यति (V3 B4 °क्ष्यति [sic]; V4 °क्ष्यते; D3 °शक्ष्यस्यति [sic]). —After 23ab, Ś1 D1–3.4 7 9 11 13 ins.

907* अतिवेगात्पतन्ती गां भित्त्वा पातालमाविशेत् ।

—c) D4 om वै (submetric). Cm g धारयितुं(as in text). Dt D4.9 T2 राजन् (for वीर) Ś1 Ñ2 V B D1–3.4 7 9–13 तस्या(V3 °स्याद्) धारयितार च. —d) Ś1 Ñ2 V B D1–3 4 7 9–13 शंकरात् (for शूलिन.). —For 23, M3 subst.

908* दारयेत्पृथिवीं कृत्स्नां पतमाना महोर्मिका ।
तदस्या धारणे देवं शिवं सम्यक्प्रसादय ।
गगनात्प्रच्युतां राजन्स एनां धारयिष्यति ।
नान्यस्तस्मात्क्रियादस्या. शक्तो येन हि तु सहन् ।
सोढुं निपतमानायास्तस्मात्त्वं प्रसादय ।　　(5)

[For the prior half of l. 1 cf. that of 906*.]

—After 23, Ñ2 V B D10 12 ins. :

909* येन शुद्ध सर्व लोके तस्मात्तं त्वं प्रसादय ।

[V4 लोकत्र (sic). —For the post. half cf. that of l. 5 of 908*. V2.3 B1.2.4 त्वं तं (by transp.), V4 तं * (for तं त्व).]

24 a) M4 तु (for तम्). V3 राजर्षि (for राजानं). —b) Ś1 M3 आभाष्य, D11 चाभ्य* (for चाभाष्य).

४२

देवदेवे गते तस्मिन्सोऽङ्गुष्ठाग्रनिपीडिताम् ।
कृत्वा वसुमतीं राम संवत्सरमुपासत ॥ १
अथ संवत्सरे पूर्णे सर्वलोकनमस्कृतः ।
उमापतिः पशुपती राजानमिदमब्रवीत् ॥ २
प्रीतस्तेऽहं नरश्रेष्ठ करिष्यामि तव प्रियम् ।
शिरसा धारयिष्यामि शैलराजसुतामहम् ॥ ३

G. I. 43. 4
B. I. 43. 3
L. I. 40. 4

Ñ2 V B D10.13 M4 समवा(M4 °च)न्म(V4 °वास्तु)पितामहः. —After 24ab, Ś1 ins. 912*, while D1 (m.) ins.:

910* गच्छ देवि धरापृष्ठं भगीरथमुरेच्छया ।
इत्युक्त्वा प्रययौ ब्रह्मा सर्वदेवनमस्कृतः ।

—Ś1 reads 24cd in marg.—c) Ś1 Dt D6.8 M3 देवैः (for देवः).—d) Cm.k.t देवैर् (for सर्वैर्). Ś1 Dt D6.8 M3 सर्वैः सह (by transp.). Cm g k t मरुद्गणैः (as in text).—For 24cd, Ñ2 V B D10.13 subst.:

911* आभाष्य च महीं गन्तुं गङ्गां स त्रिदिवं ययौ ।

[B4 om. च (submetric). B3 reads (after corr.) from ं up to त्रि in marg. Ñ2 V3 B1.3.4 D10.13 नेतुं (for गन्तुं). V2.4 transp. गन्तुं and गङ्गां. V1 दित्रिव (metathesis) (for त्रिदिव).]

On the other hand, D1-3.5.7.11.12 M4 subst., while Ś1 ins. after 24cd:

912* नियुज्य जगतीं गन्तुं गङ्गां प्रतिययौ ततः ।
पुराणं देवसदनं सर्वदेवनमस्कृतः ।

[(l. 1) Ś1 D5.6.11.12 नियुक्ता(D5 °युक्तो [sic]), D1 °योक्तु, D7 °यत्वा (for नियुज्य). M4 च महीं (for जगतीं). M4 पुनः (for ततः).—M4 om. l. 2.—(l. 2) D1-3.7.11 पौ(D11 पु)राणं सदनं (for the prior half). D5 -नमस्कृत (for -नमस्कृतः).]

Colophon. D1-3.5.7.12 om. (Sarga cont.).—*Kāṇḍa name*: Ś1 Ñ2 V1.4 D6 om. V3 B D10.11 आदि°.—*Sarga name*: Ñ2 भगीरथप्रसादः. V1.2.4 B D10.11 भगीरथ(D11 om.)वरप्रदान(D10 °ने); V3 भगीरथवरप्रसादनः D6 गंगाप्रवर्त्तनं.—*Sarga no.* (figures, words or both) V1.4 B1.4 D11 om. Ś1 Dt D6.8.13.14 S 42, Ñ2 B2.3 D10 44, V2 46; V3 43, D6 45 D13 —काडे—रथ—प्रदानं सर्गः 44.—After colophon, T2 concludes with श्रीरामचन्द्राय नमः; G1.2.4 M1.2 श्रीरामाय नमः; G3 श्रीमते रामानुजाय नमः.

42

☞ Ñ1 missing Sarga 42 (cf. v.l. 1. 33 8).

1 Before 1, D13 ins. सूत उवाच.—a) Ñ2 V B D10.13 प्रयाते (for देवदेवे). Cm g k.t as in text (for देवदेवे). D4.14 गते (sic) (for गते). Ś1 D1-3.5.7.8.11.12 रामः M4 रामा (for तस्मिन्).—b) Ñ2 V B D10.13 M4 अंगुष्ठाग्र- (for सोऽङ्गुष्ठाग्र-). Ñ2 V2 B2 D10.13 -प्रपीडिते, V1.3.4 D4.5.6 D11 G4 M4 -निपीडित(D11 G4 °तः) (for -निपीडिताम्). Ś1 D5.12 सोंगुष्ठाग्रेण पीडितां.—c) Ñ2 V B D10.13 M4 महीतल (for वसुमतीं). Ś1 Ñ2 V B D1-3.5.7.8-13 राजा (for राम).—d) Ś1 Ñ2 V B D1-3.5.7.8-11 उपावसत् (Ś1 °शाहस्; V3 D1.3.7.8 °विशत्; D5 °वसन्); M4 अतिष्ठत; Cm g as in text (for उपासत). D4.6.8 T1 वत्सरं समुपासत; M3 समुपास्त तथा नृपः. ❀ Ct: समुपासतेत्यार्षं बहुवचनम् समुपास्तेत्यर्थः । ❀—After 1, Ś1 (m.) Ñ2 V B D10.11.13.14 T1.2 G M (M3 *inf. lin. sec. m.*) ins.:

913* ऊर्ध्वबाहुर्निरालम्बो वायुभक्षो निराश्रयः ।
अचलः स्थाणुवत्स्थित्वा रात्रिंदिवमरिंदम ।

[M3 transp. l. 1 and 2.—(l. 1) B1.3 अना° (for निरालम्बो). Ś1 B1.3 °भक्ष्यो (for वायुभक्षो). M3 निराशन; M4 [s]नपाश्रयः (for निराश्रय).—(l. 2) V1.3 B1.4 D11.13.14 T1.2 G M अचल-. Ś1 नित्य (for स्थित्वा). M3 दिवारात्रम् (for रात्रिंदिवम्). Ś1 उपागत; Ñ2 V1 अतन्द्रित, D14 T1.3 G3.2.4 M1-3 अरिंदम (T1 G2.4 M1.3 °म, T2 °म [sic]), M4 समापयत् (for अरिंदम).]

2 V4 om. 2ab.—a) Ñ2 B1 D10.13 [s]तीते (for पूर्णे).—b) Ś1 Ñ2 V2-4 B D1-3.5.7.8-13 सर्वदेव- (for सर्वलोक-). M4 सर्वभूतपतिः शिवः.—d) Ñ2 V B D10.13 M4 भगीरथमभाषत.

3 b) Ñ2 V2-4 B D10.13 प्रियं महत्; V1 प्रियं तव (by transp.) (for तव प्रियम्).—c) Ñ2 V1-3 B D10.11.13 पतंतीं, V4 निपतंतीं (hypermetric); Cg as in text (for शिरसा) D6 धारयिष्येऽहं. M4 धारयिष्यामि शिरसा (by transp.)—d) D4 -श्रेष्ठ- (for -राज-). D11 महत् (sic) (for अहम्). Ñ2 V B D10.13 दिवधि(V3 दिवादि [sic]; B3 देवी दि)पथगां नदीं (V4 °गामिनीं); M4 पर्वतीं गगनाद्दिवि.—After 3, Ñ2 V B D10.13 M4 ins., Ś1 D1-3.5.7.8.11.12 ins. after 4ab:

914* ततो हिमवतः शृङ्गमधिरुह्य महेश्वरः ।
निपतन्त्यमरीं गङ्गामाभाष्याकाशगां तदा ।
जटाकलापं विपुलं विनिकीर्य समन्ततः ।
बहुयोजनविस्तारं लोकसन्दर्शनक्षमम् ।

[(l. 1) Ś1 D1.3.5.7.8.11 त(D5 ग)तः स हिमवं तं (D5 तत्). D11 ततः स हिमवच्छृंगम् (for the prior half). Ś1 अभिरुह्य.—(l. 2) Ś1 D1.3.5.7.8.11 M4 पतन्तं, D11 पतत (for निपत). D1 तत्र स्वर्मिलनमीं गङ्गां (hypermetric) (for the prior half). B3 नदीं (for तदा).—(l. 3) Ś1 D1-3.5.7.8.11.12 M4

G. 1. 45. 7
B. 1. 43. 4
L. 1. 40. 7

ततो हैमवती ज्येष्ठा सर्वलोकनमस्कृता ।
तदा सातिमहद्रूपं कृत्वा वेगं च दुःसहम् ।
आकाशादपतद्राम शिवे शिवशिरस्युत ॥ ४
नैव सा निर्गमं लेभे जटामण्डलमोहिता ।
तत्रैवाबभ्रमद्देवी संवत्सरगणान्बहून् ॥ ५
अनेन तोषितश्चासीदत्यर्थं रघुनन्दन ।
विससर्ज ततो गङ्गां हरो बिन्दुसरः प्रति ॥ ६
गगनाच्छंकरशिरस्ततो धरणिमागता ।
व्यसर्पत जलं तत्र तीव्रशब्दपुरस्कृतम् ॥ ७

प्रवि(D11 M4 विप्र)कीर्य, V3 विनीर्य तु (for विनिकीर्य) —(l. 4) V4 पच- (for बहु) B1 बहुशो अत्संभार (for the prior half). V1 -जुजर (for -जादर). B4 शोभित (for -सन्निभम्).]

On the other hand, M3(*inf. lin. sec. m.*) ins. after 3

915* उमापतेर्यच श्रुत्वा गङ्गा क्रोधसमन्विता ।

4 For subst. see 7.—[a]) G3 M3 श्रेष्ठा (for ज्येष्ठा). Ś1 D1-3.5.7.8.11.12 ततो हैमव(D3 °व [sic])ती ज्येष्ठा. —[b]) Ś1 D1-3.5.7.8.11.12 -नमस्कृता.—After 4[ab], Ś1 D1-3.5.7.8.11.12 ins. 914*.—[c]) G1 सातिभये रूपः G3 सा सुम° (for सातिमहद्रूप).—[e]) D1 T3 M2.3 गंगा (for राम).—[f]) T3 [श]च; Cg k. as in text (for [उ]त). —After 4, D1 D4.8.11 S (except M4) all Cs ins.

916* अचिन्तयच सा देवी गङ्गा परमदुर्धरा ।
विशाम्यहं हि पाताले स्रोतसा गृह्य शंकरम् ।
तस्यावलेपनं ज्ञात्वा क्रुद्धस्तु भगवान्हरः ।
तिरोभावयितुं बुद्धिं चक्रे त्रिनयनस्तदा ।
सा तस्मिन्पतिता पुण्या पुण्ये रुद्रस्य मूर्धनि । [5]
हिमवत्प्रतिमे राम जटामण्डलगह्वरे ।
सा कथंचिन्महीं गन्तुं नाशक्नोद्यत्नमास्थिता ।

[(l. 1).—For ins. see below.—(l. 4) D11 T1.2 G1.2.4 M2.3 तिरोधनम्. T2 G2 M1 तथा (for तदा).—(l. 5) D14 वसिता (sic) (for पतिता). G1 रौद्रस्य —(l. 6) G4 रम्ये (for राम).]

—M3 ins. l. 1 and 2 after l. 1 and 3 of 916* respy.:

917* सौम्यान्महेश्वरं देवं सर्वभुवननमस्कृतम् ।
शिरिकण्ठे महानस्या मोक्षयिष्येऽवलेपनम् ।

5 Cf. v.l. 4 and 7.—[b]) D1 D3 जटालेशकसंवृताः Cg °मोहिता (as in text).—[c]) G1.3 सा; Ck.t as in text (for [ए]व). D4 T3 G1 [अ]विभ्रमद्; G4 illeg., all Cs अवभ्रमद् (as in text).—After 5, D1 D4.8.14 T G M1-3 (Cg k.t comm. on l. 2 only) ins.

918* रथी भगीरथो धीमान्पादौ वै गोपतिध्वजे ।
तामपश्यन्पुनस्तत्र तपः परममास्थितः ।

[Except M3, all the above MSS. om. l. 1.—(l. 2) D1 D4.8 अपश्यत्. M3 अपि (for तत्र).]

6 Cf. v.l. 4 and 7.—[a]) D1 D6.8 Ct स तेन; Cm.g.k as in text (for अनेन). D14 T1.2 [अ]भूद्; M3 [अ]सीत् Cg k. as in text (for [आ]सीद्).—[b]) D1 D3 अत्यन्तं M3 नद्यर्थं (for अत्यर्थं).—[c]) G1 विससर्ज (damaged). G4 damaged after ग in [c] up to बिन्दु in [d].—After 6, D1 D6.8.11.14 S (except M4) Cg (Cm comm. on l. 8, Ck.t on l. 7-8) ins.

919* तस्या विसृज्यमानायाः सप्त स्रोतांसि जज्ञिरे ।
ह्लादिनी पावनी चैव नलिनी च तथैव च ।
तिस्रः प्राचीं दिशं जग्मुर्गङ्गाः शिवजलाः शुभाः ।
सुचक्षुश्चैव सीता च सिन्धुश्चैव महानदी ।
तिस्रश्चैता दिशं जग्मुः प्रतीचीं तु दिशं शुभाः । [5]
सप्तमी चान्वगात्तासां भगीरथरथं तदा ।
भगीरथोऽपि राजर्षिर्दिव्यं स्यन्दनमास्थितः ।
प्रायादग्रे महातेजा गङ्गा तं चाप्यनुव्रजत् ।

[(l. 2) T3 नलिनी (for नलिनी). M3 तु (for second च). D14 T1.2 G2.4 M1.2 (after corr. sec. m.) तथापरा (for तथैव च).—(l. 3) D6 गता शिवजला शुभा, T3 गता शिवजलाच्छुभा (both sic) (for the post. half).—(l. 4) D1 शीत्रा (for सीता) D6 T3 G1.2 M3 शुभा (for महा-).—(l. 5) D1 तु ता, D14 T G2.4 M1-2 तेन (for चैता). D14 illeg. for ती in प्रतीची M3 च (for तु). D1.11 S (except M4) शुभोदका (for दिशं शुभा).—For ins. see below. —(l. 6) D8.14 S (except M4) भगीरथमथो नृप (for the post. half).—(l. 7) = 21[ab]. D1 T3 दिव्य (for दिव्यं).—(l. 8) T3 गतां (for गङ्गा). D14 T3 [अ]नुव्रजेत्. G1.3 तं यथा शङ्करोऽन्वगात् (= 21[d]). G2 M1.2 यथा तं चान्वगा-मच्छ्रेत् (M3 °गात्) (for the post. half).]

—After l. 5, T3 G2 M1.2 (*inf. lin. sec. m.*) ins.:

920* पश्चिमालकनन्दा च विश्रुता लोकपावनी ।
[K (ed.) चाप्यत्र तासु.]

7 [b]) G1.2 आस्थिता; G2 M1.2 आश्रिता (for आगता). Ś1 D1-3.5.7.8.12 ततश्च भाषी गता(D3 °ता); D11 ततश्च धराणिकं.—After 7[ab], Ś1 D1-3.5.7.8.11.12 ins. 921* and read 7[cd] after l. 2 of 921*.—[c]) Ś1 D1-3.5.7.8.11.12 उत्ससर्ज(D3 om. [hapl.] second स). D1 D6.8 असर्पत (for व्यसर्पत). D14 शक्रे (sic) (for जलं).—[d]) G1-3 M1 तीव्रवेग- (for तीव्रशब्द-). D3.5.7.8 G1.3 -पुरस्सरं. Ck.t cite [d] as in text. ✻ Cg: गगनाद्दिविं । तीव्रशब्दं

ततो देवर्षिगन्धर्वा यक्षाः सिद्धगणास्तथा ।
व्यलोकयन्त ते तत्र गगनाद्गां गतां तदा ॥ ८

विमानैर्नगराकारैर्हयैर्गजवरैस्तथा ।
पारिप्लवगताश्चापि देवतास्तत्र विष्ठिताः ॥ ९

G 1 45 18
B 1 43 17
L 1 40 14

हेतुरयम्।" —For 4-7 Ś1 Ñ2 (Ñ1 missing) V B D1 3 4 7 9-11 M4 (Ś1 D1-3 5 7 9 11 13 for 4^c-6) subst

921* तस्मिन्पपात गगनाद्गङ्गा देवनदी च्युता ।
वेगेन महता राम शिरस्यमिततेजसः ।
आकाशगङ्गामायान्तीं धारयामास शंकरः ।
तत्र संवत्सरं पूर्णं बभ्राम परिमोहिता ।
गङ्गा शिरसि देवस्य निर्वृता वेगवाहिनी । [5]
ततः प्रसादयामास पुनरेव भगीरथः ।
गङ्गायाः परिमोक्षार्थं महादेवमुमापतिम् ।
तस्याथ वचनाद्गङ्गां ससर्ज भगार्दनः ।
जटामेकां समाक्षिप्य स्रोतः संजनयन्स्वयम् ।
स्रोतसा तेन सुस्राव गङ्गा त्रिपथगामिनी । [10]
पावयन्ती जगद्राम पुण्या देवनदी शुभा ।

[(l. 1) V4 तस्माद् D3 दिव (for च्युता) —(l. 2) V4 B3.4 D10 शिरस्य, D5 शिरसा (for शिरसि) After l. 2, Ś1 D1-3.5 7 9 11 13 read 7^cd —Ñ2 V B D10 12 M4 om. l. 3 —(l. 3) D2 आम्यास्य(sic) D7 8 आभाष्य (for आसाद्य) —(l. 4) Ś1 D5 13 तत, B4 अथ (for तत्र) Ñ2 D5 12 वरमोहिता D7 परिबभ्राम (by transp.) मोहिता (for the post. half) —(l. 5) Ś1 B1 D1 3 7 9 11 विधृता, V1 D11 विस्तृता, V3 विसृता (sic) V4 B1 D5 विधृता, D6 विवृता, M4 विदृता (for निर्वृता) V4 [3]गवाहिनी, D1 °गामिनी (for वेगवाहिनी) —After l. 5 D5 7 9 11 (D11 l. 1 only) ins. 924* —D7 om. l. 7-9 —(l. 7) D11 प°मोक्षार्थं M4 स हि देवम् (for महादेवम्) —(l. 8) V4 तस्या–, D5 तदाथ, M4 तथाथ (for तस्याथ) Ś1 D5.8.9.13 भगाद्गि(D5.6 °ष)हा, V1 D11 महेश्वर, V3 जनार्दन, B1 तदा हर, D2 गजार्दन (marg. gloss गजासुरस्य अर्दन कर्ता) (for भगार्दन) —(l. 9) V4 वदि (sic) (for जटाम्) Ś1 D3.5.8.11.13 मयाक्षिप्य D5.6 °क्षिप्य (for समाक्षिप्य) D6 संजन° V4 स्रत, V4 मम D11 स्व (for स्वयम्) V1 विनिवार्य ... (hypermetric) (for the post. half) —(l. 10) Ś1 V3 B1 D1-3.5.7 9 11 13 M4 तदा, (V4 B4 D11 M4 तया) त्रिपथगा नदी (for the post. half) —(l. 11) Ś1 V3 B1.2 D1 3 11 13 प्लावयन्ती V4 पावयं, D5 °न्ती (for पावयन्ती) D6 जगद् Ś1 D1 13 धाम (for राम) M4 रम्या (for पुण्या)]

—Ñ2 B3.4 D10 M4 cont. Ś1 D1-3.5.7 9 11 13 ins. after 7^cd:

922* तां मधुसूदनपादोत्था शिरसा जगृहुस्तदा ।
सेन्द्रैः सुरगणैः सार्धं पूज्यन्तो महालक्ष्मीम् ।

[(l. 1) Ś1 D1.3.5.7.11.13 मधुसूदन°, D6 मस्तक (for मधुसूदन) Ñ2 B1 D11 तथा (for तदा) —(l. 2) D1 पूजयित्वा]

—Ś1 D1-3.5.7 9 11 13 (l. 2 after 17^ab and l. 5 after 926*) Ñ2 M4 (second time) cont., while Ñ2 (Ñ1 missing) V B D10 12 (after 9^ab) ins. l. 1 after 9, l. 2 after 17^ab and l. 3-5 after 926*

923* स्वयं चानुजगामैनां ब्रह्मा लोकपितामहः ।
नागाश्च शोभयामासुर्मार्गं तस्या महौजसः ।
जेगुर्देवर्षयो नृत्यं सिद्धाश्च परमर्षयः ।
जगुश्च देवगन्धर्वा ननृतुश्चाप्सरोगणाः ।
मुनिसंघा मुमुदिरे प्रह्लादं जगदाप्नुवत् । [5]

[(l. 1) D5 चात्र, D13 चात्र (for चानु) Ś1 स्वयं चात्रानुगामेतां, V3 स्वयं जगाम तत्राथ, V4 स्वयंभूरानुगाननां (for the prior half) Ś1 ब्रह्म (for ब्रह्मा) V3 पितामह (sic) —(l. 2) D1 नगाश्च V4 नाशयामासुर्, D1 (gloss शेषो नाम इति येषि पत्ता एव तस्या वशीभूता) • शेषया° (for शोभयामासुर्) V1-3 B3 M4 अस्या, B1 2.4 D10 12 अस्य, D5 तस्य (for तस्या) V4 मार्गे ... (sic) (for मार्गं तस्या) —(l. 3) Ś1 जगुर् V4 B1 D12 जेगुर् (sic) D6 दिव, D5 11 13 आप्य (for जप्य) —Ś1 D12 om. l. 4 5 —(l. 5) V3 मुनिसंघा, B1 °सिंघा (for मुनिसंघा) V1 न मुदिरे (sic) V4 B1 D11 जगदाप्नुवत् (sic), B2-4 ... (B1 °प्लु [sic]) वत्, D11 आप च (for आप्नुवत्) D11 सह जगदीश्वरम् (sic), M4 प्रह्लाद जगदीश्च (for the post. half) D1-3 7 9 मुनिसंघाश मुदिता ह्लादयज्जगत्]

—After 7 D1 D5.6.8 S (except M4) ins. D1 3 7 9 11 (D11 l. 1 only) ins. after l. 5 of 921*

924* मत्स्यकच्छपसंघैश्च शिंशुमारगणैस्तथा ।
पतद्भिः पतितैश्चान्यैर्व्यरोचत वसुंधरा ।

[(l. 1) D11 G3 (before corr.) शिंशुमारैर् (for शिंशुमार) D1-3.7.9 °गणैस् (for °गणैस्) D5 T3 तदा (for तथा) —(l. 2) D1 D6 [प] त [ने] दि (for [प]तितैः) D1 D11 वसुधरा]

8 M4 om. 8-11 D11 om. 8^ab D1 transp. 8^ab and 8^cd —^a) Ś1 D1 13 जगु(D5 °मु)श्च देवगन्धर्वा D11 G3 °गन्धर्वा, M4 ततो देवा सगन्धर्वा —^b) D1 D2.4.6.8 T3 M4 यक्ष (for यक्षा) B4 सिद्धा (for सिद्ध) B1 तदा (for तथा) —Ñ2 V B D10 11 om. 8^cd —^c) G3 M4 तां (for ते) Ś1 D1-3.5.7 9 11 13 व्यालु(D12 °लो) क (D6 ता)यितो गता, T3 व्यलोकयन्त तथा —^d) D1 G3 यातास (for गतां) Ś1 D1-3.5.7 9 11 तथा, M4 नदीं (for तदा) —After 8 D3 ins. श्रीमते रामानुजाय नम:

9 M4 om. 9 (cf. v.l. 8) —^a) Ś1 D1-3.5.7 9 11 13 नगरैर्दिव्यैर्, Ñ2 V B D10 12 विविधै रामा D11 T2.3 G3 Cm नगराणां C^g as in text (for नगराकारैर्) —^b) V4 नर, G3 M4 5 नाना, Cl. as in text (for गज) D1 D11 G3 तदा (for तथा) G3 गजैर्देवरैस्तदा —After 9^ab D11 ins. l. 1 of 923* —D11 om. 9^cd —^c) Ś1 V1.3.4 B1.2 D11

G I 45 14
B I 43 19
L I 40 24

तदद्भुततमं लोके गङ्गापतनमुत्तमम् ।
दिदृक्षवो देवगणाः समेयुरमितौजसः ॥ १०

संपतद्भिः सुरगणैस्तेषां चाभरणौजसा ।
शतादित्यमिवाभाति गगनं गततोयदम् ॥ ११

शिशुमारोरगगणैर्मीनैरपि च चञ्चलैः ।
विद्युद्भिरिव विक्षिप्तैराकाशमभवत्तदा ॥ १२

पाण्डुरैः सलिलोत्पीडैः कीर्यमाणैः सहस्रधा ।
शारदाभ्रैरिवाकीर्णं गगनं हंससंप्लवैः ॥ १३

क्वचिद्द्रुततरं याति कुटिलं क्वचिदायतम् ।
विनतं क्वचिदुद्धूतं क्वचिद्याति शनैः शनैः ॥ १४

सलिलेनैव सलिलं क्वचिदभ्याहतं पुनः ।
मुहुरूर्ध्वपथं गत्वा पपात वसुधां पुनः ॥ १५

परिप्लव, D1 2 °प्लव, D10 तपारिप्लव (sic) D11 परिप्लुतं (for पारिप्लव) Ś1 D1 3 6 7 8 11 -गताश्चा-न्या(Ś1 D6 8 °न्ये) B1 गतैश्चैव, D4 -गताश्चापि (sic) (for -गताश्चापि) ꣸ Cv पारिप्लुतगता, Cr m k t पारिप्लवगता, Cg पारिप्लव गतैः ꣸ —d) V2 B4 T1 (also within bracket) G1 2 चापि (G2 °ति) (for तत्र) Ś1 D1 3 5 6 7 9 11 12 विद्धिता, B1 वेष्टिता B1 [अ विष्ठिता, D2 T2 निष्ठिता, G1-3 M1 3 (sec m) विस्मिता, Cg as in text (for विष्ठिता) —After 9 N2 V B D10 read l 1 of 923*

10 M4 om 10 (cf v l 8) —a) B1 G1 3 त, Cg as in text (for तद्) Ś1 Ñ2 B3 Dt D6 8 9 °मिम, B3 °मय D2 °मभूत (for अद्भुततमं) V1 लोक (for लोके) —b) Dt D6 8 गगावतरम्, D12 गगावतरम् V1 उत्तम (for उत्तमम्) —d) Ś1 Ñ2 V2 4 B Dt D1 3 6-12 G2 6 समीयुर् V3 अमिततेजस (hypermetric) D2 °सं, D11 °सा, Cg k as in text (for अमितौजसः)

11 M4 om 11 (cf v l. 8) D1 transp 11 and 12 —a) Ś1 V1 B4 D2-5 9 11 M2 om च Ś1 D5 आभरणौजसं (sic), B1 आभरणस्त्वके In place of b Dt erroneously reads 12b D12 सेकत्याकाशमोजसा —c) V4 समादित्यम् Ś1 N2 V B D1 3.5 7 8 10 12 [आ]सीत्तद् (Ś1 B1 D2 12 °त्तु, V3 4 °च्च), Cg as in text (for [भा]भाति) D11 दत्त दित्यनिभं ख्यासीद्, D12 शतादित्यामेका हृ्युं (corrupt) —d) V4 दत्त (for गत) —After 11, Ś1 N2 V B D1-3.5 7 8-12 read 14 15b

12 D1 transp 11 and 12 —a) Ñ2 V B D1 3 6-7 9-12 शिशुमार —b) V3 मत्स्यैर्, B4 * * र् (for मीनैर्) M4 om च (submetric) D11 सुचचलै, D12 सर्पचलै (sic) T2 विम नैरपि चचले —After 12ab, D1 7 ins

925* शोभमाना भग(D2 °*)वती बुधे प्रतियथौ सदा।

—c) V1 D12 M4 Cg विक्षिप्तम्; D10 *क्षिप्तैर्; T1 G1 2 विक्षिप्तैर्, Cm k t as in text (for विक्षिप्तैर्) —d) Ś1 Ñ2 V1 2 B1 2 D5 10-12 वृतं, V4 B1 D1.2.7 दुतं, D1 वृत्त, D2 marg D12 भूते (for तदा)

13 a) S (except T2) पांडरैः, Cm g as in text. B2 (after corr as in text) सलिलोत्पीडैः, D1 (gloss) फेनैः, D1 7 °त्तौः, D11 °लैः शीतैः, D12 °त्पातैः, all Cs as in text (for सलिलोत्पीडैः) —b) Ś1 Ñ2 V B D1-3 5 7 8-12 की(V4 D1.3.7 12 का)र्यमाणं, Cm g h कीर्यमाणैः (as in text) G2 4 M1 3 सहस्रशः (G4 °ध) —c) M2 [आ]भाति, Cm g as in text Ck [आ]कीर्णं (for [आ]कीर्णं) Ś1 V3 B1 D1-3 5 6 7 9 11 12 शरच्छुद्ध(V3 B4 D11 12 °भ्र)मिवाभाति(D3 °कीर्णं), Ñ2 V1 4 B1-3 D10 शारदभ्र(V1 B2 °भ्रद्)मिवाभाति, V3 D12 शरदाभ्रा(D12 °दुघा [sic])मिवाभाति, M4 शारदाभ्रमिवाभाति —d) Ñ2 B2 4 D2.12 हंससंप्लवैः, all Cs °संप्लवैः (as in text)

14 Ś1 Ñ2 V B D1 3 6 7 9-12 read 14-15b after 11 —a) Ś1 N2 V B D5 11-13 प्रयाति, D2 T2 याति D9 पापात (for याति) —b) Ñ2 B2 D10 12 चायते क्वचित् (D12 मद्यत्) —c) Ś1 D5 11 12 विनम्रं, V2 4 B1 2 D1 3 10 12 T2 G2 M1 4 विरतं, V2 विरत, D4 विनीत, Cm g t विनतं (as in text) Ś1 D5 11 12 उद्वृत्त, N2 V2 3 B Dt D1 3 6 7 10 T2 Cm g उद्धूत, V4 अन्यून, D2 अभ्रात, Ck उद्धृत, Ct as in text (for उद्धूतं) V1 विनतं कुंचितं धूतं —d) Ś1 Ñ2 V B D1 3 5 7 8 11 M4 शनैः(B1 समैः)रपि (D11 °* * *)पुन (D12 पुरि पुन [sic]) क्वचित् (Ś1 पुन), D2 दत्त शनैरपि पुन क्वचित् (hypermetric)

15 Ś1 Ñ2 V B D1 3 5 7 8 12 read 14-15b after 11 —a) B4 सलिल सलिलेनैव (by transp) —b) Ś1 D1 5 11 12 अभ्या(D5 12 °भ्य)हतत्, N2 V B D10 12 अभ्या(B2 D10 °भ्य, B3 °घ्या)हतीत्, G4 °गतं Cg as in text (for अभ्याहतं) —After 15ab, Ś1 D1 2 5 7 8 12 (repeats after 930*) 12 ins Ñ2 V B D10.12 M4 ins after 930*

926* स्वयंगोद्भासितजला फेनमालाप्रतसका।
महाकलवजपर्ताः महावागप्रवाहिनी।

[(l 1) Ñ2 V1 B1 2 सु (for स्व) Ś1 D1-3.5 6 12 (first time) 12 स्व(D2 स, D11 सु)वेगोद्भ(D1-3 7 8 °द्भा)सितवती V2 4 सु(V4 स्व)वेगोद्भासितवती (for the prior half) Ñ2 B2 (m also as above and स्व) D12.12 पय; D12 पलेन (sic) (for फेन-) V1-4 B1 2 (m also) (अ)वतंसिका —(l 2) B1 -जपा भगवती, D1 -पुनाद्रवेगी, D2 -जलावत्तसवती (hypermetric), D11 (first time) -जलाद्रे

तच्छंकरशिरोभ्रष्टं भ्रष्टं भूमितले पुनः ।
व्यरोचत तदा तोयं निर्मलं गतकल्मषम् ॥ १६
तत्रर्षिगणगन्धर्वा वसुधातलवासिनः ।
भवाङ्गपतितं तोयं पवित्रमिति पस्पृशुः ॥ १७
शापात्प्रपतिता ये च गगनाद्वसुधातलम् ।
कृत्वा तत्राभिषेकं ते बभूवुर्गतकल्मषाः ॥ १८
धूतपापाः पुनस्तेन तोयेनाथ सुभास्वता ।
पुनराकाशमाविश्य स्वाँल्लोकान्प्रतिपेदिरे ॥ १९
मुमुदे मुदितो लोकस्तेन तोयेन भास्वता ।
कृताभिषेको गङ्गायां बभूव विगतक्लमः ॥ २०
भगीरथोऽपि राजर्षिर्दिव्यं स्यन्दनमास्थितः ।
प्रायादग्रे महातेजास्तं गङ्गा पृष्ठतोऽन्वगात् ॥ २१

G 1 45 9
B 1 43 31
L 1 40 27

नदी (for ॰जलप्लवती) Ś1 D1 3 5 7 9 11 (first time) 13 ॰वेग (for वेग) V1 2 4 B1 प्रमाथिनी, V3 D1 प्रवर्तिनी (for ॰प्रवाहिनी)]

Thereafter, Ñ2 V B D10 11 (after 926* 1) 13 M4 read 931* —c) Ñ2 V3 B2 4 D10 13 पुनर्, V4 स्वर्गाद्, G2 3 M1 क्वचिद् (for मुहुर्) Ś1 Ñ2 V B D1–3 7 9–11 13 ऊर्ध्वसथो (V1 3 ॰पथा, V4 B4 D1–3 7 9 13 ॰मथो), D6° गतिं, D14 T1 2 G4 ॰मुखं (for ऊर्ध्वपथ) V3 गता (for गत्वा) D5 मुहूर्तं स्वमथो नूत्वा, D14 मुहूर्तोर्ध्वमथो गत्वा ꣸ Ct ऊर्ध्वपथगमने सलिलयोरभ्याघातो विक्षिप्तम्। So also Ck ꣸ —d) D14 T1 2 G1 तत (for पुन) Ś1 Ñ2 V B D1 3 5 7 9–13 धरणीतले (V1 2 ॰ल), D4 T3 G1 3 M4 वसुधातल (M4 ॰ले) —After 15 M3 ins.

927* नागलोका परिभ्रष्टा प्लावयित्वेन्दुमण्डलम् ।

16 T1 om 16ab —a) Ś1 तत्र हर, B4 तच्च शिव, Cm g as in text (for तच्छंकर) —b) Ś1 Ñ2 V2–4 B D1 3 5 7 9–13 M4 गत, V1 प्राप्त, D6 om (hapl), M3 स्नात (for भ्रष्ट) Ñ2 V B D1–5 7 9–13 M4 भूमितलं पद (D1 5 7 9 11 13 पुन) —Ñ2 V B1 3 D10 13 om 16cd —c) Ś1 B4 D1 3 5 7 9 11 13 विरराज, M4 विससर्प (for व्यरोचत) B4 नदी, D3 तत्र, M3 तथा (for तदा) —d) T3 विमले (for निर्मल) D1 वकलुस (sic) D6 ॰तोयदं (for ॰कल्मषम्)

17 a) Cm g तत्र (as in text) Ś1 (after corr as in text) महा सघन, Ñ2 V B D1–3 5 7 9–13 महा सगण, D14 T1 2 G1 ॰देवर्षि (for तत्रर्षिगण) —After 17ab Ñ2 V B D10 11 13 ins l 2 of 923* —D3 reads from त in c up to d in marg —c) Ś1 (m also as in text) Ñ2 V B D2 3 5 7 9–13 सग(D3 ॰*)ते तोये (B1 ॰तोये च) D1 गगनागते तोये —d) Cm g t पस्पृशु (as in text) Ś1 D1–3 5 7 9 11 13 पवित्रत्वात्तु (D5 11 ॰स्तु, D9 7 8 ॰च) पूजित, Ñ2 V1 3 4 B D10 13 पवित्रे तत्र पूजिते, V2 पावितं तथापूजित

18 Ś1 Ñ2 V B D1–3 5 7 9–13 transp 18ab and 18cd —a) D13 7 G1 M1 प्रतिगता (for प्रपतिता) Ś1 D1 3–5 9 13 तु (for च) D3 शापात्पतति तोयं तु —c) Ñ2 V B D10 13 कृत्वाभिषेकं ते सर्वे —d) D1 ॰कल्मुषा (sic) M1 (after corr inf lin as in text) दद॰, M3 ॰किल्बिषा ; Cm t as in text (for गतकल्मषा)

19 a) D14 पुरस्, M4 ततस् (for पुनस्) —b) D3 M3 तोयेन च (M3 ॰नैव) (for तोयेनाथ) Dt D6 8 शुभान्विता, T3 सुखान्विता (for सुभास्वता) G1 3 4 तोयनादेन (G4 ॰येनाथुत) भास्वता, G2 M1 4 गगातोयेन भास्वता (M4 देहिन) —Ś1 reads 19c–20 in marg —d) Ś1 **न् (for लोकान्) G1 3 लोकान्स्वान् (by transp) —For 19 Ñ2 V B D1–3 5 7 9–13 subst while Ś1 subst for 19ab

928* पूतात्मान पुनस्तेन सलिलेन दिवं गता ।

[V2 B1 पुनस्तत्ते, V4 तत॰, D1 पुनास्तत्ते, D11 ॰तु, D13 ॰च (for पुनस्तेन) B4 यथा (for गता)]

—Thereafter Ñ2 V B D10 13 ins l 3–5 D11 l 5 of 923*

20 D1–3 5 7 9 13 om, Ś1 reads in marg 20 (for Ś1 cf v l 19) —ab) M4 मुमोद (for मुमुदे) G1–3 M1 च ततो, all Cs (except Cv) as in text (for मुदितो) Ñ2 V B D10 11 13 ततोपि लोका मुदिता गंगावतरणं तदा ꣸ Cv अत्र पूर्वमुदितो लोक इदानीं मुमुदे। मोदातिशयप्रदर्शनाय उभयपदप्रयोग। ꣸ —Ñ2 V B D10 11 13 om 20cd —c) M3 कृत्व भिषेक गगाया —d) M4 विमलो (for बभूव) Dt D6 8 T3 M4 गतकल्मष, Cg as in text (for विगतक्लम)

21 a) Dt D6 8 T1 हि (for ऽपि) —b) D13 आश्रित (for आस्थित) Ś1 D1–3 5 7 9 11 13 दिव्यमारुह्य वै रथ —After 21ab B3 ins

929* पूजितो विविधैर्लोकैर्गङ्गानयनकर्मणा ।

—c) V2 ययावग्रे Dt D6 8 राजस् (for तजास्) M4 ययौ प्रदर्शयन्मार्गं —d) B1 3 D6 13 M4 पृष्ठ (B2 पृष्ठ (sic)) तोऽन्वयात् —After 21 Ñ2 V B D10 11 13 M3 ins

930* महावरङ्गैस्तवती अनुयन्तीव राघव ।

[V2 महातरङ्गवती (for the prior half) V2 नृत्यतीव (submetric)]

—Thereafter read (D11 twice) 926* Then all cont

931* प्रययौ विलसन्तीव भगीरथपथानुगा ।

[V4 विलसंती D13 च (for [इ]व) B2 D11 13 M4 पथा (M4 ॰था) नुगा]

C 1 45 28 B 1 43 31 L 1 40 29

देवाः सर्षिगणाः सर्वे दैत्यदानवराक्षसाः ।
गन्धर्वयक्षप्रवराः सकिंनरमहोरगाः ॥ २२
सर्वाश्चाप्सरसो राम भगीरथरथानुगाः ।
गङ्गामन्वगमन्प्रीताः सर्वे जलचराश्च ये ॥ २३
यतो भगीरथो राजा ततो गङ्गा यशस्विनी ।
जगाम सरितां श्रेष्ठा सर्वपापविनाशिनी ॥ २४

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे द्विचत्वारिंशः सर्गः ॥ ४२ ॥

22 V3 om 22-23^d —^b) T1 ॰क्षसा G2 दैत्यराक्षसदानवा (by transp) —^c) V3 गंधर्वयक्षसिद्धौघा, D12 गांधर्वा यक्ष प्रवरा —^d) Ś1 गंगामनु महोरगा —For 22 M4 subst

932* देवा सिद्धर्षयश्चैव सकिंनरमहोरगा ।
सदैत्यदानवगणा सहापि मृगपक्षिभि ।

23 V3 om 23^ab (cf v l 22) —^a) V4 D6 8 T1 G1 4 सर्वाद् (for सर्वाश्) V1 सुवाप्सरोगणा, G1 नाम (for राम) —^b) D1 8 M2 Cg ॰र(D9 प)थानुगा, D11 M4 ॰यया(M4 ॰दा)नुगा, Ck.t ॰रथानुगा (as in text) —^c) V1 D12 गंगामनुगमन्प्रीता, V2 3 B1.4 गंगानुगमन (V3 ॰ने)प्रीता, V4 गंगादेवी मन प्रीता —^d) V4 D1 जलचरास —For 23^cd, M4 subst, while B1 ins after 23

933* गंगामनुययुस्तत्र (B1 ॰भिययुस्ते च)सर्वाश्च सरित शुभा ।

24 ^a) Ś1 D6 13 यथा, V3 M4 ततो, Cg k t as in text (for यतो) V4 भगीरथो यतो (by transp) V3 यातो, B1 गच्छेद् (for राजा) —M1 om from 24^b up to I 43 1^a —^b) Ś1 D5 तथा, V4 D1 तत्र, Cg.k.t (implied) as in text (for ततो) V4 सरिद्वरा (for यशस्विनी) —^cd) Ś1 Ñ2 V B D1–3 5 7 10–13 नरशार्दूल (for सरितां श्रेष्ठा) Dt D6 8 9 G2 M1 प्रणाशिनी (for विनाशिनी) Ś1 Ñ2 V B D1–3 5 7 10–13 सर्वलोक(B2 ॰देव)नमस्कृता D13 जगाम नरशार्दूलमथ लोकनमस्कृता —After 24, Ś2 (sec m on an additional fol) Dt D1.8 9 13 T G M1–3 Cg k t (Cv r comm on l 9 only, Cm on l 3–9) ins

934* ततो हि यजमानस्य जह्नोरद्भुतकर्मण ।
गङ्गा संप्लावयामास यज्ञवाटं महात्मन ।
तस्यावलेपनं ज्ञात्वा क्रुद्धो जह्नुस्तु राघव ।
अपिबत्तु जलं सर्वं गङ्गाया परमाद्भुतम् ।
ततो देवा सगन्धर्वा ऋषयश्च सुविस्मिता । [5]
पूजयन्ति महात्मानं जह्नुं पुरुषसत्तमम् ।
गङ्गां चापि नयन्ति स्म दुहितृत्वे महात्मन ।
ततस्तुष्टो महातेजा श्रोत्राभ्यामसृजत्पुन ।
तस्माज्जह्नुसुता गङ्गा प्रोच्यते जाह्नवीति च ।
जगाम च पुनर्गङ्गा भगीरथरथानुगा । [10]
सागरं चापि संप्राप्ता सा सरित्प्रवरा तदा ।
रसातलमुपागच्छत्सिद्ध्यर्थं तस्य कर्मण ।
भगीरथोऽपि राजर्षिर्गङ्गामादाय यत्नत ।
पितामहान्भस्मकृतानपश्यद्दीनचेतन ।
अथ तद्भस्मना राशिं गङ्गासलिलमुत्तमम् । [15]
प्लावयत्पूतपाप्मान स्वर्गं प्राप्ता रघूत्तम ।

[(l 1) T3 स (for हि) —(l 3) D9 T1 G1 3 राजा, D11 T1 3 G4 वत्स (for जह्नुस्) Ś1 स, Dt D6 8 च, G4 [अ]थ (for तु) ⁂ Cm तस्य इति।, Cg तस्या इति। अवलेपनं गर्वम्। Ct तस्या अवलेपनं गर्वमित्यर्थ । ⁂ —(l 4) Ś1 G1 3 तज्जल, D11 T G4 च°, G2 M1–3 सलिल (for तु जल) —(l 5) D9 T1 G1–3 M2 च (for स) G2 M1 मुनयश्च (for ऋषयश्च) —(l 6) Ś1 om जह्नु —(l 7) G3 M1 Ctp [अ]नु (for [अ]पि) G4 दुहितृत्व —For ins see below —(l 8) D9 M3 महाराज (for ॰तेजा) G2 M1 व्यसृजद् Ś1 Dt D6.8 मुमु (for पुन) —For ins see below —(l 11) G1 3 विवेश सागरं चापि (for the prior half) —For ins see below —(l 14) Ś1 Dt D6 8 गतचेतन (Ś1 ॰नान्), D1 T3 G1 M3 ॰चेतस (for दीनचेतन) —(l 15) D11 T1 3 G2.4 M1 3 त, M3 [ए]तद् (for तद्) —(l 16) D1 8 प्लावयेत् T3 पूतमात्मानो M3 पूत॰ (for पूतपाप्मान) M3 अभ्यषिंचत्तलोके (for the prior half)]

—After l 7, M3 ins

935* भगीरथोऽपि राजर्षिस्तुष्टाव द्विजसत्तमम् ।

—After l 8, G3 M1 3(*inf lin sec. m*) ins

936* विसृज्य गङ्गां जह्नुश्च ज्ञात्वा प्राप्तं भगीरथम् ।
पूजयित्वा मुनिरथ यज्ञवाटमुपागमत् ।

[(l 1) M3 राजेंद्र ज्ञा*(lacuna) (for जह्नुश्च ज्ञात्वा) —(l 2) M3 यथान्याय (for मुनिरथ)]

—After the prior half of l. 13, G1–3 M1 ins.

937* दिव्यं स्यन्दनमास्थित ।
दिशं मानुषरीं प्रायात्.

—After 934*, G2 M1 cont

938* ततस्तु गङ्गां प्रतिलभ्य राजा
दिलीपसूनुर्गगनाच्च शकरात् ।
हृष्टोऽथवापोऽशु नृपाश्च जह्नो
संभावयामास पितामहान्स ।

Colophon Ñ2 V B D1–3 5.7 10–13 M4 om (for M4 cf. v l. 24 the rest continue the Sarga) —*Kāṇḍa name* D8 om. —*Sarga name* D9 गंगावतार —*Sarga no* (figures, words or both) Ś1 Dt D4.8.9 14 S (except M4) 43 D9 46 —After colophon, T3 concludes with श्रीरामचन्द्राय नम, G1.2.3 श्रीरामाय नम: G2 श्रीमते रामानुजाय नम: M3 श्री ----मं.

४३

स गत्वा सागरं राजा गङ्गयानुगतस्तदा ।
प्रविवेश तलं भूमेर्यत्र ते भस्मसात्कृताः ॥ १
भस्मन्यथाप्लुते राम गङ्गायाः सलिलेन वै ।
सर्वलोकप्रभुर्ब्रह्मा राजानमिदमब्रवीत् ॥ २
तारिता नरशार्दूल दिवं याताश्च देववत् ।
षष्टिः पुत्रसहस्राणि सगरस्य महात्मनः ॥ ३
सागरस्य जलं लोके यावत्स्थास्यति पार्थिव ।
सगरस्यात्मजास्तावत्स्वर्गे स्थास्यन्ति देववत् ॥ ४
इयं च दुहिता ज्येष्ठा तव गङ्गा भविष्यति ।
त्वत्कृतेन च नाम्ना वै लोके स्थास्यति विश्रुता ॥ ५

G I 45 39
B I 44 5
L I 40 40

43

☞ Ñ1 missing Sarga 43 (cf v l I 33 8) Ñ2 V B D1 3 5 7 10–13 M4 continue the previous sarga

1 M4 om 1ᵃ (cf v l 1 42 24) —ᵃ) D9 repeats (ditto) स D3 सागरो Ñ2 B3 D10 13 राम (for राजा) —ᵇ) V1 B1 3 4 D3 4 6 (before corr) 9 11 12 T3 G2 3 M1 3 गङ्गाया (for गङ्गया) B1 अनुगत्, M4 [अ]नुसृतस् (for [अ]नुगतस्) —ᵈ) Ñ2 V B D10 13 M4 ता (V4 B2 त्या) ते यत् (B4 तत्, M4 तै) स (V4 सा) गरामवै —After 1 Ñ2 V B D10 11 13 M4 ins

939* उपानीय ततो गङ्गा रसातलतलं प्रभु ।
तर्पयामास तान्सर्वान्भस्मभूतान्पितामहान् ।
अथ गङ्गाम्भसा तत्र प्लाविता सगरात्मजा ।
दिव्यमूर्तिधरा भूत्वा जग्मु स्वर्गं मुदा युता ।

[V3 om (hapl ?) l 1–3 —(l 1) Ñ2 V3 B2 D10 उपनीय V4 D10 11 13 गता —(l 2) M4 सर्वांस्तान् (by transp) D10 om (hapl) from the post half of l 2 up to 2ᵃ (cf Ñ2 variants of 2ᵃ) B2 D13 M4 भस्मीभूतान् (for भस्म°) Ñ2 पितृस्तेन महात्मना (for the post half) —(l 3) B4 D11 तेन (for तत्र) D11 M4 पाविता (for प्लाविता) —B3 repeats l 4 before 2ᵃᵇ (r) —(l 4) V4 -रा (for धरा) D11 दिव्यरूपधरा सर्वे (for the prior half) D11 स्वर्गे (for स्वर्गं) V1 3 4 M4 [अ]न्विता (for युता)]

2 D10 om 2ᵃ (cf v l 1) B3 repeats 2ᵃᵇ —ᵃᵇ) M4 [अ]त (for [अ]थ) Ś1 D1 6 11 तेन, D3 5 7 9 द्रष्टो, G1 3 हरिसत् (for राम) Ś1 D13 गत्वोदन नरोत्तम, D2 3 5 7 9 गां (D2 गां) गौचेन (D5 °घैश्च) नरोत्तम, D10 पितृस्तेन महात्मना (for ᵈ) Ñ2 V B (B3 both times) D13 M4 तान्दृष्ट्वा प्लावितान्सर्वान् पितृस्तेन (M4 भस्मीभूतान्) महात्मना (M4 °न), D11 दृष्ट्वा सम्प्लावितांस्तथाभिद्(sic)स्तेन महात्मना —ᶜᵈ) D1 3 7 9 11 -गुरुर्, Ch as in text (for -प्रभुर्) Ñ2 V B D10 13 M4 भगीरथमुवाचेदं ब्रह्मा सुरगणैः सह (V4 °गैस्तदा)

3 ᵃ) D2 त्वारितास्, D3 5 7 9 11 12 ते नृप (D13 नर) श्रेष्ठ G3 M1 च महाराज (G3 °जा) (for नरशार्दूल) Ś1 D1 6 तारितास्मि नृपश्रेष्ठ —ᵇ) Ś1 D1 6 13 यातास्ति, D3 5 7 9 T3 G1 3 M3 याता हि (for याताश्च) D1 देववित् (for देववत्) Ñ2 V B D10 13 M4 त्वया पुत्र (V4 पूता) पितामहा, D11 दिव जा (या) ता पितामहा —T1 om (hapl) 3ᶜ 4 —ᶜ) V1 B4 D9 9 M4 षष्टि —ᵈ) G4 सागरस्य —After 3 Ñ2 V B D10 11 (followed by 941*) 13 M4 ins

940* अक्षय सगरस्याय नाम्ना ख्यातो महोदधि ।
त्वत्कृ सागर इत्येव ख्यातिं लोके गमिष्यति ।

[(l 1) V1 अक्षय V4 अन्वयु (for अक्षय) B1 3 (B3 marg also) सा (B3 स) गरस्य (for सगरस्य) V4 [अ]स्य (for [अ]थ) B1 नन्नाख्यातो (for नाम्ना°) M4 भविष्यति (for महोदधि) —(l 2) D11 ख्याति, M4 राम्म् (for त्वत्कृ) V4 [ए]व B4 D10 M4 [ए]व (for [ए]व) V1 लोकख्याति, V4 D10 ख्यात (D10 °तो) लोके, B4 ख्यातिर्लोके (for ख्यातिं लोके)]

4 T2 om 4 (cf v l 3) —ᵃᵇ) D12 सगरस्य Ś1 D1 3 5 7 9 11 12 यावल्लोक (by transp) D3 तावल्लोके (for लोके यावत्) D5 पार्थिव, D9 राघव (for पार्थिव) —M4 reads 4ᶜᵈ inf lin —ᶜ) D9 सागरस्य D1 D4 6 सर्वे (for तावत्) —ᵈ) Ś1 D3 12 लोके, D1 D4 6 Ct दिवि (for स्वर्गे) G2 देववित्, Ck °वत् (as in text) —For 4 Ñ2 V B D10 13 M4 subst while D11 ins, after 940*

941* यावच्च सागरो लोके स्थितोऽयमिह शाश्वत ।
सगर सहित पुत्रैस्तावत्स्वर्गे निवत्स्यति ।

[(l 1) D11 यातत् (for यावच्च) M4 भवति (for स्थितो°यमिह) V1 स सुत (for शाश्वत) —(l 2) B1 4 सहितै (for सहित) V4 पूर्वैस् (for पुत्रैस्) D11 धर्मात्मा सगरो राजा (for the prior half) B3 नि° (for निवत्स्यति)]

—After 4 Ś1 D1–3 5 7 9 11 12 ins

942* दिव्यमाल्याम्बरधरा दिव्यगन्धानुलेपना ।
दिव्यरूपधराश्चैव भविष्यन्ति गुणान्विता ।

[(l 1) Ś1 धृता D9 12 -धरा (for धरा) —(l 2) D11 सर्वे (for चैव) D2 9 11 भविष्यति D1 गणान्विता]

5 ᵃ) Ś1 तु, D3 T2 हि, Cg as in text (for च) T2 महिता (for दुहिता) Ñ2 V B D10 13 M4 रामेयं, D9 12 G1 4 श्रेष्ठा (for ज्येष्ठा) —ᶜ) Ś1 D1 3 12 तु, Dt D4 6 G1 2 M4 [अ]पि, D2 Cm च (for वै) D13 तत्कृत तव नाम्नाद्य (sic) —ᵈ) Ś1 (marg as in text) D1 3 4 6 12 श्लोके (D1 3 °क) धास्यति (D1 °तु) (for लोके स्थास्यति) D3]

G 1 45 40 B 1 44 6 L 1 40 40

गङ्गा त्रिपथगा नाम दिव्या भागीरथीति च ।
त्रीन्पथो भावयन्तीति ततस्त्रिपथगा स्मृता ॥ ६

पितामहानां सर्वेषां त्वमत्र मनुजाधिप ।
कुरुष्व सलिलं राजन्प्रतिज्ञामपवर्जय ॥ ७

पूर्वकेण हि ते राजंस्तेनातियशसा तदा ।
धर्मिणां प्रवरेणाथ नैष प्राप्तो मनोरथः ॥ ८

तथैवांशुमता तात लोकेऽप्रतिमतेजसा ।
गङ्गां प्रार्थयता नेतुं प्रतिज्ञा नापवर्जिता ॥ ९

लोकधात्री भविष्यति, D11 लोके ख्यातिं गमिष्यति —For 5^{cd} Ñ2 V B D10 13 M4 subst

943* भागीरथीति विख्याता त्रिषु लोकेषु भूपते ।

{ V3 गीयते, V2 भूतले, V4 B1 3 विश्रुता (for भूपते) }

6 ^{a}) Ś1 D1 3 5,7 9 11 12 यतोऽति प्रथित(D7 °थम) (for गङ्गा त्रिपथगा) D3 9 राम, B14 T1 2 G4 राजन् (for नाम) Ñ2 V B D10 13 M4 यतोऽति गमनाद्भूमे (B3 marg also °भूम, M4 °द्भूमी), G3 गङ्गा या त्रिपथा नाम —^{b}) Ś1 D5 11 13 तथा, Ñ2 V B D12 13 M4 इत्यपि, D1 3,5 9 दिव्य (for दिव्या) M4 om च (submetric) —G3 om 6^{cd} —^{c}) D4 M1 त्रिपथो G4 पावयती, Cm भाव° (as in text) —^{d}) Dt D5 T3 तस्मात्, D6 तत्र, Cm as in text (for ततः) —For 6^{cd} Ś1 Ñ2 V B D1-3 5 7 9-13 M4 subst

944* भविष्यति सरिच्छ्रेष्ठा लोके त्रिपथगेति च ।
त्रिपथगेति नामास्यास्त्रिमार्गगमनादिदम् ।

[Ś1 D1-3 5 7 9 12 om l 1 —(l 1) V1 M4 त्रिलोकपथगेति च (for the post. half) B4 om (hapl) from च up to ति in l 2 —M4 om (hapl) from l. 2 up to l 6 of 945* —(l 2) D5 7 त्रिमार्गेगा (for त्रिपथगा) Ś1 B3 D1 6 11 त्रिपथेति च नामास्यास्(D1 °ख्यात्) D6 त्रिपथेति च नाम स्यात् (hypermetric) (for the prior half) Ś1 कृत, V1 4 इद, V3 इत V4 अभूत्, D2 11 12 स्मृत, D3 5,7 श्रुत, D6 स्मृता, D16 अपि (for इदम्) B1 त्रिमार्गगमनादिक, D5 त्रिमार्गगमनात्स्मृत (for the post half)]

Then cont

945* त्रीन्लोकान्पावयन्त्या वै सुरर्षिभिरुदाहृतम् ।
दिवि तारयते देवाञ्छतस्तारयतेऽप्यधः ।
भुवि तारयते मर्त्यांस्तेन त्रिपथगा स्मृता ।
द्वितीयं चापि गङ्गेति गां गताया विभाव्यते ।
भागीरथीति चाप्येतत्तृतीयं नाम सुव्रत । [5]
भविष्यति च त्वत्कीर्त्या भगीरथ विचक्षण ।
यावच्च भुवि गङ्गेयं भविष्यति महानदी ।
तावत्सदाक्षया कीर्तिस्त्वत्पु विचरिष्यति ।

[M4 om l 1-6 (cf v l 6 [944*]) —(l 1) V1 3 B2,4 D7 प्लावयन्त्या V3 B1 भा(B3 सा)यन्त्या D6 पावयित्वा D12 प्लावयन्त्या (for पावयन्त्या) V2 4 D6 उदाहृता Ś1 Ñ2 V B D1 3,5-13 om. l 2 and 3 —(l 4) B3 द्वितीयो V2 [अ]पि (sic) (for [आ]पि) Ś1 V2 D1 6 गां गताया, D1 गतायाश्च (for गां गताया) —(l 5) D16 भागीरथीति Ś1 D4 (च)ा, V1 D10 (च)ै, D1 (च)ेन, D1 3,12 [अ]न्यत् (for [च]ैत) D13 भागीरथीति चाप्येतत् (for the prior half) Ñ2 B3 D10 13 चापि, V4 राम D6 चापि (for नाम) Ś1 D1 3 5 9 सुव्रत B4 गच्छते D6 सुव्रत, D7 व्रत, D16 सुव्रत (for सुव्रत) —D16 om l 6 —(l 6) D6 तु (for first च) D5 त्वत्कीर्त्या Ñ2 V1 B (B1 marg also as above) D10 त्व(B4 त)त्कीर्त्या च भविष्यति (for the prior half) D11 lacuna for भगीरथ V1 °क्षण V3 B4 °क्षण, D9 °क्षणा (for विचक्षण) V2 त्वत्कीर्त्या चापि गमीरथ भविष्यति विचक्षण —Ś1 D1-3 5 7 9 12 om l 7 and 8 —(l 7) B4 तु (for च) B4 (इ)ति (for (इ)यं) —(l 8) V4 D1 प्रचरिष्यति D12 सर्वलोके भविष्यति (for the post half)]

M4 further cont

946* यावच्च कीर्तिरतुला तवेयं प्रभविष्यति ।
तावत्पुण्यकृता लोके तव वासो भविष्यति ।
महत्कृतं त्वया पुण्यं गङ्गामा(न)यता दिव ।
इह लोके नृपश्रेष्ठ प्रतिज्ञा चापवर्जिता ।

7 ^{a}) G1 3 M4 [अ]द्य (for [अ]त्र) V3 D1 °प, B1 वसुधाधिप (for मनुजाधिप) —D13 om (hapl) 7^d and 8^a —^{d}) D3 lacuna for प्रतिज्ञाम् Ś1 B1 D1,3,7 9 11 12 परिपालय, V3 3 M4 °दर्जयन्, B3 (before corr as in text) 4 (as in text also) D1 3 प्रतिपालय, T2,3 °मार्जय, M3 अनुव°, Cm g k t as in text (for अपवर्जय)

8 D13 om 8^a (cf v l 7) —^{a}) Ś1 D5 12 पूर्व केन, Ñ2 V B D1-3,7 9-11 पूर्वेणैव, Cm g k t as in text (for पूर्वकेण) Ś1 Ñ2 V B D1-3,5 7 9 10 11 G1 3 M4 [अ]पि (for हि) V3 °र्षे, G3 राजन्स (for ते राजन्) —^{b}) D1 केन, D5 स्वेन (for तेन) V4 [अ]पि, D2 3,11 [अ]पि (for [अ]ति) Ñ2 V1 3,4 B1-4 D10 12,13 सदा, B1 यथा, D1 3 सदा, D5 T3 तथा (for तदा) V2 तेनापि सगरेण च, M3 सगरेण महात्मना, M4 तेनातिशयकर्मणा —^{c}) D3 धर्मेण (for धर्मिणा) Ś1 Ñ1 V1 3 4 B D1-3,5-9 12 T1 2 M4 [अ]पि, V2 [आ]दौ (for [अ]थ) —^{d}) V4 (ए)व, D5 T3 (ए)ष (for (ए)ष) B4 D6 प्राप्ती (sic) T2 प्राप्ता मनोरथा

9 ^{a}) V4 तथा G4 तदा, Cg as in text (for तथा) D16 (अं)शुमतो Dt D4 6,8 T3 G1 3 M1-3 वत्स, D2,7 8 वीर (for तात) —^{b}) V2 मितितेजसा —B4 om (hapl) 9^c–11^d D7 om (hapl.) 9^c–10^d Ś1 om 9^{cd} —^{cd}) D2,3 9 11 13 गंगा D13 T6 प्रार्थयन्तं (for °यता) D1 3 5 13 वीरः D5 भूमौ D1 12 सार्ध (for नेतुं) Ñ2 V1 3,4 B1-4 D12,13 गंगां प्रार्थयमानेन V2 गंगां प्रयममानेन Ct as in

राजर्षिणा गुणवता महर्षिसमतेजसा ।
मत्तुल्यतपसा चैव क्षत्रधर्मस्थितेन च ॥ १०
दिलीपेन महाभाग तव पित्रातितेजसा ।
पुनर्न शङ्किता नेतुं गङ्गां प्रार्थयतानघ ॥ ११
सा त्वया समतिक्रान्ता प्रतिज्ञा पुरुषर्षभ ।
प्राप्तोऽसि परमं लोके यशः परमसंमतम् ॥ १२
यच्च गङ्गावतरणं त्वया कृतमरिंदम ।
अनेन च भवान्प्राप्तो धर्मस्यायतनं महत् ॥ १३
प्लावयस्व त्वमात्मानं नरोत्तम सदोचिते ।
सलिले पुरुषव्याघ्र शुचिः पुण्यफलो भव ॥ १४
पितामहानां सर्वेषां कुरुष्व सलिलक्रियाम् ।
स्वस्ति तेऽस्तु गमिष्यामि स्वं लोकं गम्यतां नृप ॥ १५
इत्येवमुक्त्वा देवेशः सर्वलोकपितामहः ।
यथागतं तथागच्छद्देवलोकं महायशाः ॥ १६

G I 45 53
B I 44 16
L I 40 54

text —^{d}) T2 3 नाप(T3 °व)मार्जिता, G3 M1 नैव साधिता, Cg as in text (for नापवर्जिता) Ñ2 V1 3 4 B1–3 D1–3 7 9 11 13 न(D12 om [hapl]) प्राप्त (V3 °स) कामपुत्र(V1 B1 3 D1 2 9 11 °व) हि, V2 प्राप्ता कामयता न हि, D1 13 प्राप्तकाम समवाप्त, Ct as in text

10 B4 om 10 D7 om 10^{cd} (for both cf v l 9) —^{a}) Ś1 Ñ2 V B1–3 D5 10 13 T3 G3 M3 राजर्षिणा, Cg °र्षिणा (as in text) Ś1 D5 गुणवतां, Ñ2 V B1–3 D10 13 पुराणाना (for गुणवता) —^{b}) N2 V1 3 4 B1–3 D10 13 °तेजसा Ś1 महर्षिप्रमितौजसा, D1 3 5 9 11 12 महर्षिप्रमितौजसा(D5 °स [sic]) Ck as in text (for ^{b}) —D14 reads 10^{c}–11^{b} in marg —^{c}) Ś1 Ñ2 V1 3 B2 3 D1–4 5 7 9 12 13 मत्तुल्य, V2 मत्तुला (sic), V4 मनस्तप, B1 मतुल्ला (sic) D11 सुतप, Ck t as in text (for मत्तुल्य) D1 2 9 12 13 वा (for च) Ś1 Ñ2 V1–3 B1–3 D3 5 7 11 13 M1 [का]पि (for [ए]व) D10 मत्तुल्यतेजसा चापि, G2 तपसा मम तुल्येन —^{d}) V1 क्षात्रधर्मे, D14 क्षत्रधर्मे, Ch as in text (for क्षत्रधर्मे) V2 रतेन (for स्थितेन) D2 7 हि, D11 13 वा (for च)

11 B4 om 11^{ab} (cf v l 9) D14 reads 11^{ab} in marg (cf v l 10) —^{a}) V1 M3 महाराज (for महाभाग) —^{b}) D1 [अ]मितौजसा, D3 5 7 11 महौजसा, G2 [अ]दितजसा (for [अ]तितेजसा) —^{c}) Ś1 Dt D3 5 8 9 14 G1 M4 शङ्किता, Ñ2 V1 4 B1 2 4 D1 10 शङ्कित, V3 B3 शङ्कित, D13 शोधित, G1 3 शक्या वै, M3 शक्यते, Ckp शाङ्किता (for शङ्किता) Ś1 गता, Ñ2 V1 3 4 B D2 8 10 12 13 तेन, D1 3 7 येन (for नेतु) V2 पुनर्न गता ताततेन, D11 पुनर्न शक्या चान्येन ❀ Ck कश्चित्शङ्कितेति भूयोऽसिञ्च्याख्याने प्रायतिष्ट । ❀ —^{d}) Ś1 तेन, V1 2 Dt D3 5 7 11 12 14 T3 M1 गता (for गङ्गां) V4 B4 प्रार्थयते, B1 प्रार्थयता (for प्रार्थयता) ❀ Cm गङ्गामानेतुं न शङ्किता, Cg k t सा पुनर्नेतुं न श(Ct शा)क्रिता । ❀

12 ^{a}) Ś1 Ñ2 V B D1–3 5 7 10–13 समनुप्राप्ता, M4 Ck समनुप्राप्ता, Cm g t as in text (for समतिक्रान्ता) —^{b}) M4 सामर्थे (for प्रतिज्ञा) D11 भरतर्षभ —^{c}) V2 प्राप्त स, D6 (before corr.) प्राप्तोनि, D11 M4 प्राप्तोसि (for प्राप्तोऽसि) M3 [म]नुपमं (for परमं) —^{d}) D14 यश (sic) (for यशः) Ś1 त्रिदशसहित, Ñ2 V B D5,10–13 त्रिदश(B4 lacuna)समत, D1 त्रिदशसत्तम , D2 7 G1 3 त्रिदशसेवित, D3 त्रिदशसमत (corrupt) Ct परमसमत (as in text)

13 ^{a}) Dt D6 8 13 तत्र, D12 तस्य, Cm g as in text (for यच्च) V4 गङ्गावतरण कृत्वा (hypermetric) —^{c}) *Ś1 Ñ2 V B D1–3 5 7 10–12 M2 मद्व्याख्ये(D11 °स, M4 °सो), D13 सह प्राप्त (for भवान्प्राप्तो)* —^{d}) Cg [आ]यतनं (as in text) M4 भवान् (for महत्) Ś1 Ñ2 V B D1–3 5 7 10–13 धर्मस्यान(Ś1 D13 °ने) त्वयानघ(D12 °घ), Cm t as in text (for ^{d})

14 ^{a}) Ñ2 V1–3 B(B3 marg as in text also) D10 11 13 पावयस्व, G1 3 प्लावयन्त्स, Cm g t as in text (for प्लावयस्व) Ś1 D5 12 प्लावय स्व स्वमात्मान, V4 पावय सुत मामान (sic) ❀ Ch परा प्लावयति स्मेत्यादिरुपसंहारेण वाद । ❀ —^{b}) Ñ2 V1 3 4 B D1 2 10 11 M4 सुरोत्तम, D3 नरोत्तम (for नरोत्तम) Ś1 D5 12 मयोदिते, V1 D1–3 7 स(D2 प)दोदिते, V2 सुरक्षिते, V4 सदोचित, B3 (marg as in text) सद्गोचिते, T3 नरोचिते, M4 सुरोदिते, Cm g k t as in text (for सदोचिते) —^{c}) Ś1 Ñ2 V B1–3 Dt D1 4–8 13 G1 3 M2 4 श्रेष्ठ (for -व्याघ्र) —^{d}) Ñ2 B3 D10 11 पुण्यफलाय वा V2 पुण्यतमो भव, V4 B2 पुण्यफलोद्भव (B2 °वे), D2 °भवेत् , D7 °फलोदय (for पुण्यफलो भव) ❀ Ch पुण्यफलमिति मत्वर्थी योऽजन्त । ❀

15 ^{a}) Ś1 Ñ2 V2–4 B D1–3 5 7 10–13 M4 सलिल (for सर्वेषां) —^{b}) Ś1 Ñ2 V B D1–3 5 7 10–13 M4 च(D11 त्व, D12 *) यथासुख(B1 °क्रम [m °सुख], B3 °सुखे, B4 °स्वयं) (for सलिलक्रियाम्) —^{d}) T3 स्वर् , Ck t as in text (for स्व) Cg k t गम्यतां (as in text) Ś1 D1–3 5 7 11 12 स्वगृह गम्यतामिति, Ñ2 V B D10 13 स्व(V4 सु)लोकं नर(V3 सुवि)पुगव, D6 स्वर्गलोक च गम्यता

16 ^{ab}) Ś1 D5 12 लोकेश (for देवेश) Ñ2 V B D10 13 इत्युक्त्वा भगवान्ब्रह्मा भगीरथमरिंदम(B2 D13 °म) —^{cd}) ❀ Ct यथा आगतमित्यपिच्छेद । ❀ Ś1 D5 12 जगामाथ, D1–3 7 11 जगामाशु, T2 3 G1 यथागच्छद्, G2 M1 तदागच्छद्, Cg as in text (for तथागच्छद्) D1–3 7 11 ब्रह्मलोक Ś1 D5 ब्रह्मलोक(D5 °क) पितामह , D13 ब्रह्मा लोकपितामह (for ^{d}) Ñ2 V B D10 13 जगाम सहितो देवैर्ब्रह्मलोक सनामये, M4 जगामाशु भगो ब्रह्मा लोकं पुण्य महायशा

G. I. 43. 54
B. I. 44. 17
L. I. 40. 54

भगीरथोऽपि राजर्षिः कृत्वा सलिलमुत्तमम् ।
यथाक्रमं यथान्यायं सागराणां महायशाः ।
कृतोदकः शुची राजा स्वपुरं प्रविवेश ह ॥ १७
समृद्धार्थो नरश्रेष्ठ स्वराज्यं प्रशशास ह ।
प्रमुमोद च लोकस्तं नृपमासाद्य राघव ।
नष्टशोकः समृद्धार्थो बभूव विगतज्वरः ॥ १८
एष ते राम गङ्गाया विस्तरोऽभिहितो मया ।
स्वस्ति प्राप्नुहि भद्रं ते संध्याकालोऽतिवर्तते ॥ १९
धन्यं यशस्यमायुष्यं स्वर्ग्यं पुत्र्यमथापि च ।
इदमाख्यानमाख्यातं गङ्गावतरणं मया ॥ २०

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे त्रयश्चत्वारिंशः सर्गः ॥४३॥

---

17 ^{a}) Dt D4 6 8 11 T3 तु (for ऽपि) —^{b}) Ñ3 V B D10 13 कृत्वा तेषां जलक्रियां; G3 M1 स्नात्वा गाङ्गेयमम्भसि. —After 17^{ab}, B3 ins.

947* कृतकृत्यं तथात्मानं मेने स परमद्युति. ।

—^{c}) Cg यथाक्रमं (as in text). M4 यथामातु (for यथा-न्याय). T3 यथाश्रम यथान्यायम्, Ct as in text (for ^{c}). —^{d}) Ś1 D3 5.6 रघूत्तमः; D5.7 रघूद्वह (for महायशाः). D11 सर्वेषां चैव सत्तमः; D13 राघवाणां रघूत्तमः; M4 स्वपुरं रघुनदन. —^{e}) Cv r m g t कृतोदकः (as in text). D11 ततो (for शुची). —B3 reads from 17^{f} up to 18^{b} in marg. —^{f}) D3 °गृहं (for स्वपुरं). T3 G3 हा (for ह) —For 17$^{e d e f}$, Ñ3 V B D10 13 subst.:

948* पितामहानां सर्वेषामयोध्यां पुनरागमत् ।

18 B3 reads 18^{cd} in marg. (cf v.l. 17). —^{a}) V4 प्रभूतार्थो D14 T1 3 G4 रघुश्रेष्ठ (for नर°). V1 समृद्धा॰ ॰॰श्रेष्ठ. —^{b}) D14 M3 स° (for स्वराज्य). Cg प्रशशास ह (as in text). Ś1 Ñ3 V B D2-5 8 7 10-13 राज्यं चानुविवेश ह. —^{c}) D3 प्रमोदं चाप (for प्रमुमोद च). —^{d}) V1 D11 राघवं. D4 राघम (sic) (for राघव). —Ñ3 V B D10 13 om. 18^{ef} —^{e}) D4 नष्टः शोक॰ (sic) D4 समृद्धार्थी; D11 समिद्धार्थो (for समृद्धार्थो).

19 ^{a}) Ñ3 V B D10 11 इति; Cm g k t as in text (for एष) —^{b}) D4 6 (before corr.) विस्तारैः; D11 प्रविस्तारो (hypermetric) (for विस्तरो). —^{d}) Ś1 D1 3 M4 [ऽ]भिव°; D13 [ऽ]पि व°. G3 निव°, G3 हि व° (for ऽतिवर्तते) Ñ3 V1 2 4 B D10 13 सध्याकाल (V4 B4 °ले) उपस्थित ; V3 सध्याकालमुपागतः; Cg as in text (for ^{d}).

20 ^{a}) B4 स्वर्ग्यं (for धन्यं) —^{b}) B4 धन्यं (for स्वर्ग्यं) Dt D4 6 T1 पुन्यं स्वर्ग्यम् (by transp.). Ñ3 V B D10 13 पावनमेवा; D1 5 7 13 M3 पुण्यं (M3 °ण्यं) तथैव; D5 G1-3 M2 पौष्ट्र (D5 पैष्य; G3 M1 पौष्य) मथापि (for पुत्र्यमथापि). Ś1 D6 13 पुण्यं स्वर्ग्यं तथैव च; D3 स्वर्ग्यं पुण्यं तथैव च; D4 पुत्र स्वर्ग्यमथापि च; D14 T1 3 G3 पौष्यं (G4 °त्र) स्वर्ग्यं (T3 °र्गं) मतीव च. M3 पित्र्य स्वर्ग्यमथापि वा; M4 पुत्रिय स्वार्ग्यमेव च. —After 20^{ab}, Dt D4 6 8 14 S (except M4) ins., Ś1 (marg.) ins. after 20:

949* यः श्रावयति विप्रेषु क्षत्रियेष्वितरेषु च ।
प्रीयन्ते पितरस्तस्य प्रीयन्ते दैवतानि च ।

[(l. 2) G4 सूयते (for first प्रीयन्ते).]

—^{c}) Dt D4.8 आयुष्यः; D4 9 14 S धन्यद्यो (M4 °प्र) (for माख्यातं) —^{d}) Ś1 Dt D4-6 8 11 13.14 S शुभे; D3 गुरुः; D4 गुर्हे; D7 गुरुः (for मया). —After 20, Ś1 (followed by 949*) Dt D4 6.8 14 S (except M4) ins.:

950* यः शृणोति च काकुत्स्थ सर्वान्कामानवाप्नुयात् ।
सर्वे पापाः प्रणश्यन्ति आयुः कीर्तिश्च वर्धते ।

[(l. 1) Ś1 om. (submetric), M3 स (for च). —(l. 2) Note hiatus between the two halves D4 T3 M3 सर्वपापानि नश्यति (for the prior half) G1-3 M2 (to avoid hiatus) वायु (for आयु). G3 वर्धे (for वर्धते).] Ś1 cont., while D4 11-13 ins. after 20:

951* भागीरथीति विदिता भुवनत्रयेऽस्मिन् ।
पीयूषनिर्मलजलप्रचलत्तरंगा ।
प्रक्षालिताखिलजगत्कलुषा धरण्याम् ।
स्वैरं हि खेलति विहगमसद्रम्या ।

[(l. 2) D11 om. जल. —(l. 3) Ś1 प्रक्षालिता॰ (for प्रक्षालिता).]

Colophon —*Kāṇḍa name*: Ñ3 V4 D4.6 om. V1-3 B आदि°; D1 3 अयोध्या°. —*Sarga name*: Ś1 Ñ3 V B D1-3.5.7 8-13 गंगावतरणं (D1 3.8 13 °णे). —*Sarga no.* (figures, words or both) Ś1 V3 4 B1 4 D4.6.11 13 om. Ñ3 B3 D14 45, V4 D9 47, V3 44; B4 46, Dt D4 6.8.14 S (except M4) 44, D1 3.7 35. D13 इत्यार्षे—बाले—कांडे—षडाणे. —After colophon, T3 G1 3 conclude with श्रीरामाय नमः; G4 श्रीमते रामानुजाय नमः; M3 श्री......नमः.

४४

विश्वामित्रवचः श्रुत्वा राघवः सहलक्ष्मणः ।
विस्मयं परमं गत्वा विश्वामित्रमथाब्रवीत् ॥ १
अत्यद्भुतमिदं ब्रह्मन्कथितं परमं त्वया ।
गङ्गावतरणं पुण्यं सागरस्य च पूरणम् ॥ २
तस्य सा शर्वरी सर्वा सह सौमित्रिणा तदा ।
जगाम चिन्तयानस्य विश्वामित्रकथां शुभाम् ॥ ३
ततः प्रभाते विमले विश्वामित्रं महामुनिम् ।
उवाच राघवो वाक्यं कृताह्निकमरिंदमः ॥ ४
गता भगवती रात्रिः श्रोतव्यं परमं श्रुतम् ।
क्षणभूतेव सा रात्रिः संवृत्तेयं महातपः ।
इमां चिन्तयतः सर्वां निखिलेन कथां तव ॥ ५
तराम सरितां श्रेष्ठां पुण्यां त्रिपथगां नदीम् ।
नौरेषा हि सुखास्तीर्णा ऋषीणां पुण्यकर्मणाम् ।
भगवन्तमिह प्राप्तं ज्ञात्वा त्वरितमागता ॥ ६

G I 46 7
B I 45 7
L I 41 7

44

☞ Ñ1 missing Sarga 44 (cf v l I 33 8)

1 ᵇ) Dt राघव (sic) Ñ2 V B D10 13 रामो दशरथात्मज —ᶜ) V3 मत्वा (for गत्वा) —ᵈ) Ñ2 V B D10 13 प्रोवाचेदं वचस्तदा

2 M1 om 2ᶜᵈ —ᵃ) V2 दृस्य°, D10 इत्यु° (for अत्यद्भुतम्) Ñ2 V B D10 13 उपाख्यान (for इदं ब्रह्मन्) —M2 reads from 2ᵇ up to the prior half of 952* *inf lin sec m* —ᵇ) D1 परम कथित (by transp) D6 मया (sic) (for त्वया) Ñ2 V B D10 13 त्वयाख्यातं महामुने —Ś1 om 2ᶜᵈ —ᶜ) D3 [अ]वतारण —ᵈ) Dt D1 8 11 T1 2 G2 3 M1 [अ]पि, D8 प्र (for च) —After 2 Ś1 (om 2ᶜᵈ and 5ᶜᵈ) Ñ2 V B Dt D1-3.5-13 G1-3 M1 3 4 read 5ᶜᵈᵉᶠ D6 T1 ins. while G3 M1 2 ins. after 5

952* संतुष्टं मे(M2 नौ) मनो ब्रह्मन्नित्युक्त्वा विरराम ह ।

3 D3 om (hapl) 3 (cf D1 variant for 3 ᵃ) —ᵃ) Ś1 B1 2 (before corr as in text) D1 3 6 7 9 11 13 तत , Cg k as in text (for तस्य) Ñ2 V B D10 13 M4 रजनी (for शर्वरी) Ñ2 V1 2 4 B D10 13 पुण्या, V3 पूर्णा, D1 3 7 9 11 क्षीणा, M4 कृत्स्ना (for सर्वा) —ᵇ) Dt D6 8 मम, D4 (before corr as in text) पूर्णा (for सह) D3 illeg for सौमित्रिणा V4 गता, B2 मुदा, Dt D1 6 8 T2 सह, D14 G2 तथा (for तदा) G1 2 transp सह and तदा —ᵈ) ※ Ct विश्वामित्रेति संबोधनम् । ※ —For 3ᶜᵈ Ś1 Ñ2 V B D1 3 5 7 10-13 subst

953* गता चिन्तयतस्तस्य विश्वामित्रस्य वो कथाम् ।
[D13 चैव (for तस्य)]

4 ᵃ) D1 प्रभाचेति (sic) (for प्रभाते) —ᵇ) Dt D6 8 तपोधन (for महामुनिम्) —ᶜ) Ñ2 V B D10 13 राम स कृत्य (for राघवो वाक्य) —ᵈ) V1 कृत्वा° (for कृताह्निकम्) Ñ2 V1 2.4 B1 2 4 D10 13 इदं वचः, D6 M4 अरिंदम Ś1 D1 3 5 7 11 13 कृतपूर्वा(D11 °पौर्वा)ह्णिकक्रिय (D7 13 °या , D11 °या), V3 कृताञ्जलिरिदं वच —After 4 D7 reads 6ᶜᵈ

5 M2 reads ᵃᵇ after ᵉᶠ —ᵃ) M4 नीता (for गता), B1 D14 T2 G4 M3 रात्री, Cm रात्रि (as in text) —ᵇ) Dt D6 8 परमाद्भुतं, D1 (gloss) ज्ञानवती न वृथा स्वमाद्भिना, यस्मात्परम श्रोतव्य तच्छ्रुतमतो रात्रिर्भगवती गता, D11 °शुभ, G2 M1 अखिल° (for परम श्रुतम्) ※ Cv क्षणभूतेवेत्यादेः श्लोकस्य स्थाने गता भगवती रात्रिरित्यस्यार्धस्यानन्तरं पूर्वत्र तु लेखकप्रमादकृतम् । Cg क्षणभूतेव नौ रात्रिरिति श्लोको गता भगवतीत्यर्धात्परमनुसन्धेय । ※ —Ś1 (om 2ᶜᵈ and 5ᶜᵈ) Ñ2 V B Dt D1 3 6-13 G1-3 M1 2 (*inf lin sec m*) 3 read 5ᶜᵈᵉᶠ after 2 —ᶜ) Cv g t क्षणभूतेव (as in text) D3 6 14 T1 2 G1 3 M4 Cg नौ, G2 4 M1 2 नो (for सा) T2 क्षणभूते कथरात्री (sic) —ᵈ) G4 प्रवृत्तेयं Dt D6 8 परंतप, T2 G2 M1 2 महातपा —For 5ᶜᵈ Ñ2 V B D10 13 subst

954* इयं नौ रजनी पुण्या गुणभूता भविष्यति ।
[V2 पूर्णा (for पुण्या) B1 फल (for गुण-)]

while D1 3 5 7 9.11 13 M4 subst

955* क्षणभूता हि रात्रिर्मे वृत्तेयं सुमहाव्रत ।
[D3 illeg from भू up to त्रि M4 च मे रात्रि((for हि रात्रिर्मे) D11 गतेयं (for वृत्तेयं) D1 संवृत्तेयं महत्तया (for the post half)]

—ᵉ) Ñ2 V1 3 B1 2.4 चिंतयतामेव, B3 चिंतयता देव, D10 त्व तपतामेव, D13 °ता चैव, M2 चद्य° (sic) M3 °तो नित्यं V4 वद चिंतयामेव (sic) कथां —ᶠ) D3 मम (for तव) Ñ2 V B D10 13 कथां(V4 सदा) पापभयापहा —After 5 G2 M1 2 ins 952*

6 ᵃ) D2 भगवन् , D1 11 14 त राम , D7 स राम , D6 M4 ता राम, Cm g as in text Ck तराम (for तराम) D2 श्रेष्ठां Ñ2 V B D1 10 13 सत्व(V4 स च)राम सरिच्छ्रेष्ठा —ᵇ) Ñ2 marg D3 गंगा, G2 M1 2 गंगा (for पुण्यां) Ś1 V2 D3 11 °गामिनीं(D2 °नीं), B1 त्रिदश°, D1 8 13 °गामिनीं (for त्रिपथगां नदीम्) —D7 reads 6ᶜᵈ after 4 —ᶜ) D2

C 1 46 8
B 1 45 8
L 1 45 8

तस्य तद्वचनं श्रुत्वा राघवस्य महात्मनः ।
संतारं कारयामास सर्षिसंघः सराघवः ॥ ७
उत्तरं तीरमासाद्य संपूज्यर्षिगणं ततः ।
गङ्गाकूले निविष्टास्ते विशालां ददृशुः पुरीम् ॥ ८
ततो मुनिवरस्तूर्णं जगाम सहराघवः ।
विशालां नगरीं रम्यां दिव्यां स्वर्गोपमां तदा ॥ ९
अथ रामो महाप्राज्ञो विश्वामित्रं महामुनिम् ।
पप्रच्छ प्राञ्जलिर्भूत्वा विशालामुत्तमां पुरीम् ॥ १०
कतरो राजवंशोऽयं विशालायां महामुने ।
श्रोतुमिच्छामि भद्रं ते परं कौतूहलं हि मे ॥ ११
तस्य तद्वचनं श्रुत्वा रामस्य मुनिपुंगवः ।
आख्यातुं तत्समारेभे विशालस्य पुरातनम् ॥ १२
श्रूयतां राम शक्रस्य कथां कथयतः शुभाम् ।
अस्मिन्देशे हि यद्वृत्तं शृणु तत्त्वेन राघव ॥ १३

---

om (submetric) D3 7 11 च (for हि) D1 3 5 7 11 13 सुविस्तीर्णा Ś1 कथा श्रुता सुविस्तीर्णा —d) Ś1 D1–3 5 7 11 12 मुनीना, Cv r m g k as in text (for ऋषीणां) D1 पूर्वे°, D11 भावितात्मना (for पुण्यकर्मणाम्) —e) D11 अनु°, D13 °प्राप्ता (for इह प्राप्त) —f) D5 श्रुत्वा (for ज्ञात्वा) Cm k t स्वरितमागता (as in text) D1–3 7 स्वर तारयितु मागता, D12 सतारयितुमापगा —For 6cdef, Ñ2 V B D10,13 subst

956* इदेय नौ सुविस्तीर्णा सतारयितुमापगाम् ।
भवन्तामिह संप्राप्ता दृष्ट्वेति मतिर्मम ।

[(l 1) V4 इवेय (sic) (for इदेय) B1 आगता The post half=6f in D11 —B1 om l 2 —(l 2) V1 अपि (for इह) V4 B3.4 D13 समाप्तं V4 [प]सि[र्] (for [ग]ति)]

7 a) Cm g तस्य (as in text) Ñ2 V B3 4 D10 13 इत्येतद् (for तस्य तद्) B1 इत्येतत्तद्वच श्रुत्वा —b) Ś1 D1–3 5 7 11 13 महानृषि (D5 °मुनि) Ñ2 V B D10 13 रामस्याक्लिष्टकर्मण —c) D2 3 7 12 कथ(D11 तार)यामास, Cg k t कारयामास (as in text) D5 स नावं प्रेषयामास, Cv r m as in text (for c) —d) D2 6 ऋषि (for सर्षि) Ñ2 V B D10 13 G2 M1 विश्वामित्रो (G2 M1 मुनिसंघैर्) महामुनि, Dt D4 6 सर्षिसघस्य कौशिक, D11 ऋषिसघस्य राघव, Cg as in text (for d)

8 D5 om (hapl) 8–9b —a) Ś1 D1–4 7 9 11 13 T3 M3.4 कूलम् (for तीरम्) —b) Ś1 D2 संपूज्य, D3 संपू* (for संपूज्य) D1 11 G1 3 [ऋ]षिगणान् (D2 °गणं, D11 °गणान्) All Cs संपूज्यर्षिगणं (as in text) D6 G1 तथा, D4 T1 2 तदा (for ततः) Ñ2 V B D10 13 तत स मुनिपुंगव —After 8ab G2 M1 ins

957* नियतोमिश्रर्षिगणं गंगाकूलनिवासिनम् ।,

while D11 ins 958* —D1 om 8c–9d —c) Ś1 D1–3 6 11 13 G2 M3 4 -तीरे (for कूले) D4 विविष्टास, T2 विनिष्टास (metathesis) G3 M1 निविष्टान् (sic?) Cv r m g निविष्टास् (as in text) —d) M4 वैशाली —For 8cd Ñ2 V B D10 13 subst D11 ins after 8ab

958* मपस्यत्तत्र विशालास्तापसानिवतवतान् ।

[V3 देवसन्निभान् (for नियतव्रतान्)]

9 D6 7 om 9ab (cf v l 8) D11 reads 9ab as in Ñ2 for the first time before 8cd repeating it here —a) Ś1 D12 द्रष्टुं, G1 3 श्रेष्ठो (for तूर्णं) Ñ2 V B D10 13 स तान्संपूज्य विधिवज् —cd) Ñ2 V B D10 विशालस्य पुरीं, M4 वैशालीं° (for विशालां नगरीं) D4 6 T2 M3 दिव्यां रम्यां (by transp) Ś1 Ñ2 V B D1–3 4 7 10–13 स्वर्गपुरीमिव, M4 स्वर्गपुरोपमा

10 a) Ñ2 B1 D10 13 ततो, V B1 3 4 तत्र (for अथ) Ñ2 V B D10 13 -सुहृद्, D11 -तेजा (for प्राज्ञो) —b) Ñ2 V B D10 13 इद तदा (V3 B1 2 वच, B4 तथा), D2 तपोधन (for महामुनिम्) —c) G1 3 M3 प्राञ्जलिं कृत्वा —d) Ñ2 V B (B3 marg also) D10,13 वै(B1 वि)शालीं प्राप्य(V3 तत्र) तां°, M4 वैशाल पुरसत्तमे ❀ Ct विशाले परिपप्रच्छ विशालाविषये प्रश्नं कृतवानित्यर्थः । ❀

11 a) Ñ2 V B Dt D2 6 9 11 13 कतमो, D10 कतमो रामो (hypermetric) Cm g कतरो (as in text) B4 राष्ट्र (for राज) —b) Ś1 Ñ2 V B D2 3 6.7 10–13 M4 वि(M4 वै)शालस्य, Cm g k t विशालायां (as in text) Ñ2 V1 3 4 B D2 3 7 10 13 महात्मन —D13 om (hapl ?) 11c–12d —c) Dt श्रोतुमि*~ Ñ2 V B D10 भगवन् (for भद्रं ते) —d) Ñ2 V2–4 B D10 कौतूहल(V4 °ल)समन्वि(V4 °**)त

12 D13 om 12ab (cf v l 11) —a) V B3–4 D1 3 10 [प]तद्, B1 [इ]दं (for तद्) —b) Ñ2 V B D10 विजि(V1.3 °दि)तामन, G3 **° (for मुनिपुंगव) Ś1 D4.12 M4 राघवस्य मुनिस्तदा, D1–3 7 11 राघवस्य महा मुनि —c) Ś1 Ñ2 V B D1–3 6 7 10–13 M4 उपचक्राम (for तत्समारेभे) —d) D9 T2.3 G3 M1 3 Ct विशालाया D11 (after corr as in text) महामुने (for पुरातनम्) Ñ2 V B D10 13 विश्वामित्रो महातपा (V1 °यशा, B1 °मुनि), Cv r m g k Cp as in text (for d)

13 a) Cg k श्रूयता(as in text) Ś1 D1–3 5 7 11 13 श्रुता(D3 °त्वा) मया महेंद्रस्य, Ñ2 V B D10 13 श्रुता(V4 °ते [sic]) मये(Ñ2 B3.4 °मे)वं शक्रस्य, M4 श्रुतं मे तात शक्रस्य —b) Ñ2 V B D10 12 13 पुरा, D3 1 कथा, D11 om (for कथां) D3 कथयता (for कथयत) Ñ2 B3 कथा, V1 4 B1 3 D10 11 13 कथा, V3 4 B4 कथां, Dt D5 Ct श्रुतां

पूर्वं कृतयुगे राम दितेः पुत्रा महाबलाः ।
अदितेश्च महाभागा वीर्यवन्तः सुधार्मिकाः ॥ १४

ततस्तेषां नरश्रेष्ठ बुद्धिरासीन्महात्मनाम् ।
अमरा निर्जराश्चैव कथं स्याम निरामयाः ॥ १५

तेषां चिन्तयतां राम बुद्धिरासीद्विपश्चिताम् ।
क्षीरोदमथनं कृत्वा रसं प्राप्स्याम तत्र वै ॥ १६

ततो निश्चित्य मथनं योक्त्रं कृत्वा च वासुकिम् ।
मन्थानं मन्दरं कृत्वा ममन्थुरमितौजसः ॥ १७

G. 1. 46. 21
B. 1. 45. 18
L. 1. 41. 21

D3 7 शुभाः (for शुभाम्).—G1 3 repeat 13^{cd} consecutively with first time var. as in Ś1.—^{c}) Ck तस्मिन्देशे. D14 T1 G2.4 M1 देशे तु; G1.3 M2 3 हि देशे (by transp.). Ś1 D1-3 5 6,7 11 12 तां मे निगदतो वत्स; Ñ2 V B D10 13 यथा हि पि सभा (V2 B1 2 °यदां) मध्ये.—^{d}) Cg शृणु (as in text). Ñ2 V B D10 13 शृण्व (V1 3 4 D13 °णु) तां मम (B1 °रामपि, *sup. lin.* also as in V1), Ct as in text (for शृणु तत्त्वेन).

14 ^{a}) Ñ2 V B D10 13 आसन्; Cg as in text (for पूर्वं). Ś1 D1 5 6 11 12 M4 वीर (for राम).—^{b}) Ś1 D2 12 दिति; Cg as in text (for दितेः).—^{c}) D2 अदितिश्च. D1 T1 तु (for च). Ś1 D1-3 6 7 11,12 समाचार्या; Ñ2 V B D10 13 °वीर्या; Dt °भाः; D6 °भागा; M2 °वाहो (for महाभागा).—G4 damaged from धा in 14^{d} up to न्म in 15^{b}. M4 repeats ^{d} consecutively.—^{d}) Ś1 D4 11 12 महाबलाः; Ck t as in text (for सुधार्मिकाः). Ñ2 V B D10 13 स्व (V1 D13 सु) वीर्यबलदर्पिताः.—After 14, Ñ2 V B D10 11 13 ins., while Ś1 (marg.) ins. l. 1 only after 15^{ab}:

959* भ्रातरः स्पर्धिनः पुत्राः कश्यपस्य महात्मनः ।
मातृष्वसेयाः सापत्नाः परस्परजिगीषवः ॥

[(l. 1) Ñ2 V1 भ्रात.—(l. 2) V1 मातृष्वसेयाश्च (hypermetric). V3.4 D13 सापत्नाः.]

15 G4 damaged up to न्म (cf. v.l. 14).—^{ab}) Dt D4 6 9 T1 G1 2 M2 3 °व्याघ्र (for नरश्रेष्ठ). Ś1 marg., D7 विपश्चितां (for महात्मनाम्). D4 बुद्धि * * * पश्चितां (for ^{b}). Ñ2 V B D10 13 तेषां (B °न) किल संवाना (V4 °सर्वांनां) बुद्धिरासीन्महौजसां.—After 15^{ab}, Ś1 (m.) ins. l. 1 of 959*, then repeats 15^{ab} as in Ñ2.—D5 13 om. 15^{c}-16^{b}.—^{c}) Cg अजराः; Ct रिजरा (for निर्जराः). Ñ2 V B D10 11 13 भवाश्चासराद्; Dt D1-3 6-9,11 T G1 2 4 M1 अमरा विज्ञा (Dt D1 4 8 विज्ञा; M3 अज) राः.—^{d}) Ś1 Ñ2 V B D10 13 कथं (V3 *sup. lin.*) स्यामेति राघव.

16 D5 13 om. 16^{ab} (cf. v.l. 15).—^{a}) B1 D4 एवं; B3 एवं; Dt D4.8 9 तत्र (for राम). V4 भासन्कृतयुगे राम (cf. v.l. 14^{a}).—^{b}) Ñ2 चासीद्. Ś1 V3-4 B1.3 D11 विनिश्चिता; Ñ2 V1 B3 4 D10 13 सुनिश्चिता (V1 B4 °ता) (for विपश्चिताम्). D2.14 T1 2 G1 4 M1 बुद्धिरासीन्न (G1 °* *) हात्मनां. D1.7 सर्वेषां च महात्मनां.—Ś1 repeats 16^{cd} consecutively with first time var. as in Ñ2.—^{c}) Ś1 D11 मथनाद्; D1-3,7 मथनं; G1 थमनं (metathesis) (for मथनं). Ś1 D1 2,14 वीरः; D3,7 चैव (for कृत्वा). D1 क्षीरोदमथनोद्भूतं.—^{d}) Ś1 D1-3 5 7 12 संभाव्य (for प्राप्स्याम). Cg k तत्र (as in text). M3 रसं प्राप्स्यामहेत्र वै.—For 16^{cd}, Ñ2 V B D10 11 13 M4 subst.:

960* क्षीरोदं सागरं सर्वे मथीमः सहिता वयम् ।
[Ñ2 V4 B3 D10 13 क्षीरोदसागरं.]

All the above MSS. cont. (subst. l. 5 for 17^{ab}), while Ś1 D1-3 5 7,8 12 ins. after 16:

961* नानौषधीः समाहृत्य प्रक्षिप्य च ततस्ततः ।
यत्र ह्युत्पत्स्यते सारं तत्पास्यामस्ततो वयम् ।
तेनाजरामरा लोके भविष्यामो गतज्वराः ।
तेजोवीर्यबलोपेताः कान्तियुक्तिसमन्विताः ।
इति ते निश्चयं कृत्वा ममन्थुर्वरुणालयम् ॥ [5]

[D13 om. (hapl.) l. 1-2.—(l. 1) Ś1 D1-3 5 7 8,12 सौषधी (D1 °धीं). Ñ2 B3 °कृत्य, D1 °क्षिप्य, D11 °क्षिप्य, M4 °नीय (for समाहृत्य). V3 तु ते (for तत).—(l. 2) V4 यत्; D2 तद् (for यद्). Ñ2 V1.2.4 B1-3 D10 M4 तत्र, D11 नात्र (for यत्र). D3 [उ]त्पत्स्यते (sic) (for [उ]त्पत्स्यते). V4 सारस; D2 राम (sic) (for सारं). V4 D5 12 त (for तद्). V4 पिबामस. M4 तदा पिबामहे वयं (for the post. half).—(l. 3) Ś1 D8 12 तथा; D13 जेन (for तेन). M4 [अ]मराजरा (by transp.). D13 राम (for लोके).—(l. 4) Ś1 D1-3 5 7 8 11-13 -बलोन्मत्ता. D1 कल्याणेन, D7 कांत्या प्रति-, D8 कांतीत्येव (sic). D2 कामायतिमतचिता (sic). M4 सत्ववतो निरामयाः (for the post. half).—(l. 5) Ñ2 B3 D10 निश्चित (for निश्चय). D3 न कृत्वा (hypermetric). V1 damaged for मन्थुर्व.]

17 ^{a}) D1 मनसा; G1 2 मथितुं (for मथनं). Ś1 D1-3 5 7 12 तेच निश्चित्य मनसा.—^{b}) Ś1 (gloss रज्जुं) D1-3 5 7 8 12 नेत्रं; Cm g k t as in text (for योक्त्रं). G1 M3 transp. योक्त्रं and कृत्वा. Ś1 D1 2,5,7 12 तु, D3 [अ]थ (for च).—For 17^{ab}, Ñ2 V B D10 11 13 M4 subst. l. 5 of 961*.—^{c}) G1.4 मंथानं. G1 damaged from मन्दर up to ^{d}. D2.8 12 चैव (for कृत्वा).—^{d}) Ś1 वरुणालयं D1-3,5,7 12 पुरुषोत्तमा. Ñ2 V B D10 11 13 M4 नेत्रं कृत्वा च (B3 4 D13 तु) वासुकिं (cf. v.l. 17^{b}).—After 17, Dt D4,8 9 T1 M3 ins. a passage given in App. I (No. 8) cf. the remarks in Cg k below endorsing its omission from the text ※ Cg : यद्यप्यत्र कालकूटादुत्पत्तिरपेक्षिता तथाप्युत्तरकथानुरोधेन सर्वासुरक्षय एव प्रधानतयोपात्त इति बोध्यम् ॥ Ck : अत्र ममन्थुरमितौजस इत्यनन्तरं हालाहलोत्पत्यादिप्रतिपादकं पुराणान्तरस्थमत्र प्रक्षिप्यान्यथाख्यापकारः । नास्माभिः प्राचीनपुस्तकेष्वदृष्टेषु ते श्लोका धृतास्ते ॥ ※

C 1 46 22
B 1 45 32
L 1 45 23

अथ धन्वन्तरिर्नाम अप्सराश्च सुवर्चसः ।
अप्सु निर्मथनादेव रसात्तस्माद्वरस्त्रियः ।
उत्पेतुर्मनुजश्रेष्ठ तस्मादप्सरसोऽभवन् ॥ १८
षष्टिः कोट्योऽभवंस्तासामप्सराणां सुवर्चसाम् ।
असंख्येयास्तु काकुत्स्थ यास्तासां परिचारिकाः ॥ १९
न ताः स्म प्रतिगृह्णन्ति सर्वे ते देवदानवाः ।
अप्रतिग्रहणाच्चैव तेन साधारणाः स्मृताः ॥ २०
वरुणस्य ततः कन्या वारुणी रघुनन्दन ।
उत्पपात महाभागा मार्गमाणा परिग्रहम् ॥ २१
दितेः पुत्रा न तां राम जगृहुर्वरुणात्मजाम् ।
अदितेस्तु सुता वीर जगृहुस्तामनिन्दिताम् ॥ २२
असुरास्तेन दैतेयाः सुरास्तेनादितेः सुताः ।
हृष्टाः प्रमुदिताश्चासन्वारुणीग्रहणात्सुराः ॥ २३

18 Ś1 Ñ2 V B D1-3 6 7 9-13 M4 om D4 reads in marg 18^{ab} —Note hiatus between ^{a} and ^{b} —^{a}) D2 14 T G1 पूर्व, G1 2 तदा (for अथ) D4 T2 G1 2 धन्वंतरी राम G2 M1 धन्वन्तरिश्चोत्पेदे, M2 °दीर्घेण कालेन, M3 उत्पेतु सागरे राम —^{b}) Cm g k निर्मथनाद् (as in text) Ś1 Ñ2 V B D1 3 5 7 9 13 M4 निर्मथ्य (D2 °थर [sic]) मानासु (V4 °सु) (for निर्मथनादेव) —^{d}) G1 2 रसस् M2 अस्माद्, Cm g as in text (for तस्माद्) Ś1 T2 सुर, D2 3 वरा (for वर) —^{e}) Ś1 D2 13 पयसस्तस्मात्, Ñ2 V1 B2 D10 तरसा यस्मात्, V2 4 B1 3 4 D1 3 7 9 11 13 M4 अंभसो (V4 रजसा, D2 अंभयोसो [sic] D10 सरसो, M4 अजरा) यस्माद् (for मनुजश्रेष्ठ) —^{f}) Ñ2 marg D13 **द् (for तस्माद्) Ś1 D1 3 5 7 9 11-13 G2 M1 स्मृता (M1 °त), Cm g as in text (for ऽभवन्)

19 ^{a}) Ś1 V2 3 B1 4 D1 3 6 9 13 M2 4 षष्टि, Cg t षष्टि (as in text) Ś1 तु काकुत्स्थ, Ñ2 V1 2 B D10 13 M4 °वद्राम, V3 4 °वद्राम, D1 3 5 7 9 11 13 तु सभूतास् (for ऽभवंस्तासाम्) —^{b}) Ś1 D2 13 स (Ś1 य) स्मादप्सरस पुरा, Ñ2 V B D10 11 13 M4 तासाम (M4 तस्माद) प्सरसां वदा, D1 3 7 9 तत्रोद्दा (D1 °द्द [sic]) प्सरसां वरा (D1 पुरा), D3 ततस्तदाप्सरसां वरा (sic) —After 19^{ab} Ś1 Ñ2 V B D1-3 5 7 9-13 M4 ins

962* दिव्यानां दिव्यरूपाणां दिव्याभरणवाससाम् ।
रूपयौवनमाधुर्यगुणाढ्यानां सुवर्चसाम् ।

[(l 1) D3 देव्यानां M4 -वपुषां (for -रूपाणां) —(l 2) V2 D13 -गुणाद्यानां]

—G4 damaged from 19^c up to दे in 20^b —^{cd}) V4 असंख्याता Ñ2 V1 3 4 B D13 M4 बभूवुश्च (M4 °स्ता), V3 च यास्तस्या (for तु काकुत्स्थ) V2 बभूवु, B1 यास्तेषां, T2 यास्त्यासां (for यास्तासां) V2 D3 4 T2 G1 M3 परिचारका D13 अप्रतिग्रहणा बभूवुस्तासां परिचारका

20 G4 damaged up to दे (cf v l 19) —^{ab}) D11 T1 ता न (by transp) Cg k as in text (for न ता) Ś1 D1-3 5 7 9 13 न तु ता (Ś1 D2 13 वासवत, D3 चतुरा) प्रतिग्राह्या (for ^{a}) Ś1 D1-3 5 7 9 13 जगृहुर् (for सर्वे त) D11 न तु ता परिजग्मोरे प्राप्ता देवासुरोत्तरा —For 20^{cd} Ñ2 V B D10 13 M4 subst

963* न चैता जगृहुर्देवास्तत्र दैत्याश्च राघव ।

[B1 चन्वेता, D13 न ते ता M4 तत्र देवा (by transp)]

—V4 om (hapl) from 20^c up to l 1 of 965* —^{c}) Ñ2 V1-3 B2 अप्रतिग्रहणात् Ñ2 V1-3 B D10 13 M4 ताश्च, D1 D3 4 5 M2 एव (for चैव) —^{d}) Ś1 D1 3 5 7 9 13 तत, D1 D10 T1 ता वै, M3 तेषु (for तेन) D2 साधारणे Ś1 D1 5 13 तु ता, D3 5 7 9 ययु (for स्मृता) Ñ2 V1-3 B D10 11 13 M4 सर्वा साधारणीकृता

21 V4 om 21 (cf v l 20) —^{a}) M3 सुता (for तत) —^{c}) T2 उत्ततार (for उत्पपात) Ś1 D1-3 5 7 9 11 13 °वीर्या, Ñ2 V1-3 B D10 13 M4 रसात्तस्मात्, T2 °भाग (for महाभागा) —^{d}) Ś1 D1-3 5 9 11 13 याचमाना, D7 नाथमाना (for मार्गमाणा) M3 प्रतिग्रह

22 V4 om 22 (cf v l 20) —^{a}) D9 तु (for न) —G4 damaged from स्तु in 22^c up to ना in 23^d —^{c}) Ś1 सुरा, D9 न ता (for सुता) Ñ2 V1 2 B D10 13 मीवाश्च, V2 D1 7 9 T2 G1 3 M3 राम D1 5 13 G2 M1 3 वीरा, D3 वीर (for वीर) —^{d}) Ck t अनिंदिताम् (as in text) Ñ2 V2 3 B D10 13 ताश्च (B2 [after corr] °मा) गृह्णन्त वै तदा (Ñ2 B2 D10 13 सुरा), V1 तामनुगृह्णन्तु वै तदा (hypermetric)

23 G4 damaged up to ना (cf v l 22) —^{a}) M3 ते तु (for तेन) D9 दैत्येया (sic) —^{b}) M4 ते च (for तेन) T2 सुरा (for सुता) —For 23^{cd}, Ś1 D1-3 5 7 11,13 subst

964* तेनाभवन्सुरा देवा दैतेयाश्चासुरास्तत ।

[D2 [अ] भवत्सुरा, D3 [अ] भवत्° (sic) (for [अ] भवन्सुरा) D1 5 7 दैत्येयाश् (sic) D5 7 तथा (for तत)]

—^{c}) Cg हृष्टा (as in text) M3 प्रहृष्टा (for हृष्टा प्र) —^{d}) D9 सुरा (for सुरा) —For 23 Ñ2 V B D10 13 subst while M4 ins l 2 only after 23

965* सुराप्रतिग्रहाद्देवा सुरा इत्यभिविश्रुता ।
अप्रतिग्रहणात्तस्या दैतेयाश्चासुरास्तथा ।

[V4 om l 1 (cf v l 20) —(l 1) D13 -प्रतिग्रहात्, V1 इत्यभिश्रुता (submetric) —(l 2) V2 तस्मात् (for तस्या) B1 दैवेयाश् (sic) (for दैतेयाश्) D13 असुरास् (for

उच्चैःश्रवा हयश्रेष्ठो मणिरत्नं च कौस्तुभम् ।
उदतिष्ठन्नरश्रेष्ठ तस्मादमृतमुत्तमम् ॥ २४
अथ तस्य कृते राम महानासीत्कुलक्षयः ।
अदितेस्तु ततः पुत्रा दितेः पुत्रानसूदयन् ॥ २५
अदितेरात्मजा वीरा दितेः पुत्रान्निजघ्निरे ।
तस्मिन्घोरे महायुद्धे दैतेयादित्ययोर्भृशम् ॥ २६

G. 1. 46. 33
B. 1. 45. 44
L. 1. 46. 34

मा°). V3 B4 पुरा, M1 मन्त्र् (archaic) (for तदा). V1 [illegible] (sic) (for the post. half).]

24 M2 reads 24[ab] after App. I (No. 8 g).—[a]) Ś1 V B1 4 D1-4.5.7.10-13 च (Ś1 V4 D4.10 तु; V1 [भ]प्र) तथा (B4 °था)श्चो; Ñ1 B1 तु भद्राश्चो; G1.3 च तुरगो; G4 हरि°; M1 पाण्डरो (for हयश्रेष्ठो).—After 24[cd], G1-3 M1-3 ins.:

960* [illegible] च ।
तुरगं देवराजाय कौस्तुभं केशवाय च ।
सुरासुराः समागम्य ममन्थुः क्षीरवारिधिम् ।
ततो दीर्घेण कालेन चोत्पन्ना कमलालया ।
[illegible] प्रथमे वयसि स्थिता । [5]
सर्वाभरणभूषाङ्गी सर्वलक्षणलक्षिता ।
[illegible] मूर्धजा ।
[illegible] मुक्ताभरणभूषिता ।
[illegible] प्रभावेन [illegible] ।
चतुर्भुजा महादेवी पद्महस्ता वरानना । [10]
सा च देवी तपोत्पन्ना पद्मा श्रीः [illegible] ।
सा पद्मा पद्मनाभस्य वक्षो [illegible] हरेः ।
धन्वन्तरिमनुप्राप्य [illegible] ।
[illegible] जगृहुः [illegible] । [5]
[illegible] देवानामसुराणां च [illegible] ।
[illegible] लोकक्षयकरो महान् ।
[illegible] ।

[(l. 1) Ś1 D1-4.5.7.8.11.12 च (for तम्).—V3 D1 om. (hapl.) from the post. half up to the prior half of l. 4.—(l. 2) Ś1 [illegible] (for धन्वन्तरि).—(l. 3) V1 om. the prior half. V3 [illegible], D11 [illegible] (for [illegible]). B1 [illegible], D4.7 (before corr. as above) [illegible] (for [illegible]). B1 D6 [illegible] (for the prior half). V3.4 D4.12.13 पूर्ण- (for पूर्णं).—M1 transp. l. 4 and 5. —(l. 4) Ś1 [illegible], D1 [illegible]. V3.4 D1 [illegible]; V3 D11 [illegible]; D11 [illegible] (for [illegible]). D6 [illegible] (for the prior half) Ś1 D8.11.12 [illegible] (for the post. half).—(l. 5) D4.7 [illegible], D6 [illegible] (for [illegible]). M1 [illegible] (for [illegible]). M1 [illegible] (for [illegible]). —For ins. see below.—(l. 6) B1 [illegible] (for [illegible]). —(l. 8) B4 [illegible] (for [illegible]).]

G 1 46 34
B. 1 45 45
L. 1 45 35

निहत्य दितिपुत्रांस्तु राज्यं प्राप्य पुरंदरः । शशास मुदितो लोकान्सर्षिसंघान्सचारणान् ॥ २७

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे चतुश्चत्वारिंशः सर्गः ॥ ४४ ॥

४५

हतेषु तेषु पुत्रेषु दितिः परमदुःखिता ।
मारीचं काश्यपं राम भर्तारमिदमब्रवीत् ॥ १
हतपुत्रास्मि भगवंस्तव पुत्रैर्महाबलैः ।
शक्रहन्तारमिच्छामि पुत्रं दीर्घतपोऽर्जितम् ॥ २
साहं तपश्चरिष्यामि गर्भं मे दातुमर्हसि ।
ईदृशं शक्रहन्तारं त्वमनुज्ञातुमर्हसि ॥ ३
तस्यास्तद्वचनं श्रुत्वा मारीचः काश्यपस्तदा ।
प्रत्युवाच महातेजा दितिं परमदुःखिताम् ॥ ४

तत्र, Ñ2 V B D10 12 राम, D3 7 8 तेऽत्र; D2 T2.3 G1 M3-4 धीर (for वीरा) —b) D5 12 दिति D3 7 8 विजज्ञिरे Ñ2 V B D10 12 निजघ्नुस्तान् (V1 °घ्नन्तस्ते, B1 °घ्नुस्तांश्च, B4 °जघ्नुस्ते) दिते सुतान् —Ñ2 V B D2 3 5.7 8-12 om, Ś1 reads in marg 26cd —c) Ś1 D1 D4.5 अस्मिन्, Cg k तस्मिन् (as in text) D4 T2 M4 transp घोरे and युद्धे —d) Ś1 दैत्येय (sic) (for दैतेय) M4 दैत्यानादित्यविग्रहे.

27 a) Cg k च, Ct g (as in text) Ś1 Ñ2 V B D1 3 5 7 8-12 च (Ś1 D2-5.7 8 9 11 12 तु) दिते पुत्रान्, G2 M1 °श्च (for दितिपुत्रांस्तु) —c) D4 मुदितान् —d) G1 M3.4 सर्षिसंघ सचारणं —For 27cd, Ś1 B (B1 3.4 read after 971*) D1-3 5.7 9 11 12 subst.

970* त्रिलोकी निहतामित्रो मुमुदे विबुधैः सह ।
तदा तु मुदिता लोका सार्धसंघा सचारणा ।

[(l. 1) D1 नै° D7 विविधैः (for विबुधैः) —(l. 2) D1 नागाश्च, D7 सर्वे (for तदा तु) D1 ऋषि (for सर्षि)] —B3 cont, Ñ2 V D10 12 subst for 27cd, while B2 3.4 ins. after 27ab, followed by 970*

971* सुमोदयन्दिवि प्राप्य सर्वदेवाभिपूजित ।
[V1 प्रमोदयन्. V2 अमोदयन्दिवं राम (for the prior half) V2 [अ]भिपूजितां (sic)]

Colophon. D1-3.5 7 11 12 om (continue the Sarga) —*Kāṇḍa name* Ś1 Ñ2 V4 D4 om V1-3 B D10 आदि° —After Kāṇḍa name B4 ins. बालचरिते —*Sarga name* Ñ2 V1 3.4 B D10 अमृतोत्पत्तिः; V2 दितिसुतवधो; D4 अमृतोत्पादनं —*Sarga no.* (figures words or both) V3 4 om Ś1 (marg) V2 D1 D4.6.12 S (except M4) 45, Ñ2 D8.9 D10 46. V4 D2 48. D10 —कोटि—अयने—त्यति 46. —After colophon, T2 G1 3.4 M2 conclude with श्रीरामाय नमः G3 श्रीमते रामानुजाय नमः.

45

☞ Ñ1 missing Sarga 45 (cf. v.l. 1.33.8)

1 a) Ck प्रहतेषु M2.3 दितेः (for तेषु) Ś1 D1-3 5.7.8 हतेषु पुत्रेषु दितिः; Ñ2 V B D10 12 हतपुत्रा हतो देवैः; D4 हतपुत्रेषु च दितिः —b) Ś1 D2-4.5 7 11 12 परं दुःखेन मोहिता —c) D2 मारीचिं, D12 मरीचिं, Cm g t मारीच (as in text) Ś1 Ñ2 V B D1 D1-4.6 11 T2 कश्यपं Ñ2 V1.4 B1-4 D10 12 देवी, V2 3 B4 देवं, D1 D2.6 G1 M1 नाम (for राम)

2 a) T2 हत पुत्रास्मे (sic) —b) Ś1 D1 D2.5-8.11 महात्मभिः; D3 महान्सुभिः (sic) (for महाबलैः) Ñ2 V B D10 12 M4 पुत्रै (V4 सुतैः) शक्रादिभिस्तव —c) D1 हन्तारम् (for हन्तारम्) B4 इच्छ (for इच्छामि) ※ Cg तपोर्जितं तपसा ऊर्जितं स्वम् आर्षं संधिः ।, Ck दीर्घेण तपसा आर्जितं दीर्घतपोर्जितं ॥ Ct दीर्घेण तपसार्जितम् । ※

3 a) B1 D10 12 करिष्यामि; D2 चरिष्यामि (sic) (for चरिष्यामि) —b) D11 T G1 पुत्रं, Cg as in text (for गर्भं) Ś1 (before corr as in Ñ2) मे धातुम्; Ñ2 V B D1 2.3 7 8-12 आधातुम्; D2 मादातुम्; D10 मां धातुम् (for मे दातुम्) M4 तदनुज्ञातुमर्हसि —After 3ab, D10 T1 3 G1 ins.

971* बलवन्तं महत्त्वाढ्यं दिवमिच्छामि तेजसा (G3 तेजसा) दर्शनं ।

—D10 M2 om (hapl.) 3cd —c) Ñ2 V B D10 12 M4 तत्र मे, D1 D2.6 G2 M1 Cg k t ईदृशं; Cgp tp as in text (for ईदृशं) —d) D1 तं त्वनु°; D2.5.7 अनुज्ञातुं त्वम् (by transp.) (for त्वमनुज्ञातुम्) D2 महीश Ñ2 V B D10 12 M4 पुत्रं त्वं जनयिष्यति

4 a) D11 दितेस्तु (for तस्यास्तद्) D12 तं (for तद्) —b) Ñ2 V B D1 D (except D11) T2 कश्यपः, B2 D1 तथा (for तदा)

एवं भवतु भद्रं ते शुचिर्भव तपोधने ।
जनयिष्यसि पुत्रं त्वं शक्रहन्तारमाहवे ॥ ५
पूर्णे वर्षसहस्रे तु शुचिर्यदि भविष्यसि ।
पुत्रं त्रैलोक्यहन्तारं मत्तस्त्वं जनयिष्यसि ॥ ६
एवमुक्त्वा महातेजाः पाणिना स ममार्ज ताम् ।
समालभ्य ततः स्वस्तीत्युक्त्वा स तपसे ययौ ॥ ७
गते तस्मिन्नरश्रेष्ठ दितिः परमहर्षिता ।
कुशप्लवनमासाद्य तपस्तेपे सुदारुणम् ॥ ८
तपस्तस्यां हि कुर्वन्त्यां परिचर्यां चकार ह ।
सहस्राक्षो नरश्रेष्ठ परया गुणसंपदा ॥ ९
अग्निं कुशान्काष्ठमपः फलं मूलं तथैव च ।
न्यवेदयत्सहस्राक्षो यच्चान्यदपि काङ्क्षितम् ॥ १०
गात्रसंवाहनैश्चैव श्रमापनयनैस्तथा ।
शक्रः सर्वेषु कालेषु दितिं परिचचार ह ॥ ११

G 1 47 11
B 1 46 11
L 1 42 11

---

5 ^{a}) D2.13 भवतु —^{b}) D2 13 तपोधन (sic) D13 °धना (for तपोधने) —^{c}) B1 4 °ष्यामि, G1 °ष्यति (for जनयिष्यसि) —^{d}) D1 हन्तारम् Ñ2 V B2 4 D10 13 ईप्सित (for आहवे) B1 शुचिर्यदि भविष्यसि (= 6^{b})

6 ^{a}) Cg पूर्णे (as in text) Ś1 Ñ2 V B D1–3 5 7 10–13 M1 पूर्णे वर्षसहस्रे Ś1 V1 2 B2 4 D1 5 11 12 त्वं, Ñ2 B3 D10 12 च, D7 हि, M2 वै (for तु) Ct cites ^{a} as in text —^{b}) B3 D3 T2 °ष्यति, B4 **ष्यसि (for भविष्यसि) Ck t cites ^{b} as in text —D7 om (hapl) 6^{cd} —^{c}) Ñ2 V B D10 13 त्व शक्र°, D1 शक्रस्य हर्तारं, D2 3 11 शक्रस्य°, D9 14 T1 2 M1 3 °भजार, M4 शक्रनि°, Ct as in text (for त्रैलोक्यहन्तार) —^{d}) Ś1 D1–3 5 11 13 ततस्, V1 पुत्र, M4 मय, Cg as in text (for मत्तस्) N2 V B D10 13 वै, D11 स (for त्वं)

7 ^{a}) D13 T2 उक्तो, Cm as in text (for उक्त्वा) —^{b}) Cm g ममार्ज (as in text) N2 V2 3 B Dt D4 6 7 8 10 13 M1 Ct स°, D2 °मपार्ज (corrupt) D3 T3 M2 समम र्जि (sic) D12 14 T2 सममार्जि (for स ममार्ज) ※ Ck पाणिना स ममार्जेति । ※ —Ś1 reads 7^{cd} in marg —^{cd}) Dt D5 Ct समा°, D6 तामालिङ्ग्य, Cm g k as in text (for समालभ्य) G2 तप(च) (for तत) D14 T1 2 G1 च, Cg k t as in text (for स) Ś1 Dt D5 6 (with hiatus) इत्युक्त्वा तपसे ययौ (for ^{d}) Ñ2 V B D10 13 सस्पृश्य चोक्त्वा स्वस्तीति जगाम तपसे मुनि —For 7^{cd} D1 5 6 7 11 12 M2 subst Ś1 ins after 7

973* समान्यं च स्वभुवन जगाम स महानृषि ।

[D3 संमार्ज्य च, D11 समाधाय M2 समालभ्य (for संमान्यं च) D2 12 त्रिभुवन, D11 गन्धर्वं वै (sic) M2 स्वभवन (for स्वभुवन) Ś1 समाने चात्र भवन (for the prior half) D2 om (submetric) D11 च (for स)]

8 ^{a}) Ñ2 V B D10 त(D10 *)पुश्रेष्ठ, D1 7 नरश्रेष्ठे, D11 M2 मुनिश्रेष्ठे (for नरश्रेष्ठ) —^{cd}) Ś1 D5 11 °प्लवयम्, D1–3 7 8 °प्रस्रवम्, D11 कुशाक्षरयम्, T2 कुशस्य वनम्, Cv r m g as in text Ck °वरम् (for कुशप्लवनम्) Dt D8 G1–3 M1 Ct कुशप्लव समासाद्य (for ^{c}) Ñ2 V B D10 13 M2 वद्कनयम्ने देवी तप आस्थितुत्तम

9 ^{a}) Cm g तपस् (as in text) D3 स तपस्या (for तपस्तस्यां) Dt कुर्वत्या (for कुर्वन्त्यां) Ś1 D2 3 5 7 8 11 12 तपस्तस्याश्च कुर्वं(D2 3 °र्व)त्या, M2 चरन्त्यास्तु तपस्तस्या —^{b}) D3 चचार (for चकार) —D11 om (hapl) 9^{c}–11 —^{c}) Ś1 [s]मरश्रेष्ठ (for नरश्रेष्ठ) —^{d}) Ś1 D2 3 5 7 8 12 भक्ति, M2 गुरु, Cm g k t as in text (for गुण)

10 D11 om 10 (cf v l 9) D2 transp 10^{ab} and 10^{cd} —^{ab}) Cg k t अग्नि (as in text) D3 अग्निका शान्काष्ठमाप (for ^{a}) D2 3 T2 G1 2 M1 3 फलमूल Ś1 D2 3 5 7 8 12 समिधोऽग्निं कुशान्पुष्पमद्भी(D2 3 7 °भावो)मूलफलं हवि —^{c}) D9 निवेदयत् Ś1 B2 D2 3 5 7 8 शक्रो न्यवेदय स्तथै —^{d}) D2 3 7 तथा (for यच्च) D9 अपि (for अपि) —For 9 10 Ñ2 V B (B2 for 9 10^{a}) D1 10 13 subst

974* चरन्त्यास्तु तपस्तस्या परा सनियमाश्रित ।
परिचर्यां स्वय शक्रश्चकाराप्यन्ततत्पर ।
समित्कुश मूलफल पुष्पमग्नि तथा जलम् ।
प्रयत्नवानाजहार तस्या काले पुरंदर ।

[(l 1) B2 D10 13 च (for तु) V3 तस्यां (for तस्या) D7 तपस्तस्याश्च कुर्वत्या (9^{a} in D2) (for the prior half) D2 पर (for परा) V3 सनीतिम्, B4 संमतिम् D1 समवस्(for संनतिम्) —(l 2) V3 तत (for स्वय) D13 चक्र (for चकार) N2 D10 [आ]चार° V1 4 B1 2 [उ]त्पल° V2 3 D1 [उ]पेत° D13 [आ]नि° (for [अ]प्यन्ततत्पर) —(l 3) V2 पुष्प (for कुश) V3 B2 फल मूल (for मूलफल) V3 कुशम्, D1 पुष्पाणि (for पुष्पम्) M2 पुष्पाण्यग्नि तथोदक (for the post half) V4 समित्पुष्प कुश मूल फलान्यग्नि तथा जल —(l 4) B4 योग्य (for काले)]

11 V1 D11 om 11 (for D11 cf v l 9) —^{a}) B1 (marg also) पाद (for गात्र) Ś1 D2 3 5 7 8 संवाहने चा(D2 3 °ना)पि, N2 V2–4 B D1 10 M2 संवाहनं कुर्वन् —^{b}) Ñ2 V2 4 B D1 10 M1 श्रमापनयन, Cg °नैस्त (as in text) B1 T2 3 G2 M1 सदा (for तथा) Ś1 D2 3 5 7 8 श्रमापनयनेन स (D3 °नेना(sic)) —^{c}) B1 पूर्वेषु (for सर्वेषु) N2 V1 4 B D10 13 कार्येषु, Cm as in text (for कालेषु) —^{d}) D2 G1 M2 तां, T2 G2 हि (for ह)

G 1 47 11
B 1 46 12
L 1 42 12

अथ वर्षसहस्रे तु दशोने रघुनन्दन ।
दितिः परमसंप्रीता सहस्राक्षमथाब्रवीत् ॥ १२
तपश्चरन्त्या वर्षाणि दश वीर्यवतां वर ।
अवशिष्टानि भद्रं ते भ्रातरं द्रक्ष्यसे ततः ॥ १३
तमहं त्वत्कृते पुत्र समाधास्ये जयोत्सुकम् ।
त्रैलोक्यविजयं पुत्र सह भोक्ष्यसि विज्वरः ॥ १४

एवमुक्त्वा दितिः शक्रं प्राप्ते मध्यं दिवाकरे ।
निद्रयापहृता देवी पादौ कृत्वाथ शीर्षतः ॥ १५
दृष्ट्वा तामशुचिं शक्रः पादतः कृतमूर्धजाम् ।
शिरःस्थाने कृतौ पादौ जहास च मुमोद च ॥ १६
तस्याः शरीरविवरं विवेश च पुरंदरः ।
गर्भं च सप्तधा राम बिभेद परमात्मवान् ॥ १७

---

12 ab) Ñ2 V B D1 10 12 13 गत Dt D6 8 पूर्णे, Cm g k as in text (for अथ) B4 सर्वे (for वर्ष) Ś1 D2 3 5 7 12 शते पूर्ण, Dt D4 6 8 9 °सा, T3 -सहस्रेषु (for -सहस्रे तु) Ś1 D2 3 5 7 12 दशमे, V2 दशोने, D1 किंचोने, G2 सम्पूर्ण, Cm g k t as in text (for दशोने) T2 अथ वर्षसहस्रावसाने सा रघुनन्दन — c) Dt D4 8 9 °सहृष्टा, D2 3 5 7 12 M4 °सुप्रीता D11 °सतुष्टा, D14 *** (lacuna) सप्रीता (for परमसंप्रीता) — d) Ś1 D2 3 5 7 11 12 उवाच ह, T3 अभाषत (for अथाब्रवीत्) — After 12 D1 9 14 S (except M4) Ck ins Ś1 Dt D6 8 ins after 14

975* याचितेन सुरश्रेष्ठ पित्रा तव महात्मना ।
वरो वर्षसहस्रान्ते दत्तो मम सुत प्रति ।

[Ś1 reads l 1 in marg — (l 1) D14 T1 2 G1 3 4 M3 T3 तव पित्रा (by transp) (for पित्रा तव) — (l 2) Ś1 Dt D6 8 मम दत्तः (by transp) (for दत्तो मम)]

13 b) D5 (before corr as in text) दशोनानि महामते — For 12c–13b Ñ2 V B D1 10 13 subst while Ś1 D2 3 5 7 11 12 M4 subst l 2 only for 13ab

976* दिति प्रीता सहस्राक्षमिदं वचनमब्रवीत् ।
प्रीता तेऽद्य सहस्राक्ष दशवर्षाणि पुत्रक ।

[(l 2) V2 D3 5 7 [अ]द्य ते (by transp) M4 सुरश्रेष्ठ (for सहस्राक्ष) D1 प्रीतास्मि तेद्य देवेंद्र (for the prior half)]

— D5 om 13c–14 — c) Ñ2 V B D1 10 M4 °शेषाणि (for °शिष्टानि) — d) Ñ2 V B D10 13 द्रष्टासि भ्रातरं, D1 द्रक्ष्यसे भ्रातरं (by transp) T3 °वीक्ष्यसे (for भ्रातरं द्रक्ष्यसे)

14 D1 om 14 (cf v l 13) — a) B4 तद् Dt D6 8 Ct मम्, Cg k as in text (for तम्) V1 युञ्जते (for त्वत्कृते) D3 T3 G2 पुत्रे, Ck t as in text (for पुत्र) — b) Dt D4 6 8 G1 4 तम्, Cg k as in text (for सम्) Ñ2 V B D1 10 13 यथा तथा (D1 transp) (for जयोत्सुकम्) — c) Ś1 D2 3 5 7 11 12 त्रैलो(D11 **)क्यं निखिलं, Cg k t °विजयं (as in text) D1 8 14 T G2 पुत्रे — d) Ś1 D2 3 5 7 11 12 भोक्ष्यप (D11 °से) सह विज्वरौ (D3 °ज्वरै [sic] D11 °ज्वर); D5 भोक्ष्यसे ह विज्वरः T3 सहसा राक्षसेश्वरं — For 14cd Ñ2 V (V1 reads twice) B D1 10 13 M4 subst

977* सौभ्रात्रेणैव सहितस्त्वं हि राज्यमवाप्स्यसि ।

[B4 सौभ्रात्रेण (submetric) (for सौभ्रात्रेणैव) V4 °च, D1 त्वया (for त्वं हि) V1 (first time) समवाप्स्यसि (hypermetric) D1 °प्स्यति (sic) (for मवाप्स्यसि) V2 3 त्वं राज्यं समवाप्स्यसि M4 reads the line of 14d (for the post half)]

— After 14 Ś1 Dt D6 8 ins 975*

15 a) T3 damaged from व up to दि Dt D4 6 इत्युक्त्वा च, Cm g एवमुक्त्वा (as in text) Ñ2 V B D1 10 13 तत (for दितिः) Dt D4 6 8 9 तत्र (for शक्रं) — b) D11 मध्ये (for मध्यं) Dt D6 8 Ct दिनेश्वरे (for दिवाकरे) Ñ2 V B3 4 D1 10 13 M4 विश्वस्ता शक्रसंनिधौ, B1 विश्वस्ता रघुनंदन, Cm k as in text (for b) — M4 om 15c–16b — cd) Ś1 °हृता, T3 °कृता, Cm t as in text (for [अ]पहृता) Ś1 देवीं D13 reads c as in Ñ2 and om (hapl) 15d–16c — d D14 स्पृष्ट्वा, Cm g k t as in text (for कृत्वा) Ś1 D2 3 7 12 तु, D12 तु, G1 2 च (for [अ]थ) Ñ2 V B D1 10 कृतपादा शिरःस्थाने निद्रिता सुप्यताप(D1 °हृता च) राघव

16 D13 om 16abc M4 om 16ab (cf v l 15) D1 om 16 — a) Ś1 D2 3 6 11 12 अशुचिं — b) Ś1 Dt D6-8 9 11 12 G1 M1 3 Ct पादयो, Cm g पादतः (as in text) — c) Ś1 D5 कृतपादां शिरःस्थाने, Ñ2 V B D2 3 7 10-12 कृतपादां शिरःस्थाने, M4 °कृतपद्मा, Cm g k t as in text (for c) — d) Dt D6 8 स (for first च) Ś1 D5 11 12 °मुदितोऽपि च, Ñ2 B3 4 D10 मुमोद च जहास च (by transp) V B1 2 D12 मुमुदे च जहास (D13 °*) च, D3 5 7 °मुमुदेऽपि च M4 हसुञ्चाय मुमोद च Cm as in text

17 a) Ś1 Ñ2 V B D1 3 5 7 10 12 शरीरं विवृतं (D5 *** D11 °कृतं), Cg k t as in text (for शरीरविवरं) — b) D6 (before corr) विविदो Ś1 D2 3 7 11 12 स (for च) Dt D4 6 8 T3 G1 3 4 Ck प्रविवेशः D5 स विवेश (for विवेश च) Ñ2 V B D1 10 13 M4 प्रविश्य बल(V2 °रण)सूदन — c) Ñ2 V B D1 10 M4 बिभेद; D12 तं गर्भं, D13 चिच्छेद (for गर्भं च) Ñ2 V B D1 10 13 M4 गर्भं (for राम) — d) Dt D4 8 चिच्छेद (for बिभेद) D11 परमात्मवान्.

भिद्यमानस्ततो गर्भो वज्रेण शतपर्वणा ।
रुरोद सुस्वरं राम ततो दितिरबुध्यत ॥ १८
मा रुदो मा रुदश्चेति गर्भं शक्रोऽभ्यभाषत ।
बिभेद च महातेजा रुदन्तमपि वासवः ॥ १९
न हन्तव्यो न हन्तव्य इत्येवं दितिरब्रवीत् ।
निष्पपात ततः शक्रो मातुर्वचनगौरवात् ॥ २०
प्राञ्जलिर्वज्रसहितो दितिं शक्रोऽभ्यभाषत ।
अशुचिर्देवि सुप्तासि पादयोः कृतमूर्धजा ॥ २१
तदन्तरमहं लब्ध्वा शक्रहन्तारमाहवे ।
अभिन्दं सप्तधा देवि तन्मे त्वं क्षन्तुमर्हसि ॥ २२

G. I. 47. 23
B. I. 46. 23
L. I. 42. 24

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे पञ्चचत्वारिंशः सर्गः ॥ ४५ ॥

Ñ2 V B D1.10.13 M4 वज्रेण शतपर्वणा (= 18^{b}).—After 17, Ś1 Ñ2 V B D1.10.13 M4 ins.:

978* एकैकं चैव गर्भांशं पुनश्चिच्छेद सप्तधा ।
विस्फुरन्त बलाद्राम रुदन्तं घातया गिरा ।

[(L. 1) V1 च स (for चैव). B4 एवैकस्यापि. Ñ2 V4 B2 D10.13 M4 गर्भं स (V4 च), V1 °ग, V3 गर्भस्तान् (sic) (for गर्भांश).—(L. 2) D1 M4 स्फुरमाण. Ś1 रुरोदैव; M4 स्फूर्जन° (for रुदन्त च). V [आ]वेशाश्रयात्; B1.2 °सायया, M4 °माशये (for [आ]वेषया गिरा). D1 °वासवस्तदा (for the post. half).]

18 ^{a}) D1 M4 भिद्यमाने; Cg °नस् (as in text). Ñ2 V3 B2 D1 वथा; V1.2.4 B1.3.4 D10.13 M4 तदा (for ततो). D1 M4 गर्भे.—T1 damaged from त up to क in ^{c}. ^{b}) Cg k t शतपर्वणा (as in text). Ñ2 V B D1.10.13 M4 कुक्षौ वज्रेण वज्रिणा.—^{c}) V1 M2 स°; D3 *स्वरं; D11 विस्वरं; M3 विस्वरे (for सुस्वरं). D1 M4 रुदमाने च (M4 °ति) करुणं; D13 रुरोधसस्वर राम (sic).—^{d}) D2 न सा (sic!) (for ततो).—After 18, B3 ins.:

979* सप्त सप्ताभवन्पुत्रा महाबलपराक्रमाः ।

19 D13 om. 19–20^{b}.—^{a}) Cg मा रुदो (as in text). M3 गर्भम् (for चेति). Ś1 Ñ2 V B D1–3.5.7.9.11–13 M4 मा रोदीरिति (D2.9 °दिति च) तं शक्र.—^{b}) Ś1 D2.5.9.11 °चैवं; Ñ2 V2–4 B D13 प्ररुदतम्; V1 पुरदर तम् (sic). D1 M4 रुद्यमानम्, D3.7 °देवो; D13 °चैवम्; M3 पूर्व° (for गर्भं शक्रो). Ñ2 V1.3.4 B D1.10.13 M4 अभाषत, V2 अतोपयत् (for ऽभ्यभाषत).—^{c}) D3.7 [अ]थ (for च). Ñ2 V B D1.13 M4 [पु]न (V4 D13 °व) वज्रेण (for महातेजा).—^{d}) B1 (m. also) D1 M4 राघव (for वासवः). Ś1 (m. also as in text) D2.3.5.7.8.11.12 एकैकं सप्तधा पुन°.

20 D10 om. 20^{cd} (cf. v.l. 19).—^{a}) Dt D4.5 Ct हतव्यं; Cg.k as in text (for हन्तव्यो). Dt D4.5 °व्यस् (for हन्तव्य).—^{b}) Ñ2 V B1–3 D1.13 M2.4 तं, B4 [इ]दं; Dt D6.8.11 T1 G1.3 [ए]व (for [ए]वं). V1 अभाषत; D3 चैवाभ्यभाषत (both hypermetric) (for अब्रवीत्).—D3 om. (hapl.) 20^{c}–21^{b}.—^{c}) Ñ2 V B D10.13 निर्ययौ च (for निष्पपात). V4 तदा (for ततः). Ś1 D2.5.7.8.11.12 निर्यपायच (Ś1 D2 °त्विति) देवेशो.—^{d}) D7 (m. also as in text) वचनमब्रवीत्.

21 D3 om. 21^{ab} (cf. v.l. 20).—^{ab}) Ś1 D2.5.7.8.11.12 चैव (for शक्रो). Ñ2 V B D1.10.13 प्रांजलिश्चाब्रवीदेनां (B4 °देवीं) दि(D1 स)तिं सत्यासमतः स्थितः.—T1 damaged from क्ष up to यो: in ^{d}.—^{c}) D2 (before corr.) द्विवि (for देवि).—^{d}) Ś1 B2 D5.12 M4 °त; D1 °वत् (for पादयोः).

22 ^{a}) Ś1 अहं च (hypermetric) (for महं). D3.7 बुद्ध्वा.—^{b}) T3 प्रविश्याहं तवोदर. Ck t as in text.—For 22^{ab}, Ñ2 V B D1.10.13 M4 subst.:

980* लब्ध्वा तदन्तरं चाहं मद्विनाशार्थमाहितम् ।

[B4 तदनन्तर (hypermetric). D1 M4 [ए]तदंतर (for तदन्तर). V1 स्वाह, V4 मावह (for चाह). V2 °स्यता हित, B4 °थेसागत (for the post. half).]

—^{c}) Ś1 D2.3.5.7.8.11.12 भित्तवान्°; Ñ2 V B D10.13 गर्भं ते हतवान्; M3 त्वभिंद° (for अभिन्दं सप्तधा). D1 M4 गर्भं ते जधिवानेत (M4 °नं).—^{d}) V3 मतस्; D11 यन्मे; Ck.t as in text (for तन्मे).

Colophon.—*Kāṇḍa name*: Ñ2 D1.4.8 om. V B D10.11 आदि°, D3 अयोध्या°.—*Sarga name*: Ś1 गर्भविभेदनं. Ñ2 V B2–4 D10.13 दितिगर्भभेद (Ñ2 B2 D10 °च्छेद), B1 D1–3.5.7.8.12 गर्भभेद (D1 °भेदन).—*Sarga no.* (figures, words or both): Ś1 V1.4 B1.4 D3.5.11.13 om. Ñ2 B2.3 D10 47, V2 D2 49, V3 Dt D4.6.8.12 S (except M4) 46, D1.7 36, D13 —कांड गर्भच्छेदो—सर्गः 47.—After colophon, T3 concludes with श्रीरामचन्द्राय नमः; G1.2.3 M3 श्रीरामाय नमः; G3 श्रीमते रामानुजाय नमः.

४६

I 48 I
I 47 I
I 43 I

सप्तधा तु कृते गर्भे दितिः परमदुःखिता ।
सहस्राक्षं दुराधर्षं वाक्यं सानुनयाब्रवीत् ॥ १
ममापराधाद्गर्भोऽयं सप्तधा विफलीकृतः ।
नापराधोऽस्ति देवेश तवात्र बलसूदन ॥ २
प्रियं तु कृतमिच्छामि मम गर्भविपर्यये ।
मरुतां सप्त सप्तानां स्थानपाला भवन्त्विमे ॥ ३
वातस्कन्धा इमे सप्त चरन्तु दिवि पुत्रकाः ।
मारुता इति विख्याता दिव्यरूपा ममात्मजाः ॥ ४
ब्रह्मलोकं चरत्वेक इन्द्रलोकं तथापरः ।
दिवि वायुरिति ख्यातस्तृतीयोऽपि महायशाः ॥ ५

46

☞ Ñ1 missing Sarga 46 (cf v l I 33 8)

1 ᵃ) M3 गते (for कृते) —For 1ᵃᵇ Ñ2 V B1.3 D1.10.11.13 subst while B2(marg) 4 ins. before 1ᵃᵇ

981* एकोनपञ्चाशद्वा तु भिन्ने गर्भ ततो दितिः ।

[V1 पञ्चाशद्दाम, B1 पञ्चाशच्चदा D1 पञ्चाशत्तथा (for पञ्चाशद्वा तु) B1 छिन्न गर्भे, D1 गर्भे छिन्न, D11 कृते गर्भे (for भिन्ने गर्भे) D13 दितिस्तदा, D13 तदा दिते (for ततो दिति)] —B4 om (hapl) 1ᶜᵈ —ᶜ) D13 G3 सहस्राक्ष D1 M4 पुरन्दरमिदं वाक्यम् —ᵈ) D6 सान्त्वयन् (for सानुनया) D1.7 सानुनय मब्रवीत् Ñ2 V1-3 B1.3 D1.10.11 उवाच भृशदुःखिता, V4 अथोवाचदिति दुःखिता, B2(before corr as in Ñ2) वाक्य सा स्वयमब्रवीत, T3 M2 सान्त्वं (T3 °न्त्व) वाक्यमथाब्रवीत, M1 उवाच रघुनंदन

2 ᵃᵇ) D3 [अ]पराधो T1 damaged for भार्ग्य स. Ñ2 V B D10.11 बहुधा, D1(marg as in text) बधाय (for सप्तधा) Ś1 Ñ2 V B D1-3.6.7.9-13 विद्रुतो°, Dt D5.8 शकली°, Cv r g as in text (for विफलीकृत) —ᶜ) Dt D6.8 हि (for ऽस्ति) V3 तं शक्र (for देवेश) —ᵈ) Ś1 D5.8.13 तव कश्चन पुत्रकः Ñ1 V1.4 B2.4 D10.13 भवतः स्व(V1.4 °तो मे)हितैषिण, V2.3 B1.3 D1 M3 तवाप्यरम्(V3 °र्य, D1 °र्यं)हितैषिण, D3.7 तव पुत्रक कश्चन; D11 तव कश्चित्तु पुत्रक

3 ᵃ) Dt D6.8 G1-3 M1.3 त्वम्, D1 om (submetric), Cg as in text (for तु) Ś1 B2 D2.5.6.7.9.11.12 इच्छेयम्; Cg h t as in text (for इच्छामि) ❀ Ck गर्भस्य विपर्यये या विपत्ति तन्निमित्ते प्राप्ते ...कृतं सप्तधा विभागरूपं कर्म तव यथा प्रियं भवति तथा इच्छामि । So also Ct ❀ —ᵇ) Ś1 B2 D2.5.6.7.11.12 भविता (for मम) D5.8 गर्भ (for गर्भे) D13 विपर्यंये, G1 विपर्यये (sic) —ᶜ) G1.2 मरुत, G2 मारुता all Cs as in text (for मरुतां) —ᵈ) Dt D4.6.8.11 T1.2 G1 तेः M1.3 मे (for [इ] मे) Cm cites ᶜᵈ as in text —For 3ᶜᵈ Ś1 B2 D2.5.6.7.11.12 subst.

982* सप्त स्थानानि सर्वेषु मरुतः पालयन्तु ते ।

[D12 मरुतः (for मरुत) B2 संज्ञाता मरुतो ये (for the post half)]

4 ᵃ) B3 D3.11 °स्कंधान्, D1 °स्कंधान् (for वातस्कन्धा) Ś1 B2 D2.3.5.7.11.12.13.14 सदा, Ck t as in text (for इमे) B3 T1.2 G1 पुत्र, D5 सुता, D13 सर्वे, Ck t as in text (for सप्त) —ᵈ) Ś1 B2 D2.3.5.7.11.12.13 मम T3 दिवि (for दिवि) Ś1 Dt D6.8.13 Ct पुत्रक (for °का) —ᶜ) Ś1 B2 D2.5.6.7.11.12 महतश्चरि, M1 मारुता दिवि (for मारुता इति) Cg h as in text (for ᶜ) —ᵈ) Ś1 B2 D2.11.12 M3 महाबला (for ममात्मजा) D2.5.7 महाबलपराक्रमा, Ck as in text (I r ᵈ) —For 3 and 4 Ñ1 V B1.3.4 D1.10.13 M3 subst while B2 ins. after 6

983* एवं गतेऽपि वत्स त्वं प्रियं मे कर्तुमर्हसि ।
इमे ते सप्तका सप्त मरुतो नाम विश्रुता ।
चरन्त्वाकाशका सप्त वातस्कन्धेषु सप्तसु ।
सहैभिरिमे पुत्रैस्त्वं मरद्भिर्देहि शासनात् ।

[(l. 1) V3.4 °ते वत्स (by transp) V1 B3 D1 M3 पितु(B2 पुत्र)वत्स B1 °वत्स (for ऽपि वत्स त्वं) —(l. 2) D13 सप्तभिः (for सप्तका) V1 मरुधा, B3 M3 मारुता (for मरुतो) M3 इति (for नाम) —(l. 3) V2 [आ]काशगा (for [आ]काशका) V1 B1.3 D1 M3 इष्ट (for सप्त) —(l. 4) Ñ2 सहैभिर्, V2 सहैभिर्, V4 B3 सह तैर्, D13 सहभिर् (for सहैभिर्) Ñ2 V2 पुत्र त्व V4 त्रिप (sic) (for त्वं) D1 त्वं हि तत् राजतो (for the post half)]

5 B2 repeats 5ᵃᵈ after 6 (after 983*) —ᵃ) T1 partially damaged. V2-4 B(B2 second time) D1.10.11.13 M3 ब्रह्मलोके, Ck as in text (for °लोकं) Ñ2 V B(B2 second time) D1.3.7.10.13 T2.3 M3 चरतु; D3 चरेतु, D6 चरति, Cg as in text (for चरतु) Ñ2 V1 B3 D2.5 [ए]क (with hiatus); V2.3 B2(second time) 4 D1.13 M3 [ए]क (with hiatus); Ct as in text (for [ए]क) —ᵇ) Ñ2 V2-4 B (B2 second time) D1.10.13 M3 इन्द्रलोके ❀ Ct इन्द्रलोकमिति प्रचुर पाठ । ❀ Ñ2 V B (B2 second time) D1-3.10.13 M3 तथा परो T3 तदा° G1.2 M1 तथा° (for तथापर) —Ñ1 V B1.3.4 D1.10.13 M3 om 5ᶜᵈ —ᶜ) Ś1 B2 D2.5.6.7.11.12 दिवि(D5 °वं) न्वायुर, Dt D6.8 Ct दिव्यवायुर, Cg k as in text (for दिवि वायुर) B2 इह (for इति) —ᵈ) Ś1 B2 D2.5.6.7.11.12 तृतीयस्तु G1.2 महायशा (for °यशा)

चत्वारस्तु सुरश्रेष्ठ दिशो वै तव शासनात् ।
संचरिष्यन्ति भद्रं ते देवभूता ममात्मजाः ।
त्वत्कृतेनैव नाम्ना च मारुता इति विश्रुताः ॥ ६

तस्यास्तद्वचनं श्रुत्वा सहस्राक्षः पुरंदरः ।
उवाच प्राञ्जलिर्वाक्यं दितिं बलनिषूदनः ॥ ७

सर्वमेतद्यथोक्तं ते भविष्यति न संशयः ।
विचरिष्यन्ति भद्रं ते देवभूतास्तवात्मजाः ॥ ८

एवं तौ निश्चयं कृत्वा मातापुत्रौ तपोवने ।
जग्मतुस्त्रिदिवं राम कृतार्थाविति नः श्रुतम् ॥ ९

एष देशः स काकुत्स्थ महेन्द्राध्युषितः पुरा ।
दितिं यत्र तपःसिद्धामेवं परिचचार सः ॥ १०

इक्ष्वाकोस्तु नरव्याघ्र पुत्रः परमधार्मिकः ।
अलम्बुषायामुत्पन्नो विशाल इति विश्रुतः ॥ ११

G 1 48 14
B 1 47 1
L 1 43 1)

---

6 ^{a}) D2 3 च (for तु) Ś1 D5 12 T1 नरश्रेष्ठ (for सुर°) —Ś1 reads 6^{cdef} twice (^{f} second time in marg) D5 7 12 repeat 6^{cd} after 6^{ef} —^{c}) B2 D7 (second time) विचरिष्यंति, D5 (second time) विचरति (submetric) T2 M1 2 सचरिष्यंतु (for सचरिष्यन्ति) —^{d}) Ś1 Dt D2 3 5 7 8 11 12 (Ś1 D5 7 12 second time) कालेन हि, D4 14 देवरूपा (for देवभूता) D2 महाबला (for ममात्मजा) Ś1 D5 7 12 (all first time) देवरूपा महाबला —After 6^{cd} B3 ins

984* मभूतप्रभाना पुत्रा इमे ते सहितास्त्वया ।
—G2 M2 om (hapl) 6^{e}-8 D2 3 8 12 om 6^{ef} —^{e}) Ś1 (first time) °ते देव, G2 °ते न च (for त्वत्कृतेनैव) Ś1 (first time second time as in D1) B2 D5 7 12 मरुत, Dt D3 8 °नै, D4 G1 2 M1 °तु (for नाम्ना च] —^{f}) D4 मरुता (for मारुता) Ś1 (first time) B2 D5 7 12 इति नाम्ना(Ś1 स्थानात्) च(B2 तु) विश्रुता —For 6 Ñ2 V B(except B2) D1 10 13 M4 subst while B2 ins after the repetition of 5^{ab}, D11 ins 1 2 and 3 after 6^{cd}

985* दिक्षु चैतासु सर्वासु विचरन्तु तवाज्ञया ।
दिव्यमूर्तिधरा भूत्वा मरुतोऽमृतभोजना ।
तवैवाज्ञाकरा शक्र कुर्वन्त्वेतद्वचो मम ।

[(l 1) V3 4 B1 चैवासु D1 M4 सर्वासु (for चैतासु) D1 M4 चैवान्ये (for सर्वासु) D1 ममात्मजा, M4 महाबला (for तवाज्ञया) —(l 2) D13 वि वि (for दिव्य) B4 देवा (for भूत्वा) —(l 3) B4 (marg also as above) समवातस्करा, D1 ते चैवाज्ञाकरा D1 [इ]ति (for [ए]तद्) D1 M4 प्रिय (for वचो) D11 कुरुष्व वचनं मम (for the post half)]
—After 6 B2 ins 983* thereafter repeats 5^{ab}

7 G2 M2 om 7 (cf v l 6) —^{a}) D11 तस्य (sic) V3 तु (for तद्) —T1 partially damaged for ^{b} —^{c}) Ñ2 V B D1 10 13 M4 शक्रः प्राञ्जलिभूत्वा वरं —^{d}) D11 निषूदित N2 V B D1 10 11 13 M4 एवमस्त्विति राघव, Dt D6 8 इतीद बलसूदन —After 7 Ñ2 V B D10 11 13 ins D1 M4 ins 1 1 and 2 after 7 subst 1 3 for 8^{ab} and then cont 1 4

986* त्वत्कृतेनैव नाम्ना हि भविष्यन्ति तवात्मजा ।
कथाता मरुत इत्येते दिव्यरूपा ममाज्ञया ।
सर्वमेतद्यथार्थं त्वं करिष्येऽहमशेषतः ।
अमृतप्राशिन पुत्रा इमे ते सहिता मया ।

[(l 1) B2 मत्कृतेन, M4 तत्र तेन (for त्वत्कृतेन) V1 om (submetric) V2 [इ]ति, V3 D1 M4 [ए]ते, V4 B1 2 ते (for हि) D1 चरिष्यति (for भविष्यन्ति) D1 ममात्मजा —V B1 2 om 1 2 —(l 2) D11 ख्यापता (hypermetric) (for ख्याता) D1 M4 [ए]व (for [ए]ते) D1 तवात्मजा (for ममाज्ञया) —D11 om (hapl) l 3 4 —(l 3) V4 यथायुक्त (for यथार्थं त्वं) M4 सर्वशय (for अशेषत) —(l 4) V2 सर्वे ते, V4 इत्येते, D13 ते इमे (by transp) (for इमे ते)]

8 G2 M2 om 8 (cf v l 6) —^{a}) D1 एव (for एतद्) —^{b}) V4 करिष्ये च (for भविष्यति) —For 8^{ab}, D1 M4 subst 1 3 of 986* —D2 3 8 12 om 8^{cd} —^{c}) G1 M1 विचरिष्यंतु, Cg as in text (for °ष्यन्ति) —^{d}) Dt D4 6 T1 M3 देवरूपास्, D8 दिव्यरूपास्, D2 यमुखस्ते (for देवभूतास्) —For 8^{cd} Ñ2 V B D1 10 11 13 M4 (except D1 M4 all read before 8^{ab}) subst

987* विचरिष्यन्ति लोकांस्त्रीन्निर्भया विगतज्वरा ।
निर्वृत्ता भव भद्रं ते करिष्ये वचनं तव ।

[(l 1) D1 अभया (for निर्भया) —(l 2) V4 B1 D1 निवृत्ता (for निर्वृत्ता) M4 निवर्तय ततो मन्युं (for the prior half)]

9 Ś1 reads 9^{ab} in marg —^{b}) D5 12 मातृ (for माता) Ś1 तपोवनं, Ñ2 V B D1 10 13 M4 परस्पर (for तपोवने) —^{d}) Cg k न (as in text) D11 विश्रुत, G1 2 विश्रुत (for न श्रुतम्)

10 D2 3 5 7 12 om 10 Ś1 reads 10^{ab} in marg —^{b}) T1 missing from द्या on a damaged fol V2 om स (submetric) —^{b}) D11 महेंद्र पाकशासन —^{c}) V1 दितिर्यत्र, D11 दितिपुत्र (sic) (for दितिं यत्र) D1 वपस्यतीम् (for तप सिद्धाम्) —^{d}) D1 एना (for एवं) D6 परिचरद्धि (archaic) (for परिचचार) —After 10 D1 reads 12 while B3 ins

988* पुत्रस्थानं महापुण्यं मुनीनां प्रीतिवर्धनम् ।,
whereas D1 reads 989* after 10

11 Ś1 reads 11 in marg —^{a}) Ñ2 V B (B3 marg also as in D5) D1 3 10 13 M4 इक्ष्वाकोर्यत्र(V3 B1-3

C 1 48 14 B 1 47 12 L 1 43 14 तेन चासीदिह स्थाने विशालेति पुरी कृता ॥ १२
विशालस्य सुतो राम हेमचन्द्रो महाबलः ।
सुचन्द्र इति विख्यातो हेमचन्द्रादनन्तरः ॥ १३
सुचन्द्रतनयो राम धूम्राश्व इति विश्रुतः ।
धूम्राश्वतनयश्चापि सृञ्जयः समपद्यत ॥ १४
सृञ्जयस्य सुतः श्रीमान्सहदेवः प्रतापवान् ।
कुशाश्वः सहदेवस्य पुत्रः परमधार्मिकः ॥ १५
कुशाश्वस्य महातेजाः सोमदत्तः प्रतापवान् ।
सोमदत्तस्य पुत्रस्तु काकुत्स्थ इति विश्रुतः ॥ १६
तस्य पुत्रो महातेजाः संप्रत्येष पुरीमिमाम् ।
आवसत्परमप्रख्यः सुमतिर्नाम दुर्जयः ॥ १७
इक्ष्वाकोस्तु प्रसादेन सर्वे वैशालिका नृपाः ।
दीर्घायुषो महात्मानो वीर्यवन्तः सुधार्मिकाः ॥ १८

D1 ₃ ₁₂ °स्त्र, V₁ °श्चैव) राजर्षे D₃ ₅ ₇ ₁₁ ₁₂ विश्वगायोस्तु (D₃ °ध) काकुत्स्थ —ᶜ) Ś1 V₃ D1 ₃ ₆ ₈ ₁₂ ₁₄ S (except T1) अलम्बुसायाम् —ᵈ) V1 B₃ D1 विशालो नाम Ś1 D₃ ₁₂ न श्रुत, V1 धार्मिक (for विश्रुत)

12 T₃ G₄ om (hapl) 12–14ᵇ V M₃ om 12 D₉ reads 12 after 10 —ᵃᵈ) T1 विशाला च, M₃ विशाले तु, Ct as in text (for विशालेति) Ck t कृता (as in text) Ś1 B D₃ ₅ ₆ ₁₁ ₁₃ तेनैव निर्मिता राम (D11 °जन्) वैशाली (D₃ विसाला, D11 वैशाला) नगरी शुभा (Ś1 शुचि, D₁₃ पुरा) —For 12 D1 subst and reads after 10

989* तेषा द्विविसुताना यो विश्वगायुरभूत्तत ।
तत्सुतेन विशालेन विशालेयं पुरी कृता ।

13 T₃ G₃ om 13 (cf v l 12) —ᵃ) D1 विशालस्य च (hypermetric) D₅ ₆ विशालास्य (for विशालस्य) B₃ (m also) ₄ D₃ (also as in text) राजा, D11 रा* (for राम) —ᵇ) T1 missing चन्द्रो महा on a damaged fol Ñ₃ V1 ₃ ₄ B D₁₃ ₁₄ M₃ [ऽ]भवनृप (for महाबल) V₃ महेंद्रोप्यभवन्नृप —ᶜ) B₃ इव (for इति) —ᵈ) Ś1 Ñ₃ V B D₃ ₅ ₆ ₁₀–₁₃ हे (Ñ₃ V₃ D11 ₁₃ हे) मचन्द्र (D₃ °द्रो, D₃ °द्रा) महायशा , D1 M₄ हेमचन्द्र सुतोभवत्

14 T₃ G₄ om 14ᵃᵈ (cf v l 12) —ᵃ) V₃ सुचंद्र स्यात्मजो D1 घासीद्, M₄ [ऽ]प्यासीद् (for राम) —D13 om (hapl ? cf v l Ñ₂ for ᵈ) 14ᵇᶜ —ᵈ) Ś1 D₃ ₆ ₁₃ धूम्राश्व, D₆ धूम्राख्य, D10 धुम्राधर (hypermetric) D11 धूम्राक्ष (for धूम्राश्व) —D10 om (hapl cf v l Ñ₂ for 15ᵇ) 14ᶜ–15ᵇ —ᶜ) Ś1 धूम्राश्व ; D₃ ₆ ₁₁ ₁₃ धूम्राक्ष, D₆ धूम्राख्य (for धूम्राश्व) G₄ -तन* Ñ₃ B₃ -तनयो राम —ᵈ) B₃ D₃ ₆ सजय Ñ₃ V B D₁₃ M₄ समजायत (for समपद्यत) Cg as in text (for ᵈ)

15 D₁₆ om 15ᶜᵈ (cf v l 14) —ᵃ) B₃ D₃ ₆ सञ्जयस्य Ś1 G₃ M₁ राम Ñ₃ V₃ ₄ B चासीत्, V1 ₃ M₃ स्वासीत् (for श्रीमान्) —ᵇ) Ñ₃ V1 ₃ ₄ B D₁₃ M₄ स्वर्गेद्री (Ñ₃ B₃ °श्री) पीति विश्रुत (V₃ न श्रुत), V₃ स्वर्द्रेवा विरेति श्रुत , D11 सदेव इति विश्रुत , T₃ सहदे* * * * वान् (fol. damaged) —D₁₆ om (hapl) 15ᶜᵈ —ᶜ) D₃ ₅ ₆ ₇ ₉ ₁₁ ₁₃ कृशाश्व ; G₃ M₁ भृशाश्व (for कुशाश्व) —ᵈ) T1 damaged for धार्मिक —For 15ᶜᵈ, Ñ₃ V B D₁₃ M₄ subst

990* स्वर्णष्ठीविसुतश्चापि कृशाश्व इति विश्रुत ।

[Ñ₃ B₃ स्वर्णश्रोवि°, V₁ स्वर्णष्ठी*°, V₃ स्वर्द्धशावि°, M₄ सुवर्णष्ठीवितनय (for the prior half)]

16 ᵃ) Ñ₃ V B D₃ ₅ ₆ ₇ ₁₁ ₁₃ कृ°, T1 damaged G₃ M₁ भृ°, M₁ कुश्वा° (for कुशाश्वस्य) —D₁₃ om (hapl) 16ᵇ–17ᵃ —ᵇ) D₉ सोमदत्त Ñ₃ V1 ₃ B D₁ ₁₀ ₁₃ M₄ सोमदत्तसुतोभवद्, V₃ ₄ सोमदत्तोभवत्सुत —ᶜᵈ) Ñ₃ V B D₁ ₁₀ ₁₃ M₄ काकुत्स्थ, D₅ °स्थ, M₃ पुत्रोभूत् (for पुत्रस्तु) Ñ₃ V B D₁ ₁₀ ₁₃ M₄ सुतोभूत् (for काकुत्स्थ) D₇ ₁₁ काकुत्स्थ पुत्रस्तु (by transp) Ś1 Ñ₃ V B D₁–₃ ₅ ₇ ₁₀ ₁₁ ₁₃ M₄ जनमेजय (for इति विश्रुत)

17 D₁₃ om 17ᵃ (cf v l 16) D₉ om (hapl) 17 —ᵃ) Ñ₃ D1 [ऽ]थ काकुत्स्थ, V B₁ ₃ ₄ D₁₀ M₄ [ऽ]थ काकुत्स्थ, B₃ नरव्याघ्र, D₆ महातेज, D₁₃ च काकुत्स्थ (for महातेजा) —ᵇ) D11 सप्रत्येव, M₃ सप्रतीह (for सप्रत्येष) Ñ₃ V B D₁ ₁₀ ₁₃ पात्येता (V₃ °ना, B₃ यस्यैषा, B₃ पास्यतां, B₄ पाक्षिता, D1 पातीमा, D₁₃ प्रासिता) साप्रतं पुरीं —ᶜ) D₄ G₁ आवसत् (G₁ °न्), T₂ ₃ अवसति, G₃ अवसन् (for आवसति) Ś1 D₃ ₅ ₇ ₉ ₁₁ ₁₃ अध्यास्ते नरशार्दूल, Ñ₃ V B D₁ ₁₀ ₁₃ धर्मात्मा नर (D₁ नृप) शार्दूल, D1 D₃ ₆ आ (D1 अ) वसत्परमप्रख्य , M₄ निवसत्यरिशार्दूल —ᵈ) Ś1 V₃ D₁₃ प्रमितिर्, Ñ₃ V₃–₅ B D₃ ₅ ₆ ₇ ₁₁ प्रमतिर् , D₆ सुमितिर् (for सुमतिर्) D₆ नर (for नाम) Ñ₃ V B D₁ ₁₀ ₁₃ वीर्यवान्, D₁₃ स दुर्जय (hypermetric) D₁₄ T1 G₁ विश्रुत (T1 °त), T₃ M₄ नामत (for दुर्जय)

18 B₃ (marg) repeats 18ᵃ as in Ś1 —ᵃ) Ś1 D₃ ₆ ₇ ₁₁ ₁₃ विश्वगायो ; Ñ₃ V1 ₃ ₄ B D₁ ₁₀ ₁₁ इक्ष्वाकव , V₃ ऐक्ष्वाकव (for इक्ष्वाकोस्तु) Ñ₃ V B D₁ ₁₀ ₁₁ सर्वे एव (V₃ °ते) ; M₄ प्रभावेन (for प्रसादेन) —ᵇ) Ñ₃ V B D₁ ₁₀ ₁₁ यथाता (for सर्वे) Ñ₃ V₃–₄ B₃–₄ D₁ ₁₀ ₁₁ वैशालका (D₁ °ला), Cg k t as in text (for वैशालिका) M₁ नरा (for नृपा) Ś1 D₃ ₆ ₇ ₁₁ ₁₃ विशाला सर्वपार्थिवा —ᶜ) B₄ महावीर्यो (for महात्मानो) —ᵈ) Ñ₃ V B D₁ ₁₀ ₁₁ M₄ महाबला , T₃ सु * * * (for सुधार्मिका)

इहाद्य रजनीं राम सुखं वत्स्यामहे वयम् ।
श्वः प्रभाते नरश्रेष्ठ जनकं द्रष्टुमर्हसि ॥ १९
सुमतिस्तु महातेजा विश्वामित्रमुपागतम् ।
श्रुत्वा नरवरश्रेष्ठः प्रत्युद्गच्छन्महायशाः ॥ २०
पूजां च परमां कृत्वा सोपाध्यायः सबान्धवः ।
प्राञ्जलिः कुशलं पृष्ट्वा विश्वामित्रमथाब्रवीत् ॥ २१
धन्योऽस्म्यनुगृहीतोऽस्मि यस्य मे विषयं मुने ।
संप्राप्तो दर्शनं चैव नास्ति धन्यतरो मम ॥ २२

G 1 48 24
B 1 47 22
L 1 43 24

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे षट्चत्वारिंशः सर्गः ॥ ४६ ॥

19 ᵃ) Ñ2 इति (for इह). V3 चैव, D1 D3 6 एको (for राम). —ᵇ) T2 सुखो (for सुख) D1 D6 स्वस्यामहे, Cg as in text (for वत्स्यामहे) G3 M1 निशां (for वयम्) Ś1 D3 5.6.7 11 13 वत्स्याम सु (Ś1 D11 13 सु) सुखं (Ś1 °खा) वय —ᶜ) V3 B4 D1 सुप्रभाते Ñ2 V B D1 10.13 M4 सु (V4 स) जनक (for नरश्रेष्ठ).—ᵈ) Ñ2 V B D1 10 M4 ध्रुवं (M4 वयं) द्रक्ष्याम (V4 B4 D10 °मि) राघव, D13 द्रक्ष्याम ध्रुवमेव हि.

20 ᵃ) Cg सुमतिस् (as in text) Ś1 D3 5 7 13 अथासौ प्रम (Ś1 °मि) ती राजा, Ñ2 V B D1 10 11 13 प्रम (D1 11 °मि) तिस्तं (V2 4 B2 °स्तु) तत (D1 मुनिं) श्रुत्वा —ᵇ) B1 T3 (before corr) उपागम [—ᶜᵈ) Ś1 D3 5 7 13 पुरा प्रत्युद्ययौ तदा, D1 स्वपुरात्प्रत्ययौ तदा (for ᵈ) Ñ2 V B D1 10 11 13 M4 प्रत्युद्गम्य महात्मानं पूजयामास पार्थिव (D1 M4 वीर्यवान्)

21 ᵃ) D6 गत्वा (for कृत्वा) Ñ2 V B D1 10 11 13 M4 पाद्या (D11 पद्मा) र्घ्य सनदानेन —ᵇ) Ñ2 V1 2 B D10 13 सोपाध्यायपणस्तदा (Ñ2 B3 4 D10 °था) —ᶜ) Ñ2 V1 3 B1–3 D10 13 M4 दैवं, V3 4 D1 चैव, B4 दैव D3 1 दृष्ट्वा, D11 M2 दृष्ट्वा (for पृष्ट्वा) —ᵈ) T1 damaged up to म Ñ2 V B D1 10 13 M4 पृष्ट्वैव वाक्यमयवीत्

22 ᵃ) Ñ2 V1 3 4 B D10 13 पूतो, V2 D1 प्रीतो, Cg as in text (for धन्यो) Ñ2 V B1 3 4 D10 [अ]नुगृहीतश्च. —ᵇ) B1 पश्य (for यस्य) D1 विषये, D11 [s]प्रियो (for विषयं) —ᵈ) V2 D13 °तमो, D1 धर्म°, Ck as in text (for धन्यतरो) Ś1 D3 4 5 11 T1 G3 4 M मया (for मम) —*After 22*, Ś1 Ñ2 V2 B2–4 D1–3 4 7 10–13 ins.

991* अद्य मे सफलं जन्म सवृत्तश्च मनोरथ ।
यस्त्वा कुशलिनं ब्रह्मन्पश्यामि समुपागतम् ।

[(1 1) D11 सम्भवश्, D13 सपूर्णश् (for संवृत्तश्) —(1. 2) Ś1 D3 5 7 11 यत् (for यत्)]

Colophon D3 1 5 7 11 13 om (cont the sarga) —*Kanda name* Ś1 om Ñ2 V2 3 B D10 आदि°, D1 अयोध्या° —After Kanda name D1 ins याज्ञवल्क्ये. —*Sarga name* Ñ2 V B D10 प्रमतिसमागम, D1 lacuna. —*Sarga no* (figures words or both) V2 4 B1 4 om. Ś1 D1 D4 5 11 S 47 Ñ2 B2 3 D10 13 48 D6 50 D12 इत्याय—यणे—कांडे—समागमो— —After colophon, T2 G1 2 4 M3 conclude with श्रीरामाय नमः, G3 श्रीमते रामानुजाय नमः.

४७

G 1 49 1
B 1 48 1
L 1 44 1

पृष्ट्वा तु कुशलं तत्र परस्परसमागमे ।
कथान्ते सुमतिर्वाक्यं व्याजहार महामुनिम् ॥ १
इमौ कुमारौ भद्रं ते देवतुल्यपराक्रमौ ।
गजसिंहगती वीरौ शार्दूलवृषभोपमौ ॥ २
पद्मपत्रविशालाक्षौ खड्गतूणीधनुर्धरौ ।
अश्विनाविव रूपेण समुपस्थितयौवनौ ॥ ३
यदृच्छयैव गां प्राप्तौ देवलोकादिवामरौ ।
कथं पद्भ्यामिह प्राप्तौ किमर्थं कस्य वा मुने ॥ ४
भूषयन्ताविमं देशं चन्द्रसूर्याविवाम्बरम् ।
परस्परस्य सदृशौ प्रमाणेङ्गितचेष्टितैः ॥ ५
किमर्थं च नरश्रेष्ठौ संप्राप्तौ दुर्गमे पथि ।
वरायुधधरौ वीरौ श्रोतुमिच्छामि तत्त्वतः ॥ ६
तस्य तद्वचनं श्रुत्वा यथावृत्तं न्यवेदयत् ।
सिद्धाश्रमनिवासं च राक्षसानां वधं तथा ॥ ७

47

☞ Ñ1 missing Sarga 47 (cf v l I 33 8) D3 5 6 9 12 13 continue the previous sarga

1 a) D1 12 दृष्ट्वा (for पृष्ट्वा) B1 च (for तु) Ñ2 B D13 प्रश्न, D1 पृष्ट्व, D7 चैव (for तत्र) V D12 कुशलप्रश्नं — b) Ñ2 V B D1 10 12 M4 परस्परमशोषत Cm as in text —Ñ2 reads 1cd in marg — c) Ś1 D3 12 प्रमितिर् (D1 °ह्), Ñ2 V B D2 3 6 7 10 12 (all except D2 here and below) प्रमतिर् (D2 3 6 7 12 °र्), M4 नृपतिर्, Cm t as in text (for सुमतिर्) Ñ2 V B D1 10 M4 उत्र (for वाक्य) — d) D8 महामुनि । D9 * * मुनि Ñ2 V B D1 10 12 M4 विश्वामित्रमभाषत (D1 °पृष्टत), Cm as in text

2 a) T1 damaged partially for a Ñ2 V B D1 10 M4 भगवन्, D12 भवत (for भद्रं ते) — b) Ñ2 V B D1 10,12 M4 कुश कस्य च (D1 °श्रन [sic]) शास मे (M4 सत्तम) —After 2ab, Ñ2 V B D1 (om 2c–3) 10 11 12 M4 (owing to om from 2c–5) read 992* —M4 om 2c–5 — c) Ñ2 V B D10 12 सिंहर्षभ, Cm g k t as in text (for गजसिंह) T2 -गतिर् (sic) V2 वीर B1 (marg also) गजसिंहर्षभगती — d) Ś1 Ñ2 V B (B1 marg also -समविक्रमौ) D2 3 4 7 9–13 -वृषभाविव

3 D1 M4 om 3 (cf v l 2) — a) Ñ2 D2 G1 पत्राक्षौ, Cm g t विशालाक्षौ (as in text) — b) D2 G1 Cg -तूणधनुर्धरौ (G2 °र [sic]) Ś1 Ñ2 V B D2 3 6 7 9–13 वरायुध (B1 2 °शर)धरं शुभौ, Cg as in text — d) V2 यौवनौ G2 यौवन (sic), Cm g k t as in text (for -यौवनौ)

4 M4 om 4 (cf v l 2) — a) Ś1 Ñ2 V B D2–4 6 9–13 क्षितिं D1 D6 8 M4 (after corr ... as in text) [इ]व°, D4 11 T3 [प्र]व स, Cg as in text (for [इ]च्छ[ग]ां) — b) M3 दृष्टलोकाद् V4 D12 इह (for इव) V2 V3–5 B2–4 D2 10 11 12 [आ]गतौ, Cm g t as in text (for [अ]मरौ). —D1 om 4cd — c) T3 कथ्यता Cg t as in text (for कस्य वा) D12 मुनी, T1 मुने (for मुने)

5 M4 om 5 (cf v l 2) — a) T1 damaged for भूषय Ñ2 B2 D10 इमौ, D2 इद (sic) (for इमं) B1 वेश (for देश) — b) Ś1 Ñ2 B2 D3 10 12 सूर्यचन्द्राव् (by transp) —D1 om 5cd — c) Ś1 D1 D2 3 6 9 11 13 T1 परस्परेण, Cm °स्य (as in text) — d) Ś1 Ñ2 V1–3 B1 2 D2 7 11 12 स्थिति (for [इ]ङ्गित) D4 -चेष्टितौ V1 B3 4 D2 6 9 13 प्रमाणस्थितिचेष्टितौ (D6 [after corr] °तैः) Cm g t as in text.

6 D2 3 5 7 9 13 om Ś1 reads 6ab in marg — a) Ś1 °श्रेष्ठः D11 T G1 2,3 मुनिश्रेष्ठ (for नरश्रेष्ठौ) —For 6ab, Ñ2 V B D1 10,12 13 M4 subst and read after 2ab

992* किमर्थं च त्वया सार्धं रमेते देवरूपिणौ ।

[V3 B1 4 भ्रमेते V4 भ्रमतो D1 M4 चरतौ (for रमेते)]

—D1 M4 om 6cd — c) Ñ2 B1 (before corr, marg as in text) 3 D10 [अ],वर (for -[आ]युध) V2 परस्पर वरौ वीरौ

7 a) Ñ2 V B D1 10 13 M4 [ए]तद् (for तद्) — b) B1 °वृत्ति, D1 °वत्तं, D13 °वत्तं, G2 यथातत्त्वं (for °वृत्तं) D8 निवेदयत्, D13 विश्वामित्रो महामुनि । Cm k t as in text. —After 7ab, D12 ins

993* निवेदयच्च रामस्य कर्म चाद्भुतकर्मणः ।

while G2 M1 ins

994* अयोध्याधिपतेः पुत्रौ राज्ञो दशरथस्य हि ।
मम यज्ञसमाप्त्यर्थमागतौ रामलक्ष्मणौ ।

—D1 D4 4 om 7cd — c) Ś1 Ñ2 V B1 2 D1 2,3,7 9 12 -कार्यं चैव (for निवासं च) — d) Ñ2 V B °ष्य स । D2 ष ते वधं D4 T2 G1 2 M1–3 Cm च तद्वधं, T1 °यथा (for वधं तथा) Ś1 D6 11 13 राक्षसानां वधमेव च, D2 3 7 9 राक्षसानां च (D4 6 हि) वधं हि च (D6 ते)

विश्वामित्रवचः श्रुत्वा राजा परमहर्षितः ।
अतिथी परमौ प्राप्तौ पुत्रौ दशरथस्य तौ ।
पूजयामास विधिवत्सत्कारार्हौ महाबलौ ॥ ८

ततः परमसत्कारं सुमतेः प्राप्य राघवौ ।
उष्य तत्र निशामेकां जग्मतुर्मिथिलां ततः ॥ ९

तां दृष्ट्वा मुनयः सर्वे जनकस्य पुरीं शुभाम् ।
साधु साध्विति शंसन्तो मिथिलां समपूजयन् ॥ १०

मिथिलोपवने तत्र आश्रमं दृश्य राघवः ।
पुराणं निर्जनं रम्यं पप्रच्छ मुनिपुंगवम् ॥ ११

श्रीमदाश्रमसंकाशं किं न्विदं मुनिवर्जितम् ।
श्रोतुमिच्छामि भगवन्कस्यायं पूर्व आश्रमः ॥ १२

तच्छ्रुत्वा राघवेणोक्तं वाक्यं वाक्यविशारदः ।
प्रत्युवाच महातेजा विश्वामित्रो महामुनिः ॥ १३

हन्त ते कथयिष्यामि शृणु तत्त्वेन राघव ।
यस्यैतदाश्रमपदं शप्तं कोपान्महात्मना ॥ १४

G I 49 14
B I 48 14
L I 44 13

---

8 T1 partially damaged for ° —[b]) D1 D3 विस्मित (for हर्षित) Ś1 D2.3.5.7.11.12 विस्मित स (D3 °तत्र) महायशा (D11 °मुनि) Ñ2 V B D1 (m also as in Ś1) 10 13 M4 प्र(D13 M4 सु)मतिर्भूत्वा(M4 °र्द्व)विस्मित (V1 °स्मय, V2 °स्मितं) —[c]) D1 अतिथीन्, D6 T3 अतिथि (both sic) Ñ2 V1-3 B D1.10.13 M4 पूजयामास, D1 D6 Ct परमौ°, T1 G4 M2 परम° (for परमौ प्राप्तौ) Ś1 V2 D2.3.4.7.12 बभूव दृष्ट्वा सदृशौ (V4 सदृश) D11 बभूव सत्कारार्हौ —[d]) Ś1 वै, Ñ2 B3 D10 तु, Ct as in text (for तौ) —Ñ2 V B D1.10.13 M4 om 8[cd] —For 8[cd], Ś1 D2.3.5.7.11.12 subst

995* अथ तौ पूजयामास नृपतिः स यथाविधि ।

[D11 अतिथी पूजयामास (for the prior half [=8[c] in Ñ2])]

—After 8 D4 ins श्रीरामाय नम

9 [a]) B1 प्रथम (for परम) D12 -सकाश (sic) (for -सत्कार) —[c]) Ś1 D3 M4 स्थुष्य, D5 स्थूषुस् (sic) D7 स्युष्य, Cg k as in text (for उष्य) Ñ2 V B D10.13 उषित्वा च (V1 तु) निशां तत्र, D1.11 उषित्वा रजनी (D11 तु निशा)मेकां, G1-3 M1 ऊषतुस्ता° —[d]) M3 मिथुलां Ś1 D2.3.5.7.12 तदा, Ñ2 V B D1.10 M4 प्रति, D13 पुरीं, Cg as in text (for ततः)

10 [a]) Ś1 D5.11.12 दृष्ट्वा तु, D13 ते°, Cg तान्° (for तां दृष्ट्वा) Ñ2 V B D1.10.13 M4 दूरत (for मुनय) —[b]) Ś1 D2.5.7.11.12 शुभां पुरीं (by transp) —[cd]) T1 damaged for ति शंसन्तो मि Ś1 D5 सदृष्ट्वा, D2.3.7.11.12 सं (D5 त) हृष्टा (for शंसन्तो) D3.7 प्रत्य (D3 °*) पूजयन् Ñ2 V B D1.10.13 M4 मु (B1 म)नयो हृष्टमनस शशंसु साधु साध्विति ।

11 [a]) Ś1 Ñ2 V B D2.3.5.7.10-13 तमिमं (for तत्र) —Note hiatus between [a] and [b] —[b]) Ś1 Ñ2 V B3.4 D2.3.5.7.10-13 प्रेक्ष्य, B1 वीक्ष्य B2 प्राप्य, Cm g k t as in text (for दृश्य) D1 दृष्ट्वा रम्याश्रमं पुन, M4 दृष्ट्वा राम स्वाश्रमं —[c]) D6 निर्जित (for निर्जनं) Ś1 D2.3.5.7.11.12 चैव, G1.3 राम (for रम्यं) —[d]) Ś1 D2.3.5.7.11.12 पप्रच्छाथ महामुनिं

12 [a]) D1 D6 इदम्, Cm g as in text (for श्रीमद्) —[b]) D5 M3.4 इद, G2 M1 न्विदं, Cm g t as in text Ck न्विम (for न्विदं) G4 वर्जन (sic) (for -वर्जितम्) —For 11[c]-12[b] Ñ2 V B D1.10.13 M4 subst Ś1 D2.3.5.7.11.12 subst l 2 only for 12[ab]

996* पप्रच्छ मुनिशार्दूल किमिदं निर्जनं वनम् ।
श्रीमानरिरुच्छायो मुनिसंघविवर्जित ।

[V1 damaged from निर्जन up to l 2 —(l 1) D1 M4 विमिदं मुनिवर्जित (for the post half) —D1 M4 om l 2 —(l 2) V2 श्रीमा[न] V2 B4 मिदं (for सव)]

—[c]) D1 M4 वनं मनोज्ञ (for श्रोतुमिच्छामि) —[d]) Cg t कस्यायं (as in text) Ś1 Ñ2 V B D2-5.7.10-13 M1 [आ]सीदयम्, G2 [अ]यं पूज(ज्य) (for [अ]यं पूर्व) Ck cites [d] as in text

13 [b]) D3 **° G1 वाक्यविदं वर (for °विशारद) —[c]) T1 damaged up to हा —For 13, Ñ2 V B D1.10.13 M4 subst D11 ins l 4 only after 13

997* इति तस्य वच श्रुत्वा विश्वामित्रोऽभ्यभाषत ।
कथाज्ञो मुनिशार्दूल प्रहसन्वाक्यमुत्तमम् ।
निशामयनतं वीर धर्मज्ञं सत्यवादिनम् ।
रामं कमलपत्राक्षमाभाष्य मधुरं वच ।

[(l 1) D1 M4 राम (for तस्य) V1 damaged from the post half of l 1 up to वाक्य in l 2 —V4 B1 D1 M4 om l 2-3 —(l 2) V2 B3 कथावे V3 B3.4 D13 अभवीष (for उपमम्) —(l 3) V1 B3.4 D10.13 धीर (for वीर) —(l 4) V4 पत्राक्षम् (metathesis) V1 damaged from the post half up to 14[a] M4 वाक्य वाक्यविशारद (for the post half of 13[b])]

14 —[a]) V1 damaged (cf v l 997*) Ñ2 B2 D10.13 अहं, Cm g k t as in text (for हन्त) Ś1 D2.5 कथयिष्यामि —[b]) Ñ2 V B D1.10.13 M4 शृणु यस्यायमा श्रम (V1 damaged up to मा) —[c]) M2 [इ]दम् (for [ए]तद्) Ś1 D2.3.5.7.11.12 यथायमाश्रम (D2 alleg for यमाश्रम ink spread) पूर्वं (D1 पद) Ñ2 V B D10.13 M4 यथा शून्यो भवधार्य (D13 यथा चार्ये, M4 °दर्य), T3 यस्येदमा

G 1. 49. 15　B 1. 48. 15　L 1. 44. 14

गौतमस्य नरश्रेष्ठ पूर्वमासीन्महात्मनः ।
आश्रमो दिव्यसंकाशः सुरैरपि सुपूजितः ॥ १५
स चेह तप आतिष्ठदहल्यासहितः पुरा ।
वर्षपूगान्यनेकानि राजपुत्र महायशः ॥ १६
तस्यान्तरं विदित्वा तु सहस्राक्षः शचीपतिः ।
मुनिवेषधरोऽहल्यामिदं वचनमब्रवीत् ॥ १७
ऋतुकालं प्रतीक्षन्ते नार्थिनः सुसमाहिते ।
संगमं त्वहमिच्छामि त्वया सह सुमध्यमे ॥ १८
मुनिवेषं सहस्राक्षं विज्ञाय रघुनन्दन
मतिं चकार दुर्मेधा देवराजकुतूहलात् ॥ १९

धर्म प्रद्यम् —^{d}) Ś1 Ñ2 V B D2.3.5.7.10–12 M3 सह D11 T1.2 क्रोधात् (for कोपात्) Ś1 V2 B4 Dt D1.4.6.8.11.12 Ct महामन, M3 महामुने Cg k as in text (for ^{d})

15 B4 om (hapl) 15^{ab} V1 damaged from त up to है in 998* —^{a}) B1.3 गौतमस्य Ñ2 V2–4 B2–4 D10.11 [आ]श्रम पुण्यो, M1 [आ]श्रम पूर्वम् (for नरश्रेष्ठ) D1 गौतमाश्रमपुण्योयं —^{b}) Ñ2 V2–4 B1–3 D10.11 प्रथमम्, M3 प्रथम (for पूर्वम्) Ś1 D3.5.6.7.11.14 महामुने (Ś1 D3.11 °नै) (for महात्मन) —^{c}) Cg k t दिव्यसंकाश (as in text) Ś1 D3.5.6.7.11.13 आश्रमोस्य महापुण्य —For 15^{cd}, Ñ2 V B D1.10.11 M3 subst, while D11 ins after 15

998* नित्यपुष्पफलोपेतै पादपैरुपशोभित ।
[V1 missing the prior half (cf v l 15) V2 °फलोपेत D1 illeg after फलै]

16 ^{a}) Dt D11 चाप (for चेह) V2 आतिष्ठम्, D1 आतिष्ठ (both sic) D3 सत्ययुगे स आतिष्ठद् —Ś1 reads from प्रहित in 16^{d} up to 17^{a} in marg —V1 damaged from पुरा in ^{b} up to 17^{a}, —^{b}) D3.5.7.16 (here and below) महिल्या Ñ2 V2–4 B D3.5.6.7.10–13 मुनि, T1 तदा (for पुरा) —^{cd}) Cm g k वर्षपूगान्, Ct °नि (as in text) वेङ्कटेश्वर pressed अनेकांश् (for [अ]नेकानि) T1 missing from पु up to य in महायश Ś1 D6.8.14 M3.4 (sup lin, sec m before corr as in text) महायशा Ñ2 V2.4 B D3.5.7.8.10–12 संवत्सरसहस्राणि बहूनि रघुनन्दन —For 16, D1 M3 subst

999* अतप्यत तत पूर्वं वने कृत्वाश्रमं मुनि ।
बहूनि किल वर्षाणि सह पत्न्यानुकूलया ।
[(l 1) M3 तप (for तत) M3 गौतमाश्रमे मुनि (submetric) (for the post half) —(l 2) D1 illeg from कृत्वा up to म in l 1 of 1000*]

D1 M3 cont V1 B2.3 D11 ins after 16

1000* महत्यया रघुश्रेष्ठ तरुणादित्यरूपया ।
ततस्तां सुन्दरीं दृष्ट्वा कामरूपां पुरंदर ।
[V2 om l 1 D1 illeg up to म (cf v l 999*) —(l 2) M3 तस्या दिव्यरूपया (for the post half) —(l 2) V2 तपसाभिरतां, B2 D11 नदव्याश्रमे D1 M3 तामयो (D1 °स्व [sic]) चकमे (for ततस्तां सुन्दरीं) D11 दृष्ट्वा (for दृष्ट्वा) B2 D11 रम्य (B2 °स्य)हृते, D1 M3 धाम° (for कामरूपां) V2 दिव्यरूपां पुरंदर (for the post half)]

—After 16 Ś1 (marg) Dt G1–3 M1.2 (inf lin sec m) ins

1001* कदाचिदिवसे रम्ये ततो दूर (Ś1 °र)गते मुनौ ।

17 Ś1 B2 read 17^{ab} in marg V1 damaged for ^{a} (for Ś1 V1 cf v l 16) —^{ab}) Ñ2 हृ, V2–4 B D3.5.7.10–13 T1 M3 (अ)थ, Dt D4.5 च, D3 तु, D4 om (submetric) (for तु) D3.5.7.11 पुरदर (for शचीपति) Ñ2 V2–4 B D10.11 कामार्तश्चिद्रदर्शी (V2 B1 D10.11 °र्शी) अथ, D11 कामार्त स पुरदर (for ^{b}) D1 M3 अथ तस्य (D1 तस्य), then illeg up to दृ)ता तस्या कामार्तश्चिद्रदर्शिन° —^{c}) Ś1 Ñ2 V B D1 D1–3.4.6.8.10–13 भूत्वा, D1 गत्वा (for अहल्याम्) —^{d}) Ś1 Ñ2 V B Dt D4.5.6.10.13 सो (Dt D6.8.15 अ [with hiatus]) हल्यामिदमब्रवीत् (V1 damaged from दृ up to the prior half of l 2 of 1002*) D1 (with hiatus) अहिल्यामभ्यभाषत,

18 V1 damaged (cf v l 17) Ś1 om (hapl $^{?}$) 18–19^{a} —^{a}) G3 M1 समीक्षते, Ck प्रती° (as in text)

19 Ś1 om 19^{ab} (cf v l 18) —For 18–19^{b}, Ñ2 V (V1 damaged (cf v l 17)) B D1–4.5.7.11–13 M3 subst

1002* ऋतुकालं प्रतीक्ष्योऽपि न प्रतीक्षे सुमध्यमे ।
संगमं प्रतिमिच्छामि त्वयाहमसितेक्षणे ।
मुनिवेषधरं शक्रं सा ज्ञात्वापि परंतप ।

[(l 1) D1 M3 तु (D1 अ)वाप्यहं, D3 °पे (for प्रतीक्ष्योऽपि) D3.5.7.11.13 ऋतुकालप्रतीक्षेति (for the prior half) Ñ2 D10 D10 प्रतीक्ष, V4 प्रतिक्षा (sic) (for प्रतीक्षे) D1 M3 अथ (D1 illeg after अ) up to the end of the line) वा हि सुनिरिमे (for the post half) —(l 2) D3.5.7.8.10.11 तथा सर्व (by transp) D1 M3 इच्छामि त्वया सह (D1 चैव) हत्वारौ (D1 °है) सर्वाङ्गशोभिते —(l 3) D3.5.7.8.10.11 ज्ञात्वा (for शक्रं) V2 damaged from परंतप up to अकरोत् in 20^{a} D1 परं (for परतप) D3.5.7.10.11.13 सहस्राक्षं तथापि सा (for the post half) D1 (marg also) ज्ञात्वापि चक्रे सा दैवराजेति शैलुकात]

—V1 missing ^{cd} D1 illeg for ^{c} —^{c}) B1 G1–3 M1.2 रति, Ck t as in text (for मतिं) —T1 damaged from च up to दु in ^{d} B1 रति च कारयामास —^{d}) Ś1 V2 D1–4 T2 देवराज (V2 D4.5 °जे); D1 M3 सुरराजस्य Ck t as in text (for देवराज)

अथाब्रवीत्सुरश्रेष्ठं कृतार्थेनान्तरात्मना ।
कृतार्थोऽसि सुरश्रेष्ठ गच्छ शीघ्रमितः प्रभो ।
आत्मानं मां च देवेश सर्वदा रक्ष मानद ॥ २०

इन्द्रस्तु प्रहसन्वाक्यमहल्यामिदमब्रवीत् ।
सुश्रोणि परितुष्टोऽस्मि गमिष्यामि यथागतम् ॥ २१

एवं संगम्य तु तदा निश्चक्रामोटजात्ततः ।
स संभ्रमात्त्वरन्राम शङ्कितो गौतमं प्रति ॥ २२

गौतमं स ददर्शाथ प्रविशन्तं महामुनिम् ।
देवदानवदुर्धर्षं तपोबलसमन्वितम् ।
तीर्थोदकपरिक्लिन्नं दीप्यमानमिवानलम् ।
गृहीतसमिधं तत्र सकुशं मुनिपुंगवम् ॥ २३

दृष्ट्वा सुरपतिस्त्रस्तो विषण्णवदनोऽभवत् ॥ २४

अथ दृष्ट्वा सहस्राक्षं मुनिवेषधरं मुनिः ।
दुर्वृत्तं वृत्तसंपन्नो रोषाद्वचनमब्रवीत् ॥ २५

मम रूपं समास्थाय कृतवानसि दुर्मते ।
अकर्तव्यमिदं यस्माद्विफलस्त्वं भविष्यसि ॥ २६

G I 49 27
B I 48 27
L I 44 26

20 ^{a}) Ś1 Ñ2 V2.4 B D1-3.5.7.10.12 M1 अथ(D2 °*) वीच(D1 °वेश) V1 damaged (for अथाब्रवीत्) Ś1 नरश्रेष्ठ, M2(after corr as in text) °ज्येष्ठं (for सुरश्रेष्ठं) —Ś1 D5.11.12 om 20^{bc} —^{b}) Ñ2 V B D2.3.7.10 M4 कृतार्थं(D2.3.7 °र्थः) सा वचस्(V4 °ब्रवीत्)तदा(D2 °था), D1 कृतवास्म वचस्तदा, Cg as in text (for ^{b}) —V2 damaged from 20^c up to हल्या in 21^b —^{c}) V1.4 Dt D2.4.6.8.12.13(after corr) T2.3 G1 M1.3 Ct कृतार्थास्मि (T2 °र्हि) D1 illeg after र्था up to च्छ in ^{d} G4 नरश्रेष्ठ G1 कृतार्थेस्त्वसुरश्रेष्ठ (sic) —^{d}) B2 शीघ्र गच्छ (by transp) D14 illeg from शी up to भो Ś1 D2.3.5.7.12 भरिंदम, Ñ2 V2.4 B D1.10.11.12 अ(B2 न)लक्षित (for इत प्रभो) —Ñ2 V2-4 B1.3.4 D1.10.13 M4 om 20^{cd} —^{e}) D2 देवदेवेश (ditto) —^{f}) Ś1 Dt D2.4.6.8.11.14 T1.3 G1.3(before corr as in text).4 M2.3 सर्वथा Dt D2.3 गौतमात्, D2 मादन (metathesis) (for मानद)

21 V1 missing up to हल्या (cf v l 20) —^{ab}) Ñ2 V2-4 B D1.10.12 तामिद, M2 इदम् Ś1 D2.3.5.7.11.12 सहस्राक्षस्तथयुक्त्वा स्वह(D2.3.5.7 ह्रि [with hiatus], D11 सोऽह)ल्या देवरूपिणीं —^{c}) Ś1 D2.3.5.7.11.12 उवाच (for सुश्रोणि) —D1 illeg from परि up to मि in ^{d} D2 illeg for परितुष्टो D12 [ऽ]पि (for ऽस्मि) D14 T1.2 G1.4 M1.2 परितुष्टोऽस्मि सुश्रोणि (by transp) —^{d}) T1 damaged from गत up to म in 22^a Ñ2 V B D1.10.13 M4 क्षमस्व मे (V1 damaged from स्व up to 22^b) (for यथागतम्)

22 V1 missing ^{ab} T1 missing up to म in ^{a} (cf v l 21) —^{a}) T2 G4 च (for तु) Dt D6.8 M3 तदा (for तथा) Ś1 Ñ2 V B D1-3.5.7.10-12 M4 एवमुक्त्वा ततोऽहल्यां —B2 reads 22^{ab} in marg sec m —^{b}) D4 भयात् (for [उ]टजात्) Ś1 D5.11.12 G3 तदा, B2 मुने (for तत) Ñ2 V2 B1.3.4 D1.10.12 M4 निष्क्रामदुटजान्मुने (B1 °स्तदा, M4 °न्मुनौ) V3-4 निष्क्रम्य उटजान्मुने —V4 D1 M4 om 22^{cd} —^{c}) D1.6.11.13 G2 M1 त्रस्तभ्रम(G1 M1 °भ्रम), Cg k t स संभ्रमात् (as in text) Ś1 D6.13 चरन्, D4 पतद् (for त्वरन्) Ñ2 V1.2 B D2.7.9.10.13 सभ्रमात्त्वरि(Ñ2 °हुरि [sic])ने राम —^{d}) B1.4 गोतम°, D2 om (hapl) (for गौतमं प्रति)

23 ^{a}) Ś1 D2.5.11.12 तु, D6.9.14 T सं (for स) —^{d}) Ś1 D2.3.5.7.11.12 शचीपतिं (for महामुनिम्) —^{e}) G1.3 क्लिष्टं, Cg as in text (for क्लिन्न) —^{f}) D2 -समिधि(sic) Ś1 D2.3.5.7.12 विप्र (for तत्र) —^{h}) T1 damaged from कु up to पु D6 मंकुल (for सकुशं) Ś1 D2.5.7.11.12 पुरुषर्षभ, D2 च सुरर्षभ (for मुनिपुंगवम्)

24 ^{b}) Cg विवर्णवदन Ś1 D2.5.7.11.12 त्रिदशाद भया न्वित, D2 विषादभयमोहित —For 23-24 Ñ2 V B D1.10.13 M4 subst

1003* ददर्श सहसायान्तं गौतमं दीप्ततेजसम् ।
दैवैरपि सुदुर्धर्षं तपोवीर्यबलाश्रयात् ।
पुण्यतीर्थोदकक्लिन्नमाज्यक्लिन्नमिवानलम् ।
समित्कलापं सकुशमाददायापतन्तमाश्रमम् ।
दृष्ट्वैव च तदा वज्री विषादमगमत्परम् । [5]

[(l 1) V1 B2.4 प्रविशन्त ददर्शाथ, V4 स ददर्श समायान्त (for the prior half) —V1 damaged from त in गौतम up to बला in l 2 —D1 illeg after गौतम स up to र in l 2 and gloss इन्द्रो गौतम न्यदर्शं (for the post half) —(l 2) Ñ2 B2 D10 M4 दुराधर्षं D1 वीर्य (for वीर्य) —(l 3) V4 अन्ये (sic) (for आज्य) D1 दीप्यमानमिवानल (for the post half [23^f]) —B1 om l 4 —(l 4) D1 illeg for the prior half after first स V2 ग्रहीत्वागाद (for °मादाय) V1 om (hapl.) या in [आ]यान्तम् Ñ2 V2 B4 D1 आगच्छन्त(B4 °न्त D1 छायात [submetric]) स्व(Ñ2 त) माश्रम M4 सकुशमायान्तमाश्रम (for the post half) —(l 5) D1 M4 त दृष्ट्व (for दृष्ट्वैव च) V4 B3 ता (for तदा)]

25 ^{a}) D2 अत्र (for अथ) Ñ2 V B D1.10.13 M4 सोऽपि दृष्ट्वैव दुर्वृत्त(V4 °वेश) —^{b}) D1 illeg M4 मुनिं (for मुनिः) —^{c}) V4 D1.3 दुर्वृत्त, M2 (after corr sec m as in text) सुवृत्त (for दुर्वृत्त) D3 M1 -सपन्न (for -संपन्नो) —^{d}) D1 M4 क्रुद्धो (for रोषाद्)

26 ^{a}) D13 मम रूपसम रूपं —^{c}) D1 illeg up to सि D14 T1.3 G3 M1.2 तस्माद्, G4 कस्माद्, Ck as in text

G 1 49 27
B 1 48 28
L 1 41 26

गौतमेनैवमुक्तस्य सरोषेण महात्मना ।
पेततुर्वृषणौ भूमौ सहस्राक्षस्य तत्क्षणात् ॥ २७

तथा शप्त्वा स वै शक्रं भार्यामपि च शप्तवान् ।
इह वर्षसहस्राणि बहूनि त्वं निवत्स्यसि ॥ २८

वायुभक्षा निराहारा तप्यन्ती भस्मशायिनी ।
अदृश्या सर्वभूतानामाश्रमेऽस्मिन्निवत्स्यसि ॥ २९

यदा चैतद्वनं घोरं रामो दशरथात्मजः ।
आगमिष्यति दुर्धर्षस्तदा पूता भविष्यसि ॥ ३०

तस्यातिथ्येन दुर्वृत्ते लोभमोहविवर्जिता ।
मत्सकाशे मुदा युक्ता स्वं वपुर्धारयिष्यसि ॥ ३१

एवमुक्त्वा महातेजा गौतमो दुष्टचारिणीम् ।
इममाश्रममुत्सृज्य सिद्धचारणसेविते ।
हिमवच्छिखरे रम्ये तपस्तेपे महातपाः ॥ ३२

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे सप्तचत्वारिंशः सर्गः ॥ ४७ ॥

(for यस्माद्) —^{d}) G2 M4 अफलस्, Cm g k t नि° (as in text) Ñ2 V B D1 10 11 13 M4 त्वमस्त्वं विफ(V2 °द्व)लो भव D4 M3 विफलत्वं भविष्यसि —After 26, D2 ins

1004* भगाभिलाषुक पाप यत्त्व परिधावसि ।
(illeg, ink spread) सहस्रभगभूषण ।
त्वत्त्र प्रवृत्तं यन्मूढ परदाराभिमर्शनम् ।
(illeg, ink spread)सि पराजयम् ।
पेततु(र्वृष)णौ चास्य सहस्रभगता गत । [5]

27 V3 om 27^{ab} —^{a}) T1 damaged up to मु D3 उक्तस्तु, D11 T1 2 G2 उ(T1 damaged)क्ते तु (for उक्तस्य) —^{b}) Dt D1 3 सुरोषेण Ś1 D2 3.4 7 11 13 कुपितेन महात्मना (Ś1 °न) —^{c}) B2 पेततुर्, V1 lacuna for र्वृ in र्वृषणौ D1 घोरौ (for भूमौ) D3 अपतत्तस्य वृषणौ —^{d}) Ñ2 V B D1 10 रावण, M4 धीमत (for तत्क्षणात्) —After 27 Ñ2 V B D1 10 11 13 M1 ins

1005* च्यवित स तदा चासीद्व्रीडा विफलीकृत ।
धर्षितस्तपसोग्रेण कश्मलं चैनमाविशत् ।

[(l 1) D1 M4 सहसा (for स तदा) D13 न तदासी भूद् D1 illeg from वि up to धर्षि in l 2 —(l 2) V2 M4 चैव°, V4 प्राविशत्तदा, B1 चापि सोविशत् B4 चैव सहसा (for चैनमाविशत्)]

28 ^{a}) D14 T1 2 अथ, T3 तदा (for तथा) Dt D1 4 5 च (for स) Ś1 D2 3.5.6 7 11 13 तथा चोक्त्वा (Ś1 D5 °क्त) सहस्राक्ष Ñ2 V1 2 B D2.10 13 M4 त सहस्रैव (B1 3 4 °व) मुनिवरो (B2 °श्रेष्ठो, B4 °र्वाक्य) V4 त शक्रैव मुनी रोषाद्, M3 अथ शप्त्वा सहस्राक्षं —^{b}) Ñ2 V1-3 B1 3 4 D1 10 11 13 M4 तामपि, V4 तां चैव, B2 तामथि (for अपि च) D14 T1 2 G1 अहल्यामपि —^{d}) D1 वने नित्य (for बहूनि त्वं) Dt D1 5 बहूनि निवसिष्यसि —For 28^{cd} Ś1 Ñ2 V B D2 3 5 7 10–13 subst

1006* व श्रेष्ठ नलब्धेयारूपं पापे दुष्टचारिणि ।
[V3 ष्ठू illeg B4 पूणत् (for पूणात्)]

29 ^{ab}) Dt D1 5 Ct बाल Cg as in text (for वायु) G1–3 M1 2 शिला भूत्वा (for निराहारा) T3 तप्यंते (sic) M4 मलिना भस्मशालिनी (for ^{b}) Ś1 Ñ2 V B D2 3 5 6 7 10 13 तप्यमाना नि(D3 *)रालंबा (V1 damaged for रालंबा) सतत भस्मशायिनी, D1 वायुभूता भस्मभावा (also °रूपा) ततो भस्मसमप्रभा, Cg t (t वात°, rest) as in text —^{d}) Ś1 D5 11 13 °त्वं, V2 V3 B D1 10 13 वनेऽस्मिंस्त्वं, V1.4 वने त(V4 °*)स्मिन् (for आश्रमेऽस्मिन्) Dt D1 5 T1 वसिष्यसि, D3 G1 3 M1.2 4 वसिष्यसि D2 आतिथ्ये त्व भविष्यसि —After 29, D1 ins

1007* रूपं च ते प्रजाश्च(चे)प गमिष्यति सुदुर्लभम् ।
मामेव त्वं सुदुर्वृत्ते यथा पापेऽवमन्यसे ।
तदा प्रभृति चाभून्वजा रूपगुणान्विता( ) ।
पुनश्चैतासुचा(चैव पत्नी वा गौतमो मुनि ।

30 Ck यदा चैतद्वनं घोरमित्यादि सार्धश्लोकद्वय गौतमेन शापमोक्षप्रतिपादक प्रक्षिप्तम् । Cg t disagree —D2 om (hapl) 30 T1 damaged up to ह in ^{a} —^{a}) V4 D4 यदि, Cg k t as in text (for यदा) Ś1 D3 7 13 चेद्, Ñ2 V B D1 10 13 M4 त्विद, Dt D1 5 तद्ध D3 चैनं, D11 घोर, G1–3 M1 त्वेतद्, Ck as in text (for चैतद्) —^{b}) Ś1 D2 4 7 11 13 °दाशरथिर्विभु —V1 damaged from चद in ^{a} up to the prior half of l 1 of 1008* —^{c}) T2 G1–3 M1 आकमिष्यति Ct आग° (as in text) Ñ2 V2–4 B D1 10 13 M4 न दृष्टा (for दुर्धर्षस्) —^{d}) D2 illeg for दा पूता भविष्य Ñ2 V2–4 B D1.13 धूतपापा (Ñ2 °प्मा), D3 यथा° T3 तत° (for तदा पूता)

31 D11 om (hapl) 31 —^{a}) G1 3 दुर्मेधे —^{c}) Ś1 D3 13 तदा काले D1 D4 5 G1 3 M1 Ct म सकाश, Cg as in text (for म सकाशे) —^{d}) Ś1 D2.3 7 °रूप, Dt D1 5 स्व°, D6 13 M3 स्वरूपं, D14 (*sup lin*) स्व°, Cm g t as in text (for स्वं वपुर्) —For 31 Ñ2 V B D1.10.13 M4 subst

1008* तस्यातिथ्यं सुदुर्मेधे कृत्वा लोभविवर्जिता ।
मत्समीपं मुदोपेता समुपैष्यस्यसंशयम् ।

[(l 1) V1 missing the prior half (cf v l 30) M4 पाप (for लोभ) —(l 2) V1 नरो°, D1 M4 भी(M4 यू) तपापा (for मुदोपेता) B2 D10 समुपैष्यस्यसंशय, D1 स्व रूपं धारयिष्यसि M4 तत स्व° (for the post half)]

32 D11 damaged up to ते in ^{a} —^{b}) V1 damaged after गौ B1 गोतमो B4 गोतमर्षि Ñ2 B2 (m also as in

४८

अफलस्तु ततः शक्रो देवानग्निपुरोगमान् ।
अब्रवीत्त्रस्तवदनः सर्षिसंघान्सचारणान् ॥ १
कुर्वता तपसो विघ्नं गौतमस्य महात्मनः ।
क्रोधमुत्पाद्य हि मया सुरकार्यमिदं कृतम् ॥ २
अफलोऽस्मि कृतस्तेन क्रोधात्सा च निराकृता ।
शापमोक्षेण महता तपोऽस्यापहृतं मया ॥ ३
तस्मात्सुरवराः सर्वे सर्षिसंघाः सचारणाः ।
सुरसाह्यकरं सर्वे सफलं कर्तुमर्हथ ॥ ४
शतक्रतोर्वचः श्रुत्वा देवाः साग्निपुरोगमाः ।
पितृदेवानुपेत्याहुः सह सर्वैर्मरुद्गणैः ॥ ५

G. 1. 50. 5
B. 1. 49. 5
L. 1. 47. 5

---

text) D13 शह्या भार्यां मनीषिणी. —Ñ2 V1-3 B1.4 D10.13 M4 om. 32[cd]. —[cd]) D1 -सेवितं, Ś1 V3 B2 D1-3 6 7 11.12 पुण्य(V3 B2 °ण्य) देशं समासाद्य सिद्धचारणसेवितं. —For 32[cd], B3 subst.

1009* मनसा दूयमानेन गत्वान्मुनिसत्तमः ।

—[e]) Ñ2 V B D13 M4 छिखरे गत्वा; D1.10 °गत्वा; D2.3 °पुण्ये (for छिखरे रम्ये). —[f]) Ñ2 V3 B2-4 D10 सुदुष्क (B2 °ष्क)रं; V1 3 4 B1 M4 सुदुश्चरं; D2-4.7 11 12 महायशाः (D13 °मनाः); T3 moth-eaten (for महातपाः).

Colophon. *Kāṇḍa name* : Ñ2 V2 D4 11 12.13 om. V3-4 B D10 आदि°; D1.3 अयोध्या°. —After Kāṇḍa name, Ñ2(before sarga name) V3 B3 4 D10 ins. बालचरिते. —*Sarga name* : Ś1 Ñ2 V3 B1 4 D2 6 7.10 12 शक्रा(Ś1 D1 6 7 12 इन्द्रा)हल्याशापः; V1 D1 अहल्याशापः; V3 गौतमात्शक्राहल्याशापः; V4 अहल्याशापप्रसादः; B1 2 शक्राहल्याभि(B2 °ह्रि)शापः; D2.9 अहल्याशापमोक्षः; D11 शापदानं. —*Sarga no.* (figures, words or both). Ś1 V1 4 B1 4 D4 11 12 om. Ñ2 B2.3 D10 49, V3 D6 51, V1 D1 D4 8 14 S (except M4) 48, D2 38, D3 7 37. D13 — काण्डे — हल्यपोः नाम 49. —After colophon, G1 2 4 M3 conclude with श्रीरामाय नमः; G2 श्रीमते रामानुजाय नमः.

48

☞ Ñ1 missing Sarga 48 (cf. v. l. I.33.8).

1 [a]) Ñ2 V B D1-3 7.10 11 13 M3 4 Cl. विफलस् (V3 °ल [sic]), Cm g t as in text (for अफलस्). Ñ2 तदा; V B D1-3 6 7 10 12 13 कृत: (for ततः). —[b]) V4 अग्नि; G1-3 M1 साग्नि; Cv r m g as in text (for अग्नि). D14 T1 2 G2 4 M1 2 Cv r g पुरोधसः; Cm as in text (for पुरोगमान्). —[c]) Ś1 (m as in Dt) D1-3 6 7 11 12 तत्र वचनं (D11 वचनं तत्र (by transp.)), Ñ2 V1 3 4 B(B3 m. also) D10 M3 त्रस्त(B3 हृष्ट)मनस; Dt D8 °नयन, D9 संहृष्टनयनः (hypermetric), D13 उन्मना राम; G1 2 रोष°; G3 M3 च सुरस्तसः; Cg k as in text (for त्रस्तवदनः) ※ Ct. त्रस्तेति त्रासेन स्वकार्यस्य दैन्यं ध्वन्यते । ※ —[d]) Ñ2 V1.3 4 B D10 13 सह सिद्धर्षि; Dt D3 5 6-8 M3 सिद्धगंध(D3 °**)र्वं; D1 11(with hiatus) नारि°; D9 सिद्ध° (for सर्षिसंघान्स-). V2 महर्षिभिर्वितो वदत्.

2 D14 damaged up to त in [b]. —[a]) D2 विघ्ने; D11 विघ्ने (both sic) (for विघ्नं). —[b]) Ñ2 V B D10 13 M4 प्राक्षेपं विक्रिया मया. —B1 om. (hapl.) 2[c]-3. —[c]) Ś1 D2.3 6 7.11.12 T2 तु (for हि). —[d]) Cg k as in text. —For 2[cd], Ñ2 V B2-4 D10 13 M4 subst. :

1010* गौतमात्क्रोधमुत्पाद्य सुरकार्यचिकीर्षुणा ।

[V3 गौतम, V4 °तम, B4 गौ°; M4 °तमे (for गौतमात्). V4 °कार्ये (for सुरकार्य-).]

3 B1 om. 3 (cf. v. l. 2). —[a]) Ñ2 V1-3 B2 3 D10 13 M4 अफलो ह; V4 B4 अफलोऽथ, D2 अफलस्तु; Cm as in text, Cl. विफलोऽस्मि (for अफलोऽस्मि). D2 G1 ततम् (for कृतस्). —[b]) Ś1 D3 5 7.12 स च (D3 7 तु) निराकृता; D1 सर्वे निराकृता; D9 सा तु°, Cm.k as in text (for सा च निराकृता). Ñ2 B3 D10 13 क्रोधेन च निराकृतः. —[c]) M3 damaged for क्षेण. D14 damaged from म up to प in [d]. Ñ2 V1-3 B2-4 D10.13 M4 तेनास्य; G2 भवता (for महता). V4 तेनास्य शापमोक्षेण. —[d]) Ñ2 V B2-4 D10 13 तपोविघ्नः (B4 °घ्नं [sic]) कृतो; D3 7 °स्यापहृतं (for तपोऽस्यापहृतं). M4 तपोविघ्नं मया कृतं.

4 [a]) Ś1 D1-5 7 11 12 14 T1 2 G1 M2-(M3 before corr. as in Ñ2, after corr. *sec. m.*); Ck तस्मात्; Ñ2 °स्मा; D13 °न्मे; T3 तं मां (for तस्मात्). Ñ2 V B D10 13 14 M4 °गणाः; T3 सुरा° (for सुरवराः). Cv.r m g as in text (for [a]). —G3 om. (hapl.) 4[bc]. —[b]) V3 (with hiatus) ऋषि°; D10 °सिद्धा, G2 °सघान् (sic) (for सर्षिसंघाः). —[c]) Ś1 D1-3 5 7 11 12 साहाय्यकर्तारः; Ñ2 V B D9 10 -कार्यार्थफल (Ñ2 lacuna for फल), Dt D8 9 -कार्यंकर यूय, D13 -कार्यं च सकल. T3 G1 M3 -साह्य(G1 °ह्य)कृत°(T3 °तः), M3 -कार्यसिद्°; M4 -कार्यार्थसहिता; Ck as in text (for साह्यकर सर्वे) —[d]) T2 अर्हरि (sic) (for अर्हथ)

5 [a]) Ñ2 V1 3 4 B2 4 D10 13 M4 शतक्रतुवचः श्रुत्वा; V2 शक्रस्य तद्वच श्रुत्वा, D11 तस्य तद्वचनं श्रुत्वा. —[b]) Ñ2 V1 3 B D10 11 13 अग्नि, V2 तेऽग्नि (for साग्नि). D14 damaged from ग्नि to मा. —[d]) Dt D4 6 8 M3 सर्वे सह (सह सर्वैर्) —For 5[cd] Ñ2 V B D10 11 13 M4 subst. :

1011* ऊचुः पितृगणांस्त्वाक्यमिदं तत्र समागतान् ।

[V3 ते गुरु°, D11 नान्यगुणा°, M3 तत्राग्युणा° (for तत्र समागतान्)]

1 50 6
1 49 6
1 45 6

अयं मेषः सवृषणः शक्रो ह्यवृषणः कृतः ।
मेषस्य वृषणौ गृह्य शक्रायाशु प्रयच्छत ॥ ६
अफलस्तु कृतो मेषः परां तुष्टिं प्रदास्यति ।
भवतां हर्षणार्थाय ये च दास्यन्ति मानवाः ॥ ७
अग्नेस्तु वचनं श्रुत्वा पितृदेवाः समागताः ।
उत्पाट्य मेषवृषणौ सहस्राक्षे न्यवेदयन् ॥ ८
तदा प्रभृति काकुत्स्थ पितृदेवाः समागताः ।
अफलान्भुञ्जते मेषान्फलैस्तेषामयोजयन् ॥ ९

—For 5 Ś1 D1 3 5 7 12 subst D5 subst 1 2 only for 5^{cd}

1012* तस्य तद्वचनं श्रुत्वा पितृदेवाः समागताः ।
पितृदेवानुवाचाग्निः सहितान्समरुद्गणान् ।

[(l 1) D5 7 अस्वास्थस्य पीतं (for the post half) —(l 2) Ś1 पितृन् D3 सर्व (for पितृ) Ś1 D3 12 समरुद्गणान्]
—Then D1 reads 1016* followed by 8^{cd} —After 5 G1-3 M1 2 (*inf lin sec m*) ins

1013* पुरा विचार्य मोहेन ऋषिपत्नीं शतक्रतु ।
धर्षयित्वा मुने शापात्तेनैव विफलीकृत ।
इदानीं कुप्यते देवान्देवराज पुरन्दर ।

[(l 1) Note hiatus between the two halves —(l 2) G1 विफल (sic) M3 विफल (for विफली) M3 lacuna for कृत]

6 ^a) Ñ3 V B1-4 D10 13 एष, D1 एष वै (hypermetric) Cm g k t as in text (for अयं) Ś1 D1-3 5 7 11 12 °हि मेषो वृषणी —D5 reads from 6^b–7^a in marg —^b) Ś1 N3 V B D1 3 5 7 10 13 शक्रश्च(D5 वा)वृषणो°, M3 शक्रोस्य वृषण कृत —For 6^{ab}, M3 subst

1014* यशोमयस्य वृषणौ भवता सततं प्रिय (यौ) ।

—^d) M1 Ck शक्रस्य (for शक्राय) D4 T3 G1 2 M3 प्रयच्छथ —For 6^{cd}, Ś1 Ñ3 V B D1-3 5 7 10-13 M4 subst

1015* अस्येमौ वृषणौ छित्त्वा महेन्द्राय प्रयच्छत ।

[Ñ3 (after corr m) अस्यैनौ, B1 2 M4 तस्येमौ (for अस्येमौ) Ś1 D1 3 5 7 12 13 अस्यापहृत्य वृषणौ (Ś1 D5 12 °ण) (for the prior half) V1 प्रयच्छतु V3 °से (sic) D3 °च्छथ D5 7 12 °थ (for प्रयच्छत) Ś1 सहस्राक्षे समादधु M4 दातुमर्हथ सुव्रता (for the post half)]
—Thereafter Ś1 reads 9^{ab}

7 D5 reads ^a in marg (cf v l 6) —^a) D14 damaged from क to से D3 13 °श्च, M4 अफलोप N3 B3 D3 10 13 T3 G1 ततो, M3 तदा (for कृतो) —^b) Ś1 D1 3 5 7 11 13 Ck पुष्टिं Ct as in text (for तुष्टिं) Ś1 D1 3 5 7 12 गमिष्यति, N3 V B D10 11 13 M4 दास्य(M4 °*)ष्यति D5 प्रयां° (for प्रदास्यति) Cm as in text (for ^b) —^c) Dt D3 5 8 9 Cm t हरणार्थं च, K(ed) हर्षणार्थं च —^d) D7 देवेन्द्राय महात्मने, Cv r k as in text (for ^d)
For 7^{cd} Ś1 N3 V B D1(reads after 1012*) 3 5 7 10-13 M4 subst

1016* भवतामुपयोगेन वृद्धस्य सुमहत्फलम् ।

{D1 उपयोगेन (hypermetric) M4 नास्य मांसेन (for उपयोगेन) Ñ3 V1 B1 3 4 D10 13 त(V1 न भास्य D1 न त्वस्य, D3 तलोस्य, D3 7 11 तस्य (sic?) (for वृद्धस्य) Ñ3 B3 D10 11 13 तु(D13 तु)महत्त्व, D11 °श्चस्त्य (for सुमहत्फलम्) M4 परां तु हर्षयिष्यति (for the post half)]
—Thereafter Ñ3 V B D10 11 13 M4 cont M3 ins (*inf lin sec m*) l 2 only after 1018*

1017* तस्मान्मेषस्य वृषणौ छित्त्वैतौ दातुमर्हथ ।
इन्द्राय सुरकार्यार्थं विफलाय पितामहा ।

[(l 1) Ñ3 तौ तु (submetric) V1 3 B1 M4 °स्तेनैौ, V3 °त्वास्मै (for छित्त्वैतौ) —(l 2) D11 महत्मनः (for °महा)]
—After 7 Dt D5 8 G3 M1 2 ins

1018* अक्षयं हि फलं तेषां यूयं दास्यथ पुष्कलम् ।
[M3 हर्षिता (for पुष्कलम्)]

—Thereafter M3 reads (*inf lin sec m*) l 2 of 1017*

8 Dt om 8 —^a) G3 इत्यग्नेर् (for अग्नेस्तु) M3 वचनात् (sic?) (for वचनं) Ck as in text (for ^a) —^b) M3 °हिता, Cl t as in text (for समागता) —For 8^{ab}, Ñ3 V B D10 11 13 M4 subst

1019* श्रुत्वा चाग्निपुरोगास्तो देवानां पितरो वच ।

[V1 साग्नि, V3 B3 D11 13 [अ]थाग्नि (for चाग्नि)]
—After 8^{ab} D1 reads 6 —D3 om (hapl) 8^c–9^b —^c) Ñ3 V B D10 11 13 M4 उत्कृत्य, D5 8 9 उत्पाद्य (for उत्पाट्य) Ś1 D5 12 वृषणं, V3 M4 °णा, Cg as in text (for वृषणौ) —^d) D6 M3 सहस्राक्षं (for °क्षे) —D14 damaged for स्राक्षे न्य Ś1 D1 3 5 7 13 समादधु, D8 9 T3 G3 M1 2 न्यपेदयन् (D3 M3 °दु[sic]) D9 निवेदयत् (sic) (for न्यवेदयन्) N3 V3 4 B D10 13 इन्द्रायोपदधु(V1 °*धु)स्तदा (B3 [before corr] °पयुस्तथा), V1 2 M4 इन्द्राय प्र(V3 च, M4 नि)ददु(M4 °धु)स्तदा

9 D3 om 9^{ab} (cf v l 8) D4 reads 9 in marg Ś1 reads 9^{ab} after 1015* —^a) Ñ3 V B D13 M4 तत, Cm g t as in text (for तदा) —^b) Ñ3 V B D10 13 M4 पितर कव्यभोजिन (V3 B4 °जना) —^c) Ś1 Ñ3 V1 2 4 B D1 (in gloss अवृषण) 3 5 7 8-13 M4 अफल, V3 विफल, Cm t as in text (for अफलान्) D11 भुञ्जत (sic) (for भुञ्जते) Ś1 V1 3 4 B D1 3 5 7 8-13 M4 मेष, N3 शेषं V3 लोक Cm g as in text (for मेषान्) —^d) M3 फल (for फलैस्) Ś1 N3 V B D1 3 5 7 10 13 M4 सफलं तु न(Ś1

इन्द्रस्तु मेषवृषणस्तदा प्रभृति राघव ।
गौतमस्य प्रभावेन तपसश्च महात्मनः ॥ १०
तदागच्छ महातेज आश्रमं पुण्यकर्मणः ।
तारयैनां महाभागामहल्यां देवरूपिणीम् ॥ ११
विश्वामित्रवचः श्रुत्वा राघवः सहलक्ष्मणः ।
विश्वामित्रं पुरस्कृत्य आश्रमं प्रविवेश ह ॥ १२
ददर्श च महाभागां तपसा द्योतितप्रभाम् ।
लोकैरपि समागम्य दुर्निरीक्ष्यां सुरासुरैः ॥ १३
प्रयत्नान्निर्मितां धात्रा दिव्यां मायामयीमिव ।
धूमेनाभिपरीताङ्गीं दीप्तामग्निशिखामिव ॥ १४
सतुषारावृतां साभ्रां पूर्णचन्द्रप्रभामिव ।
मध्येऽम्भसो दुराधर्षां दीप्तां सूर्यप्रभामिव ॥ १५

G 1 50 16
B 1 49 15
L 1 45 15

D2 3.5 7 12 ते म, N2 B3 D10 च (Ñ2 m]न, V3 B2 न तु [by transp]) श्रुत्वे, Cv r g t as in text (for ^{d})

10 ^{a}) Ñ2 V1 3 4 B1 3 4 D10 13 M4 च, B2 स, Cg as in text (for तु) V4 [अ]भृत्स°, D3 वृषभणस्, D14 °षणे, G3 °षणौ (last three sic) (for मेषवृषणस्) —^{b}) Ś1 Ñ2 V2 B2 3 4 D3 5 7 13 M4 तत (for तदा) D7 राघवौ —^{c}) V1 B1 4 गौतमस्य Ś1 V1-3 B D1 5 11 प्रभावेण —^{d}) Dt D2-4 6-8 Ct तपसा, Cg as in text (for तपसश्) D1 12 तु, D1 3 7 11 सु (for च) T3 M3 (before corr) तापसस्य Ś1 D6 तपस सुमहत्फलं, Ñ2 V B D10 13 M4 मभूदमिततेजस (B4 erroneously repeats after 12 from प्रभृति in 10^b up to मिवते)

11 ^{a}) D1 3 7 9 तस्मादागच्छ D3 महाबाहो, D1 3 T2 3 G1 3 (before corr) 4 M3 महातेजा Cm k t as in text (for °तेज) Ś1 D6 11 12 तस्मादागच्छामहे तस्य —Note hiatus between ^{a} and ^{b} —For 11^{ab} Ñ2 V B D10 13 M4 subst

1020* तस्मात्प्रविश रामाशु गौतमस्याश्रमं विभो ।

[V1 lacuna for त in तस्मात् Ñ2 B3 D10 प्रविश्य D13 पश (for प्रविश) V3 3 चाशु (sic) M4 राम त्वम् (for रामाशु) गौतमस्य B4 प्रभो (for विभो) D13 गौतम मुनिसत्तम M4 मयाश्रम प्रभो (for the post half)]

—^{c}) Ś1 Ñ2 V1 3 B1 3 D1-3 5 6 7 10 11 13 °यैतां, D12 तारेय* (sic) G3 °यैता, M4 मोचयस्व, Cm t as in text (for °यैनां) D12 महाभाग (with hiatus) —^{d}) Ś1 चाहल्या, D1 3 7 12 अहिल्या Ck as in text (for महल्यां) Ś1 D5 12 कामरूपिणीं, Ñ2 V3 B D10 13 M4 शापदै (B1 °त्रि) ता(V3 B2 D13 °तात्) V1 पतिविवल्लता (sic) V2 4 °मेवेष्टता, Cl t as in text (for देवरूपिणीम्) D1 (in gloss) दयेन ब्रह्मणा स्वरूपेण अहल्या निर्मिता

12 ^{b}) Ñ2 V B D10 13 M4 रामः सौमित्रिणा सह —^{c}) V1 lacuna for विश्वामि ☞ D3 om (hapl) from 12^d up to 1^c of Sarga 49 —Note hiatus between ^{c} and ^{d} —^{d}) Ś1 D1 3 5 6 7 11 12 प्रविवेश महावन(D11 °श्रम), Ñ2 V B D10 13 M4 प्रविश्याश्रमं तत (M4 पुन), D14 T1 2 G1 4 तम श्रममथाविशत् —After 12 B4 erroneously repeats from प्रभृति in 10^b up to मिवते in 10^d (cf v l 10^d)

13 D3 om 13 (cf v l 12) —^{a}) Ś1 Ñ2 V B D1 3 5 7 9-13 M3 4 स(D12 स) ददर्श(D9 ददर्श स [by transp]) Cg as in text (for ददर्श च) M4 ददर्श तम्, Cm °गम् (for महाभागा) —^{b}) Ś1 D1 (in gloss परिपुष्टद्युतिं) 3 5 12 [अ]भ्युदितप्रभा, V3 B3 M4 (before corr) [अ]द्योतितप्रभा Cm g k t as in text (for ^{b}) —^{d}) Dt T1 M3 दुर्निरीक्षा Cm g k as in text (for ^{cd}) —For 13^{cd}, Ś1 D1 3 5 7 9 12 subst

1021* एकामथ समासाद्य दुर्धर्षामसुरै सुरै ।

[D1 12 दुर्दर्शा (for दुर्धर्षाम्) D1 3 5 सुरासुरै, D12 असुरा सुरै (for असुरै सुरै) D7 सुदुर्दर्शां सुरासुरै, D9 दुर्निरीक्ष्यां सुरासुरै (=13^d) (for the post half)]

while Ñ2 V (V3 after 15) B D10 11 13 M4 subst

1022* सेन्द्रैरपि सुरै साक्षादनालक्ष्या समागतै ।

[M4 मर्त्यै (for साक्षाद्) V2 अप्रधृष्या (for अनालक्ष्या) D11 सहा°, M4 °गमे (for समागतै)]

14 D3 om 14 (cf v l 12) —^{a}) B1 प्रयता, M3 Ck प्रयत्न, Ct as in text (for प्रयत्नान्) V4 यद्वद् (for धात्रा) —^{b}) V2 3 D6 दिव्य (for दिव्या) —D1 9 T3 om (hapl) 14^{cd} —D14 T1 2 G1 transp 14^{cd} and 15 —^{c}) V2 4 B3 4 D6 11 [अ]ति, D14 T1 2 G1 4 M3 4 [अ]पि, M2 च, Ct as in text (for [अ]भि) D11 -परीताया (for परीताङ्गीं) G3 4 M1 धूमेनाप्यग्निशिखामेषो (G3 °ता) —^{d}) D11 दीप्तिम् (sic) (for दीप्ताम्)

15 D3 om 15 (cf v l 12) B1 om (hapl) 15^{ab} D14 T1 2 G1 transp 14^{cd} and 15 —^{a}) Ś1 N2 V B2-4 D1 3 5 7 10 13 तुषारेण, D1 सु°, Cv r as in text (for सतुषार) V2 सर्वां V3 B2 4 साभ्रां, D4 T2 शुभ्रा, D3 साभ्रा, M3 (before corr साभ्र and after corr sec m) साभ्रा, M1 सौम्या (sic) Cg as in text (for साभ्रां) ☞ Cv r सतुषारावृताम् । स इति वा पदच्छेद । ☞ —^{b}) D11 G3 पूर्णां, D13, T2 पूर्ण (sic) (for पूर्ण) —D1 3 7 12 om (hapl) 15^{cd} —^{c}) Ś1 नमोऽम्भसो, V2 मध्यरश्मे (sic) V4 मध्ये तमो, M4 °सा Ck as in text (for मध्येऽम्भसो) —^{d}) B1 पूर्णचन्द्र° (=15^b) D14 दीप्तां [illegible]भामिव —After 15 V3 reads 1022*

G 1 50 17
B 1 49 16
L 1 45 16

सा हि गौतमवाक्येन दुर्निरीक्ष्या बभूव ह ।
त्रयाणामपि लोकानां यावद्रामस्य दर्शनम् ॥ १६
राघवौ तु ततस्तस्याः पादौ जगृहतुस्तदा ।
स्मरन्ती गौतमवचः प्रतिजग्राह सा च तौ ॥ १७
पाद्यमर्घ्यं तथातिथ्यं चकार सुसमाहिता ।
प्रतिजग्राह काकुत्स्थो विधिदृष्टेन कर्मणा ॥ १८
पुष्पवृष्टिर्महत्यासीद्देवदुन्दुभिनिस्वनैः ।
गन्धर्वाप्सरसां चापि महानासीत्समागमः ॥ १९
साधु साध्विति देवास्तामहल्यां समपूजयन् ।
तपोबलविशुद्धाङ्गीं गौतमस्य वशानुगाम् ॥ २०
गौतमोऽपि महातेजा अहल्यासहितः सुखी ।
रामं संपूज्य विधिवत्तपस्तेपे महातपाः ॥ २१

16 D3 om 16 (cf v l 12) D13 om 16[ab] —[a]) D4 [अ]पि; T3 तु; Cg k.t as in text (for हि) D1 2 7 8 -ख्यापेन (for -वाक्येन) —[b]) Ś1 Ñ2 V1.2.4 B2.4 D2-4.12 T G3 M1-3 Ck दुर्निरीक्षा; Cg as in text (for °क्ष्या) —[d]) Ś1 D1 11 M1.4 दर्शनात्; D11 damaged Cm k as in text (for दर्शनम्) —After 16 Ś1 (marg) Dt D4.5.8.12 S Cm k.t ins.

1023* शापस्यास्य तु शान्त्यर्थं तेषां दर्शनमागता ।

[D16 damaged from शा to तु M3 आगमत्]

17 D3 om 17 (cf v l 12) B1 om 17 and 18 Ś1 reads 17-18[a] in marg —[a]) G1 च, M3 inf lin sec m Cg as in text (for तु) Ś1 Dt D6.11 T1 M3 तदा (D11 °श) D4 [अ]तिथी (for ततस्) M3 [अ]हल्या (for तस्याः) Ñ2 V B2-4 D10.11 दृष्ट्वैव राघवौ (B4 °वस्) तस्याः —[b]) G2 M3 जगाहतुस् (sic) Ś1 Dt D4.5 मुदा M3 तत (for तदा) —[d]) M1 प्रीता (for प्रति) Ś1 Dt D2 6.8 T3 G1 3 M1 हि; M3 (अ)पि (for च) —For 17[cd] Ñ2 V B2-4 D1 2 3 7 10-12 M3 subst

1024* सा च तौ पूजयामास स्मृत्वा गौतमभाषितम् ।

[D16 [ए]तौ (for तौ) D1 2 3 7 12 13 प्रतिजग्राह (for पूजयामास] V3 स्मृत्व (sic) (for स्मृत्वा) M4 गौतमस्य वचः स्मृता (for the post half)]

18 B1 D3 om 18 (cf v l 17 and 12 respy) Ś1 reads 18[ab] in marg (cf v l 17) D14 damaged from स in [a] up to च in [b] —[a]) T3 G2 तदा (for तथा) —For 18[ab] Ñ2 V B2-4 D10 12 M3 subst.

1025* पाद्याभ्यांलनसत्कारैर्यथावत्प्रीतमानसा ॥

[V B3 पाद्याद्यर्चित M3 पाद्याद्यर्चितैश्च B4 प्रीति (for प्रीत]]
while D1 2 6 7 11 13 subst.

1026* -पायत पाद्यमर्घ्यं च चकार मुदिता तयो ।

[D3 8 11 13 अर्घं (for अर्घ्यं)]

—[c]) Ś1 Ñ2 V B2-4 D1 10 12 M3 रामश्च (Ś1 B4 D1 11 12 °स्तु V2 °स्तौ) D4.5 T1 2 G1 3 M1 2 काकुत्स्थौ (sic) Ct as in text (for काकुत्स्थो) —[d]) Ś1 D1 5 6 7 11 13 G1 यथा Cm.g as in text (for विधि) Ñ2 V B2-4 D10.12 M3 पूजां तां (V3 °च D1 तां पूजां [by transp]) विधिवत्तदा

19 D3 om 19 (cf v l 12) —[a]) M3 पपातानु (for महत्यासीद्) —[b]) Ś1 दिव्य (for देव) Ś1 D1 4.5 11.12.13 T1 2 G1-3 नि स्वन (for निस्वनै) M3 देववाद्यानि सस्वनुः Cm t as in text (for [b]) —For 19[ab] Ñ2 V B D10.12 subst.

1027* दध्वनुर्देववाद्यानि पुष्पवृष्टिः पपात ह ।

[V1 3.4 B2.3 सस्वनुर्, V2 ददृशुर् D13 दध्वनुर्ः (for दध्वनुर्) V3 -वाद्यानि (for -वाद्यानि) D13 च (for ह)]

—[c]) D14 damaged for प्सरसां D1 T3 या (for चा) Ñ2 V B Dt D2-4.10.12 G2.3 M2 3 चैव (B1 °श) (for चापि) —[d]) Dt D4.5 G3 2 M1 समुत्सव ; Cg as in text (for समागम॰) M3 वत्रासीद्गीतनिस्वन

20 D3 om. 20 (cf v l 12) —[a]) Ś1 Ñ2 V B D2 4.5 7 10-12 देवाश्च, M3 चाहल्यां (for देवास्ताम्) —[b]) Ś1 Ñ2 V B D1 2 6 7 10-12 तदाहल्या (D1 2 °हिल्या, D7 °देवी)मपूजयन्, M3 सिद्धास्तत्र शशंसिरे —B1 reads 20[cd] in marg —[c]) D4 तपोबलात्, D11 तपोनल (for °बल) Ś1 विशुद्धा सा, B3 D1 4.5.7 8 11 10 M3 विशुद्धां च (D1 2.5. 7 11 13 M3 तां, D8 °गां); T3 विशुद्धांगीं (for विशुद्धाङ्गीं) Ct as in text (for [c]) —[d]) Ś1 वशान्वगात्, D11 वशानुगा (for °नुगाम्) M3 दृष्ट्वा रामसमागमे —For 20[cd], Ñ2 V B1.3 4 D10 12 subst while B3 ins after 20

1028* विशुद्धा तपसोग्रेण तदा रामसमागमे ।

[V3 तथा (for तदा) V1 -समागमात्]

21 D3 om 21 (cf v l 12) —[a]) Ś1 D1 4 6 7 12 गौतमस्तु, D4 गौतमो हि —[b]) D1.5 7 त्वहिल्या , Cm t as in text (for अहल्या) —[d]) D4 महायशा (for °तपा) —For 21 Ñ2 V B D10 11 12 M3 subst

1029* गौतमश्च महातेजा दृष्ट्वा दिव्येन चक्षुषा ।
स्वमाश्रमपदं राममागतं प्रत्यपूजयत् ।
समेत्य भार्यया चैव पूतयाहल्यया तदा ।
तयैव सहितो भूयस्तपस्तेपे महायशाः ।

[(l. 1) B1 [अ]थ (for च) —(l. 3) M3 [इ]व (for [ए]व) M3 तया (for तदा) —(l 4) M3 तया (for तथा) V3 तपसा (for सहितो) D13 राम संपूज्य विधिवत्तपस्तेपे महातपा° (=21[cd])]

रामोऽपि परमां पूजां गौतमस्य महामुनेः ।
सकाशाद्विधिवत्प्राप्य जगाम मिथिलां ततः ॥ २२

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे अष्टचत्वारिंशः सर्गः ॥ ४८ ॥

४९

ततः प्रागुत्तरां गत्वा रामः सौमित्रिणा सह ।
विश्वामित्रं पुरस्कृत्य यज्ञवाटमुपागमत् ॥ १
रामस्तु मुनिशार्दूलमुवाच सहलक्ष्मणः ।
साध्वी यज्ञसमृद्धिर्हि जनकस्य महात्मनः ॥ २
बहूनीह सहस्राणि नानादेशनिवासिनाम् ।
ब्राह्मणानां महाभाग वेदाध्ययनशालिनाम् ॥ ३
ऋषिवाटाश्च दृश्यन्ते शकटीशतसंकुलाः ।
देशो विधीयतां ब्रह्मन्यत्र वत्स्यामहे वयम् ॥ ४

G. 1. 51. 4
B. 1. 50. 4
L. 1. 46. 4

22 D2 om. 22 (cf. v.l. 12). —b) D11 गौतमाद्. D4.12 T3 M3 महात्मनः (for °मुनेः). Ñ2 V B D13 13 M4 गौ(V1 गो)तमादपिसत्तमात्. —c) Ñ2 V B D10 13 अवाप्य विधिवत्तस्मात्; M4 अवाप्य पूजयित्वा तु. —d) Ś1 D1 3 5.7.11.12 तदा; Ñ2 V B D10.13 M4 प्रति; M3 तपः (sic) (for ततः). G1 जगाम मिथिलाधिपं. —After 22, D1 13 ins., while Ś1 (after 1ab) D2.5 7.8 11 ins. before 1. 49. 1:

1030* विश्वामित्रं पुरस्कृत्य पश्यन्देशान्दिशस्तथा ।

[Ś1 देशं निमेष; D5.7 द(D7 दे)शन्दिश (for देशान्दिशस्).]

Colophon. D2 6.12 om. (For D6 cf. v.l. 12, the rest cont. the Sarga). —*Kāṇḍa name* Ś1 V4 D2 om. Ñ2 V2.3 B D13 आदि° (B1 then ins. बालचरिते); D5 अयोध्या°. —*Sarga name*: Ñ2 V3 D10.11 अह(D10 °हि)ल्याशापमोक्ष.(V2 °विमोक्ष); V1 3 4 B1 3 अहल्यादर्शनं, B2 अहल्यादर्शनं शापमोक्ष; B4 D3 अहल्यामोक्षणं (D7 °णः); D1.8 9 अहिल्यामोक्षः. —*Sarga no.* (figures, words or both) V1.3 4 B1 4 D3 13 om. Ś1 (m.) D1 D4.8.14 S (except M4) 49, Ñ2 B2 3 D10 50, V2 D9 58, D1 39, D7 38, D13 —काण्डे—दर्शनं 50. —After colophon, T2 G1 3.4 M2 conclude with श्रीरामाय नमः; G2 श्रीमते रामानुजाय नमः.

49

☞ Ñ1 missing Sarga 49 (cf v.l. I. 33. 8). D6 12 continue the previous Sarga. —Before 1, D2.5.7.8.11 ins. 1030*.

1 D2 om. 1abc (cf. v.l. 1 48.12). Ś1 reads (1st time) 1ab in marg. (*sec. m.*) as in text followed by 1030*, then repeats it as in Ñ2 etc. —a) V1 om.; D1 D5 कृत्वा (for गत्वा). —b) Ñ2 V B D1.3 5. 7.9-13 M4 द्विजं रामः सलक्ष्मणः. —d) V2 यज्ञराजं (for °वाटम्). Ś1 Ñ2 V B D1-3 5 7.10-13 ददर्श ह (D11 सः).

2 ab) D9 मुनिशार्दूल. Ñ2 V B D11.13 तं रामो मुनि (V1 damaged for मो मुनि)शार्दूलं दृष्ट्वा यज्ञमभाषत. —cd) G1.3 साधु यज्ञ; M4 महती तु (for साध्वी यज्ञ-). Ñ2 V B D10 13 अहो समृद्धिर्यज्ञस्य (for c). Ś1 D1-3 5.7.9.11.12 साध्वयं सुसमृद्धोऽस्य जनकस्य महाक्रतुः.

3 D14 partially damaged for a. —a) D11 T G1-3 M1 च; M4 हि (for [ह] ह). V1 **स्राणि, Ś1 D5 7 बहवः शतसाहस्रा(Ś1 °स्रये [sic]); D1 बहूनां हि सहस्राणां; D3 8 7 बहवो हि शतसाहस्रयो(D3 °स्रा; D5 °स्रो); D12 बहवोऽपि सहस्रा* (sic). —b) D9 -निवासिनः. —cd) G1 (after corr. as in text) महातेजा (for °भाग). Ś1 D1-3 5 7.9 11 12 ब्राह्मणानां ससैन्यानां (D5 transp.) देश(Ś1 °देद्)भाषाविचारिणां. —After 3, D11 ins. l. 2-3 of 1031*, thereafter reads 5ab as in Ñ2 etc. repeating it in its proper place.

4 a) M4 बहव· (for दृश्यन्ते). Ś1 D1-3 5 7 9 11 12 यज्ञवाटा(D2 °द [sic], D5 11 12 °भागा)श्च बहवः. —b) D2 5.7 9 -कृत; Ck t as in text (for -शत-). —D14 partially damaged for c. —c) D7 दिशो (for देशो). —d) Ś1 D1-3 5 7 9.11 12 वासः सुखी(D1 2 सुखः; D5 7 11 सुखो) भवेत् (for वत्स्यामहे वयम्). —For 3c-4, Ñ2 V B D10 13 M4 (l. 1 only for 3cd) subst., D11 ins. after 3

1031* समागतानां विप्राणां देशभाषाधिकारिणाम् ।
दृश्यन्ते ब्राह्मणानां च वासा ब्रह्मरथाः कृताः ।
देशः परीक्ष्यतां ह्यद्य वत्स्यामो यत्र वै वयम् ।

G 1 52 5
B 1 50 5
L 1 46 4

रामस्य वचनं श्रुत्वा विश्वामित्रो महामुनिः ।
निवेशमकरोद्देशे विविक्ते सलिलायुते ॥५
विश्वामित्रं मुनिश्रेष्ठं श्रुत्वा स नृपतिस्तदा ।
शतानन्दं पुरस्कृत्य पुरोहितमनिन्दितम् ॥ ६
ऋत्विजोऽपि महात्मानस्त्वर्घ्यमादाय सत्वरम् ।
विश्वामित्राय धर्मेण ददुर्मन्त्रपुरस्कृतम् ॥ ७
प्रतिगृह्य तु तां पूजां जनकस्य महात्मनः ।
पप्रच्छ कुशलं राज्ञो यज्ञस्य च निरामयम् ॥ ८
स तांश्चापि मुनीन्पृष्ट्वा सोपाध्यायपुरोधसः ।
यथान्यायं ततः सर्वैः समागच्छत्प्रहृष्टवत् ॥ ९

[D12 om 1 1 —(1 1) M4 इत्युक्त्वा V1 damaged for तां विश्वा V B2 विश्वा(B2 °वा)रिणां (for [श्र]विसर्पिणाम्) —For ms see below —(1 2) V4 रम्य (for वाच्या) B2 (m also as above) -वृत्ता (for रथा) D11 तत (for कृता) D13 निवासाश्च पृथक्पृथक् (for the post. half) —(1 3) V3 सपीदृतां (for परीक्ष्याता) V4 * (lacuna)स्थ (for दृष्टो) B3 वसानो (for वत्स्यामो)]
—After 1 1, B3 ins

1032* ज्ञातिना सिद्धपर्णाणां मुनीनां च महात्मनाम् ।

5 D11 reads 5^ab twice (cf v1 3) —^a) D4 वच*, D7 च वच (for वचनं) Ñ2 V B D10 11 इति रामस्य श्रुत्वा —^b) Ś1 D1-3 5,7 11 (second time) 12 M4 °वरः, Ñ2 V B1 3,4 D10 12 °मना, B3 °तपा (for महामुनिः) —^c) V1 Dt D2,6 8 G2 M1 निवासम् (for निवेशम्) D13 देशे, M4 तत्र (for देशे) V2 विवेश नगरोद्देशे —^d) M3 विविक्त Ck t °क्ते (as in text) Ś1 D3 11 12 सलिलान्विते, Ñ2 V1 B3 4 D8 10 11 सलिलाप्लुते, V3,4 Dt D4,6-8 (before corr as in text) G1-3 M1 2 Ck,t सलिलान्विते B1 विविक्तसलिलैर्युते, Cm,g as in text (for ^d)

6 D14 damaged for मुनिश्रेष्ठं श्रुत्वा —^a) Ś1 D2,5 5 7 11 12 मुनिं प्राप्तं, Ñ2 V B D10 13 M4 ऋषिं प्राप्तं, Dt D2 6 8 T2 M1 2 Cm मनुप्राप्तं, G1 मुनिं° (for मुनिश्रेष्ठं) —^b) V4 damaged T3 दृष्ट्वा (for श्रुत्वा) V1 2 B1 M4 [अ]थ, V3,4 D3 G2 M1 तु, B2 च (for स) Ñ2 V1-3 B D10 12 मिथिलेश्वर, V4 M4 मिथिलाधिप (for नृपतिस्तदा) Ś1 D3 5 6 7 11 12 जनकः सह मन्त्रिभिः, Dt D6 8 श्रुत्वा नृपवरस्तदा —^d) Ś1 D2 5 6,7 11 12 M4 पुरोधसम्, V3 सुपु° (hypermetric) (for पुरोहितम्) Ñ2 V B D10 12 शकल्मषं, Dt D4,5 अनिंदित, G2 M2,3 अरिंदम (M3 °म), M4 उपागमत् (for अनिन्दितम्) —After 6 D6 8 14 S (except M4) Cg k (position uncertain) ins, while Dt D6 8 ins after 7^ab

1033* प्रत्युज्जगाम सहसा विनयेन समन्वितः ।

[M3 सहसो (for सहसा) T3 विस्मयेन (for विनयेन)]

7 ^ab) M4 ऋत्विजश्च महात्मानम् (for ^a) D14 damaged partially for 7^b G1 6 ह्यर्घ्यम् G2 M1 4 अर्घ्यम् (for त्वर्घ्यम्) D4 T3 G1 3 M1,3 सत्वरा Ś1 D1 3,5 7 11,12 ऋत्विजपरिवृत्(D3 °ः) तत्पूर्णमर्घ्यं(Ś1 D1 7 °र्घ्यं)मादाय धर्मवित् —For 7^cd Ñ2 V B D10 12 subst

1034* ऋत्विग्भि सहितश्चान्यैरादायार्घ्यं त्वरान्वित ।

[Ñ2 V2 B1 2 D10 सहितै(B3 °ता)श्च, B3 (m as above) सहित (for सहित) V [अ]र्घं (for [अ]र्घ्यं)]

—^c) Ñ2 V1 2 4 B D10,12 सत्कृत्य Cm t as in text (for धर्मेण) V3 विश्वामित्र पुरस्कृत्य —^d) Ś1 Ñ2 V B Dt D1 3 5-8 10-13 Ct ददौ (for ददुर) Ś1 Dt D6 8 Ct धर्मं, Cg as in text (for मन्त्र)

8 ^a) Ñ2 V B1 3 4 D10,12 M4 स, B3 D14 T1 3 G2 M1 च, D2 om (submetric) (for तु) —^b) Ñ2 V B D10,12 जनकान्मुनिसत्तम (V4 °मा), —^d) Ct यज्ञस्य (as in text) Ś1 D1 3 5 11 12 राष्ट्रे (Ś1 °ष्ट्रं) च (Ś1 D3 चा)पि D6 7 राष्ट्रे राज्ये (for यज्ञस्य च)

9 ^a) D14 partially damaged G4 तान (for तांश्च) Dt D6 8,9 [अ]थ (for [अ]पि) D1 G1-3 M1,3 मुनिं (for मुनीन्) D6 T3 G1 M3 दृष्ट्वा (for पृष्ट्वा) —^b) T3 पुरःसर, Cg as in text (for पुरोधस) —^c) D4 M4 ऋषि°, G1 3 मुनि°, G2 M1 मुनिवरे, M3 ऋषीन्सत्र (sic) (for ततः सर्वैः) Dt D6,8 यथार्हमृषिभिः सर्वैः, D6 T3 यथा (D6 °था)न्यायमृषीन्सर्वान् —^d) T3 समागम्य, Cm as in text (for समागच्छत्) T3 समागच्छत हृष्टवत्, Ct as in text (for ^d) —For 9 Ś1 D1 3 5 7 11 12 subst

1035* तांश्चैव स मुनिं सर्वानुपाध्यायपुरोधस ।
समागच्छद्यथान्याय यथाविधि यथावय ।

[(1 1) D6 [अ]पि (for [ए]व) D3 -पुरोधसां, D5,7 पुरोगमान् (for -पुरोधस) —D3 om (hapl.) from 1 1 up to 11 —(1 2) Ś1 D5 11 विध, D1 -वय, D3 विधि (for विधि) Ś1 D6 [अ]र्चेन, D1 -वच, D11 -वय (for -वय)]

—For 8^c-9 Ñ2 V B D10,12 M4 (1 2-3 for 9 only) subst

1036* पप्रच्छानामय चैव यज्ञस्यामृद्धयमेव च ।
तांश्चैवान्यान्मुनीन्सर्वानागतान्स पुरोहित ।
यथान्याय यथायोग्यं पर्यपृच्छदनामयम् ।

[(1 1) V4 [अ]पि (for [ए]व) V4 सामर्थ्यं (for -सामृद्धय) —(1 2) V4 तथैव (for तांश्चैव) M4 ऋषीन् (for मुनीन्) V4 B3 पुरोहितान्, M4 पुरोधस —(1 3) V2-4 B1 3 यथायोग M4 यथायोग यथान्याय (for the prior half)]

अथ राजा मुनिश्रेष्ठं कृताञ्जलिरभाषत ।
आसने भगवानास्तां सहैभिर्मुनिसत्तमैः ॥ १० ॥

जनकस्य वचः श्रुत्वा निषसाद महामुनिः ।
पुरोधा ऋत्विजश्चैव राजा च सह मन्त्रिभिः ॥ ११ ॥

आसनेषु यथान्यायमुपविष्टान्समन्ततः ।
दृष्ट्वा स नृपतिस्तत्र विश्वामित्रमथाब्रवीत् ॥ १२ ॥

अद्य यज्ञसमृद्धिर्मे सफला दैवतैः कृता ।
अद्य यज्ञफलं प्राप्तं भगवद्दर्शनान्मया ॥ १३ ॥

धन्योऽस्म्यनुगृहीतोऽस्मि यस्य मे मुनिपुंगव ।
यज्ञोपसदनं ब्रह्मन्प्राप्तोऽसि मुनिभिः सह ॥ १४ ॥

द्वादशाहं तु ब्रह्मर्षे शेषमाहुर्मनीषिणः ।
ततो भागार्थिनो देवान्द्रष्टुमर्हसि कौशिक ॥ १५ ॥

इत्युक्त्वा मुनिशार्दूलं प्रहृष्टवदनस्तदा ।
पुनस्तं परिपप्रच्छ प्राञ्जलिः प्रयतो नृपः ॥ १६ ॥

इमौ कुमारौ भद्रं ते देवतुल्यपराक्रमौ ।
गजसिंहगती वीरौ शार्दूलवृषभोपमौ ॥ १७ ॥

G 1 51 17
B 1 50 18
L 1 46 16

---

10 D3 om 10 (cf v l 9) —^{a}) V3 तं च (for राजा) —M4 om (hapl) from 10^c up to l 3 of 1037* D14 damaged from ^{c} up to हैं in ^{d}. —^{c}) Ñ2 V B D10 (all with hiatus) 13 भगव (V1 व damaged) न्मुसे (B1 °न्हुद्य, D13 °न्मूहम्), D4 13 G1 3 M3 भगवन्नास्ता —^{d}) Dt D4 5 6 14 T1 2 G1 4 मुनिपुंगवै Ś1 Ñ2 V2-4 B (B1 m also as in V1) D1 5 6 7 10 11 13 उपवेष्टु (Ś1 D1 4 5 7 11 श्रम सोढु) मिहार्हसि (B1 reads from मिहार्हसि in ^{d} up to उपवेष्टु in 1037* in marg), V1 उपवेष्टुम* र्हसि, D12 सभे मोढुमर्हसि (submetric)

11 D3 om 11 (cf. v l 9) —^{c}) Ś1 D5 12 पुरोहितो द्विजाश्चैव, D1 5 7 11 पुरोहितर्त्विज (D2 °जै, D11 °*द्विजो) श्चैव (D3 सर्वे), M3 पुरोधसः ऋत्विजैश्च

12 ^{a}) D14 partially damaged Ś1 D1 6 12 आसने तु (D5 °*) D3 समागच्छन्, D7 11 M5 °च, Cg as in text (for आसनेषु) D2 यथायोग्यम् (for यथान्यायम्) —^{b}) Dt D4 5 6 T2 G M1-3 उप (M3 °*[lacuna]) विष्ट, Cg °ष्टान् (as in text) Ś1 D5 12 उपविष्ट (D5 °ष्टा) यथाविधि, D1-3 7 11 उपविष्टं महामुनिं (D2 7 [before corr] °नि) —^{c}) Ś1 D1 2 5 11 12 नरपतिस्, D3 7 नरवरस्, G1 तु° (for स नृपतिस्) —^{d}) D3 2 अभाषत (for अथाब्रवीत्) —For 11-12 Ñ2 V B D10 13 M4 (l 4 only for 12^{cd} cf v l 10) subst while D13 ins l 4 only after 12

1037* जनकेनैवमुक्तोऽथ विश्वामित्रो महामुनि ।
निषसाद ततश्चैव स राजा सह मन्त्रिभि ।
उपविष्टमुपेत्येदं कृताञ्जलिरभाषत ।
अमृतस्येव संप्राप्तिरद्य मे भगवन्मुने ।

[B1 reads up to उपवेष्टु in l 3 in marg (cf v l 10) —(l 1) V3 B3-4 उक्तस्तु B4 महायशा —(l 2) B1 °श्चैव सह (by transp) —(l 3) B3 उपवेष्टुम् V2 उपैति (for उपेत्य) V2 3 [प]ष, B1 [प]ष (for [ए]दं) —(l 4) V4 B3 4 M4 [प]व (for [इ]व) V1 2 सङ्गतिर्, V3 समीतिर् (for संप्राप्तिर्)]

13 ^{a}) T2 अथ (for अद्य) G1 (after corr as in text) हि (for मे) Ś1 D1-3 5 7 11 12 अद्यायं (D1 2,11 °द्य मे) सफलो यज्ञो —^{b}) Cg k t सफला (as in text) Ś1 सहर्ष°, D1 2,4 11 12 महर्षदैवते, D3 7 दर्शनाद्दैवता, G1 3 °देवता, G2 सफलै° (for सफला दैवतैः) Ś1 D1-3 5 7 11 12 कृत, G1 3 कृता, Cg k t as in text (for कृता) —D13 M4 om (hapl) 13^{cd} —^{c}) Ñ2 V B D10 फलवाशिद. —^{d}) Ś1 D1 6 7 11 12 यत्र स, D3 मुने त्वद्, D6 भगवन् (for भगवद्) Ñ2 V B D10 समाभ्या (V1 2 °खा, V3 समेहा) गमनाच्च

14 ^{a}) V3 (अ)नुगृहीतोऽथ —^{b}) B1 यदि (for यस्य) Ś1 Dt D3 6 7 11 12 14 M3 मुनिपुंगव, Ñ2 V B D10 13 M4 त्व महामुने —^{cd}) Ś1 D1-3 6 7 11 12 यज्ञावसान संप्राप्तो (D14 यज्ञस्यावसथ प्राप्तो) ब्रह्मं मुनिवरै सह

15 ^{a}) Cm g k t द्वादशाह (as in text) Ś1 D1-3 5 7 11 12 महर्षे द्वादशाहं तु (D5 त्वम्) —^{b}) D2 पुनस् (for शेषम्) T2 महर्षिभि, Cm g k as in text (for मनीषिण) Dt D3 5 दीक्षामाहुर्मनस्विन —For 14^c-15^d, Ñ2 V B D10 13 M4 subst

1038* यज्ञस्यावभृथं पुण्यं द्रष्टासि सबवानुग ।
द्वादशाह च शेष मे यज्ञस्याहुर्द्विजातय ।

[(l 1) V4 (अ)वमन (for [अ]वभृथ) V4 द्रष्टासि, M4 द्रष्टासे M4 सबान्धुग —(l 2) M4 द्वादशाहस्य V4 द्वादशाश्वदोर्ष च (for the prior half), M4 मनीषिण (for द्विजातय) V3 यज्ञस्यास्य भविष्यति (for the post half)]

—^{c}) Ś1 D1 3 5 7 11 12 यज्ञ, M3 damaged for त (for ततो) D6 (after corr as in text) भोगार्थिनो —^{d}) Ñ2 V1-3 B D10 13 इह द्रष्टुमुपागतान्, V4 इह भक्षस्यपावनात् (sic) M4 द्रष्टासि मुनिभि सह

16 ^{b}) G2 सदा (for तदा) —M3 reads 16^{cd} *inf lin sec m* —^{c}) D14 त्वं (for तं) D6 प्रति (for परि) —For subst see below

17 =I 47 2 —^{c}) Dt D4 5 3 तुल्य (for सिंह) T2 नासिर् (sic) M3 गतौ (for गती) —^{d}) D6 वृषभान्वितौ

G. 1.51.18
B. 1.50.18
L. 1.46.17

पद्मपत्रविशालाक्षौ खड्गतूणीधनुर्धरौ ।
अश्विनाविव रूपेण समुपस्थितयौवनौ ॥ १८
यदृच्छयैव गां प्राप्तौ देवलोकादिवामरौ ।
कथं पद्भ्यामिह प्राप्तौ किमर्थं कस्य वा मुने ॥ १९
वरायुधधरौ वीरौ कस्य पुत्रौ महामुने ।
भूषयन्ताविमं देशं चन्द्रसूर्याविवाम्बरम् ॥ २०
परस्परस्य सदृशौ प्रमाणेङ्गितचेष्टितैः ।
काकपक्षधरौ वीरौ श्रोतुमिच्छामि तत्त्वतः ॥ २१
तस्य तद्वचनं श्रुत्वा जनकस्य महात्मनः ।
न्यवेदयन्महात्मानौ पुत्रौ दशरथस्य तौ ॥ २२
सिद्धाश्रमनिवासं च राक्षसानां वधं तथा ।
तच्चागमनमव्यग्रं विशालायाश्च दर्शनम् ॥ २३

---

18 = I.47.3. —D1 D4.6.8 om. 18^{ab}. —^{c}) Ś1 D1–3.5.7.11.12 कस्येमौ (D5.12 °मौ) देववर्णिनौ (D11 °वर्णिणौ).

19 = I.47.4. —Ś1 reads 19^{cd} in marg. (cf. v.l. 1041*). —^{a}) Ś1 D1 D4.6.8 G2 M1.2 [इ]व; D9 [इ]ह (for [ए]व). D4.14 T1.2 संप्राप्तौ, M1 प्राः° (for गां प्राप्तौ). —^{b}) G1 [अ]मरः (for [अ]मरौ). —After 19^{ab}, G1.2 M2 (after 19, *inf. lin. sec. m.*) ins., while G2 M2 ins. l. 5 only after 1040*.

1039* पुण्डरीकविशालाक्षौ वरायुधधरावुभौ ।
गोधाङ्गुलित्राणौ खड्गवन्तौ महाद्युती ।
काकपक्षधरौ वीरौ कुमाराविव पावकी ।
रूपौदार्यगुणैः पुंसां दृष्टिचित्तापहारिणौ ।
प्रकाशय कुलमस्माकं मामुद्दर्तुमिहागतौ । [5]
[(l. 4) G1 -[अ]पहारिणौ.]

—^{d}) M1 (after corr. *sup. lin. sec. m.* वा as in text; before corr.) च. T2 कन्यका (sic) (for कस्य वा).

20 Ś1 reads 20 in marg. (cf. v.l. 1041*). G2.3 om. (hapl.) 20^{ab}. M1 reads 20^{ab} (*sec. m.*) in marg. G4 om. (hapl.) 20^{d}–21^{c}. T2 G1 M1 transp. 20^{ab} and 20^{cd}. —^{c}) Ś1 भूषयंताम्. —^{d}) Ś1 सूर्यचंद्रा॒त्र (by transp.).

21 G4 om. 21^{abc} (cf. v.l. 20). —^{b}) T2 G1 रूपेण- (for प्रमाण-). —After 21^{ab}, G2 M1 ins.:

1040* किमर्थं च नरश्रेष्ठौ संप्राप्तौ दुर्गमे पथि ।

—Thereafter cont. l. 5 of 1039*.

—^{c}) G1.2 कस्य पुत्रौ मुनिश्रेष्ठ. —For 16–21, Ñ3 V B D10.11 (om. l. 6 and reads 18^{cd} as in text).12 M4 subst., while Ś1 D1–3.5.7.12 subst. l. 3–5 and 7–8 for 17–18^{ab} and 19–21 (Ś1 for 19^{cd} and 21^{cd} only) respy.

1041* उपयातामिह सप्रीत्या सहैभिर्ब्रह्मवादिभिः ।
एतान्यहानि सुसुखं ततो यास्यथ सत्कृता ।
एतौ च मुनिशार्दूल कुमाराविव पावकी ।
काकपक्षधरौ कस्य किमर्थं चाभ्युपागतौ ।
व्यूढोरस्कौ महाबाहू खड्गतूणधनुर्धरौ । [5]
अश्विनौ सदृशौ रूपे कस्यातिप्रियदर्शनौ ।
किमर्थं सुकुमाराङ्गावध्वान संश्रितावुभौ ।
बालावेवानवद्याङ्गौ श्रोतुं कौतूहलं मम ।

[(l. 1) D12 M4 प्रीत्ये (for प्रीत्या). V3 त्रिरात्रमिह वत्स्येथाः, D11 उष्यतां सत्कृतो भवता (for the prior half). M4 [ए]नैर् (for [ए]भिर्). V1 damaged for ब्रह्म.—(l. 2) Ñ3 B1 स्वसुखं, V4 D10 सुखं, B3 सुसुखं, D11 यास्यसि (for यास्यथ). D11 सत्कृत.—(l. 3) Ś1 D1–3.5.7.11.12 M4 इमौ (for एतौ). M4 कौ (for च). D3 नर- (for मुनि-). V1–3 पावकौ.—(l. 4) B4 -पुच्छधरौ. Ś1 D1–3.5.7.11.12 वीरौ (for कस्य). V1 damaged, V4 चाभ्यु°, B3 वाभ्यु°; D12 M4 चाभ्यु° (for चाभ्युपागतौ). Ś1 D1–3.5.7.11.12 कस्येमौ (D11 °मौ) मुनिपुंगव (D3.12 °वौ) (for the post. half).—(l. 5) B1 दीर्घभुजौ (for महाबाहू). M4 -तूणी.—After l. 5, Ś1 D1–3.5.7.11.12 read 16^{cd} as in text and om. l. 6.—(l. 6) V1 B4 D12 M4 अश्विनौ; V3 अनयो°; B1 आश्विन्यो (sic) (for अश्विनौ°). V3 सदृशे रूपे, M4 रूपसदृशौ (for सदृशौ रूपे). V1 [इ]मौ, D12 [ए]तौ (for [अ]ति-). V1 -दर्शिनौ.—(l. 7) B4 किमेतौ (for किमर्थं). Ś1 D1–3.5.7.11.12 च मुनिश्रेष्ठ (for सुकुमाराङ्गाव्). D12 अरण्य (for अध्वान). Ñ3 B3 D10 समागतावुभौ, M4 वै समागतौ (for संश्रितावुभौ). Ś1 D1–3.5.7.11.12 प्राप्तौ दुर्गमान्पथ° (D1 °न्पुर and gloss दुर्गमाणि स्थानानि) (for the post. half).—After l. 7, Ś1 reads 19^{cd}, 20–21^{b} in marg.—(l. 8) B3 (m. also, originally बाल°) देवाविव. Ś1 D1–3.5.7.11.12 अत्र (D3 इर, D11 चिर) ह्येतौ महत्, M4 एव महातेज (for एवानवद्याङ्गौ). Ś1 D1–3.5.7.11.12 इच्छाम्य (D3.12 °मि [sic]) अद्य, M4 °हि मे (for कौतूहलं मम).]

22 ^{a}) Ñ3 V B D10 तस्यैतद्; D11 स तस्मै (for तस्य तद्). —^{b}) Ś1 D1–3.5.7.11.12 महामुनिः. T2 विश्वामित्रोऽभ्यभाषत. —^{c}) D4.9 निवेदयन्. M3.4 अमेयात्मा (for महात्मानौ). D1 D6.8 Cg निवेदयदमेयात्मा. —^{d}) Ñ1 V1–3 B D10.11.12 सुतौ (for पुत्रौ).

23 D3.7 om. 23^{a} reading 23^{c} in its place. Ś1 Ñ3 V B D1.2.5.10–12 M4 transp. 23^{a} and 23^{c}. —^{a}) V3 D1.2 निवासस्य. M4 सिद्धाश्रमादागमनं. —^{b}) Ś1 V4 B1.2.4 D1–3.5.11–12 च तं वधं. Ñ3 V1–3 B3 D7.10 च तद्वध, G1 (also as in text) °तदा, G3 वधस्य°, M4 °च त (for वधं तथा). —After 23^{ab}, D9 wrongly repeats 22–23^{ab}. —^{c}) Ś1 B3 D5.11.12 तथा, B1 यथा, D1 D4.6–9 Ct तत्र, D12 G3 M1 तत्र; Cm as in text (for तच्च). Ś1 D3.12 मत्युर्धं; V1 मध्यय, D11 अचर, Cm g as in text (for अव्यग्रं). M4 तथागमनसंकल्प. —D3.7 om. 23^{d}. —^{d}) Ś1

अहल्यादर्शनं चैव गौतमेन समागमम् ।
महाधनुषि जिज्ञासां कर्तुमागमनं तथा ॥ २४

एतत्सर्वं महातेजा जनकाय महात्मने ।
निवेद्य विररामाथ विश्वामित्रो महामुनिः ॥ २५

G 1 51 29
B 1 50 25
L 1 46 22

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे एकोनपञ्चाशः सर्गः ॥ ४९ ॥

N_3 V B $D_{1,2,10,13}$ M_4 द्वि($V_{1,2}$ B_1 M_4 वै)शालस्य (for विशालायाम्) D_{13} स (sic) (for च)

24 [b]) G_1 गौतमे तु (for गौतमेन) —[c]) $G_{2,3}$ M_1 आरोपण M_4 चा°, Ct as in text (for आगमनं) T_3 तदा (for तथा) —For 24 Ś1 $D_{1-3,5,7,11}$ (I 2 only for 24^{cd}) 12 subst

1042* गौतमाश्रमकार्यं च गौतमस्य च दर्शनम् ।
महाधनुषि जिज्ञासा कार्यं चैषा महात्मन ॥

[D_{13} om (hapl) l 1 —(l 1) D_{13} गौतमस्य (through eye wandering for गौतमा) —D_3 om l 2 —(l 2) $D_{1,2}$ कार्यं चैव महात्मनो D_{11} कर्तव्या च महायशा (for the post half)]

while N_3 V B D_{10} 11 (l 1 only for 24^{ab}) 14 subst

1043* गौतमस्य च शापान्तमहल्यायाश्च दर्शनम् ।
रामस्य धनुषश्चैव जिज्ञासार्थमुपागमम् ।

[D_{13} om (hapl) l 1 —(l 1) B_1 transp the two halves V_1 $B_{2,4}$ गोतमस्य N_3 B_3 D_{10} (श्र)पि (for first च) D_{14} (with hiatus) शापाच (for शापान्तम्) D_{10} अहिल्यायाश्च —(l 2) V_3 रामश्च $V_{1,3}$ उपागमद् (V_3 °न) B_{2-4} (B_4 m also) उपागत]

25 [a]) Ñ3 V B $D_{10,13}$ इति, Ck as in text (for एतत्) D_5 सर्वे, Ck as in text (for सर्वं) —[b]) V_3 न्यवेदयत्, B_3 (m also as in text) °मुने (for महात्मने) Ś1 $D_{1,3,4,7,11,12}$ कौशिको जनकाय वै —[c]) Ś1 $D_{2,3,5,7,12}$ विररामाशु, V_3 वीर रामार्थं (sic) Ctp विरराम तदा (hypermetric) (for विररामाथ) —[d]) D_{11} महातपा —After 25 Ś1 $D_{1,3,5,7,11,12}$ ins

1044* मुनिमध्ये स्थित प्राज्ञो वसूनामिव पावक ।
[$D_{1,3,7,11}$ यज्ञे (for प्राज्ञो)]

Colophon $D_{1,2,5,7,11,12}$ om (cont the Sarga) —*Kanda name* Ś1 N_2 V_1 D_4 om V_{2-4} B D_{10} आदि° —After Kanda name B_4 ins बालचरिते —*Sarga name* Ñ3 V B $D_{3,10}$ जनकदर्शन(B_2 °कसमागम D_3 °संवादो) —*Sarga no* (figures words or both) $V_{1,4}$ $B_{1,4}$ om Ś1 (m) V_2 Dt $D_{4,6,14}$ T G $M_{1,3}$ 50 Ñ3 $B_{2,3}$ D_{10} 51 V_3 D_5 53 D_{13} इत्यार्षे—यथ—काडे—दर्शनसर्गो 51 —After colophon $G_{1,2,4}$ M_3 conclude with श्रीरामाय नम G_3 श्रीमते रामानुजाय नम

५०

G. I. 52 1 B. I. 51 1 L. I. 47 1

तस्य तद्वचनं श्रुत्वा विश्वामित्रस्य धीमतः ।
हृष्टरोमा महातेजाः शतानन्दो महातपाः ॥ १

गौतमस्य सुतो ज्येष्ठस्तपसा द्योतितप्रभः ।
रामसंदर्शनादेव परं विस्मयमागतः ॥ २

स तौ निषण्णौ संप्रेक्ष्य सुखासीनौ नृपात्मजौ ।
शतानन्दो मुनिश्रेष्ठं विश्वामित्रमथाब्रवीत् ॥ ३

अपि ते मुनिशार्दूल मम माता यशस्विनी ।
दर्शिता राजपुत्राय तपो दीर्घमुपागता ॥ ४

अपि रामे महातेजो मम माता यशस्विनी ।
वन्यैरुपाहरत्पूजां पूजार्हे सर्वदेहिनाम् ॥ ५

अपि रामाय कथितं यथावृत्तं पुरातनम् ।
मम मातुर्महातेजो दैवेन दुरनुष्ठितम् ॥ ६

अपि कौशिक भद्रं ते गुरुणा मम संगता ।
माता मम मुनिश्रेष्ठ रामसंदर्शनादितः ॥ ७

अपि मे गुरुणा रामः पूजितः कुशिकात्मज ।
इहागतो महातेजाः पूजां प्राप्य महात्मनः ॥ ८

50

☞ Ñ1 missing Sarga 50 (cf v l 1338) D1 3 5 7 11 12 continue the previous Sarga.

1 c) D1 2 हृष्टचेता Ñ2 V B D10 12 भूत्वं भूत्वा (for महातेजा) —d) B1 महामुनि, Ś1 (after corr su as in text) D1–3 5 7 11 12 क्षणेन समपद्यत

2 a) V1 B1 D1 गोतमस्य, D2 गौतमेन (sic) V1 (after corr marg as in text) T1 श्रेष्ठस्, T2 ज्येष्ठे (sic) (for ज्येष्ठस्) —T3 om (hapl ?) Ñ2 reads in marg 2b–3c —b) V1 2 4 B2 D1 M2 [उ]द्योतितप्रभ, B4 D12 13 द्योतित प्रभु —c) G1 रामस्य (for रामस) Ś1 Ñ2 V B D1–3 5 7 10–13 रामस(D2 3 7 °स्य)दर्शनं प्राप्य(D3 7 °प्त) —d) M4 आययौ (for आगत) Ñ2 V B D10 13 विस्मयं परमं ययौ, Cv r k as in text

3 T3 om Ñ2 reads in marg up to 3c (for both cf v l 2) —a) D1 D3 5 दृष्ट्वा, G1 2 M3 (after corr sec m as in text) ततो, Cm as in text (for स तौ) G2 निषण्ण Ś1 D2 3 11 12 स (Ś1 सु, D1 स)निषण्णौ तु तौ (D11 ततो) दृष्ट्वा, Ñ2 V B D3 7 10 13 स (Ñ2 V1 2 4 B2 4 D10 स)निषण्णावुभौ दृष्ट्वा D5 स सनिषण्णौ तौ दृष्ट्वा, M4 स निषण्णस्ततो दृष्ट्वा —bc) D1 सुखासीनौ D2 3 transp सुखासीनौ and शतानन्दो Ñ2 V B D10 13 सदृशौ रामलक्ष्मणौ (for b) Ś1 V1 B1 D1 3 5 7 11 12 मुनिश्रेष्ठो, M4 द्विजश्रेष्ठ —d) Ś1 Ñ2 V B D10 12 समभाषत, D1 3 5 7 11 12 उवाच ह (for अथाब्रवीत्)

4 a) G2 M1 सु, Cm g t as in text (for ते) Ñ2 V B D10 13 अपि (V2 °पि) त्वया मुनिश्रेष्ठ M4 अपि त्वया महाभाग, Ck as in text —b) Ś1 Ñ2 V B2–4 D1–3 5 7 10–13 तपस्विनी —cd) Cg as in text (for c) M4 दीर्घं तप (by transp) Ñ2 V B D10 13 दर्शिता राजपुत्रस्य रामस्यास्य(D10 °क्ष्य, D13 °स्य च) महात्मन

5 D6 13 om (hapl) 5 Ś1 D5 om 5ab —c) D1 D4 (before corr as in text) 4 5 T G1 °तेजा, G1–3 M1 °भागा, M4 °भागे (for महातेजो) —Ś1 reads 5c–6 in marg —d) Ś1 रघुनंदन (for सर्वदेहिनाम्) —For 5, Ñ2 V B D10 13 subst

1045* अपि रामाय मे माता पूजार्हाय महात्मने ।
पूजां कृतवती सम्यगहल्या भृशदु खिता ॥

[(1 1) B3 4 D10 13 महामुने —D13 om (hapl) from 1 2 up to 6d]

On the other hand D1–3 7 11 subst

1046* अपि रामे महातेजा मम माता सह त्वया ।
वन्यैर्मूलफलैर्नित्यमर्चितोऽर्घ्यप्रतिग्रहे ॥

[(1 1) D11 महात्मने (for सह त्वया) —(1 2) D3 मूलै, D11 भूमि (for मूल) D3 अर्चितो (for अर्चितो) D11 हि प्रति° (for र्घ्यप्रतिग्रहे)]

6 D12 om 6ab, Ś1 reads 6 in marg (for both cf v l 5) —b) B3 reads यथा in marg D1 D3 4 यद्वृत्तं(D1 यद्) (for यथावृत्त) —c) D2 3 7 अपि (for मम) Ñ2 V B1–3 D10 13 M4 °बुद्धे, B4 °भाग, D1–3 7 °वीर्य, T3 °तेजा (for महातेजो) —d) Ñ2 V1 3 4 B4 D2 3 7 13 14 T Cm g दैवेन, Ck t दै° (as in text) V1 B1 2 D1–3 7 °विहित, B3 दु खचेष्टित, D4 M3 Cm यद्दनु°, Cg k t दुरनुष्ठित (as in text) T3 दैवेय च(च य)दनुष्ठित —For 6, D5 11 13 subst, Ś1 D1–3 7 ins after 6

1047* अपि मत्ता विसु(Ś1 °सु)क्ता मे तस्माच्छापात्सुदारुणात् ।

7 ab) Ś1 अपि (for अपि) Ś1 (after corr sup lin as in text) D6 12 13 चापि (for मम) Ñ2 V B D10 13 M4 अपि कौशिक माता मे संगता गु(V4 °त त)रुणा गुन (V4 मम, B4 सह) —c) D1 D3 4 6 13 T1 2 M3 मम माता (by transp) Ś1 D1–3 5 7 11 13 माता मुनिगणश्रेष्ठ, Ñ2 V B D10 13 M4 शापाद्विमुक्ता(?) मिता (M4 माता) मे —d) Ś1 D6 13 ऋजु, M3 पर, Ck as in text (for इत) Ñ2 V B D10 11 13 T3 M4 रामदर्शननिर्मला (T3 °नादित), Cg t as in text

8 Ñ2 V B D10 11 13 M4 transp 8 and 9 —c) Ś1 Ñ2 V B D1 3 4 5 7 10–13 बहुन्, Ck t as in text (for

अपि शान्तेन मनसा गुरुर्मे कुशिकात्मज ।
इहागतेन रामेण प्रयतेनाभिवादितः ॥ ९

तच्छ्रुत्वा वचनं तस्य विश्वामित्रो महामुनिः ।
प्रत्युवाच शतानन्दं वाक्यज्ञो वाक्यकोविदम् ॥ १०

नातिक्रान्तं मुनिश्रेष्ठ यत्कर्तव्यं कृतं मया ।
संगता मुनिना पत्नी भार्गवेणेव रेणुका ॥ ११

तच्छ्रुत्वा वचनं तस्य विश्वामित्रस्य धीमतः ।
शतानन्दो महातेजा रामं वचनमब्रवीत् ॥ १२

स्वागतं ते नरश्रेष्ठ दिष्ट्या प्राप्तोऽसि राघव ।
विश्वामित्रं पुरस्कृत्य महर्षिमपराजितम् ॥ १३

अचिन्त्यकर्मा तपसा ब्रह्मर्षिरमितप्रभः ।
विश्वामित्रो महातेजा वेत्स्येनं परमां गतिम् ॥ १४

नास्ति धन्यतरो राम त्वत्तोऽन्यो भुवि कश्चन ।
गोप्ता कुशिकपुत्रस्ते येन तप्तं महत्तपः ॥ १५

श्रूयतां चाभिधास्यामि कौशिकस्य महात्मनः ।
यथाबलं यथावृत्तं तन्मे निगदतः शृणु ॥ १६

G 1 52 16
B 1 51 16
L 1 47 16

राम) —[b]) Ś1 Ñ2 V B D1-3 8 1 10 13 पूजितोऽसि यथाविध (Ś1 D5 12 °ईंग, D8 °धड) —[c]) D1-3 7 13 °भाग, D11 महा * * (for महातेजा) —[d]) Ś1 D5 12 कृत्वा (for प्राप्य) D7 यथाविधि (for महात्मन)

9 Ñ2 V B D10 11 13 M4 transp 8 and 9 Ś1 D5 8 12 om (hapl ?) 9 —[a]) Ñ2 V B D10 11 13 M4 प्रीतेन (for शान्तेन) —D7 om 9[cd] —[cd]) Dt D8 3 पूजितेन, T2 Ck प्रयतेन, Cg as in text (for प्रयतेन) Ñ2 V B D10 11 13 M4 पू(M4 ए)ता दृष्टेन तपसा मातर मेऽभ्यनन्दत (Ñ2 B2 °यत), D1 3 इहागतो महातेजा पूजां कृत्वा महात्मन (cf 8[cd])

10 Ś1 M3 read 10–11 in marg —[a]) D13 त(sic) (for तत्) —[b]) Ñ2 V B D1 3 7 10 11 महायशा, D13 महातपा D5 12 शतानन्दस्य धीमत —[c]) V3 इत्युवाच —[d]) D8 sup lin G1 3 वाक्यज्ञ, M3 damaged वा (for वाक्यज्ञो) D8 -विद्, D12 G1 2 M4 -कोविद (for -कोविदम्) Ñ2 V B(B3 inf lin also) D10 11 13 वाक्य वाक्यविशारद (Ñ2 B2 D10 °द वर)

11 Ś1 M3 read 11 in marg (cf v l 10) —[a]) D6 13 नातिक्रमो Ñ2 V B D10 13 इद मह्यं (for मुनिश्रेष्ठ) —[b]) Ñ2 V B1 3 4 D10 13 यत्कार्यं तत्, B2 कार्यं यत्तत्, D1-3 5 7 11 12 M4 सर्वमेतत्, Cg k t as in text (for यत्कर्तव्य) D1-3 6 7 11 13 M4 transp कृत and मया —[c]) Ñ2 V B D10 13 गुरुणा (for मुनिना) —[d]) V3 B3 4 D6 10 [ए]व (for [इ]व) D1-3 5 7 11 12 रेणुकेव महात्मना

12 [b]) D6 14 T G M3 Cm भाषित (for धीमत) —[c]) Ñ2 V1-3 B D10 13 M3 °नन्दस्ततो राम, V4 °स्ततो वाक्यं —[d]) Ñ2 V1 3 B D2 7 10 12 M4 (all except D3 7 with hiatus) इदं (for राम) V4 वचन मिदमब्रवीत्

13 [a]) Ñ2 V B D10 11 13 M4 रघुश्रेष्ठ, D7 मुनिश्रेष्ठ —[b]) V1 दृष्ट्या Ś1 D5 11 12 दृष्टोऽसि (D11 °*) B1 प्राप्तोऽसि (sic) Ñ2 V B D10 13 मे प्रभो, M4 च प्रभो (for राघव) —[d]) D8 महर्षिम् (for महर्षिम्) Cm k अपराजित (as in text) Ś1 D2 3 4 7 12 ह या(D2.8 3 स्व( )श्रममुपागत D1 स्वाश्रम समुपागत, D11 (with hiatus) इम यज्ञमुपागत —For 13[cd], Ñ2 V B D10 13 M4 subst

1048* विश्वामित्रेण सहित इम यज्ञं महात्मन ।

[V3 4 इह (for इम) D13 यज्ञार्थं महात्मना (for the post half)]

14 [a]) G1 तपस, Cm g as in text Ś1 Ñ2 V B D1 3 6 7 10-13 अचिंत्यो ह्यय(D13 ह्यसि) धर्मात्मा, D4 (before corr as in text) अचिंत्यकर्मतपसा, M4 अचिंत्यधर्मकर्माय —[b]) Ś1 D1-3 5 7 11 13 G1 3 M3 महर्षिर्, Cm g ब्रह्मर्षिर् (as in text) D1 9 T3 G1 3 M अतुल (for अमित) Ñ2 V B1 2 4 D10 शार्ङ्गीरमित(B4 °मह)द्युति, B3 D13 रामेव(D13 °भ न्व)ममितद्युति —[c]) G2 M3 महाभाग —[d]) Dt D1 6 8 T3 वेत्सि; Cg as in text (for वेत्सि) Ct परमां गतिं (as in text) Ś1 D1 2 4 7 8 12 तवाय परमा गति, Ñ2 V B1 3 4 D10 13 M4 यस्य(V1 °ज्ञ) ते परमो गुरु, B2 ऋषीणां परमो गुरु, D11 तवाय परमो गुरु

15 [a]) V3 धर्मरतो (for धन्यतरो) —[b]) Ś1 D5 12 M4 त्वयेह, Ñ2 V B D10 11 13 त्वदन्यो, D1 3 7 त्वत्तेह (for त्वत्तोऽन्यो) Ś1 D5 12 यस्य ते, D1 पाश्वने (gloss एतस्माद्विश्वामित्रादन्य कोपि धन्यतरो नास्ति यस्मात्त्वया पावनात् अधीयत त्वा अवश्याम अध्यापयितु विश्वामित्र एवार्हति नान्य), D2 3 7 इहेव (for कश्चन) —[c]) D8 कौशिक° D1 2 8 12 तु (for ते) D11 यस्याचे हितकामोऽथ —[d]) D11 तेन (for येन) Dt M3 महातप —For 15[cd], Ñ2 V B D10 13 M4 subst

1049* गुणेन तेजसा चापि धर्मेण च पराक्रमै ।
यस्य ते हितकामोऽय विश्वामित्रस्तपोनिधि ।

[All except B3 om 1 r —(l 2) B1 om ते (submetric)]

16 [a]) V1 damaged Dt श्रूयंतां Ś1 D1 3 6 11 12 अभि°, Ñ2 V2-4 B D10 13 च पुरा(B4 यथा)वृत्त, D7 अप° (sic), M4 तमभिधास्यामि —[c]) D11 °चामी M3 °कुल (for यथाबलं) Dt D1 8 Ct °तत्त्वं, D7 °वित्त (sic) (for यथावृत्त) Cv r as in text Cm g k t no समस्तपद्s (for [c]) —For 16[cd] Ñ2 V B D10 13 subst while D11 ins. after 16[ab]

1050* यद्वीर्यो यत्प्रभावोऽय यद्योगश्च महायशा ।

G 1 52 17
B 1 51 17
L 1 47 17

राजाभूदेष धर्मात्मा दीर्घकालमरिंदमः ।
धर्मज्ञः कृतविद्यश्च प्रजानां च हिते रतः ॥ १७
प्रजापतिसुतस्त्वासीत्कुशो नाम महीपतिः ।
कुशस्य पुत्रो बलवान्कुशनाभः सुधार्मिकः ॥ १८
कुशनाभसुतस्त्वासीद्गाधिरित्येव विश्रुतः ।
गाधेः पुत्रो महातेजा विश्वामित्रो महामुनिः ॥ १९
विश्वामित्रो महातेजाः पालयामास मेदिनीम् ।
बहुवर्षसहस्राणि राजा राज्यमकारयत् ॥ २०
कदाचित्तु महातेजा योजयित्वा वरूथिनीम् ।
अक्षौहिणीपरिवृतः परिचक्राम मेदिनीम् ॥ २१
नगराणि च राष्ट्राणि सरितश्च तथा गिरीन् ।
आश्रमान्क्रमशो राजा विचरन्नाजगाम ह ॥ २२
वसिष्ठस्याश्रमपदं नानापुष्पफलद्रुमम् ।
नानामृगगणाकीर्णं सिद्धचारणसेवितम् ॥ २३

[D3 दयोग्यद्, D13 वद्दिवद् (for दयोग्द्) V4 महातपा (for महायशा)]

17 [a]) D1 D4 5 [आ]सीद्; Cl as in text (for [अ]भूद्) —[b]) V B1 3 4 D4 5 7 9 M1 अरिंदम —B3 repeats (m) 17[cd] after 20 —[c]) G1 3 कृतज्ञ ; G2 M1 सर्वज्ञ (for धर्मज्ञ) Ś1 D1 3 5 7 12 13 M4 च वदान्यश्च; Ñ2 V2-4 B1 3 (B3 both times) D10 12 च क्रियावांश्, B1 D9 च कृतज्ञश्, T2 3 °वीर्यश्च (for कृतविद्यश्) V1 धर्मपत्र (sic) क्रियावांश्च —[d]) D1-3 5 12 प्रजावत्सल (for प्रजानां) Ñ2 V B (B3 both times) D10 15 पालने (for च हिते) D12 सर्वभूतहिते रत

18 [a]) Ś1 Ñ2 V B D1-3 5 7 10-13 M4 पितामह, Cg k t as in text (for प्रजापति) Ñ2 V1 2 B3 D8-4 7 12 13 T3 G1 2 M3 च (for तु) —[b]) Ś1 Ñ2 V1 (before corr as in text) 2 4 B1 3 D1 3 5 7 10-13 महातपा (D3 [before corr] °त्मन), B3 4 महायशा (for मही°) —[c]) V1 मन्व न (for बलवान्) —[d]) D13 om (hapl) from सु up to भ in 19[a] D12 तु (for सु)

19 D12 om up to भ (cf v l 18) T1 reads 19-20 in marg —[a]) Ñ2 V1 2 P3 D1 3 7 10 13 T3 G1 3 M1 चासीद्, D9 तस्माद्, D13 वामी (sic) M3 श्रीमान् (for त्वासीद्) —[b]) M1 3 (sup lin sec m before corr as in text) गाधिद् D1 [अ]भि, D2 3 5 7 11 13 [ए]व (for [ए]व) —[c]) Ñ2 V B D10 12 तस्य, D11 गाधि (for गाधे) —Ñ2 om (hapl) from तेजा up to महा in [d] —B1 om (hapl) 19[d] —[d]) D1-3 7 11 महायशा, D3 12 महामना

20 T1 reads 20 in marg (cf v l 19) —[ab]) M4 °मित्रस्तु धर्मात्मा T3 धर्मेण स महाबाहु (for [a]) Cg पालयामास (as in text) Ś1 Ñ2 V B D1 3 5 7 11 13 विश्वामित्रस्तु (D12 °श्र) धर्मात्मा पालयन्मेदिनी (Ś1 °न्पृथिवी) मिमा —[c]) Cv r बहुवर्ष (as in text) Ś1 D1 3 5 7 11 13 बहून्वर्षगणान्राम, Ñ2 V B D10 13 वर्षायुतान्यनेकानि —After 20[a] M3 (inf lin sec m) ins

1051* चतुरङ्गबलैर्युत ।
नीतिशास्त्रविशेषज्ञ ब्रह्मण्य सत्यसंगर ।
निग्रहानुग्रहपरो

—After 20 B3 (marg) repeats 17[cd] and then ins

1052* पूर्वं पालयतो राम राज्ञस्तस्य महात्मन ।
अष्टौ तस्जज्ञिरे पुत्रा ख्यातवीर्यपराक्रमा ।
तासां ज्येष्ठप्रथितान्प्रतिष्ठाप्यास्तु वीर्यवान् ।
हृष्टा यज्ञनाते पुण्यैस्तपोवनमुपागत ।

21 [a]) Ś1 Ñ2 V1-3 B D3 10 13 स, D3 5 7 11 12 सु (for तु) M4 महासेनां —[b]) Ñ2 V1 2 4 B D1 3 7 9 11 13-15 T1 2 G1 M4 Cvp वरूथिनीं (D3 gloss करितुरगरथसैन्यभारगार), Cg k t as in text (for वरूथिनीम्) V विश्वामित्रो महामुनि —M3 reads 21[cd] inf lin sec m —[c]) G1 2 M3 अक्षौहिण्या (for °हिणी) —[d]) Ś1 D3 पर्यगच्छद्वसुंधरां, D1-3 7 11 पर्यटश्च वसुधरां

22 [a]) D11 T1 G M1 स (for च) —[b]) Dt D4 5 महा (for सथा) —For 22[ab], Ś1 Ñ2 V B D1 3 5 7 10-13 M4 subst

1053* सरित पर्वताश्चैव वनानि नगराणि च ।

[V4 सर्वतश्च (for पर्वताश्च) D4 5 9 काननानि वनानि च M वनान्युपवनानि च (for the post half)]

—D11 om 22[c]-23[b] —[c]) Ś1 Ñ2 V1-3 B D1-3 5 7 10 12 M4 विचरन्, V4 विक्रमन्, D13 विचन्न (sic) (for आश्रमान्) M4 विचरन् (for क्रमशो) T1 2 M3-4 राम, G1 M1 राजन् (for राजा) —[d]) Ś1 D1 3 4 7 9 12 त (D13 *) दृत्वाच्छन्महायशा, Ñ2 V B D10 13 (all with hiatus) आजगाम महायशा (B3 °बल) M3 क्रमशस्त्वाजगाम ह M4 राजमानो महायशा

23 V3 D11 om 23[ab] (for D11 cf v l 22) —[b]) Dt D4 5 8 T G1 -लता (for फल) V1 नानाद्रुमलतायुत, B1 यज्ञस्थानमनुत्तमं, D13 T1 2 G1 नानाद्रुमलताकुलं —[c]) V1 मृगशता°, V2 द्रुमलता°, V3 -मृगगणै°, B1 -मृगसमा° (for -मृगगणाकीर्णं) —[d]) Ś1 D1-3 5 7 11 13 देवर्षिगण (for सिद्धचारण) Ś1 D5 13 -पूजित —After 23 Ś1 D1 3 5 7 11 13 M4 ins

देवदानवगन्धर्वैः किंनरैरुपशोभितम् ।
प्रशान्तहरिणाकीर्णं द्विजसंघनिषेवितम् ॥ २४
ब्रह्मर्षिगणसंकीर्णं देवर्षिगणसेवितम् ।
तपश्चरणसंसिद्धैरग्निकल्पैर्महात्मभिः ॥ २५
सततं संकुलं श्रीमद्ब्रह्मकल्पैर्महात्मभिः ।
अब्भक्षैर्वायुभक्षैश्च शीर्णपर्णाशनैस्तथा ॥ २६
फलमूलाशनैर्दान्तैर्जितरोषैर्जितेन्द्रियैः ।
ऋषिभिर्वालखिल्यैश्च जपहोमपरायणैः ॥ २७
वसिष्ठस्याश्रमपदं ब्रह्मलोकमिवापरम् ।
ददर्श जयतां श्रेष्ठो विश्वामित्रो महाबलः ॥ २८

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे पञ्चाशः सर्गः ॥५०॥

G 1 52 27
B 1 51 28
L 1 47 27

1054* बहुपुष्पफलं रम्यं यक्षराक्षसवर्जितम् ।

[D11 महर्षिगणसेवित (for the post half)]

24 N2 B1 om (hapl) 24–25^{b} V B3-4 D12.13 om (hapl) 24 M3 reads 24–25^{b} inf lin sec m G1.2 read 24^{ab} after 25^{ab} —^{a}) Ś1 D1.3.5.7.8.11.12 गन्धर्वै (for गन्धर्वै) —^{b}) D1 उपसेवित (for उपशोभितम्) —^{cd}) D4 विहग (for संघ) Ś1 D1.3.5.7.11.12 नानाविहग(D1.2 °हंग, D6 °गहं[metathesis])नादित (for ^{d}) G2 M1 प्रकीर्णद्विजसंघातैर्हरिणैश्चनिषेवित

25 Ś1 Ñ2 B1 D1.3.5.7.11.12 om (hapl) while M3 reads 25^{ab} inf lin sec m (for Ñ2 B1 M3 cf v 1 24) —^{a}) B3 D10.13 देवर्षि (for ब्रह्मर्षि) V1 B2 संपूर्ण V2 महाश्रममिदं तत्तु B4 नानामुनिसमाकीर्णं —^{b}) V3 B3.4 D10.13 ब्रह्मर्षि (for देवर्षि) V B3-4 D12 पूजित (for सेवितम्) —After 25^{ab} G1.2 read 24^{ab} —^{c}) V1 D12 परम्रि (for चरण) G1.2 पुराणैस्तपसा सिद्धैर् —^{d}) D12 महर्षिभि (for महात्मभि)

26 D1.3.7 T1 om (hapl.) 26^{ab} —^{a}) N2 B2 D10 सतत V2 सगत, V3 कुशल, Ct as in text (for संकुल) V3 राम, D10-13 श्रीमान् (for श्रीमद्) —^{b}) G2 M1 महापुण्यैर्, Ct as in text (for °कल्पैर्) Ñ2 V3.4 B1.2 D12 महाव्रतै, V1 damaged V2 महर्षिभि, B3 महारथै (for महात्मभि) —^{c}) M5 अभक्षैर्, Cm g cas in text (for अब्भक्षैर्) —^{d}) D2 पर्णे (sic) G1 चीर्ण G2 वीर्य (for शीर्ण) Ś1 B4 D1.3.5.7.11.12 M3 पर्णाशिभिस् D4.12 यदा (for तथा)

27 D7 om 27^{ab} —^{a}) N2 V2.4 B D10.12 M4 फलमूलाशिभिर् D8 फलमूलादिभिर्वीतैर् —^{b}) Ñ2 (marg) V1.3.4 B D11.13 क्रोधैर्, Dt D6.8 द्वेषैर् (for रोषैर्) —V1 damaged from षै in ^{b} up to सम in 1055* —After 27^{ab}, Ś1 N2 V B D1.3.4.10.13 ins. while M4 ins, after 27

1055* समक्षालैरश्मकुट्टैर्दन्तोलूखलिभिस्तथा ।

[V1 damaged up to सम B4 प्रक्षालैर् D5 सुप्रक्षालैर् (hypermetric) (for समक्षालैर्) V2 समुज्जालैर् श्मकुट्टैर् V4 संप्रक्षालैरश्मकुट्टैर् M4 समक्षालश्मकुट्टैश्च (for the prior half) M4 [उ]लूखलैस् (for °खलिभिस्) D2 दन्तोलूखिभिस्तथा (sic) (for the post half)]

—^{c}) Ś1 D5.11.12 °खल्यैर्, B D3.10 वालि°, Dt D3.7 वालिखिल्याद्यैर् (for वालखिल्यैश्च) —^{d}) V1 (with hiatus) जपहोम, D2 जपाहार (sic ?) (for जपहोम) —After 27 Ś1 (marg) Dt D4.5.8.14 T G2.4 M1.2 Cm ins

1056* अन्यैर्वैखानसैश्चैव समन्तादुपशोभितम् ।

[Cm वैखानसैश्]

28 ^{b}) Ś1 Ñ2 V2-4 B D1-3.5.7.10-13 M4 ब्रह्मस्थानमनुत्तमं(M4 °मिवाकुले) V1 damaged —^{c}) Ś1 N2 V B D1.3.5.7.10-13 अपश्यत (for ददर्श) Ś1 D1.3.5.7.12.13 M4 जपतां, Ñ2 V1-3 B2 D10.13 यजतां V4 B3 जगतां, B1 missing D4 तपतां, D11 यगतां (sic) Cm t as in text (for जयतां) B1 missing D8 श्रेष्ठ —^{d}) Ñ2 V B D10 महामना M4 महातपा —After 28 Ś1 D5.11-13 ins

1057* बालोद्यत्तपनवाहसमं नियम्य
वल्गावशेन तुरगं च शशाङ्कशुभ्रम् ।
दीव्यत्प्रभानिकरकुण्डललोलमान
कर्णस्तुरंगमवरादवरुरोह राजा ।

[(l 1) D13 निभं (for समं) —(l 2) D12 वल्गावशेन (sic) (for वल्गावशेन) —(l 3) D5 दीप्यद् D11.12 दीप्य D11 दीव्यत्प्रभावमकर (hypermetric)]

Colophon *Kanda name* Ś1 Ñ2 D1.5.12 om V B3 D10 आदि°, D3 अयोध्या° —After Kanda name B4 ins बालचरिते —*Sarga name* Ś1 D3.5.7.8.11 वसिष्ठाश्रमदर्शनं(D1.7.8 °नो D6 °वर्णनो) N2 V2-4 B D10 शतानन्दवाक्य V1 शतानन्दवाक्ये वसिष्ठाश्रमदर्शनं D1 वसिष्ठाश्रमपदो, D3 वसिष्ठस्याश्रमदर्शन D12 वसिष्ठाश्रमो —*Sarga no* (figures words or both) Ś1 V1.4 B1.4 D5.11 om, N2 B2.3 D10 52 V2 D3 54 V3 Dt D4.6.8.14 S (except M4) 51 D1 40 D2 38 D7 39 D13 44 D12 रामा—बाल—वसिष्ठा—वर्णने 52 —After colophon T1 concludes with श्रीरामचन्द्राय नम G1.2.4 M3 श्रीरामाय नमः, G3 श्रीमते रामानुजाय नम

५१

G 1 53 1
B 1 52 1
L 1 48 1

स दृष्ट्वा परमप्रीतो विश्वामित्रो महाबलः ।
प्रणतो विनयाद्वीरो वसिष्ठं जपतां वरम् ॥ १
स्वागतं तव चेत्युक्तो वसिष्ठेन महात्मना ।
आसनं चास्य भगवान्वसिष्ठो व्यादिदेश ह ॥ २
उपविष्टाय च तदा विश्वामित्राय धीमते ।
यथान्यायं मुनिवरः फलमूलमुपाहरत् ॥ ३
प्रतिगृह्य च तां पूजां वसिष्ठाद्राजसत्तमः ।
तपोऽग्निहोत्रशिष्येषु कुशलं पर्यपृच्छत ॥ ४
विश्वामित्रो महातेजा वनस्पतिगणे तथा ।
सर्वत्र कुशलं चाह वसिष्ठो राजसत्तमम् ॥ ५
सुखोपविष्टं राजानं विश्वामित्रं महातपाः ।
पप्रच्छ जपतां श्रेष्ठो वसिष्ठो ब्रह्मणः सुतः ॥ ६
कच्चित्ते कुशलं राजन्कच्चिद्धर्मेण रञ्जयन् ।
प्रजाः पालयसे राजन्राजवृत्तेन धार्मिक ॥ ७
कच्चित्ते सुभृता भृत्याः कच्चित्तिष्ठन्ति शासने ।
कच्चित्ते विजिताः सर्वे रिपवो रिपुसूदन ॥ ८

51

☞ V1 missing Sarga 51 (cf v.l. I 33 8). —Before 1 Ś1 V1 B2.4 D1.3.6.7.11–13 ins.

1058* वसिष्ठं तु तदा तस्मिन्नाश्रमे मुनिसत्तमम् ।

[Ś1 begins with ॰म्. D13 वसिष्ठम् (corrupt). Ś1 च (for तु). D5 मुनिसत्तम.]

1 ᵃ) Ś1 D1.3.6.7.11.12 दृष्ट्वा तु, Dt D6.8 T3 तं दृष्ट्वा, Cg k as in text (for स दृष्ट्वा). D1–3.7 राघव (for परम). —ᵇ) Ś1 °मुनि, Ñ2 °मत, B1 D1.3.6.7.11.12 °मना (for महाबलः). —ᶜ) D5 प्रणताद् (sic). G1–3 M1 प्रणम्य, Cm g k t as in text (for प्रणतो). B4 वीरौ (for वीरो). —ᵈ) V1 B2 D12 पञ्जतां, V4 D11 तपतां, B4 जगतां (for जपतां). V3 वसिष्ठो जगतां वर.

2 ᵃ) Ś1 D1.3.6.7.12 भवता. Ñ2 V3.4 B2.4 D10.11 च तव (by transp.). V1 B1.3 D11 च तथा. D6 भगवता (hypermetric) (for तव च). Ś1 Ñ2 V B D1.3.6.7.10–13 [इ]त्युक्त्वा (for [इ]त्युक्तो). —ᶜ) D6 भगवन् (sic) (for भगवान्). —ᵈ) D6 व्यादिदेश. T3 चादिदेश, G1 [ऽ]प्यादिदेश, M1 ह्यादिदेश, Cm g k t as in text (for व्यादिदेश). —For 2ᶜᵈ, Ś1 Ñ2 V B D1–3.6.7.10.12 subst.:

1059* आसनं तत्र विधिवत्प्रददौ जगतीपतौ ।

[Ñ2 V1.3.4 B D3.7.10.11 (V4 D3.7 read after विधिवत्) तस्य (V4 °स्मै). V2 च (submetric) (for तेन). B1 missing from वत् up to जग. Ñ2 V1.3.4 B D1–3.7.10.11 प्रदिष्ट. V2 प्रदीप्त (for प्रददौ). Ñ2 V B D3.7.10.11.12 जगतीपते.]

3 ᵃ) V2 वदौ, B1 तथा, D11 ददौ (for तदा). —ᶜ) Ś1 D5.12.13 वृष्य (D12.13 °ष्यां) मध्य, Ñ2 B2.4 D10 वृष्यामय, V2 B3 वृष्यमध्य, V4 B1 वृष्ट्या (B1 °ष्या) मध्या, D1 विश्वामित्रो, D2 दत्यमध्यो. D3.7 वृष्टया (D2 °ष्टया) मध्ये (sic) (for यथान्याय). D1 मुनिवरात्, D6 ऋषी ताम, G1.3 ऋषिश्रेष्ठ (for मुनिवर). V1 स्वयं मुनिवर श्रीमान्, V3 वसिष्ठो महापुत्रस्तु, D11 अर्घ्यं मुनिवरो दत्वा. —ᵈ) V4 फल (for फल). D2 missing मूल, D11 S (except M3.4) मूलानि, Cg k t as in text (for मूलम्). D11 अथाहरत्. ❀ Cg k फलमूलमिति “ जातित्वाग्नित्वम् ” इत्येकत्वम् । ❀

4 ᵃ) Ś1 D1.12 वरां, Dt D6.8–9 G1 M3 तु तां (for च तां). —ᵇ) D11.12 राजसत्तम. —ᶜ) Ś1 D1.3.7.12.13 तदा (D2 °दा, D6 °तो, D2 °था) ग्निहोत्र (D2 °त्र), Ñ2 V1 B D10.11 तमग्निहोत्रे (Ñ2 B3 D10 °त्र, V1 °त्र). V2.3 B2.4 D11 शिष्ये च (for शिष्येषु). —ᵈ) Ś1 D1–3.6.7.11–13 पर्यपृच्छदनामयं, Ñ2 V B D10 पप्रच्छ कुशलं तत (V4 °दा); Cl as in text.

5 ᵇ) B1.3.4 गणेषु, G2 M1 गणं (for गणे). B4 Dt D6.8.10.13 T G M3.4 तदा (for तथा). —ᶜ) Ś1 Ñ2 V B D1.3.6.7.10–13 चोवत्वा. Dt D6.8 प्राह. G2 त्वाह (for चाह). —ᵈ) Ś1 Ñ2 V B D1.3.6.7.10–13 मुनिसत्तम (D2 °म), D5 मुनिपुंगव, Cg as in text (for राजसत्तमम्).

6 ᵃ) G2 सुखोपविष्टो, M3 उपोपविष्ट (for सुखोपविष्टं). D5 यज्ञादि (for राजानं). —ᵇ) D12 विश्वामित्रो. —ᶜ) Ś1 Ñ2 V B D1.3.6.7.10.11 समपृच्छत (for पप्रच्छ). V1 *जित्वा, V2 B1 M1 यजतां, V3 B4 जयतां, D11 G1.2 M3 जयतां, Cm t as in text (for जपतां). —ᵈ) Ś1 Ñ2 B2.3 D1.3.6.7.10–13 गाधेयं. V1.2.4 B1.4 D3.7 गाधिज (for वसिष्ठो). D11 सुतं (sic).

7 ᵇ) D11 ब्राह्मणरक्षणे, M1 °रजनं (for धर्मेण रञ्जयन्). —ᶜ) V2 पालयते, B4 पालयसे, D11 पालयतो (for पालयसे). Ś1 Ñ2 V B D1.3.6.7.10–13 T3 नित्यं, D11 T1.3 G3 वीर, G1.2 कच्चिद् (for राजन्). —ᵈ) V4 B4 राज (V4 °*) धर्मेण, D4 राज्य° (for राजवृत्तेन). V1.3 B2 D11.12 G1 धार्मिक, M4 पालयन् (for धार्मिक).

8 ᵃ) D1 कच्चित्ते (for कच्चित्ते). Ñ2 सुभृता, V2 तु सुता, V3 सुखिनो, B2 सुहृता, B3 [ऽ]नुभृता, Dt D6.8 G1.2 M3 Cm g t सभृता (D6 °**) (for सुभृता). B1 ***** भृत्याश्च. —ᵇ) D10 कच्चित्ते कुशलं नृप. —ᶜ) D1 कच्चिच्च (for कच्चित्). D1–3.7 च (for ते). V3 निर्जिता, D2 [अ]वजिता (for विजिता). —ᵈ) B1 [ऽ]रिनिसूदन

कच्चिद्बले च कोशे च मित्रेषु च परंतप ।
कुशलं ते नरव्याघ्र पुत्रपौत्रे तथानघ ॥ ९
सर्वत्र कुशलं राजा वसिष्ठं प्रत्युदाहरत् ।
विश्वामित्रो महातेजा वसिष्ठं विनयान्वितः ॥ १०
कृत्वोभौ सुचिरं कालं धर्मिष्ठौ ताः कथाः शुभाः ।
मुदा परमया युक्तौ प्रीयेतां तौ परस्परम् ॥ ११
ततो वसिष्ठो भगवान्कथान्ते रघुनन्दन ।
विश्वामित्रमिदं वाक्यमुवाच प्रहसन्निव ॥ १२
आतिथ्यं कर्तुमिच्छामि बलस्यास्य महाबल ।
तव चैवाप्रमेयस्य यथार्हं संप्रतीच्छ मे ॥ १३
सत्क्रियां तु भवानेतां प्रतीच्छतु मयोद्यताम् ।
राजंस्त्वमतिथिश्रेष्ठः पूजनीयः प्रयत्नतः ॥ १४
एवमुक्तो वसिष्ठेन विश्वामित्रो महामतिः ।
कृतमित्यब्रवीद्राजा पूजावाक्येन मे त्वया ॥ १५
फलमूलेन भगवन्विद्यते यत्तवाश्रमे ।
पाद्येनाचमनीयेन भगवद्दर्शनेन च ॥ १६
सर्वथा च महाप्राज्ञ पूजार्हेण सुपूजितः ।
गमिष्यामि नमस्तेऽस्तु मैत्रेणेक्षस्व चक्षुषा ॥ १७

G 1 53 17
B 1 52 17
L 1 48 18

---

9 a) Ś1 D5 12 13 कच्चित्ते कुशलं कोशे, Dt D6 8 14 T1 2 G2 M2 3 Cg t कच्चिद्बलेषु कोशेषु —b) D2 12 13 परतप, D3 पर ** —c) B3 D14 नृपव्याघ्र, D11 नरव्याघ्रु (sic) (for नरव्याघ्र) —d) Ś1 V1 2 B1 D1 3 5 7 11 13 पौत्रेषु चा° (D12 वा), D10 पौत्रैश्च°, D14 T1 2 G2 M3 पौत्र तथानघ, T1 पौत्रेषु सानद (for पौत्रे तथानघ)

10 a) D11 सर्वत (for सर्वत्र) Ś1 D5 12 राज्ये (for राजा) —b) Ś1 D5 13 भगव, D1 3 7 तमथ, M4 सत्यम (for वसिष्ठं) Ś1 Ñ2 V B D1 3 5 7 11 13 प्रत्युवाच ह (for प्रत्युदाहरत्) —d) Ñ2 V B D10 13 तमथो (V3 °सौ), D11 तमृषिं Cm g as in text (for वसिष्ठं) Dt D6 8 G4 M4 Cm विनयान्वितं, D13 विनयान्वित Ck as in text (for d)

11 a) Ś1 Dt D5 8 11 13 तौ, Ñ2 V3 4 B D1 3 5 7 M4 तु, V1 2 D3 च, D10 om (submetric) (for [च]भौ) D10 12 सुचिर (for सुचिरं) V1 सुचि ** (lacuna) —b) D6 14 T1 2 G1 3 4 M3 4 तौ, T3 ता (sic) (for ताः) D8 कथा (for कथाः) Cv r g t ता कथा (as in text) Dt D6 8 + M2 4 तदा, D4 T3 G1–3 M1 तथा (for शुभाः) Ś1 D1 3 5 7 12 बहुवृत्तान्त (Ś1 °तु, D3 °च)स (Ś1 D3 सत्) कथा Ñ2 V B D10 13 धर्मिष्ठा ता कथा तदा (B4 °था), D11 कथा बहुविधा तदा —c) D12 युक्तात्, T3 युक्त (sic) (for युक्तौ) —d) Cm g k t प्रीयेता (as in text) Ś1 Ñ2 V B D1 3 5 7 10–13 अभिन (Ś1 B4 °च, D13 °नि [sic])य (for प्रीयेता तौ)

12 a) M4 तथा (for ततो) —b) Ś1 Ñ2 V (V1 lacuna from व up to मित्र in c) B D1–3 5 7 10–13 M4 मुनिसत्तम (D2 3 °म, M4 °म)

13 b) Ñ2 B1 4 D1 13 °बल, V4 °बल (for महाबल) —d) Cv r m g t सम्प्रतीच्छ (as in text) V1 lacuna after the first syllable म up to प्रतीच्छतु in 14b Ś1 Ñ2 V2–4 B D1–3 5 7 10–13 प्रतिगृह्यताम् (for संप्रतीच्छ मे)

14 V1 lacuna up to प्रतीच्छतु (cf v l 13) —a) D4 सक्रियाः (sic), D5 सत्कृता (for सत्क्रिया) Dt D1 3 6 8 11 13 T3 M2 हि (for तु) Ś1 D5 12 13 तानि, D1 3 7 तावद्, D4 6 T3 G2 M2 3 त्वतः (for एतां) Ñ2 V2 4 B D10 प्रतिगृह्णातु, G1 3 महतीं चैतां, M4 निधिवत्तात (for तु भवानेतां) —b) Ñ2 V3 4 B1 3 D10 भवानिह, D3 प्रगच्छतु, G1 3 प्रतीच्छ त्वं, M4 प्रतीच्छस्त्व, Ck as in text (for प्रतीच्छतु) Cm g [उ]द्यता (as in text) V1 D13 ममोद्यता, Dt D6–8 मया कृता, D4 M4 मयोदिता (for मयोद्यताम्) B4 भवानिहमिहोद्यता (sic) D3 प्रतीच्छतुमे बोधता (sic) —c) D14 T1 2 G1 राजा (for राजन्) B3 D3 तम्, D12 स्वम् (for त्वम्) D3 6 7 10 14 G2 अतिथि (for अतिथि) V2 4 B1 D12 M1 श्रेष्ठ (for श्रेष्ठः) D11 राज्य चमतिथि श्रेष्ठ (corrupt) —d) D13 पूजनाय (for पूजनीय)

15 a) D3 उक्त्वा D11 उक्ते (for उक्तो) —b) V1 lacuna for मित्रो महामति Ś1 V2–4 B D1 3 7 10–13 M4 महर्षि (D13 °हा)पति, Dt D5 6 8 T1 °मुनि, G3 M1 °तपा, Cv as in text Cr °बल (for महामति) —c) V4 B1 कृतकृत्यो ब्रवीद् T3 वाक्य (for राजा) Cv r as in text (for c) —d) D11 om Cm g प्रिय, Ck t पूजा (as in text) Ś1 D5 12 नाथेन, Ñ2 V3 4 B D1 3 7 10 11 13 चानेन, V1 वन्येन, V2 [अ]निल च (for वाक्येन) M4 वाक्येनानेन Ś1 Ñ2 V1 3 4 B D1 3 5 7 10–13 मे कृता (Dt °ता) V2 सत्कृता (for मे त्वया)

16 Before 16a D13 wrongly repeats 15a —a) Ś1 कृत (marg also as in text) मूलेन, D3 फलमूले हि, D11 फलमूले (submetric) (for फलमूलेन) —b) D3 यत्र च, D14 यस्तव, T3 यत्तद् (for यत्तव) Ñ2 V B D10 M4 तव विद्यते प्रभो (M4 वने) —c) Ś1 D5 12 पाद्ये चाचमनीये च, B1 पाद्यार्घ्याचमनीयेन —d) D3 भगवा (sic) (for भगवद्) D11 भगवद्दर्शनेन च (sic)

17 a) Ś1 D4 सर्वदा Ś1 D5 11 °थाहो, Ñ2 V B D1 3 7 10 [ए]व महातेज (V2–4 B4 °जा), D6 हि°, D13 °…, D11 °बुद्ध, G2 M1 सु°, M4 [अ]ह महाभाग (for च महाप्राज्ञ) —b) Ś1 Ñ2 V B D1 3 5 7 10 13 [अ]भिपू°

G 1 53 18
B 1 52 18
L 1 48 18

एवं ब्रुवन्तं राजानं वसिष्ठः पुनरेव हि ।
न्यमन्त्रयत धर्मात्मा पुनः पुनरुदारधीः ॥ १८

बाढमित्येव गाधेयो वसिष्ठं प्रत्युवाच ह ।
यथा प्रियं भगवतस्तथास्तु मुनिसत्तम ॥ १९

एवमुक्तो महातेजा वसिष्ठो जपतां वरः ।
आजुहाव ततः प्रीतः कल्माषीं धूतकल्मषः ॥ २०

एह्येहि शबले क्षिप्रं शृणु चापि वचो मम ।
सबलस्यास्य राजर्षेः कर्तुं व्यवसितोऽस्म्यहम् ।
भोजनेन महार्हेण सत्कारं संविधत्स्व मे ॥ २१

यस्य यस्य यथाकामं षड्रसेष्वभिपूजितम् ।
तत्सर्वं कामधुग्दिव्ये अभिवर्ष कृते मम ॥ २२

रसेनान्नेन पानेन लेह्यचोष्येण संयुतम् ।
अन्नानां निचयं सर्वं सृजस्व शबले त्वर ॥ २३

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे एकपञ्चाशः सर्गः ॥५१॥

M4 च° (for सुपूजित) D11 पूजार्होऽस्मि पूजित (submetric) —c) Ś1 D12 °स्कन्दं, D1-3.5.7.11.13 °स्तुभ्यं, M3 मुनिश्रेष्ठ (for नमस्तऽस्तु) D1 D3 नमस्तेऽस्तु गमिष्यामि (by transp) —d) Ś1 D1.3.6.7.11-13 पश्य मैत्रेण, M4 मित्रेणे° (for मैत्रेणेक्षस्व) D1 (marg gloss) सुखाशीसि प्रीतिकर नेत्र चक्षुर्निरीक्ष्यते

18 a) V3 वदन्तं (for ब्रुवन्तं) —b) Ś1 D5.11-13 °व, Ñ2 V1.3 B2-4 D1-3.7.10 M4 °तु, V4 भगवीन्, B1 °तं, M3 °ह (for एव हि) —c) T2 °यति; M3 न्यमन्त्रयत Cm.g as in text M4 धर्मिरात् (for धर्मात्मा) Ñ2 V B D10.13 स्य (V3 नि) मन्त्रयदमेयात्मा

19 a) D1 (marg gloss) तथेति एवं करिष्यामि (for बाढम्) V1 गाधिनो (sic) M1.3 गाधेयो; Cg as in text (for गाधेयो) —b) Ś1 D1-3.5.7.11-13 प्रत्य (D13 °ति) भाषत —c) V5 वयं (sic) (for प्रिय) D11 lacuna for भगवतस् —d) D3 तवास्तु (for तथास्तु) Ñ2 V B D1 D2.8.10.14 T1.2 G4 M4 °पुंगव (for मुनिसत्तम)

20 a) B3 महातन (sic) D1 D10 तथा तेन (for महातेजा) —b) B3 यजता, D11 जपता (for जपतां) —c) V3.4 आजहार (for आजुहाव) V4 प्रीत्या, D11 प्रीत (sic) G3 M1 प्रीतं (for प्रीतः) —d) Ś1 Ñ2 V B2.4 D4.10.12.13 कल्म (Ś1 V1 D12.13 °ल्मा) षां, B1 कामदां D1 (marg gloss) दुग्धपाद्वरा धेनु, D3 कल्मखी (sic) D11 शबलां, Cm g k t as in text (for कल्माषीं) Ś1 पूत (for धूत) B1 D1 D4.6.8.11 M3.4 -कल्मषः (for -कल्मष)

21 a) V B1.4 D1.7.11 सबले (V3 °ल), T2 G M1.2 शबलो B3 क्षीघ्रं (for क्षिप्रं) —b) Ñ2 V B D1.3.4.7.10.13 चैव, D11 चैव (for चापि) Ś1 D12 शृणुष्व (D13 °वै) वचन मम —c) B1 च (for [अ]स्म) —d) D3 कर्तुर् (sic) (for कर्तुं) Ś1 Ñ2 V B D1-5.7.8-13 T1.2 G2-3 M1.2 हि Cg t as in text (for ऽस्मि) V1 [अ]यं, V4 [अ]सि (for [अ]हम्) M3 कृतम्य भोजनं मया —e) D3 भोजनेन हि (hypermetric) D11 भाजनेन, M4 सत्कारेण (for भोजनेन) D4 महार्घेण (for °र्हेण) —f) Ś1 Ñ2 V3.4 B D1.3.5.7.10-13 संविधत्स्व (B4 D1.7.11 °स्व [sic]) V1 सन्निधत्स्व, V3 विदधस्व, M3 स्वं विधिस्व, Cm g t as in text (for संविधत्स्व) M4 यथावत्संविधत्स्व मे

22 a) Ñ2 B D10-13 °काम, V1 D3 °काम (for यथाकामं) —b) V1 यत्र येषु, V3 षड्रसो हि, D3 षड्रसेष्ट, D10 षड्रसेषु (for षड्रसेषु) Ñ2 V B D10.13 °पाक्षित (V4 °तं), D13 °काङ्क्षित (for [अ]भिपूजितम्) Ś1 षट्स्वाभीष्टं रसेष्विह, D1 षड्भीष्ट रसेष्विह, also marg षड्भिरिष्टैः रसैरिह D1.3.7.11 षड् (D11 **) भीष्टरसेष्विह (D7 °ष्वह), D6 षड्रसीष्यो रसेष्विह; M4 यथा (तथा) स्यातिथिपूजने, all Cs as in text —c) V3.4 B1 तं, B4 त्व (for तत्) D11 सर्वं (for सर्वं) D3 का * * त् (for कामधुग्) Ś1 B1 D1-4.7.11.13 M4 देवि, V3 दिव्येद् D13 देवि (for दिव्ये) V4 lacuna for धुग्दिव्ये —d) Ś1 D1.3.4.7.11-13 प्रयम त्व, D6.9.14 T G1 M3.4 प्रवर्षस्व, Cv m g as in text (for अभिवर्ष) V1.3 B1 [इ]ह मत्कृते, B4 च मत्कृते D1 (marg also) मम कृते (by transp) D3 हु मे मम (for कृते मम) Ñ2 V3 B2.4 D10 Cr अभिवर्षस्व (B4 °सु) मत्कृते, V4 अभिवर्षं सह कृते

23 a) Ś1 D1.3.5.7.11.13 परेणान्नेन, Ñ2 V B D10 रसैरन्ने (V1.4 °न्यै) न (for रसेनान्नेन) D13 lacuna G3 पालेन (for पानेन) Cv r m g t as in text (for a) —b)

५२

एवमुक्ता वसिष्ठेन शबला शत्रुसूदन ।
विदधे कामधुक्कामान्यस्य यस्य यथेप्सितम् ॥ १
इक्षून्मधूंस्तथा लाजान्मैरेयांश्च वरासवान् ।
पानानि च महार्हाणि भक्ष्यांश्चोच्चावचांस्तथा ॥ २
उष्णाढ्यस्यौदनस्यापि राशयः पर्वतोपमाः ।
मृष्टान्नानि च सूपाश्च दधिकुल्यास्तथैव च ॥ ३
नानास्वादुरसानां च षाडवानां तथैव च ।
भाजनानि सुपूर्णानि गौडानि च सहस्रशः ॥ ४

G. 1. 54. 4
B. 1. 53. 4
L. 1. 48. 29

G1 M3 4 हेहे; Cg.k as in text (for हेहर॰). T2 G1 3 M1 (before corr.) 3 -चोष्येण; G3 4 -चोपेण; M2 -चोष्येलु-; Cm g as in text (for -चोष्येण). Ś1 Ñ2 V B D1-3 4.7. 10-13 चोष्य(V3 °ष्यैर्)ले(D13 °रो)ह्येन (by transp.). Ś1 D5 चाप्यय; Ñ2 V B D10 सचरं; D1 2 चातय (D2 °या [sic]); D3 चाशय; D7 चातयः (sic), D11 चातचे; D12 13 चाप्यमुं; M4 मा चिरं (for सगुणम्). —V1.3 om. 23^{cd}. —^{c}) T1 3 G4 सबलाः; Cm g t as in text (for सबलात्). —^{d}) T1 2 G M1-3 तापले, D4 T3 लिह; G2 M1 मम (for स्वर). —For 23^{cd}, Ś1 V4 D1-2 5.7 11-13 subst. :

1060* राजानं सपरीवारं शबले मत्प्रियेप्सया ।
यथा सर्वो जनस्तुष्येत्स्वादितश्च यथा भवेत् ॥

[(l. 1) D3 11.12 °त्स्वया, D13 सत्प्रेयया (for मत्प्रियेप्सया). V4 सर्गे सत्प्रियेच्छया (for the post. half). —V4 om. l. 2. —(l. 2) Ś1 तुष्ये (for तुष्येत्). D1 स्वादितश्; D2 स्वतश् (submetric); D3 स्वाहृतश्; D11 स्वादितश् (for स्वादितश्)] while Ñ2 V1 B D10 subst. .

1061* कुरु राज्ञोऽस्य शबले परमातिथ्यसत्क्रियाम् ।

[Ñ2 हि, V3 [ऽ]पि (for ऽस्य). Ñ2 V2 B1 सबले, B1 सत्क्रिया॰ (for सत्क्रियाम्).]

Colophon. Ś1 D1 2 4 11-13 om (cont. the previous Sarga). —*Kāṇḍa name*. V1 4 D5 om. Ñ2 V2 3 B D10 आदि°; D2 अयोध्या°. —*Sarga name* : Ñ2 V B D2 7 10 शतानन्दवाक्ये (V1 2 B2 D2 7 om.) विश्वामित्रनिमन्त्रणं (B4 वसिष्ठवचन); D9 धेनुप्रार्थना. —*Sarga no.* (figures, words or both) : V1 4 B1.4 D3 om. Ñ2 B2 3 D10 53, V2 D5 55, V3 Dt D6 8 14 S (except M5) 52, D7 40. —After colophon, T2 concludes with श्रीरामः शरणं मम, G1 2.4 M5 श्रीरामाय नमः, G3 श्रीमते रामानुजाय नमः.

52

☞ Ñ1 missing up to स्थानं in 20^{b} (cf. v.l. I. 33. 8). Ś1 D1 2.4 11-13 continue the previous Sarga.

1 ^{a}) B1 3 4 G1 3 4 M4 उक्तवा; Cg as in text (for उक्ता). G2 (after corr. as in text) मुनिश्रेष्ठ (for वसिष्ठेन). —^{b}) Ś1 रघुनन्दन (for शत्रुसूदन). —After 1^{ab}, D1 ins. :

1062* सरवत्स्य पादावानुज्य कर्णौ पुच्छं तु भ्रामयत् ।

—^{c}) D2 किं वृधि (sic), D5 चक्रे; D13 विधदे (metathesis) (for विदधे). V3 D10 कामदा. Ś1 D1 2 5 7.11-13 कामं; V3 lacuna for का; D3 वारं (for कामान्). V3 4 यथेष्टं विदधे कामान्. —V1 damaged for ^{d}. —^{d}) Ñ2 V2-4 B D10 यथेप्सितान्; Dt D4 6 8 11 14 T3 G1.3 4 [ई]प्सित यथा (by transp.); D9 [ई]प्सितं तदा Ś1 D1-3 5.7.12 13 यथा यस्येप्सितं तथा; Cv m g k t as in text.

2 ^{a}) Ck t मधून् (as in text), D9 मधूंस्तथा द्राक्षान्; D14 T1 G4 मधुरसाल्लाँजान्; T2 मधु तथा लाजान्; M2 मधूंश्च लाजांश्च. ❀ Cg. मधूनिति पुल्लिङ्गत्वमार्षम् । ❀ —^{b}) T2 M5 रसासवान्; G2 वरासनान्. D9 मैरेय च वराननाः. —For 2^{ab}, Ś1 Ñ2 V B D1-3 5.7.10-13 M4 subst. :

1063* इक्षूंश्च मधु लाजांश्च मैरेय च वरासवम् ।

[Ñ2 V B D10 इक्षु (D10 °क्षून्) मधु च (V2 B4 र; V4 *) (for इक्षूंश्च मधु). Ś1 -आन्, D1 5-जालोंश् (metathesis?) (for लाजान्). D11 इक्षु मधुरस श्चैव (for the prior half). D10 om च (submetric). V3 रसाभर, V3 सुरासव, D2.7 वरासन, D5 स चासव (for वरासवम्).]

—^{c}) Ś1 D5 12 13 पुनानि; V2 फलानि (for पानानि). V4 D13 om (submetric), B2 *inf. lin.*, T3 इ (for च). Ś1 महार्ष्याणि. —^{d}) V4 B1 2.4 D1 4 5 9 13 भक्षाश्; Ñ2 V B D10 च विविधास्; T2 M1 उच्चावचांस् (for चोच्चावचास्). Ś1 D1-3 5 7.11-13 बहून्; Dt D6 1 9 अपि; G4 तदा, M4 शुभान् (for तथा).

3 V1 damaged for ^{a}. —^{a}) Ś1 V2 3 D1-3 5 7 11 12 M4 चाप्याढ्य(D7 °च) स्य (V3 °ढ्यम्); Ñ2 B चोष्याढ्यस्य (B2 m. also व्यञ्जनस्य); V4 हस्ताढ्यम्; D9 उष्णाशस्य; D10 चोष्याशस्य; D11 चोप्यढारय (sic) (for उष्णाढ्यस्य) G3 [ओ]द्यं च (for [औ]दनस्य). Ś1 Dt D6-4 8 9 14 T2 3 G4 M4 [अ]न्न; D1 3 [अ]थ, D2 7 [अ]स्य, D11 [आ]शु; G1 [आ]दि; G3 [आ]श्रम् (for [अ]पि). —^{b}) Ś1 Ñ2 V B D1-3 5.7. 10-13 राशीन्पर्वत(V1 damaged)सन्निभान्. —^{c}) Ś1 B2 D1-3 7 12 13 तथान्नपान्; D9 14 T1 2 G2 4 M1-3 च सूपांश्च (for च सूपाश्च) Ñ2 V B1 3 4 D2 10 11 मिष्टान्ना(B2 °*) नि तथान्नपान् (V3 °श्पान्; D11 °पूजान् [sic]); Dt D6 8 मृद्वान्नकानि सूपाश्च, M4 मिष्टान्नानि च सूपांश्च. —^{d}) Ś1 B1 4 D5 M3 दधिकुल्यांस्; D3 दधिकु पकुल्या (sic). V3 शष्कुलीश्च दधीनि च.

4 D9 om (hapl.) 4^{ab}. D14 reads in marg.; M2 *inf. lin. sec. m.* 4^{ab}. —^{a}) D1.3 G1 M3 -स्वाद- (for

G 1 54 5
B 1 53 5
L 1 48 29

सर्वमासीत्सुसंतुष्टं हृष्टपुष्टजनाकुलम् ।
विश्वामित्रबलं राम वसिष्ठेनाभितर्पितम् ॥ ५
विश्वामित्रोऽपि राजर्षिर्हृष्टपुष्टस्तदाभवत् ।
सान्तःपुरवरो राजा सब्राह्मणपुरोहितः ॥ ६
सामात्यो मन्त्रिसहितः सभृत्यः पूजितस्तदा ।
युक्तः परेण हर्षेण वसिष्ठमिदमब्रवीत् ॥ ७
पूजितोऽहं त्वया ब्रह्मन्पूजार्हेण सुसत्कृतः ।
श्रूयतामभिधास्यामि वाक्यं वाक्यविशारद ॥ ८
गवां शतसहस्रेण दीयतां शबला मम ।
रत्नं हि भगवन्नेतद्रत्नहारी च पार्थिवः ।
तस्मान्मे शबलां देहि ममैषा धर्मतो द्विज ॥ ९

-स्वादु) B₁ -समाश्रैर ※ Cm g स्वादवो रूप्या रसा मधुराद्यो येयो । ※—^{d}) Ś₁ D₇ D₈₋₁ C₇ स्वा(Ś₁ पां) दवाना, N₂ V₁ B D₃ 10 11 G₁ ₄ M₃ पड्रूसानां, V₂ M₃ पड्रिसानां, D₁ (gloss) षड्भी रसै र्युक्त पान पाद्यं । अथवा "शाद्यादिमसयुक्तो मुख्यूक्तु पायव "। T₃ मादकानां, T₃ पाकानां (for पाद्यानां) ※ Cv r g पाद्या पड्रूसकृत भक्ष्यविशेषा ।, Ck पद्रसा इति पण्यों रसानां विकार । ※ Ś₁ Ñ₂ V (V₁ damaged) B D₃ ₃ ₆ ₇ 10–13 इत्सवत्र (Ś₁ °भा, D₈ °वा) (for तथैव च) —^{e}) V₁ damaged up to सु Ñ₂ V₂ B₃ (m also as in text) D₇ D₁ ₂ ₄ ₅ ₈ ₉ ₁₄ T₂ ₃ G₁ M₃ (after corr sec m as in text) भोजनानि ※ Ck t भोजनानि भोजनपायानि । ※ V₁ ₃ B₁ D₃ ₄ G₃ सु (V₁ missing) पूर्णानि, V₃ ₄ B₄ G₁ ₂ M₂ सुवर्णानि, D₁₁ M₃ स (M₃ च) पूर्ण नि (for सुपूर्णानि) —^{f}) Ś₁ V₁ ₃ ₄ B₂ D₁ (gloss गुडमया गोडा:) ₃ ₆ ₇ ₁₁ ₁₃ गौडानां च (D₃ om च [submetric]), Ñ₂ V₂ B₃ ₄ D₁₀ गौडीनां च D₂ गौडाद्याश्च, G₁ कुल्यानि च, M₂ गुडानि च M₃ गौड्यासवां (for गौडानि च) B₄ विश्वपत (for सहस्रश:) ※ Cg गौडानि गुडविकारा: ।, Ck t गौडानि रसजातानि । ※

5 ^{a}) V₃ सुसपूर्णं, V₄ रस तु^{o}, D₈ सुसंतुष्टं M₃ सुसंहृष्टं, M₃ स्व^o, Cg as in text (for सुसंतुष्टं) —^{b}) V₃ हृ^{o}, D₃ om (for हृष्ट) D₁₀ तु^{o} D₁₁ om (for पुष्ट) Ś₁ D₇ D₈₋₉ ₁₃ ₁₄ T₃ M₂ ₄ Cm g -जनाकुल, B₁ जनाहल (sic) B₃ -जनार्दने, D₁₃ -जनाकुल D₈ जनेर्युत (for -जनाकुलम्) —^{c}) D₁₃ राम G₁ ₃ M₁ सर्वं (for राम) —^{d}) V₃ D₃ T₃ [अ] भि, D₇ D₈ ₉ सु, M₂ (after corr inf lin sec m as in text) [अ] पि (for [अ] भि) Ś₁ -वंदित, B₄ M₁ -पूजित, D₁₃ ₁₅ ₁₆ -नंदित, G₁ -हर्षित (for -तर्पितम्) —After 5 Ś₁ Ñ₂ V B D₁₋₃ ₅ ₆ ₇ 10–13 M₄ ins

1064* यस्य यस्य यथा कामस्तस्य तस्य तथा तथा ।
अभिवर्षति कामांश्च शबला धनुसूद्गत ।
एवमस्य बलं सर्वं सर्वकामाभितर्पितम् ।

[(1 1) V₁ damaged यस्य यस्य Ś₁ V₃ D₃ ₅ ₁₃ M₄ काम V₁ D₁₁ राम (for कामस्) D₁₀ om (hapl) second तस्य D₈ om (hapl) second तथा —(1 2) Ś₁ D₁₃ ₁₃ कामांश्च D₁ ₃ ₃ कामानु M₄ कर्मोत्थान (for कामांश्च) —D₇ om the post half D₁₃ ख्यन्दन —(1 3) V₃ राम D₁₃ काम (for सर्वं) Ś₁ D₁ ₃ ₅ ₆ ₇ ₁₁ ₁₃ सवकामै सु(Ś₁ D₁ ₃ ₁₃ ₁₅ म)पूजित (for the post half)]

6 M₄ om 6^{ab} —^{a}) D₇ D₈ ₉ हि (for ऽपि) Ñ₂ V B D₁₀ विश्वामित्रस्य राजर्षेः —^{b}) V₃ हृष्टि, B₃ T₂ M₁ ₂ (sec m, before corr as in text) Cg हृष्ट, D₁ ₁₄ T₃ तुष्ट; T₂ G₁ Cm तुष्ट (for हृष्ट) Ñ₂ V₁ ₃ ₄ B₁ ₃ पु^{o}, V₂ पुष्टिस्; D₁ marg Cm g as in text (for पुष्टस्) V₃ D₁ ₁₁ T₂ ₃ G₂ तथा (for तदा) —D₃ om 6^c–7 —^{c}) Ñ₂ V B D₁₀ -जनो (for -वरो) V₃ राम (for राजा) —^{d}) Ñ₂ V B D₁₀ G₁₋₃ M₁ ₄ पुरोगम (for पुरोहित) —For 6 Ś₁ D₁ ₃ ₆ ₇ ₁₁ ₁₃ subst

1065* सर्वं तथास्य राजर्षेर्हृष्टपुष्टजनाकुलम् ।
सान्तःपुरं सहामात्य परितुष्टो नृपोत्तम ।

[(1 1) Cf 5^{ab} D₃ सर्वं तथापि, D₁₁ सर्व तत्तस्य, D₁₃ विश्वामित्रस्य (for सर्वं तथास्य) D₁₃ -जनावृत]

7 D₈ om 7 (cf v l 6) —^{a}) Ś₁ D₁₋₃ ₆ ₇ ₁₃ पौरै स, Ñ₂ V₁ ₃ B₁₋₃ D₁₀ सामात्य, V₄ समात्य, D₁₃ सर्पैरे (for सामात्यो) D₃ -सहितै D₁₁ पौरै सामात्यसहितै, C₇ cites ^{a} as in text —^{b}) M₄ om (hapl ?) up to तत्र पूजित D₄ M₁ ₂ तथा (for तदा) Ś₁ Ñ V B D₁ ₃ ₆ ₇ 10–13 सभृत्य(V₃ °सैन्य)श्च(D₁₃ om)वाहन —^{c}) M₄ युक्ता (sic) Ś₁ V₃ ₃ B₂ D₇ D₃ ₃ ₇ ₈ 12–16 T G₁ परम (for परेण) —B₃ reads 7^d–9^a in marg

8 B₃ reads 8 in marg (cf. v l 7) D₃ ₁ om. 8 D₃ reads 8 after 10 —^{a}) D₁ पूजितो (sic) D₈ प्रीतस्त (for पूजितो) V₃ यथा, D₉ तदा (for त्वया) —^{b}) G₁ ₃ च, Cm g t as in text (for सु) Ś₁ Ñ₂ V₁ B D₃ ₆ 10–13 M₄ पूजनार्हेण कामत (Ñ₂ V₁ B D₁₀ कामद, M₄ सत्कृत), V₃ ₄ पूजार्हेणैव(V₄ °ण च) कामद —B₃ om (hapl ?) 8^{cd} —^{c}) Ś₁ B₁ D₁ ₂ ₃ ₁₂ ₁₃ दिष्ट्य वद (D₁₃ °त), V₄ M₄ विशारद (for विशारद) —After 8 B₃ ins while D₁₁ subst 1 1 for 9^{ab} and then cont 1 2

1066* गवां शतसहस्राणि तव दास्यामि सुव्रत ।
शबला मे प्रयच्छस्व प्रसादं कुरु मे प्रभो ॥

—After 8 D₇ reads 11^{ab}

9 B₃ reads 9^a in marg (cf v l 7) D₇ om 9^{cd} —^{a}) D₁₃ गवा —^{b}) B₁ D₃ शबला —^{c}) D₃ ₃ ₇ ₉ च (for हि) D₁₃ पुत्र (for एतद्) —^{d}) Ñ₂ V B D₁₀ ₁₁ रत्नभागी Ś₁ D₁₃₋₁₃ हि (for च) —^{e}) V₄ मा (for मे)

एवमुक्तस्तु भगवान्वसिष्ठो मुनिसत्तमः ।
विश्वामित्रेण धर्मात्मा प्रत्युवाच महीपतिम् ॥ १०
नाहं शतसहस्रेण नापि कोटिशतैर्गवाम् ।
राजन्दास्यामि शबलां राशिभी रजतस्य वा ॥ ११
न परित्यागमर्हेयं मत्सकाशादरिंदम ।
शाश्वती शबला मह्यं कीर्तिरात्मवतो यथा ॥ १२
अस्यां हव्यं च कव्यं च प्राणयात्रा तथैव च ।
आयत्तमग्निहोत्रं च बलिर्होमस्तथैव च ॥ १३
स्वाहाकारवषट्कारौ विद्याश्च विविधास्तथा ।
आयत्तमत्र राजर्षे सर्वमेतन्न संशयः ॥ १४
सर्वस्वमेतत्सत्येन मम तुष्टिकरी सदा ।
कारणैर्बहुभी राजन्न दास्ये शबलां तव ॥ १५
वसिष्ठेनैवमुक्तस्तु विश्वामित्रोऽब्रवीत्ततः ।
संरब्धतरमत्यर्थं वाक्यं वाक्यविशारदः ॥ १६
हैरण्यकक्ष्याग्रैवेयान्सुवर्णाङ्कुशभूषितान् ।
ददामि कुञ्जराणां ते सहस्राणि चतुर्दश ॥ १७

G 1. 54. 19
B 1. 53. 18
L. 1. 48. 43

B1 ॰साग्ने. —f) D2 माम् (for मम). D12 धर्मतो द्विज-सत्तम. —After 9, B2 ins.:

1067* फलमूलाशिनस्तेऽपि नास्त्यस्याश्च प्रयोजनम् ।

10 a) M3 (after corr. sec. m. as in text) भगवन्. —b) D1 D6 8 मुनिपुंगवः. —c) D2 विश्वामित्रोऽरि. —d) D2 द्विजोत्तम, D2 महीपतिं (for महीपतिम्). —For 10, D11 subst.:

1068* स तथोक्तो वसिष्ठस्तु विश्वामित्रे तपःस्तुतम् ।
प्रोवाच प्रहसन्नाम तमेवं नृपसत्तमम् ।

—After 10, D2 reads 8.

11 D1 reads 11ab after 8. —a) D1 2 11 गवां (for नाहं). T2 कोटि- (for शत-). D1 G4 -सहस्राणि; D11 -सहस्रे. —b) D1 नाग-, D12 13 गवां; T2 M3 नाहं (for नापि). D9 शतां (sic) गवां; D11 शतेन च, D12 13 °रपि (for शतैर्गवाम्). —c) T2 नाहं (for राजन्) M2 राज- (damaged). —d) G4 राजीभी (for राशिभी) Ś1 ह, Ñ2 marg., B1 4 D2.3.7 9 10 12 च, D5 13 हि (for वा) D1 (m also) रजतस्यैवसंख्यया, D11 नापि भीताश्च कस्यचित्; G1.2 M3 कोटिभिर्नैवराशिभि°.

12 a) B1 om. न (submetric). G1 3 परित्यक्तुम्; Cm g परित्यागम् (as in text) —c) G2 M1 शबला (M4 °ला) शाश्वती (by transp.) Ś1 Ñ2 V B D1-3 5 7 10-13 [ह]य मे (D12 °-) (for मह्यं). —d) D14 damaged for वतो.

13 a) Ś1 Ñ2 V1 3 4 B D1-3 5 7 10-13 M4 अत्र, V2 अस्त्र (for अस्यां). —D3 13 G1 transp. 13b and 13d —b) V2 पानपात्र (for प्राणयात्रा) D12 13 मे (for च) —B3 D1 2 om. (hapl.) 13cd. D2 7 transp. 13cd (D2 13ab) and 14ab. —V4 repeats 13cd (as in D1) in place of 14cd which is omitted. —c) V2 4 अग्निश्च; V3 D1 10-12 आपन्नम्; D14 आसन्नम् (for आयत्तम्) —d) D1 D2 5 7.8 10-12 M2-4 बलि (for बलिर्) V4 होमास्; B3 होम, D2 7 -कर्म; M2 (after corr. inf. lin.) -होमास्. (for होमस्). —After 13cd (r) V2 reads for the first time 24ab repeating it in its proper place.

14 D2 2 transp. 13cd (D2 13ab) and 14ab. —a) V1-3 B2 D2 5 7 G4 M4 वषट्कार (V2 B2 G4 M4 °रा); Ct °ट्कारौ (as in text). V4 स्वाहाकारा वषट्कारा; D2 °रो वषट्कारो. —b) V3 यज्ञाश् (for विद्याश्). D14 damaged for विवि. M3 repeats (ditto.)श्च विविधास्. Ś1 D5 12 13 नृप (for तथा). T3 विद्या च विविधा तथा. —V2 om. 14cd and repeats 13cd in its place. —c) G1 आसन्नम् (for आयत्तम्). D2 ह्यत्र, D7 यत्र; T2 3 M3 अस्या (for अत्र). Ś1 Ñ2 V1 4 B D1 आयत्ता ह्य (V4 B2 4 य)त्र; V3 आयत्तु यत्र (sic), D2 आयत्तो देवः D6 10-13 आपन्ना ह्यत्र (D11 पत्र). —d) Ñ2 V3 B D10 11 सर्वे एते न; V1 4 सर्वेन तेन; D7 °मन्यत्र (for सर्वमेतन्न) Ś1 D1-3 5 12 13 सर्वमन्यद (D3 °त्र)संशयं. M4 सर्वमेतद्संशय.

15 a) Ś1 एवं, D2 एवं (for एतत्) Ś1 D1 3 5 7 11-13 M4 सत्य ते (M4 वै); Cg as in text (for सत्येन) Ñ2 V B D14 सर्वमेतद्धि सत्य ते, D2 सर्वासामेव सत्य ते —b) V1 damaged Ś1 V2-4 B D2 3 5 7 10-13 तुष्टिकर (B4 °र;), Ñ2 D1 M3 तुष्टिकर. Dt D2 6 8 12 13 Ct तथा; T2 M4 (after corr. inf. lin. as in text) तदा (for सदा). —Ś1 D1-3 5 7 12 13 om. 15cd —c) V2 कारणैर् (sic) (for कारणैर्). —d) Ñ2 V2-4 B D10 नंदिनीं (for शबलां) D11 इमां (for तव) V1 दास्ये नंदिनांतव (corrupt).

16 b) Ñ2 V B D10 T2 G1 2 M1 4 वच, Dt D1 6 8 तदा (for ततः) —c) Ś1 सरभतरम्; B4 सरब्ध मुनिर्, D2 गिरा सरब्धम्; D2 सरब्धतया तरम् (sic) (for संरब्धतरम्). V1 damaged from र्थं in अत्यर्थं up to d. D2 इत्यर्थं, D12 अत्युग्र (for अत्यर्थं). M4 सरब्धमत्यर्थंतर —d) Ś1 D1 2 3 12 निदर् वर; B2 D2 10 T2 विशारद (for °विशारदः)

17 a) Ś1 T2 2 M1 3 4 -कक्ष्यान्; Dt M2 -कक्ष्य-; D4 -कक्षा, D5 13 -कक्षान्, D6 8 -कक्ष, Cv r m as in text (for कक्ष्या) Ñ2 V1-3 B2 D12 सुवर्णकक्षा (V1 °क्ष); V4 B1 2 4 D10 सुवर्णकक्षान्; D1-3 7 11 हिरण्यकक्षान् (D1 °क्ष्य-) —b) Ś1 D5 11-13 सर्वाभरण (for सुवर्णाङ्कुश-). Ñ2 V B D10 T2 भूषणान्. D1-3 7 स्वर्णाङ्कुशविभूषितान्. —D11 om. (hapl.) 17c-18b. —c) B1 M4 ददानि, D4 T2

I 1 54 20 B 1 53 18 L 1 48 44

हैरण्यानां रथानां च श्वेताश्वानां चतुर्युजाम् ।
ददामि ते शतान्यष्टौ किङ्किणीकविभूषितान् ॥ १८
हयानां देशजातानां कुलजानां महौजसाम् ।
सहस्रमेकं दश च ददामि तव सुव्रत ॥ १९
नानावर्णविभक्तानां वयःस्थानां तथैव च ।
ददाम्येकां गवां कोटिं शबला दीयतां मम ॥ २०
एवमुक्तस्तु भगवान्विश्वामित्रेण धीमता ।
न दास्यामीति शबलां प्राह राजन्कथंचन ॥ २१
एतदेव हि मे रत्नमेतदेव हि मे धनम् ।
एतदेव हि सर्वस्वमेतदेव हि जीवितम् ॥ २२
दर्शश्च पूर्णमासश्च यज्ञाश्चैवाप्तदक्षिणाः ।
एतदेव हि मे राजन्विविधाश्च क्रियास्तथा ॥ २३
अदोमूलाः क्रियाः सर्वा मम राजन्न संशयः ।
बहुना किं प्रलापेन न दास्ये कामदोहिनीम् ॥ २४

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे द्विपञ्चाशः सर्गः ॥ ५२ ॥

दास्यामि G1 च (for ते) Ś1 D1-3.5.7.12.13 कुञ्जरास्तुभ्यं, Ñ3 V B D10 कुञ्जरास्तेह (V2 °पि) —T3 lacuna for ᵈ

18 D11 om 18ᵃᵇ (cf v l 17) V3 partially damaged for 18ᵃᵇ —ᵃ) V2 हयस्थानां (sic) V3.4 B1 D2.3 हिरण्यानां Ś1 D2.3.5.7.12.13 सयाश्वानां D1.4 T1-3 G1.3 M3.4 रथानां ते D1 हिरण्यानां (gloss हिरण्यवर्णानां) रथानां —ᵇ) Ś1 Ñ2 V1-4 B1.3.4 D1.3.5.7.10.12.13 श्वेतानां च (Ñ2 V2.4 B1.3.4 D10 वै) (for श्वेताश्वानां) V4 B4 G3 चतुर्भुजा, D2.4 (after corr as in text) चतुर्युतां, D1 चतुर्देश, Cv r m g t °युंजा(as in text) —ᶜ) V3 B1.3 M4 ददानि, D4 दास्यामि, D11 ह्राश्यमि (corrupt) Ñ3 B1 D10 च, B4 om (submetric) (for ते) D9 [अ] ष्ट (for [अ] ष्टौ) Ś1 D1.3.5.7.12.13 लक्षश्चैतेष्वपराणां —ᵈ) Ś1 D1.3.5.7.12.13 किङ्किणीजालमालिनः (D12 °नीं), Ñ2 V B D10 किङ्किणाजालशोभिता (V2 °शोभिना), D9 M4 किङ्किणीकवि (M4 °शत) भूषितान् (D9 °ता), Cm t as in text, Cg °कैविभूषितान्

19 ᵃ) B3 D9 दशजानानां, D1 (gloss) गान्धारसिंधुमद्रकैकयवनारट्टकादय —ᵇ) B1 उत्तमाना, B4 om D9 कांबोजानां (for कुलजानां) T2 M3 तथैव च (for महौजसाम्) —ᶜ) V4 दास्या च (sic before corr °मि) (for दश च) —D3 मेक दश च repeated (ditto) —ᵈ) V3 B1.3 M4 ददानि, D4 T3 दास्यामि, G1 ददाहि (sic)

20 ᵃ) Ś1 D2.3.5.7.13 विरक्ता (D3 °वा)ना D1.11 विचित्राणां, D14 T1 G3 [अ] मिश्रुनानां G1 सुवर्णानां, Cg t as in text (for विभक्तानां) ☞ Ñ1 resumes from तथैव च in ᵇ (cf v l 1) —ᵇ) V4 वय स्थानां D3 ववस्थानां (metathesis) D9 धनकोटि T3 वयस्थानौ (sic) —ᶜ) B2.3 M4 ददान्येको (M4 °कं) D14 damaged for दाम्ये T2 M3 ददामि ते (for ददाम्येकां) —ᵈ) Ś1 Ñ V B D1-3.5.7.10-13 G1 M4 transp शबला and दीयतां D1 इमा (for मम) —After 20 Dt D1.3.5.7.12.13 S Cg t ins

1069* यावद्दित्ससि रत्नं वा हिरण्यं वा द्विजोत्तम ।
तावद्दामि तत्सर्वं शबला दीयतां मम ।

[(1 1) Dt D1.3 रत्नानि, M3 रत्नस्य (for रत्नं वा) T3 M3 सुवर्ण (for हिरण्य) M4 हिरण्यस्य च सत्तम (for the post half) —(l 2) G2.3 M3.4 दास्यामि (for ददामि) Dt D1.3 G1.3 M1-3 (after corr sec m before corr as above) ते (for तत्) M4 ददामि ते मुनिश्रेष्ठ (for the prior half) Post half = 20ᵈ Dt D1.3 M3 दीयतां शबला (by transp)]

21 ᵃ) D14 damaged for स्तु भग Ñ V B D10 ह (for तु) M3 (after corr sec m as in text) भगवन् —ᵇ) T3 ददामि (for दास्यामि) G2 [इ]ह, G3 r m as in text (for [इ]ति) —For 21ᶜᵈ, Ś1 Ñ V B D1-3.5.7.10-13 subst

1070* नैव (D7 न च)दास्यामि शबलामिति राजानमब्रवीत् ।

22 B1 D11.13 om (hapl) 22ᵃᵇ —ᵃ) B4 om (hapl) from ह in ᵃ up to the second मे in ᵇ D1 om (hapl) रत्नमे Ś1 D8 धर्मम् (for रत्नम्) —D1.5.7.11 om (hapl) 22ᵇᶜ —ᵇ) Ñ2 illeg from त up to मे V3.4 रत्न (for धनम्) —D14 damaged for मेत in सर्वस्वमेतद् —ᶜ) Ñ3 reads from हि up to दव in marg Ś1 B2 D5.12.13 G3 M3.4 मे सर्वम् (for सर्वस्वम्) —ᵈ) Ñ2 [अ]पि (for हि) —After 22 M4 ins

1071* धर्मसोपानमेतद्धि मम नास्त्यत्र संशयम् (य)।
देवकार्ये च पित्र्ये च अतिथीनां च पूजने ।
सर्वकामदुहा मह्यं शबला जीवितप्रिया ।

[(1 2) Note hiatus between the two halves]

23 ᵃ) M4 first च inf lin sec m Ś1 N V B Dt D3.6.10.12.13 T1.2 पौर्णमासश्च (Ś1 D12 °सौश्च), D11 M3 पू (D11 पौ) र्णमासाश्च —ᵇ) D5.10.12.13 यज्ञश्च (for यज्ञाश्च) Dt [ए]व स , D3 [अ]वाप्त (for [ए]वाप्त) D5.10.12.13 दक्षिण B4 [अ] श्च(प)यज्ञाश्चाप्तदक्षिणा —ᶜ) D9 एतद्व- B2 राजन्मे (by transp) —ᵈ) M4 तथा क्रिया (by transp) Ś1 Ñ V B D1-3.5.7.10.13 क्रियाश्च विविधास्तथा (by transp)

24 V2 reads 24ᵃᵇ for the first time after 13ᶜᵈ (r) repeating it here —ᵃ) Ś1 N V (V2 first time) B

५३

कामधेनुं वसिष्ठोऽपि यदा न त्यजते मुनिः ।
तदास्य शबलां राम विश्वामित्रोऽन्वकर्षत ॥ १

नीयमाना तु शबला राम राज्ञा महात्मना ।
दुःखिता चिन्तयामास रुदन्ती शोककर्शिता ॥ २

परित्यक्ता वसिष्ठेन किमहं सुमहात्मना ।
याहं राजभृतैर्दीना ह्रियेयं भृशदुःखिता ॥ ३

किं मयापकृतं तस्य महर्षेर्भावितात्मनः ।
यन्मामनागसं भक्तामिष्टां त्यजति धार्मिकः ॥ ४

इति सा चिन्तयित्वा तु निःश्वस्य च पुनः पुनः ।
जगाम वेगेन तदा वसिष्ठं परमौजसम् ॥ ५

निर्धूय तांस्तदा भृत्याञ्शतशः शत्रुसूदन ।
जगामानिलवेगेन पादमूलं महात्मनः ॥ ६

G 1 55 6
B 1 54 6
L 1 49 6

D1 4 7 9-11 13 T2 G1 घृतन्मूला, Dt D8 T3 G1 2 M2 3 Ct मद्योमूला, D6.12 घृतस्पूर्णा, Cm.g k अद्यो° (as in text) V3 (second time) घृतन्मूलाश्च ता सर्वा, M4 सर्वंसान्मे परा चैपा —b) M3 सर्वकाल (for मम राजन्) —D6 12.13 om whole Ś1 reads in marg 24cd —c) Dt De बहुना (sic) D1 बहुधा (for बहुना) —d) D3 दास्येम (sic) (for दास्ये) Ñ V1 2.3 B1-3 D10 दोहना, B4 -दोहिनीं, D7 G1 M2 (G1 M2 after corr inf lin as in text) -मोहिनीं, Cm g k t as in text (for दोहिनिम्) D11 दास्ये न नंदिनीं द्विज

Colophon Kanda name Ñ2 V1 D1 4 13 om V3 4 B D11 आदि°, D3 अयोध्या° —After kanda name B4 ins बालचरिते —Sarga name Ś1 D5 11 13 धेनुप्रभाषो (D11 °याचने), Ñ V2 B1 4 D10 शतानन्दवाक्ये (Ñ1 V2 B1 °दोपाख्याने) वसिष्ठविश्वामित्र (B4 transp वसिष्ठ and विश्वामित्र) संवाद, V1 विश्वामित्रसंवाद, V4 B2 3 वसिष्ठविश्वामित्रसंवाद, V4 शतानन्दोपाख्याने विश्वामित्रसंवाद, D1 3 7 9 धेनुप्रयाचनो (D2 °न) —Sarga no (figures words or both) Ś1 Ñ2 V3 4 B1 4 D3 4 13 om Ñ1 B3 3 D10 54 V2 D5 56 V3 Dt D4 8 9 12 14 S (except M1) 53 D1 7 41 D2 39 M1 52 (as in text) D13 इत्यार्षे रा—यणे—काव्ड—मित्र—धनु—नाम 53 —After colophon T1 concludes with श्रीरामचन्द्राय नम, G1 2 4 M2 श्रीरामाय नम, G3 श्रीमते रामानुजाय नम

53

1 ab) B4 काम धेनु Ś1 D1 2 3 7 12.13 G1 3 M1 द्विज Ñ V B D10 11 (ऽ)सौ (for ऽपि) Cm k t न त्यजते (as in text) Ś1 Ñ V B D1-3 5 7 10-13 न (B3 marg) त(D8 था [sic])स्याप यदा (V3 D3 महा) मुनि (for b) M4 यथा वसिष्ठस्य धेनु न दद्यात्कामदोहिनीं —c) Ś1 Ñ V B D1-3 7 11 12 13 ततोऽस्य, D2 तदा स, D5 13 तथास्य (for तदास्य) T2 G M1 2 शबला Ś1 Ñ V B D1-3 5 7 10 13 13 राजा, D11 राजन् (for राम) M4 तदा तस्य बलाद्राजा —d) Ś1 Ñ V B D1 3 5 7 10-13 वदा (V2 °सो) हरत्, M4 (ऽ)पकर्षति, Cm k t as in text (for ऽन्वकर्षत)

2 a) D1 ह्रियमाना, D10 नीयमाना (for नीयमाना) D10 शबला: T1 2 G M1 2 शबला —b) B4 यदा राम (for राम राज्ञा) Ś1 B4 (marg also) D1 3 5 7 11 13 बलीयसा (for महात्मना) —c) Ñ V B D2-3 7 10-13 M4 ध्यायती (for दुःखिता) Ś1 D5 ध्यायन्विचिंतयामास —d) Ñ2 V2 B1-3 Dt D6 8 14 T2 G1 2 M2 2 रुदती (for रुदन्ती) Ñ V B D10 13 विह्वला (for -कर्शिता)

3 a) B3 °समस्ता, D3 °भक्ता (for °त्यक्ता) —b) V4 अथ, M4 इदं (for अहं) D1 ह्रिये परमदुःखिता (cf d in Ś1 etc.) D3 किं *** महात्मना —c) D1 अहं (for याहं) V2 D8 14 T1 M2 Cm tp °भटैः, V3 °दूतैर्, D1 राज्ञो भृत्यैर्, G1 °हृता, M3 °बलैर्, Ck t as in text (for राजभृतैर्) G2 damaged for दीना Ś1 V1 D5 12 13 या (D12 13 सा)ह सूत्या (V1 D13 दीना) राजभृत्यैर् —d) Dt D8 Ct ह्रियेय, D9 हृदये, M4 नयामि (for ह्रियेयं) Ś1 Ñ V B D2 3 5 7 10-13 ह्रिये (Ñ2 V2 B2 4 क्रिये, V3 हृदये [hypermetric]) परमदुःखिता, T3 G1 3 धेनुः पार्श्वे सुपीडिता

4 V1 lacuna from स्य up to तद् —a) V3 मयापकृत्य, B3 D5 10 मयापहृतं, D13 *** कृतं (for °कृतं) V1 तत्र V3 चैव, V4 B2 कर्म (for तस्य) —cd) G2 M1 किं (for यन्) V2 3 B3 D3 M3 4 °गसा, D1 अनागसस्, T2 G2 3 M1 2 अनागसीं (for अनागसं) Ś1 D5 12 13 साध्वीं, Ñ V1 क्लिष्टा, V2 निष्ठा, V3 B1 2 स्निग्धा V4 D10 क्लिष्टा, B3 4 D2 श्रिष्टा (sic), Dt D6 8 G1 3 हृष्टा, D1 7 क्लिष्टा D3 चिष्टा (sic) D11 स्निग्धा, Cm t as in text (for भक्ताम्) Ś1 Ñ V B Dt D1 3 5-8 10-13 G1 3 भक्ता (for इष्टां) M4 इष्टा भक्ता (by transp) D2 त्यजसि D2.3 14 धार्मिक, D9 (after corr as in text) धार्मिका

5 Cm g k t seem to have om 5 —a) V3 स (sic) V2 B3 4 Dt D8 T1 G M3 स (for सा) Ś1 V4 B2 D2 3 7 स, V2 [अ]थ (for तु) —b) B2 °स्य तु, D3 T G1 M3 विनि श्वस्य (for निःश्वस्य च) G1 3 M1 मुहुर्मुहुः —d) D1 अमितौजसम्, M3 च महौजसम्, M4 परमं मुनिं (for परमौजसम्) —For 5cd, Ś1 Ñ V B D1 3 5 7 10-13 subst

1072* प्रययौ साश्रु वेगेन वसिष्ठं प्रति राघव ।
[B4 साधु D3 सा च (for साश्रु)]

6 a) Ś1 D2.3 5 7 12 13 विधूय, V1 नवदूय (sic), V4 निर्धाय, D1 विधाय (for निर्धूय) Ś1 Ñ V1.4 B

G 1. 55. 7
B 1. 54. 7
L 1. 49. 7

शबला सा रुदन्ती च क्रोशन्ती चेदमब्रवीत् ।
वसिष्ठस्याग्रतः स्थित्वा मेघदुन्दुभिराविणी ॥ ७
भगवन्किं परित्यक्ता त्वयाहं ब्रह्मणः सुत ।
यस्माद्राजभृता मां हि नयन्ते त्वत्सकाशतः ॥ ८
एवमुक्तस्तु ब्रह्मर्षिरिदं वचनमब्रवीत् ।
शोकसंतप्तहृदयां स्वसारमिव दुःखिताम् ॥ ९
न त्वां त्यजामि शबले नापि मेऽपकृतं त्वया ।
एष त्वां नयते राजा बलान्मत्तो महाबलः ॥ १०
न हि तुल्यं बलं मह्यं राजा त्वद्य विशेषतः ।
बली राजा क्षत्रियश्च पृथिव्याः पतिरेव च ॥ ११
इयमक्षौहिणी पूर्णा सवाजिरथसंकुला ।
हस्तिध्वजसमाकीर्णा तेनासौ बलवत्तरः ॥ १२

D1-3.5.7.10.12 M1 राज, G2.3 M2 तथा (for सह) B1 भूतत्व्, D1.4.5.7.11.13 भूत (for भृत्यान्) V3 त्रिनिर्दू शाद्मावनृतान् —d) Ś1 Ñ V B D1-3.5.7.10-13 [अ प सहस्रश (for शत्रुसूदन) —e) Ś1 Ñ V B D1-3.5.7.10-13 M1 वेगात्स (for वेगेन) —f) B2 (marg also) 4 °मुने (for महामन)

7 a) T1.2 G M1.3 शबला. T3 दुस्ती (for रुदन्ती) —For 7ab, Ś1 Ñ V B D1-11 M2 subst l 1 of 1073* —D4 om 7cd —c) T1.2 G1.3.4 M1.3 [अ]स्थित (for [अ]ग्रत) —d) Ś1 Dt D4.5 रुदंती मेघनि स्वना. Ñ V B D10.11 दुन्दु(Ñ3 B °न्दु)भ(V1.2 B1.2 D11 °राव)विराविणी (V1 °विराविणा, D11 °वि**णी) ⊛ Ct रुदन्त्या एव ऋषिसमीपगमनं रुदन्त्यैव च कथनमित्येतदर्थं द्वौ रुदन्तीति। ⊛ —After 7, B2 (marg sec m) ins l 2-4 and B4 ins l 3 of 1073*

8 Ś1 reads 8-9a in marg —a) V1 erroneously om किं —b) V1 भगवत्सत्तम, B1.4 D11 ब्रह्मण सुत (for ब्रह्मण सुत) —For 8ab, D4 subst l 3 of 1073* —After 8ab B1 ins l 4 D11 ins. l 3 of 1073* —cd) Ñ1 V1.2 B D10.11 यस्मात्, Ñ2 illeg M1 यावद् (for यस्मद्) Ś1 Dt D4.5 T1 G2.3 M1.3 राजभटा, Ñ2 राज illeg G1 राजभृत्यो, Cg as in text (for राजभृता) Ñ V1.2 B2.3 D10 एत, B3 चैत, D11 चेत (for मा हि) V2 यस्मात्तेते राजभृत्या (for °) Ñ1 V1.2.4 B D4.11 T1.2 G4 M1 नयति, D5 नीयत, D14 नय हि (sic) M1 नीयते (for नयन्ते) B4 तत्सकाशत , D11 तत पश्यत (for त्वत्सकाशत) V3 यस्मो नयति त्वत्सकाशाद्राजदूतास्बलान्विता (hypermetric)

9 Ś1 reads 9a in marg (cf v l 8) —a) T3 M2 भगवान्, M1 त्रिमर्षिर् (for ब्रह्मर्षिर्) Ñ V B D10 ब्रह्मर्षिरेवमुक्तस्तु (by transp) D11 वसिष्ठस्त्वेवमुक्तस्तु —b) Ñ V B D10.11 तामिदं वाक्यम् (for इदं वचनम्) —c) B1 लोक (for शोक) Ñ1 हृदया, D11 हृदय (for हृदयां) —d) Ś1 स्वाप्या(प्यां) च सु (for स्वसारमिव) —For 7-9 D1-3.5.7.11.12.13 subst Ś1 Ñ V B D9-11 M1 subst l 1 for 7ab Ś1 ins l 3-5 after 9 B1 and D11 ins respy l 4 and l 3 after 8ab B2 (marg sec m) ins l 2-4 and B4 l 3 after 7 and D4 subst l 3 for 8ab

1073* शबला च रुदती क्रोशादिदं वचनमब्रवीत् ।
शोकसंतप्तहृदया सा तमाह मुहु स्थिता ।
किं मयापकृत ब्रह्मन्त्वयि धर्मभृता वर ।
यन्मामनागस विप्र भक्ता त्यजसि धार्मिक ।
श्रुत्वा तु शबलावाक्य वसिष्ठश्चेदमब्रवीत् । [5]

[(l. 1) Ś1 D1-3.5.7.9.11-13 तु, M1 स (for च) D11 दुस्ती (for रुदती) M1 तीव्रम् (for क्रोशाद्) Ś1 reads the line of 7b for the post half in marg —(l 2) B3 D3.5.7.13 स्वसा यद्वद्दुःखिता, D5 नि श्वास्य बहुदु खिता, D13 अमवौ न मुहुःखिता (for the post half) —(l 3) D1 ब्रह्मभृतां, D2.7.13 ब्रह्मविदां (for धर्मभृतां) D5 * *. विदां वर (for the post half) —(l 4) Ś1 D5.12.13 विप्रं, B2 विप्रा (for विप्र) D3.5 त्यजसि (for त्यजामि) —(l 5) D5 शबलीवाक्य. Ś1 D5.13 [व]चम् (for [इ]दम्)]

10 Ś1 (marg) repeats consecutively 10-11b. —a) V3 त्वा (for त्वा) T1.2 G M1.3 शबळे —b) Ś1 (both times) D1.3.7.13 न हि मे, D1.3.5 न त्व(D3 *)या (for नापि मे) V1.3.4 [अ]पहृतं (V4 marg also °कृत) D3.5.7 हि मे (for त्वया) —D5 om 10c-11b —c) Ñ1 B3 त्वा नयते, V1 त्वां नीयते (for त्वां नयते) —d) Ś1 (both times) V V1-3 B1-4 D5.11-13 M1 बलान्नाम, V4 बलेन स, D10 °न्म. (for बलान्मत्तो) ⊛ Cm g मत्त मत्सकाशात्।, Ct मत्तोऽधिकबली। ⊛ B1 बलवान्सुमहाबल

11 D5 om Ś1 (marg) repeats 11ab (cf v l 10) —a) Ś1 (both times) Ñ2 V1.4 B1.4 D3.5.7 तुल्य (for तुल्यं) D10 तुल्य हि (by transp) Ś1 (both times) D1.3.5.7.11-13 ब्रह्मे, Ñ V B D10 मय्ये, Cm g t as in text (for मह्य) —b) Ś1 (both times) B1 D1.3.5.7.9.13 राज्ञ(B1 °ज्ञो, D7 °ज्ञा)विप्रेद्, Ñ V B1-4 D10.11.13 राज्ञो मम (V3 L4 transp राज्ञो and मम), T3 M3.4 राज्ञस्तस्य, Cm g t as in text (for राजा त्वद्य) Ś1 (both times) D5.13 महाबले, D14 .त (for विशेषत) —c) D10 राज्ञा (for राजा) —T3 lacuna from 11d up to हिणी in 12a —d) D13 परितेव (metathesis)च, G1 M1 परिरीश्वर (for पतिरेव च)

12 T3 lacuna up to हिणी in a (cf v l 11) —a) D3 इदम् (for इयम्) D10.13.14 T3 G1.3.4 M1-4 अक्षोहि(M4 °ह)णी B1 यस्य (for पूर्णा) —b) Ś1 Ñ V B Dt D1-3.5-13 G1.2 M1-4 गजवाजिरथ(B2 °समा)कुला.

एवमुक्ता वसिष्ठेन प्रत्युवाच विनीतवत् ।
वचनं वचनज्ञा सा ब्रह्मर्षिममितप्रभम् ॥ १३
न बलं क्षत्रियस्याहुर्ब्राह्मणो बलवत्तरः ।
ब्रह्मन्ब्रह्मबलं दिव्यं क्षत्रात्तु बलवत्तरम् ॥ १४
अप्रमेयबलं तुभ्यं न त्वया बलवत्तरः ।
विश्वामित्रो महावीर्यस्तेजस्तव दुरासदम् ॥ १५
नियुङ्क्ष्व मां महातेजस्त्वद्ब्रह्मबलसंभृताम् ।
तस्य दर्पं बलं यत्तन्नाशयामि दुरात्मनः ॥ १६
इत्युक्तस्तु तया राम वसिष्ठः सुमहायशाः ।
सृजस्वेति तदोवाच बलं परबलारुजम् ॥ १७
तस्या हुम्भारवोत्सृष्टाः पह्लवाः शतशो नृप ।
नाशयन्ति बलं सर्वं विश्वामित्रस्य पश्यतः ॥ १८

G 1 55 18
B 1 54 19
L 1 49 18

Cv r g as in text —^{c}) M3 4 पत्ति, Cm t as in text (for हस्ति) Ś1 Ñ V B D1-3 5 7 10 12 13 पत्ति(V1 गभि)ध्वजवती(Ś1 °ध्वजी, Ñ2 V3 B2 3 D10 °रथी, D12 13 °शरी)चैव, D12 पत्तिध्वजरथैश्चैव —^{d}) T3 damaged (except तेना) Ś1 V1 4 B3 D3 7 यथैव, Ñ1 V2 D3 11 13 च (D13 त)थैव(V2 °म), Ñ2 V3 B1 2 D1 10 तथैव, B4 तथैव, D8 यथैत (sic) D14 तथा, M4 येनासौ (for तेनासौ) Dt D8 8 T2 °सम, D2 °सत, D11 °सौ, D12 स्र° (for सबलवत्त) —After 12 Ś1 D5 10 13 (D13 reads for the first time repeating it in its proper place) read 15^{cd} —After 12 B3 ins

1074* किं करोम्यत्र कार्यं च बलेन नीयतेऽधुना ।

13 For 13 15 D6 subst 1075* —^{ab}) G2 3 उक्त्वा (for उक्ता) D5 13 विनीतवान् —^{c}) D13 च सत्त्व (for वचनज्ञा) —^{d}) B1 महर्षिम् V3 अमितव्रत, Dt D1 8 9 T2 G4 M3 अतुलप्रभ, T3 इदमब्रवीत् (for अमितप्रभम्)

14 For D6 cf v l 13 —^{a}) D12 बलो Ś1 D5 13 क्षत्रिय(Ś1 °ये) प्राहुर् (for क्षत्रियस्याहुर्) M4 अबलं क्षत्रियबल —^{b}) Ñ V B D10 ब्राह्मणेन(Ñ2 B1 4 D10 °णस्य) बला(V4 रसा)धिकः Dt D8 8 13 G1 3 Ct ब्राह्मणो बलवत्तरं, D11 M4 ब्राह्मण्य(M4 °ह्म तु) बलवत्तर Ct as in text —D13 om (hapl) 14^c 15^d D13 M4 om (M4 hapl) 14^{cd} —^{c}) D 7 ब्राह्मं बलं (for ब्रह्मबलं) —^{d}) V3 B1 Dt D1 3 6-8 G1 Ct क्षात्राद् V1 V2 3 B2 3 °तु Ñ2 B3 4 Dt D4 8 10 °च V1 D1 3 7 G1 क्षात्रात्तु V4 क्षत्रियात्तु (hypermetric) D11 क्षत्रियो (for क्षत्रात्तु)

15 D13 om 15^{ab} (cf v l 14) M1 om (hapl ?) 15^{ab} —^{a}) Ñ V1 2 B1 3(B3 sec m before corr as in text) Dt D1 3 5 7 11 13 14 T1 2 M3 4 अप्रमेय D10 अप्र मेय, Cm as in text (for अप्रमेय) Ś1 Ñ V1 3 B D1 3 7 10 11 13 तस्मिन्, V2 4 D5 तस्मिन् (for तुभ्यं) —^{b}) Ś1 N V B D1 3 5 10 11 13 नाय त्वद् (Ś1 D5 हि, B4 D10 तद्, D1 2 13 तु), T1 G1 3 न त्वया G2 M3 न त्वत्तो, Cm g k t as in text (for न त्वया) D3 1 नाय त्वत्तोऽधिको भवत् —Ś1 D5 13 13 (D13 reads for the first time after 12 and repeats here) read 15^{cd} after 12 —^{c}) V2 D13 (second time) G2 M1 महातेजास, D5 महावीर्यस्य, M3 महद्वीर्यस्, Ct as in text (for महावीर्यस्) D1 विश्वा-मित्रान्महावीर्यात् —^{d}) Ś1 D5 13 तेनस्तु च, B1 तव वीर्यं, D13 (first time) तत्क्षात्त्र (for तेजस्तव) V4 सजोऽस्त दुरासद —For 13-15 D6 subst

1075* विश्वामित्रो महावीर्यं किं करोम्यबलो ह्यहम् ।
ऋषेस्त्व वच श्रुत्वा प्रोवाच शबला तत ।
यद्यप्येव मुनिश्रेष्ठ तेजस्तव दुरासदम् ।

16 ^{a}) V4 नियङ्क्ष्व मा (sic) D5 नियुङ्क्ष्वमाशो (hypermetric) (for नियुङ्क्ष्व मां) V3 D7(after corr as in text) 9 11 13 T2 G1 2(both times) महातेजास, D14 G4 महाभाग, T1 महाराज (for °तेजस्) —After 16^a, G3 wrongly repeats 16^a then 15^d —^{b}) Ś1 B1 Dt D1 3 8-9 T3 M3 त्व (for त्वद्) B1 D3 7 9 महान्, T2 M3 तत्तो, Cm t as in text (for ब्रह्म) Ś1 D5 सन्नुत, D4 M3 संयुतो D6 संभृत, D8 G2 M1 संयुता(D8 °तं), M4 निर्मिता, Cm t as in text (for संभृताम्) Ñ V B2-4 D10 13 14 महद्भ्वलवत्तर(Ñ1 B2 4 D11 °रा, V3 4 D12 °र, V3 °र), Cg as in text —^{c}) G1 3 प्रमत्तस्य, G4 M3 °बल (for बल यत्तन्) Ś1 N V B D1 3 7 10 13 बल दर्पं च (V3 D11 हि) चाविद्(Ñ2 यद्वद्, B3 [before corr as in B1] 4 वा बुद्धि, D1 वा सिद्धिर्), D5 क्षत्रियस्य बल यत्तु, M4 बल दर्पं तथोत्सेकम्

17 ^{a}) Ś1 D5 11 13 एवमुक्तस् B2 °क्त स (for इ युक्तस्) B3 (marg also as in text) D10 G4 तदा, B4 त्वया (for तया) D1 एवमुक्तस्तु तया (submetric) —^{b}) Ś1 Ñ V B D1 3 5 7 10 13 13 सु(V3 D3 तु, B4 स)महातपा, Dt D1 8 8 T2 G1 3 M1 तु महायशा, D5 14 T1 स महायशा, D11 सुमहाबल (for सुमहायशा) —^{c}) G1 तथा (for तदा) D14 T2 M3 तदोवाच Ś1 N V B1 3 D1 3 7 10-13 सृज त्व(D2 स्व)मिति होवाच D4 सृज त्वमिसह्यो वाद, M4 विसृजस्वेति सा प्राह —^{d}) Ś1 N V B Dt D1 15 (D4 marg also as in text) T2 M3 परबलार्दन (D3 °न) —After 17 Ś1 (marg) Dt D4 8 9 14 S (except M4) ins

1076* तस्य तद्वचनं श्रुत्वा सुरभि सासृजत्तदा (V3 °हुंकार) ।

18 ^{a}) Ś1 Ñ V1 3 B D1 3 7 10-13 हुंभा° (Ñ1 B हुंभा°, D4 3 7 हुंकार°), V2 D1 T3 हु(D1 भ)भारवा सृष्टा, V4

G 1 55 19
B 1 54 19
L 1 49 19

स राजा परमक्रुद्धः क्रोधविस्फारितेक्षणः ।
पह्लवान्नाशयामास शस्त्रैरुच्चावचैरपि ॥ १९

विश्वामित्रार्दितान्दृष्ट्वा पह्लवाञ्शतशस्तदा ।
भूय एवासृजद्घोराञ्शकान्यवनमिश्रितान् ॥ २०

तैरासीत्संवृता भूमिः शकैर्यवनमिश्रितैः ।
प्रभावद्भिर्महावीर्यैर्हेमकिञ्जल्कसंनिभैः ॥ २१

दीर्घासिपट्टिशधरैर्हेमवर्णाम्बरावृतैः ।
निर्दग्धं तद्बलं सर्वं प्रदीप्तैरिव पावकैः ॥ २२

ततोऽस्त्राणि महातेजा विश्वामित्रो मुमोच ह ॥ २३

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे त्रिपञ्चाशः सर्गः ॥५३॥

हुंभात्पोप्यका, D1 हुं ... सृष्टा ; T2 M1 हुंभा (M3 °का) रवात्सृष्टा ; G1.2 M2 हुंका (G2 M2 °का) रवोत्सृष्टा, G3 M3 हुंकारवाख्याता (for हुम्भारवोत्सृष्टा) —[b]) V2 D1 पह्लवा ; B1 M1 पह्लवा, D4.11 S (except M1) पह्लवा (for पह्लवा) D3 (gloss) पह्लवा म्लेच्छा कथ्यन्ते B4 शते सा (sic) (for शतशो) Ś1 D2.3.5.11.12 नृपा, Ñ V B (B3 [before corr] नृप) D6.10.13 M4 नृपा ; D8.7 तथा, M3 [स]भवत् (for नृप) —[c]) Ś1 Ñ V B D1.2.6.7.10.11.13 अनाशयन् (Ñ2 V2 D1 °यत् [sic]) D11 मनाशयेत M2 नाशयेत (sic) M1 व्यनाशयन् (for नाशयन्ति) —After 18, Ś1 D1-3.5.7.12 ins

1077* पवनाश्च सकाम्भोजा वाल्हिका दरदास्तथा ।

[Ś1 मकाम्भोजा D1 मा° (for सकाम्भोजा) D1 वाल्हिका D3 रदास् (for दरदास्) D3 ... (for तथा)]

19 D2.3 om 19 —[a]) Ś1 D1.3.10.12 राजा तु (D1 तान्) (for स राजा) Ñ1 V B2 D1.10-12 परमायस्त (V1 D11 °स्तु, D1 °स्तान्), B1 परमग्रस्त, B4 परमो व्यस्त, D4 परमक्रुद्धान् (for परमक्रुद्ध) D3 राजा ज्ञान्यपरमसान् (sic) —[b]) D3 क्रोध (sic) D11 T2 G1 रोष (for क्रोध) Ś1 D2.5.12 -व्याकुलेक्षण (D12 °णान्), B D10.11.12 विस्ता (B1 °स्तु) रितेक्षण D5 रक्ताकुलेक्षणान् (for विस्फारितेक्षण) —[c]) V3 D4.14 S (except M4) पह्लवान्, V2.3 पह्लवान् B4 M4 पल्लवान् D4 पल्हवान् (for पह्लवान्) Ś1 D2.5.6.11.12 अनयन्नाश (D3 °न्नाय), D14 damaged (for नाशयामास) —[d]) B3 (also marg) शरैर् (for शस्त्रैर्) Ś1 Ñ V B2.3 D2.10.12.13 तथा, B1.4 यथा D8 तत (for अपि)

20 [a]) Ś1 D1.12.13 विश्वामित्रहतान् —[b]) V1.2 पह्लवान् B4 M4 पल्लवान्, D4.14 S (except M4) पह्लवान्, D3 पह्वान् (for पह्लवान्) D1 शासितान्, D11 ... शस् (for शतशस्) Ñ1 V1.2 D3.7 M3 तथा (for तदा) —[c]) M1 (त)स्सृजत् (for [अ]सृजद्) D1 T2 क्रोधात्, D11 T2 G1 कोपात् (for घोराञ्) —[d]) D11 शकान्सयवनाश्रितान् (sic) M3 शकान्यवनमाश्रितान्

21 V1 om 21[cd] —[a]) D1 भारात् (for आसीत्) Ś1 D6 संभृता, D13 भावृता (for संवृता) Ś1 D3 मता (for भूमिः) —[b]) B1 °मिः, D13 °निश्रित (sic) M3 °मश्रितैः (for °मिश्रितैः) —[c]) Ñ1 V1.2.3.4 D1.3.4 D5-8.10.11.12 M1 प्रधावद्भिर् (for प्रभावद्भिर्) —D3.7 transp 21[d] and the post half of 10,8* —[d]) Ś1 Ñ V B D2.6.7.10-13 पद्म°, D3.6 हेम°, D1 सह° D11 किञ्ज°, M1 °किञ्जल्क, Cg Ct as in text (for हेमकिञ्जल्क) V1 -शोभिभिः, B1-समभैः, D2.3.7-वर्चसैः (for -संनिभैः)

22 [a]) D2 (marg also) दीप्ता, D1 D2.3 G1 M1 तीक्ष्ण (for दीर्घा) D4.11 S -पट्ट (T2 °स्य)स (for -पट्टिश) ॐ Cg पट्टिश असिविशेष । ॐ —[b]) Ct हेमवर्णाम्बर (as in text) Ś1 D2.5.7.11 हे (D1 हि)म वर्णे (D3 °वर्णा) रिवा (D1.2.7 वृता) वृता: Ñ V B D10.13 हेमवर्मायुधा (V1 B1.2 °मंबरा V1 °मांशुरा, V2.4 °मयुत, V2 °मंशुरा, B1 °मायुधा) वृतैः, D3 हिमवर्णोदरावृत (sic) D11 हेमकर्मावतान्वितैः, M3 हेमवर्णाम्बरायुधैः —After 22[ab], Ś1 B4 D1.3.4.7.12.13 ins

1078* तैर्म्लेच्छैर्विकृताकारैर्भीमैरुग्रपराक्रमैः ।

[Ś1 D1.12.13 तैर्म्लेच्छैर् (for तैर्म्लेच्छैर्) B4 विविधाकारैर् (for विकृताकारैर्) D3.7 transp 21[d] and the post half] —[cd]) N1 om सर्वं D11 स... रैर् (for सर्वं प्रदीप्तैर्) V1 अपि (for इव) B1 पा ... कैः (for पावकैः) —After 22 Ñ V B D10.11 ins

1079* दह्यमानं बलं दृष्ट्वा गाधेः-उज्ज्वलितदृश ।

[V3 दह्यमान D11 निर्दग्ध तद् (for दह्यमान) V2 चपर्भिश]

23 [a]) Ś1 D1.3.4.7.12.13 अथास्त्राणि, V3 ततस्त्राणि (for ततोऽस्त्राणि) —[b]) B1 illeg त्रो, G3 विश्वामित्रम् (for विश्वामित्रो) Ś1 Ñ2 B1.3.4 D3.10.11.13 ससर्ज (B1 illeg) सृजत्, Ñ1 V B2 D1.6.7 [S1]स्य (V1 स्य)वासृजत्, D11 [अ]थवासृजत्, G3 उवाच ह (sic) (for मुमोच ह) —After 23 Ś1 (after 1081*) V4 D1-3.5.7.11.12 ins

1080* येषां विसृज्यमानानां प्रस्वेदादपि शक्रकृत् ।

५४

ततस्तानाकुलान्दृष्ट्वा विश्वामित्रास्त्रमोहितान् ।
वसिष्ठश्चोदयामास कामधुक्सृज योगतः ॥ १

तस्या हुम्भारवाज्जाताः काम्बोजा रविसंनिभाः ।
ऊधसस्त्वथ संजाताः पह्लवाः शस्त्रपाणयः ॥ २

योनिदेशाच्च यवनाः शकृद्देशाच्छकास्तथा ।
रोमकूपेषु म्लेच्छाश्च हारीताः सकिरातकाः ॥ ३

तैस्तन्निषूदितं सैन्यं विश्वामित्रस्य तत्क्षणात् ।
सपदातिगजं साश्वं सरथं रघुनन्दन ॥ ४

G 1. 56. 4
B 1. 55. 4
L 1. 50. 4

[D7 देषा (for देषा) Ś1 D13 विश्वत (for विसृज्य) D13 -स्वेद् (for त्रस्यद्)]

while Ś1 (marg) D1 D4.6.8.9.14 S ins

1081* तैस्ते यवनकाम्बोजा बर्बराश्चाकुलीकृता ।

[Ś1 तास्ते (hypermetric), D6 T2 M1 तैस्तैस्, G1 शका, G4 तनो (for तैस्ते) D4.14 T G4 -काम्भोजा (T2 °जै) (for काम्बोजा) Ś1 D1 D4.6 बर्बराश्च, D3 पन्दवा, M3 पल्लवाश् (for बर्बराश्) D6 -चाकुलीकृता, T2 च कली° (sic) (for चाकुलीकृता) Then Ś1 cont 1080*]

Colophon Ś1 D1-3.6.7.11.12 om —*Kanda name* V1 om Ñ2 V2-4 B D10 आदि° —After Kanda name, B1 reads बालचरिते —*Sarga name* Ñ V3.4 B1-4 D10 धेनुहरणे (V3 °ग्रहणे) वसिष्ठवाक्ये, V1 वसिष्ठवाक्य, V2 धेनुहरण, B4 शतानन्दवाक्ये धेन्वाहरणे वसिष्ठवाक्य —*Sarga no* (figures, words or both) Ñ1 V1.4 B1.4 om Ñ2 B2.3 D10 53 V2 D1 57 V3 D1 D4.6.8.14 S (except M1) 54 M1 53 (as in text) D13 इत्यार्षे—वर्ग—बाल—धेनुनाम 54 —After colophon D6 G3 conclude with श्रीमते रामानुजाय नमः, T2 श्रीरामचन्द्राय नमः, G1.2.4 M3 श्रीरामाय नमः

54

Ś1 D1.3.6.7.11.12 continue the previous Sarga.

1 a) D2 तद् (for तान्) Ś1 Ñ V B D3.5.6.7.10-13 व्याकुलान्, G2 आकुल Cm t as in text (for आकुलान्) —c) Ś1 D5.13 चोदयामास —d) G2 M1 बलात्, Cm g t as in text (for योगतः) Ś1 D5.12.13 धेनो सृज योधिन, Ñ V1.3.4 B D1-3.7.10.11 स्वा (V3 D7 ता, V4 सु, B2 सा, D11 त्वा) धेनु सृज योधिन, V2 स्वा धेनु कामयोधिनीं, M2 होमधेनु पुनस्तदा, Cv r as in text

2 a) Ś1 Ñ V B D1.4.10-13 हुम्भा(B °म्बा)रवाज्, D1 D6.8.9 हुकारतो, D3.7 सम्भारवाज्, D14 * रवाज् (damaged), T2.3 G3 M3.5 हुम्बा (T3 G3 M3 °का)रवाज (for हुम्भारवाज्) G1.3 तस्या हुका (G3 °म्भा)रसंजाता, G2 M1 तस्या हुङ्कारतोत्सृष्टा —b) Ñ B1-3 कम्बोजा, D6.13.14 T G1 काम्भोजा —c) Cg ऊधसस् (as in text) Ś1 D6.11.12 ह्रदयाद् (D12 °य)मि, Ñ V B1.2.4 D10.13 उरसस्त्वमि (V4 °ति), B3 उरसस्त्वमभि (hypermetric) D1 D3.6 ऊधसश्चाथ D2 उरूथाहृति (in gloss हुकाराद्), D2 बहूवादूभि, D3.7 उद्राद्भि, D6 ऊधसस्त्वेव, M4 ऊधसोपि च (for ऊधसस्त्वथ), D1 D4.8.9 T3 M3 समूता (for संजाताः) —d) Ś1 D5.12 काम्भो(D5 °म्बो)जा, D1 D4.8 बर्बरा, D4.14 S (except M4) पह्लवा, D11 पह्रवा, M4 पल्हवा (for पह्लवा) —After 2 D3.7 ins

1082* मुखाच्च गलतश्चैव मुद्गरा सम्प्रगास्यत ।
खुरा खुरतराश्चैव तुरगयानानेकत ।
कम्बलाश्चैव काम्बोजा बाहुतो बाह्लिकास्तथा ।

[(l 2) D3 तुरगयानतरा (for the post half)]

3 a) V4 तु (for च) —b) V4 सहृदेशाच (sic), B2.3 (marg also) सक्थिदेशाच, B4 शकृद्देशाच्, D13 शकृत्स्थानाच् (for शकृद्देशाच्) Ñ2 B3 G3 तदा, D1 D1-3.6.8 M3 स्मृता (for तथा) Ś1 D5.12 शकृत्स्थानात्तथा शका, V1 सहृद्देशोद्भवास्तथा —c) V1.4 om (submetric), B1.3 D4.9.10 T3 तु (for च) Ñ V2.3 B2.4 D14 T1.2 G4 M3.4 च म्लेच्छास् (by transp.) (for म्लेच्छाश्च) Ś1 D1-3.6.7.11-13 म्ले(D11 म्ले)च्छाश्च (D14 °स्तु) रोमकूपेभ्यस् —d) Cg हारीता (as in text) Ś1 Ñ V2-4 B1-3 D1-3.6.7.10-13 तुषारा स (D3 °रास्तु), V1 सबरा स, B4 तथा राम, D4 °तास्तु, D9.14 T1 G4 हारिका °, M4 सुराजाता (for हारीता स) D2 किरातकै ❀ Ct म्लेच्छहारीतकिराता जातिविशेषा । ❀

4 a) Ś1 D9.14 T1 G1 M3 तै(D14 तै तै [ditto])स्तैर्, Ñ1 V4 B1 येस्तु, Ñ2 V1.3 B3 D1-3.7.10.11 यैस्तत्र्, B4 पिइ, D5.12 सतो (for तैस्तत्) G4 निपातित (for निषूदित) D1 D4.8.9.14 T1.2 G1.3 M3.4 Cm सर्वं, Ct as in text (for सैन्य) —After 4a D3 ins a passage given in App I (No 9) —D13 om (hapl) from 4a up to 5a —b) D1.12 क्षणात् (for तत्क्षणात्) M1 विश्वामित्रबलं तदा —c) Ñ1 रथ पैत्र, Ñ2 V B D10.11 -रथं साश्व, D1 च साश्व च (for -गजं साश्वं) M2 समातगहयं सर्वं —B3 reads 4d-6a in marg (see *m*) Ñ1 damaged from second न in 4d up to च in 5b —d) Ñ V B D10.11 सगज, M2 सबल (for सरथं)

G 1 56 5
N 1 55 5
L 1 50 5

दृष्ट्वा निषूदितं सैन्यं वसिष्ठेन महात्मना ।
विश्वामित्रसुतानां तु शतं नानाविधायुधम् ॥ ५

अभ्यधावत्सुसंक्रुद्धं वसिष्ठं जपतां वरम् ।
हुंकारेणैव तान्सर्वान्निर्ददाह महानृषिः ॥ ६

ते साश्वरथपादाता वसिष्ठेन महात्मना ।
भस्मीकृता मुहूर्तेन विश्वामित्रसुतास्तदा ॥ ७

दृष्ट्वा विनाशितान्पुत्रान्बलं च सुमहायशाः ।
सव्रीडश्चिन्तयाविष्टो विश्वामित्रोऽभवत्तदा ॥ ८

समुद्र इव निर्वेगो भग्नदंष्ट्र इवोरगः ।
उपरक्त इवादित्यः सद्यो निष्प्रभतां गतः ॥ ९

हतपुत्रबलो दीनो लूनपक्ष इव द्विजः ।
हतदर्पो हतोत्साहो निर्वेदं समपद्यत ॥ १०

स पुत्रमेकं राज्याय पालयेति नियुज्य च ।
पृथिवीं क्षत्रधर्मेण वनमेवान्वपद्यत ॥ ११

स गत्वा हिमवत्पार्श्वं किंनरोरगसेवितम् ।
महादेवप्रसादार्थं तपस्तेपे महातपाः ॥ १२

---

5 N1 missing up to तु in [b]. D11 om. 5[a]. B3 reads 5 *sec. m.* (for all cf. v.l. 4) —[a]) G1 दृष्ट्वा. Cg as in text (for दृष्ट्वा) —[c]) Ś1 V B D1 11–13 च, D2 om. (submetric) (for तु). M1 विश्वामित्रसुता वीरा —[d]) V1 °विधायुत, D7 °युधायुत, D10 मायाशिरोवर, D12 °विधायुधान्, M1 °युधा (for नानाविधायुधम्).

6 B3 reads 6[a] in marg. (cf. v.l. 4) —[a]) D11 अभ्यधावत्. Ñ1 V1 स्वसक्रुद्ध, B1 D1 स स°, D10 °सात्थ, M1 °सक्रुद्धा (for सुसंक्रुद्ध). B3 अभ्यधावत सक्रुद्ध —[b]) V1 वजता, V1 तपता (for जपता) —[c]) V1 हिकारेण, D1 gloss हुंकारोच्चिारको मंत्रविशेष, G1 3 हुकारे, Cm g k t as in text (for हुंकारेण). N1 repeats सवान् —[d]) V1 महा दि, V2 B1 4 D1 2 3 7 8–11 M1 महामुनि.

7 D1 reads 7[cd] in marg. V1 partially illeg. for [a] —[a]) Ś1 D1 11.12 सवाध, N1 D1 तेषा च, D1 तेनग, D7 तेनाश्व (for त साश्व). Ñ1 reads रथ twice. D2 त सर्वे रथपदाता, D10 तेषा रथपदाश्चे —[c]) D11 तस्मात्कृता. M1 भस्मीभूता —[d]) V1 Dt D1 3 4 तथा, D2 सह (for तदा). B3 (marg. also) °स्तदाभव.

8 V1 missing from वा in [a] up to या in [c] —[a]) V1 Dt D4 5 M1 Ct सर्वान्, D1 नष्टान् (for पुत्रान्) —[b]) D1 after corr. D11 damaged (for बल च). N1 damaged from स in [b] up to या in [c]. Ś1 D1 11–13 बल च सुमहाद्युत, Ñ1 V1 2 3 B D5 7 8 10 M1 °महाबल (D1–3 7 °ल), M2 °समाहित —[c]) B1 सव्रीडश्च, Dt D4 5 6 Ct सव्रीड, D11 सव्रीडस, T1 3 M1 2 3 सव्रीडश्च. G1 3 M1 सव्रीडिस्तु, G2 सव्रीडस्तु (for सव्रीडश्च). Ś1 D1 5 6 11 चिन्तयानश्च, Ñ V B D1 2 3 10 11 चिन्तया(N1 V1 missing) मास(D1 °पूर्णो) (for चिन्तयाविष्टो) —[d]) Ñ V B D10 11 तत्पत्र (for ऽभवत्तदा).

9 T1 illeg. for 9–11 D1 reads plural in place of singular in 9[ab] —[a]) B1 व (for इव). D1 निर्वेलो (for निर्वेगो) —After 9[a] D1 gloss समुद्र इव निर्वेगो निस्तरगो भविष्यतीति मुनिना मदकणिना पुत्रे अपहृत शापो दत्त इति चित्रापरोऽभूत —[b]) D11 (before corr.) G1 इवोरग —[c]) D1 gloss ग्रहणसमये, D10 उप क (for उपरक्त) —[d]) Ś1 D1 11–13 निष्प्रहत (for निष्प्रभता). D11 damaged for ता गत.

10 T1 illeg. (cf. v.l. 9) —[a]) Cm cites हत (as in text). D11 (before corr.) हतपुत्रो. G1 3 गतपुत्र (for हतपुत्र) —[b]) V1 लूनपक्ष D1 दीनपक्ष —[c]) Ś1 D1 11–13 हतामर्षो, N1 B1 (marg. as in text also) हतवीर्यो. T2 हत दी, G1 3 गतदर्पो (for हतदर्पो). D1 हतामर्षो (for हतोत्साहो). Dt D4 5 G1 Ct हतसर्व (G1 °दर्प)बलोत्साहो, D10 हतवीर्यो महोत्साहो —[d]) Ś1 D1 11–13 निर्वेद (Dt °ग, D1 11 °न sic), D7 निर्वेद, D1 सम युति.

11 T1 illeg. (cf. v.l. 9) D10 om. (hapl.) 11 —[a]) Ś1 D1–3 7 8 10 11 12 पुत्रमेकं तु (D1 च). V1 स स्वकपुत्र (for स पुत्रमेक). Ś1 D1 11–13 राज्ये च (Ś1 तु), B1 राज्यस्य (for राज्याय) —[b]) Ś1 N V1 B D1 3 5 7 10 11 M1 नियु(V1 °यो)ज्य परिपाल्यता (N1 V1 2 4 B1 4 M1 °पालने, V1 °पाल्ने, D10 °पालिता) —[c]) Ñ1 V 2 4 B1 4 पृथिव्या, D1 पृथिवी (for पृथिवीं). N1 V1 4 B वीरधर्मेण, M1 क्षत्र धर्मेण. S1 D1 3 5 7 10 11–13 पृथिवीति (D1 °वीपति [hypermetric]. D11 पृथिवीश [sic]) महातेजा, V1 पृथिवीं स्वधर्मेण (sic). Cm g t as in text —[d]) N1 V B1 (म °नु°, B3 marg. also) 4 [म]न्वपद्यत, Dt D4 5 (म °व्य°, D1 T2 (म °)न्वपद्यत (for °म न्वपद्यत). M1 वन नाशपामि पुत्रक.

12 [a]) Ñ V B1 4 D10 गत्वा च. B3 D1–3 7 गत्वाथ (B1 D1 °तु) (for स गत्वा). Dt D4 5 पार्श्वे (for पार्श्व). Ś1 D1 11 13 गत्वा हिमवत पार्श्व —D11 wrongly om. from सेवित up to 14[a] and reads in its place कारण and then 16 15[c] of I 53 —[b]) Ś1 Ñ V B D1 3 5 7 8–13 G1 3 M1 किन(D1 °क)रैरपशोभित, Dt D4 5 °सवित —For 12[c]–15 D1 2 3 7 8 11 subst. 1083*. Ś1 subst. l. 1–3 of 1083* for 12[cd] only. D11 13 subst. l. 1–5 of 1083* for 12[c]–13[b] —[c]) M1 प्रसादार्थ (for प्रसादार्थं) —[d]) Ñ1 V B (B3 marg. also) सुदुश्चर, Ñ1 D10 सुविस्तर, G1

केनचित्त्वथ कालेन देवेशो वृषभध्वजः ।
दर्शयामास वरदो विश्वामित्रं महामुनिम् ॥ १३
किमर्थं तप्यसे राजन्ब्रूहि यत्ते विवक्षितम् ।
वरदोऽसि वरो यस्ते काङ्क्षितः सोऽभिधीयताम् ॥ १४
एवमुक्तस्तु देवेन विश्वामित्रो महातपाः ।
प्रणिपत्य महादेवमिदं वचनमब्रवीत् ॥ १५
यदि तुष्टो महादेव धनुर्वेदो ममानघ ।
साङ्गोपाङ्गोपनिषदः सरहस्यः प्रदीयताम् ॥ १६
यानि देवेषु चास्त्राणि दानवेषु महर्षिषु ।
गन्धर्वयक्षरक्षःसु प्रतिभान्तु ममानघ ॥ १७
तव प्रसादाद्भवतु देवदेव ममेप्सितम् ।
एवमस्त्विति देवेशो वाक्यमुक्त्वा दिवं गतः ॥ १८
प्राप्य चास्त्राणि राजर्षिर्विश्वामित्रो महाबलः ।
दर्पेण महता युक्तो दर्पपूर्णोऽभवत्तदा ॥ १९

G 1 56 19
B 1 55 19
L 1 50 21

M1 महायशा ; G4 सुदुष्कर (for महातपा.). B3 तपस्तेना विवक्षितं —After 12, V4 B3.4 ins l. 2–4 of 1083*.

13 Cf. v.l. 12 and 15. D14 om 13 (cf. v.l. 12). Ś1 reads 13–15^b in marg. —^{a}) Cm cites केनचित् (as in text). G1–3 M1 अथ कालेन महता, M4 कस्यचित्त्वथ कालस्य. —^{b}) G1.3 त्रिनेत्रो (for देवेशो). Ñ1 वो वृषध्वजः (for वृषभध्वजः). Ñ1 V B D10 T2 M4 महा(D10 T2 देव) देवो वृषध्वज. —^{c}) M4 अब्रवीच्चैव (for दर्शयामास) Ñ V B D10.11.12 आगत्य(B1 °त्वा) वरदो वीर(Ñ V4 D10.11 वीर, V1 धीर, D12 देवो). —^{d}) Ñ V B D10.11.12 अभाषत, D4 T G4 M2.3 महाबलं, M4 तपोधन: (for महामुनिम्).

14 Cf. v.l. 12 and 15 D14 om. 14^a (cf. v.l. 12) Ś1 reads 13–15^b in marg —^{a}) Ñ1 V4 B1 D10 तप्यते, D12 क्रियते, T3 तस्यते (corrupt) (for तप्यसे). —^{b}) Ñ V B1–3 D10.11 तपो ब्रूहि (for ब्रूहि यत्ते). B4 तपो ब्रूहि यथेप्सित, D11 तपो ब्रूहि चिकीर्षितं —^{c}) M4 वरदो (sic) (for वरो) Ś1 यस्ते, G2 M3 मत्त: (for यस्ते). —^{d}) V3 काङ्क्षि॰ (sic). D11 हृदि वर्तते, D14 सोभि - - (damaged)ता.

15 Ś1 reads 13–15^b in marg V4 om (hapl) 15–16 —^{a}) T2 स्तु (for तु) —^{b}) D14 damaged from तपा up to °, G2 M3 महामुनि. (for °तपा) —^{d}) Dt D4.6.8 T3 M2 विश्वामित्रोऽब्रवीदिद. —For 12^c–15, D1–3.5.7.9.12 subst, Ś1 (due to the occurrence of 13–15^b in marg.) subst. l 1–3 for 12^{cd}, then cont l 4–5 and subst l 6 for 15^{cd}, D11.13 subst l 1–5 for 12^c–13^b only V4 B3.4 ins. l 2–4 after 12

1083* देवाना हि प्रसादार्थमतप्यत महत्तप ।
ऊर्ध्वबाहु स राजर्षि पादाङ्गुष्ठप्रतिष्ठित ।
अभक्षयद्दूर्वशत वायुमात्र भुजगवत् ।
ततस्त तादृश दृष्ट्वा तपश्चैवोग्रतापनम् ।
प्रीतात्मा स्वयमेवास्य स्वयभूर्दर्शनं ययौ ।   [5]
स त प्रणम्य विधिवद्वाक्यमब्रवीत ।

[(l. 1) D11.13 महादेव (for देवाना हि). D1.5 महातप, D2 प्रतप्यत महातपा, D11 तपस्तेपे सुदुस्तर (for the post half) —D5 om l. 2–3 —(l 2) V4 स्थित (for -प्रतिष्ठित).—(l. 3) V4 वायु व्ययमुजगवत् (for the post half).—(l. 4) V4 ततस्य, B3.4 अतुल्य, D3 ततस्य, D5 --- (for ततस्त) D5 तपस् (for तपस्) B3.4 दुश्च(B3 °श्च)र, D9.12 पावन (for -तापनम्). V4 प्रीतात्मा स्वयमेव वा (sic) (for the post. half).—After l. 4, V4 ins. the line of 20^{ab}.—(l. 5) D2.3.7.9 [अ]थ (for [अ]स्य). Ś1 (before corr. as above) ददौ, D9 गत (for ययौ) D11 महादेवो वृषध्वज (for the post. half)]

16 V4 om. 16 (cf. v.l 15) —^{a}) Ñ V1–3 B D10.11.12 यदि तुष्टोऽसि मे देव. —^{b}) Ñ V1–3 B D11.12 प्रदीयतां, D5 महानघ (for ममानघ) —M3 reads 16^c–17 *inf. lin. sec. m.* —^{c}) Ś1 Ñ V1–3 B D1.3.5.7.9–12 साङ्गोपाङ्ग. सोपनिषत्; D2 साङ्गोपाङ्ग· सरहस्य ; D14 साङ्गोपा - - - - (damaged)द , Cg k as in text. —^{d}) V1 T3 G1 °स्य, D2 सोपनिषद् (for सरहस्य) V1 वृषभध्वज (hypermetric), D11 वृषध्वज ; D13 तथैव च (for प्रदीयताम्) V2 सरहस्यनिवर्तन .

17 M3 reads 17 *inf. lin sec. m.* (cf v.l 16) —^{a}) Ś1 D9 (before corr) 12 वेदेषु (metathesis ?), G4 देवे- (for देवेषु) D4 T3 G1.3 M2 शस्त्राणि, D13 वास्त्राणि. G4 -स्त्राणि (for चास्त्राणि) —^{b}) V2 सुरर्षिषु (for दानवेषु) Ś1 V1.2 B2 D9 तपर्षिषु, Ñ1 V3 D4.5.7.9.12 तथार्षिषु (sic); Ñ2 V4 B3.4 D10.13 M4 तथा नृप, B1 सुरर्षिषु, D2 तथार्षिषु, D11 सुहारिषु (sic) (for महर्षिषु) —^{c}) V1 D11 यक्षगंधर्व (by transp) —^{d}) V4 D2.3.7 T3 प्रतिभाति (for प्रतिभान्तु) Ś1 Ñ V B D1–3.5.7.9–12 च (V1 तु)सन्तु मे (for ममानघ)

18 ^{a}) Ś1 D1–3.5.7.9.12.13 M4 भवतु (for तव) Ñ V B1.2.4 D10 भगवन् (for भवतु) —^{b}) D2 सर्व दव (for देवदेव). D2 यदीप्सित, M4 यथेप्सित (for ममेप्सितम्) —^{d}) Ś1 Ñ V B D1–3.5.7.9–12 दिव ययौ. Dt D4.6.8.14 T1.3 G4 गतस्तदा, T2 M3 जगाम ह (for दिव गत)

19 ^{a}) D4 G1.3 शस्त्राणि, D12 वास्त्राणि (for चास्त्राणि) Dt D4.8 G1–3 M1(*inf lin pr m* also) 3 देवदाद्, D2.9.13 दिव्यानि, D5.6.11.12 राजषि (for राजर्षिर्) —^{b}) Ś1 D1–3.5.7.9.11–13 G1–3 M1.4 महातपा , Ñ V B D10 T3

G 1 56 20
B 1 55 20
L 1 50 21

निवर्धमानो वीर्येण समुद्र इव पर्वणि ।
हतमेव तदा मेने वसिष्ठमृषिसत्तमम् ॥ २०

ततो गत्वाश्रमपदं मुमोचास्त्राणि पार्थिवः ।
येस्तत्तपोवनं सर्वं निर्दग्धं चास्त्रतेजसा ॥ २१

उदीर्यमाणमस्त्रं तद्विश्वामित्रस्य धीमतः ।
दृष्ट्वा विप्रद्रुता भीता मुनयः शतशो दिशः ॥ २२

वसिष्ठस्य च ये शिष्यास्तथैव मृगपक्षिणः ।
विद्रवन्ति भयाद्भीता नानादिग्भ्यः सहस्रशः ॥ २३

वसिष्ठस्याश्रमपदं शून्यमासीन्महात्मनः ।
मुहूर्तमिव निःशब्दमासीदीरिणसंनिभम् ॥ २४

वदतो वै वसिष्ठस्य मा भैरिति मुहुर्मुहुः ।
नाशयाम्यद्य गाधेयं नीहारमिव भास्करः ॥ २५

एवमुक्त्वा महातेजा वसिष्ठो जपतां वरः ।
विश्वामित्रं तदा वाक्यं सरोषमिदमब्रवीत् ॥ २६

आश्रमं चिरसंवृद्धं यद्विनाशितवानसि ।
दुराचारोऽसि यन्मूढ तस्मात्त्वं न भविष्यसि ॥ २७

M4 °वशा° (for °वशः).—c) Ś1 Ñ V B D1-3.5.7.9-13 M4 दर्पेण, M3 भयेन, Cv.r as in text (for दर्पेण). Ś1 D1-3.5.7.9.13 महताविष्टो, Ñ2 B2 D10 च समायुक्तो (for °युक्तो).—d) G3 M3 वीर्यंयुक्तो, Cv.r m g as in text (for दर्पपूर्णो). Ś1 V1 D2.4.5.7.11.13 तथाभवत्; V1-4 B D11 तदाभवत् (by transp.); D8.9 ततोभवत्.

20 V1 missing 20a on a damaged fol. D1 reads 20-21b after 24ab.—a) G3 विवृद्धमानो (sic).—b) T2 G1-3 M1.4 पर्वसु (for पर्वणि).—c) Ñ3 B2.4 D11 जितम् (for हतम्). Dt D6.11 G1-3 M1 मेने (for एव) Ś1 D1-3.5.7.10 [स]ज्ञासीद्; B3 (sup. lin as in text also) मन्ये. Dt D6.8 G1-3 M1 रामः D8 शुश्रवा, D11 धीमान् (for मेने).—d) V1 B1 D11 मुनिसत्तमं.

21 V1 damaged from पद् up to c. D1 reads 20-21b after 24ab—a) Ś1 D1-3.5.7.9.11.13 M4 आगम्य च; Ñ V B D10.13 आगम्य च (B1 वा) (for ततो गत्वा).—b) Ct मुमुचे. Ñ V2.4 B D10.13 तस्य स; V3 सर्वश; M1.3 राघव (for पार्थिव) Ś1 D2.3.5.7.9.13.14 तान्यस्त्राणि तस्मै (D3 °णि भवा, D8 °ण्येवम) सृजत्, D1 स्त्राणि चास्त्रा.ण्य-भ्यसृजत्.—D3 repeats wrongly 21c.—c) Ś1 D8.11.13 वैस; T2 G1-3 M1 यत्; Cm g t as in text (for यैस्). Ñ1 त-वो°; V4 तपोवलेन (for तत्तपोवनं) Dt D6.8 नाम (for सर्वं).—d) M3 निर्दग्धं न, M4 निर्दहाद (for निर्दग्धं च). Ś1 Ñ V1.3.4 B D1-3.5.7.9.13 निर्दग्धमभवत्तदा (D1 °रपुरा) V2 निर्दग्धं समभवत्तदा (hypermetric)

22 a) V3 D1.3.8 तु, D7 च (for तद्). M4 उदीर्यमाणान्यस्त्राणि.—c) Ś1 D5.13.15 विप्रा (Ś1 °प्र [sic]) श्च ते; Ñ2 B3 तु विश्रु (B3 °द्रु) ता; D10 सुविद्रुता (sic) (for विप्रद्रुता). Ś1 विप्रा; Ñ2 B2 सर्वे; D1.10.14 T1 G1 M3.4 सर्वे (for भीता).—d) G3 M1 नृप (for दिशः) Ś1 D1-3.5.7.9.13.15 ऋषयः शत (D3 * *) शस्तदा (D13 °धा); Ñ V B D10.11 ऋषयो (Ñ1 शतशो) थ सहस्रशः; M4 मुनयोथ दिशो दश.

23 a) V1 om. (submetric); M3 तु (for च).—b) Dt D6.8 ये च वै, T2 ते चैव (for तथैव).—c) Ś1 D5.13 विप्राद्रवंस्ततोद्विग्ना; Ñ V B D10 ब्रु (V1 ब्रवन [sic]) द्रुवंत भयाद्भीता, D1 प्रद्रवंतु भयोद्विग्ना, D2.3.7.9.12.13 प्रा (D11 व्य) द्रवंत भयोद्विग्नाः M4 विद्रवंति भयाद्भीता.—d) Ś1 Ñ V B D1-3.5.7.10-13 दिशः सर्वे (Ñ2 V B D10 °र्वाः); D8 शिष्याः सर्वे, Cv.r m g.t as in text (for नानादिग्भ्यः).

24 a) D1 [श्र]श्रमपदे; D14 °-दे (for [श्र]श्रमपदं).—D8.9.10 transp. 24b and d.—b) Ñ V1 दग्धमासीत्; M1 शून्यकल्प (for शून्यमासीन्) —After 24ab, D1 reads 20-21b.—c) Ś1 D5.11-13 मुहूर्तं चैव; Ñ1 V3 °शब्दं, Ñ2 V1.2.4 B D10 M4 °शंदिव, D1-3.7.9 °सांचैव (for मुहूर्तमिव) —d) Ś1 चरण°, V2 अंतर°; V4 विरिक्ष°; D2 भागि°; D4 हिरण्य°; D6.8 G1 इरण°; D1.6.8 (after corr. marg. ऊसर°) G1.2.4 M3 Cv.r m इरिण°; D14 तु * * * * *, D15 वै रघुनंदन; M3 भरण° (for ईरिणसंनिभम्). ⊕ Ct ईरिणमूषरम्। ⊕ D11 भासीत्तमसाविलं.

25 a) D14 व * .स (damaged). Ś1 Ñ2 V3 B2-4 D1-3.5.7.9.10.12.13 भवद्भ (D1 °स्य) वासिष्ठस्य; Ñ1 V1.2.4 B1 D12 भवचीव वसिष्ठस्य.—b) V2 भैरित्यात (sic); Dt D1.6.8 T2 G1.3.4 M3.4 Ct भैरि (G4 °पी) ति (for भैरिति).—c) Ś1 V1-3 B D1.3.11-13 M1 [ए]व, Ñ2 D1-3.7.10 [ए]वं; G3 M2 च (for [अ]द्य). M1.2 (both before corr. as in text) गाधेयं.

26 a) M4 एवमुक्तो.—b) Ñ V B D10 वदतां (for जपतां). D3 damaged for जपतां वरः.—c) V2 तु तद्; B1 तथा; D15 इदं; G1.2 ततो (for तदा).—d) D14 damaged for मिदम्.

27 a) B4 D14 °समृद्धं, D15 °सद्धं; M3 °संवृधं (for चिरसंवृद्धं). D3 अथाश्रमचिरं सिद्ध (sic).—b) Ś1 D3.5.11.13 यदि (for यद्वि-). V1 भवि (for वसि).—c) V1 [ऽ]ति, B3 (marg. as in text also) Dt D1.6.8 T2.3 G1 M1-3 हि (for ऽसि). Ś1 Ñ V B1-3 D1-3.5.8-11 हमूढस (Ś1 Ñ2 V1-3 D5.10.11 °ढ); Dt D8.14 G1 M1.3 यन्मूढस; D3 damaged D7 मूढश्च (for यन्मूढ). M4 दुरात्मन्नधुना मूढ.—d) Ñ V B D10.11 प्रति (V1 *ति, V3 पति; D11 वित्र) नंक्ष्यसि (V4 °ति, B1 °से); Cg k.t as in text (for न भविष्यसि).

इत्युक्त्वा परमक्रुद्धो दण्डमुद्यम्य सत्वरः । | विधूम इव कालाग्निर्यमदण्डमिवापरम् ॥ २८

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे चतुःपञ्चाशः सर्गः ॥ ५४ ॥

५५

एवमुक्तो वसिष्ठेन विश्वामित्रो महाबलः ।
आग्नेयमस्त्रमुत्क्षिप्य तिष्ठ तिष्ठेति चाब्रवीत् ॥ १

वसिष्ठो भगवान्क्रोधादिदं वचनमब्रवीत् ॥ २

क्षत्रबन्धो स्थितोऽस्म्येष यद्बलं तद्विदर्शय ।
नाशयाम्येष ते दर्पं शस्त्रस्य तव गाधिज ॥ ३
क्व च ते क्षत्रियबलं क्व च ब्रह्मबलं महत् ।
पश्य ब्रह्मबलं दिव्यं मम क्षत्रियपांसन ॥ ४

G 1 57 5
B 1 56 4
L 1 56 4

28 ᵃ) N2 D3 D10 चापम क्रुद्धो, B4 चाप° (sic) V2 परम क्रुद्धो Dt परम क्रुद्धो, (for परमक्रुद्धो) —ᵇ) B4 दृत्तम् (for दण्डम्) Ś1 D1-3 5 7 9 11 13 जग्राह (for उद्यम्य) N V2 3 B3 4 D10 स त्वर, V1 4 सस्थित, M4 विहित Cv as in text (for सत्वर) —After 28ᶜᵈ B3 ins

1084* एवमुक्त्वा च सुरघाय सहसा निर्भयस्थितम् ।

—ᶜ) Ś1 Ñ V B D1 3 5 7 9-13 M4 सधू(D11 °धू)म (D1 3 5 7 9 11 13 °मम्), D6 (before corr as in text also) निर्धूम, D14 वि-- (damaged) Ck t as in text (for विधूम) —ᵈ) Ck t यमदण्डमिव (as in text) V2-4 B4 T3 G1 3 4 M3 यमदण्ड इवापर (B4 M3 [before corr] °र)

Colophon Kanda name Ś1 Ñ1 V1 D1 12 om V3 4 B D10 आदि°, D3 अयोध्या° —After Kanda name B4 ins बालचरिते शतानन्दवाक्ये —Sarga name Ś1 D1 2 6 12 वसिष्ठाश्रमविनाशो N V1 3 B D10 11 वसिष्ठाश्रमदाह V4 वसिष्ठस्याश्रमदाह, D3 7 वसिष्ठाश्रमनिवासे D7 वसिष्ठाश्रमविनाशो —Sarga no (figures words or both) Ś1 Ñ1 V1 4 B1 4 D1 6 11 12 om N1 B2 3 D10 56 V2 D7 58 V3 Dt D4 8 9 14 S (except M4) 55 D5 7 42 D3 40 —After colophon T3 concludes with श्रीरामचन्द्राय नम G1 3 4 M3 श्रीरामाय नम G2 श्रीमते रामानुजाय नम

55

1 ᵇ) Dt विश्वामित्र (for °मित्रो) V1 महामुनि —ᶜ) आक्षिप्य, Dt D4 8 9 उद्दिश्य, D14 T1 G4 उत्सृज्य, T2 3 M4 उद्यम्य (for उत्क्षिप्य) B1 आग्नेयास्त्रं समुत्क्षिप्य —ᵈ) V1 2 B D10 T3 [अ]थ (for च) —After 1 Dt D4 8 9 14 S (except M4) ins

1085* ब्रह्मदण्डं समुत्क्षिप्य कालदण्डमिवापरम् ।

[Dt D4 8 T2 °दम्य, D14 T1 G4 म्र चो° (for समुत्क्षिप्य)]

2 D4 G1 3 M2 om 2—ᶜ) T1 जपतां श्रेष्ठो (for भगवान्क्रोधाद्) —ᵈ) T3 गाधिनन्दनम् (for इदं वचनम्) —For 2 Ś1 N V B D1 3 5 7 9 13 M4 subst

1086* तस्य तद्वचनं श्रुत्वा वसिष्ठ प्रत्यभाषत ।

[Ñ2 B3 (m also as above) D14 प्रत्युवाच द, D12 प्रतिभाषत M4 कुपितोऽब्रवीत् (for प्रत्यभाषत)]

3 ᵃ) D14 damaged for स्थि, T3 स्थिरो (for स्थितो) Ś1 N V1 3 4 B3 4 D10 13 M4 स्थितोऽस्म्येष क्षत्रबन्धो (by transp Ś1 D12 °स्मि), V2 स्थितोऽस्मि क्षत्रबन्धो हि, B1 D1 3 5 स्थितोऽस्म्य(D3 °ह्य)ह क्षत्रबन्धो, D8 स्थितोऽस्म्येव क्षत्रियेन्द्र —ᵇ) V2 तद्विदर्शय V3 B3 D2 7 तद्विद°, B4 यद्विद° D11 तद्वि*°, D13 तद्विद° G1 3 M4 तव द्° (for तद्विदर्शय) —D12 om 3ᶜ 4 N1 damaged from शया up to शस्त्र in ᵈ —ᶜ) V4 B2 Dt D8 9 11 14 T G4 [अ]द्य (for [ए]ष) D8 marg G1 (ins In 1) 2 वै Cg as in text (for ते) D2 दर्वं (sic) —ᵈ) Ś1 V1 D1 5 13 T2 M3 अस्त्रस्य D14 T1 G1 क्षत्रस्य Cg as in text (for शस्त्रस्य) Ś1 [अ]स्य तु Ñ1 V1 3 B1 2 4 D1 3 5 7 9 11 13 [अ]स्य च(V2 °थ B3 D5 11 °त्र D13 °स्य) N2 B3 (m also as in N1) D12 [अ]प्येष (for तव) M1 3 (after corr m/ his sec m) गाधिन V4 शस्त्रस्यास्य युधाजित

4 D12 om 4 (cf v l 3) —ᵇ) G1 क्वाचिद् (for क्व च) —For 4ᵃᵇ Ś1 Ñ V B D1 3 5 7 9-11 13 M4 subst

1087* क्व च क्षत्रबलं मूढ क्व च ब्राह्मं महद्बलम् ।

[Dt 3 7 9 कश्चित् (for first क्व च) Ś1 V4 D1 5 7 13 क्षात्र V2 B1 3 D5 8 क्षत्र (for क्षत्र) V4 क D1 3 7 9 कश्चित् (for second क्व च) N1 माहत्र N2 D7 11 माह्म D2 8 ब्राह्म (for ब्राह्म) V4 B4 D7 11 महाबल]

—ᶜ) V1 यस्माद्, D3 11 क्व च M4 पश्यन् (for पश्य) Ś1 V3-4 B1 3 D1 5 7 10 11 13 ब्राह्म, Ñ1 D3 ब्राह्मय, N1 B2 D9 ब्राह्मय, V1 B4 ब्राह्म (for ब्रह्म) M4 दीर्घं (for दिव्यं) —ᵈ) D14 damaged for मम क्ष D2 सम (for मम)

G 1 57 4
B 1 56 5
L 1 57 4

तस्यास्त्रं गाधिपुत्रस्य घोरमाग्नेयमुत्तमम् ।
ब्रह्मदण्डेन तच्छान्तमग्नेर्वेग इवाम्भसा ॥ ५
वारुणं चैव रौद्रं च ऐन्द्रं पाशुपतं तथा ।
ऐषीकं चापि चिक्षेप रुषितो गाधिनन्दनः ॥ ६
मानवं मोहनं चैव गान्धर्वं स्वापनं तथा ।
जृम्भणं मोहनं चैव संतापनविलापने ॥ ७
शोषणं दारणं चैव वज्रमस्त्रं सुदुर्जयम् ।
ब्रह्मपाशं कालपाशं वारुणं पाशमेव च ॥ ८
पिनाकास्त्रं च दयितं शुष्कार्द्रे अशनी तथा ।
दण्डास्त्रमथ पैशाचं क्रौञ्चमस्त्रं तथैव च ॥ ९
धर्मचक्रं कालचक्रं विष्णुचक्रं तथैव च ।
वायव्यं मथनं चैव अस्त्रं हयशिरस्तथा ॥ १०
शक्तिद्वयं च चिक्षेप कङ्कालं मुसलं तथा ।
वैद्याधरं महास्त्रं च कालास्त्रमथ दारुणम् ॥ ११

V1.2.4 B1.4 D10.11 °पामुल, D7 Ck °पाशु(Ck °सु)न (both sic), M4 सं कुश° (for क्षत्रियपालन)

5 a) Ñ1 V B1.2 D2.4.11.12 तस्यार्थ, Ñ2 B3.4 D10 तस्यास्थं, D3.4.7.8 तथास्त्र (for तस्यास्त्र) M3 गाधि — b) M1 (with hiatus) माग्नेयं घोरम् (by transp.). B3 उत्तरा D6 उच्छ्रितं, D11 T1 G1 M3 उद्यतं (for उत्तमम्) — c) D6 यच (for तत्) Ś1 Ñ1 V1 D5.10.13 M4 ब्रह्मदेहहत शांतम्, Ś1 V2–4 B D1.2.3 ब्रह्मदंडा(V4 °दण्डा)हत शांतम्. — d) Ś1 Ñ V B2–4 D1–3,4,7,10–13 अग्नि (for अग्नेर्) V1.2.4 D1–3,7 वेगम्, B1 वेदम् (sic) M3 (inf lin sec m) वेगम् (for वेग)

6 a) D6 (after corr as in text) वरुण Ś1 Ñ V1.2.4 B D1.3.4.7.10–13 M4 रौद्रं च(D13 3) वा(D11 °व)रुणं चैव, V3 रौद्रं च वारुणं चैन्द्रम्. —Note hiatus between a and b Ñ2 D13 om (hapl) 6b–8a — b) Ś1 D1.13 शैवं V1 आद्य, D6 द्र illeg (for ऐन्द्र) D3 पशुपतं (for पाशु°) D5 शिवत (for तथा) — c) D11 damaged up to चि B1.4 D2 ऐषिकं, D3 एषाक, D11 एषीक, M3 एषीकास्त्र, M3 (after corr sec m as in text) भैषिक (for एषीक) Ñ1 V2.3 B3 D10 [ए]त्र (for [चा]पि) M4 मैषीकास्त्र च Ś1 D1.4.6.7.11.12 अथा(Ś1 D5.12 °था) सूक्ष्म(D8 °क्ष)मैषीकं —M1 om (hapl) from 6d–11a N1 damaged from षितो up to मान in 7a — d) Dt D1.4 T1 G4 कुपितो, D5 रुषितं, D6 तुषितो, D13.14 कु(D11 कह)षितो (both sic) G3 रुषितो (for रुषितो) M1.2 (after corr inf lin sec m) गाधिर्नंदन

7 Ñ2 D13 M4 om 7 (cf v l 6) —a) V1.2.4 मानस, D2.3.7 वारुण (for मोहनं) Ś1 N2 V1.3 B D1.6.10–13 मान (Ñ1 missing)स मानव चैव, V1 (marg also) दण्डास्त्रमथ पैशाच —D1 om (hapl) 7bc — b) V3 D11 गंधर्व, V4 च गांधर्वं च (hypermetric) D1.6.10.13 गांधर्वं (for गान्धर्वं) Ś1 D5.12 स्थापनं — c) Ñ1 V1 त्रासन, V1.2 B D10 प्रेंसन, V4 दहनं, D5 भजन, D11 जभक (for जृम्भण) D3 M1 चैव वायव्य, M2 भेदन चैव (for मोहनं चैव) — d) Ś1 D5.10.13 विलापन, V1.4 D4.7 G4 M3 विलेपने

8 M4 om 8 Ñ2 D13 om 8a (For all cf v l 6) — a) D11 damaged from द up to सं in b Ś1 D10 दारुणं, N1 V1.2.4 B1.2 D1–3,7,11 T2.3 G1.2 दारुणं V4 [अ]पि (for [चै]व) — b) Ñ2 B3 D10 चक्रम्, D1 सज्जम् (sic) D3 वज्रम् (for वज्रम्). Ñ V B1.3.4 D10 सुदारुणं, B2 सुदारुणं, D2 सदारणम् G1–3 M1 च दुर्जय —After 8cd, Ś1 reads 9cd, while in Ñ V B D10 the sequence up to 11 is 9cd, 11, 10ab (Ñ1 om [hapl] 11cd, 10ab), 8cd, 9ab, 10cd, whereas in D1.4.5.7.11–13 the sequence up to 10 is 9cd, 10ab, 8cd (D1 om [hapl] 10ab, 8cd), 9ab, 10cd — c) B1 (sup lin also) धर्म°, D11.13 °शार्ं (for ब्रह्मपाशं) Ñ1 illeg D11 कालशार्ं, D1 °चक्र (for °पाशं) — d) V1 पावम् (for पाशम्).

9 M4 om 9 (cf v l 6) For sequence in Ñ etc cf v l 8 — a) Ś1 Dt D1.3.4.7.11.12 T1 G3 M3 पिनाकमा (D4.7 °स्त्र), N1 B1 D10 मै(B3 पै)नाकमस्त्रं, D1 पैनाकास्त्रं च, D11 ना damaged (for पिनाकास्त्रं च) Ñ reads दयित in marg Ñ2 V B1.2.4 D10 पैनाकमस्त्र(D1 °स्त्रं [sic]) शुष्काद्र. — b) Ś1 D2 T2 चा(D5 वा)शनी द्वे (T3 उभे), N1 B3 D11 M3 चाश°, Dt अश°, D1 °श्रे द्वे, D11 T1.3 G M1.2 °नी उभे (for अशनी तथा) Ñ1 V B1.2.4 D10 दयिते चाशनी तथा, D1.2.7 शुष्कार्द्रं चाशनीद्वयं D4 शुष्कार्द्रमशनि तथा —Ś1 reads 9cd after 8cd — c) V2 दृसा° [sic] D1 °शनि, D13 देहास्त्रम (metathesis?) (for दण्डास्त्रमथ) D3.4 M1.2 (after corr inf lin sec m as in text) पैशाच (for पैशाच) — d) D11 damaged from द्व to च

10 M4 om 10 (cf v l 6) For sequence in Ñ etc and om of 10ab in Ś1 D1 cf v l 8 — a) M3 चर्म (for धर्म) V4 महा°, B1 om (hapl) (for कालचक्र) — b) D3 विष्णुचक्रस् (sic) — c) Ś1 D5 वायव्य, T3 मदनं V1 B1 D11 चैवम् (to avoid hiatus) G3 M1 माह्ममस्त्रं च मथनम् —Note hiatus between c and d, — d) V1 [अ]स्त्रं (submetric), D13 अश्, G1.2 ब्रह्म (to avoid hiatus) D13 ब्रह्म (for हय)

11 M4 om 11a (cf v l 6) For sequence in Ñ etc cf v l 8 D11 om (hapl) 11ab — a) V1 damaged Ś1 D4.5.12 च व्यसृजत्, Ñ2 च क्षेप, D1.7.13 च विसृजत्, D1 व्यवसृजत् (for च चिक्षेप). —G1 om (hapl)

त्रिशूलमस्त्रं घोरं च कापालमथ कङ्कणम् ।
एतान्यस्त्राणि चिक्षेप सर्वाणि रघुनन्दन ॥ १२
वसिष्ठे जपतां श्रेष्ठे तदद्भुतमिवाभवत् ।
तानि सर्वाणि दण्डेन ग्रसते ब्रह्मणः सुतः ॥ १३
तेषु शान्तेषु ब्रह्मास्त्रं क्षिप्तवान्गाधिनन्दनः ।
तदस्त्रमुद्यतं दृष्ट्वा देवाः साग्निपुरोगमाः ॥ १४
देवर्षयश्च सम्भ्रान्ता गन्धर्वाः समहोरगाः ।
त्रैलोक्यमासीत्संत्रस्तं ब्रह्मास्त्रे समुदीरिते ॥ १५
तदप्यस्त्रं महाघोरं ब्राह्मं ब्राह्मेण तेजसा ।
वसिष्ठो ग्रसते सर्वं ब्रह्मदण्डेन राघव ॥ १६
ब्रह्मास्त्रं ग्रसमानस्य वसिष्ठस्य महात्मनः ।
त्रैलोक्यमोहनं रौद्रं रूपमासीत्सुदारुणम् ॥ १७
रोमकूपेषु सर्वेषु वसिष्ठस्य महात्मनः ।
मरीच्य इव निष्पेतुरग्नेर्धूमाकुलार्चिषः ॥ १८

G 1 57 18
B 1 56 18
L 1 51 18

11^d–12^c —^b) D5 कंकाल —V1 om *11^cd* (cf v l 8) —^c) D14 damaged up to श Ś1 D5 12 13 स्थावर च (D5 12 वै), V1 2 B1 D6 वि° (for वैद्याधर) V4 तथास्त्रं D13 वै (for च) —^d) V4 कालास्त्रम् (sic) Ś1 D5 11–13 G1 2 M3 अस्त्र (for अथ) V2 कारुण

12 G1 om *12^abc* (cf v l 11) —^a) Ś1 D5 12 13 त्रिशूलास्त्रं च, B4 त्रिशूल अस्त्रं, D3 4 °मस्त्र, D7 °मस्त्र (for त्रिशूलमस्त्र) Ś1 D1 3.5.7 12.13 दृश्यं, M3 (after corr *inf* lin sec m) सौर च (for घोर च) —^b) Ñ1 V1 2 D5 9 12 G2 कपालम् B4 कलापम् (for कापालम्) D3 अस्त्र (for अथ) Ś1 N V B D4 6 8–11 13 T3 किंकि (D3 12 °के) णी (V2 3 D11 णी, V3 °नी), D1 2 12 किंकिणं, D3 7 किं (D3 कि)कण M4 कालपाशं सुभीषणं —^cd) D14 damaged from क्षे up to णि in ^d N1 V1 2.4 B D10 M4 transp चिक्षेप and सर्वाणि D11 एतान्यन्यानि चास्त्राणि (for °) N2 (m) वसिष्ठ V3 कुपित, D11 चिक्षेप (for सर्वाणि) N1 V1 2 4 B D10 11 कुशिकात्मज, M4 परमर्षये (for रघुनन्दन) Ś1 D1 3 5 7 12 13 एतान्यस्त्राणि दिव्यानि विश्वामित्रस्त्वरा (D1 2 °सदा)न्वितः

13 ^a) D2 8 वसिष्ठ Ś1 D1 3 5 7 प्रययामास, Ñ V B D14 13 सु (V3 च) महाभागे (V3 °वीय, B4 °भाग) D6 जपता श्रेष्ठ (for जपतां श्रेष्ठे) Cg cites ^a as in text —^b) V1 2 D12 त (D12 द)द्भुतम्, V3 तत्तद्भुतम् (sic) —^c) V4 (m) नकानि (for दण्डेन) N2 V1 2 D1 2 4 M4 transp सर्वाणि and दण्डेन Ś1 D1 3 5 7 11 13 ब्रह्मदण्डेन सर्वाणि V3 T3 तानि देवानि सर्वाणि (T3 सर्वेण [sic]) —^d) Ś1 (m also ग्रहस [sic]) D5 8 11 13 जग्राह, N V1 2 4 B D10 न्यवधीद् V3 (m)विधीद् (submetric) D1 जग्राहे (sic), D3 7 जग्रास, D6 ग्रसत (sic) Cg t as in text (for ग्रसत) B1 D3 सुत (sic)

14 ^a) Ś1 D1 3 5 7 12 13 शान्तेषु तेषु (by transp) V3 तव्यशान्तेषु D11 शीतेषु तेषु, M4 °ष्टु ग्रस्तेषु V3 ग्र°, D3 ब्रह्माणम् (sic) (for ब्रह्मास्त्रं) T3 ब्रह्मास्त्रं तेषु शान्तेषु (by transp) —^b) Ś1 (m also as in text) D1 3 5 7 12.13 अगृह्णाद् N V B D10 11 प्रा (B3 चा)क्षिपद् D6 गा °, D14 damaged for गाधिनंद; M1 2 (after corr *inf lin sec m*) गाधिनंदन —^c) V3 तदा (for तद्) D11 ह्यद्भुत, T3 मद्भुत (for उद्यत) —^d) D11 चाग्नि Ś1 वसिष्ठो(ष्ठ)ग्नि°, D1 2 वसिष्ठेन पुरोधसा, D2 7 विश्वामित्रेण राघव, D5 13 वसिष्ठाग्निपुरोगमः

15 V4 om *15^ab* —^a) D2 7 तु (for च) Ś1 D5 12 13 वित्रस्ता, Ñ V1 3 B D9 10 सत्रस्ता, D1 2 वि°, T3 सभ्रात, Cg as in text (for सभ्रान्ता) —^b) Ś1 N2 V3 B3 4 D5 8 7 10–13 M4 च महोरगा B3 M1 (after corr *sec m* as in text) सुम°, D1 2 सम (D2 °स)होरग G1 समरुद्गणा (for समहोरगा) —^c) Ś1 D6 13 सतप्त

16 ^a) Ñ1 तस्यास्त्र च, V B1 3 4 D10 तदस्त्रास्त्र D11 तद्युग्मं, G1 2 M3 त्रिप्यस्त्र (for तदप्यस्त्रं) Ś1 D1 3.5.7 12 13 तन्तु (D13 उद्यु)त्तमस्त्र घोरं तु —^b) D3 9 माहर्यं, D6 6 om (hapl) (for ब्राह्मं) V3 चक्षुषा (for तजसा) —^c) Ś1 D5 5 7 13 जग्रसे, N V B D10 11 13 (s)ग्रसद्, D1 न्यग्राह, D2 जग्रास Ct as in text (for ग्रसत) Ś1 D5 सवान्, Ñ V B D10 13 श्यथ्यो D11 अयुधो (for सर्वं) —^d) V4 ब्रह्मदण्ड नवाविश

17 ^a) D6 ब्रह्मास्त्र Ñ V B D10 ग्रसतस्तस्य D6 ग्र° (for ग्रसमानस्य) —Ś1 reads *17^b 18^a* in marg —^b) —D2 7 13 T3 om (hapl) *17^c 18^b* —^cd) V2 M3 त्रैलोक्य (sic) Cp घोर (for रौद्रं) D2 4 G1 3 M3 रूपं रौद्रम् (by transp) N V B D10 11 M4 सुदुःसह, D1 2 दुरूसह Cg t as in text

18 Ś1 D5 7 13 T3 om *18^ab*, Ś1 reads *18^a* in marg (for all except V1 cf v l 17) —^a) N2 V B D1 2 3 6 13 सर्वेभ्यो रोमकूपेभ्यो —B3 reads *18^c 19^a* in marg —^cd) V3 मरीच V4 D1 3 मारीच्य (for मरीच्य) N2 B3 (m also as in text) D12 चापि (for इव) G1 3 धूमाकुलाचिष N V B (B2 m) D1 3 5 10 सधूम (N2 V1 3 B3 3 D1 10 मा)ज्वलनार्चिष (D6 °षे) (for ^d) Ś1 D5 11 13 मरीचयो वि (D11 °यश्च)निपेतु सधूम (D11 °मा) ज्वलनार्चिष (D13 प्रभा) V4 मरीच्यस्तु विनिपेतुरग्निधूमा कुला °चिषः

G 1 57 18
B 1 56 19
L 1 51 18

प्रज्वलन्ब्रह्मदण्डश्च वसिष्ठस्य करोद्यतः ।
विधूम इव कालाग्निर्यमदण्ड इवापरः ॥ १९
ततोऽस्तुवन्मुनिगणा वसिष्ठं जपतां वरम् ।
अमोघं ते बलं ब्रह्मंस्तेजो धारय तेजसा ॥ २०
निगृहीतस्त्वया ब्रह्मन्विश्वामित्रो महातपाः ।
प्रसीद जपतां श्रेष्ठ लोकाः सन्तु गतव्यथाः ॥ २१
एवमुक्तो महातेजाः शमं चक्रे महातपाः ।
विश्वामित्रोऽपि निकृतो विनिःश्वस्येदमब्रवीत् ॥ २२
धिग्बलं क्षत्रियबलं ब्रह्मतेजोबलं बलम् ।
एकेन ब्रह्मदण्डेन सर्वास्त्राणि हतानि मे ॥ २३
तदेतत्समवेक्ष्याहं प्रसन्नेन्द्रियमानसः ।
तपो महत्समास्थास्ये यद्वै ब्रह्मत्वकारकम् ॥ २४

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे पञ्चपञ्चाशः सर्गः ॥ ५५ ॥

---

19 B2 reads 19[a] in marg (cf v l 18) —[a]) Ś1 जज्वलद् Ñ2 B1 2 4 D9 10 प्रज्वलद् (B4 °लन्), D1 T1 G1 प्राज्वलन् D3 12 13 जज्वाल, D14 M2 3 प्रोज्वलद् (D14 °लन्), Cg k t as in text (for प्राज्वलद्) G1 2 ब्रह्मदृष्टः D6 तु (for च) —[b]) D8 महात्मन, D9 G1 3 °धत, D11 M4 करे स्थित, D13 यशो, T3 °द्यत (for करोद्यत) —[c]) Ś1 Ñ V B D1-6 7 9-11 T2 G2 M2 3 सधूम, Ck t as in text (for विधूम) D3 5 12 कालाग्नि (for कालाग्नि)

20 [a]) D11 तपो (sic) D3 तनयैः (for ततोऽस्तुवन्) Ś1 D1 3 6 7 9 12 13 तु (D3 7 तम्, D8 च, D12 स, D13 स्म) ऋषयो, Ñ V1 2 B D10 11 तु (V2 B1 त) मुनयो (for मुनिगणा) V3 M4 तत स्तुवति मुनयो V4 ततोऽब्रुवन् मुनयो, Ch as in text —[b]) M3 reads from च up to 22 inf lin sec m V2 यजता, B3 (m also) D3 नयता (for जपतां) —[c]) D14 T1 2 G4 अमोघं Ck t as in text (for अमोघं) V4 ब्रह्मब्रह्म (hypermetric) D6 तद्बलं G3 ते ~ (for ते बलं) V6 घोर (for ब्रह्मन्) —[d]) M4 तजो वा त्वयि मानद

21 M3 reads 21 inf lin sec m (cf v l 20) —[a]) D10 निगृहीतस् (sic) D1 च यो M4 त्वय (for त्वया) Ś1 Ñ V B D1 3 5 7 10-13 राजा (for ब्रह्मन्) —D13 om (hapl) 21[b] 22[b] —[b]) D11 damaged for मित्रो महा Ś1 (m) Dt D8 8 T3 G1 3 M1 2 G (ed) महाबल (D8 °ल) (for °तपा) —D1-3 5 7 13 om (hapl) 21[c]–22[b] Ś1 reads from 21[c] up to चक्रे in 22[b] in marg —[c]) Ñ V B D10 11 द्विपदां, D6 (after corr as in text) तपतां (for जपतां) Ś1 Dt D8 3 अमोघं त बलं श्रेष्ठ (Ś1 °ष्ठ)

22 M3 reads 22 inf lin sec m (cf v l 20) D1 3 5 7 12 13 om 22[ab] Ś1 reads up to चक्रे in marg (for all cf v l 21) —[b]) Ñ V2 3 4 B शममाप, V2 समास्थाय, V3 शमवाप (sic) D10 प्रशमाप, D11 प्रशमं स, G2 3 शतं चक्रे (for शमं चक्रे) V1 damaged D11 °तुग (for महातपा) —[c]) Ñ1 B1 D10 द्विनिर्धूतो, V4 विनियतो B1 निकृतोऽपि, B4 Dt D8 8 11 G1 M2 4 Cm k t विनिकृतो, D8 8 7 (अ)पि नि कतो, D1 (अ)पिविनिकृतो (in gloss निरस्तसर्वशक्ति), G1 3 महातेजा (for ऽपि निकृतो) ⊕ Cg निकृत अपकृत ⊕ —[d]) D11 damaged for मब्रवीद् B1 नि श्वस्येद्मथा°

23 [a]) D3 हीनबलं क्षत्रबलं —[b]) Ñ1 ब्राह्म Ś1 V2 (i of la before corr as in text) D1-3 5 7 11 13 °महद्बलं, V4 महातेज भाले बल, D6 ब्राह्म बलमथो बलं —After 23[ab], B3 ins

1088* बाहुबलं विनिर्भिद्य तप एव महद्बलम् ।

—[c]) V1 ब्राह्मास्त्राणि V2 om from ह up to 24[a] G1 महानि (sic) (for हतानि) D12 13 वै (for मे) M4 सर्वाणि निहतानि मे

24 V1 missing[a] (cf v l 23) —[a]) M3 सर्वं (for एतत्) Dt D8 8 11 T1 G1 प्रसमीक्ष्य (for समवेक्ष्य) Ś1 D3 11 13 एतद्बलं समीक्ष्याहं Ñ V2 4 B D10 तदेतद्बलमालोक्य D1 3 7 तदेतद्बलमीक्ष्या(D3 °क्षो [sic])हं, D6 तदद्भुतमवेक्ष्याहं —[b]) Ś1 Ñ V B D1 3 5 7 10-13 M3 सर्वेन्द्रि(D3 5 °*)य(D5 °*)समाहित, D6 (after corr as in text) °मानस —[c]) M2 तपो D11 damaged for महत्समा Ś1 Ñ V1 2 B D1-3 5 7 10-13 M4 °बल V3 8 °वन (for तपो महत्) Ś1 D5 समास्थाय D8 8 (before corr as in text) सं समास्थास्य, T3 समास्थाप्ये (sic) G3 M1 समास्थास्ये, M4 तदास्थास्ये (for समास्थास्ये) —[d]) Ś1 B4 D3 12 13 तद्, D5 ध्रद् (sic) (for यद्) D1 8 हि (for वै) V1 ब्रह्म-- D11 ब्र-त्व (sic) (for ब्रह्मत्व) N8 V B Dt D4 8 10 16 T3 M3 4 Cm g -कारणं Ś1 D1-3 5 7 8 12 13 ब्रह्मपद(D6 °*)दं —After 24 Ś1 ins 1091* —After 24 V1 ins

५६

ततः संतप्तहृदयः स्मरन्निग्रहमात्मनः ।
विनिःश्वस्य विनिःश्वस्य कृतवैरो महात्मना ॥ १

स दक्षिणां दिशं गत्वा महिष्या सह राघव ।
तताप परमं घोरं विश्वामित्रो महातपाः ।
फलमूलाशनो दान्तश्चचार परमं तपः ॥ २

G 1 58 2
B 1 5 3
L 1 52 2

1089* संस्कारैर्णय तनैव श्रियं स ब्राह्मणो यथा ।

V4 cont Ñ V2 3 B D14 11 12 ins after 24

1090* पुरस्कृत्वा महातेजा राक्षसुस्तस्य तु खिन्न ।
स जगाम तदा राम तपश्चरणनिश्चित ।

[(l 1) B3 ततो (for उव ग्रा) D14 रातम् (for शास्रम्) B3 (m also) 4 दूरत (for दु खित) —After l 1 B3 (m sec m) 4 read 1091* —(l 2) D11 मुजगाम Ñ1 V2 4 D14 तदा राजन् B1 महातेजास्तु (for तप राम) V1 निश्चित°, B4 निश्चय, D11 निश्चित (for निश्चित)]

Colophon D1 2.6.7.12 om (continue the Sarga) Ś1 reads in marg —*Kanda name* Ś1 V1 D8 11 om Ñ2 V3 4 B D14 आदि°. —After Kanda name B4 ins वाल्मीकिते —*Sarga name* Ñ1 V3 4 B1 शतानंदवाक्ये विश्वामित्रमतिज्ञा Ñ2 V1 B2 3 D10 11 विश्वामित्रप्रतिज्ञा, V2 विश्वामित्रवसिष्ठयुद्ध —*Sarga no* (figures words or both) Ñ1 V1 4 B1 4 D11 om Ś1 V2 D1 D8 6 8 14 S (except M4) 56 Ñ2 B2 3 D10 57 V3 D8 59 D13 इति—पग—काडे—मित्र—हृति—सर्ग 56 —After colophon T3 concludes with श्रीरामचन्द्राय नम , G1 3 4 M3 श्रीरामाय नम G2 श्रीमते रामानुजाय नम

56

1 D1 2.6.7.12 continue the previous Sarga D13 om 1 Ñ V B D10 M4 om 1^ab Ś1 reads 1^ab in marg —After I 55 24 Ś1 ins B3 (m sec m) 4 ins after l 1 of 1090* while D1–3.6.7.11.12 subst for 1^ab

1091* एवं स निश्चयं कृत्वा ब्राह्मण्ये दृढमानस ।

[B3 4 नव (for एव) D12 om स (submetric) Ś1 D3 ब्राह्मणे D8 ब्रह्मण्ये, D11 ब्राह्मण्ये (for ब्राह्मण्ये)]

Ś1 D1 2.6.7.11.12 after 1091* Ñ V B D14 M4 before 1^cd read 2^cd —D8 om (except 2^cd) from second श्वस्य up to 2^c —^c) B4 om first विनि श्वस्य Ñ2 marg D14 first two letters damaged (for second विनि श्वस्य) —^d) Ś1 D1 2.6.7.11.12 °तपा, Ñ1 V1 2.4 B1 3 M4 °मना, D10 °त्मन (*for* महात्मना) —*After* 1 M4 (*om* 1^ab) *ins* while Ś1 Ñ V B D1 2.6.7.11.12 ins l 2 and 3 after 3

1092* धर्मज्ञश्च वदान्यश्च प्रजानां च हिते रत ।
तदास्य शासतो राज्यमष्टौ पुत्रा महाबला ।
जज्ञिरे राजशार्दूल वीर्यवन्तो महौजस ।

राजवंशास्तस्त कृत्वा अष्टौ परपुरंजय ।
दृष्ट्वा यज्ञ स तं पुण्यैस्तपोवनमुपागत ।   [5]

[Cf 1 1 12^ab for l 1 —(l 2) Ś1 D3 12 13 दृष्टि B4 यदा (for तदा) Ñ1 V1 3 4 B1 च Ñ2 B2 प्र, B1 [अ]त्र, D2 वे (for [अ]स्य) V4 शासतो, D12 °ते (for शासतो) D11 वशात्मो (sic) (for [अ]स्य शासतो) V3 राज्ञ (for राज्यम्) M4 अस्य त्वा वसतो राज्यम् (for the prior half) M4 महात्मन —(l 3) Ñ1 रघुशार्दूल B1 °र्दूला, M4 नर° (for राजशार्दूल) V4 M4 महाबला (for महौजस)]

2 D8 om 2^abcf (cf v l 1) D13 transp 2^ab and 2^cd —^a) Ś1 D1 2.6.7.12 G1 3 दक्षिणां तु (G2 3 च) (for स दक्षिणां) Ñ V B D14 11 M4 दक्षिणा दिशमास्थाय, D13 दिशं तु दक्षिणां गत्वा —^b) D12 महिष्या स हि, G2 °षस्या स (sic) (for महिष्या सह) Ñ V B D10 11 13 M4 कौशिक (for राघव) —Ś1 D1 3.6.7.11.12 after 1091*, Ñ V B D14 M4 before 1^cd read 2^cd —^c) Ś1 D1–3.6.7.12 अतप्यत तपो, Ñ1 V1 2 B1 2.4 D13 सोतप्यत त(V1 *)पो, Ñ2 B3 D10 सोऽप्यतप्यत्तपो, V2 स चातप्यत्तपो, V4 सोतप्यत्तपसो, D11 अतपत्तु तपो, M4 स तताप तपो (for तताप परमं) —^d) Ś1 B3 (m also) 4 D2 7 12 महामुनि, Ñ V1 2.4 B2 3 D1 2.11.11 ततो मुनि, V3 B1 तपोनिधि D4 14 T (T2 *before corr* as in text) M3 4 G3 महत्तप (M4 °त्ता), D6 °तप (sic) D13 °मना (for महातपा) —^e) Ñ V B D10 M4 तत्र (for दान्तश्च) —^f) D14 damaged D6 T2 चकार (for चचार) Ñ V1 2.4 D10 11 T1 G4 सुमहत् (for परमं) Ś1 D1 2.6.7.12.13 परमं चाकरोत्तप (D6 °प), V3 B4 D11 स चचा(D11 °का)र महत्तप —After 2 Ñ V B D14.11 13 M4 (l 1 and 2 only) ins

1093* ब्रह्मर्षित्वमभिप्रेप्सुर्वसिष्ठस्पर्धया विभु ।
दृष्ट्वा ब्रह्मतपोयोगं वसिष्ठस्यात्मनोऽधिकम् ।
तताप परमं राम तपोवनमुपाश्रित ।
ब्राह्मण्यं स्यामिति मतिं समाधाय महात्मना ।

[V3 3 B3 repeat l. 1 and 2 after 3^ef (1) —(l 1) Ñ1 V B2 D11 ऋतु (for अभि) V2 D11 (after corr. as above) मुनि B3 प्रभु (for विभु) —(l 2) D11 ब्रह्मतपस्त्व (for ब्रह्मतपोयोग) —(l 3) Ñ2 damaged for प रं Ñ1 V3 4 B1 3 4 तपोवनम् (V3 °न) D11 °वचनम् (hypermetric) (for तपोवनम्) V3 समाश्रित —(l 4) V4 अहमिति (for इति मतिं) D13 समाधाय V3 महात्मना, B4 D11 त्मना (sic) D13 °त्मा (for महात्मना)]

G 1. 58. 5
B 1. 57. 3
L 1. 56. 5

अथास्य जज्ञिरे पुत्राः सत्यधर्मपरायणाः ।
हविष्पन्दो मधुष्पन्दो दृढनेत्रो महारथः ॥ ३

पूर्णे वर्षसहस्रे तु ब्रह्मा लोकपितामहः ।
अब्रवीन्मधुरं वाक्यं विश्वामित्रं तपोधनम् ॥ ४

जिता राजर्षिलोकास्ते तपसा कुशिकात्मज ।
अनेन तपसा त्वां हि राजर्षिरिति विद्महे ॥ ५

एवमुक्त्वा महातेजा जगाम सह दैवतैः ।
त्रिविष्टपं ब्रह्मलोकं लोकानां परमेश्वरः ॥ ६

विश्वामित्रोऽपि तच्छ्रुत्वा ह्रिया किंचिदवाङ्मुखः ।
दुःखेन महताविष्टः समन्युरिदमब्रवीत् ॥ ७

तपश्च सुमहत्तप्तं राजर्षिरिति मां विदुः ।
देवाः सर्षिगणाः सर्वे नास्ति मन्ये तपःफलम् ॥ ८

---

3 D3 om. 3 (cf. v. l. 1). V1 repeats 3^cd after 9. V3 B3 after 9^ab. —^a) Ñ V B D10.11.13 M4 तत्र (for अथ). V1 मङ्गाह (sic) (for पुत्रा). Ñ V B D11.12.13 M4 चत्वारो लोकविश्रुता. Ś1 D1.4.6.7.13 मङ्गार्थेव ततश्च (D3 °स्त)स्य पुत्रा धर्म° —^c) Ś1 D1.4 T M1-3 हविष्पंदो, D5 °दो (for हविष्पन्दो). Ś1 T2 महिष्पंदो, D1.6 T1.2 M1.4 मधुष्पंदो, D2.3.13 महि°, D6 °स्पंदो, D7 महिस्पंदो, D9 M3 °छंदो (for मधुष्पन्दो). Ñ1 D11.12 हविष्पन्दमधु(D11 °ष)स्पंद, Ñ2 V1.3 B M4 हवि स्पंद(B3 M3 °ष्पंद)मधुस्पंद (M3 °ष्पंद), V2 हरि स्पंदनमथ स्पंद (sic). D10 हविस्पद मधुस्पद —^d) D3 दृढतजो (for दृढनेत्रो). Ś1 D2.13 महोदर, D1.4.7 महोदय (for महारथ). Ñ V B D10.11 M4 दृढ(B3 [m. also] -द्र)नेत्रमहोदरा (V2 °बा), D11 -द्राक्षनेत्रमहोदया. —After 3, Ś1 Ñ V B D1.4.6.7.11.13 ins. l. 2 and 3 of 1092*, thereafter Ñ V B D11.13 cont. D11 M4 ins. after 3:

1094* वर्षाणां तत्र पूर्णेऽथ सहस्रे तपतो वर ।
जज्वाल तपसा धीमान्कौशिकोऽग्निरिवोत्थित ॥

[(l. 1) Ñ1 पूर्णे, V2 पूर्णे तु, B3 पूर्णे हि, D11 M4 पूर्णे तु. Ñ1 illeg. for स त. V2 B3 तपसां (for तपतो). —(l. 2) D11 तपसा, M4 न तपो (for तपसा). Ñ1 V2 B1.2 M4 [5,]ग्निरिवे(Ñ1 V3 °वो)त्थित, V4 °रिवायन, B3 (m. also) 4 °समप्रभ (for ऽग्निरिवोत्थित). —After 1094*, Ñ V B D10.13 ins. colophon. —*Kanda name*: Ñ2 V1.3.4 om. V2.3 B D10 आदि°. B1 ins. बालचरिते after kanda name. —*Sarga name*: Ñ V1.2.4 B4 विश्वामित्रप्रशंसा. V2 विश्वामित्रतपश्चरणं. B1.2 D10 विश्वामित्रराज्यलाभः. B3 विश्वामित्रतपश्चर्या. —*Sarga no.* (figures, words or both): Ñ1 V1.4 B1.4 om. Ñ2 B2.3 D10 58. V1 60. V3 57. —D13—बाल—विश्वामित्र—सर्ग 57.]

—After 3, T2.3 ins.:

1095* तत सुरगणैः सार्धं ब्रह्म(।)लोकपितामह ।
अनेकवर्षसाहस्रं तपसा कुशिकात्मजम् ।
साधु सर्वाविति राजर्षिमुक्त्वाब्रह्मा सुरा ॥

4 D3 om. 4 (cf. v. l. 1). —^a) Ñ1 V1.2.4 B1.4 D11.13 (अ)थ (for तु). B3 -सहस्रेण (m. also °थ) (for -सहस्रे तु). —After 4^a, Ś1 D1.4.6.7.13 ins.:

1096* तपसा द्योतितप्रभम् ।
आजगाम ततो द्रष्टुं

[(l. 1) D1.4.6 द्योतनप्रभ.]

—^d) V1 D13 G1.2 ब्रह्मलोक, D3.11 ब्रह्मलोकात् (for ब्रह्मा लोक). —For 4^cd, Ñ V B D10.11.13 subst.:

1097* आगम्य गाधिजं राम सोऽब्रवीन्मधुरं वच ।

[V2.4 D13 आगत्य. V1 गाधिराज न (for गाधिजं राम). V3 अब्रवीन्मधुरां गिरं (metri causa) (for the post. half).]

5 D3 om. 5 (cf. v. l. 1). —^a) Ś1 Ñ V B D1.7.10-13 जितो, D3 यतो (for जिता). Ś1 राजर्षिवंशस्य, Ñ V3.4 B D1.4.6.7.10-13 °लोकस्, V1 °लोकं, D5 राजर्षि लोकास् (for राजर्षिलोकास्). —^b) Ñ V B D10.11.13 सुमहान् (for तपसा). V3 कौशिकात्मज. —^c) Ś1 Ñ V B D1.2.5.7.10-13 युक्त, D14 T1.2 G4 M3 त्वां तु, M5 त्वां ~ (moth-eaten) (for त्वां हि). —^d) D1 इत्य, M3 इह (for इति). M4 वेत्स्यहे, G3 as in text (for विद्महे). Ś1 Ñ V B D1.4.6.7.10-13 राजर्षि (V2.4 D2.10-13 °र्षिं, B1 om.) त्वां (V4 D2.10 स्त्वं) समन्वये (V2 B1 समुच्चये, B2 समागच्छे, D7 समर्चये).

6 D3 om. 6 (cf. v. l. 1). —^a) D1 D11 उक्त (sic). D12 उक्तो (for उक्त्वा). —^b) D1 सहसा मुनि, D7 सह दैवतै, D9 दैवतै सह (for सह दैवतैः). —^c) Ñ V B D1.7.11.13 त्रिदि(V1.2.4 °दि)वमगाद्, M1 ऋषिविशिष्ट (for त्रिविष्टपं). V4 ऊर्ध्व°, D2 पद्म° (for ब्रह्मलोकं). —^d) Ś1 D1.12.13 जगाम (for लोकाना). Ś1 D1.4.6.7.12.13 प्रभुरव्यय, Ñ V1.3.4 B D10.11 प्रभुर्ई°, V2 ईश्वर( )प्रभु, M1 पतिरव्यय.

7 D3 om. 7 (cf. v. l. 1). V2 damaged from मित्रो up to हि in ^b —^a) Ś1 D1.2.6.7.12.13 M1 विश्वामित्रस्तु —^b) G1 मवाङ्मुख —^c) Ś1 Ñ V1.2.4 B D1.4.6.7.10-13 T1 युक्त (V3 °क्तो) (for [आ]विष्ट) —^d) V3 मनसोर, V4 समन्यम् (sic) (for समन्युर्).

8 D3 om. 8^abc (cf. v. l. 1). —^a) Ś1 तान्यपि च, D1 स्त्वपि. D3 M4 °श्चैति. D11 °र्ष(D1 र्षि) चति, D14 °चति (sic) (for राजर्षिरिति). Ñ V1.3.4 B D10.11.13 चैव मां (D10 मे). V2 मां तुत (for मां विदु) —^c) Ñ V B

एवं निश्चित्य मनसा भूय एव महातपाः ।
तपश्चचार काकुत्स्थ परमं परमात्मवान् ॥ ९

एतस्मिन्नेव काले तु सत्यवादी जितेन्द्रियः ।
त्रिशङ्कुरिति विख्यात इक्ष्वाकुकुलनन्दनः ॥ १०

तस्य बुद्धिः समुत्पन्ना यजेयमिति राघव ।
गच्छेयं स्वशरीरेण देवानां परमां गतिम् ॥ ११

स वसिष्ठं समाहूय कथयामास चिन्तितम् ।
अशक्यमिति चाप्युक्तो वसिष्ठेन महात्मना ॥ १२

प्रत्याख्यातो वसिष्ठेन स ययौ दक्षिणां दिशम् ।
वासिष्ठा दीर्घतपसस्तपो यत्र हि तेपिरे ॥ १३

त्रिशङ्कुः सुमहातेजाः शतं परमभास्वरम् ।
वसिष्ठपुत्रान्ददृशे तप्यमानान्यशस्विनः ॥ १४

G 1. 59. 11
B 1. 57. 15
L 1. 53. 12

D10.11.13 अत्रापि भगवानाह(V1 °... D11 °ना) —d) V1 damaged up to प. Ñ V2.3 B D10.11.13 दाक्ष, V4 पक्ष (sic) G1.2 मेध, G4 वस्य (for मन्य) M4 तपोपल (for तप परम्) G5 as in text (for d)

9 a) D4 T1.2 G4 M3 इति (for एव) D1 damaged for ग्रिस्य. Ś1 Ñ V B D1.2.5.7.10.11.13 M3 एवमुक्त्वा(D1 °क्त्वो)महातपा —b) Ś1 Ñ V B D1-3.6 to 12 मुनि M3 मति (for तपा) —After 9ab V1(after 9) B1 repeat 3ab and then repeat l. 1 and 2 of 1093* —After 9ab D4 T1 G4 ins

1098* वोवेन महताविष्टस्तेजोनैव व्यवस्थित ।

—c) Ś1 Ñ2 V1.3 B1.4 D1.3.6.10.11 T G1 M3 चकार D2 च (for चचार) D1 D5.8 G1.2 M1.4 धर्मात्मा (for काकुत्स्थ) —d) V4 स पर, D1 D5.8 G1.2 M1.4 काकुत्स्थ (for परम) V2.3 B1 D1.3.13 परमात्म(B °य)वान् (for °त्मवान्) L1 पर पद्मवान्, M4 पर नियममास्थित

10 D4 damaged तु सत्य —a) D11 M अंतर का° (M3 राम) (for एव काले तु) —b) Ś1 D1.3.5.12 महायशा (for जितेन्द्रिय) Ñ V B D6.11.13 M4 सत्य समराशय —G3 om. from कु up to 12b —c) Ś1 Ñ V B D1.5.10.13 नाम राजाभू(Ś1 D1.5.13 °सीद्) D2.3 M4 नाम राजाप्र (for इति विख्यात) —d) D1 D6.8.9.11 T G1 M3 वचन D11 नंदन D2.3 आसीदिक्ष्वाकुनंदन(D7 न)

11 G3 om. 11 (cf. v. l. 10) —a) M3 तूय तस्य M4 समभवद् (for समुत्पन्ना) —b) V4 यजेयम् (metathesis) (for यजेयम्) —D7 om. (hapl.?) 11c-12b —c) Ś1 D1.3.5.7.13 इच्छेयं, V2 गच्छेम (for गच्छेय) Ś1 V3 सशरीरेण V4 सु°, D3 ° श, D11 स्व ° (for स्वशरीरेण) —d) D4 damaged परमां ग. Ś1 Ñ V1 D1.10-13 राम(Ś1 D1.13 गं°, V3 काम) स्वर्गमिति प्रभो D1 D5.8 दुष्प्राप्यां परां गतिं D2.3.8 स्वर्गं(D3 °र्ग) गन्तुमिति प्रभो

12 D6 G3 om. 12ab (cf. v. l. 11 and 10 resp.) D4 transp. 12 and 13ab —a) Ś1 Ñ V1.3 B2.3 D1 D1.3.5.10-13 M3 transp. स and वसिष्ठ V3 वसिष्ठ स (sic) P1 D1.2 M1 वसिष्ठं च(for स वसिष्ठं) M3 स वसिष्ठं महात्मना —b) Ś1 D1.2.5.7.13 मेधविनाशं स(D4 तु) D11 च सत्वर Ñ V P D10.11.13 M4 मतिमता(B1 °ना M4 °ता)—नृपदर्ण N1 damaged from च्युक्तो up to स in 13b —c) P2 T3 अशक्यम्, G4 °स्यम् (for अशक्यम्) D2 अपि (for इति) T3 चाप्युक्त्वा (for चाप्युक्तो) Ñ V L D10.11.13 M4 एवमित्युक्तो (N1 ° ... D11 युक्त्वा) (for इति च प्युक्तो) —d) V1 V1.2 D10.13 M4 च धीमता L2 (m. also) नृपामन (for महात्मना)

13 N1 damaged up to स in d (cf. v. l. 12) T4 transp. 13ab and 12 —a) B1 D2 प्रत्याख्यात —b) Ñ T1.2.4 D1.3.5.7.10.13 T1 M3 प्र (for स) Ś1 marh. D4 damaged (for दिशम्) D1.3.6 दक्षिणामुखं —After 13ab Ś1 (m.) D1 D1.6.8.9.11 S (except M4) ins.

1099* तत्रस्तत्कामसिद्ध्यर्थं पुत्रान्नक्ष्य गतो नृप ।

—d) G5 t तेपिर(as in text) Ś1 D1.3.5.7.11 तप्यत श्रेष्ठं तप —For 13cd Ñ V L D10.11.13 M4 subst.

1100* वसिष्ठस्य शतं यत्र पुत्राणां तप्यते तप ।

[V3 च पुत्राणां V4 °नां नत्र D11 M4 °नां पुत्राय (M4 °त्रा) L2 (m. as above) ... (for the prior half) L2 (m. as above) यत्र तत्र (for यत्र) V1 damaged for तप्य V3 तप्यतः सपत्नम D11 ... M4 यत्र गेयुरेव (for the post half)]

14 a) D ... Ś1 D1 D1 ... G1 M3 तु D1.6.13 G2 M1 स D6 ... (for सु) —b) G1.3 परमं स्वराम् Ś1 D1.3.5.7.11.13 नतत्वं ज्वलततेजस्विन D11 शतलक्षं तपस्विन —c) D4 damaged from सि up to न्द्र T1 सोपश्य M2 समन्य (for ददृशे) D1 M3 वासिष्ठान्वदृशाथ G2 M1 वसिष्ठस्य च तान्पुत्रान् —d) Ś1 D1.3.7.11.13 महाप D1 D5.8 मन D3.5.9 महात्म (for यशस्विन) —For 14 Ñ V B D10 M4 subst.

1101* त्रिशङ्कुरथ पुत्राणां वसिष्ठस्य शतं तु तत् ।
ददर्श तापमतां न्यस्तां तप उत्तमम् ॥

[(l. 1) V1.2 तत (for तु तत्) —(l. 2) V4 ददर्श° V3 नतां V4 ततां (for तप्यतां) M4 subst. तत्र (l. 1) transp.]

C 1 57 12
B 1 5 16
L 1 3 12

सोऽभिगम्य महात्मानः सर्वानेव गुरोः सुतान् ।
अभिवाद्यानुपूर्व्येण ह्रिया किंचिदवाङ्मुखः ।
अब्रवीत्सुमहातेजाः सर्वानेव कृताञ्जलिः ॥ १५
शरणं वः प्रपद्येऽहं शरण्याञ्शरणागतः ।
प्रत्याख्यातोऽस्मि भद्रं वो वसिष्ठेन महात्मना ॥ १६
यष्टुकामो महायज्ञं तदनुज्ञातुमर्हथ ।
गुरुपुत्रानहं सर्वान्नमस्कृत्य प्रसादये ॥ १७
शिरसा प्रणतो याचे ब्राह्मणांस्तपसि स्थितान् ।
ते मां भवन्तः सिद्ध्यर्थं याजयन्तु समाहिताः ।
सशरीरो यथाहं हि देवलोकमवाप्नुयाम् ॥ १८
प्रत्याख्यातो वसिष्ठेन गतिमन्यां तपोधनाः ।
गुरुपुत्रानृते सर्वान्नाहं पश्यामि कांचन ॥ १९

---

15 ^{a}) M3 महात्मा वान् Cm t as in text (for महात्मान) —^{b}) M3 अब्रवीच्च (for सर्वानेव) —M3 reads 15^c 16^d (cf *l t sec* 71 —^{c}) D6.8 T2.3 G4 पूर्वेण (for पूर्व्येण)—T1 illeg for 15^{cd} —^{d}) D14 damaged for ङ्मुख —^{e}) Dt D5.6 स महात्मान T3 स महातेजा, T3 G1.3 M3 Ch सुमहात्मान G4 स महाभागान्, M2 स महाराजा (for सुमहातेजा) ※ Cg सुमहात्मान इति व्यत्ययेन द्वितीयार्थे प्रथमा । ※ D14 महाभागान्
—For 15 Ś1 Ñ V B D1 2 5 10 12 M4 subst

1102* सोऽभिवाद्याञ्जलिं कृत्वा तानुवाच तपोधनान् ।
कुशलं चाव्ययं चैव पृष्ट्वा चैवाननामयम् ।
अब्रवीत्सुमहातेजा गुरुपुत्रान्नराधिप ।
प्रत्याख्यातो वसिष्ठेन ह्रिया किंचिदवाङ्मुखः ।

[(l 1) Ś1 D1—3 5 7 12 13 महातेजा N2 °तेजा N4 बद्धा (for [अ]ञ्जलिं कृत्वा) Ś1 D1 2.5 10 12 सर्वानेव कृताञ्जलि (for the post half) —M4 om l 1 and 3 —(l 2) D1 (gloss) तामा व्यसन वर्जितता (for व्ययं) D2 व्यय B1 दृष्ट्वा (for पृष्ट्वा) B2 B3 D 9 [ए]न (v l hiatus) N2 D2.7 [ए] वम् B2 [ए]यान् B1 [ए]नाद् (sic) D2.6 [ए]नम् D11 [ए]नान् (for [ए]नान्) Ñ3 B3 D10 चिरामय D12 तनो °य (for अनामयम्) —(l 3) Ś1 D2.5 1 12 स महाभाग N1 स महा जन N2.4 B1 स महा° D1.3 स महाभाग (D1 [gloss] देवान्राजनाराजन्) (for सुमहातेजा) —Ś1 damaged for the post half N2 B3 D11 ऋषिपुत्रान् N1 °पुत्र (sic) (for गुरुपुत्रान्) B4 विशेषेण (for नराधिप) —Ś1 D1 2.5.7 10 12 om l 4 —(l 4) N1 damaged up to वसि B3 ह्रियो D11 ह्रि (for ह्रिया)]

16 M3 reads 16^{ab} *after* 14 (cf v l 25) —^{a}) D1 च (for व) Dt D6.8 M3 प्रपन्नो Cg k as in text (for प्रपद्ये) —^{b}) D5 शरण्या (for शरण्यान्) D2.4.6 T2.3 G3 शरणं गत (for शरणागत) —For 16^{cd} Ñ V B D10 11 12 M4 subst

1103* शरणं च प्रपन्नोऽहं शरण्याञ्शरणप्रदान् ।
आनुसर्हेय मा सद प्रपद्ये शरणागतम् ।

[(l 1) M4 शरण्य (for शरण) D11 शरण्येषां (for शरण्यान्) —(l 2) B1 शनुम् (for प्रभुम्) N2 च वयोमत (for शरणागत)]

—^{c}) B1 (m also) Dt D6.8 हि D11 [ऽ]स्मि (sic) (for ऽस्मि) Ñ V B D10 11 12 M4 गुरुणा, T3 G3 (before corr) भद्र त (for भद्रं वो) —^{d}) G1 damaged for सिष्ठेन D14 damaged for महात्मना

17 ^{a}) D14 damaged for यष्टु —^{b}) ※ Cg तत् यज्ञानुष्ठानम् । ※ Ś1 D1 2 5 7 12 तन्मेऽनु, N1 V1 2.4 B1 2.4 D11 T2.3 G4 M3 तमनु (for तदनु) D2 महेथ —^{c}) G1.3 तव (for अहं) —^{d}) Ñ V B D10 11 M4 गुरु (M4 °) स्कृत्य D13 नमस्कृ Ś1 Ñ V1.3.4 B D1 (m also पुरोहितान्) 2 5 10—13 M4 पुरोधस (V2.4 °स) V3 गुरुपु स G4 [अ]भिवादये (for प्रसादये) —After 17 M4 ins

1104* यष्टुमिच्छामि सश्रिद्धै स्वर्गकामस्तपोधना ।

18 M1 om 18^{ab} —^{a}) Ñ1 damaged from प्रणतो up to भवन्त in^c Ś1 V2 V B D1 2 5 7 10 12 भूत्वा (for याचे) —^{b}) Ś1 येनैवम् (corrupt) N2 B2 D 9 11 याचेयं, V1 2.4 B1 2.4 D1 2.7 12.13 याचे वस्[B4 D1 हं) V3 याचेऽहं Cg k t as in text (for ब्राह्मणान्) D14 damaged for स्थितान् D6 यतीव तपसि स्थित (sic) —D7 om 18^{cd} —^{c}) V2 त्वं (sic) Dt D5 M4 मां (for मां) V4 तव D6 ततो, D4 damaged (for ते मां) D11 मम त (sic) (for भवन्त) Ñ V B D10,11 12 M4 सिद्धये (for सिद्ध्यर्थं) —D1 om from समाहिता up to हि (1 20^d —^{d}) Ś1 Ñ V B D1 4.10 12 तपोधना, D5 पुरोधस Cg as in text (for समाहिता) —^{e}) Ś1 B2 3 स्व (for स) Dt D6.8 M4 वै (for हि) Ś1 Ñ V B D1 2 5 7 10—12 यथा स्वर्गं T3 यथा स्वोह (for यथाहं हि) —^{f}) Ś1 Ñ V1 2.4 B D1 2.5 7 10 12 यज्ञेन समवाप्नुयां (V1 ह समाप्नुया, D4 समवाप्नुयात्), V4 यज्ञेनाहमवाप्नुया

19 D2 om 19 (cf v l 18) —^{b}) B1 गुरुतस्मात्, B4 मन° D5 गतिनान्या, D11 °नान्यन् (for गतिमन्यां) D 4 damaged for धना, T3 G1 तपोधनान् (for तपोधना) —^{c}) D14 damaged for गुरुपुत्रा D1 अहं D6 अन ; D10 त (for ऋत) M4 पुत्रान् (for सर्वान्) V4 गुरुपुत्रान सर्व सर्वान् (hypermetric) —^{d}) B1 नहि T2.3 G1.3 नान्य Ct as in text (for नाहं) Ś1 Ñ V1—3 B D1 2.5.7 10 12 तत्परं V4 सदन, D6.8 G1 किंचन, D11 T G2.4 M2.3 केवल; Cg t as in text (for कांचन)

इक्ष्वाकूणां हि सर्वेषां पुरोधाः परमा गतिः । तस्मादनन्तरं सर्वे भवन्तो दैवतं मम ॥ २०

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे षट्पञ्चाशः सर्गः ॥ ५६ ॥

५७

त्रिशङ्कोर्वचनं श्रुत्वा क्रोधसमन्वितम् ।
ऋषिपुत्रशतं राम राजानमिदमब्रवीत् ॥ १
प्रत्याख्यातोऽसि दुर्बुद्धे गुरुणा सत्यवादिना ।
तं कथं समतिक्रम्य शाखान्तरमुपेयिवान् ॥ २
इक्ष्वाकूणां हि सर्वेषां पुरोधाः परमा गतिः ।
न चातिक्रमितुं शक्यं वचनं सत्यवादिनः ॥ ३

G 1 60 4
B 1 58 3
L 1 54 1

20 D3 om up to हि (cf v l 18) M4 om 20 20^{ab} = I 57 3^{ab} —^{a}) Ś1 D1 3 5 12 G1 3 M1 तु V2 3 4 B1 3 D6–11 13 च (for हि) —^{b}) G1 परमा गति (sic) V V1–3 B D8 11 13 वसिष्ठ प्रभो (V3 B3 परमो) गुरु, V4 स वसिष्ठ पुरो गुरु —After 20^{ab} D4 9 14 S (except M4) ins

1105* पुरोधसस्तु विद्वांसस्तारयन्ति सदा नृपान् ।

[D6 पुरोहिताः D9 समं नरान् (for सदा नृपान्)]

—^{c}) D14 damaged up to स्त G1 3 अनन्तरं D14 wrongly repeats सर्वे भ in marg —Ñ1 damaged for 20^{d} —^{d}) D13 भवन्तु (for भवन्तो) Ñ2 V B D10 11 12 गुरवो, G1 3 M1 देवता (for दैवतं) T2 M3 transp दैवतं and मम ❀ Ct अयं श्लोकः प्रक्षिप्त इति कतकस्वरसः I, but Ck comments ❀ —After 20 Ś1 P2 (before I 57 1^{ab}) 3 (in sec m) D1 3 5 7 14 ms

1106* भवद्भिः समपरित्यक्तः प्रणिपत्य गुरोः सुतान् ।
अन्यं गुरुमुपाश्रित्य यज्ञार्थं कृतमानसः ।

[Cf I 57 7 —D5 om l 2 —(l 2) B1 3 D1 3 5 12 यज्ञसिद्ध्यै D1 (m also) अतिक्रम्य गमिष्यामि (for the prior half)]

Colophon Ś1 V2 D1 3 5 7 11 12 M4 om (Sarga cont) —Kāṇḍa name Ñ1 damaged N2 V1 4 D4 om V3 B D14 आदि° —After Kanda name B4 ins बालचरिते —Sarga name Ñ1 V1 B 3 त्रिशङ्कुप्रत्याख्यानं (V1 damaged for प्रत्याख्यानं), V3 4 B1 D10 शतानन्दवाक्ये त्रिशङ्कुप्रत्याख्यानं, B4 त्रिशङ्कुवाक्यं, D9 त्रिशङ्कोर्वाक्यं —Sarga no (figure words or both) N2 V4 B1 4 om both Ñ1 B2 3 D13 59 V1 damaged V3 58 Dt D4 8 13 S (except M4) 57 D1 60 D13—त्रिशङ्कुप्रत्याख्यानं 58 —After colophon T2 concludes with श्रीरामचन्द्राय G1 2 4 श्रीरामाय नमः, G3 श्रीमते रामानुजाय नमः M4 श्री म

57

1 Ś1 V2 D1 3 5 7 11 12 M4 continue the previous Sarga Before 1^{ab} B3 ins 1106* D3 om 1^{ab} —^{a}) G1 कृत्वा (for श्रुत्वा) Ś1 Ñ V B D1 3 5 7 10–13 त्रिशङ्कोर् (Ñ V B D14 °ङ्कु)र्वचनं श्रुत्वा तत (by transp) V2 कोप, V4 क्षिप्र (for क्रोध) V1 2 4 -समन्वित —^{c}) D14 illeg from पुत्र up to रा in राजानम् D3 पुत्र (for पुत्र) V1 नाम (for राम) —^{d}) D1 इति चाब्रवीत्

2 M4 om 2 N1 om 2^{ab} —^{a}) D5 प्रत्याख्यातो, D9 प्रत्याख्यात D6 14 T1 2 G1 3 4 हि (for ऽसि) Dt D4 6 दुर्मते —^{b}) D14 महात्मना T1 सत्यवाचिना —Ś1 D1 3 5 7 12 om 2^{c}-3^{b} —^{c}) T2 कथं त (by transp) —For 2^{cd} V V B D10 11 13 subst

1107* तदतिक्रम्य वचनं कस्मादस्मानुपागतः ।
मूलमुत्सृज्य कस्मात्त्वं शाखामिच्छसि सेवितुम् ।
नैतत्ते साधु यत्रासि शाखामिच्छसि सेवितुम् ।

[(l 1) D13 तस्य (for तद्) L1 राजन् (for वचनं) L1 om कस्मा V2 त्वं च (with hiatus) (for अस्मान्) D13 तस्मा न् —(l 2) V1 शाखा त्वं सत्यज्य (by transp) Ñ1 V3 L2 3 D10 13 सेवितुं V4 लब्धुं (for लब्धुम्) D11 सेवितुमिच्छसि (by transp) —D13 om l 3 —(l 3) N1 न तत्त V2 न तु ते D13 नैव ते (for नैतत्) L1 नैतत्साधुमहाराज (sic) (for the prior half) —V2 damaged from the post half of l 3 up to the fifth syllable in 3^{c} V2 D11 यास्यसि V4 यास्यसि L1 यान्ति L2 यास्यसि (for सेवितुम्)]

3 Ś1 D1 3 5 7 12 om 3^{ab} N1 damaged up to ° (cf v l 2) 3^{ab} = I 56 20^{ab} —^{ab}) V4 B1 च G2 M1 तु (for हि) D14 damaged for सर्वेषां पु V1 वसिष्ठ (for पुरोधा) D4 9 14 T G1 M3 4 परमो गुरु D6 परमा गति (sic) (for परमा गति) —^{c}) D3 वा (for च) V V 1 D8 11 M1 वा (V1 B1 D10 तु)ऽत्र क्षमं न (V1 damaged)

G 1. 60. 5
B 1. 58. 4
L 1. 54. 5

अशक्यमिति चोवाच वसिष्ठो भगवानृषिः ।
तं वयं वै समाहर्तुं कर्तुं शक्ताः कथं तव ॥ ४
बालिशस्त्वं नरश्रेष्ठ गम्यतां स्वपुरं पुनः ।
याजने भगवाञ्शक्तस्त्रैलोक्यस्यापि पार्थिव ॥ ५
तेषां तद्वचनं श्रुत्वा क्रोधपर्याकुलाक्षरम् ।
स राजा पुनरेवैतानिदं वचनमब्रवीत् ॥ ६
प्रत्याख्यातोऽस्मि गुरुणा गुरुपुत्रैस्तथैव च ।
अन्यां गतिं गमिष्यामि स्वस्ति वोऽस्तु तपोधनाः ॥ ७
ऋषिपुत्रास्तु तच्छ्रुत्वा वाक्यं घोराभिसंहितम् ।
शेपुः परमसंक्रुद्धाश्चण्डालत्वं गमिष्यसि ।
एवमुक्त्वा महात्मानो विविशुस्ते स्वमाश्रमम् ॥ ८
अथ रात्र्यां व्यतीतायां राजा चण्डालतां गतः ।
नीलवस्त्रधरो नीलः परुषो ध्वस्तमूर्धजः ।
चित्यमाल्यानुलेपश्च आयसाभरणोऽभवत् ॥ ९

ते तस्य; D13 न ते क्षमं तु सत्तम. —d) T1 सत्यवादिन (for °वादिन.). Ñ V B D10.11.13 M1 वचोऽतिक्रम्य वर्तितुं.

4 a) Ñ V1.3.4 B D10.11.13 वसाह; V2 यथाह, Dt D6.8 स्तो°, D5 वो°; D11 T1 M2 ह्रो°, G2 वो°; Cm.t as in text (for चोवाच). —cd) D14 damaged for हर्तुं क. Ś1 D1-3.5 7.12 तमद्य वयमाशाय (for c). Ś1 D1-3.5.7.9 M1 कथं शक्ता कर्तुं (by transp.) Dt D6.9 T (T2 also as in text) M2 च न (for तव). Ñ V B D10.11.13 तदस्माभिः (V2 °कं) कथं शक्यं कर्तुमद्य (V4 °तुंमस्य, D14 °तुं राजन्) वसादिन (V4 °तु; D13 °ह).

5 a) Ñ V1-3 B2.4 D10.11.13 °तोऽसि, V4 विदितोऽसि (for बालिशस्त्वं). Ś1 D5 नृप°, Ñ V1.3.4 B1-4 D10.11.13 सुमहामन्; V2 सुनंदात्मन्; D11 सुमराजन् (sic) (for नरश्रेष्ठ). B1 बालिशो यासि सहात्मन्. —b) Ś1 D1-3.5 7.12 गुरुपुत्रान्न इच्छसि. —cd) V2 योजने (sic). Ñ V B D10.11.13 भगवानेव (for भगवाञ्शक्तस्). —Ñ1 damaged from d up to second syllable in 6d. Cm.k.t त्रैलोक्यस्यापि (as in text). Ñ2 V B D10.13 शक्तोऽपी न (V1 °न च) वय हि ते. D11 वसिष्ठो याजको हि ते (for d). Ś1 D1-3.5 7.12 मत्तोऽन्यमाश्रयितुं गम्यतामितरो नृप (D2.3.7 यज). —After 5 Dt D1.4.5.8.11 S (except M1) Cg.k.t ins.:

1108* अवमानं कथं कर्तुं तस्य शक्ष्यामहे वयम् ।

[D6 T1.2 G2.4 M1.2 वय, D14 मदा (for वय). D6.14 T1.2 G2.4 M1.2 कथ (for वयम्).]

6 Ñ1 damaged up to second syllable in d (cf. v. l. 5). —a) V2 स तेषां. D1 तेऽभ्यस्तद्; M4 तेषां तु (for तेषां तद्). —b) Ś1 D5.11 स्नेह- (for क्रोध-). Ñ2 V B D10.11 क्रोधसंकुलिताक्षर (V4 °क्षरः); D2-4.7 M4 -पर्याकुलेक्षण (D2.4.7 °ण). —c) T1 राजा तु (for स राजा). Ct.t एतान् (as in text). Ś1 Ñ (Ñ1 damaged) V B D2.3.5.7.10-13 M4 राजा मन्युसमाविष्टो (M4 °ष्ट); D1 (marg. as in Ś1 also) स राजन्य(?) समाचष्टे. —d) Ś1 D1-3.5.7 12 गुरुपुत्रान् (D1 °पुत्रान्) भाषयीत्; Ñ V B D10.11.13 M4 मुनि (Ñ1 damaged, M4 ऋषिः) पुत्रानुवाच वाक् (V2 M4 ह).

7 a) Ś1 Ñ V B D1-3.5.7.10-13 वसिष्ठेन; Dt D4.6.8.9 T1 G1-3 M1.2 भगवता (for ऽस्मि गुरुणा). —b) Dt D6.9 [ह]; D2 om. (submetric) (for च). Ñ V B D10.11.13 भवद्भिस्तदनंतर. —c) D1 समीक्ष्यामि. —d) Ñ V B D10.13 वस्तु विदितमस्तु व.

8 a) Ś1 D1-3.5.7 12 वसिष्ठपुत्रास; V3.4 °पुत्रस्तु (sic), B4 °पुत्राश्च, M2 गुरु° (for ऋषिपुत्रास्तु). B2 त (for तच). —b) M2 वाचं (for वाक्यं). T2 M4 -संयुतं, M2 -सहित; Cv.r.m.g.t as in text (for -संहितम्). Ś1 D5.12 वाक्यं घोराक्षरं तदा; Ñ V B D10.11 घोरा (D10.11 क्रोधा) क्षरम् (Ñ2 V2 B1.2.4 D10 °मि) द वच.; D13 क्रोधपर्याकुलाक्षर. —c) Ś1 Ñ V B D1-3.5.7.9-13 शेपुस्तं (Ñ1 V1.3 B1 D1 °स्ते) परम (Ñ V B D10.11 नृपति) क्रुद्धाः. —d) D6 G1.3 चाण्डालत्वं. Ś1 B4 D1-3.5 7.11-13 M1 चा (B1 D1.3.7.11 चां) डालत्वं भविष्यसि; Ñ V B2-4 D10 च (V2-4 B2.3 चा) ण्डालश्च (B4 marg. also त्वं) भविष्यसि —e) Dt D6.9 इत्युक्त्वा ते (for एवमुक्त्वा) Ś1 D1-3.5.7.12 इत्येवमुक्त्वा राजानं. Ñ2 V B D10.13 इति शप्त्वा च (V2 B1.4 D13 तु) राजानं. M4 शप्त्वा चैव त्रिशंकुं ते. —Ñ1 damaged from f up to l. 1 of 1110*. —f) Dt D6.9 स्वं (for ते). M4 विविशुः पुनराश्रमं. —After 8, Ś1 D14 (both in marg.) T2 (after 6cd) ins.:

1109* तच्छ्रुत्वा घोरसंकाशं गुर (Ś1 ऋषि) पुत्रैश्च भाषितम् ।
प्राविशत्स्वपुरं राजा चिन्तयामास दुःखितः ।

9 a) D1.2 अर्धे (for अथ). D13 अ-रात्रे (sic) (for अथ रात्र्यां). —b) G1.3 चण्डालता. Ś1 D1-3.5.7.12 चां (Ś1 D12 च) डालदर्शन (D2.7 °नं, D5 °न). —D14 damaged for व्यथतो in c. —c) T2 G M1.2 पुरुषो, D6 नीलकंठो महाद्युतः. —e) D11 T1.2 G1 चित्र, Cr.m.g.k. as in text (for चित्य-). Ś1 D1-3.5.7.12 विचित्रमाल्याभरण, Dt D6.8.9 T2 G1 M1.2 चित्र (Dt D6.8 °त्य as in text) माल्यानुरागश्च; Cv चित्यमाल्यानुलेपश्चेति सम्यक् पाठः । —Note hiatus between e and f. —f) G1.3 ह्यायसाभरणो (to avoid hiatus) Ś1 D1-3.5.7.12 भरणस्तथा (D2.7 °दा); D4 -भरणान्वितः. —For 9, Ñ V B D10.11.13 M4 subst.; Ś1 D1-3.5.7.12 subst. l. 3 only for 9ef:

1110* अथ रात्र्यां व्यतीतायां तस्यां राजा बभूव सः ।
चाण्डालदर्शनो राम सद्य एव सुदारुणः ।

तं दृष्ट्वा मन्त्रिणः सर्वे त्यक्त्वा चण्डालरूपिणम् ।
प्राद्रवन्सहिता राम पौरा येऽस्यानुगामिनः ॥ १०
एको हि राजा काकुत्स्थ जगाम परमात्मवान् ।
दह्यमानो दिवारात्रं विश्वामित्रं तपोधनम् ॥ ११
विश्वामित्रस्तु तं दृष्ट्वा राजानं विफलीकृतम् ।
चण्डालरूपिणं राम मुनिः कारुण्यमागतः ॥ १२
कारुण्यात्स महातेजा वाक्यं परमधार्मिकः ।
इदं जगाद भद्रं ते राजानं घोरदर्शनम् ॥ १३
किमागमनकार्यं ते राजपुत्र महाबल ।
अयोध्याधिपते वीर शापाच्चण्डालतां गतः ॥ १४

G 1 60 18
B 1 58 16
L 1 54 18

अथो नीलाम्बरधरो रक्ताम्बरकृतोत्तर ।
सरूक्षताम्रयोरास्य फलाके हरिपिङ्गल ।
ऋक्षचर्मनिवासी च लोहाभरणभूषित । [5]

[(l 1) Ñ2 damaged (cf v l 8) D10 राम Ma रत्ता (sic) (for रा॰था) V4 श ... श्च B4 नीलाबा (for न्नीलाम्ब) V4 यणाक्त (for वसुव स) —(l 2) Ñ2 V1 B2 D10 12 M2 ॰ताल (for ॰ष्टार) M2 ॰पङ्गल (for ॰ङ्गल) —(l 3) Ñ2 V2 B2 (marg also as above) D10 धनाचर॰ (for कृतोत्तर) M2 नील्पीनाम्बरो रक्तमाल्यविभूषित —(l 4) Ñ2 V1 4 B2 सरूक्ष्य B2 (marg as in M2 also) सरूक्षा D11 सरथा M2 सरूक्ष (for सरूक्ष) D11 ॰यन (for ॰योरा॰) M2 वगम (for ॰ग) B1 भूरि M2 रुरि (for हरि) ☞ In V2, as the fol seems to have been misplaced in the original MS the lines from the post half of l 4 (repeated) up to st 20 are found in Sarga 12 between 3ᶜ and 3ᵈ —(l 5) V1 समास्थाय (for ॰निवासी च) V2 1 लौहाम(V4 ॰ह)रण॰]

10 ᵃ) V V B D10 11 12 सचिवा(V2 ॰व)स्तस्य (for मन्त्रिणः सर्वे) —ᵇ) Ś1 D1 3 5 7 8 12 M2 साक्षात्य V V B D10 11 12 सर्वतः, D1 D2 8 13 T1 2 G1 M2 Cm t त्यक्त्य (for त्यक्त्वा) D9 चाण्डाल (for चण्डाल) M1 दर्शन (for रूपिणम्) Ś1 V V B D1 3 5 7 10 13 था(Ś1 V V1 B2 D2 10 12 चे)ण्डालतां गत(V4 ॰त) —N1 damaged from स in ᵃ up to जगा in 11ᵇ V1 damaged from स up to स्यानु in ᵈ —ᶜ) Ś1 V V B D1 3 4 7 10-13 M2 दुद्रुवु (M2 प्राद्रवन्) स्वपुर D11 damaged (for प्राद्रवन्सहिता) —ᵈ) M2 यथा (for पौरा) D2 T2 यस्य, T3 G1 3 तस्य, G2 यत्र्या (for येऽस्य) Ś1 V2 V2 4 B D1 3 4 10-13 पौरा ये चा(V2 ता)नुयायिन, M2 ये च तस्यानुगामिन

11 Ñ1 damaged up to जगा (cf v l 10) D2 om 11ᵃᵇ —ᵃ) M2 तु (for हि) Ś1 D2 6 7 12 अथैक एव राजा स, V2 V B D1 10 11 12 एक एव गतो राजा —ᵇ) Ś1 D1 12 परमात्मवान्, Ñ V1 2 4 B (B4 m also [आ]कुल मानस) D10 11 12 [आ]कुलचेतन, V2 [आ]कुलचेतस D11 वनमेव च, M2 पुनरात्मवान् (for परमात्मवान्) —After 11ᵃᵇ D2 7 ins

1111* नाहि नाहीत्युवाचेम शरणार्थमागतम् ।
परित्यज वशिष्ठेन शप्तं चण्डालतां गतम् ।

[(l 1) D1 [इ]ᵃ (for [इ ग]) D2 ज्ञात्वा (hypermetric) (for आगतम्)]

—D1 repeats consecutively 11ᶜᵈ —ᶜ) Ś1 D2 12 दह्यमान, M2 निश्च स (for दह्यमानो) Ś1 दिवारात्रौ, D1 (second time first time सुचा राम) M2 दिवारात्रि —ᵈ) Ś1 महामुनि (for तपोधनम्) —For 11ᶜᵈ Ñ V B D10 11 12 subst

1112* शापजेन सुदुःखेन दह्यमानो दिवानिशम् ।
विश्वामित्रं महात्मानं तत शरणमाययौ ।
स्पर्धमानं वशिष्ठेन शरणार्थी तपोधनम् ।

[(l 1) Ñ1 दुखेन V2 D10 स्वदुःखेन B4 स्वदुःखेन (sic) D11 स दुःखेन —(l 2) D12 विश्वामित्रे (sic) (for ॰त्रं) —(l 3) V1 स्पर्धमा त V2 शरणे D11 तपोधन (for तपोधनम्)]

12 G2 om (hapl ?) 12 and 13 —ᵃ) D11 G4 damaged for विश्वा D1 M2 स (for तु) V V B D10 11 12 विश्वामित्रोऽपि दृष्ट्वा च —ᵇ) Ñ V B D10 11 12 तु(V2 3 B4 D11 त, V4 B2 च) तथागतं, D2 वि ... कृत, D7 विफल कृतं, D13 विकलीकृत, T2 अवशीकृत all Cs as in text (for विफलीकृतम्) —ᶜ) Ñ2 V2 3-4 B2 4 D 3 7 8 10 चण्डाल Ś1 D1 2 5 7 12 घोर, M2 घोर (for राम) —ᵈ) Ś1 D1 3 5 7 12 तत M2 मुने (for मुनि) Ś1 D1 5 7 12 इत्युवाच D2 आगत, M2 आगमत् (for आगत) Ñ V B D10 11 12 कारुण्य समुपागमत् (Ñ2 V1 2 B2 D11 ॰त)

13 G2 om 13 (cf v l 12) V1 damaged from कारुण्य up to मनीन्द्र (see variation in Ñ) in 13ᶜ —ᵃ) Ś1 Ñ2 V B D1 3 5 7 10 12 13 M2 ॰ह D11 कारुण्यादिदं D12 G4 ॰तु (for कारुण्यात्स) —ᵇ) Ś1 V2 V B D1 3 5 7 10-13 M2 वाक्यविशारद (D3 11 ... द) (for परमधार्मिक) —ᶜ) D10 om M2 स्म (for इदं) Ś1 V V B D1 3 5 7 10 13 अ(B4 स्तो)ब्रवी(V1 D2 ... वी)द्(N1 damaged) तत्रक्षीक M2 इदमाह स धर्मात्मा —ᵈ) Ś1 D1 घोरदर्शिन, T1 G4 M2 घोररूपिण

14 ᵃ) Ś1 D5 12 इतस्त, Ñ V B D10 11 12 M2 कृत्य, Cs as in text (for कार्यं) —ᵇ) G2 M1 2 4 सख (for महाबल) Ś1 V V B D1 3 5 7 10 13 (with hiatus) इक्ष्वाकु (D11 ॰क्ष) एनदन —V4 om (hapl) 14ᵃ 15ᵇ —ᶜ) G4 damaged from प up to रा in ᵈ V1 D11 अयोध्याधिपते श्रेय(D11 ॰ष्ठ) —ᵈ) M2 वस्माच (for शापात्) V1 2 B2 4 D1 5 6 7 10 चाण्डालता G1 चण्डालता V1 गत]

C 1 60 19 B 1 58 16 L 1 54 19

अथ तद्वाक्यमाकर्ण्य राजा चण्डालतां गतः ।
अब्रवीत्प्राञ्जलिर्वाक्यं वाक्यज्ञो वाक्यकोविदम् ॥ १५

प्रत्याख्यातोऽस्मि गुरुणा गुरुपुत्रैस्तथैव च ।
अनवाप्यैव तं कामं मया प्राप्तो विपर्ययः ॥ १६

सशरीरो दिवं यायामिति मे सौम्य दर्शनम् ।
मया चेष्टं क्रतुशतं तच्च नावाप्यते फलम् ॥ १७

अनृतं नोक्तपूर्वं मे न च वक्ष्ये कदाचन ।
कृच्छ्रेष्वपि गतः सौम्य क्षत्रधर्मेण ते शपे ॥ १८

यज्ञैर्बहुविधैरिष्टं प्रजा धर्मेण पालिताः ।
गुरवश्च महात्मानः शीलवृत्तेन तोषिताः ॥ १९

धर्मे प्रयतमानस्य यज्ञं चाहर्तुमिच्छतः ।
परितोषं न गच्छन्ति गुरवो मुनिपुंगव ॥ २०

दैवमेव परं मन्ये पौरुषं तु निरर्थकम् ।
दैवेनाक्रम्यते सर्वं दैवं हि परमा गतिः ॥ २१

तस्य मे परमार्तस्य प्रसादमभिकाङ्क्षतः ।
कर्तुमर्हसि भद्रं ते दैवोपहतकर्मणः ॥ २२

---

15 V4 om 15ab (cf v.l. 14) — a) D12 अथ, T2 M3 ततस्, Cg as in text (for अथ). D4 damaged for क्यमाकर्ण्य. Ñ V (V4 om) B D10.11 G2 M1.2 C0 आनाय, D1.2.3 J1 G1.2 M2.3 आदाय, D3 आस्थाय (for आकर्ण्य) — b) G चंडालतां गतः. Ś1 Ñ V1.2 B D1.2.3.7.9–13 M1 चां(Ñ2 V2 J1.2.3 D7–13 M2 च)डालदर्शन, V3 चापरितोषित, M3 चण्डालत्वमगात् (for चण्डालतां गतः) — D13 damaged for क्यं वाक्यज्ञो — c) V3 उवाच प्राञ्जलिर्भूत्वा — d) Ś1 D3.10 T2 M2 कोविद् (for °दम्). Ñ V1 D10.11.12 विश्वामित्रं तपोधन(V1.2 °निधि)

16 V4 om 16 17a (16cd = 17ab — a) V1 प्रत्याख्यातो गुरुणा चाह — a) Ñ1 damaged from थै up to d — cd) Ś1 D3.12 अनवाप्तश्च, G1 M1 °वाप्य च (for अनवाप्यैव). D11 damaged for प्यैव त. Ś1 D1.2.3 19 अहं (for मया) Ś1 D1.2.3.7.12 C3 विपर्ययं. Cm.g.t as in text (for विपर्ययः). Ñ2 V1 B D10.11.12 इमं(V2 अयं) विपर्ययं(V2 °यः) प्राप्त कामसंप्राप्य(D11 °प्त)कांक्षित

17 V4 om 17ab (cf v.l. 16) — ab) V2 यामि यामि (sic). D4 यायामिति, D11 M1 यामि इति (with hiatus), T2 यामिति (corrupt) (for यायामिति). Ś1 मा, D3 मत् (for मे). Ś1 Ñ2 V1.2 B1.3.4 D1.2.3 T2 G M3 Ct सौम्य दर्शन. B2 D7 M4 सौम्य कांक्षित. D5 सौम्य दर्शनात्, D12 सौम्य निश्चय. Cg as in text (for सौम्य दर्शनम्). After मे D3 wrongly reads 16b for the first time in place of सौम्य दर्शनम्, then repeats it in its proper place — V2 illeg from 17c 18 — c) T1 यष्टं. Ś1 D1.2.3.7.11 मयायशोऽहतो यज्ञ(D3 °त यज्ञ). Ñ1 V1 B Dn.11.13 महायज्ञ(Ñ1 damaged for यज्ञ) कल्पितं. M4 महायज्ञसंयुक्तं — d) Ñ1 V1 B1.3 Dn.11 नेहा°. Cm.t as in text (for नावाप्यते). Ñ2 V1 B D11 M4 मया (for फलम्). Ś1 D1.2.3.12 तच्च न प्राप्तवानहं. D7 तच्च न प्राप्तितं मया

18 V2 illeg 18 (cf v.l. 17) — a) Ñ1 V1 B Dn.11.13 हि (for मे) — b) Ś1 D1.2.3 भविष्ये (for च वक्ष्ये). Ñ1 V1 B D10.11.12 विश्वामित्र मया कथितः. D1.2.7 न च वक्ष्यामि किंचन — c) D11 गते. T2 गत (for गतः). Ñ1 V1 B D10.11.13 कृच्छ्रेष्वपि वर्तमानेन — d) V4 यत्र (for क्षत्र). T2 मे (for ते)

19 V4 repeats 19ab after 20b — ab) G1 इष्टं. D1.2.3.11.12 M4 यज्ञैर्बहुभिरिष्टं मे (for a). D1.3.11 पालिता. Ñ V (V1 both times) B D10 यज्ञैरनेकैः बहुभिर्धर्मेण पालिता (Ñ2 B2 [marg. also] D10 °स्यत) मही — D3.12 om (hapl.?) 19cd. Ñ1 illeg for 19c–20a. D1 reads 19cd after 23ab — c) Ś1 °भागा, Ñ1 V B D10.11 मया सर्वे (for महात्मानः) — d) Ś1 धर्मेण (for वृत्तेन)

20 Ñ1 illeg 20a (cf v.l. 19) — a) Ś1 D1.2.3.12 धर्मे प्रयतमानानां, P1 धर्मेण यतमानस्य — b) M1 धर्मं (for यज्ञं). T2 माहर्तुम् (for चा°). Ś1 Ñ V B D1.2.3.7.10–13 शुद्ध(D13 सत्य)वाग्बुद्धिकर्मणः (Ś1 D1.2.3.12 °णा, V4 °णा) — After 20ab, V4 repeats 19ab — c) Ś1 रिपवो (for गुरवो). Ś1 D1.2.3.7.11.12 सत्तम(D10 °म). M1 पुंगव (for पुंगव)

21 ☞ V2 missing from 21 up to I 58.8 (It appears that from the original MS. the folio was lost) — a) T2 एवम्. Ś1 V1.2.3 B1.3 (marg. also) D1.2.3.7.11.12 अत्र. Cks in text (for एव). M1 दैवं सत्यम् मन्ये — T2 transp. b and d — b) M1 पौरुषे. Ś1 Ñ V1.2.3 B1.3 D1.2.3.7.10–13 M1 नास्ति(Ñ1 [as D1.2.3.10.13 °न]) कारण — c) Ś1 दैवमाक्रमते, V3 दैवाद्वा, B3 दैवं ना°, M1 °गम्यते (for दैवेनाक्रम्यते). Ś1 D1.2.3.12 बुद्धिः, B3 सर्वंद् (for सर्वं) — d) Cm.g.t परमा गतिः (as in text). T1 M3 दैवमेव परा गतिः, M2 दैवं हि दुरतिक्रमं — For 21cd N V4 P1.3.4 D10.11.13 subst. while V1.2 B3 ins. after 21:

1113* शुभाशुभफलप्राप्ती नराणामिति मे मतिः ।

22 V2 missing (cf v.l. 21) — a) M1 त (for म). V4 अधरस्य (for मार्तस्य) — b) Ś1 D1.3.4.12 मुनिपुंगव (D11.12 °व). D2 कर्तुमर्हसि. D11 G1 मति कांक्षत (for मभिकाङ्क्षतः). N V1.2.3 B Dn.11 दैवापहतकर्मण — cd) D2 भद्रं त वै मुनिश्रेष्ठ (for c). Ñ V1.2.3 B Dn.11 दारुण(D11 °ण)दास्य भाजनम् (hypermetric) (D13 दारुणार्थं भवस्य) प्रसादं कर्तुमर्हसि

नान्यां गतिं गमिष्यामि नान्यः शरणमस्ति मे । | दैवं पुरुषकारेण निवर्तयितुमर्हसि ॥ २३

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे सप्तपञ्चाशः सर्गः ॥ ५७ ॥

५८

उक्तवाक्यं तु राजानं कृपया कुशिकात्मजः ।
अब्रवीन्मधुरं वाक्यं साक्षाच्चण्डालरूपिणम् ॥ १
इक्ष्वाको स्वागतं वत्स जानामि त्वां सुधार्मिकम् ।
शरणं ते भविष्यामि मा भैषीर्नृपपुंगव ॥ २
अहमामन्त्रये सर्वान्महर्षीन्पुण्यकर्मणः ।
यज्ञसाह्यकरान्राजंस्ततो यक्ष्यसि निर्वृतः ॥ ३

G. 1. 61. 3
B. 1. 59. 3
L. 1. 55. 3

23 V4 missing (cf. v.l. 21). —a) Ś1 D5.11.13 नान्यं (for नान्यां). Ś1 D5 उपास्यामि; Ñ V1.2.4 B1-3 D1-3, 7.10.12.13 प्रयास्यामि, D11 प्रयस्यामि (sic), D11 ग...+ (damaged) (for गमिष्यामि).—b) Dt D8.9.6 M4 नान्यच्च; D7 नान्य (for नान्यः). Ñ V1.2.4 B D10.13 शरणोऽस्ति (V4 °हि); D2 तरणमस्ति (for शरणमस्ति). V4 नः (for मे).—After 23ab, D1 reads 19cd.—G2 om. 23cd.—d) D4 को निवर्तितुमर्हसि.—After 23cd, Ś1 D5.11.12 ins.:

1114* दावानलोपद्रुतपन्नगो
यथा तरुं संमुपैति दष्टुः ।
वर्षांसु मेघं तडिदुज्ज्वलाङ्ग
तथा त्वां प्राप्य नृपस्त्रिशङ्कुः ॥

[(l. 1) D11 सत्वपन्नो (for पन्नगो).—(l. 2) D11 दर्पयेत् (submetric) (for ह्युपैति).—(l. 3) D4 उज्ज्वल यथा (for उज्ज्वलाङ्ग).—(l. 4) D11.12 नृप त्रिशङ्कु (sic).]

Colophon V3 om.—*Kanda name* Ś1 Ñ2 V1, D4 om. V2 B D10.11 आदि°; D1.3 अयोध्या°.—After Kanda name, B4 ins. बालचरिते.—*Sarga name* Ś1 D1-3.5.7.11.13 त्रिशङ्कुशाप(D7 °पा)पो, Ñ1 V1 B1.3 शतानन्द-वाक्ये(Ñ1 °क्य) त्रिशङ्कुवाक्यः Ñ2 V1 B2.4 त्रिशङ्कुवाक्य, V2 त्रिशङ्कुचरितं, D10 त्रिशंकुवाक्य तृतीये हि वर्तमानकथा समाप्ता.—*Sarga no.* (figures words or both) Ñ1 V1.4 B1.4 D3.5.10.11 om., Ñ2 B2.3 60, V2 D5 61, Dt D1.6.8.12.13 S (except M4) 58, D2 43, D3 41, D7 44, M4 56, D12 इत्यार्षे—यत्रे—काडे—वाक्य नाम 59.—After colophon, T2 concludes with रामाय नमः, G1.2.4 श्रीरामाय नमः, G3 श्रीमते रामानुजाय नमः, M2 श्री......नमः.

58

Ñ1 V1.2.4 B1.4 D1.5.10.11 continue the previous Sarga.

1 V3 om. 1-8 (cf. v.l. I. 57. 21).—a) T1 हि (for तु). D11 * . . . क्यं तु; M4 तमुक्तवंतं (for उक्तवाक्यं तु).—G2 M1 transp. b and d.—b) Ś1 Ñ V1.2.4 B D1-3.5.7.9-13 M4 विश्वामित्रो महामुनिः(M4 °यशाः).—d) Dt D6.8 चंडालतां गतं. Ś1 Ñ V1.2.4 B D1-3.5.7.9.13 त्रिशङ्को (B2 D2.3.7.9.13 °ङ्कु) हर्षवर्धन.

2 V3 om. 2 (cf. v.l. 1).—a) B2 (m. also) त्रिशंको; D1.3.7.9.13 ऐक्ष्वाको; T1 G1.2.4 ऐक्ष्वाक. Ś1 D1-3.5.7.9.12 T2 G1.3 M1 तेस्तु; M4 तात (for वत्स).—b) Ñ2 स्वधार्मिकः; D14 सुधा * *.—c) D14 damaged for शरणं. V4 तेहं (hypermetric) (for ते). Dt D6.8 G1-3 M1 प्रदास्यामि.—d) Ś1 Ñ1 V1.2.4 B1.3.4 D2.3.6.7.10-12 वसेह; Ñ2 B2 (m. also वसेव) D13 वत्स्यसि; D1 वतोस्तु (for मा भैषीर्) Ś1 D5 नृपसत्तम, Ñ V1.2.4 B D10.11.13 त्वं समाश्रये (V2.4 °ये); D12 नृपनंदन; T3 मुनिपुंगव (for नृपपुंगव).

3 V3 om. 3 (cf. v.l. 1).—a) M4 यास्य (for अहम्).—b) Ś1 ऋषीन्धर्मधार्मिकान्, D1-3.6.7.9.13 ऋषीन्धर्मपरायणान् (D12 °यण), M1 ऋषीन्वै पुण्यकर्मिण.—c) Ś1 D1-3.5.7.13 °साहाय्यकरणे.—d) D13 यक्ष्यामि; M4 यष्टासि (for यक्ष्यसि). D14 damaged for निर्वृत. D1 ततो यज्ञमुपस्थित.—For 3cd, D5 subst.

1115* सर्वविज्ञानसंपन्नान्यज्ञसाहाय्यकारिणः ।
इन्द्रादिदेवता सर्वास्ततो यक्ष्यामि निर्वृत ।

—For 3, Ñ V1.2.4 B D10.11.13 subst.

G 1 61 4
B 1 59 4
L 1 55 4

गुरुशापकृतं रूपं यदिदं त्वयि वर्तते ।
अनेन सह रूपेण सशरीरो गमिष्यसि ॥ ४

हस्तप्राप्तमहं मन्ये स्वर्गं तव नरेश्वर ।
यस्त्वं कौशिकमागम्य शरण्यं शरणं गतः ॥ ५

एवमुक्त्वा महातेजाः पुत्रान्परमधार्मिकान् ।
व्यादिदेश महाप्राज्ञान्यज्ञसंभारकारणात् ॥ ६

सर्वाञ्शिष्यान्समाहूय वाक्यमेतदुवाच ह ॥ ७

सर्वानृषिवरान्वत्सा आनयध्वं ममाज्ञया ।
सशिष्यान्सुहृदश्चैव सर्त्विजः सुबहुश्रुतान् ॥ ८

यदन्यो वचनं ब्रूयान्मद्वाक्यबलचोदितः ।
तत्सर्वमखिलेनोक्तं ममाख्येयमनादृतम् ॥ ९

1116* सर्वानामन्त्रयि येऽह स्वल्कृतऽत्र तपोधनान् ।
काङ्क्षितस्यास्य त राजन्सिद्धय यज्ञकर्मणि ।

[(l 1) N1 V1 D12 स्वकृते तु V3 4 B2 स्वकृतेन D5 स्वकृते वै —(l 2) B1 3 D10 यज्ञकर्मण]

4 V3 om 4 (cf v l 1) —ᵃ) D12 (for गुरु) V2 4 M4 गुरुशापहृत (M4 कृत) T3 शापे (sic) (for रूप) D1 3 7 9 गुरुशापकृ(D3 °पाकृ)तो दोषो —ᵇ) D1 यदप D4 5 7 8 य एप (for यदिद) N V1 2 4 B (B3 m also) D10 12 य(V4 त)दतद्(V2 D3 D10 12 °दिदं) पर्यते त्वया —ᶜ) Ś1 D1 3 5 7 9 12 G3 M1 अनेनैव च (G2 M1 हि) D4 अनेन स्वरू, D12 त्वमनेनैव G1 2 अनन चेह (for अनेन सह) —For 4ᶜᵈ, N V1 2 4 B D10 12 subst

1117* ससिद्धस्त्वमनेनैव रूपेण स्वर्गमेष्यसि ।
[V2 स्तु (for स) V1 V2 B2 4 स्वर्गमिष्यति]

5 V3 om 5 (cf v l 1) —ᵃᵇ) D1 (m also) हस्तलभ्यम्, D3 16 T3 C11 °प्राप्यम्, D6 11 13 °मात्रम् (for हस्तप्राप्तम्) Ś1 स्वर्गं D 7 स्वर्गं तव मन्ये (by transp) N V1 2 4 B D10 12 13 स नृपसत्तम D1 D 3 4 5 8 11 T G1 M1 तव नरेश्वर —ᶜ) D1 3 5 9 10 11 T1 G1 यद्, G2 k t as in text (for यस्) Ś1 D1 3 5 7 9 12 कौशिक माश्रित्य, N V1 2 4 B D10 11 मामभ्युपा° D13 मा समुपा°, D11 damaged (for कौशिकमागम्य) —ᵈ) D1 D3 13 T M1 2 शरणागत N V1 2 4 B D10 11 in त्रिदिव समुपेच्छसि (N1 V1 2 4 B2 4 D10 मर्हसि)

6 V3 om 6 (cf v l 1) —ᵃ) D3 T3 धार्मिक Ś1 D1 3 5 7 9 12 विश्वामित्रो महातपा (Ś1 मुनि, D5 °स्तथा [sic D12 °मना) —After 6ᵃᵇ Ś1 (repeats 8ᶜᵈ in its proper place) D1 3 5 7 9 M1 read 8ᶜᵈ —ᶜ) M1 2 महाभागो Ś1 D1 3 5 7 9 12 प्रचोद(D1 8 प्रबोध D3 स रोच) यन्महाप्राज्ञा(Ś1 °तता D12 *) —ᵈ) Ś1 कारण D12 क्रं

7 V3 om 7 (cf v l 1) —ᵃ) D12 damaged for सर्वाञ्शि M4 समानीय Ś1 D1 3 5 7 9 शिष्यांश्च समानाहूय (Ś1 नाय्य) —ᵇ) G1 यद्वम् (for एतद्) Ś1 D1 3 5 7 9 G2 M1 2 1 वाक्यज्ञो वाक्यमब्रवीत्

8 V3 om 8 (cf v l 1) Ś1 reads V 1 2 8ᵃᵇ in marg —ᵃ) D12 T3 C1 आनय (for वत्सा) D3 T3 साधून् (for वत्सा) Ś1 D1 D5 8 सर्वानृषीन्सर्वाशिष्याद्, G1 2 M1 2 वत्सा सर्वानृषिवरान् (by transp) —ᵇ) T2 आनयत् —For 8ᵃᵇ D3 5 6 9 12 subst while Ś1 has after 8

1118* मया मुनिवरान्सर्व -समानयत स तम् ।
[D3 om (hapl ?) स्तु D5 नवत (for मतम्)]

—Ś1 repeats here (cf v l 6) D1 3 5 7 9 12 M1 read 8ᶜᵈ after 6ᵃᵇ —ᶜ) Ś1 (first time) D1 3 5 9 12 M1 शिष्यांश्च D12 T3 सशिष्यसुहृदश्चैव G1 °-सुहृदश्च, M1 शिष्यान्ससु° —ᵈ) G1 2 सखत (for सर्त्विज) Ś1 (second time) D3 12 T G1 M1 2 स(T3 M2 सु)बहु, G1 as in text (for सुबहु) Ś1 (first time) D1 3 5 9 12 M1 कर्त्विज सपुरोधस (D5 °हित, M1 हिताद्) —For 6–8 N V1 2 4 B D10 11 12 subst

1119* एवमुक्त्वा महातपा पुत्रानाहूय सर्वश ।
शिष्यांश्च सुहृदश्चा यानुवाचेद वचस्तदा ।
आनयध्वमिह क्षिप्रं यज्ञद्रव्याण्यशेषत ।
मद्वाक्येनैव यज्ञोऽथ द्रव्यणास्य भविष्यति ।
शिष्यानुवाच चाहूय सर्वानत्र तदा वच । [5]
सर्वानृषीनानयध्वं समुपेत्याज्ञया मम ।

[(l 1) D11 विश्वामित्रो महातपा (for the post half) —(l 2) B3 वचो स्फुट —(l 3) B4 [ज्ञ निवेश (for [अ] शेषत) —(l 5) V4 नाहूय (sic) B3 marg B4 स्हूय (for चाहूय) —(l 6) V1 B1 मनुपेत्य (for °पेत्य)]

9 ᵃ) Ś1 K V1 2 B D1–3 5 10–13 M1 यश्च यद् (D8 तद्) (for यदन्यो) V4 यश्च वदे वची —ᵇ) D13 रद्वाक्य Ś1 D1 3 5 7 9 परिवादित D4 –परितोषित, M1 प्रति°, Cm g k as in text (for –बलचोदित) N V B D10 11 12 मम (Ś1 मद् [submetric]) वाक्यप्रचोदित (V3 D11 °दित) —ᶜ) D1 रोषेण च D 8 9 स्नेह (for अखिलेनोक्त) —ᵈ) D 13 समाख्येयं (for ममाख्येयम्) Ś1 निवार्य, D1–3 5 7 9 12 निवेदयन् (D3 13 तं) D3 (before corr) T1 M1 अनाहृत C1 r m g t as in text (for अनादृतम्) —For 9ᶜᵈ, N V 1 D10 11 12 subst

1120* तन्मे भवद्भिरारव्ये यथायोग्यमनातुर ।
[D10 ओं 1 (for भवेद्)]

तस्य तद्वचनं श्रुत्वा दिशो जग्मुस्तदाज्ञया ।
आजग्मुरथ देशेभ्यः सर्वेभ्यो ब्रह्मवादिनः ॥ १०

ते च शिष्याः समागम्य मुनिं ज्वलिततेजसम् ।
ऊचुश्च वचनं सर्वे सर्वेषां ब्रह्मवादिनाम् ॥ ११

श्रुत्वा ते वचनं सर्वे समायान्ति द्विजातयः ।
सर्वदेशेषु चागच्छन्वर्जयित्वा महोदयम् ॥ १२

वासिष्ठं तच्छतं सर्वं क्रोधपर्याकुलाक्षरम् ।
यदाह वचनं सर्वं शृणु त्वं मुनिपुंगव ॥ १३

क्षत्रियो याजको यस्य चण्डालस्य विशेषतः ।
कथं सदसि भोक्तारो हविस्तस्य सुरर्षयः ॥ १४

ब्राह्मणा वा महात्मानो भुक्त्वा चण्डालभोजनम् ।
कथं स्वर्गं गमिष्यन्ति विश्वामित्रेण पालिताः ॥ १५

एतद्वचननैष्ठुर्यमूचुः संरक्तलोचनाः ।
वासिष्ठा मुनिशार्दूल सर्वे ते समहोदयाः ॥ १६

G 1 61 16
B 1 59 16
L 1 55 16

10 [a]) Ś1 D1–3 5 12 ततस् (for तस्य) D2 तद्वच* Ñ V B D10 11 शिष्यास्ततोऽस्य ते जग्मुर्. —[b]) Ñ V B D10 11 सर्वे (V2 D11 °र्वास्) (for जग्मुस्) Ś1 D1–3 5 7 11 13 पृथक्पृथक्, M4 यथाज्ञया —[d]) D7 om (hapl ?) from ब्रह्म up to सर्वेषा in 11[d]

11 D7 om 11 up to सर्वेषा (cf v l 10) —[a]) Ś1 D2 12 G1 M1 2 तु, D1 स्व (for च) —[b]) Ś1 D1 2 5 12 ज्वलन (for ज्वलित) —[c]) Ś1 D2 3 4 13 अब्रुवन्, D1 अब्रवीद् (sic) (for ऊचुश्च) G2 [आ]गमन, M3 गमन (for वचन) Dt D6 T2 G3 M1 3 सर्वं, M4 सम्यक् (for सर्वे) —M3 wrongly reads 13[b] for 11[d] written in marg —[d]) Ś1 D1–3 5 7 12 यथोक्त (D7 om) ब्रह्मवादिभि

12 [ab]) T2 तु, T3 तद्, Ch as in text (for ते) M3 मया श्रुत्वा तु वचन (for [a]) D11 समाया* M4 श्रुत्वा वचनमस्माक्समागमुर्वै तपस्विन —For 10[c]–12[b], Ñ V B D10 11 (for 10[c]–11) 13 subst

1121* आमन्त्र्य चाप्युपावृत्ता नचिरेण तपोधनान् ।
ऊचु प्राञ्जलयोऽप्येव विश्वामित्रमिद् वच ।
तत्रोपामन्त्रिता सर्वे मुनयोऽस्माभिराज्ञया ।
आज्ञा प्रतिगृहीता ते सर्वैरेव तपोधनै ।

[V1 om l 1 —(l 1) B1 3 (m also) [अ]पि (for [अ]पि) D11 अचिरेण D13 तपोधना —(l 2) V4 वैचु (sic) D13 प्रोचु (for ऊचु) V3 [S]त्रैव (for ऽप्येव) —(l 3) V1 * * मन्त्रिता, V2 तथैवा°, V4 मथोपाम च ते, B4 ततोप°, D11 ततोवाधाम° (sic) D13 तव चा° (for ततोपामन्त्रिता) V4 मुनयश्च तवाज्ञया, D11 मुनयोस्मा * ऽज्ञया (for the post half) —After l 3 V3 erroneously repeats l 1 and 3 —(l 4) V4 प्रतिगृहीतेस्, D11 हीति गृहीता]

—[c]) G2 देवेषु (sic) (for देशेषु) Ś1 D1–3 5 7 11 13 भगवन्सर्वदेशे(D3 11 °चे [sic])भ्यो, Ñ V B D10 13 अस्मा भिरुक्तैस्त्वेश्च (V4 °न्यैश्च), M4 त्वपय सर्वदेशेभ्यो

13 [a]) D3 वासिष्ठैस्, Ś1 D1–3 5 7 12 M4 च शत, Dt D4 6 व(Dt प)च्छत, D4 6 Ct यच्छत (for तच्छत) Ś1 D1 12 सर्वे (for सर्वं) M3 वासिष्ठाना शत सर्वं —Ś1 D6 13 om (hapl?) 13[bc] —[b]) M3 repeats [b] (cf v l 11) D1–3 7 [ई]क्षर (for [अ]क्षरम्) —For 13[cd], Ñ V B D10 11 13 subst

1122* वसिष्ठस्य च पुत्राणां शतं वोऽध्यक्षमाकुलम् ।

[V3 वत्र (hypermetric) D11 om (submetric) (for च)]

—[c]) Dt D4 6 यथा (for यद्) D1 3 7 अब्रवीद्वच, D2 अब्रुवन्वच, D6 आहुर्वचन (for आह वचन) M4 वस्य (for सर्वं) Ñ V B D10 11 13 यदुवाच वचो(D10 तवो) घोर —[d]) Ś1 Ñ V B D1–3 7,10–13 M3 शृणु तन्, D5 शृणु ताद्, T3 शृणुष्व, M3 4 शृणुष्व V4 मुनिसत्तम

14 [ab]) D1 याज्ञिको, D13 याज (for याजको) Ñ V B D3 7 10 11 13 यत्र, D1 यश्च, T1 चैव (for यस्य), V3 4 B3 4 D1 3 7 9–13 चाण्डालस्य(D1 7 °श्च), D3 चण्डालश्च Ñ V1 3 4 B1–3 D13 विचक्षत, V3 B3 (m also) 4 D11 [अ]पि यक्षत, D1 7 यियक्ष्यति, D10 [अ]पि यक्ष्यत (for विशेषत) Cm as in text (for [b]) D1 (marg also) चाण्डालो यत्र वै यष्टा अध्वर्यु क्षत्रियस्तथा —[c]) Ñ V B D10 11 13 भोक्ष्यन्ते (for भोक्तारो) —[d]) Ś1 Ñ V B D1–3 5,7 9–13 तत्र, Cg as in text (for तस्य) Ñ V B D10,11,13 सुरोत्तमा, D1–3 7 T2 M3 4 °मा (for सुरर्षय)

15 D11 om (hapl) 15 —[a]) Ś1 D5 13 हि, B2 (m also as in text) वै, D7 वो (for वा) D13 वाचका मायो (sic) (for वा महात्मानो) —[b]) Ñ V B3 4 Dt D1–3 5 7–9 G1 चाण्डाल G2 –च्चोपन (for भोजनम्) —[c]) D11 यासिष्यामि (sic) —[d]) Ś1 Ñ V2 4 B D5 10 12 13 पालिता, V1 याजिता, D2 5 7 8 याजिता, Cm g k t as in text (for पालिता)

16 [a]) Ñ V B D10 11 13 निष्ठुर (V1 B4 °र) वचक्र माहुर् —[b]) Ś1 D1–3 5 7 12 कृत, Ñ1 V B1 3 4 D11 एतत्, N2 B3 D10 13 एते (for ऊचु) Ś1 D5 13 रक्तविरेचनै, V4 सक्तलोचना, D1–3 7 स(D3 *)रक्तलोचनै —B1 reads 16[c]–17 in marg —[c]) Ś1 D1–3 5 7 12 वा(D3 व)सिष्ठैर्, V1 4 D11 वशिष्ठा Ś1 Ñ2 D1–3 5 7 10 12 13 नरशार्दूल (Ś1 °लै) —[d]) V1 ते सुमहोदया, V4 ते महदोदया, Dt D4 6 T2 G2 M1 3 4 सहमहोदया, Cm g k t as in text (for ते समहोदया) Ś1 D1–3 5 7 12 सर्वै सह महो(D5 °नो)दयै

G. 1 61. 17
B. 1 59 16
L. 1 55 17

तेषां तद्वचनं श्रुत्वा सर्वेषां मुनिपुंगवः ।
क्रोधसंरक्तनयनः सरोषमिदमब्रवीत् ॥ १७
यद्दूषयन्त्यदुष्टं मां तप उग्रं समास्थितम् ।
भस्मीभूता दुरात्मानो भविष्यन्ति न संशयः ॥ १८
अद्य ते कालपाशेन नीता वैवस्वतक्षयम् ।
सप्तजातिशतान्येव मृतपाः सन्तु सर्वशः ॥ १९
श्वमांसनियताहारा मुष्टिका नाम निर्घृणाः ।
विकृताश्च विरूपाश्च लोकाननुचरन्त्विमान् ॥ २०
महोदयश्च दुर्बुद्धिर्मामदूष्यं ह्यदूषयत् ।
दूषितः सर्वलोकेषु निषादत्वं गमिष्यति ॥ २१
प्राणातिपातनिरतो निरनुक्रोशतां गतः ।
दीर्घकालं मम क्रोधाद्दुर्गतिं वर्तयिष्यति ॥ २२
एतावदुक्त्वा वचनं विश्वामित्रो महातपाः ।
विरराम महातेजा ऋषिमध्ये महामुनिः ॥ २३

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे अष्टपञ्चाशः सर्गः ॥ ५८ ॥

---

17 B3 reads 17 in marg. (cf. v. l. 26) —[a]) D4 एषां, D3 येषां (sic) (for तेषां) M4 तु (for तद्). Ñ V B D10 11 13 इति तेषां वच. श्रुत्वा —[b]) Ś1 D1-3 5 7 12 यथोक्तः Ñ V B D10 11 13 शिष्याणां (for सर्वेषां) —[c]) Ś1 D1 3 7 क्रोधात्स°(D3 °*), G1-3 M3 कोपस°. —D3 om. 17[d]-18[a]. —[d]) Ñ V B D3 7 10 11 13 G1 3 इदं वचनम् (for सरोषमिदम्).

18 D1 om. 18[abc] (cf. v. l. 17).—[a]) Ś1 V1 D1 3 5.7 9 10 11.13 G1 3 M3 4 Cg ये. Ct as in text (for यद्). Dt दू*यति, D10 दुष्यति —[b]) Ś1 D3.5 7 10 उपागतः D1 उपागतम् (for समास्थितम्). Ñ V B D10 11 13 वा(D11 च)सिष्ठा (V3 वसिष्ठे [sic]) महचेतस. (Ñ V1 B3 D10 °दतेजस ; V4 °ऽतेजस).—[c]) Ś1 V3 4 B1 D3 12 भस्म°, Ñ3 B1 (m. also as in text) D13 °कृता (for भस्मीभूता). V3 T M1 महात्मान , D13 **त्मान .—[d]) Ś1 Ñ V B D1-3 5 7 10-13 कालस्य वशमागता .

19 [a]) B1 D3 मे, G1 3 [पु]नं (for ते) —[b]) B1 D4 G1 वैवस्वत, B4 स्वयं (for -क्षयम्).—[c]) V4 शतं जाति, V4 शता यातु, B3 D1 (B3 m. also; D1 m.) T3 M3 सप्तजन्म ; D1 त्रिजाति ; Cm g k t as in text (for सप्तजाति-). Ś1 D5.13-शता. संतु, B1 -शताश्चैव; D13 शताम्येवं (for -शतान्येव) —[d]) Ñ1 V1 B2-4 D10.13 (B3 m. also, B3 m. also as in text) मृता यास्यति (for मृतपाः सन्तु). B3 (m. also) दारुणा , M4 सर्वशः (for सर्वशः.) Dt D5.6 श्वभवंतु ते (for सन्तु सर्वशः). D1 (m. also) श्वभक्षादिहारिण .

20 [a]) Ñ1 V3 4 B (B3 m. also) D3.5 7 9 11 13 T2 3 G1 श्वमांस- V3 सुमांस- (for श्वमांस) Ś1 D1-3.5.7 13 T1 निरता- (for नियता). V3 श्वमांसाहारनिरता.—[b]) Cm g k t मुष्टिका(as in text). Ś1 D3.13 13 पुष्टका°; Ñ B2 3 D11 पुष्टिकामास्तु (Ñ3 B3 D11 °नाम [as in text], B1 °मा- मु). V3 4 स्वस्तिका°; V4 नास्तिकाश्चैव D3 3 M4 मौष्टिका°. D1 (gloss) श्वभक्षणादिहारिणः मुष्टिका नाम श्वपाकाः इत्यादि लोका इति प्रसिद्धाः ; G1 3 मुक्ता° (for मुष्टिका नाम).—[d]) Ś1 Ñ V B D1 3 5.7 10-13 T1 3 M3 [इ]मि, D3 मे (for [इ]मान्).

21 [a]) D11 missing; D13 T1 3 G3 4 M1 3 तु (for च). T2 दुर्बुद्धेर्.—[b]) Ś1 मदूषयद् ; D1-3 7 9 12.13 T1 ह्य(D3 11 T1 हि)दूषयन् ; D4 T3 G1-3 M1-3 अदूषयत् ; D5 ह्यदुष्यति. Ck t as in text (for ह्यदूषयत्) Ñ V B D11 M4 मदुष्टं (V4 °दुस्तं) मां (M4 मामदुष्टं [by transp]) ह्य(B3 प) दूषयन् (V4 °यत्). D10 12 मदुष्टं मां महुष(D11 °ष्य)यन् (sic).—[c]) V3 दोषत ; D10 द्रुषित (sic) (for दूषित). M4 -लोकेन (for -लोकेषु) —[d]) Ñ V B D10 11 13 भवाप्स्यति (for गमिष्यति). Ś1 D1-3 5 7 13 M4 निषाद इति विश्रुत .

22 [a]) Ś1 D1-3 7 13 प्राणातिपाते,—[b]) D3 10 निरनु-—[c]) V3 मम (corrupt), V4 स ते (for मम) —[d]) Ñ V3 B D11 दुर्गत्या, V1 3 4 दुर्वृत्तो(V1 °त्तेद्), T3 भद्रुगे (for दुर्गतिं).

23 D1 reads 23 in marg.—[b]) Ñ V B D10 11 13 M4 महामुनि .—[c]) D1 3 व्याजहार D1 7 व्यापारयन् (for विरराम).—M1 reads [d] suf lin sec. m.—[d]) M1 महातपा. Ś1 D1-3.5,7 13 मुनिमध्ये महामति ; Ñ V B D10.11 13 M4 ऋषिमध्ये मुनि(V3 [M4 °मुनि]समागमे(V4 °वराश्रमे). M4 (on the line erroneously) विश्वामित्रोभ्य-भाषत(=I. 59 1[a]).

Colophon. D1-3.5 7 11 13 om (Sarga cont.) —Kāṇḍa name Ś1 V1 om. Ñ3 V3 4 B D11 आदि°. —After Kāṇḍa name, B4 ins. वाल्मीकीये. —Sarga name: Ñ V1 D10 व(D11 वा)सिष्ठशाप ; V1 B2-4 विश्वामित्रशाप ; V3 4 शतानंदवाक्ये व(V4 वा)सिष्ठशाप .—Sarga no. (figures, words or both) Ñ1 V3 B1 4 om. Ś1 (m.) V3 Dt D3.5.7 11 S (except M4) 59, Ñ3 V1 B2 3 D10 61, V3 D5 62, M4 57.—D13 —कांडे—सर्गे—सर्गः 60. —After colophon, T3 G1 3 4 conclude with श्रीरामाय नमः; G3 श्रीमते रामानुजाय नमः ; M3 श्री......नमः.

५९

तपोबलहतान्कृत्वा वासिष्ठान्समहोदयान् ।
ऋषिमध्ये महातेजा विश्वामित्रोऽभ्यभाषत ॥ १
अयमिक्ष्वाकुदायादस्त्रिशङ्कुरिति विश्रुतः ।
धर्मिष्ठश्च वदान्यश्च मां चैव शरणं गतः ।
स्वेनानेन शरीरेण देवलोकजिगीषया ॥ २
यथायं स्वशरीरेण देवलोकं गमिष्यति ।
तथा प्रवर्त्यतां यज्ञो भवद्भिश्च मया सह ॥ ३
विश्वामित्रवचः श्रुत्वा सर्व एव महर्षयः ।
ऊचुः समेत्य सहिता धर्मज्ञा धर्मसंहितम् ॥ ४
अयं कुशिकदायादो मुनिः परमकोपनः ।
यदाह वचनं सम्यगेतत्कार्यं न संशयः ॥ ५
अग्निकल्पो हि भगवाञ्शापं दास्यति रोषितः ।
तस्मात्प्रवर्त्यतां यज्ञः सशरीरो यथा दिवम् ।
गच्छेदिक्ष्वाकुदायादो विश्वामित्रस्य तेजसा ॥ ६

G 1 62 8
B 1 60 7
L 1 56 7

59

D1 3 5 7 11 13 continue the previous Sarga — Before 1, B3 ins

1123* एतस्मिन्नेव काले तु मुनिर्बुद्धिमतां वर ।

B3 cont Ś1 D2 4 D1–3 5 7 11 13 ins before 1

1124* स क्रोधविपुलमुज्य गाधिजो रघुनन्दन ।

[Ś1 सक्रुद्धो विषम् D3 7 स एव कायम्, D11 स रोष° (for स क्रोधविपुल) D1 3 7 गाधेयो B3 D1 3 5 12 रघुनन्दन]

1 a) V3 B3 (sup lin also) ततो (for तपो) Ś1 दृष्ट्वा, Dt D6 9 Ct ज्ञात्वा (for कृत्वा) V2 तपोवने हतान्मत्वा —b) V3 D11 वसिष्ठान् —c) Ñ V B D10 11 13 परं वाक्य (for महातेजा)

2 D7 om 2abcd —c) Ś1 D1–3 5 12 धर्मज्ञश्च कृत (D1 °ति, D3 °–)ज्ञश्च, Ñ V B D10 11 13 धार्मिक सत्यसंधश्च —d) D2 त्वा (for मां) Ñ1 V3 4 M4 शरणागत (Ñ1 °त) B3 (m also) लोकानां हितकारक —After 2d B3 ins

1125* अस्य त्राण करिष्यामि सर्वथा च न संशय ।

—e) V2 अनेनैव D1–3 7 9 (after corr as in text) तेना° (for स्वेनानेन) —f) Ś1 D1 3 5 7 13 M4 स्वर्ग (M4 देव) लोक जिगीष (D12 °ष्य) ति (D2 °षेत), Ñ V B D10 11 13 स्वर्गं गन्तुमभीप्स (B4 °प्स्य) ति, Cg k as in text —After 2, Ñ V B D10 11 13 ins

1126* तदिद मुनय सर्वे समनुज्ञातुमर्हथ ।
[V3 D11 इम (for इद) V3 तदनुज्ञातुम्]

3 Ñ V B D1–3 5,7 10–13 om 3 M4 om 3ab Ś1 reads 3 in marg —a) D9 G3 स (for स्व) —b) D9 T2 G1–3 M1 3 स्वर्गं (for देव) —cd) T3 1 G1–3 M3 3 प्रवर्तता, Ct as in text M4 प्रीत्यैनमुपय सर्वे याजयध्व मया सह —After 3 (D1–3 etc after 2 as they om 3) Ś1 D1–3 5 7 13 ins

1127* अथैव भाषिते वाक्ये महायज्ञफलेप्सिना ।

[D2 [ए]न, D6 7 [इ]द (for [ए]व) D1 3 13 प्राप्य (D3 °पि) ते, D3 7 व्याहृते D2 3 5 7 वाक्ये, D12 कामो (for वाक्य) D1 2 –फलैषिण, D7 फलैषिण]

D12 cont

1128* त्रिशङ्कुना म(हा)भागास्तथैवतत्कर्तुमर्हथ ।

4 a) B1 reads वच in marg —b) Ñ V B D10 13 ततस् (D13 तत्र) ते मुनिसत्तमा (B3 [m also] 4 °पुङ्गवा) —cd) Ś1 D1 3 5 7 13 समेत्य वचन, Dt D6 9 T3 समेता (T3 °त्य) सहसा (for समेत्य सहिता) Ś1 D1–3 5 7 12 यत्तिता, Ct as in text (for सहितम्) G1 धर्मार्थसहित वच (for d) Ñ V B D10 11 13 मिथ समन्त्र्यामासुर्विश्वामित्रभयार्दिता

5 b) M3 ऋषि (for मुनि) Ñ V B D10 11 13 तपस्वी क्रोधनो भृश —D3 om from यद् up to न in d —c) G3 M1 क्षेष, Cg as in text (for सम्यग्) —d) D12 –कृच्च कार्यम्, T3 तत्कार्यं तु, G3 M1 कर्तव्य च (for एतत्कार्यं) Ś1 D1 3 5 11 M3 असशय (for न सशय) —For 5cd, Ñ V B D10 13 (ins after 5ab) 13 subst

1129* न विग्रह सहानेन क्षमोऽस्माक शरीरिणाम् ।

[V3 B1 स (for न) V4 सहानेन B2–4 (B3 m also as above, B1 m also) मनीषिणा (for शरीरिणाम्)]

6 a) Ñ V B D10 13 अग्निकोपो, D1–3 5 7 11 13 M4 अग्नि (D3 °सि) रूपो, Ct as in text —b) V1 D2,3 1 कोपित, Dt D6 8 9 T1 G1 रोषत, G3 दारुण (for रोषित) —After 6ab, M3 ins

1130* कामक्रोधौ न जितवान्क्षमो नानेन विग्रह ।

—c) Ś1 Ñ1 V B2–4 D1 3 (D4 before corr as in text) 7 9–11 T2 G1 M3 4 प्रवर्तता D4 यज्ञ —After 6c, Ś1 Ñ V B D1–7 8 9 10–13 ins

G 1 61 8
B 1 60 8
L 1 56 8

ततः प्रवर्त्यतां यज्ञः सर्वे समधितिष्ठत ॥ ७
एवमुक्त्वा महर्षयः संजह्रुस्ताः क्रियास्तदा ।
याजकश्च महातेजा विश्वामित्रोऽभवत्क्रतौ ॥ ८
ऋत्विजश्चानुपूर्व्येण मन्त्रवन्मन्त्रकोविदाः ।
चक्रुः सर्वाणि कर्माणि यथाकल्पं यथाविधि ॥ ९
ततः कालेन महता विश्वामित्रो महातपाः ।
चकारावाहनं तत्र भागार्थं सर्वदेवताः ॥ १०
नाभ्यागमंस्तदाहूता भागार्थं सर्वदेवताः ॥ ११
ततः क्रोधसमाविष्टो विश्वामित्रो महामुनिः ।
स्रुवमुद्यम्य सक्रोधस्त्रिशङ्कुमिदमब्रवीत् ।
पश्य मे तपसो वीर्यं स्वार्जितस्य नरेश्वर ॥ १२
एष त्वां स्वशरीरेण नयामि स्वर्गमोजसा ।
दुष्प्रापं स्वशरीरेण दिवं गच्छ नराधिप ॥ १३
स्वार्जितं किंचिदप्यस्ति मया हि तपसः फलम् ।
राजंस्त्वं तेजसा तस्य सशरीरो दिवं व्रज ॥ १४

1131* यथैवोक्त महर्षिणा।
क्रियतां च तथा यज्ञ.
[(l 2) V3.4 B1 D3 यज्ञ (for यज्ञ॰)]

—D2 om. (hapl.) 6d–7a.—d) V1 B4 सशरीर. B1 यदा (for यथा). Dt D4.5.12 दिवि.

7 D3 om. 7a (cf. v.l. 6).—a) D14 T1 G1.2.4 तथा (for ततः). Ś1 Ñ V1–2 B D1.2.6.7.10–13 M3 प्रव(V3 D13 ॰)र्त्यते, V4 प्रवर्तेते; T2 G1.3 M2.3 प्रवर्तेता. Ch.t as in text (for ॰) —b) D3 समभिधिष्ठिता Cm g h as in text. Ś1 D4.12 सर्वांग.(D13 ॰ग) सर्वैधिष्ठित.; Ñ V B D10.11.13 M4 सर्वैसंभारसम्भ्(V1.4 B3 ॰भृ)त, D1–3.7 सर्वांग(D1.3 ॰ग) समधिष्ठि(D6 ॰ध्रि)त.

8 Ñ V B D1.2.6.7.10–13 M4 om., Ś1 reads in marg. 8ab.—a) T1 M3 तमे(M3 त ए)वमुक्त्वा ऋषयस्.—b) D4 T3 सचक्रुस्ता, D6 सुहृस्तस्; D14 T1 G4 Cg चक्रुस्तास्ता; M3 समागुस्ता.—c) Ś1 D1–3.6.7.12 महायज्ञे. Ñ V B D10.13 अध्वर्युरभवत्तत्र, D11 M4 अध्वर्युश्चाभवत्तस्य (M4 ॰त्र)—d) Ś1 Ñ V B D1–3.6.7.10.13 महातपाः (B2.4 ॰यशा, D13 ॰मुनिः), M4 स्वयं मुनि॰ (for ऽभवत्क्रतौ).

9 a) D1.2.4.6.7.3.12 G2 M3 [आ]नुपूर्वेण —b) D1–4.7 M2.3 मंत्रवित्.—Ś1 D1–3.6.7.12 om. (hapl.?) 9c–10b. —c) D4 marg. D6 om. (hapl.). D6 कार्याणि (for कर्माणि)

10 Ś1 D1–3.6.7.12 om. 10ab (cf. v.l. 9) —b) T2 महामुनि (for ॰तपा) —For 9–10b, Ñ V B D10.11.13 M4 subst.

1132* ऋत्विजश्चाभवंस्तत्र मुनयः संशितव्रता. ।
तस्य यज्ञे तदा तस्मिन्क्षिद्वोर्मूर्तितेजस ।
विश्वामित्रोऽथ भगवान्मन्त्रविन्मन्त्रपारग ।

[(l. 1) M4 अन्ये (for तत्र) —(l. 2) B1 यस्य (for तस्य) D10 सदा वशिन्, D11 महाकाशेऽथ (for तदा तस्मिन्). V3 हरि (for मूर्ति॰). —(l. 3) V3 B3 [s]पि (for ऽथ). D13 M4 स्वयम्. D11 कोविद (for पारग).]

—c) Ś1 D1–3.6.7.12 चकुराबाह(D6 हवा [metathesis])नं,

Ñ V B D10.11.13 M4 यज्ञे (for तत्र) —d) Ñ V B D10.11.13 M4 त्रि(M4 * [submetric])दिवौकसा; Cv r m. g t as in text (for सर्वदेवता॰). Ś1 D1–3.6.7.12 देवानां देवसंमिता..

11 a) Dt D4.6 G2 M1 तदा तत्र, D4 T2 M3 तवास्त्र; D6 G1.3 तत्र तत्र (for तदाहूता). Ś1 D4.12 न चा(D12 चान्य [sic])जग्मुस्तु वास्तत्र. Ñ V B D10.13 नाभ्यगच्छन्य (V1 ॰न्त)दाहूता(V1 ॰तो), D1–3.7 न चाजग्मुस्तत्र(D1 ॰तस्) तत्र; D11 M4 नाभ्यागच्छन्यथा(D11 ॰दा)हूता, T3 नाभ्यागच्छ॰ M3 नाभ्यगच्छंस्तदा भीता.—b) =10d. V1 भागार्हाणि. Ñ (Ñ1 m.) V B D10.11.13 तत्र दे॰. M4 त्रिदिवौकसः (for सर्वदेवताः).

12 a) D12 तत्र (for तत.). Dt D4.6 कोप (for क्रोध).—b) T2 महातपा॰.—c) Ś1 D1–3.6.12 स्रुचम्. Ñ V B D1–11 M4 भगवान् (B2 repeats from वान् up to त्रिश in d; M4 ॰वान्), D1.3 सक्रोध, D3 illeg., D12 तक्षुद्रस (for सक्रोधस्) —d) G1 damaged for मब, Ś1 D6.12 त्रिशङ्कु त वचोऽब्रवीत्; D1–3.7 M4 इदं वचनमब्रवीत्.—After 12cd, T2 M3 ins., while M4 subst. for 12ef,

1133* पश्यन्तु तपसो(M4 मे तपसे) वीर्यमद्य देवा॰ सवासवा. ।

—e) D3 illeg. up to second q. D11 पश्य (for पश्य).—f) Ś1 D4.10 पूजितस्य. Ñ1 V1 B1 (sup. lin. also as in text) D6.10.11 ऊर्जितस्य; D1–3.7 भर्जितस्य. D4.11 स्वर्जितस्य. V4 तपोधन (for नरेश्वर).

13 M4 transp. 13 and 14—a) D1 वै (for त्वां). Ñ2 V1.4 D1–3.7.10–13 G3 M3 स्व(V4 सु, D1 त्वां)श(D12 *)रीरेण.—Ñ2 om. (hapl.) 13bc.—Ś1 D4.10.11 om. 13cd.—c) Ñ1 D4 दुःप्रापं. V1.4 दुः(V4 दुष्)प्राप्यं, V2.3 D1–3.7.11 दुःप्राप्यं(V3 ॰स), B1 D3 दुःप्राप्य, B3 (m. also) 4 विशल्ये (for दुष्प्रापं). V1 सुशरीरेण, D10.11 T1 सशरीरेण (D11 ॰स्य).—d) V3 Dt D4.6 G1.3 स्वर्गं (for दिवं). V3 महीपते, Dt D4.6 M3 नरेश्वर (for नराधिप).

14 M4 transp. 13 and 14.—a) Ck.t स्वार्जितं किंचित् (as in text) D1 मया; D6 यदि (for मपि). Ś1 Ñ V B D1–3.6.7.10–13 M4 मत्स्यात्(M4 जन्म)प्रभृति यत्किंचित्

उक्तवाक्ये मुनौ तस्मिन्सशरीरो नरेश्वरः ।
दिवं जगाम काकुत्स्थ मुनीनां पश्यतां तदा ॥ १५

देवलोकगतं दृष्ट्वा त्रिशङ्कुं पाकशासनः ।
सह सर्वैः सुरगणैरिदं वचनमब्रवीत् ॥ १६

त्रिशङ्को गच्छ भूयस्त्वं नासि स्वर्गकृतालयः ।
गुरुशापहतो मूढ पत भूमिमवाक्शिराः ॥ १७

एवमुक्तो महेन्द्रेण त्रिशङ्कुरपतत्पुनः ।
विक्रोशमानस्त्राहीति विश्वामित्रं तपोधनम् ॥ १८

तच्छ्रुत्वा वचनं तस्य क्रोशमानस्य कौशिकः ।
रोषमाहारयत्तीव्रं तिष्ठ तिष्ठेति चाब्रवीत् ॥ १९

ऋषिमध्ये स तेजस्वी प्रजापतिरिवापरः ।
सृजन्दक्षिणमार्गस्थान्सप्तर्षीनपरान्पुनः ॥ २०

नक्षत्रमालामपरामसृजत्क्रोधमूर्छितः ।
दक्षिणां दिशमास्थाय मुनिमध्ये महायशाः ॥ २१

सृष्ट्वा नक्षत्रवंशं च क्रोधेन कलुषीकृतः ।
अन्यमिन्द्रं करिष्यामि लोको वा स्यादनिन्द्रकः ।
दैवतान्यपि स क्रोधात्स्रष्टुं समुपचक्रमे ॥ २२

G 1 62 23
B 1 60 25
L 1 56 21

(Ś1 D1-3.4.7.12 यथास्थित) —^{b}) Ś1 D1-3.6.7.12 किंचिन्मे (for मया हि) Ñ V2.3 B D10.11.13 M4 मया (B1 मया मया [ditto])सम्यगुपाश्रित, V1 तन्मया सम्यगुपाश्रित (hypermetric), V4 मया सम्यगुपार्जित —^{c}) Ś1 D1-3.6.12 स्वतेजसस्तस्य सद्य, Ñ V B D10.11.13 तेजसा तस्य तपस, M4 यारक्ष्येति तस्य त्वं —^{d}) V3 स्वशरीर, B1 सु°, B3.4 स्व°, M4 एतेन त्रि (for सशरीरो)

15 ^{a}) T3 उक्ते त्वेव (for उक्तवाक्ये) Ś1 V B1.2.4 D1.12.13 पुन, Ñ B3 D1.10.13 चैवं, D6.9.7 तत्र (for तस्मिन्) —^{b}) Ñ1 B4 स्वशरीरो Ś1 Ñ V B D1-3.6.7.10-13 नृपस्तदा (Ś1 D1.3.4.7.12 °त्त), G1-3 M1 नराधिप, M4 नृपात्मज —^{c}) Ś1 D1.3.6.7.12 स्वर्गं, D6 दिव्य (sic) (for दिव) Ñ V B D11.13 M4 ययौ स्वर्गं समाविश्य —^{d}) Ś1 D1-3.4.7.12 त्रिशाणा तत्र पश्यता

16 T1 damaged up to त्रिशङ्कु —^{a}) Ñ2 V2.3 B D10.11.13 त्रिदिव त (V3 तु, V4 त्वा, B1.4 D10 om त [submetric]), D1 D3.4 स्वर्गलोक, D7.9 M3 °लोक (for देवलोक) Ñ2 V1 त्रिदिवं गतमावेक्ष्य, V2 गच्छन्तं त्रिदिवं पश्यन् —^{b}) D11 सर्वैः सह (by transp) देवगणैर्

17 ^{a}) Ś1 Ñ V B D1-3.6.7.10-13 पत भूमौ (for गच्छ भूयस्) —^{b}) Ś1 D1.3.6.12 न त्वं स्वर्गं, Ñ2 V4 B2.3 D10.13 M4 नास्ति स्वर्गं, B4 D11 नास्ति स्वग, D7 स्वर्गं त्वं (for नासि स्वर्गं) G1 स्वर्गगतालय, Cg k.t स्वर्गकृतालय (as in text) Cm as in text (for ^{b}) —^{c}) Ś1 V1 D1.11.13 गुरुशापादभि (D1 °ति)हतो, Ñ V2-4 B D1-3.7.10.13 गुरुशापानु(V4 °द) पहतो —^{d}) Ś1 Ñ V1.3 B2-4 D1.3.4.7.10-13 मूढ (Ñ2 V3 B1.4 D1.13 °ढ) शीघ्रम्, V2 °शीघ्रम्, V4 मृत्यु दीर्घम् (sic) B1 मूढभीम् (corrupt) (for पत भूमिम्)

18 V3 reads 18 in marg —^{a}) V1 D11 प्रापतत् Ś1 B3 D1.12 G1.3 भुवि, Ñ V B1.2.4 D10.11.13 M4 दिव (for पुन) —B1 om 18^c-20^b —^{c}) D6 विक्रोशमानश् Ś1 D1.3.7.12 प्रायस्थान च विक्रोशन्, Ñ1 V2.4 B2-4 D11 त्वपापाक्रोशन्(V4 स्त) पाहीति V1 V2.3 D10.13 उपाक्रोशन्न (V3 °क्रोश) पाहीति D1.3 प्रापस्पति च (D3 * [submetric]) त्राहीति —^{d}) Ñ V B2.4 D10.11.13 विश्वामित्र (for तपोधनम्)

19 B1 om 19 (cf v l 18) —^{a}) T3 श्रुत्वा तद् (by transp) Ś1 D1-3.6.7.12 तस्य तद्वचनं श्रुत्वा (by transp) —^{b}) M3 क्रोध°, M4 पात्यमानस्य Ś1 D1.2.6.12 पत(D3 पात)मान (D12 °x *)स्य सत्वर, Ñ V B2-4 D10.11 पाहीति (V4 °तिं) पततो दिव (D10 मुनि), D6.7 विश्वामित्रो महामुनि, D11 पाहीति वदतस्तदा —^{c}) D6 T3 कोपम् (for रोषम्), Ś1 D3 V3 आहरयत्, Cg k t आहा° (as in text) D3 (gloss) कुर्वन् Ñ V B2-4 D10.11.13 विश्वामित्रो भृशं क्रुद्ध —^{d}) Ñ V1-3 B2-4 D10.13 [उ]वाच त, V4 [अ]ब्रवीत् (submetric) (for चाब्रवीत्)

20 B1 om 20^{ab} (cf v l 18) —^{a}) Ś1 D1.3.4.7 (m) 12 च (D6.7 स [as in text]) काकुत्स्थ, M4 च तेजस्वी Ñ V B2.4 D10.11.13 ततो महातपो योगात् —Ñ2 B3 D11 read ^{cd} twice —^{c}) Ś1 D1.3.4.7.12 ततो, Ñ1 V B (B3 second time) D11 सृष्ट्वा, Ñ2 D11 (both second time) दृष्ट्वा, Cm g k t as in text (for सृजन्) Ñ2 B3 D10 (all first time) 12 असृजद्दक्षिणे मार्गे (D11 भागे) —D3 om 20^d-21^c —^{d}) Ñ1 (second time) सप्त ऋषीन् (hypermetric) Ś1 D1.3.6.7.10 (first time) 12 अपराजित, Ñ V1.3.4 B D10.11 (Ñ2 B3 D11 second time) अपरान्प्रभु, Ñ2 B3 (both first time) D11 अपरान्तत

21 D3 om 21^{abc} (cf v l 20) —^{a}) Cg t नक्षत्रमालाम् (as in text) Ñ1 V B1.2.4 D1 D6.7 नक्षत्रपरे, Ñ2 B3 D10.13 नक्षत्रपरे, D11 नक्षत्रपरम् (for मालामपराम्) —^{b}) Ś1 D1.3.7.12 चासृजत्, D1 योऽसृजत् Ñ V B D10.13 सद्य समुपचक्रमे —^{d}) D1 D6.7.12 T G1 M1.3 ऋषि, Cg as in text (for मुनि) Ś1 D1.3.4.7.12.13 T1.3 G M महायशा,

22 ^{a}) G1.3 सृ (G1 damaged) ष्ट्वा, G2 दृष्ट्वा Ś1 D1-3.7.12 आसीत् स (Ś1 D12 च), D6 आसीत् (for -वंशं च) —D1.3.6.7.12 om Ś1 reads in marg 22^{cd} —^{cd}) D6 T3 सकोप D6 संक्रोधात् Ñ2 D1.3.6.7.12 देवानपि च सक्रुद्ध स्रष्टुमपि (D3 हतुं चापि) कोऽन्मत्त —for 21^e-22,

G 1 61 24
B 1 60 24
L 1 56 21

ततः परमसंभ्रान्ताः सर्षिसंघाः सुरर्षभाः ।
विश्वामित्रं महात्मानमूचुः सानुनयं वचः ॥ २३

अयं राजा महाभाग गुरुशापपरिक्षतः ।
सशरीरो दिवं यातुं नार्हत्येव तपोधन ॥ २४

तेषां तद्वचनं श्रुत्वा देवानां मुनिपुंगवः ।
अब्रवीत्सुमहद्वाक्यं कौशिकः सर्वदेवताः ॥ २५

सशरीरस्य भद्रं वस्त्रिशङ्कोरस्य भूपतेः ।
आरोहणं प्रतिज्ञाय नानृतं कर्तुमुत्सहे ॥ २६

स्वर्गोऽस्तु सशरीरस्य त्रिशङ्कोरस्य शाश्वतः ।
नक्षत्राणि च सर्वाणि मामकानि ध्रुवाण्यथ ॥ २७

यावल्लोका धरिष्यन्ति तिष्ठन्त्वेतानि सर्वशः ।
मत्कृतानि सुराः सर्वे तदनुज्ञातुमर्हथ ॥ २८

N V B (V3 B1 om hapl) D10.11.12 subst while M4 subst l 3 only for 22[cd]

1134* स्वर्गस्य दक्षिणं मार्गं तपोमहाबलाश्रयात् ।
सृष्ट्वा च नक्षत्रगणं मोघसंकल्पलोचन ।
इन्द्रादानपरान्देवान्द्रष्टुं समुपचक्रमे ।

[D12 om l 1 and 2 —(l 1) D11 तनो (for तपो) Ñ3 D10 °बलाश्रयात् B3 तपोबलसमाश्रयात् (for the post half) —(l 2) B4 दृष्ट्वा D11 illeg (for सृष्ट्वा) V3 om च (submetric) D11 नक्षत्रगणान् —(l 3) V4 इन्द्रादीपरान् (submetric)]

23 [a]) V3 परमसंत्रस्तान् —D5 om 23[b] —[b]) Ś1 D1 D1.4–6.13 T3 M3–5 Ct सुरा (D7 ब्रह्म)सुरा, D14 T2 G2 सचारणा (for सुरर्षभाः) N V B सदवर्षिगणा सुरा (V3 °गणा सुरान्, V4 °मासथा) D10.11.13 सर्षिदेव(D11 सर्व सर्षि)गणा सुरा —After 23[ab], D14 T1.2 G2 M3 ins

1135* सर्षिगणमहापक्षा सहमिंद्रा सुरासुरा ।

[T2 M3 सर्वेषा (M3 °लिङ्गा) मपहोला, G2 समुद्धा सुरासुरा (for the post half)]

—[c]) D13 विश्वामित्र —[d]) D7 सानुनयं

24 [a]) Ś1 D4.12 मुनि सौम्य, B1 द्विजश्रेष्ठ (for महाभाग) Ñ V B2–4 D1.4.7.10.11.13 M2 अयं राजा नृप सौम्य (V4 सौम्यौ B4 सम्यक्) —[b]) N2 तिरस्कृत, V3 D1 (gloss उपहत) T3 G1 प्रतिजित —[c]) B1 स्वशरीरो N V B D10.11.13 गन्तुं (for यातुं) —[d]) G1 damaged for ना Ś1 D1.4.7.11.13 [पु प(D11.12 °प)] महाप्रज्ञा N V B D10.11 [श्र कृपावन D5 T2 [तु ति त°; D5.6 T1.2 G1 [पु प त°; M3 [न तिन°] (for [पु न तपोधन] —After 24 N V B D1.10.11.13 ins.

1136* प्रमाणानि प्रमाणार्थे परिपाल्यानि यत्नतः ।
पुरा ये स्थापिता मंस्था तान्निहन्तुमर्हसि ।

[(l 1) V3 °ण्य V1.2 B1 प्रमाणैः D4 °णे D1 प्रमाणे D13 च मान्यानि (for प्रमाणार्थे) D10 यतो हि भवते (for the post half) D1 (gloss) यदि ते सर्वं प्रमाणानि सत्यार्थे नि प्रमाणानि परिपाल्य हि —(l 2) Ñ2 D10 D10.13 प्रमाणे D13 देवैः (for पुरा ये) V3 V4 B1 D10 मर्यादा- D1 न व्यतिक्रमितुं]

25 [a]) D4.6.7 T3 G1 M1.2.3 तु (for तद्) Ś1 D1.2.5 12 तासां तु (D5 च) वचनं N V B D10.11.13 इति तथा वच —[b]) Ś1 D1–2.6.7.12 देवतानां (D4.7 °तानां तु) महाद्युति, M4 दैवतानां महामुनि —[c]) Ś1 D1.11.13 मधुर, V3 B3 D10.11 श्लेष्णम्, B1.2 D1.4 सुमहा (for सुमहद्) —[d]) Ś1 D1–2.6.7.11.12 M1 वाक्यज्ञ (for कौशिक) N V B D10.11 इदमाभाष्य दवता

26 [a]) Ñ V B D10.11.13 M1 त्रिशङ्कुधाम, D5.12 भद्रं च D7 भद्रं ते, Cg t as in text (for भद्रं वस्) —[b]) V3 वस्य (for अस्य) N V B D10.11.13 M3 धीमत Ś1 D1.2.5.7.12 (D1.12 with hiatus) इ(D1.2.7 दे)वाद्योरमितप्रभा (D7 °भो) —[cd]) D5 (after corr as in text) भारोपण Dt D4.5.6 (before corr as in text) T1 प्रतिज्ञाते M4 पतुम् (for कर्तुम्) Ś1 D1–2.6.7.11.12 आरोह(D1.2.7 °प)णं प्रतिज्ञां मे नानृता(D7 °न्यथा) कर्तुमर्हथ

27 D1 om (hapl) 27–28 —[a]) Ñ V B D10.11.13 गमनं, D7 स्वर्गं तु (for स्वर्गोऽस्तु) D11 स्वशरीरस्य M4 सशरीरस्य च स्वर्गं —[b]) Ś1 D1.11.12 मदनुग्रहात्, Ñ V B1.2 D7.10.11.13 मत्प्रतिग्रहात्; B4 °धीमत, D5 त्रिशङ्कुविग्रहात्; D5 सत्यैर्विग्रहात्, D4 एव शा°, D5 (after corr as in text) °एव T2 इव शा°, G1.2 M1 एव शा°, M3 अस्तु शा° (for अस्य शाश्वत) —After 27[ab], B1 (see 28) ins.

1137* नक्षत्राण्यपि चैतानि मया सृष्टान्यशापत ।

—[c]) D5 नक्षत्राणि —[d]) G1.2 ध्रुवाण्यपि M1 [म] ध्रुवाण्यथ, M3 ध्रुवाणि च Ś1 N V B D1.2.4.7.10–13 ध्रुवाण्येतानि सन्तु च (Ś1 B1 D11 °नु च N2 °ण्यथ; V1 तु च, V2.4 B3 D5.10.11 °नु य, D5 °नु मे)

28 D5 om 28 (cf v l 27) —[a]) V3 D4.5.7.11 M3 धरिष्यन्ति —[b]) T2 तिष्ठन्ति M3 ध्रुवाणि (for तिष्ठन्तु) Ś1 D4.11 स्थिरान्येतानि वै य(D12 त)था, Ñ V B D10.11 तावत्स्थास्यन्त्यमूनि तु (V3 D1.4 D12 नि च; V1 ष्ये च [sic]; D10 °न्ति) D5 स्थितानि तानि सन्तु मे, D4.7 स्थितान्येतानि सन्तु वै —[c]) G2 कृता (for सुरा) Ś1 सर्वे Ñ V3–4 D1.4.1 एता(V4 °ना [sic]) प्रतिज्ञां सर्वे म, V1 एतां प्रतिज्ञां सर्वे मे B3 एतां प्रतिज्ञां (m also as in Ñ) सर्वे म D1.2.5 एवं प्रतिज्ञां सर्वे म (D13 त्रिदिवौ) —D12 om (hapl.) M2 reads m/ for sec m 25[d]–27[c] —[d]) Ñ V1.2.4 B D10.11 सम; V3 मयास्य न° (sic) D11 तमर्हतिनुम्; G1 तथा° (for तदनुज्ञातुम्)

एवमुक्ताः सुराः सर्वे प्रत्यूचुर्मुनिपुंगवम् ॥ २९
एवं भवतु भद्रं ते तिष्ठन्त्वेतानि सर्वशः ।
गगने तान्यनेकानि वैश्वानरपथाद्बहिः ॥ ३०
नक्षत्राणि मुनिश्रेष्ठ तेषु ज्योतिःषु जाज्वलन् ।
अवाक्शिरास्त्रिशङ्कुश्च तिष्ठत्वमरसंनिभः ॥ ३१
विश्वामित्रस्तु धर्मात्मा सर्वदेवैरभिष्टुतः ।
ऋषिभिश्च महातेजा बाढमित्याह देवताः ॥ ३२
ततो देवा महात्मानो मुनयश्च तपोधनाः ।
जग्मुर्यथागतं सर्वे यज्ञस्यान्ते नरोत्तम ॥ ३३

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे एकोनषष्टितमः सर्गः ॥ ५९ ॥

G 1 62 34
B 1 60 34
L 1 56 31

---

29 D7 12 om M3 reads inf lin sec m 29^{a} (cf v l 28) For 29-33 Ñ V B D10 12 subst 1140* given at the end of 33 —^{a}) D2 8 (after corr pr m as in text) उक्त्वा (for उक्ता)

30 Cf v l 29 and 33 —^{b}) Ś1 D1 3 12 सर्वेत —^{c}) Ck अनेकानि (as in text) Ś1 D6 11 12 नक्षत्राणि च सर्वाणि D1 अयोगीन्यप्रमाणानि (gloss अयोगीनि चद्रमसो योगहीनानि सर्वैर्ग्रहैरपि च सह । अप्रमाणानि कालसङ्ख्याया) D2 अयोगीन्यप्रमत्तानि D3 7 8 अयोगी(D8 °गा)न्यप्रमाणानि, D14 T1 2 G1 2 3 M3 गगने तानि सर्वाणि M4 गगनेयनयोगीनि

31 Cf v l 29 and 33 D1 2 5 7 12 M4 om (D5 12 hapl) 31^{ab} Ś1 reads 31 (including 1138*) in marg —^{b}) T2 M3 ज्योतींषि, Cm k t as in text D14 T G1 2 M3 जज्वलु, Cg k t as in text —D6 11 subst l 4 of 1140* for 31^{cd} reading it after 31^{cd} —^{c}) D7 8 अवाक् D3 G1 3 तु (for च) —^{d}) D14 तिष्ठति G1 damaged for सं —After 31 Ś1 (marg) Dt D1 6 8 9 (after l 4 of 1140*) 14 S (except M4) Cm g k t ins

1138* अनुयास्यन्ति चैतानि ज्योतींषि नृपसत्तमम् ।
कृतार्थं कीर्तिमन्तं च स्वर्गलोकगतं यथा ।

[(l 1) T3 धर्माणि (for चैतानि) —(l 2) G3 om च (submetric) D9 कृतार्थं कीर्तिमन्तश्च (for the prior half) D14 नाति G1 स्वर्गलोक यथागत (for the post half)]

32 Cf v l 29 and 33 D7 om (hapl) 32 33^{b} —^{a}) Ś1 D6 च D3 सु, M3 (अ)पि (for तु) —^{b}) D12 **दवैर् M4 सर्वदेवैर् —^{c}) Dt D6 8 ऋषिमध्ये, T2 ऋषिभिस्तु —^{d}) Ck t बाढमित्याह (as in text) Ś1 D1 3 5 12 (अ)ब्रवीद्वच, Dt D1 8 9 T3 M3 (ए)व° (for (आ)ह देवता)

33 D7 om 33^{ab} (cf v l 32) —^{b}) Ś1 Dt D1-3 5 6 8 12 यथय (D8 °*)स्त (for मुनयस्त) —After 33^{ab} Ś1 D1 3 4 7 (before 33^{cd}) 12 ins

1139* विश्वामित्रमथोचुस्ते साधयिष्यामहे वय ।

[D1 2 7 ये (for ते) D1,3 7 तप (for वय) D1 मायवत्स महत्तप (for the post half)]

—Ś1 reads 33^{cd} twice (second time marg) —^{cd}) D1-3 7 यथागतं तथा जग्मुर् (for °) D1 7 नरोत्तम M3 रघूत्तम Ś1 (first time) D3 11 यथागतास्तथा जग्मुर्यज्ञान्तमा तपोधना —For 29-33 N V B D10 12 subst while D6 11 subst l 4 for 31^{ab} (reading it after 31^{cd}) and then D11 alone subst l 5 8 for 32 33 whereas M4 subst l 6 8 for 32^{c}-33

1140* तमूचुर्विबुधा प्रीता एवमस्त्विति राघव ।
तिष्ठन्त्वेतान्ययोगीनि वैश्वानरपथाद्बहिः ।
अवाक्शिरा एव चाय त्रिशङ्कुरिह तिष्ठतु ।
दक्षिणस्यामभिरतो दिशि स्वप्रभया ज्वलन् ।
विश्वामित्रस्तु तच्छ्रुत्वा देवाना वचनं तदा । [5]
बाढमित्यब्रवीत्तत्र सर्वदेवैरभिष्टुत ।
ततो देवा ययु सर्वे यथागतमरिंदम ।
ऋषयश्च महात्मानो यज्ञस्यान्ते तपोधना ।

[(l 1) D11 बभूवुर् (for तमूचुर्) V1 damaged for विबुधा V1 भूत्र (for प्रीता) —(l 2) V3 B2 तद्वति V1 damaged तान [ए]तानि N2 V3 B1 2 [अ]यागानि B2 (marg also as in Ñ2) 4 D10 नाटीपि (for [अ]योगीनि) V1 damaged, D12 ज्योतींष्येतानि तिष्ठतु (before corr °नि) (for the prior half) —(l 3) V1 [अ]तो (for [अ]य) —(l 4) B2 अभितो V3 दक्षिणस्थानमभितो (hypermetric) (for the prior half) V4 दिश D10 दिवि (for दिशि) D11 स्वप्रभया —(l 5) D11 विश्वामित्रस्त्व (sic) —(l 6) M4 देवान् (for तत्र) Ñ2 अभिष्टुत V1 अभिस्तुत B1 अभिष्टुत M4 ऋषिमध्ये महायशा (for the post half) —After l 6 D11 ins the line of 32^{cd} as in Ś1 —(l 7) M4 यथागतमरिंदमा (for the post half) —(l 8) B2 (marg also as above) 4 मुनयश्च (for ऋषयश्च) D11 यज्ञान्तमात् (for यज्ञस्यान्ते) M4 नरेश्वर (for तपोधना)]

Colophon D1 2 5 12 om (continue the Sarga) —Kaṇḍa name Ś1 Ñ2 V1 D4 12 om V3-4 B D10 आदि°, D3 अयोध्या° —After Kanda name B4 ins बालचरिते —Sarga name N V1 3 B1-4 D7 10 11 त्रिशङ्कुस्वर्गारोहण (D4 7 °पण), V4 4 B1 बालानंदवाक्ये त्रिशङ्कुस्वर्गारोहणं —Sarga no (figures words or both) Ñ1 V1 4 B1 4 D3 11 om Ś1 (marg) V3 Dt D1 8 14 S (except M4) 60 Ñ2 B3 4 D10 62 V2 D9 63 D7 45 M4 58 D11—यज्ञे—स्वर्गारोहणं 61 —After colophon G1 4 conclude with श्रीरामाय नमः, G3 श्रीमत् रामानुजाय नमः। M3 श्री ** नमः

६०

G 1 63 1
B 1 61 1
L 1 57 1

विश्वामित्रो महात्माथ प्रस्थितान्प्रेक्ष्य तानृषीन् ।
अब्रवीन्नरशार्दूल सर्वांस्तान्वनवासिनः ॥ १
महाविघ्नः प्रवृत्तोऽयं दक्षिणामास्थितो दिशम् ।
दिशमन्यां प्रपत्स्यामस्तत्र तप्स्यामहे तपः ॥ २
पश्चिमायां विशालायां पुष्करेषु महात्मनः ।
सुखं तपश्चरिष्यामः परं तद्धि तपोवनम् ॥ ३
एवमुक्त्वा महातेजाः पुष्करेषु महामुनिः ।
तप उग्रं दुराधर्षं तेपे मूलफलाशनः ॥ ४
एतस्मिन्नेव काले तु अयोध्याधिपतिर्नृपः ।
अम्बरीष इति ख्यातो यष्टुं समुपचक्रमे ॥ ५
तस्य वै यजमानस्य पशुमिन्द्रो जहार ह ।
प्रनष्टे तु पशौ विप्रो राजानमिदमब्रवीत् ॥ ६

60

D1 3 6 12 continue the previous Sarga

1 M1 begins with श्रीरामाय नमः D6 12 om 1 Ś1 reads 1 in marg —a) Dt D3 8 महातेजा (for °त्माथ) —b) Dt D3 6 M4 Ct वीक्ष्य तान्, D14 प्रेक्षितान्, Cv r m as in text (for प्रेक्ष्य तान्) —For 1cd, Ñ V B D1-3 7 10 11 13 subst

1141* मुनीन्प्रस्थितान्दृष्ट्वा विश्वामित्रस्तपोधनः ।

[D1 3 7 विप्रस्थितानृषी° (for the prior half) V3 °मिपि D11 °धनान् (for तपोधनः)]

—c) N V B D10 11 13 T1 मुनि (for नर) Ś1 -शार्दूले, Ñ2 V B1 2 D10 11 M4 शार्दूल (for शार्दूल) —d) D1 3 7 तत्र निवासिन, M4 तद्वन°, Ctp विनयान्वितान् (for वनवासिन)

2 a) D4 6 T2 3 G4 महाविघ्न G3 M3 यो (for ऽयं) Ś1 Ñ V B D1 3 6 7 10-13 M4 महा(D3 नद्)विमर्दो वृत्तोयं —b) Ñ V B D1 3 7 10 13 M4 अभितो (for मास्थितो) D14 T1 G1 transp दक्षिणाम् and मास्थितो D4 दक्षिणाभिमतो दिश, M3 आस्थिते दक्षिणा दिश —c) Ś1 Ñ V B D1 3 6 7 10-12 इतो (V2 ततो V3 4 B अतो, D13 अतो) यामस् D4 14 G1 प्रयास्यामस् (D4 मि) M4 प्रपत्स्यामे (for प्रपत्स्यामस्) —d) M3 यत्र (for तत्र) D4 तप्स्ये महत्, T3 तप्यामहे (sic) (for तप्स्यामहे) G1 (before corr) 3 M1 वय (for तप) Ś1 Ñ V1 3 B D1 3 6 7 10 12 13 तप्स्या (D13 °स्या)मो यत्र वै तप V4 ततस्तामीत्र (sic) वै तप, D11 तप्स्यामस्तत्र वै तप

3 a) V3 4 B2 D4 G1 3 पश्चिमस्या Ñ V1 2 B D10 13 M4 दिशि सु(B3 सु)ख V3 दिशमुख, V4 दिशामार्स्य, D1 (gloss) विस्तीर्णायां (for विशालायां) D11 पश्चिमां दिशमाश्रित —b) D3 पुष्करेण Ś1 D1 3 6 7 9 12 तपोधना, T3 महत्सु च, G1 3 °द्वत्र, G1 M1 (erroneously) °मुनि, Cm g t as in text (for महात्मन) ※ Ct महात्मन इति महात्मान इत्यधकसुप्तिलोपतम् ※ Ñ V B D10 11 13 M4 पुष्क(V1 °स्क)रारण्यमाश्रिता (B4 D11 °त, M4 °तं) —c) Ñ V B1 3 D10 11 13 वयं तपस्, B4 तपश्चत्र (for सुखं तपस्)

D3 11 G3 M1 चरिष्यामि, D4 M3 (after corr sec m as in text) °ष्याम (sic) (for चरिष्याम) M4 तपश्चरिष्याम वय —d) Ś1 D1 3 12 पर वित्त (Ś1 D13 °त्त), Dt D3 8 सुख तद्धि, D4 G1 M4 वर तद्धि, D3 परिचित्त, D7 पवित्र तत् (for पर तद्धि) Ś1 V1 3 D3 12 14 (before corr) तपोधनं (D13 °ना) (for °वनम्)

4 a) V3 उक्तो G3 M1 महाबाहो —b) Ś1 D1-3 6 7 13 तपोधना (D3 12 °न, D6 °ने) (for महामुनि) Ñ V B D10 11 13 पुष्करारण्यमाश्रित (D13 °ता) (cf 3b v l) —c) D11 तत्र (for उग्रं) M4 उग्र तपो (by transp) T3 समास्थाय (for दुराधर्षं) —d) B3 (m also as in text) तोय (for तेपे) Ś1 D1-3 6 7 13 परमदारुण, B4 मू - * शन

5 Note hiatus between a and b —a) D1 तस्मिन्नेव तु (for एतस्मिन्नेव) —b) Dt D4 6 8 T2 3 G3 M महान् (for नृप) D4 7 (to avoid hiatus) ह्ययोध्या नृपतिर्नृप (D3 °प) —d) D1 3 7 स यज्ञम् (for यष्टु सम्)

6 a) D1 तस्यैव —c) D3-6 7 14 S (except M4) प्रणष्टे Ś1 D1 3 6 7 12 च (for तु) Ś1 D1 3 6 7 12 तस्मिन्, D9 विप्र (for विप्रो) —d) Ś1 D1 3 6 7 13 विप्रा(D3 °प्र) राजानमब्रुवन्(D3 °ब्रवीत्) —For 5 6 N V B D10 11 13 subst M4 subst 1 3-6 only for 6 while D1 ins. 1 3 and 5 after 6ab

1142* अथ तत्रापि वसतो विश्वामित्रस्य राघव ।
अम्बरीषस्य राजर्षेर्यष्टुं मतिरजायत ।
तस्य वै यजमानस्य नरमेधेन भूपते ।
प्रोक्षित मन्त्रवद्यूपात्पशुमिन्द्रो जहार तम् ।
नर लक्षणसम्पन्न पशुत्वे विनियोजितम् । [5]
तस्मिन्हृते पशौ विप्रा राजानमिदमब्रुवन् ।

[D1 transp 1 3 and 5 —(1 3) Ñ B3 D10 13[अ]पि V2 om (submetric) (for वै) D13 अयोध्याधिपतेस्तस्य (for the prior half) D1 M4 नरमेधेन यज्ञेन तस्याथ यज्ञविस्त —(1 4) V1 यूपे, V4 ऽन्दा (for यूपात्) M4 °मन्त्रविद्य (for the prior half) D11 स्त्रो (for न्द्रो) V3 न, V4 वद, D13 ह (for तम्) —D13 om 1 5 —(1 5) Ñ2 B3 D10 सर्व, V4 नर (for नर) D11 नरश्च (submetric) Ñ3

पशुरद्य हृतो राजन्प्रनष्टस्तव दुर्नयात् ।
अरक्षितारं राजानं घ्नन्ति दोषा नरेश्वर ॥ ७
प्रायश्चित्तं महद्ध्येतन्नरं वा पुरुषर्षभ ।
आनयस्व पशुं शीघ्रं यावत्कर्म प्रवर्तते ॥ ८
उपाध्यायवचः श्रुत्वा स राजा पुरुषर्षभ ।
अन्वियेष महाबुद्धिः पशुं गोभिः सहस्रशः ॥ ९
देशाञ्जनपदांस्तांस्तान्नगराणि वनानि च ।
आश्रमाणि च पुण्यानि मार्गमाणो महीपतिः ॥ १०
स पुत्रसहितं तात सभार्यं रघुनन्दन ।
भृगुतुन्दे समासीनमृचीकं संददर्श ह ॥ ११
तमुवाच महातेजाः प्रणम्याभिप्रसाद्य च ।
ब्रह्मर्षिं तपसा दीप्तं राजर्षिरमितप्रभः ।
पृष्ट्वा सर्वत्र कुशलमृचीकं तमिदं वचः ॥ १२

G 1 63 13
B 1 61 13
L 1 57 13

V2 -सयुक्त, V3 B1 -संपूर्ण (for -सम्पन्न) —(I 6) N क्रत°, V1 पशो ह (marg also ह)ते V2 B3 हृते पशौ (for हृते पशौ) V1 ‹अब्रुवन्› (corrupt), B4 अब्रवीद् (for अब्रुवन्) V4 पशौ हरिमशाङ्के विना राजानमब्रुवन् D12 तस्मादुतेनमे विना राजानमिदमब्रवीद् (corrupt)]

7 ᵃ) Cm g हृतो (as in text) Ś1 D1 D3-5 8 12 Ct भस्याद् (Ś1 D3 6 °द्य)तो, N V B D10 12 च प्रोक्षितो, D6 18 T M3 भ्रष्टा (D14 °ष्टा)हृतो, D13 चारक्षितो, G4 भग्या°, Ck as in text (for द्य हृतो) D1 (gloss) प्रतोक्षितो (पो)राजा मा भूत् इति (रक्ष)मर्पणात् —ᵇ) D5-8 7 14 S (except M4) प्रणष्टस् N V B D10 11 13 M4 कनापि स (M4 स कनापि [by transp]) हृतो (Ñ2 B3 कृतो, D11 हृतो, D13 हितो [sic]) पक्रात् —ᶜ) N V1 3 4 B1 2 (in also as in text) D10 11 13 M4 च नृप, V2 D2 नृपति (for राजानं) —ᵈ) G2 M1 3 हृति, M4 moth eaten (for घ्नन्ति) Ñ2 B3 4 D3 7 10 11 M4 दया, V4 दोपान् (sic), D1 विना, G1 3 M1 2 दोषो Cg as in text (for दोषा) Ś1 (before corr) D6 13 T2 °श्वर, M4 सवासया (for नरेश्वर)

8 D1 3 5 7 12 om Ś1 reads in marg 8ᵃᵇ —ᵃ) Cm t महद् (as in text) V2 3 B3 4 T2 M2 महत्वे (B2 T3 °त्वे [sic] B4 °त्व)तत्, D3 T1 मयस्यैतत्, D12 महा यत्र (sic) D14 T1 G2 M1 म४ मये, G1 3 त्वमद्यैव (for महद्ध्येतत्) Cv as in text for ᵃ —ᵇ) D3 त नरे, G1 नर या (sic) (for नरं वा) D3 पुरुषर्षभ N V B D10 11 13 M4 त (N2 V2 3 B1 3 4 D10 11 तत्, V1 ‹›)त्वं पशुमुपानय —ᶜ) N V B D10 13 अन्यं वा (V1 वा)प्यानय (B3 °यनय [sic]) शी (V4 ही [sic]) ग्रा M3 अन्यं वाप्यथवा नीत्वा —ᵈ) Ś1 D1 12 13 प्रवर्तता, D3 °र्तेत M4 समाप्यता (for प्रवर्तते)

9 ᵇ) D13 राजत्न , D11 स रा N2 V1 4 M4 नृ (V3 न)पसत्तम N1 V3 B D10 11 13 पशुसत्तम (V3 B3 °त) D12 पुरुषषभ: M3 रघुनंदन Ś1 D1-4 8 7 12 वेक्ष्वाकु (Ś1 °क) सोऽमितप्रभ (D1 भ), V3 स तु राजा बहुश्रुत: D2 इक्ष्वाकुश्चामितप्रभ —ᶜᵈ) D1 भन्यपयन् Ś1 D1 3 4 7 महाबाहु N V B D10 11 13 अन्वेषु पशुमारेभे (D11 °भे [sic]) पुत्रं कक्ष्मकादिषु

10 ᵃ) Ś1 D1 3 4 7 12 चापि, N V B D2 10 11 13 M4 चैव (for तांस्तान्) —ᵇ) T3 वनानि (sic) —ᶜᵈ) D8 पुण्यानि (for पुण्यानि) Ś1 D1 3 5 7 11 13 आश्रमांश्च महा (D11 तथा) पुण्यान्प्रविचिन्वन्स (D1 °विचिन्वन्स म)हायशा

11 G2 M1 transp 11ᵃᵇ and 11ᶜᵈ —ᵃ) D1 3 G2 M1 त, Cg k t as in text (for स) D1 3 5 7 11 13 पुत्रं, D14 पुत्र (sic) (for पुत्र) G1 सपुत्रं D6 तात, D5 तावद्, D11 राम (for तात) —ᵇ) Ś1 D1 12 समायां, D11 M3 स भार्यां (both sic) (for सभार्यं) D1 °नंदन , D6 ° द्रन , G2 M1 स महीपति (for रघुनन्दन) —ᶜ) Ś1 D1 D3 5 12 T1 2 M Cm t तुंगे, D1 2 तुंग , D11 तुंगेन (hypermetric), G1 तुङ्ग, Cv r g k as in text (for -तुन्दे) M4 °तुंदे समासाद्य —ᵈ) T3 ऋचिकं D1 स द°, D3 च द°, D3 5 7 11 13 ते द°, M1 तु द° (for संददर्श) D1 (marg also) ऋचे पुत्रं ददर्श ह —For subst see below —After 11 Ś1 D1 3 5 12 ins D3 7 subst for 12ᵃᵇ

1143* अम्बरीषो महातेजा प्रणिपत्याभिवाद्य च ।

[D1 तु, D3 ह (for च) D3 om (hapl) the post half and 12ᵃ]

12 D3 om 12ᶜ (cf v l 11) Ś1 D1 12 transp 12ᵃᵇᶜᵈ and 12ᵉᶠ —ᵃ) Cg t तम् (as in text) Ś1 D1 3 5 12 G2 M1 2 उ (D13 ‹›)वाच च (D3 M3 स), G1 3 M1 स उ° (for तमुवाच) —For 12ᵃᵇ, D3 7 subst 1143* —ᶜ) D1 3 7 14 महर्षि —ᵈ) M3 राजानम् (sic) T1 M1 3 अतुल° G2 °प्रभ (for अमितप्रभ) —D3 5 7 M4 om 12ᵉᶠ —ᵉ) Ś1 D1 सर्वत्र कुशलं पृष्ट्वा (by transp), D6 13 सर्वत्र कुशलं दृष्ट्वा —ᶠ) D1 ऋ ‹›c (lacuna) T3 ऋचिकं D1 14 (m) T1 2 G1 3 M1 स, T2 वद् (for तम्) Ś1 D1 3 12 महामुनि (for इदं वच) —For 10ᶜ 12 N V B D10 11 subst while D11 subst I 4-5 only for 12

1144* आश्रमांश्च तथा पुण्यान्प्रविचिन्वन्महामना ।
अन्वयमाण सोऽपश्यदृचीकं नाम तापस ।
बहुपुत्रं दरिद्रं च द्विजं गृहनिर मतम् ।
अभिगम्याब्रवीद्राजा प्रिय वचनमप्तीनु ।
अथ हापयायनित पृष्ट्वा ह्यकमादि । (5)

G 1 63 14
B 1 61 13
L 1 57 13

गवां शतसहस्रेण विक्रीणीष्व सुतं यदि ।
पशोरर्थे महाभाग कृतकृत्योऽस्मि भार्गव ॥ १३
सर्वे परिसृता देशा यज्ञियं न लभे पशुम् ।
दातुमर्हसि मूल्येन सुतमेकमितो मम ॥ १४
एवमुक्तो महातेजा ऋचीकस्त्वब्रवीद्वचः ।
नाहं ज्येष्ठं नरश्रेष्ठ विक्रीणीयां कथंचन ॥ १५
ऋचीकस्य वचः श्रुत्वा तेषां माता महात्मनाम् ।
उवाच नरशार्दूलमम्बरीषं तपस्विनी ॥ १६
ममापि दयितं विद्धि कनिष्ठं शुनकं नृप ॥ १७

[(l 1) V1 गवा°, B3 भगवाश्च, B4 भ्रंशाद् (for आश्रमात्) V B4 भार्गवान्ने V1 4 B3 भा(V1 4)विशे B4 (m. also) परिशि वन्, B4 महावन —D4 transp l 2 and 3 —(l 2) V3 भ°रेण°, D6 भविष्य° (for भनेष माण) V4 के (sic) (for मे) D6 (with hiatus) एव न (for एवम्) —(l 3) V1 4 बहुपुत्र न (hypermetric) B1 निराभिर्दं (for निवसिवम्) —(l 4) B2 हित D2 कोपि (for विरे) —(l 5) B4 विराद् (metathesis) V1 इह, V2 वधा V3 (अ नामयन् (for गमयन्) V1 भार्गवि]

13 a) D5 सद्दृश मि Ś1 D2 भगवं (Ś1 sup lin also गवां (as in text)) ऋत (D2 °ऋ)सहस्रेण (hypermetric) D5 भगवंताससहस्र —b) D1 (before corr as in text) विक्रीणीणु (sic) T3 विक्रीणात Ś1 D1 3 4 7 11 M1 इवास्त्वं (D2 °स्तं D3 स्तं) यदि मे सुतं —c) D6 ° थें T1 M1 रथं, G1 °रक्ष (for पशोरथ) M4 महातेज (for °भाग) —For 13, Ñ V B D10 11 12 subst Ś1 D1 3.4.7 12 subst l 5 only for 13cd while M4 ins. l 3 4 after 13cd

1145* गवां शतसहस्रेण सुतमेकं प्रयच्छ मे ।
नरमेधे महायज्ञे पश्वर्थं भो द्विजोत्तम ।
बहुपुत्रो दरिद्रश्च वृद्धश्चापि तपोधन ।
यदि न रोचते ब्रह्मन् सुतमेकं परित्यज ।
पशोरर्थे कृतार्थः स्यामहं कश्यप सुव्रत । [5]

[(l 1) V2 D12 पुत्रम्, B4 पुत्र (for सुतम्) —(l 2) Ñ1 °र्थेन V1 र्थाय V3 4 °र्थे च B1 °र्थे न (for पश्वर्थं भो) D12 पशुश्चापरो मम (for the post half) —Ñ1 V3 4 B1 4 om l 3 —(l 3) M4 damaged for दरिद्रश्च V2 V1 D10.12 13 (म)पि V2 (अ सीम्, B2 (m also) (अ सीद् (for (अ)पि) Ñ2 B3 D10 11 13 द्विजोत्तम (for तपोधन) —(l 4) B4 विमृश्य D12 प्रयच्छ मे (for परित्यज) —V V B read l 5 after 14 —(l 5) D5 पश्वर्थं च D12 °रथ (for पशोरर्थे) D1 कृतार्थ (for कृतार्थः) Ś1 D1 12 (अ)हमि (with hiatus) D2 स्याद् (for स्याम्) V2 D10 12 कश्यप D12 काश्यप (for काश्यप) D5 सुव्रत (for सुव्रत) —Thereafter B4 reads 1146*]

14 B4 wrongly reads 14 after 16 —a) Dt D5 6 परिगता B1 (gloss) °भ्रता D3.7 चिता, D6 T3 G1 °श्रुता D4 11 °शृता (for परिसृता) Ñ V B D10 11 13 बहवोऽनुसृता (V2 °नुगता V4 °नुसृताद्, B3 (m also) D13 °विचिता) V4 दुवान्, B4 कोका (for दृशा) —d) Ś1 D3 4 5 T1 यज्ञियं, D6 यजय D13 याज्ञेय (sic) G1 2 M1 2 C(?) h

पार्श्वयं G1 as in text (for यज्ञियं) Ñ V B D10 11 12 M4 न स (V1 4 B (B3 (m also)) 1 (after corr see m)) D12 प(r)भे च (D12 M4 ला)ज्ञिये(V1 दे) पशुं —c) D1 दाक्षिणोदं च D2 11 मूल्यं (for मूल्येन) —d) Cm g t हतो (as in text) Ñ V B D10 11 12 द्विजोत्तम, M1 मत्तो°, M4 विशाम्प च (for इतो मम) Ś1 D1 3.4 7 12 यावत्कर्म प्रवर्तते (D1 4 °र्ता) (=8d) —After 14 V V B read l 5 of 1145*

15 a) G1 पुकस् (sic) (for एवम्) D2 महा ** (for महातेजा) —b) D5 T1 ऋचिकस्, T2 रुचिकस Ś1 D1 3 4 7 12 समुवाच ह (for स्त्वब्रवीद्वच) —c) M1 damaged for ह ज्येष्ठं न D3 श्रेष्ठं (for ज्येष्ठं) Dt सुर°, D6 सुतश्रेष्ठ, M4 नृपश्रेष्ठ. —d) D2 विक्रीया च कथं न च (sic) M4 विक्रेष्यामि सुतं प्रियं —For 15 Ñ V B (B1 reads after l 5 of 1145*) D10 11 12 subst

1146* इत्युक्तोऽप्यम्बरीषेण ऋचीको रघुनन्दन ।
न विक्रेष्याम्यहं पुत्रं ज्येष्ठमित्यब्रवीद्वचः ।

[(l 1) B2 4 इत्युक्त (for °क्तो) V1 B4 अम्बरीषण (with hiatus) (for ऽप्यम्ब°) V1 ऋचीक —V2 om (hapl ?) from l 2 up to st 16 —(l 2) B4 विक्रीणामि, D12 विक्र°, D13 विक्रीष्यन् (sic)]

16 V3 om 16 (cf v l 15) —a) Ñ V1 2 4 B D 6–12 M1 ऋचीकवचनं, D2 T2 3 ऋ(T3 रु)चिकस्य वच, D5 (after corr see m) ऋचीकोक्तस्य च —b) Ñ V1 2 4 B D10 13 T1 M4 transp तपा and माता Ñ1 V4 B1 M1 तपस्विनी, Ñ2 V1 3 B1 3 (m also as in Ñ1) 4 D10 यशस्विनी D13 यशस्विनी (for महात्मनाम्) —c) D5 नरशार्दूल (with hiatus between c and d) Ñ V1 2 4 B2–4 D10 11 13 M1 उवाचर्चीक (V1 °चार्चीक M4 °चर्चीक) पुत्र गां —d) Ś1 Ñ V1 2.4 B D1 3 4 7 10–12 M4 म हात्मने (for अम्बरीषं) Ś1 D1 3.4.7 12 महाव्रत, Ñ V1 2 4 B Dt D5 6 10 11 12 G2 M1 4 इदं वच D4 T1 महातपा D6 महाबले, M2 महामना (for तपस्विनी) —After 16 Ś1 Ñ V B (B1 after 14) Dt D (except D5 6) T1 2 G2 M2 ins.

1147* अविक्रेय सुत ज्येष्ठ भगवानाह काश्यप ।

[V3 °क्र्य V4 °क्रय D5 T1 G1 °क्रिय (for अविक्रेय) D4 सुत V2 B1 कश्यप Dt D5 6 12 T1 2 G1 भार्गव (for काश्यप), Ś1 D1 3 5 7 12 पिता प्राह (D1 3 5 7 °मह) महामुने]

17 a) T3 दैवत (for दयित) —b) D5 सुवकं (for शुनकं) Dt D5 6 प्रभो (for नृप) —After 17 Dt D1 3 5 6 12 S (except M4) ins

प्रायेण हि नरश्रेष्ठ ज्येष्ठाः पितृषु वल्लभाः ।
मातॄणां च कनीयांसस्तस्माद्रक्षे कनीयसम् ॥ १८
उक्तवाक्ये मुनौ तस्मिन्मुनिपत्न्यां तथैव च ।
शुनःशेपः स्वयं राम मध्यमो वाक्यमब्रवीत् ॥ १९
पिता ज्येष्ठमविक्रेयं माता चाह कनीयसम् ।
विक्रीतं मध्यमं मन्ये राजपुत्र नयस्व माम् ॥ २०
गवां शतसहस्रेण शुनःशेपं नरेश्वरः ।
गृहीत्वा परमप्रीतो जगाम रघुनन्दन ॥ २१
अम्बरीषस्तु राजर्षी रथमारोप्य सत्वरः ।
शुनःशेपं महातेजा जगामाशु महायशाः ॥ २२

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे षष्टितमः सर्गः ॥ ६० ॥

G 1 63 24
B 1 61 24
L 1 57 24

1148* तस्मात्कनीयसं पुत्रं न दास्ये तव पार्थिव ।

—After 16 Ś1 N V B (B4 after 14) Dt D (except D10) T1 2 G1 M1 ins

18 a) D1 4.5 11 तु D2 3 [हृ] हृ M3 च (for हि) —b) D6 वत्सला D4 ज्येष्ठ पितृषु वल्लभ T2 G1 ज्येष्ठा हि (G1 मा)पितृवल्लभा —For 17c 18b Ś1 N V B D10.11 12 M1 subst D1 4.5 7 13 subst 1 1 for 17cd

1149* ममाप्ययं कनीयांसं सुतं विद्धि परं प्रियम् ।
पितृणां वल्लभा ज्येष्ठा प्रायेण हि सुता नृप ।

[(1 1) B4 मया (sic) (for मम) N1 V1 2 D1 13 [स]ं D4 5 7 [प]ं D8 [प]ं —Ś1 om (hapl) from the post half up to नौ in 18c Ś1 marg V2 सुतं विद्धि D11 सर्वविद्धि (for सुतं विद्धि) N2 V3 B1 D11 मुत (for पर) V1 मुत सिद्धि (sic) सुतप्रिय V2 नूनं हि विद्धि प्रिय V3 D1 4 11 12 सुतम् (D12 ***) विद्धि (D13 द्वि)सुप्रिय B1 (before corr) सुतं विद्धि सुत प्रिय (after corr marg) as in V3 and also as in D11 (for the post half) M1 ममाप्ययं ***** (अयं)सुत —(1 2) B4 तु (D11 तु पिता (for वल्लभा) V2 3 पितृणां वल्लभो ज्येष्ठ मातॄणां हि सुतो नृप]

—V1 om (hapl ?) 18d Ś1 om 18 —cd) D4 5 11 तु D1 हि (for च) V1 कनीयांसं D11 मातॄणां अवनीपालस्य (for c) Dt D4 5 T1 G1 Ct तस्य T1 M1 2 Ch तस्य G2 विद्य (sic) Ś1 D1 3 11 °न्नस्या हि मे सुता N V1 3 7 8 11 न्नस्यो हि सौ (D1 हि ता D11 सुतौ)नृप G1 2 °स्तौ निस्नव (for d) M4 मातॄणां कन्यका(सा)स्तस्मात् कन्यसो मम

19 a) Ś1 D1 4 11 तत्र (for तस्मिन्) D1 वाक्यज मुनिना —b) B4 reads मुनि in marg V3 V1 D1 2 4 11 वाक्यस्य V1 B1 M1 वचनात् V1 reads च in marg —c) D1 मुनं शस्त (before corr °प) T1 मुनःशेप Ś1 D1 2 4 7 11 13 मुनं शस्त(Ś1 D1 11 पा) मध्यमो N V B D1 11 मुनं स(V1 स क(V च) इदं तत्र —d) Ct तावति संयुक्ति । ।

20 cd) T1 [अ] पि (for मा ह) M1 स ता पैतृक कन्यसं N V B D1 4 7 11 12 ज्येष्ठं पितुर्विक्रेय (V1 °ज्य) च(D1 4 श्रीवामातुस्तथा च —c) Ś1 विक्रीतं D1 विद्धि D1 2 11 am (for मध्य) —d) Ś1 Dt D1 4 11 13 T G1 M1 2 राज(D1 °श)पुत्र N V B D10 11 °सूनु (for राजपुत्र) D1 4 7 तस्य मां M1 नय स्वयं —After 20 Dt D4 5 M1 (1 1 only) Ct ins

1150* अथ राजा महाबाहो वाक्यान्ते महामतिः ।
हिरण्यस्य सुवर्णस्य कोटिभी रत्नराशिभिः ।

[(1 1) M1 महामति (for महाराजा)]

21 a) D11 श (for शत) V1 °स्र (for -सहस्रेण) —b) V B Dt D1 4 5 7 8 11 शुनःशे(V1 °स)फं N V B D10 11 M1 ततो(V1 B1 D11 °ता) नृप D4 13 नरेश्वर T1 न *** —c) B1 परम —d) D1 रघुनंदन

22 a) M1 च M1 स (for तु) —b) G1 2 M1 सत्वरं —D11 om (hapl see 1 61 1)22cd —c) D1 महाराज —d) Ś1 D1 3 5 7 9 च यथागतं T1 M1 मुनं G1 M1 2 °हातपा (for [मा]शु महायशा) —For 22 N V B D 4 11 12 subst

1151* रथमारोप्य तं राम शुनःशेपं त्वरान्वितः ।
आजगाम ततो यज्ञं समापयितुमात्मनः ।

[(1 1) V B D 4 11 शुनःशे(V1 °स)फं V1 महामुनि (for त्वरान्वित) —(1 2) V1 समापयितुम्]

—After 22 Ś1 D1 4 5 7 9 ins.

1152* स्वं यज्ञसदनं प्राप्तं पुरुकेषु समागमत् ।

D1 4 7 11 Ś1 D1 4 D4 मा, Ś1 D1 4 पुरुके D1 पुरुके (submetric)]

Colophon Ś1 D1 4 7 11 om (Sarga cont) —Kanda name V1 D4 11 om V1 V3 B D1 बालक —After Kanda name B1 ins बालकाण्डे —Sarga name V1 V3 B1 4 शुनःशेपविक्रय V1 V3 B1 D11 राजान्तश्शापेन शुनःशेपविक्रय D1 शुनःशेपक्रय —Sarga no (figure words or both) Ś1 V1 3 B1 4 D1 om V1 2 3 D1 4 5 V1 D1 7 9 V1 Dt D1 4 5 11 S (except M1) or M1 S1 D1 अष्टा—षष्ट—पंच—सप्त—नव 61 —After colophon T1 concludes with श्रीरामचन्द्राय नम G1 2 4 M1 श्रीरामाय नम G1 श्रीमद्रामानुजाय नम M1 श्री — नम

६१

शुनःशेपं नरश्रेष्ठ गृहीत्वा तु महायशाः ।
व्यश्राम्यत्पुष्करे राजा मध्याह्ने रघुनन्दन ॥ १

तस्य विश्रममाणस्य शुनःशेपो महायशाः ।
पुष्करं श्रेष्ठमागम्य विश्वामित्रं ददर्श ह ॥ २

विषण्णवदनो दीनस्तृष्णया च श्रमेण च ।
पपाताङ्के मुने राम वाक्यं चेदमुवाच ह ॥ ३

न मेऽस्ति माता न पिता ज्ञातयो बान्धवाः कुतः ।
त्रातुमर्हसि मां सौम्य धर्मेण मुनिपुंगव ॥ ४

त्राता त्वं हि मुनिश्रेष्ठ सर्वेषां त्वं हि भावनः ।
राजा च कृतकार्यः स्यादहं दीर्घायुरव्ययः ॥ ५

स्वर्गलोकमुपाश्नीयां तपस्तप्त्वा ह्यनुत्तमम् ।
स मे नाथो ह्यनाथस्य भव भव्येन चेतसा ।
पितेव पुत्रं धर्मात्मंस्त्रातुमर्हसि किल्बिषात् ॥ ६

61

Ś1 D1 3 5 7 12 continue the previous Sarga

1 a) V B D1-3 7 9 11 (here and below) शुन शे (V2 °से)पं, Ñ V3 4 B D10 11 13 M4 त(V4 B4 स)मादाय, V1 तदादाय, V2 तमानीय, D1-3 5-7 9 11 T2 3 G2 3 M4 नरश्रेष्ठो(D4 5 °ष्ठ) —b) Ś1 D1-3 6(*sup lin*) 7 12 [अ]थ, D4 T3 M3 सु (for तु) Ś1 D1-5 7 12 G1-3 M1 2 °बल, D5 °बल, D6 °यशा (for महायशा) Ñ V B D10 11 13 M4 स राजा प्रातवाहन —c) Ś1 D1-5 6 7 12 विश्रम्य, Ñ V B (B2 *sup lin* also) D1 D4 8 10 11 13 M4 व्य(V3 D13 वि)श्रमत्, D9 G3 M2 3 विश्राम्य, T3 G1 व्यश्रामत्, M1 (before corr as in text) व्यश्राम्य, Cv tp as in text, Ck वि° (for व्यश्राम्यत्) Ś1 D1-5 6 7 12 राम, V1 V B2 4 D4 11 13 T3 M4 तीर्थे, Ñ2 B1 3 D8 तारे (for राजा) —d) Ś1 Ñ V B1 3 (L3 gloss दिनस्य) D1 3 5 7 10-12 M4 मध्यमे (for मध्याह्ने) V2 कुरुनन्दन (corrupt)

2 a) Ś1 V1 B2 D1 3 5 7 12 विश्रमतस्तत्र, Ñ V3 4 B2 3 D10 11 13 विश्राम्यतस्तत्र, B4 विश्रमतो राज्ञ, Ck t as in text (for विश्रममाणस्य) V2 तत्र विश्राम्यतस्तस्य B1 (m also) M4 तस्मिन्विश्रममाणस्य, Cm g as in text —b) Ś1 D1 3 4 7 9 11 12 °यशा, Ñ1 V2 °मुनि, V3 B2 (*sup lin* also as in B1) 4 D10 °द्युति V1 °मुनि, V3 4 B1 3 D13 °मति, M1 महीपतौ (for महायशा) —cd) D1 D4 पुष्करे Ś1 Ñ V2 B1 D1 D2 3 5 8 10 12 13 ज्येष्ठम् (sic) V1 2 G1 2 श्रेयसं, B2 (m also)-4 तापम् (for श्रेष्ठम्) Ñ2 V2 B1 4 D10 °सा, D13 T1 G4 आसाद्य, Cg k as in text (for मागम्य) V3 पुष्करे तु तत पश्चाद् (for °) G3 ह्य (for ह) B2 (m also) M4 आसीन पुष्कर श्रे(B3 ज्ये)ष्ठ विश्वामित्रमुपागमत् —After 2 D1 D4 8 10 14 S (except M4) ins.

1153* तप्यन्तस्तु विसि सार्धं मातुल परमातुर ।
[M3 तपतम् G3 M3 मरणातुर]

3 a) Ñ V B D10 11 13 M4 स दीर्णे(V2 सदात)वदनो, D4 G1 3 Cm विषण° (D4 before corr त्रिषणो°), D6 विपन्न वदे नौ (corrupt) (for विषण्णवदनो) Ś1 D1 3 5 7 12 विघूर्णमानहृदयो —b) Ś1 D1 3 5 7 12 कलुषस्तथा च, Ñ V B D10 11 13 विक्रदे(V1 D11 °से)ण, M4 वैक्लव्येन, Ct as in text (for तृष्णया च) —c) T3 M3 [अ]ग्रे, Cm k t as in text (for [अ]ङ्के) Ś1 D1 3 12 मुनेस्तत्र, D4 मुनिश्रेष्ठ, D14 T1 G4 मुनेराशु (for मुने राम) Ñ V B D10 11 13 M4 तत्रागत्य शिरसा पादौ, D4 7 पपात पादयोस्तस्य —d) D4 M3 [ए]तद्वाक्य G4 [ए]वम् (for [इ]दम्) G3 4 ह्य (for ह) Ś1 D1 3 5 7 12 वचनं चेदमब्रवीत्, Ñ V B D10 11 13 मुनेर(V4 B2 [m also] °रि) वाक्यमुवाच ह (D13 च), M4 मुनिं वाक्यं जगाद च

4 a) G3 मह्यस्ति (sic) (for न मेऽस्ति) Ñ2 marg, B4 om (for पिता) —b) G1 2 M3 बान्धवा न च (M3 न च बान्धवा [by transp]), Ck t as in text (for बान्धवा कुत) Ś1 D1 3 5 7 12 न ज्ञातिर्न च बान्धवा (D1 °च) M1 सुहृदो न च बान्धवा, Ñ2 V B D10 11 13 न सुहृन्न च बान्धवा (V2 D11 13 °च), M4 न चैव सुहृन्मुने —c) Ñ V2-4 B D10 13 M4 मां रक्ष, V1 रक्षस्व, D4 12 मा सौम्य (for मा सौम्य) —d) Ś1 D1 12 तस्मे त्वं (for धर्मेण) Ñ V B D10 11 13 M4 मधुभि (D11 तस्मात्त्व) शरणागत

5 Ñ V B1 3 D10 11 13 M4 om B2 reads in marg 5ab —a) D1 D4 5 8 9 T3 G2 3 M2 3 नरश्रेष्ठ —b) G2 3 पावन, Cm g k t भावन (as in text) Ś1 B3 4 D1 3 5 7 12 पितेव मम (D7 मुनि)सुव्रत, M4 सर्वेषां च भवान्प्रभु —c) Ś1 D1 5 7 9 -कृत्य स्याव्, V1 -कार्यस्य, D4 कृत्यस्य, D6 7 -स्याद्, D14 -कृत्वा स्याद् (sic) (for -कार्य स्याद्) —d) Ś1 D1 3 5 7 9 12 अ(D7 दे)य यज्ञफलान्वित, Ñ V B D10 11 13 M4 जीवेय चाप्यह य(Ñ1 V3 4 d)था

6 a) D7 स्वर्गं Ś1 D1 3 5 7 9 12 उपाश्नीयाम् —b) Ś1 D1 3 5 7 9 12 तव सौम्य नि(Ś1 °म्याभि)दर्शनात्, D4 न च सौम्य निदर्शने —For 6ab B3 subst

1154* तथा कुरु महाबाहो शरणोऽहं तवैव हि ।

B3 cont Ñ V B1 2 4 D10 11 13 M4 subst. for 6ab

तस्य तद्वचनं श्रुत्वा विश्वामित्रो महातपाः ।
सान्त्वयित्वा बहुविधं पुत्रानिदमुवाच ह ॥ ७
यत्कृते पितरः पुत्राञ्जनयन्ति शुभार्थिनः ।
परलोकहितार्थाय तस्य कालोऽयमागतः ॥ ८
अयं मुनिसुतो बालो मत्तः शरणमिच्छति ।
अस्य जीवितमात्रेण प्रियं कुरुत पुत्रकाः ॥ ९
सर्वे सुकृतकर्माणः सर्वे धर्मपरायणाः ।
पशुभूता नरेन्द्रस्य तृप्तिमग्नेः प्रयच्छत ॥ १०
नाथवांश्च शुनःशेपो यज्ञश्चाविघ्नितो भवेत् ।
देवतास्तर्पिताश्च स्युर्मम चापि कृतं वचः ॥ ११
मुनेस्तु वचनं श्रुत्वा मधुष्यन्दादयः सुताः ।
साभिमानं नरश्रेष्ठ सलीलमिदमब्रुवन् ॥ १२
कथमात्मसुतान्हित्वा त्रायसेऽन्यसुतं विभो ।
अकार्यमिव पश्यामः श्वमांसमिव भोजने ॥ १३

G 1 64 14
B 1 62 14
L 1 58 14

1155* भवतो याचमानस्य तथा त्वं कर्तुमर्हसि ।

[M4 स्वपतो (for भवतो) D11 आस्वाद (for आश्रित्य)]
—c) Ś1 D1 3.6.7.8.9.10.11.12 T1 G4 मम D4 G2 स मे T2 तस्मै (for स मे) D5 [अ]सि (for हि) D2 [अ]य मे मम (sic) (for ह्यनाथस्य) N V B D10.11.12 M4 नाथो मे स्वय (V1 B1 om म [submetric])न यस्य —d) B3.4 भवि तव्यत D11 भव हि येन V2 D4 तेजसा (for चक्षसा) Ś1 D1 3.6.7.8.12 भव व्यसनचेतस (D12 °कर्शका) —e) N V B D10.12 कृपण D1.12 धर्मात्मा G2 M1 धर्मेण M4 कृपया (for धर्मात्मन्) —f) N V B D10.11.12 M4 मा मुने (for विक्षिपाव)

7 V3 om 7 —a) N V1.3.4 B D10.11.12 M4 (ए)तद् (for तद्) —b) N V1.3.4 B D10.11.12 M4 तपोधन (for महातपा) —c) V1.4 B D2.4 शान्तयित्वा N V1.3.4 B D10.11.12 M4 शुन शेपं —d) M1 एवम् (for इदम्) D14 reads ह in marg N V1.3.4 B D10.11.12 M4 स्वान्पुत्रानिद मब्रवीत्

8 a) D1 2.3 T2 सुता(T2 °ता)र्थिन N V B D10.11.12 M4 इच्छन्ति गुणवत्तरम् (V2 सत्तमा B2 वत्सलान्) —c) Ś1 परलोक D2 *वक (for लोक) N V B D10.11.12 M4 दुर्गेभ्यस्(V2 °त्र V1.4 B1.3 °ष्)तारणार्थाय D1 परलोक हितार्थाय D11 परोपकरणार्थाय

9 a) V4 स्वयं (for मयं) —b) D2 सुत (for मत्त) —c) V2 B1 T2.3 तस्य (for अस्य) Ś1 N V B D1 3.6.7 10-12 M4 जीवितदानेन —d) N V B D11.12 M4 प्रियं मे (B4 om [submetric]) कर्तुमर्हथ D11 मोक्षयध्वं मुने सुतं

10 a) Ś1 N1 V1.3 B2.3 D1 3.6.7 10-12 °कल्याणा (for °कर्माण) V2 B3.4 M3 सर्वे स्व(B4 सु M4 च)कृत (V2 सुहृद कल्याणा —b) N V B D10.12 M4 सर्वे सु(B4 सु D12 च)धर्मनिरत —After 10ab N V B D10.11.12 M4 ins

1156* स यूपं समभ्यायेन मोक्षयध्वं मुन सुतम् ।

[V3 स यूपं समाश्रित्य V4 °त्य; D12 °न्ति D12 reads युगं in marg see in The post half=9a in D4]

—c) Ś1 D1 3.6.7.11.12 पशुत्व शान्तिहेत्व —d) Ś1 D1 D3.11.12 M3 प्रयच्छथ G2 & T °त(as in text) —After 10 D11 ins l 2 and 3 of 1157*

11 a) D4 स (for च) Ś1 D1 3.6.7.12 नाथता च शुन शेपे —b) D2 (before corr as in text) 11 T1 G1.2 M3 [अ]विघ्नितो Ś1 D1 3.6. 11.12 यज्ञे च(D11.12 च)विघ्नता भवत् —c) D1 तर्पिता स्युर् (submetric) D2 M4 तर्पितास्त(M4 °स्ता)स्युर् D11 नाथतास्तुष्ट (by transp) —d) M2 ममापि च (by transp) Ś1 D1 3.7.11.12 M4 मम स्याच्च (D1 3.7 च स्याद् [by transp] M4 चैव) वच कृतं D2 ममास्यास्य वच कृतं (sic) D5 ममापि कुरुत प्रियं —For 10c 11 N V B D10 M4 (for 10c–11b) subst while D11 ins l 2 3 after 10

1157* अध्वराते समिद्ध्य यावा तृप्तिं प्रयच्छत ।
सोऽयमप्यमिम चैव पशुयाम्मम शासनात् ।
शरणे मामनुप्राप्तमृषीरुस्य मुने सुतम् ।
स्व दयितं यथा तस्य राजर्षे क्रियतां तथा ।

[(l 1) D10 अध्वरान (sic) V2.4 समुद्र च M4 अध्वरेष्व समिद्धस्य (for the prior half) Ś1 V2.3 B1 प्रय छध D11 नियच्छत —(l 2) V3.4 सोऽप्यजस्तत् M4 नारि —(l 4) V1.4 B2.3 D11 अभितो B1 D9 तथा (for यथा) M4 यथाविध भवेत्स्य (for the prior half)]

12 a) Ś1 D1 D1 3.6-8 M3 तत (for तु) T2 ऋषेस्तु N V B D10.11.12 M4 इति विश्वामित्र(D10 स्विसि [sic] D11 °मुस M4 विस)शासन —b) N1 V1.2 B1.3 D3.4 मधुच्छं (V1 °अ)दाद्य N1 B1 D1 D2.4.11 T3 मधु(D1 2 च्छंदा°) V4 मधुच्छंदना (hypermetric) Ś1 D5 तत N V1.4 B1.3 D10.11 M3 तथा V1 B1.3 D1 पश्चा D3 गुता (sic) (for सुता) —c) D11 श्रुत्वा D2 वाक्यम् (sic) M3 सात्र (for साभिमान Ś1 D 3.6.7 3 मुनिश्रेष्ठ N V B D10.12 M4 इदं वाक्यम् (for नरश्रेष्ठ) —d) D1 M3 अब्रवीत् (for अब्रुवन्) N V B D10.12 M4 कथं विश्वमित्रं D11 मधुर्वित्रमंत्रिए

13 a) V2 अथ वाक्य V3 कथं वा त्वं D12 (also as in text) कथयाम (for कथमात्म) Ś1 N2 D11.12 मुनि सबला V1 V3.4 सुतं त्यक्त्वा D2 (m also as in text)]

G 1 64 15
B 1 64 15
L 1 58 13

तेषां तद्वचनं श्रुत्वा पुत्राणां मुनिपुंगवः ।
क्रोधसंरक्तनयनो व्याहर्तुमुपचक्रमे ॥ १४

निःसाध्वसमिदं प्रोक्तं धर्मादपि विगर्हितम् ।
अतिक्रम्य तु मद्वाक्यं दारुणं रोमहर्षणम् ॥ १५

श्वमांसभोजिनः सर्वे वासिष्ठा इव जातिषु ।
पूर्णं वर्षसहस्रं तु पृथिव्यामनुवत्स्यथ ॥ १६

कृत्वा शापसमायुक्तान्पुत्रान्मुनिवरस्तदा ।
शुनःशेपमुवाचार्तं कृत्वा रक्षां निरामयाम् ॥ १७

पवित्रपाशैरासक्तो रक्तमाल्यानुलेपनः ।
वैष्णवं यूपमासाद्य वाग्भिरग्निमुदाहर ॥ १८

इमे तु गाथे द्वे दिव्ये गायेथा मुनिपुत्रक ।
अम्बरीषस्य यज्ञेऽस्मिंस्ततः सिद्धिमवाप्स्यसि ॥ १९

शुनःशेपो गृहीत्वा ते द्वे गाथे सुसमाहितः ।
त्वरया राजसिंहं तमम्बरीषमुवाच ह ॥ २०

राजसिंह महासत्त्व शीघ्रं गच्छावहे सदः ।
निवर्तयस्व राजेन्द्र दीक्षां च समुपाहर ॥ २१

D1 2.3 10 12 -सुतान्वक्ष्या —D3 om (hapl ?) 13ᵇ–14ᵃ —ᵇ) Ś1 D1 8 12 प्रभो Ñ V B D10 11 13 M4 ग्राता यमुपलासि(V2 B2 4 °कासि, M4 °क मुक) —ᶜ) Ś1 D1 2.3 12 यूतत् (for इव) G4 भकार्यकार्यं पश्याम —ᵈ) Ś1 D4 श्व(D6 स्व)मासस्यच°, D1 3 स्वमासमिव(D1 °मुप)°, D9 श्वमासस्येव भोजिनो, D12 श्वमासस्यैव भोजने, Cm g as in text —For 13ᶜᵈ N V B D10 11 13 subst

1158* अवाक्यकार्यमेतत्त सामासस्येव भक्षणम् ।

[B1 3 (m also) पत्र कार्यं D10 °त (for कार्यमेतद्) V3 B1 [प]त (for [र]त) B1 4 भोजन]

14 D3 om 14ᵃ (cf v l 13) —ᵃ) T2 M2 ग् (for तद्) Ñ V B D10 13 M4 इति तपो वच श्रुत्वा —ᵇ) Ś1 D1-2.3 7 11 12 सुतानां N V B D10 13 मुनिर्प्रियं, M4 क्षोरमद्विष —ᶜ) D2 7 -नयनान् —ᵈ) Ñ V1 3 4 B D10 11 13 पुत्रान्हा नज्ञपत्तदा(D13 °रकुधा) V3 पुत्रास्तान्शापनुस्वदा (sic)

15 D11 repeats 15ᵃᵇ after l 2 of 1161* —ᵃ) D2.6 न साध्यसम् Ś1 Ñ V B D1 3 4 1 8–12 M4 वाक्य (for प्रोक्तं) M2 ति साध्यसहित भो (after corr inf lin sec m as in text) न —ᵇ) Ś1 D1 3 2.7 9 12 धर्मतोभिद्दि(D1 6 °हं) तं म(D8 9 स्व)पा Ñ V B D10 11 13 धमाद्दभि(V4 °प) हित वदि M4 भवद्दिरभिमर्षित Ct as in text —For 15ᶜ 21 N V B D10 11(up to 21ᵈ) 13 M4 (16ᶜ–21) subst 1161* —ᶜ) Dt D4 T1 G3 तद् Ck t as in text (for मद्) Ś1 D1 3 4 7 9 12 श्व(Ś1 D1 6 7 स्व)मासमित (D2 व) यथोक्त M4 श्वमांसमिव तद्वाक्यं —ᵈ) D1-3 2.7 9 12 रोमह(D12 °हम [metathesis])पर्ण

16 Cf v l 15 and 21 D3 om 16 —ᵃ) Ś1 D1 4 स्व (for श्व) T2 G4 M1-4 भोजना Ś1 D1 2 5 7 8 12 तस्माद् (for सर्वे) —ᵇ) M3 (after corr sec m as in text) वसिष्ठा —ᶜ) D1 पूर्णं G2 M3 (after corr inf lin sec m as in text) पूर्णं Ś1 D1 2 5 7 12 वै (for तु) —ᵈ) Ś1 D1 2 5 7 12 पृथिवीम् Dt अनुवतत M3 (after corr inf lin sec m as in text) अनुरससि

17 Cf v l 15 and 21 —ᵃ) D4 दृत्वा (for कृत्वा) G3 पाश (metathesis) (for शाप) Ś1 D1 12 दृत्वा शापं च सोसुन —ᵇ) G4 वृत्वा (for पुत्रान्) T2 तथा (for तदा) Ś1 D1 2.12 दारुणो रोमहर्षणे (=15ᵈ), D1-3 7 दारुणा होमहर्षणान् —ᶜ) G1 3 [इ]हं M3 [भ]ध (for [भा]र्तं) Ś1 D1 2.4 7 12 मयामयोप्युन शापं —ᵈ) T2 moth-eaten (for रक्षां) D1 (before corr as in text) T2 Cm g k निरामय, Ct as in text D1 (gloss) भयावैरस्याद्या प्रोक्ता रक्षा निरामया

18 Cf v l 15 and 21 —ᵃ) D3 विचित्रपाशैर् Ś1 D1 2.4 7 9 11 स्थविष्टो (D1 2 °ष्ट), Dt D1 2 12 भावद्वो, Cg t as in text (for भासक्तो) —ᵇ) D1 2 [भ]नुलेपन —ᶜ) Ś1 D1 12 रूपम् (for यूपम्) M3 भास्थाय —ᵈ) D4 5 उदाहरत् (D4 °रन्) Ś1 D1 2 6 7 12 ध्याय(D1 2 °ये)न्मां मनसा मुहु (D1 [gloss] ध्याये मामिनर्थं) —After 19 D6 9 G2 M1 ins.

1159* इन्द्राविष्णू सुरश्रेष्ठौ तौ हि स्व मुनिपुत्रक ।

19 Cf v l 15 and 21 D6 om (hapl) 19ᶜᵈ —ᵃ) Ś1 om Dt D2.3.4 7 9 12 G2 M1 च D1 तु (for तु) Ś1 (after corr inf lin also as in text) D1 2.5 7 12 पोष्य D4 विश (for दिव्ये) M3 इव्ये गाथे द्वे (by transp) —ᵇ) Ś1 D1 3 5 7 12 गा(D12 *)येस्व M4 मुनिपुगव —ᶜ) T2 अंबरीषस्तु (sic) Ś1 D1 2.5 7 12 यज्ञार्थं (for यज्ञेऽस्मिंस्) —ᵈ) Ś1 D4 अवाप्स्यसे(D5 °से)

20 Cf v l 15 and 21 —ᵃᵇ) T1 G1 3 M3 गृहीत्वाथ M3 तु (for ते) Ś1 D1 3 5 7 12 शुन शेपश्च(D1 °*) तं कृ त्वा पाश्वे(Ś1 इ) गाथ(D 8 7) समाहित —D7 om 20ᶜ 21 —ᵈ) T2 G2 हा

21 D3 om 21 (cf v l 20) —ᵃ) G3 M1 अंबरीष (for राजसिंह) Ś1 D1 3 5 12 नरश्रेष्ठ Dt D8 महाबुद्धे (for °सत्त्व) —ᵇ) D4 9 T2 G4 M3 गच्छामहे Dt D6 8 वय D6 तदा (for सदः) Ś1 D1 3 5 12 गच्छ शीघ्रम(D1 6 °सि)त प१(D5 ° * [illeg]) —ᵈ) D6 Ct समुपाहर D11 T1 G4 समुपाविश —For 21ᶜᵈ Ś1 D1 3 5 11 12 subst

तद्वाक्यमृषिपुत्रस्य श्रुत्वा हर्षसमुत्सुकः ।
जगाम नृपतिः शीघ्रं यज्ञवाटमतन्द्रितः ॥ २२
सदस्यानुमते राजा पवित्रकृतलक्षणम् ।
पशुं रक्ताम्बरं कृत्वा यूपे तं समबन्धयत् ॥ २३
स बद्धो वाग्भिरग्र्याभिरभितुष्टाव वै सुरौ ।
इन्द्रमिन्द्रानुजं चैव यथावन्मुनिपुत्रकः ॥ २४

G 1 64 25
B 1 62 25
L 1 58 25

1160* विश्वतेव मया सौम्य वर्जितेन महाक्रतुम् ।

[Note hiatus between two halves]

—For 15ᶜ-21, Ñ V B D8 11 (up to 21ᵇ) 13 subst., while M4 subst 1 3-13 for 16ᶜ-21

1161* यस्मात्त्वमात्मसुहृदि युष्माभिरवमन्य माम् ।
स्वमांसवृत्तयस्तस्माद्वासिष्ठा इव जातित ।
गत्वा सहस्र वर्षाणो कुत्सिता विचरिष्यथ ।
इति दारापिता दग्ध्वा पुत्रांस्तान्कुशिकात्मज ।
शुन शेपमुवाचेद वचनं परिसान्त्वयन् । [5]
यदा पशुत्वे पुत्र त्वं प्रोक्षित स्यास्तदा जपे ।
इम मन्त्र मया प्रोक्तमिन्द्राभिष्टवसंयुतम् ।
अथ तुष्टमेनं मन्त्र त्वा मोक्षयिष्यति वासव ।
पशुत्वाद्दस्य चाविघ्न भविष्यति महीपते ।
शुन शेपोऽथ त मन्त्रमधीत्य त्वरितस्ततः । [10]
उपेत्य हृष्टो राजानमम्बरीषमभाषत ।
एहि राजन्वित शीघ्र नय मा यज्ञमासन ।
पशु मा मखत प्रोक्ष्य दीक्षामेता समापय ।

[(l 1) V1 युष्मस्त्व (sic) D13 उरिस्य V4 अभिमन्य मा, B1 अवमत्यना —(l 2) V3 -वृत्तय (for -वृत्तय) D11 तस्मात्त्रिपादाश्च (submetric) (for the prior half) D11 वरिष्ठ (for वासिष्ठा) V3 जातानि (for जातित) —After l 2, D11 repeats 15ᵃᵇ and l 1 —(l 3) Ñ1 V1 2 B1 D11 M4 व(Ñ1 पा)तता (hypermetric) (for गत्वा) Ñ V1 2 M4 सहस्र V4 पतितास्त्वसहस्राणि, B2 (m also) पतिता शत(B3 बहु)वर्षाणि, D13 गत्वा वर्षसहस्राणि वै (for the prior half) —M4 om l 4 —(l 4) V2 3 D10 11 दग्ध्वा V1 4 पुत्रकान्, V3 स्वपुत्रान् —(l 5) D11 M4 इदं (D11 तदा) वाक्यम् (for उवाचेद) D11 M4 उवाच (for वचनं) D11 शुश्रुवान् (for परिसान्त्वयन्) —(l 6) D13 यदा (for यदा) D13 यदा नाम पशुत्वे त्वं (for the prior half) V4 B1 4 स्याद् (sic) (for स्यास्) B4 जप (for जपे) —(l 7) V1 तदा B4 यदा (for मया) V3 इन्द्राभीष्टवर युतम्, V4 इन्द्राभीष्टवत्,त (sic) B3 (m also) इन्द्रादिस्तवसंयुत, M4 इन्द्रादिस्तवसंयुतम् (for the post half) —(l 8) V2 V3 3 4 पत्, B3 (m also) पत D11 स्तवेन (by transp) B4 त्वा M4 अथातस्त्व स्वां ,तम (for the prior half) —B1 reads from l 10 up to I 62 2 5 c m —(l 10) V1 om V4 B4 [s,]हि, M4 तु (for ऽथ) B4 अधीत्य B3 D13 स्वरित M4 damaged त्वरि —(l 11) V2 B1 उपेत्य —(l 12) V3 नय (for नय) M4 मा (for मां) V4 दशास्तव (corrupt) —D11 om l 13 —(l 13) Ñ1 B3 D10 त्व(Ñ2 त) पशु (for पशु मा) D13 स मां मन्त्रपूत प्रोक्ष्य (for the prior half), V4 D13 एतां]

22 ᵃ) D5 मुनिपुत्रस्य —ᵇ) Ñ V2-4 B D1 D8 10, 11 13 T2 M3 4 हर्षसमन्वित (M4 °त्त) V2 °समविश (sic), G3 M1 हर्षण सोत्सुक (for हर्षसमुत्सुक) —ᶜ) Ñ V B D10 श्रीमान्, D11 धीमान् (for शीघ्रं) —ᵈ) Ñ V2 4 B2-4 D10 11 13 स्वमेव(Ñ2 D10 स्वदेव, B1 स्व देव, D13 स देव) यजनं (D11 जयन [metathesis]) तदा (V2 प्रति), V1 B1 स्वयमेव जन(V1 जयद्) तदा, V3 स्वयमायजनं तत

23 ᵃ) Ñ V2-4 B D10 13 सदस्यानुम(V1 °म)त, D8 12 M1 सदस्यानुमतो D13 T2 G M2 3 स तदस्यानुमते (G3 °तो), T2 स सदस्यानुमते, Cg as in text Ñ V2-4 B D10 11 13 M4 सोथ (for राजा) V1 सदस्याद-नत सोथ (sic) —ᵇ) Ś1 B1 D4 5 7 13 T2 G1-3 M3 पवित्री, Ñ V B3 4 D5 10 11 13 पवित्र, Cm g as in text (for पवित्र), Ś1 D5 -लक्षण —After 23ᵃᵇ, D2 7 ins

1162* पशु नियोजयामास जटिनिमिरभिपूजितम् ।
ततोऽसौ प्रवर सम्यक्तुष्टाव बलसूदनम् ।
योऽसौ देवाधिप श्रीमान्सहस्राक्ष शचीपति ।
यज्ञभागहर पूर्वं स करोतु शुभ मम ।
विधाता कामदेवश्च धनद सर्वदेवता । [5]
विश्वामित्र कृपेनाद्याश्च सपूरयन्तु ते ।
इति गाथा पठन्विप्रस्तुष्टाव च त वासवम् ।

[(l 1) D2 विवर्धयामास D7 परि (for अभि)]

—ᶜ) Ś1 D1 3 12 एक, D3 5 7 एव (for पशु) D6 रक्ताम्बर कृत्वा, G2 M1 रक्ताम्बरधर D11 शुन शेप यदा राजा —ᵈ) Ś1 D1-3, 5 7 11 13 यूपमूले न्य(D1 7 नि)योजयत्, G1 2 यूपेन समयोजयत्

24 ᵃ) Ś1 D1 6 13 उग्राभिर्, D3 5 7 उग्राभिर् (for अग्र्याभिर्) —ᵇ) D4 अभि, G1 अनु (for अभि) D1-3 7 चार्तिथि, D9 तौ सुरौ, D11 T2 वै सुरान् (for वै सुरौ) Ś1 D5 13 अभितुष्टु(D5 °तुष्ट, D13 अभीपीत (sic)) महौजस, D1 (also) रुद्रं स्तुत्वा तथा हरिं —ᶜ) Ś1 D1-3 5 7 11 12 इंद्रा नुगानि, G1 इंद्रानुजैर, Cg as in text (for °नुजं) —ᵈ) Ś1 D1 3 5 7 13 T2 मुनिपुत्र —For 23ᶜ-24 Ñ V B D10 13 M4 subst D11 subst l 2 3 for 24

1163* शुन शेप पशु यूपे निबद्धाननुमन्त्रितम् ।
स मद्र ऋग्भिस्तुष्टाव वृषेन्द्रं हरिवाहनम् ।
भागाधनमनुग्राम स्वर्गणो बर्हिणाङ्वयम् ।

[(l 1) Ñ1 B3 (m, also as above) D11 नर मुनिविधि (for the post half) —(l 2) V2 °कर्मा,

G 1 64 16
B. 1 61 16
L. 1 58 16

तत: प्रीत: सहस्राक्षो रहस्यस्तुतितर्पित: ।
दीर्घमायुस्तदा प्रादाच्छुन:शेपाय राघव ॥ २५
स च राजा नरश्रेष्ठ यज्ञस्य च समाप्तवान् ।
फलं बहुगुणं राम सहस्राक्षप्रसादजम् ॥ २६
विश्वामित्रोऽपि धर्मात्मा भूयस्तेपे महातपा: ।
पुष्करेषु नरश्रेष्ठ दशवर्षशतानि च ॥ २७

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे एकषष्टितम: सर्ग: ॥ ६१ ॥

६२

पूर्णे वर्षसहस्रे तु व्रतस्नातं महामुनिम् ।
अभ्यागच्छन्सुरा: सर्वे तप:फलचिकीर्षव: ॥ १
अब्रवीत्सुमहातेजा ब्रह्मा सुरुचिरं वच: ।
ऋषिस्त्वमसि भद्रं ते स्वार्जितै: कर्मभि: शुभै: ॥ २

V1 B4 बद्ध(V3 तप) कलिरभिम् (hypermetric) D11 बद्धकभि (sic) D12 पूर्ववम् M4 सनिबद्धम् (for बद्ध कभिम्) M4 तस्य (for सोऽद्र) V4 हवि देव हविषाहन (hypermetric) (for the post half) —(l 3) N2 V4 अनुमति D11 [उ]भिर् (sic) (for [उ]षेत्)]

25 ᵃ) N V B D10 13 M4 तस्मै (for तत) Ñ2 reads सहस्राक्ष in marg —ᵇ) Ct रहस्यस्तुति (as in text) Dt D6 9 °तोषित, M1 (after corr sec m as in text) स तु त षित (for स्तुतितर्पित) Ś1 D1 3.5.7 11 तस्य स्तु(D4 श्रु)तिभिरीडित (Ś1 °ते) Ñ V B D10 11 13 M4 तदा(M4 °दा) मादाद्भीप्सितं G3 as in text —ᶜ) Ś1 D1 5 7 13 T3 G3 M1 3 तत (for तदा) Ñ V B D10 13 M4 आयु(V4 स्व [sic])रिष्ट यशश्चार्य(V3 °*) D11 आरोग्यं दीर्घमायु —ᵈ) D12 शुन शेपा॰ Dt D6 a G1 3 M1 3 वासव, T3 पार्थिव (for राघव)

26 ᵃ) D5 तु (for च) T3 M3 राजा च (by transp) —ᵇ) G1 तु (for च) Cm c t समाप्तवान् (as in text) Ś1 D1 3 5 7 9 11 तस्य यज्ञस्य लब्धवान् —ᶜ) D1 T3 बहुविध —ᵈ) G4 प्रसादकं —For 26 N V B D10 11 13 M4 subst

1164* स च राजा कृतुफल तद्राजाय यथेप्सितम् ।
प्रादाद्यदा धिय चास्या सहस्राक्षप्रसादत ।

[(l 1) V3 ° V4 M4 तु° B3 D10 13 राजा तु (for च राजा) N3 V3 2 B1 3 4 M4 ता॰पाद(V3 °प्य) D13 तत प्राप —(l 2) B3 धिय (for श्रिय) V3 चाल्या V2.3 च स्य B1 चास्या (for चास्या) M4 सहस्राक्षाय शतनाद् (for the post half)]

27 ᵃ) B4 om पि (submetric) G1 3 महातपा (for ऽपि धर्मात्मा) —ᵇ) D4 T3 G3 M1 तपस् Ct as in text (for भूयस्) D9 G1 2 4 महत्तप T3 महायशा Ś1 D1 3 5 7 11 13 तताताप्सुमहत्तप N V B D10 11 M4 च(B4 5)चा(V3 का)रोध महत्तप (D12 तपस्तदा) —ᶜ) N V1 2 B D10 11 13 M4 पुष्करण्यन्त यथाणा V3 पुष्करारणसहस्राणा V4 पुष्करे सुरवराणा —ᵈ) T3 M4 स (for च) N V B D10 11 13 M1 तहस्र (V3 °त्र) नियतव्रत —For 27ᶜᵈ Ś1 D1 3.5.7 11 subst

1165* उभे परमनाथ॰ यं आरण्ये कृतमानस ।
सहस्र शरदामेकं पुष्करेषु तपोनय ।

[(l 1) D3 5.7 अरण्ये(D5 °ण्ये) D1 धृतमानस —(l 2) D1 1 सहस्र D1 एक (for एक) D1 तपानय D12 om]

Colophon Ś1 D1-3.5 7 11 om (continue the Sarga) —*Kanda name* Ñ1 V1 D11 om N2 V1 4 B D10 बालि॰ —After Kanda name B4 ins बालचरिते —*Sarga name* N V3 4 B1 2 D10 विश्वामित्रमाहात्म्ये (N1 °त्म्यं) अंबरीषयज्ञ (Ñ1 °ज्ञ) (B1 prefixes शता नंदवाक्ये), V1 अंबरीषयज्ञ, V3 विश्वामित्रमाहात्म्य, B3 अंबरीषयज्ञे विश्वामित्रमाहात्म्यं, B4 शतानंदवाक्ये अंबरीषयज्ञ —*Sarga no* (figures words or both) Ñ1 V1 4 B1 4 D11 om V3 B2.3 D10 64 V3 D6 65 V2 Dt D6 8 11 S 62 D12 इत्यार्षे रा — बालकांडे — सर्ग 63 —After colophon T3 concludes with श्रीरामचन्द्राय नम G3 4 M1 श्रीरामाय नम, G3 श्रीमते रामानुजाय नम M2 श्री नम

62

☞ Ś1 D1 3 5 7 13 continue the previous Sarga —For Sarga 62 Ñ V B D10 11 13 M4 (only for 3ᶜ 26) subst 1173* which is given at the end of 76 B1 reads St 1 and 2 sec m also (cf v l 1161*)

1 T3 om 1-3 —ᵃ) D4 पूर्णे —ᵇ) D1 3 T3 व्रतस्नान, D5 °स्नात M3 स्नात °, Cm g t as in text (for व्रतस्नात) D1 महामुनि —ᶜ) Ś1 Dt D1 3 5 6 G2 M1 4 अभ्य°, G3 M3 अभ्यागच्छन् (sic) M3 अभ्यागमन् G1 3 अभ्यगच्छ॰ सुर —ᵈ) Ś1 D1 3 5 7 13 तत्तपोबलविस्मिता (D13 विस्मित D3 मिश्रिता) G1 3 चिकीर्षया M4 तपोबल दिदृक्षव Cm g t as in text

2 T3 om 2 (cf v l 1) —ᵃ) Ś1 D1 3 5 7 13 M4 च (for सु) —ᵇ) D3 सानुनयं T3 सुखदद (sic) (for

तमेवमुक्त्वा देवेशस्त्रिदिवं पुनरभ्यगात् ।
विश्वामित्रो महातेजा भूयस्तेपे महत्तपः ॥ ३

ततः कालेन महता मेनका परमाप्सराः ।
पुष्करेषु नरश्रेष्ठ स्नातुं समुपचक्रमे ॥ ४

तां ददर्श महातेजा मेनकां कुशिकात्मजः ।
रूपेणाप्रतिमां तत्र विद्युतं जलदे यथा ॥ ५

दृष्ट्वा कन्दर्पवशगो मुनिस्तामिदमब्रवीत् ।
अप्सरः स्वागतं तेऽस्तु वस चेह ममाश्रमे ।
अनुगृह्णीष्व भद्रं ते मदनेन सुमोहितम् ॥ ६

इत्युक्ता सा वरारोहा तत्रावासमथाकरोत् ।
तपसो हि महाविघ्नो विश्वामित्रमुपागतः ॥ ७

तस्यां वसन्त्यां वर्षाणि पञ्च पञ्च च राघव ।
विश्वामित्राश्रमे सौम्य सुखेन व्यतिचक्रमुः ॥ ८

अथ काले गते तस्मिन्विश्वामित्रो महामुनिः ।
सव्रीड इव संवृत्तश्चिन्ताशोकपरायणः ॥ ९

बुद्धिर्मुनेः समुत्पन्ना सामर्षा रघुनन्दन ।
सर्वं सुराणां कर्मैतत्तपोपहरणं महत् ॥ १०

G 1 65 16
B 1 63 11
L 1 59 16

सुरर्षिर) G1.3 M3 त्वं मह्यं रुचिर वच —ᶜ) Ś1 अपि (for असि) —ᵈ) Ś1 ज्ञानवं, D1.3.5.7.12 स्वर्गितै (D5.12 °त) (for स्वार्जितै) D4 reads कर्मभि in marg. M3 transp स्वर्जितै and कर्मभि

3 T3 om 3 (cf v.l. 1) —ᵃ) Ś1 D1.3.5.7.12 एवमुक्त्वाथ (D12 °मुक्ता [sic] तु) Dt D14 °भुक्त्वा (sic) (for तमेवमुक्त्वा) T2 देवेभ्यस् (for देवेशस्) —ᵇ) D5.12 त्रिदिव D1.3.5.7.12 अत्यगात्, D8 M1 °यात् (for अभ्यगात्) —G2 M1 om 3ᵈ-4ᶜ —ᶜᵈ) D8 T2 M3 महातपा (for महत्तप) Ś1 D1.3.5.7.12 विश्वामित्रोपि धर्मात्मा तप पहमवभ्यत

4 G2 M1 om 4ᵃᵇᶜ (cf v.l. 3) —ᵃ) Ś1 D1.3.5.7.12 तत्र कालस्य महतो —ᵇ) Ś1 D1.3.5.7.12 नाम सा (D1.3.7 °नो, D3 चा)प्सरा (D1.3 °रा) Dt D4.5 T2 G1.3 Ct परमाप्सरा —ᶜ) Ś1 D8 पुष्करे तु D7 सुरश्रेष्ठ

5 G3 om (hapl ?) 5ᵃ-6ᵈ —ᵃ) Ś1 D1.3.5.7.12 अपश्यत् (for ददर्श) —ᶜ) D4.8 रूपेण प्रतिमा D12 °तिम Ś1 D1.3.5.12 राम, D1.3.7 राजन् (for तत्र) —ᵈ) T3 G1 M2 (before corr. as in text) चन्द्रो Ś1 D1.3.5.7.11 रात्रावपि विद्युतं M3 नद्यो (before corr. as in text) विद्युतं यथा — After 5 Ś1 D5.12 ins.

1166* [illegible]

[D12 —**** [illegible] (for the post. half)]

— After 5 D7 ins. l. 13 and 14 of 1173*

6 G1 om 6ᵃᵇᶜᵈ (cf v.l. 5) —ᵃ) Ś1 Dt D1.3.5.7.12 T2 M1.3 Ct कन्दर्पदर्पवशगो —ᶜ) Ś1 D1.3.5.7.12 मेनके (for अप्सर) —ᵈ) T1 वा (for च) D1 ममाश्रमे Ś1 D1.3.5.7.12 यत्राहाय मया सह, D4 वसेहोदमनिन्दत —ᵉ) D5.12 अनुगृह्णीष्व Ś1 D1.3.5.7.12 मां भद्रे (for भद्रं ते) —ᶠ) Ś1 D1.3.5.7.12 प्रमोहि(D3.12 [illegible])त Dt D4.5 विमोहिते — After 6 Ś1 D5.12 ins.

1167* इत्येवमुक्ता कुशिकात्मजेन
सा मेनका राम मनोरमाङ्गी ।
तत्रावसत्तस्य वचोऽनुरोधा
कन्दर्पभावेन मनोभवेन ।

[(l. 1) D12 उक्ता —(l. 2) D12 नाम (for राम) —Thereafter Ś1 reads colophon विश्वामित्रो नाम सर्ग ।]

7 ᵃ) Ś1 D12 T1.3 इत्युक्ता सा, D12 तथेत्युक्त्वा D3 इत्युक्त्वासौ वरारोहा —ᵇ) T1 तत्र सा (hypermetric) (for तत्र) D1.3.5.7.9.12 T1 G M1.3 वासम् (for [आ]वासम्) Ś1 D1.3.5.7.12 अथाकरा, D7 राममप्सरा (archaic) (for अथाकरोत्) —ᶜ) Ś1 D1.5.12 तु महा, D1.3.7 सुमहान्, D5.14 G1.3 [ऽ]पि महा, T2 (ऽ) पि महान्, T3 हि महान् (for हि महा) —ᵈ) Ś1 Dt D1.3.5.8 उपागमत्, D4 (before corr. as in text) °गत D12 विश्वामित्र सुमुपागमान् (corrupt)

8 ᵃ) D5 M3 तस्या D1.12 T3 वसता, D8 M3 वसता —ᶜ) T2 reads श्रमे sup. lin. Ś1 D1.3.5.7.12 रम्ये, Dt D4 (repeats) सौम्य D1.3.5 T1 G1.3 राम, G2 M1 तस्मिन् (for सौम्य) —ᵈ) Ś1 D1.3.5.7.12 सम्यक्परिचचार ह

9 Ś1 D1.3.5.7.12 transp. 9 and 10ᵃᵇ followed by 1168* — After l. 26 of 1173* D11 reads lines of 9 M3 reads of 9-11 —ᵇ) M4 महामुनि —ᶜ) T1.3 G M[illegible] स(G1 सु)व्रीड Ś1 D5.11.12 सव्रतत्त्वद्वसत —ᵈ) Ś1 D1.3.5 M4 समन्वित, D3.5.7 विमर्श (for परायण) D11 चिन्ताशोकसमन्वित

10 For M4 cf. v.l. 9 Ś1 D1.3.5.7.12 transp. 9 and 10ᵃᵇ followed by 1168* —ᵃ) M3 (sec. m.) से न (for मुन) Ś1 D1.3.5.7.12 M4 मुनस्तु(Ś1 स तु)बुद्धि(M4 °र्म°)रुत्पन्ना —ᵇ) T1 सामर्ष — After 10ᵃᵇ Ś1 D1.3.5.7.12 ins. while D3 subst. for 10ᶜᵈ

1168* विज्ञोऽस्य देवसिद्धानामपसो मे महाभयम् ।

[D7 °देवसिद्ध D3.8 [illegible] D1 (ऽ)व (for मे) Ś1 महाभय D1 (also as above) महाभयन् (sic) D5 [illegible]]

G 1 65 16
B 1 63 11
L 1 59 16

अहोरात्रापदेशेन गताः संवत्सरा दश ।
काममोहाभिभूतस्य विघ्नोऽयं प्रत्युपस्थितः ॥ ११
विनिःश्वसन्मुनिवरः पश्चात्तापेन दुःखितः ॥ १२
भीतामप्सरसं दृष्ट्वा वेपन्तीं प्राञ्जलिं स्थिताम् ।
मेनकां मधुरैर्वाक्यैर्विसृज्य कुशिकात्मजः ।
उत्तरं पर्वतं राम विश्वामित्रो जगाम ह ॥ १३
स कृत्वा नैष्ठिकीं बुद्धिं जेतुकामो महायशाः ।
कौशिकीतीरमासाद्य तपस्तेपे सुदारुणम् ॥ १४
तस्य वर्षसहस्रं तु घोरं तप उपासतः ।
उत्तरे पर्वते राम देवतानामभूद्भयम् ॥ १५

अमन्त्रयन्समागम्य सर्वे सर्षिगणाः सुराः ।
महर्षिशब्दं लभतां साध्वयं कुशिकात्मजः ॥ १६
देवतानां वचः श्रुत्वा सर्वलोकपितामहः ।
अब्रवीन्मधुरं वाक्यं विश्वामित्रं तपोधनम् ॥ १७
महर्षे स्वागतं वत्स तपसोग्रेण तोषितः ।
महत्त्वमृषिमुख्यत्वं ददामि तव कौशिक ॥ १८
ब्रह्मणः स वचः श्रुत्वा विश्वामित्रस्तपोधनः ।
प्राञ्जलिः प्रणतो भूत्वा प्रत्युवाच पितामहम् ॥ १९
ब्रह्मर्षिशब्दमतुलं स्वार्जितैः कर्मभिः शुभैः ।
यदि मे भगवानाह ततोऽहं विजितेन्द्रियः ॥ २०

—[c]) D8 सर्वे (for सर्व) Ś1 D12 शुभो(Ś1 °भे) च कर्मेद, D1 3 7 M2 हि सुरकर्मद D6 T3 G4 सुराणां कर्मतद् (sic) G1 सर्वासुराणां कर्मतद् —[d]) Ś1 D1 12 T2 M1 मम (for महत्) D3 3.7 तपसो हरण मम

11 For M2 cf v l 9 —[a]) D3 अहो रात्रोपदेशेन —[c]) D1 °मोहाभितपस्य —[d]) D7 G3 M1 समुपस्थित, D6 T3 पर्यु°

12 [a]) Ś1 Dt D1 3 4-6 M2 स नि°, D14 स निश्वस्य (for विनि श्वसन्) Ś1 D5 12 मुनिश्रेष्ठ, T1 G1 °वर, M1 (after corr inf lin sec m as in text) कवि° —[b]) Ś1 D1 3.6 7 12 मूर्छित

13 [b]) T3 वसतीं, Cm g t as in text (for वपन्तीं) Ś1 D1 3 5 7 12 वपमाना कृताजाल (D12 °लि) —[c]) D2 3 7 सकामो (for मेनका) —[f]) Ś1 D1-3 5 7 12 [S]म्ययात्त (Ś1 D5 12 °त्तुन) (for जगाम ह) G2 M1 जगाम कुशिकात्मज

14 [a]) T2 3 G1 नैष्ठिक (sic) Cm g t as in text (for नैष्ठिकीं) Ś1 D1 3 5 7 12 कृत्वा (D3 °त्वा)सुनिश्चित बुद्धि —[b]) Ś1 D2 3 6 7 8 (transp) 12 काम D3 °मे) जेतु G1 3 सु°, Cg t as in text (for जतुकामो) D1 तेपे च सुमहत्तप —D8 reads 14[c]-15[b] in marg —[c]) D7 रम् (for तीरम्) —[d]) Dt D2 3 दुरासद (for सुदारुणम्) Ś1 D1 3 5 7 12 तपोतप्यत दारुण

15 D8 reads 15[cd] in marg (cf v l 14) —[a]) Ś1 D1-3 5 7 12 तस्मिन् (for तस्य) Ś1 वर्षे Dt D1 6 8 T2 3 M2 सहस्राणि, D2 3 -सहस्र तु, D6 G1 2 M2 -सहस्रण (for -सहस्रं तु) —[b]) Ś1 D1 3 5 7 12 तप्यमाने(Ś1 D7 °नो) महत्र (D2 3 °हात)प —[d]) Ś1 D1-3 5 7 12 देवानाम भवद्भय

16 [ab]) D8 14 T2 M2 आमन्त्रयन् Ś1 D1 3 5 7 12 त मनयस्त सहिता सर्वे(D1 °ता ऋषि)सधा सुरासुरा (D2 3 सचारणा) —[d]) Ś1 D1 3.6 12 कौशिका मज

17 M2 reads 17-19[a] (17[a] repeated) inf lin sec m —[a]) D9 दवाना च (for देवताना) —[c]) D अब-न् —[d]) Ś1 D1 3 5 7 12 महामुनि (for तपोधनम्)

18 M2 reads 18 inf lin sec m (cf v l 17) —[a]) Ś1 D2 3.5 7 12 स्वस्ति ते (for स्वागत) M2 वेद (for वत्स) —[b]) Ś1 D3.12 कथित (D12 °ता) D4 ह्यवता T2 °त (sic) (for तोषित) D1 3.7 तव काम करोम्यह —D12 repeats 18[cd] after 19 —[c]) Ś1 D1 3 5 7 12 (both times) महर्षि च दुराधाप, Cg t as in text —[d]) D1 3 7 बदामि (for ददामि) T2 om तव Ś1 D5 12 (both times) सुव्रत, D2 शौनक (for कौशिक)

19 M2 reads 19[a] inf lin sec m (cf v.l 17) —[a]) Dt D2.3 G1 3 तु (for स) Ś1 D1-3 5 7 12 पितामह वच श्रुत्वा, M2 ब्रह्मणो वचन श्रुत्वा —After 19[a] D14 T1 G1 ins

1169* सर्वलोकेश्वरस्य ह ।
न विषण्णो न संतुष्टो

[(l 2) G1 स (for first न) D14 असंतुष्टो (for न संतुष्टो)]

—[c]) Ś1 D1 5 7 12 T3 प्रयतो —[d]) D1 3 7 12 प्राब्रवीत, D14 T2 3 G4 M2 सर्वलोक-, Ct as in text (for प्रत्युवाच) D1-4 7 9 12 T2 G1 3 M2 महायशा Ś1 D5 विश्वामित्रस्ततो ब्रवीत् —After 19 D12 repeats 18[cd] while D14 T1 3 G4 M2 ins

1170* प्रत्युवाच ततो वाक्य विश्वामित्रो महामुनि ।
[D14 वाच G4 M2 राम (for वाक्य)]

20 M2 reads 20[ab] inf lin sec m —[a]) Ś1 D1-5 7 12 T2 महर्षिशब्दम् D2 लभता, D12 विपुल (for अतुल) —[b]) Ś1 D1 3 7 12 त(D12 ता)पोबलसमन्वि(D12 र्जि)त —[c]) D2.3 7 स हि मे, D5 यदिह (for यदि मे) D12 भगवन् Dt D2 3 नाह (for आह) —[d]) Ś1 D1 3 5 7 विप्र, D14 न चास्मि, M2 तदाह (for ततोऽहं)

तमुवाच ततो ब्रह्मा न तावत्त्वं जितेन्द्रियः ।
यतस्व मुनिशार्दूल इत्युक्त्वा त्रिदिवं गतः ॥ २१
विप्रस्थितेषु देवेषु विश्वामित्रो महामुनिः ।
ऊर्ध्वबाहुर्निरालम्बो वायुभक्षस्तपश्चरन् ॥ २२
घर्मे पञ्चतपा भूत्वा वर्षास्वाकाशसंश्रयः ।
शिशिरे सलिलस्थायी रात्र्यहानि तपोधनः ॥ २३
एवं वर्षसहस्रं हि तपो घोरमुपागमत् ॥ २४
तस्मिन्संतप्यमाने तु विश्वामित्रे महामुनौ ।
संभ्रमः सुमहानासीत्सुराणां वासवस्य च ॥ २५
रम्भामप्सरसं शक्रः सह सर्वैर्मरुद्गणैः ।
उवाचात्महितं वाक्यमहितं कौशिकस्य च ॥ २६

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे द्विषष्टितमः सर्गः ॥ ६२ ॥

G 1 65 33
B 1 63 26
L 1 59 33

21 [a]) D4 T3 M3 महातेजा (for ततो ब्रह्मा) —[b]) G4 स (for न) D9 तावत्त्व विजितेन्द्रिय, G2 M1 न तावद्वि जितेन्द्रिय —After 21[cd] Ś1 D1 3 6 7 12 ins

1171* इन्द्रियाणि जयेत्युक्त्वा जगाम त्रिदिवं पुन ।
[D9 °राम (for जयेत्युक्त्वा) D1 2 गत (D3 °त) D2 4 तत (for पुन)]

—[c]) D4 T2 G2 M1 2 जयस्व, D9 यजस्व, T3 ? (damaged)स्व (for यतस्व) Ś1 D1 3 6 7 12 [इ]ति मुनिश्रेष्ठम्, D4 नर° (for मुनिशार्दूल) —[d]) Ś1 D6 12 उक्त्वास्त दिव व्रजन् (Ś1 व्रजेत्) D1–3 7 उक्त्वास्तदिद् वच, D9 उक्त्वा पितामह

22 [a]) M3 प्रस्थितषु च (for विप्रस्थितेषु) —[b]) D14 महामहामुनि (ditto) —After 22[ab] M3 repeats 20[c] 22[b] in brackets —[c]) D2 T3 ऊर्ध्ववाहो (for °बाहुर्) —[d]) Ś1 वायुभक्षस्य Ś1 D6 12 तपोऽभवत्, D1 3 7 8 तपो (D3 °तो)चरत्, D14 T1 G4 [5]चरत्तप (for तपश्चरन्)

23 D12 om (hapl ?) 23[ab] —[a]) Ś1 D6 ग्रीष्मे (for घर्मे) Ś1 पचतपो (sic) —[b]) T3 वर्षं च (for वर्षासु) Ś1 D1 3 6 7 [आ]का(D3 °*)शगोऽभवत्, D6 [अ]भ्रावकाशित —[cd]) D1 D2 8 सलिले शायी, D14 T1 G2 4 सलिले स्थायी T3 reads इति sup lin Ś1 D1 3 6 7 12 सलिल शिशिर सर्वमहोरात्राणि सवश

24 [a]) Ś1 D6 12 °सहस्रेण D1 3 7 °शत साग्र, D2 8 T2 3 G1 3 4 M3 °सहस्राणि, G2 M1 °सहस्र तु (for °सहस्र हि) —[b]) G2 M1 उग्र तप (for तपो घोरम्) D6 उपागत, T3 °द्रत् Ś1 D1–3 6 7 12 तपोतप्यत दारुण

25 [a]) D14 T1 G4 M3 हि (for स) Ś1 D1–3 6 7 12 तत(D6 °प)स्तपसि सर(Ś1 °स, D2 7 °सु)क्ति —[b]) D3 7 °बल, D6 °हा°, D14 T3 G4 तपोधने (for महामुनौ) —[c]) D1 D2 8 संताप Cg as in text (for संभ्रम)

26 [a]) D1–3 7 त्वप्सरस —[b]) D1 D2 4 6 सर्वै सह (by transp) T3 समर्वैर् (for सह सर्वैर्) —[c]) Ś1 D6 12 स उवाच हित° —After 26 D1–3 6 7 8 12 ins Ś1 B3 (m) 4 D11 ins before I 63 1

1172* वरारोहे शुभे सर्वैरप्सरोभिर्विशिष्यसे ।
[Ś1 B3 4 D3 7 विशिष्यते]

—For 1 26 Ñ V B D10 11 13 M4 (for 3[c]–26) subst

1173*
(1) पूर्ण वर्षसहस्रे तु व्रतस्नात महामुनिम् ।
अभ्यगच्छन्सुरा राम तपोफलसमाहिता ।
(2) अब्रवीन्महातेजा ब्रह्मा सुरुचिर वच ।
ऋषिस्त्वमसि भद्र ते स्वार्जितै कर्मभि शुभै ।
(3) इत्युक्त्वानन्तर ब्रह्मा जगामाशु यथागतम् । [5]
विश्वामित्रोऽपि तच्छ्रुत्वा चचार च पुनस्तप ।
तत्र चैन तपस्यन्त कालस्य महतस्तप ।
आजगामाप्सरा राम त प्रलोभयितु रह ।
मेनका नाम सुश्रोणी विश्वामित्राश्रम प्रति ।
(4[cd]) पुष्करे सा सुचार्वङ्गी स्नातु समुपचक्रमे । [10]
(5) ता ददर्शाप्रतिमाकारा मेनका कुशिकात्मज ।
रूपेणाप्रतिमा राम विद्युत मूर्तिमतीमिव ।
ता दृष्ट्वा चारुसर्वाङ्गीं मेनका विजने वने ।
जलार्द्रवसना मनोहरवराकृतिम् ।
(6[ab]) कन्दर्पवशगोऽभ्येत्य मुनिर्वचनमब्रवीत् । [15]
का त्वं कस्य कुतो भद्रे वन भद्रेऽभ्युपागता ।
(6[cd]) एहि विश्रम्यता भीरु ममाश्रमपद शुभे ।
मेनका तद्वच श्रुत्वा विश्वामित्रमभाषत ।
अप्सरा मेनका नाम त्वत्प्रीत्याहमुपागता ।
रोचते यदि त ब्रह्मन्ननन्यमना भजस्व माम् । [20]
इति का रुचिर वाक्य भाषमाणामनिन्दिताम् ।
पाणौ गृहीत्वा भगवानाश्रम प्रविवेश ह ।
(8) तया च सह वर्षाणि पञ्च पञ्च च राघव ।
विश्वामित्रस्य चरत क्षणवद्भ्रश्यतित्कृतु ।
ह्रतविज्ञानबुद्धिर्हि तया मुनिरसौ तदा । [25]
तानि वर्षाण्यतीतानि बुबोधैकमहर्यथा ।
(9[ab]) अथ काले गते तस्मिन्बुद्ध्वा बुद्धा महर्षिराट् ।
जगादेद तदा वाक्य विश्वामित्रस्तपोधन ।
सोऽस्मारीद्वत मे ज्ञान तपश्च स च निश्चय ।
महाव्यवसायदग्ध सर्वथा विस्मृति प्रिय । [30]
अनया लोभयित्वा मा तपोपहरण कृतम् ।
इन्द्रप्रियचिकीर्षन्त्या तस्मादेना त्यजाम्यहम् ।

(13^cd) ततस्ता मधुरैर्वाक्यैर्विसृज्य कुशिकात्मज ।
(13^ef) पुष्कराणि परित्यज्य जगामोत्तरपर्वतम् ।
(14) नैष्ठिकीं बुद्धिमास्थाय जेतुं काममरिंदम । [35]
कौशिकीतीरमासाद्य तपस्तेपे सुदारुणम् ।
(15) सहस्रमपरं राम वर्षाणाममितद्युते ।
चचार दुश्चरं तेन देवा भयसमन्विताः ।
(16) समेत्य मन्त्रयामासुः सर्षिसंघाः सवासवाः ।
महर्षिशब्दं लभतां साध्वयं कुशिकात्मजः । [40]
स च नस्तपसोऽग्रेण तापयत्येव सुव्रत ।
निरुध्यतामयं ब्रह्मंस्तपसोऽस्मादिति प्रभो ।
(17) देवानां निश्चयं श्रुत्वा ब्रह्मा लोकपितामहः ।
अब्रवीदभिगम्यैव विश्वामित्रं तपोनिधिम् ।
(18) महर्षे विनियतस्य तपसा कुशिकात्मज । [45]
महत्त्वमृषिमुख्यानां ददामि तव सुव्रत ।
(19) ब्रह्मणस्तद्वचः श्रुत्वा विश्वामित्रस्तपोधन ।
प्राञ्जलिः प्रणतो वाक्यं प्रत्युवाच पितामहम् ।
(20) ब्रह्मर्षिशब्दं भगवन्दुर्लभं तपसाप्नवम् ।
लभेयं त्वत्प्रसादेन यदि मेऽस्ति तपश्चितम् । [50]
(21^ab) तमुवाच ततो ब्रह्मा न तावत्त्वं जितेन्द्रियः ।
कामक्रोधावनिर्जित्य कथं ब्रह्मत्वमिच्छसि ।
जयेन्द्रियाणि तावत्त्वं कामक्रोधौ च कौशिक ।
ततः परं त्वं ब्रह्मत्वं समवाप्स्यसि दुर्लभम् ।
(21^cd) इत्युक्त्वा प्रययौ ब्रह्मा पुनरेव यथागतम् । [55]
(22) विश्वामित्रोऽपि तत्रैव तेपे घोरतरं तपः ।
ऊर्ध्वबाहुर्निरालम्ब एकपादप्रतिष्ठितः ।
वायुभक्षः स्थितः स्थाने एकस्मिन्स्थाणुवत्स्थितः ।
(23) घर्मे पञ्चतपा भूत्वा वर्षास्वाकाशकाश्रितः ।
शिशिरे जलशायी च भूत्वा तेपे महत्तपः । [60]
(24) एवं वर्षशतं घोरं साग्रं तप उपासतः ।
(25^cd) समस्ता दिवि काकुत्स्थ देवा भयमुपागमन् ।
सम्भ्रमं परमास्थाय ततः शक्रः सुराधिपः ।
चिन्तयित्वा तपोविघ्नमुपायं रघुनन्दन ।
(26) आहूयाप्सरसं रम्भां मरुद्गणवृतः प्रभुः । [65]
उवाचात्महितं वाक्यमहितं कौशिकस्य च ।

[M4 om l 15 —(l 1) B4 वर्षे N1 V B1 3 [ऽ]प (for तु) V1 मर V2 °स्नान V3 °स्नातु B2 तप° D10 नद° D11 गात (for नरस्नात) —(l 2) D13 अभ्यागमत् V4 B3 D11 अभ्यागच्छत्पुरा राम (D11 राम ब्रह्म) (for the prior half) N2 V3 D13 तपोवन D11 ययैवचन (hypermetric) (for तपोबल) N2 V4 B2 D10 11 13 समाहित V1 समन्विता B3 तत्तरोबलविस्मिता (= 1^a in S1) (for the post half) —(l 3) V4 B4 [ए]वम् (for [ए]तम्) N1 श्व सोमगीत् N2 च शाश्वर V1 सुरुचिर V2 4 D13 स° D11 सुरुचिर (sic) —(l 4) V3 ऋषिश्रेष्ठं मुने त दि V4 °निवर्तेत B1 the lines of 2^c (for the prior half) N2 निवर्तेन तपोयुता (sic) V4 कुन चोय महत्तप D18 निवर्तेत तपोधन (for the post half) —(l 5) V4 om from the post half up to the prior half of l 8 D11 च (for [अ]तु) —(l 6) D11 om पि (submetric) V1 त (for तद्) V3 चकार N3 V2 3 B3 D11 13 [ए]व पुनस् B1 विपुल M1 [ए]व महत् (for [ए]व पुनस्) B3 तपः पुनः (by transp) —(l 7) V1 अत्र चैव B4 चचारैव D11 तत्रैवाथ (for तत्र चैव) N1 V3 D18 तत, M4 पुन (for तप) D11 कल्पस्य महत्तप (submetric) (for the post half) —(l 8) V3 [अ]न्त (for [अ]भ्यर) D18 त वै, M4 तम (for त म) V3 पुन V4 (first time) D11 हर (metathesis) V1 लोभयितुमजस्रा V2 त प्रलोभयितु तप (for the post half) —(l 9) D11 सुमुखी (for सुश्रोणी) V2 [अ]यन (for [आ]श्रम) V4 repeats the post half of l 8 in place of the post half of l 9 —(l 10) V2 चारुसर्वाङ्गी D11 सरसि चार्वङ्गी (hypermetric) M4 सा तु° (for सा पुनाबद्धी) —After the prior half of l 10 D18 reads the post half of l 13 and the prior half of l 14 changing accusative into nominative V2 लालुमुपचक्रमे (submetric) (for the post half) —For ins see below —(l 12) B4 प्रतिमा D11 M4 °निमा (for [अ]प्रतिमां) —D1 ins l 13 14 after 5 —(l 13) D11 तां समीक्ष्य मुनिश्रेष्ठ (for the prior half) V4 B3 (marg also) D1 विजने M4 रहिते —(l 14) V3 जल्पविह्वल V4 D1 M4 जल्पाद्° B3 जल्पाद्विद्विष्ट B3 (m also) वल्° (for जल्पविह्वल) D11 सवना (metathesis) (for वसनां) —(l 15) M4 कर्पैव नामभ्येत्य (for the prior half) —(l 16) D11 वाक्ये (s c) (for वेप) V1 हि V4 [ऽ]सि B1 4 [ऽ]सि (for ऽभ) D11 विमल सुनिर्मलता (for the post half) —(l 17) N2 B विश्वामित्रा D13 एवं प्रति (for एवं मुने) —(l 18) M4 तु (for तद्) —(l 19) D11 प्रीतस्येम् B4 अप्सरसा मेनका राम पत्नीत्वे समुपागता (hypermetric) —(l 20) B3 (marg also) M4 यदि सोचामि (for रोचते यदि) V1 म म° D11 मुनय हि (for ते महद्) D13 अनुरक्ता (for भजमाना) —(l 21) V1 हरिदः वाद B3 अन्विदित —(l 22) M4 प्रविवेश तु (for प्रविवेश ह) —(l 23) N1 च गत V3 च सह B4 सहस्र (for च सह) D18 तानि वर्षाण्यतीतानि (for the prior half) B4 पचक (sic) (for पञ्च च) V3 शतानि सुबहूनि च D11 पञ्च यच गत वरा (sic) (after वरा reads राघव in marg) (for the post half) —(l 24) N D10 13 रमत B3 च तत B3 (also) वत्स, B3 (inf lin also) D11 यमत M4 चरत (for चरत) V3 प्रतिचक्रमु D11 क्षणवद्यातिचक्रमु (for the post half) —(l 25) N2 V B1 3 कृत D11 हत D13 कृत (for हृत) D13 तथा (for तत्र) M4 तत्र मुनिश्चाताप (sic) (for the post half) —(l 26) N1 M4 बुद्ध्वा च N2 V4 विबोध M4 [ए]कमहो (for [ए]कमहर्) —After l 26 D11 reads lines of 9 and M4 lines of 9 11 (cf v l 9 11) D11 om l 27 M4 om l 27 28 —(l 27) B1 बुद्धा (for बुद्ध्या) V4 D13 transp बुद्ध्या and बुद्धा B4 ***म (for बुद्ध्याय) —(l 28) N2 D18 [इ]ह V

B₃ [इ]ह, B₁ D₁₃ [ए]त्त(D₁₃ °)द (for [प]त्र) —(l 29) V₄ अलास्त स V₁ B₃ M₄ विज्ञान (for मे ज्ञान) Ñ₂ B₃ तु (for च) D₁₃ तपस्तच्च स निश्चय (by transp) (for the post half) V₂ सोल्लभ्यस्तविज्ञानतप सह विनिश्चय —(l 30) Ñ₂ B₃(*sup lin* also as above) ₄ °चह, D₁₀ °वेह (for [ए] कपदेनेह) V₁ M₄ सत्रपेकपदे(V₁ °ऽदे)न (M₄ श्र)ह (for the prior half) B₄ सद्दश, D₁₃ सवसा (sic) Ñ₁ V₂ क्लिया, B₄ D₁₃ क्लिया —(l 31) M₄ मे (for मां) D₁₃ लोभर्दर्शिन्या D₁₃ transp लोभयित्वा and मा D₁₀ °हरणे कुत, D₁₁ मे तपरकरण (sac) कुत (for the post half) —(l 32) V₁ दृदर्शिय, V₂ °श्रिया V₄ चिरिपित्वा —After l 32 D₁₁ reads the line of 13^{ab} while M₄ reads the lines of 12-13^{b} (v l for 13^{b} वैमानात कृतार्ति [M₄ भूप स्थिता]) —(l 33) D₁₁ M₄ मेनका (for व्रतस्ता) —(l 34) V₄ B₄ पुष्कर च (B₄ तु) —(l 35) D₁₁ कृत्वा स निश्चिता बुद्धि (for the prior half) V₂ बालम्, V₄ कामर् (for कामम्) V₃ °यन, V₄ नरा नृपं, B₃ अशोपन, B₄ D₁₁ ऽर्गित (for अमोत) V₁ विनेतु सम्मर्जित (for the post half) —(l 36) V₄ कौशकी V₁ आश्रित M₄ आगम्य B₁ दे₄ (for येन) M₄ [अ]विदारण —(l 37) B₃ प्रवर (for अवर) V₄ D₁₃ ₁₃ महत्तरम M₄ तत्र (for तप) D₁₁ अविनयम, D₁₃ मित्र°, M₄ जमद° —(l 38) D₁₁ दुस्तर —(l 39) D₁₁ देवग्रजत पहिता (for the prior half) V₄ सहसा —(l 40) D₁₁ सर्वे (submetric) (for महर्षे) V₄ मात (for कथता) —(l 41) Ñ₂ B₁ चकम्म, V₂ मा नरम, V₄ B₃ (m also as above) मा च स्यु (for मा च तद्) V₂₄ B₃ D₁₃ ₁₃ °स्तु, M₄ °देव (for तास्वनि) B₄ [ए]समुरुत (ditto) B₂ (marg) सत्स्वेपवर्ना वर (for the post half) —(l 42) V₂₃ B₄ D₁₃ निवृतान्, V₂ (स)र्वाद्, B₃₄ D₁₃ ₁₃ (उ)ग्राद् (for [उ प्रद्) M₄ प्रवु —M₄ om l 43-47 —(l 43) D₁₁ देवानभेत्र (for देवान निश्चय) D₁₃ कृता (for सुवा) —For ms see below —(l 44) Ñ₂ B₁ D₁₀ [प]च V₁ [ऽ]व, V₄ [ऽ]ऽ B₄ [उ]व् (for [प व्) D₁₃ ₁₃ मघुर वसर्ग (for अभिगमेष) B₁ reads विवाक्षि *inf lin* B₃ (m also as above) तपोवन, D₁₃ ₁₃ महमुनि (for तपोविनिष्ठि) B₃ reads l 45-47 *in marg* —(l 45) V₄ सुतपस (hypermetric) (for तपम) D₁₁ गहर्ते नरति म बत्स तपसो ने न कांति (sic) —(l 46) V₂ न न्नद B₃ महस्य (for महत्त्) V₁ मुनिगंदावा (for मुनिपुंगवान) (for the prior half) Ñ V₂₃ B₁₃ ददाति (for ददाति) —(l 47) B₃₄ महतु D₁₁ महता° (sic) D₁₁ (इत्ता (for महत्तर) V₂ सत्वेतिनि —(l 48) M₄ प्रतता (for प्रणतो) D₁₃ महस्रमा (for पितामह) —(l 49) V₁₂ महत् (submetric), B₄ °वान (sic) (for भवन्) Ñ₂ D₁₃ [इ]मित (for [अ]मित्) —(l 50) V₂ तत्कृत, B₁ तत पत्र, D₁₃ पत्र° (metathesis) (for तत्थित्त) —(l 52) V₂ अविदित (for अर्थेत) D₁ महान्त(sic) (for मरुत्) V₁ सात्वगोविश्व, D₁₁ द्दिवाणि स विदित (both sic) (for the prior half) —For ms see below —(l 53) D₁₃ कौशिको (sic) —(l 54) D₁₁ नात पर मकल (submetric) (for the prior half) V₂ तन् (for सम्) M₄ भवाप्स्यमि स्थुप्त (for the post half) —(l 55) M₄ इत्युक्तेन पश्चै मया (for the prior half) B₂ यथावत, B₄ °क्रम (for यथागतम्) D₁₁ मिदेव देवने सह (for the post half) —(l 56) V₂ घो' तपस्, B₁ घोर पुनह, B₄ °मय (for घोरतर) —(l 57) D₁₁ अनालव (for निरालम्ब), V₂₃ B₁₂₄ [अ]प्रपित्त (for प्रतिष्ठित) B₃ (marg also) दुर्निवार ∗दु'स' (for the post half) —(l 58) Ñ₂ D₁₀ वायुभक्ष V₂ B₁ D₁₃ शिर, M₄ मुनि (for शिर). D₁₁ शिरस्थान —(l 59) D₁₁ ₁₃ ग्रीष्मे D₁₀ °काशक, D₁₁ [आ]माश्ववासिक, M₄ °काशित (for [अ]भ्रावकाशिक). —(l 60) D₁₃ जल्पाश्रये (sic) M₄ °याशी (for नलाश्रयी). D₁₁ [इ]व (for च) D₁₀ महातपा —(l 61) V₄ नान (for ज्ञान) B₂ (also m) साश्र D₁₃ चाम (for घोर) M₄ महस्र स (for ज्ञान घोर) B₃₄ D₁₀ ₁₁ हेम, D₁₃ M₄ घोर (for साम). V₂ साम घोर (by transp) V₁ ₄ उग्रमति, B₃₄ °त्व, D₁₃ °मित, M₄ °मना (for उग्रास) V₂ महत्त तप आश्रित, B₁ (also m) घोरमतिमहत्तर (for the post half) —M₄ om (hapl) l 62 —(l 62) Ñ₂ V₂ B₃ D₁₀ ₁₁ ₁₃ समनाद्, V₂ °वयु, B₁ °दिव्य (for ज्यायनम्) —(l 63) V₄ B₃ समन्न° D₁₁ सम्रमे परम प्राप्त महताम् सुरेश्वर —(l 64) Ñ₁ V₄ B₁ ₃ (marg also) ₄ सतो (for सभो) V₂ कुरुनदन (sic) —(l 65) V₃ आलीर B₄ आसाय (for आहूय) Ñ₃ B₄ °स्ता, B₂ [अ]प्सर (submetric) (for [अ]प्सरस) D₁₁ अभो (for रम्भो) V₄ सकवद्र D₁₃ सुर° (for सुर प्रभु) —(l 66) D₁₁ स्वहित (for [आ]त्महित)]

—After l 10 B₃ ins

1174* लोभयामास तु तत्र कदाचित् सुदुर्मुह् ।

—After l 43 D₁₁ ins

1175* भानगामाथ तं देवा विश्वामित्र स्थितो यत ।

—After l 52, B₃ ins

1176* ब्राह्मण्य दुर्लभं लोके सर्वथा हि नृपोत्तम ।

Colophon D₁ ₃ ₄ ₇ ₁₁ ₁₃ continue the previous Sarga —*Kānda name* Ś₁ V₁ D₄ om Ñ₂ V₂₋₄ B D₁₀ आदि° —After Kanda name B₄ ins बालचरित —*Sarga name* Ñ V₁₂₄ B₂₄ D₁₀ ततान्द्वाचये (V₁ V₁ B₃ D₁₀ om) मेनकाविवाम (V₁ B₂ विवासो) V₂ विश्वामित्रचरितः B₃ ब्रह्मास्मागम —*Sarga no* (figures words or both) V₁ V₂ B₁ ₄ om Ś₁ (m) V₃ D₁ D₆ ₈ ₉ ₁₂ T G M₁ ₂ 63 Ñ₂ B₂₃ D₁₄ 65 V₂ D₅ 66 M₄ 61 D₁₁ — कांड — मित्र — तपो — सर्ग 64 —After colophon T₂ concludes with श्रीरामचन्द्राय नम, G₁ ₂₃ M₂ श्रीरामाय नम ; G₃ श्रीमते रामानुजाय नम, M₃ श्री — नम

६३

G 1 66 1
D 1 64 1
L 1 60 1

सुरकार्यमिदं रम्भे कर्तव्यं सुमहत्त्वया ।
लोभनं कौशिकस्येह काममोहसमन्वितम् ॥ १

तथोक्ता साप्सरा राम सहस्राक्षेण धीमता ।
व्रीडिता प्राञ्जलिर्भूत्वा प्रत्युवाच सुरेश्वरम् ॥ २

अयं सुरपते घोरो विश्वामित्रो महामुनिः ।
क्रोधमुत्स्रक्ष्यते घोरं मयि देव न संशयः ।
ततो हि मे भयं देव प्रसादं कर्तुमर्हसि ॥ ३

तामुवाच सहस्राक्षो वेपमानां कृताञ्जलिम् ।
मा भैषि रम्भे भद्रं ते कुरुष्व मम शासनम् ॥ ४

कोकिलो हृदयग्राही माधवे रुचिरद्रुमे ।
अहं कन्दर्पसहितः स्थास्यामि तव पार्श्वतः ॥ ५

63

D1-3.5.7.11.12 continue the previous Sarga. Before 1 Ś1 B3 (m.) 4 ins. 1172* (cf. 1. 62. 26).

1 a) D12 रम्यं (for रम्भे). — b) M3 (after corr. sec. m. as in text) हि महत् (for सुमहत्). Cg कर्तव्य सुमहद् (as in text). Ñ V B D10.11.13 M4 कर्तुमर्हसि भाविनि (V4 D10.13 M4 °मि)नि. — cd) T2 G1.2 मोहन, Cm g k t as in text (for लोभन). Cg k t as in text (for d). Ś1 D1-3.6.12 प्रलोभ्य कौशिकं भद्र काममोधरतं नय. — For 1cd, Ñ V B D10.11.13 M4 subst.:

1177* लोभयस्व तपश्चन्तं कौशिकं रूपसम्पदा ।

[V4 लोभयाशु. D11 तप**, D13 तपस्थं (for तपश्चन्तं). Ñ2 B4 D10.13 गुण°, V4 तपसो ऽपदाद् (for रूपसम्पदा).]

2 a) Ś1 (with hiatus) अप्सरा, D3 साक्षरा (for साप्सरा). Ñ V B D10.13 M4 एवमुक्ता (Ñ2 V1 B4 D13 M4 °क्त्वा) ततो रम्भा. D7 तथेयुक्ताप्सरा राम, D11 एवमुक्ता प्सरा रा* — b) M4 राघव (for धीमता). — c) Ś1 D3.12 वित्रस्ता, G1 damaged (for व्रीडिता). Dt D3.5.6.14 T G M1.3 वाक्य (for भूत्वा). Ñ V B D10.13 M4 प्राञ्जलि (M4 °लि) परमोद्विग्ना (B4 D13 प्रणता भूत्वा). D11 वित्रस्ता प्रणता मूर्ध्ना. — d) Ñ V B D10.11.13 सुराधि (Ñ2 illeg. for धि)प, M4 पुरन्दर.

3 ab) Ś1 D1-3.5.7.12 क्रोधी, M3 (after corr. sec. m. as in text) घोरे (for घोरो). Ś1 D1-3.5.7.12 महाद्युति, T3 महामुने. Ñ V B D10.11.13 M4 कोपनश्च तपस्वी च विश्वामित्र शचीपते. — D1 om. 3abcd. — cd) D14 T G M3 घोरम्, G1.3 कोपम् (for क्रोधम्). D4 T2 G1.3 Cm g उत्सृजते. D5.6 T3 M3 Ctp उत्सृज्यते, G2 M1 °क्ष्यति (for उत्स्रक्ष्यते). D5 क्रुद्धो, D14 T G4 M2(sic) 3 क्रोधः, G1.3 क्रुद्धो. G2 M1 क्रूर (for घोर). D5.6 शापमुत्स्रक्ष्य (D3 °त्स्रक्ष्य)ति मयि (for c). D2.3.7 देव (for मयि). Ś1 D3.12 शापमुत्स्रक्ष्य (D12 °त्स्रक्ष्य)ति मयि देवतानां भयप्रद. ❀ Cv घोरमुत्स्रक्ष्यते क्रोधं मया देवे न संशय इति सम्यक्पाठः । ❀ — For 3cd, Ñ V B D10.11.13 M4 subst.:

1178* स कोपं विपुलं देव मम्युत्स्यत्यति कोपितः ।

[V1 कोपनं (hypermetric). V4 B3 D11 M4 शाप (for कोपं). V3.4 देवम् (for देव). V1 मय्युत्स्रक्ष्यति, V3 मामुत्स्रक्ष्यति, V3 अवसक्ष्यति, V4 अभ्युत्स्रक्ष्यति, B4 D10 मय्युत्सृज (D10 °क्ष्य)ति, D11 समुत्सृजति. V1 कोपनः, D10 कोपतः.]

— f) Cm g स भय (as in text). Ś1 D3.5.7.12 ततो मे (D12 om. मे [submetric]) भयता (Ś1 °न)न्नाशु, Ñ V B D10.11.13 M4 तस्मात्त्व मे (V1 om. मे [submetric]. B3.4 D13 °न्मे त्वं [by transp.]) सुरपते. — f) D10 अर्हसि त (hypermetric) (for अर्हसि). — After 3, Ś1 Ñ V B D1 (after 3ab) —3.5.7.10–12 M4 ins.:

1179* नाशयसादयितव्यानि तेजांसि च तपांसि च ।

[Ś1 D5.11.12 न भ°, Ñ2 B3 D12 तेजा°, V1 B1 नाश°, V1 B2 नाशो (B2 °सु)त्सादयितव्यानि, B4 नाश्या°, D10 नाशादयितव्यानि (submetric) (for the prior half). Ñ V B1 4 (B3 marg. also as above) D10.13 तपांसि (N1 m.) तपसां (B3 तपसां, D13 जपतां) वर (V3 रुचिव्, V3.4 B3.4 वर) (for the post. half).]

while Dt D3.6.14 T G M3 ins. after 3:

1180* एवमुक्तस्तया राम सभयं भीतया तदा ।

[Dt उक्त (for उक्तः). T3 तदा राम, G4 तदा राम, M3 सहस्राक्ष (for तया राम). K (ed.) रम्भया (for सभयं). T3 न (for स). T3 G4 M3 तथा (for तदा).]

4 a) B4 D3.6 M3 (after corr. sec. m. as in text) ताम् (for ताम्). Ñ V B D10.11.13 तत शक्रो (for सहस्राक्षो). — b) M4 वेपमाना (sic). B4 D6 कृताञ्जलि. — cd) Dt D3.9 M1.3 भैषी, G1.3 भैष. D3 मा भैः क्षिप्रं च भद्रं ते (for c). Ś1 D1-3.5.7.11 रम्भे मा भूस्त्र भय कुरुष्व वचनं मम, Ñ V B D10.13 M4 त्वं रम्भे कुरु मा भैषी (V1 त्वं रम्भे मा कुरु भैषी, D13 मा भैषी कुरु रम्भे त्वं, M4 रम्भे मा भै कुरुष्वेदं) प्रियं मे (V1 om. मे [submetric]) प्रियभाषिणि. ❀ Cg मा भैषि रम्भे इत्यत्र आर्षो ह्रस्वः । ❀

5 a) Ñ1 हृदयग्राहे, B1 हृ*य°, B3 ins. lin. sec. m. T3 मधुर° (for हृदयग्राही). — b) G3 माधवो. Ś1 D1-3.5.7.11 (12) रुचिर ऋतौ (for रुचिरद्रुमे). Ñ V B D10.11

त्वं हि रूपं बहुगुणं कृत्वा परमभास्वरम् ।
तमृषिं कौशिकं रम्भे भेदयस्व तपस्विनम् ॥ ६

सा श्रुत्वा वचनं तस्य कृत्वा रूपमनुत्तमम् ।
लोभयामास ललिता विश्वामित्रं शुचिस्मिता ॥ ७

कोकिलस्य तु शुश्राव वल्गु व्याहरतः स्वनम् ।
संप्रहृष्टेन मनसा तत एनामुदैक्षत ॥ ८

अथ तस्य च शब्देन गीतेनाप्रतिमेन च ।
दर्शनेन च रम्भाया मुनिः संदेहमागतः ॥ ९

सहस्राक्षस्य तत्कर्म विज्ञाय मुनिपुंगवः ।
रम्भां क्रोधसमाविष्टः शशाप कुशिकात्मजः ॥ १०

यन्मां लोभयसे रम्भे कामक्रोधजयैषिणम् ।
दशवर्षसहस्राणि शैली स्थास्यसि दुर्भगे ॥ ११

ब्राह्मणः सुमहातेजास्तपोबलसमन्वितः ।
उद्धरिष्यति रम्भे त्वां मत्क्रोधकलुषीकृताम् ॥ १२

एवमुक्त्वा महातेजा विश्वामित्रो महामुनिः ।
अशक्नुवन्धारयितुं कोपं संतापमागतः ॥ १३

तस्य शापेन महता रम्भा शैली तदाभवत् ।
वचः श्रुत्वा च कन्दर्पो महर्षेः स च निर्गतः ॥ १४

G 1 66 18
B 1 64 15
L 1 60 17

M4 काले कुसुमित(N2 V1 3 B1 D10 °त)द्रुम —^{c}) Ś1 D1-3 5 9 12 सा(D2 हा)य (for सह) D14 दुहित (for स्वहित) —^{d}) Cg स्थास्यामि(as in text) D14 T1 G1 मुनि (for तव) Ś1 N V B D2-3 4 7 9 13 M4 स्थास्ये (Ś1 D2 स्थितम्, D1 3 5 2 9 12 स्थाता) तव(M4 °श) समीपत (V2 °ग)

6 For 6–13, Ñ V B D10 11 13 M4 subst 1181* —^{a}) Ś1 D1 3 5.7 9.12 च (for हि) G1 3 विध, Cm g k t as in text (for गुण) —^{b}) D2 om from भास्वरम् up to अप्रतिम in 7^b (see 7^b reading in D2) D1 12 G1 भासुर —^{c}) D1 स्वम् (for तम्) Ś1 D1 D3 5 6 9 12 T1 भद्रे (for रम्भे) —^{d}) T2 G1 2 M3 मोह(G1 damaged for ह)यस्व, Cm g t as in text (for भेदयस्व) D14 T1 3 G1 तपोधन (for तपस्विनम्) Ś1 D1 2 5 7 9 12 मोह(D1 2 7 9 लोभ)नार्थमुपाह्वय

7 Cf v l 6 and 15 D2 om 7^{ab} (cf v l 6) —^{b}) Ś1 D1 3(om up to म) 5 7 12 रूपमप्रतिमं भुवि —^{c}) G1 3 स्थितैर्, Cg k t as in text (for ललिता) Ś1 D1-3 5 7 12 कृत्वा बहुविधं(Ś1 °गुण, D1 विधे) रभा(Ś1 रूप) —^{d}) Ś1 D5 12 उपाक्रमत्, D1-3 7 अलोभय(D2 °मै [sic])त्, D3 मुनिस्मिता (for शुचिस्मिता)

8 Cf v l 6 and 15 —^{a}) Ś1 D1 3 5 7 12 च स तुष्टः, D4 5 G1 3 M1 2 (before corr as in text after corr in / lin sec m) स नु°, G2 4 M1 स नु° (for तु शुश्राव) —^{b}) D2 व तुष्टा (sic) कूजति स्वन, D7 °व्याहरति स्वन —D4 reads from 8^c up to ह in 9^d in marg —^{c}) Ś1 D1 3 5 7 12 गं (for सं) —^{d}) Ś1 D1-3 5 7 12 विश्वामित्रो न्यवैक्ष(D1 3 5 °क्षत) त(D1 न [sic!]) Dt D6 1 स चैनामन्ववैक्षत

9 Cf v l 6 and 15 D4 reads up to ह in ^{d} in marg (cf v l 8) —^{a}) Ś1 D1 3 5 7 स, D1 13 om (submetric) (for च) —^{b}) G2 3 [स नुपमन (for [अ प्रतिमेन) Ś1 D1 12 स (for च) —^{c}) D6 दशनस्य D1 14 रभाया —^{d}) Ś1 D6 12 समोहम् Ś1 D1 5 6 7 13 आगमत्, G2 M1 आविशत (for आगत)

10 Cf v l 6 and 15 —^{a}) Dt D6 6 Ct सर्वं, Cg k as in text (for कर्म) —Ś1 om 10^{cd} —^{c}) D2 12 रभा G1 कोप (for क्रोध) —^{d}) D1-3 5 7 12 शप्तवान् D3 कुशात्मज , D6 मुनिपुंगव

11 Cf v l 6 and 15 —^{a}) Ś1 D2 5 6 7 12 यस्मात्, D1 अस्मात्, D2 त्व मा, M3 यन्मा (for यन्मां) T2 लोभयसी (sic) G1 2 M1 मोधयस —^{b}) D3 4 जयं(D4 °यी)क्षण, G1 जयैषिणी (all sic) —^{d}) Ś1 D6 12 शैले, D1-3 7 9 शिला Cm g t as in text (for शैली) Dt D3 1 M3 (before corr) स्थास्यति D1 2 7 9 भूतले, M2 दुर्मते, Cm g as in text (for दुर्भगे)

12 Cf v l 6 and 15 —^{a}) D4 [a स (for सु) Ś1 ब्रह्मादयो महाभागास्, D1 3 5 7 9 12 ब्राह्मणा हि महाभागास्, —^{b}) Ś1 D2 5 7 9 12 समन्विता —^{cd}) Ś1 D1 3 5 7 9 12 उद्धरिष्यति D7 ते रभे (hypermetric) (for रम्भे) D1 4 9 त्वा T1 damaged for त्वां मत्

13 Cf v l 6 and 15 —^{a}) Dt उक्त्वा —^{b}) D4 M3 महातपा —^{c}) D2 अशक्नुव् (sic) (for अशक्नुवन्) Ś1 D5 9 12 धारयितु —^{d}) Dt D6 9 14 T G2 3 M1 2 कोप, D2 काम Cm क्रोधं, Ct as in text (for कोपं) Cm g k संतापम् (as in text) Dt D6 6 T2 G2 3 M1 2 आपन्न, D1 3 आगत (for आगत) Ś1 D1 12 क्रोधसंतापमागत, G1 कोपसंतापता गत

14 Cf v l 6 and 15 —^{a}) M3 कोपेन (for शापेन) Ś1 D1 3 5 7 12 चिरमुपे(Ś1 °शुपे, D2 °मुपे)तस्य —^{b}) M3 शैलीभूता (for रम्भा शैली) T2 G2 तथा (for तदा) Ś1 D6 12 रम्भा वै शैलमागता D1 3 7 रम्भा शैलमागता —^{cd}) M3 शतकतुम (for वच श्रुत्वा) D14 T G2 3 M1 2 तु (for च) M3 मीतिरिवो जगाम स्वर्गा (for ^{d}) Ś1 D1 3 5 7 12 मीतश्चापि कंदर्पो (D12 संवत्र) जगाम(D4 ययावा)नु यथागतं

G 1 66 19 B 1 64 16 L 1 60 18 कोपेन स महातेजास्तपोऽपहरणे कृते । | इन्द्रियैरजितै राम न लेभे शान्तिमात्मनः ॥ १५

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे त्रिषष्टितमः सर्गः ॥ ६३ ॥

---

15 a) Ś1 D5 12 क्रोधेन च Dt D4 6 8 G1 3 °न च, D1 कोपेनाथ, D4 G1 कोपेन तु (for कोपेन स) D2 महातजा, D3 महता तजास् (sic) (for महातेजास्) —b) Ś1 D4 8 7 13 तपसो D1 श्रेयसो (for तपोऽप) D3 हृत, D8 क्षमे (for कृते) Ś1 D5 हरणात्कृत —M3 reads from 15a up to l 2 of 1183* in marg see m —d) D4 °चैश्चुभिर्त T1 damaged for यै रजि (for इन्द्रियैरजितै) —For 6–15 N V B D1 10 11 13 M4 subst

1181* (6) { मनोहर तु रम्भाया कृत्वा रूपमथाद्भुतम् । तस्याश्च रचितारात्रिं गच्छ हरेभयितुं वने ।
इत्युक्ता दयाता तत्र रम्भा सुरवरानना ।
(7cd) कृत्वा रूप मनोहारि विश्वामित्रमलोभयत् ।
इन्द्रोऽपि कोकिलो भूत्वा कन्दर्पसहितस्तदा । [5]
वल्गुरागमितस्तत्रयारतत्रथी राम विलोभयन् ।
(8ab) कोकिलस्य वच श्रुत्वा वल्गु व्याहरतो वने ।
रम्भागीतस्वनं चैव मधुर सुमनोहरम् ।
मारुत च सुखस्पर्शं दुष्प्यपु पाधिवासितम् ।
श्रुत्वा त समभिप्रेक्ष्य शालिना मदवर्धनम् । [10]
सहसा हृतचित्तास्ना मदनेन महामुनि ।
गीतस्वननानुसृत्य रम्भा दृष्ट्वा मनोहराम् ।
(9) { शब्दनापहृतस्तेन रम्भासदर्शनेन च । दृष्ट्वा चाश्मतपोभ्रष्ट मुनि शङ्कामुपागमत् ।
(10) { सहसाक्षस्य त कर्म दृष्ट्वाथ ध्यानचक्षुषा । [15] रम्भा कोपसमाविष्ट इद वचनमब्रवीत् ।
(11) { यस्माल्लोभयसे रम्भे मामप्यगुणसम्पदा । तस्माच्छैलमयी भूत्वा स्थास्यसीह तपोवने ।
वर्षाणामयुत पूर्णं मच्छापकलुषीकृता ।
(12cd) ब्राह्मणस्तु तप सिद्ध उद्धर्ता ते भविष्यति । [20]
रम्भा शैलमयीं कृत्वा विश्वामित्रो महामुनि ।
(13cd) सतापमगमत्तीव्र क्रोधस्य वशमागत ।
दृष्ट्वा तथा कृता रम्भा सद्य शैलमयीं तदा ।
कन्दर्पसहित चैव दृष्ट्वा नष्ट सुरवरम् ।
तपोऽपहार न पुन कृत दृष्ट्वा तथा मन । [25]
अजितद्वियोऽस्मीति भृश जगर्हात्मानमात्मना ।

[(l 1) V1 4 12 (for तु) D11 मनोरम च D13 रम्भे च (for रम्भाया) V4 कृत्वा (for कृत्वा) B1 D10 च(D10 त)थाद्भुतं, M4 अद्भुतम (for अथाद्भुतम्) D11 कृत्वा स्वरूपं हि अपि (hypermetric) (for the post half) —D11 om l 2 3 —(l 2) B1 repeats तस्यैः D13 M4 रचितरागे —(l 3) N1 V1 2 4 M4 उक्ता B1 सा (for तु) —(l 4) D11 कृत्वैव रूप M4 °लोभाहि (for रूप मनोहारि) V4 अलोभमत् (sic) D11 उपादृश्यत् (for अलोभयत्) B2(marg also as above) विश्वा मित्रमनोहरम् (for the post half) —D13 om (hapl ?) from the post half up to the prior half of l 7 —(l 6) D10 om इत्याह N1 V1 2–4 B1 वल्गुराग(B1 °गह [sic])मितस्तत्र(V4 °स्थाय) V2 वर्गी(after corr as above)रागहितस्तत्र D11 वल्गुवागमितस्त्र (sic) (for the prior half) D10 सन (for राम) V1 विलोकयन् B1 प्रलोभयन् D11 विलोपयन् —(l 7) D11 न संश्रुत्य (for वच श्रुत्वा) V1 (m after corr as above) वचो B3 वल्गुं (for वल्गु) D11 व्याहरते (for °तो) —(l 8) V3 वल्गु (for रम्भा) N1 L2 D11 -स्वर (for -स्वन) V1 चक्र V4 तु वा (for चव) D10 सघुर (sic) (for मधुर) —(l 9) N1 D13 -स्पर्शं N B1 D10 दिव्य (for दिव्य) V2 पुष्पार्द्र V3 B1 गन्धाढ्य (for पुष्पवासि) —(l 10) N1 अरात V1 B2 आघ्रा(B2 °घा)त V3 4 B1 आरात् (V4 °तु) (for श्रुत्वा त) D11 आरभ तमभिप्रेक्ष्य M4 आसाद्यमान संप्रेक्ष्य (for the prior half) N1 च मद° (hypermetric) B1 (m also as above)स्मर° D1 मोद° (for मदवर्धनम्) —(l 11) V2 सहजा D11 कामिनी (for सहसा) N1 V2 3 B2 हृतचित्ता(V3 चित्त)मा V4 हृतचित्त स N1 V2 4 पवनेन (for मदनेन) —(l 12) N1 V1 स्वरेण (for -स्वनेन) N1 V1 4 B2 D10 11 13 [अ]नुसृतो N2 [अ]नुभूतो V2 [अ]भिभूतो D11 मनोरमा —(l 13) V1 [उ]पहृतस्त V4 [अ]पि हृतस्त (for [अ]पहृतस्त) D11 तत्र (for तेन) —(l 14) V4 चाश्र B1 4 चात्र D11 च्य (for चाश्म) N2 B2(m also as above) D10 13 भग्न D1 भ्रष्ट (for भ्रष्ट) V1 शङ्कामगमत V2 °मागमत् B2 °मागत (for शङ्कामुपागमत्) —(l 15) N2 सह अक्षस्य (sic) B3 सर्वं

(for कर्तुं) Ñ2 B2,4 D10 11 13 च ध्यात्, V3 ध्यानेन, B1 न ध्यात (for [अ]च ध्यात) —(l 16) V4 वचन चेदमब्रवीत्, M2 शुश्राव दुरितावह (=10ᵈ) (for the post half) —(l 17) V2 लाभस मे (sic) (for °यते) V2 मम्मतम (sic) D11 सम्मता (for मामनत) —(l 18) Ñ1 दैवमय्या, B2 विग्नमनी (for ऐन्द्रमयी) D11 वासवस्य मुदुर्मैत्री (for the post half) —(l 19) M1 ज्ञात (for ज्ञात) —(l 20) M2 नवना (for दु तप ~) V1 तदर्नी, D11 उ ना (for तदर्नी) —For ms see below —(l 21) M1 तनो (for मत्रा) —(l 22) M2 असंदि (for मत्रमद) B1 सेनाप म ० न (for the prior half) D11 M2 मेतस (for क्रोधस) V2 क्वार D11 जिताजोसमाल (for the post half) —(l 23) Ñ2 B1 D10 11 13 °नो (for तथा कृता) M1 तथा कृत्वा सा तस्यो (for the prior half) D1 M1 तदा (for त्या) —(l 24) Ñ1 B1 अनु (for मर्दन) M2 कृद्धा (for कृद्ध) —(l 25) Ñ1 V1 तपसो(V1 [with hiatus] तपो अ)पहर च (both hypermetric), V1 °हान च, B1 तपसापहार (for चतोपहार च) Ñ1 V1 कृत (for कृत) V1 मम (for कृता) V2 दुरात्मना, B4 महात्मन, D11 तपोधन, M1 (आ)त्मनात्मन (for तथात्मन) —(l 26) All the above MSS (except V1) read hypermetrically the prior half D11 राम (for पुरा) V1 °हनामीति, V2 तदामिनिर्दियेत्समीति, M2 निर्दियेत्समीति तत्र न तु (for the prior half) M2 आत्मन (for आत्मना)]

—After l 20, B1 ins

1182* इत्युक्त्वा च तदा तत्र मान्यरूपो बभूव ह।

—After 1181* D11 cont while Dt D1 2 3 4 5 S (except M1) ins after 25 whereas Ś1 D1 2 5 7 11 ins l 1-8 after I 64 1 and subst l 9-11 for I 64 2 V4 ins l 10 and l 11 after I 64 2ᵃᵇ

1183* तां दृष्ट्वा तापसेन्द्रस्य रम्भां शैलमयीं कृताम्।
कष्टं शस्य मनसि-- ड्योऽपह्रत एव ह।
नैव क्रोधं गमिष्यामि न च वक्ष्ये कथंचन।
अथवा नोच्छ्वसिष्यामि संवत्सरशतान्यपि।
अहं हि शोषयिष्यामि आत्मानं विजितेन्द्रियः। [5]
तावद्यावद्धि मे प्राप्तं ब्राह्मण्यं तपसार्जितम्।
अनुच्छ्वसन्नभुञ्जानस्तिष्ठेयं शाश्वतीः समाः।
न हि मे तप्यमानस्य क्षयं यास्यन्ति मूर्तयः।
एवं वर्षसहस्रस्य दीक्षां स मुनिपुंगवः।
चकाराप्रतिमां लोके प्रतिज्ञां रघुनन्दन। [10]
यथापूर्वं निराहारः कोपमावर्जितम्।

[Dt D1 2 3 4 5 S (except M1) om l 1 —(l 2) D11 दैवतं वृतं —M1 reads l 2 in marg sec m —(l 2) D1 11 T1 2 G1 2 3 कृष्णं (for कष्टं) Ś1 D1 2 5 7 11 मन्यु(D1 °च)मन्यु(D1 2 7 °ह) मुनिर्विता D1 मनेरन्तर्बुद्धिविना(sic) (for the prior half), —(l 3) D1 2 5 7 11 S (except M1) [च]व (for [च]) Ś1 D1 2 3 7 11 क्रोध करिष्यामि Ś1 D12 om (hapl) from the post half of l 3 up to the prior half of l 4 and the prior half of l 5 respy D1 2 3 7 न नोद्गते चा(D1 वा, D2 न) मेच्छ्ये [by transp] ति मामय, D11 न च मोक्ष्य न साक्षत (for the post half) —(l 4) T1 damaged for वा नो D1 संशयः (for संवत्सर) Ś1 D1 2 3 शता(D1 ० नता) ब्दून्, D11 शता द्व (for शतान्यपि) D1 संवत् छतायन्तहून् (for the post half) —(l 5) Ś1 D1 11 स्वयं च(D11 य) D1 (before corr) 11 T G1 3 M1 3 अह विं (for अह हि) D1 2 7 अह वै(D1 अथ च) शाषयामेव(D1 °स्वय) (for the prior half) —Note hiatus between the two halves D11 T1 2 G M1 आत्मान (to avoid hiatus) (for आत्मान) Ś1 D1 2 5 11 12 सपातामान नि(Ś1 D11 व) नैदिय (for the post half) —(l 6) G1 च (for हि) G2 M1 च तावद्धि (by transp) D1 प्राप्ति D2 प्राप्त, M1 ब्राह्मण्य (for ब्राह्मण्य) Ś1 D1 2 5 7 11 तमहंदित, D1 11 T G M1 2 तपसो(T1 damaged after तप, G1 3 °पा)जित, D7 °र्जित (for तपसार्जितम्) —(l 7) D1 अनुच्छ्वसन् Ś1 D1 11 अनुतर्न, D11 अनुयते (sic), G1 अनुशान्त (for अनुच्छ्वसन्) D1 अपसनु (for तिष्ठेत्) —(l 8) D1 नहि (for न हि) D1 om स (submetric) Ś1 D1 नामव, D1 मम मुद्देव (hypermetric) D11 12 यास्य (for मूर्तय) D1 12 4(D1 तै)न शिरा(D1 °रो) अभिपति (for the post half) —(l 9) T1 damaged for सह, G1 3 सहस्रं तु (for सहस्रस्य) Ś1 D1 2 3 7 11 12 मोन वतसायन(Ś1 °ताय, D1 °सामि, D11 °ध तु D11 illeg for च) कृत्वा मनसि तु(D1 तं) स्थि(Ś1 °न) —For ms see below —D1 om l 10-11 —(l 10) Ś1 V4 D1 2 3 7 11 12 अन्(D1 अगा [sic]) तोऽप्रतिमा (for the prior half) —Dt D1 2 3 4 5 S (except M1) om l 11 —D1 5 6 read l 11 after I 64 3ᵃᵇ —D1 reads l 11 after l 2 of 1187* —(l 11) Ś1 न हि म तपमावह (for the prior half)]

—After the prior half of l 9 G1 3 ins

1184* कृत्वा वतमनुत्तमम्।
विष मिषो महातपा

Colophon Ś1 D1 2 3 7 11 12 om (continue the Sarga) Ñ V B D10 11 M1 read colophon after l 1 of 1185* —*Kanda name* Ñ1 D12 om Ñ1 V1 3 B D1 12 अदि —After *Kanda name* B1 ins बालचरित —*Sarga name* Ñ V B D10 रम्भाशापस्य (Ñ1 V1 3 B2 D10 om) रम्भाशाप —*Sarga no* (figures words or both) Ñ1 V1 3 B1 2 om Ñ2 B2 3 4 D10 60 V1 D1 60 V1 D1 D1 2 3 4 S (except M1) 64 M1 60 D11 —कामक्रोध—त्यागो—मंत्र 65 —After colophon T1 concludes with श्रीरामचन्द्राय नमः G1 2 3 M1 श्रीरामाय नम G3 श्रीमत रामानुजाय नम, M1 श्री ० ० ० नम

G 1 66 20
B 1 65 1
L 1 60 19

६४

अथ हैमवतीं राम दिशं त्यक्त्वा महामुनिः ।
पूर्वां दिशमनुप्राप्य तपस्तेपे सुदारुणम् ॥ १

मौनं वर्षसहस्रस्य कृत्वा व्रतमनुत्तमम् ।
चकाराप्रतिमं राम तपः परमदुष्करम् ॥ २

पूर्णे वर्षसहस्रे तु काष्ठभूतं महामुनिम् ।
विघ्नैर्बहुभिराधूतं क्रोधो नान्तरमाविशत् ॥ ३
ततो देवाः सगन्धर्वाः पन्नगासुरराक्षसाः ।
मोहितास्तेजसा तस्य तपसा मन्दरश्मयः ।
कश्मलोपहताः सर्वे पितामहमथाब्रुवन् ॥ ४

64

☞ Ś1 D1-3.5.7.11.12 continue the previous Sarga Ñ V B D10.12 M1 read 1-2ᵇ (followed by l. 1 of 1187*) before the colophon of Sarga 63.

1 ᵃ) Ñ V1.3.4 B1-3 D10.11 M4 रम्या, V2 रम्भा (sic), B4 पुण्या, D13 त्यक्त्वा (for राम). —ᵇ) V3 दिशम्, D13 रम्या, G2 M1 हित्वा (for त्यक्त्वा). D2 महायशा. —ᶜ) Ñ V B D10.11.13 उपागम्य (V3 °भिरम्य, D13 °गम्य), D1.3.5.7.12 M4 अति(D6.12 उपा, D7 अभि)क्रम्य (for अनुप्राप्य). —ᵈ) Ñ1 °स्तासु महामुनि, Ñ2 V B D10.11.13 M4 °स्तसुं प्रचक्रमे. —After 1, Ś1 D1.3.5.7.12 ins. ll. 1-8 of 1183* (cf. v.l. 1. 63. 15).

2 ᵃ) V4 मौनी. Ñ V B D10.13 G1.3 -सहस्रं तु (V1 च), D11 -सहस्राणि, M1 -सहस्र स, Cm.g as in text (for सहस्रस्य). —ᵇ) Ñ V B D10.11.13 कृत्वा स कृतनिश्चय, M4 सकल्प्य कृतनिश्चय. —M3 om. 2ᶜᵈ. —ᶜ) D6 [अ]प्रतिम, T2 [अ]प्रतिमा(sic), T3 प्रतिमा (sic) (for [अ]प्रतिम). —For 2, Ś1 D1.3.5.7.12 subst. ll. 9-11 of 1183* (cf. v.l. 1. 63. 15). —For 2ᶜ-5ᵃ, Ñ V B D10.11 (ll. 1 and 8 only for 2ᶜᵈ and 5ᵃᵇ respy.) M4 subst. 1187*.

3 D6 om. 3ᵇ up to the prior half of l. 2 of 1185*. —ᵇ) D1-3.11 काष्ठभूतो महामुनि. —After 3ᵃᵈ, D1.3.5 read l. 11 of 1183* (cf. v.l. 1. 63. 15). —ᶜ) D2 त्रिविधै, G4 दीर्घैर् (for विघ्नैर्). D7 आधूते, D11 आधूत. —ᵈ) Ś1 D3.12 कोपो (for क्रोधो). D1 कोपेनोत्तर° (sic). D5 कोपेनापर° (corrupt). D11 कोप नैव तमाविशत्. —After 3, Ś1 Dt D1-3.11.12.13 S (except M1) Cm.g.k.t ins. (Cv r. comm. on l. 9 only):

1185* स कृत्वा निश्चयं राम तप आतिष्ठदव्ययम् ।
तस्य वर्षसहस्रस्य व्रते पूर्णे महाव्रत ।
भोक्तुमारब्धवानन्नं तस्मिन्काले रघूत्तम ।
इन्द्रो द्विजातिर्भूत्वा तं सिद्धमन्नमयाचत ।
तस्मै दत्त्वा तदा सिद्धं सर्वं विप्राय निश्चितः । [5]
निःशेषितेऽन्ने भगवानभुक्त्वैव महातपाः ।
न किंचिदवदद्विप्रं मौनव्रतमुपास्थितः ।
तथैवासीत्पुनर्मौनमनुच्छ्वासं चकार ह ।
अथ वर्षसहस्रं वै नोच्छ्वसन्मुनिपुंगव ।
तस्यानुच्छ्वसमानस्य मूर्ध्नि धूमो व्यजायत । [10]
त्रैलोक्यं येन संभ्रान्तमादीपितमिवाभवत् ॥

[(l. 1) Dt D4.6.8.14 T2 G1 M1.2 आतिष्ठ्यव्य. Ś1 D1-3.5.7.11.12 गत्वा च परमं हर्षं तप आतिष्ठ(D1 °ष्ठ [sic] D12 °ष्ठ)त्पर. —(l. 2) Ś1 D1-3.5.7.11.12 अथ वर्षसहस्रेण (for the prior half). —D11 om. (hapl.?) from the post half up to the prior half of l. 9. D6 महाव्रत (for °व्रत). Ś1 D3.12 व्रतदीक्षेण आगत (hiatus), D1 व्रतदीक्षामनागमे, D2.7 (with hiatus) व्रता(D7 °तो)दीक्षण आगमे (both sic). D5 व्रतो(sic)दीक्षणमागते(before corr. °के) (for the post half). —Ś1 D1.3.5.7.12 om. l. 3. —(l. 3) D6 आरभ्य भोक्तुम (for आरब्धवानन्नं). M2 रघूद्वह. —(l. 4) D1.3.7 [ए]न, D6.12 [इ]व. D6 T2 तु (for तं). Ś1 रूपी द्विजाति गत्वैव (for the prior half). Ś1 D1.3.12 यथाविदम् (for सिद्धमन्नम्). —Ś1 D1-3.5.7.12 om. l. 5. —(l. 5) M3 (before corr.) सदा (for तदा). D6 सर्वे. G2 M3 अन्नं (for सर्वं). G1.2 निश्चल, M3 निश्चित. D6 सर्वं नियतमानस (for the post half). —(l. 6) Ś1 D1-3.5.7.8.12 नि(D12 न)शेषान्न(D6 [before corr.]°न्ने) (for निःशेषितेऽन्ने). Ś1 भगवान्. D2 भगवन्. Ś1 D1.3.12 अभुक्त्वा च, D2.7 अभुक्ते च, D5 अदत्त दत्त स (sic), D6 भुक्त्वा तस्य (sic) (for अभुक्त्वैव). D2 महातप, T2 महामुनि. —Ś1 D1.3.5.7.12 om. l. 7. —(l. 7) G1 मौनवृत्तम्. D1.12 T G1 M2.3 अथा°, D5 समाश्रित (for उपास्थित°). G1.3 अथ मौनं समास्थित° (for the post half). —(l. 8) Ś1 D1.3.5.7.12 तथैव मौनमकरोदनुच्छ्वासं च राघव. —(l. 9) D1.3.7 पूर्णे (for अथ). Ś1 D5.12 -सहस्रेण. Dt D4.8 -सहस्रं च, D1.7 सहस्रेऽपि, D2.3 सहस्रे तु, D6 -सहस्राणि. Dt सोऽच्छ्वसन्. Ś1 D1-3.5.7 निरुच्छ्वासोऽभवन्मुनि, D11 निरुच्छ्वासे ततो मुनौ, D13 निरुद्धासो महामुनि (for the post half). —(l. 10) D6.14 (before corr.) T2 [अ]नुच्छ्वसमानस्य. Ś1 D5.12 निरुच्छ्वासान्मुनेस्त(Ś1 [after corr. in marg.]°र()स्य, D1.3.7 अनुच्छ्वासात्ततस्तस्य, D11 विश्वामित्रस्य तपसा (for the prior half). G1 [अ]व्यजायत. —(l. 11) D2 त्रैलोक्ये. Dt D2 आतापितमिवाभवत्. D5 आदीप्तमिव चाभवत् (for the post half).]

4 ᵃ) Ś1 Dt D1.3.11.12 T2 G1.3 M2.3 देवर्षिगन्धर्वा. —ᵇ) Dt D4.6.8 G1.3 M1 पन्नगोरगा (D1 after corr.

बहुभिः कारणैर्देव विश्वामित्रो महामुनिः ।
लोभितः क्रोधितश्चैव तपसा चाभिवर्धते ॥ ५
न ह्यस्य वृजिनं किंचिद्दृश्यते सूक्ष्ममप्यथ ।
न दीयते यदि त्वस्य मनसा यदभीप्सितम् ।
विनाशयति त्रैलोक्यं तपसा सचराचरम् ।
व्याकुलाश्च दिशः सर्वा न च किंचित्प्रकाशते ॥ ६
सागराः क्षुभिताः सर्वे विशीर्यन्ते च पर्वताः ।
प्रकम्पते च पृथिवी वायुर्वाति भृशाकुलः ॥ ७
बुद्धिं न कुरुते यावन्नाशो देव महामुनिः ।
तावत्प्रसाद्यो भगवानग्निरूपो महाद्युतिः ॥ ८

G. 1. 67. 8
B. 1. 65. 17
L. 1. 61. 8

°गाधर-). D2 पन्नगाप्सर ; M3 किंनरोरग. —^{cd}) G2 तेन सा (sic) (for तेजसा). Ś1 D1-3.6.7.12 [प्]रासंस ; D11 [प्] यास्य (for त्वस्य). D5 G1-3 M2 तपसो; D11 सर्वे ते; Cm g t as in text (for तपसा). Dt D6.8 तपसा तस्य तेजसा (by transp.). D2 संदराद्य°. —After 4^{cd}, D11 ins. l. 4–5 of 1187*.—After 4, D3 ins.:

1186* पितामह महाप्राज्ञ सर्वभूतहिते रत ।
त्वं चैव सर्वलोकानां शरणं च यथेप्सितम् ।

5 D3 om. 5^{ab}.—For 2^{c}–5^{b}, Ñ V B D10.13 M4 subst., while D11 subst. l. 1 and l. 8 for 2^{cd} and 5^{ab} respy. and ins. l. 4–5 after 4^{cd}:

1187* वज्रस्थानमुपाश्रित्य तस्थौ गिरिरिवाचलः ।
स्थाणुभूते स्थिते तस्मिन्मुनौ मौनव्रताश्रिते ।
आवेष्टु नान्तरं कामो न क्रोधो ददृशे मुनेः ।
अक्रोधनमकामं च तं दृष्ट्वा शान्तचेतसम् ।
तपसोग्रेण संसिद्धिं परां गतमरिंदम । [5]
संभ्रान्तमनसो भीता ब्रह्माणं तपसां निधिम् ।
ऊचुरभ्येत्य विबुधाः सर्वे शक्रपुरोगमाः ।
उपायैर्विविधैर्विप्रो विश्वामित्रस्तपोधन ।

[Before l. 1, V4 ins. l. 10 and 11 of 1183* (cf. l. 1. 63. 15).—(l. 1) Ñ2 B2 D10 वज्र°, V1 वल्मी°, °वर्षि°; V2 वज्र स्थानम्; V4 रज°, B1 वर्षि°, D11 तपोवनम् (for स्थानम्). V2 B1 उपागम्य.—After l. 1, Ñ V B D10.13 M4 read colophon, while D11 ins. l. 11 of 1183*. Then D13 ins. ref. 4c-7 च.—(l. 2) B1 om. स्थिते, M4 transp. स्थिते and मुनौ. Ñ1 मौन, V4 M4 व्रत (M4 °ता) स्थिते.—(l. 3) D13 आविशनातुर आसी (for the prior half). Ñ1 मुनौ, M4 मुनि.—(l. 4) D13 त दृष्ट्वा तच्चेतसा (sic), M4 दृष्ट्वा शान्तेन चेतसा (for the post. half).—(l. 5) V4 संसिद्ध. V1 परां गतिं गतिम° (ditto), D13 परां गतिमविंदत, M4 परां गतिम° (for the post. half).—(l. 6) Ñ1 °सो मुगा, V2 B2 °सो भूत्वा, B1 मुनयो भीता, M4 -मनस सर्वे (for मनसो भीता). Ñ1 V1.3.4 D13 तपसो निधि. M4 विबुधा वासवादय (for the post. half).—(l. 7) M4 मुदिता (for विबुधा). M4 ब्राह्मण तपसो निधि (for the post. half).—(l. 8) Ñ1 V B1.2 D13 बहुभिर् (for विविधैर्). Ñ2 V4 B2 D13 M4 ब्रह्मन्, D11 देव (for विप्रो), B1 D13 तपोनिधि.]

6 Ñ1 V1-3 B1.2 M4 om. 6–7.—^{a}) V4 ह्यस्य, B4 ग्रास्य, D5 ह्यस्ति; D8 तस्य (for ह्यस्य). Ñ2 B3 D10 वैश्वि, V4 देव (for किंचिद्).—^{b}) G1 दृश्यते (for दृश्यते). Ś1 Ñ2 V4 B3.4 D1-3.6.7.10-13 स्वल्पम्; Ct as in text (for सूक्ष्मम्). Dt D6.8 अप्युत.—^{c}) Ś1 D5.10.12 यदि तस्मै; Ñ2 B3.4 D2 यदि (B3 °दा) तस्मै; D3 यदि त्वस्मै, D11 यतस्तस्मै (for यदि त्वस्य). V4 यदा न दीयते तस्मै.—^{d}) Ś1 Ñ2 V4 B3.4 D1.6.7.10-12 M3 मनसो. Ś1 D1-3.6.7.10-13 हि यदी (D1-3 यथे)प्सित, Dt D8 यथाभीप्सितः Ct as in text.—^{e}) Ś1 V4 D3.6.7.9.11.12 नाशयिष्य (Ś1 °ष्यं [sic]) ति, *D7 M3 °ष्यति; G3 M2 °येति; Cm g t as in text (for* विनाशयति). Ś1 D5.11.12 लोकांश्च; Ñ2 V4 B3.4 D2.3.7.9.10 लोकांस्त्रीन् (for त्रैलोक्य). D2 विनाशयिष्यति लोकान्.—^{f}) Ś1 D6.11.12 त्रीनेव, Ñ2 B3.4 D10.12 तेजसा; V4 D2.3.7.9 भूप वै, G1 damaged (for तपसा). Ś1 Ñ2 V4 B3.4 D1-3.6.7.9-12 °चरान् (for सचराचरम्).—^{g}) D11 व्याकुला दि.—^{h}) Ś1 Ñ2 V4 B3.4 D1-3.6.7.10-13 न च सूर्यः प्र°; D8 न किंचित्र प्र° (by transp.); G1.3 न किंचित्संप्र°; G2 M1 आदित्यो न प्र°.

7 Ñ1 V1-3 B1.2 M4 om. 7 (cf. v.l. 6).—^{a}) Ś1 V4 D1.6.11.12 चैव (for सर्वे).—^{b}) Ñ2 B3.4 D1-3.6.7.10-13 दि (D6 व्य) दीर्यन्ते; V4 व्यवीर्यंत (for विशीर्यन्ते). Ś1 सर्वतः (for पर्वताः).—^{c}) D4 [ऽ]त्र (for च). T1 damaged after पृ up to भास्करो in 1189*. Dt D5 T2 वसुधा (for पृथिवी). Ñ2 B3.4 D10.13 कंपते पृथिवी चैव.—^{d}) Ś1 D2.3.6.7.11.12 भृशानिल; B4 भुशा° (sic), Dt D6.8 [इ]ह संकुल; G1 °कुल; M2 दिशा°(for भृशाकुलः).—After 7, Ś1 V4 Dt D1-3.7.11.12.14 S (except M4, T1 damaged) all Cs ins.:

1188* ब्रह्मन्न प्रतिजानीमो नास्तिको जायते जनः ।
संमूढमिव त्रैलोक्यं संप्रक्षुभितमानसम् ।

[(l. 1) Cv r k comm. on l. 1 only. Ś1 D6.11.12 ब्रह्म (D6.11 देव) विभ्रान्तं भजते, V4 D1-3.7.8 ब्रह्म (V4 ब्राह्म) विप्रो न भजते. Ś1 V4 D1-3.6.7.8.11.12 नर (for जन).—(l. 2) Ś1 V4 D1-3.6.7.11.12 त्रैलोक्यमपि संमूढ (V4 °क्षुब्ध). V4 प्रतिक्षुभित, D7 प्रक्ष (metathesis) क्षुभित. D9 (gloss) व्याकुलितचित्त, M3 तेजसा सचराचर (for the post. half).]

—Thereafter, Dt D1.8.14 T G4 M3 cont.:

1189* भास्करो निष्प्रभश्चैव महर्षेस्तस्य तेजसा ।

[T1 damaged for भास्करो (cf. v.l. 7). M3 संप्रक्षुभित मानस (for the post. half).]

8 D11 repeats 8^{cd} as in V4 after 9.—^{a}) V4 बुद्धिं, B1 न बुद्धिं (by transp.), D2.3.7.13 बुद्धिं च (for

G 1 67 8 / D 1 65 7 / L 1 61 8

कालाग्निना यथा पूर्वं त्रैलोक्यं दह्यतेऽखिलम् ।
देवराज्यं चिकीर्षेत दीयतामस्य यन्मतम् ॥ ९

ततः सुरगणाः सर्वे पितामहपुरोगमाः ।
विश्वामित्रं महात्मानं वाक्यं मधुरमब्रुवन् ॥ १०

ब्रह्मर्षे स्वागतं तेऽस्तु तपसा स्म सुतोषिताः ।
ब्राह्मण्यं तपसोग्रेण प्राप्तवानसि कौशिक ॥ ११

दीर्घमायुश्च ते ब्रह्मन्ददामि समरुद्गणः ।
स्वस्ति प्राप्नुहि भद्रं ते गच्छ सौम्य यथासुखम् ॥ १२

पितामहवचः श्रुत्वा सर्वेषां च दिवौकसाम् ।
कृत्वा प्रणामं मुदितो व्याजहार महामुनिः ॥ १३

ब्राह्मण्यं यदि मे प्राप्तं दीर्घमायुस्तथैव च ।
ओंकारोऽथ वषट्कारो वेदाश्च वरयन्तु माम् ॥ १४

क्षत्रवेदविदां श्रेष्ठो ब्रह्मवेदविदामपि ।
ब्रह्मपुत्रो वसिष्ठो मामेवं वदतु देवताः ।
यद्ययं परमः कामः कृतो यान्तु सुरर्षभाः ॥ १५

ततः प्रसादितो देवैर्वसिष्ठो जपतां वरः ।
सख्यं चकार ब्रह्मर्षिरेवमस्त्विति चाब्रवीत् ॥ १६

त्रा(ह्)न) Ś1 D1-4 7 11 14 M1 देव, Cg as in text (for यावत्) —b) Cm g t यावो(as in text) Ś1 D1-3.7 11 12 M3 Ch यावद्देव(Ś1 D 3.7 °व) जगत्क्षये(D1 °य) Ñ V1 3 4 D10 M1 एव(M1 भसो) प्रलय(V3 °पत)वो यत, V2 D12 एव वै तपसो यत (D12 विधि), T1 यादो देव महामुनि —Ñ V B D10.12 M1 om 8cd–9ab —c) D1 4.6 G1 भगवत् D11 तावत्प्रसादं लभतां —d) D1 अति°, T2.3 G1.2 M2 °वशो (for अग्निरूपो) G2 M1 2 महामुनि

9 Ñ V B D10 12 M1 om 9ab (cf v l 8) —ab) T1 G2 M1 2 भुवं (for अखिलम्) Ś1 D1 3 5 7 11 12 कालाग्नि (D1 °रे)र त्रिलोकस्य(D12 °दे)स्त्रैलोक्यं प्रदहेदय —c) D1 3 दैवं, D7 दैवं; Cv r as in text (for देव) Ś1 D1-3 5 7 11 12 चिकीर्षन्त Ñ V B D10 12 M1 दयाराज्य(Ñ1 V1 D10 °त्र, V2.3 °ज्य)मपि(Ñ2 °पुरी, V1 °पुर)प्राप्तो(Ñ1 V1 2 °सु, V2 °सं) Cm g k t as in text —d) D7 यस्य(for अस्य) Ś1 D1 11 12 वाञ्छित, Dt D1 6 यन्मत, D1 जीवित, D2 तन्मत (for यन्मतम्) Ñ V1 3 4 B D10 12 लभतां(Ñ2 B2 D10 12 दीयतां as in text) तावदीप्सितं V2 लभेत्तावदभीप्सितं, M1 तावल्लभतु वाञ्छितं, Cm g as in text —After 9 D12 repeats 8cd and 9cd as in V2 and Ñ2 respy

10 B4 repeats 10ab after l 2 of 1190* —a) V2 सत B1 सर्वे सुरगणा (by transp) —b) Ñ V B3(m also as in text) 4 D10 11 12 °पुर सरा —c) Ñ V B D10.11 12 M1 उपागम्य(for महात्मान) —d) D11 T1 3 G1 मधुर वाक्यम् (by transp) Ś1 D1-3 5 7 12 ऊचु सानुनय वच, Ñ V B D10 11 12 M1 वाक्य(V1 °च)मूचुरिद(V1 °मा) तदा

11 a) D6 T2 महर्षे Ch t स्वागत (as in text) Ś1 D1 3 5 7 11 12 महर्षे स्वस्ति ते साधु(Ś1 D8 11 12 °धो), Ñ V B D10 12 M1 ब्रह्म(M1 महा)र्षे वि(V1 om [submetric])निवर्तस्व —b) ॐ Ch t स्मेति त्रिलोकेष भार्ये । ॐ Ś1 तपसा ससुपोषिता, Ñ V B D10 12 M1 तपसोग्रया(Ñ V1 4 B1 M1 °भा)द(Ñ1 V1 B1 D12 M1 °द्वि) स पर, D1 तपसा साध्व तोषिता, D11 12 तपसा(D12 °*)स्मि सुतोषित —D11 reads 11cd after l 2 of 1190* —c) Ś1 ब्रह्मण्यं, D1 ब्रह्मण —d) D1 6 को(D2 को)शिक

12 For 12-17, Ñ V B D10.11 12 M1 (12-14) subst. 1190* —Ś1 D1-3 5.7 12 om 12ab. —b) G2 यथागतं, Ch t as in text

13 Cf v l 12 and 17 —b) Dt D1 6 सर्वेषा त्रिदिवौकसां —c) Ś1 D1-3 5 7 11 त्रिदिवद्(for मुदितो) —d) Ś1 D1-3 5 12 व्याहरत्वान्; D7 व्याहृतवान् (for व्याजहार) ☞ —After 13, the sequence up to St 20 in Ś1 D1 3.5 7 12 is as follows—14cd, 15ab (D7 reads 13 after 15ab), 14ab, 15cd, 15cd, 16ab, 17, 16cd, 18cd (D1-3 7 om) 19cd, 18ab, 19ab, 20cd, 20ab

14 Cf v l 12 and 17 —For sequence in Ś1 D1-3 5 7 12 cf v l 13 —a) D8 T2 ब्रह्मण्य D2 च (for मे) —c) Ś1 D3.11 T2.3 G1 °रश्च, D1-3 7 °र स, D6 °रोपि(for ओंकारोऽथ) D12 वकार स वषट्कारो —d) G3 4 M1 (after corr sec m as in text) दयाद् (for वेदाश्च) Cv r m g t वरयतु(as in text) Ś1 D1-3 5 7 12 वेदास्त्वा(Ś1 D3 11 °श्चा)यान्तु सर्वे(Ś1 त्वियं)न

15 Cf v l 12 and 17 —For sequence in Ś1 D1-3 5.7 12 cf v l 13 —a) Ś1 क्षत्रवेदयता, D1 3.7 क्षत्र(D3 क्षिप्र) वेदविदा, T2 क्षत्रवेदविदा (metathesis) D1 3 5 7 6 श्रेष्ठ (sic) —b) Ś2 °वेदवतामपि, T1 °देव विदामपि (metathesis) —c) Ś1 D1 3 5 7 12 [ऽ]यम (for माम्) —d) Ś1 D6 12 एवमेव ब्रवीतु मा, D1-3 7 एवं चैव ब्रवीतु(D1 3 °ति) मां —e) Dt D1 6 [ए]व (for [अ]य) Ś1 D1-3 5 7 12 पूर्वेवे(D3 °वैतां [sic]) D1 3 परम(for परम) —f) Ś1 D1 3 5.7 12 M1 गमिष्यामि, G1 M1 कृतो महा, Cg k t कृतो यातु (as in text) D1 7 यथागतं, D2 यथासुखं, G1 3 सुर्पय, Ct सुरर्षभा (as in text)

16 Cf v l 12 and 17 —For sequence in Ś1 D1-3 5 7 12 cf v l 13 —a) D1 प्रसादवैर् M1 राम (for देवैर्) Ś1 D1-3 5 7 12 तत प्रसाद्य त दया —b) Ś1 D3.11

ब्रह्मर्षिस्त्वं न संदेहः सर्वं संपत्स्यते तव ।
इत्युक्त्वा देवताश्चापि सर्वा जग्मुर्यथागतम् ॥ १७
विश्वामित्रोऽपि धर्मात्मा लब्ध्वा ब्राह्मण्यमुत्तमम् ।
पूजयामास ब्रह्मर्षिं वसिष्ठं जपतां वरम् ॥ १८
कृतकामो महीं सर्वां चचार तपसि स्थितः ।
एवं त्वनेन ब्राह्मण्यं प्राप्तं राम महात्मना ॥ १९

G. 1 67. 19
B. 1 65. 28
L. 1. 61. 18

विश्वामित्रमथाब्रुवन्; D1-3 7 वसिष्ठ सम्यथाब्रुवन्. —^{c}) M4 सत्वं (for सर्वं). D4 T1 महर्षेर्; G3 ब्रह्मर्षिम्. —^{d}) D1-3 7 वसिष्ठ (D1 °ष्ठो) ज (D7 ज)पतां वरं.

17 For sequence in Ś1 D1-3 6 7 12 cf. v.l. 13. —^{a}) Ś1 D6 12 महर्षिस्त्, B2 असंदेहः. D1-3,7 वसिष्ठस्त्व-मवीद्वाक्यं. —^{b}) B2 सत्य (for सर्वं). Ś1 D1 D1 3 G1 3 M1 2 Ct सपत्स्यते; D2 सपद्यन्त; D3 T2 समास्यसे (for संपत्स्यते). B2 तप; T3 [5] नघ (for तव). —^{c}) Ś1 D1-3 6 7 8 12 M4 सर्वा (D2 7 °र्वे) (for चापि). —^{d}) T2 G1 सर्वे. Ś1 D1-3 6 7 1 12 M4 जग्मुस्त्रिभुवन त (Ś1 D6 12 °नान्त) दा (D2 °दा). —For 12-17, Ñ V B D10,11 14 M4 (for 12-14) subst.:

1190* ब्रह्मर्षित्वमनुप्राप्तस्तपसा ह्यसि दुर्लभम् ।
प्रीतः स्वच्छन्दमरणं ददामि तव चेप्सितम् ।
(12^{cd}) स्वस्त्यस्तु हि तव भद्रं ते तपसोऽस्याद्भुतस्य च ।
(13) { पितामहवचः श्रुत्वा सत्तदा मधुराक्षरम् ।
कृताञ्जलिरिदं वाक्यमुवाच मुनिपुंगवः । [5]
(14) { यदि प्राप्तं मया ब्रह्मन्ब्राह्मण्यं तपसो बलात् ।
ततो ब्रह्म च वेदाश्च सत्यं च वरयन्तु माम् ।
सिद्धिर्धृतिः स्मृतिश्चैव निद्रा मेधा शमः क्षमा ।
तपो दमो दया क्षान्तिः सर्वज्ञत्वं कृतज्ञता ।
धर्मोऽयमिति प्राहुर्मेधा ब्रह्मविदो जनाः । [10]
अद्रोहः सर्वभूतानामसकल्पमसंज्ञिता ।
तन्मां भजन्तु विप्रेश ब्राह्मण्यमनुत्तमम् ।
यथा च यदि प्राप्तं ब्राह्मण्यं यथेप्सितम् ।
तमेवं वादिनं ब्रह्मा प्रत्युवाच तपोनिधिम् ।
प्रतिभास्यन्ति ते वेदा ब्रह्म चाध्ययमीप्सितम् । [15]
अथिकस्त्वं मतो मेऽद्य सर्वब्रह्मविदां मुने ।
(17^{cd}) इत्युक्त्वैनं ततो ब्रह्मा ययौ सुरगणैर्वृतः ।

[M4 om. l. 8-10 and 14-17 —(l. 1) V2 3 B1 प्राप्त (for -प्राप्तम्). V4 ब्रह्मर्षित्वमुप्राप्तिम् (submetric) (for the prior half). V1 मुनि°, V2 3 ह्यसि दु°म, B4 (with hiatus) असि°, D10 M4 ह्यसि°, D11 त्वसि°. —(l. 2) M4 मरणे. V3 B4 D11 M4 ददानि Ñ V4 B2-4 च मा (by transp.) (for तव च). V1 तवेप्सित (submetric), M4 तव चेप्सित —After l. 2, B4 repeats 10^{ab}, D11 reads 12^{cd}.—B4 om. l. 3. —(l. 3) V2 [अ]स्तु हि च; D11 चास्तु हे (for [अ]स्तु हि तव) Ñ V3 B4 D14 सर्वाभार, M4 सर्वेषमार. —(l. 4) D14 न (for सः). D11 विश्वामित्रस्तपोधन (for the post. half) —(l. 5) V1 also पुरो भूत्वा (for the post. half). —For l. 5, D11 reads the line of 13^{cd} (var. as in Ś1 in ^{c}) —(l. 6) M4 कामान्स दु°म (for the post. half). —(l. 7) D14 ततो (for ततो). V3 मया (for ब्रह्म). B3 देवान् (for वेदाश्). B1 तु (for second च). V1 सत्य चैव भवन्तु मां, M4 भगवन्प्रतिभातु मे (for the post. half). —(l. 8) D11 बुद्धिर् (for सिद्धिर्). V3 मेधा (for चैव) Ñ1 V1 2 सिद्धिर्बुद्धिर्धृतिश्चैव (for the prior half). V3 मेधा चैव (for निद्रा मेधा). V2 धृतिः; V4 दद (sic), D13 बहु (for शमः). —(l. 9) V4 प्रीतिः (for क्षान्तिः). D13 तपो दमश्च शान्तिश्च (for the prior half) —(l. 10) Ñ1 अर्थमेवम्. V3 इद (for इति). Ñ2 D10 ब्रह्म, B3 ब्रह्म (m. also मे); D1 ब्राह्मण (for ब्रह्म). —(l. 11) M4 अद्रोह. Ñ V1 3 4 B2 D10 M4 अकल्मषम् (for असकल्पम्). Ñ1 V1,4 अशारि च, V2 3 अशनि (V3 °क)ता, B1 D10 अशान्तिता; B3 4 अश्नता, M4 अमनिम (for असंज्ञिता). D11 असत्यमेव च; D13 अपकल्पमचित (for the post. half). —(l. 12) M4 मा. V2 भवतु, V3 भजतु, D11 भजन्त, M4 भजत (for भजन्तु). D13 मदा भजतु विप्रेश (for the prior half). —After l. 12, B2 ins. the line of 15^{cd} (with v.l. as in D1) in marg. —(l. 13) D13 च यदा प्राप्त, M4 यदि चेत्प्राप्त. V2 ब्राह्मण्य, D11 ब्राह्मणत्व. D13 यथेप्सित. —(l. 14) V2,4 B1 एव.—V1 missing from ता in the prior half of l. 15 up to l. 16. —(l. 15) V3 मेधा, B4 वेदा (for वेदा). B4 D11 ब्रह्म चाध्ययनुत्तम (for the post. half). —After l. 15, B3 ins. the line of 15^{ab}. B4 repeats l. 13. —(l. 16) Ñ1 V2 B4 अतो, B1 यतो (for मतो). D11 अधिक त्वामहं मन्ये (for the prior half) V4 सर्वेषविदां Ñ1 मुनि. —For ins. see below. —(l. 17) V1 इत्युक्तेन, D11 इत्युक्तेन. V1 तदा, V4 अतो (for ततो). B4 गुरा (for वृत).]

—After l. 16, B3 ins.

1191* ततः प्रसाद्य वै देवो विश्वामित्रं तदाब्रवीत् ।

—*Thereafter it ins. the line of 17^{ab} (var.).* —After l. 16, B3 ins.

1192* लभस्व शान्तिर्न सर्वं यत्ते मनसि वर्तते ।

18 For the sequence in Ś1 D1-3 6,7 12 cf. v.l. 13. —^{a}) V3 महात्मा च. G1 [5 अ] धर्मात्मा (for अपि धर्मात्मा). —^{b}) V3 D11 ब्राह्मणम्; V4 D6 M4 ब्रह्मण्यम्. —Ñ V B D1-3 7 11 12 om. 18^{cd} —^{c}) Ś1 D6 12 अपूजयत् (D6 12 °यत्) (for पूजयामास) D1 D6 11 13 महर्षि.

19 For the sequence in Ś1 D1-3 6 7 12 cf. v.l. 13. —^{ab}) Ś1 D1-3 6,7 11 12 °कर्मो (for °कामो). D1 पृथ्वीं, M4 पृथ्वीं (for सर्वां). Ñ V B D10 12 कुरुक्षत्रमथासौ पृथिवीं विचचार (V3 विचिक्रमतान्त°) —Ñ V B D10 11 12 om. 19^{cd}. —^{c}) D6 illeg. for एवं त्व; T1 एवं स्वेनेन (for एवं त्वनेन). Ś1 D1-3,6 7 12 ब्राह्मण्यमेवमेतेन.

G 1 67 20
D 1 65 29
L 1 61 20

एष राम मुनिश्रेष्ठ एष विग्रहवांस्तपः ।
एष धर्मः परो नित्यं वीर्यस्यैष परायणम् ॥ २०
शतानन्दवचः श्रुत्वा रामलक्ष्मणसंनिधौ ।
जनकः प्राञ्जलिर्वाक्यमुवाच कुशिकात्मजम् ॥ २१
धन्योऽस्म्यनुगृहीतोऽस्मि यस्य मे मुनिपुंगव ।
यज्ञं काकुत्स्थसहितः प्राप्तवानसि धार्मिक ॥ २२
पावितोऽहं त्वया ब्रह्मन्दर्शनेन महामुने ।
गुणा बहुविधाः प्राप्तास्तव संदर्शनान्मया ॥ २३
विस्तरेण च ते ब्रह्मन्कीर्त्यमानं महत्तपः ।
श्रुतं मया महातेजो रामेण च महात्मना ॥ २४
सदस्यैः प्राप्य च सदः श्रुतास्ते बहवो गुणाः ॥ २५
अप्रमेयं तपस्तुभ्यमप्रमेयं च ते बलम् ।
अप्रमेया गुणाश्चैव नित्यं ते कुशिकात्मज ॥ २६

---

20 For sequence in Ś1 D1 3 5 7 18 cf v l 13 —^{ab}) D3 मुनि श्रेष्ठ D1 14 T1 3 G4 M3 विग्रहवत्तप, Cv r m g t as in text ※Cv r विग्रहवत्तप इति सम्यक्‌।※ Ś1 D1 3 5 7 18 एष सत्ये दमे शौचे धर्(D2 दये) च परि निष्ठित —^{c}) Ś1 Dt D1–4 11 13 14 S(except M4) Ck धर्मपरो —^{d}) Ś1 D1 3 5 7 18 वीर्य(D2 वर्य[sic])स्य च, D5 (after corr as in text)°भेव (for वीर्यस्यैष) —For 20, N V B D10 11 13 M4 subst

1193* एष ब्रह्मविदां श्रेष्ठ एष तत्त्वविदां वर ।
एष विग्रहवान्धर्म एष सिद्धिमतां वर ।

[(l 1) V1 °भर्ता (for °विदां) B1 ते यामिनो (for तत्त्वविदां) —For l 2 V4 reads the line of 17^{cd} as in D1]

—After 20 Dt D3 8 14 T G1 3 M1 3 ins

1194* एवमुक्त्वा महातेजा विरराम द्विजोत्तम ।

[T1 damaged for एवमु G1 M1 महामुनि (for द्विजोत्तम)]

21 ^{a}) Ś1 D1 3 5 7 11 18 इत्युक्ता(D11 °क्त्वा)च शतानन्दो —After 21^{ab} Ś1 D1 3 5 7 11(after l 1 of 1196*) 12 ins an additional colophon (*Sarga name* विश्वामित्र ब्राह्मण्यलाभो) —Thereafter all the above MSS (except D11) ins while B3(m *sec m*) 4 D9 ins after 21^{ab}

1195* तत कथा ते वाक्यज्ञो वाक्य मनुत्तमब्रवीत् ।
अपूजयच्छतानन्दं कौशिकं साधु साध्विति ।

[(l 1) B3 4 चदत्स्वाब्रवीत]

—After 21^{ab} D11 ins

1196* विरराम महातेजा शतानन्दो महामुनि ।

Colophon

शतानन्दवच श्रुत्वा (= 21^{a})राजा परमधार्मिक ।

—^{c}) Ś1 N V1 2 3 4 B D1 3 5 7 10–18 भूत्वा(for वाक्यम्) —^{d}) T1 damaged for कुशिकात्मजम् Ś1 N V B D1 3 5 7 10 12 विश्वामित्र ततो(Ś1 D1 3 5 7 12 °त्मजा)ब्रवीत्

22 ^{b}) Ś1 D1 5 G1 2 M2 मुनिपुंगव , N V B D10 11 13 M4 च महामुने —B2 reads 22^{c}–26^{b} in marg —^{cd}) B1 यत्र (sic) (for यज्ञं) Dt D6 8 कौशिक, D1 5 6 7 G1 3 M1 3 धार्मिक (for धार्मिक) Ñ V B D10 13 M4 ब्रह्मन्नभ्यागत स्वयं (for ^{d}) D11 काकुत्स्थसहितो दृष्टे ब्रह्मन्नभ्यागत स्वयं —After 22 Ś1 B4 D1 5(D1 m) 7 11 18 M3 (*inf lin sec m*) ins

1197* सहितो द्विजमुख्यैश्च बहुभि सुमहायशा ।

[B4 सहितो द्विजमुख्या हि (for the prior half) D1 5 7 च महा°, D4 M3 °र्षिभिस्ते (for सुमहायशा)]

23 B2 reads 23 in marg (cf v l 22) T1 damaged for ब्रह्मन्दर्श —^{a}) T3 पावितोयं, G1 पावितोऽहं B4 जनितोऽहं तथा°(sic) —After 23^{ab} D14 T1 3 G4 ins

1198* विश्वामित्र महाभाग महर्षीणां वरोत्तम ।

—For 23 Ñ V B1 3 D10 11 13 M4 subst while B4 subst l 1 for 23^{cd} and then ins l 2

1199* गुणा सुबहव प्राप्तास्त्वत्सदर्शनजा मया ।
सदश्च पावितमिदं त्वद्गुणैस्तपोनिधे ।

[M4 reads l 2 after 26 —(l 2) M4 [illegible] (for the prior half) D13 तपोनिधे V4 बहुधैस्तपोनिधे, D11 सद्गुणैस्ते तपोधन (for the post half)]

24 B2 reads 24 in marg (cf v l 22) D1 7 om 24 —^{a}) Ś1 D1 3 6 विप्रभाव, Ñ V B D10–13 विप्रभावश्च, T1 वि [illegible] (damaged) (for विस्तरेण) D2 हि (for च) Dt D6 8 वै, D4 तद् (for ते) —^{b}) Ñ V B D10–18 कीर्त्यमानो, G3 M1 कथ्यमान (for कीर्त्यमानं) Ś1 D5 मया श्रुत, Ñ3 D10 महामन , V1 3 B1 4 D13 महातप (D13 °पा) V4 महोत्सदा, B3 3 (m also as in B1) महामना, D1 3 18 तवा(D13 मया)श्रुत (for महत्तप) M4 कीर्त्यमा[illegible] —^{c}) N V B D10–13 श्रुतो Ś1 D5 भुवि (for मया) Ś1 D6 मया चास्य(D5 °स्व) V1 3 3 B1 2 3 D3 3 11 12 M5 महातेजा D13 मया (sic) तेजो (for महातजो) ※ Ct महातेज इति सबुद्धि ।※ —^{d}) D11 ब्रह्मर्षिविश्वामित्रमहामुने

25 V1 om B2 reads in marg 25 (for B3 cf v l 22) —^{a}) Ś1 प्राप्य च सदा, V3 प्रायश सर्वे , D3 5 7 प्राप्य च सद, D4 च सभामध्ये M4 अपि विमर्दे (for प्राप्य च सद) —^{b}) T1 श्रुत (damaged)स्ते M3 बहवस्ते गुणा श्रुता (by transp)

26 B2 reads in marg V3 om (hapl) 26^{ab} (for B3 cf v l 22) —^{ab}) Ś1 D3 13 च ते स्तवम्, Ñ V3 4 B

तृप्तिराश्चर्यभूतानां कथानां नास्ति मे विभो ।
कर्मकालो मुनिश्रेष्ठ लम्बते रविमण्डलम् ॥ २७
श्वः प्रभाते महातेजो द्रष्टुमर्हसि मां पुनः ।
स्वागतं तपतां श्रेष्ठ मामनुज्ञातुमर्हसि ॥ २८
एवमुक्त्वा मुनिश्रेष्ठं वैदेहो मिथिलाधिपः ।
प्रदक्षिणं चकाराशु सोपाध्यायः सबान्धवः ॥ २९
विश्वामित्रोऽपि धर्मात्मा सहरामः सलक्ष्मणः ।
स्वं वाटमभिचक्राम पूज्यमानो महर्षिभिः ॥ ३०

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे चतुःषष्टितमः सर्गः ॥६४॥

G 1 67 30
B. 1 65 40
L. 1 61 29

D1-3 7 10 11 13 G2 M1 तत्र तपो (Ñ1 V3 4 B1 D1 G2 M1 with hiatus Ñ2 B1 3 °पस्, D10 ° ३, G2 M1 °प) (for तपस्तुभ्यम्) V2 B1 3 D14 त्वम, B4 [S]प्र° (submetric), D2 3 7 11 13 प्र° (for second अप्रमेय) V4 च तत्र वर (hypermetric), D7 10 यद्धे च ते (by transp) D11 च तद्वल V1 अप्रमेय ते तत्र तपोऽप्रमेय° —ᶜ) Ñ V2-4 B2-4 D4 6 7 अप्रमे(B3 °३)य, V1 अप्रमेयो, B1 D2 10 अप्रमेय (sic) Cm g as in text Ñ V B3 4 D6 गुणश्च(Ñ V1 B4 D10 °श्च)पि, B1 (before corr as in V4) D11 13 गुणाश्चापि D7 गुणाश्च (submetric) (for गुणाश्चैव) —ᵈ) V3 नित्य, G2 3 कच्चते (for नित्य ते) Ś1 Ñ V B D1-3 4 5 10 12 पुरुषर्षभ, M1 कौशिकर्षभ —After 26 D11 T1 3 G1 ins

1200* पितामहस्य च यथा यथा चैव उमापते ।

—After 26 M1 reads l 2 of 1199*

27 D7 om (hapl) 27 up to l 1 of 1202* —ᵃ) D3 त्वयाश्चर्यं Ś1 D8 11 13 भूतानि (for भूतानां) —ᵇ) Ś1 D3 11 13 कथानि (for कथानां) D1 तेऽ T3 वै (for मे) V3 B3 4 D4 11 T2 प्रभो(D11 °भो), D13 T3 (before corr) विभो —ᶜ) V3 D5 13 कर्मकाले Ś1 D3 11 13 नरश्रेष्ठ —D3 om (hapl) from 27ᵈ–28ᶜ M4 repeats 27ᵈ after the repetition of 28ᶜ (after 28) —ᵈ) V3 लक्ष्यते (for लम्बते) Ñ2 परि°, D13 °मंडलं, T2 °मंडए (for रविमण्डलम्) —After 27 V1 ins

1201* रामेण सहितो रामविर्द्वचनमब्रवीत् ।

28 D3 om 28ᵃᵇᶜ D7 om 28 (for both cf v l 27) —ᵃ) Ś1 Ñ V B1-4 D1 3 4 10 13 मुनिश्रेष्ठ, B1 श्वश्च च D1 T1 M1 महात्मा(T2 °त्मः); D13 नरश्रेष्ठ (for महातेजो) D11 प्रभाते च मुनिश्रेष्ठ —D11 om (hapl) 28ᵇᶜ —ᵇ) Ś1 D1 3 4 13 महाप्राज्ञ; V1 V1 B1 4 द्रक्ष्यामि वै, Ñ1 V3-4 B2 3 D10 11 द्रक्ष्यसि वै (D11 °हं [sic]) (for अर्हसि मां) M4 (both times) द्रष्टासि त्वां महामुने —Ñ V B1 3 D4 13 om, B1 reads in marg 28ᶜᵈ —ᶜ) Ś1 D3 13 स्वस्ति D1 3 गमने (for स्वागतं) B2 जपतां, B1 D1 D4 जपतां, D1 3-5 13 T1 M3 4 जपतां, T3 G1 3 तपसां (for तपतां) —ᵈ) D11 G2 मम (for माम्) —After 28, M4 reads for the second time 28ᶜ and 27ᵈ and then repeats 28ᵃᵇ.—After 28 Ś1 Dt D1-3 11 13 14 S ins

1202* एवमुक्तो मुनिवर प्रशस्य पुरुषर्षभम् ।
विश्वामित्रं जनकं प्रीतः प्रीतमनास्तदा ॥

[D7 om l 1 (cf v l 27) —(l 1) D3 -वर (for वर) D3 प्रशस्य D1 3 G1 पुरुषर्षभ —(l 2) D3 11 [अ]प (for [आ]शु) D2 G1 3 मुनि, D7 14 T1 3 G1 प्रीत, D13 तनो (for प्रीत)]

29 ᵃ) G1 3 तत श्रोतो, G2 M1 एवं तु स (for एवमुक्त्वा) Ś1 D1-3 5 7 11 13 पूजितो मुनिना तेन —ᵇ) Ñ1 V2 4 B1 3 4 विदेहो —ᶜ) D13 प्रदक्षिणात् (sic) Ś1 D1-3 5 7 11 13 समकरोत्, Ñ V1 3 B D10 13 M4 उपाकृत्य (D13 ति [sic]) V4 उपाविश्य, G1 3 चक्रे राशौ, G2 M1 चकाराथ (for चकाराशु) —ᵈ) Ñ V B D10 13 M4 विश्वामित्र ततो ययौ —After 29 D4 ins श्रीमते रामानुजाय

30 ᵇ) Ś1 V3 D1-5 7 11 12 राम सह (by transp [sic]) —ᶜ) Ś1 D1 3 5 7 13 G1 M3 4 (inf lin sec m) Cg k (p स्व(Ś1 सु)वाटम्, Ñ D10 13 M4 स्वं वासम्, V1 B4 आवासम्, V2 4 D11 सवासम्, V3 B1-3 Dt D4 6 G1 M3 (before corr) Ct स्ववासम्, T3 उवाचन् (sic) (for स्वं वाटम्) Ñ V B D10 11 13 M4 उपचक्राम, D4 6 7 अभिचक्राम —ᵈ) V2 संपूज्यमानो (for पूज्य°) Ñ V B3-4 D10 M4 द्विजातिभि, Dt D4 6 महात्मभि (for महर्षिभि). —After 35 Ś1 D3 13 ins

1203* ततो जगाम स्वगृहं स राजा
महर्षि(Ś1 महर्षिं)चितो मुनिमर्थयित्वा ।
स तद्विधोज्ज्वलवि(Ś1 °वृषि छो महर्षि
वृषेण शान्तिं कमप व्यभूत ।

Colophon *Kanda name* V3 D11 13 om Ñ2 V3-4 B D10 आदि°, D3 अयोध्या° —After *Kanda name* B4 ins बालचरित —*Sarga name* Ś1 D1 3 5 11 विश्वामित्रचरित (D11 °त्र) Ñ V1 3 4 B1 4 D10 विश्वामित्र(V4 D3 °मित्रस्य) ब्रह्मत्वप्राप्ति, V3 B1 ब्राह्मण्यप्राप्ते विश्वामित्रब्रह्मत्वप्राप्ति : D1 3 7 9 जनकप्रश्न —*Sarga no* (figures words or both) Ś1 V2 V1 4 B1 4 D1 3 11 13 60 Ñ2 B3 D10 67 V3 68 V1 Dt D4 6 11 S (except M4) 65 B1 66 D1 45 D2 43 D7 47 D11 69 M4 63 D11 —काण्ड—मित्र —प्र ति—नाम 60 —After colophon T3 concludes with श्रीरामचन्द्राय नमः, G1 3 4 M1 श्रीरामाय नमः, G2 श्रीमद्रामानुजाय नमः M4 श्री म

६५

G 1 68 1
B 1 66 1
L 1 62 1

ततः प्रभाते विमले कृतकर्मा नराधिपः ।
विश्वामित्रं महात्मानमाजुहाव सराघवम् ॥ १
तमर्चयित्वा धर्मात्मा शास्त्रदृष्टेन कर्मणा ।
राघवौ च महात्मानौ तदा वाक्यमुवाच ह ॥ २
भगवन्स्वागतं तेऽस्तु किं करोमि तवानघ ।
भवानाज्ञापयतु मामाज्ञाप्यो भवता ह्यहम् ॥ ३
एवमुक्तः स धर्मात्मा जनकेन महात्मना ।
प्रत्युवाच मुनिर्वीरं वाक्यं वाक्यविशारदः ॥ ४
पुत्रौ दशरथस्येमौ क्षत्रियौ लोकविश्रुतौ ।
द्रष्टुकामौ धनुःश्रेष्ठं यदेतत्त्वयि तिष्ठति ॥ ५
एतद्दर्शय भद्रं ते कृतकामौ नृपात्मजौ ।
दर्शनादस्य धनुषो यथेष्टं प्रतियास्यतः ॥ ६
एवमुक्तस्तु जनकः प्रत्युवाच महामुनिम् ।
श्रूयतामस्य धनुषो यदर्थमिह तिष्ठति ॥ ७
देवरात इति ख्यातो निमेः षष्ठो महीपतिः ।
न्यासोऽयं तस्य भगवन्हस्ते दत्तो महात्मना ॥ ८

65

1 Ś1 begins with ॐ —a) M3 विमले —b) Ś1 D1-3 5 7 12 कृतकृत्यो, V1 कृत्वा कर्म, Cm t as in text (for कृतकर्मा) —c) B4 D10 11 विश्वामित्र B3 (m also) पुरस्कृत्य (for महात्मानम्) —d) Ñ V B D10 13 12 M3 उपायात् (D11 °ये [sic]) सह, B3 (m also) स्वाययामास, D1 श्रेष्ठ च सह, D3 आजु* (for माजुहाव स) D2 °व, D5 7 लक्ष्मणं (for राघवम्)

2 a) G1 3 पूज° (for अर्चयित्वा) G4 धर्मज्ञ (for धर्मात्मा) —b) V3 शास्त्रदिष्टेन, D2 दृष्टपूर्वेण (for शास्त्रदृष्टेन). B4 चक्षुषा (for कर्मणा) —After 2ab V3 ins while M4 subst for 2cd

1204* रामेण सहितं काश्यमि(V3 राजा ह)दं वचनमब्रवीत् ।

—c) G1 तौ, Cg t as in text (for च) D4 महात्मानं —d) Ś1 Ñ V B D1-3 5 7 10 13 M2 3 तत्रे (for तदा) V3 D2 4 वाचम् B4 om (submetric), T3 G3 ह्य (for ह)

3 a) B4 D3 भगवान् —b) Ś1 D6 11-13 महामुने, Ñ V B D1 3 7 10 महातप (V3 °प, B2 [before corr] D7 °पा) D2 तपोधन, M4 प्रसाधि मा (for तवानघ) —cd) B1 D3 भगवान् (hypermetric) (for भवान्) B2 आज्ञापयतु D2 पर चात्र तवाधीनम् (for c) D3 om (hapl) मा in d Ck t भवता (as in text) Ś1 Ñ1 V B1 3 4 D5 6 10-13 भवतो हि, T3 भवितासि, G4 M3 भवताम् (for भवता हि) V2 [भ]य, G3 M1 [अ]पि (for [अ]हम्) D1 M4 माज्ञाप्योऽहं भगवता (M4 °त) शिष्योऽनुग्राह्य एव च

4 a) Ś1 Ñ V1 2 4 B D1 5 10-13 T3 M6 तु भ°, M4 मुनियो (for स धर्मात्मा) —c) Ś1 D3 °वरो, Ñ2 V1 3 B1 3 4 पुङ्गवौ (V3 B3 °धौ)तो, Ñ2 B2 D10 ततो वाक्यं V3 महाधीरो, V4 D3 11 13 °धीरो D5 D4 6 8 G1 3 °श्रेष्ठो, D1 °वांश्च D5 7 °धीरो T3 °वीर्यं (for मुनिर्वीरं) M4 जनक प्रत्युवाचेदं ॐ Ck वीरं जनकं प्रति, इति योजना। वीरं राम । ॐ —d) Ñ2 B2 D10 धीरो (for वाक्यं) Ś1 Ñ1 V2 4 B1 D1-3 5 12 G1 2 वाक्यविदां वर (Ś1 D2 12 °र)

5 a) M3 पुत्रा (sic) B4 D5 दशरथस्यैवौ —b) D1 3 श्रोत्रियौ M4 क्षत्रियश्रेष्ठ (for लोकविश्रुतौ) —After 5ab M3 ins

1205* धनुर्वेदविदौ वीरौ कुशलौ रामलक्ष्मणौ ।

—c) B4 G3 द्रष्टुकामो Ś1 Ñ V B D1-3 5 7 10-13 धनुर्दिव्य (for °श्रेष्ठं) M4 द्रष्टुमभ्यागतौ दिव्य —d) D6 13 त्व(D1 4)देतत्, M4 यद्धनुस् (for यदेतत्) D2 3 7 त्वयि(D3 °या D3 °ये [sic]) तिष्ठति वै महत्

6 B4 D6 om (hapl) 6-7 —ab) D1 3 7 कृतकृत्यौ D11 कृतकर्मौ Ñ1 °जा (sic) V1 नरा°, D13 °ज (sic) (for नृपात्मजौ) M4 त्व दर्शयानघे क्षिप्रमानीयेह तु मैथिल —c) M4 दृष्ट्वा तु तद्धनुरिमौ —d) M4 स्वपुर (for यथेष्टं) Ś1 Ñ V B1 3 D1-3 5 7 10-12 वै (Ś1 D2 3 5 7 12 प्र, B1 2 D1 च, D13 ते) करिष्यत (B3 D1 °थ, D11 °ति), Cg as in text (for प्रतियास्यत)

7 B4 D6 om 7 (cf 1 16) —ab) D3 सु (for तु) M3 (after corr sec m as in text) महीपति (for महामुनिम्) Ñ V B1-3 D10 11 13 M4 इत्युक्तो जनको राजा प्रत्युवाच कृताञ्जलि —c) Ś1 Ñ V B1-3 D1 3 5 7 10-13 धनुषश्चार्थं, M4 धनुरस्य तद् (metri causa), all Cs as in text (for मस्य धनुषो) —d) D11 यदा (for यद्) V4 इद, D11 एतत् (for अथम्) Ś1 D1 3 5 7 12 चेह, Ñ V B1-3 D10,11 13 मयि, D4 (m also as in text) उप, Cg as in text (for इह)

8 D6 om 8 —a) Ñ2 दयवाद, V2 3 B3 D1 3 11 °ज, D5 °वृत्त, D13 °यज्ञ, Cg as in text (for °रात) —b) B1 2 D11 T3 पुत्रो, Dt D2 8 Ct ज्येष्ठो (for षष्ठो) M4 [s]भवनृप (for महीपति) —c) Cm k तस्य (as in text) Ś1 D1 2 5 8 12 तस्य तु पुत्रा, D3 7 तिष्ठतु पुरा G3 तत्र भगवन् (for तस्य भगवन्) Ñ V1-3 B D10 11 13 M4 न्यासभूतमिदं त(Ñ2 ञ)स्य (Ñ2 B2 4 D10 13 °स्मै, V3 °त्र) V4 न्यासभूतं धनुरिदं —d) Ñ V1 2 B D10,11 13 M4 धनुर्दत्त, V4 तस्मै दत्त (for हस्ते दत्तो) Dt D4 8 G1 3 M1 3 महात्मन Ś1 B3 (m also) D1 3 5 7 8 हस्ते दत्त महद्धनु

दक्षयज्ञवधे पूर्वं धनुरायम्य वीर्यवान् ।
रुद्रस्तु त्रिदशान्रोषात्सलीलमिदमब्रवीत् ॥ ९

यस्माद्भागार्थिनो भागान्नाकल्पयत मे सुराः ।
वराङ्गानि महार्हाणि धनुषा शातयामि वः ॥ १०

ततो विमनसः सर्वे देवा वै मुनिपुंगव ।
प्रसादयन्ति देवेशं तेषां प्रीतोऽभवद्भवः ॥ ११

प्रीतियुक्तः स सर्वेषां ददौ तेषां महात्मनाम् ॥ १२

तदेतद्देवदेवस्य धनूरत्नं महात्मनः ।
न्यासभूतं तदा न्यस्तमस्माकं पूर्वके विभो ॥ १३

अथ मे कृषतः क्षेत्रं लाङ्गलादुत्थिता मम ।
क्षेत्रं शोधयता लब्धा नाम्ना सीतेति विश्रुता ॥ १४

भूतलादुत्थिता सा तु व्यवर्धत ममात्मजा ।
वीर्यशुल्केति मे कन्या स्थापितेयमयोनिजा ॥ १५

भूतलादुत्थितां तां तु वर्धमानां ममात्मजाम् ।
वरयामासुरागम्य राजानो मुनिपुंगव ॥ १६

तेषां वरयतां कन्यां सर्वेषां पृथिवीक्षिताम् ।
वीर्यशुल्केति भगवन्न ददामि सुतामहम् ॥ १७

G 1 68 15
B 1 66, 17
L 1 68 15

9 ᵃ) T1 moth-eaten for द V1 -वध कृत्वा (for -वधे पूर्वं) —ᵇ) M2 आदाय, Cm g k t as in text (for आयम्य) Ś1 युक्त, D2 वीर्यवत (hypermetric) D2.8 पूषत, D3.4.7.12 वीपत (for वीर्यवान्) Ñ V B D10.11.12 M4 धनुषानेन (V2 °त*) शंकर —ᶜ) Ś1 V B3.4 D1.3.5.7.8.11.12 त्रिदशस्य (D9.12 °स [sic]), Ñ B2 Dt D1 (before corr as in Ś1) 6.8.10.12 G2 M1.2.4 विबुधस्य, B2 विभूय (sic) (for रुद्रस्तु) Ś1 क्रुद्ध, Ñ V B D10.11.12 M4 सरोषं, D1-3.5.7.8.11 रुद्र, T2 क्रोध च् (for रोषात्) —ᵈ) Ñ V B D10.12 M4 इदं किल वचोऽब्रवीत्, D12 इदं वचन मब्रवीत्

10 ᵃ) V2 यज्ञ (for यस्माद्) D11 भागार्थिना Ñ V B1.2 D4.10.11.12 G2 M1 Ct भागं (for भागान्) —ᵇ) Ñ V B D10.12.13.14 T1.2 M2.4 न (Ñ2 V1 ना, B4 न [sic]) कल्पयथ (V2.3 B1.3 [before corr] M2.4 °त) (for नाकल्पयत) —For 10ᶜᵈ, Ś1 D1.3.4.7.8.11 subst

1206* भागार्हं मयि यज्ञांशे न प्रयच्छत दैवत ।

[Ś1 D4.12 भागार्हे (Ś1 °र्हं)मयि D2 भागार्थे मयि D9 भगार्दोप च (for भागार्हे मयि) Ś1 यद् (for न) Ś1 D1.12 °थ, D2 °थ D3 °ति (for प्रयच्छत)]

—ᶜᵈ) D2 महार्हाणि Ñ V B D10.11.12 M4 वराङ्गानि सर्वाणि (for ᶜ) B1 पीडयामि, B2 पातयामि, G1 शापतामि (metathesis) M2 शातपामि (for शातयामि) D2.3.8 शातयामि न संशयः (for ᵈ) Ś1 D1.12 शातयामि च वः (Ś1 वा)श्रेष्ठ तथाङ्गानि (Ś1 °ङ्गानि) पै पुन

11 For 11-27, Ñ V B D10.11.12 M4 subst 1212* —Ś1 om (hapl ?) 11-1207* —ᵃ) D2 विमनसः D1-3.5.7.8.11 सदा (for सर्वे) —ᵇ) D1-3.5.7.8.11 दुवता मुनिपुंगव (D1.3.7 °व) —ᶜ) Dt D1.3.5.6.8 प्र(D1.5.8 प्रा)सादयं D10 दुवता —ᵈ) M1 प्रभु (for भव)

12 Cf v l 11 and 27 Ś1 om 12 with 1207* (cf v l 11) —ᵃ) Dt D1-3.5.6.8 M1 प्रीत (for स) —After 12 D1-3.5.7.8.11 ins.

1207* शान्तितानि महार्हाणि तेषामङ्गानि वै पुन ।

[D8.12 प्रानितानि and पुने (for शान्तितानि and पुन respy)]

13 Cf v l 11 and 27 —ᵃ) D1 [प्र]तद्यत, M1 (after corr sec m as in text) [प्र]तद्देव (for [प्र]तद्देव) —ᵇ) D3 G1.2 M2.3 धनुरत्न G2 महाबल —After 13ᵃᵇ D1 ins

1208* अथाहं यज्ञसंस्थ कदाचिद्योनिपयोगतः ।
मनकामप्सरः प्रेक्ष्य निरीक्ष्यैतत्सचिन्तयम् ।
यद्यपत्यं भवेदस्या मम स्याच्चदपीदृशम् ।
एवं चिन्तयतस्तत्र वीर्यं मे न्यपतत्क्षितौ ।
ततो मार्दयत क्षेत्र फलाग्रादुत्थिता क्षिते ।   [5]
[(l 5) cf 14ᵃᵇ]

—Ś1 D1.3.4.7.11 om 13ᶜᵈ —ᶜ) T2 न्यस्ताम् —ᵈ) Dt D6.8 पूर्वेन Dt D1 G2 M1 विभो

14 Cf v l 11 and 27 —ᵃ) Ś1 D1-3.5.7.8.11 वाहयत, M1 मे कर्षत (for मे कृषत) T2 क्षिति (for क्षेत्रं) —ᵇ) Ś1 D1-3.5.7.8.11 ह्(Ś1 फ)लाग्राद् (for लाङ्गलाद्) Dt D4.8 सत, G2 M1 सुता, M2 सुता, Cv r as in text, Cm g मया (for मम) —ᶜ) D6 सत्य (for क्षेत्रं) Ś1 D1-3.5.7.11 सपक्षणसपया —ᵈ) D2 माता (sic) (for नाम्ना) Ś1 D12 मे (D12 वै) सुता (for विश्रुता)

15 Cf v l 11 and 27 —Ś1 D1-3.5.7.8 om (hapl) 15 —ᵈ) D6 व्यवर्धत

16 Cf v.l 11 and 27 —D6 om 16-19 —ᵈ) D7 वर्धमाना ममात्मजा(sic) —After 16ᵃᵇ D1.5.7 ins.

1209* वीर्यशुल्को शुभाचारा प्रमदा या(D1 या)प्ययोनिजाम् ।

—M2 damaged from मा up to म्य —ᵃ) G1 वसुरामासुर (corrupt) Dt D6.8 G2 भागत्य Ś1 D1-3.5.7.11 भागम्या (Ś1 D1.12 °म्या)वाय(D7 °अ)न्तर्

17 Cf v l 11 and 27 —D1 om 17 (cf. v.l. 16) —ᵇ) Dt पुत्रक —ᵈ) D1 इतो (for अहम्) —For 17ᶜᵈ Ś1 D1-3.5.7.11 subst

G 1 68 19
B 1 66 17
L 1 62 16

ततः सर्वे नृपतयः समेत्य मुनिपुंगव ।
मिथिलामभ्युपागम्य वीर्यं जिज्ञासवस्तदा ॥ १८
तेषां जिज्ञासमानानां वीर्यं धनुरुपाहृतम् ।
न शेकुर्ग्रहणे तस्य धनुषस्तोलनेऽपि वा ॥ १९
तेषां वीर्यवतां वीर्यमल्पं ज्ञात्वा महामुने ।
प्रत्याख्याता नृपतयस्तन्निबोध तपोधन ॥ २०
ततः परमकोपेन राजानो मुनिपुंगव ।
अरुन्धन्मिथिलां सर्वे वीर्यसंदेहमागताः ॥ २१
आत्मानमवधूतं ते विज्ञाय मुनिपुंगव ।
रोषेण महताविष्टाः पीडयन्मिथिलां पुरीम् ॥ २२
ततः संवत्सरे पूर्णे क्षयं यातानि सर्वशः ।
साधनानि मुनिश्रेष्ठ ततोऽहं भृशदुःखितः ॥ २३
ततो देवगणान्सर्वांस्तपसाहं प्रसादयम् ।
ददुश्च परमप्रीताश्चतुरङ्गबलं सुराः ॥ २४
ततो भग्ना नृपतयो हन्यमाना दिशो ययुः ।
अवीर्या वीर्यसंदिग्धाः सामात्याः पापकारिणः ॥ २५
तदेतन्मुनिशार्दूल धनुः परमभास्वरम् ।
रामलक्ष्मणयोश्चापि दर्शयिष्यामि सुव्रत ॥ २६
यद्यस्य धनुषो रामः कुर्यादारोपणं मुने ।
सुतामयोनिजां सीतां दद्यां दाशरथेरहम् ॥ २७

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे पञ्चषष्टितमः सर्गः ॥ ६५ ॥

1210* वीर्यशुल्काम् कथयंस्त उभयुश्च वद्धच ।
[D1 कथयन्त D3 12 अभ्युश्च D3 7 प्रगृह्य (for उभयुश्च) Ś1 D5 13 तस्मात्]

18 Cf v l 11 and 27 —D3 om 18 (cf v l 16) —a) D5 तत (for ततः) —c) Ś1 D1 3 5 7 13 M3 अभ्युपेयुस्त M3 अभ्युपागम्य —d) D4 T2 G1 2 M1 2 Cv r g k वीर्यं Cm t as in text Ś1 D1 3 5 7 13 ज्ञि(D1 य [sic])ज्ञासितु स्वकं G2 M1 2 °स्तथा (for जिज्ञासवस्तदा)

19 Cf v l 11 and 27 —D5 om 19 (cf v l 16) —a) Ś1 D1 3 5 7 13 यथा Dt D6 7 वीर्य G2 M1 2 Cm g k t as in text (for वीर्यं) Ś1 D1 3 5 G1 3 उद्याहृतं —c) Ś1 D1 3 5 7 13 त(Ś1 D3 13 न) शक्ता (for न शेकुर्) Ś1 धारण G1 3 धनुषस्तु (for ग्रहणे) —d) Ś1 D1 3 5 7 13 धारणे तोलनेऽथवा G1 3 तोलने ग्रहणेऽपि वा

20 Cf v l 11 and 27 —a) M3 वीर्यं महौजसाम् (for वीर्यवतां वीर्यम्) —b) D1 वीर्यवित् D5 om D7 श्रुत्वा (for ज्ञात्वा) Ś1 D1 3 5 7 13 तपोधन (for महामुने) —c) G2 प्रत्याख्यातो —d) M3 तपोधन M3 सर्वे प्रत्याख्यता तदा —For 20cd Ś1 D1 3 5 7 13 subst

1211* नृपता सहिता सर्वेऽस्मात् प्रत्याख्यातवानहम् ।
[Ś1 प्रत्याख्यातवान् D12 प्रत्याख्यातविशतः (for the post half)]

21 Cf v l 11 and 27 —a) Ś1 D1 3 12 -कोपात्त, D3 3 7 कोपात(for -कोपेन) —b) Ś1 D1 3 5 7 13 सुमहाबला (for मुनिपुंगव) D3 राजानो नरपुंगवा —D5 om (hapl ?) 21c 22b —c) D4 विरुंधन् —d) D1 3 7 समोहम् (for -संदेहम्)

22 Cf v l 11 and 27 —D3 om 22ab (cf v l 21) —a) Dt D6 8 Ct से D5 त Cg as in text (for ते) —b) Dt D1 2 6-8 13 G2 M1 2 नृप (D1 7 नर, D3 12 मुनि) पुंगवा —d) G2 M3 इमां (for पुरीम्) T3 मिथिलापुरीं Ś1 D1 3 5 7 13 मिथिलामभ्य (D3 7 °न्व) पीडयन्

23 Cf v l 11 and 27 —a) D5 13 सवत्सरं पूर्ण —b) D6 (after corr m as in text) सर्वत (for सर्वशः) —d) D3 भृ(before corr ह)शदुःखित

24 Cf v l 11 and 27 —ab) D6 तत्र (for सर्वांस्) D6 प्रसादृज, T1 2 G1 प्रसादयं, Cg k t as in text Ś1 D1 3 5 7 13 ततो देवगणा सर्वे तपसा मे (D1 3 7 मि D5 °पि)प्रसादिता —c) Ś1 D5 13 प्रददुस्ते च सुप्रीतास् D1 3 7 प्रददुश्च सुरा प्रीतास्(D3 °स्त) —d) D3 चतुरङ्ग बलं Ś1 D1 3 5 7 मम (for सुराः) ※ Cl चतुरंगबलं हस्ति चतुरंग यक्ष्ण अश्वपत्तिरथ । ※

25 Cf v l 11 and 27 —a) G1 3 हता (for भग्ना) Ś1 D5 13 नृपतयो भीता D3 3 7 नृपतयो भग्ना (by transp) —b) Ś1 D1 3 5 7 13 वध्यमाना Ś1 D5 13 ययुर्दिशः (by transp) —c) Ś1 सत्विष्टा D1 सद्दग्धा Cm g k t as in text (for -संदिग्धा) —d) Ś1 D1 3 5 7 13 निसत्त्वा (D5 °प्रस्या [sic]) (for सामात्या) D1 पापचारिण, D3 6 Cg पापकर्मेण (metri causa), D14 T1 2 G1 अपकारण

26 Cf v l 11 and 27 —b) D12 भास्कर (for भास्वरम्) —Ś1 D1 3 5 7 13 om 26cd

27 ab) Ś1 D1 3 5 7 13 यदि ह्यारोपणं कुर्याद्रामोऽस्य धनुष स्वयं —c) D5 अयोनिजा (for अयोनिजां) —d) D3 दद्यात् D13 14 दद्या (sic) (for दद्यां) Ś1 D3 7 13 दशरथ (Ś1 °थ) सुता D1 दाशरथ सुता(sic) D3 6 दाशरथं सुता (sic) —For 11-27 N V B D10 11 13 M3 subst

1212* तस्मै दत्ता अयोनिजा कन्याम प्राणमस्तदा ।

६६

G. 1 69 1 B 1 67 1 L 1 63 1

जनकस्य वचः श्रुत्वा विश्वामित्रो महामुनिः ।
धनुर्दर्शय रामाय इति होवाच पार्थिवम् ॥ १

ततः स राजा जनकः सचिवान्व्यादिदेश ह ।
धनुरानीयतां दिव्यं गन्धमाल्यविभूषितम् ॥ २

जनकेन समादिष्टाः सचिवाः प्राविशन्पुरीम् ।
तद्धनुः पुरतः कृत्वा निर्जग्मुः पार्थिवाज्ञया ॥ ३

नृणां शतानि पञ्चाशद्व्यायतानां महात्मनाम् ।
मञ्जूषामष्टचक्रां तां समूहुस्ते कथंचन ॥ ४

तामादाय तु मञ्जूषामायसीं यत्र तद्धनुः ।
सुरोपमं ते जनकमूचुर्नृपतिमन्त्रिणः ॥ ५

इदं धनुर्वरं राजन्पूजितं सर्वराजभिः ।
मिथिलाधिप राजेन्द्र दर्शनीयं यदीच्छसि ॥ ६

Colophon D1 3 5 7 11 13 om (continue the Sarga) while Ś1 reads in marg —*Kanda name* Ś1 V1 4 D4 om Ñ2 V2 3 B D10 आदि°, D13—काण्डे —After Kanda name B4 ins बालचरिते —*Sarga name* Ñ V B D10 13 जनकवाक्य —*Sarga no* (figures words or both) Ñ1 V1 4 B1 4 om Ś1 V3 Dt D1 6 8 14 S (except M4) 66 Ñ2 B3 D10 68 V2 D5 69, B2 D13 67 M4 64 —After colophon T2 concludes with श्रीरामचन्द्राय नम G1 3 4 M1 श्रीरामाय नम, G2 श्रीमते रामानुजाय नम, M3 श्री – नम

66

D1 3 5 7 11 13 continue the previous Sarga

1 a) Ñ2 जनकस्य च (hypermetric) (for जनकस्य) —b) M4 तपोधन (for महामुनि) —Note hiatus between c and d —c) V4 ददर्श (for दर्शय) M1 तच्छ्रिये (for रामाय) —d) Ś1 Ñ V B D1 3 5 7 10–13 वादीत्ति (B4 °दे) प्राब्रवीत्, M4 नृपमित्यभ्यभाषत —After 1 B3 (marg) ins

1214* इत्युक्तो जनको राजा व्यादिदेश ततो नरान् ।

2 M4 om 2 3 —a) Ś1 N V1 2 B D6 10–13 सुरोपमस्तु V4 वरोपमस्तु, D1 3 7 सुरोपमोथ (D3 7 °हि) (for तत स राजा) D5 जनका, D11 जनक, G1 2 जनक (all sic) —b) Ś1 N V B D1 3 6 7 11–13 सो(B4 सा)मात्या(Ñ2 मात्या illeg)न्, G1 3 अमात्यान्, M3 Cg k रामहान्, Cm t as in text (for सचिवान्) Ñ1 V1 3 4 D5 9 11 13 G1 M1 (before corr as in text) आदिदेश T2 G2 हा (for ह) —c) D2 G2 आदीयता —d) Ct [ग]न्धलेपित Ś1 D1–3 5 7 13 रामलक्ष्मणयो रेत(Ś1 °ति [sic]), Dt D6 8 गन्धमाल्यानुलेपित(D9 °पनं) —For 2cd N V B D10 11 13 subst

1215* रामसद्दर्शनार्थं तद्धनुरानीयतामिति ।

[D11 रामस्य दर्शनार्थं V1–3 तु (for तद्) V2 3 धनु (for इति)]

B2 cont Ś1 D1–3 5 13 ins after 2

1216* यत्तद्धनुर्धरीक्षार्थे सर्वेषां पृथिवीक्षिताम् ।

[D2 सर्वेषां च मही° (for the post half)]

3 V4 om 3 (cf v l 2) —a) M1 (before corr) समाविष्ट —b) M3 सामन्ता Dt D1 6 8 G1 2 Ct पुर, Ck as in text (for पुरीम्) Ś1 D1 13 प्रविश्य मिथिलां पुरीं, Ñ V B D3 5 7 10 11 13 प्र(V1 आ)विश्य(V2 3 D7 इ°) सचिवा पुरीं —c) D5 6 ते, D7 स (for तद्) Ś1 D1 3 5 7 13 वै पुरस्कृत्य, G1 3 हरण कर्तुं (for पुरत कृत्वा) —d) Ś1 D1–3 5 7 पार्थिवालयात् (Ś1 D5 °लय), Dt D6 8 अमितौजस, G3 पार्थिवात्मना (sic) (for पार्थिवाज्ञया) —For 3cd, Ñ V B D10 11 13 subst

1217* धनुरानाययामासु पुरुषैरासकारिभि ।

[Ñ1 आयानायामासु (sic), V2 आनयामासु (submetric) V4 आवानयामासु, D10 आनीयवामासु (for आनाययामासु) D13 आसु (for आस)]

4 a) T2 शतानो (for शतानि) D6 (marg pr m also) पचसहस्राणि (for शतानि पञ्चाशद्) Ś1 D1 3 5 7 13 शतानि पच पुंसा तु Ñ V B D10 11 13 M4 पुरुषाणा शतान्यष्टौ, Cv m g k as in text —b) D5 व्यायतानि, D13 व्यापृतानां, G2 व्यापामाना (for व्यायताना) N V1 3 B3 4 D10 13 M4 महीनसा (for महात्मनाम्) —c) B1 मष्टचक्रस्थां —d) Ś1 D1–3 5 7 9 13 कथं कृच्छ्रात् (D2 °च्छ्र), N V2 3 B D10 11 M4 गुर्वीमूहु, V4 सुमुहूश्च (for समूहुस्ते) Cr g as in text Cv समूहुस्त्विति सम्यक्।

5 a) Ś1 V3 D1 3 6 7 13 ता(Ś1 D13 त [sic])मानीय तु, Ñ1 M4 तामानीयाथ, Ñ2 V2 4 B D10 तामानीय च, V1 D1 तामवरीयत्, Dt D6 8 M3 तामादाय तु (D6 °य) D11 माता(metathesis)नीय तु, D13 समानीय च (for तामादाय तु) —b) D11 मायसीं Ś1 B4 D1 3 5 7 11 13 तत्रा (for यत्र) —cd) V1 सुरोप*, D13 सुरूपम (for सुरोपम) Ś1(marg) Ñ2 V2 3 B D6 10 12 13 तु, V1 हि, V4 च, D1 3 7 त, D11 om (submetric) Cm as in text (for ते) D5 नृपतिम् (for जनकम्) Ñ1 जनकं ते (by transp) Ś1 D1 3 5 7 13 त नृप (for नृपति) T2 मन्त्रिणं (sic) N V B D10 11 13 तमूचुरिति मन्त्रिण (for d) M4 जनक प्रणिपत्यदमूचुरत पुरुषास्तत

6 a) D13 G2 धनुर्धर (sic) D11 इद तद्धनुरानीति (corrupt) —D5 om (hapl) from राजन् in 6a

तेषां नृपो वचः श्रुत्वा कृताञ्जलिरभाषत ।
विश्वामित्रं महात्मानं तौ चोभौ रामलक्ष्मणौ ॥ ७

इदं धनुर्वरं ब्रह्मञ्जनकैरभिपूजितम् ।
राजभिश्च महावीर्यैरशक्यं पूरितुं तदा ॥ ८

नैतत्सुरगणाः सर्वे नासुरा न च राक्षसाः ।
गन्धर्वयक्षप्रवराः सकिंनरमहोरगाः ॥ ९

क्व गतिर्मानुषाणां च धनुषोऽस्य प्रपूरणे ।
आरोपणे समायोगे वेपने तोलनेऽपि वा ॥ १०

G. 1. 69. 10
B. 1. 67. 10
L. 1. 63. 10

---

up to वरं in 8ᵃ. —ᵇ) Ś1 D1.3.6.7.11.13 सर्व(D11 राजेन्द्र) लोकेषु पूजित. —ᵈ) D1 दृश्यैनं; D11 T G2 दर्शयस्व (for दर्शनीय). D2.3 T2.3 G C.g यदिच्छसि; Ck.t as in text. —For 6ᶜᵈ, Ś1 D1.3.6.7.11.13 subst.

1218* मिथिलेश्च महाभाग दर्शयैतन्महामुनेः ।

[D3 मिथिली (sic), D11 मैथिलेश् (for मिथिलेश्). D3.2 महाभागेभ् (for महाभाग). D1 मनुद्दिस्य, D3.7 दर्शय ca (for दर्शयैतन्). D3.11 महामुने.]

—For 6, Ñ V B D10.13 M4 subst.:

1219* इद तद्धनुरानीतमाज्ञया ते नराधिप ।
दर्शयैतदपरस्य राघवस्य च भास्वरम् ।

[(l. 1) D13 तदेतद् (for इद तद्). V4 B1 D13 नराधिप, M4 नृपोत्तम (for नराधिप) —(l. 2) V4 तद् (for [ए]तद्). M4 दर्शितव्य राघवाय विश्वामित्राय चानघ (also राघव)]

7 D2 om. 7 (cf. v.l. 6) —ᵃ) Ś1 Ñ1 V1 D1.6.11.12 तद्वचनं; Ñ2 V2-4 B D10 M4 एतद्वचः; D3.1 तु वचनं; M3 वचो नृपः (by transp.) (for नृपो वचः) D13 तेषामेतद्-पश्रुत्य. —ᵇ) Ś1 D1.3.6.7.11.13 उवाच ह (for अभाषत). Ñ V B D10.13 M4 जनक. प्रश्रि(Ñ1 V1.2.3 B1.2.4 °श्रु, V3 °श्रृ)त वच. (V4 °त भृशः; B3 °वस्तदा;) M4 °त तदा. —ᶜ) Ś1 D1.3.6.7.11.13 तदा राजा, Ñ V B D10 M3 उवाचेद, D13 उवाचेत (for महात्मान). —ᵈ) Ck.t (उ)भौ (as in text). V3 द्वौ च तौ; Dt D1.2.6-8 तावुभौ; Cg as in text (for तौ चोभौ).

8 D3 om. 8ᵃ up to वर (cf. v.l. 6) —ᵃ) D9 (gloss) जातौ जातौ यदुत्कृष्टं तद्रत्नमभिधीयते (for वर). D9 राजन्; M4 दिव्यम् (for ब्रह्मन्). —ᵇ) Ś1 जनकेन. D3 अतिपूजितं. D9 सर्वलोकेषु पूजितं; M4 समानीतमुपानय. —ᶜ) Ś1 D1-3.6.7.11 सुमहावीर्यैर् (for च महा°). M3 राजर्षिभिर्मे°. —ᵈ) Ś1 अशक्य, Dt D1-3.5-9.12.13 T1.2 G1.3.4 M2.4 Ck.t अशक्यैः (for अशक्य). Ś1 तोलने, D1-3.5.7.13 पूरणे; D4 M4 पूरितं, D11 T2.3 G2.4 Cg पूजितं, Ct as in text (for पूरितुं). D2.3.7 सदा; D4.14 T1 G1 तथा (for तदा).

9 ᵃᵇ) T1 शक्ता (for सर्वे). Dt D6.8 T1 सासुरा; D9 नोसुरा (sic) (for नासुरा). M4 असुरा वा महामुने (for ᵇ). Ś1 D1.3.6.13 नेदं सुरगणैः शक्यमसुरैर्वा महामुने —ᶜᵈ) T2 -यक्ष. (sic). Ś1 D1.3.6.13 प्रवरैः and महोरगैः. —For 8-9, Ñ V B D10.13 subst., D11 subst. l. 3-4 for 9, D13 subst. l. 2-4 for 8ᶜ-9.

1220* ब्रह्मन्धनुरुपानीतं यत्तु तिष्ठति नो गृहे ।
राजभिर्यच्च शकितमुद्यन्तुमपि सारवत् ।
नैतत्पूरयितुं शक्ताः सेन्द्राः सुरगणा अपि ।
न यक्षोरगरक्षांसि देवदेवादृते शिवात् ।

[(l. 1) V1 B3.4 D13 यत्तद्, V3 यत्र, V4 यच्च (for यत्तु). V1 गृह (for गृहे). —For ins. see below. —(l. 2) V1 D13 उद्धर्तुम् (for उद्यन्तुम्). V3 इव सारं, V4 अतिसारवत्; B4 इव तद्वत्, D13 इव सारवद्. —(l. 3) B1 सुरगणास्तदा, B3 सुरगणा-स्तथा —B1 om. from l. 4 up to 12ᵇ. —(l. 4) V4 न रक्षोरगयक्षाणि, D11 न यक्षा न च रक्षांसि, D13 नयक्षोरगरक्षांसि (for the prior half). D3.7 नान्यो देवाद्वै शिवात् (for the post. half). —For ins. see below.]

—After l. 1, V4 ins.:

1221* गम्यतां तत्र सुचिरं नात्र कार्या विचारणा ।

—After 1220*, B3 cont.:

1222* भूमेरप्युत्तोलनं कर्तुं केनापि शक्यते न हि ।

—After 9, Ś1 D1.3.5.13 ins.

1223* एकैको वा समस्ता वाशक्ता मतिमतां वर ।
सज्यं कर्तुं मुनिश्रेष्ठ कुत एव तु मानुषाः ।

[(l. 1) D3 न शक्ता (for वाशक्ता) D1 वरा (for वर). —(l. 2) D1 ज्यापिस्व मुनिश्रेष्ठ (for the prior half).]

10 B1 om. 10 (cf. v.l. 9) —ᵃ) Ś1 Ñ1 V3.4 B3 D1.3.6.7.13 कागतिर्; Ñ2 B3.4 D10 भवतिर्; V1 D11 का शक्तिर्; D2 कागतिर्, D13 न शक्तिर् (for क्व गतिर्). ☞ Ñ1 missing from मानुषाणां up to the end of the Kāṇḍa. Ś1 D3.6.11.13 हि, Ñ2 V1.3.4 B2.4 D3.7.10.13 T2 G3 M1 तु; Cm.t as in text (for च). M4 अशक्या मानुषाश्चैव. —ᵇ) B1 तु पूरणे; D3 प्रपूरयो (sic) (for प्रपूरणे). D6 धनुषो ह्यस्य पूरणे, D11 रोपण्येस प्रपूरणे (sic). —B2 reads 10ᶜᵈ in marg. —ᶜ) D9 आरोपणे, D9 (gloss) सज्जीकरणे, G2 M4 आरोपण (for आरोपणे). —ᵈ) Ś1 B3 D1.2.6.13 M4 वेधने; D9 (gloss) ज्यास्फालने (for वेपने). Dt D4.8.9 तथा (for अपि वा). V1 धनुतुरुनपि वा (corrupt). —For 10ᶜᵈ, Ñ2 V2.4 B3.4 D3.7.10.11.13 subst., V1.3 ins. after 10ᵃᵇ:

1224* कुत एव हि सन्धाने शक्तियां स्याद्विकर्षणे ।

[D3.7 तु (for हि). V3 स्यादि वर्षणे, V2 स्यात्र कार्ये; V3 B4 (अ)स्यानुकर्षणे, V4 (अ)स्याभ्य वर्षणे (for स्याद्विकर्षणे). D3.7 शक्तिः स्यादर्थविकर्षणे; D13 शक्तिरस्य विकर्ष (corrupt) (for the post. half)]

G 1 69 11
B 1 67 11
L 1 63 11

तदेतद्धनुषां श्रेष्ठमानीतं मुनिपुंगव ।
दर्शयैतन्महाभाग अनयो राजपुत्रयोः ॥ ११
विश्वामित्रस्तु धर्मात्मा श्रुत्वा जनकभाषितम् ।
वत्स राम धनुः पश्य इति राघवमब्रवीत् ॥ १२
महर्षेर्वचनाद्रामो यत्र तिष्ठति तद्धनुः ।
मञ्जूषां तामपावृत्य दृष्ट्वा धनुरथाब्रवीत् ॥ १३
इदं धनुर्वरं ब्रह्मन्संस्पृशामीह पाणिना ।
यत्नवांश्च भविष्यामि तोलने पूरणेऽपि वा ॥ १४
बाढमित्येव तं राजा मुनिश्च समभाषत ।
लीलया स धनुर्मध्ये जग्राह वचनान्मुनेः ॥ १५
पश्यतां नृसहस्राणां बहूनां रघुनन्दनः ।
आरोपयत्स धर्मात्मा सलीलमिव तद्धनुः ॥ १६

—After 10 M3 ins

1225* अशक्ता मुनिशार्दूल धनुषो ऽस्य प्रपूरणे ।

11 B1 om 11 (cf v l 9) —[a]) D1 एतद् (for एतद्) —[b]) Ś1 D1 4.5 11 मुनिर्गोस्वात् —For 11[cd] Ñ2 V B1.4 D2.7 10 11 13 subst

1226* इदं मया धनुर्दिव्यं तवानायितमाज्ञया ।

[D13 मम (for मया) V2-4 धनुर्मया (by transp) V2 आनीतं हि तवाज्ञया D2.7 मन्नानीतं तवाज्ञया D11 तवानीतमिहाज्ञया (for the post half)]

—D13 om 11[cd] —Note hiatus between [c] and [d] —[c]) G1.3 दर्शयेन, M3 दर्शयेद् (for दर्शयैतन्) N1 V B1.4 D10.13 मुन(V3 धनु) श्रेष्ठ (for महाभाग) D3.7 तद्दर्शय महात्मना (D1 °ज) —[d]) Ś1 D1.3.4 (all to avoid hiatus) त्व(D1.2 त्व)नयो(D6 °यो), D11 एतयो (for अनयो) ☞ —After 11 G1 ins the figure 2000 (Ślokasaṁkhyā ?) —After 11 M3 ins

1227* पठेतानि च कार्याणि यथेक पुरुषोऽपि च ।
अर्हसि रामाय मे सीता यथा पुरस्तोपमा ।

12 B1 om 12[ab] (cf v l 9) —[a]) V1 M3 [S fr] D1.9 16 T सु(for तु) N2 V2-4 B3.4 D10 तच्छ्रुत्वा V1 तु श्रुत्वा (for धर्मात्मा) D1 D6.8 विश्वामित्र महात्मा, D11 विश्वामित्रस्य तच्छ्रुत्वा —[b]) Ñ1 V B3.4 D10.11 जनकस्य वचस्तदा (V3 °भाषित) —After 12[ab], Ś1 N2 B3.4 D1.4.6 7.10 12 13 ins D11 ins after 12

1228* अथ भाषत काकुत्स्थ प्रहृष्टेनान्तरात्मना ।
गृहाणेद महाबाहो दिव्यं धनुरनुत्तमम् ।
धारणं कर्षणं चास्य यत्नमास्थाय राघव ।

[D11 om l 1 —(l 1) Ñ2 B3.4 D2.7 13 धर्मात्मा (for काकुत्स्थ) B3 (marg also as above) प्रहृष्टेन (for प्रहृष्टेन) —(l 2) N3 B3 D10 13 [प]नम् (for [इ]द) N3 B3 D10 13 om from the post half up to the prior half of l 3 D3 धनुषमुत्तम —(l 3) D11 पूरणे (for धारणे) Ś1 D2 चास्य B4 चापि D3 चाप (for चास्य) D3 आनि*]

—D7 om 12[cd] —Note hiatus between [c] and [d] —[c]) N2 V B D10 13 M3 दिव्यम् (for पश्य) —[d]) Ś1 D1-6 11 13 [इ]त्येव (D13 °च) (for इति) D3 मुनिर भाषत, G1 रामं वचोऽब्रवीत् N2 V B D10 13 इदं पश्यतु (V1 °पश्यतु [sic]) वाच ह (B4 om ह [submetric]), M3 एतत्पश्येत्यभाषत

13 D13 (hapl) M3 (hapl ?) om 13 —[a]) Ñ1 V B D2.7 10 11 13 मुनेस्तु (B1 °स्तद्), D1 M3 महर्षि, D14 T1.3 G2 Cm महर्षेर् Ś1 D1.4 मुनेस्तु वच(D6 °च)न श्रुत्वा —[c]) Ś1 D3 उपाश्रित्य, Ñ2 B3 D10 13 समाश्रित्य N2.3 D3 उपावृत्य D1.3 समासाद्य, Cm g k t as in text (for अपावृत्य) —[d]) Ś1 D1.2.6 दृष्ट्वा च (D3 °थ [transp]) धनुरब्रवीद्, N2 V1.4 B D2.7 10 11 13 विश्वमित्रमभाषत, N2.3 विश्वामित्रमुवाच ह

14 [a]) Ñ2 V B D2.7 10 13 धनुरहं, D11 महद्धनुर् (for धनुर्वरं) Ś1 Ñ2 V B D1 D3.6-8.10-13 M3 दिव्य (for ब्रह्मन्) —[b]) Ś1 D1.6 13 स्पृश(D1 °स्पृ D6 °प्रो)क्ष्याम्यथ, N2 V B D2.7 10 11 13 M3 तोलयिष्यामि, D3 सरवृक्ष्याम्यथ, D4 सम(before corr °स्म)क्ष्यामीत्, D6 गृहाण्यामीह (for संस्पृशामीह) ※ Cf. इदं धनुर्वरं दृष्टमिदं पाणिना च स्पृशामि । ※ —[c]) Ś1 D1.2.6 13 तु (for च) D11 यत्नं चैव करिष्यामि —[d]) D14 T1.3 G2 वेपने (for तोलने) Ś1 D1.4.6 13 तथा (for ऽपि वा) N2 V1 B3 D10 13 सज्योस्यापि विकर्षणे V2.3 B1.3.4 सज्यस्या(B1 °न)स्य विकर्षणे, V4 सज्योस्यस्य विकर्षणे D3.7 सान्त्वस्यापि विकर्षणे, D11 शक्यस्य प्रपूरणे, M3 सज्यस्यापि विकर्षणे

15 [a]) D3 [ए]वं (for [ए]व) Dt D2.6.8 Ct [अ]ब्रवीद् (for [ए]व तं) D3.7 राम (for राजा) —[b]) V3 मुनि (for मुनिश्च) D3.7 [ए]वाभ्यभाषत, D14 G1 समभाषत Ck t as in text (for समभाषत) —[c]) Ś1 N2 V2-4 B1.3.4 D1.2.4 10-13 M3 सलीलमि(B1 °मे, D11 °म [sic]) व तद्रामस्, V1 स लीलयाऽनद्रामस् (sic) B2 स लीलयैव तद्रामस्, D3.7 स लीलया ततो रामस् —[d]) N2 V B D2.7 10.13 M3 तोल(M3 °ल)यि(B3 °य)त्वैकपाणिना

16 [a]) Ś1 D1.2.6 13 च (for नृ) —[b]) G2 बभूवान् (corrupt) (for बहूनां) Ś1 D3.6 G1 रघुनन्दन —[c]) D1 आरोपयित्वा (for आरोपयत्स) —D3 T3 M3 om (hapl ?) 16[d]-17[a] —[d]) D13 *लीलम् Ś1 D1.2.6 13 अरिसूदन (D2 °न) (for इव तद्धनुः) —For 16, N2 V B D2.7 10 11 13 M3 subst

1229* पश्यतामभितस्तत्र सदस्यानां समन्ततः ।
आनम्य मातियत्नेन सज्यं चक्रे हसन्निव ।

आरोपयित्वा मौर्वीं च पूरयामास वीर्यवान् ।
तद्बभञ्ज धनुर्मध्ये नरश्रेष्ठो महायशा ॥ I 66 17

आरोपयित्वा मौर्वीं च पूरयामास वीर्यवान् ।
तद्बभञ्ज धनुर्मध्ये नरश्रेष्ठो महायशाः ॥ १७
तस्य शब्दो महानासीन्निर्घातसमनिःस्वनः ।
भूमिकम्पश्च सुमहान्पर्वतस्येव दीर्यतः ॥ १८
निपेतुश्च नराः सर्वे तेन शब्देन मोहिताः ।
वर्जयित्वा मुनिवरं राजानं तौ च राघवौ ॥ १९
प्रत्याश्वस्ते जने तस्मिन्राजा विगतसाध्वसः ।
उवाच प्राञ्जलिर्वाक्यं वाक्यज्ञो मुनिपुंगवम् ॥ २०
भगवन्दृष्टवीर्यो मे रामो दशरथात्मजः ।
अत्यद्भुतमचिन्त्यं च अतर्कितमिदं मया ॥ २१
जनकानां कुले कीर्तिमाहरिष्यति मे सुता ।
सीता भर्तारमासाद्य रामं दशरथात्मजम् ॥ २२
मम सत्या प्रतिज्ञा च वीर्यशुल्केति कौशिक ।
सीता प्राणैर्बहुमता देया रामाय मे सुता ॥ २३

G 1 69. 24
B 1 67. 23
L 1 63. 24

[(l 1) D3 7 प्रेक्षाकाशांभितस्, M4 प्रक्षाकमभितस् (for एवक्षाभभितस्) D3 7 M4 सहस्राणि (M4 °णा) (for सहस्राना). D11 रघुवह (for महात्मन्) —(l 2) V3 4 B3 D13 नाराम्य, D11 आताम्य (for आनाम्य) D10 °ध्ये B3 बलाम्य नाभिमलेन, D3 7 आनम्य तत्तो मध्ये (for the prior half) D3 7 कृत्वा (for चरे) M4 वमन् (for हमन्)]

17 D5 T2 M3 om 17^a (cf v l 16) —^a) D4 14 T1 3 G2 4 M1 3 धनुषि(मा (for मौर्वीं च) Ś1 D1 3 5 12 आरोप्य च महाबाहु, Ñ2 V2–4 B D3 7 10 सज्यं कृत्वा ततश्चैन(Ñ2 B3 D10 °तद्, B1 °च), V1 सज्यं कृत्वा तत पश्चात्, D11 सज्यं कृत्वा ततो रामात् (sic), D13 सज्यं कृत्वा धनुश्चैतत्, M4 सज्यं कृत्वा पुनश्चैतत् —^b) D1 D1 4 5 9 G1 3 तद्धनु, D2 रोदसी (for वीर्यवान्) M4 तोलयामास लीलया —^c) D1 G1 3 बभञ्ज तद् (by transp), M3 त बभञ्ज (for तद्बभञ्ज) Ś1 D1 3 7 12 बभञ्ज च (D3 तत्र [hypermetric] D7 त)नरश्रेष्ठो (Ś1 D2 °ष्ठ), D1 बभञ्ज नरशार्दूलो —^d) Ś1 D1 3 5 7 12 धनुर्मध्ये (for नरश्रेष्ठो) —For 17^cd, Ñ2 V B D10 11 13 M4 subst

1230* बभञ्ज पूरयश्चैव मध्ये रामो यशस्विन ।

[V1 [ए]न M4 [ए]नन् (for [ए]व) D11 चैतद् (for रामो) D13 पूरयाश्च बभञ्ज मध्ये रामकृत्तवान्]

18 ^a) M3 तत्र, Cm as in text (for तस्य) Ś1 D1 2 3 11 12 (S)भवच्छौरो (D13 °बोरो), Ñ2 V B D3 7 10 13 M4 महानासी(V2 °)द् (for महानासीन्) —^b) Ñ2 V B D3 7 10 13 गिरि(D13 °री)रिव(V2 °भुवि)दिशी(V1 D13 °शं)र्यत (B1 °त), D2 निर्घात समनि स्वन, T2 निर्भूतसमनिस्वन, M4 गिरेरिव विदार्यत —^c) Ś1 D1 3 5 12 भूमिश्च कंपे D1 सुमहत्त् —^d) T3 [द्]व (for [द्]व) G4 दीर्यत (for दीर्यत) Ś1 दीर्यमाणो गिरिरिव, D1 3 5 12 दी(D1 दी, D3 दी)र्यमाणो गिरावि, Cv r g as in text —For 18^cd Ñ2 V B D3 7 10 11 13 M4 subst

1231* वज्रस्येव विमुक्तस्य शक्रेण नगमूर्धनि ।

[V1 विसृष्टस्य, V2–4 B4 च मुक्तस्य, D3 7 M4 न श(D7 +) रेण (for विमुक्तस्य) B4 चक्रण (sic) (for शक्रेण) V2 ए ण (for नग) D7 7 M4 मुक्तस्य गिरि(D3 गिरु [sic])मूर्धनि (for the post half)]

D3 4(om l 4) cont

1232* त्रिलस्य देवगन्धर्वास्तेन शब्देन सर्वश ।
असुरा पूर्वदेवाश्च ऋषयश्च तपोधना ।
अप्सरोगणगन्धर्वा गीतवादित्रनि स्वनै ।
पुष्पवृष्टिर्महत्यासीद्धनुष पूरणे तदा ।

19 D1 om. 19^ab —^a) D1 3 नि पेतुश्च, D2 सन्निपेतुर् (for निपेतुश्च) Ñ2 V B D10 11 13 M4 नि(V2 नि)पेतुस्तेन शब्देन, M3 निपेतुर्मनुजा सर्वे —^b) Ñ2 V B D10 13 सर्वशो (V1 B4 °तो)मोहिता(V3 °तो)जना, D11 सर्वे सम्मोहिता जना, M4 मोहिता सर्वशो जना —^c) Ś1 विज्ञापि च, D6 विज्ञापित्वा (for वर्जयित्वा) T1 नरवर Ñ2 V B D10 11 13 M4 विश्वामित्र वर्जयित्वा —^d) D7 त (for तौ) M4 राघवौ तथा (for तौ च राघवौ)

20 ^b) Ñ2 V B D3 7 10 13 M4 विस्मयमापन्न, D13 (अ)वि गतसाध्वस, Cg k t as in text (for विगतसाध्वस) —^d) Ś1 नरपुंगव (for मुनिपुंगवम्) Ñ2 V B D10 11 13 M4 विश्वामित्रमिदं(D11 °मपि) तदा(D13 °था)

21 ^a) Ś1 D5 11 12 श्रुतपूर्वं मे, Ñ2 V B D1 2 10 13 श्रुतपूर्वा मे(V2 3 B1 च), D3 7 M4 दृष्टवीर्योऽस्मि (for दृष्टवीर्यो मे) —^b) D3 7 राघवस्य महा मन, M4 रामस्यामिततेजस —Note hiatus between ^c and ^d —^c) D1 हृद्° (for अद्भु°) Ñ2 V3 2 B1 D10 इद् तस्य, V2 B1 4 इद् तस्य, V4 D11 11 इद् कर्म, D13 इद त च (corrupt) (for अचिन्त्य च) —^d) Ś1 D1 G1 3(all to avoid hiatus) ह्यतर्कितमिदं, Ñ2 कर्मणा मे श्रुत, V2 3 कर्मणामपि, B2 D11 T G4 M3 4 Cg k न तर्कितमिद, D3 D10 कर्मसमर्पित, D3 [अ]प्यतर्कितमिद, D3 7 प्रतर्कितमिद, D1 अप्रतर्क्यमिन्, Ct as in text T3 त्वया (for मया) V1 कर्मणा** यथा, V4 समर्पयितुमर्हसि, B1 4 कर्म चादरित त्वया, D11 तस्य नास्त्यत्र संशय, D13 स चाथ कर्तुमर्हति

22 ^b) D3 7 आवहिष्यति (for आहरिष्यति)

23 ^a) Ś1 D5 न मे (for मम) D3 G3 4 M1 सत्य, Cg t as in text (for सत्या) D1 D3 4 सा (for च) —^b) D1 4 कौशिक (for कौशिक) —^c) D2 प्राणतौबहुमिद् (for प्राणैर्बहुमता) —For 23 Ñ. V B D7 7 10–13 subst M4 subst l 2 only for 23^cd.

C I 69 23 B I 67 24 L I 63 24

भरतोऽनुमते ब्रह्मञ्शीघ्रं गच्छन्तु मन्त्रिणः ।
मम कौशिक भद्रं ते अयोध्यां त्वरिता रथैः ॥ २४
राजानं प्रश्रितैर्वाक्यैरानयन्तु पुरं मम ।
प्रदानं वीर्यशुल्कायाः कथयन्तु च सर्वशः ॥ २५
मुनिगुप्तौ च काकुत्स्थौ कथयन्तु नृपाय वै ।
प्रीयमाणं तु राजानमानयन्तु सुशीघ्रगाः ॥ २६
कौशिकस्तु तथेत्याह राजा चाभाष्य मन्त्रिणः ।
अयोध्यां प्रेषयामास धर्मात्मा कृतशासनान् ॥ २७

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे षट्षष्टितमः सर्गः ॥ ६६ ॥

1233* वीर्यशुल्कप्रदानेन प्रतिज्ञा सफलीकृता ।
सीतां दास्यामि रामाय प्राणेभ्योऽपि प्रियामहम् ।

[(l 1) V2-4 (also as above) B1 3 D10 11 13 प्रदाने मे D3 7 प्रनाने (for प्रदानेन) D3 7 सफला (for सफली) D11 प्रतिज्ञा महता कृता (for the post half) —(l 2) D3 7 ता तु (for सीतां) V4 D13 गरायसौं (for प्रियामहम्) D3 7 M4 प्राणैः प्रियतरामह (for the post half)]

24 [a]) Ś1 M1 भवतोनुमता, V3 भवतानुमते, V4 भवतानुमतस्, G1 भवतोनुमतौ G2 भरतोनुतमा (metathesis) Cg k t as in text N2 V B D10 11 13 तस्माद् (for ब्रह्मन्) D3 7 भवतोऽनुमतेनाद्य —[b]) Ñ2 V B D10 11 13 इतो यान्तु महामुने, D3 7 यान्तु दूता महा(D3 *7)मुने —Note hiatus between [c] and [d] —[c]) Ñ2 V B D3 7 10 11 13 M4 दूता (V2 D13 [before corr] दूता D3 दौते, D7 दौत्ये) समाज्ञया शीघ्रम् —[d]) Ś1 D1 5 G1 3 (all to avoid hiatus) त्व(G1.4 त्व)योध्यां (for अयोध्यां) N2 V B D3 7 10 11 13 M4 ज(V B1 4 य)वनै (M4 °विनै)र्हयैः

25 [a]) D1 2.4.5 G3 M3 प्रसृतैर्, D13 प्रथितैर्, Cv r m g t as in text N1 V B D10 11 13 विज्ञाप्य चैव (B1 °न) राजानम् D3 7 विज्ञापयित्वा राजानम्, M4 विज्ञापयन्तु राजानम् —[b]) D11 आनयुक्त (sic) T2 आनयत (sic) (for आनयन्तु) V4 B2 D2.1 T3 G2 M4 पुरीं, D13 पुरं (for पुरं) —[c]) V2 वीर्यप्रदानन्तु°, V3 प्रदाने वीर्यन्तु° —[d]) Cg k t सर्वशः (as in text) N2 V B D10 13 13 M4 सीतायाः (B1 *-*) क(D11 प्र)थय(B2 °*)न्तु च(V3 वै), D3 7 राज्ञो वै कथयन्तु च

26 [a]) Ñ2 V B D3 7 10.11 M4 त्वया गुप्तौ (for मुनि°) B3 om च (submetric) —[b]) N2 V B D10 13 यद्वन्तु, D1 क* यन्तु, G1 damaged (for कथयन्तु) Ñ2 V B2-4 D10 11 च, B1 D1.5.8 11 13 तु (for वै) Ś1 कथयन्तु च मिलदा, D13 M3 वदवि(M3 °य)त्वा सतहि —[c]) Ś1 आनयन्तु च Dt D6 Ct प्रीतियुक्त तु, D1 प्रीयमाण च, D2 प्रीयमाणस्तु (sic) D3 प्रीयमाणास्तु —[d]) D3.13 [आ]नु शीघ्रया, D3 M3 च शीघ्रया, G3 सशीघ्रगा (for सुशीघ्रगाः) Ś1 स्वालयं सम यानुगाः —For 26[cd], Ñ2 V B D3 7 10 11 13 M4 subst.

1234* एभि प्रह्लादितं वाक्यैरानयन्त्विह स नृपम् ।

[V4 B4 प्रह्लादितैर् D3 7 आह्लादित D13 प्रबोधितैर् (for प्रह्लादित) D11 हि (for [इ]ह)]

27 [a]) Ś1 Ñ1 V B D1 2.5 8-13 कौशिकस्त(D13 °*), Dt D6 8 T1 G1 3 M3 कौशिकस्तु, D3 7 M4 कौशिकोपि (M4 °*) (for कौशिकश्च) Ś1 Ñ2 V B D1 2.5 7 10-13 तथेत्युक्त्वा (Ś1 Ñ2 D3 6.7 °त्वार), D3 7 तथाप्युक्तो (D3 °क्तौ) (for तथेत्याह) —[b]) D1 राज्ञो (for राजा) Ś1 D1 6 13 M3 ह्याभाष्य, D6 (with hiatus) आभाष्य (for चाभाष्य) N2 B3 (marg as in V2) D10 नृपभृत्यानुपस्थितान्, V1 भृत्यश्रेष्ठानुपस्थितान्, V2.4 B1 2.4 नृप प्रेष्यानुपस्थितान्, V3 नृपप्रेष्ठानुपस्थितान्, D3 7 हयपृष्ठानुपस्थितान्, D11 दूतान्श्रेष्ठानुपस्थितान्, D13 राज्ञ भृत्यानुपस्थितान् —[c]) B4 प्रापयामास —[d]) Ś1 D1 2.5 9 12 G1 3 M3 मुनिशासनात्(G3 °नान्), Dt D14 G2 Cv कृतशासनात्, M4 कृतशासनं, Cm g k t as in text N2 V B2-4 D10.11 13 स हि राज्ञा त्वरान्वित, B1 राज्ञा *त्वरान्वित, D3 7 स हि राज्ञ प्रियान्वित —After 27 Ś1 V4 B4 Dt D1 (before I 67 1) 2.4 6 8 9 13 Cg ins

1235* यथावृत्त समाख्यातुमानेतु च नृप तदा ।

[Ś1 यथालक्ष्य, V4 यथावच, B4 यथा तच D1 5 यथा च तद्, D3 8 13 यथातत्त्व V4 D1 समाख्यानम् V4 B4 समानेतु (for आनेतु च) Dt D6 6 8 तदा (for तदा)]

Colophon D3 8 13 om (Sarga cont) —*Kaṇḍa name* Ś1 Ñ1 V1 D1 4 om V2-4 B D10 11 आदि°, D3 अयोध्या° (thereafter बाल°) —After Kaṇḍa name B1 ins. बालचरित —*Sarga name* N2 V1 2.4 B D1 2 3 10 11 धनुर्भंग, V3 रुद्रधनुर्भंग, D3 धनुषो भंजनं —*Sarga no* (figures words or both) V2.4 B2 4 D3 11 om Ś1 (marg) V3 Dt D4 6 8 13 S (except M4) 67 N2 B2 D10 69 V4 D3 70 B1 63, D1 46 D3 48 M4 65 D13 —कांड—भंगो—सर्गं 68 —After colophon T2 concludes with श्रीरामचन्द्राय नम, G1 3 M3 श्रीरामाय नम, G2 श्रीमते रामा — नमः, M4 श्री — नमः

६७

जनकेन समादिष्टा दूतास्ते क्लान्तवाहनाः ।
त्रिरात्रमुषिता मार्गे तेऽयोध्यां प्राविशन्पुरीम् ॥ १
ते राजवचनाद्दूता राजवेश्म प्रवेशिताः ।
ददृशुर्देवसंकाशं वृद्धं दशरथं नृपम् ॥ २
बद्धाञ्जलिपुटाः सर्वे दूता विगतसाध्वसाः ।
राजानं प्रयता वाक्यमब्रुवन्मधुराक्षरम् ॥ ३
मैथिलो जनको राजा साग्निहोत्रपुरस्कृतः ।
कुशलं चाव्ययं चैव सोपाध्यायपुरोहितम् ॥ ४
मुहुर्मुहुर्मधुरया स्नेहसंयुक्तया गिरा ।
जनकस्त्वां महाराज पृच्छते सपुरःसरम् ॥ ५

G 1 70 6
B 1 68 5
L 1 64 5

67

☞ Ñ1 missing Sarga 67 (cf v l I 66 10) D2 5 12 continue the previous Sarga

1 Before 1, D1 ins 1235* —^{ab}) B4 °दृष्टा (for समादिष्टा) D3 7 हृतास्त, D14 T1 2 G1 M3 4 दूतास्तु (for दूतास्ते) Ś1 D1 2 5 11 12 शीघ्र, Ñ2 V B D7 10 13 द्रुत, D3 द्रुव (sic) (for क्लान्त) D9 जनकस्य च दूतास्ते गता वै शीघ्रवाहना ✽ Cv दूतास्तु कान्तवाहना इति पाठ । ✽ —^{c}) Ñ2 V B D10 12 मार्गे त्रिरात्रमुषिता (by transp) —^{d}) Ñ2 V B D2 3 7 9–11 13 अयोध्या (D2 3 7 9 11 with hiatus) T3 त्वयो° (for तऽयोध्या) V2 B3 आविशन्, D6 14 12 G3 M3 प्रविशन् (archaic) D3 1 विविशु D9 G1 °शन् (sic) (for प्राविशन्) B3 (marg also as in text) मुदा, Dt पुरी, D6 पुरी (sic) G2 मुनि (for पुरीम्) —After 1 D14 T G4 ins

1236* राज्ञो भवनमासाद्य द्वारस्थानिदमब्रुवन् ।
शीघ्रं निवेद्यतां राज्ञे दूतावो जनकस्य च ।
इत्युक्ता द्वारपालास्त राघवाय न्यवेदयन् ।
[(l 3) D14 T2 6 उक्ता]

2 ^{ab}) Ñ2 V B D3 7 10 11 13 M4 राज्ञो (B2 5 D7 M4 °ज्ञा, D8 °ज्ञ) विदिता, Cg as in text (for राजवचनाद्) Dt D8 गत्वा, D3 7 दूताश्च (for दूता) D7 जवेन तु (for राजवेश्म) D9 जवेनन प्रकाशिता (sic) (for ^{b}) D2 9 ततो हि राजवचनाद्दूता द्वारस्थै प्रवेशिता —^{c}) G3 damaged for देवसकाश —^{d}) T2 वृद्धौ (for वृद्ध) —After 2 Ś1 D1 2 5 9 12 ins while B3 (m) 4 D11 ins after l 1 of 1238*

1237* तथा तस्य समन्याय समानि नृप तदा ।
दाशवयाना प्रजासन्द धर्मात्मै सचिवैर्वृतम् ।
ऋविभिर्देवसकाशैर्वसिष्ठाद्यैश्च मन्त्रिभि ।
भासमानं सुधीरै शक्रमाङ्गिरसैरिव ।
त लोकपालप्रतिम लोकपाल सुनिश्चितम् ।   [5]

[All the above MSS (except B3) om l 1 —(l 2) B3 4 धर्मेश (for धर्मैर्) D1 द्रुर D1 द्रुत (for वृतम्) —(l 3) D1 ऋर्षिभि (sic) —(l 4) Ś1 भासा°, B4 D2 आश्वासयन्तं —D11 om l 5 —(l 5) B3 °पाले, B4 °पाले, D1 °पाल (for लोकपाल)]

3 ^{c}) Dt D6 8 T2 G2 M3 प्रथित (T2 °ता) D4 प्रसृत, D9 प्रीयता (sic) M3 प्रणता (for प्रयता) —^{d}) Ś1 D5 10 मधुर (for अब्रुवन्)

4 ^{a}) D6 मैथलो Ś1 D1 2 5 12 राजन्, D9 नृप (for राजा) —G3 damaged from होत्र in ^{b} up to कुश in ^{c} —^{b}) Ś1 D5 10 सोऽग्नि (for साग्नि) D1 पुरोहित, D14 T1 2 G1 • M3 3 Cv (m) °स्कृत, Cg (l t as in text (for पुरस्कृत) —Dt D6 8 transp 4^{cd} and 5^{ab} —^{d}) Ś1 D6 12 पुरोहित (D5 °ता) —For 2^{c} 4 Ñ2 V B D3 7 10 11 13 M4 subst

1238* इक्ष्वाकुरुत महात्मान दशरथ नृपसत्तमम् ।
दृष्ट्वैव चाभिप्रणता बद्धाञ्जलिपुटास्तत ।
अब्रुवन्दशरथं वाक्यमिदं प्रियनिवेदिन ।
वैदेहो जनको राजा पृच्छति त्वां नराधिप ।
कुशलानामय स्निग्ध सामात्य सपुरोहितम् ।   [5]

[(l 1) D3 7 ते (for त) V1 उत्तम B1 तथाद (for ततश्च) D3 7 वृद्ध दशरथ नृप (D3 सुत [sic]) (for the post half) —After l 1 B3 4 D11 ins 1237* —(l 2) Dt दृष्ट्वा V1 B1 D11 चापि D3 7 चापि D13 त च (for चाभि) B3 °तो B4 °तौ (both sic) (for प्रणता) B1 4 बद्धाञ्जलि (sic) D3 13 कृ (D13 पृ) ताञ्जलि V• 4 D11 तदा, V3 तथा D 3 स्थिता (for तत) —(l 3) M4 इय (sic) (for इद) V1 °दन B1 °दन B4 °दन D3 दिन (for निवेदिन) V3 इम प्रियमावेदयन् (for the post half) —(l 4) V1 B2 D3 7 विदेहो B4 त्वा (for त्वा) N2 V2 3 B1 2 D7 10 नराधिप M3 जनाधिप —(l 5) D14 चैव D13 स्निग्ध (for स्निग्ध) D3 7 सामात्य B1 D11 सु° D3 7 °हित (for सपुरोहितम्)]

5 V4 B1 D3 7 M3 om 5 V1 reads 5^{ab} in marg —Dt D6 8 transp 4^{cd} and 5^{ab} —^{b}) Ś1 B4 D1 2 5 12 सप्र° N2 V1 D4 11 13 सस V3 B2 Dt D6 8 सर, D10 सद्भिवया (for स्नेहसंयुक्तया) —V3 om 5^{cd} —^{c}) Ś1 D1 2 5 9 12 नृपात्मज् V1 जन स (for जनकस्त्वा) V1 °राज, V2 °राज, B2 °राज D3 °राज (for महाराज) —^{d}) Dt D5 T G1 3 Cg (t (आ)पृच्छत, C(k (अ)पृच्छत N2 (आ)पृच्छति स्म, B• D13 11 पृच्छति]

G 1 70 7
B 1 68 6
L 1 64 6

पृष्ट्वा कुशलमव्यग्रं वैदेहो मिथिलाधिपः ।
कौशिकानुमते वाक्यं भगवन्तमिदमब्रवीत् ॥ ६
पूर्वं प्रतिज्ञा विदिता वीर्यशुल्का ममात्मजा ।
राजानश्च कृतामर्षा निर्वीर्या विमुखीकृताः ॥ ७
सेयं मम सुता राजन्विश्वामित्रपुरःसरैः ।
यदृच्छयागतैर्वीरैर्निर्जिता तव पुत्रकैः ॥ ८
तच्च राजन्धनुर्दिव्यं मध्ये भग्नं महात्मना ।
रामेण हि महाराज महत्यां जनसंसदि ॥ ९
अस्मै देया मया सीता वीर्यशुल्का महात्मने ।
प्रतिज्ञां तर्तुमिच्छामि तदनुज्ञातुमर्हसि ॥ १०
सोपाध्यायो महाराज पुरोहितपुरस्कृतः ।
शीघ्रमागच्छ भद्रं ते द्रष्टुमर्हसि राघवौ ॥ ११

स, V1 पृच्छत स (sic) (for पृच्छत स) Ñ2 B1 D10 °सर, B2 D11 पुन पुन G4 पुरस्कृत(for पुर सरम्) Cm g k t सपुर सरम्(as in text) Ś1 D1 2 3 9 12 स्त्र(D9 स, D5 12 सु)जन(D1 जनक) परिपृच्छति, D13 पृच्छति स्वामनामय

6 ᵃ) D10 पृष्ट्वा (sic) (for पृष्ट्वा) Ś1 D1 2 5 9 12 13 भव्यग्रो —G3 damaged for 6ᵇ —ᶜ) Ñ2 B3 D5 9 10 13 [अ]नुमतो, V2 [अ]नुमत (for [अ]नुमते) D1 कौशिकस्य सकाशेसात् —ᵈ) Ś1 D1 5 9 12 वाक्यञ्च, M3 भवताम्(for भवन्तम्) D1 G1 3 M1 आह च (for ब्रवीत्) Ñ2 B3 D10 13 वाक्यञ्च(D10 °ञ्च)स्त्वब्रवीदिदं, V2 विज्ञापयति पार्थिव, D1 इदं वचनमब्रवीत् —After 6 Ñ2 B3 D10 ins l 1 and 2 of 1239*

7 ᵃ) D3 G3 M1 विहिता, Cm k t as in text (for विदिता) Ś1 D1 9 12 विदि(D12 °जि)ता मे प्रतिज्ञा वै, D5 विहिता मे प्रतिज्ञा सा —ᶜ) Ś1 D1 2 5 9 12 राजभिर्या न विजिता —ᵈ) Ś1 D1 2 5 9 12 निर्वीर्यैर्, G4 न वीर्या (for निर्वीर्या) Ś1 D1 2 5 9 12 °कृतै, M1 विमुखा कृता, M3 विरथी, Cm g k t as in text (for विमुखीकृता) —For 6–7 Ñ2 V B D5 7 10 11 13 M4 subst (Ñ2 V2 B3 D10 13 subst l 3 and 4 for 7 only Ñ2 B3 D10 ins l 1 and 2 after 6)

1239* पृष्ट्वा चानामयं पूर्वमव्यग्रं स नराधिप ।
विश्वामित्रसहायस्त्वां विज्ञापयति पार्थिव ।
सुता मे वीर्यशुल्केति प्रख्याता विदिता च ते ।
राजभिर्दैवतैर्यैश्च पुरापि प्रार्थिता यथा ।

[(l 1) V2 तु (for च) D11 चेव (for पूर्वम्) D11 चत्र च (for अव्यग्रं स) D3 11 M4 नराधिप —(l 2) B4 विज्ञापयति V1 3 B3 पार्थिव D5 7 M4 मानद (D5 °द) D11 पार्थिव —(l 3) M4 सीता (for सुता) V3 4 M4 विख्याता D5 प्रख्याता (sic) D13 °त (for प्रख्याता) V3 तव D5 7 हि वै (for च ते) —(l 4) D7 राजभिर् (sic) (for राजभिर्) V1 D11 13 पुरापि (D13 °पि) D5 7 बहुभि (for पुरापि) V1 प्रार्थितो D13 अर्थिता (for प्रार्थिता) V2 B3 (after corr as above)यथा D10 पुरा D13 तथा (for यथा)]

8 ᵃ) Ś1 D1 2 5 9 12 तामिमां मासुतां राजन् (D5 9 वीर) —G3 damaged from विश्व up to ᵈ (except the last syllable) —ᵇ) Ś1 D1 2 5 9 12 °सर; Dt D5 9 पुरस्कृते, Cg as in text (for पुर सरै) Ñ2 V B D5 7 10 11 13 M4 विश्वामित्रस्य शासनात् —ᶜᵈ) Ś1 D1 2 5 9 12 [आ]गतो (for [आ]गतैर्) Ś1 D1 5 12 वीर्यात्; Dt D1 6 8 G1 2 M1 2 ता (G3 damaged)नन्, D2 9 वीरो (for वीरैर्) All Cs पुत्रकै (as in text) Ś1 D5 12 तव निर्जितवान्सुत, D1 तो विनिर्जितवान्सुता D5 9 राघवो लक्ष्मणान्वित (for ᵈ) Ñ2 V B D5 7 10 11 13 M4 पुरीमिमा स(V3 स)मागत्य(V3 D5 °साद्य, D5 7 M4 °गम्य)तव पुत्रेण निर्जि(V2 धीम)ता

9 ᵃ) Ś1 D1 2 5 9 12 तच्च दिव्य Ñ2 V B D3 10 11 M4 सान(V4 B2–4 °ना)स्य तद् Dt D4 6 8 M3 Ct °स्त्र, D13 आनामि च (for तच्च राजन्) Ś1 D1 2 5 9 12 भीम(D5 9 °मा)न् T3 वीर्यं (for दिव्य) —ᵇ) D9 भक्त (for भग्नं) G3 महात्मना D3 7 M4 मध्ये भग्नया च राघव(M4 °व) —ᶜ) Ñ2 V B D3 7 10 13 M4 बलमाधित्य Dt D4 6 °बाहो, D4 G3 M1 2 °तजो (for हि महाराज) Ś1 D1 2 5 9 12 M3 राघवेण महातेजो(D1 9 महत्तना D5 महातना, D12 महत्तेजे), M3 from महातेजो up to सोपाध्यायो in 11ᵃ inf lin sec m) D11 रामेणैव समेसते(ditto)त्वाशु —ᵈ) D5 °ता D13 °तो, D14 T G3 यशता, Cg as in text (for महत्या)

10 M3 reads 10 inf lin sec m (cf v l 9) —ᵃ) Ś1 Ñ2 V B D1–3 5 7 9–13 M4 तस्मै, Cm as in text D7 9 साता (for देया) D1 दत्ता, D9 देव (for सीता) Ś1 Ñ2 V B D1–3 10 13 transp देया and सीता —G3 damaged from यं in ᵇ up to च्छा in ᶜ —ᵇ) M3 वीरशुल्का Ś1 D1 2 5 9 12 महाद्युते, Ñ2 V B D3 7 10 11 13 M4 सुताय ते (D11 मे), D14 T1 ममात्मना, G3 °त्मना (for महात्मने) —ᶜ) V3 B1 तरितुं राजा(B1 चोक्त), V4 पूरितं वाक्यं, D3 9 11 T1 2 G1 M3 4 Cm कर्तुं°, Ct as in text (for तर्तुमिच्छामि) D5 7 प्रतिदातुं तवेच्छामि —ᵈ) V1 D11 तन्मेनु°, V4 तन्मे त्वि°, B1 तन्मसा°, G3 तदनु°, G5 त्वमनु° (for तदनुज्ञातुम्) —After 10 M3 reads 12ᶜᵈ for the first time as in V1 repeating it in its proper place

11 V1 D3 7 om (hapl) 11–12ᵃ —ᵃᵇ) M3 reads up to सोपाध्यायो inf lin sec m (cf v l 9) M4 च राजन् (for महाराज) D14 T G1 पुर सर Ś1 D1 2 5 (in sec m) 9 12 (all read after 14ᵃᵇ) सोपाध्यायश्च राजन् पुरस्कृत्य पुरोहित —Ś1 D1 2 5 12 om (hapl) 11ᶜ–12ᵃ,

प्रीतिं च मम राजेन्द्र निर्वर्तयितुमर्हसि ।
पुत्रयोरुभयोरेव प्रीतिं त्वमपि लप्स्यसे ॥ १२

एवं विदेहाधिपतिर्मधुरं वाक्यमब्रवीत् ।
विश्वामित्राभ्यनुज्ञातः शतानन्दमते स्थितः ॥ १३

दूतवाक्यं तु तच्छ्रुत्वा राजा परमहर्षितः ।
वसिष्ठं वामदेवं च मन्त्रिणोऽन्यांश्च सोऽब्रवीत् ॥ १४

गुप्तः कुशिकपुत्रेण कौसल्यानन्दवर्धनः ।
लक्ष्मणेन सह भ्रात्रा विदेहेषु वसत्यसौ ॥ १५

दृष्टवीर्यस्तु काकुत्स्थो जनकेन महात्मना ।
संप्रदानं सुतायास्तु राघवे कर्तुमिच्छति ॥ १६

यदि वो रोचते वृत्तं जनकस्य महात्मनः ।
पुरीं गच्छामहे शीघ्रं मा भूत्कालस्य पर्ययः ॥ १७

मन्त्रिणो बाढमित्याहुः सह सर्वैर्महर्षिभिः ।
सुप्रीतश्चाब्रवीद्राजा श्वो यात्रेति स मन्त्रिणः ॥ १८

G 1 70 19
B 1 68 18
L 1 64 18

—[d]) D1 8 न विवाह(D8 °ष) (for राघवौ) M3 राघवौ द्रष्टुमर्हसि (by transp) —For 11, Ñ2 V2-4 B D10 11 13 subst

1240* सोपाध्याय सस्वजन सवर्ग सपदानुग ।
शीघ्रमर्हसि राजर्षे त्वमागन्तुमिह प्रभो ।

[(l 1) D4 सोपाध्याये V3 सम्बन्ध, D10 13 सगुरु V3 3 B1 2 4 सवर, D13 स्वग]

12 Ś1 V1 D2 3 5 7 12 om 12[ab] (cf v l 11) —[a]) D1 D4 6 8 M2 प्रतिज्ञां (for प्रीतिं च) V2-4 B1 3 4 प्रीतिं एवंप्रवृत्ता मे, D11 प्रीतिं पूर्वं प्रवृत्ता मे. —G2 damaged from ति in [b] up to [d]. —[b]) Ñ2 V2-4 B2-3 D10 11 13 स(V3 सं)वर्धयितुम्, B4 सर्वं ब्रयतुम् (sic) D1 प्रवर्तयितुम् —M1 reads 12[cd] for the first time after 10 as in V2 repeating it here —[cd]) Ñ2 B3 D10 13 उभयो पुत्रयोर् (by transp) Ś1 D5 12 T2 M3 एव, D13 चैव, M1 प्रीतिं (for एव) D9 प्रीतिं. Ś1 D2 5 8 12 सगुण, D1 D4 6 8 T2 M3 4 त्वमपि, D1 समगु, M2 त्वमपि (for त्वमपि) Ś1 D5 लप्स्यसि, D1 लिप्स्यसे, M4 लप्स्यते Ñ2 V1-3 B D10 13 वर्धौ ते दिशिते (Ñ2 B3 देशिते, V1 om D10 वैशिष्ठ, D13 कल्पिते) मया, V4 वध्वावादिशत मया, D11 द्वे सुते देशिते मया, G1-3 M1 लप्स्यसे (G3 damaged) वीर्यनिर्जिता (for [d]) D8 7 पुत्रयोश्चैव प्रीतिं च (D7 तु) सदर्धं त्वमवाप्स्यसि

13 M4 om 13 —[ab]) Ś1 D1 2 5 7 12 वाक्यं मधुरम् (by transp) D3 7 त्वामाह मधुरं वच (for [b]) Ñ2 V B D10 11 13 इति दत्वा जनको राजा विज्ञापयति पार्थिव (V1 3 4 पार्थिव, V3 सादर) —[d]) G2 स्थित —After 13 D14 T1 3 G4 ins

1241* इत्युक्त्वा विरता दूता राजगौरवशालिन ।

[G4 इत्युक्ता (for °त्वा) and राजसार्थं° (for the post half)]

14 [b]) D3 om तु (submetric) D7 तत (for तु वच) Ś1 Ñ2 V B D1 2 5 6-13 M4 इति (M4 स तु) दूत (D13 सेपा)त्वं श्रुत्वा —G3 damaged from त in [b] up to कुशि in 15[a] —[b]) Ś1 विस्मित —After 14[ab], Ś1 D1 2 6 (marg, sec m) 8 12 read 11[ab] —After 14[ab], B3 ins,

1242* आनन्दसागरे मग्न कृतकृत्यो बभूव ह ।

—D6 reads 14[cd] in marg sec m —[d]) D1 D6 8 मन्त्रिणश्चैवमब्रवीत्, —For 14[cd], Ñ2 V B D3 7 10 11 13 M4 subst

1243* उवाच वसिष्ठादींस्तथानेव पुरोधस ।

[D13 [ए]व (for [इ]दं)]

15 G2 damaged up to कुशि in [a] (cf v l 14) —[a]) Ś1 D5 गुप्त, D11 मुदा (for गुप्त) B4 T2 कौशिक, D2 कुशक —[b]) Ñ2 V1 B D3 G2 M कौसल्यानन्दिवर्धन, V3 °नंदन सदा —[d]) G4 वैदेहेषु D3 9 प्रवर्तते (for वसत्यसौ) Ś1 D1 5 12 13 स विदेहेषु तिष्ठति (D1 वर्तते), Ñ2 V B D10 11 विदेहान (V1 3 °हम)गमत्किल, D3 7 M4 विदेहान्गतवान्किल

16 [a]) Ś1 °मात्र, D2 9 13 °वीर्य, D1 °वीर्यौ, D2 12 °मात्र, D10 11 दृष्ट्वा वीर्येण (D10 °येन) (sic) (for दृष्टवीर्यस्) Ś1 Ñ2 V1 3 B D3 5 9 10 11 12 13 M2 च (for तु) Ś1 V1-3 B1 3 4 D2 5 9-12 काकुत्स्थे, V4 B3 काकुत्स्थ, D4 काकुत्स्थौ —[b]) Ś1 Ñ2 V B D2 5 9-13 जनक सुमहायशा —G3 damaged from या in [c] up to जन in 17[b] —[c]) Ś1 D1 2 च, D5 9 12 स (for तु) —[d]) D3 8 कर्तुमर्हति (sic) (for इच्छति)

17 G3 missing up to जन in [b] (cf v l 16) —[a]) G2 या, Cg k t as in text (for वो) —[c]) T1 पुरो (for पुरीं) Ś1 D2 5 8 12 गच्छामश्च पुरीं शीघ्र —[d]) Cg t पर्यय (as in text) D2 6 M2 3 कालविपर्यय (for कालस्य पर्यय)

18 [a]) Ś1 D1 2 5 9 12 [ऊ]चु (for [आ]हु) —G3 damaged from स in [c] up to सम in 19[b] —[cd]) Cg k t श्वो यात्रेति (as in text) Dt D6 8 च (for स) Ś1 D1 2 5 8 12 प्रीतश्चाब्रवीद्राजा श्वो भूत इति चाब्रवीत्

G 1 70 20 B 1 68 19 L 1 64 19 मन्त्रिणस्तु नरेन्द्रस्य रात्रिं परमसत्कृताः । ऊषुः प्रमुदिताः सर्वे गुणैः सर्वैः समन्विताः ॥ १९

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे सप्तषष्टितमः सर्गः ॥ ६७ ॥

19 Gs missing up to सत् in *b* (cf v 1 18) —*a*) D₆ (orig) ता (for तु) T₃ G₁ ₂ M₁ ₃ नरेंद्रेण Ck tp नरेन्द्रश्च (for नरेन्द्रस्य) Ś₁ D₁ ₈ ₉ ₁₃ मन्त्रिणो जनकस्यापि —*b*) D₁ ₈ ₉ रात्रौ —*c*) D₆ ऊनु (sic) D₁₄ T G₁ ते मुदिता Ś₁ D₁ ₅ ₉ ₁ तत्र (for सर्व) D₂ सत्पुष्पितस्तत्र —*d*) Cg k t गुणं (as in text) Ś₁ D₁ ₈ ₆ ₉ ₁₂ सर्वकाम प्र(D₁ ₂ ₉ तु)पूजिता —For 16 19 N₂ V B D₃ ₇ ₁₀ ₁₂ ₁₃ M₄ subst

1244* प्रतिप्रदान सीतायाः रामे कर्तुं किमिच्छति ।
यदि वो रोचते महाजनक स महीपति ।
सम्यन्थी तत्र गच्छामस्त शीघ्रमितो वयम् ।
वाग्मियैव तच्छु त्वा वसिष्ठप्रमुखा द्विजा ।
ऊचु परमहृष्टा श्च प्रयास्याम इत्यपि । [5]
त चापि रात्रीं तत्र दूता परमसत्कृता ।
ऊषुरत्युत्तमास्त सर्वकामै सुपूजिता ।

[(1 2) V₁ D₃ ₇ ₁₁ प्रतिग्रान च V₃ प्रतिपान्न च (hypermetric) V₄ प्रीतिग्रान स D₁₀ प्रीति° D₁₂ स समान (for प्रतिप्रदान) V₃ वाम D₁₂ राम (for रामे) V₄ (marg also as above) गत (for कर्तु) D₃ ₁₂ D₁₂ किं (for कि॰) B₄ [१]-च्छसि (sic) D₇ श्रीरामे वनुमिच्छ(before corr °मर्हे)सि (sic) (for the post half) —(1 2) V₃ B₂ D₁₀ ते (for वो) V₃ रुचते V₁ राजा (for महान) V₃ B₄ मृ D₃ ₇ च (for तु) —For 1 2 D₁₁ reads the line of 17*ab* —(1. 3) V₄ सम्बन्धा (sic) D₃ ₇ सुबन्धे L. (ed) संबंधे (for सम्बन्धी) B₂ तत्र (for तत) —B₄ repeats l 5 and 6 consecutively —(l 5) D₇ संहृष्टा D₁₁ ऊचुः समन्तो भृशं (for the prior half) V₁ ₃ सम°(V₃ श)श्चो यातार म V₁ B₂ (second time) ₄ श्व₄(B₂ ₄ °स्तु) यास्याम V₄ ता श्च यास्याम B₁ श्व पदाता स्म (for श्व प्रयास्याम) B₂ (second time) [अ ग (for [अ]पि) B₂ (first time) श्वो यामेत्यपि चैव तं D₃ ₇ स्वयमेता(D₇ °त)पि चाब्रुवन् M₄ श्वो यास्यति च गुरुन (for the post half) —(1 6) D₇ तेनापि D₁₁ ते चापि दूतास्तत्र (for the prior half) D₃ ह्यरो (sic) D₁₁ रात्री (for दूता) V₃ हर्षिता —(l 7) N₁ V₃ ₄ B₄ D₁₁ ऊचुर् D₃ ऊपुर् (sic) (for ऊषुर्) N₂ V₂ B₂ D₁₂ सपूजिता D₇ ₇ M₄ सर्वे (M₄ °र्वे) स(D₇ प्र)मुदिता गुणै (for the post half)]

Colophon D₃ ₇ om (continue the Sarga) —*Kanda name* Ś₁ N₂ V₁ D₁ ₄ ₆ om V₂ ₄ B D₁₀ ₁₁ आदि° —After Kanda name B₄ ins बालचरिते —*Sarga name* Ś₁ V₁ B₁ D₂ ₄ ₅ ₁₆ दूतवाक्यं N₁ V₃ B₃ D₁₀ ₁₁ जनकदूतवाक्यं(D₁₀ क्य) V₂ ₄ B₂ जनकवाक्य B₄ जनकदूतास्वाद D₆ धनुर्भंगो दूतवाक्य —*Sarga no* (figures words or both) Ś₁ V₁ ₄ B₁ ₄ D₄ ₆ ₁₁ ₁₂ om V₃ B₃ D₈ ₉ ₀ V₂ D₆ 71 V₃ D₁ D₁ ₁ ₁₁ 5 (except M₃) 68 B₂ 69 D₁ 47 D₁ 44 M₄ 66 D₁₃ इत्याप—पण—काण्डे—वाक्य—सर्ग 69 —After colophon T₃ concludes with श्रीरामचन्द्राय नमः G₁ ₄ M₃ श्रीरामाय नम G₃ श्रीमते रामानुजाय नम and M₁ श्री — नम

६८

ततो रात्र्यां व्यतीतायां सोपाध्यायः सबान्धवः ।
राजा दशरथो हृष्टः सुमन्त्रमिदमब्रवीत् ॥ १
अद्य सर्वे धनाध्यक्षा धनमादाय पुष्कलम् ।
व्रजन्त्वग्रे सुविहिता नानारत्नसमन्विताः ॥ २
चतुरङ्गबलं चापि शीघ्रं निर्यातु सर्वशः ।
ममाज्ञासमकालं च यानयुग्यमनुत्तमम् ॥ ३
वसिष्ठो वामदेवश्च जाबालिरथ काश्यपः ।
मार्कण्डेयश्च दीर्घायुर्ऋषिः कात्यायनस्तथा ॥ ४
एते द्विजाः प्रयान्त्वग्रे स्यन्दनं योजयस्व मे ।
यथा कालात्ययो न स्याद्दूता हि त्वरयन्ति माम् ॥ ५
वचनाच्च नरेन्द्रस्य सा सेना चतुरङ्गिणी ।
राजानमृषिभिः सार्धं व्रजन्तं पृष्ठतोऽन्वगात् ॥ ६
गत्वा चतुरहं मार्गं विदेहानभ्युपेयिवान् ।
राजा तु जनकः श्रीमाञ्श्रुत्वा पूजामकल्पयत् ॥ ७

G. 1 71 7
B. 1 69 7
L. 1 65 8

68

☞ Ñ1 missing Sarga 68 (cf v l 1 66 10) D1 3 7 13 continue the previous Sarga

1 ^{a}) Ś1 D5 6 9 13 अथ, Ñ2 V B D1 3 7 10 11 13 तस्मा, Cg k t as in text (for ततो) D4 प्रभातायां (for व्यतीतायां) —G3 damaged from ^{b} up to रा in ^{c} —^{b}) Ñ2 V B D2 3 10 12 13 नराधिप (for सबान्धवः) —^{c}) Ñ2 V B D3 7 10 13 M4 श्रीमान् (for हृष्टः) —^{d}) V4 इद वचनम ब्रवीत्

2 ^{a}) D6 13 अथ (for अद्य) V1 4 बला° (for धनाध्यक्षा) —^{b}) V4 बलम् (for धनम्) Ñ2 °र, V3 मे पुरात्, D10 निष्कल (for पुष्कलम्) —^{cd}) G2 सुवि ता, M3 सुनिहता, Cm g k t as in text (for सुविहिता) Ñ2 V B D3 7 10 11 13 M4 निर्यां(D3 7 यान्त) वध समारोप्य(V3 °दाय) नानारत्नचया-मम

3 D4 reads 3 in marg —^{ab}) D चापि L (ed) सर्वं (for चापि) Dt D9 निर्यातु D3 7 M4 मा चिर (for सर्वशः) Ñ2 V B D3 7 10 11 13 M1 च(M4 चा)तुरग च (V4 °गश्च [sic]) मे द्राग(D3 7 क्षिप्र M4 कृत्स्न) बल° —G3 partially damaged 3 ^{b} —^{c}) B1 D8 समाज्ञा D1 7 T2 M3 तु M2 हि (for च) V4 मयाद्य नियतां शीघ्रम् —^{d}) Ś1 यातु D6 8 यान (for यान) D2 5 6 9 G1 M2 -युगमम्, Cm g k t as in text M4 च सर्वश (for अनुत्तमम्) Ñ2 V B D10 11 13 युज्य(V4 उद्य)ता युग्य(V1 D11 युग्म V2 यज्ञ)मुत्तम

4 ^{b}) Ś1 D2 3 5 9 12 अथ काश्यप, Ñ2 V1 2 B D10 11 13 M4 क(V1 2 B1 2 M4 का)श्य(M4 °श्चि)पो भृगु (V1 गुरु) V3 च तथा भृगु (for अथ काश्यप) —^{c}) Ś1 V3 Dt D5 8 T2 तु D4 [ऽ]पि D14 T1 2 G1 M2 3 सु (for च) —^{d}) Ś1 Ñ2 V B D1 2 5 6 9 12 सु(D12)नि (for ऋषि) V2 कात्यायनिस, D1 का त्यायिनस् G1 सदा (for तथा)

5 ^{a}) D5 9 (before corr) T3 प्रयाति D13 आप्नोति, M3 ?(damaged)नतु Cg k t as in text (for प्रयान्तु) —^{b}) Ś1 D5 12 यो(D12)जयतु (for °यस्व) —G3 damaged from मे up to न in ^{c} Ñ2 V B D10 13 स्यदनै सहिता मया(B1 मम), D3 7 स्यदनाभ्योजयन्त्वरान्, D11 स्यदनं शीघ्रगंस्तथा —^{c}) D12 काल्रात्यय D13 यथा काला° (sic) —^{d}) B4 हि त्वरन्ति, D8 हि त्वरयतु D2 से, D9 [इ]मे (for माम्) V4 तथा नीतिर्विधीयता, D11 दूता स्त्वरयति मा —After 5 G1 3 ins

1245* इत्युक्त्वा स महात्मा राजा दशरथो रथम् ।
आरुरोह यथा भानुर्भगवान्रघुनन्दन ।

6 ^{a}) Ś1 D1 2 5 9 12 G2 M3 °तु, Ñ2 V B D3 7 11 13 M4 इत्याज्ञया(D13 °कर्ण्य) (for वचनाच्च) —^{b}) Ś1 D6 12 निर्ययौ, Ñ2 V1 3 4 B D10 11 13 सेना सा (by transp), V2 सेनाया (sic) Dt D4 6 8 14 सेना च (D14 om [hapl] च) (for सा सेना) ❋ Ct चतुष्य चिन्त्यपाठ पादपूरण मात्रार्थम् । ❋ —G3 damaged from तुरङ्गिणी up to मृ in ^{c} —^{d}) V B1 4 D3 7 11 M4 प्रयात(V4 °तु) (for व्रजन्त) Ś1 V B2 4 D2 11 13 M4 [ऽ]न्वयात् (for ऽन्वगात्)

7 D7 om 7 —^{a}) D7 उषित्वा (hypermetric) (for गत्वा) Cm g चतुरह(as in text) Dt D6 8 G1 3 चतुरह मार्ग, M4 चतुर? गं Ś1 Ñ2 V B1 3 D1 2 5 10 13 चतुर्भिस्तान (D1 12 °स्त D11 °)होरात्रैर्, B4 चतुर्भिस्तास्तु दिवसैर् D3 ततश्चतुरमार्गण —^{b}) D5 12 वैदेहान् V1 हृदे° (submetric), D13 उपजग्मि, M4 सोभ्यु° (for अभ्युपेयिवान्) —After 7^{ab} Ś1 Ñ2 V B D1 2 5 10-13 ins

1246* ददर्श मिथिलां रम्यां जनकेनोपशोभिताम् ।

[Ś1 रम्य B2 (m also) पालिता (for [उ]पशोभिताम्)]

—Ś1 D1 2 5 13 om 7^{d} while V4 B1 D10 om 7^{c} 8^{b} —M4 repeats 7^{cd} consecutively —^{c}) Dt D4 6 8 T2 G1 3 M 4 (M4 first time) च D3 7 [अ]थ (for तु) Ñ2 V1 3 B2 4 D11 13 M4 (second time) प्र युद्धस्यैव(V2 3 स्यैव D10 °स्याथ) जनकस्य —^{d}) Ñ2 V1 3 B2 4 (B4 transp) D11 13 तथा पूजाम् (for श्रुत्वा पूजाम्) M4 (second time) अथाकरोत् (for अकल्पयत्)

G I 71 8
B I 69 8
L I 65 8

ततो राजानमासाद्य वृद्धं दशरथं नृपम् ।
जनको मुदितो राजा हर्षं च परमं ययौ ।
उवाच च नरश्रेष्ठो नरश्रेष्ठं मुदान्वितम् ॥ ८
स्वागतं ते महाराज दिष्ट्या प्राप्तोऽसि राघव ।
पुत्रयोरुभयोः प्रीतिं लप्स्यसे वीर्यनिर्जिताम् ॥ ९
दिष्ट्या प्राप्तो महातेजा वसिष्ठो भगवानृषिः ।
सह सर्वैर्द्विजश्रेष्ठैर्देवैरिव शतक्रतुः ॥ १०
दिष्ट्या मे निर्जिता विघ्ना दिष्ट्या मे पूजितं कुलम् ।
राघवैः सह संबन्धाद्वीर्यश्रेष्ठैर्महात्मभिः ॥ ११
श्वः प्रभाते नरेन्द्रेन्द्र निर्वर्तयितुमर्हसि ।
यज्ञस्यान्ते नरश्रेष्ठ विवाहमृषिसंमतम् ॥ १२

---

8 Ñ2 V1 B1 D11 om 8ab (for V4 B1 D10 cf v l 7) —B3 reads 8ab in marg —M3 damaged from जा up to वृ in b —a) V1 2 B3 4 D11 12 M4 स ते (for ततो) B4 रानानसामास्य (corrupt) —b) G3 damaged up to र Ś1 D1 3 6 12 तदा (for नृपम्) —V3 om 8cdef —c) Cm g t मुदितो (as in text) Dt D1 4 6 मुदितो जनको (by transp) G1 3 जनको मुमुद —d) Cm g t हर्षं (as in text) Ś1 Dt D1 3 5 6 8 9 12 प्रहर्षं (for हर्षं च) —e) Dt D6 8 T1 M3 वचन, D12 *° G1 M1 जनक (for नर) —f) Ś1 D1 4 5 9 12 मुदान्वित —For 8cdef Ñ2 V1 4 B (B1 I 1 in marg) D3 7 10 11 12 M4 subst

1247* प्रत्युद्गम्य च तं राजा विधातिथिमुपागतम् ।
उवाच जनकः प्रीतः शतानन्दसमन्वितः ।

[Ñ2 B3 4 D12 om l 1 —(l 1) V1 3 B2 D3 7 M4 मुमुदे (V3 मुमोद) जनको दृष्ट्वा (M4 राजा) (for the prior half) M4 damaged for क्रिया —(l 2) D3 7 M4 चैव प्रणतो (for जनकः प्रीतः) V4 पप्रच्छ कुशलप्रश्न (for the prior half) D3 7 M4 हर्षानंद (for शतानन्द)]
—D3 7 M4 cont while Ś1 D1 4 5 9 12 ins after 8

1248* जनकः श्लक्ष्णया वाचा वृद्धं दशरथं नृपम् ।
—Thereafter D1 cont 1249*

9 a) Dt D6 8 नरश्रेष्ठ M4 °बाहो (for महाराज) —b) V3 दृष्ट्वा Ñ2 V B D3 7 10 12 M4 मे गृह(M4 हान्) (for राघव) —c) V3 दृष्टासि पुत्रयो G3 damaged for राम (for पुत्रयोरुभयो) Ś1 D1 6 12 प्रीति —d) Ś1 D1 4 5 6 12 प्राप्यता (for लप्स्यसे) G2 C3 निर्मिता Cm g as in text Ñ2 V B D10 11 12 दि(V1 [after corr s p lin also] 4 2)ष्ट्या प्राप्स्यसि राघव D3 7 M4 दृष्ट्वा प्राप्स्य(M4 यास्य) सि म(M4 damaged) गृहे

10 Ś1 om (hapl) 10 —D3 7 transp 10 and 11 —a) V3 दृष्टा°, V4 प्रीतिपूर्वं (for दिष्ट्या प्राप्तो) Ñ2 V4 B1-4 D3 10 12 14 M4 °राज(Ñ2 D11 °जा D4 °जो) (for महातेजा) —b) Ñ2 V B D10 11 12 श्रय (for ऋषि) —B2 reads 10cd in marg M3 damaged ° except सह स —c) Ś1 B3 4 D1 4 11 12 द्विज(B3 4 मुनि)वर्यैर् (for द्विजश्रेष्ठैर्) —For 10cd Ñ2 V B2 3 D3 7 10 12 M4 subst B3 4 D11 ins after 10 D1 after 1248* while D3 7 ins after 11

1249* मार्कण्डेयाद्यश्चैव दिष्ट्या प्राप्ता महर्षय ।
[D2 [ष]ते D3 7 8 [ष]ते (for [ष]य) V3 मार्कंडपश्चैव महर्षे (hypermetric) (for the prior half) B1 चैवं (for प्राप्ता) D1 3 7 तवैवैते(D7 °व मे) तपोधना, D3 7 M4 तवैते(D3 सर्वे ते D6 त एते) मम पश्यत (for the post half)]
—Thereafter D1 2 9 cont l 4 and 5 of 1250*

11 D3 7 transp 11 and 10 —a) V3 M4 निर्जितो विघ्नो, D12 निगता विघ्ना T3 निर्जिता विघ्नो (corrupt) —b) V3 D16 निर्जित (for पूजित) —d) G1 3 M1 -श्रेष्ठ्यैर् (M1 °ष्ठ्ये) (for श्रेष्ठैर्) Ś1 Dt D1 2 5 6 8 9 12 M3 °वक्रै, M3 °श्रेष्ठै (for महात्मभि) —For 11cd Ñ2 V B D3 7 10 11 12 M4 subst l 1 and then ins l 2 5 while D3 7 ins 1249* after 11 and thereafter cont only l 4 and 5 along with D1

1250* राघवैः सह संबन्ध कृत्वा प्रथितसद्गुणैः ।
अद्य मे सफलं जन्म प्राप्तं चाद्य क्रियाफलम् ।
अद्य पूतोऽस्मि राजेन्द्र त्वत्संबन्धात्सुव्रत्य ।
एषां चापि महर्षीणामभ्यागमनादहम् ।
सविस्मयतरं पूतो राजन्नाप्यायितस्तथा । [5]
[(l 1) Ñ2 B1 D7 13 प्रार्थित, V3 प्रथित —(l 2) D3 7 M4 जीवितं च सुजीवित (for the post half) —B3 reads in marg from the post half of l 3 up to 12a —(l 3) V4 धीतोऽस्मि B3 4 त्वत्संबन्धात् (hypermetric) V4 नृपसत्तम (for सुव्रत्य) D3 7 M4 त्वत्संबन्धकुलोद्वह (for the post half) —(l 4) Ñ2 B1 D10 12 अमीषां च, V4 वसिष्ठादि D1 3 9 एतेषां च (for एषां चापि) Ñ2 अभ्यागता(sic) V4 अभ° B3 4 अभ्याक-, D1 5 7 तवाभ्य D3 7 अवाभ्या (for अभ्या) V4 अद्य M4 इह (for अहम्) —(l 5) B3 4 सविस्मयतर D1 सविस्मयतर D6 सविस्मयतर V4 भूयो, B1 नैव (for पूतो) D1 भाग्य यितस्तु Ñ2 B3 D3 7 10 12 तथा (for तथा) D11 सज्जनैश्च पूतोऽहं यस्माच्चाश्रितस्तथा]

12 B3 reads 12a in marg (cf v l 11) —a) Ś1 D1 4 6 8 12 M3 तु (D1 च) राजेन्द्र Ñ2 V B D3 7 10 11 12 महाराज Dt D6 8 नरेन्द्र त्वं, M4 नरश्रेष्ठ (for नरेन्द्रेन्द्र) —b) Ś1 निवापयितुम् Ñ2 V1 2 3 B1 2 4 D1 4 7-12 T1 3 G1 2 4 M3 निवर्तयितुम्, Dt D6 8 Ct संवर्तयितुम् Cm g as in text D6 कर्तुं —D1 reads 12a 13a in marg —cd) D1 [श्रे]ष्ठ (for [श्रे]ष्ठ) Ś1 D3 11 12 महाराज (D12 °तेजा) M3 रघुश्रेष्ठ (for नरश्रेष्ठ) M4 उद्वाहम्

तस्य तद्वचनं श्रुत्वा ऋषिमध्ये नराधिपः ।
वाक्यं वाक्यविदां श्रेष्ठः प्रत्युवाच महीपतिम् ॥ १३

प्रतिग्रहो दातृवशः श्रुतमेतन्मया पुरा ।
यथा वक्ष्यसि धर्मज्ञ तत्करिष्यामहे वयम् ॥ १४

तद्धर्मिष्ठं यशस्यं च वचनं सत्यवादिनः ।
श्रुत्वा विदेहाधिपतिः परं विस्मयमागतः ॥ १५

ततः सर्वे मुनिगणाः परस्परसमागमे ।
हर्षेण महता युक्तास्तां निशामवसन्सुखम् ॥ १६

G 1 71 18
B 1 69.17
L 1 65.19

(for विवाहम्) D1 D6 T2 G1 M1 2 °सरमे (M3 °मे) D1 नृपसत्तम D11 [illegible], Cm g as in text (for ऋषिमध्यम्) V1 V B D3 10 11 वाक्यावसानेषु (V4 B1 D3 [illegible]) [illegible]

13 D1 reads 13ᵃᵇᶜ in marg (cf v l 12) —ᵃ) S1 D1 12 तासां (for तस्य) V1 V B D10 11 M4 [illegible] (for तद्) V1 राजा D11 दृष्ट्वा (for श्रुत्वा) —ᵇ) Ś1 D1 [illegible] मुनिमध्ये V1 V B D1 [illegible] M4 राजा (V1 D1 श्रुत्वा) दशरथ (D11 °था) [illegible] D10 [illegible] — M1 damaged from [illegible] up to [illegible] —ᶜ) D1 [illegible] —ᵈ) Ś1 D1 12 T3 (after corr as in text) महीपतिं, D11 नराधिप, Cg as in text

14 ᵃ) T2 [illegible] M1 [illegible], Cg k t as in text (for [illegible]) —ᵇ) Ś1 D1 [illegible] श्रुत मया (by transp) —ᶜ) D11 [illegible], T3 M3 (after corr [illegible] sec [illegible] as in text) [illegible] Cg k t as in text (for [illegible]) G3 M1 [illegible] —For 13ᶜ-14 V1 V B D1 7 10 11 (l 1-2 only for 13ᶜ-14ᵈ) ins M4 subst

1251* ऋषिमध्ये उवाचेदं जनकं मिथिलेश्वरम् ।
राजा प्रतिग्रहो दातृ [illegible] ।
यद्वक्ष्यसि यथा धर्म तत्करिष्यामहे वयम् ।

[illegible]

15 ᵃ) [illegible]

16 ᵃ) [illegible]

16ᵃᵇ Ś1 D1 [illegible] ins while V1 V B D3 7 10 11 M4 ins after l 1 of 1256*

1252* कथयन्तः कथा दृष्ट्वा पुण्यधर्मार्थगोचराः ।
परस्परप्रभावज्ञाः पूजयन्तः परस्परम् ।
विश्वामित्रं च दृष्ट्वैव राजा दशरथस्तदा ।
शिरसा प्रणतः प्रीत्या ववन्दे हृष्टमानसः ।
[illegible] नाथमासाद्य पार्थिवोऽस्मीति चाब्रवीत् । [5]
विश्वामित्रोऽपि चैवैनं प्रीतिमानिदमब्रवीत् ।
पूर्व [illegible] राजन् [illegible] ।
[illegible] पुत्रेण रामेणामिततेजसा ।
[illegible] ।
[illegible] पुत्रो रामो विवाहितो मया । [10]
लक्ष्मणेन सह भ्राता कृतवी रघुनन्दन ।
इत्युक्तो मुमुदे राजा विश्वामित्रेण धीमता ।
तौ च [illegible] परिष्वज्य च पीडितम् ।

[(l 1) [illegible] (for [illegible]) [illegible] (for पुण्य) — [illegible] om from the post half up to the prior half of l 5 [illegible] —(l 3) [illegible] —(l 4) [illegible] —(l 5) [illegible] (for the post half) —For [illegible] ins see below —[illegible] (l 6) [illegible] —(l 7) [illegible] —(l 10) [illegible]

G 1 71 25
B 1 69 17
L 1 65 25

राज्ञा च राघवौ पुत्रौ निशाम्य परिहर्षितः ।
उवास परमप्रीतो जनकेन सुपूजितः ॥ १७

जनकोऽपि महातेजाः क्रिया धर्मेण तत्त्ववित् ।
यज्ञस्य च सुताभ्यां च कृत्वा रात्रिमुवास ह ॥ १८

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे अष्टषष्टितमः सर्गः ॥ ६८ ॥

—(l 12) V1 4 स्युक्ता (for स्युक्तो) —(l 13) Ś1 आगम्य D3 आनाप्य (for आगम्य) V4 °पूज्य (for परिष्वज्य) Ś1 D1 8 5.7 नि(D1 8 7 च)पीडिनौ, V5 च पार्थिव, D9 (gloss) हर्षाश्रुन, D10 सु°, D13 निपीडित (sic), D13 * पीडित (for च पीडितम्)]

—After l 5 B3 ins

1253* आगतस्य महाराजे आगतोऽह वनाद्गृहा ।

—B2 D11 cont (1252*)

1254* पादयो पतितो चापि सुमेघानन्दन जनस् ।
रामोऽपि पाद धर्मात्मा लक्ष्मणेन समन्वित ।
मातर पितर चैव वसिष्ठादीन् द्विजास्तथा ।
यथाक्रम यथान्याय ववन्द सर्वशस्तथा ।
त च सर्व महात्मानं राम चापि सलक्ष्मणम् । [5]
परिष्वज्याथ मुमुचु श्रीत्या च महायशस ।
भरतश्चापि धर्मात्मा शत्रुघ्नेन समन्वित ।
पादावासाद्य रामस्य जगाम शिरसा महीम् ।
रामोऽपि तौ परिष्वज्य मुमुद हृष्टमानस ।
लक्ष्मणोऽपि च नीतिज्ञ पादयोर्भरतस्य च । [10]
पपात शिरसा चैव भरतस्त परिष्वजत् ।
शत्रुघ्नश्च धर्मज्ञश्चरणौ लक्ष्मणस्य च ।
ववन्द प्रणतो भूत्वा लक्ष्मणस्त च सस्वज ।
स च पुत्रौ समासाद्य राजा दशरथस्तदा ।

[(l 1) D11 [अ]थ (for [अ पि] —(l 3) D11 गुरुन् (for पितर) —(l 6) D11 श्रीरामाय परिष्वज्य महता महाशिरे —(l 8) D11 आगत्य (for आसाद्य) —(l 10) D11 लक्ष्मणश्च धर्मज्ञ (for the prior half) —(l 11) D11 मूर्ध्ना (for चैव) —L2 reads in marg while D11 om l 12–13 —(l 14) D11 स्नुषा तौ (for स च पुत्रौ)]

—ᵃ) Ś1 D2.11 [आ विशम् (D11 °शम्); D1 2.3 सुमत्स् (for सुमुह्स्) —ᵈ) D1 D4 रात्रिम् (for निशाम्) Ś1 मनप्रियाम्, D1 11 मरतस्थितान्, D1 4.0 °स्थितान्(D2 °तै), M3 damaged स्मुर्ने (for भवत सुखम्) —After 16, D4 ins

1255* अथ राजा महात्मा कुरुनन्दन सर्व यथौ ।
निधाविधिं पुरस्कृत्य विधु पारायुरस्करत् ।

17 ᵃᵇ) M3 damaged up to second वा D1 निशम्य Śm G1 h t as in text S1 D1 2.3.6 12 ह रि पु(D2 ह्य [hypermetric])ध्रं परिहर्षो निरतौ परमहार्षे (D1 नि, D11 °ष) —ᶜ) Ś1 D1 2.3 12 महीपाल(D2 °ह [before corr च])भूप, M3 (after corr sec m as in text) उवाच प° (for उवास परम) —ᵈ) Ś1 स, D1 D4 8 T G1-3 M1-3 [अ]सि, D13 [अ]पि (for सु) —For 16ᵉ–17, N2 V B D3 10 11 13 M4 subst

1256* हर्षमेत्य पर तत्र निशां रामस्सहस्तदा ।
उवास त निशा तत्र स सुखी हृष्टमानस ।

[D11 om (hapl) l 1 (see 1254*) —(l 1) D1 रतन् (for तत्र) D2 1 त्यक्तम M4 सुत्र (for तत्र) —After l 1 all the above MSS (except D11) ins 1252* —(l 2) N4 V B1 3 D10 11 13 स B4 च (for त) D2 7 एना (for तत्र) N2 सद्गुणी V3 B3 सुसुखी V4 B4 D11 13 सुमुखी B1 D2 7 M4 सुपूत, D10 सुखी]

18 ᵃ) T2 G3 जनकन, G1 r m g as in text (for जनकोऽपि) N2 V B D2 7 10 13 M4 तदा (V2 °दो) राजा (for महात्मा) —ᵇ) D1 4 7 12 G1 G2 क्रिया, G1 r m b t as in text S1 N2 V B D1 3 4 7 8-13 M4 धर्मवित् —ᶜ) G2 M1 सुताभ्याम्, all Cs as in text (for सुताभ्यां) Ś1 स्वयज्ञोचिता चैवा D1 3.4 6 12 यज्ञस्य सुतयोश्चैव —ᵈ) D1 12 उवाच (for उवास) —For 18ᶜᵈ, N2 V B D2 7 12 13 M4 subst

1257* कृत्वा यथोचिता सर्वाता रात्रिमवसत्सुखम् ।

[B2 रात्र(m also यथो)चिता, B4 D7 स चिता D2 यथोचिता B4 D11 सर्वा (for सर्व्) B1 D11 अवसत्, D7 अवसत् V4 सुखी]

—After 18 Ś1 (before 1 69 1) D1 2.3 12 ins

1258* राम आगतौ दृष्ट्वा हृष्ट परमधार्मिक ।
[D2 च आ तर (for आगतौ)]

Colophon D1 2.3 12 om (cont the Sarga) —Kaṇḍa name Ś1 N2 V1 om V2-4 B D2 11 बाल° D4 lacuna. —After Kaṇḍa name B2 3 D2 ins बालकाण्डे —Sarga name Ś1 V4 B2 D7 दशरथ(L2 जनक) D7 पुत्र समागम (V4 महात्) —Sarga no (figures words or both) Ś1 V2 3 B2 4 D2 12 om. N2 B3 D10 71 V2 D7 72 V1 D1 D4 6.8 13 (except M4) 69 B1 70 D2 41 M1 67 D11 —७२—७४—७८ सग ७० —After colophon T2 concludes with श्रीरामचन्द्राय नम G1 3 4 M1 श्रीरामाय नम, G2 श्रीमत रामानुजाय नम, M2 श्री नम

६९

ततः प्रभाते जनकः कृतकर्मा महर्षिभिः ।
उवाच वाक्यं वाक्यज्ञः शतानन्दं पुरोहितम् ॥ १

भ्राता मम महातेजा यवीयानतिधार्मिकः ।
कुशध्वज इति ख्यातः पुरीमध्यवसच्छुभाम् ॥ २

वार्याफलकपर्यन्तां पिबन्निक्षुमतीं नदीम् ।
सांकाश्यां पुण्यसंकाशां विमानमिव पुष्पकम् ॥ ३

तमहं द्रष्टुमिच्छामि यज्ञगोप्ता स मे मतः ।
प्रीतिं सोऽपि महातेजा इमां भोक्ता मया सह ॥ ४

शासनात्तु नरेन्द्रस्य प्रययुः शीघ्रवाजिभिः ।
समानेतुं नरव्याघ्रं विष्णुमिन्द्राज्ञया यथा ॥ ५

आज्ञया तु नरेन्द्रस्य आजगाम कुशध्वजः ॥ ६

स ददर्श महात्मानं जनकं धर्मवत्सलम् ।
सोऽभिवाद्य शतानन्दं राजानं चापि धार्मिकम् ॥ ७

C. 1. 72. 7
B. 1. 70. 9
L. 1. 66. 7

69

☞ Ñ1 missing Sarga 69 (cf. v. l. I. 66. 10). D1.2.3.12 continue the previous Sarga. Before 1, Ś1 ins. 1258*.

1 ᵃ) V1 ततः प्रभाते विमले जनकः (hypermetric). —ᵇ) Ś1 D1.12 °कामो (D13 °र्मा) (for कृतकर्मा). M3 damaged from भिः up to कर्मे in ᵃ. M1 नराधिपः; Cv as in text (for महर्षिभिः). Ñ2 V B D3.7.10.11.13 कृत (Ñ2 °त्वा)पू(B1 D11 °पौ)र्वाह्निकक्रियः. —ᶜ) Ñ2 V B D3.7.10.11.13 मधुर (D10 °र) वाक्य. —ᵈ) Ś1 Ñ2 V1.3.4 B D1–3.4.5.9–12 M4 पुरोधसं.

2 ᵃ) V2 राजा भ्राता, D1.2 भ्राता स तु ; D11 *ता मम; D13 भ्रातः मम (sic) (for भ्राता मम). Ñ2 V B D3.7.10.11.13 M4 [भ्र]नुजः श्रीमान् (for महातेजा). —ᵇ) Ś1 Ñ2 V B Dt D1–4.6–13 G1–3 M1.3.4 वीर्यवान्; D7 भाग्यवान् (for यवीयान्). Ñ2 V B D10.11.13 M4 धाज्ञया (B2 °ऽ-*) मम, D2 इति धा°; D3.7 ज्ञानवांस्तथा (for अतिधार्मिक) —ᵈ) G1–3 M1 अध्यावसत्. Ś1 Ñ2 V B D1.2.5.6.9–13 वीरे(V2 *) प्यास्ते नगर शुभे, D3.7 M4 पुरमध्यावसच्छुभ (M4 °सुखे)

3 M4 om. 3ᵃᵇ. —ᵃ) D7 चर्याफलक, T2 M2.3 Cv.p.m.p.g.p.tp वार्यामलक. Ś1 V1 D2 चर्यान्त(D2 °प) कपर्यंतः Ñ2 V3.4 B D5.10.11 चया(Ñ2 समा, B2 तया, D2 [and has sec m also] वार्या)डालकपर्यंतं, V2 D1.12 चयादिता(V2 य आदाल: D13 चपड़ाल)कपयंत, D1.2.11 चमद्दालक (D2 °पांदाक: D6 विशालवन)संयुक्तं all Cs as in text. —ᵇ) D7 इक्षुवतीं, D11 अंशुमतीं —ᶜ) G2 M2.3 सं(M2 सा; M3 सां) काश्यां, Cg.k.t as in text M4 स्वर्ग (for पुण्य). Ś1 Ñ2 B2 D3.10.11.13 सां (Ñ2 B2 [before corr. as in Ś1] D10.13 सं)काश्य पुण्यसंकाशां(Ś1 °सारकाश्यां). V B1.3.4 D1–3.7.9.11 सां(V3.4 स)काश्ये(D3.7 संकाश्यं [D3 °शं]) स्वर्ग(V4 भृगु)संकाशं. —ᵈ) V2 D1 M3 पुष्कल, V3 पु कं, B2 (before corr as in text) पुष्पक (for पुष्पकम्).

4 ᵃ) V1 मद् (for तम्), D10 मद्रष्टुम्. —ᵇ) Ñ2 V B D3.7.10.11.13 M1 मानार्थी हि; D13 नानार्थी हि: Cm.g.k.t as in text (for यज्ञगोप्ता). V2 मति ; Dt D6.8 मतः; Cm as in text (for मत.). Ś1 D1.2.3 यज्ञगोप्तारमेव तु. —ᶜᵈ) D12 प्रीतः (for प्रीतिं). T2 G2 भोक्तुं; Cm.g as in text (for भोक्ता). Ś1 D2.12 प्रीतियुक्तो महायशाः; D1.2.3 प्रतिभोक्तां (D2 °भुक्तो; D6 °मुक्ता) महायशाः (for ᵈ). Ñ2 V B D3.7.10.11.13 M4 प्रीयते हि (D11 तु) महासत्त्वः स मया राजसत्तमः (B1 D3 °म) —After 4, Dt D6.8.10 T G1 Ct ins.

1259* एवमुक्ते तु वचने शतानन्दस्य संनिधौ ।
आगताः केचिदव्यग्रा जनकस्तान्समादिशत् ।

5 B2 D9 om. 5 —ᵃ) Ś1 D1.2.6.9.11.12 ते (for तु). —ᵇ) G2 प्रययौ, Cm.k.t as in text Ś1 D1.2.3.9.11.12 प्रयाताः शीघ्र(D13 [before corr.]°घ्रे)वाहना. —For 5ᵃᵇ, Ñ2 V B1–3 D3.7.10.13 M4 subst.

1260* तस्याथ शासनाद्दूतास्त यात्वा शीघ्रवाजिनः ।

[V2 °थं, B2 तस्या च (for तस्याथ) V3 ततस्ते, V2 D3.7.13 त गत्वा, V3 त याता, M4 त्वरिता (for त यात्वा). V3 B1 °गामिन, D3.7 °मानवम्, M4 °वाहना (for शीघ्रवाजिन).]

—ᶜ) Ś1 Ñ2 V1.2 B1–3 D1.2.5.6.9–13 M4 आनयामासुरव्यग्रा (M4 °भ्येत्य); V3 आनयंतु समागताः V4 आनयामासुरासन्ना, D3.7 आनयामास चाभ्येत्य —ᵈ) Ś1 D3.13 °मिन्द्राज्ञये(D6 °यै)व तं, D8 विष्णुमिन्द्रायणे (metathesis)व तं; D9 (before corr.) °मिन्द्रानिदेशत. —After 5, Dt D6.8 (after 4 owing to om.) D10 T G1 M3 ins. (Ct comm. on l. 3)

1261* सांकाश्यां ते समागम्य ददृशुश्च कुशध्वजम् ।
न्यवेदयन्यथावृत्तं जनकस्य च चिन्तितम् ।
तद्वृत्तं नृपतिः श्रुत्वा दूतश्रेष्ठैर्महाजवैः ।

[(l. 1) D10 T2 ददृशु —(l. 3) D6.10 T1.2 G1 महाजवे.]

6 Note hiatus between ᵃ and ᵇ. —ᵃ) D10 T1.2 G1 [अ]थ, T2 M3 च (for तु). Ñ2 V B1–3 D10.11.13 स (D13 illeg.) तस्य (D13 तस्याथ) शासनाद्भ्रातुः B2 तस्याथ शासनं श्रुत्वा, D3.7 स तस्य भ्रातृशासन —ᵇ) Ś1 D1.2.6.9.12 आगत. सः B1 नृपतिश्च (for आजगाम.)

7 ᵃ) Ś1 D1.2.3.12 M3 ददर्श च (for स ददर्श). G1–3 M3 °तेजा (for महात्मानं). Ñ2 V B D3.7.10.11.13 ददर्श चैव

G 1. 72. 7
B 1. 70. 10
L 1. 66. 7

राजार्हं परमं दिव्यमासनं चाध्यरोहत ।
उपविष्टावुभौ तौ तु भ्रातरावमितौजसौ ॥ ८
प्रेषयामासतुर्वीरौ मन्त्रिश्रेष्ठं सुदामनम् ।
गच्छ मन्त्रिपते शीघ्रमैक्ष्वाकममितप्रभम् ।
आत्मजैः सह दुर्धर्षमानयस्व समन्त्रिणम् ॥ ९
औपकार्यं स गत्वा तु रघूणां कुलवर्धनम् ।
ददर्श शिरसा चैनमभिवाद्येदमब्रवीत् ॥ १०
अयोध्याधिपते वीर वैदेहो मिथिलाधिपः ।
स त्वां द्रष्टुं व्यवसितः सोपाध्यायपुरोहितम् ॥ ११
मन्त्रिश्रेष्ठवचः श्रुत्वा राजा सर्षिगणस्तदा ।
सबन्धुरगमत्तत्र जनको यत्र वर्तते ॥ १२
स राजा मन्त्रिसहितः सोपाध्यायः सबान्धवः ।
वाक्यं वाक्यविदां श्रेष्ठो वैदेहमिदमब्रवीत् ॥ १३

(D1 सो)पशुरा(D2.11 °थ) —[b]) N2 V B D2.7.10.11.12 M4 धातृ (for धर्मे) V4 नातस्व —[cd]) Dt D4 जनकं चात D4 °नमति, D1 T G1.2.3 M3 °ति (for राजानं चापि) M3 [श्र]धार्मिक (sic) N V B D2.7.10.11.12 M4 जनकं च महीपतिं (for [d]) Ś1 D1.2.5.9.12 श्रभिया (D3 °न)य महामात शतानन्द सपार्थिव(D3 °व)

8 [d]) Dt D4 M3 Ch सोऽध्यरोहत(Dt °*) G3 M1 सोऽधिरोहति Cm as in text. Ś1 D1.3.4.9.11 अध्यारोहत (D2.3 °ह (sic)) तदासने (D3 °नौ (sic)) ॐ Cv राजार्हं परमं दिव्यमासनं चाध्यरोहत इति पाठः (ॐ —[c]) Dt D4 अमितद्युता, D1 T2.3 G3.1 अमित(G3 °मितौ)जसौ

9 [b]) M3 सुदामकं, Ch °मानं, Ct as in text. —For 8[c]–9[b], Ś1 D1.2.3.4.11 subst.

1262* उपविष्टौ सुखासीनौ महाभागौ महाबलौ ।
मन्त्रिश्रेष्ठं सुदामानं प्रेषयामासतुस्तत ।

[(l. 2) Ś1 सत्रिश्रेष्ठ D3.2.4 धानान Ś1 D1 तग (for तत)]

—[c]) Ś1 D1.3.4.9.11 स नृपतिं शीघ्रं तम्(D1.11 ·रस्व) —[d]) Ś1 Dt D1.2.3.4.5.12 T2 M3.4 इक्ष्वाकुम्, D6 इक्ष्वाकुकुलनन्दनं, G1.3 ऐक्ष्वाकुममितौजसं —D4 om. 9[ef] —[f]) Ś1 D1.2.3.11 सोपाध्यायं G1.3 आनय त्वं (for आनयस्व)

10 [a]) Dt D4 T3 G1 Cv m.g. औपकार्यं D3 औपस्कार्यं (before corr. °यां), Ct L as in text. Ch उप°. ॐ Cv औपकार्यं उपकार्यां । ॐ D4 (मतं) थ (for तु) —[b]) M1 वह (for कुल) —For 8–10[b], N2 V B D2.1.10.11.12 M4 subst. (v.l. 1) Ś1 D1.2.4 (reads after 10[cd]) subst. l. 7 only for 10[cd].

1263* अभ्यविष्टदनुज्ञातो राजार्हं परमासनम् ।
शुशुभे च तदा राजा नक्षत्रेषु यथा शशी ।
तदोपविष्टौ तौ तत्र प्रेषयामासतुर्मुदा ।
मन्त्रिश्रेष्ठं समाहूय सुदामानं समाहितौ ।
गच्छ मन्त्रिपतेऽद्य त्वं शीघ्रं दशरथं नृपम् । [5]
आनयस्व सहामात्यं सपुत्रं सपुरोधसम् ।
उपकार्यं स गत्वा तु इक्ष्वाकुकुलनन्दनम् ।

[D3 om. l. 1.4 —(l. 1) D2.7 M4 अभ्युपविष्टः N2 N1 D1.6 राजार्हे N1 अनुज्ञातो N2 B1.2.3 परमं (B4 °मा)सनं —All the above MSS (except B4) om. l. 2 —(l. 3) B3 मुदा (for तदा) B4 (with hiatus) आसने नगस्तदा (for the post. half) —(l. 4) N2.3 B1.2 D2.7 M4 ·श्रेष्ठ (for ·श्रेष्ठं) N2 दानमान- D3 ·मान (for सुदामान) N2 ·समाहितं, D2.7 M4 नराधिपौ (for समाहितौ) —(l. 5) D11 महो (for त्वं) —For the prior half M4 also reads (after corr. pr. m.) the line of 9[c] M4 इक्ष्वाकुमितौजसं (sic) (for the post. half) —(l. 6) N2 सपुत्रं च B4 महात्मान D3 मसाहात्यम् (metathesis) (for सहामात्यं) D3 सपुत्र D7 M4 सपुत्रं N2.3 B1.2 D2.7 M4 सपुरोहितं —(l. 7) N2 B3.4 D1.11.12 उपकार्यां स N2 उपचार्यं स, N2 रघुनाथस्य D1 औपकार्यं स (for उपकार्यं स) N·गत्वाऽन्य (sic) (for गत्वा तु) Ś1 उपकार्यं कुलं च ते, B1 उपेत्य च नृपात्मजम्, B4 D2.7 M4 त गत्वा वसिष्ठ(B4 °ष्ठं) दिव्यम् (for the prior half) D2.7 ·ऐक्षत, D3 ·नन्द (for ·नन्दनम्)]

—[c]) D1 [श्र]पेनं, D4 चेतान्, D1 [श्र]भ्यन M3 चरम् (for चैनम्) Ś1 D1.2.5.9.11 राजा दशरथं प्राह (D3 चाह) D4 प्रीतम् D1.11 मुद्रा) —[d]) N2 V B D2.7.10.11 M4 प्रणिपत्य, D1.3.11.12 सोऽभिवाद्य (for अभिवाद्य) Ś1 D4 सोऽभिवाद्य महात्मानं

11 D3 om. (hapl.) 11–13 —[a]) N1 °ध्यन D1 °धा पत D12 °पतिं (for अयोध्याधिपते) N2 V B D2.7.10.11 M4 राजन्, D1.3 दश (for वीर) —[b]) N2.3 M4 विदेहो B4 (after corr. sec. m. as in text) मिथिलाधिपो D13 नृपनन्दन Ś1 D1.2.5.12 नि(D2.3 वै)देहस्य नरवर (D1 °र, D1 °नरवर) —[c]) D4 त्वा (for त्वां) N2 D1.3.4.12 द्रष्टुमिच्छति धर्मात्मा N2 V B D2.7.10.11.12 M4 त्वां द्रष्टुमिच्छति —[d]) Ś1 D1.2.5.9.11 सोपाध्यायः सबान्धवः N2 V B D2.7.10.11 सोपाध्यायं सबान्धवं

12 D4 om. 12 (cf. v.l. 11) —[a]) N2.3 B1.2 (m. also as in text) D2.7.11 मन्त्रिवचः —[b]) N2 Dt D6 T3 तथा (for तदा) D3 मागमत्सहितस्तदा (hypermetric) —[cd]) Ś1 D1.2.3.11 स राजा यत्र मैथिलः N2 V B D2.7.10.11.12 M4 यत्र राजा स मैथिलः

13 D4 om. 13 (cf. v.l. 11) —[a]) Dt D2.3 तत्र वै (for स राजा) —For 13[cd], Ś1 N2 V B D1.2.3.4.5.7.10–12 M4 subst.

विदितं ते महाराज इक्ष्वाकुकुलदैवतम् ।
वक्ता सर्वेषु कृत्येषु वसिष्ठो भगवानृषिः ॥ १४
विश्वामित्राभ्यनुज्ञातः सह सर्वैर्महर्षिभिः ।
एष वक्ष्यति धर्मात्मा वसिष्ठो मे यथाक्रमम् ॥ १५
तूष्णींभूते दशरथे वसिष्ठो भगवानृषिः ।
उवाच वाक्यं वाक्यज्ञो वैदेहं सपुरोहितम् ॥ १६

अव्यक्तप्रभवो ब्रह्मा शाश्वतो नित्य अव्ययः ।
तस्मान्मरीचिः संजज्ञे मरीचेः कश्यपः सुतः ॥ १७
विवस्वान्कश्यपाज्जज्ञे मनुर्वैवस्वतः स्मृतः ।
मनुः प्रजापतिः पूर्वमिक्ष्वाकुस्तु मनोः सुतः ॥ १८
तमिक्ष्वाकुमयोध्यायां राजानं विद्धि पूर्वकम् ।
इक्ष्वाकोस्तु सुतः श्रीमान्विकुक्षिरुदपद्यत ॥ १९

G 1. 71. 19
B 1. 0. 22
L 1. 66. 19

1264* तमासाद्य च राजानं राजा ह्यस्यन्तर ।

[Ś1 D1. 3. 4. 11. 12 समासाद्य B2 (m. also) मनुज (for राजानं). B1 lacuna for राजा. V1 D5. 7. 11. 12 तत्र (for तत). Ś1 D1. 2. 6. 10 मोक्षाध्यायवैशेषु (for the post. half).]

—c) D2. 7 मध्ये (for श्रेष्ठो). Ś1 D1. 2. 5. 12 स वाक्य (Ś1 वाक्य वै) वाक्य(D2 तत्र)कुशलो. —d) D2. 7 (with hiatus) इदं तथामभाषत.

14 Note hiatus between a and b. —a) V2 विदितं च. B1 अविदितस्त (sic). D5. 12 विदितोय (for विदित ते). Ś1 Ñ2 V B D3. 7. 10. 11. 12 यथासाकम्, D6 महारात्र (metri causa). D1. 2. 5. 9. 12 यथा राजन्. D14 T1. 3 G4 °तत्र, M4 यथारूकम् (for महाराज). —b) Cm. g. t. दैवतम् (as in text). V2 °दैवत, D11 G2 °दै(G2 द)वता. G1 °सुजस (for कुलदैवतम्). —c) Ś1 D1. 6. 9. 12 लोकेषु (for कृत्येषु). Ñ2 V B D3. 7. 10. 11 प्रवरा(B4 °दृक्षो) धर्म(B2 m. also) सव)कार्येषु. D13 सहित सवकार्येषु.

15 V1. 3. 4 B1 T2 om. 15ab. D2 reads 15ab twice and then ins. एष वसिष्ठो भगवानृषि. M2 reads 15–16b in f. lin. sec. m. —a) D11 [अ]भिनुज्ञात (sic). —b) V2 B1 D13 सर्वैरेव. D4 स वै एव. D7 सर्वैर्देवर् (for सह सर्वैर्). Ś1 Ñ2 B2. 3 D1. 2. 6. 8–12 M4 सर्वैश्च परमर्षिभि. —c) V1 एव (for एष). D4 वक्ष्यामि. Ñ2 V B D3. 7. 10. 11. 13 म सर्वं (D11 °र्वं) (for धर्मात्मा). —d) Ś1 Ñ2 V B D1. 2. 3. 10. 12. 13 M4 यथाधर्मं(Ś1 D3. 12 योर्थं). D14 यथाक्रम. G1. 2 कुरुतत्र(G2 मत्र). M4 यथावृत्तं (for वसिष्ठो मे). Ñ2 V1 D11 कुरु B2(m. also). कुर्वे (for यथाक्रमम्). D7 क्रमयुक्तं निदर्शितं.

16 M2 reads 16ab in f. lin. sec. m. (cf. v. l. 15). T1 om. 16cd. —a) V1 तूष्णीं°, V2 °ते स (hypermetric). V4 D1. 2. 9. 11 T2 M4 तूष्णीं° (for तूष्णींभूते). —b) Ś1 D1. 2. 4. 5. 12 वाक्यविद्वां वर (for भगवानृषि). —c) Ñ2 V B D3. 7. 10. 11. 13 M4 [इ]दं वचो धर्म्यं(D3. 7 °र्थ्यं) (for वाक्यं वाक्यज्ञो). —d) Ñ2 V B D3. 7. 10. 11. 13 M4 नरके (for वैदेहं). Ś1 B2 (in f. lin. also) D6 D1. 4. 5. 9. 11. 12 G2 M4 समुपस्थिते. —After 16, D1. 4. 7 (D3. 7 l. 2 only) ins.

1265* भवानेवाभिषु(?)दाना राज्ञां प्रथितमन्त्रसाम् ।
इक्ष्वाकूणामयं वंशः भूयतामनुपूर्वशः ।

17 a) Ś1 Ñ2 V B D1. 3. 7. 10. 13 भास्कर (for अव्यक्त). G2 ब्रह्म. —b) Ś1 Ñ2 V1. 3 B D1. 3. 4. 7. 9. 13 नित्यम् (for नित्य). V1 शाश्वतोऽनित्यराजय. —c) D4 मारीचि. D3 संजज्ञे (for संजज्ञे). —d) D11 S काश्यप. D3 शुभ (for सुत).

☞ The Kataka commentary from I. 69. 18 to I. 72. 16 is lost on two missing folios in the exemplar.

18 B2 reads 18ab (except first three letters) in marg. sec. m. —a) Ś1 D1. 12 मा(D5 म)रीच. B2 D1. 2. 7 मारीचाद् (for विवस्वान्). D14 T G1. 3 M1. 2 काश्यपाज्. D1 कश्यपस्य सुतो ह्ययो. —b) Cg. वैवस्वत (as in text). D4 M2 सुत (for स्मृत). Ś1 B2 D1. 2. 6. 7. 8. 12 विवस्वाल्लोक आ(D5. 7 °पा)यन. —For 18ab, Ñ2 V B1. 3. 4 D10. 11. 13 subst.

1266* मारीचादग्रिरात्मस्मात्प्रथतास्तनयोऽभवत् ।

[V1 मारीचाद्. V2 कश्यपाद्. D11 मारीचाद्. D13 अ ग्रत्यु. V D11 तस्य. B1 तस्थै (sic) (for तस्मात्).]

—c) Ś1 B2 D1. 2. 5. 7. 9. 12 मनुर्विवस्वत पुत्र(D1 °त्रो [sic]). Ñ2 V B1. 3. 4 D10. 11. 13 मनु प्रथमत पुत्र(B4 °त्राद्). —d) V2 B1 D1 D2. 3. 13 T1. 3 G1 M1. 2 च. D4 तु (for तु). D6 विवस्वत (for मनो सुत).

19 a) Ñ2 V B D10. 11. 13 स इक्ष्वाकुर्. D1. 4 राजानम् (for तमिक्ष्वाकुम्). M2 अयोध्याया. —b) D1 भूपाल (for राजानं). D6 D1. 2. 7 T2 विधि (for विद्धि). D3 °र (for पूर्वकम्). Ñ2 V B D10. 11. 13 राजाभूत्प्रथम (V2 विल. V1. 3 °थम. B1 °थमत [hypermetric]) पुर(V1 श्रुति. V2. 4 B2 D10. 13 पुरि. D1. 2 पुरा). —c) D6 इक्ष्वाकुतु. D1 तु त. D1. 11 च सुत. D12 तु तत (for तु सुत). B2 (m. also as in text) इक्ष्वाकोरेव पुत्राभूत. —After 19c, V4 (m. up to 19d) D1 D2. 6. 11 S ins.

1267* कुक्षिरित्येव विश्रुत ।
पुत्रस्यात्मज श्रीमान्

[(l. 1) D6 G1. 2 M1. 2 इति (by transp.) (for एव). B2 M1 न श्रुति (B2 °त) (for विश्रुत). —(l. 2) B2 कुक्षिरात्मज (for पुत्रस्यात्मज).]

—d) V2 D6 (before corr.) स उप. V2 D1. 2. 4. 7. 9. 11 सर्व°. D6 इति विश्रुत (for उदपद्यत).

G 1 72 20
B 1 70 23
L 1 65 20

त्रिशङ्कोस्तु महातेजा बाणः पुत्रः प्रतापवान् ।
बाणस्य तु महातेजा अनरण्यः प्रतापवान् ॥ २०
अनरण्यात्पृथुर्जज्ञे त्रिशङ्कुस्तु पृथोः सुतः ।
त्रिशङ्कोरभवत्पुत्रो धुन्धुमारो महायशाः ॥ २१
धुन्धुमारान्महातेजा युवनाश्वो महारथः ।
युवनाश्वसुतः श्रीमान्मान्धाता पृथिवीपतिः ॥ २२
मान्धातुस्तु सुतः श्रीमान्सुसन्धिरुदपद्यत ।
सुसन्धेरपि पुत्रौ द्वौ ध्रुवसन्धिः प्रसेनजित् ॥ २३
यशस्वी ध्रुवसन्धेस्तु भरतो नाम नामतः ।
भरतात्तु महातेजा असितो नाम जायत ॥ २४

---

20 [a]) V1 D12 (before corr.) त्रिकुक्षेस्, D6 त्रिकुक्षस्. T2 °राजा (for महातेजा). —[b]) V2 वेण, B2 (m also) वेणु, D2.4.5.11 वाण (for बाण). Ñ2 V B D10.11 व्यजायत (for प्रतापवान्). —[c]) V2 वेणस्य (for बाणस्य). B2 D6 च (for तु). B1 महाराज (with hiatus), D1 महाबाहुर्. —After 20[a], B2 ins.

1268* पुत्रः पुत्रो व्यजायत ।
पुण्यात्तज्ज्ञे महातेजा

—[d]) V1 (S) नरण्य (submetric), D2 अनरण्य.

21 [a]) D2 om. up to ण्या. —[b]) G1 damaged कु in त्रिशङ्कुस्. Ñ2 V2 B1.2 D1.11.12 च, D7 तद् (for तु). Ś1 Ñ1 V B D1 D1.2.11 G1-3 M1 अपि (for सुत). —[c]) D1 त्वभवत् (for अभवत्). —After 21[c], D5.7.8 ins.

1269* हरिश्चन्द्रः प्रतापवान् ।
हरिश्चन्द्राद्रोहिताश्व सुत सर्वगुणान्वितः ।
तस्य पुत्रोऽभवज्ज्येष्ठो

[(l. 1) D8 महायशा (for प्रतापवान्). —(l. 2) D1 तस्माद् (for सुत). —(l. 3) D8 धुन्धुमारो राजा.]

—[d]) D1.3 हरिश्चंद्रो, D1 धुधमारो, D11 T2 G1 Cr धुधु(T2 °दु)मारो, G2 धुदुमारो, G3 धुंधु° (as in text). V2 हरि श्रुत, M1 महानशा (for महायशा). —After 21, B2 ins.

1270* धुन्धुर्येन हतो दैत्यो महाबलपराक्रम ।

22 [a]) D1 धुधमारान्, D11 धुधुमारोन् (corrupt), T2 G1 धुधु(G1 °धु)मारान्, G2 धुधुमारो (sic). Ś1 Ñ2 V B D1.3.7.10-12 धुधुमार(B1 °मारो, D11 °राम [metathesis]) पुत्रो राजा, D1.2 रोहिताश्व सुतस्तस्य. —B4 repeats 22[a] (ditto). —[b]) B4 °स्वो, D8 °श्वो, D11 °श्वो (for युवनाश्वो). Ś1 Ñ2 V B D1.3.7.10-12 T2 M1 महाबल (D8 °बला), D2.4.5 भवत्. D11 T2 G1.2 स्य(D11.5 °स्य)नाथक (for महारथ). —[c]) D1 °स्व, D6 °श्वा (for युवनाश्व). Ś1 Ñ1 V1.2 B1-4 D1 D1.4.6-10.12 G1 M1 धीमान्, V4 D1.3 M1 श्यामीन्, D11 श्यामीन् (sic) (for श्रीमान्).

23 [a]) D11 मांधातास्, G1 °तास् (both sic). D4 om. (submetric). T2 च (for तु). V B1.2 D1.4.7.10.11.12 M1 महातेजा (for सुत श्रीमान्). Ś1 Ñ1 B1.2 D11.12 °तु सुमतो राजा. —[b]) D12 (after corr. as in text) उपपद्यत (D1 °त). Ś1 Ñ1 V B D1-4.7.8.10.11.12 सु(Ñ2 सु)सं(V2.3 °सं, B1.2 °सं, D8 °सं)धि. सम(D1 °स)पद्यत. —[d]) T1 प्रसेनजित्. —For 23[cd], Ś1 Ñ1 V B D1-4.7.10-12 subst.

1271* सुसन्धेर्ध्रुवसन्धिस्तु द्वितीयस्तु प्रसेनजित् ।

[Ñ2 स्व°, V2.3 B1.2 D1.11 सुत(B1.2 °ष, D8 °ध, D11 °स)न्धे(for सुसन्धेर्). D1.11 अक्रसधिन्, D12 नवसंधि (for ध्रुवसन्धिस्). Ñ2 V1.3 B2 D1.10.12 च (for first तु). Ñ2 V2.3 B2 D10.12 च (for second तु). D1 प्रसेनजित्, D11.12 प्रसे(D12 °से)नजित्.]

24 [a]) V1 पृथुश्री, V2 यश श्री, D7 यशस्वी (for यशस्वी). B1 ध्रुवसधिम्, V1.3 B4 च, D11 om. (submetric) (for तु). G2 यशस्विनीध्रुवतेस्तु (corrupt). —[b]) D12 महगे (for भरतो). Ñ2 V B D10.11 विश्रुत, D12 वीर्यवान् (for नामतः). —[c]) D12 भरताद् (for भरतात्). D5.7.12 च (for तु). —[d]) V1 सुसित, V2 प्रसिति, V4 (m also) असित, D12 प्रसित (for असितो). Ś1 Ñ2 V B1.2 D1-5.7.10-12 सतता°, B4 D6 समपद्यत; D14 T1.2 G1 M1.2 नाम जायत (for नाम जायत). —After 24, V2.4 B1 D11 ins.

1272* ऊर्ध्वबाहुरभूद्राजा जितो यो हैहयादिभिः ।
स उद्विग्नो गर्भवत्या महिष्या प्रययौ वनम् ।
सपत्न्यास्तैः गरो दत्तो गर्भस्तम्भनहेतुकः ।
पश्चात्कालेन महता स्वर्गमारोपिते ययौ ।
पत्न्यस्य समगत राजा शोकनिपीडिता । [5]
ततोऽनुगन्तुं च देवी मतिं चक्रे मनस्विना ।
मैव कार्षीः सुतस्तेऽयं चक्रवर्ती भविष्यति ।
एवमुक्ता तदौर्वेण तस्माच्च विरराम सा ।
महायशोऽतिरे काले समिप्रायाद्धर्मे सती ।

[(l. 1) V2 ऊर्ध्व°, D11 ग वर्ध°, D11 अभिमाभवद् (for ऊर्ध्व बाहु). V2 वै च हयादिभि. —D11 om. l. 2. —(l. 2) V4 om. स (submetric). V2 उद्विग्न गमवत्या च (for the prior half). —(l. 3) D11 गत्नो (for गर्भेण). —(l. 4) V4 damaged for पश्चा. V4 स्वर्ग° (sic), D11 प्रयाते यय (for स्वर्गमारो यय). —V2.4 D11 om. l. 5. —(l. 6) V4 च (for च). V4 ममार (for मतिं चक्रे). V2 मनस्वना. —D11 om. l. 7. —(l. 7) V2 सुतस्तेऽयं. V4 सुतस्तेऽयं च (corrupt) (for °स्तेऽयं). —(l. 8) V2 सत्रा. —(l. 9) D11 महाशिन (sic). V4 सुते (for सती).]

—After 24, D1.3.7 ins.

1273* असिताज्जगरः पुत्रः प्रजातो व्यजायत ।

D1 cont.; D1 D3.4.5.6.8 G1.2 M1 ins. after 24:

सह तेन गरेणैव जातः स सगरोऽभवत् ।
सगरस्यासमञ्जस्तु असमञ्जादथांशुमान् ॥ २५

दिलीपोंऽशुमतः पुत्रो दिलीपस्य भगीरथः ।
भगीरथात्ककुत्स्थश्च ककुत्स्थस्य रघुस्तथा ॥ २६

G 1 72 27
B 1 70 39
L 1 66 26

1274* पत्नीत प्रतिराजान उदपद्यन्त राघव ।
हैहयास्तालजङ्घाश्च शूराश्च शश बिन्दव ।
तांस्तु सप्रतियुध्यन्वै युद्ध राजा प्रवासित ।
हिमवन्तमुपागम्य भार्याभ्यां सहितस्तदा ।
असितोऽल्पबलो राजा कालधर्ममुपेयिवान् । [5]
द्वे चास्य भार्ये गर्भिण्यौ बभूवतुरिति श्रुत ।
एका गर्भविनाशार्थं सपत्न्यै सा गर ददौ ।
तत शैलवरे रम्ये बभूवाभिरतो मुनि ।
भार्गवश्च्यवनो नाम हिमवन्तमुपाश्रित ।
तत्र चैका महाभागा भार्गव देववर्चसम् । [10]
ववन्द पद्मपत्राक्षी कालिन्दी सुतमुत्तमम् ।
तमृषिं साभ्युपागम्य कालिन्दी चाभ्यभाषत ।
स तामभ्यवदद्विप्र पुत्रेप्सु पुत्रजन्मनि ।
तव कुक्षौ महाभागे सुपुत्र सुमहाबल ।
महावीर्यो महातेजा अचिरात्सञ्जनिष्यति । [15]
गरेण सहित श्रीमान्मा शुच कमलेक्षण ।
च्यवन तु नमस्कृत्य राजपुत्री पतिव्रता ।

[(l 1) D1 तस्याने D4 (before corr as above) सम्यते Cm as above M4 प्रत्यिता राजन् (for प्रतिराजान) D1 G4 उपपद्यन Cm as in text —(l 2) D14 T1 2 G M4 हहयास् Cm g हैहयास् (as above) Dt प्रागविन्द D1 4 14 G1 4 M1 3 श (D1 पि) निबिन्द —(l 3) Dt D6 गाश्च से D14 T1 3 G4 ता स तु T3 M3 g (M3 म) तांस्तु (for तांस्तु से) D4 हि G1 तु (for वै) M4 समायुध्यतो D4 युधि (for युद्ध) D1 युध्य यत D6 पराजित M4 स्थापत Cm g t as above (for प्रवासित) —D1 M4 om l 4, 5 —(l 4) G1 निहस्य (for सहित) D1 तथा D14 T1 2 G1 तत (for तदा) —(l 5) D1 1 11 T1 3 G4 M3 असित सहैवस्वग (for the post half) —(l 6) D1 द्विवण्य (sic) (for द्वे चास्य) D1 T3 G1 M3 °त D4 (sic) (corrupt) (for इति श्रुत) —M4 om l 7 —(l 7) D6 विनाशार्थ D14 T G1 4 M1 4 विनाशाय G1 3 सपत्न्या Dt D6 3 Cm g t सार D4 G4 च गर T3 गरुड M3 4 तु गर (for सा गर) D1 ददाविषा गर प्रागगरमा सवन, ता (sic) —(l 8) M3 तत्र (for तत) D1 14 T G1 M3 4 °ष्वर तस्य D1 सर्वमुमनटे चैव (for the prior half) —(l 9) Dt ववन्त (sic) —D1 om l 10-11 —(l 10) M4 damaged up to भा in भार्गव D4 वेरा D14 सा तु T1 3 G4 [य स तु G1 य व र G3 देव (for चैका) —(l 11) M4 सखी (for सुकुली) G1 3 पुत्रन् (for सुतम्) D14 T1 3 G4 M4 आसन्न (for उत्तमम्) D6 याचन्ति मुनिसत्तम (sic) (for the post half) —(l 12) D4 च T3 ना (sic) (for सा) G4 M1 कालिन्दी M3 (after corr as above) भार्य (for चाभि) D1 काले देवेल च्योदर (for the post half) —(l 13) D4 स तयव° D6 तान्ति वा° T3 °व° (for स तामभ्य°) D1 वदेत D6 पुत्र M4 प्रसूत (for पुत्रेप्सु) D4 पुत्र (sic) (for पुत्र) D6 गर्भिणि (for जन्मनि) —For ins see below —D1 om l 14-17 —(l 14) D6 सु पु° D1 पुत्रश्च (for सुपुत्र सु) —(l 15) D6 स ह° T3 त जनिष्यसि M4 जनयि थति (for सञ्जनिष्यति) —(l 16) M4 सहित Ct as above M4 damaged कमलेक्षण —For ins see below —(l 17) Dt D6 च D6 T1 त (for तु) D4 °कृत्वा T1 पुरस्कृत्य M4 मन° (metathesis) (for नमस्कृत्य)]

—After l 13 D1 ins

1275* तत सा गृहमागम्य पुत्रजन्मसमुत्सुका ।

—After l 16 D14 T1 3 G1 3 4 ins

1276* एवमुक्ता महाभागा असित स्वगत सति ।
विशाय चेतो नृपतौ विद्युल्लतेव सुप्रभा ।

[(l 1) Note hiatus between two halves —(l 2) T1 1 G4 निधाय]

—N3 4 B2 Dt D1 3 4 6 9 11 (N3 4 D3 D11 after 1272* D3 7 after 1273*) in S cont (1274*) Ñ2 V1 2 B1 3 4 D10 ins after 24

1277* पतिशोकातुरा तस्मात्पुत्र देवी व्यजायत ।
सपत्न्या तु गरस्तस्यै दत्तो गर्भजिघांसया ।

[M4 transp l 1 and 2 —(l 1) T3 पतिरेकातुरा (sic) Ñ2 V B2-4 D3 7 10 त तु (Ñ2 B2 3 D10 च) D1 तत्र M3 तेन M4 तत्र (for तस्मात्) Dt D4 6 8 Cp पतिना महिला त (D4 य) स्मात् (for the prior half) D6 मन (for पुत्र) V4 देव T3 ने (sic) (for देवी) Dt यजायत D11 व्यजायत —N2 V1 2 B D1 7 11 om l 2 —(l 2) T3 मन दाह D6 च (for तु) G2 गाय (metathesis) (for गर) D6 T3 G1 3 M3 4 तस्या (G1 सा) (for तस्यै)]

25 (a) D4 स हि (for सह) D3 तात (for तेन) N1 [गृ य गरेण (by transp) N1 [गर य तेनैव (sic), N2 पाइ (for गरेणैव) N4 गरेण सह तेनैव (by transp) —(b) Ś1 D1 3 5 7 11 12 M4 तस्मात्स, Ñ2 V B D2 3 10 11 तत स Dt D4 5 G1 3 M1 ना (G2 M1 स) जात Cg t as in text (for जात स) D3 11 om (hapl) स in सगरो —Note hiatus between (c) and (d) —(c) Ś1 D4 5 7 12 [भ भूत् (for तु) D6 7 सगरादसमञ्जोऽभूत् —(d) D3 6 अथा (for अथ) Ś1 D3 11 M4 असमञ्जसुतांशुमान् D6 7 असमञ्जस्तथांशुमान् —For 25(cd) N2 V B D2 10 11 12 subst

1278* सगरादसमञ्जस्तु अंशुमानसमञ्जस ।

Note hiatus between two halves N2 तस्मात् जातः, B4 असमञ्जात् D1 जातः D12 असमञ्जात् (for असमञ्जस्तु) N1 स B1 च (for असमञ्जस)]

—After 25 M4 reads for the first time 28(cd) repeating it in its proper place

26 (a) N1 4 D2 5 दिलीपाद् (D5 6 सु) (for दिलीपोऽ)

—After 26(ab) B1 ins.

G 1 72 27
B 1 70 39
L 1 66 27

रघोस्तु पुत्रस्तेजस्वी प्रवृद्धः पुरुषादकः ।
कल्माषपादो ह्यभवत्तस्माज्जातस्तु शङ्खणः ॥ २७
सुदर्शनः शङ्खणस्य अग्निवर्णः सुदर्शनात् ।
शीघ्रगस्त्वग्निवर्णस्य शीघ्रगस्य मरुः सुतः ॥ २८
मरोः प्रशुश्रुकस्त्वासीदम्बरीषः प्रशुश्रुकात् ।
अम्बरीषस्य पुत्रोऽभून्नहुषः पृथिवीपतिः ॥ २९
नहुषस्य ययातिस्तु नाभागस्तु ययातिजः ।
नाभागस्य बभूवाज अजाद्दशरथोऽभवत् ।
तस्माद्दशरथाज्जातौ भ्रातरौ रामलक्ष्मणौ ॥ ३०
आदिवंशविशुद्धानां राज्ञां परमधर्मिणाम् ।
इक्ष्वाकुकुलजातानां वीराणां सत्यवादिनाम् ॥ ३१

1279* येन स्वर्गादिहानीता गङ्गा सागरगामिनी ।
आनीय पुरुषा स्वे चै भस्मीभूता समुद्धृता ।

while D4 ins राम राम, whereas M3 (marg *sec m*) ins

1280* भगीरथसुतश्चापि सुनाभागो बभूव ह ।
सुनाभस्य दायादो नित्य धर्मपरायण ।
अम्बरीष सुतस्तस्य नाभागस्य महात्मन ।
अयुतायु सुतस्तस्य अम्बरीषस्य पार्थिव ।
अयुतायोस्तु दायादो ऋतुपर्णो महायशा । [5]
ऋतुपर्णस्य पुत्रस्तु सत्यकामो नरेश्वर ।
सत्यकामस्य पुत्रोऽभूत्सुदास इति विश्रुत ।
सुदासस्य तु सौदास सौदासस्याश्मकोऽभवत् ।
आश्मकस्याभवत्पुत्रो मूलको नाम पार्थिव ।
मूलकस्यापि धर्मात्मा सुत शतरथ स्मृत । [10]
तस्माच्छतरथाद्राजा ऐलैविलनराधिप ।
आसीदैलविलाच्छ्रीमान्वृद्धशर्मा प्रतापवान् ।
तस्य विश्वसह पुत्र खट्वाङ्गस्तु महाबल ।
दीर्घबाहुस्तस्य सुतो ककुत्स्थस्तस्य पुत्रक ।

[Note hiatus between two halves in l 4]

—^{c}) M3 (before corr as in text) महा° (for भगीरथात्) Ś1 ककुत्स्थ तु, Ñ2 V B D2 3 9 10 तु (V1 3 4 D6 च, B3 * [submetric]) काकुत्स्थ, D1 4 5 12 T2 G M1 3 (after corr *sec m*) क (D12 का) कुत्स्थस्तु (M3 °त्स्थात्तु) —^{d}) Ś1 D3 5 7 12 क (D3 7 का) कुत्स्थात्तु Ñ1 V B D1 काकुत्स्थाच्च, Dt D4 6 8 11 13 ककुत्स्थाच्च (D11 °त्तु) Ś1 D3 6 7 11 स्मृत, V1 M3 तदा, D2 3 9 10 14 T1 2 G1 सुत (for तथा) G1-3 M1 2 (after corr *sec m*) रघुस्तस्मादजायत

27 ^{a}) D1 तयोस् (for रघोस्) Ś1 Ñ2 V B2 4 D1 3 4 7 9 10 13 तु (B3 च) वंशे। B1 पुत्रस्तु (by transp), D13 तु वस (sic) (for तु पुत्रस्) —^{b}) Ś1 D6 12 विवृद्ध°, V4 B2 (after corr *m* as in text) D4 प्रबुद्ध, Cmg t as in text (for प्रवृद्ध) —^{c}) Ś1 D6 11 13 राजाभूत्, B1 *भ°, Dt D4 5 G2 M1 [s]भ्य° (for ह्यभवत्) —^{d}) D6 च (for तु) Ś1 B D6 11 12 खनक (B शु (B2 श) खण) स्तस्य पादक, Ñ2 V D1-3 7 9 10 13 शं (V4 ख) खन (V1 खखन, V2 D2 7 13 शं (V2 श) खल) स्तस्य पामक

28 Note hiatus between ^{a} and ^{b} —^{a}) D11 M2 सुदर्शन, D13 स्वदर्शन Ś1 D6 11 13 तु खनकात्, Ñ2 V2 D1 3 9 10 Gı (after corr as in text) शखनस्य, V1 4 खखन (V2 °र) स्य, V3 B1 4 D2 7 13 शु (V3 श) खल (B1 4 °ण) स्य, M4 शख स्य —^{b}) V4 [अ]ग्निवर्ण (submetric) D3 7 G1 3 (all to avoid hiatus) ह्य (D3 चा, D7 स्व) ग्निवर्ण —V4 om 28^c–30^d —M3 reads 28^{cd} first time after 25 —^{d}) D4 marg D13 शीघ्रस्य (for शीघ्रगस्य) Ś1 D1-3 6 7 9 11 13 [अ]भवन्मुनि (D11 °न्मरु) (for मरु सुत) Ñ2 V1-3 B D10 13 शीघ्रगाद्भवन्मनु

29 V4 om 29 (cf v l 28) —^{a}) Ś1 D1-3 6 7 9 11 मुने, Ñ2 V1-3 B D10 13 मनो (for मरो) V2 B4 प्रसुश्रुको (V1 °तो), D6 12 प्रसुस्तुको Ś1 Ñ2 V1 2 B1-3 D1-3 6 7 9-13 हि, V3 [s]पि, D4 च (for तु) —^{b}) B4 अनुरीप Ñ2 V1 D11 प्रशु (Ñ2 °सु) श्रुतात्, D6 12 प्रसुस्तुकात्, D13 तु सुश्रुतात् —^{d}) D3 4 नधुप (for नहुष) Ś1 °*ति, Dt D3 4-6 च (D3 7 स) महीपति (for पृथिवीपति)

30 V4 om 30^{abcd} (cf v l 28) —^{a}) Ś1 D4 नहुषाच्च (D4 °त्तु) D3 5 नघुषस्य Ñ2 B3 4 D2 4 10 13 G1 M1 च (for तु) —^{b}) Ś1 Ñ2 B1 3 4 D5 10 13 14 T1 2 G3 4 M1 2 नाभागश्च (D12 °श्) D2 4 7 नाभ (D3 °श् D7 °गा) गस्तु Ś1 यथातत, V1 3 B D6 11 13 ययातित (V1 °क), D3 जयातिन —Note irregular संधि between ^{c} and ^{d} —^{cd}) D4 नाभागात्तु, T2 नाभागाच्च Dt D4 6 [अ]ज (for [अ]ज) T1 (to avoid irregular संधि) ह्यजात् D14 दाशरथी M3 सुत (for ऽभवत्) Ś1 Ñ2 V1 2 B D1-3 6 7 9-13 मनो नाभागपुत्रस्तु (B1 °श्च, D6 °श्चोपुत्र) वजाद्दशरथोऽभवत् (B1 °थ स्मृत) —^{e}) Ś1 D1-3 6 7 9 11 नृपाद्, Dt D5 9 11 T1 2 G3 4 M1 2 तस्माद् (for तस्माद्) Ñ2 V B D10 13 राज्ञो दशरथ (V4 °*) स्येमौ (D11 °स्यैतौ) D11 राज्ञो दश रथस्यापि —^{f}) Ñ2 V B D10 11 13 तनयौ, D3 (with hiatus) तौ इमौ (for भ्रातरौ) —After 30 Ś1 D1-3 6 7 9 11 13 ins

1281* कुलवंशानुरूपिण्यौ कुलवंशानुरूपयो ।

[D4 कुश (for कुल [both]) D2 3 4 -वश (for first -वंश) D2 3 4 [अ]नुरूपिणौ]

31 Ś1 D1-3 6 7 9 10 om 31 —^{a}) Cr mg as in text. ॐ Ct आदित्ये महाधमात्म्य वंशज शुद्धानां ॐ —^{b}) D14 परं* (for परम) —For 31 Ñ2 V B D10 11 13 M1 subst

रामलक्ष्मणयोरर्थे त्वत्सुते वरये नृप । | सदृशाभ्यां नरश्रेष्ठ सदृशे दातुमर्हसि ॥ ३२

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे एकोनसप्ततितमः सर्गः ॥ ६९ ॥

७०

एवं ब्रुवाणं जनकः प्रत्युवाच कृताञ्जलिः ।
श्रोतुमर्हसि भद्रं ते कुलं नः कीर्तितं परम् ॥ १

प्रदाने हि मुनिश्रेष्ठ कुलं निरवशेषतः ।
वक्तव्यं कुलजातेन तन्निबोध महामुने ॥ २

G 1 72. 36
B 1 71 1
L 1 66 35

1282* श्यामलो रेति द्युद्धाना राज्ञामवितत्तेजसाम् ।
काकुत्स्थेक्ष्वाकुसगरप्रथरपन्मनाम् ।
उदाराचारसत्त्वानां क्षत्रधर्मानुपालिनाम् ।
कुले जन्म निषिद्ध्ये जातयोर्वृत्तशालिनोः ।

[(l 1) V3 M4 कामनार्, B3 श्यामलोर् V1 M4 अपि, V2 3 B3 (*inf lin* also) D11 13 अपि (for इति) V1 3 4 पिद्धाना (for द्युद्धाना) —(l 2) D11 र°, M4 कु° (for काकुत्स्थ) —(l 3) V1 तलाचार (submetric) (for उदाराचार) Ñ2 नेत्रा (for सत्त्वानां) N2 B3 M4 (before corr) °र्वा, V1 °धर्माणि D11 °पालिनां (sic) (for °नुपालिनाम्) —(l 4) M4 न्यार निष्यात (for जन्मनिषिद्ध्ये) V3 वृत्त, M4 वृत्त- (for वृत्त)]

32 b) Ś1 D1 3 6 9 12 13 वरदाभ्यां (Ś1 °योरा, D3 °या मा [sic]) नरर्षभ, N2 V B D10 वरय तनये तव, D2 वरय स्वामिनां तव (sic), D11 तुल्य विनयय च —c) Ñ1 V B D10-13 M4 सु(N2 B1 D12 स्व D13 सु)सदृश (for नरश्रेष्ठ) —d) N2 V B D10 12 13 M4 सुत ते D2 सदृशी (sic) D11 सुपौ ते (sic) G1 2 M3 सदृशी (sic) Cg as in text (for सदृशे)

Colophon N2 V B D10 11 13 om (cont the Sarga) —*Kāṇḍa name* Ś1 om D12 अयोध्या° —After Kāṇḍa name B3 ins वाक्यमिति —*Sarga name* Ś1 रामसंबन्धकीर्तने, D1 2 वंश(D3 वंशानु)कीर्तने, D4 5 7 13 वंशानुकीर्तनो (D3 °वर्णने) D2 वंशपरिकीर्तने, D1 इक्ष्वाकुवंशवर्णनो —*Sarga no* (figures words or both) Ś1 D2 3 12 om Dt D4 6 12 14 S (except M4) 70, D1 48 D2 45 D7 50 D8 73 M4 66 —After colophon, T2 concludes with श्रीरामचन्द्राय नमः, G1 2 4 M1 2 श्रीरामाय नमः, G3 श्रीमते रामानुजाय नमः

70

☞ Ñ1 Ck missing Sarga 70 (cf v l 1 66 10 and 1 69 18 respy) Ñ2 V B D10 11 13 continue the previous Sarga Ramanuja does not comment on this Sarga

1 a) Ś1 D1 3 5 7 9 11 13 एवमुक्तोथ (D3 11 om [s]थ [submetric]) M4 इति ब्रुवत (for एवं ब्रुवाणं) —b) Ś1 D1-3 5 7 9 11 12 तमुवाच —c) Ś1 D1 3 5 7 9 11 M4 धर्मेण (for भद्रं ते) —d) G1 तद् (for न) Ś1 D1-3 5 7 9 11 शृण्वतां वर (D2 3 7 वर, D9 वरे), Dt D3 4 परिकीर्तित (for कीर्तितं परम्) M4 कुलं मम च पार्थिव —1 or 1, Ñ2 V B D10 11 (1 2 only for 1cd) 13 subst

1283* इक्ष्वाकुणो जनको राजा ह्यताञ्जलिरभाषत ।
अस्माकमपि राजा कुलं त्वं श्रोतुमर्हसि ।

[(l 1) V3 इक्ष्वाकु —(l 2) Ñ2 V2 B3 D10 अपि (for राजा) V3 तं (for त्वं) D13 तातुन्]

2 D11 repeats 2ab after 1284* —a) D1 M4 प्रदानेषु, T1 प्रदाने हि Ś1 N2 V B D10 11 (first time) 13 कन्याप्रदाने हि (D11 सम्प्रदानेषु second time) वक्तव्यं D1 3 5 9 प्रदानेषु च (D3 7 तु D8 हि) वक्तव्यं D11 12 प्रदानं तु च कन्यायां —b) D5 निरवशेषतः —Ś1 D13 om 2 ab —c) D11 वक्तव्यं (for वक्तव्यं) —d) Dt D3 4 महामते D1 3 5 9 पार्थिव (D11 2) D1 11 12 मे श्रेष्ठ (for महामुने) —l or 2cd, N2 V B D10 subst while D11 ins after 2ab (first time)

1284* नामतो वृषणश्चैव कथितं सीता तथा ।

[N2 V3 B3 D10 वृष (for वृष) B3 D11 कथा]
—After 2 N2 V B D10 13 (after 2ab) read an additional colophon

G 1. 73. 2 B 2. 71. 3 L 1. 67. 2

राजाभूत्त्रिषु लोकेषु विश्रुतः स्वेन कर्मणा ।
निमिः परमधर्मात्मा सर्वसत्त्ववतां वरः ॥ ३
तस्य पुत्रो मिथिर्नाम जनको मिथिपुत्रकः ।
प्रथमो जनको नाम जनकादप्युदावसुः ॥ ४
उदावसोस्तु धर्मात्मा जातो वै नन्दिवर्धनः ।
नन्दिवर्धनपुत्रस्तु सुकेतुर्नाम नामतः ॥ ५
सुकेतोरपि धर्मात्मा देवरातो महाबलः ।
देवरातस्य राजर्षेर्बृहद्रथ इति श्रुतः ॥ ६
बृहद्रथस्य शूरोऽभून्महावीरः प्रतापवान् ।
महावीरस्य धृतिमान्सुधृतिः सत्यविक्रमः ॥ ७
सुधृतेरपि धर्मात्मा धृष्टकेतुः सुधार्मिकः ।
धृष्टकेतोस्तु राजर्षेर्हर्यश्व इति विश्रुतः ॥ ८
हर्यश्वस्य मरुः पुत्रो मरोः पुत्रः प्रतीन्धकः ।
प्रतीन्धकस्य धर्मात्मा राजा कीर्तिरथः सुतः ॥ ९

[*Kāṇḍa* name: D3 om. Ñ1 V B D10 आदि° — After kāṇḍa name B4 ins. बालचरिते — *Sarga* name: Ñ2 V1.2 B कथावर्णनं; V3 इक्ष्वाकुवंशानुकीर्तन; D13 रघुवंशवर्णन — *Sarga* no. (figures, words or both): V2 B1.4 om. Ñ2 B3 D10 72; V1 73; V2 70; V4 36; B2 D13 71.]
— After colophon, Ñ2 V B D10.11 (after 2 preceded by इति) ins.:

1285* तत आश्रमस्य जनको वसिष्ठं वदतां वरम् ।
नृपं दशरथं चैव प्रोवाच वचनं तदा ॥

[(L. 1) B1 तत्क्षात्य. D10 [illegible] (for वदतां). B1 वर (for वरम्). — (L. 2) Ñ2 व्याप्य. V2 [च]व (for [त]°). D11 उवाच वक्तां वर (for the post. half).]

3 D3 om. (hapl.) 3. — [a]) D4 [आ]सीत् (for [अ]भूत्). B4 om. लोकेषु. — [b]) B1 तेजसा (for कर्मणा). — [c]) D11 मिथिराणो निमिनाम. — [d]) V2 धर्मवतां, B1.2 -स(B2 त)त्वविदां. D2.9 सर्वभूतानां. G3 as in text (for सर्वसत्त्ववतां). — For 3, Ś1 subst.:

1286* राजाभूत्त्रिषु लोकेषु निमिः परमदुर्जय ।

4 [a]) V3 निमिद् (sic). G3 मिथुर्, G1 as in text (for मिथिर्). — [b]) G1 जनिनो. Ś1 D1.2.5.7.8.12 जनितो न(D2.3.8 नि)मिपत(D4 °सं). Ñ2 V B (B4 m. also as in Ś1) D10.11.13 बभूवानुपमद्युति. D6 जनितो मुनिसत्तम. D14 B1 G M1.3 जनितो निमि(M2 मिथि)पुत्रक. T3 M3 मिथिरा यत्र निमिना M4 बभूव परमद्युतिः. — [c]) Ś1 Ñ2 V B (B4 marg. also as in text and तस्यापि) D10.11.13 M3 तस्यापि D2.3 T3 M4 मिथेस्तु. D5 प्रथमः. G1 m. g. as in text (for प्रथमो). Ñ2 B3 D1 D7 G1.3 M1.3 राजा. D14 जज्ञे (for नाम). — [d]) Ñ2 V B D10.11.13 जनकस्य (for जनकाद्). Ñ2 D (with hiatus) and तु. D6 च (with hiatus) (for अपि). Ś1 D1.2.3 द (Ś1 त)दावसु.

5 [a]) Ś1 D11 त(D12 क)दावसोस्. Ñ2 V B1.3 D4.11.13 M3 अभूत्पुत्र. B4 अभूत्पुत्रं. D2 पुत्र°. M4 च प° (for तु धर्मात्मा). — Ś1 D5 om. (hapl. ?) 5[b]-7[a]. — [b]) Ñ2 V1.2 B D10.11.13 M3 प्रथितो. V3 प्रभुर्. V4 धर्मितो. D1.2.4.5.8 जनको. G1.3 राजा वै (for जातो वै). — [c]) Ñ2 V B D10.11.13 M3 नन्दिवर्धनतम् (V1.2 M3 °तनु). B1 °सु) पार्थिव. D1 D1.2.3.5 G1.2 M4 नन्दिवर्धन (D1 D4.5 °सुत, D6 °नसुत [hypermetric]) शूर (D4 शूर. G1.2 M4 श्रीमान्). D12 [illegible] शूर. — [d]) Ñ2 सुकेतुर्. Ñ1 V1.2.4 B D10.11.13 M3 पार्थिव. V3 विश्रुत. D1.2.7.8 धार्मिक (for नामत).

6 Ś1 D5 om. 6 (cf. v. l. 5). — [a]) Ñ2 सुकेतोर्, D3 सुकेतुर् (for सुकेतोर्). Ñ2 V B D10.11.13 अभवत्पुत्रो. D12 चापि ध°. M4 तस्य भूत्पुत्रो (for अपि धर्मात्मा). — [b]) B2 D4 (after corr. as in text) दुवराजो. D2 दैवस्तु. D1 महाबल. V4 देवरातेति विश्रुत. — [c]) B4 D1.3 देवराजस्य. T3 °स्य. Ñ2 V B D10.11.13 M3 तनयो. D4.13 राजर्षि (for राजर्षेर्). D1 (gloss) सैदवस्य तु राजर्षेर्. — [d]) G1 बृहद्रथ V4 D1 D1.4.6.11.13 T3.4 G1.2 इश्रुत.

7 Ś1 D5 om. 7[a] (cf. v. l. 5). — [a]) G2 बृहद्रथस्य Ñ2 V1.2 B D10.13 च सुतो. V2 D11 तनयो. V4 पुत्रस्तु. D1.2.7 धर्मात्मा (for शूरोऽभून्). D14 बृहद्रथात्सुधर्मात्मा. T3 बृहद्रथस्तु शू°. M4 बृहद्रथसुतश्चासीत्. — [b]) Ñ2 V B D10.11.13 महावीर्य. T3 महावार (for महावीर). Ś1 D1.4.7.8 महावीर्यप्र(D4 °प्रताप)तापवा. — B2 reads 7[c]-8[a] in marg. — [c]) Ś1 Ñ2 V B D1.2.4.7.8.10.11.13 महावीर्यस्य (V4 °स्य, B1 °स्तु). D2 धृतिमान्, D5 धर्मात्मा (for धृतिमान्). — [d]) D2 सुवृतिर्. D3 धृति (submetric). D13 सुदृतिस् (for सुधृति). Ś1 V4 B4 D1.4.5.7.8.11 तस्य धामतः. Ñ2 V1.2 B1.3.4 D10.11.13 M3 तनयो (D14 च तनो)ऽभवद् (for सत्यविक्रम).

8 B2 reads 8[a] in marg. (cf. v. l. 7). — [a]) D1 पुत्र इद्. D14 सुहृतद् (for सुधृतेर्). — [b]) D2.4 T3 दृढकेतु. Ś1 D1.4.5.7.8.12 धृ(D1 ध)ष्टकेतुः. Ñ2 V B1.3 D13 M3 अथमूत्. B2 D13 सुतोऽभवत्, D12 इति स्मृत (for सुधार्मिक). G1 om. from धृष्टकेतोस्तु (8[c]) up to हर्यश्वस्य (9[a]). D3 repeats 8[c]-9[a] after 12[b]. — [c]) D1.4.5.7 T3 दृढकेतोस्. Ś1 D1.4.5.7.8 सु(D1 ध)ष्टकेतोस्. Ñ2 V1.2 B D10.11.13 M3 अभूत्पुत्र: V2 अभवत्पि (hypermetric). D1 D6 च रा° (for तु राजर्षेर्). — [d]) Ñ2 V B1.3 D10.11.13 हर्यश्वो. B4 तनया महान्. D12 G1 इति कीर्तित. M4 तनयो नृप (for इति विश्रुत).

9 G1 om. 9 (cf. v. l. 8). D3 repeats 8[c]-9[a] after 12[b]. — [a]) D1 °स्य सुत. D14 हर्यश्वस्य (sic). D11

पुत्रः कीर्तिरथस्यापि देवमीढ इति स्मृतः ।
देवमीढस्य विबुधो विबुधस्य महीध्रकः ॥ १०
महीध्रकसुतो राजा कीर्तिरातो महाबलः ।
कीर्तिरातस्य राजर्षेर्महारोमा व्यजायत ॥ ११
महारोम्णस्तु धर्मात्मा स्वर्णरोमा व्यजायत ।
स्वर्णरोम्णस्तु राजर्षेर्ह्रस्वरोमा व्यजायत ॥ १२
तस्य पुत्रद्वयं जज्ञे धर्मज्ञस्य महात्मनः ।
ज्येष्ठोऽहमनुजो भ्राता मम वीरः कुशध्वजः ॥ १३
मां तु ज्येष्ठं पिता राज्ये सोऽभिषिच्य नराधिपः ।
कुशध्वजं समावेश्य भारं मयि वनं गतः ॥ १४
वृद्धे पितरि स्वर्याते धर्मेण धुरमावहम् ।
भ्रातरं देवसंकाशं स्नेहात्पश्यन्कुशध्वजम् ॥ १५
कस्यचित्त्वथ कालस्य सांकाश्यादगमत्पुरात् ।
सुधन्वा वीर्यवान्राजा मिथिलामवरोधकः ॥ १६

G 1 73 15
B 1 71 16
L 1 67 15

T2 G1 °स्य मरुत्, D11 °स्य मह, M2 °स्य मतो (for हर्यश्वस्य मह) —b) D8 मुतो (for मतो) Ś1 प्रतद्धक, Ñ2 V1 3 B D10 11 13 प्रसिद्धक, D1 प्रभनक, D2 9 प्रभद्धक, D4 7 प्रवृद्धक (for प्रतान्धक) D5 12 मरुत्पुत्राप्रतधक —c) Ś1 प्रतद्धस्य (submetric) Ñ2 V1 3 B D10 13 प्रसिद्धकस्य, V4 प्रवृद्धस्य (submetric) D1 प्रभजकस्य, D2 9 प्रभद्रकस्य D3 प्ररवृद्धस्य च, D5 12 प्रतधकस्य, D7 प्ररवृद्धकस्य (for प्रतान्धकस्य) D11 प्रसिद्धकाश्च सजज्ञे —D3 om (hapl) 9d 12a D9 om 9d–10a —d) D3 7 पुत्र (for राजा) Ñ2 V B D10 11 13 M4 कृति(M4 °त)रथ, G1 3 °रत (for कीर्तिरथ) Ś1 D5 13 रत, D1 7 स्मृत, D4 M3 ध्रुव

10 G1 om up to देवमीढस्य in a (cf v l 8) D3 om 10 D9 om 10a (for both cf v l 9) D1 om (hapl) 10ab —a) Ñ2 V B D10 11 13 M4 कृति(M4 °त) रथस्य, G1 3 °रतस्य M2 [अ]थ (for [अ]पि) —b) V1 2,4 B2 3,4 D2 4 7 11 G1 3 M1 2 4 ध्रुव (for स्मृत) —c) D11 (also) म्नणमीढस्य, G1 दुरमीधिस्य D4 समिध (for विबुधो) —d) D4 समिधस्य Ś1 D1 5 9 12 महाधक, Ñ2 V B D10 11 13 [अ]वि(B1 [अ]सि) चाध(Ñ2 V2,3 B4 D11 °ध्र) क D3 7 महाधक, D4 °ध्रक, G1 3 °भृत M3 °ध्रत M4 [अ]वि चैन्द्रक (for महीध्रक)

11 D3 om 11 (cf v l 9) —ab) Ś1 D1 5 9 12 महाधक-, D3 7 महाधक D4 °ध्रक-, G1 3 °भृत G1 M1 °ध्रस्य, M3 °ध्रत (for महीध्रक) Ñ2 V B D10 11 13 अंध्र (V1 4 B1 3 D10 11 13 घ्र)कस्य सुतश्चासीत्(V4 वि) कृतिरात(V1 B4 °ज, V2 4 °त्र D2 °ध) इति श्रुत (B1 °ति) M4 चैन्द्रकस्य सुतस्त्वासीत्कीर्तिरात इति श्रुत —c) Ś1 D1 5 6 7 9 13 वा तुस्य, M4 च सुतो (for राजर्षेर्) Ñ2 V B D10 11 13 कृतिरात(V1 B4 ज, V2,4 त्र)स्य च सुत (V4 सुतनु, D11 सुतस्तु) —d) Ñ2 V B D10 11 13 कृतिरोमा M3 महारोम्णो (for महारोमा) G1 damaged for मा व्यजायत

12 D3 om 12a (cf v l 9) —a) D12 महोरोमस्, D1 सुध°, M4 सुतश्चासीत् (for स्तु धर्मात्मा) Ñ2 V B D10 11 13 कृति(B2 त)रोम्ण (B1 3 D10 11 13 °म) सुतश्चापि (V1 B4 D13 °श्चासीत्, D11 स्तत्रासीत्) —b) Ś1 D1 5 7 9 12 ह्रस्वरोमा Ñ2 V B D10 11 13 M4 [ह्र]वि विश्रुत (for व्यजायत) —After 12b, D4 repeats (hapl) 8c–9c and then 12b —c) Ñ2 V B D10 M4 [s]मवज्ञा(V4 °ज्ञ) पि (for तु राजर्षेर्) Ś1 D1 5 6 7 12 सुवर्णरोमा काकुत्स्थ, D9 स्वर्णरोमा च काकुत्स्थ, D11 स्वर्णरोमणस्तु तनयो, D13 स्वर्ण रोमोद्भवश्चापि —d) Ś1 D1–3 5 7 9 ह्रस्वरोम्णो Ñ2 V B D10 11 13 M4 सुतो बली (for व्यजायत)

13 a) Ś1 D5 12 यस्य Ś1 D2 3 5 7 9 12 राजन्, Dt D4 6 8 G1–3 M1 2 राज्ञो, D1 राजा (for जज्ञे) —b) M3 धर्मस्य सु (for धर्मज्ञस्य) —c) V1 भ्रामजश्च, D13 भनुजश्च, G1 M3 सनुज (for अनुजो) Ñ2 V1 3 4 B1 3 D10 11 13 M4 चाय, V2 B4 चापि (for भ्राता) Ś1 D1 5 6 7 9 12 तस्य(D7 °त्र) ज्येष्ठोहमनुजो —d) Ś1 D1–3 5 7 9 11 12 मम भ्राता, Ñ2 V B D10 13 M4 भ्राता मम (for मम वीर)

14 ab) Dt मा, D3 7 स (for मां) D6 12 नियोज्य (for तु ज्येष्ठं) Ś1 Ñ2 V1 2 4 B D10 11 13 M4 ततो, V2 D1 5 6 9 12 सुत (for पिता) Ś1 D1 5 6 7 12 राज्ये विनियुज्य, Ñ2 V4 M4 राज्ये अभिषिच्य (with hiatus) V2 °ऽभिषिच्य, V3 D12 राज्ये स्वभिषिच्य, B1 3 4 राज्यस्वभिषिच्य, D9 राष्ट्रे विनियुज्य, D13 राज्ये ह्यभिषिच्य (for राज्ये सोऽभिषिच्य) Ś1 D5 नराधिप Ñ2 V B Dt D6 8 10 11 13 M4 पिता मम (for नराधिप) —c) Ñ2 V B D10 11 13 M4 यौवराज्ये, Dt D8 समाविश्य D9 समादिश्य, Cm t as in text (for समावेश्य) —d) Ś1 यौवराज्य Ñ2 V B D10 11 13 M4 तत्र या राज्ये, D2 भ्रातर मयि (hypermetric) D5 12 भ्रातर मे (for भार मयि) D2 तत G1 damaged (for गत) D13 वन प्रति गत (hypermetric

15 ab) G1 *द्धे (for वृद्धे) V1 अज्ञात (for स्वर्याते) Cm g t धुरम् (as in text) Ñ2 V B D10 13 M4 ततोह (V4 हि) रघुनंदन (for b) Ś1 D1 5 6 7 9 12 गत पितरि (D12 °र) नरेश्वरतु (D2 9 नरेश्वरस्तु पितरि [by transp]) स्वगमारूह्य तिष्ठति D13 स्वयात वृद्धपितरि सर्वोह च कुशध्वज —d) Ś1 D1–3 5 7 9 12 पालयामि (for स्नेहात्पश्यन्) Ñ2 V B D10 11 13 M4 भपश्य स्व(V3 4 सु)शरीरवत् (D11 °श्चात्)

16 a) B2 अथ (for त्वथ) D13 सकाश्यात् (for कालस्य) —b) V4 B1 D2 13 स(B1 D13 स)काशयाद् T2 सकाशाम्, M2 सकाश्यात् (for सांकाश्याद्) ※ Ct सांकाश्य मिति सुधन्वनगरनाम। ※ Cm t नामनम् (as in text) Ñ2 V B D10 M4 आगतो नृप, Dt D6 8 आगत पुरात्, D9 आगतश्च*

G 1.73.16
B 1.71.17
L 1.67.16

स च मे प्रेषयामास शैवं धनुरनुत्तमम् ।
सीता कन्या च पद्माक्षी मह्यं वै दीयतामिति ॥ १७
तस्याप्रदानाद्ब्रह्मर्षे युद्धमासीन्मया सह ।
स हतोऽभिमुखो राजा सुधन्वा तु मया रणे ॥ १८
निहत्य तं मुनिश्रेष्ठ सुधन्वानं नराधिपम् ।
साङ्काश्ये भ्रातरं शूरमभ्यषिञ्चं कुशध्वजम् ॥ १९
कनीयानेष मे भ्राता अहं ज्येष्ठो महामुने ।
ददामि परमप्रीतो वध्वौ ते मुनिपुंगव ॥ २०
सीतां रामाय भद्रं ते ऊर्मिलां लक्ष्मणाय च ।
वीर्यशुल्कां मम सुतां सीतां सुरसुतोपमाम् ॥ २१
द्वितीयामूर्मिलां चैव त्रिर्वदामि न संशयः ।
ददामि परमप्रीतो वध्वौ ते रघुनन्दन ॥ २२

T3 आगमत्सु° (for अगमत्सुराव्) D13 आगतो नृपसत्तम —ᵃ) D3 (before corr) सुधमा (for सुधन्वा) D1 राजन्, D3 राज्य (for राजा) Ñ3 V B1.3.4 D10.13 बलवीयाढ्यो (V1 °र्यो, V3 °ढो, V3 °मा, V4 °ष्यो, D10 °ढ्यो) B3 बलवान्पापो, M4 मद्वीर्यातों (for वीर्यवान्राजा) —ᵈ) T1 आप रो°, M3 उपरो°, Cm g t as in text (for अवरोधक) V4 मिथिलानामरोधक, D3 मिथिलागमरोधक

17 D3 om (hapl ?) 17–18 —ᵃ) M4 हि (for च) Ś1 Ñ3 V B D1.3.5.7.9–11 [S] प्रेषय (D3 °ये) दूत (for प्रेषयामास) —ᵇ) D3 अ*त्तम, D8 *त्तमं Ñ3 V B D10.13 M4 यद्दत्तं धनुर्गृ (B1 °ग्रं) हे —ᶜ) D1 D8.6 M3 transp कन्या and च D3 सीतां कन्या च पद्माक्षीं ✠ Cv सीता कन्या च पद्माक्षीति सम्पद्यः। ✠—For 17ᶜᵈ Ś1 D1.3.5.7.11.13 subst

1287* प्रेषयाशु नरश्रेष्ठ रत्नभूतं ममेप्सुत।

[D11 प्रिययाशु (sic) D12 नरश्रेष्ठ D3 म मेप्स तत्, D7 मरात्स तत् (for ममेप्सुत)]

while Ñ3 V B D10.13 M4 subst

1288* निधुत्तभ्यर्चितं दिव्यमेवद्हीति राघव।

[V3 तत्तिभ्यर्चितं, B4 °भ्यर्चितं M4 नियम् (for दिव्यम्) V4 गहीति M4 दर्वीति (sic) (for ग्रहीति)]

18 D3 om 18 (cf v.l. 17) —ᵃ) T3 तस्य प्रदानाद् (sic), Cv m g t as in text (for तस्याप्रदानाद्) D3.8 T3 M3 मदत्र (for ब्रह्मर्षे) Ś1 D1.3.5.7.11 तस्या (D3 °स्य) प्रदाने कार्मुकस्य Ñ3 V B D10.11.13 M4 तस्या (V4 B4 D13 °स्य) प्रदाने धनुषः, D1 तस्य सदानान्महर्षे (sic), D4 तद्प्रदानाद्भगवन्, D8 तस्याप्रदानान्महर्षे —ᵇ) Ñ3 V B D10.11.13 M4 सोऽयुध्यत (for युद्धमासीत्) —ᶜ) D1 D8.6 G3 M1 Ct विमुखो (for ऽभिमुखो) Ś1 D1.3.5.7.13 हतश्च मयुख (Ś1 D3 °मो) राजा; Ñ3 V B D10.11.13 ह (V3 अ) तश्च स (V3 transp च and स, V4 B4 om स [submetric]) मया राजा —ᵈ) D3 मया, T3 *या (for मया) Ś1 D1.3.5.7.13 मिथिलामवरोधक (= 16ᵈ) Ñ3 V B D10.13 M4 °न्वा बल (V3 °रण) गर्वित (B4 °दर्पित); D11 °न्वा कालदर्पित

19 ᵃ) Ś1 D1–3.5.7.11 च नरश्रेष्ठ; Ñ3 V B D10.13 M4 समरे चाहं; D6 G1.3 M4 तु मुनिश्रेष्ठ, D11 चैव तथाहं (for तं मुनिश्रेष्ठ) —ᵇ) Ñ3 V1–3 B D10.13 महीपतिं, D11 नराधिप (for नराधिपम्) —D3 om 19ᶜᵈ —ᶜ) Ś1 सकाशः, V3 साकाश्य (sic) V4 सकाश्य, D3.7.13 सं (D1 स, D13 सा) काश्ये, G1.3 साकाश्या, Ct as in text (for साङ्काश्ये) ✠ Cm साकाश्यमिति सुधन्वनगरनाम। ✠ D11 T M3 वीरम् (for शूरम्) —ᵈ) V4 D3.4.7 G3.4 M1.3 अभ्य (B4 °भि) षिचत् (G3.4 °त्), D1 अभ्यषिचे, D8 M3 अभिषिंचे, D6 °षिच्य, D13 °षिच (all sic) G1.3 अभिषिच्य (for अभ्यषिञ्चं) V4 कुशध्वज, G2 M2 नराधिप

20 Note hiatus between ᵃ and ᵇ —ᵃ) B1.3 तेन D13 om (submetric) (for मे) —ᵇ) Ś1 D1.3.5.7.13 ज्येष्ठोऽस्म्यहं, D8 ज्येष्ठश्चाहं, M3 (to avoid hiatus) अहं ज्येष्ठो (for अहं ज्येष्ठो) Ś1 D1.3.5.7.13 महायशा Ñ3 V B D10.13 M4 सत्यसन्ध (B4 °बंधु) कु (B1 °***) शध्वजः, D11 महाबाहु कुशध्वज —ᶜ) V B1.3 D13 ददानि Ñ3 V1.3 B1.3.4 D10.11.13 M4 सहितोऽनेन, V4 सहितानेन, B3 सहितस्तेन, D3 परम प्रीतो (for परमप्रीतो) —ᵈ) V4 द्वे च, D3 वधू (for वध्वौ) Ś1 D1.3.5.7.11.13 रघुनन्दन, Ñ3 V B D10.11.13 (S) हि सुत नृप, G1 **पुगव M4 रघुसुत नृप (for मुनिपुंगव)

21 Note hiatus between ᵃ and ᵇ —ᵃ) Ś1 D13 सीता (sic) Ñ3 V B D10.11.13 M4 तनयाम् (for भद्रं ते) —ᵇ) D1 D8.6 चैव (for च) Ś1 D1.3.4.5.7.11.13 लक्ष्मणाय तथोर्मिलां —Ś1 Ñ3 V B D1.3.5.7–13 M4 read nom sing for accu sing in ᶜᵈ and Ś1 D1.3.5.7.13 मया दत्ता for मम सुतां —ᶜ) D3.7 मया दत्ता (for मम सुतां) —ᵈ) D3 सुता (sic) D8 (before corr) सुतां (for सीतां) —After 21 M4 ins. 1289*

22 ᵃ) M4 द्वितीयां (for [पु] च) Ś1 D1.3.5.7.13 तां (Ś1 D8.13 ति) कन्यां प्रयच्छामि —ᵇ) Ś1 D1.3.5.7.13 T1.3 G* Cm त्रिर्ददामि D3 त्रि°, M4 लक्ष्मणाय; Ct as in text (for त्रिर्वदामि) —ᶜᵈ) T1 G4 तु (for ते) D1 D8.6 G3 M1 मुनिपुंगव (for रघुनन्दन) Ś1 D1–3.5.7.11.13 प्रदानं चानयोर्वधोर्धर्मेणद्यरघुनंदन —For 22 Ñ3 V B D10.11.13 subst; M4 ins after 21

1289* अयोनिजा समुत्पन्ना वेदिमध्यात्सुमध्यमा।
तां रामाय प्रयच्छामि पत्नीं वीर्यपणार्जिताम्।

[(l. 1) V3 अयोनिज V3 क्षुब्धसमुत्पन्ना (sic) V3.4 B3.4 M4 वेदिमध्यात्समुत्थिता (B4 °स्य सुमध्य) B3 (marg. also)

रामलक्ष्मणयो राजन्गोदानं कारयस्व ह ।
पितृकार्यं च भद्रं ते ततो वैवाहिकं कुरु ॥ २३

मघा ह्यद्य महाबाहो तृतीये दिवसे प्रभो ।
फल्गुन्यामुत्तरे राजंस्तस्मिन्वैवाहिकं कुरु ।
रामलक्ष्मणयोरर्थे दानं कार्यं सुखोदयम् ॥ २४

G 1 73 23
B 1 71 24
L 1 67 22

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे सप्ततितमः सर्गः ॥ ७० ॥

सेवाकुरु सुखोत्सवम् (for the post half) —(l 2) D10 transp रामाय and प्रयच्छामि V3 4 B3 (m also as above) वीर्यवान्विता, M4 सुरसुतोपमा]

23 ^{b}) Ś1 Ñ2 V2–4 B D1–3 4 7 8–13 M4 कुरु गोदान ममाह (Ś1 D1–3 4 7 9 12 °सुतस्य) V1 गोदान कुरु मगल —^{c}) Ñ2 V B D10 11 13 M4 श्राद्धं (for कार्यं) V4 तु, D8 marg (for च) V4 ततो (for भद्रं) V4 om ते (submetric) —^{d}) D2 3 कुरु (for ततो) Ñ2 वैवाहकं, M1 वैवाहिका D8 9 यत्र (for कुरु)

24 ^{a}) Ś1 D1–3 6–7 9 11 12 13 T2 M3 मया, T1 3 मखा, G1 2 मघो, G3 M1 (after corr see m as in G1) मघो, Cm t as in text (for मघा) Ś1 D1–3 4 7 9 11 13 [ह्य]पि तु, D4 6 T2 M3 [ह्य]प्यद्य, G1 3 [5]द्य हि (by transp) (for ह्यद्य) T2 G1 2 M3 महाभाग —^{b}) Ś1 Dt D6–8 11 T3 Ct तृतीय, Cm g as in text (for तृतीये) Ś1 D1–3 5 7 9 11 13 शुभे, D4 G1–3 M1 विभो —^{c}) D8 9 13 फाल्गुन्याम् (D8 °न्या) Cg t as in text M4 फल्गुना उत्तरा (sic) —^{d}) D8 कार्यं, M3 4 उत्र (for तस्मिन्) D9 शुभ (for कुरु) G3 M1 भगो यत्र प्रजापति —^{e}) T3 मध्ये (for अर्थे) M4 धर्मार्थं पुत्रयोर्वीर —^{f}) Dt दानकार्यं, D12 T1 2 G1 गोदान च, G2 M1 दानं कुर्या, M4 धर्मकार्यं, Cg t as in text (for दानं कार्यं) T3 शुभोदय —For 24^{cdef} Ś1 D1 3 5 7 13 subst D6 subst l 2 and 3 only for 24^{ef}

1290* फाल्गुनीविषये राजन्कार्यं कन्याप्रवजनम् ।
पश्चात्पुत्रयोर्वीर धर्मकार्यं सुखोदयम् ।
नियता दश पूर्वं हि प्रथमे कार्यमुत्तमम् ।

[(l 1) Ś1 फल्गुनी —(l 2) Ś1 भ्रात्रोर् (sic) (for पुत्रयोर्) Ś1 D9 धर्मं (for धर्म) Ś1 न सशय (for सुखोदयम्) —(l 3) D1–3 7 9 देव D1 2 3 प्राप्ते D3 7 प्रथम (for प्रथम)]

—For 24 Ñ2 V B D10 13 subst

1291* वर्ततेऽद्य मघा रात्रिन्दिवसे तूत्तरे पुन ।
फल्गुन्य प्रतिपत्स्यन्ते विवाहस्तत्र नोऽस्त्वयम् ।

[(l 1) V3 B3 4 वर्ततेद्य (B3 °ते तु) V4 मघा (sic) B4 महा (for मघा) V4 भुवने (for तूत्तरे) —(l 2) B4 D10 फल्गुन्य Ñ2 प्रतिपत्स्यति V3 प्रति ऽस्यते V4 D10 °पत्स्येते V2 विवाहस्तु तनोऽस्त्व (sic)म (for the post half)]

—For 24^{cdef} D11 subst l 1 of 1290* and 1291*

Colophon D3 6 7 12 om (continue the Sarga) —*Kanda name* Ś1 V1 D1 4 11 om Ñ2 V2–4 B D10 आदि° —After Kanda name B1 10s बालचरिते —*Sarga name* Ś1 दशरथीतन, Ñ2 B1–3 D10 जनककुलाख्यान, V1 D11 कुलप्रख्यान, V2 जनककुलकीर्तन, V3 4 B4 जनककुलप्र (V4 °प्र)ख्यापन, D1 वंशानुकीर्तन, D2 निमिवंशानुकीर्तनं, D8 जनकवंशानुकीर्तन —*Sarga no* (figures words or both) Ś1 V1 4 B1 4 om Ñ2 B2 D10 73 V1 D9 74 V2 Dt D4 8 9 14 S (except M4) 71 B3 72 D1 49 D2 46 D11 55 M4 69 D13 —काण्डे— दशनाम 72 —After colophon T2 concludes with श्रीरामचन्द्राय नम, G1 2 4 M1 श्रीरामाय नम, G3 श्रीमते रामानुजाय नम, M4 श्री॰नम,

७१

G 1 71 1
B 1 72 1
L 1 68 1

तमुक्तवन्तं वैदेहं विश्वामित्रो महामुनिः ।
उवाच वचनं वीरं वसिष्ठसहितो नृपम् ॥ १
अचिन्त्यान्यप्रमेयानि कुलानि नरपुंगव ।
इक्ष्वाकूणां विदेहानां नैषां तुल्योऽस्ति कश्चन ॥ २
सदृशो धर्मसंबन्धः सदृशो रूपसंपदा ।
रामलक्ष्मणयो राजन्सीता चोर्मिलया सह ॥ ३
वक्तव्यं च नरश्रेष्ठ श्रूयतां वचनं मम ॥ ४
भ्राता यवीयान्धर्मज्ञ एष राजा कुशध्वजः ।
अस्य धर्मात्मनो राजन्रूपेणाप्रतिमं भुवि ।
सुताद्वयं नरश्रेष्ठ पत्न्यर्थं वरयामहे ॥ ५
भरतस्य कुमारस्य शत्रुघ्नस्य च धीमतः ।
वरयेम सुते राजंस्तयोरर्थे महात्मनोः ॥ ६
पुत्रा दशरथस्येमे रूपयौवनशालिनः ।
लोकपालोपमाः सर्वे देवतुल्यपराक्रमाः ॥ ७

71

☞ Ñ1 Ch missing Sarga 71 (cf v l I 66 10 and I 69 18 respy) D3 7 12 continue the previous Sarga

1 a) M3 राजान (for वैदेहं) Ś1 Ñ2 V B D1-3 6.7 9-12 M1 उवाचास्ये तु जनक(Ś1 D1-3 5 7 11 12 तु वैदेहे, D9 विदेह तु) —c) M4 [इ]दं वचो (for वचनं) Ñ2 V B D10 11 12 M1 धी(V1 2 श्री)मान्, D1 4 12 T2 वीरो, D2.7 तत्र, D9 वीर, Cm t यत्र(as in text) —d) Ś1 D1 6 G1 2 -सहित Ñ2 V B D10 11 12 M4 तदा (for नृपम्)

2 a) M2 damaged for त्यप्र Dt D1 5 6 8 12 [अ]प्रमेयाणि, Cg as in text. —b) Ś1 D1-3 4 7 9 11 12 कुल°, D6 रघुनंदन, T2 नृप°, G1-3 M1 2 रघु° (for नरपुंगव) —c) Ś1 D1 3 4 7 9 11 12 नृपेक्ष्वाकु(D5 °कुर् (sic)) विदेहानां(D3 °) —d) D1 तया (for नैषां) D1 कश्च (marg कोवि)न (for °श्च).

3 a) D1 °भवधे. —b) Ś1 D1 3 7 9 12 रूपसंपत्त (D1 7 रूप सम्पत्त)थैव च —c) M3 दया (for राजन्) —d) G3 M1 Ctp सीतया, G4 सीता च (sic) (for सीता च) S (except M1) [ऊ]र्मिलया

4 a) Ś1 D1 3 4 11 12 त (for च) D1 वक्ष्यते (corrupt) —b) Ś1 D1-3 4.7 9 11 12 वचनं श्रूयतामिद् (D2.7 9 °तामिति, D11 °तां मम) —For 2-4 Ñ2 V B D10 12 M4 subst D11 subst I. 3 4 for 3 while Ś1 D1-3 4.6 7 9 12 subst I 4 only for 3[cd]

1292* उभे सदृशसंबन्धे उभयोरपि वां कुले ।
श्लाघ्य इक्ष्वाकुवंशो हि जनकानां तथैव च ।
सदृशोऽयमसंबन्धो युवयोरपि मे मतिः ।
सीतायाः ऊर्मिलायाश्च रामलक्ष्मणयोस्तथा ।
यतस्त्वमसि न किंचिद्युवयोऽपि शृणु मद्वचः । [5]

[(I 1) Note hiatus between two halves. V1 वाङ्कुले, B1 M4 वां कुले (for वां कुले) —(I 2) D11 वंशे B4 (5)वं सन्ततः. —(I 4) Ñ2 V B D1 2 4 11 12 ३ (D1-4 7 9 यो)र्मिलाया(B2 °श्च)स्तु Ś1 D4 6 रवि, V2 D1-3 7 12 मति (for तथा). —(I 5) B1 वयं तथा, M4 मूर्खां मम]

5 a) G1 M2 तवाय (for यवीयान्) D1-3 7 8 धर्मात्मा (for धर्मज्ञ) Ś1 D5 12 भ्राता ह्यय य(D5 त)वीयांस्ते, Ñ2 V B D10 11 12 M4 भ्राता ते (V2 प्रभाते [sic]) सदृशो शौर्ये (V1 °शश्चाय) —b) Ś1 D3 12 धर्मात्मा हि, Ñ2 V B D12 M4 शूरो राजा, D1-3 7 9 राजा ह्येष (D5 ह्येव, D7 पूर्व, D9 °प्येप), D10 श्रुतो राजा, G3 M1 एप राजन् (for एष राजा) D11 शूरो ऽ कुशध्वज —After 5[ab], B3 ins

1293* धर्मिष्ठश्च वरिष्ठश्च धर्मार्थश्च(sic) परंतप ।

—c) M3 तस्य (for अस्य) Ś1 D1-3 5 7 9 11 12 नित्य (for राजन्) Ñ2 V B D10 12 M4 प्र(B4 D12 त)स्यास्ति किल (Ñ2 V1 2 4 B3 D10 कुल [sic]) धर्मात्मन् (B1 धर्मेण) —d) V3 कुलेन (for रूपेण) G1 2 (after corr) [अ प्रतिमे D2.7 न तस्य प्रतिमो भुवि —e) G1 2 सुत चोभे, M3 कन्या° (for सुताद्वयं) D12 नरश्रेष्ठ Ñ2 V B D10 11 12 M4 कन्या द्वय राघवार्थं(V2 °र्थं, V4 °र्था, D11 °र्थ) —M4 repeats 5[f] after 6[a] (first time) —f) Ś1 D1 3 4 9 12 वध्वर्थं (D1 2 °र्थं, D5 °र्थे) Ñ2 V B D10 11 12 M4 (both times) तद्दर्थे, D3 7 धर्मार्थं (for पत्न्यर्थं) D1 3 7 वरयावहे

6 a) Ñ2 V B D10 12 M4 (both times) धर्मेणो भरतस्यार्थे(V1 °र्थ, V3-4 B3 °र्थ) —After 6[a], M4 erroneously repeats 5[f] and 6[a] —For 6[c] 9[d], Ñ2 V B D10 11 12 M4 subst 1295* —c) Dt D6 8 °य ते, D5 °येमे, G4 'य वां (for वरयेम) T3 मते, T2 G4 सुता(G4 °तां) Ct as in text (for सुते)

7 a) T2 पुत्रो (sic) —c) Dt D4 6.8 °पालसमा. —For 6[c]-7 Ś1 D1-3 4.7 9 12 subst.

1294* इत्युक्त्वा मुनिशार्दूले वरयामास तं नृपम् ।
पुत्री दशरथस्यैतौ रूपयौवनशालिनौ ।
भरतश्च महातेजाः शत्रुघ्नश्चापराजितः ।
तयोरर्थे महाराज भवन्तं वरयामहे ।
कुशध्वजसुताभ्यां च महात्मनभिरोचय । [5]

[(I 1) Ś1 D1 4.6 10 मुनिशार्दूलो(Ś1 °ल) वरयामास तं नृपम् —(L 2) D3 2.7 8 दशरथस्येमौ —(I 4) D5 भवं D2 वर तम (sic) (for भवन्तं) D1 3 वरयावहे —(I 5) D7 सुताभ्यां, D4.7 8 ते रोचये, D6 मति रोचय.]

उभयोरपि राजेन्द्र संबन्धेनानुबध्यताम् ।
इक्ष्वाकुकुलमव्यग्रं भवतः पुण्यकर्मणः ॥ ८

विश्वामित्रवचः श्रुत्वा वसिष्ठस्य मते तदा ।
जनकः प्राञ्जलिर्वाक्यमुवाच मुनिपुंगवौ ॥ ९

सदृशं कुलसंबन्धं यदाज्ञापयथः स्वयम् ।
एवं भवतु भद्रं वः कुशध्वजसुते इमे ।
पत्न्यौ भजेतां सहितौ शत्रुघ्नभरतावुभौ ॥ १०

एकाह्ना राजपुत्रीणां चतसृणां महामुने ।
पाणीन्गृह्णन्तु चत्वारो राजपुत्रा महाबलाः ॥ ११

G 1 74 13
B 1 72 12
L 1 68 13

---

8 a) D6 एव (for अपि). Ś1 D1-3.5.7.8.12 उभयै(Ś1 °भ [sic]) हि नरश्रेष्ठ. —b) T2 सुबन्धेन, G3 M1 सम्बधो हि, Cm g t सबंधेन (as in text). Ś1 D1-3.5.7.8.12 °गृह्यतां, Dt °वुध्यता (for [ना]नुबध्यताम्). —c) K(ed.) इक्ष्वाको, Ś1 वस्त्याय, D1 ॰त्युग्र, D3 अव्यग्र (for अव्यग्रं). D14 T G4 इक्ष्वाकूणा कुल चाप्य (G4 कुलं चाप्य). —d) Dt T2 M2 भरत (sic), Cv r m g t as in text. Ś1 D1-3.5.7.9.13 भव(D1.2.9 °य)ताथ(D1 च marg.) यशस्विन.

9 b) D2 वसिष्ठेन. Ś1 D1-3.5.7.9.12 च (D3 om. [submetric]) भाषित (for मते तदा). —For 6c-9b, Ñ2 V B D11.12.13 M4 subst.

1295* वध्वौ मे संप्रयच्छ त्व यदि ते रुचिता वयम् ।
पुत्रा दशरथस्यास्य चत्वारोऽमितवीर्यका ।
लोकपालोपमा धीरा सर्वे सत्यपराक्रमा ।
एषामर्थे वय राजन्भवन्त वरयामहे ।
सदृशोऽसि प्रभावेन राघवाणा महीपते । [5]
संबन्ध उभयोरत्रोर्युवयो सदृशस्त्वयम् ।
इक्ष्वाकुभिर्धर्मशीलैर्विख्यातैराप्रजापते ।
इत्युदार वच श्रुत्वा विश्वामित्रवसिष्ठयो ।

[(l. 1) B1 D13 (before corr.) °ध्व (for संप्रयच्छ त्व). B4 वध्वौ मे संप्रयच्छ. D11 वध्वौ मे नप्रयच्छत्र (sic). M4 वध्वौ मे च प्रयच्छस्व (for the prior half). V4 वध्वौ चमे प्रयच्छ त्व यदि ते रोचतेनव. —(l. 2) V2 B1 D11 दशरथस्याथ. B3 M4 दशरथस्येमे, B4 °स्य °स्याथ. B1.4 D11 M4 तेजस (for वीर्यका). —(l. 3) D11 °पालोमपा (metathesis). —(l. 4) B1 तद्वय (for भवन्त). —(l. 5) Ñ2 M4 °शो सि. V4 °सदृशासि. B2 °शोपि (for °सदृशोऽसि). V B D11.12 प्रभावेण. M4 महात्मना (for महीपते). —(l. 6) V3 संबन्धम्. V3 [ऽ]रित, B1 D11 [ऽ]स्तु (for तु). —(l. 7) Ñ2 V1 D10 °नैर्वाप्रजापते, B1 °रैश्च जगती. D11 °शैश्च स्थापितैः, D13 सदृशैर्वा प्रजापते (for the post half). —(l. 8) V4 B1.4 इत्युक्तवचन, D11 इत्येव वचन (for इत्युदार वच).]

—d) M4 उवाचेदमनंतरं. —After 9, Ś1 (m) Dt D4.5.12.14 S (except M4) Cg t ins.

1296* कुल धन्यमिदं मन्ये येषा तौ मुनिपुंगवौ ।

[T2 M3 इम (sic). Cg t as above (for इद). G3 मन्ये. Ś1 T2.3 G4 M3 यषां नो (Ś1 तौ. T2 नौ). D4.14 T1 G1.2 M2 येषां नो, M4 येषा नौ (for येषा तौ).]

10 D2 om. (hapl.? see 11^{ab} reading) 10-11b. —b) T3 G4 M2.3 यथा (for यद्). Dt D4.6.8 Ct आज्ञापयत (D6 °पयत [metathesis]). —For 10^{ab}, Ś1 D1.3.5.7.9.12 subst.

1297* सदृशात्कुलसंबन्धात्कृतबन्धावनुग्रहम् ।

[D1 सदृशौ कुलसंबधौ. D3.7 सदृशा कुलसंबधा (D3 °धात्), D9 सदृश कुलसबध (for the prior half). D3.7 कृतबधौ. D9 °ग्रहो.]

while Ñ2 V B D10.11.12 M4 subst.

1298* सदृश कुलसंबन्धो भवद्भ्यामुपकल्पित ।

[B1 कुलसंबन्धो. M4 अनु° (for उप°). D11 सदृशो भवद्भ्यामुपलक्षित (sic) (for the post half).]

—c) Ś1 वा, D3 च, D4.8 ते, D11 (also as in text) मे, G2 M4 न (for व). Ñ2 V B D10.12 M4 [इ]मे कन्ये (B2 तत्र) (for भद्रं व). —d) Ñ2 V B1.2 D12 M2 सुते उभे, D3.7 सुमध्यमे, M4 सुते शुभे. B4 कुशध्वज उभे सुते (sic). —D1 om. 10^{e}-11^{b}. —ef) D6 भवेतां. Ñ2 V B D10.12 M4 ददानि (V4 B4 D10.12 M4 °मि) भरतायैका शत्रुघ्नाय तथापरा. —After 10, Ñ2 V B D10.11.13 M4 ins.

1299* रामलक्ष्मणशत्रुघ्नभरता देवरूपिण ।
इच्छाम्यहमतिप्रीति संबन्ध च पुन पुन ।

[Ñ2 V B4 D10.11.13 M4 om. l. 1. B2 erroneously repeats l. 1 after l. 1 of 1302*. —(l. 1) B2 (second time) रामलक्ष्मणभरतशत्रुघ्ना (चैव also sup. lin. [hypermetric]) देवरूपिण. —(l. 2) B1 [प]श्याम् (for [अ]हम्). M4 om. (for अति). V1-3 B1.2 अपि प्रीति, B3 D11 इति प्रीति (D11 °त). M4 आत्मप्रीत. V2 संबन्धस्तु (for संबन्ध च). B1 पुन पुन, B4 °पुन.]

11 D12 om. 11^{ab} (cf. v. l. 10). —ab) Ñ2 V B D11.13 एकाह्ने, D10 एकाह्न, Cg t as in text. D11 om. (hapl.?) from राजपुत्रीणा up to विवाहे (see reading in Ñ2 etc.) in 12^{c}. V2 °पुत्रास्ते, T3 °पुत्राणा (sic) (for राजपुत्रीणा). Ñ2 V B D10.12 M4 चत्वारो रघुनंदना (for b). Ś1 D3.6.7.9.13 एकाह्नैव सवासां कन्याना मुनिपुंगवौ. —D13 om. 11^{c}-12^{b}. —c) Ś1 D1-3.5.7.9.12 पाणिं. —For 11^{cd}, Ñ2 V B D10 M4 subst.

1300* गृह्णन्त्वासां चतसृणां पाणीन्मभवदीप्सितान् ।

[V4 गच्छन्तु (for गृह्णन्तु). All the above MSS. (except V4) चतसृणा. V1 °भवद्, B2 मद्विद्.]

G 1 74 14
B 1 73 13
L 1 66 13

उत्तरे दिवसे ब्रह्मन्फल्गुनीभ्यां मनीषिणः ।
वैवाहिकं प्रशंसन्ति भगो यत्र प्रजापतिः ॥ १२
एवमुक्त्वा वचः सौम्यं प्रत्युत्थाय कृताञ्जलिः ।
उभौ मुनिवरौ राजा जनको वाक्यमब्रवीत् ॥ १३
परो धर्मः कृतो मह्यं शिष्योऽस्मि भवतोः सदा ।
इमान्यासनमुख्यानि आसेतां मुनिपुंगवौ ॥ १४
यथा दशरथस्येयं तथायोध्या पुरी मम ।
प्रभुत्वे नास्ति संदेहो यथार्हं कर्तुमर्हथः ॥ १५
तथा ब्रुवति वैदेहे जनके रघुनन्दन ।
राजा दशरथो हृष्टः प्रत्युवाच महीपतिम् ॥ १६

12 D11 om up to विवाहे in ᵃ D14 om 12ᵃᵇ (for both cf v l 11) —ᵃ) V4 उभे तु (for उत्तर) B2 (after corr m as in text) M3 राजन् ; D14 भगवन् (hypermetric) (for ब्रह्मन्) —ᵇ) Ś1 फल्गुनीभिः D1.3.5.6.12 फ° Cv r m g t as in text Ñ1 V B D10 M4 प(B1.4 D14 फ)ल्गुन्यौ भगव(V1.4 B1 °दे)वता —ᶜ) Ñ2 V B D10.11 M4 विवाह(D11 om)तु(V3 सु ; B1 च) Ś1 D5.12 प्रशंसन्त —ᵈ) D7 योगो (for भगो) Ś1 D1.5.6.12 भगो(Ś1 पूषा) यत्र तु(D8 हि) दैवतं Ñ2 V B D10.11.12 नक्षत्रं वै विपश्चित , D3.7 गोदानविधिपूर्वकं M4 नक्षत्रमिदुभो जना ‖ Ct प्रजोत्पत्तिसाधनयोर्लिङ्गाधिष्ठातृभ्यां दैवत्याद्वेनेति फलकं ‖ —After 12 D11.13 ins l 1 of 1301*

13 For 13–16ᵇ M4 subst l 3–6 of 1303* —ᵃ) D11 श्रुत्वा (for उक्त्वा) D1.3.4.7.9.12 G1.3 M1.3 सौम्य (D3.11 M3 म्य) —ᵇ) D3 प्रत्युत्थाय D5 प्रत्युक्ताय (both s c) —ᶜ) D11 वसिष्ठं च मुनिवर —For 13 Ñ3 V B D10 subst D11.13 ins l 1 only after 12

1301* एवमस्त्विति तं तत्र वसिष्ठ प्रत्यभाषत ।
तं चापि जनको राजा कृताञ्जलिरभाषत ॥

[(l 1) Ñ3 तं मह D13 तदन (for तं तत्र) D11 प्रत्युवाच वै D13 प्रतिभाषत (s c) —D10 om l 2 and 1302]

14 D10 om 14 (cf v l 13) —ᵃ) Ś1 D1-3.5.7.9.12 वर(D1.9 र)धर्मकृत सर्वं Ñ2 V B D11.13 वर(Ñ3 वर B2 [after corr] वद)धर्म(B1 °र्मो)कृ(B4 °च)तो मह्यं G4 वरो धर्मकृतो मह्यं —ᵇ) Ś1 D1.5.6.7.9.12 [ऽ]हं (for ऽस्मि) Dt D4.5 Ct तथा G4 M3 तत्र (for सदा) —For ins in Ś1 etc see 15 —Ś1 Ñ2 V B1.3.4 D1.5.6.7.12.13 om 14ᵈ B2 reads 14ᶜᵈ in marg Note hiatus between ᶜ and ᵈ —ᵈ) Dt D4.6 Ct आसतां D4 (after corr) T2 आसि(D6 सी)तां D7 T1 आसतां M4 न्यासतां Cm g and K ed आसातां (for आसेतां) B2 वाक्यमिदमब्रवीत्

15 ᵃ) Ś1 D1.5.6.7.9.11 यद्वत्तो D8 यानो (s c) (for यथा) D1.2 दशरथस्येह (s1) —ᵇ) Ś1 D1.5.6.7.9.11 यथा (D1.2 तथा)योध्या पुरी तथा (D1.12 transp पुरी and तथा) —ᵈ) G1 यथार्थं Dt D4.5.6(before corr यर्हसि) T1 G M1.3 Cm g t अर्हथ Ś1 D1.5.6.7.12.13 यथेष्टं कर्तुमर्हथ (D8 °सि) —For 15 Ñ3 V B D10.13 subst Ś1 D1.5.6.7.13 ins l 1 only after 14ᵃᵇ D11 ins after 14ᵃᵇ

1302* सामात्यं सबलश्चैव परवानस्मि चिन्त्यताम् ।
प्रभुर्दशरथो राजा ममास्य विषयस्य च ।
भवन्तश्चापि सर्वे मे तस्यस्य प्रभविष्णव ।
विषयस्य च सर्वस्य राज्यस्य च ममेश्वरा ।
भवन्त निश्चिता तस्माद्भवद्भि प्रणयो मम ।   [5]

[(l 1) D10 सामात्य V2 मनुजाद्य D13 सबलेयु —After l 1, B1 erroneously repeats (var) l 1 of 1299* and thereafter reads 14ᶜᵈ in marg In B2 l 2 4 are pigmented —(l 2) B2 (m as above) चतुर्दशरथो V1 [अ]पि (for [अ]स्य) —(l 3) V3 देव (for चापि) B2 मे सर्वे (by transp) D11 सर्वे हि Ñ3 V3 B2 D10 सवस्त V2 सवसु V4 B1 सवते D11 तथा मे D10 प्रजा (for मवस्य) B4 मे भविष्णव —V3 om from l 4 up to 16 —(l 4) Ñ3 B3 D10.13 [अ]स्य (for च) D11 राज्यस्य सर्वस्य (for सर्वस्य राज्यस्य) Ñ3 B1 महेश्वरा B2 (sup lin also as above) राज्यस्य परमेश्वरा D10 राज्यस्य मम चेश्वरा (for the post half) —(l 5) B1 प्रणता (for प्रणयो) D10 मयि (for मम)]

16 V3 om 16 (cf v l 15) —ᵃ) Ś1 D1.5.6.7.12 एवं (for तथा) Ñ3 V1.2.4 B D10.11.13 वदति (for ब्रुवति) —ᵇ) Ñ3 V1.4 B (B2 marg also) D10.11.13 प्रति(V2 B1.2.4 °त्यु)त्तरं वच (for रघुनन्दन) V4 जनकस्याधिप वच —ᶜᵈ) D11 श्रुत्वा (for हृष्ट) Ñ3 V1.2.4 B D10.13 हृष्टवित्, D11 °पति D13 महा° (for महीपतिम्) M4 तस्य तद्वचनं श्रुत्वा राजा दशरथोऽब्रवीत् —After 16 Ñ3 V (V3 before 17) B D 2.3.10.11.13 ins M4 subst l 3–6 only for 13–16ᵇ

1303* प्रियं सर्वं धर्मं स्निग्धं प्रीतियुक्तमिदं वच ।
सर्वस्वस्यास्य तं राजन्प्रभुरसि यथार्थं माम् ।
मह तव ममापि त्वं यत्तवास्ति ममैव तत् ।
विश्वामित्रादयश्चापि तवैते मम चेश्वरा ।
सर्वत प्रणयोऽस्माभि कृतस्त्वयि महीपते ।   [5]
वाक्यमात्रश्च भूयोऽपि नास्ति न तत्र विचारणा ।

[Ñ3 V3.4 B1.4 D10.11.13 om l 1 B3 reads l 1 in marg —(l 1) V1.2 प्रिय V3 प्रिय D3 दृष्ट (for स्निग्ध) —(l 2) Ñ3 V3 D11 °स्य च ते V1 B2 (m also as in Ñ3)सर्वस्यास्य च ते V4 °स्यापि ते B4 स्यापि ते D1.3.7 °स्यास्मीह ते D11 सर्वस्वस्य स्वते (sic) D13 सर्वेषां अवने (for सर्वस्वस्यास्य ते) D1.3 राजा V3 सत्यमेतद् D3 प्रभु° (for प्रभुरसि) V1 °थ * म् D1 यथेच्छ मां D3 यथार्ह मां D11 यथाहमि (sic) (for यथार्थ माम्) —(l 3)

युवामसंख्येयगुणौ भ्रातरौ मिथिलेश्वरौ ।
ऋषयो राजसंघाश्च भवद्भ्यामभिपूजिताः ॥ १७
स्वस्ति प्राप्नुहि भद्रं ते गमिष्यामि स्वमालयम् ।
श्राद्धकर्माणि सर्वाणि विधास्य इति चाब्रवीत् ॥ १८
तमापृष्ट्वा नरपतिं राजा दशरथस्तदा ।
मुनीन्द्रौ तौ पुरस्कृत्य जगामाशु महायशाः ॥ १९
स गत्वा निलयं राजा श्राद्धं कृत्वा विधानतः ।
प्रभाते काल्यमुत्थाय चक्रे गोदानमुत्तमम् ॥ २०
गवां शतसहस्राणि ब्राह्मणेभ्यो नराधिपः ।
एकैकशो ददौ राजा पुत्रानुद्दिश्य धर्मतः ॥ २१

G 1 74 28
B 1 72 22
L 1 68 27

B3 (m also as above) [अ]पि (for [अ]पि) V3 स्वर्ष्मि, V1 °चैव B3 च-° B3 °नु, D3.7 तथा वेत्सि (for मत्प्रासित) Ñ2 B2 D10 ममापि V4 ममापि (for ममैव) —For ins see below —D1.3.7 om l 4-6 —(l 4) V4 M4 (प)व (for [अ]पि) V1 तवैते V2 तव मे, M4 तवैव (for तवमे) V4 च पुरा (sic) (for नेश्वरा) Ñ2 B3 D10 तव धर्मे ममेश्वरा (by transp) V4 तातो मम मनेश्वरा, D3 ममेव तव चश्वरा (for the post half) —For ins see below —(l 5) M4 सुवत (for सवत) —(l 6) B3 (after corr as above) करिष्यामि च V2 स्वे विकारिता V3 स्वैरचारिणा, B4 सुविचारेण, D3 स्वाश्चारिता (for स्वे विचारणा) M4 नास्ति तव वि° (for the post half)]

—After l 3 D3, B3 after l 4 ins

1304* कोषे बले च राज्ये च देहे च रघुसत्तम ।

[D3 दशे च मम सवत (for the post half)]

17 ᵃ) B3 अराम् (for युवाम्) D3 गुणैर् D3.7 युवानौ च गुणानां —ᵇ) G1 आ... Ś1 D3.4.7.13 मिथिलेश्वर, M4 लोकविश्रुतौ —B3 repeats 17ᶜᵈ consecutively as in D3 —ᶜᵈ) D3 पूजितोऽहं त्वया राजन्प्रियप्रश्नोत्तरेण च —For 17ᶜᵈ Ś1 D1.3.5.7.13 subst

1305* उत्तमो राजवंशोऽयं युवाभ्यामभिपूजितः ।

[D1 सदृशः D3.7 मनुज (sic) D13 त्वया (for उत्तमा) Ś1 reads राज in marg D5.13 अपि (for अभि)]

On the other hand Ñ2 V B D10.13 M4 subst

1306* प्रियसखौ धर्मे लब्धौ श्लोकाः स्मि-पूजितौ मया ।

[D13 प्रिय (for प्रिय) B3 गते प्रिये M4 वर (for लब्धौ) Ñ2 V4 B4 पूजितौ मया (sic) V3 पूजिता मया D13 पूजिता मया M4 मानसाः (for पूजितौ मया)]

18 ᵃ) M4 [का प्नुहि त्वं (for प्राप्नुहि) —ᵇ) D1 D1.4.8 (13 गमिष्यामः —ᶜ) Ś1 D1.13 श्राद्ध, D3.7 °मप, D8 श्राद्ध (for श्राद्ध) D1 D3.4 विविधद्, D8 om (hapl) (for सर्वाणि) —ᵈ) D8 (with hiatus) विधास्य इति, D1.4 T1.2 G1 विधास्यामीति D3 चा पुनः (sic) (for चाब्रवीत्)

19 ᵃ) D8 च जनकं (for नरपतिं) —ᵇ) G1 तथा (for तदा) —Ś1 reads 19ᶜᵈ in marg —ᶜ) M4 तौ मुनीन्द्रौ (by transp.) G1.3 नमस्कृत्य —For 19 Ś1 (19ᵃᵇ) D1.3.4.7.13 subst.

1307* आपृच्छय तं पुरस्कृत्य मुनिं दशरथो ययौ ।

[D1.3 च (for तं)]

—For 18ᶜ–19 Ñ2 V B D10.12.13 M4 subst

1308* गोदानादीनि कर्माणि कर्तुं कार्याण्यनन्तरम् ।
धर्मार्थवृद्धिकामानां मा न कालोऽत्यगादयम् ।
सर्वेषामेव चास्माकमाज्ञां त्वं दातुमर्हसि ।
आपृच्छ्यैव दशरथो राजानं मिथिलेश्वरम् ।
पुरस्कृत्य वसिष्ठादीन्निर्जगाम मुनीश्वरः ।　[5]

[(l 1) V3.4 B3 D13 धर्मा(V4 °र्मा)णि (for कर्माणि) D13 कर्तुं (for कर्तुं) D13 M4 महाणि (for कार्याणि) —M4 om l 2 —(l 2) V1 कर्मार्थ V3 D13 धर्मार्थ V4 B1 D10 बुद्धि (for वृद्धि) D13 मत (for मा न) V1.3 [s]त्यगाद्, V2 °त्यगात (both sic) (for ऽत्यगाद्) V4 मान कालेऽयमा नय (sic) (for the post half) —(l 3) Ñ2 B3 D10 अपि V4 चैव (for एव) M4 नो गतुर् (for चास्माकम्) D13 M4 अनुज्ञां (for आज्ञां त्वं) —(l 4) V3 M4 आपृच्छ्यैव V4 आपृच्छ्यत्र B1 अश्वैव (sic) D13 आपृच्छ्य त —(l 5) V2 नृपस् V4 [आ]न्य B3 (before corr) पुरं D13 M4 मुनिस् (for मुनीश्व)]

20 ᵃ) G1 इत्या निश्चय (for गत्वा निलय) —ᵇ) Ś1 D1.3.5.7.13 सु(D3 च)पुष्कलं (for विधानतः) V1 V3-4 B D10.12.13 M4 कृत्वा श्राद्धं महत्तदा(V3 °दा) V4 कृत्वा श्राद्धमभूत्तदा —Ś1 reads 20ᶜ in marg —ᶜ) Ś1 कल्यम्(Ñ1 V1 m G 1 as in text Ñ2 V B D10.12.13 पुत्रा(V3 °त्रे)णां प्रियपुत्र स(V2 प्रस्य, D1 °प्रश्न) D1.3.5.7 पुत्रार्थे(D8 थैं) प्रियपुत्रस्य, D5 प्रभातकाल उत्थाय, D13 पुत्रार्थ प्रियपुत्र स M4 प्रभाते तनौ भूपस् —ᵈ) V1 स चक्र (hypermetric) B3 D13 M4 °गोदानमंगले

21 B1 D1.3.13 om 21ᵃᵇ —ᵃ) V2 V3.4 B2.4 D1 D8.10 G1 M1 शतसहस्रं हि (V1 D1 D8.10 च V4 स्व G1 M1 स) —ᵇ) V2 V B2.4 D10.12.13 M4 नर(D13 नृप) वर। T1 (before corr)M2 महायशा G1.2 तदा नृप (for नराधिप) Ś1 D1.3 विधास्य इति चाब्रवीत् (= 18ᵈ) —After 21ᵃᵇ Ś1 D1.3 ins

1309* आपृच्छय जनकं राजा द नमन्तुधर्म तथा ।

[D3 नमन्तु (sic) (for नत्वा) ... (for च पुत्र)]

—Ś1 D1.3.5.7.13 read 21ᶜᵈ before 21ᵃᵇ —ᶜ) Ñ2 V B1.2 D10.12.13 M4 तथा B4 om ... (ed.)पुत्रान् (for राजा) —ᵈ) D1 पुत्रान् Ś1 D1.3.5.7.13 धार्मिक, Ñ2 V B D10.12.13 यथा... (for धर्मतः) G (ed.)उद्दिश्य तान् ...

G 1 71 29
B 1 72 23
L 1 68 28

सुवर्णशृङ्गाः संपन्नाः सवत्साः कांस्यदोहनाः ।
गवां शतसहस्राणि चत्वारि पुरुषर्षभः ॥ २२
वित्तमन्यच्च सुबहु द्विजेभ्यो रघुनन्दनः ।
ददौ गोदानमुद्दिश्य पुत्राणां पुत्रवत्सलः ॥ २३
स सुतैः कृतगोदानैर्वृतश्च नृपतिस्तदा ।
लोकपालैरिवाभाति वृतः सौम्यः प्रजापतिः ॥ २४

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे एकसप्ततितमः सर्गः ॥ ७१ ॥

---

22 ᵃ) G1-3 M1 शृंग, Cv m as in text (for -शृङ्गा) D1 3 सुवर्णशृङ्गा, Cm g t सपत्ना (as in text) Ś1 D3 4 7 8 12 सुवर्णशृङ्गी (D3 7 °शृङ्ग) सु(D3 7 स्वा)च्छया —ᵇ) D5 12 सुवत्सा —For 22ᶜᵈ, Ñ2 V B D10 11 13 M4 subst

1310* पयस्विनीना हि गवां सवत्सानां सुवर्चसाम् ।

[B1 येषां मुनीनां V2 च B4 om (submetric) (for हि) D11 पयस्विनानां मेरूना (for the prior half) V3 सवत्सला (sic) (for सवत्साना)]

B3 cont

1311* सवत्साणां सुवर्णानामलंकारयुतामपि ।

—Ś1 D1 2 5 7 12 read 22ᶜᵈ before 21ᶜᵈ —ᶜ) Ñ2 V B D10 11 13 M4 ददौ (for गवां) —ᵈ) Ñ2 V B D10 11 13 M4 रघुनन्दन, D2.3 5 पुरुषर्षभ (for पुरुषर्षभः) —After 22 B2-4 (B3 m) ins

1312* सुवर्णशृङ्गी सन्नाना सवत्सा कांस्यदोहना ।

[Cf 22ᵃᵇ B2 सुवर्णशृङ्गसंपन्ना (for the prior half) B4 om सवत्सा]

23 Ñ2 V B1 D10 11 13 om 23 M4 om (hapl) (see 22ᵈ reading) 23ᵃᵇ B3 reads 23 (including 1313*) in marg —ᵃ) B3-4 धनम् (for वित्तम्) D14 अन्यस्य —ᶜ) M4 ततो (for ददौ) —After 23, B3 (marg) 4 ins

1313* दत्त्वा दशरथो राजा पुत्रैः सह महायशाः ।

24 ᵃ) Ñ2 V B D10 ततस्ते, D13 ततश्च, M4 इत्थसुतै (for स सुतैः) D13 कृतगोदानो —ᵇ) Ś1 D1-3 5 7 11 12.13 T1 3 G4 तु, Dt D6 8 सन्, D4 8 T2 G1 3 M3.4 स (for च) Ñ2 V B D10 13 वृत पुत्रैर्म(B2 °श्रो म)हीपति —ᶜ) Ś1 प्रभुर, Ñ2 V1-3 B D10 12 13 बभौ, V4 वृत, D1-3 5 7 12 विभुर (for [आ]भाति) —ᵈ) V4 साक्षाद्, D11 वृत (sic) (for वृत) Ñ2 V1 3 B D10 12 13 M4 साक्षाद्, V4 इव D6 marg D7 T2 सौम्य (T2 °म्य), Cg t as in text —After 24 Ś1 B2(m) 4 D1-3.5 7 12 ins

1314* सुमुद तत्र सुप्रीत स्वग शक्र इवामरे ।

[D2 तत्र, D7 शक्र (both sic) (for शक्र) B4 इवामरैः (hypermetric)]

Colophon B4 D3 5 7 11 om (continue the Sarga) —*Kanda name* Ś1 Ñ2 V1 D1 4 12 om V2 4 B1 3 D10 आदि°. —*Sarga name* Ñ2 V1 2 4 B1-3 D10 गोदान(V4 °नं) V3 दशरथगोदान, D1 अन्ययपर्वणि गोदानिक, D6 गोप्रदान, D12 सीताविवाहे गोदान —*Sarga no* (figures words or both) V1 4 B1 2 D13 om Ś1 V3 Dt D4 8.14 S (except M4) 72 Ñ2 V3 D6 75 B4 D10 74 D1 49 D2 47 M4 70 D13 —काण्डे—गोविधि 73 —After colophon T2 concludes with श्रीरामचन्द्राय परमगुरवे परब्रह्मणे नमः, G1 2 3 M1 श्रीरामाय नमः, G3 श्रीमते रामानुजाय नमः, M3 श्री नमः

७२

यस्मिंस्तु दिवसे राजा चक्रे गोदानमुत्तमम् ।
तस्मिंस्तु दिवसे शूरो युधाजित्समुपेयिवान् ॥ १
पुत्रः केकयराजस्य साक्षाद्भरतमातुलः ।
दृष्ट्वा पृष्ट्वा च कुशलं राजानमिदमब्रवीत् ॥ २
केकयाधिपती राजा स्नेहात्कुशलमब्रवीत् ।
येषां कुशलकामोऽसि तेषां संप्रत्यनामयम् ॥ ३
स्वस्रीयं मम राजेन्द्र द्रष्टुकामो महीपते ।
तदर्थमुपयातोऽहमयोध्यां रघुनन्दन ॥ ४
श्रुत्वा त्वहमयोध्यायां विवाहार्थं तवात्मजान् ।
मिथिलामुपयातांस्तु त्वया सह महीपते ।
त्वरयाभ्युपयातोऽहं द्रष्टुकामः स्वसुः सुतम् ॥ ५
अथ राजा दशरथः प्रियातिथिमुपस्थितम् ।
दृष्ट्वा परमसत्कारैः पूजार्हं समपूजयत् ॥ ६
ततस्तामुषितो रात्रिं सह पुत्रैर्महात्मभिः ।
ऋषींस्तदा पुरस्कृत्य यज्ञवाटमुपागमत् ॥ ७

G 1 73 8
B 1 73 8
L 1 69 9

72

☞ Ñ1 missing Sarga 72 (cf v l I 66 10) Ck missing up to St 16 (cf v l I 69) B1 D1 2 7 11 continue the previous Sarga

1 D11 om 1-2ᵇ —ᵃ) Ś1 Ñ2 V B D1-3 5 7 10 12 M4 यस्मिन् दिवसे (D11 M4 °स) (for यस्मिंस्तु दिवसे) D5 om (hapl) from राजा up to दिवस in 1ᶜ (see variant) —ᵇ) Ñ2 V1 3 4 B D10 12 गोदानमक्रिया (V3 B4 D12 °मंगलं) —ᶜᵈ) M1 2 च (for तु) D1 D4 6 8 12 वीरो, M5 राजा (for शूरो) Ñ2 V B D13 M2 तमथ (B4 °*) दिवस ग्रा, D10 ततस्तु दिवस ग्र (for °) Ñ2 V B D10 13 M1 प्रत्य (V1 °* D12 fr)द्वस्या, D5 उपयात्य (sic), D1 6 T2 G1 3 M1-3 तस्यु°, Cm t as in text (for समुपेयिवान्) Ś1 D1 3 5 7 12 तमेव दिवस शूरो युधाजिदुपयातवान्

2 D11 om 2ᶜᵈ (cf v l 1) —ᵃ) Ś1 V2 D2 3 5 12 कैकय, V4 D12 कैकय (for केकय) —ᵇ) Ś1 Ñ2 V B D10 12 M2 शूरो D11 भद्रो (for साक्षाद्) V4 भरतसत्तम —ᶜ) B4 दृष्ट्वा, D2 दृष्ट्वा (for पृष्ट्वा) —ᵈ) S3 पश्चाद्राजा नमब्रवीत्, Ñ2 V B D10 11 13 M4 राजा त (Ñ2 V1 3 D13 °तं, B1 4 M4 त राजा (by transp)) परिष्वजन —After 2 Ñ2 V B D10 11 13 ins while M4 subst for 3

1315* युधाजिदपि संपूज्य पर्यपृच्छदनामयम् ।
पृष्ट्वा चानामयं पश्चादिदं वचनमब्रवीत् ।

[(l 2) M4 om (hapl) up to मय 1

D11 cont

1316* यज्ञवाटिनिवासानामन्येषामपि पार्थिव ।

3 V2 D1 om (hapl) 3ᵃᵇ —ᵃ) Ś1 D5 10 11 कैकया धिपतिः V2 केकयस्य पतिः V4 °पतः D1 5 6 8 11 कैकयाधिपतो (D11 °तु) Ś1 Ñ2 V1 3 4 B D1 5 6 10 12 14 राजन् —ᵇ) D1 महा (for स्नेहात्) V4 इदमब्रवीत्, D12 कुशल° (for कुशलमब्रवीत्) —ᶜ) D11 T2 3 G2 M2 एषां (for येषां) D4 5 6 त (for ऽसि) G1 येषां कुशलकाम पृच्छ Cm t as in text —ᵈ) D12 ते त्वा, D1 येषां (for तेषां) Ś1 D1-3 5 7 10 12 पृच्छ(Ś1 D1 °च्छे)स्तत°, Ñ2 V B D10 11 13 कुशल सुतम (for संप्रत्यनामयम्) —For 3 M4 subst 1315*

4 ᵃ) Ś1 D1 T2 G2 स्वस्रीय, D12 स्वस्रीयो (sic), Cm t as in text —ᵇ) Ś1 D1 D1 3 5 12 महीपति —For 4ᶜᵈ, Ñ2 V B D10 11 13 M1 subst

1317* स्वस्रीयं द्रष्टुकामोऽहं त्वां च राजन्सबान्धवम् ।

[V2 पुत्रिय (sic); D12 स्वस्रीय (for स्वस्रीय) V1 D13 °मा हि, B1 °मच्छामि (for द्रष्टुकामोऽहं) V4 राम (for राजन्) B1 सबान्धव D13 त्वां चैव सबान्धव (submetric) (for the post half)]

—V2 D10 om 4ᶜ-5ᵃ —ᶜ) T1 M3 तदर्थं तु, Ñ2 V3 4 B D11 13 M4 त्वत्पुरादा(B1 °*)गत (M4 °म) शीघ्रम् —ᵈ) V2 B1 D1 °नन्दनं, V4 कुरु° (sic), D11 नृप° (for रघुनन्दन)

5 V2 D10 om 5ᵃᵇᶜᵈ (cf v l 4) —ᵃ) V1 3 4 B D11 13 M1 चाहम्, D5 (त्व)हं त्वाम् (for त्वहम्) —ᵇ) Ś1 D1 13 विवाहेषु समागत, Ñ2 V1 3 4 B D11 13 M4 इहस्थं त्वा तवात्मज, D1-3 5 7 विदेहेषु तवात्मज —B1 om 5ᶜᵈᵉᶠ Ñ2 V1 3 4 B1 3 D1-3 5 7 11-13 M4 om 5ᶜᵈ; Ś1 reads 5ᶜᵈ in marg —ᶜ) Ś1 D1 उपयाता —ᵈ) Ś1 महीपतिः —ᵉ) Ñ2 V B1-3 D10 11 13 त्वरमाणः; D1 6 T2 3 °या हि (for त्वरयाभि) Ś1 V2 D1 5 7 12 G2 M1 [ऽ]पि (for ऽहं) —ᶠ) D1 तत , D12 om (for स्वसुः) Ñ2 V B1 3 D10 11 13 M1 द्रष्टुं त तु (D11 त [sic])द्विर्भागिनेयो

6 ᵃ) Ñ2 V B D11 13 M4 स त (for अथ) D11 समाश्वास्य (for दशरथ) —ᵇ) Ñ2 V B D10 13 उपागतं, D11 उपस्थित —ᵈ) Ñ2 V B D10 13 प्रत्य°, D11 प्रतिपूजयत् (sic) G1 3 M3 तत° (for समपूजयत्) Ś1 D1 D1 6 T1 G2 M1 2 4 पूजयामास पूजार्हम्

7 ᵇ) D1 om (hapl.) after पुत्रै up to पुत्रै in l 3 of 1320* Ś1 V B D10 11 13 M4 महर्षिभिः (M4 °[र्षि]) D5 महर्षिभि (for महात्मभि) —After 7ᵃᵇ, Ś1 (m.) D1 D1 3 6 T G1 2 3 M1 ins

G 1 75 9
B 1 73 9
L 1 69 9

युक्ते मुहूर्ते विजये सर्वाभरणभूषितैः ।
भ्रातृभिः सहितो रामः कृतकौतुकमङ्गलः ।
वसिष्ठं पुरतः कृत्वा महर्षीनपरानपि ॥ ८
वसिष्ठो भगवानेत्य वैदेहमिदमब्रवीत् ॥ ९
राजा दशरथो राजन्कृतकौतुकमङ्गलैः ।
पुत्रैर्नरवरश्रेष्ठ दातारमभिकाङ्क्षते ॥ १०
दातृप्रतिग्रहीतृभ्यां सर्वार्थाः प्रभवन्ति हि ।
स्वधर्मं प्रतिपद्यस्व कृत्वा वैवाह्यमुत्तमम् ॥ ११
इत्युक्तः परमोदारो वसिष्ठेन महात्मना ।
प्रत्युवाच महातेजा वाक्यं परमधर्मवित् ॥ १२
कः स्थितः प्रतिहारो मे कस्याज्ञा संप्रतीक्ष्यते ।
स्वगृहे को विचारोऽस्ति यथा राज्यमिदं तव ॥ १३
कृतकौतुकसर्वस्वा वेदिमूलमुपागताः ।
मम कन्या मुनिश्रेष्ठ दीप्ता वह्नेरिवार्चिषः ॥ १४

1318* प्रभाते पुनरुत्थाय कृत्वा कर्माणि तत्त्ववित् ।

[D4 कल्प्य T1 3 G1 कर्मवित्]

—For 7^{c}-12 N2 V B D10.11 13 M1 subst 1320* —^{c}) Ś1 D1 3 4.7 13 मुनिं तत्र (D1 तं च); D3 मुनिवत्, G1 3 °सत (for कर्तौज्ञत्र) —^{d}) D1 उपागत D11 °गतान्

8 D3 om 8^{ab} (cf v l 7) —^{ab}) M3 damaged from ये up to र in ^{b} Ś1 D3 M4 पूजिते M1 भूपित —^{d}) G1 3 °मंगलै Cm g मगल (as in text) —^{e}) D1 D4 3 तु पुरस् (for पुरत) —^{f}) G1 इतरान् (for अपरान्) —For 8^{cdef} Ś1 D1 3 4 7 8 13 subst l 3 and 4 of 1320* —After 8 D11 T1 3 G1 ins

1319* पितुः समीपमाश्रित्य तस्थौ भ्रातृभिरावृत ।

9 ^{a}) Ś1 D1 3 4.7 8 13 उप(D1 °पा)गम्य वसिष्ठस्तु

10 ^{a}) D2 3 7 8 G1 transp राजा and राजन् —^{b}) Ś1 D3 4.6-8 13 °मगल —^{c}) Ś1 °श्रेष्ठ Dt D4 8 M3 3 °श्रेष्ठो, D6 नरयो श्रेष्ठो G1 3 °श्रेष्ठ (for नरवरश्रेष्ठ) —^{d}) Ś1 D1-3 5 7 8 13 T1 अभिकाङ्क्षति

11 ^{a}) T3 दातृ (sic) —^{b}) Dt D4 8 सुमर्थाः D3 प्रभवति —^{c}) D1 स्व धर्मं G1 परिपद्यस्व —^{c}) Ś1 D1 3 4 7 8 13 कुरु (for कृत्वा) Ś1 D1 4.8 13 वैवाहम्

12 ^{a}) D1 इत्युक्त्वा Ś1 D2 3 5 7 13 परमोदार —^{c}) D1 महाराजा (sic) (for °तेजा) —For 7^{c} 12 N2 V B D10.11 13 M1 subst while Ś1 D1 3 4 7 8 13 subst l 3 4 only for 8^{cdef}

1320* पुरस्कृत्य वसिष्ठादीन्मुनीन्यज्ञमुपाययौ ।
युक्ते मुहूर्ते वैवाहे महार्हाम्बरभूषणे ।
कृतकौतुकमाङ्गल्यै पुत्रैर्दशरथो वृत ।
वसिष्ठं पुरत कृत्वा ताश्चैवान्यान्महामुनीन् ।
यथान्यायमुपागम्य राजा वैदेहमब्रवीत् । [5]
प्राप्ता स राजन्भद्रं ते विवाहार्थं सबान्धव ।
त साधु चिन्तयित्वा त्वं प्रवेशयितुमर्हसि ।
स्थिता हि ते वशे सर्वे वयमद्य सबान्धवा ।
स्ववंशधर्माचरित कुरु वैवाहिक क्रमम् ।
इत्युक्त परमोदार वाक्य वाक्यविदां वर । [10]
प्रत्युवाच ततो राजा मैथिलस्तं नराधिपम् ।

[(l 1) B1 om B3 marg (for मुनीन्) —(l 2) N3 उक्ते V2 यते (sic) (for युक्ते) D11 विवाहे M1 वैवार्हे (for वैवाहे) V4 महार्हेपुर B3 महार्हापुर (sic) M1 भूषणे D10 महार्हैर्वस्त्रभूषणै (for the post half) —(l 3) D1 om up to पुत्रै (cf v l 7) Ś1 N2 V B3 D1 3 4 7 10-13 °माङ्गल्ये V1 D1 नृप (for वृत) M1 प्रयाता रामसौमित्र कृतकौतुकमङ्गला (sic) —(l 4) B1 वसिष्ठ (sic) V3 4 पुरस्कृत्य D11 °त कृत्वा (for पुरत कृत्वा) B1 तांश्चान्यान्स महामुनीन् (for the post half) Ś1 D1 3 4.7 8 13 M1 वसिष्ठप्रमुखान् (M1 °ष्ठ पुर)त कृत्वा सर्वानेव द्विज(D11 °र्ष)र्षभान् —(l 5) V2 यथाश° (for यथान्याय) M1 नृप (for राजा) —(l 6) B3 स° —(l 7) V2 चिन्तयित्वा त्वं V2 चिन्तयित्वात् D11 चिन्तयत्वामद् (sic) —(l 8) D1 त (for ते) B1 (before corr as above) D10 वश B4 वशा —(l 9) V3 B1 D11 धर्मविधु° V1 B1 धर्मेषु°, D10 **धु° (for धर्माचरित) M1 स्ववंशेनयथाद्युचित (for the prior half) V1 वैवाहिक D11 नृप (for क्रमम्) V1 स्वय स्वधर्मानुचितां कुरु वैवाहिकक्रियां —(l 10) V1 D11 [उ]क्त V3 [उ]क्त, M1 प्रत्युवाचेद (for परमोदार) V1 (sup lin also) वाक्यविदां विदु V3 B (B3 m also) D11 M1 वाक्यविशारद —(l 11) M1 वसिष्ठेन महातेजा (for the prior half) M1 स (for त)]

13 ^{a}) D6 T1 3 (for क) B3 (m also) द्वारी (for °हारो) M1 [S]त्र (for मे) Ś1 D1 3 4.7 13 प्रतीहार स्थि(D1 कृ)त को मे —^{b}) Ś1 Dt D1 4 कस्याज्ञां D6 राज्ञा वै Ś1 D4.13 साक्षी ध्व, N2 V B D10.11 13 प्रति(B1 °पति) पाल्यते, Dt D4.8 9 14 T1 G1 3 M1 3 संप्रतीक्षते D1 3 7 संप्रतीक्षसे —^{c}) Ś1 N2 V B3 4 D1 3 7 10-13 विचारस्ते —^{d}) Ś1 D1 3 8 13 यदा (for यथा) N2 V B D10.11 13 M1 विश्वभेण (B3 4 विश्वस्तेन D11 यथेह च M1 विश्वमेण) प्रविश्यताम्

14 ^{a}) Ś1 D1 3 7 13 कृत्यास्ता (Ś1 D1 [sup lin sec m also सर्वार्था]) 13 °स्तु) D6 कन्यास्ता Cv g t as in text (for °सर्वस्वा) —^{b}) Ś1 D2-5 7 13 वेदीमूलम् —For 14^{ab}, N2 V B D10.11 13 M1 subst

1321* यज्ञभूमिमिमा प्राप्ता कृतकौतुकमङ्गला ।

[B4 यज्ञे D11 M1 om (hapl) second मि B4 भाइ, M1 प्राप्य (for प्राप्ता°)]

सज्जोऽहं त्वत्प्रतीक्षोऽस्मि वेद्यामस्यां प्रतिष्ठितः ।
अविघ्नं कुरुतां राजा किमर्थं हि विलम्ब्यते ॥ १५

तद्वाक्यं जनकेनोक्तं श्रुत्वा दशरथस्तदा ।
प्रवेशयामास सुतान्सर्वानृषिगणानपि ॥ १६

G 1 75 17
B 1 73 17
L 1 69 18

—^cd) Ñ2 V B D10 13 M4 चतस्रो दि (for मुनिश्रेष्ठ) Ś1 Ñ2 V B D1 2 6 10 12, 13 M4 वह्नेर्दीप्ता (by transp) D3 वह्नदीप्ता G1 2 दीप्ताश्चाग्रद् (for दीप्ता वह्नेद्) D5 13 इव चित्र D6 G1 3 M3 यथार्चिष M3 शिखा इव D11 मम कन्याश्चलतोय वह्नेरिद्धाग्नयर्चिष (corrupt)

15 ^a) Ś1 D1 2 6 12 सज्जोस्मि B1 3 (marg also as in D1) यजेह D1 D2 4 Ct सज्जोह D3 सचोस्मि (s c) B1 D4 तत् (for त्वत्) V3 D5 प्रतीक्ष्यो Ñ2 V1 3 B1 3 D10 11 13 च V4 [ऽ]हं (for ऽस्मि) B4 सज्जेप्य यत्रतो त्र T3 अथाहं त्वां प्रतीक्ष्योस्मि M4 सज्जोहं चामुदा स्यामि —^b) T3 अद्य (sic) (for अस्यां) D8 प्रतिष्ठित Ś1 D1 2 3 7 13 वारिसन्ध्यवस्थित Ñ1 V B D10 11 13 M4 अस्या स्थितो नृप (V4 B3 °च) —^c) D11 T G1 अविघ्न Cg t as in text Ś1 Ñ1 V B D1 2 3 7 10–13 कुरु राजन्द (V3 °जार्ग) D1 D2 4 क्रियतां सर्वं D1 कुरुतां राजन् G1 कुरुतादाता M4 कुरु राजस्य —^d) Ct विलम्ब्यत (as in text) Ś1 Ñ2 V B D1 2 7 8–13 M4 त्वं (Ś1 V4 D2–6 7 13 च D8 स M4 तद्) विलम्बसे D11 T1 G1 3 4 M1 2 Cg मय (M3 रि)लम्बत (G1 रि) T2 3 G2 M3 तु विलम्बत ❀ Cv अविघ्नं कुरुतां राजा किमथमवलम्ब्यत इति सम्यक्पाठ । ❀

16 ^a) Ś1 एतच्छ्रु Ñ2 V B D 6 11 13 M4 श्रुत्वैतत् (V3 वै) (for तद्वाक्यं) —^b) Ñ2 V B D 6 11 13 जनय M4 राजा (for श्रुत्वा) Ś1 Ñ2 V B D1 2 5 7 10–13 M4 नृप (for तदा) —V3 om (hapl ?) 16^c–17^d Ś1 repeats 16^cd in marg as in text —^c) Ś1 D1 2 6 1 तत Ñ2 V1 3 4 B D10 11 13 तदा D13 नृप (s c) (for सुतान्) —^d) Ś1 D8 13 नृप D1 2 तदा D7 तथा (for अपि) Ñ2 V1 3 4 B D10 11 13 वसिष्ठादी[न्] (B3 ष्ठादि)न्धर्मभाक् —After 16 D1 ins

1322* तस्य प्रवीरा नृपसौक्तिकस्य
पादद्वयस्याभिनवस्य राज्ञः ।
नाना वधूपुरसदीऽभिवक्षस
यथा पुरा दिग्विजय सुराः ।
अथश्च गङ्गा च सुदर्शयन्तु [5]
याणा च यायाति बहूनि यानि ।
तथाप्यवायन्त नृपस्य गेहे ।
प्राप्त विवाह जनकात्मजाया ।

while M3 (marg sec m) ins

1323* विश्वामित्रो महातेजा विदहाधिपतेः करात् ।
कुशध्वजस्य हस्ते च वसिष्ठो भगवानृषि ।
गृहीत्वा विनतः शिष्यैः संहृष्टौ द्विजपुंगवौ ।
अथ राजा दशरथः पुत्रैः स्त्रीभिश्च संवृतः ।
पूजयामास विधिवद्यथायोग्यं यथाक्रमम् । [5]
स सपुत्रांस्पुरस्कृत्य प्रविवेश महाद्युति ।
प्रवेश्यमान राजानं वसिष्ठ गाधिन सुतम् ।
सवाप्युपचाराज्यया जनकेऽपि धर्मवत्सलः ।
वस्त्रैराभरणैश्चैव गन्धपुष्पैश्च सादरैः ।
पूजयामास विधिवद्यथायोग्यं यथाक्रमम् । (=l 5) [10]

M3 cont whereas D1 D2 3 5 11 T G M1 2 Cm g t ins after 16

1324* ततो राजा विदेहानां वसिष्ठमिदमब्रवीत् ।
कारयस्व ऋषे सर्वमृषिभिः सह धार्मिक ।
रामस्य लोकरामस्य क्रियां वैवाहिकीं प्रभो ।
तथेत्युक्त्वा तु जनकं वसिष्ठो भगवानृषिः ।
विश्वामित्रं पुरस्कृत्य शतानन्दं च धार्मिकम् । [5]
प्रपामध्ये तु विधिवद्वेदिं कृत्वा महातपाः ।
अलंचकार तां वेदिं गन्धपुष्पैः समन्ततः ।
सुवर्णपालिकाभिश्च छिद्रकुम्भैश्च साङ्कुरैः ।
अङ्कुराढ्यैः शरावैश्च धूपपात्रैः सधूपकैः ।
शङ्खपात्रैः स्रुवैः स्रुग्भिः पात्रैरर्घ्याभिपूरितैः । [10]
लाजपूर्णैश्च पात्रीभिरक्षतैरभिसंस्कृतैः ।
दर्भैः समैः समास्तीर्य विधिवन्मन्त्रपूर्वकम् ।
अग्निमाधाय वेद्यां तु विधिमन्त्रपुरस्कृतम् ।
जुहावाग्नौ महातेजा वसिष्ठो भगवानृषिः ।
ततः सीतां समानीय सर्वाभरणभूषिताम् । [15]
समक्षमग्नेः संस्थाप्य राघवाभिमुखे तदा ।

[(l 2) D1 D2 3 M1 Ct सर्वम् G1 2 सत्यम् (for सह) D1 3 T3 (D4 T3 before corr) धार्मिक G1 3 धार्मिकैः —(l 3) D1 13 T1 2 G1 4 M3 विभो (for प्रभो) —(l 4) G1 [अ थ क G2 M3 तु नृपतिं G3 M1 च ज° (for तु जनकं) —(l 6) D5 प्राग्य M2 सभा Cm g as in text (for प्रपा) ❀ Ct प्रपामध्ये यज्ञशालामध्ये इति पाठ । ❀ D1 वेदं T3 विधि (for वेदिं) T3 (after corr as above) महायशा —(l 7) D1 वेदिं T3 M2 तत्रं —(l 8) D2 3 Ct चित्र D11 T1 3 G1 तत्र (for छिद्र) ❀ Ct अच्छिद्रकुम्भैः इति पाठ तु नास्तिक्य रहने स्वच्छन्दे त्वच कल्पनं कार । ❀ —(l 9) D2 3 G1 अनुष्टुप G1 शराव्र (metathesis) D5 धूपपात्रं पात्रं (for the post half) —(l 10) D1 D2 3 5 G1 M1 Ct अर्घ्यैः (D5 G2 M1 भि)पूरितैः G1 पात्र शि° Cg as above —(l 11) D1 (before corr) G1 लाजपूर्ण (metathesis) D11 T1 3 G1 तथा पात्र T3 G2 3 M1 च पात्र र Cg t as above (for च पात्रीभि) D1 D2 3 5 T1 G2 M1 श्रि Cg as above (for श्रीभि) —(l 13) T1 3 G1 अग्नय (for आधाय) D1 D5 तां वेद्यां (s c) (for वेद्यां तु) G1 पुरःस्थ Ct as above —(l 14) D1 D5 मुख्यं तु D2 3 5 T1 G1 M1 1 ऋषि (D5 G1 M1 1 मुनि)सत्तम (for भगवानृषि) —(l 15) D5 (m also as above) सत्याम —(l 16) M1 अ)भिमुखे]

G. 1 73 18
B. 1 73. 36
L. 1 69 18

अब्रवीज्जनको राजा कौसल्यानन्दवर्धनम् ।
इयं सीता मम सुता सहधर्मचरी तव ।
प्रतीच्छ चैनां भद्रं ते पाणिं गृह्णीष्व पाणिना ॥ १७
लक्ष्मणागच्छ भद्रं ते ऊर्मिलामुद्यतां मया ।
प्रतीच्छ पाणिं गृह्णीष्व मा भूत्कालस्य पर्ययः ॥ १८
तमेवमुक्त्वा जनको भरतं चाभ्यभाषत ।
गृहाण पाणिं माण्डव्याः पाणिना रघुनन्दन ॥ १९
शत्रुघ्नं चापि धर्मात्मा अब्रवीज्जनकेश्वरः ।
श्रुतकीर्त्या महाबाहो पाणिं गृह्णीष्व पाणिना ॥ २०
सर्वे भवन्तः सौम्याश्च सर्वे सुचरितव्रताः ।
पत्नीभिः सन्तु काकुत्स्था मा भूत्कालस्य पर्ययः ॥ २१
जनकस्य वचः श्रुत्वा पाणीन्पाणिभिरस्पृशन् ।
चत्वारस्ते चतसृणां वसिष्ठस्य मते स्थिताः ॥ २२

---

17 V1 om. 17[abcd] (cf v.l. 16) T1 reads from 17 up to l. 1 of 1327* in marg —[a]) D1 illeg. for जनक —[b]) G2 M1.2 (म) नन्दिवर्धन —For 17[cd] Ś1 Ñ2 V1.2.3.4 B D1.2.3.7.10-12 M3 subst.

1325* ततो राजा विदेहानामुवाच रघुनन्दनम् ।
राम कमलपत्राक्ष पूर्वं यदानुशासय ।

[(l. 2) Ñ2 B3.4 पूर्वो, V1 B2 पूर्व. Ñ2 V2 B3 उवाचद (B3 °द्) B3 (gloss) उवाचो भव आगच्छेति, D11 मनागत, D13 उवाच (for उवाच) Ś1 D1.2.3.7.11 एव महायशा M3 वेषानुशा ।]
—[c]) Ś1 D1.2.3.7.11 नर(D1 नृप)श्रेष्ठ D11 marg. (for मम सुता) —[d]) D3 प्रतिष्ठ चै° (sic) M3 एना प्रतीच्छ
—For 17[ef] Ś1 Ñ2 V B D1.2.3.7.10-11 subst.

1326* गृहाण पाणिना पाणिं रक्तस्या रघुनन्दन ।

[D2.7 गृहीत्वा (for गृहाण) —Ś1 D11 om. (hapl.?) from रघु up to 18[c] (see var. in D1 etc.) D11 मा भूत्कालस्य पर्यय (= 18[d]) (for the post. half)]
—After 17 D1 D1.2.3.4.6 S (except M1) Cm g t ins.

1327* पतिव्रता महाभागा छायेवानुगता सदा ।
इत्युक्त्वा प्राक्षिपद्राजा मन्त्रपूतं जलं तदा ।
साधु साध्विति देवानामृषीणां वदतां तदा ।
देवदुन्दुभिनिर्घोषः पुष्पवर्षो महानभूत् ।
एवं दत्त्वा सुतां सीतां मन्त्रोदकपुरस्कृताम् । [5]
अब्रवीज्जनको राजा हर्षेणाभिपरिप्लुतः ।

[T1 reads l. 1 in marg. —(l. 4) D4 T1 M1 °वर्षो, —(l. 5) D11 T1.3 G1 तां (for सुतां) —(l. 6) M1 हर्षेण]

18 Ś1 D11 om. 18[abc] (cf. v.l. 17) Note hiatus between [a] and [b] —[a]) Ñ2 V1.3 B2.3 D11.11 पुत्रम् । V2 पुत्र त्वम् (hypermetric) V4 B2.4 पुत्रेणाम्, M1 भद्रं तम् । M4 नद्रेनाम् (for भद्रं ते) —[b]) D1 ऊर्मिलाम् D4 वाद्यतां, Cm.k.t as in text (for उद्यतां) Ñ2 V1.2 B D11.11 M1 ऊर्मिलाया मयोद्यतां, V4 ऊर्मिलां तां मयोद्यतां, D1.2.3.7.11 ऊर्मिलायाः पतस्य —V1 om. (hapl.) from 18[c] up to l. 3 of 1328* —[cd]) D5 (before corr. as in text) गृहीष्व D1-3.5.7.10 गृहाण पाणिना पाणिं (for °) D1.3 कालविपर्ययः, Ñ2 V1.2.3.4 B D11.11 गृहाणोपेतं धनुष पाणिं राघव पाणिना.

19 V1 om. 19[ab] (cf. v.l. 18) D7 om. (hapl.) 19. D5 reads 19 in marg. —[a]) Ś1 तामेवमुक्त्वा D3 ततस्तमुक्त्वा, D5 एवमुक्त्वा तु (तु sup. lin.) —[b]) Ś1 D1.2.3.11 प्रत्य°, Ñ2 V1.2.3.4 B D11.11 M1 क(M1 के)कयीसुत D11 illeg. for चाभ्य (for चाभ्यभाषत) —[c]) D1 गृहीत्व पाणिं, G2 M1 पाणिं गृहीत्व M3 माडव्या (for माण्डव्या) Ś1 D1.2.3 गृहीष्व पाणिना पाणिं —[d]) Ś1 D1.2.3 माण्डव्या (for पाणिना)

20 Note hiatus between [a] and [b] —[a]) Ś1 D1 शत्रुघ्नमपि च D1-2.7 शत्रुघ्नो दो(D3 °घ्न तं, D2.7 °घ्नोऽपि) हि —[b]) Ś1 D1.2.3.7.11 यथापूर्वं जन(°1 नर)श्वर., D1 D2.3 G1 M1 अब्रवीन्मिथिलेश्वरः —[c]) D1 D2.3 G1 श्रुतकीर्ते D5 महाभाग —[d]) D1 गृहाण

21 [a]) Ś1 D1.2.3 भरत सहिता, D2.7 भवन्तु सुखिनो T1 damaged for न्त सौ (for भवन्तः सौम्याश्च) —[b]) M1 च (for सु) Ś1 D1.2.3.11 दावकालमनिर्दिता., —[c]) G1 काकुत्स्थ Ś1 D1.11 पत्नी सपरिगृह्णीष्व, D2.7 पाणिना परिगृह्णीत —[d]) D5 कालविपर्यय —For 19[c]-21 Ñ2 V B D1.1 (D1.1 l. 4 and 5 only for 21) 10 11 13 M1 subst.

1328* चोदयामास धर्मात्मा माण्डव्याः पाणिसंग्रहे ।
शत्रुघ्नमपि धर्मात्मा जनको वाक्यमब्रवीत् ।
श्रुतकीर्त्या गृहाण त्वं पाणिना पाणिमुद्यताम् ।
सर्वे भवन्तः सच्छीलाः सर्वे च सुव्रताः ।
कुलोचितं वै चरत धर्मं कल्याणमस्तु वः । [5]

[V1 om. l. 1-3 (cf. v.l. 18) —(l. 1) D11 °दयामास, D11 वेदयामास, V1 धर्मेण (for धर्मात्मा) V1 माण्डव्या, D11 माण्डव्या M1 माण्डव्या (sic) (for माण्डव्याः) —(l. 2) V1 शत्रु B1.2 शत्रुघ्न (for शत्रु°) M1 तथा वै पाणिसंग्रहम् (= 20[a]) (for the prior half) D11 अब्रवीत् —(l. 3) M1 श्रुतकीर्त्या V1 D11 उद्यत (for उद्यताम्) —(l. 4) D1 °भो, D11 (*ed lin. sec. m.*) सव्रता (sic) (for सव्रताः) —(l. 5) M1 कुलोचित V2 B1.2 D1.2 M1 सुभ (D1.5.6) वर्ष (V1.2.3, D3 वर्षं) (for वै चरत) V2 B1.2 कुलस्य धर्मं V4 धर्मं च D1 चंद्र दिवम् D3 M1 वत्से दिवम् (M1 धरम्) (for धर्मं कल्याणम्)]

22 [a]) Ś1 D1.2.3.10 कुमारा रघुनंदना । Ñ2 V B D11.11.12 M1 पाणीनार्य (B3 m. पाणीन्) D1 M1 °पाणि° D11 °भिर्म)

The wedding of Rama and his three brothers

ईदृशे वर्तमाने तु तूर्योद्घुष्टनिनादिते ।
त्रिरग्निं ते परिक्रम्य ऊहुर्भार्या महौजसः ॥ I 72 26

ग्निं प्रदक्षिणं कृत्वा वेदिं राजानमेव च ।
ऋषींश्चैव महात्मानः सहभार्या रघूत्तमाः ।
यथोक्तेन तथा चक्रुर्विवाहं विधिपूर्वकम् ॥ २३

पुष्पवृष्टिर्महत्यासीदन्तरिक्षात्सुभास्वरा ।
दिव्यदुन्दुभिनिर्घोषैर्गीतवादित्रनिःस्वनैः ॥ २४

ननृतुश्चाप्सरःसंघा गन्धर्वाश्च जगुः कलम् ।
विवाहे रघुमुख्यानां तदद्भुतमिवाभवत् ॥ २५

ईदृशे वर्तमाने तु तूर्योद्घुष्टनिनादिते ।
त्रिरग्निं ते परिक्रम्य ऊहुर्भार्या महौजसः ॥ २६

अथोपकार्यां जग्मुस्ते सदारा रघुनन्दनाः ।
राजाप्यनुययौ पश्यन्सर्षिसंघः सबान्धवः ॥ २७

G 1 75 30
B 1 73 40
L 1 69 30

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे द्विसप्ततितमः सर्गः ॥ ७२ ॥

प्रगृहुस्तदा(V4 M4 °द), D3 पाणी जगृहतुस्तदा —D1 reads 22^cd in marg sec m —^c) D14 illeg for त्वार in चत्वारम्, V D8 10 12 T2 3 चतसृणा T1 damaged for तार् in चतसृणां —^d) Ś1 D1-3 5 7 12 M4 शतानन्द (for वसिष्ठस्य) Ñ2 V B D10 11 12 शतानंदात्तु(D11 °भि)मित्र (V4 D12 °मोदि)त

23 ^a) Ś1 D3 11 अग्नेः Ś1 D2 7 12 चक्रुर्, D4 कुर्युर् (for कृत्वा) G1 3 Cg प्रदक्षिणीकृत्य —^b) Ś1 Dt D2-5 8 11 षट्टी, Ct as in text —^c) Ś1 D5 4 12 सु, Dt D4 6 4 [अ]पि (for [ए]व) D1 T2 M4 महाभागान् (D2 °गा) —^d) Dt D4 8 रघूद्वहा (for °त्तमा) Ś1 D2 4 7 12.14 T1 2 G2 सभार्या रघुनंदना (D14 T1 3 G2 °सत्तमा) —Ś1 D3 5 7 13 om 23^ef —^f) Dt D4 6 8 तदा, D5 T2 G1 Cg तदा (for तथा) D14 illeg for कृत्वा —After 23, D14 T G1 ins

1329* काकुत्स्थेषु गृहीतेषु ललितेषु च पाणिषु ।

[T2 काकुत्स्थेषु]

24 ^b) Ś1 D2 5 7 12 अंतरिक्षे Ś1 T2 सुभास्वरा (T2 °स्वरात्) D4 शुभा स्वरा, D13 शुभस्वरा —^c) D3 निर्घोषो Ś1 D5 12 सह दुन्दुभिनिर्घोष —^d) D1 6 निःस्वनैः Ś2 D4 11 12 नाद(D2 गीत, D4 12 वादि)शब्दश्च शुश्रुवे

25 ^a) D4 5 7 11 मुदा (for -संघा) —For 23 25^b Ñ2 V B D10 11 12 M4 subst D5 subst 1 1-6 for 23-24 D3 subst 1 1-2 only for 23^abcd

1330* अग्निं प्रदक्षिणं चक्रुस्ते सर्वे यथाक्रमम् ।
राजा कुशध्वजश्चापि बान्धवैश्च सर्वैर्महर्षिभिः ।
पपात पुष्पवृष्टिश्च साक्षात्सिध्या नभश्च्युता ।
तयामुपरि सर्वत्र विवाहे पुण्यकर्मणाम् ।
देवदुन्दुभयो नेदुरम्बरे मधुरस्वना ।   (5)
शुश्रुवे ननृतुश्चैव वीणावेणुस्वनो महान् ।
जगुश्च देवगन्धर्वा ननृतुश्चाप्सरोगणाः ।

[(l. 2) D3 भर्तृ D5 6 वर्त (for सर्वे) V1 अपि (for चैव) —After l. 2, V4 reads the line of 23^cd as in Ś1 —(l. 2) D11 सह D10 महर्षिभिः (for महर्षिभिः) V4 तैः सर्वैर्मुनिभिः सह, D1 2 4 सभार्या रघुनंदना (for the post half) —(l. 3) V4 D13 लाज(D13 °जैर्)मिश्रा M4 लाजमिश्रा पुष्पवृष्टि पपात नभसश्च्युता —For l. 3, D3 5 11 read the line of 24^ab (D5 11 with v. l. शुभस्वरा and सुभासुरा respy) —D1 reads l. 5 6 after 1332* D3 after 26 —(l. 5) D1 (with hiatus) देवदुन्दुभिनादाश्च (for the prior half) V4 B2 4 D1 3 11 M4 मधुरस्वरा D11 पुष्पैश्च महास्वना (for the post half) —(l. 6) D5 11 शुश्रुवे D11 नर्तनाचा (for स्वनो महान्) —(l. 7) B2 om from वे up to श्च D11 गन्धर्वाश्च ननृतुश्च (for the prior half)]

—^c) B1 रघुमुख्यानां —^d) B1 अत्यद्भुतम् Dt D4 6 8 14 T G1 3 M4 3 अदृश्यत (for इवाभवत्)

26 ^a) Ś1 V3 D1 4 5 7 11 तादृशे, D13 सदृशे Ñ2 V1 B4 D10 11 12 च, D3 om (hapl) (for तु) —^b) Ś1 D2 5 7 12 तूर्योद्घुष्ट, T2 lacuna for द्घु (for तूर्योद्घुष्ट) Ñ2 V B D10 11 12 M4 काले सविकरे पुष्प(D11 °ष्पा), D3 तूर्याद्घोषानिनादिते, D14 तूर्यघोष(D3 °षे)नि निर्दिते —After 26^ab D1 ins 1331* —^c) Ś1 V3 B2 4 D2 5 7 अग्निं त्रीन्, D1 2 13 त्रिरग्नीन् M4 तानग्नीन् (for त्रिरग्निं) —Note hiatus between ^c and ^d —^d) T2 ऊ ह् Ś1 D2 5 7 12 14 ऊहु(D13 ऊ)विविधेर्वरस्त्रियः Ñ2 V1 B2 4 D10 11 उद्वहु(B2 °हु)भार्याः पृथक्, V3 2 B1 3 तास्ता(V1 °स्ता), B1 3 तदा) उदुवहुः पृथक्, V4 ता उद्वहु(sic)र्य पृथक्; D14 M4 वधूर्दबहुस्तदा(M4 इत्यथक्) D3 त वधूरुद्वहन्दा, D11 तादृहुर्वधूः पृथक् (sic) —After 26 D3 reads l. 5-6 of 1330*

27 ^a) Dt D4 6 14 Ct कार्यं, D5 वाता M1 3 कार्या (for उपकार्यां) Ś1 D1 2 4 5 7 12 14 विविशु —^b) Ś1 D1 2 4 5 7 12 महात्मा Dt D4 6 8 T G1 M3 सभार्यास D13 सपत्नीकाः (for सदारा) —For 27^cd, Ñ2 V B D10 11 M4 subst; D1 ins. after 26^cd D3 after 27^ab

७३

G 1 76 1
B 1 74 1
L 1 70 1

अथ रात्र्यां व्यतीतायां विश्वामित्रो महामुनिः ।
आपृच्छ्य तौ च राजानौ जगामोत्तरपर्वतम् ॥ १
विश्वामित्रे गते राजा वैदेहं मिथिलाधिपम् ।
आपृच्छ्याथ जगामाशु राजा दशरथः पुरीम् ॥ २
अथ राजा विदेहानां ददौ कन्याधनं बहु ।
गवां शतसहस्राणि बहूनि मिथिलेश्वरः ॥ ३
कम्बलानां च मुख्यानां क्षौमकोट्यम्बराणि च ।
हस्त्यश्वरथपादातं दिव्यरूपं स्वलंकृतम् ॥ ४
ददौ कन्यापिता तासां दासीदासमनुत्तमम् ।
हिरण्यस्य सुवर्णस्य मुक्तानां विद्रुमस्य च ॥ ५

1331* स्नानि यानानि चातीव दारास्त प्रयुक्तत ।

[D1 चासाय, D11 चारस V3 च ता B4 वदा (for तर) D11 स्नातास्त पयुक्तन (for the post half)]

D1 cont

1332* हिमवन्त समासाद्य प्रहृष्टास्त दिवौकस ।

—Thereafter D1 reads l 5 and 6 of 1330*

—cd) Ś1 Ñ2 V L D1 3 6.7 10 12 पश्चात्, Cg k t पश्यन् (as in text) Ś1 सर्विसैया सवान्यवा, V3 महर्षि सं स्वाधन (for d) M4 तान्प्रयातानुपयौ राजा तैर्मुनिभि सह —After 27 Ś1 D5 12 ins

1333* अथ दशरथनामा भूपात सपभापे
परिहृत इति पुत्रैर्वल्लभाभि समेत ।
शशधर इव मयैर्मुक्तबिम्बो मलद्विट्
मकरगृहदुवरीता मकान्तासमते ।

[(l 4) D5 12 -स्नाये (for -स्वर्ने)]

Colophon Kaṇḍa name Ś1 Ñ3 V1 D1-3 11 12 om V3-4 B D10 आदि° —After Kaṇḍa name B4 D5 (before Sarga name) ins. बालचरित —*Sarga name* Ś1 बालवैवाहिक, Ñ3 V1 2.4 B1 3.4 D11 दशरथपुत्राणां (V4 °पुत्र) विवाह, V3 रामादीनां विवाह, B2 विवाह 1 D1-3.6.9 11 वैवाहिक, D5 विवाहकर्म, D11 श्वाहिक, G2 सीताविवाह —*Sarga no* (figures words or both) Ś1 V1 2 4 B1 2.4 D1.3.11 12 om Ñ2 B3 D10 75 V3 D5 76 V2 D1 D2.4.7-12 S (except M1) 73 D1 50 D2 48 D7 53 M4 71 D3—वाह—रय—विवाहो—सग 74 —After colophon T2 G1 2.3 M1 2 conclude with श्रीरामाय नम, G2 श्रीमते रामानुजाय नम

73

☞ Ñ1 missing Sarga 73 (cf v l 1 66. 20)

1 a) V2 M4 ततो (for अथ) —b) G2 3 महातपा । M4 ततो मुनि —c) Ñ2 V2-4 B D1.11 12 यामेषा D1 D6.8 T2 G1 2 M1 2 Cg k t आपृच्छ (for आपृच्छ्य) Ś1 Ñ2 V B D1-3.5.7 9-12 तौ महाबाहो M4 पाथवमाम् (l 1 तौ च राजानौ) —After 1, D11 T G2 ins.

1334* चाशीर्भि पूजयित्वा च कुमारांश्च सराघवान् ।

[T2 °लां तु T1 तापूजयित्वा, G2 पूजयानास (for पूजयित्वा च)]

2 a) Ś1 D2.6.7 9 चापि, Ñ2 V B (B3 m also as in text) D3.10.11.12 तस्मिन्, D2 12 चापि (for राजा) G1 विश्वामित्रो महातपा —b) Ñ2 V B D3.11.12 M4 जनकं, D1.7 विदह (for वैदेह) B2 (m also) 4 कमललोचन, D11 मिथिलापतिं —c) Cg आपृच्छ D1 D4.8 G2 M1 आपृष्टैव, T2 M2 आपृच्छ्यातु G2 3 अथापृच्छ्य (by transp) (for आपृच्छ्याथ) D5 °म स्वा, D7 T2 M3 (after corr) °आप, M4 ययावाशु (for जगामाशु) Ñ2 V B D1.3 12 आपृच्छ्य (D11 °मन्त्र्य) स (V2 V4 B1 D10 12 त) ययौ चापि —d) M4 ततो (for राजा) Ñ2 V B1 2 D3.10.12 T2 M1 पुर, B4 पर (for पुरीम्) —After 2 D11 T1 2 G2 ins.

1335* गच्छन्तं त तु राजानमन्वगच्छन्महाद्विप ।

[D11 T2 G1 अनुगच्छन्महाद्विप (for the post half)]

3 a) B1 विराहानां (for विदेहानां) —b) Ñ2 V B1 4 D1.3.11 12 तदा, B4 पर (for ददौ) Ś1 कन्याधने Ñ2 V B D10 11 12 ददौ (for बहु) —d) Ś1 D1-3.5.7 9.11 T2 M1 मिथिलाधिप, D5 पृथिवीश्वर

4 b) D1 D6 8 11 G2 M1 3 Cv m.k t क्षौमान्, Cg as in text (for क्षौम) —c) D5 पादाति

5 D1 reads 5 in marg —a) D1 D4.6 G1 M1 Ck t दत्तो G1 2 धनं, Cg as in text (for पिता) —b) Cg t दासीदास (as in text) D1 °दासशतान्विता G1 2 दासीनां दासपुरुषं ck Ck दासीदासशतानि कन्यायामासाय ददौ —For 4-5 Ś1 D1-3.5.7 9 12 (all read l 1 before 3cd) subst

1336* कम्बलानि वस्त्राणि क्षौममुख्याम्बराणि च ।
पदातींश्च द्विरदांश्चद्विग्यरूपानलंकृतान् ।
हिरण्यस्य सुवर्णस्य दासीनां च शतं शतम् ।

[(l 1) D1 च क्षौम (for वस्त्राणि) Ś1 D1.2.9 वस्त्राणि, D1 वसनाति (for मुख्य°) —(l 2) D2.3.5.7 पदातीन्, D1 रथां श्च, D11 पदातांश्च (for पदातींश्च) D1.9 दिव्यान्]

—For 3c-5, Ñ2 V B D3.10.12 M4 subst.

ददौ परमसंहृष्टः कन्याधनमनुत्तमम् ।
दत्त्वा बहुधनं राजा समनुज्ञाप्य पार्थिवम् ॥ ६
प्रविवेश स्वनिलयं मिथिलां मिथिलेश्वरः ।
राजाप्ययोध्याधिपतिः सह पुत्रैर्महात्मभिः ॥ ७
ऋषीन्सर्वान्पुरस्कृत्य जगाम सबलानुगः ।
गच्छन्तं तु नरव्याघ्रं सर्षिसंघं सराघवम् ॥ ८
घोराः स्म पक्षिणो वाचो व्याहरन्ति ततस्ततः ।
भौमाश्चैव मृगाः सर्वे गच्छन्ति स्म प्रदक्षिणम् ॥ ९
तान्दृष्ट्वा राजशार्दूलो वसिष्ठं पर्यपृच्छत ।
असौम्याः पक्षिणो घोरा मृगाश्चापि प्रदक्षिणाः ।
किमिदं हृदयोत्कम्पि मनो मम विषीदति ॥ १०

G 1 6 12
B 1 74 11
L 1 0 12

1337* कम्बलानि रत्नानि दुकूलानि मृदूनि च ।
नानारागाणि वासांसि शुभान्याभरणानि च ।
रत्नानि च महार्हाणि यानानि विविधानि च ।
गवां शतसहस्राणि चत्वारि पृथगेव च ।
ददौ राजा महार्हाणि कन्याधनमभीप्सितम् । [5]
चतुरङ्गबलं चान्यद्बहुपात्रं महद्ददौ ।
दासीनां निष्ककण्ठीनां सहस्रमपि चाददत् ।
सुवर्णस्यायुतं पूर्णं हिरण्यस्य च मैथिल ।

[(l 1) B4 (inf lin also) रत्नानि (submetric) D11 कनकानि च (for कम्बलानि) D11 दुकूलानि (for दुकूलानि) M1 B1 (in also as above) D10 11 बहूनि (for मृदूनि) —For ins see below —V1 3 om (hapl) l 3 —(l 3) B4 महार्हाणि न यानानि (for the prior half) B4 मत नि (for यानानि) —For the post half of l 3 V3 erroneously reads the post half of l 5 together with l 6 reading also in their proper place —D11 repeats l 4 (var) after l 8 —(l 4) D11 (second time) M1 बहूनि निमिलाधिप (M1 °लेश्वर) (for the post half) —(l 5) D11 महार्हाणि —(l 6) B1 धन च B4 धनेन D10 नरवा (for न्यच्च) N2 अनुयात् V1 अन[illegible] V3 [illegible], V2 [illegible] B1 4 अनुयात D10 अश्वयात D11 [illegible] (for अश्वयात) —M1 om l 7 and 8 —(l 7) V1 निष्कहीनां D11 चाददत् (for चाददत्) —For ins. see below —(l 8) B1 सुवर्णं च (for सुवर्णस्य) V1 हिरण्यं च V2 D1 हिरण्यं चैव (V2 चापि) B4 °स्य च (for हिरण्यस्य च)]
—After l 2 B3 ins.

1338* हस्तिनश्च तथा चान्ये वाजिनश्च समन्ततः ।

—After l 7 D11 ins.

1339* गजैकाश्वसहस्रं च शतरथं च मैथिल ।

6 ᵃ) N3 V B D8.11 12 प्रीतेन मन(D11 °न)सा, Dt D4 राजा सुसंहृष्टः, D12 T2 M3 °संहृष्टः, M1 राजा प्रीयमाणः (for परमसंहृष्टः) —ᵇ) V1 °धनमुत्तम (submetric) D4 °धनमनुत्तम —ᶜ) Ś1 Dt D1 4.5 7 8 10 T3 बहुविधं V1 V B D11 12 पूर्वं कृत्वा बहु(D11 °ब)विधं M1 दत्त्वा कृत्वा बहुधनम् —ᵈ) N3 V3 4 B1 2 D8 10 11 12 समनुज्ञाप्य V1 B4 समनुज्ञाप्य B1 D4 तदा(B1 ह)नुज्ञाप्य, D11 °प्य M1 अनुज्ञाप्य च (for समनुज्ञाप्य) D10 पार्थिव..

7 ᵃ) D10 प्रविश्य च (for प्रविवेश) N3 V1 2 B D10 11 12 T2 M1 4 पुरीं रम्या(B4 चापि) D12 निलय (submetric) (for स्वनिलयं) V2 विवेश स्वपुरं रम्य, V4 पुरीवेश (sic) पुरीं रम्यां —ᵇ) D4 M1 मिथिलाधिप

8 ᵇ) Ś1 D1 4.5.7.8.12 [आ]नु(D1 2 3 नु) महाबल (D1 °ल) Dt D4 स चलान्वित, G1 स्व° G2 k t as in text —ᶜ) D1 12 S (except M1) तं (for तु) T1 यं (sic) (for नर) Ś1 D1-4.5.7.8.12 इक्ष्वाकु तु(Ś1 तं) गच्छन्त —ᵈ) Ś1 D1 4.5.8.9.12 सराघव (for सराघवम्)

9 ᵃ) Dt D4 5 तु G1 M1 च (for स्म) —ᵇ) Dt D4.5 समता, T1 स[illegible] (lacuna) स्त (for ततस्ततः) —ᶜ) M1 सौम्या (for सर्वे) —For 9 Ś1 D1 3 4 8 12 subst

1340* घोराः पक्षिगणाश्चापि प्रयाताश्च समन्ततः ।
सौम्याश्चापि मृगा भौमा गच्छन्ति स्म प्रदक्षिणम् ।

[(l 1) Ś1 D4 12 मतागम (for °गण) —(l 2) D4 असौम्याः पक्षिणो घोरा (= 10ᵃ) (for the prior half) D4 गच्छति च D8 मृगाश्चापि (for गच्छन्ति स्म)]

—For 8–9 N3 V B D11 12 M1 subst

1341* पुरस्कृत्य वसिष्ठादीन्पुरुषान्मघवी तत ।
स गच्छन्नै पूर्वोद्दिष्टं स्वपुरं सपदानुगम् ।
अपसव्यं ततो जग्मुः पक्षिणो भयवह्नि ।
मृगाश्च शतसहस्राः प्रविजग्मुः प्रदक्षिणम् ।

[(l 1) D10 वर्षिष्ठ M4 [illegible] (for पुरस्कृत्य) —(l 2) N3 V3 तत्र (for तं) D11 गच्छन् (for गच्छन्) V4 [illegible] B1 मुख्य M4 स्वपुरं (for स्वपुरं) V4 सपदानुगं D10 सवरानुगं —(l 3) D10 भयप्रदा M4 [illegible] (for [illegible]) V4 [illegible] —(l 4) V4 गच्छन्ति च M4 [illegible] (for प्रदक्षिणम्) M4 [illegible] (for [illegible]) V4 [illegible] —For l 4 D11 reads l 2 (as in Ś1) of 1340*]

10 ᵃ) N3 V B D8.11.12 M4 स्वपिता राजा G1 M1 [illegible] (for राजशार्दूलो) —ᵇ) Ś1 V4 D1 4.5.8.9.12 [illegible] D11 पप्रच्छ च —After 10ᵃᵇ Ś1 V4 L1(marg) D1 4.5.7.8.11 12 ins.

G 1 76 13
B 1 74 11
L 1 70 13

राज्ञो दशरथस्यैतच्छ्रुत्वा वाक्यं महानृषिः ।
उवाच मधुरां वाणीं श्रूयतामस्य यत्फलम् ॥ ११
उपस्थितं भयं घोरं दिव्यं पक्षिमुखाच्च्युतम् ।
मृगाः प्रशमयन्त्येते संतापस्त्यज्यतामयम् ॥ १२
तेषां संवदतां तत्र वायुः प्रादुर्बभूव ह ।
कम्पयन्मेदिनीं सर्वां पातयंश्च द्रुमाञ्शुभान् ॥ १३
तमसा संवृतः सूर्यः सर्वा न प्रबभुर्दिशः ।
भस्मना चावृतं सर्वं संमूढमिव तद्बलम् ॥ १४
वसिष्ठ ऋषयश्चान्ये राजा च ससुतस्तदा ।
ससंज्ञा इव तत्रासन्सर्वमन्यद्विचेतनम् ॥ १५
तस्मिंस्तमसि घोरे तु भस्मच्छन्नेव सा चमूः ।
ददर्श भीमसंकाशं जटामण्डलधारिणम् ॥ १६

1342* भगवन्दृश्यतामेतान्पातांश्च सुदारुणान् ।
दिशश्च सर्वा भगवन्धूमो पातसमाकुला ।
पातयपस्तथा सूर्य दृश्यते सुमहानपि ।
तमसा च तम सर्वं न प्राज्ञायत किंचन ।
दृष्ट्वा भयमुपस्थितं हृदये मम चाव्ययम् । [5]
ब्रूहि मे विदितज्ञान भगवन्को भय विधि ।
नाथो यतुमिद शक्रस्वदत मुनिसत्तम ।
किमनिष्ट महद्भ्रमन्पश्यामि सुमहद्भयम् ।

[(1 1) D1 भगवान् B3 दृश्यतामेतत् B4 दृश्यतां तावद् D3 9 °तान्घोरान्दारुणान् (for the post half) —(1 2) B3 4 transp सर्वा and भगवन् D3 7 धर्मोत्पात° (for the post half) —(1 3) V4 B3 4 परिवेशम् B3,4 तथा (for तथा) D3 7 रवौ (for सूर्ये) Ś1 तु V4 म (for तु) —(1 4) B3 D1 3,5 प्रज्ञायत, B4 प्रविज्ञायत (hypermetric) D4 प्राज्ञाय च (for प्रज्ञायत) —D3 om 1 5-6 —(1 5) V4 D3 7 जातेष्ट B3 4 उपासृष्ट D5 उपस्थिष्ट (for उपस्थित) Ś1 V4 D4 13 हृदय Ś1 D4 12 चाभवत् V4 च व्यथ (for चाव्ययम्) D5 ब्रह्मेन विदूयत (for the post half) —After 1 5 V4 B3 4 read 1 8 —For ins. see below —(1 6) V4 ब्रूहि म यदि वे ज्ञातं D1 ब्रूहि मे विदित ज्ञान D3 7 ब्रूहि विदितविज्ञान (for the prior half) V4 B3 4 तु (for हि) —(1 7) V4 शुभमथ (for शुभम्) B3 4 शुभेभ्यश्च (for °मतम) —V4 B3,4 read 1 8 after 1 5 —(1 8) V4 ह, B4 D7 अह (for महद्) D3 अनिष्टश्च (for °ष्टं महद्) B3 सुमहाभय] —After 1 5 D3 ins

1343* राजा दशरथ सर्वं पप्रच्छ मुनिसत्तमम् ।

—a) Ś1 D4,13 साध्य Ñ2 V B D10 11 12 M4 कथ (M4 त) स्मात् (for घोरा) —b) Ñ2 V B1 3 D10 11 12 घोरे, B4 कस्मात्, D1 भवि, D5 वासि, G1 2 4 M4 चैव (for वासि) D10 11 (before corr) T3 G1 3 प्रदृश्यते (T3 °ष) —M4 om 10c-12 —c) Ś1 D4,13 भये (for इदं) Ś1 D4 13 हृदयो मनो, D1 3 9 °योरस्य, D3 G1 हृदयं कपि —d) Ś1 D4 हृदयं म, D5 मानस म (for मनो मम) G3 निर्वाद्यति —For 10cd Ñ2 V B D10,11 12 subst

1344* अकस्मादेव शोकस्य हृदयं कम्प मे मुने ।

[V4 अक° (for अकस्माद्) V4 °नव D3 मे विसीदति (for कम्प मे मुने)]

11 M4 om. 11 (cf v l 10) —a) Ś1 [ए]तत् Ñ2 V B D10,11,12 [ए]तद् D5 [ए]व (for [ए]तच्छ्रुत्वा) —b) D12 वाक्यं श्रुत्वा (by transp) Ñ2 V B D10 11 12 तदा (V4 D11 °ता) मुनि (for महानृषि) —V4 om 11cd —c) Ñ2 V2-3 B D10,11 12 वसिष्ठस्तमुवाचेदं

12 M4 om 12 (cf v l 10) —a) D10 उपास्थितं —b) D2 3 6 7 9 12 दृश्य (for दिव्य) Ś1 D3 4 7 -मुखस्थितम्, D6 T2 G3 M1 -मुखाच्छुत, D12 T1 -मुखोद्गत, T4 -मुखात्कृत, G2 -मुखाद्रत, Cg K t as in text (for -मुखाच्च्युतम्) Ñ2 V B D10 11 12 पक्षिणो वदतस्तव (D12 हि) —c) D2 तु ताम°, D12 प्रशामयति D5 मृगास्तु शमयन्त्येमे (sic) —d) D1 D3 12 T3 °स्त्यज्यतामय, D5 संतापास्त्यज्यतां भयं —For 12cd Ñ2 V (V4 om hapl) B D10,11 subst

1345* प्रदक्षिणा मृगा सौम्यास्त्वदिमे शमयन्ति ते ।

[B1 3 प्रदक्षिण D12 प्रदक्षिण Ñ2 दीनाख् (sic) (for सौम्यास्) V2 3 V3 त्व B1 2 इदे, D12 एव (for इमे) V4 गमयन्ति (for शमयन्ति) B4 मे (for ते)]

13 a) Ś1 D1 3,5 7 9 11 तयोः संवदतोस्तत्र —b) D5 प (sic), G3 ह्य —G2 M3 4 om M3 reads *inf lin sec m* 13cd —c) D4 पृथिवीं (for मेदिनीं) —d) D1 D2 8 दृढ़ान् (D1 °ढान्) द्रुमान्, D4 मृगानपरान् (for द्रुमाञ्शुभान्) Ś1 D1-3 5 7 9 12 G2 4 सर्पयन्गजां शुभां (D12 °नाकनां (sic))

14 a) D5 तमसी (sic) (for तमसा) T3 सौम्य (for सूर्यं) —b) Cg न प्रबभुर् (as in text) Ś1 D1 3-5 7 9 11 न प्रा(D1 3,5 9 प्र)ज्ञायत कि(D5 के)चन, D1 D4 8 सर्वे न वदिशुर्दिश —c) Cg चावृत(as in text) Ś1 D1-5 7 9 12 भस्मन(D3 8 °ना)वावृतं, D5 G4 °ना समावृत (for भस्मना चावृतं) D5 सर्वे (for सर्वं)

15 a) D2 7 °ष्ठो मुनय(D3 °य)श्च T2,3 G1 2 4 M1 2 °ष्ठो ऋ°, G2 °ष्ठो ऋषय (sic) (for °ष्ठ ऋषयश्) D5 [ए]व (for [अ]न्ये) D1 4 वसिष्ठश्चापरा च (D4 °य सर्वे) —b) D3 राज्ञो (corrupt) (for राजा) D5 तथा (for तदा) D12 राजा ससुतस्तदा (sic) —c) Ś1 D1 3 4,7 9,12 T2 G1 विसंज्ञा D4 सर्वज्ञा Ct as in text (for ससंज्ञा) —d) G2 एवद् (for अन्यद्) Ś1 D1 3,4,5 9,12 सर्व च (D1 °न्यचि D3 °न्यांश्च D3 7 °न्यच्च D5 सर्व)विचेतनं

16 a) D4 तस्मैस्त् (corrupt) (for तस्मिंस्त्) D1 घोरेषु, D2 8 घोर च —b) D1 भस्मच्छन्नेषु —For 13-16 Ñ2 V B D10,11,12 M3 subst.

कैलासमिव दुर्धर्षं कालाग्निमिव दुःसहम् ।
ज्वलन्तमिव तेजोभिर्दुर्निरीक्ष्यं पृथग्जनैः ॥ १७
स्कन्धे चासज्य परशुं धनुर्विद्युद्गणोपमम् ।
प्रगृह्य शरमुख्यं च त्रिपुरघ्नं यथा हरम् ॥ १८
तं दृष्ट्वा भीमसंकाशं ज्वलन्तमिव पावकम् ।
वसिष्ठप्रमुखा विप्रा जपहोमपरायणाः ।
संगता मुनयः सर्वे संजजल्पुरथो मिथः ॥ १९
कच्चित्पितृवधामर्षी क्षत्रं नोत्सादयिष्यति ।
पूर्वं क्षत्रवधं कृत्वा गतमन्युर्गतज्वरः ।
क्षत्रस्योत्सादनं भूयो न खल्वस्य चिकीर्षितम् ॥ २०

G 1 76 24
B 1 74 22
L 1 70 24

1346* ततो समदतोरेव वायु प्रादुरभून्महान् ।
प्रचण्ड शर्करावर्षी कम्पयन्निव मेदिनीम् ।
दिश सतिमिराश्चासन्न तताप दिवाकर ।
रजसा च जगत्कृत्स्न भस्मनेवावकीर्यते ।
सर्वे च व्यभवस्तत्र सैनिका मूढचेतस ।   [5]
वर्जयित्वा वसिष्ठादीन्पार्थिवाश्च राघवान् ।
ततो रजसि सशान्ते सैनिका लब्धचेतस ।

[(l 2) V1 4 °कार्तं V2 °वर्षं D10 °वर्षं, M4 °मर्दी (for °शर्करावर्षी) V3 B1 4 D11 प्रचण्ड(B4 °ट)शर्करास(D11 °व)र्षी (for the prior half) V1 कम्पयन्निव, V4 कम्पयन्निव, B4 कम्पयन्निव (for कम्पयन्निव) —For ins see below —(l 3) V4 दिश (for दिश) V4 D13 सतमि(V4 °तम)राद् (both sic) (for सतिमिराश्) M4 वामन् (for चासन्) V1 B3 D13 उचताप (for न तताप) —For l 3 D11 reads the line of 14[ab] as in Ś1 —(l 4) V4 कृत्स्न (for कृत्स्न) Ñ2 V1 B3 व्यतीर्यत, D10 व्यतीर्यते D11 व्यतीर्यत D13 व्यतीर्यत (for [अव]कीर्यते) —(l 5) N2 ते चाभवस्, D13 चापि भवत (sic) M4 चाप्यभवन् (for चाभ्यभवन्) M4 नष्टचेतस —(l 6) B4 चैव (for चैव) V4 राघव D11 पुर्नर्देव महायशान् (for the post half) —After l 6 D11 ins the line of 16[ab] —(l 7) V4 मेरौ, M4 संक्षौ (for सशान्ते) V2 ततो रामेम सार्वे (for the prior half) M4 नष्ट (for लब्ध)]
—After l 2 B2 ins

1347* महोल्काश्चापतन्घोरा दिव्यार्थैव नभश्च्युता ।

—c) D11 ददृशु (for ददृशं) Ś1 D1 3 5.7 8 11 12 भीमकमाग, Ch t as in text (for °संकाश) Ñ2 V B D10 13 M4 कार्याय ददृशुस्तत्र —After 16, Dt D4 8 9 14 S (except M4) Cm g ins

1348* भार्गवं जामदग्न्येय राजराजविमर्दनम् ।

[G1 M3 जामदग्न्य त, Cgp as above (for जामदग्न्येय) Dt D4 8 9 M1 (before corr as above) राजा राज, M2 क्षत्रराज (for राजराज)]

17 d) D4 8 12 T1 3 M2 दुर्निरीक्ष

18 a) Ś1 D1-3.5.7 8 11 स्कन्ध(Ś1 °न्धा)सक्त, D4 °साद्य G1 °सज्य (sic) (for स्कन्धे चासज्य) —b) T2 दिव्य (for विद्युद्) Ś2 D3 8 12 T2 G1 3 M1 3 गुणो (for गणो) —D7 om 18[c]-19[b] —c) Dt D12 शरमुख Ś1 D1-3.5.7 12 प्रगृह्याशरा राम(D12 °म) —d) Dt D4 8 G1 3 M1 3 शिरे D2 वर, G2 शिरं (for हरम्)

19 D7 om 19[ab] (cf v l 18) —a) Ś1 D1-3.5 9 12 भीमकर्माण, D14 T G2 M3 घोरस्वरात —For 17-19[b] Ñ2 V B D10 11 13 M4 subst *

1349* महेन्द्रमिव दुर्धर्षं कालान्तकयमोपमम् ।
दुर्निरीक्ष्य नरैरन्यैर्ज्वलितानलवर्चसम् ।
स्कन्धे परशुमादाय धनुश्चेन्द्रायुधप्रभम् ।
प्रगृह्यैक शर घोर रुद्र साक्षादिवागतम् ।
रोषामर्षसमाविष्ट सधूममिव पावकम् ।   [5]
जमदग्निसुत राम दृष्ट्वाभ्यासा समागतम् ।
साक्षादिव महादेवमाशान्त त्रिपुरान्तकम् ।

[(l 1) D11 lacuna for द्र in महेन्द्रम् D10 °यमो , D11 °मयो (metathesis) (for °यमो) —(l 2) Ñ2 V1 4 B3 दुर्नराक्ष D11 M4 जनैर् (for नरैर्) M4 तपन्तमिव भास्कर (for the post half) —(l 3) V1 4 °मादाय, D11 परशुधानक (for परशुमादाय) B3 धनुस्चेश्चा (corrupt), D11 धनुर्दिव्य (for धनुश्चेन्द्रा) M4 धनुश्चेन्द्रायुधोपम (for the post half) —(l 4) V2 प्रगृह्य (sic), V4 प्रगृह्यक (for प्रगृह्यैक) V3 B3 M4 ज्वलितानलवर्चसं (=post half of l 2) D11 रुद्र साक्षादिवापर (for the post half) —(l 5) V1 B4 वामामर्ष V3-4 B3 D10 11 रागामर्ष (for रोषामर्ष) B3 समाविष्टे V4 पवन (for पावकम्) —(l 6) Ñ2 जामदग्न्, V1 3 B1-3 D11 [अ]भ्यासं, V4 [अ]भ्यास (for [अ]भ्यास) Ñ2 B3 D10 13 तमागत V3 D13 M4 उग्रम (D13 °ग्र)न B4 राम दृष्ट्वागत (for the post half) —All the above MSS (except B3 M4) om l 7 B3 reads in marg while M4 reads l 7 after l 3 —(l 7) B3 रुद्र (for देव)]

—c) G1 3 सर्वे (for विप्रा) —d) Ñ2 V B D10 13 M4 जेपु शान्तिपरायणा —M4 om 19[cd] —e) Ś1 Ñ2 V1 3 B D3 4 9 10 11 13 सर्वेय , V4 D1 2.5 12 ऋषय (for मुनय) —f) V1 damaged सु, V2 प्रयुरथमुर, V4 सपजल्पुर (sic) B1 3 प्रजजल्पुर, B2 सर्वे जजुर V4 M1 (before corr) ततो (for अथो) D11 वच (for मिथ) V3 प्राजल्पुरमिथो मिथ (sic) —After 19 D1 ins.

1350* मुनिकोपो विनिर्दिष्टस्त्वग्र्यनिर्भीषोऽथ च ।

20 a) V4 B1 4 D1 10 Ch कच्चित् , D4 9 M3 (before corr inf lin sec m as in text) कच्चिद्, Cg t as in text (for कच्चिद्) D1 3.4.7 12 क्षत्र (for पितृ) Ñ2 V2 B2 4 D10 13 वधामर्षान् T2 कच्चित्पितृवधामर्षी —b) V3 V B D10 11 M4 पुनर्वं (V2 B1 3 °र्व), D13 पुनर्

G. 1 76.25 B 1 74.23 L. 1 70.25

एवमुक्त्वार्घ्यमादाय भार्गवं भीमदर्शनम् ।
ऋषयो राम रामेति मधुरां वाचमब्रुवन् ॥ २१

प्रतिगृह्य तु तां पूजामृषिदत्तां प्रतापवान् ।
रामं दाशरथिं रामो जामदग्न्योऽभ्यभाषत ॥ २२

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे त्रिसप्ततितमः सर्गः ॥ ७३ ॥

(for क्षत्र न) Ś1 D1.3.4.7.9.11 [उ]त्सादयेत्पुन, D4 [उ]त्सादयिष्यति, D12 उत्सादयिष्यति —c) D3 पूर्वं G2 सर्वं (for पूर्वं) —d) Ś1 G1 भार्गवो(G1 समन्युर्) विगतज्वर —f) Ś1 D1.3.4.5.9.13 मा (for न) G1.2 [ब]ध (for [म]सु) D1 चिकीर्षता, D9 चिकीर्षता G1.2 चिकीर्षसि

21 a) D5 उक्तार्थम्, D8.12 उक्तार्घम् (for उक्त्वार्घ्यम्) —b) D11 भीमदर्शनात् —d) Ś1 D1.3.4.7.9.11 तद्वा मधुरम्, D2 D6.8 G1.2 M2 मधुर(D6 °र) वाक्यम्, D4 T2 M3 वाचो मधुरम्, D14 मधुरं वाचम् (for मधुरां वाचम्) D8.12 समब्रवीद् (for अब्रुवन्) —For 20c–21 N2 V B D10.11.12 M4 subst

1351* अत्र रामोऽयमागत्य सान्त्वयन्नपि प्रभु ।
सर्वक्षत्रवध घोरमसकृत्कृतवान्पुरा ।
कश्चिदद्यापि सक्रोध क्षत्र नोत्सादयिष्यति ।
इति मत्वार्घ्यमुद्यम्य भार्गवं स ततोऽब्रुवन् ।
वसिष्ठप्रमुखा विप्रा सामपूर्वमिदं वच । [5]
राम सुस्वागतं तेऽस्तु गृहाणार्घ्यमिदं प्रभो ।
मुने भार्गव संशाम्य न क्रोद्धुं पुनरर्हसि ।

[V1 om (hapl) ll 1-3 —(l 1) D11 पुत्र (for सुत्र) M4 आगम्य V2 अत्र रामो यमागम्य (for the prior half) V1 शांति (for शान्त) D11 मुनिति वचसा प्रभु, D11 सान्त्वयन्नपि (for the post half) —(l 3) N2 D10 कश्चिद् V1 B1.4 कश्चिद् (for कश्चिद्) V1 D11 सक्रुद्ध —(l 4) D11 [अ]र्घम् V1 उद्यम्य, V2 भार्गवे तै, D9 भगवन् (for भार्गव ते) D11 तमब्रुवन् —(l 5) V1.2.4 धीरा (for विप्रा) V2 सामपूर्वम् D11 स्वपूर्वम् (for सामपूर्वम्) —(l 6) D11 हे राम स्वागतं (for राम सुस्वागतं) V1 D11 गृहे, V2 मन, M4 इदं (for इदं) —(l 7) N2 B1 संश(B1 °शा)म्य V2 प्रशाम्य B2 समशाम्य, B4 वशस्य M4 समाश्य (for संशाम्य) V2.4 B1 D11 क्रोध (for क्रोद्धुं) D11 कर्तुम् (for पुनर्)]

22 M1 reads 22ab *inf lin sec m* —a) V1 प्र°, V2 °वद्य (for प्रतिगृह्य) N2 B3 D10.11 M4 स, V B1.2.4 D11 M3 च (for तु) D11 रानाम् (sic) (for पूजाम्) —b) Ś1 D1.3.4.7.9.12 जामदग्न्य, T1 damaged पि (for ऋषिदत्ता) N2 V B D10 प्रत्युवा(V2 B1.3 [in m also] °च्या)च च(V2 स B2.4 [submetric]) तानृषीन् ; D11 इत्युवाच स तानृषीन्, D11 प्रतिनंद्य च तानृषीन्, M4 अथ मुक्त्वा च तानृषीन् —After 22ab Ś1 D1-3.5.7.9.12 ins.

1352* ज्वलज्ज्वलनसंकाशस्तपसा मोहयन्निव ।

[D1 -सारा (for -संकाश)]

—c) B4 दशरथं (for दाशरथिं) B2 रामम् (sic!) (for रामो) N2 V B2.3.4 D11 रामो and राम (for रामं and रामो respy) Ś1 D1-3.5.7.11.12 समुपेत्याभ्यभाषत N2 V1-4 B D10.11 M4 उवाचेदम्(V1 °च तद्)नंतरं V1 उवाच चेदमनंतर (hypermetric)

Colophon D1.3.5.7.11.12 om (continue the Sarga) Ś1 reads in marg —*Kāṇḍa name* Ś1 V1 om V2 V1-4 B D10 आदि° —After Kaṇḍa name B4 ins. बालचरित —*Sarga name* N2 V2.3 B D11 जामदग्न्य समागम, V4 जामदग्न्यवाक्यं D5 परशुरामसमागम —*Sarga no* (figures words or both) V1.4 B2.4 om. Ś1 70 N2 B1 D11 76 V3 D1 77 V2 D2 D6.8.11 S (except M4) 74 M1 72 D11—प्रथ—कांडे—समागमो—सर्गं 75 —After colophon D4 concludes with श्रीराम, T1 श्रीरामचन्द्राय नम ; G1.2.3 M1 श्रीरामाय नमः। G2 श्रीमन् रामानुजाय नम ; M4 श्री — श्रम..

७४

राम दाशरथे वीर वीर्यं ते श्रूयतेऽद्भुतम् ।
धनुषो भेदनं चैव निखिलेन मया श्रुतम् ॥ १
तदद्भुतमचिन्त्यं च भेदनं धनुषस्त्वया ।
तच्छ्रुत्वाहमनुप्राप्तो धनुर्गृह्यापरं शुभम् ॥ २
तदिदं घोरसंकाशं जामदग्न्यं महद्धनुः ।
पूरयस्व शरेणैव स्वबलं दर्शयस्व च ॥ ३
तदहं ते बलं दृष्ट्वा धनुषोऽस्य प्रपूरणे ।
द्वन्द्वयुद्धं प्रदास्यामि वीर्यश्लाघ्यमिदं तव ॥ ४
तस्य तद्वचनं श्रुत्वा राजा दशरथस्तदा ।
विषण्णवदनो दीनः प्राञ्जलिर्वाक्यमब्रवीत् ॥ ५
क्षत्ररोषात्प्रशान्तस्त्वं ब्राह्मणश्च महायशाः ।
बालानां मम पुत्राणामभयं दातुमर्हसि ॥ ६

G 1 77 7
B 1 75 6
L 1 76 7

74

☞ Ñ1 missing Sarga 74 (cf v l I 66 10) D1 3 6 7 11 12 continue the previous Sarga

1 ᵃ) Ś1 D1 2 6 7 12 M4 शूर, D3 om D5 G3 राम (for वीर) —ᵇ) T1 reads वीर्यं ते *inf lin* M4 महद् (for श्रूयत) Ś1 D1 3 6 7 8 12 श्रूयते ते महद्बलं —ᶜᵈ) Ś1 D1 3 4 7 8 12 सर्वं (for चैव) D5 निखिलेषु (for निखिलेन) D4 श्रुतं मया (by transp) N2 V B D10 11 12 M4 धनु स्फिनं त्वया (M4 धनुर्गंवा यथा) अथ दिव्यं यशञ्च (D11 °श्रु)त मया

2 D8 om 2ᵃᵇ —ᵃ) Ñ2 V B D10 M4 च (B4 त [sic]) द्भुत त (N2 D10 य)त्कृत राम, D5 11 तद्भुत विचित्र च (D11 इव राम) —ᵇ) Ś1 N2 V B D1-3 5 7 9-12 M3 धनुषो भेदन (by transp) D1 D6 8 तथा (for त्वया) —T1 om 2ᶜ-4 —ᶜ) Ś1 D1 3 6 8 12 श्रुत्वाह सम°, D2 3 श्रुत्वदं सम° —ᵈ) Ś1 D1-3 6 7 8 12 गृहीत्वेदं (Ś1 °ह्री चदं, D1 °ह्रीत्वेन) महद्धनु

3 T1 om 3 (cf v l 2) D1 3 7 9 om (hapl) 3ᵃᵈ —ᵃ) D4 यद् (for तद्) Ś1 D5 12 समनुप्राप्त (for घोरसंकाश) —ᵇ) G2 जामदग्न्य D12 शरीरसमं (corrupt) (for महद्धनु) —After 3ᵃᵇ M3 ins l 5-6 of 1353* —ᶜ) T1 पूरयस्व, Ct as in text G1 3 नरश्रेष्ठ, M3 शरेणेह (for शरेणैव) Ś1 D1-3 6 7 8 12 सशर (D2 शरेणै) पश्य राम स्वं —ᵈ) D5 सबलं (for स्व°) Ś1 D1-3 7 8 11 T1 मे (for च)

4 T2 om 4 (cf v l 2) —ᵃ) Ś1 D1-3 6 7 8 12 ज्ञात्वा (for दृष्ट्वा) —ᵇ) D4 धनुषोऽहं (for धनुषोऽस्य) D1 D4 5 धनुदोष्मस्य पूरण —D1 reads 4ᶜ-5ᵇ in marg —ᶜ) Ś1 D1 12 धनुः राम, D1 3 7 युद्धं राम, D4 इदं युद्ध (for द्वन्द्वयुद्धं) —ᵈ) D12 T1 G1 4 वीरश्लाघ्यम्, Ct as in text D1 D4 5 8 G1 2 M3 मद् (for इदं) D1 3 5 12 वीर्यश्लाघ्यवता (D11 °श्ल [metathesis])त्वया D6 वीर्यं श्लाघ्यं महत्तव —For 2ᶜ-4 N2 V B D10 11 12 M4 subst M3 ins l 5-6 only after 3ᵃᵇ

1353* श्रुत्वैवाहमनुप्राप्त आदायेदं महद्धनु ।
अनेन धनुषा राम मया कृत्स्ना मही जिता ।
पूरयेदमपि क्षिप्रं बलं दर्शय राघव ।
विकर्षं चाप सधाय बाणनानेन राघव ।
गृहाणेदं धनुर्दिव्यं शरं चैव मयोद्यतम् । [5]
चाप सधास्यसीदं त्वं बाणनानेन कार्मुकम् ।
ततो दास्यामि युद्धं ते वीर्यश्लाघ्यमनुत्तमम् ।

[(l 1) V4 प्राप्तवेद D10 आदायाह (for आदायेद) M4 श्रुत्वाहं समनुप्राप्तो गृहीत्वा परमं धनु —(l 2) M4 धनुषा (for राम) D10 मही कृ त्स्ना जिता मया (by transp), M4 अखण्डमुदितं मया (for the post half) —(l 3) V1 पूरयेथम् V2 धनु, B2 *inf lin* B4 अपि (sic) (for अपि) V2 दर्शयित्वा (hypermetric) (for दर्शय) M4 गृहीत्वापि धनुर्मम (for the post half) —B2 reads l 4 in marg —(l 4) V1 M4 विकर्ष चापि V1 विनम्य चापि V2 विचकर्ष चाप (hypermetric), V4 निकर्षश्चापि B1 विचकर्षापि (sic) B3 विमुच्य चाप, D11 पूरयित्वा तु (for विकर्षं चाप) V2 कार्मुकं (for राघव) —(l 5) V1 2 [ह]ग (for [ह]द) V2 B1 [ए]न, V4 M4 [ह]र, B4 M3 [ए]व (for [ह]म) D10 °वे, M3 ममो° (for मयोद्यतम्) —(l 6) B3 हि, M4 तद् (for त्व) Ñ2 B4 D10 यदि संधास्यसि त्व (Ñ2 ह [sic])दं D11 शक्नोषि चपोजयितु, M3 यदि संधान शक्नोषि (after या *inf lin sec m*) (for the prior half) —(l 7) D11 चाप ते, M4 ते युद्ध (by transp) (for युद्ध ते) M4 अप्रतिम (for अनुत्तमम्)]

—After 4 G3 M3 ins

1354* भीतो यदि धनुस्त्यक्त्वा निर्जितोऽस्मीति वा वद ।
अथवा द्वन्द्वयुद्धं मे दातास्यद्य न संशय ।

5 D1 reads 5ᵃᵇ in marg (cf v l 4) —ᵃ) Ñ2 V B D10 12 M4 [इ]दं, D11 [ए]तद् (for तद्) —N2 reads 5ᶜᵈ in marg —ᵇ) T1 तथा (for तदा) —ᶜ) V4 विदिङ्मनसो, D1-3 7 8 11 विवर्ण° (for विषण्णवदनो) Ś1 D1-3 6 7 8 12 प्रस्त, N2 V B D10 11 12 M4 भूत्वा, D1 दत्त (for दीन) —ᵈ) Ś1 D1-3 6 7 8 12 दानवद्, N2 V B D10 12 प्रणतो D4 इदम् (for वाक्यम्) D11 पुत्रानभिरक्षमाणव

6 ᵃ) Ś1 D1-3 6 7 8 12 दर्पाद् (for रोषा) D3 5 7 क्रोधात् (for रोषात्) D11 क्षात्ररोषात् —ᵇ) D2 7 महाक्रोधितः D6

G 1 77 8
B 1 75 7
L 1 71 7

भार्गवाणां कुले जातः स्वाध्यायव्रतशालिनाम् ।
सहस्राक्षे प्रतिज्ञाय शस्त्रं निक्षिप्तवानसि ॥ ७
स त्वं धर्मपरो भूत्वा काश्यपाय वसुंधराम् ।
दत्त्वा वनमुपागम्य महेन्द्रकृतकेतनः ॥ ८
मम सर्वविनाशाय संप्राप्तस्त्वं महामुने ।
न चैकस्मिन्हते रामे सर्वे जीवामहे वयम् ॥ ९

ब्रुवत्येवं दशरथे जामदग्न्यः प्रतापवान् ।
अनादृत्यैव तद्वाक्यं राममेवाभ्यभाषत ॥ १०
इमे द्वे धनुषी श्रेष्ठे दिव्ये लोकाभिविश्रुते ।
दृढे बलवती मुख्ये सुकृते विश्वकर्मणा ॥ ११
अतिसृष्टं सुरैरेकं त्र्यम्बकाय युयुत्सवे ।
त्रिपुरघ्नं नरश्रेष्ठ भग्नं काकुत्स्थ यत्त्वया ॥ १२

ब्राह्मण त्व, D13 ब्राह्मण्यश्च, M3 ब्राह्मणस्त्व (for ब्राह्मणश्च) Dt D4 5 8 महातपा G1 3 ब्राह्मणाना च संनिधौ —For 6cd, N2 V B D10 11 13 M5 subst

1355* राम रोष प्रशान्तस्त ब्राह्मणस्त्वे समात्मक ।

[V1 मद्यागन, V2 दशानक, B3 4 D13 मद्यात्मक M4 शमात्मन (for प्रशान्तक.)]

—c) D1 नाम (for मम) —d) Ś1 D1 2 3 7 9 12 13 नानय (D13 प्रसाद)कर्तुमर्हसि

7 D3 om (hapl ?) 7 —a) Ś1 D1 3 7 9 12 भृगूणा हि (D3 च) (for भार्गवाणा) —b) D14 -व्रतचारिणां —d) Dt D5 6 8 शस्त्र प्रक्षिप्तवानसि, D7 शस्त्र निक्षिप्त°, M2 शास्त्राधिक्षिप्त° —For 7, N2 V B D10 11 13 M5 subst

1356* भृगूणा हि कुले जात प्रशान्तानां महात्मनाम् ।
तप स्वाध्यायशीलानां न क्रोद्धुं पुनरर्हसि ।
त्रयीकव्यशनादानां पितृणा संनिधौ पुरा ।
न योत्स्य इति संन्यस्य शस्त्र न स्प्रष्टुमर्हसि ।

[(l 1) M4 त्व (for हि) D12 जात D13 शाताना त्व M4 प्रस्थाना (for प्रशानाना) V2 महात्मवान्, B3 marg as above. —(l. 2) N1 V1 शालीना V2 3 B4 क्रोध (for क्रोद्धु) D12 न च त्व क्रोद्धुमर्हसि (for the post half) —(l 3) D12 शुचीकव्यशनादीना (for the prior half) V2 D11 °र्थे तथा, M3 राम संनिधौ (for संनिधा पुरा) —(l 4) N2 B3 D10,13 M5 योत्स्यामीति (for यत्स्य इति) N2 न्यसस्व (sic), V1 मत्यस्य, V3 मन्यस्व, D10 सन्यस्य (sic) D13 सकल्प (स्) (for संन्यस्य) V3 न शस्त्र (by transp) (for शस्त्र न) B4 स्पृष्टम् N2 B3 D10 13 शस्त्रमुत्स्रष्टुमर्हसि, D11 शस्त्र निक्षिप्तवानसि, M4 न क्रोद्धु पुनरर्हसि (for the post. half)]

8 a) N2 V1 2 B D10 11 12 M5 तपोदमरतो V2 तपाद् भिरतो (for स त्व धर्मपरो) —b) Ś1 N2 V2-4 B Dt D1 2 6 (before corr as in text) -12 कश्यपाय —c) G2 धनम् ; M1 च तम् (for वनम्) —d) D6 महेद्र, G1 महेंद्र (for महेन्द्र) N2 V B1 2 4 D10 11 12 M4 स(V2 V3-4 B2 D12,13 स)न्यासि कृतवान्कथं(V2 M4 °वानसि)

9 D10 om 9ab —a) V2 स मे सर्व, B4 मम सर्व D11 कथं मम, D13 मम सर्वे —b) Ś1 B3 (marg as in N1 also) D1 2 3 6 8 13 स(B3 स)प्राप्त कि°, N2 V B1 2 4 D11 भूयो योद्धुमिहेच्छसि D12 प्राप्तस्त्व कि म°; D13 भूयो वै योद्धुमिच्छसि, V2 M3 समाप्तोसि म°, M4 पुनर्युद्ध चिकीर्षसि. —c) N2 V B D10 13 ह्यतस्मिन् , T2 चैस्मिश्चे (sic) G2 च कस्मिन्, M4 ह्यकस्मिन् (for चैकस्मिन्) D3 हृते (sic) T2 हृते (for हते) D14 राम (for रामे) —d) N2 V B D10 13 जीवाम सर्वे एव हि —After 9 V2 V B D10,11 13 M4 ins.

1357* प्रसीद भृगुशार्दूल त्रायस्व शरणागतम् ।
राम पुत्रं न मे बाल राम संदग्धुमर्हसि ।

[(L 1) B3 (marg also) M4 त्राहि मां (for त्रायस्व) —(l 2) B1 om (submetric) (for न) B4 om बाल D11 transp राम and बाल D10 13 transp राम and राम V3 त्व दग्धुम्, D11 मर्हेष्युम् (for मदग्धुम्) B1 बालक हन्तुमर्हसि, M4 स्तु दग्धुमिहार्हसि (for the post half)]

B3 cont

1358* अजेय सर्वलोकानामप्रमेयबल तव ।

10 a) N2 V B D10 11,13 वदत्येव M4 श्रुत्वा दशरथस्येदं —D3 reads 10c–11b in marg —c) Ś1 Dt D1 2,3-6,12 तु, D11 om (submetric) (for [ए] व) —d) N2 V2-3 B D10 13 भूयो राममभाषत, V1 M4 राम भूयोभ्यभाषत; D3 राघवं चाभ्यभाषत —After 10 M3 ins.

1359* रोषा संस्तृणमाणोष्ठो रामं परमधन्विनम् ।

11 D3 reads 11ab in marg (cf v l 10) —a) Ś1 D1 3 4 6 12 द्वे एव, V2 V3-4 B D11 13 द्वे इमे (by transp), V1 त इमे (note hiatus), D2 तदृप, D10 द्वे त्मे (for इमे द्वे) Ś1 D1 2,3,6 12 13 रत्न, N2 V B D10 11,13 M4 राम, D2 रम्ये, D7 ह्यत (for श्रेष्ठे) —b) D3 दैव (for दिव्ये) Ś1 D1 2 3 6 12 त्रै(D13 त्रि)लोक्य°, N2 V B D10 11 13 M4 शेकमय (V2 V3 B2 3 M2 °य)श्रुत (B4 °तौ) Dt D4 6 12 T G2 M3 °पूजित, Cg as in text. —d) D1 2 स्वकृते, D13 निर्मित (for सुकृत)

12 a) Dt D4 5 अनु°, D2 अवि°, D1 2 3 अभि°; Cm g as in text (for अतिसृष्ट) —d) Ś1 त्र्यम्बकस्य D6 -युत्सवे D13 G2 M3 युयुत्सता, G1 अयुत्सता, Cg k t as in text (for युयुत्सवे) T2 त्रियंबकाय युत्सते —For 11c–12b, N2 V B D10 11 M4 subst. D13 subst. l. 2 only for 12ab

1360* विश्वकर्मकृते सारे भास्वर्वीर्येरुत्तमे ।
तयोरेकं त्र्यम्बकाय दत्तं राम युयुत्सवे ।

इदं द्वितीयं दुर्धर्षं विष्णोर्दत्तं सुरोत्तमैः ।
समानसारं काकुत्स्थ रौद्रेण धनुषा त्विदम् ॥ १३

तदा तु देवताः सर्वाः पृच्छन्ति स्म पितामहम् ।
शितिकण्ठस्य विष्णोश्च बलाबलनिरीक्षया ॥ १४

अभिप्रायं तु विज्ञाय देवतानां पितामहः ।
विरोधं जनयामास तयोः सत्यवतां वरः ॥ १५

विरोधे च महद्युद्धमभवद्रोमहर्षणम् ।
शितिकण्ठस्य विष्णोश्च परस्परजयैषिणोः ॥ १६

तदा तज्जृम्भितं शैवं धनुर्भीमपराक्रमम् ।
हुंकारेण महादेवः स्तम्भितोऽथ त्रिलोचनः ॥ १७

देवैस्तदा समागम्य सर्षिसंघैः सचारणैः ।
याचितौ प्रशमं तत्र जग्मतुस्तौ सुरोत्तमौ ॥ १८

G 1. 77. 21
B 1. 75. 19
L 1. 71. 21

[(l. 1) Note hiatus between the two halves. V1.2 °वीर्यं V3 कुन्यवीर्यं V4 स्वप°, B1 °वीर्य (for अल्पवीर्य) V1 lacuna. V3 D11 दुराक्से V3 B3 दुरास्रे (for दुरात्मने). B4 अल्पवीर्यदुरात्मन् (for the post. half). —(l. 2) M3 यन्त् (for यत्र). V4 मयुत्से M3 युयुत्से (for युयुत्से).]

—After 12[ab], Ś1 D5 ins.:

1361* ... च विष्णोश्च प्राग्यच्छ्रमितौजसे ।

—[c]) Ś1 पुरायत, D1.2.7 पुर(D1 °र)घात, D5 पुरायस, D11 पुराण त, D12 पुरायत, Cm.k.t. as in text (for त्रिपुरघ्ने). D6 नरश्रेष्ठे. Ñ2 V2.3 B3.4 D10.13 M3 त्रि(Ñ2 त्रै)पुरं जघ्नु(B4 °त्रि)वे(D13 यो) दर्वरं, V1 त्रिपुर जाल्यो (sic) दर्वरं, V4 जघान त्रिपुर सेन, B1 त्रिपुर निजाय दर्वरं, D6 पुरनाशाय तच्छ्रेष्ठं, M3 त्रिपुरस्त (corrupt) धनु श्रेष्ठे. —[d]) D13 तत्, M3 यस् (sic) (for यत्). —After 12, D6 ins. 1362*.

13 D4 om. 13[ab]. —[a]) Ś1 D1-3.6.7.9.13 द्वितीयमपि (for इदं द्वितीयं). Ñ2 V B D10.12 M3 अपरं, D11 परम (for दुर्धर्षं). —[b]) M3 सुरासुरैः (for सुरोत्तमैः). Ś1 Ñ2 V B D1.3.6.7.9-13 विष्णवे यद्(D3 प्रद्)दुः सुरा (B1 सुरा). —After 13[ab], Ś1 (marg.) D1 D4 (due to omission after 12) ... T G1.3.4 M1.2 Cm.t. ins.:

1362* तद्विद्धि वैष्णवं राम धनुः परपुरंजयम् ।

[Cf. 21[ab]. D11 T1.2 G4 परमभास्वर (for परपुरंजयम्).]

—[d]) Ś1 D3 धनुषा स्थितं.

14 [a]) Ś1 D1.3.6.7 दृष्ट्वा च. D4 तदा तु. D6 दृष्ट्वा तु. D13 दृष्ट्वा (submetric). T3 तद्द्र त. Cm.k.t. as in text (for तदा तु). D2.7 सर्वे, D6 om. (for सर्वाः). —For 13[c]-14[b], Ñ2 V B D10.12.13 M3 subst.:

1363* ब्रह्मसदोवस्त्राणसमाणा हृत्प्रिभि समम् ।
समाणे यत्र पप्रच्छु सुरा कौतूहलान्विताः ।

[(l. 1) B1 M3 ... (for ...). V4 ... and ... (for ... and ... resp.). —(l. 2) V4 D13 ... B4 ... D10 ... (for ...) D11 ... M3 ... (for the post. half).]

—D3 om. (hapl.) 14[c]-16[d]. D8 om. (hapl.) 14[c]-15[d]. Ś1 reads 14[c]-16[d] in marg. —[c]) D1 D2.3 (before corr.) शितिकण्ठ, D11 शम्भस्य च (for शितिकण्ठस्य). V1 विष्णो (lacuna). —T3 om. (hapl.) 14[d]-16[c]. —[d]) Ñ2 V2.4 B D10.12 धनुषो(V3.4 B1 °ष)श्च बला(B4 महा)बल, V4 धनुषो बलाबल (submetric). D12 M3 धनुषोश्च बलाबल, D10 धनुषोश्च बलाबलं, D13 धनुषोर्बलाबल. T3 G1.3 M2 °परीक्षया. M3 पुरा यत्परीक्षया. Cv.r.m.g.k. as in text.

15 D3 T3 om. 15. D1 om. 15[ab]. Ś1 reads 15 in marg. (for all cf. v.l. 14). —[ab]) Ñ1 V B D1.7.10-13 विदि D11 °हि) त्वा च (V1 °ध, D1.2.11.12 तु, D6 °तु, D13 त). D3 विदित्वा (submetric) (for तु विज्ञाय). Ñ2 V1.3 B1.3 D2.4-11.13 दुरात्मा च (V1 B3 D11 स, V3 D12 च) (for देवतानां). M3 विज्ञासवा च ... तु प्रजापति. —[cd]) D3 यो (for तयोः). D2.7.9 G1.3 सत्यवतां (for सत्यवतां). Some MSS (not included in the apparatus) सत्यपरीक्षया (for सत्यवतां वरः). Ñ2 V B D10.11.12 M3 विरोधयामास निर्यो विष्णु शङ्करान च.

16 T3 om. 16[abc]. D3 om. 16[ab]. Ś1 reads 16[ab] in marg. (for all cf. v.l. 14). —[a]) Ś1 D1 D1.4 तु D1.3.7.9.13 तु (for च). V1 B1 D11 महा (for महद्). —[b]) Ś1 रोम°, D1.3.7.9.13 रोम (for रोम). Ñ2 V B D10.12 अभव (V1 lacuna for च) ... दर्पणे, D11 अभव सुरयोस्तदा. —[c]) D11 शितिकण्ठ. —[d]) Ñ2 V B D10.11.12 M3 विजिगीषया. D3 जयैषिणः.

17 Ñ2 V1.3 D13 M3 om. 17. 18 D11 om. 17[ab]. B3 reads 17-18 in marg. G1.3 transp. 17[ab] and 17[cd]. —[a]) D1 D3.6 T3 M3 तु (for तत्). Ñ2 V4 B1.3 D1.3.6.7.11.13 तत्र (B1.3 °त्र D11 वै) जृम्भितं शैवं (D3 °र D1 ...). B4 तत्स तूणितं शैवं, D6 तत्र च जृम्भितं शैवं. —[b]) B3 पराक्रम. —After 17[ab], D1.7 ins.:

1364* हतसारं बलस्य विष्णुना प्रभु(D3 °भ)विष्णुना ।

—[c]) D11 हुंकारेण. Ś1 D1.3.9.11.13 महादेवो. V4 D1.3 D3 °देव (sic). Cg.t. as in text (for देव). —[d]) B1 स्तम्भितो. Ś1 D6.11.13 स्तम्भयामास कृत्स्न, D3 जृम्भिता च त्रिलोचनं. D4.9 जृं(D6 स्तं)भितश्च त्रिलोचनं.

18 Ñ2 V1.3 D13.11 M3 om. B3 reads in marg. 18 (for all except D11 cf. v.l. 17). —[a]) Ś1 V4 B D1.2.3.7.9.12 देवैर्वैश्च D6 देवैश्च D11 देवैर्देवैश्च M3 (after corr.)

G. I. 77. 22
B. I. 75. 19
L. I. 71. 21

जृम्भितं तद्धनुर्दृष्ट्वा शैवं विष्णुपराक्रमैः ।
अधिकं मेनिरे विष्णुं देवाः सर्षिगणास्तदा ॥ १९
धनू रुद्रस्तु संक्रुद्धो विदेहेषु महायशाः ।
देवरातस्य राजर्षेर्ददौ हस्ते ससायकम् ॥ २०
इदं च वैष्णवं राम धनुः परपुरंजयम् ।
ऋचीके भार्गवे प्रादाद्विष्णुः स न्यासमुत्तमम् ॥ २१
ऋचीकस्तु महातेजाः पुत्रस्याप्रतिकर्मणः ।
पितुर्मम ददौ दिव्यं जमदग्नेर्महात्मनः ॥ २२
न्यस्तशस्त्रे पितरि मे तपोबलसमन्विते ।
अर्जुनो विदधे मृत्युं प्राकृतां बुद्धिमास्थितः ॥ २३
वधमप्रतिरूपं तु पितुः श्रुत्वा सुदारुणम् ।
क्षत्रमुत्सादयं रोषाज्जातं जातमनेकशः ॥ २४

---

sec. m. as in text) देवै. स्तदा (for देवैस्तदा).—^{d}) V4 B4 ऋषि°, B3 ऋषिशोभिः (for सर्षिसंघैः). D6 सवारणै.—^{d}) G1 3 नरोत्तम, M2 सुरेश्वरौ (for सुरोत्तमौ).—For 18^{cd}, Ś1 V4 B D1-3 5 7 9 12 13 subst.:

1365* यावितो न प्रहृत्वान्विष्णुर्बलवतां वरः ।

[V4 यावितो (sic). V4 प्रकृतिवान्, D3 प्रहृतवा (sic), D7 प्राहरत (for प्रहृतवान्) D7 वर (for वर). V4 सत्यपराक्रम, B3 4 सत्यवतां वर.]

19 ^{a}) G3 जृम्भि-. Cg तद् (as in text) T3 तद्धनुः M3 तु धनुर्, M4 तत्र स (for तद्धनुर्).—^{b}) G1 (after corr as in text) -परायणैः (for पराक्रमैः).—For 19^{ab}, Ś1 D1-3 5 7 9 12 13 subst.:

1366* जिते हि धनुषा सार्धं शिवे विष्णुपराक्रमात् ।

[Ś1 जितो हि, D1 5.7 जृम्भिते, D3 9 स्तम्भिते (D9 °तो) (for जिते हि) D3 सार्धे (for सार्धं) D9 शिवो. D13 पराक्र.]

while Ñ2 V B D10 11 subst.:

1367* विजृम्भित तत्र दृष्ट्वा सर्वे विष्णुबलात्तदा ।

[V1 त तु (for तत्र) V3 विकृत तत्र त दृष्ट्वा (for the prior half) B1 D10 सर्वे, D11 सर्वं (for सर्वे). Ñ2 -बलात्, V4 -बल (for बलात्).]

—^{d}) D1 D5 6 तथा, Ch as in text (for तदा) Ñ2 V B D10 12 13 M4 जिष्णुना धनुषा (V3 ब्रह्मणा, D10 * * *) सह, D7 देवतर्षिगणास्तदा.—After 19, T2 M2 and K. ed ins.

1368* पूजयित्वा ततो विष्णुमामन्त्र्य च पिनाकिनम् ।
ब्रह्मेन्द्राग्नीन्पुरस्कृत्य नाकपृष्ठं ययुस्तदा ।
[(l. 2) T2 ब्रह्मेन्द्राग्नी, K ed. ब्रह्मेन्द्रादीन्]

20 ^{a}) Cv r m k t as in text (for धनू रुद्रस्). Ś1 D1-3 5 7 9 13 ततस्(Ś1 °दा) तु (D3 त) रुद्र; G2 damaged (for धनू रुद्रस्तु) Ñ2 V2.4 B3 4 D10 11 M4 धनुस्तज्जृम्भित (D11 °स्त [sic] जृम्भितो) रुद्रो, V1 3 D12 धनुस्तु जृम्भितं रुद्रो(V3 रात्रौ); B1 धनुस्त*(illeg.)मिद रुद्रो, B2 धनुर्विजृम्भित रुद्रो, M3 तद्धनुः शंकरः क्रुद्धो.—^{b}) Ñ2 V3 B3 D10 विदेहे तु, V4 विदेहस्य (for विदेहेषु).—^{c}) V4 देवता-तस्य, B3 (marg also) Dt देवरातस्य, Ś1 D1-3.5 7 9 12 13 देवराता (D2.3 [before corr] 9 °ता)य देवेशो.—^{d}) D12 om ददौ Ś1 D1-3,5 7 9-13 स न्यासमायुधं, Ñ2 V1-3

B D13 M4 न्यासमनुत्तम, V4 न्यासमुत्तम (submetric)—After 20, M3 ins.

1369* तद्धनुर्देवरातोऽपि शिरसा गृह्य पूजयत् ।
भ्रम तन्मनुजश्रेष्ठ त्वया पैनाकमुत्तमम् ।

21 ^{a}) V4 M3 4 तु, Cm t as in text (for च) —^{b}) Ś1 D1-3 5 7 9 12 परमपूजित, Ñ2 V B D10.11 13 M4 अन्य (V1 3 °न्य)धिक सत ; Ck.t as in text (for परपुरंजयम्).—T1 damaged from र्ग up to ति in 22^{d}.—^{c}) V1 D14 भार्गवे. Ñ2 V B D10 11 13 M4 न्यास (for प्रादाद्).—^{d}) M3 विष्णोः. Dt D3 4 8 T2 3 सन्न्यासम् (for स न्यासम्). ॐ Ct. स्वस्य स्वीयस्य न्यासः स्वन्यासः । ॐ Ś1 आयुध (for उत्तमम्) Ñ2 B3 न्यस्तधीर्विष्णुरूर्जितः V1 3 B3 D11 नि(D11 वि)दधौ(V1 °दधे, V3 °दधौ) विष्णुरूर्जितः V2.4 B1 D10 M4 न्यस्तधा(D10 °ध)द्विष्णुरूर्जित (V2 °तः); B4 न्यस्तधा-द्विष्णुरर्जित, D13 निदधेऽनुरूर्जित.

22 T1 damaged up to ति in ^{d} (cf. v.l. 21).—^{a}) D11 शुचिकी (for ऋचीकस्). Ñ2 V B D10,11 13 M4 [ऽ]पि, D2 3 सु (for तु) —^{b}) Ś1 D1-3 5 7 9,13 पुत्रायाद्भुतकर्मणे, Ñ2 V B D10 11 13 M4 पुत्रायामिततेजसे.—^{c}) Ś1 V1 पुत्रे, Ñ2 V2-4 B D1-3 5 7 9-13 पित्रे (for पितुर्). V3 स हि (for मम) M4 पितुर्मे न्यदधान्नाम.—^{d}) T3 जमदग्निर्, Ś1 Ñ2 V B D1-3 5 9-13 कार्मुकं ज(V1 B1.3 य; D5 जा)मदग्न(D9 °ग्न्य)ये.

23 ^{a}) V3 om. मे (submetric). Ñ2 V2.3.4 B D10.11 13 G2 M1 3 4 तु (D13 M3 च) पित(G2 °ष)रि (for पितरि मे).—^{b}) D1-3.6 7,9,14 -दम (for -बल-). Ñ2 V1-3 B D10 12 13 मदीये राम (V1 B1 4 राम, B2 न स, D11 साम) मास्थिते V4 मदीये स मया* (lacuna) तेः M4 तस्मिन्वै समुपास्थिते, Cm k as in text —^{cd}) V4 यजनो (for अर्जुनो) Dt D6 तत्र (for मृत्युं) Ñ2 V2.3 B1 4 D10 11 13 प्राकृति (D13 °त) (for प्राकृतां) V1 मात्मनः (for आस्थितः.) M4 कार्तवीर्येणार्जुनेन न्यस्तशस्त्रो निपातितः.

24 ^{a}) Ś1 D1-3 5 7 9 13 वधमप्रतिमं श्रुत्वा; Ñ2 V B D10 11 13 M4 तं राम(V2 4 D11 °म, V3 B1 °मो)स(V1 *)दृश श्रु(B1 म)त्वा —^{b}) Ś1 D1-3 5 7 9 13 तस्य महात्मन, Ñ2 V B D10 11 13 M4 तत्र (V4 D13 °स्य) वधं मया, D11 (marg also as in text) कृत्वा सु°, G2 °त्वा विदारुणं (for श्रुत्वा सुदारुणम्) —After 24^{cd}, M4 ins.

पृथिवीं चाखिलां प्राप्य काश्यपाय महात्मने ।
यज्ञस्यान्ते तदा राम दक्षिणां पुण्यकर्मणे ॥ २५
दत्त्वा महेन्द्रनिलयस्तपोबलसमन्वितः ।
श्रुतवान्धनुषो भेदं ततोऽहं द्रुतमागतः ॥ २६
तदिदं वैष्णवं राम पितृपैतामहं महत् ।
क्षत्रधर्मं पुरस्कृत्य गृह्णीष्व धनुरुत्तमम् ॥ २७
योजयस्व धनुःश्रेष्ठे शरं परपुरंजयम् ।
यदि शक्नोषि काकुत्स्थ द्वन्द्वं दास्यामि ते ततः ॥ २८

G. 1. 77. 32
B. 1. 75. 28
L. 1. 76. 32

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे चतुःसप्ततितमः सर्गः ॥ ७४ ॥

1370* मत्स्यो मे महानासीत्सर्वलोकभयप्रदः ।
शास्त्रास्त्रैः सुहुतो विप्रैर्यथा मखमुखे प्रभुः ।
अशक्नुवानस्त क्रोधं धनुर्गृह्य परं शुभम् ।

—D5 om. 24c–25b. —c) Ś1 D5 13 क्षत्र(D12 क्ष)त्रमुत्सादित रोषात्; Ñ2 V B D10 11 13 M4 असकृत्स्व(B1 °न्स्व)दित क्ष(D12 क्ष)त्रं; D1 3.7 9 क्षत्रमुत्सादितं रोषात्; D4 °मुत्थापय-रोषाद्; Ct as in text —T1 damaged from तं up to य in 25c. —d) V1 पुरा (for first जात). Ś1 B4 D1 3 4 7 9 11.13 अनेकधा; Ñ2 V B1–3 D10 13 अनेन हि; Cg as in text (for अनेकशः). M4 धनुषोऽस्य मया बलात्.

25 D3 om. 25ab, T1 damaged up to ष in c (for both cf v.l. 24). —a) Ck.t प्राप्य (as in text). Ś1 D1 3 5 7 9 12 अखिलां जित्वा (D5 दत्त्वा), D6 खिल प्राप्य; G1 3 अरि° (for चाखिलां प्राप्य) —b) Ś1 D1 3 4 5 7–9 13 T2 कश्यपाय. —D2 om. 25c–26b. —c) Ś1 D5 7 [ऽ]हमदद; Dt D6 8 [ऽ]ददं राम; D5 12 [ऽ]हमददा, G1 3 नरश्रेष्ठ; M3 ददौ राम (for तदा राम). Dt यज्ञमाते महदिद —d) Ś1 पुण्यकर्मणे.

26 D2 om. 26ab (cf v l. 25) —a) Ś1 M3 गत्वा; D1 3.5 7 13 ततो (for दत्त्वा). Ś1 D6 M3 निलयः D1 3 6 7 12 निलयात् (for °निलयस्). —After 26ab, D5 ins 1374*, while D14 T G4 M3 (inf. lin sec in) ins.

1371* स्थितोऽस्मि तस्मिंस्तपस्यन्वै सुसु(D14 °मु)खे सुरसेविते ।
अद्य तु्ल्लवीर्येण त्वया राम महाबल ।

—D5 om. 26c–28. Ś1 om. (hapl ?) 26cd. —c) Dt D6 G3 M1 श्रुत्वा तु, D5 तच्छ्रुत्वा; D14 श्रुतं वा, G1 श्रुत्वैवं; G2 श्रुत्वैव (for श्रुतवान्). —After 26c, D14 T G4 ins.

1372* त्रिदिवस्थितानां नभ स्थले ।
भाषतां देवसद्यानां.

[(l. 1) T2 नभस्तले —T1 damaged from l. 2 up to रा in 27a.]

—d) D1 9 त्वरितस्त्व(D3 °श्च)हमागतः; D3.7 त्वरितश्च समागतः; D13 त्वरितस्तेन चागतः; T2 ततोऽहं द्रष्टुमागतः; G2 M1 ततो द्रुतमुपागतः. —For 25–26, Ñ2 V B D10 11.13 M4 subst :

1373* पृथिवी चापि विजिता ममास्य धनुषो बलात् ।
दत्ता चेयं विनिर्जित्य कश्यपाय महात्मने ।
कश्यपाय च दत्त्वेमामखिलां सागराम्बराम् ।
न्यस्तशस्त्रस्तपस्तप्तुं गतोऽहं मेरुपर्वतम् ।
तत्र सन्न्यस्तशस्त्रोऽपि तपस्यभिरतोऽप्यहम् । [5]
श्रुत्वैव धनुषो भङ्गं द्रष्टुं त्वां समुपागतः ।

[(l. 1) B1 [अ]स्य (for [अ]पि). D13 ममस्य (sic) (for ममास्य). M4 धनुषोऽस्य पराक्रमात् (for the post half). —(l 2) D4 दत्त्वा. V1 3 M4 काश्यपाय. Ñ2 marg., D11 वसुधरा, M4 महागुने (sic) (for महात्मने) —(l. 3) M4 काश्यपाय M4 पृथिवीं (for अखिलां). D13 दत्त्वा मामभिरतुर्वी सशैलवनकाननां. —(l 4) V3 हेमपर्वत, B3 महेंद्र पवन गत (for the post. half) —(l 5) V2 तत (for तत्र). Ñ2 B3 4 D10 [ऽ]स्म्यहं, B1.3 D11 ह्यहं, D13 [ऽ]भव (for ऽप्यहम्). V4 तपस्यामि° (for the post. half). —(l. 6) D13 श्रुत्वा (sic) (for श्रुत्वैव) B3 मग्न (for भङ्ग) M4 °मभ्युपागतः]

27 D5 om 27, T1 damaged up to रा in a (for both cf. v l 26) Ś1 reads 27–28 in marg —a) Ś1 Dt D6 8 एवं; Cg as in text (for इदं). D3 राम परम, D11 °र्व दिव्य (for वैष्णवं राम) —b) Ñ2 V B1 3 4 D10 12 13 पितृपर्याय (V2 °पार्षि)गत, D3 पैतृपितामहं; Cg k t as in text (for पितृपैतामहं) Ñ2 V B D1–4 9 6–13 M4 मम (for महत्). —c) M4 क्षात्र बलम् (for क्षत्रधर्मं). Ñ2 V1 2 4 B D10 11.13 M4 उपाश्रित्य; V3 समाश्रित्य; Ck as in text (for पुरस्कृत्य). —d) Ñ2 V B D10 11.13 M4 गृहाण; D6 गृह्णस्व (for गृह्णीष्व). Ñ2 V1 2 4 B3 4.5 D10 वद्यतः, M4 ऊर्जितं (for उत्तमम्).

28 D5 om. 28 (cf. v l 26). Ś1 reads 28 in marg. (cf v l 27) —a) Ś1 धनुःश्रेष्ठे, Ñ2 V B D10 11.13 गृहीत्वा च; D1–3.7 9 महाबाहो. G1.3 नरश्रेष्ठ; M4 गुणेनैव

७५

G I 77 33 H I 76 I L I 71 32

श्रुत्वा तज्जामदग्न्यस्य वाक्यं दाशरथिस्तदा ।
गौरवाद्यन्त्रितकथः पितू राममथाब्रवीत् ॥ १
श्रुतवानस्मि यत्कर्म कृतवानसि भार्गव ।
अनुरुन्ध्यामहे ब्रह्मन्पितुरानृण्यमास्थितः ॥ २
वीर्यहीनमिवाशक्तं क्षत्रधर्मेण भार्गव ।
अवजानासि मे तेजः पश्य मेऽद्य पराक्रमम् ॥ ३
इत्युक्त्वा राघवः क्रुद्धो भार्गवस्य वरायुधम् ।
शरं च प्रतिसंगृह्य हस्ताल्लघुपराक्रमः ।
आरोप्य स धनू रामः शरं सज्यं चकार ह ॥ ४
जामदग्न्यं ततो रामं रामः क्रुद्धोऽब्रवीद्वचः ॥ ५

(for धनु श्रेष्ठं) D2 योजयाशु धनुश्रेष्ठ —[d]) Ñ2 V B D10 11 13 M4 शरेण (V2 तदिद) रघुनदन, D1 शर प *रजय, D1-3 7 9 13 शरेणामिततजसा —[e]) D3 7 यथा (for यदि) Ś1 V1 4 B1 D2 3 13 Ct शक्तोसि, Ñ2 सघासि (sic), V3 शक्योसि, V3 B3 M4 शक्ष्यसि, D10 शक्ष्यति, D12 शक्ष्यसि (sic) (for शक्तोषि) N2 V B D10 11 12 M1 सधातु, Cm as in text (for काकुत्स्थ) —[d]) Ñ2 V B D1 7 9-12 14 M4 युद्ध, D13 इन्द्र (for द्वन्द्व) Ś1 om ते (submetric) V1 तद् (submetric) B1 पुन, D9 [5 नय, D14 T G1 तद्दा, Cg k as in text (for तत) —After 28 Ś1 D5 (due to omission after 26[ed]) 11 12 ins

1371* एव ब्रुवाणे वचन महामुनौ
युगान्तकालोच्छ्(च्छ्व)लिताम्बुभैरवम् ।
क्षणेन सर्वं सचराचर जग
द्ययाद्भुतरूपे सह देवदानवै ।

[(l 2) Ś1 -काले छलिताभिकर्मणि —(l 4) Ś1 -मानवै (for -दानवै)]

Colophon Ñ2 V B D10 12 om (continue the Sarga) —*Kānda name* Ś1 D2 14 om D3 अयोध्या° —*Sarga name* Ś1 D1 3 6 9 13 राम(D1 9 12 om) रामसमागमो, D2 7 परशुरामसमागमो, D11 समागमे परशुराम वाक्य —*Sarga no* (figures words or both) Ś1 D3 6 11 13 om Dt D1 6 8 14 S (except M4) 75 D1 51 D2 49 D7 53 D9 78 M4 73 —After colophon, T2 concludes with श्रीरामचन्द्राय नम , G1 3 4 M3 श्रीरामाय नम, G2 श्रीमते रामानुजाय नम , M1 श्रीरामा . .

75

☞ Ñ1 missing Sarga 75 (cf v l I 66 10) Ñ2 V B D10 12 continue the previous Sarga Ñ2 V B D10 11 13 subst 1379* for the whole Sarga (B1 reads St 1 as in text for l 1 and 2 of 1379*) while M4 subst l 1-22 l 29-30 and l 39-46 of 1379* for 1-9 14 and 21-23 respy and the substitute-passage is given at the end of the Sarga

1 [a]) Ś1 B2 D1 3 6 7 9 13 तच्छ्रुत्वा (by transp), Dt D4 6 T1 M3 श्रुत्वा तु (for श्रुत्वा तत्) Ś1 D2 13 वचन तस्य, M3 (*inf lin sec m* also as in text) रामसिंहस्य (for जामदग्न्यस्य) —[b]) Ś1 B2 D1 3 6 7 9 12 दृशरथेश्च मज —[d]) Ś1 B3 D1-3 6 12 M3 रामो राममू, G1 3 जामदग्न्यम् (for पितू रामम्) D5 रामो राम *अब्रवीत्

2 [ab]) T3 कृत° (for श्रुतवान्) Dt D3 6 8 14 T M3 अस्मि, D7 अपि, Cm g k as in text (for अस्मि) Ś1 D1-3 6 7 9 13 ते (for यत्) D3 T2 द्विम, T1 damaged for वासि (for कृतवानसि) D4 transp श्रुतवानस्मि and कृतवानसि Ś1 D1-3 6 7 9 12 कुरु यतत् (D5 सत्र [sic] D7 °त्ते) पुरातन (for [b]) —G3 om (hapl) 2[c]-3[b] —[c]) Ś1 D1-3 6 7 13 न ते (D5 त्व)सूयामि ते (D1 वद्, D13 वै) D4 6 T1 3 Cv t अनुरुध्यामहे, D9 अनुरुध्यामि ते, M3 अनुरुध्यामहे, Cr m g as in text, Ck अनुरधामहे —[d]) Ś1 D1-3 6 7 9 13 °कारेण (D12 °पार), D4 8 14 T1 2 G1 M1 2 Cv r m °मास्थित Cg k t as in text (for °आनृण्यमास्थित)

3 G2 om 3[ab] (cf v l 2) —[a]) Ś1 D1-3 6 7 9 13 इद धनु (D3 °त्यत्) (for इवाशक्त) —[b]) D6 10 क्षत्र (for क्षत्र) D2 M4 भार्गवे (sic) Ś1 क्षत्रमुत्सादित त्वया —After 3[ab], Ś1 ins l 6 while D9 ins l 7 of 1379* —[c]) G1 मे जात , M1 मा राम, Ct as in text (for मे तेज) Ś1 D6 13 प्रतिगृह्णामि वेजोस्य, D1-3 7 9 परिगृह्णामि ते तेज —[d]) T1 damaged for पश्य. Ś1 D1-3 6 7 9 13 पश्य मे तव पौरुष —After 3 D1 ins l 6-8 of 1379*

☞ Ck is lost from st 4 up to the end of this Sarga on a missing folio in the exemplar

4 [a]) D9 7 12 14 उक्त्वा (for उक्त्वा) Ś1 D1 3 6 7 9 13 वाक्य (for क्रुद्धो) —[b]) k ed शरासन (for वरायुधम्) —[c]) Ś1 D1 13 स तथ (D11 °था), D9 शर वा (for शर च) Ś1 D1-3 6 7 9 13 (अ)प्रतिमं हलाद्, Dt D3 °जग्राह (for प्रतिसगृह्य) —[d]) Ś1 D1-3 6 7 9 14 गृहीत्वाशु (Ś1 °त्वाप्र, D3 7 °त्वा स) (for हस्ताल्लघु) Ś1 D9 °मात, D3 7 °मं (for -पराक्रम) —[ef]) T1 damaged स च, G1 3 च धनू (for स धनू) D6 T3 G1 3 Cr सज्ज (sic) Cv m t as in text (for सज्य) Ś1 D1 3 6 7 9 13 मारोप्य रामस्तु (D5 °म सु D9 °म स) धनु शरमारोप्य (D1 3 7 °रोप्य) कार्त्स्न्ये

5 [a]) Ś1 D1-3 6 13 मरुमवाँत्रो, D3 7 समुद्दिश्य (for ततो राम) D3 जामदग्न्येच्छ्रवात —[b]) Dt D1 8 G2 M1 इद

ब्राह्मणोऽसीति पूज्यो मे विश्वामित्रकृतेन च ।
तस्माच्छक्तो न ते राम मोक्तुं प्राणहरं शरम् ॥ ६
इमां वा त्वद्गतिं राम तपोबलसमार्जितान् ।
लोकानप्रतिमान्वापि हनिष्यामि यदिच्छसि ॥ ७
न ह्ययं वैष्णवो दिव्यः शरः परपुरंजयः ।
मोघः पतति वीर्येण बलदर्पविनाशनः ॥ ८
वरायुधधरं रामं द्रष्टुं सर्षिगणाः सुराः ।
पितामहं पुरस्कृत्य समेतास्तत्र संघशः ॥ ९
गन्धर्वाप्सरसश्चैव सिद्धचारणकिंनराः ।
यक्षराक्षसनागाश्च तद्द्रष्टुं महदद्भुतम् ॥ १०
जडीकृते तदा लोके रामे वरधनुर्धरे ।
निर्वीर्यो जामदग्न्योऽसौ रामो राममुदैक्षत ॥ ११
तेजोभिर्हतवीर्यत्वाज्जामदग्न्यो जडीकृतः ।
रामं कमलपत्राक्षं मन्दं मन्दमुवाच ह ॥ १२
काश्यपाय मया दत्ता यदा पूर्वं वसुंधरा ।
विषये मे न वस्तव्यमिति मां काश्यपोऽब्रवीत् ॥ १३
सोऽहं गुरुवचः कुर्वन्पृथिव्यां न वसे निशाम् ।
इति प्रतिज्ञा काकुत्स्थ कृता वै काश्यपस्य ह ॥ १४
तदिमां त्वं गतिं वीर हन्तुं नार्हसि राघव ।
मनोजवं गमिष्यामि महेन्द्रं पर्वतोत्तमम् ॥ १५
लोकास्त्वप्रतिमा राम निर्जितास्तपसा मया ।
जहि ताञ्शरमुख्येन मा भूत्कालस्य पर्ययः ॥ १६

G 1. 77. 48
B 1. 76. 16
L 1. 76. 48

(for वध) Ś1 D1 3 6 7 12 राघवो वाक्यमब्रवीत् —After 5 D3 ins 1 6-8 of 1379*

6 a) V1 पूज्योऽसि, D3 G2 4 M1 3 मे पूज्यो (by transp) —b) T1 damaged for मित्र in विश्वामित्र —c) D1 तस्मान्मुक्तो Ś1 D1-3 5 7 12 शक्तोऽपि (Ś1 °सि) ते न सुव्रतम् —d) Ś1 D1-3 6 7 12 अहं, D4 मोक्षे (for मोक्तुं)

7 a) Ś1 इमांस्तु Ś1 D5 तव कृत, D1 3 7 9 12 तव गतिं, D2 प्राप गतिं, D4 च त्व° (for वा त्वद्गतिं) T1 वापि (for राम) —b) Ś1 D3 6 12 समन्विता (Ś1 °तान्), D1 3 4 -समन्विता, D7 8 T3 (before corr as in text) -समार्जिता, T3 -समार्चितान् —c) T3 damaged for वापि —d) Ś1 वारयामि D1-3 5 7 8 12 वधि°, D4 दहि°, M3 हरि° (for हनिष्यामि) Ś1 D5 M3 यदीच्छसि, Dt D6 8 [ह]त मे मातः, D1-3 7 यथेच्छसि, Cm g t as in text ‖ Cg यदीच्छसीति पाठे युक्त । ‖

8 a) T2 M3 [अ]ह (for [अ]यं) —b) D1 8 पुरंजय —c) G2 मोघं, Cm g t as in text (for मोघ) D4 तपति (metathesis) (for पतति) Ś1 D1-3 5 7 8 12 वीरेषु (for वीर्येण) —d) D4 T G1 पर, Ct as in text (for बल) —After 8 G2 M3 ins

1375* इति ब्रुवति काकुत्स्थे भार्गवे प्रति रोषिते ।
ततस्तनुसुखा देवा पुरस्कृत्य चतुर्मुखम् ।

9 a) M1 धनं, Cm as in text (for धरं) —b) Ś1 D1-3 5 7 8 12 द्रष्टुं सर्षिगणास्तदा (D4 °धा) —d) Ś1 Dt D1-3 12 G2 M1-3 सर्वशः (for संघशः)

10 b) D5 सिद्धाश्च (for सिद्ध) D4 किंनरचारणा (by transp.); D7 °पन्नगा (for चारणकिंनरा) —c) T2 G1 M3 संघशः (for -नागाश्च) M1 नागराक्षसयक्षाश्च (by transp.) —d) D4 T G1 द्रष्टुं तद् (by transp); Cg t as in text Dt महद्दृष्टं, D1 °द्भुतं

11 a) D1-3 6 12 M4 पूर्ण(M1 मदा)भूते —b) Ś1 D1-3 5 7 8 12 चापि (for वर) —c) D1-3 7 G2 M1 जामदग्न्योऽथ (D1 °ग्न्यस्तु) Ś1 D6 12 M1 निर्वीर्यं जामदग्न्येय (M1 °ग्न्ये च) D5 निर्वीतो जामदग्निस्तु —d) D2 उदीक्षित (for उदैक्षत)

12 a) Dt D6 8 °भोद, D1-3 5 7 8 12 M1 °पहृत, M3 inf lin sec m (for तेजोभिर्हत) D3 12 वीर्यश्च (for वीर्यत्वात्) Ś1 यक्षराक्षसनागाश्च (= 10c) —After 1 22 of 1379* B1 (after 1 25) 4 ins (var) the lines of 10c-12b —d) D1 5 6 9 12 T3 मन्दमन्दम्

13 a) Dt D1 3 7 12 कश्यपाय Ś1 D3 8 12 G1 3 पुरा, G2 M1 4 (last two after corr inf lin pr m as in text) महा (for मया) —b) Ś1 D2 9 11 मया राम, D1 3 4 3 पुरा राम, D5 T1 यथापूर्वं (for यदा पूर्वं) —c) Ś1 वास्त° D3 स्त° (for वस्तव्यम्) —d) G1 इति (for इति) Ś1 D6 वै, D13 om (submetric) (for मां) D1-5 7 12 कश्यपो

14 b) Ś1 D1 5 8 12 नि(D13 न)वसाम्यहो(D13 °निश) भुवि, D2 7 8 नि(D3 6 न)वसामि निशां भुवि —c) Ś1 D1-3 4 7 12 हीनप्रतिज्ञः, Dt D6 8 M3 तदा प्रभृति D4 तथा प्र°, D5 हीनप्र°, G1 3 M1 तद्प्र°, M4 मया प्र° (for इति प्रतिज्ञा) —d) Dt D6 8 G2 M3 मे (for वै) D6 कश्यपस्य D14 T1 3 सा, G1 3 तु, G2 हा, Ct as in text (for ह) Ś1 D1-3 5 7 8 12 तस्य (D1 तस्मात्, D2 8 तथा; D2 7 13 न स्यां) कश्यप(D5 °स्य)संश्रया(D6 °त्संश्रया)

15 a) Dt D6 8 Ct तान्, T1 त्वद् (sic) Cg as in text (for तद्) Dt D6 8 G1 3 मद् (for त्वं) D4 G1 3 M2 3 राम (for वीर) Ś1 D1-3 5 7 8 12 M4 इमां मम गतिं तात (M1 वीर) —b) D1 हर्तुं (for हन्तुं) —c) Ś1 D1-3 5 7 8 12 M1 4 °जवो, G2 जवो° (sic) Ct t as in text (for मनोजवं) —d) D5 नाहं पर्वतोत्तमं

16 a) D13 लोकांश्च (for लोकास्) D13 त्वप्रतिमान् ; D13 त्वम्° (for त्वप्रतिमा) D5 रामम् (for राम). —b) D13

G. 1. 77. 49
B. 1. 76. 17
L. 1. 72. 48

अक्षय्यं मधुहन्तारं जानामि त्वां सुरेश्वरम् ।
धनुषोऽस्य परामर्शात्स्वस्ति तेऽस्तु परंतप ॥ १७
एते सुरगणाः सर्वे निरीक्षन्ते समागताः ।
त्वामप्रतिमकर्माणमप्रतिद्वन्द्वमाहवे ॥ १८
न चेयं मम काकुत्स्थ व्रीडा भवितुमर्हति ।
त्वया त्रैलोक्यनाथेन यदहं विमुखीकृतः ॥ १९
शरमप्रतिमं राम मोक्तुमर्हसि सुव्रत ।
शरमोक्षे गमिष्यामि महेन्द्रं पर्वतोत्तमम् ॥ २०
तथा ब्रुवति रामे तु जामदग्न्ये प्रतापवान् ।
रामो दाशरथिः श्रीमांश्चिक्षेप शरमुत्तमम् ॥ २१
ततो वितिमिराः सर्वा दिशश्चोपदिशस्तथा ।
सुराः सर्षिगणा रामं प्रशशंसुरुदायुधम् ॥ २२
रामं दाशरथिं रामो जामदग्न्यः प्रशस्य च ।
ततः प्रदक्षिणीकृत्य जगामात्मगतिं प्रभुः ॥ २३

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे पञ्चसप्ततितमः सर्गः ॥ ७५ ॥

निर्जितांस्, Ś1 D4 G1.2 M3.4 तपसा निर्जिता (by transp.). —After 16ab D3.7 ins.:

1376* उदीच्यां दिशि ये म्लेच्छा रौद्रा ये क्रूरकारिणः ।

—a) D1 [अ]न्यान् (for तान्). Ś1 -मोक्षेण (for मुख्येन). —b) D4 M1 °विपर्यय° (for कालस्य पर्ययः).

17 a) Ś1 D2-5.7-(D6 before corr.)9.12 T2 G1.3 M1.2 Cg अक्षयः M4 अक्षर. Cm t as in text. —b) Ś1 D1-4.5.7.9.12 जाने त्वाहं. M3.4 °मि त्वा (for जानामि त्वा). Ś1 D1.3-5.7.9.12 T2 G1-3 M1 Cm सुरोत्तमः D2 सुसुत्तमं (sic), M4 सनातनं (for सुरेश्वरम्) —c) T2 धनुषश्च, Cm as in text. D2 परामर्शो . —d) G2 मे (for ते).

18 a) D2 गुणगणा (for सुर°) M4 राम (for सर्वे). —b) D12 ***ते, M3 प्रतीक्षेते. D12 (after corr. as in text) समागमाः. —cd) T1 तम् (for त्वाम्). D2 यान्यद प्रतिकर्माणि न प्रतिद्वन्द्वमाहवे.

19 a) D4 रामः D2 तव (for मम) —b) M4 पीडा (for व्रीडा) Ś1 D1-3.4.7.9.12 व्रीडा भवति कर्हिचित्. —c) Ś1 त्रिलोक- (for त्रैलोक्य). —d) M4 जितस्त्वपि समागमे.

20 a) Ś1 D1-3.4.7.8 M4 चा°; D12 चा° (for मप्रतिमं). M1 एकैक (for राम). —b) Ś1 D1-3.4.7.9.12 धार्मिक. M1.3 राघव (for सुव्रत). —c) D4 G1 °मोक्षे, M1 °मोक्षाद्, Cg t as in text (for शरमोक्षे) D1 °क्ष्येह (for गमिष्यामि). —d) D4 G1 पर्वतोपमं. —After l. 38 of 1379* B1 ins. (var.) the lines of 20.

21 D12 reads 21 in marg. —a) T1 मुक्त्वा (sic). Ś1 D1-3.4.7.9.12 रामे च (Ś1 °वि; D1.2.9 वि; D12 °वि) ब्रु(D2 ●)वति ह्यवे. —After 21, Dt D4.5.12 S (except M1) Cg t ins.:

1377* स हृत्वान्तश्च रामेण स्वाँल्लोकांस्तपसार्जितान् ।
जामदग्न्यो जगामाशु महेन्द्रं पर्वतोत्तमम् ।

[(L. 1) D12 T2 स हितान् (sic). T2 हृष्ट (sic) (for हृत्य). D1.12 तपसोर्जितान्.]

22 a) Ś1 D1-3.4.7.9.12 आसन् (for ततो). —b) Ś1 D4.5 प्रतिदि(D2 °-)शस्; D2.7 स प्रदि°, D6 G1 च प्रदि°; D12 G1.3 च विदि° (for चोपदिशस्) T2 G1 M3 तदा (for तथा). —After 22ab, Ś1 D1-3.5.7.9.12 (after l. 44 of 1379*) 12 ins.

1378* प्रबबुश्च शिवा वाता मृगाश्च शुभदर्शिनः ।

(D11 ववुश्चापि, D12 प्रववुश्च. D12 om. मृगाश्च. D3 शुभदर्शनाः, D6 शिवसंज्ञिता.)

—B3.4 ins. (var.) the line of 22cd after l. 44 of 1379*. —c) M3 देवा (for सुरा). Ś1 D1-3.4.7.9.12 चैव (for रामं) —d) Ś1 D1-3.4.7.9.12 नृपात्मजं, D4 मुदान्विताः (for उदायुधम्)

23 a) Ś1 D1-3.4.7.9.12 transp. रामं and रामो. —b) Dt D4.6 सम्पूजित्वा Cp °स्य ह (for प्रशस्य च) Ś1 D1-3.4.7.9.12 प्रशस्य रघुनन्दनं. —c) M3 तदा (for ततः). D4.12 T2.3 G1.3.4 प्रदक्षिण (G1 °णीं) कृत्वा, Ct as in text Ś1 D1-3.4.7.12 प्रदक्षिणीकृत्य ततो (by transp.), D6 प्रदक्षिणं कृत्य ततो. —d) Ś1 D1-3.4.7.9.12 तदा (for प्रभु) —For Sarga 75, Ñ2 (Ñ1 missing) V B D5.8.11.12 subst., while M3 subst. l. 1-22, 29-30 and 39-46 for 1-9, 14 and 21-23 respy., whereas Ś1 D6 ins. l. 6 and 7 resp.), after 3ab, D1 ins. l. 6-8 after 3, D2 after 5:

७६

G. 1. 78 1 B. 1. 77 1 L. 1. 72 1

गते रामे प्रशान्तात्मा रामो दाशरथिर्धनुः ।
वरुणायाप्रमेयाय ददौ हस्ते ससायकम् ॥ १
अभिवाद्य ततो रामो वसिष्ठप्रमुखानृषीन् ।
पितरं विह्वलं दृष्ट्वा प्रोवाच रघुनन्दनः ॥ २
जामदग्न्यो गतो रामः प्रयातु चतुरङ्गिणी ।
अयोध्याभिमुखी सेना त्वया नाथेन पालिता ॥ ३

D11 उपागतास् (for उपरि तास्). —(l. 24) B D11 10 कुद्धा (for क्रुद्धया). V2 B1 4 °गत, D12 विश्वात्मक तथा (for नारायणात्मकम्) D13 सम नारायणेन तत् (for the post. half). —(l. 25) V2 -वीर्योय, B1 D11 वीर्योसौ (for -वीर्योऽय). V4 B4 जामदग्नि (for जामदग्न्यस्य) V2 [ऽ]ब्रवीदिदम्, V4 B4 -नुनो° (for ततोऽब्रवीत्). —After l. 25, B3 (*suf lin*) ins. the lines of 10ᶜ–12ᵇ as in B4 —(l. 26) V2 ततो (for इद). —(l. 27) Ñ2 V2 4 B1 काश्यपाय. D11 मया (for यत्). D10 मम (for राम). D10 यावत् (sic), D11 पुरा (for मया). —(l. 28) D11 om. (submetric) (for मे). V2 4 B D10 12 लयेति (for लयेह). V1 [अ]थाश°, V2 [अ]थानु°, B1 2 [अ]थ सनाश्रयात् (B2 °भूशाद्); B3 [अ]थ समन्वयात्, B4 D10 13 [अ]थ समन्वयाद् (for मम शासनात्) V3 त्वयालयं समागमाद्; D11 त्वयेन स शशाप मां (for the post. half). —(l. 29) D11 तदा (for तत्) D11 पृथिवीवाससस्तत्र (for the post. half). —(l. 30) V3 मा भूमन् (sic), D11 मा भूवाम् (for मा भूवम्) V2 4 B1 4 निश्चिन, V3 निश्चय, V3 निश्चित (for निश्चय). M4 न स्यामिति पत्तय (for the post. half) —(l. 31) V1 गतु (for इन्तु). D11 गनोरमा —(l. 33) Ñ2 B4 अक्षय्य. V1 आनासि B1 त्वा (for त्वा). D11 आने त्वां पुरुषोत्तम (for the post. half). —(l. 34) B2 वा (for इत्य). B3 अस्ति स्वस्ति, D11 स्वस्ति देवेषु (for अस्तु स्वस्ति) —(l. 35) D11 निरीक्षते (for पश्यन्ति स्म). —(l. 36) V3 B3 D10 वार्धवत्- (for वाणवृष-). —(l. 37) D11 स्व (sic) (for सम). V3 दृष्ट्वे, V4 मुचो (sic) (for मोदा). V1–4 B1 4 व्ईति (sic) —After l. 38, B1 ins. the lines of 20 as in Ś1, while D11 reads the lines of 20ᶜᵈ and 21 for l. 39–40. —(l. 39) M4 ध (for ध) B2 चाशात् (for रामे). V4 पुनोत्तम (ditto). —D11 om. l. 41. —(l. 41) V1 [ऽ]स्मात् (for ऽमुत्र). D10 °कुता (sic), M4 (after corr. *sec. m.* as above) °ध (for शरोत्तमा) —(l. 42) M4 पुत्रे वरिम marg. *sec. m.* V4 पालितम्, V4 तपस्त् (sic). V3 प्रहृष्टमानस तता (hypermetric), D11 प्रहृष्टस्तु राघवं, M4 राघव प्रहृष्टिते (for the post. half). —(l. 43) D11 कपिसपा (for आत्मगना). M4 विष्णेषु (for दिव्येषु) V1 ते दिव्येषु मवरिन्ता (for the post. half). —M4 om. l. 44. —(l. 44) Ñ2 D11 भात्मवतीमिरा. V1 दिश स, D11 दिशेष (for दिशश्च). —After l. 44. B1 4 ins. the line of 22ᶜᵈ (v.l. कृति- for कीर्ति- and then as in Ś1); while D11 ins. 1378* (cf. v.l. 22). —(l. 45) Ñ2 B3 D10 12 ध, D11 प (for स). —(l. 46) D10 °प्य, D11 °पृति (sic) (for उवाह). D11 प्रदक्षिणीकृत्य ततो (for the prior half). Ñ1 B2 D10 11 समालय M4 ज्वालामालासमाश्रित (for the post. half).]

—After l. 17, B1 ins.

1380* न हि बाणं ब्राह्मणेऽहं न च मुञ्चामि सर्वथा ।

Colophon. D1–3 5 7 11 om (continue the Sarga). Ś1 reads in marg. —*Kanda name*: Ś1 Ñ2 D11 om V B D10 आदि°. —After Kanda name, V2 4 B1 ins. बालचरिते. —*Sarga name*: Ñ2 V B2–4 D10 11 जामदग्न्यशोक (V4 °बल)वध. (B3 °रोध); B1 जामदग्न्यलोकाभाव; D6 रामसंवादो. —*Sarga no.* (figures, words or both): V1 4 B1 4 om. Ś1 Dt D4 6 8 12 T G1 3 4 M1–3 76, Ñ1 B2 D10 77, V2 78, B3 D9 79, D11 58, G2 70, M4 74. D13 इत्यार्षे—य गे—काण्डे—हन्य—वधो—सर्गः 76. —After colophon, T3 G1 3 4 M1 conclude with श्रीरामाय नमः. G3 श्रीमते रामानुजाय नमः, M3 श्री.....नमः.

76

☞ Ñ1 missing Sarga 76 (cf. v.l. I. 66 *to*). D1–3 5 7 11 continue the previous Sarga.

1 ᵃ) D1 2 3 11 G1 3 प्रसन्नात्मा, M4 जामदग्न्येः Cm t as in text (for प्रशान्तात्मा). Ñ2 V B D10 12 13 जामदग्न्ये गते रामे (V1 4 D11 तस्मिन्) —ᵇ) V1 D11 जय (for धनुः). B1 रामो दशरथात्मजः. —ᶜᵈ) Ś1 Dt D1–3 11 M2 3 (*sup. lin. sec. m.* also) महायशाः (for ससायकम्). T2 3 ददौ हस्तेन सायकः G1 3 ददौ परमभास्वरं (for ᵈ). Ñ2 V B D10 11 13 M4 ततस्त्वा (V3 ततया [hypermetric]. D11 स्थु. M1 om.) सदर्शयामास पितुः स्वच्छन्दि (V2 4 B1 °मु)ति.

2 ᵃ) Dt गतो (for ततो). Ñ2 V B D10 13 M4 तथा (D11 ततो)भिवाद्यचाके (M4 °माभाग); D11 ज्ञात्वाभिवाद्य यामासुर्. —ᵇ) Ñ2 V B D10 प्रभृतीन्; D11 प्र...न् (for प्रमुखान्). D10 ...न्; M4 द्विजान् (for ऋषीन्). —ᶜᵈ) Dt D5 Ct विह्वलः Cm g as in text (for विह्वलं) ⊛ Ct: विह्वल. परवश. । ⊛ Ś1 D1–3 5 7 11 वाक्यमुवाच (for दृष्ट्वा प्रोवाच). Ñ2 V B D10 11 13 M4 प्रोवाच पितरं (V4 B1 वचनं) धैर्य (D11 च पि) रामागमनविह्वलं (V3 °व्हलं D11 °ह्वल.)

3 ᵃ) D13 ततो (for गतो). V4 जामदग्न्ये गते रामे. —ᵇ) V2 4 D11 चतु(D11 °र)ङ्गिणी (V3 °णी) (all sic). —ᶜ) Ś1 G1–3 [अ]भिमुखीः D4 T2 °मुखे; T3 विमुखी (for -[अ]भिमुखी). —ᵈ) Ñ2 V B1 2 4 D10 11 M1 मानिनी (for पालिता). —After 3, D11 T G4 ins.:

G 1 78 9
B 1 77 11
L 1 72 9

ततः सीतां महाभागामूर्मिलां च यशस्विनीम् ।
कुशध्वजसुते चोभे जगृहुर्नृपपत्नयः ॥ ९
मङ्गलालापनैश्चैव शोभिताः क्षौमवाससः ।
देवतायतनान्याशु सर्वास्ताः प्रत्यपूजयन् ॥ १०
अभिवाद्याभिवाद्यांश्च सर्वा राजसुतास्तदा ।
रेमिरे मुदिताः सर्वा भर्तृभिः सहिता रहः ॥ ११
कृतदाराः कृतास्त्राश्च सधनाः ससुहृज्जनाः ।
शुश्रूषमाणाः पितरं वर्तयन्ति नरर्षभाः ॥ १२
तेषामतियशा लोके रामः सत्यपराक्रमः ।
स्वयंभूरिव भूतानां बभूव गुणवत्तरः ॥ १३
रामस्तु सीतया सार्धं विजहार बहूनृतून् ।
मनस्वी तद्गतस्तस्या नित्यं हृदि समर्पितः ॥ १४
प्रिया तु सीता रामस्य दाराः पितृकृता इति ।
गुणाद्रूपगुणाच्चापि प्रीतिर्भूयो व्यवर्धत ॥ १५

(sic) M4 तथान्या T1 damaged for त्रि in योषित —After 8 T3 ins

1389* रामं च लक्ष्मणं चैव शत्रुघ्नं भरतं तथा ।
अर्घ्यैर्मङ्गलाशीर्भिर्मङ्गलैरभ्यपूजयन् ।
उपहारैश्च संतुष्टा कुमारानभिपूज्य च ।

9 a) V1 om तत D2 प्रीता (for सीता) Ś1 Ñ2 V B D1 3 5 7 8–12 श्रीप्रतिमाम् (for महाभागाम्) M4 सीता रामस्य पत्नीं ताम् —b) D10 11 च य* स्विनीं, M4 लक्ष्मणस्य च (for च यशस्विनीम्) —c) Ñ2 V B D12 M4 [मु]व (for [उ]भे) —d) Dt D4 5 योषित (for पत्नय) Ñ2 V1 3 B D12 M4 परि (Ñ2 B3 D12 प्रति) गृह्य (V1 3 °ज्ज्या, M4 °वाग) नुगृह्य च, V4 परिगृह्य समन्तत —After 9, Ñ2 V B D10 11 12 M4 ins

1390* तत प्रयत्नया (M4 °*) मासुर्नृपवेश्म स्वलंकृता ।

10 a) Dt D4 5 होमै (for चैव) Ś1 Ñ2 V B D1–3 4 7 10 12 M4 –स्त (V1 D1 3,10–12 –ल) मनीयैश्च, D4 –लम्बकैश्चैव, D3 11 T G3 4 M1 Cm gp –लाभ (T3 G3 °च) नै (G4 °न) श्चै (T1 damaged) व, G1 2 लेपनैश्चैव, M2 3 भाषणैश्चैव, Cg t as in text —b) V2 D6 शोभिता (sic) D10 भौमवासस, T1 2 क्षौमवाससा (for °वासस) —cd) Ś1 D3 [भा] यतन्या (D3 °न्य) नि (both sic) Ś1 D1–3 4 7 9 10 12 [भा] शु (for [भा] शु) D9 सर्वथा (for सर्वास्ता) Ś1 D1 3,5 7 8 10 12 परिचक्रमु (for प्रत्यपूजयन्) Ñ2 V B D11 12 M4 उप (B3 °पा) विन्युश्च वा पुना (V4 °ना, M4 °स्तग) देवतायतनान्यपि (V3 D11 नि च)

11 a) V B3 4 [अ] भिवाद्याभ्यास्, B1 M1 [अ] भिवाद्यास्तास्, D2 [अ] भिवाद्य च, D4 10 12 [अ] भिवाद्याश्च (D9 °द्यो [sic] D11 –**) श्च —b) Dt सर्वे (sic) D11 सर्वे, D12 M1 2 सर्वे, Cg t as in text (for सर्वा) T1 damaged ज in राज D11 –सुभ्र (for –सुतास्) Ś1 D4 7 10–12,13 T3 तथा (for तदा) Ñ2 V B D12 तत्र पूजयान् (V1 पूज्य, V3 पूज्य) गुरून्स्तथा —After 11ab, D14 T G4 ins

1391* एवं स्वं गृहमधासाद्य कुबेरभवनोपमम् ।
गोभिर्धनैश्च धान्यैश्च तर्पयित्वा द्विजोत्तमान् ।

—c) T1 damaged for रेमि Ś1 Ñ2 V B D1–3 5 7 9 11 12 तत्र, D10 तु (submetric) D14 T G4 M4 काले, Cg as in text (for सर्वा) —d) Dt D4 5 मुदिता (for सहिता) Ś1 Ñ2 V B D1 3 5 7 9–12 M4 भर्तृ (B4 D3 7 M4 भर्तृं, D11 भस्तु [sic] D12 भातृ [sic]) प्रियहिते रता —After 11 D14 T G4 ins

1392* कुमाराश्च महामानो वीर्येणाप्रतिमा भुवि ।

12 Cf I 3–4 of 531* Ñ2 V B M4 om 12–13 —a) D12 कृतार्थाश्च, Ctp कृताज्ञा (for °स्त्राश्च) —b) D10 सद्यस, T3 सवधू (for सधना) —d) D2 3 वतयती —After 12 D14 T G2 4 M1 (G2 M1 after 12ab) ins

1393* काले काले तु नीतिज्ञास्तोषयन्तो गुरून्गुणै ।
[D14 T G4 गुरु (T1 गु*)]

☞ After St 12 (D14 T G4 after 1393*) Ś1 (on a Sodhakapatra written on one side which is half in length of the original fol) Dt D4 6 8,14 S (except M4) read St 1–5 (D4 14 T1 [damaged from 4c up to 11a] G M1 2 St 1–4) and 11 14 of II 1, Ś1 alone repeating in their proper place

13 Cf II 1 10 Ñ2 V B M4 om 13 (cf v I 12) —a) Ś1 (m also) D4 10 अतिरायो, D1 अप्रतिमो, D6 13 अतियशो, T2 M2 (before corr) 3 अतिशया (metathesis) (M3 °यालु) Ct as in text (for अतियशा) —b) D12 राम कमललोचन

14 Cf lines 5 and 6 of 531* T1 damaged from 14 up to the end of the Sarga —a) Ś1 Dt D4 8,11 च, Cg as in text (for तु) —G1 om 14cd —c) C1 r m g तद्गतः (as in text) Dt D4 6 Ct तद्गतमनाश्च D14 G1 तद्गतमस्ता (G1 °स्य) Ś1 D1 2,3 7 8,10 11 मनश्च तद्गत (D12 °पूर्ण) तस्य (D7 °स्या), D5 मनश्च तदा तस्यो —d) Dt D4 5 Ct तस्या (for नित्य) Ś1 D1–3,5 9 10,12 समर्पित

15 Cf lines 4 and 5 of 5,6* T1 missing 15 (cf v I 14) —a) Ś1 D1 3 5 7 9 10,12 प्रिय (for पितृ) —cd)

तस्याश्च भर्ता द्विगुणं हृदये परिवर्तते ।
अन्तर्जातमपि व्यक्तमाख्याति हृदयं हृदा ॥ १६
तस्य भूयो विशेषेण मैथिली जनकात्मजा ।
देवताभिः समा रूपे सीता श्रीरिव रूपिणी ॥ १७

तया स राजर्षिसुतोऽभिरामया
समेयिवानुत्तमराजकन्यया ।
अतीव रामः शुशुभेऽतिकामया
विभुः श्रिया विष्णुरिवामरेश्वरः ॥ १८

G. 1 78. 16
B. 1 77 29
L. 1 72 16

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे षट्सप्ततितमः सर्गः ॥ ७६ ॥

॥ समाप्तं बालकाण्डम् ॥

T₃ G₁ ₃ M₃ (after corr *inf lin sec m* as in text) Cv -गुणाश्, Cm g t as in text (for गुणान्) Dt D₆ ₈ [ऽ]भि(D₆ वि)वर्धते, D₄ G₂ M₂ Cm g [ऽ]प्य(M₂ Cm g [ऽ]भ्य)वर्धत, Cv as in text (for व्यवर्धत) ※ Ck रामस्यास्याः प्रीतिरवर्धत ।, Ct भूयोऽधिकं रामस्य प्रीतिर्विवर्धते स्म ॥ ※ Ś₁ D₁₋₃ ₆ ₇ ₈ ₁₀ ₁₂ गुणरूपा(D₃ ₇ अनुरूप, D₈ ₁₀ °प)गुणा (D₁₀ °णे)श्चापि पुनर्भूयो वि(Ś₁ °भि)वर्धिता (D₁₀ हृदि स्थित , D₁₂ °र्धते)

16 Cf lines 6 and 7 of 526* T₁ missing 16 (cf v l 14) —[a]) Ś₁ तस्या स, D₁ ₃ ₆ ₇ ₉ ₁₂ तस्यापि(sic) —[b]) Ś₁ D₆ ₁₀ ₁₂ पुनर्भूयो हृदि स्थित —[c]) Ś₁ D₁₋₃ ₅ ₇ ₉ ₁₀ ₁₂ मनारयातम्, Dt D₈ ₃ G₁ Ct अंतर्गतम्, Cv r g k as in text (for अन्तर्जातम्) D₃ अपि वक्ष्यम् (hypermetric), D₅ G₃ M₄ अभिव्यक्तम्, Cv r k as in text (for अपि व्यक्तम्) —[d]) Ś₁ D₁ ₅ ₆ ₉ व्याख्याति, D₃ भारयात, D₁₂ भारयात Ś₁ (before corr as in text) D₁ ₃ ₅ ₇ ₁₀ ₁₂ हृदय हृदि, D₃ ₉ हृदयप्रिय (D₃ °य)

17 Cf l 2-3 of 526* T₁ missing 17 (cf v l 14) —For 14-17 Ñ₂ V B D₁₁ ₁₃ (14[c]-17) M₄ subst

1394*(17) {तासां भूयो विशेषेण मैथिली जनका मता ।
{रमयामास भर्तारं विष्णु श्रीरिव रूपिणी ।
(15) {प्रकृत्यैव प्रिया सीता रामस्यासीन्महात्मन ।
{प्रियभाव स तु तया स्वगुणैरभिवर्धित ।
(16) {तथैव राम सीताया प्राणेभ्योऽपि प्रियोऽभवत् । (5)
{हृदय ह्येव जानाति प्रीतियोगं परस्परम् ।
(14) {सीतया तु तया राम प्रियया सह संगत ।
{प्रियोऽधिकतरस्तस्या विबुधाधिपोपम ।

[(l 1) B₁ तेषां, D₁₁ सीतां (for तासां) D₁₁ वियोगेन (for विशेषेण) —(l 2) B₄ वरयामास (l 3) B₄ प्रियसीता D₁₁ रामस्य तथाभवत् (sic) (for the post half) —(l 4) B₁ प्रियाभाव Ñ₂ B₂ सह तया D₁₁ सुरतया (for स तु तया) M₄ प्रियभावास्तु सीताया (for the prior half) V₃ स्वगुणैरभि वर्धत (for the post half) —V₄ om (hapl ?) l 5-7 —(l 5) B₁ D₁₁ ₁₃ भवेद् (for ऽभवत्) M₄ प्राणे प्रियतरोऽभवत् (for the post half) —(l 6) B₃ प्रतिभाव (for प्रीतियोग) D₁₃ पुरातन (for परस्परम्) —(l 7) M₄ सुतरां (for तु तया) D₁₁ प्रियस्ता (sic) (for प्रियया) V₃ संगम (for संगत) —(l 8) Ñ₂ V₁ ₂ प्रिया(Ñ₂ °या)धिकतर D₁₃ [अ]मृतोपम]

18 Cf l 7-10 of 531* T₁ missing 18 (cf v l 14) —[a]) Ś₁ तत स, B₁ तथा स, M₃ (after corr *inf lin sec m* as in text) सयात (metathesis) (for तया स) Ś₁ D₁₋₃ ₆ ₇ ₁₀ ₁₂ राजर्षिवरो, D₉ राज्ञ सुतया Ś₁ Dt D₁ ₄ (after corr as in text) ₆ ₈ Cv r t [ऽ]भिकामया, Ñ₂ V B M₁ [ऽ]नुरूपया D₁₃ सुरूपया, Cm g as in text (for ऽभिरामया) D₁₁ तया स राजर्षिवरानुरूपया —[b]) Ś₁ Ñ₂ V₁₋₃ B₃ ₄ D₁₂ समीयिवान्, V₄ समेयिवान्, D₁₁ समे °त्, D₅ उत्तर (for उत्तम) B₁ समेतो विभुर्नेकराजकन्यया —[c]) D₁₆ om from second शु up to 18[d] Ś₁ D₃ ₈ ₁₁ M₄ [ऽ]भिरामया, Ñ₂ V B D₁₁ ₁₃ स (Ñ₂ सु, V₃ B₂ ₄ D₁₁ स्व)रतया, Dt D₆ ₈ मुदान्वितो, D₃ Cr [ऽ]भिकामया, D₈ ₇ [ऽ]तरामया, Cv [ऽ]भिकामया, Cm g as in text —[d]) Ñ₂ V₁ B₂ D₁₃ युत, V₂₋₄ B₁ ₃ ₄ युत, D₁₁ M₄ युत (for विभु) M₃ श्रिया विभुर् (by transp) Ñ₂ V B D₁₁ M₄ [अ]पराजित, D₁₁ [अ]परो यथा (for [इ]वामरेश्वर) Ś₁ D₁₋₃ ₅ ₁₂ नरदेव पूर्वे (D₃ पूर्वं [sic ?]) इति दक्षकन्यया,

Colophon T_1 fol missing (damaged) —*Kanda name* $D_{1.3.4.11}$ om V B आदि° (B_2 [before corr] अयोध्या°) —After Kanda name $\tilde{N}_3$ $V_{1.4}$ B_4 ins बालचरित (V_1 B_4 °त) —*Sarga name* $\acute{S}_1$ दशरथप्रवेश प्रमोदे। $\tilde{N}_2$ हर (?) अयोध्याप्रवेश, V_1 $D_{3.7.12}$ दशरथप्रमो (D_{12} °भे)दो, $V_{2.3}$ B_3 D_{13} अयोध्याप्रवेश, $B_{1.4}$ अयोध्या सप्रवेश, Dt D_8 रामक्रीडाख्यान, $D_{5.6.10}$ दशरथप्रमोदनो, D_9 क्रीडाख्यानं, D_4 परशुरामपराजयो —*Sarga no* (figures, words or both) $V_{1.4}$ $B_{1.4}$ $D_{3.5.12}$ om $\acute{S}_1$ Dt $D_{4.8.14}$ $T_{2.3}$ G $M_{1.3}$ 77 $\tilde{N}_2$ 79 V_3 $B_{2.3}$ 78 D_1 52 D_2 49 D_7 51 D_9 80, D_{10} M_4 75 D_{11} 59 D_{13} —कांडे— —After colophon $\acute{S}_1$ ins

> श्रीरामाय नमः ।
> रामाभिभवन रक्षा च तो शिलाविमोचनम् ।
> सीतास्वीकरण रामगर्वभङ्ग पुरे स्थित ।
> रामस्य परमा लीला बालकाण्डे प्रकीर्तिता ।
> वाल्मीकिरूपिणा रम्या परमानन्ददायिनी ।
> आदिकाण्डे ह्यय प्रोक्त श्रवणा पापनाशन । [5]
> रामायण वेदसमं कार्येषु श्रावयेद्बुध ।
> अपुत्रो लभते पुत्रमधनो धनमाप्नुयात् ।
> पठन्त्येकमपि श्लोक समासाद्य विमुच्यते ।
> वाचकाय प्रदातव्य वस्त्रं धेनु हिरण्यकम् ।
> वाचक परितुष्टे तु तुष्टा स्यु सर्वदेवता । [10]

—$\tilde{N}_1$ ins

ल स २४१ श्रावण वदि ६ नौरिग्रामे उपाध्यायश्रीहृदयस्य श्रीहृदयाख्या चेति लिखिता ॥ इति ।

—Dt $D_{8.14}$ ins

श्रीरामार्पणमस्तु ।

> गच्छता मातुलकुलं भरतेन तदानघ ।
> शत्रुघ्नो नित्यशत्रुघ्नो नीत प्रीतिपुरस्कृत ।

D_4 cont

> वस्वम्बरभूताङ्क मासि भाद्रपदेऽलिखत् ।
> पक्षेऽसिते हरितिथि सद्यश्चा गुरुवासरे ।

श्रीमते रामानुजाय नम ।

—D_4 ins

सवत् १८२१ कार्तिकमास शुक्लपक्ष चतुर्दशी १४ ।

—D_6 ins

> अथ कट कुठारस्त कुरु राम यथोचितम् ।
> बाले बालेन कल्पेन कृत्वा सरक्षणं कृतो ।
> सीता अङ्के धृता येन स राम पातु न सदा ।
> श्रीमते रामानुजाय नम । श्रीरामाय नम ।

—D_7 ins

शुभ भूयात् । लिखित सुखदवन ब्राह्मणन । सवत् १८६९ स्मीति मार्गसिर वदि ५ चन्द्रवासरे । शुभ भवतु स्वार्थं परार्थं च ।

—D_9 ins

संवत् १९०५ वर्षे मार्गशिरमास शुक्लपक्षे चतुर्थ्यां सौम्यवासरान्वितायां शुक्लतीर्थस्थपाठकलक्ष्मीशात्मज देवेश्वर तस्यात्मज चक्रपाणात्मजेन गौरीशंकरेण लिखितं । श्री । श्रीरामो जयतु । श्री शुभमस्तु सर्व छे ।

—D_{13} ins शुभमस्तु । कल्याणमस्तु । गणपतिप्रसादात् ।

—T_2 ins श्रीरामचन्द्राय नम । कारकृतमपराध क्षन्तुमर्हन्ति सन्त । श्रीलक्ष्मीनृसिंहस्वामी सहायं ।

—T_3 M_1 ins श्रीरामचन्द्राय (T_3 °चन्द्र) परब्रह्मण नम ।
—G_1 ins श्रीरामाय परमगुरवे नम । हरि ओं शुभमस्तु ।
—$G_{2.4}$ M_3 ins श्रीरामाय नम (G_2 adds हरि ओं after it) ।

—G_3 ins श्रीमते रामानुजाय नम । हरि ओं । सीतालक्ष्मण भरतशत्रुघ्नहनुमत्समेतश्रीरामचन्द्राय नम । and then along with G_1 ins

> बालकाण्डे तु सर्गाणां कथिता सप्तसप्तति ।
> श्लोकानां द्वे सहस्रे च साशीतिशतकद्वयम् ।

—M_2 ins. श्रीरामलक्ष्मणसीताभ्यो नम । बालकाण्ड समाप्त । शुभमस्तु हरि । श्रीगणपतये नम । अविघ्नमस्तु । श्रीगुरुभ्यो नम । शुभमस्तु । निर्विघ्नोऽस्तु शरणं । श्रीमहागणपतये नम । श्रीसरस्वत्यै नम । श्रीगुरुभ्यो नम ।

APPENDIX I

This Appendix comprises 9 additional passages found in some of the 37 MSS. which have been cited in the foot-notes to the constituted text. They are either too big or unimportant to be included in the foot notes below the text.

The order of the MSS. and the principles adopted in writing the foot-notes to these passages are the same as to the constituted text.

1

Before Sarga 3, Ś1 Ñ V B D6.7 (after 1.3.12ab) 10-12 ins :

प्राप्तराज्यस्य रामस्य वाल्मीकिर्भगवानृषिः ।
चकार चरितं चित्रं विचित्रपदमर्थवत् ।
पवित्रं वैष्णवं दिव्यमिदमाख्यानमुत्तमम् ।
वेदैश्चतुर्भिः समितमितिहासं पुरातनम् ।
धारयामास वै विप्रान्सुमहाश्रियतेन्द्रियान् । [5]
धौम्यमाण्डव्यदुर्वासान्सार्ष्टिषेणान्सकोहलान् ।
तौ चैवेक्ष्वाकुदायादौ मुनिवेषौ कुशीलवौ ।
धन्यं यशस्यमायुष्यं स्वर्ग्यं स्वस्त्ययनं महत् ।
कृता च तरता कीर्तिः राघवस्य महात्मनः ।
इहैवार्थश्च धर्मश्च निखिलेनोपलभ्यते । [10]
दण्डनीतिश्च विपुला त्रयी वार्ता च कृत्स्नशः ।
य इदं शृणुयान्नित्यं यश्चैनं परिकीर्तयेत् ।
इह भोगान्वरान्प्राप्य देवैर्गच्छति पूज्यताम् ।
इक्ष्वाकूणामिदं चैव जनकस्य च धीमतः ।
पुलस्त्यस्य च देवर्षेः कीर्तनं समुदाहृतम् । [15]
अश्वमेधावसाने च राघवस्य महात्मनः ।
कथितं तुष्टिजननमिदमाख्यानमादितः ।
यत्र धर्मार्थसंयुक्तं पावनं पावनं शुभम् ।
आदिकाण्डमिदं प्रोक्तं विस्तरश्चास्य कथ्यते ।
प्रथमं नारदप्रश्नो नदीगमनमेव च । [20]
ब्रह्मणो दर्शनं चैव वरप्राप्तिश्च पुष्कला ।
श्लोकानां परिमाणं च यत्र तत्परिकीर्त्यते ।
अयोध्यावर्णनं चैव राज्ञो दशरथस्य च ।
अमात्यवर्णनं चैव कौशल्यायाश्च वर्णनम् ।
पुत्रार्थं च नरेन्द्रस्य मन्त्रणं समुदाहृतम् । [25]

1

D7 om. up to line 99. Ñ1 damaged up to l. 69. D13 begins with ref. श्रीतन्त्रा.—(l. 1) V2 रामस्य प्राप्तराज्यस्य (by transp.) (for the prior half). D11 वाल्मीकि- (for वाल्मीकिर्). B1 भगवानृषि. B2 (m. also) मुनिसत्तम (for भगवानृषि). V1 **- वाल्मीकिर्मुनि (for the post. half).—(l. 2) B4 रचितं (for चरितं). V4 कृत्स्नं, B1 om., B3 (m. also) दिव्यं (for चित्रं). Ñ2 विचित्र पदम्, B1 ०चित्र°; (for विचित्रपदम्). V2 भासमान् (for अर्थवत्).—(l. 3) B2 विचित्र (for पवित्र). D11 वैष्णव (for वैष्णवं).—(l. 4) B1 देवैश् (for वेदैश्). V1.4 संमितम्, B3 (m. also) संयुक्तम्; D10 सहितम् (for समितम्). V2 चतुर्भि समित वेदैर् (for the prior half).—(l. 5) V2 सुशीलान् (for सुमहाश्रियतेन्द्रियान्).—(l. 6) D13 धुरिया (for दुर्वासान्). Ñ2 रथिरेणान्; V1-4 om., V2 D11 सार्ष्णाय (D13 °हिय) णान्; B1 सार्ष्टिषेण-, B2 सार्श्वषेणान् (for सार्ष्टिषेणान्). Ñ2 B1.2.4 D11.13 सकोहलान्; V2 + कौतुकान् (for सकोहलान्).—(l. 7) V1 तौ चैक्ष्वाकु°, D11 तौ तु वै° (for the prior half). B2 D6 मुनिवाणौ (D6 °वेषौ) (for मुनिवेषौ).—(l. 8) B3 (m. also) पुण्यं, D13 परं (for स्वर्ग्यं).—(l. 9) V2-4 B1.3 कृ (B1 m. कृ) ता, D13 कृते (for कृता). B1 तु (for च). D10 तदर, D13 तन्वता (for तरता).—(l. 10) Ñ2 [आ]तश्च (sic) (for [अ]र्थश्च). V2.3 कामश्च, D11 निखिलो (for धर्मश्च). V1 निखिलेन, V2.3 D11 धर्मेश्च (for निखिलेन). Ñ2 B2-4 D11.13 °पद्यते, V2 [अ]नुवर्तितं, V4 [उ]पलभ्यते (for [उ]पलभ्यते). B2.3 (m. also) सम्यक् परिकीर्तितः; B3 (m. also) निखिलं समपद्यते (for the post. half).—(l. 11) D10 विरला (for विपुला).—(l. 12) Ś1 V2 D11-13 चैव; V1 चापि (for चैनं). Ś1 °कीर्तितं, V4 पठते नरः (for परिकीर्तयेत्).—(l. 13) D11 (before corr.) भोगान्, D13 भोग- (for भोगान्). V1 भोगानुत्तमान् (hypermetric) (for भोगान्वरान्). V2 भोगाभिहानुलप्राप्य; V3 इह माप्यानुलभोगान् (for the prior half).—(l. 14) D11 इत्थं (for चैव).—(l. 15) B3 (m. also) पौल°, D11 °स्त्यस्य (for पुलस्त्यस्य). V1 °दाहृतं, V2 °दीरितं (for समुदाहृतम्).—(l. 17) D13 पुष्टि- (for तुष्टि). B3 (m. also) D13 उत्तमं (for आदितः).—(l. 18) V1.2 D6.13 यच्च, D11 सर्व-; D12 अत्र (for यत्र). B1 -सहितं (for -संयुक्तं). D13 नाशनं (for पावनं). Ñ2 B3 (m. as above).4 D10 महत् (for शुभम्). D11 पावनानां च पावनं (for the post. half).—(l. 19) Ś1 V1 D6.11 इदं (for इदं). V4 विस्तरं, B1 विस्तारम्, D11 विस्तरं च (for विस्तरश्). V2 [अ]त्र, B3 [अ]तु (for [अ]स्य).—(l. 20) D11 वाल्मीकेर् (for प्रथमं).—(l. 21) D11 damaged for ब्रह्मणो. Ś1 तु (for च). D13 वरप्राप्तिश्च वर्णनं (for the post. half).—D13 om. (hapl.) l. 22-24.—(l. 22) V1 श्लोकानां च प्रमाणस्य (for the prior half). V2.3 यथा (for यत्र). Ñ2 °कीर्त्यते, B3 (m. as above) °कीर्तितं, D11 °कीर्तितं (for परिकीर्त्यते).—V3 om. (hapl.) from राज्ञो in l. 23 up to चैव in l. 24.—(l. 24) D13 -वर्णनं (for -वर्णनं). Ś1 दर्शनं (for वर्णनम्). V4 कौशल्यायाश्च वर्णनं (sic) (for the post.

अश्वमेधक्रिया चैव वरप्राप्तिश्च पुष्कला।
भागार्थिनां च देवानामागमः समुदाहृतः।
रावणस्य वधोपायं मन्त्रणं समुदाहृतम्।
अंशावतरणं चात्र सुराणां समुदाहृतम्।
दिव्या च पायसोत्पत्तिः पुत्रजन्म नृपस्य च। [30]
कौसल्यायां च रामस्य कैकेय्यां भरतस्य च।
यमयोश्च सुमित्रायां संभवः समुदाहृतः।
वानराणां च सर्वेषामुत्पत्तिः परिकीर्तिता।
राज्ञो दशरथस्येह विश्वामित्रेण संगमः।
प्रदानं चैव रामस्य रक्षणार्थं महात्मनः। [35]
लक्ष्मणानुगमश्चैव विद्याप्राप्तिश्च पुष्कला।
अनङ्गाश्रमयानश्च ताडकावनदर्शनम्।
ताडकायाश्च निधनमस्त्रलाभश्च कीर्त्यते।
सिद्धाश्रमनिवासश्च सत्ररक्षणमेव च।
सुबाहोर्निधनं चात्र मारीचस्य च मर्दनम्। [40]
विश्वामित्रस्य चैवर्षेः स्ववंशपरिकीर्तनम्।
गङ्गायाः प्रभवश्चैव पवित्रः परिकीर्तितः।
दिव्यगर्भावपतनं कार्त्तिकेयस्य संभवः।
विशालस्य च राजर्षेर्वंशस्य परिकीर्तनम्।
अहल्याशापमोक्षश्च मिथिलायाश्च दर्शनम्। [45]
दर्शनं यज्ञवाटस्य मैथिलस्य च दर्शनम्।
चरितं चैव कार्त्स्न्येन कौशिकस्य महात्मनः।
कथितं चात्र रामस्य शतानन्देन धीमता।
धनुषो भेदनं चैव कन्यायाश्च निवेदनम्।
राज्ञो दशरथस्येह जनकस्य च संगमः। [50]
सीतादीनां च कन्यानां विवाहः समुदाहृतः।
वधूर्गृहीत्वा नृपतेर्यानं दशरथस्य च।
समागमश्च रामस्य जामदग्न्येन धीमता।
जामदग्न्यस्य लोकानां वधश्चात्रानुकीर्तितः।
अयोध्यासंप्रवेशश्च प्रवासो भरतस्य च। [55]
अयोध्यावासिनां चैव प्रमोदः परिकीर्तितः।
इत्येतत्प्रथमं काण्डमादिकाण्डमिहोच्यते।
सर्गाश्चैव चतुःषष्टिः श्लोकानां चैव कीर्त्यते।
द्वे सहस्रे शतान्यष्टौ श्लोकाः पञ्चाशदेव तु।
बालचर्या हि यत्रोक्ता राघवस्य महात्मनः। [60]

V3 reads colophon

half).—(l. 25) V4 पुत्रार्थं च, B3 (m. as above) : D6 पुत्रार्थस्य, D13 पुत्रार्थेश्च (for पुत्रार्थं च). V3.4 मन्त्र, D13 मन्त्रण (for मन्त्रणं) B3 (m. also) °दाहृत (for समुदाहृतम्).—After l. 25, B3 ins.:

यमन ऋष्यशृङ्गस्य तत्रैव परिकीर्तितम्।

—(l. 26) V3 -क्रियां (for क्रिया). Ś1 तु (for च). D11 राज्ञो दशरथस्य च (= post. half of l. 23) (for the post. half).—After l. 26, B4 reads l. 37–41.—(l. 27) V4 °मन (for भागार्थिनां). D11 lacuna for the prior half. Ñ1 B2-4 D10.12 परिकीर्तित°, V3.4 °हृत (for समुदाहृत).—(l. 28) Ñ2 B1.3.4 D11.12 °धाय, V3 B2 D12 °धाये, V4 °धायो (for वधोपाय). V3 अंशावतरणं तथा, D13 मन्त्रश्च समुदाहृत° (for the post. half).—D13 transp. lines 29 and 30.—(l. 29) Ñ2 D11 °तारण, V3 रामादिवर्णन, B3 (m. also) रावणंव° (for अंशावतरण). Ñ2 V3.4 B D10.12 चैव, D12 चापि (for चात्र). V1 सुराणां च (hypermetric), D6 मन्त्र (for सुराणां).—(l. 31) B1 कौशल्यायाश् (for कौसल्यायां). B1 D11 कैकेय्या (for कैकेय्यां).—(l. 32) B1 सुमित्रायां (for सुमित्रायां). V4 °हृत (for समुदाहृत).—(l. 33) Ñ1 V3 B3 (m. as above) D10 समुदाहृता (for परिकीर्तिता).—(l. 34) D13 ततो (for राज्ञो).—(l. 35) B3 प्रयाण (for प्रदान).—(l. 36) V3 °गमन (hypermetric) (for [अ]नुगमश्च). V3 लक्ष्मणस्यानुगमन (for the prior half).—(l. 37) Ś1 अनङ्गश्च निवासश्च (for the prior half). Ś1 V1.4 D6.13 ताट(V1.4 °ट)का (for ताडका).—(l. 38) Ś1 V1 D4.13 ताट(V1 °ट)कायाश्. D11 निधनश् (for निधनम्). Ñ1 V3.4 सत्र°, V4 °लाभ, D13 चास्त्र° (for अस्त्रलाभश्च). D10 कीर्तित (for कीर्त्यते).—(l. 39) V3 सत्र, B1 क्रतु (for सत्र).—(l. 40) V2.4 B1 चैव (for चात्र). B3 (m. also) मरणं चैव (for निधनं चात्र). B1 दर्शनं, D4 भस्मनाश् (for मर्दनम्).—(l. 41) Ś1 V3 D10.13 देवर्षे, V1 B1.3 (m. also) राजर्षे (for चैवर्षे).—(l. 42) V1 प्रभवश्, D11 प्रभव, D13 संभवश् (for प्रभवश्). V1 पवित्र (for पवित्रः). V1 °कीर्तित, V3 °कीर्त्यते (for परिकीर्तितः).—(l. 43) V1 दिविगर्भा°, V2.4 °व(V4 °वि)तरण, V3 दिव्यगर्भस्पतन (for the prior half).—(l. 44) Ś1 B3 (m. as above) देवर्षेः (for राजर्षेः). D13 धर्मस्य (for वंशस्य). V1 °कीर्तित (for परिकीर्तनम्).—(l. 45) D10 अहिल्या (for अहल्या-) B3 (after corr. as above) पाप (for शाप) V1 विमोक्षश् (hypermetric) (for मोक्षश्).—(l. 46) V1 जनकस्य (for मैथिलस्य).—D11 om. (hapl.) l. 47–49.—(l. 48) B3 (m. also) चरितं (for कथितं). V2.4 B3 (m. also) राघवस्यात्र, V3 चात्र रामाय (for चात्र रामस्य). B1 शतानन्देन.—After l. 48, D6 reads l. 54 repeating it in its proper place.—(l. 50) V2.4 जनकेन (for जनकस्य). Ś1 च संभव, V4 समागम (for च संगम).—(l. 51) D13 सीतादान (for सीतादीनां). Ś1 समुदीरितः.—(l. 53) V2.4 समागमे (for समागमश्) D3 (before corr. as above) जमदग्न्येन.—(l. 54) V3 वधनोक्ष, B3.4 रोधश्चात्र (for वधश्चात्र). V4 [अ]नुकीर्तनं, B1 [अ]नुकथ्यते.—(l. 55) V4 अयोध्यायां प्र° (for the prior half). V4 प्रवासो (sic) (for प्रवासो).—(l. 56) B1 प्रसाद, B3 (before corr. as above) प्रमद (for प्रमोद). Ñ2 V3.4 B D10.13 परिकीर्त्यते.—(l. 58) D11 सर्गाश्च V4 B1.3 D10 चात्र (for चैव). V2.3 B1.4 कथ्यते (for कीर्त्यते). B3 D4 च प्र (B3 (m. also) चात्र, D4 परि) कीर्त्यते (for चैव कीर्त्यते).—(l. 59) Ś1 D6.10.12 पञ्चाशदेव (for पञ्चाशदेव). V3 D4 च (for तु).—After l. 59, V3 ins.:

अथ द्वितीयं वक्ष्यामि अयोध्याकाण्डमुत्तमम्।

—(l. 60) V2 बालकार्यं हि, V4 D13 बालचर्या च, D6 बालचर्यादि. V4 यत्रोक्ता, B4 यथोक्त (for यत्रोक्ता). B3 (m. also) रामाय

अतः परं द्वितीयं तदयोध्याकाण्डसंज्ञितम् ।
यत्राभिषेकसंकल्पो व्याघातश्चैव कीर्त्यते ।
कैकेय्यनुनयश्चैव शोको दशरथस्य च ।
वनप्रयाणं रामस्य लक्ष्मणानुगतिस्तथा ।
विषादः प्रकृतीनां च तथैव च विसर्जनम् । [65]
निषादाधिपसंवादो सूतस्य च विसर्जनम् ।
गङ्गायाश्चाभिसंतारो भरद्वाजस्य दर्शनम् ।
भरद्वाजाभ्यनुज्ञानाच्चित्रकूटस्य दर्शनम् ।
वास्तुकर्मनिवेशश्च चित्रकूटे महागिरौ ।
उपावृत्ते सुमन्त्रे च राज्ञो मोहागमः परः । [70]
स्वशापकथनं चैव स्वर्गप्राप्तिर्नृपस्य च ।
भरतागमनं तूर्णं तथा राजगृहादपि ।
रामप्रसादनार्थं च भरतस्य महात्मनः ।
गमनं कीर्त्यते वासो भरद्वाजस्य चाश्रमे ।
दर्शनं चैव रामस्य पितुश्च सलिलक्रिया । [75]
प्रसादनं च रामस्य बहुशः परिकीर्तितम् ।
जाबालेश्च वाक्यानि वामदेवस्य चोभयोः ।
इक्ष्वाकूणां च वंशस्य कीर्तनं समुदाहृतम् ।
अप्रतिज्ञा च रामस्य गमने कोसलान्प्रति ।
पादुकाहरणं चैव भरतस्य विसर्जनम् । [80]
नन्दिग्रामप्रवेशश्च मातॄणां च विसर्जनम् ।
अयोध्यासंप्रवेशश्च शत्रुघ्नस्य महात्मनः ।
काण्डं द्वितीयमित्युक्तमयोध्याकाण्डसंज्ञितम् ।
अशीतिश्च तथा सर्गाः श्लोकानां चात्र कीर्त्यते ।
त्रीणि श्लोकसहस्राणि नव श्लोकशतानि च । [85]
श्लोकानां द्वे शते चैव भूयः श्लोकाश्च सप्ततिः ।

V_3 reads colophon

अतः काण्डं तृतीयं तु आरण्यकमिति स्मृतम् ।
यत्र रामो महाबाहुर्दण्डकं प्राविशद्वनम् ।
अनसूयासमस्या च अगस्त्यस्य चार्पणम् ।
विराधदर्शनं चैव वधश्च समुदाहृतः । [90]

च (for राघवस्य).—(l. 61) V_3 B_1 D_{13} तु (with hiatus) (for तद्).—(l. 62) V_3 अत्र, D_4 यात्रा (for यत्र). V_3 -भवादि (for -भङ्गो). $Ś_1$ चैव कीर्तित, B_4 परि° (for चैव कीर्त्यते).—(l. 63) $Ś_1$ °श्चनयश्; V $B_{3,4}$ $D_{6\ 10\ 13}$ कैकेय्या°, D_{11} °य्यानुगनश् (for कैकेय्यनुनयश्).—(l. 64) $Ñ_2$ V_{1-3} B $D_{10\ 12}$ °गमश्; V_4 °गमश् (for लक्ष्मणानुगतिस्).—(l. 65) D_{13} विवाद (for विषाद:).—After l. 65, B_3 ins.:

प्रजानां च परित्यागो गमनं राघवस्य च ।

—B_3 om. (hapl.) l. 66. $Ś_1$ om. from सूतस्य up to स्नातो in line 67.—(l. 67) V_3 [अ]पि (for [अ]भि). $D_{6\ 13}$ repeat the prior half of l. 66 (for the prior half).—$D_{11\ 13}$ om. (hapl.) l. 68.—(l. 68) $Ś_1$ °स्य चैवाता, V_1 °भ्यनुज्ञाय, B_3 °मनुज्ञानात्, $D_{6\ 12}$ भा(D13 भ)रद्वाजस्य चाज्ञया (for the prior half).—(l. 69) $Ś_1$ V_1 -निवेश च, V_3 निवेशस्तु, $D_{11,13}$ -निवासश्च (for -निवेशश्च).—After l. 69, B_3 ins.:

वासश्च राघवस्यापि सीताया लक्ष्मणस्य च ।

—(l. 70) B_1 सुमन्त्रे; D_{13} सुमित्र (for सुमन्त्र). V_1 D_{13} पुन (for परः).—$Ñ_1$ damaged from प्राप्ति up to l. 75.—(l. 71) V_4 -स्वस्य (for स्वशा). V_3 -कर्तने (for -कथन).—(l. 72) $V_{3\ 4}$ (m. as above) $B_{1\ 4}$ चैव, D_{13} सर्वं (for तूर्णं). V_3 $B_{1\ 4}$ पूर्णं, V_4 (m. as above) तद् (for तथा).—(l. 73) V_4 प्रसाद°, B_4 प्रसादनं चैव, D_{11} °नार्थे च (for -प्रसादनार्थं च). D_4 भरतस्य च (hypermetric) (for भरतस्य).—(l. 74) D_{13} रामन (sic) (for गमन). D_{13} कीर्तने (for कीर्त्यते). V_3 राज्ञो, D_{13} चैव (for वासो) $Ś_1$ V_1 D_4 भार° (for भरद्वाजस्य).—B_3 om. (hapl.) from the post. half of l. 75 up to the prior half of l. 76. D_4 reads from the post. half of l. 75 up to the prior half of l. 78 in marg.—$Ś_1$ repeats l. 76 after l. 81.—(l. 76) $Ñ_1$ पार की°. $Ñ_1$ V_1 °कीर्तित, V_4 °कीर्तने (for परिकीर्तितम्).—(l. 77) $V_{1\ 3}$ B_3 जाबा°, D_{13} जाबालेर् (hypermetric) (for जाबाले:). B_3 वाक्यानि (for वाक्यानि). V_{1-3} D_4 राम° (for वामदेवस्य).—$Ñ_1$ damaged l. 79–82.—(l. 79) V_1 अथ प्रतिज्ञा, $V_{3,4}$ B_{13} (m. also) प्रतिज्ञा चात्र, B_4 स्व°, D_{13} प्रतिज्ञा चैव (for अप्रतिज्ञा च). $Ś_1$ धर्मस्य (for रामस्य). V_3 गमन (for गमने). V_1 कौशल (for कोसलान्). D_4 अपि (for प्रति).—(l. 80) V_1 -हरण (sic), V_3 D_{13} -हरण (for -हरणं).—(l. 81) V_3 D_{13} °ग्रामे, B_1 नन्दि° (for नन्दिग्राम-).—After l. 81, $Ś_1$ repeats l. 76.—(l. 82) D_{13} °श्च (for शत्रुघ्नस्य). D_3 °मन (for महात्मनः).—After l. 83, B_3 reads l. 118–120 repeating them in their proper place.—(l. 84) D_4 -स्तथैवात्र (for -श्च तथा). $Ñ_1$ V_4 कथ्यते (for कीर्त्यते).—(l. 85) V_1 B_3 त्रीणि (for नव). $Ñ_1$ damaged from शतानि up to line 88.—(l. 86) D_{13} पुन (for भूय). D_{13} सप्तति (sic) (for सप्ततिः).—(l. 87) V_3 B_1 D_{13} पर (for काण्ड). $Ś_1$ द्वितीय (for तृतीय). D_4 च (for तु). D_{13} अतः परं काण्ड तृतीय (hypermetric) (for the prior half).—(l. 88) V_3 दण्डकारण्यमाश्रित (for the post. half).—(l. 89) Note hiatus between the two halves B_{14} D_4 अनु°. D_{13} °सूया- (for अनसूया). $Ś_1$ $D_{6,13}$ [अ]गस्त्य°, D_{13} [अ]गस्ति° (all to avoid hiatus) (for अगस्त्यस्य).—(l. 90) V_3 °दर्श; V_4 परिकीर्तित (for समुदाहृत).—(l. 91) B_1 [अ]पि (for [च]त्र) V_3 B_3 चैव सर्वाणि (for दर्शनं चैव). $Ñ_1$ $V_{1\ 3\ 4}$ B_3 D_{13} [च]त्र (for [अ]पि) V_1 गमन, V_3 B_1 दर्शन (for स्नानकम्).—(l. 92) D_{13} ग्रा (sic) (for मार्ग). $Ñ_1$ damaged from the post. half up to line 95.—(l. 93) $Ñ_1$ स्व°, V_3 °क्षम (for शूर्पणखा-). $Ś_1$ V_3 $D_{3\ 13}$ शूर्पणखा-सत्तम (for the prior half).—(l. 94) $Ś_1$ D_{13} °रौ, V_3 खरादौ, B_1 खर°. D_{13} °दूषणौ (for खरदूषणौ). V_4 त्रिशिरस. $V_{3,4}$ वधे (for वधं). $Ś_1$ V_3 D_{13} °दूषण; $Ñ_1$ B_3 $D_{13,14}$ दूषण च (for च दूषण).—(l. 95) V_3 D

कपीना दर्शनं चैव मैथिल्याश्चापि सान्त्वनम् ।
शरभङ्गाश्रमप्राप्तिर्महेन्द्रस्य च दर्शनम् ।
सुतीक्ष्णाश्रमसंप्राप्तिः संवादः सह सीतया ।
मन्दकर्णेश्च कथितं यत्र शक्रविसर्जनम् ।
इल्वलस्य च संवादः कीर्तनं च दुरात्मनः । [95]
अगस्त्याश्रमवासश्च तथा संपरिकीर्तितः ।
दर्शनं पञ्चवट्याश्च जटायोश्चैव दर्शनम् ।
जनस्थाननिवासश्च शिशिरस्य च वर्णनम् ।
स्मरणं भरतस्याथ कैकेय्याश्चैव गर्हणम् ।
संवादः शूर्पणखया विरूपकरणं तथा । [100]
खरस्य च वधो घोरो दूषणत्रिशिरोवधः ।
लङ्काप्रवेशो राक्षस्याः शूर्पणख्याः प्रकीर्तितः ।
सीतायाः लोभनं चैव रावणस्यानुशब्दितम् ।
मारीचाश्रमसंप्राप्ती रावणस्य दुरात्मनः ।
मारीचश्च मृगो भूत्वा वैदेहीं समलोभयत् । [105]
लोभयित्वा च वैदेहीं राघवस्यापकर्षणम् ।
मारीचस्य वधश्चैव लक्ष्मणस्य च गर्हणम् ।
सीताया हरणं चैव सौमित्रेश्चात्र संगमः ।
जटायुषो वधश्चात्र सीतायाश्च प्रवेशनम् ।
लक्ष्मणस्य च संवादो राघवेण महात्मना । [110]
हृता च जानकी मत्वा विलापो राघवस्य च ।
जटायोर्दर्शनं चैव सत्कारश्च महात्मनः ।
गृध्रराजस्य रामेण कृता चैव जलक्रिया ।
कबन्धस्य वधः प्रोक्तः स्वर्गप्राप्तिश्च पुष्कला ।
कबन्धस्य च वाक्येन सुग्रीवान्वेषणं परम् । [115]
शबरीदर्शनं चैव पम्पायाः परिदेवनम् ।
इति काण्डं तृतीयं तु आरण्यकमिति स्मृतम् ।
सर्गाणां तु शतं चैव सर्गाश्चैव चतुर्दश ।
चत्वारीह सहस्राणि श्लोकानां कीर्तितानि च ।
शतं चैवात्र विज्ञेयं श्लोकाः पञ्चाशदेव तु । [120]

इल्वणस्य B3 8 इल्वल्स्य D5 संवाद° —D13 om (hapl) from the post half of l 96 up to the prior half of l 98 —(l 97) V1 चापि (for चैव) —(l 98) V2 जल° (for जनस्थान) V2 (अ)नामरस्य (sic) (for शिशिरस्य) D5 दर्शनं (for वर्णनम्) —(l 99) N (अ)र्थ (for (अ)थ) Ñ1 damaged from the post half up to l 101 V4 B3 (m as above) D11 13 (अ)पि D6 (अ)थ (for (अ)थ) V4 दर्शनं (for गर्हणम्) ☞ D7 resumes. —(l 100) Ś1 V2 D5 11 13 शूर्पनखा (D12 °णरया)श्च V1 सूर्पणखाया V3 शूर्पणखायाश्च (hypermetric) (for शूर्पणखया) V1 °करणम् D13 रूपकरण (submetric) (for विरूपकरणं) —(l 101) D13 खरदूषणयोश्चैव वधस्त्रिशिरसस्तथा —After l 101 B3 ins.

चतुर्दशसहस्राणां राक्षसानां तथा वधः ।

—(l 102) Ś1 °नख्याः D12 सूर्प° (for शूर्पणख्याः) Ñ2 च की° V4 प्रकीर्तने B4 विशेषतः (for प्रकीर्तितः) —(l 103) Ñ B3 D10 (अ)थ श°, V1 °शब्दितं V4 °शसनं B1 (अ)त्र श° B2 च श° (for (अ)नुशब्दितम्) —D7 om (hapl) l 104 —(l 104) V4 मारीचस्याश्रमप्राप्ती (for the prior half) —Ñ1 damaged l 106–109 —(l 106) D7 तु (for च) D5 रावणस्य (for राघवस्य) V1 B3 (अ)तिक° D13 °भवणं (for (अ)पकर्षणम्) —(l 107) D13 मारीचश्च D10 लक्ष्मणाय (sic) (for लक्ष्मणस्य) Ś1 V1 D4 11 13 वि° V3 °गर्हणं V4 विगर्हणं (for च गर्हणम्) B4 ** लक्ष्मणगर्हणं (for the post half) —(l 108) V2 4 (अ)पि V3 (अ)थ (for (अ)त्र) Ś1 D7 13 संगमः (D12 संगः)श्च महात्मनः (for the post half) D11 सीतापहरणं चैव लक्ष्मणस्य च संगमः —D13 om (hapl) l 109–112 Ś1 D7 om l 109–110 —(l 109) V3 B3 (प)त्र (for (अ)त्र) D13 जटायुषो वधश्चापि (sic) (for the prior half) V1 B2 (m also) D4 11 13 प्रवे° (for प्रवेशनम्) —(l 110) V3 4 °स्य D5 लक्ष्मणेन (sic) (for राघवेण) Ñ V2 B1 °वने V4 °वते (for महात्मना) —(l 111) Ñ1 B2 स्मृता (for मत्वा) —Ś1 damaged from महात्मन up to l 115 —(l 112) V2 3 जटायुषोः (hypermetric) (for जटायोः) V3 B2 महात्मना (for महात्मनः) —(l 113) N2 V3 B (B3 m as above) D13 खगराजस्य —(l 114) D10 12 कबन्धस्य (here and elsewhere below) V3 प्रोक्तं D6 13 प्राप्ति (for प्रोक्तः) Ś1 तु (for च) D11 पुष्कलं (for पुष्कला) —(l 115) D12 om च (submetric) N2 B3 (m as above) D14 तदा V2 कृत V3 B1 D13 रघुः V4 B4 D13 तथा (for परम्) —(l 116) Ñ2 V1 3 4 D5 7 10–13 शबरी V3 पपाया (for पम्पायाः) V1 D5 11 परिदेवनं D13 पम्पायाश्चैव दर्शनं (for the post half) —(l 117) V3 तृतीयं काण्डं (for काण्डं तृतीयं) V2 न V3 हि D11 तत् (for तु) —After l 117, B3 repeats l 84–86 in marg —B3 repeats l 118–120 here reading them for the first time after l 83 —(l 118) N V B D10 13 न (for तु) Ñ1 V2–4 B1 शेष (for चैव) —N2 damaged l 119–122 —(l 119) B1 3 (m also) °णि च (for चत्वारीह) Ñ2 °प्राणि (sic) D5 पञ्चाशानि (for सहस्राणि) Ś1 कथितानि वै V3 कीर्तनं मया (for कीर्तितानि च) —(l 120) V3 D1 विज्ञेया (for विज्ञेयं) B3 D7 पञ्चाशं D5 °शच्च D11 °दशैव D13 पंचशतं च (sic) (for पञ्चाशदेव) V3 च (for तु) —V4 om l 121 —(l 121) N2 B (B3 m as above) D10 13 पर (for काण्ड) Ś1 D11 °च D13 प्रवक्ष्यामि (for चतुर्थं तु) V1 D5 7 13 कैष्किन्ध्यकम् (D5 °धकम् D13 °धाकम्) V3 किष्किन्धकम् (for कैष्किन्धकम्) V2 महत्क (hypermetric) (for स्मृतम्) Ñ2 B D10 11 16 किष्किन्धाख्य (B1 कांड किष्किंधं B3 (m also as in B4) काण्डं कैष्किन्धं B4 कांडं कैष्किन्ध्यं D11 15 किष्किन्धमिति) संज्ञितं, B3 (m also) किष्किन्धमिति स्मृतं (for the post half) —(l 122) Ś1 ऋष्यमूकं B1 °मूकं B4 °मूकं D13 °मूकं- (hypermetric) D13 ऋषिमूके (for ऋष्यमूक-) V3 गिरे (for गिरि) —(l 123) V4 °दात्र (for °समागमः) Ñ2 V2 3 D1 8 D4 7 10–12 (प)त्र V3 (अ)पि (for (अ)थ) V3 D1 कथ्यते (for प्रोच्यते) —(l 124) D13 चैव (hyper-

अतः काण्डं चतुर्थं तु कैष्किन्धिकमिति स्मृतम् ।
ऋष्यमूकगिरिप्राप्ती राघवस्य महात्मनः ।
हनुमद्दर्शनं चैव संवादश्चात्र कीर्त्यते ।
आरोहणं च शैलस्य ऋष्यमूकस्य कीर्तितम् ।
रामसुग्रीवसख्यं च वालिवैरप्रकीर्तनम् । [125]
सप्ततालविभेदश्च प्रत्ययोत्पादनं तथा ।
वालिसुग्रीवयुद्धं च वालिनो वध एव च ।
अन्तःपुरविलापश्च ताराकारुण्यमेव च ।
सुग्रीवस्याभिषेकश्च वरणं चाश्रमस्य च ।
विलापो राघवस्यात्र लक्ष्मणेन च सान्त्वनम् । [130]
प्रावृड्विलापश्चैवात्र शरद्वर्णनमेव च ।
विलापश्चैव शरदि समयस्य च लङ्घनम् ।
सुग्रीवं प्रति रामस्य कोपो यत्र प्रकीर्तितः ।
रामस्य कोपं विज्ञाय लक्ष्मणस्य च संभ्रमः ।
प्रशमो लक्ष्मणस्याथ दौत्येन गमनं तथा । [135]
सुग्रीवस्य तथा चात्र गमनं राघवाश्रमे ।
प्रसादनं च रामस्य वानराणां च संग्रहः ।
पृथिव्या वर्णनं चैव सुग्रीवेण महात्मना ।
प्रस्थापनं वानराणामङ्गुलीयस्य चार्पणम् ।
हनुमत्प्रभृतीनां च विन्ध्यपर्वतलङ्घनम् । [140]
स्वयंप्रभागुहायाश्च प्रवेश इह कीर्तितः ।
अप्रवृत्तौ च वैदेह्या निराशगमनं महत् ।
प्रायोपवेशनं चात्र वानराणां महात्मनाम् ।
दर्शनं चात्र संपातेर्गृध्रराजस्य धीमतः ।
निवेदनं च लङ्कायां गृध्रराजेन धीमता । [145]
चतुर्थमेतत्काण्डं तु कैष्किन्धमिति संज्ञितम् ।
सर्गाश्चात्र विज्ञेयाश्चतुःषष्टिस्तु संख्यया ।
श्लोकानां द्वे सहस्रे च अष्टौ श्लोकशतानि च ।
श्लोकानां च शतं ज्ञेयं पञ्चविंशतिरेव च ।
अतः परं प्रवक्ष्यामि काण्डं सुन्दरसंज्ञितम् । [150]

---

metric) (for च). Ś1 D13 ऋषि° (for ऋष्यमूकस्य). Ñ1 V1.2 D5 कीर्तनं, V2 दर्शनं (for कीर्तितम्).—Ñ1 damaged from कीर्तनम् in l. 125 up to 129.—D5 om. (hapl.) l. 125.—(l. 125) Ś1 -सौख्य, V2 -सख्यञ्च (for -सख्य). V3 रामसुग्रीवयोः सख्य (for the prior half).—After l. 125, B3 ins.:

प्रतिज्ञा राघवस्यापि मने वालिन एव च ।

—(l. 126) Ñ2 B1.3 (m. also) सप्तसाल (Ñ2 °सा)ल- (for सप्ततालं). Ñ2 B3 (m. as above) D10 -प्र° (for विभेदश्च). Ñ2 -[उ]त्पादनम् (sic) (for [उ]त्पादनं).—Ñ2 reads l. 128 in marg.—(l. 128) D13 repeats पुर ditto. D7.10 -विलाप (for विलापश्च).—(l. 129) D5 [अ]भिषेक तु (for [अ]भिषेकश्च).—After the prior half, B3 ins.:

वालिपुत्रसमर्पणम् ।

यौवराज्यं च तस्यात्र।

D11 धारणं (for वरणं). D7 वा (for च). V3.4 B1.2 (m. also) वालिपुत्रसमर्पणम् (for the post. half).—(l. 130) D13 लक्ष्मणस्य (for लक्ष्मणेन). V4 om. च (submetric). V3 तारणं (sic) (for सान्त्वनम्).—Ñ1 damaged from l. 132–204.—(l. 132) D5 वि°, D7 च पालन (for च लङ्घनम्).—(l. 133) Ś1 च°, D7 [अ]त्र° (for प्रकीर्तितः). V3.4 B1.4 कोपोऽत्र वी(B1 प्रकोपो यत्र, B4 कोप एव प्र)कीर्तितः(V4 कीर्त्यते) (for the post. half).—(l. 134) Ñ2 B3 (m. as above) प्र° (for विज्ञाय). B4 रामकोपं परिज्ञाय (for the prior half). D13 लक्ष्मणेन.—(l. 135) Ñ2 B1.3 D10 प्रेषणं, D13 शुश्रमो (sic) (for प्रशमो). D11 दूतेन, D13 चोरवेण (sic) (for दौत्येन). D7 दौत्येनागमने (sic) (for दौत्येन गमनं).—(l. 136) Ś1 D5.7.13 यथा (for तथा). V1 [अ]थ (for [अ]त्र). V1.2 D5.7.11.13 °श्रमं; V3 त्वां शराश्रम (for राघवाश्रमे). V4 सुग्रीवस्याथ गमनं राघवाश्रममेव च.—(l. 137) V4 संग्रहं, D13 संग्रह (for संग्रहः).—After l. 137, B3 ins.:

सुग्रीवेण प्रतिज्ञा च सीतोद्धारणकर्मणि ।

—(l. 138) D13 वरणं (for वर्णनं). Ś1 सर्वे (for चैव).—(l. 139) Ñ2 V3.4 B D13 प्रस्थानं वानराणां च (for the prior half). V3.4 B अङ्गुलि° (for अङ्गुलीयस्य).—(l. 140) D13 हनुमत (hypermetric) (for हनुमत्). B4 om. च (submetric).—(l. 141) D13 स्वयंप्रभाया (hypermetric) (for स्वयंप्रभा). V3 B4 -गुहायां (for -गुहायाश्च). D7 प्रदेश (for प्रवेश). V3 D5 इति, B3.3 (m. also) D11 परि- (for इह). D11 कीर्त्यते (for कीर्तितः). V1.4 प्रवेशश्च प्र(V4 °श्चैव)कीर्तितः (for the post. half).—(l. 142) B3 (m. also) सीताया (for वैदेह्या). V3.4 -[आ]गमनं (for -गमनं). V3.4 B2 तथा (for महत्).—(l. 143) Ñ2 B1.3 D7.10 [इ]ह (for [अ]त्र).—(l. 144) Ñ2 V4 B3 (m. as above) D10 [इ]ह (for [अ]त्र). संपातिः (for संपातेः). D11 धीमता (for धीमतः).—After l. 144, B3 ins.:

जगाद्रुपस्य संवादो वानरैः परिकीर्तितः ।

—B1 D13 om. (D13 hapl.) l. 145.—(l. 145) D13 लङ्कायां. D13 कीर्तितं (for धीमता).—(l. 146) D13 संज्ञं (for काण्डं). D11 वै (for तु). Ś1 V1 B3 D5.7.10.11.13 कैष्कि(V1 °ष्कि)न्ध्य(Ś1 °न्द, D13 °न्धि, D10 °न्ध)न्, V3 कैष्किन्धिकम् (hypermetric), D11 किष्कि° (for कैष्किन्धम्). V4 कैष्किन्धिकमिति स्मृतं (for the post. half). B3 काण्डं चतुर्थं किष्किन्धाकाण्डसंज्ञितम्.—(l. 147) V3 °णां चात्र (for सर्गाश्चात्र). B4 संख्येयाः (for विज्ञेयाः). B3 (m. also) सर्गाश्चैव परिज्ञेयाः (for the prior half). Ñ2 B4 च (for तु). V1.4 D5.7.13 संज्ञया, D13 संदिग्धा (corrupt) (for संख्यया).—(l. 148) Note hiatus between the two halves. Ñ2 V3 B2 D10 तु (for च). V3 च सहस्रे द्वे (by transp.). D7 च सहस्रम्.—Ñ2 reads (m.) l. 149 after l. 166.—(l. 150) V1 °मेतत्, B4 सुन्दरा° (for सुन्दरसंज्ञितम्).—(l. 151) Ś1 -स्थल, D5 -स्थलं, D7 युद्धे (for युद्धं). Ñ2 V4 B3.3 D10.11.13 °रे, B1 अथ (for तत्र). V1 हनुमद्वर्णं चैव (for the prior half). B3 रत्न°, D13

हनुमत्प्लवनं चात्र सुरसायाश्च दर्शनम् ।
मैनाकस्य गिरेश्चैव दर्शनं परिकीर्तितम् ।
निधनं सिंहिकायाश्च लङ्कादर्शनमेव च ।
प्रवेशश्चैव लङ्काया वर्णनं विषयस्तथा ।
मार्गणं चैव वैदेह्या रावणस्य पुरे शुभे । [155]
दर्शनं पुष्पकस्येह आपानस्य च वर्णनम् ।
दर्शनं राक्षसेन्द्रस्य रावणस्य दुरात्मनः ।
विचयं पुष्पकस्येह जानक्याश्चैव मार्गणम् ।
अदर्शने च वैदेह्या शोकोपगमनं तथा ।
प्रविश्याशोकवनिकां वैदेह्याश्चैव दर्शनम् । [160]
प्रवेशो रावणस्येह रक्षसः प्रमदावने ।
प्रलोभनं च सीताया रावणस्य च भर्त्सनम् ।
गर्जितं राक्षसीनां च हनुमद्दर्शनं तथा ।
अभिज्ञानप्रदानं च सीतासंभाषणं तथा ।
चूडामणिप्रदानं च प्रतिसंदेश एव च । [165]
वनप्रभङ्गः क्रूराणां राक्षसानां च भर्त्सनम् ।
किंकराणां वधश्चात्र मन्त्रिपुत्रवधस्तथा ।
सेनापतिवधश्चात्र अक्षस्य च वधस्तथा ।
कीर्तितं द्वन्द्वयुद्धं च हनुमन्मेघनादयोः ।
ब्रह्मास्त्रेण च बन्धो वै मारुतेः परमाद्भुतः । [170]
निवेदनं च दूतस्य भर्त्सनं च हनूमतः ।
लाङ्गूलदीपनं चैव लङ्कादाहस्तथैव च ।
सीताया दर्शनं भूयः प्रत्यागमनमेव च ।
जाम्बवत्प्रमुखैश्चैव हरिभिः सह संगमः ।
तथा मधुवनप्राप्तिर्मधुना च विशोपनम् । [175]
दर्शनं देवमार्गस्य भङ्गो मधुवनस्य च ।
अङ्गदप्रमुखानां च हरीणां रामदर्शनम् ।
हनूमतः परिष्वङ्गो राघवेण महात्मना ।
प्रवृत्तिश्चैव सीताया मणिदानं तथैव च ।
लङ्काया दर्शनं चैव दर्शनं रावणस्य च । [180]
सीताया दर्शनं चैव प्रतिसंदेश एव च ।
दुर्गकर्मविधानं च राक्षसानां विचेष्टितम् ।
अशोकवनिकाभङ्गो दुर्गस्य च निवेदनम् ।
यत्रैतत्कथयामास हनूमान्राघवाय वै
यत्र सुग्रीवसहितो राघवः सहलक्ष्मणः । [185]

सिंहिकायाश्च (for सुरसायाश्च) —(l. 152) B4 °श्च (sic), D7 मैना° (for मैनाकस्य). V1 गिरेः पार्श्वं (for गिरेश्चैव). D13 परि-कीर्तितः. —(l. 153) D12.13 सिंहकायाश्च. —D13 om. l. 154-156. —(l. 154) B2 प्रवेशनं च (for प्रवेशश्चैव). V2.4 B1.2.4 लङ्कायां (for लङ्काया) V4 विनिघ, B1 (before corr. as above) 2 (m. also) निच°, B4 D12 विजयम् (B4 °यन्); D12 विन° (sic) (for विषयस्) —B1 om (hapl.) l. 156 —(l. 156) Note hiatus between the two halves. V2 पुष्कलस्य (for पुष्पकस्य). Ñ2 B4 आलयस्य, V1.2 विमानस्य (for आपानस्य). B3 (m. also) D11 दर्शनं (for वर्णनम्). —(l. 157) D12 प्रवेशो (for दर्शनं). —(l. 158) V4 विजय, D13 विचय (for विचयं). V2 पुष्कलस्य, B4 D13 पुष्प(D12 °क)स्य (for पुष्पकस्य) V1 पुष्पकस्येह विचयं (for the prior half). D12 मार्गणा (for मार्गणम्). —(l. 159) V1 अदर्शनं चैव (hypermetric), V2.3 B2 अदर्शनं च, V4 दर्शनं चैव, B3 °नेन, B4 (m. also) °ने तु (for अदर्शने च). B1 कोप- (for शोक). V2 °गमनं (for -[उ]पगमनं) —(l. 160) V2 [अ]पि (for [ए]व). —(l. 161) B2 वानरस्येह, D11 राक्षसेन्द्रस्य (for रावणस्येह). Ś1 D2.7.12 रक्षसां, B1.2 D12 राक्षस (sic) (for रक्षस) Ś1 प्रमद वनं V2.3.4 B3 D7.11-13 °वनं (for प्रमदावने). —(l. 162) V4 प्रलोभनं (for प्रलोभनं). Ñ2 B3 (m. also) D12 वै (Ñ2 वै) देह्या (for सीताया) —(l. 163) Ś1 D2.7.11-13 गर्जनं, Ñ2 V1 B2 D12 तर्जितं, V4 गर्जितं (sic) (for गर्जितं). D7.12.13 °सानां (for राक्षसीनां) —Ś1 D2.7 om. (hapl.) l. 164 —(l. 166) Ñ2 B2.4 वनभ(B4 °ग), V2.4 B1 भेदश्च (for प्रभङ्गः). B1 घ्नता (for क्रूराणां). Ś1 V2.3.4 B1-4 (B3 m. also) °सीनां (for राक्षसानां). Ś1 गर्ज°, V1 D2.7.11.12 तर्ज° (for भर्त्सनं). —(l. 167) Ś1 किंकरीणां. V2.4 B1.2 [च]त्र (for [अ]त्र). —(l. 168) Note hiatus between the two halves. V1.2 तु (for च). D12 तथैवाक्षवधोऽपि च (for the post. half) —(l. 169) Ś1 D2.12 दुर्ग°, D7 दुर्ग° (for द्वन्द्वयुद्ध). V3 B4 तु (for च) V1.2 हनुमन्मेघ-नादयोः (for the post. half). —(l. 170) V4 om च (submetric). D11 [ऽ]स्य (for वै). D7 वधश्चैव (for च बन्धो वै). V3 D12 मारुते (for मारुतेः). V2 D6 °द्भुत (for परमाद्भुत°). —(l. 171) D11 दूतस्य (for दूतस्य). —After l. 171, V2.3 ins :

रक्षोभिर्बन्धनश्चापि महात्मनश्च मोक्षणम् ।

[V2 [अ]स्य (for [अ]पि). V2 वि° (for च मोक्षणम्).]
—(l. 172) Ś1 [उ]द्दीपनं, Ñ2 V1 B2-4 D10 -[आ]दीपनं (for दीपनं) V4 लाङ्गलादीपनं चैव (for the prior half). —(l. 173) Ś1 हर्षण (for दर्शनं). V3 चैव (for भूयः). D7 -[आ]गमनं (for [आ]गमनम्) —(l. 174) B3 जाम्बु°, D12 जाम्ब° (for जाम्बवत्) V1 D6 संगर (for संगम). D11 संगमस्तथा (for सह संगमः). —After l. 174, B3 ins.

प्रत्यागमो वानराणामङ्गदस्य महात्मनः ।

—(l. 175) D7 मधुवन. Ñ2 B1-3 (B3 m. as above) D12 निर्गुण, V2.4 D11 निर्गे°, V2.3 D7.10 निर्गु° (for विशोपनम्) —(l. 176) D7 चैव मा° (for देवमार्गस्य). V2.3 B1.2 देवमार्गवि-रोधश्च (for the prior half). Ś1 संगो, D7 दृष्टे (sic) (for भङ्गो). D11 om च (submetric). —(l. 177) D11 तु (for च). D11 कपीनां (for हरीणां). —(l. 178) V4 हनूमता (for महात्मना). —(l. 179) D2 प्रवृत्ति (for प्रवृत्तिश्). B1-3 (B3 m. also) [अ]पि (for [ए]व). —Ś1 D7 om. (hapl.) l. 180-181. —(l. 180) V4 D12 रावणस्य (for रावणस्य). V4 रावणस्य च दर्शनं (by transp.) (for the post. half). —(l. 181) V2 प्रति° (for प्रति). —(l. 182) B2.4 राक्षसीनां. V2.4 B1.2 च चरितं. —(l. 183) Ś1 V1 D2.7.12 भङ्गं (for भङ्गो). —(l. 184) D12 कथेदम् (for

महता हरिसैन्येन प्रययौ दक्षिणामुखः ।
सर्वे च सहिता यत्र निविष्टाः सागरं प्रति ।
इत्येतत्पञ्चमं काण्डं सुन्दरं परिकीर्तितम् ।
सर्गाणामत्र सख्या च काण्डे सुन्दरसंज्ञिते ।
चत्वारिंशत्त्रयश्चैव सर्गाः सम्यगुदाहृताः । [190]
श्लोकानां द्वे सहस्रे च चत्वारिंशच्च पञ्च च ।
अतः परं तु षष्ठं च युद्धकाण्डमिति स्मृतम् ।
यत्र रामो महाबाहुः सागरं समुपस्थितः ।
यत्र लङ्कां जिगमिषुर्मन्त्रयामास राघवः ।
श्रुत्वा च राघवं श्रुत्वा मन्त्रयामास रावणः । [195]
शमार्थी यत्र रामेण ज्येष्ठमाह विभीषणः ।
मुच्यतां मैथिली राजन्स्वस्त्यस्तु नगरस्य नः ।
एतद्धि परमं श्रेयो विपरीतेऽनयो भवेत् ।
एवमुक्तो दशग्रीवः क्रोधसंरक्तलोचनः ।
जघान यत्र पादेन भ्रातरं वै विभीषणम् । [200]

रावणं च परित्यज्य चतुर्भिः सचिवैः सह ।
आगच्छद्राघवाभ्याशं महाप्राज्ञो विभीषणः ।
अभिषिक्तश्च रामेण लङ्काराज्ये विभीषणः ।
सागरात्तोयमादाय प्रयतेन महात्मना ।
यत्र रामस्य संरम्भः समुद्रस्य च दर्शनम् । [205]
नलसेतुक्रिया चैव सागरानुमते तथा ।
तरणं चैव घोरस्य सागरस्य महात्मनः ।
सुवेलासादनं चैव चारसंनिधिरेव च ।
शुकसारणवाक्यं च वानरानीकदर्शनम् ।
मायया राक्षसेन्द्रस्य मायारामशिरःक्रिया । [210]
वाक्यानि सरमायाश्च सीताश्वासनमेव च ।
यत्र माल्यवतो वाक्यं लङ्कायां गुप्तिरेव च ।
मध्ये राघवसैन्ये चाराणां च प्रवेशनम् ।
सुवेलारोहणं चैव तथा लङ्काप्रदर्शनम् ।
समारम्भश्च युद्धस्य द्वन्द्वयुद्धप्रवर्तनम् । [215]

यैरेतद्). V4 रामवस्य (for रावणस्य). V4 D11 च (for वै). —(l. 185) D7 सुलक्ष्मण (submetric) (for सहलक्ष्मण). —(l. 186) V3 हरिसैन्येन सहितो (for the prior half). V1 प्रययौ (sic) (for प्रययौ). —(l. 187) V2 B4 (m. also) वै (for च). D13 तत्र (for यत्र). —(l. 188) Ś1 transp. पञ्चमं and सुन्दरं. V4 B1 नामधी°, B2 °कीर्तनम् (for परिकीर्तितम्). —(l. 189) V2 B1 सर्ग; V3 B4 पात्र (for अत्र). Ś1 V2 °संज्ञके (for °संज्ञिते). —(l. 190) V3 त्रय (for त्रयश्). Ś1 Ñ1 V1.3 D5.7.12 च समुदा° (for सम्यगुदाहृता°). —(l. 191) V3 तु (for first च). V4 पञ्च, D13 पञ्चम (for षष्ठं च). —(l. 192) V1 om. (submetric), B हि, D10.13 च (for तु). Ñ2 V2 B D10 तु, V4 हि, D11 वै (for च). D10 transp. तु and च. B1 स्या° (for युद्धकाण्डम्). D11 इत (for इति). —(l. 193) B4 अत्र (for यत्र). —(l. 194) Ś1 V2.4 B1 D7.13 लङ्का- (for लङ्कां). —(l. 195) D13 रावण (sic) (for राघवं). D13 श्रुत्वा (sic) (for श्रुत्वा). —(l. 196) V3.4 D11 शमार्थी, B1 धर्मार्थी, D5 स्वार्थी, D13 शमार्थे (for शमार्थी). V3 रामार्थिन तु (sic) (for शमार्थी यत्र). V4 राघवस्य (for रामेण). V3 ज्येष्ठम् (for ज्येष्ठम्). D5 श्रेष्ठं वत्र विभीषण (for the post. half). —(l. 197) V3.4 B1 D5 मैथिली, D13 जानकी (for मैथिली). B1 सीता (for राजन्). V4 स्वजनस्य (for नगरस्य). V3 B1.2 (m. also) D13 च (for नः). —(l. 198) B3 D5 परम- (for परम). V1.2 देवम् (V3 °दम्) (for श्रेयो). Ñ1 V3-4 B1.2 D5.7.12 विपरीतो (for विपरीते). —(l. 199) B1 रोष- (for क्रोध-). —(l. 200) D13 दधान (sic) (for जघान). D5 वामेन (for पादेन). Ñ1 V3 B1-3 (m. also) D5 च (for वै). D13 °णं (for विभीषणम्). —D13 om. l. 201-202. —(l. 201) Ś1 तु, B3 स, D13 से (for च). —(l. 202) V1 अभ्यागच्छद् (hypermetric). V3.4 B1.2 D7 अभ्यागच्छद् (for आगच्छद्). Ś1 [अ]भ्यासे, V1.4 -[अ]भ्यासं (for -[अ]भ्याशं). —After l. 202, B3 ins.

परिश्वा रामवाटं च ततः गत्वाभ्यवाद ।

—Ś1 D1.7 om. (hapl.), Ñ2 missing (fol. injured) l. 203.—(l. 204) D5 राम रात्रावमाभ्यु° (sic) (for the prior half). Ñ2 B D10.13 प्रयतेन, D7 प्रया° (for प्रयतेन). —(l. 205) D7 om. च (submetric). —(l. 206) V2 नल- (for नल). Ñ1 V1 D11-13 -निर्माण (V1 D13 °णं) (for -क्रिया). —(l. 207) B3 (m. also) रामस्य (for घोरस्य). V1.4 समुद्रस्य (for सागरस्य). D13 °त्मना, D13 °द्रुत (for महात्मन°). —B1 om. (hapl.) l. 208-213. —(l. 208) V1 [आ]रोहण (for -[आ]सादन). V3 चार- (for चार-). V4 B1 प्रतिनिधिर् (hypermetric) (for -संनिधिर्). —(l. 209) V3 वाक्येन (for -वाक्यं च). V4 D10.13 वानराणां च (D13 °णांकि-) (for वानरानीक-). —(l. 210) D5 कथित, D7 मयानां, D13 मयगे (for मायया). D5 रावणे° (for राक्षसेन्द्रस्य). Ñ1 V3 B3.4 D10 तथा (for -क्रिया). —(l. 211) D11 °नदनम् (for सीताश्वासनम्). D13 om. सनमेव च. —(l. 212) D11 °वता (for माल्यवतो). V4 D7 लङ्कायां (for लङ्कायां). Ś1 D5.13 गुप्ति, Ñ गुप्त, D13 गुप्त (for गुप्तिर्). —(l. 213) Ś1 सचिव; B4 मध्यमं (for मध्ये). Ñ1 राघवस्य, Ñ2 °वने, V3 राक्षसानां च; V4 राघवेन्द्रस्य (for राघवसैन्ये). Ñ V1.3 B2-4 D5.13 चा(D5.13 चार)णां, V4 वानराणां (hypermetric) (for चाराणां). Ñ1 नि° (for प्रवेशनम्). —B1 (see m.) reads from l. 214 up to the prior half of l. 220 in marg.—(l. 214) Ñ1 ततो, V4 तत्र (for तथा) —Ś1 D5.7 om. l. 215.—(l. 215) V4 °णु, D11 दशा°, D13 °श्च, D13 आरम्भेन (for समारम्भश्च). B4 तथा द्व (for द्वन्द्वयुद्ध). —D13 om. l. 216.—(l. 216) V3 स्वल्पम्; B1 मध्ये (for दृष्ट्वा). D13 om. यत्र. Ś1 [आ]शु मर्षित, Ñ2 [अ]मर्षित, B3 (m. also [अ]नु)दर्शित, B3 (m. also as above); D11 विशोभित (for [अ]भ्युदित°). —(l. 217) V4 °तुं (for °संयुक्त). Ś1 °रथ (for निधन) D13 मर्द° (for दारुणम्). —(l. 218) Note hiatus between the two halves. D11 दृष्ट्वा (for दृष्ट्वा). D1 -कथन (for -वधम्). V4 नीचान् (submetric) (for नीत्वा) B3 अभ्युपस्थिते यत्र (for the post. half). —(l. 219) V3 [अ]द्रि (for [प]र्व). —After l. 220, B3 ins.

सुसमयत्नकोपादिविधो यत्नानुशब्दित ।
रात्रियुद्धविधान च शारबन्धस्तथैव च ।
सुपर्णदर्शने चैव अस्त्रबन्धस्य मोक्षणम् ।
धूम्राक्षस्य वधश्चैव तथैवाकम्पनस्य च ।
प्रहस्तस्य वधश्चैव प्रभङ्गो रावणस्य च । [220]
दुर्गकर्मविधाने च कुम्भकर्णप्रबोधनम् ।
दर्शन कुम्भकर्णस्य सशङ्को राघवस्य च ।
निर्याण कुम्भकर्णस्य वानराणां च सभ्रम ।
सुग्रीवग्रहण चैव प्रमोक्षश्चात्र कीर्त्यते ।
वधश्च कुम्भकर्णस्य राघवा समुदाहृत । [225]
नरान्तकवधश्चात्र देवान्तकवधस्तथा ।
महोदरवधश्चैव वधस्त्रिशिरसस्तथा ।
महापार्श्ववधश्चात्र अतिकायवधस्तथा ।
मेघनादास्त्रमोहश्च ससैन्ये राघवे तथा ।
ओषध्यानयनाच्चापि प्रबोधश्च हनूमता । [230]

उल्काभिहारयुद्धं च वध कुम्भनिकुम्भयो ।
मकराक्षवधश्चात्र निर्गमो रावणे पुन ।
मायासीतावधश्चात्र मेघनादवधस्तथा ।
क्रोधश्च राक्षसेन्द्रस्य तथा निष्ठानक महत् ।
रावणस्य च निर्याण विरूपाक्षवधस्तथा । [235]
मत्तस्यापि वधश्चात्र उन्मत्तवध एव च ।
राघवस्य च वाक्यानि भर्त्सन रावणस्य च ।
रामरावणयोश्चैव अस्त्रयुद्ध महात्मनो ।
लक्ष्मणस्य वधश्चैव विलापो राघवस्य च ।
ओषध्यानयन चैव लक्ष्मणोत्थानमेव च । [240]
प्रदान दशराजेन रथस्य च महात्मना ।
मातलेर्दर्शने चैव शक्रास्त्रनिवेदनम् ।
सग्रामे राक्षसेन्द्रस्य प्रभङ्गो रावणस्य च ।
सारथेर्भर्त्सन चैव रावणेन दुरात्मना ।
दवाना विग्रहश्चैव गगने दानवै सह । [245]

छेदन मुकुटस्यापि राक्षसानां पराभव ।

—Ś1 om (hapl) l 221–222 —(l 221) V1 दुर्गस्य कर्मे (hypermetric) D11 दुर्ग° (for दुर्गकर्मे) —B3 reads l 222–224 in marg —(l 222) V3-4 B2 D6 रावणस्य (for राघवस्य) —(l 223) B3 निर्याना (sic), D13 निर्यन (sic) (for निर्याण) Ś1 om (hapl) the post half of l 223 up to the prior half of l 225 —(l 224) B3 -ग्रहणश्चात्र (for ग्रहण चैव) B1 कथ्यते B2 कीर्तित (for कीर्त्यते) —(l 225) V3 त चैव (for राघवात्) —(l 226) V3 D13 [प]व (for [अ]त्र) B1 D11 वेदांतक (for देवान्तक) —Ś1 B3 D7 om (hapl) l 227 —(l 227) V4 त्रिशिर (before corr as above) एव च —(l 228) Note hiatus between the two halves B3 °पार्श्व G1 °पार्श्व (sic) (for महापार्श्व) —For l 226–228 Ñ1 B1 subst

वधस्त्रिशिरसश्चैव देवान्तकवधस्तथा ।
नरान्तकनिपातश्च अतिकायवधस्तथा ।
निकुम्भकुम्भयोश्चैव वधो राक्षसपुंगवे ।

—Ñ1 om l 229–230 —(l 229) V4 B2 D13 -मोहश्च (for -मोहश्च) B1 मेघनादस्यास्त्रमोक्ष (for the prior half) D12 राघवस्य (sic) (for राघवे) —(l 230) Ñ2 B2 (m also) 4 D10.11 -[आ]नयने चापि V3 -[आ]नयनार्थाय, D7 °चैव (for [आ]नयनाच्चापि) D12 प्रबोधस्य (sic) D13 समप्रबोधो (for प्रबोधश्च) Ś1 V3.4 B4 D13 हनूमत (for हनूमता) —(l 231) Ś1 उल्कभिहार, V2 °भिहार, V3 D13 °भिहरि V5 °निवाय V4 B2 (m also) °विहार, D2 उल्का सं° D7 उल्क स° D11 °भीनार (sic), D13 °नीहार (for उल्काभिहार) Ñ1 -युद्धं (for -युद्ध) Ñ2 B3.4 D10 उल्काभि(D10 °सि)हरणे चैव (for the prior half) —(l 232) V2 B1 D13 [प]व (for [अ]त्र) V1 ins वा च before निर्गमो Ñ2 om from the post half of l 232 up to the prior half of l 233 V4 निकुम्भो (for निर्गमो) D13 रावणस्य च (for रावणे पुन) —(l 233) Ñ2 V3 B1.4 [प]व (for [अ]त्र) —Ś1 om (hapl.) l 234–235 —(l 234) D13 °श्च (for राक्षसेन्द्रस्य) Ñ1 यथा (for तथा) Ñ1 [अ]भिष्ठानक V2 निदनक B3 (m also) [अ]भिषेचिक (for निष्ठानक) D6 तथा निष्ठानकर्मेदम् (for the post half) —(l 235) Ñ1 V4 B1.3.4 वि° (for च निर्याण) D12 चित्रवधस्तथा (sic) (for the prior half) —After l 235 V2 B3 ins B1 ins after l 236

महोदरमहापार्श्ववधश्चैव प्रकीर्तित ।
[B1 °वधश्चैव महापार्श्वस्य कीर्तित]

—(l 236) Note hiatus between the two halves. B1 च (for [अ]पि) —(l 237) B3 (after corr as above) रावणस्य (for राघवस्य) D11.12 om first च (submetric) —After l 237 B4 ins while D13 after l 240

मन्दोदर्यो तथा केशग्रहण चाङ्गदेन च
[D13 केशाकर्षण (for केशग्रहण)]

—Ś1 om (hapl) l 238–239 —(l 238) Note hiatus between the two halves Ñ2 B2.3 D10.13 शस्त्र° V4 भयस्तूर्ध (for अस्त्रयुद्ध) —After l 238, B4 ins.

तथा शक्तिनिपातश्चापि रावणेन दुरात्मना ।

—(l 239) V2 वधो यत्र (for वधश्चैव) —(l 240) D8.9.10 औषधि —(l 241) D7 वनस्थाय (for रथस्य च) Ś1 Ñ1 V3.4 °त्मन (for महात्मना) —(l 242) D13 om (hapl.) from the post half up to the prior half of l 244 Ñ1 B1.4 शक्र° (for शक्रास्त्र) —(l 243) D12 सग्राम (for सग्रामे) Ś1 राघवेन्द्रस्य V2 om (hapl) from the post half up to the prior half of l 247 B3 प्रभङ्गा (for प्रभङ्गो) —(l 245) V1 विग्रह चैव D6 विग्रहस्यैव (for विग्रहश्चैव) —(l 246) V1 हर्षं चैव, V2 °श्च तु D13 दै° (for दैत्ये च) Ś1 V1.2 B3 (m also) D8.11.12 छिन्न; Ñ2 D10 भूरि; V4 भुवि (for भूमि) Ś1 -वन° (for -कम्पनम्) —(l 247) V2 विभूति, V3 D1 त्रिकूट (for त्रिकूट) —(l 248) D10 कार्ये (for कार्य) V4 B2 सैन्य° (for युद्धाण्डम्) Ñ V1 B2-4 D7 युतं D8 युति (for स्तुतम्) —(l 249) V2 D8.9.11.12 तु

द्वैरथं च महाघोरं सहाईं भूमिकम्पनम् ।
वधश्च राक्षसेन्द्रस्य त्रिषु लोकेषु विश्रुतः ।
इति षष्ठमिदं काण्डं युद्धकाण्डमिति स्मृतम् ।
सर्गाणां च शतं ज्ञेयं पञ्च सर्गास्तथैव च ।
काण्डे ह्यस्मिंस्तथा संख्या श्लोकानामपि कथ्यते । [250]
चत्वार्येव सहस्राणि पञ्च श्लोकशतानि च ।
अतस्त्वभ्युदयं नाम सोत्तरं संप्रचक्षते ।
यत्र रावणदाराणां विलापः समुदाहृतः ।
विभीषणाभिषेकश्च सत्कारो रावणस्य च ।
हनूमत्सम्प्रवेशश्च मैथिल्याश्चैव दर्शनम् । [255]
सीताया निर्गमश्चैव रामेण च समागमः ।
भर्त्सनं चैव सीताया राघवेण महात्मना ।
परित्यागश्च वैदेह्यास्तथा चाग्निप्रवेशनम् ।
अग्निदेवेन च तथा अन्वाहः परमाद्भुतः ।
ब्रह्मादीनां च सर्वेषां देवानामिह दर्शनम् । [260]
वृषध्वजस्य देवस्य दर्शनं चात्र कीर्त्यते ।
पितामहाद्वरश्चात्र पितुर्दर्शनमेव च ।
कैकेय्याः शापनाशश्च स्तुतिर्दशरथस्य च ।
शक्राद्वरस्य संप्राप्तिर्हरीणां प्रतिजीवनम् ।
रत्नानां संविभागश्च राक्षसेन्द्रेण धीमता । [265]

पुष्पकारोहणं चैव राघवस्य महात्मनः ।
वानराणां च सर्वेषां राक्षसानां तथैव च ।
प्रतियानं च कथितं विस्तरेण महात्मनाम् ।
भरद्वाजाश्रमप्राप्तिर्ऋषेर्दर्शनमेव च ।
नन्दिग्रामप्रवेशश्च गुरूणां चैव दर्शनम् । [270]

अयोध्यासंप्रवेशश्च व्रतस्य च समापनम् ।
अभिषेकश्च रामस्य प्रमोदो नगरस्य च ।
यौवराज्यप्रदानं च भरतस्य महात्मनः ।
मुनीनामिह संप्राप्तिरुत्पत्तिश्चैव रक्षसाम् ।
त्रैलोक्यविजयाख्यानमहल्याकीर्तनं तथा । [275]

सीताविवासनं चैव लक्ष्मणेन महात्मना ।
वाल्मीकाश्रमसंप्राप्तिर्मैथिल्याश्चात्र कीर्त्यते ।
कुशीलवसमुत्पत्तिरिक्ष्वाकुकुलवृद्धये ।
लवणस्य वधश्चात्र शत्रुघ्नेन प्रकीर्तितः ।
शम्बूकस्य वधश्चात्र कुम्भयोनिसमागमः । [280]

(for च). D$_5$ om. ज्ञेयं. V$_1$ प्रोक्तं, B$_4$ चैव (for ज्ञेयं). B$_4$ -वर्गास् (for -सर्गास्).—(l. 250) V$_1$ काण्डेऽस्मिंस्तु (for काण्डे ह्यस्मिन्). V$_3$ श्लोकसंख्यानम् (for संख्या श्लोकानाम्). Ś$_1$ V$_4$ अत्र, B$_1$ (m. also) D$_{12.13}$ एव (for अपि). Ś$_1$ शस्यते, Ñ V$_1$ B$_{2-4}$ (B$_4$ m. also as above) D$_{5.7.10}$ $_{11.13}$ शब्दयते; V$_3$ दृश्यते (for कथ्यते).—(l. 251) Ś$_1$ चत्वार्येव, V$_3$ पञ्च श्लोक-; D$_{13}$ चत्वापञ्च (sic), D$_{13}$ °पैव (for चत्वार्येव). V$_4$ °का° (for पञ्च श्लोक-).—(l. 252) D$_{13}$ °स्तुभ्युदय (sic) (for °अतस्त्वभ्युदयं). V$_{2-4}$ B$_{2.4}$ D$_{10.13}$ °चक्षते (for संप्रचक्षते).—(l. 253) Ś$_1$ -नारीणां (for -दाराणां). B$_{1.4}$ समुदाहृत-.—(l. 254) Ñ$_1$ V$_3$ B D$_{13}$ सत्कारो, D$_{13}$ न्यक्कारो (for सत्कारो). Ñ$_2$ राघवस्य (for रावणस्य).—(l. 255) B$_4$ [अ]पि (for [ए]व).—(l. 256) V$_{1-4}$ B$_1$ [अ]त्र (for [ए]व). V$_1$ तु (for च). D$_{11}$ रावणे च समागमा (sic) (for the post. half).—(l. 258) Ś$_1$ D$_{6.7}$ °त्याग; D$_{13}$ °त्यागे (for परित्यागश्). V$_3$ परित्यागश्चैव (hypermetric). D$_{11}$ सीतायास् (for वैदेह्यास्). V$_3$ B$_3$ D$_{13}$ तथैवाग्नि (for तथा चाग्नि).—(l. 259) Note hiatus between the two halves. V$_3$ B$_{4}$ -प्रवेशश्च (for प्रवेशे). D$_{13}$ तथा (for तत्र). Ś$_1$ D$_{6.7}$ अन्वाहं; V$_3$ अन्वाहः; B$_4$ (to avoid hiatus) चान्वाहः (for अन्वाहः). Ś$_1$ V$_3$ D$_{6.7.13}$ °द्भुत (for परमाद्भुत).—(l. 260) D$_{13}$ दिव्या° (for ब्रह्मादीनां). V$_{3.4}$ देवानां सर्वेषाम् (by transp.) (for सर्वेषां देवानाम्).—(l. 261) V$_3$ वृषभ° (hypermetric). B$_2$ वृषभध्वज (for वृषध्वजस्य). B$_2$ कथ्यते; B$_1$ कीर्तितं (for कीर्त्यते).—(l. 262) Ś$_1$ पितामह-; (for पितामहात्). B$_4$ वरप्राप्तिः; D$_{13}$ °प्राप्ति (for वरश्चात्र). Ñ$_1$ V$_{3-4}$ D$_{4.8}$ तत्रास्यैव वरप्राप्तिः (for the prior half). D$_{13}$ पितृ (for पितुर्). B$_1$ वचनम् (for दर्शनम्).—(l. 263) V$_3$ B$_4$ D$_{13}$ शाप- (for शाप-). B$_1$ D$_4$ -मोक्षणम् (for -नाशश्). D$_{13}$ तुष्टिः (sic) (for तुष्टिर्).—After l. 263, B$_4$ ins.:

भरतस्य प्रसादं च प्रयाचे रघुनन्दनः ।

—(l. 264) D$_{11}$ (also) देवस्य (for शक्रस्य). V$_3$ प्राप्तिर् (for संप्राप्तिर्). V$_3$ °जीवन; D$_{13}$ °जीविनं, D$_{13}$ जीवनं तथा (for प्रतिजीवनम्).—(l. 265) D$_{11.13}$ रत्नानां (for रत्नानां). D$_{13}$ प्र° (for संविभागश्). Ñ$_1$ राक्षसेन्द्रस्य धीमतः (for the post. half).—D$_{13}$ om. l. 266–268.—(l. 266) V$_3$ पुष्पका°, B$_4$ पुष्पका° (for पुष्पकारोहणं).—(l. 268) B$_4$ विस्तरेण. Ś$_1$ Ñ$_1$ V$_{3.4}$ B$_{3.4}$ °त्मना (for महात्मनाम्).—(l. 269) Ś$_1$ Ñ$_1$ V$_{1.4}$ B$_4$ D$_{6.13}$ भारद्वाज-, D$_{11}$ -[आ]श्रम.—(l. 270) B$_{1.4}$ नन्दिग्रामे (for नन्दिग्राम-). Ñ$_2$ B$_3$ D$_{13}$ -नि° (for -प्रवेशश्). V$_4$ B$_3$ (m. also) मातृणां (for गुरूणां).—After l. 270, B$_4$ ins.:

मातृणां संगमस्तत्र भ्रातॄणां च गुरु तथा ।

—(l. 271) Ś$_1$ D$_{6.7.13}$ अयोध्यायां (for अयोध्यासं-).—(l. 272) Ś$_1$ D$_3$ प्रसादो (for प्रमोदो). Ñ$_1$ B$_3$ भरतस्य; V$_4$ ना° (for नगरस्य).—(l. 273) V$_{1.4}$ B$_4$ यौवराज्ये; D$_{11}$ °राज्यं, D$_{13}$ °राज- (for यौवराज्य). D$_{13}$ भरतस्य च (hypermetric).—(l. 274) Ś$_1$ V$_1$ D$_{7.11.13}$ राक्षसां (D$_{13}$ °स) (for रक्षसाम्).—(l. 275) D$_{13}$ अहिल्या- (for अहल्या-). V$_1$ B$_4$ अहिल्याख्यान (B$_4$ °हरि) कीर्तनं (for the post. half).—(l. 276) Ñ$_1$ -विवर्जनं (for विवासनं). B$_4$ (m. also) तथा सीतापरित्यागश्च (for the prior half).—(l. 277) Ś$_1$ Ñ$_2$ V$_{1.4}$ B$_3$ D$_{7.10}$ वाल्मीक्याश्रम. Ś$_1$ V$_1$ D$_{6.7.13}$ (अ)त्र; Ñ$_2$ अ-; B$_3$ (अ)पि (for (अ)त्र). B$_3$ कथ्यते (for कीर्त्यते).—(l. 279) Ñ$_2$ B$_4$ (m. also as above). D$_{10.13}$ (च)त्र (B$_4$ °त्र) (for (अ)त्र).—Ś$_1$ (hapl.) B$_4$ om. from the post. half up to the prior half of l. 280. Ñ$_2$ B$_3$ D$_{13}$ शत्रुघ्नेन, V$_1$ (अ)त्र° (for प्रकीर्तितः).—(l. 280) V$_{3-4}$

शम्बूकस्य संप्राप्तिः श्वेतोपाख्यानमेव च ।
अश्वमेधसमारम्भो गीतश्रवणमेव च ।
काव्यस्य चान्ते विज्ञाय स्वपुत्रौ तौ कुशीलवौ ।
वाल्मीकेश्चैव वाक्यानि विलापो राघवस्य च ।
रसातलप्रवेशश्च वैदेह्याः परमाद्भुतः । [285]
राघवस्य च संरम्भो दर्शनं पारमेष्ठिनः ।
कालदुर्वाससोः प्राप्तिः संत्यागो लक्ष्मणस्य च ।
सुहृदां चैव पौराणां राघवाणां महात्मनाम् ।
महाप्रस्थानगमनं स्वर्गप्राप्तिश्च पुष्कला ।
इत्याभ्युदयिकं काण्डं सभविष्यं सहोत्तरम् । [290]
नवतिसंख्यया सर्गाः श्लोकाना चात्र कीर्त्यते ।
त्रीणि श्लोकसहस्राणि तावन्त्येव शतानि च ।
षष्टिः श्लोकास्तथा ज्ञेयाः काण्डेऽस्मिन्परिसंख्यया ।
सर्गाणां षट्शतानीह विंशतिश्चैव संख्यया ।
इत्येतद्रामसंबन्धमाख्यानमृषिसंस्तुतम् । [295]
चतुर्विंशतिसाहस्रं सर्वपापभयापहम् ।
आख्यानं वैष्णवं दिव्यं कृतं वाल्मीकिना स्वयम् ।
धन्यं यशस्यमायुष्यं पुत्रीयं पुष्टिवर्धनम् ।
पठेदिमां पर्वणि यः समाहितः
कथां शुचिर्दाशरथेर्महात्मनः । [300]
विमुच्यतेऽसौ कलुषेण मानवः
सुरैः स गच्छेच्च मृतोऽपि सद्गतिम् ।
इत्यार्षे रामायणे आदिकाण्डे अनुक्रमणिका समाप्ता ॥ ३ ॥

2

After l. 32 (after 153*), D1-3 ins.:

गुणग्रामस्य रामस्य राज्ञो दशरथस्य च ।
सभार्यस्य सराष्ट्रस्य सान्तःपुरजनस्य च ।
भरतस्य यथावृत्तं शत्रुघ्नस्य च धीमतः ।
वसिष्ठस्य सुमन्त्रस्य वामदेवस्य चैव हि ।
विश्वामित्रस्य चैवर्षेर्जनकस्य च धीमतः । [5]

रक्षसां वानराणां च तथा वीर्यविचेष्टितम् ।
सीतासहायेन च यत्कथितं वसता वने ।
सत्यसंधेन रामेण लक्ष्मणेन च धीमता ।
त्रैलोक्यदर्शी भगवांस्तपोयोगबलेन च ।
तत्सर्वं तत्त्वतोऽन्विष्य रामवृत्तान्तमात्मवान् । [10]

ददर्श तत्र प्रत्यक्षं पाणावामलकं यथा ।
दृष्ट्वा चानन्तरं सम्यक्श्लोके रामस्य चेष्टितम् ।
धर्मकामार्थसंयुक्तं पुण्यश्रवणकीर्तनम् ।
श्रुतिरत्नाकराकीर्णं काव्यसागरमुत्तमम् ।
(1 4 1) { प्राप्तराज्यस्य रामस्य चरितं यत्सुधीमतः ।
तच्चाप्यशेषतश्चक्रे वाल्मीकिर्भगवानृषिः । [15]
अयोध्यावर्णनं चैव गुणा दशरथस्य च ।
मन्त्रिणां च गुणाश्चैव प्रकृतीनां तथैव च ।
प्रकाशं च रहस्यं च यत्परस्परचेष्टितम् ।

D6 18 सम्ब (V3 जम्बू; V4 शम्बू, D12 शम्बु)कस्य (for शम्बूकस्य). D11 शत्रुघ्नस्य वचश्चात्र- (for the prior half). —(l. 282) D10 -समारम्भे (for -समारम्भो). —(l. 283) D12 काव्यस्य (sic) (for काव्यस्य). Ś1 रामे, V3 [अ]न्ते च (by transp.), V4 चांत, D6 7 12 गाने, D11 चात्र (for चान्ते). Ś1 B3 4 D6 7 सुपुत्रौ (for स्वपुत्रौ). V4 च (for तौ). D12 तौ पुत्रौ. —(l. 284) Ñ2 B3 D12 [स]पि (for [च]व). B1 वाक्यानि; D12 वाक्यानि (for वाक्यानि). —(l. 285) B2 नि° (for -प्रवेशश्च). D10 सीतायाः (for वैदेह्याः). D7 °द्भुत (for परमाद्भुतः). —(l. 286) V1 om. च (submetric). V2 संभोग- (for संरम्भो). —(l. 287) V4 °सप° (for -दुर्वाससो.). —(l. 288) D12 सुहृदां (sic) (for सुहृदां). Ś1 पौराणां (for पौराणां). Ś1 D6 7 12 वानराणां, Ñ1 B1 om., V4 सुवानां (for राघवाणां). —(l. 289) V1 महाप्रशानुगमनं (for the prior half). Ś1 तु (for च). —(l. 290) D11 [मा]भ्युदयिकं (for [आ]भ्युदयिकं). V1 सभविष्याति (hypermetric), V4 सभविष्यं, D7 भविष्यं च (for सभविष्यं). B4 D11 महो°, D12 सिद्दो° (sic) (for सहोत्तरम्). —(l. 291) Ñ B D12 नवति. (for नवति-). V3 -संख्यायां (for संख्यया). B1 कथ्यते, D12 शब्दयते (for कीर्त्यते). —(l. 292) Ś1 V3 4 D6 7 11 12 नवश्लोक- (for तावन्त्येव). —(l. 293) D12 °र्गणिता (for परिसंख्यया). —(l. 294) B2 (m. also) [अ]ति (for [च]व). Ñ1 V2 B1 चैव संगणिता, V4 एवैगणिता (for चैव संख्यया). —(l. 295) B1 D7 10 -मीश्वरम् (for -संस्तुतम्). Ś1 D7 -ऋद्धं, V3 -श्रुतम, D11 13 -श्रुतम्; D12 -सत्तमा (for -संस्तुतम्). V2 ऋषिभिः श्रुतं. —(l. 296) D12 प्रणाशनं (for भयापहम्). —(l. 297) V2 काव्य (submetric) (for आख्यानं). V1 रैवतं, D12 रुचिरं (for वैष्णवं). Ñ1 B1 कृतं (for स्वयम्). —After l. 297, B1 ins.:

दिव्यज्ञानेन योगेन दृष्ट्वा सर्वं महात्मना ।

—(l. 298) Ś1 प्रजेयं, V1 स्वर्गीयं, V2 पुत्रायुं (for पुत्रीयं). D7 बुद्धि (for पुष्टि-). —(l. 299) D12 धर्मे (for इमां). D11 सर्वेषु (sic) (for पर्वणि). —(l. 300) Ś1 V2 D12 शुभेद्, V4 विभेद्, D12 शुचि (sic) (for शुचिर्). —(l. 301) V4 कलुषात् (for कलुषेण). —(l. 302) Ś1 सुरा न, Ñ1 B1 D11 सुखेन, V1 सुख * (for सुरै स). V2 यच्छेच (for गच्छेच). Ś1 मृते (for मृतो).

2

Before l. 1, D3 ins. St. 3 and 4** repeating them after this passage. D2 om. l. 1. —(l. 5) D1 देवर्षेर् (for चैवर्षेर्). D2 सुधीवस्य (for जनकस्य). —(l. 7) D1 वस. (for च यत्). D3 वच सीतासहायेन (for the prior half). —After l. 7, D3 ins.:

पुरे रामकथां दिव्यां लोककर्तां मनोरमाम् ।

—(l. 9) D2 -दर्शनं (hypermetric) (for -दर्शी). —(l. 10) D1 °ज्ञानवान् (for °मात्मवान्). —(l. 12) D1 चक्रे (for सम्यक्). D1 रामस्य चरितं महत् (for the post. half). —For l. 13-14 cf. 150* and l. 11-12 of 154*. —(l. 15) D1 भूरि तेजसः; D3 चापि धीमतः (for यत्सुधीमतः). —(l. 16) D1 चकार (for चक्रे). —(l. 17) D1 गुणान् (for गुणा). —(l. 18) D1 गुणांश्च च (for गुणाश्चैव). —D3 om.

3

Ś1 D1-3.5.7.8.12 ins. the following passage after 489* (following I.15.28); while Ñ V B D10.11.13 ins. after l. 4 of 514* (I. 17.20):

> राज्ञस्तवोऽभ्यनुज्ञातुं स्वमिव प्रचक्रमे ।
> प्रीतियुक्तेन मनसा राजा दशरथस्तदा ।
> स्वं स्वं राष्ट्रं यथाकामं गच्छन्तु मनुजाधिपाः ।
> प्रीतोऽहमस्मि भद्रं वः स्वस्ति प्राप्नुत मा चिरम् ।
> सर्वे भवन्तः पश्यन्तु कार्यं विषयरक्षणम् । [5]
> भ्रष्टो हि विषयाद्राजा मृतकल्पः प्रदृश्यते ।
> तस्मात्स्वविषये रक्षा कर्तव्या भूतिमिच्छता ।
> यज्ञैर्नावाप्यते स्वर्गो रक्षणात्प्राप्यते यथा ।
> यथा हि पुरुषः कुर्याच्छरीरे यत्नमुत्तमम् ।
> बुद्ध्या च चेतसानस्तु तथा राज्ये नराधिप । [10]
> अनागतविधानं च कर्तव्यं विषये नृपैः ।
> आगमश्चापि कर्तव्यस्तथा श्रेयो न जायते ।
> एवं संदिश्य राज्ञः स श्रुत्वा ते च नराधिपाः ।
> अन्योन्यं संविदं कृत्वा प्रयाताः सर्वतो दिशम् ।

4

After line 11 of 514* (I.17.21), Ś1 Ñ V B D1-3.5.7.9-13 ins., while M4 ins. only from line 114 onward after 516*:

> वसिष्ठेन च धीरेण तथा पौरजनेन च ।
> यानेन महता शान्ता कम्बलावततेन च ।
> गोभिः श्वेतैः सुयुक्तेन प्रेष्यवर्गान्वितेन च ।
> संगृह्य रत्नं सुबहु मणिरत्नमजाविकम् ।
> विविधैश्चाप्यलंकारैर्भूषिता श्रीरिवापरा । [5]

I. 19.—(I. 19) D2 सत्य च विचेष्टित (for the post. half). D2 Cont.:

> कथयामि यथावृत्तं निखिलेन विशेषतः ।
> ऋषिशृङ्गाभिगमनं कुमाराणां च संभवम् ।
> विश्वामित्राभिगमनं रामस्य च विसर्जनम् ।

3

D3 om. l. 1 and 2.—(l. 1). Ñ V B D10.12.13 तदानीं चान्वनुज्ञातु (for the prior half).—(l. 2) B4 om. राजा.—(l. 3) D3 राज्य (for राष्ट्रं). D13 गच्छध्व (for गच्छन्तु). Ś1 D5.11.13 वसुधाधिपा.—(l. 4) Ś1 D5.11.13 अत्र, V1 भरितम्, D1 वसन् (for अस्मि). V1 (m. as above) D12 न (for व). B1 damaged स्वस्ति प्रा.—(l. 5) D12 कार्ये (for कार्यं). Ñ1 B1 दृश्य°, Ñ2 V4 D10 °रक्षण (sic), V3 B3 (m.) °रक्षणे (for विषयरक्षणम्).—(l. 6) V2 द्रष्टो (for भ्रष्टो). D3 ह (for हि). D2 विजयाद् D3 जाद्रा (metathesis).—(l. 7) Ñ स्वविषयेषु (hypermetric). V3 सु°, D1.3.8.12 स्वे वि°, D5 स्वविजये (for स्वविषये). D1 रक्षा (sic) (for रक्षा). D12 पूतिम् (for भू°). D3 भूमिमिच्छता (metathesis).—After l. 7, B3 ins.:

> प्रजानां सततं वार्ता येन राज्ञा न नीयते ।
> स कृमिदस्तो लोके मृतो नरकमाप्नुयात् ।

—(l. 8) D1.12 यज्ञेना°, D2.3.7 यज्ञैर° (for यज्ञैर्नावाप्यते). D2.3.7 यत्र, D5 तथा (for यथा).—(l. 9) Ñ1 D5 तथा (for यथा). D3 च (for हि). D1 पुरुष (sic) (for पुरुषः). V3 यानम्, D3 क्षत्रम् (for यत्नम्). V4 lacuna for शरीरे यत्न.—(l. 10) Ñ V B (B3 m. also) D1-3.7.9-13 धर्म (D11.13 र्मध [metathesis]) नार्थे (V1.4 B1 राजार्थे, V3 सामदाने, B2 सर्वार्थे) राज्येषु (Ñ B3 D2.10 °षु) (for the prior half). Ñ1 राज्य, D11 राष्ट्रे (for राज्ये). D2.3.9.11 नराधिपा (D3 °प).—(l. 11) Ś1 अनगात (metathesis), D1 °गते (for अनागत). Ñ1 -निधान (for -विधान). D2.3.7 तु (for च). D3 विषये न (hypermetric).—(l. 12) D3 [श्र]न (for [अ]पि). V3 D1.6.12 सदा, V3 D3 यथा (for तथा).—(l. 13) D1 ते, D11 om. (submetric) (for स). D2.3.7 एवं रक्षा समादिश्य, D9 महतैव राजसु (for the prior half). D1.3.7 °त्वा तथ, D2 °त्वा तत्र, D9 संश्रुत्य च, D12 श्रुत्वा वाक्य (for श्रुत्वा ते च).—For l. 13, Ñ V B D10.13 subst.:

> एवं समादिशद्राजा राज्ञः श्रुत्वा च ते नृपाः ।

[Ñ V D10 transp. राजा and राज्ञः. D10 [अ]थ (for च). Ñ2 च ते, V3 वचो (for च ते)]

—(l. 14) Ñ1 V4 B1 अन्योन्या, D3.5.6.7.12 अन्योन्य-, V3 भविष. D3 समागता (sic) (for प्रयाता). Ñ V B D11.13 दिशः (for दिशम्).

4

M4 om. l. 1-113. V2 om. l. 1.—(l. 1) B4 प्रविष्टेन, D2 विशिष्टेन (for वसिष्ठेन). D3 om. first च (submetric). Ś1 V1 D5 न धीरेण, D8 च विप्रेण, D11 वराहेण (for च धीरेण). D1-3.7.8.12 पौरजानपदेन च (for the post. half).—D13 om. (hapl.) l. 2. Ñ2 reads l. 2 and 3 in marg.—(l. 2) V2 यत्नेन (for यानेन). D9 युक्त (for शान्ता). V3 °वृतेन, V4 °वत°, B1 D6.12 °वतेन, B2 °स्यनेन (sic), D11 केवलावनतेन (for कम्बलावततेन). D1.2 हि (for च). D9 शातया सह भार्यया (for the post. half).—(l. 3) Ś1 V2 च ते, V4 श्वेत- (for श्वेतै). Ś1 B3 D1-3.7 च, Ñ2 स्व (sic), V3.4 B4 D9 सु-; V1 [अ]थ, D13 तु (for सु-). B1 -स्तु (for -वर्ग). V1 [अ]न्वितेन (for [अ]न्वितेन). D1.8 तु, D3 हि (for च).—(l. 4) D13 चैव (for रत्नं). V3 बहुभिर्, B1 सुबहून् (sic), D9 सबहु (for सुबहु). Ś1 Ñ2 B3 -रत्न, D1.2.8.11 -मुक्ताम् (for रत्नम्) Ś1 Ñ B3 D10 -गजावि (Ś1 D10 °दि, B3 °पि) क (for अजाविकम्).—(l. 5) D9 विविधाश् (sic) (for विविधैश्).—(l. 6) D5.12 च परया (for परमया).—(l. 7) D13 भर्ता-न्, B3 (m. as above) °युक्ता, D10 °सक्ता, D11 -रक्ता (submetric) (for -न्वक्ता).—(l. 8) D11 अपि. Ś1 D5 °न च, Ñ2 V3 B3.4 (m. as above) D10 °सराम (sic) (Ñ2 V3 D10 °सा [metathesis]). D2.3.7 सर्वाण सा; D13 सुखागार च (for सुसवाम सा). B4 मवकाम- (for सरकामैः). Ñ2

मुदा परमयोपेता प्रययौ वरवर्णिनी।
भर्तारमनुसंरक्ता पौलोमीव पुरंदरम्।
उषित्वा सुखवासं सा सर्वकामैः सुपूजिता।
लालिता ज्ञातिभिश्चापि तथा स्त्रीभिश्च सर्वशः।
श्रामिता वनवास च भर्त्रा सार्धं शुभानना। [10]
तमेव मन्यते साधु तथापि सुखिता सती।
सान्त पुरो नृपश्चापि सोऽन्वगच्छन्महायतम्।
ऋषिपुत्र महाभाग शान्ता चैवात्मजा शुभाम्।
ऋषिपुत्रश्च वचनात्तो वासः प्रकल्पितः।
सुखवासा सम गच्छन्ति सर्वकामैः सुपूजिताः। [15]
ततोऽभिवाद्य राजानमृषिपुत्रः प्रतापवान्।
समनुज्ञापयामास निवर्तस्व नृपेति तम्।
ऋषिपुत्रवचः श्रुत्वा राजा सान्तःपुरस्तदा।
उच्चैः प्रहृषितस्तत्र वचनं चेदमब्रवीत्।
कौसल्या च सुमित्रा च कैकेयी च मनस्विनीम्। [20]
सर्वाः सुदृष्टां कुरुत शान्तां दुर्लभदर्शनाम्।
तत आलिङ्ग्य सर्वास्ताः शान्तां बाष्पाकुलेक्षणाम्।
ऊचुः स्वस्त्ययनान्यस्य सभार्यस्य द्विजस्य ताः।
वायुश्चाग्निश्च सोमश्च पृथिवी सविता दिशः।
वने रक्षन्तु सततं त्वां भर्तृव्रतचारिणीम्। [25]
श्वशुरः पूजनीयस्ते स हि मान्यो विशेषतः।
पूजाभिरनुरूपाभिरग्निशुश्रूषणादिभिः।
भर्ता च पूजनीयस्ते सर्वावस्थास्वनिन्दिते।
प्रियवादेन रहसि भर्ता स्त्रीणां हि दैवतम्।
प्रेषयिष्यति राजा च कुशलार्थं तवाबले। [30]
ब्राह्मणांश्चित्यशः पुत्रि नोत्सुकाभूः कदाचन।
एवं शान्तां समाश्वास्य मूर्ध्न्युपाघ्राय चासकृत्।
न्यवर्तन्त ततः सर्वाः स्त्रियो राज्ञा प्रचोदिताः।
प्रदक्षिणं द्विजश्रेष्ठं कृत्वा राजा स वीर्यवान्।
ऋष्यादित्यसैनिकान्काश्चिदप्यनुज्ञाप धीमते। [35]

V3 B4 प्र-; V1 च (for सु-).—(l. 9) B1 भाविता (for लालिता). D11 ज्ञातिभिश्चापि सहिता (for the prior half). V1 प्रीता हि (for स्त्रीभिश्च). D11 श्वंश° (for सर्वश).—(l. 10) V3 शायिता (for श्राविता). D2.3 तु (for च). Ś1 V1 D2.5.7.11.12 सा (D7 a) तु (V1 lacuna), Ñ V2.3 B1.3.4 D10.13 साधं (V2.3 °र्धं), V4 B3 D11 सा च (for सार्धं). Ś1 D3.13 सुशोभना, V4 सुविस्मिता, B2 D11 वरा° (for शुभानना).—(l. 11) V3 तदेव, D3 तमेव, D12 तथापि (for तमेव). Ñ1 साध, D13 सा तु (for साधु). D2 तत्र (for तथा). D6 [अ]पि- (for [अ]पि). D13 मती (sic) (for सती). V3 यथा सीता पुरा सती (for the post. half).—(l. 12) D1 [अ]गौ (for [अ]पि). Ñ V1.3.4 B2 D13 सोन्नु°; D1 °गच्छत्; D3 (with hiatus) अन्व°, D11 मोनुगच्छति (sic) (for सोऽन्वगच्छत्). Ñ1 V2 B2 °वत, D2 महद्वन, D5 °वने (for महावनम्).—Ñ2 om. (hapl.) l. 13.—(l. 13) V3 महामान (for महाभाग). D12 शांताश्च (sic). V4 [अ]नुगां, D2.12 [आ]दिश्य (for [आ]त्मजां). Ś1 D3.13 दत्वा (for शुभाम्). D2.3 तप्यमानमिवानल (for the post. half).—(l. 14) V3 वचसा, B2 (m. also as above) चवनात् (metathesis) (for वचनात्). D12 अतो (for ततो). Ñ2 V B D10.11.13 वासो (for वासः). Ñ V B D1.2.3.4.6.11.12.13.14 प्रकल्पि(Ñ D1.2.3 °ल्प)ते (for प्रकल्पितः).—(l. 15) Ś1 D3.13 °सा तु, V4 °सा, B3 (m. also) °वासाय; D2.3 °वासा (D2 °सा) स, D11 अभिलाषेन (for सुखवासा सम). Ñ2 V4 B1 (after corr. as above) 4 D2.10 गच्छती (D2 °च्छति) (for गच्छन्ति). V1 सर्वे, D5 सर्वे. (for सर्व-). Ñ1 सु-; Ñ2 V2 B3 प्र, D2.7 सु (for सु-). Ś1 D2 °त, V2.3 B2 D2.3.9.11 °ता (for -पूजिता).—(l. 16) Ñ V B D12.13 [ऽ]भिगम्य (for [ऽ]भिवाद्य).—(l. 17) V2.4 सम्यगा° (for the prior half). Ñ2 B2 D10 [इ]ति ते नृपं (for नृपेति तम्). Ś1 D1-3.5.7.9.11.13 निवर्तयामास तदा (D2.3 °तो) नित्यशु (Ś1 °श) भ्रातिति.—(l. 18) V1 तदा (for तदा).—(l. 19) B2 repeats the prior half consecutively. Ś1 D2.3.5.11.13 प्रहृ° (for प्रहृषित). B2 (first time) तदा, D2 स्म (for तत्र).—(l. 20) D2.3 read nom. sing. for all acc. sing. Ñ1 V B1.3 D11 च (Ñ1 सुत [hypermetric]) च°, Ñ2 B2 (m. also)-4 D2.3 यश°] (for मनस्विनीम्).—(l. 21) B1 सर्वां (for सर्वाः). Ś1 दृष्ट्वा, V1.3 D10.11.13 दृष्ट्वा (V2 °ष्टा); V3 सुदृष्टा, B3 स्व° (sic). D2 दृष्टां च (for सुदृष्टां). B2 कुर्वन्तु (for कुरुत). Ñ1 शातां शातां (ditto.). V2 -दर्शिनी, D5 -दर्शनात् (for -दर्शनाम्).—(l. 22) Ñ2 अन आलिंग्य, V1.3 तदा (V3 तथा) लिङ्ग्य तु, B1 तत स्वा°, D2.3 ततश्चा° (for तत आलिङ्ग्य). Ñ V2.3 B D2.10.13 ता सर्वा (by transp.), V1 °श्च (for सर्वास्ताः). V4 तत आलिंगिता सवा. (for the prior half). Ś1 Ñ V1 B1.3.4 D3.10.11 बाष्पा(Ś1 मा बा, Ñ बाष्पा)विलेक्षणा (Ñ1 V1 B1.4 °णा), V3 बाष्पविलोचना, V4 B2 D11 °क्षणा (for बाष्पाकुलेक्षणाम्).—(l. 23) Ś1 D3.11.13 °व तस्य, V3 स्वस्तेयनिलाय (sic), V4 स्वस्त्ययन° (ditto.) (for स्वस्त्ययनान्यस्य). Ś1 वै, V2.3 D2.7.11 च; D1.3.4.13 तु, D2 हि (for ता).—(l. 24) V3 अग्निस्तु (for चाग्निश्च). D12 om. पृथिवी. Ñ1 च तथा, V2.4 B1.4 सरितो, D2 दिशो, D11 महिता (for सविता).—(l. 25) D2 वन (for वने). Ñ1 रक्षन्तु च (for रक्षन्तु). Ñ D13 त्वा (for त्वां). V2 D2 सर्व- (for भर्तृ-).—(l. 26) D2 च (for ते).—Ś1 D2 om. (hapl.) from the post. half of l. 26 up to the prior half of l. 28. B1 नान्यो (for मान्यो).—(l. 27) D2.7 अग्नि (for अग्नि-).—(l. 28) Ñ2 V4 B3 D1.10.13 [अ]पि (for च). B1 भर्तार पूजनीयास्ते (for the prior half). Ñ V2 D1-4.7.9.10 [अ]वस्थासु; V2.4 °सि (for [अ]वस्थासु). D2 अनिन्दितं (for [अ]निन्दिते).—(l. 29) Ś1 D3.11.13 स्त्रीणां भर्ता (by transp.). D2 च (for हि).—(l. 30) Ś1 D2.7.9.13 तु, D2 [अ]सौ, D5 [आ]शु (for च). D2 कुशलार्थं (metathesis). V3 यस्य; D2 तव (for तव). Ñ2 D12.13 [अ]बले; V3 [आ]नने; B1.3.4 D2.3 [आ]नघे; D2 बाले (for [अ]बले).—(l. 31) Ś1 D3.11 °स्त्रीयो (for नित्यशः पुत्रि). Ś1 V2.3 B1.3 °शे°, Ñ1 D1-4.7.9.10.11 °शे°; D2

अभिवाद्य स राजानमुवाच द्विजसत्तमः ।
स्वस्ति तेऽस्तु महाराज धर्मेणाराधय प्रजाः ।
व्यवहारेषु ते धर्मे कर्तव्यो हृदि नित्यदा ।
धर्मं श्रयेथाः सर्वेषु कालेषु पुरुषर्षभ ।
एवमुक्त्वा स राजानं यथार्हमृषिसुतस्तदा । [40]
मनस्तस्मिन्समाधाय स्नेहभावसमन्वितः ।
तं यान्तमनुययान स्थितो लेखप च पुरः ।
अदृश्यस्तु यदा विप्रस्तदा राजा न्यवर्तत ।
प्रविवेश पुरीं राजा नागरैश्चाभिनन्दितः ।
न्यवसत्तत्र मुदितः पुत्रजन्मप्रतीक्षकः । [45]
ऋष्यशृङ्गोऽपि तेजस्वी प्रययौ क्रमशस्तदा ।
रोमपादस्य नगरीं चम्पां चम्पकमालिनीम् ।
श्रुत्वैव लोमपादोऽपि समायान्तमृषिं तदा ।
सभार्येण सहामात्यः प्रत्युद्गम्य तदाब्रवीत् ।
स्वागतं ते द्विजश्रेष्ठ दिष्ट्यासि कुशली प्रभो । [50]
इहागतो महाबाहो सभार्यः सपरिच्छदः ।
पिता ते कुशली ब्रह्मन्नाहिणोविल्लाश्च सः ।
कुशलार्थं तव विभो सभार्यस्य विशेषतः ।
अलंकृतं च नगरं कारयामास बुद्धिमान् ।
पूजामथर्ष्यशृङ्गस्य राजा हृष्टेन चेतसा । [55]
ऋष्यशृङ्गः प्रहृष्टस्तु सह राज्ञा पुरोत्तमम् ।
पुरोहितं पुरस्कृत्य पूजितः प्रविवेश ह ।
एवं स न्यवसत्तत्र द्विजपुत्रः प्रतापवान् ।
राज्ञा सान्त्वं पुरेणैव पूज्यमानो यथाक्रमम् ।

Colophon

ऋष्यशृङ्गं तु सम्राह राजा ब्राह्मणमब्रवीत् । [60]

मात्सुहुनत् (sic) (for लोमपादम्) B1 D5 कथमन —(l 32) D1 2 3 9 11 मत्वादिश्य Ś1 D5 11,12 मुखं चाधाय D2 मूर्ध्नया°, D3 °श्य D12 मत्तु° (for मूर्ध्न्युपाघ्राय) —(l 33) Ñ2 V4 °यत् V1 °तेंतु D3 यवर्तत, D12 °वत्र° (ditto) (for न्यवर्तत) Ñ1 V3 B1 D13 नत्र V2 दिन, D1 स्त D13 न्त (for तत) V2 3 D12 प्रदर्शिता D6,7 13 प्रणोदिता (for प्रचोदिता) —(l 35) V1 व्यादिश्य (hypermetric) B2 आदिश्य (for व्यादिशत्) V2 मुनिमान् (sic) D11 मैनि° (for सैनिकान्) V2 (with hiatus) चापि (for काश्चित्) D1 प्रस्थिताय Ñ2 B2,3 D10 वीर्यवान् (for धीमते) —(l 36) D10 °य (for अभिवाद्य) D2 ऋषिसत्तम —(l 37) V2 [अ]स्तु ते (by transp) D2 स्वस्तु (sic) (for तेऽस्तु) D6 °युद्ध (for महाराज) —After महाराज, D12 wrongly ins धर्मे राजा B1 4 [आ]भाव्य D2 3 धा (D2 धाया [ditto]) स्य D2 3 [आ]राधयन् (for [आ]राधय) D10 °जा (for प्रजा) —Ñ V B1 2,4 D10 11 om l 38 and 39 B2 reads l 38 in marg —(l 38) D7 सव (for धर्मे) D1 om ते (submetric) D12 व्यवहारे स्थितो धर्मे (for the prior half) B3 निश्चय D2,3 निश्चय (for नित्यदा) —(l. 39) B3 धर्मश्रयेषु (for धर्मं श्रयेथा) B2 D2,3 वर्षेषु (for कालेषु) —(l 40) Ś1 D2,3,6,7 8(m.) 11 12 तु (for स) V2 स एवमुक्त्वा (by transp) D1 2,6 यथा (with hiatus) (for यथो) D2 ऋषि (for ऋषि) —Ñ V B1 2,4 D10,12 om l 41 and 42 B2 om l 41 D1-3,6,7 8,11 12 read l 41 after l 43.—(l 41) Ś1 D1 2 6 11 12 समन्वित —Ś1 om B1 reads in marg l 42 —(l 42) B2 मानि तत् (for तं यान्तम्) —(l. 43) Ś1 D2,12 [अ]धृष्ट (for तु) Ñ1 D1 न्यवर्तत —(l. 44) V2 प्रविश्य (for प्रविष्टा) D1 2,7 सः- D2,3 12 तु (for च) V1 D1 11 पुर (for पुरीं) D1 2,7 8 11 अपि (for चापि) D12 पूजित (for नन्दित) Ś1 D1 12 समुपेक्षमाणश्च (for the post half) (cf l 17.5[d]) —(l 45) D2,6 न्यवसत् (D3 °न्)सत्र D2 न्यवसत्तत्र Ñ2 B2 (m as above) 4 D10 स्वपुरे (for मुदित) D2 अभिवाञ्छक (for प्रतीक्षक) —(l 46) Ś1 स्वतेजसी D2,12 तु तेजस्वी (for ऽपि तेजस्वी) —(l. 47) D12 नगरीं V2 4 B1 4 D12 रम्या (for चम्पा) —(l 48) D6 1 2 तद् D7 [ए]व (for [ए]व) D3 तनयां तत् (for समायान्तम्) —After l 48, V1 ins (submetric)

म ब्राह्मण प्राहिणोद्दानीयं नैव नित्यशः ।

—(l 49) V1 missing समाक्षण B2 समागम्य (for सहामात्य) Ś1 D2,11 12 सम् V2 [ए]तम् B1 तद् D2 6 तथा (for तत्र) —(l 50) V2,3 D12 मुनि°, D2 °धम (sic) (for द्विज°) D12 दिष्ट्यास्य D2 12 कुशल (for कुशली) Ñ V2-4 B D10,12 मुने V1 om (for प्रभो) —(l 51) V1 आगतोऽसि D12 °गत (for इहागतो) Ś1 Ñ2 V1 4 B2 (V1 B1 m as above) D2 7 10,11 12 °भाग (V1 D11 °ग) (for महाबाहो) Ś1 °पृथ (for सपरिच्छद) —(l 52) V2 तु (for च) Ś1 D1 2 6 7 8 11 12 मे, D2 ने (for मे) —After l. 53 D12 ins

एवमुक्त्वा ततः श्रीमान्मुनेस्तस्य विशेषतः ।

—(l 54) V1 2,4 अलंकृत —(l 55) V1 [अ]क्रोन (for हृष्टेन) V2 मनसा (for चेतसा) —(l 56) D12 ऋषिश्रेष्ठ V2 मु° D2,12 प्रविष्ट (for प्रहृष्ट) V2 महाराज V3 स राजा त (for सह राज्ञा) —D12 om l 57 59 —(l 57) D12 पुरस्कृत्य (sic) (for पुरोहितं) Ñ1 V B2,4 पुरोहितेन सहैव (for the prior half) D2 पूजितः (for पूजितः) —(l 58) V2 D1 2,6 न्य (D6 नि) वसत् (for न्यवसत्) D2 (with hiatus) ऋष्यशृङ्ग (for द्विजपुत्र) —(l 59) Ñ B2,4 D1 2,7 11 [ए]व (for [ए]व) D12 सान्त्वयन् —After l 59 Ś1 Ñ V B D10,12,13 read colphon, while D1 2,7 8 (D2,3,7 8 repeat) 11 (var after l. 56) this 308* then read colophon —*Sarga name* Ś1 D2,11 12 ऋष्यशृङ्गागमनम् (D1,12 °नो) Ś1 illeg V2 D2,3 10 ऋष्यशृङ्ग (D7 °ग) आगमन (D2,3 °गमनं D6 °गमनो) V1,2 B D1 ऋष्यशृङ्ग (B1,4 °शृङ्ग) गमन V4 D6 ऋषिगमनि (V4 °गमनायुत) नाम —*Sarga no* (figures words or both) Ś1 V1,4 B1 4 D2,3 om. Ś1 illeg. V2 B2,3 D6,7 10 27 V2 19 D1,2,3 12 V1 16 D6 13. —In Ś1 l 60 begins with अ —After l 60 B3 ins.

ऋष्यशृङ्गस्य ह्यागमनेनानन्दितमनाः नृपः ।

ऋषेर्गच्छ समीपं त्वं निवेदय च सुव्रतम् ।
आगतं परमोदारमृष्यशृङ्गं दुरासदम् ।
कथये सुव्रताय त्व काश्यपायामितप्रभम् ।
अभिवाद्यैव शिरसा मत्कृते द्विजसत्तम ।
प्रसाद्य च सुतार्थे मे सर्वविस्र यतात्मना । [65]
श्रुत्वैव राज्ञो वचनं तदा स द्विजसत्तमः ।
जगाम तत्र यत्रासौ वर्तते कश्यपात्मजः ।
प्रसाद्य च द्विजश्रेष्ठं शिरसाभिप्रणम्य च ।
अब्रवीत्प्रस्तुतं वाक्यं राज्ञा यदभिचोदितम् ।
पुत्रस्ते समनुप्राप्तो यज्ञं कृत्वा महात्मनः । [70]
राज्ञो दशरथस्यैव श्वशुरस्य महात्मनः ।
पूर्वमेव हि तत्सर्वं श्रुत्वा संबन्धकं कृतम् ।
यज्ञकर्म च धीरस्य राज्ञो दशरथस्य तत् ।
श्लाघनीयस्तु संबन्धी राजा देवसमो हि सः ।
ततो मर्षितवान्विप्रस्तस्य राज्ञो महात्मनः । [75]
श्रुत्वा तु वचनं तस्य द्विजस्य हि महायशाः ।
गमने मतिमाधत्त पुत्रस्यानयने तदा ।
स हि शिष्यवृतस्तत्र प्रयातो द्विजसत्तम ।
रोमपादस्य नगरीं चम्पां पुत्रदिदृक्षया ।
संपूज्यमानो धर्मात्मा ग्रामैर्घोषैश्च सर्वशः । [80]
भक्ष्यभोज्यमुपादाय नरास्तं समुपागमन् ।
किंकराः समुपातिष्ठन्विविधमतन्द्रिताः ।
ऊचुः प्रणम्य शिरसा किं मुने करवामहे ।
तानब्रवीत्स विप्रेन्द्रः सर्वानेव समागतान् ।
किमर्थं क्रियते पूजा श्रोतुमिच्छामि तत्त्वतः । [85]

—B3 reads l. 61 in marg.—(l. 61) V1 सीमप (metathesis) (for समीप). V4 निवेद*. Ś1 D6.11.18 यत°, V4 D3 °व्रत, B4 च सुव्रत, D13 शुभ° (for च सुव्रतम्). D7 विनिवेदय° (for the post. half).—(l. 62) V2 °सद (sic); B4 दुरा°, D11 महामति (for दुरासदम्).—(l. 63) Ś1 D6.8.12.13 कश्यपाय (V2 °प*) (for काश्यपाय). V4 transp. सुव्रताय and काश्यपाय. Ś1 D6.12.13 समये (for सम्भवम्).—(l. 64) D11 अभिवाद्यैव. Ś1 V2 B सत्कृते (V2 °तो) (for मत्कृते). Ñ V3 B3 (m. also as above)-4 D6.10.11 °म, V3.4 D13 °म (for द्विजसत्तम).—V4 D3.7.18 om. (hapl.?) l. 65-66.—(l. 65) V1 प्रसाद्य तु, V2 प्रसाद्य त, V3 B1 प्रसादय, D6.12 प्रसाद्य स (for प्रसाद्य च). V1.3 D6 च, B3 वै, D2 तु (for मे). B3 (m. also) प्रसाद्य सुतकन्यार्थं (for the prior half). Ñ V3 B3.4 D1.3.10 य(Ñ2 B3 D10 अ)थात्मना (V3 D1 °नाम्) (for यतात्मना). Ś1 D6.12 सर्वोत्मना महात्मन, B4 यथातत्त्वतात्मना (for the post. half).—(l. 66) Ś1 श्रुत्वा वै (for श्रुत्वैव). Ś1 transp. राज्ञो and वचन. Ñ V3 B3 D10 च, V1 तद् (for स). D1.2.3 स तदा (by transp.).—(l. 67) V4 B4 D10 यत्र (D10 om. hapl.?) तत्रासौ (by transp.). Ñ2 V1.2 B1.2 D1.6.11.13 काश्यपात्मज (B3 [m. also] °पो द्विज).—(l. 68) V2 त (for च). D6 द्विजश्रेष्ठ. B1 [अ]पि, B2 च (for [अ]भि).—(l. 69) Ñ2 D3 प्रशि(D2 °सी)त (sic), D11 प्रश्रुत, D13 प्रभितो (for प्रस्तुत). V3 D1 राज्ञो (for राज्ञा). Ś1 D6.12 °नोदित, V1 °देशित, V3 °चोदित, D1-4.7.8.11 तत् (D6 तु, D12 च)समर्पित (for अभिचोदितम्).—(l. 70) D12 यज्ञ कृता (sic) (for यज्ञं कृत्वा). V3 °त्मनां, V2 °पतिः; D6.11 °त्मना (for महात्मनः).—(l. 71) Ñ1 V1-3 B1.2.4 D2.10.11 (प)ध (for [प]थ). Ś1 श्रुशुरस्य, D1 श्वसुरस्य (sic), D11 श्वशुरस्य (sic) (for श्वशुरस्य). D11 महर्षिभि, D12 °त्मा (for महात्मनः).—(l. 72) D13 पूर्वमेव. Ś1 D6.11.12 च, D1.2.3 तु, D3 om. (submetric) (for हि). D13 द्विज (for श्रुत्वा). V4 transp. श्रुत्वा and सर्व. Ś1 D1-3.5.7.8.12 सांबंधिक.—(l. 73) Ś1 D6.12 वै राज्ञः, B4 D13 धीरस्य (for धीरस्य). Ś1 D3.18 कृत (for राज्ञो). D11 दशरथस्य, V1.3.4 B3 D3.6.11.13 च, B4 यत् (for तत्).—After l. 73, V3 ins.:

विभाण्डको मुमोदाथ प्रोवाचेन वचो मुनि ।

—(l. 74) D1.2.3 °घ, D3.7 तत्रश(D3 ततरश्चा[sic]) घनीयः; D12 शुध° (sic) (for श्लाघनीयस्तु). D12 सबन्धो (for सबन्धी). D13 राज्ञो (for राजा). B1 दशरथो (for देवसमो).—(l. 75) Ñ1 दर्शितवान्(sic), V3 D1.12 ह° (for मर्षितवान्). Ś1 D6.12 धीरस्य (for विप्रस्). Ñ2 V3.4 B3.4 D10.13 ततो महर्षिर्भगवान् (for the prior half). V1 कस्य, B1 तदा, D6 त° (for तस्य). D1 °त्मा (for महात्मन).—(l. 76) Ñ1 च, V1.3 तद् (for तु). D3 व*न (for वचन). D13 तत्र (for तस्य). D12 द्विजस्तु (for द्विजस्य). Ñ V1 B1.3.4 D6.10.12 तु, V3 B3 स, D1.2.7.11 च, D3 om. (submetric) (for हि). V3.4 गतस्तोष (for द्विजस्य हि).—(l. 77) D13 गमनेनोंमतिम् (sic) (for गमने मतिम्). V1 B4 आदधे. V2 सुतस्य (for पुत्रस्य). Ñ2 V4 B3 (m. also) D1-3.7.9.10 तथा (for तदा).—(l. 78) V4 D6.11 ह (for हि). Ś1 V4 D6.11.18 शिष्यैर् (शिष्य). D13 च्युतस् (for -वृतस्). D13 प्रययौ (for प्रयातो). D6 द्विजसत्तम.—(l. 79) V3.4 B2.3 (B3 m. as above, B3 m. also) D11 रम्यां (for चम्पां). D2.3.7 नृपशार्दूला (cf. l. 47); D12 पुत्र दिदृक्ष्या (sic) (for पुत्रदिदृक्षया).—(l. 80) V4 D6.8.10.12.13 स (for स). Ñ1 ग्रामे च (hypermetric); V3 घोषैर्, V3.4 ग्रामैर्; D1.7 ग्रामान्; D2 ग्राम (for ग्रामैर्). Ñ2 D11.18 घोषश् (Ñ1 °ष) (for घोषैश्).—(l. 81) Ś1 भक्ष्य, V1 D13 भक्ष, D3 भक्ष, D7 भक्ष्य (for भक्ष्य). V1 -भोज्यान् (for -भोज्यम्). D1.2.7 समादाय (for उपादाय). Ñ1 नागरा (for नरास्त) Ś1 मधुपाग (sic). B3 (m. also) नागरास्तमुपागमन् (for the post. half).—(l. 82) D3.7 समभाषिषन्, D3.12 तानि (for तस्थि). Ś1 V1.3 D6.8.9.11-18 विनम् (for विधम्). Ñ V4 B3 अनिद्रा (for अतन्द्रिता). V3 राजशासनसंचिताः (for the post. half).—(l. 83) D6 प्र*म्य D6 प्रणम्य. Ś1 V4 D6.11.18 transp. कि and मुने.—(l. 84) V3 अब्रवीत्.—(l. 85) D2.3 श्रावय (for श्रोतुम्). Ñ2 श्रवणे.—(l. 86) V3 (with hiatus) तत्र, D1-3.7.11 च तत् (for तत्र). D6 नाचिर (for नाचिरं).—(l. 87)

तत ऋतुर्महाराजनं सपत्नी ते नराधिपः ।
तस्याज्ञा क्रियते महान्त्येतु ते मानसो ज्वरः ।
श्रुत्वा तु वचनं तेषां मनःप्रह्लादनं शुभम् ।
प्रसादमगमद्राजा सहामात्यपुरस्सरः ।
विभाण्डकवचः श्रुत्वा किंकरा हृष्टमानसाः । [90]
त्वरिता जग्मुरारव्यातुं राज्ञः प्रियनिवेदनम् ।
तच्छ्रुत्वा वचनं तेषां मनःप्रीतिविवर्धनम् ।
मन्त्रिभिः सह धर्मात्मा प्रत्युद्गम्य नराधिपः ।
दृष्ट्वा तु मुनिशार्दूलं प्रणम्य च पुनः पुनः ।
मन्त्र्यब्रवीत इदं वाक्यं हर्षसंफुल्ललोचनः । [95]
अद्य मे सफलं जन्म दर्शनात्तव सुव्रत ।
तथेति च स राजानमुवाच द्विजसत्तमः ।
मा भूदद्य ते राजेन्द्र प्रसन्नोऽस्मि तवानघ ।
ततः प्रसन्नो नृपतिः पुरस्कृत्य द्विजर्षभम् ।
प्राविशन्नगरं श्रीमानर्चितं सर्वमङ्गलैः । [100]
स्वलंकृतं गृहं चैव प्रावेशयदरिंदमः ।
पुरोहितेन सहितः प्रगृह्यार्घं समाद्रवत् ।
अभिवाद्य पुनश्चैव न्यायतः प्रतिगृह्य च ।
ततस्तु प्राञ्जलयः सर्वे समासाद्य द्विजोत्तमम् ।
ततः शान्तां पुरस्कृत्य ताः स्त्रियः समलंकृताम् । [105]
न्यवेदयन्त विप्राय स्नुषेयं तव मानद ।
प्रतिगृह्य स तां शान्तां समालिङ्ग्य च धर्मवित् ।
अङ्के निवेश्य च तदा विस्मयं परमं गतः ।
द्विजोत्सङ्गात्समुत्थाय साभिवाद्य तदा द्विजम् ।
आविशत्प्राञ्जलिर्भूत्वा श्वशुरस्य समीपतः । [110]

Ś1 D5.12 [अ]र्थे क्रियते (D5 °ॐ), D9 चोद्यते (sic) (for [आ]ज्ञा क्रियते). Ñ1 V2.4 B1 D12 राज्ञो, D3.7 विप्र (for महान्). V2.3 D9 वर्तते (for त्वेतु ते). —(l. 88) D2.3.7 तच्छ्रुत्वा (for श्रुत्वा तु). Ś1 Ñ1 V1–3 B1 D12.13 तु तेषां वचनं, B2.4 तेषां तु वचनं (all by transp.). Ñ V1–3 B D10.13 म(V1.3 मा) नसो°, D11 °क (for मनःप्रह्लादनं). —(l. 89) V4 प्रसादाद् (sic) (for प्रसादम्). Ś1 D1–3.5.7.9.11–13 अकरोद् (for अगमद्). V4 D9.12 सामात्यस्य, B1 समामात्य (for सहामात्य-). Ś1 D5.12 ह्, V4 B1 D1–3.7.9.11.13 च (for स). V2 सहामात्यपुरस्य स (hypermetric), V3 सहामात्य-पुरोहितः (for the post. half). —Ñ2 V4 B1 D10 om. l. 90–96. —(l. 90) D11 विभाण्डकः, D3 हृष्ट (for हृष्ट-). —(l. 91) D2.3.7 विदिता (for त्वरिता). D1.11 आख्यात, D8 मख्यातु, D9 आज्ञातु (for आख्यातु). Ś1 D5.11.12 °हिते रता, Ñ1 D2 °दित, V2 D1 °न, V3 °न्न्, B4 च प्रियदर्शन (for प्रियनिवेदनम्). —(l. 92) B3 तत श्रुत्वा तु वचनं (for the prior half). Ñ1 V1.2 B4 मनसः प्रीतिवर्धनं (for the post. half). —(l. 93) Ś1 D5.12 मन्त्रिमुख्यैः प्रसन्नात्मा (for the prior half). V3 स पार्थिवः (for नराधिप). —(l. 94) B3 D2.3.5.11 च (for तु). —Ñ1 V1–3 B2–4 D1–3.7.9.13 om. (hapl.?) l. 95. —(l. 95) D5.11.12 (with hiatus) च (for स). —(l. 96) D1 जकन्म (ditto). D2.3.5 जीवितं च सुजीवितं (for the post. half). —Line 96 in D3.7 = 1.17.34[cd]. —After l. 96, Ñ2 V1.2 B2.3 D10 (Ñ2 D10 after l. 89 as they om. lines 90–96) ins.:

प्रत्युद्गम्य त राजा सामात्यः सपुरोहितः ।

while D2.3.7 ins.:

दर्शनात्तव विप्रेन्द्र सत्यमेतद्ब्रवीमि ते ।

—(l. 97) B3 D1 transp. च and स. V3 (after corr. as above) मुनि- (for द्विज). —(l. 98) Ś1 V3 B1.3 D2.5.7.9.11 मा ते भय भू(V3 स्या)द्राजेन्द्र, D1.2 मा ते भय भवे(D2 °यम्)द्राजन् (for the prior half). —B1 om. l. 99–102. —(l. 99) V2.3 B3 D1–3.5.9.11 प्रहृष्टो (for प्रसन्नो). Ñ1 V1–3 B2.4 D1–3.7.9.12 द्विजो(D5 नृपो)त्तम (for द्विजर्षभम्). —(l. 100) V1 प्रावेशयन् (hypermetric); B3 प्रविश्य (for प्राविशन्). Ñ2 V1.3 B2.4 D9–11 नगरीं (for नगरं). V1 धीमान्; D2 (with hiatus) 3.5 राजा (for श्रीमान्). Ś1 D5.12 अन्वितं, Ñ B2.4 D1–3.7.9–11 अ(D3.7 [to avoid hiatus] स्व)र्चितं (for अर्चितं). V2 सर्वमङ्गलम्. —(l. 101) Ñ1 मुल्वृत (sic), V1.3.4 सत्कृत्य, V2 तुमरकृत्य, B4 तुमलंकृ- (for स्वलंकृत). V3 रम्य, D13 चैन (for चैव). D2 प्राविशद्द् (for प्रावेशयद्). D3 अरिंदम. —(l. 102) D12 पुरोहितैः. Ñ V3 B2–4 D1.9.10 प्रगृह्यार्घ्यं (D9 °र्घं). Ś1 D5.12 समाहितं; V4 समालिङ्ग्य, D8 स्तु°, D11 मुद द्रवत्, D13 उपा° (for समाद्रवत्). —(l. 103) Ś1 D5.11.12 गुणैः, D1–3.7.9 विधिवद् (for पुनश्च). Ñ1 V2 B1 D1–3.7.9.13 चैनं (Ñ1 °च) (for चैव). D2 ज्ञात्वा (for न्यायत). Ñ2 V1.3.4 B3 D10.13 प्रतिगृह्य, D1 प्रत्यपूज्य (sic). D14 त (for च). —(l. 104) V3 ततः (for ततस्तु). D1–3.7.9 सर्वा. V1 द्विजोत्तमान्. —(l. 105) D9 ता (for ताः). Ñ V1.3.4 B2–4 D2.3.10 समलंकृता. —(l. 106) V3 न्यवेदयति. D11 मानदा. —(l. 107) Ś1 D12 गृह्य, V3.4 D2.3.7.9 च तां, D1.3.12 तु तां, D11 तु स (for स तां). B3 (after corr. as above) कन्यां, D11 धीतां (sic), D13 शान्तशान्तां (ditto) (for शान्तां). D2.3.7 स, D5 तु (for च). D13 शर्मवित्. —(l. 108) D1 अङ्गं (for अङ्के). —Ś1 Ñ1 V2 B1 D1–3.5.7.9.12 om. l. 109–111. —V3 reads l. 109–111 after l. 105. —(l. 109) Ñ2 तदा द्वि त, V3 तथा द्विज, V4 द्विजोत्तम (for तदा द्विजम्). —(l. 110) D13 प्राविशद्. V3 गत्वा (for भूत्वा). —(l. 111) V3 °आय, D11 स्नेह° (sic) (for सोऽभुङ्क्ते). D11.13 तदा (for च तां). Ñ2 V3 B2.3 D10 राजा-नाम्, B4 D13 राजानं, D11 पता तात् (for राजतात्). D13 तात (for चैव). —(l. 112) B4 प्रावर्धि. V4 B3 तु, D3 om. (submetric) (for च). Ñ1 द्विजपुत्रस्य (hypermetric) (for पुत्रस्य). —After l. 112, Ñ2 B2–4 D10.11.13 ins.:

ततो महानृषिस्तत्र तेन राज्ञाभिपूजितः ।

[Ñ2 B2–4 D10 महर्षि(Ñ2 °च)स्तत्र, D13 महर्षिस्तस्य, B3 राज्ञापि, D11 राजर्षि.]

—(l. 113) D13 महर्षि. Ś1 D5.12 महर्षिः पूज्यमानश्च (for the prior half). Ś1 D5.11.12 स्नुषया; V1 D3 सस्नुषया, B3

सोऽनुजज्ञे च तां शान्तां राजन्याश्चैव योषितः ।
प्रायश्चित्तं च कृतवान्पुत्रस्य द्विजसत्तम ।
महर्षिभिः पूज्यमानः ससुतश्च वनं ययौ ।

colophon

निशां चैव यथाकालं स सुष्टो महात्मना ।
सर्वमावेदयामास पित्रे वृत्तमशेषतः । [115]
स चापि सुमहत्प्रीतः श्रुत्वा पुत्रभाषितम् ।
यद्वृत्तमशेषेण हविषस्तस्य चोद्भवम् ।
अनावृष्ट्या च घोरायां देवस्याभिप्रवर्षणम् ।
लोमपादस्य विषये पूजां पुत्रस्य चोत्तमाम् ।
वध्वाश्च लाभं शान्ताया रूपवत्या धनस्य च । [120]
लोमपादेन सम्बन्धं राज्ञा दशरथेन च ।
राज्ञो दशरथस्यापि यज्ञ इष्टवतस्तदा ।
सुकृतस्य फलं जातं प्रत्यक्षं भुवि दुर्लभम् ।
प्रकृत्या पुण्यशीलस्य भूय एव तदाभवत् ।
धर्मानृशंस्यसत्येषु पुण्ये चाभिरतं मनः । [125]
अवाप चात्मना मेने लोके जन्मसमुच्छ्रयम् ।
तदवाप्य फलं पुण्यं सुकृतस्येह कर्मणः ।

5

After I 25 13, D1 D2.3.5.11.14 T G M1-3 Cv.r m g k t ins., while M4 ins. after 14* (after l. 2 of 685*).

विश्वामित्रस्तु महर्षिर्हुंकारेणाभिभर्त्स्य ताम् ।
स्वस्ति राघवयोरस्तु जयं चैवाभ्यभाषत ।
उद्धुन्वाना रजो घोरं ताटका राघवावुभौ ।
रजोमेघेन महता मुहूर्तं सा व्यमोहयत् ।
ततो मायां समास्थाय शिलावर्षेण राघवौ । [5]

स म° (ditto). D8 तद्यु° (sic) (for ससुतः).—After l. 113, all the above MSS. (except M4 owing to om.) read colophon (B3 after insertion).—*Sarga name*: Ś1 D5.7.12 ऋष्यशृङ्गोपाख्या(D6 °गमन)न, Ñ V B D1-3.7.10.11 ऋष्यशृङ्ग(V3 °शृङ्गस्य)वन (V3.4 D1.2 om. वन, D2.7 °प्रति)गमन (D10 om. गमन), D12 lacuna (except शृङ्ग).—*Sarga no.* (figures, words or both): Ś1 Ñ1 V1.4 B1.4 D2.12.13 om. Ñ2 B2.3 D2.10.11 18; V3 20; V2 17, D1.7 13, D5 14. Thereafter V2.3 ins. 516*.—After l. 113, B3 ins.:

श्रुत्वैव तु पितुर्वाक्यं प्रययौ द्विजसत्तम ।

Colophon.

B3 cont., V3 ins. after l. 111:

जग्मुरादाय तां शान्तां सर्वा नरपतेः स्त्रियः ।
ऋष्यशृङ्गं पुरस्कृत्य पितरं तमुपस्थितम् ।
अभिवाद्य गुरुस्तत्र ततो प्राञ्जलिरग्रतः ।

[(l. 1) B3 **पादाय शान्तां च (for the prior half). B3 -चर- (for -पते-).—(l. 2) B3 पुरस्कृत्य (for पितरं तम्).—(l. 3) B3 मोभिवाद्य.]

Thereafter B3 (marg.) alone ins. 516* (cf. v. l. I. 17 21). V3 cont., B3 ins. after l. 111:

स पुत्रं समुपाघ्राय बाहुभ्यां परिषस्वजे ।
अङ्के समुपवेश्यैनं तत्र प्रोवाच धर्मवित् ।
गच्छात्र पुत्र भद्रं ते वनवासे यथासुखम् ।
[(l. 1) V3 °रभ्य च (for परिषस्वजे).]

B3 cont.:

बालभावे द्विजश्रेष्ठ मङ्गलं मन्त्रपूजितः ।

—Ś1 D1-5.6.7.9.13 om. l. 114-127. D13 ins. सूत उवाच.—(l. 114) V4 B3 -काम (for -भाव). Ñ सम श्रुते; V3 श्रुत°, V4 स्वस पुत्र, D13 स न श्रुते, M4 न समेत्य (for स संसुप्तो). B4 महात्मनः.—(l. 115) M4 शिव° (for वृत्तमशेषत).—(l. 116) V1 lacuna after चि in the prior half. Ñ1 B1 भूतं मनः; V1 सहृद्, V4 D11 स°, B4 सुमहद् (for सुमहत्). V3 पुत्रस्य भाषितं, M4 महद्युतम् (for पुत्रभाषितम्).—(l. 117) M4 यचे (for यद्-). D11 lacuna for ह in हविषः.—(l. 118) D13 अनावृष्ट्यां (for अनावृष्ट्यां). D13 तु (for च). V3 M4 [अ]पि, V4 प्रति, B3 [अ]पि- (for अभि-).—(l. 119) V3 प्रायश्चित्तम् (for पुत्रस्य चोत्तमाम्).—(l. 120) V1 वध्वा लाभं च (by transp.), V4 D11 °* लाभं, D13 °भ° (for वध्वाश्च लाभं).—After l. 121, M4 ins.:

प्रयाद् विप्रसुतस्य लोमपादः सुतान्वयम् ।
पुत्रस्थानमनाकुल्य श्रुत्वा स महाद्युतिः ।

—(l. 122) V1 B3 (after corr.) D10.11 यज्ञम्; V1 यज्ञः; D13 सम्यग्; M4 यस्य (for यज्ञ). V3 -यज्ञ°; V3 कर्मयुक्तः; V4 °कृतम् (for इष्टवत्). Ñ1 V2-4 B1.4 तथा, V1 तत (for तदा).—(l. 123) Ñ2 स्वतस्य सु- (sic); D12 °* (for सुकृतस्य). V4 ज्ञातं, M4 पुण्य (for जातं). D13 सुकृतं (for प्रत्यक्षं). V1 पुण्यं तस्य स्वकर्मणः (for the post. half).—V1 om. from line 124 up to line 15 of 514* (cf. I. 17.20).—(l. 124) D11.13 M4 धर्मे (for पुण्य). B1 यदा, D12 तथा (for तदा).—(l. 125) B1 धर्मानृशमस्य (sic). V3 -सत्येषु (for -सत्येषु). M4 धर्मे नृशंस्ये सत्ये च (for the prior half).—(l. 126) Ñ V2.3 B1.3 D10.11.13 M4 अवाप्ते चात्मनो मेने (Ñ °आत्मानं, V3 °नो ज्ञानं, M4 °नो लोके). V4 अवाप्यसमात्मनात्मानं (hypermetric) (for the prior half). Ñ1 लोक- (for लोके). V3 -प्रयोजन (for समुच्छ्रयम्). M4 तदवाप्य फलं शुचि (for the post. half).—M4 om. from line 127 up to line 15 of 514*. D11 reads l. 127 after l. 13 of 514* (cf. v.l. 514*).—(l. 127) V3 तदेवाप्य, D13 स- (for सु-). Ñ1 V1 B1-3 (m. also) D13 स्व-; V4 B4 D13 सु- (for [इ]ह). B4 -जन्मन° (for कर्मणः). V3 सुकृतं तस्य कर्मणः (for the post. half).

5

M4 om. l. 1-4.—(l. 1) M3 विश्वामित्रम्.—(l. 2) T2 जयम् (for जयं). G1 चाभ्यभाषत (submetric) (for चैवाभ्यभाषत).—(l. 3) D2 सुमे घोरा (for रजो घोरं).—(l. 4) D1 G2.3 M1.3 (suf. lin. sec. m. also as above) -मेघेन, D5 -वेगेन, D14 T2 G1 -घोरेण, T1 -मोघन (sic) (for -मेघेन). D1 D2.3 T1 व्य°, D5 [अ]भ्य° (for व्यमोहयत्).—(l. 5)

अथाकिरत्सुमहता तत्रश्चुक्रोध राघवः ।
शिलावर्षं महत्तस्याः शरवर्षेण राघवः ।
प्रतिवार्योपधावन्त्याः करौ चिच्छेद पत्रिभिः ।
ततश्छिन्नभुजां श्रान्तामभ्याशे परिगर्जतीम् ।
सौमित्रिरकरोत्क्रोधाद्धृतकर्णाग्रनासिकाम् । [10]

कामरूपधरा सद्यः कृत्वा रूपाण्यनेकशः ।
अन्तर्धानगता यक्षी मोहयन्ती च मायया ।
अश्मवर्षं विमुञ्चन्ती भैरवं विचचार सा ।
ततस्तावश्मवर्षेण कीर्यमाणौ समन्ततः ।
दृष्ट्वा गाधिसुतः श्रीमानिदं वचनमब्रवीत् । [15]

अलं ते घृणया राम पापैषा दुष्टचारिणी ।
यज्ञविघ्नकरी यक्षी पुरा वर्धेत मायया ।
वध्यतां तावदेवैषा पुरा संध्या प्रवर्तते ।
रक्षांसि संध्याकालेषु दुर्धर्षाणि भवन्ति वै ।
इत्युक्तस्तु तदा यक्षीमश्मवृष्ट्याभिवर्षतीम् । [20]

दर्शयञ्शब्दवेधित्वं तां रुरोध स सायकैः ।
सा रुद्धा शरजालेन मायाबलसमन्विता ।
अभिदुद्राव काकुत्स्थं लक्ष्मणं च विनेदुषी ।

D4, 6 T3 M4 मायाश्लमादाय (D6 M3 °श्याय), G1, 3 °दाय (for मायां समास्थाय). T3 राघव (for राघवौ).—M4 om. l. 7.—(l. 8) D4, 14 S (except T1) प्रति(M3 ति *inf. lin. sec m.*)ह(G1 द)त्य(G2 before corr. °त्थ), D6 °गत्य (for प्रतिवार्य). G1, 2 [प]व धा°, M3 प्रधा°, M4 [अ]भिधा° (for [उ]पधावन्त्या).—(l. 9) D6 T3 -भुजाया ताम् (for भुजां श्रान्ताम्). G1 समीपे (for अभ्याशे). T3 -गर्जिर (sic). G1 -वर्तितां (for -गर्जतीम्).—After l. 9, G1 ins.

अभ्याशे परिगर्जन्तीं तास्का शेकदारूकाम् ।

—(l. 10) T3 नावद् (for क्रोधाद्). D6 हृत, T3 कृत्त (for धृत). M4 [अ]क्षि (for -[अ]ग्र).—(l. 11) M4 वामरूपधरां. Dt D6, 8 पुनः, M4 ता तु (for सद्यः).—M4 om. G1 M3, 5 transp. ll. 12 and 13.—(l. 12) Dt D6, 8 T1 G1 M4 अन्तर्धान. Dt D6, 8 स्व, D6 T2 [इ]व (for च).—(l. 13) T2 अस्त्र (for अश्म). D6 T3 M3 इ (for सा).—(l. 14) D4, 9 G1, 2 M1, 2 (G2 M1 second time) शस्त्र, T3 G3 M3 शर (for अश्म). M4 शरवर्षेण तौ बालौ (for the prior half). M3 वीर्यमाण.—After l. 14, G2 M1 ins.

क्यास्तन वक्तुर्वीरौ वज्राशनिसम तदा ।
मर्दिता तेन शब्देन क्षपाभ्यां विराधक ।
तदा तौ शरवर्षेण नवर्षे क्रोधमूर्छिता ।
[(l. 2) G3 तस्य (for तेन)]

—Thereafter repeat l. 14.—(l. 16) D4, 8 M3 घोर, G1 नाम (for राम).—(l. 17) M3 जयति (for वर्धेत).—(l. 18) G1 वध्यतां (sic), M3 वर्ध्यतां (for वध्यता). G1 पूवा (for पुरा).—(l. 19) Dt D4, 8, 9 T3 M1 काले तु (for -कालेषु). Dt D6, 8 T3 G1, 2 हि, M4 च (for वै).—(l. 20) Dt D4, 8 G1 M3 स तु तां, D6 तु तथा (for तु तदा). M4 रघुनन्दनो D6 G1 M4 युक्त (for अश्म). Dt D6, 8 [अ]भिवर्षिणीं. D6 T3 अश्मवृष्टि(T2 °वर्ष) वि(T3 प्र)वर्षतीं, D11 T1, 2 G2, 4 M1 अश्मवर्षाभि(G2 M1 °र्षेण)वर्षन्तीं (G1° न्ति [sic]) (for the post. half).—(l. 21) T1 damaged up to वेधि. T2, 3 G4 -वेदित्व (for -वेधित्व). G1 स्व°, M4 समन्तत (for स सायकैः).—(l. 22) G1 transp. सा and रुद्धा. Dt D6, 8 बाण (for शर). G1 -समाश्रिता, M4 -समावृता (for -समन्विता).—(l. 23) D6 ताटका क्रोधमूर्छिता (for the post. half).

6

After I.28.7, Dt D4, 6, 8, 9, 11 S all Cs ins.:

पूर्वाश्रमपदं ह्येतद्यत्र विष्णुर्महातपाः ।
एतस्मिन्नन्तरे राम कश्यपोऽग्निसमप्रभः ।
अदित्या सहितो राम दीप्यमान इवौजसा ।
देवीसहायो भगवान्दिव्यं वर्षसहस्रकम् ।
व्रतं समाप्य वरदं तुष्टाव मधुसूदनम् ।
तपोमयं तपोराशिं तपोमूर्तिं तपात्मकम् । [5]

तपसा त्वां सुतप्तेन पश्यामि पुरुषोत्तमम् ।
शरीरे तव पश्यामि जगत्सर्वमिदं प्रभो ।
त्वमनादिरनिर्देश्यस्त्वामहं शरणं गतः ।
तमुवाच हरिः प्रीतः कश्यपं धूतकल्मषम् ।
वरं वरय भद्रं ते वरार्होऽसि मतो मम । [10]

तच्छ्रुत्वा वचनं तस्य मारीचः कश्यपोऽब्रवीत् ।
अदित्या देवतानां च मम चैवानुयाचितम् ।
वरं वरद सुप्रीतो दातुमर्हसि सुव्रत ।
पुत्रत्वं गच्छ भगवन्नदित्या मम चानघ ।
भ्राता भव यवीयांस्त्वं शक्रस्यासुरसूदन । [15]
शोकार्तानां तु देवानां साहाय्यं कर्तुमर्हसि ।

6

(l. 1) M3 एतस्मिन्नेव काले तु (for the prior half). D4, 11 T1, 2 G M काश्यपो (here and elsewhere below). M4 वै महाप्रभ (for ऽग्निसम°).—(l. 2) M4 श्रीमान् (for राम).—(l. 3) D6 दिव्य (for दिव्यं). M4 वर्षसहस्रिक.—(l. 5) M3 तपोरूप, M4 तपोयोनिं (for °मूर्तिं). D6 तपात्मक, D11 तपोधन, T3 G4 तपात्मन (for तपात्मकम्).—(l. 6) Dt D6 G1, 3 पुरुषोत्तम (G3 °म). T1 M2, 4 पुरुषोत्तम (for °त्तमम्).—(l. 7) M4 शरीरे तेन पश्यामि (for the prior half).—(l. 8) M4 जगदादिम् (for त्वमनादिर्). T2 अनिर्देश्यम् (for अनिर्देश्यस).—G2 om. ll. 9–12.—(l. 9) G4 तदा (for हरि). D4 प्रेष्ठ (for प्रीत).—(l. 10) G1 विविधच्छाभि वर अह वरदोऽसि महाप्रभो.—(l. 12) Dt D4, 11 T G3, 4 M [अ]नुयात्र(Dt °त्रे)न, G3 [अ]नुयाननाद् (for [अ]नुयाचितम्).—(l. 13) M3 सानद (for सुव्रत).—(l. 14) M3 भगवान् (for °वन्). D4 G1, 4 M4 अदित्यां (for अदित्या).—(l. 15) G1 M4 मधुसूदन, G2 [अ]रिसूदन (submetric) (for [अ]सुर°).—(l. 16) G1 शोकार्तानां देवतानां च (for the prior half). D6 सहाय (for साहाय्य). M3 शोकार्तं देवतानां च मदुद्दतुमर्हसि

7

After I 28 9 G1 and h(ed.) (in parenthesis) ins

तं दृष्ट्वासुरराजेन्द्रो वामनं चाद्य विस्मितः ।
माधवोऽयमिति ज्ञात्वा पूजयामास धर्मतः ।
पूजितस्तेन धर्मात्मा सर्वलोकहिताय वै ।
आसाद्य यजमानं तमुवाच भगवान्हरिः ।
स्वस्ति तेऽस्तु महाराज यज्ञभागाय शोभने । [5]
वयं दानार्थिनो राजञ्श्रुत्वा यज्ञमनुत्तमम् ।
तान्दृष्ट्वा तव यागेषु किंचिल्लब्धुमिहागताः ।
वामनेनैवमुक्तस्तु मुदा राजा तमब्रवीत् ।
अद्य मे सफलं जन्म अद्य मे सफलं तपः ।
अद्य मे सफलं राज्यमद्य मे सुकृतं कृतम् । [10]
अद्य मे सफलो यज्ञः कृतार्थोऽस्म्यद्य वामन ।
त्वदर्थं कल्पितं चैव मम सर्वस्वमेव हि ।
धनौघं रत्नराशिं च भूषणं धान्यसंचयम् ।
ग्रामं वा नगरं वापि राष्ट्रं वा यानमेव वा ।
हस्त्यश्वरथपत्तीनां सुलभस्वान्यमेव वा । [15]
यदिच्छसि महाबाहो तद्ददामि तवानघ ।
एवमुक्तस्तदा राज्ञा भगवान्पुरुषोत्तमः ।
उवाचैनं स्मितं कृत्वा यजमानं महाबलम् ।
एतैः किं मम राजेन्द्र वस्तु नास्ति प्रयोजनम् ।
असत्पादत्रयाक्रान्तां देहि भूमिमितस्तदा । [20]
श्रुत्वा तद्वामनेनोक्तं स्मितं कृत्वा सुरोत्तमम् ।
यथेष्टं पूर्तिं त(sic) ब्रह्मर्षा कुमतिं ततोऽब्रवीत् ।
वामनाय महीं दातुं निश्चितं रघुनन्दन ।
तद्विचार्य महाराजं प्राह शुक्रो द्विजोत्तमः ।
निरिद्धभवसकाशा योगिनश्च सुरासुराः । [25]
यं न जानन्ति देवाश्च स देवो विष्णुरव्ययः ।
दानारिक्त (sic) तत शुक्रं गुरुं राजपुरोहितम् ।
गृहीत्वा ताडयामास वैनतेयो महाबलः ।
मायारूपेण देवेशो मम यज्ञे गतो यदि ।
तदत्वप्रसाफल्यमेवमस्त्विति चाब्रवीत् । [30]
इति मत्वोदकं दत्त्वा वामनाय महात्मने ।
पत्न्या सह विनिश्चित्य यजमानो महाबलिः ।
तव पादत्रयाक्रान्तां गृहाणाद्य महीं प्रभो ।
उदकं स्पृश्यमानं तु विश्वरूपधरो हरिः ।
तत्रस्थ एव ववृधे येन पूर्णं जगत्त्रयम् । [35]
सायुधैर्बहुभिः पूर्णं दिग्विदिक्सर्वमेव हि ।

8

After 1 44 17 D1 D2.4 T2 M2 Cm.t (cm, comm on lines 5–9 only) ins.

अथ वर्षसहस्रेण योक्त्रसर्पशिरांसि च ।
वमन्तोऽतिविषं तत्र ददंशुर्दशनैः शिलाः ।
उत्पपाताग्निसंकाशं हालाहलमहाविषम् ।
तेन दग्धं जगत्सर्वं सदेवासुरमानुषम् ।
अथ देवा महादेवं शंकरं शरणार्थिनः । [5]
जग्मुः पशुपतिं रुद्रं त्राहि त्राहीति तुष्टुवुः ।
एवमुक्तस्ततो देवैर्देवदेवेश्वरः प्रभुः ।
प्रादुरासीत्ततोऽत्रैव शङ्खचक्रधरो हरिः ।
उवाचैनं स्मितं कृत्वा रुद्रं शूलधरं हरिः ।
दैवतैर्मथ्यमाने तु यत्पूर्वं समुपस्थितम् । [10]

7

—G1 om. l. 13 and 29. In h(ed.) the following var. are seen —(l. 5) शोभन (for शोभने) —(l. 7) स्तो (for तान्) यागेषु (for यागेषु) —(l. 8) उक्तम् (for उक्त) तम (for तम्) —om. (hapl.) l. 9 and 10 —(l. 12) कल्पितं (for कल्पितं) च (for हि) —(l. 13) वा (for च) —(l. 15) °पत्तीनां (for °पत्तीनां) च (for तु) —(l. 16) तद् (for त) —(l. 18) [य]दद् (for [य]द) महाबलि (for °बलम्) —(l. 20) मितो (for इतः) —(l. 21) सुरोत्तमः —(l. 22) पूर्वे (for पूर्ति ते) तद् (for तां) —(l. 23) निश्चिते सुरसत्तमे (for the post. half) —(l. 26) देवाद् (for देवाः) एते (for देवो) —(l. 27) दानारिक्तं —(l. 31) दत्त्व (for दत्त्वा)

8

☞ Along with the above MSS. T1.4 G1.3 M1.3 also insert at random some of the lines inserted in or substituted for No. 8 and so they are also cited here

(l. 1) D2 T2 °सहस्राणि —(l. 2) Ct वमन्तो (as above) M2 वमन्ती विषं तद्वद् (for the prior half) M2 दिशो —After l. 2 M2 ins. G1–3 M1.3 ins. (om. l. 5) after 1.44.17

(a) अथ दीर्घेण कालेन कालाग्निसदृशं विषम् ।
उत्तस्थावर्णवात्तत्र हालाहलमिति श्रुतम् ।
सुरासुराश्च (M2 °रौ) निश्चेष्टा दृष्ट्वा तेन विषाग्निना ।
शरण्यं शरणं जग्मुर्भगवन्तं महेश्वरम् ।
असुरार्थं हृतं सर्वं मम तु श्रीरिवाग्रिमम् । [5]

—(l. 3) T2 उत्पपाताग्नि (sic) (for उत्पपाताग्नि-) D2 हालाहल° M2 हालाहलमिति श्रुतम् (for the post. half) —(l. 5) T2 शरणार्थिन —(l. 9) Ct स्मितं कृत्वा (as above) D2 T2 शूलभृत (T2 °तो) —For lines 5–9 M2 subst.

(b) ततोऽत्र महाकायो येनाहरीति तुष्टुवुः ।
एवमुक्तेषु देवेषु देवदेवेश्वरः प्रभुः ।
प्रादुरासीत्तथा चैव शङ्खचक्रधरो हरिः ।
उवाच प्रहसन्वाक्यं देवानां हितकाम्यया ।
अथ स्वकं महेशं च उवाच मधुसूदनः । [5]
गृहीतुं विषं घोरं न शक्नोति सुरोत्तम ।
तस्मादिह तु न त्वन्यं पश्यामि शूलिनः ।
इति देवान्समाश्वास्य पुरुषस्य पुरातनम् ।
बलार्थं प्रवदं गत्वा तथा पुष्टुवान ह ।

—(l. 10) D2.4 देवैः —(l. 11) D1 T2 स्वरूपे ह (for समुपस्थितम्) D2 M2 अग्रजं Ct as above (for अग्रतो) —After l. 11 M2 ins.

वस्त्वदीय सुरश्रेष्ठ सुराणामग्रतो हि यत् ।
अग्रपूजामिह स्थित्वा गृहाणेद विष प्रभो ।
इत्युक्त्वा च सुरश्रेष्ठस्तत्रैवान्तरधीयत ।
देवतानां भय दृष्ट्वा श्रुत्वा वाक्य तु शार्ङ्गिण ।
हालाहल विष घोर सञ्जग्राहामृतोपमम् । [15]
देवान्विसृज्य देवेशो जगाम भगवान्हर ।
ततो देवासुरा सर्वे ममन्थू रघुनन्दन ।
प्रविवेशाथ पाताल मन्थान पर्वतोत्तम ।
ततो देवा सगन्धर्वास्तुष्टुवुर्मधुसूदनम् ।
त्व गति सर्वभूतानां विशेषेण दिवौकसाम् । [20]
पालयास्मान्महाबाहो गिरिमुद्धर्तुमर्हसि ।
इति श्रुत्वा हृषीकेश कामठ रूपमास्थित ।
पर्वत पृष्ठत कृत्वा शिश्ये तत्रोदधौ हरि ।
पर्वताग्र तु लोकात्मा हस्तेनाक्रम्य केशव ।
देवानां मध्यत स्थित्वा ममन्थ पुरुषोत्तम । [25]

विपर्ततौ सुराणां च स्थाय परमेश्वर ।

—After l 12 Dt repeats l 11-12 —(l 13) D4 तु (for च) —(l 14) M3 च (for तु) —(l 17) Dt D4 सुरा (sic) (for देवा) Dt मम्थु (for ममन्थू) —(l 18) D1 T3 °मप (for पर्वतोत्तम) —For lines 15-18 M3 subst G1 2 M1 2 (all om lines 1, 6 and 7 M2 line 4 also) cont

(c) हालाहल विष सर्वं अमाहेशोऽमृतोपमम् ।
कृत्वाग्निरिव पानिथ सहिर माला हर ।
त्रैलोक्याधिनाथ शकर परमेश्वर ।
कण्ठस्थनवतोऽमन्य लीलया लोकपूजित ।
प्रमथ्य विभवत जग्मु पश्चैव वृषध्वजम् । [5]
अमृताय पुन सर्वे समवेता सयुक्तया ।
क्षीरमहाम्भसाथ विमन्थनमृतस्य तु ।
मन्दर पुरत कृत्वा ममन्थू रघुनन्दन ।
प्रविवेशाथ पाताल मन्थान पर्वतोत्तम ।
सुरासुराश्च निश्चेष्टा बभूवुस्तेन विस्मिता । [10]

[(l 3) G1 2 M1 भगवान् (for शकर) M3 त्रैलोक्यपवमोन्मुख (for the post half) —(l 4) G1 2 (G3 m also) [भ]ुक्त (for लीला) —(l 8) M3 मथान (for मन्दर) G1 M1 2 मन्दीमथ (for रघुनन्दन) —After l 8 G2 repeats l 3 as before. —(l 9) G1 2 M1 2 तत्र पर्वतमूल तु (G1 2 तत्) पातालमनुय(G1.2 °ते तु ति)र्तेन —(l 10) G1 2 M1 2 बभूवु विस्मिता (G1 °स्मृता)]

—(l 21) M3 °द्दोद्धतु (for महाबाहो) —(l 22) M3 कामठ (for कामठ) —(l 24) D1 T3 पर्वताग्र —For lines 23-25 M3 subst G1 2 M1 2 (all om l 6) further cont

(d) देवदानवैर्दानवोत्तम पुरुषोत्तम ।
भवे तत्र नष्टे च अस्मिन्नष्टे नगम् ।
सहुसह कूर्मरूपेण शिरसा धारयन्पुनः ।
लक्षयोजनविस्तारे पृष्ठे धृत्वाथ मन्दरम् ।
काञ्चन कमलास्थाय शिश्ये तत्रोदधौ हरि । [5]
सुरासुरैस्तनाकम्प उद्भ्रमोऽथ नगोत्तम ।
नगाग्र पीडयामास बाहुदण्डेन माधव ।
देवानां मध्य दृष्ट्वा भगवान्भूतभावन ।
सुराणां मध्यत स्थित्वा ममन्थ पुरुषोत्तम ।

[(l 2) G1 2 तन G3 M1 गिरि (for नगम्) —(l 3) G2 M1 °वारिधि —(l 4) G1 M1 तु (for [भ]ध) —For l 4 and 5 G1 2 M2 subst

मन्दर पृष्ठत कृत्वा वह्नि कूर्मस्वरूपधृक् ।

—(l 6) M2 अनाकम्प G1 नगोत्तम M1 °त्तम (for नगोत्तम) G2 M1 उद्भ्रमो भगवान्मम सुरासुरसुपूजित —(l 9) G1-2 M1 2 मध्य देवानां च मध्ये नारायणो हरि]

G1 2 M1 2 furthermore cont

(e) अथ वाससा व्यक्त नाम वधूत्तमा ।
असमा वराहा सागरांबैव वर्जिता ।
अमृतादैत्याश्चान्ये दृष्ट्वा ह्राय कर्तिर ।

[(l 2) G1 2 माहात्मो न M1 सागरैरैव (for सागरीव)]

Dt D4 6 T3 (after No 8) G1 2 M1 2 (after e) cont while T1 2 ins. after 1.44 17

(f) अथ वरुण कन्या भाग्यवित्साथ पुनर्भुवि ।
उत्पन्नाभिधामा भाग्य सहस्रकः ।

[T G1 2 M1.2 om from the post half of l 1 up to the prior half of l. 2 —(l. 2) D4 सत्वाणि —M3 transp the post half of l 1 and that of l 2 —(l 2) D4 म वसाना]

Thereafter M2 cont G1 M2 ins. after line 2 of 766*

(g) पञ्चभिर्द्दिशा लोकानुशासनं ।
मातुर्वेगमजं राज तथा समानन्[ ]त्य ।

—After f M2 cont

(h) अथ दानव देवकन्याद्भुतैः ।
भास्करमयस्य सर्वा चन्द्रमसोऽथ ।
तत्सुखप्रभाव देवपुत्रीनिधान ।

9

After मे in 1 54 4* D2 ins

**कुंभ प्रदानेन शिवलोके महीयते ।
कल्पश्रदानेमंत्रश्च(श्लु)
एष धर्मघटो दत्तो ब्रह्मविष्णुशिवात्मक ।
अस्य प्रदानात्तृप्यन्तु पितरो पितामहा ।
गन्धोदकति(ते)मिश्र साक्षं कुम्भ सदक्षिणम् । [5]
पितृभ्य सा प्रदास्य नि भक्ष्यमुपतिष्ठतु । इति
एतद्दसभवे तिलपर्णं वा कार्यमित्युक्त तत्रैव विष्णुपुराणे ।
पानीयमप्यत्र तिलैर्विमिश्रं
दद्यात्पितृभ्य प्रयतो मनुष्य ।
श्राद्ध कृत तेन समा सहस्र
रहस्यमेतन्मुनयो वदन्ति ।
इति तथा चात्र मलमासेऽपि त्रि

10 [cd]) रामदेहार्द्दीनाचपोकृतौ.
11 [b]) नावौ विवेय.
18 [a]) तै (for तौ). ॐ तै इति पाठ । अन्यथा तौ शब्दोऽति-रिच्येत । ॐ
19 [b]) मस्थित (as in text).
23 [c]) उर्वोदिह (for °हे).
26 [c]) प्रसङ्गतो. ॐ नत्वार्थे च महात्मानौ वक्ष्यताः च मधरित-मन्सरविरोधनेयर । ॐ

5

12 [a]) वाग्क (as in text).
17 [d]) श्रुताद (as in text)
18 [c]) मूत्र (as in text).
20 [b]) अपरापर (as in text)
[c]) शब्दवेध्य (as in text).

6

3 [c]) ॐ धनैश्च सत्त्वैश्चान्ये इति सम्यक् पाठ । ॐ
4 [cd]) As in text
7 [c]) कुड्वी योग्यसिद्धार्थो
[d]) As in text. ॐ अगाधाश्च नवा यथानिति पदच्छेद ।ॐ
12 [b]) न सुद्रो वा न तस्कर
[d]) As in text.
14 236* is inserted ॐ नामतो नामहृदय इति सम्यक् । ॐ
15 [ab]) As in text ॐ इति सर्वत्रीन पाठ ॐ
19 [a]) योधाना (as in text).
20 [a]) हरिदृयोत्तमै (with all other Cs), Cvp as in text
22 After 22[ab], ins 243* with भद्रं (for मन्द्रं) and भद्रमद्र (for °मन्द्र)
[c]) भद्रमदं.
[d]) मृगमदेयु (In both [c] and [d] मन्द्र is expected for मद्र).
24 ॐ सकामा मेद्रमदास्था भयाच्यति ॐ

7

4 [c]) प्रणिहिता (as in text).
9 [c]) शुचीना (as in text)
14 Comm only on post. half of l 3 of 269*
16 Comm only on l 2 of 271* (स्वपानाद as above)

8

☞ Along with other MSS it reads l 11 5–20 *for the first time after 4, repeating them in their* proper place.
9 [a]) देहिष्य (as in text).
10 [b]) समभिवर्धते (for °वर्धत).
12 [c]) सुधेरा
18 [d]) प्रेप्सति.
21 [c]) देव (as in text).
[d]) ॐ प्रदीयते प्रादीयत । लक्ष्यत्वात. व्याहारो वा द्रष्टव्य । ॐ
22 [c]) As in text.

9

4 [d]) As in text. ॐ द्विवे चाभ्यवसीयतामिति सम्यक् ॐ
13 [a]) अदृष्टरूपास् (as in text).
[b]) वने (as in text).
14 [c]) स्वार (as in text). ॐ ऋष्यदृग इति स्वरूपमिति पाठ । ॐ
15 [d]) सर्वदा (as in text).
19 [c]) As in text
30 [c]) विदितराद (as in text)
32 [d]) भार्यया (as in text) ॐ भार्यया इति सम्यक् पाठ । ॐ

10

6 [c]) पुत्रता (as in text).

11

8 [a]) लाल्यमानस्य (as in text).
21 [a]) गतानां (as in text).

12

2 [b]) प्रवित (as in text).
6 [c]) कर्मान्तिकान् and वर्धकीन् (both as in text).
7 [a]) गणकान्दिशिपिनस् (as in text).
[b]) नर्तकान् (as in text).
8 [c]) दृष्ट्वा (as in text)
9 [a]) गोपकार्यां (as in text).
14 [b]) As in text
After 14[b], ins 371*.

13

5 Comments on l 1 of 386*.
9 [a]) ॐ वृद्धाश्च व्याधिताश्चेति सम्यक् पाठ । ॐ
[c]) अनुमानानां (as in text)
[d]) As in text
11 [a]) अवकृताय (as in text)
[b]) सिद्धस्य (as in text)
17 [a]) पूर्णोदयो (as in text)
[c]) As in text.
18 [ab]) As in text
[c]) द्वारेष (as in text)
[d]) As in text
19 Comm on l 1 of 406*
22 [c]) नित्यो (as in text).
[d]) सक्ति (as in text).
23 [ab]) स्वयमेवो and [s]हृदयात्मन. (both as in text).

APPENDIX II

The Commentary *Vivekatilaka* of Udāri (also Udāli) Varadarāja, which is referred to by Govindarāja in his commentary on the Rāmāyaṇa, VI. Sargas 107 and 126, is available up to VI. 71 in the transcript of the MS. No. 3409 of the Government Oriental Manuscripts Library, Madras. It is a very important commentary as it mentions different variants, discusses them and shows its own preference. It belongs to a period earlier than 1250 A.D.

For a full account of the Commentary of Udāri cf. Dr. V. Raghavan's article, "Udāli's Commentary on the Rāmāyaṇa. The Date and Identification of the author and the discovery of his Commentary" (Annals of Oriental Research, University of Madras, Vol. VI, 1941–42, Part 1, 1942).

I am thankful to Dr. Raghavan for drawing my attention to his learned article.

Important variants of the Comm. are given here for Sargas 1–24. For other Sargas, references will be found in the Crit. App.

1

3 d) [प]ऋषिपदर्शनं (as in text)
5 d) ॐ एतमिच्छाम्यहमिति सम्यक् पाठः ॐ
14 b) स्मृतिमान् (as in text).
16 d) स च (as in text).
23 After 23, ins. 57*. ॐ प्राणहमापादिता प्राणसमेति वा पदच्छेद । दैवमायेति..... ॐ
25 After 25, ins. 59* ॐ गुहेन स राम हितः प्रहित.. इत्यर्थे ॐ
26 b) तीर्थे तीरयो.
27 d) तत्र ते न्यवसन् (as in text).
29 After 29, ins. from 69*; 70* up to 73*.
35 After 35, ins. 82* (Comm. on l. 1 and 2).
40 d) as in text.
46 c) स चास्य (as in text).
b) शबरीं (as in text).
d) राघव. ॐ राघव इति तु सम्यक् पाठ ॐ
48 d) ॐ शशविति । अहामपरामनस्याल्लिष्टत्वात् आर्षत्वात् अहागमाभाव । ॐ
50 d) नित्य वीर्येण (as in text).
53 d) जगाम च गुर्वी (as in text).
71 d) प्रहष्टमुदित (as in text).
e) नियमो ध्रुवोन्नत (to avoid hiatus). ॐ आर्षपिपिरिति केचित् । ॐ
77 d) ॐ सवर्णो ह पुर्यवो इति सम्यक् पाठः । ॐ
79 b) स्यात् क्षत्रियो (as in text).
c) पुण्यफलत्वम्.

2

5 c) प्रसन्नाम्बु (as in text).
9 ab) निपुण चरत (as in text). ॐ पुंस्त्वप्रयोग आर्षत्वात् ॐ
12 d) ॐ कारुण्य समयपदेति सम्यक् पाठः । ॐ
16 d) चकार मतिमान्मति (as in text).
17 d) श्लोको भवतु (as in text).
24 c) प्रणम्य (as in text).
39 d) श्लोकत्वमागत (as in text).
41 Mostly after 41, ins. 41*.

3

2 d) धर्मेण (as in text).
Comments on l. 11 and 12 of 154*.
11 c) °समस्यो.
16 c) ताराविलाप समयं.
d) वर्षरात्र- (as in text).
19 Comments on 177*.
23 b) लङ्कादाहादिगजन.
28 d) As in text.

4

1 Ins. 196* and then supplies the following.—

Kāṇḍa	*No. of sargas*	*No. of stanzas*
बालकाण्ड	77	2250
अयोध्याकाण्ड	119	4415
अरण्यकाण्ड	75	2732
किष्किन्धाकाण्ड	67	2620
सुन्दरकाण्ड	68	3006
युद्धकाण्ड	131	5990
उत्तरकाण्ड	110	3234
Total	647	24277

6 c) एवम् (for एव).
7 c) वयम् (for शुक).
8 ॐ दाशरथ्युपाख्यानमप्यौदारानकथानकैः । वीणादिविधि संयुक्त अध्यनेतदगायताम् । इति सम्यक् पाठः । ॐ

10 ^{cd}) रामदेहादिप्रसृतोऽङ्गनो
11 ^{c}) वाचो विधेयं
18 ^{a}) ते (for सौ) ॐ ते इति पाठः । अन्यथा तौ दृष्ट्वेति निर्वेत । ॐ
19 ^{b}) सरित (as in text)
23 ^{c}) उपोषवि° (for °ह)
26 ^{c}) प्रवदुमने ॐ वक्तारौ च महामासौ वक्ष्यमाण न स्वरित मवस्तविनीपन्तन । ॐ

5

12 ^{b}) नागक (as in text)
17 ^{d}) रघुराज (as in text)
18 ^{c}) भृत्र (as in text)
20 ^{b}) अपराधर (as in text)
^{c}) ग्रामवेध (as in text)

6

3 ^{c}) ॐ धनैश्च सन्दर्शश्च वै इति गम्यक पाठ । ॐ
4 ^{cd}) As in text
7 ^{c}) कुटुम्बी योग्यसिद्धार्थो
^{d}) As in text ॐ अगतामपनथा यदानति पच्छेद । ॐ
12 ^{b}) न क्षुद्रो ना न तस्कर
^{d}) As in text
14 236* is inserted ॐ नामतो नामदहन इति सम्यक । ॐ
15 ^{ab}) As in text ॐ इति समीचीन पाठ ॐ
19 ^{a}) योधाना (as in text)
20 ^{c}) हरिहयोपमैः (with all other Cs) Cvp as in text
22 After 22^{ab} ins 243* with मैंद्र (for मद्र) and मद्रम° (for °मद्र)
^{c}) मद्रमवेद्
^{d}) सुगमवेद्य (In both ^{c} and ^{d} मद्र is expected for मद्र)
24 ॐ सत्यनामा योद्धुमशक्या अयोध्येति ॐ

7

4 ^{c}) प्रणिहित (as in text)
9 ^{c}) गुणीनां (as in text)
14 Comm only on post half of l 3 of 269*
16 Comm only on l 2 of 271* (सत्यसार as above)

8

☞ Along with other MSS it reads l 11 5-20 for the first time after 4 repeating them in their proper place
9 ^{a}) देविन्थ (as in text)
10 ^{b}) समभिवर्धे (for °वर्धेउ)
12 ^{c}) सुधोरा
18 ^{c}) प्रभृति

21 ^{b}) देव (as in text)
^{c}) ॐ प्रदीयते प्रादीयत । रूपान्तरम् व्याहारो वा द्रष्टव्य । ॐ
22 ^{c}) As in text

9

4 ^{d}) As in text ॐ क्षिप्र चाभ्यवहारितामिति सम्यक् ॐ
13 ^{a}) अदृष्टपात् (as in text)
^{b}) वने (as in text)
14 ^{a}) रचात (as in text) ॐ अभ्यदहन इति रचातमिति पाठ । ॐ
15 ^{d}) सर्वेषा (as in text)
19 ^{c}) As in text
30 ^{c}) विप्रेंद्रात् (as in text)
32 ^{d}) भायया (as in text) ॐ भावया इति सम्यक् पाठ । ॐ

10

6 ^{c}) पुत्रवत (as in text)

11

8 ^{a}) लालप्यमानस्य (as in text)
21 ^{a}) गताना (as in text)

12

2 ^{b}) प्रश्रित (as in text)
6 ^{c}) कमानिकान् and वमधीन् (both as in text)
7 ^{a}) गणकाशिल्पिनश् (as in text)
^{c}) नर्तकान् (as in text)
8 ^{c}) दृष्ट्वा (as in text)
9 ^{a}) आवश्कार्या (as in text)
14 ^{b}) As in text
After 14^{b}, ins 371*

13

5 Comments on l 1 of 386*
9 ^{c}) ॐ दृष्टश्च स्थापिताश्चेति सम्यक् पाठ । ॐ
^{c}) सुरमानाना (as in text)
^{d}) As in text
11 ^{a}) असृजाय् (as in text)
^{c}) सिद्धस्य (as in text)
17 ^{a}) पूर्वोत्सृष्टे (as in text)
^{c}) As in text
18 ^{ab}) As in text
^{c}) दारैव (as in text)
^{d}) As in text
19 Comm on l 1 of 406*
22 ^{c}) चित्तो (as in text)
^{d}) सचित (as in text)
23 ^{cd}) रवमस्तो and [s]श्रद्धसमानः (both as in text)

25 [a]) ❀ पद्मना त्रिश्रवमिति पाठः । ❀
28 [b]) समयोजयन् (as in text).
29 [a]) प्रातिपिणत् (as in text).
32 [b]) इति (as in text).
[d]) भाग (as in text).
34 [c]) कातिताद् (as in text)
40 Comments on 428* —(l. 2) नृपश्रेष्ठ (for नर°).
42 [b]) प्रहृष्ट (as in text).
[d]) प्रत्यूचुर् (as in text).
43 Comments on l. 1, 2, 3 and 4 of 433*.

14

21 [a]) त्वमुक्तमिति पाठः ।

15

2 [c]) यम् (as in text).
3 [c]) मानुषीं (as in text).
5 [a]) सहुष्टः (as in text).
[cd]) ❀ मानुषादन्यत्र नानाविधेभ्यो भूतेभ्यो न भय । ❀
10 [c]) As in text.
[d]) ऋक्षप्रवरमुख्यजः.
12 [d]) As in text.
13 [d]) मायामयीमिव (as in text).
26 [c]) चावशिष्टार्थं (as in text).
28 Comm. on l. 7 of 488*. ❀ त्रिदिवे यथा हरि- रिति च पाठः । ❀

16

8 Comments only on l. 9 of 491*. रूपदृविण- सपन्नान् (as above)
19 Comments only on l. 3 of 504*. ताम्र सवान् (as above)
20 ❀ तैर्मेघवृन्दाचलकूटकल्पैर्महाबलै वानरयूथपालैरिति पाठः । अन्यस्तु द्वादशाक्षरायां जगत्या एकादशाक्षरायास्त्रिष्टुभश्च सांकर्येयुक्तः पादो लेखकप्रमादकृत" विशमवृत्तमिति केचित्स माद्धते । एषा चोपजातिश्चन्दोभा । ... । ननु अत्र सर्गे वरुणो जनयामास सुषेण, पर्जन्य शरभ, धनदो गन्धमादनमित्युक्तम् । युद्धकाण्डे तु रावण प्रति शार्दूलवाक्ये धर्मस्य पुत्र सुषेण, वैवस्वतपुत्रो शरभ गन्धमादनौ इति वक्ष्यते । विरुद्धयो' प्रमाणम् । एतत्प्रश्नो चमेव । कुत्र शार्दूलस्य वानरपीडाभयस्खलितबुद्धित्वात्तेभ्य लभ्यासाच्च परद्धनलपेव ..भयवशात् परस्परविरुद्धाभिधाने प्रयोजनम् । ❀

17

5 Comments only on l. 4 of 506* नासमिके तिष्ठो (as above)
9 [d]) अर्थसमान्वितौ (as in text).

508* (l. 2) सार्ये (as above); कुलीनेष्वपुदिते तौ (for the post. half).
12 [a]) ❀ सौमित्र लक्ष्मण इति पाठः । ❀
16 [c]) सर्व (as in text).
34 [a]) किं च (for न च)
36 [b]) पावन (for परम)
[d]) वन सदर्शनाद् (as in text)

18

2 [cd]) ❀ सदृश राजशार्दूल तवेन द्युति नान्यत इति पाठः । ❀
[d]) वसिष्ठ उपदेशित.
17 [a]) अनसत्तम् (as in text).
[c]) दशरात्र (as in text).

19

5 [cd]) ❀ पावनभाण भविष्यामि ताडकोत्स्ये निशाचरे इति सम्यक् पाठः । ❀
11 [b]) As in text
15 [a]) As in text.
[b]) विघ्नकर्ता (as in text)
23 [cd]) As in text.
25 [c]) ❀ तयोरन्यतरेणाहमिति सम्यक् । ❀

20

3 [a]) ❀ यदिद वेक्षणमित्यत्र मध्यममिति पदच्छेद । ❀
4 [a]) As in text.
8 [ab]) ❀ स्वस्त्यैव करिष्यामीत्यकुर्वाणिस राघवेति पाठः । ❀
9 [b]) ❀ शक्ष्यति प्रसहिष्यन्ते । ❀

21

2 [b]) As in text.
7 ❀ कलापिनावित्यादे श्लोकस्यानन्तर 'अनुबध्नातुरश्रद्धौ पिता- नहमिवाश्विनौ' इत्येवद्धं विशेषम् । 'तदा कुशिकपुत्रम्' इत्यादेः श्लोकस्यानन्तर "कुमारौ.... । अनुयान्तौ श्रिया यनिन्दितौ" इत्येष श्लोको द्रष्टव्य । अन्यस्थलेऽपि पर्यस्त(स्तो) वा पाठो लेखकप्रमादकल्पित (त)। ❀
15 [f]) ❀ श(रा)धाप्यनुत्र गृहीति सम्यक् । ❀ Cf. Ctp
19 [b]) As in text.
Comments on 631* —(l. 1) दशरथसुत (as above) —(l. 4) स्थितौ (as in text).

22

1 [d]) पर्णसस्तरे (as in text).
2 [a]) As in text. ❀ हे राम त्वा प्रसूतवती कौसल्या सुप्रजा शोभनपुत्रा । अथवा स्वगतमेतद् । अस्य मातैव सुपुत्रेति । ❀
[b]) पूर्वा (as in text).
11 [a]) पर्यकामास (as in text).
12 [d]) सर्वगात्राणि (as in text).
17 [a]) सपदा (as in text).
19 [a]) As in text.
[c]) अभिरंजयन्

23

3 [c]) अरिष्ट (as in text)
8 [a]) सुश्रार (as in text)
9 [a]) तस्थायन् (as in text) ॐ तस्था गदामिति प्राप्ते तस्थायन् इत्यार्ष सन्धि । ॐ
10 [a]) तस्था (as in text)
11 [ab]) ॐ न वन घोरम्काश वृक्ष नृपवरात्मज इति पाठ । ॐ (as in text)
12 [cd]) ॐ श्वापदे हिस्रयशुभि शकुनैर्दारुणारुते इत पाठ । ॐ
14 [a]) धवाश्वकर्ण .
[b]) तिंदुक (as in text)
18 [a]) नमिद (as in text)
19 [b]) कारूष
21 [d]) As in text
24 [a]) कस्यचित् and कारूष (both as in text).
30 [d]) As in text

24

2 [a]) अल्पवीर्या यदा (as in text).
3 [c]) As in text
[d]) धारयति
10 [a]) त्व मवस्व.
11 [a]) पुलादी (as in text)
13 [ab]) ॐ न हि ते स्त्रीवधकृते घृणा कार्येति सम्यक् पाठ । ॐ Comments on 1 1 of 670* ॐ प्रजारक्षण-कारणादित्युत्तरश्लोक । ॐ
19 [a]) ॐ मतैर्देवै , गन्धर्वैदयो देवोपलक्षणत्वात् । अन्यथा धातु-पाताय नैरिति वर्णव्युत्तम् । ॐ

CRITICAL NOTES
and
Corrigenda et Addenda

The references in the case of the Mbh. Parvans I-VIII, X-XII and XV-XVIII are to the Critical Edition, BORI, Poona; for the other Parvans (IX, XIII, XIV) they are to the Citraśālā Press Ed. with Nīlakaṇṭha's Commentary, Poona. In the case of the Rāmāyaṇa the references are to the Gujarati Printing Press Edition, Bombay, for the Kāṇḍas excepting the Bālakāṇḍa where they are to the Critical Ed. The corrections and additions are shown in their proper places.

1

Most of the MSS. give a panegyric of the poet, Vālmīki, in five to ten verses evidently not written by Vālmīki. It is therefore dropped. 'These introductions, it is clear, are not from the same hand as the poem itself, even if we suppose that the poem is the work of one author.' (Schlegel)

'This conversation is represented as having taken place in Rama's life time, about sixteen years after his return from his wanderings and recovery of his ancestral throne.' (Schlegel)

1 The first four Sargas of the Bālakāṇḍa, which serve the purpose of an Introduction to the Rāmāyaṇa (Rām.) are probably from a different hand that prefixed them to the Epic at a later stage. The Mbh. also has similar introductory chapters containing the Anukramaṇikā parvan and the Parvasaṃgraha parvan. The Northern Recension (NR) of the Ram. has a third index giving more details.

*) For तपःस्वाध्याय cf. Patañjali's Yogasūtras II.1 The Comm. dwell at great length on the two terms.

The NR has all the epithets in the Nom. Sing. qualifying Vālmīki and nothing for Nārada. This is rather strange. One would naturally expect some complimentary term or terms for Narada who, as an Ācārya of Vālmīki, is superior to Vālmīki who appears here as a mere disciple. The Southern Recension (SR) has a text which seems to be more natural and original. Vālmīki belongs to the North and enjoys an enviable position even today. Probably the older text preserved in the SR has been modified in favour of Vālmīki. We shall see later on how the text of the SR has been changed in the NR for one reason or another. We therefore believe that the SR has preserved the older form of the Ramāyana and is consequently preferable to the NR.

Śankarācārya quotes the fourth quarter of this verse in the Brahmasūtra Bhāṣya on III 4 47. He remarks ननु मुनिशब्द उत्तमाश्रमवचनोऽपि भूद्रे 'गार्हस्थ्य माचार्यकुलं मौनं वानप्रस्थम्' इत्यत्र । न । 'वाल्मीकिर्मुनिपुंगवः' इत्यादिषु व्यभिचारदर्शनात् । It appears that Śankarācārya has got the N text, and this is quite natural as he might have stayed and composed the Bhāṣya on the Himālayas. Valmiki is however called मुनिपुंगव in Rām I 2 22 (crit. ed.) The S MSS. have मुनिपुंगव while the N MSS read कविसत्तम.

Narada is an important personality in the Vedic and Post-Vedic literature. He is a champion of Brahmins and cows (AV. V. 18-19, XII. 4), a priest of Hariścandra, associated with the sage Parvata (AB. VII. 13, Ś. Śr. Sū. XV. 17), a teacher of Sahadevya (AB. VII. 34), anointing Āmbāṣṭhya and Yudhāṃśrauṣṭi (AB. VIII. 21), associated with Agnyupasthāna (MS. I. 5. 8), a pupil of Bṛhaspati (Sama v. Br. III. 9 Vaṃśa at the end), and of Sanatkumāra (Ch. Up VII), a Devarṣi (Gītā X. 26), an author of a Smṛti, a Purāṇa, a Pañcarātra Saṃhitā, Bhaktisūtras etc., a politician (Mbh II 5), a narrator of the Mahābhārata (Mbh I 1. 64), and enjoyer of the vision of the Lord (Mbh XII. 326). The description of Narada although appearing in the Kumbhakonam Ed. of the Mbh (I. 228. 10-37) and therefore rightly dropped from the Critical Ed., is no doubt worth perusal. An itinerant constant singer of the hymns of the Lord, Nārada became a perennial source of inspiration to our country-

men. It is due to him that the Rāmāyaṇa and the Bhāgavata were composed.

Valmiki enjoys the reputation of the *first* Poet in the Sanskrit literature. He first appears as a grammarian in the Taittiriya Prātiśākhya (V. 36, IX. 4 and XVIII. 6). The Mbh. mentions Valmiki as a poet (VII. 118 48, XIII. 18. 8–10), as a Bhārgava (XII. 57. 40) and many times as a Maharsi (I. 50. 14, II. 7. 14, III. 83. 102, V. 81 27), as a narrator of the wonderful account of Govinda (XII. 200. 4) and as a Suparṇa bird, descendant of Garuda and a devotee of Viṣṇu, and a Ksatriya (as it were) as he used to kill serpents. (V. 99. 6–11).

The Rāmāyaṇa gives a detailed account of the sage Vālmiki in the first four Sargas of the Bālakāṇḍa and the Uttarakāṇḍa, both of which are evidently a later addition, as the first poet and the author of the Rāmāyaṇa. The original Ram. (II–VI) contains only one reference to Valmiki in the SR only (II. 56 16), which being absent from the NR happens to be an interpolation. It is only the late Kāṇḍas (I and VII) that make Valmiki a contemporary of Rama.

The Puranas present Valmiki as a robber in different versions (cf. Skanda Purana, Chps. 14, 21, 24, 278 etc.), and this form of the story is adopted in other Sankrit works like Ananda Ram. and the various Ram s in the several Indian languages.

For a full account of Valmiki cf Rev. Fr. C. Bulcke, S. J. *About Valmiki* (JOI, Baroda Vol. VIII, No. 2, December 1958, pp. 121–131, No. 4. June 1959, pp. 346–348)

^{b}) वाग्विदां वरम्. cf. वाग्विदां वरः Mbh XII 47. 9^{b}; वक्ता वरः Raghu. I. 59.

2 The reading संप्रत of the SR which would make Valmiki a contemporary of Rama, has been substituted by प्रथित in the NR. Is this a case of improvement? The two star passages 121* and 122* which belong to the NR have the word साम्प्रतम् which would show its antiquity Kalidasa and Bhavabhuti make Valmiki a contemporary of Rāma.

3 Mark the word चरित्र 'Character'—the old idea of character.

4^{c} कस्य बिभ्यति is a case of epic style. In the Classical Sanskrit one would expect कस्माद् in conjunction with a word expressing fear, cf. P. 1. 4. 25. The N text has tried to remove the grammatical irregularity by substituting कस्माद् for कस्य. Such a procedure would naturally create an impression that the N text has tried to polish the text of the SR. On this assumption we have taken the SR as representing the older form of the Epic.

Verses 2–4 embody the concept of an Ideal Man, the स्थितप्रज्ञ of the Gitā (II).

5 Narada is addressed as महर्षे in VII. 20. 18 (Gujarati Press ed., Bombay) in all the Versions, The Bengali Version (Cal. Sk. Series ed.) has a v. l. महर्षे, and reads देवर्षे in I. 2. 2. The epithet देवर्षि is very common in the Mbh. also *e g.* II. 5 3, as महर्षि in II. 5 6.

Note that the question is about Rama as a *man* and not as an incarnation of Viṣṇu.

6^{a}) त्रिलोकज्ञ which shows the knowledge of the whole *space* is more appropriate than the other reading त्रिकालज्ञ which has been adopted in the NR, probably due to its popularity.

^{c}) आमन्त्र्य 'addressing'. The other reading of the NR, उपामन्त्र्य, may be for removing the confusion with the other sense of आमन्त्र्य 'taking leave of', cf. Śakuntala, III

7 Note that Rama is referred to as a human being as in I. 1. 5 NR adds one verse for details.

The N reading °चन्द्रमा is a clear modification of the older reading नर (SR).

8^{d}) The reading श्रुतिमान् (adopted by Schlegel) is neither supported by any MS. of the Crit. App. nor by any printed ed. It appears that धृतिमान् was read as श्रुतिमान् धृतिमान् is decidedly the best reading in the context

10^{d}) शुभविक्रम —विक्रम - Step, stride used in the original sense cf Vedic त्रिविक्रम All the Comm agree in explaining the word as पादविक्षेप, and some of them explain the excellence (शु) of the step by a quotation from जगद्धृभा Cg. for instance, *शोभनत्व च गजादितुल्यत्वम्। तथोक्तं जगद्धृभायाँ 'सिंहर्षभगजेन्द्राणामगत्या मनुजा मुने। सप्तम सुखमेधन्ते सवत्र जयिन सदा' इति।*

13–14 For literature cf Ch. Up. 7. 1. 2 Hanuman's description, Rām. VII. 36 (Bom. ed.),

a late passage as it is not found in the Lahore and Bengal eds.

13ᵈ) निष्ठित = Grounded.

15ᵉ) The term आर्य is used from the Rgvedic times as the normal designation of an Aryan, a member of the three upper classes, Brahmana, Ksatriya or Vaisya cf. Vedic Index, Vol. I, pp 64-65 आर्याः (Aryans) is often used in the Mbh. in contrast with the Mlecchas (VI. 10 12). For आर्यावर्त cf. Manu S. 2 22 The word आर्य in the text means 'respectable', 'noble' cf. महाकुल-कुलीनार्यसभ्यसज्जनसाधवः । Amara, 2 8 (1 No 1358) आर्यता is one of the thirteen types of *Satya* (Mbh XII. 156 7) and is defined as आर्यता नाम भूतानां यः करोति प्रयत्नतः । शुभं कर्म निराकारो वीतरागस्तथैव च ।

(Mbh. XII. 156. 18)

— A man highly esteemed, a respectable, honourable man, Buddha, with Buddhists (Pali *ayyo* or *ariyo*) a man who has thought on the four chief truths of Buddhism and lives accordingly. (MW.)

16ᵇ) Cf बृहत्कोसलजानदाम् न्यङ्। P. IV 1 171. षड-श्वाय् । P. IV. 1. 74

17ᵃ) विष्णुना सदृशः — The Comm. who look upon Rāma as an incarnation of Viṣṇu take pains to show the propriety of Rama's comparison with Visnu

The Ramāyana shows that Rama as an incarnation of Viṣṇu is a later idea. Mark Prof. Peterson's following remarks in his edition of the Balakaṇḍa (Bombay, 1879) —

'It is perhaps worth noticing that the writer of this verse can hardly have had the account which follows of Rāma's birth — according to which Rāma is Viṣṇu — in his mind. There are other indications that the whole story of Viṣṇu's incarnation is an interpolation inserted into an earlier poem'

On कौसल्या cf मल्लिनाथ on Raghu. X. 55 कोसलस्यापत्यं स्त्री दशरथस्यापत्यम् 1

18ᵇ) The reading in the text is decidedly superior to the N reading, from the view point of style.

The N MSS. have one additional verse which supplies details the etymology of the word राम.

19 For the appointment of a qualified eldest son as heir-apparent cf. Kauṭ. Arthaśāstra (Kau Ar. Mysore ed.) I. 17. N. N Law · *Aspects of Ancient Indian Polity*, Ch IV. Rām. II. 8. 22-4, 110. 35-7.

20ᵈ) कैकयी. 'केकय is the name of a tribe which in later days, and probably also in Vedic times, was settled in the north west between the Sindhu (Indus) and Vitastā' (Vedic Index, Vol. I, pp. 185-6) अश्वपति कैकय is mentioned in the Śata. Br X 6. 1 2 etc and Chāndogya Upanisad, V. 11. 4, frequently mentioned in the Mbh (II 48 13, VI. 61 12, VII. 19 7), cf. P. VII. 3 2, Bhāg. P. X. 2 3, 75. 12, 84 55, 86 20).

The केकय country has been identified with the present district of Shahpur in the Panjab. cf. B C. Law. *Historical Geography of Ancient India*

ᵉ) दशरथ — 'similar incidents are common in all literatures' (Peterson).

21ᵇ) सतः of the text is decidedly superior to the other readings which try to simplify.

23 The substitute passage of the N is evidently inferior. The S insertion gives details.

24 The N insertion gives details.

25ᶜ) शृङ्गवेरपुर. Singraur on the river Ganges, 22 miles north-west of Allahabad cf. Mbh. III 83 62. where S MSS read शृङ्गिवेरपुर, as here Cm g °गवे° C5 t °ङ्गवे° Put a wavy line ~~ under ङ्ग Cf. B C Law, *ibid.*

Read 59* in the text after 25 Cv also reads this similarly.

26ᵃ) तौ वनेन वनं गत्वा — 'Traversing wood after wood' (Peterson). Rama dwelt on this hill situated on the river Payasvini cf. Rām II. 55.

ᶜ) चित्रकूट. (Pali *Cittakūṭa*) a holy place (Padma P. 21), a mountain (Bhāg P. V. 19. 16) known in the Jaina Bhagavati-Ṭikā (7. 6) as *Cittakuḍa* It stood at a distance of 20 miles (10 *Krośas*) from the hermitage of the sage Bharadvaja (Rām. II. 54 28). Modern Citrakūṭa, 65 miles west south-west of Allahabad. Mentioned as चित्रकूट near the Kalañjara hill in the Mbh (III. 83 54. 55). It was noted for its waterfalls (Raghu. XIII 47) cf B C Law, *ibid*

29 After 29, 70*, 71* and 73* should be read in the text.

आर्यभावपुरस्कृत: (in 70*) —'Being a man of noble nature.' (Peterson).

30 Compare the practice observed at the Court of Hanover down to the beginning of this century (i.e. 19th) of inviting the courtiers to bow before a portrait of the sovereign which was placed on the royal seat on occasions when the sovereign himself was unable to be present. (Peterson).

31ᶜ) नन्दिग्राम—Modern Nandagaon, 2 miles from Ayodhyā.

32ᵈ) दण्डक. The दण्डकारण्य was situated between the Vindhya and the Śaivala mountains (*Rām.* VII. 81). According to the *Uttara-Rāma carita* (I. 30) it was placed to the west of Janasthana. It had also a jumble of watering places, hermitages, hills, streams, lakes etc (*ibid*, II. 14). Dr. R. G. Bhandarkar held the view that it was the Mahārāṣṭra. According to Pargiter, it comprised all the forests from Bundelkhand to Kṛṣṇā (JRAS, 1894, 242). The Mbh. (II. 28, 43, III. 83, 38) limits it to the source of the Godāvarī The Daśakumāracarita (p. 28, Nirṇaya S ed.ⁿ 1951) informs us that there was a cave in the Daṇḍakāraṇya. Cf. B. C. Law, *ibid*

33 It is noteworthy that the hiatus between ᶜ and ᵈ is retained by a majority of MSS. of both the Recensions, N and S.

36 सुतीक्ष्ण. The Mbh. MSS also show the same variations in the spelling—सुतीक्ष्ण, सुतीक्ष्ण (Mbh. III. 259 12)

42ᵈ) = (var) Mbh III 258 2ᵈ.

48 Read 96* and 97* after St 48 in the text. Read सुतीक्ष्णमपि.

51ᶜ) मेदुरम् = full.

53 D1 reads किष्किन्धा Mbh MSS. (III, 264 15) have no variation in the spelling The Purāṇas read किष्किन्धा (Brahma III 7 247, Matsya XIII 46) But the form किष्किन्धा is not unknown Cf. Dey Geogra. Dicty. किष्किन्धा is a small hamlet situated on the northern bank of the river Tuṅgabhadrā near Anagundi about sixty miles to the north of the Bellary About two miles to the southwest of Kiskindhā is the Pampa Lake and to the north-west of Pampa is the Añjanā hill where Hanuman was born

56ᵈ) दिदृक्षुः = 'Hoping in this way to find.' (Peterson).

57ᵈ) लवणार्णवम् = 'The salt sea'. "We may perhaps see in the standing epithet a name given by a race to whom *salt* water was a strange thing." (Peterson).

58ᵃ) लङ्का. Divergent views have been expressed by scholars with regard to its location—Ceylon, Amarakantaka in the Madhya Pradeśa, Madagaskar, Malaya Island and Australia. The names of places visited by Rāma on his way to Lanka have come down to us through a long unbroken tradition and this, apart from other considerations of fauna and flora, makes the identification with modern Ceylon quite probable.

Cf. T. Paramasiva Iyer, *Rāmāyana and Lankā*. C. N. Mehta, *Sundara Kāṇḍam* or the Flight of Hanuman. Sardar M. V. Kibe, *Location of Lankā*.

The Purāṇas (Bhāg, Vāyu, Brahmāṇḍa and Matsya etc.) describe it as an upadvīpa to Jambudvipa, a great city in Trikuṭa, one of the places for residence of Agastya.

59ᵃ) The N MSS remove the irregular form निवसित्वा of the S MSS.

*Cg अभिज्ञानमपि स्वस्थान. I अत एवाह —अभिज्ञानं —वा दत्त्वाभीति वक्ष्ये बलादि दत्त्वाभिविज्ञानमनागतोऽपि स्वस्थम् । वेनार्थं दशानागर इति सिद्धमिति । *

ᶜ) अभिज्ञानं = A token Cf. I. 3 21 Cf. also शाकुन्तल

N MSS. read मुद्रिका प्रत्यभिज्ञाने—which Ct notes as a variant

प्रत्यभिज्ञान is a return token Such 'allusions to the custom of giving tokens to messengers by way of credentials are frequent in most early literature' (Peterson).

66 The passage 107* is omitted by Ś1 Ñ1 V1 D1-3.6.7 (all N MSS) *The omission of an important event like the fire-ordeal of Sītā from the oldest MS Ñ1 and the second old MS V1 (14th* century A D) is very significant It is omitted *by the different versions of the Northern Recension* It clearly shows that the episode is an *interpolation although it appears in all the MSS* of the Yuddhakāṇḍa (Sargas 116 and 117) The addition of the Fire-ordeal to the Rāmāyana seems to be early as it is known to Kālidāsa,

(Raghu XIV 61) Bhavabhuti and Kṣemendra. It is however to be noted that the Ramopakhyana in the Mbh (III. 275) does not mention the Fire-ordeal but has got a different version

68[a]) Cv reads वभूव राम (for बभौ राम in the Crit App) and then कर्मणा (St 67) and remarks एतत् प्रथमलेखकै. प्रमादादुपरि पयस्तम् ।

[d]) प्रमुमोद √मुद् in the classical language is however Ātmanepadi Cg the Ātmanepada rule is अनित्य Ct छान्दस may be an Epic peculiarity or *Metri Causa* to have the 6th syllable long

69[d]) Nandigrama is Nandgaon near Ayodhya eight or nine miles south of Faizabad

71[c]) Hiatus is restored against the MSS

72[a]) Cm reads किञ्चित् while Cg t read केचित् Cv r k silent N MSS read प्रयान्ति for हृष्यन्ति For the idea compare Virgil where he speaks of youths placed on their funeral pyres before the faces of their parents (Peterson)

73 115*-117* give more details.

77[d]) Cv's remark that सर्वपापैः प्रमुच्यते is a good reading noteworthy The reading although not supported by our Crit App is certainly the correct reading

The N MSS read शृण्वन् and thereby show that the Śudras cannot read the Ramayaṇa but listen to it The S MSS on the other hand permit the Śudras to read the Ramayaṇa This shows that the N R represents a later stage of the Epic when the Śudras were assigned a lower status

79[c] Read ईया —

[d]) Read ईयात् for इयात् Cf the फलश्रुति in the Mbh I 1 191 210

79[d]) The Comm discuss the significance of the reading पठन् when connected with शूद्र Cm's alternative explanation is better

The N MSS call this Kaṇḍa as आदिकाण्ड and this Sarga as सङ्क्षेपाध्याय in the colophons while the S MSS designate them as बालकाण्ड and सङ्क्षेप respectively It should be noted that the N MSS call the chapter as अध्याय instead of सर्ग while the S MSS call it as सर्ग Two MSS (D1 2) read अयोध्याकाण्ड instead of बालकाण्ड or आदिकाण्ड

Bhavabhuti calls the बालकाण्ड as बालचरित and the last सर्ग as the last अध्याय (cf मृत्युराधितो तावदिमौ बाल-चरितस्यान्तेऽध्याये श्लोकौ । (Uttara VI 30 6-7) The designation बालकाण्ड therefore seems to be older than आदिकाण्ड

D1 (A D 1455) and D3 (A D 1717) call the Balakaṇḍa as Ayodhyakaṇḍa in the colophon If it is not a scribal error it may indicate that the Balakanda was added later on and the original Ramayana might have begun with the Ayodhya kanda as has been suggested by Dr Jacobi (*Das Ramayana* pp 58, 59)

Compare this Sarga with the Anukramaṇika parvan of the Mbh

2

2[a]) Cg refers to क्वापि छान्दसि । P VII 1 38 in support of the reading आपृच्छ्य The N MSS try to remove it by आपृच्छ्य

3[c]) Tamasa is the river just near the Ganges a little below Allahabad on whose bank Valmiki had his Asrama There is another river of the same name flowing between the Gomati and the Sarayu The name is now corrupted into *Touse* The Markaṇḍeya Purana (LVII 22) mentions this river while the Kurma Puraṇa gives a variant Tamasi The bank of this river was crowded with ascetics (Raghu IX 72)

5[a]) तीर्थम् = a bathing place a Ghata

[d]) निगामय = See *Cg नमो नमोने इति मिश्रभावा-दर्शनार्थो य शुभ ।*

[e]) The N MSS seem to simplify the S reading Mark the smile

7[b]) वाल्मीकम—Cg t तदर्थम् इत्यत ।

[c]) प्रायच्छत The change in the Pada (Ātmanepada for Parasmaipada) is *metri causa* Cg छन्दसि बहुलमग्रहणमात्मनेपदम् । Ct प्रायच्छतेति छान्दसम् । The N MSS have removed this grammatical irregularity by a substitute passage

[d]) वल्कल is generally masc or neuter *Ct वल्कलाम् इति पाठे छान्दस स्त्रीत्वम् । वल्कलमस्त्रियामिति निघण्टु ।* Some MSS read वल्कलम्

9[cd]) मिथुनचारिणम् Cv m g t पुंस्त्रियासमागम् ।

[d]) Read निस्वनम् for निःस्वनम् All the S MSS read निस्वनम् The Cg t however, read निःस्वनम् The St Petersburg Dictionary of Bohtlingk and Roth (PW) mentions both in the sense of 'sound .

[e]) Remove the wavy line under इ

10[c]) The text of N MSS. (नवानुलग) is a poor substitute.

[d]) Niṣāda is a general term for the non-Aryan tribe found in later Saṃhitās and the Brāhmaṇas. According to Aupamanyava (Nirukta, III. 8) the five peoples (*pañca janaḥ*) are made up of the four castes and the Niṣādas. There is a mention of a Niṣāda Sthapati, a leader of some kind, in the Kātyāyana Śrauta Sūtra (1. 1. 12), and of the Niṣāda—Sthapati in the Jaimini Sūtras (VI. 1. 51). The Niṣāda chief is entitled to perform the Raudra sacrifice (एतया निषादस्थपतिं याजयेत् । Mai. S 2. 2. 4), and a false coin (Kūṭa) is to be used as a Sacrificial fee at the Raudra sacrifice, as it is of use to the Niṣādas only and not to the Aryans. Śabarasvāmin's remark (on VI. 1. 52) कूटं हि निषादानामेवोपकारकं न आर्याणाम् clearly shows that the Niṣādas are different from the Aryans. The maxim of Niṣāda—Sthapati tells us that the compound should be taken as Karmadhāraya and not Tatpuruṣa. (cf. कर्मधारयोऽयं न षष्ठीतत्पुरुषः । Kumārila's Ṭup ṭīkā on जै. सू. VI 1. 51.)

The Rāmāyaṇa (II 50 33) refers to a King Guha, the friend of Rāma, who is described as a Sthapati belonging to the Niṣāda tribe (निषादजात्यां बलवान्स्थपतिश्चेति विश्रुतः । II. 50. 32[cd]). Manu (X. 8) takes the Niṣāda to be the offspring of a Brāhmaṇa and of a Śūdra woman, while Varāhamihira (XIV. 10) recognizes a kingdom of Niṣādas in the south east of Madhyadeśa. In the Pali texts they are wild hunters and fishers. Cf. Vedic Index, Vol. I, pp. 453-4 S B Chaudhuri, Ethnic *settlements in Ancient India (ES.), pp. 44-5.*

The Purāṇas represent the Niṣāda as the black *and dwarfish man who came out of the churning of* the thigh of the dead Vena by the sages, as the ancester of the Niṣādas, the Vindhyan tribe (Bhāg. IV. 14. 45-6, Vi I. 13 35-6). The Vāyu Purāṇa (46. 184, 187, 47. 51) describes the Niṣāda as a son of Vasudeva, as the first bowman and hunter. It (21. 43), again, represents him as the 20th Kalpa, and as Prajāpati Niṣāda who performed austerities for a thousand divine years and who was advised by Brahmā to refrain from it. Hence the name Niṣāda.

For a fanciful etymology of the word निषाद cf. Bhāg. IV. 14. 45.

11[d]) वेष्टमानम्—Cf. I. 31. 22 (वेष्टते) turning round, revolving, encircling, shrinking. After the Krauñca bird was shot by the hunter, the bird began to revolve, to encircle something as it were. Revolving round as in case of giddiness is quite natural before falling on the ground. Rām. I. 29. 16[a] विचेतनं विघूर्णन्तं....where Mārīca is revolving when shot by Rāma. The same idea is expressed by वेष्टमानम्. The word is used in this sense in the Mbh. V 47. 42. (सिंहस्येव गन्धमाघ्राय गावः संवेष्टन्ते शत्रवोऽस्माद्यथाजौ ।). cf. also Mbh. V. 34. 27 (अथ सत्यजितो धर्मपथं चानुतिष्ठतः । प्रतिसंवेष्टते भूमिरग्नौ चर्मोहितं यथा ॥) where the Comm. Dev. and Arj. explain प्रतिसंवेष्टते as सङ्कुचति. Also Mbh. VI. 15.12 (समवेष्टत 'Shrank together'). Cf Dr. Belvalkar's Notes thereon.

The word has not been properly understood by many who substitute चेष्टमानम् which is simpler both in the Rām. and the Mbh. The N MSS. read चेष्टमानम्. वेष्टमानम् is an original reading more *fitting the context. It is, therefore, not possible* to agree with Prof. Burrow who prefers चेष्टमानम्, (Review of Bālakāṇḍa, Fasc 1, JRAS, 1959, Parts I and II, pp. 77-79).

12[a]) Remove the wavy line below गु व.

13[c]) करुणवेदित्वात् Cf छन्दवच्छान्दस *i.e.* करुण for करुणा which is read by Ds. Cg. 'विदृ लाभे' इत्यस्माण्णिनि.

I. 2. 14[ab]) मा अगमः अगमः is Aorist and has retained the augment अ inspite of the prohibitive मा. Cf. न माङ्योगे । P. VI. 4 74. Cf similar cases of augment—possessing Aorist forms Rām. IV. 30 81 (मा ... अन्वगाः, Pandit Pustakālaya ed., Kashi); IV. 34 18 also (मा.... अन्वगाः). Böhtlingk takes note of these cases in his article '*Bemerkenswertes aus Rāmāyana*' (BSGW, 1887, *Philol. histor* Klasse, Leipzig) and remarks that the cases of augmentless Aorist with मा are frequent.

All the Comm. first of all give the natural meaning of a curse, and then offer another explanation which refers to the main story of the Epic Cg, for instance, remarks—मागमः मा प्राप्नुहि । 'आडोसावी भूतवच' इति द्वन्द्वनिर्देशात् । तदित्यादरः । नाथ माङ् अपि तु मा शब्द इति गाविन्दराजः । तेनागमोऽपि न विरोधः । दुर्दशश्चिरात्तु असीति पदच्छेदः । हे मम ! हे अल्पमीक ! इति निषादविशेषणम् । ततो 'न माङ्योगे' इत्यडभाव इत्याह । and later on refers to the interpretation of the पूर्वार्ध. Such fanciful *explanations appear in Cś t.*

This verse is too well known in the Sanskrit literature and quoted by writers like Bhavabhuti (Uttara II 5) Ānandavardhana (Dhvanyaloka I 5) Rajaśekhara (*Kāvyamimansa* GOS I p 7) and Ksemendra (*Ramayanamanjari* I 19) Cf G H Bhatt *Balakanda in Ksemendra s Ramayanamanjari* JOI Vol VII No 3 pp 180-181

[d]) The v l कामभोहित is not suitable

16 Obviously the first four Sargas seem to be the composition not of Valmiki but of some body else who might have written the introductory chapters probably in imitation of the Mahabharata Ct s remarks are noteworthy—यद्यप्येतत्सर्वं वाल्मीकिकृतमेव तथापि कुशलवगेयतया अस्य काव्यस्य करणावतुक्तिरियं भुक्ति । अन्यथा स्वचिन्तायां स्वापरोक्षत्वात्मस्तुति स्यात् । यद्वा सर्गचतुष्टयमात्रमुपोद्घात । कस्यचिदिदिच्छयस्य । वाल्मीकीयोऽत्रकथायाच वाल्मीकेरुक्ति । परोक्षापरोक्ष्यस्वयमपि तथोक्तिरुपोद्घातयोतनायेत्यन्ये ।

17[b]) पाठ and गेय are connected with metre while तन्त्री and लय are connected with music The verse can be sung

[c]) Put a wavy line under मे

[d]) Ct अत्र मकार इति पाठ एव बहुसम्मतत्वादिति ध्यातव्य । श्लोक refers to the verse in question in the अनुष्टुभ metre

The poet remarks Griffith has played upon the similarity in sound of the two words शोक and श्लोक Cf 140* NR This verse wonderfully embodies a true conception of poetry Poetry as we are told is the spontaneous overflowing of powerful feelings Cf शोक श्लोकत्वमागत । Ram I 2 39 निषादविद्धाण्डजदर्शनोत्थ श्लोकत्वमापद्यत यस्य शोक । Raghu XIV 70

The Ramayana is thus the first classical metrical work Cf वनदेवता s remark—चित्रमाम्नायादन्यो नूतनश्छन्दसामवतार (Uttara II 5[c]) Also आत्रेयी s remark—अथ स भगवान्प्राचेतस प्रथम मनुष्येषु शब्दब्रह्मणस्तादृशं विवर्तमितिहास रामायण प्रणिनाय । (Uttara II 5[c-d])

18[d]) Remove the wavy line under गुरु

C_8 गुरु (as in text)

21 Prof Burrow (*ibid*) remarks that the original text is preserved in the N E version since it is easy to see how *tatas* might give way to *kathās* by mechanical corruption. It may be pointed out at the outset that all the S and N E MSS (excepting V₁) read *dhyānam āsthitah* while only one MS (D₁ of our Crit App) reads *āsritah*

The N W group of MSS (excepting some D MSS) have a different text which the learned Professor (*ibid*) rightly considers as 'a good example of the polishing referred to in the introduction

The Southern version which has been adopted in the constituted text gives a better idea It is not natural for Valmiki or for anybody else to enter into meditation immediately after entering the residence without exchanging words with his companion Valmiki sits in the hermitage and talks on various topics with full attention This natural sense was not properly followed and changes were made in both the N E and N W versions The N E version also may be considered like the N W version as a case of polishing

24[d]) Ct अनामयम्—आमय पीडा तद्रहितम् । व्यसनं किञ्चित् । तव इति शेष । एतेन ब्राह्मण कुशल पृच्छेत्क्षत्रबन्धुमनामयम् (मनु 2 127) इत्युक्तमप्राप्तमतथ्य । स्मार्तविरुद्ध, त देवमित्रत्वेनैव सिद्धे ... । Kulluka (2 127) quotes आपस्तम्ब in support of Manu It may be that the passage was composed before the rules about meeting and addressing were framed in the Dharmasutras and the Smrtis

25[c]) C_6 च कथमे

27 The order of St 27 and St 28 in the Crit text supported by S MSS, is more fitting the St 29 than that of the N MSS

[d]) हन्यात् = who could kill (Peterson). C_6 हन्तुं शक्नुयात् Ct हन्तुमर्हति इत्यर्थ C_5 भद्रम्

30[a]) चरितम् actions biography Cf चारि(चा) म् mode of life

For the use of चरित in this sense cf Ram I 4 1 6 26 24 12 31 8 N MSS on 152* (on I 3 1) V₁ (Crit App of I 3 29) Mbh III 83 101 (इद देवर्षिचरितं) Raghu XIV 32 (सुतनिर्वीतव्यमिव स्वचरितम्) V Kama 1 4 43 (गणिकाया नायिकायाश्च सखीभिर्नागरैश्च सह चरितमेतेन व्याख्यातम् । p 49)

The frequent use of the word in the two Epics clearly shows the untenability of the view that this new meaning of चरित was developed in the Kushāna period

Read सर्व for सूत्र

31[a]) The S reading कथय (N प्रश्न) is more natural than the N reading as recitation forms the initial stage

32ᵉ) सहसीमित्रे goes with रामय Read सहसौमित्र for सहसौमित्र in the Cr App

35-36 This is no doubt Brahma's highest tribute to the Ramayana which has been wonderfully confirmed by history The Epic has not lost its glamour and charm even today even when our interests are changing

37ᶠ) भगवान् seems to have appeared for वाल्मीकि in the S MSS under the influence of भगवान् in ᵃ मुनि in ᵈ expects वाल्मीकि

39ᵈ) Cf श्लोकत्वमापद्यत यस्य शोक (Raghu XIV 70ᵈ Powerful emotion when it comes out, puts on an appropriate garb

ᵃ) बुद्धि = Thought

40ᶜ) The Ramayana is designated as a *Kavya*

41ᶜ) The extent of the Kavya is several hundreds of verses

3

1 The N MSS read an additional Sarga — Anukramani Sarga — giving the contents of all the seven Kandas in details Thus there are two Indices in the S MSS and three in the N MSS This position may indicate lateness of the NR

ᵇ) Ct 'धमात्मा धर्मसहितम्' इति पाठे तु धर्मवेति मुनिविशेषणम् । धर्मोहितमिति वस्तुविशेषणम् ॥

ᶜ) अन्वेषते used in the past sense Cg 'वर्तमानसामीप्ये वर्तमानवद्वा (P III 3 131) इति लट् Cm लटर्थ ।

2ᵈ) गतिम् — Cmgt गमनम् 154* S has added details (14 lines)

6ᶜ) Read °तिकविदश

8ᵈ) Read °श्रादि मवाप

11ᵃ) समवाय (from सम् + √अस् to throw) — lit throwing together meeting PW shows that the word is used in the Sk literature in the sense of meeting MW also refers to the word (= union) used in the Mbh Harivamsa and Naisa He also refers to the other meaning a part of a stanza given to another person to be completed Cf काव्यसमस्या in the काव्यसुब्

Panini and Patanjali use the word समास (= Compound which is a sort of union) and the verbal forms derived from सम् + √अस् to throw MW does not mention समवाय at all while PW mentions it Cappeller (*Sanskrit — Worterbuch* Berlin, 1955) registers only समस्या (= Vereinigung) *in one sense (union meeting) only.*

The several variants which are seen in the MSS of different groups seem to have arisen on account of not understanding the correct sense of the original reading समस्या (= meeting) and confounding it with the काव्यसमस्या which would not evidently suit the context Ñ1 V3 B1 4 Ct read समाहत्य or °त्याम्, D1 G3 Cg read सहाय्य D1 समायोगम्, M4 सपर्याम्, D4 5 7 समासाद्य D6 मिथमते D11 T1 2 G2 समयां (corruption of समयां ?) The editions of Lahore Gorresio Bhattacharya and Thakur read समस्या while those of Serampore (Dr Carey and Marshman), Paris (Schlegel) Bombay (Nirnaya Sagara and *Gujarati Printing Press*) read समाप्य (*Conversation Dr Carey Consessum que Cum Anasuya, Schlegel*)

The editions of Bombay (Venkatesvara Press), Madras and Kumbhakonam read सहाय्या For समस्या cf Mbh III 1 25 where Cn explains it as सगति In the Mbh (3 221) again the Colophon runs as मार्कण्डेयसमास्यायां (MS G1 reads °समस्या°) Vatsyayana in his Kamasutras uses the word समस्या in different senses e g समस्या क्रीडाश्च (p 44, Banaras ed 2 1929) (1) Sports where citizens meet (Com समस्यन्ते सम्भूयभवन्ति नागरका यासु) They are of 20 types (p 48) (2) काव्यसमस्या and कलासमस्या (p 46) where समस्या means चर्चा (Com)

My friend Dr V S Agrawal suggests (in his letter dated 30-5 59) that समास्या means sitting together ' whereas समस्या does not appear to have any consistency here We, however feel that the word समस्या does mean meeting — a sense which is most suitable The popular meaning of समस्या — literary programme — which is evidently not suitable to the context might have induced the change into समस्या सहस्या etc

Mark the hiatus between ᵃ and ᵇ retained by all the MSS excepting D9 The oldest Cv however reads °समस्या°

16ᶜ) Ct like Cg refers to the reading in the text (सदाशिवं [illegible] समाहतः [illegible] शब्दो वाच्य ।) Cv °निगत°

18ᶜ) प्रायोपवासम् — abstaining from food and awaiting in a sitting posture the approach of death

Cm.t : प्रायेणानशनेन वानराणामुपवेशनं समुद्रसमीपे वासः ।
For प्रायोपवेशन cf. Ram. IV. 53. 26, 28, V. 35 60, 62. Mbh III. 239 13.

Cf. also (1) प्रायोपवेशनमतिर्नृपतिर्बभूव । Raghu VIII. 94 and Mallinātha's comments thereon He quotes from a Purāṇa

अत्र पुराणवचनम् —

समासक्तो भवेद्यस्तु पातकैर्महदादिभि ।
दुश्चिकित्स्यैर्महारोगैः पीडितो वा भवेत्तु य ॥
स्वयं देहविनाशस्य काले प्राप्ते महामति ।
आब्रह्माणं वा स्वर्गादिमहाफलजिगीषया ॥
प्रविशेज्ज्वलनं दीप्तं कुर्यादनशनं तथा ।
एतेषामधिकारोऽस्ति नान्येषां सर्वजन्तुषु ।
नराणामथ नारीणां सर्ववर्णेषु सर्वदा ॥

(2) प्रायोपविष्टे दिवि देवसङ्घा । Bhāg. I. 19 5

(3) सन्यासस्त्वनशने पुमान्प्राय । Amara. II. 8.

25[d]) In the Crit. App. drop M1.2 which completely agree with the constituted text.

26 185*, read by B1 only, refers to the repudiation of Sītā and her fire-ordeal for convincing Rāma of her chastity. This passage read by only one MS. clearly shows that Sītā's repudiation by Rāma and the fire-ordeal are later additions not forming part of the original Epic. Cf. 107*, 187*.

28[d]) वैदेह्याश्च विसर्जनम्—This refers to the incidents of the VIIth Kaṇḍa.

29[c]) उत्तरे काव्ये = (1) उत्तरकाण्डे Cgś.
(2) सर्वतो विशिष्टे काव्ये Ct

4

1[c]) चरित is a common word in the Epic. cf. I 4. 6[d] (चरितव्रत) No variant for चरितम्.

Cv gives the number of the Kandas, and of the Sargas and verses of every Kanda on 196* which it reads.

Ck, however, considers 196* as interpolated. (सर्वपाठ श्लोक परिक्षिप्त एव).

Ct refers to Ck's view without any comment. But Cmgś take pains to show that the verse is a genuine part of the text *Cś एतेन . प्रक्षिप्तोऽयं श्लोको न स्यात् इति भट्टोदाहरकतक्रोक्ते दुरुक्तं इति बोध्यम् ।*

196* In the Crit. App, line 1 read 'thinks' for 'views'.

2[b]) Cv अविष्यमसर्वेषामुत्तरम्. *Cr सीताभूवेण कुशेन रामभूतिस्य मद्दगम श्रेष्ठं भविष्यं सम्यं सूचितयुक . Cm...°श्रेयं.. इत्यनुक्त... भूणमन्तिलासवर्तितं काव्यम्. ।*

Cg : अश्वमेधोत्तरभाविवृत्तान्तसहितम् ।

Ct सीताविसर्जनमारभ्येत्यर्थः । तस्या भूप्रवेशोत्तरकालिकमिति परे ।

Cm - अत एव महोत्तरत्वादस्य उत्तरकाण्डत्वम्रज्ञा ।

[d]) प्रयुञ्जीयाताम्. प्र + √युज् in particular senses is Ātmanepadi, acc. to P I 3. 66 (प्रोपाभ्यां युजेरयज्ञपात्रेषु ।). The Pada is changed *metri causa*. The Comm call it Ārṣa and Chandasa (Cg. आत्मनेपदाभावोऽनित्यत्वात् । Ct छान्दसम् । Cś आर्षम् ।)

3[b]) भवितात्मन Cm शुद्धचित्तस्य

[c]) कुशीलवौ = Bards, actors.

This seems to be the original sense of the word. Cf. चारणास्तु कुशीलवा । Amara II. 11. Later on it has been confounded with कुश and लव. Cm g.t take it as an irregular form of कुशलवौ. PW shows how the word is used in the Manu S., Mbh. and other works in the sense of Bards.

Cv कुशीलवौ कुशलवौ गायकौ वा ।

Cr कुशलवौ । इकारश्छान्दस । यद्वा गायमानौ ।

Ck कुशलवौ कुशीलवौ । कुशी, ..आर्ष ।

4[c]) भ्रातरौ स्वरसंपन्नौ = I. 4. 9[c].

5[b]) वेदेषु परिनिष्ठितौ. *Cm : अनेन स्वानुष्ठानार्थज्ञानवत्त्व सामगानवेदित्वं तदादरेणैव गान्धर्वशास्त्राभ्यासश्च गम्यते ।*

[c]) वेदोपबृंहणार्थाय *Cm, वेदार्थव्यक्तीकरणम् *

Ck उपबृंहणमुपोद्बलनम् । वेदप्रतिपाद्यधर्माणामिदं ग्रन्थोपलतया प्रतिपादनाच्च सामान्याजनानां वेदार्थविज्ञाने बुद्धिप्रवेशकमित्युपोद्बलनत्वम् । cf इतिहासपुराणाभ्यां वेदं समुपबृंहयेत् । बिभेत्यल्पश्रुताद्वेदो मामयं प्रतरिष्यति ॥ Mbh. I. 1. 204.

6[a]) The Rāmāyaṇa is considered as a *Kāvya* par excellence

The view (of Ck, for instance) that the original name of the Rāmāyaṇa was Paulastyavadha does not seem to be probable. The word simply refers to one of the topics of the Rāmāyaṇa

वध is the correct reading.

7[d]) पाठ्य नाम पठितव्यम् ... विशेषः ।

Cv : तथाह भरत । Cr g नाट्यके भरतेन ।, and then they give the following quotation —

षड्लङ्कारसंयुक्तं ... ।
पाठ्यमेतत् ... ॥

This is not found in the printed editions of the Nāṭyaśāstra

गेयम्- Cr m g स्वरविशेषसम्बन्धि गानम् ।

[d]) प्रमाणम् Cv प्रमाणानि गानध्वनिताद्धेतवानि ... विषमदीर्घाणि ... वा ।

Cr m g न्यस्य ... विभिन्नानि वा ।

^{c}) जाति seems to have done duty for the Ragas in the ancient times For its seven varieties cf Bharata Natyaśastra Ch 28 35 ff (Banaras ed) Sangita Ratnakara 1 7 The Cv r g k quote from Śandilya अन्यगीतगतप्रायो जातिरित्यभिधीयते । षाड्जी चैवार्षभी चैव गान्धारी मध्यमा तथा । पञ्चमी धैवती चैव नैषादी सप्तमी मता ॥

Read बद्ध for युतम् Cf छन्दोबद्धो महाकाव्यम् Kavyadarśa I 14

^{d}) = I 2 17^{b}

तन्त्री = वीणा Cr g (Cg तन्त्रीयुक्त-) वीणा लक्ष्यते ।

लय Ct *कण्ठताल्वादिभिर्ध्वनीनां चातुर्येण सह विरामः ।* Also Cr g . Cv यत्र गायतां गीतानुसारेण तत्तदनुसारेण वादयितुं वेणुवाद्यादि- मिश्रं यत् तु लयमिति गीयते । So also Cr

8 The southern MSS differ in the order of the Rasas and not only do not enumerate all the eight Rasas but also omit Śanta The Cv r g k t supply the remaining Rasas including even the late Śanta Rasa The N MSS have no *Adi* in ^{c} and mention all the *nine* Rasas including *Śanta* Cv remarks रस शृङ्गारकरुणवीरहास्यभयानकै । बीभत्साद्भुत शान्ताख्यैर्नवभिः । इति सम्प्रदायः ।

Bharata mentions *eight* Rasas as follows —

शृङ्गारहास्यकरुणरौद्रवीरभयानकाः ।
बीभत्साद्भुतसंज्ञौ चेत्यष्टौ नाट्ये रसाः स्मृताः ।
एते ह्यष्टौ रसाः प्रोक्ता द्रुहिणेन महात्मना ।

नाट्यशास्त्र VI 15 16

Bharata accepts only *eight* Rasas and does not refer to the Śanta Rasa It is only Abhinavagupta who introduces the Śanta Rasa and carries on a long discussion The original Ram could *not have contemplated* the Śanta Rasa The N MSS which uniformly give an uptodate number (9) of the Rasas by mentioning the Śanta Rasa have refined the old text which is preserved in the S MSS This may suggest the superiority of the S text

Cg shows how the Ramayana contains all the *nine* Rasas and mentions other views Some take Karuna as the principal Rasa while others take Vira as the title of the poem is *Paulastya vadha* According to Cg the principal Rasa is Śrngara as the poem deals with the distinguished career of Sita

9^{a}) गान्धर्वम् = Music Cv r m l quote from *Dattila* *पदस्थस्वरसंघातस्तालेन सुमितस्तथा । प्रयुक्तश्चावधानेन गान्धर्वमभिधीयते ॥*

^{b}) Read मूर्छनास्थानकोविदौ for स्थानमूर्छन°

मूर्छना The extending of a note to another in the ascending as well as the descending scale without any intermediate break in the disposition of the Srutis in the interval It is the essential ornament of *raga* without which it is as flowers without fragrance Cf H A Popley *The Music of India* p 85 The Cv r m k t quote from Śandilya क्रमेण स्वराः सप्त मूर्छना सेत्युदाहृता । Cv r quote ten lines Cf Bharata Natyaśastra (B N) XXVIII pp 319-20 Sangita Ratnakara 1 9 ff Sangita Makaranda 1 66 ff

स्थानम् = The place of utterance of any sound

For eight Sthanas cf Panini Śiksa 13 —
अष्टौ स्थानानि वर्णानामुरः कण्ठः शिरस्तथा । जिह्वामूलं च दन्ताश्च नासिकोष्ठौ च तालु च ।

The Cv r m g k t quote from Śandilya यद्वत् हृत्स्थं ... । प्राणसञ्चरणस्थानं स्थानमित्यभिधीयते ॥ उरः कण्ठः शिरश्चेति त्रिस्थानमिह भवेत् । मन्द्रं मध्यं च तारं च नाम तेषां यथाक्रमम् । (Cm quotes only the second verse)

^{d}) Separate रूपिणौ from °बिम्ब

10^{c}) बिम्बसाकारौ (Cv m) बिम्बौ प्रतिबिम्बौ इव (Cr k) उद्धृतौ = उद्धृतौ (Ck) Cv k read it

In the Crit App drop k from Cg k t (उत्थितौ) and insert it after Cr (उद्धृतौ)

11^{a}) Construe as तौ राजपुत्रौ अगायताम् (in St 8)

Cv अत्र अगायतामिति शब्दान्तम् । अयं यथा पूर्वश्लोके परश्लोके वा अस्मिन् श्लोके तौ शब्दोऽनिरिच्यते ।

^{b}) Mark the nature of the Akhyana as धर्म्य Cf रामो विग्रहवान् धर्मः । Ram III 37 13^{c}

आख्यान Cf कथा चाख्यायिकाख्यानम् । यात्र cf I 4 20^{d} Story (used not in the technical sense as distinguished from Katha)

^{c}) वाचो विधेयम् — (1) वाक्यारूढम् । Cv
(2) विनापि पुस्तकं पाठयोग्यम् । Ck t
(3) अस्खलितादुत्थेन वाग्वशवर्ति कृत्वा । Cg

^{f}) सर्वलक्षणलक्षितौ Possessing all the signs or marks mentioned in the सामुद्रिकशास्त्र Ct s refer to a variant which is read by Ck *Ct गायतामिन्द्रयान मधुरस्वरौ इति क्वचित्पाठः तत्र प्रयोगः स्पष्ट एव ।* These lines are found in 203* (as lines 21 23) which is the text of the NR This remark of Ct is very interesting as it shows the nature of the NR

13^{a}) कस्यचित् रामायणपाठे Cm g

^{b}) भाविनामहनाम् cf I 2 40^{d}
शुद्धचित्तानाम् Cm

[c]) आसीनानाम् Cs *मध्येसभमित्यस्य स्थाने आसीनानामिति पाठे आसीनानां मध्ये इत्यर्थः ।*

17[ab] प्रविश्य *Cv मात्र प्रविश्य ग्रुष्टु अगायताम् । हस्तादिशो मन्त्रो यथा प्रकाशितो भवति तथा गायनमित्यर्थः ।*

[d]) स्वरसंपन्ना—All the seven Svaras or Notes like षड्ज ऋषभ etc were freely employed in the recitation of the Ram

18[ab] *Cv एव प्रशस्यमाना तैस्तपश्चाभ्दैरिति पाठ । अन्यथा तैरात्मनोऽतिरिच्येन ।* Cm reads तै

[c]) सत्कारम्—Cr m g (Cr g अतिशयेन) समीचीनरसयुक्तम् Ct अत्युच्चारम्

Schlegel as in text

19[b]) सुस्थित — Cv आसीनानां शृण्वता मध्यात्सुस्थित । *Ck संस्थित इति । तत्र समाज इति शेष ।* Cr m g उस्थित

The variants try to simplify the meaning

The fact that the Commentators (v r m g k t) do not comment on the ten lines of 20b (t comments on the two words of 1 8 only) clearly shows the spurious nature of the passage The additional passage in the SR MSS is evidently due to the fondness for details

20[a]) आख्यानम्—Story (Non technical sense) Cf I 4 11[a] 25[a]

[b]) मुनि —वाल्मीकि

[c]) पूर्व कवीनामाधारम्—This is an absolutely correct statement which has been confirmed by the fact that the later poets have received much inspiration from the Ram and composed works The Ram is indeed the fountain source of the literature not only in Sanskrit but also in Indian languages There is in fact a Rama Literature This is no doubt the highest tribute to the Ram

For the Rama Literature cf A Weber *Uber des Ramayana* (ABA 1870 Eng Tr IA Vol I 18,2) A Baumgartner *Das Ramayana und die Rama Literatur der Inder* (Freiburg B 1894) Keith *Sanskrit Drama* Rev Fr C Bulcke *Rama Katha* (Allahabad 1950)

21[a]) प्रहृष्यमाणौ—Supply इति before प्रहृष्यमाणौ Cv r g

[b]) Put a wavy line under इमौ Cm गायनौ Ck गायिनौ

23[c]) उपेयतुः For repetition of उप Cf P VIII 1 6

The NR has a longer passage of *thirteen* lines as a substitute for the short passage of *five* lines in the SR.

24[b]) वीणिनौ तत is the reading of the N MSS (including Ŝ1 but not Ŝ2 which reads वीडितौ)

वीणिन्—A lute-player Cf P V 2 116 Cf Meghaduta 46[b] (सिद्धद्वन्द्वैर्जलकणभयाद्वीणिभिर्मुक्तमार्गः ।)

26[c]) प्रचक्षते — Ck प्रचक्षते वदन्ति बुधा ।* For the use of प्रचक्षते cf Raghu VIII R 86

27[d]) मार्ग° मार्ग is a musical term It is one of the two varieties of singing the other being देशी The मार्ग type is common while the देशी type is used occasionally Cf Bharata Natyasastra 31 68 ff (Kavyamala Ed) Sangita makaranda pp 43 45

Cm देशविशेषानैरपेक्ष्येण शास्त्रप्रतिपादितो मार्ग साधारणप्रकार । *

Ct प्राकृतावलम्बि गानं देशी । संस्कृतावलम्बि तु गानं मार्ग ।* Cf Bharatakosa p 486

[d]) शुश्रूषया = with a view to enjoying

Cv अनुशुश्रूषया *Cr g अनुभवितुमिच्छया । मनःसुखानुभवेच्छयेत्यर्थ । also Cm

C5 alternately यद्वा शुश्रूषया भक्तिमिच्छया । रामायणकथाश्रवणेन स्वस्वाभ्यागमेच्छयेत्यर्थ ।* *Ck प्रागुक्तायां इहामुत्रस्वाभ्युदयेच्छया ।

Read बहुश ।

The question whether the first four Sargas of the Balakanda are composed by Valmiki and form part of the Ram or are added later on by a pupil of Valmiki or somebody else has been raised even by the comm v r g k who are unanimous in answering that the portion *is* a part of the Ram Cg offers an alternative explanation that a pupil of Valmiki might have composed the three (?) Sargas after the completion of the Ram and added to glorify the Epic The necessary extracts are given below from Cv r k as they are not published —

Cv न चैतत्सर्गचतुष्टयं श्रीरामायणं न भवति । एतेन तस्य पृथक्सुर्पत्तिविनियोगकथनात् । नैष दोष । भरतादिनाम्नोऽपि तस्य भवति । तथापि तन्त्रतया । रघुविलासकाव्यं यथा नैन विविधविशेषसाक्षात्कृतानि क्रियन्ते । तानि न करोऽकृतस्तानि तत्स्वरूपोत्पत्तिविनियोगकथन नायकवृत्तान्तकथन न क्रियते । अत एतदपि श्रीरामायणैकदेशत्वं न भवति । तस्य निजगुणनमयेत्स्यार्थस्य निरूपणात् । अत पूर्वमेव नायकचरितं कृत्वा तत्पुत्राभ्यां आहयित्वा ताभ्यां च गाने प्रयोजिते पश्चादिदं पूर्व कथयितुं शक्यम् । अनादर्शपरिते काले सर्वचतुष्टयमेतत्कृता तेन संयोजितमिति प्रतीयते । भवतु नामैवम् । नैष दोष । तथापि महानुभावा मुनय परे न कुर्वन्ति । तै प्रथमविनियोगोत्पत्तिः सचस्य तस्य काव्यप्रथनप्रकार ज्ञानेन दृष्टा तच्छिष्येण वाल्मीकिशिष्येण सह मुनयस्तेन निरूपिता । तत्र च कारणं ज्ञानस्य विशेषभूतमरीति बुद्धिमाधवस्यमेवोच्छ्रितस्थितीनि निश्चय । अर्थं न पाशो महामहामरतायिषहानुभावकथानां साधारण ।*

Cr : एतत्सर्गचतुष्टयं श्रीरामायणस्य । नारदोपदेशप्रक्षरप्रश्नादीनां काव्योत्पत्तिहेतुतया तत्प्रतिपादकस्य काव्योपोद्घातरूपत्वात्तान्यं वर्तुं तपो- मरहष्ट । रामायणप्रतिपादनस्य काव्याशेषत्वेरूपत्वात् । तस्माद्रामायणा- नन्तभावदृष्ट्या तत्प्रमाणं चानपेक्षितमेव ।

Ck : इदं सर्गचतुष्टयमनुपोद्घातरूपं प्रक्षिप्तम् ।

Cg has discussed at great length and shown (1) the authenticity of the first four Sargas of the Bālakāṇḍa, (2) how the Rām. teaches the Vedānta doctrine that Viṣṇu Himself who has appeared in the form of Rāma is the Highest Brahman of the Upaniṣads, (3) how the Rām. again teaches Self-surrender to God, and (4) how the Epic expounds the meaning of the well-known Gāyatrī Mantra (RV. III. 62. 10).

It is quite obvious that the four Sargas are later on added to the Bālakāṇḍa which itself happens to be a late interpolation in order to make the Epic complete. The Mbh. has introductory chapters giving two Indexes, short and long, and an account of the origin of the Great Epic. The Purāṇas like the Viṣṇu and the *Bhāgavata* have followed the same method. The four Sargas seem to have been added to the Bālakāṇḍa before Kālidāsa and are found in *all* the MSS of the Rām. The N MSS have got even a third Index! It is very interesting to note that the short Index (I. 1) does not refer to the incidents of the Bālakāṇḍa and the *Uttarakāṇḍa*, while the other (I. 3) *shows* its acquaintance with the two Kāṇḍas. Dr. Jacobi dropped the four Sargas and started with the description of Ayodhyā (I. 5) when he tried to reconstruct the beginning of the original text (*Das Rāmāyaṇa* pp. 50-59). For the lateness of the first Kāṇḍa cf. Jacobi, *op cit* pp 50 ff., Kirfel, *Rāmāyaṇa Bālakāṇḍa und Purāṇa*, Die Welt des Orients, 1947, pp 113-128, C Bulcke, *Rāma Kathā*, pp 122-125.

5

1ᵃ) सर्वपूर्वम्—(1) सर्वाग्रतः । सर्वेषां ग्रन्थानां प्रथममिति भावः । किंवदन्तीन्यायेन । Ct.

(2) सर्वेषां राज्ञां पूर्वं भवत् । Cr.m Similarly Cg

(3) पूर्वेषामिक्ष्वाकूणां सूर्यवंशम् । Ck ।

Cr : सर्वपूर्वमियं पृथ्वीं कृत्स्नाम् जितवत्युपराजा ह इति केचित् ।

In Ś1 vv. 1-4 are found in the preceding Sarga (at the end), and the fifth Sarga begins with our v. 5.

2ᵃ) यस्येः—Cg पर्यचेति यत्रेषु (P.V. 1.59) निपातितः । अत एकवचनस्यापि बहुवचनविशेषणत्वम् ।

Cś : कचित् पथ्येति व्यस्त पाठ इति कैरिचन् । स च सुधल ।

पणस्य दशता पशु, षिष्ठ प्रत्यय', अपदस्य च । पद् दशतः परिमाणमस्या' षष्ठि । Tattva.

3ᵈ) रामायणम्—*Cm : रामस्यायनं ज्ञापयतीति रामायणम् । 'अय पय गतौ' । सर्वे गत्यर्था ज्ञानार्था ।*

4ᵃ) Cm.k. ś also वर्तयिष्यामि । = प्रवर्तयिष्यामि. The singular Number instead of dual seems to indicate the oneness of the twins.

ᵈ) *Cm : इदं स्थानान्तरकल्पाभिप्रायेणोक्तम् । वस्तुतो गोत्र एव परमपदम् ।*

In 2224 ᵈ) read श्रयतम्ⁿ.

5ᵈ) The N MSS. have completed the economic picture by adding पशु and नदि

ᵃ) कोसल. The Ś1, as against the other N MSS., has this spelling with the S MSS.

ᶜ) सरयूतीरे—On both the banks of the river. Cg.k.t.

The सरयू is the modern Sarjū joining the Gogra in U.P. For other references cf. Vedic Index, Vol. II, pp. 433-4.

6ᵈ) The verses 6-22 give an interesting description of the City of Ayodhyā, cf. the description of Laṅkā, Rām. V. 2. It shows a high state of civilization in ancient India, which may be favourably compared with that of the Mauryan Period. Cf. K. Arthaśāstra, II. 3, 4. Generally well known *cities in ancient India are described in* the same fashion, according to the Science of Architecture. Cf the construction of Dvāravatī in the Harivaṃśa (CXV. 45-49)

Ayodhyā enjoys a prominent position even in the Jain and Buddhist literature. Cf B C. Law, *Historical Geography of A. India*, pp 67-69, 142.

For the construction of cities and buildings cf. Samarāṅgaṇa Sūtra, Chp 10. Aparājitapṛcchā, Sūtra 76. Also cf. P. K. Acharya *Encyclopaedia of Hindu Architecture.*

ᵇ) आसीत्—Cg असित । निवासस्थानम् ।

7ᵇ) A yojana is about eight miles, according to some 2½ miles.

9ᵇ) महाराष्ट्रविवर्धनः—Ck महाराष्ट्रं वर्धयति. So also Cg t. Cg, again, offers another explanation—महा-

श्रमी राष्ट्रविवरणम् । पुराणमप्यधिक स्तम् The first explanation is better It also shows the vast extent of the State

^{c}) आयामयाम = Cv g k सायवायास
Cm बास इत्यवान्

10 All the details of the construction of the city are mentioned by Kautilya in his Artha śāstra Adhi II

11^{a}) The Sutas are bards singing the songs of praise (स्तोत्रपाठका बन्दिन) while the Magadhas recite the geneology of kings and awaken kings in the morning They have preserved and transmitted the old traditions by recitation They are mentioned in the K Artha, also (III 6 V 3 X 3) often in the Mbh

For an interesting account of the Suta class cf Dr Walter Ruben s Note *Uber den Suta* Studien Zur Textgeschichte des Ramayana Stuttgart 1936 pp 253 263 The Brahmin—Non Brahmin controversy suggested by Dr Ruben does not appear to be convincing

^{d}) शतघ्नी—A kind of weapon Comm explain as प्राकारस्थायन्त्रविशेष । cf K Artha II 18

Cl शतघ्नी अयोभाग्निमित प्राकारोपरि स्थापितो मुसलविशेष ॥

12^{a}) वधूनाटकसङ्घ Theatres for ladies Cv वधूनां नर्तकसङ्घ Cr वधूनां नटनागारम् । Also subst Cm g Ck वधूनां नाटकशालासंघातम् । नया सखनो प्रवाराकमनयदुचित मेकमेवाग विक्रियां स्थिताम् । न तु यद्वा स्वाति(ज)प्राश्रयम् । Also subst Ct

^{c}) आम्रवणम् cf P VIII 4 5 for the change of न् to ण उद्यानाम्रवणम् = आम्रवणोद्यानम् cf P II 2 37

13^{a}) Read परीखां for परिघां

Some of the S MSS Cm g and the printed editions of Bombay Kumbhakonam Palghat and Calcutta (but not the Lahore Madras L J and Vani Vilas eds.) read परिघां In the description of Lanka the Ram (V 2 14^{c}) mentions परिखाभिः सपद्माभिः (परिघाभिः Kumbh ed) In the v 12 above Ts in the Crit App reads मेखला for मेखला Even in the Mbh I 199 29 परिखाभिरलंकृत (खाण्डवप्रस्थम्) all the S MSS excepting two read परिघाभि The Mysore ed of K Arthaśastra (II 4 p 56) registers the reading परीखा (for परिखा^{o}) in the footnote

It appears that ख is sometimes represented by घ in S MSS. Very rarely they change ख into घ Cf Rām. I 70 24^{a} where T1 s read मखा for मघा

The context requires the word परिखा a ditch परिघ an iron bar is again not suitable to the context

14^{b}) बलिकर्मभिः —करपैः Cv r

15^{c}) कूटागारैः —गिरिशृङ्गवदुच्चैर्गृहैः । Cr

16^{a}) अष्टापदाकाराम्—The city has the shape of a chess-board अष्टापद cf P VI 3 125

— (1) द्यूतफलकाकाराम् । Cv also Cg (subst)
(2) अष्टापदं सुवर्णम् तत्कृत आकार आवरण येषां भवनानां सन्ति तथात्र । Cr (Ck same upto ...only)

Ct refers to these two interpretations

^{d}) विमानगृहम्—A building of seven stories

17^{c}) शालितण्डुल^{o} = श्वेततण्डुला Cg t

18^{a}) दुन्दुभिभिः —सनावान्तवार्धनैः । Cg
अन्यपक्षस्पीति दीव Ck Cf P VI 3 137

^{c}) भूप नतिरायू ...—इति ... Cv Subst Cg k

The N MSS give a substitute passage for 7^{cd}–22 containing four additional lines.

23^{d}) केवलैः —The word has been differently explained मुक्तैः Cm t अविद्यागमप्यमूलैः Ct

The word is used with reference to Atman in the Up (साक्षी चेता केवलो निर्गुणश्च । Śvet Up 6 11) It has got a technical sense in Jainism—one who possesses highest knowledge which gives Moksa. In Pali it means Moksa It seems to have been used in the Ram in a similar sense *Mukta* or free from bondage

6

1^{a}) Cm तस्यां पुर्याम्

^{d}) The division of the State into citizens and countrymen Cf K Artha

2^{c}) महर्षिकल्प = I 5 23^{d}

5^{c}) नावर् Cv ...

Cg ...

Cr ...

Ck ...

^{d}) नास्तिको वेदनिन्दकः । Manu 2 11

13^{d}) Ck as in text

15 Cf. पुनरुक्तैर्वदरात पुनरुक्तैरपाशेति प्रायेणोपयादितम्।

20 The countries of Kāmboja, Bulhika, Vanāyu and the river (Sindhu) were noted for best horses.

Cf. K. Artha. II. 30 where all these types of horses are mentioned.

For Kāmboja horses cf. Mbh. II. 24.26, 49.5; VI. 86.3; VII. 35.36.

For the different varieties of horses Cf. Mānasollāsa, Vol. II (GOS, 84), 4.3.668–75.

The Kambojas appear to have originally lived in the upper Oxus region, and later on settled to the north-west of the Indus. Cf. B.C. Law. Hist. G.A.I., S.B. Chaudhuri. *Ethnic S.A.I.* Vedic Index, Vol. I. W. Kirfel. *Bhāratavarsa*; Raghu. IV. 67–69.

बाह्रीक is a country between the Beas and the Sutlej (cf. Kirfel: *op. cit.*) and was noted for horses. cf. Mbh. VII. 35.36; Mānaso. II. 4.3.669.

वनायु may refer to Arabia, mentioned in the Mbh. also, VI. 10.55 — noted for horses cf. Mbh. VI. 86.4, VII. 35.36; Mānaso II. 4.3. 670.

नदी may refer to the river सिन्धु. सैन्धव horses belong to the middle class. cf. Mānaso. Vol. II. 4.3. 671. सिन्धु is mentioned as a country in the Mbh. VI. 10.52. नदीज and सिन्धुज horses are mentioned separately in the Mbh VI. 86.3.

21 For the different types of elephants, and their training, treatment and fight cf. K. Artha. II. 31, 32, Mānaso. Vol II, 4.2. 205-661[ff].

22 Put the star passage 243* in the text after 22[ab].

24[c]) Remove the wavy line.

7

1 On ministers cf. K Artha. I. 4, 5. Manu, 7.54 ff. Chatrapati Śivāji, the founder of the Maratha Empire, had a council of eight ministers.

Cf. अमात्यमुख्य मन्त्रणा। K. Artha VIII. 1.

N. N. Law, *Aspects of A. Indian Polity*, pp. 30 ff.

2[b]) The hiatus is found in Ś1 D1 12.11 MSS. Ś1 is our oldest MS. Other variants are evidently meant for removing the hiatus.

3 Vasiṣṭha and Vāmadeva were the two chief Ṛṣiks. There were also other Mantrins, besides the eight Amātyas mentioned before.

Ck: अपरे इति। उक्ताष्टमात्यमन्त्रिव्यतिरिक्ता इति यावत्। कश्चित्तु अपरे मन्त्रिण मन्त्रिद्वय ऋत्विज आमनन्तीत्यादि। तत्तत्। उपरितन मन्त्रिपुण्यवर्णने 'शासतश्च ते दण्ड धारयेयुः सुखेष्वपि' इत्यादीना मात्रोचसंवादितत्वात्।

For Mantrins cf. K. Artha. I. 9.

11–12 Cf. न मे स्तेनो जनपदे न कदर्यो न मद्यपः। नानाहिताग्नि-र्नाविद्वान् स्वैरी स्वैरिणी कुतः॥ Chāndogya Up. V. 11.5 — (quoted in the Mbh. XII. 78. 9).

15[b]) Cf. Manu 7. 45.

16 Spies were the real eyes of a king. Cf. चार-चक्षुषो राजानः। On the importance of spies in a State cf. K. Artha. I. 6–8.

[b]) स्वबल् Cf. Mbh. XII. 59. 125; Raghu. IV. 12.

13[d]) नरव्याघ्रा. Cf. K. A. VI. 1, Raghu. I. 55.

8

2[a]) चिन्तयानस्य for चिन्तयमानस्य *Metri Causa*. N MSS. have avoided it.

[c]) The performance of the Aśvamedha sacrifice secures everything for the performer. It is, therefore, performed even for a particular purpose (*e.g.* for getting a son). Cf. Ś Br. XIII. 1. 9.9 (आशु वसनस्य वीरो जायतामिति।)

For the Aśvamedha sacrifice cf. Keith, TS, Pt. 1, pp. CXXXIIff, R P Veda, Part 2, pp. 343-347 (HOS. 32). Bhawe, *Die yajuś des Aśvamedha* (Stuttgart, 1939). N. N. Law, *Aspects of Ancient Indian Polity*, pp. 18ff., 181ff. Chinnaswami Sastri, *yajñatattvaprakāśa*, pp. 115-121. Mīmāṃsākośa, Pt. 2, pp. 741-747. Kane. HDS. Vol. II. Pt. 2, pp. 1228-1239. ŚBr. XIII which is actually called Aśvamedhakāṇḍa. Eggeling, Intro. XV-XLVI, S.B.E. Vol. XLIV.

For Aśvamedha performance Cf. Rām I. 37-49 (Sagara's sacrifice), VII. 86 (Indra's Sacrifice), 90 (Ila's sacrifice), 91 (Rāma's sacrifice), Mbh. III 105 (Sagara's Aśvamedha) XIV 90 (Yudhiṣṭhira's Aśvamedha).

'The horse sacrifice is in the ritual reckoned an Ahīna, that is a rite with more than one day on which the Soma is pressed, in this case three. It is an old and famous rite, which kings alone can bring to increase their realms we have lists of the great kings of old (AB. VIII. 21.3, ŚB. XIII, 5.4.) who were consecrated and who performed the horse sacrifice.

The Rigveda clearly knows this greatest of all Vedic sacrifices, though it is certain that the holocaust of victims was not then usual, only a goat appears to lead the way for the horse, and, though this is not conclusive, still it makes it doubtful whether the early ritual had the large number of victims offered. The victims too seem to be led round the fire, not *vice versa*. But it is clear that the offering was already a Soma sacrifice, and that in essence the rite was known: reference is also made to the use of gold and the clothes for decking the steed.' Keith, *op cit.* p. 345

As regards the meaning of the sacrifice different views have been expressed. Some (Oldenberg) take the horse as the embodiment of royalty and its slaughter would give strength to the sacrificer, while others (Eggeling) hold that the horse, the next animal to man in the scale, is the appropriate offering on great occasions, and the steed at the sacrifice be identified with Prajapati, although Varuna might have been the earlier deity of the offering. There are again others (Negelein) who think that the offering was made to the sun conceived as a steed, in order to strengthen him for his course in the heaven. As Indra with his steed defeats the Asuras, so the earthly king by the horse sacrifice, uniting himself mysteriously with the sacrificial horse and its magic power, defeats the Asuras. Indra's horse is the thunderbolt which slays Vṛtra, and so the human horse aids the king to defeat his enemies. Varuna then, and later Prajapati, were given by tradition the ownership of the horse, first connected with Indra. Other views are that the sun is the sun horse, that it is a corn spirit, that it is totemism (cf Keith, *op. cit.* p. 346 and Taittirīya Saṃhitā, I. pp. CXXXIV ff. Keith (*op cit.*, p 347) remarks that the explanation of the horse as the sun steed seems the most plausible, and it is identified in the Vajasaneyi Samhita with Dadhikrāvan whose sun character is not to be doubted (Cf. Bhawe, *op cit.* pp. 65 ff). He further observes that the true solution lies in the view that two rites are confused, the offering of a horse to the sun and of a horse to Varuna as the god of the waters. Prajāpati must in any case be deemed to be a later addition to the rite.

3[a]) Comp. k 1.6 d न निविशन्,

5 Before this verse all the S MSS. read I 11 5–20 here also, while the N MSS quite rightly do not read these verses here. The proper place of these verses is after I. 11 4. They are, therefore, dropped from here in the constituted text. The Sarga continues over the ninth Sarga of the Vulgate, as is found in the N MSS

6[d]) Sanatkumāra plays an important role as a philosopher in the Chāndogya Up (VII. 1 1, 26.2) and later literature

7[c]) Read Ṛśyaśṛnga for Ṛṣyaśṛnga here and elsewhere. All the S MSS. have the form Ṛśyaśṛnga here and elsewhere while all N MSS. read Ṛṣyaśṛnga. The omission of this evidence from the Crit. App. here and elsewhere is due to oversight. Even in the Mbh. III. 110–113, the spelling Ṛśyaśṛnga, read by all the S MSS., is adopted by Dr. Sukthankar, in preference to the other spelling Ṛṣyaśṛnga of the N MSS

The correct and original spelling is preserved in the S MSS. in both the Epics. Ṛśya means a deer cf Amara II 6. The word is explained in the Mbh. III. 110 17 as follows —

तस्यर्श्यशृङ्गं शिरसि राजन्नासीन्महात्मनः ।
तेनर्श्यशृङ्ग इत्येवं तदा स प्रथितोऽभवत् ॥

Ṛśyaśṛnga, invited by Daśaratha for performing the Aśvamedha, brings it to a successful end. The complete account is given in this and the following Sargas

The Ṛśyaśṛnga episode appears in the Mbh. III. 110 113. Padma Purāna (Patāla, 13 Bengali Rec.), Bhāratamañjarī (3. 758-795), the Kanjur (transl. Schiefner), Mahāvastu, Bhadrakalpāvadana (33), Avadānakalpalatā (65, 101) Alambusa and Nalinikā Jātakas (523, 526). The episode is discussed fully by Prof. Lüders in his two articles—(1) '*Die Sage von Ṛṣyaśṛnga*,' in NKGWG. 1897, pp. 87-135 and (2) '*Zur Sage von Ṛṣyaśṛnga*,' ibid 1901, pp 28-56, summarized by Dr. Sukthankar (Notes, Mbh. III. 110). He has shown the chronological order of the development of the Episode as follows.—

(a) Original version of the Mbh.
(b) Version of the Padma Purāṇa, probably with partial use of the former.
(c) The version of the Mbh. (Vulgate) now current, containing the original nucleus

which was worked over and assimilated with the Purana version

(d) The Ramayana version is later than those of the Padma Purana

By minute comparison of the Jataka and the Mbh versions, Prof Luders arrives at the following important conclusion —

The oldest remains of a literary version of the Ṛśyaśṛnga legend now preserved are in the shape of the Gathas of the Jataka The compiler of the Mbh version had known these Pali stanzas at least partly, and adapted them in his work with minor alterations Even the Gathas themselves are not the original compilation of any Buddhist poet but are the remains of the very ancient popular ākhyana poetry

The hermitage of Ṛśyaśṛnga is on the bank of the Kauśiki river (Mbh III 110 1 2)—the modern river Kosi situated at Singhesvar in the Bhagalpur Dt

8[c]) जानाति for ज्ञास्यति The N MSS read मन्यसे possibly to avoid the difficulty of the tense

9[a]) दैविध (1) अङ्ग Cv g
(2) 2 types one normal celibacy and the other secondary, after marriage by observing certain rules laid down in the Dharma Śastra Cr g k t
(3) विवाह गृहस्थो भविष्यतीत्यर्थ Cm
(4) द्वौ प्रीतारावौ विनयस्य ध्यायति । तस्य भाव Cś

10[b]) समभिवदत् Augment dropped Past for future N MSS read समभिवदति just to remove the grammatical anomaly

11[b]) येनास्य is the reading of the S MSS The N MSS however read येनास्य as in the case of the Mbh (III 110 4 and everywhere else) Acc to MW (Dict) लोमश is the later form of लोमन् The S spelling is adopted in the text

[c]) अङ्ग country is the modern District of Bhagalpur For more information cf B C Law op cit, S B Chaudhuri op cit Dey op cit

14[b]) Read शरुमरीय for शरे मरीय

16[cd]) Note the hiatus between [c] and [b] which the variants try to remove

18[b]) वेदविन्दति causal for primitive

19[b]) मनना° = अवनना° अ in अव is dropped Cf वह मायुरिष्ठेपसाधोरुपसर्गयो । The other variant is the result of not understanding the original reading

20[b]) Put a wavy line ~~ under तान् in तदुमान्.

[c]) Prof Burrow's suggestion (ibid p 79) to read देवम् for देव is not unlikely देव (= वरद) is the reading of Cv g t ś d Ck देवम् (probably an improvement) Stop at अग्निः, and a new sentence begins where देव is most appropriate Even the N subst text reads देव Cf I 9 28

21[c]) प्रतीयते भवतीयते Cm g भूत्रथैः स्त् Cm, कान्यमानत्वेत Cg प्रज्ञायते, दृश्यते स्त् Ck प्रदत्त Ct Note his remarks प्रज्ञायते Cś

9

2[c]) निरत्यय Harmless All the Comm however explain it as अन्तरितवादिशनर

3[b]) Cf I 1 1[a] Cr तपस्स्वाध्यायने स इत्यादिक Cg has the reading and offers a different grammatical explanation The variants try to refine the original reading

5 For the status of a courtesan cf K Artha, II 27 Natyaśastra 35 61–62 also 25 74–78, Kamasutra I 3 17 4 34 VI 6 54 (for the different types of a Veśya) Also cf Śudraka's Mrcchakaṭika (for Vasantasena) Contra Manu 4 209, 219 etc

7[d]) यास्मुरथ Cf स्युता यास्मुरया स्यात् । Amara 2 7 The गणिका in v 5 above are रूपा (5[c])

[c]) अभिसर Cr m ऋषे Cm काष्यश्च, तत्र बुद्धिवार-णिविशिति Cg k t वने

This verse is connected with the following line (8[ab]) Put the figure 7 after 8[ab]

8[cd]) will form a unit by itself as v 8
*Cm विदुषि कृ कर्माणे यहो ॥

9[c]) Ck d राष्ट्र (as in text) Note the political divisions of the country—पुर and राष्ट्र Cf K Artha 1 13 II 36 etc

12[c]) कि यरो—(1) निरर्पे Ct ś d
(2) निवर्यपर्थे Cg
करणे Cm
(3) निगमयरो वयते Ck

[c]) स्थापयद् Ātmanepada for Parasmaipada metri causa removed in NE Version but retained in NW and S Versions

It appears as remarked by Cd that the courtesans put three questions to Ṛśyaśṛṅga : (1) Who are you? (2) What are you doing? and (3) Why do you stay in this solitary dreadful forest? Cg has proposed three questions in a slightly different manner.

13ᵃ) Connect तेन with अद्य in अद्यहर्ष ।

Cd supplies इह and connects it with तेन

ᵇ) हासद्य(?)कौतूहलाद् Cv m —Out of curiosity.

आहत्य Cr, दर्शनमेवास्य Cg t &d.

Note the hiatus between ᵃ and ᵈ. The variants try to remove it and thereby show their secondary nature.

14ᵈ) Cf. Rām. I. 17.11ᵇ where नामकर्म as a compound word occurs (नामकर्म तथाकरोत् ।).

The answer to the first Q. is up to नाम, to the second Q. up to मुनि and to the third in 15ᵃᵇ. नाम is therefore separated from कर्म. To take नामकर्म here as one compound word in the sense of नामरण as desired by Prof. Burrow (JRAS., 1959 Pts. I and II, p. 79) is not happy, as there is no point in referring to the ceremony and as the answer to the second Q. will be wanting in that case. The चकार also goes against the compound. The ceremony of giving name to a child is performed on the 10th or the 12th day after birth, Cf. Manu. 2.30, or on the 11th day according to some Śaṅkha actually uses the word नामकर्म, like Rām. I. 17.11, while prescribing the ceremony, आर्जवे तु ..... नामकर्म विधीयते as quoted by Kullūka on Manu II. 30

The question expects नाम and not नामकर्म All the comm. separate नाम and कर्म. कर्म = तप Cm g t.

The comm. give the Paurāṇika story of the birth of Ṛśyaśṛṅga, Cf. Mbh III. 110.

15ᵃ) आश्रमः masculine for neuter *metri causa*. This is not a case of laxity extending to the use of 'barbarous Sanskrit' as remarked by Prof. Burrow (*ibid.* p. 75). The Epic elsewhere uses the word in the natural (neuter) gender. This reading is accepted by the Gm Ck t & d where it is considered as such. The variant *āśramapadam* in some S Mss, and NW Mss seems to be an attempt to remove the irregularity of the gender. NE Mss. also changed. The third Q.—Why are you wandering here in this dreadful forest (we pretend to be ready such an 'Here is my Āśrama', (and so I am now-ing here). The Nominative (and not locative, °*pada*) is therefore quite appropriate. The construction in that case is quite natural.

ᵈ) नीयताम्—Comm. पुरुषैर्नीयता ..... ।

16ᵇ) माम = वयम् Cg, & t आहेन्. N MSS. try to remove this irregular form.

18ᶜ) स्वे विजहतुः Comm.

19ᶜ) शुद्धाग्रमंत = ... for the change in the order cf P. I. 4 81. .... The N MSS. change this order.

21ᵈ) Read °वसिन (as read by all S MSS. and D 1 5 6 11 12 and Ck). Add to the Cr. App. Dt Dt °वसिनाम् Ds 1 °निवासिनाम्.

28ᶜ) Cf. I. 8 21ᶜ.

29ᵈ) निपद् Dd Cd (d = Devarāma)

30ᵈ) आविशद् Dd Cd.

31ᵃ) .... Dd Cm & d.

10

1ᵃ) ....—D.J. Put a wavy line ~~ under ......

ᵈ) Read ...., so Dd.

3ᶜ) ...... refers to Lomapāda (all Comm. except Ś who refers to Daśaratha and criticises the other view). Cf. I. 8 16, 21 where it is clearly stated that Śāntā was the daughter of Lomapāda. The Bhāgavata P. (IX. 23 5) however says that Śāntā was the daughter of Daśaratha and given to Lomapāda. Harivaṃśa (I. 31) states that Śāntā was no doubt Lomapāda's daughter, and Daśaratha was another name of Lomapāda. Cs refutes the view that Śāntā was the daughter of Daśaratha.

4ᵈ) ...... of the S MSS. appears as ...... in the N MSS. as ......, the name of a country is expected to be in plural

5ᵃ) ...... Cs &d Cf. I. 8 11ᵈ.

6ᶜ) ....—Cs. .... Cg. ....

.... Cs .... Cg. .... so also Cd.

.... so also Cs

11ᵈ) ......, ad loc. ......

12ᵈ) ...... Dd.

16ᵃ) राजा = लोमपाद The reading यथायोग्यम् (Vulgate Guj Press ed) is not found in any of the 86 MSS collated Ct ś d as in text

ᶜ) तस्य राज्ञः —दशरथस्य

Lomapada was a friend of Dasaratha

17ᶜ) सर्वकामम्—शान्तादिमन रकम् Ck

शान्तया जनकपितृसखः सत्यपथ् Cg so also Cś Ct ś quote certain verses which show that Daśaratha gave his daughter Śanta to Lomapada who was childless

This would show that Śanta was originally the daughter of Daśaratha and later on adopted by Lomapada who gave her to Ŗśyaśrnga in marriage But this would go *against* 19ᵃ where Daśaratha says to Lomapada your daughter Śanta Ck remarks—शान्ता तव सुता राजन् । लोमपाद इव पूर्वे दशरथस्य कन्या शान्ता इति प्रश्नस्य किं मूल I cf Asoke Chatterjee *Śanta s Parentage* IHQ Vol XXXIII No 2 June 1957 pp 146 151

ᵈ) तम् = दशरथम् । Supply ऋश्यशृङ्ग as the subject of सत्कृत्वान् ।

ᵉ) प्रतिभूतम्—आराध्य

21ᵇ) मृगम्—लोकवादम् All comm

26ᵇ) Read तम् for वै

27ᵈ) उपपादनात्—आनयनात्

28ᵃ) = VI 111 111ᶜ

ᶜ) सह भर्त्रा — Cg अनेन पूर्वे न शास्त्रस्यानरि वनाधिगमनम् नामरे ।

29ᵇ) विक्रेता —Cg नगरवर्सन बाहु कल्पिता

The N MSS read a verse in the Upajati metre Some N MSS read it at the end of the ninth Sarga

11

1ᵃ) बहुविध = Long Cf P V 2 52

ᶜᵈ) King Daśaratha desired to perform the Aśvamedha sacrifice on the full moon day of the month of Caitra (Cg) The king started with the *Sangrahani Isti*

The Northern text seems to have a tinge of modernity

2ᵃ) The older reading प्रसाद is simplified in some D MSS and 2 S MSS Cf II 88 30 (प्रसाद मम शिरसा मया स्वयम्) PW gives other references to the Ram and other works Cf अभिवाद प्रसादये । Manu II 204 शिरसा त्वां प्रसादये । Mbh XIV 68 13ᵇ सा त्वा प्रसाद शिरसा । 17ᵃ

ᵇ) द्विज refers to Ŗśyaśrnga

ᵈ) Read वै for च Dd वै

The N substitute repeats the idea of St 1

3ᶜᵈ) = I 11 11ᶜᵈ

4ᵃ) Drop Ck in I 4 Crit App The N subst gives more details and refers to Sutra Bhasyas

7ᶜ) Read धर्मायत्तविन युक्त for इद धर्मायत्तहित

8 Cv यज्ञात् पूर्वे यज्ञ तत्र कुरुत्रु । तत्र मया सुमन्त्रस्त्र हि प्रस्तुता । दशमीसुप्रयाते तत्रुतत्यक्षपरामते So also Cr m

11ᶜᵈ) = I 11 3ᶜᵈ

13 +Cg विषामेतान राजपरपुरुषस्तिः । *

14ᵇ) क्षत्रियस्तु—नाौ परमेश्वरम् । Cg ।

Cg gives the Vedic text laying down the procedure of releasing the horse with a retinue and refers to Bhatta Bhaskara

15ᵃ) The Northern region of the river Sarayu is recommended as it is isolated Cg

ᵈ) यथाक्रम = यथाकालम् C n g
यथाविधि = यथाशास्त्रम् Cm g

17ᶜᵈ) Cf छिद्राण्यत्र हि वाञ्छन्ति यज्ञघ्ना ब्रह्मराक्षसाः । Mbh II 11 68ᶜᵈ

यत्नात्तु यदेऽस्मात्तु तत्र तु ब्रह्मराक्षसा । Mbh IX 43 21ᶜᵈ

Also Cf Mbh XIII 92 12 Yajna S 3 2 12

+Cv ब्रह्मराक्षसा यज्ञानिष्ठु मन्त्रलोपविशिष्ट्याद्विना राजसत्त्वा ब्राह्मणा उच्यन्ते ।

A Brahmaraksasa is a kind of evil demon the ghost of a Brahmin who led an unholy life

ᶜᵈ) Cf विधिहीनस्य यज्ञस्य सद्यः कर्ता विनश्यति । Mbh II 11 69ᶜᵈ

21ᵃ) यताना नरेषु Cv k t d उपरये पक्षी । +Ck पक्षी चानान्य इति । आवमयाणि छन्दांसि पक्षी । यथा यथावि + Cm g नरेषु

Put a wavy line ~~ under ताना तु द्विजातिनाँ

ᵃ) The NW MSS corrected हिनविष्या by हितुल्य and the NE MSS removed it altogether

12

1 In the last Vasanta season the preliminaries of the Aśvamedha were started and the horse was let loose After one year when again the Vasanta season came the king requested Vasistha to commence the actual sacrifice

Cg l. give some details of the ceremonies performed during the interval of one year

2[c]) = III. 46. 14[c] et al

प्रश्रित = विनययुक्त (Cv r. m. g. t)

This reading which is original is simplified in some N MSS

Cg gives a quotation from Bhatta Bhaskara

3[c]) यज्ञ for यग, probably metri causa Cm t यज्ञार्थे स्वर्थ The N MSS remove the irregularity by a new variant.

[d]) Read महान् for श्वान्

4[b]) उपव = उपव्रत Shouldered.

5[b]) समर्पितम् सम्यगर्पितम् Cv.
प्रार्थितम् Cr m. t.
सम्यक्प्रार्थितम् Cg k L

[d]) Proficient in the Science of Sacrifice, the याज्ञिक

This and the following verses up to the end of the Chapter show the high civilization during the Rāmāyana period. Cf. Mbh. XIV. 85 25

6[a]) स्थापत्य Science of Architecture, was one of the Upavedas It was fully developed in connection with Vedic Sacrifices. The word also means 'the rank of a Sthapati' as used in the Pañca. Br. (XVII 11. 6 7) cf. Jaim. S. VI. 1 51, 52 for the topic of निषादस्थपति where स्थपति means a king or a headman.

Cf. स्थपतिः कारुभेदेऽपि भूभृद्भिषजे गुरौ । Amara. 3 5

Mbh. I. 123 10 (निषादाधिपतिः, father of एकलव्य)

(1) Cr. स्थापत्यशुद्धम् अधर्मेणोपयुक्तद्रव्यमानयन्तम्प्रत्युपपते । So also Cm g

(2) स्थान्ये Cv

(3) स्थपतिः स्थपतः । तस्य भाव कर्म च स्थापत्यम् । Ck So also Ct.

[b]) वर्धकि = A carpenter used in the Mbh also Cf तक्षा तु वर्धकिस्त्वष्टा । Amara, 2 11

7[a]) गणक Astrologer, देवज्ञ Cv r m g. ज्योतिर्विद् Ct s

Cf. सांवत्सरो ज्योतिषिको दैवज्ञगणकावपि । Amara, 2 9

8[d]) आर्नीकृतामिति स्वहितेन एकवचनम् । Cm. Ct. r, m g. d read इति (as in text) and explain the construction almost in the same way.

Cv अत इतिशब्द: पदेष समाप्त्यौ । स वैकवर्दे वहे । यदनिदमतम् बेबनीयसाफ्व मितम्ताम् ।

Cr. इत्यवनवीदिति पूर्वेण सबन्ध ।

Cm इति शब्द अब्रवीदिति पूर्वेण सबन्ध: । (also Cg.), यद्वा as Cv

The complicated construction of इति has been simplified by the N MSS which substitute द्विजान्.

9[a]) आवसथ —Royal palaces उपकार्या एव औपकार्या । Cv उपकार्ये राजसद्मनि Cr, also Ck, सौधोऽस्त्री राजसदनमुपकार्योपकारिका । Amara, 2. 3

[b]) With full equipments (गुण).

[c]) Read नरै for भत°.

12 Note how the preparations for the sacrifice are perfect. All the people of the State, citizens and countrymen, are cordially invited by the King. The relation between the King and the people was most happy. Best food was to be served to the people with due respect and not in a discourteous manner (न लीलया). Members of all the classes (वर्णः) were received with due respect. Mark the spirit of equality and universal brotherhood—an ideal State (Cf. प्रीतिसिद्धेन चेतसा St. 15[b], अवज्ञया न दातव्य कस्यचिल्लीलयापि वा । St 28[cd].)

14 Cv on the star passage 371*—यथाक्रमम् (14[b]) इत्यस्यानन्तर 'ते च सर्वे' इत्यर्धार्ध द्रष्टव्यम् । तैरुक्तै प्रमाणानुसारै त्यक्तम् ।

18-19 Kings of different countries in India are invited with due honour. The first reference is to Janaka, the king of Mithilā, who is described as a great scholar of Vedas and Śāstras and as an old relative of Daśaratha

Janaka is referred to as Janaka I, the founder of the family in the Rām I. 70 4 and then as Janaka II, the elder son of Rajarsi Hrasvaroman, the father of Sītā (I 12), getting Śiva's bow (I. 65 12) and finding Sita from the ground while ploughing (I 65 13, 70).

There are many references to him in the Mbh. also e g as a king of Videha and father of Sītā (III 258), his discussion with (XII.18), with the Brāhmana Aśman (28), with Parāśara (279 ff); his contest with Pratardana (100), his observation on the burning of Mithilā (171), his teaching on renunciation (XIV. 32), on Trsnā (III. 2, XII 265),

There is also a Janaka Daivarāti in the Mbh. who carries on discussion with Yājñavalkya (XII. 298 ff), his dialogue with Pañcaśikha (307), his dispute with Sulabhā (308 ff.),

Further he appears in the Mbh. as a son of Indradyumna ; his sacrifices (III. 132 ff. ; XII. 206'.).

In the Vedic literature he plays a considerable part (Śata. Br , Jaim. Br., Br. Up., Kaus. Up.) (See Vedic Index, Vol. I, pp. 271-273). He was a *contemporary* of Yājñavalkya Vājasaneya, and had become famous for his generosity and his interest in the discussion of the nature of Brahman, as the nature of ultimate reality, in the lifetime of Ajātaśatru of Kāśi.

'The identification of Janaka of Videha and the father of Sitā is less open to objection, but it cannot be proved, and is somewhat doubtful' (Vedic Index, Vol. I, p 273). It appears that like Yajñavalkya there were *more Janakas playing* a prominent part in the different periods of Indian History

Mithilā was the famous capital of the ancient kingdom of Videha. It enjoys an important position in the Vedic, Jain and Buddhist literature The Brahmanical tradition makes Videha a kingdom of early times Mithilā is now identified with a small town Janakapur within the Nepal border. It is *named* after the second king Mithi Janaka of the Videha dynasty (Bhāg IX 13 13) The Bhāg again refers to the Maithilas as skilled in the knowledge of the Ātman (IX 13 27). Cf S. B Chaudhuri, *op. cit* pp 163-165

20[c]) काशि, also spelt as काशी There are numerous references to the people Kaśis throughout Sanskrit and Buddhist literature They were very famous in ancient times Cf S B Chaudhuri, *op cit*, pp 60 61, B C. Law, *op cit*, pp. 46ff

[d]) The N MSS change the Pada—a case of polishing.

21[a]) कैकयराजानम् for केकयराजम् *metri causa*. The Comm g k t ś d remark—समासान्तविधेरनित्यत्वाट्टजभाव ।

[c]) राजसिंह = दशरथम्. The word is very often used for kings in the Mbh Cf also the Bharata-Vakya of the plays attributed to Bhasa For केकय Cf. B. C. Law, *op cit*, p 98, S B Chaudhuri, *op cit.*, pp 89-90.

22[a]) Aṅga —The kingdom of Anga had its capital Campā, on the river of the same name (modern Chāndan) and the Ganges. It was one of the six great cities of India, and renowed both in the Brahmanic and Buddhist literature. It was a *powerful kingdom before the time of the Buddha*. In Buddha's time it lost her political power for good.

Cf. B. C. Law, *op. cit.*, pp. 43-44, S. B. Chaudhuri, *op. cit.*, pp. 180 ff.

23[ab]) Cf. II. 10.37. The Sindhu refers to the Indus. The Sauvira or the Sindhu—Sauvira (mentioned together even in the Mbh. VI 10 52) was situated on the Indus and the Jhelum. (Cf. Mbh. XIV. 77-78, in the NW). Panini mentions Sauvira and Suvira (IV. 2 76 , 1.148). Saurāṣṭra (mentioned as Surāstra in the Mbh. VI. 10.47 ; XIV. 83.12-13 situated in W. India) refers to the modern Kathiawar. (cf. Soratha). These countries are described as *Prācina* which is explained by the Comm. as 'eastern'. The kingdoms are definitely situated West to Ayodhyā. To avoid this difficulty the word may be taken in the sense of 'old' which is fairly known during the Rāmayana age. But the word *Dakṣiṇatya* in c suggests that the author has got the idea of directions in his mind and should have used the word (prācina) in the sense of 'eastern' At any rate it seems to be an error, which appears in the Mbh. also (II. 23 & 24) They are mentioned in Western India in Bṛhat-Samhitā Sindhu—Sauvira is put in the North and Saurāstra in the West. (Kirfel, *op. cit*, pp. 44, 47 48). Curiously there are no variants of the word *prācina*

[cd]) A reference to Southern kings Note that particular names are not mentioned , a general statement only

29[c]) रत्नानि—Best things. The specialities of their countries were brought by the kings as a present to Daśaratha (cf. Mbh. II 31 4) where the kings who attended the Rajasūya sacrifice *performed by Yudhisthira brought various presents* The Mbh (II 24-29) refers to the valuable gifts of the kings defeated by the Pāndavas in the four parts of the country, which give us a good idea of the economic condition of ancient India.

[d]) उपायान (Cf. St. 20[c]) is substituted by उपा-यान —a simpler reading —in the N MSS A case of refinement !

13

Cf Mbh II 8 where Narada enumerates the names of the kings who performed the Aśvamedha sacrifice and got the reward

In the preceding Sarga we are told that the period of one year after the discharge of the horse was over and kings had arrived to attend the Horse-Sacrifice During the period of one year several ceremonies which are prescribed in the Brahmanas and the Śrauta Sutras are regularly performed till the return of the horse Cg shows how the horse is wandering for one year and how certain ceremonies are performed on the way

The present Sarga gives more details of the Sacrifice Cf Mbh 14 88 where the Aśvamedha Sacrifice is described in a similar way

[a]) Ṛśyaśṛnga is the leader of the sacrifice the chief priest, Brahma

1^{a}) = I 4 2[a]

2^{b}) Read कृत्य for कर्म

3^{b}) The priests were proficient in the Vedic lore They not only studied the Vedas but also grasped their sense and significance

[cd]) विधि = Vedic injunction

न्याय = The Mimamsa Sastra its principles and maxims

शास्त्र = The Kalpa Sutras which give *all* the details

परिकामन्ति = perform start

4^{ab}) The Pravargya and the Upasads are the names of certain ceremonies to be performed in the Soma sacrifice and described in the Taitti Araṇyaka the Śatapatha Bra and the Kalpa Sutras The Pravargya ceremony is so called because the pouring of milk in the hot ghee in the Mahavrata vessel is called *pravrañjana* Cf Mbh XIV 88 21 For a simple exposition of these two ceremonies cf Chinnasvami Sastri *op cit* pp 62-63

Keith RPV 332 333 3 7-328

Kane H D II 2 pp 1147-51 1151 52

5 The three Savanas also were performed The S MSS and the allied D MSS insert after 5 four lines which supply more details It is interest ing to note that Ct r m g k do not comment on them Cf Mbh XIV 88 22

6 The whole performance was perfect free from fault assuring the reward of the sacrifice Cf Mbh XIV 88 20

[a]) अक्षुद्र = न क्षुद्र—all Comm

7^{d}) Note that a learned Brahmin has one hundred pupils by his side

8^{b}) नावद्रत = शूद्र

[d]) श्रमण = सन्यासिन A reference to Buddhistic Sannyasins as suggested by Ct may not be happy in the Vedic Sacrifice

10 Cp Mbh XIV 89 43

12^{cd}) Note the hiatus between c and d

14^{b}) हेतुवाद = Philosophical and ritualistic dis cussion the *brahmodya* Such discussions which formed an interesting part during interval in Vedic sacrifices later on developed into Upanisadic Philo sophy Cp Mbh XIV 85 27

15^{b}) सत्तर = A sacrifice Cg यागतीनाहिमे (Cp Mbh XIV 88 25[a] 38[a] (Cn on st 25 सतरे शरानां नमानाद मे स्थण्डिलरचने)

16 Cp Mbh XIV 88 26

17 Twenty one sacrificial posts are to be raised from the northern corner to the southern corner of the Altar in the Aśvamedha sacrifice The principal post to which the horse is tied is made of the Rajjudala tree and is fixed just to the east of the Ahavaniya Fire It is otherwise known as *agnistha* Two posts made of Devadar wood are implanted to the north and south of the chief post Then other eighteen posts three groups of six each prepared from Bilva Khadira and Palasa trees respectively, are also raised making the total twenty one Cp Mbh XIV 88 27 29

[a]) यूपोच्छ्रय = Raising of the sacrificial post or posts

[d]) पलिन् = पलाश

18^{a}) श्लेष्मातक tree is otherwise known as राजुदाल Cf Mbh XIV 88 28

[d]) At a distance of two arms separated, the two posts were raised on the two sides of the chief post

Note the order of words in the compound बाहु°

19^{a}) भव्यं for भवन् (Comm) *metri causa* Or it may be a case of double crasis *metri causa*. Cf रेहा बाह्यविमात्र चक्रार्थ पुरातनम् Mbh XIV 88 31

21 Cf. Mbh. XIV. 88 30.

22 Put the No. 22 after सुवर्चलैः.

23 Put the No. 23 after °दशगतः. St. 24 will consist of three lines. Cf. Mbh. XIV. 88. 32.

24 Cf. Mbh. XIV. 88 33-35.

*) शामित्र = The place fixed for killing the *animal to be offered in a sacrifice, to the north of* Uttaravedi, near the seats of Āgnīdhra and Adhvaryu priests

25 Cf. Mbh. XIV. 88 35

The number of animals varies with different authorities, *e g*. 390, 360, 349. The animals are of *two classes, village animals (grāmya) and forest* animals (*āraṇya*). The wild animals are not killed but allowed to return to the forest after the fire had been carried round them, while the tame animals are killed.

26 Cf. Mbh. XIV. 89. 1.

The present verse shows that Kausalyā killed the horse by three swords, Kṛpāṇas. The Vedic texts of the Aśvamedha, however, do not enjoin the immolation of the horse on the chief queen who is later on brought near the dead horse by the Adhvaryu priest Cf. उद्गूहेत (v l स्यायूह) अश्वेन वाम सजयन्ति । Āpastamba. वार्णेन सज्ञप्यमानम्- । Baudhāyana.

Here it is the *tārpya*—prepared from a vegetable substance called *tṛpā*—which is used for killing the animal and not a *kṛpāṇa* The Rāmāyana seems to follow a new procedure Cd $t, however, give a quotation from some Sutra work in support of the procedure महिष्यश्वमसिना सञ्ज्ञपयन्ति. Cg on the other hand remarks that Kausalyā chalked out the paths (*asi-pathā*) with three golden needles on the body of the horse Cg further quotes the following authority—पत्नीकोऽश्वमसि पथान् कल्पयन्ति प्राक् क्रोडाद् प्रत्यक्श्रोः । इति श्रुत्याः ।

The lines drawn are intended to serve the sacrificer as bridges to the heavenly *world* and secure for him people and royal power the needles (of gold, silver and copper) standing for the people and the *Aśvamedha* sacrifice itself the royal power. N. N. Law, *op cit.*, p. 103.

27 Cp. Mbh. XIV. 89 2 where Draupadī is made to lie down near the dead horse.

28 महिषी = a consecrated queen. वावाता = a favourite wife. परिवृक्ता (or °क्ती) a former favourite but now neglected, or acc. to others one who has borne no son.

The three queens of the king are connected with the horse by the priests. The correct word for परिवृत्ति (a wife abandoned by the king) is परिवृक्ती, which is not found in any MS. PW mentions the word परिवृक्ती in the right sense and remarks that परिवृत्ति is a wrong form of परिवित्ति. It appears that the original word परिवृक्ती was changed into परिवृत्ति in the MSS. as its technical meaning was not understood at an early stage. It is necessary to emend the word as परिवृक्त्या * against the evidence of MSS.

The Śat. Br. (XIII. 4 1 8) mentions four queens चतस्रो जाया उपक्लृप्ता भवन्ति । महिषी वावाता परिवृक्ता पालागली. ॥. The पालागली is the fourth and lowest wife of the king. She is the daughter of a messenger, or courier.

29 Cf. Mbh XIV 89 3-4.

*) पत्त्री = A horse.

The horse has no omentum (वपा), one, therefore, takes out fat (मेद known as चन्द्र).

The above mentioned passage in the Mbh. refers to वपा. There are no variants also in our case.

32 The animals are cut into pieces for preparing an offering on the leaves and branches of Plakṣa trees, while the chief victim, the horse, is cut on the branch of Vetasa (reed) The St. refers to the Avadāna (cutting) ceremony

33 See *Supra* all the references to the Brāhmaṇas and the Kalpasūtras dealing with the *Aśvamedha* sacrifice. *The XIIIth Kāṇḍa of the* Śat Br gives a full treatment of the sacrifice.

Cf न (प्रजापति) एतमश्वमेध त्रिरात्र यज्ञक्रतुमपश्यत् । Ś Br. XIII 4 1 1, राजा वा एष यज्ञानां यदश्वमेधः । Ś Br XIII. 2 2 1.

There are three Sutyās, or Soma-days at the Aśvamedha, *viz.* (1) an Agniṣṭoma, (2) an Ukthya and (3) an Atirātra—the most important of which is the central day The first day offers no special features, as compared with the ordinary Agniṣṭoma, except that the stotras are chanted on 'Catuṣṭoma' model (cf चतुष्टोमेन प्रथममहः । Ś Br XIII 3 1.4 and Eggeling's Note thereon, S B E Vol. XLIV, pp. 329ff.).

35 Other sacrifices such as Jyotiṣṭoma prescribed in the scriptural texts were also performed Cg तन्त्रेण (= यज्ञादि) क्षेत्रा पठितत्वा । व्युत्क्रमपाठो लेखक प्रमादकृत । कारीरेष वा कामनिवृत्त प्रविनाय ।

36 Dakṣiṇā is given to the priests—the most important item of the sacrifice

37 It was Prajāpati who performed the Aśvamedha sacrifice Cf Ś Br XIII 4 1 1 quoted on St 33 above

40 Mark the Ideal of the Brahmin priests—devotion to study निष्क्रय = Price

Cm निष्क्रये जनेनेति -तुल्यस्य मूल्यमुच्यते ।

41 The cows and golden and silver coins were common currency in ancient India

14

The Aśvamedha it is believed has removed all the sins that came in the way of the birth of a son Now the king performs the sacrifice recommended by Sumantra and worships the Lord Himself for getting a son (Cg)

1ᶜ) मेधावी = अतीन्द्रियार्थदर्शी Cm

ᶜ) स्वयसज्ञ = 1 प्रशस्तधिय Cm
2 प्राज्ञस्मृति Cg

ᵈ) वेदज्ञ = अवर्यवेत्ता Cg evidently in the light of 2ᶜ Other Comm take the general sense

2ᵈ) = 3ᵈ

6 7 For Brahman s boon to Ravana cf VII 10 For the significance of the name Ravana cf VII 16 The Uttarakanda gives a detailed account of Ravana Hanuman Rama Sita and Valmiki It seems to have been added at a very early stage as it is known to Kalidasa and Bhavabhuti It is evidently meant for completing the story of the Ramayana

16 The arrival of Viṣṇu and his promise to be born as Rama (in the Sarga 15) introduce an element of Viṣṇu s incarnation which was in all probability unknown to the author of the Epic who contemplates Rama as an *ideal man*

16 Note that Cg k do not comment on 458* and that no comm is available on 460*

18 The NE version has a longer substitute passage

19ᵈ) Cp I 15 3ᵈ

20 The NE version has a longer substitute passage

The S Recension has inserted 20 lines

21ᶜ) दिवत्वम्—Cr लोकान् विशेषेण रावयति व्याक्रोशतीति रावण ।*

The S MSS insert one additional verse at the end

15

1ᵇ) नियुक्त (1) प्रार्थित Cm t ᶜ
(2) तत्वाभिप्रायत उच्यते । Cg t
(3) अत्र नियोगपर्यायो व्रह्मणादिस्तथैव सोपेन्द्रस्य निर्योगस्ततो यस्माद् । Cv

2ᵃ) उपाय —* Cv उपाय अवान्तरोपाय । मानुष्ये सति येना अन्तरेणोपायेन रावण हनिष्यामीति केचिद्विभ्रमार्थ रक्षते ।~

3ᵈ) Cf I 14 19ᵈ

9ᶜ) भूत पुरुषविशेष, the प्राजापत्य नर mentioned in 14ᶜ later on Mark the style of the description in St 10-12

10ᶜᵈ) Note the long compound consisting of the whole hemistich

ᵉ) पायस—Rice boiled in milk with sugar Cf अतसतण्डुलैर्क्षीर पयसा युक्तेन च । घनबद्धगुडकुक्त द्रवेन सहित पायस मत । Pākarājeśvara (as quoted in Apte s Sk Dicty Revised ed Poona 1958)

19ᵇ) Separate तान् from प्रतिगृह्य

21ᶜᵈ) Contrast II 118 34

23 A beautiful description anticipating Ramacandra !

25 Put the figure 25 after पुत्रार्थकारणात्—a stanza of three lines

26 Put the figure 26 after मनीषिणि

27 This st consists of one line only

The S MSS have two additional verses in a *different* metre at the end

16

1 Note the element of the Incarnation theory The gods also are asked by Brahma to play the part of allies in the new incarnation of Viṣṇu

4ᵃ) संहननम्—Body

7 The Vanaras represented a tribe with monkey-like faces Cf the term वानरसहा (Name of a tribe) Mbh VI 10 43 Sorensen (Index Mbh)

registers वानव (?) (वानवा.), a people, read by K MSS. in the Crit. Ed. (Mbh. VI. 60.43).

Some scholars hold the view that the people worshipped a monkey as their family deity and consequently they were known as Vānaras. The question of the tail of the Vānaras described in the Rām. may present some difficulty unless it is taken in a figurative sense referring to the loin cloth hanging down at the back. Some Anthropologists are of the opinion that some aboriginal tribes had a genuine tail.

10^b) Cf. V. 22 26

20^d) Read °कूटार्ये— for °कुमार्ये—.The NW. Version omits this verse

17

5 After St. 5, the S MSS. give the horoscope of Rāma with five planets in the ascendant position (the Sun, Mars, Saturn, Jupiter and Venus) with the Moon and Jupiter in the Karka Rāśi in the Lagna. The Nakṣatra is Punarvasu presided over by Aditi This ideal horoscope appears to be a later addition.

7 = 2 1 8.

8 Cd has quoted extensively passages from Padma Purāṇa and other works to show the divinity of the four brothers.

11^b) समसमं cf. I 9 14^d.

14^a) Cf. II 1.5.

15^ab) Cf. II. 1 6.

^ab) Cf. II 2 19

^b) Cf महिम्ना श्रिया, very common in Sanskrit works.

17^d) Note that Rāma is mentioned as Puruṣottama.

20^cd) Cf. IV 4 7, VII. 2 4.

22^a) = I 72. 6^a, II. 63. 1^c.

23 Viśvāmitra ('a friend of all', cf. P. VI. 3 130) is a well-known Ṛṣi in the Ṛgveda. He is recognized by tradition as the author of the third Maṇḍala of the RV For details see Vedic Index, Vol. II, pp 310–312 He plays an important role in the Mbh. and the Purāṇas as in the Rām. Cf. Ram. I. 50 ff. for the account of Viśvāmitra. The Purana Index, Vol III, pp. 278–9

27^d) = III. 7 13, VII. 101. 17. Cf. II. 103. 30.

28^d) उपहारयत्—वसिष्ठेनेति शेषः । Cm.

Other Comm. take the causal in the primitive sense.

34^a) = III. 74. 11^c.

35 For Viśvāmitra's becoming a Brahmarṣi cf. I. 64, Mbh. I. 165. 44

39^c) Cf. प्रथितगुणयशसां भासकविसौमिल्लकविपुत्रादीनां प्रबन्धानति-क्रम्य. Mālavikāgnimitra, I.

18

13^c) Cf सत्यं ते प्रतिजाने । BhG. 18 65.

17^d) Cf. I. 19.2.

19

2^b) Cf I. 28.17, II. 98.10; VI. 4 95.

3^c) अक्षौहिणी. Cf. P. VI. 1.89 and the Vārtika thereon. It is a large army consisting of 21870 chariots, 21870 elephants, 65610 horses, and 109350 foot-soldiers

8 Anticipation of future events

9^c) चतुरङ्ग—The army in ancient India consisted of four parts—chariots, elephants, horses and infantry.

10^a) Daśaratha is 60,000 years old!

15 A detailed account of Rāvaṇa appears in the Uttarkāṇḍa which is consequently later than the Bālakāṇḍa

23^a) अमरप्रख्य—Ct d अमरतुल्यरूपमेव नत्वमरमिति तात्पर्यम् ।

20

6^b) Cf VII. 101 17

7^c) For स्वधर्म cf. BhG. 2 31, 33, 3 35, 18 47.

The Rām like the Mbh, and the BhG in particular, upholds the Ideal of *Svadharma*

10^a) Cf. VI 128.34.

13 The verse is little bit complicated. The NE version has simplified it The natural construction seems to be like this—All the missiles were with Kṛśāśva, he had very religious sons, the missiles were given (by Kṛśāśva) to Kauśika when he was ruling. Cm t Ś दत्ता शिवेनेति शेष ।

^c) दत्ता for दत्तानि *metri causa.*

^d) प्रशासति for प्रशासित *metri causa.*

Ct Ś —Archaic form.

14^a) Read नत्° for नक्°.

21

3ᵃ) Cf I 25 21ᵃ 76 4ᵈ II 39 19ᵈ 40 4ᵈ IV 20 19ᵃ VI 91 12ᵃ Mbh XIII 14 133 Smelling the head is the traditional embrace often referred to in the Sanskrit literature A similar custom was common with the Jews in ancient times evidently based on Genesis XXVII 27

7ᵇ) नेभस्ते—for regular त्रेभसे Cg describes it as archaic Ctś defend it on the ground of आगमशास्त्रनेत्रे।

ᵈ) Cf VI 80 20 The two sons of Agni are Skanda and Viśākha

8ᵈ) = VI 47 21 For the Agnivamśa cf Mbh III 212 ff

9ᵈ) = VII 110 1ᵉ

10ᵇ) = I 23 3ᵈ 67 17ᵈ, 72 18ᵈ 21ᵈ 75 16ᵈ does not occur in other Kāṇḍas

ᵈ) Balā and Atibalā are the two master Vidyās (the mothers of all knowledge I 22 14) or mystical lores of the Pañcarātra Samhitas and Tantrik works which deal with the mysterious significance of the letters of the alphabet and various diagrams. The whole literature is very interesting from the view point of mysticism asceticism magic and sorcery

Viśvāmitra is credited with the authorship of a Pañcarātra Samhitā (cf Schrader Introduction to the Pancaratra p 10) the MSS of which are preserved in the Oriental Institute Baroda Adyar Library and the Govt O M Library Madras. A critical edition of the work is under preparation for the Gaekwad s Oriental Series

Bala and Atibala are again mentioned in the medical works of Caraka Suśruta and Vāgbhaṭṭa as particular herbs—*Sida Cordifolia* and *Abutilon indicum* respectively

The subject of the efficacy of Mantras is now engaging the attention of scholars for scientific investigation

16ᶜᵈ) Supply मम बुद्धि after ग्रहण (cf Ctś) or better take ग्रहण in the passive sense which is not uncommon in the Epics you are no doubt fit to be taught these two lores

22

1ᵃ) = I 30 2ᵃ II 47 1ᵃ 52 1ᵃ 54 26ᵃ VII 109 1ᵃ A common expression in the Mbh also

11ᶜ) कृतवान् has been variously explained by the comm

(1) वधिष्यति इत्यर्थः Cm
(2) कृतवान्‌ इतिच्छेदः। कृतेऽहमिति विभक्तिव्यत्ययः। तत्र अत्र कृतवान् भवति तत्र । Cg
(3) सर्वमे कृतवान् वान् Ct
(4) उद = प्रमाणा as stated in the Upaniṣads उद यदिदं किञ्चनप्राणिवाचि यावद्वै प्रशस्तं येन। Cs.

Kālidāsa s version of the story in the Kumārasambhava (III) suggests that Cm s explanation (past for future probably *metri causa*) is correct

Cf Kumarasambhava III 35 72 (भस्मावशेषं मदनं चकार।)

14ᵃ) Cf स्मरस्य वपुषा गते। Kumara III 9

ᵃᵈ) Cf Mbh I 98 32 Crit App 1042ᵃ (= Mbh I 104 54, Citraśālā Press Ed) where it is stated that the अङ्ग country is so called because it was ruled by अङ्ग

18ᵃ) = I 28 16ᵈ

23

3ᵈ) = I 21 10ᵇ

9ᵃ) तस्यत्सम् — Double Sandhi quite common in the Epics. The Comm call it Ārṣa

12ᵈ) Read °रे for °सु

16ᶜ) The Malada and the Karuṣa countries embraced a great portion of the modern Baghelkhand—Mirzapur—Shahabad region mentioned in the Mbh VI 10 39 48 Cf S B Chaudhuri *op cit* pp 37 38 B C Law *op cit* pp 225 226

30ᵈ) = II 42 31ᵈ

24

1ᵃ) = I 28 1ᵃ
9ᵈ) — IV 41 16ᵇ VII 31 1ᵈ, 76 23ᵈ
13ᶜ) = I 25 5ᵃ
19ᵃ) क्व एताहृदे । Cm g t

25

5ᵃ) = I 24 13ᶜ

13 The S MSS insert after St 13 a passage of 23 lines (App I No 5) which give a detailed description of the fight

14[ab]) Cf. VI. 88 10, 101.19; VII. 22.21.

18[a]) Read °पते द्युमत्सेन for °नृपत्समत्. Cf. 1 20 13[a].

Cf. Matsya P. 47.105ff. (ASS Poona); Muir, OST, Vol. IV, pp. 151ff.

20[d]) प्रवर्तते — प्रावर्त Cm. प्रवर्तितेषु Ct.

21[e]) Cf. I. 21.3[e].

26

1[a]) उष्य for उषित्वा, *metri causa.*

3[c]) अविधत्ते रक्षांसि, Causal in the primitive sense स्वार्थे णिच् Cg

4 Cp. Drona's receiving Astras from Bhārgava Mbh. I 121.5,6.

For the demonstration of the *Astravidyā* cf. Mbh. I 124-127. For the lists of weapons cf. Mbh. V. 152, VII. 153 etc. Cf. also E.W. Hopkins, The Social and Military Position of the Ruling Caste in Ancient India, pp. 269-303. (JAOS. 13, 1889).

6 Put figure 6 after °मनुत्तमम्, 7 after तथैव च and 8 after दयाम्बमनुत्तमम्.

16[cd]) Sr. Gorresio omits this line although it is found even in our Maithili and Bengali MSS.

23[b]) सर्वे = अशेषेण

[e]) रक्षसां रेहर्षे. Cg.

24[b]) सलज्ज्य = touching

[e]) मानवा—मनोनुमारिण Cm.

27

9[a]) Read शुद्धाय for शुद्धाय.

11[c]) रत for पत. आर्त मनोरं Cg. आत्म् Ct. Cf. 1. 27. 17[e].

15[e]) Cf. V. 57. 28.

15[e]) शुभदर्शन = शुभमुख Cm.

17[e]) रत for रत, cf. I. 27 11[c].

28

1[e]) = 1. 24. 1[e].

2 For Viṣṇu's incarnation of Vāmana cf. Mbh II. 47. 8, III. 273. 64 (Kumbhakonam ed. om. in the cr. ed.). Bhāg VIII 13 and 18, Padma P. 4, 1, 6. 267.

3 Cf. Bhāg. P VIII 13. 12

7 In the App. 1 (No 6) the lines 7 and 8 may be compared with BhG 11 15 ff which is no doubt older. Cf. Kirfel, Rāmāyana Bālakāṇḍa und Purana, (Die Welt Des Orients, 1947, p. 128.).

9[e]) = VII 110. 16[a].

10 The three strides of Viṣṇu are often referred to in the hymns of the RV. addressed to Viṣṇu cf. RV. 1.154, 155 etc, Macdonell, Ved. Myth. pp. 37-42, Nirukta, 12 19 where the views of ancient mythologians, Aurnavābha and Śākapūṇi, are cited.

14[a]) गच्छामहे—Change of Pada, *metri causa.*

18[a]) दीक्षा—Consecration, the necessary initial ceremony in every sacrifice. Cf. Keith, RPV. Vol. 1, pp. 300-3, "The Dīkṣā has obvious affinities with the ceremonies, which all over the world have been used to spread that feeling of ecstasy which makes man akin to the divine, and of which the Bacchic rites of Greece present the most obvious and convincing parallel ...It is not, of course, in any sense irreligious or opposed to religious feeling, it is the same spirit as that of mysticism throughout all ages and among all peoples." Keith, *op. cit.* p. 301.

One who has taken a Dīkṣā in a sacrifice is cut off from the outside world and even from the home and is supposed to assume a different—spiritual—form.

29

Viśvāmitra's sacrifice is referred to in the Rām. III. 38 3 (Vulgate), cf. Bhāg P 9 10 to 5.

6[e]) उपागमिष्यद् —प्रत्यपद्यतां Cm. Change of Pada *metri causa.*

[f]) यदि—मनसी.

रक्षन्तिनो—नीहारितानिति Cg t.

7[e]) = I. 62 9[e]

8[c]) ज्वलन्ती दिवासेन । पुरे हल करिय । Cv.m.g.t

15[e]) सुवेन—The initial letter su stands, according to the Comm, for the second letter of the Gāyatrī Mantra

[cd]) There is probably a reference to the Bay of Bengal.

16[e]) दृश irregular for दृष्ट्वा—such irregularity is very common in both the Epics.

22[c]) निरामय Free from calamities. Cf. the Bharatavākya of Kālidāsa's Mālavikāgnimitra V 20, also Raghu I 63

Generally six public calamities are enumerated—(1) excessive rain (2) absence of rain droughts, (3) locusts, (4) rats (in fields) (5) parrots (eating and destroying ears of corn), and (6) foreign invasions.

30

3[b]) = III 32 5 VI 50 36, VII 108 12 Cf III 265 VI 89 41

12[c]) तुनाव सान्नलस्य Cm

सारेर्ये —Instrumental for Dative, *metri causa*

16[a]) अनुमरिष्यन्—अकरिष्यमरिष्यन्, प्रमज्जिष्ये वा I Cm 5 Cg reads अनुमरिष्यन्

17[b]) Read विह्वलमेवातिन

*) VI 65 34[c], 123 35[c].

31

1[a]) For दुस्नात cf Bhag IX 15 4 Vi P 4 7 8

4[c]) Cf Brahmanda P 2 66 32[d], Vamana P 91 68[d], Kirfel, P P, p. 361 6[f] (Cf Kirfel s, Art Ramayana Balakanda und Purana, p 1.6)

2[a]) पाश्चन्—प्रश्नात्यम्

4[b]) कौशाम्बी—Modern Kosam, an old village on the left bank of the Jumna about thirty miles to the west of Allahabad Gautama Buddha stayed here, and Vararuci was born in this place Cf. Dey Geog Dicty

18[d]) Separate स्व from वाम्

The verse means—may not my father ruin you do not insult him we shall get our husband according to Dharma

22[a]) बहत्त reeling due to Vayu Cf कुला न् I 2 11[d] Mbh V 47 42 and Dr S K De s remark (p 729) that सस्तें = turn round, shrink cf Mbh, V 34 27[c] where Cd.a explain the word as सङ्कुचित

19 The father has got every right over his daughters as in ancient Rome.

20[d]) प्रभु वायु

32

8 On the glorification of Kusa na cf Mbh I 38, 9 10 III 30 31–47

14[c]) वात्मीवोल cf ततोल सभाप्य वात्मीवेन केनचित् I Mbh III 107 25[ab]

18 For Brahmadatta cf Mbh II 8 19 22, XII 137 (Dialogue between Brahmadatta and Pujani)

19 Kampilya—It was the capital of Drupada (Mbh. I 128 15) who was the king of South Pancala It is referred to in the Jain and the Buddhist literature also

Cf B C Law *op cit* pp 91 93 Cf Svapna vasavadatta, 5 (for Vidusaka s funny statement on Brahmadatta and Kampilya)

23[c]) Cf Cg k—कन्या as वा for कन्या.

33

1 Cf Ram I 14 3

6 For the account of Visvamitra s family cf. Mbh XIII 4, Matsya P 198

7 Cf Mbh XIII.4

8 For Kausiki cf Varaha P 140 Dey, Geog. Dicty, p 97

15 18 Note the beautiful description of the approaching night

20[a]) मनुष्लैवेते—भूत द्व समुत्पत्ते बाष्पशाले । Cv

34

4 Cf Mbh III 83 8 9 For Sona cf Dey, *op cit* p 188 Both the forms Sona and Sona, are current and supported by MSS

5 * Cv मारीच मेंहे बदर्मिका परमकुसमतु रल्लजर्ष इत्यन्। नमच देर हतलंच वेदेषु पविनत् । *

7[d]) Note the hiatus within the Pada

10 The account of the Ganges which has no direct bearing on the story of Rama and which seems to be a late addition appears in all the MSS of Ram and is consequently embodied in the Critical Text.

For the account of the Ganges cf Mbh III 107 ff Bh g V 17 IX 9 Markandeya P 53

Note that Agni P (V 5) does not refer to the story of Sagara and Ganga

12[a]) Cf Kumarasambhava 1 1–17

18 Cf kumara 5 1–30

35

9[cd]) Cf BhG 4 34

13[d]) निर्वृत्य = हृत्वा Peace Cf Aruṇika Up 5 BhG 2 72, 5 24 26 6 15

The word Nirvāṇa used not in the technical sense of Buddhism but in the general sense of peace or happiness shows the pre-Buddhistic age of the Rāmāyaṇa as in the case of the BhG.

18 For the birth of Kārtikeya cf. Kumāra.

*) इत्वरम्—For the change of र् into व् cf. P. VIII. 4. 5. Cf. Kumāra. 10. 59, 60 ; 11. 12, 13.

36

2ᶜ) In the Crit. App. separate अत from षता°, and ग्रा from तत , and put a *daṇḍa* after वत ।

6ᵈ) षड्गु for षाड्गु *metri causa*. Chāndasa. Cit.

13ᵈ) अविरोधेन—अविरोधिन् । अहि. दत्त् Cv.g.

18ᵈ) हित्वागन्—हत्वान् । Cv- हत्वेदी हित्वाग्नी पर्वत ।

19ᵇ) अभिरागवत (Dd, Gd. also) for अन्यकायवत

31ᶜ) कुमारसम्भव—This has supplied to Kalidāsa even the title of his work.

37

The present Sarga describes the birth of Sagara's sons. The same account again appears, of course in a shorter version, in the Ayodhyākāṇḍa, 36 19-25 (Vulgate); and their comparison would show that the present form of the story is later than the story in the Ayodhyākāṇḍa. This may naturally suggest that the Bālakāṇḍa is a late addition.

For a full discussion of this problem cf. Jacobi, *Das Rāmāyaṇa*, pp. 27 ff, footnote on p. 28 ('On the same ground "the Descent of Gaṅgā" I. 38-44 (Vulgate) should be a special and interpolated part because it also ends with a Śravaṇaphala.'), Lesny', *Über des Purāṇa artige Beiträge des Bālakāṇḍa* (ZDMG. Vol LXVII, 1913, pp 497-500); and Kirfel, *Rāmāyaṇa Bālakāṇḍa und Purāṇa*, (Die Welt des Orients, 1947, pp. 113 124) Lesny' compares some of the verses of this Sarga with the corresponding verses (identical or similar) from the Harivaṁśa (1.14 15) and the Viṣṇu Purāṇa (4 3)

Kirfel has treated the subject exhaustively, comparing the verses not only of the present Sarga but also of the other Sargas (45 4 and 70) with the verses from his most valuable book *Das Purāṇa Pañcalakṣaṇa*, (P P). The comparison clearly shows the relative position of the Bālakāṇḍa. The appearance of the subject matter which forms a natural part of the Purāṇas, in the Bālakāṇḍa, where it is not expected, may suggest the lateness of the first Kāṇḍa of the Rāmāyaṇa.

For the story of Sagara and his sons cf. Mbh. III. 104-107 ; XII. 29 122-128, Harivaṁśa 1.14-15 (Citraśālā Press ed); Viṣṇu P. 4 3-4 ; Bhāg. P. IX. 8; Vāyu P. 88 , Brahma P. 8 etc. Sagara is so called as he was born with poison (*gara*). Hariv. 1.14.8. Cf. Rām. I. 69 25.

3-4 Compared by Lesny' and Kirfel. Cf. Hariv. 1.15 3-4. Viṣṇu P. 4.4 1. Kirfel, *op. cit.* P.P. I. 328ff , vv. 64, 65.

4ᵃ) अरिष्टनेमिदुहिता—cf. Hariv. 1. 15 3. अरिष्टनेमि वस्त्र comm. cf. Viṣṇu P. 4.1 (कश्यपदुहिता).

5ᵈ) The भृगु°, popularly known as भृगुतुङ्ग (cf. I. 60.11), is a mountain in Nepal on the eastern bank of the Gaṇḍakī which was the hermitage of Bhṛgu. Cf. Rām. I. 60 11 ; Mbh. I. 207 2, III, 82.45 , 130.16 ; XIII. 25.18, Varāha P. 146.

8 Compared by Lesny' and Kirfel.

Cf. Hariv. 1.15.4-5 (यशस्वत्)
Viṣṇu P. 4 4.3 (यशस्वत्)
Kirfel, P.P. p. 329. v. 66 (यशस्विनम्)

10ᶜ) प्रदाद्दे for प्रदात्, *metri causa*.

13-14 Compared by Kirfel cf. Kirfel, P.P. p. 329, vv. 67, 67₁.

16-22 Compared by Lesny' and Kirfel. cf. Kirfel, P.P pp. 330-331, vv. 68-74

16 Cf. Hariv. , 1 15 6. Viṣṇu P 4 4 3.

17-18 Cf Hariv. 1 15. 7-9 Viṣṇu P. 4 4. 3

17ᵈ) गृहीत्वा शब्दितम् Cv गृहीत्वा शब्दितम्

19-21 The account of Asamañjasa is found neither in the Harivaṁśa nor in the Viṣṇu P., but appears in the late Bhāgavata P (IX 8 17)

20 Cf. Rām. II 36 19 (Vulgate)

*) Lesny' reads Naraśreṣṭha (Vocative, as in text).

22 For Aṁśumān cf Hariv. 1 15 13

38

For Sagara's performance of the Aśvamedha cf Mbh III 105

1ᵈ) cf III 129, V 3.44

5 cf Manu 2 21, 23.

1- Compared by Lesny cf Viṣṇu P 4.4 ...

The Hariv. (1 14 23) has a different passage which may be compared with Rām. I ... 11-12

39

2 For Vasudeva Kapila burning the sons of Sagara cf Mbh III 101 2 3 Hariv 1 14 24 Śankara Bhaṣya on Br Su II 1 1

4 33 gods are—8 Vasus 11 Rudras 12 Ādityas and 2 Aśvins or Indra and Prajapati (acc to Br Up 3 9 2)

Other authorities mention three gods only Cf Ait Bra 2 17 Kauś Br 8 8 Nirukta 7 1

5ᵈ) Read °निरस्त for °मै स्वन

8ᵃ) पद्मगाहे for पद्मगा metri causa

ᵇ) नरिष्याम for करिष्याम Visarga dropped not uncommon in the Epics

12ᵃ) On दिग्गजान् cf Jacobi *op cit* pp 6 ff Cg t take the word Diśa as ending in a Cf Pali *disa* and *disagaja* (Abhidhanappadipika 1 29-30)

16ᵇ) On दिग्गजान् cf Jacobi *op cit* pp 6 ff

19ᵇ) दिग्गज occurs in Ram I 40 7 9 10 Cf Jacobi *op cit* pp 6 ff for its significance

20ᵈ) सोमवती Northern direction PW refers to this passage Soma is the name of Kubera (Apte Sk Eng Dicty²) Presided over by the moon (with *diś*) the North (MW who also refers to our passage)

The variants are for clarification Dd Cd as in text (Northern Cd)

25ᵉ) Dd Cd as in text (वनद्वयम्)

26 27 All the N mss omit these two stanzas a wavy line is therefore put in the margin against them The stanzas are embodied in the text to connect St 25 with the last St (28)

40

1ᵃ) नप्तारम्—Sagara s grandson Aṁśuman

7ᵈ) Cf Notes on I 39 12

9ᵃ) आसमञ्ज—The son of असमञ्ज Cg t इत्यार्षः आप। Cś however remarks मासम्पाद्य शिवात्मगन्त

16ᵈ) A Rsi Suparna is mentioned in TS 4 3 3 2 Ka S 39 7

20ᵈ) नदिष्यास for नेष्यसि metri causa Cv नदिष्यसीति च सम्यक् Dd Cd as in text.

25ᵈ) = I 41 5ᵈ नियद् = उपायम् Cm g Dd Cd as in text

41

1 Kingship seems often to have been elective in Vedic Times As kings were elected by the people they were sometimes deposed by people Cf Vedic Index Vol II pp 210ff Ram II 33 & 67 Mbh XII 67 (राष्ट्रस्यैतत्कृत्यतमं राज्ञ एवाभिषेचनम्) For elective monarchy cf N N Law *op cit* pp 9-11

The limbs of the body politic were said to be seven (1) The King (2) Ministers (3) Territory (4) Forts (5) Treasury (6) Army and (7) Allies Cf K Artha 6 1

प्रकृतिजन should be taken in the wide sense the constituent parts of the body politic the remaining six sections of the State

ᵇ) प्रकृती° प्रकृती for प्रकृति archaic Cg t Cś, however remarks that the word प्रकृती (with long ī) is correct and rejects the view of Cg

5ᵈ) = I 40 25ᵈ

6 For the descent of the Ganges cf Mbh III 108 ff Bhag P V 17 IX 9

8 Cm तद्दिलीपवराख्ये रघुपुत्रे दिलीप नाम्निद्वामेत्योन्य एवेति बोध्यम् ।

12ᵇ) गोकर्णे हैमवत पार्श्वस्थे पर। Cg k Ct as above and alternately Southern town

This Gokarna is evidently the modern Gomukhi 2 miles beyond Gangotri (Dey Geog Dicty) This is also a town in the Mysore State thirty miles from Goa (in the Karwar Dt) a celebrated place of pilgrimage cf Mbh III 83 22 86 12 etc.

ᶜ) पञ्चतपा—Performing the penance with fire on the four sides and the Sun above the head

ᵈ) मासाहार—Eating at the end of a month

21ᶜᵈ) Note the hiatus between ᶜ and ᵈ

42

1 The verse 913* in the Crit App is omitted in the NW and some D and S mss and is not commented upon by all the Comm It supplies the details of Bhagiratha s worship of Siva

ᵈ) सधुवान for मनुपास metri causa ... Ct मात्रे Ck

2ᵈ) = I 13 1ᵈ

3 The passage 914* in the Crit App is not commented upon by all the Comm

4 Cf Bhartrhari Nitiśataka 10 (ed by D D Kosambi Bharatiya Vidya Series No 9 Bombay,

1946), which reads पशुपतिशिरसः after स्वनद् in a, which is confirmed by the word पशुपति of our St. 2.

5 अवभ्रमद्—Revolved continuously. Irregular for अविभ्रमद्. इत्याभावश्छान्दस । Ck.t.d.

Read in the Crit. App.—Cm g read अवभ्रमत. for all Cs. (Cv): अहद्गुणलाङ्गुर् । इत्याचरणमृदिर्भमाद्। निरणव्यलयेन भ्रमे. छान्दसो वा ।*

6ᵈ) बिन्दुसर—A sacred pool two miles form Gangotri in the Rudra Himālaya. Cf. Mbh. II. 3.9 (repeated at VI. 7.41).

7 Cf. Bhartṛhari, Nītiśataka, 10.

43

9ᵈ) अपवर्जिता—Fulfilled, completed.

20 The *phalaśruti* clearly shows that the whole episode of the *Gaṅgāvatarana* is an interpolation.

44

7ᵉ) वात्यामास (1) अवर्षेद। स्वर्गे गिरु। Cg k.s.
(2) जाविरिति शेष। Cv.r.m.t.d.

8ᵈ) विशाला—In the Rāmāyaṇa it is the name of a town on the northern bank of the Ganges, later on on the Gaṇḍakī river. It is the Vaiśālī of the Buddhist period—in the Mozaffarpur District (Bihar). The Mbh. (III. 82.100, IX. 39.4) refers to it as a river. Cf. Kirfel, *Bhāratavarṣa*, pp. 39-40.

9ᵈ) Cf. VII. 102.9.

15 For a similar question cf. Mbh. XII. 307 where Yudhiṣṭhira asks Bhīṣma how one can enjoy *long life and transcend death, mentioning the four* ways of securing ever-lasting youth and immortality. It is interesting to note that one of the remedies is some mercurial preparation (*rasāyana*) reminding us of the Raseśvara System in the History of Indian Philosophy (cf. *Sarvadarśanasaṃgraha*, Ch. 9).

16ᵈ) रस:—Nectar.

For the churning of the ocean cf. Mbh. I. 16 Bhāg. VIII. 6-9.

17 After St. 17, four D (and Dd Gd) and a S (T3 M1) MSS. insert a passage of 13 stanzas shown in the App. I (No. 8).

At the end of this Sarga the Comm. discuss the position of the above mentioned passage. Cg. k. t take the passage as interpolated, while Cr criticizes the view of Cg. t. That the Cg. k. t are right has *been confirmed by the evidence of MSS.*

18ᵈ) अस्थात्—for अस्थात्, *metri causa*. *Ārṣa*, Comm.

For the etymological explanation cf. Nirukta, 5.13.

45

Kirfel (*Rāmāyaṇa Bālakāṇḍa und Purāṇa*) has compared this whole Sarga and vv. 1-18 of the next Sarga with corresponding passages from his book, P. P., and has shown how the author of the Bālakāṇḍa was aware of the Vāyu Purāṇa in its present form, and how the Bālakāṇḍa cannot be earlier than the 4th century A.D. The illuminating article of Prof. Kirfel has thrown much light on the Age of the Bālakāṇḍa.

8ᵉ) कुशप्लवन is a sacred place referred to in the Mbh. III. 83.33. According to the Comm. it is a penance-grove (*tapovana*) to the east of Viśālā.

19ᵉ) For the creation of Maruts cf. Mbh. I. 114.59, XII. 201.21, Macdonell, Vedic Mytho.

For the etymological explanation cf. *Nirukta* 11.13.

Rudra is so called because he wept. (cf. Nirukta, 10.5 which quotes Kāṭhaka S. 25.1 and Śata. Br. 6.1.3.10, cf. Br. Up. 3.9.4)

20ᵉ) Cf. Śākuntala 1.

46

Cf. Kirfel's article mentioned above.

47

The episode of Indra as a *jāra* of Ahalyā is as old as the Śata. Br. (3. 3. 4. 18) and the Taitt. Ār. (1. 12). It also appears in the Ṣaḍviṃśa Br. (1. 1), the Tāṇḍya Mahā-Br. (2[illegible]. 1) and the Jaimi. Br. (2. 79). In all these accounts is found the common expression अहल्यायै जार. Attempts *have been made to explain the account allegorically*—Ahalyā meaning 'dawn' or 'night' (cf. Kumārila on J. S. I. 3. 7) or 'land' and *Indra* meaning 'destroyer of [illegible]'. The meaning of the expression will then be—(1) Destroyer of dawn or night i.e. the Sun or Fire and (2) one who ploughs or divides land or agriculture. The first meaning is preferable.

The word *Ahalya* may be explained as follows—

अहनि लीयमाना = Dawn or अहनीयते अस्याम् = Night and also from अ + हल cf P V 4 121 (अहल भइति)

The word *Jara* is several times used in the RV and is derived from $\sqrt{Jr}$ I P IV P X U to decay to grow old (cf Vartika 4 on P III 3 20 जरामीश जरा I M Bhasya) and also from $\sqrt{Jr}$ (= $\sqrt{Gr}$) I A to invoke to praise (cf *Jarih* frequently used in the RV) cf Nirukta 3 16 5 24 10 21 Also cf Vedic Index Vol I pp 286–7 for the following remarks—

The word *Jara* lover has no sinister sense in the early texts generally The sense of 'an illegitimate lover' also appears in the Br Up VI 4 11 and Indra is styled the lover of Ahalya wife of Gautama (cf Macdonell Ved Mytho p 65)

For a detailed and critical discussion of the story of Ahalya cf Pandit S D Satavlekar Introduction to his ed of the Balakanda (1941) pp 511–570

3^{cd}) = I 49 18^{cd} cf VII 6 35, 37 5

4^{ab}) * Cv यद् कर्मेति सम्यक् ।*

5^{cd}) = I 49 20^{cd} cf III 4 34 V 1 59 39 41

15ff For the story of Gautama Ahalya and Indra cf Ram VII 30 Mbh V 5 12 6 XII 329 14 XIV 56 Bhag IX 21 34, Brahma P 87

Indra is spoken of in the Brahmanas as the paramour of Ahalya the wife of Gautama (Cf Macdonell Ved Mytho, p 65)

23^{b}) Cf VII 37 15^{d}

48

7^{c}) Note the Dative Case in अर्थाय for the usual अर्थम् For a similar usage cf I 48 7^{c} 61 8 Mbh III 6 14

8 Note the art of grafting glands wonderfully developed in modern times by Scientific Researches.

11^{d}) = VI 121 18^{d} VII 30 39^{d} cf IV 63 6 *et al*

15^{b}) Cf VII 18 30^{d} 26 16^{b} 56 7_3^{d}

^{d}) Cf III 114 20^{ab} IV 57 16 58 17 etc.

49

5^{d}) Dd Cd as in text

6^{c}) शतानन्द son of Gautama Mbh XIII 26 8

15 For the appearance of gods and the Lord in a sacrifice cf Vallabhâcarya s *Tattvarthadipa* Ch 2 15

18^{cd}) = I 47 3^{cd} Cf VII 6 35 37 5

24^{d} जिज्ञासा—Enquiry

(1) परीक्षा । Cv r m g t d
(2) तत्त्वनिश्चय । Cd
(3) ज्ञातमिच्छ अस्तेषु युक्ते । Ck

For a similar use of the word cf Ram II 32 42^{b} Brahmasûtra I 1 1 and the different Bhasyas thereon Jaiminisutra I 1 1 and the Bhasya of Śabarasvami (धर्म जिज्ञासितुमिच्छेद्)

50

4 9 A beautiful picture of Śatananda s noble character

9^{b}) गुरु—Śatananda s father Gautama

16ff For a short account of Viśvamitra cf Nirukta 2 25 26

The account of Visvamitra has hardly any bearing on the main story and is evidently a later elaboration of the first story of Jacob, *Das Ramayana* p 26

51

7–9 For a similar inquiry Cp Ram II 100, Mbh II 5

10^{d}) Cv r अत्र पत्रिश्रष्ण्णी वसिष्ठ्यन्न ।*

20 वनपाणी—चित्तरूपी होमधेनु

23^{b}) येन = स्वाधिष्ठाना Cv r

52

For the account of Visvamitra Vasistha and Kamadhenu cf Mbh I 165 For Kamdhenu cf Raghu I

9^{a}) For the idea of *Ratna* cf Magha, Śiśupalavadha 4 17

23^{a}) Darśa and Purnamasa are obligatory Vedic sacrifices to be performed on the New Moon Day and the Full Moon Day respectively Cf Keith RPV pp 319 321

53

11 For the sacred Personality of a king cf Ram IV 18 41

21ᵇ) The Śakas and the Yavanas are mentioned together even in the Mbh V 19 21 VII 95 12 13

54

9ᶜᵈ) = IV 25 3 Cf II 34 3

10ᵇ) Cf II 64 4ᵈ

20ᵇ) = II 18 7ᵈ, 43 11ᵈ 50 40ᵈ VI 97 3ᵇ VII 29 14ᵈ.

.. वंशु in V 1 10ᵈ 48 17ᵈ

25ᵈ) = VII 6 18ᵈ Cf II 10 40ᵇ

28 Supply सर्वे (Comm)

ᶜᵈ) Cf I 55 19ᶜᵈ

ᶜ) Cf III 28 19ᵈ 72 4ᵇ

ᵈ) = VII 55 19ᵈ Cf VII 54 2ᵈ

55

3ᶜ) Bandhu is used to show contempt Cp [illegible] in Mālavikā 4

18ᶜᵈ) Cf VI 27 3ᵇ

19ᶜᵈ) Cf I 54 28ᶜᵈ IV 67 7ᶜᵈ VI 56 28ᵈ VII 20 28ᵇ

56

20ᶜᵈ) = I 57 3ᶜᵈ

57

9ᶜ) = I 73 1ᶜ II 56 1ᶜ 65 1ᶜ

9-10 Note the external form of a Caṇḍala and his lowest position in the society Cf Mṛccha kaṭika X

13ᶜ) = III (5 3ᶜ and elsewhere

17ᶜ) Read [illegible] for [illegible]

18ᶜ) = IV 7 [illegible] XIV 14ᶜ VI 48 4ᶜ

23ᶜᵈ) Note the healthy principle—Human effort can change Destiny

58

[illegible]

Mahodaya is the name of a priest Cf I 58 16 and also I 51 [illegible]

19ᶜ) [illegible]

20ᵇ) मुष्टिक = A class of Caṇḍalas [illegible] Cmg [illegible] इति प्रसिद्धा [illegible] is a Marathi word naturally used by Nageśa Bhaṭṭa who hailed from Maharaṣṭra

59

For the story of Triśanku cf Mbh II 11 52, 139* Vayu P 88 Bhag P IX 7

20ᶜᵈ) Cf VII 83 11ᶜᵈ

60

3ᵇ) पुष्कर is a sacred place near Ajmer in Rajasthan Cf 75 3 8 Mbh 3 87 13 15 It is also the name of seven Dvipas of the world Cf Bhag P V 1 31 32

11ᵃ) Read °[illegible] for °[illegible] Cf I 37 5ᵈ ([illegible]) Mbh III 88 20 ([illegible])

19ᵇ) Cf the Title *Madhyama vyayoga* of one of the plays attributed to Bhasa

For the word Śunaḥ Śepa cf Vartika on P VI 3 21

22 For the story of Śunaḥ-Śepa (Dog's tail) cf AB VII 13 18 Sankhayana Sr Su XV 20 f etc Bhag IX 7 In all these it is Rohita king Hariścandra's son, who is purchased as [illegible] Śunaḥ Śepa as a victim and not Ambarīṣa. Śunaḥ Śepa is considered as the author of RV I 24 30 Cf Vedic Index Vol II pp 385 6

61

18ᵃ) Viṣṇu is the Devata of the sacrificial post. Cf [illegible] 34 15

20ᵇ) Sunaḥ Śepa is the R[illegible] of RV 1 24 30 Details of the story appear in AB VII 13 18

The two Gathas are in honour of I[illegible] and Upendra Cf 1 [illegible] 24

62

4 13 The present account of Menaka and Viśvamitra which mentions Puṣkara as the scene of action and which does not refer to the birth of Śakuntala may be contrasted with the account in the Mbh I 65 [illegible] where the scene is laid [illegible] the bank of the Kauśikī river ultimately with the birth of Śakuntala

5ᶜᵈ) Cf V 43 [illegible] VI 115 28

14[c]) कौशिकी—For the explanation of the name of the river cf Mbh 1 65 30 Viśvāmitra s Āśrama was on the bank of this river Cf Mbh III 110 1

63

5 Cf Kumārasambhava 3

64

9[a]) Read पूर्वं for पूर्व

14[cd]) The syllable Om (*Pranava*) stands for the means of Brahmajñāna, the *Vasat* for the means of Yajña and the Vedas for the subsidiary means

15[a]) Ksatraveda = Atharvaveda (Cm)

20[d]) The non agreement in genders is not uncommon in both the Epics It is registered by the Comm Some Southern MSS have however made an improvement The N MSS have changed the whole text !

26[a]) कुशस्य—The variants have changed the Dative into Genitive The Dative for Genitive is not uncommon in both the Epics

65

The Sargas 31-64 giving an account of Viśvāmitra have no direct bearing on the main topic. The present Sarga should naturally follow Sarga 30

14 Note the origin of Sītā cf Mbh III 258 9 which simply says that Sītā was the daughter of Janaka (no reference to ploughing) But Bhag IX 14 18 agrees with the Rām

66

18[b]) Read °निस्तब for °नि स्तब

67

5[d]) पुरस्य—Servants attendants, पुर स्थानीति

8[d]) पुत्रैः refers to Rāma The plural is honorific Cm offers an alternative explanation that all differences have sunk on account of boundless love for all and consequently a single Rāma is all

The variants remove the plural form

13[cd]) Note that Janaka s decision to give Sītā in marriage to Rāma has received the approval of Viśvāmitra and Śatānanda

14 17 The king Daśaratha also consults the priests councillors and other people on the merit of the matrimonial alliance with Janaka

68

10[cd]) Cf II 2 51 III 26-27 VI 129 69 29 111 34

13[c]) = Cf I 69 13[c] etc A very common expression in the Mbh also

14 Mark the modesty of Daśaratha

69

The present Sarga gives the genealogy of Daśaratha

On the relation of this Sarga and the following Sarga with the Purāṇas cf Kirfel s article, *Rāmāyaṇa Bālakāṇḍa und Purāṇa* pp 114 119

8[cd]) Cf VII 20 3[ab]

13[c]) = I 68 13[c]

24 Kirfel compares the second line of 1277e with an identical line from the Brahmāṇḍa P and the Vāyu P in his book P P, p 32[3], 39[b]

70

This Sarga gives the genealogy of Janaka

3-13 Kirfel compares these eleven verses with almost identical verses from the Brahmāṇḍa P and the Vāyu P in his P P (p 338 98[4]-98[13]) Cf Kirfel s article (quoted above) pp 117-119

15[c]) Cf VII 80 18[a]

21[d]) = VII 42 24 and 30 Cf II 119. 12

23[a]) Godāna is the second Tonsure ceremony, otherwise known as Keśānta which is generally performed in the sixteenth year It marks the close of the Brahmacarya Āśrama and the commencement of the Gṛhastha Āśrama The Śān Gṛ (I 28 22) says that the Keśānta ceremony is performed for girls silently Bhavabhūti refers to this ceremony of Rāma Lakṣmaṇa and the other two (Uttara Rāma° I)

24[c]) According to Astrology the *Uttara Phalguni* constellation is most auspicious for marriage

71

3 Cf Raghu VI 79

11[a]) एकाहन्-Comm *Ārṣa* Irregular for एकाहेन, *metri causa*

[b]) Read चतुरगाक् for चतुरगाक् which is found in almost all the S MSS

Ct *Ārṣam* Cg *Chandasa*

12 Cf. Cg for an interesting discussion of the question of the marriage of the two brothers on the same day in the same place.

20 ᶜ) आलम्-भले वचैलम्.

24 ᶜᵈ) Cf. II. 1.47ᶜᵈ.

72

8ᵇ) गीत्राम=दस्तध्यम्.

Sītā's marriage is described as *Svayamvara* in the Rām. (II. 118 24 and 38) and is so considered in the Indian Literature and common parlance. Really speaking it is a case of *Samāhvaya*, as in the case of Draupadi. Cf. Manu. 9. 23. The well-known instances of a *Svayamvara* in the Sanskrit Literature are of Sāvitrī, Damayanti and Rukmiṇī.

73

5ᵃ) वत्सरज्ञम् Dd. Cd.

9 On the evil omens cf. III. 23 and 58, VI. 108, Mbh. IV. 41, V. 82, VI. 2-3, XII 305, also II. 69 (Kumbh ed., om. in the Cr. Ed).

For good omens cf V. 29.

16 Read 1348* in the text as 16ᵉᶠ.

ᶜ) Cf Raghu. XI. 79.

For the account of Paraśurama cf. Mbh I 98, III 115-117, VII. 70 (Vulgate), Vāyu, 91, Matsya, 47, Bhag. IX. 15, Raghu. XI. Also cf. Sukthankar, *Epic Studies VI* (Sukthankar Memorial Ed Vol I, pp 295, 313-4, 319). Pargiter, *Anc. Ind His Trad*, p 152.

21ᵇ) Cf नैमदंष्टे भर्गे। Raghu XI. 79.

74

10ᵃ) = I 1 41ᵃ, III 61 31ᵃ.

75

18ᵃ) = V. 20 19ᵈ VI. 46 9ᶠ.

76

11 It appears from the present verse that Sita was not a child at the time of her marriage. This is further confirmed by Sītā's statement before Anasūyā that her father was worried when he saw that his daughter attained the age of puberty (II 118 34). This is found in all the MSS of the N and S MSS (Gorresio & Thakur, III 4 20). There is, however, one passage in the Ramayana (III 47 10-11) which tells us that Rama and Sita were twenty-five and eighteen years old respectively at the time of going to forest. Earlier (III 47 4) we are told that Sita stayed for twelve years with Rāma in Ayodhyā (after marriage). This may suggest that Sitā was six years old at the time of her marriage.

The two verses (III. 47 10-11) are found in *all* the MSS. of the Northern and Southern Recensions collated here for the Critical Ed. of the Rāmāyaṇa, with this difference that the North-Western MSS mention 27 instead of 25 as the age of Rāma. St. 11ᶜᵈ is not found in Gorresio's ed, but appears in the Calcutta Sanskrit Series ed. which, again, shows in the footnote that one MS. omits it. In the case of the other verse (III. 47.4) the 7 North Eastern MSS. read सप्तकम् instead of द्वादश समा. This reading can easily solve the contradiction with the previous references. The age of Sita at the time of marriage can be approximately fixed as fifteen years. The reference to twelve years in III 47 4 might have been added later on so as to bring down the age of Sitā to six years in conformity with the later practice of child marriage which came to be advocated from about the 4th Century B C (cf. A. S. Altekar, *The position of Women in Hindu Civilisation*, p. 53). Bhavabhūti seems to have the later tradition of Sitā's child marriage when he refers to her childhood in the Uttara (I. 20 and 37).

15-16 Bhavabhūti quotes in the Uttara (VI. 31 and 32) two stanzas from the last *Adhyaya* (= Sarga Com Chanaśyama) of the Bālacarita (= Bālakāṇḍa) of the Vālmīki Ramayaṇa. They differ from our constituted text but are identical with the two stanzas in the passage 1394* read by the North-Eastern MSS. All these MSS (except V2) read छत्र (l. 6) instead of चेत्र in Uttara-Rāmacarita. V2, however reads चेत्र.

Bhavabhūti's remark that the two verses appear in the *last* chapter of the Bālakāṇḍa lends support to the extent of the Balakāṇḍa in the Southern Recension. The fact that the reading चेत्र is found in V2 may suggest that the text of the Rāmāyaṇa current in the Vidarbha and available to Bhavabhūti might have been affected by the NE Version.

Bhavabhūti again quotes from the Rām in Mahaviracarita —

(1) V 24 = Ram III 67 15 (2) V 34ᵃ = Ram IV 4 15ᵃ.

17 In the Crit App to the Passage 1394* add in the l 6 V2 चेत्र

ERRATA

Misprints in the Constituted Text, Introduction and Critical Notes are shown below. Other corrections and additions are given in the Notes.

	For	read
List of Plates and Illustrations in Fasc. 1, l. 9	female	male
Introduction, p. XXXI, fn. 2, l. 3	Gesprage	Gespräge
" p XXXII, l. 7	Padma	Vāyu
" pp. XXXII-XXXIV	Fn. 1 on p. XXXIII should be read as fn. 2 on p. XXXII (l. 7 from the top). The first two fn s on p. XXXIV should be read as fn 1 on p. XXXII (l 7 from bottom), and as fn. 1 on p. XXXIII (l. 10 from bottom) respectively.	

Sarga	St.	for	read
1	3	समथर्श्च	समर्पेश्च
	4	मति°	श्रुति°
	14	तस्यो	°ते
	18	धम	धर्म
	20	पूत्र	°वं
	25	Read 59* in the Text after 25.	
	29	Read 70*, 71* and 73* in the Text after 29.	
	48	Read 96* and 97* in the Text after 48.	
	79[c]	°मीयात्	°मीया-
	79[d]	°भीया	°मीयात्
2	9	Read निस्वन for नि स्वन here and elsewhere.	
	30	श्वस्त	सर्व
3	6	शोक विलाप	शोकविलाप
3	6	°भिमतार	°पि स्तार
4	7	°धुंक	°वंद
	9	°विवरूपिणी	°विव रू°
	27	बभूव	बभूव ह
5	4 (220* Cr. App.)	यतान्	श्रूयताम्
	13	प्रीषो	प्रियो
6	22	Read 243* in the Text after 22	
	24	Remove the wavy line under c.	
8	7	Read ऋष्यशृङ्ग	for ऋष्यशृङ्ग here and elsewhere.
	11	Read रोमपाद	for रोमपाद here and elsewhere.
	14	शोके चारित्र°	शोकचारित्र°
9	21	°स्मितात्	°स्मिता
10	1[d]	Read कथयामासैवममात्रीद्	
	26	वं	त
11	2	च	वै
	21	Put a wavy line under द्विजातीनां	
12	1	भवान्	महान्
	12	सवर्णा	सर्व वर्णा

Sarga	St	for	read
13	2	कम	कर्म
	22	Put the fig 22 after शुल्ककर्मणि in d	
	23	Put the fig 23 after °दशात्मक in d	
	28	परिवृत्त्या	परिवृत्त्यां*
15	19	प्रतिगृह्यताम्	प्रतिगृह्य ताम्
	25	Put the fig 25 after कारणात् in the next line	
	26	Put the fig 26 after महीपति in the next line	
16	20	तुल्यकार्ये-	कुरूपे
20	14	नक°	नैक°
23	12	°रवै	°रवे
25	18	Read कृशाश्व for मृशाश्व here and elsewhere	
26	6 8	Put fig 6 after °मनुत्तमम्, 7 after नृपात्मज and 8 after दशाश्वस्तमनु°.	
30	17	°श्रमम°	°श्रम°
39	5	°ति स्वन	°निस्वन
57	17	या गानि°	याथानि°
60	11	°तुदे	°तुहे
64	9	पूव	पूर्व
71	11	चतसॄणां	चतसृणां
p 424 Col 2, l 14		कपिसत्तम	°सत्तम
p 425, Col 2, last line		Hanuman	Hanumat (here and elsewhere)

CONTENTS OF THE TEXT OF THE BĀLAKĀṆḌA

SOME LATEST PUBLICATIONS OF THE ORIENTAL INSTITUTE

THE GAEKWAD'S ORIENTAL SERIES

Gos. Nos.		Rs. Np.
118	GURJARARĀSĀVALĪ: a collection of several old Gujarati Rāsas: edited by Prof. B. K. Thakore, Shri M. D. Desai and Shri M. C. Modi; 1956.	18/-
121	DHŪRTASVĀMIBHĀṢYA: on the Śrautasûtra of Āpastamba: edited by Mm. A. Chinnaswami Sastri, Vol. I. 1956.	20/-
122	REHLA OF IBN BAṬUṬA: translated into English with critical notes by Dr. Mahdi Husain, 1953.	37/-
36, 68, 124.	NĀṬYAŚĀSTRA of Bharata with the Commentary of Abhinavagupta of Kashmir: edited by M. Ramakrishna Kavi. No. 36, Vol. I, Second Revised ed. illustrated: ed. by Pandit K. S. Ramaswamy Shastri (1956).	20/-
	No 68 Vol. II 1934, pp. 23, 25, 464.	15/-
	No. 124 Vol. III 1954, pp. 20, 320.	15/-
125	TRIṢAṢṬIŚALĀKĀPURUṢACARITRA OF HEMACANDRA: translated into English by Dr. Helen Johnson, Vol. IV, 1954.	35/-
127	INTRODUCTION TO KṚTYAKALPATARU-VYAVAHĀRAKĀṆḌA: with verse-index to Vyavahārakāṇḍa: by K. V. Rangaswamy Aiyangar, 1958.	10-50
128	SANGĪTA CŪḌĀMAṆI of Kavicakravarti Jagadekamalla—a work on Music published for the first time with introduction, ed. by Pandit D. K. Velankar Shastri, Sanskrit Mahavidyalaya, Baroda 1958. (Copies of this work can be had from Sangita Nataka Akadami, New Delhi).	6-50
129	VIṢṆUDHARMOTTARA PURĀṆA—III Khaṇḍa—Vol I critically edited text, with introduction by Dr. Priyabala Shah, M A, Ph.D., D.Litt, 1958.	20/-
131	VĪNĀLAKṢAṆA and VĪNĀPRAPĀṬHAKA two small works on Music edited with introduction: by Shri J S Pade, Research Officer, Oriental Institute, Baroda (This work can be had from, Sangita Nataka Akadami, New Delhi).	3-50
48	NĀṬYADARPAṆA (Second edition) a work on dramaturgy by Rāmacandrasūri with his own commentary edited by Pandit L. B. Gandhi and Shri G. K. Shrigondekar. *Second edition*, revised with an introduction by Pandit L. B. Gandhi, 1959	12-50

Can be had of

Manager, University Publications Sales Unit

University Press Premises, Near Palace Gate, Palace Road, Baroda 1.

THE CRITICAL AND ILLUSTRATED EDITION OF THE RAMAYANA

Rates of Subscription

Binding	Advance Payment	Deferred Payment
Cloth	Rs 250	Rs 300
Paper	Rs 200	Rs 250

Subscribers on the Deferred Payment Plan have to deposit Rs. 25/- out of the price for registration of the order

Postage extra in all cases

Parts not sold separately

A discount of 20% will be allowed on all orders to book sellers

Only a few copies are printed You are therefore, requested to register your name as a subscriber at your el convenience

For further particulars please communicate with The Director, Oriental Institute, Baroda